

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSITTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO

SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES

ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM

SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES PRIMA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A TERTULLIANO AD GREGORIUM MAGNUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS LXI.

B. PAULINUS NOLANUS, CLAUDIUS MARIUS VICTOR, MEROBAUDES SCHOLASTICUS
S. ORIENTIUS, S. AUSPICIUS, PAULINUS PETRICORDIENSIS, AMOENUS,
SECUNDINUS, DREPANIUS FLORUS, AUCTOR INCERTUS.

TOMUS UNICUS.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

1847

HARVARD COLLEGE LIBRARY

1875, March 22.

Bequest of

James Walker, D.D., L.L.D.

(H. U. 1814.)

President of Harv. Univ.

7490
H-165
1-51

Anab.
QUINTI SACULI

POETARUM

SERIES

ABSOLVITUR

NOVAQUE ET ACCURATISSIMA EDITIONE DONANTUR

S. PAULINI NOLANI,

S. ORIENTII, S. AUSPICII,

NECNON

CLAUDII MARIJ VICTORIS, MEROBAUDIS, PAULINI PETRICORDIENSIS, AMORNI,
SECUNDINI, DREPANII FLORI, AUCTORIS INCERTI,

OPERA OMNIA,

JUXTA EDITIONES MEMORATISSIMAS MURATORII, GALLANDII, MARGARINIQUE DE
LA BIGNE RECENSITA ET EXPRESSA.

PRIX : 7 FRANCS.

TOMUS UNICUS

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU L'ÉTIÉVILLÉ.

—
1857.

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. PAULINUS NOLANUS.

Epistolæ.	col.	153
Poemata.		437
Dissertationes in S. Paulini vitam et scripta, auctore <u>Lebrun</u>		743
Dissertationes in S. Paulini poemata, auctore <u>Muratorio</u>		779

CL. MARIUS VICTOR.

Commentaria in Genesim.		957
Epistola.		969

MEROBAUDES.

Carmen de Christo.		971
----------------------------	--	-----

S. ORIENTIUS.

Commonitorium		977
-------------------------	--	-----

S. AUSPICIUS.

Epistola ad Arbogastem.		1005
---------------------------------	--	------

PAULINUS PETRICORDIENSIS.

De vita S. Martini libri sex.		1009
Epistola ad Perpetuum episcopum.		1071
Carmen de Visitatione nepotuli sui.		1073

AMOENUS.

Enchiridion Veteris et Novi Testamenti.		1075
Carmen de Ægyptio.		1079
Acrostichis in Leontium episcopum.		<i>Ibid.</i>

SECUNDINUS.

Hymnus (in hoc tomo memoratus, editus autem tomo LIII, col. 837).		1081
---	--	------

DREPANIUS FLORUS.

Psalmi et Hymni.		1083
--------------------------	--	------

AUCTOR INCERTUS.

Carmen de laudibus Domini.		1091
------------------------------------	--	------

EPISTOLA DEDICATORIA.

Illustrissimo ac reverendissimo D. D. Francisco Antonio Corrariorum ex Capucinatorum ordine, Venetiarum patriarchæ, Dalmatiæ primati, etc., Dionysius Ramanzini typographus S. P. D.

Consueverunt illi qui sibi gratiam a principibus viris quærent, ea ipsis munera maxime offerre quæ eorum ingenio gratissima atque acceptissima futura esse arbitrantur; atque ideo mirum nobis videri non debet interdum legentibus aut videntibus, aliis numismata aut marmora, aliis etiam gemmas et pictas vestes, aut insignes equos, aut arma dono data fuisse. Scilicet indulgent homines illorum studiis quos admirantur atque verentur. Mihi vero, maximo præsul, tecum pro animi mei obsequio cupienti facere, nullum aliud munus in mentem venire poterat ut ad te mitterem quam hunc librum, in quo S. Paulini scripta continentur. Optima rerum (quantulæcumque sunt) mearum hic liber est, quem tibi etiam confido fore carissimum. Qui enim virtute omni præditus, pietatis maxime et religionis es amantissimus, in hisce scriptis tanti et tam antiqui præsulis virtutum omnium exempla, pietatis et religionis rectissimam normam cognosces. Probabunt interea legentes cæteri consilium meum, quod hæc opera nomini inscripserim tuo, illud animadvertentes, te quamdam S. Paulini earum auctoris referre speciem, si utriusque vitam, si studia, si laudes comparaverint. Romanæ reipublicæ senator ille et consul, humanarum et divinarum litterarum doctissimus, amplissimis honoribus posthabitis, ad sanctiorem vitam accedens, factus Nolanus episcopus Christianum orbem auxit scientia et exemplis. Tu non secus atque ille in Veneta republica, quæ cum Romana præclare certat, clarissima ex gente progenitus, inter cujus majores recensentur Gregorius pontifex ejus nominis XII; nec non Beriola egregia ac celebris illa femina laudati Gregorii soror eademque Eugenii IV mater et Pauli II avi, præter alios plures et cardinales eminentissimos, et episcopos inclytos, aliosque belli togæque insignes imperatores, senatores, procuratores, duces, quorum nomina in annalibus frequenter occurrunt: Tu, inquam, in tanta republica ex tam generosa stirpe progenitus, non secus ac Paulinus, immortalis ejusdem reipublicæ senator amplissimus, summus item armorum imperator, omnique præclarissimo munere terra marique functus, Patavina præfectura postremum egregie gesta, omnia tibi paratos honores contemnens, severissimum sanctioris vitæ institutum arripiens, te in Capucinatorum ordinem recepisti. A quo tamen subinde eductus, ut Venetæ cathedræ præficereris, cui olim duo e tua familia percelebres insederant (nimirum Gregorius ipse XII cum Castellanus episcopus Venetiis præerat, ac Gregorius patriarcha qui laudato pontifici fuit fratris nepos), ita longe lateque tuæ virtutis lucem effundis, ut omnium animos rapias in admirationem tui. Non enim te a susceptæ disciplinæ sanctitate et rigore abduxit novus dignitatis honor, sed propositi tenax pro antiquo familiæ quam ingressus es more, parce ac duriter vitam agis. Eorum autem qui tuæ subjiciuntur curæ, invigilas moribus ac doctrinæ, ut nulla vitiorum labe nullis errorum tenebris infirmentur. De pietate autem tua et caritate, qua egenorum necessitatibus promptissime subveniens, egregie sanctum Paulinum æmularis, quid multa dicam, cum palam sit omnibus quantum in his excellas et emices? Verum id non ago ut in te conferam laudes; non enim esset exigui operis. Sed pauca de judicio meo atque officio dicebam qui librum hunc tuo præclarissimo nomine ornatum voluerim, tibi que dicaverim, ingenii tui humanitatem atque pietatem cognitam habens. Accipe igitur hilari vultu munusculum hoc nostrum, scriptoremque elegantissimum atque sanctissimum et ipse amare et aliis commendare velis. Vale felicitatem.

X cal. Jul. 1736, die festo S. Paulini.

PROLEGOMENA.

PRÆFATIO.

Sancti Pontii Meropii Paulini opera a nemine satis pro dignitate laudanda, qui in illo aut eloquentissimi scriptoris eruditionem et fidem, aut eximii vatis divinam mentem et intelligentiam suspiciat, ut lectoribus ego magnopere commendem, neque instituti mei ratio neque ipsa patitur sanctissimi auctoris præstantia : in quem præclarum illud elogium plurima jam diu sæcula, totque aliorum Patrum, et cumprimis Ambrosii, Hieronymi, Augustini testimonia consenserunt, summum in Ecclesia fuisse virum. At enim quod illa universa nunc primum collecta in publicum profero, si nihil aliud, hoc certe spero assecuturum me laudis, quod eorum hominum, quos sanctorum lectio Patrum delectat (quibus profecto omnis doctrina elegans, omnis antiquitatis memoria continetur) studiis consuluerim. Nam etsi haud multi faciendam sentio, quam in iis colligendis impendi operam, nec quod nonnulli nunc faciunt, ex pura putaque alienorum descriptione *συναγμάτων* famam inter eruditos aucupor : video tamen quantum ex hac ipsa cura utilitatis et commodi ad rem Christianam sacrasque Litteras eveniat, quando eorum operum adornatur editio, quæ cum sui merito nullis ferme secunda sint, nondum tamen integra simulque numeris omnibus absoluta in vulgus prodierant, ut vetustiores omittam, deque una, quæ omnium postrema est, Parisiensi dicam, erat illa quidem celeberrimi presbyteri Joannis Baptistæ Le Brun studio sane perquam erudite ac diligenter concinnata, ad plurimum manuscriptorum codicum exacta fidem, notis ac dissertationibus illustrata luculentissimis. Verum cum non una aut altera privata epistola, sed integra quatuor poemata, pars totius operis nobilissima, desideraretur, quæ temporum infelicitate nondum in lucis conspectum venerant, aberat quoque illa a nativa sui integritate tantum, quantum illud ab humani corporis perfectione, cui ora manusve fuerint amputatæ ambæ. Contigit vero felicissimo veterum monumentorum indagatori atque interpreti cl. viro Ludovico Antonio Muratorio ipsa illa quatuor poemata ex Ambrosianæ, quæ Mediolani est, bibliothecæ mss. erueri, jacturamque illam eo graviolem, quod series natalium S. Felicis interciperetur, quæ singulari poemate celebrare Paulinus quotannis consueverat, resarcire. Cum tanti res esset, nec pati vir doctissimus posset, diutius monumenta illa tanto sacrarum ac politiorum litterarum impendio cum blatis confictari, ac tunc seorsim uno Anecdotorum tomo edidit. Ita demum quod saltem hæc spectat Natalitia, salva res

erat : verum quod hæc veluti disjecta membra ab reliquo corpore separarentur, in omnium votis erat, ut in unum coalescerent, essetque adeo ut aliorum Patrum, ita et Paulini operum absoluta editio. Et vero hæc est, ad quam contendimus utilitatem, hoc laboris nostri palmarium, studuisse ut et nova accederent recto quæque ordine, eorumque ipsa accessio altera donaretur prærogativa, ut novis curis ab ipso editore recognoscerentur. Quare convertimus nos ad cl. Muratorium, ipsumque enixe efflagitavimus, ut quas multis jam abhinc annis in ea poemata excuderat, dissertationes et notas recoleret, et si qua sibi vel uberius edisserenda, vel quoquo modo viderentur immutanda, edissereret, mutaretque, et in publicum, cujus maxime studiosus est, bonum conferret. Qui et benigne annuit ut est ad recta omnia et honesta studia prohiptissimus, suoque potissimum favore factum est, ut egregium hocce opus quanta licuit cura expolitur prodiret in publicum.

Jam qua id ratione sit præstitum, paucis commemorabo. Quæ tribus in quarto, ut vocant, tomis antea continebantur, hoc nos uno comprehendimus volumine; tribuimus autem in duas partes universa syntagmata, quarum altera quæ soluta oratione constant, altera quæ poeticis numeris, complexi sumus. His succedere jussimus appendicis loco post pauca quædam utriusque generis opuscula, quæ falso tamen Paulino ascribuntur, vetustiorum editorum notas, dissertationes et commentaria, quæ Parisiensis quam laudavimus postrema editio anni 1685 accuratissime repræsentat : curam nempe omnem, quam tres doctissimi e societate Jesu presbyteri, Andreas Schottus, Heribertus Rosweydeus et Petrus Franciscus Chiffletius adhibuerunt, cum suam quisque Spartam adornaret. Uno verbo eam ipsam editionem quæ auctore Brunio prodiiit, perpetua ferme serie atque ordine sequi libuit, ad ejusque ingenium ea etiam quæ noviter accesserunt, digessimus. Quoniam vero id optare quispiam potuerat, ut quando hæc uno volumine complectebamur, quædam proposito magis accommodarentur, ne suo isto lector voto excideret, et frustratus videri posset, vitam sancti auctoris scriptis ejus præposuimus, elenchos quoque, sive tabulas cum epistolarum, tum poematum, utriusque parti præliximus, aliaque id genus præstitimus, ut nec minus elegantie satisfactum fuerit, nec aliquid utilitati detractum, aut legentium voluptati, dum omnia quæ ad scriptoris nostri commodiorem lectionem faciunt, uno tenore contextuque

* Not omnes indices in unum corpus ad calcem hujus Patrologiæ tomi collegimus. EDIT.

constant. Nihil enimvero in reliquis quanticunque A
studii licuit prætermisum, quod ad novam hanc edi-
tionem ex omnium votis ex animo cumulatisime
instruendam ac numeris omnibus absolvendam per-
tineret, lectio ipsa magis quam verborum commen-
datio comprobabit. Magnum exinde fructum nobis

percepisse videbimur, si nostram industriam solidio-
ris doctrinæ candidatis tum gratam cum utilem fuisse
intelleverimus: pergemusque huc eniti ut quotannis
aliquid ex labore nostro prodeat sacræ cum primis
litteraturæ studiosis voluptatem cum utilitate conjun-
ctam allaturum.

PRÆFATIO PARISIENSIS EDITIONIS.

Paulinum episcopum Nolanum et ipsius scripta
quanti fecerint SS. Ecclesie Patres, multi norunt,
omnes ex ipsorum elogiis infra describendis nosse
possunt. Jam pridem viris doctis ægre erat tam de-
pravata esse tanti viri opera, et ab aliquo medicam
ipsis adhiberi manum vehementer optabant. Horum
consiliis et auctoritatibus adducti ad ea primævo ni-
tori restituenda animum adjecimus, corrogatis unde-
quaque, tum ex Gallia tum ex vicinis regionibus,
codicibus manuscriptis, quorum ope aucta et emen-
data sunt.

Prima eorum editio prodierat Lutetie Parisiorum
anno 1516 typis Jodoci Badii Ascensii in multis la-
cera, in nonnullis mutila, ac etiam a censore ipso
Badio depravata.

Secuta est editio secunda Henrici Gravii Domini-
ciani, qui anno 1560 Colonie sub prelo Choliniano
Paulini opera multis mendis repurgavit ex veteribus
exemplaribus mss.

Inde tertia prodit Basileæ an. 1569 inter ortho-
doxographos a Joanne Jacobo Grinæo collectos quæ
videtur ex manuscriptis post priores editiones ex-
pressa.

Quartam cum ms. codice collatam intexit Andreas
Schottus Jesuita in Coloniensem Bibliothecæ Patrum
editionem an. 1618, addito Epithalamio Juliani et le-
 nondum excuso.

Quintam et postremam editionem anno 1622 An-
tuerpiæ curavit, et typis Plantinianis commisit Heri-
bertus Rosweyduus soc. Jesu, vir pius et eruditus; sed
tot occupationibus implicatus, ut, cum tempus non
sufficeret, aliorum sæpe studiis uti cogeretur, et suc-
cedaneam duatant imponeret manum. Illam profecto
editionem accuratam non existimavit ejusdem socie-
tatis Petrus Franciscus Chiffletius, qui ad novam
S. Paulini operum editionem procurandam multa in
medium protulit in suo *Paulino illustrato*, ex quo ut
et ex recentiori operum S. Augustini editione excerp-
simus quæ ad rem nostram conducebant.

Ut autem intelligas, lector benevole, præstiti a
nobis officii modum et rationes, pauca hic præfabor.

Ad castiganda Paulini opera complures manu-
scriptos codices per annos sex excussimus et accurate
contulimus cum editis; ac viros eruditos, si quid
obscurius et perplexius occurreret, consulimus; nec
semper quod clarius esset aut elegantius prætulimus,
sed quod germana Paulini di. tio esse collatis aliis ejus
operum locis videbatur.

Totum opus in duos tomos distinximus, quorum
primus complectitur indubitata S. Paulini opera
secundum ordinem temporum nunc primum disposita,
quem studio et consiliis doctissimi viri investigare
sategimus. Nonnullas adjecimus epistolas, plures in
duas divisimus secuti mss. codicum auctoritatem, ex
duabus unam ex certis argumentis aliquando confeci-
mus. Has inter ordine suo collocavimus unicum, qui
nobis superest, S. Paulini sermonem de Gazophy-
lacio.

Præterea rem gratam utilemque studiosis facturos
nos arbitrati sumus, si his insereremus epistolas ad
Paulinum vel scriptas vel rescriptas.

Deinde epistolarum argumenta male digesta et in-
composita castigavimus, et sacræ Scripturæ loca
italico expressimus characterem.

Cæterum cum apud omnes constet SS. Patrum
affectus et virtutes non alibi melius quam in epistolis
posse deprehendi, in Paulini litteris auctoris genium,
eloquentiam, prudentiam, zelum, animi constantiam,
veritatis ac pietatis amorem, Scripturæ sacræ studium,
humanitatem, modestiam, humilitatem vere Christia-
nam, caritatem maximam, nec non faciem et animum
facile quivis intueri potest. In variis enim epistolis
auctores sponte se ipsi produnt pinguntque nativis
coloribus, quos natura, locus, occasio, argumenti
genus, personæ, etiam a non cogitantibus exprimit.
Quod adeo verum, ut Paulinus, qui imaginem suam
suo Severo postulanti denegaverat, se ipse tam egre-
gie pinxerit in variis epistolarum suarum locis, ut
facile nobis fuerit ex iis faciem ejus ad vivum repræ-
sentare, epistolis scilicet 5, num. 4; 22, num. 2; 23,
num. 10 et 23, et 40 num. 6, nonnihil etiam ad
D picturam absolvendam juvante Uranio num. 5, 6 et
7, Fortunato lib. II de Vita S. Martini, et Rom.
Subterr.

Epistolas excipiunt poemata innumeris mendis re-
purgata, versibus plurimis aucta, et argumentis illu-
strata. His plurima ecclesiasticæ disciplinæ, antiqui-
tatis et historię monumenta continentur, nec non
præcipua Evangelii præcepta et consilia.

Porro in omnibus Paulini operibus sectiones de-
signavimus frequentes, affixis numericis notis, quo
esset deinceps facilius Paulini usus, expeditiorque
locorum inquisitio. Emendationum autem causas qui-
busdam notatiunculis in inferioribus marginibus ex-
posuimus, in lateralibus voces nonnullas obscuriores;
quæ vero addita sunt, duabus ansulis () inclusimus.

In secundum totum conjecta sunt opera tum dubia, tum supposititia. His notas variorum subjecimus, in quarum sine cujusque auctoris nomen editum est, nostris vero hæc nota ¶ præfixa.

Sequuntur sanctissimi viri elogia ex variis scriptoribus ad mss. codices cognita, quæ locum parant Vitæ S. Paulini ex ipsius sancti et veterum scriptorum operibus recens concinnatæ.

Huic adjectæ sunt dissertationes septem, quarum prima epistolarum ordinem chronologicum astruit, secunda poematum. Tertia, quarta et quinta agunt de Sulpicio Severo, Alethio, Victicio et Apro, ad quos scripsit Paulinus; sexta de operibus S. Paulini amissis, dubiis et supposititiis: septima vero de ejusdem sancti controversa captivitate fuse disserit.

Sequuntur variantes ex mss. et editis codicibus lectiones, quas inter deprehendere est levioris momenti emendationes *.

Ne quid vero in postrema hac editione desideraretur, quindecim indices attexuimus. Primus novum hunc epistolarum ordinem cum hactenus vulgo comparatum exhibet. Secundus vulgatum prius ordinem continet, quatenus ad hunc novum reducitur. Tertius constat eorum nominibus alphabetico ordine digestis, ad quos Paulinus dedit epistolas, vel a quibus ipse vicissim accepit. Quartus vero exhibet epistolarum initia secundum alphabeti seriem disposita. Quatuor sequentes carmina eadem spectant ratione.

His octo adjecimus digestum ordine alphabetico syllabum et editorum et mss. Codicum, quorum ope Paulinum repurgavimus. Horum non mediocrem copiam humanissime pro more suo fecit nobis tum e sua insigni Bibliotheca, tum ex nonnullis aliis viri cl. Emericus Bigotius Rotomagensis, viris doctis satis notus. Apposuimus indices duos codicum ad quos singule epistolæ recognitæ sunt, et poemata quæque castigata.

* Has variantes quæ etiam ad Veronensis editionis calcem rejectæ fuerant, nos sub textum revocavimus. EDIT.

** His indicibus Scripturæ abstinemus, ut qui

A Hos sequuntur alii indices duo locorum sacra Scripturæ **, quæ explicantur, et singulari modo exprimuntur. His item accedit index vocum, quarum insolita significatio. Agmen claudet index rerum copiosissimus.

Tum ne quid difficultatis pariant variorum auctorum appositæ in marginibus citationes, te monitum volumus nos fuisse usos Ausonii editione Burdegaliensi an. 1575 a Vineto procurata, S. Hieronymi Basileensi an. 1565, S. Augustini editione novissima, Sulpicii Severi Antuerpiana an. 1574, Gregorii Turonensis an. 1640 Parisiensi, S. Gregorii Magni item Paris. an. 1605, Conciliorum Bini et Annalium eccles. Baronii editione Coloniensi an. 1609.

In dictionibus e Græco derivatis Græcam usurpavimus orthographiam, in Latinis eam quam exhibent veteres mss. codices ***, dummodo in iis pronuntiandis nulla sit ab usu recepto dissonantia quæ aures offendat.

Nobis quidem fuisset in votis ut Pauliniana hæc opera manus elegantior retractasset, quo tanti viri dignitati ac meritis respondere potuisset laboris industria. Cum vero ad susceptum opus eruditorum virorum consiliis adducti simus, quibus non parere religio nobis fuisset, hoc unum nobis relinquitur, ut illud humanitati tuæ, lector carissime, commendemus et contendamus abs te supplicibus votis, ut si quæ ibi errata deprehenderis, non malæ menti, non incuriæ tribuas, sed infirmitatis humanæ vitio. Porro age nobiscum pariter, obsecro, ut huic operi benedictione cœlesti faveat Deus, illudque omnes quorum in manus pervenerit, digna Paulino veneratione tractent, et quam divinæ caritatis luce perfusum, præceptisque evangelicis et disciplina ecclesiastica referunt opus congrua pietate suscipiant.

postea in indice generali Scripturæ in universam Patrologiam exscribendi sint. EDIT.

*** Eam orthographiam nos quoque intactam servavimus. EDIT.

VITA SANCTI PAULINI

NOLANI EPISCOPI,

EX IPSIUS SCRIPTIS AC VETERUM MONUMENTIS CONCINNATA.

CAPUT PRIMUM.

S. Paulini ortus, familia et opes. De variis Paulinis.

1 Paulinus, qui et antiquis ^a Pontius, et mss. ac editis codicibus ^b Meropius, tot ac tantis laudibus in Ecclesia celebratus ex ^c illustrissima familia ortus est, ex ^d senatoribus scilicet tum paterno tum materno genere ^e Romanis. ^f Melanice seniori, cujus nobilitas

D tam illustris Romæ habebatur, affinis erat; ^g Pneumatii quoque filio Celso, de cujus obitu suave et elegans Poema condidit.

2. Sub primis imperatoribus ^h plures exstiterunt Paulini; ⁱ Consules duo sub Constantino annis 325 et 334. Inter patricias familias, quæ primitus ab idolis ad Christum transierant, Paulinos recenset ^j Prudentius. Enim vero cum Paulini nostri fama jam

^a Auson. ep. 25. ^b Paulin. ep. 40. ^c Ambros. ep. 30. ^d Uran. § 9. ^e Paulin. Chiff. p. 151. ^f Paulin. ep. 2, n. 5. ^g Paulin. carm. 32, v. 622. ^h Auson. ep. 49. ⁱ Baron. an. 394, § 78. ^j Prud. Symm. p. 7.

per orbem esset vulgata, 2^a eum hoc familiae elogio a Prudentio donatum merito adnotat cardinalis Baronius, qui ad Aniciam illustrem familiam Paulinum nostrum pertinere existimat; quia duobus b Paulinis sub Constantino consulibus fuit Anicii cognomen. Et quidem Paulinos Roma in Aquitaniam transmigrasse facile crediderim, cum S. Paulinum c splendore generis in partibus Aquitaniae nulli secundum testetur Ambrosius. Etiamnum superest d Burdigala: locus Paulini Podium dictus, qui hujusce familiae domicilium olim fuisse creditur. Fuere praeterea ex e Ausonii affinitate alii Paulini in Aquitania, inter quos fuit Ausonii nepos Paulinus, cujus poema quoddam 'Eucharisticon reperitur f: nec tamen Ausonius et Paulinus in litteris ad se invicem datis, ulla se dicunt affinitate devinctos. Nola: g S. Paulino aderant ejusdem nominis alii duo, quorum unus presbyter, alter laicus, ut alias demonstrabitur. Eodem tempore vixit h Paulinus in inferiori Occitania i Biterrensis episcopus, 3 qui anno 419 scripsit epistolam quae intercedit. Fuit insuper j Paulinus S. Ambrosii Mediolanensis episcopi discipulus, cujus vitam scripsit: ipso tunc diacono accusante, Coelestius anno 411 in concilio Carthaginensi damnatus est. De alio item Paulino, qui scripsit quasdam homilias, meminit Gennadius: is, ex ordine Catalogi Gennadii, k videtur floruisse circa medium v seculi. Exeunte eodem seculo, vixit l Paulinus alter Petricordius, qui S. Martini Turo-nensis episcopi vitam carmine complexus est.

3. Paulinus noster m filius erat alterius Paulini, qui ad diuturnam aetatem vitam produxit, quem, verosimile est fuisse n Pontium Paulinum Burgi ad Garumnam conditorem, eumque Galliarum praefectum praetorio, qui posteritati liberos dimisit: quod Paulino nostro non convenit. Paulinus ille et sponsa Christianam religionem fuerant professi; o siquidem Paulinus noster unum ex libertis suis Burdigalam misit, qui in domo Domini serviret, delegatis ad parentum memoriam obsequiis. S. Paulinus p sororem habuit, ad quam plures epistolas de contemptu mundi scripsit; et q fratrem, qui ante eum vita functus est liberos post se dimittens: a r Delphino Burdegalensi episcopo fuerat baptismo initiatus; verum non ea vixerat sanctitate, quam requirit Christiana religio, et praesentia, et caduca bona caelestibus, et aeternis praeposuerat: quod in illius obitu Paulinum fratrem vehementer contristavit, qui ejus animam Delphini et Amandi precibus commendavit. Quidam Paulinum s Ebromagum patriam appellare autumant: quod non satis constat. Is igitur t Burdigalae natus est an-

no Domini u 353 ex Chiffletii rationibus et argumentis, licet anno 354 eum natum fuisse dicat. v Patrimonium ei per amplum ingentiaque praedia fuere, tum praesidio domorum, tum servorum numero, tum eorum qui illum ut patronum colebant. Quae fuerint ejus praedia ex Ausonii x verbis facile est conjicere, quia secessu Hispanico Paulinum revocans, ait:

Ne raptim sparsamque domum, lacerataque centum
Per dominos veteris Paulini regna seamus.

4. In seculo agens Paulinus quoddam oppidum o dominio suo incolebat dictum y Ebromanum, seu Ebromagum: quod unum est. Vinetus et Fronto Ducaeus ex illa regione oriundi hunc locum ** infra Blaviam, quatuor leucis Vasconensibus distantem, Infra Burgum proprium olim Paulinorum dominium, in ripa Garumnae situm vicam nomine Embrau, seu Brau, veterem Ebromagum esse, suspicantur. At vox Burgus, qua donatus est locus ille, post annos quinquaginta cum ad Ebromagum nullo modo accedat, plane diversa mihi videtur civitas Burgus ab Ebromago. Brau enim, procul dubio, idem est oppidum, quod geographus bb Samsø Braux in Votreziano apud Santones vocat, et a Garumna leuca una dissitum scribit; cum Ebromagus olim navigio appelleretur, teste cc Ausonio: Adusque rectus Ebromanum tuam. Hac fultus ratione Samsø Ebromagum non Brau sed Burgum esse contendit. Nihil tamen obstat quin fluvii alveus huic oppido vicinior olim fuerit. Regionem autem, quam incultam et ingratham dicit; nemo mirabitur, profusis procerum suntibus, olim ornatam, a duodecim seculis neglectam, antiquum amissis decorem. Veteres itinerarii dd Ebromagum circa Carcassonem collocant, quam ab Ebromago Paulini e, plane diversam sentio. ** Alingonum quoque, de quo pluries in Paulini epistolis occurrit mentio, ex illius dominio fuisse videtur: hodie ff Lengonem vocant urbem ad Garumnam in pago Vasatensi sitam; quamvis enim ad diocesim Vasatensis episcopi pertineat, non autem Burdegalensis archiepiscopi, cujus tunc temporis fuisse videtur, ex dono S. Paulini ante annum 670 erat canonicorum ecclesiae S. Severini Burdegalensis. gg Narbone in Gallis Paulinus possessiones habuisse videtur, sicut et hh Fundis in Latio, hodie in terra di Laboro.

CAPUT II.

D De Paulini stultis et eruditione. De Ausonio illius praepotore.

1. Ex his quae supersunt Paulini monumentis genium ejus cognoscere facile est. Hunc ii Ambrosius et j Hieronymus summis laudibus attollunt. Libera-

a Baron. an. 394, § 79. b Ibid. c Ambr. ep. 30. d Auson. Not. Vinet., p. 465. e Ibid., p. 128, 129. f Vide Bellarm. lib. de Script. eccles. ad an. 420, observat. 3. g August. epist. 149, n. 34. h Idat. Chronic. i Gallice de Beziers. j Ambros. Vit., et August. epist. 175, et Mar. Mercat. Commonit., c. 1. Vide Baron. an. 418, n. 12 et seqq. k Gennad. Catal. c. 68. l Vide Dissert. 6 in oper. dub. m Auson. ep. 23 et 20. n Sidon. Apoll. carm. 22. o Paulin. ep. 12, n. 12. p Gennad. Cat. c. 48. q Auson. ep. 23. r Paulin. ep. 35 et 36, n. 2. s Sacchin. Vit. S. Paulin. et ep. 11, n. 14. t Uran. § 1. u Paulin. Chiff. p. 130. Vide infra c. 23. v Greg. Tur. Confess. c. 107. Vit. Mart. 2, t. VIII. Sulp. Vit. Mart. c. 26. Aug. Civit. l. x. Eucher. ep. ad Valerian. x Auson. ep. 23. y Ibid., ep. 21 et 22. z Paulin. ep. 11, n. 14. ** Vide not. 30 in Paulin. bb Samsø. B. p. 265. cc Auson. ep. 22. dd Vide not. 30 in Paulin. ee Paulin. ep. 20, n. 3, et 12, n. 12. ff Vide not. 65 in Paulin. Samsø. A. p. 64. gg Paulin. ep. 5, n. 22. hh Ep. 32, n. 17. ii Ambros. ep. 30. jj Hieron. ep. 13.

hūm^a artium fuit summopere studiosus, omni eloquentia excultus, poetica et oratoria facundia excellens. ^b *Sapientiam mundi*, inquit ipse Paulinus, *hucusque miratus sum, et per inutiles litteras, reprobataeque prudentiam Deo stultus et mutus fui... c* quondam in litteris humanarum fabularum loquax.

2. Egregium in litteris ^d magistrum nactus est Decium Magnum Ausonium, poetica et oratoria facultate inclytum inter ejus aevi primos: cui, cum diu grammaticam et rhetoricam fuisset professus, imperator Gratianus instituendus regendusque traditus est, ^e a quo postea ad amplissimos dignitatum gradus evectus est Ausonius, praefectus Galliarum et Italiae praetorio, et anno 379 creatus consul ordinarius. Ex carminibus Christianum fuisse Ausonium liquet omnino, et inter ^f villae suae commoda ecclesiae proximitatem enuntiat. At pleraque ejus ^g carmina, quibus Paulinum nostrum a sancto vitae proposito divertere conatus est, magis ethnico digna sunt quam Christiano. Is ^h veteris Paulini patris necessitudine et amore compulsus, ita erudiendum educandumque nobilem puerum suscepit, ut sedulitate industriaeque praefectoris humanitate ac pietate patris docuerit formarique; nec aliter eum postea, quam ⁱ filium consueverit appellare, seque parentem ejus et altorem dicere. Paulinus vero pro sua parte omnia Ausonio debere fatetur:

Tibi disciplinas, dignitatem, litteras,
Linguae, togae, famae decus,
rovectus, altus, institutus debeo,
Patroue, praefector, pater i.

Sed et ^k omnia sua, bonos mores et studia, ex Ausonii fontibus orta alibi ultro confutetur.

3. Quamvis opera Paulini quae praemanibus habemus ejus eruditionis sint praecleara monumenta; illius tamen de Eleemosyna seu ^l de Gazophylacio homilia Pauliniani styli suavitatem magis arguit, quod compositio adstricta sit, et solitam in epistolis verborum copiam et rapiditatem coerceat. Eximiam illius ^m eloquentiam, nobilitatem et indolem summopere commendat S. Ambrosius. Idem in Chronico eum nobilissimum et eloquentissimum dicit, et ⁿ S. Eucherius uberrimum eloquentiae fontem. Sed instar omnium S. Hieronymi elogium est; sic enim ad ipsum aliquandiu post Nolanum secessum scribit: *Librum tuum, quem pro Theodosio principe prudenter ornateque compositum transmisisti, libenter legi, et praecipue mihi in eo subdivisio placuit. Curaque in primis partibus vincas alios, in penultimis teipsum superas; sed et ipsum genus eloquii pressum est et nitidum, et cum Tulliana luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim, ut ait quidam, oratio in qua tantum verba laudantur. Praeterea magna est rerum consequentia, et alterum pendet ex altero. Quidquid inde assumeris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius,*

^a Paulin. ep. 8, n. 3, et carm. 10, v. 23. ^b Ep. 4, n. 2. ^c Ep. 40, n. 6. ^d Auson. ep. 21 et 24. ^e Vit. p. 1. ^f Auson. ep. 23. ^g Baron. an. 594, § 84, 85. ^h Auson. ep. 23 et 24. ⁱ Ep. 24. ^j Paulin. carm. 10, v. 93. ^k Ibid., v. 148. ^l Paulin. 34 inter epist. ^m Ambros. ep. 30. ⁿ Eucher. ep. ad Valerian. ^o Hieron. ep. 13. ^p Ibid. ^q Hieron. ep. 103 et 153. ^r Erasm. Not. in Hier., pag. 107. ^s Auson. ep. 19 et 21. ^t Aus. ep. 19. ^u Aus. ep. 20. ^v Aus. ep. 21. ^x Sacchin. Vit. Paulin. p. 656 edit. Rosw. ^y Auson. ep. 19. ^z Paulin. carm. 10, v. 19.

A *qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, et utilitatem legum futuris seculis consecrasti; macte virtute, qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris!* In ipso nihil desiderari testatur si interior accedat divinarum scientia litterarum. *» Si haberes, inquit, hoc fundamentum, immo si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulcrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus.* Cumque enumerasset scriptorum Ecclesiae Latinorum prima lumina, Tertullianum, Lactantium, Victorinum, Arnobium, Hilarium, Cyprianum, ostendissetque singulis ad perfectionem aliquid deesse, addit: *Ad te ipsum veniam, et precabor ne assentationem in necessitudine suspiceris; quin potius vel errare me existimato, vel amore labi, quam*

B *amicum adulatione decipere. Magnum habes ingenium et infinitam sermonis suppellectilem, et facile loqueris et pure, facilitasque ipsa et puritas prudentia mixta est: capite quippe sano omnes sensus vigent. Illic prudentiae et eloquentiae si accederet studium vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum.* Etiam ^q alibi commendat ejus eloquii venustatem et in litteris seculi eruditionem. Paulinum ^r *Ciceronem Christianum* vocat Erasmus. In litteris Paulini ^s eruditionem laudat Ausonius; sed poeticam illius venam mirum in modum extollit, cum quoddam poema a Paulino ^t praedicat scriptum tantu elegantia, ut *so-*

*is videretur assecutus quod contra rerum naturam est, brevis ut obscura non esset. Haec tu quam perite, inquit, et concinne, quam modulate et dulciter! Jam quid de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum nullum tibi ad poeticam facundiam Romanae juventutis aequari. Certe mihi ita videris. Si erro, pater sum... Verum cum pie diligam, sincere et severe judico. Laudat praeterea in carminibus illius vegetam et sublimem alacritatem, et dicit eum sic summa appetere, ut non decidat. Discipulum sibi palmam poeticam praeripuisse ^u alibi fatetur. Alia vero epistola, scilicet 21, de alio poemate idem Ausonius ^v ait: *Illud de poematis jucunditate, de inventionem et continuationem, juro omnia nulli unquam imitabile futurum, etsi fateantur imitandum.* Haec poemata nulli imitabilia perierunt. Haud dubie ^x Paulini natura et vena lenior ac suavior, itemque magnificentior erat, cui, ut idem testis est Ausonius ^y, *mellea quaedam inerat modulatio, etc.**

D Nec vero poetae florentis facultas existimanda est ex his quae exstant carminibus ex evangelica simplicitate conditis post ^z abdicatas Musas: sed cogitandum, haec ipsa cum tamen talia sint, profecto dum ferretur ambitio, dum placendi studium et cupido famae stimulant atque exacerent curam, simulque hinc alti vigor ingenii dictionem attolleret, exstitisse aliquid valde perfectum, quod merito et doctis et multitudini placeret.

4. In seculo adhuc agens tres Suetonii libros, quos

ille de regibus dedit, in ^a Epitomen rededit et jucundissimum poema composuit. Intercidit autem illud Suetonii Tranquilli ⁶ opus de regibus, unaque cum eo Paulini Epitome, si Pauliniani carminis paucos versus exceperis, quos Ausonius in epistola 19 ad eundem laudat et mirifice extollit. Ausonio insuper miserat poema ^b aliud castigandum, quod se facturum recepit, *quamvis*, inquit, *per te manus summa contigerit*. Ausonius vicissim carmen arte sua compositum heroico metro ad eum misit.

5. Historiarum ^c parum studiosus fuit indagator Paulinus; etenim in tempore veteri quo videbatur legere non legenda, ab historicis scriptoribus peregrinatus est. ^d Geographiam ignorasse inde manifestum est, quod Nicetæ Nola Scupos in Dardaniam redeunti per Tomitanam urbem in Scythia iter dirigat. Si Hieronymo ^e credimus, Græcæ lingue peritus fuit: verum econtra Paulinus ^f hunc sermonem sibi ignotum dicit. ^g Ibidem tamen fatetur S. Clementis opera a se fuisse in Latinum sermonem translata, sed non sine mendis: itaque eum in Græcis litteris mediocriter instructum fuisse dicamus.

CAPUT III.

Therasiam in matrimonium ducit Paulinus. Consulatus amplissimis honoribus decoratur. Cum plurimis amicitiam constituit.

1. Paulinus ^b Therasiam similem sibi sortitus est conjugem, quæ ingentia ei contulit prædia. ^d Virtuti et studio ejus proxime accessit, neque a viri proposito de fugiendo seculo discrepans, transcriptis in aliorum jura suis prædiis, virum in Nolæ secessum fortiter secuta est; et exiguo illic contenta cespite, solabatur sese caritatis, simplicitatis et religionis obsequiis. Sicque conjux, non ut Eva quondam ^f dux ad molliem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui, cordis et voluntatis unitate redacta et reddita, spiritualibus ei tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulata, illius in Deum amoris sanctissimi facta est participes; ita ut in uero matrimonio sexus uterque calcandæ superbiæ secularis, et non desperandæ Christianæ perfectionis exempla inveniret. Hieronymus ^k Therasiam *sanctam Paulini sororem* vocat, eo sane quod cum eo in solitudine continentem ageret vitam. Studiose admodum S. Hieronymi consiliis illa paruit, matronarum declinans consortia; et inter gemmas circumsedentium feminarum et sericas vestes, pauperes induisse cultus nusquam erubuit; tum quia nobilium seminarum contubernia fugiebat, tum quia alterum propositi pœnitentiam, alterum jactantiæ et superbiæ seminarium esse probe sciebat. Eapropter Paulinus ^l etiam ad episcopi scribens ejus nomen in epistolarum titulis inscribebat, et ex sua parte ^m episcopi rescri-

bentes usque ad annum 408 aut 409 Therasiam et Paulinum salutabant. Jam vero ad virtutem, et a seculo ad Deum conversionem Paulino fuisse ⁿ adjumento Therasiam conjugem ex gloriosa Ausonii contumelia conjicere est; qui Paulinum carpens tamquam in amicitia parum constantem, causam in eam velut abducentem confert ^o *Tanaquilam* appellans, quæ ⁷ sapientia et religionum peritia sese præferret, imperitaretque viro, et eam ob rem timeretur a Paulino; sic enim latrat:

Si prodi, Pauline, times, nostræ ue vereris
Crimen amicitiae: Tanaquil tua nesciat stud.

At Paulinus conjugem suam non *Tanaquilam*, sed *Lucretiam* esse ^q rescribit. Et sane divina illius matronæ sapientia et virilis constantia inde sit manifesta, quod in pauperem ac duram vitam viro alacriter consensit, et quidquid sive dotalium sive aliarum habuit facultatum vendidit, et in egentes pretium erogavit. Nomine Therasiæ ad Bassulam Severi socrum particulam de ligno divinæ crucis misit ^r Paulinus, quam Melania ab Hierusalem anno 402 attulerat. Quædam occasio Therasiam viro minus fidelem demonstravit, ^s si Gregorio Turonensi sit habenda fides, quia ^t Idatius, qui demortui Honorii anno 423 illam etiamnum vitam agere supponit, eam meritis et pietate a viro non discedere ibidem docet. ^u Anno 426 vita functam ex infra allatis patebit. Post ^v longa vota soboles tandem virilis illis in Hispania agentibus obtigit; sed vitalis non fuit, sub octavum enim ab ortu diem raptus puer vitam expedivit, et Compluti sepultus est. ^C An alios filios procrearint non compertum.

2. Paulinus primo in ^x fori strepitu et secularibus rebus occupatus a primis annis amplissimos dignitatis et honoris gradus adeptus est. ^y Anno 372 Nova Epiro seu Albanix præfectus fuit quidam Paulinus: si noster novemdecim, aut ad summum viginti annos erat natus. ^z Ante Ausonium eum consulem fuisse constat, id est ante annum 379. At cum illius consulatus in Fastis inscriptus non habeatur, ^{aa} eum Valenti anno 378 vita functo, aut cuiquam alteri consuli suffectum dicere necesse est, non autem ordinarium. Quod enim Ausonius ^{bb} nomen Paulini Fastorum titulo honoratum dixerit, nemo miretur: suffectos siquidem ordinariis consules in fastis scribi in usu fuit, cujus exempla supersunt: quod ^{cc} Baronium ^D profecto movere non debuit, ut consulem ordinarium anno 375 eum assereret, cum ipsomet anno, Hieronymo ^{dd} teste, nullus creatus sit consul: idque Baronius ^{ee} ibidem asserit et negat. ^{ff} Anno 380 Paulinum Romæ præfectum legimus: ^{gg} quod de nostro interpretari pronum est. *Veterum ejus honorum largitorem* se dicit ^{hh} Ausonius, cujus apud imperatorem Gratia-

^a Auson. ep. 19. ^b Ibid. ^c Paulin. ep. 28, n. 5. ^d Paulin. carm. 17, v. 193. ^e Hieron. ep. 153. ^f Paulin. ep. 46, n. 2. ^g Ibid. ^h Greg. Tur. de gl. Confes., c. 107. ⁱ Ambros. ep. 30. ^j August. ep. 27, n. 2. ^k Hieron. ep. 13. ^l Paulin. ep. 3, 4, 6, 7, 26, 39, 40, 43, 44, 45. ^m August. 31, 95. ⁿ Sach. Vit. Paulin., p. 662. ^o Auson. ep. 24. ^p Ibid. ^q Paulin. carm. 10, v. 192. ^r Ep. 51, n. 1. ^s Vide infra cap. 8, n. 2. ^t Idat. Chronic. ^u Vide cap. 52, n. 2. ^v Paulin. carm. 52, v. 600 et seqq. ^x Paulin. ep. 5, n. 4. ^y Cod. Theod. Gothofred. t. V, p. 365, 366. ^z Auson. ep. 20, 23, 25. ^{aa} Paulin. Chiff. p. 131 et 136. ^{bb} Auson. ep. 20. ^{cc} Baron. an. 394, § 81. ^{dd} Hieron. Chron. ^{ee} Baron. an. 375, § 1. ^{ff} Ofg. t. V, p. 365, 366. ^{gg} Baron. an. 394, § 82; et Chiff. p. 131. ^{hh} Aus. ep. 21 et 24.

num magnam fuisse gratiam atque auctoritatem ex eo constat quod eum docuerit et educarit. Paulinus a vero honores et dignitates Ausonio se debere ultro fatetur; quem b et amasse, et coluisse, et colere, et eum quo se æterno fœdere junctum contestatur.

† 3. Nec solum cum Ausonio, sed et c cum plurimis in seculo amicitia conjunctus est, in quorum numero fuit imprimis Sulpicius Severus, de quo alibi fusius. In d infideli via fideliter et mutuo se dilexerant, et tam religiosus erat utriusque amor, ut ad eorum dilectionem nulla adjici posset affectio, nisi caritas Christi, quæ sola omnem sensum affectumque supereminet. In seculo etiam e Sanctum noverat Paulinus ac dilexerat; et ex tunc processerat ejus quæ cum Jovio et Apro intervenit necessitudo.

CAPUT IV.

Quomodo in seculo conversatus Paulinus. Variis laboribus et ærumnis, S. Felicis quoque et aliorum sanctorum precibus ad Deum convertitur.

§ 1. Non mirum si vir adeo mirabilis, tam eruditus, tam dives, tot dignitatibus honoratus, tam egregia indole præditus, perindeque amabilis, tot ac tantis assectatorum turbis coleretur, tantum apud proceres existimationis, apud multitudinem favoris ac plausus haberet. Hæc enim f prudentia, hæc honestas morum, illa eloquii venustas, et amicitia fides in eo paulo post conversionem laudata, jam ante inerat. Inde g Ausonius animi illius celsitudinem laudat et liberalitatem, qua mallet amicis gratificari quam genio indulgere suo, et b inveteratæ ac mutua dilectionis suavitatem, et consummatæ amicitia specimen in eo commendat. Mitis l fuit et benignus, etiam cum in superbia seculi versaretur. Singularem hanc humanitatem suavissimosque mores spirant illius epistolæ. Se in seculo j bene moratum ab hominibus habitum innuere videtur. Et quidem si crimen aliquod in vita admisisset, sepe sæpius lugens commemorasset in scriptis suis, in quibus tot exstant ejus humilitatis argumenta. Consumtam in peccatis ætatem, et in seculo se volutatum dolet, in quo inter inimicos, ut k ait, inveteraverat, ac sub l magno honore peccatorem etiamque veteranum se in numero peccatorum, in m fluctibus seculi se multa subiisse naufragia gemens fatetur, et Dei judicia tremens formidat; n in infideli via ambulasse, o mortis pabula vixisse, et stulta Deo sapuisse ingemit et ex his grandem captat humilitatis materiam. *Veteranus r*, inquit, *in numero peccatorum, sapientiam mundi miser hucusque miratus sum, et per inutiles litteras reprobataque prudentiam Deo stultus et mutus fui.* At nihil sceleris nominatim designat. Itaque illum in seculo eam traxisse vitam credere par est, qua vivunt tot mortales, qui irreprehensibiles sese existimantes, de salute quidem sua minime dubitant, quod eos sensibilia et

A graviora scelera non arguant nec deprimant. Sed ea quæ Paulino lux Dei affulgebat, qua tam humiliter de se sentiret, aliud revelabat. Seculum dilexerat, satis erat ei ut usque ad ultimum vitæ spiritum lugeret: quod soli Deo debitum tradiderat diabolo, cujus servitatem declinare ex seipso non valebat. Et q tanta fortunæ commoda et humanæ prosperitatis blandimenta, quo majora ac plura erant, eo fortioribus atque tenacioribus illum sibi devinctum catenis seculi vanitas detinebat. Hæc tamen vincula, Christo juvante, dirupit; et inde Christi gloria tanto illustrius triumphavit, ejusdemque vis gratiæ potentior apparuit, cum tantus senator universa illa quæ alii ut supremum spectabant bonum, pro detrimeto duxit, et arbitratus est ut stercora, quo Christum lucrifaceret.

2. Cum ærumnis sæpe Deus soleat gratiæ suæ efficaciam et virtutem obtegere, his mediis usus est, ut Paulinum ad se converteret. Is enim, ut ipse r testatur, in laboribus et § ærumnis fuit frequenter exercitus. Et forte, Gratiano vita functo, multas peregrinationes suscipiendi necessitas ei fuit, ut rerum inquietantium mañtiam declinaret, quibus ut videtur, anno 387 ad Valentiniani aulam accedere compulsus est, cum Alypio fuerit eo tempore cognitus, quo s Mediolani baptismo initiatus est Alypius. Fundis t diu commoratus fuit Paulinus, quod oppidum sibi familiare et usitatius habuit. Curis seculi adhuc implicitus Viennæ u SS. episcopos Martinum Turonensem et Victreium Rotomagensem vidit. Labores multos v terra marique expertus, facilis x procliviusque ad contentum mundi comitatumque Christi, subducto a secularibus turbis animo præceptisque cœlestibus accommodato, quasi de finitima huic proposito via demigravit. Præterea y corpus infirmius et decoctior caro obterebat studia voluptatum. Illius uxor, ut z superius diximus, ad pietatem eum hortabatur.

3. Ad hæc adfuit illi sanctorum, quorum consuetudine utebatur, ingens numerus: inter quos S. Ambrosius aa, cujus dilectione ad fidem nutritus est et fatus, quem *suspiciendam patrem* et omnis boni sui meriti *autorem* appellat. Cum S. Delphino Burdegalensi episcopo, a quo Burdigake baptizatus est, et cum ipsius Delphini successore S. Amando, a quo salubribus religionis Christianæ disciplinis fuerat informatus, adhuc in seculo agens singulari amicitia junctus erat Paulinus, ut ex aliis patebit. S. Martinum bb *beatum patrem* nominat, et ubique de eo honorifice scripsit, et summos eidem detulit honores: a quo cc se amatum commemorat et letatur. Et profecto Paulinum singulari veneratione eum prosequi par erat; cum enim dd oculo graviter doleret Paulinus, et jam pupillam ejus erassior nubes superducta texisset, oculum ei Martinus peniculo contigit, pristinamque

a Paulin. carm. 10, v. 9. b Carm. 11. c Paulin. ep. 11, n. 5 et n. 1. d Ibid., n. 5. e Ep. 40, n. 2. f Hieron. ep. 103. g Auson. ep. 21. h Auson. ep. 23. i Uran. § 5. j Paulin. carm. 10, v. 133. k Ep. 40, n. 6. l Ep. 4, n. 2, et ep. 27, n. 3. m Ep. 4, n. 4. n Ep. 11, n. 5. o Carm. 10, v. 135. p Ep. 4, n. 2. q Sachin. Vit. Paulin., p. 660. r Paulin. ep. 5, n. 4. s Ep. 3, n. 4. t Ep. 32, n. 17. u Ep. 18, n. 9. v Carm. 13, v. 10. x Ep. 5, n. 4. y Ibid. z Cap. 3, n. 1. aa Ep. 3, n. 4. bb Ep. 18, n. 9. cc Ep. 32, v. 33. dd Sulpic. Vit. Mart. c. 21.

illi sanitatem, sublato omni dolore, restituit. Evangelicæ paupertatis tam illustre exemplum nondum dederat Paulinus, quod cum rescivisset a Martinus tantopere commendavit. Ubi terrarum illud miraculum eveniret, non compertum est. Viennæ Martinum et Victricium vidisse Paulinum abunde constat, et ^b superius demonstravimus. Jam tunc ex gloriosissimo c Confessore episcopus fuerat effectus Victricius : quapropter gaudebat Paulinus quod hoc saltem gloriari sibi liceret, quia faciem illum in carne vidisset; aliunde vero lugebat infelicitatis suæ negligentiam, quod occasione tanti boni ignarus amisisset, contemnantibus eum, ut ait, illo tempore non solum peccatis quibus premebatur, sed et curis seculi : quanta tamen licuit copia eum veneratus est, et se ac suos in æternum precibus ejus commendavit.

4. At præcipuum habuit patronum S. Felicem Nolanæ Ecclesiæ presbyterum, qui temporibus Decii glorioso confessoris titulo illustris effectus, multo illustrior erat miraculis, quæ ad ejus tumulum creberrime fiebant, et cujus nomen in Ecclesia latissime celebrabatur : nec tamen hodie nisi ex ipsius S. Paulini scriptis innotescit. ^d Hujusce sancti servitio jam a primis annis se a Christo mancipatum dicit Paulinus : unde conjecturæ locus est illum extunc Christo nomen dedisse, id est ab infantia, si his vocibus, *primis ab annis*, id voluit designare. Quod profecto non a veritate alienum quis **IO** suspicabitur, si ejus ^e parentes Christianos fuisse meminerit : quos in catechumenorum numero adscribi Paulinum curavisse, omnino probabile est. Posset tamen et ad illud referri quod dicit, nempe anno 394 ^f ante quindecim annos, id est circa vigesimum septimum ætatis annum, Christi autem 379, cum Nolam ad tumulum S. Felicis accessisset, se in omnibus terra marique toleratis laboribus, cor et vota dicavisse; at nusquam per id tempus ^g Paulino licuit illius sancti celebrare Nole festum diem 14 Januarii, et pia coram reddere vota : in agro enim ^h ad quingentos ab urbe Nola passus ossa beati Felicis quiescebant hodieque servantur. Hisce quindecim annis ⁱ diversas peregrinationes suscepit Paulinus, variis ærumnis confectus est, et vocatus in pericula multa.

CAPUT V.

In Hispaniam secedit Paulinus, ut mundo abrenuntiet. Quo tempore fuerit baptismo initiatus.

1. Tandem ^j ut a calumniis et peregrinationibus requiem capere visus est, nec rebus publicis occupatus, et a fori strepitu remotus, ruris otium, et Ecclesiæ cultum, placita in secretis domesticis tranquillitate, celebravit : ut paulatim subducto a secularibus turbis animo præceptisque cælestibus accommodato, proclivius ad contentum mundi comitatumque Christi, jam quasi de finitima huic proposito via demigravit. ^k Primus Pau-

A lini secessus in Hispania contigisse videtur, ubi quatuor saltem annos transegit ^l usque ad vernali tempore anni 394 sicque illuc accessisse anno 389 aut 390.

2. Hucusque de Paulini baptismo nullam fecimus mentionem, quia nihil de illius ætate constat. A Delphino ^m Burdegalensi episcopo baptismo initiatus est Burdigalæ; nec solummodo salutis sacramentum ab eo se recepisse insinuat ⁿ Paulinus, sed et *patris, et Petri, et piscatoris munere functum Delphinum prædicat, ^o qui miserit humum, ut de profundis et amaris hujus seculi fluctibus ipsum extraheret, ut captura salutis efficeretur; et cui vivebat, naturæ moreretur, ut cui mortuus erat, viveret Domino.* Hæc quidem verba Paulinum cum sacramento Baptismi gratia et effectu donatum satis aperte indicant, et sub idem, quo renatus est, tempus eum seculo renuntiasse; sicque paulo ante secessum in Hispaniam per vitales undas renatum admodum probabile est. At si omnia peccata sua in Baptismo absorpta credidisset, cur in scriptis suis tam sæpe de peccatis et præterita in seculo vita sermonem haberet? Cum autem mutatorum in melius morum rationes, Ausonio expendit, sanctioris vitæ institutum baptismo non tribuit. Idcirco ^p Chiffletius eum jam divina ablutione renovatum ponit anno 379 seu 380, cum S. Felici se totum dicavit. Nec quis ^q objiciat hoc posito peccata a Baptismo suscepto admissa illum a presbyteratus seu episcopatus gradu reddidisse alienum, siquidem aliqua eum canonica culpa irretitum nullibi reperire est, et quadriennali secessu et bonorum abdicacione profanam et secularem vitam eum piasse nemo negabit. Ut sit, Paulinum jam ante Baptismo initiatum, quam in Hispaniam recederet, perinde **II** constat, quod ibidem quatuor annos commoratus absens a patria, hoc quadriennio prædica vendidit, et bona pauperibus erogavit, atque evangelicam paupertatem professus est : quod in Hispania factum negabit nullus. Nec facile quis sibi suadebit hæc eum fecisse antequam spiritali lavacro fuerit innovatus : et quod asserit se a Delphino ^r *de amaris hujus seculi fluctibus extractum*, haud parum repugnat. Hoc quadriennio Barcinone ad Ausonium scripsit, et ibidem laicus, et postea ^s presbyter creatus ad Sulpicium Severum binas epistolas dedit. Prima intercidit : in altera admonet ne prophanis velit suscepti instituti rationem reddere, eum ad constantiam hortatur ad seque invitat. Nullus igitur conjecturæ locus eum, abdicatis bonis et dignitatibus, Burdegalam patriam suam accessisse, antequam presbyteratu fuerit initiatus. Paulini ^t frater a Delphino pariter baptizatus fuerat, ut et ipse Paulinus qui extunc sanctissimum episcopum Delphinum ^u *dominum et patrem* summa cum laude et reverentia nominat. In datis ad eum ^v epistolis filii erga parentem pietas et reverentia ita elucent,

^a Sulpic. Vit. Mart. c. 26. ^b N. 2. ^c Paulin. ep. 8, n. 9. ^d Carm. 29, v. 5. ^e Vid. supra cap. 1, n. 3. ^f Paulin. mart. 13, v. 7. ^g Carm. 12, v. 13. ^h Sacch. Vit. Paulin. p. 681. ⁱ Paulin. Carm. 13, v. 10. ^j Paulin. ep. 5, n. 4. ^k Sacch. Vit. Paulin. p. 167 et 677. ^l Chiff. p. 163, n. 4. ^m Paulin. ep. 3, n. 4; et 10, n. 1. ⁿ Ep. 20, n. 6. ^o Ibid. ^p Chiff. p. 140. ^q Ep. 20, n. 6. ^r Ep. 1, n. 10; Paulin. ep. 1, n. 10, et n. 2 et seqq. ^s Ep. 35. ^t Ep. 17, n. 3. ^u Ep. 19, n. 1.

ut nihil gratius, nihil modestius possit excogitari. De Amando et per Amandum ^a se in Christo natum recognoscit; illiusque opprobrium futurum, si tanto patre sit indignus; aut gaudium, si ex fructibus bonis ejus arboris ramus esse noscatur; illius ^b fidei interventu, per gratiæ baptismalis sacramentum, Dominum in naviculam cordis sui fuisse impositum, et se ejus in Christo plantationem dicit. Unde colligere est ^c Amandum tunc temporis fuisse Burdegalensis Ecclesiæ presbyterum, nec mediocrem ei deberi conversionis Paulini gratiam, cum eum Christianæ religionis elementis imbuerit, et forsân de sacro fonte leaverit.

CAPUT VI.

Quomodo statim post secessum in Hispaniam se gesserit Paulinus. De filio ejus mortuo.

1. Paulinus igitur ex aqua renatus, et Spiritu, ac perfectæ virtutis amore succensus, ut ^d superius diximus, cogitare secessum in Hispaniam cœpit, ut acceptam in baptismo gratiam augetet, et se totum Deo dicaret. ^e Homini enim necessitatibus tam multis implicito, inter suos ita culto, cujus gratiam certatim omnes ambirent, omnino necessaria fuga erat. In locis ^f excultis et gratissimis non longe a mari et urbibus habitabat, vitam tamen solitariam jam amabat, et sanctos anachoretas maximo jam cultu et amore prosequabatur, qui ut ait,

Spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti de vanis libera curis
Otia amant; strepitusque fori, rerumque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis et amore salutis, abhorrent.
Speque fideque Deum sponsa mercede sequuntur ^g....
Attamen hæc ^h sedisse illis sententia visa est,
Tota quibus jam lux patuit verique bonique,
Venturi æternum seclî, et præ sentis inane.
At mihi non eadem (nunc) gloria ⁱ.

2. Paulo post progressum ad vitam severiorem et Hispanicum secessum poemata quædam composuisse **12** videtur, quæ non cam sanctitatem spirant, quam in scriptis postea carminibus et epistolis reperire est. Hæc inter collocamus matutinam ad Deum precationem, in qua honestos mores secularis viri a Deo enixe postulat, ex quibus tamen ^j æternam eamque beatam sibi spondet vitam: in ea oratione ^k felicem sibi et suis deprecatur posteritatem, unde tunc sibi natos jam esse filios, aut saltem eos desiderasse conjicies. Ea ^l quæ sequitur, item matutina ad Deum precatio, circa idem tempus conscripta videtur; ibi tamen pietas major, profundior humilitas, et metus judiciorum Dei elucent. Tunc filios sibi procreatos in ea indicare videtur:

Sim carus amicis,
Et semper genitor sine vulnere nominis tuus ^m.

In ⁿ carmine de S. Johanne Baptista, quod est pa-

A raphrasis evangelica, se non ita pridem ad attentionem religionis cultum addixisse, et arctiorem instituisse vitam innuere videtur; cum ad historica simplicitate paululum digressus, ad narrationis ordinem revertitur, et addit:

^o Spero erit, ut possim firmato robore quondam
Hoc quoque per spatium fortes agitare quadrigas.
Nunc coplum repetamus iter: mortalia dicat
Pagina mortalis: Dominum divina loquantur.

Paraphrasis ^p primi psalmi ex hymnis opinor est, quos condidit etiamnum theologorum arcanorum rudis. Itaque non mirum si videatur illic significari error eorum qui, prave intelligentes locum Apostoli **1** Cor. **III**, putabant Christianos omnes, quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem ^q quamdam consecuturos, nec damnatorum poenis cruciandos.

3. Cum Paulinus ^r nondum evangelicæ paupertatis viam inierit antequam in Hispaniam secederet, per id temporis natum Paulino filium facile crediderim, quem ^s Compluti sepeliri jussit juxta corpora SS. martyrum, id est, ut opinor, SS. infantium Justi et Pastoris martyrum, quorum memoria celebris est Compluti, quod Samsø geographus Madritum vocat. Baptismo fuerat procul dubio initiatus ille puer, cum eum Paulinus ^t posteritatem piam vocet, quemque alterius baptizati pueri Celsi in gloria facit æternæ vite participem. Hanc sanguinis sui guttulam sibi ipsi peccatori adfuturam sperat, ut peccatis sibi condonatis aliquando detur eadem perfrui requie. Tumulum illius juxta SS. martyrum corpora composuerat, ut, ^u inquit, de vicino sanctorum sanguine et ordine novam duceret virtutem. Eo demortuo, nulla Paulino soboles remansit; nec alium habuisse unquam filium asserere audeamus, cum ipse hunc mortuum ^v exoptatam diu sobolem dicat. Ex postrema ^w matutina precatione Paulini videtur filium habuisse tunc vivum cum eam composuit. Illud autem pro certo habendum, eum ^x filii fuisse orbatum cum Nolanam recessit; et hæc filiorum secunditas ei defuit, ut de sterilitate corporum, secunditas augetetur animorum, et meliorem recte factorum progeniem et minime caducam meritorum posteritatem desideraret. Sibi autem a Deo ^y ereptum filium dicit, quia sancta posteritate gaudere indignus esset.

4. Quidam ^z existimant in Hispanico secessu, ubi procul ab amicis et notis commoratus est (non in Nolano, ubi Nolanos quibus erat cognitus latere non potuit), tum evenisse **13** quod narrat ^{aa} Gregorius Turonensis in hæc verba: *Perrexit ergo cum conjuge quasi peregrinaturus in aliam regionem, nihil habens præter statum proprium. Post multum temporis cum ab incolis suæ regionis requireretur, nec posset penitus reperiri, negotiator de civitate illa ad hanc urbem adve-*

^a Ep. 2, n. 4. ^b Ep. 9, n. 2 et 5. ^c Chifflet. p. 177. ^d Cap. 5, n. 2. ^e Sacchin. Vit. Paulin. p. 667. ^f Paulin. carm. 10, v. 182 et 216. ^g Ibid., v. 164. ^h Ibid., v. 178. ⁱ Id est, placuisse. ^j Carm. 4, v. 18. ^k Ibid., v. 17. ^l Carm. 5. ^m Ibid., v. 66. ⁿ Carm. 6. ^o Ibid., v. 175. ^p Carm. 7. ^q Carm. 32, v. 599. ^r Ibid., v. 605. ^s Ibid., v. 602. ^t Ibid., 606. ^u Ibid., v. 601. ^v Carm. 5, v. 67. ^w Ambros. ep. 50. ^x Paulin. carm. 32, v. 601. ^y Sacch. Vit. Paulin. p. 668. ^{aa} Greg. Tur. de gl. Confess., c. 107.

nit, in qua vir beatus caelesti Domino serviebat; cum-
que vidisset eum statim projiciens se solo, et pedes sancti
amplectens ait: HIC EST BEATUS PAULINUS TOTO VULGA-
TUS ORBE, qui multum a suis civibus quaesitus, prorsus
non potuit inveniri; et narrante eo omnes actiones ejus,
obstupuerunt hæc audientes.

CAPUT VII.

Paulinus totum se Deo dicat et consecrat, ac monasti-
cam vitam amplectitur.

1. Jam ^a superius Paulinum in Hispaniam seces-
sisse observavimus, ut paulatim subducto a seculari-
bus turbis animo, præceptisque caelestibus accommo-
dato, proclivius faciliusque ad contemptum mundi
comitatumque Christi demigraret. Fidelis Deus quaerentibus se, et qui eis ultro adest, eam quam famulo
suo ipse inspiraverat bonam voluntatem benedixit et
coronavit. Postquam, ^b ait Paulinus, inveterari inter
inimicos meos, et evanui in cogitationibus meis, levavi
oculos meos in montes ad præcepta legis, et gratiæ
dona suscipiens, unde mihi auxilium venit a Domino;
qui non secundum iniquitates retribuens, illuminavit
cæcum, solvit compeditum, humiliavit erectum male, ut
erigeret humiliatum pie. Vitam ^c priorem quam in se-
culo egerat omnino mutavit, in quo tamen perversus
non habebatur: et ^d hæc vere mutatio dexteræ Excelsi,
quam solus Deus operari poterat. Extremi et terribi-
lis iudicii metus cor illius pervaserat: quoniam obrem ad
Ausonium scribens ait, Deum se timere iudicem, su-
premiæ illius tubæ cieri terrore; id providere ne im-
paratum mors opprimat, et ut hunc recognitionis
diem securo sibi liceat animo expectare.

Huius ^e in adventum trepidis mihi credulæ sibi
Corda tremunt, gestique animæ, id jam cauta futuri,
Præmetuens, ne vincula ægris pro corpore curis,
Ponderibusque gravis rerum, si forte recluso
Increpitet tuba vasa polo, non possit in auras
Regis ad occursum levibus se tollere pennis ^f.....
Hic metus est, labor iste, dies ne me ultimus aëris
Sopitum tuebris sterili deprendat in actu ^g.

Sed et illud de gratia Christi totum immutante ho-
minem ostendit, quam ipsum sibi Paulinum penitus
vendicasset:

Hic ergo nostris ut suam præcordiis
Vibraverit caelo jubar,
Abstergit ægrum corporis pigri solum,
Habitumque mentis innovat:
Exhaurit omne quod juvabat antea
Castæ voluptatis vice:
Totusque nostra jure Domini vendicat
Et corda, et ora, et tempora:
Se cogitari, intelligi, credi, legi,
Se vult tueri et diligi ^h.

2. Eodem ⁱ tempore et vestem mutavit, et novum
induit animum. Domui, ^j patriæ, cognationi quoque
valedicere constanter statuit et a senatu migrare, quo
impensius Deo serviret, ^k vitam monasticam profiteri,
et ^l reliquum **14** vitæ spatium, subducto a seculari-
bus turbis animo prope Nolam in solitudine transi-

gere ^m abjectus et ultimus in domo Domini; ardentem
enim optabat jugo Christi colla subdere, ad tumu-
lum S. Felicis Deo servire, fores ecclesiæ aperire,
mane limina munditie curare, nocte eam sacris ex-
cubiis servare, et in isto munere vitam claudere:
etenim saltem ab ^o æditui nomine et officio optabat
sacram incipere servitute. Statuit insuper ^p animam
castitate et continentia firmare, quam etiam carnale
athletæ diligenter tuerentur: quam impensiore studio
sibi servandam existimavit pro illa immarcessibili
corona luclanti, cum etiam pro temporali et fragili
corona decernentibus excolatur. Itaque Therasia ^q ex
conjugem illius facta est soror. Paulinus vero ^r musis
et poeticis fabulis nuntium omnino remisit; cum enim
cor Christo dicasset, et uni Deo totus servire vellet,
nequaquam vanis et fabulosis vacare litteris sibi licere
putabat. Ita enim ad Ausonium scribit:

Quid abdicatas in meam curam, Pater,
Redire musas præcipis?
Negant Cæmonis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.....
Vacare vanis otio aut negotio,
Et fat uolosis litteris,
Vetat (Deus) suis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus suam ^s.

Et quidem post abdicatas musas carmina quæ scri-
psit, ^t et sine studio, et ex evangelica simplicitate et
pietate condidit; poetarum adeo oblitus, ut ne eos
quidem nominare auderet, et ^u veniam a Severo po-
stulaverit, quod aliquid de poeta Virgilio assumserat
a studio monachi alienum.

CAPUT VIII.

C Prædia vendit, et pecuniam pauperibus erogat.

1. Nihil est grande; ^v inquit Hieronymus, tristi et
lurida facie vel simulare vel ostentare jejunia; posses-
sionum redditibus abundare, et tile jactare palliolum.
Crates ille Thebanus non putavit se simul posse et virtu-
tes et divitias possidere: nos suffarcinati auro Chri-
stum pauperem sequimur, et sub prætextu elemosynæ
pristinis opibus incubamus. In hoc vitium non incidit
Paulinus; tunicam enim una cum animo mutavit: nec
pleno marsupio gloriosas sordes appetiit, sed puris
manibus et candido pectore pauperem se et spi-
ritu et operibus gloriari poterat. Non expectavit
donec ^x turbulentissima miseriarum tempestas eum
mitteret in portum paupertatis, ut quibusdam ejus-
dem nominis accidit; sed pelago tranquilliore per-
meavit, quia in ipsa tranquillitate periculum videbat.
Audita ^y sententia Salvatoris: Si vis perfectus esse,
vade, vende omnia quæ habes et da pauperibus, et habe-
bis thesaurum in caelo: et veni, et sequere me; ^z Evan-
gelica verba vertit in opera. Hæc, inquam, verba
prompta efficacique fide in Paulini mentem penitus
descendere, et cordis ejus aures assidue personarunt.
Quod ^{aa} ex ore Domini cum tristitia dives audiit, hic

^a Cap. 5, n. 1. ^b Paulin. ep. 4, n. 2. ^c Carm. 10, v. 132. ^d Ep. 9, n. 2; et Psal. LXXVI, 11. ^e Scilicet Christi. ^f Carm. 10, v. 304. ^g Ibid., v. 316. ^h Ibid., v. 57. ⁱ Hier. ep. 13. ^j Ambros. ep. 50. ^k Hieron. ep. 13. ^l Ambr. ep. 30. ^m Paulin. ep. 14. ⁿ Carm. 12, v. 32. ^o Ep. 1, n. 10. ^p Epist. 24, n. 9. ^q Idat. Chronic. ^r Paulin. Carm. 10, v. 19. ^s Ibid., v. 20, etc. ^t Baron. an. 394, § 83. ^u Paulin. ep. 22, n. 3. ^v Hieron. ep. 13. ^x August. ep. 149, n. 34. ^y August. ep. 149, n. 51. ^z Hieron. ep. 13. ^{aa} Greg. Tur. et Aug. ep. 51, n. 5.

cum lætitia fecit : quod ^a sibi necessarium existima-
vit ut adveniens Christi justitiam præveniret.

15 Hic metus est, labor iste, dies ne me ultimus atris
Sopitum tenebris sterili deprendat in actu,
Tempora sub vacuis ducentem perditia curis.
Nam quid agam? lentis si domi commoveo votis,
Christus ab ætheria mihi proditus arce coruscet,
Et subitis Domini cælo venientis aperto
Præstrictus radiis, obscura et tristia noctis
Subfugit illato confusus lumine quæram?
Quod mihi ne pareret vel disidentia veri,
Vel præsentis amor vitæ, rerumque voluptas,
Curarumve labor, placuit prævertere casus
Proposito, et curas finire superstitæ vita :
Commisissique Deo ventura in sæcula rebus.
Expectare trucem securo pectore mortem ^b.

Et v. 67 :

Æstus inanes, quos movet vitæ labor
Præsentis ævi tramite,
Abolet futuræ cum Deo vitæ fides,
Quæ, quas videmur spernere,
Non ut profanas abjicit aut viles opes,
Sed ut magis curas monet
Cælis reponi creditis Christo Deo,
Qui plura promisit datis :
Contenta præsens vel mage deposita sibi
Multo ut rependat fenore.
Sine fraude custos ducta creditoribus
Bonus æra reddet debitor :
Multaque spretam largior pecuniam
Restituet usura Deus.

Paupertatem divitiis prætulit ^c securus de Christi
sermone, quo quærentibus in veritate regnum Dei et
justitiam ejus, victum, et vestitum insuper se adje-
cturum promisit. An magis, ^d inquit, abundare credis
illum qui terræ, quam qui Deo credit; et qui propria,
quam qui divina pascitur cura? Quid ille miser habeat,
qui se non habet? Non enim se habet, qui plus de se
quam de Deo sperat; vereque est mortuus, qui ^e non
vivere timet, si totum se Deo credat, Deoque per-
mittat.

2. Venditis ^f igitur facultatibus tam suis quam etiam
conjugalibus, ea in pauperes contulit quæ rededit in
pecuniam. ^g Aperuit horrea sua pauperibus, apothecas
suas advenientibus patefecit : nam parum ei erat proxi-
mos alere, nisi etiam undique evocaret quos pasceret
atque vestiret. Quantos captivos redemit! quantos in-
tricatorum debiti a creditoribus suis, reddita pecunia
liberavit! una scilicet pietatis negotiatione et planctus
debitorum extersit, et creditorum gaudia reparavit.
Quadam vero die, inquit ^h Gregorius Turonensis, venit
ad eum qui stipem peteret, et ait conjugi : Vade, et da
ei quod habet necessarium. Quæ respondit : Non est
nobis amplius quam unus panis. Cui ille : Vade, in-
quit, porrigere eum; Dominus enim dabit nobis victum.
Sed illa quasi strenua, reservari cupiens ne aliquid dees-
set, porrigere noluit. Sed brevi illa didicit quanto esset
locupletior Pauli: i fides, quam timida suæ curæ solli-
citus. Interea advenerunt quidam dicentes missos se
a dominis suis (forte Paulini bonorum conductoribus)
ut illi annonæ ac vini deferrent speciem, sed per hoc

A moratos, quod orta tempestas unam eis cum tritico abs-
tulerit navem. Tunc vir Dei conversus ad mulierem,
ait : Intellige te nunc pauperi unum panem fuisse su-
ratam, et ideo hanc navem esse mersam, ⁱ Paulinus
igitur innumeris nummis et eleemosynis peccata sua
redemit, et facultates in terra cum sparsisset, ad cæ-
los migravere; quin etiam in cælum terras fecit as-
cendere, ut ibi æternam sibi pararet mansionem.
Pro Christo sibi factus est pauper, et ipse fide ditior
quam antea, ^j Exoneratus a cunctis cupiditatibus Ma-
gistrum liber sequitur, per hæc se putans paradisi di-
vitiis locupletari, **16** si videretur nihil de transitoriis
possidere. ^k Ipse pauper ex divite factus est, ut tamquam
deoneratus gravi sarcina Deo impensius serviret; ^l ut
nudam crucem nudus sequens, expeditior et levior
B scanderet sculam Jacob. ^m Præstantissimumque horum
temporum fuit illustris Paulini exemplum, qui summis
opibus abjectis Christum secutus, solus pene his tem-
poribus evangelica præcepta complisset, ⁿ aliorum non
utens exemplo qui attentiores ad sacrosanctam reli-
gionem videri erubescerent. ^o Beatum fuit seculum
quartum tantæ fidei virtutisque documento : ^p Paulino
enim majestas divina tribuit, ut quod impossibile dixe-
retur per Evangelium, hic possibiliter adimplere mere-
retur per actum. ^q Piscatores, vocante Domino, quod
naviculas et retia dimiserunt, omnia se dimisisse, et
Dominum secutos esse etiam commemorando lætati
sunt. Et revera OMNIA CONTEMNIT, qui non solum quan-
tum potuit, sed etiam quantum voluit habere, contem-
nit. Sed in eo quod cupiebatur, oculi Dei testes sunt,
C in eo quod habebatur, et hominum. Nescio quo autem
modo, cum superflua et terrena diliguntur, arctius
adepti quam concupita constringunt... Aliud est enim,
nolle incorporari quæ desunt; aliud, jam incorporata
divellere. Illi velut cibi repudiantur, illa velut membra
præciduntur.

3. Paulinus ^r omnia bona uno eodemque momento
non abdicavit, id enim impossibile erat, cum eam
quam ex his venditis redegerat pecuniam pauperibus
erogaret, et prædia paulatim et cum quadam cautela
eum vendidisse credere par est, ut facilius pauperes
aleret. Ex ejus ^s litteris ex Hispania missis illum jam
partem bonorum in usus pauperum vendidisse constat
antequam ex hac regione migraret et presbyteratu ini-
tiaretur. Inchoasse hoc anno ex eo probabiliter admo-
dum conficitur, quod ^t in epistola quarta anno 394 ex-
eunte data, ut alias videbimus, dicit secundum carnem
sibi eam jam esse ætatem qua fuit ille ab apostolis in
porta Speciosa verbi potestate sanatus, id est, qua-
draginta annorum et amplius ^u; in natalibus autem
animæ, illius adhuc sibi esse tempus infantie, quæ
intentatis Christo vulneribus immolata, digno san-
guine Agni victimam præcurrit, et dominicam au-

^a Paulin. carm. 10, v. 516. ^b Ibid. ^c Paulin. ep. 41, n. 13. ^d Ibid. ^e Quasi leg. timet non vivere.
^f Ambros. ep. 50. ^g Uran. § 5. ^h Greg. Tur. de gl. Confess. c. 107. ⁱ Fortunat. Vit. Mart. t. VIII, p.
761. ^j Greg. Tur. de Gl. Confess. c. 107. ^k Ambr. ep. 30. ^l Hier. ep. 43. ^m Sulpic. Vit. Mart. c. 21 et
26. ⁿ Ambr. ep. 30. ^o Sulp. Vit. Mart. c. 21 et 26. ^p Greg. Tur. de Gl. Confess. 107. ^q Aug. ep. 34, n.
5. ^r Hieron. 103. ^s Paulin. carm. 10, v. 81 et 528. Epist. 4, n. 7. ^t Ep. 4, n. 3. ^u Actor. iv, 22. Dicitur
annorum amplius quam quadraginta.

spicatus est passionem; ^a id est bimatum Innocentium: A quod cum de ejus baptismo interpretari non possit, ad strictioris vitæ institutum et seculi fugam referri necesse est. Nam etsi Paulinum, illo exeunte anno, sacerdotium suscepisse poneremus, hæc dicta de sacerdotio intelligenda nemo, ut opinor, dixerit. In altera epistola, etiam anno 394 data, ^b ait: *Scias antiquissimum peccatorem, nec ita olim de tenebris et umbra mortis eductum, spiritum auræ vitalis hausisse, nec ita olim posuisse in aratro manum, et crucem Domini sustulisse. Et alibi ^c se adhuc infantem in verbo Dei, et spiritali ætate lactentem Augustino educandum tradit humiliter.*

CAPUT IX.

In bonorum abdicatione Paulini humilitas.

Tam ^d præclara et illustris ab origine virtus gloria Christi erat, Ecclesiæ gaudium et exemplum; at inani gloriæ valde subjecta, quæ omnia ejus merita labefactasset: *Utilius enim, inquit ^e Augustinus, terrena opulentia tenetur humiliter, quam superbe relinquitur.* Tantum opus non **17** suis viribus, sed divina virtute et misericordia fretus arripere ausus fuerat Paulinus; et ille in quo sperabat, potens erat perficere in eo opus perfectionis suæ, et quod fundare jam ac prius machinis erigere dignatus fuerat, suis struere mensuris et consummare fastigio. Humanam gloriam ut ^f inimicum cautissime intuebatur Paulinus, et cuncta agebat sicut discipulus Christi humilis ac mitis corde; et prudenter ac pie intelligebat istam non esse suam, hoc est humanam, sed in semetipso Domini gloriam. Illud enim testimonium ejus virtuti reddit Augustinus. ^g At ipse Paulinus fidus est testis; ejus enim scripta caritatem et humilitatem omnino indicant. Ilanc ^h humilitatis pietatem omnia spirant, qua a Deo gemitibus et suspiriis assidue flagitabat ne inferretur in tentationem. Sed in eo præcipue illius elucet humilitas cum de venditis facultatibus sermonem habet. ⁱ Confitetur hilariter misericordias Domini, et tantummodo gloriatur in laude ejus, quoniam si quid bonum in illo, ab ipso est; et si quid optimum, ab ipsius majestate est. Unde ^j illi jam leves fiebant angustiae quando laudabatur: nihil enim sibi ipsi conscius erat de proprio bono, ut tamquam agnoscentis pudorem laudator perurgeret; quia non seipsum, sed divinæ bonitatis munera atque opera prædicari cognoscebat. Cum tamen hisce laudibus tentaretur ^k amicos enixe rogat ut his abstineant, ne peccent de caritate in caritatem, peccatorum illius sarcinam pondere indebitæ laudis accumulantes. *Nam et inimicum cautissime intuebatur, ut ^l Augustini verbis utar, et ad vanitatis obtutum tremebat. Nisi certo statu ^m inquit Paulinus, dirigentes animi momenta libremus, de ipsa humilitate capiemus superbiam; et evanescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepat inflatio. Et quid proderit caruisse divitiis, si remanemus divites*

ritiis? ⁿ Alibi miratur quod res magna putaretur, quia de re pereunte salutem mercatus fuisset æternam, et perpetuis caduca mutasset; quod terram vendidisset ut cælum emeret, cum Deus imagine servi dejectus mortem crucis passus ipsum multo carius emisset. O miseri homines, inquit ^o alibi, largiri nos aliquid credimus: negotiamur, et liberales habemur, qui avarissimi esse convincimur; et quidem tanto avariores cupidissimis terræ feneratoribus, quanto amplius est cælestia de terrenis, et beata de miseris seris egenisque rebus emere, quam terrena terrenis, et labentibus lapsura mercari, et Dominum quam hominem fenerator. Hoc sibi ad salutem necessarium fuisse dicit.

2. In publicis ^p inscriptionibus in exemplum reis et peccatoribus se supponit, qui fisis nummis crimina sua redimerent, dum ^q alii perfectum eum dicerent, cum ad ^r ingressum et januam solummodo se pervenisse, non ad metam, existimaret. *Temporalium, inquit, ^s quæ in hoc seculo habentur bonorum relicto sive distractio, non decursus stadii, sed ingressus; nec ut meta, sed janua est. Non enim athleta tum vincit cum exiit, qui ideo nudatur ut incipiat dimicare, cum legitime certaverit coronandus. Et nator annem interpositum superaturus exiit; nec tamen hoc tanto apparatu quod se dispoliaverit transnabit, nisi totius corporis nisu, et omnium scita mobilitate membrorum, propulsu pedum, et remigio brachiorum, et lateris illapsu torrentis impetum scindat, et laborem natationis exhauriat.* Eodem sensu ^t persequitur, allegorice exponens luctationem **18** Jacob de nocte cum angelo, torrente antea transmissa, et præmissis curarum suarum oneribus. Ad Augustinum scribens assimilat se homini, qui vestimentis onerantibus se exiit ut fluvium trajiciat. *Idcirco, inquit ^u, ego levare me sarcinis, et vestimentis onerantibus exuere curavi, ut undosum hoc quod inter nos et Deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis vitæ salum omni amictu carnis et cura diei sequentis, jubente et adjuvante Christo, expeditus enatem.* Alias præterea ejusdem generis subdit similitudines. *Hæc est illa, inquit ^v, profligatis emenda patrimonii margarita, sed non statim emitur cum ejus pretium præparatur, quia plurimæ interveniunt huic commercio difficultates, aut enim mare interjacet, aut prædo intercipit, aut cupidior prævenit, aut præfertur opulentior. Ideo ne existimes jam et comparasse nos omnium, quia vides pretium præparasse, neque ædificasse jam domum, cui ædificandæ locum fecimus, eum visibiles divitias, supellectiles, pecuniam, patrimonium velut sordidos aggeres et importunum rudus egressimus, ut in corde purgato, quasi in terra viva, firmiter stabilius ædificii fundamenta jaceremus.* Vendendo igitur omnia et erogando pauperibus se solummodo primam præcepti evangelici partem adimplevisse putabat; et cum magnæ molis superesse verbum cerneret, *Veni, et sequere*

^a Sacch. Vit. Paulin. p. 664. ^b Paulin. ep. 3, n. 5. ^c Ep. 4, n. 3. ^d August. ep. 31, n. 6. ^e Ibid. ^f Ibid. ^g Aug. ep. 186, n. 41. ^h Paulin. ep. 40, n. 10. ⁱ Ibid. ^j Ep. 24, n. 1. ^k Aug. ep. 31, n. 6. ^l Paulin. ep. 40, n. 11. ^m Carn. 24, v. 301. ⁿ Ep. 32, n. 19. ^o Ep. 32, n. 3 et 4. ^p Ep. 24, n. 2 et 3. ^q Ibid., n. 7. ^r Ibid. ^s Ibid., n. 8. ^t Ep. 4, n. 1. ^u Ep. 21, n. 20.

me (Matth. xix, 21), istam altiore difficultatem attendens, verebatur ne secundam non posset perficere. Cum videas, inquit ^a ad eundem Severum suum scribens, *quantæ molis verbum supersit, cum ipse Dominus majestatis adjiciat: Et veni, sequere me* (Ibid.): *Istam potius difficultatem considera, et dilatato corde metire, tunc intelliges majores tibi causas pro nobis superesse sollicitudinis, quam esse gratulationis. Facile enim nobis bona vel onera apposita pallium remittentibus exciderunt: et quæ nobiscum non intuleramus in hunc mundum, nec poteramus efferre nobiscum, quasi mutuata reddidimus, nec ut cutem a carne distraximus, sed ut vestem a corpore deposuimus.*

3. Solerti humilitate exponit se nondum omnia vendidisse. *Non enim pecuniam tantum, inquit ^b, et fundos, et extraneas facultates, sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus: hanc vendere, hoc est alienare a nobis, tanto major victoria, quanto altior difficultus est ingemita quam apposita separare, et intus infixæ divellere, quam affixa extrinsecus rejicere.* Et alibi ^c, *Nunc opus est ut quæ vere nostra sunt dependamus Deo, hoc est cor et animam et corpora nostra exhibentes in hostiam vivam, ut scriptum est (Rom. xii, 1), Domino, nosque ipsos ædificantes ei in templum sanctum. Orate solliciti, inquit alibi ^d, ut tanto ore vel munere Dei dignum cor accipiamus, et qui accepimus contemptum patri monii, accipiamus etiam nostri contemptum.* Sed et supra satis ex Hieronymo demonstravimus ^e hunc ferventissimæ fidei virum non solum divitias, sed et seipsum Domino obtulisse; qui contra diaboli tergiversationem nequaquam pellem pro pelle; sed carnes, cor et ossa, animam suam et membra omnia Deo consecravit. Etiam alibi docet ^f Paulinus: *Viam vitæ nobis (Dominus) perfectionemque virtutis non in vendendis tantum prædiis et pretiis erogandis, sed in sui sectatione proposuit, et quia dixerat: Cum exultatus fuero omnia ad me traham (Johan. xii, 32), ideo dicit: Veni, sequere me (Matth. xix, 21). Beatus qui tam proximo intervallo sequitur ut dicat: Adhæsit anima mea post te (Psal. lxxii, 9). Quod illa tantum caritas dicere potest, quæ finis præcepti et plenitudo legis est (Rom. xiii, 10); id est de corde puro et bona conscientia, et fide non ficta (I Tim. i, 5) se ita inserit et affigit Deo, ut nihil extra Deum amans dicat: Et ego semper tecum (Psal. lxxii, 23).* **19** *Quare totus labor et plenum opus nobis in observantia et in exspoliatione cordis nostri est, cujus tenebras, vel abstrusas in eo inimici latebras videre non possumus, nisi defæcato ab externarum rerum curis animo et intus ad semetipsum converso. Ædificaturus nos (Deus) eo itinere quo post se vocat, isto opere præparat quo, venditis rebus, absolvi prius suadet: quarum cura vel amor, quoniam mentis ipsius perstringit aciem, et animam ab interioribus suis abductam ad exteriora sollicitat, dicit etiam nobis per Prophetam: Vocate et vi-*

dele quoniam ego sum Dominus (Psal. xlv, 11). Nonne et hic videtur dicere: Non potestis duobus dominis servire (Matth. vi, 24)? Non enim otium suadet hoc verbo, qui instanter orare et vigilare nos monet ne intremus in tentationem (Matth. xxvi, 41); sed vacare a seculo ut occupemur sibi, vacare ab his negotiis quibus implicati otiamur Deo. Itaque novitatem vitæ in nobis ædificantes necesse est, ut vetustatem destruiamus (Rom. vi, 6); et quia nullum tenebris cum lumine et mammonæ cum Christo potest esse commercium (II Cor. vi, 15), oportet ut novis vetera mutemus; et occupationis pariter ac vacationis genere converso, implicemur, quibus vacavimus, et vicissim vacemus, quibus fuimus implicati: moriamur quibus vivimus, et vivamus vicissim his operibus ac studiis quibus mortui fuimus: cum vivi, essemus mortui, et mortificantia gentes, in mortuis viveremus.

4. Tam humiliter de se sentiens Paulinus, in nihilo se aliis præponebat qui sua reservassent bona; ^g cogitabat enim divisiones esse gratiarum et mensuras donationum, quas ut in corporis sui membris unus atque idem dispensator operatur Dominus, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus; sed et corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis augeatur, si multiplex virtus in una compage numeretur. Salpicus Severus, quem cum Paulino junctissima prioris vitæ amicitia signaverat, eodem quo Paulinus tempore se Deo dicavit; sed prædia sua conferens Ecclesiæ, jus utendi fruentique sibi reservavit. Omnem ingenii sui solertiam et industriam adhibens Paulinus ei *palمام adscribit, dicens ^h fortius esse manentibus quam alienatis rebus carere; et spernere quod habetur, quam non habere quod sit spernendum; itaque nullam in se esse perfectionem quæ laudetur, sed infirmitatem quæ excusatione tegatur.* In laudibus sibi a Severo datis, variis modis etiam seipsum despicit. *Nisi forte, inquit ⁱ, id quoque altiore pietatis consilio facias, ut dum aliena nobis bona verbis indulges, stimulum pudoris suggeras, ut legentes quod esse debemus boni esse discamus, nitamurque nos juxta sermonem suum promere; et forsitan possimus effici quod non sumus? dum erubescimus non esse quod dicimur. Interim tamen dum conscientia non agnoscit fidem sermonis tui, blandimentum aspernatur verecundia.* Extra culpam non essent plerique, qui tantæ perfectionis institutum arriperent; si enim fortissima fides non vigeat, accedat autem quoddam incommodum, plurimi animis solent cadere, et erogatorum honorum desiderio teneri. Sed in amore paupertatis et divitiarum contemptu semper parem, generosum et constantem se præbuit Paulinus. Cum Severus, quem jamdiu ad se invitabat Nolæ degens, ad eum scripsisset se credere ita eum futurum esse brevi pauperem, ut ulterius non auderet illum invitare: Paulinus respondet ^j hæc comitatis jocum

^a Ep. 24, n. 5. ^b Ep. 40, n. 11. ^c Ep. 24, n. 6. ^d Ep. 40, n. 11. ^e Hieron. ep. 34. ^f Paulin. ep. 24, n. 9, 11 et 12. ^g Paulin. ep. 24, n. 2. ^h Ibid., n. 4. ⁱ Ibid., n. 4. ^j Epist. 11, n. 13.

esse; et fatetur nihil se præoptare tantæ libertatis A
bono, cum tam intima circumcisio plena esset per-
fectio. *Nihil habemus* 20 inquit ^a, nisi Christum; et
vide si nihil habeamus, qui omnia habentem habemus...
et propter quem si nihil habeamus, in ipso omnia pos-
sidemus (II Cor. vi, 10). Nunc in ista spinarum et
laborum humo, ne in hortuli quidem glebula nos terræ
limus tenet: sed utinam ita nullus a peccato nobis pul-
vis hæreret! In Dominum ipsum committis ^b; si putas
tum demum defuturam nobis vitæ mortalis alimoniam,
cum nobis cæperit Deus esse possessio (Psal. xv, 5).

CAPUT X.

De Paulini conversione et paupertate SS. Ecclesiæ Pa-
trum Elogium.

1. Toto ^c laudatum orbe Paulinum celebravit fac-
tum tam illustre et gloriosum. Præstantissimi qui-
que Ecclesiæ viri qui tunc vivebant illud mirati sunt
pene universi, et multis laudibus celebrarunt. Quod
ubi cognovit ^d Ambrosius, Sabinum Placentiæ epis-
copum gaudii sui participem esse voluit, quem plu-
rimi facturum tantum miraculum profecto sciebat.
Conjugem a viri proposito non discedere testatur,
et præcipue in eo versatur, ut generis splendore adeo
nobilis viri animum et virtutem commendet, qui co-
ram hominibus Christum tam constanter confitere-
tur, et sanctæ religionis ac severioris disciplinæ cul-
tum aperte profiteretur. Hujusce egregii facinoris
magnitudinem et meritum mirum in modum extollit
Augustinus ^e quod *Christi gloriam* appellat, et cari-
tatem mirabili gaudio eum verba Domini adimplem-
tem conspicere dicit. *Gaudent*, inquit ^f, *insatigabi-*
liter et ineffabiliter fratres tam uberibus et tam excel-
lentibus donis Dei, bonis tuis. ^g *Fratres non solum qui*
nobiscum habitant, et qui ubilibet habitantes Deo pari-
ter serviunt; sed prope omnes qui nos in Christo liben-
ter noverunt, salutant, venerantur, desiderant, germa-
nitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. ^h *Laudatur*
et benedicatur Deus, cujus gratia tu talis es. Ibi exci-
tatur Christus, ut ventos et maria tibi placare dignetur
tendenti ad stabilitatem suam. Videtur a legentibus
ibi conjux non dux ad mollitiem viro suo sed ad for-
titudinem redux in ossa viri sui... Ibi cedri Libani ad
terram depositæ, et in arcæ fabricam compagine cari-
tatis erectæ, mundi hujus fluctus impetrabiliter secant.
Ibi gloria ut acquiratur, contemnitur: et mundus ut
obteneatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam gran-
diosculi filii Babylonis eliduntur ad peram, vitia sci-
licet confusiois superbiæque secularis.

2. At ardens Augustini in Paulinum amor, quem
in ⁱ prima sua ad eum anno 395 data epistola videre
est, nullum potest incrementum recipere, et sibi
carissimos extunc ei commendavit, sperans eum et
sermonibus et precibus salutem illorum operaturum;
illum rogat et flagitat ut in Africam venire dignetur,

ut sciat quantum ibi diligatur et desideretur. In se-
cunda epistola eum ad se invitans obtestatur atque
obsecrat in hunc modum: *i Non impudenter ego rogo*
vos, et postulo, et flagito ut in Africam, majore talium
hominum siti quam siccitatis nobilitate, 21 *laboran-*
tem venire dignemini. Scit Deus quia non solum pro-
pter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel
per nos vestrum propositum, vel undecumque, fama
prædicante didicerunt; sed etiam propter ceteros qui
partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen
possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corpo-
raliter adesse cupimus. Tum ad Licentium suum scri-
bens ^k ait: *Vade in Campaniam, disce Paulinum egre-*
gium et sanctum Dei servum, quam grandem factum
seculi hujus tanto generosiore, quanto humiliore cer-
vive incunctanter excusserit, ut eam subderet Christi
jugo. Et alibi commemorans ^l *quam secure gauderet*
Paulinus quando Nolam Gothi vastaverunt, nihil habens
quod amitteret, eum vocat, ex opulentissimo
divite, voluntate pauperrimum, et copiosissime san-
ctum. ^m *Hanc bonorum abdicationem miris et debitis*
laudibus extulit Hieronymus, et adhibuit plena prudentiæ
consilia quibus caritatem illius moderaretur: jam
quædam commemoravimus, de alio suo loco sermo-
nem faciemus. ⁿ *Juliano nobilissimo viro SS. Paulini*
et Pammachii exempla proponit, et cum dixisset
illos exemplo et eloquio, id est opere et sermone,
posse ad majora eum perducere, addit: Nobilis es?
et illi, sed in Christo nobiliores; Dives et honoratus?
et illi: immo ex divitibus et honoratis pauperes et in-
glorii, et idcirco ditiores et magis inclityi, quia pro
Christo pauperes et inhonorati.

3. Hisce tribus Ecclesiæ Latinæ doctoribus sub-
jungendus est mirificæ sanctitatis Turonensis antistes
^o Martinus, qui beatum existimabat seculum cui tale
fidei et virtutis exemplum contigisset, illique videba-
tur Paulinus, summis opibus abjectis, Christum secu-
tus, solus pene his temporibus evangelicæ præcepta
complexisse. Eos qui se adirent, et præcipue Seve-
rum, autoritate atque admiratione Paulini semper
lacescebat, illum sequendum, illum clamabat imitan-
dum; ejusque exemplum ingerens, dicebat mundi
hujus illecebras et seculi onera relinquenda, ut Jesum
liberi expeditique sequerentur. Cum Nolam se recep-
isset ^p opus Dei in eo Campania tota venerata est.
Inter Hieronymi opera exstat epistola, quæ ipsi me-
rito adjudicatur. Et quidem ea scripta est dum Pau-
linus illiusque uxor adhuc vitam agerent: hanc ^q Gen-
nadius adscribit Eutropio presbytero quem in ordine
Catalogi Paulino subjungit. ^r Autor ille cum dixisset
duplex sepulcrum quod sibi providit Abraham, non
solum præfigurasse sepulcrum in quo corpora mor-
tuoꝝ hominum sepelirentur, sed etiam signasse
quietem quam sibi fide sua et opum contentu com-

^a Epist. 11, n. 14. ^b Kl est, peccas. ^c Sulpic. dialog. 3, c. 20. ^d Ambros. ep. 30. ^e August. ep. 31, n. 6. ^f August. ep. 27, n. 2. ^g Ibid., n. 6. ^h Ibid., n. 2. ⁱ Aug. ep. 27. ^j Aug. ep. 31, n. 4 et 5. ^k Aug. ep. 26, n. 5. ^l Aug. lib. de Civit. Dei, c. 10. ^m Hieron. ep. 15. ⁿ Hieron. ep. 34. ^o Sulpic. Vir. Mart. c. 26. ^p Paulin. ep. 5, n. 13. ^q Gennad. Catal. 49. ^r Inter. ep. Hier. tom. IX, ep. 3 ad Geruntii filias

paravisse, addit : *⁠ Istud sibi sepulcrum et Paulinus noster nuper ipse divitiis cum sua matrefamilias comparavit, qui conversationi seculi morientes a mundialibus operibus jam quiescunt, dicente Apostolo : Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo (Col. iii, 3).... Hoc est illud duplex sepulcrum exterioris hominis et interioris, quies una.... Hoc sepulcrum sibi duplex patrefamilias isti providerunt, qui senatum, honores, divitias relinquendo, mortui videbantur.... Ecce unum sepulcrum in quo conversatio veteris hominis cum crepundiis suæ nobilitatis absconditur.* Sanctus Eucherius ^b de quibusdam illustribus viris sermonem habens, qui contentis opibus et dignitatibus omnia pro Christo reliquissent, ait : *Paulinus quoque, peculiare et beatum Galliæ nostræ ornamentum, ingenti quondam divitiarum censu; uberrimo eloquentiæ fonte ita in sententiam nostram propositumque migravit, ut etiam cunctas admodum mundi 22 partes eloquio operibusque resperserit.* Idatius in Chronico ad Annum 423 ait ^c : *Paulinus nobilissimus et eloquentissimus, dudum conversione in Deum nobilitate factus.* Tyro Prosper de eodem Paulino testatur in hæc verba : *⁠ Admirabili exemplo venditis omnibus, cum esset dominus innumerabilium prædiorum, religionem expeditus elegit.*

CAPUT XI.

Proceres et seculares viri Paulinum imprudentem dicunt. Ille reposita sibi ludibria constanter et fortiter sustinet.

1. At si ex una parte præstantissimis Ecclesiæ viris erat admirationi et gaudio Paulini conversio, ex altera ^C proceribus et secularibus viris intoleranda videbatur. Hæc ubi audierint proceres viri, aiebat Ambrosius, *⁠ quæ loquentur? Ex illa familia, illa prosapia, illa indole, tanta præditum eloquentia migrasse a senatu; interceptam familiæ nobilis successionem: ferri hoc non posse.* Paulinus dicit ^f in se congruisse illud Scripturæ: *Inimici hominis domestici ejus (Matth. x, 36).* Omnes enim divites, ^g fratres, amici, proximi, liberti, et servi, ab eo defecerunt et debita officia denegarunt; multorum quoque, cum ^h quibus illi dulcissima et junctissima intercesserat necessitudo, per hoc Paulini propositum facta est divisio, et itinere mutato ab eo dissoluti sunt. Ex eo plane intellexit quam facile carnis et sanguinis vincula rumperentur. Ubi enim, inquit, ⁱ nunc mihi consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? ubi pristina contubernia? Evanui coram illis omnibus, *exter fratribus meis et peregrinis filiis matris meæ. Amici mei et proximi quondam mei nunc a longe steterunt (Psal. lxxviii, 9; et xxxvii, 12, secundum Psalter. Rom.), et sicut fluvius decurrens, et ut fluctus pertransiens sic transeunt me, et in me forsitan confunduntur, et erubescunt, ut scriptum est, venire ad me, Frater ^j illius negligens erat. Viri seculares eum non modo despiciebant et deserebant; sed ^k propheta-*

na, ut ita dicam, vel stulta verba circumlatrabant. Pietatem stultitiam putabant. In operibus servi opus Dei lacescebant, quia eum in suis actibus spernebant; erant enim infideles, aut ex iis qui Christum nomine confitentes actu negabant.

2. Cum in solitudine Paulinus degeret minus hisce contradictionibus erat obnoxius. At Sulpicius Severus, qui in conversione eum secutus licet inferiori gradu, ^l de patria non migraverat, laborabat ^m multum ut pro suo ac Paulini facto rationem redderet. De his conqueritur in epistola ad Paulinum data, qui ei respondens ex sacris Litteris ostendit ⁿ quam grave sit eorum crimen, et insuper addit : *Obstrue frater et sepi aures tuas spinis (Eccli. xxviii, 28) ad verba eorum quæ sunt spinæ et sagittæ sabuli, qui in eorum præcordiis latens insidiatur in occulto ut rapiat pauperem Christi.... ^o Tu autem homo Dei fuge ab istis (I Tim. vi, 11); neque ut sapientioribus rationem reddere labores, cum scias penes te principium esse sapientiæ qui times Dominum (Psal. c, 10).* Si stultum putant esse quod gerimus, gratulare conscius tibi quia opus Dei et præceptum Christi geris; et reminiscere quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia (I Cor. i, 27), et quoniam quod stultum est Dei, sapientius ^p est hominibus. Talibus autem velle purgari, idem est quod posse Christum ipsam negare, qui erubescens nomen suum coram hoc mundo, erubescet invicem coram Patre confiteri suos (Matth. x, 35). Tu igitur qui laboras, ut scribis rationem pro meo ac tuo facto reddere, quid facies si non persuaseris hominibus, non ad ædificationem suam, sed ad destructionem tuam tecum de opere Dei disputantibus? Jam erubescas jamque pallebis ut causæ peioris assertor, et motus gradu iitubabis in via Domini, et de caelo in terram relaberis si quæ ædificasti destruis. Multum interest quinam isti sint quibus ^p ratio reddenda sit. Si discendi studio venit et ignorantiam confitetur, sparge in eum semen fidei et præceptum pande divinum. Si capit verbum, lucratus es Ecclesiæ fratrem, et ovem Christo. Si vero non erit purum boni seminis germen, et a nocturno patrisfamilias cælestis inimico zizania interserente frumentis (Matth. xiii, 25), nocens gramen.... suis interim crescit incendiis; refuge et repelle colloquio tuo atque conspectu, ut si tua fide sanari non potest, te sua infidelitate non vulneret; ^q Sit licet frater et amicus junctor tibi dextera tua, et carior lumine.... Nec metuenda est offensio talium, quæ quidem et optanda nobis est, quoniam de eorum opprobriis nascitur illa merces, quam copiosam Deus promisit in cælis (Matth. v, 12)... Quo nobis gratiam mundi, quæ est odium Christi? ^r Displicemus ergo his, et gratulemur iisdem nos displicere, quibus et Deus displicet... ^s Fruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt quæ: as istis habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi fel-

^a Ep. 3 ad Geruntii filias. ^b Idat. Chron. an. 423. ^c Tyro Prosper. ^d Ambros. ep. 30. ^e Paulin. ep. 5, n. 21. ^f Paulin. ep. 11, n. 3 et 4. ^g Ibid., n. 5. ^h Ibid., n. 3. ⁱ Paulin. ep. 11, n. 4. ^j Ep. 1, n. 2 et 3, 6. ^k Ibid., n. 6 et 7. ^l Ibid., n. 10. ^m Ibid., n. 4 et 6. ⁿ Ibid., n. 2. ^o Ibid., n. 3. ^p Melius edit. Sch. iste sit cui. ^q Ibid., n. 5. ^r Ibid., n. 6. ^s Ibid., n. 7.

citatem suam, nobis inopiam nostram, ut putant, et A stultitiam nostram relinquunt. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint in hac sua generatione sapientes, dum in illa regeneratione nostra inveniuntur excordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, blandiente seculo, defluentes, mollibus vestiuntur, in domibus regum sint, dum in laboribus hominum non sint et cum hominibus non flagellentur. Sint divites seculo, quia sunt egentes Dei... ^a Utinam, mi frater, digni habeamur qui maledicamur, et nolemur, et conteramur, atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum super aspidem et basiliscum ambularem, et conculcaremus caput draconis antiqui (Psal. xc, 13). Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo soltimur, et in Christo deliciasur laudari, tantum in nomine ipsius B amantes; contristari et tribulari, quod est utilius, recusantes. Memento granum sinapis, de quo senine sumus, si conteratur, accendi magis, et tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc responderi, ut adversis sermonibus contriti ^c inardescamus ad I dem; et eos ipsos qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi granum sinapis, quod minimum est seminum, frangere conantur, uramus. Si vero ii qui deforis sunt rationem a te sancti operis inquirunt, et evencatus de corde viperino linguas in cor tuum vibrant; noli dare sanctum canibus, et margaritas tuas non projicias ante porcos (Matth. vii, 6). Et in altera ^b ad eundem Severum epistola: Mundus nos non amat, sed amat Christus: homo negligit, sed Deus diligit. Inimici hominis domestici ejus, sed rursus amici C hominis domestici Dei. Quod hic Severo scribit, id ipsum repetit scribens ad Aprum, qui in eadem persecutione positus omnia fortiter tolerabat. Jam hanc gratiam, inquit ^e, mereris a Domino ut te oderint omnes: quod non fieret nisi verus imitator Christi esse cœpisses: non enim odisset hic mundus nisi quod ^f jam a se alienum et sibi videret adversum. Gaude et exulta: jam in rudimentis tuis virtus perfectionis operatur. Per spicuum est quam fortiter credideris in Christo, cui jam donatum est pro Christo pati.... O beata injuria displicere cum ^g Christo! nobis magis timendus est amor talium quibus sine Christo placetur.... ^d Vide ab initio unde ceciderimus, et intelliges quod divina sapientiæ pietatisque consilio reformemur ad vitam: in Adam quippe superbia ruimus, atque ideo humiliamur in Christo, ut peccatum sceleris antiqui contrariæ virtutis obsequio diluamus; et qui superbiendo offendimus, serviendo placemus. ^h Exsulemus itaque et gloriemur in ipso, qui nos et pugnam et victoriam suam fecit.... Nos igitur taceamus iatis loquentes ad Dominum silentio humilitatis, et voce patientiæ: et tunc ipse qui invictus est pugnabit pro nobis, et vincet ⁱ in nobis.... ^l Inconfusibilem operatorem, sicut hilarem

A datorem, diligit Deus, proinde stabiles in fide veritatis et operatione justitiæ, talium vel odia vel convitia vivendo, melius quam loquendo, arguimus.

CAPUT XII

Paulinum tamquam leviter immutatum incusat Ausonius, et expostulat cum eo de intermissione litterarum. Amorem et reverentiam ei contestatur Paulinus.

1. Cum in solitudine degeret Paulinus, seculi amicorum contradictionibus minus patebat; attamen in eum carmine scriptis epistolis oblatravit Ausonius, quem ut patrem Paulinus venerabatur: qui Ausonius ^a licet Christianus, erat carnalis adhuc homo, nesciens quæ sunt spiritus. Crebris antea ^b litteris se invicem salutabant Ausonius et Paulinus; at post Hispanicum secessum nihil scribens Paulinus noster, aut cum ^c litteræ non redderentur, et jam ^d fama increbresceret eum abdicare seculum et patrimonia vendere constanter statuisse, et falso ex rumore crederetur ^e vastas quasdam inhabitare solitudines ab hominum societate remotissimas, ad eum grandem fecit epistolam ^f, in qua suam queritur labefactari amicitiam ac dissolvi, et eum dicit impium. Tum illum obtestatur atque obsecrat ut illius criminis non fiat conscius, et queritur quod in Hispania tam remotis ^g ageret. Quietem et delicias villæ suæ apud Santones describit in Novero, qui ^h Novalarius pagus esse creditur, Gallicæ ⁱ Noutiers, prope S. Johannem de Angeriaco. Inter hujusce villæ comoda ecclesiæ viciniam enuntiat, sed his omnibus amicum suum præferre se asserit, quem votis precibusque vocat. Isthæc epistola ^m quartum jam annum in secessu Hispanico agenti Paulino reddita fuit: itaque cum nihil rescriberet Paulinus, aliam item ad eum misit epistolam ⁿ Ausonius in qua de illius silentio conquestu iterum prodite crimen amicitie objectat, variosque ostendit scribendi modos quibus uti posset si prodi timeret; at rogat ut ipsius ^o Tanaquil illud nesciat, sic enim Paulini uxorem malo nomine vocabat. Nescio an ad Therasiam respexerit Ausonius, an ad Eugenii turbas qui Hispaniam, ut credimus, nondum subjugaverat, cum Paulinum metuere dixit ne interciperentur litteræ. Tertiam ^p item scripsit epistolam quæ intercudit: in hac, ut puto, conquerebatur Ausonius quod jam triennio a patria abesset Paulinus, et ad musas reditum precabatur. Quartam ^q insuper addidit, in qua pergit ^r queri de fastu quo Paulinus rescribere dedignaretur: tum demum subjungit Hispaniæ pagos, ninguida Pyrenæi loca et vasconum saltus mores Paulini dulcissimos vertisse: eumque mentis inopem, cœtus hominum vitantem, et atræ bilis morbo laborantem dicit, ac tandem Musas precatur ut Paulinum ad poesin revocent.

ANNO CHRISTI 395.

2. Ignoramus an alies ad S. Paulinum epistolas

^a Paulin. ep. 1, n. 8. ^b Ep. 11, n. 4. ^c Ep. 8, n. 2. ^d Ibid., n. 3. ^e Ibid., n. 4. ^f Ibid., n. 5. ^g Baron. an. 394, § 85. ^h Auson. ep. 24. ⁱ Auson. ep. 23. ^j Auson. ep. 23. ^k Auson. ep. 23. ^l Vinet. Not. ad Auson. p. 485. ^m Paulin. carm. 10, v. 1. ⁿ Auson. ep. 24. ^o Ibid., v. 31. ^p Vid. Auson. ep. 25, v. 1, et Not. p. 568. ^q Auson. ep. 25.

scripserit Ausonius, ut a strictioris vitæ instituto eum revocaret: at quæ diversis annis carmina, seu potius incantamenta, fuerunt missa, fecit Deus ut sero admodum redderentur, a quarto scilicet anno ex quo nihil ab eo litterarum acceperat Paulinus, ut sane validior factus latitantis diaboli insidiis et tentationibus obsisteret. Tandem b quadriennio post tres simul recepit epistolas, cum nempe cujus initium est, c *Proxima quæ nostræ*, ut infra patebit, eam quoque quæ sic inchoatur, d *Quarta tibi hæc*, cum altera quæ intercidit. Hisce tribus epistolis etiam metrica epistola e respondit Paulinus, cujus initium elegia, est veluti quædam præfatio, quam sequuntur versus iambici trimetri et dimetri, in quibus ei reddit rationes cur musis renuntiaverit, et bona abdicarit. Tum ostendit quam gratia Christi totum immutans hominem ipsum sibi penitus vendicasset. Faletur se Ausonio omnia debere, et protestatur se semper eum coluisse, colere, culturumque etiam pietate mansura post mortem: tandemque alias Ausonii querelas his confutat versibus f:

hinc g vacant m, vel studentem, et deditum,
 La hoc reponentem omnia,
 Ne quæso segnem, neve perversum putes...
 Sed cur re. no us tandem degam arguis,
 P'oque motu irascrisis:
 Conducit istud, aut necesse est, aut placet:
 Veniale quidquid horum erit.
 Ignosce amanti, si geram quod expedit
 Gratare, si vivam ut libet h.

CAPUT XIII.

Ausonii querelas fortiter refutat Paulinus

1. Versus iambicos sequebantur i hexametri in quibus aspera Ausonii dicta fortiter refutat heroico l scilicet carmine, *Defore me patriis*, quo quartæ respondet Ausonii epistolæ, k *Quarta tibi hæc*, et tertix quæ excidit in qua Ausonius Paulinum jam l triennio absentem querebatur, nec non secundæ m *Proxima quæ nostræ*, in qua Therasiam Ausonius *Tanaquilam* vocabat. Cumque Paulinus n dicat Ausonium Hispaniæ oppidula nominare, tacitis urbium nominibus Cæsareæ Augustæ, Tarraconis et Barcinonis, quæ cum habeantur in epistola Ausonii o prima, hanc nondum Paulinum tunc recepisse inde manifestum est. Postquam igitur p primo conquestus est Paulinus quod Ausonius non Christum vitæ nostræ autorem, sed Musas deprecatus fuerat ut Paulinum ad poesin revocarent, ait conversionem suam esse vere mutationem Excelsi quam solus Deus operari poterat: et si quid in alumno 26 est quod Christus amet, letari et ipsum oportere, ad quem ut a l magistrum pars laudis et præmii pertineret, ne maxima perdat præmia, detestando bona suis orta fontibus: se non incolere solitaria loca sanctis anachoretis usitata quorum virtuti minime accedebat, nec Bellerophonteo vitio laborare, neque uxorem

a Paulin. carm. 10. b Ibid. c Auson. ep. 24. d Auson. ep. 25. e Paulin. carm. 10. f Ibid., v. 81-8 Deo. g Ibid., v. 97. h Paulin. carm. 10, v. 14. i Ibid., v. 103. k Auson. ep. 25. l Paulin. carm. 70, v. 103. m Auson. ep. 24. n Paulin. carm. 10, v. 222 et seq. o Auson. ep. 25. p Paulin. carm. 10. q Ibid., v. 185. r Ibid., v. 252. s Cap. 14 et 15. t Paulin. c. 10, v. 201. u Paulin. carm. 10, v. 160. v Ibid., v. 190. x Ibid., v. 293. y Ibid., v. 285. z Ibid., v. 550. aa Paulin. carm. 11. bb Auson. ep. 25. cc Cap. v. n. 4. dd Paulin. ep. 11, n. 6. ee Ibid., n. 6. ff Ibid., n. 5 et 6.

A Therasiam esse Tanaquilam, ut exprobraverat Ausonius, sed Lucretiam. Hinc dicit Paulinus q:

Utinam justus me carpere livor
 Incipiat, Christi sub nomine probra placebunt.
 Non patitur tenerum mens Numine firma pudorem
 Et laus hic contempta re. it niti. iudice Christo.

Tunc locum r gratissimum non longe a mari incolebat Paulinus, et Barcinonem, ut videtur, ubi hoc et insequenti anno mansisse alias s demonstrabitur. Sed et si ninguidos Pyrenæos montes, et vastissimos (tunc in Hispania) Vasconum saltus habitasset, t barbaricos non induisset mores. Hos sibi jocos non placere, eodemque sibi licitos fuisse scribit ad Ausonium:

Multa jocos pateant; liceat quoque ludere fietis.
 Sed lingua mulcente gravem interlidere dentem,
 Ludere blanditis urentibus, et male culces
 Fermentare jocos satiræ mordacis aceto.
 Sæpe poetarum, non quam decet esse parentum u.

Uxoris v honorem defendit, et tandem conversionis suæ causas Ausonio exponit, dicens x se seculum fugere et bona abdicare velle, ut Christo judici securus possit occurrere. Quod si quis mentis errorem esse judicet sic juxta Christi leges vivere:

Juvat hoc, nec ponitet hujus
 Erroris: stultus diversa sequentibus esse
 Nil moror, æterno mea dum sententia Regi
 Sit sapiens y.

Denique præclaram Christi confessionem ita claudit, et quasi trabali clavo figit:

Si placet hoc, errare tui spe divite amici;
 Si contra est, Christo tantum me lingue probari z

2. Ausonio insuper respondit alio carmine aa *Continuata meæ*, in quo non jam suscepti instituti redditiones; sed protestatur se semper cum omnibus officiis excoluisse, colere, culturumque etiam pietate mansura post mortem, easdem in animis a corpore separatis affectiones mansuras existimans. Illud poema bb primæ Ausonii epistolæ respondet, et cuius alteri in qua idem Ausonius Therasiam marito imperitare incusabat: aliquando post tres alias, duâs has ce simul litteras forsân recepit Paulinus.

CAPUT XIV.

Junctissima Paulini cum Severo necessitudo.

1. Jam supra cc observavimus junctissimam Paulinum inter et Severum in seculo intercessisse amicitiam, quam postea neuter unquam dissolvit, quia dd ambo pariter ad Deum conversi, in Christo semper cohæserunt, pariter in caritatem ejus animati uno et tenore propositi et tempore conversionis; ita ut, cum Sulpicius Severus qui omn. gaudio majorem in Paulino gratiæ copiam recognoscebat, ad Paulinum scripsisset ee ex duobus qui fuerat in agro unum assumptum, relicto alterum, Paulinus sic respondeat: *Cur in nos onerose, et de te falso loqueris. ff Eramus,*

quidem, et singillatim **27** duo, cum in nobis caro rebellis a spiritu dissideret . . . Duo fuimus, sed quando cum illis fratribus combinabamus; quorum a nobis ver hoc propositum facta divisio est . . . Nunc vero propitius Christo, qui fecit utrumque unum, et duo unum sumus, quia unus spiritus in duobus . . . Quo impensiores debemus bono Domino gratias, quod respicere dignatus in humilitatem nostram, cum pariter in agro invenisset, pariter ut geminos ab utero carnis extraxit, et pariter assumpsit. Duo enim fuimus in agro, sed omnipotentia Dei, ausim dicere, ita de nobis unus assumptus est, quod neuter est relictus . . . Non simus ingrati Deo qui non unum ex nobis, sed unum assumpsit in nobis.

2. Hæc amicitie ^a necessitudo omnibus vere Christianis communis est, sed in Paulino et Severo specialis erat et peculiaris. Multi spiritales viri, et sancti non pauci, ob Christi gratiam Paulinum diligebant, quorum affectus maximi pro patria, et parentibus, et patrimoniis ipsi erant, ea tamen quæ ab illis acceperat bona largius atque pretiosius in suo Severo compensata reputabat. *Illud in te*, inquit ^b, *speciale nobis donum est, quod prædestinatos nos invicem nobis in caritate Christi junctissima prioris quoque vitæ amicitia signavit Nam in hanc qua modo interventu Dei neclimur copulam, per consuetudinem illius familiaritatis inolevimus . . .* ^c *In te uno, quæ accepimus bona si computemus, omnia nobis nostra in te largius atque pretiosius compensata reputabimus . . .* ^d *Pro parentibus, et fratribus, et amicis tu nobis factus a Domino es, qui et parentum cura anxius, et fraterna dilectione sollicitus, et tota non ficta amicitie fide sedulus, omnibusque in nos pietatis visceribus effusus, assiduis nos litteris adeas, blandissimis solatiis mulceas: ^e Tuis erga humilitatem nostram officiis alios anteverteras, omnibus nostris, ut sæpe testati sumus, et amicis studiosior, et proximis religiosior, et fratribus diligentior. Ideo eum maxime amabat. Quid extorques, inquit ad eundem ^f, ut te plus amemus? crescere summa non recipit . . . amoris tui cumulum facere non possumus. Si potest mare superfluere obices suos et quæcumque naturalem plenitudinem servant incrementum temporale sentire, potest et caritas in te nostra cumulari: quam suo fine complemus, cum te sicut nosmetipsos diligamus. Idcirco ^g suminum in eo jus animi se habere præsumebat Paulinus.*

3. Paulino ^h et Severo fuerat commune votum sese Nolam recipiendi. Hocce anno 395 Severo scripsit Paulinus ⁱ epistolam quæ excidit, in qua dicebat se in Barcinonensi civitate consistere; ubi diu commoratus fuerit cum Sulpicius Severus ad eum ^j litteras rescripserit Elusione per hominem suum, qui octava die Barcinonem pervenit octoginta duas circiter leucas ab Elusione distitam. Quam Elusionem in Gallia Narbonensi Itinerarium Burdigalense collocat

A a Tolosa duodecim fere leucas distantem, et tredecim saltem a Carcassona, circa urbem Podium ad Lertium, in finibus Tolosanæ diœcesis.

CAPUT XV.

Barcinone Paulinus presbyteratu initiatur invitus

1. In votis habuerat Paulinus, ut superius observatum est ^k, ultimum ^l in Ecclesia tenere locum, indignum se putans ^m inter sacerdotes **28** collocari, ut qui in domo Domini domesticus fieri ac benedicere solemniter Dominum non auderet recipere. Quod si tandem ad sacerdotium adigeretur, cum indignum se tam augusta muneris sanctitate duceret, per gradus paulatim evehi, perque longam servitutem se reddere digniorem volebat, et ad tumulum **S** Felicis Deo servire statuerat, ⁿ fores ecclesiæ aperire, mane limina munditiis curare, nocte sacris servare excubiis, et in munere isto claudere vitam: *Sed cui placuit segregare me*, inquit Paulinus ^o, *ab utero matris meæ, et ab amicitia carnis et sanguinis ad gratiam suam trahere (Gal. 1, 15), eidem placuit inopem me omnis boni meriti suscitare de terra, et de lacu miseriarum ac de luto sæcis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui (Psal. cxii, 8), et partem meam in sacerdotum sorte poneret: ^p ut dum curro in odorem unguentorum ejus, fierem gutta ejus unguenti quod descendit in barbam Aaron (Psal. cxxii, 2). Cum igitur ^q in ecclesia Barcinonensi divinis interesset officiis die Domini quo nasci carne dignatus est, repentina vii flammate plebis correptus est ut presbyter crearetur, sicut Hippone ante tres annos Augustino contigerat. Hæc populi contentio multum sane negotii molestiæque Paulino concivit, quia Nolam secedere statuerat, et illud tanquam novum insperatumque placitum divinæ voluntatis expavit ^r. Et quia si in Barcinonensi Ecclesia presbyteratu initiaretur, eidem Ecclesiæ juxta canones se alligari intelligebat, et quia monasticæ vitæ consilium fixum hærebat pectori, promotioni suæ consentire noluit; sed tandem illi concessum ^s est ejus quam optaret, Ecclesiæ servitio se mancipare. Itaque quamvis ^t cuperet calicem istum a se transire, nihilominus sciens Christum dixisse: *Non veni ministrari, sed ministrare (Math. xx, 28)*, necesse sibi fuisse judicavit dicere Domino: *Verum non mea voluntas, sed tua fiat (Luc. xxii, 42)*; et tandem se consecrari ^u permisit ea lege ut diœcesi certe non alligaretur, in sacerdotium tantum Domini, non etiam in locum Ecclesiæ dedicatus. Ita Antiochiæ S. Hieronymus a Paulino ejusdem urbis episcopo presbyter fuit creatus circa annum 378. At ^v Paulinus noster anno 395 presbyter factus est, si Nolam (ut putamus) anno 394 se receperit; aut anno 392, si Nolam anno 395 secesserit, eo ^x scilicet anno quo se ad iter Nolanum*

^a Paulin. ep. 11, n. 5. ^b Ibid. ^c Ibid., n. 4. ^d Ibid., n. 3. ^e Epist. 23, n. 2. ^f Ibid., n. 4. ^g Epist. 5, n. 22. ^h Epist. 1, n. 10. ⁱ Ibid. ^j Ibid., n. 11. ^k Cap. 7, n. 2. ^l Paulin. ep. 4, n. 4. ^m Epist. 2, n. 2. ⁿ Ep. 1, n. 10; et carm. 12, v. 36. ^o Ep. 4, n. 4. ^p Ep. 2, n. 2. ^q Epist. 1, n. 10; ep. 4, n. 4; et ep. 2, n. 2. ^r Epist. 1, n. 10. ^s Ibid. ^t Ep. 2, n. 2. ^u Ep. 1, n. 10. ^v Chiff. p. 158. ^x Paulin. ep. 1, n. 20 et 11.

parabat sub proximum Pascha. Quod si ^a dies Domini quo presbyter creatus est diem dominicam designet, non festum diem Domino sacrum, dicemus eum anno 393 consecratum dominica die eaque Christi Nativitati sacra, cum eo Christi anno 393 esset litera dominicalis B, et incurreret in viii calendas Januariarum dominica dies. Initiatus ergo fuit sacerdotio a ^b Lampio Barcinonensi episcopo, qui ^c ut videtur, suffectus fuerat S. Paciano sub Theodosio ante annum 392 vita functo.

2. Jam vero quo animi sensu, quanta submissione, quanta reverentia Christi jugo colla subdiderit, ipse persequitur: ^d *Data, inquit, cervice in jugum Christi video majora me meritis et sensibus opera tractare; jamque arcanis et penetralibus Dei summi receptum et insertum communicare caelestia, et Deo propius admotum in spiritu ipso Christi, et corpore, et splendore versari. Vix adhuc intellectum sacræ molis capio mentis angustiis; et onus muneris mei conscius infirmitatis horresco: sed is qui sapientiam parvulis dedit (Psal. xviii, 8), et ex ore infantium atque lactentium perficit laudem sibi, potens est in me opus suum perficere et munus ornare; ut se dignum faciat quem ab indigno vocari. Digna digno* **29** *et humili sacerdote verba!*

Quanta autem humilitate altari deserviret et tractaret mysteria pietatis, ex his quæ precesserunt et proxime sequuntur colligere est. Sic enim scribit ad Amandum paulo post consecrationem suam: ^e *Præventi igitur a Domino, et apprehensi ab eo quem necdum apprehendimus, deserimus altario Dei, et mensis salutaribus ministramus, jam nomine officioque senior, sensu autem adhuc parvuli, et sermone lactentes.*

^f *Quod ministerium ut bene ministrem, et gradum bonum mihi acquiram, et sciam qualiter oporteat me in domo Dei conversari et tractare mysterium pietatis, tu, domine venerabilis et frater, et domine in Christo nobis, ora Dominum in omni bono divitem, ut abundemus fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine. . . Præterea ipse epistolis tuis nos sæpe instrue necessariis supplementis; enutritus enim sermonibus fidei et bonæ doctrinæ, quam a puero in sacris Litteris subsecutus es, informa nos ad regulam directionis, pascere nos spiritali cibo, id est verbo Dei, qui est verus et vivens panis, et esca justorum qui ex fide vivunt. * Igitur quia facti sumus de oribus pastores, et positi sumus in fundamento apostolorum et prophetarum, erudite et confirmate manus ad ædificandi scientiam, ut lapide qui factus est in caput anguli discam parietem utrumque connectere, et in templum sanctum atque in habitaculum Dei, corpora et corda fide mundata construere; per arma Apostoli potentia Deo omnem elationem extollentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, omnem intellectum ad obediendum Christo perducere, evangelicam securim arborum radicibus admove, et gladio spiritus, id est verbo Dei, interficere peccatores*

^g *A terræ, et scuto catholice fidei omnia jacula c.udentia nequissimi extinguere et certamine decerto, cursuque decurso, fide servata, ministerio impleto, expectare illud quod Dominus in illa die justus iudex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus (II Tim. iv, 8).* Paulini etiam humilitas in eo elucet quod Augustinum presbyter fratrem vix auderet appellare; ita enim ad eum scribit: ^h *Præsumptione igitur non mea, sed placito et ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi sædus usurpans, tanto indignus honore me assignor, quia te pro tua sanctitate certo scio non alta sapere, sed humilibus congruere.*

ANNO CHRISTI 394.

CAPUT XVI.

ⁱ *Sulpicium Severum ad Nolanum secessum invitavit Paulinus. De sua ad sacerdotium promotione Amande scribit:*

1. Hoc ^j anno cum Paulinus Nolam secesserit, primum in laudem S. Felicis carmen natalitium ad anni Christi 394 mensem Januarium pertinere opinamur, scriptumque fuisse in Hispania, unde Nolam post Pascha proximum profecturus sic patronum suum Felicem alloquitur ^k:

Jam desideris immenso tempore fessis
 Consule: jam vel sero memor miserere tuorum:
 Perque orbem, magni qui nos procul a juore iouit
 Disparat, obrutis quæ nos iniuvica retardant,
 Pande vias faciles, et, si properantibus ad te
 Invidus hostis obest, objecta repagula pelle
 Fortior adversis, et ami os provelle cursus.
 Seu placeat telluris iter, comas aggere tuo
30 Esto tuis: seu magna tui fiducia longo
 Suadeat ire mari, dum currere molibus undis,
 Et famulis famulos a puppi suggere ventos,
 Ut Campana simul Christo duce litorea veeti,
 Ad tua mox alacri rapiamur culmina cursu,
 Luque tuo placidus nobis sit limine portus.

Nec solum Paulino metuenda erant diaboli conamina, sed et pericula commissi Theodosium inter et Eugenum Occidentalis imperii usurpatorem ^l belli, quod nonnisi mense Septembri hujusce anni absolutum est. Ille est forsitan hymnus ^m quem Alypius hoc eodem anno legerat. Vidimus supra ⁿ Sulpicium Severum Elusone anno præcedenti Paulino scripsisse, quod bona abdicare statuerat ac seculum fugere, et laborabat multum ut pro suo ac Paulini facto rationem redderet. Respondit ^o ei Paulinus paulo ante Pascha, et maximum illi gaudium testatus est de accepta ejus epistola, qua illius in pietate profectum cognosceret, eumque docet quomodo responderet iis qui ipsos despectui haberent, ut ^p supra retulimus. Scribit se ita consecratum presbyterum quod nulli Ecclesiæ sit alligatus, sicque voti communis sese Nolan recipiendi salvam esse rationem. Itaque eum hortatur ut Barcinonem veniat ante festum Pascha, qui dies anno 394 erat 2 Aprilis, si ipso sacerdote sacras ferias concelebrare vellet; aut saltem si jam in itinere Nolano vellet occurrere, statim post Pa-

^a Paulin. ep. 1, n. 10. ^b Ep. 3, n. 4. ^c Hieron. Catal. c. 106. ^d Paulin. ep. 1, n. 10. ^e Ep. 2, n. 2. ^f Ibid. n. 3. ^g Ibid., n. 4. ^h Ep. 4, n. 5. ⁱ Chiff. p. 145. ^j Paulin. carm. 12. ^k Ibid., v. 18. ^l Rufi. lib. 11, c. 35. et Ambrons. de Fu. v. Theodos. ^m Paulin. ep. 3, n. 6. ⁿ Cap. 14, n. 3. ^o Paulin. ep. 1, n. 10. ^p Cap. 11, n. 2.

acha proficiscatur; statuerat enim Paulinus, elapsis A feriis Paschalibus, Barcinone per Gallias in Itali-
am proficisci. Dicit se sperare quod Severum flagrantius desiderium ipsius inspirabit, ne ultra Pascha tempus differat; additque iter breve esse et facile, cum ip-
sius Severi puer de Elusione octava die Barcinonem pervenerit. *Veram quid de spatio agimus, inquit, si nos desideras, via brevis est: longa, si negligis.*

2. Sub idem tempus scripsit ad Amandum episto-
lam secundam in qua de consecratione sua multa scribit, quæ capite b superiori enarravimus. Quan-
doque tanquam c ad plures in ea sermonem facit, in-
telligens profecto aut clericos Burdegalensis Eccle-
siae, aut ipsum Delphinum episcopum. Cum Amando d
commercia litterarum habuisse videtur Paulinus,
unamque ab Amando accepisse diu desideratam epi-
stolam. Hanc de Paulini episcopatu, non presbyteratu,
interpretatur f Chiffletius. Nonnulla illius opinioni f-
vent; nec mirum esset Paulinum eadem vi multitu-
dinis coactum suscepisse episcopatum, qua sacerdot-
um. At satis aperte declarat f ipse Paulinus se ex-
ove pastorem factum, et laicum in apostolorum funda-
mento positum; seque presbyterum innuit g his ver-
bis: *Jam nomine officioque sentiores*

CAPUT XVII.

*In Italiam venit Paulinus. A S. Ambrosio amanter ac
honorifice excipitur, male a Siricio Romano pon-
tificice.*

1. Omnia conducunt ut credamus Paulinum statim
post Pascha, sicut statuerat, per Gallias Nolam ve-
nisse; quidam b enim existimant illum in hanc re-
measse regionem ut reliquorum honorum suorum
auktionem faciendam curaret. Vinum vetus Narbone
sibi esse scribit i 31 ad Severum quem rogat ut No-
lam pervenhendum procurat. Narbone in Italiam parat
iter mari, ubi quadam tempestate commotus patro-
num Felicem reclamavit, ut natalitio anni sequentis
carnine patet j:

*Et maria intravi, duce te, quia cura pericli
transit amore tui: nec te sit: nam tua sensi
Præsidia, in Domino superans maris aspera Christo,
Semper eo et terris te propter tutus et undis.*

Italiam ingressus k S. Ambrosium vidit, cum in
epistola l hoc eodem anno scripta dicat Paulinus se
ab eo in fide innutritum et in sacerdotii ordine fo-
tum, ac eum de suo clero censi voluisse etsi diver-
sis degeret locis. Hanc gratiam legibus Ecclesiae non
consentaneam, m Paulinum acceptam habuisse putat
Baronius, additque eum fortasse in clerum Mediola-
nensem ideo cooptatum ab Ambrosio, ut post se ha-
beret in sede successorem. Constat tamen n Ambro-
sium sibi successorem d signasse S. Simplicianum.
Post o Baronium p Sacchinum et Chiffletium nonnulli

Paulinum venisse Mediolanum censuerunt ut ibi Au-
brosium videret; q melius dixissent Florentiam quo-
jam ab anno 393 se receperat Ambrosius ut tyran-
num Eugenium fugeret, et per id tempus ut pluri-
mum Florentiæ commoratus Ambrosius, nonnisi
mense Augusto anni 394 r Mediolanum rediit.

2. Paulinus tandem Romam advenit, ubi pro suo
merito et generis qualitate fuit honore ac veneratio-
ne ingenti exceptus a populo, et præcipue a S. Dom-
nitione Romanæ Ecclesiae presbytero, quem s *sanctissimum parentem* vocat, a proceribus viris Romanis SS.
Pammachio et Macario, t aliisque maximo numero
Dei servis. At u quorundam clericorum sensit invidiam,
ipsiusque etiam Urbici papæ, ut vocat Pauli-
nus, hoc est Siricii Romani pontificis, commotam,
ut putat cardinalis v Baronius, quod Siricius repenti-
nam Paulini consecrationem non probaret: vehementer
enim incuberat ut grassantem per ea tempora
pravum morem elideret, quo laici homines aut etiam
neophyti raptim in sacerdotes consecrabantur; et
certa statuerat intervalla per quæ sensim ad sac-
cræ militiæ ordines ascendere juxta ecclesiasticas
regulas; et ideo forte dixerit x se Paulini consuetu-
dinem nolle, aut forsitan y inter presbyteros ei denegaverit
in Ecclesia locum, ne scilicet repentinam ejus
consecrationem probare, et latas a se leges ipsemet
enervare videretur. Quamvis si qua fuisset in hac con-
secratione culpa, in Paulinum certe cadere non de-
buit, qui nihil per contumaciam comiserat, et quem z
invitum ac inflammata plebis multitudine, et vi
coactum fuisse presbyteratu initium omnes scie-
bant, legesque generales in hac singulari occasione
cedere, ut in Ambrosio factum fuerat. Itaque a in Si-
ricio saltem inconsideratus zelus excusari non po-
test. At ex scripta Paulini ad Severum bb epistola 5
facile colligitur quorundam clericorum ipsiusque Si-
ricii invidiam ex eo commotam, quod adveniente
Paulino Romam post tam longum temporis spatium
omnium oculi in ipsum essent conversti, obstupescen-
tium præ miraculo cum viderent senatorem, consu-
larem virum, prefectum, jam presbyterum factum et
monachum, qui gloriæ contemptu gloriam adipiscere-
tur; indeque idem celebri concursu tum civium, tum
exteriorum, antistitum, clericorum, monachorum, at-
que laicorum frequentaretur officiis ac legationibus.
D Quamobrem ipse cc pacis filius, cum his 32 qui ode-
rant pacem mente pacificus, sic male affectis livorum
animis non respondit contentionibus, sed silentio hu-
militatis, in corde habens illud Apostoli: *Si quis vult
contentiosus esse, hoc nostra consuetudo non recipit
(I Cor. xi, 16)*; itaque nullo opportuniori remedio
his occurrendum putavit, quam maturata ab Urbe

a Paulin. cap. 11, n. 11. b Cap. 15. c Paulin. ep. 2, n. 4. d Ibid., n. 1. e Chiff. c. 23, p. 177. f Paulin. ep. 2, n. 4. g Ibid., n. 2. h Sacchin. Vit. Paulin. p. 679. i Paulin. ep. 5, n. 22. j Carm. 13, v. 14. k Sacchin. Vit. Paulin. p. 680. l Paulin. ep. 3, n. 4. m Baron. an. 394, § 89. n Vit. Ambros. 69, c. 41. o Ibid. p Sacch. Vit. Paulin. p. 680 et Chiff. p. 142. q Vit. Ambros. lib. viii, c. 41. r Baron. an. 394, § 89 et 92; et Sacch. p. 680. s Paulin. ep. 3, n. 3. t Ep. 5, n. 14; et ep. 13 et 49. u Ep. 5, n. 13 et 14. v Baron. an. 394, § 91. x Sacchin. Vit. Paulin. p. 680. y Baron., ibid. z Paulin. ep. 1, 2 et 3. aa Sacchin., ibid. bb Paulin. ep. 5, n. 14; et Baron., ibid. cc Sacchin. p. 681, et Paulin. ep. 5, n. 13.

discensione. ^a Romanus igitur relinquere properans in A
sui Felicis optatum sinum se abdidit, ut invidia quæ
conceptu et præsentia sua alebatur, subducto fomite
extingueretur. Denique a nobis, inquit ^b aliquanto
post, Romæ Zelotyporum incendia clericorum longin-
quitas Urbis exstinguit, et omnis illic iniquitas obstruit
os suum, quia per absentiam inde nostram, quasi sub-
ducto fomite, segnis odiorum flamma frigescit; nec in
vocem audet erumpere licet dentibus frendeat invidia,
dum iniquitatis suæ conscia ipsa se erubescit, nec in
promptu habet ubi faces lividæ mentis accendat... Ho-
rum vix ad nos tenuis fama perlabitur, et ab auribus
nostris spinarum sepe nuntitis, ut aura frigida vel im-
portunum vacui culicis marmor excluditur. Ad eam-
dem forte persecutionem spectaverit in eadem epi-
stola illud quod sequitur: ^c Etiam in causis vociferan-
dis silere nos docuit ipse Dominus: ipsius ergo volun-
tatem et iudicium taciti sustinemus, qui potens est et
nunc in nobis tacere, et cum voluerit interpellare pro
nobis. Idipsum ^d in magnum divinæ gloriæ cedebat
impedimentum, et Dominicæ gratiæ detrimentum fa-
ciebat, cum ab sequendis Paulini vestigiis non pau-
cos rumor ille de alieno Romani pontificis animo re-
tardaret. Hanc tamen Siricii zelotypiam paulo post
fuisse sedatam ^e ex infra sequentibus patebit.

CAPUT XVIII.

Nolæ consistit Paulinus. Quam illic vitam instituerit.

1. Amœno ^f in agro ad quingentos ab urbe Nola
passus ossa beati Felicis presbyteri et confessoris
quiescebant, hodieque servantur. In eum veluti por-
tum ubi Paulinus ab sæculi æstu fessam ratem in-
vexit, dici non potest, ut respirarit, quibus gaudiis
exundarit, ut amantissimo patrono se totum dicarit
permiseritque, ac totum in omnem sanctitatis præ-
stantiam effuderit. Urbs ^g Nola celebris est colonia
in Campania, eaque maritima; octo leucas a Capua
distant, seu ^h viginti mille passus, unum supra vi-
ginti juxta Antonium in Itinerario; et ad unum su-
ra centum sexaginta passuum millia ab urbe Roma, seu
sexaginta quatuor leucas; quam tamen ⁱ centum et
viginti mille passus solummodo a Roma dissitam di-
cit Paulinus. Hanc urbem maxime ^j commendabat
S. Felicis tumulus paululum ^k ab urbe remotus. Super
tumulum erat ^l constructa basilica, et juxta eam
ædificium ^m a terra suspensum cœnaculo, una porti-
cu cellulis hospitalibus interposita, longius tendeba-
tur. ⁿ E diverso habitacionis ejusdem alterum erat
domicilium in quo seculares viri aliquando hospita-
bantur: et hæc omnia ^o videbantur urbs altera. Illic
^p hortulus erat, quem S. Felicis ^q hortum vocabat
Paulinus, eumque tam ^r angustum describit, ut vix
unici caulis ferax et capax esset. Ex altera parte erat

hortus ^a pomarius, ex quo privatus in S. Felicis ba-
silicam aperiebatur ingressus. Cum Paulino habita-
bant ³³ quidam servi Dei, inter quos ¹ Proforus et
Restitutus Hebræi. Domicilium suum Paulinus dicit ^a
monasterium, et societatem suam vocat ^v fraternita-
tem monacham, quia omnes inhabitantes regulis mo-
nasticis addicti vitæ severiori incumbabant; ibi ^z
adveniente luce matutinum officium celebrabant, ves-
perinum ad incensum lucernæ.

2. Facile colligitur eorum vivendi ratio ex quadam
Paulini epistola ^r, in qua cum dixisset sibi non placere
homines seculares habere hospites, addit: ^z Nos
adeant et revisant conserruli et compallidi nostri, non
restibus pictis superbi, sed horrentibus cilicis humi-
les; nec chlumide curtalini, sed sagulis palliati; nec
balthæo, sed veste succincti; nec improba attonsi capi-
tis fronte criniti, sed casta informitate capillum ad
cutem cæsi, et inæqualiter semitonsi, et destituta fronte
prævasi; et ornatu pudicitia inornati et decenter in-
culti sint et honorabiliter despiciabiles, cum ingenitam
quoque speciem corporis pro interiore cultu aspernan-
tes, etiam studio deformantur, ut fiant prudenter in-
honesti vultibus, dum perficiantur salutariter honesti
mentibus... Quid nobis jure succenseant, si vicissim
nobis fœtate odor vitæ eorum, quibus odor nostræ in
mortem est? Ille jejuniū meum horret, ego illius crap-
ulam ferre non possum. Ille halitum monachi loquen-
tis evitat, ego statum Thrasonis ructantis effugio. Si
illis displicet gutturis nostri siccitas, et nobis gulæ eo-
rum cruditas. Si illos offendit frugalitatis ariditas, et
nos ventrium offendit ingluvies. Videant ergo nos non
mane ebrii, sed vespere jejunii; nec hæsterno inflati ri-
no, sed hodierno abstemii; nec de crapula libidinis de-
menter instabiles, sed vigiliis honestatis integre sauci
et sobrie temulentii, quos parcimonia facia, non vorago,
titubare. Non solum singulis ^{aa} Quadragesimæ diebus
ad vesperam usque differerebat Paulinus cibum sumere,
verum etiam ^{bb} Paschali tempore ante nonam nul-
lus in familia edere præsumebat: toto anni curriculo
^{cc} ad vesperam edebant, et eorum cibi consueti herbarum
et ^{dd} oluscula erant. Cum panem siligineum Paulinus ^{ee}
pro eulogia mitteret ad Severum, dicit quod ei vide-
bitur modum suæ humilitatis excedere: ex quo con-
ficitur tam delicatum non fuisse panem cibarium quo
vesceretur. Summa erat ejus in victu temperantia
D tum in ciborum tum in potus qualitate et copia, ^{ff} lo-
quens enim de Cardamate tante sobrietatis insuetus,
dicit eum pene immutatum: Nam assiduus, inquit ^{gg},
mensulæ nostre particeps, ita se ad mensuram nostri
gutturis arctavit, ut nec oluscula, nec pocula nostra
vitaverit quod poterit attenuatione sui corporis et oris
pallore testari. Et ^{hh} libi, ⁱⁱ Cum raris et minutis calici-
bus aspergeretur quibus labra summa vix tingeret, nihil

^a Paulin. ep. 29, n. 13; Baron. et Sacch. loc. supra cit. ^b Paulin. ep. 5, n. 15. ^c Ibid., n. 7. ^d Ibid., n. 14. ^e Cap. 22, n. 2. ^f Sacchin. Vit. Paulin. p. 681. ^g Lexic. Ferrar. ^h Paul. eum. 21, v. 404. ⁱ Carm. 14, v. 67. ^j Carm. 18, v. 166. ^k Carm. 24, v. 465. ^l Ep. 52, n. 10 et 15. ^m Ep. 29, n. 13. et eum. 23, v. 400. ⁿ Ibid. ^o Carm. 18, v. 169. ^p Ep. 11, n. 14. ^q Ep. 5, n. 14. ^r Ep. 39, n. 4. ^s Ep. 52, n. 12. ^t Ep. 5, n. 19. ^u Ibid., n. 15. ^v Ep. 25, n. 8. ^w Uran. n. 5. ^x Paulin. ep. 22, n. 4. ^y Ibid., n. 2. ^z Ep. 15, n. 4. ^{aa} Ibid. ^{bb} Ep. 25, n. 8. ^{cc} Ep. 19, n. 4. ^{dd} Ep. 5, n. 21. ^{ee} Ep. 15, n. 4. ^{ff} Ep. 19, n. 4. ^{gg} Ep. 21, n. 6.

de vacui ventris aut sicci gutturis injuria querebatur. **Mox** A dico tamen ^a vltimo usus fuisse videtur Paulinus etiam quadragesimali tempore, quod ab hujus ævi disciplina ecclesiastica prorsus alienum erat: nisi dixerimus cum infirmum et debilem, ut ipsemet testatur in epistola ^b ad Pammachium 13, potuisse uti Apostoli consilio. Tum de quibusdam ^c inventis hilariter loquitur, quibus Victor, de quo ^d alias fusius dicemus, eum instruxerat, ut parcius, simplicius et asperius viveret. Sua fercula ^e Paulinus dicebat esse aptissima quo senatoris poneretur fastidium: at ^f infirmo stomacho probabiliter fortiores fuere cibi quibus vesceretur. Divinas ^g laudes videtur de nocte celebrasse; gravi ^h sacco caprigenum tectum, ac setarum asperitate cum stimulatam et compunctum fuisse satis colligitur ex illius scriptis. **34** Cumque hujus generis ⁱ delicias Severus Paulino misisset, scilicet pallia camelorum pilis texta, ex his muneribus grandem captavit compunctionis et humilitatis materiam. Sane est quod miremur tantam austeritatem in tanto senatore, qui non solum naturaliter delicatus erat, sed et cujus ^j corpus semper infirmum. De ^k variis ejus morbis alias sermonem habebimus.

CAPUT XIX.

Quis fuerit paupertatis, voluntariæ corporis afflictationis, solitudinis et silentii amor in Paulino. De ejus litteris judicium S. Augustini.

1. Ab ejus austeritate non discrepabat externus apparatus. Omnia simplicia erant, vilia, spirantia humilitatem. Supellectilem argenteam a principio conversionis in ligneam mutavit ac fictilem, quam ideo amare se dixit ^l, quia *vasa fictilia secundum Adam cognata illi essent, et Domini thesaurum in talibus vasis commissum haberet*. Scutellam ^m buxeam Severo misit tanquam spiritualis convivii munus, ut doceretur simili argento uti. Ad qualem paupertatis statum se redegerit Paulinus colligi potest ex ⁿ epistola 39, cum inopiæ necessitate se aliquando sale egere ponit. Ejus itaque ^o paupertatem admirabatur Severus, sed imitari se negabat posse. Et quidem nihil Paulinus ^p habebat nisi Christum, at omnia possidere se existimabat in eo qui omnia habentem haberet. In paupertate non fluctuabat aut diffidebat, nihil curans de crastino ^q; nec tamen amicos ad se invitare dubitabat: sciebat enim Deum sibi adfuturum qui se totum Deo crederat et permiserat, neque tum defuturam illis vitæ mortalis alimoniam, quorum Deus cœperit esse possessio. Hanc paupertatem, voluntariam corporis afflictationem, humilitationem amabat, sperans se divitias, gloriam et gaudia æterna inde consecuturum.

Da mihi nunc lugere Deo sicutique s. lubri

Præserere æternæ secundæ lætitiæ.

Hoc pro cor, hoc potius timeat mihi luctus in ævo,

In quo quicquid adest per breve transit iter.

Ita procul, læti, flentium consortia malo,

Ut brevibus lætymis gaudia longa metam.

Si modo lugentem gravis hinc legitime succus
Caprigenum setis dum teget et stimulet.
Tunc Pare placato meriti reddentur honores,
Annulus et cinget me stola lætitiæ.
Tunc mihi jure Pater vitulum mactabis optimum,
Si modo jejunos Justitiam esuriam.
Malo famem panis quam sancti ducere verbi:
Nolo domum vini, lucis aquam sitio.
Hic cruciet me dira fames, hic turpis egestas
Contractum pannis tristibus obsideat.
Hic licet ante suas dives me transeat ædes
Spernens vel micis me saturare suis.
Nolo mihi Tyrio modo serica murice vestis
Ardeat, arsuri corporis invidia;
Ne pos. purpureos me flamma perennis amictus
Ambiat, et pretium vestis in igne luam.
Hic potius miseri jaceamus in aggere foedo
Stercoris, et lambant ulcera nostra canes;
Ut placida tristem post vitam morte s. lutos
Mitis ad occursum angelus excipiat ^r.

35 2. Hilaritas illa et grata suavitas quam spirant **B** illius epistolæ, plane demonstrant quam maxime strictioris vite statu, quem elegerat, delectaretur. Itaque Augustinus paucis verbis vitam exponens quam in Campania Paulinus noster agebat, ait ^s: *Nunc Christo moderatore itineris sui quietus et modestus exsultat*. Neque enim ecclesiasticis rebus erat multum occupatus, licet tamen eodem tempore quo S. Augustinus ^t eum putabat sancto perfrui otio, illi essent ^u incredibiles occupationes; nec minus solitudini vacabat quam aliis pœnitentiæ operibus: quippe enim cum apud Pammachium se purgaret quod illius conjugis Paulinæ mortem serius cognovisset, ait ^v illi: *Neque videar de te negligentia mea serus audisse, cum ipsa me et loci remotio et propositi ratio defendat, quo secretus et tacitus agens neque videre nisi raros pretereuntium possum, neque interrogare de sanctis patribus nisi caros volo*. Inde frequentes advenarum catervas qui ad S. Felicis tumulum veniebant nihil solitudinis ejus et silentii minuisse colligitur; remotus enim agebat, ut alibi ^x ipse testatur, et secretus silebat, eaque vivendi ratione ^y Romæ zelotyporum incendia clericorum exstinxit. Maxime autem in solitudinis tranquillitate et lætitiæ pacis coram Deo gratiarum actionibus vacabat, unde Augustinus ad Licentium suum scribens, ait: *Vade in Campaniam, discite Paulinum.... discite quibus opibus ingenii sacrificia laudis Christo offerat, refundens illi quicquid accepit ex illo, ne amittat omnia si non in eo reponat a quo hæc habet*. In observantia et ^z exspoliatione cordis sui totus erat, ut diaboli tela declinaret. Ideo pro **D** dia vendiderat, et ab omnibus albis se expedierat occupationibus, ut huic uni vacaret.

3. In ^{aa} scribendis litteris ejus humilitas fluentem styli venam ex una parte comprimebat, interdum abripi se caritatis æstu longius sinebat, cum loquendi necessitatem agnosceret: quanti autem faciendæ sint ex Augustino discamus, qui primis a Paulino acceptis litteris sic respondet ^{bb}: *Legi litteras tuas fluentes lac et mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua*

^a Ep. 15, n. 4. ^b Ep. 13, n. 2. ^c Ep. 23, n. 6 et 9. ^d Cap. 38, 39 et 47. ^e Ep. 23, n. 6. ^f Ibid., n. 9. ^g Ep. 29, n. 13. ^h Carm. 52, v. 45; et ep. 29, n. 4. ⁱ Ibid. ^j Ep. 15, n. 2. ^k Cap. 26, 35 et 53. ^l Paulin. ep. 5, n. 21. ^m Ibid. ⁿ Ep. 39, n. 4. ^o Ep. 11, n. 12. ^p Ibid., n. 14. ^q Ibid. ^r Carm. 34, v. 445. ^s August. ep. 26, n. 5. ^t Ep. 54, n. 4. ^u Ep. 93, n. 9. ^v Paulin. ep. 13, n. 2. ^w Ep. 5, n. 7. ^x Ibid. et n. 14. ^y Aug. ep. 26, n. 5. ^z Paulin. ep. 24, n. 9, 15, et 11. ^{aa} Ep. 13, n. 1. ^{bb} Aug. ep. 27, n. 3.

quæris Dominum sentiens de illo in bonitate, et affectantes ei claritatem et honorem... Quotquot eas legunt rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, et quam fragrat ex eis dici non potest. Illæ litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut quæraris : nam et perspicabilem faciunt et desiderabilem; quanto enim præsentiam tuam nobis quodammodo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, et amari abs te cupiunt. Laudatur et benedicitur Deus cujus gratia tu talis es. ^a Litteræ illæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ caritatis, quomodo nobis anhelant sitim tuam, et desiderium defectumque un' mæ tuæ in atria Domini! Quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an secundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita comolunt et ita serenæ sunt?

CAPUT XX.

Importunas concupiscentis carnis molestias patitur Paulinus, Deum invocat, et seipsum despicit.

36 1. Augustinus sparsam ubique in Paulini scriptis ^b gemebundam observat pietatem, qua Paulinus Deum orabat et gemitibus flagitabat ne inferretur in tentationem. Omni ^c custodia servabat cor suum, et totus labor et plenum opus illi in observantia et expoliatione cordis sui erat, ut defæcato ab externarum rerum curis animo, et intus ad semetipsum converso, abstrusas in corde suo inimici latebras videret, et quæ illic vitiorum virtus, ac carnis infirmitas, quam prona ejus esset ad pravitatem relapsio, et quæ Deum continuo exorandi necessitas incumberet; quamobrem a. l. Severum ^d scribit : *Credo jam expertus sis quam laboriosum nobis, et assiduum vel quotidianum cum hoc hoste certamen sit, et quantæ in eo versentur insidiæ, quæ illic vitiorum virtus et quanta virtutum infirmitas sit, quam prona ejus ad pravitatem relapsio, quam piger ad Deum niveris. Nunc mihi illa prius clausa intra me discordia diversæ legis aperitur : nunc sentio vim legis adversæ, quæ, velut injecta manu, captivum me trahere contendit in legem peccati : et recognosco quoniam beatus ille vir mea potius infelicitate writur, et de mea affectione pro me dolens clamet : Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Sed idem Magister me recreat et reficit, ostendens mihi exitum salutarem, si tamen velle adjaceat mihi ut perfectionem merear invenire, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, qui exorandus est ut prævaletat inimicis nostris, et tenebris superabundet : destruat in nobis aliena vel nostra, et ædificet sua. ^e Sicut exhaustionem ruderum nudata humo sub immundis molibus multa aut nodamenta truncorum, aut residua spinarum, aut pleraque noxii generis animalia, et præcipue fetus aut cubilia viperarum deprehenduntur, sic remota*

A a nostro pectore temporalium rerum possessione et cura, jam nobis inspectione cordis nostri vacantes ab his quæ nos foras extrahebant, inveteratorum criminum nodos, et inimicorum spiritualium latebras in nostris sensibus invenimus. Nunc nobis apparere incipit interior domus, et illic repentia quorum non est numerus. Nunc tota infelicitatis nostræ patescit obscuritas. Nunc demum quam longinqui a Deo sumus, et quam mortui in comparatione vivorum, videmus. ^f Intellige hæc, et cura nostri anxio corde suspira. Cum aliquando postulasset Severus ^g Paulini imaginem, hinc abjiciendi sese atque despiciendi causam ille venatus est, et postulatam de homine interiore interpretans, ac hominis cælestis imaginem in se ipso terrena corruptione infelicitatem prætexens ingeniose elusit Paulinus. His usus est verbis, quæ Augustinus epistola 186, n. 40, commemorat : ^h *Pauper ego et dolens qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam carnis sensibus et terrenis actibus refero; quomodo audebo me tibi pingere, cum cælestis imaginem inficiari prober* **37** *corruptione terrena? Utrumque me concludit pudor : erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum; odi quod sum, et non sum quod amo. Sed quid mihi misere proderit odisse iniquitatem et amare virtutem, cum id potius agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse discors mei intestino bello distrahor, dum spiritus adversus carnem et caro adversus spiritum dimicant, et lex corporis lege peccati legem mentis impugnat. Infelix ego qui venenatam inimicæ arboris gustum nec crucis ligno digessi; durat enim mihi illud ab Adam vitus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit. Nihil pulcricius de originis vitio scribi potest, neque uberius et plenius agnosci naturam nostram per illum generis humani patrem vitiatam esse, nec mansisse ut condita est. ⁱ De humana miseria hic multa insuper connectit Paulinus ingemiscendo, exspectans redemptionem corporis sui, et nondum re, sed spe, salvum se esse cognoscens. Postquam hæc humiliter deploravit, ^j proficiendi ac recte vivendi adjutorium iis gemitibus postulat, ^k quibus omnes possint permoveri. In alia epistola ait : *Quis nos etipiet ab ira ventura? quis nos a nobis ipsis eruet, ut emundati a sensibus nostris, ab iræ cælestis materia fide purgante vacuemus? In nobis* **D** *enim inesse sentimus causas pœnarum æternarum riventibus in corde nostro radicibus spinarum atque tribulorum.**

2. Hac ipsa humilitate, quæ in omnibus illius scriptis sparsa est, dicit ^l se mirari amicorum caritatem atque patientiam in perferendis scriptorum suorum, seu, ut vocat, ineptiarum suarum, molestiis. Ad Delphinum, a quo baptizatus fuerat, scribit ^m se timere ne illius animum bonæ de ipso spei præsumptione gaudentem, decepta expectatione, contristet, quod ex illius documentis, exemplis, et ab eo collatis sibi sa-

^a Aug. ep. 27, n. 3. ^b Aug. ep. 186, n. 41. ^c Paulin. ep. 24, n. 9. ^d Ibid., n. 10. ^e Ibid. n. 20. ^f Ibid., n. 21. ^g Paulin. ep. 30, n. 2 et 5. ^h Ibid., n. 2. ⁱ Aug. ep. 186, n. 40. ^j Paulin. ep. 30, n. 5. ^k Aug. ep. 186, n. 41. ^l Paulin. ep. 28, n. 4. ^m Ep. 10, n. 5.

eramentis nullum fecisse in virtute progressum; itaque dicit illum adhuc habere quod pro ipso faciat imitatione illius qui sterilis scilicet comestum a Domino vineæ deprecatus est. Cum Severo de pietate in familiam et servos fuisset gratulatus, ejus extollit felicitatem, et addit ^a: *Fatemur gemuisse nos ad infelicitatem nostram, quibus ab ejusmodi filiis sterilitatem graviora peccata fecissent; sed facti sumus quasi consolati, quia vicinum esse nobis tuæ felicitatis bonum judicamus.* ^b *Verum ne longiore intervallo nostra iniquitas inter nos et te separet, totum hunc, quo diebus et noctibus Deum mulces, sucrae pubis accinge delectum, ut adversum peccata nostra pro nobis aciem orationum dirigant, et exorent ut confirmet hoc Dominus quod operatus est nobis, id est ut caritate tua, in qua nunc acquiescimus et qua gloriamur, in illa die refrigeremur et gaudeamus.* Amandi precibus seipsam commendans ait ^c se indignum cujus nomen a sanctis viris divinis auribus ingeratur, ne forte labia eorum inmundanda sicut cum ipsum nominaverint. Item ad alium presbyterum scribit ^d: *Verum quia novissima hora est, et securis jam ad radices arborum posita, aridis et infelicibus lignis jussum minatur excidium, quaeso te ut indulgentiam mihi et laxamentum temporis depreceris, ut morte dilata forsitan succum seracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia et sollicitudinis meæ cultu, ut cor meum divinus timor fodiat et stipem neam necessaria penitendo stercore humilitatis impinguet: deinde ego ad vigilantiam sollicitudinis excitatus omni hora paratus assistam, et Domino absente sim trepidus, ut adveniente securus sim.* Et alibi ^e: *Adventum ejus et diligimus miseri spe misericordiae ejus, et horrescimus* **38** *peccatores timore justitiæ ejus.* Eandem quam in epistolis servat in carminibus humilitatem; cum enim in quodam poemate de extremo judicio et Davidis penitentia egit, subdit ^f:

Quid facere heu! misero mihi compelli? unde piabor?
Unde satisfactionem? quamvis ope servus ero?
Tumescit cor eget lacrymis, cibus horret ad escam,
Deliciasque jussit esuriente anima.
Quis mihi suggeret ad lacrymarum flumina fontem,
Quo mea dessem facta meosque dies?
Nam nihil pro meritis actæ per cruenta vitæ
Ingentes plagas flumina flere ovis est.
Rumpere mei lapidem corvis, salvator Iesu,
U: mollia pio viscera fonte fiant.
Tu, precor, o fons Christe, meis inmiscere fibris.
Ut mihi viva tuæ vena resultet aquæ.

Cum ^a in titulo epistolæ Paulinum Severus dominum appellasset, et se illius servum adscripsisset, hanc laudem omnino exclusit Paulinus, nec in rescripto voluit eam Severo referre, quia, inquit ^b, *tutus credidi vere scribere. Cave ergo posthac servus Christi in libertatem vocatus, hominis, et fratris, et conservi inferioris servum te scribere; quia peccatum adulationis est magis quam humilitatis justificatio, honorem uni Domino, uni Magistro super terram, uni Deo debitum, homini cui libet, ne dicam miserrimo peccatori, deferre. Sufficit caritas de corde puro et fide*

non facta; quod autem abundantius est, a male est. In hac tamen laude admittenda facilem se prebebat, et eandem tribuebat cum iis agens quibus minus familiariter utebatur, in re pene indifferenti morem et consuetudinem retinens, et servans honorem. Convivarum manibus ⁱ aquam ministrabat, ut in hac saltem minima humanitate S. Martino aliquatenus accederet; sed et ex eadem submissione, siquæ existimatione infima sibi vilior factus, immensis laudibus Victorem extollit unum e vulgo, qui sibi quædam ex caritate ministeria exhibuisset. Audeo, inquit ^j, *rem oneris nostri sateri, dum tibi nihil de ejus bonis taceam quæ gaudium tuum esse certo scio, quoniam portio tua est bonum familiaris tui.* ^k *Servivit ergo mihi, servivit, inquam, et vae mihi misero, quod passus sum; servivit et peccatori, qui non serviebat peccato, et ego indignus a servo justitiæ ministrabar. Sed hinc mihi levamen aliquod tanti ponderis spero, quod sancti fratris famulatum non superbia vendicari, sed contestandæ caritatis meæ, et fide capiendæ benedictionis admisi. Benedictio enim mihi erat sancta in nomine Dei famulatio, et in libertatis spiritu famula dilectio. Ob hoc voluntarium ejus donum et pro ipsius utilitate suscepti, præsumens eo potentior exorandi pro me futurum, quo plus meriti de religionis operibus acquisisset. Age pro'ecto orationibus suis, ne meis oneribus accrererit, quod etiam eam me accessit fructibus suis. Dilexi enim, fateor, in ejus obsequio benedictionem, timens ne repudiata elongaretur a me.* Addit ^l quia et sibi pelles lavare voluit Victor semel se tantum apostolico exemplo cessisse, quod in Victore Christum veneratus optaret ut ad infirmitatis remedium melior se conservus aqua attingeret. Quamvis eminens Paulini virtus in ejus admirationem omnium oculos et ora converteret, inter hos tamen plausus ^m nihil sibi de bonis operibus blandiens se servum inutilem assererat. In virtute Dei et misericordia ejus spem suam omnem collocabat, a quo intellectum itineris sui petens, auxilium quo hanc curreret viam præstolabatur. Quia etiam in ipsis operibus bonis Dei judicia timebat. *Poterit nos, inquebat ⁿ, vel humilitas confessionis asserere* **39** *quasi modestos apud Dominum, quos commendare non poterit ut ignavos strenuæ servitutis utilitas.*

CAPUT XXI.

Se putat indignum qui sacram Scripturam exponat

1. Paulinus semper latendi cupidus, nec se idoneum duceus qui Christianæ religionis sacramenta doctoris autoritate tractaret, opusculis levioris operæ contentus erat. Desiderio ^o presbytero qui explicationem postularat verborum quibus patriarcha Jacob filiis benedixit, humiliter respondet tantorum nominum et mysteriorum pondera se ne digito quidem casum tangere. *De quo, inquit ^p, mihi scripturas, aquam dulcem et copiosam in amaro et arente rivule quaerens, tuæ potius gratiæ explicandum refundo; nam*

^a Paulin. ep. 27. n. 3. ^b Ibid., n. 4. ^c Ep. 12. n. 10. ^d Ep. 45. n. 6. ^e Ep. 19. n. 2. ^f Carm. 52. v. 415. ^g Epist. 5. n. 29. ^h Ibid. ⁱ Ep. 25. n. 4. ^j Epi. t. 25. n. 5. ^k Ibid., n. 4. ^l Ibid., n. 5. ^m Ep. 29. n. 4. ⁿ Ibid. ^o Paulin. ep. 45. n. 5. ^p Ibid.

me fateor sanctorum nominum et mysteriorum pondera nec digito ausum tangere. Legi enim quia in malevolam animam non introibit sapientia (Sap. 1, 4); et ideo multitiæ meæ conscius non potui divinæ revelationis habere fiduciam, cum prudentiæ lucem tenebroso corde non caperem. Tu vero benedicte, vas mundum et aptum Deo, si accepisti intellectum benedictionis illius qua filios suos prophetico spiritu patriarcha in cæcitate corporis luminatus alloquitur, expone mihi rescripto mysteria regni, etc. Ejusdem loci explicationem paulo post a Rufino postulavit, ut te magnæ gratiæ, inquit ei, ac laudis auctorem habeam, si his qui de me supra me opinantes consulendum me putaverunt, divina potius de tuo spiritu quam de meo sensu inepta, respondeam. Cum in quodam carmine multa de Christi morte magnifico et sublimi stylo tractasset, se statim quasi a temeritatis et superbiæ conscium arguit, ac se presentis Nicetæ excusatione defendit, quæ insolitum sibi hunc incitavisset ardorem, et addit :

Sed reprimam tumidos status; nec magna super me
Exiguus spirabo loqui, referarque relicæ
Parvus humo, et plano modici pede carminis ibo.

Ad Augustinum scribit se nihil de beata Melania seniore sanctius aut melius posse predicare quam ille in eam profatus fuerat, ut quia, inquit d, ego peccator immunda labia habens nihil dignum loqui poteram, ut longinquus a meritis fidei ejus animæque virtutibus; tu ille vir Christi, doctor in Ecclesia veritatis procurante in melius Dei gratia, paraveris dignum tum virilis in Christo animæ predicator, qui et mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, et mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.

2. Quanto erat vilior sui ipsius existimatio, tanto major erat apud alios illius fama qui cum in rebus obscurioribus consulebant, et præcipue apud Augustinum, qui Paulinum interrogavit, quænam post resurrectionem carnis in illo seculo beatorum futura esset actio. Ad hæc ille respondit : At ego de præsentis vitæ meæ statu et magistrum et medicum spiritalem consulo, ut doceat me facere voluntatem Dei, tuis vestigiis ambulare post Christum, et morte ista Evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu, non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita quæ tota tentationum plena, vel, ut tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur vitæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calceamentum vetus a pedibus meis disrumpam vincula mea, et liber exultem ad currendam viam quo possim assequi mortem istam qua tu mortuus es huic seculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus et mors et vita in corpore tuo et corde et ore cognoscitur, quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur operum hominum, sed verbum Christi abundat in pectore tuo, et spiritus veritatis effunditur in lingua tua superni luminis impetu

A lætificans civitatem Dei. Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas quæ sortis est ut mors? Sic enim obliterat nobis et perimit hoc seculum, ut impleat mortis effectum per effectum Christi; in quem conversi, avertimur ab hoc mundo, et cui viventes morimur ab elementis hujus mundi. Nec tamquam viventes in eorum conspectu visuque decernimus, quia portio nostra mors Christi est, cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem ejus in cruce mortificatis membris et sensibus carnis imitemur, ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius cujus voluntas sanctificatio nostra est. S. Augustinus ad sensum modestissimi viri se accommodavit. Ab Alethio consultus Paulinus respondit in hunc modum : In iis quæ mihi injungenda dives inopiæ æstimator putasti, sanctam quidem purissimæ caritatis fiduciam demonstrasti, fama tamen quantum intelligo, dominici operis persuadente indutus es ut secundum opus Domini, quo nobis curam redemptionis nostræ inspirare dignatus est, ingenii quoque et oris opes suppetere nobis arbitraris, sed bonam concupiscentiam magna fide vacuis opinionibus spes illusa decepit. Unde enim mihi tantum aquæ, quantum sitis? Unde tale poculum, quod digne bibas? Unde tanti panes, quantos postulas? Sed ipsi tibi auctor injuriæ tuæ eris diutius esurire qui evangelicos lucis et vitæ cibos in alta hujus seculi nocte desiderans, somnolenti et pauperis amici egenam penum pulsas, qui flumina aquæ vivæ sitiens, arenam renuunt scalpis, et humorem de pumice conaris exprimere. Aut enim nullus mihi de inspirantiæ siccitate, aut amarum de malitiæ felle sors intus est, quem utinam orationes et litteræ tuæ sæpius impensæ mihi exundare ac dulcescere faciant fidei tuæ ligno et eloquii suavitate. De duobus libellis a se compositis, cujus alter erat Panegyricus seu Apologia pro Theodosio imperatore, et cujus desiderium doctis viris intolerabilius reddit magnifica illa S. Hieronymi approbatio, ita ad Severum suum scribit : Ut aliquid de præceptis tuis facerem, nisi ex his quæ metuo ne inertia potius vel imprudentiæ meæ testimonia sint quam supernæ ministrantionis insignia, aut certe vel humanæ documenta sapientiæ : nisi tamen tibi, id est commisi meo pectori meas nugas, non ut sensus tuos polluant tenebræ meæ, sed ut tuis sensibus diluantur. Nugas autem meas de verbis ac sententiis meis dixi : cæterum materia sancta, et tuo potius ingenio eloquioque digna etsi meis sermonibus velut atro habitu vestiatur, speciem tamen divini luminis, interni decoris, quanam in egenæ suppellectilis vilitate custodit.

CAPUT XXII.

Paulini pietas erga sanctos, et præcipue in sanctissimum patronum Felicem. Quotannis ad sacra apostolorum corpora coram veneranda Romam petit.

1. Quam memor esset beneficiorum Dei, quas gratiarum actiones refunderet Deo, proclive intellectu est ex grato et fidei obsequio quo sanctissimo pa-

* Carm. 24, v. 507. b Ibid., v. 515. c Ibid., v. 520. d Ep. 45, n. 5. e Ibid., n. 4. f Ibid. g August. ep. 95, n. 2. h Ibid., n. 5. i Ibid., n. 2. j Paulin. ep. 55, n. 2. k Epist. 28, n. 6.

trono Felici famulabatur, **41** per quem Dei dona sibi concessa existimabat. Natalem filius festum omnibus exultationis et lætitiæ diem esse dicit, sed sibi specialiter.

Quod nos tibi Christus

Esse dedit viles caro largitus amico :
Non quia tu dignus famulis tam vilibus esses
Æternis dignate Deo omnes ire triumphis.
Sed quia nos inopes justis indignosque salutis
Sic voluit ditare Pater bonus, ut male dites
Criminibus versa in melius vice divitiarum
Pro cunctis opibus cunctisque affectibus, et pro
Notabilibus titulis et honoribus omnia vana,
Felicem caperemus opes, patriamque, domumque.
Tu Pater, et patria, et domus, et substantia nobis,
In gremium transata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis nido sinus; hoc bene fotti
Crescimus, inque aliam mutantur corpora formam,
Terrena exuimur stirpe, et subeuntibus aliis
Vertimur in volucres divini semine verbi.
Te relevante jugum Christi leve uoscumus: in te
Blandus et indignis, et dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo et nobis solemniter habenda,
Quæ tibi natalis; quia te mala nosstra abolente
Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo *.

Nihil dubitabat Paulinus se amari a S. Felice, saltem ut dominus ^b catellum amare dignatur :

Cum mihi vita, domus, res, gratia, gloria, paupis,
Sit Felix donante Deo *.

Cum illius domus hujusce sancti basilicæ cohæret, eum sæpe sæpius ^d *dominædium* suum, tanquam dominum ædium, appellat; ^e itemque domum suam et hortulum suum, S. Felicis ædes et hortum vocat. In ^f vigilia solemnitatis S. Felicis cum tota familia jejunare solebat, et libatis vespero sacris, solutoque cœtu, domum remeabat; et sumpta dape, exultans Deo hymnis et psalmis noctem omnino aut ex parte ^g producebat. Corpore ^h et spiritu quantum poterat cœlesti illi patrono quotidie famulabatur, sed solebat quotannis natalem hujusce sancti diem novo natalitio carmine honorare, lingua dulcissimum voluntariæ servitutis tributum pensitans, immolans Christo hostiam laudis, et reddens Altissimo vota sua. Super sunt quindecim illius de S. Felice natalitia carmina, ex quibus totam confessoris vitam, sacra certamina, et patrata ad sepulcrum ejus miracula habemus; ita ut, si Paulinus noster sanctissimo Felici suæ debet gloriam conversionis, vicissim S. Felix suam apud homines gloriam debeat Paulino, qui S. Felicis Nolani nomen tum basilicarum magnificentia, tum carminibus longe lateque per terras venerabile et inclitum fecit. In sequentibus ^h videbimus quomodo illius ⁱ basilicam amplificaverit et ornaverit. Sed quantavis pietate coleret S. Felicem, et licet tam læto animo se Deo ad ejus tumulum pro toto vite suæ spatio devovisset, scribebat tamen ad Augustinum ⁱ ita se in illo quo feliciter utebatur, loco perseverare decrevisse, ut, si quid de se aliud Domino placuerit, ejus voluntatem suæ esset prælaturus. Item Sulpicio ^j scribit se limo terræ in hortuli sui, qui solus e tam mul-

tis prædiis sibi supererat, glebula se non teneri. Nec solummodo S. Felicem colebat, sed et alios sanctos, ut ex ejus scriptis constat, maxima venerabatur reverentia, ac præ cæteris S. Martinum Turonensem episcopum, ejusque discipulum Clarum.

2. Singulis ^k annis Romam ad natalem apostolorum se conferebat pro veneratione apostolorum et martyrum, ut ad eorum sacras **42** memorias vota sua offerret : quam ob causam dicit se eo proficisci solitum ^l *æstate labente*, quibus tamen verbis non videtur aliud denotare quam totam ætatem. Difficilius est conciliare quæ dicit in ^m epistola quadam idibus Maii data, nempe se ivisse Romam post Pascha Domini juxta solemnem suum morem pro apostolorum et martyrum veneratione. Neque enim dici potest ⁿ eum bis singulis annis Romam venisse ⁿ, cum ipse suum *iter annum* vocet; itemque ad eum Augustinus ^o : *cum Romam toto anniversario pergitis*; quin et Paulini ad Delphinum ^p epistola vigesima ipsum quotannis semel tantum eo ivisse satis indicat. Nec etiam dici potest tam proximum Paschati fuisse Natalem apostolorum, cum ipse testetur hunc festum æstate fuisse celebratum; neque ullum videtur esse dubitandi fundamentum quin Natalis ille dies fuerit Petri et Pauli. Etenim cum perrexit Romam post Pascha, non dicit, ut alias, se adiisse Romam ad natalem apostolorum. Simile igitur vero videtur exitu (cum necessitas illi incubuerit eo anno pergeni Romam paulo post Pascha, cumque eo se rurus ad natalem apostolorum non iturum judicaret), illud iter extra consuetum temporum ordinem susceptum pro ordinario habuisse, eumque Romam se contulisse ea mente, ut eam tum sanctis venerationis quam mense Junio solitus erat exhiberet. Hominum ^q turbis opprimebatur cum sic Romam veniebat. Tempus ^r, ante meridiem in votis suis per apostolorum et martyrum sacras memorias consumebat; cumque deinde ad hospitium redierat, innumeris visitantium frequentationibus occupabatur, quas partim amicitia, partim religio contrahēbat: ita ut vespera tantum solveret cœtus, Paulinique animum laxaret; et cum totos ibi ^s decem dies ageret, aliquando tamen epistolam scribendi, aut aliquid sine intermissione legendi facultas illi non erat. Ab ipsis temporibus Siricii hanc inierat consuetudinem, quandoquidem cum se Romam contulit primum sub ^t Anastasio papa anno trecentesimo nonagesimo nono, testatur se illud *iter solemni consuetudine* confecisse : atque ita probabile omnino videtur Siricium brevi eam, qua in Paulinum arserat, zelotypiam deposuisse ^u.

CAPUT XXIII.

Paulinus amicitiam jungit cum Augustino et aliis in Africâ sanctis.

. Brevi admodum tempore sane postquam Nolam

* Paulin. carm. 15, v. 5. ^b Carm. 24, v. 602. ^c Ibid., v. 605. ^d Ep. 5, n. 45; 18, n. 3; 28, n. 6; 32, n. 40, et carm. 20, v. 109. ^e Ep. 5, n. 15 et 16. ^f Carm. 20, v. 111. ^g Ep. 28, n. 6. ^h Cap. 42 et 43. ⁱ Aug. ep. 80, n. 2. ^j Paulin. ep. 11, n. 14. ^k Paulin. ep. 17, n. 2; 20, n. 2; 45, n. 1; 45, n. 1; et Aug. 95, n. 6. ^l Ep. 17, n. 1. ^m Ep. 45, n. 7 et 1. ⁿ Ep. 45, n. 5. ^o Aug. ep. 95, n. 6. ^p Paulin. ep. 23, n. 2. ^q Ep. 45, n. 1. ^r Ep. 17, n. 2. ^s Ep. 45, n. 1. ^t Epist. 20, n. 2. ^u Vide cap. 17, n. 2.

se receperat Paulinus, per^a Julianum suum hominem A de Carthagine revertentem ei red litæ sunt Alypii litteræ^b, quibus amicitiam cum eo jungeret; etiãque ab eo accepit Augustini librum de Vera Religione, et ejusdem alios quatuor adversus Manichæorum hæreses. Simul Paulinum rogabat Alypius ut sibi mitteret^c Eusebii de cunctis temporibus historiam, quam Romæ apud Domnionem reperiret. Ex quibus apparet Alypium credidisse Paulinum non tunc in Hispania aut in Galliis degere, verum Nolæ, aut Romæ. ^d Aurelius Carthaginensis episcopus ad eum sub idem tempus scripsit, et quædam de Augustino commemoravit. ^e Gratissimæ Paulino fuerunt illæ litteræ, et istam Dei amicorum in ignoto orbe erga se benevolentiam reputavit ^f 43 gratiam retributoris Dei pro patrimonii, patria et parentibus ejus causa derelictis. Ex eo tempore ^g Augustinum et miratus est multum, et veneratus est peramanter. Accersivit ^h Roma Eusebii de cunctis temporibus historiam (unde fuit respondendi mora) quam misit Aurelio, qui eam redderet Alypio ad quem una dedit Paulinus litteras, quæ etiamnum exstant, in quibus Alypium rogat ⁱ ut omnem vitæ suæ historiam sibi referat. Ad eum etiã ^j misit panem, quem petit ut accipiat pro eulogia: quod fuit ^k in more positum apud Paulinum. Augustinus, apud quem is mos non obtinuerat, Paulino tamen ^l misit panem cum epistola, in cujus fine erat, *Panis quem misimus uberior benedictio fiet dilectione accipientis vestræ benignitatis*. Unde non immerito dixerimus panes illos fuisse benedictos, quod et *eulogiæ* verbum indicat. Cum Paulinus ^m panes quin-

que ad Romanianum mitteret, ad eundem hæc scripsit. *Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu ad frugalitatis annonam militamus, panes tibi quinqu: pariter et filio nostro Licentio misimus: non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere*. Possumus igitur inde interpretari panes istos non ad quosvis indiscriminatum fuisse missos, sed ad fideles vulgo, nam ⁿ apparet Licentium baptismatis nondum aquis tunc fuisse renovatum: in quo pane Paulinus ^o dicit contentam fuisse Trinitatis soliditatem, forte quia ^p trifidus erat. Eusebium Cæsariensem ^q venerabilem episcopum vocat Paulinus: unde probatur, quod ipse ^r fatetur, cum in Historia fuisse rudem.

2. Sub idem tempus ad Augustinum ^s misit litteras quibus conglutinaret caritatem, quam inter se a Spiritu Sancto per Alypium formatam esse confidebat. Ab eodem Augustino omnia quæ scripserat opera exposulavit. Has ^t litteras per unum e suis ad Augustinum aliosque Deo dilectos salutandos *ante hiemem* misit. Cumque ex Augustini historia id fieri non potuerit neque ante neque post annum trecentesi-

mum nonagesimum quartum, inde necesse habemus dicere jam tum temporibus istis Nolam sese recepisse Paulinum. Merito etiã quis posset credere in illa urbe cum comoratum fuisse vel ipso anno trecentesimo nonagesimo tertio, presbyterumque fuisse ordinatum anno 392. Sed maluimus cum Baronio et Chiffletio id rejicere in annum sequentem, quia videtur Alypium voluisse cum eo jungere amicitiam ubi rescivit eum Nolam adventasse. Quod si sacrum presbyteratus ordinem die dominica suscepit vigesima quinta Decembris die, ea die incidit dominica anno trecentesimo nonagesimo tertio, non vero anno 392. Quin etiã series carminum quæ singulis annis in honorem S. Felicis scripsit Paulinus, facile eo modo cum historia temporum congruit. Dicit sibi fuisse tum ^u eam ætatem, qua fuit claudus ab apostolis Petro et Johanne in porta Speciosa sanatus, nempe quadragessimum et supra annum: unde conclusimus eum natum esse anno circiter trecentesimo quinquagesimo tertio; itaque anno uno erat superior Augustino die decima tertia Novembris anni trecentesimi quinquagesimi quarti nato. In natalibus vero animæ dicit ^v sibi tempus illud esse infantie, quæ, intentatis Christo vulneribus, immolata et dominicam auspicata est passionem; ^w 44 quibus verbis ^x indicare videtur innocentium ætatem, nempe biennium, propter illa verba, *a bimatu*, etc. Unde et illud quod iniit facultates abdicandi consilium, sicuti et quod dicit de natali suo spiritali, retulimus ad annum trecentesimum nonagesimum secundum.

CAPUT XXIV.

Paulinus scribit ad Hieronymum, a quo responsum accipit. Theodosii panegyricum celebrat.

1. Cum eo anno ^y puerum suum ad sanctos in Africa salutandos miserit Paulinus, eodem forte et tempore et consilio in Palæstinam Ambrosium quemdam ^z misit et per eum litteras et munusculum ad Hieronymum, cui significabat se velle ab eo Scripturæ sacræ mysteria ediscere. Suavissimæ Hieronymo fuerunt illæ litteræ, quæ a principio amicitiarum (quod indicare videtur nullas prius utrinque missas fuisse epistolas) fident probatæ jam et veteris amicitie præferebant, item Paulini prudentiam et eloquii venustatem. Adfuit ^{aa} etiã apud Hieronymum Eusebius quidam, Cremonensis forte, cui cum notissimus ^D aliunde carissimusque esset Paulinus, eum amplius apud ipsum commendavit, referens honestatem morum illius, contemptum seculi, amicitie fidem, amorem Christi. Hieronymus igitur ad eum his de rebus epistolam centesimam tertiam misit, in qua ^{bb} illius studium et sciendi laudat ardorem; neque enim quemquam in sacris Scripturis sine prævio et monstrante semitam posse ingredi dicit; sese magistrum renuere, sed comitem spondere, simul quæsiturum, simul ve-

^a Paulin. ep. 3, n. 1. ^b Ibid., n. 2. ^c Ibid., n. 3. ^d Ep. 6, n. 2. ^e Ep. 3, n. 1. ^f Ep. 11, n. 3. ^g Ep. 3, n. 2. ^h Ibid., n. 3 et 6. ⁱ Ibid., n. 5. ^j Ibid., n. 6. ^k Vide not. 8. ^l Aug. ep. 31, n. 9. ^m Paulin. ep. 7, n. 3. ⁿ Aug. ep. 35. ^o Paulin. ep. 5, n. 6. ^p Vide not. 7. ^q Ep. 3, n. 5. ^r Ep. 28, n. 5. ^s Ep. 4, n. 1 et 5. ^t Ep. 6, n. 1. ^u Epist. 4, n. 3. ^v Ibid. ^w Sarchin. Vit. Paulin. p. 664, et Chiff. part. 2, c. 5. ^x Paulin. ep. 6, n. 1. ^y Hieron. ep. 103, t. III. ^{aa} Ibid. ^{bb} Hieron. ep. 103.

titurum, simul pulsaturum. Deinde festinet, rogat, et ne recrastinet, diem de die trahens, caute et pedetentim possessiones suas vendere; eas potius projiciat, et hærentis in salo naviculæ funem magis præscindat quam solvat, Deo se totum dedat; Christo aliunde habere unde pauperes alat; Christo, non superstitibus sibi fortasse facultatibus, confidat. Quæ exhortatione tam sancta indicat Hieronymus vereri se, ne si retinuerit pristinæ aliquod facultatum Paulinus, quibus sub prætextu eleemosynæ sapientius deinde pauperibus distribuendæ incubuerit, illis paulatim irretiat rursus; neque etiam in tota epistolæ serie laudat tam egregium facinus, cujus exitum necdum plane perspectum habebat. Verum postea cum proculdubio audiit quam libens sua seseque ipse Deo obtulisset, non solum ^a miris eum et inauditis ornavit laudibus; sed et monuit potius ut sapienti discretionem aliquid de zelo remitteret quo facultates erogabat, quam excitavit ut eum augetet. Baronius ^b existimavit illam epistolam fuisse scriptam ad alium quemdam Paulinum, non ad Nolanum; sed qui ^c post eum illud diligentius perscrutati sunt, credidere rationes quibus nititur eius opinio, postponendas esse iis quibus infringitur.

2. Sub idem tempus Paulinus Theodosii panegyricum celebravit, si assentiendum est ^d Gennadio asserenti hanc orationem fuisse a Paulino ipsi Theodosio dicatam, qui quidem princeps 17 Januarii die, anno trecentesimo nonagesimo quinto obiit. Argumentum ^e suppeditarunt victoriæ quas a tyrannico Maximo scilicet et Eugenio **45** retulit, qui Eugenius victus duntaxat fuit mense Septembri, anno 394. ^f Endelechius Paulini amicus, idemque Christianus, illi hujus operis auctor fuit. Creditur hic esse ^g sanctus Severus Endelechius cujus etiamnum exstant nonnulla carmina. Paulinus eo libentius hunc ab amico ^h laborem suscepit, quod in Theodosio non tam imperatorem quam Christi servum; non dominandi superbia, sed humilitate famulandi potentem; nec regno, sed viva et ardenti fide, principem prædicaret. Ostendit ⁱ etiam Theodosium vicisse potius fide et precibus, quam armis. ^j Legum item ab ipso lataram utilitatem ea in oratione commendat. *Felix Theodosius*, inquit? Hieronymus scribens Paulino, *qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, et utilitate n legum futuris temporibus demonstrasti.* Jam cætera retulimus quæ scripsit ^k Hieronymus in laudem illius orationis, quam verius ^l apologiam quam panegyricum dixeris. Ad ^m Endelechium eam misit Paulinus, quam non edidit; illius tamen exemplaria ad suos amicos ⁿ Sulpicium Severum scilicet, et ^o Hieronymum, misit. ^p Præscripserat libello suo pro themate epistolam, qua hujus operis sibi fuisse auctorem Endelechium dicebat. Eam

orationem dubio procul legerat Augustinus: verum si est ille libellus ^q *Adversus Gentes*, quem ab eo petit anno trecentesimo nonagesimo sexto, quem nondum plane absolutum videtur supponere: eum, vivo Theodosio, non scripsit, neque eum ipsi dedicavit, ut Gennadio placet. Augustinus ^r denotare videtur illum panegyricum his verbis: *Christiani quoque imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sacrilegis, qui spem suam in sacramentis idolorum demonumque posuerant, gloriosissimam victoriam perceperunt; cum apertissimis notissimisque documentis, de quibus nonnulli jam scriptum memorie commendarunt, illos fallerent vaticinia demoniorum, hos firmarent prædicta sanctorum.* Quibus verbis constat eum indicare cladem Eugenii et Arbogasti. Mentionem etiam facit Cassiodorus ^s libri quem Paulinus de Theodosio scripserat, sed quæ de eo refert, ex Hieronymo excerptisse videtur.

CAPUT XXV.

De Paulini necessitudine cum Sancto et Amando.

1. Non facile conjecturan ille Sanctus Endelechius ad quem Paulinus misit Theodosii panegyricum, idem ille sit cui epistolam quadragesimam scripsit. Nomen *Sanctus* erat utrique commune. Cumque evidenter appareat Sanctum istum ^t hymnos Christianos composuisse, quorum aliquos ad Paulinum miserat, ea persuadere possunt unum et eundem esse Sanctum: et constant Paulinum cæpisse ^u eum diligere vel nondum renatum. Aliunde vero quamvis etiam tum temporibus istis Romani multis insignirentur nominibus, videtur tamen in usu idem semper fuisse adhibitum. Itaque cum Paulinus alium vocet semper Endelechium, alterum semper Sanctum cum ter quaterve illius nomen repetit, non sine fundamento videtur posse concludi eos a se invicem esse diversos. Accedit eodem quod Paulinus ^v videtur innuere ex quo fuerat ad Christum conversus **46** unam se duntaxat ad Sanctum misisse epistolam, a quo recepisset unam tantum eamque brevissimam, neque mentionem sui panegyrici facit, quem nec dicit Endelechium a se petiisse. Quis igitur fuerit ille Sanctus non plane apparet, nec liquido constat, nisi quod, cum loquitur ^x Paulinus de eo tempore quo corruptela mundi servierat, videtur de se simul et de Sancto ^y habere sermonem.

2. Se jugiter dilexerant Paulinus et Sanctus ^z familiaritatis humanæ amicitia, et quæ radicem in cordibus non habebat, quia non ædificata erat in Christo. Eos sibi multas invicem misisse litteras apparet, quibus tamen anima Paulini non replebatur. Cum nuntium remisit mundo, Sancti ^{aa} amicitia non item renuntiavit Paulinus, sed litterarum officium intermisit; ^{ab} semel solum ei scripsit, et recepta ab eo bre-

^a Hieron. ep. 13. ^b Baron. an. 394, § 6. ^c Sacchin. Vit. Paulin. p. 654. ^d Gennad. Catal. c. 48. ^e Ibi. ^f Paulin. ep. 28, n. 6. ^g Vide not. 125. ^h Paulin. ep. 18, n. 6. ⁱ Gennad. Catal. c. 48. ^j Hieron. ep. 13. ^k Ibid. ^l Ibid. ^m Paulin. ep. 28, n. 6. ⁿ Ibid. ^o Hieron. ep. 13. ^p Paulin. ep. 28, n. 6. ^q Aug. ep. 31, n. 8. ^r Aug. in Faust. 22, c. 76. ^s Cassiodor. lib. Div. Institut., c. 21. ^t Paulin. ep. 41, n. 1. ^u Ep. 40, n. 2. ^v Ibid., n. 1. ^x Ibi. n. 4, 5 et 6. ^y Ibi. n. 2. ^z Ibid., n. 4.

vissima epistola, creditur persolutum esse officii debitum; et diurnæ satis taciturnitati sese iterum retulit, donec ^a spiculis caritatis Christi vulneratus Sanctus prævenit Paulinum in verbi Dei dulcedine per eloquia litterarum casta et fidelia, ut ipse testatur Paulinus; ita ut judicare possimus eum, sicut et Paulinum, novum vivendi instituisse modum; et sane Paulinus ait in eo habitare ^b caritatem de corde puro, et bona conscientia, et fide non ficta. Verbis ^c beatificandus Sanctus in suis litteris Paulinum honorabat quod Christi verbum ^d complexset jubentis omnia vendere quæ possideret. Scribendi ad Paulinum Sanctus sibi ^e fecerat participem Amandum quemdam, alium porro ab episcopo Burdegalensi; quem apparet non plane fuisse Paulino notum. *Puerum Domini benedictum* vocat eum Paulinus, et ab eo ^f preces exposulat. Adnotarant Sanctus et Amandus ^g in tergo epistolæ suæ indicem epistolarum Paulini, quibus Sanctus nonnullos adjecit hymnos quos Paulinus desideraverat, et in quibus, ut videtur, decem virginum referebatur parabola. Maximo perfusus est ^h gaudio Paulinus, accepta ea epistola; et in hac, quam remisit ad utrumque, dicit se eam unam computare a Sancto sibi redditam, quia talem ab eo qua repleta esset anima ipsius adhuc semel acceperat, se ad Sancti litterarum desiderium excitari, modo ⁱ caveat eum onerare laudibus quibus se indignum omnino censebat. Deinde ad pietatem quasi seipsum hortatur egregia oratione, at proculdubio qua Sanctum informet, quem multis in locis alloquitur. De ^j seipso solita humilitate verba facit, et posset videri tunc reptantem ævi spiritalis infantiam adhuc agere, nisi ^k diuturnum silentium quo cum Sancto erat usus induceret ad credendum eum jam a multis annis Nolæ commorari. ^l At enim dicit, senectutem canis caput non spargere modo, sed et profundere. Possumus solum judicare eum scripsisse antequam ad episcopatum fuisset promotus, atque idcirco ante annum quadringentesimum octavum, cum ^m scribat una cum Therasia. Dicit ⁿ se aliquid accepisse a quodam sibi carissimo, qui multum fuerat peregrinatus. Rufinum proculdubio intelligit qui in Occidentem reversus est anno duntaxat trecentesimo nonagesimo septimo.

3. Postquam epistolæ veluti clausulam apposuit Paulinus, aliud rursus ^o aggreditur argumentum, de hymnis scilicet quos a Sancto acceperat: quod elegantè spectari potest aut veluti epistolæ altera pars, unde et una typis olim excusæ sunt, aut veluti altera prorsus epistola, **47** et sane ^p in quibusdam manuscriptis codicibus separatim leguntur; sicque in duas divisimus. In hac postrema quadragesima prima dicit se ita prope omnium epistolarum suarum, quas in tergo epistolæ Sanctus et Amandus annotarant ^q

A immemorem esse, ut suas esse non recognovisset, nisi ipsorum litteris credidisset.

ANNO CHRISTI 395.

CAPUT XXVI.

In morbum incidit Paulinus, et Sulpicio Severo per Vigilantium mittit responsum.

1. Carmen ^r quod in honorem S. Felicis scripsit Paulinus, cum primum ejus natalem Nolæ celebravit ex quo se eo recepit, ex intimo lætitiæ sensu prodiit: plenis in eo votis Deo grates refundit, qui ipsi annuisset quod ab eo precibus tamdiu expostularat. Subtinem ^s petit a S. Felice Deum exoret ut sibi liceat semper in eo consistere portu, quem tot ac tantis laboribus superatis demum attingerat. Quinta illius epistola videtur scripta anno secundo ex quo se Nolam receperat; quam etiam ob causam citra dubium eam rejicit ^t Chiffletius in annum trecentessimum nonagesimum quintum. Ex ea ^u cognoscimus ægrotasse Paulinum, et ut ^v videtur prima ætate. Dicit ea ægritudine ^x suorum in pœnam peccatorum se a Deo castigatum, cum ^y tota Campania opus Dei Salvatoris in eo veneraretur, assidua et sedula sollicitorum antistitum, clericorum, monachorum, atque etiam ipsorum sæpe secularium toto illius ægritudinis tempore illum celebrarunt officia. Nemo propemodum tota Campania episcoporum non visitare eum fas existimavit sibi, et quos infirmitas vel necessitas aliqua devinerat, missis vice sua clericis et litteris adfuerunt; ^z Afri quoque episcopi ad eum revisendum prima ætate miserunt: quod convenire posset litteris quæ ei fuerunt ab Aurelio et ab Alypio redditæ anno 394 si fuit Nolæ anno 395, quamquam verbum *revisere* parum convenit primo ipsorum officio, eique per suos exhibitio, non vero per viros hac de causa a se missos. Probabilius igitur est quod supposuimus eum venisse Nolam anno 394, ægrotasse anno 395, et tunc temporis Aurelium Carthaginensem episcopum, quem miserat visitandum Paulinus anno ipso 394, et fortasse nonnullos alios cum eo, ipsi quibusdam missis adfuisse. Augustinum eodem illo anno per Romanianum ad eum scripsisse videbimus, verum probabile non videtur illius litteras prima ætate Paulino fuisse redditas. De proborum virorum officiis ^{aa} gloriabatur, at in Domino tantum, cujus gratiæ hoc opus et munus esse reputabat. ^{bb} Dei gratiam in tenebris reluxisse, nec obscurum se per nominis ipsius claritatem in solitudine egisse dicit.

2. Solatium ^{cc} ipsi magnum et dulce in ægritudine præbuerunt Severi litteræ. Statuerant, ut vidimus, se simul Nolam recipere, et Paulinus eum hortatus fuerat ut eam ob causam se conveniret Barcinonem, aut se ipsi in via adjungeret; verum ^{dd} geminas eo anno pertulit **48** ægritudines cum ad Paulinum venire voluit. Itaque coactus fuit se ^{ee} litteris apud ipsum

^a Paulin. ep. 40, n. 2. ^b Ibid., n. . ^c Ibid., n. 5. n. 1. ^d Epist. 40, n. 1. ^e Ibid., n. 3. ^f Ibid., n. 6. ^g Ibid., n. 6. ^h E. j. 41, n. 4. ⁱ Chiff. part. 1, c. 24. ^j Chiff. p. 168 et 219. ^k Paulin. ep. 5, n. 9 et 10. ^l Ibid. ^m Ibid., n. 7. ⁿ Ibid., n. 9. ^o Ibid., n. 8.

^d Ibid., n. 11. ^e Ibid., n. 3. ^f Ibid. ^g Epist. 41. ^h Ibid., n. 1 et 3. ⁱ Ibid., n. 6. ^j Ibid., in titulo. ^k Paulin. ep. 41, n. 1. ^l Carm. 13. ^m Ibid., v. 31. ⁿ Ibid., n. 14. ^o Ibid., n. 10. ^p Ibid., n. 14. ^q Ibid. ^r Ibid., n. 1.

excusare: Se ^a revaluisse scioebat, multosque ^b fratres spiritales secum ipsi adfuturos spondebat, maximis ^c preconis virtutem et conversionem Paulini extollens. Hanc epistolam per ^d aliquos e suis virtute sibi connexos misit, per ^e Vigilantium scilicet et alium catechumenum. Vigilantius in Campania febre laboravit, etiam antequam ad Paulinum perveniret. De eo nihil refert Paulinus, nisi quod fuerit baptizatus; itaque si ille ipse est qui presbyter reddidit Hieronymo Paulini litteras, et qui deinde falsis dogmatibus nomen suum infamavit, verisimile est eum ordinatum fuisse presbyterum statim post suum in Gallias e Campania reditum. Miratus est Paulinus quod ipse et Severus ^f iisdem incommodis simul fuissent affecti: ad non sine Domini numine factum esse dicit, cuius injussu nihil in mundo accidit, qui eorum unitatis interna operator, carnalem in ipsis substantiam discrepare non esset passus. Itaque solatium ipsis magnum et dulce præbebat ista conjunctio passionis; verum ut ipsis gratius concordie signum esset, eo ipso se refectum sensit Paulinus, quod Severus se revaluisse scripserat, ita ut Severi levamine aliquo modo respiraret, ^h æque ac sanctorum orationibus, atque ipsiusmet Sulpicii Severi, cui ignota erat Paulini ægritudo. Infirmus ⁱ diu remansit Paulinus, nec facile potuit corporis sui exhaustas morbo et austeritatibus vires reparare, et in ea infirmitate sicut Paulus gloriabatur, qua sperabat se potentem faciendum; et quo magis adversa valetudine frangeretur caro, eo minus virtutem spiritalem ab ea expugnandam confidebat. Ejus ægritudo ^l responsum ad Severum morata est. Vigilantius quoque rursus vi febrium laboravit. Non aggravavit ille catechumenus qui Vigilantium comitabatur. *Qui necdum nostri corporis erat membrum*, inquit Paulinus, ^k *vulnera nostra non sensit, et sanus fuit atque expertus languorum nostrorum, quia non suæ compaginis dolorem caro adhuc aliena sentire non poterat.* Vigilantius ^l ut cœpit convalescere progredi volebat, verum Paulinus eum invitum retinuit, negatis litteris, donec satis recepisset virtutem ad illud iter suscipiendum, quod, ut videtur denotare verbum *progredi*, Vigilantius pedibus consciebat. Tandem igitur dedit ^m ei Paulinus responsum ad Severum, cui maximas de illius caritate agit gratias, *pro qua tibi*, inquit ⁿ, *retribuatur a Deo, quem in me diligis, eo uberius quod non habeo unde retribuam tibi.*

3. Severo scribit Paulinus ^o se pœnas debiturum, cum honores accipiat immeritos, sibi quoque magis exprobrari torporem ignaviae. Deinde humiliter et ingeniose admodum conatur ^p ostendere majori miraculo Severum esse conversum, quam seipsum: postea ^q transit ad Severi promissum ad se veniendi, et rogat ut geminas ægritudines quas pertulerat censeat esse præmissas tentationes, quibus Deus voluerat pro-

bare consilii constantiam, non vero damnare; dicitque ^r se non vereri, ne ad illius desiderii impedimentum caro infirma prævaleat, quam fide roboraret, etc. Postquam vero de ægritudine illius verba fecit, addit ^s amorem pacis eum debere de patria parumper sevocare, ut obstrueret os eorum qui occasionem de ipso male loquendi quærebant: de quibus sæpe queritur Severus. Tum narrat ^t quantum a pontifice Romano et a quibusdam ^u Romæ clericis scandalizetur. Eum denuo hortatur ut veniat, et jam sibi gaudia proponit quibus afficietur, cum illum excipiet conite electorum Dei cohorte venientem. *Locabo te*, inquit ^v Paulinus ad Severum, *in horto mei Felicis colonum, sed gratis*; denique cum eum uxoris suæ nomine quam ^w vocat *conservam in Domino eam*, et Bassulam etiam ejusdem Severi socrum salutavit, *cave*, inquit ^x, *seruum te scribere, et epistolam loquacem excuses obsecro; in dictando enim dum te cogito, et locus in te sum, quasi apud præsentem longo intervallo loquar, obliviscor impositum finire sermonem.* Eum ^y rogat ut panem quem mittit accipiat, itemque scutellam buxam, etc., et ut ad ipsum ^z mittat vinum quod Narbone adhuc se habere credebat Paulinus, nec timeret damnum si ipsum faceret etiam pecuniæ debitorem. Illud ei mandat, summum illius animi se jus habere confidens, quia omnes ipsius servi ab eo defecerant. Qualiter se Nolæ haberet non refert, unde conjicere possumus Paulinum superiori anno ad Severum hac de re litteras scripsisse.

CAPUT XXVII.

C Augustinus scribit ad Paulinum qui denuo illi mittit litteras. Paulini potestas in demones.

1. Paulinum circa finem superioris anni ad Augustinum scripsisse ^{aa} observavimus ut cum eo jungeret amicitiam, quam Augustinus cuivis facile concedebat, sed eam maxime debuit Paulino, cujus exstabant tot ac tanta in Augustinum benevolentia argumenta et sui in Christum amoris. Et quidem nihil carius, nihil ardentius Augustini ^{bb} litteris quas hocce anno ad Paulinum misit per Romanianum amicum sibi carissimum. Præter ea quæ de illo supra diximus, vehementer ejus videndi desiderio teneri se testatur. Et postquam susceptum de Paulini conversione gaudium abunde effudit, nescire se asserit quid pro ejus amore rependat, nisi quia totus sum tuus, inquit ^{cc} illi ^d *in eo cujus totus es tu. Si parum est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum videatur qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cum me tibi refundo, si parum hoc tibi putem, non credidisse convincar.* Narrat deinde quomodo concordarent Paulini, quibus efferebatur, præcocia, et ipsamet delictorum suorum conscientia, pugnam hanc sic ^{dd} dirimit: *Non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco, et credam me abs te dilig;*

^a Paulin. ep. 5, n. 9. ^b Ibid., n. 15. ^c Ibid., n. 5. ^d Ibid., n. 1. ^e Ibid., n. 11. ^f Ibid. ^g Ibid., n. 9 et 10. ^h Ibid. n. 12. ⁱ Ibid. ^j Ibid., n. 11. ^k Ibid. ^l Ibid. ^m Ibid., n. 1. ⁿ Ibid., n. 2 et 5. ^o Ibid., n. 4. ^p Ibid., n. 5, 6 et 7. ^q Ibid., n. 8. ^r Ibid. ^s Ibid., n. 15. ^t Ibid., n. 14. ^u Ibid., n. 15. ^v Ibid., n. 19. ^w Ibid., n. 20. ^x Ibid., n. 21. ^y Ibid., n. 22. ^z Ibid., n. 22. ^{aa} Cap. 25, n. 2. ^{bb} August. ep. 27. ^{cc} Ibid., n. 3. ^{dd} Ibid.

quoniam sentio et plane percipio : ita nec in me temerarius, nec in te ingratus existit. Romanianum ^a amicum suum harum litterarum portitorem pollicetur facturum Paulino ipsius librorum copiam, de quibus summa animi demissione loquitur, et ^b petit si quæ Paulino displiceant velit emendare. Mitit insuper ad eum ^c carmen Licentii filii Romaniani, et petit ab eo ut præceptorum suorum opera patris et filii curam salutis suscipiat, et ad virtutem utrumque promoveri studeat. Et ^d addit, *neque velim credas quæ pater de me forte laudans dixerit, ne si meliorem quam revera sim iudices, pro me non ores quantum velim.* Responsum ^e etiam suum ad Licentii poema perferri ad eum curavit, in quo **50** ^f de Paulino nostro mirifice et præclare admodum loquebatur. Paulinum ^g demum orat et obsecrat ut si ab officiis ecclesiasticis sibi vacet, in Africam usque velit excurrere, ut videat quantum omnes eum sitiunt. ^h Therasiæ denique salutem plurimam precatur. Romanianus quem propriæ lites in Italiam, ut videtur, pertraxerant, Augustini epistolam tam cito Paulino non reddidit, et solummodo sequenti anno Nolam advenit. Quem ⁱ puerum Paulinus in Africam anno superiore miserat, is nondum redierat : nec fuerat profecto Augustinus ex iis qui, incunte æstate, ad eum invisendum miserant; ita ut cum de epistola ante tot menses perscripta nihil audiret Paulinus, ^j alteram rescripsit antequam promotum eum ad episcopatum accepisset : quod accidit sub finem anni 395, cum Augustinum fratris nomine ^k compellet. Per ^l Agilem et Romanum Augustino rescripsit Paulinus.

ANNO CHRISTI 396.

2. De historia nihil excerpimus ex ^m Paulini tertio in laudem S. Felicis natalitio carmine, quod hoc anno editum arbitramur. Insignia dumtaxat ⁿ miracula quæ hac die maxime in energumenos patrabantur, et ^o populi ad hanc solemnitatem concursum exponit qui S. Felicis ^p tumulum floribus, sertisque et coronis limina prætexerent, et nocte dieque circa altaria micare lumina describit. Vota ^q deinde ad S. Felicem fundit, et precatur ut longo ævo suum illi impendat servitium, et ad ejus tumulum vitam absolvat; animamque Felix ad Christum paterno vectare gremio non renuat, ut meritis ejus et precibus tandem laudatis agnis aggregari mereatur. Ad Paulinum pertinuisse ^r nonnulli existimant multa ex iis quæ ad S. Felicis sepulcrum gesta sunt miracula; ^s Gennadius enim affirmat Paulinum non solum eruditione et sanctitate vitæ, sed et potentia adversum dæmones claruisse.

^a Aug. ep. 27, n. 4. ^b Ibid. et n. 6. ^c Ibid., n. 6. ^d Ibid., n. 4. ^e Aug. ep. 26, et ep. 27, n. 6. ^f Aug. ep. 26, n. 5. ^g Aug. ep. 27, n. 6. ^h Ibid., n. 2. ⁱ Paulin. ep. 6, n. 1. ^j Ibid. ^k Ibid., n. 2. ^l Ibid., n. 3. ^m Paulin. carm. 14. ⁿ Ibid., v. 23 et seqq. ^o Ibid., v. 44. ^p Ibid. v. 98 et seqq. ^q Ibid. v. 116 et seqq. ^r Saichin. Vit. Paulin. p. 730. ^s Gennad. Catal. c. 48. ^t Aug. ep. 27, n. 4 et 6. ^u Paulin. ep. 7, n. 4. ^v Ibid. ^w Aug. ep. 31, n. 7. ^x Aug. ep. 27. ^y Aug. ep. 31, n. 4 et 9. ^z Ibid., n. 3. ^{aa} Ibid. ^{ab} Ibid., n. 4. ^{ac} Ibid., n. 4. ^{ad} Ibid., n. 4. ^{ae} Ibid., n. 5 et 6. ^{af} Greg. M. Pastor. l. III, c. 56. ^{ag} Ibid. ^{ah} Aug. ep. 31, n. 7. ^{ai} Ibid. ^{aj} Ibid., n. 9. ^{ak} Ibid., n. 8.

CAPUT XXVIII.

De Augustini ad episcopatum promotione ab ipso Augustino certior factus Paulinus suum singulare gaudium Romaniano testatur.

1. Romanianus, cujus opera usus fuerat ¹ Augustinus ad perferendam anno superiore ad Paulinum epistolam: cum adit cum jam sollicitus esset de sanctorum fratrum Romani et Agilis reditu. Advenerunt ² tandem post discessum Romaniani, et ab ³ iis ⁴ Augustini jam episcopi, aliorumque clarissimorum virorum, Aurelii scilicet Carthaginensis, Alypii, Profuturi Cirtensis. Severi Milevitani, omnium pariter episcoporum litteras recepit Paulinus, quarum sola ⁵ Augustini exstat quæ iterum de Licentio agebat: qua nimirum posteriori Paulini epistolæ responsum expendere volebat, et testatur, ut in prioribus ⁶ litteris anno superiore datis, pari ⁷ se cum eo et studio et dilectione vinciri. Sancti, cui respondebat, ⁸ verbis quibusdam usus est, idque de **51** industria; erant enim ipsi suavissima, et ⁹ quod vera essent et quod Paulini essent. Ei narrat ¹⁰ quomodo factus sit Hipponensis episcopus, et quod hoc munere impediatur ne eum Nolam adiret; itaque illum ¹¹ urget multo vehementius quam in prioribus litteris, ut in Africam ¹² se et uxor veniant; ¹³ ac eo rem adducit ut asserat credere se quidquam eos non minus Deo acceptum acturos si infusas sibi virtutes tanto studio notas omnibus faciant, quanto labore et ardore adepti fuerant: unde quivis facile perspexerit optime notam Augustino fuisse Paulini et Therasiæ modestiam. Iisdem videtur principiis insistere Gregorius M. cum dicit ¹⁴ : *Quisquis laudis concupiscentiam calcare jam sufficit, ædificationis fraudem perpetrat, si bona quæ agit occultat, et quasi jactato semine, germinandi radices subtrahit, qui opus quod imitandum est, non ostendit.* Idemque cum sibi objecisset quod tradidit Christus mandatum de occultandis bonis operibus, respondet ¹⁵ : *Qui in publico bono opere non suam, sed superni Patris gloriam querit, quod facit, abscondit, quia solum illum testem habuit cui placere curavit.*

2. Augustinus ¹⁶ in epistola sua Paulino commendat quemdam nomine Vetustinum Nolam proficiscentem vel ut Deo cum illo militaret, vel ut S. Felicis precibus ¹⁷ e quibusdam eriperetur malis quæ lacrymas impiis excussissent, quæque inflictæ a Deo verbera videbantur. Tres ¹⁸ ad eum libros de Libero Arbitrio perferri jussit, necnon ¹⁹ panem, ut conjicio, jam benedictum (*uberior benedictio fiet dilectione accipientis vestræ benignitatis*). Opus ²⁰ beatissimi papæ Ambrosii contra philosophos desiderare se testabatur Augustinus, cum minime dubitare quin tanti viri scripta omnia haberet Paulinus. Citat frequen-

ter hoc opus Augustinus in scriptis sequentibus, in A libro suo pro Theodosio, et apud eundem plurimum commendabat Vigilantium qui idcirco a divo Hieronymo honorifice ac peramanter exceptus est. Cum vero Hieronymum inter et Johannem Hierosolymitanum Rufinumque exorta esset maxima dissensio, in istam rixam et controversiam venit Vigilantius, et adversus Hieronymum locutus est: ab eo tamen supplex veniam petiit, apud eum invenit gratiam, deinde ex Palæstina discessum maturavit, et in Gallias reversus librum edidit contra Hieronymum qui respondere coactus est. Insurrexit etiam postea Vigilantius adversus fidei catholicæ doctrinam, diversosque disseminavit errores quibus hæreticorum Galliæ principis nomen merito obtinuit. En miserimum hominis statum qui divino beneficio, quo tot sanctis conjunctus erat, ad salutem non usus est: quorum tamen caritas non sine mercede, cum virtutem quam ejus animo inditam putabant venerati sunt, et ea benigne in illo excusaverunt vitia quæ tanto fore Ecclesiæ detrimento non arbitrabantur. An allatæ ab ipso Paulini epistolæ responsum per eundem dejerit Hieronymus, incertum est. Nihil adversus eum dixit, et ejus reliquit arbitrio referre Paulino quomodo ille ab ipso exceptus fuerit: satis tamen indicat nescio quid molestum et grave inter eos accidisse; plurimumque laudat Paulinum

3. Quod Augustinus episcopatum suscepisset, et hanc Dei curam meruissent Africanæ Ecclesiæ ut verba cælestia ex ejus ore perciperent, id maximum Paulino gaudium contulit. Statim post duos dies singularis lætitiæ causam Romaniano per litteras intimare properavit. Panes quinque ipsi et filio Licentio misit ad quem eodem tempore, et forte in eadem charta vel saltem in eodem fasciculo, rescripsit soluta et stricta oratione, quo impulsu Augustini a seculi vanitatibus, hujusce juvenis animum abduceret, eumque hortaretur ut saluti suæ provideret.

CAPUT XXIX.

Per Vigilantium, qui male rem gerit, Hieronymo scribit Paulinus. Summa humilitate sacræ lectioni incumbit.

524. Dubium non est quin Severus et Paulinus hoc anno sibi invicem litteras dederint: quæ desiderantur. Quantum ex aliis epistolis assequi possumus, significabat Severus sperare se non posse fore ut Nolam Paulinum conveniret, et hoc sibi percesse ut litterarum solatiis se mutuo recrearent. Paulinus tamen eum invitare non destitit. Severi litteras Paulino reddidisse debuit Vigilantius, si in Palæstinam hic ipse profectus est, quod iter post annum 396 suscepisse non potuit. Illic detulit litteras Paulini ad Hieronymum, qui tanti viri tot annos Christi servitio addicti insignem pietatem doctrinamque summis prosequatur laudibus. Ab eo quærebat Paulinus quam in statu suo monachali deberet inire viam; et videbatur quodam teneri desiderio Hierusalem proficiscendi, loca sacra invisurus, ut fortasse S. Hieronymo propior iis præceptis imbueretur, quæ in priori epistola jam receperat Hieronymus de sacræ Scripturæ lectione se traditurum Paulino. Mittebat quoque ad eum Paulinus

librum suum pro Theodosio, et apud eundem plurimum commendabat Vigilantium qui idcirco a divo Hieronymo honorifice ac peramanter exceptus est. Cum vero Hieronymum inter et Johannem Hierosolymitanum Rufinumque exorta esset maxima dissensio, in istam rixam et controversiam venit Vigilantius, et adversus Hieronymum locutus est: ab eo tamen supplex veniam petiit, apud eum invenit gratiam, deinde ex Palæstina discessum maturavit, et in Gallias reversus librum edidit contra Hieronymum qui respondere coactus est. Insurrexit etiam postea Vigilantius adversus fidei catholicæ doctrinam, diversosque disseminavit errores quibus hæreticorum Galliæ principis nomen merito obtinuit. En miserimum hominis statum qui divino beneficio, quo tot sanctis conjunctus erat, ad salutem non usus est: quorum tamen caritas non sine mercede, cum virtutem quam ejus animo inditam putabant venerati sunt, et ea benigne in illo excusaverunt vitia quæ tanto fore Ecclesiæ detrimento non arbitrabantur. An allatæ ab ipso Paulini epistolæ responsum per eundem dejerit Hieronymus, incertum est. Nihil adversus eum dixit, et ejus reliquit arbitrio referre Paulino quomodo ille ab ipso exceptus fuerit: satis tamen indicat nescio quid molestum et grave inter eos accidisse; plurimumque laudat Paulinum

2. In hisce duabus epistolis Paulinum in sacris litteris instituendum supponit Hieronymus: quod intelligere est de traditis a Græcis interpretationibus. Neminem enim fete reperias ex Patribus qui sacras litteras frequentius in scriptis adhibeat; illas ubique inserit, ubique ad eas alludit, et præclarissimas notiones detegit, quamvis obiter: idque advertes a primis ejus epistolis, ita ut cuiquam dubium non sit quin iis legendis, evolvendis, meditando, ab ipso Hispanico recessu totus incubuerit, et ardore pietatis et caritatis quibus earum intellectum assequimur magnos inde scientiæ fontes hauserit. Ipse etiam Hieronymus post paucos annos eum divinarum perinde ac humanarum litterarum peritum esse agnovit. Cum vero alios erudire non intenderet, iis proculdubio ad propriam ædificationem vacabat simplici veritatis intuitu, non studiosa difficultatum inquisitione. Quæmobrem hac de re consultus nulli unquam respondere præsumebat, indignum se ratus qui divinæ revelationis haberet fiduciam. Summa humilitate in dubiis eos consulebat qui sapientiæ et scientiæ laude in Ecclesiâ illustres haberentur: quod postea observabitur erga Hieronymum, Rufinum et Augustinum. Expositionem in quædam Scripturæ loca ab Augustino cum aliquando quæreret ait: *Quæ si forte lucida sunt, et mihi videntur obscura, nemo prudentium filiorum qui forte de nostris in hora lectiunculæ hujus circa te steterint de insipientia*

* Lib. II, c. 28. b Aug. ep. 31, n. 8. c Ibid. d Hieron. ep. 13. e Paulin. ep. 7, n. 2. f Ibid., n. 1. g Ibid., n. 3. h Ep. 8. i Aug. ep. 27, n. 6. j Paulin. ep. 17, n. 4. k Ep. 11, n. 12. l Vide Hieron. Histor. m Vide Hieron. p. 75. n Hieron. ep. 13. o Ibid. p Ibid. q Ep. 75. r Ep. 13. s Vide Hieron. Histor., § 88, 89. t Ibid., § 144, et lib. Hieron. advers. Vigilant. u Hieron. ep. 13. v Hieron. ep. 13 et 75. x Ep. 153, t. III. y Paulin. ep. 43, n. 3. z Ep. 50, n. 1.

*mea rideat, sed potius de benevolentia fraternæ caritati faveat instruendo, ut efficiar videntium particeps, et ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de lege Domini. Videtur quæ non intelligebat inter legendum adnotasse, ut eorum intelligentiam ab aliis exquireret, difficultatem vero antequam proponeret ita discutiebat, ut ejus solutionem ferre attingeret. Unde ad eum Augustinus ^a: *Multa quæstisti, et quærenda admonuisti, et quærendo docuisti..... cum enim interrogando disputas, et quæris acriter, et doces humiliter.**

CAPUT XXX.

SS. Delphino et Amando scribit Paulinus. Vitam S. Martini mittit ad eum Severus.

1. Epistolam nonam hoc, ut videtur, anno scripsit Paulinus ad Amandum, una cum decimam ad Delphinum. Jam tum ^b in ipso Hispanico secessu Paulini et Amandi litterarum intercessisse commercium observavimus; ^c quod etiam Nolæ tenuit servavitque etiam cum Delphino: cujus litteræ spiritalia Paulino erant condimenta, quippe ^d spiritali sapientiæ sale, quo ipse in baptisate fuerat perfusus, condirentur, ut illius saporem servaret. Paulinus ^e vero religiosa quadam erga eum observantia plena urbanitatis et humilitatis responsa dabat. Liberius ^f eum Amando agebat, et in charta familiaris inditos pietatis sensus exponebat, sermone quidem mellifluo, quem Paulinus alioqui vocat ineptum et temerarium. Cum vero ^g Amandus patris communis Delphini auri-bus litteras ejus insinuasset, sanctus ille vir a Paulino ^h petiit litteras spiritali sale conditas, in ⁱ quibus præter officii necessitatem sermonem de Scripturis adjiceret quo thesaurum cordis sui revelaret. Exinde piam sane et humilem, eamque decimam scripsit epistolam, in qua dicit ^j Delphinum hæc sane juste ab eo repetere, ut depositi sui debitum, et ut seminis germen exspectare, sed vereri se ne pro tritico tribulos ⁵⁴ et pro uvis spinas edat. Conqueritur ^k deinde amice apud Amandum quod litteras suas Delphino exposuerit, et ^l de variis iisque piis apud eum sermonibus disserit, quibus ^m aliquid deesse creditur. Post mortem Theodosii, anno 395 vel 396, Mediolani ⁿ Ambrosius martyr Nazarii corpus reperit, ^o aliquas ad S. Paulinum reliquias perferri curavit, qui id muneris humillime recepit. Ab eodem forte quasdam reliquias SS. ^p Vitalis et Agricolæ, ^q Gervasii quoque et Protasii, martyrum habuerat.

ANNO CHRISTI 397.

2. In quarto natalitio in S. Felicis laudem ^r carmine, quod ad hunc annum referimus, sancti hujusce confessoris refert historię primordia, idque ^s non

^a Aug. ep. 149, n. 2 et 34. ^b Cap. 16, n. 2. ^c Paulin. ep. 9 et 12, ep. 10 et 14. ^d Paulin. ep. 9, n. 1. ^e Ibid. et ep. 10, n. 1. ^f Ep. 9, n. 4. ^g Ibid. ^h Ibid. ⁱ Ep. 10, n. 1. ^j Ep. 10, n. 1 et 2. ^k Ep. 9, n. 1. ^l Ibid., n. 2 et 5. ^m Chiff. p. 283; et Diss. 4, art. 10. ⁿ Vita Gall. Ambros. l. ix, c. 1. ^o Paulin. carm. 24, v. 436. ^p Ibid., v. 452. ^q Ep. 32, n. 17. ^r Carm. 15. ^s Ibid., v. 30. ^t Carm. 16, v. 17. ^u Ep. 11, n. 4. ^v Ibid. ^x Ibid., n. 6. ^y Ibid., n. 12. ^z Ibid., n. 13. ^{aa} Ibid., n. 41. ^{bb} Ibid., n. 11. ^{cc} Ibid., n. 1 et 4. ^{dd} Ibid., n. 5 et 11. ^{ee} Ibid., n. 11 et 13. ^{ff} Ibid., n. 13 et 14. ^{gg} Sever. dialog. 1, c. 16. ^{hh} Dial. 3, c. 20. ⁱⁱ Epist. 12, n. 11. ^{jj} Ibid., n. 4.

A Musas precatus, sed divino invocato Christi numine, qui Asiæ quondam ora solverat: citatque illud poema in eo quod ^t anno sequenti edidit. In hunc annum referimus epistolam undecimam ad Severum, qui non modo omnes ^u observabat occasiones ut ad eum litteras daret, sed mittebat quoque ex suis quosdam, de quibus postea Paulini sanctitate et exemplo ad pietatem conversis, ut de filiis sanctis et de benedicta in Domino prole gloriabatur ipse Paulinus. Sic ^v per puerum suum hoc anno ad eum misit Severus epistolam, in qua ^x ipsi se longe inferiorem reputans asserebat ambos in agro, hoc est in lata seculi via, inventos, alterum assumptum, relictum alterum. Fatebatur ^y insuper paupertatem ejus se demirari, sed horrere; quam velle se, nec posse assequi contendeat, ut habens victum et vestimentum hoc contentus esset, nihil ultra diem cogitans; cui imitando imparem omnino se censebat. Deinde ^z adjungit, profecto per jocum, se credere ita eum futurum brevi pauperem, ut ulterius eum invitare non auderet; eumque ^{aa} hortuli causa reliquisse Ebromagum. Videtur ad eum simul ^{bb} misisse vitam B. Martini, adhuc vivi, a se conscriptam. Responsum ex Severi ^{cc} pietate erga se exorsus est Paulinus, et de ea fusissimas illi gratias agit, virtutemque ejus ^{dd} multis deinde præconis prædicat in quibus Martini historiam inserit. Illum ^{ee} serio increpare videtur quod de paupertate locutus infirmum se in fide et Christo diffidentem prodiderit; et ^{ff} profitetur se vel pauperrimum numquam invitare eum destitutum, et quam studiosissime hortaturum. Cumque nequaquam Severus polliceatur se venturum, idcirco epistolam decimam septimam nonnisi post duos annos collocamus. Quam Severus B. Martini vitam scripserat, jam eam observavimus missam ad Paulinum, qui ^{gg} illam primus Roman attulit, in eo sane itinere quod circa festum SS. Petri et Pauli solitus erat suscipere. Hunc librum omnes sitiere. Eum Paulinus ^{hh} per Italiam necnon per Illyriam disseminavit; nec pietas ejus erga S. Felicem gloriæ B. Martini quidquam invidebat, quin etiam infusas a Deo in animam sancti hujus episcopi virtutes præclaras religiose venerabatur et mirabatur.

CAPUT XXXI.

D *Vim cuidam sanctissimo presbytero illatam arce Paulinus.*

55 1. Hoc anno ponendam duximus epistolam duodecimam ob causam cujusdam presbyteri de qua ⁱⁱ sub finem agitur. Inscripta est Amando, quem ^{jj} epistolarum Paulini nusquam offendit prolixitas; immo novas et ampliores ille postulavit, cujus ut desiderio satisfaceret, hanc ei prolixiore ceteris scripsit Pau-

nus, ^a in qua eleganter exponit iniquam humilitatem, **A** rum etiam pro ipso bonæ voluntatis affectu maluerunt facere quod expediebat, quam quod licebat, et dictam domum sancto presbytero, etiamsi propriam non probaret, restituit tamen sine aliqua difficultate jusserunt, ut eam, si de suo jure non posset, de illorum tamen munere possideret. Lætum illud nuntium accepit Paulinus ^v ex litteris Delphini et Amandi, qui, ut verisimile est, mittebant ei pariter edictum Daducii. Ita et ^x planctus presbyteri in gaudium conversus est, et qui gratulabantur ejus malis confusione perfusi sunt; et vir iste sanctissimus ^v hujus liberalitatis gratiam perinde prædicabat ac si indebitum munus accepisset: neque ipse solus, sed ^x domus ejus tota gaudens consonis Capuanæ Ecclesie et urbis gratulationibus non cessabat Domino benedicere.

2. Agit quoque cum Amando-Paulinus ^e de quodam sancto presbytero vita et ætate venerabili, qui **B** injuria gravem et alienarum ædium exsilium patiebatur. ^f Is profecto Basilus celeberrimus Capuanæ Ecclesie presbyter, de quo in litteris anno sequenti datis agit Paulinus. Is, inquam, erat ^g admirabili pietate senex, ^h cujus erat domus quæ per vim illi fuerat erepta a divitum quorundam hominibus, qui ⁱ quidem divites in Campania prædia habebant, ita ut afflictus ^j senex in alienis ædibus veluti exsul agere coactus fuerit: nec deerant ^k perversi homines qui venerabilis senis dolori et malis gratularentur. Videtur hæc injuria a gestæ rei autoribus Christianis fuisse profecta, cum eos Paulinus ^l vocet suos *fratres* et ^m *filios*. Burdigalam ⁿ sæpius veniebant: itaque ^o Paulinus Delphini et Amandi opem implorandam duxit qua de sancti presbyteri negotio cura a se suscepta **C** haberet patrocinium. ^p Ad Daducium igitur unum ex illis præcipuum Paulinus epistolam transmisit, ^q eamque apertam Amando ut ejus rei momentum et necessariam agendi celeritatem agnosceret, ac petiit ab eo ut ipsius et Delphini, cui profecto scribebat, commendatio litteris suis accederet; faceretque ut Delphinus, si Daducius in Galliis esset, sine dilatione per conservum fidelem et impigrum, vel clericum ex suis, vel unum ex Alingonensibus eas deferendas curaret: quod certe indicat Paulinum olim quoddam jus in hunc agrum habuisse, quem forte Ecclesie Burdigalensi dono dederat, ^r cujus Ecclesie quondam fuisse per multos annos comperimus, Paulini ^s litteræ cum Delphini et Amandi commendationibus conjunctæ optatum exitum habuerunt. Adjovit ^t **D** Deus pauperem hunc presbyterum de mendicitate, illuminavit et humiliavit alta **56** divitum corda, qui per exigui domicilii justam restitutionem æternum sibi in cœlesti tabernaculo pauperis sancti, a quo invicem recipientur, hospitium paraverunt. Sicque ^u non modo, cum possent transgredi, non sunt transgressi; ve-

rum etiam pro ipso bonæ voluntatis affectu maluerunt facere quod expediebat, quam quod licebat, et dictam domum sancto presbytero, etiamsi propriam non probaret, restituit tamen sine aliqua difficultate jusserunt, ut eam, si de suo jure non posset, de illorum tamen munere possideret. Lætum illud nuntium accepit Paulinus ^v ex litteris Delphini et Amandi, qui, ut verisimile est, mittebant ei pariter edictum Daducii. Ita et ^x planctus presbyteri in gaudium conversus est, et qui gratulabantur ejus malis confusione perfusi sunt; et vir iste sanctissimus ^v hujus liberalitatis gratiam perinde prædicabat ac si indebitum munus accepisset: neque ipse solus, sed ^x domus ejus tota gaudens consonis Capuanæ Ecclesie et urbis gratulationibus non cessabat Domino benedicere. Orat Paulinus Amando ^{aa} ut hos proceres ultra solitum affectum diligat, et si forte ipsi Burdigalam venerint præsentibus gratias etiam de Paulini sensuum ac viscerum affectione reddat; vel si tarda fuerit eorum copia, dignetur eis gratulationem debitam et meritam benedictionem operis sui mittere, ut sciant et intelligant quam acceptum Deo sacrificium dederint hac obedientia fidei suæ, qua Paulini petitionem in Delphini et Amandi interventu exorabiles receperunt: quamvis proprie nomine ^{bb} litteras ad eos dare decrevisset ipse Paulinus cum quis ex ipsorum hominibus e Campania Burdigalam se conferret. ¶

CAPUT XXXII.

Pammachium de morte uxoris consolatur Paulinus. Ex Delphini ægritudine captat humilitatis materiam. In ejus gratiam scribit Anastasius papa

1. Paulina, sanctæ Paulæ filia, et uxor Pammachii, diem supremum ^{cc} obiit circa finem anni 397. Paulinus ^{dd} nonnisi post multos menses mortem ejus cognovit e^q propter loci remotionem et nuntiorum raritatem, eamque accepit ^e ex litteris cujusdam amici ^{ee} Olympii scilicet, idque ^{ff} in hieme; cujus tempestatis inclementia et solita valetudinis infirmitate prohibitus est ne Pammachium ipse adiret, ut in votis habebat: tulit enim ^{gg} gravissime amici dolorem. Cura eum igitur adire non posset, prolixam illi epistolam scripsit in qua primo piæ ejus lacrymas in funere conjugis, tum deinde impensas pro defunctæ solatio egenis eleemosynas laudibus prosequitur: quæ ultima pars epistolam olim **53** fere integram occupabat, cujus erat ad Alethium inscriptio. Verum ostendit ^{hh} Chiffletius errorem esse manifestum, et totum hunc locum pertinere ad epistolam tredecimam (olim 37), quæ est ad Pammachium. Fuerat semper ⁱⁱ Pammachii memor Paulinus, et **57** tamen ^{jj} congrua humilitate silentium servaverat, donec urgente caritate opertum pectore affectum reclasit. ^{kk} Olympius, a quo

^a Epist. 12, n. 7. ^b Ibid., n. 12. ^c Ibid. ^d Baron. an. 405, § 61. ^e Paulin., ep. 12, n. 12. ^f Ep. 14, n. 4. ^g Ep. 15, n. 2. ^h Ep. 14, n. 4. ⁱ Ep. 15, n. 3. ^j Ep. 12, n. 2. ^k Ep. 15, n. 2. ^l Ibid., n. 3. ^m Ep. 12, n. 12. ⁿ Ep. 15, n. 3. ^o Ibid., n. 2; et ep. 14, n. 3. ^p Ep. 12, n. 12. ^q Ibid. ^r Vinet. in notis ad Auson. ^s Paulin. ep. 15, n. 3. ^t Ep. 14, n. 4. ^u Ep. 15, n. 3. ^v Ibid., n. 2; et ep. 14, n. 3. ^w Ep. 15, n. 2. ^x Ibid., n. 3. ^y Ibid., n. 2; et ep. 14, n. 4. ^{aa} Ep. 15, n. 3. ^{bb} Ibid. ^{cc} Vide Hieron. Histor., § 107. ^{dd} Paulin. ep. 13, n. 2. ^{ee} Ibid., n. 1. ^{ff} Ibid., n. 2. ^{gg} Ibid., n. 3. ^{hh} Chiff. p. 8 et 20. ⁱⁱ Paulin. ep. 15, n. 2. ^{jj} Ibid., n. 1 et 2. ^{kk} Ibid., n. 1

mortem Paulinæ acceperat, et quem *fratrem* appellat, in excusis codicibus vocatur *episcopus*. Ex quo colligit Chiffletius jam factum Nolæ episcopum Paulinum; ipse autem in quodam manuscripto codice, Regio scilicet, qui olim fuit Puteanorum fratrum, *episcopi* vocem deesse fatetur; quæ tamen si foret addenda, facilius fuerit credere Paulinum scribentem potent domino, cum ipse talis esset et sacerdos, episcopum vocasse *fratrem* extra consuetam ordinem, quam ipsum Paulinum jam hoc tempore creatum episcopum; inde enim oriuntur difficultates ex quibus Chiffletius expedire se non valeret. Quod enim dicit Paulinus a sub initium hujus anni S. Felicis natalem sibi natali proprio esse cariorem, non video quid inde difficultatis oriatur si illud de die nativitatis ejus interpretemur, et si pariter hanc solemnitatem, quam commemorat, intelligamus S. Felicis festum diem, non Paulini, quod imprudenter credidit et admisit Chiffletius.

ANNO CHRISTI 398.

2. In quinto de S. Felice carmine b natalitio hujus sancti confessoris historiam absolvit Paulinus, quam in poemate c anni superioris fuerat exorsus. Sub initium hujus anni vel sub finem præcedentis ex Severi famulis Paulinus d epistolam accepit, ubi hoc ipso anno ad eum se venturum pollicetur; hanc enim se suscepturum peregrinationem e plus quam semel pollicitus est Severus. Dubium non est quin Paulini responsum acceperit, sed desideratur. Ejus pueros f ante æstatem et S. Petri festum remisit. Hoc anno etiam, g duobus scilicet annis ante conscriptam epistolam decimam nonam advenisse h Cardamatem in diebus quadragesimæ ad Paulinum, et a i Delphino ac Amando litteras attulisse credimus. Faciebant eum certiore m de negotio Basilii feliciter gesto, de quo satis anno superiore diximus; et præterea de diuturno k ac gravi morbo Delphini l febrium ardore et variis humoribus vexati: sed eodem indice m et regitudinem et sanitatem cognovit. Ex hoc morbo grandem captavit Paulinus humilitatis materiam, Delphino dicens n: *Si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui et peccatores ubi parebimus.* o Brevissimas quidem Delphinus litteras, Paulino tamen gratissimas, misit. Utrique p post Pascha Domini fecit responsum, illudque citra dubium per Cardamatem, q quem ad id usque tempus retinuerat r qui ejus servus fuisse videtur, ab ipsoque traditus Delphino et Amando. Cardamatem olim mimum egisse, s cumque vino fuisse deditum conjicere licet; verum Amando magistro t omnino mutatus est, ita ut clericus factus fuerit, atque a Paulino ut talis affectu fraterno exceptus. u *Confamilium* eum vocat, et gloriatur quod v sibi quotidianus prope conviva esse

non fugerit: quod præsertim dicit, ut appareat quam sobrius esset factus; addit tamen x eum post Pascha murmurasse, quod cibum non sumeret donec ad vesperum declinaret dies. Ad quem cleri gradum fuerit provectus non innotescit. In scriptis biennio post litteris y dicitur a Delphino factus exorcista. Jam z senex erat et canos habebat, sapissimum tamen 58 a a Nolam Burdigala se conferebat; cumque assereret bb mulierem suam debilem et ideo inutilem sibi esse, Paulinus cum de eo aliquantulum jocando in epistola ad Amandum verba fecit, serio petit ut ei aliquod mancipiolum, aut quædam ancillula præstetur. Primum Nicetæ episcopi Daciæ iter Nolanum ad annum 398 vel 399 referendum est, cum in secundo cc post quadriennium ibi adfuerit dd ad natalem S. Felicitis 14 Februarii diem anno 402. Sed fortasse pluribus alias de illo Niceta erit dicendi locus: modo addam Paulinum arctissimam cum illo junxisse consuetudinem.

3. Eo ee a a no vigesima sexta Novembris die Sircius papa obiit. Anastasius qui ei successit anno eodem, ff ubi primum potestatem caritatis suæ Paulino offerendæ habere cepit, eam illi ingerere piissima affectione properavit. Cum ad illum de hac promotione scripsisset gg Paulinus, gratissimum ei fuit hoc benevolentia argumentum, et brevi post ordinationem suam epistolas de nomine Paulini ad episcopos Campaniæ misit *plenas et religionis, et pietatis, et pacis, quibus et suum declararet affectum, et aliis bonignitatis suæ præberet exemplum*

ANNO CHRISTI 399.

CAPUT XXXIII.

De Theridio et Posthumiano Paulini amicis, et de Jovio ejus cognato.

1. Cum Paulinus bb duobus annis superioribus quidquid ad S. Felicis vitam pertinebat carminibus tetulisset, in sexto natali ii exsequias ejus commemorat, facitque tumuli mentionem ipsi primum erecti, necnon magnifici templi quod deinde fuerat superædificatum. Ea etiam narrat jj generatim quæ ibi fiebant miracula; sed pluribus refert jucundam cujusdam kk rustici historiam cui a S. Felice restituti sunt bbves a latronibus ll abducti. Eodem anno contigit ipsa natalis S. Felicis nocte mm Theridii vulnus et miraculosa curatio, quam Paulinus anno sequenti viribus eleganter describit. Hic Theridius, quem nn fratrem suum vocat, oo e patria sua aliquanto ante exierat, et per maris et terræ pericula contemta venerat Nolanam, ut S. Felici se dicaret cum aliis Dei famulis. Ille est dubio procul pp Theridius quem alibi Posthumiano adjungit, quos sanctos et religiosos viros vo-

a Carm. 15, v. 3. b Carm. 16. c Ibid., v. 47; et carm. 15. d Ep. 17, n. 1. e Ibid., n. 3. f Ibid., n. 1. g Ep. 19, n. 1. h Ep. 15, n. 4. i Ep. 14, n. 1. j Ibid., n. 3; et ep. 15, n. 2. k Ep. 14, n. 3; et ep. 15, n. 1. l Ep. 14, n. 3. m Ep. 17, n. 1. n Ep. 15, n. 4. o Ibid. et ep. 21, n. 5. p Ep. 19, n. 4; et ep. 15, n. 4. q Ep. 15, n. 4; et ep. 21, n. 6. r Ep. 15, n. 4. s Ep. 19, n. 4. t Ep. 21, n. 9. u Ibid., v. 5. v Ep. 15, n. 4. w Carm. 24, v. 353. x Ibid., v. 478. y Vide Bollin. in Vit. sanctor. ad 21 Febr. z Paulin. ep. 20, n. 2. aa Ibid. bb Carm. 18, v. 72. cc Ibid., v. 155 et 93. dd Ibid., v. 190. ee Ibid., v. 220. ff Ibid., v. 451. gg Carm. 20, v. 107. hh Ibid., v. 106. ii Ibid., v. 242. jj Ep. 16, n. 1.

cat, qui e patria discesserant, Gallia scilicet ut probabile est, et in Campaniam ipsius causa venerat. Ita alibi loquitur de Theridio, quem *Theridium suum* vocat^a:

Vir, munus a Christo mihi,
Vir pacis, et vir legis, et vir gratiæ,
Requies, vò uitas, meus mea.

Verum hic Romæ et in domo propria mansisse videtur. Credere non dubitamus illum Posthumianum, eum esse qui maxime celebratur in Sulpicii Severi Dialogis, in quibus apparet eum^b ex Aquitania fuisse oriundum, eumque ante illud tempus iter in Orientem confecisse, illique Hieronymum Bethleem fuisse notum. Inopinato Dei munere erant allapsi Theridius et Posthumianus^c ignoti Paulino, qui maximam in illis elucere virtutem comperit, et in ea qua se existimabat beatum gratia eos tantum increpavit quod se familiaritatis ac notitiæ Severi expertes faterentur; **59** neque quidquam studiosius mandavit proficiscentibus^d e Campania in patriam suam, quam ad conspectum Sulpicii Severi complexumque properarent, e eumque cognoscere omnibus in patria rebus et curis suis anteponerent ut diutinum sibi damnum vel sero resarcirent.

2. Eis etiam dedit epistolam^e ad Jovium virum in Galliis clarissimum, ejusque^f affinem. Mihi non liquet utrum idem ille sit Jovius quem Zosimus^g clarum dicit eruditione aliisque egregiis dotibus, cum refert Constantinum Galliarum imperatorem eum anno 409 misisse legatum ad Honorium, qui que forte est ille Jovius Galliarum nobilissimus qui purpuram induit anno 411 ut imperator e vita migraret. Erat item tunc temporis alter^h Jovius prætorio præfectus, imperante Honorio anno 409 iisque clarissimus in hujusce temporis perturbationibus. Quisquis tandem fuerit Jovius ille ad quem scripsit Paulinusⁱ maximam prudentiam et ingenitam et eruditam habebat: ^k humanioribus litteris omnino deditus, poetarumque lectioni incumbens, oratores et philosophos perlegebat, et quidquid in illis egregium erat maxime id memoria tenebat. Græcam pariter et Latinam callebat linguam, facundiæ doctrinæque secunditatem miram habebat, ^l magnum decus et nomen e poesi sibi comparaverat. A natura^m præstanti sublimique ornatus erat ingenio: verum nimio plusⁿ philosophos academicos sectabatur, qui in contentionibus de Divinitate assumpti semper eam quærebant, et nunquam inveniebant, quia neque erant satis puri et intelligentes ut Deum viderent, neque satis humiles ut eum non visum crederent. Litteras^o humanas sacris posthabendas esse ducebat Jovius, istis tamen minus quam illis erat deditus. Christum^p veri luminis fontem agnoscebat, et Paulini amore Christiani nominis studiosum se^q neque

a monachis abhorrentem profitebatur: sed lumen sibi cognitum non sequebatur, pro excusatione prætendens imparem se adhuc, ^r et idè non capace[m] Dei, quia terrenis rebus et curis obsessus, ab alio[rum] respectu cælestium quasi interpositis nubibus arceretur; ^s Tributisque solvendis, a quibus non erant immunes vel potentissimi proceres, occupatum se esse dicebat. Cum eo^t amicitiam junxerat Paulinus, nullamque ad eum scribendi prætermittebat occasionem.

CAPUT XXXIV.

Egregiam Jovio scribit Paulinus epistolam, qua eum excitet ad fidem pietatemque Christianam amplectendam.

1. Navis^u aliquanto ante tempore magno pondere argenti onerata, gravi^v jactata tempestate inter marinos tamen vortices servata fuerat, et in litus ejecta in quo familiare Paulino oppidum, et Jovio patrimonium erat; ita ut mortuo argenti custode, inter hibernos turbines et nautas avaros servatum tamen fuerit. De hoc argento Paulinus^x tamquam suo unius, aut saltem sibi cum Jovio communi loquitur. Illud^y vocat *argentum sancti commercii*: quibus verbis quis **60** frisan existimabit Paulinum indicavisse illud argentum fuisse pauperibus destinatum. Id satis a germano sensu alienum. Et præterea quomodo in partem illius venisset Jovius? Mirandam^z illam jactatæ navis servatiquæ argenti incolumitatem, in qua tot Dei circa homines providentiæ argumenta emicabant ex Jovii ipsius litteris comperit Paulinus: qua occasione uti voluit, ut Jovio servatam illam pecuniam gratulans simul eum hortaretur^{aa} ne Dei munus adscriberet casibus, et Dei beneficium, vacuorum fati fortunæque numinum esse non agnosceret. Oblatam tam præclaram^{bb} Deo gratias agendi occasionem non arripuit Jovius; immo ad Paulinum scripsit eum^{cc} Deo facere injuriam qui illi adscribebat morbos, naufragia, tempestates, et alia id genus mala, quæ fatum et fortunam Deo æmulas potestates magis quam Deum ipsum decebant.

2. His litteris^{dd} per Posthumianum et Theridium respondit Paulinus, qui noluit sane occasionem per eos ad illum scribendi prætermittere, ne videretur eum a viris religiosis abhorrentem judicare. ^{ee} Illi probat, cum mundus non nisi a Deo uno et creati et conservari potuerit, in dubium revocari non posse quin ad illius regimen omnes motus et cetera omnia quæ in eo fiunt debeant revocari, si qua^{ff} autem sunt quorum rationes consequi et colligere non valeamus, tutius nobis esse altiores sensibus et cogitationibus nostris esse rationes, quam nullas, credere. Et revera^{gg} quæ Dei bonitati convenire non posse videntur, illo esse dignissimas, cum per ea exercentur aut probetur virtus, cum non nisi per labores et peri-

^a Carm. 21, v. 381. ^b Sulp. dialog. 1, c. 20. ^c Paulin. ep. 27, n. 2. ^d Ep. 16, n. 1. ^e Ep. 27, n. 2. ^f Ep. 16, n. 1. ^g Carm. 19, v. 165. ^h Zos. V. 1, p. 824. ⁱ Cat. Godefr. t. VI, p. 368. ^j Ep. 16, n. 6. ^k Ibid. ^l Carm. 19, v. 10. ^m Ibid., v. 79. ⁿ Ep. 16, n. 11. ^o Ibid., n. 6. ^p Ibid. ^q Ibid., n. 1. ^r Ibid., n. 6. ^s Ibid. ^t Ibid., n. 1. ^u Ep. 16, n. 2. ^v Ibid., n. 6. ^x Ibid., n. 1. ^y Ibid. ^z Ibid., n. 2 et 6. ^{aa} Ibid., n. 1 et 2. ^{bb} Ibid., n. 6. ^{cc} Ibid., n. 2. ^{dd} Ibid., n. 1. ^{ee} Ibid., n. 2 et 3. ^{ff} Ibid., n. 3. ^{gg} Ibid., n. 5 et 6.

cula virtutes virorum in historia tam clarorum emicuerint; si ^a per fata intelligantur astrorum effectus, astra quidem esse minimas nostri istius mundi partes, quæ Dei voluntati parebunt; ^b extra hunc sensum Fata, Parcas et Fortunam cassa esse nomina, quæ, cum omni specie careant, nec quidquam producere valent; mirum item esse Platonem ^c ipsum adeo abusum esse humanis auribus inanis arrogantia facundie, et ridiculam anilis fabulæ cantilenam non erubesceret scriptis suis inserere, in quibus de divina etiam natura disputare audebat. Postquam sic probavit ^d Deum esse et nostrum et omnium creatorem ac dominum, addit ^e: *Et quia quantus quantus est, bonitas, et sapientia, et origo rationis est, nihil nisi ratione constituit, et ad materiam suæ bonitatis creavit. Ipsi omne quod sumus impendamus, et quæ illi placita sunt, studeamus discere, et facere curemus. Tunc desecata mente purius inuenientes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo sint cuncta quæ sunt; et hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint; et non sit malum, quod bonum habeat autorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, et nostris utilitatibus agit; et ita istius universitatis opus condidit, ut alia ad serviendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit.* Rursus urget eum gravius ^f ut veritati pareat, non ei abesse aut vacationem aut facultatem; occupationes et tributa impedimento non futura quominus Dei discat sapientiam, cum eum a studio oratorum philosophorumque Græcorum et Latinorum non arceant. *Vacat tibi, inquit* ^g Paulinus, *ut philosophus sis, non vacat ut Christianus sis. Verte potius sententiam, verte facundiam. Nam animi philosophiam non deponas licet, dum eam fide condias et religione, consertis utare sapientium, ut sis* **61** *Dei philosophus et Dei vates; non quærendo, sed imitando Deum sapiens; ut non tam lingua quam vita eruditus, tam disseras magna quam facias.* Utque aliquid solidæ ^h utilitatis et poetarum fabulis educat, perniciosam inanum litterarum dulcedinem, et omnes rerum temporalium species dicit esse similes vel radicibus Lotophagorum, vel Sirenarum cantibus. Præterea optat ut possit plane omnia ⁱ exuere, ut Deum unum induat Jovius, eique vel nudo ex istius mundi salo liceat evadere. Concedit tamen ei ^j ut dividat cum Deo; habeat sibi et suis cuncta quæ possidet, modo se, ingenique facultates ac linguæ ^D opes Deo dediceat. *Illico, inquit* ^k, *ut ad superna penetralia aciem mentis intenderis, aperiet ad te faciem suam veritas, teque ipsum reserabit tibi, quia* ^l *cum homo Deum intelligere noluit, dignus fuit qui sui ipsius ignoratione feriretur.* Addit ^m hominem superiorem omnibus creaturis irrationabilibus, parem esse ceteris omnibus uni Deo subjectis: *Hac mediocritate, inquit* ⁿ, *homo temperatus, neque a salutis sorte delabitur, neque a dignitate naturæ, fitque conscius veritatis, compos sapientiæ, servus justitiæ, liber erroris, dominus-*

A que vitiorum, quibus anima non Deo serviens servare damnatur: quæ deinde ut proprii status exsul, per omnes cogitationum suarum, aut alienarum opinionum devias vias spargitur, per philosophos vaga, ac per ariolos curiosa, superstitioni religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguis affectionibus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrinæ circumlata, quia divini timoris vacua sapientiæ caput non habet. Finem facit ^o *eum rursus hortando ut mittat errores philosophorum et ignorantiam, et sibi satis sit ab illis linguæ copiam et ornatum, quasi quædam de hostilibus armis spolia cepisse, ut, inquit, eorum nudus erroribus, et vestitus eloquiis, fucum illum facundia, quo decipit vana sapientia, plenis rebus accommodes; ne vacuum figmentorum, sed medulatum veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed et mentibus hominum profutura mediteris.*

3. Præter illam epistolam in qua Paulini ingenii acumen, ipsiusque scientia magis quam in aliis elucescunt, poema ^p etiam Jovio dicavit, idque forsanscripserit paulo ante, in quo eum hortatur ^q ut roveat studium et operam scribendis laudandisque Dei miraculis et potentia. Sic ait ^r:

Incipe divinis tantum dare pectora rebus,
Subrectosque Deo sensus attollere terra
Mox oculis caelo nova lux orietur aperto,
Intrabitque sacer tacito per aperta meatu
Spiritus, et læto quatiet tua viscera flatu....
Quanto major ab his credet tibi gloria captis,
In quibus et linguam exercens, mentem quoque san-

Erudies; laudemque simul, vitamque capesses?
Dumque leges catus, et scribes miracula sanum
Vera Dei, propior dices, et carior ipsi
Esse Deo: quem dum credens miraris, amare
In iuris, et amando Deum redamabere Christo

Addit insuper Paulinus eum edocendum ^s in libro Geneseos quæ sit vera mundi origo, apud Johannem quæ de Deo et Christo sit credendum, etc., in Rubri maris transitu et Jonæ historia Deum, non fortunam, mari dominari et tempestatibus; in Josue et Ezechia solem et astra illi obtemperare, nec fato vitæ nostræ curriculum regi cogniturum. Quid ista apud Jovium valuerint, non innotescit, constat saltem his Paulini excrevisse **62** caritatem. Illius ad Jovium poema nonnumquam S. Mamerti fratri Claudiano tribuitur: quod nullo fundamento stabilitum videtur

CAPUT XXXV.

Æger Paulinus Sulpicium Severum ad se multum invitat.

1. Paulinus ^t toto superiore anno a suorum puerorum discessu usque ad hiemem Sulpicium Severum exspectaverat, a quo cum non accepisset litteras, nec reliquo illius anni tempore, neque sequentis initio, credidit eum ideo non misisse litteras, quod ipse adfuturus esset, et idcirco singulis eorum diebus exspectabat. Itaque Romam ^u ad venerabilem solemn-

^a Ep. 16., n. 4. ^b Ibid. ^c Ibid. ^d Ibid., n. 5. ^e Ibid. ^f Ibid., n. 6. ^g Ibid. ^h Ibid. ⁱ Ibid., n. 8. ^j Ibid., n. 9. ^k Ibid. ^l Ibid. ^m Ibid. ⁿ Ibid., n. 10. ^o Ibid., n. 11. ^p Carm. 19. ^q Ibid., v. 148. ^r Ibid., v. 4. ^s Ibid., v. 39 et seqq. ^t Ep. 17, n. 1. ^u Ibid.

tatis apostolicæ diem adventantem a profectus est A solemnî consuetudine, b præsumens illi amplectendum sibi carissimum Severum. Ab e Anastasio papa blande, peramanter ac honorifice exceptus est; at d Severi sui conspectu frui non valuit. Itaque litteris quæ ejus nomine ipsi redditæ sunt se consolatus est, in quibus e causatus infirmitatem suam Severus illi f spem præsentis suæ adimebat. Has litteras Paulinus accepit ab homine g cuius et vestis et facies minime sapiebant monachum, aut eos quos ipse et Sulpicius Severus ad tale commercium erant soliti adhibere. Etenim is servus erat unius ex amicis ipsius, nomine Sabini, qui Severo proxima erat affinitate conjunctus: quod cum ea in occasione Paulino innotuisset, cumulato tunc Sabinum amore complexus est. Ejus vero servus haud scio an sit ille Marracianus quem B Paulinus h alio in loco simili plane modo depingit, et quem dicit alias sibi Severi litteras attulisse. Ille tamen i Marracianus ad Severum pertinuisse videtur, qui illum jusserat monachum fingere, ut testatur Paulinus qui eum monachum inspiritalem vocat. Litteras ad Sulpicium Severum repetiit Sabinus a Paulino, sed nimium occupatus i totos decem dies quos Romæ egit, rescribere non potuit; multo minus domum regressus, eum enim k gravis oppressit ægritudo eaque diutina, sed Deus vita et resurrectio eorum qui illi serviunt, eum morti tradere noluit, et verberatum liberavit sperantem in misericordia ejus. Cum igitur revaluisset, ad Severum l scripsit, et questus est quod tamdiu eum frustra m expectasset, asserens n se de animo suo spem istam abjicere non posse, qua præsumebat eum videndum amplectendumque sibi, cum toties id esset pollicitus; ni veniret, eum statuendum o culpæ reum in S. Felicem, nec eum posse causari infirmitatem, cum tot alias frequentaret peregrinationes, et iteratis sæpe intra unam ætatem excursibus Turones Martinum visitaret, an vero vivum, aut mortuum, ex hac epistola non colliges. Per p Amachium S. Delphini subdiaconum Severoque notissimum scripsit. Verisimile est eum simul dedisse litteras ad Delphinum et Amandum. Ex omnibus tamen epistolis ad utrumque datis nulla exstat quæ hoc anno potius scripta quam altero adstrui possit.

CAPUT XXXVI.

Ad Victricium scribit Paulinus. Hieronymi et Ruffini amicitiam colit.

63 1. Hoc eodem anno et tempore per Paschasium Paulinus epistolam decimam octavam in qua eandem suam ægritudinem commemorat, scripsit ad Victricium. Hujusce illustrissimi confessoris et episcopi Rotomagensis historiam describimus Dissertatione 4, in qua S. Paulini cum eo vide commercium. Cum ad Victricium litteras dedit Paulinus, vitam huius sanctissimi confessoris et præsulis no-

vissime r cognoverat a Tychico, quem S. Victrii carissimum fratrem et fidelem in Domino ministrum appellat; et tunc a luxit negligentiam infelicitatis suæ quod Victrii sanctitatem non satis agnovisset et veneratus fuisset, cum olim Viennæ apud S. Martinum eum viderat, et illius cicatrices non lambisset. Ad eum scribendi t quærebat occasionem, nec dabatur, donec quod optanti aliquando non contigerat, id insperanti sibi provenit Romæ quo accesserat Paulinus; eodem enim tempore cum quodam catechumeno a Urso concurrat et Paschasius S. Victrii Rotomagensis diaconus, in ejus v humanitate et gratia quasi quasdam virtutum gratiarumque S. Victrii lineas, velut speculo reddente, se collegisse dicit Paulinus; Paschasium enim et institutionis Victrii discipulum et viæ comitem x modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, constantia in fide veritatis et sermo in omnibus sale conditus probabant. Itaque eum y præter gratiam fraterni in sacro diaconatus ministerio contubernii eo venerabilis amabilisque suscepit Paulinus, quod is de Victrii clero, et corpore, et spiritu, esset. Nec illum ex Urbe ad Victricium redire cupientem passus est proficisci, sed quadam caritatis violentia eum perduxit Nolam, ut diutius per illius præsentiam quasi quadam S. Victrii gratiæ portione fruereetur. Illius tamen z conversationis non mediocre consolationem perdidit Paulinus, qui tunc temporis carnali ægritudine afflictus est, ut jam a superius observavimus. Neque vero in infirmitate Paulini dumtaxat bb Paschasius contribulatus et compassus est, sed et in Ursi, quem indivulsum suæ peregrinationis comitem habuerat, gravissimo languore confectus est in quo Paulinus so perspexisse assefit fidem et caritatem in Domino plenam. Tandem labore ac fide Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti confessoris sui Felicis, Ursus usque ad mortem infirmatus de periculo invenit salutem, et per ee Paschasii diaconi manus Christo genitus in lectulo baptizatus rediit, licet adesset Paulinus jam presbyter, et plures alii potuissent præsto esse presbyteri. Cum autem dd Ursus sana et robusta esset valetudine, et Paschasius ad Victricium reditum meditaretur, per ipsum decimam octavam epistolam suam ad Victricium direxit Paulinus, in qua cum ee Paschasium diutius apud se retentum excusasset, Victricium ff ad Morinos et Nervios in Belgio gg Evangelium disseminasse commemorat, et quemadmodum gg Rotomagensis Ecclesiam instituerat et formaverat; denique cum martyrii seu hh confessionis texuit historiam, illius ii videndi summo se teneri desiderio significat, et coram in ore illius Christum admirari atque venerari velle; ac jj luget infelicitatem suam quod cum olim Viennæ fuisset, fructus iste non contigerit, cum tamen in manu fue-

* Ep. 20, n. 2. b Ep. 17, n. 1. c Ep. 20, n. 2. d Ep. 17, n. 1. e Ibid., n. 4. f Ibid., n. 1. g Ibid., n. 22, n. 1 et 2. h Ibid., i Ep. 17, n. 2. k Ibid., n. 2. l Ibid., n. 3. m Ibid., n. 1. n Ibid., n. 5. o Ibid., n. 4. p Ibid., n. 3. q Paulin. ep. 18, n. 1; et 17, n. 2. r Ibid., n. 4. s Ibid., n. 8. t Ep. 18, n. 4. u Ibid., n. 3. v Ibid., n. 10. x Ibid., n. 1. y Ibid. z Ibid., n. 2. aa Cap. 35. bb Paulin. ep. 18, n. 3. cc Ibid. dd Ibid., et n. 1. ee Ibid., n. 1. ff Ibid., n. 4. gg Ibid., n. 5. hh Ibid., n. 7. ii Ibid., v. 8. jj Ibid.

rit. Nihil de Victricii ad Urbem accessione hic commemorat, quam anno 404 factam fuisse demonstrabimus.

2. Hoc exeunte anno ^a Anastasius papa ad anniversariam consecrationis suae commemorationem Paulinum invitavit : quem honorem suis tantum consacerdotibus deferre solebant summi pontifices. Fortasse hiemis difficultatem causatus Paulinus non accessit, sed invicem praesentiae humillimas summo pontifici litteras scripsit, qui animo paterno eas recepit, nec offensus est illius excusatione Anastasius. Jam ^b observavimus Paulinum Hieronymumque ab anno forsitan 394 junctissima amicitia fuisse devinctos; sequentibus annis in ea perseverarunt, licet eorum litterae ad se invicem mutuo datae pene omnes excederint. Circa hoc tempus ^c conscripta etiamnum superest epistola ex qua liquet Paulinum in prophetam Daniele Commentariorum libros postulasse ab Hieronymo, qui ejus petitioni acquievit; at justis quibusdam de causis nobis ignotis eos procrastinavit. Anno 398 opus aggredi tentavit, at iterum distulit ut Origenis libros *περι Ἀρχῶν* interpretaretur. Ei iterum scripsit Paulinus ut ad scribendum eum provocaret, et conquestus est quod parvas et incomptas litterulas mitteret. Quocirca haecce ei epistolam rescripsit in qua seipsum excusat quod promissum adimplere non potuisset, dicitque ei se temporis penuria ab amplissimis litteris atque doctissimis perscribendis abstinere; praeterquam quod cum eloquentia eum terreret Paulinus, et in epistolari stylo prope Tullium representaret, verebatur ne verbosius ad eum loquens plura reprehendenda transmitteret. Pro pileolo ab eo accepto gratias agit. De locis qui liberum arbitrium tollere videbantur, ac de sanctificatione filii fidelium ab Apostolo adscripta quaestiones ei proponebat Paulinus. Ex Tertulliani sententia quaestioni posteriori respondit Hieronymus; quoad priorem ad Origenis libros *περι Ἀρχῶν* eum remisit, quorum interpretationem nuper a se factam a Pamachio posset mutuari, licet illi Graeca sufficienter exemplaria : eique obiter commemorat se cuncta Origenis non reprobare quae scripsit, quod ejus adversarii in eum criminabantur, sed tantum prava dogmata repudiare. Haec dicebat ob suam cum Rufino controversiam, cujus in partem non venere Paulinus et Augustinus; constat enim Paulinum perpetuo dilexisse Rufinum, qui, in Occidentem reversus exeunte anno 397, integrum fere annum Romae commoratus est, unde sub finem anni Aquileiam se contulit, et inde Romam rediit. De illo Paulinus profecto loquitur ^d cum dicit se a sanctissimo et doctissimo viro sibi bique carissimo, qui non solum legendo, sed etiam peregrinando multa cognoverat quaedam de pellicano insignia audisse.

ANNO CHRISTI 400.

CAPUT XXXVII.

Sancto Delphino Burdegulensi, Venerio Mediolanensi, et Severo, scribit Paulinus. Martiniani historiam et naufragium describit.

63 1. In septimo S. Felicis natalitio carmine ^e Paulinus hujusce sancti potentiam adversus daemones demonstrat, et ^f daemonicum jam pridem obsessum singulariter connotat. Praecipuum hujus poematis argumentum est Theridii historia, quae jam elapso antea anno acciderat. Ante annos pene duos ^g litteras brevissimas a Delphino Cardamas attulerat ad Paulinum; ex quo tempore nullam receperat Delphini epistolam. Per totam aestatem irrita non venientis Uranii expectatione fuerat suspensus Paulinus a quo litteras Delphini accepturus erat : ^h at officii sui negligens Uranius remansit ubi non debebat. Hujusce ⁱ hominis absentiam non moleste tulit, cujus accessio nihil ipsi conferre poterat boni : at non modico dolore Paulinus affectus est, quod Uranius ^k per praevagationem suam longa ab oris Delphini panibus fame tabefecit Paulini animam. Cum ^l per aestatem nihil litterarum accepisset Paulinus, multo magis tempus hiernum in eodem silentio transigendum putabat; cum Deus, qui dat escam esurientibus, Paulino quidem insperanti, sed optanti, repentino iterum per Cardamatem tunc exorcistam superventu solatum et gaudium intulit, qui Cardamas ^m de Delphini valetudine eum certiore fecit, et ⁿ illius ac Amandi epistolas ei reddidit. His respondit Paulinus. In tota ferme epistola vigesima prima ^o ad Amandum laudat Cardamatem quod velox esset et levis cursum; in altera ^p vero ad Delphinum rogat ut pro ipso deprecetur Deum, ne forte gratiam baptismalem ipsius Delphini ministerio acceptam ^q vaculet. Quamvis haec epistola brevissima sit, tamen cum Paulino ad Delphinum scribendi occasio raro occurreret, ^r secundam apposuit epistolam certe quidem ^s conscriptam inter Anastasii electionis anniversarium, ac tempus quo Paulinus Romam se conferre consueverat, id est a fine anni 399 ad diem Junii vigesimum nonum anni 400. Haecce epocha quibusdam ad Delphinum et Amandum Paulini epistolis tempus praefiximus, licet tamen hoc certissimum omnino non asseramus. Cum Cardamati ^t de inquirenda Paulini valetudine mandatum dedisset Delphinus, in epistola secunda Delphino scribit se bona esse valetudine, non tamen robusta, et ^u Anastasii summi pontificis benevolentiam in se commemorat. Ad haec addit cum Romae erit ^v se a summo pontifice commendatitias litteras impetraturum quibus Delphino etiam commendaretur

2. Venerius ^v Mediolanensis episcopus (Simpliciani successor) novissime ordinatus scripserat Paulino.

^a Ep. 20, n. 2. ^b Cap. 24, n. 1. ^c Hieron. ep. 153. ^d Paulin., ep. 40, n. 6. ^e Paulin. carn. 10, v. 61. ^f Ibid., v. 84. ^g Ibid., v. 107; et cap. 33, n. 1. ^h Ep. 19, n. 1. ⁱ Ibid., n. 2. ^j Ibid. ^k Ibid. ^l Ibid., n. 1. ^m Ibid. ⁿ Ep. 21, n. 5 et 6. ^o Ep. 21, n. 6. ^p Ep. 19, n. 2 et 4. ^q Ep. 20, n. 1. ^r Ibid., n. 2. ^s Ibid., n. 1. ^t Ibid., n. 2. ^u Ibid. ^v Ibid., n. 5.

Delphinus Paulinum rogaverat ut ipsius vice ad Venerium scriberet : quod **66** fecit Paulinus, jussuque Cardamati ut recurrens transiret Mediolano ipsius epistolam delaturus, tandemque si is Delphino scribere vellet, sciret paratam esse opportunitatem. Delphinus certiore Paulinum fecerat se ^a basilicam Alingone novissime constructam curavisse, jam dedicatam aut mox consecrandam : Paulinus ^b maximo gaudio exsultavit, et ex hujus epistolæ verbis videtur ipsius Paulini sumptibus exstructa illa basilica. Addiderat Delphinus ^c quosdam dentibus suis fremere et tabescere ob hanc ecclesiæ novæ fabricam : Paulinus respondit id quidem novum non esse, nec mirari quia in Domino confidit. Quocirca Delphinum ^d patrem suum spirituales obsecrat, ut pro ipsius anima atque salutis progressu Deum precetur.

3. Nil obstat quominus vigesimam secundam ad Severum epistolam, quæ vigesimam septimam antecessisse debet, hoc anno collocemus. ^e Severus epistolam ad Paulinum dederat Marracino, cujus ^f supra meminimus; at Romam cum advenisset Marracinus Soriano epistolam tradidit gaudens quod usque Nolam se conferre et in Paulini conspectum venire non cogeretur : contra vero Sorianus monachus admodum pius et vir vere spiritualis, cum Severum de Paulino sæpius audisset loquentem, ac Paulini desiderio teneretur, gaudens optata occasione litteras in se recepit attulitque Paulino, cui se probavit. Quapropter Severo respondens ^g postquam optimi atque veri monachi imaginem adumbravit Paulinus, ponit eam esse Soriani qui probabiliter hanc epistolam erat delaturus. Paulinus hoc ipso anno ^h summa ædificia inchoavit quæ post tres annos fuere perfecta sub finem anni **402**.

4. In carmine ⁱ quod anno sequenti composuit, commemorat plerosque homines se singulis diebus ante sancti Felicis altare offerre, ut ei gratias agerent quod Dei misericordia ejusdemque sancti auxilio, pereuntes et naufragiis evasissent incolumes. Nescio an ad historiam Martiniani non alludat, quam Cytherio describit in poemate, cujus epocham certissime omnino statuere non possumus. Cytherius ^j iste vir erat in seculo tunc genere tum doctrina illustris, et clarus dignitatibus quas fuerat assecutus. At Deus, qui omnia ad se trahens seculi potentes nonnumquam eligere dignatur, eum humilem corde ditaverat ut æternam illi conferret altitudinem, et ^k ad amorem pauperum eum excitaverat. Alligatus ^l erat uxori quæ ^m in castitate filios suos educabat : unum ab ipso ortu consecraverat Deo ⁿ, eumque Severo salutaribus disciplinis imbuendum educandumque tradiderat, ut aliquando ^o in Ecclesia inter clericos ministrare mereretur. Martinianus, de quo nobis sermo,

^p ipsi carus erat, sed, ut videtur, egenus. Paulinus eum vocat ^q fratrem spiritu et fide germanum, ^r cujus pietas interior sermonibus enicabat. Is magno Paulini conveniendi ^s desiderio affectus est, quamvis ipsi ^t Paulino ignotus : eam ob rem Cytherius commendatitias ^u ei litteras tradidit ut Paulinum adiret. Primo ^v terra progredi voluit Martinianus, at tam longo itineri pedibus se committere non audens, ineunte ^x autumno Narbone in navim conscendit : unde patet eum æque ac Cytherium fuisse ex Gallis. ^y Secundus ei fuit ventus; sed navis quam ascenderat ^z absoleta media **67** nocte desedit, et omnes qui in ea erant submersi sunt ^{aa} præter eos qui in cymbam confugere. Martinianus autem, Christiani omnes, et quidam etiam infideles qui in eorum numero fuerunt, incolumes evaserunt : nullus fidelis mersus est; sed contra Judæi et schismatici periire. Navarchus, qui et Novatianus, desperatione etiam demersus est, potuisset enim se ex periculo eripere. Pene ^{bb} nudus effugit Martinianus, qui, rebus suis relictis, in pavore nesciens sumserat secum Apostoli codicem Epistolarum : in extremo ^{cc} scaphæ profundo ac etiam in aqua positus est, et tamen ista incommoda, frigus, ceteraque tanti infœtunii adjuncta a somno eum non excitarunt, donec cymba portum appelleret, quod humanitus fieri non poterat. Navim ^{dd} applicuit Massiliam, in qua civitate solitarii ^{ee} copiosa caritate pauperes nihil ei ultra calceos dare potuerunt; tandemque ne forte haberetur unus ex his monachis acephalis et ^{ff} impostoribus, seu avaris mendicabilis, ut vocat ^{gg} Paulinus, qui per terras et mare vagari solent, et se naufragos casumque vendicant, pelago se committere iterum coactus est. Secundis ventis ^{hh} Centumcellas appulit Martinianus, unde ⁱⁱ Romam usque pedibus se contulit. Receptus ^{jj} est in cujusdam Paulini et Theridii domo, qui S. Paulino erant pariter cari; et tunc temporis Nole cum Paulino nostro Theridius commorabatur. Hæc in urbe Martinianus viros sibi notissimos et populares suos reperit, et Paulinus civis ille Romanus eum nudavit veste naufraga et cooperuit sua. Martinianus deinde ^{kk} pedibus iter versus Nolam perrexit. Capuæ, quæ leucis octo distat Nola, ^{ll} vacantem sarcina mulum redeuntem parvo ære locavit : at pigritiam non tulit impunitam; mulo enim subducto in terram cecidit in ora lapsus, in saxa fusus et rubos; nec tamen læsus est : quod Paulinus noster ^{mm} S. Felicis protectioni tribuit. Denique in domum S. Paulini advenit; ⁿⁿ ignotus ante mox ut cognitus esse cœpit et Cytherii amicus, Paulino factus est carissimus, quamvis litteras commendatitias ei nullas dare potuerit, quia eas suaque omnia amiserat. Illud carmen Paulinus inscripsit ad Cytherium, cui postquam casum ac miracula commemoravit quibus

^a Ep. 20, n. 3. ^b Ibid. ^c Ibid., n. 4. ^d Ibid. ^e Paulin. ep. 22, n. 1. ^f Cap. 35. ^g Paulin. ep. 22, n. 2 et 3. ^h Carm. 25, v. 266. ⁱ Carm. 25, v. 386. ^j Carm. 21, v. 441. ^k Ibid., v. 486. ^l Ibid., v. 689. ^m Ibid., v. 695. ⁿ Ibid., v. 715. ^o Ibid., v. 777. ^p Ibid., v. 445 et 455. ^q Ibid., v. 1. ^r Ibid., v. 437. ^s Ibid., v. 430. ^t Ibid., v. 435. ^u Ibid., v. 432 et v. 4. ^v Ibid., v. 22. ^w Ibid., v. 259. ^x Ibid., v. 43. ^y Ibid., v. 481. ^z Ibid., v. 60, et 73 et seqq. ^{aa} Ibid., v. 253 et 272. ^{bb} Ibid., v. 247. ^{cc} Ibid., v. 305. ^{dd} Ibid., v. 313 et 319. ^{ee} Ibid., v. 355. ^{ff} Ibid., v. 329. ^{gg} Ibid., v. 364. ^{hh} Ibid., v. 370. ⁱⁱ Ibid., v. 371 et 385 et seqq. ^{jj} Ibid., v. 398. ^{kk} Ibid., v. 403 et seqq. ^{ll} Ibid., v. 414. ^{mm} Ibid., v. 435 et seqq.

e periculo Martinianum Deus cripuerat, * de filii institutione, quem sub Severo Cytherius Deo dicaverat, multa dissevit. Circa idem tempus forsitan scripsit Paulinus^b Epithalamium Juliani, quem constat^c ex Augustini epistola centesima prima fuisse diaconum anno 408.

CAPUT XXXVIII.

Per Victorem sancti Martini discipulum Sulpicio Severo plures epistolas scribit Paulinus.

1. Severus,^d qui semel tantum quotannis Paulino scribere consueverat, hoc anno circa hiemem, ut videtur, iterum scripsit quo ei amorem suum magis testificaretur. In hisce litteris Paulinum^e rogabat ut magis magisque eum redamaret: ipsius^f virtutem **68** generalemque honorum abdicationem egregiis laudibus extollebat, de se ipso humiliter sentiens. Certe quidem confitebatur se missas ab eo litteras pro virili parte divulgare, ad eumque^g pallia mittebat. Sux solitudinis^h socium nomine Victorem gladio alias circumcinctum, sancti Martini spiritualem filium, sanctæque vitæ B. Clari consortem elegit,ⁱ qui hanc ad Paulinum deferret epistolam. Severus in hac sua epistola^j eum dixerat hominem virtutibus ornatum: ^k intima itaque affectione et magna gratulatione illum suscepit Paulinus, affirmans se experimento recognovisse ipsum esse vere hominem Dei, humilem corde, non humilem gratia, *vas misericordiæ, et mansionem Altissimi, quem recipit et oblectat placido animæ tementis hospitio; quem ovem puram non solum^l felle* (vestem monasticam intelligit), *verum spiritus mansuetudinis, et expressa in verbo ejus atque silentio Christi modestia revelabat.* Humillimæ et abjectissimæ^m servitutis obsequia Paulino exhibere studebat Victor *avarus dominationis internæ, et idcirco corporeæ servitutis impiger.* Paulinus ejus precibusⁿ semel concessit ut pedes lavaret, oleoque corpus ipsius perungeret, existimans sibi non minimam benedictionem esse sanctam illius in nomine Dei famulationem, ut viro cujus pietatem venerabatur suum declararet affectum. Ut autem vicissim^o minimam saltem guttuam de sacris sancti Martini actibus delibaret ex Severi libro, Victori licet invito aquam manibus ministravit. Victor insuper eum^p docuit qua ratione simplices cibos et fercula minore sumtu et molliore pararet: quo circa pro tota domo^q coquinariam artem aliquandiu exercuit, uno tantum adjuvante sene rustico recens baptizato, Paulini domestico. Asserit Paulinus^r Victorem in ipsum summe fuisse officiosum, et præcipue quod ipsius capillos totonderit,^s quod Severi mandato faciebat, ut artem suam Paulino proderet. Ex illò tempore iste^t Victor ex Galliis usque Nolam sæpissime se contulit, et quidem itinere an-

A nuo: et idcirco Paulinus Severo suo scribens, Victorem^u *solemne solatium suum* appellat: quod iter ut videtur, pedibus conficiebat.

ANNO CHRISTI 401.

2. Si potuit, exeunte anno 400, sed potius anno 401 inenunte per eundem Victorem Severo probabiliter respondit Paulinus. ^v Primum Severi amicitiam ac benevolentiam valde commendat, suamque mutuum ei deunniat, et^x deinde multa de Victore dissevit: hæc recludit initium epistolæ vigesimæ tertix usque ad numerum 10, quod olim epistolam totam ad Severum III in vulgatis antea codicibus constituebat; quarta vero in iisdem excusis codicibus sic inchoabat^y: *Venio nunc ad majorem fratris erga me* **B** *Victoris operam.* At quis non videat et ex his primis **vocibus** præcedentis epistolæ cohærentiam, unam eandemque esse. Itaque unam constituimus epistolam vigesimam tertiam. In hac postrema parte postquam ostendit Paulinus nos Deum et proximum admare teneri hoc fine concludit^z: *Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quæ sola nos facit vel unum de magnis et innumeris debitis Deo solvere. In omnibus enim aliis bonis vix nos* **69** *tantum vel in paucis initiatos, in tua tantum dilectione profitemur esse perfectos.* Illius epistolæ^{aa} fine communis de perfectionis videlicet et caritatis verbo ad Severum istius facit exordium epistolæ vigesimæ quartæ, quæ in antea editis secunda erat: ei nullum præfiximus titulum, quia in eodem fasciculo missa fuit cum epistola vigesima tertia. Expostulat^b etiam cum Severo quod multa dilectione injustis laudibus eum cumulare; quas ut tandem recuset, Severi virtutem valde extollit; suamque totis viribus suis celare studens, in lucem eximie profert. Omnium ferme sanctissima et elegantissima mihi videtur hæc epistola. In ea scribit^{cc} hæc Severo: *Noli interim dum in scammate sumus, dum foris pugnæ, intus timores, alta pro nobis sapere aut loqui, sed potius time, et laborantibus collabora spiritu, et cooperare orationibus; ut per nos quoque destruat inimicum et defensorem qui elegit infirma mundi ut confunderet fortia.*^{dd} *Posce suppliciter ut intellectum det nobis in via hac qua nos vocat; infirmet in nobis virtutem peccati, ut confirmet virtutis suæ spiritum; nudemur criminibus, et virtutibus vestiamur,* **D** *ferat nobis opem contra voluntates nostras, nec tradat nos desideriis cordis nostri.*

CAPUT XXXIX

Paulinus hortatur militem ut seculo abrenuntiet. Sebastianiano eremitæ de vietate gratulatur

1. Ex Victoris colloquiis epistolas vigesimam quintam et vigesimam sextam conscripsit Paulinus; quo

^a Carm. 21, v. 496 et seqq. ^b Carm. 22. ^c Aug. ep. 101, n. 4. ^d Paulin. ep. 23, n. 2. ^e Ibid., n. 1. ^f Ibid., et n. 2. ^g Ep. 24, n. 1. ^h Ep. 23, n. 3. ⁱ Ibid. et ep. 25, n. 1 et 3. ^j Vide ep. Severi quæ præcedit. ep. 25. ^k Paulin. ep. 23, n. 3. ^l Vide not. 127. ^m Paulin. ep. 23, n. 4. ⁿ Ibid., n. 5. ^o Ibid., n. 4. ^p Ibid., n. 6, 8 et 9. ^q Ibid., n. 9. ^r Ibid., n. 10. ^s Ep. 30 et 33, n. 1. ^t Ep. 50, n. 1. ^u Ibid. ^v Ep. 23, n. 1. ^w Ibid., n. 2 et seqq. ^x Ibid., n. 10. ^y Ibid., n. 47. ^z Ibid., n. 47. ^{aa} Ep. 24, n. 1. ^{bb} Ibid. et n. 25. Vid. ord. chronol. in ep. 24. ^{cc} Ibid., n. 22. ^{dd} Ibid., n. 25.

autem anno non omnino certum est. Vigesima quinta ignota a cuiusdam viro nobili adscripta est, qui cinctus fuisse videtur miles, suæque b patriæ præfectus ac patronus, et qui c militarium stipendiorum exactio- nes curabat. In flore d juventæ erat, e uxoratus, sive nubilis. Apud eum f manserat Victor cum eandem vivendi rationem teneret : per ipsum innotuit Paulino, qui sibi satis esse existimavit ut per Victorem illi litteras daret. Eum fortiter cohortatus est in epistola ut omnia terrena dimitteret desideria, ut soli Christo deinceps serviret. Ille nondum baptizatus fuisse conjicitur ex sequentibus g, cum conversus sue- ris legendo cognosces, etc.

2. Sebastianus fidelis Dei servus, ad quem data est epistola vigesima sexta ad h quendam torrentem se- creto sequebatur, ut in isto loco orationi et jejuni- o vacaret. Diaconus quidam nomine i Benedictus, qui de carne æque ac spiritu illius frater fuisse videtur, illuc eum sæpissime conveniebat, eique ad vitam necessa- ria suppeditabat. Cum l a Victore eos novisset Paulinus, unde illos in Aquitania habitasse colligitur, simul cum Theresia epistolam Sebastiano scripsit ut ei de pietate gratularetur, et utriusque precibus se commendavit. Ob hoc enim, inquit, k misericors et miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum noti- tiam caritatemque procurat et donat, ut etiam inexcusa- biles reos præpotens advocatio meritis damnationis absolvat. Benedicti l et Sebastiani pietatem plurimum extollit, dicitque alterum m imitari Johannem Bapti- stanum in 70 deserto clamantem, alterum vero Chri- stum in templo docentem, ita ut in Gallis tunc tem- poris ad populum sermonem habuisse videantur dia- coni. Sebastianum appellat n monachum. Cum tamen in deserto semper recluderetur, asserere non audeo eum esse monachum Sebastianum, o qui anno 405 Sulpicium Severum adiit ut sacrorum sancti Martini actuum narrationem audiret. Sebastiano p cuiusdam monacho, sed abbati, pariter scripsit Augustinus.

CAPUT XL.

In Italia terrorem concitant Gothi. Per Posthumianum Severo scribit Paulinus.

1. Juxta eam quam hucusque præfiximus epocham octavum S. Felicis carmen q natalitium ad initium anni 401 referendum est : historix omnino congruit ; illud enim in medio r belli tumultu et incursionum barbarorum, et nominatim a Gothorum metu conscri- ptum est. Sed et ex S. Prospero l Chronico discimus Alaricum Gothorum ducem et Rhadaghaisum anno 400 Italianam pervagasse, necnon ab m Hieronymo accipi- mus eos anno 400 sive 401 Aquileiam obsedis- se. In eo terrore alii v in legionibus confidebant, alteri vero in civitatum arcibus quarum expedite reædificati

A erant muri, cum Paulinus ad defensionem signum crucis et S. Felicis confessoris tutelam solum asciscerat : timentes enim Deum ab omnibus malorum seculi terroribus liberantur. Itaque x bellum quod omnes formidabant nihil Paulino obfuit quin solito more S. Felicis festum sicut pacis ac lætitiæ diem ce- lebraret, tantummodo y orationi ferventius quam tranquillo tempore vacavit. Præterquam quod Deus confidentes in misericordia ejus solet e periculo eri- pere, præterea a S. Felice qui et dæmones terreat, ac tot miracula quotidie patrabat, x barbaros repelli posse præsumebat. In illo carmine quædam commemorat de vicino rustico aa quem obsidens diabolus horrida necabat fame. Is paulo ante sanus fuerat factus, et incorrupta mentis et corporis sanitate, agrum suum tunc temporis colebat. Itidem affirmat S. Fel- icis virtute bb torrentem, qui in illius ecclesiam præ- ceptis irruere assolebat ac vicinas domos et suam in discrimen ducere, per novum alveum longinquo meatu insolitum duxisse cursum, atque cc incendium, quod totam ipsius domum absumere videbatur, cum stetisset ventus immotus, tectum dumtaxat mediocre peraruisse.

2. Hoc ipso anno Paulinus vigesimam septimam epistolam scripsit, qua dd pluribus Severi litteris res- pondet, saltem duabus, quarum priorem a ee Posthu- miano Theridique acceperat, posteriorem a ff Soriano et Virino. Vidimus ee jam Paulinum Posthumiano et Theridio in Gallias proficiscentibus mandavisse hh ut ad Severi conspectum complexumque properarent, eumque cognoscere omnibus in patria rebus et curis suis anteferrent : jussis parere. Non mediocriter ii lætati sunt quod Paulini consiliis adhæsisset : nam a Severo 71 omnia summæ virtutis ac necessitudinis officia exceperunt, et etiam in eo plura quam præsumserant invenerunt bona. Severus autem j i eos ut religiosissimos probavit et carissimos. Et præterea ex Severi dialogis liquet quanta necessitudine et amicitia juncti essent Severus ipse et Posthumianus. Nescio an Paulinus, qui eos primus obtinuerat, eis significarit se illorum desiderio iterum teneri : constat illos kk secundo eum convenisse, et a Severo ll litteras ei attulisse, in quibus expostulabat cum Paulino quod ab ipso illos abduxisset, et ipsum solum reliquissent. Paucis post diebus mm Posthumiani et Theridii reditum consecutus est adventus aliorum fratrum Virini et Soriani, qui a Severo epistolas ei etiam dedere. In vigesima septima epistola his om- nibus se responsurum pollicetur, sed nec omnibus Severi in priori epistola querelis satisfacit; itaque multa videntur desiderari in hac vigesima septima epistola. Non multo post in Gallias reversus est Pos- thumianus, quandoquidem ubi Severo valedixisset, Narbone nn navim conscendit ut hoc eodem anno, vel

a Ep. 25, n. 1. b Ibid., n. 8. c Ibid., n. 5. d Ibid. e Ibid., n. 7. f Ibid., n. 1. g Ibid., n. 5. h Ep. 26, n. 1. i Ibid., n. 1. j Ibid., n. 1. k Ibid., n. 5. l Ibid., n. 2 et 3. m Ibid., n. 4. n Ibid., n. 4. o Sulp. dial. 2, c. 1. p Aug. ep. 248, in not. ad titul. q Carm. 23. r Ibid., v. 75. s Ibid., v. 12. t Chron. Prosp. u Hieron. advers. Rufinum 3, 6, t. II. v Carm. 23, v. 103. x Ibid., v. 17. y Ibid., v. 67. z Ibid., v. 102. aa Ibid., v. 308. bb Ibid., v. 415. cc Ibid., v. 400. dd Ep. 27, n. 2. ee Ibid., n. 1. ff Ibid. gg Cap. 33, n. 1. hh Ep. 27, n. 2. ii Ibid. j Ibid., n. 2 et 3. kk Ibid., n. 1. ll Ibid., n. 2. mm Ibid., n. 1. nn Sulp. dial. 1, c. 3.

ut plurimum sequenti, versus Orientem contenderet. Et nos quidem ad hunc Posthumiani in Gallias reditum referimus quod ait Paulinus, ^a Posthumianum scilicet offendisse Narbone Victorem, quem ad ipsum Paulinum mittebat Severus ut apud eum hiemaret: idque factum puto circa autumnum. ^b Remissus fuit a Posthumiano ad Severum Victor, qui inde iterum Nolam profectus est cum ad Paulinum directus pervenire potuisset, hoc est tardissime, ineunte hieme, ^c qua exeunte pervenit. Itaque verius dixerimus Posthumianum anno 402 in Orientem iter fecisse.

ANNO CHRISTI 402.

CAPUT XLI.

A Niceta Dacorum episcopo, et a Melania invitatur Paulinus. A Severo de quibusdam historiae locis difficilius sententiam dicere humiliter recusat; necnon eidem imaginem ipsius postulanti negat.

1. Paulinus in nono S. Felicis carmine ^d Natalitio fuse disserit de Christianorum festis. Denotat imprimis ^e Christi nativitatem, Epiphaniam, Pascha et Pentecosten, quibus etiam adjungit suam ^f S. Felicis festivitatem, quam coluit ipse singulari gaudio, quippe qui ipsius, quem vocat ^g patrem et ^h magistrum, Nicetæ presentia geminum sibi natalem hoc anno fuisse dicit. Jam ⁱ ante quatuor annos Nolam venerat Nicetas, ejusque iterum videndi non mediocri desiderio tenebatur Paulinus; sed suscepto ex S. Felicis festivitatis gaudio ^j alteram ex Nicetæ conspectu letitiam accessuram sperare non audebat, cujus quippe adventus ^k bello et metu Gothorum omnino præcludi videbatur. Quapropter plus solito animatus et incitatus in S. Felicis laudem poema edidit, idque prolixius et sublimius quam superioribus annis. Ibi ex verbis ejus vehementioribus **72** intueri licet quanto martyrii studio flagraret ipse Paulinus ^l:

Ligno mea vita pependit,
 Ut staret mea vita Deo: quid, vita, rependam
 Pro vita tibi, Christe, mea? nisi forte salutis
 Accipiam calicem, quo te mea dextra protinet;
 Ut sacro mortis pretiosæ proluar haustu.
 Sed quid agam? neque si proprium dem corpus in
 Vilescamque mihi, nec sanguine debita fuso
 Justa tibi solvam, quia me reddam tibi pro me;
 Et quidquid simili vice fecero, semper ero impar,
 Christe, tibi: quia tu pro me mea, non tua, Christe,
 Debita solvisti, pro servis passus iniquis.

Narrat quomodo S. Nicetam secum ^m duceret visurum confecta nondum ædificia quæ in ecclesia S. Felicis exstruebat, eaque deinde ⁿ longiori oratione describit, simulque cum eo ^o de S. Martini vita disseruit, cujus historiam a ^p Sulpicio Severo traditam perlegit evolvitque, quam illi proculdubio in priori itinere jam tum partim exposuerat, ejusque forte opera per totam Illyriam sanctissimi hujus viri histo-

riam disseminavit. Cum ad ecclesiam suam reversus est Nicetas, carmen ^q decimum septimum conscripsit Paulinus, iter scilicet prosperum illi precaturus, et ut perpetuum immortalitatis ejus memoriæ monumentum. Sed quo pertineat illud poema, an ad primum, an ad secundum Nicetæ iter, incertum est: spectare potius videtur ad annum 398, quo nihil tum moveri apud barbaros animadvertimus, nisi hoc potissimum tempore quo semper sub armis stabant.

2. Sed et jucundissima quoque accidit Paulino hoc anno S. Melaniæ senioris ^r ab Hierusalem Romam peregrinatione, quem Neapoli Nolam redeuntem apud se humanissime excepit. Singulas hujus historiæ partes vide apud Paulinum epist. ^s vigesima nona. Particulam ^t de ligno divinæ crucis munere *Johannis Hierosolymitani episcopi* illustris hæc vidua ab Hierusalem attulit Paulino, ac dono dedit ^u tunicam de agnorum vellere, quam, ubi pro reverentia aliquandiu gestasset Paulinus, ad Severum misit, cui, illico ut accepit, destinaverat. Ad eos enim potissimum dies advenit Melania ^v quibus a Severo missum Victorem excepit, hoc est ^x exeunte hieme. Monebat eum per litteras Severus ne ^y se fatigatum putaret allatis per Victorem tot numero et copia voluminibus; quæ ad tres præcedentis itineris litteras easque amplissimas referuntur, quin immo illis miro quodam modo prorsus reffectus postulabat ut pluribus, si posset, scriptis esset molestior: ^z magnis quoque laudibus priora scripta efferebat.

3. Paulinum præterea rogabat ^{aa} Severus ut quæ de annalibus non unius gentis, sed generis humani, ipsum fugerent Paulinus peritior edoceret, quia iis inquirendis operam dabat, ac præsertim in concilianda regum Juda et Israel chronologia non parum laborare se significabat, qua institutione indigebat ad universalem quam ad annum 400 produxit historiam conscribendam, quamque post hunc annum absolvisse potuit. Mittebat ad eum ^{bb} pallia camelorum pilis texta. Inscripterat hanc anno superiore epistolam Severus, et Victorem cum Paulino acturum hiemem sperabat, et postea statim reversurum. *Tu enim*, inquit ^{cc} Paulinus, *vere spiritus Dei fervens salubrius eum in tempore frigoris ignito fidei tuæ forebis calore; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero.* Victorem **73** vero ^{dd}, abeunte hieme, susceptum necesse habuisse dicit Paulinus vernis mensibus detinere; et quia breve spatium videbatur, cum et infirmissimus per idem tempus fuisset Paulinus, ut ad rescribendi negotium non valeret, per mediam æstatem Victorem retinuit, nec abire passus est nisi sub finem æstatis, ut ad Severum autumnum perveniret, et hiemem illi rursus impenderet. Eidem præbuit deferendam ad Severum epistolam vigesimam octavam, cui adjunctum habebat ^{ee} Theodosii Panegyricon

^a Ep. 28, n. 3. ^b Ibid. ^c Ibid. ^d Carm. 24. ^e Ibid., v. 44 et seqq. ^f Ibid., v. 149. ^g Ibid., v. 180. ^h Ibid., v. 269. ⁱ Ibid., v. 333. ^j Ibid., v. 188. ^k Ibid., v. 339. ^l Ibid., v. 289. ^m Ibid., v. 349. ⁿ Ibid., v. 362. ^o Ep. 29, n. 14. ^p Sulp. dial. 3. ^q Carm. 17, v. 2. ^r Ep. 29, n. 6 et seqq. ^s Ep. 29, n. 6 et 8. ^t Ep. 31, n. 1. ^u Ep. 26, n. 5. ^v Ibid., n. 6. ^x Ep. 28, n. 3. ^y Ibid., n. 4. ^z Ep. 29, n. 1. ^{aa} Ep. 28, n. 5. ^{bb} Ep. 29, n. 1. ^{cc} Ep. 28, n. 3. ^{dd} Ibid. ^{ee} Ibid., n. 6.

non dum editum, cum quodam in S. Felicem carmine. A De conferendis autem præteritorum temporum rationibus, scribit huic se studio operam numquam dedisse; sed ad Ruffinum se misisse ejus libellum, qui quidem si has historiæ causas non ediderit, veretur ne apud alium in his regionibus frustra requirat; si vero aliquid super his rescripserit, se transmissurum pollicetur. ^a Contextam de agnorum vellere tunicam ad Seyerum misit Paulinus, quam sibi de Melaniæ benedictione pignus esse dicebat. Ex laudibus sibi a Severo datis ^b majus sumpsit, quod responsum manifeste probat, humilitatis argumentum. Sed huic priori epistolæ addidit alteram, vigesimam nonam scilicet; in qua ^c ex palliis camelorum pills contextis materiam captat se confitendi peccatorem qui pœnitentiæ habitu et labore indigeret, idque fuscè satis explicat. Reliqua ^d præconium conficiunt Melaniæ, ^e cui utpote Romæ commoranti timere se dicit. Hoc quoque anno, nec serius ad Severum trigesimam misit epistolam Paulinus, quam Augustinus ^f tractans de culpa originali citavit. de ea jam supra dictum est cap. 20, n. 1.

4. Rogaverat Severus, ut verisimile est, ^g Paulini et Therasiæ inagines, in quo eum insanire exprobrat Paulinus, multaque eum caritate pene delirum fieri; et ingeniose postulatum ^h de homine interiore interpretans eludit, ac solita venustate et sanctitate de eo disputat. Concludit denique dicens ⁱ quod si tantus amor illi est visibilia quoque captare solatia, poterit per magistras animi sui lineas vel imperitis aut ignorantibus Paulinum et Therasiam dictare pictoribus, memoriam illis in qua eos haberet pictos, velut imitanda de conspicuis assidentium vultibus ora proponens. Sed si forte, addit ^j idem Paulinus, ad intellectum verbi tui incitior manus artis ^k erraverit, dissimiles pinget aliis; tibi tamen ^l nos semper animo consideranti et complectenti, quoslibet vultus sub nostro nomine imperitia sua pinxerit, tamen tua conscientia nos erimus. Idque Severus fecisse videtur, quandoquidem anno sequenti ^m Paulinum in æde sacra pingi curaverat: unde hoc anno scriptam fuisse colligimus hanc epistolam, quam nec multo ante conscribere potuit; qua enim spe Paulinum adeundi ducebatur Severus, ea sane dejectus est cum Paulini imaginem postulavit. Non apparet a quo reddita fuerit hæc epistola, nec ea ullum habet historiæ monumentum.

CAPUT XLII.

Juxta S. Felicis tumulum novam basilicam construi jubet Paulinus. eamque variis ornat victuris.

74. Jam Paulinus, ut ⁿ supra diximus, adjunctas ad S. Felicis ecclesiam ædes anno 400 extruere cœperat, quas ^o tertio post anno, scilicet 402, absolu-

tas, et 14 Januarii die anno 403 ^p omnes, vel saltem aliquas, dicatas legimus. Mortuo Felici ^q erectus est tumulus qui sane non tanti viri meritis, sed oppressæ infidelium persecutionibus Ecclesiæ rebus afflictis respondebat. At insignis tanti viri virtus exiguo condita tumulo ita mirifice enituit, ut brevi ^r quinque basilicis adornatus fuerit, quarum fastigia longe aspectata urbis speciem præferebant. De his ^s quinque basilicis agit Paulinus in suis carminibus ab initio anni 399, inter quas forte capellam quamdam annumerabat, quæ licet basilica non fuerit, eo tamen nomine potuit nuncupari, quandoquidem cum ^t de nova basilica hoc anno absoluta loquitur, quatuor antiquis hanc additam esse asserit. Sed nec ad tumulum S. Felicis ^u affluentiori populo sufficiebant (quatuor vel quinque) illæ basilicæ quas Nolam adveniens repererat Paulinus: ^v novam itaque extrui jussit, quam apsis solo et parietibus marmorata necnon camera musivo illusa clarificabat, ubi Trinitas pleno coruscabat mysterio: Patrem quidem vox e nubè tonans, Christum agnus, Spiritum columba designabat. Crucem præterea corona lucido cingebat globo, cui coronæ inerant apostoli in columbarum choro figurati: tunc de petra quatuor meabant fontes quibus stabant evangelistæ quatuor viva Christi flumina; versus enim inscripti hæc omnia explicabant. Intra apsidem ^x trichorum videbatur altare in quo sacratæ apostolorum et martyrum reliquiæ recondite erant, necnon particula de ligno crucis quam Melania ab Hierusalem hoc ipso anno ad eum detulerat. Totum ^y vero extra concham ^z basilicæ spatium alto et lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatatum, quibus duplex per singulos arcus dirigebatur ordo columnarum. ^{aa} Cubicula intra porticus quaterna, longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium vel in lege Domini meditantium, præterea memoriis religiosorum ac familiarium, accommoantos ad pacis æternæ requiem locos præbebant. Deinde cum ^{ab} duabus dextra lævaque conchulis intra spatiosum sui ambitum absis sinuata laxabatur: sinistra quidem orantes et legem sanctam meditates recipiebat, dextra vero immolanti jubilationis hostias antititi patebat, instar venerandæ penus qua condebantur et qua promebantur sacri ministerii vasa et ornamenta ^{ad} ad altare deferenda.

D 2. In hac ^{bb} nova basilica antiquam regem, hoc est ^{cc} Pentateuchi, Josue et Rut historias, ^{dd} additis argumentis, depingi voluit Paulinus in gratiam eorum qui ad S. Felicis festum undique singulis annis illuc confluebant, qui quidem ferme omnes ^{ee} rustici erant, adeoque rudes et imperiti, ut aliquid maxime religiosum ducerent super tumulos sanctorum mensas ⁷⁵ struere, et convivia sectantes in ipsis basilicis noctem in epulis crebrisque potationibus consumere.

^a Ep. 29, n. 5. ^b Ibid., n. 1; et ep. 28, n. 4. ^c Ep. 29, n. 1 et 4. ^d Ibid., n. 6. ^e Ibid., n. 13. ^f Aug. ep. 186, n. 40. ^g Paulin. ep. 30, n. 2. ^h Ibid. ⁱ Ibid., n. 6. ^j Ibid. ^k Forte legendum artificis. ^l Forte legendum autem. ^m Ep. 32, n. 2. ⁿ Cap. 37, n. 3. ^o Carm. 25, v. 268. ^p Ibid., v. 2 et 187. ^q Carm. 18, v. 170. ^r Ibid., v. 170. ^s Ibid. ^t Ep. 32, n. 10. ^u Carm. 18, v. 182; et Carm. 24, v. 491. ^v Ep. 32, n. 10; et not. 150. ^w Ibid. ^x Ibid., n. 12. ^y Ibid. ^z Ibid., n. 13 et 16. ^{aa} Ibid., n. 13 et 16. ^{bb} Carm. 25, v. 173. ^{cc} Carm. 24, v. 517. ^{dd} Ibid., v. 58. ^{ee} Ibid., v. 517

Ergo probant obiti quod damnare magistri?
Mensa Petri recipit quo i Petri dogma re' utat?

exclamat Paulinus ^a.

Ilic abusus in ^b Ecclesia jam multum invaluerat, fueratque ^c a S. Ambrosio Mediolani sublatus, aliisque compluribus in locis a propriis episcopis. Eundem omni studio ^d ab Ecclesia Africana removit Augustinus, sed magis docendo quam jubendo, et monendo quam minando. Eandem viam tenuit Paulinus eodem animo affectus: ^e totam basilicam variis ornavit picturis, ut rustici a suis computationibus ad hæc nova contemplanda abducti ad vitam sanctiorem temperantiores facti converterentur. Hujusce temporis basilicæ, ipsius Paulini ^f testimonio, orientem plerumque spectabant; ab usu tamen communi recedens ^g Paulinus novam basilicam versus S. Felicis ecclesiam extruxit. ^h Novam a veteri cujusdam monumenti, abside interposita, obstructus paries excludebat tribus januis patefactus a latere basilicæ S. Felicis: Paulinus totidem a fronte ingressus sui foribus novam reseravit, et paribus trinis arcubus, quibus tota hæc basilica in basilicam memorati confessoris perlucente transenna aperiebatur, quod diatritam veluti speciem ab utraque in utramque spectantibus lætissimo præbebat aspectu. ⁱ In ipsis basilicæ novæ ingressibus dextra lævaque crucem Paulinus minio depinxerat, quæ floriferæ coronæ orbe cingebatur, signo cœlesti superstantibus columbis. ^j Intra ipsam transennam qua breve illud, quod propinquas sibi basilicas potius discludebat, intervallum continuabatur, interfluebat fons in sacras ædes intrantium abluendis manibus oculisque lavandis, ^k qui fontes ex adversa fronte templi ea ætate frequentes erant, et etiamnum visuntur in cathedralium et præcipuarum ecclesiarum atriis, ^l hisque fontibus successit vas aquæ lustralis ad vestibulum templi apponi solitum. Præter ingressum qui erat a latere basilicæ S. Felicis, alter patebat aditus, ^m cujus januam superstabat crux coronata.

CAPUT XLIII.

Paulinus antiquam S. Felicis basilicam picturis adornat, et foris pluribus circumdat ædificiis.

1. Præter hanc novam ecclesiam, Paulinus ⁿ prædictam S. Felicis basilicam novis decoribus ornavit: ^o insculptum camera crispante lacunar ebur in ligno mentiebatur, tectoque superne pendentes lychni spiris ahenis retinebantur. Hæc steterat basilica ^p pilis deformibus vasto agmine, quibus in melius mutatis, quin etiam, ni fallor, ^q marmoreis fulcivit columnis, quo major fieret et spatii et luminis accessio. Exstant hodieque ^r in S. Felicis basilica haud dubie S. Pau-

A lini manu inscripti versus, qui et eam ampliorem et lucidiorem redditam fuisse declarant. Hanc etiam ^s depinxit Paulinus, ^t ita ut æque nova ac altera appareret: in ea ^u Novi Testamenti **76** historiam descripsit; et ^v sub altaris mensa cineres et reliquias SS. Johannis Baptistæ, Andreae, Thomæ, Lucæ, Agricolæ, Vitalis, Proculi Nazarii, et Euphemie, deposuit.

2. Tres ^x habebat hæc basilica aditus. E regione basilicæ novæ ^y tres erant aditus: ^z ostium erat ex altera parte qua de hortulo Paulini quasi privatus aperiebatur ingressus. Præterea ^{aa} majora duo patebant ostia ad præcipuum atrium in quo ^{bb} obscuro fuerat tecto porticus, quæ Paulini cura et studio crevit pigmentis atque culmine, ^{cc} eaque videtur non fuisse operta. Non procul abhinc vetus erat ^{dd} hortulus et rudis agger, quem Paulinus purgari jussit, et eo loci ^{ee} novas extruxit domos: insuper ^{ff} area quædam, quæ largo perfundebat lumine sacras ædes, quæ porticibus necnon ^{gg} duplici tegmine cellis per vestibulum coeuntibus cingebatur. Erat et altera ^{hh} minor area, sed cultu major, interior, et veluti tribus juncta basilicis, ex uno pandens diversos aditus ad omnes, circumjectis etiam ornata porticibus quæ fulciebantur columnis marmoreis, quibus imposita erant ⁱⁱ duplicato tegmine cœnacula sacris quasi tectis contignata, et de superis fenestris altare spectantia, in quibus ^{jj} hospitabantur qui ad sepulcrum S. Felicis Deum religiose precaturi accedebant. ^{kk} In area varii erant fontes ac multiplicis formæ, et maxime præluens cantharus quem cancellato tegmine aenea tegebat turris. Complures ^{ll} adstruxerat Paulinus cisternas, quæ pluviales exciperent aquas et in hos fontes refunderent, cum ^{mm} procul urbs, et aquæductus prope nullus ab urbe exiguum illuc tenui limite guttam demitteret. ⁿⁿ Ad aliud latius porticus cernebatur mediis bipatente spatio fulta columnis, quæ culmine discretas aulas adito sibi copulabat. Spectabatur et ^{oo} ædes altera oblonga, per plura atria etiam discreta, prati seu campi spectaculum præbens, inclusi autem septo ne sacra tecta profanis oculis paterent. Notat insuper Paulinus ^{pp} arctissimas aliquot cellas quo per trina ostia pandebatur aditus: ^{qq} primam complebant Job et Tobie sacra gesta; secundam ornabant plurimorum utriusque sexus martyrum imagines; in tertia facta Judith et Esther pernicillo erant eleganter expressa. In interiore ^{rr} majoris auræ seu ecclesiæ, sinu insita latebat cella procul stellato speciosa tholo et trino recessu; cujus in medio baptisterii fons enitebat in quo nondum quisquam baptizatus fuerat, nec deerat altare ad sacra mysteria

^a Carm. 24, v. 568. ^b Petr. iv, 3. ^c Vide not. 313. ^d Vit. Gal. Amb. l. ix, c. 5. ^e Aug. ep. 22, et serm. 5 et 101 de div. ^f Paul. carm. 24, v. 580. ^g Ep. 32, n. 13. ^h Ibid. ⁱ Ibid., n. 14. ^j Ibid., n. 15. ^k Vide not. 41 et 169. ^l Vide not. 41. ^m Ep. 32, n. 12. ⁿ Carm. 24, v. 383. ^o Ibid., v. 385. ^p Ibid., v. 395; et carm. 25, v. 209. ^q Carm. 24, v. 594. ^r Vide not. 161. ^s Carm. 24, v. 386; et carm. 25, v. 212. ^t Ibid., v. 210. ^u Ibid., v. 173. ^v Carm. 24, v. 403. ^w Ibid., v. 456. ^x Ep. 32, n. 13. ^y Ibid., n. 12. ^{aa} Carm. 24, v. 374. ^{bb} Ibid., v. 362. ^{cc} Ibid., v. 366; et carm. 5, v. 8. ^{dd} Ibid., v. 367; et carm. 25, v. 270. ^{ee} Ibid., v. 274. ^{ff} Carm. 24, v. 368. ^{gg} Carm. 25, v. 56. ^{hh} Ibid., v. 54. ⁱⁱ Carm. 24, v. 400. ^{jj} Ibid., v. 449. ^{kk} Carm. 25, v. 51 et seqq. 480. ^{ll} Ibid., v. 484. ^{mm} Carm. 25, v. 15. ⁿⁿ Ibid., v. 24. ^{oo} Ibid., v. 180.

celebranda. Hic locus forte fuerat a Paulino solum **A** operum quæ ad sacram S. Felicis ædem addita et recens absoluta pari undique cultu emicabant, vel certe i baptisterii ab episcopo (Paulo) ad baptisuiatis et sacrificii usum consecrati, ubi utrumque sacramentum eadem die administravit. In hæc nova ædificia et præteritum incendium decimum in S. Felicis laudem natalitium carmen ^h condidit Paulinus, quod integrum ad nos usque transmissum est: accedunt piæ cogitationes in spiritalem animæ Christianæ renovationem, et præclaro hoc carmine illud poema concludit ^l.

3. Hæc ædificia Deo accepta fuisse testatur Paulinus, ^b quod et miraculo quodam comprobatum est. In media enim arca juxta ecclesiæ limina erant vetulæ domus duæ lignæ quæ sædo obice prospectum cœcabant et *decus omne operum perimebant*. Illas amoliri cupiebat Paulinus; at dominus cujus erant jurabat se potius mortem appetiturum quam inde egressurum.

77 Temenda quidam vox
Ista videbatur: sed erat, fate r mihi id, sum
Lividæ, tædebat enim vel vincere rixa,

ait Paulinus ^c.

At ^d quadam nocte ex improvise una cellarum incendio subito flagrante ita exarsit ignis, ut ecclesia ipsa et tota vicinia periclitarentur. Frustra ad arcendam flammam diu elaboratum est, donec ipse Paulinus S. Felicis templum ingressus supplices ad Deum preces fudit, et martyris fultus precibus, meritis quoque apostolorum quorum cineres et reliquie sub altari vicinæ ecclesiæ delitescebant, domum ipse postea reversus, sumtum de veræ crucis ligno fragmentum flammis opposuit, quæ statim impetum remorata convertere se in pristinum locum de quo insurrexerant, ubi deficiente pabulo brevi extinctæ sunt. ^e Mane facta una dumtaxat reperta est domus ignis incendio absumta; sed ita exardescens dominus, cujus domus fuerat tam miserabili, ne dicam mirabili, casu eversa, alteram destruxit: itaque sine lite voti compos factus est Paulinus. Altera illa basilica, in qua orasse Paulinum et apostolos invocasse diximus, videtur fuisse nova illa quam construxerat; et quia jam altari suppositas reliquias legimus, manifeste apparet jam tum illam esse dedicatam. De ^f ligno enim veræ Crucis præter fragmentum quod sub eo altari reposuit, aliam ^g particulam ad Severum anno sequenti mittendam reservaverat: sed sive illa basilica hoc anno, vel sequenti fuerit dedicata, fuit certe ^h ab episcopo Paulo Ecclesiæ Nolanæ tunc præsule.

ANNO CHRISTI 403.

CAPUT XLIV.

Basilicam item fundis exstrui jubet Paulinus, et pro Primiatiacensi basilica ad Severum mittit carmina.

1. Ad solitam Paulino festivitatem accessit et altera ⁱ hoc anno solemnitas, dedicatio scilicet omnium

operum quæ ad sacram S. Felicis ædem addita et recens absoluta pari undique cultu emicabant, vel certe i baptisterii ab episcopo (Paulo) ad baptisuiatis et sacrificii usum consecrati, ubi utrumque sacramentum eadem die administravit. In hæc nova ædificia et præteritum incendium decimum in S. Felicis laudem natalitium carmen ^h condidit Paulinus, quod integrum ad nos usque transmissum est: accedunt piæ cogitationes in spiritalem animæ Christianæ renovationem, et præclaro hoc carmine illud poema concludit ^l.

Non igitur stimus veteres inter nova lecta . . .
Vita prior pereat, pereat ne vita futura;
Sponte relinquamus mundum, non si onte carendum,
Sponte nisi lugimus; moriamur, ne moriamur:
Letalem vitam vitali morte tegamus,
Terrena intereat, subeat cælestis imago;
Et Christo vertatur Adam, mutetur et isur,
Ut mutemur ibi: qui nunc permausor. In se
Idem, et in æternum non immutabitur a se.

B

C

D

Ecclesiam ^m quoque Paulinus construi jussit fundis oppido, ubi possessiones olim habuerat et familiare domicilium: ita ad pignus quasi **78** civicæ caritatis basilicam dedit in ipso oppido, quoniam et ea indigebat, ruinosam et parvam habens. Hæc tamen posterior non videtur priori fuisse multo major, vocatur enim aliquando a Paulino ⁿ basilica. Ejus titulus, quem Severo misit, docet quomodo apsidem ^o pinxerit, et fertur ^p non ita pridem aliquid ex hac pictura Ronce visum fuisse. Reliquias ^q SS. Andreæ, Lucæ, Nazarii, Prothasii et Gervasii sub eo altari reposuit Paulinus; et cum hæc ^r basilica esset propemodum constructa, ac mox consecranda *in nomine Christi, sanctorum Sancti, martyrum Martyris, et dominorum Domini*.

2. Litteras trigesimam primam et trigesimam secundam hoc anno dedit Paulinus ad Severum ^s qui etiam ædificandis religiosis locis operam dabat. Imprimis Severus basilicæ ^t baptisterium, quod hinc S. Martini, illinc Paulini imaginibus decoravit, elaborandum curavit; ^u addidit et quædam carmina, quæ desiderantur, ubi de lumine et mellis favis verba faciebat. Cumque ad Paulinum scripsit per Victorem ^v qui apud Severum hiemare debuerat, ^x monuit se deleturum hæc carmina, si alia mitteret Paulinus. His addidit Victor ^y a Severo desiderari sanctorum reliquias quas in hac ecclesia reconderet: cui Paulinus ^z significavit nullas sibi superesse, præter eas quas mox dedicandæ Fundanæ basilicæ reservabat. At fragmentum de ligno veræ crucis, quod sibi supererat ex dono Melaniæ, ^{aa} tubello aureo conditum ad Sulpicii Severi socrum Bassulam misit Therasiæ sponsæ suæ nomine, quod perinde erat ac si Severo ipsi illud dono dedisset; ideo a se ^{bb} missum id fuisse Severo alibi testatur, eique suadet ut sub altari ecclesiæ inter alias reliquias reponat, ^{cc} nisi mallet ad quotidianam tutelam atque medicinam sibi reservare;

^a Ep. 32, n. 1. ^b Carm. 25, v. 62 et seqq. ^c Carm. 25, v. 72. ^d Ibid., v. 75 et seqq. ^e Ibid., v. 139.
^f Ep. 32, n. 11. ^g Ep. 31, n. 1 et 2. ^h Ep. 32, n. 15. ⁱ Carm. 25, v. 2. ^j Ibid., v. 186. ^k Carm. 25.
^l Ibid., v. 314. ^m Ep. 32, n. 17. ⁿ Ibid. ^o Ibid. ^p Vide not. 174. ^q Ep. 32, n. 17. ^r Ibid. n. 17; et ep. 31, n. 1. ^s Ep. 32, n. 1 et 10. ^t Ibid., n. 1 et 2. ^u Ibid., n. 4. ^v Ep. 28, n. 3. ^x Ep. 32, n. 4. ^y Ep. 32, n. 1; et ep. 32, n. 7. ^z Ep. 31, n. 1. ^{aa} Ibid., n. 2. ^{bb} Ep. 32, n. 7. ^{cc} Ibid., n. 8.

docetque ^a quanta reverentia tractare debeat rem adeo pretiosam, et refert quemadmodum ^b ab Helena crux reperta sit. Cumque pateret pagina, ^c prolixam epistolam denuo inchoavit, in qua conqueritur ^d se a Severo vel majori honore vel injuria affectum, quippe qui ipsum cum S. Martino contulerit. Sed post de industria eo sermonem convertit, ^e quasi Severus in Martino formam justitiæ et summam virtutum, in Paulino vero conscientie iniquitatis obritionem et confessionem declaraverit, ut et beatis Martinus exemplum pateret, et Paulinus miseris. ^f Duo ad illum epigrammata in hanc misit sententiam, et petiit ut si illa in baptisterio ponere vellet, servaret tamen sua. Hæc omnia ^g fecisse se declarat pro suo summo in eum studio, ita ut magis de non obtemperando, quam de multiloquio peccatum timeret: hac se ratione ^h adductum ut suadente Victore duarum Nolane et Fundane basilicarum versus mitteret, ⁱ et novos etiam ^j cinderet Severi basilicarum parietibus inscribendos, ipsique ^k tumulo S. martyris Clari qui in una barum requiescebat, quorum materiam Victor dictaverat enarratione operis. Ubi multa dixit Paulinus de ædificiis illis materialibus, ^l a spiritualis rationem ædificii sermonem convertit, de quo suo more præclare dis erit.

CAPUT XLV.

Ad Alethium, et Florentium Cadurcensem episcopum scribit Paulinus. Mors fratris ipsius

79 1. In hoc eodem forsitan itinere Victor eorum communis tabellarius ¹ Paulino litteras Alethii detulit, ^m qui ex suis elucubrationibus aliquid, ut arbitror, postulabat, quod ⁿ benevolentie argumentum tan dulce Paulino, quam insperatum fuit: sed ejus studio ^o Paulini humilitas restitit. Non est integra epistola trigesima tertia, qua Paulinus Alethio respondet, ejus enim continuatio in qua agitur de S. Paulæ filia spectat epistolam tredecimam ad Pammachium. Putat Chiffletius ^p Alethii votis cessisse Paulinum, et sermonem de Gazophylacio ad eum misisse, qui quidem in ms. codice Vaticano Alethio nominatim inscribitur. Sed cum ^q ad multos verba faciat Paulinus, concionem ad populum potius quam epistolam dixerim, in ea quas tamen ei dedimus locum ut suo numero constaret. Et facile quivis judicaverit fuisse aliquando sollicitatum ab episcopo Nolano Paulinum ut populum doceret maxime eleemosynæ virtutem et meritum, cujus erat egregius concionator et magister: de ea enim hæc præcipue tractat oratio, quæ omnium Paulini operum elegantissima est et suavissima. Stylus longe purior quam in epistolis; cum enim illam studiose elaborare coactus fuerit, videtur magis adstricta compositio, in qua solitam in epistolis verborum copiam et rapiditatem coercuit. Inscripta est de

A *Gazophylacio*, non aliam ob causam quam eo quod in ea primo de gazophylacio loquitur, quod post Tertullianum vocat mensam in ecclesia positam in qua recondebantur erogata pauperibus eleemosynæ. Alethius ille merito ac jure laudatur apud Hieronymum ^r anno 407, cum tantum sacerdotis esset caractere insignitus: factum enim eum Cadurcensem episcopum, mortuo fratre Florentio, apud omnes constat.

2. Ad hunc Florentium scripsit quoque Paulinus, quod hic observamus cum tempus conscriptæ epistole quadragesimæ secundæ non omnino certum sit: eam tamen circa annum 405 scriptam putamus. A Florentio ^s quem nondum noverat Paulinus epistolas accepit plenas officii et humanitatis perinde ac si antiqua **B** præcessisset inter eos necessitudo et familiaritas. Huc etiam Paulinus humaniter et liberalissime respondit, et ita lætatus ^t est ejus episcopi se adeptum esse amicitiam et caritate ditatum, ut de eo laudes Deo plurimas referat. De hoc Florentio nihil peculiare legimus. Magnifice ^u Paulinus ejus prædicat epistolam, cujus sermo apostolico sale conditus saporem gratiæ, quæ illi data esset, ita exprimeret; quemadmodum eloquiî suavitas quam suavis in eo esset Dominus aperte ostendebat. Adjungit Paulinus ^v eum per mansuetudinem ovis et agni innocentiam meruisse pastorem fieri; et sublimem factam per humilitatem et mansuetudinem cordis animam illius in id singulis diebus incumbere, ut animas de amaris ac profundis hujus seculi fluctibus hamo verbi salutaris extraheret, **C** ad **80** quod opus in sortem apostolorum assumtus fuerat. Hunc ^x Florentium fecerunt quidam Tiburtinensem episcopum quia tunc temporis vivebat quidam eo nomine Tiburtinensis episcopus: sed huic levi conjecturæ præponenda est trium codicum manuscriptorum autoritas, in quibus inscribitur Cadurcensis episcopus.

3. Paulinus initio sequentis anni ^y Delphinum Burdegalensem episcopum in sanctorum numerum adscribit, cujus reliquiæ has terras commendabant; itaque serius quam præsentis huic anno non debemus adscribere epistolam ad Delphinum trigesimam quintam, ^z qua priori ejus epistolæ brevissimæ respondet, ex qua fortasse vel alio indicio mortem fratris circa idem tempus cognoverat: qua de causa non prolixam **D** ad Delphinum fecit epistolam. Dolorem dumtaxat exposuit non tam de fratris morte susceptum, quam de gestis ipsius, quæ ut pietati Christianæ ita nec votis suis congrua deflebat. Pro eju; anima et pro se preces Delphini postulat. Ad Amandum paulo prolixior ^{aa} eadem de causa dedit epistolam trigesimam sextam.

^a Ep. 31, n. 2. ^b Ibid., n. 3. ^c Ep. 32, n. 1. ^d Ibid., n. 2. ^e Ibid., n. 2 et 3. ^f Ibid., n. 3. ^g Ibid., n. 4. ^h Ibid., n. 10. ⁱ Ibid. n. 5 et 7, 8. ^j Ibid., n. 6. ^k Ibid., n. 18 et 25. ^l Ep. 33, n. 1 et 2. ^m Ibid., n. 2. ⁿ Ibid., n. 1. ^o Ibid., n. 2. ^p Chifflet. p. 47. ^q Paulin. 34, n. 1. ^r Vide Dissert. 3, n. 2. ^s Paulin. ep. 42, n. 1. ^t Ibid. ^u Ibid., n. 1 et 2. ^v Ibid., n. 2 et 3. ^x Vide Chifflet. p. 40 et 41. ^y Paulin. carn. 47, 7. 76. ^z Ep. 35. ^{aa} Ep. 36, n. 2.

ANNO CHRISTI 404.

CAPUT XLVI.

Victricius, Aper et Augustinus Paulino scribunt; his ille respondet. Pelagius etiam scribit ad Paulinum.

1. Ex carmine ^a quod sub initium hujus anni in S. Felicis laudem edidit Paulinus pauca nobis supersunt fragmenta, in quibus agitur de sanctorum reliquiis quas Deus per orbem iis veluti expiandum dispersit. Si integrum exstitisset poema, ex eo innotuisset quantus Alarici nominis terror anno superiore Italiam invaserit, in quam descenderat, et unde post pugnam Pollentiae discessit. Hoc anno ad Paulinum ^b scripsit Victricius Rotomagensis episcopus per Candidianum, cui respondit Paulinus epistola trigesima septima. Videat lector Dissertationem 4. Ad ^B Paulinum item ^c scripserat Aper de sua ad Christum conversione: eodem anno ei respondit Paulinus epistola trigesima octava. Quis ille fuerit Aper et quale Paulini cum eo commercium, vide Dissert. 5. Hoc, ut videtur, anno ^d maximi scandali causam præbuere Hippone Bonifacius presbyter et quidam laicus nomine Spes, quorum contentione cum discutere aut saltem aliis explicare non posset Augustinus, iussit utrumque in locum quemdam miraculis clarum pergere, ut Deus alterutrum innocentiam aut culpam patefaceret. In ^e locum igitur ubi beati Felicis Nolanus corpus conditum est eos misit, quia inde ipsi facilius fideliusque scribi poterat quidquid super ea re divinitus esset proprolatum; quod citra dubium Paulini gratia dicebat, cum quo inceptum anno 395 ^C commercium probabile est eum fovisse semper, quamvis nulla illius exstet nota ab anno 396 ad hunc usque annum. Quis fuerit Bonifacii et Spei contentione exitus non apparet. Hac fortasse in occasione has misit ad Paulinum litteras de quibus anno sequenti in epistola ^f mentionem facit, in quibus, ut videtur, ei proponebat questionem quandam de obligatione nostra semper Dei voluntati parendi: de **81** qua Paulinus ad eum rescripsit ^g ita se illo quo feliciter utebatur loco perseverare decrevisse, ut si quid de se aliud Domino placuerit ejus voluntatem præferret suæ. Augustinus ^h Paulinum Christiano plane intellectu et devotione in sua epistola locutum esse dicit, verum nimis cursim et breviter, et exoptare se ut idipsum aliquanto apertius explicuisset, quoniam ^D modo voluntatem Dei, quæ nostræ præponenda est, noverimus. Neque Augustini litteras, neque Paulini responsum habemus, quod probabile est eum per ⁱ Celsum domesticum suum misisse.

ANNO CHRISTI 405.

2. Nobis nihil superest illius poematis quod Paulinus hoc anno in S. Felicis honorem scripsit. Vel

^a Carm. 27. ^b Ep. 37, n. 1. ^c Ep. 38, n. 1. ^d Vide ep. 78 Aug. et ord. chronol. ^e Aug. ep. 78, n. 3. ^f Aug. ep. 80, n. 2. ^g Ibid. Hæc Paulini epistola excidit. ^h Aug. ep. 80, n. 2. ⁱ Vide, infra, n. 2. ^j Aug. ep. 80, n. 1. ^k Ibid. ^l Ibid. ^m Ibid., n. 2. ⁿ Ibid., n. 1. ^o Ibid. et ep. 95, n. 1. ^p Ep. 80, n. 1. ^q Aug. ep. 186, n. 1. ^r Ibid., n. 1. ^s Aug. lib. de Gratia c. 55. ^t Ibid. ^u Cap. 46, n. 1. ^v Paul. ep. 39, n. 2. ^w Ibid., n. 3. ^x Ibid., n. 4.

PATROL. LXXI.

A ipsis primis mensibus binas Paulino epistolas misit Augustinus, ^l aliam quæ periit, per Fortunatianum Thagastæ presbyterum Romam proficiscentem: alteram ^k per Celsum, qui cum festinare Nolam reverti, pauca illico scripsit Augustinus, ^l cui plura, ut voluisset, scribendi facultatem non dedit Celsus. Paulinum rogat ^m ut ipsi rescribat quibus signis possit innotescere Dei voluntas in occasionibus vitæ humanæ, in quibus sæpe facile non potest discerni. Eum plurimi fecisse Paulinum ex iis litteris evidenter apparet. Dicit ⁿ se non potuisse, nec etiam debuisse Celsum retinere, cui cum Paulino melius quam secum esset. Africana Ecclesia sæpe cogebatur episcopos in Italiam multis de necessitatibus gravissimis mittere: ^o quos quidem episcopos fere omnes Nolam se consultisse apparet, ut ibi Paulinum salutarent. Solabatur illud Augustinum, quod assidue Paulinum amicorum oculis videret Theasius et Evodius ambo deinde confessores, quorum ultimus erat Augustino conjunctissimus, legati fuerant a Carthaginensi concilio ut in Donatarum effrenatam violentiam peterent leges: hoc ipso anno eas obtinuerunt mense Februario. Paulinum adierunt, Augustinus vero qui eos expectabat, cum profectus est Celsus, dixit ^p Paulinum ad se in eorum episcoporum pectoribus et sermonibus esse venturum, cumque ex iis quæ referrent quantum posset eo satiatum fuerit, se ad eum prolixiorem, cuius se constebatur debitorem, missurum epistolam pollicitus est. Neque ea nunc apparet, neque ulla earum quas ad se invicem ad annum usque 408 mittere ^C potuerunt.

5. Pelagius qui, antequam vulgata esset ejus hæresis, multorum sanctorum virorum amicus erat, ^q tamquam Dei servus etiam a Paulino amabatur. Augustinus se hujusce hæresiarchæ ^r epistolas ad Paulinum misisse dicit, in quibus se satis gratiam agnoscere aiebat Pelagius, quod a Deo nobis insitam esse voluntatem liberumque arbitrium fateretur. Eadem est, ut videtur, epistola ad Paulinum longa 300 circiter lineas, ut numerat ^s ipse Augustinus, quam Pelagius afferebat anno 417 ut fidem suam probaret sinceram et orthodoxam. Augustinus non dicit in ea epistola aliquid absolute malum fuisse, at eum de gratia non nisi remisso admodum vixque sustinendo modo in ea scripsisse contendit. Pelagius eam se epistolam ^t ante duodecim fere annos atque ideo circa annum 405 scripsisse testabatur. De Apri conversione fuse tractamus Dissertatione 5. De ejus ad Paulinum epistola, **82** deque Paulini ad ipsum responso diximus ^u anno superiore. Aper rursus ad eum ^v scripsit et questus est possessiones filiorum suorum causas sibi esse necessitatis quia terrena curaret, cum eas vendere debuisset. Paulini ^x paupertatem laudabat, et *lato potens ore* ^y describebat hortulum Nolanum. Pau-

linus ^a suo et Therasæ nomine ad Aprum et ad Amandam rescripsit : eos hortabatur ^b ut tantum ad eruditionem animæ traherent quantum de jure possent, ^c sese Christi agrum esse cogitarent, et qualem agri sui, ut ferret fructus, speciem fieri postulerent, talem cordis sui Deo Domino culturam redderent : deinde ^d seipsum deprimit Paulinus et de suis tentationibus loquitur. Circa hunc annum scripsit Paulinus ad Sanctum et Amandum epistolas quadagesimam et quadagesimam primam. Vide Vit. c. 25.

CAPUT XLVII.

Ad Severum et Desiderium scribit Paulinus. Severus Posthuvianum hortatur ut invisat Paulinum.

1. Per ^e Victorem ad Paulinum eo, ut credimus, anno scripsit Sulpicius Severus. Quis litterarum tenor fuerit non palam nobis est, nisi quod a Paulino peteret quamprimum sibi remitti Victorem, ut ad vindemiæ dies remissus occurreret. ^f Desiderii presbyteri litteras simul ei Victor reddidit, qui ab eo petebat intelligentiam benedictionum quibus filios suos morti proximus Jacob donavit. Post ^g modicum adventus sui Nolam tempus Victor se ad iter relegendum præparavit, ita ut Paulinus breves ad Desiderium et Severum litteras fecerit, quæ binæ perierunt. Et forsitan eodem tempore aut paulo post conscripta est ad Florentium Cadurcensem episcopum epistola quadagesima secunda, de qua fuso ^h supra diximus. At vero jamjam ⁱ profecturum Victorem subiti rerum obices retraxerunt, dum hiems navigationem et itinera metus clauderent, quibus impeditus necessitati longam Nolæ dilationem ad finem usque hiemis præstitit. Metus qui itinera clausit, ille proculdubio erat, ne ipsi Romanorum aut hostium exercitus in via occurrerent : quod referre fas est ad descensum Alarici ^j in Italiam anno 403, aut Rhadagaisi anno 405. Cum vero retulerimus ad annum 403 epistolam aliam Paulini ad Severum ipsi a Victore redditam, huncce metum rejicere oportet in descensum Rhadagaisi, qui malto majorem quam Alaricus in Italia concitavit terrorem. Rhadagaisi ^k exercitus nonnisi circa hiemem deletus fuisse dicitur, qui licet ante fuisset, Romani etiam exercitus milites, qui adhuc multis in locis dispersi esse poterant, quique ut plurimum barbari erant, metum viatoribus incutere potuerunt.

2. Eo, ut videtur, anno ^l Posthuvianus ex Oriente, exacto ibidem toto triennio, reversus est. Trigesima luce ^m ex Ægypto Massiliam pervenit, decima vero ex urbe Massilia ad locum ubi Sulpicius Severus degebat. Materiam Dialogorum suppeditarunt Sulpicio Severo prima cum ipso colloquia, sub quorum finem ⁿ, cum Posthuvianus esset Orientem mox repetiturus, eum hortatur ut per Campaniam iter haberet, licet de via multum **83** hac de causa deflecteret. Non

A tibi tanti sint, inquit, magnarum morarum dispendia, quin illic adeas illustrem virum ac toto laudatum orbe Paulinum. Illi, quæso te, primum sermonis nostri quod vel hesternis confecimus vel hodie diximus volumen evolve. Illi omnia referes, illi cuncta recitabis, ut mox per illum sacra viri laudes Roma cognoscat, sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam diffudit Illyricum. Ille Martini non invidus gloriarum, sanctarumque in Christo virtutum piissimus æstimator, non abnuet præsulem nostrum cum suo Felice componere. Cum ^o mortuus est Paulinus apud se habebat quemdam presbyterum nomine Posthuvianum : an idem fuerit qui reversus ex Oriente Paulino adhæserit, non mihi constat.

ANNO CHRISTI 406.

3. Decimi tertii natalitii carminis ^p in honorem S. Felicis, quod juxta historiæ nostræ seriem ineunte hoc anno scriptum fuit, titulus est : *De Gothorum exercitus cum suo rege interitu* : quibus verbis aperte ^q Rhadagaisi clades indicatur ; quæ quidem clades tamquam manifestum illudque mirum Dei in imperium religionemque Christianam tutelæ indicium semper habita est ; et ea quæ supersunt pauca ex hoc pocinate ^r carmina Paulinûm Romæ et imperii martyribus hæc victoriam tribuisse probant. ^s Victorem anno superiore ^t Severo et Desiderio missum ad Paulinum vidimus, coactumque fuisse Nolæ expectare donec adventasset verna tempestas ut in Gallias rediret. Sic ^u expectantem eum invasit gravissimus morbus, quo in extremis positus est. Ejus tribulationem ^v compatiens sustinuit Paulinus, sed quamvis jam ab omnibus desperatus ægrotaret, ^w de Severi tamen fide ejusque meritis sanitatem speravit Paulinus. Revera ^x convaluit Victor : sed plus temporis in reficienda valetudine consumpsit, quam ægritudine tolerata produxerat, et ^y vicino tantum apostolorum natali plane restitutus est. Tam cito dimittere eum noluit Paulinus ; sed retinuit donec secum Romam illum sui itineris annui socium duceret, ut illinc proficisceretur in Gallias reversurus, et ad vindemiæ dies Severo remissus occurreret, ipso scilicet tempore quod prescripserat Severus ^z, verum sequenti tantum anno. Duas ^{aa} breves epistolas quas anno superiore, cum Victor proficisci vellet, ad Severum et Desiderium scripserat Paulinus, eidem Victori deferendas dedit ; sed duas prolixiores ad eosdem, *remissa atque laxata in otium mente* scriptas iis adjecit. Ea quæ ad Severum prolixior erat scripta, periiit, nec etiam quid remanet earum quas ad illum deinde scribere potuit.

4. In ^{bb} Spicilegio Acheriano binas nomine Severi ad Paulinum inscriptas habemus epistolas, quarum prima sane est Severi ad Paulinum, quare et eam ^{cc}

^a Ep. 59, in tit. ^b Ibid., n. 2. ^c Ibid., n. 3. ^d Ibid., n. 4. ^e Paul. ep. 43, n. 1 et 2. ^f Ibid., n. 3. ^g Ibid., n. 1 et 2. ^h Cap. 45, n. 2. ⁱ Ep. 43, n. 1. ^j Prosper. Chron. ^k Ibid. ^l Sulp. Dial. 1, c. 2. ^m Ibid. ⁿ Sulp. Sev. Dial. 3, c. 17. ^o Uran. de Obitu Paulini, n. 2. ^p Paul. carm. 28, in tit. ^q Vid. not. 329. ^r Carm. 28. ^s Cap. 47, n. 1. ^t Paulin. ep. 43, n. 1. ^u Ibid., n. 2. ^v Ibid. ^w Ibid., n. 1. ^x Ibid., n. 2. ^{aa} Ibid., n. 1 et 2. ^{bb} Spicil. t. V, p. 532, 554. ^{cc} Cap. 38, n. 1.

supra retulimus. Altera etiam potuisset mitti ad Paulinum, eaque esset præclarum pietatis ejus argumentum, cum sit gratiarum actio cujusdam nomine sui et aliorum, ut videtur, rusticorum, quod ipsius cohortationibus veritatem et Dei cultum fuissent edocti, minis non terrii. Sed cum constet epistolam hanc non esse Severi, nos hac una nixi autoritate, Paulino, ea quæ ipsi forte non conveniunt, tribuere non audemus. Cum Paulinus in epistola ad Desiderium ^a ostendisset quid causæ fuerat cur Victor nonnisi post elapsam annum rediret, maxima se humilitate **84** excusat de opere quod petebat Desiderius, eumque rogat ut sibi duodecim patriarcharum Benedictiones ipse explicet.

CAPUT XLVIII.

Duodecim patriarcharum benedictionum explicationem a Rufino Paulinus impetrat. Ad Aprum scribit; B Melaniæque filium laudat.

1. Hanc rursus a Rufino benedictionum explicationem postulavit ^b Paulinus, de qua se ab aliis consuli testatur ^c in sua ad Rufinum epistola quadragesima septima. Hanc expositionem ipsi denegare non potuit Rufinus. Cum enim ad Paulinum scripsisset ^d Rufinus se quibusdam de negotiis venisse Romam, Paulinus ^e eum rogavit epistola quadragesima sexta ut capitulum quo Judas a Jacob benedicitur explanaret. Postea ad eum rursus scripsit ^f ab eoque petiit ut hanc benedictionem triplici interpretatione elucidaret, ^g historica nimirum, morali et mystica; ita ut Rufinus excusatione primum allata ^h tandem obtemperaverit, ejusque votis paruerit. Accepta enim hujus benedictionis explicatione prima, petiit ⁱ C a Rufino Paulinus, ut per reliquos filios distributam dignaretur exponere. Paruit Rufinus, illaque duo opera etiamnum supersunt cum litteris quas simul ad Paulinum misit. Quare ut Gemadii auctoritatem taceamus, ^j Isidoro illud opus ipsi Paulino adjudicanti assentire non possumus. Se aliquid ejusmodi ^k post tempus a Rufino expostulasse testatur Paulinus; Rufinusque sibi ab ipso quædam de Scripturarum interpretatione tradita fuisse asserit: verum illa non exstant. Ex priore illius ^l ad Rufinum epistola eum aliquid de S. Clemente (papa) transtulisse manifestum sit; quare cum gravius eum ^m admonuisset Rufinus ut studium in Græcas litteras attentius sumeret, se implere non valere affirmat, nisi diutius Rufini consortio fruatur, eoque præceptore utatur. Postremum per Cerealem epistolam quadragesimam septimam misit Rufino qui ⁿ tunc in monasterio Pine-tensi degebat, unde brevi erat Romam venturus ut in Orientem reverteretur; idque circa annum 409, ut demonstrabitur aliquando in historia S. Hieronymi et Rufini.

2. Credimus illo eodem anno 406 Paulinum ^o misisse epistolam quadragesimam quartam ad Aprum

^a Ep. 43, n. 4. ^b Ep. 46, n. 2. ^c Ep. 47, n. 2. ^d Ep. 4C Paulin., n. 1. ^e Ibid., n. 3. ^f Ep. 47, n. 2. ^g Gennad. Catal. c. 17. ^h Paul. ep. 47, n. 2. ⁱ Ibid. ^j Isid. Hispal. lib. Script. eccl. c. 4. ^k Paulin. ep. 46, n. 5. ^l Ibid., n. 2. ^m Ibid. ⁿ Vid. Hist. Hieron. § 166. ^o Paul. ep. 44, n. 1. ^p Ibid. ^q Ibid., n. 2. ^r Ibid. ^s Ibid., n. 4. ^t Ibid., n. 5. ^u Carm. 29. ^v Ep. 94, n. 3. ^x Carm. 30. ^y Aug. ep. 93, n. 9. Vide cap. 22, n. 2. ^{aa} Paul. ep. 43, n. 8. ^{bb} Ibid., n. 1.

A et Amandam, a quibus unam acceperat quam multum laudat, ^p et cui dicit se nihil simile posse referre. Tandem statuit ^q epistolam in eorum sermonis retractatione contexere, et apud eos rursus illorum epistolam laudans ^r usus est ferme iisdem verbis quibus Augustinus ad ipsum scripserat anno 395. Reliquum epistolæ ^s adhibet in laudes Amandæ quæ seculi curas curabat, ut posset Aper totum se dare cælestibus et ministerii sui operibus. Eos denique hortatur ^t ut filios diligenter et pie educant

ANNO CHRISTI 407.

3. Decimi quarti natalitii carminis ^u in S. Felicem supersunt tantum fragmenta quædam. Illud carmen eo solum scripsisse videtur Paulinus, ut enumeraret Dei in se beneficia hujus sancti confessoris ope. Si integrum exstaret, ex **85** eo multa ad Paulini vitam spectantia colligeremus; sed et ex iis quæ habemus animadvertere possumus quam grato fuerit a Deo donatus animo Paulinus, qui et ejus generositati altæque humilitati merito tribui potest. Hoc etiam, ut credimus, anno Melania senior iter in Africam confecit, quæ fortasse ad Augustinum attulit epistolam ^v in qua Paulinus filii unici hujusce viduæ illustris circa idem tempus demortui laudes celebrabat.

ANNO CHRISTI 408.

CAPUT XLIX.

De Melania scribit Paulinus ad Augustinum, a quo per Possidium litteras accipit. Plurimos Galliæ episcopos laudat. De S. Venerando Claromontano.

1. Decimum quintum natalitium carmen ^x, quantum conjicere possumus ex iis quæ supersunt, ad narranda S. Felicis miracula scripsit Paulinus. Illud de S. Felice ultimum a Paulino scriptum cognoscimus, sive perierint alia, sive de eo nihil amplius scripserit Paulinus; etenim constat turbas tribus annis sequentibus exortas ab hisce animi oblectationibus potuisse Paulinum avertere, qui, ubi episcopatum adeptus est, aliis sibi studiis pietatem colendam duxit. Saltem non illi erat satis otii festo die S. Felicis ut scribendis versibus animum adjungeret. Ab hoc ipso anno fuerunt ^y Paulino incredibiles occupationes, quibus illum expertem Augustinus credebatur; et quibus jactatus Paulinus fortasse ^z solito citius Romam peregrinationem consuetam maturare compulsus est; illuc enim post Pascha se contulit, unde ante 15 Maii diem erat reversus. Ibi ^{aa} Quintus diaconus jam Romæ aliquandiu commoratus ab Augustino epistolam, cujus erat portitor, Paulino tradidit. At ipsi percipienti Augustini epistolam legere per tempus non licuit, ^b donec interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Forniano habuit, totum huic operi manciparet, et in ejus epistolæ lectione veluti

in deliciis spiritalibus ab omni curarum fœce liber epularetur. Scribebat ad eum Augustinus de constantia Melaniæ in morte unici filii sui. Ad Augustinum 15 Maii die rescripsit ^a Paulinus epistolam quadragesimam quintam, in qua ejusdem Melaniæ laudes prosequitur; idemque videtur credere ^b Deum ab hominibus in vita æterna laudandum vocibus humanis post ipsam resurrectionem, sed laudem hanc humanis sensibus et eloquiis fore longe altiorem.

2. Huic epistolæ respondit Augustinus sequenti hieme per epistolam quadragesimam quintam, cujus delator fuisse videtur ^c Possidius, qui acturus causam Ecclesiæ suæ Calamensis apud imperatorem, data occasione usus Paulinum lubens invisit. Circa idem tempus episcopo Memori ^d litteras dedit Augustinus, ubi de filio ejus ^e Juliano agit qui tum erat diaconus, et postea hæresiarcha factus est. Conjugatus fuerat cum Ia, et Paulinus ^f patris et filii unicus (perinde ac Augustinus) in Juliani et Iæ matrimonium scripserat epithalamium, quod ideo in annum 400 aut circiter ^g rejecimus.

3. Ad præsens tempus vel potius ad annum 409 referre possimus eam quam Gregorius ^h 8; Turonensis citat presbyteri Paulini epistolam, in qua ait ille autor, *Utrumque se habent seculi mala*, hoc vni piis relinquere solatium, quod clarissimis præsulibus Deoque dignissimis, qui et sapientissimi et fidelissimi erant fidei et religionis custodes, firmissimo tamquam presidio fruerebantur. *Videas*, ⁱ inquit, *Exsuperium Tolosæ, Simplicium Viennæ, Amandum Burdigalæ, Diogenianum Albige, Dinamium Engolismæ, Venerandum Arvernus, Alethium Cadurcis, et nunc Pegasium Petragorii.* An presbyter ille hujus epistolæ autor fuerit Paulinus noster dubitat ^j Rosweyodus. Hunc non esse Paulinum Nolanum contendit omnino Chiffletius ^k, quia in eo quod distinguit autor ille Pegasium ab aliis satis indicat alios jam tum ^l e vivis excessisse, quibus Paulinus Nolanus non videtur fuisse superstes. Hæc Chiffletius; cui non assentior, cum epistolæ Paulini ad Amandum scriptæ ante annum 404 nequaquam prohibeant quin ipse Amandus et alii præsules ante annum 431 e vivis excesserit. Quod autem Gregorius Turonensis eum presbyterum vocet, eo ad credendum adducimur Paulinum illum a Gregorio talem, qualis erat, in titulo epistolæ fuisse designatum; ita ut si sit Paulini nostri hæc epistola, ut minime dubitamus, ante annum 410 scripta fuerit necesse est, quo anno jam tum fuisse episcopus videtur Paulinus. Et revera fieri non potest ut Amandus ante annum 410 obierit, si ante et post Severinum, ut communis fert opinio, Burdigalensem rexit Ecclesiam; et si epistolæ Zosimi supposititiæ non sunt, ^m Simplicius Viennæ vivebat etiam anno 417. At enim si textus ipse Paulini

diligenter observetur, quivis perspexerit id sibi animo proposuisse Paulinum ut exponeret quo statum Ecclesia esset cum hæc scriberet; adeoque eum recensuisse episcopos vivos, non mortuos, idcirco non dicit *vidisti*, sed *videas*, quod ad mortuos referri non potest; quod autem his verbis usus fuerit, *nunc autem Pegasium*, innuisse videtur Pegasium tum fuisse recens episcopum. Itaque cum Alethium Cadurcensem episcopum hunc fuisse arbitremur quem Hieronymus solo presbyteri nomine designat in quadam epistola quæ videtur anno 407 scripta, isthæc epistola non videtur a Paulino fuisse conscripta nisi paulo ante episcopatum circa annum 408 vel 409. Quid referat historia de Exsuperio, Simplicio et Amando, alius in lucem proferet: nihil de Diogeniano, Dinamio et Pegasio comperimus. De Alethio vide Dissert. 3, n. 2.

4. Paulo plura recenset Gregorius de Venerando: erat ille profecto ⁿ senator, et verisimiliter Claromontanus. S. Artemio successit, et septimus numeratur Claromontanus episcopus. Nihil certum habemus de ejus gestis præter ipsius Paulini testimonium. ^o In vigilia Natalis Domini hunc obiisse ferunt, cujus exequiæ postridie exsolutæ instar solemnibus hujus diei processione habitæ sunt. Gregorius Turonensis ^p asserit ad ejus tumulum plurima patrata miracula. Sepultus est autem in quadam ecclesia quæ nomen ejus sortita est, ditata ^q multorum sanctorum corporibus, in iis maxime ^r S. Nepotiani, quinti episcopi Claromontani, et ^s S. Liminii martyris: quæ basilica etiamnum in hortis abbatiæ S. Allyrii ^t v situr, ^u sed paucissimæ ibi reliquæ sunt S. Venerandi reliquæ, cum maxima pars 22 87 Decembris die anno 1311 in proximam S. Allyrii ecclesiam translata fuerit, et ^v reliquæ in ipsa S. Allyrii capsula fuerint separatim positæ. Arvernus ^w sit memoria hujus translationis 22 Decembris die, et ^x festivitas ejusdem sancti 18 Januarii recolitur. Huic ^y successit S. Rusticus. Circa annum 408 scripsit Ruffino Paulinus epistolam quadragesimam sextam de qua superius egimus cap. 48, n. 1.

ANNO CHRISTI 409.

CAPUT L.

Paulinus Nolæ creator episcopus. Qua ratione se gesserit in episcopatu.

1. Augustinus sub finem anni 408 vel sub initium 409, ut jam diximus, ^z scripsit epistolam nonagesimam quintam. Ea ^{aa} Paulino et Therasiæ item inscripta est cum epithetis sua erga utrumque caritate dignissimis, in qua Paulinum tum episcopali dignitate insignitum fuisse non apparet; cui alioquin ornatior titulus in epistola debitus atque ipsi ab Augustino adscribendus fuerat. Sententiæ nostræ favet Ruffinus,

^a Paul. ep. 45, n. 8. ^b Ibid., n. 6. ^c Aug. ep. 95, n. 1, et adnot. in marg. ^d Aug. ep. 101. ^e Ibid., n. 4. ^f Paul. carm. 22. ^g Vid. cap. 37, n. 4. ^h Greg. Tur. Hist. Franc. lib. 11, c. 15. ⁱ Paul. ep. 48. ^j Not. 176. ^k Chiff. p. 11. ^l Baron. an. 417, § 48, 51, in append. ^m Greg. Turon. Hist. Franc. lib. 11, c. 15. ⁿ Ibid., c. 37. ^o Ibid., c. 36. ^p Ibid., c. 35 et 36. ^q Ibid., c. 37. ^r Ibid., c. 36. ^s Bolland. 18 Januar., § 6, p. 191. ^t Ibid. ^u Ibid., § 7. ^v Ibid., § 4. ^w Greg. Tur. loco cit., c. 15. ^x Cap. 49, n. 2. ^y Aug. ep. 95, in tit.

qui Paulini epistolæ quadragesimæ septimæ anno 409 conscriptæ satisfaciens in epistola nuncupatoria libri II de Benedictionibus patriarcharum, quem quadragesimali hujusce ^a anni tempore scripsit, non episcopum, sed *fratrem* ipsum appellat. Quantulacumque sit episcopi diæcesis, non videtur a negotiis vacuus episcopus, qualis Augustino visus est Paulinus anno 408. Nihilominus addit Augustinus sibi nuntiatas fuisse incredibiles ejus occupationes : quæ expressio potius denotat eas quæ insolito casu eveniunt, quam quæ episcopatu annexæ sunt. Quemadmodum autem Paulinum episcopali nondum dignitate fuisse insignitum initio anni 409, ita eum jam episcopum anno 413 fuisse constat, quandoquidem hoc nomine donetur ab Augustino ^b lib. I de Civitate Dei, idque referendo aliquid quod Paulinus anno 410 gesserat: unde probabiliter colligi potest jam anno 410 illum fuisse episcopum. Et præterea videtur Paulinus debuisse quopiam se recipere ut e Gothorum manibus se eriperet, ut ^c revera in eorum manus incidit, nisi fuisset addictus pascendo gregi, et nisi vinculis episcopalis muneris fuisset retentus, a quibus in sacerdotio constitutus erat omnino liber; singulis autem epistolis privatam egisse vitam videtur. Comperimus etiam Augustinum ab eo ^d *fratris* nomine compellari in epistola quam arbitramur scriptam circa annum 410. Augustinus ^e in epistolis suis ad Paulinum circa annum 413 datis et in posterioribus aliis operibus eum semper vocat *episcopum*, nulla de ejus uxore mentione facta, unde eam jam vita functam omnino probabile est. Contendit ^f Chiffletius Paulinum fuisse episcopum ab initio anni 397, sed ejus rationibus satisfacisse credimus. Potuisset quidem et merito duas ad Victricium epistolas objicere, quas anno 399 et 404 posuimus, siquidem Victricius episcopus ab eo ^g *frater* vocatur in trigesima septimâ epistola anni 404 ex editis et mss. codicibus, ac etiam in epistola decima octava anni 399 ex ms. Viennensi codice, cum aliis, *patris* nomen habeant. Sed hoc **88** argumentum non videtur magni ponderis, cum amanuenses hunc errorem facile admittant scribendo *fratri pro patri*; quamvis etiam Paulinus potuerit Victricium *fratrem* amice dumtaxat compellere, ut ipse ^h Paulinus et Therasia in epistola quadragesima quinta anno 408 15 Maii data Augustinum *patrem, fratrem* simul et *magistrum* vocant. Quod si iis quis nos cogat insistere et fateri duas ad Victricium epistolas ab episcopatu Paulini fuisse scriptas, post annum 409 facile collocabuntur; alteram enim ad annum 399 retulimus ex simplici dumtaxat cum epistola decima septima convenientia, et alteram ad annum 404 propter tempus inscriptæ epistolæ Innocentii quæ agit de itinere Victricii Romam, et quia Paulinus in epistola sua Romam etiam venisse Victricium asserit, quo duas peregrinationes potuit

suscepisse. Adde quod cum tempus inscriptæ epistolæ Innocentii vel partim vel omnino rejicere nobis necesse sit ex anno 404 quo illam ⁱ apposuimus, quamvis non 15 Februarii die; eodem quidem mensis hujus die, sed altero anno collocanda est, et forte anno 410 cum Honorius Romæ annum 407 et partem anni 408 exegerit. Turbas tamen quæ in Galliis et in Italia exstiterunt cum illis a nobis assignatis Victricii peregrinationibus et hoc litterarum commercio aptissime convenire judicant doctissimi viri quos consuluimus; historia vero duas illas tantum ab Honorio Romam per pontificatum Innocentii susceptas peregrinationes observat: unde Innocentii et Paulini ad Victricium epistolas anno 404 adscribere coacti fuimus. Neque ex sola *fratris* appellatione judicandum **B** duximus illum tum fuisse episcopum, cum nobis suppetant validiora argumenta, quibus certo colligimus ante annum 409 illi non collatam fuisse episcopalem dignitatem, quam ut in hac una nominis difficultate hæreamus. Creatus fuit ^j Nolanus episcopus Paulinus noster ut nemo dubitat, videturque Paulo successisse, ^k qui annis 402 et 403 certissime hanc Ecclesiam regebat; quæ non videtur ingenti plebe fuisse numerosa, quandoquidem Paulinus ^l se vocat *exigui gregis pastorem*.

2. Jam vero qua ratione in episcopali munere se gesserit discamus ab oculato teste ^m: *Cum autem ad summum sacerdotii gradum proventus est, noluit eo talem exhibere episcopum qui ab aliquo timeretur, sed talem se reddidit sacerdotem qui ab omnibus amaretur.* **C** *Numquam sic iratus est, ut non in ira misericordiæ memor esset: neque enim poterat vir ille irasci qui contumelias despiciebat, et odia vitabat. Numquam in judicio sine misericordia sedit, quia noverat misericordiam meliorem esse quam sacrificium (Osee vi, 6); misericordia restitutum esse omne Christianorum judicium, dicente venerabili Scriptura: Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domino (Psal. c, 4). Justitiam quoque votis benignioribus temperabat: sciens quoniam Spiritus sanctus quantum æquitati et justitiæ sciret, tantum suis gratiam pietatis benignus indulget: et ideo tenebat rigorem in examinatione justitiæ, misericordiam autem in definitione sententiæ proferebat.* ⁿ *O admirabilem virum, atque omnium virtutum laude censendum! Hic etenim omnium patriarcharum exempla **D** secutus, fuit fidelis ut Abraham, credulus ut Isaac, benignus ut Jacob, munificus ut Melchisedech, providus ut Joseph, rapax ut Benjamin: rapuit enim divitiibus, et pauperibus erogavit; et tamen plus divitiibus quam pauperibus profuisse cognoscitur, quia pauperibus in hoc seculo profuit, divitiibus autem in futuro providit. Ipse etiam ^o moribundus asportatam a longe pecuniam, quam **89** eleemosynis impenderet, accepit. Fateor equidem autorem illi fuisse Hieronymum ut alienas eleemosynas distribuendas minime susci-*

^a Vid. cap. 48, n. 1. ^b Aug. l. I de Civ. Dei, c. 10. ^c Vid. cap. 51, n. 2. ^d Paulin. ep. 50, n. 18. ^e Aug. ep. 149, in tit. ^f Chiff. p. 153. ^g Paul. ep. 37 et 48, in tit. ^h Ep. 45, in tit. ⁱ Dissert. 4, t. IV, n. 2. ^j Aug. l. I Civit. Dei, c. 10. ^k Vid. cap. 43, n. 3; 44, n. 1, etc. ^l Paul. ep. 49, n. 14. ^m Uran. de Obit. Paulin. n. 6. ⁿ Uran. n. 7. ^o Ibid., n. 4.

peret : sed aliud est quod prudentia homini privato qui divino se obsequio recens addicit et consecrat , aliud quod pietas episcopo in sola pietate longo virtutum exercitio jam constituto suggerit. Et revera nequaquam imprudens fuit Paulini pietas, ^a Nam qui ingentia prædia quia fuerant sua vendita pauperibus erogaverat, is cum postea factus esset episcopus, non contempsit Ecclesiæ facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit et propria debere propter perfectionem contemni, et sine impedimento perfectionis posse Ecclesiæ quæ sunt profecto communia possideri. S. Gregorius Turonensis ^b magnas Ecclesiæ Nolanæ fuisse divitias asserit, et Christum adimplevisse in Paulino, qui omnia propter ipsum dimiserat, quæ per Evangelium promittere dignatus est, quia qui propter ipsum reliquerit omnia, centuplum in hac vita accipiet : quod meo quidem iudicio non facile probaverit ; sic enim prosequitur Uranius ^c : Ergo, ut dicere cæperam, fuit mansuetus ut Moyses, sacerdotalis ut Aaron, innocens ut Samuel, misericors ut David, sapiens ut Salomon, apostolicus ut Petrus, amabilis ut Johannes, cautus ut Thomas, doctor ut Paulus, videns ut Stephanus, fervens ut Apollo. De sollicitudine autem et cura Ecclesiarum, in fide et caritate omnes apostolos et episcopos imitatus est. Hæc omnia in se habuit, hæc in tempore conversationis suæ fideliter custodivit. ^d Et vere talis erat ut ab omnibus amaretur : vixit enim cunctis in exemplum acquirendæ salutis, et in refrigerium consolationis. Neque enim solus hæc mea vox est : testes sunt omnes provinciar, testis est omnis terra quam Romanus orbis includit, testes ^e etiam sunt barbaræ nationes ad quas summa domini Paulini pervenerat. ^f Nec immerito ab omnibus amabatur, qui aderat omnibus. Quem enim iacentem non sua dextera erexit? quem interpellantem se non pia voce consolatus est? Erat enim pius, misericors, humilis et benignus; nullum spernens, nullum despiciens. Omnibus tribuebat, omnibus indulgebat : animabat trepidos, mitigabat violentos; hos verbis, illos ædificabat exemplo : alios epistolis, alios sumtibus adjuvabat. Nullas opes, nullas divitias, nisi quas sanctis suis Christus promiserat mirabatur. Aurum atque argentum, et cetera sic defniebat, ut ea sibi ad largiendum liberalitas, non ad retinendum cupiditas vindicaret. Et ut breviter dicam, omnia bona in se habuit quia Christum amavit : habuit enim fidem, mansuetudinem, ^d curam proximorum, jugem pro miseris sollicitudinem, compassionem pro infirmis, nihil aliud respiciens nisi pacem et caritatem; solus namque mendicabat, ut omnibus abundaret. Denique quis locus est in orbe terrarum, quæ solitudo, quæ mariu, quæ S. Paulini beneficia non senserunt? Omnes eum agnoscere cupiebant, omnes videre desiderabant. Quis ad illum non lætus advenit? aut quis ab illo non desideraturus abcessit?

^A Nam qui corpore eum videre non poterant, saltem epistolæ ejus contingere cupiebant. Erat enim suavis et blandus in litteris, dulcis et bene suavis in versibus. Quid plura? Vix quæcumque de illo dicuntur admittet credulitas fidei, nisi propellerent sua facta mendacium.

CAPUT LI.

Valgius, qui et Victor, solus in navi e naufragio servatur. Nola a Gothis capta. Paulinus alter apud S. Paulinum se recipit. Adversus Pelagianos epistolam S. Paulino scribit Augustinus.

90 1. Jam erat Paulinus ^f exigui gregis pastor, id est Nolanæ Ecclesiæ episcopus, cum accidit historia mirabilis servati e naufragio Valgii, qui post eum casum Victoris nomen sortitus est. Tempus hujusce casus fixum omnino statuere non possumus. Contextum historię narrat Paulinus in epistola quadragesima nona quemadmodum ille a Christo S. Felicis patrocinio e naufragio servatus sit : quam ob causam forte Nolam ^g venire compulsus est Valgius, ubi dicit Paulinus ^h tam insignia Dei miracula se adeo admiratum fuisse, ut pene in ipsum senem crudelis fuerit, et partem auris servandam volnisset abscondere, nisi in illo vulneris res fuisset. Videtur ⁱ ipse Paulinus senem Valgium naufragio ereptum aquis lustralibus abluisse, illique ^j Victoris nomen in ipso baptisate indidisse. Navis ^k quæ erat ejusdam Christiani Secundiniani nomine, et in qua servatus fuit, sine ullo damno oneris ^l in Lucanorum et Brutiorum litore allapsa est, quo ^m Posthumiani senatoris Romani possessio adluitur. Posthumiani procurator navem illico occupavit, et captam vacuefecit, cui ⁿ præter onus publicum plura etiam de stipendiis et pecuniis nauticis inerant. ^o Super hoc latrocinio apud provinciæ iudicem depositæ jam sæpe fuerant querelæ, sed procurator primo vi rebellavit adversus provincialis iudicis edicta ejusque ministros, postea Romam profugit, quo Secundinianus cum Victore se contulit. Rescribens Macario Paulinus, eum ^p precatu est ut Posthumianum ad jura pietatis et justitiæ leges adduceret, faceretque ut a procuratore ablata solummodo restituerentur ; quod enim spectat ad sumendas de eo pœnas, orat Paulinus Macarium ut ab iis absterneatur. Videtur ille fuisse Macarius qui, postquam vicarius præfectorum exstitit, Romæ fuit hoc tempore pietate maxime et scientia percelebris, et cui, ut docet Augustinus ^q prolixam Paulinus noster de morte uxoris consolatoriam dederat epistolam.

ANN. CHRISTI 410, 411, 412, 413.

2. Celebris est Romæ vastatione annus 410 ^r quo Alaricus Gothorum rex 24 Augusti die Urbem ingressus traditur, ex eaque vigesimo sexto ejusdem mensis egressus ^s Campaniam deinde populatus est. Referendum est ^t profecto ad illud tempus quod di-

^a Jul. Pomer. de Vitu contempl. l. ii, c. 9. ^b Greg. Tur. de Glor. Confess. n. 107. ^c Uran. de Obitu Paulin. n. 7. ^d Ibid., n. 8. ^e Ibid., n. 9. ^f Paulin. ep. 49, n. 14. ^g Ibid., n. 3. ^h Ibid., n. 14. ⁱ Ibid. ^j Ibid., n. 2. ^k Ibid., n. 1 et 15. ^l Ibid., n. 8 et 15. ^m Ibid., n. 15. ⁿ Ibid., n. 1. ^o Ibid., n. 13. ^p Ibid. ^q Aug. ep. 259, n. 1. ^r Theophan. et Gros. l. ii, c. 19; et l. vii, c. 39. ^s Philostorg. l. xii, c. 4. ^t Baron. a. i. 410, § 46.

cit Augustinus, ^a Nolam scilicet obsessam a barbaris, A quo tempore hujusce urbis civibus visus est S. Felix, quibus jam tot pietatis suæ argumenta crebris miraculis præbuerat; quod Augustinus non ex opinione communi, sed ex certis testibus se comperisse fateatur. Hinc colligit ^b Baronius hacce occasione cives Nolanos evasisse incolumes quod non asserit Augustinus; **91** immo vero ^c hanc urbem captam fuisse et a barbaris vastatam alibi affirmat: quod ad hæc tempora ^d cum S. Felicis apparitionibus refert etiam Baronius. Tentus est et ipse ^e Paulinus; sed cum magnis, quibus antea abundabat, divitiis renuntiasset, nec alio amplius quam eximie virtutis thesauro ditaretur, hanc Paulinus calamitatem duram certe avaris et vitæ amantibus hominibus non parum temperavit, immo suavem sibi effecit bonorum operum memoria, **B** quibus facultates suas per manus pauperum eo loci reposuerat quo attingere barbari non valebant. Hisce fidei et spei affectibus sic in corde suo, ut ab illo se accepisse testatur Augustinus ^f Dominum precabatur: *Domine, non ex crucier propter aurum et argentum, ubi enim sint omnia mea tu scis.* Hujus vota profecto exaudita fuisse dubium non est, quandoquidem addit Augustinus se nescire quemquam eorum, qui opes suas propter Christum abjecerint, veluti pecuniæ possessorem a barbaris ex cruciatum. Hac barbarorum incursione et vastatione accensa fuit, non extincta, Paulini caritas; quin immo, ^g quæcumque habere potuit ut episcopus, ad captivorum et pauperum solatium in eleemosynas erogavit.

3. Circa hoc idem tempus ad Augustinum epistolam **50** scripsit ^h Paulinus varias illi quæstiones proponens quibus statim responsum dedit Augustinus; quo amisso, eidem rescripsit iterum Paulinus, cui responsum alterum misit Augustinus quod et secundo amissum est. His tamen non permotus Paulinus tertiam de iisdem difficultatibus epistolam scripsit, pium quoddam opus meditans. Anno **413** magnum de Civitate Dei opus Augustinus exorsus est, cujus in primis capitibus illustre ⁱ Paulini virtuti testimonium reddit.

ANNO CHRISTI 414.

4. Ad quæstiones a Paulino propositas respondit Augustinus ^j epistola **149**, quam Paulino redditam fuisse non dubium est, cum ad nos usque pervenerit: cujus sub finem ^k animadvertimus Paulinum nostrum tunc apud se habuisse alterum sui nominis presbyterum; tertium quoque ejusdem nominis, qui temporum calamitate fortunarum suarum jacturam passus ad Paulinum nostrum se receperat, et ex damnis suis sub tanto duce proficere conabatur. ^l Videtur ille aliquam ab Augustino institutionem postulasse, sed hunc paucis hortatus est, in epistola ad S. Paulinum data ^m, ut de eo statu in quo Providen-

tia divina fuerat constitutus Deo gratias ageret. *Non enim, inquit Augustinus, uberiore fructu legit, vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem.* De Paulino episcopo Nolano nihil historię proditum est annis **415, 416.**

ANNO CHRISTI 417.

5. Jam antea ⁿ observavimus Paulinum nostrum amicitia fuisse devinctum cum Pelagio antequam proderentur ejus errores, et cum Juliano in Campania episcopo, qui postea Pelagiani dogmatis fuit defensor acerrimus. In ipsa ^o Paulini familia (*apud vos*) vel saltem in civitate Nolana, magna pro errore Pelagiano quidam obstinatione nitebantur: eapropter Augustinus epistolam **186**, alias **106**, ad **92** Paulinum fecit et plurima ^p misit scripta in Pelagianos, ut præterquam quod ^q pro illis oraret ut corrigenterentur, non solum ad vitandos illos cautus esset, verum etiam ad convincendos eos qui Pelagii errores mordicus defendendos suscepissent; quin etiam eos refellit Augustinus ex epistolis Paulini, ac præcipue ex trigesima ^r (alias octava) ad Severum. *Fragrant enim, inquit ^s ad eum, epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus, gratiæ ipsius dilector et confessor appares.* Nullus certe a dogmate Pelagiano magis abhorruit quam Paulinus; at a Semipelagianorum errore qui bonæ voluntatis initium hominis esse assererebant non satis alienum eum fuisse posset conjici ex quibusdam illius scriptorum locis, ^t cum hanc quæstionem nondum possuissent Massilienses presbyteri, necdum Augustinus enodasset et solvisset.

ANNO CHRISTI 418.

6. Fortasse partem habuit in iis quæ mense Aprili, anno **418** Romæ et Ravennæ adversus Pelagianos acta sunt, quibus peractis, Julianus episcopus ob hæresim Pelagianam sede sua pulsus est duobus imperatoris Honorii edictis: at historię de Paulino nihil hoc anno proditum est.

ANNO CHRISTI 419.

CAPUT LII.

Ad synodum Ravennam invitatur Paulinus ut Romanæ Ecclesiæ schisma componat. SS. Eucherius et Honoratus cum Paulino amicitiam instituant.

1. Zosimo papa mortuo exeunte anno **418**, schisma conflatum est et oborta in clero dissensio, cujus pars minor elegit Eulalium archidiaconum in summum pontificem, major vero Bonifacium presbyterum. Sub finem mensis Martii anno **419** Honorius imperator per litteras sanctissimos diversarum provinciarum episcopos ad synodum Ravennam convocavit, quo tantæ controversiæ finem facerent. Imprimis vero scripsit ^u ad S. Paulinum Nolanum episcopum; sed is propter corporis invaletudinem

^a Aug. lib. de Cura pro mortuis, c. 16. ^b Baron. an. 410, § 46. ^c Aug. lib. 1 de Civ. Dei, c. 10. ^d Bar. an. 410, § 45, 46. ^e Aug., loco cit. ^f Aug., lb. ^g Greg. M. dial. 3, c. 1. ^h Paulin. ep. 50. ⁱ Aug. lib. 1 de Civit. Dei, c. 10. ^j Aug. ep. 149. ^k Ibid., n. 4. ^l Ibid. ^m Aug. ep. 149, n. 34. ⁿ Cap. 46, n. 3; et c. 49, n. 2. ^o Aug. ep. 186, n. 29. ^p Ibid., n. 2. ^q Ibid., n. 37 et 38. ^r Ibid., n. 40; et Paulin. ep. 50, n. 2. ^s Aug. ep. 186, n. 39. ^t Paulin. ep. 10, n. 6; et carm. 11, v. 142 et seq. ^u Baron. an. 419, § 19.

minime accedere valuit. Cum autem indicta synodus, Eulalii temeritate, fuisset intermissa, nec ad effectum perducta ^a, concilium translatum est Spoleti maximo numero habendum idibus Junii. Idem ^b Honorius imperator, seu potius illius germanus ^c Constantius Patricius, rebus imperii præfectus, Paulinum rogavit ut venire dignaretur, et idcirco ad eum ^d litteras reverentiæ plenas dedit, ex quibus quantæ apud eum æstimationis quantique meriti fuerit Paulinus colligi potest. Eum primo sanctum ac venerabilem patrem appellat, et deinde dilatum propterea dicit concilium, quod, absente illo propter invaletudinem, existimatum sit nihil posse definiri. Epistola autem sic se habet petita ex codice Vaticano ms. apud Baronium anno 419, § 20.

93 Sancto ac venerabili Patri Paulino episcopo.

Tantum fuit apud nos certa scientia (Al. sententia) nihil ab his sacerdotibus qui ad synodum convenerat posse definiri, cum Beatitudo tua de corporis inæqualitate causata, itineris non potuit injuriam sustinere. Et propter absentiam sancti viri non quidem obtentura; interim tamen vitia gratulantur, cum prava et vetus ambitio et cum benedicto viro sanctæque vitæ diu velit habere certamen, ut contra hæc apostolicæ institutionis bona de præsumtis per vim parietibus existimet confidendum. O vere digna causa quam non nisi coronæ tuæ beata vita designat! Dilatum itaque iudicium nuntiamus, ut divina præcepta ex venerationis tuæ ore premantur, qui ea secutus implesti: nec potest alius eorum præceptorum lator existere, quam qui dignus apostolicis disciplinis est approbatus. Specialiter itaque, domine sancte, merito venerabilis pater, justus Dei famulus, divinam opus, contento labore, tributum hoc nobis visitationis tuæ, si ita dicendum est, munus indulge: ut postpositis omnibus, quantum temperantia his et tranquillitas suffragantur, synodo profuturus, sine intermissione, etiam desideriis nostris et benedictioni quam cupimus, te præstare digneris.

An Paulinus ad concilium pergere statuerit plane ignoramus: verum illud iter non suscepit, siquidem septimo idus Aprilis: ^e totum negotium alio modo consumtum est.

ANNO CHRISTI 421 VEL 424.

2. Ab anno 319 de S. Paulino nihil historiæ profuturum est usque ad annum 421, quo S. Augustinus ^f ad eum per presbyterum Candidianum misit librum de *Cura gerenda pro mortuis*. Eum prolixum fecit Augustinus amore diutius loquendi cum Paulino, illumque scripsit circa annum 421 vel non serius anno 424. Paulinum obsecrat Augustinus ut rescribere dignetur quomodo hunc librum acciperet. Ad hæc tempora convenit referre commercium quod Paulino cum Lerinensibus monachis et solitariis intercessit. Data est autem hæc epistola ^g a Paulino jam episcopo Nolano

^a Baron. an. 419, § 20. ^b Ibid., § 24. ^c Ibid., § 49. ^d Ibid., § 20. ^e Ibid., § 56. ^f Aug. lib. de Cura gerenda pro mortuis, c. 4 et 18. ^g Paulin. ep. 51. ^h Chifflet., p. 61. ⁱ Paulin. ep. 51, n. 2. ^j Ibid., n. 1. ^k Ibid., n. 3. ^l Ibid., n. 1. ^m Ibid., n. 2. ⁿ Ibid., n. 5. ^o Chiff. p. 215, c. 54. ^p Cran. de Obitu S. Paulin., n. 4.

A ad Eucherium nondum episcopum, cum adhuc Lerinensibus præcisset S. Honoratus abbas, qui anno 426 ad Arelatensis Ecclesiæ episcopatum assumtus est. Nemo nescit S. Honoratum, abdicata seculi vanitate, in insulam Lerinum in ora provinciæ maritima secessisse, ibique monasterium fundasse, quod deinde celeberrimum factum est. S. Eucherius, postea Lugdunensis antistes, ^h cum Paulinum in eodem vitæ instituto fuisset imitatus, cum Galla conjuge pariter in Lerum insulam recessit, quæ hodie S. *Margaritæ insulæ* vulgo nuncupatur Lerino proxima, brevi interjecta maris rupe. Hinc ⁱ quosdam ad Paulinum visitandum misit Eucherius, qui quidem cum divina gratia sibi invicem innotuissent, connexi sunt per viscera caritatis Christi. Per hosce viros ab Eucherio missos locum habitationis illius simul et venerabilis Honorati agnovit Paulinus: unde conjici potest Honoratum in Ecclesia nondum celebrem tunc fuisse. Epistola, quam haud dubiè S. Paulinus tunc temporis ad Eucherium direxit, intercidit. An ad Honoratum tunc scripserit nobis compertum est. Verum Honoratus ^j anno insequenti S. Eucherii exemplo provocatus tres religiosos de sancto congregationis suæ numero ad Paulinum visitandum misit. Eorum profectionem ignoravit ^k Eucherius, **94** itaque per hanc opportunam occasionem Paulino nobis rescripsit.

B Quomodo tamen is se haberet sollicitè ab his sciscitatus est Paulinus, et per hanc Lerinensium thona chorum opportunitatem ^m Eucherio plenas affectionis et amoris litteras misit, in quibus eum obsecrat ut si deinceps ⁿ opportunam et per hujusmodi tabellarios occasionem Deus donaverit, rescribere impigrum non habeat, ut solummodo pro gratia familiari se invicem consolentur, cum ceterum de animi illius piissima affectione minime dubitaret. Paucis abhinc annis Chiffletii cura ex duobus mss. codicibus in lucem prodiit hæc epistola, quam merum Paulinum sapere nemo non fatebitur qui genium ejus et ingenium norit: illam Paulinianis epistolis addidimus. Eam Eucherio et Gallæ ejus uxori inscribit Paulinus, et tamen nec in titulo nec in epistola usquam Therasiæ meminit: quod jam tunc eam vita fuisse functam non leve est argumentum; et decessisse Paulino Therasiam ex eo conficitur, quod S. Paulini ultimam ægritudinem atque obitum describens ^o Uranius, nihil de Therasia commemorat; cui certe, si tum adhuc illa vixisset, ex more bene precatus fuisset Paulinus, et aliquid carissimæ ex conjuge sorori superstiti in posterum commendasset.

ANNO CHRISTI 451.

CAPUT LIH.

Sancti Paulini extremus morbus et obitus.

1. Ad Paulini tandem obitum veniamus, cujus narrationem fecit oculatus testis. Jamdiu ^p Paulinus

de hoc mundo ad cœleste habitaculum evolare cupiebat ut ibi cum sanctis haberet mansionem, cum ^a gravissimo lateris dolore gravatus, et in extremis positus, ex superfluo archiatrorum mandato ustionibus multo magis fatigatus est. Triduo ante illius obitum ^b duo ad eum episcopi visitandi studio convenerunt, S. Symmachus, et benedictus Acindynus (ut Chiffletius ^c ingeniosa sane conjectura restituit ex lectione ms. codicis Medicæi, cum in vulgatis antea legeretur *Benedictus Hyacinthinus*). Cum autem ^d nec sancti Symmachi nec benedicti Acindyni sedes expresserit Uranius, conjectura est eos e vicinia advenisse, ac fuisse fortassis sanctum Symmachum episcopum Capuanum, cujus nomine plures exstant ecclesiæ in civitate et provincia Capuana, et cujus solemnitas ad xi kalendas Novembris adscripta est in veteri calendario Capuano; quo autem ille potissimum vixerit tempore penitus ignoramus. Duo isti presules ^e Paulinum in extremis laborantem convenerunt, cum jam de salute ejus omnes desperassent. Ita ^f tamen in eorum adventu recreatus atque refectus est Paulinus, ut oblita omni carnali infirmitate, totum se eis spiritalem atque angelicum exhiberet. Jussit ^g sibi ante lectulum suum sacra vasa et ornamenta ecclesiastica exhiberi, et una cum sanctis episcopis obtulit Deo sacrificium; simulque et eos quos pro disciplina ecclesiastica a communione sacrorum mysteriorum extorres **95** esse præceperat, ad pacem pristinam revocavit. ^h Et cum hæc omnia sanctus episcopus lecto atque perfecto ordine celebrasset, subito clara voce interrogare cepit ubi essent fratres sui? Tunc unus ex circumstantibus, qui putavit quod episcopos qui tunc aderant quæreret, ait illi: *Ecce hic sunt fratres tui*. At ille: *Sed ego nunc fratres meos Januarium atque Martinum dico, qui modo mecum locuti sunt, et continuo ad me venturos se esse dixerunt*. Itaque animadvertenter circumstantes quod ⁱ qui tantum in virtute per multiplicata gratiarum spiritualium carismata resplenduit, meruit ut in obitum suum priusquam spiritum redderet, hosce duos illustrissimos corporeis oculis contempleretur episcopos; quorum prior erat ^j S. Januarius, Beneventi episcopus et martyr circa annum 505, qui Neapolitanæ urbis Ecclesiam tunc reliquiis suis illustrabat; alter vero S. Martinus tunc Turonensis antistes, vir per omnia apostolicus, Ecclesiæ Gallicanæ illustre decus et ornamentum. Deinde visum est quod Paulinus, licet ætate provæctior, non minus in pauperes beneficus esset et liberalis. A presbytero enim ^k Posthumiano, qui forte ipse est Posthumianus, cujus semel et iterum meminimus, commonitus quod pro vestimentis quæ pauperibus erogata fuerant quadraginta solidi deberentur, leviter subridens ait ad Posthumianum: *Securus esto, fili, crede mihi quia non deerit qui debi-*

tum pauperum solvat. Et ecce, non longa interposita mora, ingressus est quidam presbyter de Lucania partibus veniens, missus a sancto episcopo Exsuperantio et a viro clarissimo fratre ejus Ursatio, qui ei per ipsum muneris gratia quinquaginta solidos miserunt: quibus acceptis, Paulinus gratias Deo egit quod non dereliquisset sperantem in misericordia ejus. De his autem quinquaginta solidis ipse presbytero, qui eos exhibuerat, manu sua duos dedit; reliquos vero negotiatoribus qui vestimenta pauperibus dederant, reddi mandavit. Cum autem jam ^l nox diei successisset, usque ad mediam noctem paululum quieti concessit, nec ultra potuit somnum capere, crudescente lateris dolore excitatus, et archiatrorum ustionibus fatigatus. Una antequam lucesceret hora **B** vir sanctus, ut solebat, omnes excitavit et matutinum officium ex more et ordine celebravit. Facta autem die presbyteris et diaconis atque omnibus clericis pacem hereditariam exemplo Dominico prædica- vit, dein tacitus usque ad vesperum perduravit. Tunc vero lucernariæ devotionis tempus agnoscens, extensis manibus, lenta licet voce dixit, *Paravi lucernam Christo meo*. Deinde facto aliquandiu silentio, ^m circa horam decimam aut undecimam in nocte, omnibus qui aderant sollicitè vigilantibus, subito cellula ejus tam ingenti terræ motu concussa est, ut hi qui lectulo ejus assistebant exterriti atque turbati ad orationem se cuncti jactaverint, ⁿ nihil tamen scientibus his qui pro foribus consistebant: neque enim publicus ille in tota domo, sed privatus in cellula fuerat terre motus, qui presagiebat quanto dolore omnes in hujus sancti obitu essent afficiendi.

2. Ille vero Deo debitum ^o spiritum exhalavit angelicis susceptum manibus. Porro ubi ad beata cœli gaudia felix anima evolavit, ^p ita niveo candore vultus ejus et totum corpus affectum est, ut omnes qui aderant inter **96** singultus et lacrymas benedicerent Dominum. Ejus vitam ex merito mortis omnes agnovere, cujus et mortem de conversatione vite probaverunt. Ecce ^q quid tribuit eleemosyna; ecce qualem mortem concedit, et quales thesauros sanctis suis, qui eum in pauperibus diligunt, Deus indulget; non ita avaritiæ malo inhiantibus. Nolæ ^r in æde basilicæ S. Felicis 451 ^a decimo kalendas Julii glorioso fine defunctus est. Ad hanc diem in omnibus ^s Martyrologiis consignata est ejus memoria, et illius festivitatem ipsa die celebrat Ecclesia. In ejus obitu ^t totus pene orbis ingemuit, flere fideles et infideles. ^v Denique non solum Christiani, sed et Judæi atque pagani ingenti fletu, scissis vestibus, ad ejus exsequias convenerunt, et ereptum sibi patronum, defensorem, tutorem, una omnes voce planxerunt. In ^x basilica S. Felicis sepultus est, cui Dei gratias et dona accepta ut mediatori ac patrono semper retulerat, et cujus

^a Uran. de Obitu S. Paulin., n. 5. ^b Ibid., n. 1. ^c Chiff. p. 192. ^d Ibid., p. 195. ^e Uran. n. 1. ^f Ibid. ^g Ibid., n. 2. ^h Greg. Turon. de Glor. Confess., c. 107. ⁱ Uran. n. 2. ^k Ibid. ^l Ibid., n. 3. ^m Ibid. ⁿ Ibid. ^o Ibid. ^p Ibid., n. 10. ^q Greg. Turon. de Glor. Confess., c. 107. ^r Uran., n. 1. ^s Ibid., n. 12. ^t Baron. Martyrol. 22 Jul. ^u Uran., n. 4. ^v Ibid. n. 8. ^x Ibid., n. 1.

laudes tanta lætitia et magnificentia celebravit scriptis suis.

CAPUT LIV.

A Paulino jam vita functo ad cælos evocatur S. Johannes Neapolitanus episcopus. S. Paulini obitus historiam scribit Uranius.

1. Qui de Paulini obitu scripsit Uranius, ^a narrat apparitionem quæ anno Christi 432 post Paulini obitum proximo contigisse creditur. Tunc temporis ^b præerat Ecclesiæ Neapolitanæ episcopus nomine Johannes, qui de nocte ad quintam feriam in majori hebdomada somno sopitus vidit S. Paulinum, ^c ut ipse Johannes retulit, angelica dignitate vestitum atque ornatum, favum mellis candidissimum in manu tenentem, ac dicentem sibi: *Frater Johannes, quid hic facis? solve vincula tædiorum tuorum, et jam ad nos veni: hæc enim esca, quam in manu teneo, apud nos abundat.* Hæc cum dixisset, Johannem episcopum complexus est, et immisit in os ejus partem favi illius; cujus dulcedinem atque odorem Johannes ita concupivit, ut si illi in ipsa revelatione potestas fuisset, S. Paulini pedes quos tenebat amplexos nullatenus dimisisset. Statim a somno excitatus est, et eadem die, id est quinta feria, sanus dominicæ cænæ solemnitatem celebravit, et juxta consuetudinem suam clericis et pauperibus cœnam apposuit: sexta vero feria orationi vacavit. Sabbato autem secunda hora diei, id est circa septimam matutinam, ad Ecclesiam lætus processit, et ascenso tribunali ex more populum salutavit, pacem eis prænuntians; resalutatusque a populo, orationem dedit, et collecta oratione spiritum exhalavit. Hac tamen die et sequenti nocte solito more peractum est divinum officium. Postera autem, dominicæ Resurrectionis die, illuminatis lampadibus cum ingenti neophytorum pompa, prosequente etiam multitudine populorum usque ad sepulcrum, gloriosam atque laudabilem sepulturam adeptus est. Johannes ^e ille inter Neapolitanos episcopos decimus quartus sedisse fertur. De eo nihil legitur, nisi quod Marciano prope Puteolos ^d sublatum S. Januarii corpus Neapolim transferri jussit, quod in eo ⁹⁷ oratorio manu sua condidisse fertur, in quo et ipse post mortem humatus est: quam tamen translationem certissimam asserere non audeo. Ex hac Ecclesia in aliam hujusce sancti corpus iterum translatum fuisse dicitur. Baronius ^e observat Neapoli ^D plures ecclesias S. Johannis nomine Deo dicatas esse: quod autem harum nulla Johannis episcopi, sed omnes S. Johannis Baptistæ nomine nuncupentur, id injuria temporum factum putat et veterum moni-

mentorum inopia, ut hujus ecclesiæ dictæ S. Johannis, sortitæ sint nomen S. Johannis Baptistæ: cujus quidem rei et aliis in locis alia invenimus exempla. Constat eum sabbati sancti die, ^f qui anno 432 erat secundus Aprilis, ex hac vita migrasse; cur autem in diem vigesimam secundam mensis Junii Paulino sacram translatus sit natalis ejus, ignorare se fateatur ^g Baronius.

2. S. Paulini ^h episcopi Nolani corpus Romæ in ecclesia S. Bartholomæi nunc asservari dicitur. Statim atque mortuus est S. Paulinus, ⁱ ejus vitam versibus illustrare instituit Pacatus: quod an fecerit incertum est, nullus enim hujusce operis meminit; imo S. Gregorius ^j Turonensis nihil de S. Paulini vita se legisse dicit. Pacatum vero, quem nobilitatis titulo ^k ornat Uranius ^l vel huic laicum et genere nobilem, ex Gallia Christianum, et probatum illo ævo poetam fuisse colligi potest, qui originem duxit a Latino Pacato claro sane oratore, qui Theodosio imperatori anno 389 Romæ panegyricum dixit post Maximi tyranni interitum. De illo unum certo scimus, ¹ eum scilicet rogasse ⁹⁸ Uranium presbyterum ut sibi fideliter S. Paulini obitum referret, ^m cui interfuerat, ut ex sequentibus patet, *Vidimus quomodo tollitur justus, etc.,* ⁿ omnes una nobiscum voce planxerunt. Hanc igitur narrationem composuit Uranius, eamque Pacato inscripsit, quem ^o dominum illustrem, in Christo venerabilem, et ^p filium carissimum appellat. Eum adhortatur ^q ut præclari operis munus acceleret, ut quia navigare disponebat, hujus operis lectione perutili frueretur ^r antequam transfretaret. Cum narrationem suam ordiatur Uranius ab acceSSIONE duorum episcoporum qui ad Paulinum visitandum triduo ante illius obitum convenere, ex utriusvis clero, non Nolantæ Ecclesiæ fuisse videtur. Quidam ^s autem eundem ipsius esse Uranium a quo se tota æstate circa annum 400 Delphini litteras frustra expectasse testatur Paulinus ^t epistola decima nona, ex quo tempore forte probabilem se exhibuit sancto viro qui, propter dilatam epistolam, de eo ad Delphinum ^u aspera verba fecerat. Scriptum illius a priscis Patribus fuit celebratum, cujus fragmentum ^v refert Gregorius M.; et de Paulini transitu magnam penes se lectionem habuisse indicat Gregorius ^x Turonensis, in qua de sanctorum Januarii et Martini apparitione fit mentio; Isidorus ^y vero de S. Paulini obitu historiam Uranii commemorat. De iis quæ huic Uranii narrationi aut adjicere, aut adimere, quibusdam placuit, egregie disputat Chiffletius in Paulino illustrato.

^a Uran. n. 11, et Chiff. p. 214, 215. ^b Uran. n. 11. ^c Paul. Chiff. p. 198. ^d Gall. Pouzzol. ^e Baron. Martyrol. 22 Jun. ^f Chiff. p. 215. ^g Baron. Martyrol. 22 Jun. ^h Baron. ibid. ⁱ Uran. in tit. et n. 12. ^j Greg. Tur. de Glor. Confess., cap. 107. ^k Uran. in tit. ^l Uran. in præfat. et n. 12. ^m Ibid., n. 4. ⁿ Ibid., n. 8. ^o Uran. in præf. ^p Ibid., n. 4. ^q Ibid., n. 12. ^r Chiff. p. 192, et Baron. Martyrol. 22 Jun. ^s Paulin. ep. 19, n. 1. ^t Ibid., n. 2. ^u Greg. M. Dial. I, iii, cap. 12. ^v Greg. Turon. de Gl. Confess., cap. 107. ^x Isid. Hispal. lib. de Scriptor. eccl., c. 4. ^y Chiff. p. 179, 180, 197 et 200.

EPITOME VITÆ S. PAULINI.

99—100 Paulinus, qui et Pontius Meropius. A scopis, clericis ac monachis invisitur. Cap. 26, Cap. 1, n. 1.

Ex senatoribus tum paterno tum materno genere Romanis. Ibid., n. 2.

Patre Paulino. Ibid., n. 3.

Burdigake in Aquitania natus. Anno Christi exeunte 353, aut ineunte 354. Ibid. et cap. 23.

Ab Ausonio rhetoricis et poeticis artibus institutus. Cap. 2, n. 2.

Consul suffectus est, non ordinarius. Cap. 3, n. 2. Dives valde. Cap. 1, n. 3.

Therasiam piam et locupletem duxit uxorem. Cap. 3, n. 1.

Cujus hortationibus sanctorumque episcoporum et presbyterorum suffragiis, ad Christum conversus est ætatis anno 56. Anno exeunte 389. Cap. 4, n. 2 et 3; B et cap. 5, n. 2.

A Delphino Burdegalensi episcopo baptizatus. Cap. 5, n. 2.

In Hispaniam cum piissima conjuge Therasia secessit. Incerto anno, certe ante 390. Ibid., n. 1.

Ibi quatuor completos annos commoratus ex ea suscepit filium qui sub octavum ab ortu diem defunctus Compluti sepultus est. Exeunte 389. Cap. 6, n. 3.

Paulinus se Deo dicat et consecrat, ac monasticam vitam amplectitur. Cap. 7, n. 2.

Predia vendit, et pecuniam pauperibus erogat. Anno 392. Cap. 8, n. 1 et 2.

Barcinone facto multitudinis impetu a Lampio presbyter ordinatur invitus die dominica Nativitatis Christi, ætatis anno 40. Anno exeunte 393. Cap. 15, n. 1 et 2.

Ex Hispania in Italiam venit, et Florentiæ peramanter exceptus est ab Ambrosio, qui illum clero suo adscribere voluit, ut etsi diversis in locis degeret, tamen Mediolanensis Ecclesiæ presbyter censeretur. Anno Christi 394, post Pascha. Cap. 17, n. 1.

Hinc Romam se contulit, ubi dum honorifice exceptus est a populo et proceribus viris. Siricii papæ et quorundam Romanæ Ecclesiæ clericorum sensit iravidiam. Ibid., n. 2.

Quamobrem paucis post diebus Nolam se recipit, et ibi consistit una cum conjuge. Anno 395. Ibid.

In morbum incidit, et ab Africæ et Campaniæ epi-

scopis, clericis ac monachis invisitur. Cap. 26, n. 1.

Sanctissimo Capuanæ Ecclesiæ presbytero Basilio magna vi ereptam domum restitui impetrat. Cap. 31, n. 1 et 2.

In Paulini gratiam scribit Anastasius papa ad episcopos Campaniæ. Anno 398. Cap. 32, n. 3.

Gravi et diutino morbo laborat Paulinus. Anno 399. Cap. 35.

A Niceta Dacorum episcopo et a Melania seniore invisitur. Anno 402. Cap. 41, n. 1 et 2.

Basilicas Nolæ ædificat. Cap. 42 et 43.

Item Fundis ecclesiam construi jubet. Anno 403. Cap. 44.

Ipsius frater moritur. Cap. 45, n. 3.

Paulinus Nolæ creatur episcopus, ætatis anno 56. Anno exeunte 408. Cap. 50, n. 1.

Nola a Gothis capta, nihil mali Paulino illatum est. Anno 410. Cap. 51, n. 2.

Apud eum se recipiunt Paulini duo, unus presbyter, alter laicus. Ibid., n. 4.

Ad Synodum Ravennam ab imperatore invitatur, ut Romanæ Ecclesiæ schisma componat. Anno 419. Cap. 52, n. 1.

Gravissimo laterum dolore correptus a duobus episcopis invisitur triduo ante obitum. Anno 431, mense Jun. Cap. 53, n. 1.

Cum quibus ante lectulum suum offert Deo sacrificium. Ibid., n. 1.

Ad Ecclesiæ communionem revocat a sacris mysteriis extorres. Ibid.

Postridie cum suis matutinum persolvit officium. Ibid.

Et data pace omnibus Ecclesiæ suæ clericis. Ibid.

Circa horam decimam in nocte cubiculum in quo jacebat terræ motu contremuit. Ibid.

Ac paulo post animam Deo reddidit, ætatis anno 78. Anno 431, 22 Jun. Ibid., n. 2.

Niveo candore vultus ejus et totum corpus resplenduit. Ibid.

Pagani ac Judæi ingenti fletu et scissis vestibus ad ejus exsequias una cum Christianis convenerunt. Ibid.

Nolæ in basilica S. Felicis sepultus est. Ibid.

Ad cœlos ab eo evocatur S. Joannes Neapolitanus episcopus. Anno 432. Cap. 54, n. 1.

S. PAULINI ELOGIA

EX VARIIS SCRIPTORIBUS AD MSS. CODICES RECOGNITA

101 AUSONIUS, EPIST. 20 AD PAULINUM.

(Illud fragmentum recognitum ad ms. Marlang. et edi. D Grav. Lugd. Poelm. Toll. et Vinet.)

Paulino Ausonius. Metrum sic suasit, ut esses

Tu prior, et nomen prægrederere meum.

Quamquam et Factorum titulo prior, et tua Romæ

Præcessit nostrum sella curulis ebur.

Et quæ jamdudum tibi palma poetica pollet,

Lemnisco ornata est, quo mea palma caret:

Longævæ tantum superamus honore senectæ.

Quid refert? cornix non ideo ante cycnum.

Nec quia mille annos vivit Gangeticus alcs,

Vincit centum oculos regie ^a pavo tuos.
Cedimus ingenio quantum præcedimus ævo.
Assurgit Musæ nostra Camœna tuæ.
Vive, vale, et totidem venturos ^b congere Janos,
Quot tuus aut noster conseruere patres.

AUSONIUS, EPIST. 21 AD PAULINUM.

(Hæc fragmenta collata ad eosdem codices.)

lambe Parthis, et Cydonum spiculis,
lambe pinnis alitum velocior,
Padi ruentis impetu torrentior,
Magna sonoræ grandinis vi densior,
Flammis corusci fulminis vibratior;
Jam nunc per auras, Persei talaribus,
Petasoque ditis Arcados vectus vola...
Paulini adusque mœnia, Ebromagum loquor.
Et protinus jam si resumitis viribus,
Alacri refecti corporis motu viget,
Salvere iussum mox reposece mutuam...
Dic et, valere; dic, avere te jubet
Amicus, et vicinus, et fautor tuus,
Honoris auctor, altor ingenii tui;
Dic et magister, dic Parens, dic omnia
Blanda atque sancta caritatis nomina.
Aveque dicto, dic vale, et actutum redi...
Aliquid reportans interim munusculi
De largitate musici promptarii.

AUSONIUS, EPIST. 23 AD PAULINUM.

(Recensita sunt hæc fragmenta ad mss. codices Lugd.,
Poelm., Reg. et edd. Bad., Grav., Lud., Poelm., Schot.,
Toll. et Vinet.)

Discutimus, Pauline, jugum quod certa fovebat
Temperies: leve quod positum, et tolerabile junctis,
Traclabat paribus concordia mitis habenis...

Cedebat Pylades: Phrygii quoque gloria Nisi

102 Jam minor, et promissa obiens vadimonia
[Damon...

Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura, et auratus trabæ velavit amictus,
Non decet insidiis peregrinæ cedere Divæ.
Quid queror, Boique insector crimina monstri?
Occidui me ripa Tagi, me Punica lædit
Barcino, me bimaribus juga nunguida Pyrenæi...
Agnoscisne ^a tuam Ponti dulcissime culpam?...
Ne sparsam, raptamque domum, lacerataque centum
Per dominos veteris Paulini regna fleamus:
Teque vagum toto quam longa Hispania tractu.
Immemorem veterum peregrinis fidere amicis.
Accurre o nostrum decus, o mea maxima cura:
Votis, ominibusque bonis, precibusque vocatus
Adpropera.

AUSONIUS, EPIST. 24 AD PAULINUM.

(Collata sunt hæc fragmenta cum codicibus supra notatis,
et præterea cum ms. Voss.)

Proxima quæ nostræ fuerat querimonia chartæ,

^a Quidam codices, *pave*.

^b Codd. quidam, *consere*.

^c Edd. quidam codd., *tuas... musas*.

^d Ita ms. Reg. et edd. codd. Bad., Lugd., Toll. et

A Credideram quod te, Pauline, inflectere posset,
Eliceretque ^e tuam blanda objurgatio vocem.
Sed tu, juratis velut alta silentia sacris
Devotus teneas, perstas in lege tacendi.
Non licet? anne pudet?...
Si prodi, Pauline, timés, nostræque vereris
Crimen amicitiae, Tanaquil tua nesciat istud.
Tu contemne alios, nec dedignare parentem
Adfari verbis. Ego sum tuus altor, et ille
Præceptor primus, ^d primus largitor honorum,
Primus in Aonidum qui te collegia duxi.

AUSONIUS, EPIST. 25 AD PAULINUM.

(Recognita sunt hæc fragmenta ad mss. codices Lugd.,
Mariang., Reg. et ad 7 edd. supra notatos.)

Quarta tibi hæc notos detexit epistola questus,
Pauline, et blando residem sermone lacessit;
B Officium sed nulla pium mihi pagina reddit...
Vertisti, Pauline, tuos dulcissime mores...
Ergo meum, patriæque decus, columenque ^e senatus,
Bilbilis, aut hærens scopulis ^f Calagurris habebit?
Aut quæ detectis juga per scruposa ruinis
Arida, torrentem Sicorim despectat Ilerda.
Hic trabeam, Pauline, tuam, Latiamque curulem
Constituisti, patriosque istis sepelibus honores?

PRUDENTIUS, LIB. I CONTRA SYMMACHUM.

Non Paulinorum, non Bassorum, dubitavit
Prompta fides dare se Christo, stirpemque superbam
Gentis patriæ venturo attollere seculo.

103 HIERONYMUS, EPIST. 13 AD PAULINUM.

C (Collata cum ms. codice Victorino et editione Moguntina
an. 1470.)

Bonus homo de bono thesauro cordis profert ea
quæ bona sunt, et ex fructibus arbor cognoscitur.
Metiris nos virtutibus tuis, et parvos magnus extol-
lis; ultimamque partem convivii occupas, ut patris-
familias iudicio proveharis. Quid enim in nobis, aut
quantulum est, ut doctæ vocis mereamur præcon-
ium; ut illo ore quo religiosissimus princeps defen-
ditur, humiles nos modicique laudemur? Noli igitur,
frater carissime, annorum nos æstimare numero:
nec sapientiam canos reputes, sed canos sapientiam:
Salomone testante, *Cani hominis, prudentia ejus*, etc.
Denique et tu audita sententia Salvatoris: *Si vis per-
fectus esse, vende omnia quæ habes, et da pau-
peribus, et veni, sequere me*, verba vertis in opera, et
nudam crucem nudus sequens, expeditior et levior
^e scandis scalam Jacob. Tunicam mutas cum animo:
nec pleno marsupio gloriosas sordes appetis; sed
puris manibus et candido pectore, pauperem te et
spiritu et operibus gloriaris... Librum tuum, quem
pro Theodosio principe prudentem ornateque com-
positum transmisisti, libenter legi, et præcipue mihi
in illo subdivisio placuit: cumque in primis partibus

^e Ms. Mariang., *senati*.

^f Sic mss. Lugd. et Reg. cum edd. Poelm. Edd. 4,
Calagurris.

^g Ms. Vict. cod. cum ed. Mogunt. an. 1470, *ascendit*.

vincas alios, in penultimis te ipsum superas. Sed et ipsum genus eloquii pressum est, et nitidum; et cum Tulliana a luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim, ut quidam ait, oratio, in qua tantum verba laudantur. Præterea magna est rerum consequentia, et alterum pendet ex altero. Quidquid assumpseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius, qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, et utilitatem legum futuris seculis consecrasti. Macte virtute: qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris? O si mihi liceret istiusmodi ingenium, non per Aonios montes et Heliconis vertices, ut poetæ canunt, sed per Sion et Ithabirium, et Sina excelsa b ducere; si contingeret docere quæ didici, et quasi per manus mysteria tradere Scripturarum, nasceretur nobis aliquid quod docta Græcia non haberet.... Si haberes hoc fundamentum (*divinas nempe Scripturas*); immo si quasi extrema manus c operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque latinus tuis haberemus voluminibus. Tertullianus creber est in sententiis, sed difficilis in loquendo. Beatus Cyprianus, instar fontis purissimi, dulcis incedit, et placidus est; et cum totus sit in d exhortatione virtutum, occupatus e persecutionum angustiis, de Scripturis divinis nequaquam disseruit. Inclito Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit eloqui non potest. Lactantius quasi quidam fluvius eloquentiæ Tullianæ, utinam tam nostra f confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit. Arnobius 104 inæqualis et nimis est, et absque operis sui partitione confusus. Sanctus Hilarius Gallicano cothur. c attollitur; et cum Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione e simpliciorum fratrum procul abest. Taceo de ceteris vel defunctis, vel etiam adhuc viventibus, super quibus in utramque partem post nos alii judicabunt. Ad te ipsum veniam, symmystem, sodalem meum et amicum; amicum, inquam, meum, antequam notum: et precabor ne assentationem in necessitudine suspiceris: quin potius vel errare me existimato, vel amore labi, quam amicum adulatione decipere. Magnum habes ingenium, et infinitam sermonis suppellectilem: et facile loqueris, et pure; facilitasque ipsa et puritas, mixta prudentiæ est, capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiæ et eloquentiæ si accederet vel studium, vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum; b et ascendentem cum Jacob tecta Sion canere in domatibus quod in cubilibus cognovisses. Accingere, quæso te, accingere. Nihil sine magno labore vita dedit mor-

a Ms. Vict., *eluceat*.

b Ms. codex Vict. cum ed. Mog., *ducerem Scripturarum*.

c Idem codices, *in tuo opere duceretur*.

d Sic emendavimus ex ms. codice Vict. et ed. Mogunt. Ante erat, *exercitatione*.

e Ms. Vict. et ed. Mog., *persecutionis*.

f Ms. Vict., *firmare*.

g Ms. codex Vict., *simplicium*.

h Addita particula *et* ex ms. codice Vict. et edit

talibus (*Horat. Sat. pr. lib. 1*). Nobilem te Ecclesia habeat, ut prius senatus habuit. Præpara tibi divitias, quas quotidie eroges, et numquam deficiant; dum viget ætas, dum i nondum canis i spargitur caput, antequam *subeant morbi, tristicque senectus; et labor, et k diræ rapiat inclementia mortis* (*Virgil.*). Nihil in te mediocre esse contentus sum, totum sumum, totum perfectum desidero.

HIERONYMUS, EPIST. 54 AD JULIANUM.

Nec est quod excuses nobilitatem et divitiarum pondera. Respice sanctum virum Pammachium, et ferventissimæ fidei Paulinum presbyterum; qui non solum divitias, sed seipsos Domino obtulerunt: qui contra diaboli tergiversationem, nequaquam pellem pro pelle, sed carnes, et ossa, et animas suas Domino consecrarunt: qui te et exemplo et eloquio, id est, et opere et lingua possunt ad majora perducere. Nobilis es? et illi; sed in Christo nobiliores: dives et honoratus? et illi; immo ex divitiis et honoratis pauperes et inglorii; et idcirco ditiores, et magis incliti, quia pro Christo pauperes et inhonorati.

HIERONYMUS, EPIST. 103 AD PAULINUM.

(Hæc fragmenta recognita sunt ad mss. codicem Vict.)

Frater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit et suavissimas litteras, quæ a principio amicitiarum fidem probatæ jam fidei et veteris alacritatis præferebant. Vera enim illa necessitudo est, et Christi glutino copulata quam non utilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola et palpans adulatio, sed Dei timor, et divinarum Scripturarum studia conciliant. Habes hic antantissimum tui fratrem Eusebium, qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicavit; referens 105 honestatem morum tuorum, contemptum seculi, fidem amicitiae, amorem Christi: nam prudentiam et eloquii venustatem, etiam absque illo ipsa epistola præferebat.

AMBROSIIUS, EPIST. 30 (ALIAS 36) AD SABINUM.

(Collata ad mss. codices Gemeticensem 500 annor., Pratell. 900, Vindob. in. 760, S. Michael. in Monte Tumbæ 400, et Misericord. Dei 600 annor.)

Paulinum splendore generis in l partibus Aquitanicæ nulli secundum, venditis facultatibus, tam suis quam etiam conjugalibus, in hos sese induisse cultus ad fidem comperi, ut ea in pauperes conferat quæ redegit in pecuniam; et ipse pauper ex divite factus, tamquam deoneratus gravi sarcina, domui, patriæ, cognationi quoque valeat, quo impensius Deo serviat. Elegisse m autem secretum affirmatur Nolanæ urbis, ubi tumultum fugitans, ævum exigit. Matriona quoque virtuti et studio ejus proxime accedit, neque

Mogunt.

l Ms. Vict. et ed. Mog., *dum adhuc non*.

j Ms. codex Vict., *aspergitur*.

k Ms. Vict. et ed. Mog., *duræ*.

l Ita mss. codices Pratellensis, Gemeticensis, Vindocinensis, Michaelinus in monte Tumba, et Mis-Dei; nec ullus præfert lectionem Baronii in Annalibus. Ante erat, *in Aquitania*.

m Addita particula *autem* ex mss. codicibus quatuor.

a proposito viri discrepat : denique transcriptis in A aliorum jura suis prædiis virum sequitur ; et exiguo illic conjugis contenta cespite, ^a solatur sese religionis et ^b caritatis divitiis. Soboles eis nulla, et ideo meritorum posteritas desiderata. Hæc ubi audierint Proceres viri, ^c quæ loquentur? Ex illa familia, illa prosapia, illa indole, tanta præditum eloquentia migrasse a senatu ; interceptam familiæ nobilis successionem ; ferri hoc non posse. Et cum ipsi capita et supercilia sua radant siquando Isidis suscipiunt sacra ; si forte Christianus vir attentior sacrosanctæ religioni, vestem mutaverit, indignum facinus ^d clamant. Equidem doleo tantam esse in mendacio observantiam, in veritate negligentiam, ut confundantur plerique attentiores ad sacrosanctam religionem videri, non considerantes vocem dicentis : *Qui me confusus fuerit coram hominibus, ^e confundar et ego cum coram Patre meo qui est in cælis.*

AUGUSTINUS, EPIST. 26 (AL. 39) AD LICENTIUM.

(Recohitum est hoc fragmentum cum ed. Bened. ad 23 mss. codices et edd. quatuor.)

Vade in Campaniam, discite Paulinum, egregium et sanctum Dei servum, quam grandem fastum seculi hujus, tanto generosiore, quanto humiliore cervice incunctanter excusserit ; ut eam subderet Christi jugo, sicut subdidit : et nunc, illo moderatore itineris sui, quietus et modestus exultat. Vade, discite quibus opibus ingenii, sacrificia laudis ei offerat, refundens illi quidquid boni accepit ex illo ; ne amittat omnia, si non in eo reponat a quo hæc habet.

AUGUSTINUS, EPIST. 27 (AL. 38) AD PAULINUM.

(Hujus epistolæ fragmenta colata sunt cum edit. Bened. ad 24 mss. cod. et edd. 4.)

O bone vir et bone frater, latebas animam meam : et ei dico ut toleret quod adhuc late oculos meos ; et vix obtemperat, immo non obtemperat.... Ne reprehendas, quæso, **106** sanctiore gravitate qua prævales, et dicas non recte me dolere quod adhuc et non noverim, cum animum mihi tuum, hoc est, et ipsum interiorem aspiciendum patefeceris. Quid enim si uspiam te vel in terræ tua civitate didicissem fratrem et dilectorem meum, et tantum in Domino ac talem virum, nullumne me dolorem sensurum fuisse arbitraberis, si non sinerer nosse domum tuam? Quomodo ergo non doleam quod nondum faciem tuam novi, hoc est, domum animæ tuæ, quam sicut meam novi? Legi enim litteras tuas fluentes lac et mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua quæris Dominum sentiens de illo in bonitate, ^f et afferentes ei claritatem et honorem. Legerunt fratres, et gaudent infatigabiliter et ineffabiliter tam uberibus et tam ex-

^a Sic emendavimus ex ms. Vindocinensi codice. Alii, *solabitur se.*

^b Editio Parisiensis, *simplicitatis.*

^c Ms. codex Vindoc. in margine per correctionem, *audierunt... quereantur.*

^d Ita repositum ex tribus mss. codicibus Genet. Pratell. et Mich. Alias, *appellant.*

^e Mss. codices Vindoc. Mis-Dei, et Mich., *confundam.*

^f Editi codices, *et afferens.* At mss. sexdecim, *et afferentes.*

cellentibus donis Dei, bonis tuis. Quotquot eas legentibus rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, et quam fragrat ex eis, dici non potest. Illæ litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut quæraris : nam et perspicabilem faciunt, et desiderabilem. Quanto enim præsentiam tuam nobis quodam modo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, et amari abs te cupiunt. Laudatur et benedicatur Deus, cujus gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut ventos et maria tibi placare dignetur. tendenti ad stabilitatem suam. ^g Videtur a legentibus ibi conjux, non dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redire in ossa viri sui : quam in tuam unitatem redactam et redditam, et spiritalibus tibi tanto firmioribus, B quanto castioribus nexibus copulatam, officiis vestra sanctitati debitis, in et uno resalutamus. ^h Ibi cedri Libani ad terram depositæ, et in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus inputrabiliter secant. Ibi gloria, ut acquiratur, contemnitur ; et mundus, ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, si ve etiam grandiusculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbixque secularis. Hæc atque hujusmodi suavissima et sacratissima spectacula litteræ tuæ præbent legentibus, litteræ illæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ caritatis. Quomodo nobis anhelant sitim tuam, et desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini? quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias C Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt, et ita serenæ sunt? Quid est, quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, cujus totus es? Si parum est, plus certe non habeo.... Fratres, non solum qui nobiscum habitant, et qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt, sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt, salutant, venerantur, desiderant germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. Non audeo petere ; sed si tibi ab ecclesiasticis muneribus vacat, ⁱ vides quid mecum sitiit Africa.

107 AUGUSTINUS, EPIST. 31 (ALIAS 34) AD PAULINUM ET THERASIAM.

D (Hujus epistolæ fragmenta recensita sunt ad ed. Bened. ad 25 mss. et edit. codices 4.)

Sanctos fratres Romanum et Agilæ, aliam epistolam vestram audientem voces atque reddentem, et suavissimam partem vestræ præsentix, sed qua vobis

^g Sic 21 mss. At vulgati habent, *ad stabilitatem suam dignetur. Ibi conjux excitatur, non dux,* etc.

^h Ita in mss. Vaticanis tribus et in sexdecim Gallicanis. In ms. uno Vaticano, *una mente resalutamus.* In prius editis, *uno ore salutamus.*

ⁱ Editi, *venias et videas quid mecum sentiit Africa.* At mss. codices carent his verbis, *venias et,* habentque, *vides quid,* etc., ac demum ex iis tres, *quid mecum sitiit :* quo verbo pulcre alludit Augustinus ad siccitatem Africæ, ut facit rursus in epist. 31 et 42.

visendis inhiaremus avidius, cum magna in Domino A
jocunditate suscepimus. Unde, aut quando, aut quomodo vel vos præstare, vel nos possemus exigere, ut nos de vobis tanta scribendo doceretis, quanta eorum ore didicimus? Aderat etiam, quod nulli chartæ adesse potest, tantum in narrantibus gaudium, ut per ipsum etiam vultum oculosque loquentium, vos in cordibus eorum scriptos cum ineffabili lætitia legeremus.... Sed quamquam jugum Christi per seipsum lene sit, et sarcina levis: tamen propter nostram asperitatem, atque infirmitatem, si quid me mordet hoc vinculum atque urget hoc onus, ineffabiliter mihi aliquanto vestræ præsentis solatio tolerabilius et portabilius redderetur, quos audio curis ejusmodi expeditiores liberioresque vivere. Quare non impudenter ego rogo vos, et postulo, et flagito, ut in B
Africam majore talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate laborantem venire dignemini. Scit Deus, quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel per nos vestrum propositum, vel undecumque fama prædicante didicerunt; sed etiam propter ceteros, qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus.... Aliud est enim, nolle incorporare quæ desunt, aliud, jam incorporata divellere. Illa velut cibi repudiantur, illa velut membra præciduntur. Hanc ergo Christi gloriam etiam oculis nostrorum hominum cupimus admoveri, in uno conjugio proposita utrique sexui calcandæ superbix, non desperandæ perfectionis exempla.... Adversus paganos te scribere didici ex fratribus; si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte ut legamus: nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, et adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus. Beatissimus frater Severus Milevitane antistes Ecclesiæ debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutatur. Fratres quoque omnes nobiscum Domino servientes, tam id faciunt, quam vos desiderant; tam vos desiderant, quam vos diligunt; et tam diligunt, quam estis boni.

AUGUSTINUS, EPIST. 80 (ALIAS 65) AD PAULINUM ET THERASIAM.

(Illud epistolæ fragmentum recognitum est cum edit. Bened. ad mss. 21 et eod. codd. 4.)

Nunc ergo quod soleo rogo, ut quod soletis faciat. Oretis pro nobis, ut videat Deus humilitatem nostram, et laborem nostrum, et dimittat omnia peccata nostra. Colloqui autem vobiscum talia cupio, si dignemini, litteris, qualia colloqui possemus, si coram vestris sensibus adessemus. Ecce, illam quæstiunculam, quam nuper proposueram, tamquam si præsens 108 præsentem inter dulces loquelas a obderem, plane Christiano intellectu et devotione solvisi b; sed nimis cursim et breviter: posset quippe ibi aliquanto diutius et uberius habitare gratia oris

a Edit. quidam codices, *objicerem*. At mss. plerique, *obderem*.

tui; si cum dixisses ita te in illo, quo feliciter uteris, loco perseverare decrevisse, ut si quid de te aliud Domino placuerit, ejus voluntatem præferas tuam, id ipsum aliquanto apertius explicares. Quoniam modo voluntatem Dei, quæ nostræ voluntati præponenda est, noverimus.

AUGUSTINUS, EPIST. 95 (ALIAS 250) AD PAULINUM ET THERASIAM.

(Hoc fragmentum collatum est cum edit. Bened. ad Vaticanum exemplar et ad edit. Lovan.)

Quæsi abs te prioribus litteris, qualisnam tibi videatur futura æterna vita Sanctorum. Sed bene mihi respondisti, etiam de præsentis vitæ statu adhuc esse utique consulendum.

AUGUSTINUS, EPIST. 149 (ALIAS 59) AD PAULINUM.

(Collata sunt hæc fragmenta cum edit. Bened. ad mss. codices 23 et edit. 4.)

Ut potui, non desui interrogationibus tuis, adjutus orationibus tuis, et ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cum enim interrogando disputas, et quæris acriter, et doces humiliter.... Non enim uberius fructu legit vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem.

AUGUSTINUS, EPIST. 186 (ALIAS 106) CONTRA PELAGIANOS AD PAULINUM.

(Fragmentum illud collatum est cum edit. Bened. ad mss. 6 et edit. 4.)

Oremus ergo pro illis, sancte Frater. Cernis quippe nobiscum quam malo errore teneantur. Fragrant enim epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus gratiæ ipsius dilector et confessor appares. Sed quod diu tecum ex hac re loquendum putavimus, primo quia jocundissimum est, fecimus; Quid enim debet esse jocundius, vel infirmis gratia qua sanantur, vel pigris gratia qua excitantur, vel volentibus gratia qua juvantur; deinde ut si quid nostra dispositione Deo adjuvante possemus, tua non fides, sed fidei contra tales adminiculetur assertio; sicut nos quoque in hanc facultatem tuæ germanitatis litteris adjuvamus. Quid enim uberius et veracissima confessione plenius, quam illud est in quadam epistola tua, ubi naturam nostram non mansisse ut condita est, sed vitiatam esse per illum generis humani patrem, humiliter deplorasti, dicens: *Pauper ego et dolens, qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam carnis sensibus et terrenis actibus refero, quomodo tibi audeo me pingere, cum celestis imaginis inficiator prober corruptione terrena? Utrumque me concludit pudor. Erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum: odi quod sum, et non sum quod amo.* 109 Sed quid misero mihi proderit odisse iniquitatem, et amare virtutem; cum id potius agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse discors mei et intestino bello distrahor, dum spiritus adversus carnem, caro adversus spiritum dimicet, et lex corporis lege peccati legem mentis impugnat? In-

b Hæc epistola non exstat.

felix ego, qui in me venenatum inimicæ arboris gustum nec Crucis ligno digessi. Durat enim mihi illud a per Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit? (Ex epist. Paulini ad Severum 30, al. 8). Et cetera, quæ de hac miseria multa b contextis ingeniscendo, exspectans redemptionem corporis tui; et nondum re, sed spe salvum te esse cognoscens. Sed fortassis tu alium in te transfigurasti, cum hæc diceres; nec aliquis de carne concupiscente adversus spiritum, quamvis e inon consentias, molestias importunas paterris, et odiosas... De orando autem, et gemitibus flagitando proficiendi ac recte vivendi adjutorio, c quæ tua non fervet epistola? Quid est tui quantumcumque sermonis, ubi non sit sparsum gemebunda pietate, quod in oratione dicimus? Ne nos inferas in tentationem? Invicem itaque nos et consolemur in his omnibus, et exhortemur, et quantum dat Dominus adjuvemus.

AUGUSTINUS, LIB. DE CURA PRO MORTUIS GERENDA AD PAULINUM.

(Recognita sunt illa fragmenta ad mss. codices Vatic. duos.)

Diu sanctitati tuæ, coepiscopo venerande Pauline, rescriptorum debitor fui, ex quo mihi scripsisti d per homines filie nostræ religiosissimæ Floræ, quærens a me utrum prosit e cuique post mortem; quod corpus ejus apud Sancti alicujus memoriam sepelitur. Hoc enim abs te vidua memorata petiverat pro defuncto in eis partibus filio suo: et rescriperas consolans eam, idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cyneгии, quod materno et pio affectu desideravit, esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur... Habes ad ea quæ a me putasti esse quærenda, qualem potui reddere, responcionem meam: quæ si ultra quam f satis est, prolixa est, da veniam: id enim factum est amore diutius loquendi tecum. Hunc ergo librum quemadmodum acceperit venerabilis dilectio tua, peto rescriptis tuis noverim, quem tibi perlator ejus faciet sine dubio gratiorem, frater scilicet et compresbyter noster Candidianus, quem per tuas litteras cognitum toto corde suscepi, invitique dimisi.

AUGUSTINUS, LIB. I DE CIVITATE DEI, CAP. 10.

(Hoc fragmentum collatum est cum editione Venetica an. 1473.)

Unde Paulinus noster, Nolensis episcopus, ex opulentissimo divite voluntate pauperrimus, et copiosissime sanctus, quando et ipsam Nolam barbari vastaverunt, cum ab eis teneretur, sic in corde suo, ut

a Apud Paulinum legitur, ab Adam.

b Ita mss. tres. At tres alii, et editi 4, connectis.

c Editi, quem tua non ferret epistola? Sed melius mss., quæ tua non fervet? id est, quæ ex tuis epistolis, etc. RR. PP. Benedict.

d Non exstat hæc epistola.

e Ita duo mss. codices Vaticani. Editi, alicui.

f Sic duo mss. Vat. Al., sat.

g Sic restitutum ex mss. codicibus tribus Germ., duobus Jol., Victoriano et Bigotiano. In quibusdam editis, laudandum.

ab eo postea cognovimus, precabatur: *Domine, non excrucier 110 propter aurum et argentum: ubi enim sint omnia mea, tu scis. Ibi enim habebat omnia sua, ubi cum condere et thesaurizare ille monuerat, qui hæc mala mundo ventura prædixerat.*

SULPICIIUS SEVERUS AD FINEM DIALOGORUM.

(Fragmentum illud recognitum est ad mss. codices tres Germ. 800, 700, 500 annor., duos Jol. 800, Vic. 600, et Big. 500.)

Sed dum recurris, diversasque regiones, loca, portus, insulas, urbesque præterlegis, Martini nomen et gloriam sparge per populos. Inprimis nemento non præterire Campaniam; et si maxime cursus in devio sit, non tamen tibi tanti sint vel magnarum morarum ulla dispendia, quin illic adeas illustrem virum, ac toto e laudatum orbe Paulinum: illi, quæso te, primum sermonis nostri, b quod vel hesterno confecimus, vel hodie diximus, volumen evolve. Illi omnia referes, illi cuncta recitabis; ut mox per illum sacras viri laudes Roma cognoscat: sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam diffudit Illyricum. Ille Martini non invidus gloriarum, sanctarumque i in Christo virtutum piissimus æstimator, non abnuet præsulem nostrum cum suo Felice componere.

SULP. SEVERUS DE VITA S. MARTINI, CAP. 21.

(Illud fragmentum recensitum est ad mss. codices Germ. et Jol. 800 annor.)

Paulinus vero, vir magni postmodum futurus exempli, cum oculum graviter dolere cœpisset, et jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum i ejus Martinus k peniculo contigit, pristinamque ei sanitatem sublato omni dolore restituit.

MARTINUS APUD SULP. SEVERUM IN EJUS VITA. CAP. 26. (Hoc fragmentum collatum est ad 4 mss. Germ. 901, 800, 500, 400 annor., Jol. 800, Vict. 600, et Big. 500.)

Sermo autem illius non alius apud nos fuit, quam mundi hujus illecebras et seculi onera relinquenda, ut Dominum Jesum liberi expeditique sequeremur: præstantissimumque nobis præsentium temporum, illustris viri Paulini, cujus supra mentionem fecimus, exemplum ingerebat, qui summis opibus abjectis Christum secutus, solus pene his temporibus evangelica præcepta complexset: illum nobis sequendum, illum clamabat imitandum: beatum esse l præsens seculum, tantæ fidei virtutisque documento: cum secundum sententiam Domini, dives et possidens multa, vendendo omnia, m et dando pauperibus, quod erat n factum impossibile, possibile o fecisset exemplo. Jam vero in verbis et confabulatione ejus quanta gravitas,

b Ita emendavimus ex septem mss. codicibus supradictis.

i Abest in Christo a ms. codice uno Jol. In Germanensi uno additum est alia manu.

j Ita ms. codex Jolianus. Alias ei.

k Ms. codex l Germ., penicillo.

l Mss. duo codices Germ., præsentis seculi... aocumentum, male.

m Ms. 1 Germanensis codex, donando.

n Ita ms. unus Germ. codex cum editis. At mss. sex, factum.

o Ms. unus Germ. codex, fecit.

quanta dignitas erat; quam alacer, quam efficax, A quam in exsolvendis Scripturarum quæstionibus promptus et facilis.

III HONORIUS IMPERATOR, IN RESCRIPTO QUO AD SYNODUM PAULINUM INVITAT.

(Ex ms. codice Vaticano, apud Baronium anno Christi 419, num. 20.)

Sancto ac venerabili Patri Paulino episcopo.

Tantum fuit apud nos certa scientia, nihil ab his sacerdotibus qui ad synodum convenerant, posse definiri, cum beatitudo tua de corporis inæqualitate causata, itineris non potuit injuriam sustinere. Et propter absentiam sancti viri, non quidem obtentura; interim tamen vitia gratulantur (*forte* grassantur), cum prava et vetus ambitio et cum benedicto viro, sanctæque vitæ, diu velit habere certamen; ut contra hæc apostolicæ institutionis bona, de præsumtis per vim parietibus existimet confidendum. O vere digna causa, quam non nisi coronæ tuæ beata vita designat. Dilatum itaque iudicium nuntiamus, ut divina præcepta ex venerationis tuæ ore promantur, qui ea secutus implesti: nec potest alius eorum præceptorum lator existere, quam qui dignus apostolicis disciplinis est approbatus. Specialiter itaque, domine sancte, merito venerabilis Pater, justus Dei famulus, divinum opus, contempto labore, tributum hoc nobis visitationis tuæ, si ita dicendum est, munus indulge: ut, postpositis, omnibus, quantum temperantia his et tranquillitas suffragantur, synodo profuturus, sine intermissione, etiam desideriis nostris, et benedictioni quam cupimus, te præstare digneris.

EUCHERIUS, IN PARÆNETICA EPISTOLA AD VALERIANUM.

Paulinus quoque Nolanus episcopus, peculiare et beatum Galliæ nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu, uberrimo eloquentiæ fonte, ita in sententiam nostram propositumque migravit, ut etiam cunctas admodum mundi partes eloquio operibusque resperserit.

PROSPER, IN CHRONICO, AD ANNUM ARCADI ET HONORII IV.

Paulinus, Nolanus postmodum episcopus, admirabili exemplo venditis omnibus, cum esset dominus innumerabilium prædiorum, religionem expeditus elegit.

IDATIUS, IN CHRONICO, AD ANNUM HONORII XXX.

Paulinus nobilissimus et eloquentissimus, dudum conversione in Deum nobilior factus, vir apostolicus, Nola Campaniæ episcopus habetur insignis: cui Therasia de conjuge facta soror, testimonio vitæ beatæ æquatur et merito. Exstant operis ipsius egregii studia prædicanda.

SIDONIUS APOLLINARIS LIB. IV, EPIST. 3.

Paulinus provocat.

SIDONIUS APOLLINARIS, CARM. 9.

Sed ne tu mihi comparare tentes,
Quos multo minor ipse plus adoro;

112 Paulinum, Ampeliumque, Symmachumque,
PATROL. LXI.

Messalam ingenii satis profundi,
Et nulli modo Martium secundum.

GENNADIUS, LIB. DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS, CAP. 48.

(Id recognitum est ad ms. codicem Germ. 1000 annor.)

Paulinus Nolæ Campaniæ episcopus ^a scripsit versu brevia, sed multa: et ad Celsum quemdam, epitaphii vice consolatorium libellum super morte Christiani et baptizati infantis, spe Christiana munitum: et ad Severum plures epistolas; et ad Theodosium imperatorem, ante episcopatum prosa panegyricum super victoria tyrannorum; eo maxime quod fide et oratione plus quam armis vicerit. Fecit et Sacramentarium et Hymnarium. Ad sororem quoque epistolas multas de contemptu mundi dedit: et de diversis causis diversa disputatione tractatus ^b edidit. Præcipuus tamen omnium opusculorum ejus est liber de Pœnitentia et de Laude generali omnium martyrum. Claruit temporibus ^c Honorii et Valentiniani non solum eruditione et sanctitate ^d vitæ, sed et potentia adversum dæmones.

AUTOR ANTIQVUS INTER OPERA S. HIERONYMI TOMO IX EPIST. 3 AD GERONTII FILIAS.

Istud sibi sepulcrum et Paulinus noster nuper ipse divitiis cum sua matrefamilias comparavit, qui conversatione (conversationi) seculi morientes, a mundialibus operibus jam quiescunt.... Hoc sepulcrum sibi duplex, patresfamilias isti de quibus locuti sumus, providerunt; qui senatum, honores, divitias relinquendo, mortui illis videbantur, quibus nati esse videntur, etiam dum vivunt mortui. Ecce unum sepulcrum, in quo conversatio veteris hominis cum crepundiis suæ nobilitatis absconditur: illud erit aliud, cum ipsum corpus quod naturæ lege caducum est, dissolutum revertetur in terram; de quo scriptum est: *Terra es, et in terram ibis* (Gen. III, 19); anima tamen in refrigerio quiescente.

CASSIODORUS DE INSTITUTIONE DIVINARUM SCRIPTURARUM LIB. I, CAP. 21.

(Ex ms. codice Fontanetensi, Chiffetii cura.)

Is (*nempe Hieronymus*) epistolam suam ad Paulinum ex senatore presbyterum mirificam destinavit, docens quemadmodum Scripturas divinas, adhibita cautela, perlegeret... Ille enim scripsit ad divini legis novum lectorem, qui tantum erat litteris secularibus eruditus, ut etiam librum de Theodosio principe prudenter ornateque confecerit.

PAULINUS PETRICORDIAS LIB. II DE VITA S. MARTINI.

(Fragmentum illud recensitum est ad ms. Germ. 1000 annor.)

Quin et Paulino similis medicina salutem Reddidit, insignis fidei quem gloria late
113 Extulit, obducta cujus tum nube latebat

^a Sic repositum ex ms. codice Germanensi 1000 annor. Ante erat in editis, *composuit*.

^b Abest hoc verbum a ms. codice Germ.

^c Ms. Germ. codex, *Theodosii*.

^d In eodem ms. codice verba *vitæ*; sed hanc vocem retinendam confirmant *Usuardi* in Martyrologio desumpta ex ipso Gennadio.

Visus, et infusis caligo extenta tenebris
 Arcebat cunctam macularum tegmine lucem :
 Quam levis et tenui tactu suspensa fugavit
 Spongia, vicino benedictæ munere dextræ
 Mox admota oculo : didicit jam reddita lucem
 Ferre acies, lumenque novum mirata recepit.
 Atque usnam nostri tenebras contingere cordis
 Tali luce velis sancti medicina patroni ;
 Reddat ut antiqui rursus mysteria facti
 Nonnō idem, medicusque idem, par causa a medele.

VENANTUS FORTUNATUS, LIB. II DE VITA S. MARTINI.

Paulinique oculum tetra caligine mersum,
 Impositis manibus radius penetravit acutus :
 Atque serena dies detersa nube refulsit :
 Lumen et emicuit facies non læsa gemellæ,
 Martini digitis oleo manante lucernæ,
 Cuncta salutifero superans collyria tactu.

MARTINUS, APUD FORTUNATUM IN IPSIUS VITA LIB. II.

Qui Pater illustris Paulini gesta beabat,
 Floruit Italiæ quo post antistite Nola,
 Qua regio Campana sedet, rectore supremo :
 Dives agris, opulens famulis, locuples et acervis ;
 Vir censu vastus, lare celsus, et ore rotundus ;
 Ditior ipse fide, pro Christo sit sibi pauper,
 Et dedit innumeros redimentes crimina nummos :
 Cujus sparsa solo migravit ad astra facultas,
 Fecit et in cœlum pigras ascendere terras
 Una stando loco, et dant bruta ad sidera saltum.
 Ergo evangelicum Paulino implente relatum,
 Martinus monitæ cunctis talem esse sequendum,
 Tramite difficili potuit qui pergere dives,
 Depositoque onere ascendit qui liber in arcem,
 Exemploque monens vocat altius ire sequaces.

GREGORIUS TURONENSIS EPISCOPUS, LIB. II DE GLORIA
 CONFESSORUM, CAP. 107.

Fuit vir vitæ venerabilis Paulinus, Nolanæ urbis,
 ex nobili stirpe ortus. Therasiam similem sibi sortitus
 est conjugem, habens divitias multas, et tam in fun-
 dorum possessione, quam in præsidio domorum valde
 dives erat ac locuples. Sed cum primum aures ejus
 Evangeliorum lectio illa penetravit, in qua Dominus
 adolescentem pro divitiis arguit, dicens : *Vade, vende
 omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis the-
 saurum in cælo : et veni, sequere me. Facilius est camelum per
 foramen acus transire, quam divitem introire
 in regnum Dei* ; statim venditis omnibus quæ habebat,
 pauperibus erogavit. Exoneratus a cunctis cupidita-
 tibus Magistrum liber sequitur, per hæc se putans
 paradisi divitiis locupletari, ut videretur nihil de
 transitoriis possidere, Cui majestas divina tribuit, ut
 quod impossibile dixerat per Evangelium, hic possi-
 biliter adimplere mereretur per actum. Quadam vero
 die venit ad eum qui stipem peteret, et ait conjugi :
*Vade, et da ei quod habet necessarium. Quæ respondit :
 Non est nobis amplius quam unus panis. Cui ille,
 Vade, inquit, porriges eum ; Dominus enim dabit nobis*

^a Sic emendatum ex veteri ms. codice Germ. Aute erat medela.

^b Al. Imo danda.

A victum : sed illa, quasi stragula, reservari cupiens,
 ne aliquid deesset, porrigere noluit. Interea advene-
 runt quidam, 114 dicentes missos se a dominis
 suis, ut illi annonæ ac vini deferrent speciem ; sed
 per hoc se moratos, quod orta tempestas unam eis
 cum tritico abstulerit navem. Tunc vir Dei conversus
 ad mulierem, ait : *Intellige te nunc pauperi unum pa-
 nem fuisse furatam ; et ideo hanc navem esse mersam.*
 Perrexit ergo cum conjuge, quasi peregrinaturus in
 aliam regionem, nihil habens præter statum proprium.
 Post multum vero temporis, cum ab incolis regionis
 suæ requireretur, nec posset penitus reperiri, nego-
 tiator de civitate illa ad hanc urbem advenit, in qua
 vir beatus cœlesti Domino serviohat. Cumque vidisset
 eum statim projiciens se solo, et pedes sancti am-
 plectens, ait : *Hic est beatus Paulinus toto vulgatus
 orbe, qui multum a suis civibus quæsitus, prorsus non
 potuit inveniri ; et narrante eo omnes actiones ejus,
 obstupuerunt hæc audientes. Nec mora, decedente
 sacerdote apud Nolanam urbem, ipse in locum
 episcopi subrogatur. Habebat autem Ecclesia illa
 multas divitias ; implevitque in eum Dominus quæ
 per Evangelium promittere est dignatus ; quia qui
 reliquerit omnia propter me, centuplum in hoc seculo
 accipiet, in futuro autem vitam æternam possidebit.*

B Verum assumpto episcopatu semper se humilem pro-
 ferebat, quia sciebat se apud Deum excelsum futu-
 rum, si humilitatem sectatus fuisset. Pecunia vero
 de redditibus Ecclesiæ, quæ manus ejus attingebat,
 confestim pauperibus erogabatur. Castissima enim
C conjux ejus non discedebat ab eo. Erat autem vir
 sanctus miræ prudentiæ, et rhetoricis litteris eru-
 ditus. Qui tantum in virtute per multiplicata gratia-
 rum spiritalium charismata resplenduit, ut in obitu
 suum, ipsum Martinum, Januariumque Italicum,
 priusquam spiritum redderet, corporeis oculis con-
 templeretur : prius enim ab eo de hoc mundo mi-
 graverant. Et quia de hujus beati vita nihil legera-
 mus, idcirco ea quæ per relationem fidelium cogno-
 vimus, dum de elemosynis proloqui volumus,
 memoravimus. De transitu autem ejus est apud nos
 magna lectio ; ideo eum ex ordine prosecuti non
 sumus. Ecce quid tribuit elemosyna. Ecce quales
 thesauros sanctis suis, qui se in pauperibus diligunt,
 Deus indulget. E contrario, avaritiæ malo inhiantibus,
D quæ nequiter concupiscunt aufert, juxta illud Evan-
 gelii sancti oraculum, quia *qui habet, dabitur ei, et
 abundabit ; qui autem non habet, quod videtur habere
 auferetur ab eo (Matth. xxv, 29).*

GREGORIUS M., LIB. III DIALOG., CAP. 1.

(Hæc collata cum mss. codicibus Big. 600 anor., Jol. duo-
 bus et novissima edit.)

Cum ^e sævientium Wandalarum tempore fuisset
 Italia in Campaniæ partibus depopulata, multique
 essent de hac terra in Africanam regionem trans-
 ducti, vir Domini Paulinus cuncta quæ ^d de episcopo

^e Tres mss. codices, Dum.

^d Sic reposuimus ex ms. codice Johano uno. Alter, in episcopii usum. Ms. Big., ad. Edd., ad episcopii usum.

suo habere potuit, captivis indigentibusque largitus est. Cumque jam nihil ^a omnino superesset quod potentibus dare potuisset, quodam die quodam vidua advenit, quæ a regis Wandalorum genero suum filium in captivitatem fuisse ductum perhibuit, atque a viro Dei ejus pretium postulavit; si forte illius dominus hoc dignaretur **115** accipere, et hunc concederet ad propria remeare. Sed vir Dei magnopere potenti femine quid dare potuisset inquirens, nihil apud se aliud nisi se invenit: potentique femine respondit, dicens: *Mulier, quod possim dare non habeo; sed memetipsum tolle; meque servum juris tui esse profiteri; atque ut filium tuum recipias, me vice illius in servitium trade.* Quod illa ex ore tanti viri audiens, irrisionem potius credidit quam compassionem. At ille, ut erat vir eloquentissimus, atque apprime exterioribus quoque studiis eruditus, dubitanti femine citius persuasit ut audita crederet, et pro receptione filii sui in servitium ^b episcopum tradere non dubitaret. ^c Perrexere igitur uterque in Africanam. ^d Procedenti autem regis genero, qui ejus filium habebat, vidua rogata se obtulit; ac prius petiit ut ^e ei filium donare debuisset. Quod cum barbarus vir typho superbiæ ^f turgidus, gaudio transitorie prosperitatis inflatus, non solum facere, sed etiam audire despiceret, vidua subjunxit, dicens: *Ecce hunc hominem pro eo vicarium præbeo; solummodo pietatem in me exhibe, mihi que unicum filium ^g redde.* Cumque ille ^h venusti vultus hominem conspexisset, quam artem nosset inquisivit. Cui vir Dei Paulinus respondit, dicens: *Artem quidem aliquam nescio, sed hortum bene excolere scio.* Quod vir gentilis valde libenter accepit, cum in nutriendis oleribus quia peritus esset audivit. Suscepit itaque servum, et roganti viduæ reddidit filium. Quo accepto vidua ab Africana regione discessit; Paulinus vero excolendi horti curam suscepit.

Cumque idem regis gener crebro ingrederetur hortum, suumque hortulanum quædam requireret, et sapientem valde ⁱ esse hominem videret, amicos cœpit familiares deserere, et sæpius cum suo hortulano colloqui, atque ejus sermonibus delectari: cui Paulinus quotidie ad mensam olera ^j virentesque herbas deferre consueverat, et accepto pane ad curam horti remeare. Cumque hoc diutius ^k ageretur, quadam die suo domino secum secretius loquenti ^l ait: *Vide quid agas, et Wandalorum regnum qualiter*

^a Ms. 1 Jol., omnium; alter, omnimodo.

^b Ex ms. codice Bigotiano et nova editione reposuimus episcopum. Ante erat, sei sum, incongrua lectio; nec forte ideo minus Gregoriana.

^c Mss. duo Jol., Perrexerunt.

^d Sic emendavimus ex mss. codicibus duobus Jol. et editione novissima. Ante erat, Procedente.

^e Edd., ejus. Reposuimus ei ex mss. duobus Jol. a quibus abest vox filium, et in quorum uno legitur donari.

^f Ms. 1 Jol., tumidus.

^g Ms. codex Bigotianus addit meum.

^h Mss. Big. et Jol. 1, venusto vultu.

ⁱ Ex mss. Jol. duobus et Big. addidimus, esse.

*disponi debeat provide, quia rex citius, et sub omni celeritate est moriturus. Quod ille audiens, quia ab eodem rege præ ceteris diligebatur; ei minime tacuit; sed quid a suo hortulano, sapiente scificet viro, agnovisset indicavit. Quod dum rex audisset, illico respondit: Ego vellem hunc, de quo loqueris, hominem videre. Cui gener ejus, venerabilis Paulini temporalis dominus, respondit, dicens: Virentes herbas mihi ad prandium deferre consuevit: has itaque ad mensam ^l cum deportare faciam, ut quis sit qui mihi hæc locutus est, agnoscas. Factumque est. Et dum rex ad ^m prandendum discubuit, Paulinus ex suo opere ⁿ olera quæque et virentia delaturus advenit. Cumque hunc rex conspexisset, subito intremuit; atque ^o accersito ejus domino sibi per filiam propinquo, ei secretum quod prius abconderat indicavit, dicens: **116** *Verum est quod audisti; nam nocte hæc ^p in somnio sedentes in tribunalibus contra me iudicatos vidi, inter quos iste etiam simul sedebat; et flagellum quod aliquando acceperam, eorum mihi iudicio tollabatur. Sed percunctare quisquam sit: nam ego hunc tanti meriti virum, popularem, ut conspicitur, esse non suspicor.**

Tunc regis gener secreto Paulinum tulit, et quisnam esset inquisivit. Cui vir Domini respondit: *Servus tuus sum, quem pro filio viduæ vicarium suscepisti.* Cumque instanter ille requireret, ut non quis nunc esset, sed quis in terra sua fuisset, indicaret, atque hoc ab eo ^q frequenti inquisitione exigeret; vir Domini constrictus magnis conjurationibus, jam non valens negare quis esset, episcopum se fuisse testatus est. Quod possessor ejus audiens, valde pertimuit, atque humiliter obtulit, dicens: *Pete quod vis, quatenus ad terram tuam a me cum magno munere revertaris.* Cui vir Domini Paulinus ait: *Unum est quod mihi impendere beneficium potes, ut omnes civitatis meæ captivos relaxes.* Qui cuncti protinus in Africana regione requisiti, cum onustis frumento navibus, pro venerandi viri Paulini satisfactione, in ejus comitatu laxati sunt.

Post non multos vero dies Wandalorum rex occubuit, et flagellum, quod ad suam perniciem, dispensante Deo, pro fidei disciplina ^r tenerat, amisit. Sicque factum est, ut omnipotentis Dei famulus Paulinus vera prædiceret; et qui se in servitium solum tradiderat, cum multis a servitio ad libertatem rediret: illum videlicet imitatus, qui formam servi

^l Nova editio in marg.: Al. odoriferas.

^k Ita tres mss. codices Jol. et Big. cum editione novissima. Ante erat ageret.

^l Ms. codex 1 Jol. cum editione nova, hunc deportare facio.

^m Mss. duo Jol., ad prandium.

ⁿ Ms. 1 Jol., odora . . . venit.

^o Mss. duo codices Jol., accito.

^p Ms. 1 Jol., in somnis.

^q Ita repositum ex mss. codicibus Jol. et Big. Alias, iteratione frequentis inquisitionis.

^r Ms. 1 Jol., acceperat, et mox sequutus pro eo-
quens.

assumpsit, ne nos essemus servi peccati: cujus sequens vestigia Paulinus, ad tempus voluntarie servus factus est solus, ut esset postmodum liber cum multis. . . De cuius etiam morte, apud ejus Ecclesiam scriptum est, quia cum dolore esset lateris tactus, ad extrema perductus est. Dumque ejus omnis domus in sua soliditate persisteret, cubiculum in quo jacebat æger, facto terræ motu, contremuit, omnesque qui illic aderant, nimio terrore concussit: sicque sancta illa anima carne soluta est. Factumque est ut magnus pavor invaderet eos qui Paulini mortem videre potuissent.

JULIANUS POMERIUS, DE VITA CONTEMPLATIVA LIB. II, CAP. 9.

(Illud fragmentum recognitum est ad mss. codices Big. 800, Germ. 800, et Jol. 600 annor.)

Denique sanctus Paulinus, ut ipsi melius nostis, ingentia prædia, quia fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit: sed cum postea factus esset episcopus, non contempsit Ecclesiæ facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit et propria debere propter perfectionem contemni, et sine impedimento perfectionis posse Ecclesiæ quæ sunt profecto communia possideri.

117 USUARDUS, IN MARTYROLOGIO 22 JUN.

(Ex ms. codice Bigotiano 600 annor.)

Decimo kalendas Julii.

Apud Nolam Campaniæ natalis beati Paulini episcopi et confessoris, cujus meminit sanctus Gregorius in libro Dialogorum: claruit autem non solum eruditione et copiosa vitæ sanctitate, sed etiam potentia adversum dæmones.

DUNGALUS, LIB. RESPONSIONUM ADVERSUS CLAUDIUM TAURINENSEM EPISCOPUM.

Paulinus episcopus, vir eruditissimus et sanctissimus, sicut et multi de eo testati sunt, nobilem librum 15 carminibus distinctum, in honore et laude sancti Felicis martyr is edidit; in quo quanta miracula et virtutes per ipsius merita et intercessionem, divina largiente clementia, ad suum fieri quotidie tumulum, et maxime die natalis ejus anniversario, disseruit, non facile a quoquam excerpti aut deslorari potest; quia cuncta, flores, aromata, rosæ, lilia suaveolentia ac melliflua sunt. . . Hinc beatum Paulinum, sanctitate et sapientia præditum, quasi quamdam pharum lucidissimam, et turrim inexpugnabilem imprimis prætedimus, qui plurima de hac ratione, luculentissimo atque fecundissimo sermone disseruit.

JOHANNES DIACONUS, IN PROEMIO VITÆ S. GREGORII M. AD JOHANNEM VIII PAPAM.

(Coll. ad ms. Big. 600 annor.)

Nuper ad vigiliis^a beati Gregorii Romani pontificis, Anglorum gentis apostoli, lectione de Paulino civitatis Nolanæ præsule consuetudinaliter personante, visus es a venerabilibus episcopis divino quodam instinctu commotus requirere, cur tantus pontifex, qui multorum sanctorum Vitas texuerat, gestis propriis in propria dumtaxat Ecclesia carnisset: præsertim cum et apud Saxones et apud Longobardorum

A sibi prorsus infensissimam gentem, gestis propriis ubique polleret.

ANONYMUS, IN PROLOGO OPERUM S. PAULINI.

(Ex codice Cluniacensi pervetusto, F. Cluiffetii cura.)

Paulinus sanctus, Nolanæ civitatis episcopus, genere Aquitanus, dignitate vero generis, urbis Romæ senator clarissimus, exemplo maxime et prædicatione beati Martini Turonensis episcopi, et Delphini Burdegalensis, una cum Severo Sulpicio æque nobili et literato viro, ex laica et conjugali vita ad perfectionis Christianæ pauperiem ditissimam animatus, omnem pompani et luxum seculi calcans, quæcumque in hoc mundo possidebat, juxta Domini præceptum (*Matth. xix, 21*) vendidit et pauperibus erogavit. Deinde juxta Nolam Campaniæ civitatem monasterium instituens et sanctam vitam exercens, ejusdem civitatis episcopus factus est. Itaque verbo et exemplo, necnon et 118 miraculis gloriosus, beatorum Patrum Ambrosii, Augustini, Hieronymi, aliorumque sui temporis notus ac familiarissimus, quorum dulces epistolæ vel ad ipsum, vel de ipso leguntur, post multos feliciter pro Christo decertatos agones, sancta longævitate confectus, apud præfatam urbem requievit in Domino. Est autem credibile hunc eundem esse Paulinum, de quo beatus papa Gregorius in Dialogorum libro tertio rem singularem atque admirabilis virtutis historiam refert. Nam et verba ejusdem beati Gregorii, quibus eum et Nolanum episcopum, et Patrem antiquum, et exterioribus studiis eruditum fuisse ibidem inter alia memorat; et convenientia temporum hoc satis videntur asserere. Cum et circa illa tempora barbari ab Africanis partibus erumpentes, non solum ipsam Campaniam, sed et totam pene Italiam everterent; deficientibus, pro dolor! Romani imperii viribus.

JOHANNES TRITHEMIUS, LIB. DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS.

Paulinus, presbyter, discipulus sancti Augustini Hipponensis, et postea episcopus Nolæ Campaniæ, ad quem Augustini et Hieronymi multe feruntur epistolæ, varique tractatus, vir in Scripturis sanctis eruditissimus, et in secularibus litteris nulli suo tempore secundus, non minus sanctitate quam eruditione clarus effulsit: de quo beatus Gregorius papa in tertio libro Dialogorum scribit, quod tantæ pietatis et miserationis fuerit, ut postea quam omnia sua in pauperum usus et captivorum liberationem expenderat, etiam seipsum in servitatem pro filio cujusdam viduæ tradiderit; a qua tandem cum multis captivis ob vitæ meritum dimissus fuit. Scripsit tam metro quam prosa multa volumina, de quibus ista feruntur: De Sacramentis lib. 1; Panegyricum Theodosii lib. 1; De Contentu mundi lib. 1; De Benedictionibus patriarcharum lib. 1; Ad Severum Sulpicium epistolas 14; Vitam S. Felicis Nolani episcopi lib. 1; De Morte baptizati infantis lib. 1; Hymnorum diverso carmine lib. 1; De Pœnitentia lib. 1; De Laude martyrum lib. 1;

^a Ms. codex Big., beati Gregorii pontificis, Anglorum scilicet gentis apostoli.

Epistolarum ad diversos lib. 1. Alia quoque nonnulla A
'edidit, quæ ad notitiam meam non venerunt. Claruit
sub Honorio et Valentiniano principibus anno Do-
mini 420.

BAPTISTA MANTUANUS, POETA CARMELITANUS, IN
APOLOGETICO.

Quid de Paulino Nolanæ urbis episcopo, Hierony-
mi contemporaneo et familiari? quid dicam? Nonne
pulcherrima quæ adhuc exstant, et semper exstabant,
excudit poemata? Cum adhuc adolescentulus essem,
et a studiis ecclesiasticis illius ætatis more abhorre-
rem, forte in ea poemata incidi, et carminis suavi-
tate delectatus animum ad res divinas paulatim ap-
puli, et ex illo tempore litterarum sacrarum studio-
rior fui.

AMBROSIUS LEO, LIB. II DE NOLA, CAP. 13.

Sacellum vero divi Paulini ubinam sit, clarum est,
ædes sola est absque cella. 119 Hæret illi magna
domus, quæ nobis pueris hospitium mendicorum so-
lummodo adventantium erat; *hospitale* eam ob rem
appellatum, et ab ipso tota vicinia cognominis facta
est: nunc vero in cœnobium mutata est, in quo divi
Augustini sacerdotes inhabitant. In eo vero sacello
quotannis cærimonie atque nundinæ aguntur, cum
pompis, spectaculis, atque magistro nundinarum, ut
inferius amplius dicetur, quod divus is servitute solu-
tus, atque ab Africa rediens Nolam, secum omnes
etiam Nolanos nomine ejus liberatos transvexit, qui
capti serviebant in Africa. Nam cum illic cujusdam
principis olitor foret Paulinus, etc. Redeuntem ergo C
tantum Nolanæ civitatis Patrem, tantumque de Nola-
nis bene merentem, omni pompa lætitiaque exceperunt
Nolani; atque deinde eundem diem statis pompis, læ-
stis spectaculisque venerati sunt, atque usque ad no-
stram tempestatem venerationes sunt factitate, idque
a XVI kalendas Julias usque X easdem.

PETRUS CRINITUS, DE POETIS LATINIS.

(Ex editione Bad. Paris. an. 1516.)

Pontius Paulinus nobili genere natus inter eos
poetas refertur qui sub imperio Cæs. Gratiani florue-
runt, ut Faustus, Tetradius et Ausonius. Burdegalen-
sis fuit, ac in poetica facultate magnopere excelluit.
Quidam putarunt fuisse nepotem Ausonii, quod eum
grata ac benevola quadam appellatione filium nomi-
net; sed hoc non satis constat in tam varia et an-
cipiti rerum obscuritate. Inter alia opera scriptum est
a Paulino poema hexametris versibus de regibus ex
Suetonio Tranquillo collectis, in quo maximam lau-
dem adeptus est, ut ab Ausonio refertur his verbis:
*Coegisti in epitomen tres libros Suetonii de regibus tan-
ta elegantia, solus ut videre consecutus quod contra
rerum naturam est, brevitatis ut obscura non esset.* Le-
guntur adhuc quedam ipsius Paulini carmina, in qui-
bus mirifica eruditio et incredibilis elegantia apparet.
Idem Paulinus præclaris atque honestissimis dignita-
tibus perfunctus est, et inter principes viros atque
nobilissimos habitus.

JODOCUS BADIUS ASCENSIUS, IN PRÆFATIONE AD S. PAULINI
OPERA.

Sanctus Paulinus, qui cum ethnicorum litteris es-
set instructissimus, sic tamen divitiis usus est, ut in
ejus labiis et Pytho illa et Suadæ medulla sessitasse
merito prædicentur; docet enim et movet, afficitque
legentem; imo quo vult impellit supra modum... Ut
paucis explicem vitam beati Paulini, ut ex ejus alio-
rumque scriptis excerpere potui breviter commemo-
rabo.

Clarus natalibus ortus, et in splendida re educatus,
miroque ingenio præditus, cultioribus litteris operam
dedit sub Decio Ausonio Burdegalensi poeta amœnis-
simo, cui propter amicitiam et commercia patrum
utriusque singulari devinctus erat amicitia; et quan-
tum ex Ausonii versibus colligere datur, aut una, aut
vicissim summos Romæ gesserunt honores. Unde il-
lud Ausonii ad Paulinum epist. 23.

Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini,
Purpura et auratus trabes velavit amictus.

120 Eruditus itaque interioribus et cultioribus
litteris secundo suo ingenio admiranda fecit poemata,
inter quæ de Cæsaribus ex Suetonio nonnulla:
postmodum, inspirante Deo, ad Christianam pieta-
tem penitus conversus, Ambrosio et Augustino usus
præceptoribus, ne generis aut honorum splendore a
Christiana modestia averteretur, Barcinonem ab eis
missus est: ubi et sacris initiatus omnem mundi
pomam rejecit; venamque fluentem ac pene lascivi-
entem, gravem et stabilem fecit, anxieque omnem
gentilem ritum vitavit usque adeo, ut ne Virgilium
quidem postmodum nominare fuerit ausus, magno
documento, alium stylum decere sacris initiatum vi-
rum, alium prophanis adhuc deditum; unde ipse in
principio epistolæ responsivæ ad Ausonium:

Quid abdicatas in meam curam pater
Redire Musas præcipis?
Negant Camœnis, nec jacent Apollini
Dicata Christo pectora.

In carmine tamen eam retinuit gratiam, ut facile
in eo et divitem veniam et multam eruditionem agnos-
cas.

HENRICUS GRAVIUS IN PRÆFATIONE AD S. PAULINI OPERA.

(Ex editione Colon. 1560.)

Beatus Paulinus, ut erat longe doctissimus ac ven-
ustissimus, ita multorum inscitia ac temeritate mi-
rum in modum depravatus exiit. Atque id profecto,
cum indignum sit in omnibus eruditis, tum longe in-
dignissimum erat in Paulino, qui vel unus merebatur
ut incorruptissimus servaretur ob sermonis puritatem
aliasque dotes eximias. Quid enim eo purius? quid
nitidius? quid gravius, aut ardentius? Si vitæ pieta-
tem spectes, quis Christum spirat vividius? quis eum
vita magis expressit? Si quidem præclarum admodum id,
quod de eo refert Paulus Aquileiensis diaconus: *Hoc
tempore, inquit (Lib. III Dial., c. 1), quo scilicet Wandali
cum Mauria capta Roma totam Campaniæ tractum popu-
larentur, Nolamque misera ruina diruerent, Paulinus epi-
scopus Nolanæ Ecclesiæ, vir sanctissimus et, sicuti scri-*

bit Gregorius, eloquentissimus, prophanaque eruditione imprimis doctus, nec prophetici spiritus expertus, cum redimendis Christianis captivis censuram ornate consumississet, videturque viduam captivum filium afflictum lagentem et lamentantem, tamque immodicas lacrymas pietati admixtas, multo magis pius ipse ferre non posset, cum vidua in Africam, ubi captivus erat filius, trajecit, ibi vicarius filium redemptum filium matri reddidit. Paulinus vero, cum ejus sanctitas etiam barbarissimis esset hominibus venerabilis, jussus est in patriam cum omni omnibus civibus dono acceptis redire. Illud etiam silentio minime prætereundum est; quod quidam hunc Nolanum episcopum alium a Pontio Paulino autemantem viro Prætorio, qui tres libros Suetonii de Regibus tanta elegantia in epitomen redegit, ut teste Ausonio, solus videretur assuetus quod contra naturam est brevitas ut obscuro non esset; seducti, ni fallor, quod hic noster Paulinus ab alio vitæ professione et scribendi stylo aliquantulum distulerit. Verum hos τῇ πάσῃ ἰδῶ ἀπακρῆνέσθαι juxta proverbium paucis explicabo. Claris siquidem Paulinus ortus natalibus, et splendida in re educatus, mireque ingenio præditus cultioribus literis operam dedit [121] sub Decio Ausonio Burdegalensi poeta amantissimo, quocum aut nun, aut vicissim, summos honores Romæ gessit, ut liquet ex his ad eundem Ausonii versibus :

Quamquam et Factorum litate prior, et tua Romæ
Præcassit nostram sella curulis ebur.

Idem :

Paulinum Ausoniamque viros, quos sacra Quirina
Purpureæ et auratus trabecæ velavit amictus.

Factus autem inspirante Deo Christianus, Ambrosio et Augustino usus est præceptoribus, a quibus ne generis aut honoris splendore a Christiana modestia averteretur, missus Barcinonem sacris est initiatus. Proditum est illum post conversionem omnem mundi pompam rejecisse, venanaque fluentem ac pene lascivientem gravem et stabilem fœcæ : gentiles poetas non modo non legisse, sed ne nominare quidem solentem. Unde de seipso ad eundem Ausonium cecit :

Quid abdicatas in meam coram pater
Redire Musas præcipis?
Negant Camonis, nec patent Apollini
Dicata Christo peccora.

Hanc sane vitam cum eruditi quique multis in locis vel scribarum vel typographorum oscitantia depravatur dolerent; operæ pretium me facturum existimari, si studio et labore ita castigatum, ut jam commodius legi et rectius intelligi possit, in publicum proferrent.

GREGORIUS FABRITIUS DE S. PAULINO NOLANO.
(Et totius I Orthodoxographorum, Basilæ an. 1569, pag. 75.)

Pontius e Hæroptus Paulinus, natione Burdegalensis, patre senatore natus: perhinc tantum Fundis in Campania amplum possedit, sed id pro Christo negligens propter divitiis potorem duxit. Fratres

a. Hieronymus.

A habuit claros homines, utortus Therasiam valde nobilem, amicos et propinquos bonos ac magnos. In Tarraconensi provincia Hispaniæ a Lampio episcopo Barcinonensi sacros ordines accepit. Initio muneris sui ægotantem episcopi Campaniæ fere omnes, sed et nonnulli ex Africa, eum inviserunt observantæ causa. Nolæ presbyter fuit duorum episcoporum Maximi et Quinti, quibus tandem consensu illius Ecclesiæ et summorum hominum successit. Nolanam et Fundanam basilicas extruxit, easque non tam ornavit structuris, quam ingenio : nam varias locis singulis inscriptiones addidit. Ipse domunculam humilem possedit juxta divi Felicis templum, in qua fuit elevatum suspensamque a terra cœnaculum, et propinqua porticus, prope quam cellulæ hospitibus destinatæ erant. Non autem se saginavit optima siligine, aut panibus Picentibus, ut olim Romæ sacerdotes Vestæ : neque artagines aut phasianos sibi curavit apponi, ut ibidem sacerdotes Cybeles : sed moderati seculi moribus vixit parce et tenuiter, usus victu paupere et parabili, nempe pulchibus non e siligine, sed e farina et milio coctis in oleo modico et aqua copiosa : fabam item intrivit panico : unde idem Marracinum monachum opulenciam detestatur. Calices fuerunt rari et minuti, quos poculorum stillicidia ipse nominat : cujus frugalitatis testes adducit hospites suos b sacerdotes optimos Victorem et Cardamatem. Inter munerata quæ collegis episcopis 122 externis misit, fuerant lignea aut scellia pocula, et imprimis panis Nolanus, qui, ut scribit Leo Ambrosius, laudatissimus fuit; et palpa, candore, sapore, lenitate antecellens. Poscit quodam in loco vinum vetus Narbonense a Sulpicio suo, sacerdote Primuliacensi, quod non cullulis hausit, aut elephantibus, notis olim sacerdotum poculis, sed caliculis, aut crateris, aut gatio. Corpore non valido fuit, et valetudine adversa sæpe laboravit; nec solum domi, sed etiam in peregrinationibus. In scriptis suis reprehendit philosophos fati et fortunæ defensores, ut in epistola ad Jovium: item monachos vagos, qui non minus rubent armilausa, ut ipse vocat, veste sua, quam facie ebria, ut in epistola 7 ad Severum. In religione fuit constans, et pro ea sustinuit certamina gravia. (c Ab Ariaris actus in exilium quod illorum ὁμοίωτον improbavit,

B pie sentientium ὁμοίωτον defendit. In carcerem conjectus, angeli Dei beneficio se servatum ipse de se scribit. Gothicis temporibus ut viduæ filium redimeret se vendi passus est, et admiratione virtutis ab hoste immani dimissus.) Anastasius pontifex Romanus Campaniæ episcopis eum suis litteris commendavit. Scripsit Natales divi Felicis librorum decem, Carmen panegyricum de Obitu Celsi. Item ad Cytherium, et Nicetam, et epistolarum libros quinque. Item Theodosio imperatori Panegyricum. Historica etiam tractat argumenta in epistolis, de Melania ad Severum, de Valgii naufragio ad Macarium, in quibus

C
D

b. Non erant sacerdotes.

c. Hæc non constant.

iuuétude narrantis admodum delectat. Venit ad se-
nectutem grandem, mortuus, imperante Marciano,
circa annum 499 *.

ELIAS VINETUS, IN NOTIS AD AUSONII OPERA DE
S. PAULINO.

(Ex edit. Burdigal. an. 1878.)

Consul Romanus ante Ausonium fuit, ut cognoscere
ex epistola 20 Ausonii, hoc est ante annum Christi
382; sed extraordinarius, ut dicemus, eumque ma-
gistratum Ausonii opera videtur adeptus... Ubi sit
mortuus nescio, nisi forte Nolæ suæ, unde Romanam
translatum corpus ejus, et in æde Bartholomæi col-
locatum scribit Raphael Volaterranus.

ANDREAS SCHOTTUS DE VITA B. PAULINI.

(Ex tomo V Bibliothecæ Patrum, edit. Colon. an. 1616.)

Paulini parens eos. Romæ cum Juliano, epi-
scop^o, fuit anno U. C. CIOCLXXVII, Christi 325, quo anno
Nicæna synodus prima 318 Patrum haberi cœpit, ut
in Fastis Onuphrius docet. Paulinus vero filius natus
est Constantio Aug. IX, Gallo et Juliano Cæsa. II cœsa.
anno Christi 357, vel, ut Victor Giselinus in prole-
gom. Severi Sulpicii numerat, anno Christi 348, quo
et Prudentius poeta sacer sit natus, et decimo post
anno Severus Sulpicius; Urbis conditæ mox, cum
Ariminensis et Seleuciæ sit habita synodus. Natus
itaque Paulinus consulari familia Ebromagi urbe non
longe dissita a Tarbellorum finibus, et Burdigala seu
potius Garumna flumine, qua ille a Tarbellis venien-
tes proxime Burdigalam ducit, que in loco prædia a
majoribus relicta, Lucaniaeo Ausonii non minora
possedit: et Ausonio usus præceptore una cum fra-
tribus educatus est: neque 123 dubito quin ibidem
maximam ætatis partem habitarit, donec mutato vitæ
instituto in Hispaniam se ad Lampium contulit ac
comamigravit. Hic igitur Paulinus cum tota epist. 5
gratulari sibi non desinit amicitiam a primis annis
cum Severo suavissime cultam, eamque ipsam deinde
ex seculari in spiritalem commutatam, planissime
iisdem verbis inuit Sulpicium eo tempore non longe
admodum ab Ebromago vixisse, in solo ut verisimile
est patrio: id vero vel Tolosam fuisse, vel locum
Tolosæ vicinum non difficilis est conjectura, partim
ex epistola Paulini 11 et 12 (nunc 31 et 32), que se-
cundæ Severi basilicæ apud Primuliacum Paulini
conditæ mentionem faciunt, partim ex 3 epistola ad
Bassulam socrum. Consulem juvenem etiamnum, sed
ut puto extraordinarium, factum scribit Ausonius
epist. 20. Nomen enim in consularibus Fastis non
reperias. Baronius conjicit ex B. Hieronymi Chronico
anno Christi 375 consulem fuisse. At vix annos 25
natus fuisset. Ausonium quarto post anno cos. factum
una cum Olybrio reperio in Baronio, anno Christi
379. Stylum Christianis jam sacris initiatus et rite
baptizatus mutavit, verborum jam lenocinia fugiens:
et sacras litteras pietatemque adamasse piæ ipsius ad
Severum Sulpicium, aliosque, epistolæ missæ decla-
rant, clarumque epist. 6 (nunc 1) ad Severum, in

A sine. Quia et Ausonio ad posticum sero rovocanti
sic respondet: *Quid abdicatas, etc.*

Ausonius illi, ut Virgillii quondam lectori et imita-
tori, sed ut pio repudianti zelo ducto inscripsit Can-
tonem nuptialem e Marone. Fuit autem, Severi Sul-
picii exemplo (qui uxore mortua seculo renuntiarat,
seque S. Martino adiunxerat), a Delphino Burdega-
lensi episcopo baptizatus. Coniux illi Therasia pia
matrona, qua assentiente Paulinus venditis plurimis
prædiis, ut fundis, quod scribit epist. 11 (nunc 31)
seculum relinquere statuit. De quo Ambrosius lib. VI
epist., et Augustinus de Civitate cap. 10. Severus in
Vita S. Martini. Viennæ Gallicæ primum profectus,
B. Martinum cum Sulpicio inuisit, ibi ex oculis la-
borans a Martino curatur, et cum Victicio, qui
postea Rotomag. episcopus fuit, amicitiam contraxit.
Hinc Mediolanum profectus, ubi B. Ambrosio fami-
liariter est usus. Romæ etiam vixit: tunc et Nolam
cessit, ut Ambrosius epist. ad Sabinium lib. VI me-
minit, et ipse Paulinus Natali 2 in sanctum Felicem.
Dehinc in Hispaniam iter instituit. Peragrata dein-
ceps Hispania Complutum venit, ibique ex Therasia
uxore primogenitum diu desideratum mors sustulit.
At octavo die mortuo infante, ibidem ad martyres
sepelitur. Prudentio etiam Cæsaraugustano tunc in-
notuisse putant. Barcinone presbyter a Lampio epi-
scopo ordinatur, ea tamen lege ne ulli Ecclesiæ allig-
aretur, ut epist. ad Severum 6 ostendit. Ausonius
jam in Gallias retrahere desiderium ejus non ferens,
satagebat epistolis datis 21, 23, 24 et 25, accusans
tamquam uxori nimis deditum, quam Tanaquilem
appellat. Respondit ille perreuaste:

Nec Tanaquil mihi, sed Lucretia coniux.

Ea tempestate Maximus tyrannus Gratianum occi-
dit, hunc Theodosius superavit. Cui victori Panegy-
ricum Paulinus ad Eudocesium scripsit, sed interci-
dit. Fama jam Paulinus toto orbe celebratus, ^b absens
renuntiat Nolaus episcopus Christi anno • 395
ætatis suæ 38. Nolæ Natales S. Felicis perterxit
a secundo 124 usque ad decimum. Primum enim in
Hispania inebharat: unde in Italiam trajecit, et Na-
tales 8 condens carmine, anno episcopi Christi 402,
quo Gothi et Alani Hispaniam occuparant. Hæc
natales versibus pie conscriptos proæ vertisse Bedæ
venerabilis memoratur. Sub Innocentio, papa anno
Domini 404 creato, Pelagii dogma exoritur anno 415,
cujus et suspectum insinularant Paulinum æmuli, sed
recte sensisse vel enim hic locus in Natali 10 probare
videntur.

Conformemque Deo conuogaturus honorem
Accipiet Christo similis, sed mædere Christi.

Et epist. ad Severum 2, itemque 11.^c

De Paulino autem ac vicarium dante pro redem-
tione filii viduæ, quia controverti video disputantem
suadeo legas Baronium ad annum Christi 431, quo
etiam reuocem ex Africa extinctum plerique opi-
nantur.

* Obiit anno 431.

^b Non aberat Nola.

^c Id non constat.

Nunc de Severo Sulpicio, ad quem pleræque Paulini epistolæ sunt, pauca dicamus.

Plures fuisse Sulpicios ut et Paulinos ex annalibus notum : nunc de Paulini familiari agamus. Errant enim qui hunc Bituricensis episcopum fuisse opinantur, vixitque ad annum Domini 587. Sed Paulini familiaris hic presbyter fuit Primuliacensis (non autem episcopus) et S. Martini discipulus, cujus etiam Vitam elegantissime descripsit, et circa annum Christi 400 floruit. Primuliaci basilicam exstruxit, ut epist. 12 refert Paulinus. Cetera ex Gennadio colligas, et Victore Giselino prolegomenis ad Severi Sulpicii opera, et denique ex Baronio Ecclesiast. Annal. tom. V.

CASPAR BARTHUS, ADVERSAR. COMMENTAR. LIB. XIII, CAP. 14.

(Ex edit. Francofurt. an. 1648.)

Christianorum litteris poeticis clarorum neminem Paulino præponere possis. Profunda eruditio secularium litterarum phrasin ipsi fecit, quam divinis mysteriis sine fuco tractandis egregie et amabiliter miscet. Quod si ipsos Dei præcones apostolos Latinis numeris laudes Domini pangere voluisse diceres, talibus utique usuros fuisse confiteris. Dicitur non potest quam contentim vulgo tam divina opera habeantur; quotus enim quisque et vel eruditorum nihil non pervagantium alioquin, qui horum bis aut ter meminere? Unde longe etiam majorem illustrantis diligentiam requirunt, quam putatum hactenus est. Dedimus nos his libellis specimina aliquot; dabimus et hoc capite ad Panegyricum Celsi, suavi, docto, numero carmine summa mysteria Christianæ religionis contingentem.

JO. FREDERICUS GRONOVIVS LIB. OBSERVAT. IN SCRIPTORIBUS ECCLÉS., CAP. 10.

Nola habet seriore quidem, sed et sanctiorem Virgilio, officii sui testem, quem vivum habuit et sacerorum magistrum, et ædis sacræ molitorem. Magna sedis adamatæ monumenta : quid, quas inde ad lectissimos viros feminasque piæ facundia et officii plenas dedit epistolas? quid, quibus illum secessum et Natales Dominædii sui Felicis dedicavit, ingentis spiritus carmina? Illud meritum loci est : his ubique terrarum noscitur, legitur, videtur.

125 CARDINALIS PERRONIVS, IN PLESSÆUM DE MISSA FOL. 403. DE S. PAULINO.

Ces délices de l'ancienne piété chrétienne; cet excellent et religieux esprit, tant chéri et célébré par S. Ambroise, par S. Jérôme et par le plus florissant siècle de l'Eglise; ce rejeton et diminutif de S. Paul; ce second vaisseau d'élection, dont S. Augustin (Ep. 34) nomme *la poitrine, l'oracle du Seigneur*; que S. Grégoire (Lib. III Dial., cap. 1) appelle *homme*

de Dieu, que Gennadius (Lib. de Scriptor. ecclesiastic.) témoigne avoir été illustre non-seulement en doctrine et sainteté de vie, mais aussi en puissance sur les diables; et duquel les Centuriateurs d'Allemagne (Cent. 5, c. 10) mêmes sont contraints de prononcer : *Scripta ejus hominibus piis et doctis vehementer probata sunt.*

PHILIPPUS LABBEUS, DE SCRIPTORIBUS ECCLÉSIASTICIS TOM. II.

PAULINUS, Nolanus episcopus, quem integra appellatione dictum fuisse volunt Meropium (Eutropium alii aut Neropum) Pontium Anicium Paulinum, natus in Aquitania secunda circa annum Christi 353, aut Burdigalæ, aut non procul ab ipsa in oppido Ebromago, inter Burgum et Blaviam, discipulus Ausonii poetæ, consulatum Romæ gessisse dicitur anno 375. Tum baptizatus Burdigalæ a sancto Delphino urbis illius episcopo, secessit cum Therasia conjugæ sanctissima in deserta Pyrenæorum montium et Barcinonenses campos : deinde presbyter ab Eulampio [lege Lampio] Barcinonensi præsule ordinatus 126 ipso Natali Christi Domini, seu, ut loquitur epist. 6 ad Severum, *die quo Deus nasci carne dignatus est*, exeunte anno Christi 393, ea tamen lege, ut nulli manciparetur Ecclesiæ. Quare Hispania relicta Italiam petiit, ac Mediolano, ubi à sancto Ambrosio benignissime exceptus Romam ingressus est Siricio Romano pontifice, unde paulo post Nolam venit ad optatum Ecclesiæ sancti Felicis portum, in cujus honorem plurimos versus fudit. Quo anno factus sit Nolæ episcopus non constat, quæ ductus sit in Africam, et ad quem Wandalarum principem. Hoc certum, inde reversum Nolæ obiisse ætatis anno 78, Christi 431 die 22 Junii. De eo SS. Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, atque Gregorius, Ausonius, Severus Sulpicius, Eucherius, Prosper, Idatius, Cassiodorus, Gennadius cap. 48 Catalogi, Sigebertus cap. 14, qui duo asserit, quorum saltem alterum falsum est, nimirum ad sanctum Augustinum scripsisse Vitam sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi. Quod vero addit de Vita sancti Felicis Nolani versificæ scripta, id de Natalibus accipi potest; Honorius Augustodunensis, et alii; quique ei morienti adfuit Uranius, licet non tam Vitam ille scripserit, quam felicem ad superos transitum.

ISIDORUS HISPAL., LIB. DE SCRIPTORIBUS ECCLÉSIASTICIS CAP. 4.

Obitum Paulini Uranius edidit.

URANIUS PRESBYTER, EPIST. AD PACATUM DE OBITU S. PAULINI EPISCOPI NOLANI.

(Hanc epistolam Uranii edidimus Patrologiæ nostræ tomo LIII, col. 839, ubi videsis.)

OPERUM ^(*)

SANCTI PAULINI

PARS PRIOR.

EPISTOLÆ.

EPISTOLA ** PRIMA.

I Paulinus Sulpicium Severum Primuliacensem in Aquitania presbyterum hortatur ne ob pravorum hominum obtreactionem institutum perfectionis dimittat; et illum ad se invitans, quomodo ipse Barcinone in Hispania repentina vi multitudinis correptus presbyteratu initiatus sit invitus, exponit, majestatem simul muneris illius magnifice describens.

PAULINUS servus Christi Jesu (V. not. 1), SEVERO carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre, et Christo Jesu salutari nostro, salutem.

Quam dulcisa faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo ^a. Sensi plane quasi delibutus melle sermonis tui præcordiis sanctæ Scripturæ fidem, qua dictum est: *Impinguant ossa sermones boni* ^b; non utique hæc ossa quorum structura nos in corporis habilitate compaginat, sed quibus interioris hominis firmitas continetur; spem scilicet, et fidem ^c, et caritatem; quæ sunt et viscera ² misericordiæ, et ossa patientiæ, et totius membra virtutis. Hæc tu ossa, et membra, et viscera, sanctis et spei, et fidei, et caritatis alloquiis opimasti, quibus et fidei tuæ spem in Domino intentam et spei fidem in Domino ³ constantem, et plenitudinem caritatis in Christo, sicut ipsius erga nos Dei dilectionem manere docuisti, cum sollicito et optanti mihi, neque aliter de te, immo de Deo credenti, qui et in infirmis virtutem suam operatur ac perficit, indicasti augmentum patrimonii in cœlestibus, quod salubriter præsentium onerum decoctione fecisti, fragi-

(*) MONITUM EDITORIS. De nostræ Paulini operum editionis dispositione atque habitu typographico nonnulla præfari operæ pretium est, ut in hac perlegenda fidelissimam Muratorianæ quisque sibi veluti suscitare possit imaginem, cum noverit in quibus illustrissimi Viri vestigiis hæserimus, in quibus alium inierimus ordinem, maximæ lectorum utilitati necnon commoditati consulentes. Quæ ergo sequuntur diligentissime advertenda sunt.

In editione Muratoriana quatuor adnotationum series habentur, nempe 1° Citationes variantesque ad utramque paginarum oram e regione textus continenter descriptæ: quarum aliæ, sed perpaucæ, asteriscis signantur; aliæ, litterulis distinctæ pene infinitæ numero sunt. 2° Notæ variantesque textui subjacentes. 3° Notæ et observationes variorum ad calcem operum in unum corpus digestæ. 4° Variantes lectiones ex mss. et editis codd., quæ inter indices et notas supra laudatas locum obtinere. Age nunc illam ordinatio-

lis substantiæ ³ pretio cœlum Christumque mercatus, vere intelligens super egenum et pauperem ^c, quem in Christo esse, et in quo Christum, ut ipse docuit, legi, pasci, fenerari credidisti.

2. Sit hic odor mortis in mortem iis qui pereunt ^d, quibus caro et crux Dei vivi stultitia vel scandalum est ^e; quia ipsis caro et sanguis, cui serviunt, Christum Jesum Dei esse Filium non revelat ^f; nobis autem carnis et mortis divinæ fides odor vitæ efficiatur ad vitam. Nec moveantur, frater dilectissime, pedes nostri a viis Domini ^g, et tramite itineris angusti ^h, si nos interdum profana vel stulta quorumdam secularium verba circumlatent: instructi enim satis per sacras Litteras et de ipsis et de nobis sumus. De his enim beatus Apostolus nobis ait, quia in hoc laboramus, et maledicimur, quoniam speramus in Deum vivum, qui est salus omnium hominum, maxime ³ fidelium ⁱ: qui istorum quibus rationem vis reddere, etiam suo ⁴ in Evangelii ore, et venena in colloquiis, et merita prædixit in pœnis: *Væ iis ⁵ qui scandalizaverint unum ex modicis istis in me credentibus! Expedi homini illi ut suspendatur mola asinaria collo ejus, et præcipietur in profundum maris* ¹. Nobis vero ait: *Beati estis cum vobis maledicent homines, et dicent omne malum adversum vos, et exprobrabunt nomen meum tanquam malum; gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis* ². Hæc, mi frater, Domini verba retinentes et in nostram fidem confirmem cum nostra conferamus.

C Lectorem igitur semel monitum volumus: 1° Quod quid ad primam adnotationum seriem pertinet, partim in textu inter uncinos, partim sub textum cum litterulis, ut vocant, *superioribus*, vel asteriscis præfixis a nobis fuisse exscriptum; 2° notas secundæ seriei textui pariter suppositas, litteris intra parentheses inclusis præsignari; 3° *Notas et observationes variorum* eandem apud nos quam apud Muratorium ad calcem operum sedem occupare; 4° Ultimam seriem, ad quam ciffris superioribus lector revocatur, ita a nobis partitam fuisse, ut variantes quæ ad epistolas cum genuinas tum dubias pertinent ad utrarumque calcem exscriptæ sint. Similis in variantibus poematum disponendis ordo servatus est.

^a Psal. cxviii, 103. ^b Prov. xv, 30. ^c Psal. xl, 2; Matth. xxv, 40. ^d II Cor. ii, 16. ^e I Cor. i, 23. ^f Matth. xvi, 17. ^g Psal. xvi, 5. ^h Matth. vii, 14. ⁱ I Tim. iv, 10. ^j Matth. xviii, 6; Luc. xvii, 2. ^k Matth. v, 11.

** Alias 6; quæ autem 4 erat, nunc 5. Scripta ineunte anno 394 in exordio presbyteratus, paulo ante Pascha.

memur, et opprobria vel odia infidelium negligamus: *In tenebris enim ambulat*^a, quia (a) *sol justitiæ non ortus est eis*^b. *Venenum aspidum est sub labiis eorum*^c, quod inficit mentem, et animam interficit, si receptum auribus in corda pervaserit. *Cor eorum*, inquit Scriptura divina, *vanum est, et sepulcrum patens est guttur eorum*^d. Caveamus a fermento eorum, ne totam massam corrumpat^e. Scriptum est enim: *Non habitabit juxta te malignus*^f. Et iterum: *Cum sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris*^g. *Et: Discedat ab iniquitate qui nominat nomen Domini*^h. Obstrue, frater, et *sepi aures tuas spinis*ⁱ ad verba eorum, quæ sunt spinæ et sagittæ zabuli, qui in eorum præcordiis latens insidiatur in occulto ut rapiat pauperem^j Christi, et venetur animam Christiani. Sed in caput eorum, sicut scriptum est, *iniquitas ipsorum convertetur, et incident*^k in *foveam quam operantur*^k.

3. Tu autem, homo Dei, fuge ab istis^l; neque ut sapientioribus rationem reddere labores, cum scias penes te principium esse $\&$ sapientiæ, qui times Dominum^m. Si stultum putant esse quod gerimus, gratulare conscius tibi quia opus Dei et præceptum Christi geris; et reminiscere quoniam *stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia*ⁿ: et quoniam *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*^o. Talibus autem velle purgari, idem est quod posse Christum ipsum negare, qui erubescens nomen suum coram hoc mundo, erubescet invicem coram Patre confiteri suos^p.

4. Tu igitur qui laboras, ut scribis, rationem pro meo ac tuo facto reddere, quid facies, si non persuaseris hominibus non ad ædificationem suam, sed ad destructionem tuam tecum de opere Dei disputantibus? Jam erubescas, jamque pallebis, ut causæ peioris assertor; et motus gradu^q titubabis in via Domini, et de caelo in terram relaberis, si quæ ædificasti destruis. Multum interest, quinam (b) isti sint quibus ratio reddenda sit. Si discendi studio venit, et ignorantiam confitetur; sparge in eum semen fidei, et præceptum pande divinum. Si capit verbum, *lucratu* es Ecclesiæ fratrem^q, et ovem Christo. Si vero non erit purum boni seminis germen, et a nocturno patrisfamilias cœlestis inimico zizania interserente frumentis^r, nocens graminem et infelix seges a frugibus bonis messis tempore segreganda; nec horreis debita, sed caminis, pabulo ignis æterni arsura materies, D
suis interim crescit incendiis, refuge, et repelle collo-

quo tuo atque conspectu; ut si tua fide sanari non potest, te sua infidelitate non vulneret.

5. Sit licet frater et amicus junctor tibi dextera tua, et carior lumine; si alienus est et inimicus in Christo, *sit tibi ut extraneus et ut publicanus*^s. (c) Abscidatur ut inutilis dextera a corpore tuo^t, qui tibi in Christi corpore non cohæret; et ut nocens oculus eruatur, qui corpus tuum totum sua macula vel cæcitate contenebrat. *Melius est enim unum membrum perire* pro totius corporis salute, quam unius membri vitiosum amore, *totum corpus*, ut ait Dominus, *ire in gehennam*^u. Nec metuenda est offensio talium, quæ quidem et optanda nobis est, quoniam de horum^v opprobriis atque maledictis nascitur illa merces, quam copiosam Deus promisit in cœlis^v. *Non est*, inquit, *discipulus supra magistrum, nec servus supra dominum suum*^x. Et, *si patremfamilias Beelzebub (d) vocaverunt, quanto magis domesticos ejus*^y? Si Dominum et¹⁰ Deum, quem sequimur, amaverunt, et nos amabant; si illum persecuti sunt, et nos persequuntur. Quo $\&$ nobis (e) gratiam mundi, quæ est odium Christi? Si de mundo, inquit, *essetis, amaret mundus quod esset suum*^z.

6. Tu ergo, qui rationem quæris reddere hominibus, et his infidelibus, vide quid desideres; gratiam sine dubio hominum, id est mundi, cui placere non potes, nisi Christus malueris displicere. Si enim, inquit (f) Apostolus, *hominibus placerem, Christi servus non essem*^{aa}. Displiceamus ergo his, et gratulemur iisdem nos displicere, quibus et Deus displicet. Non enim nostrum, ut scis, sed Domini nostri¹¹ Jesu Christi, id est omnipotentis Dei opus in nobis lacesunt; quem in suis actibus speruunt, in nostris operibus oderunt, sero dicturi: *Domine, quando te vidimus nudum, et non vestivimus? esurientem, et non cibavimus? infirmum, et non visitavimus*^{bb}? Et tunc audituri: *Ite in ignem æternum, quem præparavit Deus patri vestro et angelis ejus*^{cc}; quoniam quæ indigentibus non faciunt, Christo negant; qui cum dives esset, pauper factus est, ut nos sua paupertate ditaret^{dd}.

7. Fruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt^{ee}, quas istic habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam: nobis inopiam nostram, ut putant, et stultitiam nostram relinquunt. De ipsius etiam, quem, etsi nomine confitentur, tamen actu negant, habentes

^a Psal. lxxxi, 5. ^b Sap. v, 6; Mal. iv, 2. ^c Psal. xiii, 3, et cxxxix, 4. ^d Psal. v, 10, et xiii, 5. ^e Galat. v, ix; I Cor. v, 6. ^f Psal. v, 6. ^g Psal. xvii, 26. ^h II Tim. ii, 19. ⁱ Eccli. xviii, 28. ^j Psal. ix, 9, sec. LXX juxta Hebræos x, 9. ^k Psal. vii, 16 et 17. ^l I Tim. vi, 11. ^m Psal. cx, 10; Prov. i, 7, et ix, 10. ⁿ I Cor. i, 27. ^o Ibid., 25. ^p Matth. x, 33; Luc. ix, 26; Marc. viii, 38. ^q Matth. xviii, 15. ^r Matth. xiii, 25. ^s Matth. xviii, 17. ^t Ibid. 8. ^u Matth. v, 29, 30. ^v Matth. v, 12; Luc. vi, 23. ^w Matth. x, 24; Johan. xiii, 16. ^x Matth. x, 25. ^y Johan. xv, 19. ^z Gal. i, 10. ^{aa} Matth. xxv, 44, et ex v. 37 et 38. ^{bb} Ibid. 41. ^{cc} II Cor. viii, 9. ^{ee} Sap. ii, 6.

(a) Ita in multis libris legi assertit Nobilius in scholiis ad versionem LXX. Sic legitur apud Augustinum in Speculo de lib. Malachiæ. In Vulgata, *sol intelligentiæ*.

(b) Ed. Schot., *iste sit cui*. Quæ lectio concinnior videtur.

(c) Ita mss. codices et ead. Rosv. Alii edd. *Abscin-*

datur. Vide adnotationem nostram ad epist. 23, n. 12. et epist. 11, n. 7.

(d) Sic mss. codices Reg. et Vien. Editi, *vocavere*.

(e) Ms. codex Vien., *gratia*.

(f) Apostolus. Hanc vocem, quæ maxime desiderabatur, ex ms. Viennensi codice supplevimus.

speciem pietatis, virtutem ejus abnegantes ^a; de ipseius, inquam, Dei nostri verhis prudentiam sibi, si placet, arrogant, et stultitiam nobis exprobreant. Ait enim Dominus: *Filii hujus seculi sapientiores sunt filiis lucis* ^b; sed adjecit: *In hac generatione*. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint in hac *ana* ^c *generatione sapientes*, dum in illa regeneratione nostra inveniantur excordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, (a) blandiente seculo, defluentes; mollibus vestiantur, in domibus regum sint ^e; dum in *laboribus hominum non sint, et cum hominibus non flagellentur* ^d. Sint divites seculo, quia sunt egentes Dei; de quibus scriptum est: *Divites egerunt et esurierunt* ^e; sicut de nobis illico subjectum: *Inquirentes autem Dominum non (b) deficientur omni bono* ^f.

8. Utinam, mi frater, digni habeamur qui maledicamur, et notemur, et conteramur, atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi ^g, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum *super aspitem et basilicum ambularemus, et conculcaremus caput draconis* ^h (V. not. 59) antiqui. Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo solvimur, et in Christo deliciamur: **G** laudari tantum in domine ipsius amantes, contristari et tribulari, quod est utilius, recusantes. Memento granum sinapis, de quo semine sumus, si conteratur, accendi magis, et tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti, inardescamus ad fidem: et eos ipsos, qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi *granum sinapis, quod minimum est seminum* ⁱ, frangere conantur, (c) uramus. Si vero ii qui deforis sunt, rationem a te sancti operis inquirent, et venenatas de corde viperino linguas in eor tuum vibrant; *noli dare sanctum canibus, et margaritas tuas non projicias ante porcos* ^j. *Quæ enim pars fidei cum infidelium? quæ societas luci ad tenebras? quæ conventio Christi ad Belial* ^k?

9. Tu vero miles Christi armatus ab Apostolo *galea salutis, et lorica justitiæ, et scuto fidei, et gladio veritatis, et virtute Spiritus sancti* ^l, et in armis celestibus comitans, et *tela inimici candentia fonte sapientiae et flumine aquæ in te viventis exstingue*. *Depositum custodi, fidem serva, justitiam sectare, caritatem Christi tene, patientiam æmulare, exerce te ipsum ad pietatem quæ ad omnia utilis est: sobrius*

A esto, in omnibus labora, certamen bonum certa ^m, *cursum consumma, ut apprehendas, in quo apprehensus es: de cetero reponetur tibi corona justitiæ, quam reddet Dominus in illa die justus Judex iis qui diligunt adventum ejus. Eos autem devita* ⁿ *qui sanam doctrinam non sustinent, voluptatum amatores magis quam Dei* ^o, in pejus semper proficientes; seducentes et seductos; homines mente corruptos, et a veritate alienos, et ob hoc ipsum traditos in concupiscentiæ cordis sui, ^p in laqueum et desideria multa, quæ a fide naufragos merguat in interitum et perditionem ^q: quia creaturam prætulere Creatori ^r, id est, *simulacra gentium, aurum et argentum* ^r Deo carius habentes, servantes animas suas in hoc mundo, perdentes in Christo ^s: **D**isce ab hujusmodi ^t, et prophanas vocum novitates devita, ne circa questiones aniles et vanas, aut impias ^u verborum contentiones, incipias ægrotare, et periclitari a falsis fratribus, aut a perditis reprobatisque sapientibus ^v; et omnes ^w qui videbunt, insultante (V. not. 2) zabulo, dicant: *Hic homo cepit ædificare, et non potuit consummare* ^x. Quod absit a nobis, qui non nostris operibus aut viribus, sed divina virtute et misericordia freti, opus perfectionis arripere ausi sumus. Potens est ipse, qui est omnipotens, perficere in nobis opus perfectionis suæ, et quod fundare jam ac primis machinis erigere dignatus est, suis struere ^y mensuris, et consummare fastigio: quia ipse turbatis ad ^z operis istius molem etiam apostolis suis dignatus est dicere apud homines **C** impossibile hoc esse, sed non apud Deum, in quo credentibus nihil impossibile est ^z.

10. Verum, ut invicem in verbis Domini consolemur, et operibus proficiamus, *exi de terra (d) tua et de cognatione tua* ^v, ut Abrahami fidei imitatus excessu ^w, beato Abraham sine dignus sis ^x. Festina venire ad nos, in commune compendium accepturus et datorus fidei supplementa. Hoc enim acceptum coram Deo: quia et (e) *frater fratrem adjuvans exaltabitur* ^y. Nos modo in Barcinonensi, ut ante scripseram (*Excidi hæc epistola*), civitate consistimus. Post illas litteras quibus rescripsisti, die Domini, quo nasci carne dignatus est, repentina, ut ipse testis est, vi multitudinis (V. ep. 2, n. 2, et ep. 3, n. 4), sed credo ipsius ordinatione, correptus, et presbyteratu initiatus sum, fateor, invitus, non fastidio loci (nam testor ipsum, quia et ab æditui nomine et officio

^a Tit. i, 16; II Tim. iii, 5. ^b Luc. xvi, 8. ^c Matth. xi, 8; Luc. vii, 25. ^d Psal. lxxii, 5. ^e Psal. lxxiii, 14. ^f Sæc. Psal. Rom. ^g Act. v, 41. ^h Psal. xc, 13. ⁱ Matth. xiii, 31; Marc. iv, 31; Luc. xiii, 19. ^j Matth. vii, 6. ^k II Cor. vi, 14. ^l Eph. vi, 14; I Thes. v, 8; Rom. xv, 13. ^m I Tim. vi, 20; II Tim. i, 14; ibid., n, 22; I Tim. iv, 8; II Tim. iv, 5; ibid., 8; ibid., n, 4. ⁿ I Tim. vi, 9. ^o Rom. i, 25. ^p Psal. cxxx, 4. ^q Johan. xii, 25. ^r I Tim. vi, 14. ^s II Tim. ii, 23. ^t I Tim. i, 4, et iv, 7; Tit. iii, 9. ^u Luc. xiv, 30. ^v Matth. xix, 26. ^w Gen. xii, 1, sec. LXX; Act. vii, 5. ^x Luc. xvi, 22. ^y Prov. xviii, 19.

(a) Ms. Vien., blandientis seculi.

(b) Edit. Grin. et Psalterium Rom., deficient. In ceteris psalteriis, in Vulgata, in vers. lat. LXX, et apud S. Augustinum, minuentur.

(c) Ms. Vien. et edit. Grin., curemus.

(d) Sic ms. Reg. et Vien. Abest tua ab editis.

(e) Ita legit Paulinus noster in epist. 6, n. 3, ep. 3, n. 5, et ep. 40, n. 3, ac S. Cyprrianus lib. iv, epist. 2, circa med.

optavi sacram incipere servitutem), sed ut alio de-
stinatus, alibi, ut scis mente compositus et fixus,
novum insperatumque placitum divinæ voluntatis ex-
pavi. Data igitur cervice in jugum Christi video ma-
jora me meritis et sensibus opera tractare: jamque
arcanis et penetralibus Dei summi receptum et in-
sertum communicare cœlestia, et Deo propius ad-
motum in spiritu ipso Christi et corpore et splen-
dore versari. Vix adhuc intellectum sacræ molis capio
mentis angustiis, et onus muneris mei conscius
infirmiatis horresco; sed is qui *sapientiam parvulis
dedit, et ex ore infantium atque lactentium* ¹⁰ *perficit
laudem sibi* ^a, potens est in me etiam opus suum per-
ficere et munus ornare, ut se dignum faciat, quem
ab indigno vocavit. Scito tamen voti communis, eod-
em Domino præstante, salvam esse rationem: nam
ea conditione in Barcionensi ¹¹ *Ecclesia consecrari
adductus sum, ut ipsi ecclesiæ non alligarer, in (V.
not. 3) sacerdotium tantum Domini, non etiam in
locum ecclesiæ dedicatus.*

11. Veni igitur, si placet, ante Pascha, quod no-
bis optatus est, ut sacras ferias me sacerdote conce-
lebres: quod si jam ad itineris ingressum propitio
Deo vis occurrere, post Pascha in nomine Christi
proficiscere. Sed credimus in Domino nostro, quia
tibi in desiderium nostri flagrantius inspirabit, ne
ultra Pascha tempora ad nos tua proferre sustineas.
Iter quantum sit et puer unanimiatis tuæ renuntia-
bit, qui ad nos de (V. not. 4) Elusone (a), octava,
ut asseruit, luce pervenit: tam brevis enim et facilis
via est, ⁸ ut nec in Pyrenæo ardua sit, qui Narbo-
nensi ad Hispanias agger ¹², nomen magis quam ju-
gum horrendus, interjacet. Verum quid de spatio
agimus ¹³? si nos desideras, via brevis est; longa, si
negligis.

EPISTOLA · II.

Nuntiat Amando presbytero, qui postea in Burdegalensi episcopatu successit S. Delphino, se invitum sacerdotem creatum: et sacerdotalis muneris partes perstringens, opem ejus et Delphini, per quos Deo natus erat, ad eas explendus implorat.

Domino fratri dilectissimo AMANDO, PAULINUS.

Post tempus accepimus ¹ litteras dilectionis vestræ; sed quo diutius desideratæ, hoc avidius a nobis susceptæ sunt: nam et *aqua frigida sitiienti dulcior, et nuntius bonus de terra longinqua* ^b jucundior est; ita et sermonis vestri suavitas impinguavit ossa nostra ^c, et *animam esurientem satiavit bonis* ^d. Quid nos talibus dignum reddemus eloquiis, ingenio te-

nues, corde crassi, ore jejuni, et, sicut scriptum est, *ventres pigri* ^e? Verum etsi omnibus rebus inferiores, tamen caritas sola nos vobis præstat æquales. Dilectioni enim quam in nos habetis, pari mente certamus: quæ quidem visceribus nostris insita, et affixa præcordiis, et animæ ipsi permixta est spiritu Domini, *qui habitare facit unius moris in domo* ^f, qui innumera credentium millia uno corde connectit, quia unus *omnia in omnibus (b) adimpletur* ^g.

2. Nunc huic Domino placuit in vase fictili ponere thesaurum suum ^h, (c) *qui me vocavit per gratiam suam* ⁱ, *suscitans de terra inopem, et de stercore erigens pauperem, ut collocaret cum principibus populi sui* ^j, et inter sacerdotes indueret salutare ^k: ut dum curro in odorem unguentorum ejus ^l, fierem gutta ejus unguenti *quod descendit in barbam Aaron* ^m. In cujus domo domesticus fieri ⁿ, et *benedicere Dominum de fontibus Israel* ^o, cum pro meritorum meorum conscientia recusarem, vel potius non auderem recipere, *ego vermis, et non homo* ^p; vi subita (V. ep. 1, n. 10), invitus, quod fateor, adstrictus, et multitudinem strangulante compulsus, quamvis cuperem calicem ipsum a me transire, tamen necesse habui dicere Domino: *Verum non mea voluntas, sed tua fiat* ^q; cum præsertim ipsum de se Dominum dixisse legerem: *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare* ^r. Præventi ⁹ igitur a Domino, et apprehensi ab eo quem necdum apprehendimus, deservimus altario ^s Dei, et mensis salutaribus ministramus jam nomine officioque (V. not. 5) seniores, sensu autem adhuc parvuli, et sermone lactentes ^t.

3. Quod ministerium ut bene ministrem, et gradum bonum mihi acquiram, et sciam qualiter oporteat me in domo Dei conversari, et tractare mysterium pietatis, tu Domine venerabilis, et frater, (d) et Domine in Christo nobis, ora Dominum in omni bono divitem ^u ut *abundemus fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, et* ^v *insuper vestra in nos caritate, ut et in hac gratia abundetis* ^w. Præterea ipse epistolis tuis nos sæpe instrue necessariis supplementis: *enutritus enim sermonibus fidei et bonæ doctrinæ, quam a puero in sacris Litteris subsecutus es* ^x, informa nos ad regulam directionis, pasce nos spiritali cibo ^y, id est verbo Dei, qui est verus et vivens panis ^z, et in quo magis quam in pane vivitur ^{aa}: quoniam ipse est *esca justorum qui ex fide vivunt* ^{ab}. Nec hinc negligentior sis circa sollicitudinem institutionis meæ, quod loco Ecclesiæ, non tamen corpore separamur;

^a Psal. xviii, 8, et viii, 3. ^b Prov. xxv, 95. ^c Prov. xv, 30. ^d Psal. cvi, 9. ^e Tit. i, 12. ^f Psal. lxxvii, 7. ^g Eph. i, 23. ^h II Cor. iv, 7. ⁱ Gal. i, 15. ^j Psal. cxvii, 7. ^k Psal. cxxxii, 16. ^l Cant. i, 3. ^m Ps. cxxxii, 2. ⁿ Eph. ii, 19. ^o Ps. lxxvii, 27. ^p Psal. xxi, 7. ^q Matth. xxvi, 42; Mar. xiv, 36; Luc. xii, 42. ^r Matth. xx, 28. ^s I Cor. xiv, 20; I Tim. iii, 13. ^t Rom. x, 12. ^u II Cor. viii, 7. ^v I Tim. iv, 6. ^w Deut. viii, 3. ^x Matth. iv, 4. ^y Luc. iv, 4. ^{aa} Rom. i, 17.

^{*} Alias 23; quæ autem 2 erat, nunc 24. Scripta anno 394 in exordio presbyteratus, circiter Pascha.

(a) Ms. Vien., *Clusione*, mendose, pro *Elusione*, ut in Itinerario Burdegalensi.

(b) Ita Vulgata et mss. Reg. et Vien., a quibus abest particula *Ut* initio numeri sequentis. Editi codd., *adimplet*; et num. seq., *Ut nunc*.

(c) Sic mss. codices. Editi, *sanctum*.

(d) Ita mss. Reg. et Vien. et edit. Bad., Grav. et Schot. Deest et *Domine* in ms. Vien. et ed. Grin. Delerem, inquit Sacchinus, nisi tolerandum videatur quod repetitio fiat novo sensu, et prius referatur ad viri dignitatem.

unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum ^a, A nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis caritatem tuam non agnoscere, sed recognoscere videamur. Quia videlicet ex illo, qui nos ab origine mundi prædestinavit sibi ^b, caritas ista manavit, in quo facti sumus antequam nati ^c, quia ipse fecit nos, et non ipsi nos ^d, qui fecit quæ futura sunt. Hujus igitur præscientia et opere formati in similitudinem voluntatum, et unitatem fidei, vel unitatis fidem, præveniente notitiam caritate connexi sumus, ut nos invicem ante corporales conspectus revelante Spiritu nosceremus. Gratulamur itaque et gloriamur in Domino, qui unus atque idem ubique terrarum operatur in suis dilectionem suam Spiritu sancto, quem super omnem carnem effudit ^e, fluminis impetu lætificans civitatem suam ^f, in cujus te civibus (c) principalem cum principibus populi sui (d) sede apostolica merito collocavit ^g: nosque etiam, quos erexit elisos ^h, et de terra inopes suscitavit, in vestra voluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo Domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit; quoque ita visceribus tuis insinuare dignatus est, ut peculiarem nobis caritatis tuæ fiduciam vendicemus, his officiis atque muneribus provocati ⁱ, ut nos diffidenter aut leviter te amare non liceat.

4. Igitur quia facti sumus de hostibus (forte hospiti- B bus) cives, de longinquis proximi ^d, de ovibus pastores, et positi sumus in fundamento ¹⁰ apostolorum et prophetarum, erudite et confirmate manus ^e ad ædificandi scientiam, ut (b) lapide, qui factus est in caput anguli ^f, discam parietem utrumque connectere, et in templum sanctum atque in habitaculum Dei, corpora et corda fide mundata construere ^g; per arnia Apostoli potentia Deo omnem elationem extolentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, omnem intellectum ad obediendum Christo perducere ^h, evangelicam securim arborum radicibus admove- ⁱ; et gladio spiritus ^j, id est, verbo ¹¹ Dei interficere peccatores terræ ^k; et scuto Catholicæ fidei omnia jacula candentia nequissimi extinguere; et certamine decertato, cursuque decurso, fide servata ^l, ministerio impleto, expectare illud quod Dominus in illa die justus judex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus ^m. Ergo ut tuum ac tecum manentem spiritaliter videns **IO** ac tenens, instrue, juva, hortare, confirma. De vobis enim, et per vos **C** Deo natus in Christo vestra potissimum cura esse debeo, quia vestrum ¹² opprobrium si indignus, aut vestrum gaudium ero, si ex fructibus bonis vestræ arboris ramus esse cognoscar.

EPISTOLA III.

Alypio episcopo scribit de libro Augustini quos receperat, excusans quod serius miserit ad illum Eusebii Chronica. Cupit edoceri de genere et vita Alypii: ipse vicissim de se nonnulla aperiens. Panem unum domo mittit.

Domino merito honorabili et beatissimo patri ALYPIO, PAULINUS ET THERASIA peccatores.

1. Hæc est vera caritas, hæc perfecta dilectio, quam tibi circa humilitatem nostram inesse docuisti, domine vere sancte, et merito beatissime, ac desiderabilis. Accepimus enim per hominem nostrum Julianum de Carthagine revertentem litteras, tantam **D**

^a I Tim. II, 5. ^b Ephes. IV, 3. ^c Eph. IV, 12. ^d Eph. II, 17. ^e Isai. XXXV, 3. ^f Psal. CXVII, 22; Matt. XXI, 42. ^g Eph. II, 21. ^h II Cor. X, 5. ⁱ Matth. III, 10. ^j Eph. VI, 17. ^k Psal. C, 8. ^l II Tim. IV, 7. ^m Ibid., 8. ⁿ Eph. I, 4; I Pet. I, 2. ^o Psal. XCIX, 3. ^p Joel. II, 28. ^q Psal. XLV, 5. ^r Psal. CXII, 8. ^s Psal. CXLV, 8, et CXII, 7. ^t Psal. CXIX, 3.

* Alias 44; quæ autem 3 erat, nunc 23. Scripta anno 394 in autumno.

(a) Mss. Reg. et Vien. et edit. Grin., *contaboremus*, quod semel observasse sufficiat.

(b) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *ut ad lapidem*.

(c) Ms. Big. 1, *principem*.

(d) Hunc titulum, quo solus hodie gaudet Pontifex Romanus, omnibus olim episcopis communem fuisse ante Gregorium VII, an. 1075, ex veterum scriptis notum est, et præcipue ex Paulini nostri epistolæ ad

A nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis caritatem tuam non agnoscere, sed recognoscere videamur. Quia videlicet ex illo, qui nos ab origine mundi prædestinavit sibi ^b, caritas ista manavit, in quo facti sumus antequam nati ^c, quia ipse fecit nos, et non ipsi nos ^d, qui fecit quæ futura sunt. Hujus igitur præscientia et opere formati in similitudinem voluntatum, et unitatem fidei, vel unitatis fidem, præveniente notitiam caritate connexi sumus, ut nos invicem ante corporales conspectus revelante Spiritu nosceremus. Gratulamur itaque et gloriamur in Domino, qui unus atque idem ubique terrarum operatur in suis dilectionem suam Spiritu sancto, quem super omnem carnem effudit ^e, fluminis impetu lætificans civitatem suam ^f, in cujus te civibus (c) principalem cum principibus populi sui (d) sede apostolica merito collocavit ^g: nosque etiam, quos erexit elisos ^h, et de terra inopes suscitavit, in vestra voluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo Domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit; quoque ita visceribus tuis insinuare dignatus est, ut peculiarem nobis caritatis tuæ fiduciam vendicemus, his officiis atque muneribus provocati ⁱ, ut nos diffidenter aut leviter te amare non liceat.

2. Accepimus enim insigne (e) præcipuum dilectionis et sollicitudinis tuæ, opus sancti et perfecti in Domino Christo viri fratris nostri Augustini libris quinque confectum; quod ita miramur atque (f) suscipimus, ut dictata **II** divinitus verba credamus. Itaque fiducia ^h suscipiendæ nobis unanimatis tuæ et ad ipsum scribere ausi sumus, dum nos illi per te et de imperitia excusandos, et ad caritatem commendandos præsumimus, sicut et omnibus sanctis, quorum nos et absentium officiis sospitare dignatus es; pari procul dubio curaturus affectu, ut per sanctitatem tuam nostris invicem salutentur obsequiis, et in clero sanctitatis tuæ comites, et in monasteriis fidei ac virtutis tuæ æmulatores. Nam etsi in populis ac super populum agas, oves pascuæ Domini ⁱ regens sollicitis vigil pastor excubiis, tamen abdicatione seculi, et repulsa carnis ac sanguinis, desertum tibi ipse fecisti, secretus a multis, vocatus in paucis.

3. Sane vicario aliquatenus munere, licet per omnia tibi impar, ut jusseras, providi illam Eusebii venerabilis episcopi (g) Cæsariensis de cunctis temporibus historiam. Sed in hoc fuit obtemperandi mora, quod instructu tuo, quia ipse non haberem hunc codicem, Romæ reperi apud parentem nostrum

Augustinum, Delfinum, Alypium, Victricium et Florentium.

(e) Mss. 4 Vaticani addunt particulam, *et*.

(f) Ibidem mss. codices 4 Vaticani, *suscipimus*.

(g) Sic mss. et editi codices, præter 2 Big. et edit. Bened., in quibus mendose legitur *Constantinopolitani*, cum Eusebium Cæsariensem episcopum hujus Chronicæ autorem fuisse constet.

vere sanctissimum Domnionem, qui proculdubio (a) A promptus mihi paruit in hoc beneficio, quod tibi deferendum (b) indicavi. Verumtamen quia et loca tua mihi significare dignatus es, ut ipse monuisti, ad venerabilem socium (V. not. 6) coronæ tuæ, patrem nostrum Aurelium ita scripsimus, ut si nunc Hipponeregio degeres, illo tibi litteras nostras et transcriptam Carthagine membranam mittere dignaretur. Quod et sanctos viros, quos (c) indice caritatis ipsorum tuo sermone cognovimus, Comitum et Evodium rogavimus ut (d) exscribere ipsi curarent, ne vel parenti Domnioni diutius codex sans deforet, et tibi transmissus sine necessitate redhibendi maneret.

4. Specialiter autem hoc a te peto, quoniam me immerentem et inopinantem magno tui amore complesti, ut pro hac historia temporum referas mihi B omnem tuæ sanctitatis historiam, ut (Virgil. *Aeneid.* viii) qui genus, unde sis domo; tanto vocatus a Domino, quibus exordiis segregatus ab utero matris tuæ, ad matrem filiorum Dei prole lætantem, abjurata carnis et sanguinis stirpe transieris, et in genus regale et sacerdotale sis translatus, edisseras ^a. Quod enim indicasti, jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cum illic initiareris, fateor curiosius me velle condiscere, ut omni parte te noverim, quo magis gratuler, si a suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium consecratus, ut eundem ambo videamur habere autorem. Nam ego, etsi a Delphino Burdegalæ baptizatus, ¹² a Lampio apud Barcionem ³ in Hispania per vim (V. ep. 1, n. 10) inflammata C subito plebis sacratus sum; tamen Ambrosii semper et dilectione ad fidem innutritus sum, et nunc in sacerdotii ordine confoveor. Denique suo me clero vindicare ⁴ voluit, ut, etsi diversis locis degam, ipsius presbyter censear.

5. Sed de me ne quid ignores, scias antiquissimum peccatorem non ita olim de tenebris et umbrâ mortis ductum ^b, spiritum auræ vitalis hausisse; nec ita olim posuisse in aratro manum, et crucem Domini sustulisse ^c; quam ut in finem perferre valeamus, orationibus tuis adjuvemur. Accumulabitur hæc meritis tuis merces, si interventu tuo onera nostra relevaveris. Sanctus enim laborantem *adjuvans*, quia *fratrem* non audemus dicere, *exaltabitur sicut civitas magna* ^d. Et tu quidem super montem civitas ædificata es, vel accensa super candelabrum lucerna in septiformi claritate ^e colluces ^f; nos sub modio peccatorum delitescimus: visita litteris tuis, et profer in lucem in qua ipse versaris, super aurea candelabra

conspicuos. Eloquia tua lumen semitis ^f nostris erunt, et oleo lucernæ tuæ impingabitur caput nostrum ^g. Et accendetur fides, cum spiritu oris tui cibum mentis et lumen animæ sumserimus.

6. Pax et gratia Dei tecum, et corona justitiæ tibi maneat in die illo, domine, pater merito dilectissime, et venerabilis, et exoptatissime. Benedictos sanctitatis tuæ comites et æmulatores in Domino, fratres, si dignantur, nostros tam in ecclesiis quam in monasteriis, Carthagini, Thagastæ ⁴. Hipponeregio et totis parochiis tuis, atque omnibus cognitis tibi per Africam locis Domino catholice servientes, multo affectu et obsequio salutari rogamus. Si ipsam membranam sancti Domnionis acceperis, transcriptam nobis remittere dignaberis. Et hoc rogo scribas mihi, quem hymnum meum (e) cognoveris. Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis sollicitas continetur. Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi.

EPISTOLA * IV.

13 Augustino scribit, *exquisitis cum laudibus exorans pro quinque ejus adversus Manichæos libris, quos ab Alypio acceperat. Panem ipsi dono mittit.*

Domino fratri unanimo et venerabili Accovino, PAULINUS et THERASIA peccatores.

1. Caritas Christi quæ urget nos ^h, et absentes licet per unitatem fidei alligat, ipsa fiduciam ad te scribendi pudore depulso præstitit, teque per litteras tuas visceribus meis intimavit, quas et de scholasticis facultatibus affluentes, et de coelestibus favis dulces, ut animæ meæ medicas, et altrices, in quinque libris interim teneo, quos munere benedicti et venerabilis nobis episcopi nostri Alypii, non pro nostra instructione tantum, sed etiam pro Ecclesiæ ¹ multarum urbium utilitate suscepimus. Hos igitur nunc libros (f) lectioni habeo, in his me oblecto, de his cibum capio, non illum qui perit, sed qui operatur vitæ æternæ substantiam per fidem nostram ⁱ, qua adcorporamur in Christo Jesu Domino nostro; cum fides nostra, quæ visibilibus negligens invisibilibus inhiat ^j, per caritatem omnia secundum veritatem omnipotentis Dei credentem, litteris et exemplis fidelium roboretur ^k. O vere sal terræ, quo præcordia nostra, ne possint seculi errore vanescere, conduntur ^l! O lucerna digne supra candelabrum Ecclesiæ posita ^m, quæ late catholicis urbibus de septiformi D lychno pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hæreticorum caligines discutis, et lucem veritatis a confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubilas.

2. Vides, frater unanimo, admirabilis in Christo

^a I Pet. ii, 9. ^b Psal. cvi, 14. ^c Luc. ix, 62. ^d Prov. xviii, 19. ^e Apoc. i, 13. ^f Psal. cxviii, 105. ^g Matth. vi, 17. ^h II Cor. v, 14. ⁱ Johan. vi, 27. ^j II Cor. iv, 48. ^k I Cor. xiii, 7. ^l Matth. v, 43. ^m Matth. v, 13; Marc. iv, 21.

* Alias 41; quæ autem 4 erat, nunc 23. Scripta cum superiore, anno 394 in autumno.

(a) Ita mss. duo Big. Alii codices, *promptius*.
(b) Sic mss., 43 Gallicani et 2 Vat. Alii duo Vaticanii, *judicavi*.
(c) Mss., 2 Big. et ed. Bened. et Grav., *indices*.

(d) Idem codices, *hæc scribere*.
(e) Mss. duo Big., *agnoveris*.
(f) Ms. Big., *in lectione*.

Domino, et suscipiende, quam familiariter agnoverim te, quanto admirer stupore, quam magno amore complectar, qui quotidie colloquio litterarum tuarum fruor et oris tui spiritu vescor. Os enim tuum fistulam aquæ vivæ et venam fontis æterni merito dixerim, quia fons (a) in te aqua salientis in vitam æternam. Christus effectus est. Cujus desiderio sitivit in te anima mea, et ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupivit. Ideoque cum hoc (b) Pentateucho tuo contra Manichæos me satis armaveris, si qua in alios quoque hostes catholica fidei munimina comparasti, 14 quia hostis noster, cui mille nocendi artes (Virgil. vii. *Æneid.*, v. 354), tam variis expugnandus est telis, quam oppugnat insidiis; quæso promere mihi de armamentario tuo, et conferre non abnuas arma justitiæ. Sum enim laboriosus, etiam nunc sub magno (c) honore peccator; veteranus in numero peccatorum, sed æterno Regi novus incorporeæ tyro militiæ. Sapientiam mundi miser hucusque miratus sum, et per inutiles litteras reprobataque prudentiam Deo stultus et mutus fui. Postquam inveteravi inter inimicos meos, et evanui in cogitationibus meis, d levari oculos meos in montes, ad præcepta Legis, et gratiæ dona suspiciens, unde mihi auxilium venit a Domino, qui non secundum iniquitates retribuens, illuminavit cæcum, solvit compeditum, humiliavit erectum male, ut erigeret humiliatum pie.

3. Sequor igitur non æquis adhuc passibus magna justorum vestigia, si possim orationibus vestris apprehendere, in quo Dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo parvulum in terra reptantem, et tuis gressibus ingredi doce. Nolo enim (d) me corporalis ortus magis quam spiritalis exortus ætate consideres: quippe ætas mihi secundum carnem ea jam est, qua fuit ille ab apostolis in porta Speciosa verbi potestate sanatus; in natalibus autem animæ, illius adhuc mihi tempus infantæ est, quæ intentatis Christo vulneribus immolata, digno sanguine Agni (e) victimam præcurrit, et Dominicam auspicata est passionem. Atque ideo ut infantem adhuc verbo Dei et spiritali ætate lactentem educa, verbis tuis, uberibus fidei, (f) sapientiæ (forte spei), caritatis, inbiantem. Si officium commune consideras, frater

^a Joan. iv. 14. ^b Rom. i. 22. ^c Psal. vi. 8. ^d Rom. i. 21. ^e Psal. cxx. 1. ^f Psal. cx. 10. ^g Psal. cxlv. 8. ^h Act. iv. 22, dicitur annorum amplius quam 40. ⁱ Matth. vi. 34. ^j II Cor. x. 17. ^k Rom. vii. 18. ^l Psal. cxviii. 10. ^m Psal. xxv. 8; Ps. lxxxiii. 11. ⁿ Gal. i. 15. ^o Psal. cxii. 8. ^p Rom. xii. 16.

(a) Sic mss. 12 et edit. Bened. At editi cum mss. D 2 Big., vitæ.

(b) Per hanc vocem Paulinus designat quinque libros S. Augustini contra Manichæos: quod patet ex ejusdem epist. n. 1, ex epist. 6. n. 2, et epist. 3 ad Alypium. n. 2.

(c) Ita mss. septem et edit. Bened. et Rosv. At mss. codices quatuor et tres editi, onere. Et quadrat, inquit Sacchini, cum sententia Evangelii, Qui laboratis et onerati estis. Tamen et libri et sententiæ venustas suadet magis honore, quia se infra n. 5 presbyterum profitetur, et addit, tanto indignus honore.

(d) Sic mss., codices Vaticani, Bis. duo, et edit. Bened. Editi, in me ætatem.

es: si maturitatem ingenii tui et sensuum, pater mihi es: etai forte sis ævo junior, quia te ad maturitatem meriti et (g) honorem seniorum provexit et juvenem cana prudentia. Fove igitur et corrobora me in sacris litteris et spiritalibus studiis, tempore, ut dixi, recentem; et ob hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usu rudem, vixdum a fluctibus sæculi emergentem, tu, qui jam solido littore constitisti, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter navigemus. Iuterea me de periculis vitæ istius et profundo peccatorum evadere nitentem, 15 orationibus tuis tamquam tabula sustine; ut de hoc mundo quasi de naufragio nudus evadam.

4. Idcirco enim levare me sarcinis, et vestimentis onerantibus exuere curavi, ut undosum hoc, quod inter nos et Deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis vitæ salum, omni amictu carnis, et cura diei sequentis, jubente et (h) juvante Christo, expeditus enatem. Neque id perfecisse me gloriator: quod etsi gloriari possem, in Domino gloriarer, cuius est perficere, quod nobis adjacet velle. Sed concupiscit adhuc anima mea desiderare judicia Domini. Vide quando assequatur (i) effecta Dei voluntatem, qui adhuc ipsum desiderare desiderat. Quod in me tamen est, dilexi decorem domus sanctæ; et quantum in me fuit, elegeram abjectus esse in domo Domini. Sed cui placuit segregare me ab utero matris meæ, et ab amicitia carnis et sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit inopem me omnis boni meriti suscitare de terra, et de lacu miseriarum, ac de luto facis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui, et partem meam in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio sociatus æquarer.

5. Præsuntione igitur non mea, sed placito et ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me dignor, quia te pro tua sanctitate certo scio, nam veritate (j) sapis, non alta sapere, sed humilibus congruere. Ideoque prompte et intime recepturum spero caritatem humilitatis nostræ: quam quidem jam recepisse te per beatissimum sacerdotem Alypium, quia dignatur,

^a Joan. iv. 14. ^b Rom. i. 22. ^c Psal. vi. 8. ^d Rom. i. 21. ^e Psal. cxx. 1. ^f Psal. cx. 10. ^g Psal. cxlv. 8. ^h Act. iv. 22, dicitur annorum amplius quam 40. ⁱ Matth. vi. 34. ^j II Cor. x. 17. ^k Rom. vii. 18. ^l Psal. cxviii. 10. ^m Psal. xxv. 8; Ps. lxxxiii. 11. ⁿ Gal. i. 15. ^o Psal. cxii. 8. ^p Rom. xii. 16.

(e) Mss. 4 Vaticani, victima. Non displiceat, si et digna legatur.

(f) Ita in editis et mss. omnibus. Pronum fuit cum Sacchino emendare, spei, quod legendum ostendit tum res, tum epistola 27 S. Augustini, qua huic respondens, eademque verba usurpans n. 3, spei scribit.

(g) Sic. mss. duo Vaticani et Bigotianus unus cum editi. Bened. At mss. novem, honore seniorum.

(h) Sic tres mss. codices Big. Editi, adjuvante.

(i) Ante erat in editis, effectum Dei voluntatem. Mss. duo, effectum Dei voluntate. Alii duo, effectum Dei voluntatem. Unus e Vaticanis, effectus Dei voluntatem. Hunc sequimur.

(j) Sic emendavimus ex mss. tribus Bigotianis et edit. Bened. Ante erat in editis, veritatem.

patrem nostrum, confido. Is enim sine dubio de se tibi exemplum præbuit nos ante notitiam et supra meritum diligendi, qui incognitos sibi nos, et longinqua soli vel sali⁶ intercapedine disparatos, spiritu veræ⁷ dilectionis, qui ubique et penetrat, et effunditur, et videre diligendo potuit, et alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectus sui documenta, et caritatis tuæ pignora in supradicto (a) digno munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sanctitatem tuam non ipsius tantum verbis, sed plenius eloquentia et fide tua cognitam non possemus amare mediocriter, tantopere curasse eundem credimus, ut nos vicissim ipsius imitatione plurimum diligas. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat, optamus, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, desiderantissime. Totam **16** domum, et omnem comitem, et æmulatorem in Domino sanctitatis tuæ, plurimo fraternitatis unanimæ salutamus affectu. (V. not. 8) Panem unum, quem unanimi-tatis indicio misimus caritati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.

EPISTOLA XXVII (Al. XXXII)

AUGUSTINI AD PAULINUM.

Augustinus Paulino, amplectens illius benevolentiam, et mutuam declarans amorem; nonnulla de Romano et Alypio, necnon de Licentio, cujus ætati metuebatur, ne vergeret ad ea quæ sunt mundi.

(Vide hanc epistolam inter Augustinianas sub numero 27, tomo XXXIII nostræ Patrologiæ, col. 107.)

EPISTOLA V.

20 *Paulinus Severum laudat, et majore miraculo conversum ad Deum ostendit. Deinde hortatur ut ad se veniat, mittitque panem ac buxam scutellam, mutuam amicitie symbolum.*

SEVERO fratri PAULINUS (b).

1. Et excusandum putasti, frater dilectissime, quod ad nos non ipse venisses, secundum sponsonem tuam, expectationemque nostram? Tu vero potiore tui parte (c) quam manseris, solo corpore domi residens, voluntate ad nos, et spiritu et sermone, venisti: quamquam ne corporaliter quidem penitus abfueris, quando in pueris tuis sancta in Domino tibi servitute connexis, corporis ad nos tui membra venerunt. Quamobrem, frater vere sancte, merito dilectissime, et in Christo nobis unanime, tibi *reposito jam in cælis est corona pietatis, quam justus Judex reddet in illa die*^a tibi, et omnibus juxta te, caritate

^a II Tim. iv, 8. ^b I Petr. i, 8. ^c Johan. xiii, 1, et x, 15. ^d III Reg. x, 1; II Par. ix, 1; Matth. xii, 42; Luc. xi, 31. ^e Matth. xii, 42. ^f Philip. ii, 4.

* Alias 1; quæ autem erat 5, nunc 11. Scripta anno 595.

(a) Hanc vocem addidimus ex mss. duobus Big. et edit. Bened.

(b) Ms. Vien. addit. et *Therasia peccatores.*

(c) Ms. Vien., *qua manseris.* Fortasse melius, *quam qua manseris.*

(d) Abest a ms. Reg. et edit. Bad. et Schot., a Deo.

(e) *Solomone.* Ita ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin. et Schot. et alibi. Sic etiam legitur in textu

A perfecta proximum in Christo, vel Christum in proximo diligentibus. Spiritualia¹ enim carnalibus intuentes, facile colligimus ex dilectione perspicua, quam fratri, quem vides, exhibes, cœlestem illam, fidelem, atque perfectam, qua Deum, quem non vides, diligis. Quod probamus obedientia fidei, si scilicet invicem diligendo^b, probemus nos, sicut ut probas, illius magistri esse discipulos, qui *usque ad finem dilexit suos, et animam suam² pro amicis suis posuit^c* potestate eadem qua et sumsit.

2. Ergo tibi, frater vere sanctissime, et merito benedictæ, in regione vivorum supra reginam Austri locus et merces erit^d. Illa enim peccatrix, utpote adhuc invisitarum (d) a Deo gentium socia, jam tamen visitandarum prævia, non habens legem litteræ, sed habens fidem legis in *tabulis cordis carnalibus* spiritu consilii et pietatis incisam, utilitatis suæ causa, et magni ac salutaris lucri studio, tantis ab intervallis ultimi orbis excita, divinam audire sapientiam concupivit; ut, quod non habebat, acciperet, et lucem scientiæ, qua carebat, hauriret. Jam tunc scilicet sponsum suum ventura de gentibus regina desiderans, in odorem spirantis latæ a Propheta suo Christi *circumamicta varietate in vestitu deaurato*, et populi et paternæ domus oblita, currebat: barbara natione, non animo; et in aperto peregrina, sed in occulto Judæa, sanctorum fieri civis optabat. Unde non solum **21** cœlesti præmio resurrectionis beatæ, sed etiam potestate apostolorum de Judæis adulteris judicandi, ipsius ore Judicis digna censetur: quia Christum in (e) Solomone mirata^e, verum reginæ cœlestis affectum in imagine mysticæ Ecclesiæ providentis impleverat. Ergo si illam in futuro divina remuneratio manet, cum tamen et ipsa istic illo quoque tempore magna ex parte receperit mercedem suam (f) composita desideratum sapientiæ cœlestis auditum; quæ tandem præmia rependentur tibi, qui me pari gratia, et majore opera, quia minoræ utilitatis ad præsens tuæ spe, desiderasti? Quid enim, quæso, in me desiderandum habuisti? Quid, quod non haberes, a me sumendum sperasti? Quod bonum tibi de colloquio imperiti? quæ utilitas in aspectu peccatoris foret? quid ab insipiente sapiens, rectus a pravo, beatus a misero, ab infirmo fortis, ab (g) inope dives in Domino capere potuisti?

3. Vere tu non quæ tua sunt quæris, sed quæ Christi^f: quia non meritum, nec emolumentum ex me tuum, sed solam illam, quæ plenitudo est Evan-

Græco Σολομών, et ubique ita locutus est Paulinus; similiter et Prudentius Hamartigen. vers. 576 et 579, Psychomach. vers. 809, in Diptycho, n. 2 et 46. Gregorius Nazianzenus in carminibus non semel, et Drepanius Florus carm. ad Moduinum.

(f) Ms. Reg., *cum potita*: Edit. Schot. in margine, *cum potita est desiderare.*

(g) Ita ms. Vien. Ante erat, *inopi.*

geli ^a, caritatem, vel in tuæ peregrinationis cogitatu, vel in vexatione tuorum causam habuisti. *Beatus es, quod non habeo unde retribuam tibi: retribuetur autem tibi in resurrectione justorum* ^b ab eo, qui et in minimis suis se diligi testatur et recipi ^c. Unde et illud ait (pro quolibet nominis sui vel falso aut inutili servo, verbis suis debitorem se faciens): *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet.* Mihi scilicet non decessura ob hoc sarcina mea, licet a justo honorem justus peccator accipiam: tibi vero (a) in remunerationem boni accepto ferenda ipsa opinionis tuæ justitia; quia sancto errore, sed vero pietatis affectu, bonum Dominum honoraveris et in malo servo.

4. Quid igitur miseri faciemus, hinc etiam rationem et pœnam debitori, quod honores accipimus immeritos: et qui auditores tantum legis sumus, a factoribus prædicemur ^d? Quo magis scilicet exprobretrur nobis condemnandæ torpor ignaviæ, sterilitium jejunitas animarum, et in operibus bonis aridæ manus ^e; cum audiendo per sermonem tuum vera dignis, ut tu es, Christi servis, atque ideo nobis falsa præconia, **22** quanto debito constringamur agnoscimus: quando judicium tuum nostris actibus conferentes, quæ de nobis audimus, non inveniamus in nobis. Quid enim simile gloriari possumus? etsi in Domino gloriamur sit, quia nihil nisi ejus munere acceptum habemus: attamen mihi ætas provecior, et a primis jam annis honorata persona potuit maturare gravitatem, præterea corpus (b) infirmius, et decoctior caro obterere studia voluptatum, (c) ad hoc vita ipsa mortalis in laboribus et ærumnis frequenter exercita, odium rerum inquietantium parere, et de spei necessitate ac dubiorum metu, cultum religionis augere. (d) Postea denique ut a calumniis et peregrinationibus requiem capere visus sum, nec rebus publicis occupatus, et a fori strepitu remotus, ruris otium, et Ecclesiæ cultum placida in secretis domesticis tranquillitate celebravi: ut paulatim subducto a secularibus turbis animo, præceptis cœlestibus accommodato, proclivius ad contemptum mundi, comitatumque Christi, jam quasi de finitima huic proposito via (e) demigraverim.

5. Tu frater dilectissime, ad Dominum miraculo majore conversus es, quia ætate florentior, laudibus abundantior, oneribus patrimonii levior, substantia

facultatatum non egentior, et in ipso adhuc mundi teatro, id est, fori celebritate diversans, et facundi nominis palmam tenens; repentinio impetu discussisti servile peccati jugum, et letalia carnis et sanguinis (f) vincla rupisti ^f. Neque te divitiæ de matrimonio familiæ consularis aggestæ, neque post conjugium peccandi licentia, et cælebs (g) juvenas ab angusto salutis introitu, et arduo itinere virtutis in mollem illam et spatiosam multorum viam revocare potuerunt ^g. *Beatus, qui refugisti de consilio ^h impiorum, et in via peccatorum persistere noluit, et sedere in cathedra pestilentiæ dedignatus es, ut humilitate præcelsa pedibus Crucifixi accubares.*

6. Tu (h) ergo verus factor legis, et Evangelii non surdus auditor ^h, qui corpus et mundum confignis cruci, delicias juventutis, et vitæ præsentis mala gaudia pro venenis et luctibus aversatus es, respiciens patrimoniorum onera ceu stercorem: merito **23** socrum (V. not. 9. Intelligit Bassulam) sanctam omni liberaliorem parente in matrem sortitus æternam, quia cœlestem Patrem anteverteras terreno parenti; exemplo apostolorum, (i) relicto patre in navicula fluctuante, scilicet in hujus vitæ incerto cum retibus rerum suarum, et implicatione patrimonii derelicto, Christum secutus ⁱ. Nec minoris domesticis opibus ingenii facultatis laudem ab hominibus non accipiens, et inanis gloriæ (j) sublimiter negligens, piscatorum prædicationes Tullianis omnibus et tuis litteris prætulisti. Confugisti ad pietatis silentium, ut evaderes iniquitatis tumultum. Mutescere voluisti mortalibus, ut ore puro divina loquereris; et pollutam canina facundia linguam, Christi laudibus, et commemoratione ipsa pii nominis expires.

7. O vere (V. not. 10) Israelita, qui Deum Jacob tam fida mente vidisti: et tamquam (k) ipsius Domini collocatione firmatus ^k, prævaluisti *adversus principem hujus mundi, et spiritalia nequitiae in cœlestibus* ^l debellasti scuto fidei, armisque justitiæ: præoptans Christo placere, quam hominibus ^m: hominibus stultus esse, quam Deo: omni facundiæ, omnique sapientiæ hujus mundi prætulisti scandalum crucis; ut quod *pereuntibus stultitia est* ⁿ, tu in patrem salutis adscitus, ut omnibus *salvis* futuris patescit, *virtutem et sapientiam Dei esse cognosceres.* *Beatus es, frater, quia non caro et sanguis revelavit tibi hæc, sed Pater qui in cœlis est* ^o, per Dominum

^a Rom. xiii, 10. ^b Luc. xiv, 14. ^c Matth. xxv, 40. ^d Rom. ii, 13; Jac. i, 22. ^e Luc. vi, 6. ^f P. cxv, 17. ^g Matth. vii, 13. ^h Jac. i, 22. ⁱ Matth. iv, 22; Marc. i, 20; Luc. v, 11. ^j Johan. i, 47. ^k Genes. xxxii, 24. ^l Eph. vi, 2. ^m Gal. i, 40. ⁿ I Cor. i, 18. ^o Matth. xvi, 17.

(a) Ms. Vien., in remuneratione boni accepta.

(b) Ms. Vien., infirmum.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. et editi 4. Edit. Rosv. ad hæc.

(d) Sic mss. Reg. et edit. Bad. et Grav. Ante erat, potest. Denique.

(e) Ms. Reg., demicaverim. Editi tres, dimicaverim.

(f) Ita mss. codices. Editi, vincla.

(g) Sic juvenas pro juvenis dixit Prudentius lib. contra Symmachum vers. 1082. . . . quibus est

famulata juvenas. De qua voce vide N. Heinsium ad Maronem et Claudianum. Ms. Vien. et edit. Grin. et Schot., juvena.

(h) Ms. Vien., Tu vere verus.

(i) Deest relicto in edit. Schot.

(j) Ms. Vien. addit cupiditatem, sed perperam; sic enim loqui amat Paulinus in epistola 38 ad Aprum, n. 11, tui diligentem; in epist. 39, n. 1, nostri diligentior, et n. 3, sui diligens.

(k) Sic mss. Reg. et Vien. et editi Grin. et Schot. Alii, vir.

nostrum Jesum Christum, qui converſit ſapientiam A
eorum, et ſtultam fecit; et elegit infirmu ac ſtulta
mundi, ut mundum iſtum his ipsis, propter quæ
Deum dedignatur (a) noſſe, confundat ^a. Memento
ergo tu noſtri magis ^b, qui locupletioribus meritis
ad exorandi potentiam niteris. Nos enim licet jam
accensa in lumine Chriſti lucerna, tamen adhuc ſub
noſidio peccatorum latentes, veſtra, qui tam fidei et
gratiæ, quam operum luce conſpicui per (V. not. 11)
ſeptena Domini candelabra fulgetis ^b, (b) educi manu,
veſtroque oleo impinguari caput cupimus; ut non
fumigante (V. not. 2) lino, quod nec ipſum tamen
miſericors Dominus exſtinguit, obſcuro ardeamus,
ſed puro, et ceteris etiam præferendo fidelis exempli
lumine luceamus ^c: quamquam Domini gratia de
^a tenebris relucente, non obſcuro per nominis ipſius
claritatem ^d, eſi remoti, ut audiviſti, agamus. In cœ-
naculo enim noſtro ſecreti ſilemus, quia bonum eſt
riro, ut propheta, ²⁴ (c) ait ſedere ſingulariter, et
tacere ^e. Unde etiam in cauſis vociferandi ſilere nos
docuit ipſe Dominus, qui ſicut agnus coram tondente
ſe ^f non aperuit os ſuum ^f; qui tamen dixit; (d) Ta-
cui, numquid ſemper tacebo ^g? Ipſius ergo voluntatem
et iudicium taciti ſuſtinemus, qui potens eſt et nunc
in nobis tacere, et cum voluerit, interpellare pro
nobis ^h.

8. Verum interim in hoc nobis noſtra nocuiſſe
peccata perſenſimus, quod nec meruimus te videre:
et inſuper hoc ad mala noſtra cumulatum putamus
quod et tentationum tibi cauſa fuerimus; quibus ⁷
geminas, ut indicaviſti, ægriſtudines pertuliſti, (e) loties
verberatus, quoties ad nos venire conatus eſt. Sed
quia sæpe Dominus ipſe, ut ſcriptum eſt, Deus noſter
tentat nos, ut caritatem noſtram probet ⁱ, qua nos in
ipſius pace diligimus; de tua potiùs fide, quam de
noſtra ſperamus; ut ſi præmiſſa tentatio probatio-
nem in te operata eſt ^j, non ultra valeat probata in
Deo (f) caritatis vota fruſtrari. Ita enim tibi promptum
ineſſe ſpiritu ſcimus, ut non vereamur, ne ad im-
pedimentum communis deſiderii caro ſemper infir-
ma prævaleat, quam fide roborans, animo ſubjugabis:
ut quod ex ſe non poteſt, in Chriſto poſſe cogatur.
Si dicas ei: Ne pugnes adverſus ſpiritu, eſto con-
ſentiens adverſario tuo in via ^k, et erit pax oſſibus tuis,
et cum exultaverit cor meum in Deum vivum, tunc
etiam caro mea requieſcet in ſpe ^l.

9. Tene ergo, frater, quod tenes, ne coronam tuam

^a I Cor. 1, 27. ^b Apoc. 1, 20. ^c Matth. vi, 22. ^d Iſai. xlii, 3. ^e Thren. iii, 28, juxta LXX. ^f Iſa. liii, 7. ^g Iſai. xlii, 14, ſec. LXX. ^h Rom. viii, 34. ⁱ Deut. xiii, 3. ^j Rom. v, 4. ^k Matth. v, 25. ^l Pſal. xxxvii, 4, et lxxxiii, 3, et xv, 9. ^m Apoc. iii, 11. ⁿ Rom. viii, 28. ^o I Cor. xii, 26. ^p Pſal. cxvii, 18. ^q Matth. x, 29.

(a) Ita iidem mſſ. et editi codices. Ceteri, noſcere.

(b) Sic mſſ. Editi, deduci.

(c) Ita mſ. Vien. et edit. Schot. Alii, tacens, nullo ſenſu.

(d) Sic LXX interpretes, Tertullianus lib. de Pudicitia paulo poſt initium, Cyprianus lib. ii Testimon., cap. 27 et Paulinus noſter epist. 38 ad Aprun., n. 4.

(e) Mſſ. et editi vetuſtiores conſtanter habent lotiens, quotiens: quod ſemel obſervare ſufficiat.

A accipiat alter ^m. Cui ſimile eſt, ut quod volueras,
velle non deſinas, et immutabilem ad nos veniendi
ſententiam teneas. Religioſa conamina ipſe ad voti
fructum pervehet, in cujus poteſtate eſt ac favore,
ut poſſimus proſpere, quod pie volumus. Scimus
enim, quia deſideranti bonum, omnia procedunt in
bonum ⁿ (V. ep. 47, n. 1). Verum et nos, quod qui-
dem nobis gratiſſimum ſignum concordie in omni-
bus noſtræ fuit, infirmitatum tuarum indices litteras
ægrotantes accepimus; probavimusque in nobis ſe-
cundum Apoſtoli dictum et affectum, compati ſibi
uniuſ corporis membra ^o. Nam et eo ipſo nos reſectos
ſenſimus, quod revaluſſe te ſcripſeras; ut in di-
verſis licet terris poſiti, operantis in nobis ſpiritus
unitatem tacita in corporibus ſeparatis connexionem,
paribus aut incommodis, aut remediis congruentes
experiremur.

²⁵ 10. Pone (id eſt Depone. V. carm. 14, v. 81)
igitur et tu, frater unanime, meliorque in Chriſto no-
ſtri portio, ſi quam ex noſtræ caſtigationis indicio
tritiſtiam pia mente duxeris: Quia caſtigans caſtiga-
rit nos Dominus, et morti non tradidit nos ^p. Viſitati
enim medica Omnipotentis manu, in ſpem ſanitatiſ
a præſenti ægriſtudine fovebamur; flagella invicem
noſtra mutuis conſolationibus mollientes. Nam ſola-
tium nobis magnum et dulce præbebat ipſa conjunctio
paſſionis; quod non ſine Domini numine, cujus in-
juſſu nec paſſeris caſus in terram eſt ^q, concurrifſe
in nobis ipſa unitas verberum videbatur. Sic et com-
moditas cœperat amboſ una procedere: ſeu quod
alter alterius levamine respirabat, ſive quod Dominus
unitatiſ operator, individuo ſpiritu omnes ſuos nec-
tens, neque ^r carnalem in nobis ſubſtantiam discre-
pare pateretur.

11. Non hæc tamen tantum cauſa pueros noſtros
morata eſt. Nam Vigilantiſ quoque noſter in Cam-
pania, et antequam ad nos perveniret, et poſteaquam
pervenit, vi febrium laboravit: et ægriſtudini noſtræ,
quia et ipſe ſociale membrum erat (g) ſocio labore
compaſſus eſt. Denique ille catechumenus, qui nec-
dum noſtri corporis erat membrum, vulnera noſtra
non ſenſit, et ſanus fuit, atque expers languorum
noſtrorum, quia non ſuæ compaginiſ dolorem caro
adhuc aliena ſentire non poterat. Ergo ut cœpit Vi-
gilantiſ noſter progredi poſſe, tum demum cenſui
ſcripta eſſe reddenda. Fatemur enim, amboſ multo
ante properaſſe: ſed cum ante virium receptionem

D ſcripta eſſe reddenda. Fatemur enim, amboſ multo
ante properaſſe: ſed cum ante virium receptionem

(f) Ita mſ. Vat. et edit. Grin. Alii, ideo.

(g) Sic mſ. codex Vatic. ed. Schot. et edit. Grin. in marg. mſ. Reg. proxime accedit, ſolacio. Alii ſolativo, minus bene. Lectio hic reſtituta confirmatur ex ſequentibus, poſt ægriſtudinem communi labore toleratam, n. 12, et ex epist. 2 ad Amandu r., n. 3, ut ſociali in vicem membro nobis collaboremus; et ep. 13, n. 3, ſocialia membra, et commune membrum.

temere festinaret, qui non poterat; (a) impie, qui valebat (V. not. 13); ambos, quia non poteramus volentes consilio, retinimus invitos silentio.

12. Itaque, ut supra scripsimus, post aegritudinem communi labore toleratam, orationibus sanctorum atque carorum, parte etiam, ut credimus, maxima tuis, respiciente clementius Domino, recreati, adhuc tamen exhaustis corporibus ⁹ infirmi. In quo quidem nos gloriari Apostolus docet, quem potentem, ut praedicat, faciebat infirmitas ¹⁰; quia scilicet caro ^b, quae adversus spiritum militat, cum adversa valetudine frangitur, pariter, infractis viribus, spiritalem non valeat expugnare virtutem. Carne igitur infirmi ad profectum spiritus, qui damno **26** carnis exultat, et tamquam inimicæ materiae tribulatione lætatur, atque infirmitate domiti corporis convalescit, sana et valida caritate, quam erga te per Dominum Jesum magnam habemus, dedimus has litteras in solatium tui, ut nos interim tenemus tuas: donec te ipsum, ut spondidisti, et quod numquam desinimus a Domino sperare, videamus.

13. Multa sunt, quæ ad nos invitare te, et de patria parumper debeant sevocare; præ ceteris amor pacis, et zeli fuga, qui maxime conspectu aut vicinia æmulæ conversationis accenditur. Denique a nobis Romæ (V. not. 14) zelotyporum incendia clericorum longinquitas Urbis exstinguit, et omnis illic iniquitas obstruit os suum ^c: quia per absentiam inde nostram quasi subducto fomite, segnis odiorum flamma frigescit; nec in vocem audet erumpere, licet dentibus (b) frendat invidia, dum iniquitatis suæ conscia ipsa se erubescit, nec in promptu habet ubi faces lividæ mentis accendat. Pax tamen Dei, quæ præcellit omnem sensum, abundat in cordibus ^d plurimorum, et opus Dei Salvatoris in nobis Campania tota veneratur. Romæ quoque pauci etiam in clero ipso, a quo solo videmur scandalizari, morsu invidiæ commoventur. Sed Domino gratias, qui et mihi miserissimo peccatori suo dedit dicere: *Quoniam oderunt me gratis* ^e. Quod ¹⁰ tamen ad me pertinet, cum ipsis quoque, qui oderunt pacem (c) meam ¹¹, mente pacificus sum ^f. Si quis enim vult contentiosus esse, hoc nostra consuetudo non recipit ^g. Horum tamen ipsorum, qui nos odisse, et a consortio sanctitatis suæ segregare dicuntur, vix ad nos tenuis fama perlabitur, et ab auribus nostris spinarum sepe munitis ^h, ut aura frigida, vel importunum vacui culicis murmur excluditur.

14. Sed plenius indicare poterunt conservi nostri,

^a II Cor. xii, 10. ^b Gal. v, 17. ^c Psal. cvi, 42. ^d I Cor. xi, 16. ^e Eccl. xxviii, 28. ^f II Cor. v, 6. ^g Matth. xx, 9. ^h Luc. x, 35.

(a) Ita mss. Belgic. et Reg. Vide not. 13.

(b) Sic mss. Reg. et Vien. et editi 4. Sic frendit apud Prudentium lib. Peristephanon; hymno 5 de S. Vincentio martyre, vers. 395. Eadem quoque voce usus est Plautus. Edit. Rosv., frendat.

(c) Deest meam, in ms. Vien.

(d) Cognomen est inditum ab urbe Roma. Hinc Zephyrinus Urbicus papa dicitur ab Optato lib. 1; uti

pueri tui, quantum nobis gratiæ dominicæ detrimentum faciat (d) Urbici papæ superba discretio: qui paucis ipsis diebus, quibus interfucere, viderant quam assidua nos, quam sedulâ sollicitorum fratrum monachorum, antistitem, clericorum, atque etiam ipsorum sæpe secularium officia, toto illo (e) nostræ aegritudinis tempore celebraverint. Quod apud unanimi-
tatem tuam, de dominica tamen gratia, cujus hoc quoque opus et munus est, gloria licet, **27** nemo propemodum tota Campania episcoporum non visitare nos fas existimavit sibi. Et quos infirmitas vel necessitas aliqua devinerat, missis vice sua ¹² clericis et litteris adfuerunt (V. not. 15). Afri quoque ad nos episcopi revisendos prima ætate miserunt. Quod cum ita sit, vides quantopere ad humilitatem nostram festinare debeas, ut et paululum occasionem auferas quaerentibus occasionem, et pro gratiæ vel caritatis augmento (f) peregrineris a patria dum adhuc hospes corporis peregrinaris a Christo ¹, quia Veritas ipsa testatur neminem prophetam acceptum esse in patria sua ¹.

15. Fateor autem, licet mihi nihil præsentia tua gratius dari possit, accensum esse desiderium meum flagrantius in præsentiam tuam, quod multos fratres spiritales tecum nobis adfore spondidisti. Eritne quæso tempus illud, et illucescet ille aliquando dies, quo fraternitatem tuam comite electorum Dei cohorte venientem, in gremio jam communis (V. not. 16 et 17) patroni ¹³ Dominædii mei Felicis excipiam; et, quod nunc ipsius orationibus impetrari rogo ¹⁴, id impetratum coram, apud ipsum pariter in Domino gratulemur? cum ego vos simul et vicissim complexus omnes, merito dicam concinentibus vobis: *Hæc plane dies, quam fecit Dominus; exultemus et lætemur in ea* ^k: quia bonum et (g) jucundum habitare fratres in unum ¹. Tum ego te non in monasterio tantum vicini Martyris inquilinum, sed etiam in horto ejusdem colonum locabo, sed gratis; quia jam a patrefamilias accepisti denarium tuum ¹⁵: præter illos, quos idem Dominus (h) jam pro vulneribus tuis largus stabulario dedit ¹⁶, ut curatus oleo misericordiæ, et vino gratiæ, utilius ad dominicam vineam integrato corpore locareris.

16. Videre ergo jam mihi videor hortulum meum adventantibus tecum Domini mercenariis, et cooperantibus cultiorem. Neque enim difficile existimari ¹⁷, quam facile (V. ep. 49. n. 2) depleturi ¹⁸ sint levioris culturæ laborem, quos in vineam suam Christus ele-

^d Philip. iv, 7. ^e Psal. xxxiv, 19. ^f Psal. cxix, 7. ^g Luc. iv, 24. ^h Psal. cxvii, 24. ⁱ Psal. cxxxii, 1.

et in concilio Arelat. de diaconis Urbicis agitur, id est Romanis.

(e) Ita ms. Vien. Alii codices, nostro.

(f) Ms. Vatic., peregrinari, sublata particula et, quæ etiam abest a ms. Reg. et edd. Bad. et Scot., quod commodum sensum reddit.

(g) Mss. codices et vetustiores editi constanter habent jucundum.

(h) Sic mss. Reg. et Vien. Alii codices, tam.

git ^a; et otiosos Deo, in vano hujus seculi foro stare non passus est. Jam et domestica mihi post osculum sanctum gaudia mente et cogitatione propono, cum inebriante spiritu caritatis sobriam misceamus per pocula casta letitiam; nec in fermento nequitiae, sed in **23** *azymis sinceritatis* ^b pia festa celebremus, psallentes Domino in hymnis et canticis spiritualibus, cantantes linguis et cordibus Deo, omne quodcumque agimus in verbo vel in facto, in nomine Jesu Christi, gratias agentes Deo Patri, per ipsum. ^c Qui facit unius moris habitare in domo ^d, ut spero, nos faciet inter nos in semetipso habitare. Qui fecit (a) utrumque unum ^e, et exaltatus omnia traxit ad se ^f, qui humiliatus ipse pacificaverat omnia ^g, reconcilians mundum Deo, cum repleverit gaudio os nostrum praesentia vestrae unitatis, dicemus: *Magnificavit Dominus facere nobiscum* ^h: et in abundantia letitiae nostrae benedicemus vos de domo Domini, quia benedicti vos Domino, qui venistis in nomine Domini. Calicem salutaris accipietis ⁱ, et edutis panem beatorum in regno Dei ^j; vos enim estis coram Domino Jesu satietas nostra et gaudium.

47. Aude igitur erumpere non tuis opibus et viribus, sed fretus et nixus ^k in Christo: quia virga ejus et baculus ipsius nos consolatur ^l, et sustinet, et gubernat. Qui portat aegrimonias nostras, et infirmitates nostras suscepit ^m, dat lasso virtutem, confortat genua debilia ⁿ, ipse statuet et immaculatam et inoffensam viam tuam; praeriget te virtute, et perficiet pedes tuos tamquam (b) cervi, ut exsultes sicut gigas ad currendam viam ^o, ne ^p impedire te possit trepidare carnis infirmitas: qui non (c) in carne, sed in spiritu incedis. Servientes enim Christo corporis servitio ^q, animi imperio magis utimur. Atque ideo voluntatem nostram Christo autore directam caro jussa comitatur, trahitque corpus ab animi fortitudine firmitatem: et ad domini habitum famulus componit obsequium. Atque ita virtus in infirmitate perficitur ^r, dum anima consensu carnis edomitae Deo serviens, per infirmitatis ministerium implet officia virtutis.

18. Intende igitur, et prospere procede, et deducet te mirabiliter dextera Dei. Misericordia ejus et gratia praebunt faciem tuam ^s: et si infirmus domo prodeas, robor acquires eundo. Sperantes enim in Domino mutabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquilae ^t.

Si ergo habeas cor ardens in via ^u, renovabitur sicut aquilae juvenus tua ^v. Curras, et non (d) lassabis: ambulabis, et non deficies ^w: non te virga, non pera, non sacculus praegravabit: **29** non calciamenta, nec duplex vestis impediens ^x; sed exuto carnalibus vinculis, ut in terra sancta liceat stare, vestigio, ^y lumbisque praecinctis ^z, nullo aere, gravi zona, festinanter, ut Pascha Domini, et opus Christi in tempore collecto gerendum est, viam tuam curras: prosperum iter faciet Deus salutarium nostrorum ^{aa}: omnis tibi vallis (e) implebitur, et omnis collis humiliabitur: ut fiant aspera iniquitatum in vias planas ^{ab}, ne usquam itineris offendas pedem tuum ^{ac}: quia angelis suis mandavit ^{ad}, ut custodiant te in omnibus viis tuis ^{ae}: et ipse Dominus protectio tua scuto pacis suae circumdabit ^{af} te, praelucens tibi in lumine vultus sui ^{ag}, et praetendens in umbra alarum suarum ^{ah}: ut per diem sol non urat te, neque luna per noctem ^{ai}. Ubique loci ^{aj} custodiet atque benedicet introitus et exitus tuos, ut in omni loco filium pacis invenias, et super omnem hospitem pax tua veniat ^{ak}.

19. Quod si forte proficiscens, cogitata carorum hominum, vel assuetorum locorum divulsione lacrymaveris, temporalis tristitia tua in aeternam letitiam convertetur. Euntes, inquit, ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum ^{al} exultatione portantes manipulos suos ^{am}. Ita tu, et si veniendo fleveris, redeundo gaudere gaudebis, et in gaudio metes, quae in lacrymis seminaveris. Gratia Domini Jesu ^{an} Christi, et caritas Dei Patris, et communicatio Spiritus sancti ^{ao} cum tota domo tua non manufacta: quia vos estis templum Dei vivum, aedificatum in fundamentis apostolorum in Christo ^{ap} Deo, mihi unanime, venerabilis, dilectissime, et desiderantissime. Sanctam (Bassulam innuit) parentem nostram, matrem in Christo coheredem tuam veneratione, qua digna est, salutari peto. Conserva in Domino (Therasiam dicit) mea fraternitatem tuam, quo veneratur affectu, salutatur. Et vos a nobis omnem sanctam fraternitatem, qualem agere vobiscum certi sumus, multo obsequio salutate. Salutant vos omnes, qui in Domino nobiscum sunt: ut ex Hebraeis Proforus, et Restitutus amans Dominum, et te in Christo compertum diligens, et multum desiderans.

20. In epistole titulo imitari praestantem in omni-

^a Matth. xx, 4. ^b I-Cor. v, 8. ^c Eph. v, 19; Col. iii, 16, 17; I Cor. x, 31. ^d Psal. lxxvii, 7. ^e Eph. ii, 14. ^f Joan. xii, 32. ^g Col. i, 20. ^h Psal. cxxv, 3. ⁱ Psal. cxvii, 26 et cxv, 13, 15. ^j Luc. xiv, 15. ^k Psal. xxii, 4. ^l Isai. lvi, 4. ^m Isai. xxxv, 3. ⁿ Psal. xvii, 33, et xviii, 6. ^o Rom. viii, 9. ^p II Cor. xii, 9. ^q Psal. xlvii, 5, et lxxxviii, 15. ^r Isai. xl, 31. ^s Luc. xxiv, 32. ^t Psal. cii, 5. ^u Isai. xl, 31. ^v Matth. x, 10. ^w Exod. xii, 11. ^x Psal. lxxvii, 20. ^y I-a., xl, 4; Luc. iii, 4. ^z Psal. xc, 11 et 12. ^{aa} Psal. cxx, 5. ^{ab} Psal. lxxxviii, 16. ^{ac} Psal. xvi, 8. ^{ad} Psal. cxx, 6. ^{ae} Luc. x, 6. ^{af} Psal. cxxv, 6. ^{ag} II Cor. xii, 13. ^{ah} I Cor. iii, 16, et vi, 19; Eph. ii, 20.

(a) Ita et alibi Paulinus. Vulgata, utraque
(b) Eodem modo Paulinus in epistola 43 ad Pamachium, n. 23. Sic libri Graeci, LXX interpretes, Augustinus in commentario super psalmos; Psalteria vetus et Romanum.

(c) Ita ms. Vatic. Alii codd. carent praepositione in, quae ideo restituitur, quia reperitur apud Paulinum: et praeterea consimili locutione haec lectio con-

firmatur ex mss. duobus Bigotianis in epist. 50 Paulini ad Augustinum, n. 3, ubi legitur quia non in carne, sed in spiritu ambulat.

(d) Sic ms. Regius. Alii codices, lassaberis. Verum lectio hic restituta confirmatur ex carm. 32, vers. 118.

(e) Ita LXX interpretes. Vulgata exaltabitur.

bus mihi fraternitatem tuam timui : quia tutius cre- A
 didi vere scribere. Cave ergo posthac servus Christi
 in libertatem vocatus, hominis et fratris et conservi
 inferioris servum te scribere : quia peccatum adula-
 tionis est magis, quam humilitatis justificatio, ho-
 norem uni Domino, uni magistro super terram, uni
 Deo debitum, homini cuilibet, ne dicam miserrimo
 peccatori, deferre. Sufficit caritas **30**. *de corde puro,*
et fide non ficta ^a : *quod autem abundantius est, a*
malo est ^b. Obscuro te frater per Dominum, ut præ-
 sumtionem de te meam spiritu revelationis (*forte*
revelationis) inspicias; alioquin et offensam tuam pos-
 sum vereri de epistola tam loquaci : sed apud cari-
 tatem, quæ omnia sustinet ^c, ex eo ipso gratia debet
 augeri, quo fastidium comparari solet, ubi nulla ca-
 ritas tædium temperat. In dictando enim dum te co- B
 gito, et totus in te sum, quasi apud præsentem longo
 intervallo loquar ^d, obliviscor impositum finire ser-
 monem.

21. Panem Campanum de cellula (V. not. 18) no-
 stra tibi pro ^e eulogia misimus, tantum meritis in
 Domino tuis freti, ut plena ad te perferendum sui
 gratia crederemus : tu licet uberioribus micis a Do-
 mini mensa jam saturatus sis, dignare et a peccato-
 ribus acceptum in nomine Domini panem in eulogiam
 vertere. Ac ne panis siligineus tibi modum nostræ
 humilitatis excedere videretur, misimus testimonia-
 lem ^f divitiarum nostrarum scutellam buxam; ut
 (a) apophoretum (V. not. 19) voti spiritualis accipies ^g,
 habiturus exemplo, si necdum simili argento uteris.
 Quod si nigellatum (V. not. 20) habes, mitte nobis C
 per ea vascula, quæ pueris (b) tuis, filiis nostris, de-
 mandavimus. Amamus enim vasa fictilia, quia et se-
 cundum Adam cognata nobis sunt, et Domini thesau-
 rum in talibus vasis commissum habemus ^d.

22. Præterea peto, quia summum animi tui jus ha-
 bere me confido; ut si necesse fuerit, deficientibus
 a me et libertis, et servis, et fratribus, tuam curam
 impendas, et ord'nare digneris ^e, qualiter ad nos
 vinum vetus, quod Narbone adhuc nos habere credi-
 mus, pervehatur. Ne timeas, frater sancte, damnum,
 si nos feceris etiam pecuniæ debitores. Omnes enim
 nostri a nobis *declinaverunt, simul impii facti sunt* ^f,
 et inimici hominibus domesticis ejus ^g.

EPISTOLA VI.

Augustino, non accepto ab eo responso, denuo per alios
 scribit Paulinus.

Domino sancto fratri et unanimo AUGUSTINO, PAULI-
 NUS et THERASIA peccatores.

1. Jamdudum frater in Christo Domino, mi una-
 nime, ut te in sanctis et piis laboribus tuis nescien-
 tem agnovi, absentemque vidi, tota mente complexus,
 alloquio quoque familiari atque fraterno per litteras
 (c) adire properavi. Et credo **31** in manu et in gra-
 tia Domini sermonem meum ad te fuisse perlatum :
 sed morante adhuc puero, quem ad te aliosque dile-
 ctos æque Deo salutandos ante hiemem (*Sub finem*
anni 394) miseramus, non potuimus ultra et officium
 nostrum suspendere, et desiderium sermonis tui cupi-
 didissimum temperare. Scripsimus itaque iterato
 nunc si priores ad te litteræ nostræ pervenire me-
 ruerunt; aut primo, si illis in manus tuas perveniendi
 felicitas non fuit.

2. Sed tu, frater (d), *spiritualis omnia judicans* ^e amo-
 rem in te nostrum ne pendas officio solo, aut tem-
 pore litterarum. Dominus enim testis est, qui unus
 atque idem operatur ^f in suis ubique caritatem suam,
 jam abinde nobis, ex quo te beneficio venerabilium
 episcoporum Aurelii et Alypii, per tua in Manichæos
 opera cognovimus, ita inditam dilectionem tuam, ut
 nobis non novam aliquam amicitiam ^g sumere, sed
 quasi veterem caritatem resumere videremur. Deni-
 que nunc etsi sermone, non tamen tamquam et affe-
 ctu rudes scribimus, teque vicissim spiritu per interi-
 orem hominem quasi recognoscimus. Nec mirum
 si et absentes adsumus nobis, et ignoti nosmet novi-
 mus, cum unius corporis membra simus ^h, unum ha-
 beamus caput, una perfundamur gratia, uno (V. not.
 21) pane vivamus, una incedamus via, eadem habi-
 temus domo. Denique in omne quod sumus, tota spe,
 ac. Hæc qua stamus in præsentem, nitimur in futurum :
 tam in spiritu quam in corpore Domini unum sumus,
 ne simus nihil, si ab uno excidamus.

3. Quantulum ergo est, quod absentia corporalis
 nobis invidet nostri, nisi sane fructum istum, quo
 pascentur oculi temporalium (e) expectatores?
 Quamvis nec corporalis quidem gratia temporalis in
 spiritalibus dici debeat, quibus etiam corporum æter-
 nitatem resurrectio largietur; ut audemus in virtute
 D Christi et (f) bonitate Dei Patris vel indigni præsa-
 mere. Quare utinam hoc quoque nobis munus an-

^a I Tim. i, 5. ^b Mat. h. v, 37. ^c I Cor. xiii, 7. ^d II Cor. iv, 7. ^e Psal. xiii, 3, et Lu, 4. ^f Matth. x, 36.
^g I Cor. ii, 15. ^h I Cor. xii, 4. ⁱ Rom. xii, 5; I Cor. xii, 12; I Cor. x, 17.

* Alias 42; quæ autem erat 6, nunc 1, Scripta an. 395.

(a) Mss. duo et ed. Bad., *apophoritam*, mendose. Vide not. 19.

(b) Ms. Vien. addit *tuis*. Ita sæpe Paulinus. Vide n. 1 hujusce epist. et carm. 32, vers. 599.

(c) Ita ms. Bigotianus unus. Optima lectio, quæ confirmatur ex epist. 13 ad Pammachium, n. 2, ut *te spirituali aditu visitarem*, et epist. 41 ad Sever., n. 3, *nos litteris adeas*. Ceteri codices, *audire*.

(d) Sic mss. codices. At editi, *spiritualiter*.

(e) Ita mss. duo Big. et edit. Bened. et Grav. Vide epist. 31, n. 5. Similiter juxta mss. codices, *expectare pro spectare*, et *expectator pro spectator*, sæpe sæpius apud Augustinum tom. IV. Item in veteri versione Latina Passionis SS. Mart. tyrum Tarachi, Probi et Andronici, pag. 261 et 279 edit. Bigot. Ante *et spectatores*.

(f) Mss. 14, inter quos ^g Big., *bonitatis*.

nueret gratia Dei per Dominum nostrum Jesum Christum, ut etiam in carne faciem tuam videremus. Non solum desideriis nostris magnum conferretur gaudium, sed etiam mentibus lumen accresceret, et ex tua copia locupletaretur inopia nostra. Quod quidem et absentibus largiri potes, hac praesertim occasione, qua filii nostri unanimes, et carissimi nobis in Domino, Romanus et Agilis, quos ut nos (a) alteros tibi commendamus, in nomine Domini revertentur, opere caritatis impleto; in quo tuae caritatis affectu specialiter utantur, rogamus. **32** Nosti enim quam celsa promittat Altissimus fratri fratrem adjuvanti. Per hos, si quo me gratiae quae tibi data est, dono remunerari voles, tuto facies. Sunt enim, velim credas, unum cor et una nobiscum in Domino anima^b. Gratia Dei tecum, ut est, in aeternum maneat, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, dilectissime, et desiderabilis. Omnes in Christo sanctos, quales tibi cohaerere non dubium est, a nobis saluta. Commenda nos omnibus sanctis, ut tecum pro nobis orare dignentur.

EPISTOLA XXXI (AL. XXXIV)

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM.

Augustinus Paulino pro secundis litteris ab eo receptis grati animi obsequium exhibet, sequae Valerio coepiscopum Hipponensem ordinatum esse renuntians, exoptat ut in Africam trajicere ipse velit, magno cum sibi solatio, tum ceteris Christianis exemplo futurus.

(Hanc epistolam, si placet, legis inter opera S. Augustini, nostrae Patrologiae tomo XXXIII, col. 121-125.)

EPISTOLA VII.

36 *Ad Romanianum scribens, gratulatur Ecclesiae Hipponensi quod Augustinum meruit Episcopi collegam.*

Domino merito praedicabili, et honorando fratri ROMANIANO, PAULINO ET THERASIA.

1. Pridie quam has daremus, reversis ex Africa fratribus nostris quorum expectatione nos pendere vixisti, optatissime sanctorum et carissimorum virorum, inde epistolas receperamus, id est Aurelii, Alypii, Augustini, (b) Profuturi (V. not. 22), (c) Severi (V. not. 23), jam omnium pariter episcoporum. Ergo tot sanctorum talium recentissimis sermonibus gratulantes, properavimus ad te nostram referre laetitiam, ut tibi quoque expectatum in peregrinatione sollicita gaudium festivissimis conferremus indicis. **D**

^a Prov. xviii, 19. ^b Act. iv, 32. ^c Psal. lxxvii, 36. ^d Matth. xix, 26; Marc. x, 27; Luc. xviii, 27. ^e Psal. lxxxi, 18. ^f Psal. lxxvii, 7, sec. Psalt. Rom. Marc. iv, 4; Luc. viii, 5.

^g Alias 46, pars 1; quae autem 7 erat, nunc 22. Scripta a no 396

(a) Mss. duo Big. Alios.

(b) Profuturus is esse videtur qui in libro S. Augustini de Unico Baptismo contra Petil., c. 16, laudatur Cirtensis episcopus, et ad quem directa est ejusdem Augustini epistola 38 (al. 149). Evodius demum in epistola 158, n. 9 (al. 258), inter epistolas Augustini, Profuturum quem olim in monasterio noverat, apparuisse sibi per somnium, et futurum aliquid praenuntiasse, refert. Vid. not. 22.

(c) Sceleri Milevitani antistitis, de quo Augustinus

A Si forte eadem de venerabilibus et amantissimis viris per aliarum adventus navium comperisti, per nos etiam repetita accipe, et quasi renovata hilaritate rursus exsulta. Quod si primus hic a nobis tibi nuntius veniet, gratulare tantam nobis in tua patria caritatem, Christo donante, (d) partam, ut quidquid illic divina providentia gerat, mirabilis semper, ut scriptum est, in sanctis suis^e, vel primi, vel cum primis sciamus.

2. Non autem tantum hoc scribimus gratulandum, quod episcopatum Augustinus acceperit; sed quod hanc Dei curam meruerint Africanæ Ecclesiae, ut verba caelestia Augustini ore perciperent; qui ad majorem dominici muneris gratiam novo more provectus, ita consecratus est, ut non succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis Ecclesiae (e) coepiscopus (V. not. 24) Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla unquam viventis invidiae macula suffudit, dignos sui cordis pace nunc ab Altissimo fructus capit, ut, quem successorem sacerdotii sui (f) simpliciter optabat, hunc (g) mereatur tenere collegam. Credine hoc potuit, antequam fieret? Sed in hoc quoque Omnipotentis opere dici evangelicum illud **37** potest: *Hominibus haec ardua, apud Deum autem omnia possibilia*^d. Exsulemus itaque et letemur in eo qui facit mirabilia solus^e, et qui facit unanimes habitare in domo^f, quoniam ipse respexit humilitatem nostram, et visitavit in bono plebem suam, qui erexit cornu in domo David pueri sui^g, et nunc exaltavit cornu Ecclesiae suae in electis suis, ut cornua peccatorum, sicut per prophetam spondet, hoc est, Donatarum Manichaeorumque confringat^h.

3. Utinam haec nunc Domini tuba, qua per Augustinum intonat, filii nostri Licentii pulset auditus; sed ut illa audiat aure, qua Christus ingreditur, de qua non rapit Dei semen inimicusⁱ. Tunc vere sibi summus Christi pontifex Augustinus videbitur, quia tunc se et exauditum sentiet ab Excelso, si quem tibi dignum genuit in litteris, hunc et sibi digne filium patriat in Christo. Nam et nunc, velim credas, flagrantissima de ipso nobis sollicitudine scripsit. Credimus in omnipotentem Christum, quod adolescentis nostri votis carnalibus spiritalia vota Augustini praevalcant. Vincetur vel Invitus, mihi crede, vincetur piissimae parentis fide, ne mala victoria vincat, si maluerit in

epist. 51, n. 9 (al. epist. 54). Vid. not. 23.

(d) Mss. duo Bigotiani, puratam.

(e) Editi addebant, episcopo. Hanc vocem, quae abest a duobus mss. Big. Vatic. 4, edit. Bened. expunximus.

(f) Sic mss. codd. Vatic. 4 et Big. 2, consentiente edit. Bened. In aliis edit., suppliciter.

(g) Ita mss. Vatic. 4 et edit. Bened. Ceteri codices, mereretur.

perniciem suam vincere, quam pro salute superari. **A** Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de (a) buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter et filio nostro Licentio misimus; non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere. Paucis tamen et ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptum, quod de se tibi scriptum est; *Æschino enim dicitur, quod audit Mitio (Terent. in Adelphis. V. not. 25).* Sed quid de alienis loquar, cum de proprio cuncta possimus? et aliena loqui, non soleat esse sani capitis, quo ¹ Dei gratia sano et salvo sumus, quibus caput est Christus? Incolumem te ætate quamplurima, et beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, domine **B** frater merito honorandissime et desiderantissime.

EPISTOLA VIII.

AD LICENTIUM.

Licentium Romanum filium, pro quo scripserat Augustinus ejus olim magister, hortatur Paulinus et proximi et carmine, ut contempto antea: fastu se dedit Christo.

1. Audi ergo filii legem patris tui ^a, id est, fidem Augustini; et noli repellere consilia matris tuæ, quod æque nomen in ^e Augustini pietas jure sibi vindicat; qui te tantillum sinu gestavit suo, et a parvuli primo lacte sapientiæ secularis **38** imbutum, nunc etiam spiritalibus lactare et enutrire Domino gestit **C** uberibus. Quoniam te adultum ætate corporea, in spiritalibus adhuc cunabulis vagientem videt, adhuc infantem verbo Dei, vix dum in Christo primis passibus et vestigio titubante repentem; si tamen Augustini doctrina, tamquam manus matris et ulna nutricis, instabilem regat parvulum. Quem si audias et sequaris, ut rursum te sermone Salomonis alliciam: *Fili, coronam accipies gratiarum tuo vertici* ^b. Et tunc vere eris ille non phantasmate somnians, sed ab ipsa veritate formatus consul et pontifex, vacuas imagines falsi operis, implente Christo, solidis suæ operationis effectibus. Vere enim pontifex, et vere consul, (b) Licentius erit, si Augustini vestigiis, propheticis et apostolicis disciplinis, ut sacro beatus Elisæus Eliæ ^c, ut illustri apostolo Timotheus adolescens adhæreat, **D** indivulso per itinera divina comitatu; ut et sacerdotium corde perfecto discat mereri, et populis ad salutem (c) magistro ore consulere.

^a Prov. 1, 8. ^b Prov. 1, 9, sec. LXX. ^c IV Reg. II, 1. ^d Phil. II, 9.

^e Alias 46, pars 2; quæ autem erat 8, nunc 50. Scripta et missa cum superiore anno 596.

(a) Mss. codices, *buccellato*. *Buccillatum* vocabatur militaris panis ad buccellæ fere modum confectus, ut ad usus diuturnitatem facilius excoqueretur, de quo Ammianus lib. XVII; RR. PP. Benedictini ad S. August. epistolæ, pag. 59.

(b) Sic mss. codices Vatic. 4 et Bigotiani duo: quod videtur acrius quam quod est in editis, *Licentius eris*. Iidemque mss. infra, *adhæreat... discat*.

2. Sat hoc monitis et hortatui. Modico enim sermone et labore te arbitror, mi Licenti, ad Christum posse incitari, jam a pueris ad studia ¹ veritatis et sapientiæ, quod utrumque vere est Christus, et omnis boni summum (d) bonum venerabilis Augustini spiritu et ore flammatum. Qui si parum apud te pro te valuit, quid ego tanto intervallo posterior, et omnium illius opum pauper, efficiam? Sed quia et illius facultatis potentia, et tui ingenii humanitate confusus, pleniora atque majora in te spero elaborata, quam elaboranda, ausus sum hiscere duplici gratia, ut et illi viro (e) debita caritate compararer in sollicitudine tui; et inter eos qui salutem tuam diligunt, vel contestato numerarer affectu. Nam (f) effectus in tui perfectione palmam Augustino potissimum destinatam scio.

3. Vereor, filii, ne aures tuas asperitate temerarii sermonis offenderim, et per aures animo etiam tuo tædii mei vulnus intulerim. Sed in mentem venit epistola tua (Carmen Licentii contentum epist. 26 S. August. [at. 39]), qua te musicis familiarem modis intellexi. A quo studio ego ævi quondam tui non abhorruï. Itaque mihi ad tuam mentem, si in aliquo exulcerassem, deliniendam remedium litteras tuas recordatus reperi, ut te ad Dominum harmoniæ omniformis artificem modulamine carminis evocarem. Quæso te ut aure audias; neque causam salutis tuæ in verbis meis spernas, sed piam curam et mentem paternam etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias; quibus insitum Christi nomen quod est *supra* ^a omne nomen ^d, hanc deberi venerationem facit, ut non possit a credente contemni.

39-40 Quare age, rumpe moras, et vincla tenacia
[seclii:]

Nec metuas placidi mite jugum Domini.
Pulcra quidem, sed mira vagis præsentia rerum
Mentibus, at sapiens non stupet ista animus.
Nunc te sollicitat variis malesuada figuris,
Heu! validos etiam vertere Roma potens.
Sed tibi, nate, precor, semper pater Augustinus
Occurset, cunctas Urbis ad illecebras.
Illum tanta inter fragilis discrimina vitæ
Aspiciens, et habens pectore, tutus eris.
Hoc tamen et repetens, iterumque iterumque monebo
Ut fugias duræ lubrica militiæ.
Blandum nomen honos, mala servitus, exitus æger,
Quem nunc velle juvat, mox voluisse piget.
Scandere celsa juvat; tremor est descendere celsis.

(c) Ita sex iidem mss. cum edit. Bened. Alii eod. l. *magistri*.

(d) Hanc vocem addidimus ex mss. Vaticanis quatuor, 1 Big. et edit. Bened.

(e) Sic mss. sex, ex quibus duo Big. et ed. Ben. A mss. octo, *de vita, et caritate*, Edd., *devincta*.

(f) Ita edit. Bened. Grav. et Rosv. At mss. 12, *afectus*.

Si titubes, summa pejus ad arce (a) cades.
Nunc tibi falsa placent bona, nunc rapit ^a omnibus

[auris

Ambitus, et vitreo fert cava fama sinu?
At tibi tē magno (b) damno succinxerit emto
Balteus, et sterilis frigerit inde labor,
Serus, et incassum spes accusabis inanes.
Et modo quæ nectis, rumpere vincula voles.
Tunc reminisceris frustra patris Augustini,
Contemsisse dolens veridicos monitus.
Quare si sapiens, et si pius es, puer, audi;
Et cape verba patrum, consiliumque senum.
Quid retrahis fera colla jugo? Mea (c) sarcina le-

[nis,

Suave jugum ^b. Christi est vox pia: crede Deo,
Et caput adde jugis, da mollibus ora capistris.
Demissosque levi subde humeros oneri.
Nunc potes hoc, dum liber agis, dum nulla retentant
Vincula, nulla tui cura, nec altus honor.
Hæc bona libertas, Christo servire, et in ipso
Omnibus esse supra. Non dominis hominibus,
Non vitis servit, non regibus ille superbis,
Tantum qui Christo se dedit Domino.
Nec tibi nobilitas vileatur libera, quam nunc
Sublimem attonita conspicias Urbe vebi.
Quam cernis tanta sibi libertate videri,
Ut dedignetur flectere colla Deo.
Multis ille miser mortalibus, et quoque servis
Servit; et ancillas, ut dominantur ^a, emit.
Norunt eunuchos et magna palatia passi,
Et quisquis Romani, sponte miser, patitur;
Quanto sudoris pretio, damnoque decoris ^b
Constet ibi chlamydis, hic honor officii.
Nec tamen ipse potens, qui celsior omnibus esse
Emerit, ut nulli serviat, assequitur.
Cum bene se tota dominum jactaverit Urbe,
Servit demoniis, si simulacra ^a colit.
Proh dolor! hos præpter remoraris in Urbe, Licenti?
Et regnum Christi spernis, ut his placeas?
Hos vocitas dominos, curva et cervice salutas,
Quos ligni servos conspicias et lapidis?
Nomine divino argentum venerantur et aurum
Relligio est, quod amat morbus avaritiæ.

41-42 Imprecor hos ut amet, qui non amat Augustinum;

Non colat et Christum, cui placet hos colere.
Inde ait ipse Deus, dominis non posse duobus
Serviri ^c, quoniam mens placet una Deo.
Una fides, Deus unus, et unicus e Patre Christus ^d,
Haud duplex uni servitus est domino.

^a Ex Virgilio. ^b Matth. xi, 30. ^c Matth. vi, 24.

(a) Mss. 2 Big., *cadis*.

(b) Ita in posterioribus mss. et in edit. Bened. At in excusis, *damnosus cinxerit æstu*.

(c) Mss. duo Big. et edit. Grav., *sarcina levis*. Sic legem si lex metri servaretur: Vulgata enim habet Matth. xi, vers. ult., *et onus meum leve*. Præterea legitur apud Augustinum epist. 31 ad Paulinum (al. 31): *Quæ nunquam jugum Christi per seipsum leve sit, et sar-*

A Quanta etenim cælo ac terris distantia, tanta est
Cæsaris et Christi rebus et imperiis.
Tollere humo, sed nunc dum spiritus hos regit artus,
Mente polum penetra, nil mora carnis obest.
Corporeis jam nunc morere actibus; et bona vitæ
Cœlestis liquido præmeditare animo.
Spiritus es, quamquam tenearis corpore, si nunc
Mente pia victor carnis opus perimas.
Hæc tibi, care puer, (d) fido compulsus amore
Scripti; si recipis, suscipiere Deo.
Crede Augustinum tibi nunc in me geminatum:
Sume duos una cum pietate patres.
Spernimur? Abstraheris majore dolore duobus.
Audimur? ^e Pignus dulce duobus eris.

In te keta patrum sudavit cura duorum,
B Et tibi magnus honos, latificasse duos.
Sed me Augustino cum copulo, non meritorum
Jacto parem, solo comparo amore tui.
Nam quid ego effundam ^e rorans tibi paupere rivo?
Me præter gemino flumine prolueris:
Frater Alypius hic, Augustinusque magister,
Sanguinis lic consors, hic sator ingenii.
Tanto fratre vales, et præceptore, Licenti,
Et dubitas pennis talibus astra sequi?
Quidquid agas; nam te nec speret mundus amicum,
Non daberis terræ debita Christo anima.

Tu thalamos licet et celso mediteris honores
Nunc, olim Domino restituere tuo.
Credo unum vincunt justis duo peccatorem,
Et tua fraternæ vota preces abigent.
C Ergo redi, qua voce parens, qua sanguine frater,
Ambo sacerdotes te remeare jubent.
Ad tua te retrahunt, nam nunc aliena (e) petescis;
Hæc mage, quæ retinent regna tui, tua sunt.
Hæc repete, his inhia; externis ne contere tempus
Si tua nolueris, quisquam aliena dabit?
Non eris ipse tuus; missusque per extera longe
Sensibus, heu! proprii pectoris exsul ages.
Sollicitum satis hæc nato cecinisse parentem,
Dum tibi, quæ mihimet, vel volo, vel metuo.
Hæc tibi; si recipis, feret olim pagina vitam:
Si renuis, eadem hæc pagina testis erit.
Incollemus mihi te, filii carissime, Christus
Annuat, et servum det sibi perpetuo.
Vive precor, sed vive Deo: nam vivere mundo
D Mortis opus, vera est vivere vita Deo.

^d Ephes. iv, 5. ^e Id est *filius*. V. carm. 18, vers. 226.

cina levis; et in epist. 26 (al. 39) Augustini ad eundem Licentium, unde hæc desumpsit Paulinus: *Jugum enim ejus leve est, et sarcina ejus levis est*, et in carmine Jo S. Johanne Baptista, *pondus leve*, vers. 291.

(d) Sic mss. quindecim et edit. Bened. ceteri codd., *fidei*. Vide carm. 19, vers. 128, et not. 334.

(e) Ita mss. plerique cum edit. Bened. ms. 1 Big., *petissis*. Ms. alter Big., *vetisti*. Ed. Rosv., *petissis*.

EPISTOLA IX.

43 *Delphinus ab Amando impulsus fuerat ut a Paulino aliquid salutaris doctrinæ peteret. Ea de re queritur ad Amandum scribens Paulinus, excusans imperitiam suam, et opem ipsorum implorans: multa iterum ad pietatis institutionem sapienter inspergit.*

Sancto et vere unanimo, et merito dilectissimo
AMANDO PAULINUS.

1. Quantum intelligo, quod tibi in aurem loquor, tu supra tectum prædicas ^a: quandoquidem dum me nimium diligis, et nimium tibi de fratre inepto placeas, etiam sancti ac venerabilis nobis communis patris auribus insinuare non dubitas et insipientiæ meæ temeritatem, qua te magnis audeo quem illum in verbis meis contemnere. Nam unde me idoneum putaret ille, a quo aliquid spiritu suo dignum in litteris desideraret, nisi tu illi persuasisses, affectu magis quam iudicio ita sentiens, meum quoque os a Domino inter ora nuturum et infantium ^b, de quibus laudem suam perficit Omnipotens, fuisse reseratum? Jubet ergo me sibi sermonem spirituali, hoc est, suo sale conditum promere ^c: meministi enim quod me verbi sui sale asperserit. Neque cessat id facere: nam omnes mihi litteræ illius spiritalia condimenta sunt. Est enim et ipse *sal terræ* ^d, vividum referens ^e apostolicæ doctrinæ saporem; sed vereor ne salem ejus insulso corde non duxerim; nec (a) sentiat in quo conditur ^e, ut Domini suavitatem sapiat, sensus meus, si in eo Delphini sapor evanescere, et vigor potuit hebetari (b).

2. Quis me dicentem excitavit, *Leo est in viis*, *C in plateis autem homicidæ* ^f? Non apud mysticæ studio, non fornicæ ^g solertis exemplo ad providentiam vitæ et utilitatis operam suscitamus; sed modicum dormimus, modicum vero dormitamus, modicum autem manibus complectimur pectus ^h; et interea nobis inopia tamquam bonus cursor occurrit; et ille *dives qui pauper factus est, ut nos vere egenos sua paupertate ditaret* ⁱ, videns nos in nostra egestate durantes, merito (c) proclamavit: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum* **44** *descendo in corruptionem* ^j? Sed utinam vel dum hæc loquimur, ipso conscientia: no-

A stræ iudicio, et proprii sermonis querimonia excitaremur, ut vel sero (d) possemus dicere: *Nunc captivus, hæc mutatio dexteræ Excelsi* ^k: Sed ventres pigri ^l sumus, et idcirco *adheret pavimento anima nostra* ^m quamvis jamdudum ei dixeritis: (e) *Erige te a mortuis, ut attingas Christum* ⁿ. Quem quidem Dominum interventu fidei vestræ, per gratiæ sacramentum imposuistis in naviculam cordis nostri (V. not. 26) ^o. Sed quia somno inertæ nostræ obdormiit in nobis opus est ut eum excitetis, ut assurgat in excitationem animæ nostræ; imperet silentium turbidis cogitationum terrestrium flatibus, et sensuum nostrorum fluctus verbi sui pace componat, ut fiat in corde nostro casta tranquillitas; et spiritu veritatis gubernatore, ac Dei verbo remige, dirigamur ad portum voluntatis nostræ ^p.

3. Nam *quæ est expectatio nostra, nisi Dominus et Jesus, qui potens est saltos facere nos* (f) *a pusillo animo et tempestate* ^r? et annuere ^s orationibus vestris, *ne fiat fuga nostra hieme aut sabbato* ^t, hoc est, in otio spiritualium negotiorum, et bonorum operum sterilitate. Sabbatum enim otiosum est, et hiems nuda nascentium. Itaque si non carnali observantia, sed spiritali, abstinentes ^u nos ab omni opere servili, quod est vita ^v peccati; cui deditus vere *servus est, et in domo non manet* ^w, agimus sabbatum ^x, non illud quod non sustinet anima Domini, sed illud, in quo Dei requies est; qui in humili trementium famulorum corde requiescit ^y, nec hiberna tempestas fugam nostram opprimit; et quasi frigore pigros pedes ab evadendi libertate retinebit, si *spe gaudentes, et spiritu ferventes* ^z, non contractis avaritiæ gelu manibus, sed apertis refrigerio misericordie, furtivus ille nos horæ novissimæ superventus ^{aa} inveniat operotos atque vestitos salutaribus operum fidelium tegumentis ^{ab}, ut possimus (g) *sustinere ante faciem frigoris ejus* ^{ac}; qui nos ideo nunc in timore præcepti sui vult effici præparatos, ut in die iræ inveniat absolvendos.

4. Favete nunc igitur, et orate, ut apprehendamus, in quo apprehensi sumus ^{bb}, et extendentes nos ad bravium supernæ vocationis, obliviscamur quæ

^a Matth. x, 27; Luc. xii, 3. ^b Sap. x, 21; Psal. viii, 3. ^c Col. iv, 6. ^d Matth. v, 15; Marc. ix, 49. ^e Luc. xiv, 34. ^f Prov. xxii, 13, et xxvi, 13, sec. lxx. ^g Prov. vi, 6, et xxx, 25. ^h Prov. vi, 10, 11, et xxiv, 33, juxta lxx. ⁱ II Cor. viii, 9. ^j Psal. xxix, 10. ^k Psal. lxxvi, 11. ^l Tit. i, 12. ^m Psal., cxviii, 25. ⁿ Eph. v, 14. ^o Matth. viii, 23. ^p Psal. cvi, 30. ^q Psal. xxxviii, 8. ^r Ps. lxxv, 9. ^s Matth. xxiv, 20; Marc. xiii, 18. ^t Joan. viii, 35. ^u Isai. i, 13. ^v Isai. lxxvi, 2. ^w Rom. xii, 11. ^x Luc. xxi, 34. ^y II Cor. v, 5. ^{aa} Psal. cxlvii, 17, sec. lxx. ^{bb} Philip. iii, 12.

* Alias 22; quæ autem erat 9, nunc 28. Scripta anno 396.

(a) Legendum forte, *sit jam*. Sacchii.
(b) Post *hebetari* ad notam * in margine ms. Vien. legitur: *Hic videtur deesse de epistola multum, quia continuatio pene nulla est*. Nihil tamen amplius habent mss. Reg. et Vat. et editi codices quinque.
(c) Ms. Reg. et editi tres, *proclamavi*.
(d) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *possimus*.
(e) Sic mss. tres, et totidem editi. In duobus editis, *Erigere*. Utraque lectio bona. Vide epist. 32 not. 29.

D (f) Ita in Psalteriis veteri et Rom. et apud S. Augustinum in commentario super psalmos. Apud LXX, et S. Hilarium, *a pusillanimitate*. In Vulgata *a pusillanimitate spiritus*: quod inde additum esse innuit S. Hieronymus ad Suniam, quod pro *ἀλοφύχλα*. Aquila, Symmachus et Theodotus interpretati sunt *ἀπὸ πνέματος, a spirita*.

(g) Hanc lectionem admittunt Psalterium vetus, et S. Augustinus in commentario super psalmos, ubi legitur, *quis subsistet*.

retro sunt : positaque in aratro crucis manu mentis^a, **45** non sulcata (a) respiciam, sed sulcanda provideam ; donec perveniamus ad montes, in quos *levavimus oculos nostros, ut inde nobis a Domino veniat auxilium*^b, qui est *mirabilis in sanctis suis*^c ; qui sunt montes Dei, in quos bona fidelis animæ operatione provehemur. Si enim in via veritatis, quæ est impolluta^d, digne ambulemus, tunc ipse Dominus, qui est *via et veritas*,^e *perficiet pedes nostros sicut (b) cervi ; et super excelsa (c) statuet nos*^f. Montes enim, inquit, *excelsi cervis, et petra refugium herinaceis*^g : quia si super iniquitatem alacritate cervorum fugiamus (d) *Nebroth venatorem, qui, ut Scriptura designat, (e) contra Dominum venator fuit*^h ; et cooperante Christo piis actibus ascendamus excelsa virtutum per doctrinas prophetarum et apostolorum, qui sunt montes Dei, montes illi uberes ; tunc velut de rupe præcelsa despicientes vanas prætereuntis mundi figuras, in exultationis voce cantabimus : *Exaltabote, Domine, quoniam ab insurgentibus in me exaltasti me, et super inimicos meos despezit oculus meus*ⁱ. Ex hac autem celsitudine montium informati ad humilitatem cordis, et salubribus disciplinis velut spinis nostra undique membra muniti, efficiemur ut herinacei, qui parva corpuscula aspero tegmine armati, naturalibus jaculis adversum hostiles aut canum morsus, aut manus hominum, muniuntur. Humilitatis autem timore divino, et gratia ipsius humilitates armatis, *petra refugium* est, id est, Christus, cujus verba nobis contra diabolum vel septimenta vel spicula sunt *J*. His enim et aures nostras sepimus adversum linguam nequam, et in corde nostro vitia adversa confingimus. Ita per observantiam spiritalem et directam fidem, et herinacei pariter crimus, et cervi, si secundum has minores bestiolas angustati et humiles abscondamur in Christo, ut in refugii petra ; et verbo ac spiritu veritatis muniti, et diabolo et mundi hujus illecebris asperi resistamus.

5. Majores vero illas feras pedibus alacres, et sublimes cornibus ita æmulabimur, si habeamus pedes

^a Luc. ix, 62. ^b Psal. cxx, 1. ^c Psal. lxxvii, 36. ^d Psal. xvii, 31. ^e Johan. xiv, 6. ^f Psal. xvii, 54, sec. LXX. ^g Psal. ciii, 18. ^h Gen. x, 9, juxta LXX. ⁱ Psal. lxxvii, 16; xxix, 2; xvii, 49; liii, 9. ^j Eccli. xxviii, 28. ^k Psal. xvii, 34. ^l Psal. xvi, 5. ^m Philip. iv, 1. ⁿ Psal. lxxvi, 11. ^o Psal. lxxvii, 26. ^p Psal. cxli, 6. ^q Ephes. iv, 23. ^r Psal. lxxii, 26. ^s II Cor. xii, 14.

^{*} Alias 15 ; quæ autem 10 erat, nunc 29. Scripta et missa cum superiore, anno 396.

(a) Ms. Vien. et edit. Schot., *respiciamus... provideamus*.

(b) Ita LXX interpretes, libri Græci, Psalteria vetus et Rom. et S. Augustinus in commentario super psalmos.

(c) Sic Psalterium vetus et S. Augustinus in psalmos. Aquila, *statues*.

(d) Ita ms. Reg. et edit. Bad. Grav. et Schot. Ita et mss. vetustiores apud Prudentium, Hamartigen. vers. 143. Græcis Νεβρωθ et apud LXX interpretes. Sic et in epistola 38 ad Aprum, n. 9. Paulinus noster juxta eosdem codices dicit *Nebroth* ; aliaque complura ex nominibus Veteris Testamenti Græcum in morem extulit : unde potest colligi eum usum fuisse S. Scripturæ non Latina Vulgata, sed versione Græca, aut ex Græcis expressa. Sic dixit juxta Græcum textum

firmos ad consistendum in via Domini^k ; nec moveantur ab ejus itinere **46** vestigia nostra^l ; iisdemque pedibus utamur ad fugienda peccata, et hujus seculi perniciosa contagia ; caput salutis nostræ, quod est fides catholica, bonis operibus velut cornibus ornatum pariter et armatum gerentes ; ut vel repugnemus inimicis venatoribus, vel actibus Deo placitis coronati, vestrum potissimum gaudium, et corona simus^m : quorum in Christo plantatio, apud Christum labor quotidianus sumus. Non enim ambigimus quotidie deprecari vos, ut perficiatur in nobis *beata illa mutatio dexteræ Excelsi*ⁿ ; ut vere possimus dicere : *Defecit cor meum, et caro mea, Deus cordis mei, et pars mea Deus in secula*^o. Quia tunc Deus esse dignabitur cordis nostri Deus, cum cor nostrum, quod est carnale, defecerit spiritali ædificatione destructum. Tunc audebimus et vestram nos dicere *portionem in terra viventium*^p, cum et ipsi Domino renovati sensu mentis nostræ^q, secundum Christum ad cœlestem imaginem, (f) potuerimus dicere : *Deus cordis nostri, et pars nostra Deus in secula*^r.

EPISTOLA * X.

Delphino Bardegalensi episcopo, a quo baptizatus fuerat, summa pietate excusata se minus idoneum ad tractandos in epistolis sacre Scripturæ locos : quod ille postularat. Hic Delphinus Ecclesiæ fastis reperitur insertus die nono ante kalendas Januariarum.

Beatissimo et peculiariter domino, semper in Domino Christo nobis patri DELPHINO, PAULINUS.

1. Accepimus litteras sanctæ affectionis tuæ, quibus jubes nos in epistolis quas ad te facimus, aliquem (g) præter officii necessitatem, de Scripturis adjicere sermonem, qui tibi thesaurum nostri cordis revelet. Sed parentes potius filiis thesaurizare, et ordo pietatis postulat, et magister Apostolus docet^s. Quamvis^t tu nobis a Domino et in Domino pater factus semper thesaurizaveris bona, et thesaurizare non desinas : præter illud gratiæ salutaris **47** talentum, quod te consignante suscepimus non in terra abscondendum, neque in sudario involvendum, sed appo-

Solomon, non Salomon, ut observavimus ad epist. 5, n. 2.

(e) Vulgata *coram Domino*. S. Augustinus in lib. I Locutionum de Genesi : *Incertum est utrum possit accipi, coram Domino Deo, quia et sic solet intelligi, quod Græce dicitur ἐνώπιον*. De hac re etiam disputat lib. xvi de Civitate Dei, cap. 4. At S. Paulinus hanc vocem contra per adversum exponit, ut ex sequentibus patet, non per *coram*, sive in *conspectu*. Dicit enim circa hujusce epistolæ finem, *ut vel repugnemus inimicis venatoribus*.

(f) Sic mss. Reg. et Vien. et recte siquidem mox præcessit *defecerit*. Ante erat in editis *poterimus*.

(g) Ms. Vien., *præter officium, de Scripturis*. Abest etiam *necessitatem*, a ms. Reg., in quo mendose leges *officii*.

nentem nummosaris ^a, a quibus uberi multiplicare-
tur usura; vel iis distribuendum in tempore oppor-
tuno, qui ad præparandas in adventum sponsi faeces
venditant oleum sapientibus comparandum ^b. The-
saurizas vero nobis et alio modo semper, qui de the-
sauris Domini ad gratiam, quæ per te data est nobis,
apponi rogas. Atque utinam tantum capere possimus,
quantum tu, ut accipiamus, potes impetrare. Nam
profecto de hac pro nobis postulationum tuarum con-
scientiâ atque fiducia petis a nobis, vel magis repetis,
ut aliquid spiritale ad te loquamur, quod semine in
nobis dignum tuo sit; quia secundum fidem tuam ex-
rasse te credens, quæ nobis orasti et oras dari, effe-
ctum sollicitudinis et deprecationis tuæ de nostri ^a
cordis et oris fetibus per documenta verborum capere
desideras: quoniam *ex abundantia cordis os loquitur* ^c,
et sapor mentis in sermone gustatur.

2. Juste itaque sanctitas tua depositi sui debitum
repetit, et seminis sui germen exspectat. Sed quid
faciam ager sterilis? qua tibi fruge respondeam, qui
pro tritico tribulos, vel pro uvis edidi spinas ^d? Et
ideo conscius malæ segetis aut infructuosæ arboris,
ut vel pietati debitæ satisfaciam, sola in litteris meis
officii verba prætendo, et sensum a corde tuo ^e de-
generem pudore inertiae confusus occulto; dum nimis
circa me dilectionis tuæ conscius timeo, ne animum
tuum bonæ de nobis spei præsumptione gaudentem
decepta expectatione contristem, et cogaris dicere
vel scribere mihi: *Ego te plantavi vitem fructuosam,*
tu vero conversus es in amaritudinem vitis alienæ (LXX,
aliena) ^e. Expectavi ut faceres uvam, et tu fecisti spinas ^f;
atque utinam vel illas utiles, quæ contra linguam ne-
quam sepimentum piis auribus præstant, et fidem in
corde cauto, velut frugem in agro circumcluso tuentur
^g. Sed tu illas, ut sentio, inutiles et nocentes, quæ ver-
bum suffocant et convertunt in ærumnam, dum car-
nalibus adhuc cogitationibus corda confligunt, quasi
(a) rhamnus (V. not. 27) asper produxisti ^h.

3. Quæris ergo, piissime pater, quid facias adhuc
quod non feceris nobis? cum et **48** plantaveris nos in

^a Luc. xix, 13. ^b Matth. xxv, 9. ^c Matth. xii, 34; Luc. vi, 45. ^d Matth. vii, 16. ^e Jer. ii, 21. ^f Isai-
v, 4, sec. LXX. ^g Eccli. xxviii, 28, et xxxvi, 27; Matth. xiii, 7. ^h Psal. lxxvii, 40. ⁱ Psal. xci, 14.
^j Psal. lxxix, 14. ^k Luc. xiii, 8. ^l Matth. iii, 10; Luc. iii, . ^m Luc. xiii, 8. ⁿ Matth. xiii, 30. ^o Eccli.
vi, 15. ^p Prov. xvi, 24, et xxv, 25, sec. LXX.

* Alias 5; quæ autem 11 erat, nunc 3. Scripta anno 597.

(a) Simili locutione usi sunt SS. Hilarius, Hiero-
nymus et Augustinus in commentar. super psalmos,
ubi sic legitur: *Priusquam producat spinas vestras*
rhamnus. Sic et Psalterium vetus. Ad hanc lectionem
alludit Psalterium Romanum in quo legitur, *priusquam*
producat spinas vester rhamnus; ubi legerem, *vestra*
rhamnus juxta Græcum textum, nisi Paulinus dixisset,
rhamnus asper. Aliter Arnobius, *priusquam producant*
spinæ vestræ rhamnos; Eucherius... *rhamnum*. Sym-
machus, *priusquam auctæ sint spinæ vestræ, ita ut fiant*
rhamnus. Vide not. 27.

(b) LXX et Vulgata, *singularis serus depastus est*
eam. Hic vero Paulinus speciem pro genere posuit,
hunc etenim versus Hieronymus ex Hebræo transtulit,
omnes bestię agri depastæ sunt eam. Sed et pro
quibusvis bestiis feracibus onager usurpatur, ut psal.

A *domo Domini* ⁱ, et plantati maceriam signaculi salu-
taris, qua ab incursu silvestris apri, et (b) depastione
ferocis onagri muniremur ^j, adstruxeris et torcular
foderis, quo per conversationem piam quasi quamdam
tibi dulcem de tua vite vindemiam funderemus. Ha-
bes adhuc, quod facias imitatione illius, qui sterilis
ficulnæ (c) commeatum a Domino vineæ deprecatus
est ^k, et imminentem inuiti ligno excisionem distulit
sponsione. Sic igitur et pro nobis pietatis tuæ cura
interveniat, et positam ad radices arborum jejunarum
securem vel annua Domini indulgentis expectatione
suspendi (d) postulet ^l. Sponde patrifamilias diligen-
tiam pro nobis sollicitudinis tuæ, et assiduas oratio-
nes, tamquam illum apostolicum evangelici stercoreis
cophinum pollicere ^m, quo cordis nostri terra pin-
B guescat, et sationis tuæ seges nutriatur, vel planta-
tionis tuæ arbor succum tuæ fecunditatis accipiat; ut
in die recognitionis (*Id est* iudicii. V. epist. 19, n.
3), quo pariter sator messorque gaudebunt, nos quo-
que paterno sinu afferens inter manipulos tuos, re-
petas ab eo culturæ tuæ fructum; cum illi qui sata
irrigantium nutrit, et colentium labores (e) fructificat,
nil in nobis, quod non ad ignem jubeat abscidi (V.
epist. 11, n. 7), sed ad horreum metere dignetur ⁿ,
obtuleris.

EPISTOLA XI.

*Quanta sit caritatis Christianæ supra humanas neces-
situdines præstentia, ostendit, in se deque se ipso sa-
crificium Deo immolandum, veteribus sacrificiis al-
le. orice explicatis: item Severum laudat quod S.
Martini vitam scripserit, ac postremo ad se invitans
de evangelicæ paupertatis præstantia pulcherrime
admonet.*

SEVERO fratri unanimo PAULINUS.

1. In Domino (f) Deo Jesu Christo sentio, et in te
potissimum munere et verbo Dei lætus expe. ior, quia
amico fideli nulla est comparatio, et lingua gratiæ in
bono homine abundat ^o. Nam quasi medicamentum
vitæ nobis consolatio caritatis tuæ, ut *fari mellis ser-
mones tui; ut aqua frigida sitientibus, ita nobis nun-
tius de te bonus a terra longinqua* ^p. Qui cum et sa-

cui, 11: *Expectabunt onagri in siti sua*. Quidam ta-
men interpretes volunt illic esse nomen ignotæ volu-
cris, ceu gryphis, aut alius cujuspiam sic se habentis
ad reliquas volucres, ut cetus ad reliquos pisces.

(c) Sic mss. tres Reg. Vat. et Vien. cum edit.
Rosv. In quibusdam editis, *comminatum*, mendose.
Legendum Profecto *commeatum*, quod est spatium
ac tempus ad culturam. Vide not. 64.

(d) Ms. Vatic. *postula, et sponde*.

(e) *Fructificat*. Ne hoc verbum sit suspectum ac-
tive, utuntur Patres, S. Ambrosius in psalmo xxxvi,
illa terra bona Domini sine ullo labore fructificat;
quanquam hic sensus Paulini est, *fructuosos facit la-
bores*. Sacchin.

(f) Ita tres mss. cod. Reg. Vat. et Vien. in edit.
deest Deo.

lutia tuæ indicio, et caritatis eloquio impinguet (a) ossa nostra ^a, magnum lætitiæ et jucunditatis ¹ cumulum hinc habet, **49** quod per nostros filios in Domino tuos pueros asseritur ^a, et promitur; ut non solum litteris, sed quadam tui lateris parte potiamur, *Quid retribuemus Domino nostro, præter omnia quæ retribuit nobis* ^b, pro hac etiam gratia, qua te nobis et in seculari prius amicitia dilectissimum, in suis quoque rebus, quod incomparabilis pretii ducimus, individuum comitem atque consortem spiritali germanitate connexuit?

Quæ est, inquit, mater mea, aut qui sunt fratres mei ^c? non hi videlicet, qui de voluntate carnis, et convenientia somni; sed qui ex Deo nati sunt ^d per sapientiam Dei Christum: qui in se manens innovat omnia, et dat potestatem filios Dei fieri ^e, coheredes regni sui; propter idipsum conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformet corpori gloriæ suæ; et non ^a solum a terra nostra sed etiam a cognatione divulsos in sortem et generationem suam transferat. Quo munere nos sibi (b) creare, et in suæ caritatis vinculo copulare dignatus est, a familiaritate carnali, in qua jam nunc intelligimus, huic nos fœderi præparaverat, in æternam necessitudinem affectu potiore mutavit. Siquidem caritas Christi ista sit, quæ nunquam excidit ^f, quia ex Deo defluit, et in Deo permanet; omnemque, in quo (c) maneat, hominem sua perennitate perpetuat. Hæc est inflari nescia, expers doli, pura livoris, æmula Deo, non elatione spiritus, sed spiritu mansuetudinis, et æmulatione pietatis. Dominus enim noster, ut ipse testatus est, et experimur, dulcis et mitis est, et humilis corde ^g.

3. De quo tu mihi genitus frater non solum ad præsens adjutorium, sed et ad perenne consortium (d) tanto superas omnem circa me corporalium necessitudinum affectionem, quanto potiore mihi parente germanus es, quam illi quos caro tantum et sanguis mihi sociat. Ubi enim mihi nunc consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? ubi pristina contubernia? Evanui coram illis omnibus, exter, ut dictum est, *fratribus meis, et peregrinus filius matris meæ. Amici mei et proximi quondam mei, nunc a longe steterunt* ^h; et, sicut fluvius decurrens, et ut fluctus pertransiens, sic transeunt me, et in me forsitan confunduntur et erubescunt, ut scriptum est, venire ad me: facti sunt mihi, qui prope, longe; et qui longe, prope ⁱ. *Pro patribus, inquit, nati sunt tibi filii* ^j. Ita pro parentibus, et fratribus et amicis, tu nobis factus a Domino es, qui et parentum cura anxius et fraterna dilectione sollicitus, et **50** tota non fictæ amicitie

A fide sedulus, omnibusque in nos pietatis visceribus effusus, assiduis nos litteris adeas, blandissimis solatiis mulceas.

4. Neque sat habes ^k occasionibus cunctis revisera, nisi et pueros tuos mittas. Nec solum de famulis, sed et de filiis sanctis, quorum benedicta in Domino prole lætatis, eligis tabellarios; quorum oculis nos videas, et ore contingas. *Speciosi nobis pedes illorum tamquam evangelizantium bona* ^k. Nuntiant enim nobis, et asserunt ea quæ ad pacem sunt de te; cum (e) proferunt opera Domini, quæ aut operaris in verbo Dei, aut scribis in spiritu Verbi. Quæ nobis divitiæ tam pretiosa munera, quæ necessitudines tam dulcia possint præstare solatia? ut eorum reputatio differatur, quæ in æternum largitas divina promittit ^l;

B quanto potiora post habitis rebus sint; quæ jam et in isto seculo rependuntur, considerare promptum est. Quod enim quæso, mihi damnum pietatis et gratiæ parens inhumanus, aut frater negligens, aut amicus immemor faciunt, cum omnes horum mihi nominum, vel pignorum, aut fœderum caritates, vel de te uno largiter rependantur? ut taceam vel in nostro, vel etiam in ignoto orbe, non paucos et in Deum et erga nos tui similes: quorum nobis affectus maximos pro patria, et parentibus, et patrimoniis gratia retributoris indulget, in te uno, quæ accepimus bona, si computemus, omnia nobis nostra in te largius atque pretiosius compensata (f) reputabimus. *Frater non redimit, inquit, redimit homo* ^m. Similiter nobis licet dicere: Mundus nos non amat, sed amat Christus.

C Homo negligit, sed Deus diligit. *Inimici hominis domestici ejus* ⁿ, sed rursus amici hominis domestici Dei. Fuerint nobis fratres, et amici, et proximi boni et magni; sed non fuit placitum circa nos in eis Domino, qui te elegit donare nobis in fratrem inseparabilem, et in proximum dilectissimum; quem merito sicut nosmetipsos diligamus, quia cor unum et unam animam tecum in Christo habemus ^o.

5. Itaque quod supra breviter posuimus de caritate multorum æque spiritalium ^a, nequaquam apte et digne diximus; in nullius enim (g) persona congruere nobis eadem, quam in te habemus, gratia potest. Ut enim æque diligere dignentur (h) in humilitate nostra gratiam Domini; tamen illud in te speciale nobis donum est, quod prædestinatos nos invicem nobis in caritate Christi junctissima prioris quoque vitæ amicitia signavit, adhuc **51** eorum, quæ nunc per Christum avertimur, amatores. Sed tamen in hanc, qua modo interventu Dei nectimur copulam, per consuetudinem illius familiaritatis inolevimus; ut diligendo

^a Prov. xv, 30. ^b Psal. cxv, 12. ^c Matth. xii, 48. ^d Johan. i, 13. ^e Ibid. 12. ^f I Cor. xiii, 8. ^g Matth. xi, 29. ^h Psal. lxxviii, 9, et xxxvii, 12, sec. Psalt. Rom. ⁱ Psal. xxxvii, 12, et cvii, 10; Eph. ii, 13. ^j Psal. xliv, 17. ^k Isai. lii, 7; Rom. x, 15. ^l Matth. xix, 29. ^m Psal. xlviii, 8. ⁿ Matth. x, 36. ^o Act. iv, 32.

(a) Ms. Vien., *impinguat*.

(b) Sic mss. Reg. et Vien. et editi 4. Edit. Rosv., *creari*.

(c) Ms. Vien., *manet*.

(d) Ita mss. Reg. Vien. et edit. Schot. Ceteri codices, *tantum*

(e) Sic ms. Vien. et edit. Grin. edit. Rosv., *proferunt*. Ms. Reg. cum tribus editis, *præferunt*.

(f) Ms. Vatic., *putabimus*.

(g) Ita mss. codices. Editi, *personam*.

(h) Ms. Vien. *humilitatem nostram gratia Domini*.

nos et in infideli via fideliter, diligere etiam spiritaliter disceremus. Quia tam religiose nos semper uterque dileximus, ut ad nostram inter nos dilectionem nulla adjici posset affectio, nisi caritas Christi, quæ sola omnem sensum affectumque supereminet. Quo impensiores debemus bono Domino gratias, quod respicere dignatus in humilitatem nostram, cum pariter in agro invenisset, pariter ut geminos ab utero carnis extraxit, et pariter assumpsit^a. Duo enim vere, ut scripsisti, fuimus in agro, sed bonitate et omnipotentia Dei, ausim dicere, ita de nobis unus assumptus est^b, quod neuter est relictus. Eramus enim et singillatim^c duo, cum in nobis caro rebellis a spiritu dissideret; neque nostro homini pax esset, cum interiori repugnaret exterior. Nunc vero propitio i, so, qui fecit utrumque unum^b, et duo unum sumus, quia unus spiritus in duobus; et nulla discretio, quorum corpus unum. Sed hoc, ut dixi, commune (a) nobiscum omnibus in Christo fratribus, unum in te peculiariter nobis gratum atque gratandum est, in cuius amicitia beatissimum Dei munus accepimus, ut nec itinere mutato dissolveremur a nobis: quod damnatum de multis, ut recognoscis, dulcissimum aliquando (b) nostris pariter experimur.

6. Vere ergo tu nobis et parens, et frater, et proximus es, qui (c) faciens in nobis voluntatem Dei, ac plenitudinem legis^c, diligis nos tamquam te, amicus nobis in caritate Christi, et in Dei regeneratione germanus. Quod cum videas, et recognoscas, cur in nos onerose, et de te falso loqueris, ut dicas: Duo fuimus in agro, et unus assumptus est^d? Non simus ingrati Deo, qui non unum ex nobis, sed unum assumpsit in nobis. Duo fuimus, sed quando cum illis fratribus (d) combinabamus, quorum a nobis per hoc propositum facta divisio est: quia unum^e non de singulari corpore, sed de multorum quoque unanimitate dicitur: et eadem Scriptura declarat^e, cum has personas non in duobus hominibus, sed populis, fide gentium, et remansione Judæorum id ostendente, proponit. Nam et illæ molentes 52 duæ, de quibus similiter una assumitur^f, ut arbitror, Synagoga et Ecclesiæ formam gerunt. Quia non est alia persona quæ in omni sacrorum Litterarum ratione tractetur, nisi aut in universitate generis humani, credentium infideliumque po-

^a Matth. xxiv. 40. ^b Ephes. ii. 14. ^c Rom. xiii. 10. ^d Matth. xxiv. 40. ^e Rom. xi. 7. ^f Matth. xxiv. 41; Luc. xvii. 35. ^g Rom. xi. 29. ^h Psal. cxxxv. 25. ⁱ Johan. vi. 33. ^j Eccli. xxiv. 29. ^k I Tim. i. 5. ^l I Cor. vi. 17. ^m I Cor. xv. 49. ⁿ II Cor. ii. 15. ^o Rom. xii. 1. ^p Lev. x. 16. ^q Levit. iii. 6.

(a) Ms. Vien., nobis cum.

(b) Sic mss. codices cum editis quatuor. Edit. Rosv., nunc.

(c) Ita ms. Vien. Alii, qui facis et in nobis voluntatem Dei ac plenitudinem legis. Diligis, etc.

(d) Ante erat in edit. Rosv., combinabamur, in ed. Schot., convivebamus. Emendavimus ex ms. Reg. et edit. Bad., Grav. et Grin., combinabamus. Hæc lectio restituta confirmatur nova operum S. Augustini editione, quæ Confessionum lib. v. cap. 10, n. 48, sic habet: Et ideo adhuc combinabam cum electis eorum. Sequitur hic Paulinus lectionem quandam LXX, quæ habet συνδυασο, combinabo, sicut et Augustinus in Paul. Gal. ii. 12, Rom. IV, p. 1370. Itaque cum in

pulorum distinctio; aut in natura omnis hominis geminæ creatura substantiæ: et ideo, mi frater, quia semper (e) cohasimus in corde uno, sicut nunc cubæremus in Christo, aut pariter assumti, aut pariter relictus sumus. Assumpti autem, non nostro merito, sed gratia Dei, cujus dona et vocatione sine penitentia sunt^f; neque ex operum prærogativa, sed ex illius bonæ voluntatis, qua pariter in caritatem ejus animati, ut uno et tenore propositi, et tempore (f) conversionis nostræ apparuit, simul oportet gloriemur, et exsultemus in eo qui justificat impium per fidem, et dat escam omni carni^h; (g) escam non istam quæ perit, sed illam quæ concilietur in æternum victum, qualem vel anima in Dei rebus operosa, vel catholica Ecclesia coquit. Corpus est enim veri panis qui de cælo descenditⁱ, et dat escam vivificantem esurientibus justitiam. Non enim carnem farcit, sed cor hominis firmat. Illic panis et fons est, qui quo amplius editur, plus esuritur: et quo magis bibitur, plus sititur. Hunc panem ut edamus in æternum, molamus in hujus mundi pistrino triticum bonum, quod est obedientiæ fidelis operatio, et caritas in corde puro et fide non facta^k.

7. Qua gratia et virtute cum plenus sis, bonam Deo frugem molis, teque ipsum in azymis sinceritatis et veritatis epulandum Deo exhibes: cujus esca est, quisquis (h) voluntatem ejus efficiens, in corporis ipsius membra convertitur, dicente (i) Apostolo, quia (j) qui se jungit Deo, spiritus unus efficitur^l. Quod assequimur, si portemus imaginem cælestis ea cura et diligentia, qua portavimus imaginem terreni^m. Imitando enim imitatorum Christi pervenimus ad imitationem Dei; cui bonus odor supponitur in Christoⁿ, si exhibeamus hostiam vivam^o obsequio rationabili^o, ut illi puram similitudinem mola mundi cordis excretam ab interioris nostri penetralibus offeramus, et in pectore nostro castum altare ponentes illa per legem jussa sacrificiis animalia mactemus in vitis, immolantes hircum perentione^q peccati^r, in 53 quo odor mortis est; cædentes taurum, si deponamus superbiam; sacrificantes ovem^s, si mollitudinem et ignaviam, in caritate non tepidi, et spiritu ferventes ejiciamus: offerentes in nobis et agnum, si immaculati vivamus, et vitulum, si efficiamur malitia parvuli, ut

D antiquioribus operum S. Augustini mss. codicibus legitur combinabam et combinabo, cum nostris pariter scribimus combinabamus.

(e) Ms. Reg. addit nobis.

(f) Ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., conversationis.

(g) Hæc vox abest a ms. Vien. codice.

(h) Ms. codices Reg. et Vien., voluntatem ejus effectus. At editi quinque voluntatem ejus efficiens. Ms. Vien. infra, convertit.

(i) Hanc vocem substituimus ex ms. Vien. cum in aliis codicibus legitur ipso.

(j) A didimus quia ex mss. duobus, et editis quatuor.

unius parum pudicitia, alterius stultum simplicitate A referamus; quale te sacrificium Deo exhibere video in templo tui corporis, in sacrario tui cordis, in im- molatione tuæ carnis, in oblatione tuæ animæ. Immo- las taurum, cum pia humilitate depositus cervicem altam percussisti timore divino. Immolas hædum, cum omnia sinistrae partis opera, justitiæ sectator, interficis. Ovem jugulas, cum diligens operarius, studiosusque meditator divinæ voluntatis et legis, inertiam (a) in te et ignaviam quasi pecus molle proster- nis, et a te vitæ istius impedimenta, quasi vellera, tondenti utilis, onerosa gestanti, forcipe verbi cœlestis (b) abscondis: qua nos duobus Testamentis apprehensus tenet Christus; et vel sarcinis secularibus quasi lanis exuit: vel rursus, ut vellera a corpora- libus vitis tamquam a morbidis et mollibus ovium B corporibus (c) abscondens, in vestimentum sui corpo- ris, quod operatione credentium tegit, siquidem vicissim (d) cum Christum induimus a, induamur a Christo, in Ecclesie pensa deducit, et fimbriis suæ vestis intexit.

8. Totondit te hic pastor jan; ut arbitror, et po- suit in area sua, et cœlesti rore perfudit vellus tuum. Nam et gratia quæ infusa est ori tuo, et per os tuum quasi rivus a fontibus Israel, vel (e) δειψυξ, ut scriptum est b, a paradiso abundans fluit, docet nos, quia de- scendit in te Dominus sicut pluvia in tellus c, et dedit tibi aquam de puteo Jacob d, quia tu quoque de fliis Israel Domino (f) propinquatus existiteras. Si ergo pertonsus es, duplex beneficium recepisse te sentis, quia et in æstu seculi levis, pasqua verbi matutinæ C ketitiæ (g) roris sparsa decerpis; nec meridiani dæ- monii e ardore torreris, quia sub umbra alarum Do- mini f conquiescis. Paratur tibi interim tunica de tuis lanis, qua in illa die hiemis vestiarius, ut ante faciem frigoris ejus valeas subsistere, si dispoliatus 54 (h) a corpore, non inveniariis nudus ab opere. Tum vicis- sim præbehit se tibi ovem Christus, et agnus, ille qui pro nobis ad interfectionem ductus est, et coram tondente se non aperuit os suum s, vellera sua, id est, carnis exuvias abstrahi sibi passus. Ipse enim pro

a Rom. xiii, 14. b Eccli. xxiv, 41. c Psal. lxxi, 6. d Johan. iv, 6. e Psal. xc, 6. f Psal. xvi, 8. g Isai. lvi, 7. h Johan. x, 17 et 18. i Heb. v, 10. j Luc. xv, 5. k Psal. xv, 2. l I Cor. iv, 7. m Act. xvii, 28. n I Tim. vi, 7. o Matth. xix, 29. p I Tim. vi, 7. q I Cor. vii, 31. r Gal. vi, 8.

(a) Ita mss. codices. At editi, vitæ.

(b) Sic ms. Vien. Alii codices, accidis. Verum hic restituta lectio confirmatur ex sequentibus.

(c) Ita mss. codices et editi duo. Sic ad Prudentii Apotheosin, vers. 954, abscondere quidquam, vetustiores omnes codices: iidem hymn. 4 Peristeph., vers. 123, absconsa papilla; hymno S. Romani Martyris, vers. 975, Nervos absconderet; et hymn. 41, vers. 65, Huic absconde caput. Sed et mss. nostri codices ad epistolam I Paulini ad Severum, n. 5, habent abscondatur, non abscondatur; et omnes tum mss. tum editi codices ad epist. 10, n. 3, jubeat abscondi, non abscondi.

(d) Ms. Vatic. et ed. Grim., sicut.

(e) Emendavimus δειψυξ, quæ est fossa de flumine, ex ms. Vien., in quo dorix. Ms. Reg. Dioraxi. Ante erat δειψυχη. Vide not. 28.

nobis et animam et carnem suam posuit, et recepit b; qui et sacerdos et hostia, et agnus et pastor est, qui pro ovibus suis pastor, et pro pastoribus suis agnus occisus est. Ipse enim Dominus hostia omnium sacerdotum est i, qui semetipsum pro omnium recon- ciliatione Patri libans, victima sacerdotii sui, et sacerdos suæ victimæ fuit: cuique nunc ut uni om- nium Domino omnis nova creatura sacrificium, ipsi- que sunt hostiæ sacerdotes. Si nunc ei nos tondendos in silentio humilitatis atque patientiæ, qua se ipse pro nobis præbuit, præbeamus, suscipiet in se onera velleris nostri; nec dedignabitur ovium suarum lanas portare, qui ipsam ovem, quam ab errore (i) revoca- verit humeris (V. not. 29) suis ad ovilia reportare dignatur j.

9. Et quoniam bonorum nostrorum ipse non indi- get k, nos vero omnium illius indigemus, nostro tan- tum bono nobis bonus, capit nostra quæ sua sunt, et tamen ea juris sui non vult; ut quasi nostra nobis ac- cepto ferat, cum nihil habeamus nisi acceperimus l; et ne ipsi quidem sine nutu ipsius esse possimus m. Ergo nihil in hunc mundum infertibus n, substan- tiam rerum temporalium quasi tonsile vellus apponit, non ut sarcina impediatur, quos expeditos nasci jubet, sed ut materiam nobis virtutis ad merita parienda proponat; et sit unde documentum nostræ in Deum, id est verum Patrem ac Dominum, fidei atque pieta- tis edamur, si suppetant nobis ca: a vel dulcia, quæ, præferentes Deum, magno præmio negligamus o: et quæ per immensam ejus bonitatem, cum nec illata nobiscum sint in hunc mundum p, necque istinc (j) efferenda nobiscum, tamen si pareamus præceptis illius, ita ordinantur, ut mutantur in melius, et de temporalibus æterna reddantur. Nam quæ sicut non intulimus, ita nec auferte possumus per naturam no- stram et prætereuntem 55 hujus mundi figuram q, ea per omnipotentis Dei opus, beato mercimoniî ge- nere vertentes, non modo nobiscum efferimus, sed ante nos etiam in sinum Domini (k) seminata præ- mittimus r.

10. Unde præscriptum arbitror, ut piger operarius

(f) Ms. Vien., propinquans.

(g) Ita ms. Reg. et edit. Bad., Grav. et Schot. Ver- rissima lectio. Sic quoque Paulinus epist. 23 ad eum- dem, n. 38, scribit vulnerata caritatis. et Natali G S. Felic., carm. 18, vers. 123, pietatis circumfusum, Græca phrasi mss. Vatic., Vien. et edit. Grim., rosa respersa. Edit. Rosv., rore sparsa. Sacchino placet ut legatur matutini lætiæ roris.

(h) Particulam a addidimus ex mss. Reg. et Vien. et editis quatuor.

(i) Ms. Vien., revocaverat.

(j) Ita mss. codices. Editi, auferenda. Manuscri- ptorum codicum lectio confirmatur ex sequentibus, non modo nobiscum efferimus; editorum vero ex epist. 16 ad Jovium, n. 8.

(k) Abest hoc verbum a ms. codice Vaticano.

non edat panem ^a, non videlicet istum percuntis cibi panem, sed illum quo vivitur in veram vitam: quia unusquisque, sicut scriptum est ^b, de fructibus suis manducabit, et in operibus suis vivet: ac proinde suum cuique opus panis est: et panis verus ac vivus Christus est ^c: quem non potest manducare piger operarius, quia idem est pascha nostrum, quod expediti atque præcincti, et firmiter calceati, nec depositis a manu baculis ^d, id est operibus, quibus nitimur, numquam remissis, cum omni festinantia edere præcipimur: quia *tempus breve est*, et expedit nobis *sine cura esse*, sicut Apostolus suadet, *propter instantem necessitatem* ^e, ut inveniamur parati, et pulsanti Domino non timeamus aperire ^f, de conscientia somni aut negligentia digna metuentes. Quod quidem nobis nihil proderit nihilominus extrahendis, et ad mortem quidem post mortem, ut justas negligentiae atque impietatis poenas luamus, si alieno potius quam nostro domino deservientes, deprehendamur seculi magis quam Christi negotiis occupati, pulsantique Domino non aperiamus, et ad Patrem ducamur inviti. Propterea prædicatur nobis, ut pro hac, id est anima, laboremus et oremus *in tempore opportuno* ^g, hoc est præsentem; in cuius spatium ideo inducimur, ut veram vitam ista brevi ^h et transeunte quaeramus ⁱ. Hujus vitæ campus et *ager mundus iste est* ^j, vel homo ipse qui in hunc mundum mittitur. Deo quo *unus assumitur* ^k cum, ut supra diximus, carne spiritui subjugata, duo unum fecerit: quia et in unoquoque nostro, secundum Apostolum ^l, duæ mentes et duæ leges sunt: quibus intra nos molentibus, aut acceptabilis Deo aut refutabilis similago conficitur.

11. Te vero, victa lege membrorum ¹, et exteriore (a) corrupto, puram conspersionem (b) parare, et sine fermento azymum Christo (c) confici ^m, eloquia tua tam (d) facunda quam casta testantur. Neque enim tibi donatum fuisset (V. ep. 29, n. 14) enarrare Martinum, nisi dignum os tuum sacris laudibus mundo corde fecisses. Benedictus igitur tu homo Domino, qui tanti sacerdotis et maifestissimi Confessoris historiam, tam digno sermone quam justo affectu percensuisti. Beatus et ille pro meritis, qui dignum fide et vita sua meruit **56** historicum; qui et ad divinam gloriam suis meritis, et ad humanam memoriam tuis litteris consecratur. Hæc quoque verba tua, vellera sunt, et Dominum Jesum gratissimo tegmine cooperiunt (e), cujus supellectili pulcra ambiunt, et

ingenii tui floribus comunt. Vestiet ¹ e te vicissim Agnus de suo vellere in retributionis die, mortale tuum de sua immortalitate superinduens ⁿ.

12. Tu tantum nostri memento, et nos respice, non retro spectans ^o, sed amici memor. Certum est enim, quia agricola solertior fructus habeas largiores, et perniciosior cursor tarditatem nostram *ad bravium supernæ vocationis* ^p antevoles. Infirmior etenim mente quam corpore, longo te intervallo sequor. spatium tamen tantum a te non itinere (f) separatus; et eandem molam ægra et impari manu verto, pistrino socius, fruge deterior, quia tritico mixta zizania molo ^q: quæ ut tota vertantur in frugem, orationibus tuis egeo; quibus spero evadere et divitias, et paupertatem meam, quia utrumque mihi in malum est, cum sim justitiæ pauper, et peccati dives. Nam vere me divitem boni crederem, si ita jam pauper essem, ut putas. In quo tamen de verbis tuis te paulisper excutiam, quibus a te ipse discordas. Etsi non meas virtutes in me prædicaveris; tamen qui alienas licet mihi verbis tuis donandas putasti, quomodo convenit, ut idem tu paupertatem, quam te admirari prosteris, horrere fatearis? Si credas hanc mihi donatam esse virtutem, quam te ^r velle nec posse assequi conliseris, ut *habens rictum et restimentum, hoc contentus sim* ^r, nihil ultra diem cogitem ^s; cur vel me inopia necessitate superandum putas, ut te, quem non desiderare non possum, invitare desistam: aut te tam infirmum dissidentemque Christo prodis, ut timeas ad hujusmodi, qualem prædicas, amicum venire, si in veritate sequeris illum qui dixit: *Tolle crucem tuam, et veni, sequere me* ^t? Quomodo aliter putas Christum sequendum, nisi lege qua docuit (g), et forma quam prætulit? qui cum in sua venisset, reliquandi tamen capitis locum inter sua (h) non habuit ^u.

13. Imitare imitatore Christum, ut mortuus vivas crucifigens te mundo, et tibi mundum; quotidie moriens per fidem verbi, et vivens in verbo fidei. Non enim *in pane solo vivit homo* ^v, præsertim Christianus; de quo proprie scriptum est: *Quia ex fide vivit* ^x; numquid dixit, *Ex pane*? Quid igitur **57** a me famem metuis, si fidem habes? Panis tuus tecum est. Si verbo Dei pascaris, non desiderabis *escam ventris*; *Deus enim et hunc et illam destruet* ^y, dum se edificat in nobis, si nos in ipsius caritate fundati, consistamus ^z, neque domum nostram in dissidentia (i) flu-

^a II Thess. 3, 10. ^b Psal. cxxvii, 2, juxta LXX. ^c Johan. vi, 55. ^d Exod. xii, 11. ^e I Cor. vii, 26, 29 et 32. ^f Luc. xii, 36. ^g Psal. xxxi, 6. ^h I Tim. vi, 19. ⁱ Matth. xiii, 38. ^j Matth. xxiv, 40. ^k Gal. v, 17. ^l Rom. vii, 25. ^m I Cor. v, 7. ⁿ I Cor. xv, 54. ^o Luc. ix, 62. ^p Philip. iii, 14. ^q Matth. xiii, 25. ^r I Tim. vi, 8. ^s Matth. vi, 34. ^t Luc. ix, 23; Matth. xix, 21. ^u Matth. viii, 20. ^v Deut. viii, 3; Matth. iv, 4. ^w Gal. iii, 12. ^x I Cor. vi, 13. ^y Ephes. iii, 17.

(a) Ms. Vien., corrupta.

(b) Sic mss. codices. Reg. et Vien. et editi quatuor. Ed. Rosv., parari.

(c) Ita iidem mss. et editi codices. Ed. Rosv., feri.

(d) Sic ms. Reg. et editi 4. Al., secunda Utraque vox recepta. Vile eloquii facundiam, ep. 16 ad Jovianum, n. 11.

(e) Ex conjectura Rosveydus addiderat membra. Quam vocem in nullo codice repertam expunximus.

(f) Sic mss. Reg. et Vien. et edd. Bad. et Grin. Alii, superatus.

(g) Ms. Vien., voluit.

(h) Ms. Reg. addit jura.

(i) Ita ms. Vien. et edit. Schot. Alii, fluctantes.

ctuantis arena locemus ^a. Nonne illi credidimus, et A
in illum ambo juravimus, qui dixit: *Nolite cogitare
in crastinum; sufficit enim diei malitia sua; quærite
primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia
apponentur vobis* ^b? Huic si credis, quid de ejus fra-
tris inopia famem metuis, quem scis hujus verbi secu-
ritate pauertatem divitiis prætulisse? An magis
abundare credis illum qui terræ, quam qui Deo cred-
it? et qui propria, quam qui divina pascitur cura?
Quid ille miser habeat, qui se ¹⁴ non habet? non enim
se habet, qui plus de se quam de Deo sperat: vere-
que est mortuus, qui non vivere timet (*quasi leg.
timet non vivere*), si totum se Deo crejat, Deoque
permittat. Opto igitur ut tuæ potius comitatis hic
jocus, quam infirmitatis fides fuerit, quod scripsisti
credere te ita me futurum brevi pauperem, ut ulte-
rius non auderem invitare te. Fateor nihil me præ-
ceptare tante libertatis bono: siquidem tam intima
circumcisio, plena perfectio sit ¹⁵. Sed tamen si tibi
vera in Christo fides, vera virtutum in homine cœ-
lestium admiratio, et hominis in Deo viventis æmu-
latio (a) est; quomodo non eo magis me expeteres,
quo perfectiorem esse au lires, nisi si aperte, non
credere corde quod ore profliteris, confitereris: ^c? Sed
in me peccatorem fugere, non pauperem, Martini
beatissimi frequentator argueris; quem certe num-
quam desiderasses, si tibi cornoris esurire tim-
uisses

14. Ego certe, quia necesse est in operis spiritalis
profectu caritas maxime, quæ plenitudo legis est ^d,
proficiat, sicut desiderare te, ita et invitare non desi-
nam. Veni ad nos: et si potes, advola. Nihil habemus
nisi Christum; et vide si nihil habeamus ¹⁶, qui
omnia habentem habemus. Ebromagum (V. not. 30)
enim non hortuli causa, ut scribis, reliquimus; sed
paradisi (b) hortum prætulimus et patrimonio, et patri-
æ; quia illic magis domus vera, ubi æterna: ibi
verius patria, ubi originalis terra, et principalis ha-
bitatio. Nam si credis propitio Christo, propter quem
si nil ¹⁷ habeamus, in ipso omnia possidemus ^e; nunc
in ista spinarum et laborum humo, ne in hortuli qui-
dem glebula nos terræ limus tenet: sed utinam ita
nullas a peccato nobis palvis hæreret! Tu si hoc bo-
num ita credis, ut prædicas; et 58 in eo me esse
credis, ut te credere scribis; et segnius me desi-
deras; jam non in me peccatorem semper, et semper
in lignum conspectu tuo, sed in Dominum ¹⁸ ipsum
committis (*id est peccas*), si putas tum demum defu-
turam nobis vitæ mortalis alimoniam, cum nobis
cœperit Deus esse possessio ^f.

^a Matth. vii, 26; Luc. vi, 49. ^b Matth. vi, 34, 33; Luc. xii, 31. ^c Rom. x, 10. ^d Rom. xiii, 10. ^e I
Cor. vi, 10. ^f Psal. xv, 5. ^g I Tim. i, 5. ^h I Cor. v, 8. ⁱ Psal. xv, 2. ^j II Cor. viii, 14. ^k P. iii.
xxxviii, 2. ^l Prov. x, 19. ^m Ephes. vi, 19. ⁿ Psal. cxviii, 105. ^o Psal. cxxxviii, 12. ^p Num. xxii, 23.
^q Luc. xix, 40. ^r Psal. cxix, 3. ^s Gen. iv, 25.

¹ Alias 21; quæ autem 12 erat, nunc 32. Scripta anno 397.

(a) Addidimus verbum *est* ex mss. Reg. et Vien.

(b) Ita ms. Vien. Alii addunt *illum*. Utraque lectio

EPISTOLA XII.

Postularat Amandus prolixiores Paulini epistolas: ergo hanc de gratia Dei non minus piam quam elegantem scribit, commemorans Dei benignitatem, et utilitatem divini consilii super salute generis humani. Docet et humilitatem quamdam malam, et superbiam quamdam bonam esse

Sancto, et merito venerabili, ac dilectissimo
AMANDO, PAULINUS.

1. Fateor mirari me sanctam caritatis tuæ benigni-
tatem et patientiam, ut de epistolis, quas ad te lo-
quacissimas, et pleniore molestiæ quam gratiæ fa-
cere soleo, tu tamen desiderium sermonis mei potius
quam tedium capias; quandoquidem ad assiduas et
prolixiores litteras me lacessis et excitas gratia scri-
ptorum tuarum, in quibus *caritas de corde puro et
fide non ficta* ¹ in *azymis veritatis* ² sincerum loquitur
affectum, ac vicissim meum ab intima mente sollici-
tat. Quid igitur faciam? obtemperabo tibi copia litte-
rarum? sed *bonorum meorum non indiges* ³; et me
æquius est a te locupletari, quia dives pauperi con-
ferre debet, *ut fiat æqualitas* ⁴. An vero magis consu-
lam utilitati meæ, et *ponam ori custodiam* ⁵: ut pe-
riculum peccati, quod de multiloquio paratur effu-
giam? Sed inctuo: rursus, ne inobedientiæ reus
statuar; et forte gravius offendam si in te deliquero
non obtemperans, quam si pro me timuero non scri-
bens.

2. Det igitur mihi Dominus a Domino oris adaper-
tionem ad te ⁶, et prætendat pedibus meis lucernam
verbi sui ⁷, ut nox insipientiæ meæ sicut dies illumi-
netur ⁸. Solvat linguam meam in verbum bonum,
qui et asinæ os ⁹ in sermonem laxavit humanum.
Sum enim et ego unus de lapidibus vel jumentis illis,
quorum præfiguratione asina tunc locuta est, mutan-
gentilis duritiæ stoliditatisque naturam, solutis Deo
linguis, significans locuturam ¹⁰. Ac, si placet, de hac
ipsa Dei gratia textum epistolæ porrigamus, quia
omnis nostra (c) narratio in præceptis 59 et laudi-
bus Altissimi occupata esse debet, illi omne quod
loquimur, omne quod vivimus, cum perpetua gratia-
rum actione dependi, cujus opere ¹¹ ac munere lo-
quimur et vivimus. *Ipsæ enim fecit nos, et non ipsi
nos* ¹². *Ipse*, inquam, *Dominus fecit nos*, qui etiam re-
fecit jam ab initio per omnia quæ operatus est et
locutus in Sanctis suis, salutis nostræ, id est, repara-
tionis humanæ sacramenta inolitus. Nam justum Ab-
ilem illico reparavit sancta generatio in Seth ¹³, qui
ore consimili formatum ad imaginem Dei retulit pa-
trem. Inde per ceteros a primo fonte decurrens per-
manavit vena justitiæ: et quamvis interveniente di-

bona.

(c) Sic mss. Reg. et Vien. Editi 4, ratio. Ed. Græc.
oratio.

ludio, in uno quidem, attamen justo, universitatis A peremptæ seminarium stetit, jam tunc operante mysterio unici Redemptoris, ut per unum reconciliatio proveniret, quia per multos offensa venisset ^a. Sed iterum generis humani processu relabente justitia, et crescentibus simul gentibus atque criminibus, ne rursus iniquitas hominum generis mereretur interitum, rursus electus est qui pater fidei vocaretur, a quo et promissio regni et Regis æterni semen emergeret. Quod multiplicatum fide gentium Christus implevit, qui patriarchis visus, per legem præformatus, per prophetas prælocutus, et ipse adfuit, ut adimpleret legem et prophetas, et quam lex operibus non valuerat conferre medicinam, gratia daret ^b.

3. Jam enim corpus omne, id est, universum genus (a) hominum ita pervaserat peccatum, ut neque B malagma debilibus et sauciis, neque ligatura prodesset ^c: corroborata etenim vitiorum valetudine, omnem humanæ opis medelam fortiori remediis morbus excluderat, et ideo venit qui et venturus est, conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ ^d. Quia nemo, nisi artifex, operis sui potens est, et figulo tantum in argillam suam jus est ^e. Ita Dominus omnium, qui omnes fecerat, dignatus est ad nostra descendere, nosque suscipere in corpore suo, ut relliceret eadem arte vel (pro et) potestate qua fecerat. Venit autem non in sublimitate Domini, quod erat, sed in forma servi, quod mon erat ^f. Factus est ut homo sine adjutorio ^g, qui est Dei virtus, et Dominus exercituum, adjutor et protector omnium. Pro liberandis est mortuus, qui erat inter mortuos liber. Inter iniquos deputatus est, qui justificat impium per fidem. Sicut ovis ad interfectionem ductus est agnusille, qui tollit peccata mundi ^b. Passus est mortem, qui donat æternitatem.

4. Sed in causa tanti hujus consilii et muneris, animadvertere ipsius lumen est, qui nos 60 illuminat a montibus æternis ¹: in quos oculis allevatis videamus, iisdem nos, quibus perieramus, itineribus inventos, rursus ex arbore, rursus ex virgine; sed non rursus superbia præcipitandi, verum e contrario humilitate redituri. Nam idcirco Rex gloriæ et Dominus majestatis exinanivit se, formam servi accipiens ¹, et invisibilem magnitudinem suam visibili abjectione contextit, ut nos veteri illo malæ conceptæ arrogantiae morbo, foris altos, intus obtritos, in formam sublimitatis suæ per formulam nostræ in se humilitatis attolleret. In hoc enim operatus est et operatur quo-

tidie bonus Dominus, ut divinæ conformationis gloriam consequamur, si nostræ in Christo conformationis exemplum sequamur, cognoscentes in Altissimi moderamine temperatum naturæ nostræ modum, ut supra nos ipsius gratia provehamur, si juxta nos nostri memores ambulemus. Ad quam nos mensuram propheticus ille de Numeris sermo componit, quo dicitur: *Non declinabimus dextera neque sinistra, sed regali via ibimus* ^k. Quod nobis Christus est, mediator Dei et hominum, inter divina et humana nos temperans, et ad regnum suum regali via ducens; ut corde humiles, opere sublimes, a sinistris, id est, peccatis quæ in mortem trahunt, allevemur; et a dextris nimiis, id est, præsumptione superba, humilitatis lege revocati, teneamus salubrem mediocritatem, ne aut oculos nostros declinantes in terram ^l, comparemur jumentis quibus non est intellectus ^m, aut altiora nobis scrutantes ⁿ, evanescamus in cogitationibus nostris. Itaque non alta sapientes, sed humilibus consentientes ^o; in mensura qua (forte quam) mensuravit nobis Dominus ^p, nosmetipsos metiamur, ut angustemur in nobis, et in Domino dilatemur ^q. Non ut illi sapientes hujus seculi, quorum sapientiam Dominus reprobavit ac perdidit, et per stultitiam prædicationis (b) exclusit ^r: (c) *Disputaverunt enim, inquit, ut absconderent laqueos* ^s: quia videlicet in hoc omnis ars philosophorum laborat, ut assertionem fictorum lucem veritatis obscuret, et inanium contentionum laqueis sollicitas a vero mentes implicet, et ingenii fraude decipiat, et fuco sermonis inducat.

5. Sed postquam *exortum est lumen in tenebris, misericors et miserator, et justus Dominus* ¹, frustra posuerunt in cælum os suum ^u, qui etiam terrenarum rerum suæque naturæ nescii (d) scrutantur cœli plagas, et Deum ^v sine Deo quærun. Ideo defecerunt scrutantes scrutinio, et sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum ^v: quia corripit sapientes in astutia sua Dominus ^x, per infantium atque lactentium 61 ora confudit, nec in sermone regnum suum, sed in virtute constituit. Unde 62 quoque minimus omnium minimorum Domini, exiguumque tenuissimus, et infantium infantissimus, audeo in vocem laudis (e) erumpere, gratias agens Domino altissimo, quoniam mysterium pietatis excelsæ, quod in thesauris sapientiæ suæ habebat repositum, parvulis suis promiserit, et sapientibus mundi absconderit ^y, ne gloria-retur hic mundus in suorum vanitate sapientium, per quam obfusa sibi caligine non agnoverat sapientiam

^a Gen. vi, 8 et vii, 1; II Pet. ii, 5. ^b Gen. xv, 13; Rom. iv, 11; Gal. iii, 7; Jac. ii, 21; Matth. v, 47; Johan. i, 17. ^c Sap. xvi, 12. ^d Apoc. i, 4. Phil. iii, 21. ^e Sap. xv, 7; Eccli. xxxiii, 13; Jerem. xviii, 6; Rom. ix, 21. ^f Philip. ii, 7. ^g Psal. lxxxviii, 5. ^h Isai. liii, 7, 12; I Pet. ii, 21; Johan. i, 29. ⁱ Psal. lxxv, 5. ^j Philip. ii, 7. ^k Num. xxi, 22; Deut. ii, 27. ^l Psal. xvi, 11. ^m Psal. xxxi, 9. ⁿ Eccli. iii, 22. ^o Rom. xii, 16. ^p II Cor. x, 13. ^q II Cor. vi, 11. ^r I Cor. i, 21. ^s Psal. lxxxiii, 6. ^t Psal. cxl, 4. ^u Psal. lxxii, 9, ^v Psal. lxxiii, 7, 8. ^x I Cor. iii, 20. ^y Matth. xi, 25.

(a) Ita ms. Reg. et edd. quatuor. Ed. Rosv., *genus humanum*. Verissima lectio quam restituimus, ut cuius attendenti præcedentia et subsequencia patebit.

(b) Ms. Reg. et edit. Bad., Grav. et Schot., *exhausit*.

(c) Ita Psalterium Romanum, et S. Hilarius in Psalmos.

(d) Sic ms. Vatic. et Latin. Ceteri codices, *inscrutantur*.

(e) Deest ejus in editis

Dei. Pax autem nostra Jesus, qui venit ut utraque unum faceret ^a, et omnia aequalitate componeret, destruxit fortis, et elegit infirmos: sprevit sapientiam, et assumpsit stultitiam, ut fieret aequalitas ^b, nemine sibi quidquam proprium vendicante, cum omnem (a) hominem non nisi divino munere salutis ac sapientiae competentem necesse esset in Domino gloriarī ^c. Itaque exultemus cum tremore in Domino Deo nostro ^d, qui est humilis corde, et maiestate sublimis ^e, idem sentientes in nobis, quod in Christo ^f, qui, ut supra dixi, idcirco nobis salutis gratiam per humilitatis formulam contulit, ut qui exaltationis spiritu cadere merueramus, (b) cordis humilitate resurgere disceremus.

6. Quod autem bonus Dominus crucifixus est, et resurrexit, non solum ad destructionem mortis nostrae, et ad reparationem aeternitatis operatus est, sed etiam ad praesentis vitae informationem, qua meritum acquirimus, quo vitae illius in aeternum beatae possessio preparatur ^g. Cruci ergo fixus est Dominus: quo mysterio pietatis atque consilia, Apostolus docet ^h: ut solveret, inquit, parietem valli, interficeretque inimicitias, et omnem huius mundi ambitum dispoliaret, ac de universa inimici potestate, captivans ipsam captivitatem ⁱ, triumpharet, in sua carne suscipiens, inquit, similitudinem carnis peccati ^j: non utique similitudinem carnis, quia omnibus Deus veritas: et ideo vere et corporaliter Verbum caro factum est ^k, sed in similitudinem peccati carnis ^l; ut qui peccatum non fecit per suam inviolabilem impassibilemque naturam, propter nos tamen, ut scriptum est, peccatum (c) factus, id est, peccatorem susceptum in forma servi gerens. Factus enim est pro nobis maledictum, ut nos maledicto legis absolveret ^m: de peccato damnavit peccatum ⁿ, id est, peccati materiam, quae adhuc in illa Adae carne vivebat, in ipsa, quam suscipere dignatus est, Adae carne vacuavit; **63** ac sic parietem valli, hoc est, peccatum, quod inter nos et Deum separabat, destruens, fecit utraque unum ^o; non solum ut Iudeorum et gentium fides in Christo coiret, sed ut in unoquoque nostrum qui crederemus, natura sibi nostra congrueret; et discordia quae prius versabatur in nobis, cum spiritali affectui carnalis anima repugnaret, pace fidei solveretur. Nunc enim bellum illud antiquum, quo lex peccati repugnabat legi Dei, aboletur in Christo ^p,

A cum spiritus Deo serviens subiectam sibi animam fide temperat, et vicissim animam Deo servientem in omni obsequium carae ministra comitatur.

7. Quam ob rem Domini passione et resurrectione non solum ad spem ac fidem resurrectionis instruemur; (d) sed ut non sola resolutione carnali, sed et voluntaria ab hoc saeculo recessionem mori aoverimus; et moriendo per fidem huius mundi, vividescamus Deo. Vita enim huius mundi amica, mors amicae est. Ob hoc nobis Apostolus dicit: *Mortificate in terra membra vestra* ^q. Quotidie se ipse testatur mori, *lividum faciens corpus suum, et obliviscens quae retro sunt, atque in priora se porrigens* ^r. In quo humilitatem pariter et sublimitatem docet: quia conteritur corpus sine humilitatis spirita non potest, nec anima in caelestia ^s surgere, nisi mortificatione membrorum. Attamen et ipsius nobis humilitatis servanda mensura est, ut non nisi timore divino humiliemur uni Domino: *Domini enim Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies* ^t; cui servire, libertas est. Nemini enim subiectus est, qui se soli Deo subijcit ^u. (a) Ut contra omnibus infimis, vel spiritibus, vel aliis creaturis, vel suis vitis et cupiditatibus servit, qui vult liber esse iustitiae. Est autem et sancta superbia, et humilitas iniqua: nam et iustificatur superbia quae huic mundo superbit, et conternit hoc saeculum, omnibusque magnis ejus et dulcibus ac speciosis abollitur (*ita est uti recusat*, V. nec. 31), intenta caelestibus rebus, et praeceptis subjecta divinis. Contra autem illa humilitas condemnatur, quae non ex fide, sed ex ignavia mentis hominibus adducitur, et humanam gratiam magis quam suam salutem curat; mendacii famula, veritatis inimica, libertatis experta, iniquitati obnoxia, miscens (f) aquam vinam ^v, id est, veritatis merum (g) aquosae adulationis enervans. In huiusmodi humilitatem specialiter mihi videtur vox illa contendere, quae denuntiat, *vos dicentibus (h) malo bonum, et dulcem amarum* ^w, et iniustis iustitiam predicantibus: quos et per Salomonem, sicut nosti, veritas emecatur.

8. Bene autem nos brevi poelena, sed pleno magisterio, beatus Psalmista conformat ad nostri moderaminis temperamentum, cum precibus suis praetendit meritum humilitatis ^x. dicens: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me* ^y. Et deinde qui se (i) pro cordis humilitate re-

^a Eph. ii, 14. ^b H. Cor. vii, 14. ^c I Cor. i, 31. ^d Psal. ii, 11. ^e Matth. xi, 29. ^f Philip. ii, 5. ^g Rom. vi, 4; I Cor. vi, 14; II Cor. v, 15; Col. iii, 1. ^h Ephes. ii, 14. ⁱ Psal. lxxvii, 19; Ephes. iv, 3. ^j Rom. viii, 3. ^k Johan. i, 14. ^l Rom. viii, 3. ^m Gal. iii, 13. ⁿ Rom. viii, 3. ^o Eph. ii, 14. ^p Rom. vii, 21. ^q Col. iii, 5. ^r I Cor. ix, 27; Phil. iii, 13. ^s Deut. vi, 13, et x, 20; Matth. iv, 7; Luc. iv, 8. ^t Rom. viii, 20. ^u Isai. i, 22. ^v Isai. v, 20. ^w Eccli. xix, 23. ^x Psal. cxxx, 1.

(a) Hanc vocem addidimus ex mss. Vatic. et Vien. et edit. Grin.

(b) Sic ms. Vaticanus. Ceteri, corde humilitatis. Lectio quam restitimus ex ms. Vaticano, semel et iterum confirmatur n. 8.

(c) Ita edit. Schot. et Saechia; alii codices, faciens. Hic restituta lectio confirmatur ex epist. 67, n. 2.

(d) Abest sed a ms. Reg. et editis 4.

(e) Sic ms. Vaticanus codex. In aliis, At.

(f) Mss. Vien. Reg., aquam vino. Latin., aquae vinum adulationis.

(g) Ita ms. Vatic. et edit. Rosv. At. ms. Reg. et mss. editis 4, aquis adulationis.

(h) Sic mss. Reg. et Vien. cum editis 4. At. ms. Vatic. et edit. Grin. faventibus Vulgata et versione LXX, malum bonum, dulce amarum, et iniustitiam iustitiam predicantibus.

(i) Ita ms. Regius. Ceteri codd., pra.

spici depoposcerat, dicit: *Si non humiliter sentiebam, A perabundat abundantie peccatorum nostrorum, et sed exaltavi animam meam: Sicut oblectatum (a) super matrem suam, ita (b) retribuens in animam meam* ^a. Ideo retributionem postulat, quia non humiliter senserit, sed animam suam exaltaverit. Nonne videbitur discordare sibi Prophete sententia, nisi ita hæc discernamus intellectu, sicut in ipsius spiritu et corde, ita ut sibi congruerent, fuere distincta? Convenienter enim et humiliter dictum est timore divino, quod sacrificium Deo, ut ipse testatur, spiritum contritulum et cor humiliatum ^b offerebat. Salva tamen humilitate cordis, idem exaltabat animam suam non humiliter sentiens: quia non terrena sapiens, Deo mentem habebat affixam, unicam bonam ducens Deo adherere, et ponere in Deo spem suam ^c. Unde et Apostolus, qui nos humilitatem docet (c), ut ea possit imitatores Christi esse studeamus: *Hoc enim, inquit, sentite in vobis, quod et in Christo, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed cæmavit se, formam servi accipiens* ^d; idem tamen ad exaltandam animam in superna et divina nos provocat, cum dicit: *Quæ sursum sunt quartæ, ubi Christus est in dextera et gloria Dei Patris* ^e.

9. Quamobrem tenentes hanc et humilitatis et exaltationis regulam, utrumque hoc (quod in perversitate, quam supra dixi, peccatum habet; in directione, qua ^f docemur, gratiam obtinet) suis ordinibus mensurisque teneamus pietate, et humiliantibus cor Deo, et exaltantes animam ad Dominum ^g nostrum, nihil nisi illum timeamus, nihil supra illum diffigamus. Jugo tantum ipsius quod est suave, et oneri illius quod est leve, colla subdamus ^h; ut supra omne potestatis inimicæ jugum liberi; in cælestia subvehamur. Nam et ob hoc Domini nostri jugum suave, et onus leve est, quia e terrenis nos et inferis (d) elevat, et in excelsa regni ⁶⁴ cælestis attollit. Levitas enim omnis alcipecta ⁱ est, et sursum versus vigore subtilitatis effertur.

10. Huic autem gratiæ contraria peccati pondera depriment, et in inferna deducunt; quæ quanti sint oneris, Propheta testatur cum gemens elamat: *Superposuerunt iniquitates (e) meæ caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me* ^f. Sed gratiæ Domino Jesu Deo nostro, qui potens est liberare nos de corpore mortis hujus ^h, per multitudinem miserationum suarum ⁱ, et divitias bonitatis suæ ^j, quibus su-

perabundat abundantie peccatorum nostrorum, et salvos facit sperantes in se ^k. Apud quem credimus, quia et orationum tuarum pro nobis agantur excubita. Scimus enim quia a pueritia ipsi (f) militans, et sacris litteris enutritus, nulla conversationis terrene et (g) carnis labe pollutus, invenisti gratiam in conspectu Altissimi, et pro nobis de supra hujus secuti ad gregem vel ad curram Domini sero captis, quoniam multiplicatæ sunt iniquitates nostræ super capillos capitis nostri ^l, et indigni sumus, quorum nomina divinis auribus ingerantur, ne forte et labia tua immunda fiant cum nos nominaveris ^m, et necesse sit os tuum igneo carbone perstringi (An pertingi?), potes tamen vel humilitate vel subiecti vultu antiqui dicere: *Domine, dimitte illis, aut dele me de libro tuo* ⁿ. Quod ille divini colloquii participes, non salutis suæ negligens, nec insolens Domino, profundæ arte consilii ausus est dicere: ut Domino ^o justo debitum peccatori populo interitum comminanti, oblationem suæ potius abolitionis opponeret, divinæ videlicet pietatis justitiæque securus, ut parceret et injustis misericordiæ Domini, dum justam non potest delere justitia.

11. Hac et pro nobis Dominum altissimum conditione constringe, ut dum eximare te libro suo non potest, per obtentum justis sui recipiat injustos. Nam quia major est, qui in nobis est, quam qui in hoc mundo ^p; ideo fortior est justitia pro peccatoribus defendendis, quam iniquitas adversus patrocinia Sanctorum. Vellem quantum in me est adhuc prorogare ^q sermonem, nisi et charta deficiens, et metus fatigationis tuæ cogeret verbis modum poni, et epistolam terminari. Tu in omnibus indulge temeritati meæ, et responde mihi, ut consolers et instruar litteris tuis.

12. Neac (h) Sanemariam portiterem hujus ⁶⁵ epistolæ commendamus specialiter unanimitati tuæ; ut, sicut rogavimus sanctam episcopos et patres nostrum, ita ordinetur a vobis. Conservam enim eam, data in Domino libertate, reddidimus: sed vobis in domo Domini serviat delegatis ad parentum nostrorum memoriam obsequiis, ut per religiosam servitutem obtinere firman libertatem sub vestra defensione mereatur. Age et apud sanctum presbyterum fratrum Exuperium ¹⁰, ut in casa Ecclesiæ terrulam, qua victum suum procuret, accipiat. Præterea rogo, ut

^a Psal. cxxx, 2, sec. LXX. ^b Psal. l, 19. ^c Psal. lxxii, 28. ^d Philip. ii, 5. ^e Col. iii, 1. ^f Matth. xi, 29. ^g Psal. lxxvii, 5, juxta Psalter. Rom. ^h Rom. vii, 24. ⁱ Psal. l, 3. ^j Rom. ii, 4. ^k Psal. xvi, 7. ^l Psal. xxxiii, 15. ^m Isai. vi, 5. ⁿ Exod. xxxii, 32. ^o I Johan. iv, 4.

(a) Sic LXX, Psalterium vetus Græc. et Rom., S. Hilarius et S. Augustinus in commentario super Psalmos, et omnes excusi et mss. codices, præter Vien., in quo *super matrem suam, ita retributio*, ut in Vulgata.

(b) Ita Psalterium Romanum, LXX, S. Hilarius, nec multo aliter Ambrosius.

(c) Expunxit verbum dicent, quod abest a ms. Vaticano, nec male.

(d) Ita mss. Reg. et Vatic. Alii, *levat*.

(e) Ita Psalterium Romanum, S. Ambrosius, et Paulinus, epist. 40, n. 4.

(f) Pronum fuit emendare juxta ms. Vatic. *ministrans*; videtur enim respexisse Paulinus ad locum Apostoli I Timoth. iv, *bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei*.

(g) Ita mss. Reg. et Vien. cum editis tribus. Alii, *carnis*.

(h) Sic emendavimus ex mss. codicibus. Ante erat *sane Mariam*.

epistolam meam ad filium nostrum Daducium etiam, si in Galliis agit, sine ulla dilatione facias ab episcopo transmitti per conservum fidelem et impigrum. Si clericum forte noluerit occupari, unum de Alingonensibus dignemini " mittere cum epistolis vestris, quibus littere nostrae juventur: dignam enim interventu vestro causam ex epistola mea, quam ad eum feci, cognoscetis. Imprimis autem celeritate agendi opus est, ut sanctissimus presbyter, qui et vita et aetate venerabilis viri, qualem exposui, sustinet, quamprimum ab alienarum aedium exsilio liberetur.

EPISTOLA * XIII.

Nupserat Paulina sanctae Paulae filia Pammachio viro proconsulari, ut ait Palladius in Lausiac. c. 122, inmo secundum Hieronymum epist. 26, consulum pronepoti. Hanc in flore adhuc juventutis defunctam Pammachius multis prosequutus lacrymis, etiam largissimis in pauperes elemosynis refovebat. Utroque eum nomine et consolatur et commendat Paulinus, mortuae laudibus subinde inspersis.

Dilectissimo (a) fratri, merito praedicabili et veneratissimo PAMMACHIO (V. not. 32), PAULINUS.

1. Ut hactenus tacendi tempus a congrua humilitate servavi, ita nunc debita caritate loquendi tempus agnovi, frater in Christo Domino venerabilis et dilectissime. Scriptis enim sancti viri fratris nostri (b) Olympii ¹, communis unanimi, nuper accepi tam inopinatum mihi quam inoptatum tui mœroris indicium; in quo meæ tibi tristitiæ consortium et vocis officium (c) dein defore, ut sileant privati amoris affectus, sed caritas Christi Domini et Dei nostri, quia in ipso nobis et per ipsum, ut unius corporis membra, connectimur, non permisit. Ipse enim nos Dominus Deus noster vitæ nobis pariter **66** et pietatis magister per illud cœlestis vas electionis suæ docuit *gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus* ^b, vicissimque nobis compati, et invicem onera nostra portare: ut mutuis consolationibus roboraremus communem fidem, et fatigata pectora foveremus. Cui muneri Deus tantum dedit, ut eo functum magnæ civitatis instar amplificandum promiserit, enuntians per Prophetam, quia *frater fratrem adjuvans exaltabitur sicut civitas magna* ^c: videlicet quod munimentum animæ dimicanti fraterna compassio ferat, variisque mentis afflictæ pulsibus quasi murus ob-

2. Sed si forte id ipsum culpæ magis quam gratiæ iudicetur, quod tardius fungar officio caritatis, credas velim illico ut agnoverim, scripsisse me. Neque vi-

¹ Eccle. iii, 7. ^b Rom. xii, 15. ^c Prov. xviii, 19. ^d Matth. 26, 41. ^e Psal. lxi, 5. ^f Matth. xii, 34; Luc. vi, 45.

* Alias 57 et 33, pars 2; quæ autem 13 erat, nunc 17. Scripta anno 397 exeunte.

(a) Edit. Chiff., *Domino merito prædicabili et honorando fratri Pammachio, Paulinus.*

(b) Ita ms. Regius. Alii codices addunt *episcopi*, sed frustra. Vide Vit. cap. 32, n. 1.

(c) Addidimus *dein* et *sed* ex ms. Reg. et edit. Chiff.

A dear de (d) negligentia tui serus audisse, cum ipsa me et loci remotio, et propositi ratio defendat: quo secretus ac tacitus agens, neque videre nisi raros ² prætereuntium possum, neque interrogare de sanctis fratribus, nisi caros volo: semper tamen et in meo silentio tui memor, nunc ut caritas postulare visa est, opertum pectore affectum reclusi, et per has ad te litteras promsi, quibus ad sanctam mihi unanimitatem tuam, qua potui via profectus sum; quia non potui iisdem corpus et animum meum finibus continere, cum caro, ut semper, infirma per hiemem longius commoveri negaret; et qui semper est promptior spiritus ferventibus ad te desideriis evolveret ^d; ut quem corpore non tenebam, mente complecterer. Cucurri igitur in siti desideriorum ad te ^e, mi frater in Christo unanime atque venerabilis, et si me vicissim intueris animo, tecum esse me totum videbis et senties. Nam si verum illud est, sensu ³ nos potius videre et audire, certe adsum tibi et potiore mei parte, cum animo ad te venerim: quo nisi adsumus, (e) ubi etiam corpore intersumus, præsentiam non probamus, vacua nostri imagine, mentis absentia. Quamobrem signatum amicitiae munus impendi, (f) aptumque nostra fide feci, ut te spiritali aditu visitarem. Hanc de te invicem gratiam quaeso merear, ut tu quoque me interioribus videns oculis, tamquam adstantem cominus, et coram loquentem et coanhelantem anxietudini tuæ de necessitate communi, vel patientiæ congratulantiem de spe fidei, in hoc sermone suscipias pariter atque conspicias. Sermo enim viri mentis est speculum. Nam et ipse Dei sermo confirmat, quia *ex abundantia cordis os loquitur, et thesaurus pectoris publicatur eloquio* ^f. Ob hoc in veritate qua stamus in Christo, expressum **67** his tibi litteris animum meum suscipe; nec volo amicitiam nostram tempore metiaris. Non enim hæc, ut secularis est, quæ spe sæpius quam fide paritur; sed spiritalis illa, quæ Deo auctore generatur, et arcana spirituum germanitate coalescit. Quo fit, ut non diuturnitatis usu crescat ad amorem, neque documenti expectatione pendeat; sed, ut filia veritatis dignum est, statim firma et magna noscatur; quia de pleno incipit orta per Christum

3. Hac igitur te caritate complexus ita veneror, ut membrum Christi; ita diligo, ut commune membrum meum. Quomodo enim non una mens, quibus una fides? Quomodo non unus animus, quibus unus Deus? Ac per hoc quomodo diversum pectus sit in affectione tolerandi, quibus corpus unum est in compage credendi? Vere dico, et non mentior, dum animi tui

(d) Ita ms. Reg. et edit. Chifflet. Ante erat *Nequa videar de te negligentia mea serius audisse.*

(e) Sic ms. Reg. et edit. Chifflet. Alii, *ut... intersimus.*

(f) Ita reposuimus ex ms. Reg. et edit. Chifflet. Alias, *dignum.*

motus cogito, mea quoque viscera sentio suspiriis tuis duci; et, ut vere socialia membra, vulneris tui dolore configi. Quamquam me non minus prudentiæ et fidei tuæ reputatio reficiat, quam afficit cura mœroris. Denique addubitasse me fateor, utrum mœsta pro meo affectu tibi, an potius gratulantia pro tua fide verba præberem. Nam ut evocationem ad Deum sanctæ sororis meæ, ita devotionem pietatis in Christo tuæ pariter audiui; isto etiam patrefamilias, per quem scripsi, indicante prudentiam et sanctitatem veræ in conjugem (*Paulinam*) caritatis tuæ; quam non vacuum fletibus, ut maxima pars mortalium, neque vano, ut spei nostræ expertes solent, pomparum inanium honore comitatus es; sed remediis salutaribus et vivis (*a*) operibus, hoc est, eleemosynis persecutus, debito ordine primum caro funeri justa persolvens, piis lacrymis et largo caritatis rore perfusus (*b*) religiosius exsequias honorasti.

4. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo; nam id quoque Deo placitum monstrat Scriptura divina, cum dicit: *Fili produc lacrymas in mortuo* ^a, et quasi dira passus incipe plorare, et non despicias sepulturam illius ^a. Denique patriarchæ nostri hujus quoque religionis exemplo sunt. Nam pater fidei matrem vocationis nostræ Saram suam flevit ^b, non utique diffidentia recipiendæ, sed prægressæ desiderio. Quomodo enim resurrectioni diffideret fidei pater, et repromissionis beatæ primus auditor? Idem tamen humanitatis memor, non sprevit corporis curam propter animæ securitatem; sed emto ad sepulcrum agro, mortuam suam pretiosa sede composuit ^c; docens pariter quid sibi isti ^a (*forte* just) deberent homines providere; cum is, qui ad Dei verbum de terra patriæ cognationis **68** exierat ^d, nihilque præterea de pervagatis natione diversa spatiis comparaverat, omnis terræ advena, solum tamen agrum sepulcro, id est, non temporalem, sed æternam possessionem, nec terram avaritiæ, sed quietis, emisit. Jacob quoque dilectam illam et exspectatam Rachel et tumulo celebri honoravit ^e, et titulo (*id est* epitaphio); ut religiosum et præsentis dolori solveret, et posteris testaretur officium. Quamquam illum locum titulo mortis uxoriæ prophetica mente signaverit, providens legem ortu Evangelico sopiendam. Quo mysterio conjux ^e Patriarchæ, quæ pluribus locis in Ecclesiæ imaginem vixit; tamen ut reor, in Synagogæ typum moritur, et partu filium doloris enixa illic, ubi erat Virginis partu Legi finis edendus: *finis etenim Legis Christus* ^f. Sanctam vero et sanctificatam spem per humandi curam nos Tobias docet, hujus specialiter muneris prærogativa justificatus a Domino, et ar-

A changeli voce laudatus; quod prætulisset prandio suo pauperis sepulturam. ^g Negligens enim ventris; quia diligens animæ, maluit corpore esurire quam spiritu; ut nobis quoque esset exemplo, quo præoptemus jejunare cibo carnis, ut saturitatem animæ conferamus. Quare bona religio sepulturæ. Bonæ lacrymæ caritatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonæ lacrymæ pietatis, quas Joseph justus impendit patri ^h. Bonæ et lacrymæ orationis, quibus et David stratum suum per singulas noctes rigabat ⁱ. Sed quid sanctorum mortalium prædicem fletus? Flevit et Jesus anicum ^j, hanc etiam passionem de nostra infelicitate dignatus, ut mortuo (*c*) infunderet lacrymas; et quem resuscitaturus erat virtute divina, infirmitate lugeret humana; **B** licet in illo uno totam simul conditionem generis humani misericors et miserator Dominus deploraverit et illis lacrymis (*d*) quibus peccata nostra flevit et laverit.

5. Idcirco et tuæ, frater, lacrymæ sanctæ et piæ, quia simili affectione manarunt, et dignam casti cubilis flevire consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio caritatis. *Mulier enim grata* ¹ *suscitat viro gloriam* ^k cum tenetur, atque ideo suscitatur desiderium cum præmittitur. Verum illa, ut fuit semper, ita et erit in *perpetuum corona viro suo* ^l, et *non extinguetur lucerna ejus* ^m: *extendit enim, ut scriptum est, brachia sua ad opera utilia, os suum aperuit prudenter* ⁿ, *operata est viro suo bona*; gloria et honore coronavit te, ut jucuhdaretur tecum in diebus novissimis; et ob hoc fletu (*V. n. 10*) magis digna quam luctu; et desideranda potius pertinaciter quam lugenda est. **69** Nam ipsa meritorum illius reputatio, ut acerbum imperat mœrorem superstiti, quia justus defunctus relinquet pœnitentiam; ita et consolationem uberem præstat fideli, quia *immortalitas in memoria justis* ^o. Neque tibi, sancte frater, hinc acrior doloris stimulus ingeratur, quod primæva decessit; quoniam huic ipsi casui solatium præbet sermo divinus: *Justus enim, inquit, si morte præventus fuerit, in refrigerio erit* ^p.

6. Sed ne vel immatura tibi ad obitum fuisse videatur, eadem tibi Sapientia sequentibus verbis probat animum quoque illam fuisse: *Senectus, inquit, venerabilis est non* ^q *diuturna, neque numero annorum computata. Cani sunt enim, inquit, sensus* (*e*) *hominibus, et ætas senectutis vita immaculata*. Quare gratulemur justo ejus (*f*) accitu et line maturo; quæ etsi adhuc flore annorum virebat, tamen morum sanctitate canuerat, et ætatem puellæ stipendiis senectutis ornabat. Unde et tibi ipsæ, quæ acerbant vulnus

^a Eccli. xxxviii, 16. ^b Gen. xxiii, 2. ^c Gen. xxiii, 9. ^d Gen. xii, 1. ^e Gen. xxxv, 19, 20. ^f Rom. x, 4. ^g Tob. xii, 12. ^h Gen. l, 1. ⁱ Psal. vi, 7. ^j Johan. xi, 35. ^k Prov. xi, 16; Eccli. xxvi, 16. ^l Sap. iv, 2; Prov. xi, 4. ^m Prov. xxxi, 18. ⁿ Prov. xxxi, 26. ^o Sap. iv, 1. ^p Sap. iv, 7.

(a) Sic edit. Chifflet. Optime quidem. Vide not. 91.

(b) Ms. Reg. et edit. Bad. et Grav., *religiosus*.

(c) Ms. Reg., *funderet*.

(d) Sic ms. Reg. et edit. Chiff. Ante erat *illis lacrymis peccata nostra flevit et laverit*.

(e) Ita mss. et excusi codices. Sic Græcum in morem extulit Paulinus *hominibus*, in Græco ἀνθρώποις. Vulgata, *hominis*.

(f) Sic ms. Reg. et ed. Chiff. Alii, *accitui et fini*.

animi, causae solatium majus afferre possunt, quod tam sanctam feminam etsi non habes, habueris tamen. Commune enim tibi cum omnibus, amisisse mortalem; paucis vero tecum meruisse optimam: quo minus miror illam in hoc seculo non moratam, et ad Christum citius accitam; *Placita enim erat Deo anima ejus*; et idcirco, ut scriptum est, *properavit eam de medio iniquitatis educere, ne intellectum nostrum malitia nostra mutaret*^a; quia totus hic mundus, ut scriptum est, *in maligno jacet*^b; et colloquia mala plerumque corrumpunt mores bonos^c; et qui *vicem tangit, inquinabitur ab ea*^d; quo metu quidam Sanctus morae metuens, et de tardo (a) sine sollicitus, orat Deum ut notum sibi^e faciat finem suum, et numerum dierum suorum^f; et quosiam revelante Spiritu, quo prophetabat, agnovit prorogata sibi tempora, ingemit dicens: *Hec me quod incolatus meus prolongatus est*^g. Causam vero gemitus et timoris sui hanc esse testatur, quod *habitaret (b) cum tabernaculis Cedar, id est, in tenebris istius mundi*. Nam Cedar Hebraeo idem quod ore Romano vocatur *Obscuritas*.

7. Denique ipse David in duobus filiis diverso merito sibi amissis mysterium istius veritatis exercuit; qui filium dilectissimum, quem flevit egrotantem, non flevit amissum; certus infantem ad pacis aeternae beatam translationem^h: at vero idem Absalon, 70 quem inimicum habuerat, mortuum lamentatus est, quia divinae justitiae ut Propheta conatus, desperavit impio requiescere, et resurrectionis bonum scivit indebitum parricidae. Sed tamen idem, ut dixi, parvulo illi suo egrotanti impenderat lacrymas, et regio cultus atra veste mutatus, cilicio, cinere, jejunio (c) fultus, preces ad Deum miserat. Postea vero quam filii morbum vitae finis absolvit, quasi deficiente curarum materia, hanc sibi lugendi finem fecit, quem parvulus vivendi acceperat. Itaque ut filius corpore, et pater lueta solutus est; simulque tristitia pectora et vestimenta deponens, et cibum sumsit, et cultum resumpsit, et squalidum pulvere caput deduxit unguento; sciscitantibusque pueris suis, quos obstupescerat tam inusitatus patriae ordo pietatis, ut qui ante orbitatem laxerat, gauderet orbatas, respondit: *Ego ad illum ibo, ille vero ad me non revertetur*ⁱ.

8. Satis, ut opinor, docuit Rex Propheta, quam post nostros sollicitudinem debeamus induere, videlicet ut de nostro potius itinere quo (Sacchin., forte D qui) sequimur^k, quam de illorum qui jam progressi pervenerint, laboremus. Pium est contristari de avulsione carorum; sed sanctum, lætificari spe et fide

A promissionum Dei, et dicere animae laboranti: *Quare tristis es, et quare conturbas me? numquid qui dormit non adjiciat ut resurgat? Acceptor est autem Deo grata letitia, quam disterna quasi querula tristitia. Nam hoc illo Davidico decemur exempla, ut inanes lacrymas non effundamus; quæ atque superfluo mortuis donantur, nihil conferentes recepto, et gravantes relictum. Ideo David vivente filio flevit, functo gratulatus est: quia spirantis adhuc commensatum (V. not. 64) poterat precibus et lacrymis impetrare: accito autem divinitus jam gratulari debebat, ut fecit, quia dubitandum non est melius esse votis nostris Dei placitum.*

9. Salva igitur fide, pietatis officia pendamus; et salva pietate, fidei gaudia præferamus. Esto, temporaliter flet pietas, sed oportet ut jugiter gaudeat fides. Desideremus nostros ut præmissos; sed non desperemus recipiendos. *Deus enim noster vivorum est, non mortuorum*^l; et in Christo mortuos dormire Apostolus dicit^m, ut de somno intelligas temporalem esse mortem. Dormienti enim consequens est excitari et surgere. Quod cum ita sit, geramus in caritate 71 nostrorum familiaris consuetudinis desiderium, sed a fide nostra solatium de fiducia resurrectionis habeamus.

10. His igitur, frater dilectissime, et verborum et exemplorum celestium autoritatibus ut ad pietatem lacrymarum usus es, ita etiam ad earum modum utere. Scriptum est enim: *Omni rei tempus*ⁿ; et tempus plorandi fluxerit, gratulandi modo tempus est. Quia *Dominus prope est*, et Scriptura divina, quæ producere nos lacrymas quasi evaporando dolore permittit, terminos (d) quoque designato præscribit tempore, cum dicit, amaritudinem (V. not. 33) luctus uno fereadum die^o. O divitiarum bonitatis Dei! quam pia idipsum sollicitudine nostri cavet! non pietatis propense invidus, sed infirmitatis nostrae conscius, et omnis inmodici temperator, lacrymas in mortuo produci jubet, amaritudinem vero lugendi uno tantum die claudit; illud porrigi sinens quo relaxatur dolor, et anima respirat: istud vero præcedens, quod immoderato et irrationabili cruciatu mentem nostram conficit, quodque diutius fragilitas nostra non valet sustinere. Sed hoc plenius ipsa suo verbo pietas Dei explicat; subiecit enim: *Et consolare mature propter tristitiam. A tristitia enim festinat mors, et cooperiet virtutem*^p; quia *tristitia illa tantum salutaris quæ secundum Deum est*. Ista autem, ut Apostolus ait, quæ

^a Sap. iv, 14 et 11. ^b I Johan. v, 19. ^c I Cor. xv, 55. ^d Eccli. xiii, 1. ^e Psal. xxxviii, 5. ^f Psal. cxix, 5, sec. Psalter. Rom. ^g II Reg. xii, 22. ^h II Reg. xii, 25. ⁱ Psal. xli, 6. ^j Psal. xl, 9. ^k Matth. xii, 32. ^l I Cor. xv, 48; I Thess. iv, 12. ^m Eccli. iii, 1 sec. LXX. ⁿ Eccli. xxxviii, 15. ^o Eccli. xxxviii, 19.

(a) Emendavimus *sine* ex edit. Grin. in marg. Ante erat *sene*, nullo sensu.

(b) S. Augustinus in Commentario super psalmos: *Cedar, quantum meminimus ex interpretatione nominum Hebræorum, tenebrarum significat. Vulgata, habitari cum habitantibus Cedar, refragantibus omnibus*

codicibus nostris, tum manuscriptis, tum editis

(c) Sic ms. Reg. et edit. Chiff. Ante erat *fletu*. In edit. Schot., *fultus*.

(d) Ita emendavimus ex ms. Reg. et edit. Chiff. Ante erat *termino... tempora*.

secundum hominem, hoc est, de infirmitate (a), carnalis est tristitia, mortem operatur ^a. Quod licet auctore diverso, tamen uno per utrumque sanctorum Dei spiritu et verbo Scriptura concinit: mors enim vera (b) virtutis adoperatio est. Nam si virtus Dei et vita nostra Christus est; vere dictum vides, mortem festinare hoc mœrere, quo virtus operiatur ^b: et homo totus quasi quadam inferni voragine, sic graviore tristitia, ut Apostolus ait, absorbeatur ^c. Sed Deo gratias, quod hujus in te laboris et timoris mihi compendium facit conscientia virtutis et prudentiæ tuæ, cujus largius tibi lumen est, quam ut tristitiæ tenebris possit operiri: quin potius tua virtus tristitiam (c) largior legit, mortemque ipsam et vim noxii mœroris absorbet. Non id verbis meis tibi largior, neque conjectura virtutis tuæ loquor: opera tua hoc ⁷² de te contestantur, et me comperita loqui cogunt.

11. Veniam enim jam ad prædicationem operum tuorum, et ad pios actus de lacrymarum sanctitate transibo. Sua enim cuique parti debita persolvisti, lacrymas corpori fundens, eleemosynam animæ infundens. Vere conscius veritatis, et filius lucis, ubi mortem sciebas esse, flevist; ubi vitam credis, operatus es (V. not. 91): vacuis inania, vivis viva dependens. Itaque patronos animarum nostrarum pauperes ¹², qui tota (d) Romæ (e) stipe meritant (f) multi, (g) ut dives in aula Apostoli congregasti. Pulchre equidem tanti operis tui spectaculo pascor. Videre enim mihi videor tota illa religiosa miserandæ plebis examina, illos pietatis divinæ alumnos tantis influere penitus agminibus in amplissimam gloriosi Petri basilicam per illam venerabilem (h) regiam (i) (V. not. 54) cerula eminens fronte ridentem, ut tota et intra basilicam, et pro januis atrii, et pro gradibus campi spatia coercentur ¹³. Vjdeo congregatos ita distincte per accubitus (V. not. 35) ordinari, et profuis omnes saturari cibus, ut ante oculos Evangelicæ benedictionis ubertas, eorumque populorum imago versetur, quos quinque panibus et duobus piscibus ^d panis ipse verus, et aquæ vivæ piscis (V. not. 36) Christus explevit: non usitato more creaturam cibus hominum, sed novo munere jam paratos hominibus cibus gignens; cum aperta manus divino suggestu visibiles epulas ministraret, et in alimenta corporea

spirituali fecunditate profueret; ineffabilibus panis et carnis fontibus, in spem jejunarum adhuc gentium, esurientes fidem populos carnaliter satians, et spiritaliter irrigans, indeprehensis auctibus comesta suppleta, edenda suppeditans, et ad morsus edentium fragmina (j) subcidiva depromens; ut inter manus vel in ore sumentium crescentibus cibus, sentirent potius escarum suarum copiam, quam viderent; morsibus redeunte consumpto, et dentibus subcunte sumendo.

12. Ipsius enim Domini exemplum in opere ejus gerens, præcepisti turbam residere in terra: sic enim et Jesus jussit, ut legimus in terra recumbere ^e. Nam in te et ipse Dominus erat, sicut est, quia nemo ⁷³ Christi opera sine Christo agit: cujus munere et benedictione copiosos tibi panes, ut accepisti in nomine ejus, sicut discipuli ab ipso benedictos acceperant dividendos, per innumera pauperum ora (k) demensus es; et manducaverunt, et saturati sunt: et quod abundavit de panibus, tulerunt omnes, unusquisque sportas suas plenas ^f. Sed tu omnem redundantiam fragmentorum spiritalium collegisti, de duodecim cophinis apostolicam fidem, de septem sportis gratiam spiritalem; non minus mirabiliter operante in tuis panibus Christo, qui in tuo isto convivio panem tuum carnalem in cœlestes cibus transtulit, et in æternam tibi saturitatem paravit. Rectumbens enim jure cum patribus (l) Abraham, Isaac, et Jacob, convivio Christi, veste præditus nuptiali ^g, quia tecum istic in pauperibus suis Christus recumbit, et habet in se Filius hominis ubi reclinet caput suum ^h.

13. Juvat etiam nunc in spectaculo et prædicatione tanti operis immorari. Non enim hominis, sed divina per hominem opera laudamus. Quam lætatur Deo et sanctis angelis ejus de hac tua, ut dici solet, pera (V. not. 38) spectaculum (V. not. 37) sacer editor exhibebas! quanto ipsum Apostolum attollebas ¹⁴ gaudio, cum totam ejus basilicam densis inopum cœtibus stipavisses, vel qua sub alto sui culminis mediis ampla laquearibus longum patet, et Apostolico eminens solio (V. not. 39) coruscans, ingredientium lumina stringit, et corda lætificat: vel qua sub eadem mole tectorum geminis utrimque porticibus latera

^a II Cor. vii, 40. ^b I Cor. i, 24; Psal. xliii, 20; Col. iii, 4. ^c II Cor. ii, 7. ^d Matth. xiv, 19; Johan. vi, 11. ^e Matth. xiv, 19; Marc. vi, 39; Luc. ix, 14; Johan. vi, 10. ^f Matth. xv, 37; Marc. viii, 8. ^g Matth. xxii, 12; Matth. viii, 11. ^h Matth. vii, 20. ⁱ I Cor. iv, 9.

(a) Expuncto verbo *est* juxta ms. Reg. et edit. D. Chifflet. subnectimus alteram epistolæ partem quæ in vulgatis et mss. quibusdam codicibus ad Alethium inscribebatur uno eodemque tenore epist. 33. Vide Dissert. 1, n. 13.

(b) Sic ms. Vien. et edit. Chifflet. Alii codices addunt *animæ*, parum ad rem.

(c) Hanc vocem addidimus ex ms. Reg. et edit. Chifflet.

(d) Ita ms. Reg. et Vien. et edit. Chifflet. Alias, *Roma*.

(e) Sic ms. Vien. et ed. Chifflet. Alii, *stipem*.

(f) Ita ms. Vien. et ed. Chifflet. et Sacchin. Ante *cr:* *multitudinem*.

(g) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Chifflet. Alias, *aulam*.

(h) Ita mss. Vatic. Vien. et edit. Chifflet. et Rosv. At ms. Reg. cum editis quatuor, *reginam*. Estque *regia*, seu *regina*, præcipua Vaticanæ basilicæ porta. Vide not. 34.

(i) Sic mss. Reg. et Vien. cum tribus editis. ms. Vatic. et edit. Rosv., *cerulea*.

(j) Ita ms. Vien. et edit. Chifflet. Ed. Grin., *subcidiva*. Alii codices, *subciviva*.

(k) Sic mss. et editi codices, præter Rosv. in qua, *dimensus es*.

(l) Hanc præpositionem addidimus ex ms. Vien. et edit. Chifflet.

diffundit; quae praetento nitens atrio (V. not. 40), fusa vestibulo est; ubi cantharum ministra manibus et oribus (V. not. 41) nostris fluente ructantem, fastigatus solido aere tholus ornat et inumbrat, non sine mystica specie quatuor columnis (V. not. 42) salientes aquas ambiens. Decet enim ingressum ecclesiae talis ornatus, ut quod intus mysterio salutari geritur, spectabili pro foribus opere signetur. Nam et nostri corporis templum quadrijugo stabilimento una Evangelii fides sustinet; et cum ex eo gratia, qua renascimur, fluat; et in eo Christus, quo vivimus, reveletur; profecto nobis in quatuor vitae columnas (a) ille aquae salientis in vitam aeternam fons^a nascitur; nosque ab interno rigat, et fervet in nobis: si tamen (b) possimus dicere, vel sentire mereamur habere nos cor ardens in via^b, quod Christo nobiscum **74** (c) inambulante flammatur.

14. Quam laetum ergo tunc Deo, et angelis pacis et cunctis Sanctorum spiritibus spectaculum praebuisti^c primo de Apostoli veneratione, cujus fidem ac memoriam tam multiplicata opulentiae devotione celebrasti; sacras primum hostias, et¹⁵ casta libamina cum acceptissima ipsius commemoratione Deo deferens, deinde munificentia consequenti teipsam in corde mundo et spiritu humiliato acceptissimum sacrificium offerens Christo^d; in cujus tabernaculis verae (d) jubilationis hostias immolasti^e, reficiens et pascens eos, qui benedictione numerosa laudis hostiam sacrificarent Deo^f. Quam bono tunc Urbs nostra tumultu fremebat, cum tu misericordiae viscera reficiendis et operiendis pauperibus effundens, pallida esurientium corpora reformares, aridas sitientium fauces rigares, tremula argentium membra vestires, et omnium consona in Dei benedictionem ora reserares! Sed egena corpora fovens, redeuntibus in meliorem tui partem operibus tuis, retributione divina tuum potius spiritum saginasti; et benedictae conjugis animam refecisti; in illam transfundente Christi manu, quae tua pauperibus erogabatur, cum in ictu oculi permutata in caelestes cibos carnalis esca transiret. Et quantum pecuniae gravi dextera, geminatis excipientium palmis, hilaris dator et infatigabilis distributor infuderat; tantum illico angelis intervallantibus gremio Domini gaudens invecutum, in tricesimos¹³ tibi fructus ac redditus numerandum reponebatur^g. Neque divitiae tantum, sed et gratiae bene-

ditionum addebantur praemiis vestris. Vobis enim ad justitiam deputabatur conclamatio illa et comprecatio pauperum, qua per vestra munera benedicebatur Deo. Facili enim via ad aurem Dei voces inopum diriguntur, quia oratio (e) pauperis, sicut scriptum est, *nubes penetrat*^h.

15. Poteras Roma (f) intentatas tibi illas in Apocalypsi minas non timere, si talia semper ederent munera senatores tui. Vere tunc tibi nobilis esset illa nobilitas quam sacri patres, Abraham, Isaac et Jacob, paternis sinibus exciperent¹⁷; quam prophetae, apostoli, martires, id est caeli senatus agnosceret; quam post togam nulla immundi sanguinis sanie funestatam, regali promissae lucis stola Christus indueretⁱ, et in libro albo, hoc est libro vitae^j perennis, **B 75** adscriberet. Vere illae divitiae divites forent, quibus non draconis antiqui cruenta saevitia, sed Dei Salvatoris immensa bonitas pascetur, si quod bestiis aut gladiatoribus, et comparandis male profligatur et alendis, id propriae donaretur salutis, cariusque nobis esset vivere quam perire. Sed et avaritia et liberalitate perversa Deo pro nobis egentes, zabulo contra nos prodigi sumus. Damnum in lucro, et in damno lucrum ducimus: vitamque nostram nec egeret redimere curamus, qui pro vitamortem enim sumtuose. Beata esset nostra conditio, si aequae Deo, ut hominibus, vel displicere timeremus, vel curaremus placere: si tantum praecipua Christi, quantum populi sibila vereremur; et, si (g) tanto laus quae ex Deo est, quantum iste de vulgo plausus emeretur.

16. Beatus, qui non adisti in tale consilium; nec in cathedra pestilentiae^k, sed in apostoli sede, et in Ecclesiae coetu, id est, Christi teatro, non seditiosis, sed benedictibus cuneis, Deo ipso spectatore, laudaris, Ecclesiae munerarius; non (h) terrena, nec inanis gloriae, sed aeternae laudis ambitor. Non gladiatores nec belluas emis, sed quibus veros gladiatores, hoc est, harum tenebrarum principes perimas, (i) agis, et quibus veras bestias, hoc est, omnem zabuli virtutem superes, et presso impune vestigio conculces leonem et draconem^l. Beatus es, in quo benedicitur nomen Domini, et qui habes semen in Sion, et domesticos in Hierusalem, qui te vicissim in tabernacula aeterna suscipiant^m. Non enim timebis illius divitis locum, qui in tartaro, hoc est in inferno in-

^a Johan. iv, 14. ^b Luc. xxiv, 32. ^c I Cor. iv, 9. ^d Psal. l, 19. ^e Psal. xxvi, 6. ^f Psal. xlix, 14. ^g Matth. xiii, 8. ^h Eccl. xxv, 21. ⁱ Matth. xvii, 2. ^j Apoc. xx, 12. ^k Psal. i, 1. ^l Psal. xc, 13. ^m Luc. xvi, 9.

(a) Mss. Reg. Vien. et edit. Chifflet., *illuc*.

(b) Sic ms. Vien. cum edit. Chifflet. Alii, *possimus*.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. et edit. Chifflet. Ante erat *ambulante inflammatur*.

(d) Ita in Psalteriis veteri et Rom. et apud S. Augustinum in commentario super psalmos. Apud LXX et in Vulgata, *vociferationis*.

(e) LXX et Vulgata *oratio humiliantis se*.

(f) Sic ms. Vien. edit. Chifflet. et Grin. et in marg. Alii codices, *intentas*. Sic et S. Hieronymus Romam alloquens lib. ii contra Jovinianum, in fine: *Maledictionem*, inquit, *quam tibi Salvator in Apocalypsi*

D comminatus est, potes effugere per poenitentiam, habens exemplum Nivitarum. CHIFFLETIUS S. J.

(g) Ita mss. Vien. et Reg. In aliis codicibus, *tanti . . . quanti*.

(h) Sic ms. Vien. et edit. Chifflet. Ante erat *arenae*.

(i) Proclive fuit emendare cum Sacchino, *alis*; nam et supra dixit, n. 15, *quod bestiis aut gladiatoribus et comparandis male profigatur, et alendis*. Porro quod S. Paulinus hic ait *Ecclesiae munerarius*, etc., simili modo a S. Hieronymo Pammachius epist. 26, *munerarius pauperum et egentium candidatus* appellatur. Vide descriptionem persimilem. SACCHIN.

feriore, et exterioribus tenebris merito igne circum-
datus, vel extremo contemti in hac vita pauperis di-
gito rogabat aspergi; cui pater Abraham jure re-
spondit: *Memento, filii, quia recepisti bona in vita tua,*
et (a) *Eleazarus mala: nunc vero hic consolatur, tu*
cruciaris ^a.

17. Ob hoc illi, conseo, divites hanc vel pœnarum
vel deliciarum vicissitudinem perhorrescant, qui istic
sibi tantum et vitis affluentibus, aut opibus abstrusis
incubant nec partem posuere pauperibus; aut male
prodigi egent merito, et¹⁹ æterna egestate plectendi;
qui tam viles sibi fuerint caritate luxuriæ, ut iis
pretiosior fuisse arguatur unius diei mensa, quam
totius sui temporis **76** vita. Hic ergo non communi-
cabunt in æternum cœlestia bona pauperum, quorum
istic pauperes bona terrena nescierint. Et horum gra-
vius lingua torrebatur, qui debilitates modo paupe-
rum vel horrent vel irident, fastidiosi letaliter et
faceti nocenter: qui prætereunt, et canibus lambenda
dimitunt ulcera proximorum; quia omnis natura
homini homo proximus. Nonne, quæso te, isti verius
dicendi canes, qui ne canes quidem in curandis atque
mulcendis hominibus imitati sunt, et de micis saltem
a mensa sua cadentibus (b) saturari cupientes fratres,
hoc est, natura matre germanos, non solum observa-
tis foribus excludi, sed etiam sævis verberibus ex-
pelli jubent? Unde credo illum in Evangelio divitem
tartari, cum totus²⁰, ut clamat, miser cruciaretur in
illa ignei gurgitis flamma, solius tamen linguæ refri-
gerium postulasse^b; qua sine dubio ideo vehementius
cremabatur, quia in Eleazarum ante januam
suam stratum, et canibus relictum, sæpius superbo
avarus ore peccaverat. Ob hoc et alibi præmonemur
ponere ori nostro custodiam^c, docente Sapientia per
Solomonem²¹: *Quia in manu linguæ vita et mors* ^d.
Et alibi: *Verbis tuis, inquit, justificaberis, aut verbis*
tuis condemnaberis ^e.

18. Tibi igitur, frater in Christo unanime, cui sub
hæc pœna metus, et cum illa sede communitas;
cujus os benedictione plenum est, cujus divitiarum ubera
pauperum sunt, cujus domus hospitium Christi est,
qui non jacere mendicum ante januam tuam epulan-
te te sustines^f; sed contra tectis tuis lætus inducis
aut tecum epulaturum, aut etiam jejunante te satu-
randum; tibi felix a peccatis egestas, et beatæ in
virtutibus opes sunt. Tu et inter illos pauperes jure
numeraberis²², quorum est regnum cœlorum^g; et
inter illos divites, quorum possessio civitas firma

est^h; quia spiritu Dei dives es, et tuo pauper. Tales
enim divites cum pauperibus suis diligit Deus, et sa-
cris litteris celebrat, paginarumque perennium au-
toritate nobilitat.

19. Hoc enim ipsum considerare te volo, eorum
divitum, quorum vel crimina vel supplicia in Scrip-
turis signata sunt, nomina significata non esse, quia
sine dubio indigni erant ut sermone divino nomina-
rentur, quos aut vitæ obliteravit impietas, aut ava-
ritia delevit. Ideo prædixerat Dominus in Propheta
77 de ipsis: *Nec memor ero nominum illorum per*
labia mea ⁱ, hoc est per immortalium duo testamenta
verborum, quæ oris divini labia bene dicuntur; quia
et cohærent sibi, et uno Dei verbo aperiuntur, et
per ipsa nos Deus *oculatur ab oculis oris sui* ^j.
Hæc ergo labia pollui noluit nominibus impiorum
divina justitia; et idcirco neque illius divitis nomen
exstat, cujus vanitas et avaritia signatur; cui con-
sumta jam vita de vitæ apparatus cogitanti dictum
est, *Stulte, hac nocte (c) expostulatur anima tua, quæ*
parasti cujus erunt ^k? Neque hujus e tartaro divitis
nomen insigne est, quod non casu prætermissum
edito pauperis nomine intelligimus^l. Illius quoque
divitis, qui gloriatus²³ in lege completa, conditio-
nem adipiscendæ perfectionis divitiarum suarum
amore aversatus est, cæcitatem legimus, vocabulum
non habemus. *Erat enim, inquit, habens multas pos-
sessiones* ^m; et idcirco secuta est illa sententia, quæ
regnum cœlorum omni diviti pene clauserat, nisi
Deus, ut solus bonus, omnipotentis suæ excepisset
hoc donum, ut divites pauperum voluntate ditaret.
Hi ergo divites invisit Deo, et obliterati memoris,
qui (d) æternis caduca præverterint (*id est prætulerint* ⁿ).
V. carm. 31, vers. 344), quique maluerint terræ
quam Deo credere, escam tineis et prædam furibus
congerentes, et, ut scriptum est^o, cui thesaurisant
ignorantes, quia nolunt intelligere cui debeant the-
sauros suos, digni qui nesciant quo successore dimit-
tant, quia nesciunt quo largitore possideant. *Quid*
enim habes, o homo, quod non acceperis? et quia ac-
cepisti ^p, *quid gloriaris quasi non acceperis* ^q, et de
suis Deo donis superbis? Talium, mi frater, divitum
nomina in Evangelio non scribuntur, quia nec in li-
bro vitæ habentur^r.

20. Denique, ut scias non divitias, sed homines
pro earum usibus esse culpabiles vel acceptos Deo,
lege sanctos patres, Abraham, Lot et Job de opibus
suis amicos Deo factos^s. Nam in Evangelio, quo ille

^a Luc. xvi, 25. ^b Luc. xvi, 24. ^c Psal. cxl, 5. ^d Prov. xviii, 21. ^e Matth. xii, 37. ^f Luc. xvi, 20.
^g Matth. v, 5. ^h Prov. xviii, 11, ex versione LXX. ⁱ Psal. xv, 4. ^j Cant. i, 4. ^k Luc. xii, 20. ^l Luc.
xvi, 19. ^m Matth. xix, 22; Marc. x, 22; Luc. xviii, 23. ⁿ Matth. vi, 19; Psal. xxxviii, 7; Eccle. ii,
19; Eccle. xi, 20; Luc. xii, 21. ^o I Cor. iv, 7. ^p Psal. lxxviii, 29. ^q Gen. xviii, 3, et xix, 2; Job.
xxxii, 16.

(a) Sic legitur in mss. et excusis codicibus. Ita et
apud Greg. Naz. orat. 20 de Machab., Prudentium
Cathemerin. hymn. 10, vers. 154. Eleazar in mss.
codicibus legi admonet Nic. Heinsius in notis; et sic
legit Paulinus noster carm. 32 de obitu Celsi, vers.
582. In Græco tamen textu legimus Λάζαρος, et in
Vulgata et ms. Vatic. Lazarus.

(b) Ita ms. Vien. et edit. Chiffi. Alii codices, sa-
turi.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. cum edit. Chiffi. Alii,
expostulabitur.

(d) Sic ex carm. 6, vers. 21, et 23, vers. 303,
emendavimus, refragantibus tamen omnibus codici-
bus, in quibus nullo sensu, ut mihi videtur, terrenis.

tartareus contemtor Eleazari dives prætermisus est, A illum ab Arimathia Joseph ^a divitem nominari videmus. *Beatus enim est, quia* ^b specialiter intellexit *super egenum et pauperem* ^b, pio Christi corpus obsequio (V. ep. 26, n. 2) muneratus ^c, nec iudicem pro injuria dominici corporis interpellare veritus, et pio sumtu pretiosi velaminis et sepulcri novi dives in **78** Domini sepultura. His te pagina sancta nominibus adscribet, et in tallum ^d divitum sorte numeraberis, quorum opes æquas et animo. Non enim sibi habentes habebant, sed *nemo quidquam dicebat suum*, et humani nihil a se alienum putabant: ut illa quondam princeps fidei multitudo, cui unum cor, et anima una, et omnia communia erant ^d. Et vide rationem; facile iudicabis parricidali crimine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nullo videmus a nobis Dei opere discretos. Quomodo enim (a) excludimus a nostris modicis habitationibus, quos Deus una nobiscum istius mundi (b) conclusit domo? Quomodo (c) dedignamur terrenæ possessionis usu facere participes, quos et (d) invidi divinæ originis unitate consortes habemus? Hoc tenens Abraham, amicus Deo factus est: hoc observans Lot, evasit a Sodomis ^e: hoc sectatus Job, de zabulo triumphavit.

21. Aperiamus et nos domicilia nostra fratribus; vel timentes periculum supradictorum exemplo patrum, ne forte quasi hominem excludentes, et angelum repellamus; vel sperantes mereri et angelos hospites, dum omnis advenæ transitum pronta humanitate suscipimus. Pater enim Abraham dum peregrinos suscepit, excepit et Dominum cum angelis Christum; et in hospitali tabernaculo illum, quem in Evangelio coram (e) in semetipso Salvator exhibet, diem vidit ^f. Sodomitas hospitum damnavit injuria, et Lot eo potissimum liberari meruit affectu, quod hospites prætulit filiabus ^g. Non ille impius, sed perfecte pius; non enim filias viles habebat, qui inde mercedem meruit, quod pietati domesticæ prætulit justitiam caritatis, hoc est, timorem Dei; cuius utique præcepto et spiritu recipiendis hospitibus serviebat: ac perinde jam tunc perfectum fidei mens illa complevit, quo dicitur nobis: *Omnis qui reliquerit fratres, et sorores, aut matrem, aut filios, vel filias, propter nomen meum, centuplum* ^h accipiet, et vitam

^a Matth. xxvii, 57. ^b Psal. xl, 2. ^c Matth. xxvii, 58. ^d Act. ii, 44, et iv, 32. ^e Gen. xviii, 3; Gen. xii, 2. ^f Johan. viii, 56. ^g Gen. xix, 8. ^h Matth. xix, 29. ⁱ Gen. xix, 15. ^j Job xxxix, 13. ^k Job. i, 22. ^l Job i, 21. ^m I Tim. vi, 7. ⁿ Psal. xi, 7. ^o Psal. cxxvii, 2. ^p Psal. lxxvii, 19. ^q Matth. xvi, 17. ^r I Cor. i, 24. ^s Matth. xxv, 40. ^t Psal. xl, 2. ^u Ibid., 3, 4.

(a) Ita mss. Reg. Vien. et Florus in Catena lib. xi, in Epist. ad Hebr. xiii, 1, et edit. Chiff. Alii codices excludamus.

(b) Sic Florus, mss. Reg. et Vien., cum tribus editis Bad., Grav., Chiff. Alias, concludit.

(c) Ita mss. Reg. et Vien., cum edit. Chiff. Alii, dedignemur.

(d) Sic Florus Lugdunensis in Catena lib. xi ex Paulino, in Epist. ad Hebræos xiii, 1 et 2. Mss. Reg. et Vien. et edit. Chifflet. Ceteri codices, in una.

(e) Hanc præpositionem addidimus ex Catena Flori lib. xi, ms. Vien. et edit. Chifflet.

(f) Id est incendio quinque urbium a πέντε, quinque, et πόλις, urbs. Item pentapolis Natal. 8 S. Fe-

æternam possidebit ^b. Hujus mentis perfectio, vel istius perfectionis mens, jam ab origine seculi justum Lot ab illo (f) Pentapolitano incendio liberavit ⁱ, meruitque (g) pro hospitali domo totam in domum urbem munere Dei sortitus accipere; quia ille, qui in incesta et impia civitate solus et pius fuerat, et pudicus, ipsam superans ^m sanctitate pietatem (V. not. 43), non dubitavit, quantum in ipso fuit, **79** pudicitia filiarum redinere hospitem castitatem. Job vero, ille Domini igne examinatum argentum, sed semper oculum cæcorum, et pedem claudorum fuisse testatur ^j, horumque operum in ipso tentationis suæ certamine mercedem reposcit, et recipit. Spoliatur opibus patrimonii, non animi; sed invulnerabilis corde, (h) ne labiis quidem peccat ^k, nudatus ambitione substantiæ, sed armatus virtute patientiæ: orbatus prole ^o, non cordis lumine, filios mentis suæ, hoc est, justitiæ opera complectitur, clamans: *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus oportet in terram revertar* ^l. *Nihil intulimus in hunc mundum, verum neque* ^o *auferre possumus* ^m. Sed quia spirituales opes non amiserat, temporales quoque divitias pro patientiæ triumpho recepit; et ditatus est (i) duplo, quia probatus et purgatus erat septuplo ⁿ. Labores enim, ut scriptum est ^o, (j) fructuum (V. not. 44) suorum manducaverat, in operibus piis elaborando, et idcirco fructus laborum suorum manducavit, in hoc etiam seculo præmia operum recipiendo.

22. Cum his divitiis tibi sors est, quia ^u eundem Deum divitiarum tuarum causam esse meministi, C liber avaritiæ, quia servus justitiæ. Iniquo mammona juste uteris; nec captivus, sed vere Dominus es pecuniæ tuæ, quia possideris a Christo, cui captiva est ipsa captivitas ^r. Gloriare igitur in Domino, *quia non caro et sanguis tibi* ^q, sed ipse, qui lumen est verum et sapientia Dei Christus ^r, prudentiam hujus providentiæ revelavit, qua intelligis in omni egeno et paupere Christum cibari, potari, contegi, visitari ^s, secundum illos patres, quos ob hoc meritum, quod supra dictum est, *in die mala liberavit Dominus* ^t.

23. Ipse te Dominus conservet, et vivificet, et beatum faciat, et seret opem nunc tibi supra lectum doloris ^u tui, convertat plangitium piium in gaudium sanctum tibi. Conscindat saccum tristitiæ tuæ, et reddat tibi

D lic., carm. 23, vers. 221.

(g) Sic mss. codices Reg., Vien. et editi 4. At ms. Vat. cum edit. Grim. et Rosv., per hospitalem domum.

(h) Ms. Vien., nec labiis peccat. Abest etiam quidem a ms. Regio.

(i) Ms. Reg. cum editis Bad., Grav. et Grim., triplo.

(j) Ita Psalteria vetus et Rom. S. Augustinus in psalmos, et libri Latini veteres. LXX, palmarum; Vulgata, manum. Hic Paulinus dicit fructuum, ex ambigua voce Græca τῶν καρπῶν; καρποί enim dicuntur et fructus, et palmæ seu manus ex Hieronymo in epist. 141. Vide not. 44.

leuitiam aularis sui ^a: confirmante spiritu principali ^b, firmet in orationibus et elemosynis, ut arcum aereum, brachia tua ^c: perficiat pedes tuos tanquam cervi, ut et ad fugiendum sabulosa, et ad consequendum Christum velox sis; et fixis ^d gemino utriusque Testamenti ungue vestigiis, in via Domini firmiter sis ^e, ereptis manu Domini pedibus tuis a lapsu, et oculis a fletu ^f; ut cum benedicta conjugue tua in aeternam placeas ^g Domino in regione vivorum. Fiet enim tibi secundum fidem tuam, quia *fidelis Dominus in verbis tuis* ^h, memor erit in aeternum hujus sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiet ⁱ; teque ipsum vivam sibi hostiam in odorem suavitatis accipiet remunerator vestri senoris in illa die, qua locupletior creditoribus debitor suum cuique depositum multiplicata reddet ^j usura. Nec longe ^k B retribuenti dies, albenibus jam propinqua mese regionibus ^l.

24. Interim recipiendas epes (a) festiva tibi meditatione promittens, multo uberius animum tuum vorturi fide, quam meo vel cuiusquam ^m sermone solaberis. Non enim modica animis credentium voluptas est, promissa fidelibus bona dulci cogitatione praesumere, et in paradiso jam animis deambulare. Si agricolam iuvat spes messis in segete mirari, dum a messe fructum laboris expectat; facilis que fert moram temporum avaritia vortorum, si pascat oculos, dum sperat eventus: quanto majorem nos capere possumus voluptatem, licet peccatores, utamen fideles servuli; quibus sparsi seminis non apud dubiam terrae fidem, sed apud incommutabilem Dei veritatem ratio mandata est, qui hoc speramus quod Veritas ipsa promittit ⁿ.

25. Non enim ab humanis opinionibus, nec a fabulosis poetarum somniis, aut philosophorum phantasmatibus post hominem futura colligimus, sed ab ipso fonte veritatis haerimus fidem rerum. Quis autem potuit divina magis, quam deus ipse operum et statutorum suorum conscius, nosse? Non traduces in corpora aliena animas, ut sint monstra post hominem: neque omnino sine corpore permansuras, aut in corpore mentienur occiduas. Blandiantur sibi mendaciis poetarum, qui non habent veritatis prophetas. Caecentur opinionibus erraticis philosophorum, qui non illuminantur testimoniis apostolorum: et se desperatione solentur, qui spem non

A habent, dicentes: *Umbrae transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri, quoniam consanguatus est* ^o, et nemo revertetur (V. not. 45). Qui execrati nequitiae et inidelitatis suae tenebris non possunt dicere: *Credo videre bona Domini in (b) lumine viventium* ^p. Nos vero tam egenis remediis non indigemus, quibus ipsa Veritas Dei Verbum Deus resurrectionem carnis in vitam aeternam, et spondit docens, et probavit ^q resurgens. Ipse enim Dei Filius, per quem omnia, et sine quo nihil, ipse testatus est: *Ego cum resurrectio (c) et vita, qui credit in me, etsi mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum* ^r. Quod ne verbo solum assereret, sanxit exemplo; suumque ipsum, in quo omnis susceptio, hominem resuscitatum a mortuis, ostendit ^s discipulis, in semetipso fidem carnis assignans, cum dicit *Thomas: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas; et infer manum tuam huc, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* ^t, quia *spiritus carnem et ossa non habet, sicut me habentem videtis* ^u.

26. Haec igitur testimonia, haec documenta, hanc lucem fidei habentes, qua occasione poterimus de resurrectione dubitare, quam et de Verbo Dei addivimus, et Apostolorum oculis vidimus, manibusque palpavimus ^v? quique ita per Christum Deo (d) vincti et insiti sumus, ut Dei arrhabonem teneamus in terra nostra Spiritum sanctum, quem dedit nobis ^w; et nostri pignus habeamus in Deo carnem Christi, quia intervallum istud immensum, quo a divinis mortalia disparantur, medio et inter utraque communi interventu suo, velut quodam, ut sic dixerim, ponte, continuat; ut ejus tramite terrena caelestibus conserantur, cum hoc corruptibile nostrum incorruptio superna perfuderit, et mortale nostrum, ut scriptum est, immortalitas hauserit, mortisque devictam victrix in Christo et a Christo nobis vita sorbuerit ^x. Quod ut assequamur, non de veritate tanti boni, sed de nostri captu meriti dubitare possumus. Sed agamus quae Christus iussit, ut adipiscamur quae Christus spondit. Veritas illius nobis adest, illi fides nostra non desit. Omnibus vita, omnibus via, omnibus janua est ^y. Nemini claudit sua regna, quibus et viam permittit inferri ^z.

27. Perge quo eurris, ut apprehendas in quo apprehensus es: enitere per angustam viam, ut perven-

^a Psal. xlii, 12. ^b Psal. l, 14. ^c Psal. xvii, 35. ^d Eccli. v, 12. ^e Psal. cxiv, 8. ^f Psal. cxlii, 15. ^g Psal. xix, 4. ^h Johan. iv, 35. ⁱ Sap. ii, 5. ^j Psal. xxvi, 13. ^k Johan. xi, 25, 26. ^l Johan. xx, 27. ^m Luc. xxiv, 39. ⁿ I Johan. i, 1. ^o II Cor. i, 22. ^p I Cor. xv, 54. ^q Johan. xiv, 6. ^r Matth. xi, 12.

(a) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. e. edit. Chiff. eaque lectio restituta confirmatur ex loco prorsus simili epist. ad Marcellam, n. 8, ubi legitur: *fiducialiter futurorum bonorum tibi perpetuam felicitatem festiva meditatione promittas, juxta omnes codices*. Hic erat antea in editis *festiva*.

(b) Paulinus videtur legisse *ἐν ὄψει* pro eo quod nunc habemus *ἐν γῆ*. LATIN.

(c) Hanc vocem ex ms. Vien. et edit. Chiff. addidi-

mus, quae tum in textu Graeco, tum in Vulgata habetur, et quam desiderant ea quae sequuntur.

(d) Ita mss. Reg. cum edit. Chiff. Sic quoque legit Florus Lugdunensis in Catena Patrum Graecorum et Latinorum, lib. xi ex Paulino Nolano, sub titulo, *Epistola ad Pammachium*, in illud Epistolae ad Ephesios, cap. i, vers. 31 et 14, *Signati estis*, etc. Alias *juncti*.

nias in amplam possessionem hereditatis æternæ *. Habes jam in Christo magnum tui pignus, et ambitiosum suffragium, conjugem, quæ tibi tantum gratiæ in cœlestibus parat, quantum tu illi a (a) terris opulentæ suggeris; non illam, ut dixi, (b) luctibus cassis honorans, sed vivis muneribus accumulans, quibus illa nunc gaudet; jamque illi hujus operis tui usus in fructu 82 est, cujus adhuc tibi munus in semine.

28. Jam honoratur tuis illa meritis, jam pascitur tuis panibus, et affluit tuis opibus, in vestitu deaurata (c) circumamicta varietate^b, pretioso lumine; non eget alienæ manus digito refrigerari, propriis ipsa digitorum suorum roribus, id est, dexteræ tuæ operibus, infusa. Non æque ampla dote nubentem locupletaveras, ut nunc ditificas quiescentem. Quantam enim tunc partem tuorum munerum cepit, cum eo solo, quod poterat induere, frueretur; nunc quantumcumque contuleris, totum simul, omnium sensuum voluptate dives, animo possidebit. Beata, cui tam numerosa apud Christum suffragia sunt; et cujus caput tam multiplex ambit illustrium corona gemmarum, nec alienis intexta floribus, sed domesticis corusca luminibus. Vere illa pretiosa Domino anima, quæ de tribus pretium margaritis capit. Est enim conjux 27 fidei, soror virginitatis, filia perfectionis; cui Paula mater, soror (d) Eustochium, tu maritus.

EPISTOLA * XIV.

Gratulatur redditam Delphino valetudinem, sapienter exponens quare justis eveniant mala. Et gratias agit de Basilii presbyteri explicato negotio.

Beatissimo et venerabili, semper nobis (e) desideratissimo patri DELPHINO, PAULINUS.

1. Lætati sumus in iis quæ per Cardamatem scripta et apportata sunt nobis c. Sospitatis enim tuæ nuntius sermo, velut oleum lætitiæ impinguavit ossa nostra, ut repleti gaudio diceremus: *Magnificavit Dominus facere nobiscum* d, qui nos in tui doloris lectulo visitavit e; ut exsurgentes in tua sanitate, caneremus hymnum Donnino nostro, quoniam *eripuisset oculos nostros a lacrymis* f; differens te coronæ tuæ, sed reservans adjutorio nostro, ut te intentis orationibus tuis onera nostra relevante, et itinera (f) præviante, *eviores curramus in odorem unguentorum* Domini: quem nobis in tua sanctitate fragrantem, etsi non apprehendimus merito, attamen sequimur affectu, sperantes per inseparabilem caritatis tuæ copulam deducendos nos ut perveniamus tuo ductu, quo tu

* Math. vii, 13. b Psal. xlvii, 10. c Psal. cxxi, 1. d Psal. cxxv, 3. e Psal. xl, 4. f Psal. cxiv, 8. g Johan. xi, 4. h Gen. xxvii, 1, et xlviii, 10. i Job. i, 14; et ii, 7; et iv, 1; et v, 1. j Psal. xxxvi, 7. k Eccli. v, 4. l Prov. xi, 31; I Pet. iv, 18. m Psal. lxxv, 12.

* Alias 18; quæ autem 14 erat, nunc 27. Scripta anno 598, post Pascha.

(a) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiff. Ante erat a terrenis.

(b) Ita mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiff. et Schot. in marg. Alii, luxibus.

(c) Edit. Rosv., circumamicta.

(d) Mss. Reg. et Vien., Eustochia.

(e) Editi, desideratissimo.

A proprio nisu perveneris. Nam infirmitates 83 tuæ non sunt ad mortem, sed pro claritate Dei s, et ut virtuti tuæ perfectionem, et infirmitati nostræ virtutem conferant. De te enim ne perturbemur, multa nos jam a patriarchis Sanctorum Domini exempla confirmant.

2. Sicut ipsi patres fidei, præter alios vite suæ labores in illa etiam senectute prophetica, qua interiorius luminati, jam mundi t æternitatem et omnium seculorum seriem (g) prævidebant; corporeis tamen graves oculis in infirmitate carnali spiritalem consummaverunt virtutem h. Sic et beatus Job tentatus est ut probaretur, dimicavit ut vinceret, humiliatus est ut exaltaretur, flevit ut gauderet i. Quid ipse Sanctus sanctorum? nonne tunc vicit cum judicaretur; et cadendo per mortem resurrexit in gloriam? Quæ fortibus passionis infirmitatum, infirmis incitamenta virtutum sunt. Infirmitur etenim validus, ut confortetur infirmus, et imitatione robusti discat superare congressus. Et ideo et justus castigatur, ut emendetur injustus.

3. Quare duplicem utilitatem operatur Sanctorum carnalis infirmitas; ut et ipsorum spiritualis virtus exerceatur; et qui prosperatur in via sua j, et viribus inoffensæ sanitatis insultans, dicit: *Peccavi, et quid accidit mihi* k? non audeat sibi de corporea felicitate blandiri: et forsitan metu divinæ potestatis adstrictus, ad justitiam corrigatur, dum ultricem Domini cœlestium manum impiis actibus jure expavescit, quam videat et justis severam. Nam si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui et peccatores ubi parebimus l? Credimus autem, quia ideo proximis his temporibus graviora solito corporalium tribulationum tela perpersus es, pridem febrium ardore, nunc capitis humore vexatus, ut in illa requie Domini beatus possis dicere: *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in (h) refrigerium* m. Lætificati igitur (i) hac Dei misericordia, qua respexerat in bonum humilitatem nostram, ut gravissimæ anxietudinis pœnam lucraremur, cum pariter indicasses nobis sollicitudinem de te nostram, et securitatem; aliud n in iisdem litteris divinæ gratiæ munus accepimus, illud videlicet curæ nostræ negotium de sancti presbyteri Basilii domo per operam tuam, ita ut desideravimus, explicatum.

D 4. Veniat tota illa benedictio super caput tuum, et in coronæ (V. not. 6) tuæ cumulum supertexta florescat, qua benedixerunt Dominum in te, non solum

(f) Ms. Vien. et edit. Grin., breviant. Melius in aliis codicibus præviante, ut ex sequentibus patet.

(g) Ita ms. Vien. Ceteri codices, providebant.

(h) Sic ms. Vien. et Latinus. Sic quoque in Psalteriis quinque, in Vulgata, apud LXX et S. Augustinum in Psalmos. In aliis codicibus nostris erat refrigerio.

(i) Ms. codex Viennensis, e Dei misericordia, qui, etc.

ipsi ad quos beneficium pertinebat; sed tota prope- A
modum Capua, **84** et celeberrima urbis ipsius ecclesia
gaudio presbyteri coexultans, dedit laudem Deo, qui
adjuvisset pauperem de mendicitate, et humiliasset
alta divitum corda, ut et ipsi habeant spem æternæ
domus in civitate habitationis, qui digni habitus sunt
per interventum sermonis tui ad intellectum bonum
illuminari: quo per exigui domicilii justam reforma-
tionem, æternum sibi in cœlesti tabernaculo pauperis
sancti, a quo invicem recipiuntur ^a, hospitium para-
verunt ^a.

EPISTOLA XV.

*Gratulatur Amando, quod Delphinus a gravi infirmitate
liberatus, pristinae sanitati sit restitutus: gratias
agit de beneficio in Basilium presbyterum a se com-
mendatum collato: comiter iudit in Cardamatis con-
tinentia.*

Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo fratri
AMANDO, PAULINUS.

1. Excepimus Cardamatem in gaudio caritatis et
benedictione dulcedinis afferentem nobis omnia bona,
litteras indices sanitatis vestræ, lætificantes corda
nostra, et dulciores super mel et favum ^b: quarum
suavitas sicut oleum penetravit interiora nostra,
exultaverunt ossa humiliata ^c, et in voce exultationis
diximus Domino: *Suscepimus, Deus, misericordiam
tuam* ^d, qua liberasti ^e pauperem de potente ^e, et humi-
lem de manu fortioris ejus ^f. Concurrerant undique
in animum causæ gratulationum, quod accipiebamus
litteras vestras, quod nostri memores probabamus,
quod ad votum nostrum audiebamus incolumes, quod C
(a) dominum meum (Delphinum) patrem nostrum
ex gravi et longa infirmitate sanatum cognosceba-
mus. De utroque vestrum pariter lætificati sumus:
quia sicut eadem est tribulatio, quæ illum corpore,
te corde confecerat; ita et eadem visitatio, quæ illi
divinam opem super ^g lectum doloris ^g, et tibi refige-
riam securitatis in cubili compassionis attulerat. Sed
nihilominus cogitantes nos illius ægrimonias et ani-
mum tuum, stimulabat noster affectus, quod in illo
tribulationis vestræ tempore nos forsitan sani atque
etiam læti fuisset. Sed gratias Domino, qui igno-
rantia culpam relaxat, nec, ut meruimus, fecit nobis;
præveniens tristitiam nostram gratulatione, cum ita
providere dignatus est, ut ægritudinis vestræ fugam
eodem indice nosceremus, qui pariter nuntiaret et
reddidit sanitatis.

85 2. Quid de illo vestræ sanctitatis opere dicam,
quo tantum nobis etiam ad præsentis gratiæ cumu-
lum, quantum vobis ad mercedis æternæ copiam con-

tulistis? id est de sancti presbyteri Basilii ^a negotio;
cujus *placulum convertistis in gaudium* ^b, et *senectutem*
composuistis in *miseriordia uberi* ^c. Facta est in *ta-
bernaculo ejus vox lætitiæ et salutis* ^d: neque cessat
cum tota (b) domo sua gaudens consonis Ecclesiæ
gratulationibus benedicere Dominum, qui respexerit
humilitatem ejus ^e, et religaverit contritiones ejus;
et eos qui gratulabantur malis ejus confusione perfu-
derit ^f; ipsum vero conscisso tristitiæ sacco ^g, lætitiæ
vigore præcinxerit.

3. Unde pro ipsi fratribus nostris, quos ante ro-
gari poposceramus, nunc unanimitatem vestram pe-
timus, ut eos ultra solitum affectum diligatis; et si
forte ipsi Burdigalam, ut solent, venerint, præsentibus
gratias etiam de nostrorum sensuum ac viscerum B
affectione reddatis. Aut si tarda fuerit eorum copia,
cum prima adfuerit occasio, dignamini eis gratulatio-
nem debitam, et meritam benedictionem operis sui
mittere, ut sciant et intelligant quam acceptum Deo
sacrificium dederint hac obedientia fidei suæ, qua pe-
titionem nostram in vestro ^h interventu exorabiles re-
ceperunt; nobis quidem gaudium præsens de sua de-
votione præstantes; sed salutem suam æternam commo-
dum providentes. Nam etsi debitum (c) fecerint agnos-
cendo justitiam, ut alienum reddi juberent; tamen
gratia largiter habenda digni sunt pro ipso bonæ vo-
luntatis affectu, quo potuerunt transgredi, et non
sunt transgressi ⁱ; et maluerunt id facere quod expe-
diebat, quam quod licebat; et quod tam absoluto et
puro corde nobis parere dignati sunt, ut de beneficio
eorum disputari non posset: quandoquidem domum
suam sancto presbytero, etiamsi propriam non proba-
ret, restitui tamen sine difficultate jusserunt; ut
eam, si de (d) suo jure non posset, de illorum tamen
munere possideret. Neque perdidit hujus tam
sanctæ liberalitatis gratiam: nam vir ipse sanctissimus,
cui Dominus juxta meritum vos (e) interventores
providit, ita gratulatur et prædicat, tamquam in-
debitum munus acceperit. Sed ipsi fratribus nostris
modo respondere distulimus, quia per ipsorum homi-
nes sæpius de Campania commeantes, opportuno-
res occasiones non deerunt, quæ statim ad ipsos, ubicum-
que sunt, (f) dirigant.

4. De Cardamate ipso non modicam nos **86** unani-
mitati tuæ gratiam debere profiteamur, quem non so-
lum ministerio provecum, sed et spiritu proficentem
recepimus ^j. Nam cum in diebus Quadragesimæ adve-
nisset, et eum ut clericum fraterno excepissemus af-
fectu, quotidiana jejunia non refugit, et pauperem
mensulam vespertinus conviva non horruit ^k. Et quod

^a Luc. xvi, 9. ^b Psal. xviii, 9 et 11. ^c Psal. l, 10. ^d Psal. xlvii, 10. ^e Psal. lxxi, 12. ^f Psal. xxxiv, 10, sec. Psal. Rom. ^g Psal. xl, 4. ^h Psal. xxix, 12. ⁱ Psal. xci, 41. ^j Psal. cxvii, 15. ^k Luc. i, 48. ^l Psal. cxlvi, 3; et xxxiv, 26. ^m Psal. xxix, 12, sec. Psalter. Rom. et vetus. ⁿ Eccli. xxxi, 10.

* Alias 25; quæ autem 25 erat, nunc 10. Scripta
anno 398 et missa cum superiore.

(a) Ms. Regius, domum. Ms. Vien., Dominum no-
strum.

(b) Ms. Reg., domu. Sic veteres et idem ms. fre-
quenter.

(c) Ms. Vien., fecerunt.

(d) Addidimus suo ex ms. Reg. et edit. Bad. et
Grin.

(e) Eadem notione Isaias dicitur Ezechia inter-
ventor carm. 23, v. 195.

(f) Ms. Vien. dirigantur.

magis mirum est, calicibus nostris contentus fuit; ut intelligeremus illum apud sanctitatem vestram (a) emendatum, sicut ex Apostolo ^a erudiri; nec jam modio sed modico vino, quo non venter distenditur, sed cor letificatur, inebriari (V. not. 46) ad sobrietatem, spiritali crapula ructantem Deo ⁷ hymnum, quem non solo ore vocalis, sed et tacito corde decantat, qui voluntatem Domini fidei (b) recipit auditu, pio narrat eloquio, et strenuo impet effectum. *Benedictus Dominus, qui facit mirabilia* ^b. Qui convertit *rapem in aquas* ^c, Cardanatem et clericum fecit, ut (c) videmus; et sobrietatem, ut credimus. Nam ut solemnitas Paschalis (d) revocavit dies prandiorum, incipiebat nobis circa meridiem mormurare, dicens: *Exaurit sicut testa* ^a guttur meum, et lingua mea *adhæsit faucibus meis* ^a. *Defecit anima mea, et venter meus; et a fame et siti* ^a *adhæserunt ossa mea carni meæ* ^a. Respondebatur illi quidem: *Fili, in humilitate sustine, et concupiscentiam ventris non apprehendat te* ¹, quia non in pane solo vivit homo, *sed in omni verbo Dei* ⁸. Ille autem sicut surdus non audiebat, et sicut aspides surdæ obturabat nobis aures suas ^b, sed frustra. Ad prandium cupiebat implere ventrem suum, et nemo illi vel siliquam dabat ⁱ, donec (V. not. 47) ad vesperum declinaret dies; et hymno dicto quamlibet tristis de fame prandii, placere nobis de refectione cœnandi. Sed ne diutius jocando videamus injuriam facere gravitati ejus, quæ jam in stillicidibus ¹⁰ peculorum magis letatur, quam in ebrietate sivoram, de commodis ejus serio loquar: *Mulierem suam debilem, et ideo inutilem sibi assersit* (V. not. 188). Quod si ita est, peto ut ei aliquod mancipium præstetur.

EPISTOLA XVI.

87 Jovium clarissimum virum qui fato ac fortuna multa tribuebat, docet providentia divinæ omnia subjacere. Eadem de re jam ad eum scripserat, forte carmen 19. Eumdem collaudatum ob insignem doctrinam atque eloquentiam, a philosophorum lectione deterret, et ad sacrarum Scripturarum lectionem hortatur.

Jovio (e) fratri, PAULINUS salutem.

1. Filiis nostris (f) Postumiano et (g) Theridio patriam de Campania, quam ¹ nostri gratia accessere, potentibus, non scribere unanimi tunc, contra officium et affectum putavi: non ab eo tantum præ-

^a I Tim. v, 25. ^b Psal. lxxi, 18. ^c Psal. cxiii, 8. ^d Psal. xxi, 16. ^e Psal. ci, 6. ^f Eccli. ii, 4; et xxiii, 6. ^g Deut. viii, 3; Matth. iv, 4; Luc. iv, 4. ^h Psal. lvi, 5. ⁱ Luc. xv, 16.

Alias 38, quæ autem 16 erat, nunc 20. Scripta Dose; legitur enim in omnibus mss. et editis collicibus epistolæ 49 ad Macarium Postumiano et Postumianum.

(a) Hanc locum sic emendavimus ex mss. duobus Reg. et Vien. et ed Grin. Antè erat *e mandato, sicut est Apostoli erudiri.... vino usq, quo, etc. Utraque lectio recepta.*

(b) Ita mss. Reg. et Vien. Ceteri codices, *recepta.*

(c) Sic ms. codex. Viennensis. Alii, *vidimus*

(d) Ms. Vien., *revocabat*, minus bene.

(e) Sic mss. Reg. et Vien. et edit. Bad., Grav. et Schot. Edit. Rosv. ad lit. *clarissimo*. Ms. Vatic., *Jovio claro fratri, etc.* Edit. Grin., *Jovio viro clarissimo Paulinus.*

(f) Ms. Vien. cum editis tribus. *Postumiano, mea-*

vens, ne viderer communis observantiæ studium insolita a te mihi negligentia præterire, sed multo etiam illud magis, ne de tua in Deum mente secus crederer judicare, si omnem scribendi tibi occasionem diligens, per viros religionis insalutatam te, tamquam a sanetis hominibus abhorrentem, prætermitterem; cum certe studiosus Christiani nominis, comprobatorque propositi etiam nostri amore docearis. *Suscipe igitur libens, non illos ex meis litteris, sed litteras meas de illis probans, qui summa id ipsum sanctitate curarunt, ut religioni haberent vel patriam te non adendo revisere, vel te sine meis scriptis adire. Aptè autem mihi visa est ad id quoque hujusmodi tabellariorum persona congruere, ut aliquid de pristina illa epistola responderem tibi, quam* B tu ad illas mihi litteras, quibus manifestum divine potestatis in elementis, et curæ circa nos beneficium prædicaveram, retulisti. Nam profecto retines me de tuis scriptis, id de quo tunc gratulans responderam, comperisse; unde suaseram, ne casibus Dei munus adscriberes; et (h) forte magis quam Nunine arbitrareris argentum illud sancti commercii inter hibernos turbines et nautas avaros, amisso custode, servatum, in illud potissimum littus ejecta navi, in quo familiare nobis oppidum, tibi patrimonium tutissimis rem nostra sinibus exceperat.

2. Sed tu iterum mihi de tempestatis injuria magis querulus, quam de clementia Dei gratus, omnes motus elementorum, inter quos divina tantum manus humanam salutem tueri valet, actusque nostros, quos summi Domini potestas **88** regit, et pro nostris meritis vertit aut dirigit, vacuis fatorum fortunæque (i) numinibus, tamquam æmulis Deo potestatibus, subdidisti. In quo ne te existimes Deo detulisse, cum injuriose potius, ut erat, Dei beneficium esse nolueris, dicens ideo hæc a divina potestate secerni oportere, quia casum magis quam Deum deceant mala. Id autem sine dubio malum esse, quo periculum sæpe homines aut damnum capessant². In quorum malorum, ut video, numero tempestates locas, quibus aut in terra agrorum sæpe vastitas, aut in navi naufragorum ³ (forte mari naufragiorum) ærumma capiatur. Sed hanc sententiam video de filis obortam magistris; qui sapientia sua superbi, sapientiam Dei querere designati, a fratribus veritatis exules agunt, as-

¹ Psal. lxxi, 18. ² Psal. cxiii, 8. ³ Psal. xxi, 16. ⁴ Psal. ci, 6. ⁵ Eccli. ii, 4; et xxiii, 6. ⁶ Deut. viii, 3; Matth. iv, 4; Luc. iv, 4. ⁷ Psal. lvi, 5. ⁸ Luc. xv, 16.

Dose; legitur enim in omnibus mss. et editis collicibus epistolæ 49 ad Macarium Postumiano et Postumianum.

(g) Ms. Reg., *Theridiano*, sed mendose; idem enim est *Theridius*, de quo Paulinus in epist. 27, n. 1, et carm. 20, v. 107.

(h) Vera lectio, quæ infra confirmatur n. 4. *Fors... et Fatum... et Casus*; et carm. 19 ad eundem, v. 98. Ms. Vien., *Fortuna*.

(i) Nisi codices omnes refragarentur, cum Sæcchio posuissent, *nominibus*, nam et infra, u. 4, *vacua nomina*, et paulo post, *casus nomina*, et n. 10. *nominibus vacuis casuum atque fatorum*.

sertores opinionum sanarum, qui missis per inane magnam mentibus *evanuerunt*, sicut scriptum est, et probatur, in *cogitationibus suis* ^a; et pro suis arbitrii opera Dei et consilia *fixerunt*. Illis mare ¹ vel cælum casu regi commoverique videatur, qui mundum istum aut sine rectore vacuum, aut otiante Deo neglectum ², fortuitis lapsibus volvi disputant; aut nullo autore compositum, (a) aut ut principii, ita finis expertem: quod corporea, qua mundus ³ iste cujus singuli portio sumus, natura non obtinet; quia omnis compago resolubilis: aut quod stultius est, ex semetipso creatum volunt, tamquam ulla res ipsa sibi possit esse causa nascendi, ut sit eadem creator pariter et creatura, id est opifex ⁷ et opus; quæ ut nomine, ita et genere ac statu discrepare perspicuum est. Quis enim non videt mundum istum corporeum vi incorporea gubernari, totamque molem; infusa atque permixta ⁵ magno universitatis corpori divini Spiritus, mente qua facta est, agitari ad vitam? temperari ad usum? contineri ad statum? ordinari ad diuturnitatem?

3. Cum ergo constet, quod cernitur, aut sentitur, alienæ opis, ut consistat et maneat, indigere; non potest ambigi, aliunde etiam ut crearetur eguisse. Quod cum ita sit, omnia ex Deo orta fatemur necesse est. Quia nisi profanis in dubium venire non potest, mundum Deo autore confectum: proinde ventos, et omnia quæ intra mundum partes molis ejusdem, et quasi viscera corporis (b) sunt, non ad alterius regimen esse referenda; quia neque regi continerique paterentur divinatorum operum virtutes, **89** hoc est substantiæ naturarum omnium in tanta discordia sui, nisi ab ea tantum natura atque virtute, hoc est, Deo uno omnium conditore, a quo uno fieri ordinarique potuerunt; et cujus leges nisi servarent, statum suum non obtinerent. Multo autem ineptius est ullam culpam naturam, et malam dicere: quoniam si a Deo omnia, et Deus bonus est; omnia profecto quæ fecit Deus, bona. Si qua autem sunt in arcanis statutorum ejus altiori sensibus et cogitationibus nostris, etiamsi rationem eorum consequi et colligere non possumus, tutius tamen nobis est magis occultas esse rationes, quam nullas, credere. Quia non ambigendum, omnia Dei (c), etsi nobis non sint perspicua, tamen esse consulta.

4. Itaque si totum mundum Deus qui condidit ⁹, **D** et gubernat; quo in loco, vel cui creaturæ casus, et fatum, aut fortuna dominabitur? Si de motibus vel ordinibus astrorum, ut quidam volunt, pendent, de

^a Rom. 1, 21.

(a) *Addimus aut ex ms. codicis Viennensis.*

(b) Ita ms. Vien. Alias, *sint.*

(c) Sic ms. Vien. Alii codices *addebant esse*, sed hoc verbum expunximus utpote superfluum

(d) Ms. codex Vaticanus, *figuratur.*

(e) Sic emendavimus ex mss. codicibus Reg., Vien. et edit. Schot; nostraque correctio præterea confirmatur ex Platonis lib. x de Republica, sub finem, his verbis: *Fusum vero in necessitatis genibus circumverti. Superne præterea cuilibet circulo hæerere Sirenem una cum globo delatam, vocem unam, tonum*

A igniculis non solum Deo, sed et mundo ipso minoribus, immo etiam mundi ipsius tertiam partem ministerio famulæ lucis ornantibus, istam, quam Deo amulam facis, potestatem trahant. Nam certe divini potestatis est elementa turbare, ventorumque violentiam vel excitare positam ¹⁰, vel incitatum refrenare, et furoribus tempestatum vel dedere vel eripere mortales. Quæ potestate cum omnia creatura pateat (*forte careat*) uni omnium Creatori subdita, quomodo iis divina vis et potestas datur quæ non solum nomine (*forte numine*) Creatoris, sed etiam creaturæ specie careat, vacua non spirituum neque corporum nomina gerendis vel significantibus rebus aptata? Si quidem et *forte* verbum habitantis sit, et fatum profantis expressio, et casus significatio cadentium vel accidentium; tamen ab usu erroris antiqui ob ignorantiam Dei, rationis inopes, casæ nomina, tamquam *ideo* numina quoque sint ¹¹, in speciebus (V. ep. 40, n. 8) corporatam stultis cogitationibus fingunt; stultisque quam *fixerint*, donant honore divino; unde et Spes, et Nemesis, et Amor, atque etiam Furor in simulacris coluntur, et occipiti calvo sacratum *Occasio*, et tunc ista *Fortuna* lubrico male nixa globo (d) *angitur*. Nec minore mendacio *Fata* simulaculatur vitas humanæ nere de calathis, aut trutinare de lancibus. Quod **90** deliramentum ne vulgo imputemus, aut nimium philosophos admiremur, Platone (*lib. x de Republ.*) etiam delirante narratur, qui in gremio anus pensum Necessitatis exponit, et tres ei filias addit (e) concinentes, et versantes fusum, et per fila ludentes; hoc scilicet lanificio autumans eas conficere res hominum, et tempora cuique (f) *signate* detexere. Tantum abusus est humanis auribus arrogantia inanis fecundia, ut ridiculam anilis fabulæ cantilenam non erubesceret scriptis suis, quibus de divina etiam natura quædam conscius disputare audebat, inserere. Sed nobis in illo sermonis tantum Attici comitas, non inanis fabulæ spectanda concinitas: quæ demulcendis tantum auribus edita sunt, non debent sensuum fundamenta convellere.

5. Quin potius, ut ratio et veritas docet, omnia operum Dei, in quibus consistimus, et quorum partem sumus (*Ex Virgilio*); omniaque numerum ejus, quibus inter vitæ istius fragilis et caducæ incerta regimur atque servamur, ad ipsum referamus; nihilque ab illius potestate nostro removeamus errore, quia velimus, nolimus, ipse nostri, ut omnium, et creator et Deus est. Et quia (g) *quantus quantus est*, bonitas, et sapientia, et origo rationis est, nihil nisi ratione

unum videlicet emittentem; unam tamen harmoniam ex omnibus octo consingere. Græce, *ἐκ πασῶν καὶ διεσῶν ὁσῶν μίαν ἀρμονίαν ἔσχησαν.* Alias autem *tres Necessitatis filias* equali intervallo in throno sedere, *Parcas vestibus albis, capite coronato, Lachesim, Clotho, Atropon, quæ ad Sirenem harmoniam canant*, etc. (Græce *ὑμῶν πρὸς τὴν τῶν σειρήνων ἀρμονίαν.*) In editis 4, *concinantes*, mendose.

(f) Ms. Reg. cum editis Bad. et Grav., *signata.*

(g) Sic edit. Schot. Vide epist. 23 ad Severum, n. 1.

constituit, et ad materiam (*Latin. forte memoriam*) A suæ bonitatis creavit. Ipsi omne quod sumus, impendamus; et quæ illi placita sunt, studeamus discere, et facere curemus. Tunc defæcata mente purius intuentes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo sint cuncta quæ sunt; et hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint; et non sit malum, quod bonum habeat autorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, et nostris utilitatibus agit; et ita istius universitatis opus condidit, ut alia ad serviendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit. Itaque corporeis animalibusque naturis homines ratione dominamur. Sed ne ipsa potestatis nostræ licentia resolvamur, utiliter exercemur adversis, aut spiritibus dæmonum, aut difficultatibus negotiorum, aut ipsorum sæpe elementorum motibus; videlicet ut exagitati, curis, prudentia¹⁸, et metu Divinitatis acuiamur. A quo nos, quæ deberet magis gratiferos Domino æterno facere, securitas negligentis facit. Unde et magister **91** gentium Apostolus ait, arcano divinæ pietatis consilio, et magno humanæ salutis emolumento opponi quosdam obices cursibus nostris, et adversis secunda mutari, ut morbos, damna, discrimina; quia tribulatio patientiæ robur operetur, patientia¹⁹ probationem fidei pariat, et præmium gloriæ conferat²⁰. Quod certe virtus capere nisi victrix non potest, non habitura victoriæ facultatem, nisi cum aliqua prius difficultate certaverit.

6. Quod cum prudentiæ tuæ, quam et ingenitam et eruditam habes, litteris quoque ipsis, quas utinam C jam, ut iudicio, ita et studio sacris Litteris posthaberes, potuerit intimari, quibus egregie clarorum in (a) ducibus aut philosophis virorum virtutes ad nobilem famam, non nisi per labores et pericula emicuisse memorantur, admodum miror, cur in veritate perspicua divini muneris ita volueris caligare, ut mirabilem illam navis jactatæ salutem, et evidentibus signis procuratam nostræ rei divinitus terra marique custodiam, fortuitis eventibus dederis, tantamque occasionem divinæ prædicationis effuderis. Erige in summam sapientiæ mentem tuam, et ipsum veri luminis fomitem Christum pete; qui fideles animas illuminat, et pectora casta perlabitur. Quod et te ita sentire²¹ docuisti, licet pro excusatione prætenderis imparem te adhuc, et ideo (b) non capacem Dei, quia terrenis rebus et curis obsessus, ab altiore suspectu cœlestium quasi nubibus interpositis arcearis. Sed utinam ista tam vere possis obtendere, quam facunde potes. Arguit enim ipsa facundiæ tuæ doctrinæque fecunditas, voluntatem tibi potius in sacris²² Litteris parem, quam aut vacationem aut facultatem abesse. Non enim, opinor, dormiens, aut aliud agens tantas

¹⁸ Rom. v, 3. ¹⁹ 1 Cor. i, 24.

(a) Sic emendamus ex ms. Viennensi et edit. Schot. Alias erat, *indicibus*; nullo sensu. Vide not. 48.

(b) Ms. Vien. cum edit. Grin., *incapacem*.

(c) Ita ms. Vien. Ceteri codices; et *religione contenta utare sapientia*.

oris aut pectoris divitias coegisti. Omnium poetarum floribus spiras, omnium oratorum fluminibus exundas, philosophiæ quoque fontibus irrigaris, peregrinis etiam dives litteris, Romanum es Atticis favis imple. Quæso te, ubi tunc tributa sunt, cum Tullium et Demosthenem perlegis? vel jam usitatorum de saturitate fastidians lectionum, Xenophontem, Platonem, Catonem, Varronemque perfectos revolvis; multosque præterea, quorum nos forte nec nomina, tu etiam volumina tenes? Ut istis occuperis, immunis, et liber; ut Christum, hoc est, sapientiam Dei discas²³, tributarius et occupatus es. Vacat tibi ut philosophus²⁴ sis; non vacat ut Christianus sis. Verte potius **92** sententiam, verte facundiam. Nam animi philosophiam non deponas licet, dum eam fide condias (c) et religione; consentis utare sapientium, ut sis Dei philosophus, et Dei vates, non quærendo, sed imitando Deum, sapiens; ut non tam lingua quam vita eruditus, tam disseras magna quam facias.

7. Esto Peripateticus Deo, Pythagoreus mundo; veræ in Christo sapientiæ prædicator, et tandem tacitus vanitati, perniciosam istam inaniam dulcedinem litterarum, quasi illos patriæ obliteratores de baccharum suavitate Lotophagos (d) et Sirenarum carmina, blandimentorum nocentium cantus evita. Et quia licet quædam plerumque de inanibus fabulis, ut de vulgaribus aliqua proverbii, in usum veri ac seri sermonis assumere, dicam non litteras tantum, sed et omnes rerum temporalium species nobis esse Lotophagos vel Sirenas²⁵. Nam et voluptatum pestifera dulcedo, patriæ nobis oblivionem facit, cum homini Deum, qui est patria omnium communis, obliterat; et illecebræ cupiditatum illam Sirenarum fabulam veritate cladis imitantur. Nam quod illæ Sirenæ fuisse finguntur, id veræ sunt illecebræ cupiditatum, et blandimenta vitiorum (e) habentia in specie lenocinium, in gustu venenum; quorum usus in crimine, pretium in morte numeratur. Has oportet ultra Ulyssis astutiam cauti, non auribus tantum, sed oculis obseratis et animo, quasi navigio prætervolante fugiamus, ne sollicitati delectatione letifera, in criminum saxa rapiamur; et scopulo mortis adtixi, uaufragium salutis obeamus.

8. Atque utinam vel nudis nobis ex istius mundi salo liceat evadere, si in tempore isto, quo in fragilitate corporea, et possessionum lubrico, tamquam in navigii fatiscantis infida compage fluitamus, exuere nos ad enatandum impedimentis argentibus quasi vestibus madidis; et fidem salutarem, qua in virtute Christi Dei vexillo crucis nitimur, quasi tabulam per fugii meminerimus invadere; ut de rebus fluentibus spem solidam comparemus, et de noxia cupiditatum materia aliquid ad innocentiam salutemque rapia-

(d) Sic ms. codex Belgicus, edit. Schot. et Fabricius. Alias, *ut*.

(e) Ita ms. Vaticanus, cum alii codices præferant *habent enim*.

mus. (a) Quo videlicet ut Deo servientes, cupiditatis imperantes, necessitatis modo desideria terminemus, et necessarios habentes habitus, non queramus superfluos apparatus; quia recordari admonemur nos nihil intulisse in hunc mundum, neque auferre posse. Quæ veritas in tantum valet, ut de gentilibus quoque philosophorum, qui vel (b) extremas veritatis lineas celsioribus ingeniis 93 attigerunt, inquirendæ tantum, nedum sequendæ sapientiæ vacari non posse senserint, nisi pecuniarum onera, quasi stercorem, etiam in mare quidam projicerent.

9. Sed tu divisionem cum Deo facito, et quasi mutuo beneficio redde summo Patri gratiam; qui tamen de iis quæcumque tibi donavit ingenita, aut adjecit extrinsecus, te tantum a te reposcit. Habes licet tibi et tuis cuncta quæ possides, tantum id curans, ut horum quoque largitorem Deum esse fatearis. Nihil enim habemus quod non acceperimus^b, qui in hunc, ut dixi, mundum nudi venimus^c. Ingenii autem tui facultates et omnes mentis ac linguæ opes Deo dedica, immolans ei, sicut scriptum est^d, sacrificium laudis, ore facundo et corde devoto. Illico ut ad superna penetralia aciem mentis intenderis, aperiet ad te faciem suam veritas, teque ipsum reserabit tibi. Nam divinæ veritatis agnitu, id quoque ut nos metipsum noverimus, assequimur. Unde enim putas tantam miseris mortalibus vel superbiæ vel ignaviæ perversitatem inolevisse, ut non colentes Deum, demoniis aut elementis subditis sibi serviant, aquas, ignem, sidera, arbores, et simulacra venerantes, cum impiissima divinæ majestatis injuria? Cujus nomine sive demones^e, sive creaturas colant, servos honorant: pro quo iis tenebris cæcari merentur, ut quia Deum verum intelligere nolunt, etiam sui ignoratione feriantur: qua liberatur homo illuminatus fide, ut ordinem atque mensuram sui generis intelligens, Deo tantum, cujus unitas ineffabili Trinitate censetur, se esse subjectum; ceteris vero omnibus creaturis, si rationabiles sunt, parem; sin vero corporeæ^f, superiorem esse cognoscat.

10. Qua mediocritate homo temperatus, neque a salutis sorte delabitur, neque a dignitate naturæ; sitque conscius veritatis, compos sapientiæ, servus justitiæ, liber erroris, dominusque vitorum; quibus anima non Deo serviens servire damnatur: quæ deinde, ut proprii status exsul, per omnes cogitationum suarum, aut alienarum opinionum devias vias spargitur, per philosophos vaga, ac per^g ariolos curiosa, superstitioni religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguis affectionibus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrinæ circum-

A lata, quia divini timoris vacua, sapientiæ caput non habet, quasi (c) truncis sensibus, unde intellectum rerum trahat, ubi sententiam statuat ignara; cum se frustra, omnibus cælo terraque regionibus pervagata, cogitatione distraxerit, in 94 creaturis conspicuis, et in nominibus vacuis casuam atque fatorum, vim universam, qua mundus agitur, constituit.

11. Tua vero mens, quæ ignita de cælesti semine divinum jam spirat ardorem, in ipsam arcem sapientiæ Christum fide prævia dirigatur. Patior (V. not. 11) ex copia^h tibi in nostris quoque studiis (d) possidendam philosophorum facundiam, dum adversam veris desinas amare sapientiæ. Melius est enimⁱ tenere te potius divina quærentem, quam quærere disputantem. Mitte^j illos semper in tenebris ignorantie volutatos, in contentionibus eruditæ loquacitatis absumtos^k et altercatione vesana cum suis phantasmatis^l famulatos, semper quærentes sapientiam, et nunquam invenientes^m, quia quem nolunt credere Deum, intelligere non merentur. Tibi satis sit ab illis linguæ copiam et oris ornatum, quasi quædam de hostilibus armis spolia cepisse; ut eorum nudus erroribus, et vestitus eloquiis, fucum illum (e) facundiæ, quo decipitⁿ vana sapientia, plenis rebus accommodes; ne vacuum signentorum, sed medullatum veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed et mentibus hominum profutura (f) mediteris.

EPISTOLA XVII.

Queritur de Severo, quod ad S. Felicem, sicut pollicitus fuerat, non venerit: et admonet ut martyrem quanto benignior est, tanto magis lædere vereatur; itaque cum hortatur ut quamprimum veniat.

PAULINUS SEVERO¹.

1. Et invitando te et exspectando defessi sumus, neque nobis aut vota jam aut verba supersunt, quæ toties precibus ac litteris frustra effusis adjiciamus. Quod unum amicitia communis, spe presentie invicem nostræ amputata, reliquisti, verba verbis rependimus; et his saltem solatiis, quæ fructum non habent, refoveri optamus: quamquam in his quoque parvus esse cæperis, jam occasionibus nos requirens, toto prope nos biennio suspensos quotidiana conspectus tui exspectatione cruciasti. Nam et illam ætatem, quæ puerorum nostrorum ad te reditum consecuta est, ita clausimus, donec hiems intercluderet, ut omnem diem ad adventum nobis tuum illucescere putarem: sed quoniam nec indices tuæ dilationis advenerant, ea reputatione 95 nos consolabamur, ut te neminem idcirco misisse, quia ipse vel sero adfuturus esses, confirmarem. Interea et hac æstate la-

^a I Tim. vi, 7. ^b I Cor. iv, 7. ^c Job. i, 21. ^d Psal. xlix, 14. ^e Eph. iv, 14. ^f II Tim. iii, 7.

^g Alias 13; quæ autem 17 erat, nunc 19. Scripta anno 339 exeunte.

(a) Sic ms. Vien. et Sacchin. Cæteri codices, Quod.

(b) Ita edit. Schot. et sic legendum existimat Rosveydus in not. 49. Alias, extremæ.

(c) Ms. Vatic. et Fabricius cum edit. Rosv., carens sensibus. At mss. Reg. et Vien. cum tribus editis,

truncis sensibus: quod verius, quia caret capite. Vide not. 50.

(d) Sic ms. Viennensis codex. Alii, possidendæ philosophorum facundiæ.

(e) Ms. Vien., facundiæ, sapientiæ plenus, rebus accommodes.

(f) Ms. codex Viennensis, edideris.

bente, spe tamen ea nos vel opinione palpante, Romanam ad venerabilem solemnitatis apostolicæ diem profecti sumus, concursum nobis illic tuum debita quidem, sed tamen festiva meditatione promittentes; cum decocta præsumptæ spei gratia, quod ipse non aderas, non tamen omnino nulla computimur, surridentes litteras tuas per hominem carissimi nobis viri, fratris nostri Sabini: quem quidem primo minime monachali caliga et veste mirati, cum præterea facie non minus quam armilauca (V. not. 67) ruberet, parum spiritualibus buccis, tunc demum esse non nostrum scivimus, cum per ipsum tabellarii dominum litteras a nobis reposcentem, necessitudine vos proxima copulatos esse comperimus. Unde et illum ante amicam cumulato nunc amore complectimur.

2. Rescribendi tamen ex Urbe facultas non fuit, quam vix decem dies vidimus non videntes, et ipsum (a) temporis ante meridiem in votis nostris, quorum cura veneramus, per apostolorum et martyrum sacras memorias consumentes. Deinde ut ad hospitium redissemus, innumeris frequentationibus occupati, quorum partim amicitia, partim religio contraherat, vix ut vespera solveret cœtus, nosque laxaret; necessario distulimus officium inopia vacationis. Deinde regressis domum, aliam moram accidua carnaliter ægritudo obtulit, nec paucis diebus haud leviter nos examinavit. Sed, qui vita nostra et resurrectio est ^a, visitavit in bono humilitatem nostram: et cum castigans castigasset nos, morti non tradidit ^b. Multa enim flagella peccatoris, sed sperantes (b) in Dominum misericordia circumdabit ^c. Atque ideo verberati sumus ut peccatores, liberati ut sperantes in misericordia ejus, qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum ^d.

3. Hæc igitur jam in virtute et misericordia Domini revalentes, per carissimum in Domino fratrem Amachium, domini et patris nostri Delphini subdiaconum, quia ipsius occasio præsto erat, scripsimus: simul, quia se notissimum tibi esse asserebat, opportunissimum credidimus cui litteras ad te nostras crederemus. Salutamus te tantum quantum diligimus in Domino, et adhuc desideramus: nam revellere de animis nostris spem istam necdum possumus, qua præsumimus te videndum amplectendumque nobis, dono Domini, in sede ac sinu (c) domni ^d mei, communis patroni Felicis: cui vota tua toties contestatus sum, et promissa recitavi, quoties ^a a te mihi cauta reminisceris. ¶ Si sefellimus martyrem veritatis, non opiner ^b me solum statuendum hujus culpæ reum ^c, qui sponddi quod credidi: tu, quæso, mi frater unanime et dilectissime, dum tempus est, vi-

deas ne tanto confessori, tam potentis gratiæ apud Christum sancto, isse videaris inficias

4. Causari infirmitatem magis quam pigrilitiam, vel exceptionem personarum qui possis, nescio, cum intra annum eadem opera ad nos potueris pervenire ac recurrere, qua Gallicanas peregrinationes tot annis frequentas, et iteratis sæpe intra unam ætatem excursibus Turonos et remotiora yisitas. Non (Ex Virgilio) invidio, prædico magis devotionem tuam in Domino, quam in servis suis admiraris et honoras. Juste fateor et merito Martinum frequentari; sed dico, injuste perniciosèque Felicem ab eodem, qui illum honoret, promissis inanibus ludi, vel secuta promissi jam ut aboliti dissimulatione contemni. Qua fide speras Christi gratiam in honore Martini, eadem Christi offensam time in offensione Felicis: (d) et tibi forsitan meus fortior, et anima robustior, aut potens conscientia perfectæ in Christo dilectionis tantam ministret fiduciam, ut magnorum fidei et operationis tue meritorum compensatione delictum hoc, quo Dominum meum Felicem, quod absit, læseris, diluendum putes; quam tam de ipsius etiam tibi bonitate, quam de ipso, cujus spiritus est, Deo Christo largissimam habet, veniam tibi pollicearis; et fideliter facis. Verum ego vel tam timidum me vitio infirmitatis meæ, vel tam nimium amoris tui fateor. ut pro te etiam tuta timeam: et dum in omni sancto abundare tibi gratiam Christi cupio, nolim te in eo potissimum, in quo Dei caritas est insignis et carinons, lapidem offensionis incurrere. Scio quidem, secundum divitias bonitatis Dei, et in Domino meo Felice viscera pietatis affluere: sed tu, quæso, hoc cum magis diligas et timeas, quo melior est et indulgentior. Magnam tibi talis formido mercedem pariet, ut hinc sollicitior sis, unde potes esse securior: id est, ut tanto magis carissimum Dei metuas offendere, quanto promptius dignatur ignoscere: quia majore impietate leditur, qui nescit offendi; et gravius vindicatur a Domino, qui non expetit vindicari. Confice, quæso te, causam istam mutæ affectu fidei, et vide si debeas aut validus excusare, aut infirmus diffidere. Dominus enim noster proximus ubique nobis est ^a, qui dicit: (e) In omni loco, dum adhuc loqueris, ecce adsum ^f; et ait: Omnia possibilia credenti ^g.

^a Joan. xi, 25. ^b Psal. cxvii, 18. ^c Psal. xxxi, 10. ^d Psal. cxlvi, 3. ^e Luc. x, 36. ^f Isai. lvm, 9, sec. LXX. ^g Marc. ix, 22.

(a) Ita ms. Reg. et edit. Schot. Ia et alibi Paulinus. Alias, tempus.

(b) Sic Tertullianus, Bonum est sperare in Domino, Psal. cxvii, 9

(c) Ita ms. Reg. cum quibusdam editis. Vide not. 57, (d) Latinus, sed.

(e) In omni loco absit a Vulgata, nec reperitur apud LXX. Vide not. 53.

EPISTOLA XVIII.

97 *Paschasium diaconum diutius apud se retentum excusat Victorio Rotomagensi episcopo. Deinde Victoricii laudes graphice describit, quomodo etiamnum miles sese verum Christi confessorem ac martyrem in tormentis præstiterit; quomodo episcopus factus Rotomagensi Ecclesiam instituerit et illustravit, utque in barbaris regionibus Christi fidem excoluerit et monasteria instituerit.*

Beatissimo semper et venerabili (a) patri (V. not. 54) VICTICIO, PAULINUS.

1. Quod optantibus aliquandiu non contigerat, id repente insperantibus, Domino donante, provenit, ut occasio nobis ad venerandam sanctitatem tuam scribendi per domesticum fidei, et eum potissimum fratrem, qui in Domino tuus pariter ac noster (b) esset, daretur. Accidit enim Romæ nobis ad celeberrimum natalis apostolici diem concurrere benedictum diaconum fratrem nostrum Paschasium, quem præter gratiam fraterni (c) in sacro ministerio contubernii, (d) eo venerabilius amabiliusque susceptus, quo de sanctitatis tuæ clero, et corpore, et spiritu esse cognovimus. Sed fatemur violentiam nostram qua illum de Urbe ad sanctitatem tuam redire cupientes, quamvis festinationem piam iustissimi desiderii probavimus, tamen in tuo amore complexi Nolam perduximus; ut et hospitium illic humilitatis nostræ quædam per illius ingressum tui spiritus aura benediceret; et diutius quasi quadam tuæ gratiæ portione frueremur, videntes et tenentes eum, quem et institutionis tuæ discipulum: et (e) vitæ comitem, modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, fides veritatis, et sermo in omnibus sale conditus (f) probabat. Haque da veniam fratri nostro in nobis, vel nobis in illo: quia sive illius tarditas arguatur, sive præsumptio nostra culpatur, utrumque delictum caritas Domini excusabit tibi, qua vel ille nobis parere compulsus est, vel nos eum non tinnimus invadere, et pro nostro jure retinere, non arrogantia pervicaci, sed corde puro et fide non ficta, nostrum credentes esse quod tuum est: teque ita vicissim reputaturum non ambigentes, ut illum non (g) absisses tibi duces eo **98** tempore quo nobiscum fuisse cognosceres. Nam etsi regionum intervallis corporaliter (h) dispareretur; spiritu tamen Domini, in quo vivimus et manemus, ubique effuse conjuncti sumus, ut unius

A corporis membra, et cor unum et unam animam habentes in uno Deo ^b.

2. Quamobrem spiritali speculo mentem erga tuam tuam considerantes, nosque connexos invicem tibi, de affectione nostri pectoris vindicavimus nobis, ut (i) unanimes animam tuam in fratre retinendo, gratia Domini quæ tibi largiter data est id ipsam operante, ut in corporis etiam tui membris, et in vestimenti tui simbriis diligaris; quamvis multos morarum illius dies perdidimus, dum corripit nos in sua misericordia Domino, ad emendationem spiritalem carnali aegritudine verberabamur. Sed qui consolatur humiles ^d; et sanat contritos corde ^e, consolatus est nos in præsentia fratris nostri benedicti Paschasii: de qua dum refrigerabamur in spiritu, etiam corpore reficiebamur: amicus enim bonus medicina cordis est; et bene duobus in unum coactis Christus interstat ^f.

3. Neque vero in infirmitate ^g tantum nostra contribulatus et compassus est, sed in nostri clarissimi filii Ursi, quem comitem indivulsum peregrinationis suæ habuerat, gravissimo languore diu confectus est. In quo et fidem ejus et caritatem in Domino plenam perspeximus. Nam quantum ille laborabat in corpore, tantum hic in spiritu macerabatur. Et ideo respexit illum Dominus in hujus humilitate ^g, cumulans et hoc beneficium, ut usque ad mortem infirmatus, fide tamen et labore Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui confessoris dilectissimi Felicis Dominædii nostri, de periculo inveniret salutem. Per hujus enim ipsius manus genitus, in lectulo baptizatus redit. Præstabit idem Dominus, qui illum orationibus (j) sancti fratris nostri Paschasii, et sollicitudini cum eo nostræ, et imprimis ecclesiæ tuæ te proculdubio ^h semper in tuis ubilibet positis respiciens, redonavit, perducatur ⁱ in conspectum tuum incolumem et salvum, et liberum peccato, servumque justitiæ ^h. Non ambigimus et ipsum, si ad te meruerit pervenire, magna fidei increpenta facturum (k) pare Paschasio et te amborum magistro

99 4. Notum enim nobis fecit (l) Tychicus (V. not. 55 et 56) tuus carissimus frater et fidelis minister in Domino, non quidem te magis quam in te Deum prædicans, quanta Dominus per te lumina in obscuris ante regionibus accendisset: qui educens nubes ab extremo terræ¹, te quoque in lucem populi sui de (m) ex-

^a I Tim. 1, 5. ^b Act. IV, 32. ^c Psal. CXL, 5. ^d Luc. 1, 48. ^e Rom. VI, 18. ^f Psal. CXXXIV, 7.

^g Alias 18; quæ autem 18 erat, nunc 14. Scripta anno 399 exeunte.

(a) Ms. Vien., fratri, mendose, eum ad Victorium jam episcopum scripserit Paulinus non episcopus. Vide S. Paulini Vit. c. 50, n. 1.

(b) Ms. Vien., est.

(c) Ms. codex Viennensis, ut in sacro mysterio.

(d) Sic reposuimus ex ms. Viennensi. Cæteri, hoc... quod.

(e) Ita ms. Reg. et editi quatuor, vitæ tuæ comitem. Mss. Vatic. et Vien. cum edit. Grin., vitæ tuæ comitem. Prior lectio nobis verior visa est, eaque confirmatur ex epis. 23 ad Severum, n. 3, ubi nonnulla persimilia de Victore exponit Paulinus.

(f) Ms. Vien., probat

(g) Ms. Viennensis codex, defuisse.

(h) Ms. codex Regius, dispareretur.

(i) Sic ms. Vien. et edit. Grin. Alii, unanime.

(j) Ita ms. codex Viennensis. Cæteri, orationibus sancto fratri nostro Paschasio.

(k) Sic ms. Regius codex et edit. Schot. et sic Paulinus in epist. 32 ad Severum, n. 17, pare Gervasio, et epist. 45 ad Augustinum, n. 3, Sanctorum pari radice ramorum Melanio. Alii, patre. Vide not. 55.

(l) Ita mss. Vatic. et Vien. cum edit. Schot. in marg. Cæteri, Tychicus et Titius. Vide not. 56.

(m) Ms. Vatic. et edit. Grin., extremo.

timo orbis eduxit, et clarum fulgur in pluviam uberem fecit. Sicut terra Zabulon quondam et Nephtholim, via maris trans Jordanem Galilææ, et qui sedebant in regione umbræ mortis, lucem viderunt magnam^a: ita et nunc in terra Morinorum (V. not. 57) situ orbis extrema, quam barbaris fluctibus fremens tundit Oceanus, gentium populi remotarum, qui sedebant in latebris, via maris arenosa extra Jordanem, antequam pinguescerent fines^b deserti in ea^b, orta sibi per tuam sanctitatem a Domino luce gaudentes, corda aspera^c Christo intrante posuerunt (*id est deposuerunt*). Ubi quondam deserta silvarum ac littorum pariter (a) intuta advenæ barbari aut latrones incolæ frequentabant, nunc venerabiles et angelici sanctorum chori urbes, oppida, insulas, silvas, ecclesiis et monasteriis plebe numerosis, pace (b) consoniis celebrant. Quod quamquam in totius Galliæ populis et ubique¹⁰ gentium Christus operetur, qui totum orbem circuit quærens dignos se, et per nationes in animas sanctas se transfert^c, et in viis (c) directionis ostendit se hilariter, et omni providentia occurrit^d amatoribus suis: tamen in remotissimo Nervici (V. not. 58) littoris tractu, quem tenui antehac spiritu fides veritatis afflaverat, et (*Latin. forte te*) potissimum in vas¹¹ electionis excerpit, in te (d) prima refusit clarius, incaluit ardentius, et propius apparuit; et in quo sanctificaret illic nomen suum, et per cuius nomen etiam solis ab occasu in omnem terram sonus ejus exiret, assumsit^e.

5. Denique nunc Rotomagum¹² et vicinis ante regionibus tenui nomine pervulgatum, in longinquis etiam provinciis nominari venerabiliter audimus¹³, et inter urbes sacratis locis nobiles cum divina laude numerari. Haud¹⁴ immerito: cum totam illic, qualis in Oriente memoratur, Hierusales¹⁵ faciem apostolorum quoque (e) præsentiam meritum tuæ sanctitatis adduxerit: cui peregrinam memortis suis urbem, affectu sanctorum spirituum et effectu operum divinorum, sedibus suis comparant, qui in te ipsum aptissimum sibi diversorium reppererunt. Juvat videlicet amicos Dei et principes populi veri Israel, id est populi appropinquantis sibi^f, in ea urbe remorari¹⁶ **100** et cooperari tibi, in qua cum angelis sanctis continua diebus ac noctibus Christi Domini prædicatione mulcentur. In qua illis per devotissima fidelium corda famulorum, plurimæ virtutes amicæ gratam requiem **D** et familiare metantur hospitium. Ubi quotidiano sapienter psallentium^g per frequentes ecclesias et monasteria secreta concentu, castissimis ovium tuarum et cordibus delectantur et vocibus. Et nunc illos in-

temerata virginitas .n sacri corporis templo tenet ut in visceribus pudicis requiescenti¹⁷ Christo hospites faciat. Nec minore eosdem voluntate¹⁸ sanctis operibus et pio ministratu inexpugnata, noctu diuque famulantium viduarum pascit integritas, vel subjugatorum Deo conjugum arcana germanitas; quæ orationibus sedulis lætum in operibus suis Christum ad visitationem non jam maritalis tori, sed fraterni cubilis invitat; cum ipso¹⁹ sanctisque ejus vicissim mixta, concubitu (f) castitatis spiritibus visitantum²⁰ immaculato amore confunditur. Nunc vero per inisericordiæ viscera reficiuntur, et in filiis pietatis atque justitiæ conquiescunt; te in omnibus eruditionis tuæ filiis diligentes, et in te Christum amantes, ac per hoc virtutes Dei, id est potentiam in Christo suam in tua potissimum civitate, ut consortem te suum testentur, operantes.

6. Gratia illi et gloria, qui opera manuum suarum non omittens omnem hominem vult salvum fieri, et in agnitionem veritatis venire^h; et pedibus Evangelii toto orbe discurrens, te quoque speciosum verbi sui pedem facere, in quo exsultaret ut gigas ad currendam viam, et in præparationem evangelicam pacis suæ vestigio calceare dignatus estⁱ, ut per te quoque super aspidem et basiliscum ambularet, et conculcasset leonem et draconem^j. Ac ne tam illustris lucerna sub modio taciturnitatis obscura latitaret^k, sic te apostolicæ sedis (V. ep. 3, n. 4) eVectu quasi super candelabrum sublimè constituit, ut tota domo multorum illuminatione¹¹ luceres.

7. Sed quibus te itineribus ad viam suæ veritatis adduxit²²? Carnalibus muniis²³ ad spiritualia suæ virtutis instituens, creavit initio²⁴ militem, quem postea elegit antistitem²⁵; et passus est militare te Cæsari, ut Deo disceres militare; ut dum labore castrensi corporis robur²⁶ exeres, spiritualibus te præliis roborares²⁷, confessioni spiritum firmans, et passioni corpus indurans. Quod divinæ providentiæ circa te fuisse consilium ingens, postea exitus tuus a militia, et ingressus ad fidem docuit. Cum primo Christi amore succensus, ordinante ipso Domino, quamdam operis (g) suis **101** pompam, per insignem concilio militari diem progressus in campum es, toto illo quem jam mente respueras, muniminum bellicorum præcinctus ornatus; cunctisque mirantibus accuratissimos in te habitus ac terribiles apparatus, repente obstupefacto conversus (h) exercitu, ante pedes sacri-legi tribuni militiæ sacramenta (i) permutans, arma sanguinis abjecisti, ut arma pacis induentes, contemnens armari ferro, (j) quia armaberis Christo. Et

^a Isai. ix, 4; Matth. xiv, 15. ^b Psal. lxxiv, 13. ^c Sap. vii, 27. ^d Sap. vi, 17. ^e Psal. xviii, 5. ^f Psal. cxlviii, 14. ^g Psal. xlvii, 8. ^h I Tim. ii, 4. ⁱ Isai. lii, 7; Rom. x, 15; Psal. xviii, 6. ^j Psal. xc, 13. ^k Matth. v, 15.

(a) Ms. Reg. et edit. Bab. et Grav., in tota.

(b) Sic ms. Viennensis favente ms. codice Regio. Alii, consona.

(c) In quibusdam Bibliis legitur suis, in nostris codicibus directionis.

(d) Ms. Vien., primo.

(e) Ita ms. Vien. codex et Latinus. Ante erat præsentia.

(f) Ms. Vien., castita... conjungitur.

(g) Edd. 2, operis sui. Utraque lectio bona. Altera verior visa est.

(h) Mss. cathedr. ecclesie Rotomag. et collegiæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. necnon Breviarium Rotomag. an. 1491 habent exercitui.

(i) Idem codices, mutans.

(j) Codices idem, qui.

illico antiqui serpentis (V. not. 59) invidia concitato in furias tribuno, districtus in verbera, et vastis fustibus fractus, nec tamen victus es, quia crucis ligno innitebaris. Geminataque mox corpori pœna, acuto testarum fragmine laniata immanibus ^{aa} plagis membra (a) subtritus es, tunc mollius fulciete Christo, cujus tibi gremium lectulus erat, et dextra pulvinar. Unde ad majorem hostem, necdum vulneribus obductis, accensa ^{bb} potius eorum dolore quam fracta virtute reparatus, fortior prosiluisti; oblatuque comiti, de potentiore inimico (b) gloriosius triumphasti. Nec (c) ausis ultra diaboli satellitibus superata ingerere tormenta, capitaleque sententiam meditantibus, ut vel sine carnalis ^{cc} tuæ vitæ vinci (d) desinerent, Dominus noster fortis et potens, et invictus in prælio ^a, conspicuis mirabilibus pectora quamlibet obdurata ^B confudit. Nam carnifex, qui in itinere, quo percussorem tuum sacra victima sequebaris, cervicem tuam insultans minaciter attingendi temeritate violaverat ^{aa}, quasi ictus sui locum (e) præcurrente gladium manu palpans, excussis illico oculis cæcitate percussus est. O Christi ineffabilis bonitas, quantum in suos ostendit affectum! Injuriam confessoris sui non tulit impunitam, qui suis crucifixoribus rogavit ignosci ^b; contumeliam martyris statim ultus est, qui passionem suam noluit vindicari. Sed ea ipsa ira (f) pietatis est. Idcirco enim unus cæcatus est, ut plures illuminarentur; et ipse forsitan qui oculos carnis amiserat, lumina mentis acciperet. Statim (g) denique majore documento, qui feralis custodiæ ministerium triste curabant, quas ipsi arctius ^{aa} innodatas et ad ossa ^C depressas, vel exiguo rogantibus vobis beneficio relaxare noluerant catenas, conversa in conspectu ipsorum prece vestra ad Deum ^{bb} Christum, sponte de manibus absolutis fluere **102** viderunt; nec ausi renectere quod Deus solverat, ad comitem pavidi cucurrerunt, veritatem Dei pro confessoribus confidentes. Quod auditum religiose et creditum, comes principi suo cum testimonio ^{aa} militum retulit. Et, ut ipsius quoque repentina ad clementiam de furore conversio inter mirabilia Dei numeraretur, factus est in te prædicator Christi (h) in quo esse devoverat persecutor. Puto et ipsum tamquam Saulem aliquando Spiritu sancto Dominus impleverat ^{cc} e, quia et te sicut David (i) suum diligebat: ut sicut illè rex quondam, dum ad prophetas persequendos proficiscitur, propheta ^{cc} effectus est, ita et comes ille

A respersus gratia Domini, quæ de fidei tuæ abundantia redundabat, qui ad puniendum confessorem venerat, et ipse (j) confessus abscederet. Credidit enim; et quos sæviens prædamnarat ut reos, laudans emisit ut sanctos; et testimonium perhibuit veritati, qui testes fidei punire cupiebat.

8. Quid ergo miremur tam potentem te esse meritorem, tam divitem gratiarum, cum hoc tibi fuerit virtutum in Christo rudimentum, quod longorum laborum paucis consummatio est? Dubitemus etiam nunc an perfectus sis, qui de perfectione ^{bb} cœpisti? et si legitime coronandus sis agone decurso, cum currere cœperis a corona? *Quis daret nobis pennas sicut columbæ, et volaremus ad te, et requiesceremus* ^a in conspectu sanctitatis tuæ; coram in ore tuo Christum Deum ^{aa} admirantes atque venerantes, tergeremus capillis pedes illius in tuis pedibus, et lacrymis rigaremus ^e, et in illis cicatricibus tuis quasi dominicæ passionis impressa vestigia lamberemus. *Suaviora enim sunt vulnera amici, quam oscula inimici* ^f. *Væ mihi misero peccatori immunda labia habenti* ^g cui fructus iste non contigit, cum in manu fuerit.

9. Meminisse enim credo dignaris, quia sanctitatem tuam olim Viennæ apud beatum patrem nostrum Martinum viderim, cui te Dominus in ætate impari parem fecit. Ex illo igitur, licet brevi notitia te attigerim, tamen magna dilectione complexus sum, et quanta tunc licuit copia veneratus sum sanctitatem tuam; et me ac meos, qui te absentes, tamen quia jungente Christo unum sumus, per me videbant, **103** commendavi in æternum tibi; gaudeoque nunc, quod hoc saltem mihi gloriari licet, quia faciem tuam in carne viderim: sed lugeo negligentiam infelicitatis meæ, quod occasionem tanti boni ignarus amiserim; et contenebrantibus me illo tempore non solum peccatis, quibus etiam nunc premo, sed et curis hujus seculi, quibus nunc propitio Deo liber sum, sacerdotem te tantum, quod in medio erat, viderim; et quod inerat insignis, martyrem vivum videre nescierim.

10. Memineris, quæso te, nostri in illa die, qua ad te innumera meritum tuorum cohorte comitatum, ornamentisque felicibus comtum, et infulis pariter atque adoreis coronatum, et niveas sacratorum antistitum ^{bb} vittas, et floridas confessorum (V. not. 60) purpuras occurrentium manus afferent angelo-

^a Psal. xxiii, 8. ^b Luc. xxiii, 34. ^c I Reg. xix, 23. ^d Psal. lrv, 7. ^e Luc. vii, 38. ^f Prov. xxvii, 6, sec. LXX. ^g Isai. vi, 3, ex versione LXX.

(a) Ita mss. Vatic., Vien., C Rotom., M Rotund., B Rot. Bignæus, ed. Rosv. et Grin. in marg. At ms. Reg. cum editis 5, *substratus*.

(b) Mss. C Rot., M Rotund. et B Rot., *gloriosus*.

(c) Mss. C Rot. et M. Rotund. cum B Rot., *Nec ausus ultra diaboli satelles... capitalem sententiam indidit*. Quæ lectio concinnior videtur. Vulgatam tamen retinimus, utpote quæ nititur meliorum codicum autoritate.

(d) Tres iidem codices, *desineret*; *Deus*.

(e) Iidem codices, *præcurrentis*.

(f) Ita mss. Reg. et Vien. cum ed. Grin. Quæ lectio confirmatur ex epist. 29 ad Sever., n. 8. Editi 4, *pietas est*. Utraque lectio recepta.

(g) Sic mss. codices 4 et editi totidem. Alii, *deinceps*.

(h) Mss. C Rot., M Rotund. cum B Rot., *qui esse devenerat*.

(i) Tres iidem codices addunt *filium*.

(j) Sic mss. quatuor cum B Rot. Editi quoque, *confessor*.

rum; teque ipsum ut *argentum igne examinatum*^a, et *aurum in fornace seculi hujus probatum*^b, ipse summus auri sui argentique purgator accipiet, et ut pretiosam diademati suo margaritam Rex æternus aptabit: nec tuarum tibi tantum præmia se debere virtutum Judex justus agnoscet, videns innumeros circa te sanctorum utriusque sexus greges, quos illi quotidie institutis tuis generas, formula omnibus perfectæ virtutis et fidei; sicut et frater Paschasius ostendit, in cujus gratia et (a) humanitate quasi quasdam virtutum gratiarumque tuarum lines velut speculo reddente collegimus. Vere tu beatus tot beatorum parens, tante messis sator, centesimum¹⁰, et sexagesimum, ac (b) tricesimum fructum Deo fecunditate tuæ terræ (c) afferens^c, et mensuram parem de variis partuum tuorum fructibus recepturus. Te Altissimus inter regni sui maximos nominavit, cui concessit facto æquare sermonem; ut et doctrina tibi vitæ tuæ sit, et vita doctrinæ. Quo fit, ut nemo se audeat excusare discipulus velut difficultatis imperio, cum prius adstringatur virtutis exemplo.

EPISTOLA XIX.

104. *Suam de acceptis a Delphino litteris describit latinam. Se plantationem ejus esse dicit, et petit ab eo rigari, sermonibusque ac precibus excoli.*

Beatissimo et peculiariter domino, semper in Deo Christo nobis patri DELPHINO, PAULINUS.

1. Expectabamus, ut *area sitiens*^d, refrigeria litterarum tuarum; et *anima nostra, sicut terra sine aqua*^e, sitiens in tua verba præcordiis anhela-
bat: jam enim prope biennium defluebat, ex quo nobis per confamulatum Cardamatem modica licet, dulcissima tamen oris tui stillicidia toraveras; nec jam interim sperabamus vel guttula tui sermonis aspergi, quia per totam ætatem irrita non venientis Urani^f (V. not. 61) expectatione suspensi, multo magis tempus hibernum in tuo nobis silentio transigendum putabamus. Et ecce *misericos et miserator Dominus, qui dat escam esurientibus*^g, et *consolatur humiles*^h; et *potens est supra quam speramus, dure nobis quæ desideramus*ⁱ, insperantibus quidem, sed optantibus repentino iterum Cardamatem nostrum superventa intulit nobis; et *ut facta est per eum vox salutationis tuæ in auribus nostris, exsultavit*^j gaudio cor nostrum, et *omnia ossa nostra dixerunt: Domine, quis similis tibi!*^k quid est humilitas nostra quod memor es ejus, et *visitas eam*^l? *Benedixisti, Domine, terram nostram*^m, et *torrens voluptatis tuæ polasti nos*ⁿ.

^a Psal. xi, 7. ^b Sap. iii, 6. ^c Matth. xiii, 8. ^d Joel. i, 20. ^e Psal. cxlii, 6. ^f Psal. cx, 4. ^g II Cor. vii, 6. ^h Eph. iii, 20. ⁱ Luc. i, 44. ^j Psal. xxxiv, 10. ^k Psal. viii, 5. ^l Psal. lxxxvii, 2. ^m Psal. xxxv, 9. ⁿ Psal. cxviii, 171. ^o Psal. xx, 14, et xii, 6. ^p Prov. xxv, 25. ^q Psal. lxxxix, 15. ^r Psal. cvi, 8. juxta Hebr. ^s Psal. xlix, 14. ^t Psal. xxvi, 12. ^u Psal. cii, 10. ^v Psal. cxlii, 2. ^w Luc. xvii, 10.

^{*} Alias 17; quæ autem erat 19, nunc 35. Scripta anno 400 ante 29 Junii.

(a) Ms. Vien. et edit. Grin., *unanimitate*.

(b) Ita mss. codices et editi 4. Edit. Rosv., *trigesimum*.

(c) Ms. Reg. cum tribus editis, *effereus*. Latin.

(d) *Ructabunt labia nostra hymnum*^a vespere, mane, et meridie. *Cantabimus, et psallemus Domino, qui bona tribuit nobis*^b. Misit enim *montem bonam de terra longinqua*^c, quo dulcissimi et carissimi patris et ospitalitatem agnovimus, et (d) *sermonem accepimus*. Unde *conversum est cor nostrum a tristitia sollicitudinis in gaudium securitatis*: et versa in melius anxie affectionis vice, in illo die nobis per litteras tuas festo, *delectati sumus, pro diebus quibus nos humiliaverat*^d diuturnitas taciturnitatis tue.

2. *Confiteamur itaque Domino misericordias ejus*^e, et *immolemus ei hostiam laudis, quia saturavit animam inanem*^f, non quidem, quod propitio ipso dicimus, gratiæ ejus vacuum, sed desiderii nostri fructu jejunam; eam solatia litterarum tuarum diu esuriret, quæ jam, ut dixi, nobis pene biennio negabatur. Non statuat illis Dominus in peccatum prævaricationem suam, quorum *iniquitas mentita est sibi*^g, et longa ab oris tui paribus fame tabefecit *animum nostram*.

105 (f) *Remaneant ubi volunt, quia nolunt ubi male debuerant. Faciant quod eis licet, quia non faciunt quod expedit. Nobis accessio taliam, ut nihil conferre potuisset boni, ita nihil detrabere poterit. Utinam a peccatis nostris ita nullum nobis feret detrimentum, si et ipsa cum talibus proximis elongarentur a nobis per multitudinem miserationum ejus, qui non secundum peccata nostra retribuit nobis, sed sicut miseretur pater filii sui, ita miseratur (g) timentes noscensuum*^h, et sperantes in misericordia sua; quorum participes sumus, quia adventum ejus et dirigimus miseri spe misericordie ejus, et horrescimus peccatores timore justitiæ ejus. Sed orationibus tuis propitiatus filiis tuis, non iacet in iudicium cum malis servis suisⁱ; quorum primi nos ita ut^j honorum ultimi sumus. Qui et hanc^k ipsam gloriam, quæ te in Christo et a Christo patrem regenerationis accepimus, in cumulum damnationis convertimus; quis nihil te patre dignum Domino altissimo servi inuites^l et filii degeneres exhibemus, qui etiam nunc^m infelicem naturalis oleastri duritiæ spinoso in corde servamus, cum jamdudumⁿ bonitate Domini a cognationis nostræ radice divulsi, in arborem tuam videamur inserti^o: de qua pinguedinis tuæ succum medullis animæ duceremus, et spiritu mansuetudinis in via patris radicati, bonæ olivæ gemina esse (*Sacchin. ex*) generosis fructibus agnosceremus.

3. Nunc vero per abundantiam vitiorum nostrorum inopes paternorum bonorum, quomodo disponemus

forte referens.

(d) In omnibus psalteris, *Eruclabunt*.

(e) Ms. Vien., *litteras*.

(f) Ms. Viennensis codex, *Remeent*.

(g) Ms. Vien. cum psalteriis quinque, *timentibus*.

sermone nostros in die recognitionis (*id est* iudicii; *id est* ep. 10, v. 5), non assecuti virtutes tuas, et nullam de tua in nobis stirpe similitudinem præferentes (a) *quæ* recognoscantur tui? Quis nos eripiet ab ira ventura? quis nos a nobis ipsis eruet? ut emundati a sensibus nostris, ab ira cœlestis materia fide purgante vacuemur. In nobis enim inesse sentimus causas peccatorum æternarum, viventibus in corde nostro radicibus spinarum atque tribulorum. Nam prior veritas nostræ propago, ut vinea Sodomorum, fellis uvam acerbis carnalis vitæ fructibus præferebat^b, et iram aspidum venenis maliciæ ebria mens vomebat: *sed fecit nobis magna qui potens est*^c: *misit de cœlo, et liberavit nos*^d: *misit per te misericordiam suam, et renovavit faciem terræ*^e nostræ, et fecit plantationem tuam esse nos sibi in vinea sua. Propterea, pater benedictæ et venerandissime, perpeti cura et assidua precæ dicere te oportet Domino, ut respiciat de cœlo^f, et visitet vites istas quas plantavit dextera tua^g; ut affixi in vera vite, vivamus non ad ignem amputanda, sed ad fructum putanda sarmenta. **106** Dirigat nos ipse, qui *vitis et vita est*^h, in omnem disciplinæ suæ regulam veritatis, *rigans nos de superioribus suis*ⁱ per eloquia tua casta et pia, et tam ignita quam dulcia. Sermones enim tui guttæ sunt illius pluvie voluntariæ, quam segregavit Deus hereditati suæ^j, qui descendit in vellus (V. carm. 22, v. 157), tacto scilicet in Virginem fusus allapsu. Ipse est in cuius stillicidiis letamur^k, cum exoritur in nobis; et animam renascentem primo notitiæ suæ rore distillat, ut *sanct omnes languores nostros*^l. Ros enim qui ab illo est, sanitas est nobis; quia ipse est *fons vitæ* qui *misit Verbum suum, et sanavit nos*^m. Hoc Dei Verbum, de quo pluvia voluntaria est; quia non necessitate subjecti, sed Dei æqualis assensu, et pietatis officio obediens Patri Filius humiliavit se usque ad mortem crucisⁿ, sicut dixerat per prophetam: *Voluntarie sacrificabo tibi*^o. Quia idem Dominus sacerdos et victima semetipsum pro nobis obtulit, et propria potestate animam suam deposuit et resumpsit^p. Et ideo pluvia hæc voluntaria, quæ se sponte profudit arenibus terris, ut poneret desertam in flumina^q. Quomodo autem infirmata sit, docet ille qui dicit: *Crucifixus es: enim ex infirmitate*^r; et quomodo confirmata et (b) *posita* sit, in eodem habes; quomam, inquit, *vixit ex virtute Dei*^s.

4. Nunc tu Dominam ora donec exores, ut vellera nostra, que in aqua refectionis (*id est* baptismi) manibus tuis lavit, non patiarer iterum peccatis nostris maculata sordescere, et rursus in phœnicium (al.

^a Matth. iii, 7. ^b Dent. xxxii, 32. ^c Luc. i, 49. ^d Psal. lvi, 4. ^e Psal. ciii, 30. ^f Psal. lxxxix, 15. ^g Johan. xiv, 6, et xv, 1. ^h Psal. ciii, 13. ⁱ Psal. lxxvii, 10. ^j Psal. lxiv, 11; Psal. lxxi, 6. ^k Isai. liii, 4 et 5; Psal. cii, 3. ^l Psal. xxxv, 10; cvi, 20. ^m Phil. ii, 8. ⁿ Psal. lxxviii, 8. ^o Joh. x, 18. ^p Psal. cvi, 35. ^q II Cor. xiii, 4. ^r Ibid. ^s Psal. cxxv, 6. ^t Isai. viii, 18. ^u Prov. x, 49. ^v Psal. cxl, 3; Eccl. xxviii, 28. ^w Eccl. xxviii, 2. ^x II Cor. vi, 11.

* Alias 16; quæ autem 20 erat, nunc 36. Scripta anno 400 et missa cum superiore.

(a) Sic Ms. Vien. Ante erat *quæ* cognoscantur. Præcessit jam in die recognitionis.

(b) *Posita*. An *perfecta*? Alluditur enim ad psal-

phœnicium) vitis tingentibus^a infecta converti; sed custodiat excubiis orationum tuarum gratiæ suæ munus in nobis; et operationem manuum tuarum non omittat in nobis, donec maturet et perficiat de nobis fructum et coronam tibi; ut in illa die veniens in exultatione, et repleto sinu portans manipulos tuos^b, possis etiam de nobis in tua prole et messe (c) numeratis dicere: *Ecce ego, Domine, et pueri quos^c dedisti mihi*^d. Sed jam admonet metus fatigationis tuæ; non solum autem, sed et metus peccati, quod de multiloquio non effugitur^e, ut imponamus frenum ori nostro, et ostium verbi^f, licet tardo, epistolæ sine claudamus. Sit nobis clausula commendatio Cardamatis, quem gratulamur de benedictione manus tuæ ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam mimici nominis levitatem, nunc assumpta de exorcistæ nomine gravitas reverentiam dederit. Magis tamen admirati, eo gavisi sumus, quod etiam pristinæ conditionis ingenium religioso mutavit officio: nam assiduus mensuræ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri gutturis arctavit, ut nec oluscula nec pocula nostra vitaverit; quod poterit **107** attenuatione sui corporis et oris pallore testari: nisi se forte, dum remeat, per iter laboriosum, retractata suorum quondam callicum familiaritate, reparaverit (d).

EPISTOLA XX.

Delphino scribit de Anastasio Romani pontificis et Vermerii Mediolanensis antistitis erga se caritate. Gratulatur de condita Alingonensi Ecclesia, et digreditur ad templum spirituale quod optat in se fieri, ut habetur a Christo.

Beatissimo et (e) merito venerabili patri, DELPHINO PAULINO.

1. Oportebat quidem nos sapientiæ doctrinam servantes, jugum linguæ nostræ et stateram verbis imponere^a, ut et de multiloquio nostro et de tua fatigatione geminandum nobis peccatum evaderemus. Sed de abundantia caritatis tuæ os nostrum ad te dilatatur^b, neque possumus affectum de præcordiis exuberantem, obserato oris ostio, intra pectoris taci claustra cohibere. Loquimur^c ergo ad venerationem tuam et alia epistola; quia etsi una illa, qua rescripsimus, tam proluxa est, ut sufficiat te saturare fastidio; tamen nobis longissimo, ut recognoscis, intervallo temporum accipientibus colloquia tuæ, et nostra reddentibus; parum est una ad te epistola loqui. Damus enim hinc animæ nostræ aliquod, etsi tenue, solatium; ut dum ad affectionem tuam litteras facimus, toto in faciem tuam corde defixi, subito te obliviscamur absentem, et tanquam in præsentis al-

mum lxxvii: *Et infirmata est; tu vero perfecisti eam.*

(c) Ms. Vatic., *numerans.*

(d) Edit. Grin., Schot. et Rosv. addunt *Valeat, pater.*

(e) Ms. Vien., *Beatissimo et venerabili, semper nobis desideratissimo, etc.*

loquio demorantes, longius verba ducamus : unde flagrantem desideriorum nostrorum sitim, etsi non restinguimus, quia nec expedit nobis, tamen propo-
 sita interioribus oculis conspectus atque colloquii tui imagine mitigamus. Nam etsi *prolongatus* videatur *incolatus noster* ^a, a locis habitationis tuæ, tamen spiritus non est separatus a complexu dilectionis tuæ. *Quis enim, inquit, nos separabit a caritate Christi?* Si ^a *neque mors, neque vita, neque alia creatura* ^b, quanto minus absentia corporalis, quæ non potest præsentiam spiritalem solvere? Quia quanto fortior carne est spiritus, tanto potior est conjunctio animorum quam corporum, et interiorum hominum præsentia melior exterioribus separatis; qui sæpe sine causa junguntur locis, si mentibus separentur. *Non enim, inquit, qui in aperto Judæus, neque quæ in carne est circumcisio; sed qui in occulto* **108** *Judæus, qui spiritu non littera circumcisus, cujus gloria non ex hominibus, sed ex Deo est* ^c. Itaque hac eadem lege, qua verior circumcisio quæ in corde, quam in carne (a) concisio; et præsentia firmior quæ spiritu, quam quæ corpore jungitur et coheret sibi, semper tecum sumus, tuque nobiscum. Nam etsi facie ad tempus discernimur (*id est* separamur, distamus; *vid.* epist. 29, n. 9), semper tamen corde conserti manemus ^a in te, vicissim te habitante in visceribus nostris, et ad commoriendum, et ad convivendum ^d. Sane, quia ad caritatis ejusdem curam et consolationem pertinet, ut actuum nostrorum invicem conscii efficiamur, quo tolerabilius de nobis absentibus æstuemus, si non simus incerti; indicamus affection. tuæ, quam scimus de omni actu nostro sollicitissimam esse, propitio Christo, ita ut oras, valere nos; non quidem robusta, sed tamen sana corporum fragilitate. Pauperes spiritu ^e, non nostro, sed Dei, cujus bonitate egenus, malitia nostra abundantes. De quo autem Cardamas noster admonuit, jussisse te asserens ut etiam hinc quæ circa nos sunt in Domino nuntiarem.

2. Sciat veneratio tua sanctum fratrem tuum papam Urbis Anastasium (V. not. 62) amantissimum esse humilitatis nostræ: nam ubi primum potestatem caritatis suæ nobis offerendæ habere cœpit, non solum suscipere eam a nobis, sed ingerere nobis piissima affectione ^f properavit. Nam brevi post ordinationem suam epistolas de nomine nostro, plenas et religionis, et pietatis, et pacis, ad episcopos Campaniæ misit; quibus et suum declararet affectum, et aliis benignitatis suæ præberet exemplum. Deinde nos ipsos Romæ, cum solenni consuetudine ad beatorum apostolorum natalem venissemus, tam blande quam honorifice excepit. Postea quoque interposito tempore

Psal. cxix, 5. ^b Rom. viii, 35. ^c Rom. ii, 18. ^d II Cor. vii, 3. ^e Matth. v, 3. ^f Luc. vii, 5. ^g Luc. i, 47. ^h Psal. lxxx, 2. ⁱ Psal. xcvi, 8, sec. Psalter. ii, 24. ^m Psal. cxi, 10. ⁿ I Esd. iv, 4; v, 3. ^o I Johan. iv, 4. ^p Psal. cxii, 10. ^q Psal. xii, 6, et cxlvi, 11.

(a) Ms. codex Viennensis, *circumcisio*. Ed. Bad. et Grav., *consertio*.

(b) Sic ms. Vien. codex. Ante erat *salutem: domini nostram... nos ædificas*.

A etiam ad natalem (V. not. 63) suum, quod sacerdotibus (*id est* suffraganeis) suis tantum deferre solet, invitare dignatus est: nec offensus est excusatione nostra; sed officium sermonis nostri, quod in vicem præsentis reddideramus, acceptans animo nos paterno et absentes recepit. Denique si Dominus commeatum (V. not. 64) donaverit, ut ad eum usitato solemniter nobis tempore recurramus, spero me ad sanctitatem tuam ei litteras exacturum, quibus etiam tibi nos incipiat commendare.

3. Mediolanensis quoque episcopus novus, filius vester lucusque, nunc frater Venerius, jam scripserat nobis post ordinationem suam: sed quia et hoc Cardamas jussisse te retulit, scripsimus illi per ipsum, ut sciret paratam esse opportunitatem, si vellet officium debitæ pietatis agnoscere, ut beatitudini tuæ scriberet et commendaret pectori tuo **109** primordia sua. Nos vero gaudemus et gloriamur in Domino, quia et visibiliter et invisibiliter operaris (b) salutem nostram vere pater bonus et salutaris patronus, invisibiliter nos ædificas in orationibus tuis, rogans intra nosmetipsos fieri regnum Dei; visibiliter autem nobis operaris in fabricis ecclesiarum, ut partem nobis facias cum illo, cujus domus a Christo meruit visitari: quia de ædificatione tunc Synagogæ ^f, quod nunc Ecclesia est, testimonium religiosæ plebis acceperat. Fatemur venerandæ pietati tuæ, legentibus nobis illam epistolæ partem, qua Alingtonensi (V. not. 65) Ecclesiæ novam filiam te autore progenitam jam in nomine Domini usque ad dedicationis diem crevisse signabas, ita exultasse spiritum nostrum in Deo salutare nostro ^g, ut tamquam in presenti dedicantium cœtibus interessemus, illa de psalmis prophetici gaudii verba caneremus: *Exsultate Deo adjutori nostro; sumite psalmum, et date tympanum* ^h. *Tollite hostias, et introite in atria Domini; adorate Dominum in aula sancta ejus* ⁱ. Vel illud ejusdem prophetæ: *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ* ^j. *Sacerdotes tui induant salutare, et sancti tui exsultent. Constituant diem (c) suum* ^k.

4. Quod vero indicare dignatus es, aliquos de parte illius, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum ^l, dentibus suis fremere et tabescere ^m, non miramur; quia et in Hierusalem cum reædificaretur templum Dei, invidebant Assyrii ⁿ; et fabricam resurgentem conabantur hostilibus sæpe incursionibus impedire. Sed quia *potior est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo* ^o, *desiderium illorum peribit* ^p, nostrum vero confirmabitur: quia *speramus in misericordia ejus, qui nunquam confundit sperantes in se* ^q. Tantum (d) oret sanctitas tua, sicut facit, ut et in nobis ipsis

(c) *Suum*. Legerim *festum*. Nam allusio est ad psalmum cxvii, *Constituite diem solemnem*. Græce εορτήν.

(d) Ms. Regius codex, *viret*. Ms. Vien., *rigilet*.

ædificetur domus a Christo et in Christo : quia nisi A
Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt
qui ædificant eam ^a : et nisi supra petram, qui est
Christus ^b, fundetur hæc domus ^c, non poterit ventis
spiritualium nequitiarum et torrentibus secularium
tentationum resistere.

5. Ora veniat Dominus Jesus in cor nostrum sicut
in templum suum ^d, excutiat flagellum pietatis suæ,
quoerberat omnem filium quem recipit; et expellat a
sensibus mentis nostræ, quasi a negotiatoribus templi,
omne commercium atque contagium iniquitatis ^e.
Expellat a nobis boves, et venditores **110** colum-
barum, et mensas nummulariorum, ut ab omni in-
munditia et cupiditate purgati, castam simplicitatem
fidei caritatisque teneamus : quia Christi figura ser-
vatur, unde Cæsaris nummus expellitur ^f; et ubi bo-
ves non sunt, præsepia munda sunt ^g; et fides incor-
rupta retinetur, ubi columba non venditur. (a) Nisi
enim nos Deo tradamus, vendimus diabolo. Unde et
vetus homo qui se consilio malesuadi serpentis ad-
dixit ^h, venundatus sub peccato ⁱ dicitur. Denique
quasi venditus eguit Redemptore, qui nos magno emit ^j,
ne jam aut diaboli aut nostri essemus : et a pro-
genie viperarum in genus regale et sacerdotale mutati
efflueremur sanguis ejus ^k, qui nos ab originis primæ
generosa institutione degeneres ^l, et, durante pec-
cato, viles prius animas (b) pretiosas sanguinis sui
commercio fecit, et coheredes sibi, ac filios Dei fieri
non invida pietate concessit ^m. Exsultemus et glorie-
mur in eo, qui factus est refugium pauperum ⁿ, ut hu-
miliaret oculos superborum ^o. Exhibeamus illi et
templum in nobis et sacrificium, expurgantes nos, si
possimus, (c) veteri fermento, ut efficiamur azymi ^p,
et ipse qui pro nobis immolatus est, in nobis Christus
epuletur.

6. Meminerimus nos ab utero terræ et cognationis
nostræ segregatos, Delphini filios esse factos, ut effi-
ceremur illi pisces, qui perambulant semitas maris ^q.
Meminerimus te non solum patrem, sed et Petrum
nobis esse factum : quia tu misisti hamum ad me (d)
de profundis et amaribus hujus seculi fluctibus extra-
hendum, ut captura salutis efficeret : et cui vivebam,
naturæ morerer; ut cui mortuus eram, viverem Do-

mino. Sed si piscis tuus sum, debeo ore (e) pretiosum
præferre denarium ^r, in quo non Cæsaris figura et
inscriptio ^s, sed Regis æterni viva et vivificans imago
præfulgeat, fidem ^t scilicet veritatis; quæ doctrinæ
tuæ (f) monetam et annuli tui symbolum nummo
cordis mei et ceræ mentis impresserit. Doctrina enim
tua argentum igne examinatum, probatum terræ, pur-
gatum (g) septuplo ^u.

7. Donet orationibus tuis Dominus, ut monetæ
tuæ nummus, ut hami tui piscis, ut vitis tuæ sarmen-
tum, ut uteri castitatis tuæ filius sim. Filii enim
Delphini reputabuntur in filiis Aaron ^v : sed non cum
illis, qui ignem alienum Domino obtulerunt, et eo
quem in suis cordibus exstinxerunt, **111** (h) vel non
habebant, igne divino incensi sunt. Tuis filiis sit cor
ardens ^w, non cupiditatum et illecebrarum secularium
litiis ignibus; sed illo igne, quem venit accendere
in nobis Dominus, de quo ait : *Ignem veni mittere in
terram, et quid volo si jam incensus est* ^x? Non ergo
avaritia, non concupiscentia oculorum, et noxius tem-
poralium rerum amor in nobis ardeat igne pestifero;
qui ignis alienus est Deo : sed Deus ipse noster, qui
est ^y ignis consumens ^z, suum ignem agnoscat in no-
bis, ut dicamus : *Dominus illuminatio (i) nostra et
salus nostra, quem timebimus* ^{aa}? Iste ignis corda illu-
minat, et peccata consumit : tenebras quibus mortifi-
camur exstinguit, et lucem qua vivificamur accendit.
Si hoc igne lucernæ nostræ sint semper ardentes ^{ab},
confidenter dicemus : *Et si ambulem in medio umbræ
mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es* ^{bb}. Hoc
igne illuminati, et ad sitim aquæ vivæ per ignis hujus
ardorem accensi in desiderium Domini, vere dicemus :
*Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat
anima mea ad te, Deus* ^{cc}. *Quoniam apud te (j) fons
vitæ* ^d, et in lumine tuo videbimus lumen ^{dd} (k).

EPISTOLA XXI.

In exordio et fine epistolæ laudes Cardamatus explicat.
Circa medium magnifice describit initium Evangelii
Johannis, et ipsum evangelistam.

Sancto et merito venerabili ac dilectissimo fratri
AMANDO PAULINO.

1. Volucrum pedibus et levem cursu, ita ut cer-
vis ^e et capreis æmula pernicitate contenderet Asael ^f,

^a Psal. cxxvi, 1. ^b I Cor. x, 4. ^c Matt. vii, 24. ^d Matth. xxi, 12. ^e Johan. ii, 15; Prov. iii, 12;
Apoc. iii, 19. ^f Matth. xxii, 21. ^g Prov. xiv, 4, sec. LXX. ^h Gen. iii, 6. ⁱ Rom. vii, 14. ^j I Cor. vi, 20.
^k Matth. iii, 7. ^l I Pet. ii, 9. ^m Rom. viii, 17. ⁿ Psal. ix, 10. ^o Psal. xvii, 28. ^p I Cor. v, 8. ^q Psal.
viii, 9. ^r Matth. xvii, 26. ^s Matth. xxii, 21; Marc. xii, 16; Luc. xx, 24. ^t Psal. xi, 7. ^u Lev. x, 1.
^v Luc. xxiv, 32. ^w Luc. xii, 49. ^x Hebr. xii, 29. ^y Psal. xxvi, 1. ^{aa} Luc. xii, 55. ^{bb} Psal. xxii, 4, sec.
Psalter. Rom. ^{cc} Psal. xli, 2. ^{dd} Psal. xxxv, 10.

* Alias 24, quæ autem 21 erat, nunc 12. Scripta D
anno 400, eodem tempore quo duæ superiores.

(a) Ms. Vien. codex *Cum enim peccamus, vendimus
nos diabolo.*

(b) Sic ms. Vien. et edit. Grin. et Schot. Alii, pre-
tiosos.

(c) Ms. Viennensis, *veteræ.*

(d) Ita codex Vien. Particula *de* abest a ceteris
codicibus.

(e) Sic ms. Vien. melius quam alii codices, in qui-
bus, *pretiosos.*

(f) Ms. Reg. cum editis quatuor, *monita.* ms. Vien.,
mcncla.

(g) Sic legit Paulinus epist. 25 ad Severum, n. 7.
Ms. codex Viennensis, juxta Vulgatam, et psalteria
vetus Rom., Gallic., *septuplum.*

(h) Addidimus, *vel non habebant*, ex mss. Vien. et
Reg. et edit. Schot. quod confirmatur ex epist. 44
ad Aprum et Amândam, n. 5.

(i) Hanc vocem addit ms. Vien.

(j) Sic Augustinus in psalm. xxxv, v. 10 nov. edit.
Verbum *est* abest a Græco LXX.

(k) Edit. Rosv. addit in fine *Valeto, pater.*

illum fratrem ^a Job in sacra Regnorum admiranda historia ^a. Nec non minus illum in allophylis gigantem stupemus legentes ^b, qui ultra humani corporis modum, et (a) mensuram membrorum creverat, quem senis armatae digitis manus, et totidem pollicibus articulati pedes fortiosem ceteris velocioremque faciebant, nisi quod contra David manu Dei dimicantem, et Christi imagine semper invictam, nulla magnorum licet hostium manus virtusque prævaluit, (b) quia in alienis grandibus superba diaboli exaltatio dejiciebatur, et in pusillis nostris ^c humilitate præpotens salutaris Dei forma vincebat.

2. Sed recurramus ad epistolæ caput, 112 quod ^a a pedibus inchoavimus, ut cursorem dominicum (id est servum Domini; vid. ep. 40, n. 3) Cardamatem signatis in lege divina antiquorum velocium laudem exemplis. Subvenit itaque nobis et de Evangelio adolescentis apostoli beata velocitas illa, qua ^a Petrum affectu currendi parem, sed majoris ævi pondere tardiosem, ad sepulcrum Domini præcucurrit ^c; ut resurrectionem corporis prior inspiceret, qui solus in pectore recumbat ^d. Unde geminos in alveum cordis sui traxerat fontes, quos in orbem idem postea Revelationis (id est Apocalypsis) et Evangelii præco diffudit; et illam carnalem alacritatem pedum, postea speciosis verbi pedibus toto per populos orbe discurrens spiritali velocitate complevit.

3. Idem ultra omnium tempora apostolorum ætate producta postremus Evangelii scriptor fuisse memoratur; ut, sicut de ipso Vas electionis ait, quasi columna firmamentum adjiceret fundamentis Ecclesiæ, C priores ^a Evangelii scriptores consona autoritate confirmans; ultimus autor in libri tempore, sed primus in capite sacramenti; quippe qui solus e quatuor fluminibus ex ipso summo divini capitis fonte decurrens, de nube sublimi tonat: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ^a. Transcendit Moysen, qui usque ad caput mundi et visibilium creaturarum exordia scientiæ terminos vel acie ^a mentis extendit. Iste et evangelistis ceteris, vel ab humano Salvatoris ortu ^f, vel a typico legis sacrificio, vel a prophetico præcursoris Baptistæ præconio Evangelium resurrectionis exorsis altius volans ^g, penetravit et cælos: neque in angelis stetit, sed archangelos quoque, et omnes desuper creaturas, virtutes, principatus, dominationes, thronos supergressus, in ipsum se Creatorem ardua mente direxit; et ab illa ineffabili generatione ordiens, coæternum, et consubstantiali, coomnipotentem, et coopificem

A Patri Filium nuntiavit, in Spiritu sancto Deo Deum cernens; quia in ipso Trinitas Divinitatis impletur, et una Trinitatis Divinitas cernitur. Spiritus enim Dei, sicut et Verbum Dei, Deus uterque in uno capite permanente; et ex uno Patris fonte manantes, sed Filius nascendo, Spiritus procedendo, salva quisque personarum suarum proprietate, distincti potius quam divisi erant (forte leg. sunt).

4. Johannes igitur beatus dominici pectoris cubator ^h, qui sensus ⁱ creaturis omnibus altiores ex ipso creatricis omnium rerum corde sapientiæ liberat, inebriatus 113 Spiritu sancto, qui scrutatur etiam alta Dei ⁱ, ab ipso intimo et infinito omnium principiorum Evangelii fecit exordium; quo uno omnia diaboli, quæ in hæreticis latrant, ora clauduntur. Et prima Arii lingua præciditur: sed et Sabellii (c) blasphemia vacuatur, cum eadem Piscatoris nostri sententia et unitas (d) Deitatis in Patre et Filio, et divisi personalitatis exprimitur. Eodem capitulo et Photinus, humani tantum in Christo exordii demens magister, exploditur: et Marcion, qui Deum legis et Evangelii discernit, exstinguitur: et Manichæus, veri Creatoris negator et falsi confictor, obteritur, subtexta illico ejusdem supercælestis Evangelii voce confusus: (supercæleste hoc Evangelium dixi, quia exordium ejus ab eâ origine quæ super omnes cælos et ante omnia secula est, inchoatur,) quia de hoc (e) Dei Verbo Deo audit: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁱ. Gnosticum vero falsæ scientiæ nomine gloriantem, et omnem perverse mentis intellectum in aeriæ quædam phantasmata velut spiritali corporalium rerum imaginatione vertentem, ad fidem carnis in Christo cogit idem autor, cum de eodem Verbo, quod erat apud Deum Deus, dicit: *Et Verbum caro factum est* ^k. Non tamen, ut alii quidam serpentium sibilare dicuntur, ita caro factus, ut a sua natura migraret in nostram; sed, ut (f) secundum se remanens quod erat, propter nos inciperet esse quod non erat.

5. Nimium longe provehor, dum unanimatis tue indulgentia sic abutor, ut nec multiloquio fatigare te, nec insipientia errare apud te verear. Scio enim, quia cum sis sapiens, libenter tamen insipientem ^l tuum portas, per eam caritatem quæ omnia sustinet, et nunquam excidit ^m. Dicam tamen jam mihi, ut custodiam vias verbi mei, ne delinquam in lingua mea ⁿ, sed paucis descendam in Cardamatem, id est, Asaelem ^o nostrum, cujus pedes tanquam cervi perfecistis ^o, renovando sicut aquilæ juventutem ejus ^p per abundantiam

^a II Reg. ii, 48. ^b I Reg. xvii, 4. II Reg. xxi, 20. ^c Johan. xx, 4. ^d Johan. xiii, 23, et xxi, 20. ^e Johan. i, 4; Gen. i, 1. ^f Matth. i, 1. ^g Luc. i, 5; Marc. i, 2. ^h Johan. xiii, 23; et xxi, 20. ⁱ I Cor. ii, 10. ^j Johan. i, 3. ^k Johan. i, 14. ^l II Cor. xi, 19. ^m I Cor. xiii, 7. ⁿ Psal. xxxviii, 2. ^o II Reg. ii, 48. ^p Psal. cii, 5.

(a) Ita ms. Vien. et Saechin. Alii, *mensura*.
(b) Ante erat *qua*. Ex ms. Viennensi codice reposuimus *quia*, sententia exigente.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. In ceteris, *blasphemie vacuantur*.

(d) Sic mss. Reg. et Vien. Alii codices, *Divinitatis*.

(e) Ita reposuimus ex mss. Reg. et Vien. et editis quatuor; et sic Paulinus epist. 23 ad Severum, n. 2, dixit, *Dei Verbum Deum*. Ed. Rosv., de hoc Verbo Dei audit.

(f) Addidimus *secundum se* ex mss. Reg. et Vien. et editis Grin. et Schot.

dilectionis vestrae, qua illum respectu humilitatis nostrae susceptum constituitis in atriis domus Domini, ut (a) plenus homini liber esset, cum Christi libertus esse coepisset. Hac illam pietate fecisse reflorescere non solum spiritu, sed et corpore, ut etiam ipse de visceribus vestris repletus affectu quo nos diligitis, desideria vestra nobis afferat, et vicissim nostra soletur; et tantis inter nos regionum intervallis prope solenniter commeat propter verba labiorum

114 vestrorum custodiat vias duras^a. Creditus quidem illum de ipsis quas gerit litteris sanctitatis vestrae pennas tanquam columba^b assumere, et praeterea de orationibus vestris virtutem pedum, qua ad nos pervehatur, accipere; sed tamen ei de hac ipsa gratia congratulamur, qua positus est in tantae (b) ministerio caritatis, ut in libertate serviat, in senectute discurrat, et requiem vacationis emeritae malit in peregrinationis labore quam in domestica sede consumere: quia pigrorum vias spiritus stratas calcare declinat^c, ne convertatur in erumnam, dum ei de inertiae infructuoso otio misera sollicitudinis spina contingit. Exultat itaque impiger ad currendam viam, ne illi segne otium conterenti, pedissequa pigrorum inopia tanquam bonus cursor occurrat^d. Veniens autem ad nos, quanto perfundit et implet animam nostram gaudio bonis de sospitate vestra manibus impinguit ossa nostra^e, et fit vox letitiae in tabernaculo^f nostris, cum refectis exoptata consolatione mentibus, dicimus: Dominus memor fuit nostri, et benedixit^g nos.

6. Exultemus et letemur in eo^a, qui dat votum optanti, et desiderium anime nostrae tribuit nobis, quoniam praeventi nos in benedictione dulcedinis^b. Quae enim nobis nunc benedictio dulcior, aut dulcedo suavior, quam fructus et consolatio caritatis, quae a litteris vestris maxima nobis datur? in quibus pigra quaedam et otis vestri et cordis amplectimur; quia eloquia vestra partus animae vestrae sunt: ex abundantia enim cordis os loquitur^c. Ideo Cardamam et advenientem in vestro sermone diligimus, et nostro commendamus abeuntem: dignus est enim cuius senectus in misericordia uberi^d requiescat, qui pro (c) caritatis et desideriis et officiis laborat. Praeterea quod magis in eo quam ipsam in canis ejus velocitatem mirati sumus, ita de nomine exorcistae ad frugalitatem profecit, ut prope quotidianus esse nobis conviva non fugerit; et, cum raris et minutis calicibus aspergeretur, quibus labra summa vix tingeret^e, nihil de vacui ventris aut sicci gutturis injuria que rebatur. Prorsus per omnia Cardamas nobis tam bellus apparuit, ut clericum probabilem hominibus,

^a Psal. xvi, 4. ^b Psal. liv, 7. ^c Prov. xv, 19. ^d Psal. xxxi, 4; Psal. xviii, 6; Prov. vi, 11. ^e Prov. xv, 30. ^f Psal. cxvii, 15. ^g Psal. cxiii, 12. ^h Psal. cxviii, 24. ⁱ Psal. xx, 3, juxta LXX. ^j Matth. xi, 34. ^k Psal. xci, 14. ^l II Cor. ii, 16. ^m Isai. v, 20.

^a Aliis 7; quae autem erat 22, numero 9. Scripta anno 400.

(u) Ms. Vien., plenus.

(b) Ms. Reg. ministerium.

(c) Sic mss. codices Reg. et Vien. Editi, caritate.

A et exorcistam daemoneis terribilem videremus. De cetero, frater, et ipsum, et omnes nostros, et nos ipsos commendamus vobis, ut per vos Domino commendemur impensis orationibus, ut et nostrorum omnium libertas Domino aeterno serviat, et nostra servitus in Christo libertatis aeternae meritum consequatur.

EPISTOLA XXII

115 Describit eleganter dissolutorum hominum tum secularium tum monachorum mores, et docet quales conveniant monachis familiares.

SEVERO FRATRI UNANIMO PAULINUS.

I. Epistolas quas per nostrum illum inspiratorem monachum miseris, vere spiritualis tabellarius interceptit et pertulit, id est, illius noster Sorbanus: in quo duplicem gratiam Dominum contulisse perspeximus; ne vel ille ad nos sermonis tui vacuum adveniret, qui nos de tuis visceribus imbuit affectu desideraverat; ne vel iterum¹ tuas nobis litteras Marracianus allerret: qui divinitus, ut credo, inspirata² sibi aut verecundia nos videndi, aut pigritia ultra Urbem itineris porrigendi, Romae litteras laeae supradictae fratri dedit; gaudens optati occasione compendii, qua sibi adversum tua praeccepta consultam petebat, ne cogeretur monachum aut in se, ut jussuras, flagere, aut in me, ut necesse erat, ternere. Sibi ergo ille habeat armilausam suam (V. not. 66 et 67), et suas caligas, et suas buccas; quardam (d) alias mutare, alias deducere timuit.

2. Nos adeant et revisant conservuli et compallidi³ nostri, non vestibus pictis superbi, sed horrentibus ciliciis humiles; nec chlamyde curtalini (V. not. 68), sed sagulis palliati; nec balteo, sed recte succincti; nec improba attonsi capitis fronte criniti. sed casta infirmitate capillum ad cutem caesi, et inaequaliter semitonsi, et destituta fronte praerasi. Et ornatu pudicitiae inornati et decenter inculti sint, et honorabiliter despicabiles, cum ingenitam quoque speciem corporis pro interiore cultu aspernantes, etiam studio deformantur, ut fiant (e) pudenter inhonesti vultibus, dum perficiantur salutariter honesti mentibus. flujusmodi hominum et vultus, et habitus, et odor nauseam illis fact⁴, quibus odor mortis est in odorem vitae⁵; quibus dulce quod amarum⁶, et turpe quod castum, et hostile quod sanctum est⁶. Propterea justum est ut reddamus illis vicem, ut ait nobis odor eorum tanquam odor mortis, ne desinamus esse odor Christi. Quid enim nobis jure succenseant, si vicissim nobis foeteat odor vitae eorum, quibus odor nostrae⁷ in mortem est? Ille jejunium meum horret, ego illius crapulam ferre non possum. Ille habitum monachi loquentis evitat, ego flatum Thraconis ru-

(d) Ita ms. Vien. Ceteri, alia mutare, alia deducere.

(e) Ms. Vien., prudenter. Retinimus vulgatae lectionem quae confirmatur ex epist. 23 ad Severum, n. 31, pudenter impudens, et pie improba.

ctantis effugio. Si illis displicet gutturis nostri **116** A tibi non erit : obvia quæque comburet, metel, nec dabitabit inferre tectis manus, et antiquos asseres laribus amovere. Hunc igitur cum his moribus atque virtutibus **117** donatum tibi, non servum, sed pro servo filium cupimus, quia non erubescis minimorum esse pater. Ego tibi pro hoc servire voluissem, sed si voluntas facti portio est, tu modo facito ut inter prandia cænasque felices mei memineris; quia rectius est vestrum esse mancipium, quam dominum ceterorum. Ora pro me.

3. Talem nos epistolæ tuæ portitorem excepisse lætamur : quem rogo sic (a) excipias, quasi a te missus mihi venerit. Namque inter eos qui vice fraternitatis tuæ ad me venerunt, debet et iste numerari, cui Dominus ut ita a te numeraretur, litteras tuas etiam ignorante te tradidit. Puto autem quod et tu divinæ hujus gratiæ beneficium huic deputes, per quem et tibi præstitum est, ne litteras nobis tuas non tui corporis perlator afferret. Sed tamen ipsius pace laudatum (b) Sorianum volo, ne me illi rursus accusares. Prædicasse enim me illum magis quam vituperasse existimo eorum commemoratione, in quibus necesse est gloriatur, qui esse aut videri monachus erubescit. Denique meministi in Virgilio ⁷ Furiam iis laudari quæ solent objici. Vide autem ne mihi calumnieris quod aliquid de poeta, non nostri jam studii, tamquam propositi violator, assumserim : exempli tui autoritate hoc me fecisse contestor ; teneo enim epistolam tuam, cui clausula est,

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
VIRGIL. *Æneid.*, III.

Sed et illam, in qua pro domestica sede larem familiarem, Plautini memor Prologi, nominasti.

* Severus Paulino mittit coquum ad præparandos monachorum cibos aptum.

Postquam omnes coquos tuos coquinæ tuæ renuntiasse cognovi, credo quia dedignarentur officium vilibus præbere pulmentariis : puerulum tibi ex nostra missimus officina, doctum salis pallentem coquere fabam, et ignobiles betas aceto et jure condire, vilemque pulmentum esurientium faucibus inferre monachorum; pipæris nescium, laseris ignarum, familiarem cymini, et apprime callidum herbis suave redolentibus clamosum urgere mortarium. Unum habet vitium, quod hortorum omnium non est civilis inimicus; ita si admissus fuerit, proxima quæque metel gladio, nec exsaturabitur umquam cæde malvarum. In præbendis autem sibi lignis calumniosus

^a Prov. viii, 29; Jer. v, 22. ^b Matth. vi, 27. ^c Psal. cxliv, 3. ^d Rom. xi, 36. ^e Eph. i, 22; Col. i, 18.

* Scripta anno 400 exeunte.

** Alias 3 et 4; quæ autem 23 erat, nunc 2. Scripta anno 401 ineunte.

(a) Sic ms. Vien., Ita et alibi passim Paulinus epist. 29 ad Severum, n. 6 et 12.

(b) Ita legendum; nec audiendus Sacchinus qui pro Sorianum reponendum censet Marracinum. Quis enim non videat voces ipsius et illi Marracinum spectare, de quo superius fit mentio, n. 4?

(c) Ms. Vien. Paulinus servus Christi Icsu, Severo.

EPISTOLA " XXIII.
Severi caritas laudatur; item missum sibi ab eo Victorem, et exhibitum a Victore ministerium in cibis ritu monachorum præparandis, eleganter sancteque commendat. Ex adhibita sibi ab eodem Victore etiam tonsoris opera, multa præclare de coma disputat: totaque Samsonis et mulieris peccatricis ad Christi pedes historiæ allegorice exposita, clausulam de Christi caritate prorsus auream apponit.

SEVERO (c) fratri PAULINUS.

1. Quid extorques, ut te plus amemus? crescere summa non recipit. Si potest mare superfluere obices suos ^a, et quæcumque naturalem plenitudinem servant, incrementum (d) temporale sentire, potest et caritas in te nostra cumulari: quam suo fine complemus, cum te sicut nosmetipsos diligamus. Itaque ut cubitum ad staturam nostram adjicere ^b, sic amoris tui cumulum facere, non possumus; desideris tamen modum nullum ponimus. Qui enim existimas satisfacere te nobis assiduitate ista honorificentæ ac pietatis tuæ, qua præsentiam tuam nobis tam frequentibus epistolis compensare conaris, sollicitas potius gulam caritatis, tantoque minus exple (e) gratia litterarum, quanto majorem sedulitate ipsa et humanitate sermonis tui causam suggeris, te ipsum, tam unicæ nobis unanimittatis in Christo, frater, desiderandi. Quid enim fieri diligentius in Deo et proximo potest, quam quod in nobis exhibes Christo? in quo (f) Dei præceptum utrumque completur: quia idem nobis et Deus est majestate naturæ suæ, et assumptione nostræ proximus factus est. Hoc igitur in te proficiente **118** consummatur caritas tua, quæ sit in ipso (g) infinito perfecto, quia finitur in Christo cujus magnitudinis non est finis ^c: sed nobis in eo finis sit, ut per ipsum sine fine vivamus: quibus Christus et generale initium est, quia per ipsum omnia ^d; et speciale fastigium, quia caput corporis, cujus membra sumus ^e. Dulcis et rectus est Dominus, dulcis in te mihi: et (h) quam

carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre et Christo Jesu salutari nostro, salutem.

(d) Ms. Reg., tempore.

(e) Ms. codex Regius, gratiam.

(f) Ita mss. Vat. et Vien. At ed. Schot., Domino. Ed. Rosv., in quo Domino præceptum suum utrumque completur. Ms. Reg. et tres editi codd., Domino præceptum tuum utrumque completur, mendose.

(g) Ita ms. Vien. Alii mss. cum edit. Rosv., infinita perfecto.

(h) Sic mss. Vien. et Reg. cum Vulgata. At ms. Vat. cum editis, quanta.

magna multitudo dulcedinis (a) ^a ejus tu mihi; (b) Nam A quantus quantus es, qua mente, qua lingua es, totus ¹ desiderium es: et mihi dulcedinem Christi sapis ut hortus mihi, *ut odor agri pleni* ^b, quem in odorem unguentorum illius currendo legisti. Nam et ager tu illi es, qui vicissim ager nobis est ². In ipso enim *serimus*, et (c) ab ipso metimus. Ager vero tu, non ille spinis horridus, aut arenis aridus, aut petrosis ³ asper et nudus, in quo semen datum aut suffocatur, aut destituitur, aut uritur ^c: sed ille, *quem benedixit Deus a rore cæli, et ubertate terræ* ^d. Unde et lingua tua (d) verbo Dei rorat, et cor tuum fertile Deo, semen exceptum spiritali fruge multiplicat; ut de fructibus tuis *impleat manum suam messor, et sinum suum qui manipulos colligit* ^e; hoc est, ipse Deus, qui verbi in nobis sui et seminator et messor est. Ipse, et manus qui dextera Dei, quam bonis operibus implemus. Idem et ille Abraham sinus est, in quo operum mercede requiescimus ^f.

2. Sic hic Deus ⁴ in tua caritate nobis abundans; non solum litteris tuis nos, sed et tabellariis benedicit, visitat, pascit, illuminat; utroque nobis munere aperiens thesaurum bonum cordis tui: *ex abundantia* (V. not. 69) *enim cordis os loquitur* ⁵: et, *omne enim* ⁶, inquit, *animal ad simile sibi congregatur. Propterea benedixit te Deus, quia innocentes et recti adhererunt tibi* ⁷, et cum impiis non (e) *sedes; odisti iniquitatem, diligis animam tuam* ⁸, quam projecisti in Christo, ut huic vitæ perdita servaretur æternæ, damno sui semetipsam lucrificans, si per caritatem Christi vilescat sibi. Quo affectu vilis tibi, at pretiosæ C Deo animæ tuæ suavitate in favis oris tui Christum spirantibus odorantes (f) benedicimus Dominum, Dei Verbum Deum: qui sicut in ipso illo ⁹ homine, quem gessit, **119** ita in nostris mentibus gradus quosdam corporeæ ætatis exsequitur; nascitur, crescit, roboratur, senescit. Sed orandus, ne in nobis diu aut jugiter parvulus, et infirmus ⁷, et pauper sit. In te quidem, ut gloriamur, quia bonum tuum gloria nostra est, profectus ejus experientes, agnoscimus bonitate grandem, malitia parvulum, sapientia senem, fide fortem, et in spiritu piæ humilitatis pauperem, caritate divitem ⁸. Nam prioribus erga humilitatem nostram officii alios (g) anteverteras, omnibus nostris, ut sæpe testati sumus, et amicis studiosior, et proxi-

mis religiosior, et fratribus diligentior. Nunc vero ista nostræ visitationis vice, etiam temetipsum supergressa humanitate superasti. Sat enim nobis erat annuis comitatibus emereri litteras tuas, et a te missos videre, in quibus non solum vicem presentis tuse, sed et fidei teneremus effigiem. Tibi tamen satis non fuit institutam observantiam solemnem perfunctione celebrare. Longum tibi multa dilectio fecit mora hiemis a nobis (h) silere. *Concaluit cor tuum intra te, et in meditatione pietatis sanctus tibi bonæ impatientiæ ignis exarsit* ¹. Nec sufficit litterarum ad nos editione (Latin. forte editionem; vid. ep. 5, n. 4) maturare, nisi gratiam sermonis tui, etiam de sanctis comitibus tuis lecto perlatores, cumulares.

3. *Benedictus, quem in hoc munus elegisti et assumisti* ² quo Deum feneras (V. not. 70): quia etsi peccatores nos vera conscientie nostræ professione, tamen tuæ simplicitatis opinione falsa putans, ut ais, sanctos, non jam hominis, sed Christi caritate nos diligis: et idcirco *mercedem prophete accipies* ³, quia propter nomen Christi prophetarum honore accipis etiam non prophetas. Nobis vero similis gratia non debetur hujus officii, quo fratrem Victorem in nomine Dei, tuæque persona ad nos venientem, intima affectione et magna gratulatione suscepimus. Id enim tantum *fecimus inutiles servi, quod facere debuimus* ⁴; quoniam perspicua veritas cogebat nos ovem puram in eo suscipere atque venerari; quem non solum ovem pelle, verum spiritus (i) mansuetudinis, et expressa in verbo ejus atque silentio Christi modestia revelabat. Vere recognovimus in eo sanctorum formulam beatorum Martini et Clari, quem proximo intervallo illustri magistri sequacem te autore cognovimus. Horum se unius in regeneratione esse progeniem, alterius in via comitem fuisse *filium pacis* ⁵. Victor asseruit. Homo vere, ut scripeisti, Dei *humilis corde* ⁶, non humilis gratia: vas misericordie et mansio Altissimi quem recipit, et oblectat placido **120** animæ trementis hospitio. Is nobis benedictiones, præter illas quas a vobis geminas in litteris et palliis afferebat, plures addidit de opibus mentis suæ, non solum contubernio spiritali gratissimus nobis, sed et corporeo famulatu sedulus. Audeo enim rem oneris nostri fateri, dum tibi nihil de D ejus bonis taceam, quæ gaudium tuum esse certo

^a Psal. xxiv, 8, et xxx, 20. ^b Gen. xxvii, 27. ^c Matth. xiii, 4. ^d Gen. xxvii, 28. ^e Psal. cxxviii, 7. ^f Luc. xvi, 22. ^g Matth. xii, 34. ^h Eccli. xiii, 20. ⁱ Psal. xxiv, 21, et xxv, 5. ^j Psal. x, 6; Johan. xii, 25. ^k I Cor. xiv, 20. ^l Psal. xxxviii, 4. ^m Psal. lxxv, 5. ⁿ Matth. x, 41. ^o Luc. xvii, 10. ^p Luc. x, 6. ^q Matth. xi, 29.

(a) Ita tres mss. codices. Editi, *ejus? Nam tu mihi.*

(b) Ita manuscriptus codex Vaticanus: quod venustus videtur quam vulgata lectio; confirmaturque ex epist. 16 ad Jovium, n. 5, juxta lectionem edit. Schot.

(c) Idem codex ms. Vatic., in ipso.

(d) Sic tres mss. codices. Editi, *verba*; quæ lectio etiam retineri poterat; eaque confirmatur ex epist. 19 ad Delphinum, n. 1: *Modica licet, dulcissima tamen oris tui stillicidia roraveras.*

(e) Ita mss. Vat. et Vien. Sed ms. Reg. et editi, *sedisti*

(f) Sic manuscripti codices. Editi Schot. et Rosv., *benedicimus donum Dei, verbum Domini.* Editi tres, *domum Dei.*

(g) Manuscriptus codex Vien., *ante vicerat.*

(h) Ita mss. Reg. et Vien. At editi, *sileri.*

(i) Sic tres mss. codices Reg., Vat. et Vien. Editi, *spiritus mansuetudinis.* Verum mss. codicum lectio confirmatur ex epist. 19 ad Delphinum, n. 2, *spiritus mansuetudinis in via pacis radicati*; et epist. 27 ad Severum, n. 3, ubi eadem fere verba usurpat, *pauper in spiritu mansuetudinis.*

aciq : quoniam portio tua est bonam familiaris tui.

4. Servivit ergo mihi, servivit inquam; et vix mihi misero, quod passus sum; servivit et peccatori, qui non serviebat peccato; et ego indignus a servo justitiæ ministrabar. Sed hiæc mihi levamen aliquod tantæ ponderis spero, quod sanæ fratris famulatum non superbia vindicavi^a, sed (a) contestandæ caritatis meæ, et fide capiendæ benedictionis admisi. Benedictio enim mihi erat sancta in nomine Dei famulatio, et in libertatis spiritu famula dilectio. Ob hoc voluntarium ejus bonum^b, et pro ipsius utilitate suscepi, præsumens eo potentiorum exorandi pro me futurum, quo^c plus meriti de (b) religionis operibus acquisisset¹⁰. Agat profecto orationibus suis, ne meis oneribus accreverit, quod etiam ex me accessit fructibus suis. Dilixi enim, fateor, in ejus obsequio benedictionem, timens ne repudiata elongaretur a me; quia scriptum tenebam: *Noluit benedictionem, et elongabitur ab eo*^b. Dedi itaque me totum manibus ejus atque visceribus: quia per viscera caritatis manus famulas, et membris meis unctor, et pedibus (c) lotor adhibebat; liberalium plenus affectuum, sed servilium præceptor (V. not. 71) operum, vix ut me aquam ministrare manibus suis sineret. Ex libro enim tuo (V. not. 72) istius gratiam servitutis adamavi, ut minimam saltem guttulam de sacris Martini actibus delibarem. Ipse vero quotidie non solum pedes meos lavare, sed et calceamenta, si paterer, tergere cupiebat, avarus dominationis internæ, et idcirco corporeæ servitutis impiger

5. Sed de pedibus¹¹ lavandis tantum semel fateor apostolico me exemplo cessisse, quos legeram pedes suos lavandos servienti Domino præbuisse^c. Neque enim partem in hereditate nisi famulantis obsequio recepissent; quoniam bonus Dominus et salutarium magister, serviendi ministerio dominandi meritum conferebat; et humilitatis humanæ præbebat exemplum, quibus divinæ sublimitatis parabat consortium. Unde perspecto muneris tanti mysterio, et intellecta boni magnitudine, qui primo ministrantis apparatus pedes offerre trepidaverant; jam non pedes tantum, sed **121** totos se usque ad caput perlui rogaverunt. Et ego Dominum Jesum in fratre Victore veneratus, quia omnis animæ fidelis ex Deo est, et *humilis corde*^d cor Christi est, fateor, ad remedium infirmitatis optavi, ut oleo me vel aqua melior conservus attingeret. Nec irritus¹² fui præsumtæ opis; nam quasi medicatum manibus piis oleum de ipsa ungentis mansuetudine mihi lenius in medullas perlapsus est, et *exultaverunt ossa humiliata*^e. *Benedixit anima mea Dominum, et omnia (d) interiora mea nomen sanctum*

Philem. 14. ^b Psal. cviii, 18. ^a Johan. xiii, 9. ^d Matth. xi, 29. ^c Psal. l, 10. ^f Psal. cii, 4. ^e Psal. xlii, 8. ^b Eccle. x, 4. ⁱ Ezech. iv, 5. ^j Psal. cv, 20. ^k Psal. cxvii, 3.

(a) Ms. Vien., *concordandæ*. Ms. Reg., *contristandæ*

(b) Ms. Vatic., *religiosis*.

(c) Ita Ms. Vien. codex. Alii, *lutor*.

(d) Ita versio LXX interpretum, *psalteria vetus* et Romanum, et Augustinus in commentario super psalmos.

A *ejus*^f. Nam et sensibus¹³ vegetandis proderat hæc pietatis magis palæstra, quam corporis, qua frater bonus artus mihi fragiles, manu lingente, componens, mentis quoque vigorem recreatis ossibus erigebat, cooperante proculdubio manibus fide: ut dum infirmam carnem manus diligentis duceret, compatiens animam gratia credentis elyset, seretque mihi intus oleum lætitiæ, quod foris erat oleum sanitatis^g.

6. Accipe modo aliam ejusdem in nostris sensibus servitatem. Quia non solum refectiois nostræ, sed et parsimonice curam gerens, facilius nos victum cibo simplici sapere, coctis in gutta olei et aquæ copia pulvis, docuit: sed eos tanto gratiæ sale, tanta dulcedine caritatis condidit, ut equos et condituras non desiderarem^h; quis aquæ puræ oleum suavitas, quod nulla muscarum importunitas exterminavit, simplicitas caritati juncta miscebat. Verum spiritalis coquus interiorem hominem cibare doctior, quo destrueret escam gulæ, non siligiæ nobis pulvis, sed farina confecit aut milio. Ac ne in hoc ipso delicatius nobiscum agere videretur, qui nos ad orexim (V. not. 73) monachorum parabat imbuere, fabam intrivit panicio, quo citius (e) senatorum poneremus fastidium. Sed in benedictione dulcedinis animæ delicias habebamus, gratulantes quod frater etiam in carnalibus ministeriis spiritalis, prophetis nos cibus pasceret. Nam in contritione permixta panes illos tribulationis imitatus est, quos Ezechielⁱ propheta de vario frugis et farris conficere sibi genere jussus est, et ad expressionem Judaicæ confusionis, qui obliti Deum, *immutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli manducantis faxum*^j, in stercore boum coquere, coctosque sub fetido cinere, cum lacrymis (f) captivatis in mensura sumere. Videlicet ut superventuram perfidie suæ penam corporaliter in **122** propheta signatam quiderent, et vel ita reverterentur ad Dominum, si eos ad penitentium non solum verbis denuntiata, sed etiam corporibus Prophetarum expressa, offensi Dei ira revocaret.

7. Voluit ergo frater Victor, ut non solum jejuniis, sed et cibo humiliare animam disceremus: et recordatione peccatorum veterum, intellectuque presentium tristes manducare panem doloris^k: quamvis ex parte nobis pepercerit, factum tantum milio panicioque confundens: quod tamen forsitan oblivionis magis quam moderaminis fuerit. Nam homo sanctus fidei cautione metuisset aliquid vobis de Scriptura sancta subtrahere: et ut totam juxta Dei verbum confactionem prophetici panis implemet, len-

(e) Ms. Vien., *senatorum poneremus fastigium*, male. Vide epist. 30 S. Ambrosii ad Sabinum de senatoria Paulini dignitate, Hieron. ep. 13 ad Paulinum, et ep. 3 ad Geruntii filias, necnon Ausonium epist. 25 ad Paulinum.

(f) Ita mss. Reg. et Vien. Editi, *captivitatis*.

tem quoque et hordeum et viciam miscuisset in (a) A nobis accidit, cum squalente curarum secularium crumilum ^a (V. not. 74), et aestuantibus extra (b) sui labra fervoribus, dissimilium sibi fructuum quasi repugnante coctura, fatiscens rimis olla crepitaret. Nihilominus tamen de paucioribus frugibus testam capacem replens, intulit nobis multo nidore catina (c) infantantia; totumque non solum mensulæ nostræ ambitum, sed et cellulæ ¹⁴ nostræ spatium olida caligine vaporavit: atque, ut multiplicaret nobis benedictionem, alterius quoque prophætæ prandium cœnule nostræ contulit, ut Elisæi nobis ollam inferret ^b: in quam misit farinam; nec herbam veneni, sed condimentum salutis incoxit, in nomine Domini gerens omne quod agebat: quo tuti atque securi non exclamavimus ad eum; *Homō Dei, mors in olla* ^c: quia jam in olla nostra vita est, postquam Dominus Jesus **B** *Dei Verbum caro factus est, et habitavit in nobis* ^d: et vasa stercilia nostri corporis; voluntariæ nobis ¹⁵ pravitatis lubrico de suis manibus elapsa, et diuturnis contrita peccatis, ut in meliorem usum sigulus ipse renovaret ^e, assumpsit in semetipso, *factus et ipse de nostri corporis limo tamquam (d) vas, ut ait, perditum* ^f, id est, in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum ^g. Et ideo dicit: *Moab olla spei meæ* ^h, quia non solum ex Juda, sed ex Moab, hoc est, non solum de sanctorum, sed etiam de peccatorum origine corpus assumpsit: qui decocta quasi per ollam carnis nostræ cruditate, sanctificavit in æternum nobis cibum carnis suam. *Caro enim ejus, ut ipse ait, vere cibus (e) vitæ est* ⁱ. Ipsa est et **123** illa secundum Jeremiam ^j olla urens peccata, et illo **C** ¹²⁴ igne consumens, de quo ait: *Ignem vent mittere in terram* ^k; quem et in nobis optemus accendi, ut in olla Domini corporis, id est Ecclesia, concoquamur: pernistisque viliis defecati, effliciamur *argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum (f) septuplo* ^l; ut jam non urenda sarmēta, sed palmites fructuosi in eodem Domino ^m, id est, vera vite maneamus, fiatque nobis idem Dominus ad escam dulcis ille botrus ⁿ, qui nobis in crucis vecte suspensus, de terra repromissionis et fructum ostendit, et gustum dedit, ut non jam sectemur vilia ruris inculti gramina ^o, inter ¹⁷ quæ etiam pestiferos viticularum silvestrium racemos carpere pericitemur. Quod certe **D**

in nomine Dei faciebat, copiosum de benedictione fecit: ut aliquid etiam de beati Elisæi hydris nobis daret, qua propheta cœlestis in verbo sacro ad sufficientiam indeficientem repleta, benedictam cum filiis Sareptæ viduam per triennii famem pavit ^q. In qua vidua jam tum per prophetam Christus, ut opinor, Ecclesiam suam non frumenti, sed verbi pane pascebat; de qua dicit: *Viduam ejus benedicens benedicam* ^r; illam scilicet viduam quam Apostolus ^s ait, mortuo viro, quibus volet nuptiis liberam ^t; quia desinente lege, cui ²⁰ finis est Christus, (g) a gratia ad libertatem transitum faciens Ecclesia, Christo quasi vidua legis innupsit. Hujus nunc vasis oleum gratiæ et benedictionis farina non deficit in omnium foris gentium fame ^u, quarum miseram a cibo vitæ **124** et fide Trinitatis inediam congrue præfiguravit illa quondam triennii fames. Sed, ut super hoc institutum concludam, ita Domini gratiam farina nostra lu fratris Victoris manu sensit, ut quæ vix ante (h) sufficiebat panibus, nunc abundet et pultibus, fraternitatemque monacham ¹¹ vespertini post jejunia cibi avidam, duplici ministerio, aut (i) fermentatis orbibus, aut soluto farre (j) distendat.

9. Verum idem Victor meus quamvis fortioribus cibis inducere stomachum nostrum studeret, tamen (k) et hoc infirmitati nostræ: frater necessarius ¹² consulebat, quod defectiones fidei nostræ in illis pultibus (l) absumendis adimplebat: et opera manuum suarum consummabat uno pro nobis adjuutore istius

^a Ezech. iv, 9. ^b IV Reg. iv, 41. ^c Ibid., 40. ^d Johan. i, 14. ^e Jer. xviii, 6. ^f Psal. xxx, 13, s Rom. viii, 3. ^g Psal. lxx, 40. ^h Johan. vi, 56 et 48. ⁱ Jer. i, 13. ^k Luc. xii, 49. ^l Psal. xi, 7. ^m Johan. xv, 2. ⁿ Num. xiii, 24. ^o Luc. viii, 14. ^p Rom. vii, 24 et 25. ^q III Reg. xviii, 16. ^r Psal. cxxxi, 15. ^s Rom. vii, 5. ^t I Cor. vii, 39. ^u III Reg. xvii 16.

(a) Sic mss. Belg. et Vien. Forte legendum *grunulatum*. Vide not. 74. Ms. Reg., *crubulum*. Ed. Rosv., *cumulatum*. Schot. in marg., *cumerum*, ut et Cauchius.
(b) Ita mss. codices Reg. et Vien. et editi Bad. et Schot. At ed. Grin. et Sacchin., *sua*. Rosveydus emendaverat *vasis* ex conjectura.

(c) Sic ms. Regius et editi codices quatuor. Mes. Vatic. et Vien. et edit. Schot. et Latin, *sumantia*.

(d) Manuscriptus codex Vaticanus, *vas perditum, in similitudinem, sine interjectionibus illis*, quas tamen non sine venustate ceteri codices habent.

(e) Ita mss. Vien. cum edit. Grin. eaque lectio con-

firmitur, n. 8, ubi *a cibo, vita est*.

(f) Ita Paulinus in epist. 20 ad Delphinum, n. 6.

(g) Ms. Vien., *ad gratia libertatem*.

(h) Ms. Vien. addit *paucis*.

(i) Ita mss. eodices. Sacchinus putat legendum, *frumentationibus*, quia infra subditur: *Frumentationem mihi misit*. Et videtur (inquit Sacchinus) sic appellasse illas pulles ex mixtione multarum frugum.

(j) Edd. Bad., Grin. et Schot., *distendat*.

(k) Ms. Vien., *et in hoc*.

(l) Ita ms. Vien. et editio Schot. Alii, *assumenda*. Vide not. 16

ferculi, quem ex rusticanis receptum domi renutrimus, ætate corporis senem, mentis infantem : quia jam senectute deficiens renatus est gratiæ, et in novitate vitæ de vetustate carnis effloruit. Eum fratris Victoris coquina, et assueto (a) cibo, ut ex rusticis hominem, et apto, ut edentulum saginavit. *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum. Eripuit eum de tenebris et umbra mortis* ^a; et nunc aspersus hysopo et emundatus, in voce exultationis et confessionis epulatur, et clamat : *Erravi sicut ovis quæ perierat : Benedicam Dominum in omni tempore, qui mihi tribuit intellectum, et eripuit me de luto sæcis, et immisit in os meum canticum novum. (b) Junior fui, et senui : sed non defecerunt in vanitate dies mei. Quia fecit mihi magna, qui potens est. Torrente voluptatis suæ potavit me, et restoruit caro mea. Frumentationem* (V. not. 76) *mihi misit in abundantia, et saturavit animam inanem et nunc senectus mea in misericordia* (c) *pingui, donec in pace dormiam et requiescam* (d) *in longitudinem dierum* ^b.

10. Venio nunc ²³ ad majorem fratris erga me victoris operam, qua me suis manibus tondere dignatus est : quod ipsum tamen beneficium tibi debere me voluit, mandato tuo dicens se mihi artem suam prodere. Propterea rogavi eum ut quod perita manu fecit, id impensis orationibus ambo faciatis; videlicet ut exorato precibus vestris Domino, *peccata nostra*, quibus *super capillos capitis* ^c multiplicatis animam habemus, impexam non (e) accisione medii tondeantur, sed ad vivam quasi novacula radente **125** perimantur. Est autem nobis novacula nunc salutaris, nunc pestiferæ sectionis. Remedii et decoris novacula nobis Christus Deus est, qui cor nostrum circumcidit ^d, vitia radit, animæ caput (V. ep. 41, n. 3, et carm. 21, v. 537) levigat, et faciem mentis accurat : nosque, ut illam in lege captivam, purgat, et liberat horrido miseræ servitutis capillo : ut jungendi Domino, velut illa in Israelitæ viri nuptias transitura ^e, criminibus carnis nostræ, quasi barbaris crinibus exuamur. Deinde sensibus (f) innovatis, ut comis rudibus enitescamus ^f, vitamque nostram, quasi Nazaræum crimen nascentes, Deo in castitate et parsimonia consecremus.

11. Cavendum vero, ne illa inimica ex diverso novacula, quæ in protoplastis (V. not. 78) noxia **D** cerit.

A fraude deceptis generis humani caput rasisit, in caput nostrum, hoc est, fidem qua nobis caput Christus efficitur, ascendat; nosque gratia spiritali, tamquam illo Nazaræo crine dispoliet : qui quanto servantibus bono maneat, et exitio decerpatur incautus, ille in Judicum libro ab oraculis (g) sacer heros argumento est, invictus crine servato, captivus (h) absciso, et iterum fortis renato ^e. Utinamque tam prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad strangulandum leonem ^b : sed carnali victus illecebra, qui gratia spiritali vicerat, cum prævaluisset forti, ab infirmitate superatus est. Quod patiantur necesse est, qui suam feminam, id est carnem, viro suo, hoc est spiritui in Dei leges non subjugant, et tamquam malesuadaæ conjugii moles mariti fluentibus animis acquiescunt ¹¹; degeneres ab illo Magistro (Paulo; vid. ep. 30, n. 5), qui mox ut agnovit Christum, inter ipsa militiæ rudimenta, magni certaminis victor *non acquievit carni et sanguini* ⁱ.

12. Videamus itaque omnia ²³ quæ Samson pertulerit ab infida uxore corruptus ⁱ, quia eadem peccatores spiritaliter feremus, quæ ille carnaliter ad nostram eruditionem expressa sustinuit. Ita enim nobis violata Christi gratia, ut illi incisa coma, hostis illudet; auferet oculos, mittet in carcerem, et vertendis molis velut asinos deputabit. Unde nos Dominus, ne collum nostrum non subditum jugo Christi dignum faciamus asinaria mola ^k, admonet per prophetam : *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* ^l. Homo enim, ut alibi dicit idem propheta, non intelligens honorem suum, hoc est naturæ suæ **126** dignitatem, quæ ceteris in terra animalibus ratione dominatur, ideo rationalis factus, ut autorem suum (i) intelligere nosset et colere ^m, abutens tanto munere Creatoris ad licentiam erroris sui, comparatur jumentis, et similis efficitur. Quod in rege Babylonio videmus ⁿ evidenter impletum, qui stoliditatis impiæ et vecordis superbiæ poenam ²⁶ sensu hominis exutus, in bellino hæc corde sustinuit. Etenim homo in errore positus, et a justitia relapsus, juste, ut Samson, sapientiæ pariter et gratiæ virtute desertus, cæcitate punitur et mola ^o : quia dignus est opere jumentario, qui semptisum lumine rationis orbaverit, et in similitudinem belluarum corporis servus abje-

^a Psal. xxxiii, 7, et cvi, 14. ^b Psal. l, 9; Psal. cxviii, 176, et xxxiii, 2; Psal. xxxix, 3; Psal. lxxvii, 33; Luc. i, 49; Psal. xxxiv, 9, et xxvii, 7; Psal. lxxvii, 25, sec. Psalter. Rom. ^c Psal. lxx, 13. ^d Col. ii, 11. ^e Deut. ii, 12. ^f Num. vi, 5. ^g Judic. xvi, 19. ^h Judic. xv, 6. ⁱ Gal. i, 16. ^j Judic. xiv, 1, 16., ^k Matth. xi, 29; Matth. xviii, 6. ^l Psal. xxxi, 9. ^m Psal. xlviii, 13. ⁿ Dan. iv, 30. ^o Judic. xvi, 21.

(a) Ms. Vat., *cibo, et apto, ut ex rusticis hominem, et edentulum saginavit.*

(b) Ms. Reg. et edit. Grav., *Juvenior.*

(c) Sic ms. Vien., cui lectioni favent mss. Reg. et Vat. Ita in psalmo xci, ad quem alluditur, est *ἰγῶ, πῶν*. Vide not. 76. Editi codd., *in misericordia pinguedinis.*

(d) Mss. Regius et Vat., *in longitudine.*

(e) Ms. codicis Viennensis, *abscisione*. Bona utraque lectio. Ms. codicis Vien. lectio inferius confirmatur n. 11, *invictus (Samson) crine servato, captivus absciso.*

(f) Ms. Vien., *renovatis.*

(g) Samson scilicet, qui n. 20 dicitur *bellator sacer.*

(h) Ita mss. Reg. et Vien. cum edit. Bad., Grav. et Bign., *absciso*. Sic vetustiores codices ad Prudentium Peristeph. hymno 4, v. 123, habent *abscisa papilla*, ut ibidem in notis admonet N. Heinsius.

(i) Ita mss. tres cum Sacchio. Ms. Vatic., *nosceret*. Editi *intelligeret, nosset, et coleret*. Utraque lectio bona.

13. Considera hujusmodi mortalium vitam, et tota tibi species jumentum molentis (a) occurret. Ut ille panis oculos corporis, sic iste sordibus vitæ suæ oculos mentis obsutus (V. not. 79), per errores suorum sensuum, quasi circa ambages molarum, laboriosa miser statione (b) versatur, usui suo vacuus, et operosus alieno: stat in via peccatorum^a, compeditus vinculis cupiditatum suarum: et ipse sibi carcer est obsessus tenebris erroris sui, et conscientie squalore concretus: in semetipso pistrini ergastulum patitur: saxum cordis sui pertinacia iniquitatis induratum quasi molam versat, farinam hostibus suis de corrupta animæ suæ fruge conficiens. Quia, sicut scriptum est, peccator de anima sua currit^b (V. not. 80): ita qui peccator operatur, de mola vitæ suæ hostile triticum molit, ut zabulum, cui panis sit anima quæ sibi fames est. Quod si non semper vadens, sed aliquando revertens^c, spiritus fiat, velut coma reduci, ita gratia reflorente integrabitur.

14. Sed ut totam de capillis texamus epistolam, juvat indulgere sermoni, et illum Domini fortem usque ad finem suum prosecui. Nam et in cœcitate ipsius, et in morte divini sacramenta mysterii prælineata mirabimur. Quia quod scriptum est^d, plures illum hostes stravisse morientem, quam toto prius vitæ suæ tempore perculisse, arbitror principe loco vim Dominicæ passionis (c) interpretandam, qua zabuli domus cecidit, et regnum mortis solutum est. Quod, vivente semper, ut vivit, Christo, et ante carnalem adventum suum in majestate naturæ suæ apud (d) Deum Patrem Deo Verbo, tamen dispositis in ordinem suum seculis 127 ab Adam usque ad Moysen^e, mortis potestas, licentia bacchante, regnaverat; et de lege intellecto, nec evitato, peccato creverat: hoc regnum Rex regum, et dispensator temporum Dei Filius passione sua divisit ac diruit, Deus factus sub lege, ut subjugatos legis solveret, factus per mulierem^f, sed mulierem sexu, virginem partu, ut sanctificaret utrumque sexum Creator utriusque, suspiciendo virum, nascendo per feminam. Itaque mortem ipsam moriendo destruxit, solvens, ut scriptum est, inimicitias in carne sua, et faciens utrumque unum^g, id est, hominem et Deum, quem in seipso connexit Deus et homo Christus Jesus. In quo utriusque^h substantia naturæ discordiam posuit (id est, deposuit), et (e) unificantis gratiæ æternum fœdus D agnovit. Spoliatos nos zabuli latrocinio, et vulnera-

tos in via, præterierat frater in levita, frater in sacerdote, quos lex nec sacrificiis redemerat, nec prophetis^b. Sed non præterivit ille Samarites, qui propter nos hujus etiam nominis suscepit injuriam; non præterivit, quia non erat mercenarius, sed verus et bonus pastor, qui animam suam pro ovibus positurus adveneratⁱ. Hic hominem saucium prætermisimus a præviis, nec curatum, miseratus accessit, et jumento suo, hoc est Verbi incarnatione suscepit; et oleo gratiæ, et vino passionis suæ, commendatum stabulario^j, (f) perfecto illi magistro gentium (id est, S. Paulo. V. n. 24; ep. 30, n. 5; carm. 22, v. 178 et 32, v. 353), in duobus Testamentis denarii mercede sanavit, redditurus illi et beatæ virginitatis de innumeris hujus boni fructibus uberes gratias, et innumerabiles coronas, quia (g) hoc consilium præcepto adjiciens, de suo supererogavit.

15. Non ergo erat iste frater, qui et conditione Dominus a servis, et natura Deus a mortalibus discrepabat: sed tamen et homo erat ille, de quo scriptum est: *Et homo est, et quis cognoscet eum*^k (V. not. 81)? Neque i. Leo frater noster, quamquam et hoc divina pietas pro humilitate cordis sui famulis nomen indulserit, dicens: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*^l, tamen nostra arrogantia non audendus dici frater, nec quia homo^m fieri dignatus est; quia et in ipso hominis ortu nihil habet commune nobiscum; qui citra nostræ generationis usum caro factus de Spiritu sancto, intemerata sacræ matris virginitate, et conceptus et natus est. Et ideo sine ullo corporis nostri contagio, 128 nostrum corpus effectus, non dedit Deo placationem suamⁿ, quia ipse propitiatus erat: nec pretium redemptionis animæ suæ^o, sed nostræ, quia non egebat salute Salvator. Nos enim venditi sub peccato egebamus pretio redemptionis^p; et ideo propter nos homo, propter nos forma servi, propter nos filius ancillæ^q. Qui benedictus et sanctificator sanctorum, pro nobis tamen et peccatum et maledictum factus est^r, quod non erat; ut nos, qui et ex^s prevaricatione peccatum, et ex damnatione maledictum eramus, ab utroque absolyeret, utrumque in sua carne affligens cruci^t. Ideo dictum puto: *Frater non redimit, redimet homo*^u: quia quos frater non redemerat, hoc est, propheta, seu legislator, qui homo tantum erat; (h) hic homo redemit, qui et Deus erat. *Deus enim, inquit, erat in Christo reconcilians sibi mundum*^v. Hujus enim modi homo^w solus præ-

^a Psal. i, 1. ^b Prov. vii, 23, juxta LXX. ^c Psal. lxxvii, 39. ^d Judic. xvi, 30. ^e Rom. v, 14. ^f Gal. iv, 4. ^g Eph. i, 14. ^h Luc. x, 31, 32. ⁱ Johan. x, 18 et 42. ^j Luc. x, 34. ^k Jerem. xvii, 9. ^l Psal. xxi, 25. ^m Psal. xlvii, 8. ⁿ Johan. ii, 2. ^o Rom. vii, 14. ^p Philip. ii, 7. ^q II Cor. v, 21; Gal. iii, 15, Col. ii, 14. ^r Psal. xlvi, 8. ^s Cor. v, 19

(a) Sic ms. Vien. codex. Ceteri, *occurrat*.
(b) Ms. codex Regius cum editis tribus, *versaturus, visu suo vacuus*. Ed. Grin., *versatur, visu suo vacuus*.
(c) Ita mss. Reg. et Vien. cum editis quatuor. Ed. Rosv., *interpretandum*.
(d) Sic ms. Vien. et edit. Grin. et Schot. Alii, *Domurum*.
(e) Ita ms. Regius codex, ceteris refragantibus, in quibus *inificantis*. Vide præcedentia

(f) Omnes codices, *perfecto*. Emendavimus *perfecto*, quia semel et iterum eadem verba usurpat Paulinus ad Severum suum scribens, ubi constanter juxta omnes codices legitur *perfectus fidei ac disciplinæ magister* in eadem epist., n. 24, et epist. 30, n. 5, *perfectus magister ait*.

(g) Mss. Vat. et Vien., *in hoc*; non male si intelligas, *in hac re*.

(h) Ita ms. codex Regius. Ceteri, *hos*.

valere poterit adversus sententiam mortis, et aculeum peccati, ut chirographum mortis aboleret ^a, et humiliaret calumniatorem ^b: non tamen ei majestate naturæ suæ, sed habitu nostræ congregiendi; et nihili extorquens violento dominatu, sed superans eum lege justitiæ; ut (quoniam femina decepta ^c, et dejecto per feminam viro, omnem prolem primi hominis tanquam peccatricem legibus mortis, malitiosa quidem nocendi cupiditate, sed tamen ut æquissimo jure victoriæ vindicabat ^d) tamdiu potestas ejus valeret, donec interficeret justum, in quo nihil dignum morte posset ostendere: non solum quia sine (a) delicto occisus est, sed etiam quia sine libidine natus, cui subjugaverat ille, quos cœperat; ut quidquid exinde nasceretur tamquam suæ arboris fructus, prava quidem habendi cupiditate, sed tamen non iniquo possidendi jure retineret. Justissime itaque cogitur dimittere credentes in eum, quem injustissime occidit; ut, et quod temporaliter moriuntur, debitum exsolvant; et quod semper vivunt, in illo vivant, qui pro eis quod non debebat exsolvit ^d.

16. Quamobrem puto et ipse nobis leo ille est ^e, in cujus mortui ore cibum mellis invenimus. Quid enim dulcius Dei Verbo? et quid fortius Dei dextera? Aut in cujus mortui ore favus et apes, nisi in cujus verbo salutis nostræ bonum, et congregatio gentium? Quarum potius figuram plerique in hoc leone posuerunt, quia populus gentium qui credidit, **129** corpus feriatas erat ante, nunc Christi est: in quo Apostoli velut apes a rore cœli, et divinarum floribus gratiarum mella sapientiæ (b) condiderunt, ac si ²² esca ab ore edentis exierit: quia prius efferæ Deo nationes receptum Dei verbum fidei corde sumentes, fructum salutis ediderint ²². Qui vero Christum magis in eodem sibi leone proponunt, Samsonem Judeorum figuram, videlicet ut illum leonem quasi Christum (c) Judæus occiderit: id quoque assignantes mysticæ preparationi, quod eo potissimum tempore quo conjugium petebat, optatam potentis bellæ egerit cædem; quia videlicet non posset firmari conjugium, quod in Christo et Ecclesia pactum est ^f, nisi occiso leone *de tribu Juda* ^g. Idem enim Dominus *leo*, ille, qui *vicit*, et *catulus est leonis* ^h, sua sponte sopitus, et a semetipso resuscitatus de quo scriptum est: *Quis suscitabit eum* ⁱ? Voluntarie enim sacrificans pro nobis Patri hostiam sui corporis, idem summus et in æternum sacerdos ^j, animam suam sicut ipse testatur, eadem resumpsit potestate,

qua posuit ^k. Hic *leontis catulus*, quia Filius Dei, et idem *leo*, quia æqualis Patri. Quare ut mihi videtur, huic aptius est leoni: *De edente exivit esca, et de potente dulce* ^l. A quo enim, nisi a Salvatore nostro, cujus serino vita est, et qui hanc nobis escam simul et ruminavit docens et promisit impertiens; et, si placet aliter, ut de edente esca sic exeat, quia hic *leo de tribu Juda* ^m pro nobis victor ex ore nos adversi leonis eripiens ideo venatur, ut servet; capit, ut absolvat; frangit, ut solidet; mandit, ut integret; hoc in nobis edens quo corrumpimur. Quamobrem optemus hujus leonis præda fieri, ne simus præda leonis inimici. Efficiamur esca Dei, ne simus esca serpentis. Edat nos Christus, ne zabulus voret. Edente enim Christo, ut dixi, in nobis absumitur, quo consumimur. Christus etenim vita est ⁿ: et mortale hoc non poterimus deponere, nisi absorbeamur ^o, quia mortem nostram devorat Christus. Cibus autem Christi esse non possumus, nisi faciamus voluntatem ejus ^p: ut vicissim et ipse nobis cibus fiat ^q, in quo semper vivimus, si ad ejus præcepta vivamus. Sic ergo de potente exit dulce, cum amaritudine malitiæ nostræ per ipsum in dulcedinem bonitatis commutata, dulcis a verbo ejus esca procedimus, qui nos edendo, consumsit peccato, reparavit ad vitam. Solus hic potens, dulciter potens, qui *liberavit pauperem ab avaro potente* ^r, qui *feritatem mei corporis per mysterium pietatis* **130** suæ in mortem ^s sui corporis perimens, ibi cibum vitæ edit, ubi (d) miseræ fames mortis arebat. Qui mihi offensionem gratia, peccatum justitia, infirmitatem virtute, mortem vita, confusionem gloria, regno mutavit exilium. Qui audiebamus: *Terra es, et in terram ibis* ^t; nunc jam (e) audimus: *Conversatio vestra* ^u *in cælis est* ^v.

17. Itaque illam speciem, quæ in illo Samsonem vel recrinio vel moriente rexitur, et in omnem Christi famulum convenire arbitror. *Homo enim, qui præventus fuerit in aliquo peccato* ^w, et salubriter pœnitendo ad instaurationem gratiæ, quasi capillis resuscitantibus reveritur, *ponens ut arcum æreum brachium sua* ^x, id est fidem spei veræ, et spem fidei non fictæ ^y, exercens idem ad prælium manus suas operibus pietatis ^z, cujus *exercitatio ad omnia utilis est* ^z: tum ut quibusdam bonæ conscientiæ et fidei firmæ laceratis valens audebit invadere, et poterit (f) vertere inimicorum columnas. Hæ autem ²⁷ sunt columnæ hostilis domus, quibus nititur: in qua velut nostri victor epulatur illudens captis, si membris nostris,

^a Col. ii, 14. ^b Psal. LXXI, 4. ^c Gen. ii, 15. ^d Psal. LXXVII, 5. ^e Judic. xiv, 8. ^f Eph. v, 32. ^g Apoc. v, 5. ^h Gen. xlix, 9. ⁱ Psal. LIII, 8. ^j Heb. vii, 17. ^k Johan. xi, 18. ^l Judic. xiv, 14. ^m I Pet. v, 8. ⁿ Johan. xiv, 16. ^o I Cor. xv, 54. ^p Johan. iv, 54. ^q Johan. vi, 48. ^r Psal. LXXI, 12. ^s Gen. iii, 19, sec. LXX. ^t Philip. iii, 20. ^u Gal. vi, 1. ^v Psal. xvii, 35. ^w Psal. cxliii, 1. ^x I Tim. iv, 8.

(a) In omnibus codicibus legitur *sine Deo*, nullo sensu. Emendavimus *sine delicto*, certa ut videtur conjectura ex precedentibus et subsequentibus, et orto errore ex compendio litterarum *delo*. Eodem modo Sacchinius paulo inferius legendum suspicatur *delicto*, ubi manuscripti et editio Rosv. habent *efferæ Deo*. Editi 4 codices, *efferæ a Deo*. Itaque indubitatum vult legi, *efferæ a delicto*, id est *propter delictum*: quod non placet.

(b) Ms. Vien., *ediderunt*.

(c) Sic mss. Vien., Reg. et e. d. Grin. et Schot. At ms. Reg. cum editis quatuor, *occideret*.

(d) Ms. Vien., *miseræ famis morte arebat*.

(e) Ms. Vien. et edit. Grin., *audirimus*.

(f) *Vertere* pro *evertere*, simplex pro composito: quod Paulino familiare est, et usitatum semel et iterum in carm. 32.

ut armis suæ iniquitatis, utatur. Dejecimus ²⁴ ergo a hæc inimicum (a) domo sua, interitu subjugatæ carnis; qua adjutrice intus in nobismetipsis hostis inclusus, intestino animam nostram bello quatit; crimine voluntatis nostræ potens nostri factus, nostra adversus nos vitia satellites habet, interiorumque nostrum ministerio exterioris oppugnat.

18. Sed meminerimus pacti, quo per baptismatis gratiam consecuti Christo in crucis ²⁵ sacramenta juravimus, ne jam quasi viventes agamus in hoc mundo; vivamusque jam non nos, sed Christus in nobis ²⁶. Quo nobis in honorem capitis restituto, cadet zabuli domus et tota inimicorum cohors cum peccati nostri morte morietur. Quamobrem non solum morte Samsonis commori disco hestibus meis, hoc est, mortificando carnem meam simul interficere peccatum, ut superstite spiritu victor salutis triumphem, et dicam animæ meæ: *Convertere in requiem tuam, quoniam Dominus benefecit mihi* ^b: sed et cæcitate Samsonis, qua corporeis tantum captus oculis, spirituales non amisit, illuminor ad intellectum bonum ^c ut exemplo illius sciam quos magis debeam oculos habere. Non enim invocasset ille vir Dominum in suæ virtutis auxilium, nisi mentis oculos habuisset incolumes, quibus lumen est Christus, in *cujus lumine videbimus lumen* ^d. Quod si semper ardet in lucerna **131** corporis nostri, tunc opera tenebrarum (b) occidunt, et *princeps hujus mundi mittitur foras* ^e: non utique extra mundum hunc, cum quo, sicut scriptum est, in damnatione (c) conjudicatus mixto sine vacuabitur: sed foras a cordibus nostris, a quibus, si **C** Christum recipiamus, expellitur.

19. Ergo, quia illum imitantur qui sunt ex parte illius, nos imitemur Dominum Jesum, qui nos vocavit in sortem hereditatis suæ, et tollere nos jussit jugum suum suave, ut grave illud legis et mortis jugum discuteret a nobis ^f. Est autem et crinis ut jugum levitatis ^g; nam, ut Scriptura divina nos docet, levis est sanctorum coma, impiorum gravis ^h. Hæc aut virtutis, ut in Samsonem; aut sanctificationis, ut in Samuele ⁱ: illa autem ^j aut ponderis, ut in Abessalone ^k; aut squaloris, ut in Nabuchodonosor ^l. Qua hominum comarumque discordia docemur in capillis opera censere ^m; siquidem regi Assyrio in solitudinem feritatemque damnato, luctuosa concretio capitis intonsi in jubam leonis horruerit: ut etiam **D** corporis specie transiret in belluam, qui non solum

a regnis suis, sed etiam a sensibus exsuabat humanis, coma tristi leonem, uncis unguibus vulturem, sensu et pabulo boverum referens: ne unius tantum belluæ similitudinem ferret in pœnis, qui multarum similis fuisset in moribus.

20. Intellecto tamen tandem ²⁷ Deo, et sensui reformato et regno, factus et ipse nobis est in exemplar fidei, ut regnum, quod intra nos est, timeamus amittere peccando, et meminerimus repetere pœnitendo ²⁸. Nec (d) Abessalon, quamvis decoro et corpore superbus et capite, poterat dicere quod Samson ²⁹ dixit: *Si tonsus fuero, discedet a me virtus mea*; quia non habebat illam in pulcherrimo licet crine virtutem, quæ non corporalium capillorum ³⁰, sed gratiæ spiritalis erat, quam impius habere non poterat. Virtus enim et *sapientia Dei* Christus est ³¹; qui *in parricidalem animam non adibat*, quia *non habitabat* (V. not. 82) *in corpore subdito peccatis* ^m. Denique capillaturam illius pro iniquitatum mole desectam, etiam tonsuræ necessitas indicata ³² (V. not. 83) testatur. Sic enim habes: *Tondebat caput suum, quia gravaretur: cum autem detonsus esset, ponderabat capillos capitis sui, et 132 erant centum siclorum pondere regali* ⁿ. Quo apertius exprimi potest pro operibus numerari capillos, cum in impii capite non aliquam virtutem, sed tantum sarcinam capillorum Scriptura signaverit ³³? *Ponderabat*, inquit, *capillos capitis sui*, Gloria enim impio est iniquitas sua. Neque solum operatio eum nequam, sed et nequitia, ut quidam ait, fama delectat. Unde illud in Psalmis habes: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate* ^o? Lamen etenim impiorum tenebræ, honor umbra, celsitudo transitus, caput zabulus ^p; et ideo coma pondus est: propter quod Scriptura *regali pondere* gravem illius parricidæ comam dicit, hoc est, zabulico pondere ^q. Zabuli ³⁴ etenim regnum est omnis impius: sic et *qui mollibus vestiuntur, in domibus inquit, regum sunt* ^r; hoc est, *principum aeris hujus* ^s, et nequitia spiritalis ducum; in quorum domibus et regnis agunt, aut impietate duri, aut lascivia molles: quorum divitiarum peccatum, *itineria lubricum, finis interitus* ^t, gloria in inferno, *domus in sepulcro* ^u est. Talium crines crimina sunt, et idcirco illi crines esse non possunt, quibus bellator sacer funes hostium, et novas restes quasi mollia fila solvebat ^v. Sed illi potius, de quibus scriptum est: *Funes peccatorum circumplexi sunt* (e) *mihi* ^x. Peccatis

^a Rom. vi, 4; Col. ii, 12; II Cor. v, 15; Gal. ii, 20, Psal. xxxv, 40. ^b Johan. xxxv, 12. ^c Johan. viii, 44; Eph. i, 11; Col. i, 12; Matth. xi, 30. ^d I Johan. v, 3. ^e I Reg. i, 11; II Reg. xiv, 26; Dan. iv, 30. ^f Luc. xvii, 22. ^g II Reg. xiv, 25. ^h Judic. xvi, 7, sec. LXX. ⁱ I Cor. i, 21. ^j Sap. i, 4. ^k II Reg. xiv, 26, sec. LXX. ^l Psal. li, 3. ^m Psal. xxxiv, 6. ⁿ II Reg. xiv, 26. ^o Matth. xi, 8; Luc. vii, 25. ^p Ephes. ii, 2. ^q Philip. iii, 19. ^r Psal. xlvi, 12. ^s Judic. xvi, 9, et xii, 13. ^t Psal. cxviii, 61.

(a) Ms. Reg., *domu sua*. Sic olim antiqui dixerunt in sexto casu.

(b) Mss. Reg. et Vien., *occident*; et mox Viennensis codex, *mittetur*.

(c) Ms. Vien., *cum judicatis*.

(d) Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis Bad. et Grav., et sic legitur in mss. codicibus ad Pruden-

tii Hamartigen. vers. 566, ut monet N. Heinsius. Legitur tamen apud LXX interpretes Ἀβὲσσαλὼμ, et in tribus editis Abessalom.

(e) Unum vidi Paulinum qui scriberet, *circumplexi sunt mihi*. Psalteria 5 et S. August. *οὐσαλμὸς circumplexi sunt me*,

enim suis anima et implicatur et premitur. Quod (a) bene probat Propheta, qui dicit: *Superposuerunt iniquitates (b) meae (V. not. 84) caput meum, sicut onus grave gravatae sunt super me*^a.

21. Vides quam graves habeat peccator comas. At, cui coma Christus est, levis et volucer exsultat^a, dicens: *Deus, qui praecinxit me virtute, et posuit immaculatam viam meam: qui perfecit pedes meos tamquam (c) cervi, et super excelsa statuit me*^b. Jugum enim, ut dixi, et coma Christi levis est^c, quia servientes Christo operamur bona, quibus pennati in alta provehimur. Unde etiam in carne positus Christianis Apostolus dicit: *Vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu*^d. Subjecta enim subditae Deo animae caro transit in spiritum, non substantiae commutatione, sed vite. Itaque et mortem mihi Samsonis et caecitatem volo, ut vivam et videam Deo. Nam forsitan (d) ille receptis propter futurum mysterium in coma viribus, **133** recipere simul, ut amiserat, oculos ideo non desideravit, quia virtus illa caelestis gratiae internis sana luminibus corporeo non egebat obtutu.

22. Hoc igitur exemplo et nos contentis ad Dominum sensibus, carnales oculos secularium rerum aversione caecemus, quibus orbari propheta desiderabat, cum diceret: *Averte oculos meos ne videant vanitatem*^e. Et Dominus ipse oculis Judaeorum caecitatem praefrens, dicit: *Si caeci essetis, peccatum non haberetis*^f. Reminiscamur qua pernicie illis in paradiso oculi sint aperti, quos tamdiu habuerunt illuminatos Deo, quamdiu clausos habuere peccato^g. Nam tum deum (e) nuditatis suae hauserunt pudorem, cum bonae conscientiae castitatem, cujus lumine vestiebantur, praevagationis crimine perdidierunt. Et ideo veri luminis damnatum est, ad usum tenebrarum uti luminibus; et oculos in terrena defixos caecare caelestibus. Illuminatur autem anima tali caecitate, qua despicit mundum, ut conspiciat Deum. *Quia omne, inquit, quod in mundo est, concupiscentia oculorum est*^h. Ob hoc Apostolus obduci aciem nostram huic mundo, et enubiliari (V. carm. 21, vers. 667) Christo docens, ei scilicet *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*ⁱ, id est, omnis hominis mentem venientem, sollicitat nos ab aspectu praesentium in suspectum

æternorum, et dicit: *Nolite quaerere quae in hoc mundo sunt; praeterit enim hujus mundi figura*¹. Et iterum idem: *Quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est ad dexteram Patris*^k. *Omnia enim, ut Ecclesiastes*^l ait, *sub sole vanitas*. Proinde super solem veritas. Ita et qui in veritate consistunt, etsi intra mundum vivunt habitatione corporea, tamen supra mundum sunt conversatione caelesti. Et astrorum choros, vel caelorum polos (f) evolantes spiritu scandunt et supervadunt, celsioresque elementis agunt, non subliti rebus et vibus elementorum, sed affixa^m in Christic vita superiores mundo fiunt, manentes in eo qui est super omnia Deus benedictus in seculaⁿ.

23. Vides quemadmodum nos a mortalibus ad Deum transferat imitator Christi^o, doctrina pariter exemploque virtutis, auferens velamentum a corde nostro, ut *revelata facie contemplerur gloriam Dei*^p; quae infidelibus velamine legis absconditur, fidelibus Evangelii revelatione detegitur. Jam ergo nobis illa carnali coma opus non est. *Vetera enim, inquit, transiunt, et ecce nunc 134 omnia nova*^q, quoniam *exortum est in tenebris lumen rectis corde, misericors et miserator, et justus Dominus. Dominus autem spiritus est. Ubi vero spiritus Domini, ibi libertas*^r: et ideo tunc honori fuerit capillatio, cum adhuc illud spiritale velamen legis etiam corporali habitu praeferri oportebat; nunc jam oneri est, postquam sol aeternae libertatis illuxit^s, et caput nobis factus est Christus, qui nos ut iugo, ita et onere capitum depressorum levaret^t. Propterea jam audemus in voce exultationis et confessionis^u, ut liberi, proclamare: *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum*^v. *Nunc enim tempus acceptum, nunc salutis dies*^w, cum jam non in umbra nubis, sed in lumine corporis sui Veritas adest. Et (y) opportune ad gratiae tempus et speciem libertatis tonsor in promptu est, qui nos et prolixioris capitis velamento levet, ut gratiae spiritualis beneficium etiam corporalis forma testetur, et in libertatis internae laetitiam serenitas revelatae frontis ostendet.

24. Feminis tantum comam apostolica (h) reliquit auctoritas; quia etsi ipsis una nobiscum fides velamentum cordis (i) amoveat, tamen tegumentum capitis, et frontis umbraculum, verecundiae decus po-

^a Psal. xxxvii, 5. ^b Psal. xvii, 53. ^c Matth. xi, 30. ^d Rom. viii, 9. ^e Psal. cxviii, 37. ^f Johan. ix, 41. ^g Gen. iii, 7. ^h I Johan. ii, 16. ⁱ Johan. i, 9. ^j I Johan. ii, 25. ^k I Cor. vii, 31; Col. v, 1. ^l Eccl. i, 14. ^m Johan. xv, 4; Rom. i, 25. ⁿ I Cor. xi, 4. ^o Johan. iv, 24; II Cor. v, 17. ^p Matth. xi, 29. ^q Psal. xli, 5. ^r Psal. ii, 3. ^s II Cor. vi, 2.

(a) Ms. Regius codex cum editis Grav. et Schot., plene.

(b) Codices omnes, *meas*. Emendavimus *meae*; in epistola enim 12 ad Amandum, n. 10, in eodem Scripturae loco omnes tum editi tum mss. codices constanter habent sicut et Psalterium Romanum: *Superposuerunt iniquitates meae caput meum*. S. Augustinus cum veteri Psalterio legit: *Iniquitates meae sustulerunt caput meum*. S. Ambrosius, *Superposuerunt, et explicat: Iniquitates meae supertransierunt caput meum*. Et praeterea Paulinus noster epist. 40, n. 4, scribit, *Superposuerunt iniquitates nostrae caput nostrum*. Vide not. 83.

(c) Ita alibi Paulinus, et sic mss. Reg. et Vien. Ce-

teri codices, *cerorum*.

(d) Expunximus *nihil*, quae vox aberat a ms. codice Viennensi et edit. Schot., sensum enim tollebat.

(e) Ita mss. Vatic. et Vien. Ante erat *pubertatis et nuditatis*.

(f) Ms. Reg., *evolante spiritu*: quae lectio confirmatur inferius n. 24, *ne exaltato spiritu... et scientia instante dissiliant*.

(g) Ms. Reg. cum editis Bad., Grav. et Schot., *et opportune ad gratiam, tempus, et species libertatis tonsori in promptu est*. Ed. Grin., *ad gratiarum tempus et speciem libertatis tonsori in promptu est*.

(h) Ed. Rosv., *relinquit*.

(i) Sic manuscriptorum codices, *amoveat*.

stulat : et ideo perfectus fidei ac disciplinæ Magister docet indecorum viro crinem, quia *abscondi non potest caput viri Christus*, quod est et illa *supra montem ædificati civitas, in Ecclesia, quæ corpus est Christi*^a. Itaque viro (a) dedecens, feminæ decus est : quæ nemini caput est, sed honestatis cultu ornat virum, et corporis seriem, quæ a capite Christi Deo, et viri Christo, et mulieris viro textitur, quasi in fundamentum locata sustentat. Sed eam quoque per consortium corporis, membrorumque texturam, participem^b et summi capitis facit Christus : in quo *nec masculus, nec femina*^b sumus. Habeant sâne capillos, quibus juxta illam evangelicam peccatricem vestigia Christi (b) tergeant, et sapientiæ pedibus implicentur : ut aliud nisi sapientiam amare, nisi virtutem amplecti, nisi pudicitiam osculari nesciant ; et ut extremo saltem rore verbi cælestis aspersæ dicant : *Ros enim* (V. not. 85), *qui abs te est, sanitas est nobis*^c. Sint mulieribus nostris comæ, spiritalium acta virtutum, jejunia misericordiæ, orationes. Tales enim et virum decent crines. Ornet eas Christi gratia, non capilli ; castitatis gemma, non lapidis^d ; et operum in his, non odorum **135** fragret unguentum. Meminerint esse se filias illius *filix regis*, cujus *gloria omnis ab intus*^d est. Intelligant cur illas Apostolus prolixiori capitis velamento tegi jusserit : *Propter angelos*^e, inquit, illos videlicet ad seductionem paratos, de quibus sancti judicabunt. Hi enim petulantius infirmiora vasa pertentant, sicut non Adam, sed Evam coluber aggressus est^f. Unde etiam docere in Ecclesia prohibentur^g, ne exaltato^h spiritu decreta sapientiæ audeant intueri, et (c) scientia inflante dissiliant. Profecto enim valetⁱ ad confusionem malorum (V. not. 86), si videant mulierem sensus suos ignorantie specie per silentium tegere, disciplinam intellectus sui verecundo habitu confiteri, ut non audeat serpens tentandam rursus aggredi desperatione capiendæ.

25. Non frustra autem hoc eo potissimum tempore fieri debere Apostolus docet^b, cum aut oret mulier, aut prophetet. Tunc enim venit in spiritu conceptionem : et ideo tunc magis excitat tentatoris invidiam, cum in virum perfectum spirans exit terniuos infirmitatis suæ. Quod autem et de oratione eadem Apostolus quæ et de prophetia sentit, non mirum, cum et alio loco dicat orari spiritu : nam et *cum oramus*, inquit, *quemadmodum peti debeat nos nescimus, sed ipse nos Spiritus docet*. Igitur quia et in oratione sit conceptio spiritalis, ne quis, ut scriptum est, mulieri

A ultra vasculi sui tines agenti ootus hostis et laqueus occurrat, vult Apostolusⁱ in habitu ejus ostendi esse illi supra caput potestatem, qua regatur pariter et defendatur : ea ipsa humilitate cordis virtutem illi conferente, qua scientiæ supercilium premit gubernaculo disciplinæ : et mavult timere, quam altum sapere ; tutius tacita per timorem fidei, quam perita cum lingua, incassum pressura frontem capillo, nisi etiam pudore velaverit^l.

26. Ergo in commune omnis anima studeamus illis adornari capillis, quos Deus numerabiles habet, sicut ipse dicit : *Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt*^k. Cujus vero ille capitis capillos magis numerare dignetur quam ejus cujus ipse verticis caput est ? de quo dicitur : *Caput ejus ut aurum cephas* (V. not. 87) : quo nomine probabilius aliquod et purius aurum significari puto, sicut illud de terra Evilath^l^m. Hoc enim aurum forma sanctorum est^m, qui in capite corporis, ut lumina micant, et sunt *aurum ignitum*ⁿ Deo. Quia videlicet eos per examina passionum in hujus mundi fornace conflatos, **136** *invenit*, ut scriptum est^o, *dignos se* : et in his sacram imaginis suæ percussit mox etiam imprimens cordibus et linguis eorum veritatis suæ verbum : eosdemque ipsos statuens nummularios, ut secundum suam formam probabiles Domino cuderent nummos ; et abolita de nobis ligura Cæsaris, vivum Regis æterni numisma signarent^r, ut spiritu redemptionis inscripti, cervice jam jugo libera, et salutis titulo præmunita fronte caneremus^q : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*^r.

27. Sumnia igitur ope enitatur ita nos comparare, ut divini capitis, quod nobis per gratiam Dei Christus est, crines et aurum esse mereamur^s. Ex ipso enim capite pullulat illa cæsaries, de qua scriptum est^t : *Capillatura ejus, ut greges caprarum*. Et bene illorum potissimum animalium nomine designantur greges Christi, quorum maxime usus in lacte est^u : quia omnis qui (d) credit Deum Christum, totam Trinitatis plenitudinem in eo, quem Pater *unxit Spiritu sancto*^v, fide pietatis amplectitur. Et ideo ipsa *mater omnium viventium*^x, Christi corpus, Ecclesia, succo pietatis exuberat : et *bona ubera ejus super vinum*^y. In quo opinor significari, quod dulcior sit libertas gratiæ in lacte misericordiæ, quam in vino justitiæ legis austeritas. *Littera enim*, inquit, *occidit*, vides censuræ merum ; *spiritus autem vivificat*^z, vides uberrum munus, et lactis effectum. Sed hoc, ut tu (e)

^a Matth. v, 14 ; I Cor. xi, 3 ; Eph. i, 22. ^b Luc. vii, 40. ^c Gen. iii, 1. ^d I Cor. xiv, 34 ; I Tim. ii, 12. ^e Luc. xii, 7. ^f Cant. v, 11, sec. LXX. ^g Gen. ii, 42. ^h Ezech. ix, 4. ⁱ Psal. iv, 7. ^j Eph. i, 22. ^k Cant. iv, 1, juxta LXX. ^l Prov. xxvii, 27. ^m Act. x, 38. ⁿ Gen. iii, 20. ^o Cant. i, 1, sec. LXX. ^p I Cor. iii, 6.

^q Isai. xxvi, 19. ^r Psal. xliv, 14. ^s I Cor. xi, 1. ^t I Cor. xi, 5. ^u I Cor. xi, 10. ^v I Tim. ii, 9.

^w Apoc. iii, 18. ^x Sap. iii, 5. ^y Matth. xxii, 21. ^z Prov. xxvii, 27. ^{aa} Act. x, 38.

(a) Ita mss. Reg., Vien. et edit. Schot. Editi quatuor, *dedecus*.

(b) Edit. Rosv., *tergant*. At *tergeant* verissima lectio, quæ inferius confirmatur n. 35 et carm. 32 de Obitu Celsi, v. 542.

(c) Sic mss. codices Reg., Vat. et Vien. et edit.

Grin. in marg. Sed editi, *scientia inflata* : utraque lectio recepta.

(d) Ita ms. Vien. Alii, *credidit*.

(e) Ms. Regius codex cum editis Bad., Grav. et Schot., *ut tu maris intelligi, semen detur*. Utraque lectio olausibilis. Vide not. 87.

magis intelligis, emenatur (V. not. 88), quo prima nascentium mulcra^a coalescit. *Bona igitur ubera*^a, quæ pastor bonus, qui pro ovis animam suam posuit^b, illis iam misit infantibus, de quorum ore perfecti laudem sibi, ut destrueret inimicum boni, et defensorem mali c.

28. Ex harum caprarum gregibus erat ille vir gregis qui parvulos Christi nondum aptos solidiori cibo, teneris lactabat alimentis, quibus dicebat: *Lacte vos potavi, non esca: nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis*^d. Cum autem hujus lactis alimonia creverimus, firmatis primum fidei conceptione vestigiis, adolesemus^e in robur juventæ: et (a) firmata per fidem caritate atque patientia levabimus manus nostras in actionem robustiorem; operibusque virtutum velut cibo fortiore vivemus, ut efficiamur et illi crines, de quibus scriptum est: *Crines ejus abietes nigrae* (V. not. 88 bis), sicut corax: id est, corvus. Sed bonus iste corvus, nec ille ad arcam revertendi immemor, sed ille pascendi prophetæ memor: cui bene comparantur illarum abietum æmuli crines, de quibus 137 dicit, *abietes bonæ et nigrae, adducentes naves Tharsis*^f; unde nunc^g corax iste non noctis, sed luminis corvus est; cujus (b) coloris speciosi crines sunt: ideo sancti, *genus regale et sacerdotale*^h, quibus divinum caput ut ostro gloriæ suæ purpurat: quia et juvenalis gratia in hujus præcipue coloris capillo florentem vestit ætatem.

29. Non dissimulandum tamen, quod avis ista interdum forma peccati in Scripturis, interdum gratiæ species invenitur. Videtur enim esse mortifera, cum ad supplicium producitur impiorum: quia mala, sicut scriptum est, *per malos angelos mittit Deus*ⁱ: vel cum in ultione maledicti dicitur: *Oculum qui iriserit^j patrem et matrem, effodiant eum corvi de convallibus*^k. Laudabilis autem eadem avis vel cum prophetam mane panibus, et ad vesperam carnibus alit; vel cum pulli corvorum invocant nomen Domini. Sed et color ejus aliquando in sanctis, aliquando in impiis dicitur^l. Sponsa namque Christi dicit se fuscam esse, et decoram; et Dominus *tenebras posuit latibulum suum*. Et rursus e contrario^m ab Apostolo commonemur, *ne nos tenebræ comprehendant*. Verum tamen illæ *abietes nigrae, et bonæ, adducentes naves Tharsis*ⁿ, secundum ejus formam sunt, quæ fusca pariter et decora est. Ipsius enim et membra sunt Sancti, qui sicut et palmæ florentes, et cedri multiplicabiles; ita et abietes nigrae, et bonæ sunt, quia in Ecclesia, hoc est, Dei monte, verticibus meritorem eminent, ut abietes in suis montibus. Et sicut illæ aptæ navibus contextendis, ita illi principes populi de monte legis, ut a Libano excisi, arcam Do-

A mini, sive navem, hoc est, Ecclesiam per hujus mundi diluvia navigaturam, edolatis verbo Dei gentibus texuerunt, et in compagem caritatis fide stringente conjunctam fluctus mundi istius imputribiliter secare docuerunt.

30. Sed et nunc eruditæ ad apostolicam fidem animæ abietes sunt nigrae, et bonæ; nigrae vero jam non de peccato, ut puto, magisque adhuc vel de inhabitatione corporea, vel de exercitationis internæ quasi bellico pulvere, vel pulterulento sudore nigrantes; bonæ tamen, propter spiritalem etiam in noctibus corporum conversationem. Sic et naves, quæ fluctibus mundi supernant: et fide veri, atque opere justî a dextris, ut scriptum est, et sinistris, velut remis armantur: qui verbo Dei quasi gubernaculo diriguntur, et ad auram Spiritus sancti sensuum suorum sinus pandunt, et cordis sui velum vinculis caritatis, ut funibus ad antennam^o crucis stringunt. Et arbor illis est *virga de radice Jesse*¹, quæ totam 138 corporis nostri quadrirremem regit; et cui si juxta illam poeticam fabulam, in prophetica veritate nectamur, voluntariis adstricti nexibus, et obstructis non cera, sed fide; neque corporis, sed cordis auribus, contra hujus mundi varias ad capiendum, pares ad nocendum, illecebras^q tati et innocui scopulos voluptatum, quasi saxa sirenum, (c) prætervehimur. Adstringamur autem huic arbori fœne validissimo, vincti in spe, fide, caritate, credentes cordibus, et oribus confluentes individuum Trinitatem, quæ est spartum triplex, quod non rumpitur. Hoc sparto et opera nostra textantur, quo et rudente fidei nostræ arbor erigatur caritatis antenna, et vitæ nostræ vela sinuentur; ut simus et abietes illæ, quæ in fabricam templi magnis ratibus intextæ ducebantur a Tharsis^r; vel (d) iidem naves, qui illam æmulemur, quæ Solomoni^s quondam electum aurum, et opes Tyrias affererat^t. Tanto autem studiosius et quæstuosius nostra negotiatio debet agitari, quanto rex noster æternus Jesus illo temporali Solomone præstantior est. Ecce, enim, inquit, *major Solomone hic*^u: qui non conteret nos spiritu vehementi inter naves Tharsis^v, si illi, bono actu vitæ nostræ, lucrum, quod est pretiosissimum Deo mercimonium, conveyamus: ut suum ipse pretium accipiat a nobis; quia ipse est et margarita, quam tota spiritalis istius mercaturæ conversatio sibi nititur comparare. Cui coemendæ si facultas nostra suffecerit, non deprimentem sarcinam, sed levantem nos per hoc mare magnum et spatiosum vehemus^w: et dormientem in nobis pro nostra segnitia Dominum, si vel dormientem vectare mereamur, excitare audebimus, ut increpans ventos spiri-

^a Johan. x, 10. ^b Johan. x, 11. ^c Psal. viii, 3. ^d I Cor. iii, 2. ^e Cant. v, 11. ^f III Reg. v, 8; II Paral. ix, 21. ^g I Pet. ii, 9. ^h Psal. lxxvii, 49. ⁱ Psal. cxlvi, 9. ^j Johan. xii, 35; III Reg. v, 8. ^k Psal. xci, 15. ^l Isai. xi, 1. ^m III Reg. v, 8. ⁿ III Reg. ix, 29. ^o et x, 22. ^p II Par. viii, 18, et ix, 10; Matth. xii, 42; Luc. xi, 31. ^q Psal. xlvii, 8. ^r Psal. ciii, 25.

(a) Sic mss. Vatic. et Vien. Ceteri codices; et confirmata per fidem caritatemque patientiæ. Utraque lectio bona.

(b) Mss. Reg. et Vien., color.

(c) Ita manuscripti codices. Editi, prætervehimur.

(d) Ms. Vien., illæ.

tuum inimicorum; ve: etiam nostrorum sensuum, A salvos nos faciat a pusillo animo, et tempestate ^a; tendentibusque nobis ad tranquillitatem suam, maria consternat ut quasi naves suarum onerarias opum deducat in portum salutis ^b, victricibusque fluctuum puppibus virides ketus imponat coronas.

31. Sinus et dextera ejusdem ^c, qui totus dextera est, non habentes in actibus nostris sinistram: ut ad dexteram Judicis stare, vel potius dextera ipsius Judicis esse mereamur; et opera nostra in die retributionis sicut capillos sui capitis Dominus remunerator adnumeret ^d, ut ipse jam præfatus est in Evangelio, (a) prænuntianda iudicio; cum benedictione divina, et (b) attributione ^e regitica (c) remunerabit spiritualium merita virtutum, hoc est pulcherrimas sui capitis comas qualibus et illa in Ecclesiæ typo mulier, 139 Christi vestigia unguento et lacrymis rigans torsit: quæ non tam pretio munerum, quam obsequii placuit affectu. Non enim unguentum in illa Dominus, sed caritatem dilexit, qua pudenter impudens, et pie improba sine opprobrii et repulsæ metu, extraneam sibi domum Pharisæi, non invitata, illa vi petulans penetravit, qua rapitur regnum cælorum ^e: et tantum verbi cælestis esuriens, non ad (d) dapes illius, sed ad pedes Christi cucurrit, seque in illis abluit, et cibavit: atque ipsos sibi pedes sacrarium, ut ita dixerim, et altare constituit. In quibus libavit fletu, litavit unguento, sacrificavit affectu. *Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus* ^f quem illa immolans Deo, non solum remissionem delictorum, sed et gloriam prædicandi cum Evangelio nominis meruit ^g.

32. Et quia vocandæ ex gentibus Ecclesiæ imaginem præferbat, omnia in semetipsa mysterii salutaris insignia gessit. Uncta est chrismate sui muneris; pœnitentiæ lacrymas habuit in lavacrum, viscera caritatis in sacrificium: et ipsum vivum vivificantemque panem manibus et ore præsumsit (*id est ante sumsit, et sic infra prælibavit*); sanguinem quoque calicis, antequam fieret calix sanguinis, osculis sugentibus prælibavit. Beata quæ Christum in carne gustavit, et in ipso corpore Christi corpus accepit: merito prælata Pharisæo, pascenti licet Christum; quæ Judæo epulante jejuna, non cibi, ut dixi, sed salutis avida (e) serviebat. Beata, quæ meruit in Ecclesiæ typum hac quoque specie figurari (*Ambros. lib. vi, in Luc. vii*), ut in domo et convivio Pharisæi non ipse Pharisæus, sed peccatrix ad veniam justificaretur. Plus hujus importunitas consequitur, quam

Pharisæi dapsilitas. Etenim disposita a seculis ^h (V. not. 89) sacramenti ordo posebat, juxta illam Noe patris propheticam benedictionem, in tabernacula Sem transire habitationem Japheth, hoc est in domo legis et prophetarum, Ecclesiam potius justificari (*Ambros. lib. vi, in Luc. vii*), minorem temporum ævo ⁱ, sed gratiæ lege majorem; unde ipsius in Johanne (f) legis persona proficitur: *Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat* ^b.

33. Ut autem etiam in typo congrueret Ecclesiæ capiti suo, bene formam peccatricis (V. not. 90) acceperat, quia Christus quoque formam peccatoris accepit. Sed Judæus neque caput neque fundamentum habiturus in Christo, nec caput Christi, nec pedes, unxerat; quod utrumque pretiosis unguentis ¹⁴⁰ mulier evangelica irrigaverat ^g. Propterea Synagogæ, neque oleum gratiæ, neque aqua refectionis a Christo est; cujus typum illi Pharisæo gerenti, circa ipsum et olei et aquæ salutaris fontem, et aqua et oleum caritatis exaruit. De hoc fonte prædixerat per prophetam: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* ¹; sicut ad Ecclesiam suam dicere potuit: *Impinguasti in oleo caput meum* ¹: quæ non solum confectione, sed etiam vase pretiosum detulerat unguentum, quod multorum graminum ^h sive florum mixta in unum gratia et virtute fragrabat. Quæ potuit nisi Ecclesia tale conficere? quæ de variis cælestium gratiarum floribus et succis odora, multimodas suavitates ex diversis gentibus Deo spirat, orationesque sanctorum, velut aromata pateris incensa flagrantibus, spiritu veritatis exhalat (*Ambros. lib. vi, in Luc. vii*): ut ei talium florum odoribus, seu liquorum roribus, affluentem Sponsus ipse gratetur illa qua et in Canticis Canticorum voce blanditur: *Columba, inquit, mea, perfecta mea, quoniam caput meum repletum est rore* ^k: caput Christi Deus, et crines ejus ^l electio sanctorum, quibus Pater gaudet in Christo, *et crines mei guttis noctis*. Ros, ut scimus, non est imbris humor, sed refrigerii, quo reficiuntur arida ab æstu diurno gramina. Hujus roris lucidis guttis non nisi serena nocte spargitur (*pro aspergitur*) terra. Unde intelligi datur, eas noctis guttas, quibus caput et crines suos sapientia maduisse lætatur, formam esse sanctorum, quam et in stellis Apostolus coruscare designat ¹, quæ æque serenis noctibus micant, quibus rores cadunt. Quæ autem nox intellectu spiritali putanda, nisi passio Domini, quæ et dies illuminavit ^m? de qua puto scriptum: *Et nox illuminatio mea in deliciis meis* ^m.

^a Matth. viii, 24; Marc. iv, 38; Luc. viii, 25; Psal. liv, 9. ^b Psal. cvi, 50. ^c Matth. xxv, 35. ^d Matth. x, 30; Luc. xii, 7. ^e Matth. xi, 42. ^f Psal. l, 19. ^g Matth. xxvi, 13; Marc. xiv, 9; Johan. xii, 3. ^h Johan. i, 30. ⁱ Psal. cxl, 5. ^j Psal. xxii, 5. ^k Cant. ii, 10, et v, 2, sec. LXX. ^l Philip. ii, 15. ^m Psal. cxxxviii, 11.

(a) Ms. codex Viennensis, prænuntianda.

(b) Ms. Vatic., retributione.

(c) Ms. Vatic., remunerabitur. Sic alibi Paulinus hoc verbo utitur active. Vide epist. 26 ad Sebastianum, num. 2.

(d) Ante erat opes. Cum Sacchino emendamus dapes, certa quidem conjectura petita, tum ex subsequentibus, tum inferius n. 42, ubi Paulinus ad Pharisæum: *Malo inter capillos illius Christi pedibus illi-*

gari, quam inter dapas tuas tecum juxta Christum sine Christo discumbere; et n. 39.

(e) Ms. Vatic. et ed. Grin., esuriebat. Utraque lectio bona. Verissima illa quam retinemus, nempe quæ confirmatur n. 40: *Tu enim epulaberis ut superbires, illa jejunabat ut serviret*.

(f) Juxta ms. codicem Vien. expunximus illa verba, unde lex ipsa, quæ in aliis codicibus librariis inculcata fuisse videtur.

Sed si et hoc seculum noctem putes, quod conversione gentium, quarum ante fidem tenebris horrebat, ut nubibus serenatum est; et nunc Ecclesie lumine quasi pleno lunæ perfectæ speculo, et sanctis hominibus, ut (a) puris in serenitate sideribus, opera fidelium, quibus animam suam quisque vivificans a præteritæ siccitatis siti reficit, quasi rores in hac, ut diximus, seculi nocte destillant.

34. Et ideo caput suum Christus tali repletum rore letatur, et illuminator noctium nostrarum (b) tamen guttis noctis nostræ crines suos gaudet esse perfusos^a; quia ipsius refrigerium et refectio est illa fidelium operatio (*id est misericordia seu eleemosyna*) (V. not. 91), quibus vel fratres juvantur, vel **141** inopes confoventur. Ideo denique et vocem Judæ aspernatus est, qui recepti corde suo zabuli spiritu mulieris unguentum Christi pedibus invidebat^b. Operibus enim pietatis et misericordiae et ungitur, et (c) feneratoratur, et pascitur Christus (V. not. 92). Verum traditor, antequam proderet Dominum, perfidiam suam prodidit^c: quem non pauperum, sed furtorum suorum cura commoverat, et livor mentis ipsiæ, ut unguentum illud, quamlibet pretiosum, dominici tamen sanguinis comparatione vilissimum, pretiosius corpore salutaris iudicans, indignaretur in feminam pie prodigam, quam ipse Dominus bonum in se opes testatur operatam; docens egentium curam esse posthabendam, sed sibi tantum: ut in eo ostenderet, (d) quod corde perverso fidei misericordiam prætulisset (V. not. 93), cum fomes operum fides sit, et præceptis suis præstet ipse præceptor. Nisi quod in hoc quoque filius perditionis ostendit, quam vilem Christum haberet; (e) qui unguentum, quod supra Christum effundebatur, perire dixit. Et ideo non est in pretio sanguinis Christi, quia habere non potest redemptorem, quem maluit habere venalem; et jure a commercio vitæ mortis contractor excluditur, suo ipsius damnandus iudicio, quo triginta^d aureis vendidit eum, quem mulier, ut ipse taxaverat, unxit trecentis. Sed in hoc perversus, quod ipsum^e vili æstimans Dominum, unguentum illud, quod in salutarem nobis ejus sepulturam præmittebatur, caro æstimavit^e. Vere, ut zabulus, ignarus gratiæ Dei, in qua illi non esset portio; non caritate, sed invidia, magno æstimavit pretium mortis ejus, qua nos gratis servat, qui magno emit, non vendit^f (V. not. 94). Nos enim ille vult pretiosos facere sui muneris vilitate. Ipse nobis

^a Cant. v, 2. ^b Johan. xiii, 2; Matth., xxvi, 10; Marc. xiv, 6. ^c Johan. xii, 6. ^d Matth. xxvi, 15; Marc. xiv, 5; Luc. xxii, 5. ^e I Cor. vi, 20. ^f Matth. x, 8. ^g Act. iii, 6. ^h II Cor. ii, 15; II Cor. iv, 10; Matth. cxv, 7; Marc. xiv, 3. ⁱ Gal. vi, 14. ^j Philipp. ii, 21. ^k Psal. cxv, 16 et 17. ^l Luc. xi, 5 et 8. ^m Psal. cxxiii, 2. ⁿ I Cor. xiv, 19. ^o Psal. lxxxv, 11.

(a) Sic manuscripti codices Reg., Vat. et Vien. At editi, *purissimis serenitate*.

(b) Abest tamen ab editione Schot. et a ms. codice Vaticano, in quo totus locus sic legitur: *Et illuminator noctium nostrarum guttis noctis nostræ crines suos esse perfusus gaudet*.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. Alii codices, *serenatur*. Vide not. 92.

(d) Sic ms. Vien. cum edit. Schot. Ceteri, ut.

(e) Expunximus particulam *ut* quæ a manuscriptis codicibus aberat.

A hac pietate pretiosior, quod se vili vult æstimari, ut ab omnibus ematur. *Quantam enim, inquit, ipse fecit pauperem et divitem, et æqualiter illi cura est pro omnibus*^f. Unde ait: *Gratis accepistis (f) gratiam, gratis date*^g. Hujus gratiæ gratiæ opibus dives Petrus debitem pauperem, et tantummodo egenæ stipis cupidum, pecuniam non habens, sanitate ditavit.

35. Itaque egeamus avaritia auri, ut abundemus gratia; et per inopiam voluntariam vilescentes huic seculo, pretiosum Domino^h efficiamur unguentum. Spirabimus enim bonum Christi odorem Deo, si *mortem Christi in corpore nostro circumferentes, et vitam in spiritu manifestantes*, et passionis Dominicæ et resurrectionis odore fragremus^h. Mittemusⁱ **142** autem unguentum in corpus Christi, si substantiam vitamque nostram (g) in fidem veritatis ejus et præcepti obedientiam conferamus. Tunc in ejus corpore repleti domum totam unguenta fragrabimus, si caritate perfecta possimus unquam dicere: *Mihi autem mundus crucifixus est*ⁱ; non amanti divitias (V. not. 95), non honoresⁱⁱ seculi: non amanti quæ propria sunt, sed quæ sunt Christi^j: non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur. Hæ nobis erunt in virtutem et ministerium sanctum tomæ, quibus et pedes Christi (k) detergeamus, et fomes peccatorum rumpere possimus, et in spiritu libertatis gratulantes dicere: *Disruptistiⁱⁱ vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis*^k.

36. Sed dum currendi spatium, dum serviendi tempus est, pascamus hujusmodi comam: et imitemur non solum dilectionem illius evangelicæ peccatrici, ut amore magno magna debita diluamus, sed et importunitatem ejusdem, ut (i) præcipiamus iræ imminenti salutem. Opportune, importune panem vitæ quærentes, patrisfamilias januam et nocte pulsemus^l. *In noctibus enim, inquit, extollite manus vestras in sancta*^m. Omnis in Christo sapientis limina (V. not. 96), ut jussum est, exterentes, ubique captemus cibum vitæ, (j) ubicumque aucupemur verbum Dei; de omnium fidelium ore pendeamus, quia in omnem fidem Spiritus Dei spirat: et necesse est a minimo Dei servo vel guttam celestis sapientiæ destillare, quæ ariditatem mel cordis irroretⁱⁱ; et mihi supra hujus seculi sapientium flumina ad potum utilitatis exuberet: quia *malo quinque verba loqui in lege* (V. not. 97), *quam multa millia in lingua*ⁿ; sicut *unum diem in atribus Domini vivere, quam millia in tabernaculis peccantium*^o,

(f) Addidimus *gratiam* ex mss. Reg. et Vatic. Vide seqq.

(g) Sic mss. codices. Editi, *in fide... et obedientia*.

(h) Ita ms. Reg. cum editis quatuor. Alii codd., *detergamus*. Vide not. 24, *tergeant*.

(i) Sic mss. Reg. et Vien. Verissima lectio quæ ex infra sequentibus confirmatur n. 36 et n. 4 supra.

(j) Hic et inferius ex mss. Reg. et Vien. reposuimus *ubicumque*: quæ lectio confirmatur ex sequentibus. Editi, *ubique*.

quoniam *spiritus ubi vult spirat, et audio vocem ejus et nescio unde veniat*^a. Igitur ubicumque auram ejus captabo: undecumque vel tenuem halitum legam. Quocumque vel in domum indigni (V. not. 98), vel in domum Pharisei audiam justum venisse, contendam præcipere hospitis gratiam, præcipere si possim regnum cælorum. Ubicumque mihi resonaverit Christi nomen, accurram; ad cujuscumque interiorum domum Jesum intrare cognovero, et ipse properabo. Cum reperero sapientiam, cum reperero justitiam in alicujus penetralibus reumbentem, curram ad pedes Christi^b, ut vel extremo sapientiæ vestigio signer; nec fastidiam pedes, immo optabo, ut vel pedibus suis tangat caput meum Christus. Illa simbriam tetigit, et curata est; alios et transitu^c apostolici corporis inumbrando sanavit^c.

143 37. Expandamus illi capillos (V. not. 99), id est, omnes nostrorum insignium dignitates ante ipsum: ternamus; et desiciamur a nobismetipsis, ut exaltemur ab illo, qui in aliis habitat, et humilia respicit^d. (a) Lacrymis delicta nostra fateamur, ut de nobis quoque dicat Justitia illa cælestis: *Lacrymis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit*^e. Fortasse enim ideo (V. not. 100) non (b) laverit pedes sæos cum discipulorum lavaret, ut eos nostris lacrymis nos (c) lavemus. Non mediocris anima illa meriti est, de qua potest dicere Sapientia: *Ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos*^f. (d) Quid est hoc osculum, nisi pignus æternum illius caritatis, quæ operit multitudinem peccatorum^g. Hæc oscula Sponso suo jam tunc parabat Ecclesia, quando cantabat: *Osculetur me* (e) *ab oculis oris sui*^h. Quod privilegium sola sibi catholica dilectio jure vindicatⁱ; quæ unica atque perfecta uni viro ab ipsius ore Verbi petit oscula veritatis, ne fraudis hæreticæ veneno, ut incestis^k oris alieni oculis polluat.

38. Pedibus ergo Christi oscula casta figamus, ut mereamur a pedibus in caput surgere; et in superiora corporis membra crescentes, jam de proximo vultus audeamus et oris ipsius oscula^l postulare. Et, cum Dei verbum puro corde libantes, *gustaverimus quam suavis est Dominus*, tunc anima nostra totis in amore sapientiæ visceribus accensa, dulci refrigerare

tur ardore, et conflata ignitis dominicæ caritatis sagittis, quibus omnis alia inimicarum delectationum dilectio^m interlicitur, dicat in coram compuncto: *Quoniam vulnerata (f) caritatis* (V. not. 101) *ego sum*ⁿ. Beatus vero qui potest et osculo (g) tangere pedes Christiⁱ. Quis mihi misero os adureret, et linguam meam cælesti illo carbone purgaret, ut vel calcaneum Christi mererer summo tenus ore contingere, et subdito capite (h) sola (*id est* vestigia. V. not. 102) sancta tergere, ut caput meum potius Christi pedibus tergeretur; et, dum pedes lambo divinos, piarem castis labia immunda vestigiis (*id est* pedibus).

39. Exhortemur ergo nos invicem, certatimque dicamus: *Venite adoremus, et ploremus ante Dominum, qui fecit nos*^o. Illi flentes, nostra gaudia (i) seminabimus: illius vestigia perungentes^p, vulnera nostra sanabimus. Quidquid enim Christo impendimus, nobis **144** potius conferimus. Denique illa perfundendo Christum se abluit; pedes illius detergendo, sua peccata mundavit: illum diligens, se dilexit. Et ideo meruit audire: *Filia, fides tua te salvam fecit*^q: quod ille, qui erat de illius regni, non meruit audire, magisque justificata est hæc servitio, quam ille convivio. Phariseus enim non crederat, ista credebatur. Denique ille dicebat: *Hic si esset propheta, sciret^r utique quæ esset mulier quæ eum tangit^s*; et ideo non justificatus est convivio, ad quod quasi tantum hominem invitaverat Christum, imputans forte illi (j), qui propter nos et pauper erat, quod tanti fecisset in dapes suas, pauperem dives assumere^t. Illa vero non tanto ambitu servitutis, et impendii, et lacrymarum, sperasset remissionem peccatorum, nisi Deum credidisset in Christo: et ideo in extremo licet Salvatoris vestigio caput sæ salutis invenit.

40. Quo te, miser Judæe, jactabis? In domo tua te peccatrix nostra prævenit, ingressa in labores tuos. Tu enim epularis ut superbius, illa jejunabat ut serviret^u. Et quam de urceis tuis effundendam negaveras aquam, illa de suis oculis ministrabat. Tu pedes Christi nec linteo, illa crine deterisit^v. Quos tu indigne nec manibus contingere voluisti, illa oculis mulcere non destitit. At certe tu potius hoc mi-

^a Johan. iii, 8. ^b Matth. ix, 10. ^c Act. v, 15. ^d Psal. cxii, 5. ^e Johan. xiii, 5. ^f Luc. vii, 5. ^g I Pet. iv, 8. ^h Cant. i, 4, sec. LXX. ⁱ Cant. ii, 5, et iv, 9. ^j Isai. vi, 7. ^k Psal. xcvi, 6. ^l Luc. vii, 50. ^m Luc. vii, 59. ⁿ II Cor. viii, 9. ^o Johan. iv, 38. ^p Luc. vii, 44.

(a) Manuscriptus codex Vaticanus addit in cælo et in terra.

(b) Ms. Vien., *laverat*.

(c) Ms. codex Vaticanus et ed. Schot., *lavaremur*, recte si cohæreat superiori lectioni codicis Viennensis. Vulgata lectio est ex Ambrosio.

(d) Mss. Reg. et Vien. cum ed. Bad., *Quod*.

(e) *Ab oculis*, secundum versionem LXX interpretum. In explanatione homiliae I Origenes ostendit legendum esse in numero plurali *ab oculis*; et sic etiam Ambrosius in psal. cxviii serm. 1, et lib. de Isaac, cap. 3.

(f) Ante erat *caritate*. Legimus cum ms. codice

Regio *vulnerata caritatis*, juxta versionem LXX interpretum. Græcismus ille Paulino nostro familiaris est, sic epist. 11 ad Severum, n. 8, dixit *roris sparse*; et in Natali 6 S. Felic., carm. 18, v. 123, *pietatis circumfusum*. Vide not. 101.

(g) Ms. cum editis quatuor, *ungere*. *Oleo ungere* apud Ambros. lib. vi in Lucam, cap. 7. Sed lectio quam retinemus concinnior est, eaque confirmatur ex præcedentibus et subsequentibus verbis.

(h) Ms. Vien. codex, *soleam sanctam*. Vide not. 102.

(i) Edit. Rosv. *seminabimus*, mendose, retragantibus ceteris codicibus. Vide seqq.

(j) Ms. Viennensis codex, favente ms. Regio, *quia*.

nisterium in domo tua recepto hospiti debuisses, si vel exemplo patrum fas hospitale servasses. Sed sufficit vobis ad superbiam jactare patrem Abraham^a; et ideo te illa praevenit, quæ affectu fideli se potius patris tui filiam comprobavit; a quo te degenerem etiam ista inhumanitas arguit, qua dedignatus es lavare pedes Domini cum et Abraham angelorum, et ipse Dominus laverit servulorum. Quamquam tunc quoque filiei pater etiam Christi pedes laverit, quem unum de tribus propheticis videns oculis adoravit; et ideo vos ipse sic increpat ore praesenti: *Si filii Abraham esse:is, opera Abraham faceretis*^b, et addit^c: *Ille vidit diem meum, et gavius est* (a). *Beati autem et qui non viderunt, sed cum videntibus crediderunt*^c. Ex quo manifestum est, nobis acquisitam^d fidem, tibi perfidia (b) perisse naturam.

145 41. Sibi ergo habeant arrogantiam, sibi divitias, sibi nobilitatem et justitiam suam, qui Abraham patrem corpore magis quam spiritu gloriantur, incircumcisi corde, et sola carne Judæi^d. Nobis et ad salutem et ad gloriam satis est Christus, et ipse crucifixus; qui nos de lapidibus in Abraham filios excitavit, illis contra de Abraham filiis in nostræ originis lapides obrigescentibus^e. Nobis Ephrem sinister ad dexteram, benedictus proficit, illos in Manasse, qui praesumptione senioris avo dexter astiterat, translata in^f caput sinistra^g, crucis (c) mysterio denotavit: quia crux Judæis scandalum^h, Christianis futura gloria, illum esset sinistrum factura de dextero, et me dexteram de sinistro: quia Judæis in nostra deserta labentibus, et nobis in illorum sata invadentibus, sunt cæcitate quod fumus, et sumus gratia quod fuerunt^b. Sed non ita nostra salute (d) gaudebimus, ut vestro lætemur interitu. Docti enim sumus a vestri corporis fratre, sed spiritus nostri Magistro (V. ep. 30, num. 5), non insultare ranis fractisⁱ: quia ipsi non ex operibus, sed ex muneribus miserationum Dei, in arborem vestræ stirpis inolevimus. Potens autem est communis Dominus, sed Christianorum pater, hoc est, fidelium Deus, item^k vos genuinis corticis vestræ sinibus inserere, et vestro cespiti replantare; qui nos vestræ pinguedinis succo per adoptionis beneficium medullavit, ut utrosque in unum Domino^l fructificantes radix una sustineat.

42. Interim malo peccatricis et pauperis nostræ divitias in lacrymis et affectu, quam tuas in impietate et littera: illius jejunium, quam tuum convivium i.

Malo inter capillos illius Christi pedibus illigari^m, quam inter dapes tuas tecum juxta Christum sine Christoⁿ discumbere. Si modo unguentum ad pedes Christi non habeam, in adventu ejus ad meas faces oleum non habeo^k. Et vix mihi si unguentum meum (V. not. 103) vile sit: pretioso enim opus est, ut conspeliari merear sepulturæ ejus: cujus nisi morte cominorari, resurrectione non vivam^l. Ergo illum amemus, quem amare debitum est. Illum osculemur, quem osculari castitas est. Illi copulemur, cui nupsisse virginitas est. Illi subjiciamur, sub quo jacere, supra mundum stare est. Propter illum dejiciamur, cui cadere resurrectio est. Illi commoriamur, in quo vita est.

43. Et quam digne vicem huic Domino referre poterimus, in quo et mortui vivimus^m? **146** qui vicissim nobis hoc esse dignatur, quidquid illi fuerimus servuli suiⁿ. Ita^o enim se immiscet nobis, ac nos sibi conserit, ut quod ipse accepit, nobis proficere faciat; qui quod nobis, id est, minimis ejus tribuitur^o, sibi acceptum ferat. Sic et honori suo implicans suos, prope omnia nobis etiam nomina (V. not. 104) sua communicavit. Ut virtus Dei dicitur, ita et nobis virtus esse dignatur. *Deus enim nostrum refugium et virtus*^p. Hereditas ut illi nos, et ille nobis. Nam sicut habes in Moysse: *Facta est Dei portio populus ejus Jacob*^q; ita et in psalmis habes: *Portio mea Dominus*^r. Et sicut ipse de se ait^s: *Ego sum lux hujus mundi*^t; ita et ad suos dixit: *Vos estis lux hujus mundi*^t. *Ego sum, inquit, panis vivus: et nos omnes unus panis sumus. Ego sum, ait, vitis vera; et tibi dicit: Plantavi te vitem fructuosam, (e) omnem veram. Mons Dei Christus, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo, et sancti ejus montes Dei, montes uberes, de quibus nos illuminat (f) mirabilis a montibus æternis. Petra est Christus: Bibebant enim de spiritali sequente eos¹⁰⁰ petra, petra autem erat Christusⁿ. Etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, cui dicit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævallebunt adversus eam*^v.*

44. Sed quid miramur eum famulis suis indulsisse sua nomina, quibus et patrem suum participat et regnum. *Dedit enim potestatem recipientibus se filios Dei fieri*^x; et, quantum in ipso est, omnibus dixit hominibus: *Dii estis, et filii Excelsi omnes*^y. Nos vero nostrarum crimine voluntatum, sicut homines mori-

^a Gen. xviii, 5, et xix, 2, et xxiv, 31. ^b Johan. viii, 39. ^c Johan. xx, 29. ^d Johan. viii, 39; Act. vii, 51; I Cor. ii, 2. ^e Matth. iii, 9. ^f Genes. xlviii, 14. ^g I Cor. i, 25. ^h Johan. iv, 38. ⁱ Rom. xi, 18. ^j Luc. vii, 38. ^k Matth. xxv, 3. ^l Rom. vi, 4. ^m Colos. iii, 3. ⁿ Luc. xii, 37. ^o Matth. xxv, 40. ^p P. al. xlv, 2. ^q Deut. xxxii, 9. ^r Psal. cxviii, 57, et cxli, 6. ^s Johan. viii, 12. ^t Matth. v, 14. ^u I Cor. x, 4. ^v Matth. xvi, 18. ^w Johan. i, 12. ^y Psal. lxxxi, 6.

(a) Ms. Reg. *Beavit*. Ita Paulinus ep. 49 ad Macarium n. 5, *beavit pauperes spiritu*.

(b) Sic mss. Vatic. et Reg. Editi addunt *non*. Emenlavimus *perfidia*, refragantibus omnibus codicibus, in quibus *perfidia*, nullo seu potius contrario sensu. Vide ep. 50, n. 1.

(c) Ita mss. Vatic. et Vien. Eliti mendose, *mysterio*.

(d) Ms. Vien., *gaudemus*.

(e) Sic mss. Reg. et Vatic. et S. Ambrosius l. vi in Luc. c. 9. Quol magis respondet editioni LXX interpretum, *Plantavi te vineam frugiferam omnem veram, πᾶσαν ἀληθινὴν*. Ubi Vulgata: *Plantavi te vineam electam, omne semen verum*. Editi codices nostri, *vi em veram*. Vide not. 105.

(f) Legit Paulinus, *θαυμαστός*, pro *θαυμαστῶς*.

mur, et sicut unus de principibus cadimus ^a. Unus enim principum angelorum fuit, antequam deiciendo cadens fieret zabalus, cui dicitur: *Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur* ^b? Sed non sicut ille, in æternum interitum damnati sumus: quia ille autor peccati fuit, simulque pro se et pro homine punietur, qui eodem periit scelere, quo perdidit. Homo autem non in finem meruit exterminari paradiso, et terra esse, quia divina Justitia ¹⁰¹ iudicavit, aliena mente peccasse, quam propria. Criminosius est decipere quam decipi, et peccatum excogitare, quam facere. Et ideo temporaliter et ad emendationem punitus est fraudis assensor ¹⁰², in æternum autem supplicium destinatus mortis inventor, cui nunquam deficiet ¹⁰³ pœna peccati, quia nunquam desinit. Itaque non angelus, non legatus, ut scriptum est, sed ipse Dominus **147** venit erigere allisos, solve re compeditos ^c, et *salvum facere quod perierat* ^d. Sed ut illum deceptorem nostrum mutua quasi deceptione confunderet, per mysterium pietatis suæ dignatus est unigenitus Dei Filius ipsam nostræ fragilitatis suscipere naturam, ut de ipsa, quam deceperat, zabalus vinceretur; et qui semper sub Dei virtute et legibus fuit, ut est ¹⁰⁴, homini subjugaretur.

45. *Quid ergo illi retribuimus pro omnibus quæ retribuit nobis* ^e? Retribuit enim, sed ut bonus Dominus bona pro malis, cui nos mala pro bonis ingereramus. Benedicebat, et maledicebamus. Ille sanabat, et nos blasphemabamus: justificabat impios, et cum iniquis deputabatur ^f. Quid ergo illi pro malis meis quæ pertulit, quid pro bonis suis quæ contulit, referam? quid pro suscepta carne (V. not. 106)? quid pro alapis? quid pro opprobriis ¹⁰⁵? quid pro flagellis? pro cruce, obitu, sepultura, rependam? Esto, reddamus crucem pro cruce, funus pro funere; numquid poterimus redire quod ex ipso, et per ipsam, et in ipso habemus omnia ^g; et ipsi, qui habemus, (a) ab eo sumus? *Ipsæ enim fecit nos, et non ipsi nos* ^h, et anima nostra semper in manibus ejus. Reddamus ergo amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro pecunia. Væ enim nobis, nisi dilexerimus.

46. Quando autem sperem me miserum et egenum huic Domino posse reddere, cui nec apostoli se reddidisse profitentur. Audi denique unum de ipis confitentem se non reddidisse, qui dicit: *Quis prior dedit ei, et (b) retribuetur illi* ⁱ (Ambros. lib. vi in Luc. c. 7)? Sed ipsi gratias, qui nobis tanti fœnoris

remittit usuras, et obligationis immense compendium præstat, solam a nobis dilectionem sui repetens; quam inter præcepta sua principali loco ponens, ostendit quomodo illi insolubile debitum etiam inopes solveremus. Nemo se igitur excuset difficultate solvendi, quia nemo se potest dicere animum non habere. Non sacrificia, non (c) munera sumtuosa, non duri labores exiguntur a nobis: in nobis est, unde solvamus. Res enim potestatis nostræ est, noster affectus: hunc Domino impendamus, et solvimus. Denique David liberatus de manu omnium inimicorum suorum pro salutis suæ plena securitate, non regni opibus ¹⁰⁶, sed animi solvens, ait: *Diligam te, Domine, virtus mea* ^j.

47. Addo etiam amplius eum, qui creditor est, debitorem fore, si illi pretium bonitatis suæ, quam nobis indebitam præstat, gratuita diligentes animo ¹⁰⁷ pensione solvamus. Diligitur **148** autem et in nobismetipsis, quia ipse dixit, hoc signum fore discipulorum suorum si diligerent invicem dilectione qua ipse dilexit nos ^k, id est, ut cor unum et unam animam habeamus in Christo ^l: et id quisque proximo suo faciat, quod sibi fieri cupit ^m. Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quo sola nos facit aliquatenus vel unum de magnis et innumeris debitis Deo solve re. In omnibus enim aliis bonis vix nos tantum vel in paucis initiatos, in tua tantum dilectione proficimur esse perfectos:

EPISTOLA XXIV.

Severus Paulinum laudaverat, quod facultates suas in pauperes contulisset, quo Christo impensius militaret. Respondet Paulinus rem esse non magni momenti, si quis divitias abjiciat, nisi sibi metipsi renuntiet; eumque docet in quo sita sit evangelicæ paupertatis perfectio. Deinde quanta pericula, insidiæ quantæ, quot Christo militantibus hostes immineant, enumerat, ut ostendat, externa reliquisse, pugnæ initium esse, non victoriam.

1. Habeo tibi adhuc aliquid dicere; (d) quamquam tu in opertis littèrarum promptuariis accipias, et super tecta, quantum in te est, ut ipse prosteris, studeas prædicare. Sed si hanc, quam de te apud te nunc deposituri sumus querimoniam, inter cetera loquacitatis nostræ inepta depromseris, tuam simul temeritatem divulgabis: de qua conquerentes hanc epistolam facimus ¹, superioris fine commoniti, de caritatis videlicet et perfectionis verbo, ut istius faceremus exordium. Hæc enim nobis de nimio ² tuæ unanimi affectu expostulandi causa est, quod te multa dilectio usque ad mendacii peccatum trahit.

^a Psal. lxxxv, 7. ^b Isai. xiv, 4. ^c Psal. lxxv, 8. ^d Isai. lxxv, 12. ^e Rom. xi, 36. ^f Psal. xcix, 3. ^g Johan. xiii, 35. ^h Act. iv, 32. ⁱ Matth. vii, 12.

juxta Psal. Rom. ^d Luc. xix, 40. ^e Psal. cxv, 12. ^f Rom. xi, 35. ^g Psal. xvii, 2, juxta Psal. Rom.

¹ Alias 2; quæ autem erat 24, nunc 21. Scripta et missa cum superiore, anno 401.

(a) Ex ms. Vatic. et ed. Grin. addimus *ab eo*.
(b) Ita ms. Vien. codex, Græcus textus, Vulgata et Tertullianus adversus Hermogenem. n. 17 et Ambrosius lib. vi, cap. 7 in Luc. Alii codd., *retribuitur*.
(c) Ms. Vatic. et ed. Grin. in marg., *ititerna*, haud omnino sine causa, inquit Sacchini, antiquitus enim

erant itinera necessaria ut adiretur Hierusalem ad offerendum sacrificia. Quod non placet. Quid enim sibi vult, *itinera sumtuosa*? Vera igitur lectio *munera sumtuosa*, quæ ex predictis confirmatur.

(d) Ms. Vien., *quamquam tu qui in opertis, litterarum promptuaria accipis*.

Sive enim ea reputem quæ de te, sive illa quæ de nobis loqueris, onera nostra injustis laudibus cumulans, tua falsis vituperationibus minuens, arguam te in caritate de caritate peccare. *Caritas enim, inquit benigna est: caritas proximo malum non operatur* ^a. Benignam eam nobis exhibes, quod experimur; nam et in eo gloriamur: sed vide ne contra ejus regulam videaris operari malum proximis, quibus sarcinam peccatorum pondere indebitæ laudis (a) accumulans; et quasi non idem volens nobis, quod tibi, siquidem de nobis, ita loqui justum existimes, ut de te inutile tibi judicas, (b) jure audies: Si recte diligis et non **149** recte dividas, peccasti ^b (V. not. 107). Nisi forte d quoque altiore pietatis consilio facias, ut dum aliena nobis bona verbis indulges, stimulum pudoris suggeras, ut legentes quod esse debemus, boni esse discamus, nitamurque nos juxta sermonem tuum promere; et forsitan possimus ^c effici (c) quod non sumus, dum erubescimus non esse quod dicimur. Interim tamen dum conscientia non agnoscit fidem sermonis tui, blandimentum aspernatur verecundia. Quæ te apud teipsum, ut dixi, conveniat ^d; cur audeas ^e nobis, ut decerto agone victoribus palmam perfectionis adscribere, quod omnem ^f terrenæ possessionis sarcinam exposuisse (id est deposuisse. V. carm. 23, v. 86) videamur: te contra adhuc infelicem, et in luto fœcis infernæ adhaerentem ingemiscas, quod vel unum, ut scripsisti, prædiolum non vendidisse videaris; cum ipsum quoque æque ut vendita a tuo jure præsentem alienaveris: ut majoribus fidei fructibus bis devotus existeres Deo: diverso mercimonii opere, sed uno vitæ lucro intra ejusdem præcepti terminos venditor largitorque fundorum, et ideo sine animi captivitate possessor: quia et quæ reservasti ^g, Ecclesia te serviente possideat (V. not. 108).

2. Itaque de ipsius Domini verbis nostras pariter ac tuas pende rationes, ne vel tibi ut impedito diffidas, vel nobis ut jam liberis congratuleris. Cogita divisiones esse gratiarum, et mensuras donationum; quas ut in corporis sui membris unus atque idem dispensator operatur Deus ^h, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus ⁱ; sed corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis augeatur ^j, si multiplex virtus in una compage numeretur: ut *stet regina a dextris ejus in fimbriis aureis, circumamicta varietate* ^k.

A Vide nunc quantum in ea tibi donaverit Deus ^l: cui et in illorum sorte tributum portionem, qui in lege perfecti vixerunt ^m, ita possidentes, ut non possiderentur a possessionibus suis, neque ullam aut rerum aut necessitudinum caritatem, ut in Job ⁿ, et Abraham, et Lot ostenditur ^o, dominicæ caritati et disciplinæ anteponebant: sed et eorum ^p sis particeps, quos evangelica plenitudo consummat: qui majoris opulentæ et illecebæ prædia vendidisti.

3. Unde confido (d) parem tibi in medio divinarum sortium requiem, ut dormias, sicut scriptum est, *inter medios clericos* ^q, id est sortes Domini, quæ in duobus Testamentis accipiuntur, de quibus hereditas Domini, **150** et sanctorum plenitudo perficitur. Unde paratus sum dominicæ adversum te verbo ^r in diverso uti, ut dicam tibi: In fratris tui oculo festucam gratiæ vides, et in tuo ejusdem boni massam non sentis ^s; cum utrasque, ut dixi, sanctorum occupaveris partes: nec in reservatis ^t prædiis possessor, et perfectus in venditis. Itaque et in quo possessor videris, soluta a possessionum vinculis mente perfectus es: qui collecti temporis memor illud Apostoli ^u complexus, ut habens non habeas; quia non tibi, sed non habentibus habes. Domus tuæ hospes es, ut sis hospitum domus: patriæ tuæ peregrinus es, et exsul istius mundi; ut sis incola paradisi, et patriæ civis antiquæ. Non tricliniis tua tecta occupas, neque (e) supellectilibus aut pecuniæ molibus stipas; sed peregrinis ^v et egentibus, unus ipse metator anguli, complexus, tuorumque confamularum vernularum temporale habitaculum tui tecti, non ut paterfamilias usurpas, sed ut mercenarius vel inquilinus (f) iuavis, stipendium, quasi precariæ mansionis Domino (g) altissimo pensitans de socia et corporis tui et animi servitute.

4. Quod si juxta operis modum porrigenda est vel contrahenda merces, et compensatio quedam facti infectique facienda est, (h) æque ratio perfectionis animi tui cum eorum opere ducetur, qui omnia vendiderunt: quia ^w nec tu tibi aliquid vel in jure, vel quod est amplius, in animo reliquisti: qui sic uteris mundo, quasi non utaris ^x. Atque haud scio, an fortioris fidei judicanda sit ista constantia et firmitas tui cordis, qua inter ignes non ureris ^y: inter laqueos non caperis; picem tangis, nec inquinaris ^z; quam eorum, quos tu fortes putas; ego autem infirmiores arbitror judicandos: quia non credentes infirmitati suæ, festinaverunt alienare omnia, quibus inhærere timue-

^a I Cor. xiii, 4; Rom. xiii, 10. ^b Gen. iv, 7, juxta LXX. ^c Rom. xii, 4. ^d I Cor. xii, 4. ^e Psal. xlii, 10 et 15, juxta Psalterium Rom. ^f Job. i, 21. ^g Gen. xii, 4. ^h Psal. lxxvii, 4. ⁱ Matth. vii, 3; Luc. vi, 41. ^j I Cor. vii, 30. ^k I Cor. vii, 31. ^l Prov. vi, 27. ^m Eccli. xiii, 1.

(a) Ms. Regius, *accumulans*.

(b) Ita mss. Reg. Vien. et editi 4. Edit. Rosv., *audias*. Ibid. loco *diligis* apud LXX et apud Ambrosium multoties legitur *offeras*. Vulg., *si bene egeris*.

(c) Hæc restituimus ex ms. Vien. Ante legebatur *possimus effici: quod nostra tamen dum conscientia*, etc. Ms. Reg., *effici, quod, non tamen*, etc. Exscriptor videtur voluisse scribere ut in ms. Vien. cum eadem interpunctione.

(d) Ms. Vien., *paratum*.

(e) Ms. Vien., *supellectilibus*.

(f) Ita ms. Vatic. et ed. Grin. Quod pulchrum sensum efficit: *inanis*, id est pauperrimus. Alii, *manes*.

(g) Hanc vocem addidimus ex ms. Vien. Quod confirmatur infra n. 9.

(h) Sic ms. Vien. Edit. codd., *æqua ratione perfectio.... ducitur*. Ms. Reg., *perfectiois*, etc., ut in editis.

runt : Tu igitur *inter mortuos liber* ^a, qui in possessione terrena terra jam non es, et (a) terris emines, nec morticinorum contagione pollueris, nec habitas in dormientium projectorum sepulcris ^b (V. not. 109), quia in caelo sepelisti vitam tuam, quam in Christo abscondisti ^c. Nos autem non patiamur invidiam perfectionis; sed potius accipiamus veniam infirmitatis : quia negare non potes, fortius esse manentibus, quam alienatis rebus carere : et spernere quod habeas, quam non habere quod spernas.

5. Sane considera ipsa, de quibus nobis arrogas perfectionem, verba Domini, et videbis te principia pro fine posuisse. Si vis, **151** ait, *perfectus esse, vade et vende omnia tua, et da pauperibus* ^d. Si in hoc sententiam terminasset ^e, te falso arguerem; et ultro exposcerem, ut mihi tamquam vicina de similitudine ejusdem studii anima congratulareris, quia agonis inpleti palmam quasi decimam illam drachmam, quam in primo carnis parente perditam ^f, intra domum tamen, tandem accenso verbi salutaris lumine inventam, in manibus jam teneremus : sed cum videas quantæ molis verbum supersit, cum ipse Dominus majestatis adjiciat : *Et veni sequere me* ^g ; istam potius difficultatem considera, et dilatato corde metire, tunc intelliges majores tibi causas pro nobis superesse sollicitudinis, quam esse gratulationis. Facile enim nobis bona vel onera apposita pallium remittentibus exciderunt : et quæ nobiscum non intuleramus ^h in hunc mundum, nec poteramus (b) efferre nobiscum, quasi mutuata reddidimus ; nec ut cutem a carne distraximus, sed ut vestem a corpore deposuimus ⁱ.

6. Nunc opus est, ut quæ vere nostra sunt dependamus Deo, hoc est, cor, et animam, *et corpora nostra exhibentes in hostiam vivam* ^h, ut scriptum est, *Domino*, nosque ipsos ædificantes ei in templum sanctum ⁱ, in ipso lapide angulari, qui nobis sanctificationis nostræ formulam in semetipso dedit, et ait : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum* ⁱ. Quæ igitur nobis gratia, si in alieno tantum fideles fuerimus, nisi de proprio serviamus? id est, de libero voluntatis arbitrio, ex toto corde nostro, et ex totis animæ nostræ, ut scriptum est ^k, viribus ^l diligentes Deum? In quem nos affectum lacessit ^m propheta, qui dicit : *Voluntarie sacrificabo tibi* ^l. Hoc enim acceptum et placitum coram Deo, ut *bonum nostrum sit voluntarium* ^m : quatenus ⁿ recipiamus quæ nostra sunt, paradisi scilicet domum, et vitam æternam, in quibus creati sumus : quam si ab hujus terræ, in quam damnatione devenimus, possessione purgati receperimus,

tunc vere, ut ab exsilio in patriam restituti, vel a peregrinatione longinqua in genitalem domum reduces, poterimus dicere : *Portio nostra Dominus* ⁿ *in terra viventium* ⁿ.

7. Quamobrem temporalium, quæ in hoc seculo habentur, bonorum relictio sive distractio, non decursus stadii, sed ingressus; nec ut meta ^o, sed jara est. Non enim athleta tum vincit ^o, cum exiit : qui ideo nudatur, ut incipiat dimicare, cum legitime certaverit coronandus ^o. Et natator annuum interpositum superaturus exiit : nec tamen hoc tanto apparatu, quod se dispoliaverit, transnabit ^o, nisi totius corporis **152** nisu, et omnium scita mobilitate membrorum, et propulso pedum, et renigio brachiorum, et lateris illapsu, torrentis impetum scindat, et laborem natationis exhauriat.

8. Video tamen nobis et in beato patriarcha Jacob hujus expeditionis ordinem prolusisse ^p; cum illum lego, posteaquam torrente transmissio, præmissis curarum suarum oneribus, id est, facultatum corporaliu et necessitudinum impedimentis, solus in tabernaculi loco remanserat, Deo collectatus, cum extorquenda benedictione prævaluit : et illud caelo terrisque sacratum ^q Israel nomen accepit. In quo, tametsi principaliter sacramenti salutaris præfiguratio esse videatur, quod videlicet in Judæorum typo, hoc est, corporis sui sobole, Jacob prævaluerit Domino; sicut ille populus in ejus (c) passione Pilato extorquenda prævaluit, sicut scriptum est, cum dicerent : *Crucifige, crucifige, et invalescebant*, inquit, *voces eorum* ^q : at tamen in hujus nostri ^r nunc ratione sermonis eatenus usurpanda videtur historia, quatenus imaginem Evangelicæ præceptionis operata est, ut illo ^r videlicet exemplo intelligamus, non posse nos esse idoneos ad congregiendum Deo : cui utique congregimur, cum verbum ejus implere nitimur, et in virtutes divinas imitatione ipsius prævalere conamur. Itaque, ad corripiendam vitæ viam, capiendumque Dei verbum et prævalendum ^r in *regnum colorum*, quod a *diebus Johannis vim patitur et a diripientibus* ^s (d) obtinetur, idonei esse non possumus, nisi omnia quæ vel amore vel cura, si in itinere istius seculi nobis adhæreant, impediunt et retardant, ante obitus nostri vesperam præmittamus : et inde ^s per totam hujus seculi noctem apprehendere et tenere Christum sollicita spiritalium operum ac studiorum contentione luctemur; nec divellamur a caritate Christi, sicut Jacob ab ejus amplexu, nisi extorqueamus benedictionem ^t. Atque utinam ad salutaris insigne luctaminis, nervum femoris nostri majestatis suæ timore percutiat; quo obstupescente infirmabitur virtus car-

^a Psal. lxxxvii, 6. ^b Psal. lxxvii, 7, et lxxxvii, 6. ^c Colos. iii, 5. ^d Matth. xix, 21. ^e Luc. xv, 8. ^f Matth. xix, 21. ^g I Tim. vi, 7. ^h Rom. xii, 1. ⁱ Eph. ii, 21. ^j Lev. xi, 44. ^k Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37. ^l Psal. lxxx, 8. ^m Philem. 14. ⁿ Psal. cxli, 6. ^o II Tim. ii, 5. ^p Gen. xxxii, 24. ^q Luc. xxiii, 21. ^r Matth. xii, 13. ^s Luc. xvi, 16. ^t Gen. xxxii, 26.

(a) Sic mss. Reg. et Vien. Editi tres, *terræ seminis*. ms. Vat. et edit. Grin., *terreni seminis*.

(b) Ita mss. codices Reg. et Vien. In aliis, *auferre*.

(c) Ita ms. Vien. et ed. Grin. Alii, *passionem... extorquendam*. Vide paulo superius.

(d) Hoc verbum addidimus ex ms. Vien. At ms. co-ex Reg., *et diripientibus, idonei*.

nis, et spiritalis gratia convalescet. In Jacob tamen, a Judaicæ sterilitatis et depravationis typum, percussus femoris nervus emarcuit, eam filiorum ejus partem indicans, quæ degenerans a fide patrum, destitit Deo esse secunda: unde habes, quia *secunda in filiis infirmata est*^a; et a præceptis auctoris sui devia, in erroris sui semitis claudicavit.

9. Sed nihilominus et nobis cavendum est, ne steriles appareamus in conspectu Domini^b, neve debili pede in ejus itinere claudicemus: **153** et ut potius corporeis fructibus infecundi, illum de divinæ manus ictu femoris paterni stuporem ad continentiæ rigorem trahamus: ut enerves cupiditatibus, quibus virtus fidei subnervatur, confirmemus animam castitate: quam, ut Apostolus docet^c, etiam carnales athletæ (V. not. 110) diligenter tuerentur, quo nobis impensiore^d studio servanda est pro illa inaccessibili corona luctantibus, cum etiam pro temporali et fragili corona decernentibus excolatur. Quare sub hominum et angelorum spectaculis in hujus mundi theatro ante Dominum dimicaturi^d, exuamur oneribus adversis, ut medicis (a) oneribus induamur. In hoc enim ipsum nos præparari vult qui dicit: (b) *Veni, sequere me*^e, ut apprehendamus eum, in quo apprehensi sumus ab ipso. Qui nos illo vocat, ubi *sedet ad dexteram Dei*^f in gloria Patris, omnibus dicit: *Venite ad me, onerati et laborantes, et invenietis requiem animabus vestris*^g. Omnem enim, quantum in ipso est, *hominem salvum fieri vult*^h, qui fecit omnes. Nam et idcirco descendit ad nos, ut ad illum ascenderemus: ideo conformatus est corpori carnis nostræ, quæ peccatoⁱ serviebat, ut nos conformaret corpori carnis suæ, quæ peccatum non fecit, ut vere ad originalem gloriam reformemur, si divinam similitudinem Christi imitatione capiamus. Nam in Adam solam nobis imaginem (V. not. 111) remansisse, ipsa, quæ opificium divinæ manus narrat, Genesis ostenditⁱ: in qua similitudo cum imagine Dei, in ipso adhuc hominis faciendi molimine nominatur: sed capite subsequenti, quo jam factus homo tantum ad imaginem Dei scribitur, similitudinem quasi peccaturo luisse subtractam indicat profecto futuri præscientia; ut reservaretur hominibus in Christo, qui per obedientiam pietatis suæ reconciliavit Patri mundum, quem inconciliaverat primi parentis inobedientia^j. Et ideo similitudinem Dei, qua^k servus in cupiditatem Dominicæ æqualitatis clarus amiserat, ipse Dominus in fornax servi exinanitus recepit^k: et homo, qui in superbia sua per fraudem

A zabuli ceciderat, in humilitatione Domini atque humili, prostrato zabulo, per fidem ipsius in Domini humilitate resurrexit. Hic ergo pro nobis dolens, et propter nos *obediens factus usque ad mortem crucis*^l, viam vitæ nobis perfectionemque virtutis, non in vendendis tantum prædiis et pretiis erogandis, sed in sui sectatione proposuit. Et quia dixerat: *Cum exaltatus fuero, omnia ad me traham*^m; ideo **154** dicit: *Veni, sequere me*ⁿ. Beatus, qui tam proximo intervallo sequitur, ut dicat: *Adhæsit anima mea post te*^o. Quod illa tantum caritas dicere potest, quæ suis præceptis, et plenitudo legis est, id est, *de corde puro, et bona conscientia, et fide non ficta*^p se ita inserit et affligit Deo: ut nihil extra Deum amans, dicat: *Et ego semper tecum*^q. Quare totus labor, et plenum opus nobis in observantia et expoliatione cordis nostri est: cujus tenebras vel abstrusas in eo inimici latebras videre non possumus, nisi defæcato ab externarum rerum curis animo, et intus ad semetipsum converso; non enim frustra dictum est: *Omni custodia serua cor tuum*^r.

10. Credo jam expertus sis quam laboriosum nobis, et assiduum, vel quotidianum cum hoc hoste certamen sit, et quantæ in eo versentur insidiæ; quæ illic vitiorum virtus (*id est vis*. V. num. 23), quanta virtutum infirmitas sit; quam proæ ejus ad pravitatem relapsio, quam piger ad Deum nisus. Nunc mihi illa prius clausa intra me discordia diversæ legis aperitur; nunc sentio vim legis adversæ, quæ velut injecta manu captivum me trahere contendit in legem peccati^s; et recognosco quoniam beatus ille vir mea potius infelicitate uritur, et de mea affectione pro me dolens clamat: *Intellexit ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus*^t? Sed idem Magister me recreat et reficit, ostendens mihi exitum salutarem, si tamen velle adiaceat mihi, ut perfectionem merear invenire, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: qui exorandus est, ut prævaleat inimicis nostris, et (c) tenebris superabundet; destruat in nobis aliena vel nostra, et ædificet sua. Quod etiam amicos Dei orando meruisse cognoscimus, qui utique cor suum patiebantur, cum dicerent: *Cor mundam crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis*^u; (d) quo exorato jam securus dicit: *Proba me, Domine, et scito cor meum, et vide si via iniquitatis in me est*^v. Sed ne hanc sui confidentiam sua magis virtute quam Dei gratia meruisse videatur, idem dicit^w: *Quia tu Domine possedis renes meos*^x. Nihil enim, ut Dominus ipse

^a I. Reg. II, 5. ^b III Reg. XVI, 21. ^c I Cor. IX, 25. ^d I Cor. IV, 9. ^e Matth. VIII, 22; Marc. II, 14, et X, 21; Luc. V, 27, et XVIII, 22. ^f Marc. XVI, 19. ^g Heb. I, 3; Matth. XI, 28. ^h I Tim. II, 4; Johan. III, 15; Philip. III, 21. ⁱ Gen. I, 26; Gen. II, 7. ^j II Cor. V, 19; Rom. V, 19. ^k Philip. I, 7. ^l Philip. II, 8. ^m Johan. XII, 32. ⁿ Matth. XIX, 21. ^o Psal. LXXII, 9. ^p Rom. XIII, 10; I Tim. I, 5. ^q Psal. LXXII, 25. ^r Prov. IV, 23. ^s Rom. VII, 24. ^t Psal. L, 12. ^u Psal. XXV, II, et CXXXVIII, 23. ^v Psal. CXXXIII, 13.

(a) Ita ms. Vat. et edit. Grin. Alii codices, *operibus*: quæ lectio potest confirmari ex verbo infra posito, *laborante*... Vide num forte sit legendum *medicis opibus*, ut carn. 18, v. 159, carn. 23, v. 381, et carn. 30, v. 31. Ex *opibus* enim in *operibus* facilis librariorum lapsus.

(b) Hoc verbum addidimus ex ms. Vien. codice.
(c) Ms. Vien., *tenebras superet*. Lectio quam retinimus egregie confirmatur epist. 12 ad Amandum, num. 10, ubi legitur, *divitias bonitatis suæ, quibus superabundat abundantia peccatorum nostrorum*.

(d) Ms. Reg. et edd. Bat., Grav. et Schot., *qui*.

lixii, sine eo facere possumus; quia ipse est *vitis vera*^a, et nos sarmenta ejus. Si in ejus dilectione maneamus, non arescemus, viventes succo radicis æternæ; nec ad ignem amputabimur ira, sed ad fructum putabimur disciplina, purgante nos evangelicæ falcis acie: ut castigata luxurie palmitis nostri fructuosius pullulemus.

155 11. Ergo inchoaturus agriculturam in nobis suam dicit: *Ignem veni mittere in terram*^b, quo videlicet cor nostrum peccatis obsitum, quasi agrum spinis horridum, purget, urens nos in vitibus, et in sensibus luminans. Veterumque in nobis actuam stirpes saluari (a) falce pius cultor insequitur, ut residuam messis vetustæ stipulam sermo ignitus accendat^c, et animam nostram quasi campum novæ sationi præparet; qui lætam virtutum segetem, eradicatis impresso divini verbi vomere spinis, liber effundat, dignasque^d cælestibus horreis fruges, precepta graminum noxiorum stirpe, multiplicet. Sed quia non agricultura tantum, sed ædificatio Dei sumus, qui gratia^e et spiritu ejus ac verbo colimur et struimur^f; ædificaturus nos eo itinere, quo post se vocat, isto opere præparat, quo venditis rebus absolvi prius suadet: quarum cura vel amor quoniam mentis ipsius (b) præstringit aciem, et animam ab interioribus suis abductam ad exteriora sollicitat, dicit etiam nobis per prophetam: *Vacate et videte, quoniam ego sum Dominus*^g^h. Nonne et hic videtur dicere: *Non potestis duobus dominis servire*ⁱ? Non enim otium nobis suadet hoc verbo, qui instanter orare et vigilare nos monet, ne intremus in tentationem^j; sed vacare a seculo, ut occupemur sibi; vacare ab his negotiis, quibus implicati otiamur Deo^k.

12. Itaque novitatem vitæ in nobis ædificantes, necesse est ut vetustatem destruamus, et quia nullam tenebris cum lumine, et mammonæ cum Christo potest esse commercium, (c) oportet ut novis vetera mutemus; et occupationis pariter ac vacationis genere converso, implicemur, quibus vacavimus; et vicissim^l vacemus, quibus fuimus implicati: moriamur, quibus vivimus; et vivamus vicissim his operibus ac studiis, quibus mortui fuimus: cum (d) vivi, essenus mortui; et mortificantia gerentes, in mortuis viveremus. Unde sanctus Magister (V. ep. 23, n. 14, et 57, n. 3) humanum et æquum postulat, ut sicut exhibuimus membra nostra servire iniquitati, ita nunc exhibeamus eadem ministra justi-

tiæ^m: mutatis dominis, et studia mutemus. Neque enim aut servitatemⁿ aut libertatem deponimus commutatione dominorum; sed tantum felicitatem acquirimus, et servitute in melius et libertate mutata, quando vinculum iniquitatis **156** rumpimus; et justitiæ jugo subdimur, ac divino timore frenamur, incipientes versa in directum via liberi esse peccato, cui serviebamus in libertate misera, justitiæ rebellantes.

13. Nunc igitur vicissim Deo servi^o, et huic mundo rebelles, ingredimur agonem; et ipsum, cui serviebamus, hostem freti Domino provocamus. Recognoscis profecto, mi frater, nam (e) experta communiter ut commilitoni loquor, quanta nobis discordia, et quantus est hostis in nobis, non carnis et sanguinis, sed invisibilium potestatum, et (f) nequitiae, ut Apostolus ait^p, spiritualis, quibus carnalium vitiorum ministeria (g) conjurant. Unde et *principes tenebrarum*^q dicuntur, quia secundum Apostolum tenebræ appellantur peccatores, quibus, ut sui similibus, dæmonia principantur. Sed et tota *hujus mundi figura*, quæ *præterit*^r, et per oculos corda prolecat, zabulicis præterita retibus, in qualibet sui specie laqueus mentis et gladius est. Credamus prophetæ, quia in medio muscipularum ambulamus, et inter opertos letalibus dolis gladios vita transigitur^s. Excipit nos mundus iste variis voluptatibus florens, et fallentibus venenatus illecebris. Excipit nos innumeris anguis insidiis, *cui nomina mille, mille nocendi artes*: ac sæpe aperto certamine violentus aggreditur, et candentibus petit telis, si latentibus non capit laqueis. *Sagittæ enim (h) potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis*^t: quæ videlicet noxiis cupiditatum ignibus animam nostram perurant, et a Spiritu sancti habitatione desolent. Quod cum accidit, diversi nos hospites subeunt, et sunt *inimici hominis domestici ejus*^u: qui nunc ambitionis vento inflant, nunc libidinum faces admovent, nunc avaritiæ catenis alligant. Quæ una omnibus armata criminibus, vel si sola nos capiat, et zabulo ad malitiam, et homini ad mortem sufficit.

14. Quid ergo agis infelix homo, inter tantos misus (*forte mistus*) hostes? quomodo repugnabis infirmis fortibus, armatis inermis? Clamat beatus Job multis zabuli telis sine cordis vulnere sauciatus: *Nudus exivi de utero matris meæ*^v: Quis ergo me armabit contra tot agmina (i) hostis aerii, ne nudus, ut veni, revertar in terram? Ecce respiro, confortor,

^a Joh. xv, 5. ^b Luc. xii, 49. ^c I Cor. iii, 7; Eph. ii, 40. ^d Rom. vi, 6. ^e Rom. vi, 13. ^f Eph. vi, 12. ^g Job i, 21. ^h Psal. cxix, 4.

ⁱ I Cor. x, 31. ^j Luc. xxii, 4, et xxx, 5, Sap. xiv, 11; Eccli. ix, 20. ^k Psal. cxix, 4. ^l Matth. x, 36. ^m Job i, 21.

(a) Ita ms. Reg. et editi Grin. et Schot. Alii *face*, minus bene. Vide præcedentia et seqq.

(b) Ms. Vien., *perstringit*.

(c) Sic ms. Vien. mutato *b* in *u*. Editi, *expedit nobis ut vetera vitemus*. Ms. Reg., *oportet*, etc., ut in editis. Paulinus videtur scripsisse quod in textu inseruimus: præcedentia et sequentia id confirmant.

(d) Ita ms. Vien. Alii codices, *vivorum*.

(e) Sic mss. tres. Editi, *experto*.

(f) Ita mss. codices. Editi, *nequitiarum... spirituum*.

(g) Ms. Vien., *contingant*.

(h) Ms. codex Regius cum ed. Bad., *potentes*. Sic Augustinus ad psal. xlii, v. 6, juxta melioris notæ mss. codices legit, *Sagittæ tuæ acutæ, potentissimæ*; sicque legisse Augustinum facile ex ipsa interpretatione intelligas.

(i) Id est *diaboli*. Vide Ephes. ii, v. 2, *principem aeris hujus*

adsurgo. (a) *Dominus illuminatio mea, Dominus defensor vita meae: si consistant 157 adversus me castra, non timebit cor meum* ^a. Nec si propriae opis armis ⁴¹ egeo, disfidam. Habeo armamentarium Christi, de quo arma lucis usurpem, quibus principes tenebrarum, et agmina noctis expugnem in caelestibus mihi adversantia ^b: videlicet in conversatione spiritali, quam terrenis debellare nituntur illecebris. Sed adversum hos mihi ille armiger, ille signifer erit, qui vas electionis Deo. Ille lumbos meos cingulo castitatis adstringet, capiti meo galeam salutis aptabit, lorica justitiae meum pectus includet ^c. Ille me totum proteget scuto fidei, et dexteram meam, immo me totum in dexteram Christi factum, gladio spiritus et verbo veritatis armabit: ut *cadant a latere meo mille et (b) dena millia a dextris meis* ^d. Ille pedes meos in Evangelii praeparatione calcabit ⁴² ^e, ut presso impune vestigio super spinas et tribulos istius terrae ambulem, et per aspera itineris angusti munito pede tutus ingrediar. Nec a morsu metuens, subditum serpentis inimici caput ^f, ipso, quod insidiosus observat, calcaneo conteram. Quod quidem non de meae infirmitatis audacia arrogans mihi vindico; sed omni fidei de virtute Christi promitto. *Qui sicut vocat ea quae non sunt, tamquam quae sint* ⁴³ ^g, ita potens est et de infirmis et humilibus suis, ut semper fecit et facit, fortia mundi istius et alta destruere ^h. Ideo nobis Magistrum dedit, quem imitatore habebat, per quem ad ipsius Domini imitationem pervenire possumus. Nam ipse me Magister in acie stare, in stadio currere, in agone luctari docet, (c) *lividum (V. not. 112) faciens corpus suum, et quae retro sunt obliviscens, et in priora se extendens* ⁱ.

15. Atque ita fundatus in petra, ut etiam in infirmitatibus gloriatur, et cum infirmatur, tunc potens est, omnia potens ^j, ut ipse proficitur ^k, in eo qui (d) confirmat suos, Christo scilicet, qui pro nobis pugnat, et vincit in nobis: quae causa dicendi Apostolo fuit; *Sic currite, ut apprehendatis (V. not. 113) omnes* ^l. Quod in agone terreno contra est, ubi non potest lucta nisi dispari luctantium sorte finire, ut unius gloria, alterius ignominia sit; in Christo autem, quia *multi unum sumus* ^m, omnes ut unus currimus: et omnium consors ad unum bonum cursus est: et ideo dicitur nobis: *Sic currite, ut apprehendatis omnes*. Quia

A scissura, ut idem 158 ait, in corpore esse non potest, cui caput Christus est; quem ut communem ⁿ sibi apicem una membrorum suorum compago comitatur. Quae quoniam sibi discrepare non possunt, curramus pariter ^o, ut apprehendamus omnes, sine aemulatione invidiae, cum aequalitate victoriae: ut sicut in contentione currendi ⁴⁴ labor Christi sumus, ita in perveniendi sine Christi triumphus esse possumus, et benedicat nos in corona anni benignitatis suae ^p.

16. Video autem quod in hac certamine non magis vincere nobis quam vinci expedit: quia in nobis et hostis et amicus habitant. Quis autem mihi amicior ⁴⁵ quam spiritus qui adversatur carni ne me trahat in legem peccati ⁴⁶? Aut quis inimicior nobis quam caro, quae adversum spiritum pro interitu concupiscit? Itaque *meliora mihi amici vulnera, quae Christus (e) accepit ut sanaret me, quam voluntaria inimici oscula* ^f quibus mihi per illecebras delectationum suarum caro malesuada blanditur, ut me, quasi illo parricidali Judae osculo ^g, paratis in captivitatem meam prodant inimicis: quod tamen osculum Dominus non ideo suscepit, ut pacem proditoris acciperet, sed ut suam ab alienato reciperet. Quamquam et illud ad intuendum perfectae bonitatis exemplum (f) teneri salubre sit, ut eo affectu, quo et inimicos diligere jubet ^h, amicam osculum deserit pacis inimico, dilectionem reddens pro odio, qui pro sua dilectione odium recipiebat ⁱ.

17. In promptu est ergo dignoscere: (g) *zabulos* ⁴⁷ cum carne contendunt: praestat enim vinci (h) bono quam vincere malo. Itaque vinci videtur in hoc seculo, cui tunicam suam alter abstulerit ⁴⁸: at in Christo triumphat, qui tunicam auferenti remittit et pallium. Vicem injuriae reddere humana ultio est ⁴⁹: at inimicum etiam diligere, vindicta coelestis est. Vendere patrimonia, et (i) donare pauperibus ⁵⁰, stultitia huic seculo, sed sapientia Deo est: at contra ⁵¹, divitiis inebriare, pecuniam fenore augere, possessiones auctionibus, terminos dilatare violentia, industria et quaestus apud hoc seculum, sed apud Deum crimen et poena est. Ita si malo vincas, victor victus es, (j) quia cum scelere viceris, cupiditate superatus es. Victus vero (k) vinces, si justo cedas, et tuae voluntati voluntas divina praevaleat. Evacuemur

^a Psal. xxvi, 1, juxta LXX. ^b Rom. xiii, 12; Eph. vi, 12. ^c Act. ix, 15; Eph. vi, 14, Isai. lxi, 17. ^d Psal. xc, 7. ^e Eph. vi, 15. ^f Gen. iii, 15. ^g Rom. iv, 17. ^h I Cor. i, 27. ⁱ Philip. iii, 13. ^j II Cor. xii, 10. ^k Philip. iv, 13; Heb. ii, 18. ^l I Cor. ix, 24. ^m Rom. xii, 5. ⁿ I Cor. ix, 24. ^o Psal. lxiv, 12. ^p Prov. xxvii, 6. sec. LXX. ^q Matth. xxvi, 49. ^r Matth. v, 44. ^s Psal. cxviii, v. ^t Matth. 5, 40. ^u Ibid., 44. ^v Matth. xix, 21.

(a) Sic mss. codd. Editi, *Deus*.

(b) Ita ms. Reg. et editi codd. 4, Psalterium vetus, et Augustinus in Commentar. super psalmos. Sic etiam Paulinus legit in epist. 37 ad Victricium, n. 4, et carm. 21 ad Cytherium, v. 627.

(c) Graece ἕν πλάτων. Sic juxta vim textus Graeci eodem modo legit Paulinus in epist. 12 ad Amanum, n. 7, et epist. 50 ad Augustinum, n. 13. Vide not. 112.

(d) Ms. Vien. edit. Grin. in marg. et Vulgata, *confortat*.

(e) Ms. Vien., *excepit, ut sanaret mea*: non male.

(f) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Bad. et Grin. *Alii, tenere*.

(g) Mss. Reg. et Vat. et editi Grin. et Schot., *zabulos*. Vide not. 2.

(h) Ms. Vien., *bonum... malum*

(i) Ms. Vat., *dare*.

(j) Ita ms. Vien. Alii codices, *qui*.

(k) Ms. Vat., *vincis si injusto cedas*. Ed. Grin., *vincis, si justo cedas*; quod perinde est ac si bono vincaris, opponiturque praecedenti, *si malo vincas*. SACCHIN.

159 ergo nostris viribus, ut divinis impleamur. **A** Viscamur corpore, ut viacamus salute. Meminerimus ejus esse nos membra, qui vicit cum judicatus est, qui cedendo superavit; et cadendo in mortem, resurrexit in gloriam, de suæ passionis occasu ortum nostræ resurrectionis instituens ^a

18. Hunc Dominum vocantem sequamur, qui nos doceat cedendo vincere, et moriendo vivescere ^b (V. ep. 44, num. 7), interficiens in nobis quo mortificamur, et vivificans quo vivamus. *Hic nobis Deus, non æstimabitur alius ad eum: qui in terris visus est, et inter homines conversatus est.* Quod quia non potest nobis caro et sanguis revelare, ideo dicit: *Vacate, et videte, quoniam ego sum Deus* ^b. Excitor ^c hoc loco in audaciam percontandi, ut dicam. *Quinam tu* ^d, *Deus, qui fecisti cælum et terram, et apparuisti in rubo; qui fecisti magnalia in Ægypto, mirabilia in terra* (a) *Cham, terribilia* ^e *in mari Rubro* ^c? Adhuc te (b) Deum nemo non credit: neque tantum Judæi, quamlibet labiis diligentes, et corde longinqui ^d, ut populus in lege formatus: sed gentes etiam sine lege viventes naturali sensu unicum summæ potestatis Dominum confitentur ^e. Quæ igitur difficultas est videre quod Deus sis, cum et cæli enarrent ^f gloriam tuam ^f, et invisibilia tua per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciantur ^g? Quid impedit possidere? quid obest et alia curare, cum et occupatis hominibus in promptu sit conspiciam Dei veritatem cernere, et manifestum summæ providentiæ lumen videre? *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* ^h: et vacare jubeor, ut te Deum esse videam, cum hanc lucem etiam noctes sciant: id est, etiam principes vel operarii tenebrarum ⁱ.

19. Sed non frustra est quod se ipsa, quæ in multis sæpe divinitatis insignibus ^g manifestavit veritas, non nisi vacatione procurata perspici posse testatur. Deum enim tantum in promptu est videre, quod ^h Deus est. Hoc, ut dixi, omnis anima videt: ad hoc mens nulla caligat: hoc etiam infidelium fides (c) percipit; sed Deum in Christo, vel Christum in Deo esse, non videt (d) occupatus, et curarum terrestrium nube circumdatus. *Verbum enim carnem factum, sapientiæ hujus mundi stultitia est* ⁱ: et ideo placuit Deo ad confusionem sapientiæ, cujus superbia non cognovit hic mundus sapientiæ Dei; **160** per stultitiam prædicationis salvos facere credentes ^k.

^a Rom. vi, 4. ^b Psal. xlv, 11. ^c Gen. i, 7; Exod. iii, 2; Act. ii, 30; Psal. cv, 21 et 22. ^d Isai. xxix, 15; Matth. xv, 8. ^e Rom. ii, 14. ^f Psal. xviii, 2. ^g Rom. i, 20. ^h Ps. xviii, 3, et xlv, 11. ⁱ Eph. vi, 12. ^j Johan. i, 14. ^k I Cor. i, 21. ^l Matth. xiii, 44. ^m Matth. xiii, 46. ⁿ Psal. ciii, 26. ^o Exod. xv, 1. ^p Matth. xix, 21. ^q I Joh. ii, 6. ^r Isai. liii, 9.

(a) Hanc vocem emendavimus in textu, licet tamen in mss. et editis codicibus legatur *Chanaan*. Vide not. 114.

(b) Ita ms. Vien. Alii codices, *Domine*. Sic quoque ex eodem ms. Vien. paulo inferius reposuimus, *Deum*, ubi cæteri codd. *Dominum*.

(c) Sic ms. codex Vien. Alii, *recipit*.

(d) Ms. Vien., *occupata... circumdata*, non male. Retinimus vulgatam lectionem, quia paulo ante præcessit, *cum et occupatis hominibus in promptu sit... lumen videre*.

(e) Ms. Vat., *ferus anguis*.

20. Et hic est ille thesaurus agrî, pro quo obtinendo etiam ager comparandus est ^l; quia videlicet salutis nostræ pretium in hoc est, ut Deum Dei Filium ad carnem salvandam in carne venisse fateamur, et hæc est illa profligatis emenda patrimonii margarita; sed non statim emitur, cum ejus pretium præparatur, quia plurimæ interveniunt ipsi commercio difficultates ^m. Aut enim mare interjacet, aut prædo intercipit, aut cupidior prævenit, aut præfertur opulentior. Ideo ne existimes jam et comparasse nos gemmam, quia vides pretium præparasse, neque ædificasse jam domum, cui ædificandæ locum fecimus, cum visibiles divitias, supellectiles, pecuniam, patrimonia, velut sordidos aggeres et importunum rudus, egressimus, ut in corde purgato, quasi in terra viva, firmiter stabilioris ædificii fundamenta jacereamus. Sed sicut exhaustionem ruderum nudata humo, sub immundis molibus multa aut nodamenta truncorum, aut residua ruinarum, aut pleraque noxii generis animalia, et præcipue (e) fetus aut cubilia viperarum deprehenduntur, sic remota a nostro pectore temporalium rerum possessione et cura, jam nobis (f) inspectione cordis nostri vacantes ab his quæ nos foras extrahebant, inveteratorum criminum nodos, et inimicorum spiritalium latebras in nostris sensibus invenimus. Nunc nobis apparere incipit interior domus, et illic (g) *repentia, quorum non est numerus* ⁿ. Nunc tota infelicitatis nostræ patescit obscuritas. Nunc demum quam longinqui a Deo simus, et quam mortui in comparatione vivorum, videmus ^o.

21. Intellige hæc, et (h) cura nostri anxio corde suspira, providens, quia laus (i) in exitu canitur ^p, ut spiritu quo (j) cœpimus, ejusdem Domini gratia perficiamur, et usque ad finem præcepti pareamus, cui videmur in capite consilii paruisse. Consilium enim dat, non præceptum, qui non dicit: *Esto perfectus*: sed, *Si vis esse perfectus* ^p: quia libertas voluntatis, quæ bona cum est supra legem est, non cogitur, sed suadetur, et ipsa sibi lex est. Quantum autem sit Christum sequi, potes de Apostoli sententia colligere, qua ait: *Qui dicit se Christum sequi, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare* ^q. **161** Quomodo autem ambulaverit Christus, docet alius magister: *Qui peccatum, inquit, non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* ^r: qui cum malediceretur, non (k) remale-

(f) Ita ms. Vien. Cæteri, *ad inspectionem cordis nostri vacantis*. Edit. Schot., *vacantibus*.

(g) Ita Psalterium vetus, et Augustinus in commentario super psalmos.

(h) Sic Ms. Vien. et Sacchinus legendum censebat. Alii codices, *curam*.

(i) Ita ms. Vien. et edit. Bad. et Grin. brevius et melius quam in aliis codicibus, qui addunt *ejusdem Domini*. Sic et in epist. 29, num. 15.

(j) Sic mss. Vat. et Vien. Editi, *cepti sumus*.

(k) Ita ms. Reg. et editi 4. Ms. Vien., *non maledixit*. Edit. Rosv., *non maledicebat*.

dixit; *tradebat autem se ad mortem (a) iudicanti injuste*^a. Sed et ex ipsius actione et præceptis scire possumus quomodo ambulaverit. Ad hoc enim venit, ut vitam suam nobis in formulam et speculum vitæ proponeret. *Non veni, inquit, legem solvere, sed adimplere*^b : et, quæ adimpletio sit, etiam docet⁶⁶ ipse dicens : *Nisi abundaverit justitia vestra super justitiam Pharisæorum, non introibitis in regnum cælorum*^c. Hoc enim est adimplere, quod desit adjicere. Lex dixit : *Non occides*^d ; at ipse⁶⁹ : *Nec irasceris (b) sine causa fratri tuo*^e. Lex adulterium interdicat ; at ipsa Veritas curiosum in feminas damnat aspectum. Ex quo vides, quanto major sit lege fides, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est : quia legis circumcisio in aperto est, fidei in occulto. Lex ramos peccati (c) præfringit, fides radices eruit : quæ nos non operibus tantum, sed et⁶⁹ sensibus immaculatos facit : ut vere ad primordiale dignitatem, hoc est, Dei similitudinem reformemur, non solum corpore, sed et corde mundati. Unde⁶¹ et Apostolus deposita terreni hominis (d) specie, cælestem nos inducere testatur ; et idem alibi, jam ut indutum Christo virum⁶³, gloriam Dei esse pronuntiat^f.

22. Vide ergo quantum nobis agendum sit, ut non perfecti, sicut dicis, sed inchoati, ut probamus, itineris spatium perlegamus ; qui justitiam legis jubemur excedere, *ut efficiamur justitia Dei*⁶ : neque ex lege nobis actio⁶³, sed in voluntate lex sit. Christum sequi, Deum imitari est. (e) Et qui nos lege ipsa justitiæ suæ justiores, et juxta Patrem suum vult esse perfectos^h, non solum humanas fugere^C culpas, sed et divinas poscit implere virtutes. Quod quia tantæ difficultatis esse perspicias in agone versantibus ; quantæ gloriæ est exhausta decertatione victoribus. *Noti interim dum in (f) scammate sumus, dum foris pugna, intus terrores*ⁱ, *alta pro nobis sapere aut loqui : sed potius time*^j, et laborantibus collabora spiritu, et cooperare orationibus : ut per nos quoque *destruat inimicum et (g) defensorem*^k, qui *elegit infirma mundi ut confunderet fortia*^l.

23. Posce suppliciter ut intellectum det nobis in via hac^m qua nos vocat, ut videamus quia ipse est Deusⁿ, qui *crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei*^o : infirmet in nobis virtutem (V. num. 10) peccati, ut confirmet virtutis suæ spiritum : convertat et inopiam **162** et abundantiam nostram ;

^a I Pet. ii, 22. ^b Matth. v, 17. ^c Matth. v, 20. ^d Exod. xx, 13; Deut. v, 17. ^e Matth. v, 22 et 28, Rom. ii, 29. ^f Col. iii, 10; Rom. xiii, 14; I Cor. 48. ^g I Cor. vii, 5. ^h Rom. xi, 20. ⁱ Psal. viii, 3. ^j I Cor. i, 27. ^k Psal. xxxi, 8. ^l Psal. xlv, 4. ^m I Cor. xiii, 4. ⁿ Rom. i, 24. ^o Gen. xiv, 15; Heb. vii, 1; Rom. iv, 16; Psal. l, 14. ^p Ezech. ix, 4. ^q Psal. xvi, 7. ^r Psal. xlv, 10, et xxiii, 8. ^s Johan. xvi, 33.

* Alias 39, quæ autem 25 erat, nunc 15. Scripta anno 403.

(a) Ms. Vien., *iudicantibus*.

(b) Juxta textum Græcum *σικῆ*. Ita Patres Græci et nonnulli Latini; Irenæus lib. ii, c. 56, et lib. iv, c. 31, Chrysostomus in Matth., Cyprianus l. iii Testim. ad Quirinum, Hilarius comment. in Matthæum, et Augustinus lib. i Serm. Domini in monte.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. Alii. *præstrinat*.

(d) Ms. Vien. *imagine*.

ut justitia, qua indigemus, abundemus; et iniquitate, qua abundamus, egeamus. Nudemur criminibus et virtutibus vestiamur. Ferat nobis opem contra voluntates nostras, nec *tradat nos desideriis cordis*^p nostri; et adversus carnem et sanguinem⁶⁴, zabulum et mortem det nobis victoriam, sicut Abrahæ dedit (V. not. 116) adversus quatuor reges, quos ille fidei pater hoc mysterio superavit : quo fides nostra, si confirmata sit spiritu principali⁶⁸, totidem corporis nostri elementa verbo Dei subigeret^q. Et sicut ille pro fratre quinque in regibus victo (V. not. 117) victor⁶⁶ : ita et fides pro anima, quæ totidem sensibus viget, victrix, de exteriori homine triumphabit, in quo de totidem elementis composito quatuor Regum forma concluditur. Sed sicut ille, non multitudine nec virtute legionum, sed jam tum in sacramento crucis, cujus figura per litteram Græcam T. (V. not. 118) numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit^r : cujus mysterii virtute, trecentis in longum texta cubitis (V. not. 119), superavit arca diluvium, ut nunc Ecclesia hoc seculum supernavigat : ita et nos non nostris opibus aut viribus freti, sed unica Crucifixi scientia, elevemus ad ipsum oculos nostros, ut *mirificet super nos misericordias suas, qui salvos facit sperantes in se*^s. Quia ipse est *Dominus conterens bella, potens in prælio*^t : qui nobis et fiduciam dimicandi et viam vincendi dedit, cum jam triumphantem in seipso naturam hominis portans ait : *Constantes estote, quoniam ego vici mundum*^u.

EPISTOLA · XXV.

Viro nobili, cujus nomen ignoratur, suadet ut a profana Cæsaris ad sacram Christi militiam transeat ; et admonet ne ætatis fiducia aut amore seculi conversionem differat.

1. Etsi ignotus tibi sim facie, jam tamen te corde cognovi : quia filius meus in Domino carissimus Victor referens mihi religiosam vitam tuam, fecit, at te, quamvis absentem, cognoscerem, et sicut consortem in Christo futurum diligere inciperem. Retulit enim mihi, quomodo et in militia seculari, in qua adhuc tu teneris, socius et secutor contubernii tui fuerit. Unde magis præsumpsi scribere ad te per ipsum. Spero enim et te^v ex eadem via ad viam nostram esse venturum; quandoquidem istum de tuis sociis ad nos præmisisti, quem pro **163** pignore tuo Ecclesia tenet, ut te post eum capiat. Ni-

^v Exod. xx, 13; Deut. v, 17. ^w Matth. v, 22 et 28, xi, 7. ^x Matth. v, 20; II Cor. v, 21. ^y Matth. v, 1. ^z I Cor. i, 27. ^{aa} Psal. xxxi, 8. ^{ab} Psal. xlv, 4. ^{ac} Johan. xvi, 33.

(e) Sic. ms. Vien. Legitur quoque *Et* in ms. Reg. et editis 3.

(f) *Scamma*, locus fossis inclusus, ubi gladiatores certabant.

(g) *Defensorem*. Græce *ἐκδικητήν*, quod idem sonat ac *ultorem*, ut et Rom. xii, 19. Sic et Psalteria vetus et Rom. habent *defensorem*. et Augustinus in psalmos. Vide not. 115.

hil enim est, benedite filii, quod possit aut debeat A præferri ei qui est verus Dominus, et verus pater, et Imperator æternus. Cui enim ^a rectius vitam nostram impendimus, quam ipsi ^b a quo eam ^c accepimus, et cui eam usque in finem debemus ^d; quia ipsius beneficio vivimus? Si tamen in hoc seculo illi militaverimus, tunc ad ipsum transire merebimur. Quod si magis dilexerimus hoc seculum, et maluerimus Cæsari militare quam Christo, postea non ad Christum, sed ad gehennam transferemur, ubi principum hujus seculi ^e vertitur causa.

2. Ideo nec affectum, nec patriam, nec honores, nec divitias Deo præferre debemus, quia scriptum est: *Præterit hujus mundi figura* ^a. Et qui hunc mundum dilexerint, cum ipso et peribunt. Ideo ipse Dominus in Evangelio contestatur ^b, et dicit: *Qui amat B patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non potest meus esse discipulus* ^c. De divitiis autem hujus seculi, quas quidam pro summo bono et necessario amplectuntur et diligunt, ita dicit: *(a) Non prodeunt thesauri iniquis, justitia autem eripit a morte* ^d. Et iterum per prophetam *(b)* ait: *Exterminati sunt (V. not. 120) omnes qui exaltati fuerant auro et argento* ^e. In Evangelio quoque clamat, etiamque ^f prædamnat divites seculi dicens: *Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram: væ vobis qui saturati estis, quia esurietis; væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis* ^g.

3. Noli ergo diutius diligere hunc mundum neque militiam ejus, quia secundum Scripturæ autoritatem C *inimicus Dei est quicumque amicus est seculi* ^h. Et qui militat gladio, mortis minister est. Qui autem suum vel alienum sanguinem fundit, hic recipiet fructum stipendiorum. Aut enim exitu mortis tenebitur reus, aut crimine: quia necesse est ut miles in bello, in quo tamen non tam pro se quam pro alio dimicet, aut suam mortem victus inveniat, aut mortis causam victor acquirat, quia victor esse non poterit, si effusor sanguinis ante non fuerit. Ideo dicit Dominus: *Non potestis duobus dominis servire* ⁱ. Sed quia uni *(c)* Domino serviendum est, facile puto esse discerni ^j, cui potius serviri debeat, Deo an mammonæ, **164** Christo an Cæsari; cum ipse Cæsar Christi servus studeat esse, ut aliquarum gentium rex esse mereatur. Ne-

que enim quicumque terrenus rex totius terræ dominus est. Christus autem totius mundi *(d)* dominus et Rex est: quia *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ^k; et ipse est *Rex regum, et Dominus dominantium*; et *in terris* ^l, et *in mari, et in abyssis omnia quæ vult facit* ^m.

4. Hunc igitur sequamur, huic militemus; *(e)* cui cinctus numquam discingitur miles: qui militantibus sibi gloriam vitæ æternæ, honorem regni cœlestis, et divitias hereditatis suæ, et divinæ cognitionis consortium perenne largitur. Scriptum est autem: *Qui pecuniam diligit, non justificabitur: et qui terrenas possessiones concupiscit, in illis, sicut scriptum est, (f) implanabitur* ⁿ. Nam in Ecclesiastico per Salomonem loquitur divina Sapiencia: *Quia multi (g) periclitati sunt auri causa, et facta est in facie illius perditio ipsorum. Lignum, inquit, offensionis ejus est aurum, et dejecit eos (Al. væ illis) qui sectantur illud. Sed non omnis nisi imprudens disperiet in illo* ^o. Quamobrem fuge ab illo, filii, sicut a facie serpentis ^p, credens Christo, qui in Evangelio testatur omnibus hominibus: *Quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quæ possidet* ^q.

5. Sed te forsitan ætatis fiducia ^r, et stipes dignitatum, vel divitiarum augmenta sollicitant, ut dicas: Adhuc juvenis sum; est nunc tempus ut parumper militem, et uxorem ducam, et filios habeam, et postea Deo serviam. Ad hæc tibi respondet, non ego, sed Dominus, qui loquitur in prophetis et apostolis suis, et *(h)* Sapiens dicit: *Ne (i) tardes converti ad Dominum, nec differas ^s de die in diem, ne subito veniat ira illius* ^t. In Evangelio autem quo ardore properandum sit ad conversionem, ostendit, cum dicit: *A diebus autem Johannis usque ad hodiernum diem vim patitur regnum cœlorum, et qui vim faciunt, rapiunt illud* ^u. Talis violentia Deo grata est, quæ neminem concutit, nullius damno committitur. In hanc rapinam manus tuas verte, quæ crimen non habet, et confert salutem. Et quid tibi militarium stipendiorum curationes *(forte rationes)* cum invidia violentiæ curare ^v, cum forsitan pro tua honestate etiam debitorum moderatus exactor sis? cum sine cujusquam **165** invidia et cum Dei gratia possis esse violentus ut rapias ^w regnum cœlorum, quod sibi auferri patitur ^x, et gaudet Christus invadi;

^a I Cor. vii, 31. ^b Matth. x, 37, et 38; Luc. xiv, 27. ^c Prov. x, 2; juxta LXX. ^d Sophon. i, 11. ^e Luc. vi, 24 et 25. ^f Jacob. iv, 4. ^g Matth. vi, 24. ^h Johan. i, 3. ⁱ Apoc. xvii, 14. ^j Psal. cxxxiv, 6. ^k Eccli. xxxi, v, Prov. xi, 28. ^l Eccli. xxxi, 6, 7, ex LXX. ^m Eccli. xxi, 2. ⁿ Luc. xii, 15. ^o Eccli. v, 8. ^p Matth. xi, 12; Luc. xvi, 16. ^q Luc. iii, 14.

(a) Ms. codex Victorinus et sex editi addunt *Quia*. *(b)* Ex ms. Victorino et edit. Mogunt. emendavimus *ait*. Alii cod. l., *dicitur*, minus bene. Vide antecedentia et subsequa.

(c) Mss. Vatic. et Victor. cum editis sex, *Deo*. Sed ratiocinatio postulat, *Domino*, ne id assumatur quod colligendum est. SACCHIN.

(d) Duæ voces *Dominus* et *absunt* a ms. Vict. et edd. Mogunt., Rom., Erasm. et Ponc.

(e) Ita mss. Vatic. et Vict. cum edit. Rosv. Et optime conveniunt vocabula militaria, inquit Sacchinus. In editis sex, *cui conjunctus numquam disjungitur*. Verissima lectio ea quam retinemus. Sic quo-

D que *discingitur*. Apud Prudentium, quod idem est ac *exarmatur*, lib. Psychomach. v. 634, *Discingitur omnis Terror*; et ibid., v. 824.... *sedem properet discincta juvenus*.

(f) Græce, *πειριται*; Vulgata, *corruet*. Ed. Erasm., *implanabitur*.

(g) Juxta textum Græcum legerem: *Multi dati sunt in casum auri causa*, faventibus ms. Victor. et ed. Rom. in quibus, *Multi ditati sunt in auri causa*. Vulg., *dati sunt in auri casus*.

(h) Ms. Vict. et edit. Rom. et Mog., *Propheta*.

(i) Ms. Vict. cum editis Rom. Mog. et Ponc., *ardareri*.

quia pro abundantia caritatis et potentie suæ capax A est et largiendi quod tenet, et quod donaverit, obtinendi. Nam quando sanctis (a) suis in regno suo regnare concesserit, ipse regnabit in illis quos consortes regni cœlestis assumserit *. Scriptum est enim et regnum Dei cum sanctis fore, et ipsos sanctos esse regnum Dei b; quod propitio Deo, cum conversus fueris, et legendo cognosces, et credendo intelliges.

6. De ætatis autem flore primo quis audeat gloriari? Admonet (b) divina Scriptura, dicens: *Omnis caro fenem, et omnis claritas ejus, ut flos feni. Aruit fenem, et flos decidit: sermo autem Domini manet in æternum* c. Ideo et Propheta iiii potius, in quibus æterna corporis rediivi gloria post resurrectionem possit manere, desiderans clamat: *Quam amabilia B sunt tabernacula tua, Domine virtutum! Concupiscit et deficit anima meu in atria Domini* d.

7. Et de vinculis conjugalibus, et ceteris temporalium rerum tam spinosis quam inanibus curis Apostolus e, in quo Christus loquitur, admonet ne in longum hujus seculi tempus irrita vota mittamus; et cognoscere nos jubet, quia *tempus brevium est, et dicit: Reliquum est, ut qui habent uxores, tamquam non habentes sint; et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui emunt, tamquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utentes* f. Quod cum dicit, ostendit liberos non debere implicari, quandoquidem liberari suadeat impeditos. Si ergo jam forsitan *alligatus es uxori, noli quærere (c) solutionem* g. Quod si adhuc C *liber es ab uxore, noli quærere implicationem*. Non enim Apostolus propter conjugii condemnationem hoc dicit, quandoquidem hujus sœderis religionem magno Christi et Ecclesiæ Sacramento comparat; sed *propter instantem necessitatem bonum esse asserens h hominem sic esse, quemadmodum ipse erat. Volo, inquit, vos sine sollicitudine esse* h hoc est, ut nihil præter Deum et salutem nostram cogitemus. Nam uxor et filii, quamquam et ipsa divinitus nobis pignora data sint, tamen gravissimarum curarum onera sunt. Unde idem Apostolus ait i^o: *Quia tribulationem (d) carnis habebunt hujusmodi* i: quia necessitudines nostræ carnales, quanto cariores nobis sunt, tanto magis nos discruciant et fatigant. Nam 166 uxore accepta primum optantur D

* Apoc. i, 6. b Apoc. xx, 6. c Isai. xl, 6, ex vers. LXX. d Psal. lxxxiii, 2, sec. LXX et Psalter. vetus et Romanum. e II Cor. xiii, 5. f I Cor. vii, 29. g I Cor. vii, 27. h I Cor. vii, 32. i I Cor. vii, 28. j Psal. lvi, 8.

* Alias 40; quæ autem 26 erat, nunc 40 et 41. Scripta anno 401.

(a) Sic mss. codices Vatic. et Victor. cum edit. Rom. et Mogunt. Alii editi, *viris*.

(b) Expunximus *namque*, quia ab omnibus codicibus nostris aberat.

(c) Ita ms. Victorinus codex cum editis 4 et Vulgata juxta textum Græcum, melius quam edit. Rosv., *absolutionem*.

(d) Sic ms. Vict. et edit. Mog. faventibus editis quatuor in quibus *carnes*. Edit. Rosv., *carnis*. Nostra lectio confirmatur ex sequentibus.

fili: et si non suscipiuntur, sterilitas lugetur: si suscipiuntur, orbitas timetur. Ac proinde nunquam in carnalibus affectionibus ita requiescit animus ut cruciatu careat, dum necessitudines suas aut bonas amat cum amittendi metu, aut malas odit cum amittendi voto; in utroque miseris sustinendis semper obnoxius. Miser est enim i^o qui uxorem bonam perdit, miserior qui malam possidet. Inter hæc duo accidentia, satis felicior est (V. not. 121) qui utrumque non novit. Similiter et de filiis: sæpissime enim sunt miserissimi parentes, vel qui amabiles habent quibus orbantur i^o; vel qui tales habent, ut non habentibus invidere cogantur.

8. Audi ergo, fili mi, et inclina aurem tuam mihi, et disrumpe omnia vincula tua, quæcumque in hoc seculo te implicatum tenent; commuta in melius militiam, ut æterno Regi incipias militare. Et nunc, ut audio, qui adjutor et (e) tutor es civium, fias comes Christi. Deinde in hac militia soletis in votis habere hanc officii promotionem, ut protectores (V. not. 122) efficiamini. Si autem Deo te probaveris, ipsum Deum incipies habere protectorem. Vide ad qualem militiam te invito collegam, ut quod homini esse optas, hoc tibi Deus sit. Quem si cæperis sequi, et in ejus comitiva inceperis militare i^o, finis militiæ tuæ erit regnum, non terræ et temporis, sed æternitatis et cœli.

EPISTOLA · XXVI.

Sebastianum eremitam et Benedictum diaconum colaudatos, illum ob vitæ institutum, hunc propter curam illi necessaria ministrandi, rogat ut pro se et Therasia apud Dominum intercedant.

Sancto et merito dilectissimo fratri SEBASTIANO, PAULINUS ET THERASIA in Christo Domino salutem.

1. Benedictus est Dominus Deus Israel, qui elegit te et assumpsit in vas electionis suæ, et segregavit ab utero matris antiquæ, et dedit tibi pennas columbæ, ut ab hujus seculi strepitu procul evolans i diceres: *Ecce (f) volavi fugiens, et mansi in solitudine* j. (g) Quamvis tua solitudo non sola sit, quæ non deserta est, sed secreta, et ab hujus mundi tenebris desolata, a 167 Dei lumine frequentetur, et a dæmonibus furentibus fugiatur, atque ab angelis gaudentibus excolatur. Ipse Dominus Deus noster donavit nobis, licet longo intervallo distantibus, appropinquare tibi in dilectione per odorem bonum notitiæ (h) tuæ,

(e) Ms. Vict. et edit. Rom., Mogunt., Erasm. et Ponc., *tutator*.

(f) Psalteria quinque et S. Augustinus, in psal. a, *elongari*.

(g) Sic mss. Vatic. et Vict. Ante erat in ed. Rosv. *Quamvis solitudo non sit tua, quæ, etc.* Editi codd. 5, *Quasi, mendose*.

(h) Ita ms. Victor. cum duobus editis codicibus Alii, *bonæ*.

quoniam per fratrem in Domino carissimum Victorem accepimus : qui nobis et opus propositi tui, et secretum tabernaculi nuntiavit : quia veterum sanctorum strenuus æmulator, super torrentem tibi gratissimum, sicut illi quondam filii prophetarum, Eliseo duce, super Jordanem, pacificam mansionem et spiritualia ^a castra posuisses ^a; et diaconus tibi frater Benedictus Sareptanæ ^a illius aut Sunamitidis obsequio ministraret. Beatus ille, cui mandavit Dominus sicut uni volatilium cœli, ut te sicut Eliam ad torrentem secreto sedentem panibus pietatis pasceret ^b; et ad cellulam tuam assiduus super hac ministracione vestigiis, velut ad arcam Noe fructiferum pii germen ramum afferens columba revolaret ^c.

2. *Benedicti vos a Domino* ^d, qui facit unius moris habitare in domo ^e, et qui germanitatis vinculum duplicavit in vobis; quos et in Ecclesiæ utero fratres fecit, et sub una fide variis distinxit officiis, ut sub diverso munere alter alterum pasceretis. Tu illum spiritualibus armis jejunans et orans juvares, et ille in te cœlestia bona sibi sereret, dum carnalia tibi alimenta suppeditat, non indigenti quidem pereuntis escæ sumtu : quia fames tua justitiam et regnum Dei esurit ^f. Sed tamen quia idem Dominus, qui fecit quod intus est, fecit quod foris est; *spiritus quidem promptus, caro autem infirma* ^g; ideo viventem licet animam in Verbo Dei, quod est Christus Deus, qui verus et vivus panis est ^h, tali remuneratur (V. ep. 43, num. 20) obsequio, ut corpori tuo, id est, terrenæ in te fragilitati serviat cibis modicis, et ipse jejuniorum tuorum abundantia saginetur. Ideo enim dixit : *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei* ⁱ; quia ut infirmioris substantiæ nostræ rationem, ne esuriret, habuit, perinde et carni panem necessarium ipse Creator ostendit.

3. Sed ne corporis curam animæ præponeremus, quæ verbo Dei pascitur, (a) non in solo pane victum hominis constitutum; docuit quem etsi animæ cura non quærat, tamen corporis natura deponcit. Ideo benedictus ille, cui ad opes animæ proficit necessitas conditionis tuæ : quia adhuc homo, et isto visibili pane pascendus es, etsi interius æterno illo pane satureris. Non enim proficeret spiritualis virtus, nisi subesset carnalis **168** infirmitas. Nec esset potens fidelium ministratio, nisi materiam ministrandi plerumque fraterna inopia præberet. Unde et Apostolus ait in sanctos compensationem futuram, cum Ecclesiam Dei ad consolationem istius benedictionis hortatur, et dicit : *Abundantius vestra sit ad illorum*

inopiam : ut et illorum abundantia vestra inopia supplementum fiat ⁱ.

4. Adhuc audeo dicere in utroque vestrum diversa Johannis et Domini forma consistit (V. Vit. c. 39, n. 2) : Johannis in deserto (b) clamantis ¹, et Domini in templo docentis. Et unus vestrum in servitute ministerii vocatus est, alter in monachi libertatem. Sed utrique in unum Dei regnum et gloriam convocati, et ambo liberi, quia ambo sub gratia; et ambo servi, quia ambo sub lege fidei. Ambo liberi peccato, et ambo servi justitiæ, et ambo in jejuniis Domino gratias agitis, qui dat escam omni carni ¹, et dat escam vivam esurientibus veram (c) justitiam ^m. Unus vestrum audivit, ut dicat : *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam* ⁿ. Et alter ab eodem propheta didicit dicere : *Singulariter sum ego, donec transeam* ^o.

5. Ergo quia sic electi estis et dilecti Domino ¹, ut alter alterius onera portetis ^r; et caritate perfecta, qua invicem vos pascitis, sustinetis, instruitis, locupletatis, *adimpletis legem Christi*, orate pro nobis; conserite validas orationum manus, ut superetis multitudinem peccatorum nostrorum. Ob hoc enim misericors et miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum notitiam caritatemque procurat et donat, ut etiam inexcusabiles reos præpotens advocatio meritis damnationis absolvat. Maneatis in regno Domini quod intra vos fecit esse per inhabitantem in vobis arrahonem Spiritus sancti, *in quo clamatis, Abba, Pater* ^q benedicti Domino filii pietatis, et pacis, et luminis.

EPISTOLA XXVII.

Lætatur receptis de Severo nuntiis : purgat se ei de abductis hominibus : ejusdem laudes exsequitur summa caritate ac sui submissione.

SEVERO fratri unanimo, venerabili et semper (d) desiderantissimo, PAULINUS.

1. *Benedicam Dominum in omni tempore* ^r, non obliviscar retributiones ejus, quia non secundum peccata nostra tribuit nobis ^s, qui assiduus et numerosis de tua **169** unanimitate solatiis satiat desiderium nostrum; nam in paucis diebus reditum ad nos sanctorum fratrum et unanimatorum communium, Posthumiani et Theridii (V. carm. 22, v. 381, et Vit. c. 33, n. 1), adventus aliorum fratrum Virini et Soriani consecutus est. Ita nobis uno propemodum in tempore plurima gaudiorum messis obvenit, cum omnes ii quos pariter venisse memoravimus, litteris unanimatis tuæ dulciorem nobis præsentis suæ gratiam reddidissent. *Exultavit itaque in Domino spiritus no-*

^a IV. Reg. vi, 2; IV Reg. iv, 8. ^b III Reg. xvii, 4. ^c Gen. viii, 11. ^d Psal. cxiii, 15. ^e Psal. lxxvii, 7. ^f Matth. v, 6. ^g Matth. xxiv, 41, Marc. xiv, 38. ^h Johan. vi, 41. ⁱ Matth. iv, 4; Luc. iv, 4; Deut. viii, 5. ^j II Cor. viii, 14. ^k Matth. iii, 3; Joh. vii, 28. ^l Psal. cxxxv, 23. ^m Matth. v, 6. ⁿ Psal. xlii, 4. ^o Psal. cxl, 10. ^p Gal. vi, 2. ^q Rom. viii, 15; Gal. iv, 6. ^r Psal. xxxiii, 2. ^s Psal. cii, 3 et 10.

Alias 14; quæ autem 27 erat, nunc 37. Scripta anno 401.

(a) Ms. codex Victorinus, *non in solo pane vitam nominis constare monstravit. Atque ideo non [leg. eum] dixit : Non in solo pane, etiam in pane victum hominis constitutum docuit.*

(b) Editi sex codices addunt *vox*, minus bene.

(c) *Justitiam*. Vera lectio, et Scripturæ sacræ consentanea, Græce τὴν δικαιοσύνην. Ms. Victor. et editi *4*, vitam. Prior lectio præterea confirmatur ex n. 2 *fames tua justitiam et regnum Dei esurit.*

(d) Ita ms. Reg. Editi, *desideratissimo*.

ster, et dilatatum est os nostrum super inimicum nostrum ^a, cui non dabatur dicere: *Prævalui adversus eos* ^b; cum potius vota desideriorum nostrorum prævaluissent, ut exoptata de te, id est maxima animæ nostræ cura, et judicia, et eloquia reciperemus.

2. Haque, ut nihil invicem sicut præceptum est, nisi amorem mutuum nobis debeamus ^c; respondebo omnibus epistolis tuis: ac primum illi quam primo accepi, qua ^d de ipsis, per quos scripseras, apud me expostulas, cur aut te solum reliquerim, aut illos tibi abduxerim. Sed recognosces, neutro me posse culpari; quia neque in te desiderando unquam modum feci, neque ullum tecum habui de eorum usurpatione certamen: alioquin ultro tibi de tuo jure cessissem, si prius tua fuisset possessio. Non enim a me alieni forent tecum manentes, qui totus es meus in Christo Domino, per quem sum invicem tuus: neque tantum capissem gratiæ in iis receptis quantum amissem, si tibi præripuissem quamlibet expetendos in salutari via comites. Nam mea quoque sententia dignissimum me judicarem qui a tua caritate vacuarem, si ullum bonum mihi quam tibi mällem. Verum ego cum illos inopinato ^e Domini munere allapsos ^f mihi tales comperissem, quales et tibi postea in brevi claruerunt, etiam invidebam mihi, cur in hac parte felicior te fuisset, ut tuo conspectu et consortio digniores ego potius obtinerem, vel prius agnovissem. Denique, ut quamprimum hac qua me beatum existimabam gratia te consorte gauderem, et præsentem (a) incropui, quod se familiaritatis ac notiæ tuæ expertes faterentur; neque quidquam studiosius mandavi proficiscentibus, quam ad conspectum tuum complexumque properarent, teque cognoscere omnibus in patria rebus et curis suis anteferrent, ut diutinum damnum sibi vel sero sarcirent. Et, gratias Domino, recipimus eos venientes in exultatione ^d, magnumque hujus, qua nobis in te præ ceteris expetendo credidissent, conscientie gaudium, quasi benedictum et cæteris vitæ suæ fructibus altiore de agro pleno

170 manipulum reportantes. Quas illi Deo primum, qui non solum satiasset, sed et superasset desiderium eorum, ut plura in te quam præsumserant invenirent bona? quas nobis, qui tantæ illis acquisitionis ^h fuisset autores? quas sibimetipsis, quod nobis in suum lucrum paruisent, gratias agebant?

3. Ineffabile mihi est, quanta me voluptate perfuderint, cum referrent et actus et sermones tuos, et perfectum cor tuum caritatis diviniæ scientia, qua humilis et excelsus, pauper et dives, servus et liber, famulus conservus, fratribus servus, pauperibus dives in visceribus misericordiæ, divitibus pauper in spiritu mansuetudinis, humilis virtute pietatis, arduus subli-

mitate virtutis, et servus Deo, liber manumone, totum in te spirare Martinum, florere Clarum (V. not. 124), maturari Evangelium prædicabant. Impinguerunt omnino oleo lætitiæ caput nostrum ^e; propter hoc benedixerunt omnia interiora nostra Deum ^f duplici causa gratulationis: quod et tibi plurimum præstitisse nos intelligeremus de agnitione dilectissimorum, ut probasti, fratrum; et illos gratulari sibi de notiæ et caritate tua, ut divino munere, videremus. Quantum illi præterea inter opera et munera in te Dei admirati sunt etiam pueros tuos, qui in circuitu tuo sicut novellæ ^g olivarum ^h virent: quibus te Deus noster idem fecit, quod ipse cunctis est, ut te et quasi dominum vereantur, et quasi patrem diligant ⁱ. In hoc tamen sermone eorum, fatemur gemuisse nos ad infelicitatem nostram, quibus ab ejusmodi filiis sterilitatem graviora peccata fecissent: sed facti sumus quasi consolati ^j, quia vicinum esse nobis tuæ felicitatis bonum judicamus.

4. Verum ne longiore intervallo nostra iniquitas inter nos et te separet, totum hunc quo diebus et noctibus Deum mulces, sacræ pubis accinge delectum, ut adversum peccata nostra pro nobis aciem orationum dirigant et exorent, ut confirmet hoc Dominus quod operatus est nobis ^k: id est, ut caritate tua, in qua nunc acquiescimus, et qua gloriamur, in illa die refrigeremur et gaudeamus.

EPISTOLA * XXVIII.

171 Victorem, per quem invicem litteras mittebant, Severo laudat, et quod serius remittatur excusat. Totam epistolam, sensibus et verbis sanctissimis textit, insertis emblematicis pulcherrimis de Christo ut igne, fundamento, janua, pane, etc. Et quia Severus aliquid Paulini operum postulaverat, ei duos libellos mittit, quorum alter erat tantopere a S. Hieronymo (Ep. 13 ad Paulin.) laudata Theodosii Defensio, quam interdicti nemo non dolet: alter vero, natalitia carmina de S. Felice.

Sancto fratri et unanimi commilitoni SEVERO PAULINUS.

1. Redit a me tibi Victor, ut redeat a te mihi: Victor commune pignus, et fidele contubernium, et solemne solatium nobis: Victor in te meus, et in me tuus: Victor epistolarum nostrarum veredarius pedes, aut veredus bipes; victor longissimarum viarum; bene idem dicendus simul et victor et victus; quia vincitur caritate, (b) qua vincit vias duras et magnos labores, qui in sudore vultus sui edit panem suum ^k, ut nos reficiat annuis inter utrumque discursibus, ferens (c) indefessus ac referens commercia litterarum, quibus mutuam visitationem animis ac visceribus invicem nostris, tamquam vectigal officii debiti, pensitamus. Sit benedictus Domino puer Victor; neque illi spinas et tribulos sua terra parturiant,

^a I Reg. II, 4; Luc. I, 47. ^b Psal. XII, 5. ^c Johan. XV, 17; Rom. XIII, 8; I Johan. III, 23. ^d Psal. CXXV, 6. ^e Psal. XXII, 5. ^f Psal. CII, 1, sec. Psalter. vetus et Rom. ^g Psal. CXXVII, 3. ^h Malac. I, 6. ⁱ Psal. CXXV, 1. ^j Psal. LXVII, 29. ^k Gen. III, 19.

* Alias 9; quæ autem 28 erat, nunc 18. Scripta anno 402, sub finem æstatis.

(a) Sic ms. Reg. et sic Paulinus in epist. 49 ad Macarium, n. 5, increpuit mare.

(b) Ms. Reg., quia. Ms. Vatic., qui.

(c) Ita ms. Vien. et ed. Schot. et Latinius, factus ms. Vat. in quo indefessim.

quia impiger est ^a. *Vitæ enim (a) pigrorum spinis A strata* ^b sunt. Victor vero noster non dicit : *Leo est in viis* ^c; quia ita simplex est ut ambulet confidens ^d, fidelis et castus, ut non timeat a timore nocturno, et *jaculo volante per diem* ^e. Propterea Dominus custodit illum in omnibus viis suis; et angelicis mandat excubiis, *ne usquam offendat ad lapidem pedem suum*; neque mordeat calcaneum ejus observans *coluber in via* ^f, quem calcatis ad Evangelii ^g cursum pedibus impune calcabit et conteret. Laudabo igitur et benedicam in Domino Victoris nostri pedes, et de his quoque pedibus audebo dicere : *Quam speciosi pedes qui evangelizant mihi pacem* ^h de te, cum incolumitatem tuam, et pacem in te, cum fidem tuam nuntiant, per quam in te manet Christus pax nostra : qui et de nobis vel in nobis *facit utraque unum* ⁱ; sive qua duo sumus in corde uno; sive ^b qua utramque substantiam anime et corporis unum facimus, conflante nos Christo per ignem **172** Spiritus sui, de quo ait : *Ignem veni mittere in terram; et quid vult bonus Dominus, nisi ut accendatur* ^l in nobis, et illuminet tenebras nostras, et peccata consumat? *Quia Dominus Deus noster ignis consumens est* ^k. Tribuat hic mihi Dominus, ut et in me pro me fiat ignis consumens. Ardeat hoc igne cor meum in lumen æternum mihi, ne eodem ardeat anima mea in penam perennem. In hoc enim igne revelabitur dies Domini, et *uniuscujusque nostrum opus quale sit, ignis probabit* ^l.

2. Oremus hunc Dominum, ut doceat nos facere voluntates suas, et *spiritus ejus bonus deducat nos in viam rectam* ^m, ne labor noster inveniat ligna, *foenum, stipula* ⁿ; sed potius argentum, aurum, lapides pretiosi et vivi inveniamur in muris Hierusalem illius cælestis et libera ^o, *quæ edificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum* ^p. Hujus enim civitatis habitator in tribus unus ostenditur; unde dicitur *civitas Regis magni, civitas Dei nostri, civitas Domini virtutum* : quam ipse Dominus, ut scriptum est, *fundavit in æternum* ^q : cujus quidem civitatis non solum fundamentum, sed et turris et porta factus est Christus. *Fundamentum enim, inquit, nemo potest aliud ponere quam eum* qui est nobis *turris fortitudinis a facie inimici* ^r : qui dicit : *Ego sum janua orium* ^s : nemo potest venire ad Patrem nisi per me ^t. Si igitur in hoc domus et mens nostra fundetur, et digna tanto fundamento superædificatur operatio; erit nobis in aditum civitatis suæ porta ipse qui *reget nos in sæcula* ^u, et in loco pascuæ collocabit nos, quos jam per aquam refectionis sibi genuit ^v, et nutrit epulis ^w salutaribus

in eam mensam, quam *præparavit* ^a nobis *adversus eos qui tribulant nos*. De qua dicit : *Beatus qui manducabit panem in regno Dei* ^x : quia Christus idem et regnum et panis est quo nos saginamur, et serpens tabescit; cujus fames ^y et pœna est cibus vitæ nostræ: Christus Jesus, qui factus est nobis in escam, ut eo pane viventes ^z, et secundum eum ambulantes, possimus juxta Apostolum dicere : *Nostra autem conversatio in cælis est* ^z. Cum enim quæ sursum sunt sapimus et quærimus ^{aa}, terreni esse desinimus, ut jam non simus esca serpentis, qui vicissim *datus est in escam populis Æthiopum* ^{bb}, ut ab his edatur quos edit. Quod nobis e contrario salutare est, qui Christum edimus, et absorbemur a Christo, qui absorbet mortale nostrum, quia vita est, ut induat nos immortalitate ^{cc}, et conformes imagini suæ faciat ^{dd}, qui dedit nobis potestatem super omnem virtutem inimici **173** impune calcandi per eandem gratiam ^{ee}, *quæ dedit potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine ejus* ^{ff}, *quod est supra omne nomen* ^{gg}. In hoc habitemus, quia ipse etiam civitas est quæ non potest abscondi, quia *super montem posita* ^{hh}, et cujus *fundamenta sunt in montibus sanctis*. Hanc civitatem ipse *fundavit Altissimus*, sicut scriptum est quia *Sapientia sibi edificavit domum* ⁱⁱ. Hæc est domus illa non manufacta, in qua si habitemus iis operibus, quibus civis sanctorum fieri mereamur, non ardebit opus nostrum ^{jj}; et ignis ille sapiens transeuntes nos per examen suum, non severo ardore ambiet puniendos; sed ut commendatos suscipiens, blando lambet attentu ^k, ut possimus dicere : *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium* ^{kk}.

3. Sed ut eodem nomine quo inchoata est epistola terminetur, ad Victorem nostrum recurram, pro quo excusationem debeo ^l. Quod ad te tardius pacto redit, ne imputes pedibus ejus, qui non pigritiæ vitio, sed obedientiæ studio apud nos diutius restiterunt. Reputa tamen tempus, non quo dimissum eum indicasti, sed quo misisti; et videbis de placita inter nos retinendi Victoris vicissitudine stare rationem mihi. Non enim ad hiemem apud nos, ut scripseras, exigendam adfuit; sed ut asseruit, de Narbonensi, ubi fratri Posthumiano occurrerat, (c) remissus ad te, tunc a te iterum profectus est, cum ad me directus pervenire potuisset. Jam igitur hieme decedente susceptum, necesse habui vernis mensibus detinere : et quia breve spatium videbatur, quod illico solemnitas Paschalis concluderet, cum et infirmus per idem tempus fuisset, ut ad rescribendi negotium non

^a Gen. iii, 18. ^b Prov. xv, 19, sec. LXX. ^c Prov. xxii, 13, et xxvi, 13. ^d Prov. x, 9. ^e Psal. xc, 6. ^f Gen. xlix, 17. ^g Eph. vi, 15. ^h Isai. lii, 7; Rom. x, 15. ⁱ Eph. ii, 14. ^j Luc. xii, 49. ^k Dent. iv, 24; Heb. xii, 9. ^l I Cor. iii, 13. ^m Psal. cxlii, 10 et 11, sec. Psalter. Rom. ⁿ I Cor. iii, 12; I Petr. ii, 5. ^o Gal. iv, 31. ^p Psal. cxxi, 5. ^q Psal. xlvii, 2 et 9. ^r I Cor. iii, 11; Psal. lx, 4. ^s Johan. x, 7. ^t Johan. xiv, 6. ^u Psal. xlvi, 15. ^v Psal. xxii, 2. ^w Luc. xiv, 15. ^x Johan. vi, 35. ^y Philip. iii, 20. ^{aa} Colos. iii, 1. ^{bb} Gen. iii, 14; Psal. lxxiii, 14. ^{cc} I Cor. xv, 55. ^{dd} Rom. viii, 29. ^{ee} Luc. x, 19. ^{ff} Johan. i, 12. ^{gg} Philip. ii, 9; Matth. v, 14. ^{hh} Psal. lxxvi, 1 et 5. ⁱⁱ Prov. ix, 1. ^{jj} II Cor. v, 1; Eph. ii, 19. ^{kk} Ps. lxx, 12.

(a) Sic LXX interpretes, Aquila et Theodotio, et Paulinus in epist. 21, ad Amandum, n. 5.

(b) Ms. Vatic. codex, quia, semel et iterum.

(c) Sic ms. Reg. et editi 4. Verissima lectio. Edit. Rosv., nunc. Ms. Vien., remissus a te, tunc ad te iterum profectus est, mendose.

valerem, apposui de diebus ^a æstivis moras ejus, ut compensarem tecum, si tantum in eo tui temporis usurparem, quantum tu in eodem occupaveras de diebus hibernis: unde (a) concedam, si autumno pervenerit ad unanimitatem tuam, ut hiemem rursus impendat tibi; quia vides ita placito Domini procuratum, ut tempora communis unanimi, quæ nobis mutua cesseramus, salva fide pacti, majori istius commodo mutarentur: nunc enim apte conversum est ut verius fieret, quod contra meritum indulgens mihi, et tibi detrahens, scripseras. Tu enim vere spiritu fervens salubrius eum in tempore frigoris ignito fidei tuæ fovebis calore ^a; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero.

4. Sed utinam vel frigidus magis quam tepidus essem ^b, nec Domino meo vomitu 174 facerem, et proximi mei æstum levarem! nunc vero fastidium potius de satietate mei facio utentibus tempore incolatus mei, nec argentibus, nec æstuantibus necessarius, modicæ fidei tepore revomendus ab his qui saporem societatis meæ spe dulcedinis spiritualis gustare tentaverint. Quo magis miror vel concupiscentiam tuam in desiderandis, vel patientiam in perferendis ineptiarum mearum molestiis. Sed utinam mihi tam nullum de multiloquio peccatum (b) accedat ^c, quam tibi magna merces de tam infatigabili caritate cumulatur. Tamquam enim non defatigatus, sed potius et refectus tantis antehac per Victorem nostrum numero et copia voluminibus, iterum postulasti per eundem librigerum, ut tibi pluribus, si (c) possim, scriptis essem molestior.

5. Præterea autem jussisti, nimium opulenter tibi de paupere tuo blandiens, ut quæ te de annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerent, ego videlicet quasi peritior edocerem: sed sibi imputet famem, qui pauperis amici forem (V. carm. 24, v. 613, et ep. 32, n. 12.) pulsat, et promptuarium inane scrutatur. Nunquam enim in hæc investiganda et colligenda mihi contentum studium fuit. Nam etiam in tempore veteri, quo videbar legere (d) nec legenda, ab historicis scriptoribus peregrinatus sum. Attamen nunc operis tui curam gerens, quo te pro utilitate fidei nostræ inspiciendis et conferendis præteritorum temporum rationibus occupatum indicasti, quod de me non habui, de fratris unanimi opulentiore thesauro petivi; et ipsam adnotationem, quam commonitorii vice miserâs litteris meis inditam, direxi ad Ruffinum presbyterum, sanctæ (e) Melani spiritali in via ⁷ comitem, vere sanctum et pie doctum, et ob hoc intima mihi affectione junctum. Si ille has, quæ merito te permovent, de annorum sive regnorum non congruente calculo, hiantis historię

^a Rom. xii, 11. ^b Apoc. iii, 16. ^c Prov. x, 19.

^d Psal. xlix, 14.

^e Alias 10; quæ autem 29 erat, nunc 38. Scripta anno 402 exeunte ætate.

(a) Ms. Vatic., *concedo*.

(b) Mss. Reg. et Vien., *accederet*.

(c) Ms. Vien., *possem*.

(d) Ms. Vien. et edit. Schot., *negligenda*.

(e) Ante erat, *Melaniæ*. Ex ms. Reg. emendavimus

A causas non ediderit; qui et scholasticis et sanitaribus litteris (*id est*, humanioribus et sacris litteris. V. ep. 44, n. 1) Græcè juxta ac Latine dives est, vereor ne apud alium in his regionibus frustra requireamus. Quod si præsumptioni de se meæ satisfecerit, prima occasione, si Dominus (f)naverit, transmittam unanimitati tuæ utcumque mihi super hac ratione rescripserit.

6. Interim, ut aliquid de præceptis tuis facerem, misi ex his, quæ metuo ne inertię potius vel imprudentię meæ testimonia sint, quam supernæ ministrationis insignia; aut certe vel humanæ documenta ^a sapientiæ: misi tamen tibi, id est commisi meo pectori 175 ^b meas nugas, non ut sensus tuos polluant tenebræ meæ, sed ut tuis sensibus diluantur. Nugas autem meas de verbis ac sententiis meis dixi: ceterum materia sancta, et tuo potius ingenio eloquioque digna ^c; etsi meis sermonibus velut atro habitu vestiatur, speciem tamen divini luminis, interni decoris, quamquam in egenæ supellectilis vilitate custodit. Habes ^d ergo libellos a me duos, unum versibus natalitium de mea solemnè ad Dominædium meum cantilena, cui corpore ac spiritu quotidie, lingua autem quotannis pensito dulcissimum voluntariæ servitutis tributum, in die festo consecrationis ejus *immolans* Christo *hostiam laudis, et reddens Altissimo vota mea* ^d. Alius libellus ex his est quos ad benedictum, id est, Christianum virum, amicum meum Endelechum (V. not. 125) scripsisse videor, non tamen edidisse convincar. Is enim mihi autor hujus in Domino opusculi fuit, sicut ipsius epistola, quæ libello meo pro themate præscribitur, docet. Fateor autem idcirco me libenter hunc ab amico laborem recepisse, ut in Theodosio (V. not. 126) non tam imperatorem, quam Christi servum; non dominandi superbia, sed humilitate famulandi potentem; nec regno, sed fide principem, prædicarem.

EPISTOLA * XXIX.

Pallia e pilis camelorum recte sibi ut pœnitentia egenti a Severo missa interpretatur. Eidem ut innocenti tunicam mittit de agnorum vellere acceptam a Melania, cujus laudes fuisse exsequitur.

SEVERO (g) fratri unanimo PAULINUS.

1. Immoderatam, ut arguimus, in litteris vestris onus nostrum loquentibus, caritatem, apta atque moderata ad utilitatem nostram munerum gratia temperastis: necessario ¹ enim peccatoribus et precatu deplorationis, et habitu indigentibus, pallia camelorum pilis texta misistis; quæ nos in conspectu Altissimi stratos utilibus stimulis admonerent, dum asperitate setarum compungimur (V. not. 127), et peccatorum nostrorum horrore compungi, atque in-

^d Psal. xlix, 14.

^e Anno 402 exeunte ætate.

Melani. Nostra correctio ex pluribus epistolarum S. Paulini locis confirmatur. Vide not. 138.

(f) Ms. Vien., *siverit*.

(g) Ms. Vien. *Paulinus servus Christi Jesu, Severo carissimo fratri in Deo Patre et Christo Jesu salutem*, edit. Grin., *Severo Paulinus*.

tus spiritu conteri, dum extrinsecus terunt habitu. **A** nostra habitus innovatur, (d) mens nostra compungitur, **177** nosque ipsi Deo per interventum ipsius Mediatoris adfuimus. In eodem est et foramen illud, quia per ipsum et in ipso ad vitam via illa multis desiderabilis, paucis penetrabilis; per quam facilius ingreditur humiliata iniquitas, quam superba justitia ⁱ. Quo majorem vobis ut medicis spiritalibus debemus gratiam, qui etiam carnalia nobis munera spiritali utilitate confertis; ut hæc pallia nobis ad stimulum orationis et habitum humilitatis, tamquam sterili illi scilicet cophinum stercoris miseritis ^l. In quo mibi videtur æterna piæ humilitatis utilitas indicari, quæ sterilem fecundat animam, ne per vacuum arrogantis speciem sibi juxta illum Phariseum ^k placens velut arbor infelix frugibus, inutili fronde luxuriat ^l.

B Quam bonum autem et utile ad culturam salutis hujusmodi stercus sit, docemur in beato Job ^m, qui postquam sedit in stercore, tentari destitit. Consumserat enim tentatoris invidiam humilitate perfecta, quæ facilius surgere quam deici potest. Quia in fimo sedens, unde cadat non habet; sed habet ⁿ unde consurgat, per eum qui suscitavit de terra inopem, et de stercore erigit pauperem ^o, et in stercore redigit superbos ^o, quia omnis, ut scriptum est, *superbus immundus coram Deo*: et ideo justior apud Deum ille accusator iniquitatis suæ, quam ille justitiæ prædicator. Ille laudando se accusavit, hic accusando defendit.

2. Ex hoc eodem muneris vestri lanicio et (a) illa nobis de Evangelio camelus ingeritur, quæ facilius per foramen acus transit, quam dives in regnum celorum ^e. Ex quo nostras divitias quæ nunc in peccatis tantum manent, cogitantes, quia similes divinis illis viris virtutes affectare non possumus, illius saltem nobis gratiam publicani cupimus provenire, qui in corde detrito semetipsum accusans Deo, et pectus afflictum crebra manu tundens, et oculos conscientie pudore depressos in cælum levare non aulens ^f, iniquitate illa vitiorum dorso cameli æmula, ita se in humilitatem debitam strinxit, et resipiscens animæ complanatione direxit, ut se foramini acus, hoc est, viæ verbi vel crucis, quæ arcto ^g tramite ducit ad vitam ^g, divinarum aurium penetrator insereret. Oratio enim, inquit, *humiliantis se, nubes penetrat* ^h: quo contra ⁱ ille jactantiæ suæ spiritu dives Phariseus, qui (b) imputatione operum debitorum, quia ex lege operandi debitor erat, tamen quasi voluntaria fecisset supra debitum, prædicator sui, accusator alieni, qui conveniret magis Deum quam rogaret, intrare non potuit: quia subsarcinatos arcta non capiunt. Nec poterat eo recipi lata jactantia, quo se humilitas angusta collegit, et (c) angusto angustior contriti cordis exilitate penetravit.

3. Interveniunt orationes tuæ, ut animam meam multa corruptione discissam ^l, et spinis meorum sensuum temere consortam, Dominicæ crucis acus inserto verbi salutaris filo sarciat. Fidem enim et verbum crucis Christi hanc arbitror aciem, qua vitæ

4. Et ideo nihil nobis de nostris operibus blandientes, semper in manus ejus commendemus spiritum nostrum ^p, quoniam apud ipsum est fons vitæ ^q. Ab illo intellectum itineris nostri petamus, quoniam a Domino gressus hominis diriguntur ^r. Sed et si potuerimus mandata ejus per ipsius opem facere, necesse habemus sic quoque inutilitatem nostram fateri ^s: quia imputare non possumus debitam servitutem, si tantum præcepta faciamus. Inutilis enim et nequam servus est, qui nihil ad necessitatem debiti muneris voluntario addit affectu, non habiturus unde præmium speret, si tantum conditionis officia dependerit. Quamobrem etiam mandata complentes, ut sæpe tibi scribo, timeamus, semper dicentes Domino: *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis* ^t *vivens*. Poterit nos vel humilitas confessionis asserere quasi modestos apud bonum Dominum ^u, quos commendare non poterit ut ignavos strenuæ servitutis utilitas. Nam et Ninivite probant quantum apud divinam clementiam peccatori remedium sit ^v, ut sibi ipse non parcat; quandoquidem suffragio poenitentis reconciliati Deo, me-

5. Et ideo nihil nobis de nostris operibus blandientes, semper in manus ejus commendemus spiritum nostrum ^p, quoniam apud ipsum est fons vitæ ^q. Ab illo intellectum itineris nostri petamus, quoniam a Domino gressus hominis diriguntur ^r. Sed et si potuerimus mandata ejus per ipsius opem facere, necesse habemus sic quoque inutilitatem nostram fateri ^s: quia imputare non possumus debitam servitutem, si tantum præcepta faciamus. Inutilis enim et nequam servus est, qui nihil ad necessitatem debiti muneris voluntario addit affectu, non habiturus unde præmium speret, si tantum conditionis officia dependerit. Quamobrem etiam mandata complentes, ut sæpe tibi scribo, timeamus, semper dicentes Domino: *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis* ^t *vivens*. Poterit nos vel humilitas confessionis asserere quasi modestos apud bonum Dominum ^u, quos commendare non poterit ut ignavos strenuæ servitutis utilitas. Nam et Ninivite probant quantum apud divinam clementiam peccatori remedium sit ^v, ut sibi ipse non parcat; quandoquidem suffragio poenitentis reconciliati Deo, me-

^a IV Reg. i, 8; Matth. iii, 4; Marc. i, 6. ^b Ps. cxxxii, 1; L, 19; LXVIII, 11; xxxi, 1. ^c Gen. iii, 7. ^d Ps. cxviii, 101. ^e Matth. xix, 24; Marc. x, 25. ^f Luc. xviii, 13. ^g Matth. vii, 14. ^h Eccli. xxxv, 21. ⁱ Matth. vii, 14. ^j Luc. xiii, 8. ^k Luc. xviii, 11. ^l Matth. xxi, 19. ^m Job. ii, 8. ⁿ Psal. cxii, 7. ^o Job. xl, 6. ^p Psal. xxx, 6. ^q Psal. xxxv, 10. ^r Psal. xxxvi, 23, sec. LXX. ^s Luc. xvii, 10. ^t Psal. cxliii, 2. ^u Jonæ iii, 10; Matth. xii, 41; Luc. xi, 32.

(a) Sic omnes codices, præter Viennensem in quo, *ille... camelus ingeritur, qui*.

(b) Ms. Vien., *computatione*. Vera lectio quam retinemus, quæque confirmatur a. 4, *imputare non possumus debitam servitutem*; et epist. 50, num. 3, *quam*

pharisæum de imputatione justitiarum suarum.

(c) Ita mss. Reg. et Vatic., *angusto*, id est *re angusta*, vel *angusto aditu*. Clarior sensus quam in editis, in quibus erat, *angusta*.

(d) Sic ms. Vien. codex. *Castori, mors*.

ruerunt denuntiatio evadere excidium : quia se spontaneis **178** luctibus cruciando, divinam sententiam prævenirent sua.

5. Nos vero neque verbis neque rebus digna pensantes, unica tamen ⁷ facultate nobis caritatis, qua vobis sola pares sumus, misimus tunicam, quam ab usu meo, ut de stercore vilitate ⁸ collectum pannum dignare suscipere : nam vel hoc ⁹ innocentiae tuae congruit, quod de tenero agnorum vellere contexta blanditur tactibus. Addo autem adhuc pretio ejus et gratiae, quod quo dignior probetur usu tuo, de sanctae et illustris in sanctis Dei feminae (a) Melanii benedictione mihi pignus est. Unde te dignior visa est, cujus fides illi magis quam noster sanguis propinquat. Fateor tamen ausum me, ut eam, quamvis illico ut acceperam tibi destinata, meo tamen vestitu **B** initiando præterirem ; sciens magis me tibi hac injuria præstiturum, quam si te intemerata novitate illius honorassem : simul ut mihi benedictionem quasi de tua jam veste præcerperem ; ut jactare possim vestimenti tui me esse participem, qui propitio Deo futuram usus tui tunicam, quasi fuisset, induerem.

6. Addidit autem Dominus hanc gratiam de muneribus et litteris tuis, ut ad eos potissimum dies nobis frater Victor occurreret, quibus sanctam ipsam ex Hierusalem post quinque lustra remeantem excepi-mus. (At quam tandem feminam) si feminam dici licet, tam viriliter Christianam. Quid hoc loco faciam? Vetat fastidii intolerabilis metus voluminibus adhuc addere ; sed personae dignitas, immo Dei gratia postulata videtur ut commemorationem tantae animae **C** prægressus non raptim omittam, sed paulisper ¹⁰ ad eam tibi narrandam, velut navigantes, si aliquem in littore locum spectabilem videant, non prætervehuntur, sed contractis paululum velis, aut remigio pendente pascunt oculos intuendi mora ; ita sermonis mei cursum detorqueam, quo etiam illustri illi materia et eloquentia libro tuo vicem aliquam videam reddere, si feminam inferiore sexu, virtutibus Martini Christo militantem prosequar, quæ consilium avis nobilis, nobiliorem se contentu corporeæ nobilitatis dedit.

7. Opinor autem et hoc ad cumulum divinæ gratiæ pertinere, quod sanctitatem laudandam de laudibus generis prædicare ordior. Sed hunc ordinem non a rhetoricis institutis magis, quam de evangelicis exemplis usurpari doctissimus Lucas ^a mihi testis est, qui Baptistæ beati meritum ab originis claritate detexit : et ne tantum historiæ gratia eum commemorasse existimes nobilem Dominici præcursoris parentem, veneranda prisca **179** nobilitatis insignia, et suum cuique stemma connectit, dicens *sacerdotem Zachariam de vice Abia* ^b. Credo ut ex eo ipso dignitatem meriti ejus ostenderet, adjiciens nomen ex infulis, quod proculdubio in Hebræis esset insigne, de cujus

vice honoratum sortitus sacerdotium fungeretur. Denique addit ¹¹ : *Et uxor illius de filiabus Aaron* ^c. Vides evangelistam de commemoratione natalium sancti ¹² (V. not. 128), dictionem fecisse meritorum ; ut iis quos erat de propriis meritis prædicaturus, nomina avita præferret : *et uxor*, inquit, *illi erat de filiabus Aaron*. Auxit meritum sacerdotis commemorata nobilitate conjugii ; et laudaturus vitam, genus ante laudavit, ut venerabilior existeret, qui sanctis parentibus responderet sanctitate ingenita, quasi quadam justitiæ hereditate : qui illud principale in sacerdotibus nomen Aaron, et honoris in munere, et generis in uxore successor referret : atque illa, quæ concors in itinere jugum veritatis ¹³ cum marito trahebat ad pariendum eligenda per angelum, de quo scriptum est : *Ecce mittam angelum ante faciem tuam* ^d, dignior et viro sacerdote, et filio prophetis præferendo existeret, quam divinis idoneam dotibus, non solum vita justitiæ, sed et familiæ prerogativa fecisset. Sed et ipsius Domini ortum, præter illum a fonte divino fluentem, etiam istum quo Filius hominis esse dignatus est, evangelistæ duo ^e numeratis ab initio majoribus ordiuntur, diversam utroque scriptore corporei sanguinis venam pari fide et dignitate referente : quia dignum erat ^f Unigenitus Dei, et primogenitus totius creaturæ, atque universi corporis caput, etiam in generis corporei dignitate primatum teneret. Ut unus in cœlo Dei Filius ante secula ineffabili natus exordio, etiam in terris illustrium titulorum sibi apices vindicaret, regum pariter et sacerdotum (ut duo testantur autores ^g) clara progenies. Quam ob rem non videbimur aliena potius quam nostra *uti regula*, terrenam quoque nobilitatem in supradicta Dei famula prædicantes : qua perspicuum sit id quoque ad operis sui gloriam Dominum contulisse, quo magis confunderetur iste mundus, qui talibus titulis gloriatur, ut quo vanitas hominum ad contentum Dei utitur, ista potius ad contentum mundi uteretur : simul ut major salutaris exempli proderetur autoritas humiliandis superbiorum oculis, mulier celsiore gradu ad humilitatis cultum ob amorem Christi dejecta sublimiter ^h ; ut viros desides in infirmo sexu fortis argueret, arrogantes in sexu utroque personas pauperata dives, et nobilis humiliata confunderet.

8. **180** Igitur Marcellino consule avo (V. n. 129), de ambitu generis et opum luxu, in teneris adhuc annis nuptias passa, et brevi mater, sed ea felicitate mortalium non longum (*id est* diu. V. carm. 32, v. 593) potita est, ne diu terrena diligeret. Nam præter alias orbitates quas irritum ¹⁴ in fetibus abortivis labore adhuc marito particeps deflevit, ita crevit ærumnis ut duos filios et maritum intra anni tempus amitteret ; unico tantum sibi parvulo ad memoriam potius ¹⁵ quam ad compensationem affectuum dere icto. Sed et de malorum nostrorum seminibus, causas bonorum

^a Luc. 1, 5. ^b Luc. 1, 5 ; I Par. xxiv, 40. ^c Luc. 1, 5. ^d Malac. iii, 1 ; Matth. xi, 9 ; Marc. i, 2 ; Luc. vii, 26. ^e Matth. 1, 1 ; Johan. 1, 1. ^f Matth. 1, 1 ; Luc. iii, 23. ^g Psal xvii, 28.

^a) Ita edit. Schot. hec. Vide not. 138.

caelestium nobis Domino providente, pietatem divi-
nam per humanæ pietatis damna concepit. Misera fa-
cta est, ut officeretur beata. Percussa est, ut sanaretur :
Quoniam *ego percussam, et ego sanabo* ^a, dicit
Dominus. Tanta est enim summi Patris pietas, ut
etiam ira ejus ex misericordia sit, et ideo castiget ut
parcat ^b. Denique beatus Apostolus ideo cæcatus est,
ut illuminaretur ^c; cecidit persecutor, ut apostolus
surgeret; in itinere iter reperit ^d, et in impietatis
via viam pacis agnovit. Sic ergo bonus Dominus in
omni tempore iisdem circa nos quoque minimos suæ
pietatis impendit usque adhuc; ut ipse testatus est,
opera Patris operans ^e, sanctam quoque istam, non
quia infidelem haberet, sed ut perfectam redderet, pa-
terna pietate corripiens ^f, in misericordia verberavit
tentationibus, ut patientia coronaret : *flagellat enim
omnem filium quem recipit* ^g. Itaque (a) luctuoso am-
bitu trium funerum comes, vidua pariter et orbata,
Romam venit cum unico suo incensore potius quam
(b) consolatore lacrymarum; sive infans ante sui sen-
sum mala sentiens, jam saperet ^h alienam lugere
mortem, qui adhuc vitam suam nosse nesciret : sive
ignara male securus infantia, miserabili ludo inter
matris lamenta rideret.

9. His edocta documentis, non (c) fidere seculo
fragili, et spem tantum in Deo ⁱ ponere, quem solum
amittere inviti non possumus, salutarem sibi filioque
scientiam induit; ut parvulum suum negligendo dili-
geret, et dimittendo retineret, firmiter habitura ab-
sentem quem Domino commendasset, quam comple-
xura præsentem si sibi credidisset. Imitata est,
conditione qua potuit, Annæ sterilis fidele votum ^j :
nam et istam damnosa fecunditas sterili proximam
fecerat; et talis effici post evacuatam fecunditatem
timeus, qualis illa fuerat ante promeritam fecundita-
tem, diversum Deo munus simili dedicavit affectu.
Ista de parto pignora, illa de concipiendi ^k sollicita.
Illa ut mater esse inciperet, hæc **181** ne esse desi-
neret. Quod si ideo dissimile judicatur, quia non hu-
jus ita ut illius filius in templo depositus serviat Do-
mino ^l, qui et opibus seculi utatur et honoribus;
tamen e diverso (d) compensatione pietatis et fidei vi-
detur æquari : quia hæc idem de semetipsa persolve-
rit Domino, quod gloriosa Anna de filio. Illi enim vo-
luntivus Samuel in plures partus postea repensatus est;
huic unicus suus summa partuum, finis luctuum fuit.
Illam mandato primogenito in statione templi, et alia
domi pignora, et ipsius quamquam sacrati filii, non
longinqua tamen discretio (*id est* distantia. V. epist.

^a Deut. xxxii, 39; Psal. lxxvi, 10. ^b Apoc. iii, 19. ^c Act. ix, 8. ^d Johan. v, 17, et ix, 4, et x, 25, et
xii, 10, et xv, 24. ^e Prov. iii, 12. ^f Heb. xii, 6; Apoc. iii, 19. ^g I Reg. i, 11. ^h I Reg. iii, 1.
ⁱ Psal. lxxv, 23. ^j Luc. i, 49; Ephes. iii, 20. ^k II Par. i, 10; III Reg. iii, 25; Sap. vii, 11. ^l Genes.
xii.

(a) Ms. Reg. et edit. Bad. et Grav., *luctuosa am-
bitu*. Ed. Grin. *luctuosa obitu*.

(b) Ita reposuimus ex mss. codicibus Vat. et Vien.
Alii, *solatore*.

(c) Sic emendatum ex ms. Vaticano codice. Ita
quoque editi Grin., Schot. et Latinus. Alii codices,
miri.

(d) Ita correximus iuxta editionem Grin. faventibus

A 20, n. 1), solemnique ad templum recurrendo visi-
tatio consolabantur : ista, ut unicum suum a pectore
suo abscedit, et in sinum Christi jactavit, ut eum ipse
Dominus enutriet ¹, nihil postea illi suæ sollicitu-
dinis dedit, dissidentiae peccatum judicans, si quem
Christo commiserat, ipsa curasset. Quanta autem hoc
fide fecerit, hinc perspici licet, quod in magna licet
potentissimorum et clarorum propinquorum Romæ
copia, nemini parvulum suum verbo, ut dici solet,
alendum, erudiendum, tuendum mandare dignata est.
Tam certa fuit a Christo esse susceptum, et ideo
meruit obtinere, quia frui noluit : et nunc revivere
meruit per ejus fidei pietatem, qua semel relictum in
Deo non desideraverat in hoc seculo. Itaque *fecit illi
magna qui potens est* ², majora præsumto donare cre-
dentibus. Ita huic ut filium ³ et in hoc loco videret
adjecit, sicut Salomoni, quia sapientiam petere ele-
gisset, etiam ceteras opes quas non poposcerat, ob
hoc ipsum quia non desideraverat, contulit ⁴. Remu-
neratus intellectum (V. ep. 20, num. 2) bonum, quo
infirmis summa præstulerat, minora majoribus super-
fudit. Ita ille meruit possessor omnium opum fieri,
qui esse summarum petitor elegerat. Quo quidem
omnes exemplo admonemur sapere, cum docemur ⁵
eligere. Minora enim majoribus, et summis infirma
bona, id est, terrena caelestibus anteponentes : in
pœnam stultæ cupiditatis, omni carebimus summo
simul atque infimo bono : et illa juste non accepturi,
quæ non desideraverimus; et istis merito defraudandi,
quorum amore noxio potiora (e) neglexerimus. Sic
et pater Abraham recepit oblatum Deo unicum ⁶,
quia prompte obtulit postulatam. Sufficit ⁷ Domino
sacrificium pietatis in corde perfectum, et ob hoc in-
terposita angeli manu jam vibrantem dexteram per-
cussuri patris excipiens, subjecit victimæ ovem su-
bito præparatam, ut nec Deo deforet hostia, nec pa-
tri filius. Simul ut mysterium in Christo complendum,
quatenus **182** imagini licebat, in Isaac exercitum,
in ariete formaretur; cum et agnus ille ad formam
Salvatoris in Ægypto postea immolandus ⁸, jam in
sui generis pecore prætenderetur, hoc est, in eo
ariete qui pro Isaac occurrit in victimam, ut pro
Christo in figuram præcurreret. Itaque aries illi in-
ventus est, cui non debebatur summa mysterii : sed
ille occisus est, cui reservabatur perfectio sacra-
menti.

D 10. Multa illi et in ipsius hujus militiæ rudimentis
adversus ⁹ draconem invidum fuere certamina : non
enim passa est lividi hostis invidia facili illam et pa-
cato abire digressu; sed tota nobilium propinquorum

¹ Act. ix, 8. ² Johan. v, 17, et ix, 4, et x, 25, et
xii, 10, et xv, 24. ³ Prov. iii, 12. ⁴ Heb. xii, 6; Apoc. iii, 19. ⁵ I Reg. i, 11. ⁶ I Reg. iii, 1.
⁷ Psal. lxxv, 23. ⁸ Luc. i, 49; Ephes. iii, 20. ⁹ II Par. i, 10; III Reg. iii, 25; Sap. vii, 11. ¹ Genes.
xii.

ms. Vaticano, in quo *compensationa... videtur æqua*,
et Sacchino qui legendum censet, *compensatione...
videatur æquari*. Verissima lectio quam restituimus,
quæque confirmatur ex præcedentibus. Mss. codices
Reg. et Vien., *compensationem... vide adæquari*. Ed.
Rosv., *compensationem videat æquari*, mendose.

(e) Mss. Reg. et Vatic., *negligimus*

potentia ad retinendum armata, propositum impedire, et eunti obstare conatus est. Sed illa ¹¹ ultra virtutem tentationum jam confortata, (a) et corporea et pietatis vincula, et navem cunctis flentibus læta solvit: constanterque congressa fluctibus maris, ne tantum seculi fluctus vinceret, navigavit; et simul seculum orbemque commutans, urbem Hierusalem spiritali dono, in qua a corpore peregrinaretur, elegit, exsul civium, et civis effecta sanctorum ^a. Prudenter et sancte in ista voluit servire quæ servit, ut in illa possit regnare quæ libera est.

11. De multis tamen in illa virtutibus Dei unam saltem, de qua ejus omnia æstimentur opera ¹², prædicabo. Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum rege ipso impietatis satellite persequeretur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus ¹³. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur: sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem, majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium (b) detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis, et injuria publicationis exsultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos antevolans ad judicem: qui confusus veneratione præsentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit, ut per ejus manum iterum Dominus Jesus pristinum numerum in deserto pasceret ^b, tanto quidem tunc impensiore clementia, quanto minore licentia fovebantur occulti, quam illi quondam, qui ad Dominum voluntarie in libertate et pace convenerant. Sed hæc nec timida ¹⁸³ deprehendi, interdictum secreta præbebat officium; nec volens gloria operationis (*id est* eleemosynæ. V. not. 91) agnosci, tamen operis magnitudine probebatur: totidem apud homines testimoniis gloriosa, quot pastis Deo conscia. Quid hæc meriti habeant ¹⁷ æstimemus? Cum in historia Regnorum ille celebretur, qui absconditos ab ira æque impii regis centum viros Dei pavit ^c, dubitandum est, hanc in opere simili sæpe millies hunc numerum supergressam fructum fecisse centesimum ^d.

12. Reliqua nunc ejus negotia ac tempora transilibo ¹⁸, et hoc ipsum quo ¹⁹ remeans navigavit, ut cursum ipsius æmuler, transfretabo, quo citius sermonem meum in ejus ad nos adventu exponendo determinem, in quo magnæ Dei gratiæ spectator fui.

^a Ephes. II, 19. ^b Matth. XIV, 21. ^c III Reg. XV, 13. ^d Matth. XIII, 8. ^e I Reg. II, 7. ^f Luc. I, 53.

(a) Sic mss. Vatic. et Vien. cum ed. Grin. At editi Bad., Grav. et Sacchin., corpore. Alii, corporeæ.

(b) Ita ms. Vaticanus codex. Alii, tegebantur.

(c) Sic emendavimus ex ms. codice Viennensi: id est unici filii nepotumque duorum Melaniæ superstium, ut testatur Palladius in Lausiaca cap. 117. Alii codices mendose, filiarum. Correctionem nostram præterea antecedentia et subsequencia confirmant. Vide epist. 45 ad Augustinum, num. 2.

A Neapolim ²⁰ urbem brevi spatio a Nolana, qua degimus, civitate distinctam (*id est* distantem) advecta est, ubi filiorum nepotumque discursu excepta, mox Nolam ad humilitatis nostræ hospitium festinavit: quo nobis advenit ambizioso ditissimorum pignorum vallata comitatu. Vidimus gloriam Domini in illo matris et (c) filiorum itinere quidem uno ²¹, sed longe dispari cultu; macro illam et viliose asellis burico (V. not. 130) sedentem tota hujus seculi pompa, qua honorati et opulenti poterant circumflui senatores prosequerentur, carrucis nutantibus, phaleratis equis, auratis pilentis, et carpentis pluribus, gemente Appia (*id est* via Appia) atque fulgente: sed splendoribus vanitatis prælucebat Christianæ humilitatis gratia. Admirabantur divites pauperem sanctam: at illos ^B nostra pauperies ridebat. Vidimus dignam Deo hujus mundi confusionem, purpuream, sericam, auratamque suppellectilem pannis vilecribus et nigris servientem. Benediximus Dominum, qui *humiles et excelsos facit* (d) *sapientes* ^e, *esurientes implet bonis, et divites dimittit inanes* ^f. In istis tamen divitibus eadem die de maternis bonis pauperem spiritum stupebamus, qui magis sancta matris inopia quam sua visibili abundantia gloriabantur. Idipsum autem gloria Domini videbatur operari, quod egenulæ nostræ divitias in ejus filiis intuebamur; ut jam hinc fructum fidei suæ caperet, cum victoriam suam de hujus seculi vanitate ipsa despectaret, cominus videns omnia quæ propter Christum reliquerat, et contemnere (e) perseverarat. Illi sericati, et pro suo quisque sexu toga aut stola soliti splendere filii, crassam illam velut spartei staminis tunicam; et vile palliolium gaudebant manu tangere, ¹⁸⁴ et vestimenta sua velleribus, auro, arte pretiosa, pedibus ejus substernere, pannisque (f) contere gestiebant; expiari se a divitiarum suarum contagio judicantes, si quam de vilissimo ejus habitu, aut vestigio sordem colligere mereantur.

13. Tugurium vero nostrum, quod a terra suspensum cœnaculo, (g) una porticu cellulis hospitalibus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum gratia Domini non solum sanctis, qui illam plurimi comitabantur, sed etiam divitum illorum catervis non (h) incapaces angustias præbuit: in quo personis puero-rum ac virginum choris vicina Dominæ nostræ Felicis culmina resultabant. Neque e diverso habitacionis ejusdem, dissoni licet proposito, hospites obstrepabant; sed et in illis religiosa modestia imitabatur nostræ silentium disciplinæ; ut si dissimularent concinere vigilantibus, pigro ventre sopiti, tamen non

(d) Vox *sapientes* abest a ms. codice Vien.

(e) Mss. Reg. et Vien., perseverat. Legerem, perseverabat.

(f) Ita mss. Vatic. et Sacchin. favente. ms. Regio. Ms. Vien., conteri. Alii, contegere.

(g) Sic mss. Reg. et Vien. codices cum editis 4. Ed. Rosv., cœnaculo uno, porticu.

(h) Mss. Reg. et Vien. cum ed. Grav., non capaces, male. Vide præcedentia.

auderent piis vocibus dissonare, fideli timore com- A
positi : quo placitis psallentium vocibus compresso
secularium turbarum tumultu, etiam taciti concine-
bant. Verum ut ad perfectam Domini columbam re-
currerem, scito nunc istam tantam in sexu infirmitatis
virtutem Dei, cui refectio in jejunio, requies in ora-
tione, panis in verbo, habitus in panno, lectus in sa-
gulo et centone, durus in terra fit mollis in littera,
qua rigidi cubilis injuriam mitigat lectionis (a) vo-
luptas; et sanctæ animæ in Domino vigilare, requie-
scere est. Hanc ergo filia Sion hactenus habuit et de-
siderat, nunc filia Babylonis (*id est* Roma. V. epist.
47, n. 1, et not. 131) habet et admiratur : quia jam
et ipsa urbs in pluribus filia Sion est, quam filia Ba-
bylonis; et ideo miratur in humilitatis obscuro et
veritatis luce viventem, et fidei incitamenta divitibus, B
angustiarum solatia pauperibus ministrantem; quam-
quam illa quietis et latebræ suæ apud Hierusalem in
Romanis modo turbis æstuans, clamet : *Heu me !
quod incolatus meus prolongatus est.* Ideone dilata
sum, ut nunc habitarem cum habitantibus Cedar * ?
Hoc enim nomine apud Hebræos, ut comperi, signi-
ficatur obscuritas. Quare ita illi gratulandum de me-
moratis virtutibus puto, ut de præsentī sede timeatur,
ut tam insignis anima plus Romæ conferat quam de
Roma trahat : et sic *sedeat super flumina Babylonis,
ut recordetur Sion* b; et organo corporis sui suspensio
ab inimicæ omnibus Babylonis insidiis et illecebris,
in sui propositi tenore, velut in salicibus genuino
semper c humore viventibus constituta 185 virere
non desinat; et permanente fidei constantia, virtu-
tisque gratia, *folium ejus non defluit* c : ut sicut vita ejus
in itinere adspectatur, ita et laus in exitu canatur d.

14. Non tuli, frater, ut te ista nesciret 24. Ut gra-
tiam in te Dei plenius nosceret, tuo te illi magis quam
meo sermone patefeci. (b) Martinum enim nostrum
illi studiosissimæ talium historiarum ipse recitavi
(V. not. 152). Quo genere te et venerabili episcopo
atque doctissimo Nicetæ (V. not. 153), qui ex Dacia
Romanis merito admirandus advenerat, et plurimis
Dei sanctis in veritate non magis tui prædicator
quam mei jactans, revelavi. Gloria enim mihi est di-
ligi 27 te et amari, quem famulum veritatis consona
linguæ vita testatur. *Det nobis in illa die misericordiam
Dominus a Domino* e, per hanc gratiam cujus
ipse autor est; ut sicut nunc in visceribus caritatis D
tuæ refrigeramur, ita ab ignibus meritis in tuæ sortis
digito refrigeremur f. Spero enim habebimus, indul-
gente Domino, ut amantissimi tui, de justitia tua suf-
fragium, etsi indigni coronæ non audeamus sperare
consortium.

* Psal., cxix, 5. b Psal., cxxxvi, 1. c Psal., i, 3. d Psal., cxiii, 1. e II Tim., i, 18. f Luc., xvi, 21.
g Act., xxvi, 24. h I Cor., i, 23. i I Cor., xv, 47. j Psal., lxxviii, 30. k Gal., v, 17. l Rom., vii, 13.
m Gen., iii, 6.

* Alias 8; quæ autem 30 erat, nunc 39. Scripta anno 402

(a) Ms. Reg. et edd. Bad., Grav. et Scot., *volun-
tas* : quæ lectio Sacchino non displicet, ut ep. 12...
meditanda in lege voluntas.

(b) Sic Paulinus epist. 11 ad eundem Severum,
n. 11, *enarrare Martinum.* Ms. Vicn., *artini enim no-*

EPISTOLA XXX

*Imaginem Paulini Severus postulaverat. Castigata il-
lius immoderata benevolentia, occasione ejusmodi
petitionis, quam ingeniose eludit, de homine inte-
riore atque exteriore disputat.*

Sancto fratri et unanimo SEVERO PAULINUS.

1. Beato Apostolo dictum est : *Multæ litteræ te ad
insaniam perduxerunt* s. In quo illorum vera insania
apparet, quibus sapientia Dei, quam Paulus loqueba-
tur b, stultitia erat : quia vacui fide veritatis intelli-
gere non merebantur sapientiam Dei Christum. At
ego quamvis propitio Christo ab illorum persona dis-
crepem, quorum infidelitati insanire ille sanitatis
magister (S. Paulus V. ep. 30, n. 5) videbatur : tamen
unanimitatis licentia, quæ mihi tecum de unanimitate
fidei est arctior 1, usurpabo verbi, non animi simili-
tudinem, ut dicam : Severe, mi Severe, multa te ca-
ritas pene delirum facit, et circa me, non (c) ætate,
sed sensu parvulum tuum, tamquam avus circa serum
nepotem, nimia pietate, quod tamen pace prudentiæ
tuæ dixerim, stultus efficeris.

2. Quid enim tibi de illa petitione respondeam, qua
imagines nostras pingi tibi mittique jussisti? Obsecro
itaque per viscera caritatis, quæ amoris veri solatia
de inanibus formis petis? qualem cupis ut mittamus
186 imaginem tibi? terreni hominis, an cœlestis i ?
Scio quia tu illam incorruptibilem speciem concu-
piscis, quam in te Rex cœlestis adamavit. Neque enim
alia potest tibi a nobis necessaria esse, quam illa
forma ad quam ipse formatus es, qua proximum juxta
te diligas, nulloque te nobis excellere velis, ne quid
inter nos inæquale videatur. Sed pauper ego, et do-
lens j, quia adhuc terrenæ imaginis squalore con-
cretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam
carneis sensibus et terrenis actibus refero, quomodo
tibi audebo me pingere, cum cœlestis imaginem in-
ficiari prober corruptione terrena? Utrumque me
concludit pudor : erubescio pingere quod sum, non
audeo pingere quod non sum : odi quod sum, et non
sum quod amo. Sed quid mihi misero proderit odisse
iniquitatem et amare virtutem, cum id potius agam
quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod
amo? Ipse 2 discors mei intestino bello distrahor,
dum *spiritus adversus carnem, et caro adversus 3 spiri-
tum dimicat* k; et lex corporis lege peccati legem
mentis impugnat l. Infelix ego ! qui venenatum ini-
micæ arboris gustum nec crucis ligno digessi : durat
enim mihi illud ab Adam virus paternum, quo uni-
versitatem generis sui pater prævaricatus infecit m :
ut qui naturali bono oculos mentis apertos innocen-
tiæ et iniquitati clausos habebam, letalem pruden-

*stri, illi studiosissimæ talium, historiam ipse recitari.
Vide not. 132.*

(c) Sic emendavimus ex ms. Regio codice et editis
quatuor. Edit. Rosv., *ætatem*

tiam boni malique delectu, de infausto nemoris (*id est* A arboris, seu fructus) interdicti cibo cæcatus pariter et male luminatus haurirem.

5. Atque utinam hoc saltem remedio crimen illi- citæ concupiscentiæ diluissim, ut accepta per gu- stum (a) nocentem boni et mali scientia^a, bonum pot- tius elegissem! præsertim cum salutare consilium Dei suadentis audissem, ut aqua et igne, vita et morte propositis, ad aquam potius manum mitterem et vitæ munus eligerem. Sed de insipientiæ crimine mihi culpa crevit audaciæ, quod cum et boni (b) et mali electum accepissem, malui quod nocebat appetere. Quæ ergo misero mihi suppetit^b venia peccati, cui ignorantæ excusatio^c non remansit? Agnovi bonum, et feci malum; cum æque mihi liberum esset bonum facere, nisi utilitatem animæ contempsissem vitio vo- luntatis: qua id^d quod non expediebat admisi, dum non tempero quod licebat. Propterea juste illos in- nocentiæ oculos, quibus malum non videbam, per- jidi; et istos invicem, quibus peccatum agnoscitur in pœnam conscientiæ, iniquitatis accepi.

187 4. Nam et vidisse primos generis humani parentes, et non vidisse, Scriptura declarat. *Vidit enim mulier arborem quia bonu^a ad manducandum, et grata erat oculis ad videndum^b. Vidit, inquit: ergo habebat oculos. Et quid deinde subtextit? Cum manducassent, inquit, aperti sunt oculi eorum^c. Ergo cæci fuerant? Unde advertimus? Quoniam non potest in eodem corpore simul convenire cæcitas et visus ocu- lorum. Sed certe est^d quoddam cæcum in nobis etiam videntibus, et e contrario etiam in cæcis videns. C Propter quod arbitror illud a Domino esse dictum: *In iudicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant; et qui vident, cæci fiant^e. Venit enim in hunc mundum quærere quod perierat^e, et reluminare^f quod cæcatum fuerat^f. Denique hujus medici egens homo in Propheta clamat: *Illumina tenebras meas, Domine^g. Etenim misericors et miserator Dominus, qui in tenebris cæcitatibus humanæ lumen exortum est^h, ut erigeret elisosⁱ, solveret compeditos, illuminaret cæcos^j; quomodo cæcandis videntibus venerat? At- qui^k in Evangelio docemur illum multis cæcis visum redonasse, nemini sustulisse. Sed sicut scriptum est in lege: *Ego occidam, et ego vivere faciam^k*: sicut etiam in Evangelio, quia ipse *positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum^l*; ita et illud est: *In iudicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et videntes cæci fiant^m. Venit ergo Dominus ut vetera transirent, et nova orirenturⁿ. Et impletum****

A est quod dixerat: *Ego occidam, et ego vivere faciam^o*: quia veterem nostrum hominem assumendo inter- fecit, affigens illum cruci, dispolians se carne tradens^o *principatus et potestates, libere triumphans cum in semetipso^p*; et vivificavit novum ex resurrectione mortuorum, *ascendens in altum^q, et collocans eum in cælestibus.*

5. Sic ergo venit ut illuminarentur cæci, et cæca- rentur videntes: ut oculi nostri qui in transgressio- nem aperti fuerant, cæcarentur; et vicissim qui cæ- cati fuerant, aperirentur. Bene enim cæcus sum, si non video peccatum; et bene oculatus, si cerno ju- stitiam. Ora ergo, mi frater, ut utrumque in me ope- retur Dominus, cæcet videntem meum, ne (c) videam vanitatem; et illuminet non videntem, ut videam B æquitates^r. Occidat in me veterem hominem cum actibus suis^s, ut reflorescat^t in Christo caro mea, et renovetur sicut aquilæ juvenis mea^t. Hæc est enim mutatio dexteræ Excelsi^u, cum (d) immutabi- mur a nobis in illum hominem qui secundum Deum creatus est^v, cujus imago cælestis est: *deponentes eum qui corrumpitur secundum I & S desideria erroris^x. Hujus imaginem in me, quæso, Deus conterat, et ad nihilum redigat imaginem nostram, id est terrenam^y, in civitate (e) circumstantiæ; et instauret in nobis atque perficiat imaginem suam^z, in qua nos pingi non pudet, quam præferentes vere dicamus: *Defecit cor meum et caro mea, Deus cordis mei, et pars mea; Deus in secula^{aa}. Cum enim bona commutatione, quæ est homini a dextera Excelsi^{bb}, defecerit cor meum et caro mea, id est actus voluntatis et fructus carnis meæ, tum jam, ut a corporeis nexibus liber, et a meo corde purgatus dicere audeam: *Deus cordis mei, et pars mea Deus in secula^{cc}. Utinam compleatur in me verbum illud evangelici Symeonis, ut fiat mihi Christus in ruinam et in resurrectionem^{dd} ee. Ruina exteriori meo, et interiori resurrectio; ut cadat in me pecca- tum, quod anima cadente consistit; et exurgat ille immortalis, qui cecidit exurgente peccato. Exterioris enim status, interioris casus est: et ideo quando in- firmatur exterior, qui intus est renovatur de die in diem^{ee}. Quo genere perfectus magister (*id est* S. Paulus. V. ep. 23, n. 14) ait: *Quando infirmor, tunc po- tens sum^{ff}.****

6. Gratias autem Domino^{aa}, quod perenni magis D et vivente pictura imagines nostras non in tabulis putribilibus, neque ceris liquentibus, sed in tabulis carnalibus cordis^{bb} tui pinxit: ubi nos impressos et animæ tuæ conformatos, (f) fidei, et gratiæ unitate

^a Gen. ii, 9. ^b Gen. iii, 6, sec. LXX. ^c Ibid., 7. ^d Johan. ix, 39. ^e Luc. xix, 10. ^f Johan. viii, 12. ^g Psal. xvii, 29. ^h Psal. cxi, 4. ⁱ Psal. cxlv, 8. ^j Luc. vii, 21. ^k Deut. xxxii, 39. ^l Luc. ii, 34. ^m Johan. ix, 39. ⁿ Apoc. xxi, 5. ^o Deut. xxxii, 39. ^p Col. ii, 15. ^q Eph. ii, 6. ^r Psal. cxviii, 57. ^s Col. iii, 9. ^t Psal. cii, 5. ^u Psal. lxxvi, 11. ^v Eph. iv, 24. ^w Eph. iv, 22. ^x I Cor. xv, 49. ^y Psal. lxxii, 20. ^{aa} Psal. lxxii, 26, sec. Psalter. Rom. ^{bb} Psal. lxxvi, 11. ^{cc} Psal. lxxii, 26. ^{dd} Luc. ii, 34. ^{ee} II Cor. iv, 16. ^{ff} II Cor. xii, 10. ^{gg} II Cor. iii, 3.

(a) Sic ementlavimus ex ms. codice Viennensi et edit. Griu. Alii, *innocentem*.

(b) Addidimus, *et mali*, ex ms. codice Viennensi: quæ additio erat necessaria, et confirmatur ex iis quæ præcesserunt, n. 2. *boni malique delectu*, et n. 3,

accepta... boni et mali scientia.

(c) Ms. Vien. bis, *videat*.

(d) Ms. codex Vien., *immutatur*.

(e) Ita ms. codex Viennensis. Alii, *circumstantiæ*.

(f) Ms. Reg., *fide*.

custodiens, non solum istic, sed etiam in æterno seculo, individua semperque præsentī contemplatione conspicies. Hic etiam, si tantus amor est visibilia quoque captare solatia, poteris per magistras animi tui lineas vel imperitis aut ignorantibus nos dictare pictoribus, memoriam illis tuam, in qua nos habes pictos, velut imitanda de conspicuis assidentium vultibus ora proponens. Sed si forte ad intellectum verbi tui inscitor manus artis (*forte leg. artificis*) erraverit, dissimiles pinget aliis: tibi tamen (*fort. leg. autem*) nos semper animo consideranti et complectenti, quoslibet vultus sub nostro nomine imperitia sua pinxerit, tamen tua conscientia nos erimus.

EPISTOLA XXXI.

189 *In basilicæ consecrationem Severo mittit particulam sanctissimæ crucis, quoque cultu habenda sit docet. Inde crucis inventæ subnectit historiam.*

SEVERO (a) fratri unanimo PAULINUS.

1. Frater Victor inter alias operum tuorum et vectorum narrationes retulit nobis desiderare te ad basilicam quam modo apud Primuliacum (V. not. 137) nostram majorem priore condideris, de sacris sanctorum reliquiis benedictionem, qua adornetur domestica tua ecclesia, ut fide et gratia tua dignum est. Testis est autem Dominus quod si vel scrupulum (*pro scrupulum*) sacri cineris habuissemus, supra quam nobis ad basilicam, quæ proxime in nomine Domini consummabitur, dedicandam necessarium (b) erat, misissemus unanimitati tuæ: sed quia nos non habuimus hujus muneris copiam, et ille se spem ejusdem gratiæ copiosam habere (c) dixit a sancta Silvia, quæ illi de multorum ex Oriente martyrum reliquiis sponddisset, invenimus quod digne et ad basilicæ sanctificationem vobis, et ad sanctorum cinerum cumulandam benedictionem mitteremus, partem particulæ de ligno divinæ crucis. Quod nobis bonum benedicta (d) Melanias (V. not. 138) ab Hierusalem munere sancti inde episcopi Johannis attulit, hoc specialiter sorori nostræ venerabili Bassuke misit (*id est Therasia, uxor Paulini*) conserva communis; sed quod alteri vestrum datur, utriusque vestrum est; quia in utroque vestrum una ratio manet; et sexum evacuat fides, qua in virum perfectum ambo concurritis. Accipite ergo ab unanims fratribus in omni bono vestrum sibi consortium cupientibus, accipite magnum in modico munus; et in segmento pene atomo astulæ brevis sumite munimentum præsentis, et pignus æternæ salutis. Non angustetur fides vestra carnalibus oculis parva cernentibus, sed interna acie totam in hoc minimo vim crucis videat. Dum videre vos cogitatis lignum illud, quo salus nostra, quo

Gal. iii, 28. ^b Eph. iv, 13. ^c Matth. xxvii, 51; Marc. xv, 38. ^d Psal. xciv, 8. ^e II Cor. iii, 18. ^f Apoc. iii, 18. ^g Luc. xvii, 21. Luc. xvi, 16. ^h Rom. viii, 17. ⁱ Rom. x, 17. ^j Gal. vi, 14. ^k Matth. xxvii, 66, et xxviii, 13.

* Alias 11; quæ autem 31 erat, nunc 44. Scripta anno 403.

(a) Ms. Vatic., *sancto et unanimo fratri Severo Paulinus*. Ms. Vien., *Carissimo fratri Severo Paulinus*.

(b) Mss. Reg. et Vatic., erit. Utraque lectio bona.

(c) Mss. Vatic. et Vien., *dicebat*.

A Dominus majestatis affixus, tremente munoo, pependerit, exsultetis cum tremore. Recordemur et petras fissas ad hujus aspectum crucis; et saltem saxorum amulatione, præcordia nostra findamus timore divino. Reputemus et *velum templi* eodem crucis mysterio *scissum* ^c; et intelligamus **190** illius veli scissuram eo fuisse prætentam, ut audientes vocem Domini, et mysterium pietatis immensæ, non obduremus corda nostra ^d; sed a carnalibus dividamur, et scindamus infidelitatis velamen, ut revelata cordis facie, salutarium Dei munerum sacramenta videamus ^e.

2. Non autem vobis et hoc scribimus, ut imitemini compositionem istam, qua tubello aureolo rem tantæ benedictionis inclusimus. Magis enim nos tali paratu fidem vestram imitati sumus, ut vestram vobis formulam mitteremus in specie auri. Quia scimus vos, ut aurum ignitum ^f, intra vos habere regnum Dei ^g, hoc est fidem crucis: qua regnum cælorum invaditur. Si enim, inquit, *compatiamur, et coregnabimus* ^h. Et ideo non ad fidei firmamentum, quia visionem fide prævenistis; sed propter meritum fidei, quam auditu receptam ⁱ, (e) factu probatis, misimus vobis in Domino ligni salutaris donum: ut crucem et corpore possideretis, quam tenetis spiritu, et propositi virtute portatis ^j.

3. Sed quia idipsum fides videtur postulare, non alienum puto, quia cognitu dignum est, enarrare specialem post tempora passionis historiam revelatæ ^k et inventæ crucis. Quæ si ignoretur, facile est perspicere, qua difficultate ^l approbetur, Dominicæ crucis esse lignum hoc, quod certum est, si in manus Judæorum venisset omnia contra fidem Christi præcaventium, conterendum et exurendum fuisse. Neque enim in cruce abolenda ^m negligentes fuissent, qui signaverunt sepulcrum ⁿ: nec ferre potuissent; ut in cruce superstite passio illius coleretur, cujus resurrectionem, vacuato discussis (V. not. 139) signalis suis monumento probatam, coli ferre non possunt. Quid ergo nunc quæritur ubi fuerit abdita ^o, (f) quia nisi latuisset, illis præsertim persecutionum temporibus Judaicam consecutis invidiam, et penè supergressis sævitiam, manifestum est abolendam fuisse? Facile ^p enim assequi conjectura possumus, qua vi excidissent crucem, si exstare vidissent, qui et crucis locum persecuti sunt. Nam Hadrianus imperator existimans se fidem Christianam loci injuria perenturum, in loco passionis simulacrum Jovis (V. not. 140) consecravit; et Bethlehem Adonidis fano profanata est: ut quasi radix et fundamentum Ecclesiæ tolleretur, si in iis locis idola colerentur, in quibus Christus natus est ut pateretur, passus est ut

(d) Ita ms. Vien. codex. Alii codices, *Melanias*. Prior lectio verissima. Vide not. 138.

(e) Ms. Vien., ed. Grin. et Latin., *facto*. Bignæus, *factis*.

(f) Sic. mss. codices Reg. et Vien. cum editis tribus. Ed. Rosv., *aut* mendose.

resurgeret, surrexit ut regnaret (a) judicatus **191** A ut judicaret. Me miserum! Etiam ista pro nobis Dominus omnipotens perpeti non recusavit, ut ubi pro salute generis humani crucifixus pependerit, ibi hominum sacrilegio sperneretur: et super crucem (ad quam orbe concusso, et sole refugo, et dissilientibus mortuorum excitatione monumentis, rerum natura nutaverat) stabat simulacrum dæmonis, et ara simulacri pecudum busta fumabat; et Dei nomen deferebatur statuis mortuorum, cum ipse vivorum Deus a, qui et resurrectio mortuorum est, non solum mortui, sed et crucifixi hominis blasphemaretur opprobrio. In Bethlehem quoque, ubi *agnoverat bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui* b; ibi principes hominum inficiati Salvatorem Deum, infames hominum amores mortuosque colerunt. Proditā novo sidere Regis æterni (b) incunabula ubi supplices cum suis opibus (c) adoraverant Chaldæi, ibi barbaras libidines sacraverunt Romani. Ubi natum Salvatorem cum exercitu angelorum concinentes cœlesti gaudio salutaverant illustrata nocte pastores e, ibi Veneris Amasium mixtæ semiviris plauxere meretrices. Proh dolor! quæ pietas hominum hanc impietatem compensare poterit? Ubi sacra nati Salvatoris infantia vagierat, illic Veneris lamenta fingentium lascivis luctibus infamis ritus ululabat: et ubi Virgo pepere- rat, adulteri colebantur.

4. Mansit hoc seculi prioris nefas in tempora nostris proxima Constantini; qui princeps esse principibus Christianis non magis sua quam matris Helenæ fide meruit: quæ divino, ut exitus docuit, inspirata consilio, cum Hierosolymam agnosceret nomine, (d) quæ Augusta cum filio conregnabat (V. not. 141), eum rogavit ut sibi facultatem daret cuncta illic loca Dominiis impressa vestigiis, et divinorum erga nos operum signata monumentis purgare, destructis templis et idolis, ab omni prophanæ impietatis contagio, et religioni suæ reddere; ut Ecclesia tandem in terra originis suæ celebraretur. Itaque prompto filii imperatoris assensu mater Augusta, patefactis ad opera sancta thesauris, toto abusa fisco est: quantoque sumtu atque cultu **192**

regina poterat, et religio suadebat, ædificatis basilicis contexit omnes et excoluit locos, in quibus salutaria nobis mysteria pietatis suæ, incarnationis, et passionis, et resurrectionis, atque ascensionis sacramentis Dominus Redemptor impleverat. Mirum vero inter hæc quod in basilica Ascensionis locus ille tantum de quo in nube susceptus *ascendit, captivam* in sua carne *ducens captivitatem nostram* d, ita sacratu divinis vestigiis dicitur, ut numquam tegi marmore (V. not. 142) aut (e) paviri receperit, semper excussis solo respuente, quæ manus adornandi studio tentavit apponere. Itaque in toto basilicæ spatio solus in sui cespitis specie virens permanet; et impressam divinorum pedum venerationem calcati Deo pulveris perspicua simul et attigua (V. carm. 15, v. 291) venerantibus arena conservat, ut vere dici possit: *adoravimus (f) ubi steterunt pedes ejus* e.

5. Sed in historia crucis accipite magnum et vere divinum miraculum. Regina illa venerabilis ut venit Hierosolymam diligenter et pie locis, (g) illic et circa omnibus, divinorum curiosa insignium, et oculis haurire gestiens fidem quam piis auribus litterisque perceperat, crucem Domini studiosissime inquirere adorsa est. Sed quæ via vel ratio inveniendi subesset, cum index idoneus nemo inveniri posset e, ubi memoriam et curam religiøsæ conscientiæ vel observantiæ et antiquitatis ævi (*Virgil. ævi vetustas*), et superstitionis impiæ diuturnitas abolevisset? Verum ipso omnium et terris et animis operorum conscio et teste Domino f, fidelis mulier sanctum Spiritum per affectum pium meruit: quo aspirante, cum rem ab humana conscientia divinitus remotam frustra diligens requisisset e, de loco tantum passionis certior fieri studuit. Itaque non solum de Christianis doctrina et sanctitate plenos viros, sed et de Judæis peritissimos, ut propriæ, qua miseri et gloriantur, impietatis indices exquisivit, et accitos in Hierosolymam congregavit. Tum omnium una de loco testificationis e (*id est martyrii seu passionis, ut supra*) confirmata, jussit illico, urgente sine dubio conceptæ revelationis instinctu, in ipsum locum operam fossionis accingi; parataque mox civium pariter et militari manu,

a Matth. xxii, 32; Johan xi, 25. b Isai. i, 3. c Luc. ii, 43. d Act. i, 9; Ephes. iv 8. Psal. vi, 19
e Psal. cxxxii, 7.

(a) Mss. Reg. Vien. et edit. Grin. in marg., *surrexit ut regnaret judex, vel rex judicaret me miserum*. Concinnior vulgata lectio.

(b) Mss. codices Reg. et Vien. cum duobus editis, *ubi cunabula supplices*.

(c) Ita emendavimus ex edit. Grin. et sic profecto legendum. Vide antecedd. et seqq. Alii codices, *adoraverunt*.

(d) Hunc locum in omnibus editis mutilum et depravatam cum ex mss. codicibus restituere non possemus, Sulpicium Severum, ad quem data est isthæc epistola, consulimus in Histor. sacr. lib. ii, cap. 48, ubi ea quæ de inventione sanctæ crucis edisserit ex hac epistola ab ipso inserta fuisse certissimum est. Sic igitur, nulla e nostro facta additione, emendavimus ex Sulpicio Severo succurrentibus mss. codicibus, *quæ Augusta cum filio conregnabat, eum rogavit*, etc. Apud Sulpicium enim in Histor. sacr. lib. ii,

c. 48, legitur *Helena mater principis Constantini, quæ Augusta cum filio conregnabat, cum Hierosolymam agnoscere concupisceret*, etc. In mss. Reg. et Vatic. et in editis, *conregnabat*, et in ms. Vien., *ERM ROGAVIT*. Ante erat, *nomine, conregnabat ut sibi*, etc., nullo sensu.

(e) Ms. Vien. *pavimentari*. Sed *paviri*, vera lectio, quæ confirmatur carm. 25, v. 40.... *medio spatiosa pavito*. De Christi vestigiis in Oliveti monte humo impressis mentio fit etiam in libro de Locis Hebraicis inter Hieronymi opera, apud Augustinum tractatu 47 in cap. x Johan., n. 4; apud Sulpicium Severum Histor. sacr. lib. ii, cap. 48, et apud Bedam de Nominibus locorum in Actis apostolorum cap. vii.

(f) Ms. codex Viennensis addit in loco.

(g) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. *Ante erat illis*. Vide n. 4, *cuncta illic loca*

brevi laborem **193** istius mollitionis hausit; et contra spem omnium, sed secundum ipsius tantum reginæ fidem, alta egestione reseratis terræ sinibus, abdite crucis arcana patuerunt. Sed cum tres pariter cruces, ut quondam fixæ Domino et latronibus steterant, repertæ fuissent; gratulatio repertarum cœpit anxia dubitatione confundi, justo piorum metu, ne forsitan aut pro cruce Domini patibulum latronis eligerent, aut salutare lignum pro stipite latronis abjiciendo violarent. Respexit pijs fideliter æstantium curas Dominus, et ipsi potissimum quæ tam piæ sollicitudinis princeps erat hujus consilii, lumen insudit, ut aliquem recens mortuum inquiri et inferri juberet. Nec mora, verbum factum: cadaver illatum est; deponitur, jacenti una de crucibus admovetur, et altera: sed (a) reorum ligna mors sprevit. Postremo dominicam crucem prodit resurrectio, et ad salutaris ligni tactum morte profuga funus (*id est cadaver, vel mortuus excitatus est*) excussum, et corpus erectum est; tremefactisque viventibus stetit mortuus; et funebribus, ut Lazarus quondam, vinculis expeditus, illico inter (b) expectatores suos redivivus incessit ^a.

6. Ergo crux Domini tot aperta ætatibus, et Judæis in tempore passionis abscondita, neque gentibus in ædificatione fani terram sine dubio ad ipsam fabricam egerentibus revelata ¹⁰, nonne manu latuit, ut nunc inveniretur cum religiose quæreretur? Ita, ut crucem Christi decuit, experimento resurrectionis inventa et probata crux Christi est; dignoque mox ambitu (*id est honore et pompa*) consecratur, condita ^c in passionis loco basilica, quæ auratis corusca laquearibus, et aureis dives altaribus, arcano positam ¹¹ saceratio crucem servat: quam episcopus urbis ejus quotannis, cum Pascha Domini agitur, adorandam populo princeps ipse venerantium promit. Neque præter hanc diem, qua crucis ipsius mysterium celebratur, ipsa, quæ sacramentorum causa est, quasi quoddam sacræ solemnitatis insigne profertur, nisi interdum religiosissimi postulent, qui hac tantam causa illo peregrinati advenerint, ut sibi ejus revelatio quasi in pretium longinquæ peregrinationis deferatur. Quod solum episcopi beneficio obtineri ferunt: cujus et tantum munere de eadem cruce hæc minuta sacri ligni ad magnam fidei et benedictionis gratiam haberi datur. Quæ quidem crux in materia insensata ^d vim vivam tenens, ita ex illo tempore innumeris pene quotidie hominum votis lignum suum commodat, ut detrimenta **194** non sentiat (V. not. 143), et quasi intacta permaneat quotidie (c) dividua summentibus, et

A semper tota venerantibus. Sed istam imputribilem virtutem et indetribilem soliditatem de illius profecto carnis sanguine bibit, quæ passa mortem non vidit corruptionem ⁶. Speramus autem et vobis non solum benedictionis monumento, sed et incorruptionis seminario (d) futurum, ut ejus inspectio fidem vestram etiam de recordatione beati illius latronis accendat, qui bene verso latrocinio, longas in magnis laboribus sanctorum vias de momenti fide et momento confessionis anticipans, non immerito ante ipsos apostolos et martyres præparatum ipsis ab initio, ut ait, regnum ^d primus invasit, et pius cœli prædo diripuit, quia Christum crucifixum similitudine suæ pœnæ videns in eo statu, de quo etiam discipulorum fides turbata nutaverat, Dominum tamen majestatis, ut erat, confessus est; et petens in regno Dei ¹² memoriam sui fieri, in gloriam ¹³ resurrectionis ante ipsam resurrectionem credidit: quam apostoli, posteaquam facta est, non tantum videndo, sed experiendo crediderunt. Nec ipsi tamen de resurrectione carnis potius quam de resurrectionis qualitate dubitantes ⁹; quia videlicet ¹⁴ qui in orbem terrarum mittendi forent ad omnium gentium informationem, non auribus tantum, sed et oculis prædicandam fidem capere debebant, ut quod firmiter didicissent, constantius edocerent ^e.

EPISTOLA · XXXII.

Expostulat cum Senero, a quo cum S. Martino ad sacrum fontem depictus fuerat. Mittit versus inscribendos, qui ostendant id factum ut esset Paulinus exemplo penitentibus, Martinus innocentibus. Conditam a se S. Felicis basilicam describit, et epigrammata basilicis Nolanzæ et Fundanzæ inscripta mittit. Tum misericordiam opera, et spiritualis in anima tempore ædificationem egregie commendat ¹.

1. Insertis (e) his versuculis patens pagina sollicitavit linguam et manum ut occuparet vacantia, et (f) succurrit animo esse quod scriberem. Perquam enim gratulor, quod unam cordis et corporis nostri, operum quoque et votorum similitudinem ostenderimus, eodem tempore basilicas dominicis adjicientes ovilibus. Tu vero (g) etiam baptisterium basilicis duabus interpositum condidisti, ut nos in horum quoque operum, **195** quæ visibiliter extrauntur, redificatione superares. Sed Domino gratias, qui dedit nobis in quo et vinci victoriam duceremus. Vincimus enim voto, in quo vincimur gratia ab eo quem nobis iudicio anteponimus, dilectione comparamus. Tu es iste ⁹ quem loquimur; tu inquam pars nostri major; et melior; tu requies nostra, tu gaudium, in te reclinatio capitis nostri, et mentis habitatio est. Quæ non tantum in præsentis tempore, sed ut speramus et con-

^a Johan. xi, 44. ^b Psal. xv, 10; Act. ii, 27. ^c Luc. xxiii, 45. ^d Matth. xxv, 31. ^e Luc. xxiv, 39; Johan. xx, 27. ^f Matth. xxviii, 19.

¹ Alias 12; quæ autem 32 erat, nunc 42. Scripta anno 403, et missa cum superiore.

(a) Ms. Vien., earum. Ms. Reg. cum editis quatuor, eorum.

(b) Ita ms. Reg. cum tribus editis. Vera lectio. Alii codices, spectatores. Vide epist. 6, n. 3.

(c) Sic ms. Reg. et Latinus: vera lectio. Alii codices, dividuam summentibus, et semper totam venerantibus.

(d) Ms. Reg., futuram. Ms. Vatic., fructum, in qua lectione monumento et seminario erunt sexti casus. SACCHIN.

(e) Ms. Vien., Compositis. Edit. Schot. in marg., Recensitis.

(f) Ms. Vien., occurrit.

(g) Ms. Reg., eodem: non male.

fidimus in Domino perpetua nobis ab ipsius munere, A et in ipsius corpore ac spiritu manebit. Ideo si quid per gratiam Domini amplius agas, nobiscum profecto, certe pro nobis agis.

2. Sed in eo metuo ne operibus tuis, quibus iniqua riarum secularium dirigis, et clivosa complanas, ex illo, de quo semper conqueror affectu in nos tuo, sac-
cram offensiois immisceas, quod splendoris devo-
tionis in Christo tuæ titulos nostris nominibus infus-
cas; et justis laboribus hanc iniquitatem inseris, ut
locum sanctum etiam vultibus iniquorum polluas.
Recte enim in loco refectionis (*id est baptisterii*) hu-
manæ Martinus pingitur, qui cælestis hominis imagi-
nem perfecta Christi imitatione portavit; ut depo-
nentibus in lavacro terrenæ imaginis vetustatem, imi-
tanda cælestis animæ occurrat effigies. Noster vero B
quis illic locus est, qui nec infantibus innocentia, ne-
que viris concurrimus sapientia? et ab immaculatis
malitia, a perfectis infirmitate distinguimur? *Quæ*
ergo societas luminis et tenebris? lupis et agnis? ser-
pentibus et columbis? hoc est, nobis et 196 Mar-
tino? Nonne tu lactis et fellis poculum miscuisti? Sed
bene, quod non ut in liquoribus uno calice confusis,
ita in hominibus eodem loco mixtis, si discrepent
meritis, boni suavitas amaritudine mali veneatur:
contraque evenit ut peccator justo compositus mag-
is sordeat, et peccatore collato magis justus eluceat.
Quominus moveor errore caritatis tuæ, quia nullam
beato illi fecisti injuriam, potiusque ad gloriam illius
contulisti, ut contra despicibilem facies venerabilis
pingeretur, quo splendor ejus comparatione tenebra-
rum clarius emicaret, qui etiam in *splendoribus san-*
ctorum b conspicua claritate præfulget. Et quidem
nisi scirem te impenso nimii in nos amoris studio
hanc informasse picturam, malitiosum te et callidum
criminarer, qui nostræ humilitatis obscuras animo-
rum nocte personas, ex adversi juxta parietis regione
depictas sancto capiti contulisses, ut illum tantum pin-
geres, nos vero potius deformares, quos jure cons-
pecta Martini facie despuendos ad probrum ridiculæ
comparationis exponeres. Sed ne nostri causa, quo-
rum multo amore dum falleris, falsum facis, hæc
commentatio tua de caritate prolapsa irrideretur; ut
revera potest et debet.

3. Hac tantum gratia parvi tibi in versiculis de hu-
jusmodi tua pictura ad te mittendis, ut consilii tui D
ratio proderetur, qua salubriter novorum hominum
informationi studens, diversas longe sibi imagines
proposuisses; ut emergentes a sacro fonte, et vitan-
dum et sequendum pariter conspicerentur. Itaque sic
habes a; si placet, utere.

Abluitis quicumque animas et membra lavacris,
Cernite p: opositas ad bona facta vias.
Adstat perfectæ Martinus regula vitæ:
Paulinus veniam quo mereare docet.
Hunc peccatores, illum spectate beati:
Exemplar sanctis illesit, iste reis.

a Il Cor. vi, 14. b Psal. cix, 3. c Id est pecuniæ. Vide epist. 1 append., n. 6. d Psal. xxxviii, 2. e Prov. x, 19.

(a) Sic mss. codices Reg., Vat. et Vien. cum editis quinque, licentia poetica. Edit. Poelm., *idem*. Vide *carm.* 15, v. 334.

Item de eodem :

Dives opum Christo, pauper sibi, pulchra Severus
Culmina sacratis fontibus instituit.
Et quia cælestes aulam condebat in actus,
Qua renovarentur fonte Deoque homines:
Digna sacramentis gemina sub imagine pinxit.
Disceret ut vitæ dona renatus homo.
Martinum veneranda viri testatur imago:
Altera Paulinum forma refert humilem.
Ille fidem exemplis et dictis fortibus armat,
Ut meriti palmis intemerata ferat.
Iste docet fusis redimens sua crimina nummis,
Vilior ut sit res c, quam sua cuique salus.

4. Certe probatur jam te non ridendum, magisque
probandum, si hac tantum ratione longissime dissi-
miles cominus pinxisse videaris; ut in Martino forma
justitiæ et summa virtutum, in nobis conscientie in-
iquitatis obritorio et confessio cerneretur, ut et beatis
exemplum pateret et miseris. In illo speculum forti-
tudo, in nobis solatio habere ignavia. Illum intoe-
rentur, qui præceptum sufficerent implere virtuti-
bus: in nobis 197 consolarentur, qui remedium
vellent asserere criminibus. Quia innocentie fiducia
destituta, et nexu iniquitatis adstrictis, sola ut capti-
vis potest redemptio subvenire. Quæso te tamen, ne
obedientiam meam crimen facias, si versus tuos illos
luminis et favorum, sicut denunciasti, auferas. Vere-
cunde quæso illud magis, quam vere minatus sis;
et, si istos adscribendos putaveris, illi permaneant,
ut horum quasi gemulæ sint, et faciant vilibus præ-
tium et claro atra distinguant. Sane accepta licentia
dixi linguæ meæ, non juxta prophetam d, ut maneret
in requie sua, et custodiret vias meas: sed potius
oppositæ sibi custodiæ frenos rumperet, 198 dum
serviret tibi. Ita te diligo, ut magis de obtemperand
tibi quam de multiloquio peccatum timerem e.

5. Quam ob rem etiam basilicis tuis versiculos,
quasi votivos sacris fontibus titulos destinavi. Si quid
in his apte locutus videbor, hæc quoque fratris Vi-
ctoris gratia est, cujus oculis et verbis omnia quæ in
Christo Domino fecisti et agis vidi; et ideo versus
quos et de basilicis interposui ipso autore censebis,
qui materiam dictavit enarratione factorum tuorum.
De baptisterio igitur ipso erunt isti, de cujus pictura
tantum sunt illi superiores.

Hic reparandarum generator fons animarum
Vivum divino lumine flumen agit.
Sanctus in huic circo descendit Spiritus amnem,
Cælestique sacras fonte marital aquas:
Concipit unda Deum: sanctamque liquoribus almis.
Edit ab a terno semine progeniem.
Mira Dei pietas! Peccator mergitur undis,
Mox (a) eadem emergit justificatus aqua,
Sic homo et occasu felici functus et ortu,
Irreris moritur, perpetuis oritur.
Culpa perit, sed vita redit; vetus interit Adam,
Et novus æternis nascitur imperiis.

Sequentes ad basilicarum picturam sunt b.

Corpore, mente, fide, castissimus incola Christi
Coudidit ista Deo tecta Severus ovans.
Totus et ipse Dei templum viget hospite Christo,
Gaudentemque humili corde gerit Dominum.
Ecce velut trino colit unam nomine mentem:
Sic trium sancta b mole sacravit opus.

Ampla dedit populo geminis fastigia tectis,
 Legibus ut sacris congrueret numerus.
 Nam quia factorem duo Testamenta per unum
 Pacta Deum in Christo copulat una fides :
 Iste duas inter diversi culminis aulas
 Turrito fontem tegmine constituit.
 Lata novos geminis ut mater Ecclesia ^a partus
 Excipit at sinibus, quos aqua protulerit.
 Aula duplex tectis, ut Ecclesia ^b Testamentis :
 Una sed ambobus gratia fontis adest.

Lex antiqua novam firmat, veterem nova complet :
 In veteri spes est, in novitate fides.
 Sed vetus atque novum coniungit gratia Christi ;
 Propterea medio fons datus est spatium.
 Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
 Infantes in eos ^c corpore, corde, habitu ^d ;
 Circumdansque rudes ^e fœstis altaribus agnos,
 (a) Cruda salutiferis imbuit ora cibis.
 Hinc senior ^d sociæ congaudet turba catervæ :
 Alleluia novis balat ovile choris.

6. Cum hos operibus unanimitatis tuæ manufactis
 dedissem, illam non manufactam in domestica tua ec-
 clesia gratiam Dei, qua perpetuum tibi hospitem in
 ea Clarum largitus est, silere non potui. Itaque sanctæ
 ipsius memoriæ versus, non quia aliquid divinis
 ejus meritis dignum loqui possem, sed ut studium
 plurimæ in illius animam caritatis exprimerem, ausus
 sum facere, et unanimitati tuæ mittere. Quos tu
 coram **199-200** Domino sanctæ et (V. carm. 24,
 v. 438) cohospitanti tecum semper in Domino animæ
 ejus recitans, excusabis audaciam meam, et com-
 mendabis obsequium.

Nominis ut titulo, sic mentis lumine Clarus
 Presbyter hoc tegitur, sed membra caduca sepulcro ;
 Libera corporeo meus carcere gaudet in astris,
 Pura probatorum sedem sortita porum.
 Sancta sub æternis altaribus ossa quiescent,
 Ut dum casta pio referuntur munera Christo ^a,
 Divinis ^b sacris animæ jungantur odores.

Item de eodem, ut quos malueris legas ¹⁰ : sed ego
 scio in hoc te potius ambigere debere, non ut aliquos
 ad titulum eligere, sed de nullo debeas injuriam
 sancto Dei facere.

Presbyter hic situs est meritis et nomine Clarus,
 Martino studiis comes, et meriti modo consors :
 Digna pio domus est altaria, sub quibus artus
 Conditar (b) exanimos; nam spiritus æthere gaudet,
 Discipulumque pari sociat super astra magistro.

Clare fide, præclare actu, clarissime fructu,
 Qui meritis titulum nominis æquiparas ¹¹,
 Casta tuum dignæ velant altaria corpus,
 Ut templum Christi contegat ara Dei.
 Sed quia, tu non hæc, qua corpus, sede teneris,
 Qui meritis superis spiritus involitas ;
 Sive patrum sinibus recubas, Dominivæ sub ara
 Conderis, aut sacro pascris in nemore :
 Qualibet in regione poli situs aut paradisi,
 Clare sub æterna pace beatus agis ;
 Hæc peccatorum bonus accipe vota rogantum,
 Ut sis Paulini Therasiæque memor.
 Dilige mandatos interveniente Severo,
 Quos ignorasti corpore sic meritos.
 Unanimi communis amor sit fomes utriusque
 Perpetui summo fœderis in Domino.
 Non potes implicitos divellere ; si trahis unum,
 Unus adherentem, quo rapiur, rapiet.

^a Vide not. 239. ^b Vide ibid. ^c Vide not. 144. ^d Id est *recentes*. Vide carm. 25, v. 211. ^e Vide not. 146. ^f *Fortè nobis*.

(a) Ita ms. codex Vatic. cum 2 editis. Ms. Vien. et Latinus, *Pura*. Ms. Reg. et editi tres, *Cura*, mendose. Ed. Schot., *Cara*.

(b) *Artus conditur exanimos*. Vide eundem Græcismum carm. 22, v. 53. E. Id. quatuor, *exanimus*, mendose : *artus* enim singulari numero non effertur.

(c) Sic mss. codices et ed. Rosv. licentia poetica. Gravius, Grinæus, Schottus et Poelmannus offensi in

A Ergo Individuos pariter complectere fratres,
 Utque sumus, sic nos dilige participans ¹²
 Sic Deus accivit ¹³, sic nos Martinus amavit ;
 Sic et tu pariter Clare tuere pares.
 Non meritis, sed amore pares; tu sancte valebis
 Exorare, pares et meritis fieri,
 Si cum Martino sociâ pietate labores,
 Ut vincant vestram crimina nostra preces :
 Et simul in vestri ducamur sorte Severi,
 Vestraque nos semper protegat aia sinu.

7. Quod si Dominus desiderium animæ vestræ fecerit secundum fidem vestram, adjiciens ornatui et sanctificationi operum vestrorum, ut sacros cineres de sanctis gloriosorum apostolorum aut martyrum reliquiis adipiscamini (quia ¹⁴ hujus voti præsumptione vos aliam apud Primuliacum nostram et priore majorem basilicam præparasse cognovimus) dignum opere fidei vestræ, et operis fideliter elaborati dedicatione proculdubio celeberrima, sanctorum quoque reliquiis decens arbitramur, ut hoc etiam quod de cruce misimus, pariter depositum sacratumque veneremini. Quod si ita placuerit, placitum vestrum hi, si videbitur, versiculi nuntiabunt :

Divinum veneranda tegunt sitaria fœdus,
 Compositis sacra ¹⁵ cum cruce martyribus.
 Cuncta salutiferi coeunt (c) martyria Christi,
 Crux, corpus ^e, sanguis, martyris ipse Deus.
 Namque Deus semper vobis ¹⁶ f sua manera servat ;
 Atque ubi Christus, ibi Spiritus, et Pater est.

201-202 Sic ubi crux, et martyr ibi : qua (d) martyr, ibi et crux,

Martyrii sanctis que pia causa fuit.
 Illa cibum vitæ mortalibus, illa coronas,
 Quæ Domino famulos participant, peperit.
 In cruce fixa caro est qua pascor, de cruce sanguis.
 Ille fluit, vitam quo bibo, corda lavo.
 Christe, tuo coeant simul hæc tua dona Severo,
 Portior et testis sit crucis iste tuæ.
 Carne tua vivat, tuus illi pocula sanguis
 Præbeat, in verbo vivat agatque tuo.
 Quaque tuum socio ¹⁷ Martinium ascendere Clæro
 Vidit, et ipse tuo munere (e) vectus eat.

8. Si vero magis placeat vobis hanc de cruce benedictionem ad quotidianam tutelam atque medicinam in promptu habere, ne semel condita in altario, non semper ad manum, ut usus exigit, præsto sit, sufficit et illa ad basilicæ consecrationem gratia, scilicet Dominus cum apostolis et martyribus; quorum venerandus cinis si sine crucis consortio subjiciatur altaribus (V. not. 147), hic opertos titulus indicabit :

Pignora sanctorum divine gloria mensæ
 Velat apostolicæ edita corporibus.
 Spiritus et Domini medicis virtutibus instans
 Per documenta sacros viva probat cineres.
 Sic genuata piis adspirat gratia votis,
 Infra martyribus, desuper acta sacris.
 Vota sacerdotis, viventum et commoda, parvo
 Pulvere sanctorum ¹⁸ mors prædiosa juvat.

9. Habes versus operibus quidem tuis sanctis et magnificis indignos, persuasioni tamen tuæ, quam

secundam syllabam productam in *martyria*, substituerunt *insignia*.

(d) Sic emendavimus ex editis Poelm., Grin. et Schot., quod præcedentibus bene respondet. Alii codd., *martyris et crux*.

(e) Ita ms. Vien. favente ms. codice Regio. Alii *junctus*

habes tibi de me (*Subaudi magia*) quam mihi credere, competentes. Quos si non erubueris (a) spectandos domesticae ecclesiae tuae parietibus inscribere, vindicabor. Credo enim vel tunc de meis ineptiis erubescas; et poenitebit te desiderii et exactionis tuae, cum aedificia, quae immaculata adhuc operis tui gratia splendent, obscurata neniis insipientiae meae; et, ut digno meis versibus verbo utar, eaccabata (V. not. 148), ridentibus multis vel nauseantibus confusus aspicias. Nec laborabis fallere, ut te lector autorem putet; cum ¹⁰ ineptia nemini in te nota, possit instruere lectorem, ne tibi meum carmen, id est, crimen imponat; qui tamen vel proditoris vel scriptoris nomine culpandus es. Sed ne quis me injuriosum judicet illa regula qua perscribitur: *Quod tibi nolueris, alii ne feceris* ^a: idem a me prius basilicas meas pertulisse praesentibus illi documentis probabis: ut hoc quoque ostendas unanimi-
tatem nostram, quod sive gratia sive injuria me tibi comparans, eadem in tuas qua etiam in meas aedificationes temeritate peccavi. Sed hujus sive gratiae, juxta patientissimum mei animum tuum; sive juxta meum indignissimum munus, injuriae autor aut reus noster tibi Victor habeatur, qui sanctissimus nostrae caritatis interpres hoc se tibi gratiorem a nobis redire praesumpsit, quo ²⁰ depressior sub injusto ineptiarum ad te nostrarum onere revertisset. Nam hoc etiam accrescere fascibus suis voluit, ut nostrarum tibi basilicarum versus simul picturasque portaret. Meritoque faciet, si cum hac se tibi querimonia deficiens et curvus intulerit, ut clamet: *Ecce propter mandata laborum tuorum ego ambulavi vias duras* ^b; et clamet: *Super dorsum meum fabricati sunt* ²¹ *peccatores*, qui in tot epistolas ²² *prolongaverunt iniquitatem suam* ^c.

10. Recepti igitur et hunc ad peccata mea tumulum, ut fratri cupidissimo talis sarcinae, qua ejus anima gravato corpore levaretur, praestarem quam desiderabatur injuriam. Nam et vere ad unanimi-
tatem nostram congruere haec illius postulatio videbatur, qua asserebat ut oporteret tibi nostras in Domino aedificationes ita notescere, ut nobis tuas in titulis et in picturis indicare voluisses. Hac igitur ratione persuasus, basilicas nostras tuis, sicut et operis tempore et voti genere conjunctae sunt, ita etiam litteris compaginare curavi: ut in hoc quoque nostra conjunctio figuraretur, quae jungitur animis, et distat locis; sic et ista, quae in nomine Domini eodem spiritu elaborata construximus, diversis adjuncta regionibus, ejusdem tamen epistolae serie sibi tamquam (b) contignata ²³ visentur. Basilica igitur illa quae ad dominacium nostrum communem patronum in nomine Domini Christi (c) Dei jam dedicata celebra-

^a Tob. iv, 16. ^b Psal. xvi, 2. ^c Psal. cxxviii, 3. ^d Not. 156. ^e Not. 157. ^f Not. 158. ^g Not. 158.

(a) Mss. Reg. et Vien. cum editis quatuor, *spectandis*.

(b) Ita edit. Rosv. Vera lectio, quae confirmatur earum. 25, v. 12, v. 57. Mss. tres codices cum editis quatuor, *consignata*.

(c) Aedificium Dei ex mss. Reg. et Vien. Haec le-

atur, quatuor ejus basilicis addita, reliquis apostolorum et martyrum **203-204** intra apsidem (V. not. 149) trichora (*forte legendum trichoram*; vid. not. 150) sub altaria sacratis, non solo beati Felicis honore venerabilis est, apsidem solo et parietibus marmoratam camera musivo illusa (V. not. 151) clarificat; cujus picturae hi versus sunt:

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
Stat Christus agno ^d; vox Patris ^e caelo tonat:
Et per columbam ^f Spiritus sanctus fluit.
Crucem corona ^g lucido cingit globo;
Cui coronae sunt corona apostoli.
Quorum figura est in columbarum choro ^h.
Pia Trinitatis unitas Christo coi,
Habente et ipsa Trinitate insigua:
Deum revelat vox paterna, et Spiritus:
Sanctam latentur crux et agnus victimam.
Regnum et triumphum purpura et palma indicant.
Petram superstat ⁱ ipse petra ²⁴ Ecclesiae,
De qua sonori quatuor fontes ^j meant.
Evangelistae viva Christi flumina.

11. Inferiore autem balteo, quo parietis ²⁵ et caemere confinium interposita gypso crepido conjungit aut dividit, hic titulus indicat deposita sub altari sancta sanctorum.

Hic pietas, hic alma fides, hic gloria Christi,
Hic est martyribus crux sociata suis.
Nam crucis e ligno magnum brevis astula pignus,
Totaque in exiguo segmine vis crucis est.
Hoc (d) Melani ^k sanctae delatum munere Nolam,
Summum Hiero: olymae ²⁶ venit ab urbe bonum,
Sancta Deo gemitu velant altaria honorem,
Cum cruce apostolicos quae sociant cineres.
Quam bene junguntur ligno crucis ossa piorum.
Pro cruce ut occisis in cruce sit requies!

12. Totum vero extra concham (V. not. 159) basilicae spatium, alto et lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatatur, quibus duplex per singulos arcus columnarum ordo dirigitur. Cubicula (V. not. 160) intra porticus quaternis longis basilicae lateribus inserta, secretis orantium vel in lege Domini meditantium ¹, praeterea memoriis religiosorum ac familiarium accommodatos ad pacis aeternae requiem locos praebent. Omne cubiculum binis per liminum frontes versibus praenotatur, quos inserere his litteris nolui (V. not. 161), eos tamen quos ipsius basilicae aditus habent, scripsi; quia possent, si usurpare velis, et ad tuarum basilicarum januas convenire, ut istud est:

Pax tibi sit, quicumque Dei penetralia Christi
Pectore pacifico candidus ingrederis.

Vel hoc, de signo Domini (*id est signo crucis*) super ingressum picto hac specie, qua versus iudicat:

Cerne coronatam Domini super atria Chris i
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Praemia: tolle crucem, qui vis auferre coronam.

Alteri ²⁷ autem basilicae, qua de hortulo vel pomario quasi privatus aperitur ingressus, hi versiculi

^d Not. 152. ^e Not. 153. ^f Not. 154. ^g Not. 155. ^h Psal. i, 2.

ctio confirmatur n. 12, v. 1.

(d) Sic reposuimus juxta mss. codices Reg. et Vien. et edit. Schot. Verissima lectio. Alii codices, *Melanæ*. Vide not. 158.

hanc secretiorem forem pandunt (V. ep. 28, n. 5, A et carm. 24, v. 613).

Cœlestes intrate vias per amœna vireta,
Christicolæ; et lætis decet huc ingressus ab hortis,
Unde sacrum meritis datur exitus in paradisum.

Hoc idem ostium ²⁰ aliis versibus ab interiore sui fronte ²¹ signatur :

(a) Quisquis ab æde Dei perfectis ordine votis
Egrederis, renæa corpore, corde manæ.

13. Prospectus vero basilicæ non, ut usitatio-
mos est, orientem spectat, sed ad domini mei beati
Felicis basilicam pertinet memoriam (*id est* tumulum)
ejus aspiciens : tamen cum duabus dextra lævaque
conchulis (V. not. 162) intra spatiosum sui ambitum
apsis sinuata laxetur, una (V. not. 163) earum im-
molanti hostias jubilationis antistiti patet ²², altera B
(V. not. 164) post ²¹ sacerdotem capæi sinu receptat
orantes. Lætissimo vero conspectu tota simul hæc
basilica (b) in basilicam memorati confessoris aper-
tior trinis arcubus paribus, perlucente transenna
(V. not. 165) : per quam vicissim sibi tecta ac spatia
Basilicæ utriusque junguntur. Nam quia novam a ve-
teri paries apside cujusdam monumenti ²³ interposita
obstructus excluderet, totidem januis patefactus a
latere confessoris quot ²⁴ a fronte ingressus sui fori-
bus nova reserabatur, quasi diatritam ²⁵ speciem
(V. not. 166) ab utraque in utramque ²⁶ spectanti-
bus præbet, sicut datis inter utrasque januas titulus
indicatur. Itaque in ipsis basilicæ novæ ingressibus
hi versiculi sunt.

Alma domus triplici patet ingredientibus arcu ^a,
Testaturque piam janua tuiua fidem.

14. Item dextra lævaque crucibus misio super-
pictis hæc epigrammata sunt :

Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ,
Et Domini fuso tincta cruore rubet.
Quæque super signum resident cœlestis columbæ
Simplicibus ^b produnt regna patere Dei.

Item de eodem :

Hæc cruce nos mundo, et nobis interfice mundum.
Interitu culpæ vivificans animam ²⁷.

205-206 Nos quoque perficies placitas tibi, Christe,
[Columbas,
Si vigeat puris (c) pax tua pectoribus.

15. Intra ipsam vero transennam (qua breve illud,
quod propinquas sibi basilicas prius ²⁸ discludebat,
intervallum continuatur) e regione basilicæ novæ
super medianum arcum hi versus sunt :

Ut medium valli pax nostra resolvit Iesus,
Et cruce discidium ²⁹ p. rimens duo fecit in unum :
Sic nova, destructo veteris discrimine tecti,
Culmina conspicimus portarum fœdere jungi.
Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lavat anne ni il-tro ^c.
Plebs gemina Christum Felicis adorat in aula,
Paulus apostolico ^d quam temperat ore sacerdos.

Hæc vero binis notata versiculis epigrammata
super arcus alios dextra lævaque sunt.

^a Not. 167. ^b Not. 168. ^c Not. 169. ^d Not. 170.

(a) Mss. Reg. et Vien., *Quisque domo Domini*.
(b) Sic emendavimus ex ms. codice Vien. Prius
erat *in basilica*.

(c) Cum Sacchino ita emondatum, refragantibus

In uno hoc :

Attonitis nova lux oculis aperitur, et uno
Limine consistens geminas simul aspicit aulas.

In altero hoc ³⁰ :

Ter geminis geminis patuerunt arcubus ^e aula,
Miranturque suos per motua limina cultus ³⁰.

Item in iisdem arcubus a fronte, quæ ad basilicam
domini Felicis patet, mediana, hi sunt :

Quos devota fides densis celebrare beatum
Felicem populis diverso suadet ab ore,
Per triplices aditus laxos infundite cœtus :
Atria quamlibet innumeris spatiosa patebunt
Quæ sociata sibi per apertos comminus arcus,
Paulus in æternos antistes dedicat usus.

In aliis isti bini :

Antiqua digresse sacri Felicis ab aula,
In nova Felicis culmina transgredere.

Item :

Una fides trino sub nomine quæ colit unum,
Unanimes trino suscipit introitu.

16. In secretariis vero duobus, quæ supra dixi
circa apsidem ³¹ esse, hi versus indicant officia sin-
gularum.

A dextra apsidis ³² :

Hic locus est veneranda penus ^f qua conditur, et quo
Promitur alma sacri pompa ministerii.

A sinistra ejusdem :

Si quem sancta tenet meditanda in lege ³³ voluntas,
Hic poterit resiliens sacris intendere libris ^g.

De Fundana basilica.

17. Egrediamur jam Nolana hæc basilica, et in
Fundanam transeamus. Fundis nomen oppido est,
quod æque familiare mihi fuit dum maneret posses-
sio, quam illic usitatioem habui. Itaque vel ad
pignus quasi civicæ caritatis, vel ad memoriam præ-
teriti patrimonii, basilicam dare in ipso oppido,
quoniam et indigebat, ruinosam et parvam habens,
voti fuit. Propterea et hos versiculos adjiciendos
putavi, quos illi in hoc oppido dedicandæ basilicæ
paravimus ³⁴. Nam adhuc in opere est, sed propitio
Deo dedicationi propinqua. Quod tamen ea mihi ma-
xime ratio persuasit, quia et in hujus apside ³⁵ de-
signatam picturam meus Victor adamavit, et portare
tibi voluit, si forte et eam ³⁶ de duabus elegeris in
hac recentiore tua pingere, in qua æque apsidem
factam indicavit. Sed de hac apside an abside magis
dicere debuerim, tu videris : ego nescire me fateor,
quia hoc verbi genus nec legisse reminiscor. Verum
hanc quoque basiliculam, de benedictis apostolorum
et martyrum reliquiis sacri cineres, in nomine Chri-
sti sanctorum Sancti, et martyrum Martyris, et do-
minorum Domini, consecrabunt. Ipse enim testatus
est se vicissim confessorum suorum Confessorem fu-
turum. Ideo super (d) hæc propter picturam gratia
geminatus est titulus (V. not. 173).

^e Not. 167. ^f Not. 171. ^g Not. 172.

omnibus codicibus; quod et sensus postulat, et
confirmant n. 12 duo priores versus. Ante erat *pars*.

(d) Sic emendavimus juxta ms. codicem Vien.
Alii, *præter*.

De pictura.

Sanctorum labor et merces sibi rite ⁴⁷ coherent,
Ardua crux, pretiumque crucis sublime, corona.
Ipse Deus, nobis princeps crucis atque coronæ,
Inter floriferi cœlestis nemus paradisi,
Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
Agnus ut innocua injusto datus hostia letho.

207 Alite ^a quem placidus sanctus perfundit hiantem
Spiritus, et rutila Genitor de nube coronat.
Et quia præcelsa quasi Judex rupe superstat,
Bis geminæ pecudis discordis agnis genus hædi
Circumstant solum: lævos avertitur hædos
Pastor, et eme itos dextra complectitur agnos.

De reliquiis ⁴⁸.

Ecce sub accensis altaribus ossa piorum.
Regia purpureo marmore cruenta tegit.
Hic et apostolicas præsentat gratia vires
Magis in parvo pulvere pignoribus.
Hic pater Andræ, et magno nomine Lucas,
Martyr ^b et illustris sanguine Nazarius;
Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
Secula; Protasium cum pare Gervasio.
Hic simul ^c sua pium complectitur arcula cœum:
Et capit exiguo nomina tanta sinu.

18. Hæc interim, mi frater, et alia hujusmodi opera visibilia ⁵⁰ de terrenis in terra labore ⁵¹ molieram ⁵²: sed benedictus Dominus die quotidie, qui facit mirabilia solus ^c: sicut convertit petram in stagnum aquæ, sic et terrena cœlestibus mutat; et hanc nobiscum, quamquam de suis et hic et ibi rebus permutationem facere dignatur; ut quæ corporaliter molieram in terris, latenter in cœlis per ipsum ædificentur; tunc revelanda nobis, cum specie (an facies) videbimus ^d, quæ nunc per fidem providemus. Itaque hic seminamus, et ibi (a) metimus ^e: hic spargimus, et ibi congregamus: hic vivimus, et ibi conversamur: hic accingimur, et ibi militamus: hic pugnamus, et ibi vincimus; vel si istic vincimus, ibi coronamur. Ita quod istic manu struimus, illic fide eondimus. Et harum nobis quamvis terrestrium ædificatio fabricarum si voto et studio spiritali struatur, beata cœlestium est præparatio mansionum ^f. Hæc enim ædificantes in Domino ex adeptu ⁵³ fidei, ædificamur ipsi a Domino per ejusdem fidei profectum. Nam et evangelicus ille centurio ⁵⁴ exemplum nobis est ad spem certam mercedis æternæ, hujus specialiter operis gratia recipiendæ; qui ad promerendam filii sanitatem, et ipsum Dominum Jesum fidei suæ prædicatorem habendum eo potissimum ⁵⁵ meriti valuit, quod plebs Domini, quæ tunc adhuc in Judæis tantum erat, illi de Synagogæ ædificatæ testimonio suffragata est ^h.

19. Quid igitur miseri nunc quiescimus oscitantes ⁱ, et quasi non conducti mercenarii, in tumultuoso hujus seculi foro vacua manu stamus? vel si conductis nobis ⁵⁶ debere patremfamilias ⁵⁷ suam denarium cogitemus, ut aliquid in vinea ejus operemur, id **208** ipsum quasi indebitum gratumque ⁵⁷ præstantes, imputare etiam meditatur Domino, tamquam

^a Not. 174. ^b Not. 175. ^c Psal. LXXVII, 20; Psal. LXXI, 18; Psal. CXXII, 8. ^d II Cor. III, 18; I Cor. XIII, 12. ^e Galat. VI, 8. ^f Johan. XIV, 2. ^g Matth. VIII, 5. ^h Luc. VII, 5. ⁱ Matth. XX, 6. ^j Exod. XXII, 25; Lev. XXV, 36; Deut. XXIII, 19; Psal. XIV, 5. ^k Prov. XIX, 17. ^l Eccl. XXIX, 1. ^m Exod. XXIII, 8; Deut. XVI, 19. ⁿ Osee VI, 6, sec. LXX; Matth. IX, 13. ^o Ephes. V, 14. ^p Matth. XXV, 40. ^q Matth. XXVI, 11.

(a) Ante erat metimus. Correctionem nostram pro-

ea quæ sequuntur.

(b) Ita ms. Reg. cum editis quatuor. Vera lectio

A illi potius quam nobis profutura factamur. O miseri homines! largiri nos aliquid credimus: negotiamur, et liberales habemur, qui avarissimi esse convincimur; et quidem tanto avariores cupidissimis terræ feneratoribus, quanto amplius est cœlestia de terrenis, et beata de miseris egenisque rebus emere; quam terrena terrenis et labentibus lapsura mercari, et Dominum quam hominem tenerare ⁵⁸ (V. not. 70). Damnatur in lege qui pecuniam suam dedit ad usuram, et munera super innocentes acceperit: ecce Evangelii gratia ostendit nobis quomodo eadem crimina ad innocentiam sanctitatemque mutantur; nec pœnæ, sed præmii retributio consequatur, si tantum in præcepta divina salutaris cupiditate fidei convertantur. Da ad usuram pecunias tuas, sed Christo; et salutaris usura est ^t.

B 20. Item in seculo corrupti muneribus reorum iudices condemnantur ¹: sed quisquis homo præventus in aliquo peccato, diffidens innocentie tuæ, affers ⁵⁹ pretium salutis tuæ Iudici nostro, ne verearis quasi corruptionis injuriam justitiæ Dei facere. Accipit a te Christus libens salutis tuæ pretium, quia mavult ⁶⁰ misericordiam quam sacrificium ^m. Sed forsitan queris, ubi illum invenies, et qua corumpas ⁶¹ via quem non vides. Surge, inquit, qui dormis, et (b) erige te a mortuis, et attinges ⁶² Christum ⁿ: hoc est, discute carnalis inertie somnum, et depressam cogitatione terrena mentem a mortuis curis, hoc est conversatione carnali, erige, attollens et dirigens in Dominum animam tuam, et attinges Christum. Operando ⁶³ præceptis ipsius, videbis eum

C in omni paupere, tanges ⁶⁴ eum in **209** omni hospite: quoniam sibi fieri ipse testatur quæ in ejus nomine minimis ejus fiant ^o. Ecce nobis jam constat quomodo videas invisibilem, et inapprehensibilem comprehendas. Ergo nunc istic pauperemur (V. ep. 40, num. 7), ut tunc ibi locupletemur. Nunc ploremus, ut tunc gaudeamus. Nunc esuriemus, ut tunc saturemur. Omni, inquit, tempore pauperes vobiscum habetis ^p. Vides quia nulla nobis occasio est beneficentiae unquam proerastinandæ, cum, si voluntas nostra non absit, pauper in promptu sit.

21. Commodemus ergo securi nunc egeno ⁶⁵, et in pauperibus suis Christo, ut ex ejus abundantia in eisdem gloria participare possimus. Propterea enim Dominus ipse præmonet, dicens: Facite vobis amicos de iniquo mammona. Vides quomodo Omnipotens faciat de nocte lucem, et de iniquitate justitiam? Ut cum defeceritis, inquit, recipiant vos in tabernacula æterna ^q. Quia vicissitudine quadam copie vel inopie humanum genus temperatur, quod in illo inferno divite, et superno paupere evangelicus sermo patefecit ^r, ut intelligamus consilium communis Autoris, quo divitem pauperi, et pauperem diviti præpa-

quæ confirmatur ex sequentibus et ex epist. 9 ad Amandum, num. 2. Ms. Vatic. cum edit. R. sv., erigere.

ravit, ut abundans egentis substantia alimonie sit, et opulento inops materia justitie: ut fiat, sicut Apostolus dixit ^a, *æqualitas*: et in illo seculo repensanda illis egestate præsentis opibus æternis, redundet illorum abundantia ad inopiam nostram, si nostra istic abundantia ad illorum indigentiam commodaverit. Seminemus ergo illis carnalia ^b; ut metamus ab illis spiritalia. Laboret nunc de terrenis manus, ut tunc de cælestibus anima reficiatur. Spes præsens ædificet rem futuram ^c. Faciamus istic tecta quæ nos illic legant. Pascatur istic pauper, ubi me divite eget; ut me illic pascat, ubi me egente saturabitur. Videle commercium spiritale; et, si potestis, negate nos avaros, qui terram vendimus et tributum, ut immunitatem regni cum æternitate coemamus.

22. Fragilem arenam jacimus, ut domum fundemus æternam, et de vilibus atingamus astra cæmentis ^b: de quibus non illam confusionis et superbiam turrem ^c destruendam opere irritò machinamur, sed in ipso angulari lapide fundamur ^e, ut surgamus per ipsum in ipsius plenitudinem, qui est *turris fortitudinis a facie inimici* ^d. Hanc ipse nos turrem ædificare ^e, computatis ante sumtibus, jubet, ne interrupta ædificatione defecti, temeritatis improvide notam et dignam irrisionem frustra ^f audacis ignavie perferamus. Sumtus ^g autem noster fides firma est. Ergo et secundum veritatem Dei credens, qui spes, et opes et vires suas Dominum Jesum habet, ejus omnis 210 ædificatio compacta crescit ^f, et surgit in consensionem in plenitudinem Dei. Itaque nisi Dominus ædificaverit domum, vano ædificantes labore ^h sublabimus. Sed ne, vel perfecta licet, cooperante Domino, ædificatione, resupini securas manus remittamus, adjicit Scriptura divina, quod etiam ædificatam domum nisi Deus idem custodiat, irrita servantium cura vigilabit ^h.

25. Oremus ergo Dominum, ut dum nos illi foris ædificamus domicilia quæ videntur, ille in nobis intus ædificet illa quæ non videntur, domum videlicet illam, ut Magister (*id est Paulus. V. ep. 23, n. 24*) ait, *non manufactam* ⁱ: quam ingressi intelligemus in novissimo, *videntes scilicet facie ad faciem quod in ænigmate nunc videmus, et ex parte cognoscimus* ^j. Sed nunc, dum adhuc in tabernaculo istius corporis constituti, quasi sub illius antiqui tabernaculi pellibus in deserto et tentoriis agimus ^k, precedente nos per istius orbis aridam Dei verbo, vel in columna nubis ^l, ut *obumbret* ^m super caput nostrum in die belli ⁿ: vel in columna ignis, ut *cognoscamus in terra cælestem ejus viam* ⁿ; oremus, ut per hæc nunc Ecclesie tabernacula ingrediamur usque ad domum Dei ^o; ubi et ipse Dominus, ille summus et factus nobis a Domino ^p et excisus a monte, et idem auctus in montem lapis exstat, qui est *mirabilis in oculis nostris*.

A Ipse se nunc ædificationi nostræ et fundamento præstet et culmini, quia ipse est *initium et finis*. Super eandem petram, nam ^q et *petra Christus est*, extraquam nemo potest domum stabilem fundare, non stipulam, aut fenem, et paleas, sicut in *Ægypto servientes in cophino, manus congerant*; ne luteis ædificiis operum sordidorum laterem, ut aiunt, lavemus, et incurvati oneribus laborum servilium devertamus dorsum nostrum a Domino ^r; (a) quia ut conversos ad se reficit lumine, ita aversos afficit cæcitate.

24. Videamus autem ædificantes, quid de nostra fragili terrenaque substantia dignum divino fundamento superædificare possimus ^r, ut ab ipso ^s principali lapide vivificati, lapides in fabricam templi cælestis aptemur. Aurum sensus nostri et sermonis argentum conflamus in Christo, ut nos in hujus mundi fornace purgatos ^t, aurum ignitum, et moneta imaginis suæ dignum ^u ipse placitarum sibi animarum discussor efficiat, nosque ipsos illi de operibus luminis pretiosos lapides afferamus. Neque in cordibus ligni duritia stolidi, neque in operibus fenæ siccitate aridi, neque in fide vel caritate mobiles et infirmi levium fragilitate palearum; sed ut opus arbitrii nostri non arsurum paretur, et inconcussum pacifica operatione consurgat, oremus Altissimum eam pacem ædificationis nostræ ^v, qua paries ille aliquando in templi murum factus 211 est, ut *malleus, et securis, et omne vas ferreum non audiatur in ea* ^w: nec sicut postea in ejusdem templi reparatione, inimica Persarum invidia fabricam resurgentem hostilis impediit et interrumpat incursus ^x. Sic enim in domum orationis et pacis perficiemur, si nulla nos carnalium cogitationum cura concidat, nullus quietem nostram seculi tumultus interstrepit. Malleus enim nobis cura victus et cura vestitus est: securis et ferrum nobis cupiditas temporalium, et nocturnus mortuis timor, et livor inimicus, et res hujus seculi; in cujus aut malæ cura, aut bonæ amore ^y anima conditur ^z, mens compeditur; et pax bonæ voluntatis, quæ compositis religioso silentio sensibus confirmatur, atque orationis intentio, quæ inoffensa de libero et puro corde dirigitur, carnalium oblatione curarum, quasi interstrepente malleo, vel securi feriente, convellitur. Sed *quia major est qui in nobis est quam qui in hoc mundo* ^z, potens est Dominus *conterere satanam sub pedibus nostris* ^z, ut impleatur et illa pro nobis prophetia: *Contritum est malleus universæ terræ* ^z.

25. Expediit autem nobis, ut etiam ædificatum cordis nostri templum sæpe Dominus Jesus revisat, veniens in flagello timoris sui, ut ejiciat de nobis mensas nummulariorum, et venditores boum vel columbarum ^{aa}; ne quod avaritie commercium animus noster exerceat, neque in nostris sensibus tar-

^a I Cor. viii, 14. ^b Gen. xi, 4. ^c Ephes. ii, 20. ^d Psal. lx, 4. ^e Luc. xiv, 28. ^f Ephes. ii, 21. ^g Psal. cxxvi, 1. ^h Ibid. ⁱ II Cor. v, 1. ^j I Cor. xiii, 12. ^k Exod. xxv, 40, et xxvi, 50. ^l Exod. xxiii, 20; Exod. xvi, 21, et xiv, 19. ^m Psal. cxxxix, 8. ⁿ Exod. xiii, 21; Psal. lxxvi, 3. ^o Psal. xli, 5, juxta Psal. Rom. ^p Psal. cxvii, 23. ^q Psal. lxxx, 7. ^r I Cor. iii, 10. ^s I Pet. ii, 5. ^t Sap. iii, 6. ^u Psal. cxxi, 6. ^v II Reg. vi, 7, sec. LXX. ^w I Esd. iv, 3. ^x I Johan. iv, 4. ^y Rom. xvi, 20. ^z Jer. l, 25. ^{aa} Matth. xxi, 12, Marc. xi, 15.

(a) Reposuimus quia, ex mss. Reg. et Vien. et editis codicibus quatuor. Edit. Rosv., qui.

ditas boum stabulet : quia *ubi non sunt boves , præsepia munda sunt* ^a. Neque sinus innocentiae nostrae vel divinae gratiae venditores , ne faciamus orationis domum speluncam latronum ^b. Expurgatis enim omni malitiae fermento sensibus nostris ^c, inambulabit libenter Dominus noster Jesus Christus : et velut in illis quinque porticibus spatiabitur Sapientia ⁷⁷ ^d, virtus Dei, quae sanat omnes languores nostros ^e. Nam et in anima nostra multi , sicut in illa ad piscinam olim medentem porticu , jacent ægri et debiles (a) : quam si adeat Dei verbum , et avaritiae lepram , et invidiae ferruginem , et intemperantiae excitationem , et iracundiae phrenesim , et luxuriae paralytim , præcepto medente , depellet ; et nos non solum ad sanitatem innocentiae , sed etiam ad firmitatem patientiae resectos , jubebit illico non solum exurgere de infirmitatis lectulo , sed etiam ipsum lectum tollere , ut portemus validi quo portabamur infirmi ^f. Quod profecto etiam in spiritali vel ægritudinis vel sanitatis nostrae genere ⁷⁸ completur , cum carnem nostram , cui ut lectulo dediti jacebamus in vinculis vitiorum et infirmitate virtutum , postea in verbo Dei per gratiam Jesu Christi ad bonam incorruptamque mentem , renovato interiore , sani ⁷⁹ quasi **212** grabatum illud tollimus ⁸⁰, et spiritu prævalente portamus , ferentes ipsam sequentem quo volumus : in qua infirmabamur exspectantes alienam opem , semperque præventi celeritate piscinam occupantium : quia non erat qui porrigeret manum , neque qui salvos faceret ; donec ipse legatis et angelis major (quippe ut prophetarum et angelorum Dominus) adveniret , et **C** omnem infirmitatem nostram miserando susciperet ⁸¹, assumendo purgaret , et animam esurientem repleveret bonis , et juberet nos abire in domum nostram , illam (ut supra dixi) non manufactam ^b : in qua vox lætitiæ et salutis , et ipse omnibus suis Christus habitatio , et regnum , et rex erit , testante Apostolo : Quia semper cum Domino erimus ¹ : cui honor , et gloria , et potestas in secula ⁸¹.

EPISTOLA ° XXXIII.

Scribit Alethio qui aliquid operis a Paulino poposcerat , et dicit se minus idoneum qui ejus satiare valeat desiderium. Is Alethius postea in episcopatu Cadurcensi successit Florentio fratri. (Vide Dissert. 3, num. 2.)

Beato et merito venerabili ¹ ac dilectissimo fratri ALETHIO (V. not. 176, PAULINI).

D 1. Deo gratias , qui odorem gratiæ in te suæ per eloquia ² litterarum tuarum manifestavit mihi ¹. Per fratrem enim carissimum in Deo Victorem meum , hoc munere militantem Deo , ut fraternæ serviat caritati , seque nobis per longinqua terrarum intervalla

^a Prov. xiv, 4, juxta LXX. ^b Matth. xxi, 15 ; Luc. xix, 46. ^c I Cor. v, 7. ^d Johan. v, 2. ^e Psal. cii, 3. ^f Johan. v, 8. ^g Isai. liii, 4. ^h II Cor. v, 1 ; Psal. cxvii, 15, sec. Psalt. Rom. ⁱ I Thess. iv, 16. ^j II Cor. ii, 14. ^k Matth. xii, 35. ^l Luc. xi, 5. ^m Johan. vii, 38. ⁿ Exod. xv, 25. ^o Exod. xvii, 6.

¹ Scripta videtur anno 403.

² Alias Epistol. 54. Forte anno 405, et missus cum superiore epistola.

(a) Ms. Reg., quæ si audint.

(b) Ita ms. Vien. et edit. Chifflet., favente edit. Schot. Alii codices, conferam.

(c) Sic ms. codex Vien. cum edit. Chiff. Alii, n'os.

(d) Ita emendavimus ex ms. Vien. et editis Chiff.

A discretis (*id est* separatis, distantibus ; *vid. ep. 29, n. 9*), impigrum annuis discursibus tabellarium præbeat, et religiosissimis officiis mutuo visitantium corporalem laborem spiritali impendat affectu : per hunc ergo fratrem et conservum in Domino, qui communis et unanims ; nam et vobis ea se, qua nobis insitus est, acceptissimum gratia gloriatur, per hunc, inquam, mihi sancte venerabilis frater, tam dulce quam insperatum mihi munus accepi, epistolam tuam ; in qua nobis bonus cordis tui thesaurus apparuit ^k, ut merito percepta officii tui benedictione gauderem, cum faciem interioris tui castissimo speculatus eloquio, quantum in te mihi a Domino adjutorium (b) conferat, agnoscerem.

2. Sed in iis quæ mihi injungenda dives inopiæ æstimator putasti, sanctam quidem purissimæ caritatis fiduciam demonstrasti : fama tamen, quantum intelligo, Domini operis persuadente inductus es, ut secundum opus Domini, quo nobis ¹ curam redemptionis nostræ inspirare dignatus est, ingenii quoque et ortis opes suppetere nobis arbitraris. **213** Sed bonam concupiscentiam magna fide vacuis opinionibus spes illusa decepit. Unde enim mihi tantum aquæ, quantum sitis ? unde tale ² poculum, quod digne bibas ? unde (c) tanti panes, quantos postulas ³ ? Sed ipse tibi autor injuriæ tuæ eris diutius esurire, qui evangelicos lucis et vitæ cibos in altæ hujus seculi nocte desiderans, somnolenti et pauperis amici egenam penum pulsas ; qui flumina aquæ vivæ sitiens ^m ; arentem venulam scalpis, et humorem de pumice conaris exprimere. Aut enim nullus mihi de inspirantiæ (*Latin. et Sacchin. forte* insipientiæ) siecitate, aut amarus de malitiæ fons intus est ; quem utinam orationes et litteræ tuæ sæpius impensæ mihi (d) exundare ac dulcescere faciant fideitæ ligno, et eloquii suavitate ⁿ ; et ut verbo Dei, quod bonus minister pio ore depromeris, quasi virga prophetæ percusso (e) cordis ^o. (Cetera desunt.)

° XXXIV SERMO

DE GAZOPHYLACIO ¹ (V. not. 177).

Eloquenter, erudite ac pie beneficentiam in pauperes prædicat.

1. Non frustra, dilectissimi mei, jumentis præsepe ponitur, neque tantum ad speciem videndi jacet ; mensa etenim quædam est, quamlibet irrationabilium animantium, tamen ab hominum ratione composita, ut per eam quadrupedia cibum capiant. Quod si ii qui præsepia ædificare curaverint negligant pabulum inferre, (f) proclivius tabida inopi stabulo jumenta deficient, et non pascentia fames depascitur animalia. At illi dignum negligentia vel avaritia damnum de

et Schot. Ms. Reg. cum tribus editis, exundarent, dulcescere. Rosv., exundanter dulcescere.

(e) Ita omnes codices præter Vatic. et Rosv., in quibus corde.

(f) Sic reposuimus ex ms. codice Viennensi, edit. Chifflet. et Latin. Ante erat proclivi.

toto capessent, quibus præsepis parandi tantum labor A fuerit, et replendi cura defuerit: pariter enim cum animalibus mortuis et usum præsepis amittent; duo gravia damna juste ferentes, qui unum necessarium utilis impendii suntam pepercerint ministrare. Hoc igitur exemplo, dilectissimi, cavere debemus, ne damnun animæ et dispendium salutis adeamus, negligentes in Ecclesia positam a Domino mensam indigentibus, quam despicientibus oculis intuemur, aut aridis manibus præterimus. Absit, queso, ab animis vestris tale contagium. Facile enim serpit cancer avaritiæ in præcordia nullis misericordiæ munita visceribus, captamque vipereis alligat vinculis animam, si ab operibus bonis nudam, et materia captivitatis, 214 hoc est, infructuosis opibus abundantem serpens inimicus invenerit. Non patiamur ergo mensam Domini, et nobis vacuam, et egentibus inanem relinquere; et visui tantum stare, non usui; ne de negligentia nostra esurientibus expressi gemitus in nos retorqueantur. Qui enim spernit pauperem exacerbat, ut scriptum est, eum qui fecit illum ^a, hoc est, communem omnium Creatorem: qui sicut refectione inopiam gaudet, ita deflectione tristatur.

2. Excitemus ergo nos ab inertie somno, et vel ut negligentie torpore discutiamus, vel avaritiæ vincula ^a rumpamus, inspiciamus diligenter in omnia verba, præcepta, promissa, opera, consilia Salvatoris nostri Dei; reputemusque nobiscum, cur hæc mensa, et quo autore proposita sit in atris domus Domini, in conspectu omnis populi ejus; quodque maxime ^b considerandum est, cui bono, qua gratia, in quem fructum locata (a) præniteat et pateat. Consule ipsa veritatis oracula, et respondebit tibi propheta: Qui miseretur pauperi, Deum fenerat ^b. Cælestis igitur trapezitæ ^c hæc mensa est, thesaurum vitæ struens ^d, et ad margaritam negotiandam Dei fenus exercens. ^e Qui enim fenerat (V. not. 70) pauperes Domini, præstolatur a Domino ^f retributionem mercedis æternæ. Sed et beatus apostolus Paulus nos docens, inter sollicitudines omnium Ecclesiarum non minimam sibi curam pauperum esse testatur; ait enim, Tantum ut pauperum memores simus, quod studui (b) facere idipsum ^d. Idem alibi clamat: Nihil intulimus in hunc mundum, rerum nec auferre possumus ^e; et iterum: Quid enim habes quod non acceperis ^f? Atque ideo, dilectissimi, non ut de proprio restricti simus, sed ut de credito feneremus. Dispensatio enim, inquit, nobis credita est ^g; et temporalis pecuniæ usura communis, non private rei æterna possessio. Si cognoscas eam temporaliter in terra tuam ^h, poteris in cælestibus tibi facere per-

^a Prov. xiv, 31, et xvii, 5. ^b Prov. xiv, 17. ^c Matth. xiii, 45. ^d Gal. ii, 10. ^e I Tim. vi, 7. ^f I Cor. iv, 7. ^g I Cor. ix, 17. ^h Matth. xxv, 14. ⁱ Matth. xxv, 21. ^j Luc. xix, 21. ^k Matth. xxv, 29, Luc. xix, 26. ^l Marc. xii, 43; Luc. xxi, 3 et 4. ^m I Cor. vi, 20. ⁿ Matth. xix, 17.

(a) Ita emendavimus ex mss. codicibus Reg. et Vien. et editis Grav., Schot. et Chiffi. Alii duo editi, pertineat. Ed. Rosv., pernîteat.

(b) Ita Scriptura sacra, ms. Reg. et edit. Chiffi. In aliis editis codicibus male interpungebatur, quod studii facere. Idipsum idem, etc.

(c) Vulgatam retinimus lectionem quoadusque ex mss. codicibus major lux affulgeat. Mss. enim Reg. et Vien., quam sterili fide odiosam reminiscant quare

petuam: si reminiscaris in Evangelio ^h illos susceptores Domini talentorum ⁱ, et quid cuique paterfamilias reversus retribuerit, scies quanto sit utilius ponere ad mensam Domini multiplicandam pecuniam; quam sterili fide (c) nullo reditu creditoris, magno inutilis servi dispendio, in sola pecuniarum illius incrementa esse servatam.

3. Festina igitur illam potius vocem mereri ut audias: Euge, bone serve, intra in gaudium Domini tui ^l; quam illam, Serve nequam 215 et piger, de ore tuo te judico ^l, et reliqua quæ nota sunt; misso inutili in tenebras exteriores, ac talento ejus illi qui multiplicatis creditis abundabat, adjecto: Omni enim, inquit, habenti dabitur, non habenti vero et id quod habet auferetur ^k. Reminiscamur et illius viduæ, quæ pauperum cura sui negligens, totam victus sui substantiam, futuri tantum memor, Judice ipso teste, vacavit: Alii enim, inquit, de abundantia sua superante ^l contulerunt; illa vero multis forsitan et pauperum egentior, cui duo minuta omnis census erant ^l, sed animo cunctis divitibus opulentior; solas mercedis æternæ opes spectans, cælestis avara thesauri pariter sibi totum ejus substantiæ quæ de terra sumitur et in terram revertitur, abdicavit. Misit quod habebat, ut quod non viderat possideret. Misit corruptibilia, ut immortalia compararet. Non despexit illa pauperula dispositam a Deo ordinatamque rationem de receptione venturi; et propterea non fuit immemor ejus ipse dispositio, jamque sententiam suam ipso mundi arbiter (d) præcucurrit; et quam in judicio coronaturus est, in Evangelio prædicavit.

4. Feneremus (V. not. 70) igitur Dominum de (e) donis Domini: nihil enim sine ejus munere possidemus, sine cujus nutu nec ipsi sumus. Et nos præcipue, quid nostrum putemus, qui majori et speciali debito non sumus nostri? et non solum quia facti a Deo, sed et emti sumus ^m. Gratulemur autem quia magno emti, quippe sanguine ipsius Domini: quo pretio et viles et venales esse desistimus, quia vilior servitute libertas liberum esse justitiæ. Talis etenim liber servus peccati et captivus est mortis. Sua igitur Domino dona referamus; demus illi qui in omni paupere accipit; demus, inquam, gaudentes, et recipiamus ab ipso exsultantes. Placet enim ipsi talis injuria, ut vim regno ipsius inferamus, bonis operibus cæli claustra frangentes. Dominus enim noster, qui solus bonus, ut unus Deus ⁿ, non avaritiæ studio accipere desiderat, sed largitatis affectu. Quid enim non habeat, qui omnia dedit? Aut quid non possideat qui ipsos possidet possidentes? quia omnes viri diviti-

nullo, etc. Nec placet Chiffetii correctio, quam sterili fide odiosam reminisci a te, avaro, nullo reditu creditoris..... servatam.

(d) Ita restituimus ex ms. codice Vien. et edit. Chiffi. postulante sensu. Alii, præcucurrit.

(e) Ms. Reg. et editi 5, bonis; utraque lectio recepta. Ea quam reposuimus ex ms. codice Vien. et edit. Chiffi. confirmatur ex sequentibus, et n. 6 et 7.

rum in manibus ejus, sed immensa ejus justitia pariter et bonitas de ipsis muneribus suis vult sibi munera invicem fieri, ut tibi materiam erga te beneficiæ pariat, quia bonus est: et tibi faciat meritum, quod digne recipias, quia justus est.

5. Patent igitur thesauri bonorum illius, et divitiæ bonitatis ejus in promptu sunt, ut **216** unusquisque non expectet accipere, sed ultro sibi rapiat quantum velit. In hoc enim nos fecit bonus Dominus et Pater sanctus, ut nostro bono essemus boni. Nam quo ille indigeret extrinsecus bono, qui totus ipse quantus est, bonitas et beatitudo est? Ob hoc, quantum in ipso est, carissimi, *omnem hominem vult salvum fieri*^b, quia in omni homine opus suum diligit; et impense tibi (a) largus est de suis opibus, si tu tibi ipse non sis invidus et avarus de iis quæ Deus tua fecit, non ut causa tibi ad mortem, sed ut pretium ad vitam forent. O abundantia bonitatis Dei! vult fenerari ex iis quæ ipse largitus est: cupit debitor fieri donorum suorum, ut cum multa tibi ratione tuam reddat usuram.

6. Propera igitur, frater, tam ubere tibi obstringere debitorem, ut et amicum te ex servo vocet; et in tuis terrestribus nummis te expertus fidelem, de suis cælestibus thesauris divitem faciat¹⁹. Ne trepides, ne cuncteris, ne parcas. Esto violentus Deo, rape regna cælorum^d. Qui vetat aliena contingi, sua gaudet invadi: et qui damnat avaritiæ rapacitatem, laudat fidei rapinam. Pransores tui dudum stant pro foribus tuis, tempus et regem mensæ opperientes. Tu convivas moraris: curre sollicitus, ne diutius maneant jejunantes; et injuria eorum excitetur is qui fecit illos, et qui illos bono tuo pauperes fecit^e. Nam potuerat, dilectissimi, Dominus omnipotens æque universos divites facere, ut nemo indigeret altero: sed infinite bonitatis consilio sic paravit misericors et miseratus Dominus, ut tuam in illis mentem probet. Fecit miserum, ut agnosceret misericordem. Fecit inopem, ut exerceret opulentum. Materia divitiarum tibi est fraterna paupertas, si intelligas super egenum et pauperem^f; nec tibi tantum habeas quod accepisti, quia ideo et illius partem tibi in hoc seculo contulit Deus, ut tibi deberet quidquid¹⁶ de suis donis tuo voluntario affectu indigentibus obtulisses, ac te vicissim in æterna die de illius parte ditaret. Per ipsos enim nunc accipit Christus, et tunc pro ipsis rependet. Docet enim nos et evangelicus ille dives a tartaro, et in Abrahamæ sinu jam non mendicus (b) Eleazarus, qui in illa penali ardentis divitis egestate refrigerio vitæ affluebat^g; docet, inquam, istud exemplum, vicissitudinem esse istic et illic humano generi distributam; repensandumque illic pauperibus, quod

^a Psal. xv, 2. ^b I Tim. II, 4. ^c Johan. xv, 15. ^d Math. xi, 12. ^e Prov. xiv, 31. ^f Psal. xl, 2. ^g Luc. xvi, 24. ^h Johan. xii, 35. ⁱ Math. xxv, 21; Luc. xix, 17. ^j Exod. xxiii, 15. ^k I Tim. iii, 15. ^l Psal. lxxvii, 6. ^m Psal. x, 6; Rom. xiii, 10; Luc. x, 36. ⁿ I Cor. x, 33. ^o Tob. iv, 11; Psal. xl, 2. ^p Math. xiii, 8.

(a) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. et edit. Chiffi. Alii codd., *largitus*.

(b) Ms. Reg., *Eleazar*. Ita et apud Prudentium Ca-themerin. hymn. 10, v. 154. *Eleazar* in mss. codicibus legi asserit N. Heinsius in notis, indeclinabile

A Istic videtur¹⁸ negatum: et contra, divites qui pauperibus istic inopes **217** fuerint, nihil de pauperum felicitate capturos; mendicitatemque perpetuam cum abundantia poenarum pro injuria pauperum digna ultione referendam.

7. Quare *ambulate*, ut scriptum est, *ut filii lucis in lumine, dum lumen habetis*^b; et sic age, Christiane, dum resipiscendi et providendi dies suppetit, ut audire merearis a Domino: *Euge, bone serve, quia in paucis fidelis fuisti, supra multa te constituam*ⁱ. Vide igitur, et intende huic verbo, frater, et noli negligere gratiam quæ tibi oblata est. Noli descendere vacuus in domum Christi^j, quæ est *Ecclesia Dei vivi*^k. De tuis multis vel parva si tribuas, multam tibi reliquorum tuorum adjectionem parasti. Plurimi te expectant, et in adventum tuum pendent, circumspicientes quando te videant. Tibi impenduntur cunctorum inopum preces et vota debiliū. Vide ne tam pios mutare cogantur affectus, et in querelam preces vertant; et adversum te editi gemitus, quos necessitas laborantium, te non miseraute, confectis extorserit, feriant et invitent (*forte irritent*) patrem orphanorum, judicem viduarum, et compassorem pauperum Deum^l.

8. Cave ipsum te tantummodo ames, si te amas, quia iniquitatis est ista dilectio; et *qui diligit iniquitatem, odit*, ut scriptum est, *animam suam: plenitudo autem legis est dilectio proximi*^m, quod omnis homo homini est germanitate naturæ. Parem ergo curam tui et pauperis gere, ut imiteris imitatore Christum, non tibi, sed aliis utilia curando, ut tui impensius Deo cura sitⁿ. Vide enim quanto crimine te superbia aut avaritia discernat ab eo, cui te Deus opere suo junxit. Refice esurientem animam, et non timebis in die malo ab ira¹⁴ superventura. *Beatus enim*, inquit, *qui intelligit super egenum et pauperem, in die malo liberabit eum Dominus*^o. Operare igitur et excole hanc regionem terræ tuæ, frater, ut germinet tibi frugem fertilem, plenam adipe frumenti, magno cum lenore centesimum tibi fractum multiplicati seminis afferentem^p. In hujus vel possessionis vel negotiationis appetitum et studium sancta et salutaris est avaritia: nam talis cupiditas, quæ regnum cælestem meretur et bonum perenne desiderat, radix bonorum est. Tales igitur, ut supra dictum est, divitias concupiscite, et hujusmodi possidete patrimonium, quod in centenos fructus vobis creditor (c) pensitet, ut vestros quoque vobiscum bonis perennibus augeatis heredes. Possessio enim hæc vere magna et pretiosa **218** est, quæ possessorem suum non cumulo seculari onerat, sed redivit ditat æterno: quæ lacte et melle manat, et non de alvearibus neque pecori-

nomen, pro *Lazarus* de quo Lucas in Evangelio c. xvi, v. 19 et seqq. Vide quæ diximus de hac voce ad epist. 13 ad Pammach., num. 17.

(c) Ms. Vien. et edit. Chiffi., *penset*. Ms. Reg. cum editis quatuor, *creditor pensitet*.

bus expressum dulcium nectar liquorum, sed per a lumina keta diffusum suis præbet agricolis.

9. Verum, dilectissimi, non solum ut bona æterna queratis, sed ut mala innumera vitare mereamini, præsentis sollicitudine et sædula operatione justitiæ providete. Magno enim adjutorio atque præsidio nobis opus est, et multarum atque indelicientium orationum patrocinii indigemus. Adversarius enim noster non quiescit, et in nostrum pervigil hostis interitum obsidet omnes vias nostras ^a, egressusque et aditus omnium diligenter explorat; uniuscujusque vestigiis comes indiscretus (*id est inseparabilis; vid. ep. 20, n. 1*) affligitur, ac (*a*) sepes egressibus nostris objicit, et pedibus interserit, ut in plano quoque latentem salebram male cautus offendas. Unde scriptum est: *Sunt viæ quæ videntur hominibus planæ, notissima autem earum tendunt in infernum* ^b. Quod si securus in plano, neque cautus in lubrico decidas, illico irrui, et lapsum premit; nec parcat omittere ^c, nisi frangat et devoret. Per cuncta igitur cave; dum inferis pedem, cuncta circumspecte. Ex omnibus enim partibus zabulus imminet, *sicut leo paratus ad prædam* ^c. Neque ipsi terræ tuæ credas, suspensio tibi, immo munito (*V. not. 178*) calcande vestigio: quæ peccatum primi patris in universa hominum carne cognoscens, spinis et tribulis ^d, et serpentibus ac bestiis ferax, sententiam Creatoris exsequitur. Multæ præterea nobis in hoc seculo cruces, innumera discrimina, morborum labes, febrium ignes et dolorum tela grassantur in animas, cupiditatum faces (*b*) accendantur, ubique præterenti latent laquei, undique stricti horrent gladii, inter insidias et pugnas vita transigitur, et per ignes doloso cineri suppositos ambulamus.

10. Igitur priusquam in aliquam tantarum ægritudinum labem casu vel merito actus incurras, festina medico susceptus et carus fieri, ut in tempore necessitatis paratum habeas remedium salutis ^e. Aliud est, quando tu solus oras pro te; et aliud, quando multitudo pro te apud Deum trepidat. Tu taces, et (*c*) cum taces, illi pro te clamant. Et vident te, et arriident. Inveniunt te, et adsalutant; et egestatis et debilitatis immemores, corpora ipsorum tua sanitate vegetantur, animæ tuo aspectu vigescunt. Tu quippe ager illis fertilis, tu fundus es **219** fructuosus; et illi vicissim tibi locuples et pretiosa possessio sunt. Te filiis suis præferunt, et pro te prius quam de se quisque sollicitus, aut cum sua, aut ante suam salu-

tem orat tuam. Non sui negligentes, sed amore translato, in te quisque se diligit, et tuam vitam suæ vitæ precatur; quia tuus fructus illius vita est, et divitiæ tuæ illius opes, (*d*) et paupertates tuæ illius divitiæ sunt. In omnibus ecclesiis pro te rogant, in omnibus plateis tibi gratulantur; et in locis singulis ad commemorationem tui nominis eriguntur benedicentes Dominum, et absentem te in suis manibus exosculantur ^f. Semper te vident, et numquam te non vident, quia animo complectuntur, quo cerninus absentes. Inscriptus es enim et impressus ^g cordibus eorum per multam tuam in eos humanitatem. Nec famem metuunt, securi ciborum tuorum: neque hiemem pertimescunt, quia tu prævenis et excludis hiemem vestium præparatu. *Beatus homo, quem veniens Dominus in: eniet ita facientem* ^l.

EPISTOLA XXXV.

Paulinus commendat Delphini precibus animam demortui fratris sui, et seipsum.

Beatissimo et venerabili semper nobis (*e*) desideratissimo Patri DELPHINO, PAULINUS.

Breves sanctæ affectionis tuæ litteras magno affectu nobis copiosas, in tot, quo desideravimus, corde suscepimus. Sed quia *omni rei tempus est* ^h, nunc ⁱ ut in tempore contristationis, tempus etiam breviandi sermonis esse visum est. Contristatos autem nos vehementer fatemur, non tam de obitu corporali fratris nostri, quam de negligentia ejus spiritali, qua relinquendarum istic potius curarum, quam providendorum illic remediorum memor, posthabenda præposuit, et præponenda posthabuit ^h. Quem oportuit et illa potiora pro se curare, et hæc temporalia pro filiis non prætermittere. Unde petimus ut paterna affectione compatiens huic nostro dolori meminisse digneris, et illum quondam spiritalem tibi filium gratia Dei fuisse progenitum, et ideo tuæ specialiter curæ hanc esse causam, ne pietatem tuam, quæ nobis filiis gloriabatur, dilapidata hereditariæ portionis substantia confundamus ⁱ: sed potius ut orationibus tuis condonetur tibi, ut et illius animam vel de minimo sanctitatis **220** tuæ digito (*f*) distillans refrigerii gutta respergat ^j, et nobis, dum tempus est, recurrentibus ad te et clamantibus: *Pater, peccavimus in cælum et in te; jam non sumus digni vocari filii tui* ^k: pro confessione peccati divina miseratio te interveniente succurrat. Ne pro absumta patris æterni substantia, quam quotidie peccata nostra dilapidant, obruamur pudore redeundi, et in longinqua regione (*g*), com-

^a I Pet. v, 8. ^b Prov. xiv, 12, et xvi, 25. ^c Psal. xiv, 46. ^d Eccl. iii, 1, sec. LXX. ^e II Cor. xii, 14.

xvi, 12. ^d Gen. iii, 18. ^e Eccl. xxxviii, 1. ^f Matth. i Luc. xv, 13. ^g Luc. xvi, 24. ^h Luc. xv, 18.

ⁱ Alias 19; quæ autem 35 erat, nunc 43. Scripta anno 403.

(*a*) Ms. Vien. codex et edit. Chiff., *sæpe se gressibus*. Melior et verior vulgata lectio quam retinemus. Vide ea quæ præcesserunt et subsequuntur.

(*b*) Ms. Reg. et edit. Chiff., *accedunt, mendose*, ut nobis videtur.

(*c*) Hæc duo verba absunt a ms. codice Vien. et edit. Chifflet.

(*d*) Ita editi quatuor cum ms. Vatic. Optima lectio. At quo sensu inss. Reg. et Vien. et edit. Chiff., *et dixi: tuæ illius opes paupertati dirites sunt?* Ms. Reg., *p. inverte*

(*e*) Ita mss. Reg. et Vien. At editi habent, *desideratissimo*.

(*f*) Ms. Reg., *destillans*. Sic omnes codices ad epist. 25 ad Severum, n. 33, in fine, *quasi rores in hac seculi nocte destillant*, et n. 36, *guttam celestis sapientiæ destillare*. Utraque lectio recepta. Vide ep. 19, n. 3.

(*g*) Ex ms. Viennensi codice emendavimus, *commorati*. Edit. Schot., *commorantes*. Antè erat *commorantium*.

morati in custodiam escamque porcorum indignam, A lumine in tenebris ardentibus æstuantes (c) refrigeremur.

EPISTOLA XXXVI.

Amandi Burdegaleusis presbyteri precibus animam sui fratris et seipsum commendat. Successit postea Amandus ille in Burdegalensi episcopatu S. Delphino, et inter sanctos ipse quoque recensetur in Romano Martyrologio 14 kalend. Julii.

Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo AMANDO, PAULINUS.

1. Dulcissimum oris vestri gustum in brevi sanctitatis vestræ sermone libavimus. Nam sicut mellis gutta idem sapit quod totus favius, sic et in uno licet verbo stillicidium linguæ vestræ totum sanctorum animarum vestræ saporem refert: quia quidquid de bono thesauro promittitur, bonum atque pretiosum est. Nec ideo margarita vilis est, quia exigua; sed ideo magis pretiosa, quia et in exiguo modo magnum pretium habet, ita ut, sicut Evangelica quoque testatur autoritas, profligatis etiam comparanda patrimonii appetatur. Sed et granum sinapis, quod minimum videtur in semine, maximum tamen exstat in olere. Cujus seminis verbum quia in vobis satum est, et in corde vestro viget, unde cor ardens habetis in via Domini, ideo etiam brevis sermo vester dulcedinem simul ac vigorem verbi cælestis tenet, et nobis ministrat, ut nos etiam vestræ prudentiæ sale condiamur.

2. Et ideo nos quoque imitabimur in hac epistola parcimoniam sermonis vestri, etsi plenitudinem sensus vestri non (a) valeamus imitari; hoc tantum respondentem, quod præcipue cum hæc scriberemus, curæ nobis erat ex recenti dolore fraternæ divisionis: quem etiam temporaliter ab hoc seculo sciamus assumptum, in illo nobis cito consequendum, tamen ea verius causa 221 obisse lugemus, quia ex his quæ gesta ab ipso, (b) in finem ejus vel ordinata sunt, peccatis magis nostris quam votis congrua egisse perspeximus, ut mallet ad Dominum debitor transire quam liber. Ob hoc impense rogamus, ut quasi frater, quod nobis in Domino esse dignaris, unanimes fratres juvenes, et hanc meritis fidei tuæ mercedem accumulēs, ut pro eo infirmitati nostræ compatiaris; et orandi labore conspires; ut *misericos et miserator Deus, qui facit omnia in cælo et in terra, et in mari, et abyssi*, refrigeret animam ejus stillicidiis misericordiæ suæ per orationes vestras. Quia sicut ignis accensus ab eo ardebit usque ad inferos deorsum, ita proculdubio etiam ros indulgentiæ ejus inferna penetrabit, ut roscido pietatis ejus

3. Ora et pro nobis, ne in peccatis nostris moriamur; notum faciat nobis Dominus finem nostrum, ut sciamus quid desit nobis, et properemus adimplere quod restat; ut non revolvamur in medio dierum inanum, texentes operibus vacuis araneæ telam, sed dies pleni inveniantur in nobis; ut simul pueri centum annorum morientes, id est, *malitia parvuli, et sensibus perfecti*; Ita (d) fiat, ut mortui superstitibus exemplo bono salutem poenitentiam relinquamus: neque septem dies luctus noster excedat, si consentiamus in hujus vitæ via adversario nostro, id est, spiritui ac verbo Dei, quod nobis peccantibus adversatur. Nam et *Spiritus arguit mundum de peccato*; et sermo Dei, ut Dominus in Evangelio contestatur, si ei non pareamus, accusator noster erit, et tradet nos iudici Verbo, qui rationem talenti sui usque ad novissimum quadrantem exiget: et, nisi *exercitio pietatis*, quæ ad omnia utilis est, duplicatum pecuniæ suæ fenus receperit, otiosa fidei partem cum infidelibus ponet: quia proximus infideli est, qui mortuam sine operibus fidem vacuo Christiani nomine gerit. Et hic est insipiens, cujus luctus omnis temporis est, quia timorem Domini non habens, caput sapientiæ non tenuit. Et factus in cauda est, quia non habitat in medio domus, qui *diligens iniquitatem odit animam suam*, et traditus ministro inferni carceris, *mittitur in tenebras exteriores*, quia secundum exteriorem hominem vixerit. Propterea hic sine fine legendus est, quia 222 in ignem damnandus æternum sine fine morietur.

4. *Pacem ergo habeamus ad Dominum*, pacem non hujus mundi, quæ amica peccatis Deo dissidet; sed pacem Christi, quæ cum Deo conserit, et nos Christo conformat, si adhæreat Verbo Dei animæ nostræ, ut efficiamur unum cum Deo per interventum mediatoris, qui est pax nostra; quia *fecit utraque unum*, naturas discordes Dei et hominis in se copulans; et in nobis duo unum faciens, id est, carnem animæ spiritali consentientem; et tunc ignis in medio nostrum manebit, seu harum in nobis duarum vel (e) eum spirituum (V. not. 179) trium consensus invitet, ut faciat in corde nostro sibi placitam cum Patre et Spiritu mansionem, et vicissim nos ubi ipse est ducat, dicens: *Intrate in gaudium Domini vestri*.

4. *Pacem ergo habeamus ad Dominum*, pacem non hujus mundi, quæ amica peccatis Deo dissidet; sed pacem Christi, quæ cum Deo conserit, et nos Christo conformat, si adhæreat Verbo Dei animæ nostræ, ut efficiamur unum cum Deo per interventum mediatoris, qui est pax nostra; quia *fecit utraque unum*, naturas discordes Dei et hominis in se copulans; et in nobis duo unum faciens, id est, carnem animæ spiritali consentientem; et tunc ignis in medio nostrum manebit, seu harum in nobis duarum vel (e) eum spirituum (V. not. 179) trium consensus invitet, ut faciat in corde nostro sibi placitam cum Patre et Spiritu mansionem, et vicissim nos ubi ipse est ducat, dicens: *Intrate in gaudium Domini vestri*.

^a Matth. xii, 35; Luc. vi, 45. ^b Matth. xiii, 46; Matth. xvi, 32. ^c Luc. xxiv, 32. ^d Col. iv, 6. ^e Prov. xviii, 19. ^f Psal. cxxxiv, 6. ^g Deut. xxxii, 22. ^h Psal. xxxviii, 5. ⁱ Psal. ci, 25. ^j Job, viii, 14. ^k Psal. lxxxix, 9, et lxxxii, 10. ^l Isai. lxxv, 20. ^m I Cor. xiv, 20. ⁿ Eccl. xxii, 13. ^o Matth. v, 25. ^p Johan. xvi, 8, et xv, 22. ^q Matth. v, 25. ^r I Tim. iv, 8. ^s Matth. xxiv, 51, et xxv, 27. ^t Luc. xix, 23. ^u Jacob. ii, 17. ^v Eccl. xxii, 15. ^x Deut. xxviii, 44. ^y Psal. ci, 7, et x, 6. ^z Matth. xxii, 13. ^{aa} Rom. v, 1. ^{bb} Johan. xiv, 27. ^{cc} I Cor. vi, 17. ^{dd} Epli. ii, 14. ^{ee} Johan. xiv, 23. ^{ff} Matth. xxv, 21.

* Alias 20; quæ autem 36 erat, nunc 45. Scripta anno 403, et missa cum superiore.

(a) Ita mss. codices. Editi, *valemus*.

(b) Sic manuscripti cod. l. Reg. et Vien. Editi, *ad*.

(c) Edit. Rosv., *refrigerentur*.

(d) I: a mss. et Reg. Vien. et editi codices quatuor. Edit. Rosv., *fiet*.

(e) Sic emendavimus ex ms. codice Viennensi.

Edit. Rosv., *seu horum in nobis duorum vel conspirantium trium*. Sacchinus, *cum spiritu trium*. Vide not. 176.

(f) Editi codices Grin. et Rosv. addunt in fine, *Opto ut valeas*: quæ verba cum a manuscriptis et tribus editis codicibus abessent, expunximus.

EPISTOLA XXXVII.

Dolet per sua peccata factum ut Victricium, cum Romam venisset, ad se non pervenerit. Laudat hominem de apostolico evangelizandi munere, deque toleratis adversariorum vexationibus. Postremo eum ad constantiam rectæ doctrinæ et omnium virtutum hortatur.

VICTRICIO (a) unanimo fratri PAULINUS.

1. Sicut aqua frigida sitiienti, et bonus nuntius de terra longinqua ^a, ita nobis refrigerio et refectioni fuit eloquium sanctitatis tuæ, quod per epistolam ¹, brevem quidem verbis, sed caritate prolixam, in manu carissimæ portitoris accepimus, hoc est, filii nostri Candidiani; cujus gratiæ congratulati sumus, quia propter verba labiorum sanctorum prompto spiritu impigrum carnis infirmæ jumentum angariavit in vias duras ^b, non virtute, sed fide fretus. Et sine dubio per orationes tuas, quasi penus columbæ aut pedes cervi ^c ad implendum caritatis ministerium roboratus accepit, et inde in parvo corpore quasi gigas factus, exultavit ad currendam viam ^d; et replevit animam nostram benedictione dulcedinis, afferens ^e nobis epistolas desiderabiles super aurum et lapidem pretiosum nimis, et super mel ^f et favum dulces ^g. Quibus mentem nostram de peccatis amarum, quasi (b) merram illam (c) in manu Moysi per lignum mysterii ^h, ita beatitudinis ²²³ tuæ sanctus et dulcis afflatus in dulcedinem lætitiæ spiritali suavitate mutavit. Nam et inde tristati amaritudinem duxeramus, quod ex Urbe ad nos, sicut sperabamus, brevi itinere non veneras, qui ad Urbem per tanta terrarum spatia perveneras. Fateor enim me hujus boni damno non solum contristatum, sed et confusum fuisse: numquam enim ¹ magis mihi ipsi, ne dicam aliis, manifestata fuerant peccata mea, quam quod mihi de tam proximo vultus tui lumen inviderant. Numquid enim Dei manus, quæ tam longe te perduxerat, prope non valuisset adducere? Sed peccata nostra grandi muro desiderii nostris opposita, inter nos et te separaverunt ². Væ mihi misero peccatori immunda labia habenti, qui audeo dicere te prope nos, vel nos prope te fuisse: cum, etiam si ad nos usque venisses, æque tamen a sanctitate tua longe fuisset ³: neque enim locis potuisset æquari aut conjungi tanta virtutum distantia et longinquitas meritum.

2. Verumtamen fructibus sanctitatis tuæ opus istius pietatis (d) accesserat (forte leg. accessisset), et merces in cælo tua de tam pio labore crevisset, si et

^a Prov. xv, 25. ^b Psal. xvi, 4. ^c Psal. lrv, 7, et xvii, 34. ^d Psal. xviii, 6. ^e Psal. xviii, 11. ^f Exod. xv, 25. ^g Isai. vi, 5, ex versione LXX. ^h Matth. ix, 12. ⁱ II Cor. v, 21. ^j Rom. viii, 3. ^k Col. ii, 14. ^l Ephes. ii, 16. ^m Rom. vii, 25. ⁿ Psal. xxxix, 2 et 3. ^o Psal. xii, 5. ^p Psal. lxxvii, 57, et lxxvii, 2. ^q Psal. xi, 6. ^r Psal. lxxvii, 7. ^s I Tim. i, 15. ^t Luc. xvii, 10. ^u I Cor. ix, 18, et iv, 12; I Thes. ii, 9; II Thess. iii, 8.

^v Alias 27; quæ autem 57 erat, nunc 13. Scripta anno 404 exeunte.

(a) Ms. Vien., Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo fratri Victricio, Paulinus.

(b) Codices omnes, myrrham. Emendavimus merram ex ms. Germ. ad carm. 17 de reditu Nicetæ, v. 52. Sic mss. codices apud Augustinum, quæst. 50 in Exodum. Vide not. 244.

(c) Ms. codex. Vien., illam manus Moysi.

(d) Ms. Vien., accederet; forte leg. accessisset.

(e) Ms. Vatic., in Domino. Utrumque usitatum Paulino et scriptoribus sanctis.

A circa infirmitatem nostram facie et manu tua comminus visitandam, verbum illud Domini salutaris implesse, quia non est opus medico sanis, sed male habentibus. Nolo te enim, benedice vir (e) Domino, ita securum esse de nobis, ut putes jam sanatos esse omnes languores animæ nostræ, in quibus Domino peccavimus et peccamus: quamlibet ipse summus unguentarius, qui ad remedia salutis nostræ conflavit varias unguentorum salutarium atque virtutum suavitates, medicamentum vitæ nostræ non solum de effusione spiritus sui, sed etiam de corporis nostri assumptione confecerit; factus, ut scriptum est, pro nobis peccatum per similitudinem carnis peccati ¹ in veritate carnis nostræ, ut de peccato damnaret peccatum ² hoc est, radicem peccati nostri ipse peccati liber de materia prius peccatrice damnaret, delens illud quod adversum nos erat mortalis edicti chirographum ³ per sanguinem passionis suæ, et inimicitiam, qua separabamur a Deo peccatis intervenientibus, (f) interfecit in semetipso ⁴, et triumphavit potestates adversarias (forte add. in) carne sua, dans vobis exemplum vivendi atque vincendi in nobismetipsis spirituales et invisibiles inimicos spiritali et invisibili prælio, quod geritur inter legem mentis et legem carnis captivare nos nitentem in legem peccati ⁵.

3. Sed ora Deum ⁶, et exora, ut apprehendat ²²⁴ arma et scutum, et exurgat in adiutorium nobis, et dicat animæ nostræ: Salus tua ego sum; ne fiat via nostra tenebræ et lubricum, et operiat nos umbra mortis, et dicat inimicus: Prævalui adversus eos ⁷. Te vero (g) tende te pro nobis arcum orationis, non convertemur ⁸ in arcum perversum. Exurgat in nobis Deus, ut dissipentur inimici nostri ⁹; quia propter miseriam inopum et gemitum pauperum ¹⁰, quorum participes sumus, exsurrexit Dominus, ut a ereret mala nostra inimicis nostris ¹¹, et salvos faceret peccatores, quorum præcipui sumus ¹², sicut infirmi ¹³ servorum Christi; qui nec ea quæ debemus, facere possumus ¹⁴; cum et supra debitum legis aliquod voluntarium munus adjicere debeamus de affectu nostro, ut Magister ipse fecit, cujus tu imitator es; qui potestatem habens de Evangelio vivendi, noluit tamen uti potestate sua, et (h) abutens licito, hanc occasionem sibi cumulandæ apud Christum mercedis invenit, ut Evangelium sine sumtu poneret ¹⁵.

D 4. Tua vero sanctitas non solum de abusione licitorum et abstinentia commodorum visibilia Chri-

(f) Ms. Vien. codex, interfecerit.... et triumphaverit.

(g) Mss. Vatic. et Reg., intendente.

(h) Abutens licito; id est non utens. Eodem sensu mox, abusione licitorum; et epist. 49 ad Macarium, num. 14, non abutendum. Item epist. 12 ad Amandum, num. 7, Est sancta superbia quæ huic mundo superbil,.... omnibusque magnis ejus et dulcibus ac speciosis abutitur.

stianæ paupertatis divitem gloriam tenet; sed, sicut A
comperi, etiam de multitudine adversantium, et toleran-
tia tentationum; *quoniam insurrexerunt in te testes
iniqui, et mentita est iniquitas sibi* ^a. Sed nodus in
scirpo et nævus in lumine non potuit inveniri: non
enim *sub modio latebat lucerna tua*, quæ eminet et
splendide fulget *supra candelabrum sanctum, ut luceat
omnibus qui in domo sunt* ^b; et multis Domino accen-
dendis luminaribus fomes existat. Et ideo inconcus-
sum et stabile permansit candelabrum tuum, quia
manibus humanis impellebatur ut caederet. Non autem
merebaris ut illius manu in ruinam commoveretur,
*qui habet septem stellas, et ambulat inter septem can-
delabra aurea, habens in ore gladium bis acutum* ^c,
quo armavit dexteram mentis tuæ, ut utriusque Te-
stameyti (a) face candentia inimici jacula victor
extinguas ^d et *cadant a latere tuo mille, et dena mil-
lia a dextris tuis* ^e, tibi autem non appropinquent;
(b) quem inexpugnabili scuto teget veritas Dei, ut ar-
cus eorum infirmetur, qui in te dicuntur acuisse
linguarum machæras. Sed *ut sagittæ parvulorum, ita
infirmati sunt* (c) *ictus eorum* ^f; nec potuerunt in cor-
pore armis Dei potentibus septo locum vulneris inve-
nire; *Dominus enim protectio tua* ^g, et Dominus illu-
minatio cordis tui, qui te in spiritu veritatis instruxit,
ut in **225** doctrina Pauli magister sis gentium, cum
fide et veritate, non in inflatione scientiæ, *neque in
sublimitate sermonis* (d) *annuntias mysterium Christi,
sed nihil te judicans scire inter homines, nisi Christum
Jesum, et ipsum crucifixum* ^h.

5. Cum ergo fides et confessio tua, ut credimus C
atque confidimus coæternam Trinitatem unius Divini-
tatis et substantiæ, et operis et regni esse testetur;
cumque Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum
sanctum Deum, ut est, *qui est, et erat, et venturus est* ⁱ,
qui misit te sicut Moysen et (e) apostolos evange-
lizare gentibus bona Domini: quod ita, ut ipse a Deo
doctus es, doces, unitatem Trinitatis sine confusio-
e jungens, et Trinitatem ipsius unitatis sine separatione
distinguens ^j, ita ut nulla alteri persona conveniat,
et in omni persona trium ^k Deus unus eluceat; et
tantus quidem Filius, quantus et Pater, quantus et
Spiritus sanctus; sed semper quisque sui nominis
propriate distinctus, individuum retinet in virtutis
et gloriæ æqualitate concordiam.

6. Certi autem sumus quod et Filium Dei ita præ- D
dicas, ut eundem et Filium hominis constiteri non
erubescas; tam vere hominem in nostra natura,
quam vere Deum in sua; sed Filium Dei ante secula,
quia ipse est Dei Verbum Deus, qui erat in principio
apud Deum, æque Deus (f) coomnipotens et coope-

rator Patris. *Per ipsum enim omnia facta sunt, et sine
ipso factum est nihil* ^l. Et hoc Verbum, pietatis im-
mensæ mysterio, *caro factum est* ^m, et *habitavit in
nobis*. Non autem caro tantum corporis nostri, sed
homo totus, et corporis nostri et animæ assumptione:
animæ autem rationalis, quæ juxta naturale officium
Dei habet insitam mentem: alioquin ⁿ in tenebris
Apollinaris (g) errabimus, si hominem assumptum Deo
animam mentis humanæ vacuum, qualis est pecorum
et jumentorum, dicamus habuisse; et cum hominem
quem suscepit Dei Filius; qui necesse est ea veritate,
qua veritas est, et qua creavit hominem, totum sus-
ceperit, ut opus suum plena salute renovaret. Nulla
est autem salus nostra, nisi plena est; quia non ho-
minem, sed aliud nescio quod (h) irrationalis crea-
turæ animal suscepit Dei Filius, si mentem suam
propriam hominis assumpti anima non habuit, et con-
tra naturam generis humani ille potissimum primo-
genitus omnis creaturæ homo in formam perfectionis
humanæ assumptus in tantum mente sua indignit,
ut non de humano, sed de divino **226** spiritu mentem
habuisse dicatur. Quod illorum ore dicitur ^o, in quo-
rum corde concipitur hoc venenum, ut et Veritas
mentita sit. Sed prope te et in te est verbum verita-
tis et veritas Dei. Neque indiges Spiritu sancto, qui
Dominum Jesum Dei Filium, Deum in gloria Dei Pa-
tris, et ad dexteram virtutis, Regem regum manere,
et ex resurrectione mortuorum judicem vivis et mor-
tuis adfore confiteris, et credis, et prædicas.

7. Memento nostri, et gloriari secundum Aposto-
lum, quia hæc in brevi tentatio in æternum tibi glo-
riæ pondus operata est ^p, et reposuit tibi coronam
justitiæ, quam accipies de manu Domini ^q: et in vi-
ctoriæ materiam tibi bellum excitari permissum est;
ut et tibi secundum beatum Paulum doctorem tuum
liceat gloriari in passionibus tuis ^r, et dilatato super
inimicos tuos ore, dicere quomodo laboraveris *in
longanimitate, in Spiritu sancto, in caritate non ficta,
in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ a
dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per
insaniam et bonam famam, ut seductor, et verax; sicut
ignotus, et ecce agnitus; quasi castigatus, et non mor-
tificatus; quasi tristis, semper autem gaudens; sicut
egens, multos autem locupletans* ^s. Nam hæc ipsa ten-
tatio sanctitatis tuæ multis in profectum Evangelii
venit ^t: quia nemo in te confusus est, elucente gratia
Christi et veritate fidei tuæ non solum in directione
doctrinæ tuæ, sed etiam in virtute conversationis quæ
in cœlis est ^u. *Non est enim, inquit, regnum Dei in
sermone, sed in virtute* ^v. Quid ergo (i) queritur,
cum in te id, quod et verbo (j) præstat, emineat?

^a Psal. xxvi, 12. ^b Matth. v, 15; Marc. iv, 21; Luc. xi, 33. ^c Apoc. n, 1, et i, 16. ^d Eph. vi, 16.
^e Psal. xc, 7. ^f Psal. lxxiii, 4 et 9. ^g Psal. xxvi, 2; II Tim. i, 11. ^h I Cor. n, 1. ⁱ Apoc. i, 4. ^j Exod. v
vi, vii, viii, ix, x; Matth. xxviii, 19; Act. i, 8. ^k Joh. i, 3, et 14. ^l I Cor. iv, 17. ^m II Tim. iv, 8,
ⁿ II Cor. xii, 9. ^o II Cor. vi, 6. ^p Philip. i, 12. ^q I Cor. iii, 20. ^r I Cor. iv, 20.

(a) Ms. Reg., facie. Ms. Vien., acie.

(b) Ms. Vien. codex, cum te... teget. Ms. Vatic.,
tum teget.... te.

(c) Manuscriptus codex Vaticanus, jactus.

(d) Ms. Vien. et ed. Schot., annuntians.

(e) Ms. codex Vien., Apostolum.

(f) Ita mss. Reg. et Vien. ac editi quinque. Ed.

Rosv., omnipotens. Sic Paulinus epist. 21 ad Anan-
dum, n. 3, coomnipotentem et coopificem Patri Filium,
dixit.

(g) Sic mss. Vatic. et Vien. Alii codices, erravimus.

(h) Ms. Vien., irrationalis.

(i) Manuscriptus codex Viennensis, queritur.

(j) Ms. Vien., perstat.

Quis enim dubitet in ejus spiritu fidem veritatis habere, in cujus vita videt fidei exstare virtutem?

EPISTOLA XXXVIII.

227 *Commendat insignem Apri a foro ac tribunali ad Christum transitum: admonet ne miretur, sed potius gaudeat se propterea despectui et odio esse mundo; cum jam inde ab initio Christus in suis talia patiatur. Concludit quo studio humanis rebus servitum est, serviendum divinis. Processit deinceps ad omnem virtutem Aper, et presbyter factus est: memoriam inter sanctos meruit xvii kalend. Octobris.*

Sancto et merito venerabili ac dilectissimo fratri APRO, PAULINUS.

1. Lætatus sum in iis quæ scripsisti mihi, et secundam fidem tuam, quam corde conceptam ore testatus es, si me gratia Domini participem tanti spiritus faciat, spero quia in domum Domini ibimus; et quæ communi spe fideque (a) percepimus, pariter intuentes in facie veritatis, consona exultatione cantabimus hymnum Deo nostro: dicturi Domino: Credebamus quia cinis et terra essemus, (b) si in hoc tempore ita confirmarentur pedes nostri in atriis Hierusalem, ut terra et cinis esse actu et opere desinamus; ita ut in spiritu humilitatis terram esse nos meminerimus, et esse fateamur Domino, ut per ipsum, quod damnatione peccati sumus, de reconciliatione gratiæ non esse mereamur. *Beatus es, frater, et bene tibi erit*, quia non carne et sanguine, sed Spiritu cœlestis Patris revelante, didicisti quod te inconcussa fide tenere et libera voce profferri sanctissimo ad me epistolæ tuæ sine firmasti, Christum Jesum crucifixum Dei Filium Deum, cui (c) flectitur omne genu terrestrium, cœlestium et infernorum; et quem ad dexteram virtutis, et in gloria esse Dei Patris, omnis lingua confitetur. Hunc tu Dominum et Deum nostrum, quia non æstimabitur alius ad eum, toto arcane pietatis mysterio amplexus, Dominum et Deum Dei Filium ante secula, factum ex semine David in hoc seculo; et nunc ex resurrectione mortuorum in spem æternitatis humanæ viventem in secula, ut est, credis; et ut credis, prædicas: et rudem esse te atque infanlem Deo dices? Vere quidem ex parte credo parvulum esse te factum, sed malitia; sensu autem te esse perfectum de professione fidei tuæ disco; quia veritatis agnitio, quam apprehendisti in sermone breviato, sapientiæ plenitudo est: et ideo ipse **228** Magister gentium, vas electionis et vas Dei qui in se Christum loqui, et se Spiritum Dei habere profitetur, non in sublimitate sermonis, neque in legis scientiâ gloriatur, sed omnem gloriam, qua vel Ju-

dxorum vel philosophorum sapientiâ inflator, abjecisse se et æstimasse ut stercora protestatur, ut Christum lucrifaciat, et illius scientiæ damno hujus imperitiæ lucrum consequatur, ut dicat: Ego autem nihil novi, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum; In quo quoniam omnis sapientiæ et scientiæ plenitudo atque perfectio comprehenditur, (d) ut insultans huic mundo, et litteras ejus totamque (e) sapientiam vanitate spiritu celsiore despiciens, ait: *Ubi scriba, ubi sapiens, ubi conquisitor hujus seculi; nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* Causamque hujus erroris ostendit quo ita percuti sapientiâ hujus seculi meruit, ut stultitia Deo sit; quia illi per arrogantiam sapientiæ tamquam suæ, cum nemo quidquam habeat nisi acceperit, stultitia videretur sapientiâ Dei. Bene igitur secundum justitiam Dei, stultitiæ ac sapientiæ versa vice, eo stulti esse damnantur, qui sibi non de Dei munere, sed de suo quasi proprio bono sapientes videntur.

2. Quo magis gratulor unanimitati tuæ quod illam reprobata Deo sapientiam respuisti, et cum parvulis Christi, quam cum sapientibus mundi habere consortium maluisti. Inde jam et hanc gratiam mereris a Domino, ut te, sicut indicare dignatus es pie glorians, oderint omnes: quod non fieret, nisi verus imitator Christi esse cœpisses. Non enim odisset hic mundus, nisi quod jam a se alienum, et sibi videret adversum. Gaude et exulta: jam et in rudimentis tuis virtus perfectionis operatur. Perspicuum est quam fortiter credideris in Christo, cui jam donatum est pro Christo pati. Vide quid dicat ipse Dominus, et intellige quam beatus sis. *Nolite mirari, inquit, si vos mundus odit, quia me prius odio habuit.* Si enim ex mundo essetis, amaret utique mundus quod suum esset. Et iterum: *Non est major servus domino suo.* Si patremfamilias Beelzebub dixerunt, quanto magis domesticos ejus? Vide nunc, si licet ut servi pro Domino recusemus pati, quæ pro nobis servis suis Dominus ante sustinuit. O beata injuria, displicere cum Christo! magis nobis timendus est amortalium, quibus sine Christo placetur. *Nonne qui oderant te, inquit, oderam illos?* et addidit, *Perfecto odio oderam illos.* Quod nobis cum horum societate commercium sit, cum quorum sorte discretio est?

229 3. Merito gloriaris, venerandissime frater, et in exultatione dicis hinc te ipsum tibi credere quod Christianus sis, quia te odisse cœperint qui diligebant, et desplicere qui timebant; et ipse tibi conscius es, quia si tu ipse tanti apud te esses;

^a Psal. cxxi, 1. ^b Gen. ii, 19. Eccli. x, 9. ^c Psal. xvi, 17. ^d Phil. ii, 10. ^e Baruch, iii, 36, sec. xiii, 3. ^f I Cor. vii, 40. ^g I Cor. ii, 1. ^h Philip. i, 1. ⁱ I Cor. xiv, 7. ^j Matth. xi, 25. ^k Johan. xv, 19. ^l Psal. cxxxviii, 21 et 22.

^m Psal. cxxi, 2. ⁿ Gen. xviii, 27. ^o Psal. cxxvii, 2. ^p Math. LXX. ^q Rom. i, 3. ^r I Cor. xv, 20. ^s II Cor. iii, 8. ^t I Cor. ii, 2. ^u Colos. ii, 3. ^v I Cor. i, 20. ^w Johan. xv, 18. ^x Johan. iii, 13. ^y Johan. xv, 16.

* Alias 29; quæ autem 38 erat, nunc 16. Scripta forte anno 404.

(a) Sic emendavimus ex ms. Vien. codice. Alii, precipimus.

(b) Ms. Vien., sed in hoc confirmantur.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. Alii codices, flecti: utraque lectio recepta.

(d) Addidimus particulam ut ex ms. codice Vientiensi.

(e) Vulgatam retinimus lectionem quæ mss. codicum autoritate fulcitur, id est, *despiciens mundi sapientiam spiritu celsiore vanitate*. Edit. Schot., *sapientiam vanitatem*. Latin., *sapientiæ vanitatem*.

reque ut solebant et diligenter te, et venerarentur. *Gaude igitur et exsulta, ecce enim merces tua copiosa in caelis* ^a. Non enim te, sed illum (a) qui in te esse coepit, oderunt; cujus opus est in te et humilitas quam contemnunt, et castitas quam detestantur, in quo te bono prophetarum esse apostolorumque participem letus agnosce et in propheta, cum dicit: *Detrahebant mihi quia (b) subsecutus sum justitiam* ^b; et in Apostolo dicente: *Facti sumus omnium peripsa* ^c; et iterum eodem contestante: *Quia positi sumus in hoc mundo spectaculum omnibus angelis et hominibus* ^d. Ab initio seculorum Christus in omnibus suis patitur. Ipse esse enim initium et finis ^e, qui in lege ve-latur, in Evangelio revelatur, *mirabilia* semper et pati-ens, et triumphans in sanctis suis Dominus ^f; in Abel occisus a fratre ^g, in Noe irrisus a filio ^h, in Abraham peregrinatus ⁱ, in Isaac oblatus, in Jacob famulatus ^j, in Joseph venditus ^k, in Moysae exposi-tus et fugatus ^l, in prophetis lapidatus et sectus ^m, in apostolis terra marique jactatus ⁿ, et multis ac variis beatorum martyrum crucibus frequenter occi-sus ^o. Idem igitur etiam nunc infirmitates nostras et agritudinem ^p portans ^r; quia ipse est homo semper pro nobis in plaga positus, et sciens ferre infirmita-tem ^q, quam nos sine ipso nec possumus ferre, nec novimus. Ipse, inquam, nunc quoque pro nobis et ^r in nobis sustinens mundum, ut perferendo destruat, et virtutem in infirmitate perficiat. Ipse et in te pa-titur opprobria, et in sum in te odit hic mundus. Sed gratias ipsi, quia vincit cum judicatur ^r; et, ut scri-ptum tenes, triumphat in nobis per speciem servitutis Dominus ^s, servis suis gratiam libertatis acquires, idque agens hoc pietatis suae mysterio, quo formam servi induit, et pro nobis humiliare se dignatus est ^t usque ad mortem crucis ^u, ut humilitate visibili in-visibilem illam nobis in caelestibus sublimitatem intus operetur. Vide enim ab initio unde ceciderimus, et intelliges quod divinae ^v sapientiae pietatisque consi-lio reformemur ad vitam ^w. In Adam quippe super-bia ruinus, atque ideo humiliamur in Christo, ut peccatum sceleris antiqui contrariae virtutis obsequio diluamus; et qui superbiendo offendimus, serviendo placemus.

4. Exsultemus itaque et gloriemur in ipso, qui nos et pugnam et victoriam suam fecit, dicens: *Constan-tes estote, quia ego vici mundum* ^x. **230** Et in Re-gnorum libro similiter audio prophetam dicentem regi Josophat, cum ingenti mole belli, et magna ho-stium multitudine tereretur. *Haec dicit Dominus: Ne timeatis neque expavecatitis a facie multitudinis hujus,*

^a Matth. v, 12 ^b Psal. xxxvii, 21, sec. Psalt. Rom. lxxvii, 36. ^c Gen. iv, 8. ^d Gen. ix, 22. ^e Gen. xii, 10. ^f I Par. 24, 21. ^g Act. vii, 57. ^h Heb. xi, 37. ⁱ Psal. lxxvii, 36. ^j I Cor. ii, 14. ^k Philip. ii, 7. ^l Gen. iii, 5. ^m Johan. xvi, 53. ⁿ I Par. xx, 15, sec. LXX. ^o Exod. xiv, 14. ^p Psal. xlvi, 7, sec. Psalt. Rom. et vetus. ^q I Cor. xv, 14. ^r Johan. xii, 31. ^s Psal. xxxiv, 15, sec. Psalter. Rom. ^t I Cor. ix, 7. ^u I Cor. xv, 58. ^v I Pet. ii, 15; Psal. xlix, 17. ^w I Cor. i, 23. ^x Gal. vi, 14. ^y Gal. ii, 20. ^z Rom. vi, 4; Coloss. ii, 12.

(a) Ms. Vatic., qui in te est, odisse coeperunt.

(b) Ita S. Ambrosius ac Psalterium Romanum. LXX vero, Psalterium vetus et S. Augustinus, *persecutus sum justitiam*. Cum hac lectione conveniunt Psalteria

A quia non vobis est haec pugna, sed Domino ^x. Moyses quoque similiter ante jam dixerat: *Vos tacebitis, et Dominus pugnabit pro vobis* ^y. Igitur qui confidunt in virtute aut sapientia sua, quique in abundantia divitiarum suarum gloriantur ^z, exacuunt ut voluit ad-versum nos arma dentium, et verborum sagittas, ve-nena thesauri mali vipereis vomant ^{aa} linguis; habent pro nobis respondentem sibi Dominum. *Tacui, num-quid semper tacebo* ^{aa}? (V. epist. 5, n. 7.) Nos aures nostras spinis, ut scriptum est ^{bb}, sepiamus, id est, Dei verbo et fide verbi; quae vitae nostrae se-getem firmissima innocentiae atque patientiae sepe defendunt ^{cc}, et diabolo dolis suis aditus in praecordia nostra captanti, quasi furibus ^{dd} spinae resistunt; et viscera inimicorum regis; id est, amatores hostium Christi, hos videlicet Christianorum obtrectatores, vitae nostrae atque constantiae contemplatione compungunt. Nos igitur taceamus istis, loquentes ad Dominum silentio humilitatis et voce patientiae; et tunc ipse qui invictus est, pugnabit pro nobis ^{dd}, et vincet in nobis. Tunc princeps harum tenebrarum (c) mittetur foras; ^{ee} qui utique non ab hoc mundo, sed ab homine foras mittitur, cum a nobis fide introeunt discluditur, et dat locum Christo, cujus habitatio peccatum foras mittit, et pulsi ^{ff} serpentis ex-silium est.

5. In hujusmodi autem passione quid facere de-beamus propheta nos docet, dicens: *Ego autem cum mihi molesti essent, induendum me cilicium* ^{ff}, et *humiliabam in jejunio animam meam* ^{ff}, videlicet ut obtre-ctatores nostros ea ipsa qua commoventur humilitatis specie destruaemus; tantoque magis confundantur ^{gg} coram Domino in antiquae adhuc superbiae crimine permanentes, quanto magis nos ipsi gloriamur, in quo confunduntur in nobis. *Inconfutibilem enim op-erarium sicut hilarem datorem diligit Deus* ^{gg}. Proinde stabiles in fide veritatis, et operatione justitiae ^{hh}, ta-lium vel odia vel convicia vivendo melius quam lo-quendo arguimus; quia rejiciet sermones tuos post se qui odit disciplinam ^{hh}; et *qui insipientem arguit, ut tenes scriptum, sumit sibi contumeliam* ⁱⁱ.

6. Sibi habeant litteras suas oratores, sibi sapientiam suam philosophi, sibi divitias suas divites (V. ep. 23, n. 41), sibi regna sua reges: nobis gloria, et possessio, et regnum Christus est, nobis sapientia in stultitia praedicationis ^{kk}, nobis virtus in infirmitate carnis ^{ll}, nobis gloria **231** in crucis scandalo ^{mm}, *quo mihi mun-dus occiditur, et ego mundo* ⁿⁿ; ut *vicam* Deo, non au-tem *jam ego, sed in me Christus* ^{oo}; cui *consepulti sumus* ^{pp}, in quo nunc abscondimur hujus mundi oculis,

^a I Cor. iv, 13. ^b I Cor. iv, 9. ^c Apoc. i, 8. ^d Psal. i Gen. xxxvii, 43. ^e Gen. xxxvii, 28. ^f Exod. ii, 5. ^g I Par. 24, 21. ^h Act. vii, 57. ⁱ Heb. xi, 37. ^j Psal. lxxvii, 36. ^k I Cor. xii, 9. ^l Psal. l, 6. Rom. vi, 4. ^m Johan. xvi, 53. ⁿ I Par. xx, 15, sec. LXX. ^o Exod. xiv, 14. ^p Psal. xlvi, 7, sec. Psalt. Rom. et vetus. ^q I Cor. xv, 14. ^r Johan. xii, 31. ^s Psal. xxxiv, 15, sec. Psalter. Rom. ^t I Cor. ix, 7. ^u I Cor. xv, 58. ^v I Pet. ii, 15; Psal. xlix, 17. ^w I Cor. i, 23. ^x Gal. vi, 14. ^y Gal. ii, 20. ^z Rom. vi, 4; Coloss. ii, 12.

Arabicum et Aethiopicum, ac Metaphrasis Apollinaris. Vulgata autem habet *sequebar bonitatem*.

(c) Ms. Reg., mittitur.

ut confusio¹⁷ ejusdem cum ipso revelemur; quando A horum quæ nunc nobis objicit memor, dicit: *Hi sunt, quorum vitam æstimabamus insaniam, quomodo reputati sunt inter filios Dei* *? Sine illos interim, tracter dilectissime, fruuntur gloria et vita sua, potiantur fructibus suis; *quoniam sicut olera herbarum cito decident* ^b, et *dies eorum sicut umbra prætereunt* *; quorum spes intra hujus ævi spatia concluditur, quia nec fidem veri habent, nec voluntatem fidei, qui præsentibus tantum rebus intenti, præstant avaritiæ et libidini ne credant Deo, quia cupiditatis utriusque finem facit timor Domini, qui confirmatur fide Christi, per quam ¹⁸ discimus agnoscere veritatem vel in contemptu temporalium, vel in appetitu æternorum bonorum. A quo alieni, quia et veritas Christus est ⁴, in hac necesse est errorum infelicitum cæcitate permaneant, ut in fragili soliditatem, et in solido inanitatem putent; vera pro vanis rideant, et pro veris vana mirentur. Qui si vellent ¹⁹ intelligere ut bene agerent ²⁰, et *oculos suos, quos statuerunt* ¹⁹ *declinare in terram* ^f, ad salutem justitiæ levarent, seque vel paululum humo (Virgil.) tollerent, facile his ipsis, quibus ut inanibus et stultis detrahunt, hominum conversionibus illuminarentur. Dominus enim, ut scriptum est, *solvit compeditos, et Dominus illuminat cæcos* ²¹. Et iterum: *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animas, testimonium Domini fidele: sapientiam præstans parvulis* ^b. Opus enim Dei est mutare hominem, quia solus potest instaurare (a) quod fecit. Quod toto jam dudum orbe terrarum sapientia Dei Christus operatur, ubique se gentium Verbi voluntate ²¹ circumferens, et (b) *per electas animas semet immittens* ⁱ; ut, sicut per Prophetam dixit, *in omni gente primatum habeat* ⁱ.

7. Et quia jam quotidie magis appropinquat recognitionis (*id est* iudicii. V. ep. 19, n. 3) dies, omnisque nos hora iudicio applicat, satagit et properat bonus Dominus præripere nos ab ira ventura, et de complexu ²² hujus, ut scriptum est ^k, nocentis et viperea generationis abducere. Hinc in omni loco plura quotidie mirabilia solito signa crebrescunt, ut omnem, quantum in ipso est, hominem salvum faciat ^l. Ostendit in raris, quod omnibus, si velint, prosit. Sufficit enim universorum institutioni **232** forma paucorum, quæ in utrumque proponitur, ut credentibus exemplo sit, indurantibus (A) induratis ²³ testimonio. Quare si quid humani sapiunt ii, qui inficiantur animo D quem figura præferunt hominem, admirentur in te, et laudent Deum, et hanc beatissimam immutationem mentis ac vitæ tuæ non existiment errorem stultitiæ tuæ, sed sapientiæ Dei esse virtutem intelligant. Quanto enim prudentiorem te ceteris et doctiorem

^a Sap. v, 4. ^b Psal. xxxvi, 2. ^c Psal. cxlvi, 4. ^d Psal. cxlv, 8. ^e Psal. xviii, 8, juxta Psalt. Rom. ^f I Tim. ii, 4. ^g Luc. i, 51. ^h Matth. xi, 29. ⁱ Psal. lxxviii, 32. ^j Psal. lxxviii, 32. ^k Psal. lxxviii, 32. ^l Gen. x, 9.

(a) Mss. Reg. et Vien. cum editis tribus, *quem fecit*. Utraque lectio bona: vulgata concinnior et magis significans.

(b) LXX et Vulgata, *in animas sanctas se transfertens*.

(c) Mss. Reg. et Vien., *factus*, quæ lectio admitti posset, cum ex præmissis confirmetur. Verior visa est

PATROL. LXI.

fuisse memnerunt, tanto evidentior iis esse debet operatio potentia Dei, quia prudentem a sententiæ suæ cursu vel statu non potest flectere, nisi summa ipsa Sapientia, quod est in Christo Deus, virtutum virtus, et mens mentium, Dominus majestatis, brachium excelsum, in quo dispersi superbi, ut scriptum est ^m, a mente cordis ipsorum, depositi potentes de sede, et exaltati humiles. Quo brachio, id est, Christo, esurientes implentur bonis, et inanes dimittuntur divites. Quod et in te cernimus agi. Respice enim in temetipsum, et hæc utraque, quæ dejicit aut extollit Deus, in te eodem invenies.

8. Destructus es a superbo, assumtus in humilem: depositus ab iniqua ²⁴ potentia sede, ut in pacis atque justitiæ solio locareris: inanitus es a divite, ut dicitis B in paupere: et ab illa supervacua distentionis saturitate vacuatus es, ut veris pise paupertatis bonis impleris esuriens justitiam. Ubi nunc tu ille es ali quando terribilis, vel pro tribunalibus advocatus, vel in tribunalibus iudex? ubi tua illa cervix, tunc verius, ut nunc de te mentitus es, tauri pinguis, quomodo facta est docilis ac tenuis in iugo Christi ex quo conversus ingemuisti ⁿ, et *beneplacitum est in te Deo sicut super vitulum novellum* ^o? Deposita cervice tauri (c) fractus es in mansuetudinem bovis illius qui *agnovit possessorem suum* ^p. Beati oculi eorum qui hæc in te Dei mirabilia conspiciunt, etsi illi miserimi ²⁵, qui videntes non vident.

9. *Quis daret mihi pennas sicut columbae, et volarem* ^q ad te, et in conspectu tuo colloquioque *requiescerem*, C *in voce (d) exultationis et confessionis epularer* ^r. Videns te non te, et videns ex leone vitulum, videns in Aprò Christum: nunc versa ferocitatis aut virtutis vice aprum seculo, agnum Deo. Non enim jam de silva ^s, sed de segete aper es, (e) quia bonis disciplinarum fructibus opimaris, et in fruge virtutum tibi pastus est; duplicis Testamenti dentibus ad rumpenda retia Nembroth ²⁶ (V. ep. 9, n. 4) venatoris armaris ^t; totaque illa **233** quæ pro seculo superbus gerebas, nunc adversum seculum humilis arma convertis. Nunc vere sapiens, vere disertus, et vere potens, qui mundo huic stultus et mutus es, ut auctori linguæ et mentis tuæ facundus et sapiens de suis muneribus Deb servias.

10. Nunc instructori jure divino advocatus pro te postules, et justior iudex te ipsum iudices; et in te, D aut de te ipse sententiam feras, ut magis merearis absolvi; teque non solum venia, sed et gloria dignum facias, cum tibi per accusationem tui ades, teque damnando sanctificas: intelligens non quod hominibus, sed quod Deo placeat, sanctum et innocens esse; et ideo rarus, ut scribis, urbium frequentator, ^u Johan. xiv, 6. ^v Psal. xxxv, 4. ^w Psal. xvi, 11. ^x Sap. vii, 27. ^y Eccl. xxiv, 10. ^z Matth. iii, 7. ^{aa} Psal. lxxviii, 32. ^{ab} Isaia. i, 3. ^{ac} Psal. liv, 7. ^{ad} Psal. xli, 5. ^{ae} Psal. lxxix, 14. ^{af} Gen. x, 9.

jam recepta lectio.

(d) Edit. Rosv. mendose, *exaltationis*: cum in aliis codicibus, in Psalteriis quinque, in Vulgata, et in epistola 9 ad Amandum, num. 4, legatur *exultationis*.

(e) Ex ms. Reg. et edit. Gr'n. reposuimus *quia*, postulante secundo periodi membro Ante erat *qui*.

12

familiare secretum taciti rursus (V. not. 180) ad-
masti, non otium negotio præferens, neque te eccle-
siasticæ utilitati subtrahens, sed jam pene forensibus
turbis æmulos ecclesiarum tumultus et concilia in-
quieta declinans. Arbitror autem idipsum majoribus
ecclesiæ utilitatibus præparari, quod salubri consilio
instructioni sanctæ vacas, et intentus ¹⁷ studiis spiri-
taliibus, quibus solitudo amica est ¹⁸, formas in te (a)
quotidie confirmasque Christum, quo et servus utili-
or, et magister doctior digniorem te (b) ea, in qua
nutu Dei positus es, sede perficias, opere pariter et
verbo potens; ut lingua et mente tibi concors, veram
te apostolicæ disciplinæ formulam præbeas præcepti
Dominici actor et doctor ¹⁹. Ita demum constabit
non humano suffragio, sed divino te esse iudicio sa-
cerdotem.

11. Quod jam probari et fide et vita tua credens,
peto et impense rogo, ut nos semper orationibus tuis
implices; et quoties ²⁰ fuerit occasio, litteris revisere
studeas. Quod quidem a te munus non tam officii
capiendi cupidus, quam animi reficiendi studens exi-
go; ut et solatium caritatis et gaudium simul capiam,
cum te mei memorem in negotiis sanctis, ac tui dili-
gentem profectu scientiæ spiritualis, et intellectu
ardentis in Deum cordis legens videro. Non jam te
de sermone virtutis, id est, prædicatione Christi, sed
de virtute ipsius sermonis expendens, id est, ut cre-
dere te Christum Jesum crucifixum Dominum et
Deum loquendo pariter et vivendo confirmes. Quia
eodem affectu *gestare debemus imaginem celestis ho-*
minis, quo gessimus ante terreni ^b. Alioquin quod
nostrum est quis dabit nobis, si non fuerimus tam fi-
deles in nostro ^c, quam fuimus in alieno? In hoc
enim facti sumus, ut boni simus, et nostro serviamus
Autori; contra cuius præcepta viventes ²³⁴ vitio
voluntatis nostræ, non solum contra vitam, sed et
contra naturam nostram faciemus; et ideo *compara-*
dimur jumentis, quibus non est intellectus ^d. Atamen
Dei bonitas ita nobiscum paciscitur, ut præterite
nobis impietatis gratiam faciens, contenta sit vel ta-
les nos esse sibi servos pro nobis, quales adversum
nos diabolo ²¹ fuerimus, dicente Apostolo, ut *sicut*
exhibuimus membra nostra servire iniquitati, sic eadem
exhibeamus servire iustitiæ ^e; videlicet, ut eadem af-
fectione delectemur in Domino, qua delectati sumus
in peccato. Sic ambiamus Dei regnum, quomodo am-
bivimus seculi dignitatem; et denique tam diligenter
curemus bona coelestia, quam terrena curavimus.

EPISTOLA XXXIX.

*Aprum docet quomodo ager cordis sit colendus: ubi et
verba Joëlis de eruca, locustis, brucho et rubigine,
pulcre admodum ad quatuor animæ passionem
trahit.*

^a II Thess. iii, 9. ^b I Cor. xv, 49. ^c Luc. xvi, 12. ^d Psal. xlviii, 13, et xxxi, 9; Tob. vi, 17.
^e Rom. vi, 19. ^f Matth. xiii, 8; Marc. iv, 8; Luc. viii, 8. ^g Gen. i, 26. ^h Sap. viii, 1. ⁱ Prov. vi, 6, et xxx,
25; Eccli. xi, 3. ^j Luc. xiii, 6; Johan. iv, 45; Marc. xiii, 28; Luc. xxi, 29; Matth. xxiv, 40; Matth. xiii, 25.

^k Alias 30; quæ autem 39 erat, nunc 25. Scripta anno 405.

(a) Addita ex mss. codicibus Reg. et Vien. et editis
quatuor particula *et*, ex iisdem mss. codicibus et
Grin. reposuimus *formas.... confirmasque*. Ed. Rosv.,
Grav. et Schot., *formans.... confirmansque*.

A Sanctis, merito venerabilibus ac dilectissimis fra-
tribus APRO et AMANDÆ, PAULINUS et THERASIA pec-
catores.

1. Aliis reditus de (c) patrimoniis pensatione solem-
ni præbeantur: nobis, quibus possessio caritas ve-
stra in Christo est, reditus ab officiis affectionis ve-
stræ sumitur, et in litterarum vestrarum humanitate
numeratur. Gratias Domino Deo nostro, qui bona
viva pro mortuis et caducis rependens, vos quoque
nobis uberrimum fundum largitus est. Nam ut in re-
bus terrenis carior fundus est, qui aut avaris agricolæ
sui votis profusa ubertate respondet, aut delicati
possessoris oculis amœnitate blanditur; ita nunc in
nostris prædiis spiritalibus, id est, sanctis fratribus,
quos nobis caritas Christi connexuit, et in æternam
B possessionem dedit, is nobis opinior ager æstimatur
homo, qui fuerit nostri diligentior et fructuosior
nobis, salutarium commodorum ministratione. Quod
cum ita sit, videte quantam vos massam hujuscemo-
di possessionis habeamus, cum præter affectum quem
in nos mutuo effunditis, alia, quibus pares esse non
possumus, munera copiis linguæ et mentis vestræ
opibus conferatis. Officia enim et eloquia litterarum
vestrarum, quæ nobis largiter annuo commeato
(d) penditis, indicant quam ampla possessio nobis, et
quam fertilis terra Deo sitis: jam tricesimum ¹ fru-
ctum de vestra inter vos continentia proferentes, et
quotidianis fidei ²³⁵ communis augmentis sexage-
simo propinquantes, et de prole virginea centesimum
pollicentes ^f.

2. Nam quod scribitis impedimenta vestri esse
propositi possessiones filiorum, qui causa sint neces-
sitaris istius qua terrena curatis, cum coelestia desi-
deretis, in multimodam potius vobis exercendæ fidei
perficiendæque virtutis materiam divino hæc esse
proposita consilio judicamus. Cum enim hæc uui-
versa mundi possessio propter hominem constituta,
hominique subjecta videatur ^g, quis ambigat in om-
ni loco mundi, in omni parte nature utilitates homi-
ni paratas, e quibus non solum carnalia emolumenta
capiamus, sed multo magis spiritualia perlegamus.
Propterea dicit per Salomonem ipsa rerum opifex
Sapientia, quæ *disponit omnia suaviter, ab Altissimo*
creatam rusticationem ^h, ut eam non corporali tan-
tum, sed etiam spiritali studio colas. Denique quan-
tum de rare ad eruditionem animæ trahi possit, do-
cet, cum sectatores suos ad formicam et apem mittit ⁱ,
quæ utraque ruris animalia sunt, illa de frugibus vitæ
provida, et ista de floribus mellis operaria. Et Do-
minus in Evangelio ^j, quam multa de rusticis docuit
exemplis, de ficu ^k arbore, et de flavescensibus
propinqua jam messe regionibus ultimorum tempo-
rum signa demonstrans; et in agro esse descendum

(b) Sic emendavimus ex ms. codice Regio et editis
quatuor. Ed. Rosv., *ei*.

(c) Ms. Vatic., *patrimonii*.

(d) Ms. codex Viennensis, *impenditis*.

monens, quo caveamus in spiritu, ne fidei nostræ æmulam fraudem, sicut zizaniam ^a tritico, inimicus interserat. Itaque nos agrum suum dixit, seque ipsum ostendit in nobis vite nostræ satorem; et animarum discrimina variis terrarum expressit ingeniis. Ne sterilis sit caveamus; nos quoque ipsos ad fecunditatem Deo debitam et nobis utilem contentis in lege Domini studii excolamus.

3. Igitur cum in agro es, et rus tuum spectas, te quoque ipsum Christi agrum esse cogita, et in te sicut in agrum tuum respice. Qualem agri tui speciem fieri a villico tuo postulas, talem Deo Domino cordis tui redde culturam; et intellige, quidquid in agro tuo tibi displiceat aut placeat, idem in anima tua placere Christo, aut displicere. Si vasta (V. not. 181) peccatis quasi dumis sordeat, neque propheticis aut apostolicis nubibus compluatur, in aridam solitudinem gratia deserente damnabitur. Si vero sui diligens, orationibus crebris seinet excolat, et sacris Litteris opimetur, et (a) intimum cordi aratrum crucis imprimat, et rastro divini timoris spinas suas eruat, ignitoque Dei verbo uratur in culpis, luminetur in sensibus; tunc necesse est ut spatiari in tuo corde patremfamilias et omnes animæ tuæ regiones **236** peragraré delectet; et pro te in suo adgaudent tibi dicat, si diligens tui cultor appareas: *Euge, serve bone, intra in gaudium Domini tui: quia fidelis fuisti in paucis, super multa te constituam* ^a.

4. Nos vero ipsi, qui perverso ordine consilium validis infirmi damus, quid pro nobis respondeamus, qui tam pauperes, quam putas, spiritali potius quam terrena re sumus; non virtute mentis, sed inopia virtutis humiles. Angustus ille, quem lato potens ore describis, vix unci caulis ferax et capax hortulus, nos ipsi sumus; et ultra betam semicoctam (V. not. 182), ut propheta dixit ^b, insipidi; faciamus ne in domo nostra caulis ille solus insulsus sit. Excusabilis tamen ille non habet salem, quem inopiæ nostræ necessitate, aut parcimonie vitio non accepit; nos (b) potius elixi, nos culpabilis insulsi, in quibus superabundante de peccatis voluntariis insipientia, sal apostolicus evanuit ^c; et a facie peccatorum nostrorum spiritalia condimenta fugerunt. Sed nisi vestris orationibus reficiamur, nec ipse ^b unicus caulis in nobis virebit, penitusque desertis etiam insulsum olus deerit.

5. Orate igitur ne germina animæ nostræ nocens eruca populetur, ne mentis segetem edax locusta consumat, ne præcordiis nostris piger bruchus insideat, et intimas vitalium fibras ultima harum bestiolearum comes rubigo exedat ^d. Urgent enim interiorum nostrum ^a male bestie; et importunæ alites frequenter infestant, ut a nobis, si possint, verbi semen abripiant. Sed gratias Deo, quod non juxta viam

A de manu serentis excidimus, sed in ipsa potius via seminati sumus ^e, id est in catholicæ matris gremio constituti: a quo ne projiciamur ut abortivi, ipsius misericordia opus est, ut intellectum det nobis in via hac qua ingredi jussit, ac præstitit; et confirmet super nos oculos suos, ne efficiamur sicut equus et mulus quibus non est intellectus ^f.

6. Sed ad rusticationis nostræ verba redeamus: nam ipse Deus noster et *Pater agricola est*; et Deus salutaris noster, *vera vitis* ^g est; et Spiritus sanctus, rigator animarum est. Fiat igitur nobis per orationes vestras, ut summus paterfamilias, et cælestis agricola, et diligens hortulanus visitet, et frequentet, et signet hortum animæ nostræ, sicut illum in quo docuit, oravit, resurrexit ^h. Firmet in nobis caritatis suæ nexum, ut manentia in ipso sarmenta vivamus. Imperet nubibus suis ut pluant super nos, et a corde nostro improbas carnalium cogitationum passiones, ut illa animalia bonis frugibus inimica submoveat. Ne fiat in nobis verbum illud prophete; *Residuum erucæ* **237** *comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo* ⁱ. Sunt enim in corpore nostro principalia totidem incentiva vitiorum, spes, metus, gaudium, dolor; quibus maxime genus turbatur humanum, duobus presentibus et duobus futuris: presentibus, ægritudine animi, vel gaudium: futuris, metu, vel spe. Unde cavendum est, ne dum alterum ex his vitium fugimus, incurramus contrarium ^o.

7. Ergo in eruca, et locusta, et bruchus, et rubigine, nostrarum affectionum intelligendæ sunt passiones; quarum alix breviter in corde hæreant, alix paulatim crescant; et si abjectæ non fuerint, usque ad medullas perveniant, et omnem succum ebibant animæ. Vide enim qualiter ista sibi congruant in cordibus nostris monstra vitiorum, qualia in frugibus accidunt vitia monstrorum. Nam, verbi gratia, si quid vitium concupiscam, et mox abjiciam cogitationem, eruca est in folio sedens, (c) quæ decussa, si abjecero quidem, sed rursus redierit cogitatio, et cœperit abjici, et redire crebrescat, locusta est avolans et revertens. Quod si cœperit immorari, et majus habuerit spatium in comedendo, quam avolando, bruchus dicitur. Quod si ipse bruchus qui non satis avolat, sed magis sedet, non fuerit abjectus, in rubiginem vertitur: quæ jam penitus inhærescens, ut de stipula, sic de anima, numquam aut difficile expellitur.

8. Vereor ne dum loquacius vos fatigo, ipse vobis molestius quam locusta aut bruchus insederim. (d) Discutite igitur ut erucam, et procul abjicite hanc chartulam, ne de longiore contactu sermonis nostri rubiginem insipientiæ nostræ colligatis, qua desplendescat nitor cordis vestri, et vigor mentis hebetetur.

^a Matth. xxv, 21; Luc. xix, 47. ^b Isai. li, 20, juxta LXX. ^c Matth. v, 15. ^d Joel. i, 4. ^e Matth. xiii, 4. ^f Psal. xxxi, 8. ^g Johan. xv, 1. ^h Matth. xxvi, 36, et xxviii, 6; Marc. xiv, 32. ⁱ Joel. i, 4.

(a) Ms. Vien., et in intimum cordis, aratrum crucis imprimat.

(b) Edit. Schot. et Sacchin., pejus, non male.

(c) Mss. Reg. et Vien., atque decussa. Ed. Grim. et Latin., qua decussa.

(d) Ms. codex Vien., Decutite.

Attamen ob hoc tantum super hoc peccato nobis, quo vos tam graviter fatigamus, ignoscite, quod de licentia caritatis abutimur patientia vestra; et ita repletum pectus vestrum nostri amore confidimus, ut offensam nostri non capiat, etiamsi faciamus injuriam qua mereamur offendere, si vos umquam a nobis vel merentibus possitis offendi.

EPISTOLA * XL.

238 Sanctus et Amandus data ad Paulinum epistola magnas in eum laudes congesserant. Hic eis respondens, acres ad perfectionem stimulos subdit. Tractat initio ex sacris Litteris, suum cuique rei tempus esse. Deinde ex psalmo et expositionem moralem pellicani, nycticoracis et passeris solitarii subjungit. Tum attribuit sibi laudibus ad humilitatem utens, multa attestat de divina gratia cui debemus omnia, de vigilantia necessaria in via spiritus, deque perfecta sui abnegatione.

MEROPIUS PAULINUS et THERASIA, SANCTO et AMAN-
DO (a) fratribus, in Deo Christo salutem.

1. Omnibus tempus, et tempus omni rei ^a sub cœlo; super cœlum enim non est tempus; quia non habet tempus æternitas, quam in cœlo ^b etiam creaturis Creator dedit, qui solus habet æternitatem propriam, (b) et lucem habitat inaccessibilem. Vera enim æternitas nisi in ipso non est, qui solus, quod est, est; sicut ipse dixit: *Ego sum qui sum*. (Cetera vero nisi in ipso non sunt.) Tempus ergo sub cœlo omni rei. Tempus otio, tempus negotio; tempus silentiis, et tempus alloquiis: tempus esuriendi, et tempus epulandi; ut nobis hactenus fuit tempus jejunandi a sermonibus vestris, sic nunc ^c iisdem cibari tempus exortum est. Pavistis enim nos litteris ^d vestris verbo Dei dulcibus, et oleo lætitiæ delibutis, quo libenter (c) unguimus caput nostrum ^e; quia non est in vobis mendax opus olivæ ^f, in quibus habitat caritas de corde puro, et bona conscientia, et fide non ficta ^g. Sed quia nemo qui multum esurit potest uno pane satiari, fatemur nos necdum expletos; sed potius incitatos ad desiderium litterarum vestrarum una illa epistola ^h vestra; quam unam computamus, quia talem a vobis, qua sicut adipe et pinguedine repleatur anima nostra ⁱ, adhuc semel accepimus.

2. Verumtamen, etsi inter officia nostra vicissitudines temporum fuerint, ut tempus tacendi, et tempus loquendi ^l, non ita etiam diligendi ac negligendi tempus fuit. Dudum enim, ut proculdubio recognoscis, Sancte frater, diligere cœpi te; et dilexi jugiter ^m,

^a Eccli. iii, 17. ^b Matth. vi, 17. ^c Habac. iii, 17. ^d I Tim. i, 5. ^e Psal. lxx, 6. ^f Eccli. iii, 7. ^g Psal. xxxvi, 2, et cxxviii, 6. ^h Cant. viii, 6. ⁱ Psal. lxxxviii, 49. ^j Rom. viii, 35. ^k Psal. xx, 4. ^l Cant. iv, 11. ^m Prov. xviii, 19. ⁿ Isai. v, 20.

* Alias 26, pars 1, quæ autem 40 erat, nunc 26. Scripta circa annum 405.

(a) Sic mss. codices Cluniac. et Vien. cum edit. Chiff. At ed. Rosv., *sanctis fratribus in Domino Christo salutem*.

(b) Hæc addidimus ex ms. codice Cluniacensi et ed. Chiff. Ante erat *proprium*. Tempus ergo, etc.

(c) Ita mss. Clun. et Vien. cum edit. Chiff. Rosv., *junximus*.

(d) LXX, Vulgata, Psalteria Rom. et Gallic., *olera herbarum*, Psalterium vetus et S. Augustinus in Commentario super psalmos, *olera prati*. S. Hieronymus et S. Augustinus in Speculo, *olus viride*.

(e) Ex mss. Clun. et Vien. et ed. Chiff. emendavimus *riveret*, juxta textum Græcum et Vulgatam; sic

quamquam non ista dilectione quæ Christi est, sed illa familiaritatis humanæ amicitia, quæ blandimenta in labiis habet, et radicem **239** in cordibus non habet; quia non est fundata super petram, quæ non ædificatur in Christo. Unde quolibet interdum vento levitatis agitata dissolvitur, et temporali gratia brevem florem tenens, sicut *fenem velociter arescit, et sicut (d) flos agri, cito decidit* ^e: caritas vero Domini manet in æternum, qua invicem connexi ^f sumus et ad convivendum et ad commoriendum, quia *fortis ut mors* ^g caritas ^h Christi. Sicut enim lex mortis irrupta, ita et caritatis catena parem vim caritatis et mortis esse testatur. Nam sicut propheta dicit ⁱ: *Quis est homo qui (e) rivet, et non videbit mortem* ^j?

ita et Apostolus clamat: *Quis nos separabit a caritate Christi* ^k? (f) Quamobrem tibi, benedice, fructus uberior ex ea veniet, qui prior hujus caritatis spiculis vulneratus, *prævenisti nos in benedictione dulcedinis* ^l per eloquia litterarum tuarum casta ac fidelia, in quibus a verbo Domini mel et lac distillavit lingua tua ^l.

3. Scripseram vero et prius unanimitati tuæ, et cum a te epistolam tuam brevem pro ea (g) quam ipse miseram, recepissem, tamquam persoluto officii debito, iterum me diuturnæ taciturnitati refuderam. Sed acrius, vigilante Christo, apud mentem tuam, prior relloruiisti sapere ad excitandam ^m in nobis observantiam caritatis, ne obdormiret in mortem oblivionis: et quia abundaverat tibi inhumanitas mea, superabundavit mihi humanitas tua. Multiplicasti enim locupletare me affectu et officio dilectionis tuæ, quo benedictum Domini puerum fratrem Amandum visitationis nostræ socium assumisti tibi, et nobis (h) validum apposuisti patronum. Confidimus enim, quia sicut scribendi ad nos particeps tibi factus est: ita etiam orandi pro nobis collega sit. Et quidem germanitas spiritualis ita postulat, ut sicut spiritus vobis unus in fide et confessione Christi est, ita sit amor et labor unus in proximis (i) asserendis. Unde communem largiter a summo retributore mercedem metetis exaltati in turribus ejus, quia *frater fratrem adjuvans exaltabitur* ⁿ. Si tamen semper orare tantum ^o et suspirare pro nobis meminertis, et de cetero caveatis onerare nos verbis beatificantibus, ne et vobis forsitan offendiculum comparetis, si dicatis

D dulce, quod amarum est ^p. **240** Legistis etenim quia

quoque sæpius legit Augustinus in Commentario super psalmos. Ed. Rosv., *vivit*.

(f) Ms. Cluniacensis codex cum ed. Chiff., *Quapropter tibi hujus caritatis fructus uberior veniet, qui eadem vulneratus prævenisti nos in benedictionibus dulcedinis*, etc.

(g) Ita mss. Clun. et Vien. cum edit. Chiff. Alii codices, *brevem, quam ipse miseram, recepissem*.

(h) Ms. Vatic. *opposuisti*. Ms. codex Clun. et edit. Chiff., *validum salutis opposuisti patronum*, ininus bene.

(i) Ms. codex Cluniacensis *sustinendis*. Vulgata lectio verior.

rectos et vere sanctos decet collaudatio ^a, non vero peccatores ia felle amaritudinis ^b positos, sed et adhuc non tam tenui nexu iniquitatis (a) adstrictos, ut contritio et infelicitas in viis nostris ^c deesse (b) jam possit.

4. Verumtamen sic quoque mentibus nostris debet inesse contritio, quia, cor (c) contribulatum et humiliatum Deus non spernit ^d. Et quis dabit nobis cor carneum ^e, ut emollita sensus nostri duritia, sentiamus sagittas Domini confilgentes timore sancto carnes nostras ^f, et excitato vulnere nostrorum dolore, *ploremus ante Dominum qui fecit nos* ^g? Commodet nobis Jeremias illum fontem lacrymarum ^h, quo diem suum et populum lamentatus est: superfundat nobis et David flumina oculorum suorum, quibus rigabat lectum suum ⁱ; neque tantum genas vultus sui, sed et totum corporis stratum lacrymis exundantibus proluebat. *Superposuerunt enim iniquitates nostræ caput nostrum, et multiplicatæ sunt super capillos capitis nostri* ^j, quia plura in nobis iniquitatis quam justitiæ opera numerantur: et ideo (d) *computruerunt et deterioraverunt cicatrices nostræ a facie insipientiæ nostræ* ^k, et *inveterata sunt ossa nostra, quoniam tacuimus* ^l Deo ^l; et *apponentes iniquitatem super iniquitatem* ^m, cum *stauissemus oculos nostros declinare in terram* ⁿ, tarde eos et ægre *levamus ad montes Dei, unde nobis auxilium venit a Domino* ^o, qui solus potens est sanare omnes languores nostros ^p, et *eripere nos de corpore mortis hujus* ^q: (e) qui per Adam constricti, per Christum solvimur: si tamen *ita portemus cælestis hominis imaginem sicut terreni portavimus* ^r; hoc est, si tam ^s fideliter justitiæ et veritati serviamus pro salute nostra, quam diligenter injustitiæ et inhumanitati ^t pro morte servivimus. Humanum enim a nobis Apostolos postulat; quemadmodum *exhibuimus membra nostra servire iniquitati ad interitum et confusionem, sic eadem exhibeamus servire justitiæ* ^u ad vitam et gloriam. Nobiscum enim habemus fructum illorum operum, de quibus nunc erubescimus.

5. Sed gratiæ Sapientiæ Dei, Christo Deo ^v, qui in se manens omnia innovat, ac *disponit omnia suaviter* ^w, ut sit omnibus rebus **241** *tempus* ^x; *tempus occidendi, et tempus sanandi: tempus ridendi, et tempus plorandi: tempus ædificandi, et tempus destruendi* ^y. Abierit, quæso, jam nobis tempus occidendi, de-

struendi, ridendi; et tandem sanandi, ædificandi, plorandi tempus advenerit. *Ecce enim nunc tempus (f) acceptum, ecce nunc dies salutis* ^z. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus opera tenebrarum, et apprehendamus arma lucis* ^z. *Ut filii diei ambulemus in lumine: quoniam ecce inimici nostri paraverunt sagittas in pharetra, ut sagittent in obscuro* ^z. Neque enim in luce positos poterunt sagittare, antequam feriant prævidendi ^{aa}, et præcaventibus facile vitandi. Potest autem in eodem ipso opere utrorumque temporum ratio connecti, ut illa superius distincta tempora pariter operentur in nobis. Nam et in quo vivificamur, occidimur; vel in quo occidimur, vivificamur per eum qui dixit: *Ego occidam, et vivere faciam* ^{ab}. Nisi enim nos Christus occiderit, non vivemus; de quo scriptum est: *Dominus mortificat et vivificat* ^{bb}; quia nisi peccata nostra peremerit, non vivificabit animas. Ideo illi propheta dicit: *Exsurrexi, et adhuc tecum sum. Si occidas Deus peccatorem* ^{cc}. Exsurgemus (g) emergentes de luto fæcis et umbra mortis, et cum ipso esse permanebimus, si occiderit in nobis peccatorem, et justum creaverit; quia *calix fragilitatis nostræ in manu Domini, in quo hunc humiliat, et hunc exaltat* ^{dd}. Nisi enim humilietur exterior, non exaltatur interior. Ac sic occidendi et (h) sanandi, vel destruendi et ædificandi tempora in unum simul coeunt opus ^{ee}, cum destruit in nobis vita peccati, ut ædificetur vita justitiæ. Neque enim ædificari potest novitas, nisi destruat vetustas, aut amare ^{ff} possumus Christum, nisi mammonam incipiamus odisse ^{ff}. Sed neque gaudere poterimus in illo seculo, nisi in isto lugeamus, quia *qui seminat in lacrymis, in gaudio metent* ^{gg}.

6. Convenit ergo nunc nobis illa de psalmis pauperis anxii et lugentis oratio, quoniam pene jam *defecerunt sicut fumus dies nostri* ^{hh}, et necdum malitia nostra defecit. Ecce enim veteres posuit dies nostros productos cursu ætatis, nec spargit canis caput, sed (i) perfundit senectus: et nos adhuc primis reptantem conatibus ævi spiritalis infantiam parvulis sensibus agimus; et vix modo in verbo Dei incipientes loqui, tamquam primis vocibus anima vagiente mutam et rudem sanctis Litteris linguam solvimus, et quondam in litteris humanarum fabularum loquaces, nunc in veritatis **242** balbutimus eloquiis, stultitiæ sapientes, et sapientiæ stulti; robusti vitii, et virtu-

^a Psal. xxxii, 1. ^b Act. viii, 23. ^c Psal. xiii, 3. ^d 120; Psal. cxix, 4. ^e Psal. xciv, 6. ^f Jer. ix, 1. xxxiv, 13. ^g Psal. xxxvii, 6, juxta Psalter. Rom. ^h Psal. cxx, 1. ⁱ Psal. cii, 3, sec. Psalter. Rom. ^j Sap. viii, 1. ^k Eccle. iii, 17. ^l Ibid., 3 et 4. ^m II Cor. vi, 2. ⁿ Rom. xiii, 12. ^o Psal. x, 3. ^p Deut. xxxii, 39. ^q I Reg. ii, 6. ^r Psal. cxxxviii, 18 et 19. ^s Psal. cxv, 5, sec. Psalter. Rom. ^t Psal. ci, 4.

(a) Ms. Clun. et ed. Chifflet., *abstrictos*.

(b) Abest jam a ms. codice Cluniacensi et edit. Chifflet. Tres vero mss. codices Nol., Vatic. et Vien., non, mendose.

(c) Sic mss. Clun., Vien. et ed. Chifflet. Ita et alibi Paulinus, epist. 49 ad Macarium, num. 13, et epist. 50 ad Augustinum, num. 2. Ed. Rosv., *cor contritum..... non despiciet*.

(d) Ita Psalteria Rom., Hebraica. et vetus, SS. Ambrosius, Hieronymus et Augustinus in commentar. super psalmos.

^d Psal. l, 19. ^e Ezech. xxxvi, 26. ^f Psal. cxviii, 1 Psal. vi, 7. ^g Psal. xxxvii, 5, sec. LXXX; Psal. xxxi, 3. ^h Psal. lxxviii, 28. ⁱ Psal. xvi, 11. ^j Rom. vii, 24. ^k I Cor. xv, 49. ^l Rom. vi, 19. ^m Rom. xiii, 12. ⁿ Psal. x, 3. ^o Deut. dd Psal. lxxiv, 8. ^p Eccle. iii, 3. ^q Matth. vi, 24.

(e) Mss. codices Cluniac. et Vien., *qua*. Ms. Nol., *quia*. (f) Mss. codices Cluniac. et Vien. cum edit. Chifflet., *acceptabile*.

(g) Mss. Nol., Vatic. et Vien. cum edit. Rosv., *enim gentes*; unde conjectura est scripsisse Paulinum *emergentes de luto*: quod cum Sacchino et Chiffletio sic emendavimus. Abest vox *gentes* a ms. codice Cluniacensi.

(h) Ms. Clun. et edit. Chifflet., *vivificandi*.

(i) Ita cum mss. codicibus Clun. et Vien. editis Chifflet. Ante erat in edit. Rosv., *profundit*.

tibus adhuc teneri; vix nascente ad justitiam voluntate tirones, et consumpta in peccatis ætate veterani. Aliquandiu enim, ut tu Sancte benedictæ frater novisti, in hoc seculo volutari inveteravimus inter inimicos nostros; atque utinam inveteraverimus inimicis, ut illa jam nobis otiosus spatiosi itineris vita defecerit, et *renovetur* in Christo, *sicut aquilæ, juvenus nostra*^a; ut senio veteris hominis exuamur, *induentes novum illum, qui secundum Deum creatus est*^b. Sed qui nec *pellicano solitudinis* adhuc¹⁸ *similes esse* possumus, quando erit ut efficiamur sicut *nycticorax*¹⁹ *in domicilio*^c? Quando excitabimur in eum excelsæ mentis vigorem, ut spiritali alacritate volucres, (a) et in alta virtutum ardua penna pervecti possimus dicere: *Vigilavi, et factus sum sicut passer (b) singularis super tectum*^d. Videamus hoc loco, si placet, in quam rationem hæc avium genera, et hoc ordine sub persona pauperis anxii, id est, pœnitentis, ad inopiam spei per aliquem lapsum redacti, propheticus sermo disponat. Fertis²⁰, ut opinor, loquacitatem insipientiæ meæ, quam ad contemptum vestrum²¹ provocastis. Accepi enim a quodam sancto doctissimo viro (Rufino) et carissimo mihi, qui non solum legendo, sed etiam peregrinando multa cognovit, pellicanum avem esse in Ægypto, vel illis juxta partibus usitatam proximis Nilo flumini desertis uberare, serpentibus vesci, (c) in quos dimicando prævaluerit. Ergo pugnat ut vincat, et victa moritur: victrix vero et evadit mortem; et acquirit alimoniam. Quod autem nycticorax scriptum est, nycticoram esse verius asserebat; idque probabili ratione videbatur ostendere; cum illam avem hoc loco positam diceret, quam appellamus noctuam, quia secreto noctibus cantus exerceat et volatus; et obscuritate tenebrarum, qua fere cuncta caligant animalia, lumine: unde nycticora aptius quam nycticorax dicitur: quia nycticorax, nocturnus corvus interpretatio²² est; nycticora autem, nocte videns; eo quod pupilla oculi κόρη a Græcis vocetur. Nihil autem noctuam simile corvi habere manifestum est. Porro perspicuum eam, ut dixi, sicut quasdam alias aves, noctis in tenebris magis cernere, et in lumine cæcutire, noctem diebus pati, lucem noctibus usurpare.

7. Nunc ergo, benedicti mei, videte qualiter hæc avis congruat ad pauperem mœstum, hoc est, pœni-

^a Psal. ci, 7. ^b Ephes. iv, 24. ^c Psal. ci, 7, cxxxviii, 12.

(a) Vulgatam retinemus lectionem, non enim placet mss. codicum Clun. et Vien. lectio, *et in alta virtutum arduo fine perfecti*; nec Chiffletii correctio, *arduo fine pervecti*.

(b) Ex mss. Clun., Nol. et Vien. et ed. Chifflet. reposuimus *singularis super tectum*; sic enim Paulinus, n. 8 et 9, itemque in ep. 49 ad Macar. n. 5, *passer unicus super tectum*.

(c) Ita ms. codex Vatic. et edit. Rosv. At mss. Clun. Nol. et Vien. cum edit. Chifflet., *quos dimicando verculerit*, minus bene.

(d) Sic mss. Clun., Nol. et Vien. cum edit. Chifflet. Ante erat *ingentium suffragia, ambitiosa*, etc., nullo sensu.

(e) Ita mss. Clun., Vien. et edit. Chifflet. Edit. Rosv.,

A tentem, opibus gratiæ pauperatum (V. ep. 32, n. 20), et conscia miserorum lapsuum **243** mente, gloriæ suæ damna lugentem, et afflictionem miserabili laborantem in gemitu suo, et de propriæ carnis interitum vitam animæ recipere nitentem, perque orationum impendia, et (d) gemituum suffragia, ambitiosa lacrymarum vulneratæ salutis remedia quærentem. Quam apte hujusmodi pauper et peccator Ægyptia aut nocturna avis dicitur: (e) Qui enim se ad deflenda et confitenda peccata secernens a communi Ecclesiæ cœtu intra ergastulum cellule suæ mœstus includit, et elongatur ab hoc seculo fugiens, ut maneat in solitudine deplorationis, et illic adversus carnis suæ desideria confingat, et in peccata sua spiritali certamine conterenda depugnet, certe et habitaculo pariter et prælio fit *similis pellicano solitudinis*, et illam inimicam serpentibus volucrum, ipsi diabolo²³ et principibus tenebrarum, in peccatis et cogitationibus carnis expugnandis, dimicans æmulator. Et si in eo agone superaverit, vivet hostium suorum superstes: escam de victoria²⁴ sua sibi quærit, quia vitæ meritum, (f) peccati et diaboli victor acquirit, quem cum omni nequitie spiritalis exercitu in perniciem nostram variis artibus serpere quotidianis interioris nostri periculis experimur. Sed gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum Dominum nostrum, *ut super aspudem et basilicum ambulemus, et conculcemus leonem et draconem*^e. Ergo adversus hujusmodi (g) principes tenebrarum pugnemus, hoc est, hominum peccatorum potentes, quos C Apostolus tenebras dicit^f, cum quibus nobis æmula pro salute contentio est, orate ut hos serpentes, dum in istius mundi deserto agimus, exemplo illius (h) salutaris alitis tollamus. Quibus obtritis, et per victoriam devoratis, quasi discussa nube tenebrarum, illuminabitur noster interior²⁵, et tunc fiet *quasi nycticora in domicilio*, hoc est, in domo Domini, ut inter hujus seculi tenebras acutum aciem defæcatæ mentis intendat, et possit secundum prophetam talibus oculis (i) luminatus dicere: *Quia tenebræ non obscurabuntur a me, et nox sicut dies illuminabitur*^g. Quod utique fit, cum utraque substantia in homine sibi congruit, ut etiam caro terrenam inficiatam naturam ad animæ concordiam spiritali migret affectu: et tunc *nox sicut dies* (j) *illuminabitur, cum et caro,* D sicut anima, spiritalis efficietur.

^d Ibid., 8. ^e Psal. xc, 13. ^f Ephes. vi, 12. ^g Psal.

et in quo se secretum, etc.

(f) Hanc vocem addidimus ex mss. codicibus Clun., Nol., Vien. et edit. Chifflet.

(g) Sic emendavimus ex ms. Clun. codice et ed. Chifflet. Ed. Rosv., *adversus hujusmodi noctes, qui sunt principes tenebrarum, hoc est homines peccatorum potentes, quos, nullo sensu.*

(h) Ms. Nol., *solitaria*. Sed convenit epitheton *salutaris*, quia serpentes tollit.

(i) Sic emendamus ex mss. codicibus Clun., Vien. et edit. Chifflet. et correctio nostra confirmatur ex epist. 41, n. 2, *oculus interior luminatur*. Ed. Rosv., *illuminatum*.

(j) Iidem codices, *illuminatur... efficitur*. Utraque lectio bona.

8. Quod si per orationes vestras fuerit indultum, **A** **244** ut et in hoste vipereo conterendo (a) pellicanum solitudinis æmulemur, et nycticoræ oculis inter hujus seculi obscura cernamus, tunc in consummatione pedibus constitatis, super excelsa perfectæ virtutis impositi, vigilando in orationibus, et meditando in lege Domini, efficiemur *sicut passer unicus super tectum* ^a, et corpore et spiritu congruente (b) in voluntate Dei, jure dicemus: *Singulariter sum ego, donec transeam* ^b. Et quis est iste passer, in quo forma perfecti est, nisi passer ille qui invenit sibi domum, et cum turture nidum sibi fecit altaria tua, Domine virtutum ^c? Iste forsitan passer est de duobus illis, quorum unus non cadit super terram sine voluntate Patris ^d. Cecidit enim passer hic summus in corpore, sed et resurrexit. Cecidit autem ex voluntatis assensu, factus obediens Patri usque ad mortem crucis ^e. Hic passer est illa Sapientia, quæ requirentibus se in viis hilariter ostendit, nunc in portis sit obvia, nunc in plateis occurrit, nunc in muris vel turribus celsa convocat ad se amatores suos, et invitat eos in altitudines habitationum suarum ^f, ut impleat verbum suum, (c) quia exaltatus omnia ad se trahit ^g. *Quis dabit nobis pennas columbæ deargentatas* ^h, ut per eloquia Domini casta, et sicut argentum igne examinatum ⁱ, pennati pervolemus ^j ad bravium supernæ vocationis, sequentes istum passerem singularem (qui est unicus Dei Filii) supervolitantem: *qui* ^k *in altis habitat, et humilia respicit*. . et *qui descendit in inferiora terræ, ipse est qui* ^l *ascendit super omnes cælos, captivam duicens captivitatem, ut adimpleret omnia* ^k. Illic passerem si directa imitatione valeamus sequi, iisdem vestigiis ambulantes quibus ingressi sunt speciosi evangelizantium pedes ^l, tunc in edito constituti poterimus dicere: *Vigilavi, et factus sum sicut passer unicus super tectum* ^m.

9. Meminerimus tamen etiam in sublime proveci verbum illud Domini, ut qui fuerit in tecto, non revertatur in domum suam tollere vasa ⁿ; id est, ne in nosmetipsos recurramus, et opera carnalia quasi vasa in inferioribus derelicta repetamus. *Nemo enim, inquit, mittens* (id est *immittens*, Græce *ἐπιβάλλων*) *ad aratrum manus, et respiciens retro, aptus est regno Dei* ^o. Sed etsi super tectum fuerimus, id est, super naturam terrenam evolaverimus, non acquiescentes carni, timeamus avium exemplo ad humilia devolare.

^a Psal. ci, 8. ^b Psal. cxl, 10. ^c Psal. lxxxiii, 4. ^d Matth. x, 29. ^e Philip. ii, 8. ^f Prov. viii, 2. ^g Johan. xii, 32. ^h Psal. liv, 7, et vii, 4. ⁱ Psal. xi, 7. ^j Psal. cxii, 5. ^k Ephes. iv, 8, 9, 10. ^l Isai. i, 17, sec. LXX. ^m Psal. x, 2. ⁿ Psal. ci, 8, juxta Psalter. Rom. ^o Matth. xxiv, 17. ^p Luc. ix, 62. ^q Prov. i, 15. ^r Psal. cxv, 13. ^s Eccli. xlix, 1. ^t I Cor. xii, 11. ^u Cant. i, 2. ^v Jacob. ii, 7. ^w Philip. iii, 20. ^x Psal. ci, 8. ^y Col. iii, 2. ^z II Cor. x, 3. ^{aa} II Cor. xii, 9.

(a) Sic emendatum ex codicibus Cluniac., Vien. et Chifflet. At edit. Rosv., *pellicano*.

(b) Ms. codex Vaticanus, *voluntati Dei*.

(c) Ita mss. Clun., Nol., Vien. et edit. Chifflet. Alii, *et exaltatus omnia ad se trahat*.

(d) Græc. *ἀδύνατος*. LXX et Lucifer, non inique. Et sic solet locus asserri a Patribus Græcis, ut a B. Cyrillo in Johan. lib. ii, c. 54 et aliis.

(e) Sic ms. Vaticanus codex cum edit. Rosv. At v. Clun., Nol., Vien. et edit. Chifflet., *et aspersa*

Scriptum est enim, quia **245** (d) *non sine causa tenduntur avibus retia* ^p. Et scimus, quia sic insidiantes ^q volucrum simplicitati aucupes humi ponunt tendiculas; (e) et plerumque esca, vel cæci illicis aspersa fraude deponunt aves, et opertis doloso cespite laqueis implicunt credulas. Sed nos simili arte nos sollicitantibus per obtentas mundi hujus illecebras nequitie spiritalis aucupibus, armati fide et illuminati veritate dicamus: *In Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ: transmigra in montem sicut passer* ^q; *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem* ^r. Propterea oremus Dominum, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ^s. *Omnem hominem* dictum puto, quia nemo homo, nisi agnoscens Deum, et qui ^t potius meruerit agnosci a Deo. Quem non **B** agnoscentes, *comparati sunt jumentis insipientibus, et similes facti sunt illis* ^t. Nos ergo magna ejus misericordia ex impiis justificati per fidem, et non ex operibus, *curramus* ^u *in odorem unguentorum ejus* ^u, ut ex illius nomine odorem vitæ trahamus, et efficiamur *odor Christi bonus Deo* ^v potionati (V. not. 483), ut scriptum est ^x, a vino unguentorum de calice salutaris, in quo ipse ut pigmentarius, ut in Ecclesiastico scribitur ^y, unguenta suavitatum miscet, *dividens dona sua singulis prout vult* ^z, ut omnia in omnibus impleantur (*Sacch.* impleatur. V. ep. 42, n. 2, et 43, n. 3), et odorem notitiæ suæ manifestet in nobis: *quia unguentum* (f) *extinatum est nomen ejus* ^{aa}. Quod nomen ut invocetur super nos ^{bb}, semper et in nobis nominetur, fiat *conversatio nostra in cælis* ^{cc}. Ita enim efficiemur *sicut passer unicus super tectum* ^{dd}, si non quæ in terra sunt, sapiamus aut quæramus, *sed quæ sursum sunt, ubi Christus* (g) *est sedens ad dexteram Dei* ^{ee} Patris, innumerabilibus ^{ff} oculis speculator actuum nostrorum, et spectator agonis istius, quo in carne ambulantes, non secundum *carnem militamus* ^{ff}.

10. *Non enim est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem*, sed adversus invisibiles inimicos et adversus spiritualia nequitie in cælestibus ^{gg}. Non quod spiritus nequam in cælestibus agant, sed quod in cælesti conversatione viventibus adversentur. *Induamus itaque arma lucis* ^{hh}, *et in Deo nostro transgrediamur murum* ⁱⁱ illum inter nos et Deum separantem, nec de carnali infirmitate timeamus adversarium spirituali natura violentum, quia *virtus in infirmitate* ⁱⁱ

plerumque esca illicis fraude deponunt aves, et operti doloso cespite laquei implicunt credulis.

(f) Ita apud quosdam legi asserit Nobilius in scholiis ad hunc versum. Eandem lectionem hujusce versus iterat Paulinus noster in fine epistolæ 41 ad eundem, num. 3, unde emendavimus, et ex mss. codicibus Clun., Vien. et edit. Chifflet., *ejus*. Ante erat *ei*.

(g) Editio Chifflet. cum codicibus manuscriptis Clun. et Vien., *est ad dexteram Patris*.

perficitur. Nec in **246** virtute ^a sua potens est A vir, sed Dominus infirmum facit adversarium ejus, quem ipse Dominus virtutum Rex gloriæ tali pro nobis congressionis genere confudit, ut illum in cruce Christi non divina virtus, sed humana superaret infirmitas. Sequamur itaque triumphantem Jesum, et ^b scuto fidei circumdet nos veritas ejus, ut non timeamus a timore nocturno, et a jaculo volante per diem. Cadent a latere nostro mille, et decem milia a dextris nostris ^c, non nostra, sed virtute Christi ^d cujus pugna est qua pugnamus, et cujus corona qua vincimus, quia membra sumus corporis ejus, si tamen mortificemus in terra membra nostra, ut fiant arma justitiæ, quibus accincti, et Christo, et angelis ejus, et vobis lætum de nostro certamine spectaculum præbeamus, et evolantes de laqueo venatorum garrula gratulatione cantemus: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est, et nos liberati sumus, quia adjutorium nostrum est in nomine Domini Jesu Christi* ^e. Non est enim aliud nomen sub cælo datum hominibus ^f, in quo oporteat salvos (a) fieri nos. In hoc nomine triumphantem, (b) confiteamur Domino misericordias ejus ^g, et gloriemur in laude ejus ^h, non in nostra. Quoniam, ut propheta dicit, si quid bonum in (c) nobis, ab ipso est; et si quid optimum, ab ipsius majestate est: *Ipse enim fecit nos, et non ipsi nos* ⁱ. Et propterea et Paulus dicit: *Quid autem habes, o homo, quod non acceperis? Quod si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* ^j? In quo monet ut, qui gloriatur, in Domino gloriatur ^k. Unde jam nobis leves angustiae sunt, quando laudari videmur: nihil enim nobis consci sumus de proprio bono, ut tamquam agnoscentium pudorem laudator perurgeat. quia non ipsos nos, sed divinæ bonitatis munera atque opera predicari cognoscimus: si quid enim in nobis boni videtur aut creditur, illius est qui *solus bonus est* ^l, et de cujus plenitudine omnes accipimus ^m, et pro meriti vel fidei capacitate respergimur. Ros enim qui ab illo est, sanitas est nobis, et lætamur in stillicidiis ejus ⁿ. Ergo et error iste, quo nos laudatis, innocuus erit nobis. Insuper et mercedem vobis copiosam tam pia fides congeret: quia ut nos nostra mente iniquos, et de perversa hujus seculi generatione pravos existimetis **247** bonos factos, Deo omnipotenti creditis, qui potens est justificare impium, et vivificare mortuos, et illuminare tenebras, et phœnicium candidare ^o.

11. Quamobrem orate solliciti ut tanto ore vel munere Dei dignum Deo cor accipiamus; et qui accipi-

^a Psal. xc, 5, 6, 7. ^b Psal. cxxiii, 7, 8. ^c Act. iv, 12. ^d Psal. cvi, 8. ^e Psal. cv, 47. ^f Psal. xcix, 3. ^g I Cor. iv, 7. ^h I Cor. i, 31. ⁱ Matth. xix, 17. ^j Johan. i, 16. ^k Psal. lxxv, 41. ^l Isai. i, 18. ^m Eccl. ii, 7. ⁿ Johan. xiv, 6. ^o Prov. iv, 23. ^p Matth. xix, 21. ^q Psal. lxi, 12. ^r Johan. xii, 25. ^s Psal. vi, 6. ^t I Cor. xv, 52. ^u Rom. vii, 24. ^v Psal. xxxiii, 8. ^x Psal. cvi, 16. ^y Psal. lxxi, 4.

(a) Sic editio Chiffli. cum mss. codd. Clun. et Vien. In editione Rosv. legebatur, alia interpunctione, fieri. Nos in hoc.

(b) Ita Paulinus noster epist. 19 ad Delphinum, n. 2, secutus versionem Psalterii ex Hebræo, cum in 4 aliis psalteriis et in commentario S. Augustini super psalmos quater legatur *Confiteantur Domino misericordiae ejus*, in vers. 8, 25, 21, 31.

(c) Addidimus particulam in ex mss. codicibus

mus contemptum patrimonii, accipiamus etiam nostri contemptum: angusta enim via gradimur, et quasi in fune suspenso ancipites ambulamus: et nisi certo libramine vestigia fixerimus, ut non declinemus dextra vel sinistra, facile nos in hujus aut illius partis ruinam inimicus impellet. Ideo nobis in Salomone Sapientia canit: *Non deflectatis a Domino, ne cadatis* ^a. Ipse enim Dominus Christus *via veritas, et vita est* ^b, qui dicit: *Omni vigilia serva cor tuum* ^c, quia per ipsas virtutum vias in vilia delabi possumus; et nisi certo, ut dixi, statu dirigentes animi momenta libremus, de ipsa humilitate capiemus superbiam; et evanescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepat inflatio. Et quid proderit caruisse divitiis, si remanemus divites vitiiis? Unde quæsumus, ne ex illo nobis verbo Domini blandiamini, quia fecerimus, *Vendite quæ possidetis*; quia plus est quod superest illud: *Et veni, sequere me* ^d. Facile est autem videre ^e quantum sit sequi Christum, ut homo imitetur Deum. Sed et illud scitis: *Quia semel locutus est Deus, dno hæc audivi* ^f; nam et iste sermo, sicut omnis fere Scriptura divina, in bivium patet: *Vade et vende omnia tua*. Non enim pecuniam tantum et fundos, extraneas facultates; sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus. Hanc vendere, hoc est alienare a nobis, tanto major victoria, quanto altior difficultas est ingenita quam apposita separare; et intus infixam divellere, quam affixa extrinsecus rejicere. (d) Se enim ipsum vincit et superat, qui renuntiat moribus suis, et se abdicat sibi, ut illud fortissimum Dei verbum impleat: *Qui perdet animam suam propter me, inveniet eam* ^g. Hæc Domini verba recordantes, (e) effundamus in illum animam nostram, et ipse nos enutriet, et absconditam in se vitam nostram fovebit, et se cum gloria revelabit: si tamen pro hac eadem anima oremus in tempore oportuno nunc ^h in isto sæculo. *In inferno enim quis confitebitur tibi* ⁱ? Istic moriamur peccatis, ne illic vivamus pœnis. Mors enim, quæ secunda dicitur, nihil aliud est quam vita pœnarum.

248 12. Caveamus igitur ab inferiore inferno, ubi corpus et animam gehenna torquebit, æternum moriente peccatoris anima, manente ^a sensu et durante materia corruptionis. Nam et mortui, ut scriptum est, *resurgent incorrupti* ^b, non gloriæ immortalitate, sed pœnæ. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* ^c? *Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio* ^d, qui *veces (f) ferreos confregit* ^e, et *humiliavit calumniatorem* ^f, ut *exaltaret*

^a Psal. xcix, 3. ^b I Cor. iv, 7. ^c I Cor. i, 31. ^d Matth. xix, 17. ^e Johan. i, 16. ^f Psal. lxxv, 41. ^g Isai. i, 18. ^h Eccl. ii, 7. ⁱ Johan. xiv, 6. ^j Prov. iv, 23. ^k Matth. xix, 21. ^l Psal. lxi, 12. ^m Johan. xii, 25. ⁿ Psal. vi, 6. ^o I Cor. xv, 52. ^p Rom. vii, 24. ^q Psal. xxxiii, 8. ^r Psal. cvi, 16. ^s Psal. lxxi, 4.

Clun. et Vien. et ed. Chiffli., in quibus *si quid bonum in nobis, ab ipso est: et si quid optimum, ipsius est*.

(d) Sic emendavimus ex mss. codicibus Clun. et Vien. et edit. Chiffli. in quibus *mutat pro vincit*. Ante erat *Si enim seipsum vincit*, nullo sensu.

(e) Ita reposuimus ex iisdem codicibus. In edit. Rosv., *effundemus*.

(f) Juxta textum Græcum, Vulgatam, mss. codices

me de portis mortis, ut narrarem mirabilia ejus in portis filiae Sion ^a. Benedicat vos Dominus ex Sion, et videatis quæ bona sunt Hierusalem, et oretis pro nobis omnibus diebus vitæ vestræ ^b, ut portio nostra communiter sit in terra viventium ^c.

EPISTOLA XLI.

Paulinus a Sancto præmonitus fuerat ut faculam suam diligenter dum tempus est appararet: occasione inde accepta, in Evangelicam de lampadibus ac de prudentibus quinque totidemque fatuis virginibus parabolam pie admodum ingenioseque excurrit.

1. Legimus in tergo epistolæ adnotationem epistolarum, quas meas esse (a) indicastis. Nam vere prope omnium earum ita immemor eram, ut meas esse non recognoscerem ¹, nisi vestris litteris credidissem. Unde majus accepi documentum caritatis vestræ, quia plus me vobis quam mihi notum esse perspexi. Hymnos, quos desiderabam, accepisse gratulor: quo munere, Sancte frater, admonuisti me, ut faculam meam diligenter, dum tempus est, appararem, ne cum fatuis excluderem, si cum sapientibus non occurrerem. Orate autem, ut et virgines et secundæ sint animæ nostræ; sine sterilitate virgines, sine corruptione secundæ. Hoc enim mysterio et in lege maledictus est, qui ² semen in Israel non dederit: et in Evangelio virgo sapiens (b) dicitur quæ oleo procurato vigili sollicitudine, uncta (c) face, sponsi expectat adventum, jamque venienti non exstinguendum pingui fomite lumen accendit.

2. Ergo mens nostra fertilis Deo sit, et vitæ fructus operibus bonis pariat. Sit et spiritus virgo, ut nulla seculi corrumpatur illecebra, et ab omni labe vitiorum integer maneat. Stultæ enim virgines illæ mihi videntur animæ ³, quæ virtutibus steriles sunt ⁴; et illæ sapientes, quæ vitiiis incorruptæ sunt. **249** Denique in utroque virginum genere quinque ponuntur, ut intelligatur, ad sensus hominis integritatem aut corruptionem referri: nam quinque sensibus omnes præditi sumus, per quos aut vitam recepimus aut mortem. De ipsis enim dolens propheta dicit: *Mors introivit per fenestras vestras* ⁵. Quas obstruamus timore Dei, ut ad omnes istius mundi formas et voces surdi simus et cæci: sepiamus aures nostras spinis contra linguam nequam et illecebrosa modulamina ⁶: *avertamus oculos nostros, ne videant vanitatem* ⁷: obstruamus et nares nostras. Ne de

A corruptione nujus seculi mortis odorem trahamus: neque per gustum illicem gulæ morbus irrepit, et concupiscentiarum (d) cibis continentæ robor eneruet: neque mollibus vestimentis corpori blandiamur, nec carnos tactus et amplexus illicitos delicatæ male palpata tegminibus membra (e) disquantiant. Ita fiet ut in unoquoque nostrum omnibus sensibus castis et oleo doctrinæ fidelis imbutis, virgines omnes quinque sapientes maneant, oleo in vasis suis reposito, expectatione secunda quiescant, facile innox parandis facibus occurræ cum primo supervenientis sponsi tumultu fuerint excitatæ. Nam in tantis Ecclesiæ populis, in quibus non solum virgines, quarum tamen innumera multitudo est; sed et maritatæ, et viduæ diversis et moribus cernuntur et fructibus; non arbitror alia ratione quinque tantum virgines fatuas et totidem sapientes esse positas, nisi quod utraque persona in totius populi universitate diversa, numerus autem ratione supradicta sigillatim in omnibus continetur; ut unusquisque in semetipso aut stultas aut prudentes habeat ⁸, pro qualitate sensuum suorum: in quibus providis sapiens, inertibus autem stulta virginitas est. Nam ideo et fatuæ, sicut sapientes in tanta sui dissimilitudine similiter virgines appellantur, quia virginibus secundum carnem sterilitas infecunda, secundum spiritum fructuosa (f) castitas adest. Quare nec sapientes sterilem virginitatem habent, quia sapientes sunt; nec stultæ fructuosam, quia stultæ sunt. Quarum forma mihi videtur esse *sapientia hujus mundi, quæ stultitia est apud Deum, et sapientia carnis* ⁹, quæ vere virgo stulta est, (g) quia non est juncta atque subjecta legi ¹⁰ et sapientiæ Dei: et *lucerna ejus facile exstinguitur* ¹¹, quia non habet oleum veritatis, vacua Spiritus sancti, quo oculus interior luminatur ¹² et impinguatur animæ caput ¹³, quod est fides **250** nostra, cui oleum est doctrinæ cœlestis infusio ¹⁴?

3. Itaque oleum peccatoris non impinguet caput nostrum, neque muscæ morituræ exterminent oleum suavitatis: ut semper nobis caput Christus sit, nec unquam ¹⁵ deficiat oleum capiti nostro, quia *unguentum exinanitum est nomen ejus*: et tunc omnibus (h) perfectis sensibus erimus virgines sapientes, si in nobis manserit Sapientia Dei, per quam facta est De etiam in corpore secunda virginitas. Nimirum vos

^a Psal. ix, 12 et 15. ^b Psal. cxxvii, 5. ^c Psal. cxli, 6. ^d Matth. xxv, 3. ^e Jer. ix, 21. ^f Eccli. xxviii, 28. ^g Psal. cxviii, 37. ^h I Cor. ii, 14. ⁱ Rom. viii, 7. ^j Prov. xx, 20. ^k Psal. cxl, 5. ^l Cant. i, 2.

¹ Alias 26, pars 2; quæ autem 41 erat, nunc 4. Scripta et missa cum superiore circa annum 405.

Clun., Nol., Vien. et edit. Chiff. emendavimus *ferreos*. Ante erat *æreos* in edit. Rosv.

(a) Ita mss. codices Clun. et Vien. cum edit. Chiff. Edit. Rosv., *judicastis*. ms. Nol., *indicatis*.

(b) Addidimus verbum *dicitur* ex ms. codice Cluniacensi et edit. Chiff.

(c) Sic reposuimus ex mss. codicibus Nol. et Vatic. Verissima lectio petita ex Evangel. Matthæi c. xv, eaque confirmatur n. 2 et ep. 23, n. 42. Alii codd., *uncta facie*, minus bene; non enim Christus præcepit in Evangelio ut ungerent faciem suam virgines expectantes sponsi adventum, sed ut haberent oleum in lampadibus.

(d) Mss. codices Clun., Vien. et edit. Chiff., *cibus*, minus bene.

(e) Manuscriptus codex Viennensis et edit. Chiff., *descateant*, mendose. Ms. Clun., *descatent*.

(f) Manuscriptus Clun., codex et ed. Chiff., *caritas*. Sed bene respondet *fructuosa castitas secundum spiritum infecundæ sterilitati secundum carnem*.

(g) Editio Chiffetii cum Cluniacensi manuscripto codice, *quia legi et sapientiæ Dei non est subjecta. Cujus lucerna facile exstinguitur*.

(h) Mss. Cluniac. et Vien. ac edit. Chiff., *perfecti sensibus*. Utraque lectio bona.

fatigo, et mihi præsumo multum de patientia caritatis. Sed (a) oportet ut audiam Salomonem in Sapientia Dei loquentem, ut parcius, ad amantissimos licet, inferam verbi pedem, ne satiati oderint me: scio autem, quod sicut odisse quis non potest viscera sua, ita nec vos humilitatem nostram, quam visceribus vestris permiscuistis. Pax, et caritas, et gratia, et humilitas Christi Domini altissimi abundet in vobis, benedicti, fratres merito venerabiles (b) et dilectissimi.

EPISTOLA XLII.

Lætatur se adeptum Florentii Cadurcensis episcopi amicitiam: illum commendat, ejus preces exposcit; pulcherrimasque Christi laudes immiscet.

Beatissimo ac merito venerabili (c) Patri FLORENTIO (V. not. 184), PAULINUS.

1. Lætatur in Domino visitatos nos litteris sanctitatis tuæ, et provocatos, ut qui neque notitiæ tuæ prius gratiam gesseramus¹, nunc repentino Dei munere plenam tuæ tamquam veteris amicitie fiduciam sumeremus. *Vinum*, inquit, et *amicus veterascet*, et cum *suavitate bibes ipsum*². Ecce istam prophetæ sententiam superavit³ sanctitas tua quæ tam perfecto diligere nos cepit affectu, ut inveteratæ nobis dilectionis suavitatem in prima hujus fœderis novitate reddiderint; ut non necesse habeamus optare incrementa caritatis, cujus maturitatem consummatam principis abundantibus experimur. Ut ubertatem animæ tuæ magnis fontibus comparare possimus, qui originem suam late profuso ore rumpentes, statim in ortu suo flumina sunt. Benedictus **251** itaque Dominus, qui peccatis nostris tali gratia superabundavit, ut nos nec notitia tua dignos, etiam caritate ditaret; et minore hactenus bono carentibus, cum vestræ corporalis notitiæ essemus expertes, tanto majus de te munus indulsit, quanto potior in homine substantia est spiritus, quam caro. Propterea exultat cor nostrum, et repleto gaudiis ore dicimus. *Magnificavit Dominus facere nobiscum*⁴, quoniam *prævenisti nos in benedictione dulcedinis*⁵ per eloquia sancta, et sicut *argentum purgatum examinata*⁶: visitans nos, ut (d) dixi, et excitans de pigritiæ nostræ situ ad observantiam caritatis tuæ. In qua quidem non somnolentia dormiebamur, sed ignorantia aiebamur. Sit ergo nomen Domini benedictum⁷. et lætetur in hoc etiam opere pietatis suæ, quo ignorantibus in carne faciem tuam, hanc potius, qua

A pulcius in Christo formatus es, speciem tuæ mentis ostendit. (e) *Sermo enim, inquit, viri indicat de illo, et ex abundantia cordis os loquitur*⁸.

2. Sermo itaque tuus nobis apostolico sale conditus expressit saporem gratiæ⁹, quæ tibi data est; et de stillicidiis laborum tuorum gustavimus quam suavis sit in te Dominus¹⁰, qui factus es et positus in caput populi, electus ex ovibus in virum gregis, ut regeres oves pascuæ ejus, qui animam pro ovibus suis posuit¹¹. Idem agnus et pastor reget nos in secula; qui nos de lupis oves fecit; earumque nunc ovium pastor est ad custodiam, pro quibus fuit agnus in victimam¹². Hic ergo Dominus et Deus noster, qui in terris visus est, et inter homines conversatus est¹³ pro nobis, ovis et pastor in nobis est, B quia nos invisibilis baculo et salutari virga intus regit¹⁴, ut etiam si ambulemus in umbra mortis, non timeamus mala, quia nobiscum Deus est¹⁵, Emmanuel ille¹⁶; Dominus majestatis et filius ancillæ, quorum (f) aliud natura, aliud factus est. Idem creator hominis et redemptor, Deus ex Deo, homo pro homine; Filius Dei ante secula, filius hominis pro seculo¹⁷; forma servi pro libertate servorum; et pauper factus, ut pauperes sua egestate locupletet¹⁸: quia ipse est *dives in omnes omnis boni*¹⁹; *qui omnia in omnibus adimpletur*²⁰, *plenitudo Divinitatis*²¹, *spes omnium finium terræ, et in mari longe*²², Deus salutaris noster, *mediator hominum et Dei*, homo *Christus Jesus*²³, qui est in gloria Dei Patris²⁴ super omnes Deus benedictus in secula.

3. Hic ergo, qui te in sortem apostolorum **252** suorum dignatus assumpsit²⁵, ut eorum arte hominum piscator existeres²⁶, et de amaris ac profundis hujus seculi fluctibus vivificandam potius quam perimendam Deo prædam hamo verbi salutaris extraheres, quod utique quotidie facis. Hic Deus, qui te adjutorem ædificationis et culturæ suæ fecit²⁷, qui insinuare dignatus est dilectionem humilitatis nostræ sublimi per humilitatem cordis animæ tuæ, quia proculdubio per mansuetudinem ovis et agni innocentiam pastor esse meruisti; hic te, inquam, Deus, qui amantem nostri facere dignatur, non juxta meritum malum facies, sed secundum divitias bonitatis suæ, ut nobis adjutorium de patrocínio orationum tuarum, tibi merces, de proximorum etiam minorum²⁸ magna caritate cumuletur²⁹, memorem te nostri perpetuo faciat; omnibus orationibus tuis et

¹ Eccli. ix, 13. ² Psal. cxxv, 3. ³ Psal. x, 4. ⁴ Psal. xi, 7. ⁵ Job, i, 21; Psal. cxii, 2; Psal. ciii, 31. ⁶ Matth. xii, 34; Luc. vi, 45. ⁷ Col. iv, 6. ⁸ Psal. xxxiii, 9. ⁹ I Reg. xv, 17; I Reg. xvi, 11; Psal. lxxvii, 70; Johan. x, 15. ¹⁰ Johan. i, 29; Isai. vii, 14. ¹¹ Matth. i, 16; Luc. ii, 7. ¹² II Cor. viii, 9. ¹³ I Tim. ii, 5. ¹⁴ Philip. ii, 11. ¹⁵ Act. i, 20; Col. i, 12. ¹⁶ Matth. iv, 19. ¹⁷ I Cor. iii, 9. ¹⁸ Matth. xxv, 40.

¹⁹ Alias 32; quæ autem 42 erat, nunc 6. Scripta circa annum 405.

(a) Manuscripti codices Clun. et Vien. cum edit. Chifflet., oportet audiam Salomonem sapientia Dei loquentem.

(b) Editio Rosv., ac dilectissimi; et addit: *Valete in Domino.*

(c) Ita mss. codices Reg., Vat. et Vien. et edit. Bad., Grin., Rosv. et quidem recte, cum ad episcopum Paulinus nondum episcopus scripserit. Edit. Grav. et Schot., *fratri.*

(d) Sic reposuimus ex ms. codice Viennensi, cum ante esset *ut dixit*. Correctio nostra confirmatur ex initio epistolæ.

(e) Ita fere Paulinus epist. 13 ad Pammachium, n. 2. Verum hæc neque apud LXX, neque in Vulgata habentur, ubi *ingressus hominis enuntiat de illo.*

(f) Bis repositum est *aliud* ex mss. codicibus Reg. et Vien. Ed. Rosv., *alterum.*

oblationibus curam nostræ salutis immisceat, ne in A offendiculum nobis accedat tanta ista, qua ^a gloria-
mur in Domino, tuæ dilectionis impensio, si rapaces
indomitorum sensuum bestias vestitu ovium conte-
gamus ^a. Sic igitur ora, donec exores, ut fiat cor
nostrum immaculatum in conspectu Domini, ut non
confundamur ^b neque simul trahamur cum iis qui
loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem sunt
in cordibus eorum ^c; sed lingua et mente concordēs,
corde credamus ad justitiam, ore confiteamur ad
vitam ^d. Ita demum pietas qua nos diligis, tibi fru-
ctuosa referetur, si tam efficax pro nobis oratio tua
fuerit, ut a nostra terrestri specie demutati in tuam
similitudinem transferamur, ut *cælestis hominis ima-
ginem pari veritate gestemus* ^e.

4. Tunc vere erimus de tua caritate felices, si ob- B
tineas ne simus ^a a tua caritate dissimiles. In quo ta-
men non eatenus, quasi superbum tendimus votum,
ut apicem meriti tui speremus attingere; sed ut salu-
tis fine conclusi, juxta formam fidei tuæ in itinere
directo veritatis vestigia perlegamus, et sit nobis
finis ipse qui initium est, caput et fundamentum cor-
poris sui petra Christus ^f; illa petra, quæ nos inter
hujus seculi deserta sitiētes justitiam sequaci fonte
prosequitur, et dulci potu refrigerat, ne carnalium
cupiditatum aestibus peruramur; illa petra, super
quam domus stabilita non corrui, et illa petra quæ,
latere lancea perforato, aqua fluxit et sanguine ^g,
ut pariter saluiferos nobis funderet fontes, aquam
gratiæ, et sanguinem sacramenti, qui idem est ^h et
fons nostræ salutis, et pretium.

253 5. Sed vix mihi peccatori, quonam ⁱ pro-
gressus, immo prolapsus sum? Dum pluribus apud
te verbis ago, ut pro peccatis meis vel potius adver-
sus peccata mea patræcinium promerear, cum ora-
tionibus intendas; (a) accumulo eamdem de loquaci-
tate mea sarcinam, quam de orationibus tuis minui
peto; tamquam immemor scriptum, *de multiloquio (b)*
non effugies peccatum ^b. Et quid agam? quo ore pur-
gari postulem? vel qua a te ratione defendar, cum
sciens prudensque contrarium propheticum verbo com-
miserim, ut peccato multiloquii et me læderem, et
sanctitatem tuam fatigare? Hærebo prorsus hoc
crimine, neque vel tua me tegere valebit oratio, nisi
tu ipse mihi prius hanc injuriæ tuæ culpam remittas;
et pro me, sicut (c) beatus Job pro loquacibus ami-
cis facere præceptus est, hostiam placationis offeras
Deo ⁱ. Tantum enim de animo tuo mihi vindico ⁱⁱ,
ut hoc mihi multiloquium de tua indulgentia impune

ceasurum præsumam; non ambigens tantam habere
te patientiam, quantam habes caritatem.

EPISTOLA XLIII.

*Excusat Victorem quod serius sit reversus, causans
hiemis tempestatem, et adversam ejus valetudinem;
tum propositam sibi a Desiderio presbytero explica-
tionem benedictionum patriarcharum excellenti hu-
militate ad ipsummet rejicit; et ipse maledictionem
ficulnæ a Domino irrogatum sapienter exponit.*

Sancto et merito venerabili fratri, et (d) desidera-
tissimo DESIDERIO (V. not. 185) desideriorum meo-
rum, PAULINUS et THERASIA peccatores, in Christo
Domino salutem.

1. Ad te brevem epistolam (*Non exstat hæc episto-
la*) jam diu ante (e) fratri Victori dederamus, quam
et ipsam perferri ad sanctitatem tuam volui, ut ipsi
perlatori suo testimonium perhiberet non voluntariæ
apud nos remotionis. Hæc enim causa brevitatis
ejus fuit, quod post modicum adventus sui tempus
Victor a nobis ad vos refestinus, tanta se ad iter re-
legendum obstinatione duraverat, ut vix vel brevium
ad te litterarum nobis tribueret facultatem. Interea
proficiscentem subiti rerum obices retraxerunt, cum
hiems navigationem, et itinera metus (f) clauderent:
quibus impeditus atque revocatus necessitati præsti-
tit longam dilationem, qui procrastinationem 254
rogatus negaverat caritati. Inter has moras etiam
æger fuit, et quidem ita graviter laboravit, ut a por-
tis mortis reductus plus temporis in reficienda vale-
tudine consumserit, quam ægritudine tolerata produ-
xerat. Postea jam vicinè apostolorum natali di-
mittere eum inhumanum putavimus. Itaque longiori-
bus ejus moris, quas supradictis necessitatibus dede-
rat, brevem hanc illi ⁱ moram de nostra voluntate
adjecimus, ut, cum apostolicam solemnitatem voti
nostri et itineris annui socius celebrasset, hujus quo-
que ad vos negotii nostri nuntius reverteretur.

2. Sane epistolas, quas ad benedictum Dei homi-
nem fratrem nostrum Severum habet, diverso tem-
pore, prout impetus festinationum habebat, fecimus,
sicut ipsarum varia lectione monstrabitur: nam bre-
viores (illæ epistolæ perierunt) earum quæsi propo-
rans et in profectionis januis pendens Victor exegit:
prolixiores autem cum de longa ejus remansione se-
cure esse cœpissimus, tamquam remissa atque laxata,
in otium mentis (g) scripsimus. Scripserat autem no-
bis frater noster Severus, ut eum vobis illico remitte-
remus, atque ita præscripserat tempus, ut ad vin-
demix diebus remissus occurreret. In quo, quia non
potuimus illi parere, hac saltem specie obedientiam

^a Matth. vii, 15. ^b Psal. cxviii, 80. ^c Psal. xxvii, 3. ^d Rom. x, 40. ^e I Cor. xv, 49. ^f Apoc. i, 8; Eph. i, 22; iv, 15, et v, 23; Col. i, 18; I Cor. iii, 11; I Cor. x, 4; Matth. vii, 24; Luc. vi, 48. ^g Johan. xix, 34. ^h Prov. x, 19, sec. LXX. ⁱ Job. xlii, 8.

^j Alias 35, quæ autem 45 erat, nunc 50. Scripta anno 406 circa festum SS. apostolorum Petri et Pauli.

(a) Ms. codex Viennensis, *adcumulem*.

(b) Ita LXX et S. Cyprianus lib. iii ad Quirinum adversus Judæos, art. 105.

(c) Sic mss. Reg. et Vatic. codices cum editis qua-
tuor. At ms. Vien. et edit. Grin., *sicut beato Job... præceptum est*.

(d) Ms. Vien., *desiderantissimo*; ms. Reg. huic ti-
tulum habet: *Incipit ad Desiderium secunda*. Abest

tamen a ms. codice Regio prima ad Desiderium epi-
stola, cujus meminit Paulinus in hujusce epistolæ
43 exordio, et hæc desideratur. Vide Vit. c. 47, n.
1 et 3.

(e) Manuscriptus codex Viennensis, *per fratrem
Victorem*.

(f) Mss. Reg. et Vien., *clauderet*.

(g) Ms. codex Vien., *curavimus*.

præbere tentavimus, ut illum si non eodem anno quo speraverat, tamen eodem tempore quo jusserat, occurrerem recipiat : et si tarditatem illius necessitatibus, quas exposui, non vult imputare, meo delicto reputet quod remansit, suis tamen orationibus debeat vel tardum istius reditum; quia cum jam omnino depositus ægrotaret, de Severi fide speravi sanitatem ejus, quam de meis meritis desperabam ^a. Quibus videbam Victoris innocentiam verberari, ut in illo mea iniquitas plecteretur, in quo divina justitia vindicabat, quod in dilectione peccatoris errabat. Nam et mihi poenam caritas excitabat, ut tribulationem, quam unanimes mihi homo patiebatur in corpore, cruciatu viscerum animique compatiens sustinerem.

3. De quo autem mihi per ipsum scripseras, aquam dulcem et copiosam in amaro et arente rivulo quærens ^a, tuæ potius gratiæ explicandum refundo : nam me fateor tantorum nominum et mysteriorum pondera nec digito ^b ausum tangere. Legi enim, quia in malevolam ^c animam non introibit sapientia ^b; et ideo malitiæ meæ conscius non potui divinæ revelationis habere fiduciam, cum prudentiæ **255** lucem tenebroso corde non caperem. Tu vero benedixisti, vas mundum et aptum Deo, si accepisti intellectum benedictionis illius, qua filios suos prophetico spiritu patriarcha in cæcitate corporis luminatus alloquitur, expone mihi rescripto mysteria regni, et sacramenta a seculis reposita ^c, et pro seculis revelata in Christo Jesu; in quo concurrunt diversa omnium forma sanctorum; qui in patriarchis figuratur, in prophetis loquitur; in apostolis operatur, et omnia in omnibus ^(a) adimpletur ^d : quia in ipso placuit inhabitare omnis plenitudo ^e, qui omnium initium et finis est ^f. Quod si necdum accepisti, quia forte dum proximo tuo mihi donata credis, quasi jam in tuo parata promptuario, petere tibi specialiter a Domino distulisti, pete et accipies secundum fidem et animam tuam : quæ quanto castior membris, tanto vivacior sensibus : et quanto mundior corde, tanto capacior Christi est; qui ab humili possidetur, et a mundo corde conspicitur ^g.

4. Te autem, ut tua opinione deceptum ab inopia mea minus moleste feras, sic habe, tamquam idem de me passus sis, quod ipse Dominus ab illa ficu, ad quam esuriens accessit, et sine fructu inventam percussit verbo oris sui; ut quæ sterilis fuerat ^(b) benedicto Domini, fieret arida maledicto ^h. Sed obsecro fraternitatem tuam, ne me, licet similem illi arbori infelici inveneris, simili voce percutias; ne penitus arescam et vacuus debito fructu, etiam foliorum amictu, id est gratiæ fronde despolier ⁱ (V. carm. 32, v. 46, et ep. 30, n. 4). Sed iterum cogitans, quia mise-

ricors et miserator Dominus, neminem vult ^(c) mori morientem; neque creaturam suam in illa arbore, sed inimicum ^(d) plantationi suæ vitium arboris maledicendo damnavit : oro te potius, ut maledicas sterilitati meæ, ne unquam ex illa fructus nascatur, ut possit ex me ipso fructus nasci Deo. Expedi enim mihi interitus sterilitatis meæ, ut in me plantationis dominicæ secunditas reviviscat; et moriente vitio, quo infructuosus efficior, agricolæ meo revirescam reducto bonæ voluntatis; ut esuriens vitam meam Dominus, ipse inveniat me feracibus ramis fructus sibi debitos offerentem.

5. Sed in hac eadem arbore non modicæ quæstionis argumentum Marcus adjecit. Nam alii evangelistæ de maledicta et arefacta ficu consonans, hoc altius **B** est locutus, quod cum dixisset non invenisse Dominum in arbore illa fructum, id, quod arborem excusare videatur, apposuit, dicens : **Non 256 enim erat tempus ut fructum haberet** ⁱ. Quod si ita est, sine causa videtur arbor excepisse maledictum, quæ culpa sterilitatis carebat, si adhuc per anni tempus alienum fructum non habebat paratos, non infecunda de vitio, sed immatura de tempore. Sed quod de peccore Apostolus ait, et de ligno possumus usurpare, ut dicamus : *Numquid de arboribus cura est Deo* ^k? Propter nos utique scriptum est, in quibus escam suam Deus semper vult invenire. Nam et agrum et vineam in nobis habet. Nos in area sua ventilat, in nobis purgat triticum, ^(e) dissicit (*id est separat*. V. not. 186) paleas, urit zizania ^l. Itaque in illa arbore salutem hominis esuriebat, et ab homine debitum sibi fructum petebat. Sed et cum ^m in sua propria venisset, sui cum non receperunt ^m; et debitum fidei frugem, quam per legem et prophetas in eos seminaverat, sterilis infidelium Judæorum Synagoga non reddidit. Venit ad arborem eorum, querens a filiis plantationis suæ expectati germinis dulcem cibum : at illa, subductis pietatis fructibus, dedit in escam illius fel ⁿ, et uvæ petenti obtulit spinas, et ipsum bonæ vineæ plantatorem, ipsum veram vitem et botrum suavitatis acetorente potavit ^o. Unde *conversa est ipsis mensa eorum in laqueum* ^p, et *uva eorum amaritudinis facta est, et ira draconum insanabilis vinum eorum* ^q.

6. Tu vero, mi frater, ora Dominum ne ex vinea talium vitis nostra procedat, quia propago eorum ex vinea Domini Sabaoth degeneravit in vineam Sodomorum ^r. Et nisi Dominus in apostolorum palmitibus, de patriarcharum radicibus reliquisset nobis seminarium vitæ, de quo salus gentium pullularet, et in quo seminis benedicti vena duraret; tota malitiæ plenitudine *Sodomis et Gomorrhæ similes fuissetis* ^s.

^a Jac. iii, 11. ^b Sap. i, 4. ^c Gen. xlix, 2. ^d Ephes. i, 23. ^e Col. i, 19, et ii, 9. ^f Apoc. i, 8. ^g Isai. lxxvi, 2; Matth. v, 8. ^h Matth. xxi, 19; Marc. xi, 14. ⁱ Ezech. xviii, 31. ^j Marc. xi, 15. ^k I Cor. ix, 9. ^l Matth. iii, 12; Luc. iii, 17. ^m Johan. i, 11. ⁿ Matth. xxvii, 34; Marc. xv, 36. ^o Johan. xv, 1; Luc. xxiii, 36. ^p Psal. lxxviii, 23. ^q Deut. xxxii, 52. ^r Isai. v, 7. ^s Rom. ix, 29; Isai. i, 7.

(a) Ita ms. codex Regius cum editis Grav. et Schot. Alii, *adimplet*. Sed et *adimplet* pro *adimplet* alibi usurpat Paulinus. Vide epist. 40, n. 9, et 42, n. 2.

(b) *Benedicto*, id est *benedictione*, ut respondeat *maledicto* quod sequitur. Mss. Reg. et Vien. cum edit. Schot. *benedicto Domino*, mendose.

(c) Ita ms. Vatic. et Vien. cum ed. Grin., id est t,

neminem vult morte æterna mori, licet naturaliter moriatur. Alii codices, *vult morte morientem*.

(d) Sic emendavimus ex codice ms. Vien. Quæ correctio confirmatur ex ep. 40 ad Sanctum et Aman-dum, n. 7, *inimicam serpentibus volucrum*. Ante erat *plantationis*.

(e) Ita mss. codices. Editi, *dissicit*. Vide not. 186.

Verum quia *novissima hora est* ^a, et *securis jam ad radices arborum posita* ^b, aridis et infelicibus lignis justum minatur excidium, quæso te, ut indulgentiam mihi et laxamentum temporis depreceris; ut morte dilata forsitan succum feracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia et sollicitudinis mee cultu; ut cor meum divinus timor fodiat, et stirpem meam necessaria pœnitudo stercore humilitatis impinguet ^c: deinde ego ad vigilantiam sollicitudinis excitatus, omni hora paratus assistam ^d, et Domino absente sim trepidus, ut adveniente securus sim; omni tempore ^e, omni die me fertilem sibi Christus inveniat, id est, ut nunquam cuiquam operi voluntatis illius immaturus appaream: sed si forte **257** in tempore iracundiæ desideraverit a me pacem suam, non sit mens mea per iracundiæ acerbiteratam cruda concordia; nec expectem ut sol occidat super (a) iram meam ^e, ne occidat vita mea, si ante clausit vesper diem, quam exstiterit pax furem.

7. Quod autem de iracundia posui, de omni vitio- rum genere dictum puta. Hoc enim arbitror esse illud, quod Dominus in arbore illa ante tempus suum poma quæsit. Neque enim ille qui *novit occulta cordis* ^f, et qui cogitationes hominum perspiciebat, id quod in hominum oculis erat positum, non videbat, aut etiam humano sensu minor erat, ut etiam in parvulorum scientia positum anni tempus ignoraret, et autumnii fructum vere deposceret? Sed artifex salutis nostræ, Creator, cujus vita et actus omnis in terris forma nobis conversationis et morum fuit, ideo visibiliter invisibilia sua consilia disposuit, et in creaturis irrationabilibus animæ (b) rationali speciem suæ conformationis expressit, ut nos ad omnia nobis salutaria scriptis operum suorum atque verborum insignibus erudiret. Et hoc est quod voluit intelligi per evangelistam nobis indicando non suo tempore fructum ab arbore se petisse, ut omni tempore homo se fructum Deo debere cognoscat; quia bonus Dominus, qui hominem mortalem immortalitati præparat, jam et in hoc seculo vult eum speciem perpetuitatis induere, ut fructum non accipiat de tempore, sed omni tempore sit maturus illi, cum quo vel in quo mansurus est sine tempore.

EPISTOLA XLIV.

Pulcherrime laudat spirantem in litteris Apri divinæ gratiæ vim ac suavitatem nec minus venuste Amandæ olim conjugis Apri, jam sororis, industriam celebrat, per quam res domesticas procurans otium viro ad divinam præstabat. Simul admonet quibus modis instituendi sint filii. Ex ea epistola liquet quomodo riverent presbyterorum uxores.

Sanctis et merito venerandis (c) ac dilectissimis

^a I Johan. II, 18. ^b Luc. III, 9. ^c Luc. XIII, 8. ^d Luc. XII, 40. ^e Ephes. IV, 26. ^f Psal. XLIII, 22, juxta LXX. ^g Deut. XXXII, 13; I Cor. X, 4; I Cor. III, 12. ^h Ps. I, 3. ⁱ Psal. XI, 7. ^j Psal. L, 14. ^k Psal. LXVIII, 50. ^l Prov. XIX, 17. ^m Luc. XIV, 14. ⁿ Psal. LXIV, 11, sec. Psalt. Rom. et vet. ^o Psal. LI, 10. ^p Psal. CXVIII, 162.

^q Alias 31; quæ autem erat 44, nunc 45. Scripta videtur anno 406.

(a) Manuscriptus codex Viennensis, *iracundiam*.

(b) Sic emendatum ex ms. codice Vien. Hæc correctio confirmatur ex epist. 44 ad Aprum et Amandam, num. 2: *Expresserunt mihi faciem cordis tui litteræ tuæ*. Alii codices, *rationalis*, ob concursum

fratribus APRO et AMANDÆ, PAULINUS et THERASIA peccatores.

1. Quis daret mihi fontem litterarum tuarum, ut respondere possem litteris tuis vario gratiarum spiritalium flore consertis, nec jam ¹ scholastico (V. ep. 28, num. 5) magis quam divino sermone facundis et affluentibus quasi de terra repronissionis divinæ **258** lacte pietatis et melle sapientiæ, cujus et mel et oleum suxisti de firma petra, id est Christo Domino, qui est fundamentum æternæ domus, super quod vivis operibus struere ædificium salutis exorsus, non ligna, nec fenum et stipulam, sed aurum, argentum, et lapides pretiosos superædificare moliris ²; quia præteriti cordis duritiam, ariditatem atque levitatem, cum veteri homine deponens, effectus es lignum ³ humidum, quod vicinis aquarum decursibus virens; fructum suum dabit in tempore suo ⁴; neque unquam privabitur honore foliorum. Sensus tuus aurum est *igne examinatum*, et sermo tuus *argentum est purgatum septuplum*, qui gratia spiritali renidens, *eloquia Domini casta* ⁵ de corde puro et lingua indice cordis expromit. Bonum tu firmumque thesaurum in vase fictili, non fragili fide servas; quia commissæ tibi gratiæ vas mens tua est, quæ intra corpoream fragilitatem confirmata spiritu principali ⁶, solidam divino muneri custodiam præbet. *Pauper ego, et dolens* ⁷, quomodo parebo sapientiæ, quæ me ad mensam potentis (V. not. 187) hac conditione præcepit mittere manum, ut me sciam similis apparatus fieri debitorem? Ecce enim tu mihi mensa potentis factus es; apposuisti mihi divites escas quæ me esurientem facile in omnia verborum tuorum, quasi in varia electarum gustu et aspectu dapum scitamenta rapuerunt, ut gulæ potius meæ quam inopiæ memor audem sumere, quibus paria præparare non possum. Quid igitur agam, a quo mihi tribui vel commodari petam vel suppellectilem, qua possim ⁸ digno ambitu triclinium divitis æmulari; vel impendia, quibus possim divitem pauper ropascere (V. carm. 21, v. 853)? Quis mihi in hujus debiti obligatione subveniet, nisi tu, Domine Jesu, qui te omni pauperi tu semper obligas commodanti ⁹, et pro his retributorem fore spondes, qui nunc non habeant retribuendi facultatem ¹⁰. Adesto nunc mihi, et pro inopia mea Apro tuo de tuis meum debitum solve divitiis; *ritos ejus inebria*, et *multiplica in illo generationes tuas* ¹¹, ut existat in domo tua sicut oliva fructifera ¹², florescat ut palma, et *multiplicetur ut cedrus Libani*.

2. Sed revertar ad litteras tuas, in quibus lætor sicut qui invenit spolia multa ¹³: et licet de meis verbis nihil simile possim referre, tamen ut famelicis

sequentis litteræ s.

(c) In edit. Rosv. desunt voces *ac dilectissimis..... peccatores*. Editi codices quatuor præferunt, *Sancto et merito venerando ac dilectissimo fratri Apro, Paulinus et Therasia*.

faciunt, cum epulis optimi convivii digestis iterum de sua inopia esurire cœperint, famem suam præteritæ saturitatis recordatione solantur, et animam inanem præsentis cogitatione absentis convivii 259 pascunt; ita ego hauc epistolam in tui sermonis retractatione contexam, et voluptatem meam referam, nihil tibi largiens; nec votum erga te meum potius quam de te experimentum loquar. Expresserunt enim mihi faciem cordis tui litteræ tuæ, illæ litteræ spei bonæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ puræ caritatis, quid amoris sanctissimi spirant; quam suavis in his et quantus Christi odor fragrat, (a) quanta opulentiæ sinceri cordis exæstuat? quomodo nobis anhelant sitim tuam, et desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? quæ legenti mihi florescentium in te gratiarum Dei, jamque operantium virtutum præbent spectacula?

5. Ibi parvuli, sive etiam (b) adultuli Babylonis filii eliduntur ad petram^a, vitia scilicet confusionis superbiæque secularis, quæ proclivius fides congressa superabit, si in primordiis ad Christum illidere anticipata crescentium infirmitate præcaverit. Ibi et cædri Libani ad terram depositæ^b, et in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus impetribili robore secant. Ibidem excitatus Christus, ut directionis tuæ cursum ad stabilitatem suam ducat, ventos et maris tibi placans videtur^c. Cui jam in corporis tui nave vectatio, et in tuo corde cervical est, quia invenit illic passer domum sibi^d, et habet in te, ubi reclinet caput suum^e. Illic et conjux^f (V. not. 188), non (c) dux ad mollitudinem vel avaritiam viro suo, sed ad continentiam et fortitudinem redux in ossa viri sui^g, magna illa divini cum Ecclesia conjugii æmulatione, mirabilis est^h: quam in tuam unitatem (d) redactam ac redditam, et spiritualibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus caritatis Christi copulat, in cujus corpus transistis a vestro.

4. Benedicti vos Domino, qui fecit utrumque unum^b, condens in semetipsum duo, faciens mirabilia solusⁱ, qui convertit non solum animas^j, sed et affectus, temporalia in æterna. (e) Manetis ecce iidem conjuges, qui luistis, sed non ita conjuges ut fuistis; estis ipsi, nec ipsi: et sicut Christum, ita et vosmetipsos jam secundum carnem non nostis^k. Hæc mutatio

^a Psal. cxxxvi. 9. ^b Psal. xxviii. 5. ^c Matth. viii. 26; Luc. viii. 24. ^d Psal. lxxxiii. 4. ^e Matth. viii. 20. ^f Gen. ii. 23. ^g Ephes. v. 32. ^h Eph. ii. 14, et 15. ⁱ Psal. lxxi. 48. ^j Psal. xxii. 3. ^k II Cor. v. 16. ^l Psal. lxxvi. 11. ^m Psal. lxxv. 6. ⁿ Matth. lxxxiii. 11. ^o II Tim. ii. 4. ^p Gen. ii. 18. ^q Gen. iii. 16. ^r Matth. xxii. 21; Marc. xii. 17, Luc. xx. 25. ^s Rom. xiii. 7. ^t Prov. xxxi. 20, sec. LXX.

(a) Apud Augustinum epist. 27 ad Paulinum, num. 3, legitur *quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant?*

(b) Manuscriptus codex Viennensis, *adulti*.

(c) Addidimus *dux* ex 21 mss. cædicibus, ad quos collata est S. Augustini epist. 27 in edit. Bened. Aberat hæc vox (inquit Sacchinus), sed et sententia visa est postulare, et habet epist. 32 (uunc 27) S. Augustini, unde totus hic locus pulcherrimus sumtus est, conversis in Apram et conjugem laudibus quas S. Augustinus Paulino et Therasiæ tribuerat.

(d) Sic Augustinus in epist. 32, n. 2 unde hæc

A *dexteræ* ^b *Excelsi*¹, quæ in se manens omnia innovat, et *convertit mare in aridam*^m, ad continentiam siccitatem stringens fluentia vitiorum. Benedicta hæc inter mulieres, et hac quoque devotione 260 fidelis et acceptissima Domino, qua se necessitatibus seculi pro te, velut quedam procellis in immobili scopulo stabilita turris, opposuit. Vere in ipsa petra illa, super quam ædificata domus non cadetⁿ, solido strenuæ mentis fundata vestigio, facta est tibi *turris protectionis* (al. fortitudinis) a facie inimici^o, undas et turbines seculi frangens piæ servitutis objectu; ut tu seclusus a pelago, tutam in Ecclesiæ portu mentis inconcussæ ratem (f) meditatione continua studiorum operumque cœlestium quasi quodam remigio salutis exerceas. *Corporalis enim*, inquit, *exercitatio ad modicum*, nam *pietas ad omnia utilis est*^p, quæ te subdidit Christo, præferentem vel *jacere in domo Domini*, quam in *peccatorum tabernaculis*^q eminere, et conservam tuam (g) in labores corporeos ex affectu spiritali pro tua anima pignora vitæ, ut pretium libertatis tuæ faceret servitutem suam; non illa in secularibus negotiis mundo^r, sed Christo serviens, propter quem mundum patitur, ne ut patiaris. Vere, juxta divinum opus et verbum, facta in adiutorium tibi^s, et ad te habens conversionem suam de nutu tuo pendet, et in tuo statu sistit, in vestigiis tuis ambulat, in anima tua animatur, pro vitæ sua deficit, ut in tua vita reficiatur^t. Curat illa seculi curas, ne tu cures; (h) possidere videtur, ne tu possidearis a mundo, et ut^u possidearis a Christo. Non illam a proposito tuo discors abjungit voluntas, sed quod magis mirum est, concors fides opere dividit voluntate conjunctam. Nam sine animi captivitate rem captivitatis in libertate spiritus administrans, *firmavit manus suas in opera*^v (V. not. 189) virtutis; *brachia sua extendit ad utilia*, *accincta fortiter lumbos suos*, et *escas pigritiæ non edens*, facta est tibi tamquam *navis*, quæ *mercatur a longinquo*; necessaria divisione reddens per se Cæsari quæ sunt Cæsaris; ut, quæ Dei sunt, per te ministret Deo^w. Nam cum tributum, sicut scriptum est^x, dederit cui debet tributum, tunc et *manus suas adaperiens*^y *pauperi*^z, et fructum^a operæ suæ porrigens inopi, spiritale vectigal pensitat; et redditum possessionis in tuæ militiæ stipendium suggerit, salutaris^b damni avarior quam letalis lucri. Quæ talis

D est, *fedit in ea cor mariti ejus*. Operatur enim, ut scri-

desumit Paulinus. In edit. Rosv. erat *reductam*. Utraque lectio bona.

(e) Ita mss. codices Reg. et Vien. Quæ lectio venustior est vulgata, in qua *temporalia in æterna mutant*. Ecce iidem conjuges qui fuistis.

(f) Expunximus particulam *in*, quæ aberat a mss. codice Vatic. et edit. Grin.

(g) Manuscripti codices Vatic. et Vien. cum ed. Grin., in *labore corporeo*, sed *affectu spiritali*.

(h) Mss. Reg., Vien. et edit. Grin. hic addunt, *curat ut cures*.

ptum est ^a, viro suo bona tota vita sua, et non mala : A cadant a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis^m; et ideo non sollicitus agis quæ in domo tua terrena aguntur; quod ¹⁰ in domo **261** celesti agitur, strenue liber exsequeris. *Nec confunderis cum loqueris inimicis tuis in porta* ^b, quia (a) sapientiæ mulier, qualis tibi donata est, pretiosior lapidibus pretiosis, circumspicuum tibi facit in foribus Ecclesiæ. Et *duplicitia* (b) *pallia*, inquit, *fecit viro suo* ^c. Nonne tibi videtur et hæc duplicitia tibi pallia, ac purpurea vel byssina (c) sibi vestimenta contexere, cum et illius fides gratiam tuam duplicat ¹¹, quia *mulier* (d) *bona corona est viro suo* ^d; et vicissim illi honor tuus purpura est, quia (e) temperante Domini gratia, simpliciter fidei unitate vestiti, superinduitis ¹² vos invicem spiritalium operatione virtutum. Tu illi in Christo caput ^e, et illa fundamentum ¹³ tibi, cujus opere pes tuus stat in via Domini, et quam capitis tui participem faciet commemorata in Domini corpore fidei compago; quia et in sollicitudinis diversitate, salvo tamen consonæ mentis assensu, ac (f) propositi tui juncta sententia, cum tu creditam tibi dispensationem fidelis ^f et solers talentorum herilium multiplicator exerces ^g: nec illa, quod de terrenis elaborat ¹⁴ fructibus, thesaurizat in terra ^h, sed tuis potius operibus ¹⁵ quam damnosis avaritiæ questibus (g) feneratur. Et ideo *dabitur illi fructus a manibus suis, et laudabitur in portis filia Sion maritus ejus* in Domino ⁱ, qui vobis ab operis ejusdem labore diverso, sed pari studio consitam segetem in communem præparat messem, ut in illa die pariter in exultatione veniat is afferentes *manipulos vestros* ^j, ministra illa seminis, et tu ministerii *seminator*. Non enim defraudabitur consortio mercedis tuæ per meritum compensationis istius, qua non voluntati suæ obtemperans, sed saluti tuæ, hujus ipsius operis documento ¹⁶ probat iudicium ¹⁷ fidei suæ, satis indicans, quanto et ipsa potiore seculi contentum quam usum iudicet, quæ spiritalia tibi maluit, non hoc seculum Christo, sed te sibi præferens.

5. *Adjiciat Dominus super vos et filios vestros* ^k. *Misericordia* (V. not. 190) enim Domini promerita parentibus (h) *suscitabit*, ut scriptum est, *filios eorum, et locupletabuntur in bonis Domini*. Spero autem, quod *sicut uxor tua in lateribus domus tuæ sicut vitis abundans* ^l est, fructibus tibi pietatis exuberans, ut **D 263**

^a Prov. xxxi, 12 et 13, juxta LXX. ^b Psal. cxxvi, 5. ^c Prov. xxxi, 22, sec. LXX. ^d Prov. xii, 4. ^e I Cor. xi, 3. ^f I Cor. ix, 17. ^g Matth. xxv, 15. ^h Matth. vi, 19. ⁱ Prov. xxxi, 31, sec. LXX. ^j Psal. cxxv, 6. ^k Psal. cxiii, 14. ^l Psal. cxxvii, 3. ^m Psal. xc, 7. ⁿ IV Reg. vi, 2. ^o Lev. x, 1. ^p Luc. xii, 49. ^q Luc. xxiv, 32. ^r Dan. iii, 24. ^s Matth. xviii, 20. ^t Luc. xvi, 3.

(a) Ita mss. codices: id est mulier de qua loquitur Sapiens in Proverbiis. Editi, *sapiens mulier*.

(b) LXX, *duplices vestes fecit viro suo*. S. Ambrosius lib. II de Fide, *bimas vestes*. Aquila et Theodotio, *peristramata*; Symmachus, *tapelia*. Paulinus noster dixit *pallia*: sunt enim vestes proprie crassæ, ut chlamydes aut penulæ, inquit Nobilius in scholiis ad versionem LXX: hoc enim videtur valere *χλαίνας*.

(c) Ita reposuimus ex ms. codice Viennensi. Vide ea quæ præcedunt et subsequuntur. Ante erat *tibi*.

(d) LXX, *Mulier fortis*. Theodotio, *fortitudinis*. Symmachus, *abundantiæ*. Vulgata, *diligens*.

(e) Manuscripti codices Vatic. et Vien., *temperante Domino gratiam*. Utraque lectio recepta.

262 ita et filii tui mensam Domini tecum sicut novellæ olivarum circumstiteri merebuntur quos nunc arbitror divinæ sapientiæ, bonæ ¹⁸ conversationis vestræ escis, ut pullos aquilarum cibari, ut depopulatas præda parentum carnes, id est, carnales inimicitias, quæ adversantur spiritui, jam nunc edere discant, et spiritali voracitate consumere, et in superna virtutum confirmatis alarum renuigiis evolare. Educuntur sicut filii prophetarum, qui tumultuosam civitatis habitationem, ad componendam (i) pace silentii animam, declinantes, juxta Jordanis alveum sibi habitacula secreta metati sunt ⁿ. Consecrentur sicut filii Aaron, non tamen illi qui ignem alienum Domino accendentes exusti sunt igne divino ^o, quo ipsi carebant; sed ut Eleazar et Ithamar merito perpetui successores dignitatis paternæ, quia non degeneres sanctitatis heredes.

6. Ignem autem mihi alienum videtur accendere, quisquis corporeæ vel secularis alicujus cupiditatis ignem in sacrario sui cordis accendens audeat appropinquare altaribus Domini, quæ non recipiunt nisi illius ignis accensionem, de quo ait: *Ignem veni mittere in terram; et quid volo* (j) *si jam accensus est* ^p? Hoc igne nos, Domine Jesu, semper accende, ut illuminemur sensibus, deflagremus in vitiis; hæc enim solus, qui a te est ignis, igni (k) resistet æterno. Habentes autem cor ardens in via Domini ^q, non alienum, sed suum ignem Domino accendimus, et inter ignes seculi, hoc igne muniti, accidit illi in camino pueri inter sibilantes impetu flammæ ^r rorabimur ^r, et hymnum Domino inter incendia refrigerantia Dei Filio concinente cantabimus ^s. Ipse enim dixit in duorum quoque vel trium concordia se semper interfuturum. Unde confidimus, quia et in medio domus tuæ diversatur, ubi et in vobis et in filiis unus numerosarum agitur cœtus animarum. In quo nos quoque, solo absentes corpore, spiritali præsentia (l) conseratis precamur, ut animæ nostræ hortulani sitientem non solum verbo, sed et precatu rigetis, quem neque nostris manibus, ut infirmi, neque conductis, ut inopes ¹⁹ excolere possumus; et (m) qua via tuam viam quæramus non invenimus: quia ²⁰ fodere non valemus, et mendicare erubescimus ^t.

D 263 Unde impensius adjutorio orationum vestra-

(f) Ms. codex Vaticanus, *ad propositi tui junctam sententiam*. Ms. Reg., *ad.... juncta sententia*.

(g) Manuscriptus codex Vien. et edit. Grin., *fenerat*. Utraque lectio bona.

(h) Ita emendavimus ex ms. codice Vien. Ante erat *suscitavit*. Vide seqq.

(i) Ms. Reg. cum editis quatuor, *pacem*; mendose. Ms. Vien., *pacem silentii, a mari declinantes*.

(j) Sic ubique legit Paulinus noster. Vulgata, *nisi ut accendatur*.

(k) Ms. Vien., *resistit*.

(l) Ms. codex Vien., *conserti*.

(m) Ita ms. codex Vien., cum editis quatuor. Alii *vita*.

rum indigemus : quia quis aut inutiles conducet operarios , aut tribuet non petentibus? nonnumquam tamen , qui agros inopes et incultos habent , desperatis ab ope vel manu sua fructibus spes omnes suas ad auxilia divina convertunt ; et sæpe eventu iuxta fidem præstito , compensante diligentiam religione , quos solers cultura deseruit , pia vota iuverunt.

7. Orate ergo , ut Dominus omnipotens , qui *posuit flumina in desertum* , convertat *aridam* nostram in *exitum aquarum* ^a ; percutiat et interrumpat duritiam cordis nostri , ut hanc quoque petram convertat in stagnum aquæ ^b. Atque utinam illo nos rore respergat ^c , quo illud mysticum (a) in area vellus fecit. Ros (V. not. 191) enim qui ab illo est , sanitas est nobis. Orate , inquam , ut hortulum nostrum introire dignatus , exurgere aquilonem jubeat , et austrum venire ^d , quibus auras vitales afflantibus germina nostra vivescant (V. ep. 24, n. 18). Sed et si ^{ee} vineam suam ingressus , arborem nostram sine fructu invenerit , parcat excidere ; et in misericordia differente , credat agricolæ intervenienti , qui extorquendum diligentia sua fructum de sterili siculnea pollicetur ^e. Potens est enim ipse Dominus , qui *interpellat pro peccatis nostris* , et qui *vocat ea quæ non sunt , tamquam quæ sint* ^f , facere et de nobis egenis et aridis arborem fructuosam , et animam inanem adipe verbi sui tamquam cophino stercoreis opimare. Quia scriptum est : De ipsius gratia *pinguescent (b) fines* (V. not. 192) *deserti* ^g. Cophinus autem hic stercoreis , qui de sterili fertilem arborem facit , specialiter mihi videtur humilitas spiritalis , qua contribulantes cor nostrum penituntia præteritæ vanitatis , evacuumus inania , et succum virtutis accipimus ^{hh} , qua , qui operibus justitiæ steriles eramus , reddimur fructuosi. Bonum ergo nobis intrare in recessus nostros , et humiliare in jejunio , quo jejunatur ⁱⁱ ab operibus tenebrarum , animam nostram : ut ab hujus humilitatis stercore , quæ seculo vilis , Deo cara est , erigatur per eum qui *suscitat de terra inopem , et de stercore erigit pauperem* ^b. Gratia Dei vobiscum.

EPISTOLA * XLV.

264. *Augustino gratias agens pro libro vel epistola ab ipso recepta ; prosequitur laudes Melaniæ senioris , et unici ejus filii Publicolæ nuper defuncti ; nonnulla disserens de futura in cælis actione beatorum post resurrectionem.*

Sancto Domini beatissimo , et unice nobis unanimo , ac venerabili patri , fratri , magistro AUGUSTINO episcopo , PAULINUS et THERASIA peccatores.

1. Lucerna semper est *est pedibus meis verbum tuum , et lumen semitis meis* ⁱ. Ita quotiescumque litteras beatissimæ sanctitatis tuæ accipio , tenebras insipientiæ meæ discuti sentio , et quasi collyrio (c) declarationis infuso , oculis mentis meæ purius video ,

^a Psal. cvi, 33 et 35. ^b Exod. xvii, 6. ^c Judic. vi, 37. ^d Cant. iv, 16. ^e Luc. xiii, 8. ^f Rom. iv, 17. ^g Psal. lxxv, 13, sec. Psalt. Rom. ^h Psal. cxii, 7. ⁱ Psal. cxviii, 105. ^j II Cor. xiii, 3. ^k Psal. lxxv, 14.

Alias 44 , quæ autem 45 erat , nunc 3. Scripta videtur anno 408 , die 15 Maii.

(a) Ms. Vien. , *aræ*.

(b) Ita in Psalteriis veteri et Romano , apud S. Hilariium et S. Augustinum in commentario super psalmos , ita ut pro *non* videantur legisse *non*. Vulgata ,

ignorantiæ nocte depusa , et caligine dubitationis abstersa. Quod cum sæpe alias per munera epistolarum tuarum mihi donatum senserim , tum præcipuo isto recentium litterarum libello , cujus mihi tam gratus quam dignus portitor fuit vir benedictus Domini frater noster Quintus (V. not. 193) diaconus , qui longo quidem posteaquam ad Urbem venerat intervallo , cum eo iuxta solemnem meum morem , post Pascha Domini , pro apostolorum et martyrum veneratione venissem , benedictionem oris tui reddidit nobis. Verumtamen oblitterato quod nesciente me , Romæ consumserat tempore , recentissimus mihi visus est a conspectu tuo , ita ut tunc statim eum a te mihi venisse vix crederem , cum primum videbam , et cum mihi plenum odorem suavitatis tuæ in eloquiis tuis cœlestis unguenti castitate fragrantibus offerebat. Fateor tamen venerandæ unanimitati tuæ , non potuisse me volumen ipsum , statim ut acceperam , Romæ legere. Tantæ enim illis turbæ erant , ut non possem munus tuum diligenter inspicere , et eo , ut cupiebam , perfrui ; scilicet ut perlegerem jugiter , si legere cœpissem. Itaque , ut fieri solet , secunda expectatione convivii præparati , avidæ licet ^l mentis esurienti refrenavi , et spe certa capiendæ saturitatis (cum in manu tenerem panes desiderii mei in volumine devorando , quod postea voranti mihi et in ore et in ventre dulcissimum fuit) inhiantem in favos litterarum tuarum gulam facile suspendi , donec Urbe proficiscerer , et interponendum ad itineris stativa diem , quem in oppido Formiano habuimus , totum huic operi manciparem , ut in deliciis epistolæ tuæ spiritalibus ab omni **265** læce curarum et suffocatione turbarum liber epularer.

2. Quid ergo humilis et terrenus respondeam ad hanc sapientiam , quæ data est tibi desuper , quam hic mundus non capit , et quam ^m nemo sapit , nisi sapientia Dei sapiens , et Dei verbo eloquens ? Itaque quia experimentum habeo Christi in te loquentis ⁿ , in Deo laudabo sermones ^o tuos , et non timebo a timore nocturno ^l , quia docuisti me in spiritu veritatis salubre ^p moderandi in occiduis mortalibus animi temperamentum , quo et illam beatam matrem et aviam Melaniam flevisse carnalem obitum unici filii (Publicolæ) , taciturno quidem fletu , non tamen sicco a maternis lacrymis dolore vidisti. Cujus quidem molestas et graves lacrymas , sicut propior vel æqualior animæ ejus spiritus , altius intellexisti , et perfectæ in Christo feminæ , salva virilis animi fortitudine , cor maternum de cordis tui similitudine melius ex æquo statu contemplatus es , ut eam primum pro naturali affectione permotam , deinde causa potiore compunctam flevisse perspiceres ; non tam illud humanum , quod unicum filium conditione mortali defunctum in

speciosa deserti. Vide not. 192.

(c) Sic emendatum ex ms. codice Phimarcronensi et edit. Bened. Verissima lectio. Ante erat *delectationis*.

præsenti seculo amisisset, quam quod propemodum in A seculari vanitate præventum, quia necdum illum deseruerat Senatoriæ dignitatis ambitio, non juxta sanctam votorum suorum avaritiam cogitare assumptum, ut de conversionis gloria transisset ad gloriam resurrectionis, communem cum matre requiem coronamque capturus, si in hujus seculi vita matris exemplo saccum togæ, et monasterium senatui, prætulisset.

3. Verumtamen idem vir, ut antea (a) retulisse me puto sanctitati tuæ, his operibus locupletatus abscessit, ut maternæ humilitatis nobilitatem si veste non gesserit, tamen mente prætulerit; ita enim secundum verbum Domini mitis moribus fuit et humilis corde ^a, ut non immerito credatur introisse in requiem Domini, *Quoniam sunt reliquæ homini pacifico*, ^b et mansueti possidebunt terram ^c, placentes Deo in regione vivorum ^d. Nam certe et illud Apostoli non solum tacto mentis affectu, sed et conspicuis (b) religiosus implevit officii, ut cum esset aliorum hujus seculi in ordine et honore collega, non tamen ut gloriosus terre, alta saperet ^e, sed ut Christi perfectus imitator humilibus consentiret, et tota etiam die misereri et commodare persisteret ^f. Unde et semen **266** ejus potens in terra ^g factum est, inter eos qui (c) *dii fortes terrarum nimium elevati sunt* ^h: ut etiam de beatissima familiæ ac domus ejus visitatione sanctum hominis meritum reveletur. *Generatio*, inquit, *rectorum benedicetur: gloria* non caduca; *et divitiæ* non labentes *in domo ejus*; (d) domo quæ ædificatur in cælis, non labore manuum, sed operum sanctitate. Sed cesso plura de C memoria tam dilecti mihi quam devoti Christo hominis enarrare, cum et pristinis litteris non pauca super eo narrasse me reputem ⁱ, et nihil possim de beata hujus filii matre, et sanctorum (e) pari radice ramorum, Melanio (V. not. 138) æliius aut sanctius prædicare, quam sanctitas tua in eam profari et disputare dignata est; ut quia ego ^j peccator immunda labia habens, nihil dignum loqui potueram, ut longinquus a meritis fidei ejus, animæque virtutibus; tu ille vir Christi, doctor (f) Israel in Ecclesia veritatis, procurante in melius Dei gratia, parareris dignior tam virilis in Christo animæ prædicator, qui et mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, et mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.

4. Quæ vero post resurrectionem carnis in illo seculo beatorum futura sit actio (g), tu me interrogare dignatus es. At ego de præsentis vite meæ statu et magistrum et medicum spiritalem consuolo, ut doceas me facere voluntates Dei, tuis vestigiis ambulare post Christum, et (h) morte ista evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu: non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita, quæ tota tentationum plena, vel, ut tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur vite meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calceamentum vetus de pedibus ^k meis, dirumpam vincula mea, et liber exultem ad currendam viam; quo possim assequi mortem istam, qua tu mortuus es huic seculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus et mors et vita in corpore tuo, et corde, et ore cognoscitur; quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur opera hominum; sed verbum Christi abundat in pectore tuo ^l, et Spiritus veritatis effunditur in lingua tua superni fluminis impetu lætificans civitatem Dei ^m.

5. Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas quæ *fortis est ut mors* ⁿ? **267** Sic enim obliterat nobis et perimit hoc seculum, ut impleat mortis effectum per affectum Christi, in quem conversi, avertimur ab hoc mundo, et cui viventes, morimur ab elementis hujus mundi. Nec tamquam viventes in eorum conspectu (i) visuque (j), decernimus ^o; quia portio nostra mors Christi est, cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem hujus in cruce mortificatis membris et sensibus carnis imitemur ^p; ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius cujus voluntas sanctificatio nostra est, et qui ideo pro nobis mortuus est et resurrexit, ut jam non nobis, sed illi vivamus, qui pro nobis mortuus est et resurrexit, et dedit nobis pignus repromissionis suæ Spiritu suo, sicut pignus vite nostræ posuit in cælis in corpore suo, quod est caput ^q corporis nostri. Unde nunc expectatio nostra Dominus est ^r, et substantia quæ ab ipso facta est apud ipsum, et in ipso, et per ipsum, (k) qui conformatus est corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ, et secum in cælestibus collocaret ^s. Propterea et qui digni fuerint vita æterna, erunt in gloria regni ejus, ut cum ipso sint, sicut Apostolus D ait, et cum ipso maneat, sicut et ipse Dominus ad

^a Matth. xi, 29. ^b Psal. xxxvi, 37. ^c Matth. v, 4. ^d Psal. cxiv, 9. ^e Rom. xii, 16. ^f Psal. xxxvi, 26; Psal. cxi, 5. ^g Psal. cxi, 2. ^h Psal. xlvi, 10. ⁱ Col. iii, 16. ^j Psal. xlv, 5. ^k Cant. viii, 6, sec. LXX. ^l Col. ii, 20. ^m I Thess. iv, 3. ⁿ Psal. xxxviii, 8. ^o I Thess. iv, 16.

(a) Ita ms. Phimarconensis codex et edit. Bened. Alias, *retuli ex voto sanctitatis tuæ*.

(b) Sic edit. Bened. Ed. Rosv., *religiosis. Sacchin., religionis*.

(c) Addiva vox dii ex edit. Bened. cum mss. cod. collata.

(d) Ita edit. Bened. Ante erat *domus*.

(e) Juxta ms. codicem Phimarconensem et edit. Bened. emendavimus *pari*. Vera lectio, cum ante esset *patre*. Sic Paulinus noster epist. 32 ad Severum, n. 17, *pare Gervasio*; et epist. 18 ad Victricium, n. 3, *pare Paschasio, et te amborum magistro*.

(f) Hæc vox inserta ex editione Bened. Sic Paulinus ep. 50 ad August., n. 2.

(g) Expunximus vocem, *nostra*, quæ aberat a ms. codice Phimarconensi et edit. Bened., et quæ perpetram addebatur in editione Rosv.

(h) Sic ms. codex Phimarc. et edit. Bened. Vide seqq. Ed. Rosv., *mortem istam evangelicam*.

(i) Ms. Phimarc., *usuque*.

(j) Editio Rosv., *decernimur*, male. Emendavimus ex edit. Bened. *decernimus*, et sic legendum; respicitur enim locus ad Coloss. ii, v. 20: *Si ergo mortui es:is cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis*.

(k) Ita edit. Bened. et Paulinus epist. 14, n. 2. Al edit. Rosv., *qui conformatus est corpori gloriæ suæ, ut secum, etc.*

Patrem dixit : *Volo ut ubi ego sum, et illi sint* A voce perpetua concinentes dicant : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth* ^f, et reliqua quae nosti.

6. Sine dubio hoc illud est, quod in Psalmis habes : *Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te* ^b. Puto autem hanc laudationem vocibus concinentium esse promendam; etsi immutabuntur sanctorum resurgentium corpora, ut sint sicut et Domini corpus post resurrectionem apparuit, in quo utique resurrectionis humanæ viva imago præfulsit; ut Dominus ipse, qui in corpore ipso, quo passus fuerat et resurrexerat, quasi speculum contemplationis omnibus fuerit. Qui utique cum in eadem carne, qua mortuus et sepultus fuerat, resurrexisset, omnium omnia officia ⁷ membrorum expressa oculis et auribus hominum sæpe (a) collata exhibuit. Quod si etiam angeli, quorum simpliciter spiritalis est creatura, linguas habere dicuntur, quibus utique laudes Domino creatori cantant, et gratias referre non desinunt; quanto magis hominum, etsi spiritalia jam post resurrectionem corpora, manentibus tamen gloriificatæ carnis omnibus membris, et per omnia membra formis et numeris suis, et linguas habebunt in oribus suis, et linguis effantibus dabunt voces, quibus divinas laudes, vel sensuum suorum gaudiorumque affectus **268** per verba depromant? Forte etiam hoc gratiæ gloriæque ⁸ apposituro sanctis suis Domino, in seculis regni sui, ut tanto potioribus linguis et vocibus canant, quanto ad beatiorem naturam corporum beata immutatione ⁹ profecerint, ut in corporibus jam spiritalibus constituti, jam forsitan non humanis, sed illis angelicis atque cælestibus, quales C Apostolus audivit in paradiso, sermonibus eloquantur ^e. Et (b) ideo ¹⁰ forsitan homini ineffabiles eos sermones fuisse testatus est, quia sanctis, inter alias præmiorum species, jam novæ linguæ parantur. Quibus idcirco hominibus hujus seculi adhuc uti ¹¹ non licet, ut jam his gloriæ suæ congruentibus immortales loquantur, de quibus dictum est : *Etenim clamabunt et hymnum dicent* ^d : proculdubio in cælestibus, ubi cum Domino erunt, et *delectabuntur in abundantia pacis* ¹² ^e, gaudentes in conspectu throni, mittentes autem pedes Agni pateras et coronas, et canentes ei canticum novum, aggregati choris angelorum, virtutum, dominationum, thronorum, ut et ipsi cum cherubim atque seraphim, et quatuor illis animalibus (c)

7. Hoc est ergo quod egenus et pauper ego ille insipiens et parvulus tuus, quem ut verus sapiens ferre consuisti, rogo ut me scientiam vel opinionem super hac tuam doceas, quia scio te illuminatum spiritu revelationis ab ipso duce et fonte sapientium, ut sicut præterita cognovisti, et præsentia vides, ita etiam de futuris æstimes ¹³ quid censeas de his cælestium creaturarum, vel etiam super cælos in conspectu Altissimi agentium, vocibus sempiternis, quibus tandem organis exprimentur. Quamvis enim Apostolus dicendo, *Si linguis angelorum loquar* ¹⁴, proprium quemdam illos suæ naturæ, vel, ut ita dixerim, gentis habere sermonem ostenderit, tanto humanis sensibus et eloquiis altiore, quanto ipsa angelorum creatura et statio mortalibus (d) incolis et terrenis sedibus præstat : attamen forsitan linguas angelorum pro generibus vocum atque sermonum dixerit, sicut et de charismatum varietate disserens, inter dona gratiarum numerat genera linguarum, utique hoc in signo esse significans, quod multarum gentium sermone loqui singulis donaretur. Sed et vox Dei sæpe ad sanctos emissa de nube, ostendit posse loquelam esse sine lingua. Siquidem lingua corporis membrum sit pusillum **269** et magnum. Sed forte ex hoc ipso, (e) quia in hoc membro vocis officium Deus posuit, etiam in corpore angelorum creaturæ sermones et voces linguam vocaverit, sicut Scripturæ assolet Deo quoque, secundum species operationum, nomina assignare membrorum. Ora pro nobis, et doce nos.

8. Frater noster carissimus et dulcissimus Quintus quam tarde ad nos remeat a vobis, tam cito a nobis ad vos redire festinat : instantiam vero ejus in litteris exigendis et hæc ¹⁵ epistola lituris quam versibus crebrior loquitur : commemorati exactoris (f) nimia festinatio schedam fecit. Nam pridie idus Maias venit ad nos ut rescripta peteret, et idibus ante sextam dimitti obtinuit. Videte ergo utrum eum commendaverim vel accusaverim hujusmodi testimonio. Forte enim, imo sine dubio laudabilis magis quam culpabilis judicabitur, qui a tenebris, quod in comparatione vestri luminis sumus, justissime refestinauit ad lucem suam.

^a Johan. xvii, 24. ^b Psal. lxxxiii, 5. ^c II Cor. xii, 4. ^d Psal. lxxv, 14. ^e Psal. xxxvi, 11. ^f Psal. vi, 3. ^g I Cor. xiii, 1.

(a) Ms. Phimarc. et edit. Bened., *collatus*.

(b) Ita edit. Bened. Deerat *homini* in edit. Rosv., in qua *inde pro ideo*.

(c) Addidimus ex edit. Bened. *voce perpetua concinentes*.

(d) Sic emendamus ex ms. Phimarc. et edit. Bened. Ante erat *in cælis*.

(e) Ex Phimarc. et edit. Bened. Ante erat *quia in hoc membro in quo est vocis officium, Deus possit etiam in corpore angelorum creare sermones, et voces linguam vocaverit*, mendose omnino. Vide quæ præcesserunt n. 6.

(f) Id est, *fecit festinatio exactoris ut schedam potius lituris obsita sit quam epistola*. Edit. Bened., *nimiam festinationem schedam fecit* : nullo sensu. Auctor Gal-

licæ versionis epistolarum S. Augustini pro *schedam* reponendum existimavit *schediam* contra fidem omnium codicum; sed perperam. Hic enim accipitur *scheda* pro charta seu libello extemporaneo, non satis expolito, cujusmodi sunt quas tamquam relecturi reponimus. Vide Quintil. l. 1, cap. 18, et Martial. l. iv. Nec admittendas putamus quasdam illius interpretis correctiones ad S. Paulini epist. iii, 2, 1. v, 2, 3, et S. Augustini ep. 91, n. 5, cum his in locis optimus editionis nostræ sit sensus, qui codicum auctoritate fulcitur. Præterea quod ad prænotatum epistolæ in locum spectat, vid. epist. 29, n. 7, ubi consimili locutione de Zacharia sacerdote agens utitur Paulinus.

EPISTOLA XCV (AL. CCL).

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM.

Augustinus superiori epistolæ respondens agit de præsentia vitæ statu, nec non de qualitate corporis beatorum, deque membrarum officiis post resurrectionem.

(Hanc epistolam legere est tomo XXXIII, col. 351, nostræ Patrologiæ.)

EPISTOLA · XLVI.

274 *Petit doceri Græcas litteras a Ruffino. Fatetur se non recte Clementem vertisse; Postulat expositionem versiculi 11 capitis XLIX Geneseos.*

PAULINUS RUFFINO fratri salutem.

1. Vel breves nobis ab unanimitate tua litteræ, magno refrigerio sunt, sicuti in penuria fluviorum ager sitiens rore recreatur; unde relectos nos quamvis brevi epistola tua, attamen tua, per puerum comunium filiorum fatemur: sed tamen rursus affectus, quia etiam nunc vos in æstu sollicitudinis, et incerto morarum, Romam peti judicastis. Det. nobis Dominus a Domino lætificari quamprimum de actu nostro: ut sicut anxii compatimur, ita congaudeamus hilaritati, et incipiamus tamen sperare fructum præsentis vestræ, si vos certi esse de vestra sententia, vel Domini circa vos placito, cœperitis.

2. Sane, quod admonere dignaris affectu illo, quo nos sicut te diligis, ut studium in Græcas litteras attentius sumam, libenter accipio: sed implere non valeo: nisi forte desideria mea adjuvat Dominus, ut diutius consortio tuo perfruar. Nam quomodo profectum capere potero sermonis ignoti, **275** si desit a quo ignorata condiscam? Credo enim in translatione sancti Clementis (V. not. 195), præter alias ingenii mei defectiones, hanc te potissimum imperitiæ meæ penuriam considerasse, quod aliqua, in quibus intelligere vel exprimere verba non potui, sensu potius apprehenso (V. not. 196), vel ut verius dicam, opinata transtulerim. Quo magis egeo misericordia Dei, ut plenior mihi tui copiam tribuat, quia pro divitiis erit pauperi, ut micæ a divitis mensa cadentes, avido famelici cordis ore, colligere.

3. In tempore sane, quo scripta hæc scribebantur, cecidit sub oculis, incidens proposita lectione, capitulum illud ex Genesi quo Judas a Jacob benedicitur^a. Et quia Dominus opportunissimam hanc, occasionem dederat, pulsare post tempus fores cordis tui placuit. Ergo si me amas, immo quia multum amas, rogo ut scribas mihi, ut intelligis ipsam patriarcharum benedictionem. Et si qua ipse scis in eis ardua sensu, et digna cognitione, scire me velis: specialiter tamen de capitulo illo in quo ait, *Alligans ad vitem pullum suum, et ad (a) cilicium pullum asinæ suæ*^b; quis suus sit pullus, vel quis asinæ pullus? et cur *asus* ad vitem, asinæ vero pullus ad cilicium alligetur?

EPISTOLA · XLVII.

Ruffino Cerealem commendat. Petit in transitu visitari:

^a Gen. XLIX. ^b Gen. XLIX, 11, juxta LXX.

^{*} Alias 47; quæ autem 46 erat, nunc 7 et 8. Scripta circa annum 408.

^{**} Alias 48; quæ autem 47 erat, nunc 46. Scripta anno 409.

^{***} Circa annum 409. Porro quæ erat epist. 48, nunc 47.

^{****} Iluc adscitum ex Greg. Turon. Histor. Franc. lib. II, cap. 13.

(a) Ita S. Ambrosium et S. Augustinum legere annotat Nobilius in scholiis ad LXX, pro quo LXX et

A *simul exposcit reliquas benedictiones patriarcharum explicari, ut Desiderio presbytero possit satisfacere. Vide epistolam 43, n. 3 et 4.*

PAULINUS fratri RUFFINO salutem.

1. Etsi incertum mihi fecit filius Cerealis, quod ad te perrecturus foret in tempore quo ad sanctum Petrum revertitur: tamen per eum qui æque tuus ac noster est, non scribere tibi, tam culpabile nobis, quam tibi triste futurum judicavimus. Itaque chartulæ damnum, si te forte non vidisset, quam officii, sicut credimus, si te videret, præoptantes capessere, commisimus epistolam istam non casui, sed fidei. Credimus enim in Domino dirigendam ad te viam armonis ac filii nostri, quia desiderantibus bonum omnia procedent in bonum (*Rom. VIII, 28; vid. idem in epist. 5, n. 9*); desiderat enim te, quantum debes desiderari ab intelligente commodum suum de consortio tui. Et ideo præsumo quia secundum fidem ac pietatem suam salvabitur in bonis desiderium ejus, et perveniet ad te, et tecum manebit, et geminabitur nobis apud Dominum in vobis salutare præsidium; cum **276** et tibi tam bonus filius, cõmes, discipulus, adjutor accesserit, et tu illi pater ac magister omnis boni donatus a Domino, ad efficacem orationum potentiam vires gratiæ spiritualis addideris. Nobis autem, etsi pro tua caritate præsumtio sit, quia remeaturus ad Orientem, non ferer invisitatis nobis abire; tamen de peccatis nostris metus est, ne etiamsi tam nobis vicina, filia Babylonis (*id est Roma; vid. epist. 29, n. 13*) avertat. Quare Domino desideria nostra ac vota mandamus, ne secundum meritum nobis, sed secundum desiderium faciat, et dirigat ad nos viam tuam in via pacis suæ: quia non ambulantes in ea, in reprobum sensum damnati sunt, nec te desiderare merentur.

2. Sane importunitate qua ostium tuum vel media nocte pulsare consuevi, repulsæ metu ad verecundiam et modum postulandi coactus, nunc hoc circa me negotii tibi trado, ut benedictiones duodecim patriarcharum, cujus jam principium mihi, exposita circa personam Julee prophetia, triplici ut jussum est interpretatione conscriptis paginis edidisti, per reliquos filios distributam digneris exponere; ut ipse per te stam conscius veritatis, et magnæ gratiæ ac laudis autorem habeam; si his qui de me supra me (*forte add. opinantes. Videtur aliquid deesse*), propter operis (*forte add. difficultatem; vid. ep. 43, n. 3 et 4, et 50, n. 15*) consulendum me putaverunt, divina potius et tuo spiritu, quam de meo sensu inepta respondeam.

EPISTOLÆ · XLVIII

*** FRAGMENTUM.

Laudat illustrissimos sui seculi episcopos.

Si enim hos videas dignos Domino sacerdotes, vel Exsuperium Tolosæ, vel Simplicium Viennæ, vel Amandum Burdigalæ, vel Diogenianum Albige, vel

S. Cyprianus lib. I adversus Judæos, *ad helicem*. Græcè τῆ ἑλεῖ, Vulgata, *ad vitem*.

Dynamium Engolismæ, vel Venerandum Arvernus, vel Alethium (*al.* Alithium) Cadurcis, vel nunc Pegasium Petragoriis; utcumque se habent seculi mala, videbis profecto dignissimos totius fidei religionisque custodes.

EPISTOLA · XLIX.

277 Describit ingentia miracula, per quæ senex Valgius, postea Victor nominatus, ex naufragio servatus est: et Macarium rogat, ut eundem jam et patronum ejus Secundinianum ab hominum importunitate tueatur.

MACARIO (V. not. 197) (a) PAULINUS.

1. Opera Domini prædicare honorificum est^a; quæ mihi causa hujus epistolæ fuit: quia patrisfamilias hujus, quem ad unanimam tuam prosequor, Secundiniani negotium, ut probabis, non potest sine Domini gloria et laude narrari. Sicut enim dixit in Evangelio: *Pater meus adhuc operatur, et ego operor*^b, ita et nunc facit: neque desinit bonus Dominus fidem nostram evidentibus veritatis suæ excitare ac vere provocare documentis. Itaque in diversis, ut scriptum est^c, argumentis apparens nobis salvator Deus, terra marique pro nobis operatur, et quod in singulis agit, multorum fidei salutique procurat. Vide enim quam admirabile et prædicabile opus sit, quod Jesus Dominus in uno sene cum angelis suis sanctis operatus est. Hæc enim causa est supradicti amici et fratris nostri^d, qui est vir in Christo fidelis. Hieme superiore compulsus in Sardinia, cum ceteris quippe naviculariis, invehendas fiscalibus horreis fruges ministerio propriæ navis accipere, non exspectato tempore soliti commeatus (V. not. 64 et 198), ante æstivam temperiem onustum navigium vi publica urgente dimisit. Illico, ut mihi retulit, in proximo freto exorta tempestas, temere de portu solutam multarum navium classem, a cursibus destinatis retorsit, et fregit in littore. Hujus navem in quodam ejus insulæ loco, quem ad Pulvinos vocant, ne similiter illideretur, anchoris fundare conati sunt: sed hiemis ejusdem violentia prævalens, rumpentibus vinculis, nautæ exterriti scaphulam^e demiserunt; vel ut navi fortius continendæ renovatis et altius stabilitis anchoris subvenirent, vel ut seipsos, si possent, a discrimine navis eriperent. Sed illos statim cum fragili perfugio lembuli^f sui arripuisse in scopulos procella dicitur, et superfusus fluctibus obruisse. Unum ex omni numero nautarum senem sentinando deputatum, vel metu immemores, vel ut vilem animam contemnentes, relinquunt. Interea destituta nautis et anchoris navis aufertur in pelagus.

2. Senex ille, qui nescierat se relictum, ut jactari volviq̄ sensit, ab intimo navis **278** emergit, vacua omnia, mare undique, et undique cœlum videt: cum et metum et periculum misero solitudo cumularet, sex dies et noctes jejunos condidit^g. *Fuerunt enim illi lacrymæ panes die ac nocte*^d: tum ipsum jam

^a Tob. xii. 7. ^b Johan. v. 17. ^c Actor. i. 3.

^e Alias 36, quæ autem 49 erat, nunc Append. 1. Scripta anno 409, aut post.

(a) Sic editio Grin. At ms. Reg. Paulini Epistola ad Macarium, et edit. Bad., Grav. et Schot. addunt in qua de senis naufragio stupenda narrat miracula.

A mortis quam vitæ cupidiorē, finemque pœnarum animæ exitu desiderantem, misericors et miserator Dominus adire cominus, et verbi cibo animare dignatus est. Refert ipse adhuc lacrymans felicitatem periculi sui, nec sine lacrymis cordis et gaudio spiritus audiri potest, ut compellatus adeunte Christo, ut confortatus hortante sit, ut arborem jussus incidit^a, quam excidi in eo tempore remedium navis erat; sed quod multi atque validissimi sine suo et navis periculo facere vix possunt^b, solus et debilis arripere non audens, Dei verbo ausus est. Bjs tantum, et leviter, ut a senili manu tactus magis quam ictus securi, malus ita prosilivit a vulnere, ut longe extra navem in undas expulsus, tuto ceciderit. Deinde variis (V. not. 199), ut marina jactatio et navalis instructio poscit, officii, cum aut artemone armari oportebat, aut sentinam depleri (*id est*, vacuari, exhausti) necesse erat, nomine Victoris vocatus a Domino, porrigere tantum specie agendi manum ad quamlibet operam jubebatur (V. ep. 5, n. 16). Non enim in multa et varia circa hunc senem mirabilium divinorum gratia hoc quoque Dei munus prætereundum videtur, quod etiam nomen accepit, quo nunc et regeneratione censeatur, et ab hominibus et ab angelis scribitur: gentilitio enim signo Valgius vocabatur, qui nunc Victor a Domino dicitur, et est victor in Domino, qui illi aptum ad opera sua idipsum nomen imposuit; quia videlicet et in mari de tempestatibus atque naufragio per adjutorium Christi, et nuper in terra per ejusdem gratiam de peccatis et diabolo triumphavit; videlicet ut totus in Christo novandus, neque in nomine, neque in homine veteri permaneret.

3. Mira fides et ineffabilis pietas Domini Salvatoris, qui senem, si forte sonino piger lentius ad gerem a consurgeret, et molli manu ante præpalpans, ne trepidus expergeret, vellicata blande auricula suscitavit, cum (b) leviter admittens senex a primo statim conatu suo manibus angelicis res effectas videret. Vix rudentem quasi ducturus attigerat, cum velum videret jam exsinuatum in contos suos: supparum (V. not. 200) stabat, vela navis faciebat. Aqua rimis navis accepta mergere tentaverat: et post unum vel alterum brevis sentinaculi haustum humore (V. not. 201) destructo, siccataque navi quod ageret non habebat, stupens laborem sibi sine labore præcerpi^c, et actum **279** suum occulta manu præveniri: si bene occulta dicitur, quæ tam perspicuum præstabat auxilium. Sed nec ipsi operatores simplicibus innocentissimi senis oculis subtrahebantur: nam sæpe vidit armatos, videlicet de exercitu cœli, milites excubare navigio, et cuncta nautici numeris administrare. Nec sane navem illam nisi angeli nautas decebant, cui gubernaculum erat mundi gubernator. Ipse enim Dominus nunc suo vultu coruscus, ut in Apocalypsi^e describitur, et coma fulgidus; nunc confessoris et amici sui, domini

^d Psal. xlii. 4. ^e Apoc. i. 14.

(b) Ita ms. codex Regius cum editis Grin. et Schot. Editi tres, *leniter*.

mei, communis patroni (V. not. 16) Felicis ore venerabilis in puppi sedebat, sicut nautico usu dicitur, ad temones, vel potius pro temonibus ^a, quos cum anchoris pariter et nautis in illo naufragio littore navis amiserat: infelix feliciter, ut pro amissis omnibus viris et armis suis, aut Domini martyrem, aut Dominum martyris obtineret. Narrat gaudio lacrymans senex se ad ipsius pedes nunc Domini, nunc martyris gubernantis, sibi solitum procubare ^b, etiam familiaris ipso allectante, in genibus quoque ac sinibus sacris beatum, et afflatibus divinis odorum ^c reclinati capitis pulvinar habuisse.

4. Dubitemus nunc patriarcharum sinus fidelibus in Christo servis patere, cum immensa ejus bonitas etiam catechumenum tunc istum vel suo, vel sancti sui, foverit gremio. Nam et in sancto suo ipse aderat, qui dixit, ut nosti, ad Patrem: *Ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut unum sint, sicuti et nos unum sumus* ^d. *Ego in eis, et tu in me* ^e. Et iterum ad apostolos, in quibus universo corpori suo dixit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi* ^f. Quod quotidie nobis in manu (V. not. 202) et apostolorum suorum et martyrum, operante conspicuis virtutibus potentia, probat, ut credamus Dei Filium et Dominum nostrum Jesum ex resurrectione mortuorum regnantem in cœlis ad dexteram Patris ^g, *vivorum esse Dominum, non mortuorum* ^h. Ergo cum et sancti sui confessoris effligie senem nautam fovebat, ipse aderat in sancto suo, et fessum atque depositum blandis mulcebat alloquiis; nec magis cibo quam verbo reficiebat, quia ipse est **C** *verus panis, qui de cœlo descendit dare escam omni carni* ⁱ. In omni enim homine opus suum diligit, et omnem, quantum in ipso est, *hominem saluum ferunt* ^j: quia mortem non fecit vitæ dator et vita totus; nec latatur in perditione vivorum ^k; qui mavult misericordiam quam sacrificium ^l, nec personas accipit ^m; qui fecit omnes, sed pro meritis judicat; quia *Deus judex est*.

5. Denique non illi hic de calamitate naufragii, neque de senio et egestate nauta vilior **280** fuit; sed iis omnibus ⁿ, quibus eum et socii spreverant, Christum movit, et viscera divina concussit. *Oculi enim ejus semper in pauperem respiciunt*. Profecto et iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum ^o. Cui forsitan ad precandum etiam voces propheticas Dominus et ipsa periculi causa dictaverit, ut clamaret ^p: *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Veni in altitudinem maris* ^q, *non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum* ^r. *Cito anticipet me misericordia tua* ^s, priusquam *infigar in limo profundi, et urgeat super me puteus os suum* ^t. *Respice in me, quoniam unicus*

et pauper sum ego ^u, et *factus sum similis pellicano solitudinis, sicut nycticorax* (V. not. 203) *in domicilio, et ita in navi mea sicut passer unicus super lectum* ^v. *Audivit Dominus, et miseratus est ejus, et misit angelos in circuitu ejus, et factus est in salutem* ^w. *Imperavit procellæ, et stetit in auram* ^x. *Increpuit mare, et siluerunt fluctus ejus, et deduxit eum in aquis multis* ^y, *videntem opera Domini: mirabilia ejus in profundo* ^z.

Cibavit eum adipe frumenti, et colloquente Christo, quasi de petra, melle saturatus est ^{aa}. Respexit humilem, qui beavit pauperes spiritu ^{ab}. Flentem affatus est, qui promisit lugentibus consolationem. Et qui esurientibus et sitientibus justitiam saturitatem dat, ipse hunc deficientem, qui panis, et justitia, et fons vitæ est, de se ipse irrigans pavit; nec alia istum pietate, quam omnem hominem in hujus mundi pelago volutantem, dedita Patri usque ad crucis mortem pietate miseratus est; quia videlicet unus homo universitatis portio, et universitas unius forma hominis et causa est.

6. Denique non solum navem ^{ac}, sed ipsum quoque, cujus causa navem tuebatur, regens, et in eo discreta (*id est* diversa; *vid. ep. 50, n. 13*) carnis et spiritus officia dispensans, noctu securum requiescere, die vigilare sollicitum jubebat, se pro dormiente vigilaturum, et vigilantem cooperaturum esse promittens. Nempe illum in iis verbis Domini recognosces affectum, quo semper ita spem nostram fovet, ut sollicitudinem non relaxet: ita infirmæ carni consulit, ut spiritus promptus esse non desinat. Et ideo sic dormire permisit seni fesso, ut ne seni quidem et fatigato sine vigilandi negotio securitatem remitteret; ne scilicet resolveretur in somnos inertes, et inciperet non solum corpore, sed et mente dormire. Quod metuens quidam sanctus ait: *Illumina oculos meos, Domine, ne umquam obdormiam (a) in mortem* ^{ad}. Vicina enim morti labes est torpor animorum. Et tunc **D** *dicet inimicus: Prævalui adversus eum* ^{ae}, si et mentis oculos somnus oppresserit. Recognoscimus ergo ipsum seni adfuisse, qui dixit dormitantibus suis: **281** *Vigilate, et orate, ut non veniat in tentationem* ^{af}; et iterum vigilantibus ait, jam scilicet excitatorum vigore securus: *Dormite jam, et requiescite* ^{ag}. Quod quidem non magis de corporeo somno quam de fidei firmitate dictum alibi docet, dicens: *Constantes estote, quia ego vici mundum* ^{ah}. Vera enim hominis hæc requies est, si fide constans, et victoria Christi ab omni hoste securus, pace unanime perfruat; *Ipse enim quies nostra* ^{ai}, qui pax nobis est, quippe pro nobis vigilat ut requiescat in nobis, et qui nunc vigilare nos pro quiete perpetua jubet.

7. Ipse Dominus hæc eadem pietatis suæ munera, quæ toto vult agi mundo, in hoc senes uno agere di-

^a Johan. xvii, 22. ^b Matth. xxviii, 20. ^c Marc. xvi, 19. ^d Matth. xxii, 32; Marc. xii, 27. ^e Johan. vi, 41. ^f Psal. cxxxv, 25. ^g I Tim. ii, 4. ^h Sap. i, 13. ⁱ Matth. ix, 13. ^j Matth. xxii, 16; Marc. xii, 14; Luc. xx, 21. ^k Psal. xxxiii, 7. ^l Psal. lxxviii, 2, 5. ^m Psal. lxxviii, 16. ⁿ Psal. lxxviii, 8. ^o Psal. lxxviii, 3 et 16. ^p Psal. xxiv, 16. ^q Psal. ci, 7 et 8. ^r Psal. xxix, 11; Psal. xxxiii, 8. ^s Psal. cvi, 29. ^t Psal. cv, 9. ^u Psal. cvi, 21. ^v Psal. lxxx, 17. ^w Matth. v, 3. ^x Psal. xii, 14. ^y Ibid., 5. ^{aa} Matth. xxvi, 41. ^{ab} Ibid., 45. ^{ac} Johan. xvi, 35. ^{ad} Eph. ii, 14.

(a) Sic ms. Reg. cum edd. Ba l., Grav. et Grin.

Græce, *αἰ*; *ἀναπνοῦ*. Edd. Rosy. et Schot., *in morte*.

gnatus est, cum blandimento severus, nec sine freno timoris indulgens, aurem vellit, ut somnum corporis excuteret; sinum præbuit, ut quietem perpetuam ministraret. Viginti tres dies homo non modo a ter-
ris, sed et ab hominibus exclusus, omnium ventorum ludibrium, omnis terræ (Sic carm. 21, v. 222) exsul diversi maris hospes, et exsors generis humani ¹⁶, inter fluctus et belluas maris in vago erraticæ navis hospitio, jejuniis, senio, timore confectus, quæso te, numquid natura sua perduravit? Cui ergo obscurum sit Deum in illo fuisse? Eum dixi Deum, qui facit mirabilia solus ^a; qui vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint ^b; cujus ope enabat toto navis secreta pelago, et invisibili gubernatore quasi vacua, et tamen gravi mole se promovens, clausis intra cameras suas homine cum frugibus, velut illa diluvio feta mundi seminibus arca, fluebat ¹⁷ ^c; nec uno mari jactata, cursum cum tempestatibus immutavit.

8. Primo ad Urbem acta, Romani portus pharum vidit: deinde Campaniam longis tractibus legit, mutatisque turbinibus, in Africæ littora transvolavit atque ab ipsis rursus abrepta, Siciliam transcurrit, circa quam concita et verticosa crebris, ut ferunt, insulis freta, et periculosos etiam sub gubernatore navibus cursus inter ambages et obices insularum tam directo otiosus senex inoffensoque navigio præterivit, ut quasi divina navis, et immisso divinitus spiritu sapiens, sua sponte cavenda vitaret, sequenda peteret, et utiliter ac perite per necessarios obitus flecteretur; vigesimo demum tertio ¹⁸ die, miserante jam Domino ¹⁹, finem errorum atque discriminum in Lucanis positura littoribus. Quibus propinquanti Dominus æternus, ut indefessa ejus bonitas usque ad terminum suseptæ sibi navigationis operaretur mirabilia sua, tacito suæ adspirationis instinctu compulsos a littore in duabus naviculis piscatores obviam misit, qui navem ²⁰² hanc eminens conspicati, primo aspectu territi refugerunt, plenam enim armorum, et liburnæ æmulam sibi visam ipsi postea retulerunt: deinde magnis et sæpe repetitis senis nostri vocibus aliquando revocati, ratione secum habita, et agente sic Domino, nihil sibi ab ea navi timendum, in quam vocarentur, intellexerunt. Accessere navigio vacuumque militibus esse, quod longe stipatum viderant, vix seni contestanti, et ascensa ²⁰ tandem navi, suis oculis crediderunt. Ubi receptos senex prandio, quod pridie jussus a Domino præpararat, excepit, nullaque mercede copiosius amissorum nautarum panibus saturavit atque donavit. Quibus stipendiis lacti famulantibus lembulis suis quasi emeritam gravi e bello et de certamine coronatam, quippe ut superstitem naufragii, victricem ventorum et fluventium navem ad portum suum remulco præeunte duxerunt. Quid de hac navi fecisset eorum vanitas, qui errore eo, quo colunt omne quod fingunt, factam Argonautarum infe-

licium puppem, fabulosis litteris sacraverunt, atque etiam nunc in cælo videre se credunt, et inter astrorum choros numerant? Nec minore dementia vectricem draconis Epidauro ²¹ navem, illudente ipso, cujus (a) corporatum phantasma vexerunt, serpente, venerantur?

9. Sed fugiamus a fletis et alienis, neque mendacis et venena pereuntium nostræ veritatis lumeni miscemus. Sunt nobis nostræ naves, ut dignus veris et domesticis utamur exemplis. Habemus et arcam Noe ^d. Habemus et navem Tharsi ^e, navemque Tharsensis ^f. Sed illa, de qua Dei fugitivum prophetam ulior et custos cætus excepit (V. not. 204), eatenus huic navi comparari potest, quatenus ante sortem periclitata est ^g: tertia vero navis exemplo meo congruit hinc, quod apostolum et martyrem vexit, propterque ipsum et in ipso Christum recepit, vel eum illi totam perituræ navis multitudinem redonavit ^h.

10. Proponamus ergo nobis animo, et mente certamus pulcherrimum divini operis spectaculum, videntes navem unam de multarum navium omniumque nautarum naufragio raptam, uno sena maria diversa peragrante, solam in pelago, et in ea solum Jam illa nobis arca diluvii ante oculos, Ecclesiæ imaginem, versabitor ²², super orbem demersum una ubique diffusi maris facie ²³, inter effusas cœli et abyssi aquas solide ²⁴ toto innatans mundo, cujus ista imaginem multis modis in modulo minore gestavit. Nam ut illa omnigenum seminum ⁱ, sic et ista variarum plena frugum fuit, cui præter onus publicum plura etiam de stipendiis et pecuniis ²³³ nauticis inerant. Illa unam familiam ad generis humani reparationem: et ista unum hominem ad multorum fidem vexit ^k. Illi pacis ramum columba detulit ^l: huic pacem Agnus exhibuit. Illam, in imaginem sancti Spiritus, ales intravit ^m: et hanc, per imaginem confessoris sui, Christus accessit. Respicimus et Jonæ navem, largiore hanc munere virtutis ejusdem servatam videbimus, et majore miraculo. Illa enim omnibus salvis præter unum: ista omnibus amissis, uno manente, servata est. Sed et cetum illum prophætæ viventis innocuum voratorem videtur hæc navis imitata, cum æque utero suo clausum hominem per maris alta gestaverit ⁿ, et littori exposuerit incolumem; sicut illum in igestum D jejuna prædæ suæ bellæa jussis singulibus ab ergastulo spatiosi ventris excessum rehidit Deo, quo jubente susceperat, et mysterio salutiferæ passionis expleto, tertia die in spem resurrectionis evomuit ^o.

11. Navis vero illius turba felcior quæ Apostolo condonata est ^p, non suis quidem meritis; nam et ipsi naufragium meruerunt, qui contempto Apostoli consilio navigarant. Sed non minus ex hoc possumus in divinis operibus navigio gloriari; cujus viris quamquam defuerit similis advocatus, tamen ipsi in unico

^a Psal. lxxi, 18. ^b Rom. iv, 17. ^c Gen. vii, 17. ^d Gen. vi, 1. ^e Act. xxvii, 24. ^f Gen. vii, 17. ^g Gen. vi, 17. ^h Gen. viii, 9. ⁱ Jon. ii, 1. ^j Jon. ii, 11; Matth. xii,

^k Gen. vii, 15. ^l Jon. i, 3. ^m Act. xxvii, 6. ⁿ Jon. 20. ^o Gen. vii, 7; I Petr. iii, 22. ^p Gen. viii, 11 59. ^q Act. xxvii, 24.

(a) Ita ms. Reg. cum edit. Schot. et Paulinus epist. 16 ad Jovium, n. 4, in speciem corporatum stultis

cogitationibus angunt. Edit. Rosv. hic habet corporum phantasma.

nauta ipse Apostoli Deus adfuit gubernator, et quo A
(Sack. forte a quo) pro unius innocentis salute meruit liberari; quod illa, quæ Vas electionis in vinculis prima susceperat, ob Apostoli contemtum, et captivitatem, carceris crimine damnata non meruit. Illa vero navis cohors mihi videtur propter gratiæ mysterium liberata, ut de naufragio navis (a) aditæ¹⁸ nudi evaderent; scilicet, ut eos a prioris navis, id est ab Adæ carnis peccato liberatos¹⁹, et ipsis per quos (b) evaserant fluctibus expiatis, atque omnium, quas in mare abjecerant, id est secularium gærcinarum leves et undis quasi peccatis gravi et madida veteris hominis veste nudatos, integra et solida navis acciperet, quæ plenam fidei Ecclesiæ exhibens formam, tutos in portam Romanque pervexit. In quibus similiter mystica argumenta formantur. Nam mutata B
navis, novata in Christo vita est; et portus salutis Ecclesiæ, teste Græcia, nomen est Roma virtutis. Benedicamus ergo Deum²⁰, et exsuletus in Deo nostro, qui in altis habitat, et humilia respicit^b; cui non in viribus equi, neque in tabernaculis (c) viri, sed in humilibus et timentibus eum beneplacitum^c; et qui, ut in isto²¹ etiam sene ostendit, sanat omnes contritos corde et alligat contritiones eorum^d.

12. Nimis garrus, frater, sentis, sed queso adhuc paucis feras me. Interrogare enim 284. I bet, ullane te hujus seculi dignitate, quam hac Dei dignatione affici mallet, qua senex iste perfunctus est? Beatioresne tibi videntur, qui purpura fulgent, qui gemma bibant, toga fulciuntur, palmataque pinguntur; et hominibus commortalibus ac plerisque melioribus C
dominantes cupiditatum ac rerum suarum servi sunt; de Dei muneribus insolentes Deo; Christo egentes; peccato divites; vita steriles; morte secundi? Quid huic, queso, obfuit seni persona sentinatoris, et in nautis vilissima, inops habitus, et mastruca²² Sardonum? Nam pellibus sutis vestiebatur, cum illum Dominus virtutum, Rex gloriæ, et alloquio suo beabat, et illuminabat aspectu, et gremio sopiebat: profecto et id ipsum in eo diligens, quod Eliæ meloten (V. not. 206), et prævii Johannis habitum veste setigera imitabatur^e. Regem seculi videre propius, et ejus vel fastidioso sermone respergi, magna pars mundi tam beatum putat, ut si aliter non obtineat, etiam damnis emat, idque²³ adeptus, non modo hominum, sed et sui immemor fiat. Quantorum hic dignitate felicior, quem Rex regum honoravit? quantorum nobilitate nobilior, quem Christus agnovit? quantorum divitiis opulentior, cui tanta tot sanctorum bona pariter collata sunt, ut Christum videret sicut Israel, cum cœli Rege loqueretur facie ad faciem sicut Moyses^f; et eadem propemodum familiaritate requiesce-

^a I Petr. iii, 21. ^b Psal. cxii, 5. ^c Psal. cxlvi, 40, sec. Psalt. Rom. ^d Psal. cxlvi, 5. ^e IV Reg. i, 8. Matth. iii, 4; Marc. i, 6. ^f Gen. xxxii, 30; Num. xii, 8. ^g Joh. xiii, 23. ^h Gen. xvii, 5, et xxxii, 28, Marc. iii, 16. ⁱ Eph. vi, 2. ^j Psal. cxxix, 6. ^k Matth. xx, 12. ^l Rom. xi, 29. ^m Rom. iii, 20. ⁿ Matth. iii, 9. ^o II Cor. vi, 2. ^p Psal. l, 19. ^q II Cor. vi, 16. ^r Psal. l, 19, sec. Psalt. Rom. et vetus. ^s Eph. v, 2. ^t I Cor. xiv, 20. ^u II Cor. ii, 15.

(a) Ms. Reg., *addicta*.

(b) Ita ms. Regius codex. Vide seqq. Ante erat, *evaserunt*.

(c) Alias, *tibiis*. Vide not. 205.

ret in sinu Christi qua Johannes in pectore recumbebat^g? Denique ut novum nomen acciperet, sicut amici Dei, quos in patriarchis et in apostolis bene nosti^h. Te ego paulo ante interrogabam, an hujus gratia donari, omni hujus seculi gloriæ præoptaresⁱ; ipsos equidem rectores harum tenebrarum^l, si videre mereantur, prælaturos arbitror beatissimam senis et inopis nostri calamitatem suis miseris felicitatibus, et gaudiis perenne lugendis.

13. Quæras forsitan, quibus hic meritis vetus navita semper in tenebris ignorantæ demoratus, et tam ab operibus justitiæ quam a scientia veritatis alienus obtinuisse videatur, quod paucissimis certe operariis, quamquam a custodia matutina usque in noctem^j lotius diei pondus et æstum sustinuerint^k, facile conceditur. Respondebit tibi Apostolus profecto, quia sine penitentia sunt gratiæ et donationes Dei^l; et, quia non ex operibus justificabitur omnis caro^m. Tempus est gratiæ, et fides ad justitiam deputatur, quia de lapidibus filii Abraham quodtidie suscitanturⁿ. Nunc enim tempus acceptum, nunc dies salutis^o, quo pacis et laudis hostias immolamus; et sacrificium Deo spiritus contribulatus est^p. 285 Et in homine templum Dei^q, et in corde credenti^r salutaria, et in defæcatis pectoribus sancta sanctorum. Quare qui cor (d) contribulatum et humiliatum non spernit^r, ipse nostrum senem placitam sibi naturalibus bonis hostiam in odorem suavitatis accepit^s. Nam ingenita simplicitate tam purus animi semper fuisse perhibetur, ut peccare nescierit. Jam in extremæ ætatis senecta puer et malitia parvulus^t, non solum gratiæ, sed et mentis infantiam gerit. Nuper enim, ut supra (n. 2) dixi, renatus in Christo et Domino dedicatus est, per quem mala vitæ, per quem aquas mortis evasit.

14. Accipe igitur eum lætus in Domino, ut bonum Christi odorem^u, ut agnum mensis novorum, quem ad unanimitatem tuam, de rudi matris Ecclesiæ fetu, immaculatum candente lanitio pastor exigui gregis, sed magni pignoris munerator, ut (e) xenium (V. not. 207) spiritale transmisi. Non enim altum tali munere digniorem putavi, quam te, qui juxta Dei gratiam et operationem illum et aspicere et suscipere novisses. Videre enim mihi videor qua gratulatione, qua admiratione, qua fide et auditurus de illo, et visurus ipsum sis, cum quo navigasse angelos, cui martyrem gubernasse, quem in sinu Christi dormisse, cui Christum aurem vellicasse, nomen imposuisse reputaveris. Fateor tibi affectionem meam, dum nimium tam insignia in nostri temporis homine Dei gesta admiror, et diligo, pene in ipsum senem fuisse crudelem. Nam tam assidue aurem ipsius retractavi, ut pene detri-

(d) Sic ms. codex Regius; et sic alibi Paulinus. Vide epist. 40, n. 4. Edit. Rosv.: *contritum*.

(e) Ms. Reg., *exenium*. Vide not. 207.

verim. Voluissem quoque vel unius partem auris abscindere, nisi in illo vulneris, quæ mihi pignoris, res fuisset. Non enim alter^a affectus homines ad Hierosolimam rapit, nisi ut loca, in quibus corporatiter præsens fuit Christus, videant atque contingant, possintque et de suo fructu edicere: *Introivimus in tabernacula ejus, et adoravimus ubi steterunt pedes ejus*^a. Quamquam et altior et hic; (*vid.* not. 208) intellectus habeatur, tamen et simplici sensu secundum litteram, cum res postulat, non abutendum est (*id est utendum est, seu non oportet non uti.* V. not. 34). Si ergo religiosa cupiditas est loca videre in quibus Christus ingressus, et passus est, et resurrexit, et unde conscendit, et aut de ipsis locis ex gremio pulverem (V. not. 209), aut de ipso crucis ligno (V. not. 210) aliquid saltem festucæ simile sumere et habere, benedictio est, considera quanto major et plenior gratia sit, vivum senem vel testimonio divinæ veritatis inspicere? Si præsepe nati^b, si fluvius baptizati^c, si hortus orantibus Magistri^d, si atrium judicati^e, si columnæ districti, si spina coronati^f, si lignum suspensi^g, si saxum sepulti^h, **286** si locus resuscitati evectiqueⁱ, memoria divinæ quondam presentis, celebratur, et veterem veritatem præsentis fide comprobant in rebus exanimis viva documenta, quam religiose aspiciendus est hic, quem alloqui Dei sermo dignatus est, cui se facies divina non textit, cui nunc martyrem suum, nunc semetipsum Christus ostendit; in cujus vivente terra Dominici corporis videmus impressa vestigia, si fidelibus oculis et acie spiritali, quod in eo sinus Christi, quod manus contigit, perlegamus, et canitiem, quæ sæpe super Domini genu jacuit, sæpe Domini sinu tepuit, nostra manu sæpe mulcentes, et auriculam sæpe palpantes, quam cælestes digiti (a) Domino jocante traxerunt?

15. Habes, mi frater (b), xenium meum, ede ipsum spiritu caritatis, et si loquacitatis meæ amaritudine nauseaveris, de gratiæ Domini et cælestis historiæ suavitate fastidium temperabis. Certo autem scio, quæsiturum te et desideraturum aliquid, quo circa hunc hominem exerceas caritatem, qua diligis^m Christum. Subest materia: tu studium piæ devotionis intende; et patrono hujus Secundiniano, cui navem Christus omnipotens pro hujus salute servatam jam desperanti reddidit, toto fidei tuæ effectuⁿ adesto. Munus enim Christi adseres. Ne patiaris invidia diaboli per hominem improbum Secundiniano eripi, vel jam ereptum negari quod illi de naufragio redonavit Deus. Procurator Christiani viri fratris nostri Posthumiani esse dicitur, qui eam navem in Brutiorum littore, quo possessio senatoris adluitur, adlapsam,

^a Psal. cxxxi, 7. ^b Luc. ii, 7. ^c Matth. iii, 15. ^d Johan. xviii, 1. ^e Marc. xv, 16. ^f Johan. xix, 2. ^g Johan. xix, 17. ^h Marc. xv, 46. ⁱ Marc. xvi, 6. ^j Rom. ix, 7. ^k Psal. xv, 3. ^l Gal. vi, 15. ^m Johan. i, 11. ⁿ Apoc. xxi, 4 et 5. ^o Matth. ix, 13.

^o Alias 43; quæ autem 50 erat, nunc Append. 2. Scripta circa annum 410.

(a) Ms. codex Reg. cum editis 2, *jacente*, mendose; unde Sacchinus legit *Domini jacenti*.

(b) Ms. Regius codex, *exenium*.

(c) Ita ms. codex Regius. Editi, *facias*.

(d) Additum est enim ex mss. codicibus 2 Big. et edit. Bened.

avarior mari et sine myoparone (V. not. 211) piraticam in terra agens occupavit, et captam vacuefecit: nam etiam nunc in ipso littore inanis manet, ut damnatum oneris frustra in pelago servati et in terra perditæ contestetur: Depositæ jam sæpe apud judicem provinciam super hoc latrocinio querelæ, sed Pharaonoster induravit cor suum: Forte ut in ipso mirabilia fiant: et conventus per officia, primo vi rebellavit, postea Romam profugit. Hæc Secundiniano meum necessitas ad Urbem et itinere terreno peregrinari cum suo unico nauta coegit. Non ambigo fratrem nostrum Posthumianum et interventu tuo, et sua fide atque justitia, commovendum. Quare hoc moderamine intervenire debemus, quod profecto (c) facies, etsi nullus admoneam, ut pari labore defendas et excuses optimo Senatori, id est, Christiano viro reum suum; ita ut prædono ipsi sufficiat impunitatis lacrum, nobis ab ipso Dei munera recipere contentis.

EPISTOLA L.

287 Augustino proponit quæstiones aliquot, primum de Psalms, tum de Apostolo, et ad extremum de Evangelio.

CAPUT PRIMUM. Quæstiones ex Psalms. — 1. De paucis, quæ nunc jam ad navem corrente litterarum perlatores, et mihi in ipsius festinatione properanti in mentem venerunt, ne sine corollario mihi rescribas, aliqua proponam. Quæ si forte lucida sunt, et mihi videntur obscura, nemo prudentum filiorum, qui forte de nostris^l in hora lectionis hujus circa te steterint, de insipientia mea rideat; sed potius benevolentia fraternæ caritatis faveat instruendo, ut efficiar videntium particeps, et ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de lege Domini:

2. Die ergo mihi, benedicte doctor Israel, quod citius dicitur in psalmo decimo quinto: *Sanctis, qui in terra sunt ejus, mirificavit omnes voluntates suas inter illos. Multiplicatæ sunt (d) infirmitates eorum, postea acceleraverunt.* Quos ait sanctos? qui in terra sint^o sancti? Num illos Judæos, qui filii carnis Abraham, et non filii repromissionis excluduntur a semine, quod in Isaac vocatum est^j? Ideo sanctos in terra^k, quia sancti genere carnali; vita autem sensuque terreni sunt, quia terrena sapiunt, et (e) carnali observantia in vetustate litteræ consenescent, non renascentes in novam creaturam^l; quia non receperunt eum^m per quem vetera transierunt, et facta sunt (f) novaⁿ. Sic enim forte eos in hoc psalmo sanctos appellat, quomodo et in Evangelio justos, ubi dicit: *Non veni vocare justos, sed peccatores*^o: id est, illos justos qui in sanctitate generis et litteræ legis gloriantur. Quibus dicitur: *Nolite gloriari (g) in patre Abraham, quia potens est Deus de lapidibus istis excitare filios Abra-*

(e) Mss. duo Big. addunt *ideo*.

(f) Expunximus vocem *omnia*, quæ aberat a mss. 2 Big. et edit. Bened.

(g) Manuscripti duo codices Bigotiani, *habere patrem Abraham*.

hæ^a. Quorum forma in illo Pharisæo^b proponitur, A sed et blasphematus est ab eis cum dicerent : Hic qui justitias suas tamquam nescienti Domino recolens prædicabat in templo, non orans ut exaudiretur, sed exigens quasi debitum meriti pro operibus, bonis quidem, sed ingratis Deo; quia quod justitia ædificaverat, superbia destruebat : nec id ipsum silentio, sed voce clamabat, ut appareret eum non divinis auribus loqui, qui^c et ab hominibus vellet audiri. Atque ideo non placuit Deo, quia placebat sibi. Quoniam dissipavit Dominus ossa hominum sibi placentium. *Confusi sunt*, inquit, *quia sprevit illos*^e, qui cor humile et contribulatum non spernit^d.

288 3. Denique et in ipsa Evangelii parabola^e, qua pharisæi et publicani persona confertur, evidenter ostendit ipse Dominus quid in homine suscipiat, quid repellat, sicut scriptum est : *Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*^f. Ideo protestatur magis justificatum abiisse e templo publicanum de confessione peccatorum suorum, quam Pharisæum de imputatione justitiarum suarum. Merito autem ille laudator sui repudiatus abscessit a facie Dei, qui cum ipso nomine peritiam legis præferret, oblitus fuerat in propheta dicentem Dominum : *Super quem habitabo nisi super humilem et quietum, et trementem sermones meos*^g? Ille autem in corde contrito sui accusator accipitur, et obtinet veniam de confessis peccatis propter gratiam humilitatis, sancto illo Pharisæo, quales Judæi sancti sunt, reportante sarcinam peccatorum de jactantia sanctitatis. Ipsius nimirum sunt forma Judæi illi, de quibus Apostolus ait^h, quod suam justitiam statuere cupientes quæ ex lege est, justitiæ Dei non sunt subjecti quæ est ex fide, quæ reputata est patri nostro Abraham ad justitiamⁱ, non ex operibus, quia secundum omnipotentiam Dei credidit Deo, apud quem ille vere justus est, qui ex fide vivit : nec sanctus in terra est, sed in cælo; quia non (a) in carne, sed in spiritu ambulat, cujus conversatio in cælis est^k, non gloriantis in circumcissione carnis, sed in circumcissione cordis, quæ non littera, sed spiritu agitur invisibiliter : unde laus ejus non ex hominibus est^l, sed ex Deo^l.

4. Deinde quod jungit in eodem versiculo : *Miras fecit voluntates suas inter illos*^m; credo ex eo dicit, quod ipsus primum lucernam legis accendit, et præcepta vivendi dedit. Notas enim, inquit, fecit vias suas Moysi, et filiis Israel voluntates suasⁿ. Deinde ipsum pietatis suæ sacramentum in ipsis operatus est^o, natus in carne ex Virgine Deus in gente ipsorum, et de carne ipsorum factus ex semine David homo^p. Deinde virtutes sanitatum, quas in ipsis et coram ipsis perfecit. Qui per hæc non modo creditus non est,

^a Matth. iii, 9; Luc. iii, 8. ^b Luc. xviii, 11. ^c Psal. lxxv, 6. ^d Psal. lxxv, 19. ^e Luc. xviii, 10. ^f Jac. i, 6. ^g Isai. lxxvi, 2. ^h Rom. x, 3. ⁱ Rom. iv, 2. ^j Rom. i, 17. ^k Philip. iii, 20. ^l Rom. ii, 28. ^m Psal. xv, 3. ⁿ Psal. cii, 7. ^o I Tim. iii, 16. ^p Matth. i, 1. ^q Johan. ix, 16. ^r Matth. xii, 24. ^s Psal. xv, 3. ^t Act. ii, 37. ^u Johan. viii, 12. Johan. xiv, 6. ^v Malach. iv, 2. ^w Matth. xxiii, 3; Luc. xiii, 34. ^x Matth. xxiii, 32. ^y Psal. xiii, 3. ^z Johan. xiv, 6.

(a) Ita mss. duo Big. Sic quoque Paulinus epist. 5, ad Severum, n. 17, cum præpositione in.

(b) Manuscripti duo Big., curasset.

(c) Sic mss. duo Big. et edit. Bened. Alias, crucifixerunt.

sed et blasphematus est ab eis cum dicerent : Hic homo si a Deo esset, non (b) curaret sabbatis^q; et non ejecit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum^r. Propter hanc mentem obduratam impietate cæcitatam, *multiplicatæ sunt infirmitates et tenebræ eorum*^s.

5. Sed quid est, quod ait : *Postea acceleraverunt?* Utrum in poenitentiam, sicut 289 illi in Actibus apostolorum^t, qui beati Petri prædicatione compuncti, crediderunt in eum quem (c) crucifixerant, et festinantes tanto expiari peccato, ad donum gratiæ (d) cucurrerunt? An vero, quia virtutes animæ ex fide et caritate Dei roborantur, illis impiis utroque vacnis *multiplicatæ sunt infirmitates* animæ ex impietate scelerum mortiferis languoribus occupatæ, Christus etenim lumen et vita credentium est^u, et sanitas sub pennis ejus^v. Unde non miram si et tenebræ et *infirmitates eorum multiplicatæ sunt* in interitum, qui vitam et lucem non receperunt, neque sub pennis ejus manere voluerunt. Quos, ut ipse flens in Evangelio suo protestatur, sepe voluit congregare sub alas suas, sicut gallina congregat pullos suos^x, et noluerunt. Multiplicatis ergo infirmitatibus quo *acceleraverunt?* forte in crucem Domini conclamantiam, et invito Pilato nefariis vocibus extorquendam, ut adimplerent mensuram patrum suorum^y; ut isti Dominum prophetarum occiderent, quorum patres ipsos prophetas interfecerunt, a quibus hic mundi Salvator esse venturus nuntiabatur. *Postea acceleraverunt*^z. Veloces enim pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum et viam pacis non cognoverunt, id est, Christula qui dicit : Ego sum via^{aa}.

6. In consequenti psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat : *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt porcina*, vel (sicut in quibusdam Psalteriis scriptum audio) *Saturati sunt filii, et reliquerunt, quæ supersuerunt, parvulis suis* (V. not. 212).

7. Rursus in alio psalmo admirari soleo, Filium ad Patrem loqui intelligens, in psalmo quinquagesimo octavo, ubi de Judæis ininificis, de quibus supra dixerat : *Ecce ipsi loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum*; paulo infra dicit : *Ne occideris eos, ne quando obliviscantur (e) legis tuæ. Disperge illos in virtute tua, et destrue eos, Domine*. Quod in his usque in hodiernum diem videmus impleri. Destructi sunt enim a veteri sua gloria, sine templo, et sine sacrificiis, ac sine prophetis in omnium gentium dispersione viventes. Sed quid miramur, quod jam per Prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus et sub ipso tempore passionis jam ad crucem eum ducentibus precabatur, dicens : Pater, dimitte eis, non

(d) Ita edit. Bened. cum. mss. 2 Big. Alii, concurrerunt.

(e) Sic cum Psalteriis veteri et Rom. Augustinus et Hilarius juxta Græcum, τοῦ νόμου σου.

enim sciunt quid faciunt ^a. Verum quod adjecit : *Ne unquam obliviscantur legis tuæ* ^b, tamquam propter hoc necessaria esset etiam sine fide Evangelii vita **290** eorum, obscurum mihi fateor. Quid enim his ad salutem, quæ sola fide quaeritur, prodest in legis memoria et meditatione versari, nisi forte propter honorem legis ipsius, vel generis Abraham ^c; ut etiam in parte terrena carnalis seminis ejus, quæ videtur secundum arenam maris computari, legis antiquæ littera ^d perseveret; (a) ne forte aliqui legendo legem illuminentur ad fidem Christi, qui ^e et legis et prophetarum finis est ^d, et in omnibus eorum libris præfiguratus ac prophetatus elucet. Aut quia ex ipsis impiis eorum generatio ventura est electorum, qui de singulis tribus electi, in duodenis millibus designantur ^f, quibus ipsa revelatio beati Johannis ^g ex voce angeli prænuntiantis hoc testimonium perhibet, quia comitatus Regis æterni familiaris adhærebunt penitus immaculati, et humanæ conjunctionis expertes? De quibus specialiter ait : Sequuntur ^h Agnum quocumque ierit, quia cum mulieribus se non coinquinaverunt, virgines enim sunt ⁱ.

8. In sexagesimo septimo præter alia illud mihi obscurissimum est, quod ait : *Verumtamen Deus (b) conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis* : quid sit, *Verticem capilli (c) perambulare in delictis*. Non enim dixit, Verticem capitis; sed, *Verticem capilli*, qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem vult ostendere? Scriptum est : *Onne cor in dolore a pedibus usque ad caput*. Et paulo infra quod ait : *Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso* ^k. A quo ipso? Et numquid canes Dei dici possunt gentiles, quos ipse in Evangelio ^l canes nominat? Aut ne forte ipsos canes Dei dicat, quales existimari possunt, si qui in nomine Christiano gentiliter vivant, quorum pars cum infidelibus ponitur ^l, quia Deum, quem verbis colunt, factis negant ^j?

CAPUT II. *Quæstiones ex Apostolo*.—9. Hæc interim de Psalmis; nunc et de Apostolo quodcumque proponam. Dicit ad Ephesios, quod in alia Epistola dixerat de gradibus vel ordinibus dispositionum Dei, operante Spiritu sancto divisiones gratiarum : *Et quosdam quidem dedit apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum* ^k, et reliqua. Hoc opto distinguas mihi in hac diversitate nominum, quæ sit cuique nomini officiorum vel gratiarum proprietas. Quid proprium sit apostolorum, quid prophetarum, quid evangelistarum, quid pastorum, quidve doctorum : in omnibus enim his diversis nominibus **291** simile et prope unum doctrinæ officium video fuisse tractatum. Hos autem prophetas, quos post Apostolos posuit, non puto illos esse, qui

ordine temporum ante apostolos fuerunt : sed illos, quibus jam sub apostolis per gratiam donabatur aut interpretatio Scripturarum, et inspectio mentium, aut prædictio temporis seculari; ut Agabus cernebat, qui et famem instantem prædixit, et quæ ^m beatus Paulus in Hierosolymis passurus esset, et verbo denuntiavit, et signo zonæ ejus ostendit ⁿ. Inter pastores specialiter et doctores quid intersit, dignoscere volo, quia præpositis Ecclesiæ utrumque nomen adscribi solet.

10. Item quod ait ad Timotheum, *Obsecro igitur primum omnium feri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus*; quæso exponas mihi, quod discrimen sit in hac diversitate verborum, cum omnia mihi, quæ gerenda **B** dixit, orationis officio convenire videantur.

11. Item quod ad Romanos ait, interrogo et rogatu edisseras mihi. Multum enim cæcutire me fateor in hac Apostoli sententia de Judæis, quod ait : *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos; secundum electionem autem, carissimi propter patres* ^o : quomodo et iidem ^p inimici propter nos, qui credidimus ex gentibus, tamquam non potuerint gentes credere, nisi Judæi non credidissent? Aut ipse unus omnium creator Deus, qui omnes homines salvos fieri vult, et ad agnitionem veritatis venire ^q, capax non fuerit ^r acquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret? Deinde (d) *carissimi* ^s propter patres : quomodo, aut unde, si carissimi non credant, et inimici Deo esse persistent? Nonne, inquit, qui oderant te Deus, oderam illos, et super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos ^t. Certe hoc puto paterna vox loquitur ad Filium per prophetam in eodem psalmo, ubi supra de parte credentium dixerat : *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum* ^p. Quid autem illis prodest ad salutem, quæ non nisi per fidem et gratiam Christi capitur, si propter fidem patrum carissimi (d) Deo sint? cui bono diliguntur, quos necesse est propter hoc damnari, quod propter suam infidelitatem a prophetarum et patriarcharum parentum fide discrepantes, inimici sunt Evangelio Christi? Si ergo carissimi Deo, quomodo peribunt? et si non credunt, quomodo non peribunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo et **D** propter patres **292** non salvabuntur? sed, etsi fuerint Noe, Daniel, et Job, in medio eorum, filios impios non salvabunt, soli salvi erunt ^q.

12. Adhuc aliud obscurius mihi erue de profundo, et in vadam profer. In epistola Colossensium omnino intelligere ^r non possum quod ait : *Nemo vos seducat volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput*. De quibus angelis dicit? si de

^a Luc. xxiii, 34. ^b Psal. lvm, 42. ^c Gen. xxii, 17. ^d Rom. x, 4. ^e Apoc. vii, 5. ^f Apoc. xiv, 4. ^g Psal. lxxvii, 24. ^h Matth. xv, 26. ⁱ Matth. xxiv, 51. ^j Tit. i, 16. ^k I Cor. xii, 28; Ephes. iv, 11. ^l Act. xxi, 11. ^m Rom. xi, 28. ⁿ I Tim. ii, 4. ^o Psal. cxxxviii, 21. ^p Psal. cxxxviii, 47. ^q Ezech. xiv, 14.

(a) Ita cum editis Grav. et Bened. mss. duo Big. At edit. Rosv., ac forte.

(b) Edit. Bened. et Grav., *conquassavit*, mendose. Græce, *συνδάσει*.

(c) Sic cum edit. Bened. mss. Big. duo. Ed. Rosv., *perambulantium*.

(d) Ita cum edit. Bened. mss. Big. duo. Edit. Rosv., *carissimi sunt*.

inimicis et malis, quæ illorum religio, aut quæ humilitas; et quis magister^a seductionis hujus, qui per obtentum nescio cujus angelicæ religionis, quasi visa et comperta doceat quæ non vidit? Sine dubio hæretici, qui doctrinas dæmoniorum et sequuntur^a, et promunt conceptis ab eorum spiritu adinventio-ibus, quæ non viderunt phantasmata quasi visa fingentes, et pestiferis disputationibus in corda male credula seminantes; hi sunt qui non tenent caput, id est Christum fontem veritatis, cujus doctrinæ quidquid adversatur, insanum est. Et hi cæci duces cæcorum^b, de quibus dici puto: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus contritos, qui non tenent aquam^c.

13. Deinde in (a) subsequenti capitulo adjecit: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contractaveritis, quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta et doctrinas hominum, rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis*^d. Quæ sunt ista, quibus et rationem sapientiæ inesse testatur Magister (S. Paulus; vid. epist. 30, n. 5) veritatis, et tamen ipsam veritatem religionis inesse abnegat? Anne forte^e de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum dicit: *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem*^f ejus abnegantes? Rogo ergo specialiter hæc capitula duo de Colossensium^g Epistola per singula mihi verba dissolvam, quia laudabilibus execranda permiscuit. Quid est enim^h tam laudabile, quam ratio sapientiæ? et quid tam execrabile, quam superstitio erroris? Humilitas quoque et Deo placita, et maxime in vera religione laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis daturⁱ; de quorum doctrinis et actibus dicitur nobis: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, quæ sunt in interitum*^j, quia non sunt ex Deo: et omne quod non est ex fide peccatum est^k. Deus autem dissipavit consilia sapientium, qui Deo stulti sunt per prudentiam carnis; quæ non potest legi Dei esse subjecta^l. Scit enim cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt^m. Qualem humilitatem, qualenque rationem sapientiæ superstitioni ex 293 hominum doctrinis venienti inesse dicat, requiro. Et quod ait: *Ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis* l. Prorsus hæc parum intelligo: quia in eadem sententia magna mihi videtur esse discretio (V. ep. 49, n. 6). Arbitror enim eum de abstinentia qualibet fita vel inutili, qualis solet ab hæreticis affectari, hoc dicere: *Ad non parcendum corpori*. Quod autem adjecit: *Non in honore aliquo*; quia sancti operis speciem, non in fide veritatis exercentes, nullius gloriæ honore vel fructu aguntⁿ, quod in magna erroris perversi reprehensione conficiunt, transfigu-

antes se in ministros justitiæ^k. Sed quod adjecit, *Ad saturitatem carnis*, contrarium mihi videtur illi quod dicit: *Ad non parcendum corpori*. Videtur enim mihi ille non parcere corpori, qui carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit^l: *Lividum facio corpus meum, et in servitatem redigo* (Gr. ὑποκιάζω; Vulg. castig.). A quo opere saturitas carnis aliena est. Nisi forte et ipsam saturandæ carnis curam, quæ maxime observantiam religionis prætentibus probrosa est, non parcere corpori dixit, secundum illud honestatis præceptum, quod alibi dicit, ut unusquisque suum vas honorifice possidere noverit^m; ut hostiam vivam et placentem Deo suum corpus exhibeatⁿ: non in (b) saturitatem carnis; quia distensio corporis animæ sobrietatem necat, et inimica est castitati.

14. Restat ut aliquid et de evangelicis locis suggeram beatitudini tuæ; non quidem quanta legenti per otium occurrere solent; (nec enim nunc vacabit^o dispersa per libros quærere, aut in reminiscendis memoriam ventilare:) sed vel pauca, quæ ad horam dictationis hujus in mentem veniunt, sciscitabor. De resurrectionis forma non grandem, sed plenam fidei instructione epistolam, qua secundæ consulationi meæ, dum Carthagini (c) hiemares (V. not. 213), rescriperas, si habes (d) relata in schedis, rogo ut mittas, aut certe retexas eam mihi, quod tibi facile est. Nam etsi scripta non exstat, quia forte brevis epistola, ut tumultuaria tibi inter libros tuos haberi spreta sit, renova eam mihi eodem sensu promptam de thesauro cordis tui, et mitte ad me inter alia responsa quæ reddes mihi, ut spero; præstante mihi ac tibi comæteum (V. not. 64) dierum Christo, ut ea, quo labor tuus in me fructificet, accipiam, secundum hæc capitula Scripturarum; de quibus te, qui (e) vides quasi per Deum, interrogavi, ut audiam quid in te vel ex te mihi loquatur Deus^o.

15. Hoc autem rogo lucere mihi facias, 294 quomodo vel qua ratione Dominus post resurrectionem vel mulieribus, quæ primæ ad sepulcrum venerunt, vel postea illis duobus in via, deinde discipulis suis, et non agnitus sit, et agnitus. In eodem enim corpore resurrexit in quo et passus est. Et quomodo non eadem erat ejusdem corporis forma quæ fuerat? aut si eadem erat, quomodo non agnoscebatur ab his qui eam noverant? Illud vero sacramenti esse credo quod qui in via ambulantes non fuerat agnitus, in fractione panis revelatus est^p. Ipsum tamen tuo sensu volo tenere, non meo.

16. Et quod ad Mariam ait: *Noti me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem*. Si cominus stante non sinebatur attingere, quomodo eum tangeret cum ascendisset ad Patrem, nisi forte fidei profectu, et mentis ascensu, qua Deus homini sit longinquus, aut

^a I Tim. iv, 1. ^b Matth. xv, 14. ^c Jerem. ii, 13. xiv, 23. ^d Rom. viii, 7. ^e Psal. xciii, 11. ^f Col. ii, iv, 4. ^g Rom. xii, 1. ^h Psal. lxxxiv, 9. ⁱ Luc. xxiv,

^j Col. ii, 21. ^k II Tim. iii, 5. ^l Col. ii, 21. ^m Rom. 23. ⁿ II Cor. xi, 15. ^o I Cor. ix, 27. ^p I Thes. 30.

(a) Mss. duo Big. et edd. Bened. et Grav., in sequenti capite.

(b) Ita mss. codices cum edit. Bened. Ated. Rosv., saturitate.

(c) Mss. 15, exhiemarem. Vide not. 215.

(d) Sic mss. 4 Vaticani, Bigotianus unus, et edit. Bened. Alter ms. Big., reservatam. Ed. Rosv., reticam.

(e) Sic emendavimus ex mss. codicibus Vaticanis quatuor et edit. Bened. Ante erat, credendum est.

proximus : et illa (a) dubitaverit de Christo, quem ²² A hortulanum putaverat. Ideo fortassis audire meruit : *Noli me tangere* ^a. Indigna enim judicabatur ut tangeret manu Christum, quem necdum sibi apprehenderat, nec intellexerat Deum, cum hortulanum putasset, de quo paulo ante ab angelis audierat : Quid queritis viventem cum mortuis? *Noli ergo me tangere, quia tibi nondum ascendi ad Patrem*, cui adhuc tantum homo videor : postea me tanges, cum ad agnoscendum me credendo conscenderis.

17. De illis etiam beatissimi Symeonis verbis quid sentias, edessere mihi, ut sequar sensum tuum : quibus, cum ad videndum ex oraculo Dei Christum, agente Spiritu, venisset in templum, et acceptum sinu benedixisset infantem Dominum, ait ad Mariam : *Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem* ²³ h multorum in Israel, et in signum cui contradicetur : et tuum ipsius animam pertransibit gladius, ut revele- tur multorum cordium cogitationes ^b. Nunquid de passione Mariæ, quæ nusquam scripta est, hoc prophetasse (b) credendus est ²⁴? Au vero de materno ejus affectu, quo postea in tempore passionis assistens cruci, qua hoc erat fixum quod ipsa pepererat, maternorum viscerum dolore confixa est : et animam illius illa, quæ ejus secundum carnem filium, ipsa spectante, confoderat, crucis rhomphaea penetra- bat ²⁵. Video enim et in Psalmis de Joseph ita dictum esse ²⁶ : Humiliaverunt in compellibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus : sicut in Evan- gelio dixit ²⁷ Symeon : *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius* ^d. Non ait, carnem, sed animam, in C qua pietatis affectio ²⁹⁵ continetur, et doloris aculeus quasi gladius operatur : cum aut aliqua carnis suæ injuria afficitur, ut (c) Joseph, qui non mortis, sed injuriarum pertulit passiones, in servum venditus, et in reum vinculatus (V. carn. 21, v. 752), et carceri datus : aut cum affectionis internæ tristitia vel dolore cruciatur, ut in Maria ^e ; quam utique ad crucem Domini, in quo tunc sui tantum corporis filium cogitabat, materna mens duxerat ; ut eum eum vidisset mortuum, humana infirmitate lugeret, sepe- liendumque colligeret, nihil sibi de ipsius resurre- ctione præsumens, (d) quia subsequitur admirationis fidem in oculis posita passionis pœna cæcabat (V. not. 214). Quamvis eandem astantem cruci suæ Dominus non morientis infirmitate trepidans conso- latus sit, sed ipsam, qua obibat volens, in potestate habens mortem, plena virtute viventis, et constantia resurrecturi de cruce admonet, dicens de beato apostolo Johanne : Mulier, ecce filius tuus ; itemque illi ibidem consistenti : Ecce mater tua ^e. Jam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex femina,

A per crucis mortem demigrans in æternitatem Dei, ut esset in gloria Dei Patris, delegat homini jura pietatis humanæ ; et (e) ex discipulis suis adolescentiorem eligit, ut convenienter assignet virgini apostolo vir- ginem matrem : duo pariter in eadem sententia do- cens, formam pietatis relinquens nobis, cum est ²⁸ de matre sollicitus, ut quam relinquebat corpore, non relinqueret cura : sed nec corpore relicturus, quia quem videbat morientem, mox erat visura re- divivum. Et illud, quod ad fidem omnium pertine- ret, salutiferum pietatis suæ ²⁹ sacramentum, arcana divini ratione consilii sub hac voce (f) consignans, ut alii matrem delegaret pro matre habendam, et vice sua consolandam ; atque illi vicissim novum filium vice corporis sui traderet, immo, ut ita dixe- rim, gigneret : quo ostenderet eam præter se, qui ex ea virgine natus esset, nec habuisse filium, nec habere : quia nec Salvator tantopere curam (g) deso- lationis habuisset ejus, si illi unicus non fuisset.

18. Sed redeamus ad verba Symeonis, in quorum clausula intellectum meum caligare fateor. *Et tuam, inquit, animam pertransibit frænea, vel gladius, ut revele- tur multorum cordium cogitationes* ^b. Secundum litteram hoc mihi penitus obscurum est, quia nec Marianam beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio sanctus ille ²⁹⁶ ei futuram passio- nem prophetasse videatur. Sed et quod subjecit : *Ut revele- tur multorum cordium cogitationes* ¹. Scruta- ns enim, inquit, corda et renes Deus. Et de futuro judicio Apostolus ait : Quia tunc manifestabit Deus operta cordium, et occulta tenebrarum. Itidem ²⁹ Apostolus ¹, spiritualiter exprimens arma cœlestia, quibus in interiori nostro debeamus armari, gladium spiritu dicit verbum Dei, de quo ad Hebræos ait : Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti : pertingens, inquit ², usque ad divisionem animæ et spiritus, et reliqua quæ nosti. Quid ergo mirum, si istius verbi ignita vis, et ancipitis gladii penetrabilior acies ³, et sancti Joseph olim, et postea beatæ Mariæ animam pertransivit? nam ne- que in illius, neque in hujus corpore ferrum transisse cognovimus. Atque ut magis pateat ibi prophetam ferrum pro verbi gladio ²⁹ posuisse, statim subse- quente versiculo ait : Sermo Domini ignivit illum ¹. Sermo enim Dei et ignis, et gladius est, Verbo ipso D Deo utrumque dicente de se : Ignem enim, inquit, veni mittere in terram, et quid volo nisi ut jam accendatur ²⁹? Item alibi dicit : Non veni pacem mittere, sed gladium ²⁹. Vides eum unam vim doctrinæ suæ diverso ignis et gladii nomine designasse. Aut quo- modo Mariæ illata per gladium passio vel tribulatio perstaret ²⁹? Itaque hoc scire cupio quid ad Mariam

^a Johan. xx, 17. ^b Luc. ii, 34, 35. ^c Psal. civ, 10. ^d Luc. ii, 35. ^e Gen. xxxvii, 28, et xxxix, 20. ^f Johan. xix, 25. ^g Johan. xix, 26. ^h Luc. ii, 35. ⁱ Psal. vii, 10. ^j I Cor. iv, 5. ^k Ephes. vi, 17; Heb. iv, 12. ^l Psal. civ, 18. ^m Luc. xii, 49.

(a) Mss. duo, qui vides quasi Deum. In editis quibusdam, secundum Deum.

(b) Ita mss. codices quinque, inter quos Bigotiani duo cum editis tribus Augustinianis, Amerb. Bad. et Erasmi.

(c) Expunximus particulam in, quæ aberat a mss. codicibus et ab editis Grav. et Bened.

(d) Manuscripti sex, quam. Alii octo, qua. Vide not. 214.

(e) Mss. codices quinque, ex discipulis adolescentioribus adolescentiorem eligit.

(f) Ita mss. duo Big. Ante erat designans.

(g) Sic aliquot mss. et editi codices. Ed. Bened. cum ms. I Big., desolatio.

pertineret, ut revelarentur multorum cordium cogitationes^a: aut ubi apparuit, quia ex eo quod animam ejus sive carnalis in ferro, sive spiritalis gladius in verbo Dei pertransivit, exinde multorum cordium cogitationes revelatae sint^b. Expone ergo hanc maxime de verbis Symeonis clausulam mihi, quia lucere non dubito sanctae animae tuae, quae de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus sancti, per quem scrutari et inspicere possit etiam alta Dei. Deus misereatur mei per orationes tuas, et illuminet vultum (a) suum super me per lucernam verbi tui^b, sancte Domine, beatissime frater in Domino Christo unanimes^c, magister meus in fide veritatis, et susceptor meus in visceribus caritatis (b).

EPISTOLA CXLIX. (AL. LIX).

AUGUSTINI AD PAULINUM.

Augustinus respondet ad quaestiones ex Psalmis, ex Apostolo et ex Evangelio propositas a Paulino superioribus in epistola 1.

(Vide hanc epistolam inter Augustinianas nostrae Patrologiae tomo XXXIII, col. 630.)

EPISTOLA LI.

313 Eucherio et Gallae in insula Lero degentibus scribit in testimonium animi et amoris, et eos multis laudibus extollit. Ab eo exposcit litteras in mutuae amicitiae signum.

Sanctis et merito praedicandis, atque venerandis, et dilectissimis filiis EUCHERIO et GALLAE, PAULINUS episcopus.

1. Benedictus Dominus Deus noster, qui dat votum optanti, et semper nostra superat vota, votisque respondet: qui insperanti mihi tam opportunam quam exoptatam occasionem praebere dignatus est, per religiosos juvenes, filios meos, conservos vero communes in Domino, Gelasium, et Augendum, et Tigridium, quos de sancto atque castissimo congregationis suae numero, vir laudabilis, et praecclarus in Christo frater noster, et compresbyter meus Honoratus, ad humilitatem meam vestrae dilectionis exemplo (c) refovendam, Domino inspirante, direxit. Sollicite enim pro caritate meritis vestris debita sciscitantium actum vel incolumitatem vestram (nam de actu pio atque caelesti dubius esse non poteram), id quod animam meam reficeret responderunt, quia vos, Deo propitio, incolumes reliquissent, venerandi propositi opera curantes, ac studia exercentes, in corde uno, quo terrestria reliquistis, caelum petentes.

2. Memineram enim quia filii mei, quos ante annum ad humilitatem meam mei gratia visitandam miseratis, locum habitationis vestrae, simul et domni venerabilis Honorati nobis innotuerunt: dicentes scilicet quia in proximis, brevi interjecta maris rupe, etiam cognominibus Lero et Lerino insulis degeretis. Unde, cum se isti filii nostri ex ea quae Lerinum dicitur, venisse dixissent, recognovi et facile recordatus sum propinqui nominis insulam, in qua sanctitatem vestram ab istius mundi strepitu profugam manere jam noveram. Quamobrem sciens dilectioni

^a Luc. II, 35. ^b Psal. LXVI, 2. ^c I Cor. IV, 20. ^d Psal. CXXVII, 5 et 4. ^e Ibid., 5. ^f Psal. XXII, 7.

^{*} Accedit huic editioni. Scripta ab anno 409 ad annum 426.

(a) Ita edit. Bened. cum mss. codicibus 2 Big. et Germ. Ed. Rosv., tuum.

(b) Manuscripti plures, inter quos duo Big., ad-

A vestrae gratum fore officium litterarum nearum, quia et a me vobis in perennem gratiam debitum est, libens amplexus sum hanc opportunitatem spiritalium filiorum, ut ad benedictam in Christo Domino unanimitatem vestram, epistolae meae portitores essent: quod ut filii vel ministri obedientiae, sicut a Deo, vel secundum Deum docti sunt, promptissime receperunt. Suscipite ergo in his exiguis sermonibus parvitatibus meae, non exiguae caritatis, insignia: et quasi quaedam pignora animae 314 vestrae, et testimonia animi et amoris in vos mei, haec mea scripta retinete.

3. Spero autem de misericordia Christi Domini, quod incolumes haec mea verba sumatis: et si deinceps opportunam et per hujusmodi tabellarios occasionem donaverit, rescribere impigrum habeatis. Quod sine dubio et per istos filios meos vestra fecisset affectio, si eorum ad me directae protectionis conscius fuissetis. Nam cum ab eis hoc quaererem, quia vicinos esse vos noveram, ignorantibus vobis, se de monasterio suo navigasse dixerunt. Verumtamen quia sicut regnum Dei non in sermone est, sed in virtute^e; ita et caritas, in cujus perfectione et plenitudine regnum Dei continetur vel acquiritur, in thesauro cordis et fidei virtute consistit; pro gratia familiari, vestrae unanimitatis desidero. Ceterum de animorum vestrorum piissima affectione confidens, etiam tacentium mentibus me inherere non ambigo. Non enim humana amicitia, sed divina gratia invicem nobis innotuimus, et connexi sumus per viscera caritatis Christi. Atque ideo necesse est perpetuam inter pectora nostra manere concordiam, quae, Christo autore, conjuncta est. Quae enim vis aut oblivio valeat separare quod Deus junxit?

4. Benedicite vos Dominus ex Sion, ea benedictione qua benedicuntur homo qui timet Dominum^d, perpetui conjuges et parentes, cum benedicta vobiscum Deo progenie nobilissimae sanctitatis vestrae. Videatis quae bona sunt Hierusalem^e, et pariter habitare mereamini in domo Domini in longitudinem dierum^f, filii sancti, merito venerabiles, intima mihi caritate dilecti et semper desiderandi.

PASSIO S. GENESII ARELATENSIS.

1. Proprium atque indigenam Arelatensis urbis beatissimum Genesium (V. not. 215) martyrem, alumnus ejusdem jure nascendi, patronum virtute moriendi, celebrare jam a principio atque extollere, omnium fidelium studia, omnes religiosorum litterae debuerunt, ut tanti meriti gloriosa documenta, consignata scriptorum fide, et vivacibus commendata monumentis, illibata atque integra ad posterum pervenirent; quae admiratio semper faceret nova, et veneratio probaret antiqua. Sed quoniam succedentes sibi per incertum vitae tempus aetates, tradere haec invicem memoriae mutuae, quam mandare litteris, maluerunt: vel nunc oportet eadem fidelibus scriptis

(c) Ms. Vren., requirendam.

(d) Ms. Vren., requirendam.

(e) Ms. Vren., requirendam.

(f) Ms. Vren., requirendam.

in tempora **315** secutura transmittere; ne ea, quæ A latere et aqua et sanguis ^c, parabatur.

2. Sanctus itaque Genesisus in iuventutis flore primævo, provincialis militiæ tirocinium suscepit, eam officii partem studio et arte complexus, quæ patronorum verba vel nova signorum velocitate, vel dexteræ, sonum vo. is requaret: spiritalem futuræ gloriæ imaginem præfigurans, ut qui præcepta divina celeriter audiret, ea fidelibus notis piæ mentis exciperet. Accidit autem, ut, cum ante tribunal exceptoris fungeretur officio, injusto atque sacrilego mandato persecutionis iussa ederentur, quæ devotus Deo repudiaret auditus, et imprimere ceris manus sancta respueret. Abjectis ergo tabulis ante pedes iudicis, ministerium B sacrilegum sacrata jam Domino meus relugit. Et ut in nullo a præceptis evangelicis actus martyris deviant, quibus declinare persecutionis impetum vel permittimur, vel iubemur, alia atque alia non solum latebra, verum etiam civitate mutata ^a (cum et alio loco scriptum sit, *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* ^b) ab ira se furentis iudicis paulisper occultuit. Qui cum eum corripere protinus offerri iussisset, neque investigatio ad procuratam latebram perveniret, crudelissimis poenæ ministris, ut ubi reperiendus fuisset, gladio eum interficerent, imperavit. Quod ubi beato Genesisio vel occultis nuntiis vel rumore compertum est, diversa latendi loca, ut exitus docet, non infirmitate spiritus, sed carnis trepidatione, mutavit.

3. Atque interim, licet superfluo, de præsumptæ fidei confirmatione sollicitus, quoniam nondum erat ex aqua et Spiritu sancto renatus, per fidos internuntios a Catholiciæ religionis antistite donum baptismatis postulavit. Sed ille vel temporis angustiis impeditus, vel juvenili ætati diffidens, ardentia vota distulit, ac fideliter indicavit quod plenam consummationem etiam hujus muneris daret prompta pro Christo cruoris effusio. Et hæc quidem cunctatio sacerdotis, divino, ut æstimo, prompta nutu atque iudicio provocata dispositaque est: ut circa ejus solemnem consecrationem officia humana cessarent, cui unius baptismatis duplex gratia, ex utroque scilicet Christi

^a Matth. x, 24. ^b Matth. xxvi, 41. ^c Johan. xix, 34. ^d Matth. xiv, 29; Johan. xxi, 7.

4. **316** Sed jam Dominus, qui per Spiritum sanctum futuri martyris servabat arcana, subeundæ constantiam passionis vel fecerat, vel videbat: neque patiebatur differri coronam, cum videret paratam esse victoriam. Itaque percussoribus suis eum obtulit, et iis, quorum in eundem avida crudelitas inhiabat, ostendit. Atque is ubi se perspicit deprehensum, instinctu Domini Rhodanum pellit, et sancta fluvio membra committit, ut eum illic a contagione mortali, velut alterius Jordanis undis, occultus Baptista purgaret; et mutuo alternoque mysterio et aquis corpus, et aquas corpore consecravit. Atque hæc causa profecto exstitit, ut natandi adminiculo perveniret; qui exemplo beatissimi Petri ad Christum tendens, per summa gurgitum ambulare potuit ^d. Transgressum continuo in ulteriora fluminis, et subeundi præmii passionis Christo sponsore securum, in eo loco, quem effusioni sanguinis gloriosi Dominus elegerat, quique nunc oratione assidua et votis nunquam irritis frequentatur, percussor assequitur, exoptatoque gladii ictu festinantem ad Deum animam vinculis corporis, quibus tenebatur, absolvit: et utraque substantia proprix originis elementa repente, terrena interim terris membra commendat, et coelestem spiritum emittit ad cælum.

5. Providerunt tamen fideles temporis illius Dei servi, ut utramque fluminis ripam, geminatis urbibus ambiendam, unius martyris tutela muniret. Nam in ipso beatæ passionis loco consecrati cruoris vestigia C relinquentes, in alterum fluvium latus honoratas reliquias transtulerunt, ut utrobique præsens S. Genesisus, illic sanguine haberetur, hic corpore.

6. Hæc omnia fideliter, atque ut gesta sunt, vel comperta, vel dicta, libentibus devotisque animis, qui noveratis, recognoscite; qui ignorabatis, agnoscite; et gloriam tanti martyris, per singula annorum spatia crescentem, et in secula æterna victuram, mentis oculis contuentes, unusquisque pro viribus ad similia, si ita fides desideraverit, animos præparate, et ut beatus Genesisus, throno Domini usque in vindictæ suæ tempus assistens, sacerdotibus, ministris, clero, nobisque omnibus, et ei qui instructioni vestræ ista composuit, patrocinetur, orate. Amen.

IN PAULINI NOLANI EPISTOLAS VARIANTES LECTIONES

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN EPISTOLAM PRIMAM.

¹ Ita ms. Vien. Abest hæc particula ab aliis codicibus: eam requirunt sequentia.

² Sic ms. Vatic. codex. Certe in sequentibus est ea particula, in Domino, in Christo; ideo hic eam reposuimus.

³ Ms. codex Vien., omnium, et maxime.

⁴ Ms. Regius codex, sui. Edd. Bad. et Grav., suis.

⁵ Ms. Reg., Væ his.

⁶ Ms. codex Regius cum editis Bad., Grint. et

Schot., subverteris

⁷ Ms. Vatic., convertatur et incidant.

⁸ Ms. Vien., moto gradu.

⁹ Ms. Vien., eorum.

¹⁰ Particulam et, quæ deerat in editis quatuor, addidimus ex mss. Reg. et Vien. et ed. Grin.

¹¹ Abest vox nostri a ms. codice Regio.

¹² Ita ms. Vien. Edd. tres, sint sua. Ms. Reg., sint una. Ceteri codd., sint in sua.

¹³ Ms. Codex Regius cum editis quatuor: sobrius

esto in omnibus, labora certamen bonum certare.

¹¹ Abest verbum *derita* a ms. codice Regio et editis quatuor, LATINIUS. Forte addendum *fuge*, SACCHINUS S. J. Non inusitata est in longis hujusmodi periodis magnis etiam viris inconsequentia aliqua, et fortasse Paulinus prudens vel imprudens admisit. Quia tamen vero similis videbatur verbum librariis excidisse, hoc nobis commodissimum visum est ex secunda ad Timotheum unde totus hic locus desumptus est. Simile abruptum infra epist. 10, *Scito nunc istam*; etc.; *Hanc ergo*, etc.

¹² Ms. Vien., *et in laqueum*.

¹³ Ms. Vien., *questiones, et amicos fabulas, aut impias*.

¹⁴ Ms. Reg., *sed omnes*.

¹⁵ Edd. quatuor., *ob*.

¹⁶ Ms. Vien., *ut Abraham fidelis imitatus excessum*.

¹⁷ Ms. Reg. et ed. Schot., *lactantium*. † *Lactans*, Papiae, *quæ luc præbet*; *lactens*, cui *lac præbetur*. Sed sepe veteres scriptores utrumque confundunt, ut pluribus in locis operum S. Paulini, quod etiam ad hymnum Prudentii de passione B. Romani vers. 667 adnotat N. Heinsius, ubi legitur in plerisque veteribus codicibus *lactantis*, pro *lactentis*.

¹⁸ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *Barchinonensis*.

¹⁹ Ms. Reg., *aggere*; ms. Vien., *aggr*.

²⁰ Ms. Reg. cum editis tribus, *agani*.

IN EPIST. II.

¹ Ms. Reg., *accipimus*.

² Ms. Vien., *salutari*.

³ Ms. codex Vatic., *altari*.

⁴ Ms. Reg., *lactantes*.

⁵ Deest particula *et* in ms. Vien.

⁶ Ms. Vien., *sumus*.

⁷ Edd. tres, *unus spiritus*.

⁸ Dicitur etiam a S. Augustino serm. de Innocentibus, *Et ad unum qui unus est*. Simile quid epist. 1 (nunc 37) ad Victricium, *Ea veritate qua veritas est*. SACCHIN.

⁹ Ms. Vien., *socialium invicem membra*.

¹⁰ Ms. Vien., *fundamentis*.

¹¹ Edd. tres, *verbi*.

¹² Ed. Rosw., *quia aut vestrum*.

IN EPIST. III.

¹ Ms. codex unus Bigotianus, *muneribus ita sumus provocati*.

² Ms. duo Big., *Itaque sic fiducia*.

³ Ita ms. duo Vaticani cum edit. Bened. operum S. Augustini; alii duo mss. Vat. et duo Big., *Barcelonem*. Ante erat *Barclonam*.

⁴ Ed. Bened., *vindicare*; sicut et supra n. 1 in fine, *vindicemus*.

⁵ Mss. duo Vatic., *collucens*.

⁶ Mss. Big. duo, *Tagaste*.

IN EPIST. IV.

¹ Ms. 1 Big., *Ecclesiarum*.

² Ms. 1 Big. et edd. 2, *constitutus es*.

³ Mss. codices Bigotiani tres et Vaticani duo, *toto*: male. Vide carm. 21, vers. 203, et epist. 16, n. 1.

⁴ Una Rosw. editio, *in portum*.

⁵ Expunximus vocem *ego*, quæ aberat a mss. codicibus et quatuor editis.

⁶ Ita mss. codices cum ed. Bened. Ante erat *et sali*.

⁷ Sic omnes codd. Ed. Rosw., *vere*, mendose.

IN EPIST. V.

¹ Ita editi. Mss. codices, *spiritalia*.

² Deest *suam* in ms. Reg. et edd. tribus.

³ Ms. Reg., *consiliis*.

⁴ Sic mss. Reg. et Vien. cum editis tribus. Alii, *magis nostri*.

⁵ Ita repositum ex mss. codicibus Vien. et Reg. Editi, *in tenebris*.

⁶ In ms. Reg. et edd. Bad. et Schot. deest *se*.

⁷ Ms. Vien., *fuimus, pro quibus*.

⁸ Ed. Schot., *nequiam*.

⁹ Edit. Schot. *exhaustis corporis viribus*.

¹⁰ Ms. codex Regius cum editis Bad., Grav. et Schot., *Quid tamen*.

¹¹ Abest *meam* a ms. codice Viennensi.

¹² Ms. Vatic. et ed. Grin., *in vicem suam*.

¹³ Ms. codex Vien., *in gremio sancto communis patroni*.

¹⁴ Ms. Vatic., *impetrare conor*.

¹⁵ Ed. Schot., *existimare*. Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grin., *æstimari*.

¹⁶ Vide epist. 49, n. 2, *sentinam depleri necesse erat*.

¹⁷ Ms. Reg. et ed. Bad., *nexu*.

¹⁸ Ed. Schot., *suscipit*.

¹⁹ Ms. Reg., *nec impedire*.

²⁰ Ms. Reg., *licet*.

²¹ Id est *pede*.

²² Edd. Grav. et Rosw., addunt *de te*.

²³ Ms. Vien. *circuibit*. Ed. Grin., *circumdabit*.

²⁴ Sic Prudentius Apotheos., vers. 118. Deest *loci* in ms. Reg.

²⁵ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Schot., *in exultatione*.

²⁶ Ms. Vien., *Domini nostri Jesu*.

²⁷ Latinius legendum putat *locorum*.

²⁸ Ms. Vien., *de cella nostra*.

²⁹ Ed. Schot., *testem*.

³⁰ Ms. Vien., *accipias*.

³¹ Mss. codices Reg. et Vien. cum edd. Bad., Grav. et Schot., *impendi ordinare digneris*.

IN EPIST. VI ET VII.

¹ Mss. duo Big., *amici*, non male.

² Mss. duo Big., *quod*.

IN EPIST. VIII.

¹ Expunximus vocem *semper*, quam addebat editio Rosw. contra fidem aliorum codicum.

² Ita mss. duo Big. Alias, *supra*.

³ Ostendit summam miseriam ambitiosorum qui emunt ancillas, id est, donis ambiunt gratiam tenuiarum vilium, quæ ipsis dominantur. SACCHIN. S. J.

⁴ Sacchin. fortasse *decori*.

⁵ Ita mss. Bigotiani codices duo, Vaticani 4, et ed. Bened. Ante erat *ac simulacra*.

⁶ Sic edd. Bened. et Grav. Alias, *affundam*.

IN EPIST. IX.

¹ Ita ms. Vien. Alias, *sal terra viridum, referens*.

² Mss. codices Reg. et Vien. cum editis tribus, *adnuere*.

³ Sacchin. consequentius videtur *abstinemus*.

⁴ Ed. Grin., *via peccati*.

IN EPIST. X.

¹ Ms. Reg., *Quamquam*.

² Ms. Reg., *de nostris*.

³ Ms. Reg. et edd. 4, *a tuo corde*.

⁴ Mss. Reg. et Vien. *adferens*.

IN EPIST. XI.

¹ Ms. Reg. cum editis Bad., Grav., Grin. et Schot., *jocunditatis*. Et sic ubique idem codices.

² Mss. Reg. et Vien., *adfertur*. Et sic alibi.

³ Ita ms. Vien. Ceteri codices, *nec solum*.

⁴ Sic repositum ex ms. codice Viennensi. Alii, *sati habeas*. Et mox ex eodem ms. codice, *eligis*; alias, *eligas*.

⁵ Ita mss. Reg. et Vien. cum ed. Grin. Ceteri, *spiritualium*.

⁶ Ms. Vien. et ed. Schot., *adsumpsit*.

⁷ Ms. Reg., *singulatim*.

⁸ Ms. Reg. cum editis quatuor, *quia unus*.

⁹ Abest a ms. Vaticano hoc nomen, nec sane est necessarium. SACCHIN.

¹⁰ Ms. Vien., *riverentem*.

¹¹ Ms. codex Regius cum editis Bad. Gray. et Schot., *hircum cum peremtionem*.

- ¹³ Ms. Vien., *ista tam brevi.*
¹⁴ Abest te a ms. Reg. et edd. Bad. et Grav.
¹⁵ Ms. Vien., *habeat si se.* Et mox idem 'ms., *si totum se Deo credat.* Alii, *si totum de se,* etc.
¹⁶ Ita mss. Reg. et Vien. Editi codices, *plena est perfectio.*
¹⁷ Ms. Vatic., *habemus.*
¹⁸ Ms. Vien., *nihil.*
¹⁹ Ed. Grin., *Deum.*

IN EPIST. XII.

- ¹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *Sed et metuo.*
² Ed. Scoth., *ope.*
³ Ita mss. codices Vat., Vien. et edd. Grin. et Rosw. Alii, *exhaustit.* SACCHIN. : Forte sic scripsit autor *exclusit,* allu. lens ad Apostolum : *Ubi est gloria tua? exclusa est.*
⁴ Ms. Reg., *Domidum.*
⁵ Sic ms. codex Vien. Alii codd., *in qua.*
⁶ Ms. Vien., *ad Deum.*
⁷ Ms. Vien. et ed. Grin. in marg., *altipetar.*
⁸ Ms. Vien., *Deo.*
⁹ Ms. codex Vien., *prolongare.*
¹⁰ Ita mss. Reg. et Vien. et ed. Grin. Alii, *Exuperium.*
¹¹ Sic repositum ex ms. codice Viennensi. Alias, *dignamini.*

IN EPIST. XIII.

- ¹ Ms. codex Regius cum editis Bad. et Grav., *Olimpi.*
² Ms. Reg., *ni caros.*
 Sacchin. : An addendum *animo, quam sensu?* Cum enim comparetur sensus animi et corporis, non videtur hic *sensus accipi pro animo,* tamen nihil mutari. Nam sensum pro mente aut virtute interiore sentiendi accipi, cum in sacris Litteris, ut, *aperuit illis sensum,* tum a sanctis Patribus, et maxime a Paulino certum est, ut epist. ad Ausonium, *Defore, Secreta ignitus penetrans caelestia sensus.* Et cum sensus quid commune sit interiori et exteriori, melius absolute tribuitur ei qui præcipuus est. Quin adeo videtur hic Paulinus accipere pro quadam virtute sentiendi præsentia. Ait ergo, *Si verum est, nos interiori virtute potius quam oculis et auribus videre et audire,* etc.
³ Ita S. Paulinus n. 10. Vulgata cum S. Augustino in Speculo, *in mortuum.*
⁴ Sacchin. perfridge *lege justi.* Sensus est : Tanta res est cura sepulcri ob memoriam resurrectionis, ut Abraham qui omnia reliquerat, *solum tamen agrum sepulcro emerit.* Quo fuit exemplo justis comparandi sibi *æternam possessionem, nec terram avaritiæ, sed quietis.*
⁵ Ms. codex Regius cum editis Bad., Grav. et Grin., *conjunx.* Ita et alibi.
⁶ *Suscitat et desiderium :* sic cum ms. codice Regio edit. Chiffi. Alias, *suscitat ei desiderium.*
⁷ Vulgata Lat., *sapientiæ.*
⁸ Ms. Reg. et edd. Bad., Grav., Grin., *venerabilis, et non.*
⁹ Ms. reg., *notum ipsi.*
¹⁰ Sacchin. : An *qui sequimur.*
¹¹ Latin. : forte *pauperum.*
¹² Ms. Reg., *coartentur.*
¹³ Ms. Reg., *adtollebas.*
¹⁴ Particulam *et* addidimus ex ms. Vien. et edd. Grin. et Chiffi.
¹⁵ Ita omnes codices præter Rosw. in quo *trigesimos.*
¹⁶ Ita emendatum ex ms. codice Vien. et ed. Chiffi. Verissima lectio quam confirmant sequentia. In aliis codicibus, *exceperant.*
¹⁷ Sic ms. Vien. et ed. Chiffi. Ante erat *vel exterioribus.* Ms. Reg., *de exterioribus.*
¹⁸ Particula *et* addit ex mss. codicibus Reg., Vien., et ed. Chiffi.
¹⁹ Ms. Reg., *cum motus.*

- ²⁰ Ita ms. Reg. cum edl. tribus. Ed. Rosv., *Salomonem.* Et sic ubique.
²¹ Ms. Reg., *muneraberis.*
²² Ms. Reg., *gloriaturo.*
²³ Sic mss. Reg. Vien. et edd. Bad., Grav. Grin. et Chiffi. Alii duo, *et qui accepisti.*
²⁴ Ms. Reg. cum edd. Bad. Grav. et Grin., *qui specialiter.*
²⁵ Ms. Vatic., *vitalium.*
²⁶ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *centuplo,* ut *infra duplo, vel triplo.*
²⁷ Edd. Bad. et Grav. *civitate pietatem.* Latinius legendum docet *pietate civitatem.* Vulgata lectio, quam retinemus, optima et mss. ac tribus editis codicibus consentanea et Floro Lugdunensi in Catena in epist. Pauli l. b. ii. Vide præterea n. 43.
²⁸ Addendum videtur *carnis* ex more auctoris, quamvis etiam in Vaticano absit. Eodem modo periodo præcedenti deesse videtur aliquid tale, *sauciaturo corpore,* ut opponatur, *sed invulnerabilis corde.* SACCHIN.
²⁹ Ita ms. Reg., Florus in Catena, et ed. Chiffi. Alias, *verum nec.*
³⁰ Ed. Schot. et Chiffi., *qui eundem.*
³¹ Latinius, *fissis.*
³² Ms. Reg., *reddat.*
³³ Ita mss. Reg., Vien. et Chiffi. Ceteri codices, *cujusque.*
³⁴ Sic ms. Vien. et ed. Chiffi. Alii codd., *promisit.*
³⁵ *A mortuis, ostendit.* Expunximus particulam *et,* quæ aberat a ms. Vien. et edd. Schot. et Chiffi.
³⁶ Ms. Reg. et ed. Bad. et Grav., *conjunx.*

IN EPIST. XIV.

- ¹ Ed. Grin., *vitæ.*
² Sic. mss. Vien. et Reg. Editi codices, *alterum.*
³ Ed. Schot., *recipiantur.*

IN EPIST. XV.

- ¹ Ms. Vien., *quia liberasti ;* ms. Vatic., *qua liberas.*
² Ita ms. Vien. Alii codices, *supra lectum.*
³ Ms. Reg. cum ed. Schot., *Basili.*
⁴ Ib. *D qua petitionem nostram in vestro.* ms. Reg. *qua qua,* etc. ms. Viennensis codex, *cum qua petitionem nostram vestro.*
⁵ Sic repositum ex ms. codice Viennensi. Ceteri, *recipimus.*
⁶ Ms. Vien. *abhorrui.*
⁷ Ms. Vien. *Domino.*
⁸ Ms. Reg. *testum.*
⁹ Expunximus particulam *a* quæ deerat in mss. Reg. et Vien.
¹⁰ Addidimus ex ms. Vien. particulam *in,* et bene, quia sequitur, *in ebrietate.*

IN EPIST. XVI.

- ¹ Ms. Viennensis codex, *ad quam.*
² Ita ms. Vien. Alii, *capessunt.*
³ Ed. Schot. cum Latiniis, *naufragiorum.*
⁴ Ms. Reg., *Illis quod mare.*
⁵ Sic ms. Vien. Alias, *neglectum Deo.*
⁶ Ms. Reg., *quia mundus.* Ed. Grin. et Bignæus, *quæ mundus.*
⁷ Ed. Schot., *idem opifex.*
⁸ Ms. Regius codex, *moles infusam atque permixtam.*
⁹ Ed. Schot., *et condidit.*
¹⁰ Ex Virgilio. Jms. Vatic. et ed. Grin., *sopitam, mendose.*
¹¹ Ms. Reg. cum edd. 4., *nomina quæque sint.*
¹² Ita mss. Vatic. et Vien. Alias, *curis prudentiæ,* etc.
¹³ Sic ms. Vien. Abest quoque particula *et* in ms. Regio codice, sed habet, *operatur.* Alii codices, *operetur et patientia.*
¹⁴ Ms. Reg., *sentisse.*
¹⁵ Latinius, forte *demendum in.*
¹⁶ Sic ms. Vien. Alii codices, *ut et philosophus sis.*

¹⁷ Ms. Reg. et ed. Grin., *Sirenes*.

¹⁸ Ms. Vien., *dæmonas*.

¹⁹ Ms. Vien., *si corporeæ*.

²⁰ Ms. Vien., *aut per*.

²¹ Ed. Schot., *Patet etiam ex copia*. Latinius, forte *Patior et copiam*. Sacchin., lege *Facio et copiam*. Nec displiceat *Patior est copia*, mendose. *Patior ex copia*, vera lectio quam tuentur mss. codices et tres editi. Vide not. 51, 61.

²² Addidimus est ex ms. codice Viennensi.

²³ Ms. codex Vien., *Omitte*.

²⁴ Ms. Reg., *adsumptos*. Edd. Bad. et Grav., *assumptos*.

²⁵ Ms. Vien., *phantasmatis*.

²⁶ Ms. Reg., *decepit*.

IN EPIST. XVII.

¹ Ita n. codex Regius. Editi, *Severo fratri unanimo, Paulinus*.

² Edd. tres, *domini*. Vide not. 52.

³ Ms. Reg. cum editis quatuor, *totiens... quotiens*. Et sic ubique.

⁴ Ms. Reg., *opinor*.

⁵ Ms. Reg., *reum verum, qui*.

IN EPIST. XVIII.

¹ Ms. codex Vien., *quia illum*.

² Ms. Vien., *tamen ut in tuo*.

³ Ed. Grin., *in Domino*.

⁴ Ms. Reg., *erberamur*.

⁵ Abest particula *in* a ms. codice Regio et editis tribus.

⁶ Ita cum Sacchino reposuimus, postulante sensu. Alias et.

⁷ Sacchin., *ut perducit*.

⁸ Ms. codex Vien., *pinguesceret fides*.

⁹ Ed. Grin., *cordis aspera*.

¹⁰ Ms. Reg. et ed. Schot., *ut ubique*.

¹¹ Particula *in* abest a ms. Vien.

¹² Ita mss. codices Reg. et Vien. et sic hodie scribunt doctissimi viri. Ed. Rosv., *Rhotomagum*. Alii, *Rothomagum*. ¶ *Rotomagus* urbs ad Sequanam primitialis et metropolitana, cui subsunt sex episcopatus, totius Neustrie seu Normanniæ caput: vocatur etiam in veteribus actis conciliorum et chartarum *Rotomus* et *Rodomus*.

¹³ Ms. Vien., *audivimus*.

¹⁴ Ms. codex Vien., *Nec*.

¹⁵ Ms. Vien., *Hierusalem*.

¹⁶ Ms. codex Vaticanus, *morari*.

¹⁷ Ms. Reg. et tres edd., *requiescente*.

¹⁸ Ms. Vien., et edd. Grin. et Schot., *voluptate*.

¹⁹ Sacchin. Addita particula *et*, totam periodum expedit.

²⁰ Ms. Reg., *visitantium*.

²¹ Ms. codex Vien., *illuminatione*.

²² Mss. codices cathedr. eccl. Rotomagensis et eccl. collegiatæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. cum Breviario Rotomag. an. 1491, *Christus adduxit*.

²³ Tres iidem codices, *ininitis*.

²⁴ Ms. M Rotund. et Breviar. Rotom. 1491, *in initio*.

²⁵ Ms. Reg., *antestitem*.

²⁶ Mss. C Rot., M Rotund. et B Rot., *vires*.

²⁷ Ms. Reg., *roboraris*. Edd. tres, *roborari*.

²⁸ Mss. codices C Rot., M Rotund. et B Rot. 1491, *immanissimis*.

²⁹ Ita mss. codices quinque. Ed. Schot., *accenso*. Tres e. kl., *incenso*.

³⁰ Vox illa abest a ms. codice Vaticano.

³¹ Ms. M Rotund. et B Rot., *violavit*.

³² Mss. tres cum B Rot., *artius*.

³³ Abest vox *Christum* a mss. C Rot., M Rot. et B Rot.

³⁴ Ed. Schot., *testimoniis*, favente ms. Regio codice.

³⁵ Mss. C Rot., M Rotund. et B Rot., *repleverat*.

³⁶ Deest *propheta* in ms. codice Regio et tribus editis. Sed et quatuor editi., *affectus est*.

³⁷ Ed. Schot., *a perfectione*.

PATROL. LXI.

²⁹ Ms. Reg., *Christum Dominum*.

³⁰ Ms. Reg., *antestitem*.

³¹ Ms. Reg., *centenum*.

IN EPIST. XIX.

¹ Editi. Schot., *Uranii*.

² Abest *ita* a ms. codice Vaticano.

³ Ms. Vien., *quia et hanc*.

⁴ Ed. Grin., *etiamnum*.

⁵ Deest *dudum* in ms. Vien.

⁶ Ms. Reg. et ed. Grin., *respiciat e caelo*.

⁷ Ms. Vien., *qui ait*.

⁸ Ms. Reg. cum editis quatuor, *tinguentibus*.

⁹ Ms. Vien., *pueri mei quos*.

IN EPIST. XX.

¹ Ms. codex Vaticanus, *Loquamur*.

² Ms. Vien., *cum*.

³ Reg. cum edd. Grav. et Schot., *concertim manemus*.

⁴ Ed. Grin., *affectione liberam properavit*.

⁵ Ms. Reg. cum editis tribus, *fide*. Ms. Vien., *fides*.

⁶ Ms. Reg., *quod est*.

⁷ Ms. Vien., *apud te est fons vitæ*.

IN EPIST. XXI.

¹ Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis quatuor. Ed. Rosv., *et levem et cursu ita ut cervis*.

² Ms. Vien. et ed. Grin., *Asahel*.

³ Ms. Vien., *illum fratrum*.

⁴ Sacchin., *pusilli nostri*.

⁵ Edd. tres, *quam*.

⁶ Ms. Reg. cum edd. Grav. et Schot., *quæ*.

⁷ Ms. codex. Reg. cum editis tribus, *prioris*, etc.

⁸ Bignæus, *faciem*. Ms. Vat. et Rosv. ed., *aciem*.

⁹ Sic omnes mss. codices cum ed. Rosv. Editi quatuor, *accubator*.

¹⁰ Ms. Reg. cum ed. Grin., *sensum... aliozem*.

¹¹ Ms. Reg., *Asael*.

¹² Ms. Vien., *benedixit nobis*.

¹³ Ms. Regius codex cum editis quatuor, *tingueret*.

IN EPIST. XXII.

¹ Addidimus *ne* ex ms. Regio codice et editis tribus.

² Ms. Reg., *inspiratum*.

³ Ms. Reg., *pallidi*. Ed. Grin., *compalliduli*.

⁴ Ms. Vien., *illis faciat*.

⁵ Ex omnibus mss. et editis codicibus addidimus *verbum est*, quod deerat in editione Rosv.

⁶ Melius quam *noster* in ms. Reg.

⁷ Ita ms. Vien. Alias, *Vergilio*.

IN EPIST. XXIII.

¹ Abest *verbum es* a ms. codice Viennensi.

² Ed. Rosv., *nobis ager est*.

³ Sic emendatum in textu ex mss. codicibus Reg. et Vien. Ante erat in editis, *petrosus*.

⁴ Abest Sic a ms. Viennensi codice.

⁵ Ed. Grin., *et omnigenum*.

⁶ Deest vox *ipso* in ms. Vatic.

⁷ Ms. Vatic., *aut infirmus*.

⁸ Mss. Reg. et Vien., *vindicavi*.

⁹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grin., *quod*.

¹⁰ Mss. codices, *adquisisset*.

¹¹ Particula *de* abest a ms. Vaticano codice.

¹² Ms. codex Regius cum tribus editis, *inritus*. Ed. Grav. in marg., *Inritus* pro *irritus* veteres dixere.

¹³ Ed. Schot. in marg., *censibus*.

¹⁴ Ms. Vien., *cellæ*.

¹⁵ Ms. Vien., *nostræ*.

¹⁶ Ed. Schot. in marg., *germina*.

¹⁷ Sic mss. Reg. et Vien. cum edd. Bad. et Grin.

Alias, *intra*.

¹⁸ Ms. Reg. codex cum editis quatuor, *aut vividis*.

¹⁹ Ms. Vatic., *Revertamur*.

²⁰ Ed. Grin., *cujus*.

²¹ Ms. Vat., *monachorum*.

²² Sacchin., fortasse *necessario*

²³ Sacchin. in Vaticano ms. continuatur epistolæ

superiori, et apparet unam eandemque esse epistolam, quanquam separato fortasse volumine scripta fuit.

¹³ Ms. Reg. et Vien., *adquiescunt*; et sic ubique.

¹⁴ Hæc vox abest a ms. codice Vaticano.

¹⁵ Ms. codex Vien., *pæna*.

¹⁶ Ms. codex Regius cum editis quatuor, *utramque substantiam*.

¹⁷ Ms. Reg., *qua homo*.

¹⁸ Inserta particula *et* ex ms. Reg.

¹⁹ Ms. codex Vien., *Hujusmodi enim homo*.

²⁰ Ita repositum ex mss. Reg. et Vien. et ed. Schot. Ante erat *vindicabat*.

²¹ Ms. Reg. et ed. Grav., *ac sic*, non male.

²² Ms. Vatic., *ediderunt*.

²³ Sacchin. forte aliquis intelligat, *in mortem*, usque ad mortem.

²⁴ Ms. Vien., *nostra*.

²⁵ Ms. Reg. cum editis quatuor, *non fitam*.

²⁶ Ms. codex Regius, *Quæ autem*. Editi, *Quæ quidem*. Ms. Vien., *Hæc autem*: hunc sequimur.

²⁷ Editi codices quatuor, *Dejecimus*.

²⁸ Desideratur in ms. Reg. particula *in*.

²⁹ Saccin.: *Videri potest deesse et gravitatis*, ut expleatur propositio eorum quæ sequuntur.

³⁰ Ms. Reg., *Samuel*.

³¹ Deest autem in ms. Reg. et in edit. Schot.

³² Ms. Reg., *Abessalon*.

³³ Ms. Vien. codex, *Qua omnium crinium comarum-que discordia docemur ut in*, etc.

³⁴ Abest tamen a ms. codice Viennensi.

³⁵ In ms. Regio codice semper *Sampsao*, indeclinabile nomen.

³⁶ Sic ms. Reg., ed. Rosv. et Latinus. Vide not. 82. Alias *judicata*, mendose.

³⁷ Ita mss. Reg. Vien. et edd. Bad. et Grin. Alii, *signarit*.

³⁸ Ms. Reg. et ed. Bad., Grav., Grin. et Schot., *zaboti*. Semper in his *zabolus* et *zabolicus*.

³⁹ Ms. Reg., *adfixa*.

⁴⁰ Ms. codex Vatic., *et ecce nova sunt omnia*.

⁴¹ Ms. Reg. et ed. Grav. et Schot., *inluxit*. Et sic ubique.

⁴² Ita ms. Reg. cum edd. quatuor. Ed. Rosv., *Dirurgamus*.

⁴³ Sic omnes codices præter Vat. et Rosv., in quibus, *participem etiam*.

⁴⁴ Ms. Reg. cum. edd. 4, *lapides*.

⁴⁵ Ms. Vatic. codex, *ne ex alto*.

⁴⁶ Sic repositum ex ms. codice Vien. Ante erat *valeat*.

⁴⁷ Ms. Reg., *Evilat*.

⁴⁸ Mss. codices Reg. et Vien. cum editis Bad. et Grav., *multra*.

⁴⁹ Ms. Reg., *adulescimus*. Edd. tres, *adulescemus*.

⁵⁰ Abest nunc a ms. Vatic. et ed. Grin.

⁵¹ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *inriserit*.

⁵² Ms. Reg., *ducitur*.

⁵³ Ms. Reg., *contra*.

⁵⁴ Ms. Reg. cum edd. tribus, *antennam*. Et sic ubique.

⁵⁵ Ms. codex Reg. et editi tres, *inlecebras*.

⁵⁶ Ita ms. cod. Regius cum editis quatuor. Et sic fere ubique iidem codices.

⁵⁷ Ms. Reg., *adferebat*. Vien. *afferebant*.

⁵⁸ Mss. Reg. et Vien., *adtributione*. Vatic., *retributione*.

⁵⁹ Ita ed. Grin. et S. Ambro. ius in Lucam lib. vi, vii, unde pleraque hæc desumpsit Paulinus. Edd. 3, *dispositio seculi*, mendose. Male reposuit Duceus ex ms. codice Puteano, nunc Regio, *dispositi a seculo*; legitur enim *a seculi*, ex qua voce finalis littera s facile exciderit librarii incuria ob sequentis litteræ concursum. Itaque cum apud Paulum Ephes. iii, 9, apud Ambrosium loco citato, et in edit. Grin. habeatur *a seculis*, faventibus quatuor codd. sic restituimus. Vide not. 89.

⁶⁰ Ms. codex Reg., *temporum ævi*. Ms. Vien., *tempore ævi*.

⁶¹ Ms. Reg. cum edd. 3, *inrigaverat*.

⁶² Ed. Schot., *germinum*.

⁶³ Deest ejus in ms. Reg.

⁶⁴ Ms. Reg. et edd. Bad., Grav. et Schot., *intuminavit*; et infra *inluminatio, inluminator*.

⁶⁵ Ms. Vat., *qui*, Ms. Vien., *quod*.

⁶⁶ Ms. Reg., *qui ipsum*.

⁶⁷ Sic omnes codices, præter Rosv., in quo *Deo*.

⁶⁸ Ms. Reg., *Mittimus*.

⁶⁹ Ita ius. Vien. codex et Ambrosius lib. vi in Lucam, c. 7. Alias, *honorem*.

⁷⁰ Sic. ms. Reg. et edd. Bad. et Grav. Alii, *Dirupisti*.

⁷¹ Mss. duo et edd. tres, *inroret*.

⁷² Ms. Vien., *transitus*.

⁷³ Ms. Reg. et ed. Schot., *vindicat*.

⁷⁴ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *incesti*. At vide infra *oscula casta*.

⁷⁵ Ms. Vien., *osculum*.

⁷⁶ Ms. Reg., *delectatio*.

⁷⁷ Ms. Vien., *perungentes*.

⁷⁸ Ms. Reg., *scisset*.

⁷⁹ Mss. Reg. et Vien., *adsumere*. Ed. Schot., *ut in... assumeret...*

⁸⁰ Ms. Reg. et ed. Schot., *et addidit*.

⁸¹ Mss. duo, *adquisitam*.

⁸² Particula *in* abest a ms. codice Vien.

⁸³ Sic restitutum ex mss. codicibus Vat. et Vien. Alias, *idem*.

⁸⁴ Ms. Vien., *Dominum*.

⁸⁵ Mss. duo et edd. tres, *inligari*.

⁸⁶ Abest a ms. codice Vien.

⁸⁷ Ms. Vien., *et idem*.

⁸⁸ Hoc verbum ex mss. codice Vien. insertum.

⁸⁹ Ms. Vat., *consequente eos*. Ms. Reg. et editi codices 4, *sequenti eos*.

⁹⁰ Ms. Reg., *lenius*.

⁹¹ Mss. Reg., Vien. et edd. Bad., Grav. et Schot., *adsensor*.

⁹² Ed. Schot., *quia peccare numquam desinit*.

⁹³ Ms. Vien., *et est*.

⁹⁴ Additum quid ex ms. codice Viennensi.

⁹⁵ Ms. Vien., *opes*.

⁹⁶ Ed. Grin., *animi*.

IN EPIST. XXIV.

¹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grin., *fecimus*.

² Ed. Grin., *præ nimio*.

³ Ms. Vat., *possumus*.

⁴ Ms. Vien., *convenit*.

⁵ Ed. Schot., *audes*.

⁶ Sic repositum ex ms. codice Vien. Vide seqq. Alii, *quoniam omnem*.

⁷ Addita particula *et* ex ms. Vien. codice.

⁸ Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis quatuor. Alias, *operatur Deus*.

⁹ Ms. Reg., *Dominus*.

¹⁰ Ms. Vien., *perfecte vixerunt*.

¹¹ Sic ms. Vien. codex, ms. Reg. cum editis quatuor, *sed eorum*. Deest *sed* in editione Rosv.

¹² Ms. Reg. et edd. quatuor, *Dominicum verbum*.

¹³ Ms. Vien., *reservandis*.

¹⁴ Ms. Reg. cum editis quatuor, *sed de peregrinis*.

¹⁵ Ms. Reg., *qua*.

¹⁶ Ms. Vien., *terminasset, nec te falsi arguerem*.

¹⁷ Ms. Vien., *non tuleramus*.

¹⁸ Ms. Reg., *animæ nostræ visceribus*; nec male: in epistola enim 25 ad Severum, n. 38, *tunc anima nostra totis... visceribus accensa*.

¹⁹ Ms. Vien., *accessit*.

²⁰ Ms. Vat. et ed. Schot., *quo*.

²¹ Ita mss. codices. At editi, *nostra Deus*.

²² Ms. Vien., *ut vis, meta...*

²³ Ms. Vien., *tunc vincit*.

²⁴ Ms. codex Vaticanus, *transnatarit*.

²⁵ Ms. Reg., *sacramentum*.

²⁶ Deest nostri in ms. Vien.

²⁷ Ms. Vien., *in illo*.

²⁶ Ms. Vien., *deinde*.
²⁷ Ms. Reg. et editi codices quatuor, *quam Aposto-
 lus docet, quam etiam, etc.*

²⁸ Ms. Reg. et editi codices Bad. et Grav., *quod
 nobis impendiore*. Ed. Grin., *quod nobis impensiore*.
 Ed. Schot., *quæ nobis impensiore*.

²⁹ Ms. Vatic., *quod peccato, id est corpus, inquit
 Sacchianus. Et mox idem ms. codex, quod peccatum
 non fecit*.

³⁰ Ms. Vien., *in lege peccati*.

³¹ Ms. Vat., *item dicit*.

³² Ms. Vien., *incendat*.

³³ Ms. Vien., *dignamque... frugem*.

³⁴ Ms. Vat., *quia gratia*.

³⁵ Ms. Reg., *ego sum Deus*.

³⁶ Ita ms. Vien. Alii codices, *ut vicissim*.

³⁷ Additum aut ex ms. codice Vien.

³⁸ Ms. Vat., *servientes*.

³⁹ Ita ms. Vien. Alias, *propriae armis opis*.

⁴⁰ Ms. Reg. et 3 edd., *calciabit*.

⁴¹ Vox *quæ* abest a ms. codice Vaticano.

⁴² Addita particula *ut* ex ms. codice Vien.

⁴³ Ms. codex Regius cum editis quatuor, *currendo*.

⁴⁴ Ms. Reg., *amicitior... inimicitior*.

⁴⁵ Ms. Vien., *detrahit in lege peccati*.

⁴⁶ Mss. codices Reg., Vatic. et editi Grin. et
 Schot., *zabolus*. Sacchianus: *Desunt quædam in hæc
 opinor, sententiam: In promptu est ergo dignoscere
 unde victoria sit, ubi Christus cum spiritu, sabulus cum
 carne contendunt*.

⁴⁷ Ita ms. Reg. et edd. Bad. et Grin. Alii codd., *ut
 contra*. Vide præcedentia.

⁴⁸ Ms. Vien. et ed. Schot., *reviscere*.

⁴⁹ Ms. Vat., *Excitabar*.

⁵⁰ Ms. Vien., *Quoniam tu*.

⁵¹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *et terribilia*.

⁵² Sic omnes codices præter Rosv., in quo *enar-
 rant*. Vide seqq.

⁵³ Ms. Vien., *signis*.

⁵⁴ Ms. Vien., *quia*.

⁵⁵ Ms. Vien., *videmur*.

⁵⁶ Abest etiam a ms. codice Regio et editis quatuor.

⁵⁷ Ms. Reg., *at iste*.

⁵⁸ Ita ms. Reg. et edd. 4. Alias, *sed etiam*.

⁵⁹ Addita particula *et* ex ms. Vien.

⁶⁰ Ms. Vien., *Christum virum*.

⁶¹ Sic ms. codex Vien. Alii, *actio sit sed in*.

⁶² Addidimus particulam *et* ex mss. Reg. et Vien.

⁶³ Totus locus in ms. codice Vaticano sic habet :
*quod fides nostra, si confirmati sumus spiritu princi-
 pali, totidem nostri corporis elementa verbo Dei subi-
 get: et sicut ille non multitudine, nec virtute, etc.*

⁶⁴ Ms. codex Regius, *propinquo in regibus victor*.
 Ms. Vien., *pro quinque regibus victor*. Ed. quatuor,
pro propinquo in regibus victor. Vide not. 117.

IN EPIST. XXV.

¹ Ita ms. codex Vict. et edit. Mogunt. an. 1470.
 Alii, *etenim te*.

² Abest enim a ms. Vict. et edit. Mogunt. Ms. Vati-
 c., *Aut cui... impendamus*.

³ Sic ms. Vict. et editi tres. Alias, *illi*.

⁴ *Eam* addidimus ex ms. codice Vict.

⁵ Ms. Vatic., *in finem servare debemus*.

⁶ Ms. Vatic., *mundi*.

⁷ Ed. Mog., *protestatur*.

⁸ Ita ms. Vict. et ed. Mog. Alius, *atque*.

⁹ Edd. Rom. Erasm. et Ponc., *posse discerni*.

¹⁰ E. Rosv., *ætatis tuæ fiducia*. Expunximus vo-
 cem *tuæ*, quæ abest a mss. tribus et ed. Mog.

¹¹ Sic edd. Rom. Er. et Ponc. Alii, *ne differas*.

¹² Ms. Vict. et ed. Mog., *cupias*.

¹³ Ms. Vatic., *quod vim patitur*.

¹⁴ Ms. Vict. et ed. Mog., *asserit*.

¹⁵ Idem codices, *dicit*.

¹⁶ Hæc vox abest a ms. Vict. et ed. Mog.

¹⁷ In ms. Vatic., *vel qui bonis orbantur, vel qui ta-
 les habent, ut non habentes invidere cogantur*.

¹⁸ Ms. Vict. et ed. Mogunt., *de comitiva incipis mi-
 litare*.

IN EPIST. XXVI.

¹ Edd. Rom., Erasm. et Ponc., *avolans*.

² Edd. 2, *spiritalia*; et infra, *spiritalibus*.

³ Ms. codex Victorinus et editi Rom. et Ponc.,
Sareptenæ.

⁴ Sic ms. Vict. et edd. Rom., Er., Ponc. et sic ubi
 que Paulinus. Alii codices, *dilecti in Domino*.

IN EPIST. XXVII.

¹ Ms. Reg. et ed. 4, *quia*.

² Ms. codex Regius cum editis quatuor, *inopi-
 natos*.

³ Ms. Reg. et edd. tres, *adlaptops*.

⁴ Ms. Reg., *adquisitionis*.

⁵ Ms. Reg., *novella*.

IN EPIST. XXVIII.

¹ Ms. Vien. codex, *nutriet epulis*.

² Ms. Reg. cum edd. quatuor, *præparabit*.

³ Ms. Reg., *cujus sanus*.

⁴ Ms. Reg., *adtractu, male*; in epist. enim 29, n. 5,
blanditur atactibus.

⁵ Ms. Vien., *excusationem nostram debeo*.

⁶ Ms. Vien. codex, *apposui diebus. Et mox, occu-
 paveras diebus*.

⁷ Ex ms. codice Viennensi et Latin. ad lidimus par-
 ticulam *in*, quæ ab aliis codicibus abest.

⁸ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *documenta*.

⁹ Ms. Vien., *tuò pectori*.

¹⁰ Mss. codices Reg. et Vien., *dignior*.

¹¹ Ed. Schot., *Habe*.

IN EPIST. XXIX.

¹ Ed. Grin., *necessaria*.

² Ms. Reg., *arto*; et infra, *arta*.

³ Ms. Reg. cum editis tribus, *qua consra*.

⁴ Ms. codex Regius cum editis quatuor; *deactis-
 sam*.

⁵ Ms. Reg. cum editis tribus, *et habes*.

⁶ Abest *bonum* a ms. codice Regio.

⁷ Ed. Grin., *tantum*.

⁸ Ms. Reg., *utilitate*, non male. Vide n. 5.

⁹ Ms. Vien., *et hoc*.

¹⁰ Ms. Reg. cum 3 edd., *et paulisper*.

¹¹ Ms. Reg. cum editis quatuor, *addidit*.

¹² Mss. codices Belg. et Reg., *sanctis*. Vide not.
 100.

¹³ Ed. Grin., *virtutis*.

¹⁴ Ms. Reg. et edd. Bad., Grav., *inrito*.

¹⁵ Ita mss. Reg., Vien. et edd. Grin. et Schoth.
 Ante erat, *ad memoriam sibi potius*. Expunximus
 juxta codices quatuor vocem *sibi*, quia jam præ-
 ccessit.

¹⁶ Ed. Grin., *in itinere perverso rectum iter re-
 perit*.

¹⁷ Ms. codex Vaticanus, *jam inciperet*.

¹⁸ Ms. Vien., *Domino*.

¹⁹ Ms. codex Reg. cum editis Bad., Grav. et Schot.,
concupiendo.

²⁰ Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis qua-
 tuor. Alias erat in edit. Rosv., *et filium ut*.

²¹ Ed. Grin., *jubemur*.

²² Ms. Reg. cum 3 edd., *Sufficit*.

²³ Ms. Reg. cum edd. 4, *adversum*.

²⁴ Ms. Vien., *sed illi*.

²⁵ Ms. Reg. cum edd. 4, *operam*.

²⁶ Ed. Schot., *stantibus*. Compositum pro simplici
 passim apud Paulinum, ut simplex pro composito.

²⁷ Ms. Reg. et edd. tres, *habeat*.

²⁸ Ed. Schot., *transibo*.

²⁹ Ms. Vien., *quod*.

³⁰ Edd. Grav., Grin. et Schot., *Neapolin*.

³¹ Ms. Reg. cum edd. Bad., Grav., Grin., *quidem
 in eo*.

³² Ms. Reg. et edd. quatuor, *supra*.

³³ Ms. codex Regius cum editis Bad., Grav., Grin.,
vertere.

³⁴ Ms. codex Vien., *nesciret* : et ut.

³⁵ Sic omnes codices præter Rosv., in quo *diligite*, quod videtur typographi mendum.

IN EPIST. XXX.

¹ Ms. Reg., *artior*.

² Ms. Reg. et editi tres, *Ipsa*.

³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *adversum*.

⁴ Ms. codex Regius cum editis quatuor, *suppetet*.

⁵ Ms. Regius codex, *ignorantia excusatio*.

⁶ Ms. Reg., *quia id*. Utraque lectio bona.

⁷ Ita mss. codices. Editi, *quod bona*.

⁸ Ed. Schot., *certe esse*, non male.

⁹ Edd. Grav. et Grin., *illuminare*.

¹⁰ Ms. Vat., *Atque*.

¹¹ Ms. Reg. et Bad., *transduxit*.

¹² Ms. Vatic., *refloreat*.

¹³ Particula *in* addit ex ms. codice Viennensi. Vide n. 4.

¹⁴ Ms. Vien., *Deo*.

IN EPIST. XXXI.

¹ Ms. codex Regius et tres editi, *reversatæ* : legendum forte *reservatæ*, quod videtur postulare sensus. Narrat enim (inquit Sacchinus) historiam quomodo post tempora passionis reservata sit crux, et demum inventa.

² Ms. Vien., *quia difficulter*.

³ Ms. Reg., *omittenda*.

⁴ Ms. Reg., *obdita*.

⁵ Ms. codex Vien., *Facili*, non male.

⁶ Ms. Vien., *potuisset*. Ms. Reg., *possit*.

⁷ Sic mss. codices. Editi, *Deo*.

⁸ Ita mss. cod. Edd. vero, *requisiisset*.

⁹ Ms. Vien., *testificatio*. Ms. codex Regius cum editis quatuor, *testificatione*.

¹⁰ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *revelata est*.

¹¹ Ms. Reg. et ed. Grin., *repositam*.

¹² Ms. Vien., *Domini*.

¹³ Particula *in*, quæ ab editis aberat, inserta ex mss. codicibus Reg. et Vien.

¹⁴ Abest *qui* a ms. codice Regio et editis quatuor.

IN EPIST. XXXII.

¹ Ms. Vien. codex huic epistolæ huic adscribit titulum : *Severo fratri unanimo Paulinus in Domino Deo Jesu Christo*; edit. Rosv., *Severo fratri unanimo Paulinus* : quem, cum a ms. codice Regio abesset, ideo expunximus quia hæc epistola cum 31 missa fuit in eodem fasciculo. Vide dissert. 1.

² Sic reposuimus ex mss. codicibus Reg. et Vien. et editis codicibus quatuor. Ed. Rosv., *tu es is*.

³ Ed. Schot., *sic habe*.

⁴ Ms. Vien. codex, *Sequentes basilicarum sunt*.

⁵ Ms. Reg. cum editis codicibus quinque, *sanctum mole*; non male, ut puto, *sanctum* si referatur ad opus.

⁶ Latinus, *niveo*.

⁷ Ms. Vatic., *Tunc senior*.

⁸ Ms. codex Regius et ed. Poelm., *pio... Christi*.

⁹ Ms. Vatic., *Divinæ*, id est *animæ*. SACCHINUS : Sensus tamen placent jam vulgatæ lectiones, quia significatur sacrosancta eucharistia; ut infra etiam in epigr., *Divinum veneranda*, etc.; et sequenti : *Pignora sanctorum*, et alibi.

¹⁰ Ms. Reg., *eligas*.

¹¹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *æquiperas*. Et sic ubique.

¹² Sacchinus, an *participes*? ut jungatur etiam cum *sumus*.

¹³ Ms. Vien., *ascivit*.

¹⁴ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *qui*.

¹⁵ Ms. codex Vatic., *sacrum*.

¹⁶ Sacchinus, fortasse *nobis*.

¹⁷ Ms. Reg., *socium*.

¹⁸ Barthius, *Pulvere sanctorum*, legendum censet.

¹⁹ Ms. Reg. et edd. Bad., Grav., Grin., et cum. Ed. Schot., *sed cum*.

²⁰ Ms. Vien., *quod*.

²¹ Alias, *fabricaverunt*.

²² Ita mss. codices Reg. et Vatic. cum edit. Rosv.; recte quidem ms. Vien. cum editis quatuor, in *tot epistolis*.

²³ Sic ed. Rosv. Tres mss. codices cum editis quatuor, *consignata*. (SACCHINUS : Et intelligi possit, *quasi signo eodem epistolæ conjuncta*. Malim tamen omnino *contignata*, quod Natal. 10 describit, cum ait : *Æm. la conscr. is jungunt fastigia tignis*.)

Et paulo post :

Per contextarum cœuntia tigna domorum.

²⁴ Ms. Vatic. et edit. Poelm., *ipsa petra*. SACCHINUS : Porro ex sententia videbantur intervallo aliquo disjungendi versus; nam et in apside aliis atque aliis locis verisimile est inscriptos fuisse.

²⁵ Ms. Reg. et edd. quatuor, *parietes*.

²⁶ Ms. Vien., *Hierusalem*.

²⁷ Ms. Reg. et editi quatuor, *alteræ*.

²⁸ Sola Rosv. editio, *ostiolum*.

²⁹ Ms. codex Vien., *ad interiorem sui frontem*.

³⁰ Cangius legendum censet *parat*.

³¹ Ms. Reg., *alia post*.

³² Ms. Vien., *munimenti*.

³³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *quod*.

³⁴ Latinius legendum putat *fiatreta*.

³⁵ Ms. Reg. et edd. tres, *utrumque*.

³⁶ Ms. Vien. favente ms. codice Regio, *animas*.

³⁷ Sic cum Sacchino emendavimus. Ante erat *potius*.

³⁸ Ita mss. codices. Edit., *dissidium*.

³⁹ Ms. Reg., *in alio*.

⁴⁰ Ms. Vat., *ultus*.

⁴¹ Ms. Reg., *circa absidam*. Utraque lectio bona.

⁴² Ms. Reg., *absidæ*.

⁴³ Sic omnes tum mss. tum editi codices. Ed. Poelm. in marg., *meditandi in lege*; et ita in quibusdam bibliothecarum inscriptionibus legitur.

⁴⁴ Ms. Reg., *paramus*.

⁴⁵ Ms. Reg., *absida*.

⁴⁶ Ms. Reg., *si forte et jam*. Ms. Vien., *si forte eam*.

⁴⁷ Ms. Reg., *recte*.

⁴⁸ Abest titulus ille a ms. codice Regio et editis quatuor.

⁴⁹ Ms. Vatic., *Hæc simul*.

⁵⁰ Ms. Vien., *visibile*.

⁵¹ Ita emendatum ex ms. codice Vien. et sic legendum censet Latinius. Ante erat *laborem*.

⁵² Ed. Schot., *maliebar*; et infra, *molior*.

⁵³ Ita omnes codices. SACCHINUS : Sensus potest esse, ex eo quod fidei adepti sumus. An legendum, *ex affectu*? nam et venuste respondebunt invicem *affectu fidei... fidei profectum*.

⁵⁴ SACCHINUS : id est *merito*, usitata præsertim historicis locutione; quaquam mihi probabilius videatur *merito* scriptum a Paulino.

⁵⁵ Mss. codices Reg. et Vien., *si conduc:os nos*, mendose.

⁵⁶ Mss. Reg. et Vien., *patri(familias, male*.

⁵⁷ SACCHINUS : *gratum*, quod commodum alicui est.

Inde sæpe veteres ponebant *jucundum*, et *gratum*, ut illud ad delectationem, hoc ad usum referrent. Et S. Ambrosius in laudatione Satyri : *Publicum officium in secundis rebus jucundius est, in adversis gratius*. Hæc faciunt ut hoc loco lectionem veterem quæ et in ms. Vatic. est nequaquam putem mutandam in *gratium* aut *gratis*, quod prima specie sensus postulare videbatur.

⁵⁸ Ed. Schot., *fenerari*.

⁵⁹ Ms. Vien. et edd. quatuor, *adfers*.

⁶⁰ Ms. Reg., *magis vult*.

⁶¹ Ms. Vien., *corripas*, male. Vide præcedentia.

⁶² Ms. Reg., *attingis*.

⁶³ Ms. Vien., *Operando in præceptis*.

⁶⁴ Expunximus particulam et quæ aberat a mss. codicibus.

⁶⁵ SACCHINUS : Sensus videtur postulare, et *nunc egeno*.

- ⁶⁶ Mss. Reg. et edd. tres, *illic carnalia.*
⁶⁷ Ms. Vien., *rem futurorum.*
⁶⁸ Sic mss. codices Reg., Vien. et edd. quatuor. Bene. Vide infra.
⁶⁹ Ms. codex Vaticanus, *frustrata.*
⁷⁰ Edd. 4, *Spiritus, male.*
⁷¹ Ms. Reg., *ut umbret.*
⁷² Addidimus et ex mss. Reg. et Vien.
⁷³ Deest *ab* in ms. Reg.
⁷⁴ Ms. codex Vien., *monetam imaginis suae dignam.*
⁷⁵ Ms. codex Regius cum editis quatuor, *male cura, aut bene amore.* Ms. Vatic., *mali cura, aut boni amore.*
⁷⁶ SACCHINUS : Fortasse legendum *anima tunditur, mens conciditur*, nam de securi et malleo agitur. Veruntamen et amori compedes conveniunt : nec usitatum est allegoriae verbum intermiscere, praesertim si quasi proprium sit.
⁷⁷ Ms. Vien., *sapientia et virtus Dei.*
⁷⁸ Ms. Reg., *sanitatis nostro genere.*
⁷⁹ Ed. Schot., *interiore homine, sanati.*
⁸⁰ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *tullimus, male.* Vide praecedentia.
⁸¹ Expunximus *Amen* in fine hujusde epistolae : quae vox a mss. codicibus abest, et in editis inserta videbatur ex Scriptura.

IN EPIST. XXXIII.

- ¹ Hic titulus abest a ms. codice Regio. et editis Bad. et Grav. Ed. Grin., *Alethio episcopo fratri Florentii, Paulinus.*
² Ms. Reg., *eloquium.*
³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *qui nobis.*
⁴ Ed. Grin., *aut tale*, favente ms. codice Regio.

IN EPIST. XXXIV.

- ¹ Edit. Grin., *Homelia*, etc. Ms. codex Vien. et Florus Lugd. in epistolas Pauli, lib. II Caten., cum Chiff. edit., *Sermo sancti Paulini episcopi de Gazophylacio*. Editi tres codices, *Epistola*, etc. Ed. Rosv., *Epistola XXXIV, sive declamatio de Gazophylacio.*
² Ita mss. codices Reg. Vien. et ed. Chiff. Alii, *trincula.*
³ Sic iidem codices. Alii, *quod quam maxime.*
⁴ Iidem codices, *Dominum fenerat.* Ceteri, *Deum fenerat.*
⁵ Ms. codex Regius et edd. Bad. Grav., *trapezetae.*
⁶ Ed. Grin., *ferens.*
⁷ Ed. quatuor addunt *Deo.*
⁸ In terra tuam, id est si cognoscas pecuniam in terra esse tuam temporaliter, ad tempus tantum, poteris in caelo facere perpetuam.
⁹ Edd. Bad. et Grav., *Dominicorum talentorum.*
¹⁰ Ita emendavimus ex ms. codice Vien. et edit. Chiff. Ante erat *superantes.*
¹¹ Sic reposuimus ex iisdem codicibus duobus. Ante erat *quo digne.*
¹² Ed. Grin., *Propterea... obstringo.*
¹³ Ms. Viennensis codex, *te expertus fidelem, de suis caelestibus thesauris te divitem faciat.* Ms. Reg. et edit. Chiff., *te expertum fidelem de suis caelestibus thesauris divitem faciat, mendose.*
¹⁴ Ms. Reg., *quid.* Ed. Bad. et Grav., *quod.*
¹⁵ Ms. Vien. et edit. Chiff., *videatur.*
¹⁶ Ita mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiff. Ceteri, in die mala ab ira.
¹⁷ Edd. Bad. et Grav., *sustinet omittere.*
¹⁸ Sic ms. Vien. cum edd. Grin. et Chiff. Alias, *asculantur.*
¹⁹ Ms. Reg., *impressius.*

IN EPIST. XXXV.

- ¹ Ms. Reg. et edd. quatuor, *nunc et.*
² Edd. Grin. et Rosv. addunt *Vale* : quam vocem, cum a mss. codicibus nostris et editis tribus abesset, expunximus.

IN EPIST. XXXVI.

- ¹ Ms. Reg. et Bad., *adpetitur.* Edd. Grav. et Grin., *appetit.*

- ¹ Ita mss. Reg. et Vien. cum ed. Schot. Et sic omnes codices ad epist. 22, n. 2. Ante erat *parcimoniam.*

- ² In ms. Reg. et editis, *adsumtum.* In ms. Vatic., *absumptum.*

- ³ Sic mss. Reg. Vien. et ed. Grin. Ante erat *et simus.*

- ⁴ Ms. Reg. et editi quatuor, *ponit.*

- ⁵ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *vacuam, male.*

- ⁶ Edd. Grin. et Schot., *consentit.*

- ⁷ Ed. Schot., *sic adhæreat.*

- ⁸ Latinius, *forte qui fecit.*

IN EPIST. XXXVII.

- ¹ Ms. Reg., *epistolam*; et infra, *epistulas.*

- ² Mss. Reg. et Vien., *adferens.*

- ³ Ita emendatum ex mss. Reg. et Vien. Ante erat *supra mel.*

- ⁴ Alias, *numquid.*

- ⁵ Edit. Schot., *abfuissemus.*

- ⁶ Ms. Reg., *Dominum.*

- ⁷ Ms. codex Vaticanus, *ne convertamur.*

- ⁸ Ms. Reg. et edd. tres, *infirmi, male.*

- ⁹ Ms. Reg., *distinguis.*

- ¹⁰ Sic mss. codices. Editi, *personarum trium.*

- ¹¹ Ms. Reg. et ed. Schot., *factus est.*

- ¹² Ita mss. Reg. et Vien. Edd., *alioqui.*

- ¹³ Ms. Vien., *ore dicatur.*

IN EPIST. XXXVIII.

- ¹ Ms. Vien., *Deo dicis.*

- ² Ms. Vien., *reprobata a Deo.*

- ³ Ms. Vien., *merens.*

- ⁴ Addidimus particulam et ex mss. Reg. et Vatie.

- ⁵ Ita ms. Vien. cum edd. Grin. et Schot. Sic quoque omnes mss. et editi codices ad epist. 19 ad Delphinum, n. 3. Alias, *venerantissime.*

- ⁶ Ms. Vien., *caeperunt.*

- ⁷ Mss. Reg. et Vien., *tantum.*

- ⁸ Ms. Vien., *ægritudine.*

- ⁹ Addita particula et ex ms. Vien.

- ¹⁰ Sic mss. Reg. et Vien. In editis aberant particulae et... est.

- ¹¹ Ms. codex Vatic., *quod de divina.* SACCHIN. : malim *quo*, etc., *consilio.*

- ¹² Ms. Vien., *evonant.*

- ¹³ Ed. Grin., *furi.*

- ¹⁴ Ed. Grin., *expulsi.*

- ¹⁵ Ms. codex Vien., *cilicio.*

- ¹⁶ Ms. Reg. et edd. tres, *confundantur.*

- ¹⁷ Ms. Vien. codex, *confessionari.*

- ¹⁸ Ms. Reg. et edit. tres, *per quem.*

- ¹⁹ Ms. Reg. et edd. quatuor, *velint.*

- ²⁰ Ed. Grin., *stauerant.*

- ²¹ Ms. Vien., *veritate.*

- ²² Abest de a ms. Vaticano codice, non male.

- ²³ An *induratis*? Ms. Vatic. et ed. Grin., *durantibus.*

- ²⁴ Tres edd., *iniquæ.*

- ²⁵ Recte. ms. Vien., *et sic illi miserissimi.* Ms. Vatic., ed. Grin. et Bign., *et similiter miserissimi.* Editi tres coll., *et si illi miserissimi.*

- ²⁶ Sic ms. codex Regius et tres editi. Vide epist. 9, n. 4. Ante erat *Nemboth.*

- ²⁷ Ita mss. Reg., Vien. et edd. 4. Deest *et* in edit. Rosv.

- ²⁸ Hæc desunt in ms. Viennensi codice.

- ²⁹ Optime. Ms. Reg. et Vien., *auctor et doctor.*

- ³⁰ Ms. Reg. et tres edd., *quotiens.*

- ³¹ Ms. codex Vatic., *profectum... et intellectum.* Ms. Regius, ... *intellectum.*

- ³² Ms. Reg. *diabulo*, fere semper.

IN EPIST. XXXIX.

- ¹ Ita mss. codices Reg., Vien. et editi quatuor. Ed. Rosv., *trigesimum.*

- ² Ms. Vien., *exemplis et de ficu.*

- ³ Ms. Vien. et ed. Schot., *zizania.* Bona utraque lectio.

- ⁴ Ed. Schot., *ne ipse quidem.*
- ⁵ Ed. Schot. addit *hortum.*
- ⁶ Ed. Schot., *incurramus in contrarium.*

IN EPIST. XL.

- ¹ Ed. Chiff., *in cœlis.*
- ² Ita ms. Clun. et ed. Chiff. Alias, *et nunc.*
- ³ Sic iidem duo codices. In aliis deest *nos.*
- ⁴ Mss. codices Nol. et Vatic., *fides non ficta.*
- ⁵ Ita cum mss. ed. Chiff. Alias, *ista epistola.*
- ⁶ Expunximus vocem *te*, quæ aberat a mss. codicibus Cluniac., Vien. et ed. Chiff.
- ⁷ Sic ms. Cluniac. et ed. Chiff. Ceteri codices, *nezi.*
- ⁸ Expunximus verbum *est*, quod aberat a mss. codicibus Clun., Vien. et ed. Chiff.
- ⁹ Ita tres iidem codices. Alii, *dixit.*
- ¹⁰ Sic ex ms. codice Clun. et edit. Chiff. cum Sacchino emendatum. Alii codices, *ad exercitandam.*
- ¹¹ Abest *tantum* a ms. Clun. et ed. Chiff.
- ¹² Ita mss. codices Clun., Vien. et Chiff. Alias, *Domino.*

¹³ Tres iidem codices, *hoc est ut tam*, male. Vide præcedentia.

¹⁴ Sic omnes omnino codices. (Chiff. Tamen legendum opinor *inanimati* vel *vanitati*: nihil tamen mutavi contra tot exemplarium fidem.) Sacchin., *aut iniquitati.*

¹⁵ Ita mss. codices Clun., Vien. et Chiff. ed. Ceteri, *Domino.*

¹⁶ Tres iidem codices, *providendi.*

¹⁷ Ms. Clun. et Chiff., *nec amare.*

¹⁸ Mss. Clun., Vien. et Chiff. edit., *qui necdum pellicano.*

¹⁹ Sic tres supradicti codices. Ceteri, *ut efficiamur nycticorax.*

²⁰ Tres iidem codices, *Fereti.*

²¹ Codices tres iidem, *contemptum vestri.*

²² Tres iidem codices, *corvus interpretatur.*

²³ Mss. Clun., Vien. et ed. Chiff., *ipsi scilicet diabolo.*

²⁴ Codices iidem post *escam* addunt *quoque.*

²⁵ Tres iidem codd. addunt *homo*, sed frustra. Nam et Paulinus n. 7 hujusce epistolæ, *quotidianis interioris nostri periculis experimur.*

²⁶ Tres codices supradicti, *igne examinata*: quæ lectio etiam admitti posset. Vide epist. 42, n. 1.

²⁷ Ms. Clun. et ed. Chiff., *provolemus.*

²⁸ Deest *superrolitamentum* in ms. Clun. et ed. Chiff.

²⁹ Mss. Clun., Vien. et ed. Chiff., *ipse est et qui.*

³⁰ Ms. Vat., *sicut insidiantes.*

³¹ Mss. Clun., Vien. et ed. Chiff., *Deum vel qui.*

³² Sic tres iidem codices. Ante erat *percurramus.*

³³ Sacchin., *forte inenarrabilibus.*

³⁴ Tres supradicti codices, *Et non in virtute.*

³⁵ Sic tres codices iidem. Alias, *Christum.*

³⁶ Tres iidem codices, *non nostra virtute, sed Christi.*

³⁷ Iidem codices tres, *rideri.*

³⁸ Tres supradicti codices, *opportuno, quod est nunc.*

³⁹ Tres iidem codd. *confitebitur ei.*

⁴⁰ Iidem codices, *permanente.*

IN EPIST. XLI.

¹ Sic mss. codices Clun., Vien. et ed. Chiff. Alii, *non cognoscerem.*

² Additum verbum *est* ex ms. codice Clun. et ed. Chiff.

³ Mss. codices Clun. et Vien. cum ed. Chiff., *videntur esse animæ.*

⁴ Iidem codices tres, *prudentes virgines habeat.*

⁵ Sic Paulinus epist. 40 ad eosdem, n. 7, et epist. 45, n. 3. Tres supradicti codices, *illuminatur.*

⁶ Tres iidem codices, *ne unquam, male.*

IN EPIST. XLII.

¹ Ed. Schot., *gestaverimus.*

² Mss. Reg. et Vien., *eum*, mendose.

³ Ms. Reg., *exsuperavit.*

⁴ Ms. codex Regius cum editis quatuor *reget*, minus bene.

⁵ Ita mss. codices; et sic alibi Paulinus. Eliti, *adimplet*. Vide epist. 40, n. 9, et epist. 43, n. 3.

⁶ Ms. Reg., *adsumsit.*

⁷ Ms. Vien., *minimorum.*

⁸ Ms. Reg., *qui.*

⁹ Ms. codex Vien., *qua idem est.*

¹⁰ Ms. Vien., *quoniam.*

¹¹ Ms. Reg., *vindico.*

IN EPIST. XLIII.

¹ Ms. Reg., *ei.*

² Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *disperabam.*

³ Ed. Schot., *ne digito quidem.*

⁴ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *malivolam.*

⁵ Ed. Grin., *ejudem maledicto.*

⁶ Abest *a* a ms. codice Vien.

⁷ Sic ms. codex Reg. cum editis quatuor. Edit. Rosv., *omni me tempore, omni die fertilem, etc.*

IN EPIST. XLIV.

¹ Latin., forte *tam.*

² Ms. Reg. cum edd. quatuor, *possem*, male. Vide seqq.

³ Iidem codices quinque, *conjunct.*

⁴ Sic mss. Reg. Vien. et edit. Bad. Ante erat *dextra.*

⁵ Addidimus *et* ex mss. codicibus Reg., Vien. et editis quatuor.

⁶ Vide not. 189. Edd. Grin. et Schot., *opere.*

⁷ Ed. Schot., *manus aperiens.*

⁸ Ms. Reg. et edd. quatuor, *fractu.*

⁹ Ed. Schot., *jam sulularis*. ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *insulularis*, male.

¹⁰ Ed. Grin., *sed quod.*

¹¹ Ms. Reg. et edit. 4, *duplicet*, male. Vide seqq.

¹² Ms. Reg. et edd. tres, *superinductis.*

¹³ Ms. Vatic., *in fundamentum.*

¹⁴ Ms. codex Regius, *laborat.*

¹⁵ Ms. codex Vien., *opibus*; male. Vide seqq.

¹⁶ Ms. Reg. et edd. Bad.; Grav. et Schot., *documento.*

¹⁷ Ed. Schot., *indicium.*

¹⁸ Ed. Grin., *et bonæ.*

¹⁹ Ms. Reg., *intersibilante impetu flammis vorabimur*, mendose.

²⁰ Ms. Reg., *ut in opere.*

²¹ Ms. Vien., *qui.*

²² Ita ms. Vien. Alias, *Sed si.*

²³ Ms. Vien., *accipimus et qui.*

²⁴ Ms. Vien., *jejunetur.*

IN EPIST. XLV.

¹ Ita edit. Bened. Alias, *scilicet*. Utraque lectio bona.

² Sic edit. Bened. Ante erat *et qua.*

³ Ita ms. codex Phimarcensis et ed. Bened. Alias, *salutare.*

⁴ Sic edit. Bened. Alias, *repetam.*

⁵ Ita edit. Bened. Ante erat *a pedibus.*

⁶ Vox *caput* deest in ms. codice Phimarcensis.

⁷ Sic edit. Bened. In edit. Rosv. deest vox *omnia.*

⁸ Ita edit. Bened. Alias, *gloriæ gratiæque.*

⁹ Sic edit. Bened. Alias, *mutatione.*

¹⁰ Ita edit. Bened. Alias *inde.*

¹¹ Vox *adhuc* addita ex edit. Bened.

¹² Alii codd., *in multitudine pacis.*

¹³ Ante erat *quid æstimes*. Expunximus *quid*, quod aberat a ms. codice Phimarc. et edit. Bened.

¹⁴ Sic edit. Bened. In edit. Rosv., *etiam hæc.*

IN EPIST. XLIX.

¹ Ita ms. Reg. Alias, *fratris qui.*

² Ms. Reg., *scapham.*

³ Ms. Reg. et edd. tres, *limbuli*; et infra, *limbulis.*

⁴ Ed. Grin., *sese condidit.*

⁵ Ms. Reg. et edd. tres, *incideret.*

⁶ Ed. Schot., *possent.*

⁷ Ed. Schot., *præcipi.*

⁸ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *ad timones... timonibus.*

⁹ Ed. Grin., *procumbere.*

¹⁰ Edd. tres, *odore, male; nisi quis legat fortasse, beatum ex afflatibus divinis odorem. Sed prima lectio melior.*

¹¹ Abest a ms. Reg. et edit. tribus.

¹² Latinius, forte *nominibus.*

¹³ Ms. Reg., *ut clamavit.*

¹⁴ Latinius, addendum *ei.*

¹⁵ Ed. Schot., *solam navem.*

¹⁶ Sic fere de Jona Paulinus in carmine 21 ad Cytherium de naufragio Martiniani, *Exsul soli, hospes soli.* Unde cum in ms. codice Regio et in editis Bad., Grav. Grin. inter opera S. Paulini habeatur titulus, *Paulini epistola ad Macarium*, non dubium est quin hæc epistola sit S. Paulini Nolani.

¹⁷ Ed. Schot., *suabat.*

¹⁸ Ms. Reg., *demum et tertio.*

¹⁹ Ms. Reg., *jam Deo.*

²⁰ Ed. Schot., *conscensa.*

²¹ Ms. Reg., *Epidaurio.*

²² Ed. Schot., *condonavit.*

²³ Ms. Reg., *versabatur.*

²⁴ Ed. Schot., *sola.*

²⁵ Ms. Reg. *navis adictæ. Saccm. : Lego, epibatæ.* Vulgata lectio, *aditæ*, nullo sensu : *aditæ* proximum erat, ut quæ carcer fuerat Apostoli mergeretur et abderetur profundo; sed videbatur ingeniosior quam verior lectio. Affine erat *perditæ*, ut ad Cytherium : *Navarchus ipse perditæ princeps ratis.* Succurrebat *obito*, id est naufragio, ut ep. ad Jovium : *Naufragium salutis obeamus. Item navitæ; postremo salvi et nudi, quod, secundum id quod posuimus, minime displicebat.*

²⁶ Ed. Schot., *Dominum.*

²⁷ Ms. Reg., *ut in justo.*

²⁸ Ms. Reg. et ed. Bad., *mastruga.*

²⁹ Ms. Reg., *atque.*

³⁰ Ms. Reg. et editi tres codd., *præoptaris.*

³¹ Ed. Grin., *credente.*

³² Ed. Grin., *aliter.*

³³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *quæ diligas.*

³⁴ Edit. Schot., *affectu.*

IN EPIST. L.

¹ Ms. 1 Bigot., *vestris.*

² Mss. duo Big., *sunt.*

³ Mss. duo Big., *quia.*

⁴ Ex edit. Bened. additum verbum *est.*

⁵ Ms. Bigot. 1, *memoria.*

⁶ Ed. Rosv., *et qui.*

⁷ Ed. Rosv., *signabuntur.*

⁸ Mss. duo codices Bigotiani, *Sequentur.*

⁹ Mss. duo Big., *et quia.*

¹⁰ Addita particula *et* ex edit. Bened.

¹¹ Ed. Rosv., *suit.*

¹² Hic locus ex editione Bened. restitutus. Ante erat, *Deinde si carissimi*, etc.

¹³ Sic edit. Bened. Ed. Rosv., *colligere.*

¹⁴ Ita edd. Bened. et Grav. At ed. Rosv., *qui sit magister.*

¹⁵ Sic edit. Bened. Alias, *ne forte.*

¹⁶ Edd. Grav. et Bened., *Habentes autem.* In his infra deest *autem.*

¹⁷ Mss. duo Big., *Colossensi.*

¹⁸ Sic edd. Grav. et Bened. Ante erat *Quid enim.*

¹⁹ Mss. duo Big., *dicatur.*

²⁰ Idem codices mss., *agant.*

²¹ Ita cum duobus mss. Big. edit. Bened. Alias, *vacabat.*

²² Ms. Vatic. *quæ.*

²³ Mss. codices duo Big., *in resurrectionem*, ut in Vulgata : quæ tamen particula abest a Græco textu.

²⁴ Sic mss. 4 Vaticani et edit. Bened. Alias, *credendum est.*

²⁵ 1 Ms. Big., *penetravit.*

²⁶ Aberat *esse* in edit. Rosv.

²⁷ Mss. duo Big., *dicit.*

²⁸ Mss. duo Big., *cum esset.*

²⁹ Deest *suæ* in ms. codice Germanensi.

³⁰ Mss. duo Big., *Itidemque.*

³¹ Abest *inquit* a duobus mss. Big.

³² Mss. duo Big., *ferrum verbi pro gladio.*

³³ Ms. Germanensis codex, *hoc præstaret.*

³⁴ Bened. et Grav. edd., *sunt.*

³⁵ Mss. duo codices Bigotiani et Germanensis unus, *unanimes.*

OPERUM

SANCTI PAULINI

PARS POSTERIOR.

POEMAT.

POEMA PRIMUM.

Dum adhuc degeret in seculo Paulinus, Gestidio volucres mittit.

327-328 PAULINUS domino merito suspiciendo GESTIDIO.

Injuria quidem est patrifamilias maritimis deliciis abundantanti terrenum aliquid et agreste præbere; sed ego, ut et causa mihi esset apud unanimitatem tuam aliquid colloquendi, et aliquod sermoni huic obsequium viderer adjungere, pauculas de paucissimis, quas pueruli vespere inferunt, ficedulas nisi : quarum cum erubescerem paucitatem, plura etiam ver-

* Scriptum ante annum 390.

A siculis verba subtexui, quasi vero numerum 1 In-
quacitate facturus. Sed quia utraque culpabilia sunt,
tu utrisque benigne ac familiariter ignoscendo (a) facies,
ut nec-inhumana videatur paucitas, nec odiosa
garrulitas.

Sume igitur pastas dumoso in rure volucres,
Quas latitans silicis sub tegmine callidus auceps,
Dum simili mentitur aves fallitque susurro,
Agmina viscatis suspendit credula virgis.

5 Tunc referens tenuem non parvo munere præ-
[dam,
Digerit aucupium tabulis, et prius opinis

(a) Ita editi cod. Schot. et Vinet. Ed. Rosv., *facis.*

Ordo nitet sensim tenuatis ad ima tabellæ,
Ut minus offendant macies; prælata saginæ
Gratia præventos pingui juvat alite visus.

POEMA II *.

[In seculo adhuc agens eidem Gestidio mittit ostrea.]

Pauperis ut placeat carum tibi munus amici,
Munera ne reputes, quæ mittis ditia nobis.
Nam tibi quid dignum referam pro piscibus illis,
Quos tibi vicinum locupleti gurgite litus

5 **329-330** Suppeditat, mira * specie formaque
[diremptos.]

At mihi vix alto * vada per saxosa profundo
Rarus in obscura generatur * sphondylus alga.
Hinc te participans, bis quinque et bis tibi ternas
Transmisi æquoreo redolentes nectare testas,

10 Quas viscus prædulce replet bicolore medulla. B
Oro libens sumas; nec vilia dedigneris,
Quæ sunt parva modo, magno metitus amore.

POEMATIS III FRAGMENTUM. **

De regibus ex Suetonio collectis.

(Huc adscitum ex epis. 19 Auson. i ad Paulinum).

Europamque, Asiamque duo vel maxima terræ
Membra, quibus Libyam ^b dubie Sallustius addit
Europæ adjunctam, possit cum tertia dici,
Regnatas multis, quos fama obliterat, et quos

5 Barbara Romanæ non tradunt nomina linguar,
Illibanum, Numidamque Avelim, Parthumque
[Vononem,

Et Caranum, Pellæa dedit qui nomina Regum,
Quique magos docuit mysteria vana Nechepsus;
Et qui regnavit sine nomine mox Sesoostris. C

10 Audax Icario qui fecit nomina ponto,
Et qui Chalcidicas moderate enavit ad arces.

POEMA IV ***.

Paulo post suam a seculo conversionem hac in oratione honestos mores a Deo postulat, ac felicem sibi et suis deprecatur posteritatem.

AD DEUM MATUTINA PRECATIO.

Omnipotens Genitor (a) rerum, cui summa po-
[testas;

Exaudi si justa precor, ne sit mihi tristis
Ulla dies, placidam nox rumpat nulla quietem.
Nec placeant aliena mihi, quin et mea prosint

5 Supplicibus, nullusque habeat mihi vota nocendi.
Aut habeat nocitura mihi. * Male velle facultas
Nulla sit, ac bene posse adsit tranquilla potestas. D
Mens contenta suo, nec turpi dedita lucro,
Vincat corporeas casto bene conscia lecto

10 Illecebras; turpesque jocos, obscenaque dicta
Ojerit illa nocens, et multum grata malignis -
Auribus effuso semper rea lingua veneno.

* Scriptum ante annum 390.

** Scriptum est ante annum 390.

*** Alias 3: quod autem erat 4, nunc 5. Scriptum circa annum 390.

**** Alias 4: quod autem 5 erat, nunc 6. Scriptum circa annum 390.

a Vide not. 216.

b Id est Africam. Vide carm. 27, v. 75, et not. 217.

c Vid. carm. 5, v. 64.

A Non obitu affligar cujusquam aut funere crescamus.
Invideam nunquam cuiquam, nec mentiar um-
[quam

15 Adsit læta domus, epulis alludat ^b inemptis
Verna satur, fidusque comes, nitidusque mini-
[ster,

Morigera et conjux, caraque ex conjuge nati.
Moribus hæc castis tribuat ^a Deus, hi tibi mores
Perpetuam spondent ventura in secula vitam.

POEMA V***.

331-332 Varia Dei attributa enumerat, et gratiam a Deo precatur qua peccata vitet, ut Dei judicio securus occurrat.

AD DEUM ALIA PRECATIO.

Omnipotens ^a quem mente colo, Pater unice
[rerum,

Ignorate malis, et nulli ignote piorum;
Principio extremoque carens, antiquior ævo,
Quod fuit aut veniet: cujus formamque modum-
[que

5 Nec mens complecti poterit, nec lingua profari:
Cernere quem solus, coramque audire jubentem
Fas habet, et patriam propter considerare dextram.
Ipse (b) opifex rerum, rebus causa ipse creandis;
Ipse Dei Verbum, Verbum Deus anticipator

10 Mundi, quem facturus erat: generatus in illo
Tempore quo tempus nondum fuit: editus ante
Quam jubar et rutilus cælum (c) illustravit
[Eous:

Quo sine nil actum, per quem facta omnia, cujus
In cælo solium, cui subdita terra sedenti,

15 Et mare, et obscuræ chaos insuperabile noctis,
Irrequies cuncta ipse movens, vegetator inertum;
Non genito ^e ex Genitore Deus, qui fraude su-
[perbi-

Offensus populi gentes in regna vocavit:
Stirpis adoptivæ meliore propage colendus.

20 Cernere quem licuit proavis: quo Numine viso,
Ei Patrem vidisse datum, contagia nostra
Qui tulit, et diri passus ludibria lethi,
Esse iter æternæ docuit remeabile vitæ.

Nec solam remeare animam, sed corpore toto
25 Cœlestes intrare plagas, et inane sepulcri
Arcanum vacuis adopertum linquere terris.

Nate Patris summi, nostroque ^f salutifer ævo:
Virtutes patrias Genitor cui tradidit omnes,
Nil ex invidia retinens, plenusque datorum,

30 Pande viam precibus, patriasque hæc perfer ad
[aures:

Da Pater invictam contra omnia crimina mentem
Vipereumque nefas nocituri averte veneni:

a Vide not. 218.

e Vide carm. 6, v. 168.

f Vide carm. 10, v. 5.

(a) Ms. Hieron. Alexandri et tres edit. Grav., Poelm. et Schot. in margg. habent: *Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu.*

(b) Hi 9 sequentes versus desunt in editis codicibus Bad. et Mediolan.

(c) Edd. Grin. et Poelm., illustraret.

Sit satis, antiquam serpens quod perdidit * Evam, A
Deceptumque * adunxit Adam. Nos sera nepo-
[tum
55 Semina, veridicis ætas * prædicta prophetis
Vitemus laqueos, quos letifer implicat anguis.
Pande viam, qua me post vincula corporis ægri
In sublime feram : puri qua lactea cœli
Semita ventosæ superat vaga lamina lunæ :
40 Qua proceres abiere pii, quaque integer olim
Raptus ^b quadrijugo penetrat super æthera ^d
[curru
Ellas, et solido cum corpore prævius Enoch.
Da, Pater, æterni speratam luminis auram,
Si lapides non juro deos, unumque verendi
45 Suspiciens altare sacri, libamina vitæ
Intemerata fero : si te Dominique Deique B
Unigeni ^c cognosco Patrem, mixtumque duobus
Qui super æquoreas volitabat Spiritus undas.
Da, Genitor, veniam, cruciataque pectora purga,
50 Si te non pecudum fibris, non sanguine fuso
Quæro : nec arcanis numen conjecto sub extis.
333-334 Si ^d scelere abstineo, errori ipse ^d
[obnoxius : et si
Opto magis, quam fido, bonus purusque probari,
Confessam dignare animam : si membra ca-
[duca
55 Exsecror, et tacitum si pœnitet, altaque sensus
Formido excruciat, tormentataque sera gehennæ
Anticipat, patiturque suos mens saucia manes.
Da, Pater, hæc nostro fleri * rata vota precatu :
Nil metuum, cupiamque nihil : satis hoc rear C
[esse,
60 Quod satis est : nil turpe velim, nec causa pu-
[doris
Sim mihi : nec faciam cuiquam, quæ tempore
[eodem
Nolim facta mihi : nec vero crimine lædar,
Nec maculer dubio : paulum distare videtur
Suspectus, vereque reus. ^f Male posse facultas
65 Nulla sit, et bene ^d posse adsit tranquilla pote-
[stas.
Sim tenui victu atque habitu, sim carus amicis :
Et semper genitor sine vulnere nominis hujus.
Non animo doleam, non corpore, cuncta quietis
Fungantur membra officiis : nec saucius ullis
70 Partibus amissum quidquam desideret usus.
Pace fruatur, securus agam, miracula terræ
Nulla putem : suprema mihi cum venerit hora,
Nec timeat mortem bene conscia vita, nec optet.
Purus ab occultis cum te indulgente videbor,
75 Omnia despiciam, fuerit cum sola voluptas ^g
Judicium sperare tuum : quod dum sua differt

Tempora, cunctaturque dies, procul exige sæ-
[vum
Insidiatorem blandis erroribus anguem.
Hæc pia, sed mæsto trepidantia vota reatu,
80 Christe (a) apud æternum placabilis asserere Pa-
[trem,
Salvator, Deus ac Dominus, mens, gloria, Ver-
[bum,
Filius (b), et vero verum de lumine lumen,
Æterno cum Patre manens, in secula regnans ;
Consona quem (c) celebrat modulato carmine
[plebes,
85 Et responsuris ferit aera vocibus : Amen.

POEMA VI. *

(De S. Johanne Baptista Christi Præcursore.)

Summe Pater rerum, cœlicæ æterna potestas,
Cum quo nostra salus, sanctorum gloria Christe,
Spiritus et Patri pariter Natoque cohærens,
Qui mentes linguasque regis, viresque ministras,
5 Promeruit quas sola fides : cui plena potestas,
Brutis ingenium, vocemque infundere mutis,
Præsta Evangelico ductum de fonte Johannem,
In nostra arenti decurrere carmina rivo.
Ille quidem tantus, quantum potuit dare
[mundo,
10 Qui nasci talem nova per miracula jussit :
Sed licitum magnis tenues impendere curas,
Nec delignantur vilem cœlestia laudem :
Pars etiam meriti, meritum celebrare piorum :
Nec nova nunc, aut nostra canani : dixere pro-
[phetæ
15 Cuncta prius, sanctique viri sermone soluto
Promissum exortum, vitam mortemque sacra-
[runt :
Si mors illa fuit, meruit quæ sanguine cœlum.
335-336 Nos tantum modulis evolvere dicta
[canoris
Vovimus, et versu mentes laxare legentum :
Sic (nam magna licet parvis, antiqua novellis,
20 Perfecta indoctis conferre, et æterna caducis)
Inspirante Deo quidquid dixere priores,
Aptavit citharis nomen venerabile David,
Consona cœlesti pangens modulamina plectro :
Nos quoque fas meminisse Dei, quamquam ob-ita
[multis
D 25 Pectora criminibus cœlestem admittere sensum.
Zacharias Syria quondam de gente sacerdos,
Credita solemnī curabat templa paratu.
Vita viri, pietate, fide, gravitate, pudore,
Obsequio condigna Dei conjux huic alma
30 Elisabeth prisca sanctorum stirpe virorum
Progenita, et tanto virtutibus æqua marito.

* Alias 5 : quod autem 6 erat, nunc 7. Scriptum circa annum 390.

^a Vide not. 219.^b Vide not. 220.^c Vide carm. 21, v. 95.^d Vide in appen. I. epist. 2 ad Celanc., n. 6.^e Vide carm. 14, v. 45.^f Vide carm. 4, v. 6.^g Vide ep. 13. num. 19.

(a) Editi cod. Grin., Poelm. et Schot. in margg., Nate, ut versu 26.

(b) Iidem codd. cum Grav. in margg., Filius ex vero verus.

(c) Sola Rosveyd. editio, celebrant, mendose, cum versu sequenti habeatur ferit, hic enim plebes singulari numero effertur.

- Sed (quod in opprobrio^a matrum posuere prio- A
[res
Prole carens, sterilem ducebat mæsta senectam
Spemque omnem sobolis transacta excluserat
[ætas,
- 35 Forte sacrum sollempne Deo plebs cuncta ferebat,
Et plus antistes sacros adoleverat ignes,
Intima divinis decorans altaria flammis :
Ecce sacram propter^b cœlestis nuntius aram
Adstitit, ac veste insignis, venerabilis ore,
- 40 Se cœlo missum vultuque habituque probavit,
Tum sancta in tales laxavit pectora voces.
Accipe, cœlesti Domino dilecte sacerdos,
Æterni mandata Dei, cui cura piorum
Perpetua est, jugis qui puro in pectore custos
- 45 Emeritum sanctis impendere scivit amorem. B
Ac primum : genus hic extincto semine non
[vult
Interiisse tuum, fecundaque viscera fecit
Conjugis, effeto quæ jam cessabat in ævo.
Cur tamen addubitas, mortali tu quoque sensu ,
- 50 Omnia posse Deum ? sed credes, ille probabit.
Nascetur dignus tanto sponsore beatus,
Perpetuusque puer, qui primo protinus ævo
Te major, sacras invicto in pectore vires
Autoris dono plus quam genitoris habebit.
- 55 Nec sane, nato quæ prima vocabula ponas,
Arbitrii jurisque tui est : Deus ipse profecto,
Qui nasci jubet, hunc idem jubet esse Johannem.
Nominis hic titulus, meritorum immensa pro-
[pago, C
Quæ necdum genito potuit prænescere solus,
Qui dabit, et tanto tribuet tibi gaudia nato :
Nec vero tribuet tantum tibi, gloria parva est
Intra unam conclusa domum ; sed quantus ab
[ortu
Tenditur in seræ finita crepuscula lucis,
Totus prole tua tecum lætabitur orbis.
- 65 Quid mirum ? cuncta vitiorum fæce carebit,
Cœlestem ducens sine labe et crimine vitam,
Vesano^c servans abstemia pectora vino,
Omniaque evitans malesuadi pocula succi.
Cumque hominum generi vel post errata salutem
- 70 Spondeat, ab sancta quisquis renovabitur unda,
Ipse in se nihilum, quo purificetur, habebit.
Ac ne plura tibi variis ambagibus edam,
Eliæ meritum doctus nescire sacerdos
Non potes, exosæ qui mortis lege remissa,
- 75 Æternam degit proprio cum corpore vitam,
Igneus excelsum quem vexit ad æthera currus,
Flammantum (a) rapido nisu glomeratus equo-
[rum :
337 - 338 Hunc tuus æquabit meritorum
[stemmate natus,
- 80 Tantumdem et laudis simul et virtutis habebit.
Ergo ad condignas tanto pro munere grates,
- Ne dubiam suspende fidem, ne mota faventis
Ira Dei meritam statuatur post præmia pœnam.
Hæc ait, et tenues elabitur ales in auras,
85 Fragrantemque sacro procul æera fundit odore.
Diriguit trepida confusus mente sacerdos,
Ac dum promissum cunctantia corda volutant,
Dum se diffidit tantum meruisse favorem,
Ut summi sit cura Dei, dimissus ut alto
- 90 Nuntius e cœlo, famulo tam clara referret
A Domino mandata suq, ludique veretur,
Somniaque illa putat, mores dum parcius æquo
Æstimat ipse suos, nec se meruisse fatetur :
Infidum facit ipsa fides, dum credere dignum
- 95 Se non vult, pœnas incredulitate meretur.
Protinus adstricta est dubitanti lingua palato,
Et motus oblita sui, molitaque vocis,
Articulare sonum, pigro torpore cohæsit.
Dumque cupit narrare suæ miracula plebi,
- 100 Conatus frustra, defixo obmutuit ore.
Mæstus abicit, versatque inclusa mente dolorem,
Et venit erratis arcano in corde precatur.
Quanta Dei pietas ! quamque exorabile Numen !
Pœnituisse sat est. Rata qui dat, temporis ordo
- 105 Volvitur, et gravida (mirum) distenditur alvo
Elisabeth, sanctumque gerunt pia viscera pondus,
Et venit effeto munus juvenile sub ævo.
Inde aliud, sanctus Gabriel, qui nuntius idem
Zachariæ fuerat, multo majora volutans,
- 110 Ad (b) Mariam molitur iter, quæ sponsa marito,
Sed mage lecta Deo, mundi paritura salutem,
Virgo illibatam servabat casta pudorem :
Cui postquam insignis cœlesti forma decore
Constitit ante oculos, vultus demissa pudicos,
- 115 Tinxit suffuso rutilantes sanguine malas.
Ille ait : O toto quem solis circulus ambit,
Quæque fuere prius, quæ sunt quæ deinde se-
[quentur
Virginibus cunctis felicior orbe puella,
Magno lecta Deo, mater dicaris ut ejus,
- 120 Cujus et ille pater ! felix age concipe pondus,
Impolluta viro, coituque immunis ab omni,
Verbo feta Dei : corpus tua viscera præstent
Illi, qui cœlum, terras, mare, sidera fecit :
Qui semper fuit, et nunc est et tempore in omni
- 125 Semper erit : mundi Dominus, lucisque creator,
Et lux ipse poli per te mortalia membra
Induet ; atque oculos hominum, cœtusque sub-
[bit.
Imperturbatos tantarum in præmia laudum
Tolle animos, dabit ille tibi viresque, fidemque,
- 130 Qui voluit (nam cuncta regit, nutuque gubernat)
Filius esse tuus, Domini cum Filius esset.
Dixerat, et visus pariter terrasque reliquit,
Assuetumque sibi facili petit æthera nisu.
Implentur præcepta Dei, creditque puella
- 135 Protinus, atque auget meritum vitamque priorem

^a Vide not. 221.^b Id est : *prope*. Vide carm. 9, v. 52.^c Vide epist. 22, num. 2.(a) Sic editio Lugdunensis. Ed. Rosv., *Flammatum*.(b) Ita in voce *Mariam* secundam syllabam corripit Prudentius *Psychomach.* v. 88. sæpe Paulinus. Vide carm. 22, v. 153.

- Prompta fides : tacitis elementa latentia causis
 Divinum informant corpus, sacrandaque erescit
339-340 Sarcina : cœlestem Dominum pia
 [confovet alvus.
 Interea gravidam soboles, quamquam edita
 [necdum,
- 140 Instigat Mariam sanctam, ut progressa revisat
 Elisabeth, longo quæ jam venerabilis ævo,
 Dilectum Domino puerum paritura gerebat.
 Auscultat nato genitrix, vis tanta a fidei,
 Et quo jussa venit : movit materna Johannes
- 145 Viscera, et implevit divino pectora sensu.
 Jam vates, necdum genitus, conclusus in alvo,
 Jamque propheta prius gesta et ventura videbat.
 Illa ubi concepto fulgentem lumine longe
 Conspexit Mariam, celeri procul incita gressu
- 150 Obvia progreditur, venerataque brachia ten-
 [dens,
 Salve, o mater, ait, Domini, salve pia virgo,
 Immunis thalami, coitusque ignara virilis,
 Sed paritura Deum : tanti fuit esse pudicam,
 Intactæ ut ferres titulos, et præmia nuptæ.
- 155 Cur mihi non meritæ, nec tanto munere dignæ
 Officii defertur honos? cur gloria cœli,
 In nostros delata Lares et vilia tecta,
 Obscuris tantum lumen penetralibus infert?
 Sed mitis placidusque suis cultoribus adsit,
- 160 Præstat (a) et hunc genitus b, quem præstitit
 [ante favorem.
 Dixit, et amplexus ulnis circumdata junxit,
 Jamque Deum venerata, pio dedit oscula ventri.
- C 210 Dic age nunc, Judæa nocens, et sanguine regis
 Commaculata tui, verbis si nulla priorum
- 165 Est adhibenda fides, sacros si fallerè vates
 Creditis, et Mosen ipsum, si fallere David
 Impia perverse putat inclementia gentis,
 Credite c non genitis : materna clausus in alvo
 Quid videat, sancto matris docet ore Johannes.
- 170 Quis precor hunc docuit, quem casto viscere
 [virgo
 Contineat, quantus maneat nova secula partus?
 Sed sanctis abstrusa patent, nec visa profanis.
 Verum egressa modum latos petit orbita
 [campos,
 Atque oblita mei procurrere longius audet.
- 175 Spero, erit ut possim firmato robore quondam
 Hoc quoque per spatium fores agitare quadrigas.
 Nunc (b) cœptum repetamus iter : mortalia dicat
 Pagina mortalis : Dominum divina loquantur.
 Jamque adeo exacto, quantum natura jubebat,
- 180 Tempore, matura puer inclytus editur alvo,
 Et promissa Dei magna non credita pœna
 Implet certa fides, et natus comprobatur infans.
 Conveniunt contingentes de more propinqui,
 Ut puer veterum de nomine ducta parentum
- a Vide not. 331.
 b Vide not. 222.
 c Vide carm. 5, v. 17.
 d Id est, lex Decalogi sculpta in tabulis 2 lapideis.
 e Id est, induraret. Simplex pro composito apud
 Paulinum. Vide carm. 8, v. 12, et ep. 23, n. 35.
- A 185 Aptent collatis quæsitâ vocabula causis :
 Sed negat arbitrium cognatis esse relictum,
 Cœlestis jussi per natum conscia mater.
 Ergo placet dudum præclusa voce silentem
 Consultuisse patrem, promendi sola facultas
- 190 Indicii, quod lingua nequit, si littera signat.
 Consulitur, sumit tabulas, scribitque Johannem.
 Mirantur cuncti, nullumque habuisse priorum
 Præscriptum nomen recolunt de stirpe paren-
 - [tum.
 Quantum sera fides valuit! quia dextra notavit
- 195 **341-342** Quod mens crediderat, peccati po-
 [na remissa est.
 Solvuntur vincitæ laxata repagula linguæ.
 Respondet jam voce senex, proditque propin-
 [quis,
 Tecta diu mandata Dei, spondetque futura,
 Dum transacta probat. Talem fore quis dubi-
 [taret,
- 200 Quem Domini jussis, naturæ lege remissa,
 Insolito exortu nasci potuisse videret?
 Exemplum cunctis celebrandum incredulitatæ
 Ante oculos cunctis posuit, vel pœna parentis,
 Vel venia : atque animis instat simul hinc mœ-
 [tus, hinc spes.
- 205 Labitur interea cunarum tempus : in ipsis
 Exstat divini species manifesta vigoris.
 Blanditiæ, risusque silent, incertaque cessant
 Murmura : serietas lascivi prævia sensus,
 Jam tenera informat venturis moribus ora.
- 210 Inde ubi prima puer stabili vestigia nisu
 Fixerat, et certam signarent verba loquelam :
 Mos erat aut sancti dicta auscultare parentis,
 Aut antiquorum præclara ediscere facta,
 Vel quas ipse Deus leges interprete Mose
- 215 Condiderat, sacri quas servat d pagina saxi.
 Hæc, et que teneram firmarent cetera mentem,
 Tractabat recolens : neque enim ignorasse priora
 Credendus, dederat Dominus cui nosse futura.
 At postquam robur membris accessit ab ævo :
- 220 (Nam mens plena Deo tardos prævenerat an-
 [nos :)
 Illa sibi jam tum statuit discenda, docere
 Quæ nequeunt homines : simul effugienda cibo-
 [rum,
- Et potus, sanctæ contagia noxia vitæ.
 Tecta igitur sancti, quamquam immaculata, pa-
 [rentis
- 225 Deserit, ac turbas hominum, cœtusque no-
 [centes
 Effugit, ac solas loca tendit ad invia terras,
 In queis se tantum mens impolluta videret,
 Liberaque a curis sacra ad præcepta vacaret.
 Vestis erat curvi setis conserta cameli,
- 230 Contra luxuriam molles e duraret ut artus,
 (a) Sic emendavimus cum Gronovio. Ante erat
 Præstitit hunc. Vide not. 222.
 (b) Edit. Lugd. et Rosv., Huc. Cui non succurrat
 attendenti, Nunc cœptum? Præcedentia satis inge-
 runt. J. F. Gronovius in Observat. Ecclesiast., c. 10.

- Arceretque graves compuncto corpore som- A
[nos.]
Hunc vitis rigidos ad lumbos zona ligabat,
Præbebant victum facilem silvestria mella,
Pomaque, et incultis enatæ cautibus herbæ,
235 Arcentemque sitim decurrens unda levabat.
Quis locus hic vitis? aditum quem prava cu-
[pido]
Invenit hæc inter sacra et penetralia mentis?
Quo peccet, qui nil cupiat? quo tendat iniqui
In latebras sensus, quisquis non indiget ullo?
240 Sic primi vixere homines, mundoque recenti
Hos autor dederat ventura in secula mores;
Inseruit donec sese malesuada voluptas,
Ac secum luxus, et amorem invexit habendi.
Hinc odia, hinc lites, hinc fraus, hinc livor, et B
[iræ,
245 Cædes, arma, cruor, conflictus, prælia, mortes:
Hinc offensa Dei, quam tartara sæva piabunt.
Verum ego cur nimium communes arguo cul-
[pas;
Inmemor ipse mei, quem non a commissa gra-
[vare,
Sed veniam sperare decet? (a) mirabimur inimo
250 Rectius invictum, nullique imitabile prisci
Exemplum secli, transgressum humana labore,
Semideumque virum, qui labe immunis ab omni,
Cum sua tam sævis cruciari corpora pœnis,
Præscripsit quid nos vel post peccata deceret:
255 **343-344** At postquam invictam firmans per
[taliam mentem, C
Exegit largum tempus, statuitque reperta
Quæ fuerant quærenda, sibi vox edita cælo
[est:
Jam satis impensum spatii, dilecte propheta,
Quo tibi prodesse: tempus tibi quæ data sentis,
260 Ut prosint aliis, et quæ jam perditæ, servent.
Perge igitur sanctas puri Jordanis ad undas.
Hic quicumque hominum vitæ b commissa prioris
Pœnitet, et tandem sensu meliora volutat,
Abiit confessum: quisquis tibi mente fideli
265 Crediderit delere pio commissa lavacro,
Ille renatus erit, talis modo vita sequatur,
Quæ probet ablutos vitam damnasse priorem.
Paruit auditis famulanti mente Johannes,
Protinus et ripas jussi descendit ad amnis.
270 Prædicat hic præcepta Dei sermone verendo,
Infunditque novam credentium in corda salutem.
Diluit infusis credentium crimina lymphis,
Absolvitque metus hominum, pœnasque remit-
[tit,
Atque ignem restinguit aquis: obliviam suadet
275 Errorum, præstatque novæ nova corpora vitæ.
O Pater, o hominum rerumque æternæ crea-
[tor,
Quot gradibus parciit pietas tua! quis pater un-
[quam
- Sustinet erranti toties ignoscere nato?
(b) Das genti sensum, quo vel bona vel mala
[noscant.
280 Non satis: innectis servandæ vincula legis,
Proponisque malis pœnas, et præmia justis.
Hæc quoque quis sprevit? redeat quandoque li-
[bebit,
In promptu venia est: sanctum patet ecce la-
[vacrum,
Quod renovet vitam, veteresque obliteret actus,
285 Quodque novos homines faciat. Quid quærimus
[ultra?
Et tamen ulterior venia est: violaverit ullus
Hoc quoque polluto prolapsus corpore donum.
Quamquam jam nimius longe processerit error,
Desinat, et redeat: cum se damnaverit ipse,
290 Absolvi meruit: si pœnitet, irrita culpa est,
O vere, quod ais, pondus leve, quodque cohæ-
[ret,
Suave jugum, toties homini cum ignoscitur uni,
Et tamen erramus, finis nec criminis ullus
Humano generi: sed crescit laus tua; nam quo
295 Major culpa rei, parcentis gloria major.
Grates ergo tibi referat mens omnis, et omnis
Lingua canat, quantumque potest humana pro-
[pago,
Si placuisse nequit, fieri vel grata laboret.
Panditur immensum, si demus vela, profundum
300 In laudes, Pater alme, tuas: sed conscia tanti
Mens oneris trepidat, propriasque haud inscia
[vires
Consultit, et dignis potius dicenda relinquit.
Reddamur cœptis: opus hoc tibi, sancte Jo-
[hannes,
Quo renoves puras abluto corpore mentes.
305 Non hæc prima dedit Domini sententia, qua te
Admonuit claram mittens per nubila vocem:
Secula multa prius sancti Deus ore locutus
Isaïæ c vatis, veteris qui maximus ævi:
Mittam, ait, ante tuos oculos, o nate, mini-
[strum,
310 Qui sentosarum purgans concreta viarum
Gressibus ille tuis, celsos subsidere montes,
Idem depressas faciet consurgere valles:
Diriget hic quæ prava, et leniet aspera, dura
Molliet, et totum coget planescere mundum.
D
315 **345-346** Tune, precor, donum summi Pa-
[tris, alme Johannes,
Cum Christo promissæ venis, teque imputat ille
Qui misit natum? tune, o prædicte prophetis,
Nominis angelici tu participatus honore?
Per te prima Dei sese clementia profert:
320 Prima tibi dandæ veniæ permissa potestas:
Te cum multa novæ peterent miracula plebis,
De te Christus ait: Concessum est visere talem,
Qualem nulla prius viderunt secula prophetam.
Dico ego, qui solus quæ gesta gerendaque novi,

^a Vide vers. 262.

^b Il est peccata. Vide vers. 248.

^c Isaïæ xl, 3 et 4.

(a) Sic edit. Lugd. Edit. Rosv., mirabitur. Vide v. 254 et v. 285.

(b) Ita editio Lugdun. Ed. Rosv., Da, minus bene-

325 Inter mortales dederit quos femina partus,
 Quosque dabit sollempni hominum de more crea-
 [tos,
 Nullus erit possit qui se præferre Johanni.
 Hæc de te ille refert, qui quælibet intima cordis
 Humani, et cunctos seclorum ex ordine tractus
 330 Pervidet, ut quæ sunt oculis subjecta videmus.

POEMA VII.

PARAPHRASIS PSALMI I.

*Paulinus, tunc Theologicorum arcanorum rudis, putabat
 Christianos omnes, quamvis malos, modo incolumem
 servassent fidem, salutem quamdam consecuturos.*

Beatus ille, qui procul vitam suam
 Ab impiorum segregavit cœtibus,
 Et in via peccantium non manserit,
 Nec in cathedra pestilenti sederit :
 5 Sed corde toto fluxus in legem Dei
 Præcepta vitæ nocte volvit et die,
 Mentemque castis institutis excolit.
 Erit ille ut arbor quæ propinqua flumini,
 Humore ripæ nutriente pascitur,
 40 Suoque fructum plena reddet tempore,
 Et, fronde numquam defluente, pervirens
 Stabit perenni vividum lignum coma.
 Non hæc iniquos prosequetur gloria,
 Sed ut favillam pulveris ventus rapit,
 45 Sic ira iniquos verret a vultu Dei.
 Idcirco tali dividuntur ordine
 Hominum per orbem dissipatorum greges,
 Ut judicandi non resurgant impii,
 Qui denegarunt debitum cultum Deo,
 20 Sed puniendi : nam suum crimen videns,
 Non indigebit quæstione detegi,
 Quoniam imminentem ¹ præferent mortis no-
 [tam,
 Signum salutis non gerentes frontibus.
 Peccator autem, non et impius tamen,
 25 Quæ magna turba est, non resurget gloriæ,
 Verum resurget deputanda examini.
 Nec enim sedere cum piis iudex potest,
 Causas suorum redditurus actuum,
 Varieque gestis aut probandus, aut reus.
 30 Sine lege passim legis ignari cadent,
 In lege lapsus, lege iudicabitur.
 Opus per omne curret ^a ignis arboriter,
 Quod non cremarit flamma, sed probaverit,
 Illud perenni præmio pensabitur.
 35 Qui concremanda gesserit, damnum feret,
 Sed ipse salvus evolabit ignibus.
 Tamen subusti corporis signis miser
 347-348 Vitam tenebit ², non tenebit glo-
 [riam :

¹ Alias 6; quod autem 7 erat, nunc 8. Scriptum circa annum 390.

² Alias 7: quod autem 8 erat, nunc 9. Forte circa idem tempus.

^a Vide ep. 28, n. 2, et ep. ad Marcellam in append. 1, n. 7.

^b Id est effundatur. Vide carm. 6, v. 230.

(a) Manuscriptus codex Regius cum editis Bad.,

A Quia carne victus, mente non versus tamen,
 40 Etsi negarit debitam legi fidem,
 Per multa sæpe devolutus crimina :
 Tamen fidei nomen æternum gerens,
 Numquam salutis exsulabit sinibus.
 Idcirco cuncti nunc in isto seculo,
 45 Dum currit ætas, et dies ævi patet,
 Rectas agamus semitas firmo pede,
 Nec deferamus lubrico latæ viæ,
 Præstat per arctum ^b dimicantes tramitem
 Laboriosis introire nisibus.
 50 Vias bonorum lætus agnoscit Deus,
 At impiorum pronum iter delebitur.

POEMA VIII.

PARAPHRASIS PSALMI II.

B Cur gentes fremuere, et inania cur meditati
 Sunt populi? adstiterunt proceres cum regibus
 [acti
 Adversum Dominum et Christum, vesana (a) fe-
 [rentes.
 Vincula rumpamus, juga discutiamus eorum :
 5 Qui manet æterno totis moderamine cœlis,
 Irridebit eos, justaque loquetur in ira,
 Terribilique minas verbo turbabit iniquos.
 Ast ego Rex ab eo parili ditone creatus,
 Præceptum Domini super alnum prædico Sion ¹.
 10 Ipse ad me Dominus, Meus, inquit, filius es tu,
 Teque hodie genui (b). Pete : sis mihi gentibus
 [heres,
 Et tua ^b fundatur tœtis possessio terris.
 Ferrea virga tibi est, valido quia jure tumentes
 Orbe regis toto populos : ceu vasa (c) recocto
 15 Ficta luto frangens corda, ut meliora reformes.
 Et nunc ecce omnes stratis advertite, reges
 Mentibus, et quicumque hominum famulantia
 [corda
 Iudicio regitis, rerumque tenetis habenas :
 Deservite Deo trepidi, mixtoque fideles
 20 Exsultate metu : fiat discordia concursus,
 Dissimiles socians affectus pectore in uno ;
 Ne timor affligat mentes, vel gaudia solvant,
 Si careant læto, pavidi formidine lethi.
 Discite justitiam, rectosque capessite mores,
 25 Et justo trepidate Deo, gaudete benigno,
 Nequando meritum Deus irascatur in orbem,
 Vosque via justa juste pereatis abacti.
 Amodo jam resilire via properetis iniqua,
 Ecce brevi, cum magna potentis inarserit ira,
 30 Ventilet ut totum divino examine mundum,
 Segreget et paleas igni, frumenta salutis :
 Tunc omnes, quibus est in eo spes fidæ, beati.

Grin. et Poelm., frementes : quod placeret, nisi jam dictum esset gentes fremuere.

(b) Ex ms. codice Regio et editis Bad., Grav. et Schot. emendavimus Pete, juxta textum Scripturæ. E.J. Rosv., peto.

(c) Sic ms. codex Regius cum editis Grin. et Poelm. Edit. Rosv., recocta.

PŌEMA IX .

PARAPHRASIS PŌALMI CXXXVI.

349-350 Sedimus ignotos ^a diræ Babylonis ad

[amnes

Captivi, Judæa ~~numas~~, miserabile flentes.Cum patrium memori traheremus pectore Sion,
Et meritum justa suspiraremus ab ira**5** Exsilium : lentis qua consita ripa salictis,
Hospitibus populis umbras præbebat amicas.Illic Assyriæ mediis in mœnibus urbis,
Obliti lætas per mæsta silentia voces,

De salicum ramis suspendimus organa nostra.

10 Namque dabat nobis durum gravis ira do-
[lorem,

Quod solita in sancto depromi cantica templo

Hæc ad delicias sibi nos cantare jubebat

Impius ille, domo qui nos abduxerat, hostis.

Ergone divinas laudes et carmina castis

15 Apta choris, inter sacra barbara, fœdaque
[busta.

Inter et accensas funestis ignibus aras,

Heu! male de nostro letis mœrore, canemus?

Deque pio ritu luxum faciemus iniquum,

Mystica ad hostilem modulantes cantica ludum?

20 Quo miseri nunc ore sacros cantabimus hymnos?
Quove loco Babylon poscit sibi cantica Sion?

Sed Domini carmen tellus aliena mereri

Non ^b capit, indignas sacra vox avertitur aures.

Si tamen ut captis dominus violentior instas,

25 Et, si tantus amor, Sion pia noscere vobis

Cantica, si pergis me cogere non tua fari,

Et divina tibi quænam sint cantica Sion,

Accipe quid captæ Deus ultor spondeat urbi.

Ne longum speres isto gaudere triumpho

30 Impie; quo sacrum prodi tibi præcipis hymnum :
Ecce quis est hymnus Domini, quæ cantica

[Sion :

Si fuero oblitus mea mœnia, te mea cura,

Urbs Hierusalem, fiat mea non memor unquam

Dextra mei, mea lingua meis et adhæreat arens

35 Faucibus, æterno nisi te complectar amore :

Et nisi principio promissi in secula regni,

Lætitiæque meæ primo reminiscar in anno,

Te cunctis Hierusalem præponere terris.

Esto memor tum prolis Edom, ut versa vice no-

[strum **D****40** Aspiciat confusa diem, quo plebs tua claramMœnibus æternis ^c Hierusalem habitabit,

Cui nunc gens oblita tui, crudele minatur

Excidium, dicens : Invisam funditus urbem

Diruite et vacuate manu, vestigia donec

45 Nulla relinquuntur, muris ad inane redactis.

Infelix miseræ Babylonis filia, felix

Qui tibi pro nobis in nos tua gesta rependit.

^a Alias, 8 : quod autem 9 erat, nunc 10. Forte circa
an. 390.^{**} Scripta videtur anno 390.^{***} Scripta anno 391.^{****} Scripta videtur anno 395.^e Prudentius in Diptyco, n. 25.**A** Nec minus ille beatus erit, qui parva tenebit
Et simul elidet ^a solidæ tua ^d pignora petræ.**50** Si cupis exstincta Babylonis stirpe bearis,

In te ipso primis giscentia crimina flammis

Frange fide, jam propter ^e adest petra Christus:

[in ipso

Vipeream sobolem validis elide lacertis.

Nam Babylon nomen Confusio : filia cujus

55 Est caro, peccatis mater : quæ turba saluti

Noxia, corporeis ducit mala semina fibris.

351 - 352 Hæc vincenda tibi, si vis evincere

[mortem :

Namque tuis tales inclusos ossibus hostes,

Si permittantur crescendo assumere vires,

60 Difficili vinces luctamine : præripe ^a parvos,

Dum rudis ex utero cordis per pectora capta

Reptat adhuc teneris vitiorum infantia membris:

Quæ nisi præcaveas, aucta virtute necabit

65 Concordem vitiiis animam terrena propago.

Ne parcas igitur talem mactare catervam.

Non tibi crimen erit, nocituram perdere gentem,

Ultricemque malo perfundere sanguine petram :

Gaudet enim justus, si concidat impia proles :

70 Nam magis atque magis pius ista cæde piatur,

Si perimat peccata suis dominantia membris,

Et fracta in Christo vitiorum ^f plebe triumphet

EPISTOLA XXIII **

AUSONII AD PAULINUM.

*Paulino in Hispania degenti scribit Ausonius, ejusque
conversionem tribuit animi levitati. Expostulat cum
illo de intermissione litterarum, eumque ad se in-
vitat.***C**

AUSONIUS PAULINO SALUTEM.

*Discutimus, Pauline, jugum quod certa fovebat**Temperies : leve quod positum et tolerabile junctis.*(Vide hanc epistolam inter Ausonianas sub num.
23, tomo XIX nostræ Patrologiæ, col. 932.)

EPISTOLA XXIV ***

AUSONII AD PAULINUM.

*Iterum de silentio Paulini queritur Ausonius, et vio-
latæ amicitie crimen in ejus uxorem Therasiam
refundit.*

AUSONIUS PAULINO SUO SALUTEM.

*Proxima quæ nostræ fuerat querimonia chartæ**Credideram quod te, Pauline, inflectere posset.*(Hanc epistolam legere est inter Ausonianas sub
numero **22**, tomo XIX nostræ Patrologiæ, col. 931.)

EPISTOLA XXV ****

AUSONII AD PAULINUM.

*Nihil respondente Paulino Ausonius tertio conqueritur
epistola scripta anno 392; quæ excidit. Quartam
hanc ad eum scribit eodem argumento.*

AUSONIUS PAULINO SUO SALUTEM.

*Quarta tibi hæc notos detexit epistola questus,**Pauline, et blando residem sermone lacessit.*(Videsis hanc epistolam inter Ausonianas sub nu-
mero **24**, tomo XIX nostræ Patrologiæ, col. 934.)^b Id est non capax est, non potest. Vid. carm
11, v. 67.^c Vide not. 223.^d Id est liberus. Vide carm. 18, v. 227.^e Id est prope.^f Id est multitudine seu numero.

POEMA X.

Quatuor supra memoratas epistolas quartum jam an-
num agens in Hispania Paulinus recepit, quarum
primæ, tertiæ quæ intercudit, et quartæ respondet
hoc carmine.

AUSONIO PAULINUS.

361 - 362 Quarta redit duris hæc jam messo-
ribus æstas,

Et toties cano bruma gelu riguit,
Ex quo nulla tuo mihi littera venit ab ore,

Nulla tua vidi scripta notata manu,
5 Ante salutifero felix a cum charta libello
Dona negata diu, multiplicata daret.

Trina etenim vario florebat epistola textu,
Sed numerosa triplex pagina carmen erat.

Dulcia multimodis a quædam subamara querelis
10 Anxia censuræ miscuerat pietas.

363 - 364 Sed mihi mite patris plus quam
[censoris acerbum
Sedit, (a) et e blandis aspera penso animo.

Ista suo referenda b loco tamen, et graviore
Vindicis heroi sunt agitanda sono.

15 Interea levior paucis præcurrit iambus,
Discreto referens mutua verba pede.

Nunc elegi salvere jubent, dictaque salute,
Ut fecere aliis c a orsa gradumque, silent d.

20 b Quid abdicatas in meam curam, pater,
Redire Musas præcipis ?

Negant Camænis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.

Fuit ista quondam non ope, sed studio pari
25 Tecum mihi concordia,

Ciere surdum Delphica Phœbum specu,
Vocare Musas Numina ;

Fandique munus munere indultum Dei,
(b) Petere e nemoribus aut jugis.

30 Nunc alia mentem vis agit, major Deus ;
Aliosque mores postulat,

Sibi reposcens e ab homine munus suum,
Vivamus ut vitæ Patri.

Vacare vanis otio aut negotio,
Et fabulosis litteris

35 Vetat, suis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus suam :

Quam vis sophorum callida, arsque rhetorum, et
Figmenta vatium nubillant a,

Qui corda falsis atque vanis imbuunt ;
40 Tantumque linguas instruunt,

Nihil adferentes b ut salutem conferant,
Quod veritatem detegat 10.

Quid enim tenere vel bonum aut verum queant 11,
Qui non tenent (c) summæ caput,

a Alias 9, 10, 12 : Scriptum anno 593 in æstate.

b Id est præmium.

c Hic olim incipiebat carm. 10.

d Vide not. 224.

e forte legendum *Abstergit*, ob seqq.

f Vide Auson. ep. 21, et 23.

(a) Ms. Lugdunensis codex cum editis 5, *Sederit*,
et blandis. At omnes alii, *Sedit*, id est *Placuit*, ut in
versu 178 et carm. 21, v. 543. Sic in principio quarti
Æneidos.

A 45 Veri bonique fomitem et fontem Deum ?
Quem nemo nisi in Christo videt.

Hic veritatis lumen est, vitæ via,

Vis, mens, manus, virtus Patris,

Sol æquitatis, fons honorum, flos Dei.

50 Natus Deo, mundi sator,

Mortalitatis vita nostræ, et mors necis.

Magister hic virtutum 12,

Densque nobis, atque pro nobis homo

Nos (d) induendo se exiit,

55 Æterna jungens homines inter et Deum,

In utrumque se commercia.

Hic ergo nostris ut suum præcordiis

Vibraverit cælo jubar,

Absterget d ægrum corporis pigri situm,

B 60 Habitumque mentis innovat ;

Exhaurit omne quod juvabat antea

Castæ voluptatis vice ;

Totusque (e) nostra jure Domini vindicat

Et corda, et ora, et tempora ;

65 365 - 366 Se cogitari, intelligi, credi, legi,

Se vult timeri et diligi.

Æstus inanes, quos movet vitæ labor

Præsentis ævi tramite,

Abolet 13 futuræ cum Deo vitæ fides.

70 Quæ, quas videmur 14 spernere,

Non ut profanas abjicit aut viles opes ;

Sed ut magis caras, monet

Cælis 15 reponi creditas Christo Deo,

Qui plura promisit datis ;

C 75 Contemta præsens 16 vel mage deposita sibi

Multo ut rependat fenore.

Sine fraude custos aucta creditoribus.

Bonus æra reddet debitor ;

Multaque spretam largior pecuniam

80 Restituet usura Deus.

Huic vacantem, vel studentem, et deditum,

In hoc reponentem omnia,

Nec, quæso, segnem, neve perversum putes,

Nec crimineris impium.

85 Pietas abesse Christiano qui potest ?

Namque argumentum mutuum est

Pietatis, esse Christianum : et impii,

Non esse Christo subditum.

Hanc cum tenere discimus, possum tibi

Non exhibere, id est patri,

D 90 Cui cuncta (f) sancta jura, cara nomina

Debere me voluit Deus ?

Tibi disciplinas, dignitatem, litteras,

Linguæ, togæ, famæ decus,

95 • Provectus, altus, institutus debeo,

Patrone, præceptor, pater.

(b) Ita ms. codex Regius eum editis Grav., Schot.
et Poelm. cum Bad. Cæteri incudose, *Petere fonte*.
nemoribus, jugis.

(c) Ed. l. Bad. et Vinet., *summum*.

(d) Manuscriptus codex Regius et ed. Schot. in
marg., *Nos induendus induit*. Editi tres in margg.,
Nosque exuendus induit.

(e) E lili quatuor, *Toloque*.

(f) Editi quatuor, *sancto jure*.

- Sed, cur remotus tamdiu degam, arguis,
Pioque motu irasceris?
Conducit istud, aut necesse est, aut placet :
100 Veniale, (a) quidquid horum erit.
Ignosce amanti, si geram quod expedit :
Gratare, si vivam ut libet.
- * Defore me patriis tota trieteride terris,
Atque alium legisse vagis erroribus orbem,
105 Culta prius vestræ oblitum consortia vitæ
Incepitas sanctis mota pietate ¹⁷ querelis.
Amplector patrio venerandos pectore motus,
Et (b) mihi gratandas salvis affectibus iras.
Sed redium inde meum genitor te poscere
[malleim
- 110 Unde dari possit. Revocandum me tibi credam, B
Cum steriles fundas non ad divina precatus,
Castalidis supplex averso Numine Musis?
Non his numinibus tibi me patriæque reduces¹⁸.
Quod datur, in nihilum (sine Numine nomina
[Musas
- 115 Surda vocas, et nulla rogas) levis (c) auferet
[aura,
Irrita ventosæ rapiunt hæc vota ¹⁹ procellæ,
Quæ non missa Deo vacuis in nubibus hærent,
Nec penetrant superi stellantem Regis in aulam.
367—368 Si tibi cura mei reditus, illum
[aspice, et ora,
- 120 Qui tonitru summi quatit ignea culmina cæli,
Qui trifido igne micat, nec inania murmura
[miscet,
Quique satis cælo soles largitur, et imbres,
Qui super omne quod est, vel in (d) omnia totus
[ubique
Omnibus infusus rebus regit omnia Christus,
125 Qui mentes tenet atque movet, qui tempora
[nostra
Et loca disponit; (e) quod si contraria votis
Constituat nostris, prece deflectendus in illa est
Quæ volumus: quid me accusas? si displicet
[actus
Quem gero agente Deo, prius est [(f) si fas] reus
[autor
- 130 Cui placet aut formare meos, aut vertere sensus.
Nam mea si reputes quæ pristina, quæ tibi nota,
Sponte fatebor eum modo me non esse sub illo
D 170 **369—370** Quam referet certus non despe-
[rantibus autor,
Si modo non vincant vacuis præsentia rebus;

^a Hic olim incipiebat carmen 12.

^b Vide not. 225.

^c Id est *frequentés agunt*.

(a) Edd. Lugd., Grav., Poelm. et Schot. in margg. cum Sacchino, *Vel aliud horum quidquid est*.

(b) Ms. Regius codex, *Hæc mihi gratandæ salvis affectibus iræ*. Hi 65 versus in ms. Reg. et edit. Bad. locum habent post versum *Moribus et monitu*.

(c) Sic legendum me monuit V. C. Nic. Heinsius, refragantibus codicibus in quibus *hoc feret*.

(d) Ita emendavimus ex ms. codice Vossiano et edit. Poelm., succurrentibus mss. Lugd. et Reg. et editis Bad. et Vinet., in quibus *rejit*; et ed. l. Grav., Poelm. et Schot. in margg., in quibus legitur in

A Et perversus eram, falsi caligine cernens,
135 Stulta Dei sapiens ²⁰, et mortis ^b pabula vivens.
Quo magis ignosci mihi fas, quia promptius ex hoc,
Agnosci datur, a summo Genitore novari,
Quod non more meo geritur; non arbitrator,
[istis ²¹

Confessus dicar mutatæ in prava notandum
140 Errorem mentis, quoniam sim sponte professus,
Me non mente mea vitam mutasse priorem.
Mens nova me, fateor cepit ²², mens non mea
[quondam,

Sed mea nunc autore Deo, qui si quid in actu
Ingeniove meo sua dignum ad munia vidit,
145 Gratia prima tibi, tibi gloria debita (g) cedit,
Cujus præceptis partum est quod Christus
[amaret.

Quare gratandum magis est tibi quam queri-
[landum,
Quod tuus ille, tuis studiis et moribus ortus,
Paulinus, cui te non inficiare parentem
150 Nec modo, cum credis perversum, sic mea
[verti

Consilia, ut sim promeritus Christi fore, dum sum
Ausonii; feret ille tuæ sua præmia laudi,
Deque tua primum tibi deferet arbore fructum.
Unde precor meliora putes, nec maxima
[perdas

155 Præmia, detestando tuis bona fontibus orta.
Non etenim mihi mens (h) vaga, sed neque par-
[ticipantium

C Vita fugax hominum, Lyciæ qua scribis in antris²³
Pegaseum vixisse equitem, licet avia multi
Numine agente colant, clari velut ante sophorum

160 Pro studiis Musisque suis: ut nunc quoque castis
Qui Christum sumserunt animis ^c agitare frequen-
[tant ²⁴,

Non inopes animi, neque de feritate legentes
Desertis habitare locis, sed in ardua versi
Sidera, spectantesque Deum, verique profunda

165 Perspicere intenti, de vanis libera curis
Otia amant; strepitusque ²⁵ fori, rerumque tu-
[multus,

Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis et amore salutis, abhorrent.
Speque fideque Deum sponsa mercede sequuntur,

D 170 **369—370** Quam referet certus non despe-
[rantibus autor,
Si modo non vincant vacuis præsentia rebus;

omnia infusus Christus qui tempora.
Antea legebatur in editione Rosv.

Qui super omne quod est, et in omni totus ubique
Omnibus infuso rebus agit omnia Christo,
Quo mentes tenet atque movet, quo tempora nostra.

(e) Manuscriptus codex Vossianus in Anglia, *ne quid*.

(f) Ms. Voss. cum editis Lugd., Vinet. et Poelm. Grav. et Schot. in margg., *fiat*. Vulgata lectio magis placet.

(g) Ms. Reg. et edd. Bad., Poelm. et Vinet., *cedit*.

(h) Manuscriptus Regius codex cum editis Bad. et Schot. in marg., *demens Sacch., an præcipi tantum?*

Quæque vide: spernat, quæ non videt ut me- A
 [reatur,
 Secreta ignitus penetrans coelestia sensus.
 Namque caduca patent nostris, æterna negantur
 175 Visibus, et nunc spe sequimur quod mente vi-
 [demus,
 Spernentes varias rerum spectacula formas,
 Et male corporeos bona sollicitantia visus.
 Attamen hæc a sedisse ²⁶ illis sententia visa est,
 Tota quibus jam lux patuit verique bonique,
 180 Venturi æternum sæcli, et præsentis inane.
 At mihi non eadem cui gloria, cur eadem sit
 Fama? filies voti ²⁷ par est, sed amœna colenti,
 Nunc etiam et blanda posito locupletis in ^b acta ²⁸
 Littoris, unde hæc jam tam festinata locorum,
 185 Invidia est? utinam justus me carpere livor
 Incipiat, Christi sub nomine probra placebunt.
 Non patitur tenerum mens Numine firma pu-
 [dorem,
 Et laus hic contenta redit mihi iudice Christo.
 Ne me igitur, venerande parens, his ut male
 [versum
 190 Increpites studiis, neque me vel conjuge carpas,
 Vel mentis vitio: non anxia Bellerophontis
 Mens est, nec Tanaquil mihi, sed Lucretia
 [conjux.
 Nec mihi nunc patrii est (ut vis) oblivio cœli,
 Qui summum suspecto Patrem, quem qui colit
 [unum,
 195 Hic vere memor est cœli. Crede ergo, pater, nos
 Nec cœli immemores, nec vivere mentis egentes, C
 Humanisque agitare locis; studia ipsa piorum
 Testantur mores hominum: nec enim impia
 [sumnum
 Gens poterit novisse Deum; sint multa locorum,
 200 Multa hominum studiis inculta, expertia legum,
 Quæ regio agresti ritu caret? aut quid (a) ho-
 [nestis
 Improbitas aliena nocet? Quid tu mihi vastos
 Vasconia saltus, et c ninguida Pyrenæi
 Objicis hospitia, in primo quasi limine fixus
 205 Hispanæ regionis agam, nec sit locus usquam
 Rure vel urbe mihi, sumnum qua dives in
 [orbem
 Usque patet mersos spectans Hispania soles?
 Sed fuerit fortuna, jugis habitasse latronum: D

Non lare barbarico rigui, mutatus in ipsos,
 210 Inter quos (b) habui socia feritate, colonos.
 Non recipit mens pura malum, neque levibus
 [hærent
 Inpersæ fibris maculæ: sic Vascone saltu
 Quisquis agit purus sceleris vitam inter ini-
 [quos ²⁹,
 Nulla ab inhumano morum contagia ducit
 215 Hospite. Sed mihi cur sit ab illo nomine crimen,
 Qui diversa colo, ut colui, loca juncta superbis
 Urbibus, et lætis hominum celeberrima cultis?
 Ac si Vasconicis mihi vita fuisset in oris
 Cur non more meo potius formata, ferizos
 220 Poneret ^d in nostros migrans gens barbara ritus?
 Nam quod in (c) aversis habitacula ponis Hiberis
 Urbibus, et deserta tuo legis oppida versu,
 Montanamque mihi Calagurrim et Bilbilim acutis
 Pendentem scopulis, collemque jacentis Ilerdæ
 225 Exprobras, velut his habitem larix exsul et urbis
 371-372 Extra hominum tecta atque vias: an
 [ereois Hiberæ
 Has telluris opes, Hispani nescius orbis,
 Quo gravis ille poli sub pondere constitit Atlas,
 Ultima nunc ejus mons portio metaque terræ
 230 Discludit bimarem celso qui vertice Calpen?
 Bilbilis huic tantum, Calagurris, Ilerda notatur ³⁰,
 Cæsarea est Augusta cui, (d) cui Barcino amœna,
 Et capite insigni despectans Tarraco pontum.
 Quid numerem egregias terris et mœnibus ³¹
 [urbes,
 235 Qua geminum felix Hispania tendit in æquor,
 Qua (e) Betis Oceanum, Thyrrenumque auget
 [Hiberus,
 Lataque distantis pelagi divortia complet,
 Orbe suo finem ponens in lim te mundi?
 An tibi, mi domine illustris, si scribere sit
 [mens,
 240 Qua regione habites, placeat reticere nitentem
 Burdigalam, et piceos malis describere Baios?
 Cumque Marojalicis tua prodigis ^o otia thermis,
 Inter et umbrosos donas tibi vivere lucos,
 Læta locis, et mira colens habitacula tectis:
 245 Nigrantesne casas et (f) texta mapalia culmo,
 Dignaque ^f pellitis habitas deserta Bigerris?
 Quique superba tuæ ³² contemnis mœnia Romæ
 Consul, arenosos ^s num dedignare Vasatas?

ms. codice Regio et edd. Schot. Ed. Rosv..... Au-
 gusta cui *Barcinnus amœna*.

(e) Prior syllaba in *Bætis* perperam corripitur cum
 diphthongus sit; et priore longa legitur apud Luca-
 num, Statium, Silium, et omnes poetas. Ut igitur lex
 metri servaretur legere in:

Qua Bæti Oceanum, Thyrrenumque auget Hiberno.

Duos amnes denotat, quorum Bætis in Oceanum, Hi-
 berus in Tyrrhenum mare sese exonerant. Vulgatum
 tamen retinimus lectionem, quam Paulini esse ar-
 bitramur, cum eam codicum omnium tueatur aucto-
 ritas.

(f) Sic mss. codices Reg. et Voss. et editi Grav.,
 Poelm. et Schot. in margg. Vide Nic. Heinsium in
 notis ad Nasonem. Alii, *tecta*, cum Rosv.

^a Id est *placuisse*. Vide vers. 12.

^b Virgil. *Æneid.*

^c Vide not. 226.

^d Id est *deponeret*. Vide earm. 14, v. 81.

^e Vide not. 227.

^f Vide not. 228.

^s Vide not. 229.

(a) Ita ms. Voss et edit. Vinet. Alii, *in istis*. Utra-
 que lectio recepta.

(b) *Habui*, id est *habitavi*. Sic *habere* pro *habitare*
usurpatum a Prudentio, lib. II contra Symmachum,
 v. 299. Vide Heinsium in notis.

(c) Ante erat *aversis*. Levi facta immutatione repo-
 nitimus, *aversis*, id est *remotis*.

(d) Ita editiones Constantini, Poelm. et Vinet. cum

- Vel quia Pictonicis tibi fertile rus viret arvis, A
 a Raurahum (a) Ausonias (b) huc devexisse (c)
 [curules
 Conquerar; et trabeam veteri sordescere (d)
 [panno?
 Quæ tamen augusta Latiâris in urbe Quirini
 Cæsareas inter parili titulo palmatas
 Fulget in attrito longum ²² venerabilis auro,
 255 Florentem retinens meriti vivacis honorem.
 Aut cum Lucani retineris culmine fundi,
 Æmula Romuleis habitans fastigia tectis,
 Materiam præbente loco, qui proxima signat,
 In Condatino diceris degere vico?
 260 Multa jocis pateant; liceat quoque ludere fictis.
 Sed lingua mulcente gravem interlidere dentem,
 Ludere blanditiis urentibus, et male dulces B
 Fermentare jocos satiræ mordacis aceto,
 Sæpe poetarum, numquam decet esse parentum.
 265 Namque **373-374** fides pietasque petunt, ut
 [quod mala nectens,
 Insinuat castis fama auribus, hoc bona (e) voti
 Mens patris affligi, fixumque hærescere cordi
 Non sinat, ut vulgus (f) scævo rumore mali-
 [gnum.
 Ante habitos mores, non semper, flectere,
 [(g) vitam
 270 Crimen habet : namque est laudi bene vertere.
 [Cum me
 Immutatum audis, studium officiumque require.
 Si pravo rectum, si religiosa profanis,
 Luxurie parcum, turpi mutatur ²³ honestum;
 Segnis, iners, obscurus ago : miserere sodalis C
 275 In mala perversi : blandum licet ira parentem
 Excitet, ut lapsum rectis instauret amicum
 Moribus, et monitu reparat meliora severo.
 At si ²⁴ forte (h) itidem, quod legi, et quod
 [sequor, audis,
 Corda (i) pio vovisse Deo, venerabile Christi
 280 Imperium docili pro credulitate sequentem,
 Persuasumque (j) Dei monitis, æterna parari
 Præmia mortali, damnis præsentibus emta,
 Non reor id (k) sano sic displicuisse parenti,
 Mentis ut errorem credat, sic vivere Christo,
 285 Ut Christus sanxit. Juvat hoc, nec pœnitet hujus
 Erroris, stultus diversa sequentibus esse
- Nil moror, æterno mea dum sententia Regi
 Sit sapiens. Breve (l) quidquid homo est, ut
 [corporis ægri,
 Temporis occidui, et sine Christo pulvis et
 [umbra :
 290 Quod probat aut damnat, tanti est, quanti arbi-
 [ter ipse.
 Ipse obit, atque illi suus est comitabilis error,
 Cumque suo moriens sententia iudice transit.
 At nisi, dum tempus præsens datur, anxia
 [nobis
 Cura sit ad Domini præceptum vivere Christi,
 295 Sera erit exutis homini querimonia membris,
 Dum levia humanæ metuit convicia linguæ,
 Non timuisse graves divini iudicis iras,
 Quem Patris æterni solio dextraque sedentem
 Omnibus impositum Regem, et labentibus annis
 300 Venturum, ut cunctas æquato examine gentes
 Judicet, et variis referat sua præmia gestis,
 Credo equidem et (m) metuens studio properante
 [laboro ;
 Si qua datur, ne morte prius quam crimine
 [solvar.
 Hujus in adventum trepidis mihi credula fibris
 305 Corda tremunt, gestitque anima, id jam ²⁶ cauta
 [futuri,
 Præmetuens ne vincita ægris pro corpore curis,
 Ponderibusque gravis rerum, si forte recluso
 Increpitet tuba vasta polo, non possit ²⁷ in auras
 Regis ad occursum levibus se tollere pennis,
 310 Inter honora volans sanctorum millia caelo,
 Qui per inane leves, neque mundi compede
 [vinctos
 Ardua in astra pedes facili molimine tollent,
 Et teneris vecti per sidera nubibus ibunt,
 Cælestem ut medio venerentur in aere Regem,
 315 Claraque adorato jungant agmina Christo.
 Hic metus est, labor iste, dies ne me ultimus
 [atris
 Sopitum tenebris sterili deprendat in actu,
375-376 Tempora sub vacuis ducentem per-
 [dita curis.
 Nam quid agam? lentis si dum conniveo votis,
 320 Christus ab ætheria mihi proditus arce coruscet,
 D Et subitis Domini caelo venientis aperto
- rium, v. 477: *Coeunt in unum purpuræ et panni gre-*
gem; et epist. 29, num. 12, *Vidimus purpuream su-*
pellectilem pannis veteribus servientem.
 (e) Edd. Poelm. et Rosv., notî. Heinsius : leg. f. *soti.... patrii.*
 (f) Ita ms. Voss. Alii codd., *sæva*, mendose. Vide, *sæva fabula*, carm. 11, v. 44.
 (g) Sic omnes codices. Nec male, si legeretur *vite*.
 (h) Ita ms. Voss. et ed. Lugd. Alias, *id idem*.
 (i) Sacchinus et N. Heinsius suspicantur legendum *pie*; sed et supra *pio Christo*, ep. 32, n. 6.
 (j) Mss. Lugd. et Voss., *sedet*.
 (k) Ms. Reg. cum editis quinque, *sancto*.
 (l) Ms. codex Vossianus, *quidquid homo est, homo corporis ægri*.
 (m) Ita mss. Lugd. et Voss. cum edit. *Viret*. Alii, *metuo*.
- a Vide not. 230.
 (a) Tres mss. codices Lugd., Reg. et Voss. cum editis Grav., Poelm. et Schot. in margg., *Raurahum*. Vide not. 230.
 (b) Manuscripti codd. Lugd. et Voss. et edd. Poelm. et Schot. in margg., *heu devenisse*.
 (c) Ms. Voss., *secures*; non male. Vide not. 231.
 (d) Omnes codices *fano*, seu *phano*. Scribendum utique *veteri panno*. *Pannus* enim passim apud scriptores antiquos ponitur pro *centone*, sive pro veste lacera e centonibus consuta. Sic apud Petronium.
 Barbara contentium prælia pannus habet.
 Et,
 Sola pruinosis horret facundis pannis.
 Hinc *pannucea Baucis* apud Satyricum. *Pannus* et *purpura* nonnumquam inter se opponuntur, unde adagium, *pannum purpuræ insuere*. Ita et hic *trabea* et *pannus* sunt opposita. Paulinus carm. 21 ad Cythe-

Præstrictus radiis, (a) obscura et tristia noctis
Subfugia illato ³³ confusus lumine quæram?
Quod mihi ne pareret vel diffidentia veri,
325 Vel præsentis amor vitæ, rerumque voluptas,
Curarumve ³⁴ labor, placuit prævertere casus
Proposito, et curas finire superstitute vita;
Commissisque ³⁵ Deo ventura in secula rebus,
Expectare trucem securo pectore mortem.
330 Si placet hoc, gratate tui spe divite amici:
Si contra est, Christo tantum me linque probari.

POEMA XI.

Secundæ Ausonii epistolæ respondet carmine sequenti.

AUSONIO PAULINUS.

Continuata meæ durare silentia linguæ,
Te numquam tacito memoras; placitamque la-
[tebris
Desidiam exprobras; neglectæque insuper addis
Crimen amicitia; formidatamque jugalem
5 Objicis, et durum jacies in mea viscera versum.
Parce, precor, lacerare tuum, nec amara pater-
[nis
Admiscere velis, ceu melli absinthia, verbis.
Cura mihi semper fuit, et manet, officis te
Omnibus excolere, affectu observare fideli.
10 Non unquam tenui saltem tua gratia nævo
Commaculata mihi est; ipso te lædere vultu,
Semper et incauta timui violare figura.
Cumque tua accessi venerans, mea cautius ora
Composui, et keto formavi lumine frontem;
15 Ne qua vel a tacito contractam pectore nubem
Duceret in sanctum suspicio ¹ falsa parentem.
Hoc mea te domus exemplo coluitque ² colitque,
Inque tuo tantus nobis consensus amore est,
Quantus et (b) in Christo connexa mente colendo.
20 Quis tua, quæso, tuis obdixit pectora livor?
Quo rumore (c) pius facilis tibi fama per aures
Irrupit ³ pepulitque animum contraque vetustam
Experta pietate fidem nova vulnera movit,
Læderet ut natis placidum malesuada parentem?
25 Sed mihi non fictæ mens conscia simplicitatis,
Nec patris inculti pietas rea, respuit omne
Immeritum, et falso perstringi crimine non fert;
Immunis (d) vero ⁴, gravius violatur iniquo
Vulnere, tam tenera ⁵ offensæ, quam libera culpæ.

30 Discussisse jugum quereris me, quo tibi doc-
[tis
Junctus eram studiis. Hoc nec ⁶ gestasse quidem
[me
Assero: namque pares subeunt juga: nemo va-
[lentes

¹ Scriptum sub finem anni 393.

² Alias 14: quod autem 12 erat, nunc 10. Scriptum anno 394, die 14 Januar.

³ Vide not. 232.

⁴ Licentia poetica.

⁵ Id est non potest. Vide carm. 9, v. 23.

(a) Non displiceret obscuræ... noctis, ut carm. 5, v. 15.

(b) Edit. quinque cum ms. codice Lugd., in *Christum connexa mente colendum*.

(c) Manuscriptus codex Regius, *pium*.

A Copulat infirmis; neque sunt concordia frena.
Si sit compulsis mensura jugalibus impar.
35 Si vitulum tauro, vel equum committis onagro,
377-378 Si confers fulcas cygnis, et (e)
[ædona ^a parræ;
Castaneis corylos, æquas viburna cupressis,
Me compone tibi: vix Tullius et Maro tecum,
Sustineant ⁷ æquale jugum; si jungar amore,
40 Hoc tantum tibi me jactare audebo jugalem;
Quo modicum sociis magno contendit habenis
Dulcis amicitia æterno mihi fœdere tecum,
Et paribus semper redamandi legibus æqua.
Hoc nostra cervice jugum non scæva resolvit
45 Fabula, non terris absentia longa diremit.
Nec perimet, toto licet abstrahar orbe, vel ævo.
Numquam animo divisus agam; prius ipsa re-
[cedet
Corpore vita meo, quam vester pectore vultus.
Ego te per omne, quod datum mortalibus
50 Et destinatum seculum est,
Claudente donec continebor corpore,
Discernar orbe quolibet,
Nec orbe (f) longe, nec remotum lumine,
Tenebo sbris insitum,
55 Videbo corde, mente complectar pia
Ubique præsentem mihi.
Et cum solutus corporali carcere,
Terraque provolavero,
Quo me locarit axe communis Pater,
60 Illic quoque te animo geram.
Neque finis idem qui meo me corpore,
Et amore laxabit tui.
Mens quippe, lapsis quæ superstes artubus
De stirpe durat cœliti,
65 Sensus necesse est simul et affectus suos
Teneat ^b æque ut vitam suam;
Et ut mori, sic oblivisci ^c non capit,
Perenne viva et memor.

POEMA XII.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN I.

In eo carmine, quod scripsit in Hispania 14 Januarii die anno 394, paulo antequam Nolam peteret, auxiliium S. Felicis implorat, ut ad ejus tumultum incolomis pervenire possit.

Inclite (g) Confessor, meritis et nomine Felix,
Mens pietate potens, summi mens accola cœli,
Nec minus in totis experta potentia terris,
Qui Dominum (h) Christum constanti voce pro-
[fessus,
5 Contemnendo truces meruisti evadere pœnas,

(d) Edd. 5, *merito*.

(e) Ms. codex Regius et tres editi in margg., *picæ*. Vide not. 232.

(f) Edd. Lugd., Schot. et Vinet., *longum*. Poelm., *longo*. Sacchinus: forte, *Nec ore longe*, nam *orbe* præcessit; vel *Nec orbe longe, nec remotum lumine*.

(g) Hi tres primi versus, quos exhibet editio Rosv., desiderantur in ms. codice Germanensi notato num. 540. Secundus et tertius desunt in editis quinque.

(h) Manuscriptus Germanensis codex notatus num. 540, *Jesum nati vincita voce*.

Devotamque (a) animam tormenta per omnia A
 [Christo,
 Sponte tua jussus laxatis reddere membris,
 Liquisti vacuos rabidis lictoribus artus,
 Vectus in æthereum sine sanguine martyr hono-
 rem,
 10 O pater, o domine, indignis licet, annue ¹ ser-
 [vis,
 Ut tandem, hanc fragili trahimus dum corpore
 [vitam,
379-380 Sedibus optatis, et qua requiescis in ^a
 [aula,
 Hunc liceat celebrare diem, pia reddere ^b co-
 [ram ^a
 Vota, et gaudentes inter gaudere tumultus.
 15 Sit jam, quæso, satis merita impietate tulisse B
 Hanc pœnam tot jam quot te sine viximus,
 [annis,
 Sede tua procul, heu! quamvis non mente re-
 [moti.
 Jam desiderii immenso tempore fessis
 Consule: jam vel sero ^a memor miserere tuo-
 [rum:
 20 Perque orbem, magni qui nos (b) procul æquore
 [ponti
 Disparat, obritis quæ nos inimica retardant,
 Pande vias faciles: et, si properantibus ad te
 Invidus hostis obest, objecta repagula pelle
 Fortior adversis, et amicos provehe cursus.
 25 Seu placeat telluris iter, comes aggere tuto
 Esto tuis; seu magna tui fiducia longo
 Suadeat ire mari, da currere mollibus undis,
 Et famulis famulos (c) a puppi suggere ventos,
 Ut Campana simul Christo duce littora vecti,
 Ad tua mox alacri rapiamur culmina cursu,
 30 Inque tuo placidus nobis sit limine portus.
 Illic dulce jugum, leve onus, blandumque fe-
 [remus
 Servitium sub te (d) domino; etsi justus iniquis
 Non egeas servis, tamen et pati, et amabis
 Qualescumque tibi Christo donante dicatos,
 35 Et foribus servire tuis, tua limina mane
 Munditie (e) curare sines; et nocte vicissim
 Excubiis servare piis; et munere in isto
 Claudere promeritam defesso corpore vitam.
 POEMA XIII.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN II.

S. Felici gratias agit quod ejus auxilio salvus Nalam
 pervenerit; et describit populi concursum ad S. Fe-
 licis tumulum in festo illius die.

Alias 17: quod autem 13 erat, nunc 21. Scriptum
 anno 395, die 14 Januar.

Alias 18: quod autem 14 erat, nunc 22. Scriptum
 anno 396, die 14 Januar.

^a Vide carm. 32, v. 544.

^b Vide carm. 13, v. 9.

^c Vide carm. 32, v. 544.

^d Vide carm. 12, v. 13.

^e Vide Beleth. div. Offic. cap. 4.

(a) Tres sequentes versus, cum 15, 16, 17, 19, 20, 22,
 23, 24, 25, 26, 27, 29 et 30, absunt ab editis quinque.

(b) Ms. Germ., tanto.

Felix, hoc merito, quod nomine; nomine et
 [idem,
 Qui ^b merito; redit alma dies qua te sibi sum-
 [mus
 Adscivit patriam confessum Christus in ^c aulam,
 Tempus adest plenis grates tibi fundere votis.
 5 O pater, o domine, indignis licet optime servis,
 Tandem exoratum est, (f) inter tua limina nobis
 Natalem celebrare tuum. Tria tempore longo
 Lustra cucurrerunt ex quo sollemnibus istis
 Coram vota tibi ^d coram mea corda dicavi,
 10 Ex illo qui me ^a terraque marique labores
 Distulerint a sede tua procul orbe remoto,
 Novisti; nam te mihi semper ubique propinquum,
 Inter dura viæ, vitæque incerta, vocavi ^e.
 Et maria intravi duce te, quia cura pericli

15 Cessit amore tui, nec te sine: nam tua sensi
 Præsidia, in Domino superans maris aspera
 [Christo:

381-382 Semper (g) eo et terris te propter
 [tutus et undis.

(Hunc, precor, æterna pietate et pace serenam
 Posce tuis, cuius magno stas nomine Felix.

20 Nunc juvat effusas in gaudia solvere mentes:
 Cara dies tandem quoniam hic præsentibus orta
 [est,

Semper et æternum nobis celebrata per orbem,
 Quæ te sacravit terris et contulit astris.)

Ecce vias vario plebs discolor agmine pingit:

25 Urbes innumera una miramur in urbe.
 C

O felix Felicæ tuo tibi præsulæ Nola,
 Inclita cive sacro, cœlesti firma patrono,
 Postque ipsam titulos Romam sortita secundos.
 Quæ prius imperio tantum, et victricibus armis,

30 Nunc et apostolicis terrarum est prima sepulcris.
 Sis bonus o felixque tuis, Dominumque po-
 [tentem

Exores, liceat placati munere Christi,
 Post pelagi fluctus, mundi quoque fluctibus actis,
 In statione tua placido consistere portu.

35 Hoc bene subductam religavi littore classem;
 In te compositæ mihi fixa sit anchora vitæ.

POEMA XIV.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN III.

D.S. Felicis potentiam adversus dæmones ostendit, ejus-
 que apud Deum intercessionem implorat.

Venit festa dies cœlo, celeberrima terris,
 Natalem ^e Felicis agens, qua corpore terris
 Occidit, et Christo superis est natus in astris,

(c) Editi codd. quinque, a puppibus aggere.

(d) Manuscriptus codex Germanensis, domine.

(e) Ms. Germ., Munditiis.

(f) Reposuimus inter ex ms. codice Germanensi
 et editis quinque. Rosveydus correxerat intra. Sed et
 inter viscera ex vetustioribus mss. ad Prudent. Cathe-
 mer. hymn. 4, v. 20, legi asserit Heinsius in notis
 non intra.

(g) Editi quidam, Semper ego. Post hunc versum
 addidimus sex sequentes ex ms. Germanensi codice
 pervetusto. Septem alii subsequentes, qui desunt
 in editis quinque, exstant in eodem ms. codice.

Cœlestem ^a nactus ¹ sine sanguine martyr ho- A
 [norem.
 5 Nam Confessor obit, pœnas non sponte lucratus,
 Acceptante Deo fidam pro sanguine mentem;
 Qui cordis taciti scrutator, ferre paratos
 Æquiparat ² passis, sat habens interna probasse,
 Supplicium carnis justa pietate remittit ³,
 10 Martyrium sine cœde placet, [(a) si prompta fe-
 [rendi
 Mensque fidesque Deo caleat], passura voluntas
 Sufficit, et summa est meriti, testatio voti.
 Ergo dies, tanto quæ munere (b) retulit alto
 Felicem cœlo, sacris sollemnibus ista est :
 15 Nam post ⁴ solstitium, quo Christus corpore
 [natus
 Sole novo gelidæ mutavit tempora brumæ,
 Atque saluterum præstans mortalibus ortum.
 Procedente die secum decrescere noctes
 Jussit, ab hoc quæ lux oritur vicesima ⁵ nobis
 20 Sidereum meriti signat Felicis honorem.
 Denique nil impar his, qui fudere cruorem,
 Testibus, et titulo simul et virtute (c) recepta,
 Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
 Dæmonas exercet, devinctaque corpora solvit.
 25 Nam sibi Felicem cæcis incumbere pœnis,
 Pestiferi proceres tristi clamore fatentur,
383-384 Occultasque cruces gemitu testantur
 [aperto,
 Velatumque oculis mortalibus, at manifestum
 Auribus et multo præsentem numine produunt,
 30 Cum captiva intra deprensæ corpora, Christum C
 In sancto fulgere suo clamantque probantque,
 Membrorum incussu tremuli, capitumque rotatu,
 Tormentisque suis, sed non sua corpora tor-
 [quent,
 Clamantes proprios aliena per ora dolores
 35 Orantum veniam : latet ultor, pœna videtur.
 Tum si quos graviore malo violentior hostis
 Vinxerit, ista dies divino munere ⁶ solvit.
 Cernerè tunc passim est sacra purgata medela
 Pectora ^b liminibus sterni, jam mente refectos,
 40 Gratantes jam voce sua : concurrunt hiantum
 Turba tremens hominum; mixtæ inter gaudia
 [cunctis
 Prosiliunt lacrymæ : præsens Deus omnibus
 [illic D
 Creditur : immensi Felix est gloria Christi.
 Alma dies magnis celebratur cœtibus,
 [(d) omnes
 45 Vota dicant sacris ^e rata postibus; omnia gau-
 [dent

Terrarum et cœli,] ridere videtur apertis
 Æthra polis : vernum spirare silentibus auræ
 Flatibus, et lætum plaga cingere lactea cœlum.
 Nec modus est populis coeuntibus agmine denso,
 50 Nec requies, properant in lucem a nocte, diem-
 [que
 Exspectare piget, votis avidis mora noctis
 Rumpitur, et noctem flammis funalia vincunt,
 Stipatam multis unam juvat urbibus urbem
 Cernere, totque uno compulsæ examina voto.
 55 Lucani coeunt populi, coit Appula pubes,
 Et Calabri, et cuncti quos adluit ^d æstus uter-
 [que,
 Qui læva et dextra Latium circumsonat unda :
 Et qua bis ternas ⁷ Campania læta per urbes
 Ceu propriis gaudet festis, quos mœnibus am, li
 60 Dives habet Capua, et quos pulcra Neapolis, aut
 [quos
 Gaurus alit, læta exercent qui Massica, quique
 Ufentem Sarnumque bibunt, qui sicca Tanagri,
 Quique colunt rigui felicia culta Galesi,
 Quos Atina potens, quos mater Aricia mittit.
 65 Ipsaque cœlestum sacris procerum (e) moni-
 [mentis
 Roma Petro Pauloque potens, rarescere gaudet
 Hujus honore (f) diei, portæque ex ore Capenæ
 Millia profundens ad amicæ mœnia Nolæ,
 Dimittit duodena decem per millia denso
 70 Agmine : confertis longe latet Appia turbis.
 Nec minus, ex alia populis regione profectis,
 Aspera montosæ carpuntur strata Latinæ,
 Quos Præneste altum, quos fertile pascit Aqu-
 [num :
 Quosque suburbanis vetus Ardea mittit ab oris,
 75 Quique urbem liquere Cales, geminumque Tea-
 [num,
 Quam gravis Auruncus, vel quam colit Appulus
 [asper :
 Huc et olivifero concurrat turba Venafro,
 Oppida Samnites duri montana relinquunt.
 Vicit iter durum pietas, amor omnia Christi
 80 Vincit, et alma fides : animisque locisque rigen-
 [tes
 Suadet acerba pati, simul aspera ^e ponera
 [corda.
 Una dies cunctos vocat, una et Nola receptat,
 Totaque plena suis, spatiosaque limina cunctis;
385-386 Credas innumeris ut mœnia dilatari,
 85 Hospitibus, sic Nola (g) assurgit imagine Ro-
 [mæ.

^a Sic mss.

^b Vide not. 235.

^c Vide carm. 5, v. 58, et carm. 16, v. 10.

^d Id est mare.

^e Id est deponere. Vide carm. 17, v. 248.

(a) Hunc versum addidimus ex ms. codice Ger-
 manensi.

(b) Idem codex ms., condidit.

(c) Manuscriptus Germ. codex, recepti, non
 male.

(d) Hic versus additus est ex ms. codice Germ.
 Ante erat cœtibus, ore Gaudent terrarum, et ridere,
 etc.

(e) Ita ms. Germ. cum editis Grin. et Poelm. Alii,
 monumentis.

(f) Sic ms. Germ. codex cum ed. Schot. in marg.
 per synalepham; et hæc non est usitata. Ante erat
 Dei in editis quinque, quod favet nostræ lectioni; in
 ed. Rosv., die, nullo sensu.

(g) Ms. Germ., adsurgis.

- (a) Tu quoque post Urbem titulos sortita se- A
[cundos ?
Nam prius imperio tantum et victricibus armis,
Nunc et apostolicis terrarum est prima ^a sepul-
[cris.
Tu quoque perpetuas duplici sub honore coro-
[nas,
90 Ante sacerdotis, post martyris, omne per ævum
Felicis complexa tui, gemino bene cœlum
Contingit merito divini mater amici.
Te prius alma pio celebrans altaria cultu
Presbyter instituit, placido et moderamine rexit.
95 (b) Hinc quoque perpetuo decorat te nomine
[Felix.
Namque tuo meritum in gremio sacratus hono-
[rem,
Ducit odorifero pia conditus ossa sepulcro.
Aurea nunc niveis ornantur limina ^a velis,
Clara coronantur densis altaria lychnis.
100 Lumina ceratis adolentur odora ^b papyris,
Nocte dieque micant, sic nox splendore diei
Fulget : et ipsa dies cœlesti illustris honore,
Plus (c) micat innumeris lucem geminata lucer-
[nis.
Nos quoque felices, quibus istum cernere coram
105 Et celebrare diem datur, et spectare patroni
Præmia, præstantique suis tam grandia Christo
Gratari, et lætos inter gaudere tumultus.
Ferte Deo, pueri, laudem, pia solvite vota,
Et ^c pariter castis date carmina festa choreis,
110 Spargite ^d flore solum, prætexite limina sertis :
Purpureum ver spirat hiems, sit floreus annus
Ante diem, sancto cedat natura d. ei.
Martyris ad tumulum debes et terra coronas.
Ast illum superi sacra gloria luminis ambit,
115 Florentem gemina belli pacisque corona.
Hunc, precor, æterna nobiscum pace serenum
Posce diem, hoc iterum liceat gaudere reverso,
Annuaque hic et vota tuis et carmina festis
Reddere placati tranquillo numine Christi.
120 Hic amor, hic labor est nobis; hæc vota tuorum
Suscipe, commendaque Deo, ut cum sedula
[cura
Servitium nostrum longo tibi penderit ævo,
Tunc demum (d) placidos pietate laboris alum-
[nos
Absolvat (e) mittente manu; positasque tuorum
125 Ante tuos vultus animas vectare paterno

^a Alias 19 : quod autem 15 erat, nunc 32. Scriptum anno 397, die 14 Januar.

^b Vid. not. 234.

^c Vid. not. 235 et 236.

^d Id est simul. Vid. carm. 15, v. 334.

^e Vide not. 237.

^f Id est justitiæ.

(a) Hi tres versus desiderantur in ms. codice Germanensi. li, paucis quibusdam vocibus immutatis, jam reperiuntur in Natalitio carmine S. Felicis, v. 28, 29 et 30.

(b) Manuscriptus Germ. codex cum editis Grav. et Schot., Nunc.

(c) Ms. Germ., fni .

- Ne renuas gremio Domini fulgentis ad ora :
Quem bonitate pium, sed majestate tremendum,
Exora, ut precibus (f) plenis meritisque redonet
Debita nostra tuis, cum tu quoque magna pio-
[rum
130 Portio, regnantem Felix comitaberis Agnum :
Posce ovium grege nos statui, ut sententia
[summi
Judicis hoc quoque nos iterum tibi munere do-
[nef,
Ne male gratis lævos adjudicet hædis,
Sed potius (g) dextra positos in parte, (h) salutis
135 Munifico pecori, laudatisque ^a adgreget agnis.

POEMA XV :

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN IV.

B S. Felicis genus et originem describit, et sancta ejus munia in Ecclesia.

387-388 Annua vota mihi remeant, simul
[annua linguæ

- Debita, natalis tuus, o clarissime Christo
Felix, natali proprio mihi carior ; in quo
Quamlibet innumeris sint gaudia publica turbis.
5 Est aliquid speciale tuis, quod nos tibi Christus
Esse dedit, vile, caro largitus amico.
Non quia tu dignus famulis tam vilibus esses,
Æternis dignate Deo ¹ comes ire triumphis ;
Sed quia nos inopes (i) justis ^o indignosque sa-
[lutis
10 Sic voluit ditare Pater bonus, ut male dites
Criminibus versa in melius vice divitiarum,
Pro cunctis opibus cunctisque affectibus, et pro
Nobilibus titulis et honoribus omnia vanis,
Felicem caperemus (j) opes, patriamque, do-
[mumque.
15 Tu pater, et patria, et domus, et substantia
[nobis,
In gremium translata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis nido sinus, hoc bene foti
Crescimus, inque aliam mutantem corpora for-
[mam,
Terrena exuimur stirpe, et subeuntibus alis
20 Vertimur in volucres divini semine verbi.
Te relevante jugum Christi leve noscimus, in te
Blandus et indignis, et dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo et nobis sollempnis habenda,
Quæ tibi natalis : quia te mala nostra abolente
25 Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo.
Surge igitur cithara, et totis intendere fibris,

(d) Manuscriptus codex Germ., placitos.

(e) Sic emendavimus ex ms. Germanensi codice et editis quinque. Edit. Rosv., Absolvat.

(f) Ms. Germ., lentis.

(g) Ms. Germ. cum editis quinque, dextræ. Vitiata Rosv. editionis interpunctio, in parte salutis, Muni-
fico pecori.

(h) Ms. codex Germanensis, piorum.

(i) Ms. codex Germ., æqui.

(j) Opes. Sic mss. duo Germ. et Schot. in marg. et recte, pro substantia, ut in sequenti versu, et jam præcessit opibus. Legitur quoque natal. 8 S. Fel., v. 356, Felicis opes.

- Excita vis animæ tacito mea viscera cantu, A
 Non tacita cordis testudine, dentibus ictis,
 Pulset amor linguæ, plectro (a) lyra personet
 [oris.
- 30 Non ego Castalidas vatum phantasmata Mu-
 [sas,
 Nec surdum Aonia Phœbum de rupe ciebo,
 Carminis incantor Christus mihi : munere
 [Christi
 Audeo peccator (b) sanctum et cœlestia fari.
 Nec tibi difficile, Omnipotens, mea solvere doctis
 35 Ora modis, qui muta loqui, fluere arida, solvi
 Dura jubes. Tu namque asinam reboare loquen-
 [do a,
 Perfectamque tibi lactentes b a condere laudem
 Fecisti, et solidam a solvisti in flumina rupem, B
 Et terram sine aqua subitis manere fluentis
 40 Jussisti, deserta rigans in spem populorum,
 In quorum arentes animas pia gratia fluxit,
 Quos Christus vivo manans petra fonte refecit.
 Unde ego pars hominum minima, isto munere
 [fretus,
 Roris, Christe, tui vivos precor aridus haustus.
 45 Da verbum de fonte tuo; tua non queo fari
 Te sine; namque tui laus martyris, et tua laus
 [est,
 Qui facis Omnipotens homines divina valere,
 Fortiaque infirmis superans, de carne trium-
 [phas,
389-390 Aerios (c) proceres vincens in cor-
 [pore nostro. C
- 50 Quare ades, ut duce te repetens ab origine
 [pergam
 Felicem narrare tuum, cui nobile ductum
 Ex Oriente genus : nec enim magis altera tellus
 Felicis patriam decuit, quam quæ patriarchas,
 Quæque pios tulerat, Christi sacra vasa, pro-
 [phetas.
- 55 Unde et apostolicis fundens sua (d) flumina lin-
 [guis,
 Totum Evangelii sonus emanavit in orbem.
 Debitus inde Deo Felix, genitore profecto
 Italiam necdum genitus, tamen in patre venit :
 Civis ut affectu nostris oriretur in oris;
 60 Nec cuiquam natum nisi nobis se meminisset.
 Sic pater Abraham Domini præcepta secutus, D
 Mutavit patrias externo cespite terras,
 [(e) Deposuitque sacrum Chananæcis semen in
 [arvis;

- Unde peregrinas subeunte a propagine terras,]
 65 Mystica Felicem nobis transmisit origo,
 Quem perfecta fides illa radice profectum
 Prodidit, ut nobis esset pia vena c fidei.
 Felix nunc etiam posita cum carne quiescit,
 Spiritus in Christo vivens, operantibus alta
 70 Virtutis meritis Abrahamæ semine mutat
 Duritiam lapidum, quos suscitavit in bona vitæ.
 Hac igitur genitore Syro generatus in urbe,
 Dilectam coluit patriæ sub imagine Nolam,
 Sede beans placita : multoque relictus in auro,
 75 Dives opum viguit, quamvis a non unicus heres.
 Hermia cum fratre sui cognomine patris
 Terrenas divisit opes; cœlestia solus
 Obtinuit Felix; geminos sententia discors
 Divisit fratres : Hermiam mundus d abegit,
 80 Felicem Christus sibi sustulit : ille caduca
 Maluit, hic (f) solida : præsentibus ille cohæsivit,
 Iste solum cœlo vertit, patrimonia regis :
 Ille heres tantum proprii patris, iste coheres
 Christi. Sed quis tam variam miretur ab uno
 85 Sanguine progeniem, veterum inter sancta pa-
 [rentum
 Pignora qui relegat populorum stirpe duorum
 Fecundam pugnas utri doluisse Rebeccam ?
 Conquestamque Deo gravidam luctamina ventris ?
 Cum jam tunc fremeret sanctæ intra viscera ma-
 [tris,
 90 Quæ nunc intra uterum mundi discordia sævit.
 Hispida Judæis (g) hirti sectantibus Esau
 Perfidia, addictis populo servite minori.
 At nobis lævem per (h) lenia pacis Iacob,
 Qua via lucis agit, meliore sequentibus ortu.
 95 Ergo pari dispar fratrum de sanguine sanguis :
 Hermias, velut asper Edom terrena secutus,
 Squaluit in vacua captivus imagine mundi,
 Duraque Idumæi prælegit (i) rura parentis,
391-392 In gladio vivens proprio, vanæque
 [labore n
 100 Militiæ sterilem tolerans, qui a Cæsaris armis
 Succubuit, privatus agens ad munia Christi.
 At meus æterni satus arma capessere Regis,
 In patris Israel migravit nomina Felix :
 Seseque a puero pia mens cœlestibus edens,
 105 Instituit servire Deo; nec gratia pauper
 Adfuit, et quantum sitiabat corde capaci
 Lucis hians animus, tam largiter influa traxit
 Dona Dei. Primis e lector servivit in annis.
 Inde gradum cepit, cui munus voce fideli

et editis codicibus. Utraque lectio bona.
 (e) Hi duo versus adduntur ex mss. codicibus 2 Germ.
 (f) Hic Paulinus syllabam naturam brevem, positionem longam fecit ob duas subsequentes consonantes. Vide eandem licentiam carm. 24, v. 508.
 (g) Sic mss. codices. At editi, *hirti sectantibus*, Esau, mala interpunctione. Sed quid sibi vult *Hispida Perfidia*? Num forte legendum *perfidia*?
 (h) Ita mss. codices Germ. cum ed. Schot. Alii, *lævia*.
 (i) Sic restituimus ex veteri Badiana editione. Alias *jura*.

a Num. xxii, 28.

b Psalm. viii, 3.

c Vide not. 334.

d Id est *rapuit*.

e Vide not. 238.

(a) Ed. Rosv., *cor*.

(b) Ms. 1 Germ., *sancta*.

(c) Hic versus desideratur in uno Germanensi codice ms. Alter, *Aerios proceres*, recte, id est *dæmones*. Sic amat loqui Paulinus; in epistola enim 24 ad Severum, num. 14, *hostis aerii*; et in epist. 25 ad eundem, n. 20, *principum aeris lujus*. Alias, *Asayrios proceres*.

(d) Edit. Rosv., *fulmina*, refragantibus aliis mss.

110 Adjurare malos, et sacris pellere ⁷ verbis.
Quod quia perspicua meriti virtute (a) gerebat,
Jure sacerdotis veneranda insignia nactus ⁸ ;
Mente loco digna meritum decoravit honorem.

Sed ne sola (b) sacrum caput infula comeret
[illi,

115 Exstitit et potior geminandæ causa coronæ.
Dira profanorum rabies exorta furorum;
Cum pia sacrilego quateretur ^a Ecclesia bello,
Præcipueque illos populo deposceret omni ⁹
Impietas, quorum pietas insignior esset :

120 Tunc senior sanctis (c) Nolanam legibus urbem
Maximus (d) e placido (e) formabat episcopus ore,
Presbytero Felice potens; quem mente paterna
Complexus veluti natum, sedisque (f) fovebat
Heredem; subita (g) sed tempestate fugatus,

125 Non cedente fide, petiit deserta locorum.
Tunc magis atque magis, quæsito antistite ¹⁰,
[felix

Claruit oppositus gladiis, solusque ^b fidei
Invidia affectus : nec spectabatur honore;
Major honore fides tantum quia ¹¹ causa ^c fidei.

130 Tunc petitur, sua cum draco lividus excitat
[arma,
Proruere id cupiens, quo surgimus, et cadit
[ipse.

Ergo truces pœnas, fugiente antistite, solus,
Vel primus de plebe, quasi de corpore vertex,
Competitur Felix. Hunc omnes vincere certant;

135 Et quasi præcelsam obsessis in mœnibus arcem
Facta mole petunt; cujus munimine victo
Cetera jam facili cadat urbs (h) prostrata ruina.
O digna infidis dementia! creditur uno
Exstinguenda fides, totus quam credidit orbis.

140 Heu misera impietas! infernis ¹² cæca tenebris,
Quo ruis? in quem tela moves? an credis in uno
Mortali constare Deum? et, si corpora solvas,
Vim simul et mentem divinam posse aboleri?
Quæ mundi per membra meat, qua nasceris ipse,

145 Indignusque aleris, cujus de numine pendet
Vincere vel vinci; cujus virtute vel unus

393-394 Fortior innumeris : pietate arma-
[tus inermi,

Armatus ferro, sed inermes pectora Christo,
Prosternit (i) superante fide, quæ conscia veri

^a Vide not. 239.

^b Vide not. 334.

^c Vide ibid.

^d Vide not. 59.

^e Johan. x, 15.

^f Licentia poetica. Vide carm. 25, v. 98.

^g Vide not. 241.

(a) Ita emendavimus ex duobus mss. Germ. et sic Saccchinus legendum censebat. Ante erat *regebat*, male; non enim dicitur *exorcistæ munus regere*.

(b) Sic restituimus ex mss. codicibus 2 Germ. Ante erat :

Sed ne sola viro sacrum caput infula velet.

Aldhelmus carm. de Paulo apostolo :

Infula virgineo quem comit sacra pudore.

Ita enim scribendum e membranæ adinonet V. C. J. F. Gronovius in Ecclesiast. Observat., c. 15. Aldhelmus de Eustochoio :

A 150 Cælestis, vitam præsentis morte futuram
Comparat, et victo victricem corpore mentem
Læta Deo referens gaudentibus invehit astris.
Quid juvat ergo pium tanta quod mole furoris
Felicem vesane petis? manet intus aperto

155 Mens invicta Deo; nec jam tibi sola resistit
Terreni natura hominis; Deus ipse repugnat
Quem petis, atque tuis ^d serpens antique venenis
Ipse offert se per famulorum corpora Christus,
Teque tuis nectens laqueis, in cæde suorum

160 Sternit; per mortis speciem de morte trium-
[phans.

Sed fera corda (j) suis stimulis furialibus
[error

Sanguinea flagrare ¹³ siti, sanctumque cruorem
Urgebat, veluti sceleris deposcere palmam.

Ergo ubi sacrilegos excepit Nola furores,

165 Intentosque (k) piis expavit civibus enses,
Quæritur excussa Felix venerandus in urbe.
Nec refugit, celso jam spirans sidera flatu,
Et tacitis acuens stimulis in prælia mentem,
Impavidus trepidum sorvabat pastor ovile,

170 Exemplo Domini, promptus dare pro grege vi-
[tam ^e.

Ergo alacer sævos perstat quasi murus in ho-
[stes;

Et canis, florente fide, revirescit in annis,
Totus in astra animo, Christi memor, immemor
[ævi,

Corde Deum gestans, et plenus pectora Christo.

C 175 Nec jam se capit ipse; sacer majorque videri,
Sidereumque ^f oculis et honorem fulgere vultu.
Illicet arripitur gaudens; sævisque furentum
Protrahitur (l) manibus, sed (qui illos hostis

[iniqui,
Cui potior labor est (m) animas quam corpora
[nostra

180 Perdere), dilatam gladio terroribus ante
Tentat, et in mortem surgit gradibus pœna-
[rum ¹⁴.

Primus supplicii de carcere textitur ordo.

Ferrea junguntur tenebrosis vincula claustris;
Stat manibus colloque chalybs, nervoque ¹⁵ ri-
[gescunt

D 185 Diducente pedes : sternuntur fragmina testæ,

Infula quam nitidæ comibat casta juventæ.

(c) Ms. 1 Germ., *Nolanam qui*.

(d) Ita mss. codices duo Germ. et edd. Grav. et Schot. in margg. Alii, *et placido*.

(e) Sic ms. codex unus Germ. cum edd. Grin. et Poelm. Ms. alter Germ., *firmabat*. Alii, *formavit*.

(f) Alias, *rovebat*. Vide not. 240.

(g) Ms. codex unus Germ., *sub tempestate*.

(h) Ita mss. duo codices Germ. Editi, *constrata*.

(i) Sic ms. unus Germanensis. Alii codd., *Proster-
net*. Vide seqq.

(j) Mss. duo et editi quinque, *suis*. Alii, *suus*.

(k) Sic emendavimus ex duobus mss. codicibus Germ. Ante erat *Intentusque.... ensis*.

(l) Ita emendatum ex mss. duobus Germ. et ed. Schot. At alii, *Pertrahitur*. Correctio nostra confirmatur ex epist. 29 ad Severum, num. 11.

(m) Sic mss. duo Germ. Alias, *animos*.

Arceat ut somnum pœnalis acumine lectus.
Nec requie tamen est vacuus, nec luminis expers
Confessor, cui jam sociatus in omnia Christus
Compatitur, virides gravior cui pœna coronas
190 Multiplicat; spatiantem ¹⁸ polum qui mente pera-

[grat.

Seque ipsum, vincto quamvis in corpore, liber
Spiritus antevolat summi in penetralia Christi,
Præmeditante anima certis sua præmia votis.

Ergo beata sacris Felicem passio pœnis
195 Urgebat gravibus vinclis et carcere cæco :
Quantasque ex homine induerat caro subdita

[pœnas,

Tantas a Christo recipit patientia palmas.

Maximus interea ^a solis in montibus æger,

Contentus fugisse manus feraliaque ora

200 Carnificum, diversa, at non levior, ferebat
Martyrium cruce, quam si ferro colla dedisset,
395—396 Membraque tormentis, aut ignibus :

[acrius illum

Cura sui gregis urit et afficit; uritur ignæ

Frigoris, et gelido cœli de rore rigescit,

205 Panis inops tectique simul, noctemque diemque
Pervigil intenta jungit prece tempus utrumque.
Dumosa dum stratus ¹⁹ humo compungitur artus

Sentibus, et mentem curis, intusque forisque

Dimicat, et ruris spinas in corpore perfert,

210 Tristitiæ patitur spinas in pectore mæsto.

Duris dura tegens, cruciatu mentis acerbo

Membrorum tormenta levat, sensumque doloris

Corporei (a) excludit cordis ¹⁷ dolor. Attamen

[ægra

Materies terræ (licet inconcussa maneret

215 Vis animæ, (b) spernente fide labentia carnis),
Victa hieme atque fame, duroque attrita cubili,
Deficiente suam linquebat corpore mentem,

Altius e vacuis fessi senis hausta medullis

Frigora pellebant glaciato sanguine vitam .

220 Mota Patris summi pietas antistite tanto,

Non tulit obscuro consumi funere corpus.

Quanquam et ut Eliam, (c) sic istum pascere

[posset,

Esciferas volucres jejuna per avia mittens;

Posset et ut Mosen ¹⁸ secreto operire sepulcro.

225 Sed soli hoc dederat Deus uni munus amico,

Arcana tellure tegit, quia jure decebat.

Tantus honos illud corpus, quod comminus ore

Fulserat, et sermone Dei ^b ut mortalia functus

Jura, Deo (d) tantum frueretur teste sepulcri.

230 Ergo sacerdotem confessorum sereno

Lumine respiciens, tacitis tabescere silvis

Non tulit ulterius mitis Pater; et quia digno

Condignum comitem meritis sociare parabat,

A
235 Felicem numero de carceris eligit omni,
Cujus id apponat ¹⁹ meritis opus, ut senis almi
Membra levat, revocetque animam, revehatque

[refotum,

Attonitisque ovibus cari solatia reddat

Pastoris. Venit ergo micans jam nocte silenti

Angelus, et tota vincitorum in plebe reorum

240 Felicem solum, pietas cui sancta reatum

Fecerat, alloquitur ²⁰ : fugit atrii carceris horror.

Voce simul sacri Felix et luce ministri

Excussus tremit, et verbum trahit aure fideli.

Ac primum, velut eludentis ²¹ imagine somni

245 Accipiat mandata Dei, stupet anxius : et se

Causatur non posse sequi prohibente catena,

Insuper et claustris simul et custode teneri

Carceris obsessi. Sed vox divina morantem

Increpitan, jubet excussis assurgere ²² vinclis.

250 Et subito, ut molles manibus fluxere catenæ,

Sponte jugo cervix ferrato exuta ²³ levatur,

Prosiliuntque pedes laxato caudice nervi.

Mira fides ! salvis reserato carcere claustris,

Sopito custode, fores interritus exit,

255 Perque ipsos via fit, per quos via clauditur; ibat

Angelus, et tacitæ per amica silentia noctis

Lux et iter Felicis erat. Nonne unus in omni

Christus adest sancto ? sicut viget omnibus idem

397-398 Spiritus in Christo genitis, sic ipsa

[piorum

260 Gratia concordat. Veterem remeare recenti

Historia (e) video speciem, qua jussus abire ²⁴

Kisseno (f) sublimis in agmine discipulorum

Petrus, sponte sua vinclis labentibus, eque

Carcere processit clauso, qua præviis illum

265 Angelus, Herodi prædam furatus, agebat.

Sic meus, educente Deo, geminata per atra

Carceris et noctis, reliquis obscura, sed uni

Illustrata ²⁵ sibi, Felix impune per ipsos

Custodes, constante premens vestigia passu,

270 Callibus ignotis directus, jussa petebat.

Et postquam emensus secretos avia saltus

Rura (g), locum fessi senis invenit; ægra tra-

[hentem

Jam tenui cernit mœstus suspiria flatu.

Et primo ut cari cognovit membra parentis,

275 Fusus in amplexum, dat vultibus oscula notis,

Et tentat ²⁶ gelidis revocare fovendo calorem

Artubus, et crebris adflatibus oris anhelii

Reddere viventes tepefacto corpore sensus.

Sed neque clamatu est neque pulsu mobile cor-

[pus.

280 Jam simile exanimo : modicus tamen ultima vitæ

Flatus, et internæ prodit trepidatio fibræ.

Anxius intuitu tali pia pectora Felix,

^a Vide carm. 16, v. 8.

^b Vid. carm. 32, v. 15.

(a) Ms. codex unus Germ., *Corporis*.

(b) Ms. 1 Germ., *superante*: utraque lectio bona.

(c) Manuscriptus codex 1 Germ., *sanctum quoque*.

(d) Sic emendatum ex mss. codicibus duobus Germ. Ante erat *tanti*, nullo sensu.

(e) Ita emendavimus ex mss. duobus Germ.

(f) Sic reposuimus ex duobus mss. codicibus Germ. pervetustis. In editis, *princeps super*.

(g) Ita emendatum ex ms. codice Germanensi. Alter, *Jura*. Editi *Pura*. Correctio nostra confirmatur ex carm. 20, v. 29, *avia rura*.

- Distrahit exsanguis artus, et lurida cornens
Ora fame, nec habens quidquam quo rebus ege-
[nis
285 Ferret opem, non igne procul, neque commi-
[nus 27 esca.
Ut dape tabentem recrearet et igne rigentem.
Quærenti, et multa Christum prece convenienti,
Quanam ope, quave via jussum complere valeret
Servitium, subitam omnipotens de (a) sentibus
[uvam
290 Edidit, et capiti jussit pendere propinquam,
Ut facile a atiguo posset decerpere ramo
Natum sponte cibum. Divinitus ergo refectus,
Mente pia oblato lætatur munere Felix;
Decerptumque 28 manu morientis ad ora race-
[mun
295 Admovenet : et quoniam strictis jam dentibus ille
Et sentire negat dulces et sumere victus 29,
Exprimit humentes acinos, succumque liquen-
[tem
Instillat, digito diducens arida labra;
Donec et adspirante Deo conatibus ægris,
300 Et luctante manu, rigidos paulisper hiatue
Laxavit, tenuemque aditum dedit oris aperti,
Quo rorem exiguum resoluta infunderet uva.
Hinc animæ sensus, calor ossibus, atque ocu-
[lis lux,
Vitaque tota redit : quæque hæserat obsita siccis
305 Faucibus, exercet solitas jam lingua loquelas,
Postquam vocis iter patefecit lubricus humor.
Ergo reviviscens, notissima cominus ora,
Felicis videt ora sui, amplexusque vicissim,
Conqueritur tardum : Nam te promiserat, in-
[quit,
310 Adfore jamdudum Dominus mihi, pars mea Fe-
[lix;
Præcipuum, Felix, pignus mihi, quæ rogo tantæ
Aut ubi te tenere moræ? si corpore cessi
399-400 Ad tempus fragili, solido tamen
[esse fidelis
Pectore duravi. Docet et locus et status ipse,
315 In quo me cernis vitæ istius ima trahentem,
Non mortis fugisse metu, Christoque meam me
Præposuisse animam : fugi, non lucis amore,
Sed b fragile hoc metuens infirmi corporis;
[atqui 31 D
Tecta petens, alia vixissem tutus in urbe,
320 Si mihi vile fides, et (b) cara 31 hæc vita fuisset.
Ignotos montes, desertaque nuda petivi,
In gremio Domini dulcis mea colla reponens,
Ipso ut c deficerem teste, aut ut pascerer ipso.
Nec frustra, ecce vides, fuit hæc fiducia nobis :

* Alias 20 : quod autem 16 erat, nunc 12. Scrip-
tum anno 398, die 14 Januar.

a Vid. carm. 16, v. 168.

b Vide carm. 21, v. 603.

c Id est morerer.

d Id est elegit. Vide carm. 32, v. 522, et ep. 52,
num. 6.

e Licentia poetica. Vide ep. 52, n. 5, v. 8.

f Gen. xxvii, 28.

- A 325 Adiuit Omnipotens, et te mihi mittere d legit,
Per quem dona mihi sua redderet : utere, fili,
Præceptis pietatis opus mandantibus, et me
Suscipiens humeris, commune ad ovile reporta.
Impiger optato gavisus munere Felix,
330 Carum onus, ut Christi pondus leve, sumit, et
[adfert
Tam (c) volucris cursu, tamquam magis ipse fe-
[ratur,
Nec ferat; et vere Christus fert ipse ferentem,
Et (d) pedibus pietate citis Deus addidit alas.
Nocte e eadem pariter tot munera percipit unus,
335 Et simul exsequitur Felix; sua rumpere jussus
Vincla, sacerdotem reficit, revehitque refectum,
Deponitque sui tutum sub culmine tecti,
Unica quod servabat anus; tam celsus et isto
Maximus exstabat merito Confessor, ut illi
340 Turba domus, summa et census, anus una ma-
[neret.
Pulsatis foribus Felix hanc excitat 32; illa
Ad primos (e) pavefacta sonos, vix nota re-
[noscit
Alloquia, et dominum tectis assumit 33 apertis,
Voce graduque tremens, quatiante timore se-
[nectam.
345 Cui Felix : Cape depositum hoc, quod con-
[scia mecum
Sidera noctis, et angelicæ sub principe Christo,
Me tradente, manus tradunt tibi; sume fideli
Hanc Domini gemmam gremio, quam tempore
[summo
Incolumem nobis Domino sub iudice reddas,
350 Quo nunc teste capis. Subit istis Maximus orsis,
Felicemque suum revocans : Cape tu quoque,
[dixit,
Muneris, o mi nate 34, vicem, quam me tibi jussit
Reddere compositum, qui te mihi jussit adesce
Deposito. Tum deinde sacram Felicis amati
355 Imponit capiti dextram, simul omnia Christi
Dona petens : velut ille patrum venerabilis Isac
Rore poli natum, et terræ benedixit opimo f;
Felicem Christo sic Maximus ore paterno
Ore et apostolico benedicens et locupletans,
360 Immarcescibilis redimivit honore coronæ
Perpetuisque opibus, quas et modo cernimus,
[auxit.

POEMA XVI.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN V.

S. Felicis historiam prosequitur.

- 401 - 402 Tempora temporibus subeunt;
[abit, et venit æstas;
Cuncta dies trudendo diem fugit, et rotat orbem:

(a) Sic mss. codices cum edd. Grav. et Schot. in
margg. Editi quinque, *ritibus*.

(b) Sic ms. unus Germanensis codex. Alii, *carum*,
incongrue omnino; nec enim attendendum ad præ-
celentia.

(c) Ms. 1 Germ. *volucer*.

(d) Ita mss. duo Germ. et edd. Grin. et Poelm.
m. Mus. Alii, *It pedibus*.

(e) Ms. 1 Germ., *stupefacta*.

Omnia prætereunt, sanctorum gloria durat A
 In Christo, qui cuncta novat, dum permanet (a)
 [in se.
 5 Tandem igitur revoluta dies mihi nascere, toto
 Exoptata dies anno, quæ dulcia festa,
 Et mea vota novas; quæ me sollemnia poscis
 Munera, natalem referens, quo millia gaudent
 Innumeri populi; quo me specialia tangunt
 10 Gaudia, quo famulæ rata debeo¹ munera linguæ
 Felici (b) libare meo, cui mente dicata
 In Domino Christo sum deditus: hunc et amoris
 Obsequio celebrare per annua carmina sanctum
 Fas mihi. Dicam igitur merita, et causas meri-
 [torum,
 15 E quibus obtinuit cœlestum præmia laudum,
 Æternosque dies, et magni nomen honoris.
 Jam^a prior hoc (c) primos vobis liber edidit
 [actus
 Martyris, unde domo, vel qui genus, et quibus
 [altus
 In studiis, quo deinde gradu per sancta vocatus
 20 Munia maluerit Christo servire perenni,
 Quam patrias errare vias^a per devia mundi:
 Nam pater emeritis sub Cæsare vixerat armis,
 Diximus et tetro toleratas carcere pœnas,
 Quas confessor obit, mortem quoque ferre pa-
 [ratus,
 25 Ni Deus anticipans gladios, solvisset iniquis
 Emissum vinclis, aliosque vocasset ad actus;
 Ut (d) prius ad sacram remearet episcopus aulam
 Maximus, in^b solis qui saltibus ultima vitæ C
 Æger anhelabat, grassante fugatus ab hoste:
 30 Quem jussus proprio subvexit corpore Felix,
 Pauperis et tecti delatum in sede locavit;
 Pensatisque sibi, sancto senis ore beati,
 Officiis benedictus abit; paucisque diebus
 Delituit proprii tacitus sub culmine tecti,
 35 Non tacita Dominum cœlestem mente fatigans,
 Quem prece directa, penetrans super astra, pro-
 [pinquo
 Pulsabat merito, pacem procedere posceus.
 Interea fluxere dies, pax visa reverti.
 Deseruit latebram Felix, tandemque sereno
 40 Confisus cœlo, lætis se reddere lætum
 Fratribus, et placidæ committere cœperat urbi.
 Gratabantur oves Christi, pastore recepto.
 Ille gregem pavidum de tempestate recenti
 Mulcebat monitis cœlestibus, et duce verbo
 45 Anxia corda regens, firmabat amore^c fidei;
 Contemnenda docens et amara et dulcia mundi;
 Nec concedendum terroribus; obviaque ipsis

^a Id est Nat. 4.
^b Vide carm. 15, v. 98.
^c Vide not. 354.
 (a) Ms. codex unus Germanensis, ipse. Utraque lec-
 tio bona.
 (b) Sic repositum ex duobus mss. codicibus Germ.
 Editi, libata, minus bene.
 (c) Idem codices mss. Germanenses duo, primus;
 et recte quidem hoc sensu: primus liber prior hoc,
 id est, liber proxime hunc præcedens jam vobis edidit
 actus Martyris.

Ignibus aut gladiis² promptos inferre monebat
 403-404 Pectora; et ipse suis addebat pon-
 [dera verbis¹,
 50 Confessor passus, quæ perpetienda docebat;
 Omnibus eloquio simul exemploque magister.
 Non tulit hæc Malus ille diu: sed inhorrui
 [atris
 Crinibus, et (e) rabidis inflavit colla venenis;
 Immisitque suum scelerala in pectora virus,
 55 Ureret ut nigras Felicis gratia mentes.
 Inseruit stimulos, et mentibus arsit iniquis
 Vipereæ (f) furor invidiæ; petit improba (g) pri-
 [mam
 Ira domum; cunctis amor impius in scelus ar-
 [det.
 Felicem sitit impietas: sed ab ædibus absens
 60 Forte suis media steterat securus in urbe,
 Fraternalis de more suo vallatus amicis,
 Et pia verba serens populi credentis in aures.
 Ecce ad eum, strictis quærentes ensibus, adsunt.
 Cum subito, aut illis corda hostibus, aut huic
 [ora
 65 Vertuntur, notum non agnovere furentes,
 Felicemque rogant, Felix ubi cernitur, et non
 Cernitur; ipse, nec ipse vir est; cum sit prope,
 [longe est.
 Ignotus notusque suis fit civibus idem,
 Discernente fide vultum credehntibus, ipse
 70 Hostibus alter erat: persensit² et ipse faventis
 Consilium Christi; ridensque rogantibus infit:
 Nescio Felicem quem quæritis. Illicet illi
 Prætereunt ipsum; discedit at ille platea,
 Illudente² canes Domino frustratus hiantes.
 75 Nec longum emensis spatium, et scitantibus illis,
 Qua Felix regione foret, quidam increpat, et dat
 Iudicium, ignarus causæ, credensque furore
 Dementes, qui non vidissent comminus ipsum,
 Ad quem contiguis fecissent verba loquelis¹.
 80 Perculsi novitate doli, graviusque furentes
 Mox redeunt, perque ipsa viri vestigia currunt.
 Jamque propinquabant, sed præcurrente tumultu
 Urbis, et attoniti clamoribus undique vulgi
 Admonitus Felix, instantia vulnera flexu
 85 Declinat, medioque procul se devius aufert.
 Namque (h) locum nactus, spatium qui forte pa-
 [tenti
 Panditur effugium, celebri seductus ab urbe,
 Sic quoque non longinquus erat sectoribus atris,
 Qui prope conspicuo subductus ab ore sequen-
 [tium,
 90 Infestos utcumque timens vitaverat enses;

(d) Ms. 1 Germ., pius.
 (e) Sic emendavimus ex duobus mss. codicibus
 Germ., refragantibus editis, in quibus mendose omni-
 nino legitur *rapidis*. Vide v. 199, *rabida monstra*;
 et alibi, *rabidis lictoribus*.
 (f) Ms. unus codex Germ., *Vipereus*.
 (g) Ita edd. sex. Tres in margg. cum mss. 2
 Germ., *primum*: Sed poetica magis vulgata lectio
 quam retinemus.
 (h) Ms. duo codices Germ., *E spatium, nactusque*
locum qui forte parvuli. Tres edd. in margg., *parvuli*.

- Et capiendus erat, quia nullius obice claustrum, **A**
 Ille repellendis locus obsistebat iniquis.
 Nam ^a foribus nullis, in publica rostra ⁹ patebat
 Semirutus paries maleficus fragmine muri.
- 95 Sed divina manus sese sanctum inter et hostes
 Opposuit, miroque locum munimine sepsit.
 Non strue saxorum, neque ferratis data valvis
 Claustra, per humanas quibus atria claudimus
 [artes :
 Rudere sed subito concrevit sordidus ¹⁰ agger,
- 100 Jussaque nutantes intendit aranea telas,
 Et sinibus tremulis (a) in totum struxit apertum,
 Desertaque dedit faciem sordere ruinæ.
405—406 Quæ simul occurrit minitanti-
 [bus, obstupuerunt ¹¹,
 Defixoque gradu, (b) sibimet dixere vicissim : **B**
- 105 Nonne furor tentare aditus, aut credere quem-
 [quam
 Hac intrasse hominem, minimi qua signa dedis-
 [sent
 Vermiculi ? modicæ rumpunt hæc retia muscæ,
 Nos penetrasse virum (c) per clausa putamus
 [inepti,
 Et tenerum tanto non ruptum corpore textum ?
- 110 Ille magis nostris manibus modo debitus index,
 Qui nos in deserta doloso callidus astu
 Induxit, versumque alio, mentitus in isto
 Felicem latitare situ, quo nostra maligno
 Verteret arma dolo, capiti fugientis amicus.
- 115 Ergo recedamus : nam stare diutius istic,
 Risus erit vulgi, demasque notabitur error, **C**
 Scrutatam ¹² hac hominis latebras contendere
 [gressum,
 Qua vel mole putri, vel araneolis obductis,
 Monstrat inaccesses humus incalcata recessus.
- 120 Nec mora, discedunt propere in diversa fre-
 [mentes :
 Sed Deus, ut Scriptura canit ^a, vesana minantes
 Irridebat eos cœlesti Christus ab arce ;
 Felicemque suum sacris velaverat alis.
 Qui Domini tutus gremio candentia tela
- 125 Discutiebatur ovans galea, scutoque ^b fidei,
 Et gladium verbi confessor in ore gerebat.
 Armatus pietate manus, et pectora plenus
 Casta Deo, insignis meriti thorace tegebat.
 O multis divina modis Sapia dives,
- 130 Semper ab infirmis confundens fortia mundi !
 Vix populos altis defendunt mœnia muris,
 Et fretos valido munimine sæpius hostis
 Opprimit, adversisque expugnat montibus urbes.
 Nunc et ab armatis protexit aranea sanctum
- 135 Defensante Deo ; teneris stetit hostis abactus
 Cassibus ; acrio cessat vis ferrea filo.
- ^a Psal. II, 1 et 4.
^b Vide not. 354.
^c Psal. XXII, 4.
^d Vid. not. 242.
^e Id est *prope*. Vide carm. 21, v. 305; et 22, v. 118.
^(a) Mss. duo Germ., *intutum*. Bona utraque lectio.
^(b) Edd., *simul et*. Ex duobus mss. codicibus reposuimus *sibimet*, id est, *sibi invicem dixerunt*.
- Vana salutis hominum, virtus mea non mihi
 [virtus,
 Si caream virtute Dei. Quo vasta gigantum
 Reboras ? quo Pharii reges ? ubi magna (d) Hie-
 [ricus ?
- 140 Omnibus exitio sua gloria, qua tumuerunt,
 Cassa fuit. Neque vero suis virtutibus ista,
 Sed magis infirmis divina potentia fregit.
 Ille gigas ¹⁴ pueri funda pastoris obivit,
 Ut canis ; illam urbem sonitus solvere tubarum ;
- 145 Littorea jacuit rex ille superbus arena,
 Divitias regni pendens in funere nudo.
 Sic ubi Christus adest nobis, et aranea (e) mu-
 [ro est :
 At cui Christus abest, et murus aranea fiet.
 Digressis igitur cum facta silentia turbis,
- 150 Secretoque fugæ fidas nox alta tenebras
 Præbuit, egrèditur Felix, mutatque latebrarum :
 Illa ¹⁵ canens Domino : Media si mortis in umbra
 Ingrediar, mala non metuum, quoniam tua me-
 [cum
 Dextra, per infernum non expers luminis ibo ^e.
- 155 Ergo (f) Dei ductu capit in regione remota
 Compluvium, angusto brevia inter tecta ^d cubili,
 Quo vetus arebat tecto cisterna profundo.
 Propter ⁶ in attiguis habitabat femina tignis.
407 — 408 Sancta Deo mulier, quæ confes-
 [soris operi
- 160 Nescia, Felieem Christo quasi conscia pavit.
 Mira canam, ingenium Domini pascentis alum-
 [num,
 Ignara pascente suum. Nunc sedula panes,
 Nunc alias de more, sibi quas coxerat escas,
 Mentis in excessu divino facta paratu
- 165 Importabat eo, Felix ubi teste latebat
 Velatus Domino ; sed nec cum tenderet illo ¹⁶
 Noverat ingressum ; nec cum (g) discederet inde,
 Introitus erat illa sui memor : utque paratos
 Intulerat victus, propriis licet illa cibando
- 170 Serviret manibus sancto, tamen inscia tanti
 Muneris, hoc ¹⁷ de corde suo novisse nescibat,
 Quod non mente sua, sed Christi numine agebat,
 Proque loco latebræ, et strictæ ¹⁷ super ora la-
 [cunæ,
 Appositos ingressa cibos linquebat, eosque
- D** 175 Se posuisse domi credens, ita semper abibat,
 Ponendæ memor, et positæ mox immemor escæ.
 O mulier benedicta Deo, velut una volucrum,
 Quæ quondam mundo abductum pavere prophe-
 [tam.
 Tu quoque secreto pavisti martyra tecto,
- 180 Sicut avis Domino parens, et nescia sancti,
 Conscia servitii : (h) quid gesseris, et cui tandem
 c) Ita mss. duo Germ. Ed. Schot. proxime accedit,
 per clusa. Alii, *præclusa*.
 (d) Mss. duo Germ., *Hierico*
 (e) Ms. 1 Germ., *murus*.
 (f) Ms. codex 1 Germ., *die ducto*.
 (g) Manuscripti duo codices Germ., *discesserat*.
 (h) Ita mss. duo Germ. Edd., *quod*.

Servieris, gaudens illo sub tempore nosces,
 Cum Deus ipse suo pro confessore coronam
 Justitiæ Christus reddet tibi, tunc tua Felix
 185 Ipse tibi referet sub iudice prandia Christo,
 Quæ Deus ad dulces sacrati martyris usus
 Transtulit, ut quondam coctas messoribus escas,
 Angelica per inane manu pendente propheta
 Misit jejuno rabida inter monstra prophetæ;
 190 Non fera monstra, fides quia vicerat alma leones,
 Sanctaque frenabant avidos jejunia rictus.

Sex illum totos perhibent¹⁸ ex ordine menses
 Expertem cœtus hominum vixisse sub illa
 Culminis obscuri simul angustique latebra,
 195 Nil opis humanæ indiguum, solamine Christi
 Semper abundantem : qui tempore fertur in illo
 Sæpe illum sermone suo dignatus adisse :
 Sæpe sua pavisse manu, cœloque dedisse
 Pocula, non pluvialis aquæ; quam nubila passim
 200 Omnibus effundunt; sed (a) quem specialiter uni
 Gratia Felici (b) mittebat ab æthere rorem,
 Nam nimis, ut fit, tunc torrida solibus æstas,
 Et puteum quoque siccarat, qui parta latenti
 Pocula præbuerat. Sed ne sitis ureret illum
 205 Carneæ, qui Christum sitiendo, ferebat et istam
 Corporis afflictæ¹⁹ pœnam, delata sereno
 Inque globum (c) tenuis nubes collecta, per ar-

[ctum
 Impluvii²⁰, dulcem sitiensis in ora liquorem
 Infudit, quasi pressa manu; cœloque vocandum,
 210 Velleris ætherei succo lactante refecit.

Quid mirum, si nunc terrena (d) labe solutum
 Christus alat, positum quem in corpore sanctus
 [alebant

409 - 410 Spiritus; et cui panis erat, Ver-
 [bum Deus ipse
 Cœlestum panis, quo vescitur angelus omnis?

215 Tempus ut hoc abiit, pax reddita condidit
 [enses,

Felicemque Deus monuit prodire latebra,
 Qui (e) dudum placidas mundi clamoribus aures
 Struxerat, humanis ducens obliviam rebus.

Ut novus in lucem jam desperantibus exit,
 220 Et patria tamquam redivivus in urbe videtur.

Et multi dubitant agnoscere, et ante rogantes,
 Verane te facies? (aiunt) tunc ille beatus
 Redderis heu tanto nobis post tempore Felix?
 Qua regione venis? cœlo datus, an paraliso?

225 Redditus in terras habitacula nostra revisis?
 Ille fidem firmat, coram se corpore adesse,
 Servatum vixisse Deo; dat gaudia cunctis;
 Laudibus et meritis populo celebratur ab omni.

¹⁸ Vide not. 167.

¹⁹ Id est *populus*. Vide *carm.* 23, v. 27.

²⁰ Id est *apostoli Pauli*. Vid. *ep.* 30, n. 5.

²¹ I Cor. vi, 12.

(a) Sic emendavimus ex mss. duobus colicibus
 Germ. et editis quatuor. Edit. Rosv., *quam*, *malc.*

(b) Ms. unus Germ. codex, *defudit*.

(c) Ita ms. unus Germ. codex, melius quam editi,
tenuem. Hic versus desideratur in alio ms. Germ.
 codice.

(d) Sic repositum ex mss. duobus Germ. Vera

A Fuctus erat, (f) longum perfunctus episcopus
 [ævum
 230 Maximus, et numerus^b ductu pastoris egebat.
 Felicis nomen totum balabat ovile,
 Quem confessoris redimibat adorea Christo;
 Quemque saluiferum spondebat lingua mag-
 [strum,
 Vitaque doctrinæ concors; sed ut hoc quoque
 [palmam

235 Justitiæ ferret, meritom sublime quieto
 Cœrde premens, velut indignus, non audet honore
 Crescere, testaturque seni mage debita Quinto;
 Quod prior²² ille gradum socii meruisset ho-
 [noris

B 240 Presbyter : hæc septem di tabat summa diebus.
 Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
 Presbyter, et crevit meritis, qui²¹ crescere s'ole
 Noluit : ipse illum tamquam minor omnia Quintus
 Observabat, et os linguam Felicis habebat.
 Ille gregem officio, Felix sermone regebat,

245 Multa aliis sanctum Christi virtutibus auxit
 Gratia Felicem, nec pace minora subegit
 Prælia, quam validis confessor gesserat armis.
 Corpoream tristi sub tempestate salutem
 Spreverat, idem et opum simul et co[m]tentor
 [honorum

250 Secura sub pace fuit. Non ille tenendi
 Securus meriti, sed cautior ut bona vitæ
 Parta tueretur, postquam discrimina mortis
 Vicerat, et scopulos inter tranquilla timebat.

C Diximus ut mortem calcarit, et ambitionem;
 255 Nunc aliam confessoris cognoscite palmam.
 Vicit avaritiam : nam prædia multa (g) domosque
 Divitiis locuples patriis²³ possederat heres;
 Confessor proscriptus erat, sed pace reducta,
 Et sua, si vellet, deposcere jura licebat :

260 Maluit ille tamen verbum curare Magistri^c,
 Cuncta licent, non cuncta juvant^d : licito utile
 [præfert;

Et quasi terrenæ contagia ducere labis,
 Horruit amissos in jura reposcere fundos.
 Multi (h) obtundebant, præ cunctis nomine
 [prisco²⁴

265 Archelais (i), tam sancta fide, quam stemmate²⁵
 [clara,

D Dives opum vidua, et sanctum pietate fideli
 Felicem venerans, atque illi cara vicissim.

411 - 412 Hæc illum juxta meritum vene-
 [rata colebat,

Utque ferunt, junctum sibi met pro jure sodali
 270 Usurpans animum, crebris pia corda querelis

lectio, quæ infra confirmatur ex versu 272, *terrenæ
 contagia ducere labis. Ante erat mole.*

(e) Ita mss. duo codices Germ. et ed. Schot. Alii,
Qua. Et mox iidem duo mss., *Et patria. Alias, Ut.*

(f) Sic mss. duo Germ. Editi, *largum*.

(g) Mss. duo Germ., *domusque*; sic ubique iidem
 codices, *domus* pro *domos*.

(h) Ms. 1 Germ., *obtundebant*.

(i) Mss. duo Germ., *Archelais*; sic forte Paulinus
 dixerit, ut *Melanius* pro *Melania*.

Sæpe fatigabat, cur debita promptaque reddi
 Jura recusaret, quæ dispensare recepta,
 Mercedis magnæ cum fœnore posset ²⁵ egenis.
 Plurima de propriis quoque rebus munera sæpe
 275 Obtulit; ille pio contentus ad omnia sensu ²⁶
 Feminæ placido ridebat pectore curam,
 Cœlestum sibimet sat conscius ipse honorum,
 Quæ pro terrenis sibi compensata tenebat.
 Unde potens, caris instantibus hæc referebat:

280 Cogitis ut repetam terrena, perennia perdam?
 Præstat, opes salvo desint, quam vita opulento:
 Dives egebo Deo, nam Christum pauper habebo.
 Divitiis inopem (a) ditabit gratia Christi.
 Hunc retinens animum, (b) tria macri jugera
 [ruris,

285 Nec proprio sub jure tenens, conducta colonus
 Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis horti
 Possessor: sed et has ²⁷ de cespite dives egeno
 In Dominum confudit opes; cum paupere semper
 Collectum divisit olus, cum paupere mensa

290 Una dies illi curam consumsit habendi.
 Unica vestis eum, sæpe et vix unica texit.
 Si geminas habuit, nudum meliore refovit.
 Sæpe novo miseros vertit velamine pannos.
 Felicisque habitu pauper mutatus ab atro

295 Enituit; contra mendici tegmine Felix
 Sorduit, exornans incul'to corpore mentem.
 Hac vivens pietate Deo maturus, et ævi
 Et meriti plenis clausit sua secla diebus,
 Mutavitque piæ, non clausit, secula vitæ.

POEMA XVII *

AD NICETAM REDEUNTEM IN DACIAM.

S. Nicetam Dacorum episcopum, qui ad Natalem
 S. Felicis Notæ occurrerat, abeuntem miris laudi-
 bus prosequitur.

413 - 414 Jamne abis, et nos properans relin-
 [quis?

Quos tamen sola regione linquis,
 Semper adnexa ¹ sine fine tecum

4 Mente futuros ²?

Jamne discedis revocante longe
 Quam colis, terra? sed et hic ³ resistis
 Sancte Niceta ^b: quoniam et profectum

8 Corde tenemus.

I, memor nostri, remaneque vadens
 Spiritu præsens, animis vicissim
 In situs nostris, trahe, ferque tecum

12 Quos geris in te.

O nimis terra ⁴ et populi beati!
 Quos modò a nobis remeans adibis;
 Quos tuo accedens pede visitabit

16 Christus et ore.

Ibis Arctos procul usque Dacos,
 Ibis Epiro gemina videndus,

* Alias 30: quod autem 17 erat, nunc 13. Scriptum videtur anno 398, in ætate.

^a Id est, remanes.

^b Vide not. 345.

^c Exod. xv, 25.

^d Id est deposuit.

(a) Ita ms. 1 Germ., melius quam alii ditavit.

(b) Mss. duo Germ., modici tria.

Et per Ægeos penetrabis æstus
 20 Thessalonicen.
 Appulis sed nunc via prima terris
 Te vehet, longo spatiosa plano,
 Quæ Canusino medicata flagrant
 24 Vellera fuco.
 Ast ubi paulum via proferetur,
 Det, precor, mites tibi Christus æstus,
 Et levis spiret sine nube siccis
 28 Aura Calabris.
 Sicut antiqui ^b manibus prophetæ
 Per sacramentum crucis, unda misso
 Dulcuit ligno ^c, posuitque ^d tristes
 32 Merra (c) liquores;
 Sic tibi cælum modo temperetur,
 Et (d) levi sudo tenuatus aer,
 Flatibus puris placide salubres
 36 Spiret in auras.
 Qui solet flatu gravis e palustri,
 Anguim tetros referens odores,
 Solvere in morbos tumefacta crasso
 40 Corpora vento.
 Quem potens rerum Dominus fugari,
 Sive mutari jubeat: suoque
 Nunc sacerdoti bona sanitatis
 44 Flabra ministret.
 Sicut Ægypto pereunte quondam
 Noctis et densæ tenebris operta,
 Qua Dei vivi sacra gens agebat,
 48 Lux erat orbi.

C 415 - 416 Quæ modo in toto species proba-
 [tur

Orbe, cum sanctæ pia pars fidei
 Fulgeat Christo; reliquos tenebris
 52 Obruat error.
 Sic meo, qua se feret actus ora,
 Cuncta Nicetæ Dominus secundet:
 Donec optato patriam vehatur
 56 Lætus ad urbem.
 Perge, Niceta, bene qua recurris,
 Prosperos Christo comitante cursus,
 Quem tui dudum populi fatigant
 60 Nocte dieque.
 Te reposcentes, ut ager levandis
 Cum satis imbrem sitit, utque molles
 Cum suas matres vituli represso
 64 Lacte requirunt.
 Unde nos justis precibus tuorum,
 Qui suum recte repetunt parentem,
 Cogimur victo, licet inrepleti,
 68 Cedere voto.
 Et quia spes jam rapitur tenendi,

(c) Sic emendavimus ex optimo ms. codice Germanensi. Ex hujus codicis lectione pariter emendatus est locus epistolæ 37, n. 1, Poem. 23, vers. 342 et 345. LXX. *ex micphas*, Exod. xv, 25. Origen. homil. 7, itemque S. Augustinus quæst. 56, *Non poterant aquam bibere de mera*. Vide not. 244.

(d) Ms. Germ., *Ut*.

Urget affectus placitis favere :
Jam vias illas licet oderimus ^a *

72 Quae rapiunt te :
Olimus quamvis, (a) sed easdem amamus.
Odimus quod te retrahunt : amamus
Quod tuum nobis procul attulerunt

76 Cernere vultum.
Quas (b) prius stringi superante amore,
Nunc tibi sterni faciles precamur
Prævio terris pelagoque summi

80 Nomine Christi.
Qui tibi factis iter omne campis,
Arduos montes reprimat, cavasque
Impleat valles, salebras adæquet,

84 Jungat hiatus.
Te per Hydruntum (c) Lupiasque vectum,
Innubæ fratrum simul et sororum
Ambient (d), uno Dominum canentes

88 Ore catervæ.
Quis mihi pennas daret ut columbæ ^b,
Ut choris illis citus interessem :
Qui Deum Christum duce te canentes

92 Sidera pulsant ?
Sed licet pigro teneamur ægri
Corporis nexu, tamen evolamus
Mentibus post te, Dominoque tecum

96 Dicimus hymnos.
Nam tuis intus simul implicati
Sensibus, vel cum canis, ac precaris :
Cum tua de te prece cumque voce

100 Promimur et nos.
Inde jam terris subeunte ponto
Adriæ stratus sinus obsequetur,
Unde procumbet, zephyroque leni

104 Vela tumescent.
417 - 418 Ibis illabens pelago jacenti,
Et rate amata titulo salutis ^c,
Victor antemna crucis ^d ibis, undis

108 Tutus, et austris.
Navitæ læti solitum celeusma ^e
Concinent versis modulis in hymnos,
Et piis ducent comites in æquor ^f

112 Vocibus auras.
Præcinet cunctis, tuba ceu resultans,
Lingua Nicetæ modulata Christum,
Psallet (e) æternus citharista toto

116 Æquore David

* Licentia poetica. Vide not. 342.

^b Psal. LIV, 7.

^c Vide not. 245.

^d Vide not. 246.

^e Vide not. 247.

^f Jon. II, 1.

^g Tob. V.

^h Gen. XXVIII, 15.

ⁱ Gen. XXVIII, 12.

(a) Edd. quinque, *tamen has.*

(b) Mss. codices Germ. et Reg., *peradstricti*. Sed melius respondet *prius stringi* huic quod sequitur, *Nunc sterni*.

(c) Ms. Germ., *Lipias*. Ms. codex Regius cum editis quatuor, *Lepias*.

A Audient Amen tremefacta cete,
Et sacerdotem Domino canentem
Læta lascivo procul admeabunt.

120 Monstra natatu.
Undique alludent patulo verentes
Ore delphines, sine voce quamquam,
Æmula humanis tamen eloquentur

124 Gaudia linguis.
Nam Deo quid non sapit atque vivit,
Cujus et verbo sata cuncta rerum?
Hinc Dei laudem maris ima noscunt

128 Mutaque clamant.
Testis est nobis veteris prophetæ ^t
Bellua, ad nutum Domini profundo
Excita, ut mersum caperet, deinceps

B 132 Redderet haustum.
Sed modo ad nostrum ferus ipse vatem
Auribus tantum pia devorabit
Cantica (f) : impastam saturabit ^r alvum

136 Carmine pastus.
Qua libet pergas iter, et per undas,
Perque tellurem, licet, et per hostes,
Ibis armatus galea salutis,

140 Vertice Christo.
Advolet missus Raphael, ut olim
Tobias Medis ^s; ita prosequendo
Ipse Nicetæ comes usque Dacos

144 Angelus adsit.
Ducat hunc æque famulum solum dux
Ille, qui quondam profugum (g) minacis
Fratris a vultu Deus in salutem

C 148 Duxit Iacob ^h.
Namque Niceta fugitivus æque est;
Quod semel fecit patriarcha, semper
Hic facit, mundo fugiens ad alti

152 Mœnia cœli :
Et gradus illos, quibus ille vidit ^u
Angelos versa vice commeantes ^v,
Iste (h) contendit superante nubes

156 Scandere vita :
419 - 420 Per crucis scalas properans in
[astra

Qua Deus nitens ad humum coruscis
E thronis spectat varios labores,
Bellaque mentis.

D 160 Tuque, Niceta, bene nominatus
Corporis victor, velut ille dictus

(d) Ms. Germ., *ambient*.

(e) Ed. Rosv. *alternis*. Emendavimus ex ms. codice Germanensi *æternus*, succurrentibus ms. Reg. et editis codicibus Bad., Grav., Schot. et Poelm., qui præferunt *æternis*, nullo sensu. SACCHIN. : Lego *æternus*. Et sane aptissime David dicitur *æternus citharista*, quandoquidem ore omnium psallit, qui cjus psalmos decantant; id consecutus non modo ut in cœlo per se, sed in terris etiam per alios in seculum et in seculum seculi Deum laudet, quod optabat et spondebat dum viveret.

(f) Manuscriptus Germ. codex, *Carmina*.

(g) Mss. Germ. et Reg., *superbi*. At omnes edd., *minacis*, aptius ad Scripturæ sensum.

(h) Ita ms. Germ. Alii, *contentus*.

Israel, summum quia vidit alto
 164 Corde satorem ^a,
 Unde Nicetes meus approbatur
 Israelites sine fraude verus,
 Qui Deum cernit (a) solidæ fidei
 168 Lumine Christum.
 Hic Deus noster, via nostra semper,
 Sit comes nobis, sit et antecessor:
 Semitis lumen, pedibusque nostris
 172 Sermo lucerna ^b.
 Qua per obscuri vada cæca seculi ^c,
 Luminis veri face dirigamur,
 Donec optatos liceat salutis
 176 Tangere portus,
 Quos modo undosum petimus per æquor,
 Dum vagæ mentis fluitamus æstu:
 Terreo, tamquam fragili carina,
 180 Corpore vecti.
 Sed gubernaculo ^c crucis hanc regente
 Nunc ratem, in nobis pia vela cordis
 Pandimus, Christo referente littus
 184 Flamme dextro.
 Ergo dux idem modo prosequatur
 Te via, qua nunc properas revertens
 Ire Niceta, patrioque reddat
 188 Limine tutum ^o.
 Sed freto emenso superest viarum
 Rursus in terra labor, ut veharis
 Usque felices, quibus es sacerdos
 192 Præstitus oras.
 Tu Philippæos Macedum per agros
 Per Tomitanam gradiaris urbem,
 Ibis et Scupos ^d patriæ propinquos
 196 Dardanus hospes.
 O quibus jam tunc resonabit illa
 Gaudiis tellus ubi tu rigentes
 Edoces Christo fera colla ¹¹ miti
 200 Subdere gentes!
 Quaque Riphæis Boreas in oris
 Alligat densis fluvios pruinis,
 Illic gelu mentes rigidas superno
 204 Igne resolves.
 Nam simul terris animisque duri,
 Et sua Bessi nive duriores,
 Nunc oves facti duce te gregantur
 208 Pacis in aulam.
 Quasque cervices dare servituti,
 Semper a bello indomiti negarunt,
 Nunc jugo veri domini subactas
 212 Sternere gaudent.

^a Gen. xxxii, 28.

^b Psal. cxviii, 105.

^c Vide not. 248.

^d Vide not. 259.

^e Vide ep. 31, n. 12.

^f Gen. iv.

^g Id est *deponit*. Vide carm. 14, v. 81.

^h Vide not. 250 et 251.

ⁱ Isai. xi, 7 et 8.

(a) Ms. Germ. et ed. Grin., *solido*.

(b) Ita ms. Germanensis codex. Perperam alii *coices*, *Boreæ*. Ed. Schot in marg., *Borrhæ*. Nos vero

A Nunc magis dives pretio laboris
 Bessus exultat ¹²: quod humi manure
 Ante quærebat, modo mente cælo
 216 Colligit aurum.
 421—422 O vices rerum! bene versa serma!
 Invii montes prius, et cruenti,
 Nunc tegunt versos ^e monachis latrones
 220 Pacis alumnos.
 Sanguinis quondam, modo terra vitæ est,
 Vertitur cælo pia vis latronum,
 Et favet Christus supera occupanti
 224 Regna rapinæ.
 Mos ubi quondam fuerat ferarum,
 Nunc ibi ritus viget angelorum:
 Et latet justus, quibus ipse latro
 B 228 Vixit in antris.
 Præda sit Sanctis vetus ille prædo,
 Et gemit versis homicida damnis:
 Jure nudatus, spoliante Christo,
 252 Criminis armis.
 Interit casu satanæ vicissim
 Invidus Cain, redivivus Abel
 Pascit effusi pretio redentis
 256 Sanguinis agnes ^f
 Euge, Niceta, bone serve Christi,
 Qui tibi donat lapides in astra
 Vertere, et vivis sacra templa saxis
 240 Ædificare.
 Avios saltus, juga vasta lustras,
 Dum viam quæris, sterilemque silvam
 Mentis incultæ superans in agros
 C 244 Vertis opimos.
 Te patrem dicit plaga tota (b) Borræ
 Ad tuos fatus Scythæ mitigatur,
 Et sui discors serra te magistro
 248 Pectora ponit ^g.
 Et Getæ currunt, et uterque Dacus:
 Qui colit terræ medio, vel ille
 Divitis multo bove (c) pilleatus ^h
 252 Accola ripæ.
 De lupis hoc est vitulos creare,
 Et bovi junctum palea leonem
 Pascere, et tutis cava viperarum
 256 Pandere parvis ⁱ,
 Namque mansueto pecori coire
 Bestias pulsa feritate suades,
 Qui feras mentes hominum polito
 D 260 Imbuvis ore.
 Orbis in muta regione per te
 Barbari discunt resonare Christum

ex ms. codice Germ. pervetusto correximus *Borræ*, eo confidentius quo, præter necessitatem metri eadem vocem ad vetustiores codices Prudentii castigatam moneat N. Heinsius in notis ad *Psychonach* v. 847, *algida Borræ*.

(c) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. Antè erat *pelleatus*. At recte *pilleatus*, sive *pilateus*: *Pileari* enim apud Ulpianum dicitur in Collat. legis Moisaicæ tit. 2, estque, *pileo donari*. Henricus Valesius in notis ad excerpta, *pilateus*, pag. 205 B de Legationibus. Sed vide quid hic significet *pilleatus* in not. 251.

Corde Romano, placidamque casti
 264 Vivere ¹³ pacem.
 Sic tuo mitis lupus est ovili,
 Pascitur concors vitulus leoni,
 268 Parvus extracto trucibus cavernis
 Aspide ludit.
 423-424 Callidos auri legulos ^a in aurum
 Vertis, et (a) Bessos ^b imitatis ipse,
 E quibus vivum fodiente verbo
 272 Eruis aurum :
 Has opes (b) condens Domino parenni,
 His sacrum lucris cumulans talentum,
 Audies : Intra Domini perennis
 276 Gaudia letus ^c.
 Illis, precor, cum te domus alia sancto
 Ceperit fratrum numerosa coetu
 In choris, et nos pietate cari
 280 Pectoris abde.
 Nam Deo grates, quod amore tanto
 Nos tibi adstrinxit per operata vincla,
 Vis ut internam valeat catenam
 284 Rumpere nulla.
 Unde complexi sine fine carum
 Pectus, hæremus laqueo si leli ;
 Quaque (c) contendas, comites erimus ^d
 288 Mente sequaci.
 Caritas Christi bene fusa cælo,
 [(d) Cordibus nostris ita neclit intus,
 Ut nec abjuncto procul auferamur
 292 Orbe remoti :
 Nulla nos ætas tibi labis unquam,
 Orbis aut alter, neque mors revellet ;
 Corporis vita moriente, vita
 296 Vivet ¹⁴ amoris.
 Dum graves istos habitamus artus,
 Mente te semper (e) memori colemus :
 Tu petes (f) simus simul in perenni
 300 Tempore tecum.
 Namque te celsum meritis, in altum
 Culmen imponet ¹⁵ pretiosa virtus :
 Inque viventum super urbe magnis
 304 Turribus addet.
 Nos locis, quantum meritis diremti,
 Eminus celsis humiles (g) patronis,
 Te procul sacris socium catervis
 308 Suspiciemus.
 Quis die nobis dabit hoc in illa,
 Ut tui stemus lateris sub umbra,
 Et tuæ nobis requietis aura
 312 Temperet ignem ^e ?

^a Alias 21 : quod autem 18 erat, nunc 14. Scriptum anno 399, die 14 Januar.

^b Id est qui legunt aurum ex venis.

^c Vide not. 252.

^d Matth. xv, 21.

^e Licentia poetica. Vide not. 342.

^f Luc. xvi, 24

^g Vide carm. 20, v. 270.

(a) In editis versos. Non dubium quin juxta mss. codices Germ. et Reg. legendum sit *Bessos*, de quibus superius. Vide not. 252. Quidam codices, *imitare* in *ipsis*.

A Tunc, precor, nostri nimium memento
 Et patris sancti gremio recumbens,
 Roscido ! nobis digito furentem
 316 Discute flammam.
 Nunc abi felix tamen et recedens.
 Semper huc ad nos animo recurva.
 Esto nobiscum, licet ad paternam
 320 Veneris urbem.
 425-426 Non enim unius populi magistrum,
 Sed nec unius dedit esse civem
 Te Deus terræ, patria ecce nostra
 324 Te sibi sumit.
 Nunc tuos æqua pietate utrisque
 Divide affectus, et amore nobis,
 Civibus vultu, gemina morare
 328 Civis in ora.
 B Forsan et major patria hæc habenda,
 Non manufactis ubi contineris
 Pectorum tectis ; hominesque vivam
 332 Incolis urbem.
 Sicut antistes, ita dignus almi
 Hospes es Christi, quia Christianis
 Mentibus censors, habitas herile
 336 Accola templum.
 Jam vale nobis, et in omne nostri
 Diligens ævum, bonus usque finem
 Duc bonum cursuum, positamque justis
 340 Sume coronam.

POEMA XVIII .

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN VI.

De morte, sepulcro, ac miraculis S. Felicis.

C Lex mihi jure pio posita hunc celebrare quot-
 [annis
 Eloquio famulante diem, sollenne reposcit
 Munus ab ore meo, Felicem dicere versu,
 Lætitiâque meam modulari carmine voto,
 5 Et magnum cari meritum cantare Patroni,
 Quo per iter durum, qua fert ¹ via pervia paucis
 Alta per arcta peteus superas penetravit ad
 [arces.
 Concordate meis, precor, et complaudite
 [fratres
 Carminibus, castoque animos effundite luxu.
 10 Gaudia sancta decent et carmina casta fideles :
 Nam cui ² las hominum, cui Christus ³ amorque
 [timorque,
 D Non gaudere hodie ? et vacuum ⁴ procedere voti ?
 Qua quis possit ope, ingenii, linguæque, reique ;
 Cœlicolas Christo quando adgaudere ministros,
 15 Ipsa ⁵ etiam festo produnt elementa colore ?

(b) Mss. Germ. et Reg., *condis* . . . *cumulans*. Sed melius alii codices, *condens* . . . *cumulans*, *Audies*.

(c) Ita omnes codices, præter Rosv., in quo *Quo-*
que. Utraque lectio bona. Vide carm. 16, v. 116.

(d) Hosce quatuor versus addidimus ex ms. codice Germanensi, qui omnino necessarii erant ut perficeretur sensus. Desunt in aliis codicibus, et in ipso ms. Regio 800 annor.

(e) Ms. Germ., *memores*.

(f) Idem ms. codex Germ., *Tu pete ut simus*.

(g) Ms. Germanensis codex, *patronum*, non male.

- Cernite lætitiã mundi in splendore diei
 Elucere sacris insignibus ; omnia lætus
 Candor habet, siccus teneris a nubibus imber
 Ponitur, et niveo tellus velatur amictu.
- 2) Quæ nive tecta, solum nive, silvæ, et culmina,
 [colles :
 Cuncta senis sancti canos testantur honores ;
 Angelicæque docent et luce et pace potiri
 Felicem placida clarum in regione piorum,
 Lactea quæ tacito labuntur vellera cœlo.
- 25 Christe, Deus Felicis, ades ; da nunc mihi
 [verbum
 Sermo Deus, da perspicuam Sapientia mentem.
 Non opis humanæ (a) facundia dicere laudes
 Posse tuas : tua namque tui sunt gaudia sancti.
 Cedo, alii pretiosa ferant donaria meque
- 30 Officii sumtu superent, qui pulcra tegendis
 Vela ferant a foribus, seu puro splendida lino,
 Sive coloratis textum fucata figuris.
427-428 Hi læves titulos lento poliant a ar-
 [gento,
 Sanctaque præfixis 7 obducant limina lamnis.
- 35 Ast alii pictis accendant lumina ceris b,
 Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent,
 Ut vibrant tremulus funalia pendula flammæ.
 Martyris hi tumulus studeant perfundere nardo,
 Et medicata a pio referant unguenta sepulcro.
- 40 Cedo equidem et (b) vacuo multis potioribus
 [auro,
 Queis gravis ære sinus relevatur, egente repleto,
 Qui locuplete manu promptaria ditia laxant a,
 Et variis animam sponsantes c dotibus adstant,
 Mente pares, ope diversi ; nec segnius illi
- 45 Fercula opima cibus, cervis aulæa ferisque 11
 Larga quidem, sed mutua dicant : ego munere
 [linguæ,
 Nudus (c) opum famulor, de me mea debita
 [solvens,
 Meque ipsum pro me, vilis licet hostia, pendo.
 Nec metuam sperni, quoniam non vilia Christo
- 50 Pauperis obsequii libamina, qui duo lætus
 Æra piæ censum viduæ laudata recepit.
 Tunc quoque multa Deo locupletes dona fe-
 [rebant,
 Implentes magnis æraria sancta talentis.
 Sed Christus spectator erat, qui corda ferentum D
- 55 Inspiciens viduæ palmam dedit ; illa diurni
 Rem victus, geminos (quod ei substantia d)
 [nummos
 Miserat in sacram, nil 11 anxia corporis, arcam.
 Propterea ex ipso venturi Judicis ore
- A Ante diem meruit facti præcæpere laudem,
 60 Præferrique illis, quorum stipe vicerat aurum,
 Munere pauper anus, sed prodiga corde fideli.
 Ergo, boni fratres, quibus hæc dignatio, et
 [iste
 Consensus, placidis advertite mentibus aures,
 Nec qui, sed de quo loquar, exaudite libenter.
- 65 Despicienda quidem, tamen et miranda profabor,
 Despicienda meo ingenio, miranda beati
 Felicis merito ; quod dicere non sine Christi
 Laude licet : quia quidquid in hoc miramur, ab
 [illq est,
 Unde piis virtus, et per quem vita sepultis.
- 70 Præteritis cecini patriam, genus, acta, libellis,
 Et tota sanctum repetens ab origine (d) dixi
 Felicem, donec perfectæ tempora vitæ
 B Clauderet, et posito desertis corpore terris,
 Tenderet æterni merita ad consortia regni.
- 75 Sed quia non iidem tumuli, qui membra piorum
 Et merita occultant ; animarum vita superstes
 Corporibus functis, quesitos corpore fructus,
 Et post corporeos obitus non mortua, sentit
 Læta (e) bonos, cruciata malos, quos rursus in
 [ipsum
- 80 Tempore venturo corpus revocata, renixto
 Corpore, communi metet 12 indiscreta receptu.
 Longa igitur mihi materies ; quantumque erit ævi,
 Tantum erit et verbi super. O si dicere 12 gesta
 Felicis (f) liceat, totumque efferre per orbem
- 85 **429-430** Nomina sic meriti, o si copia tan-
 [ta sit oris,
 Quanta operum 14 meritique manet. Nam tem-
 [pore ab illo,
 Quo primum ista dies Felicem sine beato
 Condidit, et carnem teris, animam dedit ætris ;
 Ex illo prope cuncta dies operante videtur
- 90 Confessore Dei, probat et sine corpore vivum
 Christum, ut ostendat majorem in morte piorum
 Virtutem, quam vim in vita superesse malorum.
 Ecce vides tumulum sacra Martyris ossa te-
 [gentem,
 Et tacitum obtento servari mariorne corpus :
- 95 [(g) Nemo oculis hominum qua corpore cerni-
 [mus exstat]
 Membra latent positi, placida caro morte quie-
 [scit,
 In spem non vacuum redivivæ condita vitæ.
 Unde igitur tantus circumstat limina terror ?
 Quis tantos agit huc populôs ? quænam manus
 [urget
- 100 Dæmonas ? invitosque rapit ? frustra que rebelli
- (e) Sic emendavimus ex mss. duobus codicibus
 Germ. et recte ; id est, anima corpore exuta sentit
 læta fructus bonos, anima cruciata fructus malos, quos
 tempore futuro in ipsum corpus revocata metet. Edd.
 Grin. et Poelm., quos. Ante erat nullo sensu, Læta
 bonis, cruciatque malos, quod.
- (f) Mss. duo codd. Germ. et editi quinque pateat ;
 et duo mss. addunt post pateat, si copia tanta sit oris.
- (g) Versus ille additus est ex mss. cod. 2 Germ.

a Vide not. 253.

b Vide not. 254.

c Vide not. 255.

d Id est bona seu divitiæ.

(a) Ita mss. duo codices Germ. Editi, facunde.

(b) Ms. 1 Germ. codex, vano.

(c) Mss. duo codices Germ., Nullus. Bona utraque lectio. Vulgata confirmatur carm. 48, v. 337, Nuda bonum.

(d) Mss. duo Germ., duxi.

- Voce reclamantes compellit adusque sepulcrum A
Martyris, et sancto quasi (a) fixos limine sistit ?
Respicio hanc aliquando diem, quam mœsta
[relicto
Orbe fuit, quam læta polo, cum Christus amicam
105 Assumens animam casto Deus hausit ab ore !
Addidit ornatum cœlis, nec pignore terras
Orbavit : superi Felicis mente fruuntur,
Corpore nos ; animæque potentis spiritus illic
Vivit, et hic meritum ; sed totum funeris almi
110 Presentare juvat, quem Nola impendit, ho-
[norem.
Namque sacerdotem sacris, annisque paren-
[tem
Perdiderat, sed eum cœlis habitura patrum
Urbs devota pium : spe (b) solabatur amorem. B
Totis ergo quibus stipatur conflua turbis,
115 Currit in obsequium, populos effusa fideles.
Tunc dolor et pietas coeunt (c) in pectora
[cunctis ;
Admixta pietate fides gaudetque doletque.
Et licet (d) accitum Christo super æthera tolli
Felicem credat, tanto tamen ipsa reliquii
120 Præceptore dolet ; quodque unum in funere
[sancto
Inter et exsequias restat solamen amoris,
Postquam depositum tumulandi in sede fere-
[trum,
Certatim populus pietatis circumfusus
Undique densato cœtu sita membra coronat,
125 Relligiosa pie pugna exercetur amantum : C
Quisque alium premere, et proprios consistere
[certat
Reliquiis, corpusque manu contingere gaudet.
Nec satis est vidisse semel, juvat usque morari,
Luminaque expositis, et qua datur, oscula
[membris
130 Figere ; dat meritam Christo plebs consona
[laudem,
Moliturque æscrum solii Felicis honorem.
Qua muris regio et tectis longinqua vacabat,
Fusus ibi læto ridebat cespite campus,
Uberius (e) florente loco, quasi præscia jam
[tunc
135 Semper honorandi mundo (f) venerante sepulcri
Gaudebat sacro benedici corpore, seque
Veris (g) amœna habitu, quo dignior esset (h)
[humando
Martyre, graminibus tellus sternebat odoris.
431—432 Ast illum placido scandentem celsa
[volatu,
140 Et casto assumtum de corpore, læta piorum
* Id est *candida*.
b Id est *cadaver*, seu *corpus exanimæ*. Vide *carm.*
32, v. 41.
(a) Ms. 1 Germ., *fixus limite*.
(b) Ita mss. duo Germ. Alii, *sed spe solatur a-*
morem.
(c) Sic mss. duo Germ. et edd. Grin. et Poelm.
Alii, *in pectore*.
(d) Ms. unus Germ., *acceptum*.
- Turba per æthereas ¹² suscepit obvia nubes ;
Angelique chori septemplicis agmina cœli,
Totis, qua cœlum patet, occurrentia portis,
Regis in adspæctum, summique parentis ad ora,
145 Sidereo volucrum læti vexere triumpho.
Tu nivea sacrum caput ornare corona :
Sed tamen et roseam Pater addidit indice
[Christo,
Purpureoque habitu niveos duplicavit amictus ;
Quod (i) meritis utrumque decus. Nam ¹⁴ lucida
[sumsit
150 Serta, quasi placido translatus in æthera leto¹⁷.
Sed meruit pariter quasi cæsi martyris ostrum
Qui confessor obit. Tenet ergo et præmia passi,
Quod prompta virtute fuit ; nec pacis honore
Ornatuque caret, quia non congressus obivit.
155 Facta igitur rata justa ¹⁶ pium texere se-
[pulcro
Funus ^b ; at in sanctis divinitus insita membris
Gratia non potuit cum carne morique tegique :
Illico sed positus ex ossibus (j) ecce micat lux,
Quæ medicis opibus meriti dare signa potentis
160 Hactenus ex illo non unquam tempore parit.
Et toto, quo mundus erit, fulgebit in ævo
Lux eadem, sancti cineris per secula custos.
Martyris hæc functi vitam probat ; et bona
[Christi
Ad tumulum Felicis agens, diffundit in omnes
165 Felicis late terras mirabile nomen.
Dignatam tanto præ cunctis urbibus unam
Hospite nobilitat Nola ; quam gratia Christi
Felicis meritis ita dilatavit, ut aucta
Civibus ecce novis ; et mœnibus hic etiam ¹⁸
[urbs sit
170 Pauper ubi primum tumulus, quem tempore
[sævo
(Relligio quo crimen erat) minitante profano
Struxerat anguste, gladios trepida inter et ignes
Plebs Domini, ut seris antiqua minoribus zetas
Tradidit, ingentem parvo sub culmine lucem
175 Clauserat ; et tanti tantum sacer angulus olim
Depositum possessor erat, qui lucis opertæ
Conscius, ut quidam foas ædibus exstitit amplis,
Et manet in mediis quasi gemina intersita tectis,
Basilicas per quinque sacri spatiosa sepulcri
180 Atria diffundens, quarum fastigia longe
Adspæctata instar magnæ dant visibus urbis.
Quæ tamen, ampla licet, vincuntur culmina
[turbis ;
Quod crescente fide, superundat gratia Christi,
Quæ populis medico Felicem munere præstat
185 Vivere. Qui perstans etiam post corporis ævum
(e) Ita mss. duo Germ. Edd. *Liberius*.
(f) Sic edd. Grin. et Poelm. faventibus mss. 2 Germ.
Alii, *veneranda*.
(g) Ms. 1 Germ., *amæno*.
(h) Ita mss. duo codices Germ. Eddi, *humato*.
(i) Sacchini cum ed. Schot. in marg., *Pro me-*
ritis.
(j) Mss. duo Germ., *emicit lux*.

- Præsidet ipse suis sacer ossibus ; ossaque sancti A
 Corporis in tumulto non obsita pulvere mortis,
 Arcano æternæ sed prædita semine vitæ,
 Vivificum spirant animæ victricis odorem ;
- 190 Quo medicina potens datur exorantibus ægris.
 Quanta resurgentes virtus et gloria cinget,
 Conjectare licet, cum gratia tanta sepultos
 Ambiat ; et quanto rediviva decore ricabunt
 Corpora, in obscuris cum sit lux tanta favillis ?
- 195 Quid nobis minimis horum præstare coronæ
 Sufficient ^a, quorum, et cineres dant commoda
 [vivi ?
 Cernere sæpe juvat variis spectacula formis
 Mira salutantum, et sibi quæque accommoda ^a
 [votis
- 433—434** Poscentum ; videas etiam de rure B
 [colonos
- 200 Non solum gremio sua pignora ^a ferre paterno,
 Sed pecora ægra manu sæpe introducere secua,
 Et Sancto quasi conspicuo mandare licenter.
 Moxque datam sua confisos ad vota medelam
 Experto gaudere Deo, et jam credere sana,
- 205 Et verè plerumque brevi sanata sub ipso
 Limine læta suis jumenta reducere tectis.
 Sed quia prolixum et vacuum percurrere
 [cuncta,
 Quanta gerit Felix miracula nomine ^a Christi,
 Unum de multis opus admirabile promam
- 210 Innumeris paribus, sed ab uno pende relicta,
 Quæ virtus eadem gessit, distantia causis.
 Pandite corda, precor, brevis est injuria C
 [vobis,
 Dum paucis magnum exiguisque opus eloquor
 [orsis.
 Et memores viduæ primo sermone relatæ,
- 215 Quam Deus e pretio mentis, non munere cer-
 [nens,
 Antetulit multum mittentibus, omnia dantem :
 Me quoque ferte levi dicentem magna relatu.
 Et mea namque illis sunt æmula verba minutis,
 Quois pretium pietas pervilibus ^b aurea fecit.
- 220 Quidam homo re ^c tenuis, plebeius origine,
 [cultu
 Rusticus, e geminis angustam bubus alebat
 Pauperiem mercede jugi ; nunc subdere plau-
 [stris D
- Suetus eos, oneri pacta regione vehendo,
 Nunc operæ pretium sub aratra aliena locatis
- 225 Paupertatis habens reditum ; spes anxia resque
 Tota inopi par illud erat. Non carior illi
 Progenies, aut ipse sibi : sed pignora ^d et ipsos
 Ducebat ; neque cura minor saturare juvencos,
 Quam dulces natos educere ; parciore immo
- 230 Natis, quam pecori caro ; non gramine vili
 Illos, aut sterili palea, sed tegmine aprico
 Algidus, et de farre sibi natisque negato
- Esuriens pascerebat, egens sibi, dives in illis,
 Quorum fecundus labor exsaturabat ^a egentem.
- 235 Hos igitur tam cara (a) suæ solamina vitæ,
 Nocte miser quadam somno graviore sepultus,
 Amisit taciti furto prædonis abactos ;
 Exurgensque die reduci, de more jugandos
 Infelix primo in vacuis præsepibus intus,
- 240 Moxque foris frustra notis quæsit in agris :
 Illico sed fessus cassis erroribus ultro
 Atque citro, postquam nullis vestigia signis
 Certa videt, spebus frustrata indage peremtis,
 Humanam desperat opem, et pietate repletus,
 245 Adspirante Deo depressam in pectore fracto
 Erigit in cælum mentem ; et innox corde refecto,
 Præsumente fide spem voti comptotis haurit,
 Sanctaque Felicis rapido petit atria cursu,
 Ingressusque sacram magnis cum fletibus aulam,
 250 Sternitur ante fores, et postibus ^c oscula figit,
 Et lacrymis rigat omne solum, pro limine
 [sancto
 Fusus humi, et raptos nocturna fraude juvencos
 A Felice pio, velut a custode reposcit,
 Increpitans, miscetque precantia verba querelis :
- 255 Sancte Deo Felix, inopum substantia, semper
 Pro miseris felix, et semper dives egenis,
 Te requiem fessis Deus, afflictisque levamen,
 Te posuit mæstis ad saucia corda medelam ^a,
- 435—436** Propterea tanquam gremio con-
 [fisa paterno,
- 260 In te pauperies ^f caput inclinata ^a recumbit.
 Felix sancte meos semper miserate labores,
 Nunc oblite mei, cur me rogo, vel cui nudum
 Deseris ? amisi caros tua dona juvencos,
 Sæpe tibi supplex quos commendare solebam ;
- 265 Quos tua perpetuo servabat cura favore,
 Pascebatque mihi. Tua nam custodia salvos,
 Dextraque sufficiens illos præstabat opimos,
 Quos misero mihi nox hæc abstulit. Heu quid
 [agam nunc ?
 Quo deceptus eam ? quem criminis ? An tibi
 [de te
- 270 Conquerar ? immemoremque mei accusabo pa-
 [tronum ?
 Qui mihi sopito tam densum irrepere somnum,
 Ne mea sentirem perfringere claustra ^a la-
 [trones,
- Passus es ? et nullo fregisti dura pavore
 Pectora ? nec lucem tenebris furtoque dedisti ?
- 275 Aut ullis profugos curasti prodere signis ?
 Quo modo discurram ? quo deferar ? Omnia
 [cæcis
 Structa mihi lætebris ; nunc et mea tecta vi-
 [dentur
 Clausa mihi, abductis ubi desolatus alunnis
 Nil habeo, quod habere velim ; quod dulces
 [videnti,

^a Id est *liberos*. Vide v. 226 et 228.

^b Vide not. 256.

^c Id est *opibus*.

^d Id est *liberos*. Vide v. 200.

^e Vide not. 257.

^f Virgil. xii *Æneid*.

(a) Ms. unus Germ., *sibi*.

- 280 Dulce laboranti non irrita gratia præstet,
Oblectans inopem censu fructuque peculi.
Hos ubi nunc quæram miserandus ? quando
[vel usquam ²⁷
Inveniam tales ? aut unde parabo repertos ?
Qui solos habui contentæ rusticus illos
- 285 Paupertatis opes ? Ipsos igitur mihi redde,
Nolo alios. Nec eos ulla regione requiram,
Hic mihi debentur : hæc illos limina reddent,
In quibus ipsum te supplex adstringo, tibi que
Hæreo ; cur quæram, aut ubi, quos ignoro la-
[trones ?
- 290 Debitor hic meus est ; ipsum pro fure tenebo
Custodem : tu, sancte, reus mihi, conscius
[illis :
Te teneo ; tu scis ubi sint, qui lumine Christi
Cuncta et operta vides, longeque absentia cernis,
Et capis, includente Deo, quo cuncta tenentur.
- 295 Atque ideo occulti fures, quacumque latehæra
Non tibi celantur, nec de te evadere possunt,
Quos et jam manus una tenet. Deus unus ubique,
Christi blanda piis, sed iniquis dextera vindex.
Redde igitur mihi, redde boves et corripe fures.
- 300 Sed non quæro reos, abeant, non nescio
[mores
Sancte tuos, nescis (a) male facta rependere,
[mavis
Emendare malos venia, quam perdere pœna.
Conveniat nobis igitur : sic divide mecum
Quæ tua, quæ mea sunt ; indenimis stet mea
[per te
- 305 Utilitas, justeque tuas clementia partes
Vindicet ²⁸ ; æquatoque tuum libramine constet
Judicium : tibi solve reos, mihi redde juvencos.
Ecce tenes pactum, famuli jam nulla morandi
Causa tibi ; accelera tantis me solvere curis.
- 310 Nam mihi certa manet sententia cedere ^a nus-
[quam ²⁹
Donec subvenias, nec ab isto poste refigi ;
Ni (b) properas, isto deponam in limine vitam,
Nec jam repperies, cui reddas sero reductos ³⁰.
Talia voce quidem querula, sed mente fideli
- 315 Plorantem, totoque die sine fine precantem,
Audiuit lætus non blando supplice martyr,
437-438 Et sua cum Domino ludens con-
[vitia risit ; D
Poscentisque fide, non libertate dolentis
Motus, opem properat ; paucis mora ducitur
[horis.
- 320 Interea labente die, jam vespere ducto,
Nec precibus dabat ille modum, nec fletibus ;
[una
Vox erat affixi ³¹ foribus, Non eruar istinc :
Hic moriar, vitæ nisi causam protinus istic
Accipiam : tandem tamen, ut jam plurima tutum
- 325 Nox secretum adytis fieri cogeat ; et ille
- A
Temporis oblitus, damni memor, ostia pronò
Ore premens, toto prohibebat corpore claustra.
Sed multis frustra (c) pulsatum vocibus aures
Aggreditur violenta manus ; tandemque re-
[vellit ³²
- 330 Turba reluctantem, et sancta procul exigit aula.
Pulsus ab ædituis flet amarius, et sua lugens
Tecta petit, resonant plangore silentia noctis,
Questibus (d) et magnis late loca sola resulant :
Donec et invitus pervenit, et atra silentis
- 335 Ingrediens tuguri penetralia, rursus ab ipso
Culminis introitu taciti, ut præsepia vidit
Nuda boum, et nullos dare tintinnabula pulsus,
Excussa ut cervice boum crepitare solebant,
Mollius aut lentius cava linguis æra ferire,
- B
340 Armentum reduceas dum gutture ruminat escas³³ :
His gravius tamquam rescisso vulnere, planticum
Integrat : et quamquam neget ægro cura quietem,
Pervigili (e) tamen hæc dat solamenta dolori,
Ut bubus stabulata suis loca corpore fuso
- 345 Pressa superjaceat ; nec duro fracta cubili
Membra dolent, juvat ipsa injuria ; nec situs
[horret
Sordentis stabuli, quia notum reddit odorem
Dilecti pecoris, nec fœtor fœtet amanti.
Si qua illi extremo tulerant vestigia gressu
- 350 Aspicit ³⁴, et palpante manu calcata retractans
Ingemit, et refricat ³⁵ totis jam frigida membris
Signa pedum ; mentemque suam, licet eminus
[absit
Corpore, sacramat Felicis mittit ad aulam,
Felicem fletu, Felicem nomine clamans :
- 355 Nec desperat opem, nec parcat fundere vota.
Nox medium transvecta polum perfuderat
[orbem
Pace soporifera, reticebant omnia somno,
Solum ³⁶ illum sua pervigilem spes cura que ha-
[bebat.
Ecce repente suis strepitum pro postibus ³⁷
[audit,
- 360 Et pulsas resonare fores ; quo territus amens
Exclamat, rursus sibi fures adfore credens :
Quid vacua incassum crudeles ostia vultis
Frangere ? Jam nullus mihi bos ; quid quæritis
[ultra ?
Prævenere alii, mea tantum vita superstes
- 365 Quæ sociis vestris ut præda cassa remansit.
Dixerat hæc metuens : sed ³⁸ nullo fine ma-
[nebat
Liminibus sonitus ; quo crebescente, nec ulla
Respondente sibi pulsantum voce, propinquat
Suspensus cunctante gradu, et dat postibus
[aurem
- 370 Sollicitam, et rimis acies per hiantia claustra,
Qua tenebris albus bæli color interlucet,
(c) Mss. duo codices Germ., *pulsantum*.
(d) Ita mss. codd. cum ed. Schot. Alii, *Questubus*.
(e) Sic cum Sacchino ms. codex Germanensis unus.
Ceteri, *Et vigili*.

^a Id est *discedere*.

(a) Ms. unus Germ. codex et edd. 4, *mala facta*.

(b) Me 4 Germ. cum editis quinque, *Ni properes*.

- Inserit, exploratque diu ; nec adhuc sibi credit, A 415 Et reserantis adhuc molimina prævenerunt.
 Quid videat : nec enim sublustrum lumine noctis
 Pura fides oculis, dubio tamen ipsa per umbras
 375 **439-440** Corpora pulsantum trepidos au-
 [ferre pavores,
 Spemque (a) boni cœpere novis promittere
 [formis.
 Non homines pulsare videt ; sed quod videt
 [esse
 Verum, non audet sibi credere. Magna profabor,
 Quamquam parva Deo miracula, cui sapit omne
 380 Rerum animal sensu, quo jusserit ipse Creator
 Omnigenum pecus. Ecce gerens duce Numine
 [mentem
 Par insigne boum, non nota per avia nocte
 Venerat ad notas nullis rectoribus ædes,
 Sponte quasi, non sponte tamen, quia Numinis
 [actu
 385 Ereptos potiore manu prædonibus illos
 Egerat occultis Felix moderatus habenis.
 Et postquam attigerant assueti culmea tecti
 Culmina²⁹ ; gaudentes reditu, expertasque ti-
 [mentes
 Sat (b) memori terrore manus, quasi sponte ti-
 [merent
 390 Instantem sibi raptorem, quater ostia junctis
 Frontibus, et tamquam manibus sic cornibus
 [uti,
 Ut dominum excirent sonitu. Sed territus ille,
 Rursus ut hostili circum sua claustra tumultu,
 Tuta etiam timuit ; cursus sapientia bruto
 395 Adspirat pecori causam sentire morantis,
 Atque intellectum domini reserare timentis.
 Edere mugitum, de quo formidine pulsa
 Panderet exclusis aditum securus alumnis.
 Ille inopina videns divini insignia doni,
 400 Hæret adhuc, trepidumque etiam sua gaudia
 [turbant,
 Credere non audet ; metuit non credere ; cernit
 Coram, (c) et caligare putat ; dum respicit
 [ad se,
 Diffidit tantum sese potuisse mereri :
 Sed contra reputans, a quo speraverit³⁰, audet
 405 Credere, cognoscens Felicis gesta patroni.
 Jamque rubescebant rumpente³¹ crepuscula
 [mane, D
 Noctis et extremæ fugæ raresecentibus astris,
 Luce subobscura vel subluculentibus umbris,
 Cœperat ambiguos rerum reserare³¹ colores.
 410 Tunc demum nota specie sibi bubus apertis,
 Ut primum cœpere oculis clarescere setæ,
 Certior exultat, removens et pessula claustris,
 Ostia laxato stridentia cardine solvit.
 Dum facit hoc, juncti simul irrupere juvenct,
 Id est *erumpente*.
 (a) Hic versus desideratur in duobus mss. codicibus
 Germ.
 (b) Sic emendatum ex tribus mss. codicibus, 2
 Gorm. et 1 Barth. Ante erat *Stant*.
 (c) Mss. tres cold. et cl. Schot., *Comminus, et ca-*
lizare putat, male. Vide carm. 32, v. 205.
- A 415 Et reserantis adhuc molimina prævenerunt.
 Dimoto faciles cesserunt obice postes,
 Oblatumque sibi mox ipso in limine regem
 Cognoscunt hilares lætum, lambuntque vicissim
 Mulcentem, labrisque manus palpantis (d) in-
 [undant,
 420 Atque habitum totum spumosa per oscula fœ-
 [dant,
 Dum (e) complectentis domini juga cara be-
 [nignum
 Molliter obnixi blanda vice pectus (f) adulant
 Illum dilecti pecoris nec cornua lædunt,
 Et collata quasi molles ad pectora frontes
 425 Admoveret, et manibus non aspera lingua videtur,
 Quæ lambens etiam silvestria pabula radit.
 B Sed tamen hæc inter, non vano corde, fidelis
 Rusticus officii meminit, neque curat anhelos
441-442 Ante boves stabulis inducere, post-
 [que laborem
 430 Atque famem, recreare cibo, quam ducere secum
 Illuc, unde suos meruit. Venit ergo reductos
 Ducens, nec tacitis celat sua gaudia votis :
 Et referens densas trahit ad sua verba catervas ;
 Ingrediturque sacras cunctis mirantibus ædes.
 435 Quos miser hesternis amissos deslerat, eosdem
 Præsentibus hodie ducit ; sanctique triumphum
 Martyris ostentat³² populis ; ducuntur et ipsi
 Per medios cœtus, modo furum præda, juvenct,
 Et modo Felicis spoliis ; dat euntibus ingens
 440 Turba locum, et muto celebratur gloria Christi
 C In pecore. Ille autem, qui tanti muneris alto
 Causa fuit Domino, mediis in liminibus stans
 Flensque iterum, sed lætitia, modo debita Sancto
 Vota refert, non ære gravi, nec munere sũdo,
 445 Munere sed vivo linguæ mentisque profusus,
 Voce pia largum testatur pauper honorem³³ :
 Debitor et Christo satis isto pignore solvit,
 Immaculata suæ cui sufficit hostia laudis.
 Captivos en, Sancte, tuos tibi plebe sub omni
 450 Victor ago, et supplex iterum tibi mando lu-
 [dendos :
 Conserva reduces, dignatus reddere raptos.
 Sed tamen in me nunc ipsum bone respice
 [Martyr :
 Namque vides quod agas tibi adhuc superesse
 [sed in me,
 Qui prope³⁴ cæcatis oculis tua comminus adsto
 455 Limina ; nam multo mersi mea lumina fletu ;
 Non solum damno, sed et inter gaudia plorans.
 Demisti causam lacrymarum, tolle modo orta
 Vulnera de lacrymis ; miseratus, Sancte, meo-
 [rum
 Damna boum, miserare itidem³⁵ modo damna
 [oculorum.

(d) Ita correximus ex ms. Germ. uno codice. Alter, *inhumant*, forte id est, *humidas reddunt*. Ante erat *inudant*.

(e) Sic mss. duo Germ. Edd., *complectentes*.

(f) Ita emendavimus ex duobus mss. codic. Germ. Editi, *adorant*.

463) Donasti reduces pecudes ⁴⁴ mihi, rursus et illis A Moxque resecta sacram senserunt lumina dex-
 Redde meos oculos. Nam quid juvat esse re- [tram.
 [ductos, Inde ⁴⁷ domum gaudens oculis bubusque re-
 Si languente acie præsens præsentiis absim? [ceptis,
 Talia præsentes populi risere querentem. Collaudante ⁴⁸ Deum populo, remeabat, et illum
 Sed procul adnotæ secreti Martyris aures Læta sequebatur gemini victoria voti
 465 Suscepere pias ab inepto supplice voces,

MURATORII

IN S. PAULINI TRES NATALES SEQUENTES

PROLEGOMENA.

~~443-444~~ Tandem apertum in diem quatuor Paulini episcopi Nolani poemata perduxī, diu ab omnibus litterarum cultoribus desiderata, diu etiam deplorata. Hæc tanti viri monumenta hucusque nobis invidit sæva temporum edacitas, quæ inter illustres rapinas hoc quoque magnum involverat eloquentiæ pignus. Maxime doleandum profecto est tot veterum Patrum divitias excidisse, quibus et ecclesiastica historia, et fidei catholice dogmata promoveri feliciter possent; sed in earum potissimum jactura dolorem nostrum exercere juvat, quæ ab eloquentissimis, sanctissimisque Patribus elaborata fuere, quorum ope avi nostri heterodoxos evertere, et meliorem ad frugem revocare fas esset. Quantum autem fuerit Paulinus noster et orator, et poeta, et sanctus, tum ejus scripta, tum omnium illustrium scriptorum documenta testantur. Eximiam illius sanctitatem non attingam, utpote quæ satis apertos laudatores invenit S. Ambrosium ep. 30 ad Sabin., Sulpic. Severum in fine Dialog., Greg. Turon. lib. de Glor. confess., cap. 107, Greg. Magnum lib. III Dialog. aliosque ejus res gestas persecutos, ac etiamnum in Fastis ecclesiasticis commendetur. Mirum sane videri debet, virum senatoria dignitate, ac ipso consulatu olim auctum, innumeris præstantem opibus seculo ita renuntiasse, ut universæ Christianorum reipublicæ sanctitatis exemplum exstiterit, quod inquit ad eum scribens Augustinus ep. 34, et ep. 39 ad Licentium. Ejus in oratoria arte excellentiam commendavit Hieronymus in ep. 13 his verbis: Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius: nihil dulcius, nihilque Latinus tuis haberemus voluminibus. Tum addit: Magnum habes ingenium, et infinitam sermonis supellectilem, et facile loqueris et pure, etc. Reliqua mitto, ut ejusdem in poesi præstantiam magnò viri magni testimonio ostendam. Ausonius Paulinum inter paucos carum habuit, totusque in eo semper fuit, ut illi dignitates comparantur, jusque nomen famæ commendaretur. Itaque ad eum scribens ep. 20 hæc habet:

Et, quæ jamdudum tibi palma poetica pollet,
 Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.
 Cedimus ingenio, quantum præcedimus ævo,
 Assurgit Musa nostra Camæna tua.

Hinc discite, quantum in poesi nominis Paulino foret, cui Ausonius præclarissimus alioqui vates assurgeret. Idem Ausonius ad Paulinum ep. 1: Jam quid, ait, de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum nullum tibi ad poeticam facundiam Romanæ juventutis æquari. Sed viri tanti numquam satis laudandi panegyrim texere non lubet. Ad ejus igitur librorum seriem explicandam me confero. Ejusdem quinquaginta ad plures epistole exstant, tum poemata varia, ac præcipue 10 Natales in honorem S. Felicis conditi. Hæc et alia S. episcopi opuscula typis sæpe commissa fuere, ita tamen ut omnium venustissima habeatur Antuerpiensis editio anni 1622, quippe quæ notis Frontonis Ducei, et Heriberti Rosveidi, ac Paulini vita per P. Sacchinum elaborata abundet. Parisiis demum anno 1685 in duos tomos digesta prodire Paulini opera ad mss. codices recognita, notisque variorum illustrata studio Johannis Baptistæ Le Brun, quæ ad manus meas, quod valde dolui, deferri nondum potuerunt. Emiserat etiam Petrus Franc. Chiffletius V. C. e soc. Jesu anno 1662 librum, cui titulum fecerat Paulinus illustratus, eruditeque admodum res gestas, librosque sancti hujus exornarat. Nemini tamen hucusque ea poemata intueri contigit, quæ ex Ambrosianæ bibliothecæ latebris omnium primus in lucem produco. Testatur Paulinus in ep. ad Severum nona, se quotannis Natalitium carmen S. Felici pangere consuevisse. Decem vero ex his Natalibus tantum exstare opinio erat, quum in publicum prolatus est Dungali, qui anno Christi circiter 821 florebat, liber adversus Claudium 445—446 Taurinensem de Cultu sacrarum imaginum, quem Ludovico Pio imperatori, ejusque filio Lothario inscripsit. Plurima ibi memorat vir disertus æ pius S. Paulini carmina, inter quæ nonnulla ex Natalibus XI, XII, XIV et XV libata, quibus sacrarum imaginum, reliquiarumque cultus mirabiliter comprobatur. Vetustissimum hujus scriptoris exemplar et nostra bibliotheca servat. Istius igitur monitu alios quoque Natales Paulinum procudisse innotuit. Sitim auxilii fragmentorum pretium visisque aliquot undæ guttis continuo totus in votis fons fuit. Itaque dum uberrimam manuscriptorum codicum seriem lustro, quæ in Ambrosiana asservatur, incidit in manus meas antiquissimum volumen, in quo Venantii Fortunati, Prosperi, Juvenci, Aratoris, aliorumque veterum Christianorum

* Intelligit Natales XI, XII et XIII, necnon poema Paulini ultimum: illis enim quatuor opusculis hæc prolegomena præfixa leguntur tomo I Anecdotorum Muratorii. Edit.

carmina continebantur. Tres et decem S. Paulini Natales ibi exaratos inveni, quos cum Dungali fragmentis collatos germanum protinus tanti scriptoris factum mihi, et orbi litterario sum gratulatus. Codex venerandam sapit vetustatem. Characteres quadrati, ac minutissimi miraue venustate rectis lineis inter se distincti, seculo, ut arbitror, nono elaborati fuere. Quindecim porro Natales Paulinum cecinisse hucusque creditum, quum expresse carmina Dungalus tum ex xiv tum ex xv citarit. Verum auctor iste, aut librarii in illo exscribendo decepti fuere; quæ enim carmina ex Natali xiv hausta referuntur, omnino rejicienda in xiii, codex noster et rerum ordo evincunt. Itaque Natalis apud Dungalum xv hinc inscribendus erit decimus quartus, quem in membranis nostris descriptum non fuisse vehementer dolemus. Nostro præterea in codice simul confunduntur primus, et alter Natales, ac idcirco reliqui numero uno ab editis discrepant, ita ut hic septimus dicatur, qui apud alios octavus numeratur, quo ordine reliqui procedunt; sed amanuensium incuria id factum; quum penitus inter se distinguendi sint primus, et secundus. Subsequitur in laudato codice aliud Paulini Poema absque titulo, quod uti summa referunt eruditione et ego produxi. Post hæc S. Martini vita cum hujusmodi inscriptione exhibetur: *Incipit opus Paulini Petrecordii, de Vita S. Martini episcopi versibus.* Unde Bellarmini de Script. eccl., Sirmondi ad Sidon. Apoll., Labbei de Script. eccl., aliorumque sententia confirmatur, qui horum carminum auctorem faciunt *Paulinum Petricorium*, seu *Petricordium*, qui 30 aut 40 annis ab obitu Paulini nostri florebat. Patrum accurate scripsit Ughellus tom. VI Ital. sacr. illorum scriptorem poematum fuisse S. Paulinum juniorem, Nolanum itidem episcopum; hic enim circa an. Ch. saltem 520 episcopatu illo est auctus, Petricordium vero, ut dixi, circa an. 460 scripsisse certissimum est. Ceterum satis mirari nequeo cur hosce Natales partim neglexerint, partim summo studio veteres protexerint. Beda, Notkerus, Ado, Marcellus presbyter antiquissimus, atque ipse Gregorius Turon., alique in Actis SS. die 14 Januar. relati, S. Felicis vitam ac miracula illustrant; neminem tamen ex iis plures quam decem hucusque editos Natales vidisse apparet, quum ea tantum miracula exhibeant, quæ in eis laudantur, alia etiam relatari, si in promptu reliquos tres habuissent, aut quatuor. Vix unus Dungalus inventus; qui horum aliquam mentionem iniecerit. Lubentius igitur ab eruditis laborem nostrum exceptum iri speramus, quum thesaurum tam diu nobis creptum, ac pene desperatum tandem subduxerimus voracitati temporum. Hæc autem omnia notis eruditissimis, ac disceptationibus pro viribus enucleanda censui, tum ne reliquis Paulini operibus, quæ eruditorum studio hucusque ornata visuntur, in aliquo crederent, tum ut poseos merito aliqua per me ratione satisfaceret. Ut enim ea omittam, quæ hinc adversus novatores, reliquiarum, sanctorumque cultum improbant adferri possunt, certe nusquam majorem quam in hisce tribus saltem poematis, invenias eruditionem. Hic ethnicorum superstitio, hic sanctorum monumenta explicantur, resque gestæ Paulini velut in unum compendium coactæ illustrem scriptoribus seriem eruditionis præbebunt. Quod ad annos spectat, quibus recitati fuerint hujusmodi Natales, sententiæ Chiffletii part. 2, cap. 9, Paulini ill. propositæ acquiescendum puto, primum nempe ad an. Ch. 394 pertinere, quum nondum Nolanus se contulisset Paulinus, alterum deinde in an. 395 cadere, quo sanctus jam Nolæ redditus erat, tertium in an. 396, et sic de reliquis, etiam quotannis Natalem cecinit Paulinus. Id autem ex Natali xiii potissimum probatur. Ibi præclarissima de Gothis relata victoria, cæsusque Rhadagaisus memoratur, quæ an. 405 *Stilicone II et Anthemio coss.* contigere, uti Prosper in Chronico testatur; ac propterea sequentem annum 406 respicit Natalis xiii. Si ergo reliquis elapsis annis Natalem suum affigas, primum conferies in annum 394 incidere; similiter undecimum anno 404, duodecimum anno 405 esse tribuendos. Unum tantummodo lectores monitos velim, nimirum consulto hosce versus una cum amanuensium erroribus a me fuisse descriptos; conqueri enim sæpe solent doctissimi viri fidem manuscriptis non servatam, germanasque lectiones emendantium opinione, aut audacia plerumque vitari. Idcirco omnium ingenio quædam castiganda reliqui, nonnullis etiam inter notas manum apposui.

(Hactenus Muratorius. Audiatur nunc Joannes Aloysius Mingarellius ex cujus editione tres Natales de quibus agitur exscribere maluimus. EDIT.)

IN NATALITIA PAULINI CARMINA PRÆFATIO.

1. Edidit jamdudum ex Ambrosianæ bibliothecæ codicæ Lud. Ant. Muratorius vir et ingenio, et eruditione clarissimus tria S. Paulini Nolanorum episcopi carmina in S. Felicem (a), quorum antea quædam duntaxat fragmenta exstabant apud Dungalum in libro quem is adversus Claudium Taurinensem de cultu sacrarum imaginum scripsit (b): qua de re summam apud litteratos homines gratiam inivit Muratorius, ac magnis laudibus a Casimiro Oudino, aliisque exornatus est. At cum in apographum et mendis ubique plenum, et multum alieubi atque imperfectum incidisset, fieri omnino non potuit, ut ea in lucem emitteret plane emendata. Quocirca cum eodidem ipse præ manibus habuerim, cujus ope quamplurima menda expungere liceret, ac plures nondum editos versus adjuungere, statui ea carmina rursus in isto nostrorum Anecdotorum tomo evulgare.

(a) Tom. I Anecdotorum, qui editus est Mediolani anno 1697.

(b) Exstat hic liber in Bibliotheca Patrum, et inscribitur *Responsa adversus Claudii sententias.*

2. Codex porro iste quo usus sum chartaceus est, ac sæculo, ut equidem opinor, XIV a Lippo Platesio (a) scriptus. In eo occurrunt primum tredecim Paulini carmina in S. Felicem, tum alia Prudentii, quorum indicem habes in extrema pagina (b). Decem priora Paulini cum Veronensi editione anni 1736 dum conferrem, aliquam in iis lectionum varietatem deprehendi, quæ cum alicui usui futura sit, si quando nova eorum editio perficienda erit, visum est mihi illa loca in quibus varietas nonnulla est hic adnotare.

3. In carmine 1, versu 4, noster codex habet, Christum non vincita voce. Vers. 36, Munditiis curare sines. In secundo carmine nulla est varietas.

4. In carm. 3, vers. 4, noster codex habet, cœlestem nactus. Vers. 5, pœnam non sponte. Vers. 11, Deo caleant. Vers. 13, munere condidit alto. Vers. 15, Qua post solstitium. Vers. 22, virtute recepti. Vers. 38, divino numine solvit. Vers. 39, Cernere nunc passim est sacris purgante medela. Vers. 48, Æthra polis. Vers. 55, totque uno compulsa examine vota. Vers. 59, Et bis terdenas Campania. Vers. 61, Neapolis et quos. Vers. 65, Quos Antina potens. Vers. 66, monumentis. Vers. 68, hujus honore dir. Vers. 77, Huc et olivifera. Vers. 83, Toto plena sui spatio, spatiosaque cunctis. Vers. 85, Nola assurgis. Tres versus, nempe 86, 87 et 88, desiderantur. Vers. 95, Nunc quoque perpetuo. Vers. 103, Plus nitet innumeris. Vers. 111, sit florens annus. Vers. 128, Ut precibus lenis. Vers. 135, Et potius dextre positos in parte piorum.

5. In carm. 4, vers. 2, noster codex habet, o carissime Christo. Vers. 9, inopes justi, indignosque salutis. Vers. 29, Pulsat amore lyrae. Vers. 37, tibi lactantes. Vers. 55, lino et apostolicis fundens sua lumina linguis. Vers. 64, Unde peregrinas obcunte. Vers. 74, multoque reliquit in agro. Vers. 102, prælegit jura. Vers. 123, sedisque volebat. Vers. 127, invidia effectus. Vers. 128, fides quia tantum. Vers. 149, prosternet superante. Vers. 181, Primus supplicii de carcere sumitur ordo. Vers. 207, Dumosa prostratus humo. Vers. 226, Arcana tellure tegi. Vers. 269, Custodes cunctante promens. Vers. 294, Demissumque manu. Vers. 318, corporis, atquin. Vers. 320, Et carum vita fuisset. Vers. 331, tam volucer cursu. Vers. penult., immarcescibili.

6. In carm. 5, vers. 1, noster codex habet, Et venit ætas. Vers. 11, Felici librare meo. Vers. 12, deditus : hunc etiam oris. Vers. 18, Martyris, unde domum. Vers. 46, dulcia mundo. Vers. 54, in pectora vivus. Vers. 57, petit improba primum. Vers. 63, Ecce et eum. Vers. 84, Attonitus Felix. Vers. 86, E spatio nactusque locum, qui forte paventi. Vers. 100, sordibus agger. Vers. 102, intutum struxit. Vers. 133, Opprimit, everteque exponunt montibus urbes. Vers. 139, magna Hiericho. Vers. 140, Omnibus exitii sua gloria, qua tumuerunt, Causa fuit. Vers. 167, discesserat inde. Vers. 169, Intulerat satagens propriis. Vers. 190, Non fera jam feritas hominem circumstetit alium. Frenarunt avidos jejunia sancta leones. Sex illum, etc. Vers. 199, aquæ, quæ nubila passim. Vers. 201, Gratia Felici defudit. Vers. 212, Inque globum tenuem. Vers. 215, Compluvii dulcem sitiensis in ore liquorem. Vers. 230, Maximus, et pecudes ductu pastoris egebant. Quem confessoris, etc. Nam versus intermedius 231 desideratur in nostro codice. Vers. 241, quia crescere sede. Vers. 264, præ cunctis nomine claro Archelai tam sancta fide, quam nomine clara. Vers. 274, modici tria jugera ruris.

7. In carm. 6, vers. 11, noster codex habet, amorque, timorque est. Vers. 20, Quæ nive tecta solum nive silvas, culmina, colles Compta senis sancti canos testatur honores. Vers. 28, tua namque tui sunt gloria Sancti. Vers. 30, Officii sumptus superent : hi pulchra tegendis. Vers. 39, Ut medicata. Vers. 45, Fercula opima cibus, ceras, aulæa, lucernas Larga quidem, sed multa dicant. Vers. 47, Nullus opum famulus. Vers. 50, qui duo totum. Vers. 62, quibus hæc dignatio, et istic consessus. Vers. 71, ab origine duxi. Vers. 83, Tantum erit et verbis super hoc quo dicere gesta Felicis pateat, si copia tanta sit oris, Quanta operum meriti que manet. Nam tempore ab illo. Vers. 115, pium spes solabatur amorem. Vers. 126, Quisque alium præstare, et propius consistere certat. Vers. 146, Tum nivea. Vers. 147, Pater addit judicæ Christo. Vers. 158, Ex ossibus emicuit lux. Vers. 165, terras venerabile nomen. Vers. 166, Dignatam et tanto. Vers. 187, Corporis e tumulto. Vers. 208, Felix miracula numine Christi. Vers. 219, pietas et vilibus. Vers. 260, In te paupertas caput acclinata. Vers. 269, quem criminer? aut ubi de te. Vers. 276, qua modo discurram? Vers. 297, Quos et te manus una tenet. Vers. 298, Christus blanda piis. Vers. 301, nescis mala facta. Vers. 315, Nec jam reperies, reddas cui errore reductos. Vers. 324, ut jam plurima totum. Vers. 365, Ut prædæ cassa remansit. Vers. 389, quasi pone timerent. Vers. 394, rursus sapientia bruto. Vers. 403, Cominus, et caligare putat. Vers. 433, ad sua vota catervas. Vers. 450, tibi mando tuendos.

(a) In prima codicis pagina vetusta manu scriptum est : *Iste liber est ... scriptus a Domino Lippo de Platesio viro devoto et docto.*

(b) In fronte codicis hæc scripta olim fuerunt : *In hoc libro ... sunt ista per ordinem. Primo quatuordecim libri in metris compositi a sancto Paulino civitatis Nolæ episcopo, et confessore, qui facti sunt in quatuordecim annis, scilicet pro quolibet festo unus, quorum materia est de sancto Felice presbytero, et confessore, et patrono civitatis Nolæ, et de ejus festo, quod brutale est, scilicet die 14 Januarii, videlicet die sancti Felicis in Pincis presbyteri, et martyris Romæ. Et inter*

hæc carmina sunt multa de Deo, et sanctis, et aliis rebus spiritualibus et devotis. Sequitur Apotheosis, id est de Divinitate, Prudentii poetæ clarissimi. Ejusdem Prudentii carmen vel liber contra hæreticos Patrispassianos. ... Liber ejusdem contra Unionitas. .. Ejusdem Prudentii carmina vel liber contra Judæos. Ejusdem Prudentii carmen vel liber adversus hæreticos et infideles Homuncionitas ... Liber ejusdem Prudentii de natura animæ ... Liber ejusdem contra Phantasticos ... Ejusdem Murciogeniu ... Ejusdem liber contra Marcionitas ... Liber dictus Psychomachia.

8. In carm. 7, vers. 5, noster codex habet, Ducat concretum terris canentibus annum. Vers. 24, Tu minimam repleas. Vers. 35, Et subito præcedens. Vers. 39, Donetur variare modis, et pacta quotannis Carmina, mutatis uno licet ore loquelis Promere. Vers. 45, Cernimus illa diem. Vers. 83, vegetior hostis. Vers. 95, sedeant contegmina membris. Vers. 96, quis ambigat? Vers. 134, Sustinet, et solido. Vers. 164, cuspidè trino. Vers. 227, potens Domino. Vers. 232, vitam veniendo redemit. Vers. 277, sufferre tomum duramus. Vers. 278, acumine ferri. Vers. 279, sordibus unctum. Vers. 287, quod solido et crasso totum complebat operti.

9. In carm. 8, vers. 69, noster codex habet Ad consternandas. Vers. 93, servata Nineve. Vers. 96, quæ mala sanctis. Vers. 126, numeri virtute potentes. Vers. 144, Provida pollutas. Vers. 162, Terrentem magnos late populos. Vers. 168, Et opima Nineve. Vers. 175, altaria coram. Vers. 178, Attrita cum plebe. Vers. 179, Tam gravis exitii. Vers. 181, Pro meritis, nec norat eum. Vers. 207, Venerando in corpore membra. Vers. 245, Et rupta in fluvio sitientem caute. Vers. 259, Ceu aliquando feræ. Vers. 261, Naturam mutante Deo. Vers. 265, Atque suos cantare, reos ardere ministros. Vers. 289, Sanctis fons omnibus unus, Et regnum commune Deus: non una prophetis, Martyribusque sacris opera: et diversa fuerunt. Vers. 300, Qui fecit gelidos. Vers. 311, Dape, facili. Vers. 322, Immanes domitare feras. Vers. 325, Et morbis corpora frangunt, Qui desideris hominem flammantibus urunt, Peccatisque vorant. Vers. 334, ut incensum restinguat. Vers. 336, Mira manus, et virga potens. Vers. 342, quo myrrham tristem. Vers. 345, tristia myrrhæ. Vers. 359, agere, in Christoque potentem. Vers. 363, toto redivivus corpore Felix. Vers. 368, distinctos actu. Vers. 384, ac sentire medelas. Vers. 389, Felicis et ipsa, Vers. 394, pavor et terrore. Vers. 396, incendia tectis. Vers. 397, recalent incendia flammæ.

10. In carm. 9, vers. 6, noster codex habet mihi te lucere diebus. Vers. 24, Neque enim ille dies fit. Vers. 79, Currens aereo modulabilis. Vers. 92, Spiritum ab Unigena Sanctum Patre procedentem. Vers. 105, Numine potabit. Vers. 107, Dominus; sic ipsa diebus. Vers. 149, mihi carius anno. Vers. 156, anima, edicatque quod olim. Vers. 161, temporis annus Ver agit. Vers. 163 noster codex habet, Unctus adest Domini. Vers. 164, Nicetas. Vers. 180, Niceten ridere mihi. Vers. 209, agminis, et patriarchæ. Vers. 214, fore præcecinistis. Vers. 240, dignius ore. Vers. 245, Lumine conspicuum. Vers. 254, Unde intrasso. Vers. 292, quo me tua dextra. Vers. 308, credere pinna. Vers. 318, meditantis suggerit ignem. Vers. 353, cura sumus gemini? qui jure. Vers. 361, dum te circum agitans. Vers. 370, hunc res poscere cultum Ipsa videbatur. Vers. 395, Conspice sursum. Vers. 401, altaria tuta. Vers. 415, Huic dubius gemino Didymi. Vers. 433, in arma vocavit, Et paribus compsit victoria celsa coronis, Parque salutiferis, etc. Vers. 459, Jure pio signant. Vers. 460, sanctæ tamen unica pacis. Vers. 490, Nec mirere sacris spatiis. Vers. 506, Teque sacris, palmisque simul devota litante. Vers. 521, amne refuso. Vers. 555, Per totam vigiles. Vers. 564, irrepsit rubibus. Vers. 581, pictura ludere. Vers. 629, vigilare parato.

11. In carm. 10, noster codex habet, versu 2, solennia voto. Vers. 10, Illic adjunctis. Vers. 25, lumine Tobis. Vers. 32, culmine turris. Vers. 40, A tribus egressus. Vers. 45, interpositisque columnis. Vers. 47, Aspectare lacus. Vers. 59, spatiable pandit. Vers. 151, quam liquerat illis. Vers. 188, castifico socians. Vers. 234, Et moribus istius ævi. Vers. 276, post corporis usum. Vers. 282, terra, quis in me Rubus. Vers. 314, Ut qui corde.

12. Hæc sunt, quæ in prioribus decem Paulini carminibus animadvertenda censuimus. Quod vero spectat ad tria postrema, quæ rursus nunc edimus, in his plus quam trecenta loca emendavimus, ac præterea tertio et decimo carmini post septuagesimum versum tres et quinquaginta versus addidimus, qui in eo quem Muratorius adhibuit, Ambrosianæ bibliothecæ codice desiderabantur. Ac nostrum quidem hocce additamentum brevibus scholiis illustravimus: alia vero carmina non item, quod luculentissime a Ludovico Muratorio explicata jam sint. Quanti autem additamentum ipsum faciendum sit, ex ejus lectione cognosces: sed illud hic prætereundum non est, Tobix librum, et eum, qui Ecclesiasticus inscribitur, quos libros heterodoxi ut apocryphos rejiciunt, a Paulino ut sacros atque divinos in eo citari, ut in scholiis ostendemus.

13. Atque hic ego præfandi finem facerem, nisi aliquid de ea, qua usus sum, horum poematum inscriptione dicendum esset. Vulgo enim sic inscribi solent, Natalis I, Natalis II, et ita deinceps. Ita certe inscripsit Muratorius. At mihi quidem ea inscriptio numquam probari potuit: idque multis de causis. Primum enim etsi quotannis Paulinus in emortualem, seu, ut rectius cum Ecclesia loquar, in natalem S. Felicis diem carmen scriberet, quomodo tamen carmina ipsa Natales dici possint, equidem, ut dicam id quod res est, ne intelligo quidem. Dungalus sane in eo quem dixi libro cum passim hæc ipsa Paulini poemata in medium proferat, nusquam tamen ea Natales appellat, sed semper aut libros, aut carmina. Nostri autem codicis descriptor primum quidem sic ea inscripsit: De vita S. Felicis carmen anni primi, carmen anni II, etc.; postea vero, quasi eum hujus inscriptionis pœniteret, sic inscripsit: Liber I, Liber II, etc. Natalis vero nomen nusquam apud eum occurrit. At quid plura? Paulinus ipse quamvis multis in locis de hisce poematis mentionem faciat, tamen ne semel quidem ea Natales appellat, sed libellos, aut Natalitios libellos. Nam carm. 42, vers. 506, ita canit:

Sed nostris ante libe'lis

Præterita, in præsens semper servata canetur.

Et carm. 13, vers. 52 :

Et quia præteritis magis illa libellis

Dicta mihi.

Et vers. 55 :

Hunc animo texam gratante libellum.

Et vers. 104 :

Sit caput herous, fundamentumque libello.

Quin ino in epistola 28 ad Severum scripta eodem modo locutus est : « Habes ergo, inquit, libellos a me duos, unum versibus Natalitium de mea solempi ad Dominædium meum (ita vocat Paulinus S. Felicem, quasi Dominum ædis) cantilena, cui corpore ac spiritu quotidie, lingua autem quotannis pensito dulcissimum voluntariæ servitutis tributum in die consecrationis ejus, etc. » Pauca hæc te monendum censui, humanissime lector, antequam ad ipsa Paulini carmina venias : quid enim necesse erat me plura dicere, cum tam multa de iis doctissime scripserit Muratorius? Vale.

POEMA XIX.

CARMEN XI (a) IN S. FELICEM.

447-448 Sidera (b) si cælo, si possunt (c)

[gramina terris

Defore, mella favis, aqua fontibus, uberibus lac :

Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,

In quibus et vitæ virtus (d), et gloria mortis

5 Ipse Deus pro quo vitam voluere pacisci,

Et moriendo piam sancire fidem populorum,

Mercarique sacrum pretioso sanguine regnum,

Sanguine, quo totum spargentes martyres orbem

Gentibus innumeris semen cæleste fuerunt (e).

10 Horam (f) de (g) numero procerum confessor

[in ista

Urbe datus Felix longe lateque per orbem (h)

Nominis emicuit titulo. Sed Nola sepulti

Facta domus tamquam proprio sibi sidere plaudit.

Omnis enim, quacumque manet (i) mandatus

in ora

15 Martyr, stella loci (j) simul, et medicina colen-

tum est.

(a) In codice bibliothecæ S. Salvatoris Bononice, quem nostrum *codicem* vocabo, primum Paulini carmen in S. Felicem sic inscribitur : *Beati Meropii Paulini episcopi Nolani de Vita S. Felicis carmen anni primi. Liber primus. Undecimum vero istud carmen sic inscribitur : Incipit Liber XI.*

(b) Sex primos hujus carminis versus citat Dungalus in *Responsis ad Claudii Taurinensis sententias*.—Priora hæc carmina retulit etiam Dungalus diaconus, qui seculo Christi nono librum de *Cultu imaginum* adversus Claudium Taurinensem scripsit, eumque Ludovico et Lothario Augustis nuncupavit. Hæc ejusdem præclarissima verba omnino sunt oculis omnium subjicienda : *Paulinus, ait, episcopus vir eruditissimus et sanctissimus, sicut et multi de eo testati sunt, nobilem librum xv carminibus distinctum in honore, et laude S. Felicis martyris edidit, in quo quanta miracula, et virtutes per ipsius merita, et intercessionem divina largiente clementia ad suum fieri cotidie tumulum, et maxime die natali ejus anniversario disseruit, non facile a quoquam excerpti, aut deflorari potest, quia cuncta flores, aromata, rosæ, lilia suaveolentia, ac melliflua sunt. Animadverti tamen supra in prolegom. deceptum Dungalum, qui 15 a Paulino elucubratos Natales asseruit, quum rever. 14 tantum cecinerit; ipse enim Dungalus unum ex eis in duos considerate divisit. MURATORIUS.*

(c) In codice bibliothecæ Ambrosianæ, quo usus est Muratorius, quemque *Muratorii codicem* posthæc vocabo, scriptum est : *Sidera si cælo possunt, si gramina terris, etc.* Utraque lectio probabilis videtur. Dungalus tamen legit, ut est in nostro codice.

A Namque tenebrosum veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe creator
Sic sacra (k) disposuit terris monumenta pio-

[rum,

Sparsit ut astrorum nocturno lumina cælo.

20 Et licet una fides, par gratia, et æmula virtus
Martyribus cunctis maneat, tamen omnibus iis-

[dem

Dissimiles operum formas exstare videmus.

Atque alibi tacitis (l) meritum sublime sepulcris

Excolimus memores, alibi clamantia signa

25 Conspicuas miramur opes. Ubi credo mali plus

Durior impietas retinet, majorem ibi morbus

Poscit opem gravior, vel adhuc ubi cæcor altam

Perfidie noctem trahit error, et ægra laborat

In populo titubante fides, ibi lumina prorsus

B 30 Accendi majora decet, mundique tenebras

Illustrante Deo perimi, mentesque retusis

Attonitis oculis, trepidasque intendere ad ipsos

Divini veri radios, caligine tetra

Solvere, collyrioque medentis (m) inungere Christi.

(d) In Muratorii codice scriptum est : *In quibus et vita, et virtus.* At vero Dungalus legit ut est in nostro codice, cujus lectionem secutus sum.

(e) In cod. Mur. legitur *fuere* : quod parum refert.

(f) Dungalus citat hunc versum, et alios, qui sequuntur usque ad versum 49.

(g) Emendavi ex nostro codice. In Mur. cod. scriptum est *Horum pro numero*. At Dungalus quoque legit *Horum de numero*.

(h) Tanta fuit per orbem S. Felicis fama, ut ex quavis terrarum parte Nola populi venerabundi confluerent. Miracula crebra sanctum quotidie commendabant; ipsæque Roma, tot licet sanctorum cætu sublimis, tota pene suis e sedibus solvebatur, ut gloriosi confessoris sepulcrum inviseret. Hoc sæpe repetit Paulinus, ac potentissimum Natali in S. Damasus papa sancto huic se quondam voto obstrinxerat, cujus rei testem epigramma reliquit nostra quoque ad tempora transmissum. Videnda super his Acta SS. tom. I die 14 Januar. MURATORIUS.

(i) In cod. Mur. legitur *jacet* : in nostro *manet* : quo modo legit etiam Dungalus.

(j) Nostri codicis lectionem amplexus sum. In cod. Mur. legitur *locis*. Dungalus legit ut est in nostro codice.

(k) Hunc versum mendose sic legit Dungalus : *Sic sua disposuit terris munimenta piorum.*

(l) Noster codex habet *lucitum*. At codicis Mur. lectio mihi magis placet.

(m) Mur. cod. habet *medentes*. At legendum est *medentis*, ut est in nostro codice. Id enim exposcit ipsa quoque metri ratio.

- 33 Quod per apostolicas curandis sensibus artes A
Cote pia teritur, quia lene jugum, et leve Chri-
[sti
Est onus ad Christum puro jam lumine versis,
Atque evangelico suffusus pectora succo.
Quo bene purgantur nebulæ, quibus interiorum
- 40 Obducunt aciem mundi fallentis amores,
Qui magnum per inane vagos sine remige sensus
Circumagunt, hebetantque gravi caligine captos
Mollibus illecebris, ut frangant robora vitæ,
Sectenturque vagas (a) per gaudia lubrica pom-
[pas.
45 449-450 Hos (b) igitur nobis cupiens avertere
[morbos
Omnimodens Dominus, sanctos mortalibus ægris B
Per varias gentes medicos pietate salubri
Edidit; utque suam divina potentia curam
Clarius exereret, potioribus intulit illos
- 50 Urbibus, et quosdam licet oppida parva reten-
[tent
Martyras (c): at (d) proceres Deus ipsos mœni-
[bus amplis
Intulit, et paucas functos divisit in oras,

(a) Ita scriptum est in nostro codice. At in codice Mur. legitur *cavas*, id est *inanes*, ut recte explicat Muratorius qui notam subjungit sequentem. — *Cavas*, id est *inanes*. Virgil. vi Æneid. :

Et ni docta comes tennes sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ.
Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Et alibi :

Non atra cava circumvolat umbra.

(b) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 55 citat Dungalus. — Theophridus abbas in serm. 1 de SS. Reliqq. *Hæc, ait, singulis provinciarum, et civitatum populis dedit in solatium, ut dum importunis argenter incursum hostium visibilibus, et invisibilibus, per harum defensentur meritum. Infra: Sic et Deus noster videns hostium multitudinem per totum volitare aerem, et pugnam adversus adoptionis suæ filios struere multiplicem, humanæ miseriæ misericorditer consulit, et multiplicatis super arenam patrocinii civitatem suam, id est Ecclesiam custodit, et protegit.* MURATORIUS.

(c) Mur. codex et Dungalus habent *martyres*: noster vero cod. *martyras*.

(d) In Mur. codice scriptum erat *ad proceres*. Recte autem Muratorius suspicatus fuerat legendum esse *at proceres*: ita enim legitur in nostro cod., et apud Dungalum.

(e) S. Leo in serm. de Nat. apost. Petri et Pauli apposite ad hanc rem: *Beatissimus Petrus princeps apostolorum ad arcem Romani destinatur imperii, ut lux veritatis, quæ in omnium gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet.* Vide reliqua. MURATORIUS.

(f) In Mur. codice legitur *quam Satana captos*, etc.

(g) Lectionem codicis Mur. secutus sum. Noster habet *teneri*.

(h) Mur. codex habet *dilabitur*; noster *delabitur*.
(i) Haud ita stricte sumenda Paulini verba, ut Romæ tum nullos superfuisse paganos credamus; siquidem non uno cecidit ictu superstitionis imperium, sed temporis beneficio id obtentum, quod statim a Constantino sacra fidei documenta, principumque exempla, evincere haudquaquam potuerant. Certe ex paganorum grege consules, senatores, alique magistratus fuerunt assumpti pene ad hæc usque tempora, hoc est ad annum Chr. 401. Quin et ipse

- Quos tamen ante obitum toto dedit orbe magi-
[stros.
Inde Petrum, et Paulum (e) Romana fixit in
[urbe,
55 Principibus quoniam medicis caput orbis egebat
Multis insanum vitiis, cæcunquæ tenebris.
Sed potiore Deo nostram reparare salutem,
Quam Satanæ (f) captos etiam nunc fraude te-
[nere (g):
Rarescunt tenebræ mundi, et jam pene per
[omnes
60 Prævaluit pietas, et mortem vita subegit.
Crebrescente fide victus delabitur (h) error,
Et prope jam nullis sceleri, mortique relictis
Tota pio Christi censetur nomine Roma (i),
Irridens signenta Numæ, vel fata Sibyllæ.
65 Cumque sacris pia turba refert (j) pastoribus
[Amen
Per numerosa Dei regnantis ovilia lætum.
Laudibus æterni Domini ferit æthera clamor
Sanctus, et incusso Capitolia culmine nutant (k).
In vacuis simulacra (l) tremunt squalentia tem-
[plis
70 Vocibus icta piis, impulsaque nomine Christi.

Paulinus nondum profana religione expeditus consul processerat. Emisse vero per hæc eadem tempora plures a piissimis imperatoribus leges, queis ethnicismus confodiebatur, satis innuunt, nondum illi, ut Taciti verbis utar, magnum diem impositum fuisse. Videndus hæc de re codex Theod. tit. *de Paganis*, etc. Quin inno et anno 410, sex videlicet abhinc annis, Roma barbarorum irruptione sub Alarico eversa S. Augustino scribendi præclarissimos de Civ. Dei libros causam præbuit, ut a paganorum contumeliis Christi fidem tueretur. Inquit autem magnus doctor lib. 1, cap. 1: *An non etiam illi Romani Christi nomini infensi sunt, quibus propter Christum barbari pepercerunt? Testantur hoc martyrum loca, et basilicæ Apostolorum, quæ in ipsa vastatione Urbis ad se confugientes suos, alienosque (videlicet paganos Romæ degentes) receperunt.* MURATORIUS.

(j) Emendavi ex nostro codice. Nam Mur. pro *refert* legit *ferat*. — Id moris in Ecclesia primitiva invaluit, ut post sacras antistitis preces populus concordia voce responderet *Amen*. Egregius in hanc rem est S. Justinus martyris locus in Apol. pro Christianis secunda, quæ revera prior dicenda est: *Ὁ συντελεσσαντος, inquit is, τὰς εὐχὰς τε, καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πρὸς ὃ παρὼν λαὸς ἐπεσημῆσθαι λέγων Ἀμήν: Ubi ille, (id est episcopus) preces, et eucharistiam absolvit, totus qui adest populus fausta approbatione exclamavit dicens, Amen.* Quod etiam antiquissimus doctor infra repetit. Tertullianus lib. de Spectac. cap. 25 ad Christianum ait: *Eo ore, quo Amen in Sanctum protuleris, gladiatori testimonium vis reddere?* Ipse Paulinus in preceatione Matut. de Deo loquens:

Quem celebrant modulato carmine plebes,
Et responsuris ferit æra vocibus Amen.

Consule præter hæc Bonam, *Rer. Liturg. lib. II, cap. 5.* MURATORIUS.

(k) Num fulmine, hoc est piarum vocum fragore? MURATORIUS.

(l) Eadem ferme verba exhibet S. Hier. in præf. ad n. lib. Comment. in Ep. ad Galat.: *Romanæ, inquit, plebis laudatur fides. Ubi alibi tanto studio, et frequentia ad ecclesias et ad martyrum sepulcra concurrunt? Ubi sic ad similitudinem cælestis tonitruus Amen rebant, et vacua idolorum templa quantuntur?* MURATORIUS.

Diffugiunt trepidi desertas dæmones ædes.
Lividus incassum serpens fremit ore cruento
Lugens humanam jejuna fauce salutem.
Seque simul pecudum jam (a) sanguine defrau-

[datum

75 Prædo gemens frustra siccas circumvolat aras.
Sic (b) Deus et reliquis tribuens pia munera terris
Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
Sic dedit Andream (c) Patris, Ephesoque Johan-

[nem (d),

(a) In Mur. codice scriptum erat *quem*: in nostro autem *jam*: quo modo legendum esse suspicatus fuerat Muratorius.

(b) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 84 citat Dungalus.

(c) Patræ urbs Achaïæ. Ibi consummasse martyrium Andreas dicitur in ejus Actis apud Sur. tom. VI. Hieronymus in ep. 148 ad Marcellam: *In omnibus locis versabatur* (Jesus) *cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaia*. Vide Bar. in Martyr. Rom., et Florentin. in Martyr. Hieron. MURATORIUS.

(d) Ephesi occubuisse Johannem mille monumenta testantur. Euseb. Cæs. lib. III, cap. 35 Hist. eccl. Polycratis E. hesini episcopi epistolam refert, in qua idem asserit. Vide Baron. in Martyr. ad diem 27 Decembr. Hinc celebris Ephesina Ecclesia, et inter apostolicas relata primatem, seu exarchum nulli subditum patriarchæ quondam jactavit. Tertull. cap. 36 Præscript. : *Proxime, inquit, est tibi Achaia? habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippus, habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum*. Venantium Fortunatum his juvat addere canentem lib. VIII, carm. 4:

Nobilis Andream mittit Achaia suum.

Præcipuum meritis Ephesus veneranda Johannem Dirigit.

MURATORIUS.

(e) M. Antonius Columna in libello de Vita et Gestis S. Matthæi: *Illud, ait, certe inter historicos convenit, in Regia Ethiopiæ civitate B. Apostolum martyrio coronatum, ibique diu sacrum mansisse corpus*. Pro martyrii loco adsentiri aliquantulum possem, siquidem Metaphrastes eide ad stipulatur, unaque cum eo Venantium Fortun. lib. V, carm. 1, ubi ait:

Matheus Æthiopes attemperat ore vapores,
Vivaque in exusto flumina fudit ægro.

Verum de sepulture loco Columna decipitur. Qui enim Paulinus noster Parthiam Matthæi sepulcrum complecti dixisset, si in Æthiopia illud conditum fuisset? Parthi, Æthiopesque nimum diversi, ut eorum nomina confundantur. Sed audiamus iterum Venantium lib. VIII, carm. 4:

Inde triumphat in terra Bartholomeum,
Matthæum eximium Naddaver alta virum.

Idem etiam innuit carm. seqq.:

Quos Patra, quos Ephesus, Naddaver arce tenet.

Ut igitur concilientur viri tanti, urbem Naddaverem in Parthia positam arbitraret, quo S. Matthæi ossa post mortem fuerint translata. Cur enim hic audiat Abdias omnium judicio scriptor apocryphus, qui hanc urbem Æthiopia in regione statuit? Si hujusmodi auctoritatibus agendum, Dorotheum et ego reponerem pseudographum et ipsum auctorem, qui in libello de XII apostolis Matthæum asserit *Hierapoli Parthiæ defunctum, seu Hierapoli Syriæ, ut prodit in fragmento quodam Gulielmi Cave lib. de Script. eccl. Sed aperte Paulino subscribunt Anonymus apud Oecumenium dicens: Matthæus evangelista Evangelium Hebraica lingua conscriptum tradidit. Obdormivit autem in Hiera civitate Parthiæ, et ibi sepelitur*. Hippolytus in Indiculo XII apost. scribit: *Matthæus obdormivit Hiera Parthorum civitate*. Freculphus tom. II, lib. II, cap. 46, Matthæi sepul-

A Ut simul Europam, atque Asiam curaret in illis,
80 451-452 Discuteretque graves per lumina
[tanta tenebras.

Parthia Matthæum (e) complectitur, India Tho-

[nam (f)

Lebbæum Libyes (g), Phryges accipere (h) Phi-

[lippum,

Creta Titum sumpsit (i), medicum Boetia (j)

[Lucam.

crum ita signat: *Primum evangelizavit in Judæa, postmodum in Macedonia prædicavit; requiescit in montibus Parthorum*. C. V. Bollandus ad diem 24 Febr. ex codice a mille annis exarato notitiam refert de locis SS. apostol., ibique dicitur: *Natalis S. Matthæi apostoli, qui passus est in Persida*. Martyr. Hieronym. a Florentino editum hæc habet: *In Persida Natalis S. Matthæi apostoli et evangelistæ*. Alius item indiculus vetustissimus apud Florent. pag. 159 in *Persida* passum testatur Matthæum. Parthia certe Persidi adjacebat, immo, ut Plin. lib. VI, cap. 25, ait: *Persis in Parthorum jampridem translata est nomen*. Et Persidem Parthia complectebatur, ut etiam erudit. et C. V. Baudrandus amicus meus in Lexico geograph. monuit. Unde opinioni meæ aliud suffragium accedit, dum in Parthia sepultum Matthæum una cum Paulino affirmo. Patet etiam in Parthiis prædicasse S. apostolum, ut par sit credere, relictos ibi discipulos eidem e vivis sublato, ejusque ossibus in urbem Naddaverem reportatis parentare potuisse. MURATORIUS.

(f) Obiisse hunc apostolum ibidem præter alios auctores testatur S. Hieron. de Script. eccl., qui et urbem Calaminam locum martyrii assignat. Ejus corpus Edessam deinde translatum, uti videre est apud Baron. in Martyr. ad diem 3 Julii. Laudata a Bollandus notitia hoc etiam asserit: *Natalis S. Thomæ apostoli in India, et translatio corporis ejus in Edessa*. MURATORIUS.

(g) Lebbæus idem est ac Thaddæus, qui alio etiam nomine Judas nuncupatur. S. Hieron. in cap. X Matth.: *Thaddæum apostolum ecclesiastica tradit Historia missum Edessam ad Abagarum regem Chosidenæ* (Osrhoene legendum potius) *qui ab evangelista Luca Judas Jacobi dicitur, et alibi appellatur Lebbæus, quod interpretatur corculum, credendumque est eum fuisse trinomium*. At a Paulino dissident reliqui scriptores in constituendo loco, ubi sacrum illius corpus servetur. Venant. Fortun. carm. 4. lib. VIII:

Hinc Simonem, et Judam lumen Persida gemellum
Læta relaxato mittit ad astra sinu.

Dorotheus Tyrius in lib. de XII Apost.: *Judas Jacobi, qui et Thaddæus, et est Lebbæus Edessenis, et universæ Mesopotamiæ Evangelium Domini prædicavit. Sub Augaro Edessenorum rege in Beryto Occisus, et cum honore sepultus*. Florentin. in not. ad martyr. Hieron. quedam producit martyrologia antiquissima, quibus in *Perside, aut in Suanis civitate Persarum* occisus Thaddæus dicitur. Ego censerem hos de mortis loco intelligentes, Paulinum vero de sepulcri loco. MURATORIUS.

(h) Hierapoli in urbe Phrygiæ sepultum Philippum discimus etiam a Venantio Fortun.

Lata suis votis Hæc apolis alma Philippum
Producens.

Cui adde Hieron. de Script. eccl.: *Philippus apostolus in Phrygia prædicat Evangelium Domini Jesu. Sepelitur Hierapoli cum sibi honorifice*. Vide Baron. in Martyr. ad diem 1 Maii. MURATORIUS.

(i) Episcopum Cretæ fuisse Titum, ibique etiam sepulturam nactum docet Hieronymus, ceterique scriptores, ac Menologia, ut eandem recoquere cranibem nihil sit opus. MURATORIUS.

(j) In Mur. cod. legitur *Boethia*; in nostro *Boetia*.

Marcus, Alexandria (a), tibi datus, ut bove pul- A
[so (b)]

85 453-454 Cum Jove (c), nec pecudes Ægyp-
[tus in Apide demens,

In Jove nec civem coleret (d) male Creta se-
[pultum,

Nec Phrygea exsectis (e) agerent Cybeleia Gallis
Impuram fœdo solantes vulnere matrem,
Et tandem castis (f) fronderet montibus Ida
90 Intactas referens (g) securo vertice pinus :
Vana nec ulterius mutes (h) jam Græcia Delphos
Consuleret, spernensque suum calcaret Olympum
Altius in Sion gradiens, ubi collis alumni

Dungalus mendose legit hunc versum : sic enim leg-
git : Creta Titum sibi sumpsit, Antiochia, et Ostia Lu-
cam. — Hactenus depravatam lectionem e Dungalò
hauseramus, quum illi in ejus codicibus, ac præsertim
in antiquissimo Bibliothecæ nostræ legatur :

Creta Titum sibi sumpsit, et Antiochia, et Ostia Lucam.
Rosweidius in notis ad hunc locum ita ait : *Mirum a
Paulino asseri Lucæ reliquias servari Antiochiæ, et
Ostia, quum Martyrologium Romanum 9 Maii dicat
ejus reliquias translatas ex Achaia Constantinopolim.
Nisi tantum vellet Antiochiam, et Ostiam Lucam Evan-
gelii prosemiatorem habuisse egregium, fors et reli-
quias aliquas ejus aliunde expetierint.* Verum vulneris
hujus sanitatem codici nostro debemus. Revera in
Bœothia, seu Achaia sepultus est Lucas. Gaudentius
Brix. in serm. habito in Dedic. Eccles. *Johannem in
Sebaste provincie Palæstinæ, Thomam apud Indos,
Andream, et Lucam apud Patras Achaia civitatem tum-
ulatos refert.* Lucæ dein reliquias una cum Andræ
apostoli ossibus Constantinopolim de Achaia trans-
latas meminit Hier. de Script. eccles. Quibus alia
documenta addi possunt. Hinc pseudo Dorotheum
arguas, dum Ephesi mortuum ac sepultum Lucam
sonniat. Ceterum medici titulus Lucæ a Paulino
alibi aptatur, nempe Natal. 9 :

Hic medicus Lucas prius arte, deinde loquela
Bis medicus Lucas.

MURATORIUS.

(a) Ita legitur in nostro codice : in codice autem
Muratorii *Alexandria.* — Alexandrinam Ecclesiam
Marcus a S. Petro illuc missus fundavit, eamque suo
etiam sanguine, tumuloque beavit. Id a Hieronymo
docemur omnibusque Martyrologiis. MURATORIUS.

(b) Apud Ægyptios celebris quondam fuit cultus
Apidis, quem bovis specie figurabant. Huic quotan-
nis longa caremoniarius series impendebatur. Solin.
cap. 32 : *Inter omnia, quæ Ægyptus habet digna me-
moratu, præcipue bovem mirantur. Apim vocant. Hunc
ad instar colunt numinis, insignem notæ albæ macula,
quæ dextero ejus lateri ingenta corniculantis Lunæ
refert faciem,* etc. Historiam de hisce Ægypti super-
stitionibus texere possem; præstat tamen lectorem
ad ea dimittere, quæ congresserunt Vossius in libris
de Theolog. gentil., Salmas. in Exercit., Plin. ad So-
lini locum supra relatum; Diodor. Sic. lib. 1; Eus.
Cæs. de Præp. evang. cap. 11, Herodot., etc. Ego
quoque ad quartum Paulini poema plura notabo.
MURATORIUS.

(c) Illato per Titum in Cretensem urbem Evan-
gelio, inde pulsus est Jupiter. Quod si ad Ægyptios
hujus mentionem referas, ille est Jupiter Ammon,
quem summa illi veneratione prosequantur. Plu-
tarch. de Isid. et Osir. Ammonem ait esse ἰδίῳ παρ'
Ἰγυπτίους ὄνομα τοῦ Διός; proprium nempe apud
Ἰγυπτίους Jovis nomen. Herodot. in Euterp. : Ἄμμοῦν
γὰρ Ἀγυπτίους καλοῦσι τὸν Δία; Ammonem enim Ægyp-
tii appellant Jovem. MURATORIUS.

(d) Jovem Cræte regem fuisse, ibique sepulture
datum, atque ad divinitatis fastigium ab infelici
ethnorum errore perductum ipsi latentur gentiles,
inter quos Lucianus in lib. de Sacrific. ita ait : Οἱ
δ' αὖ κρήτες οὐ γινώσκουσι παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ τραγῆναι
μίαν τὸν Δία λέγουσι, ἀλλὰ καὶ τὰρον αὐτοῦ δεικνύουσι;
Rursus autem Crætes Jovem affirmant non modo vi-
visse apud sese, nutritumque fuisse, verum etiam se-
pulturam illius ostendunt. Idem asseruit Callimachus
in hymno ad Jovem duobus his versibus :

Κρήτες αἰεὶ ψεύσται, καὶ γὰρ τὰρον, ὃ ἄνα, σείο
Κρήτες ἐτεκμήναντο, σὺ δ' οὐ θάνεις : ἐσσι γὰρ αἰεὶ.
Mendaces semper Crætenses, namque sepulcrum
Construxere tuum, o rex; non es morte peremptas
Ipse, sed es semper.

Vide Clement. Alex. in Orat. hortatoria ad Græcos,
Demetrium Scepsium apud Scholiast. Apollon. lib.
III, et reliquos mythologos. MURATORIUS.

(e) Cybeleia Cybeles, seu Berecynthiæ magnæ deum
Matris dies fieri erant. Hujus Deæ sacerdotas
Galli nuncupati virilibus carere in Atidis memoria
cogebantur. Paulinus noster in poem. 4 ita ait :

Hic habet et matrem captam pastoris amore,
Sed melior Pastor, castum servare pulchrum
Qui voluit, sprevitque Deam, cui sæva viriles
Abscidit partes, etc.

Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt, etc.
De Gallis etiam meminit Lucanus lib. 3 :

Crimenque rotantes.

Sanguineum populis cœcenerunt tristia Galli.
Herodian. lib. 1 : *Inde Phryges olim Orgia colebant,
ad ipsum fluvium Gallum, a quo etiam sacerdotes Cy-
beles cognominantur.* Vide Panvin. lib. II Descript. civ.
Rom., et ea, quæ ad quartum poema retuli. Plura
etiam de Gallis et Archigallis dixi ad inscriptionem
quandam Juliani J. C., quam in marmorum colle-
ctione nova sum editurus. MURATORIUS.

(f) Cybele potissimum in Ida monte colebatur apud
Phryges, quia ibi nefandos Atidis amores exercue-
rat. Hinc Virgil. lib. x Æneid.

Alma parens Idæa Deum.

A Cybele etiam Phrygiæ monte putatur Cybele no-
men traxisse. MURATORIUS.

(g) Pinus in tutela Matris deum est, inquit Servius
ad lib. IX Virgil., ubi hæc leguntur Cybeles Jovem
alloquentis verba :

Pinea sylvæ mihi varlos dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa.

Arnobius etiam lib. V contra Gent. : *Quid sibi vult
illa pinus, quam semper stetit diebus in deum Matris
intermittitis sacrario? Et eod. lib. ad finem : Pinus
illa solemniter, quæ in Matris infertur Sacrum Deæ,
nonne illius imago est arboris, sub qua sibi Atis virum
demessis genitalibus abstulit? Et quam memorant Di-
vam in solatium sæi consecravisse maroris? Multa su-
per his videas apud V. C., mihi que supra omnes
carissimum Benedictum Bacchinum in singulari dis-
sert. de Sistris. MURATORIUS.*

(h) Emendavi ex nostro codice, qui habet *mutos.*
D In Mur. codice scriptum est *multos*; at recte suspi-
catus est Muratorius legendum esse *mutos*. — Unos
adhuc novimus Delphos Apollinis oraculo celebres.
Quid est igitur, quod multo hic memorantur? Poetice
locutus hoc in loco videtur Paulinus, ut pro Del-
phis oracula, aut templa Phœbo præcipue dicata
intelligat. Est hoc poetarum. Scimus etiam Apollini
Pythio plura delubra fuisse sacrata. Delphosque an-
tiquitus Pythum appellatos. Pausan. in Phocicis :

Κρήνη δὲ, αἶψ', ὕστερον, καὶ Πυθῶ τῶν πόδων, οὐ δέφορος
μόνον ἐκάλεισαν οἱ περιουκόντες. Sequenti vero tempore
urbem Delphos non solum, sed etiam Pytho incolæ nun-
ciparunt. Quare pro Delphis multa Apollinis Pythii
templa hic intelligenda non inepte veniunt. Dæmo-
nem Delphicum obmutuisse nato Christo ferunt Or-
sius lib. I, Cedrenus, et Niceph. Callist. lib. I, cap.
17. De silentii causa rogatum respondisse aiunt :

Me pu'r Hebræus divos Deus ipse gubernans
Cedere sede jubet, tristitemque redire sub Orcais.

Lene jugum celso fastigat (a) vertice Christus. A
 95 Fugit et ex Epheso (b) trudente Diana Johanne
 Germanum comitata suum, quem nomine Christi
 Imperitans Paulus pulso Pythone (c) fugavit.
 Fugit ab (d) Ægypto Satanas, ubi mille figu-
 ras (e),

Nomina mille sibi variis accommoda monstris
 100 **455-456** Sumpserat; ut Serapi (f) sanctum
 [formaret Ioseph,
 Nomine ferale abscondens (g) venerabile nomen,
 Cum tamen ipsa fidem simulacri forma doceret,

Hinc arbitraret in textu latere mendum, ac propter-
 ea pro multis reponendum mutos. MURATORIUS.

(a) Hoc est acuit. Silius lib. v:

Mediamque per alvum

Sensim fastigans compressa cacumina necit.

Et apud Cæsarem in Comment. *fastigatus leviter col-
 lias legitur.* MURATORIUS.

(b) Plin. lib. xxxvi, cap. 14: *Magnificentia vera
 admiratio existat templum Dianæ Ephesiæ.* Censebatur
 autem hoc templum inter septem mundi mira-
 cula. Paulus apostolus, ut habetur in Actis apost.
 cap. xix, delatus Ephesum hæc ait: *Magna Dianæ
 templum in nihilum reputabitur, et destrui incipiet
 majestas ejus, quem tota Asia et orbis colit.* Illuc de-
 mum S. Johannes venit, ac Dianæ silentium imposuit.
 Prochorus licet apocryphus scriptor in Joannis
 Historia id multis prodit cap. 4 et 5. MURATORIUS.

(c) Cap. xvi Act. ap. hæc habentur: *Factum est
 autem euntibus nobis ad orationem puellam quamdam
 habentem spiritum Pythonem obviare sibi, quæ quæ-
 stum magnum præbebat dominis suis divinando, etc.*
*Dolens autem Paulus, et conversus spiritui dixit: Præ-
 cipe tibi in nomine Jesu Christi exire ab ea, et exivit
 eadem hora.* Apollo Pythium oraculis clarus habebatur;
 quicumque igitur spiritu malo obsidebantur, ac in
 divinationem erumpent, Pythium in se habere
 dicebantur. Hoc autem a muliere illa expulso Pauli-
 nis Apollinem fugatum recte memorat. Pythii vero
 cognomen a Pythone interfecto, vel a πύθιοι hoc
 est a consulendo Phœbus traxit. MURATORIUS.

(d) In Mur. codice legitur: *Fugit et Ægypto:* in
 nostro: *fugit ab Ægypto.* Utraque lectio probabili-
 lis. — Ægyptiorum deorum numerus erat infinitus.
 Longam horum seriem textit Diodor. Sic lib. i Bi-
 blioth., Juvenalis sat. 5:

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualla demens
 Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
 Pars hæc; illa pavet saturum serpentibus Ibis;
 Et giges sacri vitæ aurea Croopitheci.

Tertull. cap. 34 Apolog.: *Ægypti s. permixta est tam
 vana superstitionis potestas, avibus, et bestiis con-
 sacrandis, et capite damnandis, qui aliquem hujusmodi
 Deum occiderit.* Videndi Lucian. de Imag., Clemens
 Alexandr. lib. iii Pædag., cap. 2, Minutius Fel. in
 Dialog., et in primis Constantinus Mauasses in An-
 nal., ubi ab Ægyptiis coli asseruit.

Ἰβεις, καὶ τράγους, βοῶντες, κυνᾶς, καὶ κροκοδείλους,
 καὶ τ' ἄλλα προσχθίσματα τῆς σφῶν φρονελαβείας,
 Felles, et similes,
 Ibes, et hircos, et boves, canes, et crocodilos,
 Et alias abominabiles ab errore mentis profectas.

Hinc S. Hieron. lib. iv Comment. in Esaiam. cap.
 xi aiebat *Genem Ægyptiorum in tantum idololatriæ,
 et vanissimæ superstitioni deditam, ut accipitres, no-
 ctuas, canes, et hircos, et asinos divino nomine con-
 sacrent, etc.* MURATORIUS.

(e) Ita scriptum est in nostro codice: in codice
 autem Muratorii, *sub mille figuris,* quæ lectio in-
 dosa est.

(f) In Mur. codice scriptum est *Serapis;* in nostro
Serap: utra lectio sit melior, indicet lector. — Jo-
 sephum patriarcham in Ægypto celeberrimam vanam in-

Qua modius capiti (h) superest, quia frugibus
 (i) olium

Ante famem Domino sic inspirante coactis
 105 Innumeras gentes Ægypti ex ubere pavit,
 Et steriles annos annis saturavit opimis.
 Sed ne ultra sanctus saleretur honore profano,
 Mens arcana Dei devotæ pectora plebis
 Immissis acuit stimulis, cultumque nefandi
 110 Dæmonis everso (j), fractoque Serapide (k)
 [clausit.
 Non Pelusiæcis vaga saltibus Isis Osirim (l)

colarum superstitio in Serapidem converterat. Julius
 Firmicus de Error. profan. relig., cap. 14, id pluri-
 bus asserit; nomenque Serapidi inditum prodit. *Nam
 quia Suræ pronepos fuerat, ex qua nonagenaria Abra-
 ham indulgentia Dei susceperat filium, Serapis dictus
 est Græco sermone, hoc est χαρὰς ἄπο. Sed hoc invito
 Joseph accidit, immo mortuo, etc.* Hic in Ægypto colitur,
 hic adoratur, hujus simulacrum Neocororum turba
 custodit, et ad memoriam vetustatis errans populus or-
 dinem sacrorum in honorem integerrimæ, ac prudentis-
 simi hominis constitutum contentiosa hodie animositate
 custodit. Post Firmicum Rufinus Paulino coævus id
 quoque testatus est lib. ii Hist., cap. 23, de Serapi-
 dis simulacro loquens: *Quidam in honorem nostri
 Joseph formatum peribent simulacrum ob divisionem
 frumenti, qua famis tempore subvenit Ægyptiis.* Vide
 Baronium ad ann. 389. De hac re præclaram disser-
 tationem non ita pridem emissam Romæ a viro eru-
 ditissimo patre Bonjour per litteras monuit V. C.
 Ant. Magliabechius, eique Paulinum quoque nostrum
 favere gratulor. MURATORIUS.

(g) Emendavi ex nostro codice, qui habet *abscon-
 dens.* In codice enim Mur. legitur *abscondens.*

(h) Serapidis statua modio capiti super imposito
 effingebatur. Hanc effigiem reperire est apud Car-
 tarium de Imag. deor., et apud Fulv. Ursin. in Scipio-
 nis numismate. Rufinus supra laudatus ibidem
 ait: *Post hoc revulsum cervicibus, et depresso modio
 trahitur caput.* Et infra: *Alii Jovem putant, cujus ca-
 pitii modius superimpositus.* Suidas quoque verbo
 χαρὰς inquit: *Οἱ δὲ τὸν Νεῖλον ἔρασαν εἶναι ἐπὶ τῷ
 ἔχεν μῶδιον ἐν τῇ κεφαλῇ: Alii vero Nilum esse dicebant,
 eo quod modium in capite gestaret.* Macrob. cap. 30
 lib. i Saturn., hujus falsi numinis meminit, sed pro
 modio calathum ejus capiti affingit. Ad Theodosii
 usque tempora stetit Ægyptii Serapidis templum.
 Dirutum deinde jacuit, ut Rufinus, Socrates, ceteri-
 que narrant Historici. Casalius de profan. rit. cap.
 13. Serapidis effigiem exhibet, sed quum ejus capiti
 modius vesit, incertum mihi videtur, an illius Numi-
 nis sit simulacrum. Certe plures Serapidis figuras
 profert clar. Patinus in imp. Numism. pag. 153 in
 Tito et in Hadriano, ac omnes cum modio intueri
 licet. Id etiam tetigit Plutarch. in libell. de Isid. et
 Osir. MURATORIUS.

(i) Lectionem codicis Mur. secutus sum. In nostro
 legitur *fructibus.*

(j) Ita legendum puto cum nostro codice. At in
 Mur. codice legitur *averso.*

(k) Id innuit quod ævo suo peractum fuerat; Ser-
 apidis enim simulacrum sub Theodosio M. eversum. S.
 MURATORIUS.

(l) Osiris a Typhone interemptus fuit, ac in frusta
 disceptus. Isis conjugem occisum ulta cum luctu,
 ac ejulatibus ejus reliquias quæsit, inventasque
 sepulcro reddidit. Hinc profanus apud Ægyptios ritus
 quotannis repetebatur. Ovid. lib. ix Metam.

Et regule decus, cum qua latrator Anubis,
 Sanctaque Bubastis, variisque coloribus Apis,
 Sistraque era et, non nunquamque suis quæsitus Osiris.
 Minutius in Octav.: *Considera d. nique sacra ipsa, et
 ipsa mysteria; inrenies exitus tristes, fata, et funera,
 et luctus, atque planctus miserorum deorum. Isis per-
 ditum filium cum Cynocephalo suo, et aliis sacerdotibus;*

- Quærit aruspibus (a) calvis, qui pectore tun- A
[so (b)
Deplorant aliena suo lamenta dolore,
Moxque itidem insani sopito gaudia luctu (c)
113 Vana gerunt eadem mentiti fraude repertum,
Qua non amissum (d) sibi quesivere vagantes.
Heu quo stultitiæ merguntur gurgite mentes
457-458 Luce Dei vacuæ! nam quid, rogo, cæcius
[illis,
Qui non amissum quærent, nusquamque ma-
[nentem
120 Inveniunt, planguntque alii quod non dolet
[ipsis?
Elige quid facias miser error. Quid colis? aut
[quid
Plangis? non coeunt quæ jungis : luctus honorem
Non sequitur : lamenta colis, lugendaque credis,

luget, plangit, inquit; et Isiaci miseri cædunt pectora, et dolore infelicissimæ matris imitantur. Mox invento parvulo gaudet Isis, exsultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur. Sed cur perditum liliam vocat Minutius? Osiridem profecto maritum Isidis testantur antiqui omnes, ac potissimum Synesius in lib. de Provid., et Plutarchus in lib. de Isid. et Osir. Non juvat his immorari, quum tantum a se ipsis discrepantes ipsinet Ægyptii inveniantur in sacrorum suorum Historia, ut ne venditent quidem fabulas sale mixtas, sed nugas proferant ineptissimas. Pro Minutio stat Lactantius lib. 1 Instit., cap. 21, ubi inquit : *Isidis sacra sunt, quatenus filium vel perdidit, vel invenerit; nam sacerdotes ejus sua pectora tundunt, lamentantur, deinde puer producitur, quasi inventus, et in lætitiâ luctus mutatur.* Filium autem Isidis Horum nomine deperditum ab Iside, simulque quesitum suspicor ex verbis Athanasii in Orat. contra gentes : *Ἐν γούν Ἀγύπτῳ ἔτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσιρίως, καὶ Ὀρον, καὶ Τύφωρος, καὶ τῶν ἄλλων θρησκείας τῆς ἀπώλειας ἐπιτελεῖται.* Certe in Ægypto nunc etiam de Osiride, Horo, Typhone, aliisque ut deperditis, et exstinctis deploratio solennis peragitur. MURATORIUS.

(a) Lampridius in Commodo : *Sacra Isidis coluit, ut et caput raderet, et Anubiu portaret.* Idem repetit Spartianus in Pescenn. Negro. *Vidimus sacra Isidis ferentem, quibus Commodus adeo deditus fuit, ut et caput raderet, et Anubim portaret.* Hieron. in Ezech. cap. xiii : *Perspicue demonstratur rasis capitibus, sicut sacerdotes, cultoresque Isidis ac Serapidis, nos esse non debere.* Ambros. quoque in Ep. ad Sabin. : *Ipsi capita, et supercilia sua radunt, si quando Isidis suscipiunt sacra.* Hujus ridiculi moris causam tradit Plutarchus de Isid. et Osir. De vocabulo calvi ad rem facit Martialis distichon lib. xii epigr. 29 :

Lingere fugiunt calvi, sistrataque turba,
Inter adorantes cum stetit Hermogenes.

MURATORIUS.

(b) Julius Firmicus præclarissimus scriptor, de Errore profan. relig. cap. 2, Isiaci sacri summam his perstringit verbis : *In adytis habent idolum Osiridis sepultum. Hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, ut miserandum casum sui regis turpitudine dehonestati defeant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reserant cicatrices, ut annuis luctibus in animis eorum funestæ, ac miserandæ necis exitium renascatur, etc.* Lactant. lib. 1 Div. Inst. : *Sacerdotes Isidis deplabrato corpore pectora sua tundunt, lamentando sicut ipsa, cum filium perdidit, fecerat.* Commodus quoque referente Lampridio Isiacos pineis usque ad perniciem pectus tundere cogebat. Athenag. in Apolog. : *Αἰγύπτιοι τύπτουσι ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη, Ἄγυπτιὸν πectus tundunt in sacris suis.* MURATORIUS.

(c) Mur. co. lex habet *plangit*; no *ter luctu*.

- Quæ divina putas. Si dii sunt (e), nec miseri
[sunt;
125 Aut si sunt miseri (f), dii non sunt, atque ho-
[mines sunt,
Et miseri : miserare (g) igitur mortalia passos,
Aut lætus (h) venerare deos : nam cæcus aperte
[est
Hic furor, aut miseros colere, aut lugere beatos.
Ergo dea est Isis? mulier dea? si dea, corpus
130 Non habet, et sexus sine corpore (i), vel (j)
[sine sexu
Partus abest (k). Unde ergo illi quem quærit (l)
[Osirim?
Atque ubi quærat eum (m), nescit dea. Sed dea
[numquam
B Esse potest mater, nec femina. Nam Deus unus,
Virtus trina Deus, Pater unus, et unus in ipso
135 Filius : ex ipso simul unus (n) cum Patre Verbi

(d) Minutius in Octav. : *Nec desinunt annis omnibus vel perdere, quod inveniunt, vel invenire, quod perdant. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas?* MURATORIUS.

(e) In Muratorii codice ita scriptum est : *Quæ divina putas, si dicis, nec miseri sunt. Aut si sunt miseri, dii non sunt, atque homines sunt, Et miseri, etc.* In nostro autem codice ita : *Quæ divina putas. Si dii sunt, nec miseri sunt. Et miseri, etc., desideratur scilicet versus.* Itaque, collatis invicem duabus hisce lectionibus, sic legendum statui ut superius legitur.

(f) E Julio Firmico lib. de Proph. relig. Error. hæc hausit verba Paulinus : *Si dii sunt illi, inquit is cap. 8, quos colitis, cur eos lugetis? Cur annuis luctibus eos plangitis? Si lacrymis et luctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque e duobus facite, aut nolite eos lugere, si dii sunt, aut si luctu eos dignos putatis, ac lacrymis, deos eos appellare nolite, ne luctibus ac lacrymis vestris majestas divini nominis polluitur.* Epiphanius etiam in Anchorato cap. 106 : *Ἄλλος δὲ Ἐρακλίττος Ἀλεξανδρείας ἦρξεν : Εἰ θεοὶ εἰσὶ, διὰ τί θρησκεία αὐτοῦς; Alius vero Heraclitus Ægyptiis ita objicit : Si dii sunt, quos colitis, cur illos lugetis?* MURATORIUS.

(g) Mur. cod., *miserere*. At legendum est *miserare*, ut est in nostro codice.

(h) Legendum est *lætus*, ut est in nostro codice : at Mur. codex habet *lætos*.

(i) Corruptum carmen. Ego emendatis verbis ita legereum :

Ergo dea est Isis? Mulier dea? Si dea, corpus
Non habet, et sexum sine corpore, vel siue sexu
Corpus habet?

D Ut sit sensus. Si dea est Isis, quomodo corpus, a quo divinitas abhorre deprehenditur, habet illa? Si corpore carentem dicitis, quo pacto sexus illi erit sine corpore? Sed legendum potius *Partum habet.* MURATORIUS.

(j) Mur. cod. habet *aut sine sexu*. At metri ratio ostendit legendum esse, ut scriptum est in nostro codice, *cujus lectionem secutus sum.*

(k) Mur. cod., *Pars habet*, quæ lectio sine controversia mendosa est : et legendum ut est in nostro codice, *cujus lectionem posui.*

(l) Mur. cod., *quærat* : noster vero, *quærit* : quam lectionem sequor. — Et hic insciti exscriptores offenderunt. Corrigo sic :

Unde ergo illi, quod cum quærit Osirim,
Aut ubi quærat eum, nescit dea?

MURATORIUS.

(m) In Mur. cod. mendose scriptum est *cum*. Noster habet *eum* : et ita legendum est.

(n) Spiritus sanctus hic *Spiritus Verbi* nuncupatur,

Spiritus : hæc tria (a) sunt Deus unus nomina A 145
 [semper.
 Sola Dei natura Deus : quod Filius, et quod
 Spiritus, et Pater est : sed Filius ex Patre natus,
 Spiritus ex Patre (b) procedens. Nihil hic habet
 [ulla (c)
 140 Commune, aut simile in rebus natura creatis.
 Ast (d) Carthago potens Cypriano martyre flo-
 [ret (e),
 Cujus et ore simul profusi, et sanguine fontes
 Fecundaverunt Libyæ sitientis arenas.
 Nec procul inde Uticam (f) collatis Candida
 [Massa

aut si aliter legendum censes, ut illud Verbi referen-
 dum sit ad Patrem, ex ipso referendum esset ad Fili-
 um, a quo Spiritus procederet, ac propterea de
 processione S. Spiritus a Filio argumentum hinc quo-
 que duci posset. Priorem tamen sensum tuetur S.
 Augustinus tract. 99 in Johann., ubi ait : *Cur non
 credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus sanc-
 tus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? Verum vide
 quæ inferius adnotavi.* MURATORIUS.

(a) Mur. cod. habet *trina*: sed mendose: itaque
 Muratorius sic emendandum locum censuit: *Hæc
 trino Deus unus nomine semper.* At nostri codicis
 lectio non est immutanda, in quo legitur: *hæc tria
 sunt Deus unus nomina semper.*

(b) Prioribus Ecclesiæ seculis quum in controver-
 siam non adduceretur, an ex Filio quoque procede-
 ret S. Spiritus (id enim hæretici, ut Bellarminus ait,
 concedebant, quemadmodum ex Basilio lib. II contra
 Eunomium in concilio Florentino evictum est) con-
 tenti erant catholici ex Patre Filium procedentem
 dicere. Nusquam tamen a solo Patre procedentem
 affirmare ausi sunt; quin immo et complures ex-
 presse Spiritum a Filio procedere scripserunt, ut
 pluribus exemplis ostendunt Bellarminus lib. II de
 Christo, cap. 24, 25, etc. Leo Allatus et alii. Ego
 in reliquis Anecdotorum libris Venantii Fortunati
 expositionem in symbolum *Quicumque* producam,
 qua idem etiam expressum reperitur. In alio item
 vetustissimo Ambrosianæ bibliothecæ codice ante
 mille, et plures annos scripto, symbolum idem sum-
 nactus, ubi vulgata occurrunt verba: *Spiritus sanc-
 tus a Patre et Filio non factus, non creatus, nec ge-
 nitus, sed procedens.* Quare Græculorum, ipsorumque
 Novatorum querelam retundere fas erit, quibus par-
 ticula *Filioque* sero addita videtur. Nil igitur, uti su-
 perius dixi, obstat, si apud veterum nonnullos e *Pa-
 tre* Spiritum procedere audiamus, quum, licet de
 Filio sileatur, nihil in nos eorum silentium pugnet.
 Sic Bachiarium audiemus antiquissimum philoso-
 phum, qui seculo Christi, quantum ex Gennadio col-
 ligere possumus, quinto florebat, in Apologia sua
Patris, non vero *Filii* meminisse. Hanc item Apolo-
 giam in Aneclotis meis veluti eximium vetustatis
 arcanum Deo favente proferam. Illud etiam animad-
 verti in expositione Fidei, quæ inter S. Hieronymi
 opera habetur, Rufinoque presbytero adjudicatur,
 itidemque in symbolo, quod a quibusdam Hieronymo,
 ab aliis Pelagio, et in vetustissimo Ambrosianæ codi-
 ce papæ Damaso tribuitur, non addi particulam
Filioque, uti volumina typis consignata habent, sed
 eam a nuperis exscriptoribus nimium scrupulosos ad-
 jectam. Verum lectorem ad secundum Anecdotorum
 volumen remitto, ubi de his fusius. Nunc animad-
 vertisse sufficiat Paulinum hunc S. Spiritus e Filio
 processum alibi affirmare, siquidem ita canit Nat-
 tal. IX:

Spiritum ab unigena sanctum, et Patre procedentem.

Hoc est a prole unigena, quæ alia non est, quam Fi-
 lius. Hoc certe miror tanti scriptoris testimonium
 nulli observatum fuisse. MURATORIUS.

PATROL. LXI.

Martyribus magno venerandæ cædis acervo
 459 - 460 Extulit; unus enim (g) benedicti
 [cespitis agger
 Corpora multa tegens alte caput extulit arvis,
 Et meritis altos (h) testatur monte sepulcri.
 Inde Deo dudum jam fertilis Africa Christo
 150 Multiplicat largas tanto de semine fruges,
 Et parit egregios (i) verboque, fideque magi-
 [stros.
 Nec (j) minor Occiduis effulsit gratia terris.
 Ambrosius Latio (k), Vincentius exstat Iberis.
 Gallia Martinum (l), Delphinum Aquitania (m)
 [sumpsit.

(c) Mur. cod., *illa*. At legendum est *ulla*, ut est in
 nostro codice.

(d) Mur. codex habet *Et*: noster vero *Ast*. Dunga-
 lus, qui citat hunc versum, et duos, qui proxime
 sequuntur, legit *At*. — Cypriani sanctitas, et fama
 doctrinæ adeo se per orbem propagavit, ut apud La-
 tinos non tantum, sed et apud Græcos antiquis tem-
 poribus celeberrima fuerit illius solemnitas. Exstant
 de illo sermones quidam S. Augustini, et duo S. Ma-
 ximi. Quinque etiam alios ejusdem Taurinatis epi-
 scopi in S. Cypriani laudem proferam in reliquis
 Anecdotorum libris. MURATORIUS.

(e) Dungalus legit *gaudet*; Mur. cod. et noster *floret*.

(f) Celebris est Catonis fato, amplitudine et anti-
 quitate inter Africanas urbes Utica. De ea sic Appia-
 nus: *Ἰτικὴ Λιβύης; μεγίστη μετὰ καρχιδονα πόλις.*
Utica post Carthaginiem maxima urbs Africae. Sub Va-
 leriano trecenti martyres, ut fatentur quævis marty-
 rologia, seu ut S. August. tract. in psal. XLIX,
 centum quinquaginta tres in fornacem conjecti glo-
 riose occubuerunt. Hinc cinerum sacrorum massa in
 summa veneratione habita. Vide Baron. in Martyr.
 ad diem 24 Septemb.; Prudentius in hymno 13 de
 S. Cypriano.

Corpora candor habet, candor vehit ad superna mentes,
 Candida massa dehinc dicitur per omne sæculum.
 MURATORIUS.

(g) Mur. codex mendose habet *unum etenim*. No-
 ster recte *unus enim*.

(h) Noster cod. *alto*. Sed leg. est *altos*, ut in cod. Mur.

(i) Ita me Deus amet, quum Paulinus religioni sibi
 aliquantulum duceret, sanctos in vivis agentes laudi-
 bus extollere, quod saltem potuit, tacite laudavit.
 Hic itaque S. Augustinum, qui tum Hipponensem
 urbem, immo totum orbem verboque fideque illustra-
 bat, innui certo certius arbitror, et forte etiam Ali-
 pium egregium virum, ac tum temporis Tagastensem
 episcopum, quos omnes Paulinus arcta familiaritate
 complectebatur. Consule Augustini, Paulinique amœ-
 bæas epistolas. MURATORIUS.

(j) Hunc versum et 5 sequentes citat Dungalus.

(k) Doctorem tantum nullus est ex antiquis, qui
 dignis non extulerit laudibus. Unum producam Ven-
 antium Fortunatum lib. VIII, carm. 4, ut ejus vul-
 neri opem feram. Commendat ille

Vitalem, et reliquos, quos cara Ravenna sepultat
 Gervasium, Ambrosium Mediolanæ tuum.

Hactenus depravata lectio; sed ex codice optimo
 Ambrosianæ bibliothecæ lectionem genuinam resti-
 tuo: *Gervasium, Ambrosium*, etc., scilicet S. Gervasii
 Fortunatus meminit, cujus corpus ab Ambrosio re-
 pertum Paulinus infra memorat. MURATORIUS.

(l) Ad S. Martini memoriam illustrandam non est
 meum plura congerere. Ejusdem res gestas a Paulino
 Petricordio, Sulpicio Severo, aliisque magnis scri-
 ptoribus pete. Satis sit adnotasse paucis ante annis
 tantum virum ad superos concessisse. An. 397, an
 vero 400 aut 401, is annus fuerit inquirendum aliis
 relinquo. MURATORIUS.

(m) Mur. cod., *Aquitanica*; noster *Aquitania*: quam

- 155 Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem,
Et toto antiquum detrudunt orbe draconem,
Qui genus humanum per nomina mille deo-
[rum (a),
- 160 Quæ tamen ex obitibus mortalibus et sibi sumpsit
Ipse, suisque dedit coluber, quibus arte no-
[cendi
Princeps in vacuo tetrum gerit aere regnum,
Dæmonibusque caput nobis inimicus oberrat.
Sic (b) itaque et nostra hæc Christi miserantis
[amore
- 165 Felicis meruit muniri Nola sepulcro,
Purgarique simul, quia cæcis mixta ruinis
Orbis, et ipsa simul (c) moriens in nocte jacebat
Saxicolis polluta diu cultoribus, in qua
Prostitulum Veneris (d) simul, et dementia
[Bacchi (e)

- A 170 Numina (f) erant miseris, fœdoque nefaria ritu
Sacra celebrabat sociata libido furori.
Et quis erat vitæ locus hic, ubi nec pudor us-
[quam,
Nec metus ullus erat? Quis enim peccare ti-
[meret,
Hic ubi sanguineus furor, atque incesta libido
- 175 Relligionis erant (g), et erat pro numine crimen
His qui crediderant esse ullum in crimine nu-
[men (h)?
- 461-462 Atque erat in toto quasi sanctorum
[agmine cultor,
Qui Veneris sacris pollutius incaluisset.
Plenus et (i) ille Deo, reliquisque beatorum
[set (j),
- B 180 Qui magis infuso sibi dæmone seivius in se
Desipiens (k), propriisque litans furialia sacra (l)
Vulneribus sanam meruisset perdere mentem.

lectionem probo. Dungalus tamen legit *Aquitanica*. — Burdegalensis episcopus fuit Delphinus, Paulinique nostri admodum familiaris. Ad illum etiamnum quinque Paulini epistolæ exstant, in quibus etiam testatur poeta noster se ab hoc viro sancto baptizatum. Hinc autem disce Delphinum anno Christi 404 inter vivos non existisse, quippe viros sanctitatis fama post mortem præclaros hic tantum Paulinus recenset. MURATORIUS.

(a) Videtur aliquid desiderari.

(b) Hunc versum et tres qui proxime sequuntur citat Dungalus.

(c) Codex noster mendose habet *jam* pro *simul*. Emendavi ex Mur. codice. Apud Dungalum mendose legitur *Orbis, et ipsa moriens in nocte jacebat*.

(d) Vetus ænigma de quadam muliere Clodia nomine usurpatum legitur: *In triclinio Coa, in cubiculo Nola*. Quod eruditiorum consensu nil aliud portendit, quam Clodianam in triclinio, convivisque lascivo ore, verbisque procacibus sic usam, ut Venerem, quæ in insula Coa colebatur, penitus exhiberet; in cubiculo vero in omne libidinis genus Nolanorum more incubuisse. Et revera Nolanam lasciviam in adagium translata est, ac propterea Ausonius in epigr. 70 Crispæ cuidam fœdissimos objicit amores hisce verbis:

Et quam Nolanis capitalis luxur inussit.

Campani autem populi, inter quos Nolani, antiquitus Osci appellabantur, hoc est quasi obsceni, ut Porphyrius antiquissimi scholiastis verba ad Horatium testantur; et Festus Oscis frequentissimum fuisse spurcarum libidinum usum asserit. Jure itaque Paulinus Nolæ positum *Veneris prostitulum* inquit. MURATORIUS.

(e) Ambrosius Leo lib. III, cap. ult. de Nola. Eiusdem regionis vindemiam eleganter expressit. Inter alia hæc ait: *At vero vindemiatorez za die, qua pro quoque vindemiam faciunt, atque per totum vindemiam tempus Baccho deo pleni esse, ac furere prorsus videntur*. Subdit: *Clamor vero captum omnem hominis superat, atque qui vix audientibus creditur, nam omnino furentium est. In agro quin etiam, in quo vindemiant, semper pudibundum vindemiam inquam, obscenissimas quasque partes suis nominibus pronuntiantes, Veneres vel obscenissimas se optare exclamant, eas jactant, minitantur, etc.* Quis certe crederet iis in oris tantas ethnicismi reliquias tamdiu durasse, ut nostra ad usque tempora illic orgia celebrarentur, et sub Christianis mutato tantum nomine Bacchus coleretur? Proh summum dedecus! *Quale enim, ut cum Tertulliano lib. de Cor. mil., cap. 6, loquar, haben-*

dum est apud homines veri Dei, quod a candidatis diaboli int: oductum, et ipsis a primordio dicatum est, quodque jam tunc idololatriæ initiabatur ab idolis, et idolis adhuc vivis? MURATORIUS.

(f) Mur. cod. habet *Numen*; noster *Numina*.

(g) Mur. cod. habet: *Relligiones erant*: quæ lectio sane mendosa est. Noster codex habet: *Relligionis erat*. Sed ad metri rationem servandam legendum puto *Relligionis erant*.

(h) Totus iste versus, *His qui crediderant esse ullum in crimine numen*, in codice Muratorii hic de erat: legebatur vero post versum 212, loco omnino non suo. Itaque nostri codicis lectionem secutus hic eum posui.

(i) Noster codex habet *at ille*, codex vero Muratorii *et ille*. Hanc lectionem secutus sum.

(j) Noster codex habet *esse*: at ex quo verbo pendet istud *esse*? nisi subaudire velis *putabatur*. Ego lectionem cod. Mur. secutus sum.

(k) Non possum me continere, quin egregium proferam S. Maximi Taurinatis episcopi locum ex sermone *de idolis auferendis*, quem una cum aliis ejusdem sancti in ceteris Anecdotorum libris orbi propediem Deo favente communicabo. Inquit ille: *Cum matutinum vigilaveris, et videris saucium vino rusticum, scire debes quoniam, sicut dicunt, aut dianaticus est, aut haruspex est; insunum enim numen amentem solet habere pontificem; talis enim sacerdos parat se vino ad plagas deæ suæ, ut dum est ebrius penam suam miser ipse non sentiat. Hoc autem non solum de intemperantia, sed et de arte faciunt, ut minus vulnera sua doleant, dum vini ebrietate jactantur. Tum haruspicum vestes, furoremque describens addit: *Mors gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore peior est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur. Multa dein insignia in hanc rem addit, quæ silentio præterire propositum suadet. Tibull. de femina sacrificante agens:**

Ipsa bipenne suos cædit violenta lacertos,
Sanguineque effuso spargit in prædeam.

Expressius hæc asserit Prudentius in Hymn. S. Romani:

Sunt sacra, quando vos ipsi exciditis,
Votivus et cum membra detruunt dolor,
Cultum in lacertos erexit fanaticus,
Sectisque matrem brachii placat deam.

MURATORIUS.

(l) Ita omnino noster codex. In cod. vero Muratorii legitur, mendose, *proptis litans furialia sacra*.

- O cæcis mens digna animis, et numina digna
Aversis servire Deo (a). Venus, et nemus (b)
[illis
185 Sit (c) Deus : ebrietas demens, amor impius illos
Sanctificent : abscissa colant (d), miserieque (e)
[pudorem
Erroris fœdi Matris mysteria dicant.
Digna fides illis, quibus almo in lumine veri,
Legibus et castis, et magno nomine Christi
190 Nulla fides, et nullus amor, ideoque nec ullum
Indignæ pretium vitæ est in sanguine Christi.
Sit Deus his venter (f), vel cetera gaudia carnis,
Queis (g) Deus ipse Deus non est, quibus in
[cruce Christi
Gloria nulla subest, quia non dignatur adire
195 Degeneres animos virtus crucis. Inde beatis (h)
Felix, ut reliqui diverso martyres orbe,
Nolanis medicus fuit, estque perennis ope ista :
Nec modo Nolanis, sed et omnibus, a quibus
[idem
Imploratus erit, dabit isto jure salutem,
200 Si crucis alma fides in pectore supplicis adsit (i).
Ista fides genus humanum curatque, piatque :
Hæc ubi defuerit medicina, morabitur illic
Omne mali regnum, nec in illo desinet unquam
Cypriis (j) adulteriis, furiis regnare Lyæus,
205 In quo defuerit Christi pudor, et crucis ardor.
Iguis enim divinus inest, ubi vis crucis intus
Ardescente fide cruciat male conscia corda,

(a) Mur. cod. sic habet : *O cæcis mens digna animis, et numine, digna Adversis servire deis ! Ego nostri codicis lectionem secutus sum.*

(b) Nemora, quæ alio nomine luci appellabantur, apud antiquos magna superstitione coli solebant. *Nemus Aricinum*, ubi Dianæ simulacrum conditum, *Lucus Martis* apud Athenienses, et in Ponto et alia nemora passim memorata audimus. Ovid. lib. II Fast.

Lucus Aventino suberat tinger illic umbra,
Quo possis viso dicere : Numen iust.

Claudian. de Rapt. Pros. I, III, lucum venerabilem refert prope flumen Acym, ad huc numen loco, religionemque fuisse. Propert. el. 10, lib. IV : *Luceoque abscende verendo. His addam Apuleium in Apolog. pag. 377 ita loquentem : Iste vero nec diis rurationis, qui eum pascunt, ac vestiunt, segetis ullas, aut vitis, aut gregis primitias impartit, nullum in villa ejus delubrum situm, nullus locus, aut lucus consecratus.* Et hæc in re satis nota sunt satis. Hanc eruditionem supra omnes illustravit Pinto Ramirez in Spicileg. sacro, tract. I, cap. 6, quem consule. MURATORIUS.

(c) Mur. codex, *Sint*.

(d) Tum in Isiacis, tum in Orgiis nefandus hic ritus inoleverat, ut virilia colerentur, quæ Phallum nominabant antiqui. Diodor. lib. I Biblioth. hæc omnia explicat : *Virilia, inquit, Osiridis a Typhone in fluvium abjecta esse aiunt, quod sociorum nemo hæc recipere vellet. Quæ tamen ab Iside recepta divinis sunt honoribus affecta. Nam in templis effigiem eorum adornatam coli præcepit, et cæremoniis, sacrificiisque deo isti peragendis honoratissimus ut esset effecit. Idcirco et Græci postquam sacrorum Bacchicorum, et Orgiorum solemnitates ab Ægyptiis accipere, membram id in mysteriis, initiationibus, et sacrificiis dei hujus Phalli nomine honorant.* MURATORIUS.

(e) Murat. codex, *miserique* ; noster, *miserumque*.

(f) Respicit cap. III Epistolæ I Pauli ad Philipp., ubi de inimicis crucis Christi ait Apostolus : *Quorum finis interitus, quorum Deus venter, etc.* MURATORIUS.

(g) In nostro cod., *quis pro queis*.

(h) Mur. cod., *beatus*. Utraque lectio probabilis.

(i) In nostro cod. : *assit*.

(j) In Mur. cod., *Cypres*. At legendum *Cypriis*, ut est in nostro codice.

(k) In Mur. cod., *vivificans pro vivificatque*.

(l) In nostro cod., *iis*. Sed legendum est *his*, ut est in cod. Mur. Attamen quemadmodum vers. 259 vox *iisdem* est duarum syllabarum, ita feri potest ut *iis* adhibuerit Paulinus ut unam syllabam. Vide et vers. 268 et 313, et carm. 10 vers. 331.

(m) In nostro cod., *pascibat*. At perspicuum est legendum esse *poscebat*.

(n) Post vocem *atris* est in Mur. cod. iste versus : *His qui crediderant esse unum in crimine numen.* De quo versu diximus pag. superiore.

(o) In Mur. cod., *altis*.

(p) Ita Mur. cod. At in nostro codice pro *suffusa labe* mendose legitur *suffusus a labe*.

(q) Ita noster codex. At in Mur. cod., *præfulgurat astris*.

(r) In Mur. cod., *propitiante Deo*. At nostri codicis lectio verior. Vide carm. 12, vers. 409.

(s) Eleganter, atque meliorum exemplo id usurpatum. Virgil. lib. XII Æneid. :

Æneas iustat contra, telumque coruscat.

Iterum ibidem :

Hinc atque hinc oditque moras, hastamque coruscat.

Græcorum quidem ad imitationem hoc factum, sed venuste admodum. MURATORIUS.

(t) Ita noster codex. At Mur. cod., *decerperet* : quod videtur mendum.

(u) Mur., *Dæmoncs*.

- Talibus intraret puras Deus iucola mentes,
Et vice mutata nobis pietate solutis
- 235 Nostra prius nostros premerent modo vincla
[leones
Frustra in oves Christi victa (a) feritate fremen-
[tes.
Et manet hæc nobis etiam nunc gratia, quæ nos
Peccatis prece sanctorum exorante resolvit,
Atque iisdem sanctis ultoribus alligat illos,
- 240 Discruciatque hostes, qui nos vincere solebant.
Hi modo ut illato (b) deprensi lumine furos,
Atque in vincla dati, nunc ignea flagra piorum,
Ut meruere, ferunt, aut jam infernis (c) male trusi
Carceribus trepidant, vicinum instare fatentes
- 245 Iudicium Domini solis sibi triste, suisque
Omnibus, in Satanæ partem quos sæva voluntas B
Verterit, et Satanæ sociaverit æmula vita.
Istic nequitia socios homines, ibi pœnæ.
Ecce dies accepta Deo : modo vera salutis
- 250 Lux micat : omnia jam nobis bene versa vide-
[mus :
Diffugere doli, cecidit Bel, interit error,
Quique colebantur totis quasi numina templis
Dæmones, hi per templa Dei torquentur inermes;
Et qui divinos audebant sumere honores,
- 255 Hi modo ab humana (d) plectuntur gente subacti.
Namque isti, quos (e) nunc celebri Felicis in aula
Torqueri, clamare, rapi per capta videmus
Corpora, corporibus victi retinentur in ipsis,
In quæ se truseret ipsi, pœnamque volentes
- 260 Humanam, inveneret suam. Nunc ergo reorum C
Personæ (f) exululant pœnis, qui numine falso
- Dii fuerant, et qui mentito numine vivos (g)
Ante Dei cultum sibi nil caeleste videntes
Dediderant homines, hi nunc ubi lumine Christi
265 Vera fides patuit, non possunt ferre sepultos.
Sed magis ut pateat, quia nunc hi qui cruciantur
465-466 Dæmones ante fores, aut ante se-
[pulcra piorum,
Iidem sunt illi, quibus olim serva litabat
Gens hominum, et sacros demens libabat (h) ho-
[mores,
270 Ipsa docet vocum species : nam sæpius illa
Voce gemunt, solitum ut noscas clamore furorem.
Sic plerumque velut resolutio (i) laxius ore,
Dente fremunt, spumant labris, horrentque ca-
[pillis.
Utque manu prensante comam excutuntur in
[altum,
275 Et pede pendentes stant crinibus : interea illic
Sacrorum memores veterum, quibus exa sole-
[bant
Lambere cæsarum pecudum, aut libamine pasci,
Lascivosque choros hederatis (j) ducere pompis,
Nunc etiam sua testantes sacra illa fuisse,
- 280 In quibus insanos dabat ebria turba tumultos,
Euhoe Bacche sonum (k) fractis imitantur anhel
Vocibus, et lento jactant sua colla rotatu.
Sed quia non poterat mortalis (l) unius ætas
Sufficere, ut longo contagia tempore tracta
285 Dilueret paucis, quos corpore viveret, annis
Confessor Felix, et presbyter, ore magister,
Elogio martyr (m), merito officioque sacerdos (n);
- Omnipotens Dominus finitum corporis ævum

(a) Mur., *vincla*. At melior lectio nostri codicis.

(b) Mur. cod., *Hi modo tam lato*. Sed nostri codicis lectio verior.

(c) Noster codex habet *inferni*. At mihi magis placet lectio cod. Mur.

(d) Piissimi imperatores Constantinus, ejusque successores plurimas in paganos leges emiseraut, quæ codicem Theod. tit. de Pagan., etc., consulenti patebant. In his autem gentiliū sacra, dæmonumque cultus omnino interdiciuntur, quod hæc per poematum nostrum innui arbitror. MURATORIUS.

(e) S. Felicis mirabilem in fugandis immundis spiritibus alibi canit, ac præcipue Natal. iii, ubi inquit :

Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
Dæmonas exercet, devinctaque corpora solvit ;
Nisi sibi Felicem cæcis in umbere pœnis
Pestiferi proceres tristi clamore fatentur,
Occultaque cruce gemitu testantur aperto.

MURATORIUS.

(f) Hunc versum, et alios quatuor, qui proxime sequuntur, citat Dungalus.

(g) Hunc versum mendose legit Dungalus, nimirum sic : *Defuerant et qui munito nomine vivos*, etc. — Scriberem potius : *mentito numine vivo*. Dungalus in fragmentis habet : *mentito nomine vivos*. MURATORIUS.

(h) Mur. cod., *litabat* ; noster, *libabat*.

(i) Mur. cod., *disoluto* : quæ lectio omnino mendosa est.

(j) In Dionysiacis mos erat hedera caput redimire. Hinc Seneca in *Œdip. act. xi*, in choro : *Te caput Tyria cōhibere mitra, Hederaque mollem baccifera religare frontem*. Hæc ille ad Bacchum. Statius item lib.

i, Sylv. 2, vers. 233 : *Atque hederis redimita cohors*. Vide comment. Delrii in Senec., ibid., reliquosque mythologos. Ne in re satis nota putidus videar, pluribus parco. MURATORIUS.

(k) Mur. cod., *Euhoe Bacchisonum* : quæ lectio fortasse verior.

(l) Noster codex habet *Mortalis* : quæ lectio mihi vera videtur, quamvis in codice Mur. legatur *mortalibus*, et ultima syllaba vocis *mortalis* sit brevis.

(m) Felicis Nolani tormenta, passionemque prioribus in Natalibus expressit Paulinus. Exprimuntur et illa in Actis editis. Non tamen in persecutione mortem obiit sanctus ille. Hinc *Elogio tantum martyr* dicitur, uti etiam alibi *sine sanguine martyr* appellatur. Primæva in Ecclesia vero martyr nomen etiam iis tribuebatur qui tormentis superstites erant, ut manifeste ex lib. Tertull. ad martyras colligitur. Cyprianus ad martyras et confessores Jesu Christi epistolam 9 dedit, et ep. 12 ait : *De hoc et ad clerum, et ad martyras et confessores litteras feci*. Ep. quoque 15, *Litteras, inquit, feci quibus martyres et confessores consilio meo, quantum possem, ad Dominica præcepta revocarem*. Quidam igitur viventes adhuc martyr appellacione distinguebantur, quia ad sanguinis usque effusionem Christum constantissime fuerant confessi. Scribit in hanc rem Cyprianus laudatus ep. 30 : *Illud præterea vellemus addiscere, si martyres non propter aliud martyres fiunt, nisi ut non sacrificantes teneant Ecclesiæ usque ad effusionem sanguinis sui pacem*. MURATORIUS.

(n) Sacerdotis vox pro episcopo hic capiendâ ; si quidem superius presbyter dicitur S. Felix. Revertantur pro grege Christi egerat hic sanctus, ut antistitis nomen promereretur. Sic Natal. xii ait Pauli-

Felici potiore via persistere fecit,
 230 Continuans medicos operosi martyris actus,
 Virtutes ut eas idem celebraret humatus,
 Quas in carne manens Christi virtute gerebat,
 Atque ita susceptæ nec mortuus abforet urbi
 Corpore, cum tantum positi sanator adesset
 295 Spiritus, et desiderii latitaret amantum
 Ad tempus cari facies subtracta patroni;
 Prompta sed ægrorum semper medicina saluti
 Afforet. Inde perennis honos, et gloria sanctum
 Felicem meritis sine fine (a) virentibus ambit:
 300 Et licet a veteri (b) tumulis absconditus ævo,
 Qua mortalis erat, lateat telluris operto;
 Viva tamen vegetante Deo, membrisque super-
 [stes
 Gratia divinum spirantia martyris ossa
 Clarificat populis merito vivente sepulti:
 305 Et magni solum (c) breve confessoris adorat
 Jugiter e variis congesta (d) frequentia terris.
 Sed Deus ut cunctorum hominum sator, omnibus
 [istam
 De sanctis indulsit opem procelere terris:
 Ut jam de tumulis agerent pia dona beati
 310 Martyres, et vivos possent curare sepulti.
 467-468 Nec satis hoc donum Domino fuit,
 [ut sua tantum

nus additam Felici in cœlis coronam antistitis. Vide quæ ibidem notavi versu 368. MURATORIUS.

(a) Ita Mur. codex. In nostro mendose legitur *sinper*.

(b) Septem sequentes versus retulerat etiam Dungalus, iique Rosweido visi erant ad Natalem ix referendi; sed verum intueris eorum situm. In antiquo Dungali codice, quem Ambrosiana bibliotheca asseruat, ex Natali xi dilucide citati reperiuntur. MURATORIUS.

(c) Animadvertere juvat quibus verbis debitam sanctis venerationem Paulinus exprimat. Certe is ait eorum sepulcra adorari:

Et magni solum breve confessoris adorat.

Cui si tot alia Paulini adjicias hac de re testimonia, profecto novatorum querelas miraberis, quibus tantam bilem movet idem sanctorum cultus in Ecclesia catholica etiamnum servatus. Paulinum itaque, ceterosque sanctos, velint nolint, idololatriæ accensant oportet, quum nos passim hujusmodi laborare morbo gens cæca exclamet. MURATORIUS.

(d) Mur. cod., *confecta*. Melior nostri codicis lectio.

(e) Ita noster codex. Mur., *monimenta*.

(f) Ita Mur. In nostro cod., *affuerant*: quæ lectio mihi non probatur.

(g) Mur. codex, *tunc*: quæ lectio non videtur commendanda.

(h) Noster codex habet *priorum*: quæ lectio mihi minus arridet.

(i) Mur. cod., *Martyres*.

(j) Celebrem refert, suisque peractam temporibus SS. corporum Protasii et Gervasii inventionem, quæ Mediolanensium antistiti Ambrosio contigit. De illa S. August. lib. Conf. ix, cap. 7, hæc habet: *Tunc memorato antistiti tuo (Ambrosio) per visum aperuisti, quo loco laterent martyrum corpora Protasii et Gervasii, quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui genuerantur*. Sidon. Apoll. ep. 1, lib. vii: *Ambrosium duorum martyrum repertorem* appellat. Videnda etiam Ambrosii ipsius ep. 14 ad Marcellinam sororem, et Paulinus alter in Ambrosii Vita. Fusissime autem

A Nomine, sive opibus loca martyres illustrent:
 Ex iisdem tumulis etiam monumenta (e) piorum
 Multiplicans multis tribuit miserator eosdem
 515 Gentibus. Et referam varias ab origine causas,
 Ex quibus hæc orta est variis benedictio terris
 Nam quia non totum pariter diffusa per orbem
 Prima fides ierat, multis regionibus orbis
 Martyres abfuerant (f), et ob hoc, puto, munere
 [magno
 320 Id placitum Christo nunc inspirante potentes,
 Ut Constantino primum sub Casare factum est,
 Nunc (g) famulis retegente suis, ut sede priori (h)
 Martyras (i) accitos transferrent in nova terræ
 Hospitia: ut sancto non olim antistite factum
 325 Novimus Ambrosio (j), qui fultus munere tali,
 B Postquam ignoratos prius, et tunc indice Chri-
 [sto (k)
 Detectos sibimet mutata transtulit aula,
 Reginam (l) prompta confudit voce (m) furentem.
 Nam (n) Constantinus proprii cum (o) conderet
 [urbem
 330 Nominis, et primus Romano in nomine regum
 Christicolam gereret, divinum mente receipt
 Consilium, ut quoniam Romanæ mœnibus urbis
 Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,

omnium Jo. Petrus Puricellius, quo accuratius nemo res Mediolanensium prosecutus est, hanc rem tractat in diss. Nazar. et in Monum. Basil. Ambros. Horum sanctorum reliquias ad se ipsum ab Ambrosio transmissas meminit poeta noster in ep. 12 ad Sever.; dum enim reliquias recenset in Fundana basilica per se conditas ait:

Quosque suo Deus Ambrosio post longæ revelat
 Secula Protasium cum pare Gervasio.

MURATORIUS.

(k) Per visionem S. Ambrosio revelata SS. Protasii et Gervasii corpora testatur etiam, ut nuper vidimus, S. Augustinus præter ipsum Ambrosium inter Marcellinam ep. 14. Molinæus tamen famosus inter Calvinistas minister, lib. vii contr. Perron., cap. 11, totam hujus inventionis historiam inter commentitias fabulas rejicit. Vir sane et fronte, et mente destitutus, qui tantos auctores piissimi hujus eventus testes quasi impiissimos impostores traducere est ausus. S. Aug. iterum hanc rem divinitus factam asseruit lib. xxii de Civ. Dei, cap. 8 ubi agens de SS. Protasii et Gervasii corporibus ait: *Quæ cum laterent, et penitus nescirentur, episcopo Ambrosio per somnium D revelata reperta sunt*. MURATORIUS.

(l) Ariana labe infecta imperatrix Justina, ut Paulinus, qui Ambrosii vitam scriptis consignavit, expressum nobis reliquit, Ambrosium oderat, viresque plurimum ejus inimicis augebat. Viso autem tanto miraculo per sanctissimum antistitem patrato, coercuit exinde furorem, et a catholicorum persecutione abstinuit. Hæc quoque Augustinus habet cap. 7, l. ix Confess.: *Unde opportune promeres ad coercendam rabiem femineam, sed regiam, etc. Inde illius inimicæ (Justinæ scilicet) animus, etsi ad credendi sanitatem non applicitus, a persequendi tamen furore compressus est*. MURATORIUS.

(m) Mur. cod., *luce*. At verior nostri codicis lectio.

(n) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 362 citat Dungalus.

(o) Et Mur. codex et noster habet *cum*. Dungalus legit *dum*.

- Illis quoque Romuleam sequeretur dotibus ur- A 530
[bem,
335 Ut sua apostolicis muniret mœnia lætus
Corporibus : tunc Andream (a) devexit Achivis,
Timotheumque Asia : geminis ita turribus (b)
[exstat
Constantinopolis (c) magnæ caput æmula Romæ,
Verius hoc similis Romanis culmine muris,
340 469-670 Quod Petrum, Paulumque pari Deus
[ambitione
Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli
Discipulum cum fratre Petri. Jam quanta per
[istam
Sanctorum per longa viam divortia terre
Creverit utilitas ad nostræ munia vite,
345 Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati B
Rheda capax (d) oneris posita statione resedit,
Omnibus in spatiis quacumque aut mansio san-
[ctis
Corporibus, requiesque fuit vectantibus illis
Sacros cineres, miris clamantia signis (e).

(a) Mirum in modum discrepant auctores in assignando tempore, quo SS. Andree, Timotheique corpora Constantinopolim fuere translata. Alii enim Constantino, alii Constantio pium opus adjudicant. Certum tamen crediderim, id sub Constantino contigisse, quum Hieronymus duobus in locis id expresse tradat. Advers. Vigilant. agens ironice hæc habet : *Sacrilegus fuit Constantinus imperator, qui sanctas reliquias Andree, et Lucæ, et Timothei transtulit Constantinopolim.* Item quoque de Script. eccl. in Luca : *Sepultus est, ait, Constantinopoli ; ad quam urbem vigesimo Constantini anno ossa ejus cum reliquiis Andree apostoli translata sunt de Achaia.* Illud quidem verum, eumdem scriptorem in Addit. ad Euseb. Chron. an. 49 Constantii ita locutum : *Reliquiæ apostoli Timothei Constantinopolim in vectæ.* Sed exscriptorum vitio potius quam Hieronymi memorie tribuendus error. B. Petrus Damiani serm. 46 de S. Marco : *Vigesimo anno Constantini Cæsaris Lucas de Achaia Constantinopolim translatus est una cum sacris B. Andree apostoli reliquiis.* Certe Euseb. lib. iv de Vit. Constantini, cap. 60; inquit : *Αὐτῷ γούν αὐτῷ εἰς δῖοντα κείρον τῆς αὐτῷ λείψανος τὸν ἐνταυθαί τὸ πον ἐταμύτο τῆς τῶν Ἀποστόλων προσήστος κοίτωνον εἰς τὸ ἐκρυτο) σκῆνος.* Is igitur in opportunum venturæ mortis diem hic locum sibi divina dispensatione præparavit, qui apostolorum appellatione innotescit, ad suum sepulchrum. Igitur ecclesiam apostolorum Andree et Lucæ Constantinus ædificari mandavit, ut ibi tum apostolorum ossa, tum suum corpus requiem haberent. Hoc alii multi, et meliores tradunt. Sed lectorem ad lib. iv, cap. 5, Constantinop. Chr. cl. viri Du Cangii remitto. Is rem hujusmodi supra cunctos diligentissime examini subiecit. MURATORIUS.

(b) Sancti regnorum propugnacula, turresque merito vocantur. In hæc rem optime conferri possunt Basilii Magni verba in Or. in xl. martyr., ubi de reliquiis eorumdem loquens similia habet : *Hi sunt, inquit, qui nostram regionem administrant, et veluti turres quædam coherentes securitatem ab hostium incursu exhibent, non uno loco se ipsos includentes, sed multis jam locis hospites facti, et multas patrias exornantes.* Theophrid. abbas serm. 4 de SS. reliqu.: *Unicuique locorum sicut et huic nostro abunde magnas sanctorum reliquias accommodat, quatenus dum ab indigenis digne, ac familiaribus honorantur, iidem indigenæ earum perpetua defensione firmentur.* MURATORIUS.

(c) Secundam, et novam Romam Constantini urbem dictam pluribus probat eruditionis fons Du Cangii

- Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic (f) operosa (g) vias, qua corpora sancta
Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur suadente fide data copia fidis
Tunc comitum studiis, quædam ut sibi pignora
[vellent
355 Ossibus e sanctis merito decerpere fructu (h),
Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris
Præsidia ad privata domum sibi quisque refer-
[rent (i).
Ex illo sacri cineres quasi semina vitæ
Diversis sunt sparsa locis, quaque (j) osse ni-
[nuto
360 De modica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit in gentes : illic (k) pia gratia fontes,
Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.
Inde in nos etiam stillavit copia Christi
Dives et in minimis : nam hoc quoque (l) sum-
[psimus istic
365 Carnis apostolicæ (m) sacra pignora pulvere par-
[vo (n),

lib. i Const. Chr., cap. 6. Socrates de Constantino loquens lib. i cap. 46, hæc habet : *Χρηματίσεν δι δευτέρων ῥώσων νόμω ἐκέρωσεν : Lege denique sanctific, ut secunda Roma Constantinopolis diceretur.* Eaque lex marmoreæ columnæ incisa : quod etiam asserunt Chron. Alex., et Theophanes an. 25 Constantini. Secunda synodus œcumenica an. Ch. 381 celebrata Constantinopolitanæ urbis episcopo post Romanum privilegia honoris concedit, *διὰ τὸ εἶναι αὐτῆν νῆαν τ. ῥ. ῥώσων, eo quod ipsa sibi nova Roma.* Apposite vero ad Paulini verba cœcinit Claudian. in Rufin. lib. ii :

Urbs etiam magnæ quæ dicitur æmula Romæ.

Vide Gothofr. ad l. i C. Th. de Jure Italiæ. MURATORIUS.

(d) Sanctorum reliquias in lecticis collocatas transferri consuevisse et nos docuit Paulinus alter in Vita S. Ambrosii ; agens enim de SS. Protasii et Gervasii translatione ait : *Sed ubi SS. martyrum corpora sunt levata, et in lecticis posita, multorum ibi sanarum ægritudines perdoceantur.* MURATORIUS.

(e) Post hæc verba excidisse versus videtur. MURATORIUS.

(f) Ita Mur. At in nostro codice legitur *illis* ; quæ lectio minus placet. Dungalus quoque legit *illic*.

(g) Ita noster codex. At in cod. Mur., *operata* : quo modo Dungalus quoque legit.

(h) Apud Dungalum mendosa est hujus loci lectio.

(i) Ita in nostro codice : at Murat., *referret* : quo modo legit etiam Dungalus.

(j) Dungalus mendose legit *quacunque*.

(k) Ita noster codex. At Muratorius : *Decidit, ingentes illic pia gratia fructus, etc.*, quo modo legit etiam Dungalus.

(l) Emendandum carmen, *Num nos quoque.* MURATORIUS.

(m) Plures apostolorum reliquias in basilicis Nolanis repositas sæpe testatur Paulinus. In ep. 12 ad Sever. agens de reliquiis in basilica S. Felici sacra conditis ita canit :

Sancta Deo geminum velant altaria honorem,
Cum cruce apostolicos quæ sociant cineres,

De basilica Fundana loquens ait :

Hic et apostolicas præsentat gratia vitæ.
Magnis in parvo pulvere pignora vitæ.

Hic pater Andreas, et magno nomine Lucas.

MURATORIUS.

(n) Mur. cod., *pulvere Patrum.*

Quæ Sanctus nostri Dominusque, patrcque cu- A
 [bilis,
 Et custos animæ nostræ, et tutela salutis
 Felix vicina sibi cominus æde recepit,
 Quæ reliquis ejus (a) ætate recentior aulis
 370 Exiguos cineres, et magnos servat honores,
 Servaturque magis custodibus ipsa patronis :
 Absit enim, ut servari unquam videantur egere:
 Qui servare solent tamen, et curare suorum
 Commoda alumnorum patrio dignantur amore,
 375 Atque dicatorum. (b) sibi tutamenta locorum
 Dirigere (c) : hoc sanctis studium pietatis inesse
 Spiritibus miranda fide documenta dederunt.
 Unde (d) recens etiam paucis opus eloquar orsis :
 Dignam etenim sancti Felicis munera in ipso
 380 Natali ejusdem gratantibus edere verbis.
 Non peregrina locis (e), neque tempore prisca
 profabor :
 471-472 Finibus in nostris, et in ista sede
 [patrum
 Nuper opus referam, quod forte renoscere (f)
 [vobis

(a) Hæc eadem est basilica, quam descripsit Natali
 ix ad Nicetani episcopum, eamque vix perfectam
 fuisse tum temporis innuit hisce versibus, quibus Ni-
 cetæ ad se opportune delato gratulatur, ut

Imperfecta juvet precibus, perfecta sacerdos
 Deditet.

Tum illam elegantissimis carminibus describit, et re-
 liquias ibi collocatas recensens addit :

Namque et apostolici cineres sub cœleste mensa
 Depositum placidum Christo spirantis odorem
 Pulveris inter sancta sacri libamina reddunt.

Hanc eandem basilicam Nat. x his verbis designat,
 simulque eosdem apostolorum cineres memorat :

Curimus ergo hinc tantum, et præco supplicæ mixti
 Ad vicina mei Felicis limina, et inde
 Contiguam paribus votis adcurrimus aulam,
 Atque ab apostolici cineris virtute medelam
 Poscimus.

MURATORIUS.

(b) Nescio quid adversus ecclesiarum nostrarum
 dedicationes obmurmurent heterodoxi, quum illas
 Deo in honorem sanctorum dedicemus. Sed animad-
 vertant, quæso, quam nostro mori suffragetur Paulinus.
 MURATORIUS.

(c) Mur. cod., *Diligere*.

(d) Mur., *Inde*.

(e) Mur. cod., *Non peregrina loquar*. At nostri codi-
 cis lectio venustior.

(f) Mur. cod., *agnoscere*.

(g) Mur., *ivit* : quæ lectio mihi arridet.

(h) In cod. Mur. legebatur *cruce*. At Muratorius
 recte subrogavit *crucis*, ut est in nostro codice.

(i) Mur. cod., *tam grandis*. Nostri vero codicis
 lectio videtur preferenda.

(j) Altaribus quibusque subesse martyrum corpora,
 aut ossa solebant. Quin et absque illis aræ sacrari
 nequibant. Expressus est can. 14 concilii Carthag. v
 id interdicentis. S. Hieron. contra Vigilant. hæc ha-
 bet ironice : *Mate facit ergo Romanus episcopus, qui
 super mortuorum hominum Petri et Pauli secundum
 nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum,
 offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi ar-
 bitratur altaria*. Synodus vii œcum., can. 7 : *Ἐπισκο-
 πος χωρὶς ἰγίων λειψῶν καρτερῶν καὶ καθαρῶν,
 ὡς παραβιβηκῶς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις*. Episco-
 pus absque sacris reliquiis consecrans templum depo-
 natur, ut ille, qui ecclesiasticas traditiones transgredi

Proñiptum erit ; in medio quoniam res lumine
 [gesta est.

385 Credo ex hoc numero vestrum prope nullus in
 [isto

Sit novus auditu, quia per longinqua remotis
 Fama volans icrit (g). Certe affueratis in ista
 Urbe aliqui per idem tempus, quo contigit, ut
 [fur

Illicitis animo stimulis agitatus avaras

390 Mitteret in sacra dona manus, et ab omnibus
 [unam

Improbis, et demens venerandæ insignibus aulae
 Eligeret prædæ speciem crucis (h), inscius illam
 Indicio sibi, non spolio fore, quam velut hamum
 Piscis edax hausit capta capiendus ab esca.

B 395 Quis, rogo, latronem tam grandi (i) spiritus
 [auso

Impulit, armavit, cæcavit, præcipitavit,

Ut nec ad excubias vigillum, nec ad ipsa (quod
 [est plus)

Quæ cineres (j) reverenda tegunt altaria (k) sa-
 cros,

tur. Hoc aliæ synodi statuere. Præterire etiam nolo
 egregium S. Ambrosii locum in ep. ad Marcellinam,
 ubi SS. Protasii et Gervasii inventionem exposita ita
 ad populum se dixisse ait : *Succedant victimæ trium-
 phales in locum ubi Christus hostia est. Sed ille super
 altare, qui omnibus passus est ; isti sub altari, qui il-
 lius redempti sunt passione*. etc. MURATORIUS.

(k) Rosweilus in addend. ad notas in Paulini locum
 ep. 12 ad Sever. : *Reliquiis apostolorum et mar-
 tyrum intra absidem trichora sub altaria sacratis,*
 prioribus Ecclesiæ temporibus unicum altare in tem-
 plicis fuisse censet. Salmas. in Solin. Polyhist. pag.
 1215 hæc ait : *De trichoris altaribus nugæ, Unicum
 tantum altare in templis Paulini tempore habebatur*.
 Tum laudata verba ita corrigi : *intra absidem trichora
 sub altari sacratis*. Verum non ita certum est
 unum altare antiquitus sacris in ædibus constitutum.
 En ipse Paulinus in una basilica memorat :

Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros.

Ipse in ep. 12 ad Sever. :

Divinum veneranda tegunt altaria fœtus
 Compositis sacra cum cruce martyribus.

Merum :

Sacra Deo geminum velant altaria honorem,
 Cum cruce apostolicos quæ sociant cineres.

Verum quidem est, Paulino rationem carminis sua-
 dere potuisse, ut plurali numero pro singulari utere-
 tur. Sed ab ipso etiam pluralem numerum soluta in
 oratione usurpatum ostendam. Agit in ead. ep. de
 consecranda una basilica, ad quod opus martyrum
 reliquie satis erant : *Quorum martyrum, inquit Pauli-
 nus, venerandus cinis si sine crucis consortio subji-
 ciatur altaribus, hic apertus titulus indicabit*. Sed et in ep. 11
 ad Sever. de basilica per Helenam Augustam Hierosoly-
 mæ condita ait : *Dignoque mox ambitu consecratur con-
 dita in passionis loco basilica, quæ auratis cornua la-
 quearibus, et aureis dives altaribus arcana positam sa-
 crario crucem servat*. Verum audiamus et magnum
 Ambrosium in ep. 4, lib. II, ad Marcellinam. Refert
 ille celebrem de Portiana basilica adversus Arianos
 defensionem historiam. Inclusus ipse cum plebe immissos
 per vim armatos intrepidus sustinebat, quum repente
 nunciatur pax ab imperatore reddita : *Certatim, in-
 quit, hoc nunciare milites, irruentes in altaria oculis
 significare pacis insigne*. Ergo non unum altare, sed
 plura. S. Greg. M. I. v, ep. 50 ad Pallad. Ecclesiæ
 meminit, in qua 13 altaria collocata. In cæmeteriis

Pulveris et sancti virtutem halantia fragrant, A
 400 Corde repercusso fugeret, neque numine tantum;
 Sed specie simul, et pretio (a) præstantia ferret?
 Multa etenim suberant (b) alia, ut novistis, in
 [ipso
 Ornamenta loco, quæ sumeret, ut crucis auro
 Parceret : intus enim latitabant mystica vasa
 405 Sumendis mandata sacris. Sed præter et aule
 Ipsius in spatio variis insignia formis
 Munera erant de more sita hæc, quæ cernitis
 [illie
 Omni prompta die, vel circumfixa per omnes
 Ordine diverso (c) quasi candelabra columnas,
 410 Depictas exstante (d) gerunt quæ cuspide ceras,
 473-474 Lumina ut inclusis (e) reddantur
 odora papyris.
 At medio in spatio fixi laquearibus altis (f)
 Pendebant per athena cavi retinacula lychni,
 Qui specie arborea (g) lentis quasi vitea virgis
 415 Brachia jactantes, summoque cacumine rami
 Vitreolos gestant tanquam sua poma caliclos (h),
 Et quasi vernantes accenso lumine florent,
 Densaque multicomis imitantur sidera flammis,
 Distinguuntque graves numerosa luce tenebras,
 420 Et tenerum igniculis florentibus æthera pingunt:
 Dumque tremunt, liquidos crines, crebrumque
 [coruscant,

item, quæ sub ethnicorum imperio ecclesie erant, idem et observare. Unum ex iis describit Aringhus Rom. Subterr. l. III, c. 22, et non pauca altaria martyrum tumulis superposita monet. Quanto id usitatus futurum fuit, quum religioni libertas reddita, pluraque sanctorum corpora in una eademque ecclesia plerumque conderentur! Ad alia propero. MURATORIUS.

(a) Apud Muratorium deest vox *pretio*, quam posui ex nostro codice.

(b) Consule diss. XVI de ecclesiarum Ornamentis, quam ad hæc explicanda, ne in notis nimium prolixus essem, ad libri calcem reservatam volui. MURATORIUS.

(c) Ita noster codex. At Muratorii codex habet *dimenso*. — Candelabra antiquitus in Christianorum sacris adhibita. Id satis in præf. diss. probavi. Juvat nunc apponere S. Clementis auctoritatem in ep. ad Jacob., licet enim tanti pontificis illam esse genuinum fetum et ego vix arbitrer, adhuc apud antiquos venerabilis fuit; ait igitur : *De vasis sane sacris ita gerendum est : altaris palla, cunthara, candelabrum, et velum, si fuerint vetustate consumta, incendio dentur. Quam vero magna forent candelabra, hinc discite, ubi dicuntur columnarum ad instar exstructa.* MURATORIUS.

(d) Ita noster codex. At Mur., *exstare*. — Non ausim *exstare* illud aut corrigere, aut immutare. Aliorum id erit. Olim quoque pingebantur cerei, idemque mos in Ecclesia perdurat. Paulin. Natal. VI :

Ast alii pietis accendant lumen ceris.

MURATORIUS.

(e) Idem Paulin. Natal. III cecinit :

Lumina ceratis adolentur odora papyris.

Mos fuit tum ethnicis, tum Christianis scyrrum papyri speciem cera circumdare, atque ex illo candelas efformare. Plinius cap. 27, lib. XVI, de scyrris loquens : *E quibus detracto cortice candelæ luminibus, et funebribus serviunt.* Sunt etiam Antipatri carmina apud Saldam hanc rem :

Assiduis facibus sparsa caligine noctis
 Ambiguam faciem miscent lucem inter, et um-
 [bras,
 Et dubium trepidis conspectibus aera turbant.
 425 Ergo isthæc (i) licet in patulo sibi prompta vi
 [deret,
 Tutius et furanda sibi, quoniam minus esset
 Criminis, et pretii suspensam altaris ab ora (j)
 Longius, argentoque levem emandare (k) lu-
 [cernam :
 Sed miser, ambitiosus, et ipsa in fraude super-
 [bus
 430 Tamquam vile nefas argentea sumere furto
 Sprevit, et audacem porrexit in aurea dextram,
 Quæ simul e variis (l) scite distincta lapillis
 Viderat, et magnis inflarat pectora votis,
 Ut pariter gemmis gauderet dives, et auro.
 435 Sed tantum sceleris magni cumulatur (m) iniquo
 Pondere : peccato mansit gravis, et levis ære :
 Sacrilegum sua pœna manet, sua præda latro-
 [nem
 Deseruit. Spolio furti, non crimine nudus
 Vivit inops fructu, sed vulnere fraudis abundans.
 440 Quamquam illum non hoc magno sine numine
 [Christi,
 Consilioque putem permissum crimen adisse (n):
 Ut quia vel quicquam de sacris tollere rebus

λαμπάδα κηροχίτωνά κρόνου τυφίρα λύχνον
 Σχοίνοφ, καὶ λεπτὴ σπριγγόμοτον παπύρω.

Quæ sic verto : *Lampadem, ceream tunicam habentem, Saturni ardentem lacernam, junco et leri constructam papyro.* MURATORIUS.

(f) Virgil. lib. I Æneid. ita :

Dependent lychni laquearibus altis

Incensi.

Ipsæ Paulinus Nat. VI :

Multifloresque cavis lychnos laquearibus aptent.

Et Natal. IX :

Tectoque superne
 Pendentes lychni spiris retinentur atheni-
 Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
 Fontibus, undantes flammis levis aura fatigat.

MURATORIUS.

(g) Lucernas graphice describit, quæ *lumiere* Italice nuncupantur, quæque Mediolani arte mira elaborari solent. Hæ pluribus constant ramis, aut brachiis ab uno stipite, aut a medio orbe in circulum tendentibus. Singuli rami cereis suis in cacumine gravantur, et pendentes circum undique crystalli baccas ita gerunt, ut lumen in illas impingens nobili varietate iteretur. MURATORIUS.

(h) Noster cod., *calillos*. Mur., *caliclos*: quam lectionem probo, ut sit positum *calillos* pro *caliclos*.
 (i) Mur. cod., *Iste ergo*. At nostri codicis lectio verior.

(j) Etiam ævo Paulini suspendebantur lampades ad altaris latus. Hinc ille Natal. III :

Clara coruscantur densis altaria lychnis.

MURATORIUS.

(k) Mur., *emendare*. Noster cod., *emandare* : quæ lectio videtur retinenda. Nisi forte legere malimus *amandare* : ut infra, vers. 658.

(l) Mur., *et variis*; noster cod., *e variis* : utraque lectio probabilis.

(m) Mur., *cumulatus*; noster cod., *cumulatur* : mihi prior lectio magis placet.

(n) Mur. cod., *adisse* : at legendum est *adisse*, ut est in nostro codice.

Mente receperet, sineretur ad illa venire,
In quibus admissi impietas insignior esset.

445 Ante dies paucos idem confugerat illuc (a)
Militiam simulans fugere, et susceptus amice
Hospes ab ædituis (b) sacram curantibus aulam.
Toto pene latens ibi (c) mense cubilia, somnos,
475-476 Tempora custodum simul explora-

[verat. Et cum

450 Cepisset (d) placidas (e) meditati criminis horas,
Nocte nefas tacita arripuit, nulloque labore,
Nec strepitu foribus clausis inclusus, ut unus
Servantum, quibus hospes erat, primos ubi som-

[nos (f)

Non vigiles Vigiles cœpere silentibus umbris

(a) Ecclesiarum immunitatem, seu asylum multis exemplis illustrat V. C. Gothofr. tom. III, cod. Th. tit. 45, l. 1 de his qui ad Eccl. confug. Hanc statuerunt postea imp. Theodosius ac Valentinianus l. iv cod. tit. : *Pateant, inquit, summi Dei templa timentibus. Nec sola altaria, et oratorium templi circumjectam ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita, etc.* Idem exprimitur in altera Theodosii Jun. lege, super quibus consulendus laudatus Gothofredus. MURATORIUS.

(b) Ædituus apud veteres *ædituus* etiam dicebatur, et sacræ ædis custos hoc nomine insigniebatur. Ab ethnicis ad Christianos vocabulum translatum. Æditui autem nil aliud sunt quam ostiarii, quorum ordo in Ecclesia Dei ab ipsis ejus incunabulis viguit. Hinc apud Græcos ostiariorum ordo *Νεοκρίτων τάξις* appellatur, quod nomen proprie *ædituum* sonat. Paulini vero nostri locus in ep. 6 ad Sever. ab his lucem accipiet. Inquit is : *Repentina vi multitudinis, sed credo ipsius ordinatione correptus, et presbyteratus initiatus sum, fœcor, invitus, non fastidio loci (nam testor ipsum, quia et ab æditui nomine, et officio optari sacram incipere sensitatem) sed, etc.* Vides itaque etiam Paulini tempore ostiarii munus primum clericatus gradum existisse. MURATORIUS.

(c) Mur. cod., ubi : utraque lectio probabilis.— In lege superior memorata imperatores immunitatem multis etiam ecclesiæ adjacentibus locis concesserant, rationemque pietatis hanc adferunt : *Hanc autem spatii latitudinem ideo indulgemus, ne in ipso Dei templo, et sacrosanctis altaribus confugientium quemquam mane, vel vespere cubare, vel pernoctare liceat.* Fur igitur iste in ipsa basilica somnos carpere non solebat. MURATORIUS.

(d) Mur., *cæpisset* : quæ lectio sane est mendosa.

(e) Mur. cod., *placitas* : at nostri codicis lectio melior.

(f) Hinc discite ostiariis necessitatem impositam in ecclesiis noctu cubandi, ibique vigilas ducendi. Consule Hallier. p. 2, art. 1, cap. 1 de sacr. Elect., et Morin. de sacr. Ordin. Etiamnum in metropolitana Mediolani ecclesia id moris retinetur. MURATORIUS.

(g) Mur. cod. paulo aliter, *ille locum sceleri sumens.* Mallem legere *sumpsit* quædam sumens.

(h) Mur. cod., *quam* ; noster codex, *qua*.

(i) Mur. cod., *adpositam*.

(j) Mur. cod., *paratam*.

(k) Mur. cod. pro *tunc* habet *jam*.

(l) Mur. cod., *qua* : et ita revera videtur legendum.

— Instar hic sumendum pro imagine, forma, aut figura. Id alibi in hoc Natali occurrit :

Ante tamen, quia res hoc postulat, ipsius instar
Euarrabo crucis.

Nat. XII :

Ipsius instar erit Domino puer iste beatus
Arboris.

A 455 Carpere, et oppressis oblivia ducere curis ;
Ille locum sumens sceleri (g), qua (h) noverat
[usu
Expositam (i) lychnis per noctem ex more pa-
[randis
Machinulam gradibus scalas præbere paratis (j),
Et male securo sibi tunc (k) custode relictam :
460 Quæ (l) crucis instar erat, quod et est modo
[perpete virga
Directum, geminos transverso limite (m) gestans
Cantharulos (n) : unum de calce catenula pen-
[dens
Sustinet : in tribus his scyphulis (o) inserta (p)
[relucent

Hoc est imago. Fuit hoc etiam Latine meliori vocabulum. Virg. l. vi Æneid. :

Quantum instar in ipso est !

Videlicet exemplar. Ulpian. in l. Si stipulatio, ff. de nori op. Nuntiat. ait : *Si proponatur instar quoddam, et quasi facies quedam operis facta.* MURATORIUS.

(m) Limes transversus alius non est quam trabs transversa, quæ lateralibus crucis brachia constituit. Hanc infra ita designat :

Qua pice cacumen habet, transverso vecte jugatur.

S. Aug. tract. 118 in Johann. : *Crux lata est in transverso ligno, quo extenduntur pendens manus.* Duo itaque ex his cantharulis crucis sanctæ lateralibus brachiis superponebantur. Crucem elegantissime elaboratam Aringhus profert lib. II, cap. 22, pag. 381 Rom. Subterr., in cuius brachiis candelabra duo itidem superposita cernuntur. Hujus a. instar situs fuisse crucis Paulinianæ cantharulos crediderim, quum nulla catenæ mentio occurrat, qua hi regerentur, uti de alio mox videbimus. Hincmarus Rem. episc. in S. Remigii Vita apud Surium id. Janu. ait : *Assumpta igitur palla de beati sepulcro, componunt eum in modum feretri, accensisque super cruces cereis, atque super ceroforariis dant voces in canticis.* MURATORIUS.

(n) In Mur. codice legebatur *cartarulos*. At legendum est *cantharulos*, ut est in nostro codice : quod Muratorius coniecerat. — Necessario vox corrigenda, ac reponendum *cantharulos*. Canthari autem species lucernæ fuere, quæ in ecclesiis suspendebantur aliarum lampadum more. Anastas. Bibl. sæpe illorum meminit, et expresse in Silvestro : *Pharum cantharum*, ait, *ex auro purissimo ante altare, in quo ardet oleum nardinum pisticum, ubi candelæ ardent.* In Leone 5 : *Canthara habentia in medio ceros ex argento deauratos. Pharocanthara* alibi etiam occurrunt, et *canthara cerostrata*. Cl. V. Jo. Ciampinus Urbis ac litterarum decus, in eximio opere de Musivis canthari figuram exhibet. Frequentius tamen candelabra per hanc vocem designata arbitror. Hac significatione canthari nomen in Ambrosianæ Ecclesiæ Ritualibus perdurat. Berollus vetustissimus hujusce ritus scriptor, qui in metropolitana archivo, et in bibl. Ambros. ms. asservatur, vocabulum non raro usurpat, ut candelabra designet. Exscribam quedam loca : In sabati S. ritibus hæc ait : *Et tunc duo diaconi de circumstantibus accendunt cereos, quos tenent cum cantharis de igne, qui est super candelabrum majus.* Infra. *Duo diaconi portant duo candelabra, quæ vocantur canthara cum cereis desuper accensis.* Item Paschalis die : *Diaconi portant candelabra, quæ vocantur canthara.* Et pluries alibi. MURATORIUS.

(o) Mur., *Sustinet in tribus. His scyphulis, etc.* At rectius noster codex, ut tibi quidem videtur.

(p) Mur. cod., *incerta*. At melior lectio nostri codicis.

- Lumina, cum fert festa dies (a) : tunc vero sine usu
 465 Lumini ad speciem tantum suspensa mane- [audent
 [bant (b). Prodere, noscentes etiam sibi jure (l) reatum
 Sed paulo crucis ante-decus de lumine.(c) eodem Competere : abscedunt trepidi, fugiuntque, la-
 Continuum scyphus (d) est argenteus aptus ad [tronem
 [usum. Sectantes profugum : nusquam vestigia lapsi
 Hunc importuno sibi lumine prædo micantem Ulla legunt : omnes adeunt diversa viarum,
 Protinus exstinguit : namque id quoque noverat
 495 Scrutanturque situs diverso littore portus.
 [idem Effluxere dies frustra quærentibus octo,
 Sive decem, et cunctis vacua jam indage rever-
 470 Sæpe solere mori, cum stuppa perarida longam [sis (m);
 Conderet (e) in noctem consumpto lumen olivo, Unus quærentum puer irritus ipse laboris
 Nec miraturum vigilem, si forte tenebras In cassum fusi (n) longa regione redibat,
 Cerneret obducto subducere culmina (f) lychno, Et prope jam Nolum veniens subsistit in ipso
 More putaturus noctem, non crimine factam. 500 Aggèrè, et ingenti gemitu, fletuque profuso
 475 Non igitur quasi fur, quod erat latro, sed quasi Felicem clamans præsุมit corde fideli
 [custos B Non remeare domum, nisi cum cruce : moxque
 Aufert illicitam securus prædo rapinam, [peractum
 Nec fugit impavidusque manet. Tegit una laten-
 [tem Promptus iter relegit : sit et (o) illicet obvius illi
 Cellula (g) de multis, quæ per latera undique 505 Quidam homo, qui furem, non furem, sed quasi
 [magis [civem
 Apposite tectis præbent secreta (h) sepultis Norat : eum (p) noster primus rogat, unde viator
 480 Hospitia. Harum una fur abditus (i) ; atque ubi Afforet ; ille refert : rursus de fure rogatur (q),
 [mane Si vidisset eum : respondit at ille, propinquis
 Claustra patere videt, reserata prosilit aula, Inde locis agere, et regio tunc illa (r) prope il-
 477-478 Et latebram hinciens portat scelus : [los (s),
 [ire parabat 510 Dum loquerentur, erat monti conjuncta Vesevo(l),
 Romuleam, ut post jam captus narrabat, ad ur- Quintus ab urbe lapis Nola. Sed vespèris ortus
 [bem. Consilium differt. Placet ut lux crastina rursus
 Jungat utrumque sibi ; sit mane , revertitur in-
 Illie infandæ acturus commercia fraudis. [dex ;
 485 Interea ignaris nostris nox illa, diesque Perluceat nostros , capitur fur , præda referunt.
 C Totus abit (j) : sero solitum jam vespere munus
 Curantes posuere gradus : ut scandere cepit 515 Forte sacrata dies illuxerat illa beati
 Facturus lychnum, nihil invenit : orba manebat
 Virga crucis solite pulcro spoliata monili.

(a) Etiam in diurnis sacris cereos accendi consue-
 visse hinc discè ; de qua re consule diss. xvi. *Incerta*
 vero lumina relucere dicuntur, quia interdum accensa
 solaris luminis vigore ita premuntur, ut vix ardere
 cera videatur. MURATORIUS.

(b) Noster codex, *manebat*. Mur., *manebant*.

(c) Mur., *de limine*.

(d) *Scyphus* tum sacrum vas, in quo vinum ad
 m'sæ sacrificium detinebatur, tum etiam candelabri,
 lampadisve species fuit, ita a calicis similitudine ap-
 pellatus. Cap. xxv et xxxvii Exodi, et alibi hoc sensu
 usurpatur *scyphorum* vox, et in Græca editione *ἔρα-*
τῆρος dicuntur. MURATORIUS.

(e) Noster codex mendose habet *Conderat*.

(f) Mur., *culmine*. At nostri codicis lectio reti-
 nenda.

(g) Recurre ad Diss. xvii, ubi etiam in ecclesiis
 privatos homines sepulcri locum invenisse ostendi,
 simulque hanc vocem pro viribus illustravi. MURA-
 TORIUS.

(h) Mur., *secura*. At nostri codicis lectio elegan-
 tior.

(i) Mur. cod., *abditur* ; quæ lectio fortasse est
 melior.

(j) Mur. cod., *obit*. Nostri codicis lectio concin-
 nior.

(k) Mur., *palescunt* : quod magis placet.

(l) Mur., *posse* ; noster cod., *jure*.

(m) Mur., *recursis*. At multo elegantior nostri co-

dicis lectio.

(n) Noster codex habet *usus*. At multo melior le-
 ctio Muratoriani codicis.

(o) Mur., *fitque pro fit et*.

(p) Mur. legit : *Norat eum. Noster primus rogat*,
 etc. Mihi magis arridet nostri codicis lectio.

(q) Mur., *rogatus*. At legendum ut est in nostro
 codice.

(r) In Mur. codice versus claudicat : sic enim se
 habet, *Inde locis agere, et regio prope ipsos*. Itaque
 emendandus est iste locus ex nostro codice.

(s) Mur., *ipsos* ; noster codex, *illos*. Malim legere
ipsos.

(t) In Mur. codice legitur *Besavo*. At noster habet
Vesavo. Norunt omnes sequioribus seculis pro littera
 V adhibitam fuisse litteram B. Sic infra carn. 12,
 vers. 313, Muratorii codex habebat *Veneventum* pro
Beneventum. — Græcorum aliquorum more V con-
 sonans per B effert. Apud hos non raro Βεσ ὄρος et
 Βεσθιος nuncupatur Vesuvius. Celebre est Agellii ef-
 fatum de iis Virgilii versibus : *Vicina Vesavo ora*
jugo ; ait enim poetam scripsisse prius *Nola jngo*, at
 ob negatum a Nolanis aquæ petitiæ beneficium pro
Nola reposuisse *ora*. Fidem servamus auctori. Vesu-
 vium montem ab urbe Nola quinque passuum millia
 distare docet quoque Anbr. Leo lib. ii de Nola, cap.
 3. MURATORIUS.

(u) In Muratorii codice deest *et*, sed addendum est
 ex nostro codice.

Quamvis ille alia Nucernus (a) episcopus urbe
Sederit : ecce ipsam sancti Felicis in aulam,
Quam tunc solemniter populus stipabat (b) honore,
520 Post sacra jam solvente pios antistite cœtus,
Tempore proviso divinitus egredientis
Plebis in occursum subito introducitur ille
Furaces post terga manus nodata revinctus.
Lætitia populus, formidine prædo repletur,
525 Utque novum ad monstrum tota concurrunt

[urbe.

Turba furens odiis popularibus ibat in illum,
Lætitiâ mœstos (c) miscebat et ira tumultus.
Pertimui, fateor, ne forte diabolus illa
Qua solet invidia violaret sanguine pompam,
530 Et pejore prius curaret vulnere vulnus.
Eripitur populo, cellaque includitur ipsa
479-480 (Quod sic forte reo capto tunc ac-

[cidit), in qua

Delituit raptâ cruce; qua post ipse reperta
Clauditur, ut vivat. Tunc ergo mente (d) recepta
535 Ipse suum facinus reus, atque obstacula cœpiti
Mirandis narrare modis, fassusque per illos
Octo decemve dies, quibus ire paraverat urbem
Romulcam, implicitis ita se pedibus retroactum,
Semper ut ire parans, semper retrahente rediret
540 Nescio quo, rursusque illam remearet ad oram
Vesevi (e), qua jussus erat quasi carcere claudi
Angelica nectente manu : tamen ille putabat
Arbitrii miser esse sui (f), quod corpore liber
Esse videbatur, quem non exstante catena
545 Fortior arcanis retinebat dexterâ vinculis.
Ultor eum digno Felix errore ligabat,
Et tali amentem (g) vertigine circumagabat,
Semper ut abscedens nusquam discederet, et

[cum (h)

Prosiliente gradu cœpisset abire, rediret.
550 Mira fides! Ibat stando, remanebat euando,

(a) Nucernæ dux. In Umbria una in Picentibus altera. Postrema hæc Nucernia paganorum nominatim dicta, ejusque episcopus fuit S. Priscus. Ughellus tom. VII Ital. sacræ hæc de illo profert : S. Priscus primus hujus Ecclesiæ episcopus censetur sub Nerone coronatus, cujus dies festus agitur 9 Maii in Martyrol. Rom., de quo Bar. in notis, estque Divus tutelaris. In Martyrol. hodierno nil tamen de hoc sancto occurrit, unde Ughellum suspicari licet hallucinatum, ac pro Ferrario Baronium, ejusque notas memorasse. Illi cathedralis a Nucernis dicata, ac tutelaris apud illos est semper habitus. Agunt de hoc sancto ad diem 9 Maii in Act. SS. cl. viri Henschelius, et Papebrocius, qui tamen incertam fatentur hujus historiam, sicuti incertissimum etiam est martyrii tempus. Ego Nucernis gratulor, quod illustrem ante tot secula S. episcopi memoriam prius e tenebris eruerim. Quam enim celebris ille fuit, cujus natalitius dies non Nucernæ modo, sed et in aliis urbibus Paulini tempore colebatur. MURATORIUS.

(b) Mur. cod., stipavit.

(c) Mur. cod., incertos pro mœstos, quod est in nostro codice.

(d) Mur. cod., Tunc ego ut mente recepta, etc. At nostri codicis lectio retinenda.

(e) Mur. cod., Beævi, ut supra vers. 510.

(f) In Mur. legitur tui, quod est fortassè typographi mendium

Neacius, hoc ipso, pro quo fugitare parabat,
Ne fugeret, fieri, et secum sua vincula manere,
Inruptamque (i) sibi proprium scelus esse cate-

[nam.

Namque sinu clausæ mandaverat insita prædæ
555 Pondera, et hinc avidus (j) quasi captus mente
[latebram

Quærens, luce tamen campis errabat apertis,
Seque latere putans exstabat in æquore (k) claro.
Conscia sic mentem impietas cœcaverat, ut nec
Effugeret fugiens, nec celaretur aberrans.

560 Sensibus (l) adversis metus hinc, stupor inde
[nocentem

Miscuerant animam, vitabat strata viarum;
Secretos metuebat iners accedere saltus :
Ipsa etiam in silvis sibi forte silentia tantum
Clamatura nefas metuens, aut tristitia formis

565 Occursura putans ultricum monstra ferarum.
Inde miser celebri sejunctus (m) ab aggere juxta
Devius in quodam (n) spatiabatur sibi rure
Securum ignaris simulans sub corde (o) timo-

[rem,

Ut facinus sub veste (p) premens : nam vestis in
[altum

570 Succinctæ sinibus clausum mandaverat aurum.
Nam neque vel tacite furtum committere terræ
Ausus erat, specubusve cavis de more latro-

[num,

Indicium metuens credendæ fraudis avarus.
Inde suæ tantum tunicæ sua furta nefandus
575 Crediderat, qua restrictum nodarat (q) amictum
Suspendens fluidam nudato poplite vestem.

Hanc sibi prædo penum (r) sceleris tunc semet in
[ipso

Struxerat, et digne tali est formidine vinctus,
Crederet ut nullis miseri consortia furti,
580 Ut sceleris tanti contagia solus haberet,

(g) Mur., mentem.

(h) Ita noster codex. At Muratorii codex hic omnino mendosus est; in eo enim legitur: Semper ut abscedens nusquam descendere tectum Prosiliente gradu cœpisset abire rediret.

(i) Noster cod., Insumptamque.

(j) Mur. cod., avidam. At legendum ut est in nostro codice.

(k) Et Muratorii codex, et noster habet in æquore claro. At Muratorius ad hunc locum hæc adnotat: Mendum certe exscriptoris, ac positum pro æthere, aut aere claro. Verum pace doctissimi viri dictum sit: ego nullum hic mendum esse puto: constat enim etiam ab elegantissimis poetis, Virgilio, Ovidio et aliis, æquor positum esse modo pro campo plano, modo pro aere.

(l) Mur., sentibus. At legendum puto ut est in nostro codice.

(m) Mur., seductus. At nostri codicis lectio verior.

(n) Mur. cod., Devius in quodam. Noster codex devius in id quod. Priorem lectionem sequor.

(o) Mur., sed corde. Noster codex, sub corde.

(p) Noster codex mendose habet reste pro veste.

(q) Mur. legit quare strictum nudarat amictum. At legendum qua restrictum nodarat amictum, ut est in nostro codice.

(r) Muratorii codex habebat Hanc sibi prædo penam, etc. Muratorius sic emendavit: Hanc prædo vanam. At lectio nostri codicis videtur vitiosa.

Et sinus illius (a) fieret custodia furti,
491-492 Cujus sacrilegam fuerat manus ausa
 [rapinam.
 Ipse suum sibi ferret onus, solumque gravaret,
 Pollueretque suæ letalis sarcina prædæ,
585 Ut nihil ex illo vacuum impietate maneret,
 Qui spoliū sceleris sacris ex ædibus actum
 Includens habitu cincto substringeret (b) ipsum,
 Atque suis signum prætenderet ipse catenis.
 Namque brevi captus mutavit cingula vinclis,
590 Utque aurum sinibus discincta veste solutis
 Decidit, ex ipsa fuerat qua cinctus habena
 Vincit eas, quas in sacra dona tetenderat audax
 Prædo manus, proprii captus nodamine lori
 Rettulit et prædæ vacuas, et reste (c) repletas.
595 Verum si penitus totam spectare velimus
 Ordinis exacti seriem magis ac magis omni
 In specie, vel qua latuit scelus, atque reclu-
 [sum (d)
 Claruit, admiranda Dei cernemus operta
 Felicem gessisse manu. Jam plurima retro
600 Diximus, ut fugiens non fugerit, utque redactis
 Passibus emensos sua per vestigia cursus
 In cassum totiens volvente relegerit orso
 Longinquis exclusus, et ad vicina recussus (e).

(a) Descripserat modo Paulinus tunicam, quæ vulgari-
 bus hominibus in usu fuit. De illa audiendus
 Quintilianus lib. xi : *Cui laticlavij jus non erit, ita cingatur, ut tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant.* Cingebant autem Romani tunicam, et prout libebat, illam contrahabant, aut dimittebant, interdum ita laxabant, ut sinu facto ibi celare aliquid possent. Inquit supra Paulin. :

Vestis in altum
 Saccinctæ sinibus clausum mandaverat aurum,
 Suscipiens fluidam nudato poplite vestem.

Hoc idem fieri solitum docet Plutarchus in Coriolano, ubi candidatos olim sine tunicis ad comitia accessisse ait, ne incluso in eisdem auro suffragia mercantur : *Ἀζωστον ἰβούλοιο πρῖναι, καὶ ἀίτιονα τοῖς πολιταῖς τὴν δόμιον ἀρῶν.* *Discinctum volebant, ac sine tunica ad cives accedere candidatum.* Ovid. Amor. lib. 1 :

Quid purum Veneris pretio pro stare iudicis?
 Quo pretium condat, non libet ille sinum.

Horat. lib. II, sat. 5 :

Ferre sinu laxo, donare, et ludere vidi.

Super his consule Oct. Ferrar. de Re vest. MURATORIUS.

(b) Mur., *contingeret.* Noster codex, *substringeret.*

(c) Mur., *rete.* Noster codex, *reste* : quod magis placet.

(d) Mur., *vel qua latuit, quare arte reclusus.* Utraque lectio probabilis.

(e) Mur., *recursus.* At nostri codicis lectio mihi magis arridet.

(f) Mur., *auso.* Utraque lectio probabilis.

(g) Mur. cod. pro *ita* habet *hæc* : at nostri codicis lectio melior.

(h) Mur., *pingere.*

(i) Elegantissima est crucis ista descriptio. Hanc duplici modo effingi dicit. Alius crucem exhibet ejus ad instar, in qua Christus redemptionem nostram consummavit; alter vero monogramma, Græcis Latinisque notum profert. Singula dispiciamus. MURATORIUS.

A Nunc aliud Felicis opus, quod dextera Christi
605 Edidit, ut meritum cari monstraret alumni,
 Commemorabo pari specimen mirabile signo,
 Quod reus ipse tremens confesso prodidit au
 [su (f).
 Ante tamen, quia res ita (g) postulat, ipsius in-
 [star
 Enarrabo crucis, qualem et pictura biforem
610 Fingere (h) consuevit, baculo vel stante bicor-
 [nem,
 Vel per quinque tribus dispansam cornua virgis.
 Forma crucis (i) gemina specie componitur, et
 [nunc
 Antennæ (j) speciem navalis imagine mali,
 Sive notam Græcis solitam signare trecentos
 B 615 Explicat existens, cum stipite figitur uno,
 Quaque cacumen habet, transverso vecte juga-
 [tur.
 Nunc eadem crux (k) dissimili compacta paratu
 Eloquentur Dominum tamquam monogrammate
 [Christum.
 Nam nota, qua bis quinque notat numerante La-
 [tino
620 Calculus, hæc Græcis chi scribitur, et mediata
 [rho (l),

(j) Muratorius legit *Antennæ.* In nostro codice ita scriptum est, ut queas legere *antennæ et antennæ.* At equidem legendum puto *antennæ.* — Minutius in Octav. : *Signum sane, ait, crucis naturaliter visum in navi, cum velis lumenibus relitur.* Auctor poematis de Paschate quod S. Cypriano adscribitur, sed a Beda Victorino Pictav. vindicatur :

Arboris hæc species uno de stipite surgit,
 Et mox in geminos ex lit brachia ramis,
 Sicut plena graves an enna carbassa tendunt.

S. Justinus Apol. 2 : *Κατανοήσατε πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ εἰ ἀνευ τοῦ σχήματος τούτου διακρίται, ἡ κωνωνίαν ἔχων δύναται. Θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τίμαται ἢν μὴ τοῦτο τὸ τρόπον, ὃ κελύεται ἰστίον, ἐν τῇ νηὶ σώων μένει.* *Considerate omnia, quæ in mundo sunt, an sine signo hoc (cruce) gubernentur, aut possint præbere sensum. Mare etenim non secatur, nisi trophæum hoc, quod appellatur malus, saluum in navi maneant.* Auctor. serm. 56, tom. III op. S. Ambr., seu ille S. Maximus, seu Ambrosius sit, id luculenter asserit. Origen. Hom. 8 in divers. inquit : *Antennæ navium, relorum cornua sub figura nostræ crucis volitant.* MURATORIUS.

(k) Monogramma Christi nomen fuit compendiose scriptum. Hoc in antiquis vexillis, quæ Labara nuncupantur, usitatum fuit, sed præ ceteris sanctiori consilio Constantinus Magnus usurparit, ex quo Christianorum albo primus nomen suum dedit. Euseb. lib. II, cap. 8 de Vit. Const., hoc signum τῶν ἁλῶν τιμωτέρον, aliis pretiosius ac sanctius, habitum asserit. Videndus Gretser. in egregio opere de S. Cruce lib. II, cap. 38 et seq. Brentius hæreticus perquam famosum monogramma aiebat nullam habere formam crucis, sed significare tantum hanc vocem *Christus.* En ut illum Paulinus noster arguit, dum ita loquitur :

Nunc eadem crux dissimili compacta paratu
 Eloquentur Dominum tamquam monogrammate Christum.

Est hoc plane crucis exhibere figuram. Effingebatur autem ita monogramma ꝥ. MURATORIUS.

(l) Forte scribendum : *Et medium est rho*; seu potius, *Et media est rho.* MURATORIUS.

Cujus apex et signa tenet (a), quod rarsus ad A
[ipsam
483-484 Curvatum virgam, facit o (b) velut
[orbe peracto.
Nam rigor obstipus (c) facit i quod in Hella-
[de (d) iota est.
Tau (e) idem stylus ipse brevi retro acumine (f)
[ductus
625 Efficit, atque ita sex, quibus omni nomine no-
[men
Celsius exprimitur, coeunt elementa sub uno
Indice, et una tribus firmatur (g) littera virgis.
Sex itaque una notas simul exprimit, ut (h) tri-
[lus una
Significet virgis Dominum simul esse ter unum.
630 Et Deus in Christo est, quem sumpto corpore B
[nasci
Pro nobis voluit trinæ concordia mentis.

(a) Ad efformandum Christi Græcum nomen, hoc est $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{o}\varsigma$, utique septem elementa concurrunt, quæ tamen sex melius vocantur quia unum sigma utrobique inservit. Quum vero adnumerarit Paulinus $\chi\rho\iota\tau\omicron$, nihil de σ addit. Num pro *signa* scribendum *sigma*? Hoc autem elementum dupliciter olim effingebatur, modo enim Σ et modo σ exaratum invenimus. Illud in nummis antiquioribus Græcis observare est; alterum, testante Spanhemio diss. 2 de Præst. et Us. numism., post Domitiani tempora ita in usu fuit, ut prioris vestigia vix deprehendantur. Adsunt etiam in inscriptionibus quibusdam Christianorum notæ istæ $\chi\rho$, hoc est $\chi\rho\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$, *Christus*. Sed quomodo, sigma istud in monogrammate exprimitur? ut verum fiat, quod hic Paulinus canit:

Atque ita sex, quibus omni nomine nomen
Celsius exprimitur, coeunt elementa sub uno
Indice.

Et infra:

Sex itaque una notas simul exprimit

Neque enim Σ ibidem cernitur. Propterea censeo, alteram ejusdem *sigma* figuram nempe C, in monogrammate constitutam fuisse si partem lineæ rectæ, partemque convexæ litteram rho constituentium summamus. Seu potius C id est sigma efformatur in hemicyclo litteræ P, nempe in σ , qui si reflectatur exhibet verum C. Aliter Paulinus explicari nequit. MURATORIUS.

(b) Et Muratorii codex, et noster habet *facit* ω . At scribendum est *facit* \circ , ut recte monet Muratorius. In voce enim $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{o}\varsigma$, quam spectat Paulinus, non est ω *μέγα*, sed ω *μικρόν*.

(c) Noster codex habet *obstipus*. At legendum *obstipus*, ut legit Mur.

(d) Mur., *Ellade*. At legendum *Hellade*, ut est in nostro codice: nam η *Ἑλλάς* scribitur cum spiritu denso.

(e) Noster codex habet *taut*, at mendose. — Posito iota si lineam transversam ejus cacumini superponas, habes T, cujus altera pars in sinum curvata integrum deinde P prebebit. Animadverti autem in antiquis labaris aliquantulum protendi summam lineam ipsius rho ad sinistram, quæ protensio etiam Paulino dicitur brevis. Hujus observationis exempla ab Aringho petes in Rom. subterr. l. iv, c. 27, pag. 175 et 178; l. vi, c. 50, p. 685; l. iii, c. 22, pag. 524. Anulum etiam prefatus Aringhus exhibet, in quo monogramma ita expressum, ut integrum quoque tau ibi conspicias. Sex itaque litteras, quod infra Paulinus asserit, in monogrammate delineatas nancisceris. Neque sensus, neque carmen hic sibi constant. Potius igitur legendum *Tau idem stylus, ipse brevi retro*

Idque sacramenti est, gemine quod in utraque
[virgæ
Ut diducta (i) pari fastigia sine supinant,
Infra autem distante situ parili pede constant,
635 Affixæque sibi media compage coherent,
Et paribus spectant discreta cacumina sum-
[mis (j).
His intermedio (k) coeuntibus insita puncto
Virga velut (l) sceptrum regale superbius exstat,
Significans regnare Deum super omnia Christum,
640 Qui cruce dispansa per quatuor extima ligni (n)
Quatuor attingit (n) dimensum partibus orbem,
Ut trahat ad vitam populos ex omnibus oris.
Et quia morte crucis cunctis Deus omnia Chri-
[stus
Exstat in exortum vitæ, finemque malorum,
645 Alpha crucem (o) circumstat, et ω , tribus utra-
[que virgis

acumine ductus. Ubi $\tau\omicron$ idem refertur ad *stylus*, nempe idem stylus I efficit tau. MURATORIUS.

(f) Muratorii codex habet: *Tau idem stylus ipse brevi retro a cacumine ductus*. Noster vero codex: *Taut idem stylus ipse retro acumine ductus*. Utraque lectio est vitiosa, ut ostendit metri ratio. Itaque ex utraque tertiam conlavi, quæ mihi genuina videtur. Muratorius vero sic emendaverat: *Tau stylus ipse brevi retrorsum acumine ductus*. At prima syllaba vocis *acumine* brevis est.

(g) Muratorii codex *formatur*. Utraque lectio probabilis. — Virgæ duæ ad constituendum X, una vero dumtaxat ad efformandum P concurrunt. Et hinc sublime Triadis mysterium educit Paulinus. X duabus constare virgis subjecta docent carmina:

C Idque sacramenti est, gemine quod in utraque virgæ
Ut deducta pari fastigia sine supinant,
Infra autem distante situ parili pede constant,
Affixæque sibi media compage coherent.

(h) Mur. codex, *Et tribus una Significat*, etc. At nostri codicis lectio elegantior.

(i) Murator. cod., *deducta*. Noster codex, *diducta*: et ita legendum puto.

(j) Mur. cod., *summi*. At noster codex habet *summis*, quo modo legendum esse suspicatus fuerat Muratorius.

(k) Pro duabus hisce vocibus, *His intermedio*, et Muratorii codex, et noster habet tres alias voces, *Hus inter medio*. At ita legendum videtur, ut emendavit Muratorius.

(l) Mur., *quasi*. At malim cum nostro codice legere *velut*.

(m) An ex ligno monogramma efformari solitum? Ne crede. Hic itaque legendum duco *extima Signi*. MURATORIUS.

(n) S. Ambr. serm. 56, seu, ut melius dicam, S. Maximus ita scribit: *Cælum quoque ipsum hujus signi figura dispositum est; nam cum quatuor partibus, hoc est oriente, et occidente, et meridiano, et septentrione distinguitur, quatuor quasi crucis angulis continetur*. Greg. Nyss. orat. de Christi Resurr. hæc de cruce ab Apostolo memorata habet: *Novit enim ea figura quatuor cornibus e medio provenientibus descripta potentiam, ac providentiam illius, qui ex ipsa pependit, declarari*. S. Hier. (seu quis alius sit auctor ille) in cap. xi Marci: *Ipsa species crucis quid est nisi forma quadrata mundi?* MURATORIUS.

(o) In plurimis Græcorum numismatis, atque in multis veterum Christianorum sepulchralibus notis monogramma invenies cum litteris A et ω utrinque locatis, hoc modo ω α ω apposite ad illud *ΑΡΧΗ*. cap. i: *Ἐγὼ εἶμι Α α ω Ω. λέγει ὁ κύριος ὁ Θεὸς ὁ ὢν, καὶ ὁ ὄν. Ego sum alpha et omega. principium et finis,*

- Littera (a) diversam terna (b) ratione figuram . A
 Perficiens, quia perfectum est mens una, triplex
 [vis.
 Alpha (c) itidem mihi Christus, et ω, qui sum-
 [ma supremis
 Finibus excelsi pariter complexus, et imi
 650 Victor et inferna, et pariter caelestia cepit,
 Effractisque abyssis caelos penetravit apertos,
 Victricem referens superata morte salutem.
 Utque illum patriæ junxit victoria dextræ,
435-486 Corporeum statuit caelesti in sede
 [tropæum (d),
 655 Vexillumque crucis super omnia sidera lixit.
 Illa igitur species, quam fur agitatus avaris
 In cassum furis pendente reflexerat unco,
 Pollutaque manu sancta amandaverat aula,
 Hoc opere est perfecta, modis ut consita miris
 660 Aeternæ crucis (e) effigiem designet utramque :
- Ut modo si liceat spectari rominus ipsam
 Prompta fides oculis : nam reddita fulget in
 [ipso,
 Quo fuerat prius apta loco, et velamine clau-
 [si (f)
 Altaris faciem (g) signo pietatis adornat.
 665 Ergo eadem species formam crucis exerit illam,
 Quæ trutinam (h) æquato libratam stamine (i)
 [signat,
 Subreptoque (j) jugum concurs temone figurat,
 Sive superciliis (k) a fronte jugantia vultum
 Lumina transversis imitatur cornibus arbor
 670 Ardua, qua Dominus mundo trepidante pependit
 Innocuum fundens pro peccatore cruorem.
 Huic autem solido quam pondere regula duplex
 Jungit, in extrema producti calce metalli
 B
 Parva corona (l) subest variis circumdata gem-
 [mis.

primus et novissimus. Clemens Alex. lib. 1 *Παίδας* :
 Εικότως γὰρ αὐτὸς ὑποχρῆται τοῖς δικαίαις ὀκρίμασι, ἵνα
 δη σαυτῶς ὁ Ἄ γος ἄνω διεχθῆ Ἄ και Ω, ἀρχὴ, καὶ τέλος.
 Merito rursus lac justis pollicetur Dominus, ut mani-
 feste Verbum utrumque esse ostendatur, alpha et ome-
 ga, principium et finis. MURATORIUS.

(a) Tres virgæ A componunt. Dux etenim in cacu-
 mine coeuntes tertiam sinu complectuntur. Similiter
 omega tali figura delineatum tres exhibet virgas, quæ
 magnum Trinitatis mysterium aperitur. MURATO-
 RIUS.

(b) Mur. col., trina. Utraque lectio probabilis.

(c) Hunc versum et alios septem qui proxime se-
 quuntur citat Dungalus.

(d) Ita Mur. codex. At noster habet *trophæum*.
 Prior lectio mihi inagis placet. Dungalus duos hosce
 versus, 654 et 655, inverso ordine citat. — Ita codex
 noster, et ad veræ orthographiæ amussim. Bulenge-
 rus in opusc. de Spol. bell. *trophæum* potius legen-
 dum censet propter usum constantiam, neque tamen
 distinetur, rectius *Tropæum* dici. Verbum e Græcia
 prodit, a qua ita exprimitur *τρόπαιον* videlicet *trop-
 æum*. Ger. Jo. Vossius in Etymol. hanc lectionem
 tuetur. Sane vetusti codices ita legunt, quos et ego
 consului, et Virgilianus codex antiquissimus in Flo-
 rentina magni ducis biblioth. asservatus sub cura cl.
 viri, eximiique in re litteraria fulgoris Antonii Ma-
 gliabechii *tropæum* non *trophæum* inscriptum habet.
 Neque ipsa dissentiunt minora. Vide Dausquium in
 orthogr. MURATORIUS.

(e) Non purum putinque monogramma fuit crux a
 Paulino descripta, verum vulgaris etiam crucis ima-
 gini junctum erat. Omnia percurri monogrammati-
 exempla tum in vetustis nummis, tum in sepulcrali-
 bus monumentis, neque mihi utramque hanc effigiem
 simul copulatam nancisci fas fuit. Unum tantum, at-
 que egregium hujus eruditionis testimonium occurrit
 apud Aringhū in Rom. Subterr. lib. II, cap. 10,
 pag. 311. Exhibetur ibi marmorei sarcophagi ex Vati-
 cano cœmeterio effossi icon, in quo 12 apostolorum
 imagines eleganter delineatæ cernuntur. Media inter
 illos gemmatæ crucis forma conspicitur, eodem plane
 modo quo crux vulgaris efformatur, nempe trans-
 verso ligno. Ab haste recte superiori cacumine sac-
 rum attollitur monogramma venusta corona circum-
 datum. Hujus ad instar Paulinianam crucem elabo-
 ratam autumo. MURATORIUS.

(f) Et Muratorii codex, et noster habet *clausi*. At
 Muratorius suspicatur lege idum esse *clausa*. — Forte
 scripsit Paulinus : *Velamine clausa altaris faciem*, etc.
 quod puriorem sensum efficeret. Solebant autem al-
 taria velo claudi ad ejus similitudinem, quod olim
 fuit in Salomonis templo ante sancta sanctorum III
 Paralipom. III, quodque *πρικέτασμα τῷ ἁδύτου*, re-

lum adyti vocabatur. Theodoretus lib. 1 Hist., cap. 31 :
 Διεκοσμητο δὲ καὶ τὸ θῆτον θυσιαστήριον βασιλικῆς τε καὶ
 βασιλικῆς τε. Ornabatur autem et divinum altare re-
 giis velis. Conc. Tolet. cap. 7 : *Qui insana temeritate
 abrepti altaria nudantes sacratis vesibus exiunt*. Ana-
 stas. in Steph. 2 ait : *In circuitu altaris fecit tetravela
 octo*. Item : *super altare in ecclesia S. Laurentii coo-
 pertorium fecit*. MURATORIUS.

(g) Cruces in altaribus antiquitus collocabantur,
 quidquid obmurmurent heterodoxi. S. Jo. Chrys.
 oral. quod *Christus sit Deus*, ait : *in mensa sacra
 crux*. Egregius porro in hanc rem Sozomeni lo-
 cus lib. II, cap. 3 Hist. eccl., ubi narrat Probiano-
 cuidam, qui ex ethnico Christianus factus, crucis ta-
 men virtutem non admittebat, oblatum per visionem
 fuisse Σταυρου σῆμαλον τῶν ἀνομιάνων ἐν τῷ θυσια-
 στηρίῳ τῆς ἐκκλησίας, crucis signum, seu effi-
 giem, quæ in sacro ejus ecclesiæ altari collocata erat.
 Hanc quidem historiam mendacissimi centuriatores
 cent. 4, c. 13, supersticiosam vocant, et a Constan-
 tini tempore alienam, a Sozomeno confictam, vel
 stulte pro vera acceptam. Sed nos non morantur eo-
 rum calumniæ. Siegbert. ad an. Ch. 451 crucem au-
 ream in altari fuisse docet, quam episcopus Casaten-
 tis missam celebraret. Hæc recte animadvertit Gret-
 ser. cap. 13, lib. II de S. Cruce. Quibus adde quæ
 habet can. 3 concil. Turonensis habiti an. 567 (non
 ut quidam putant 570) : *Ut corpus Domini in altari,
 non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo compo-
 natur*. Qui canon profecto de cruce in altari posita
 intelligendus. Hinc lucem accipit Paulini carmen de
 cruce.

Altaris faciem signo pietatis adornat.

MURATORIUS.

D (h) Ms. ita se habebat : *Quæ trutinam æquatæ li-
 brata stamine*, etc. Emendavi. Recurre ad ea quæ
 disserui in diss. XXI. MURATORIUS.

(i) Mur. codex mendose sic habet : *Quæ trutinam
 æquatæ librata stamine*, etc. At noster codex : *Quæ
 trutinam æquato libratam stamine*, etc. Quo modo
 emendaverat Muratorius.

(j) Et Muratorii codex, et noster habet *subrepto-
 que*. At Muratorius legendum censet *subrectoque* : cui
 equidem assentior. — Ita scribendum duxi (*id est sub-
 recto que jugum*), non *subrepto*, ut in ms. Cou-
 eandem Diss. XXI. MURATORIUS.

(k) De his in præd. diss. XXI. MURATORIUS.

(l) Crucis corona circumdatæ pingi solebant. Idem
 nos edocet Paulin. ep. 12 ad Sever., ubi sic ait :

Cerne coronatam Domini super atris Christi
 Stare crucem, duro spondeatē celsa labori
 Præmia; tolle crucem, qui vis auferre coronam.

- 675 Hæc quoque crux Domini tamquam diademate A
 [cincta
 Emicat æterna vitalis imagine ligni.
 Hanc fur ille sui toto de corpore furti
 Intactam ferro, quo cetera fregerat, unam
 Liquit, et ut capto tunc, distinctoque refusus
 680 Vestibus elapsæ ceciderunt fragmina prædæ.
 Visa rei species tunc inventoribus ipsis
 Ancipiti motu confudit pectora. Gaudent
 Inventis, sed fracta dolent : tum (a) querere
 [causam
 Incipiunt, cantum simul, audacemque latronem
 685 Mirantes, cæcum fractis, cautumque relictis.
 Tunc ille attonitis crimen, numenque fatetur :
487-488 **Mente etenim totum considerat (b) :**
 [hoc tamen unum B
 Numine servarat, quo crux inclusa vetabat
 Quamlibet audacem segni virtute latronem.
 690 Ipse fatebatur mentis scelus, atque crucis vim,
 Contestans, quotiensque manus armasset in il-
 [lam (c)
 In cruce consortam socia compage coronam
 Ceu fractas (d) totiens ictu cecidisse recusso,
 Brachiaque ægra sibi nervis stupuisse solutis.
 695 Hic libet in miserum paucis insurgere furem.
 Infelix, quæ tanta tuam dementia mentem
 Verterat, ut tanto reprehensus lumine veri
 Non festinares omnem prævertere cursu
 Indagem revolans, ut furtum sponte referres?
 700 Tantane vis animum tenebris oppressit ava-
 [rum (e), C
 Auderes illam ut gremio tibi condere partem,
 Quam totiens arcente Deo violare timebas?
 Dic mihi, qua pavor ille tuus fugiebat? et unde?
 Rursus ut intrepidum præceps audacia sensum
- 705 Tam male durabat, pavidus, contemptor et idem
 Ejusdem sceleris specie (f) diversus abibas,
 Perfidiaque fidem diviso pectore miscens
 Virtutem crucis, et signum inviolabile Christi
 Credebas metuendo crucem contingere (g) ferro,
 710 Et quod noscebas metuens, portando negabas.
 Sed tamen impietas tua nec tibi profuit (h), et
 [nos
 Stultitiam confesse tuam, divinaque signa
 Fecisti magno crucis exsultare triumpho.
 Ergo relinquamus captum jam incessere (i) su-
 [rem,
 715 Cui satis ad pœnam est spoliatae fraudis egestas.
 Nunc (j) ad te, veneranda Dei crux, verto lo-
 [quelas,
 Gratantesque tua concludam laude profatus.
 O crux magna Dei pietas, crux gloria cœli,
 Crux æterna salus hominum (k), crux terror
 [iniquis,
 720 Et virtus justis, lumenque fidelibus. O crux,
 Quæ terris in carne Deum servire saluti,
 Inque Deo cœlis hominem regnare dedisti :
 Per te lux patuit veri, nox impia fugit.
 Tu destruxisti credentibus eruta fana
 725 Gentibus, humanæ concurs tu fibula pacis
 Concilians hominem medium (l) per fœdera
 [Christi.
 Facta hominis gradus es, quo possit in æthera
 [ferri.
 Esto columna piis tu semper, et anchora nobis,
 Ut bene nostra domus maneat, bene classis aga-
 [tur
 730 In cruce fixa (m) fidem, vel (n) de cruce nacta
 [coronam.

Ibidem :

Ardua florifera crux cingitur orbe coronæ.

Iterum :

[crucem corona lucido cingit gyro,
 Cui coro. æ sunt corona apostoli.

De coronis item crucem ambientibus hæc ibidem
 sunt :

Sanctorum labor, et merces sibi vite cohærent,
 Ardua crux, pretiumque crucis ublime coronæ.

Greg. Nazianz., in Julian. orat. 1, idem expressit :
 τὸν δ' οὖν λαγόμενον, ὅτι θουμῶν τὰ σπλάγγνα τὸν σταυ-
 ρὸν ἀναδείκνυσσι στεφανούμενον, *Ferunt, quum Julianus
 sacrificaret, victimarum exta coronatam crucis effi-
 giem illi ostendisse.* Harum crucium exempla in plu-
 ribus Christianorum impp. numismatis occurrunt.
 Vide quæ Aringh. in Rom. subterr. habet, et Gretser.
 lib. II, cap. 11, de S. Cruce, et ex eo Kosweil.
 in not. ad prælaudatam Paulini epistolam. MURATO-
 RIUS.

(a) Mur., cod., cum At legendum *tum*, ut est in
 nostro codice.

(b) Mur. cod., *Mente etenim considerat : hoc tamen
 unum.* At versus claudicat : itaque Muratorius sic
 emendaverat : *Mente etenim placida considerat : hoc
 tamen unum* : addens de suo *illud placida*. Sed sic
 omnino legendum, ut est in nostro codice.

(c) Ita Mur. codex, cujus lectionem amplexus sum.
 In nostro codice ita legitur : *quotiensque manus ar-
 masset, ut illam*, etc.

(d) Hic quoque Muratoriani codicis lectionem se-
 cutus sum. Nam in nostro codice legitur *Ceu fracta*.

(e) Mur. cod., *avaris*. At nostri codicis lectio reti-
 nenda.

(f) Mur. cod., *speciem*. At legendum puto ut est in
 nostro codice.

(g) Mur. cod., *confringere* : quæ lectio fortasse meli-
 or.

(h) In Muratorii codice deerat vox *profuit*, quam
 ipse addidit. Et recte quidem : nam et in nostro co-
 dice legitur.

(i) Noster codex habet *cessere*. At Mur. codex *in-
 cessere* : quo modo legendum puto.

(j) Hunc versum et alios usque ad finem carminis
 citat Dungalus.

(k) Mur. cod., *hominis*. At melior lectio nostri co-
 dicis, quam sequitur etiam Dungalus.

(l) Mur. cod., *medii* : quæ lectio mihi magis placet.
 Dungalus tamen legit *medium*.

(m) Mur. codex habet *nixa*, noster *fixa*. Dungalus
 quoque legit *fixa*.

(n) Mur. cod., *Et de cruce*. Noster vero, *vel de cruce*,
 quo modo legendum est : alioquin versu pede
 laborabit. Et sane Dungalus quoque legit *rei*.

MURATORII

AD S. PAULINI NATALEM DUODECIMUM

PRÆFATIO.

439-490 Anno Christi 405 Natalem hunc cecinit S. Paulinus. Tria vero sancti Felicis miracula complectitur. Quidam beato confessori suem voverat, divisisque inter pauperes exiguis victimæ partibus votum completum arbitratus abibat. Mirabiliter e caelo tactus ex equo ruit, pedesque secretis compedibus laborare dolet. Ad S. Felicis basilicam rursus defertur. Ibi sanctum precibus, et carniū distributione demulcet, pristinaque sanitate divinitus donatur. Apuli quidam agricolæ alterum suem S. Felici votivum Nolam trahere conantur. Animal sagina oppressum pio desiderio obstat, primoque in itinere gressu destituitur. Hi aliter votum completuri ad S. Felicis pergunt. Inscii ipsis per plura passuum millia, nulloque hominum ducente, sus sponte Nolam defertur. Miraculum cuncti stupent, et hostia improvisa Nolanos pauperes alunt. Postremum prodigium agricolis aliis accidit. Juvencam et ipsi glorioso confessori vovent. Hæc plaustro jungi renuit, et e dominorum manibus furiosa dilabatur. Sponte dein ipsorum iter comitatur, et non sine miraculo mansuefacta re ad securim sistit. Omnia fusc, atque eleganter a Paulino canuntur.

POEMA XX.

CARMEN XII IN S. FELICEM (a).

Sæpe boni domini caris famulantur alumnis
 Mente pia, et (b) patrio subjecta tuentur amore
 Mancipia, hisque favent cura propiore fovendis,
 Quos magis indignos opis, et virtute carentes
 5 Affectu rimante vident. Et si quis eorum,
 Moris ut humani solemnem postulat usus,
 Votum aliquod celebrare velit, neque possit ege-
 [nis
 Id patrare opibus, studio curatur herili
 Servus inops, cui dives opum, queis (c) pauper
 [egebat,
 10 Contulerit dominus cumulandæ impendia mensæ.
 Hæc mihi conditio est data sub Felice patrono : B
 Nulla mihi ex me sint, ut sint mihi cuncta per
 [illum ;
 Namque ad Natalem nunc ipsius, ut quidem et
 [ante
 Præteritis, quibus ista dies mihi floruit, annis,
 15 Non erat unde epulum votis (d) solempne para-
 [rem,
 Instabatque dies, nec adhuc mihi prompta facul-
 [tas

(a) In nostro codice sic inscribitur istud carmen : *Incipit lib. xii. Lege quæ diximus ad titulum superioris carminis.*

(b) In Mur. codice deest conjunctio et.

(c) In nostro codice pro *queis* legitur *quo*. Sed prior lectio genuina videtur.

(d) In Mur. codice, *voti*. At legendum fortasse *votis*, ut est in nostro codice.

(e) Mur. codex sic habet : *Unde dapem instruerem, geminos dedit una*. Itaque versus claudicat : et legendum est ut emendavi ex nostro codice.

(f) Mur. cod., *Cum junice*. Utraque lectio probabilis. — Junix est bos femina teneræ ætatis, quæ jam cessavit vitula esse, necdum tamen ad summam magnitudinem pervenit. Persius sat. 2 :

Tot tibi quum in flammæ juvicum omenta liquescant.
 Plautus, Mil. 6 :

Quam mox ad stâbulum junix recipiat sese pabulo.

Papias :

Junices, boves juvenes.

A Ex aliquo suberat : subito ecce patronus abun-
 [dans
 Unde dapem largam struerem (e) geminos dedit
 [una
 Cum nutrice (f) sues, quorum de carne cibatis
 20 Pauperibus, nos materiam ex animalibus iisdem
 Sumpsimus, egregiis quoniam miracula signis
 Per pecudes ipsas nuper Deus edidit, alta
 Destimulans ratione homines attendere Christo,
491-492 Nec desiderium carnis præferre fi-
 [dei (g)
 25 Namque ad avaritiæ nostræ lacrymabile probrum
 Per (h) pecora humanæ rationis egentia sum-
 [num
 Signa dedisse Deum, series recitanda docebit.
 Non afflicta canam, licet arte poematis utar :
 Historica narrabo fide sine fraude poete :
 30 Absit enim famulo Christi mentita profari :
 Gentibus hæ placeant, ut falsa colentibus, ar-
 [tes.
 At nobis ars una (i) fides, et musica Christus,
 Qui docuit miram sibimet concurrere pacem
 Disparis harmoniæ quondam, quam (j) corpus
 [in unum
 35 Contulit assumens hominem, qui miscuit alium

Alexander Jatrosofista lib. II Passionum :

Quæta sunt bubula, et de junice pedes.

(g) Vocabulum hoc sæpe Paulinus usurpat pen. longa. In Paneg. :

Et genus humanum passim sine lege fidei.

C Nat. v :

Ovans galea, scutoque fidei.

Et alibi MURATORIUS.

(h) Mur. cod., *Et pecora*. At legendum, ut est in nostro codice, ut sententia constet.

(i) Idem Paulin. Nat. IX dixerat :

Sic Deus omnisonæ modulatur, et arbiter unus
 Armonix, per cuncta movet quam corpora rerum.

Infra Nat. XIII cytharæ exemplum allatum repetit :

Omnes ex nobis cytharam faciamus in unum

Carmen diversis compositum fidibus.

MURATORIUS.

(j) In nostro codice sic legitur : *Disparis harmoniæ : quo tamquam corpus in unum, etc.* At multo nitidior lectio Muratorii, quam secutus sum.

Infusa virtute Deum, ut duo conderet in se,
 Distantesque procul naturas redderet unum.
 Ut Deus esset homo, Deus est homo factus ab
 [ipso,

Qui Deus est, genitore Deo, cui gratia non est,
 40 Sed natura, quod est summi Patris unicus hæ-
 [res,

Solus (a) habens proprium, quod munere præ-
 [stat habere

His quibus alma fides dederit divina mereri.
 Ille igitur vere nobis est musicus auctor,
 Ille David verus, citharam qui corporis hujus

45 Restituit putri (b) dudum compage jacentem,
 Et tacitam ruptis antiquo crimine chordis
 Assumendo suum Dominus reparavit in usum,
 Consortisque Deo mortalibus, omnia rerum
 In speciem primæ fecit revirescere (c) formæ,

50 Ut nova cuncta forent, cunctis abeunte vetero.
 Hanc renovaturus citharam Deus ipse magister,
 Ipse sui positam suspendit in arbore ligni,
 Et cruce peccatum carnis perimente, novavit.
 Atque ita mortalem numeris cælestibus aptam

55 Composuit citharam variis ex gentibus unam,
 Omnigenas populos compingens corpus in unum.
 Inde lacessitis fidibus de pectine Verbi
 Vox Evangelicæ testodinis omnia complet

Laude Dei: toto Christi chelys aurea mundo

60 Personat innumeris uno modulamine linguis,
 Respondentque Deo paribus nova carmina ner-
 [vis.

Sed referam ad mea coepta pedem; nam tempus, C
 [et hora est

Promissas offerre dapes, apponere vobis
 Prandia sollicitas caste sumenda per aures.

65 Non (d) veteri repetam, quæ sum dicturus, ab
 [ævo.

Ante dies paucos istic spectata profabor.

Venerat huc quidam placitum sibi solvere vo-
 [tum

Urbis Abellinæ de finibus advena nostris
 Sedibus. Hic porcum studio curante paratum,

(a) In Mur. cod., *Solum et habens*. At multo elegan-
 tior lectio nostri codicis.

(b) Mur. cod., *Patri*. At melior lectio quæ est in
 nostro codice.

(c) In nostro codice legitur *reviviscere*. At præfe-
 rendam puto lectionem codicis quo usus est Mura-
 torius, quod secunda syllaba vocis *reviviscere* sit
 longa.

(d) In nostro eodice legitur *non*. At codex Mur.
 habet *nec*.

(e) Mur. codex habet *illuc*. At malo cum meo co-
 dice legere *illinc*, nempe ex urbe Abellina.

(f) Votorum ac oblationum usum, quæ sanctis ex-
 hibebantur, elucidavi diss. xviii, ad quam lectores
 dimitto. MURATORIUS.

(g) Hic locus valde corruptus est apud Muratorium,
 qui in Ambrosiano illo codice sic legit: *Fama suis
 magnopere gentum accenderat acrem*, etc. Noster co-
 dex habet *Fama suis magna per egentum accenderat
 acrem*; quæ lectio multo minus mendosa est, sed

A 70 Dilatumque diu, ut simul annis, atque sagina
 Cresceret, huc illinc (e) perduxerat; atque ubi
 [venit

Pingue pecus voti (f) jugulat de more voven-
 [tum.

Fama suis magni per egentum (g) accenderat
 [acrem

Ora (h) famem et cuncti magnæ spe partis hian-
 [tem (i)

75 Tendebant ad opima senes convivia faucem (j).
 Interea largitor inops non partibus æquis
 Dividit (k) incisas carnes, medium suis aufert
 Sinciput, et tantum secti coquit intima ventris,
 Solaque pauperibus cæsi vitalia porci

80 Dividit, ac (l) totum sibi corpus habere relin-
 [quit,

Et votum complesse putat, lætusque redire
 Incipit, ausus eas jumento imponere secum

493-494 Reliquias, et in his placiti se pigno-
 [ra voti

Sancta referre domum male credulus, in quibus
 [idem

85 Damnum animæ, nodumque viæ portabat avarus.
 Denique mox nec mille viam permissus abire
 Passibus, elucente die, simul aggere plano,
 Non tenebris pavitante, nec offendente salebris
 Lapsus equo, et quasi fixus humi se tollere rur-

90 Ad consistendum reparato robore surgens
 Non potuit, cœpitque pedes clamare ligatos,
 Idque probare jacens, plantis quasi compeda
 [junctis (m).

Hic aliud mirum casu sociatur in ipso:

Nam dum illum tanta cum debilitate jacentem

95 Mœsta propinquorum circumstat turba suorum,
 Jumentum, cui sola oneri porcina manebat,
 Ascensore sui vacuum, et duetore relictum
 Sponte sua se sé nullo flectente refrenans
 Tamquam offendiculi causam cognosceret ultro

100 Aut aliquem prohibere viam, qua cœperat ire,
 Vidisset, sic fugit iter, cursumque retorsit,

mendosa est tamen: mendum autem tolletur, si pro
magna legas magni aut magnæ.

(h) Et Mur. codex, et noster habet *ora*. At Mura-
 torius emendandum hunc locum censuit, et legit *ore*:
 quia scilicet superioris versus mendosam lectionem
 habebat. Sed legendum est *ora*.

(i) Mur. cod., *hiantes*. Utraque lectio probabilis.

(j) Mur., *fauces*: nam antea legerat *hiantes*. At
 noster codex habet *faucem*. Sed utraque lectio, ut
 dixi, est probabilis.

(k) Post versum 77 deerant in codice Muratorii tres
 versus, quos ex nostro codice addidi. Sic enim erat
 scriptum in Muratorii codice: *Interea largitor inops
 non partibus æquis Dividit, et totum sibi corpus habere
 relinquit*. Nim. librarius a primo *dividit* ad alterum
 transiit.

(l) Mur. pro *ac* habet *et*, quod nihil admodum refert.

(m) Mur. codex habebat *conjunctis*. Sed legendum
 est *junctis*, ut postulat metri ratio et ut est in nostro
 codice. Ita emendaverat etiam Muratorius.

- Et properante gradu recurrit ad hospita te- A
[cta (a)
Omnibus antevolans, quos lapsi intenta tenebat
Cura viri, quem (b) paulatim quasi corpore fra-
[cto
105 Nitentem, et genibus rigidis prodire negantem,
Cæcaque vincla pedum pariter (c), meritumque
[ruinæ,
Et causam poenæ (d) lacrimosa voce fatentem
Luce palam manibus grave subvectantibus ægri
Corpus, fida cohors sanctas referebat in aulas
110 Orantem medici Felicis ad ipsa reduci
Limina, mox illic certam (e) reperire medelam.
Illum homines interque manus, interque catervas
In sacra vectatum mirantibus atria turbis,
Dispositi trino (f) per longa sedilia cœtu
115 Obstupuere senes, inopum miserabile vulgus,
Et socio canæ (g) residentes agimine matres.
Præterea multi, sua quos devotio sanctis
Ædibus attulerat diversis eminus oris,
Vidcrunt insigne pium, cum tempore eodem,
120 Imo die, tam mira foret mutatio rerum.
Idem homo, qui paulo ante suo digressus ab iis-
[dem
Liminihus gressu, nunc ipse redux alienis

(a) Mur. cod., ad hospita tecti. At melior lectio nostri codicis.

(b) In Mur. cod., quæ. At legendum quem, ut est in nostro codice; quod vidit etiam Muratorius.

(c) Mur. cod. multo aliter: Cæcaque vincla, pedem amissum, meritumque ruinæ. Mihi quidem nostri codicis lectio magis probatur.

(d) Hic quoque diversa est lectio codicis Muratorii: in eo enim legitur: Illius, et poenæ, lacrimosa voce fatentem.

(e) Et Muratorii codex, et noster habet certam. Mihi tamen placet Muratorii conjectura, qui legere (inquit) mallem: certum reperire, Græca plane poeticae elegantia.

(f) Triplex hominum cœtus in veteribus Ecclesiis cernebatur, ibique omnes per longa sedilia dispositi piis precibus operam dabant. Vid. Dodwel. Diss. Cypri. quinta, n. 24. Ex ecclesiarum reditibus forte unusquisque alebatur. Senes primo memorantur, deinde inopum miserabile vulgus, postremo canæ matres. De prioribus utique nil dicendum habeo, nisi quod eos ecclesiis inservire crediderim, ut ad veteris legis instar oblationes ad altare deferrent. Hic usus etiamnum in metropolitana Mediolani ecclesia servatur, veglonesque vocantur a Beroldo nostro ms., ac in pluribus aliis vetustis diplomatis. Pauperes ex ecclesiarum proventibus nutriri solitos fuisse expressè docet conc. Antioch. can. 25, Chrysost. passim, Possidius in Vita S. Aug., alique innumeri Patres, ut res majori claritate non egeat. MURATORIUS.

(g) Hic diaconissas intelligi pene certum duco, quarum gradus et usus in Ecclesia non paucis seculis viguit. Hæc vero nonnisi ætate admodum provecæ ad id muneris admittentur, secundum Apostoli præceptum 1 Timoth. v: Ut eligantur viduæ non minus sexaginta annorum, neque bigamæ. Id confirmat Tertull. lib. de vel. Virg., et lex 27 cod. Theod. de Ep. et Cler. De ministerio earum plura docebit Hallier. de sacr. Elect. part. 2, sect. 5, cap. 2, et Morin de sacr. Ord. Earum vestigia in Ambrosianæ Ecclesiæ ritibus permanere certum est mihi, quum viduæ illæ, quæ hic veglonissæ nuncupantur, oblationes ad sacrum altare deferrent inserviant: quod itidem veterum diaconissarum munus fuit, ut S. Hier. in cap.

- Inferat pelibus, subvecto corpore pendens.
Parte alia stratus, nullo servante sequentum,
125 Hospitis ante fores etiam nunc carne suilla
Stabat onustus equus, neque (h) quisquam notior
[illi (i)
Astiterat, cui cura foret relevare gravatum
Fasce suo, et notis reducem subducere tectis.
495-496 Ille tamen velut humana ratione
repletus
130 Quærentique suos, et protinus opperienti
Astiterat similis, certo vestigia servans
Fixa loco, simul aure micans, et naribus ef-
[flans
Assuetorum hominum notos quærebat odores.
Mirum erat hospitibus, quænam fuga, qui status
[ille
B 155 Esset equi, notumque animal faciebat amicis
Ambiguum nova forma rei (j), neque quisquam
[erat index (k)
Accidui, cunctis illum stipantibus intus,
Qui fuerat manibus sanctam (l) portatus in au-
[lam
Martyris, æger ubi sancto pro limine fusus
140 Corpore projecto, et complexis postibus (m) hæ-
[rens,

xiii Matth. docet. Tam vero illæ quam istæ ex ecclesiæ proventibus alebantur, testante id can. 103 conc. Carth. iv, Apost. Constit. lib. iii, cap. 1, 2, 3, etc., Balsamone in cap. 18 et 24 epist. Basilii ad Amphilocho. Inter alios audiatur S. Hier. in Isai. c. iii. Nec ecclesiasticis vidua sustentatur alimentis, nisi quæ 60 annorum est. MURATORIUS.

(h) Mur. cod., nec: quod nihil refert.

(i) Ita Mur. codex. At in nostro legitur illa: qua lectio videtur mendosa.

(j) Mur. codex sic habet. Noster vero, Ambigui nova forma feri: quam lectionem quis neget esse mendosam?

(k) Mur. codex mendose habet neque quisquam erat inde Accidui. Itaque ad vocem Accidui hæc adnotavit Muratorius: Verbum, et error correctione indigent. Verum vox inde emendanda est ex nostro codice, non vero vox Accidui. Nam Paulinus sicut in Natali iv, versu 291, ex attingit facit attinguum, ita hic ex accidit facit acciduum.

(l) Murator. cod., sacram.

(m) Sacris ecclesiarum januis oscula figere usitatum Christianis fuit. S. Jo. Chrys. hom. 30 in Ep. II ad Corinth. i: Ναός ἵσμεν τοῦ Χριστοῦ. τὰ τοῦτον περίθρονα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ, καὶ τὴν ἔσθον, ἡλλήλους φιλοῦντες. Ἡ οὐκ ὁρᾶτε ὅσοι καὶ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ τοῦτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατίχοντες καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες. Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula et adituam osculamur, cum alii atios osculamur. An non cernitis quomodo homines etiam hujusce templi vestibulis osculum figunt, partim inclinato capite, partim manu tenentes, atque ori manum admoventes? Clarius id exprimit Prudent. in hymn. 2 S. Laurent. Περὶ στεφάνου.

Ipsa et senatus lumina
Quondam luperci, et flamines,
Apostolorum, ac martyrum
Exosculantur limina.

Paulinus infra:

Dum postibus hæret in ipsas
Felicis sancti, lambensque per oscula tergit.

Idem Natal. vi dixerat:

Steruitur a te fores, et postibus oscula figit.

- Oscula fugebat supplex, fletuque lavabat,
 Sequē recognoscens proprii caput esse doloris,
 Tales se se ipsum dabat accusando querelas.
 O mihi (a), qui talem merui desumere pœnam
 145 Hac in sede (b) miser, qua, si miser adveniat
 [quis,
 Efficitur felix! Sed justum, parque maligno
 Me fateor merito exitium cepisse, patique,
 Ut reus ipsa (c) inter modo limina puniar ardens
 Exurente pedes simul, et stringente dolore,
 150 In quibus, heu demens! oblati munera voti
 Fraude fidem violans converti in damna salutis.
 Est tamen, est aliquid, fateor, quod dicere pos-
 [sim
 Jam mihi mutari grata vice tristia lætis,
 Atque ipsas animo jam prosperiora tuenti
 155 Infractis cœpisse malis dulcescere pœnas,
 Ex quibus hæc nunc ipsa mihi bene gratia venit,
 Qua (d) factum est mihi nunc, ut tam cito tan-
 [gere rursus
 Limina Felicis misero veneranda liceret.
 Nam mihi si nullus, vel si levis iste fuisset
 160 Casus, ut arreptum possem pertendere cursum,
 Tunc magis infelix de prosperitate fuisset:
 Mansisset (e) mihi culpa nocens, neque vulnus
 [adactum
 Intus in ossa animæ sensissem carne rebelli,
 Occultasset enim meriti diascrimen iniqui
 165 Corporis illæsi vigor, et vinxisset inertem
 Mens durata reum, nisi lapsum pœna ligasset.
 Ergo potens medice in Domini (f) tu nomine C
 [Christi,
 Felix, jam satis hoc tibi sit, Dominoque potenti,
 Quod non ira mihi, pietas sed amica saluti
 170 Supplicium peperit, devincto (g) ut corpore cul-
 [pa (h)
 Solveret: ecce malum servum, refugamque (i)
 [voracem
 Jure retraxisti, injectis pro crimine vinculis.
 Debitor infelix teneor, constringor, aduror,
 Propositus cunctis divini forma timoris.
 175 Mentibus hæc omnes trepidis (j) attendite, quæ
 [nunc
 Me miserum reliquis documento ferre videtis.
- Et lærymis rigat omne solum, pro limine sancto
 Fusus humi.
- MURATORIUS.
- (a) Mur. cod., *Hic ego*. Noster, o mihi pro heu mihi.
 (b) Mur. cod., *Factus et inde miser*. Noster, hac in sede miser: quæ lectio magis arridet.
 (c) Mur. cod., *ipse*. At multo pulchrior nostri codicis lectio.
 (d) Murat. cod., *quod factum mihi nunc*. At legendum censeo ut est in nostro codice.
 (e) Mur. cod., *mansissetque*. Recte Muratorius ita emendavit, ut est scriptum in nostro codice.
 (f) Mur. cod., *in Domino*. At mihi magis placet nostri codicis lectio, qui habet *in Domini*.
 (g) Mur. cod., *devinctam ut corpore*. At mihi magis probatur lectio nostri codicis.
- A Numquid enim hoc errore carent aliqui? Sed in
 [uno
 Exemplum fieri placuit, quo sit mea pœna
 In (k) præjudicium quibus emendatio non est.
 180 Sed jam parce tuo misero, precor, optime Felix,
 497-498 Parce libens, succurre favens:
 [dolor ultimus urget
 Clamosas iterare preces: festinus adesto,
 Ne mors præveniat medicum festina morantem.
 Sed scio, quod Domini manus hæc, quæ verbe-
 [rat, et que
 185 Parcet more suo: mihi tantum tu modo
 [fesso (l),
 Jamque fatiscenti propera laxare catenam,
 Quam tu, sancte, vides, ego aentlo: sicut
 [operto (m)
 B Clam tacitus vinclo fugitivi membra ligasti,
 Sic invisibili medicina solve reversum.
 190 Talia clamantem, dum postibus hæret in ipsis
 Felicis sancti, lambensque per oscula tergit,
 Attonitis illum pia turba et cernit, et audit
 Cœtibus: ipse jacens etiam nunc erigitur spe,
 Increpitateque moras omnes, et tarda suorum
 195 Obsequia, afferri porcum, totasque jubet mox
 Pauperibus reddi partes, sibi vivere tantum
 Concedi petit atque inopum saturamine pasci.
 Certatim socii cito jussa fidelia curant.
 Itur ad hospitium notum, deponitur illic
 200 Sarcina juncto, carnes in frusta secantur,
 Et divisa coquit spumantibus ignis alienis (n).
 Cocta importantur patulis numerosa catinis.
 Exsaturata fames inopum gratantia reddit
 Verba Deo, et veniam petit, ut placata datori.
 205 Nec mora: confestim voti ratione soluta
 Debitor ille intus merite compage (o) catenæ
 Solvitur, et pedibus Domino miserante reffectis,
 Tamquam liber equus, vel ruptis cassibus ales
 Evolat, et cervi salientis imagine currit.
 210 Mira fides oculis obtenditur. Omnia gaudent
 Tam facili pietate Dei, tantumque valenti
 Felicis merito, ut coram adsit (p) Christus in
 [illo,
 Pro meritis hominum moderans in utroque po-
 [tenter,
- D (h) Mur. cod., *culpam solveret*. Noster vero, *culpa solveret*.
 (i) Mur. cod. *servumque, fugamque voracem*. At melior lectio nostri codicis.
 (j) Mur. cod., *Mentibus hæc trepidis omnes*. Ultraque lectio optima.
 (k) Mur. cod., *Et præjudicium*. At legendum videtur ut est in nostro codice.
 (l) In nostro codice legitur *Parcet*, in ore tuo est: citus ergo patronus adesto. At emendandum hunc locum putavi ex codice Muratorii.
 (m) Noster codex habet *aperto*, Emendavi ex codice Muratorii.
 (n) Mur. cod., *Et divisa coquit lymphis spumantibus ignis*. Ego nostri codicis lectionem secutus sum.
 (o) Noster codex habet *compago*. Emendavi ex codice Muratorii.
 (p) Noster codex habet *assit*.

Ut resipiscenti medicus sit, et ultor iniquo. A
 215 Cernite enim, quantæ fuit (a) illa injuria fraudis,
 Qua miser ille prius diviserat inter egentes,
 Sequæ, suem, atque istic (b) ubi totum reddere
 [votum
 Debuerat, solum caput, intestinaque porci
 Carpserat, et reliquam (c) toto sibi corpore
 [partem
 220 Fecerat imprudens, atque improbus, et tamen
 [ipsa,
 Qua miser extiterat, factus mox fraude beatus
 Commutante Deo pietatis verberare culpam.
 Talis enim censura Dei est : sic temperat alti
 Pondera judicii Deus arbiter, et pater, et rex,
 225 Omnibus ut placidam (d) moderato examine li-
 [bret
 Justitiam, et levior mixta bonitate potestas
 Ante reos moneat stimulo, quam fulmine per-
 [dat (e),
 Ut si profuerit præmissi (f) verberis ictus,
 Salva salus homini redeat commissa pigenti (g).
 230 At siquis sacro (h) monitus terrore flagelli
 Noluerit sentire plagam, incuratus abibit,
 Servatusque neci perfectam sentiet iram.
 Ille igitur miser ante, dehinc mox ipse beatus
 Tali sanatus carnemque, animamque medela.
 235 Sed (i) quia cognovit causam, agnoscensque ja-
 [centem
 Pœnituit, merito curam sibi memet in ipso (j)

(a) Noster codex habet *sit*. Emendavi ex codice Mur.
 (b) In nostro codice scriptum est *istic*. At legendum ut est in cod. Mur.
 (c) Apud Muratorium est *reliquum*. At mendum videtur esse typographi.
 (d) Mur. cod. habet *tacitam*, noster vero *placidam* : quæ lectio videtur potior.
 (e) Mur. cod., *Ante reos moneat, stimulo quam fulminet ullo*. At legendum existimo ut est in nostro codice.
 (f) Hic versus in Mur. codice omnino corruptus erat : sic enim in eo scriptum est : *Ut si profuerit præmissi, sine verberis ictu*. Emendavi ex nostro codice.
 (g) In Murat. cod. sic scriptum est : *Salva salus hominis redeat compage remissa* : quorum verborum quæ sit sententia non video. Itaque nostri codicis lectionem secutus sum.
 (h) Mur. cod., *sacro* ; noster, *sacro* : utraque lectio probabilis.
 (i) Et Mur. codex, et noster habet *sed*. At Muratorius mallet legere *se* : quod et mihi probatur.
 (j) Ita noster codex. At in Mur. cod. multo aliter, nimirum : *meritum curæ sibimet simul ipse*.
 (k) Noster codex habet *inque brevem expertus*. At hic Muratoriani codicis lectionem secutus sum : ita enim postulat et metri ratio, et loci sententia.
 (l) Mur. cod., *omne*. At legendum *omnes*, ut est in nostro codice.
 (m) Mur. cod., *uti* : quod mendum sustuli lectionem nostri codicis secutus.
 (n) Mur. cod., *insultans*.
 (o) Hoc est *claudicantem*. Vox certo nova, neque Paulino digna, de quo ait S. Hieron. ep. 15 ad eundem scribens : *Si quasi ex rema manus operi tuo induceretur, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus*. An scribendum *plaudentem*, an po-

Repperit, inque brevi est (k) expertus utrumque, quod omnes (l)
 Justa lego manet divinæ pacis, et iræ
 Jus, et opus, maneat vindex ut (m) jure superbos
 240 Pœna reos, pietas servet miserata fatentes.
 499-500 Ergo relaxatis alacer vestigia vin-
 [clis
 Idem ex incolumi cito debilis, et cito liber,
 Ex modo captivo læta cum voce redibat,
 Exultans (n) velut ille olim, quem matris ab alvo
 245 Claudentem (o) in verbo Domini Petrus, atque
 [Johannes
 Jusserunt validis in saltum assurgere (p) plantis.
 Dignus et hic pauper Speciosæ limine portæ (q),
 Quem Deus ipse Petri Deus, et Felicis, eadem
 Nunc verbi virtute sui sanavit apud nos
 250 De casa (r) claudum modo, qua sanaverat olim
 Ex utero claudum : qua (s) nunc ope lætus
 [abibit,
 Quique preces mœstas (t) in vulnere (u) fūderat
 [intus,
 Ecce foris sano reddebat corpore grates.
 Quidnam ego Felici possim redhibere patrono ?
 255 Quas illi referam tanto pro munere digne (v)
 Tam cito de tanto sanatus vulnere grates ?
 Non pretium statui (x) medico, aut fastidia lecti
 Tristia substinui, neque per scalpella, vel ignes,
 Aut male mordaces vario de gramine succos,

cius claudum ante ? Historia nota est in Act. apost. cap. III. MURATORIUS.
 (p) Mur. cod., *exurgere*.
 (q) Ibid. in Act. : *Ὁν ἐτίθειον καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τ. ὕ. τοῦ τοῦ λόγου τὴν ἑραίνον. Quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa*. MURATORIUS.
 (r) Mur. cod., *Excessu* ; noster vero, *de casu*.
 (s) Mur. cod., *ista*, noster vero, *qua*.
 (t) An *mœstus* ? MURATORIUS.
 (u) Mur. cod., *pro vulnere* ; noster, *in vulnere*.
 (v) Mur. cod., *pro tanto munere dignas*. Ego nostri codicis lectionem secutus sum.
 (x) Celebres admodum sunt Plinii Senioris cap. I lib. XIX in medicos querimonix ; neque minorem plausum assequutus est Leonardus a Capua peritissimus nostri ævi iatrosophista in lib. *de medicina ac medicamentorum Incertitudine*, quem annis præteritis interdictum vidimus, ac dolemus. Huic addere lubet Bernardinum Ramazzinum V. C., et de medicina optime meritum, qui in diss. *de Constitutionibus annor.* 1692, 93 et 94, num. 25, crudelibus medicis subirascitur, incertamque eorum in medendo methodum eleganter castigat ; *gentem rusticam, quæ magis parochio quam medico fidit*, fortunatam appellans. Eruditissimus quoque Harvey non ita pridem dissertationem emisit *de medicorum Dolis, Mendaciis*, etc. S. Bernardus in ep. 321 ad fratres de S. Anastasio : *Propterea, inquit, minime competit religioni vestræ medicinas quærere corporales, sed nec expedit salutem*. Ihdem ad remedia spiritualia, quibus major quam humanis inest virtus, confugiendum potius docet. Hunc doctoris mellilivi locum frustra Jo. Molanus in suo Diario, cap. 34, mitigare nititur. Refert etiam S. Hier. in Hilarion. Vita aductam ad hunc sanctum fuisse mulierem, quæ omnem substantiam in medicos se erogasse querebatur ; cui Hilarion : *Si quæ medicis dando perdidisti, pauperibus elargita fuisses, curasset te verus medicus Jesus Christus*. MURATORIUS.

260 Scivior et morbis, et vulneribus medicina
In corpus grassata meum est, velut accidit illis,
Quos humana manus suspecta visitat arte,
Semper et incerto trepidos solamine palpat.
En ego per breve nunc spatium perlatus ad ip-

[sum (a)]

265 Felicis sancti solium, et projectus in ipso
Limine tam gelido, quam duro in marmore fra-
[ctus,
Atque dolens jacui, et solus mihi sermo pre-
[candi,
Sola fides medicina fuit : nullum affore vidi,
Et sensi medicum. Quisnam hic medicus, nisi
[Christus

270 Ipse, vel a Christo Felix de nomine Christi,
Et virtute potens? Neutrum illo in tempore
[sensi,

Et tamen ipse fuit præsens in utroque, velut me
Peccantem argueret cito, sanaretque dolentem.
Par modus in specie varia mihi castigantis,

275 Parcentisque fuit Domini. Sanator, et ultor
Luminibus latuit, poena atque medela refusit.
Nunc ego jam pleno perfectis ordine votis
Ibo domum gaudens medico, tutusque (b) pa-
[trono

Æternum Felice mihi; non jam (c) ulla verebor

280 Occursura mihi, velut ante, pericla viarum :
Namque periculum aberit, quia causa soluta pe-
[ricli est (d).

Non resoluta fides me vinxerat, et modo solvit
Rite soluta fides (e) : tamen alliget, oro, tuus me
Semper amor, Felix : istam mihi nocte ca-
[tenam,

285 Qua tibi me numquam nec mors, nec vita re-
[solvat.

Verum omnes quicumque meus videre dolores,
Inque tuo merito magnis insignibus altam
Conspexere manum Christi, cognoscere debent,

(a) Noster codex mendose habet *ad illum*. Itaque Muratoriani codicis lectionem sequor.

(b) Mur. cod., *totusque*, sed mendose: itaque emendavi ex nostro codice.

(c) Mur. cod. sic habet: *Æternum Felice, nec amplius ulla verebor*.

(d) Mur. cod., *quia causa est nulla pericli*. Ego nostri codicis lectionem probo ob verba quæ proxime sequuntur.

(e) In codice Muratorii deerat versus quem ex nostro codice addidi. Sic autem scriptum erat in Mur. codice: *Namque periculum aberit, quia causa est nulla pericli. Non resoluta fides tamen: alliget, oro, tuus me, etc.*

(f) Mur. cod., *malo*; at melior nostri codicis lectio.

(g) Mur. cod., *vano*; noster, *multo*.

(h) Noster codex habet *nobis*. At legendum *robis*, ut est in eod. Mur.

(i) Mur. cod., *Veneventum*. Lege quæ diximus ad *carm.* II, *vers.* 510.

(j) *Sumen*, *inis*, mamilla a sugendo dicitur. Lucil. *Satyr.* lib. IV, apud Nonnium :

Quod si nulla potest mulier tam corpore duro
Esse, tamen tenero maneat succussa lacte.
Et manus uberior lactantū in sumine sidat.

A 501-502 Quantum illis mea pœna boni pro-
[viderit, ut jam

290 Præcaveant de terrenis sibi parcere rebus,
Et, lucra dum captant, acquirere damna salutis.
Nam si de vili pecudis mihi carne alimentum
Pauperibus fraudasse malum (f) fuit, et quid in
[illis,

Qui male divitias multo (g) amplectuntur amore?

295 Defossisque suo pariter cum corde metallis
Incubitant, atque hæc latitare superflua produunt,
Quæ proprio longe secreta tuentur ab usu?
Quid facient? quidnam pro se tibi (Christe lo-
[quentur?

Tantum qui partem inopum invasere, nec
[ullam

B 300 Apposucere sibi de re superante salutem?
Unus abijt missus. Nunc mensæ grata secundæ
Fercula ponemus: sed quamvis rursus eandem
Diverso carnem conditam jure feremus.

Namque aliud vobis (h) iterum, quod de sue
[mirum

305 Lusit opus Felix, mira novitate retexam.
Tempore res prior est: sed nostris ante libellis
Præterita, in præsens tempus servata canetur.
Nec refert, quod opus quo sit sub tempore ge-
[stum;

Unus erit quoniam variis operator in annis,

310 Qui diversa facit sanctorum in laude suorum
Omnibus in terris rerum miracula Christus.
Agricolæ quidam de nostris longius oris
Appula trans urbem Beneventum (i) rura co-
[lentes

De grege setigero multis a fœtibus unum

315 Lactea adhuc tenero pulsantem sumina (j) rostro
Excerptere sibi, et curatum tempore multo
Paverunt in vota suam, et cœpere paratum
Docerè sacratam (k) sancti Felicis ad aulam,
Corpore de magno ut multos mactatus (l) egenos

Lamprid. in Alex. Severi Vita: *Jussit, ne quis suminatam occideret, ne quis lactantem*. Casaubonus in notis *suminatam* pro *saginatam* explicat, ita tamen ut meliorem sensum arbitretur, si textum corrigat sic legendo: *Ne quis suam suminatam occideret*. Revera *sumen* de suillis mammis proprie usurpatur, et ex illo quoddam sarcimen efformabatur Plinio ac Martiali sæpe memoratum. Salmasius ad eundem Lampridii locum *Suminatam* censet pro *scropha* intelligendam, et *lactantem* esse *tenerum porculum*. Plin. lib. XI, cap. 37, *sumina* olim sub abdominis appellatione venisse affirmat, quem consulere cuique liberum facio. MURATORIIUS.

(k) Mur. cod., *sancitam*. At legendum est *sacratam*, ut est in nostro codice.

(l) Oblationes votivas in pauperum subsidium conferri solitas non semel repetit Paulinus, quia martyribus id admodum placebat. Et sane in Ecclesia laudabilis olim fuit agaparum usus, quo nomine pia intra ecclesias convivia distinguebantur. In his autem pauperes ex divitum mensa participabant, et caritatis ardor fovebatur. Sed quum inde multa incommoda fuerent, agapæ e Christianorum cœtu sublata. Oblationum tamen usus aliquatenus permansit, easque in martyrum honorem factas S. Aug. memorat lib. VIII, cap. 7, de Civ. Dei, in quarum partem pauperes etiam vocabantur: *Quæcumque*, ait ille, *exhibentur*

- 320 Pasceret, et saturo gauderet paupere martyr. A
Sed gravis arvina (a) porcus superante pedum
[vim (b)
Non potuit se ferre diu, primoque viarum
Limine succubuit sibimet, neque deinde moveri
Voce, manu, stimulis potuit : liquere jacentem,
- 325 Hospitibusque suis commendavere relictum
Mœrentes Domini : mens anxia nutat in anceps :
Nam voti revocare viam pia pectora nolunt :
Rursum (c) Felicis veneratum limina longe (d)
Ire pudet vacuos devoti muneris. Ergo
- 330 Ambiguus talis sententia mentibus hæsit,
Ut (e) totidem lectos eadem (f) de gente (g) mi-
[nores
Ad sua vota legant (h), quot erat provectus in
[annos B
Ille, sua pressus qui mole manebat iners sus (i).
- 503-504** Quod devota fides obstricti debita
[voti
- 335 Maturare parans tali ratione putavit,
Pluribus ut modicis unum pensaret opimum.
Ergo sacrum hunc (j) venere locum, votisque
[patris
Hospitium rediere suum non cominus istinc.
Nam tum forte domos, quæ circa martyris au-
[lam (k),
- 340 Implerat (l) solitis densata (m) frequentia turbis.
Propterea (n) procul hinc secreto in rure re-
[motam
Contenti subiere casam, qua manè parabant
Ad reditum proferre pedem, cum prima ru- C
[beret
- Parturiens aurora diem : tuguri fore aperta (o)
345 Hospes homo egreditur tecto, notumque snem vir
Conspicit ante fores mirando astare (p) paratur,
Tamquam se missum a (q) Domino loqueretur
[adesse,
Atque salutanti similis vestigia lambit
Gaudentis Domini, et gestu subgrunnit alumno
- 350 Blandus, et olfaciens motando dat oscula rostro,
Seque, quasi votum debere agnoscat herile,
Ingerit, et tardos invitat gutture cultros.
Quo duce, quæso, vias ignotis finibus egit,
Quosve pedes, tam longe ut posset currere,
[sumpsit,
- 355 Qui brevibus spatiis in primo sine viarum
Defecit fluidæ depressus mole saginæ (r) ?
Certe nulla manus tantum pecus aggere longo,
Nec sinus advexit, nec mens sua tam spatiosam
Ignota regione viam penetrare subegit (s),
- 360 Quando homines etiam et mentis ratione vi-
[gentes,
Perque ignota regi (t) faciles interprete lingua,
Si tamen hi careant duce, quo via luceat illis,
Cæcus in externis (u) regionibus implicat error.
Quisnam igitur direxit iter suis ? unde voluntas,
- 365 Qua dominos sequeretur, ei vel sensus ut esset
Consciis ad votum se longa ætate coactum (v) ?
Unde hæc cura fuit pecori, quæ rara fideles
Excitat, ut tamquam proprio culpabilis actu (z)
Pigra remansisset sancto sus cincta (y) timore,
- 370 Contractam remanendo sibi, veniendo piare
Curaret culpam, et vitium pensaret inertiis
Desidiæ, quamvis sero comitata profectos

religiosorum obsequia in martyrum locis, ornamenta sunt memoriarum, non sacra, vel sacrificia mortuorum, tamquam deorum. Quicumque etiam epulas suas eo deferunt (quod quidem a Christianis melioribus non fit, et in plerisque terrarum locis nulla talis est consuetudo) tamen quicumque id faciunt, quas cum apposuerint, orant et auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita martyrum in nomine Domini. MURATORIUS.

(a) Mur. cod., *Sed grave sagina*. Quæ lectio omnino mendosa est : itaque emendavi ex nostro codice.

(b) Mur. cod. mendose habebat *porcus superante vedundque*. Locum emendavi ex nostro codice.

(c) Mur. cod., *rursus*, quod nihil refert.

(d) Noster codex mendose habet *longo*.

(e) Mur. cod. habet *Et* ; noster *Ut* : quam lectionem probō.

(f) Unam de duabus syllabis fecit Paulinus. MURATORIUS.

(g) Mur. cod., mendose habet *eadem de grege*. Locum restitui ex nostro codice.

(h) Murat. cod., *legunt*.

(i) Murat. codex, *ineptus* ; noster, *iners sus* : et ita legendum est.

(j) Mur. cod., *huc* ; noster, *hunc*.

(k) Noster codex habet *aulus*. Malui sequi lectionem cod. Mur.

(l) Quanta gens ad S. Felicis venerationem coire, sæpe monuit Paulinus. In Nat. III, postquam multos enumeravit populos Nolam idcirco confluentes, addit :

Una dies cunctos vocat, una et Nola receptat,
Totaque plebs suis, spatiosaque limina cunctis,

Credas innumeris ut mœnia dilatari
Hospitibus. Sic Nola aasurgit imagine Romæ.
MURATORIUS.

(m) Noster codex mendose habet *densata*.

(n) Noster codex, *præterea*. Mihi magis placet lectio codicis Muratorii.

(o) Mur. codex mendosus hic erat : in eo enim legebatur *tuguri forte aperti*. Nos locum restituimus ex nostro codice.

(p) Ita scriptum est in nostro codice. In codice vero Mur., *adstare*. At prior lectio melior.

(q) Mur. cod. habet *se missum Domino*. At nostri codicis lectio mihi probatur.

(r) In nostro codice versus 355 ponitur post versum 356. Ita enim in eo scriptum est : *Defecit fluidæ depressum mole saginæ Qui brevibus spatiis in primo sine viarum*. At ego malui sequi lectionem codicis Mur.

(s) Et noster codex, et Muratorii habet *subegit*. At Muratorius mallet legere *coegit*.

(t) Noster codex mendose habet *Per que ignota rei*. At legendum est ut habet Mur. codex.

(u) Mur. cod., *extremis*. Mihi magis arridet lectio nostri codicis.

(v) Mur. cod., *paratum* ; noster, *coactum*.

(x) In mur. cod. scriptum est *astu*. At legendum *actu*, ut est in nostro codice.

(y) In nostro codice legitur *sancto subjecta timore*. At malui sequi lectionem codicis Muratorii : ad quodnam enim nomen refertur adjectivum femininum *subjecta* ? an ad *pecus*, quod commemoratur versus 367 ? At ibi *pecus* est nomen neutrum. Itaque si quis legere velit *subjecta* pro *sus cincta*, oportet ut in versu 367 legat *pecudi*, non vero *pecori*.

Obsequio dominos? Patet admirabile monstrum A
 Cælesti ditione datum tanto (a) suis auso,
 375 Solus ut iret iter fongum, tantoque fuisse
 Ingenio porcum, ignotis ut tramite recto
 Digereret spatii: quid et hoc tam (b) grande
 [quod illum
 Transbeneventanis (c) huc finibus advenientem
 Publica seu medii constrata (d) per aggeris
 [audax
 380 Miserit, occursum nusquam cepere (e) frequentes,
505-506 Sive per occultos egit (f) vestigia
 [saltus,
 Nulla manus ferro, fera vel fuit obvia morsu.
 Quæ solum duxit manus, aut protexit euntem?
 Nempe oculos aliqua celatus nube fefellit,
 385 Aere (g) vel raptus vento mage, quam pede ve- B
 [nit,
 Et subito hospitium Domini delapsus ad ipsum (h)
 Constitit ignoto pro limine quadrupes hospes.
 Dicam aliud, prope vicini mirabile signi.
 Nam genere adjunctam pecus armentale juven-
 [cam
 390 Quidam homines æque longinqua huc (i) sede
 [profecti
 Secretam primo lactantis (j) ab ubere matris
 Nutrierant nostris votivo munere pactam
 Pauperibus, magna quos istic (k) plebe coactos
 Larga ope multorum Felicis gratia pascit.
 395 Ergo ubi jam membris vitula exultabit altis
 Facta per excretum jam corpus idonea voto,
 Promovere domo: sed, qui mos esse videtur C

(a) In Muratorii codice hic versus claudicabat: deerat enim vox tanto, quam supplevi ex nostro codice.

(b) In Mur. codice scriptum est quod et hoc quam grande. Nostri codicis lectionem sequutus sum.

(c) In Mur. codice legitur Trans Veneventianis.

(d) Mur. codex habet se strata; noster constrata. — Viæ olim stratae appellabantur, unde nomen Italicum strada, eo quod silicibus sternerentur. Hinc Paulin. Nat. xiii:

Cum tacita inspirans curam mihi mente juberet
 Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem.

Item sanctus in carm. ad Cyther. de Via Appia:

Post hæc et ad nos pergere inceptat viam,
 Qua sternit aggerem silex,
 Cui munitor Appius nomen dedit.

Tibullus quoque ad Messal. scribens:

Namque opibus congesta tuis hic glærea dura
 Sternitur, hic apta jungitur arte silex.

Propterea Procopius lib. ii de Bello Pers., pag. 46, ait: Στάτα ἢ στρωμὴν ὄδος τῆ Λατίνων καλεῖται φωνή. Strata Latino sermone vii vocatur silicibus constrata. Neque hoc inferiorum seculorum inventum fuit, sed ipsos melioris seculi Latinos vocabulum istud auctores habuit. Virgil. i Æneid. Strata viarum ait. Lucetius quoque:

Strataque jam pedibus populi detrita viarum
 Sæpe conspicimus.

Hinc noster Nat. xi:

Vitabat strata viarum.

Strata, æ, absque alio additamento usurpabatur etiam Paulini ævo, namque in l. vi cod. Theod. de Imag. imper., edita ab Honorio et Theod. AA., ita habetur: Absit, ut nos instructionem viæ publicæ, et pontium,

Persolvenda piis longe sua vota ferentium
 Martyribus, plaustrum subjunctam (l) quo vehe-
 [rentur,
 400 Aggressi hanc voluere jugo subjungere (m),
 [quamvis
 Insuetam, tamen ut mitem, jamque ante sub-
 [actam (n)
 Usibus humanis, quibus illam e congrege cœtu
 Sustulerant domini parvam, tectisque, cibusque
 Miscuerant: hinc ut domita feritate putantes
 405 Sub jnga se facilem docili cervice daturam,
 Sollicitant palpante manu, et conantur in ar-
 [ctum (o)
 Ducere: at illa sibi solitos alludere tactus
 Credula consentit primum, sequiturque vo-
 [cantes.
 Verum ubi jam propiata jugo conspexit habenas,
 410 Cervicique suæ persensit lora parari,
 Indignata dolis (p), et permutata repente
 Fit fera, nec cervicæ jugum, nec vincula collo
 Suscipit, et victis manibus, lorisque recessis
 Prosilit a cœtu retinentum, et devia longe
 415 Rura petit, fugiens dominos, assuetaque tecta.
 Nec procul ex oculis hominum de more ferino
 Se rapit, et cæcis fugitivam saltibus abdit;
 Nam fugiens dominos abeuntes eminus astans (q)
 Sic fugit, ut non se patiatur rure relinqui.
 420 Denique ubi junctum (r) gemino bove currere
 [(a) plaustrum
 Conspicit, humanum sapit, et quasi conscia
 [voto

stratarumque operam inter sordida munera numeramus. Vide Gothofr. ad eandem legem; Du Fresnium in Gloss. Lat., verb. STRATA; Isidor. l. xv, c. 16; et Juven. lib. ii. MURATORIUS.

(e) Muratorius legit numquam capere; noster vero nusquam cepere: quam lectionem sequor.

(f) Mur. codex mendose habebat igitur. Sed legendum est egit, ut est in nostro codice.

(g) In Mur. codice scriptum erat aera. At Muratorius recte emendaverat legens aere, ut legitur in nostro codice.

(h) In nostro codice scriptum est, Et subita hospitium domini delapsus ab aura. At sequi malui lectionem codicis Mur.

(i) In Mur. codice scriptum est, hac; in nostro huc. Ego istam lectionem sequor.

(j) Mur. cod., lactentis: quam lectionem emendavi ex nostro codice.

D (k) Mur. cod., ista: quod mendum sustuli, nostri codicis lectionem secutus.

(l) In Mur. codice scriptum erat plaustrum subjungere. Muratorius emendavit sic legens: plaustrum subjungere. Attamen hiulus adhuc erat verborum concursu. Itaque legendum plaustrum subjunctam, ut est in nostro codice.

(m) Mur. cod., submittere. Utraque lectio probabilis.

(n) Emendavi ex nostro codice. Mur. cod. habet tamen ut mitem jam mente subacta.

(o) Mur. cod., in artum.

(p) Mur. cod., dolos: quæ lectio sit melior judicet lector.

(q) Mur. cod., adstans.

(r) Mur. cod., vinctum; noster, junctum.

(s) Mur. cod., currere; noster, tendere.

Deberi se se, comes (a) incipit esse profectis.
 Nec longe comes est, tardis comes orbibus ire
 Spernit, et excursu velut exultante (b) gementes
 425 Prætervecta rotas læsti moliminis agmen
 Respicit ante volans, nec jam timet ad juga cogi,
 Invisoque prius fit amica, et prævia plaustro,
 Donec sacratam ventum Felicis ad aulam est (c).
 Illic sponte gradum sistit, seseque vocanti
 450 Applicat, et tamquam voti rea gaudet in ipso
 Stare loco, propriam cui debet victima cædem.
 Illa rebellis, et humanis non subdita vinculis
 Ducitur ad placidam nullo luctamine mortem
 Intemerata jugis summittens colla securi,

(a) In nostro codice scriptum est *comis*. Ego legendum censeo *comes*, ut est in cod. Mur. Nam prima syllaba vocis *comis* est longa.

(b) Mur. cod., *insultante*. Utraque lectio probabilis.

(c) Vocula *est* deest in cod. Muratorii: quod parum refert.

A 435 Pauperibus factura cibos de corpore cæso,
 Læta suum fundit dominorum in vota cruorem.
 507-508 Quorsum isthæc? numquid pecudum
 [(d) est, ut Apostolus inquit,
 Cura Deo? Sed qui propter nos omnia fecit,
 Omnia pro nobis operatur in omnibus auctor,
 440 Atque per ignaras (e) pecudes operantia nobis
 Signa facit, brutas per clara insignia mentes
 Sollicitans firmare fidem, et confidere vero,
 Ut Dominum dociles linguis in verba solutis
 444 Non taceant homines, quem signis muta lo-
 [quantur.

(d) S. Paulus I ad Corinth. cap. ix: 'ἐν γὰρ τῷ νόμῳ Μωσίου γίνονται: οὐ φιλόσας βοῦν ἀλόοντα. Μὴ τῶν βοῶν μίλα τῷ θεῷ. Scriptum est in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? MURATORIIUS.

(e) Emendavi ex nostro codice. Mur. cod., habet *ignotas*.

MURATORII

AD S. PAULINI NATALEM DECIMUM TERTIUM

PRÆFATIO.

509-510 Supra alios Natales procul dubio præclarissimus est decimus tertius, tum propter aberrantem eruditionem, resque gestas Paulini fuso illic explicatas, tum etiam propter eximios viros, piæque feminas, quæ Notæ constitutæ episcopo canenti aderant, pretiumque solemnitatis augebant. Annus quo Natalis pronuntiatus, est vulgaris epochæ 406, uti Chiffletius, parte 2 Paulini illustrati, solidis argumentis ductus probat, ac Prosperi Chronicon testatur. Etenim ibi Radagaisus cum suo exercitu ad internectionem profligatus dicitur Stilicone u et Antemio consulibus, anno nempe 405. Igitur sequenti anno pacem Italiæ redditam canit Paulinus, ac in anno propterea 406 figendus Natalis. Nunc videamus quinam sint illustres ii viri ac feminae, quibus præsentibus elegantissimum carmen recitavit poeta noster. Decem una cum Paulino fuisse, proditur hæc versibus:

Ergo novem cuncti socia cum prole parentes
 Pectore concordi simus ut una chelys.
 Æmilium veulat decimus. Tunc denique pleno
 Concinet in nobis mystica lex numero.

Singulatim itaque eorum nomina recolamus. Primi omnium memorantur

Turcius ore pio, florente Suecrius ævo.

Turcius idem est ac Apronianus V. C., qui postea his versibus commendatur:

Apronianum Turciæ gentis decus
 Ætate puerum, sensibus carnis ævum.

Suecrius (si tamen pure hoc nomen in codice refertur) aut Asterium Turcii Aproniani supra relati filium exhibet, de quo Paulinus infra:

Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.

Aut Pinianum V. C., de quo mox. Sequuntur puellæ duæ:

Similesque puellæ,
 Albia, qualis erat soror illa Philemonis olim,
 Nobilitas in titulo, quam signat Epistola Pauli;
 Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
 In caelo thalamis.

Unius puellæ nomen elucescit, Eunomiæ nempe, quæ Turcium Apronianum ac Avitam parentes habebat. Alterius vero supplendum, hoc est Melaniæ junioris, cui Albina mater; hæc etenim una propter ætatem teneram matrisque præsentiam puella dici potuit. Hoc autem infra melius exprimitur:

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
 Flos geminus, Melani germen, et Eunomia.

Germen Melani pro Melania ponitur, seu quia ex filio senioris Melaniæ prodierat, seu, ut rectius dicamus, poetarum ac precipue Græcorum more, quibus familiare est pro nomine recto similia usurpare. Sic βία Πριάμοιο, vis Priami, id est Priamus; ἦς Τηλεμάχιο. robur Telemachi, id est Telemachus, apud Homerum; fortis equi ris, hoc est equus, apud Lucretium; et odora canum ris pro canes apud Virgilium reperiuntur. Quum itaque certum sit, Melaniam hic innui, dubium in Albiæ nomine exortum est mihi. Siquidem soror

Philemonis non *Alfia*, sed Græcæ Ἀρπία, et in Vulgata versione Latina *Appia* recte dicitur, unde si sensus hic habendus: *Qualis fuit Alfia soror Philemonis*, corrigendum nomen, ac *Appia* reponendum. Verum in eam potius sententiam traheret, ut *Alfia Melaniæ* nomen quoque fuerit; sicque legerem, ut post *Alfia* ponendum comma arbitraret. Nomen hoc veteribus notum, ut nos non pauca docent marmora, ac ipse textus id præ se ferre videtur; cum enim inferius dicat: *Et simul Eunomia*, oppido nos monet, expressum superius fuisse et alterius puellæ nomen. Hisce succedit *Albina* ejusdem *Melaniæ* mater:

Prima chori *Albina* est.

Et infra de *Melania* sermonem habens eam *Albina cum matre* copulat. Inde subsequitur *Hærasia*: *Compar et Hærasia*, seu, ut diss. 5 dicemus, *Therasia* illa sit, ac ita corrigendus textus: **511-512** *Cum pare Therasia*. Hæc in seculo Paulini conjux fuit, cum quo dein continentiam amplexa piissimam etiam tum *Nola* vitam ducebat. *Avita* mulier alia dein memoratur:

Jungitur huic germana jugo, ut sit tertia princeps,
Agminis hymenionis mater *Avita* choris.

Avita autem *Turcii Aproniani* conjux erat, et ex eo duos genuerat filios, *Asterium* nempe, ac *Eunomiam* supra laudatos. Post hos *Pinianus V. C.* sequitur *Melaniæ junioris* maritus:

Huic propinquat socius æquali jugo
Ævo minor *Pinianus*, par hde.

Æquale jugum illi cum *Turcio* facit; ambo enim conjugati erant. Si istis *Paulinum* ipsum adjicias, ac *Æmilium*, decem habebis procul dubio illos quos versu supra laudato innuebat ipse poeta. Quibus positis, elucescit cur ille cecinerit:

Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quatuor in matris, in patribus duo sunt.

Albina, *Avita*, ac *Therasia* matres erant. Licet nullum pignus *Therasiam* matrem tunc commendaret, ejus ætas tamen, et receptus olim in *Hispania* filius nomine hoc illam distinguebat. Duæ filiæ matribus erant, *Melania Albiniæ*, *Eunomia Avitæ*: quod *Paulinus* melius expressit:

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
Flos geminus, *Melani* germen, et *Eunomia*.

Subsequuntur duo filii mares, *Pinianus* videlicet ac *Asterius*. Hic *Turcium* naturalem parentem, ille *Paulinum spirituales* patrem profitebantur, unde ait idem sanctus:

Cum patre *Paulino* pater æque *Turcius* iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

Ergo quatuor nati ac duo patres aperte produntur. De his autem omnibus dissertationes singillatim posuimus, ad quas lectorem remittimus. Ceterum fama sanctitatis piissimæque vitæ quam ducebat *Paulinus*, *Nolam illustres* illos *Romanos* adduxerat, ut ibi, abdicato seculo, sibi ac Deo unanimiter viverent. Nimirum illie monasticam vitam profitebatur *Paulinus*, pluresque sub ejus regimine melioris tutorisque instituti rudimenta haurire gestiebant. Hinc animadvertes *Pinianum* a *S. Augustino*, et quidem episcopo, fratrem appellatum, quo nomine utique illum *S. doctor* non compellasset, nisi monachus saltem laicus iste fuisset. Auctor Vitæ *S. Melaniæ* apud *Sar.* die 31 *Januar.* *Pinianum* ac *Melaniam* in *Siciliam* navigasse ait, *partim quidem ut agros qui illic erant venderent, partim autem ut sanctissimum episcopum Paulinum viderent, qui erat eis Pater secundum spiritum.* En ut optime universa congruunt. In eo tamen decipitur auctor iste, quod clarissimam hanc cathervam ad *Paulinum* officii tantum gratia perrexisse [inuat]; illud enim iter ab eis susceptum fuit, tum ut instantes *Urbi Gothos* declinarent, tum ut vitam ibi suam perpetuo *Christi* servitio manciparent. Certe *Paulinus* inquit:

Hos ergo *Felix* in suo sinu abditos
Mandaute *Christo* condidit tectis-uis,
Mecumque suavit sempiternos hospites.

Infra subdit:

Socios in tecta recepimus, et nunc
Omnes jure pari *Felicis* jura tenemus,
Felixque patris gremio conjuncta fovemur
Pignora.

Tantum enim emicuerat in *Paulino* viro antea nobilissimo ac ditissimo rerum sæcularium repadium, ut unus *Paulinus* ferme in perfectionis exemplum proponeretur. Vide ep. *Augustini* 34 ad eundem *Paulinum*, et 39 ad *Licentium*, rursusque 59 ad ipsum *Paulinum*. Consule *Hieronimum* itidem in ep. 34 ad *Julianum*, et *Sacchinum* in *Paulini* Vita, part. 2. Quod autem illustris hic cœtus diu *Nola* moratus non fuerit, in causa fuisse videtur ingruentium iterum barbarorum motus, qui servitutum *Italiæ* minitantes anno postea 310, impetu funestissimo ipsam *Urbem* ingressi, cædibus atque rapinis implevere, atque adeo *Campaniam* ipsam vastavere. In hoc insuper *Natali* cum plura proponantur ad tanti antistitis res gestas illustrandas omnia pro viribus meis in *Diss.* 9 et sequentibus expendi.

POEMA XXI.

CARMEN XIII IN S. FELICEM (a).

513-514 Candida pax (b) grata nobis (c) vice
[temporis annum

Post hiemes actas tranquillo lumine ducit,
Signatamque diem (d) sancti Felicis honore
Securis aperit populis. Gaudere serenis

5 Mentibus, abstersa diri caligine belli,
Suadet ovens Felix, quia pacis et ipse patronus
Cum patribus Paulo, atque Petro, et cum fra-
[tribus almīs

Martyribus regem regum exoravit amico
Numine Romani producere tempora regni,

10 Instantesque Getas (e) ipsis jam faucibus urbis
Pellere, et exitium, seu vincula vertere in ipsos,
Qui minitabantur (f) Romanis ultima regnis.
Nunc igitur pulsa formidine, ut (g) imbribus
[actis,

Respicere expulsas nubes, præsentia rerum

15 Præteritis conferre juvat. Quam tetra per istos,
Qui fluxere, dies, elapso nox erat anno,
Cum furor accensus divinæ motibus iræ

Immisso Latius arderet in urbibus (h) hoste!
Nunc itidem placidi spectata potentia Christi

(a) In nostro codice carminis titulus hic est : *Incipit liber XIII.*

(b) Anno præterito, hoc est an. Ch. 405, *Stilicone II et Antemio coss.*, ut Prosper in Chronico asserit, est ingens de Gothis relata victoria, ac idcirco anno præsentis 406 pacem Italiæ redditam canit Paulinus. Adididi illud lætum, ut carmen in ms. laborans supplementem. MURATORIUS.

(c) Emendavi ex nostro codice. In Mur. codice versus claudicabat : ita enim in eo scriptum erat, *Candida pax grata vice temporis annum*. Muratorius de suo addiderat vocem *lætum* post vocem *pax*.

(d) Emendavi hunc locum ex nostro codice. Nam in Mur. codice mendose scriptum erat *signatumque pio*.

(e) Paul. Orosius lib. VII, cap. 37 Hist., eadem de Rhadagaiso Gothorum rege habet : *Hoc igitur, ait, Romanis arcibus imminente, fit omnium paganorum in Urbem concursus*. Et infra : *Hic jam receptus sinu Italiæ Romam e proximo trementem terrore quassabat*. S. August. de Civ. Dei lib. V, cap. 25, hanc Gothorum irruptionem tangit : *Cum Rhadagaisus, inquit, rex Gothorum agmine ingenti et immani jam in Urbis vicinia constitutus, Romanis cervicibus immineret*. MURATORIUS.

(f) Paulino adstipulatur Orosius supra laudatus : *Qui (Rhadagaisus), ut mos est barbaris gentibus, omnem Romani generis sanguinem diis suis propinare de-voverat*. MURATORIUS.

(g) In Mur. cod. scriptum erat *et*. Emendavi ex nostro codice, qui habet *ut*.

(h) Noster codex pro *in urbibus* mendose habet *milibus*. Itaque secutus sum lectionem cod. Mur.

(i) In Mur. codice scriptum est *munere*. Lectionem nostri codicis secutus sum utpote minus obscuram.

(j) Iterum audiamus Orosium, Rhadagaisi cædem his verbis testantem : *Igitur rex Rhadagaisus solus spem fugæ sumens clam suos deseruit, atque in nostros incidit, a quibus captus, et paulisper retentus, deinde interfectus est*. Augustinus quoque loco citato barbarum hunc interemptum affirmat. MURATORIUS.

(k) Natus erat Honorius Augustus cōs. *Richomere et Clearcho*, videlicet an. Ch. 384, ut Marcellinus in

A 20 Munera (i) : mactatis pariter (j) cum rege profano
Hostibus, Augusti pueri (k) victoria pacem
Reddidit, atque annis tener idem, et (l) fortis
[in armis

Prevaluit virtute Dei, et mortalia fregit
Robora, sacrilegum Christo superante tyran-
[num.

25 Sed quid ego hinc modo plura loquar? quod non
[speciale

Esse mei Felicis opus res publica (m) monstrat?
Pluribus (n) hæc etenim (o) causa est curata
[patronis,

Ut Romana salus et publica vita maneret.
Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic martyres
[omnes,

B 30 Quos simul innumeros (p) magnæ tenet ambitus
[Urbis,

Quosque per innumeras diffuso limite (q) gentes
Intra Romuleos veneratur Ecclesia fines,
Sollicitas simul impenso duxere precatu

Excubias. Felix meus hic (r), velut unus eorum,

35 In precibus pars magna fuit; sed summa petiti
Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

515-516 Ergo pedem referam; sat enim mihi
[pauca locuto (s).

Chron., Idacius, Socrates lib. V, cap. 12, asserunt, quamquam Claudianus in IV consul. ejusdem Honorii obstare videatur. Igitur anno 405 vigesimum primum ætatis suæ annum complevit, ac vigesimum et alterum iniiit. Nihilo secius *puer* Paulino dicitur, poetica certe libertate. Vide quæ infra adnotavi ad vers. 158. MURATORIUS.

(l) In nostro codice deest vocula *et*, quam supplēvi ex codice Mur.

(m) Muratorius legit unam vocem *respublica*. Noster vero codex habet duas : *res publica*, et ita legendum censeo.

(n) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 36 citat Dungalus.

(o) Prodigiose Gothos ad interneccionem cæsos, aut in vincula redactos fatentur quicumque hanc fide-
lium Romanorum tetigere victoriam. S. Aug. serm. 29 in Luc. : *Deus ostendens, quia non in istis sacrificiis est ipsa temporalis salus, ipsa regna terrena mutat. Victus est Rhadagaisus, adjuvante Domino, miro modo*. Et Oros. loco laudato : *Conterritum divinitus Rhadagaisum in Fæsulanos montes cogit*. MURATORIUS.

(p) Dodvellus inter protestantes vir erudit. *de Paucitate martyrum* dissertationem emisit; sed quantum ille a vero aberraverit hic unus Paulinus docet, cum innumeros in Urbe una martyres extitisse affirmet. D Huic omnino consentit Prudent. in hymno 11 ad Valerian. de Hippolyto :

Innumeros cineres sancto um Romula in Urbe
Vidimus, o Christo Valeriane sacer.

Idem in hymno S. Laurentii :

Vix fama nota est
Quam plena sanctis Roma sit,
Quam dives Urbanum solum
Sacris sepulcris floreat.

Idem etiam tradidit S. Leo Magnus

MURATORIUS.

(q) In nostro cod. et apud Dungalum scriptum est *limite*; in cod. Mur. *lumine*. Prior lectio mihi probatur.

(r) Mur. cod. et Dungalus, *his*. Noster vero codex habet *hic*. Neutra lectio videtur improbanda.

(s) Emendavi ex nostro codice. Mur. codex habet *locutum*.

- Unde nihil proprium meritis Felicis adesset : A
Nec reticere tamen potui, quia portio laudis
40 Hinc (a) quoque Felici suberat, quod summa po-
[testas,
Rexque potens regum Christus Deus omnibus
[una
Annuerat sanctis, quibus in grege supplice mix-
[tam
Felicem parili audivit pietate benignus.
Parcam igitur propriis adjungere publica donis
45 Munera, privatosque canam Felicis honores,
Quæque suis proprie egerit (b) hic in sedibus,
[edam.
Unde igitur faciam texendi carminis orsum?
Quæ bona Felicis referam? quæ multa per omnes
Passim agit, expedit magis, anne domestica B
[dicam
50 Munera, quorum ego sum apicalis debitor illi?
Hæc potius repetam, mihi quæ vœllata, meis-
[que
Sat memini, et quia præteritis magis illa libellis
Dicta mihi; quæ partim aliis, permixtaque nobis
- 55 Præstitit, ex his nunc opibus, quas largiter in
[nos
60 Contulit, hunc animo texam gratante libellum,
Et contra solitum (c) vario modulamine mo-
[rem,
Sicut et ipse mihi varias parit omnibus annis
Materias, mutabo modos, serieque sub una,
Non una sub lege dati pede carminis ibo.
60 Nam quia secundo sancti Felicis in agro
Emergere novi flores, duo germina Christi,
Turcius (d) ore pio, florente Suerius (e) ævo,
Et pariter sanctæ matres, similesque puellæ,
Alfia (f) qualis erat soror illa Philemonis olim
65 Nobilis, in titulo quam signat Epistola Pauli,
Et simul Eunomia (g) æternis jam pacta virago
In cælo thalamis, quam matris ab ubere (h)
[raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit,
Unguentoque sui perfudit nominis, unde
70 Tincta comam (i), et meritis sanctis caput un-
[cta pudicum
Spirat io sacros sponsi cælestis odores.

(a) Emendavi ex nostro codice. Mur. habet *hoc* pro *hinc*.

(b) Noster codex mendose habet *gerit*. Itaque lectionem cod. Mur. secutus sum.

(c) Reliquos Natales heroico versu prosequutus est Paulinus; hunc vario metro absolvit. Hanc illi mentem obvenisse crediderim, ut Piniani nomen poemate complecteretur; non enim illud exhametris salva metri ratione includi poterat. Ita Rutil. Numatianus in Itiner. cum Volusiani nomen illæsis prosodiæ legibus carmini commendare non posset, salis habuit desiderium suum testari. Ait ille :

Optarem verum complecti carmine nomen,
Sed quosdam refugit regula dura pedes.

Est hic ille Rufius Volusianus Albinæ inferius memorandæ avunculus, de quo consule diss. meam iv. MURATORIUS.

(d) In nostro codice scriptum est *Turtius* : sed mendose. — Vide diss. i. MURATORIUS.

(e) In Murator. cod. scriptum est *Suecrius* : in nostro *Suerius*. — Adeat lector diss. ii. MURATORIUS.

(f) Et Mur. codex, et noster habet *Alfia*. Censet autem Muratorius in prefatione ad hoc Paulini carmen, Melaniæ juniore *Alfiæ* quoque nomen fuisse, eaque hoc in loco designari : adeo ut post vocem *Alfia* incisi nota, seu κόμμα adscribendum sit, ac *Philemonis soror* cum ipsa *Alfia*, seu *Melania* comparatur. *Quum enim* (inquit ipse) *inferius dicat Paulinus, et simul Eunomia, oppido nos monet expressum superius fuisse et alterius puellæ nomen*. A tanto viro ægre equidem dissentio : attamen si licet mihi, quod sentio, libere dicere, vix adduci possum ut credam Melaniam juniorem *Alfiæ* quoque nomine vocatam esse. De hac enim sanctissima femina sæpe meminerunt Augustinus, Hieronymus, Paulinus hic noster in epistolis, Palladius, alique veteres scriptores : nec quisquam tamen eam usquam *Alfiam* vocat. Quare verisimile mihi videtur nomen istud *Alfia* et in Ambrosiano codice, quo usus est Muratorius, et in nostro corrupte depravateque scribi, ac legendum esse, *Apphia qualis erat soror illa Philemonis*, etc., adeo ut *Apphiæ* nomine Philemonis soror indicetur, quæ in Vulgata Novi Testamenti translatione *Appia* dicitur. Pauli enim apostoli locus, quem Paulinus respicit, in Græco exemplari sic se habet : παῦλος δίδωμι : Χριστῷ : Ἰησοῦ, καὶ Τιμόθῳ : ὁ ἀδελφός : φιλῆμονι

τῷ ἀγαπητῷ, καὶ συνεργῷ ἡμῶν, καὶ Ἀππία τῇ ἀγαπητῇ : id est, *Paulus rinctus Christi Jesu, et Timotheus frater Philemoni dilecto et adjutori nostro, et Apphiæ dilectæ* : in Vulgata autem translatione additur vox *sorori* : quod additamentum Paulinum quoque in ea legisse apparet. Jam vero cum Philemonis soror *Apphia* vocetur a Paulo, conijcere licet Paulinum quidem scripsisse *Apphia qualis erat*, etc., librariorum vero pro *Apphia* excrispsisse *Alfia*. Quod si quis malit, a Paulino scriptum esse *Appia*, ut legitur id nomen in Vulgata translatione, non repugnabo. At enim, inquires, Paulinus postquam dixerat, *similesque puellæ Appia, qualis erat*, etc., paulo post subjungit, *Et simul Eunomia*, etc. Dubitandum igitur non est quin alterius puellæ nomen, præter Eunomiæ, superius expressum ab eo fuerit, quæ una cum Turcio, Suerio et Eunomia Nolæ esset. At respondere possem, Paulinum proxime ante ea verba, *similesque puellæ*, etc., hæc alia scripsisse :

Fecundo sancti Felicis in agro
Emergere novi flores, duo germina Christi,
Turcius ore pio, florente Suerius ævo.

Itaque recte eum postea subjunxisse :

Et simul Eunomia.

Verum, ut nihil dissimulem, equidem arbitror inter versum 65 et 66, aut inter 63 ac 64, aliquos versus desiderari cum in Muratorii codice, tum in nostro : si enim locum hunc a versu 60 ad 71 attente legeris, sententiam mutilam omnino atque imperfectam esse comperies.

(g) Plura de hac S. virgine retuli in diss. iii. MURATORIUS.

(h) Hunc pium Christianorum usum illustratum infra reperies in not. ad vers. 315. Nunc sufficiat Pudentius in hymno S. Laurentii :

Videmus illustres domos
Sexu ex utroque nobiles
Offerre votis pignora
Clarissimorum liberum.

MURATORIUS.

(i) Hic locus quam maxime corruptus erat : nam in Murat. codice scriptum est *Tincta comam animæ, et mentis caput uncta pudicum Debere quemquam plaudere, et confidere*. Itaque in eo desiderabantur tres et quinquaginta versus, quos primus in lucem edo.

Hæc Melani (a) soror est (b) simul, et quasi filia A
 [(c), cujus
 Hæret ovans lateri germanum nacta magistrum.
 Quæ simul astrictæ divinis dotibus ambæ
 75 Virtutum varias ut viva monilia gemmas
 Mentibus excultis specioso pectore gestant.
 Has procerum (d) numerosa cohors, et concolor
 [uno
 Vellere virginæ sequitur sacra turba catervæ.
 Eunomiam hinc Melani doctam sub principe
 [voce
 80 Formantem modulis psalmodum vasa (e) mo-
 [destis
 Auscultat gaudens dilecto Christus in agno,
 Quod modulante Deo benedictas | arvula prii-
 [ceps (f) B
 Sanctorum comites casto regat ore choreas.
 Hæc igitur mihi (g) meditantia congrua suasit
 85 Gratia multimodis inluso carmine metris
 Distinctum variis imitari floribus hortum :
 Sicut Felicis gremium florere repletum
 Lumine diverso quasi rus admiror opinum
 Hospitibus multis in eum Christo duce missis,
 90 Felicique patri denso simul agmine natis
 Pignoribus, subito ut totis habitacula cellis

Per fines crevisse suos, et sobria castos
 Tecta sonare modos tandem sibi vocibus aptis
 Gaudeat, hospitibus suis et corpore, et ore
 95 Ipse sinu pleno dignos miretur alumnos,
 Et virtute pares animas in dispare sexu :
 Sicut olivarum secundo in colle novella (h)
 Lætatur senior (i) divino a semine Christi
 Plantator cernens inter sua rura colonos.
 100 Floreat ergo novo mihi carminis area prato,
 Laudibus et Domini, qui conditor oris, et artis
 Omnimode est, vario famulas pede musica
 [currat.
 Jamque intertextis elegus succedat iambis,
 Sit caput herous, fundamentumque libello.
 105 Castis (j) agendus gaudiis, et hostiis (k)
 Dies refulsit laude Felicis sacer.
 Quod laude dixi, morte dictum dicite,
 Quia mors piorum jure laus vocabitur,
 Pretiosa Domino quæ Deo rependitur.
 110 Unde et propheta dicit in verbo Dei,
 Vitæ probatæ (l) in exitu laudem dari.
 Et ante mortem prædicandum neminem
 Salomonis ore (m) sermo divinus docet,
 Laudanda quamvis quidam in hac vita gerant.
 115 Nec possit alibi, quam sub isto seculo

(a) Binæ memorantur a vetustis scriptoribus
 femine eodem Melaniæ nomine appellatæ : altera
 senior dicitur, junior altera. Senior quidem ab Au-
 gustino in epistola ad Paulinum nostrum, a Paulino
 ipso in epistola ad Severum, atque, ut alios præ-
 teream, a Palladio in Lausiaca historia magnis lau-
 dibus extollitur. Filiius celebri huic matronæ fuit,
 quem Publicolam Chiffletius nominat : qua de re mi-
 raturs Muratorius, *nescio*, inquit (tom. I Anecd. Lat.,
 pag. 146), *quarum tabularum auctoritate fretus Chif-
 fletius Publicolam eum appellet*. At ex Lausiaca Pal-
 ladii Historia nomen hocce deprompsisse videtur per-
 eruditus ille vir : ubi enim de seniore hac Melania
 Palladius sermonem habet, hæc scribit (cap. 117) :
*Καὶ τὸν Ποπλίπολα δὲ ὑὸν κατηχήσατα τὸν νεώτερον,
 ἤγαγεν ἐπὶ τὴν Σικελίαν*, id est, *cum vero Poplicolam
 juniorem filium Christianæ fidei mysteriis imbuisset,
 in Siciliam eum duxit*. Melaniæ ergo filius Poplicola,
 seu Publicola nobilissimam juvenem Albinam uxorem
 duxit, filiamque ex ea suscepit Melaniam juniorem,
 de qua hoc in loco loquitur Paulinus. Illud itaque
 probare non possum, quod monachi S. Mauri in
 adnotationibus ad 124 S. Augustini epistolam scrip-
 serunt, *Albinam* scilicet *Melaniam senioris filiam* fuisse.
 Nam Palladius cap. 118 de Melania seniore loquens
 hæc scribit : *Σταριζασα δὲ καὶ τὴν ἰδίαν ἐκγόναν Μελα-
 νίαν τὴν νεώτερον σὺν τῷ ἀντὶ; ἀδρὶ Πινιάνω κατήχη-
 σεν δὲ καὶ Ἀλβίαν τὴν ἑαυτῆς νόμφον, γυναικα δὲ τοῦ
 υἱοῦ αὐτῆς*, hoc est : *Quam autem suam quoque neptem
 juniorem Melaniam una cum ejus viro Piniano confir-
 masset, Albinam etiam nurum suam, filii vero sui uxorem
 fidei mysteriis imbutit*. Sed ut ad Melaniam juniorem
 revertar, ea inter sanctas mulieres numeratur
 in Martyrologio Romano. A vetustis autem scripto-
 ribus modo Melania dicitur, modo Melanium, et
 Græcè *Μελάνιον* : ut *Glycerium, Dorcium, Philotium,
 Eustochium*, quarum feminarum nomina apud Teren-
 tium, aliosque scriptores occurrunt. At nomen *Melan-
 ianus*, quod in adnotationibus ad 44 Paulini episto-
 lam memorat Rosveydus, commentitium videtur. Ex
 nomine *Melanium* genitivum *Melani* eformat hoc in
 loco Paulinus veteres poetas imitatus, apud quos legi-
 mus *benefici pro beneficii, ingeni pro ingeni*, etc.

(b) Melaniæ junioris soror germana non fuit pro-
 fecto Eunomia : Eunomiæ enim parentes fuerunt
 Turcius Apronianus, et Avita : Melaniæ vero Publi-
 cola Melaniæ senioris filius, et Albina. Itaque Eunom-
 iam Melaniæ sororem a Paulino dici opinor, quod
 ejus esset consobrina. Eunomiæ enim mater Avita
 Melaniæ senioris soror fuit, ut testatur Palladius
 cap. 118 ; Melania vero senior Melaniæ junioris avia.

(c) Quia scilicet Eunomia Melaniæ quasi parenti
 dicto audiens erat.

(d) *Proceres* vocat Paulinus Pinianum, Æmilium,
 aliosque qui Nolæ una cum Paulino ipso sanctissimi-
 mam vitam vivebant.

(e) Præ oculis habuisse videtur Paulinus illud psal-
 mi Lxx : *Nam et ego confitebor tibi, in vasis psalmi
 veritatem tuam*.

(f) Quum hoc carmen scripsit Paulinus, Melania
 annos circiter quatuor et viginti nata erat. Orta est
 enim anno circiter 382, ut probat Tillemontius : istud
 autem carmen recitavit Paulinus anno 406, ut ostendit
 Muratorius.

(g) Hic versus emendatione indiget : nam claudicat.

(h) Locutio ex psalmo cxxvii desumpta, in qua legi-
 tur : *Filii tui sicut novellæ olivarum*.

(i) *Seniorem* appellat S. Felicem, quem carm. 11
presbyterum vocaverat ; *πρεσβύτερος* enim Latine *senior*
 dicitur.

(j) Ante hunc versum in nostro codice legitur.
Incipit liber XIII, quasi hic aliud carmen incipiat :
 quod tamen falsum esse constat ex superioribus ver-
 sibus 103 et 104.

(k) *Hostiis laudis* scilicet, vel potius sacrificiis eu-
 charisticis.

(l) Respicere videtur Paulinus illud Tobie (cap.
 III, vers. 1) : *Hoc autem pro certo habet omnis qui te
 colit, quod vita ejus, si in probatione fuerit, corona-
 bitur*.

(m) Respicit Paulinus illud Ecclesiastici (cap. XI,
 vers. 30) : *Ante mortem ne laudes hominem quem-
 quam*. Librum enim qui *Ecclesiasticus* inscribitur Sa-
 lomoni tribuerunt plures Ecclesiæ Patres, quamvis a
 Jesu Sirachi filio scriptus videatur.

Laus preparari, quæ canenda in exitu est. A
 Sed credo, quoniam tota res vitæ istius
 Pluitans et anceps lubrico pendet statu,
 Brevique nostram vertit ætatem rota,
 120 Surgensque, cadensque per salebrosas vias,
 Quibus hujus ævi cursus explicandus est :
 Jocirco nos magistra providentia
 Monet, ante finem nec sibi, nec alteri (a)
 Debere quemquam laudare, et confidere,
 125 Quamvis honesta rectus incedat via,
 Tameu timere semper offensam pedis,
 Donec peractis usque metam cursibus
 Palmam petitiæ comprehendat gloriæ.
 Quare beatos martyras (b), quos extulit
 130 Perfecta virtus in coronam cælitum
 Justis honoris debiti præconiis
517-518 Celebramus omnes nos eorum
 [posteri
 Confessione Christiani nominis,
 Quibus profuso sanguine ob sanctam fidem
 135 Proseminarunt frogis æternæ bonum,
 Ut si ambulemus martyrum vestigiis,
 Paribus (c) parentum perfruamur præmiis.
 Hinc ergo sanctis, sive confessoribus,
 Seu (d) consecratis passione testibus (e)
 140 Dies sacratos (f), in quibus functi diem
 Mortalis ævi morte vitali suum
 De labe mundi transierunt ad Deum,

Populi fideles gaudiis solemnibus
 Honore Christi gratulantes excolunt,
 145 Ut iste sancti pace Felicis dies,
 Quo clausit olim corporis vitam senex
 Confessionis ante functus prælia,
 Sed incruento consecratus exitu
 Post bella victor pacis assumptus die
 150 Vocante Christo liquit exultans humum,
 Et in supernas transitum fecit domos,
 Non defraudatus a corona martyris (g),
 Quia passionis mente votum gesserat.
 Nam sepe agonem miles intravit potens,
 155 Victoque semper hoste confessor redit (h) :
 Sed præparata mente contentus Deus
 Servavit illum, non coronam martyris
 Negans, sed addens et coronam antistitis (i)
 Ut incruento palmam adeptus prælio
 160 Et præliati possideret præmium
 Confessionis purpurante laurea,
 Vittaque pacis in sacerdotis stola
 Redimitus idem bis coronatus foret
 Confessor, atque presbyter Felix Dei.
 165 Hic ergo, votis (j) quem recolimus annuis (k),
 Non est agonis, sed sepulturæ dies,
 Quo separata ab invicem substantia
 Animæ (l) volavit ad Deum, in terram caro
 Reversa tumulo conquievit abdita.
 170 Et merito sanctis iste natalis dies (m)

(a) Hic desinunt tres et quinquaginta versus, quos ex nostro codice supplervi.

(b) Murat. codex habet *martyres* : noster *mar-* C
tyras.

(c) Nostri codicis lectionem secutus sum : nam in Muratorii codice scriptum est *paris*.

(d) Mur. codex habet *sive*. At legendum est *seu*, ut est in nostro codice : hanc enim lectionem exposcit metri ratio.

(e) *Μαρτύρ* Græce, Latine *testis* dicitur. Frequentius tamen usurpata vox Græca. August. lib. xii contra Faust., cap. 76, hujus nominis significationem expressit : *Per quorum, ait, confessiones, passiones, et mortes hoc Deo placuit attestari, martyres appellantur, qui Latine testes dicuntur*. Isidor. lib. vii, cap. 11 : *Martyres, seu testes ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt*. MURATORIUS.

(f) Quam apertis hic verbis doceat, laudet, ac suadeat Paulinus festos dies in sanctorum honorem institutos, etiam lippis patet. Id alibi tetigit, hic plenis testatur encomiis. Totius vero Ecclesiæ catholice calculo quum hic pius olim probaretur usus, impudenter tamen Lutherus in libello de Form. miss. : *Omnium, ait, sanctorum festa prorsus abroganda putamus*. Et in lib. de Cærem. eccl. servand. : *Festa sanctorum in universum aboleantur*. Cui non pauci heterodoxi dant manum. Nos catholici cum Paulino, reliquisque sanctis Patribus sentientes, sacra celebrabimus sanctorum festa ; illi vero duce Luthero contenti novam credulis venditabunt sententiam. MURATORIUS.

(g) Alibi inuimus S. Felicem martyrio vitam non consummasse ; ac propterea vocatur iste in Nat. xi, *Elegio martyr*, et alibi *sine sanguine martyr*. In Natali vero vi hæc ipsa canit de Felice in cælum assumpto.

Tum nivea sacrum caput ornare corona,
 Sed tamen et rosam Pater addidit, indice Christo,
 Purpureoque habitu niveos duplicavit amictus,

Quod meritis utrumque decus. Nam luci la summit
 Serta quasi placido translatus in æthera letho,
 Sed meruit pariter quasi cæsi martyris ostrum,
 Qui confessor obiit.

MURATORIUS.

(h) Murator. codex habet *redit* ; noster vero *redit*.

(i) Jure hanc in cælis adeptus coronam Felix, quia oblatam respuerat in terris. Exposebat illum populus post S. Maximi obitum in antistitem ; at ille (sunt Paulini verba Nat. v) :

Velut indignus, non audeo honore
 Crescere, tes aturque seni niage debita Quinto.
 Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
 Presbyter, et crevit meritis, qui crescere sede
 Noluit.

MURATORIUS.

(j) S. Felici sacer dies postrid. id. Jan. celebratur, quemadmodum etiam ævo Paulini factum. Wandelbert. testis accedit :

Quam nonam et decimam constat Februi ante kalendas
 Esæe diem, Felix sacer, et confessor honorat.

MURATORIUS.

(k) Emendavi ex nostro codice : nam Murat. codex habet *annus*.

(l) Mur. codex habet *anima* : at legendum est *anima*, ut est in nostro codice.

(m) Apud antiquos familiares fuit diem sanctorum emortualem *Natalis* nomine exprimere, quia tum cælo revera nascebantur. Noster vates Nat. iii,

Venit festa dies cælo, celeberrima terris,
 Naxlem P. licis agens, qua corpore terris
 Occidit, et Christo superis est natus in astris.

S. August. serm. 10 de sanctis, seu quisquam alius est illius auctor, eandem profert rationem : *Digne natalem istorum colimus, quos beatius æternæ vitæ mundus edidit, quam mundo maternorum viscerum partus edidit*. Euseb. Gallicanus, seu Casarius, hom. 50 de S. Genesio : *Beatorum martyrum passiones natales vocamus dies, quando eos martyrii vita, et gloriæ*

Tres etenim numero sumus iidem, mentibus A

[unum.

Et plures coeunt in tribus his animæ.

280 Quarum cœlestis liber indita nomina servat;
Prima chori Albina est, compar et Herasia,
Jungitur hoc germana jugo, ut sit tertia princeps
Agminis, hymnisonis mater Avita choris.

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
285 Flos geminus Melani germen, et Eunomia.
Hæc eadem et nobis maribus sunt pignora; nam
[quos

Discernit sexus, consociat pietas.

Cum patre Paulino pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

290 Diverso ex ævo nomen sociamur in unum,
Et non ambo senes, sed tamen ambo pares. B
Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quattuor in natis, in patribus duo sunt.

Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi,

295 Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.

Pinus enim semper florente cacumine perstans

V. 278. *Tres etenim.* Hæc omnia explicui in præf. ad hunc Natalem.

V. 281. *Albina.* Adeat lector diss. iv, ubi multa de hac præclarissima femina.

V. 281. *Compar et Herasia.* Legendum prorsus *compare Therasia*, seu *cum pare Therasia*. Vide diss. v.

V. 283. *Avita.* De ista quoque dissertationem in institui.

V. 285. *Flos geminus.* In præf. ad hoc poema elucidavi totum.

V. 291. *Ambo pares.* Mihi magis arrideret hæc lectio: *sed tamen ambo patres*.

V. 294. *Melani conjux.* Ad ea recurre, quæ fusius tractavi in diss. vii.

V. 298. *Pinus enim semper.* Virgil. in *Culice*:

Bumastusque virens, et semper florida pinus.

Columella, lib. ix, de pabulis apum disputans ait: *Posthæc frequens sit incrementi majoris surcalus, ut rosarinus, et utraque cytisus; est enim sativa, et altera sita spontis; itaque semper virens pinus, et minor ilex.* Hunc Columellæ locum Petrus Victorius lib. xxv, cap. 5 Variar., Pontan. in Virgil. ad iv Georg., v. 112, non de pinu arbore, sed de quodam virgulti genere interpretantur, cui perpetua insit viriditas. Salmasius ad Solin., pag. 279, tum apud Virgilium, tum etiam apud Columellam legendum censet *tinus*, non *pinus*. Verum arguuntur viri tanti Paulini testimonio, aperte arborem, non virgultum, pinum D semper florentem appellantis:

Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.

Hæc infra expressius habet. La Cerda ad citatum locum Georg. Pinum delicis destinatum, ac in hortis sæpe locum invenisse evincit, nimirum ad apum utilitatem, quibus mediocres pinos Virgilius et Columella destinant.

V. 304. *Desudat thæda.* Ita in codice nostro et in vetustis mss. legitur, quamquam Stephani *tedam* abeque diphthongo scribere maluerint. Thæda Græce *θαῖτα*, vel *θαῖ*, quasi fax, seu lampas vocatur. Est autem thæda pini morbus; nempe quum arbor illa nimia succi abundantia luxuriat, in lignum materiemve oleaginosam ad incendium accommodat migrat. Theophrast. de Caus. Plan. lib. v, cap. 15: *Τάχα δὲ καὶ γίναται τινὲ δένδρων καὶ οὐ κακοῦμένης, ἀλλ' εὐθηνούσης,*

525-526 Semper amans celsis alta co-
[mare jugis;

300 Non mutat speciem cum tempore, namque sub
[æstu,

Et nive par sibimet stat viridante coma.

Fertilis et fructu validæ nucis intus ad escam
Lac tenerum crispo tegmine mater habet.

Pinguis odoratum desudat thæda liquorem,
305 Ut nec in ipso arbor robore sit sterilis.

Hæc igitur typus est æterni corporis arbor,
Pulchra, ferax, vivax, ardua, odora, virens,

Istius instar erit Domino puer iste beatus
Arboris, ut maneat gratia perpes ei.

310 Jamque Deo plantatus agit, sanctoque profectus
Fructiferum adtollit pinus ut alta caput.

Eminet hic proprio mihi filius in grege primus;
Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.

Quem simul unanimes vera pietate parentes

315 Infantem Christo constituere sacrum.

Ut tamquam Samuel primis signatus ab annis
Cresceret in sanctis votus alente Deo.

ὄλον τῆς ἁλῆος, ὅταν αἰ πίζαι ἀπαδωθῶσι. Arborum autem genus etiam aliquod forte est, cui corruptio sponte, nec ullo pacto læso, sed bene vigenti eveniat, ut pinus, quum radices in thædam mutata fuerint. Ex hoc ligno faces parabantur, quæ in nuptiis potissimum præferri solebant. Hinc Ovid., Ep. 12, *Pinea læda* inquit. Columella lib. v, cap. 10: *Fissuram cuneo thædæ pinæ adigito.* De thædis multa Salmas. in Solin. cap. 35.

V. 312. *Mihi filius.* Pinianum spiritalem Paulini filium etiam innuit auctor Vitæ S. Melaniæ apud Surium die 31 Januar. de Piniano ac Melania ejus conjuge in Siciliam profectis inquires: *Ut sanctissimum episcopum Paulinum viserent, qui erat eis pater secundum spiritum.*

V. 313. *Asterio.* De isto multa in dias. n.

V. 315. *Infantem.* Nostrorum temporum heterodoxi interdum invehuntur in monachismum, ac in religiosorum vota. Veram non ita sentiebant priorum seculorum Christiani, quando et ab ipsis incunabulis Deo dicare pueros puellasque solebant. Hoc de Asterio Paulinus affirmat, dixeratque ante de Eunomia:

Et simul Eunomia æternis jam pacta virgo
In cœlo thalamis, quam matris ab ubere raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit.

Augustinus in psal. lxxv hunc eundem morem nobis insinuat: *Alii virginitatem, ait, ab ineunte ætate rovent, ut nihil tale vel experiantur, quale illi experti sunt, et reliquerunt, et isti voverunt plurimum.* Sic SS. virginum præclarissimæ, ut Tæcla, Agnes, Cæcilia, Agatha, Catharina, etc., a teneris, ut aiunt, unguiculis Deo dicatae fuere. S. Melania quoque Piniani uxor, uti habent ejus acta die 31 Januar. ap. Sur., filiam vix natam Deo dicavit: *Nascitur ei puella Ea, quum primum lucem adspexit, castitatis Soli consecrata fuit, Melana offerente primitias Domino, qui ipsam dederat, ut sic vel consuetudinem habens matrimonii, videretur plurimum tribuere virginitati.* Hinc explicare facillimum erit Hinemari Rem. episcopi locum in Vita S. Remigii, ubi ait, sanctum hunc, postquam per viginti et duos annos in clericali conditione, in episcopatu vero septuaginta et quatuor continentissimè ministravit, nonagesimo sexto ætatis anno terræ corpus reddidisse; nam vix natus Remigius Deo sacratus fuit, atque idcirco ab ipsa ejus nativitate clericatus illius anni ab Hinemaro dinumerantur.

Prima parente Christi sub nomine murrura A

[solvit,

Et Domini nomen prima loquela fuit.

320 Jamque parente Deo regni^{is} caelestibus ortus

Sidereo pariter nomine, et ore micat.

Hunc puerum, et fratrem fecit pia gratia patri,

Nam pariter sancto flumine sunt geniti.

Quos natura gradu diviserat, hos Deus almo

325 Munere germanos in sua regna vehet.

Ergo novem cuncti socia cum prole parentes,

Pectore concordii sinus ut una chelys;

Omnes ex nobis cytharam faciamus in unum

Carmen diversis compositam sibus.

330 Æmilius veniat decimus. Tunc denique pleno

Concinet in nobis mystica lex numero.

Hoc etenim numeri in capite, in testudine pacis R

Viva salutiferum chorda loquetur opus.

Hoc cytharæ plectrum Felix erit. Hoc deca-

[chordam

335 Christus ovans cytharam pectine percuet.

Quæ cythara in nobis Christo modulante sonabit

527 - 528 Plenam perfectis sensibus armo-

[niam.

Sic pax nostra Deo totis sit consona sbris,

Simus ut uniti corpore, mente, Fide.

340 Talis enim cytharam sanctis homo legibus im-

[plet

Omnibus ad vitam compositus numeris.

Cujus vita sacræ concordat ad omnia legi,

Onnis enim inrupto flamine chorda canet.

Nunc ad te, venerande parens, æterne patrone, C

345 Susceptor meus, et Christo carissime Felix,

Gratificas verso referam sermone loquelas,

Multa mihi variis tribuisti munera donis;

V. 318. *Parente Christi. Pro Christi nomine Dei no-*
men repono. Sed infra repetitur:

Jamque pare te Deo.

V. 321. *Sidereo. Asterius ab astro, hoc est si-*
dere deducitur; hinc nomen sidereum Asterio esse
Paulinus ait.

V. 323. *Ergo novem. Vide præf. ad hoc poema.*

V. 330. *Æmilius. De isto prolixam disceptationem*
habes Diss. viii.

V. 344. *Nunc ad te. Dungalus in respons. ad Claud.*
Taurin. bos versus ex Natali xiv citat, aliosque iti-
dem ex eodem Natali se decerpisse fatetur, qui tam-
en omnes codicis nostri beneficio ad unum et eum-
dem Natalem xiii pertinere dignoscuntur. Inde ortus
error, Paulinum quindecim Natales elucubrasse,
quam solum quatuordecim potius sint reputandi.

V. 351. *Si mihi flumineis. Celebriores poetæ poeta*
noster imitatur, qui hujusmodi verbis suis usi. Ho-
merus:

Ὅσδ' εἰ μοι δέκα μὲν γλώσσαι. δέκα δὲ στόματ' εἶν,
ἓν δ' ἄφρητος. χάλκιον δὲ μοι ἔργον ἐνταῖον.

Neque si mihi decem linguæ quidem, decem et ora es-
sent, rox et infrangibilis, æreum et mihi pectus inesset.
Virgil. vi Æneid.:

Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferreæ vox.

Orid. lib. i Trist., eleg. 4, Silius lib. ix, Claudian.
in Paneg. Olybr. et Prob., et alii cecinere. Persius
lanceu, sat. 5, hunc morem ridere videtur, inquit:

PATR. L. LXI.

Omnia, presentis vite rem, spemque future
Quæ pariunt, tibi me memini debere, cui me

350 Mancipium primis donavit Christus ab annis.

Si mihi flumineis facundia curreret undis,

Oraque mille forent centenis persona linguis,

Forte nec bis opibus conlato fonte refertus

Omnia Felicis percurrere munera possem,

355 Quanta suo Dominus donavit Christus amico,

Et mihi confessor famulo transfudit alumno.

Quæ quibus ante feram donis diversa, sed æquis

Grandia ponderibus concurrunt multa, nec ex his

Quid potius memorare legam, discernere possim.

360 Judicii facilis discrimen copia turbat.

Si prima repetens ab origine cuncta revolvam,

Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,

Ante queam capitis proprii numerare capillos,

Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.

365 Tu mihi caelestum, si possem attingere, rerum

Prima salutiferis jecisti semina eausis.

Nam puer occiduis Gallorum advectus ab oris,

Ut primum tetigi trepido tua limina gressu,

Admiranda videns operum documenta sacrorum

370 Pro foribus fervere tuis, ubi corpore humato

Clauderis, et meritis late diffunderis altis,

Toto corde Fidem divini nominis haus,

Inque tuo gaudens adamavi lumine Christum.

Te Duce fascigerum gessi primævus honorem,

375 Teque meam moderante manum, servante sa-

[lutem,

Purus ab humani sanguinis discrimine mansi.

Tunc etiam primæ..... libamina barbæ

529-530 Ante tuum solium, quasi te car-

[pente, totondi;

Jam tunc præmisso per honorem pignore sedis

Vatibus hic nos est centum sibi poscere voces,
Centum ora, et linguas optare in carmina centum.

V. 367. *Nam puer. Sunt qui in dubium revoca-*
runt, an Paulinus in Aquitania canas fuerit sortitus;
sed præter alias auctoritates id evincentes, en idem
astruitur.

Nam puer occiduis Gallorum advectus ab oris.

Paulinus ergo suum apud Gallos ortum traxit. Infra
quoque asseritur:

Te revocante soli quondam genialis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus.

Hæc de se ipso in Galliam profecto loquitur, ubi præ-
terea innuit, parentem suam etiam tum in vivis
egisse. Addit se, licet in Hispania morantem, *Galla*
tamen mente vixisse. Ceterum Nolam se adhuc pue-
rum concessisse superius iterum testatus est Pauli-
nus, S. Felicem ita alloquens:

Tibi me

Mancipium primis donavit Christus ab annis.

V. 374. *Te Duce fascigerum. De consulatu S. Pau-*
lini prolixè egi in Diss. ix.

V. 376. *Purus ab humani. Carmen emendandum,*
ac sanguinis vocabulum aut tollendum, aut in metro
anteponendum. Placeret

Purus ab humanæ cædis discrimine mansi.

V. 377. *Tunc etiam primæ. Pes in versu desidera-*
tur. Aut epitheto igitur libamina sunt jungenda, aut
quid aliud interponendum exempli causa, Tunc etiam
primæ, ut mos est, libamina barbæ. Mos antiquis fuit,

- 580 Campanis metanda locis habitacula fixi,
Te fundante tui ventura cubilia servi.
Cum tacita inspirans curam mihi mente juberet
Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem;
Adtiguumque tuis longo consurgere tractu
- 585 Culminibus tegimen, sub quo prior usus egentum
Incoluit, post hæc geminato tegmine crevit
Structa domus, nostris quæ nunc manet hospita
[cellis.
Subdita pauperibus famulatur porticus agris,
Quæ nos impositis super addita tecta colentes
- 390 Sustinet hospitium, inopumque salubria præstat
Vulneribus nostris consortia sede sub una,
Commoda præstemus nobis ut amica vicissim,
Fundamenta illi confirmant nostra precantes,
Nos fraterna inopum foveamus corpora tecto.
- 395 Ergo ubi bis terno ditonis fasce levatus
Deposui nulla maculatam cæde securim,
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicite matri sum redditus. Inde propinquos
Trans juga Pyrenes adii peregrinos Iberos.

quum primum ex ephæbis prodirent, barbam ton-
dere, eamque deo alicui aut penatibus dicare. The-
seus Delum hujus rei causa profectus est, ut in ejus
Vita Plutarchus docet. Statius Thebaid. lib. viii :

Ille genus Phæbo, crinem hic pascibat læcho.

Dio lib. lxi de Nerone agens ait : Τριζας ες σφαιριον
τι χρυσοῦν ἐμβαλὼν ἀνέθηκε τῷ Διὶ τῷ Καπιτωλεῖοι.
*Barbam in sphæram quamdam auream conjiciens dedi-
cavit Jovi Capitolino.* Quod idem Suetonius hisce ver-
bis prodiderat : *Gymnico, quod in septis edebat, inter
Buthysie apparatus barbam primam posuit, condi-
tamque in auream pizidem, et pretiosissimis margaritis
adornatam, Jovi Capitolino consecravit.* De hoc more
videndi Bisciol. Hor. Subcesiu. lib. vii, cap. 5, Alex.
ab Alex. Dier. Gen. lib. i, cap. 26, et lib. iii, cap.
27, et alibi, Coel. Rhodig. lib. xix, cap. 22, Tira-
quell. de Jure primig., Adrian. Jun. lib. ii de Coma,
et alii. Quod ethnici leceret, id et in Christianos
translatum hinc discimus. Illi diis suis; isti sanctis
martyribus, aut ipsi Deo summo dicabant. E Vita S.
Willelmi Ducis edita per V. C. Mabilionium cap. 25
edocentur barbam Deo fuisse consecratam a mona-
chis, qui eam ponebant. Barbæ apud Christianos be-
nedictio fiebat, quum illa tondebatur. Ademarus Ca-
banensis apud Beslium, pag. 328, de Jordano episc.
ait : *Crastino diem barbam benedicti jubet, et detondi.*
De quo more consule Du Fresnium in Diss. 22 ad
Joinvillam, pag. 275. Paulinus itaque ante S. Felicis
tumulum barbam primam secari voluit, eamque forte
S. confessori dicavit.

V. 380. *Campanis.* Ad ea recurre, quæ fusissime
tractavi in Diss. x, ne hic morosus nimium eva-
derem.

V. 395. *Ergo ubi bis terno.* S. Ambr. ep. 58 : *Scio,*
inquit, *plerosque gentilium gloriari solitos, quod in-
cruentam de administratione provinciali securim reveze-
rini.* De hisce Paulini muneribus vide infra Diss. x.

V. 397. *Soli quondam genitalis.* Nimirum Gallia,
seu Aquitanicæ, ex qua ortum suum traxerat Pau-
linus.

V. 398. *Inde propinquos.* Burdigalæ in clarissima
Aquitanicæ urbe natus est Paulinus, quod Uranius in
ejus Vita testatur; aut Hebromagii in castello eidem
urbi proximo, ut Ausonius in ep. ad eundem Paulin.
innuit. Hinc est quod Paulinus propinquos vocat
Iberos.

V. 400. *Illic me thalamis.* Therasia, de qua Diss. v
vide, Paulino conjux obtigit. Hæc probabili nimium

- A 400 Illic me thalamis humana lege jugari
Passus es, ut vitam commercarere duorum,
Perque jugum carnis duplicata salus animarum
Dilatari unius posset pensare salutem.
Ex illo quamvis alio mihi tramite vita
- 405 Curreret, atque alio colerem procul absitus orbe,
Qua maris Oceani circumsonat unditus æstu :
Galla mente tamen nunquam divulsus ab ista
Sede tui, semperque sinu Felicis inhæsi,
Inque vicem sensi Felicem assistere nostris
- 410 Rebus in omne bonum, per cuncta, domique,
[forisque,
Conficienda. Mihi res, et defensio rerum.
Unus erat Felix placato Numine Christi,
Semper et avertens aversa, et prospera præstans.
Tu Felix semper felix mihi, ne miser essem,
- B 415 Perpetua pater, et custos pietate fuisti.
Cumque laborarem germani sanguine cæsi,
Et consanguineum pareret fraterna periculum
531-532 Causa mihi, censumque meum jam
[rector adisset,

conjectura in Hispaniis nata, fuitque ejus patria for-
tasse Complutum, nam in Paneg. Celsi Paulinus ait
de filio sibi nato :

Quem Complutensi mandavimus urbe propinque
Conjunctum tumuli fœdere martyribus.

V. 406. *Qua maris Oceani.* Facili negotio versus
emendandus, neque enim Paulinus unquam illud *ma-
ditus* excogitavit; sed verbum aliquod mutandum.
Petrus Bernardonius elegantissimus poeta, summo-
que vir præditus ingenio, ita legendum hunc versum
censet :

Quæ maris Oceani circumsona tunditur æstu :
ac propterea corrigendum etiam superiorem, ut sibi
sensus constet :

Atque aliam colerem procul absitus oram.

Sed quamnam Hispaniæ regionem colebat Paulinus?
Ausonium audiamus, qui nostro poetæ in ep. 24
querulus hæc objicit :

Me Punica lædit
Barcino, me bimaribus juga ninguida Pyrenæi.

Et infra :

Nunc tibi trans Alpes, et marmoream Pyrenem
Cæsareæ Augustæque domus Tyrrenica propter
Tarraco, et ostrifero superaddita Barcino ponto.

Verum istæ urbes Tyrreno tantum mari alluantur,
non vero Oceano. Equidem arbitror in Vasconia ple-
rumque egisse Paulinum. Erat hæc Hispaniæ pars
prope Oceanum in Aquitanicæ finibus. Ipse poeta fidem
D facit in ep. 4 ad eumd. Auson. :

Quid tu mihi vastos
Vasconicæ saltus, et ninguida Pyrenæi
Objicis hospita? In primo quasi limine fixus
Hispaniæ regionis agam.

Non ita tamen Paulinus ibi constitit, quin reliquum
Hispaniæ Tarraconensis tractum sæpe inviseret.
Hoc alia ejusdem carmina suadent. Ego ad alia pro-
gredior.

V. 418. *Jam rector.* Provinciis Romani imperii
rectores præfiebantur, quibus summa potestas in
sontes et patrimonia erat. Est tit. in col. Theod.
lib. i de Off. rector. provinciæ, ubi de his plura.
Agunt etiam de illis l. 1 Off. præf. præf. Afr., § Deo
nobis, l. illicitas, ff. de Off. præsid., et alia impera-
torum edicta. Vide Gothofr. in Not. dignitat., Pan-
cirol. ad not. utriusque imp., et Bulenger. in Imp.
Rom.

Tu mea colla, pater, gladio, patrimonia Fisco A
 420 Eximis, et Christo Domino mea, neque reservas.
 Nam quo consilio rebus capitique meo tunc
 Christus opem tulerit, Felicis cura potenter
 Adfuerit, docuit rerum post exitus ingens,
 Quo mutata mea est sors, et sententia vite,
 425 Abjurante fide mundum, patriamque, domum-

que,
 Proditā diversis egit commercia terris,
 Portandamque crucem distractis omnibus emit.
 Res igitur terræ regni cœlestis emit spem;
 Spes etenim fidei carnis re fortior. Hæc spes

430 Perpetuam, quæ nixa Deo est, rem parturit;
 at res
 Caruea cœlestem perimit spem; quæ tamen et

rem B

Si superet vincente fide, non protinus auferit,
 Sed bene mutatam divino jure reformat,
 De fragili æternam referens, terrisque remotam
 435 In cœlis statuens, ubi fides credita custos
 Christus habet; neque tantum isto, quo sum-

serit istinc,

Depositum numero servat, sed multiplicato,
 His, qui crediderint, commissa talenta rependet
 Fœnere, seque credentibus efficiet rem.

440 Et quæ res hac re poterit pretiosior esse?
 Si totus mundus mihi res privata fuisset,
 Num potior Domino foret hæc possessio Christo?
 Et quis me tantæ vel spe modo possessorem
 Præstitit esse rei? Quis me rem compulit istam

445 Spernere pro Christo, ut Christum mihi verteret C
 in rem?

Quis nisi tu, semper mea magna potentia, Felix
 Peccatis inimice meis, et amice salutis?

Tu mihi mutasti patriam meliore paratu,
 Te mihi pro patria reddens. Tu carnea nobis

450 Vincula rupisti. Tu nos de labe caduci
 Sanguinis exemptos terræ genitalis ab ora
 Ad genus emigrare tuum, et cœlestia magnis
 Fecisti sperare animis. Tu stemmata nostra
 Mutans de pravis mortalibus inter amicos

455 Cœlestis Domini, et libro signata perenni

V. 426. *Egit commercia.* Mallem *egi commercia*, uti
 etiam in sequenti carmine: *distractis omnibus emi.*

V. 439. *Seque credentibus.* Adderem *ipsum*, ut sit
 completum carmen:

Fœnore, seque ipsum credentibus efficiet rem.

V. 446. *Mea magna potentia.* Virgiliana imitatio.
 Ait Venus *Æneid.* lib. 1 ad Cupidinem:

Nate, meæ vires, mea magna potentia sulci.

Statius lib. 1 Theb. ita Venerem inducit loquentem:

Sed dabitur juveni, cui tu mea summa potestas
 Næe cupis.

V. 449. *Tu carnea nobis.* Sanctum castitatis propo-
 situm innuit, quo se una cum conjuge Therasia
 Christo dicaverat. Ut enim ad sacerdotium promo-
 veretur, ab uxoris toro sejungendus erat. Hæc prisca
 Ecclesie consuetudo multis conciliorum canonibus
 roborata invenitur. S. Hier. in ep. ad Pammach.:
Episcopi, presbyteri, diaconi aut virgines eliguntur,
aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pu-

Nomina, translato mortalis originis ortu,

Deleri facies morti, transcripta salutis.

Quid simile his habui, cum diceret esse senator,

533-534 Qualia nunc istic habeo, cum dicor
 [egenus?

460 Ecce mihi per tot benedicti martyris aulas,
 Et spatiis amplas, et culminibus sublimes,
 Et recavis alte laquearibus ambitiosas,
 Iuriguas et aquis, et porticibus redimitas,
 Undique, et ubique simul, quodcumque per ista
 [beati

465 Nomine Felicis colitur, celebratur, habetur,
 Omnibus in spatiis domus est mea. Nec locus
 [ullus

Ædibus illius conjunctus, et insitus exstat,
 Qui mihi non quasi res pateat mea. Sed quid
 [in isto

Munere me jactem, si rem Felicis amati

470 Visibili lapidum tecto veruaculus hospes
 Possideam? Quanto plus est mihi, quod mihi
 [Felix

Ipsæ Dei dono domus est, in quo mea vivat

Vita, domum nullis lapsuram possidet annis?

Nam quod Felicis domus et mea sit domus, ipso

475 Permittente sui licitas mihi juris habenas,
 His etiam probat officii audacia nostra,
 Hospita quod socios in tecta recepimus, et nunc
 Omnes jure pari Felicis jura tenemus,
 Felicisque patris gremio conjuncta fovemur

480 Pignora, quæ nostis, quos cernitis, et modo in
 [ipsis

Felicis tectis necum metata tuentes

Hospitia, oblitos veterum præcelsa domorum

Culmina, et angustis vicino martyre cellis

Tutius in parvo spreta ambitione manentes.

485 Christus enim juxta est modicis, avertitur altis,
 Pauperis et tuguri magis arcta tigilla frequentat,
 Quam præcelsa superbarum fastigia rerum
 Ergo ut componam, quæ nunc colo, tecta relatis
 Culminibus, quæ nunc habeo, aut habuisse re-
 [cordor,

490 Si placet, arbitris sibi met componite justis.

dici. Idem sæpe repetit, et præsertim contra Vigilanti-
 um. Arator Subdiac., cap. 50:

D Eccl. sis nunc alma fides sine sine pudicos
 Pontifices jubet esse suos.

De hac questione plures plura, et præcipue Bellarmi.
 lib. 1 de Clericis, Allatii de Consens. utriusque Eccl.
 Propterea Therasiam de conjuge sororem Paulini factam
 inquit Idacius in Chron.

V. 485. *Vicino martyre.* In his eisdem Cellis a se
 exceptam fuisse Melaniam seniore scripsit Paulinus
 in ep. 10 ad Sever.: *Tugurium vero nostrum, quod a
 terra suspensum cœnaculo uno, porticu cellulis hospi-
 talibus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum
 gratia Domini non solum sanctis, qui illam plurimum
 comitabantur, sed etiam divitum illorum cateris non
 incapaces angustias præbuit.*

V. 486. *Arcu tigilla.* Tigillum est tignum parvum, seu
 exigua trabs, ac propterea parum sibi constat sensus.
 Emendare placet: *magis arcta tegella.* Tegellum nuncupatur
 parvum tegmen, pusillumve tectum. Hoc
 peeto menti magis consonat.

- Quæ tam pulcra domus? Quis ager tam fertilis? A
 [aut quid
 In re mortali fuerit mihi, quam modo in ista
 Paupere contribuit Christus, per quem mihi
 [abundat
 Dives inexhausto reditu possessio Felix?
 495 Ut vero ex veteri relegam mea prædia censu,
 Quicquid erat magnum quondam mihi: qualibet
 [in te,
 Terra erat, et vacuæ species ventosa figuræ,
 Sive aurum, gemmæque forent, erat illa supellex
 Vile bonis pretium, pretiosum virus avaris.
 500 Ac modo cassus opum; nec opum, sed verius
 [expers
 Damnatorum onerum; secunda liber habendi
 Paupertate fruor, nec habent inimica sequentum B
 Vincula, quo teneant nudum. Facile levis exit
 Corpore, quem nullis suffocat amoribus illex
 505 Per varias species mundi fallentis imago.
 O veneranda mihi et toto pretiosior orbe
 535-536 Pauperies Christi, thesauro cœlitate
 [ditas
 Quos spoliis opibus, terræ quasi rudere purgas,
 Destruis in nobis terrena, æterna vicissim
 510 Construis in pretium vitæ; dispēdia terræ
 Vertis vere novo, versa vice detrimenti,
 Ut lucri nobis servata pecunia damnum,
 Non servata lucrum faciat, sed more sinistro
 Fusa eadem damno est. Nec enim sine nomine
 [Christi
 545 Præceptoque cuiquam sua fundere prodest; C
 Nam vere pereunt vitii impensa profanis.
 Luxus, et ambitio magno discrimine morbi
 Crimen avaritiæ pensant, quia par in utroque

V. 494. *Inexhausto reditu. Reditas, non redditus* pro proveitu apud optimos auctores in usu fuit: Ovid. lib. iv de Ponto, eleg. 5:

Aut populi reditus rositam componit ad hastam.

Uberiores reditus Velleio Paterculo dicuntur Hb. ii Hist., et *populi reditus* Plinio lib. xvi, cap. 37, memorantur.

V. 496. *Quicquid erat magnum. Vir profecto ditissimus olim Paulinus fuerit. Præter alios auctores aperte Anonius innuit ep. 24 ad eundem:*

Ne sparsam raptamque domum, læcetaque centum
 Per dominos veteris Paulini regna steamus.

S. Eucherius in ep. de Contentu Mundi: *Paulinus quoque Nolanus episcopus, peculiare et beatum Gallie nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu,* etc. Venant. Fortun. in Vita S. Martini, lib. ii, hæc de Paulino habet:

Dives agris, opu ens famula, locupletus æcervis,
 Vir censu vastus, lare te sus, et ore rotundus,
 Ditiior ipse fide, pro Christo fit sibi pauper,
 Et dicit innumeros redimentes crimina nummos.

Mitto Augustin. lib. i, cap. 10, de Civ. Dei, Prosper. in Chron. ad annum 4, Arcad. et Honor., Greg. Turon. de Gl. conf., cap. 107 et reliquos.

V. 505. *Facile levis exit. S. Hieronymus in ep. 45 ad Paulinum nostrum: Denique, ait, et tu, audita Salvatoris sententia: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me: verba vertis in opera, et nudam crucem nudus æquens expeditior, et levior scandis sculam Jacob.*

V. 514. *Nec enim sine nomine. Idem S. Hier. lib. iii*

Causa subest mortis, quam sic maculosa libido
 520 Perficit, et rerum mundi malesuada cupido.
 His me divitiis inopem cupis, optime Felix,
 Ut facias vitæ locupletem, et paupere cultu
 Exsortem reddas mortis sine sine luendæ
 Divitibus mundi, quibus auri lethifer usus
 525 Parturit æternos sociis cum vermibus ignes.
 Non solis tibi nos junctis vis degere tectis,
 Quos et in æternæ tibimet consortia vitæ
 Evutrire paras, et ad illam ducere formam,
 Quam tu sub Domini perfectus imagine Christi
 530 Gessisti in terris homo quondam ex divite pau-
 [per.
 Nam cui paupertas tua, quam pro nomine
 [sancto

Proscriptis opibus gaudens confessor adisti,
 Ignorata manet, et qua præditus usque senectam
 Conducto Felix coluisti semper in horto?

535 Propterea similes tibi niteris efficere omnes
 Paupertate pia, quos suscipis hospite tecto;
 Dissimilis nec enim tibi posset forma coire.
 Quantum etenim discors agno lupus, et tenebris
 [lux,

Tantum dispescunt via divitis, et via Christi.
 540 Nam via lata patet, quæ prono lubrica clivo
 Vergit in infernum, qua dites urget avaros
 Molibus impulsos propriis in Tartara ferri.
 At via, quæ Christi est, quæ confessoribus almi
 Martyribusque patet, paucis iter ardua pandit.

545 Non capit ergo via hæc furfos, excludit onustos.
 Propterea famulum, sectatoremque beati
 Martyris adstringi decet, exutumque molestis
 Compēdibus tenuem de paupertate salubri,
 Atque levem fieri, ut portam penetrare perartam

in Matthæum: *Non dixit Christus: qui reliquistis omnia, hoc enim et Crates fecit philosophus, et multi alii divitias contemserunt; sed qui sequuti estis me: quod proprium apostolorum est atque credentium.*

V. 515. *Præceptoque cuiquam. Carmini deest ali- quid. Scriberem: Præceptoque ejus cuiquam.*

V. 526. *Junctis. Fortasse junctos.*

V. 530. *Quondam ex divite. De S. Felice idem Paulinus Nat. iv dixerat:*

Multoquo relictus in auro
 Dives opum vixit, quamvis non unicus hares
 Heremia cum fratre sui cognomine patris
 Terrenas divisit opes, cœlestia solus
 Obtulit Felix.

V. 534. *Conducto Felix. De eod. S. confessore Paulin. Nat. v:*

Træ macri jugera ruris
 Nec proprio sub jure tenens, conducta colonus
 Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis horti
 Possessor.

Eadem habent Beda, et Marcellus presbyter in S. Felice Vita.

V. 539. *Tantum dispescunt. Dispescere pro dis- sidere, vox inusitata. Fortasse tantum discordant, ut carmen superius docet, in quo dicitur agno lupus discors.*

V. 545. *Via hæc furfos. Placet conjectura hoc in loco Petri Antonii Bernardonii, amœnissimi poetæ, meique supra omnes familiaris, cui legendum vide- tur fartos, litteris nimirum in codicæ parumper vitia- tis. Hoc autem verbum proprie, plenos, grævesque cibo significat, ac poetæ menti omnino convenit.*

550 Possit, et excelsum Domini conscendere mon- A
|tem.
Sed quid ego imprudens discernere pondera re-
|rum?
Pro magis hæc ego pono tuis, pater optime, donis.
Quamlibet hæc quoque sint mihi grandia, parva
|tamen sunt,
537-538 Si potiora loquar. Quota portio
|namque tuorum est
555 Erga nos operum reputatio muneris hujus,
Quod terram hospitio dederis, habitandaque
|tectis
Condere præstiteris, cum tu, pater, et tua nobis
Viscera præbueris? Nam quid nisi viscera nobis
Intima prompsisti, quibus interiora sepulcri,
560 Sancte, tui exitis ab operto pulvere causis B
Pandere dignatus speciali nos tibi amore
Insertos tanto voluisti prodere signo,
Ut tacitam et fixam per tot retro secula sedem
Corporis, alme, tui subito existente favilla
565 Pulveris in nostro servari tempore velles?
Ergo illas Felicis opes in laudibus ejus
Transcursu properante legam, quasi dona mi-
|nora,
Multa suo nobis quæ jam gremio susceptis

V. 563. *Per tot retro secula.* Dissertationem xiv ad, in qua de S. Felice. Ibi adversus vulgarem opinionem de ejus martyrii tempore plura diximus.

V. 588. *Cancello.* Cancellis circumdari hominum sanctitate illustrium sepulcra solebant. Paulinus Nat. vii :

Excissum dæ plebe rapi, admotumque sacratis
Ante fores Sancti cancellis cor, ore verso.

Græg. Turon. lib. vi Hist. Franc., cap. 10 : *Qui fures ponentes ad fenestram absidæ cancellum, qui super tumulum cujusdam defuncti erat, etc.* Paulus in libello, quem S. Augustino obtulit serm. 31 de Divers. ait : *Orabam ego quotidie cum magnis lacrymis in loco, ubi est memoria gloriosissimi martyris Stephani. Die autem dominico Paschæ, sicut alii, qui præsentibus erant, riderant, dum orans cum magno fletu cancellos teneo, subito cecidi.* S. Ambr. in ep. ad Marcellinam : *Formidantibus etiam clericis jussi eruderari terram eo loci, qui est ante cancellos SS. Felicis et Naboris, etc.* Quod idem repetit Paulinus alter in Ambrosii Vita. Noster vero infra de aperiendo S. Felicis tumulo ait :

Est primus labor illis

Cancellos remove loco.

V. 588. *Sit pagina quædam.* Ita scripsi, quum in ms. haberetur : *Sed pagina quædam.* Sanctorum sepulcra argento aut auro olim tegebantur. Celebris est hic Mediolani ara, ubi SS. Ambrosii, Protasii et Gervasii corpora conduntur, quam Angilbertus archiepiscopus aureis cooperuit laminis. Anno 1468, referente Spondano de Comet. sacr. lib. 1, part. 3, cap. 4, Romæ in sacello S. Petronillæ reperta est arca marmorea candidissima in se duas capsas ligneas continens, unam grandiorē, alteram parvuli capacitatis, utramque laminis argenteis connectam, signoque crucis insignitam. Aut ipsæ arce ex argento eformari solebant, harumque exempla petes ab Aringh. in Rom. Subterr. Anno 1695 Ticini sub confessione, seu altari S. Augustini repertus non dissimilis sarcophagus capsas duas in se continens, quarum altera ex purissimo argento. Diu quaesitum, an ossa inclusa Augustini forent; sed res adhuc in incerto.

V. 590. *Gemino patet ore.* Sanctorum tumuli ita conditi, ut corpora in capsulis inclusa penitus humi

Sedulus adtribuit, neque parceret prodigus in nos
570 Jugiter affluere innumeris ope divite donis.
Non ea suppeditans tantum, quibus indiget usus
Corporis, illa etiam, quibus et nunc gratia nobis
Quæritur, et post nos retinetur nomen honoris,
Addidit, ut tantis numquam retro condita secus
575 Nostro opere extractas ad crescere, vel renovari,
Porticibus domibusque suas permetteret aulas.
Hæc etiam propriis nobis secreta sepulcri
Sancta revelavit. Pauca venerabile munus
Eloquar, ut magnæ pietatis luceat instar,
580 Qua nos indignos tanto dignatus amore est,
Ut prope ad arcanum permittens nostræ verē-
|dum
Lunina ceu propriis sua proderet ossa medullis.
Ergo suam toto vobis loquar ordine causam,
Qua tribuit vicina suis nos cernere membris,
585 Atque ipsam positi contingere corporis arcam.
Nota loci facies cunctis manet, ut super ipsum
Martyris abstrusi solium, elaudente sepulcri
Cancello latus in medio, sit pagina quædam
Marmoris, adfixo argenti vestita metallo.
590 Ista superstities tabulæ gemino patet ore
539-540 Præbens infusæ subjecta foramina
|nardo,

laterent; superiore vero parte aperiebatur in pavimento foramen unum, aut geminum, quod in Vita S. Quintini apud Surium 31 Octob. et apud alios *fenestella* nuncupatur, cui circumpositi cancelli, de quibus supra. Hujusmodi imaginem conspiciere est in S. Caroli sepulcro hic Mediolani. Per hæc foramina palæ, oraria, Brandea (hoc nomine apud veteres velamina quædam donabantur) oleaque immittebantur, ut universa per tumuli contactum virtute ex sanctorum reliquiis effluente imbuerentur. Græg. Turon. lib. ii de Glor. mart., cap. 46, de sepulcro S. Venerandi ait : *Super quod caput quicumque vult per fenestellam immittit precans; quæ necessitas cogit.* Idem de Glor. conf., cap. 37, lib. 1, Sepulcrum SS. Petri et Pauli describens : *Qui orare desiderat, reseratis cancellis, quibus locus illo ambitur, accedit super sepulcrum, et sic fenestella parvula patefacta, etc.* Metaphrastes apud Sur. 14 Jul. S. Euphemie reliquias adinventas refert. In ejus autem sepulcro arca erat, parvum foramen habens, in quod cum ego quoque indignus aliquando ausus essem manum inferre, et loculum tetigissem, sensi bonum odorem, et gratiam apprehendi.

V. 591. *Præbens infusæ.* Pius iste mos Christianorum ferat, ut oleum narduinæ ad sanctorum sepulcra deferrent, quæ liquoribus curationum gratia communicabatur. En quid Paulinus de hac nardo ferat :

Quæ cineris sancti veniens a sede repostæ
Sanctificat medicans arcana spiritus aura.

Infusam nardum solebant reportare immitentes.

Quique loco dederant, nardum exhaurire parantes
Ut sibi jam ferrent.

Dixerat Nat. vi :

Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo,
Et medicata pio referant unguenta sepulcro.

Quot autem virtutes oleum, ac nardus e SS. martyrum tumulis asportata operarentur, pluribus evincere possem. Augustinus unus sat erit, qui lib. xxii, cap. 8, de Civ. Dei, hæc de illo quodam defuncto habet : *Cumque corpus jaceret exanimè, atque a gementibus et plangentibus exsequiæ pararentur, amicorum ejus quidam inter consolantium verba suggestit, ut ejusdem martyris oleo corpus perungeretur. Factus*

Quæ cineris sancti veniens a sede reposita
 Sanctificat medicans arcana spiritus aura.
 Hæc subito infusus solito sibi more liquores
 595 Pocula de tumulo terra subeunte biberunt,
 Quique loco dederant nardum exhaurire pa-
 |rantes,
 Ut sibi jam ferrent, mira novitate repletis
 Pro nardo jaculis cumulum erumpentis arenæ
 Inveniunt, pavidique manus cum pulvere multo
 600 Faucibus a tumuli retrahunt. Nova res movet
 |omnes,
 Et studium accendit subiti disquirere causam
 Prodigii. Placet ergo diem condicere certam,
 Scrutari et penitam submoto marmore sedem.
 Hoc etenim, fateor, nimis anxia cura timebat,
 605 Ne quid forte pio de corpore pulvis haberet,
 Quem manus e tumulo per aperta foramina
 |promptum
 Hauserat, et varia concretum sorde ferebat
 Cum ossiculis simul, et testis cum rudere mixtis.
 Inde metus hominum per mutua verba puta-
 |bant,
 610 Ne fortasse sacram sancta de carne favillam
 Bestiola occultis aliqua interclusa cavernis

est, et revixit. Hunc morem oleique benedicti virtu-
 tem videant Agiomachi, quam recte ipsi calumnien-
 tur. Nos ad alia festinamus.

V. 592. *Quæ cineris sancti.* Rem hanc mire illus-
 trant Paulini Petricordii carmina lib. v de Vita S.
 Martini, ubi sic ait :

Namque ut sæpe solent præcauto corde fideles
 Vasa oleo opplere, et servandæ adducta salutis
 Vel iustus offerre viris, vel condere sanctis
 Religione locis, quibus aut operatio præsens
 Martyris emeritos prodit virtute patronos.
 His persæpe loca, quibus hoc vicinia præstat,
 Pacificum ex onum per vascula pura liquorem
 Desuper infusi mutandum nectere roris,
 Quo sinit in sanctum celestis gratia succum.

Reliqua sileo apud præfatum auctorem legenda.

V. 598. *Pro nardo jaculis.* Mendum fortasse latet.
Jaculum tamen ita explicarem, ut esset vas aut
 spongia aliqua in sepulchrali arcam per foramen
 injecta, ut inde immissa nardus, oleumve extraha-
 retur : *Jaculum enim dicitur, quod ut jaciatur fit,*
 teste Varrone. Sic Plautus, Trucul. 3, *Rete jaculum*
 vocat :

Tentat benignusne, an bone frugi fies, quasi in pectus
 Rete qui jaculum parat, quando ablit rete pesum au-
 |duct.

Melius tamen ita emendare paucis mutatis :

Mira novitate repletis
 Pro nardo vasel's cumulum.

Vasculum pro *vasculum* dicere figura syncopæ sinit :
Maniplis pro *manipulis*, *duxtili* pro *duxisti*, *dispostus*
 pro *dispositus*, *tablis* pro *tabulis*, *solidis* pro *solidis*,
 et sexcenta hujusmodi usurparunt antiqui poetae.
 Hanc autem lectionem mirabiliter firmant Paulini
 alterius carmina nuper laudata :

Pacificum exponunt per *vascula* pura liquorem.

V. 599. *Cum pulvere multo.* Solitum tamen anti-
 quitus fuit e sanctorum tumulis pulverem asportare,
 cui curationum virtus haud minor, quam ipsis reli-
 quiis merat. Beda lib. 1 Hist. Angl., cap. 3, beati
 Ceaddæ episcopi tumulum hisce describit : *Est an-
 tem locus sepulcri tumba lignea in modum domunculae
 facta, coopertum habens foramen in pariete, per quod
 solent hi qui causa devotionis illo adveniunt, manum*

A Altius expueret, sicut deserta per agros
 Monstra solent terram rostris federe intus acutis,
 Et foveas circum cumulos effundere nigros ;
 615 Sic et ab interno sancti Felicis aperto,
 Quo magis hoc mirum foret, intervalla dierum
 Fecit congestæ miranda eruptio terræ.
 Ergo die placita multis opus utile rebus
 Arripitur. Cunctos transmittit episcopus ad nos
 620 Presbyteros. His fabra manus spectantibus instat
 Jussa sacerdotum facere. Est primus labor illis
 Cancellos removere loco, curaque sequenti
 Hærentes tabulas resolutis tollere clavis.
 Verum ubi depressam sub tegmine marmoris
 |arcam
 625 Vidimus inrupta solii compage manentem,
 B 541-542 Tunc secura fides dubio de corde
 |periculum
 Erroris pepulit, cum tacta oculoque probaret,
 Incolumi solio nunquam rimante sepulcro
 Undique vallatum valido munimine corpus
 630 Martyris emeriti nullis patuisse piaculis,
 Et dignum retinere suæ pia carnis honorem
 Ossa, quibus sanctus nunquam desistit adesset
 Spiritus, unde piis stat gratia viva sepulcris,

sum inmittere, ac partem pulveris inde assumere. De
 hac re consulendus Jo. Ferrandus e soc. Jes., lib. 1,
 cap. 3, Disquis. reliq.

V. 605. *Scrutari et penitam.* Id est *intrinsicam*. *Peni-
 nitus* adjectivum exemplis meliorum non caret. Plant.
 Asin. 3 : *Age, quæso, hercle usque ex penitis fauci-
 bus.* Catull. in carm. nupt. : *At non minus quam tu
 pectore uritur intimo flamma, sed penita magis.* Hinc
penitissimus et *penitor* apud veteres Latinos.

V. 605. *Ne quid.* In ms. est : *Et quid.* Emendavi.

V. 621. *Jussa sacerdotum.* Præfixis Ecclesie sæculis
sacerdotis nomen episcopis solis tribui solitum. Nos
 iste paulatim fractus, et inde ad presbyteros vox pas-
 sim delata ; vide Rabanus lib. 1 de Instit. cler., cap.
 5 : *Sacerdos vocari potest sive episcopus sit, sive pre-
 sbyter.* Cui prævit Honorius Augustod. lib. 1, cap.
 182. Apud veteres vero, puta apud Cyprianum, Au-
 gustinum aliosque, solis semper aut plerumque de-
 fertur hoc nomen episcopis. S. Ambrosius lib. v,
 ep. 50 : *S. Damasus Romanæ Ecclesie sacerdos.*
 Greg. Turon. lib. de Glor. conf., cap. 107, de Pau-
 lino nostro loquens : *Decedente sacerdote apud No-
 lanam urbem, ipse in locum episcopi subrogatus.* Pau-
 linus ipse in Epith. agens de Æmilio Beneventano
 episcopo hæc ait :

D Posterioris natu senior, quia sede sacerdos
 Gestat apostolicam pectore canitur.

Supra :

Sancta sacerdotis venerando pignora pacto
 Junctur.

Hoc est Memoris episcopi. De hac re vide etiam in
 Gerula in Advers. sacr., cap. 39, n. 13. Appellaban-
 tur vero presbyteri *secundi ordinis sacerdotes*, ut vi-
 deri potest apud Sidonium, ep. 25, lib. iv, et apud
 alios. Episcopi vero *primi ordinis sacerdotes* dicti.
 Hæc tamen vox presbyteros ipsos hic significare
 posset, quum plurali numero esset, et Note tunc
 temporis unus memoraretur episcopus. Non ausim
 nihilominus asserere ; sed potius pro *sacerdotum sa-
 cerdotis* reponendum arbitrarer.

V. 628. *Incolumi solio.* Octo sequentia carmina
 perperam ex Nat. xiv retulit Dungalus. Tu vide
 quanto hæc emendatiora nunc prodeant.

Quæ probet in Christo factos sine morte se- A
[pultos-

655 Ad tempus placido sopiri corpora somno.
Ergo reformato Felicis honore sepulcri
Omnia sollicite munita relinquimus, ut jam
Usque diem Domini, quo debita principe Christo
Excitis pariter radiabit gloria sanctis,

640 Inconcuessa suo requiescant ossa cubili,
Quæque animam sanctam manet in regione su-
[perna
Pax, eadem in terra teneat venerabile corpus.
Quid superest quod adhuc referam? quasi vero
[vel ipsa,

Quæ cecini, digne ediderim, vel cuncta profusi
645 *Manera* retulerim pleno sermone patroni?
Multa latent, numero memori tamen omnia nobis B
Pectore fixa sedent, et plurima jam memorata,
Plura etiam memoranda manent. Sed maxima
[multis
Excerptanda monet moderandi regula libri.

650 Omnibus extractis operum, quæ stare videntur,
Diversis exstare modis excelsa per aulas,
Et per vestibula existentis circumdata late
Porticibus, solum simul omnia munus aquarum
Tecta videbantur mæstis orare colonis.

655 Ipsum etiam, fateor, querula jam voce solebam
Felicem incusare meum, quasi segniter istis
Instaret votis, quod aquæ consortia nobis

543-544 Tam longum socia pateretur ab Urbe
[negari.

Verum inconsulta properantes mente trahebat C
660 Consilio potiore moras in tempora necens
Congrua, sic etenim justa ratione petebat

V. 659. *Excitis pariter.* Quam tempore Paulini
laud ita exploratum foret, statimne a morte, an
post extremum Judicium piorum animæ ad visionem
Dei, gloriamque perennem admitterentur, Pauli-
num suspicabar in hujusmodi questione ambiguum
stetisse, et aliorum quorundam Patrum fidem hic
incipitum exempla fuisse sequutum. Ex hoc versu
satis ejus opinionem deprehendisse mihi videbar, et
evidentius ex ep. 12 ad Sever., ubi de Claro, homine
sancto jam defuncto, ita canit :

Sive Patrum sive us recubas, Dominivæ sub ara
Conderis, aut sacro pascaris in nemore :
Qualibet in regione poli situs, aut paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus agis.

Verum P. Eustachius a S. Ubaldino Congr. erem. S. D
Aug. Excalc. V. C. et exquisita eruditione refertus,
Paulinum, si ejus verba expendantur, recte sensisse
me monuit. Et revera sanctum poetam hoc versu
completam illam beatitatem innuisse, qua post su-
preum judicii diem corpore etiam glorificati fruun-
tur sancti, facile nobis persuadere possumus. Memo-
rata vero nuper carmina ad Severum de loco dum-
taxat, ubi nunc detineantur fidelium animæ, Pauli-
num ambigere testantur ; gloriam enim sanctis ante
corporum resurrectionem collatam tantum abest ut
eat inficias, quin illam expresse asserat, quum ait :

Qualibet in regione poli situs, aut paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus agis.

Hinc ejus opem apud Deum implorat. Sæpe verò S.
Felicem cælo redditum canit Paulinus. Nat. i inquit :

Vectus in æthereum sine sanguine martyr heuorem.

Nat. III

Ordo operum, prior easet ut his perfectio co-
[ptis,

Quæ circa sanctas venerandi martyris aulas
Sedula multijugo molimine cura parabat ;
665 Cunctaque manum summam factis divina dedisset
Gratia, tunc pleno finitis ordine votis
Condita perductos rivaret in atria fontes.

Denique ut impleto stetit hic opus omne paratu,
Non extincta diu nostri sitis arida voti,
670 Moxque volente Deo populi prius aspera corda
Consensum facilem proclivi corde dedere.
Dicam igitur modo munus aquæ. Da nunc mihi,
[Felix,

A Domino exorans Verbo mihi currere verbum
Tam facili eloquio, quam largo flumine fontes
675 In tua vestibula, atque domos manare dedisti :
Omnia, quæ nobis te suffragante benignus
Contribuit Dominus, tali decoravit et auxit
Munere, quo fontes sitiētibus intulit arvis.

680 Illa pio rursus petra Christus ab ubere fluxit,
Antiquæ referens donum pietatis, ut omnem
Insolito siccam prius inroraret arenam,
Et terram sine aqua subitis manare fluentis
Efficeret, sanctasque sui Felicis in aulas,
Hospitibus populis diversa gente coactis,

685 Per puteos simul, atque lacus, conchasque ca-
[pacis
Largiter infusus nova currere pocula rivis.

Quis mea te fons summa daret deserta rigare,
Punicumque mei cordis percurrere saxura,
Exque petra fundare domum, et de te bibere
[unda,

690 Que pareret vivam mihi sicco in pectore venam

Occidit, et Christo superis est natus in patris,
Cælestem nactus sine sanguine martyr honorem.

Nat. VI expresse S. Felicis gloriam testatur :

Superis Felicis mente fruuntur,
Corpore nos, animæque potentis spiritus illic
Vivit, et hic meritum.

Defunctum Felicem ait per angelos delatum

Regis in adspectum, summiq; parentis ad ora.

Tribus illum coronis donatum exhibet, subditque :

Tenet ergo et præmia passæ
Quod prompta virtute fuit, nec pacis honore
Ornatuque caret.

Igitur de loco ubi fidelium animæ detinerentur, non
vero de eorum beatitate aliquantulum dubitasse Pauli-
nus videtur.

V. 655. *Ipsam etiam, fateor.* Hunc aquarum de-
fectum tetigit Paulinus Nat. ix :

Forsitan hæc inter cupidus spectacula queras,
Unde replenda sit hæc fontibus area dives,
Cum procul urbs, et ductus aquæ prope nollus ab Urbe
Exiguam huc tenui demittat limite guttam.
Respondedo : nihil propria nos flectere dextra,
Nil ope terrena considere : cuncta potenti
Deposuisse Deo, et fontes præsumere colo.

V. 685. *Per puteos.* Hic est Nolane urbis usus, il-
latus per aqueductum undas, puteis et lacubus exci-
pere, futurum festivo tempore solatium. Capacius Hist.
Neap. in fin. de aqua Nolam ex urbe Abella derivata
agens hæc ait : *Non modo agrum alluit, atque ita ut,
cum per rivos derivetur, immittatur in puteos, qui pas-
sim ubique conspiciuntur, cujusque aquarum bonitate
et frigiditate Abellani æstivis coloribus maximè cur-*

- Filia cum tua sit, tamen est tibi mater aquarum, **A**
 Cuius ab indigenis tibi montibus affluet omnis
 820 Copia, quæ fueras felicibus ante superba,
 Et qua post studio meliore ministra fuisti.
 Gaude igitur, mea Nola, tibi et gratare, profu-
 [sis
 Viribus exultans Christo, qui te per amicum
 Dilectumque suum Felicem finxit, et auxit
 825 Natura famulante tuum manus alta decorem.
 Cerne tuam faciem, qua nunquonova poenituisti,
 Ut noscas, dederisne aliquid Felicis honori,
 An magis a Felice Dei cumulata colaris?
 Asper ubi nudis arebat calculus arvis,
 830 Nunc mutata viret madefactis gratia glebis.
 Non istos tantum fontes tibi, Nola, profudit
 Felicis merito tibi dives gratia Christi:
 Cœclifluos etiam fontes huc ad tua duxit
 Mœnia, Felicisque sinu gaudente locatos
 835 Diffluere in multas effusus amnibus urbes
 Urbe tua jussit. Famulos Christi loquor istos,
 Par illustre Deo, par nobile nomine Christi
 Albina cum matre tuis modo finibus ortos,
 Pignora cunctorum sanctorum, et gaudia cœli
 840 Piniadæ Melani cum fœdere par benedictum.
 Hos Deus et natos Felicis, et ubera fecit,
 Ubera divinæ bonitatis proflua lacte,
 E quibus omnis inops alimenta fluentia sumit,
 Omnis item dives documenta salubria sumit.
 845 Hi sunt ecce pio Christi de flumine fontes,
 Qui non visibili per terram gurgite manant,
 De viva miserantis aqua pietatis abundant.
 Hos tu, Christe, tibi præsta ubertate perenni
 Scaturire tui Felicis in ubere fontes,
 850 Et nunquam has ullo tenuari sidere venas.
551-552 Influe pectoribus semper tibi, Chris-
 [te, dicatis,
 Felicique tuo de peccatoribus ipsi
 Mandatis tribue, ut nunquam pietas tua nostris
 Visceribus fontem hujus opis subducat, et ipse
 855 Fons a fonte tuo Felix nos largus inundet,
 Semper ut in nobis saliat, rex Christe, tuus
 [fons,
 Et nos de miseris et egenis sorte lui jam
 Nominis obtineat felices vivere Felix.

POEMA XXII.

Jovium docet providentiæ divinæ omnia subiacere; fatum vero et fortunam nihil esse. Illum ad Scripturæ sacræ lectionem hortatur.

Jam mihi polliceor sacris tua carmina libris
 Condere, teque Dei flammatum numine Christi

V. 820. *Copia quæ fueras.* Ita in codice.

V. 826. *Pœnituisti.* Pœniteo apud veteres Latinos usurpatum, ac propterea eleganter quoque a Paulino usurpatur. Testis est vetustiss. Priscian. lib. xi de Temp. et Forn. particip., ubi de imperson. loquens, ait: *Sciendum tamen, quod hæc omnia inveniuntur perfectorum declinationem habentia in usu veterum teste Capra, pigeo, padeo, tadeo, pœniteo.* Monuit etiam utriusque lingvæ peritissimus vir, et summa referens eruditione Michael Maddius magni viri Caroli Mariae Maddii filius, apud Pacuvium se legisse *pœnitebunt.*

V. 840. *Piniadæ.* Ille est Piniani, qui forte alterius

- Ora solutarum summo facunda parenti.
 Incipe divinis tantum dare pectora rebus,
 5 Subrectosque (a) Deo sensus attollere terra,
 Mox oculis cœlo nova lux orietur aperto,
 Intrabitque sacer tacito per (b) aperta meatu
 Spiritus, et lato quatiet tua viscera flatu.
 Eia age tende chelym, (c) fœcundum con-
 [cute pectus,
 10 Magna (d) movens : abeat solitis impensa fa-
 [cultas
 Carminibus : major rerum tibi nascitur ordo.
 Non modo judicium Paridis, nec bella gigantum
 Falsa canas : fuerit ⁴ puerili ludus in ævo
 Iste tuus quondam ; decuerunt ludicra parvum.
 15 Nunc animis gravior, quantum provector annis,
 Asperrare leves maturo corde Camœnas,
 Et qualem castis jam congrua moribus ætas,
 Atque tui specimen venerabile postulat oris,
 Suscipe materiam, divinos concipe sensus.
 20 Si decus e falsis aliquod nomenque talisti
 De vacuis magnum rebus, cum ficta vetustis
 Carminibus caneres, vel cum terrena referres
 Gesta triumphantum laudans insignia regum.
 Non equidem ex illis tu laudem sustinere dignus,
 25 Quos magis ornabas opulenti munere verbi.
 Quanto major ab his cedit tibi gloria ceptis,
 In quibus et linguam exercens, mentem quoque
 [sanctam
 Erudies, laudemque simul vitæque capesses⁵
 Dumque leges (e) catus, et scribes miracul
 [summi
 30 Vera Dei, propior disces, et carior ipsi
 Esse Deo : quem dum credens miraris, amare
 Incipies, et amando Deum redamabere Christo.
 Hactenus illa tuæ vanos tuba vocis in usus
 Persona, divinos ² modo celsius intonet ³ actus.
 35 Nosse (f) moves causas rerum et primordia
 [mundi?
 Ne vagus innumeris (Epicuri somnia) mundos.
 Quos atomis demens per inane parentibus edit,
 Irritus in vacuum spatiato pectore quæras ;
 Legifer antiquo venerandus nomine Moses,
 40 Compositus prima referens ab origine mundum,
 Instituaente Deo, curas tibi solvet inanes,
 Formatumque hominem limo, et spiramine sacro
553-554 Affatum referens, cujus sis munere
 [cunctis
 Celsior in terra spirantibus, ipse docebit.
 45 Ne te ceu ⁴ lapides Pyrrhæ, argillamve Promæ-
 [thei ⁵
 Piniani filius erat, secundum patronymicorum nomi-
 num norinam. Vide quo: dixi in Diss. vi.
⁶ Alias subjungebatur epist. 16. Huc adscitum est.
 Scriptum ante annum 400, forte an. 398 aut 399.
 (a) Mss. Vien., *Subjectos.* Ms. Reg. et ed. *Poelm.*
Subreptos.
 (b) Ita ms. Vien. et edit. Schot. t. V Bibl. PP.,
 pag. 978. Alii, *operta.*
 (c) Ms. Vien., *facundum.*
 (d) Ms. codex Viennensis, *romens.*
 (e) Ms. Vien., *caute.*
 (f) Ms. Vien., *rolens.*

- Contemnas, quem summa manus vultuque ani- A
 [moque
 Sublimem et propria dignatus imagine sinit.
 Cognosces (a) ibidem (ne pergas tradere fati
 Arbitrium nostri) quæ nos sententia leto
 50 Vinxerit, et cujus vitam sub lege trahamus.
 Si mentem cælo jadis altius, et super astra
 Scire cupis quid sit, vel quid fuerit prius ævo;
 Et mundo et seclis docet ulteriora Johannes ^a.
 Principio Verbum, inquit, erat: Deus obside
 [Verbo
 53 Gaudebat, Verbumque Dei simul et Deus idem
 Verbum erat. Hoc Verbum est, sine quo nihil,
 [omnia per quod
 Facta vigent, quod cuncta regit, cui subdita pa-
 [rent B
 Omnia, et æterno natura omnis famulatu
 Strata Deo (b) Numen geniti et genitoris adorat.
 60 Cunctaque per gentes, in majestate paterna
 Regnantem Dominum jam lingua fatetur Iesum:
 Nomine quo fundata salus stat nostra, fidesque
 Nititur, æternæ tendens in secula vitæ ^b.
 Hujus divino mortales munere fulti
 65 Assequimur fragilem castis evincere factis
 Naturam, et rigide dirumpere vincula mortis:
 Et non corporeis in corpore legibus uti,
 Sectantes divina Dei vestigia Christi:
 Meate animam corpusque sacris moderante sub
 [armis,
 70 Mens quoniam subjecta Deo capit arma salutis,
 Inque animam carnemque suam regnum obtinet; C
 [et sit
 Jure potens homo quisque sui: qui deditus uni
 Æternum (c) Domino proprios regnator in artus
 Efficitur, viliis invictus et osor iniqui;
 75 Fortior adversis virtutibus, ordine justo
 Verus homo, quia mente potens, in qua ratio-
 [nis
 Lumen habet, famulos nullo certamine sensus
 Temperat, et placidis sua pectora flectit habenis:
 Tu, cui mens generosa superni (d) seminis
 [igne
 80 Ardet, in æthereos animo conscende recessus,
 Et gremio Domini caput insere: mox inhianti
 Proflua lacte sacro largus dabit ubera Christus
 Divinoque tuam perfundet lumine mentem; D
 Ut videas pulsa caligine magna tremendi
 85 Jura Dei, quibus omniparens sapientia Christus,
 In sese ipse manens semper novat omnia rerum.
 Atque ut vult, operum Deus arbiter ipse suorum,
 Continet et mutat species, et tempora vitæ
- Porrigit aut retrahit; cœlum, mare, sidera, ventos,
 90 Qua fecit virtute regens. Docet exitus ingens
 Ægypti, mersusque mari refluxente tyrannus. ^e
 Et prius ipse graves elementa per omnia motus
 Expertus quem cuncta tremant, cui cuncta mi-
 [nistrent ^d.
 Tempore namque uno tellus communis habe-
 [bat
 95 Judæos, quæ sola Deo tunc lecta fuit gens ^d;
 Et tamen illa Dei gravis hostibus ira superbis
 Permixtos inter populos discreta cucurrit.
 Jam scio, non dicis, quod fors incerta procellas
 Et mare casus agat, mare cum discedere jussum
 100 Discessisse legas, sicamque rigentibus undis
 555-556 Inter aquas patuisse, viam, rursus-
 [que solum
 Æquor ad imperium sancti virgamque propheta
 In liquidos remeasse sinus ^e. In utroque maris
 [vis
 Paruit, ut sanctis iter et vindicta daretur.
 105 Quid profugus Tharsum vates, quem sorte
 [pericli
 In mare dejectum spatioso bellua rictu
 Cepit, et innocuum vasta (e) eructavit ^f ab
 [alvo ^g;
 Nonne docet ditione Dei mare et astra moveri?
 Namque Deum frustra fugiens, quem cuncta te-
 [nentem
 110 Nemo fugit, movit cœli simul et maris iras.
 Omnipotentis enim Domini natura rebellem
 Cognoscens, timuit per se quasi conscia tutum ^g
 Ferre reum, et ventis fugitivum vincit, et undis.
 Iste propheta Deo lectus terrere minaci
 115 Peccantes monitu ^a populos; postquam grave
 [dixit
 Exitium, fregitque reos, avertit et iras
 Numinis; inpenso lavit sua crimina fletu,
 Extremumque diem fugit bene versa (f) Ni-
 [nive ^h.
 Num rex ille habuit fatum, qui morte pro-
 [pinqua ^h
 120 Oravit Dominum, quem leges noverat unum
 Flectere posse suas, consumptum ut tenderet
 [ævum
 Longius, et meruit tria ducere lustra, superstes
 Annis ipse suis, et non sua vivere secla? ⁱ
 Nunc tria miremur textentem Fata ⁱ P atr
 [nem,
 125 Aut Arati numeros, aut picta Manethonis astra?
 Dicant, quæso, ubi tunc rapidas nascentibus
 [horas

^a Johan. 1.^b Philip. II, 1.^c Exod. XIV.^d Psal. LXXV, 1.^e Exod. XIV.^f Vide not. 258.^g Jon. 1.^h Isai. XXXVIII, 5.ⁱ Vide not. 259.

(a) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Schot., pag.

078. Alii codd., *itidem*.(b) Ita ms. Viennensis. Alii codices, *geniti nomen genitoris*.(c) Ms. Vien., *Æterno*.(d) Ms. codex Vaticanus, *luminis*.(e) Sic ms. Reg. et edit. Schot. ms. Vatic., *jactavit*. Alii, *ructavit*. Vide not. 258.

(f) Ita mss. Reg., Vien. et edit. Schot., p. 270.

Editi quinque, *Niveve*.

- Ponebant, et quæ quibus ibant sidera signis, A
 Cum pius Ezechias (a) fidi virtute (b) precatus,
 Verteret astrorum (c) cursus, cœlique meatus
 150 Turbaret (d) jussis retroacto lumine solis *?
 Vel ducis imperio sancti cum sisteret idem
 Dilata sol nocte diem, ut victoria sacri
 Profligaretur populi, stetit orbe (e) recurso
 Libra poli, ut magnos caperet lux aucta trium-
 [phos.
 135 Quid soboles, virtusque Dei, et sapientia
 [Christus,
 Nonne satis vanis curas erroribus aufert?
 Nosque simul monitis et factis edocet, unum
 Cuncta Deum regere, et nihil ut sine mente pu-
 [temus
 Principis esse Dei, dicens non arbore frondem, B
 140 Aere non volucrem sine jussu decidere? et cum
 Omnipotens verbo sternit mare, vel pede calcat,
 Et verbo morbos abigit, vel demonas urget,
 Aut reduces animas in corpora functa remittit,
 Jamque diu exanimos tumulis jubet ire reclusis.
 145 Integratque putres vita remeante sepultos :
 Nonne potestatem propriam satis indicat autor
 Qui solus naturam omnem vitamque gubernat b?
 Hæc, precor, his potius studiumque operam-
 [que legendis
 Scribendisque vove; cane grandia cœpta To-
 [nantis,
 150 Scribe creatarum verbo primordia rerum,
 557-558 Et chaos ante diem, primæque cre-
 [puscula lucis; C
 Quæque dehinc variis elementa per omnia se-
 [clis
 Dicta vel acta Deo per sancta volumina disces,
 Quæ docuit tabulis legalibus indita Moses;
 155 Aut evangelici quæ lex nova Testamenti
 Signat operta prius retegens mysteria (f) Chri-
 [sti.
 Tunc te divinum vere memorabo poetam,
 Et quasi dulcis aquæ potum tua carmina ducam.
 Cum mihi nectareos summis a fontibus haustus,
 160 Præbebunt Dominum rerum recinentia Chri-
 [stum,
 Atque tuam pollere Deo testantia mentem,
 Ut simul oris opes a te mentisque capessam;
 Et quem (g) cognatum junctum mihi sedere
 [lætor, D
 Gratuler et sancta sub religione propinquum,
 165 Nec cum mortali solvendis corpore vinculis

* Alias 22; quod autem erat 10, nunc 16. Scriptum anno 400, die 14 Januar.

a Jos. x, 12.

b Matth. x, 29; Luc. viii, 24; et Matth. xiv, 25; Ibi l. iv, 24; Luc. vii, 15; Johan. xi, 39 et 44.

(a) Sic Bad. edit. et Sachin. Ceteri codices, *fidei*. Sed secundam syllabam in voce *fidei* semper producit Paulinus.

(b) Mss. Vatic. et Vien., *precatu*; quæ lectio etiam admitti potest.

(c) Ms. Reg. et edit. Poelm. in marg., *casus*.

(d) Ex ms. Viennensi et ex Sacchino emendavimus *jussis*, id est, imperio suo turbaret cœli meatus re-

Perpetuo sanctum complectar pig... fratrem.
 (h) Lege felix Jovi in Christo Jesu Domino
 [nostro.

POEMA XXIII. *

DE S. FELICE NATAL. CARMEN VII.

Obsessos a demone liberat S. Felix. Theridio oculum restituit.

- Ver avibus voces aperit, mea lingua suum ver
 Natalem Felicis habet, quo lumine et ipsa
 Floret hiems, populis gaudentibus; et licet atro
 Frigore tempus adhuc mediis hiberna pruina
 5 Ducat, concreto terris canentibus anno :
 Ista luce tamen nobis pia gaudia lætum
 Ver faciunt, cedit pulsus a pectore curis
 Mœror hiems animi : fugiunt a corde sereno
 Nubila tristitiæ. Sicut cognoscit amicos
 10 Mitis hirundo dies, et pinnis candida nigris
 Ales, et illa piæ turtur cognata columbæ,
 Nec nisi vere novo resonant acalanthida dumi,
 Quæque sub hirsutis mutæ modo sepibus errant,
 Mox reduci passim lætantur vere volucres,
 15 Tam variæ linguis, quam versicoloribus alis :
 Sic et ego hunc agnosco diem, quem sancta
 [quotannis
 Festa novant justo magni Felicis honore.
 Nunc placidum mihi ver gaudente renascitur
 [anno,
 Nunc libet ora modis et carmina solvere votis,
 20 Vocibus et vernare novis : Deus influe cordi :
 Christe meo, et superis sitientem fontibus explere.
 Sed de te vel gutta meis aspersa medullis,
 Flumen erit. Quid enim mirum, si rore pusillo
 Et minimam ¹ repleas animam, qui corpore
 [parvo
 25 Factus homo, æterno complesti semine mun-
 [dum,
 Et totum gutta servasti sanguinis orbem?
 Annue fons verbi Verbum Deus, et velut illum
 Me modo veris aveni, dulci fac voce canorum,
 Quæ viridi sub fronde latens solet avia rura
 30 Multimodis mulcere modis, linguamque per
 [unam
 Fundere non unas' mutato carmine voces.
 Unicolor plumis ales, sed picta loquelis;
 Nunc teretes rotat illa modos, nunc sibila longis
 Ducit acuta sonis, rursum quasi flebile carmen
 35 559-560 Inchoat, et (i) subito præcidens fine
 [querelam

troacto sole : imperio autem, quia ipse elegit signum. Ante erat *jussis*. Ms. Reg., *jussit*, mendose.

(e) Sic mss. Reg. et Vien. cum editis Grav. et Poelm. At ms. Vaticanus codex cum editis tribus, *recusso*.

(f) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *Christo*.

(g) Sic mss. Reg. et Vien. cum tribus editis. Alii, *cognato*.

(h) Hæc desunt in ms. Vien. Edit. Schot., *Vale felix*, etc.

(i) Ita restitutum ex ms. codice Germ. Ante erat *sicut*.

- Attonitas ^a raptò modulamine decipit aures.
Sed mihi jùge fluat de te tua gratia Christe.
Et tamen illius mihi deprecòr alitis instar
Donetur variare modos, et jam mihi pacta ^b
40 Carmina, mutatis uno licet ore Camœnis ^c,
Promere; diversas quia semper gratia dives
Materias miris Domini virtutibus addit,
Quas Deus in carò Christus Felice frequentat,
Clara salutiferis edens miracula signis.
- 45 Cernitur illa dies spectari sueta per omnem
Vipeream sobolem, sævos cum dæmonas urget,
Occultaque manu (a) clamoros vorberat hostes.
Sed tamen hac ipsa mirum in virtute notatur,
Quod licet in toto cruciatos dæmonas anno
50 Exagitet, jubeatque hominum discedere mem-
[bris,
Producat plerosque tamen, quo longior hostes
Pœna malos agitet; velut illi, qui meruere
Vasa Malis fieri, ut meritum ^a, tardante medela,
Plenius omne luant (b) dilato tempore crimen:
55 Sive hoc natali studet indulgere diei,
Ut paucis alias det opem, quo ^a plura benignus
Natali det dona suo. Nam cum ista propinquat
Elabente dies anno, tunc crebrior instat,
Et gravior. Videas tunc ægra examina cogi
60 Densius, et certam repeti prope festa salutem.
Tunc solito gravius succensit dæmones ardent,
Flebilisque ululant, et vi majore subacti:
Ultima jam tormenta gemunt: nec abire sinun-
[tur
Excessu facili, sed miris ante agitati
- 65 Et variis male suppliciiis, tolluntur in altum,
Suspensi solito sublinius, et (c) quatiuntur
Aeris in vacuo, vinclisque latentibus hærent
Pœnali per inane mora; per non sua quamvis
Corpora, vexatos hostes sua pœna fatigat.
- 70 Solvuntur pœnis, cum pœnas ferre videntur
Corpora, et immunes animæ spectant aliena
In membris tormenta suis: homo dæmonis capto
Liber agit, [(d) species pœnarum in corpore tan-
[tum est;
Sensus abest,] (c) via non hominis, sed dæmonis
[est crux.
- 75 Hostis amare quid insultas, qua spe uteris in
[nos?
Ecce Redemptoris nostri Malus arte vicissim D
Luderis illusor; dolus et tuus in tua cedit
Vincla tibi; capiens caperis, nectensque ligaris.
Fit laqueus laqueatus homo, et sua præda latro-
[nem
- 80 Decipit; et capti captivus corporis escam
Dum petit illicitam, letalem devorat hamum.
- A His etiam potiora tamen spectata profobor.
Ante alios illum, cui membra vetustior hostis
Obsidet, ad sacri pia lumina martyria, ægra
85 Excussum de plebe rapi, admotumque sacratis
Ante fores sancti cancellis, corpore verso
Suspendi pedibus spectantem tecta supinis.
Quodque magis mirum atque sacrum est ^a, nec
[in ora relapsis
561-562 Vestibus, ut rigidis, aut ad vestigia
[sulis,
90 Corporis omne sacrum casto velatur operto ^b
Scilicet ut divini operis reverentia tectis
Corporibus maneat, nec pœna dæmon in ipsa
Qua cruciatur ovet, nudis prodendo pudorem
Artubus, illæso gravius torquetur honesto,
B 95 Recta licet versis sedeant cum tegmina ^c mem-
[bris:
Mira hæc sunt, et magna: quis abnegat? et ta-
[men usq
Nota magis, minus auditu miranda videntur,
Quamlibet et visu reverenda, et grandia factò
Ergo minuta mei simul et nova facta patroni
100 Auscultate, precor, Dominus quæ Christus in illo
Multimoda virtute gerit, quibus omnibus unam
Confirmare fidem nobis studet; ut per aperta
Arcanum documenta Deum videamus adesse,
Resque hominum et mentes studio curare paterno
Cœlestem Dominum, qui condidit omnia verbo.
105 Det mihi prima mens narrandi exordia frater
Theridius: nam quod potiusve priusve cavendum
Suscipiam Felicis opus, quam quod mihi tectis
Ipse meis quibus est, idem Dominædus egit?
110 Ex illa modo nocte diem cadit annus in istam.
Nostis eum morem (e) quo jejulare solemus
Ante diem, et sero libatis vespere sacris,
Quisque suas remeare domos. Tunc ergo solutis
Cœtibus a templo Domini, postquam data fessis
115 Corporibus requies sumta dape, cœpimus (f)
[hymnis
Exsultare Deo, et psalmis producere noctem.
Interea meus iste choro digressus amico,
Ut spirante foris aura depelleret æstum,
Quem fumosa dabat ceratis cella papyris,
120 Porticus angusti qua tenditur agmine tecti.
Nocte licet nullo via lumine cœca lateret,
Hic tamen intrepido per cognita limina passu,
Heu! (nam vicini incautus discriminis) ibat.
Comminus in medio tecti cameram inter hu-
[mumque
125 Nutabat solitus (g) lychnum ^c suspendere funis,
Innectens trijugum supremo stamine ferrum,
Quo vitreæ inseritur penetrabilis ansa lucernæ

^a Vide not. 261.^b Pro *operimento*.^c Vide not. 262.(a) Sic emendavimus ex ms. Germanensi codice et ed. Schot. in marg. In editis quinque mendose, cum nosset; inde Rosweydyus correxerat *communes*. Vide not. 260.

(b) Ita ms. Germ. Edd. decreto.

(c) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. Alii

patiuntur.(d) Hunc versum addidimus ex ms. cod. Germ. Ante erat *Liber egit, quia*.(e) Ita restitutum ex ms. Germ. Ante erat *ut*, contra legem metri.(f) Ms. Germ. cum editis tribus, *hymnos*.(g) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. faventibus Latino et Duceo. In editis, *lychnum*, male. Vide not. 262.

- Auritusque calix tribus modique figitor uncis. A 175 Intra folliculorum teretem liquido interfuso
Funditus albet aqua, super undam flavet olivo.
150 Stat liquor in (a) liquidis, subiecto lubricus hu-
[mor
Fonte natat, neque juneta coit mixtura fluoris.
Et mirum, quod pingue natat; neque densa so-
[lutam
Rumpit materies elementum, sed leve crassum
Sustinet, ut solido dilutior unda fluente,
155 Subaistensque oleo, liquidis aqua fundamentum
[est.
Tantaque confusis intus discordia succis
Lucet, ut admistos videas distare liquores,
Communique sinu calicis discrimine claro
Quæque sui laticis (b) servet natura colorem.
140 Mergitur in medio plumbum tripes, et cavus illo B 190
Exstat apex uncti stipatus fomite lini.
Stuppa madens liquidum tenui face concipit
[ignem,
Et circumfusum spatio stagnantis olivi,
In vitreis exile vadis funale coruscet,
145 563-564 Et tremulo vibrans a vertice lumen
[acutum,
Leniter umbrosam jacit in penetralia lucem,
Et placido densas aperit splendore tenebras.
Hoc ^a tamen emensa fuerat jam nocte remo-
[tum,
Productas quoniam pueris vigilantibus horas,
150 Consumto bibulum defecerat unguine lumen.
Sed puer, exstincto abstulerat qui lumine lych-
[num, C
Quem deponendo funem laxarat, eundem
Neglexit solito adductum restringere nodo.
Laxior hinc humili fluitabat linea tractu,
155 Grata lucis inops, et cæci plena pericli.
Nam laquei summum dentata minantibus uncis
Armabatur, et his male tunc fuit obvia fratri,
Pene male, at nutu Christi bene, qui bene vertit
Feralem nobis memoranda in gaudia casum.
160 Ergo (videte manum Christi) male pendulus ille
Per tenebras solito funis submissior ^a infra
Aeris assuetum spatium pendebat; et inde
E capitis regione pari libramine factus,
Ut status ^a hujus erat, securam, heu! cuspidem
[trinæ
165 Excepit faciem venientis, et indoit unco
Occurrens oculum, teneroque per intima lapsus,
Mucro subit cilio; qua vix solet arte medendi
Cauta manus levem trepido moderamine molem
Ducere, palpebramque levi suffundere tractu.
170 Percussus subito tam duri verberis ictu,
Exclamat, trepidasque manus turbatus ad ipsum
Fert oculum; et pariter clausum cum lumine
[Merrum
Continet, ut reprimat, vel si cadat, ut labentem
Excipiat globulum, qui luminis intima servans,
- 175 Sub vitrea nigri latet albus imagine pupi ^b,
Illic veluti radix oculum subeunte medulla
Fulcit, et humecto venarum fomite pascit,
Dum parili fontes oculorum sidere constant.
180 At si forte gravi morbo disrupta, vel ictu
Heu! male dissiliat membrana fluentis ocelli,
Prosilit iste globus, succoque relictus alente
Deserit aridulam vacuata luce lacunam.
Interea puer excussus clamore dolentis
185 Accurrit, stratum somno fugiente relinquit,
Accensamque manu præterdit ad ora lucernam.
Clauserat hic manibus vultus, et fronte supina
Contigero ^c similis juveni spectabat in altum,
Ut daret immotum librato corpore funem,
190 Vulneris arbitrio trepidantia membra guber-
[nans,
Dum timet adverso vulnus diducere motu,
Captivique oculi ex uno, quo liber agebat,
Lumine discrimen sociali parte cavebat,
Nec tamen audebat ducendum attingere ferrum,
195 Ne simul hærentem ductu mucronis et orbem
Extraheret, neque jam poterat sub lumine fixi
Ferre moram teli, sed desperante medelam
Ex ope mortali, divina mox ope Felix
Imploratus adest, quem tanto in vulnere pes-
[dens
200 Advocat, et tali depromit voces querelam:
Hei mihi! quanta meos urgent peccata labores,
Qui tantam merui plagam Felice patrono,
Vicinoque simul, Felicis et insuper ipso
Natali miser excipere! Heu! magno reus ingens
205 Crimine, quem tunc pœna ferit, cum solvere
[suevit.
565-566 Sancte, precor, succurre tuo: scio proxi-
[mus adstas,
Et de contigua missis (c) huc auribus æde
Audisti, Felix, stertum infelicis alumni;
Sive modo excelso lateri conjunctus adhæres
210 Ante thronum magni regis confessor, amicus,
Pauperis hanc venerande tui trans nubila vocem
Accipis aure Dei, neque temnis, sed petis illic
Quam mihi deportes Christo miserante salutem.
Ergo veni, Felix, animæque perenne patronus!'
215 Nunc pro corporeo medicus mihi curre periculo
D Curre, precor, sanctasque manus oppone minanti
Lapsum oculo, et fixum quod conspicis erue
[ferrum.
Quod propria revocare manu non audeo, ne me
Lumine ^d despoliem, dum conor solvere telo.
220 Sic etenim penitus mihi sentio fulmen adactum
Inserto sub operta oculi penetralia clavo,
Ut tantum divina manus, quæ condidit ipsos
In nobis oculos, quæ te quoque dextra potentem
Sanifera virtute dedit, qua dæmonas atros
225 Excruciando domas, qua corporis omne cadoci

^a Id est *statura*. Vide not. 265.

^b Id est *pupilla*.

^c Vide not. 264.

^d Vide ep. 43, n. 4.

(a) Mss. Germ., in *liquido*.

(b) Ms. Germanensis codex, *servat*.

(c) Ita mss. Germ. tum edd. tribus. Editi codices *quo, hunc*.

- Pellere tormentum potes alto nomine Christi, A 275 Innocuamque aciem ferri, simul et leve pondus.
 Omnipotente potens Dominos quo presule nunc
 [me
 Suscipesanandum; nec te mea crimina vincant,
 Sed magis a te victa cadant. Nam dignior isto
 230 Vulnere sum, fateor, placidi quam munere
 [Christi.
 Sed Domini ipsius verbum factumque memento.
 Qui peccatoris vitam moriendo ¹¹ redemit.
 Justitiae si jure velis decernere mecum,
 Non sum uno tantum, sed luminis dignus utroque
 235 Multari, ut talis facie sim, qualis et intus
 Corde tenebroso, de quo male visibus utor
 Corporeis, caecus justis ^a oculatus iniquis,
 Et peccatorem luscum fateor decet esse,
 [(a) Si deceat talem esse tuum. Quocumque li- B
 [gatus
 240 Crimine fit dignus venia, jam si tuus esse
 Coepit:] ut dudum coepi pars esse tuorum,
 Quos ego non patriae telluris amore secutus,
 Sed desiderio, quo me tibi, sancte, dicarem,
 Per maris et terrae contenta pericula veni;
 245 Exemploque boni, cognatae vincula terra,
 Ut tibi servirem, rupi, consortibus illis
 Cum quibus et me jacto tuum; quod et hac ope
 [monstra,
 Ne perdam tanto conflixum vulnere lumen.
 Da, precor, indigno famulo tam nobile munus
 250 In laudem Domini: praesta hoc insignis diei
 Sancte tuo, ut, confessa tibi quem gloria Christi
 Luminis aeterni natalem in secula fecit,
 Hunc babeam natalem oculi (b) [pariterque ce-
 [lebrem
 Felicem et lumen mihi de Felice receptum.
 255 Talia dum plorat simplex, manus ecce beati
 Prospera mox Felicis adest,] dubiamque timentis
 Adspirans tacite firmat mentemque manumque,
 Ne timeat tuto ausurus producere ferrum.
 Vix hoc conatus fuit, et quasi lubricus unguis
 260 Ex oculo cadit absque oculo; tantum unda se-
 [cuta
 Evomuit lacrymis, quem suppuraverat, astum.
 Mox oculus tanti purgatus nocte pericli,
 Tam puro enituit speculo, quam nunc quoque
 [sanus
 567-568 Cernitur aeterni collucens munere Christi. D
 265 Et puto plus hodie solito niteat, quia lumen
 Addidit ipse dies qui reddidit. Ergo fideles
 Cernite nunc animis tanti discriminis instar,
 Et pariter tanti perpendite muneris actum.
 Vir jam maturo gravis aëvo, et corpore celsus,
 270 Staminis uncino quasi piscis inhæserat hamo;
 Et vice suspensus lychni pendebat aperto
 Sed non sponte oculo, quem diducebat inancans
 Subfixo clavus cilio, neque vulnus agebat,
 Divina prohibente manu, quæ fecerat illic
 275 Innocuamque aciem ferri, simul et leve pondus.
 Qua pituita gravis, pilus intolerabilis, et qua
 Nec minimæ perferre atomum ^b duramus arenæ.
 Hac grave et incurvo, quis credat? acumine fer-
 [rum,
 Insuper et lychno concretis serdibus uncto
 280 Fixum, impune diu tenuem pressisse metallo
 Pupillam, et nullo temeratum vulnere visum.
 Quæ tam subtilis digitis manus, aut opis arte,
 Quæ se tam tenui potuit discrimine junctis
 Inserere; et medio palpebræ oculique subactum,
 285 Inter utramque viam fragili per utrumque meatu
 Illæso penetrans oculo, suspendere ferrum,
 Quod solidi crasso totum complebat opertum ¹¹,
 Orbem oculi, ligens acie, nec vulnere lædens;
 Quæ manus hoc potuit ¹², nisi quæ manus om-
 [nia fecit?
 290 Spiritus ille Dei penetrator ubique per omnes
 Naturas rerum, tenui subtilior omni,
 Perdita carcatls qui lumina reddidit, et qui
 Ex utero caecum nova lumina fecit habere,
 Vultum imperfecti natura corporis implens
 295 Arte Creatoris, qua totum perficit orbem;
 Filius ille Dei, manus et sapientia Patris,
 Omniparens rerum fons: et constantia Christus.
 Ipse illum quondam non plenæ matris in alvo
 Finxerat, ut posthac homo factus et ipse Crea-
 [tor
 300 Hoc quoque divinis opus admirabile signis
 Adderet, ut vacuos expleret visibus orbis.
 Denique humi sputans linum facit, unde negatos
 Nascenti obtatus credenti reddat ¹¹ alumno:
 Materiaque ^b eadem defecta in parte perornat
 305 Semiperactum hominem, qua toto corpore finxit;
 Ut seipsum nostra venisse in carne probaret,
 Qui cum Patre Deo communis imaginis ore
 Compositum limo, et statu formaverat ¹¹ Adam.
 Ipse opifex, lux nostra, Deus, Felicis amici
 310 Natalem tanta voluit decorare medela;
 Ut confessoris meritum sublime potenti
 Munere monstraret, non ut cumlaret honorem
 Martyris hoc opere, ingentes cui contulit olim
 Nobilibus titulis benedicto nomine palmas,
 315 Quas indefessis in eo virtutibus omni
 Tempore continuat Domini clementia Christi.
 Sed nobis voluit specialem tempore in isto
 Lætitiâ donare Deus, propriique patroni
 Tale aliquod propriis operans signum dare ser-
 [vis,
 320 Quo nos siderei proprios Felicis alumnos
 Proderet, ut merito illius curaque doceret
 Vivere, quo nostram servans custode salutem,
 Scæpius infestum nocturnis casibus hostem
 A nostris pariter membris et mentibus arceret.
 325 Denique jam nostri gaudemus honore pericli,

^a Virgil. lib. viii.

^b Vide carm. 15, v. 334.

(a) Hi duo versus additi sunt ex ms. codice Ger-

manensi.

(b) Tres hosce versus supplēvit ms. Germanensis codex.

569-570 Cernentesque pari splendentem lumina A

[visu,

Quem pene amisso deformem vidimus uno,
Lætatur (a) tactis hoc sospite * fratre medullis,
Quem tanto (b) nobis donavit munere Christus.

350 Jure oculis hunc æquo meis, in lumine cujus

Felicis manus in Christo mea gloria fulget.
O felix casus, bona vulnera, dulce periculum,
Per quod cognovi me curam martyris esse.

Tanti namque fuit lumen mihi pene perisse,

355 Ut modo Felicis de (c) lumine lumen haberem.

POEMA XXIV.

De naufragio Martiniani scribit ad Cytherium, quem laudat quod filium suum Sulpicio Severo instituentum tradiderit.

MEROPIUS (d) PAULINUS CYTHERIO FRATRI IN CHRISTO B
SALUTEM.

Martinianum spiritum fratrem mihi,

Unaque germanum fide,

Quem tu disertis prosecutus litteris

Ad nos venire (e) miseris,

5 Nunc vix salutis compotem factum suæ

Scriptis inanem perditis,

Sed caritatis indicem plenum tuæ

Ut os tuum suscepimus.

Et veriore litteris epistolam

10 De corde signatam tuo.

Cum te referret spiritali littera,

Et mente et aure legimus.

Tunc ambo nexi ad invicem dextras ^b damus

In osculo pacis sacræ,

15 Et immolamus hostiam laudis Deo,

Gratesque Christo reddimus.

Quo liberante, nostra sospes e mari

Intrarat ¹ hospes limina :

Nam dira passus, et tamen miracula

20 Expertus in periculis.

Patria profectus cognita causa tibi

Iter pedestre legerat :

Sed longa secum spatia terrarum putans,

Vertit vix sententiam,

25 Et otiosam fluctuandi nauseam

Pedum labori prætulit.

Narbone solvit per trucem ponti viam

Fragili carinæ credulus.

Hinc ille gressu vir piger ² versa vice

30 Fit navigandi pœnitens.

Jamque ³ ut profectus continenti littorum ⁴

In alta processit freta,

Jam nocte densa, sed sereno lucida

Ridente tranquillo maris,

35 Cum sola cursus ordinarent sidera

Absente tunc luna polo ;

571-572 Navem repente temporis longo⁵ putrem

Usus vehendi deserit,

Laterumque laxis solvitur compagibus,

Undasque rimis accipit.

40 Cunctis soporem suaserat tranquillitas,

Tantum gubernator vigil

Labente ⁶ blandis classe securus vadis

Iter secabat spumeum,

Et fortiores provehendis cursibus

45 Auras vocabat sibilo.

Interea navis altius decrescere

Crescente pletura sui,

Tabulisque sese latius laxantibus

Incurrit unda largior ;

50 Quibusque nulli de salo fluctus erant

In nave fluctus nascitur,

Et dormientum membra jam subterluens

Udo rigore suscitatur.

Ut sensit unus, mox et alter, omnibus

55 Formido somnum discutit.

Timent pavore mortis, et causas adhuc

Timoris ignorant sui.

Qua miseri fugiant pelagus infestum via ?

Merguntur in navi sua.

60 Si concitata ferveant ventis freta,

Navi teneretur salus ;

Intra carinæ viscera infuso mari,

Quo vita captetur loco ?

Quis portus illis, queis et in navi mare est,

C 65 Quod intus pressos enecat ?

Sed aura, portus, et salus cunctis Deus

Manum paternam porrigit,

Et inter alta medii dorsa gurgitis,

Pietatis expandit sinum,

70 Quo abrupta mortis incidentes excipit,

Et in vado vitæ locat.

Scapham sequacem quadriremis machine

Ad hanc opem paraverat :

Ut quos ab illa plebe ⁴ navigantium

75 Servare legisset ⁵ Deus,

Susciperet illa, quæ dehiscentem mari

Classem adnatabat comminus.

Hanc ipse navis rector, et cum littore

In alta primo solveret,

D 80 Novatianus ille, discissam fidem

In corde portans naufrago,

Homo mortis, et apta morti cogitans

De more suo voluit,

Ut esset onerum portio, in navem suam

85 Properat statim conscendere ;

Et cum periculo stringeretur ultimo,

* Alias 15 : quod autem 21 erat, [nunc 18. Scriptum forte anno 400.

^a Vide not. 265.

^b Vide not. 266.

^c Virgil. viii Æneid. Vide not. 267.

^d Id est numero.

^e Id est elegisset.

(a) Mss. codices Belgic. et Germ. cum editis tribus,

testis hoc hospite. Vulgata lectio concinnior et verior visa est. Vide not. 262.

(b) Sic ms. Germ. et ed. Grin. et Poelm., optime. Ceteri codices, *Quem tanto ille bonis.*

(c) Manuscriptus Germanensis codex, *munere.* Utraque lectio bona.

(d) Ita ms. Reg. In editis deest MEROPIUS.

(e) Ed. Schot., *jusseras.*

Molitus est expellere,
 Ut fune rupto quo cohærebat rati,
 Dimitteretur æquori.
 93 Sed plurimorum voce victus obvia,
 Ab utroque mansit irritus,
 Quia prævalebat omnium sententia
 Autore Christo fortior,
 Ut mox salubri barca * perfugio foret
 95 Puppi superstes obrutæ.
 Inusitata naufragii facies erat,
 Mors navis, et pax æquoris.
573-574 Foris sedebat in freto tranquillitas,
 100 In nave tempestas erat.
 Non saxa classem, non procella fregerat :
 Sed his vetustas fortior
 Clavante ferro firma ligni ^b robora *
 Ævo terente solverat.
 105 Cœlum serenis enitebat (a) vultibus,
 Astris renidebat mare.
 Verum quid illis læta ventorum simul
 Pelagique præstabat quies,
 Quos deserebat in profundo marmoris
 110 Vectura dilapsæ ratis?
 Bibit unda navem, navis undam combibit,
 Sorbentur, et sorbent aquæ.
 Inebriati navitæ potu salis,
 Tristi necantur crapula.
 115 Ridebat aliis mitis unda navibus,
 Unique sævibat rati.
 Sed in periculo plurimorum cernere est
 Cœlestis actum examinis.
 Commune cunctos una quos navis vehit
 120 Periculum mortis manet;
 Et ecce variis dividuntur casibus,
 Ad mortem et ad vitam dati.
 Quod ne putetur forte permixtim ^f bonis
 Simul tributum vel malis,
 125 Constat perisse Christianum neminem,
 Et interisse perfidos.
 Namque aut maligno corde Judæus perit,
 Reus aut superbi schismatis.
 Quemcumque Christi recta signavit fides,
 150 Hunc vita cognovit suum.
 Tamen fuere Christianis additi,
 Necdum hoc sacrati nomine,
 Quos de profundo juncta servavit fuga,
 Quia Christianis hæserant.
 135 Nam cum infideli plebe ^e navigantium
 Nullus fidelis mersus est.
 Ut clara magni veritas mysterii
 Ostendit in paucis Deus,
 Quod sine mundi dividendis gentibus
 140 Discrimen in cunctos erit,

* Vide not. 268.

^b Id est *quercus*.

^c Id est *numero*. Vide v. 74, et carm. 10, v. 71.

^d Apoc. vii, 2 et 3.

^e Vide not. 269.

^f Vide not. 270.

(a) Ms. Regius codex cum editis quinque, *nubibus*.

A Cum prænotatos ora vexillo crucis
 Transibit ultor angelus ^d.
 Sic nave in illa nemo morti traditus,
 Qui veritate præditus.
 145 Vixere juncti Christianis impii,
 Vincente noctem lumine.
 Nam Christianos aggregare mortuis,
 Virtute (b) ^e cassa mors fuit.
 Quia fronte signum Christianis emicat
 150 Quo mors subacta corrui.
 Navarchus ipse perditæ princeps ratis
 Pereuntibus primus fuit.
 Namque ante pelago quam periret naufragus,
 Jam mente naufragaverat.
 Bis mersus ille, quem carina fluctibus
 B 155 Demersit, error inferis
 Potuisset ille se periculo abrumpere,
575-576 Sed debitum morti caput
 Captiva dignis mens avari vinculis
 160 Adstrinxit in finem ligans.
 Nam ne superstes navis et mercis foret,
 Necem saluti prætulit. ✓
 Martinianum jam supremo stamine
 Mergentibus mixtum viris
 165 Tumultuantis excitat ^d turbæ sonus,
 Somnoque mortis excitat.
 Qui tunc remoto fessus in proræ sinu, et
 Securus innocentia,
 Jonas ut olim ventre navis abditus
 170 Somnos anhelabat graves ^f
 C Sed excitatus (c) luctuosis undique
 Pereuntium clamoribus,
 Pedibusque turbæ membra quassus omnia,
 Duro cubili prosilit.
 175 Plerisque mersis intus in navis utero,
 Laterum per oras, qua solent,
 Ut vela tollant, sive contis subrigant,
 Nautæ expediti currere,
 Tabulis adhuc supernatabat extimis
 180 Operta navis gurgite,
 Viam salutis hac via rimantibus
 Martinianus jungitur,
 Et agente Christo de globo mortis fugax
 Comes sit evadentibus,
 D 185 Seseque saltu mittit in cymbam procul,
 Quæ plurimis portus fuit.
 Et pene morti derelictus hæserat,
 Cum classe mergendus mari,
 Nisi Christus illum ceu manu premsum sua
 190 Rapuisset e mortis lacu.
 Sicut recussis fugit olim vestibus
 Joseph furentem feminam,
 Sic hic, relictis omnibus, nudus, fuga

(b) Ms. codex Regius et ed. Schot. in marg., *Mor cassa virtutis fuit*. Vide not. 269.

(c) Ita emendavimus ex editione Schot. in marg. monente Heinsio in notis ad Prudentium, ubi eodem sensu *ejulatus febiles*. Sic et Paulinus noster carm. 14, v. 26, *tristi clamore*.

- Evasit infidam ratem *.
 195 Et sicut olim jussa Jonana obvio
 Excepit ore bestia,
 Et hiulca late lubricam per guttura,
 Transmisit in ventrem suum,
 Incolume corpus denté suspenso vorans,
 200 Et quem verabat non edens ^b :
 Sic hunc ab alta nave in undas cernuum
 Suscepit occurrens scapha,
 Tutoque (a) vexit fida per noctem sinu,
 Donec referret portui.
 205 Sed mentione magni vatis edita,
 In quo pii mysterii
 Imago mortem tridani funeris
 Reduci salute prætulit,
 Paucis reflexo carminis vestigio
 210 Recurrere ad Jonam libet *.
577-578 Commenta Domini mira : mersus
 [æquore
 Intactus undis fluctuat.
 Vivit voratus, quique glutivit manet
 Vivente jejunis cibo.
 215 Et præda cum sit, esca non est belluæ,
 Domoque ventris utitur.
 O digna sancto claustra fugitivo Dei!
 Capitur mari, quo fugerat,
 Altumque vastæ missus in ventrem feræ,
 220 Vivo tenetur carcere.
 De nave jactus perit, et undis navigat,
 Exsul soli, et hospes sati;
 Spatiatur antro belluini corporis
 Captivus, et liber reus.
 225 Nam liber undis, intra mare (b) et exter maris ^d,
 Natus in natante belluæ,
 Claususque quamquam corpore exit ad Deum
 Volans propheta spiritu.
 Corpus tenetur corpore, at mentis fugam
 250 Terrena vincla non tenent.
 Inclusus alvo carcerem rumpit præce,
 Auresque pertingit Dei;
 Orationi liber, et vinculus fugæ
 Fide sua sese arguit.
 235 Nam qui putarat per mare evadi Deum,
 Et nave celari Deo,
 Nunc iste et intra belluam mersam mari
 Adesse credat arbitrum.
 Jam me referre flexilis verbi pedem
 240 Oportet ad Jonam meum,
 Quem more ceti cymba suscepit capax,
 Uteroque conclusum suo
 Vexit trementem frigore et formidine,
 Salvumque terræ reddidit.

* Gen. xxxix, 12.

^b Jon. ii, 1.

^c Matth. xii, 40.

^d Vide not. 271.

* Vide ep. 30, n. 5.

^f Vide not. 361.

(a) Sic emendavimus cum J. V. Gronovio in Observat. ecclesiast., c. 10; satis e um liquidum est ita

- A 245 Mirum renarrat, se per illud temporis,
 Cum puppe præceps ardua
 Saliens in illam decidisset nauculam
 Eoque venisset loci,
 Quo cymba ^a multam duxerat rimis aquam
 250 Olente sentinæ lacu,
 Statim sovente frigidus artus Deo,
 Quiete sopitum sacra.
 Nudumque et nudum, fugere quæ somnus solet,
 Dormisse ¹⁰ lecto mollius.
 255 Spatioque toto quo relatus littori est,
 Somno fuisse deditum,
 Nec aqua excitatum qua madebat, nec gelu
 Quod nuditate traxerat :
 Licet esset anni tempus autumnus tepens,
 B 265 Sed naufragis hiems erat,
 Quos perditorum dura damaa tegminum,
 Gelidusque quassabat tremor.
 Aliud stupendum, quo fidelem gratiam
 Martiniani colligas,
 265 Dilecte frater, accipe, et lauda Deum,
 Sanctumque fratrem amplectere :
 Ut adlabentem portui sensit ratem,
 Stridente arena littoris,
 Abeunte somno fit sui tandem memor,
 270 Recipitque sese, (c) expergitur,
579-580 Et adjacentes pectori tangit sac
 Epistolæ Apostoli.
 Hunc in pavore codicem, sed nesciens,
 Rebus relictis sumserat.
 C 275 Vel ille codex spiritu vivens sacro
 Non sentienti adhæserat.
 Metire, quæso, quis nisi Christus suo
 Dedit hunc ministro præsulenti ?
 Testatur iste nec cogitatum sibi
 280 Illo pericli tempore,
 Ut implicatam sarcinis membranulam
 Meminisset illinc tollere.
 Quod si subisset in metu mentem suam,
 Non et vacasset querere.
 285 Sed in suarum litterarum corpore
 Paulus magister ^a adfuit,
 Amansque puro corde lectorem sui.
 De mortis abduxit manu :
 Iterum eximendos e maris fundo viros
 D 290 Largitus est Paulo Deus.
 Quæ quondam in ipso navigante Apostolo
 Fuit potestas gratiæ,
 Hæc nunc per ejus suffragata ^f litteras
 Martiniano, et ceteris,
 295 Qui Christianis tunc cohæserunt fuga,
 Discrimen a discrimine

scripsisse Paulinum. Vide epist. 4, n. 4, tuto excipit sinu; et ep. 16 ad Jovium, n. 1, tutissimis sinibus ex-ceperat.

(b) Addidimus et ex editione Schot. ut constaret versus, et ita legendum monet Barthiæus. Vid. not. 271. Vide. v. 34.

(c) Ita emendatum ex ms. codice Regio. Ante erat expergitus.

Tutum paravit, ut fideles impiis
 Discriminarat naufragos.
 Ergo ut biremis applicata littori
 500 Exposuit humentes viros,
 Vitam tenentes, et requirentes simul,
 Opem saluti flagitant,
 Ne sæviori fluctibus terræ dati
 Algu perirent et fame.
 305 Sed propter ^a inde posita Gallorum solo
 Massilia Grajum filia,
 Alumna sanctæ civitas Ecclesiæ,
 Pandebat humanos sinus.
 Urbem hanc petentes (a) naufragi casum indi-
 [cant.

310 Ali tegique postulant.
 Martinianum suscipit fraternitas ^b,
 Tectoque apricat et cibo.
 Sed copiosa caritate pauperes
 Stipem pusillam commodant.
 315 Exigua ^c largus ^d pensat affectus data :
 Orando ditant hospitem,
 Et spiritali divitem viatico
 Cum pace dimittunt sua.
 Caligis tamen iste vilibus donatus est,
 320 Ne nautico erraret pede,
 Qui maluisset confoveri exalceus ^e,
 Quam calceari frigidus.
 Sed ire terra, quamlibet passus mare,
 Nudi pudore respuit,
 325 Reputans et illud, ne putaretur lucri
 Amore nudum fingere,
 Si veste Teucer pannea pervaderet
 Castella, vicos, oppida,
581 - 582 Qualia vagari per mare et terras
 [solent

330 Avara mendicabula ^f,
 Qui dejerando, monachos se vel naufragos,
 Nomen ^g casumque venditant.
 Verum iste noster Christianus, quamlibet
 Et naufragus vere foret,
 335 Similis putari præcavens fallentibus,
 Aliosque falli non volens,
 Non vult viatoris sine re nomen novum
 Acquirat impostor sibi ;
 Mavultque vite ferre jactum ^h navigans,
 340 Quam frontis æstum inambulans.
 Panno ergo sordeus, calceamento nitens,
 Fluitare rursus eligit,
 Repetitque (b) portus, et ⁱ terræ tuto vice
 Prævertit ^j intuitum maris ;
 345 Ut nave tectus usque voti littora,
 Velut expeditus navita,

A De nuditatis nauticæ consortio
 Nudi pudorem evaderet.
 Favens fideli rex Deus constantiæ,
 350 Prosequitur audacem fidem,
 Vicesque mutans, dura succedentibus
 Adversa pensat prosperis,
 Solidoque navem paginatam ^k robore
 Ad pervehendum præparat ;
 355 Pacem procellis imperat, nubes fugat,
 Cursumque in aura dirigit :
 Tali quiete temperans cælum et mare,
 Ne pace cursus hæreat,
 Periculosa nec ratem flatu gravi
 360 Perurgeat velocitas.
 Sic iste Christo blandiente molliter
 Emensus asperum mare,
 B Longinquiorem portum ab urbe adlabitur,
 Cui Centumcellas ^l nomen est ;
 365 Ac inde navi promovendus longius,
 Intraret ut portum ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw}

C Martinianus moesta gaudens indicat,
 Tolerata narrans fratribus.
 Lacrymas in ipsis gratulationibus
 380 Miscent refuso pectore.
 Theridius ¹ aberat inde tunc mecum meus,
 Vir, munus a Christo mihi,
 Vir pacis, et vir legis, et vir gratiæ,
 Requies, voluptas, mens mea,
 385 Illius cohospes mente Paulinus pia
 In Urbe servabat domum :
 Martinianum hic veste nudat naufraga,
 Et veste cooperit sua ;
583 - 584 Donumque tunicæ, qua soles
 [ornaverat,

390 Geminat cucullæ munere.
 D Largitor ipse tunc vicissim, ut naufragus,
 In veste mansit unica.
 Post hæc et ad nos pergere inceptat viam,
 Qua sternit aggerem silex,
 395 Cui munitor Appius nomen dedit,
 Terit terentem tramitem,
 Qui veste trita navigator venerat,

^a Id est *prope*.

^b Ἀδελφότης. Vide not. 272.

^c Vide not. 273.

^d Vide not. 274.

^e Licentia poetica.

^f Id est *jacturam*.

^g Forte licentia poetica.

^h Id est *Præstitit*. Vide ep. 43, n. 19.

¹ Vide v. 103 et Var. Lect.

^j Vide not. 275.

^k Vide ep. 49, n. 8.

^l Vide ep. 16, n. 1, et ep. 27, n. 1.

(a) Ms. codex Regius cum editis quinque, *naufragii*. Duc. : Forte legendum *naufragi loco naufragii* ; ut ante dixit, *Discriminarat naufragos*.

(b) E. I. Schot., *portum, et terræ*.

Pedes viator exerit ^a.
 Sed ne vel ista penitus immunis via
 400 Solitis vacaret casibus,
 Impune pigram non tulit sententiam,
 Qua tendere ingressu piget.
 Ab urbe Capua, quæ loco sedis meæ
 Bis dena distat millia,
 405 Nanctus vacantem sarcina mulum (ut solent
 Jumenta revocari domum)
 Parvo breve per iter ære conductum sedet;
 Medioque mox spatio vic
 Muli pavore sessor excusus procul
 410 Vectore subducto cañit.
 In ora lapsus, ora non lædit sua;
 In saxa lusus et rubos,
 Nec sente vultum, nec lapide artus contulit,
 Felicis exceptus manu;
 415 Qui jam propinquantem ædibus fratrem suis
 Non passus occursum mali,
 Suis periculum in finibus capessere,
 Hostem removit invidum,
 Et hunc fidelis compotem voti, suis
 420 Confessor induxit locis.
 Nostrisque juxta sedibus gratum intulit
 Felix patronus hospitem.
 Patriam hic rogatus indicat, casus refert,
 De te beata nuntiat:
 425 Referensque paucos de tuis scriptis logos ^b,
 Quasi labra melle aspersionem;
 Sic de favorum mihi tuorum guttulis
 Dulcissimum gustum offerens,
 Magis coegit, quas aventi non dabat,
 430 Desiderari litteras,
 Sed cum ipse causa litterarum venerit,
 Et litteras vidi tuas,
 Non atramento calami, sed mentis stylo
 In fratre præscriptas bono;
 435 Ignotus ante, mox ut esse cognitus
 Cœpit, fit et carissimus.
 Ab intus ejus emicabat gratia,
 Sermone mentis nuntio.
 Bonus, inquit, omnis de bono profert bona,
 440 Et arborem fructu vides:
 Sic iste verbo suavis, et castus fide,
 Et fronte honesta lucidus,
 Dulci benignæ caritatis flumine
 In nostra fluxit viscera.
 445 Super hæc amicum merito se jactans tuum.
 Quo plus amaretur dabat.
 Nec enim ulla nocti et lumini concordia est;
 Lupus nec agno congruit.
 Hinc et propheta, Sicut, inquit, alites
 450 Pares in unum ^c convolant,
585 - 586 Sic semper apta qualitate moribus
 Justitia concurrat bonis.
 Martinianum sic tibi longe parem

^a Id est *lrit*.

^b Λίγους, id est *sermones*.

^c Vide not. 276.

A Germana mens contexit,
 455 Speculumque mentis et fidei instar tuæ
 Est talium dilectio.
 Benedictus autor fonsque sanctorum Deus,
 Non stulta jam tantum, neque
 Infirma mundi desluentis eligit,
 460 Ut alta mundi destruat:
 Sed, ut ipse dixit, cuncta jam sursum trahens,
 Et alta mundi vendicat.
 Quoniam ipse fecit et pusillum et maximum,
 Utrosque jungit gratia,
 465 Et quos Creator opere in uno condidit,
 Hos recreat uno munere.
 Communis omnes clausit infidelitas,
 Medeatur ut cunctis fides.
 B Ut fiat omnis subditus mundus Deo,
 470 Omnisque lingua et dignitas
 Super omne Jesum nomen unum in gloria
 Regnare fateatur Patris.
 Huic jam et potentes seculi curvant genu,
 Deduntque cervices Deo,
 475 Regemque Christum confitentur principes,
 Et sceptrâ submitunt cruci.
 Cocunt in unum purpuræ et panni gregem,
 Pastore concordés Deo.
 Commune regnum, sanguis unus omnibus,
 480 Summis et imis Christus est,
 Qui te decorum gloriosus seculi
 Honore, litteris, domo,
 Ditavit humili corde, ut æternam tibi
 Conferret altitudinem;
 C 485 Et ut coheres divitum cœlestium,
 Esæes amator pauperum.
 Beatus es nunc mente pauper, sed spei
 Dives, qua gaudent pauperes,
 Qui defraudati lubricis mundi bonis,
 490 Cœli fruuntur gaudiis.
 Mos inter alto in Abrahamæ patris sinu
 Secretum ^d ab igne divitum, et
 Refrigerantem roribus vitæ locum,
 Deus vivorum præparat.
 495 Insigne tantæ jam spei certum tibi
 Magno coruscat pignore,
 Plantata Domino in atrii Hierusales ^e 18,
 Tui propago germinis.
 D Namque ut fideli te patri componeret,
 500 A te poposcit filium,
 In semine Isac semen adscribens tuum,
 Ipsumque ut Isac expetens,
 Quem tu (a) Abramæ caritatis æmulus,
 Vivam dedisti victimam,
 505 Deoque tradens jam peremisti tibi,
 Ut salvum habere firmius.
 Nunc iste vobis exte, et vester manet,
 Terrestris exsors seculi.
 De matris alvo promptus ante, quam patrem

^d Vide ep. 49, n. 6.

^e Vide ep. 18, n. 5, et ar. Lect.

(a) Ms. Reg. et edl. quinque, *Abramæ*.

510 Matremque cognosset suam,
587-588 Bonumve saperet, aut malum dis-
 [cerneret.
 Beatus elegit bonum.
 Et nunc in aula parvulus ludit Dei,
 Et ore lactenti canit :
 515 De ventre matris, et die prima mihi
 Tu Christe protector meus ^a
 Audistis et vos, quod beatis dicitur :
 Potens erit semen tuum ^b.
 Habes et illud : Ventris a fructu tui
 520 In sedibus ponam meis ^c
 Qui sermo David quamlibet Christum sonet,
 In Christo et illis concinit,
 Qui Christiani corporis collegio
 In sede ponentur Dei.
 525 Vobis et Annæ sternitur consortium
 Infantis exemplo sacri.
 Samuel et iste crevit in templo Dei,
 Nunc agnus, et pastor dehinc.
 Contextat illi sedulæ matris manus
 530 Ephod ^d staturæ congruum,
 Quem spiritalis in Dei verbo sacris
 Doctrina texat licii.
 Sitque in superna veste Reginæ aureis
 Intextus ipse fimbriis,
 535 Sanctumque Christo Nazareus ^e verticem
 Pastis ^d adornet crinibus,
 Animæque pulcrum crine virtutis caput
 Armetur operosa fide ^e.
 Nec hujus umquam desecans novacula
 540 Ascendat in damnum comæ.
 Et ut ille Samson vi capillorum potens
 Virtute crinitus sacra,
 Sternat leonem strangulatum fortibus
 Orationum brachiis,
 545 Dulcemque fructum nobilis victoriae
 Decerpat ore mortui.
 Sed hoc ab exemplo monitus caveat sibi
 Aliena adire fœdera.
 Allophyla mulier est mihi lex carnea,
 550 Blandis dolosa retibus.
 Si lege mentis ista sit lex fortior,
 In jura peccati trahet ;
 Malesuada verbis fraudis arte dulcibus,
 Animum virilem effeminat ;
 555 Excæcat oculos mentis, et radit caput,
 Spolians et exarmans fidem.
 Hac parte Samson nolo sit noster puer :
 Nec misceatur copulæ,
 Quam consequatur protinus captivitas,
 560 Infirmas, et cæcitas.
 Licet ille fortis postea receperit

^a Psal. LXX, 6.^b Psal. CXI, 2.^c Psal. CXXXI, 11.^d Vide not. 277.^e Id est bonis operibus et fide^f Id est humilitatem cordis. Vide carm. 15, v. 518.(n) Omnes codices, *Prostravit*, ex nova periodo.

A
 Robur recretis crinibus,
 Manuque ductus de mola ad ludibrium
 Hostilis exsultantiæ,
 565 In cæcitate corporis mente intuens
 Vocarit ultorem Deum.
 Et restituto mox capillis robore,
 Prostravit (n) hostilem domum ;
 Cujus columnas fortior saxis manus
 570 **589-590** Ut clausit amplexu gravi,
 Collapsa fulcris tecta subductis humo
 Cecidere in ipsum ; sed tamen
 Et morte in ipsa præpotens heros Dei
 Hostes ruina miscuit ;
 575 Et gloriosa morte pensavit sibi
 Vitæ subactæ dedecus,
 B
 Qui ^o servus hoste gloriantem vixerat,
 Hoste obruto victor cadit.
 Et plura moriens interemit millia,
 580 Quam vivus interfecerat.
 Imitetur istam filius noster volo
 Sic morte mortem, ut permanens
 In carne carnem vincat, et vivat Deo,
 Peccata carnis opprimens.
 585 Sed nolo carnis gaudiis, ut noxiæ
 Dolis subactus femine
 Addicat animum, (b) postea fiat hostium
 Virtute nudus gratiæ.
 Samuel in ista parte sit, qua jugiter
 590 Sanctus, neque accisus comam
 Per tota vitæ tempora irrupto sacrum
 Pertextat ævum stamine.
 C
 Et inchoatam servitute infantiam
 Usque ad senectam pensitet.
 595 Occidat Amalech, et pie sævus Deo
 Peccata carnis inmolet,
 Quibus peremtis interit quoque zabulus,
 Invisus æternum Deo.
 Saul in hoc deficiat et regnet David,
 600 Pusillus altum destruat,
 Ut non sit altus spiritu superbix,
 Nec lividus zeli malo :
 Sed humile (c) cordis ^f, celsa virtutum gerens,
 Ascendat in regni thronum,
 605 Et illa Samson gesta, quæ priora sunt,
 Sequatur ut restes novas,
 D
 Ceu fila rumpat, nec fidem prodat suam ;
 Ne perdat ignavus comam,
 Crinitus operum viribus cœlestium,
 610 Prætexta rumpet vincula,
 Palos refiget ; mille prosternet viros,
 Una subactos dextera :
 Quia nostra virtus, et caput Christus Deus
 Qui dextera et virtus Dei est ;

Sacchinus : Si jungas superiori, lege *Prostravit*.(b) Duceus emendandum putat *præda*. At omnes codices *postea*. Vide not. 278.(c) Sic emendavimus ex ms. Regio et veteri Badiana editione. Ante erat *humili corde*, violata lege metri.

- 615 Virtute cujus mille serpentem dolis
Nos appetentem vincimus
Sit fortis anima mortificans asinum ^a suum,
Pigri jumentum corporis,
Decoctus humor sobriis laboribus
- 620 Pallore vultum lividet,
Et tribulata carne victrix castitas
Consumat ignes ^b criminum.
Exterior etenim noster ut corrumpitur
Terente continentia,
- 625 Tunc innovatur qui intus est victi potens ^c
Infirmirate corporis.
Tunc mille a latere, dena a dextris millia ^d
591-592 Arente maxilla cadent,
Si mala nostra salva fiat otio,
- 630 Quæ est usu edendi mobilis :
Quia succulenti corporis licentia
Retunditur jejuniis.
Et tunc triumphus, fonsque nobis nascitur
In arefactis ossibus.
- 635 Maxilla telum prælianti quæ dedit,
Dat æstuanti poculum,
Jejuna succi carnis ossa mortuæ.
Sancto rigante spiritu.
Sed quæ ante sanctis in figuram gesta sunt ;
- 640 Nobis in actum scripta sunt ^e,
Ut quod parentes gestitarunt corpore,
Nos actilemus spiritu.
Fluxere vetera, cuncta facta sunt nova,
Vacuavit umbram veritas.
- 645 Adest salutis jam dies, hiems abit
Et terra vernat floribus ^f.
Audita jam vox turturis, tempus canit
Incisionis adfore.
- Epulemur ergo vetere fermento sine
- 650 In veritatis azymis ^g ;
Quia Pascha nostrum Christus immolatus est,
Intraque nos regnum Dei est.
Quare vetustis absoluti legibus,
Jam non in umbra degimus.
- 655 Quos nube legis, et statutorum jugo,
Quasi comarum sarcina
Christus levavit ipse Deus, ille et suis
Factus redemptis in caput.
Quo capite liberi super tetrum caput
- 660 Dracone victo incedimus ^h.
Illos decebat impedimentum comæ,
Umbraculumque verticis,
Quibus tegebat corda velamen, sacra
Obnubilans mysteria.
- 665 At nos remoto litteræ velamine

^a Vide not. 279.^b Vide not. 280.^c II Cor. iv, 16, et xii, 10.^d Psal. xc, 7.^e I Cor. x, 11.^f Cant. ii, 11.^g I Cor. v, 8.^h Psal. xc, 13.ⁱ Vide ep. 23, n. 22.^j Id est *damnosum*. Vide v. 705. Vide not. 281.

- A
In luce corporis smi
Enubilatam ⁱ veritatem cernimus,
Faciem revelati fide.
Puer ergo noster legis atque gratie
- 670 Alumnus, ex utroque sit
In spiritalem comparatur gloriam,
Ut (a) vetera promat et nova.
Fortis pudicis actibus crines agat,
Ferrumque damni ⁱ nesciat,
- 675 Ut a machæra noxiorum dogmatum
Conservet intactam fidem.
Sed rursus idem et evangelico desuper
Mentem relectus lumine,
Ponat ^k capillos oneris et velaminis
- 680 Servus fidei, et liber fide.
- B
Hunc lacte primo per prophetarum tbera
Lex pedagoga nutriat.
Hunc angelorum pane dulcis gratia
Et melle de petra cibet ^l.
- 685 Inebrietur sobriante poculo
De fonte sancti Spiritus.
593-594 Et ipse tu mox copulatus filiis
Ut palma florescas Deo.
Et ecce conjux in jugo Christi, tua,
- 690 Ut vitis exundat bona ^m
Domui, Deoque : costa ⁿ fortis hæc tibi
Lateribus in domus tuæ,
Curas mariti sustinens, curans fidem,
Sancti corona conjugis,
- 695 In castitate liberoſ enutriens
Vitam novellanteſ Deo.
Hunc namque vestra vite fusum palmitem
Sic credo firmandum Deo,
Radicis ipse ramus ut radix suæ
- 700 Secum suam stirpem trahat.
Ut ille quondam providentia Dei
Distractus in servum puer,
Ad arva frugum ^o missus est, ut et patrem
Præiret et fratres suos,
- 705 Qui mox per orbem consecurâ fame,
Patris altor et fratrum foret.
Sic iste forsan in sacram ^p panis domum
Vos antecessit filius ;
Ut et parentes pascat et fratres suos
- 710 In istius mundi fame.
- D
Ubi terra tribulos parere nobis largior,
Eget bonorum frugibus :
Et hic spadoni venditas dici potest,
Qui castitatis servus est ;
- 715 Et qui in Severi jus manumque est traditus
Spadonis ob regnum Dei,

^k Id est *Deponat*. Vide carm. 14, v. 31.^l Psal. lxxx, 17.^m Psal. cxxvii, 3.ⁿ Vide not. 282.º Id est *frugifera*. Vide v. 674.^p Bethlehem.(a) Ita correximus ex ms. *codice* Regio et editis quinque, postulante metro. Ed. Rosv., *veteri*, mendose.

Quo nutriente, roboratus in fidem,
 Et charitatem masculam,
 Irretientis ¹⁹ seculi pompam illicem,
 720 Ut impudentem feminam
 Casto superbus respuit fastidio,
 Nudaque vitavit fuga,
 Et antevertit ^a gaudiis letalibus ²¹
 Pœnas salutare pati.
 725 Ut ille quondam, sic modo iste carcere
 Pro castitate perferat;
 Ut a juvena singulariter sedens,
 Tacitaque seclusus domo,
 Amet quietæ tecta solitudinis,
 730 Spinis et aures sepiat.
 Domibus ciborum præferat luctus domum,
 Ut gaudium fetu serat;
 Seseque duris sponte nectat legibus,
 Culpæ ut resolvat vinculis,
 735 Patientique compedem imponat sibi,
 Nec sede, nec sensu vagus.
 Et tunc ab humili celsa promerebitur:
 Quia qui superbos deprimit,
 Humiles inaltat, dansque parvis gratiam,
 740 Resistit arrogantibus.
 Sic ille Joseph ante parvus factus est,
 Ut magnus esset: et nisi
 Servus fuisset, non fuisset in sui
 Tellure servitii potens.
 745 Ubi sustinuerat servitum et carcerem,
 Ibi regnum opesque nactus est.
 Sed sustinendo iniquitatis vincula,
 Justitiæ cepit præmia.
595 - 596 Sit et hic probatus corporis cu-
 [stos sui
 750 Ut claustra teneat carceris.
 Si vitia carnis strinxerit Christi metu,
 Quasi ^b vincularis ^c præerit,
 Aliisque mundi carceri inclusis adhuc,
 Et alligatis seculo,
 755 Ut liber ipse; jamque commissus sibi,
 Magister et custos erit.
 Namque ille jure qui suam servaverit,
 Aliorum habet custodiam;
 Non ut tenebris permanere carceris,
 760 Seu liberos victos velit:
 Sed ut receptos doceat exemplo suo
 Mundi catenis exui,
 Et facile, propriis absolutus vinculis,
 Solvi docebit crimine,
 765 Bonusque mentis vir gubernator suæ,
 Et Ecclesiæ ^d navem reget.
 Nam quomodo ille præsidebit proximis,
 Præesse qui nescit sibi?
 Sed sermo lapsus decurrit longius,
 770 Revertar ad Joseph meum

A Castus beatæ flore vernet gratiæ,
 Ut paradisi lilium:
 Ut corde puro cœlitis prudentiæ
 Potum pudicus hæriat;
 775 Responsa dubiis exserat mortalibus
 Arcanus interpret Dei,
 Et emicante gloria famæ bonæ
 Notescat in regis domo.
 Placitusque regi spiritu prudentiæ,
 780 Sumatur in regni ducem:
 Possessionis regiæ princeps eat,
 Præfectus in magna domo,
 Stulam sed iste byssinam et torquem auræam
 Gerat, apta Christo insignia,
 785 Textam supernæ gratiæ vestem induat,
 Stolatus innocentia.
 B Contexta bysso vestis irruptam fidem
 Signat Valenti stamine,
 Nam fila byssi fortiora et sparteis
 790 Feruntur esse funibus.
 Pro torque, collo caritatis auræam
 Prædulce circumdet jugum ^e,
 Quod suave Christo, nec molestum, pondere
 Adstringit colla, non premit.
 795 Hæc inter idem dona sumat, regii
 Insigne juris, annulum,
 Comtusque trino Trinitatis munere,
 Curru vehatur regio.
 Regalis etenim currus eat Christi caro,
 800 Corpusque sanctum Ecclesia,
 C Quo vehitur ipse millibus lætantium ^f
 Agitator Israel ^g Deus.
 Imitare Christum; fac bonum, vita malum,
 Cœli vitam in terris age ^h.
 805 Et ipse te rex ponet in currum suum,
 Regni que consortem dabit.
 Et summa regni jura committet sui,
 Pandetque thesauros suos.
 Sed ante digna largietur pignora,
 810 Ut regis insignibus
597 - 598 Ornatus altum regis ascendas thro-
 [num,
 Reseresque regales penus,
 Sapientiæ monile, gloriæ stolam,
 Fideique gestans annulum.
 D 815 Sed ut ille totam vir per Ægyptum potens
 Fuit exter Ægypti solo;
 Et iste, mundi viribus potentior,
 Sit fortis Ægyptum super,
 Ægyptiorum sed peregrinus domo
 820 Sic mixtus, ut non mixtus sit,
 Distetque sanctum, sede communi licet,
 De gente non sancta genus,
 Tantumque (a) in isto, tamquam in Ægypto
 [situs,

^a Id est prætulit. Vide v. 344.

^b Vide ep. 50, n. 17.

^c Vide eandem licent. v. 871.

^d Vide not. 239.

^e Matth. xi, 50.

^f Psal. lxxvii, 18.

^g Vide not. 283.

^h Psal. xxxvi, 27.

(a) Ms. codex Reginus cum editis quatuor, *Nam tunc in isto*. Edit. Schot., *Nam nunc*.

- Sic demoretur seculo,
 825 Alienus ut sit seculi negotiis
 Cœlestis urbis incola.
 In carne vivens, vita carnis exsulet,
 In lege mentis ambulans,
 Totamque regni crediti terram sibi
 830 Peragret in libris sacris.
 Et sicut ille vir Dei Joseph pius
 Memphiticos fines obit,
 Et ampliatis horreis lætas opes
 Fecunditatis congerens,
 835 Exuberantum dives annorum bonis,
 Jejuna pavit tempora :
 Sic iste noster in sacratis Litteris
 Perambulet regnum Dei.
 Scriptura namque sancto flata Spiritu
 840 Regni perennis mater est,
 Et iste cura spiritali providens
 Struat ampla mentis horrea,
 Ut dilatato larga vitæ perpetis
 Alimenta condat pectore ;
 845 Et cum vitali divitem substantia
 Perfecerit terram suam,
 Tunc tu ut fruaris filii potentia
 Tamquam Israel ibis senex,
 Et introibis lætus, accito simul
 850 Cognationis agmine.
 Pascetque natus in domo regis tuam
 Partis a senectam panibus.
 Ut pullus aquilæ dicitur b repascere
 Cura parentes mutua,
 855 Quos vis senectæ rursus implumes facit,
 Nidoque pascendos refert :
 Donec replumi vestiantur corpore,
 Pennisque florescant novis.
 Versi vicissim more naturæ novo
 860 Sunt filii pulli senes.
 At cum veterno defæcata fecerit
 Novos juvena præpetes,
 Desueta (a) longo remigia penarum senio
 Natis magistris inchoant,
 865 Mixtique pullis convolant altoribus
 Leni per auras impetu ;
 Liquidum sereno tractibus lentis iter
 Secare sublimi juvat.
 599 - 600 Placideque sudum ventilantes D
 [aerem,
 870 Ala pares immobili
 Dum se sequuntur, et vicissim præeunt c 21,
 Serto coronant circulo,

a Vide not. 284.

b Vide ep. 44, n. 1.

c Vide vers. 752.

d Vide not. 285.

e Id est exemplum seu imaginem. Vide carm. 18, v. 181, et not. 286.

f Vide not. 287.

g Id est Christi. Vide carm. 17, v. 140, et carm. 22, v. 148.

h Id est vanis. Vide carm. 22, v. 139.

i Id est divitiis.

- A Utroque ** regni cœlitis d mysteria
 Mutæ loquuntur alites,
 875 Sacrum potentis explicant e instar crucis
 Suspensa pennis corpora.
 Volatus autem circumactus ambitu
 Spondet laboris præmium.
 Sic istæ pullus f gratiarum filius
 880 Vestræ salutis prævius,
 Avium per alta commeantum nubila
 Sit spiritalis æmulus.
 Cornibus, et alis arduæ fultus crucis
 Volet in coronam gloriæ.
 885 Qui fonte proprio est derivatus, ut suam
 Fons totus in venam fluat,
 Vestrumque proni rivulum sequamini,
 B Ut (b) flumen e cunctis eat
 Benedicta proles, sancta radix, et bonæ
 890 Rami feraces arboris.
 Deo dedistis nutriendum filium ;
 Et ille sic vobis alit,
 Vos ut vicissim nutriat (c) canos puer ;
 Senibus ** magister parvulus,
 895 Pietatis admirabili mysterio
 Factus parens parentibus.
 Deinde cuncti, tota sanctorum cohors,
 Ad corpus illud s verticis,
 Quo sicut aquilæ congregabuntur pii,
 900 Et vos volantes ibitis.
 Quod non valebunt, quos humo tolli vetant
 Patrimoniorum pondera.
 C Cum prima signum suscitandis mortuis
 Cœlo tuba intonaverit,
 905 Hi nunc obesi spiritu superbiæ
 Et opibus inflati cavis h,
 Humi manebunt compediti, nec suis
 Sese explicabunt (d) vinculis :
 Quibus infideles nunc ligantur, ut volunt,
 910 Tunc attingendi ne volent,
 Quia sarcinatos et graves rebus i suis,
 Mundi caduci divites,
 Portare tenera non valebunt nubila
 Ad regis occursum Dei ;
 915 Sed hæsitantes in luto læcis suæ
 Opumque pressos molibus,
 A meridiano incendio mundi repens
 Ruina mortis opprimet.
 Ne quæso Dominus talium virgam Deus
 920 Admittat in sortem suam ;
 Neque nos in horum divitum fructus sinat
 Manus iniquas tendere.

(a) Deest vox longo in editis Grin. et Poelm. Morbo incurabili medicinam facere non potui.

(b) Hunc versum emendavimus ex editione Schot. et ms. Reg. Ante erat *Ut fluminibus cunctis eat*.

(c) Ms. Regius codex cum editis Bad., Grav. et Schot., *canus puer*; non omnino male (ait Sacchinus), ut respiciat illud, *Canis sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata*. Sap. iv, 9.

(d) Ms. Reg. et edd. 4, *vitiis*. Sacchinus: An divitiis? Sed rectum opinor *vinculis*, et numeri causa et allegorie.

Vos ergo, magna cura pectoris mei,
601 - 602 Paramini Christo leves.
 925 Jamque expediti sarcinis egentibus ^a,
 Laxate vinculis pedes,
 Ut copiosa luce vestiamini,
 Estote nudi seculo,
 Veniens ut hujus seculi princeps nihil
 950 Inveniat in vobis suum.
 Et vos prementum mole rerum liberos,
 Et labe puros criminum,
 Facile allevantes perferant tenui sinu
 Nubes piorum bajulæ,
 955 Sponsoque vectos obviam regi Deus ^{aa}
 Fulgore perfundat suo,
 Ut sempiternæ clara vitæ gloria
 Mortale vestrum sorbeat,
 Et ad supernam restituti imaginem
 940 Herile (a) conformet decus,
 Ævum perenne, perpetes ut angeli,
 Cum rege vivatis Deo.

POEMA XXV.

EPITHALAMIUM JULIANI ET IÆ ^a.

Julianum Memoris episcopi filium et Iam docet Paulinus quomodo in matrimonio se gerere debeant, quomodo domum instituere, seculi pompam fugere, honores declinare, etc.

Concordes animæ casto sociantur amore,
 Virgo puer Christi, virgo puella Dei.
 Christe Deus pariles duc ad tua frena columbas;
 Et moderare levi subdita colla jugo.
 5 Namque tuum leve Christe jugum est, quod C
 [prompta
 Suscipit, et facili fert amor obsequio.
 Invitis gravis est castæ pia sarcina legis :
 Dulce piis onus est vincere carnis opus.
 Absit ab his thalamis vani lascivia vulgi,
 40 Juno, Cupido, Venus, nomina luxuriæ.
 Sancta sacerdotis venerando pignora pacto
 Junguntur : coeant pax, pudor, et pietas.
 Nam pietatis amor simul est, et amoris honestas,
 Paxque Deo concors copula conjugii.
 45 Fœderis hujus opus proprio Deus ore sacravit,
 Divinaque manu par hominum statuit.
 Quoque individuum magis assignaret amorem,
 Ex una fecit carne manere duos.
 Nam sopitus Adam costa privatus adempta est ^b, D
 20 Moxque suo factam sumsit ab osse parem :
 Nec lateris damnum, suppleta carne vicissim,
 Sensit, et agnovit quod geminatus erat;
 Sequè alium ex sese sociali in corpore cernens,
 Ipse propheta sui mox fuit ore novo.
 25 Hæc, inquit, caro carne mea est : os ab ossibus
 [istud

A
 Nosco meum : isthæc est costa mei lateris ^a,
 Nunc igitur, prisca quoniam sub imagine san-
 [ctum

Fœdus Aroneis pignorum geritur,
 Seria tranquillis agitentur gaudia votis :
 30 Christus ubique pii voce sonet populi
 Nulla per ornatas insultet turba plateas :
 Nemo solum foliis, limina fronde tegat.
603 - 604 Ne sit Christicolam fanatica turba
 [per urbem :

Nolo profana pios polluat ambitio.
 35 Nulla peregrinis fragret nidoribus aura :
 Cuncta pudicitæ munditias oleant.
 Unguentum sanctis unum est, quod nomine
 [Christi

B
 Diffusum casto spirat odore Deum.
 Nolo supervacuis ornentur fercula donis : ^c
 40 Moribus ornatur, non opibus probitas.
 Sancta sacerdotis ¹ nurus, et matrona (b) sa-
 [cratam

Jam puri dotem luminis accipiet ².
 Horreat inclusas ³ auro, vel murice vestes :
 Aurea vestis huic gratia pura Dei est.

45 Respuat et variis distincta monilia gemmis,
 Nobilis ut Domino germæ sit ipsa Deo.
 Cervicem Christi Domini juga ferre dicatam
 Non premat invisæ pondus avaritiæ.
 Interiore magis mundo ^d placitura colatur,
 50 Comta salutariferis dotibus ingenium.
 Non cupiat lapidum pretium, non vellera se-
 [rum,

Incassum reditus dilapidare suos,
 Ornetur castis (c) animam virtutibus, ut sit
 Non damnosa suo, sed pretiosa viro.
 55 Namque ubi corporæ curatur gloria pompæ,
 Vilescit pretio depretiatus homo,
 Et male mens pravi cæcata libidine voti
 Sordescit nitidis corporis exuviis,
 Nec sentit quam turpe decus gerat improbus,
 [ut sit

60 Veste sua levior, qui sibi veste placet.
 Absit ut (d) idolici videatur filia templi,
 Gentis apostolicæ filia facta domo.
 Non fucis male facta cutem, neque lumina nigro
 Pulvere, nec flavo tincta colore comam.

65 Purum naturæ decus aspernata superbo
 Crimine, divinum in se sibi damnat opus.
 Frustra hæc se mulier jactaverit esse pudicam,
 Quæ se tam variis ornat adulteriis.

Vos autem, juvenes Christi, fugite omnia quorum
 70 In damno pretium est, usus in interitu.
 Credite divinis verbis, de cultibus istis
 Pœnalem cupidis surgere materiam,
 Isaias ^e rigida cingendas reste minatur,

^a Vide not. 288 et 289.

^b Genes. ii, 21.

^c Genes. ii, 23.

^d Id est ornato.

^e Isai. iii, 24.

^f Alias 14 : quod autem 22 erat, nunc 20. Scriptum circa annum 400, ante 108.

(a) Ms. codex Reg. cum editis quinque, *conformes*.
 (b) In ed. Schot. ex ms. codice Belgico. Ed. Rosv., *sacratiss*, mendose.

(c) Hic loquendi modus Paulino familiaris, præsertim in hoc carmine. Vide v. 64, v. 162, et ep. 32, n. 6, v. 11. Ed. Schot., *animus*.

(d) Eadem licentia reperitur apud Prudentium lib. i

- Quæ modo purpureis serica mixta gerunt. A
- 75 Quæ tunicas ostro rutilas, auroque crepantes
Fluxis talari sine trahunt sinibus :
Funibus accinctæ saccos sine fine gerentes
Grandia pistrini carcere saxa molent.
Quæque caput (a) pastis * cumulatam crinibus
[augent :
- 80 Turpe gerent nudo vertice calvitium.
Talibus ornari fuge dotibus, o nova sancti
Nupta viri : vacuis sensibus ista placeat.
Tunc (b) neque odoratis vaga vestibis atque
[capillis,
Naribus agnoscî, qua gradiare, velis.
- 85 Aut implexarum strue, tormentoque comarum
Turritum sedes ædificata caput.
Ne multis splendore tuo male sollicitatis
Pestiferæ nequam sis caput illecebræ.
Sed neque vel proprio per corporis incremen-
[tum
- 90 Tu cupias mentem fœda placere viro.
Tu quoque, sancte puer, libris devote sacratis
Corporei curam sporne decoris amans.
Compensavit enim Christus tibi largiter, ornans
Perpetuis pulcram divitijs animam,
- 95 Vosque simul castis ornavit dotibus ambos
Spe, pietate, fide, pace, pudicitia.
Sermo Dei argentum est, et sanctus Spiritus
[aurum,
Mentibus et gemmæ clara bonorum ope-
[rum.
- Si tenuis cultus mentes offendit honestas,
100 Et pretio ambiri corda superba juvat :
Submoveant istum sanctorum exempla pudorem,
Castaque primorum simplicitas hominum.
Aspicite antiquos paradisi in sede parentes,
Quorum totus erat mundus, et unus ager.
- 105 Attamen his ovium pelles tegumenta fuerunt :
Nunc uti neto vellere texta pudet ?
Pulcra Rebecca sacrum cum sponsa veniret ad
[Isac ^b,
Simpliciter velo tecta pudoris ^c erat.
Non legitur variis venisse ornata lapillis,
110 Sed super obducto prædita palliolo,
Quo pudibunda suum textit velamine vultum,
Oblatam sponsi virgo pavens faciem.
An magis Herodias saltatrix virgo placebit,
Baptistæ mortem nanta pedum pretio ?
- 115 Impia maternæ sic ulta libidinî iram,
Ut caput acciperet luxuriæ pretium.
Illud nempe caput, de quo clamaverat index
Vox populis Agnum propter ^d adessee Dei.
Unde nefas tantum meruit, nisi ab illice cultu,
120 Impia saltatrix, fîlia digna patre ?
Quem tamen hoc vicit scelere, invitumque coegit
- In facinus placiti corporis illecebris.
Convivas etenim dignos dape regis iniqui
Duxit in assensum mobilis arte pedum.
125 Nam sibi fulva leves texisset bractea plantas,
Calcibus ut pictis luderet improbius,
Et fluidam crispo duxisset syrmatæ vestem,
Fronte micans gemmis, pone refusa co-
[mam :
- Non ita corruptis spectantur mentibus intrans
130 Callida ad infandum prævaluisse opus.
Ipse quoque Herodes regali veste superbus
Sacrilægis demens flatibus intumuit,
Elatusque habitu divinum oblitus honorem
Vulnere vermifluo fœtidus interit * :
- 135 Digna luens meritis, ut sordidus ulcere obiret,
Qui se crediderat vestis honore Deum.
Sed, cedo ut insani decant regalia status
Pectora, quæ nobis cum Pharaone manus
Dissidet a nostris cava ^f mundi gloria regnis,
140 Nec coit adversis lux pia cum tenebris.
Clericus uxorem Christo comente decoram
Diligat et pulcram luminæ cordis amet,
Auxilioque viri divino munere factam,
Lector cœlesti discat ab historia ;
- 145 Inque vicem mulier, sancto sit ut æqua marito,
Mente humili Christum in conjugè susci-
[piat,
Crescat ut ^g in sanctum texta compagine corpus.
605-606 Ut sit ei vertex vir, cui Chri-
[stus apex.
- Tali conjugio cessavit servitus Evæ,
150 Æquavitque pium libera Sara virum.
Tali lege suis nubentibus adstat Iesus
Pronubus, et vini nectare mutat aquam.
His Mariam ^h sponsis Domini decet adfore ma-
[trem,
Quæ genuit salva virginitate Deum.
- 155 Namque Deus placitum sacrata in virgine tem-
[plum
Ipse sibi arcano condidit impluvio,
Descendit ^b tacito allapsu, velut imber ab alta
Nube super vellus rore silente cadit.
Nam nemo arcani fuit hujus conscius umquam,
160 Quo Deus assumpsit virgine matre hominem.
O nova ad humanam Domini commenta salu-
[tem !
- Fit sine concubitu femina feta uterum.
Sponsa viro tantum, non est subjecta marito,
Et genitrix partu, nec mulier coitu.
- 165 Fœdere erat conjux, sed corpore non erat uxor :
Intemerata viro, mater erat puero.
Grande sacramentum, quo nubit Ecclesia ⁱ Chri-
[sto,

contra Symmachum, v. 611, et lib. II, v. 48 et 79.

* Vide not. 290 et 277.

^b Genes. xxiv, 65.

^c Vide vers. 96 et ep. 23, n. 24 et 25.

^d Id est *prope*. Vide carm. 16, v. 158.

^e Mors Herodis.

^f Id est *vana*.

* Vide carm. 6, v. 110.

^b Vide ep. 19, n. 3.

ⁱ Vide not. 239.

(a) Ed. Rosv., *passis*. Utraque lectio bona. Vide not. 290.

(b) Sic emendavimus monente J. F. Gronovio in Observat. Ecclesiast., c. 10, idque mens Paulini et

Et simul est Domini sponsa sororque sui. A
 Sponsa quasi conjux : soror est, quia subdita
 [non est.

 170 Inde manet mater ^b æterni semine Verbi
 Concipiens populos, et pariter pariens.
 Hinc soror et conjux : quoniam sine corporis
 [usu
 Mente coit, cui vir non homo, sed Deus est.
 Hac genitrice senex æque generatur, ut infans.
 175 Ætatem et sexum non habet hæc soboles.
 Hæc etenim est benedicta Dei generatio, quæ
 [non
 Seminis humani, sed generis superi est.
 Inde magister ait : Quia jam nec femina, nec
 [mas
 In Christo, sed idem corpus, et una fides.
 180 Namque omnes unum corpus sumus : omnia
 [Christo
 Membra, quibus Christus corporis in caput
 [est °.
 Et quia jam Christum induti, deponimus Adam,
 Protinus in speciem tendimus angelicam.
 Propterea hoc opus est cunctis baptismate natis,
 185 Perfectum ut capiat sexus uterque virum,
 Et commune caput stet [°] in omnibus omnia Chri-
 [stus,
 Tradens in regnum rex sua membra Patri.
 Nubere vel nubi fragilis jam deserit [°] ætas,
 Omnibus æterno corpore compositis.
 190 Ergo mei memores par inviolabile semper
 Vivite : sit vobis crux veneranda jugum.
 Illius ut matris nati, quæ sponsa sororque est,
 Sumite digna piis pectora nominibus,
 Et vobis fratri sponsi concurrite Christo,
 195 Sitis ut æterni corporis una caro.
 Hic vos nectat amor, (a) quo stringit Ecclesia
 [^d Christum,
 Quoque vicissim illam Christus amore fo-
 [vet.
 Ipse pater vobis benedicat episcopus, ipse
 Præcinat hymnisonis cantica sancta choris.
 200 Duc, Memor [°] alme, tuos Domino ante altaria
 [natos,
 Commendaque precans sanctificante manu.
 Sed quis odor nares allabitur æthere manans? D
 Unde meos stringit lux inopina oculos?
 Quis procul ille hominum placidis se passibus
 [adfert,
 205 Plurima quem Christi gratia prosequitur?
 Quem benedicta cohors superis circumdat alum-
 [nis,
 607-608 Angelici referens agminis effi-
 [giem

sensus subsequentes imperant. Ante erat *quoque*.

^a Hic deest versus.

^b Licentia poetica. Vide Prudentii Hamartig., v. 308.

^c Gal. iii, 28; I Cor. xii, 27.

^d Vide not. 239.

Nosco virum, quem divini comitantur odores,
 Et cui sidereum splendet in ore decus.
 210 Hic vir hic est, Domini numeroso munere Chri-
 [sti
 Dives, vir superi luminis Æmilius ^f.
 Surge, Memor, venerare patrem, complectere
 [fratrem,
 Uno utrumque tibi nomen in Æmilio est.
 Junior et genior Memor est : mirabile magni
 215 Munus opusque Dei; qui minor, hic pater
 [est;
 Posterius natus, senior : quia sede sacerdos
 Gestat apostolicam pectore canitiem.
 Filius est, fraterque Memor : lætatur adesse
 Communem sibimet pignoribusque patrem.
 B 220 Justitia et pax se gemina vice complectuntur,
 Cum Memor Æmilio jungitur unanimo.
 Infula pontificis divino jungit honore :
 Humano pietas jungit amore pares.
 Hinc Memor, officii non immemor, ordine recto
 225 Tradit ad Æmilii pignora cara manus.
 Ille jugans capita amborum sub pace jugali,
 Velat eos dextra, quos prece sanctificat.
 Christe, sacerdotes exaudi, Christe, precantes,
 Et pia vota sacris annue supplicibus.
 230 Imbue, Christe, popos de sancto antistite nu-
 [ptos,
 Perque manus castas cõrda pudica juva,
 Ut sit in ambobus concordia virginittatis,
 Aut sicut ambo sacris semina virginibus.
 C Volorum prior hic gradus est, ut nescia carnis
 235 Membra gerant; quod si corpore congrue-
 [riat,
 Casta sacerdotale genus ventura propago,
 Et domus Aron sit tota domus Memoris,
 Christorumque domus sit domus hæc Me-
 [moris.
 Esto et Paulini Therasireque meior,
 240 Et memor æternum Christus erit Memoris.

POEMA XXVI.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN VIII.

Gothis Italiam vastantibus Paulinus in S. Felicis protectione confidit. Aliqua ejus miracula enumerat.

Ecce dies nobis anno revoluta peracto
 Illustrem revehit Felicis nomine lucem.
 Tempus erat lætis modo promere gaudia verbis,
 Anxia si lætas paterentur tempora voces.
 5 Sed tamen ista dies, licet inter prælia, nobis
 Lætitie pacisque dies erit; horrida longe
 Bella fremant, nostris pax libera mentibus adsit.
 Lætitie dulcem non obliviscitur usum
 Mens adsueta piis sua solvere pectora votis,
 10 Et Domino festis caste gaudere diebus.

• Vide not. 291.

† Vide not. 292.

• Scriptum anno 401, die 14 Januar.

(a) Sic emendatum ex edit. Schot. Ed. Rosv., quæ. Vide v. seq.

Quare importunam, quamvis sub tempore A 55 Sic igitur modo nos turbato in tempore
[mœsto, [læti,

Pellite tristitiam, bona gaudia, dulcia verba,
Omne pium lætumque die Felicis amemus,
Natali sine fine die, quia natus in ista est
15 Perpetuis Felix seclis, qua corporis ævum
Functus ^a, ad æternam migravit in æthera vi-
[tam.

Ergo metus abeant tristes, redeantque re-
[fectis

Gaudia pectoribus; (a) decet omnia pellere san-
[ctum

609-610 Mœsta diem, tanti quem gloria con-
[fessoris

20 Insignem cunctis per tempora tota diebus
Elucere facit, populisque frequentibus ornat. B
Hunc ^b ego si Geticis agerem male subditus
[armis,

Inter et immites celebrarem lætus Alanos,
Et si multijugæ premerent mea colla catenæ,

25 Captivis animum membris non jungeret hostis;
Pectore non (b) victo, calcaret triste superba
Servitium pietas. Licet inter barbara vincla,
Liber amor placitis caneret mea vota loque-
[lis.

Nunc igitur, quamvis varias vaga fama per
[oras

30 Terrificis pavidas feriat rumoribus aures,
Nos tamen in Domino stabilis fiducia Christo
Roboret, et recto fixis pede mentibus armet.
Nec pavor ater in hanc obducatur nubila lucem, C
Quam Deus ætherio Felicis honore serenat.

35 Legifer ut quondam Pharii tellure tyranni
Pascha sacrum (c) Moyses prima sub lege dica-
[vit e,

Sanctaque tunc Judæa (domo licet impius illos
Maturare fugam valida vi cogeret hostis)
Libertate tamen devoti pectoris audax,

40 Nec turbante metu jassum sollenne reliquit;
Sed trepidans fugiensque licet, divina peregit
Festa, salutifero lætis epulatus in agno
Cœtibus, et ficto Christi jam sanguine victor,
Duxit ovans lætas victos Pharaone choreas.

45 Inde fugæ memores etiam nunc azyma su-
[munt

Judæi, solo retinentes nomine gentem,
Infermentatis pulsati quia panibus olim
Ægypto, fecere fugam: paribus modo signis
Per patrios, sed jam per inania sabbata, ritus

50 Antiqui recolunt vestigia grata timoris.
Nam frustra veterem vacua sub imagine legem
Exercent, verum nobis quia Pascha replevit
Unus pro cunctis Patri datus hostia Christus:
Et quia corpus adest vitæ, perit umbra figuræ.

^a Vide not. 331 et 332.

^b Subandi diem.

^c Exod. xii.

^d Id est *deposi is*. Vide vers. 59

^e Id est *recolamus*, seu *revolvamus*.

^f Jon. iii.

Mente pia festum dilecti martyris omnes
Collatis hilare studiis pietatis agamus.
Forte magis pietas nobis dabit ista salutem,
Si nostras ideo libeat deponere ¹ curas,

60 Ut confessori lætantia corda feramus,
Cujus honore Deus gaudet, quia martyr hono-
[rem

Contempsit proprium Domini pro nomine Chri-
[sti,

Vilior ipse sibi, ut Christo pretiosior esset.
Propterea tali placeat gaudere patrono,

65 Natalemque diem sopiti pace beata
Martyris expositis ^d lætantes ducere curis.

Hic quoque devotis aderit, si fortior exstet
Nunc ad lætitiæ affectus, quam causa timoris
Ad consternendas obducto pectore mentes.

70 Credite, non armis, neque viribus esse ti-
[mendos

Allophylum populos, quos propter crimina no-
[stra

Offensi movet ira Dei, ut formidine mortis
Excitet ad curam vitæ torpentia corda.

Ergo Deum mitem sævo timeamus in hoste,

75 Absit ut hoste metus, quem formidare mere-
[mur

([d] Non metuendo Deum, placida quem pace
[remissi)

Negligimus, saltem vi compellente tremamus,
611-612 Placemus mœrore humiles, quem
[læta ferentem

Spernimus ex ipsa mox prosperitate superbi.

80 Prisca retractæthul ^e sanctorum exempla
[parentum,

Qui merita immissis tolerantes verbera bellis,
Non armis sibi, nec muris capienda (e) para-
[bant

Præsidia. Humanis opibus sperare salutem
Nulla salus. Nec enim mortem inortalia pel-
[lent.

85 Ergo quia est curæ tempus, sit cura pre-
[candi

Cœlestem Dominum, a quo mœsta aut læta pa-
[rantur,

Qui solus præstare potest ditone superna;
Rursus ut exactis renoventur gaudia curis.

Hoc etenim regit et variat Deus arbiter usu

90 Res hominum, ut semper succedant nubila su-
[dis,

Atque iterum fugiant imbres redeunte sereno.
Quanta precum virtus, quæ sit medicina,
[parenti

Flere Deo, doceat luctu servata Ninive ^f,

(a) Ms. codex Germ., *figant*, lege *fugiant*, *deceat*,
omnia sanctum Mœsta diem.

(b) M. Germ., *vincto*.

(c) Idem ins. codex Germ., *Moses*.

(d) Versus ille additus est ex ms. codice Germ.

(e) Ms. idem Germ., *putabant*, non male.

- Et senis impensa Moysi prece victus Amalec ^a, A 135 Qua famulis Domini tuto fuit hospita tecto,
 95 Et maledictus Aman sanctæ prece perditus Es-
 ther ^b,
 Qui bene pœnarum versa vice, quæ male san-
 ctis
 Miscuerat, solus bibit impius, et cruce justa,
 Quam (a) famulo Domini prælixerat, ipse pe-
 pendit.
- Ergo fides innixa Deo trepidantia firmet
 190 Pectora, et in mœsto securum tempore tempus
 Præsumat confisa Deo, quia non metuendi
 Causa, timere Deum, quem quisquis non timet
 [unum,
 Omnia jure timet. Fidant legionibus illi,
 Perfugioque parent reparatis mœnia muris,
 105 Nulla salutiferi quibus est fiducia Christi :
 Nos crucis invictæ signum, et confessio munit,
 Armatique Deo mentem, non quærimus arma
 Corporis ; et quamquam membris videamur in-
 [erues,
 Arma tamen gerimus, quibus et sub pace se-
 [rena
 110 Contra incorporeos animis decernimus hostes.
 Nunc opus adjutore Deo, solusque timendus,
 Quo sine et arma cadunt, per quem firmantur et
 [arma ;
 Ipse intra muros turris tibi, qui sine muris
 Murus crit. Reclamus abhinc signata sacratis
 115 Gesta patrum libris, et perspice qui potiore
 Præsidio fuerint, quos urbs circumdata magnis
 Absque Deo muris, an quos sine mœnibus urbis
 Vallabat socio virtus divina favore.
 Illam dico urbem quam perdidit acer Ie-
 [sus ^c,
- 120 Mutatus proprium virtutis nomine nomen,
 Quam non militiæ solito de more subegit,
 Ut solitum est, longa dux obsidione laborans ;
 Verrum ope divina, sacra per mysteria vibrans
 Tela, nec exercens, tacitis exercitus armis
 125 Lustravit cessante manu, septemque diebus
 Septenos iterans sibi circum mœnia gyros.
 Obtinuit captos numeri ^d virtute potentis,
 Atque sacerdotum lituis clangore tremendo,
 Fulmineos superæ tonitrus imitantibus iræ.
 130 Tunc qui divitiis populus fidebat, et urbe,
 Interiit mixtis inter sua tecta sepulcris.
 Sola Rahab meretrix castam quæ gessit ini-
 [qua
 Gente fidem, non freta suis evadere muris,
613-614 Sed pietate Dei, meritum pietatis
 [adepta est :
- 140 Præ lato contempta Deo mox cuncta benigno
 Repperit in Domino ; quæ, si posuisset in urbē
 Præsidium, patriis cecidisset mixta ruinis,
 Indefensa Deo : meretrix sed mystica Christum
 Provida polluta emturum sanguine gentes
 145 Puniceo proprium signavit vellere tectum,
 Excepitque suam patria pereunte salutem ;
 Significans illos mundo labente tegendos,
 Quos crucis invictæ signat cruor. Hinc cape
 [quantum
 Ipse cruor valeat, cujus salvabat imago.
 150 Semper in omne bonum valuit confidero
 [Christo :
 Credere cuncta Deo virtutum ; ponere solum
 Omnia summa Deum ; talis super omnia semper
 Arma fides valuit ; tali puer ille pusillos
 Robore grandis erat, qui spretis fortior armis
 155 Perculit armatum silicis virtute gigantem ^e.
 Arma fide semper, numquam cognovimus
 [armis
 Indiguisset fidem. Rupit mare virga fidelis,
 Quod vacua arma fide cum principe mersit ini-
 [quo ^f.
 Femineas quoque personas virtute virili
 C 160 Induit alma fides : mulier qua sancta peremit
 Terribilem Sisaram transfixum tempora palo,
 Terrentemque manu late populos Holofernem ^g
 Arte pudicitie deceptum callida Judith
 Risit, in impuro quæ non polluta cubili,
 165 Barbara, truncato victrix duce, castra fugavit.
 Nuda fides armata Deo est ; virtute fidei ^h
 Fortior Ezechias paucis, quam millibus ille
 Sennacherib, cujus Babylon et opima Ninive
 Regnum erat ⁱ. Assyriæ vires et Medica regna
 170 Moverat, et magnis legionibus omnia circum ^a
 Regna terens, sacram Domini tendebat ad urbem,
 Atque unam tota bellorum mole petebat.
 Dum parat hoc bellis retinentibus impia vota
 Impediente Deo, præmisit scripta superbis
 D 175 Dura minis, quæ sumta dolens altaria circa ^a
 Intulit Ezechias Domino, lacrymisque profusis
 Dum recitat fera verba (b) lavans, prostratus, et
 [orans
 Atrata cum plebe, Deum permovit ; et una
 Tam gravis exitiis victor prece perculit absens

^a Exod. xvii, 11.

^b Esther vii.

^c Josue vi.

^d Id est populi. Vide carm. 16, v. 230.

^e I Reg. xvii, 49.

^f Exod. xiv.

^g Judith xiii.

^h Vide not. 351.

ⁱ IV Reg. xix.

(a) Editi codices, populo. At ex ms. codice Ger-

manensi emendavimus *famulo*, scilicet *Mardochæo*, cui Aman paraverat patibulum, vide cap. vii Esther, v. 10 ; non autem populo Judæorum, quos die statuto interfici et gladio perire edixerat. Vide cap. iii Esther.

(b) Forte legendum, *levans*. Sacchinus : Non displicet intelligi *lavisse lacrymis scripta*. Sed et libenter legerim, *levans, prostratus*, ut intelligatur *levassum* (ut Isaïas ait) *expanderet coram Domino, et prostratus ipse oraret*.

- 180 Assyrios, pugnante Deo; compendia tanta
Promeritus, ne nosset eum, quem visceret, ho-
[stem.
Nam post Ezechiae querulos trans sidera
[fletus,
Et de corde humili missas super astra querelas
Voce pia impulsis summi Patris auribus, altae
- 185 Ut patuere fores caeli, delabitur ales
Angelus, halantem (qua labitur) aera ducentem,
Armatus verbi gladio, ferit impia castra,
Et sopitorum taciturna strage triumphans,
Centum octoginta dedit uni millia leto,
- 190 Et nox una fuit tam magni conscia belli.
Mane minax rex surgit adhuc; et mox miser,
[armis
- 615-616** Milite deleto vacuis, fugit agmine B
[raro,
Ezechiam fugiens alio procul orbe diremtum,
Cui modo praesenti fuerat sua vincla minatus.
- 195 Tunc velut Ezechiae fuit interventor Isaias ⁴,
Ad Dominum nobis isto sit tempore Felix,
Jactemus nostras et transfundamus in ipsum ^a
Curas atque metus. Levis illi sarcina nostrum
Pondus erit, quia quod parvis onus, hoc leve
[magnis.
- 200 Sic Deus ipse hominum gessit peccata, nec hau-
[sit,
Et mortem passus, non pertulit in cruce cul-
[pam,
Perdidit ille, meam repararet ut in cruce, vi-
[tam; C
Ille reus factus, ne sim reus; inter iniquos
Condemnatus obit, nos ut discernat iniquis.
- 205 Morte pia Dominus mihi mortuus, ut sibi vi-
[vam,
Et merear semper viventis vivere vitam.
Sic potiora ejus venerando in corpore Felix,
Martyres (in quibus est insigni robore Felix,
Inter divini capitis sacra lumina fulgens)
- 210 Jure Deo validi, quia Christo proxima passi.
Concurramus ad hanc spe conspirante pa-
[tronum;
Suscipiet nostras placida pietate querelas,
Et dum natalem ipsius celebrant ovantes,
Ille preces nostras meritis pius adseret altis,
- 215 Inque vicem flebit nobis, quia mente dicata
Nos letamur ei. Non est cura haec nova san-
[ctis
Exorare Deum pro peccatoribus aegris,
Vique boni meriti meritum superare sinistrum.
Sic legimus Moysen populo peccante pre-
[catum
- 220 Exstinxisse graves aeterni Vindictis iras ^a.
Et cum Pentapolim ^b perfunderet igneus
[imber,
Exiguam Segor Sodomis secernit iniquis
- A Lot fugiens, castaque potens prece liberat ur-
[bem,
Electamque domo sumit; quia sede pudica
225 Integer incestae permanserat incola terra
Permixtae Sodomae tectis, sed moribus exter.
Quid loquar Eliae precibus clausum atque
[reclusum
Coelum, et sanctiloquo ^c sublimis in ore pro-
[phetae
Terrarum mansisse famem, rediisse salutem?
230 Ut quondam hos habuit vetus aetas, sic mo-
[do nostra,
Felicem sortita salus, petat omne quod audet,
Quodque cupit, tali speret confusa patrono.
Sancte Deo dilecte, Dei tu dextera, Felix,
Esto, precor, nobis tu munitissima turris.
- 235 Nam Deus Abraham, Deus est tuus, et Deus
[Isac,
Et Deus Israel, Deus est tuus; ille Rubentis
Divisor pelagi, et dulcator fontis amari;
Ille dator mannae caelo, dator ortigis Austro,
Et sitiatis humi percussa rupe rigator:
240 Ipse tuus Deus est, qui per deserta sequentem
Praecessit populum, et praetentam nocte dieque
Temporis alterna mutavit lege columnam,
Quique quater denos inter deserta per annos,
Angelico plebem de caelis pane cibavit,
245 Et rupta in fluvios sitiendentem cote refecit.
Posce, precor, placidum nostris accedere
[Christum
Partibus; ipse tuus Deus est, quo fortis Iesus
Stare suis jussit solem lunamque triumphis ^d,
Et tibi, cum Dominus Romani prospera regni
250 Annuerit, famulis elementis praecipere, Felix,
Ad nostrum servire bonum, procedat et astris
Stantibus aucta dies; sol stet tibi, lunaque con-
[cors.
- Haereat obliquo suspendens sidera cursu,
617-618 Dum Romana suum capiat victoria
[finem.
- 255 Sicut in Assyria Daniel Babylone leones
Effusa domuit victor prece ^e; sic tibi, Felix,
Efferat barbaries Christo fraugente dometur,
Et tua captivi jaceant vestigia circum,
Ceu quandoque ferae circum jacuere prophetam,
D 260 Orantisque pedes linguis mulserunt benignis,
Natura mutante Deo, ut damuaret acerba
Mente feros homines humana pace ferarum.
Sic et crudelem confudit flamma tyran-
[num
Sanctis spectantem pueris servire caminos;
265 Innocuos cantare reos, ardere ministros.
Quoniam se miseri poterunt defendere re-
[ges,
Qui, tam degeneres humanae mentis, in illos
Svevicerint quibus et feritas et flamma pepercit?

^a Exod. xxxii.^b Id est urbes 5. Vid. ep. 13, n. 21; Gen. xix.^c Sic apud Prudentium Apotheos. v. 1006: Sancti-

loquus Lucas.

^d Jos. x, 13.^e Daniel. xiv.

- Sed velut aeternos pueris recinentibus hym- A 315
 [nos, Quin et funeream sanicm * stitebat, et ossa
 270 noscidus accensus discussit spiritus ignes * ;
 619-620 Lambebat, pecudum projecta cada-
 Sic nobis placido Felicis gratia flatu, [vera mandeus,
 Adspirante Deo, bellorum temperet ignes, Obscœnus conviva canum. Hic modo dæmone
 Ortaque Romuleis reprimens incendia terris, [tanto,
 Sollicitos placida jam pace refrigeret æstus, Sobrius, ecce procul conductum exercet agel-
 275 Fessaque reinctis absolvat pectora curis. [lum.
 Sed cur insipiens, tamquam tibi sãm rudis
 [hospes,
 Oblitusque tui, veterum te posco parentum
 Exemplis, ut opem tribuas in rebus egenis,
 Quam tibi dante Deo facies tu cedere nobis ?
 280 Sat mihi sunt, Felix, virtutum exempla tuarum,
 Nec tibi pauperior Christus cœlestia fundit
 Manera quam patribus, quorum generosa pro- B
 [pago es.
 Nam patriarcharum Felix et filius æque
 Stirpis apostolicæ es, tanti non degener heres
 285 Seminis, ut sanctæ legis simul atque fidei b
 Confessor, patriis virtutibus æmula sanctus
 Signa geris : nec, si species operum tibi dispar,
 Non similis virtus ; diversa est gratia vobis,
 Gloria par, quoniam sanctis fons omnibus unus,
 290 Martyribusque sacris ; opera ut diversa fuerunt
 Tempora, nec coeunt signis distantia causis
 Gesta : Dei per dona sibi cœlestia distant
 Æquales meritis. Si non eadem omnia Felix
 Quæ Daniel gessit, vel pertulit, et lacus istum
 295 Non habuit, nec terribiles cinxere leones * ;
 Nec Daniel eadem pro nomine passus herili est, C
 Verbera, vincla, metus, et noctem carceris atri,
 Quæ Felix horrenda tulit. Qui rostra ferarum
 Clausit, adoranti faciens mansueta profetæ ;
 300 Qui fecit tepidos pueris orantibus ignes
 Humidaque in mediis dedit indumenta caminis :
 Ipse dedit celso Felicem jure potentem
 Pestiferis Satanae legionibus imperitare.
 In quibus iste feras d omnes compescit et ignes.
 305 Nam quæ non serpens, quæ non hæc bellua tur-
 [ba est ?
 Denique de multis unum loquar, ut sit ab
 [uno
 Discere, dæmonis sensus constare serinos.
 Quidam homo, non longum tempus, tam
 [prodigiali D
 Dæmone distentus fuit, ut jam non modo no-
 [tos
 310 Ille cibos hominum, vel si congesta daretur
 Multa mensa dapæ, in facili consumeret hau-
 [stu,
 Verum et gallinas habitantum limine raptas,
 Mox ut sustulerat rapido discerperet ore,
 Et plumâ incoctas non suffocante voraret.
- Et curante Deo sancta Felicis in aula
 320 Redditus ipse sibi, claro satis indice monstrat,
 Felicem meritis et Christi nomine fortem,
 Immites domitare feras, et vincere flammæ.
 Dicite qui testes operum Felicis adestis
 Nonne feras ignesque comat, cum dæmonas ur-
 [get,
 325 Qui vitilis animas, et morbis corpora frangunt,
 Peccatisque vorant : istos cruciansque fugans-
 [que,
 Nonne feras ignesque donat ? fremit igneus ultor
 Agminis igniferi Felix, flammamque nocentem
 Opprimil igne Dei : tenebrarum vincitur ignis
 330 Luminis igne pio : dæmon fugit, et Deus intrat ;
 Et sit homo bene versa domus, felicior aula,
 Possessore Deo tetrum inficiata colonum.
 Candidus et medicans ignis Deus : hoc meus
 [igno
 Fervet, ut insensum restinguat dæmona, Felix,
 335 Laxatumque * hominem flagrante refrigeret ho-
 [sic.
 Mira manus ! Sic virga potens et celsa potestas
 Intra unum mixtis inimico fœdere corpus
 Spiritibus, Felix intervenit inter aperta
 Pectoris, et tenues dirimit subtilior auras,
 340 Dæmone discernens animam, pro libera pulso
 Mens hominem recipit. Pâr hoc operi est opus
 [illi,
 Quo (a) merram tristem sacri dulcedine ligni
 In populi potus crucis immutavit imago.
 Sic Felix pietate potens, quia nobilis altæ
 345 Confessor crucis est, ipsum, quasi tristitia merræ
 Poala, hominem mutat. Qui nunc inflatus acerbo
 Dæmone, vipereum per spumea labra saporem
 Concussu laterum et singultu gutturis ampli
 Sæpius adsiliens flatus ructabat amarus :
 350 Jam totus, vel solus homo in sua jura reversus
 Dulce sapit, sanum spirat, placidumque profa-
 [tur.
 Ergo et Felicem virtutis dextera cingit.
 Inde potens varias tenebrosi principis artes
 Devorat, ut magicos Moseia virga dracones †.
 355 Cernimus ecce pares Domini cœlestis ad-
 [esse
 Ad meritum Felicis opes, operum quoque for-
 [mas
 Congruere, et quæcumque patres in corpore
 [sancti

* Daniel. iii, 50. Vide carm. 17, v. 315, et not. 293.

b Vide not. 334.

c Daniel. vi, 22.

d Vide not. 294.

e Id est *cadaveris mortui*.

† Exod. vii, 12.

(a) Hanc vocem, ut et in versu 345, emendavimus ex carm. 17, v. 32, juxta ms. codicem Germ. Vide ibidem, et præterea not. 214.

- Ediderint documenta Dei, sine corpore vivum A
 In Christo Felicem agere, insignique potentem
 360 *Mente animam, positi dum corporis ossa quie-*
 [sunt,
 Ante diem reditus claris prætere signis,
 Qualem pro meritis sit gestatura coronam,
 Cum steterit totus redivivo corpore Felix.
 Omnes, quisque suo, radiabunt lumine san-
 [cti
 365 *Dissimuli fulgore pares, nec iudice Christo*
 Alter in alterius meriti despensanda crescent :
 Christus erit cunctis regnum, lux, vita, corona.
 Cernite distinctos actus, sed onore jugatos
 Testamentorum Veterisque Novique magistros,
 370 *In quibus una dedit geminas Sapientia leges.*
 Atque ita virtutes varias par gloria pensat.
 Non Petrus irrupit virga mare; sed neque Moses
 Æquoris incessit liquido; tamen unus utriusque.
 Fulget honos, unus quoniam fuit autor utriusque
 375 *Scindere aquas virga, pedibus calcare fluentia,*
621-622 Qui Deus est veterum in sanctis,
 [Deus ipse novorum;
 Quo data lex Domino est, ex ipso gratia venit :
 Ille Deus Danielis, et ille trium puerorum,
 Felicis Deus ipse Deus, nec se minor ipse est
 380 *In sancto Felice Deus : per quem bona dona*
 Et medicas exercet opes terraque marique.
 Omni namque die testes sumus, undique cre-
 [bris
 Coetibus aut sanos gratantia reddere vota,
 Aut ægros varias petere ac (a) ambire medelas. C
 385 *Cernimus et multos peregrino a littore vectos,*
 Ante sacram sancti prostratos martyris aram ¹,
 Dum referunt grates, tolerata referre pericla,
 Testantes, validis collisa nave procellis,
 Se raptos miserante Deo, Felicis ut ipsa
 390 *Educente manu, maris emersisse profundo,*
 Et desperatam placidos cepisse salutem,
 Felicis meritis et aquas et cedere flammam,
 Præterita ut taceam meriti documenta po-
 [tentis,
 Novimus experti : pavor e terrore recenti
 395 *Vibrat adhuc memores animos, recolentibus illa*
 Quæ tulimus pene absumptis incendia testis :
 Quamlibet extinctæ recalent vestigia flammæ,
 Mentibus et magni cumulant Felicis amoreis; D
 Quem prope corporeo præsentem vidimus actu
 400 *Objectare manus flammis, et nostra tueri*
 Limina juncta suis, quæ tanquam territa sancti
 Obstantis facie prope tangens flamma pavebat,
 Pulsaque de nostri rapiendo culmine tecti,
 Comminus in tuguri vicina strage perarsit.
 405 *Mira loquar, stetit immotus sine flatibus æther,*
 Nec nemorum foliis ullum dedit aura tremorem,
 Ne posset rapidus procedere longius ignis,
 Per contexta volans sociarum tigna domorum :
 Sed ventis deserta cadentibus iræ negaret

- Flamma, et consumto moreretur languida pastu,
 Consimili modo nos Felix ope solve periclis;
 Nec domibus nostris propient mala; pulsaque
 [per te
 410 *Horrida sanguineo longe sonet ira flagello.*
 Illam etiam virtutem arcendis indæe bellis,
 Qua male labentem vicinis montibus amnem,
 Qui subitis aucto pluviis torrente redundans,
 Sic tua precipitans in limina sæpe ruebat,
 415 *Ut tectis conjuncta tuis habitacula vastis*
 Quassaret violentus aquis, ita flumine verso
 Fecisti mutare vias, ut nunc novus illum
 Alveus insolita ducat regione furentem,
 Nostraque longinquo vitantem tecta meatu;
 420 *Sic modo bellisono venientes flumine pugnas,*
 De nostris averte locis. Manus impia sacris
 Finibus abstat, quibus est tua gratia vallum.
 Atque tuam timeant hostes quasi dæmones aulam
 Nec cruor hæc violet, quæ flamma vel unda re
 [fugit

POEMA XXVII.

DE S. FELICE NATAL. CARMEN IX.

De solennibus Christianorum festis agit. S. Nicetam
 Dacorum episcopum ad festum S. Felicis diem No-
 lam secundo venientem miris laudibus excipit.

- 623-624** Nascere quæ tardo semper mihi
 [redderis ortu.
 Mox et in occasum properans fugis; ægra re-
 [dire,
 Ales abire dies. Nam te per longa morantem
 5 *Tempora, dum tardi nitens * rotā vertitur anni,*
 Sustineo intentis affecto pectore votis :
 Quam cuperem totis tibi præluce diebus,
 Vel si quando venis, ita compensare moras, ut
 Æstivis posses ¹ spatiis producere lucem,
 10 *Aut illum pensare diem, qui sistere jussis*
 Sideribus longo lassavit lumine mundum,
 Humanos duplicans dilata nocte labores.
 Nunc te cara dies rapido nimis aere nobis
 Temporis hiberni lex subtrahit, et brevitas
 15 *Cogit hiems horas cita lumine, pigra tenebris.*
 Sed bene quod tibi sol, Felix, cui gratia perpes
 Illustrante micat Christo, propriumque coruscet
 Natali jubar ipse suo, neque conditur unquam
 Casibus occiduis, æterni splendor honoris.
 20 *I fugitiva dies, elabere, non revocabo :*
 Nec te jam querar esse brevem; quia te sine
 [Felix
 Semper inextincto præsens mihi lumine fulget.
 Si natalis abest, plus est quod jugiter ipse
 Lux hujus natalis adest. Nec enim ille die fit
 25 *Sanctus, cujus honor celebrandi causa diei est.*
 Quod si natalem reliquis præstare diebus
 Turba facit, solito quæ densius ad sacra currit
 Limina; conferta prope semper plebe videmus
 Natalem Felicis agi. Nam quæ, rogo, votis

* Id est *obnitens*.¹ Scriptum anno 402, die 14 Januar.(a) Edd. Grav. et Schot. in marg., *sentire*.

30 Cassa dies oritur, vel magnis rara catervis? **A**
 Sed tamen hanc speciale decus retinere fatebor
 Jure diem, expleto quondam qua contigit ævo
 Ponere a terrenos habitus, et in alta b vocari
 Sidera Felicem retinendum sede beata.

35 Firmat enim ratio ista fidem, quæ tempora
 [certis
 Distinguit titulis, sacrosque a per annua signat
 Festa dies, quibus (a) ad Domini miracula quon-
 [dam
 Antiqui tremuere patres b, horrenda sinistris,
 Et semper celebranda piis; quia commoda san-
 [ctis,

40 Dura fuere malis. Testis Memphitica tellus,
 Et mare tunc factum sanctis humus, æquor ini-
 [quis; **B**
 Ceteraque his paria Ægypto multasque per oras
 Gesta Deo memori nobis recoluntur amore.
 Sic æque divina c feruntur (b) munere Christi.

45 Ut veneranda dies cunctis, qua Virgine natus,
 Pro cunctis hominem sumpsit Deus d; utque deinde
 Qua puerum stella duce mystica dona ferentes
 Suppliciter videre magi e: seu qua magis illum
 Jordanis trepidans a lavit tingente Johanne,

50 Sacramentum cunctas recreandis gentibus undas f:
 Sive dies eadem magis illo sit sacra signo,
 Quo primum Deus egit opus, cum flumine verso
625-626 Permutavit aquas (c) prædulcis
 [nectare vini e.
 Quid paschale epulum? Nam certe jugiter omni
 Pascha die cunctis Ecclesia prædicat oris,

55 Contestans Domini mortem cruce, de cruce vitam
 Cunctorum: tamen hoc magnæ pietatis in omnes
 Grande sacramentum b, præscripto mense quo-
 [tannis
 Totus ubique pari famulatu mundus adorat,
 Æternum celebrans redivivo corpore regem i.

60 Hoc sollemne dies sequitur: septem nume-
 [ramus
 Hebdomadas, et lux populis festiva recurrit,
 Qua sanctus quondam cælo demissus ab alto
 Spiritus ignito divisit (d) lumine linguas,
 Unus et ipse Deus (e) diversa per ora cucurrit,

65 Omnigenasque uno sonuit tunc ore loquelas,
 Omnibus ignotas tribuens expromere voces,
 Quisque suam ut gentem peregrino agnosceret
 [ore, **D**
 Externamque suo (f) sentiret in ore loquelam.

a Id est deponere. Vide carm. 14, v. 81.

b Exod. xiv, 22 et 27.

c Vide not. 295.

d Matth. i, 16.

e Matth. ii, 11.

f Matth. iii, 16.

g Johan. ii, 9, 11.

h Vide not. 296.

i Matth. xxviii, 6.

j Act. ii, 2, 3, 4, 6, 8, 11.

k Vide not. 297.

l Vide not. 298.

m Marc. xvi, 19.

n Μονογενής. Vide carm. 5, v. 47.

o Act. ii, 2, 4, 6.

Barbarus ipse sibi non notis nota canebat,
 70 Verba suis aliena loquens i: sed in omnibus
 [unum
 Voce Deum varia laudabat spiritus unus b.
 Ut citharis modulans unius verbere plectri
 Dissona fila movet: vel qui perflantia textis
 Labra terit calamis, licet unum carmen ab uno
 75 Ore ferat, non una sonat, variosque magistra
 Temperat arte sonos; arguta foramina flatu,
 Mobilibusque regit digitis, clauditque, aperitque,
 Ut rapida vice dulcis eat redeatque cavernis:
 Currrens Æolio s modulabilis aura meatu,

80 Explicet irruptos animata ut tibia cantus:
 Sic Deus omnia sonæ l modulator et arbiter unus
 Harmoniæ, per cuncta movet quam corpora re-
 [rum,
 Et naturæ opifex Deus omnis, et artis; in omni
 Fons opere, et finis, faciens a bona, factaque ser-
 [vans,

85 Ipse manens in se media pietate vicissim,
 Qua Pater in Verbo, qua Filius in Patre regnat,
 Quo sine nil factum, per quem sata cuncta in
 [eodem
 Consistunt, idem novat omnia principe Verbo.
 Qui cruce purpurea pretiosi sanguinis ostro
 90 Arduus ascensu volucris penetravit in alta
 Nube super Cherubim volitans, seditque 7 Pa-
 [renti
 Dexter m, et (g) inde suis cœlestia dona profudit a,
 Spiritum ab Unigena n sanctum et Patre proce-
 [dentem.
 Qui Deus ipse Deo veniens licet adsit ubique,

95 Conspicuo tamen allapsu ruit igneus illic,
 Pubis apostolicæ concurs a ubi cœtus agebat,
 Moxque novo sonitu, multis ex urbe coactis
 Omni ex gente viris, sedit quasi flamma per om-
 [nes
 Et simul in cunctis spiramine dissonus uno,
 100 Ut lyricas facili modulatus pectine 10 chordas,
 Dividuis eadem cecinit præconia linguas,
 Incutiens varias humana per organa voces c.
 Talis ubi lectas implevit capula mentes,
 Ructavere sacras jejuno gutture laudes

105 Ebria corda Deo; quis me miseratus, ab isto
 Flumine potabit, quod sobriat ebrietate?
627-628 Ergo velut cælum stellis, ut floribus
 [arva,

(a) Correximus ad ex ms. codice Germ. Ante erat aut.

(b) Ms. Germ., munera, minus bene.

(c) Manuscriptus Germanensis codex cum ed. Grin., perdulcis. At vox prædulcis Paulino familiaris. Vide carm. 21, v. 792, et carm. 32, v. 220.

(d) Ita emendatum ex ms. codice Germ. Editi, flumine.

(e) Sic emendavimus ex eodem codice ms. Editi, divisa.

(f) Ita ms. Germ. Editi, nesciret. BIGN.: forte resciret.

(g) Sic ms. codex Germ., et editi Grav. Poelm. et Schot. Alii duo, et in serros. Utraque lectio recepta

- Temporibusque annos Dominus; sic ipse¹¹ diebus A 155
 Tempora distinxit festis, ut pigra diurnis
 110 Ingenia obsequiis, saltem¹² discrimine facto,
 Post intervallum reduci sollennia voto
 Sancta libenter agant, residesque per annua
 [mentes
 Festa parent Domino, quia jugiter intemeratos
 Justitiæ servire piget. Delinquere suetis,
 115 Parcere peccato, labor est. Decurritur omni
 Valle, per ascensum non est evadere cursu.
 Hinc via labendi proclivior, et via vitæ
 Durior; illa capax multis, hæc ardua paucis.
 Inde bonus Dominus cunctos pietatis ut alis
 120 Contegat, invalidis niti virtutis ad arcem,
 Congrua sanctorum dedit intervalla dierum:
 Ut saltem officii medicribus ultima Christi
 Vestimenta legant, et eos sacra fimbria sanet,
 Qui non extorres penitus regione salutis,
 125 Intra perpetuæ stabulant præsepia vitæ,
 Longinqui primis non longo sine secundis.
 Primus enim (a) gradus est cælo, pertexere
 [cunctos
 Continua bonitate dies, et tempore toto
 Pascha sacrum Christi cultu celebrare pudico.
 130 Quod si mixta seges tribulis mihi germinat, et
 [cor
 Incultum stimulat terreni spina laboris;
 Vel festis Domino studeam me offerre diebus,
 Ut vel parte mei tangam confinia vitæ,
 Corpore nec¹³ toto trahar in consortia mortis.
 135 Quamquam igitur jugi nos qui statione pro- C
 [pinqua
 Accolimus, sancti potiamur honore patroni,
 Quem et sine natali devota frequentia semper
 Concelebrat; tamen ut proprii per herilia vernæ
 Festa relaxemur curis, et vota canamus,
 140 Hujus lætitiæ princeps psallentibus ibo
 Fratribus, et socium ducam quasi signifer agmen.
 Nam licet e varia populi regione frequentes
 Comparibus votis hodie pia gaudia fundant;
 Me tamen uberius decet atque insignius isto
 145 Exsultare die: quia nemo obstrictior est me
 Debitor huic, cui privato specialius astro
 Ista dies tantum peperit sine fine patronum.
 Salve, cara dies, salve, mihi lux mea, salve,
 Semper festa mihi: sed in hoc mihi clarius anno D
 150 Orta refulsisti, quia cum Felicis honore
 Nicetam¹⁴ revehis, sanctorum ut amore duorum
 Binum habeam natalem hodie, quo corpore
 [sumti
 Martyris excessum celebrans, et corpore promti
 Ecce sacerdotis reditum satiatus adoro¹⁵,
- Suscipiens humili metantem¹⁶ in pectore Chri-
 [stum.
 Exsultet mea nunc anima, dicatque quod olim
 Sponsa canebat amans Domino vocalis amanti:
 Imber abit, discessit hiems, vox turturis altæ
 In nostra tellure¹⁷ sonat, dat vitis odorem,
 160 Florida et in terris miramur lilia cæli.
 Unde repente, precor, versa vice temporis
 [æther
 Ver¹⁸ abit, et gelidis flores visuntur in agris?
 (b) Unctus adest Domini Christi comitatus amicis
 Nicetes, hinc vernat hiems, hinc undique nobis
 165 629-630 Spirat odoratos vegetabilis aura va-
 [pores:
 Hoc de corde venit benedicti spiritus agri.
 Vita pudicitiae, et liquido mens candida vero,
 Nicetam faciunt flores, et aromata (c) verna¹⁹.
 Munere quid tanto dignum, vel corde, vel ore
 170 Pauper, et insipiens, et parvulus edere possim?
 Ipso nunc Felice opus est, et in hoc mihi munus,
 Sumat ut a Christo, mihi quas impertiat ipse,
 Ut digne sibi grater opes. Et nunc mihi vellem
 Viva perennis aquæ manarent flumina ventre,
 175 Ut non ore meo, sed Christi munere possem²⁰
 Lætitiâ enarrare²¹ meam, quæ munere Christi
 Uberius solito placidum mihi pectus inundat,
 Natalemque mihi duplicat Felicis amore
 Multiplici. Video præsentem lumine coram
 180 Nicetam (d) rediisse mihi, visoque parente,
 Cujus præ cunctis amor in me regnat, et ipse
 Nicetes fio, benedicti nominis instar
 Mente gerens, quæ nunc voto victore triumphat.
 (e) Hunc ego conspiciens longo post tempore
 [longe
 185 Natali venisse tuo, clarissime Felix,
 Nonne tua ducente manu adventasse fatebor?
 Nam quis tam claro poterit non cernere signo,
 Hoc prece provenisse tua, ut, quod sumere votis
 Vix poteram, aut ipso saltem mihi figere somno,
 190 Nicetam²² rursus²³ coram, Felicis in ipso
 Natali, visu simul amplexuque tenerem,
 Atque iterum sub eo canerem mea debita, Felix,
 Auditor tibi. Sed quid faciam? rogo. Pauper
 Divitis assideo²⁴ mensæ, et miser audeo magnis
 195 Insertare manum dapibus²⁵; neque cogito quod me
 Talia consimili vice, qualia sumo, parare
 Conveniat, dignumque isto dare iudice verbum.
 Quare inopi da, sancte, tuo, ut te digna patrono,
 Et pariter condigna tuo loquar (f) ausus amico.
 200 Posco tuos, Felix, tecum ad tua vota parentes.
 Quæ tua vota loquor, mea sunt, et verius hæc
 [sunt

^a Id est honore. Vide not. 299.

^b Id est divertentem.

^c Licentia poetica. Cantic. II, v. 11 et 12. Virgil. eclog. 1. Vid. not. 300.

^d Forte obit.

^e Cant. II, 11, 12. Virgil. Ecloga 1.

^f Prov. xxiii, 1.

(a) Manuscriptus Germanensis codex, *Primus enim vitæ gradus est.*

(b) Sic reposuimus refragantibus codicibus; quid enim sibi vult, *Junctus Domini comitatus*? Vide not. 300.

(c) Ms. codex Germ. *Christi.*

(d) Idem codex ms. cum editis quinque, *Niceten.*

(e) Sic restitutum ex ms. codice Germ. et editis Grav. et Schot. in margg. Ceteri:

Ergo conspiciens hunc longo tempore longe

(f) Ita reposuimus ex ms. codice Germanensi. Ante erat *usus.*

Vota mea : at tibi celsus honor terrena recusat A 250
 Gaudia. Sed quia nostra tuæ sunt gaudia palmæ,
 Et tua digneris ^a tibi ducere vota tuorum,
 205 Ergo tuos etiam, Felix, imploro parentes ;
 Hic quoque ades, mihi nunc poscas ut adesse vo-

[catos.
 Qui colitis lætos paradisi (a) cœlitis hortos,
 Quique sub excelsa Domini requiescitis ara,
 Pulcher apostolici chorus agminis, et patriar-

210 Gens prior, ambo chori procerum, quos agmine
 [bino

Per duodena Deus signavit nomina patres,
 Gentibus et populis regnum ad cœleste vocandis:
 Vos etiam, sancti, supplex depono, prophetae,
 In nostra qui carne Deum fore præcinnuistis :

215 Vos quoque corporibus cæsis ^a, et sanguine fuso
 Occisum et vivum testati martyres Agnum,
 Omnes divisim a fontibus una propago,
 Quos pius Abraham, sacer Isaac, Ionis ^a Iacob,
 Progenere Deo per non numerabile semen,

220 Et bifidum, meritis cœlestibus, atque caducis ;
 Æquantes his astra poli, his telluris arenam ;
 Credo equidem vos officio pietatis ad istum

631-632 Undique convenisse diem Felicis
 [amore,

Ut confessoris socii celebretis honorem.

225 Non autem tanti mihi sum præsumtor honoris,
 Ut sanctos idcirco meis modo protinus omnes
 Sensibus adspirare precer, quasi munere tanto
 Dignus, ut illa meo resonet vox turturis ore,
 Quam totum tellus audivit læta per orbem :

230 Sed quia vox divina decet Felicis honorem,
 Et quia Nicetes, Domini puer atque sacerdos,
 Longinqua tellure mihi modo missus, ad istum
 Ecce diem venit, vir tam bonus ore magistro,
 Quam sacer est victore animo, vel corpore victo.

235 O mihi fulminea cherubim ^a si forcipe sumtum
 Carbonem ex ipsa Domini procul (b) efferat ara,
 Et peccatoris male pingua labra perurat,
 Ut defæcato concretis sordibus ore,

Non ut ab ore meo, sed ut auditoris ab ore,

240 Ipsius hausta, meo depromam dignius ore ;
 Nec peccatoris stolidi sermo asper et æger,
 Et violet castas, et doctas (c) vulneret aures !

Sed quoniam lateri meus assidet ipse magister, D
 Comminus e regione situm venerante frequenter

245 Lumine conspiciam ; forsán sapientis ab ore,
 Ut quondam effætæ pecudes pastoris Iacob,
 Concipiam sterili fecundos pectore sensus.
 Namque et Nicetes Domino benedictus, ut ille,
 Mitis ; ut Israel ovibus quoque pastor et hædis

^a Isai vi, 6. Vide not. 301.

^b Id est incisa.

^c Vide not. 302.

^d Vide not. 239.

^e Psal. iv, 7.

^f Vide not. 303.

^g I Reg. ii, 5.

(a) Ms. Germ., cœlitus. Vide carm. 21, v. 775 et 873.

Ante lacum viventis aquæ ; sed et hic etiam tres
 Corde pari trina sibi legit ab arbore virgas,
 Queis in aqua positis pecus advocat, et coeuntes
 Ingravidat, virgisque tribus concepta colorat ;
 Ut de interrassa ^b variatis cortice virgis,

255 Insignita gregis (d) sancti fetura probetur.
 At pecori Laban non est nota, sed nota vitæ ;
 Nam nota mortis erit, Christo non esse (e) no-

[tatos.

Sic animas steriles in nomine gratia trino
 Innovat, et verbi coitu vir Spiritus implet,

260 Conceptosque Deo notat intus ^c Ecclesia ^d fetus
 Virgineo fecunda utero, materque salutis,
 Dum virgis intenta tribus bibit uvida Verbi
 Semina, et æterni signatur lumine vultus ^e.

Hinc sterilis peperit septem ^f, et defecit abun-

[dans

265 Dilatante Deo tenues ^g, tenuante superbos.

Sic ego Niceta viso, quasi fonte reperto,
 Sicut ovis sitiens ad viva fluentia cucurri
 Aridus, et sensi mea protinus ubera tendi,
 Attentusque diu pascentis in ora magistri,

270 Inspexi docto varias in pectore virgas,
 Conspectumque bibi per lumina fixa colorem,
 Et me divinis sparsit mens roscida guttis.

Sed tamen in tribus his (quia venit mentio)
 [virgis,

Si placet, inspiciamus adhuc mysteria regni,

275 Tres patriarcha sibi trina legit arbore virgas,
 Spirantem (f) storacis, lævem platano, nuce fir-

[mam.

Spiritus in platano est, Virgo in storace, in nuce
 [Christus.

633-634 Nam patulos platanus ramos expan-

[dit in umbras :

Sanctus inumbratâ formavit Virgine Christum

280 Spiritus. Et storacis puto virga sit, arbore David,
 Promisit odoratum quæ Virgo puerpera florem.
 Virga nucis Christus, quoniam in nucibus cibus

[intus

Testa foris, et amara super viridi cute cortex ^a.
 Cerne Deum nostro velatum corpore Christum,

285 Qui fragilis carne est verbo cibus, et cruce amarus.
 Dura superficies, verbum crucis ; et crucis esca

[est,

Cœlestem Christi claudens in carne medullam.
 Sed cruce dulcis item, quia protulit arbore vitam

Vita Deus noster : ligno mea Vita pependit,

290 Ut staret mea vita Deo. Quid, vita rependam,
 Pro vita tibi. Christe, mea? nisi forte salutis
 Accipiam calicem, quo te mea ^b dextra propinet,
 Ut sacro mortis pretiosæ proluar haustu.

(b) Sic ms. Germ. Ed. Rosv., adferat. Ceteri mendose, hac ferat.

(c) Ms. Germ. codex, verberet, minus bene post violet.

(d) Ms. Germ., Christi.

(e) Ita emendatum ex ms. Germ. et edit Schot. Alii, novatos.

(f) Ita emendatum ex ms. codice Germ. et editis quinque. Ed. Rosv., storace.

- Sed quid agam? neque si proprium dem cor- A
[pus in ignes,
295 Vilescamque mihi, nec ²⁵ sanguine debita fuso
Justa tibi solvam, quia me reddam tibi pro me,
Et quidquid simili vice fecero, semper ero impar,
Christe tibi: quia tu pro me mea, non tua Christe,
Debita solvisti, pro servis passus iniquis.
300 Quis tibi penset amor? Dominus mea forma
[fuisti,
Ut servus tua forma forem: et res magna pu-
[tatur,
Mercari propriam de re pereunte salutem?
Perpetuis mutare caduca, et vendere terram,
Cælum emere? Ecce Deus quanto me carius emit
305 Morte crucis? passus, dejectus imagine servi,
Ut viles emeret pretioso sanguine servos. B
Sed quid agam? (a) intuito temerarius evehor
[alto,
Ausus in excelsum fragili me credere penna?
Martyris egregii natalem (qui meus est mos)
310 Materia levioze canens, in summa repente
Emicui, super astra volans, mentemque pro-
[cacem
Ad rerum fontem misso sermone tetendi.
Unde mihi hos animos? quæ me levat aura su-
[perbum?
Non agnosco tumens mea pectora; major agit
[mens,
315 Sentio Nicetam, qui proximus assidet, et me
Tangit, et adjuncto lateri vicinus anhelat.
Acer anhelantis juxta me spiritus intrat,
Insolitumque potens meditantis suscitât ignem,
Frigentes animans admoto fomite fibras.
320 Sed reprimam tumidos flatus, nec magna su-
[per me
Exiguus (b) sperabo loqui, referarque relicta
Parvus humo, et plano modici pede carminis ibo.
Quamvis Felicis meritum sublime profari
Non possim sine laude Dei, tu sancte paterno
325 Suscipe me Niceta sinu: et dum pectore docto
Sustineor, caput in blando mihi corde reclinans,
Sal tuus insulsum me condiat, et sitientes
Dives vena riget rivo mihi perpete sensus.
Dicam iterum gaudens, et adhuc vix muneris
[hujus
330 Credulus, ingeminabo rogans: Dic, quæso, re- D
[disti?
Teque ipsum teneo, Niceta? in quo hactenus
[æger
Noctes atque dies animo tabente pependi?
Venisti tandem quarto mihi reditus anno.
Sed grates Christo, quia te vel sero revexit.
335 Quam metui ne te mediis regionibus hostis
Disclusum opposita bellorum nube teneret?

* Vile not. 304 et 39.

(a) Sic emendavimus ex ms. Germanensi codice. Alias, *toto*.

(b) Ita ms. codex Germ. cum ed. Schot. Ceteri, *spirabo*.

(c) Sic ms. Germ. cum editis codd. Grin., Poelm. et

635-636 Sed desiderii superantibus, obvia
[nobis

- Vincula rupisti: nec te mare, nec labor ullus,
Nec Gothici tenuere metus, nec frigora longia
340 Dura viis: vere in tantis, Niceta, fuisti
Casibus affectu victus victorque benigno,
Fortis et infirmus pariter, sed utrumque po-
[tenter.
Victus amicitia, victus Felicis amore,
Vicisti duos tenera pietate labores.
345 Nunc age, sancte parens, aurem mihi dede
[manumque;
Nodemus ²⁶ socias in vincula mutua palmas,
Inque vicem nexis alterno fœdere dextris,
Sermones varios gressu spatiente seramus.
Enarrare libet simul, et monstrare parenti
350 Sollicito nostros toto quo defuit actus
Tempore. Nam cui jure magis mea gesta re-
[texam,
Felicisque manu nobis operata revolvam,
Quam cui cura sumus? gemino (c) qui jure ma-
[gistri
Et patris ut bene gesta probet, sic improba
[damnet:
355 Corrigit errata, et placidus disponat agenda:
Imperfecta juvet precibus, perfecta sacerdos
Dedicet; atque ita se Felicis in ædibus ultro
Atque citro referat, tamquam ipsum pectore toto
Felicem gerat, et patria se jactet in aula.
360 Ergo veni, pater, et socio mihi jungere (d)
[passu
Dum te circum agens operum per singula duco.
Ecce vides istam, qua janua prima receptat,
Porticus obscuro fuerat prius obruta tecto;
Nunc eadem nova pigmentis et culmine crevit.
365 Ast ubi conseptum quadrato tegmine, circa
Vestibulum medio reseratur in æthera campo,
Hortulus ante fuit male (e) culto cespite, rarum
Area vilis olus nullos præbebat ad usus.
Interea nobis amor incidit, hoc opus (f) isto
370 Ædificare loco: namque hunc deposcere cultum
Ipsa videbatur; venerandam ut martyris aulam
Eminus adversa foribus de fronte reclusis,
Lætior illustraret honos; et aperta per arcus
Lucida frons bifores perfunderet intima largo
375 Lumine, conspicui ad faciem conversa sepulcri,
Quo tegitur posito sopitus corpore martyr,
Qui sua fulgentis solii ²⁷ pro limine Felix,
Atria bis gemino patefactis lumine valvis
Spectat ovans, gaudetque piis sua mœnia vinci
380 Cœtibus, atque amplas populis rumpentibus aulas
Laxari densas numerosa per ostia turbas.
Ipsaque, qua tumulus sacrati martyris exstat,
Aula novos habitus senio purgata resumsit.

Sacchino. Alii, *quoque*.

(d) Ms. Germ., *gressu*.

(e) Ita emendavimus ex ms. codice Germ. et ed. Schot. in marg. Ante erat *casto*.

(f) Sic ms. Germ. Edit. codices quinque, *ipso*. Ed. Rosv., *isti*, mendose.

Trina manus variis operata decoribus illam A
585 Excoluit; bijugi laqueari et marmore fabri,
Pictor imaginibus divina ferentibus ora.

Ecce vides quantus " splendor ", velut æde
[renata

Rideat insculptum camera crispante lacunar ^b.

In ligno mentitur ebur; tectoque superne ²¹

390 Pendentes lychni spiris retinentur ahenis,
Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
Funibus; undantes flammæ levis aura fatigat.

637-638 Quæque prius pilis stetit, hæc mo-
[do sulca columnis,

Vilia mutato spreuit cæmenta metallo ^c.

395 Sed rursus redeamus in atria: conspice rur-
[sum

Impositas longis duplicato tegmine cellas

Porticibus, metanda bonis habitacula digne,

Quos huc ad sancti justum Felicis honorem

Duxerit ²² orandi studium, non cura bibendi.

400 Nam quasi contignata sacris cœnacula tectis,
Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus intus habent sanctorum corpora

[sedem.

Namque et apostolici cineres sub cœlitate mensa

Depositi, placitum Christo spirantis odorem

405 Pulveris inter (a) sancta sacri libamina reddunt.

Illic pater Andreas, hic qui piscator ad Argos

Missus vaniloquas docuit mutescere linguas:

Qui postquam populos, ruptis erroris iniqui

Retibus explicuit, traxitque ad retia Christi,

410 Thessalicas fuso damnavit sanguine Patras.

Illic et præcursor Domini et Baptista Johannes,

Idem Evangelii sacra janua, metaque legis:

Hospes et ipse mei veniens Felicis ad aulas,

Parte sui ²³ cineris fraternum funus honorat.

415 Huic dubius gemino Didymus cognomine ^d
[Thomas

Adjacet; hunc Christus pavide cunctamine

[mentis

[[b] Pro nostra dubitare fide permisit, ut et

[nos

Hoc duce firmati, Dominumque Deumque tre-
[mentes)

Vivere post mortem vero fateamur Iesum

420 Corpore, viva suæ monstrantem vulnere carnis;

Et ²¹ veniente die qua jam manifestus aperta

Luce Deus veniet, cruciata in carne coruscum

Agnoscant trepidi, quem confixere rebelles.

Hic medicus Lucas prius arte, deinde loquela,

425 Bis medicus Lucas: ut quondam corporis ægros

Terrena curabat ope, et nunc mentibus ægris

^a Vide not. 305.

^b Vide not. 5-6.

^c Vide not. 307.

^d Vide not. 308.

^e Vide not. 309.

^f Vide not. 310.

^g Vide carm. 21, v. 583, et ep. 52, n. 6.

^h Vide carm. 13, v. 147.

ⁱ Vide carm. 15, v. 291.

^j Vide carm. 17, v. 140.

(a) Ms. Germ. codex, *sacra sui*, Editi quatuor, *sa-*

Composuit gemino vitæ medicamina libro.

His socii pietate, fide, virtute, corona,

Martyres, Agricola, et Proculo Vitalis adhærens,

450 Et quæ Chalcidicis ^j Euphemia martyr in oris,

Signat virgineo sacratum sanguine littus.

Vitalem, Agricolam, Proculumque Bononia

[condit,

Quos jurata fides pietatis in arma vocavit,

Parque (c) salutiferis texit victoria palmis,

455 Corpora transfixos trabalibus ^k inclita clavis.

Hic et Nazarius martyr (quem munere fido

Nobilis Ambrosii substrata mente recepi)

Culmina Felicis dignatur et ipse cohospes ^g,

Fraternasque (d) domos privatis selibus addit.

440 Quamvis sancti omnes toto simul orbe per
[unum

Sint ubicumque Deum: quo præsentantur ubi-

[que,

Corporis ut sua membra Deo: sed debita ²²

[sanctis

Sunt loca corporibus: neque tantum qua jacet

[ora

Totum corpus, ibi positorum gratia vivit:

445 Sed quacumque ²³ pii est pars corporis, et ma-
[nus exstat,

Contestante Deo meriti documenta beati.

Magna et in exiguo sanctorum pulvere virtus

Clamat apostolici vim corporis, indice Verbo ^h.

His igitur vicinus erit, quicumque supernis

450 Castus aget ²¹ tectis: et qui procul advena recto

639-640 Percitus affectu sanctas properavit

[ad ædes,

Cum volet ²² oratum Christo secretus adire,

Sive die seu nocte velit sua promere vota,

Impiger ⁱ attiguo de limine prodeat hospes.

455 Hoc etiam mirare, domus (e) quod martyris
[alta

Lege sacramenti per limina trina patescit:

Fassus enim est unum trino sub nomine regem.

Et quod contextæ junctis sibi molibus ædes

Fune pio signant: quoniam etsi culmina plura

460 Sint ²⁴ domibus structis; sancta et tamen unica
[paciis

Est domus, et multis unum concordia membris

Corpus agit: (f) cui compago stat ^j vertice
[Christo.

Forsitan hæc inter cupidus spectacula quæras,

Unde replenda sit hæc tot fontibus area dives,

465 Cum procul urbs, et ductus aquæ prope nullus
[ab urbe

Exiguam huc tenui demittat limite guttam.

cra Deo.

(b) Ex ms. Germanensi codice hos versus duos addidimus, qui sensum olim interruptum completum reddunt et restituunt.

(c) Sic emendatum ex ms. codice Germ. Editi, *Proque.*

(d) Ms. Germ., *domus.*

(e) Ita ex ms. codice Germ. emendavimus cum Sacchino. Alias, *quo.*

(f) Ms. codex Germ., *compago suo stat.*

- Respondebo, nihil propria nos fidere dextra,
 Nil ope terrena confidere; cuncta potenti
 Deposuisse Deo, et fontes præsumere cælo.
- 470 Denique cisternas adstruximus undique tectis,
 Capturi fundente Deo de nubibus amnes:
 Unde fluant pariter ^a plenæ cava marmora la-
 [bris.
 Quod si etiam interdum eveniat defectus
 [aquarum,
 Ordine disposito varias distincta figuras.
- 475 Concharumque modis, et pictis florida metis,
 Forte erit et siccis spectabilis area vasis.
 Namque tenes etiam magna Salomonis in æde,
 Quam fuerit decori siccum mare ^b: quod sa-
 [piens rex
 Ære dedit solido, et tauris suspendit ahenis.
- 480 Aspice nunc aliud latus: ut sit porticus una,
 Et paries mediis spatio bipatente columnis,
 Culmine discretas aditu sibi copulat aulas.
 Tempus in hanc transire oculis peragrantibus
 [ædem,
 Quæ longum reserata latus, cum lumine cæli
- 485 Acquirat spatium tecti, quod in atria juncta
 Panditur, insertos socians disjuncta per arcus,
 Et populis rigui præbet spectacula campi
 (Quem tamen includunt structo circumdata
 [septo
 Mœnia, ne pateant oculis sacra tecta ³⁷ profanis),
- 490 Vestibulumque patens aura defendit operta.
 Nec mirere sacras spatiis accrescere caulas,
 Crescit ubique potens æterni gloria Christi:
 Sanctorum cumulatur honor, Deus omnibus
 [unus,
 Noscitur: illustrat quia sanctus Spiritus orbem,
- 495 Cumque cœterno regnat Patre Filius heres,
 Inde propagato pia gratia lumine veri
 Multiplicat populis æternæ semina vitæ.
 Et quia pastor oves auget bonus, ampla redentis
 Crescere cum gregibus (a) favet altus ovilia
 [Christus.
- 500 Ingredere hæc psalmis recinens antistes et
 [hymnis,
 Et mea vota refer Domino, et tua gaudia votis
 Junge meis, celebrans communis festa patroni.
 Tempore oportuno pro peccatore rogabis
 Gaudentem Dominum de confessoris honore.
- 505 Hoc duce, proclivi tua tramite vota ferentur,
 Felix divinas tibi prævius ibit ad aures,
 Teque (b) sacris psalmis simul et devota li-
 [tante
641-642 Obsœquia, ^c placido descendet nu-
 [mine Christus,
 Ut populum templumque sacra caligine velet,
- A 510 Infundens niveam per operta sacraria nubem.
 Nunc volo picturas fucatis agmine longo
 Porticibus videas, paulumque supina fatigas
 Colla, reclinato dum perlegis omnia vultu.
 Qui videt hæc vacuis agnoscens vera figuris,
 515 Non vacua fidam sibi (c) pascat imagine mentem.
 Omnia namque tenet serie pictura fideli,
 Quæ senior scripsit per quinque volumina Moses,
 Quæ gessit Domini signatus nomine Jesus,
 Quo duce Jordanis, suspensio gurgite fixis
 520 Fluctibus, a fide divinæ restitit arcæ.
 Vis nova divisit flumen: pars amne (d) recluso
 Constitit, et fluvii pars in mare lapsa cucurrit,
 Destituitque vadum; et validus qua forte rubeat
 Impetus, adstrictas alte cumulaverat undas,
- B 525 Et tremula compage minax pendebat aquæ mons,
 Despectans transire pedes arente profundo,
 Et medio pedibus siccis in flumine ferri
 Pulverulenta hominum duro vestigia limo ^d.
 Jam distinguentem modico Ruth tempora libro,
 530 Tempora Judicibus finita, et Regibus orta,
 Intentis transcurrite oculis: brevis ista videtur
 Historia, at magni signat mysteria belli,
 Quam geminæ scindunt sese in diversa sorores!
 Ruth sequitur sanctam, quam deserit Orpha,
 [parentem;
 535 Perlidiam nurus una, fidem nurus altera mon-
 [strat:
 Præfert una Deum patriæ, patriam altera vitæ.
 Nonne, precor, toto manet hæc discordia
 [mundo?
 Parte sequente Deum, vel parte ruente per
 [orbem?
 Atque utinam pars æqua foret necis atque sa-
 [lutis!
- 540 Sed multos via lata capit, facilique ruina
 Labentes prono rapit irrevocabilis error.
 Forte requiratur quam ratione gerendi
 Sederit ^f hæc nobis sententia, pingere sanctas
 Raro more domos animantibus adsimulatis.
- 545 Accipite, et paucis tentabo exponere causas.
 Quos agat ³⁸ huc sancti Felicis gloria cœtus,
 Obscurum nulli: sed turba frequentior his est.
 Rusticitas non cassa fide, neque docta legendi,
 Hæc adsueta diu sacris servire profanis,
- D 550 Ventre Deo, tandem convertitur advena Christo.
 Dum sanctorum opera in Christo miratur aperta.
 Cernite quam multi coeant ex omnibus agris,
 Quamque pie rudibus decepti ³⁹ mentibus errent.
 Longinquas liquere domus, sprevere pruinas
 555 Non gelidi fervente fide; et nunc ecce frequentes
 Per totam et vigiles extendunt gaudia noctem:
 Læticia somnos, tenebras funalibus arcent.

^a Id est simul. Vide carm. 14, v. 109.

^b Vide not. 511.

^c Vide eandem licentiam carm. 15, v. 81.

^d Josue, III, 15.

^e Ruth, I, 14; II, 11.

^f Vide carm. 10, v. 12.

(a) Edd. tres, foret. Sacellinus legendum putat

facit.

(b) Ita restituimus ex ms. codice Germ. et editis quatuor. Ed. Rosy., sacra psalmisque.

(c) Ms. Germ., pascat.

(d) Sic reposuimus ex ms. Germanensi codice. Ante erat recurso. Vide caput III Josue, et Augustinum in psal. cxiii, 15.

Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis, A
 Nec sua liminibus a miscerent pocula sanctis.
 560 Quamlibet hæc ¹⁰ jejuna cohors potiore resultet
 Obsequio, castis sanctos quoque vocibus hymnos
 Personat, et Domino cantatam sobria laudem
 Immolat. Ignoscenda tamen puto talia parvis
 Gaudia quæ ducunt epulis, quia mentibus error
 565 Irrepat rudibus; nec tantæ conscia culpæ
 Simplicitas pietate cadit, male credula sanctos
643-644 Perfusis balante mero gaudere se-
 [pulcris.
 Ergo probant obiti, quod damnare magistri?
 Mensa ^b Petri ¹¹ recipit, quod Petri dogma re-
 [futat?
 570 Unus ubique calix Domini, et cibus unus, et
 [una B
 Mensa, domusque Dei. (a) Divendant vina ta-
 [bernis;
 Sancta precum domus est ecclesia: cede ^c sa-
 [cratis
 Liminibus, serpens: non hac male ludus in aula
 Debetur, sed poena tibi: ludibria misces
 575 Supplicis ininice tuis: idem tibi discors
 Tormentis ululas, atque inter pocula cantas.
 Felicem metuis, Felicem spernis inepte,
 Ebrius insultas, reus oras; et miser ipso
 Judice luxurias, quo vindice plecteris ardens.
 580 Propterea visum nobis opus utile, totis
 Felicis domibus pictura illudere ¹² sancta;
 Si forte attonitas hæc per spectacula mentes
 Agrestum caperet fucata coloribus umbra,
 Quæ super exprimitur titulis, ut littera monstret
 585 Quod manus explicuit ¹³: dumque omnes picta
 [vicissim
 Ostendunt releguntque sibi, vel tardius esce
 Sunt ¹⁴ memores, dum grata oculis jejunia
 [pascunt;
 Atque ita se melior stupefactis inserat usus,
 Dum fallit pictura famem: sanctasque legenti
 590 Historias, castorum operum subrepat honestas
 Exemplis inducta piis; potatur ¹⁵ hianti
 Sobrietas, nimii subeunt oblivia vini.
 Dumque diem ducunt spatio majore tuentes,
 Pocula rarescunt, quia per miracula tracto
 595 Tempore, jam pauca superant ¹⁶ epulantibus
 [horæ. D
 Quod superest ex his, quæ facta et picta vi-
 [demus ¹⁷,
 Materiam orandi pro me tibi suggero, poscens,
 Rem Felicis agens, ut pro me sedulus ores.
 Et decet, ut quem mente pia comitaris,
 [eumdem

600 Et mentis facie referas, animoque sequaris

Par in amore mei ¹⁸; nec enim miser ambigo
 [amari
 Martyre, vel modici dignatus amore catelli.
 Cum mihi vita, domus, res, gratia, gloria, panis,
 Sit Felix donante Deo; quo præstule posce
 605 Montibus in sanctis mea fundamenta ^d locari,
 Et cœptam peragi irrupto molimine turrem.
 De Genesi, precor, hunc orandi collige sen-
 [sum:
 Ne maneam terrenus Adam ^e, sed virgine terra
 Nascar, et (b) ^f exposito ¹⁹ veteri, nova former
 [imago.
 610 Educari tellure mea, generisque mei sim
 Degener; et sponsæ festinem ad mellea terræ
 Flumina, Chaldæi servatus ab igne camini.
 Sim facilis tectis, quasi Lot, ^g fore semper
 [aperta,
 Liberer ut Sodomis; neque vertam lumina retro,
 615 Ne salis in lapidem vertar, sale cordis egenus ^h.
 Hostia viva Deo, tamquam puer offerar Isaac:
 Et mea ligna gerens sequar alium sub cruce
 [patrem.
 Inveniam puteos; sed ne, precor, obruat illos
 Invidus, et viventis aquæ cæcator Amalec ⁱ.
 620 Sim profugus mundi, tamquam benedictus
 [Iacob
 Fratris Edom fugitivus erat; fessoque sacrandum
 Supponam capiti lapidem, Christoque quiescam.
 Sit mihi castus amor, sit et horror amoris
 [iniqui:
 C
 Carnis ut illecebras velut inviolatus Ioseph,
 625 Effugiam vinculis exuto corpore, liber
645-646 Criminis, et spoliū mundo carnale
 [relinquam.
 Tempus enim longe fieri complexibus; instat
 Summa dies: prope jam Dominus, jam surgere
 [somno
 Tempus, et ad Domini pulsum vigilare paratos.
 630 Sit mihi ab Ægypto bonus exitus, ut duce lege
 Divisos penetrans undosi pectoris æstus,
 Fluctibus evadam Rubris, Domini que triumphum
 Demerso Pharaone canam. Cum supplice voto
 Exsultando tremens, et cum formidine gaudens,
 635 Ipsius pia dona, meos commendo labores ^j.
 Adsere, Niceta, prece quod precor, et simul
 [omnes
 Qui simul huc sancta pro religione coistis,
 Devoti Domino, et gratantes dicite mecum:
 Hæc tibi, Christe Deus, tenui facili que paratu
 640 Pro nobis facimus; nec enim te, summe Creator,
 Facta manu capiunt, toto quem corpore mundus
 Non capit: angustum cui cælum, terra que pun-
 [ctum est.

^a Vide not. 312.

^b I Petr. iv, 5. Vide not. 313.

^c Id est *discede*.

^d Psal. lxxxvi, 4.

^e I Cor. xv, 48.

^f Id est *deposito*.

^g Vide ep. 18, 11, n. 5.

^h Gen. xix, xxii.

ⁱ Vide not. 314.

^j Eccli. iii; I Cor. xxxv; Rom. i, 7; Luc. xii; Exod. vii, 14.

(a) Ms. Germ. cum edd. 4 in margg., *Discedant*.

(b) Leg. forte *exposita*, vel *exposito*. Hic *exponere* pro *deponere*, sicut et carm. 23, v. 66.

Sed sanctis sine fine tuis devota ferentes
 Obsequia, exiguo magnos veneramur honore :
 645 Sperantes illis exoratoribus, ut tu
 In nobis operum ponas perfecta tuorum
 Culmina : et exstructis habitator mentibus adsis.

POEMA XXVIII *.

DE S. FELICE NATAL. CARMEN X.

Veteres S. Felicis basilicas novis ædificiis auget, novam eamque magnificam cum baptisterio construit; easque picturis et epigrammatibus ornat. Nova a Nolano episcopo Paulo consecratur, et in illa eodem die baptismatis et eucharistie sacramenta conferuntur.

In veteri nobis nova res adnascitur actu,
 Et solita insolito crescunt solemnia ritu :
 Materiamque simul mihi carminis, et simul almi
 Natalem geminant Felicis : in ædibus ejus
 5 Nata recens opera hæc, quæ molibus undique
 [celsis

Cernitis emicuisse pari splendentia cultu.
 Istic porticibus ^a late circumdata longis
 Vestibula (a) impluvio ^b tectis reserantur aperto,
 Et simul astra oculis, ingressibus atria pandunt.
 10 Illie adjunctæ ^c sociantur mœnibus aulae,
 Diffusoque sinu ^d simul et coeunte patentes
 Æmula consertis jungunt fastigia tignis,
 Et paribus varicæ et speciosæ cultibus exstant
 Marmore, pictura, laquearibus, atque columnis.

15 Inter quæ et modicis variatur gratia cellis :
 Quas in porticibus (qua ^e longius una coactum
 Porticus in spatium tractu protenditur ^f uno)
 Appositas lateri tria comminus ora recludunt,
 Trinaque cancellis currentibus ostia ^g pandunt :
 20 Martyribus mediam pictis pia nomina signant,
 Quos par in vario redimivit gloria sexu.
 At geminas quæ sunt dextrâ lævaque patentes,
 Binis historiis ornat pictura fidelis.

Unam sanctorum complent sacra gesta virorum,
 25 Jobus vulneribus tentatus, lumine Tobit ^h.
 Ast aliam sexus minor obtinet, inclita Judith,
 Qua simul et regina potens depingitur Esther.
 Interior variis ornatibus area ridet,

647-648 Læta super ⁱ tectis et aperta luce
 [serenis

30 Frontibus, atque infra niveis ^d redimita co-
 [lumnis.

Cujus in exposito præluens cantharus exstat, **D**
 Quem cancellato tegit ærea culmine turris.

Cetera dispositis stant vasa sub aere nudo
 Fonticulis, grato varie quibus ordine fixis
 35 Dissidet artis opus concordat vena metalli.
 Unaque diverso fluit ore capacius unda.

Basilicis hæc juncta tribus, patet area cunctis,
 Diversosque aditus ex uno pandit ad omnes,

^a Vide not. 315.

^b Id est, atrio. Vide not. 167 et 316.

^c Vide not. 317.

^d Id est ex marmore.

^e Vide not. 318.

^f Id est prope.

^g Gall., qui empêchaient la vue.

A Atque iidem gremio diversos excipit uno
 40 A tribus egressos, medio spatiosa pavito :
 Quod tamen ordinibus structis per quinque ni-
 [tentum

Agmina concharum ^e, series densata coacto
 Marmore, mira oculis aperit spatiantibus arte ^f.
 Sed circumjectis in porticibus spatiari

45 Copia larga subest, interpositisque columnas
 Cancellis fessos incumbere ; et inde fluentes
 Aspectare jocos ^g, pedibusque madentia siccis
 Cernere, nec calcare sola ; et certamine blando
 Mirari placido salientes murmure fontes,

50 Non solum hiberno placitura in tempore præ-
 [sto est
 Commoditas, quia sic tecti juvat umbra per
 [æstum,

([b] Sicut aprica placent in frigore, siccaque in
 [imbre.)

Parte alia patet exterior, quæ cingitur æque
 Area porticibus, cultu minor, æquore major.

55 Ante sacras ædes longe spectabile pandit
 Vestibulum, duplici quæ exstructis tegmine cellis,
 Per contextarum coeuntia tigna domorum,
 Castelli speciem meditatatur imagine muri,
 Conciliisque forum late spectabile pandit.

60 Quale loco signum Felix venerandus in isto
 Ediderit nuper, celeri narrabo relatu.

In medio campi, contra ^f venerabilis aulae
 Limina de ligno duo texta tigilla manebant,
 Importuna situ, simul et deformia visu ;

C 65 Quæ decus omne operum perimebant, improba,
 [tædo ^h

Objice prospectum cæcantia ⁱ : namque pa-
 [tentis

Janua basilicæ, tuguri brevis interjectu ⁱ
 Obscurata, fores incassum clausa patebat.

Hæc amoliri cupientibus obvia nobis,
 70 Verba dabant tectis qui metabantur in illis,
 Jurabantque prius vitam se posse pacisci,
 Quam cogi migrare locis. Temnenda quidem vox
 Ista videbatur : sed erat, fateor, mihi idipsum
 Invidiæ : tædebat enim vel vincere rixa.

75 Interea quadam (c) primam jam nocte quietem
 Carpere sopitis cœptantibus : ecce relictis
 Prosilienis scintilla focus, conflavit in una
 Cellarum ipsarum latebra, de stramine fœni,
 Quo forte inciderat, subitum ignem : moxque
 [per ipsam

80 Fusa casam, ut vires alimenta per arida cepit,
 Ingentem fragili rapuit de fomite flammam ;
 Et facili lapsu per putria ligna vetusti
 Culminis erumpens ; magnis incendia torsit
 Turbida verticibus ; calidamque per aera nubem

^e Scriptum anno 403, die 14 Januar.

(a) Ms. Germ. codex, *incloso tecti*. Editi quinque, in *clivo*. Vide not. 167 et 316.

(b) Illic versus additus ex ms. codice Germanensi.

(c) Ita correximus ex ms. Germ. Ante erat *prima*, mendose.

- 85 Miscuit, et nigro subduxit sidera fumo. A
 Ipsaque terribilem dabat insuper ira fragorem,
 Materix fragilis (a) crepitu graviore resultans.
649-650 Cunctaque vicinis circum metata
 [colonis ;
 Atque etiam vico ¹³ submotos longius agros,
 90 Sic vapor afflabat, sic horrida lux feriebat ;
 Sic prope, sic longe sita culmina respergebat ;
 Scintillis late volitantibus igneus imber ;
 Ut subito exciti nos planctibus undique mœstis,
 Et circumfusus immani lumine tectis,
 95 Omnia circa nos lucere ut aperta videntes,
 Cuncta putaremus flammis correpta cremari,
 Ipsaque sanctorum simul igne palatia tanto
 Fervere : et a tectis simul omnibus illa referri
 Fulgura, quæ sparsis etiam longinqua replebant B
 100 Ignibus, et multo terrebant (b) igne vapores.
 Ut quasi vicinas omnes sibi quisque timerent
 Ad sua tecta faces ardentem comminus æstum,
 Infectasque (c) trahens diris nidoribus auras.
 Nos trepidi, ut nostris domibus propiore pe-
 [riclo,
 105 Nil ope de nostra præsumimus, unde etenim
 [vis,
 Et manus infirmis foret, illam exstinguere
 [molem
 Sufficiens? cum (d) flamma suis ingentior iret
 Fomitibus, parvoque exorta repente tigillo,
 Culmina cuncta simul perfunderet igne minaci?
 110 Currimus ergo, fide tantum et prece supplice
 [nixi, C
 Ad vicina mei Felicis limina : et inde
 Contiguam paribus votis adcurrimus aulam,
 Atque ab apostolici cineris virtute medelam
 Poscimus, impositis subjecti altaribus ora.
 115 Ipse domum remeans, modicum, sed grande
 [saluti ¹⁴,
 De crucis æternæ sumtum mihi fragmine lignum
 Promo, tenensque manu adversis procul ingero
 [flammis,
 Ut clypeum retinens pro pectore, quo tegerem
 [me,
 Arceremque hostem collato umbone relisum.
 120 Credite, nec donate mihi, sed reddite Christo
 Grates, et justas date laudes Omnipotenti :
 Nostra salus etenim cruce Christi et nomine D
 [constat,
 Inde fides nobis, et in hoc cruce nixa periclo
 Profuit, et nostram cognovit flamma salutem.
 125 Nec mea vox, aut dextra illum, sed vis crucis
 [ignem
 Terruit, inque loco de quo surrexerat ipso,
 Ut circumseptam præscriptam linite flammam
- Sidere ^b, et exstingui fremitu moriente coegit :
 Et cinere exortam cineri remeare procellam.
 130 Quanta crucis virtus ! ut se natura relinquat,
 Omnia ligna vorans ligno crucis uritur ignis.
 Multa manus, crebris tunc illa incendia vasis
 Aspergens, largis cupiebat vincere lymphis :
 Sed licet exhaustis pensarent fontibus imbres,
 135 Vi majore tamen, lassis spargentibus, omnem
 Vicerat ignis aquam : nos ligno exstinximus
 [ignem,
 Quamque aqua non poterat, vicit brevis astula ^e
 [flammam.
 Post ubi discessit metus, optatumque rediit
 Lux operosa diem, processimus acta videre
 140 Noctis, et extinctæ quamvis, fumantia late
 Securis spectare oculis vestigia flammæ.
 Et credebamus nos plurima damna domorum
 Visuros, magni memores terroris et ignis :
 Sed cito conspectis decrevit opinio rebus :
 145 Et nihil exustum, nisi quod debebat aduri,
651-652 Gernimus, ex illisque unum flagras-
 [se ¹⁵ duobus
 Hospitiis, quæ nostra manus, nisi flamma tu-
 [lisset,
 Abstulerat : sed et hoc Felicis gratia nobis
 Munere consuluit, quod præveniendo laborem
 150 Utilibus ¹⁶ flammis, operum compendia nobis
 Præstitit ; inde parem incensæ, quam vicerat
 [illuc
 Flamma domum, non ut pateretur stare, vel
 [ipsam
 Obstantem simili bipotentibus objice valvis :
 Verum ut et hæc illum puniret flamma colonum,
 155 Conservans illi, quod innox everteret ipse.
 Nam sua qui sanctis nuper gurgustia (e) te-
 [ctis
 Præstulerat, primum flamma mulctatus ¹⁶ in uno,
 Mox aliud propria ipse manu vastare tigillum
 Incipit, et celeri peragit sua damna furore,
 160 Dilectasque (f) domos, et inanes plangit amores.
 Qui simul aspiciebat incensa, et diruta tecta,
 Dissimiles simili miratur in aggere labes,
 Ruderis, et cineris (g) juncti bicolore ruina.
 Hunc nobis sine lite videns cessisse triumphum,
 165 Se tantum miser accusat, quem gratia nulla
 Manserit obsequii, et maneat confusio pœnæ.
 Nunc quia dinoto ¹⁷ patuerunt objice frontes,
 Eloquentia simul atque animo spatiemur in ipsis
 Gaudentes spatiis, sanctasque feramur in aulas :
 170 Miremurque sacras veterum monumenta figuras :
 Et tribus in spatiis duo Testamenta legamus ;
 Hanc quoque (h) cernentes rationem lumine
 [recto

^a Id est crucem quæ est nostra salus.

^b Id est sisti.

^c Vide not. 519.

(a) Manuscriptus idem codex Germ., *strepitu*.

(b) Ms. codex Germ., *rura pavore*.

(c) Ita ms. Germ. cum edd. Bad. et Schot. in marg. Ceteri eodices, *infestas*.

(d) Manuscriptus codex Germ., *flammam*.

(e) Sic emendavimus ex ms. codice Germanensi. Edd., *dictis*.

(f) Ms. Germ., *domus*.

(g) Idem ms. codex Germ., *juncta et bicolore ruina*.

(h) Ms. Germ., *credentes . . . certo*.

- Quod nova in antiquis tectis, antiqua novis lex
Pingitur : est etenim pariter decus utile nobis
- 175 In veteri novitas, atque in novitate vetustas.
Ut ^a simul et nova vita sit, et prudentia cana.
Ut gravitate senes, et simplicitate pusilli,
Temperiem mentis gemina^a ex ætate trahamus,
Jungentes nostris diversum moribus ævum :
- 180 Est etiam interiore sinu majoris in aula
Insita cella ^a procul, quasi filia culminis ejus,
Stellato (a) speciosa tholo^b, trinoque recessu
Dispositis sinuata locis ; medio pietatis
Fonte nitet, mireque simul novat atque novatur.
- 185 Namque hodie bis eam geminata novatio comit,
Dum gemina antistes gerit illic munera Christi ;
In geminos adytum venerabile dedicat usus,
Castifico socias pia sacramenta lavacro :
Sic pariter templum novat hostia, gratia fontem.
- 190 Fonsque novus renovans hominem, quod susci-
[pit, et dat
Munus ; sive magis, quod desinit esse per usum.,
Tradere divino mortalibus incipit usu.
Nam fons ipse semel (b) renovandi missus in
[usum,
Desinit esse novus : sed tali munere semper
- 195 Utendus, nunquam veteres renovare facesset.
Hoc Domini donum, hanc speciem, qua mu-
[nere Christi
Idem homo fit novus, et vetus interit, ecce re-
[fectis
Cernite culminibus gemina Felicis in aula
653-654 Quæ fuerant vetera, et nova nunc C
[exstare videntur.
- 200 Nam steterant vasto deformibus agmine pilis :
Nunc meliore datis eadem vice fulta columnis,
Et spatii cepere, et luminis incrementa :
Depositoque situ reducem sumserunt juventam.
Namque et in his duplex spectandi gratia
[fulget
- 205 Qua renovata novis æquali lumine certant
Culmina culminibus, tectorum dissidet ætas,
Concordat species ; veterum manus atque re-
[centum
Convenit ; in facie simili decor unus utrumque
Ornat opus ; coeunt olim fundata novellis.
- 210 Nec discrimen adest oculis, nitet una (c)
[venustas D 250 **655-656** Sed vitii nigros, et crimine nocti-
[colores.
Annosis ^e rudibusque locis ; niger abditur hor-
[ror ;
Et senibus tectis juvenem pictura nitorem

^a Vide not. 320.

^b Vide not. 327.

^c Id est novis. Vide ep. 23, n. 5, v. 23.

^d Vide not. 322.

^e Eccli. xxi, 2.

^f Vide not. 323.

(a) Sic emendatum ex ms. codice Germanensi ; non enim *insita cella in sinu majoris aulae spatiosa* esse poterat, ut præferunt editi codices ; sed *quasi filia culminis ejus, speciosa stellato tholo*. Quid autem sit *tholus* vide not. 321.

(b) Ita correximus ex eodem ms. codice Germ. Ante erat *renovandum missus in unum*, nullo sensu.

Reddidit, infuso variorum flore colorum.
Hinc operum tempus confunditur, et nitet extra
215 Parietibus novitas, latet intus operta vetustas :
Fronte juventutis tegitur fucata senectus :
In pueram faciem (d) veterana refloruit ætas.
Suntque simul vetera et nova ; nec nova, nec
[vetera æque.

Non eadem simul, atque eadem, quæ forma futuri
220 Præsentisque boni est ; namque et nunc utile
[nobis,

Detergo veteris vitæ squalore, novari
Mente pia, Christumque sequi, regnisque parari.
Tunc quoque cum dabitur ^d redeunte resur-
[gere vita,

Ille resurgentum potior numerabitur ordo,
B 225 Qui super illustri carnem perfusus aluictu,
Servilem Domini (e) mutabit imagine formam :
Conformemque Deo conregnaturus honorem
Accipiet, Christo similis, sed munere Christi.

Hæc eadem species veterem deponere formam,
230 Et gestare novam monet, et retro acta abolere :
Inque futura Dei conversam intendere mentem,
Congrua præteritis obliviam ducere curis,
Cœlestumque animo regnorum inducere curam ;
Rebus et humanis, et amoribus istius ævi,

235 Mente prius quam morte mori ; neque corpora
[ante

Nexibus absolvi, quam criminis. Ergo novemur
Sensibus, et luteos terrestri imaginis actus
Discutere a nostro properemus corpore longe
Vestibus excussis : puros, ut (f) sofde recussa

240 Corporis atque animæ, nitidi reddamus amictus.
Nec modo commissum peccati, sed medita-
[tum,

Sicut morbiferam de labe cadaveris auram,
Naribus obstructis tristem fugiamus odorem.

Ut faciem colubri, Salomon peccata timeri,
245 Horrerique monet ^e, dicens ¹¹ armata leonis

Dentibus : et vere, quoniam velut ore ferino
Sæva vorant animam, quam vicerit ægra (g) vo-
[luptas

Corporis, (h) effectamque suæ draco duxerit
[escæ,

Qui vorat ^f Æthiopum populos, non sole per-
[ustos,

D 250 **655-656** Sed vitii nigros, et crimine nocti-
[colores.

Tales Æthiops ¹⁰ serpens edit, in quibus
[escam,

(c) Sic emendavimus ex ms. cod. Germanensi ; id est vetus ædificium quod picturis ornaverant eadem *nitebat venustate* quæ nova. Quid enim significat, *nitet una vetustas* ? quod præferbant editi codices.

(d) Ita ms. Germ. Edd., *veterata*.

(e) Sic emendatum ex ms. codice Germ. Vide præcedentia et subsequentia. Ante erat *mutavit*.

(f) Ita correximus ex ms. codice Germ. Ante erat in ed. Rosv. *corde recusso* ; in edd. 2, *recuso* ; in tribus, *recussi*.

(g) Ms. Germ., *voluntas*.

(h) Ms. codex Germ. cum editis tribus, *evictamque*.

Quam capere est (a) donatus, habet : quia pec- A
[catorem,
Serpentisque cibum Deus uno nomine terram
Dixit : et inde vorans peccata, dracone voratur.
255 Tempus adest mutare vias, exurgere som-
[no ^a,
Et tandem vigilare Deo, dormire vicissim
Actibus his, quibus invigilat mens mortua Chri-
[sto.
Si nobis doctrina Dei de lumine verbi
Non aperit sensuum, saltem capiamus ab ipsis
260 Ædibus exempla : et lapides et ligna magistri
Sint stolidis, ut quale manu confecimus istic
Tale fide faciamus opus : licet absit ab uno
Mentis opus manuumque labor, sed ab impare
[causa B
Par operis ¹ trahitur ratio ; ecce videte, pro-
[babo
265 Dissimiles simili specie concurrere formas.
Qua nova tecta sedent, multi meminere lo-
[corum :
Nam breve tempus id est, ex quo sunt omnia
[cœpta,
Quæ modo facta manent : annis sudata duobus
Tertius explicuit prece sanctorum, atque ope
[Christi.
270 Pars spatii brevis hortus erat, pars ruderic
[agger,
Quem collata manus, populo curante, removit :
Et viles olerum cum sentibus eruit herbas,
Ut nitido purgata patesceret area dorso,
Quæ modo marmoreis ornato jugere saxis
275 Late strata nitet, cultus oblita priores ¹.
Quam bene mutavit speciem ! post stercoreis
[usum,
Marmoris (b) ornatum, Parias post vilia con-
[chas
Brassica (c) fert ; et splendet aquis, quæ sorde
[nitebat.
Quouam igitur nunc ista modo mihi fabrica
[formam
280 Præbebit, qua me colere, ædificare, novare
Sensibus, et Christo metandum condere pos-
[sim ?
Prompta quidem ratio est, quæ sit mea terra,
[quod in me D
Rudus, et unde meo spinæ nascuntur ¹ in agro.
Terra cor est, culpæ pravi sunt rudera cordis :
285 Luxus iners, impurus amor, maculosa libido,
Rudera sunt animæ ; sic corporis anxia cura,
Livor edax, et avara fames, gravis ira, levis
[spes,

Prodigaque ambitio proprii, sitiens alieni,
Spinæ sunt (d) animo : quia semper inanibus
[angunt
290 Ancipites animas stimulis : quas jugiter urit
Defectus miseri metus, et miser ardor habendi.
Atque ita et inter opes inopes, quasi Tantalus
[ille
Inter aquas sitiunt, nec habent quod habere vi-
[dentur.
Nam partis uti metuunt, servata ¹ relinquunt :
295 Dumque alimenta parant, vivendi tempora per-
[dunt.
Has igitur spinas, hæc rudera mentibus hir-
[tis
Egerere est opus, et (e) primam hanc evellere
[fūbris
Cunctorum stirpem scelerum, (f) qua pullulat
[arbor
Infelix ; Domini radicitus illa securi
300 Icta ¹ cadat ^b, nostris ut numquam germinet
[arvis.
Hæc si præciso de nobis fomite radix
Aruerit, cadet omne nefas, vitium omne peribit,
Matricisque suæ casum mala cuncta sequentur,
657-658 Et moriente sua simul arbore poma
[perihunt.
305 Tunc bene purgato domus ædificabitur horto,
Et vivo fundata solo bene surget in altum
Fabrica divini moliminis. Ipse columnas
Eriget in nobis Christus, veteresque resolvet
Obstructæ pilas animæ ; spatiumque sibi Rex
310 Sensibus efficiet nostris, ut inambulet illis,
Tamquam in porticibus Salomonis quinque sole-
[bat
Ore pio medicos Sapientia ducere gressus :
Corpora tangendo (g) sanans, et corda docendo ^c.
Non igitur simus veteres inter nova tecta.
315 Ut qui corda habitat Christus, nova corda revi-
[sat.
Pejor enim scissura novo veterique coactis
Redditur, et nova vina novos bene dantur in
[utres ^d.
Vita prior pereat, pereat ne vita futura.
Sponte relinquamus mundum, non sponte caren-
[dum,
320 Sponte nisi fugimus : moriamur, ne moriamur ¹
Letalem vitam vitali morte tegamus.
Terrena intereat, subeat cœlestis imago,
Et Christo vertatur Adam, mutemur et istæ,
Ut mutemur ibi : qui nunc permanserit in se
325 Idem, et (h) in æternum non immutabitur a se.

^a Rom. xiii, 11.

^b Matth. iii, 10.

^c Johan. v, 2 et 3.

^d Matth. ix, 16 et 17.

(a) Sic restitutum ex ms. Germanensi codice. Ceteri, *damnatus*. Vide not. 325.

(b) Ms. Germ., *ornatu*.

(c) Sic emendavimus ex editis codicibus tribus fa-

vente ms. codice Germ. Ed. Rosv., *Brassicula*. Alii, *Brassida*.

(d) Ms. Germ., *animæ*.

(e) Ita ms. Germ. codex, Latinus, et tres editi.

Alii, *primum*.

(f) Sic ms. Germ. Editi codices, *quia*, mendose.

(g) Ms. codex Germ., *curans*.

(h) Ita ms. codex Germanensis. Editi, *in æterno*.

POEMA XXIX .

DE NOLANA BASILICA S. FELICIS A SE AUCTA.

Parvus erat locus ante, sacris angustus agendis,
Supplicibusque negans pandere posse ma-
[nus :

Nunc populo spatiosa sacris altaria præbet

Officii medii martyris in gremio.

5 Cuncta Deo renovata placent, novat omnia sem-
[per

Christus, et in cumulum luminis amplificat.

Sic et dilecti solum Felicis honorans,

Et splendore simul protulit et spatio.

POEMA XXX**.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XVIII.

FRAGMENTA.

De sanctorum reliquiis per orbem diffusis.

Sidera si cælo, si possunt gramina terris
Defore, mella favis, aqua fontibus, uberibus
[lac;

Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,

In quibus et vitæ virtus, et gloria mortis

5 Ipse Deus; pro quo vitam voluere pacisci,
Et moriendo piam sancire fidem populorum.

Horum de numero procerum confessor in ista

Urbe datus Felix longe lateque per orbem

Nominis emicuit titulo: sed Nola sepulti

10 Facta domus, tamquam proprio sibi sidere
[plaudit. C

Omnis enim, quacumque manet mandatus in
[oraMartyr, stella loci simul et medicina colentum
[est.Namque tenebrosam veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe Crea-
[tor

15 Sic sua disposuit terris monumenta piorum,
Sparsit ut astrorum nocturno lumina cælo.

659-660 Hos igitur nobis cupiens avertere
[morbos

Omnimedens Dominus, sanctos mortalibus ægris
Per varias gentes medicos pietate salubri

20 Edidit: utque suam divina potentia curam
Clarius exereret, potioribus intulit illos

Urbibus: et quosdam licet oppida parva reten-
[tentMartyres, ad proceres Deus ipsos mœnibus am-
[plis

Intulit: et paucas functos divisit in oras;

25 Quos tamen ante obitum toto dedit orbe magi-
[stros.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

* Vide not. 324.

b Vide not. 325.

* Iluc adscitum. Porro carmen 26, nunc 27. Script.

A

Sic Deus et reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per ur-
[bes.

30 Sic dedit Andream Patris, Ephesoque Johan-
[nem,

Ut simul Europam atque Asiam curaret in illis,
Discuteretque graves per lumina tanta tenebras.

Parthia Matthæum complectitur, India Thomam:

Lebbæum Libyes, Phryges acceperere Philippum:

35 Certa Titum sibi sumsit, et Antiochia et Ostia
[Lucam a:

Marcus Alexandria tibi datus, ut bove pulso,

Nam Constantinus b proprii dum conderet ur-
[bem

Nominis, et primus Romano in nomine regum

Christicolam gereret, divinum mente recepit

40 Consilium, ut quoniam Romæ mœnibus urbis

Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,

Ms quoque Romuleam sequeretur dotibus ur-
[bem;

Ut sua apostolicis muniret mœnia lætus

Corporibus: tunc Andream devexit Achivis,

45 Timotheumque Asia. Geminis ita turribus ex-
[stat

Constantinopolis magnæ caput æmula Romæ:

Verius hoc similis Romanis culmine muris

Quod Petrum, Paulumque pari Deus ambitione

Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli

50 Discipulum, cum fratre Petri. Jam quanta per
[istam

Sanctorum per longa viam divortia terræ

Creverit utilitas ad nostræ munia vitæ,

Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati

Rheda capax oneris posita statione resedit:

55 Omnibus in spatiis quacumque aut mansio san-
[ctis

Corporibus, requiesve fuit vectantibus illos

Sacratos cineres, miris clamantia signis.

Nam divina manus medica virtute per omnes

Est illic operata vias, qua corpora sancta

60 Impressere sacro vestigia viva meatu.

Inde igitur suadente fide data copia fidis

Tunc comitum studiis, quædam ut sibi pignora
[vellent

Ossibus e sanctis meritum decerpere fructum:

Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris

65 Præsidia ad privata domum sibi quisque refer-
[ret.

Ex illo sacri cineres, quasi semina vitæ

Diversis sunt sparsa locis: quaque osse minuto

De modica sacri stipe corporis exiguus ros

Decidit; ingentes illic pia gratia fontes,

70 Et fluvios vitæ generavit gutta faville.

anno 403. Hi versus hodie exstant in eadem basilica.

** Alias 26: quod autem 27 erat, nunc 28. Scriptum anno 404, die 14 Januar.

At Carthago potens Cypriano martyre gaudet,
Cujus et ore simul profusi, et sanguine fontes
Fecundaverunt Libyæ * sitiētis arenas.

661-662 Nec minor occiduis effulsit gratia
[terris,

75 Ambrosius Latio, Vincentius exstat Hiberis :
Gallia Martinum, Delphinum Aquitania sumsit.
Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem.

80 Sic itaque et nostra hæc Christi miserantis amore
Felicis meruit muniri Nola sepulcro,
Purgarique simul : quia cæcis mixta ruinis
Orbis, et ipsa pari moriens in nocte jacebat.

Personæ exululant pœnis qui numine falso

85 Dii fuerant ; et qui mentito nomine vivos
Ante Dei cultum sibi nil cœleste videntes
Dediderant homines, hi nunc, ubi lumine Christi
Vera fides patuit, non possunt ferre sepultos.

Alpha itidem mihi Christus ^b et ^ω : qui summa
[supremis

90 Finibus excelsi pariter complexus et imi,
Victor et inferna et pariter cœlestia cepit :
Effractisque abysis cœlos penetravit apertos,
Victricem referens superata morte salutem.
Utque illum patriæ junxit victoria dextræ,

95 Vexillumque crucis super omnia sidera ^c fixit,
Corporeum statuit cœlesti in sede trophæum.

Nunc ad te, veneranda Dei crux ^d verto loquelas,
Gratantesque tua concludam laude profatus.

O crux magna Dei pietas, crux gloria cœli,
100 Crux æterna salus hominum, crux terror ini-
[quis,

Et virtus justis, lumenque fidelibus : o crux
Quæ terris in carne Deum servire saluti
Inque Deo cœlis hominem regnare dedisti !
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.

105 Tu destruxisti credentibus eruta sana
Gentibus, humanæ concors tu fibula pacis,
Concilians hominem medi per fœdera Christi.

Facta hominis gradus es, quo possit in æthera
[ferri.

E-sto columna piis tu semper et anchora nobis :

110 Ut bene nostra domus maneat, bene classis aga-
[tur,

In cruce fixa fidem, vel de cruce nacta cœro-
[nam.

* Id est Africa. Vide carm. 5, v. 2.

^b Vide not. 526.

^c Vide not. 527.

^d Vide not. 528.

^e Vide not. 529.

^f Vide not. 259.

POEMA XXXI .

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XIX. FRAGMENTUM.

*De Gothorum * exercitus cum suo rege interitu.*
Pluribus hæc etenim causa est curata patronis,
Ut Romana salus, et publica vita maneret.

Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic martyres
[omnes,

Quos simul innumeros magnæ tenet ambitus Ur-
[bis,

5 Quosque per innumeras diffuso limite gentes
Intra Romuleos veneratur Ecclesia ^f fines,
Sollicitas simul impenso duxere precatu
Excubias. Felix meus his, velut unus eorum,
In precibus pars magna fuit, sed summa petiti
10 Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

POEMA XXXII .

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XX. FRAGMENTA.

*S. Felici gratias refert maximas pro acceptis ejus in-
terventu Dei donis et beneficiis.*

663-664 Nunc ad te, venerande parens, æterna
[patrone,

Susceptor meus, et Christo carissime Felix,
Gratificas verso referam sermone loquelas.
Multa mihi variis tribuisti munera donis.

5 Omnia, præsentis vitæ rem, spemque futuræ
Quæ pariunt, tibi me memini debere : cui me
Mancipium primis donavit Christus ab annis.
Si mihi flumineis facundia curreret undis,
Oraque mille forent centenis persona linguis,

10 Forte nec his opibus collato fonte reffectus
Omnia Felicis percurrere munera possem
Quanta suo Dominus donavit Christus amico,
Et mihi confessor famulo transmisit alumno :

Si prima repetens ab origine cuncta revolvam ,

15 Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,
Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.

Incolumi solio, et numquam rimante sepulcro,
Undique vallatum solido munimine corpus

20 Martyris et meriti nullis patuisse piactis :
Et dignum retinere suæ pia carnis honorem
Ossa, quia sanctis numquam desistit adesse
Spiritus : unde piis stat gratia viva sepulcris,
Quæ probat in Christo cunctos sine morte sepultos

25 Ad tempus placido sopiri corpora somno.

POEMA XXXIII ***.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XXI. FRAGMENTA.

*Narrat S. Felicis miracula, quibus ægri sanantur, et
corpora a dæmonibus obsessa liberantur.*

Ver age carminibus : fluat articulata modestis

* Alias 27 : quod autem 27 erat, nunc 28. Scriptum
anno 406, die 14 Januarii.

** Alias 28 : quod autem 29 erat, nunc 30. Scriptum
anno 407, die 14 Januar.

*** Alias 29 : quod autem 30 erat, nunc 17. Scriptum
anno 408, die 14 Januar.

Vox muneris : ades, o dives mihi causa loquendi A
 Felix, et tacito mea corda illabere flatu.
 Spiritus ore meo curret tuus ; esto meis fons
 5 Eloquii : ego vero tuis ero fistula rivis ,
 Quos mihi præbueris divini a flumine verbi.

Surge igitur, blandoque meum spiramine pectus
 Ingredere, o Felix pater, et domine atque pa-
 [trone ;

Tu domus, et medicina mihi, et sapientia, Felix ;
 10 Tu nunc obtusam mihi longa per otia mentem
 Exacue, ignito vegetans mea lumine corda.

Sed mihi non isto fundendus in æquore sermo
 [est,

Ut per sanctorum merita aut miracula curram,
 Et quæ per sanctos omnes ab origine rerum

15 Præstat agiturque Deus, versu pertexere coner,
 Quæ nec mens humana capit nec lingua profari.

665-666 Et quid in hoc mirum, si charta vo-
 [lumine toto

Non capiat, quæ nec mundus capit omnia to-
 [tus ?

Major enim mundo mundi sator ; ipse Deus rex
 20 Qui terram cœlumque implet, quem non capit

Mundus, eum capiunt sancti, non corporis am-
 [plo,

Sed pietate humiles, et mundo corde capaces.

Nunc itaque ut divina mei bene gesta patroni
 25 Felicis referam, vel quæ mihi commoda vitæ

Contulerit, vel quæ multis ope cœlite præstans,
 Muneribus conferre piis non desinit omni

Pene die, variis tribuens pia munera signis :
 Christum laudari meritorum postulat ordo.

30 Non hominem, sed eum potius laudare videbor,
 Quo Felix autore potens, venerabile nomen

Obtinet, et medicas dat opes, quibus ægra revi-
 [sit

Corpora, captivasque animas vi dæmonis atri
 Absolvit superante Deo : nec in hac ope tantum

35 Munificens Felix operatur munera Christi,
 Et de vipereo fortissimus hoste triumphat.

POEMA XXXIV.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN. INCERTI FRAGMENTUM.

S. Felicis virtus in tumulto : frequens ad eum populi
 concursus.

Et licet a veteri tumultis absconditus ævo,
 Qua mortalis erat, latuit telluris operto,
 Viva tamen, vegetante Deo, membrisque su-
 [perstes

Gratia divinum spirantia martyris ossa

^a Id est, honorat. Vide carm. 27, v. 154.

^b Id est, obiret. Vide not. 330.

^c Vide carm. 24, v. 37.

^d Vide v. seq., carm. 15, v. 223, et not. 331.

^e Vide not. 332.

^f Vide v. 278.

5 Clarificat populis, merito vivente sepulti,
 Et magni solium breve confessoris adorat
 Jugiter e variis congesta frequentia terris.

POEMA XXXV :

DE OBITU CELSI PUERI PANEGYRICUS.

*Pneumatium et Fidelem pueri Celsi parentes consolatur
 de obitu filii.*

Ante puer patribus claris, et nomine avito
 Celsus erat, sed nunc celsus agit merito :
 Quem Dominus tanto cumulavit munere Chri-
 [stus,

Ut rudis ille annis, et novus iret ^b aquis,

5 Atque bis infantem spatio ævi et fonte lavacro
 Congeminata Deo gratia perveberet.

Heu! quid agam? dubia pendens pietate laboro,
 Gratuler, an doleam? dignus utroque puer;

Cujus amor lacrymas, et amor mihi gaudia sua-
 [det,

10 Sed gaudere fides, flere jubet pietas.
 Tam modicum patribus, tam dulci e pignore fru-
 [ctum

Defleo in exiguo temporis ^c esse datum.

Rursus ut æternæ bona volvo perennia vitæ,

Quæ Deus in cœlo præparat innocuis,

15 Lætor obisse ^d brevi functum mortalia ^e seculo,
 Ut cito divinas perfrueretur opes.

Ne terrena diu contagia mixtus iniquis

667-668 Duceret in fragili corporis ho-
 [spitio :

Sed nullo istius temeratus crimine mundi,

20 Dignius æternum tenderet ad Dominum.
 Ergo Deo potius quam nobis debitus infans,
 Verum et pro nobis ille Deo placitus.

Cœperat octavum producere parvulus annum,
 Prima citis agitans tempora curriculis.

25 Jam puerile jugum tenera cervice ferebat,
 Grammatici duris subditus imperiis.

Quæque docebatur puer admirante magistro,
 Sordebat docilis nobilis ingenio.

Gaudebant trepido præsagi corde parentes,
 30 Dum metuunt tanti muneris invidiam.

Nec mora longa fuit, placitasti Deus æthere Chri-
 [stus

Arcessens merito sumsit honore animam,

Et rapuit terris (a) subitum, quo dignior esset
 Associata piis vivere conciliis.

35 Causa fuit leti suffusus faucibus humor,
 Quo gravis inflavit lactea colla tumor,

Inde repressus abit, sed lapsus ad intima fugit
 Corporis, et vitam visceribus pepulit.

Terra suam partem tumultata carne recepit,
 40 Spiritus angelico vectus abit gremio.

Deserti vacuum funus ^f duxere parentes
 Fleitibus, in culpam ne pietas veniat.

^a Alias 15 : quod autem 32 erat, nunc 3.

(a) Ed. Rosv., *subitam*. At juxta ms. codicem Regium et edd. quatuor restituimus cum Sacchino *subitum*, dictum pro *subito*, ut Paulinus carm. 35, v. 595, *longum dixit, et æternum*, v. 613, 630, et carm. 22, v. 241.

Impia nam pietas animam lugere beatam, A
 Gaudentemque Deo flere, nocens amor est.
 45 Nonne patet quantum tali pietate trahatur
 Peccatum? arguimur fraude tenere fidem;
 Aut reprobare Dei leges errore rebelli,
 Ni placeat nobis, quod placuit Domino.
 Justius est istas hominum lugere tenebras,
 50 Quas facimus nobis degeneres animæ,
 Immemores primos cœlestis imaginis ortus,
 Quam revocat miserans ad sua regna Pa-
 [ter.
 Cujus amore meos suscepit Filius artus,
 Virgine conceptus, virgine natus homo,
 55 Cuncta gerens hominem, cunctos et corpore in
 [uno
 Cunctorum a Dominus suscipiens famulos. B
 Factus enim servi forma est, qui summius age-
 [bat,
 Forma Dei regnans cum rege Patre Deus.
 Suscepit formam servi, culpamque peremit,
 60 Qua pœnæ et mortis quondam homo servus
 [erat.
 Et libertati famulum, sub imagine servi
 Nostra caro effectus restituit Dominus.
 Ut mihi per Christum cœlestis imago rediret,
 Qui cruce terrenum (a) despoliavit Adam.
 65 Carnem igitur mortemque meam meus ille Crea-
 [tor
 Pertulit, et carum morte redemit opus.
 Multa mihi dederat prius et promissa salutis,
 Et præcepta quibus per bona dirigerer.
 Sed quia nec, legis posito medicamine, primi
 70 Inveterata patris vulnera dilueram,
 Et neque præmissis divino ex ore prophetis
 Expectare Dei munera credideram,
 Et genus humanum passim sine lege fidei b
 669-670 Desperata salus merserat in te-
 [nebras,
 75 Regnabatque simul peccatum in corpore nostro,
 Mors in peccato, dæmon c in interitu,
 Captivumque hominem tristis metus et miser er-
 [ror
 Altius in mortem præcipitare d dabant.
 Interea Pater ipse polo miseratus ab alto,
 80 Errantum lapsus pestiferos hominum,
 Serpentemque truci dominantem in morte ca-
 [dentem
 Non tulit, et Natum misit ad omne bonum.
 Paruit ille libens, Deus e omnia cum Patre con-
 [cors
 Communem curans rem pietate pari.
 85 Advenit, et fit homo, et mixtum perfectus utro-
 [que

Ostendit d fragili carnis inesse Deum.
 Utitur officiis hominis, sed et intus operti
 Signa Dei medicis exserit imperis.
 Voce hominis divina docet, mortalia vere
 90 Extra peccatum corporeus peragit.
 Quippe sui rem tantum operis sibi reddere cu-
 [rans,
 Naturam venit sumere, non vitium.
 Namque bonum natura hominem bonus ad bona
 [fecit?
 Mente sua lapsus se vitiauit homo.
 95 Quare opifex hominum mortali in corpore venit,
 Non et mortali crimine factus homo.
 Nam neque deleteret culpas, nisi liber ab illis,
 Nec laxare reos posset et ipse reus,
 100 Nec peccatori mors cederet utpote vincium
 Peccati vinclis legitime retinens.
 Jure igitur cessit rumpenti tartara Christo,
 In quo, quod posset nectere, non habuit.
 Ipsaque iudicii injusti rea facta vicissim,
 Per scelus occiso jure subacta homini est.
 105 Palluit invidia serpens, inferna reducto
 Claustra homini, versa lege, reclusa vide,
 Inque vicem victa mortalem morte resolvi,
 Excussumque sua surgere corpus humo,
 Insuper et cœlos redivivum scandere cernens,
 110 Dente truci frustra lividus infremuit.
 Et modo tabescit, cum, crebrescente piorum
 Agmine, per Christum perditior e ipse pe-
 [rit.
 C Ergo mei vitiosa animi sanavit, et ægra
 Corporis excepit, matre homo, patre Deus.
 115 Imbecilla quidem, sed naturalia carnis
 Gessit, et affectus corporis exhibuit.
 Sensibus humanis edit et bibit, et sua somno
 Lumina declinat, lassat f eundo viam.
 Tumquam homo, defuncto lacrymas impendit
 [amico
 120 Quem mox ipse Deus suscitât e tumulo s.
 c Navigio vectatur homo, et Deus imperat au-
 [stris,
 Et virtute Dei permeat æquor homo h.
 Mente hominis trepidat vicinæ mortis ad ho-
 [ram
 Mente Dei novit tempus adesse necis.
 D 125 In cruce fixus homo est, Deus e cruce terrun
 [orbem,
 Mortem homo, verum mors ipsa Deum pa-
 [titur i.
 In cruce pendet homo, Deus e cruce crimina do-
 [nat j.
 Et moriens vitam criminis interimitt;
 Proque reis habitus k, pejorque latrone putatus,

a Id est per cuncta. Vide not. 333.

b Vide not. 334.

c Vide vers. 55 et not. 333.

d Id est in carne fragili. Vide carm. 15, v. 318.

e Id est serpens.

f Pro lassatur. Vide ep. 5, n. 18.

g Johan. xi, 35 et 44.

h Matth. xiv, 32 et 29; xxvi, 38.

i Matth. xxvii, 51.

j Id est condonat, simplex pro composito

k Marc. xv, 28.

(a) Ita ex editione Schot. emendavimus cum Bar-
 thio. Sic ea voce alibi usus Paulinus, carm. 23, v.
 219: *Lumine despoliem*, et ep. 24, n. 2. Alias, *se*
spoliavit Adam.

- 150 Quem Judæa pio præposuit Domino ^a, A
 Credenti donat regnum cœlestis latroni,
 Clausus adhuc terris jam paradisum aperit ^b.
 Nos igitur firmare animos, attollere mentem,
 Ignavosque decet trudere corde metus.
- 135 Pro quibus ecce animam posuit simul atque re-
 [sumsit
671-672 Filius ille Dei, quo sata cuncta
 [Deo.]
 De nostra victor Deus egit morte triumphum,
 Et nostrum secum corpus in astra tulit:
 Non sat habens, quod pro nobis mortalia cun-
 [cta
- 140 Hausit, ut auferret vulnera nostra suis.
 Sed ne me dubiæ suspenderet anxia mentis
 Cura, resurrexit corpore quo cecidit.
 Clara fides oculis patuit mortalibus, ipse
 Post obitum visus, qualis et ante obitum ^c.
- 145 Nam se discipulis dubitantibus obtulit ultro,
 Rimandumque oculis præbuit et manibus ^e.
 Nec ^d sine mente Dei dubitavit apostolus olim,
 Vivere post mortem nullus ut ambigeret.
 Firmavit dubitando fidem: dum comminus an-
 [ceps
- 150 Arguitur Thomas, omnis homo instruitur.
 Cernere quod Thomas coram et palpate jube-
 [tur ^o,
 Constante stabili credere disco fide:
 Mortem hominum Christi crucifixi morte sub-
 [actam,
 Spemque resurgendi corporibus positam;
- 155 Corporibus nostris, quia Christus victor in ista
 Carne resurrexit quam gero, qua morior.
 Meque docet, pro me dubitantibus ingerit artus,
 Et solidam carnem structa per ossa probat,
 Insuper et lateris, manuum quoque vulnera mon-
 [strat,
- 160 Et dubium digitis his jubet inserere.
 « Cerne, inquit, latus ecce meum, palmasque, pe-
 [desque;
 Ecce crucis clavos, cuspidis ecce viam.
 Ecce ipsam toto compagem corpore vivam
 Stare patet nervis, ossibus, ore, cute ^f. »
- 165 Ergo tenete fidem, quam cernitis, insuper et
 [quam
 Tangitis, et dubios pellite corde animos. D
 Et testes tantæ cunctis estote salutis,
 Cunctorumque hominum solvite corda metu.
 Omnibus intereat mortis timor, et simul omnes
- 170 Ista resurgendi spes animet populos.
 Credentium tamen ista salus, qui corde fideli
 Suscipient, quæ vos lumine conspiciatis.
- Nam postquam victa gessi de morte triumphum,
 « Mors superata ^(a) obiit, stat rediviva sa-
 [lus.
 175 Vitam ex morte dedi, mortem moriendo subegi.
 Et genus humanum sanguine restitui ^t. »
 Peccatum carnis superans in carne, peremi
 Materiam culpæ, justitiam peperit.
 Corpore mors cecidit, surrexit corpore vita,
 180 Qua prius occiderat, carne revixit homo.
 Et nunc ecce meo redivivum in corpore portans,
 Præfero victorem mortis et anguis Adam.
 Quæ, rogo, sufficient nobis solatia, vel quæ
 Sanabit fessos jam requies animos,
- 185 Si nec tanta potest ægris medicina mederi,
 Quæ vitas ^b obita morte redire docet?
 B Mœror, abi; discede, pavor; fuge, culpa: ruit
 [mors,
 Vita resurrexit, Christus in astra vocat.
 Morte mea functus, mihi mortuus, et mihi vi-
 [ctor,
- 190 « Ut mors peccati sit mihi vita Dei.
 Denique servatum jam de cruce duxit aperto
673-674 Limite latronem, qua paradisus
 [adest ⁱ, »
 Munere quo signum dedit et peccata piare,
 Et nemoris vetiti vincere septa fide.
- 195 Talibus exemplis, tanto sponsore salutis
 Erectos latis vertere mœsta decet ^j.
 Pellamus querulos ingrato corde dolores,
 Et redeant tersis lumina pura oculis.
 C Credamus Christo, quod in ipso vidimus, iisdem
- 200 Nos quibus occidimus surgere corporibus,
 Inde superfusa divini veste decoris,
 Sumere mutatos angelicam speciem.
 Quod si tanta animis nox caligantibus obstat,
 Et piger obtuso corpore sensus hebet,
- 205 Ut, quia corporeis oculis divina teguntur,
 Nullam dicatis scripta tenere fidem.
 Sed doceat Paulus quia non æterna videntur,
 Æterna humanis abdita sunt oculis.
 Inspiens, terrena vide, cœlestia crede,
- 210 Obtutu mundum conspice, mente Deum.
 Hinc pretiosa fides; nam sicut gratia jam non
 Gratia, si meritis attribuat, erit:
 Sic et nulla fides, nisi quæ quod non videt,
 [illud
 Credit, et æternam spe duce rem sequitur.
- 215 Mortales miseri, querulum genus, impia tan-
 [dem
 Pectora mollitis mentibus exuite.
 « Heu! quonam, precor, usque gravi mendacia
 [corde

^a Matth. xxvii, 21.

^b Luc. xxiii, 43.

^c Johan. xx, 20.

^d Vide carm. 27, v. 417 et seqq.

^e Johan. xx, 27.

^f Johan. xx, 27; Luc. xxiv, 39.

^g Osee. xiii, 14.

^h Vide v. 174, et carm. 27, v. 568.

ⁱ Luc. xxiii, 43.

^j Vide vers. 407.

(a) Sic reposuimus ex editione Schotti; aliud enim Paulinus ad illud Osee xiii, 14: *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua, o mors. Et bene quadrat, Mors superata obiit, cum stat rediviva salus. Ante erat obiit. At vide infra v. 186, obita morte, e: v. 187, mors ruit.*

Queritis, et vani lubrica diligitis * ?
 Commutate vias, disrumpite vincula mortis,
 220 Et date prædulci libera colla jugo.
 Sumite divinas pro libertate catenas,
 Crimine quæ solvunt, et pietate ligant.
 Qui sequeris tenebras, in aperto lucis oberras,
 Et quia nocte vides, lumine ^b cæcus agis.
 225 Ergo oculos mentis Christo reseremus et aures ;
 Ut mens, peccato clausa, Deo pateat.
 Nam quæ corporeis sua jam promissa revelat
 Visibus, et claris monstrat operata Deus,
 Cuncta resurgendi faciem ^c meditantur in omni
 230 Corpore, et in terris germina, et astra
 [polo.
 Noctes atque dies, ortus obitusque vicissim
 Alternant : morior nocte, resurgo die.
 Dormio corporeæ sopitus imagine mortis,
 Excitor a somno sicut ab interitu.
 235 Quid sata, quid frondes nemorum, quid tempora ?
 [nempe
 Legibus his obeunt omnia, vel redeunt.
 Vere resurgentum cunctis nova rebus imago
 Post hiemis mortem vivificata redit.
 Quod semel est facturus homo, cui subdita
 [mundi
 240 Corpora, sub cælo cuncta frequenter agunt.
 Sed quærunt quali repararet mortuos omnis ^d
 Corpore, quove modo fiat homo ex cinere.
 Si non sufficiunt sacris signata prophetis,
 Muta fidem clamant, credite conspicuis.
 245 Cernite nulla suis emergere semina campis,
 Ni prius intereant labe ^e soluta putri ^e.
 Nuda seris, vestita ^f legis ; jacis arida grana,
 Atque eadem fructu multiplicata metis.
 O perversa fides, et diffidentia nobis,
 250 Credere nos terris, et dubitare Deo !
 Et certa nil terra fide spondere nec ausa,
 Nec potuit ; quin et sæpe fefellit ager,
 Vix commissa sibi reddens sata ; nec tamen illi
675-676 Credere deceptus spem segetis dubito ;
 255 Nec piget incertis certum sudare laborem
 Frugibus ^g, et nudo credere nuda solo.
 Quod si terra potest corruptum reddere semen
 (Quod tamen æterni lege facit Domini),
 Difficile Omnipotentis opus fore creditur, ut nos
 260 Ex nihilo factos, ex aliquo repararet ?
 D
 Nullus eram, et faciente Deo sum natus ut es-
 [sem,
 Nunc jam de proprio semine rursus ero.
 Nam licet in tenuem redigantur et ossa favil-
 [lam,
 Corporis integri semina pulvis habet :
 265 Cumque etiam cineres vacuatis terra sepulcris,
 Cognato immixtos cespite sorbuerit,

* Psal. iv. 3.

^b Id est *die*.

^c Prudentii hymn. 10 Cathemerion.

^d Id est *integer*. Vide v. 308.

^e Vide not. 335.

^f Vide not. 336.

A Tunc quoque corporeis hominum vanescere visos
 Luminiibus, solidos continet Omnipotens ;
 Inque die magno, quæ nunc absunta putamus
 270 Corpora, cernemus surgere tota Deo,
 Nulla cui natura perit : quia quidquid ubique
 [est,
 Omne Creatoris clauditur in gremio.
 Quos aqua luminibus, pelagoque, et piscibus
 [haurit,
 Quos volucres, et quos diripuere seræ,
 275 Cunctos terra Deo debet : quia quos aqua mer-
 [sit,
 Littore vel fundo, strata recepit humus.
 Quæ licet una, tamen non uno sumta sepulcro,
 Sparsa locis laceri funeris ^h ossa legit.
 B Et quia consumtus simul et consumtor in uno
 280 Telluris gremio morte ferente cadunt ;
 Sive per egeriem, qua sese animalia purgant,
 Reddunt digestis membra vorata cibus :
 Humanum corpus transfunditur ex alieno
 Corpore, nec perdit vim proprii generis.
 285 Sed licet e membris in humum transmissa feri-
 [nis
 Membra hominum vivo semine salva ma-
 [nent ;
 Et moriente fera, cui forte cadaveris esca
 Humani fuerit, dividitur ratio.
 Namque animal rationis homo est, ideoque et in
 [ipse
 290 Rex aliis præstat corpore corporibus.
 C Inde licet possit mutis animalibus idem
 Præda dari, tamen his sorte coire negat.
 Sola resurgendi caro perceptura vigorem,
 Quæ rationalis vas animæ ^k fuerit,
 295 Ut reducem terris animam compage resecta,
 Jam non lapsuro tegmine suscipiat.
 Et velut hic omni mens et caro jungitur actu,
 Sic et in æternam sint sociata diem,
 Ut carpant socio gestorum præmia fructu,
 300 Consortes meriti luce, vel igne, loci.
 Propterea, quamvis nos, et spirantia cuncta,
 Unam sortiti corpore materiem,
 Non tamen in vacuum revocamur mortè soluti,
 Exsortes animæ carnis ab occiduo :
 305 Sed clangente tuba, reddentibus undique terris
 Nostra ex arcanis corpora seminibus,
 Corpore, mente, anima, rursus in sua fœdera
 [nexas,
 Integri ⁱ Dominum sistimur ante Deum.
 Si dubitas cineres in corpora posse recogi,
 Et fieri reduces in sua vasa ^j animas ;
 310 Ezechiel tibi testis erit, cui prodita dudum
 Tota resurgendi per Dominum facies.
 Illic aspicias toto ^k vivere campo

^h Id est *cadaveris*. Vide vers. 41.

ⁱ Id est *corpus*. Vide vers. 310.

^j Vide vers. 241.

^k Id est *corpora*. Vide vers. 294.

^l Vide ep. 24, n. 18.

- Arentes veterum reliquias hominum, A
 315 Ossaque, porrectum late dispersa per agrum,
677-678 Ultro ad compages currere jussa
 [suas,
 Atque medullatis penentralibus edere nervos,
 Moxque supernata ducere carne cutem,
 Et dicto citius perfectis ordine membris,
 520 Pulvere de veteri stare novos homines ^a.)
 Ac ne forte, quod est sacri manifesta Prophete
 Visio, sopitis omnia vana putes,
 Majorem super his et plenum suscipe testem,
 Ipse prophetarum nam loquitur Dominus :
 325 « Vita ego sum, qui me credet, nec morte pe-
 [remtus,
 Consorti mecum luce beatus aget ^b.)
 Denique quod verbo dixit, virtute probavit,
 Ipse suum revocans ex (a) abyssis hominem.
 Tempore quamquam illo non tantum in corpore
 [Christus
 330 Signa suo dederit, cum cruce victor obit.
 Namque ut concussis patefecit tartara terris,
 Et victum inferno carcere solvit Adam.
 « Fissa resurgentes ruperunt saxa sepulti,
 Et novus in sancta floruit urbe (b) tholus ^c.)
 335 Viderunt multi veterum renovata piorum
 Corpora, descensu vivificata Dei.
 Tunc etiam refugio cæcatus lumine mundus,
 Æterna timuit nocte piare nefas.
 Tunc et discusso nudata altaria velo
 340 Amisere sacri religionem adyti ;
 Ut monstraretur vacuandum numine templum. C
 Et fore ab hostili sancta profana manu.
 Quod duce Romano docuit post exitus ingens,
 Eversis templo, civibus, urbe, sacris.
 345 Fas etenim, ut Judæa, cui suus hostia Christus
 Non erat, et per quam victima Christus
 [erat,
 Sede locoque simul veterum viduata ^d sacrorum,
 Inficiata fidem, perderet omne sacrum.
 Finis enim legis Christus : quia lege fideli
 350 Prædictus, legi lex veniendo fuit,
 Præscribens veteri finem legemque fidei ^e,
 Legem perfectam gentibus instituens.
 Unde Magister ^f ait : « Vetera effluxere, peractis
 Temporibus, subeunt omnia ubique nova ^g.)
 355 « Jamque revelata facie speculamur apertum D
 In Christo propriæ lucis honore Deum ^h.)
 Et puto quod scissi in templo mysteria veli
 Id quoque signarint gratia quod tribuit.
 Nam veluti rupto patuere sacraria velo,
 360 Sic reserat nobis legis operata fides.
- « Inde sub antiquo legitur velamine Moses ⁱ,
 Judæis nebula cordis opertus adhuc,
 Quam de luminibus mentis mihi creditus aufert
 Christus, adumbratas discutiens species.
 365 Seque docet prisca velatum legis in umbra,
 Jamque revelatum corporis in facie.
 Qualem præmissi cecinerunt adfore vates ;
 Quales apostolicis coram oculis patuit ;
 Qualem et Judæi non perspexere videntes ,
 370 **679-680** Mentibus obtusis impietate sua ;
 Et qualem, quamvis non visum in corpore nobis,
 Credendo interno lumine conspiciamus.
 Nam quod veridici sese vidisse Magistri
 Et palpasse docent, tango fide, et video.
 375 Et cunctis credendo, patet cognoscere Chri-
 [stum
 Impia cæcantem pectora perfidia,
 Fundentemque suam per corda fidelia lucem,
 Ut placitas habitet clarificetque animas.
 Ergo, mei fratres, mea cura, meum cor, in ista
 380 Mærentes animos kelificate fide.
 Pellite tristitiam, dociles pietate fidei,
 Fidentesque Deo lætitiâ induite.
 Illos infelix luctus decet, et dolor amens,
 Nulla quibus superest spes, quia nulla fides.
 385 Heu mihi ! quam stultum est oculis se credere
 [vanis,
 Desperare Deo, fidere corporeis !
 Illis internus stupor, insolabile pectus,
 Desertis vero sensibus, obsideat,
 Quos infida Deo mens abdicat, et quibus exors
 390 A Christo infernas sors cadit in tenebras.
 Nobis ore Dei solator Apostolus adsit,
 Nos Evangelio Christus amans doceat ;
 Nos exempla patrum simul et præconia vatum,
 Nos liber historiæ firmet apostolicæ J,
 395 In qua corporeum remeare ad sidera Christo
 Cernimus, et gremio nobis in astra vehi,
 Et talem cœlis reducem sperare jubemur,
 Ad cœlos qualem vidimus ire Patri.
 Hujus in adventum modo pendent omnia rerum,
 400 Omnis in hunc Regem spesque fidesque in-
 [hiat.
 Jamque propinquantem supremo tempore finem
 Immutanda novis secula parturiunt :
 Omnes vera moment sacris oracula libris,
 Credere prædictis, seque parare Deo.
 405 Festinate, precor, dum copia panditur istic
 Procurare bonis, præque cavere malis.
 Vertite ^k perversas converso pectore curas,
 Monstrat flere fides utilibus lacrymis.

^a Ezech. xxxvii.

^b Johan. xi, 25 et 26.

^c Matth. xxvii, 52 et 53.

^d Id est *spoliata*.

^e Vide not. 334.

^f Vide ep. 30, n. 5.

^g II Cor. v, 17.

^h II Cor. iii, 18.

ⁱ Exod. xxxiv, 33.

^j Act. i.

^k Vide vers. 196.

(a) Ita emendavimus ex ms. Regio ; et sic Paulinus carm. 27, v. 92. Omnes editionum correctores (et ipse etiam Rosveydus) substituerant *erebis*, offensi secunda syllaba in *abyssis* correpta ; sed hic per geminam *ss* vox illa non scribenda. Sic alibi *Ecclesia*, prima correpta, pro *Ecclesia* dixit Paulinus.

(b) Ed. Schot. cum Sacchino, *chorus* ; non ausus sum emendare contra aliorum codicum autoritatem.

- Peccato lugere juvat ^a, contractaque culpis A
 410 Vulnere profusis fletibus abluere.
 « Qualibus ille suum stratum omni nocte rigabat
 Multa gemens David, corde potens hu-
 [mili ^a. »
 « Si cinerem rex ille Deo dilectus edebat,
 Et sua miscebat pocula cum lacrymis ^b : »
 415 Quid facere, heu ! misero mihi competit ? unde
 [piabor?
 Unde satisfaciam ? quam ope salvus ero ?
 Pumiceum cor eget lacrymis, cinis horret ad
 [escam,
 Deliciaeque juvant esuriente anima.
 Quis mihi suggeret ad lacrymarum ^c flumina ^d
 [fontem,
 420 Quo mea deslerem facta meosque dies ^e ? R
 Nam mihi pro meritis actæ per crimina vitæ
 Ingentes plagas flumina flere opus est.
 Rumpe mei lapidem cordis, salvator Iesu,
 Ut mollita pio viscera fonte fluant ;
 425 Tu, precor, o fons Christe, meis innascere fl-
 [bris,
 Ut mihi viva tuæ vena resultet aquæ.
 Nam tu fons, quo vita fluit, quo gratia manat,
 Quo lux omnigenas funditur in populos.
 « Qui te, Christe, bibent, dulci torrente refecti,
 430 Non sitient ultra, sed tamen et sitient ^d. »
 Nam quos divini satiarit copia verbi,
 681 - 682 Hos dulcedo magis pota sitire
 [facit.
 Te Domine ergo Deus panem, fontemque salutis C 435
 Semper et esuriant et sitiunt animæ.
 435 Non jejuna fames, sed nec sitis arida vitam
 Consumet si te mens edat, atque bibat.
 Jugifluus semper biberis, turbamque, sitimque
 Potantum exhausto largior exsuperas.
 Totus enim dulcedo Deus, dilectio, Christe, es,
 440 Inde replere magis, quam satiare potes.
 Et desideris semper sitiendus avaris
 Influis, exciperis, nec saturatur amor,
 Atque ita perficitur pietas, sine fine ut ameris,
 Christe, tuis vitam qui sine fine dabis.
 445 Da mihi nunc lugere, Deus, fletuque salubri
 Præserere æternæ semina lætitiæ;
 Hoc precor, hoc potius maneat mihi luctus in
 [ævo, D
 In quo quidquid adest per breve transit iter.
 Ite procul, læti, fletum consortia malo,
 450 Ut brevibus lacrymis gaudia longa metam.
 Si modo lugentem gravis hirtio tegmine saccus
 Caprigenum setis dum teget ^e, et stimulet,
 Tunc Patre placato meriti reddentur honores,
 Annulus, et cinget me stola lætitiæ ;
 455 Tunc mihi jure, Pater, vitulum mactabis ^f opti-
 [mum,
- Si modo jejunus justitiam esuriam ^g.
 Mælo famem panis, quam sancti ducere verbi ; •
 Nolo domum vini, lucis aquam sitio ;
 Hic cruciet me dira fames, hic turpis egestas
 460 Contractum pannis tristibus obsideat,
 Hic licet ante suas dives me transeat ædes,
 Sprenens vel micis me saturare suis.
 Nolo mihi Tyrio modo serica murice vestis
 Ardeat, arsure corporis invidia ;
 465 Ne post purpureos me flamma perennis amictus
 Ambiat, et pretium vestis in igne luam.
 Hæc potius miseri jaceamus in (a) aggere fœdo
 Stercoris, et lambant ulcera nostra canes,
 Ut placida tristem post vitam morte solutos
 470 Mitis ad occursum angelus excipiat,
 Et patriarcharum sinibus deponat ovantes,
 Unde gehenna procul sævit hiante chaos.
 Non commenta loquor vatium terrentia parvos,
 Latrantem in foribus per tria rostra canem,
 475 Terrentemque umbras tristi squalore Charon-
 [tem,
 Vipereis sævas crinibus Eumenidas,
 Æternam Tityon funesti vulturis escam,
 Arentemque siti Tantalum inter aquas,
 Volventem sine fine rotam, et revolubile saxum,
 480 Cassaque sudantum dolia Danaïdum.
 Hæc inopes veri vanis cecinere poetæ,
 Qui Christum veri non tenere caput.
 At nos vera Deus docuit, sator ipse suorum
 Ennarrans nobis omnia vera operum.
 485 Disce Evangelio loca pauperis, et loca ditis :
 « Pauper in Abraham ^e, dives in igne jacet.
 Justitia mutante vices, qui flevit istic,
 Gaudet ibi ; et, pleno paupere, dives eget.
 Iste bona requie fruitur, gemit ignibus ille,
 490 Dives opum pœnas, pauper opes recipit.
 683 - 684 Mendicat dives modicum de paupere
 [rorem,
 Quem mendicantem spreverat in superis.
 Inde in eum ardentem nec parvi pauperis imo
 Scillavit digito gutta refrigerii,
 495 De magnis quoniam dapibus nec mica referto
 Esurientis in os pauperis exciderat ^f. »
 Hæc monitis sanctam discamus vivere et Christo
 Justitiam, et partem ponere pauperibus.
 Tu, cui sordet inops, qui viso horrescis egeno,
 500 Occursumque pii supplicis omen habes,
 Qui te miraris pretiosa veste nitentem,
 Nec sordere vides interiore habitu ?
 Omnia mente geris, quæ in corpore pauperis
 [horres,
 Sordidior pannis, dives et ulceribus :
 505 Contemnis cæcum, leprosum tangere vitas,
 Dives avaræ, lepram diligis ipsæ tuam.
 Ille oculis hominum miser est, et debilis ; et tu

^a Psal. vi, 7.^b Psal. ci, 10.^c Jerem. ix, 15.^d Johan. iv, 15.^e Vide carm. 25, v. 255, et not. 357.^f Luc. xvi.^g Vide carm. 26, v. 206.(a) Sic reponendum mihi visum est ex edit. Schol. in marg. Alii codices, in *agmine*; sed quid sit *ædum* *agmen stercoris*, non video.

- Turpis es ante Deum debilitate animæ. A **685-686** Sic et eos quicumque fide vivente
 Improbe, consortem naturæ spernis egentem, [quiescunt,
 110 Et facis exsortem partis avaritia. Adducet Christo cum remeante Pater.
 Quidquid, inique, tibi nullo supereffluit usu, 555 Hoc etenim in verbo Domini docet ille Magister i
 Quod fosso abstrudis cespite, pars inopum Quo duce sidereas nitimur ire vias ;
 [est. Quod quibus in Christo fuerit modo vita pera-
 Cur aliena tenes, qua spe linquenda retentas, [cta,
 Nec retributa suis, nec potienda tibi? iisdem cum Christo vita perennis erit.
 515 Tu, cui sordet inops, qui, nomine divitis excors, Cumque tuba signum Domini adventantis ab alta
 Triste levas crispâ fronte supercilium, 560 Sede Patris priuceps angelus ediderit,
 Nec dignaris eos homines vel nomine fari Primi qui in Christo mortes obiere resurgent,
 Quos simili luxu non fluitare vides, Dignati occursum nubibus ire Deo ^k.)
 Filius ille Dei qua venerit aspice forma, Cumque omnes in qua vixerunt carne revivent,
 520 « Qui cum esset dives, pauper in orbe « Non omnes verso corpore lumen erunt ^l.
 [fuit ^b.) 565 Namque resurgemus, sed non mutabimur om-
 « Et veniens non alta Deus, sed vilia mundi [nes :)
 Legit, ut infirmis fortia destrueret ^c.) Hoc discrimen erit gentibus ante Deum.
 Non jam divitiis dives, nec robore fortis, Incorrupta profanorum quoque corpora surgent
 Nec sapiens magno gaudeat ingenio. A tumulis, longo pabula supplicio.
 525 Nemo ope confidat ^d propria, aut de se sibi plau- Vita erit his, sine fine mori; et mors, vivere
 [dat, [poenis,
 Cum sata vel data sint omnia fonte Deo. 570 Et durante suas pascere carne cruces.
 Perfugium Christus personaque factus egentum, Ipse suos proprio peccator corpore gignet
 Divitibus pudor est, gloria pauperibus. Carnifices, et erit vermibus esca ^m suis.
 Hujus in ambrosios avidi curramus odores, At quos cœlesti pietas evexerit actu,
 530 Ut procul a nobis mortis odor fugiat, Participata gerent stemmata Rege Deo ;
 Quis mihi det pretiosum alabastro fundere nar- 575 Vestitique suum divino lumine corpus,
 [dum, Conformes Christo semper agent Domino.
 Et Domini sacros flendo lavare pedes ^e ? « Quod cum ita sit, capite ex istis solatia verbis ⁿ,)
 Vos precor, o mea cura, piis operam date curis, Et fidos veri spe recreate animos :
 Vosque date immenso jungere mente Deo. C 580 Et pignus ^o commune superno in lumine Celsum
 535 « Tempus adest; prope jam Dominus : prope- 580 Credite vivorum lacte favisque frui.
 [rate parari Aut illum gremio exceptum fovet Abramio ^p,
 Regis ad occursum, dum brevis hora pa- Et blandis digiti rore Eleazar alit ^q ;
 [tet ^f.) Aut cum Bethleis infantibus in paradiso;
 Utimini vestris opibus pietate benigna, Quos malus Herodes perculit invidia ^q,
 Radicemque mali vellite pectoribus. 585 Inter odoratum ludit nemos, atque coronas
 Corde inopum vestræ pretium concludite vitæ, Textit honorandis præmia martyribus.
 540 Et capita expensis ungitæ vestra piis. Talibus immixtus Regem comitabitur Agnum,
 Castaque lambentes Domini vestigia Christi, Virgineis infans additus agminibus.
 Detergete comis ^g ambo, lavate oculis. Celse, beatorum castæ puer incola terræ ;
 Si desiderium est Celsi sine fine fruendi, 590 Celse, dolor patribus, gloria Celse patrum
 Sic agite, ut vobis aula ^h eadem pateat. Celse, amor et desiderium, lumenque tuorum,
 545 Nam quem sancta fides, et nescia criminis ætas Celse, brevis nobis gratia, longa tibi.
 Et pia mens casto corpore continuit; Sed tamen et nobis poterit tua gratia ^r longum
 Certa fides, illa superum regione potiri, Vivere, si nostri sis memor ad Dominum.
 Igne qua sanctos protegit ara Dei. 595 Namque in te parvi meritis ingentibus ævi
 « Nolumus ergo, boni fratres, de pignore ⁱ ve- Tempore vita brevis, sed pietate potens.
 [stro Talium enim cœli regnum Deus esse profatur,
 550 Vos ita tristari, tamquam homines vacuos : Qualis eras ævo mente fideque puer ;
 Nam si certa fides vobis, quia Christus Iesus Qualis et ille fuit noster, tuus ille beati
 Mortuus est, et nunc vivit in arce Dei; 600 Nominis, accitus tempore quo datus est,

^a Id est *caperata*.

^b II Cor. viii, 9.

^c I Cor. i, 27.

^d Vide carm. 27, v. 468.

^e Luc. vii, 38.

^f Rom. xiii, 11.

^g Vide ep. 23, n. 35.

^h Id est *cælum*. Vide carm. 13, v. 3.

ⁱ Id est *filius*. Vide carm. 18, v. 200.

¹ Paulus Vide ep. 30, n. 5, et v. 353.

^k I Thess. iv, 13, 14, 15, 16.

^l I Cor. xv, 5.

^m Vide not. 358.

ⁿ I Thess. iv, 17.

^o Vide vers. 549.

^p Luc. xvi, 23 et 24.

^q Matth. ii, 16.

^r Vide vers. 613, et ep. 29, n. 8.

Exoptata diu soboles, nec præstita nobis,
Gaudere indignis posteritate pia :
Credimus æternis illum tibi, Celse, viretis ^a
Lætitiæ et vitæ ludere participem,
605 Quem Complutensi mandavimus urbe, propin-
[quis
Conjunctum tumuli fœdere martyribus ^a ;
Ut de vicino sanctorum sanguine ^b ducat,
Quo nostras illo purget in igne animas.
Forte etenim nobis quoque peccatoribus olim,
610 Sanguinis hæc nostri guttula lumen erit.
Celse, juva fratrem socia pietate laborans,
Ut vestra nobis sit locus in requie.
Vivite participes, ^c æternum vivite, fratres,
Et lætos dignum par habitate locos,
615 **687-688** Innocuisque pares meritis, peccata B
[parentum,
Infantes, castis vincite suffragiis ^d.

^a Vide not. 339.

^b Vide not. 340.

^c Vide vers. 593, 630, et carm. 25, vers. 235.

^d Vide carm. 21, vers. 293, et carm. 1 Append.,
vers. 74, et not. 341.

Quot tibi, Celse, annis, totidem illi vita diebus
Hausta ; sed ille minor, qua prior est sanior.
Nam minor est, in quo vixit minus ; attamen
[idem
620 Qua prior abscessit, nunc ibi te senior.
Celse, tuo cum fratre tuis (quibus addimur)
[adsta,
Nam tua de patrio sanguine vena sumus.
Cum patre Pneumatico, simul et cum matre Fi-
[deli.
Dic et ^a Paulinum Therasiamque tuos.
625 Ut precibus commune tuis miserante habeamus
Præsidium Christo nos quoque, Celse, tui.
Sed tamen et nobis superest operam dare, qua
[te
Possimus simili simplicitate sequi.
Tum nostro socii (a) poterimus vivere Celso ^e,
630 Dulcis et æternum ^f pignoris esse pares.

^e Vide not. 342.

^f Vide vers. 613.

(a) Ita restituimus antiquam et verissimam lectio-
nem ex mss. codicibus Belg. et Reg. et edit. Schot. in
marg. Omnes editi, *possimus*. Vide not. 342.

AD S. PAULINI POEMA ULTIMUM

PRÆFATIO.

689 - 690 Præclarissimum hoc S. Paulini carmen in ethnicos post XIII Natalem subsequitur in codice nostro. Multa ibi eruditio, et solitus poetæ eloquentissimi spiritus. Primum in Judæos, in gentiles deinde pertur, quorum numina, variam philosophiam, erroresque plurimos notat. Hoc opus innui certum arbitror in epist. 34 S. Augustini ad Paulinum ita scribentis : *Adversus paganos te scribere didici ex fratribus. Si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte, ut legamus ; nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam plucita et adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus.* Opinabatur forsitan Augustinus statutum fuisse Paulino universam ethnicorum confodere superstitionem, sed hujusmodi consilium poetæ sacro non obvenerat, cui tantum placuit paganorum explicare, non refutare dementiam. Fama aliud Augustino suavit, ut mirum non sit si a Paulino loquacissimas quæstiones explicatas opperiri se dicat. Certe si Paulinus egregium aliquod opus in paganos scribendum suscepisset, Gennadius ejus scripta recensens mentionem aliquam injecisset. Superest igitur ut ab eodem sancto exiguum hac de re opus elaboratum fuisse dicamus, cujusmodi est hocce poema. Quin et elucubrationi libelli tempus conjecturam nostram tueri videtur. *Olybrio et Probino coss.*, inquit Prosper in Chron. (hoc est anno Domini 395) *Augustinus B. Ambrosii discipulus multa facundia, doctrinaque excellens Hippone Regio in Africa episcopus ordinatur.* Sux porro ordinationis tamquam nuper factæ certior Paulinum Augustinus facit in eadem supracitata epistola, dum ait : *Qua Ecclesiæ cura tenear, ex hoc vestra caritas oportet attendat, quod beatissimus pater Valerius nec presbyterum me esse suum passus est, nisi majorem mihi coepiscopatus sarcinam imponeret,* etc. Hæc ergo Augustini epistola aut sub finem anni 395, aut sub initium subsequentis procul dubio scripta. Ut enim Chiffletius parte 2, cap. 8, Paulin. Illustr. ostendit, contigit ordinatio Augustini post medium Decembrem ejusdem anni 395. Itaque hoc anno adversus paganos Paulinus noster scriptis pugnabat. Nolam hic se receperat cadente an. Ch. 394, ibique maturato conversionis suæ consilio præstantissimam Christianæ vitæ methodum aggressus fuerat. Hoc vero idem consilium tangit hujus poematis initio his verbis :

Discussi, fateor, sectas, Antonius, omnes,
Plurima quæsi, per singula quæque cucurri,
Sed nihil inveni melius, quam credere Christo.

Überius hoc sequentia evincunt.

Hæc ego cuncta prius, clarum cum lumen adeptus,
Meque diu incertum et tot tempestatibus actum
Sancta salutari suscepti Ecclesiæ portu,
Postque vagos fluctus tranquilla in sede locavit,
Ut mihi jam liceat detera nube malorum.
Tempore promisso lucem sperare serenam.

Et infra :

Ut modo qui nobis errorem mentis adeunt,
Hic meliore via paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata.

En ut secessum Nolanum, novumque vitæ institutum nuper sibi electum nobis Paulinus insinuat. Itaque quum hos versus elucubravit eo tempore Paulinus quo totum animum Christo ejusque fidei devoverat, hoc est an. 394 aut 395, vides eosdem incidere in supra memoratum tempus quo Paulinus contra paganos scribere ab Augustino 691 - 692 etiam dicitur. Quis ille Antonius fuerit cui poema suum Paulinus inscribit, divinare nequeo. Ad primum operis conspectum pro *Antonius* legendum *Ausonius* suspicabar, quem utique arcissima familiaritate quodam complectebatur Paulinus, carminibusque non paucis etiamnum exstantibus est allocutus. Sed interruptum inter hosce duos egregios viros amoris commercium jampridem fuerat, et aliis sane verbis poeta noster usus fuisset, si ad Ausonium, suum olim præceptorem, ac pene parentem, scripsisset. Antonium vero istum Christianorum albo fuisse inscriptum non ambigo, quum David illi in exemplum adducatur.

Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magis parva canemus.

Quum igitur incertum sit an Ausonius Christi religionem fuerit amplexus, atque non pauca ex illius carminibus Christianum poetam dedeçant, propterea ipsum heic innui neutiquam puto.

POEMA ULTIMUM.

- 693-694** Discussi, fateor, sectas, Antonius,
[omnes,
Plurima quæsi, per singula quæque cucurri ;
Sed nihil inveni melius quam credere Christo.
Hæc ego disposui leni conscribere versu,
5 Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus,
Dicentes quæ sunt fugienda, sequenda, colenda,
Cum tamen in cunctis et res, et causa probetur.
10 Judaicum primo populum nec gratia movit
Mira Dei ; nam tum Pharaoni ereptus iniquo,
Et mare transgressus pedibus, lucente columna
Cum duce, qui mergi infestos vidit equestres,
Et cui desertis nihilum quoque defuit agris,
15 Manna cui e cælo, et fons de rupe cucurrit,
Post hæc ipse Deum præstantem tanta negavit,
Dumque aliud numen dementi pectore quærit,
Igribus incensis quod misit perdidit aurum.

Versu 1. *Antonius*. Quem Paulinus hæc adloquitur, quis me doceat ? Nominativum pro vocativo adhibitum ab antiquis, ostendit Vossius lib. iv, cap. 5, de Arte graminat.

Vers. 13. *Qui mergi*. Ni poetica licentia Paulinus est usus, carminis rationi aliquid deest. Fortasse pro *mergi* legendum *mersos*.

Vers. 15. *Et fons*. Hic quoque laborat aliquantulum versus. Scriberem :

Manna cui e cælo, cui fons ...

Vers. 21. *Ex ære figurat*. Tertullian., in Apolog. cap. 15, idem ethnicis objiciebat : *Domesticos deos, quos Lares dicitis, domestica potestate tractatis pignorando, demutando aliquando in cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva, ut quisque contritus atque contusus est, dum diu colitum, ut quisque dominus sanctiore expertus est domestica necessitate. Publicos æque publico jure sædatis, quos in hastario vectigales habetis. Si Capitolium, si olitorium forum petatur, sub eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris divinitas addicta conducitur. Cacabulum Tertulliano memoratum, quod vas spurcitarum fuit, a Paulino modeste innuitur per hæc verba :*

Aut magis i species convertat sæpe pudeudas.

- A Par quoque paganus lapides, quos sculpsit,
[adorat,
20 Et facit ipse sibi quod debeat ipse timere.
Tum simulacra colit, quæ sic ex ære figurat,
Ut, quando libitum est, mittat confecta monetæ,
Aut magis in species convertat sæpe pudeudas.
Hinc miseras mactat pecudes ; mentesque de-
[orum,
25 **695-696** Quos putat irasci, calido in pulmone
[requirit
Atque hominis vitam pecoris de morte precatur.
Quid petit ignosci veniam, qui sanguine poscit ?
Illud enim quale est ? quam stultum ? quamve
[notandum ?
Cum Deus omnipotens hominem formaverit
[olim,
B
50 Audet homo formare Deum. Ne crimina desint,
Hunc etiam vendit dominus, sibi comparat
[emptor.
Philosophos credam quicquam rationis habere,

Vers. 24. *Mentesque deorum*. In pecudum cæsarum extis deorum mentem stulte perquirebant gentiles. Ovid. lib. v Metam. :

Fibra quoque ægra notas veri, monitusque deorum
Prodiderat.

Hunc eorundem errorem Seneca et ipse ethnicus improbat. Natur. Quæst. lib. ii : *Nimis Deum otiosum, et pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponis*, etc. Consule J. Cæs. Buleng. de Magia, etc.

Vers. 31. *Etiã vendit*. Ad hoc spectant rursus quæ ex Tertulliano nuper attulimus. Julius Firmicus de Err. prof. relig., cap. 16 : *Vendebatur Deus, ut prodesset emtori, et emtor suppliciter adorabat quicquid paulo ante viderat subhastatum*.

Vers. 32. *Philosophos credam*. Eleganter in hæc rem scripsit S. Eucherius in Parænet. ad Valerian. Inter alia hæc habet : *Brevi tibi liquebit, quanto hæc nostra, id est pietatis veritatisque, præcepta illis philosophorum præceptis præferri debeant. In illis namque eorum præceptis vel adumbrata virtus, vel falsa sapientia, in his vero consummata justitia, solida veritas continetur. Unde licet dicere philosophiæ alios nomen usurpasse, nos vitam. Etenim qualia possunt ab his dari præcepta vivendi ? Causam nesciunt, etc.*

Qui ratione carent, quibus est sapientia vana ? A
Sunt Cynici canibus similes, quod nomine pro-
[dunt.
35 Sunt et sectantes incerti dogma Platonis,
Quos quæsitæ diu animæ substantia turbat,
Tractantes semper, nec definire valentes ;
Unde Platonis amat de anima describere li-
[brum,
Qui præter titulum nil certi continet intus.
40 Sunt etiam Physici naturæ nomine dicti,
Quos antiqua iuvat, rudis, atque incondita vita.
Namque unus, baculum quondam et vas fictile
[portans,

Vers. 34. *Sunt Cynici.* Vulgo κυνικοί dicebantur hi philosophi, hoc est canini, ἀπό τοῦ κυνός, a cane. Diogenes Laert. in Antisthenis Vita hæc ait : κατῆρξεν πρῶτος τοῦ κυναμοῦ, Cynicam primus sectam instituit, et in ea princeps fuit. Hinc de illo Ausonius canit :

Inventor primus Cynices ego. Quæ ratio isthæc ?
Alcides multo dicitur esse prior.
Alcida quondam fueram doctoro secundus,
Nunc ego sum Cynices primus, et ille Deus.

Idem vero Laertius in Proœm. Cynicos ab ignominia sic appellatos assertit : καὶ ἀπὸ σκυρμάτων, ὡς οἱ κυνικοί. Suetonius in Vespas : *Demetrium Cynicum in itinere obivium sibi post damnationem, ac neque ussurgere, neque salutare se dignantem, oblatrantem etiam nescio quid, satis habuit canem appellare.* Eleganter quoque Augustinus de Civ. Dei l. xiv, cap. 20 : *Hoc illi canini philosophi, hoc est cynici, non videntur, proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quam caninam, hoc est immundam sententiam.*

Vers. 35. *Sectantes incerti.* Plato Socrati adhæsit, atque idcirco inter Socraticos refertur a Laertio in Prolegom. Quia vero. τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδημίαν συστησάμενος, veterem Academiam instituit, sectæ novæ fundamenta jecit. Hinc Platoniorum secta. Proprie tamen ii vocabantur Academici. Laertius in Platonis Vita : Ἐτάθη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἐνθα τὸν πλείστον χρόνον διῆλθε φιλοσοφῶν, ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσσηγορεύθη ἢ παρ' αὐτοῦ ἀρχαίως. Sepultus est in Academia, ubi plurimum temporis philosophatus fuerat, unde et quæ ab eo fluxit secta Academica est appellata. August. de Civ. Dei, cap. 12 lib. viii : *Cum Speusippus sororis Platonis filius, et Xenocrates in scholam ejus, quæ Academia vocabatur, eidem successissent, ob hoc et ipsi, et eorum successores Academici appellabantur. Recentiores tamen philosophi nobilissimi, quibus Plato sectandus placuit, noluerunt se dici Peripateticos, aut Academicos, sed Platonicos.*

Vers. 35. *Incerti dogma.* Prudentius in Apotheosi :
Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule et hircosos cynices, quos somniat, et quos
Texit Aristoteles toria vertigine nervos.

Vers. 36. *Diu animæ.* Versus aliquantum laborat. Scriberem :

Quos animæ quæsitæ diu substantia turbat.
Vers. 39. *Qui præter titulum.* Egregius utique, celeberrimusque Platonis est liber, ubi de animæ immortalitate questionem habet. Sed si cum Christianorum assertis, certissimisque nostræ fidei documentis componatur, nil certi continet intus. Homini ethnico, et longe a vera religioneposito magnum fuit sapientiæ portentum, non irridendam omnino de ejusdem animæ perennitate proferre sententiam, in quæ tamen quot errores erraverit non est meum hic investigare, sed monere tantummodo ibi in incertum pleraque ferri. Theodoretus scriptor eruditissimus, serm. 5 contra Græcos, hanc Platonis sententiam acutissime examinali, ac nutantem seppissime deprehendit. Addit porro : καὶ ὁ μὲν σοφώτατος ; Πλάτων περὶ τῆς ἀθανάσιας τῆς ψυχῆς παμπόλλους λόγους διεξέλεθον ὡς Ἀριστοτέλη τὸν φοιτητὴν ἔπεισε τὸνδε στίβεαι τὸν

Utile quod solum solumque putarat habendum,
Illud ut auxilii atque hoc esset causa bibendi,
45 Cum stare agricolam, manibusque haurire su-
[pinis
Potandas vidisset æquas, vas fletile fregit,
Quo procul abjecto removenda superflua dixit.
697-698 Rusticus hunc docuit quod spernere
[posset et istud.
Hi neque vina bibunt, nec victu panis aluntur,
50 Nec lecto recubant, nec frigora vestibibus arcent,
Ingratique Deo, quod præstitit ille, recusant.
Quid dicam diversa sacra ? Et dis, atque dea-
[bus

ὄρον. Ita vertit Acciaiolus : *Ac Plato quidem sapientissimus, qui complures sermones de immortalitate animæ disseruit, ne Aristoteli quidem auditori suo persuasit eam positionem.*

Vers. 40. *Sunt etiam Physici.* φύσις Græce Latine dicitur natura. Hinc Physici, seu naturales philosophi. Laertius in Proœm. : καὶ ὁ μὲν ἀπὸ τῆς περὶ φύσιν πραγματείας φυσικοὶ προσσηγορεύθησαν. Et alii, quod de natura rerum scripsere, physici sunt appellati.

Vers. 42. *Namque unus baculum.* Laertius in Vita Diogenis : Θιασάμενός ποτε καδίον τοῖς χερσὶ πίνον, ἐξέριψε τῆς πήρας τὴν κοτύλην. Intuitus Diogenes aliquando puerum cava bibentem manu, cotylum pera productum abjecit. Hoc Diogeni universa scriptorum cohors adjudicat, ac Seneca potissimum ep. 90, et S. Hieronym. advers. Jovinian. lib. ii, qui Paulino concordet, non puerum, ut Laertius habet, sed rusticum Diogeni magistrum fuisse consentiunt. Quum vero Antisthenis Cynicorum antesignani auditor iste fuerit, ac cynicam philosophiam sectatus Cynici supra omnes cognomentum meruerit, utique miror cur Paulinus Cynicos a Physicis aperte distinguens cuidam postea e Physicis hoc Diogenis factum adscribat. Neque reponatur veteres tripartitam coluisse philosophiam, ac propterea physicam, quæ pars e tribus erat, Cynicis etiam competere ; siquidem Cynici hanc philosophiæ partem aversabantur, ac uni ethicæ operam dabant. Sunt Laertii verba in Menedemo : Ἀρίσκει οὖν αὐτοῖς (κυνικῶς) τὸν λογικόν, καὶ τὸν φυσικὸν τόπον περιαιρεῖν. μόνω δὲ προσίμεν τῷ ἠθικῷ. Placet ergo illis (Cynicis) logicam, ac naturalem philosophiam tollere, ac uni ethicæ animum intendere. Quæ vero Paulinus addit, omnino Cynicis, non Physicis conveniunt.

Vers. 49. *Hi neque vina bibunt.* Expresse de Cynicis id Laertius tradidit in Menedemi Cynici Vita : Ἐνοιό τε γούνη καὶ βοτάνοις. καὶ παντάπασιν ὕδασι χρῶνται. *Plerique etiam herbis, et aqua frigida utuntur.* Et de Diogene in ejus Vita sic ait : Ἐν ὄρω τε, ἰδιδασκῶ διακονεῖσθαι λετῇ τροφῇ χρωμένους, καὶ ὕδωρ πίνονται. *Domi etiam ministrare docebat cibo levi, ac vili contentos, et aqua.*

Vers. 50. *Nec lecto recubant.* Celebre Diogenis Cynici dolium etiamnum habetur, in quo philosophus ille noctu diuque recubabat. Hunc alii Cynici imitati. Chresolius in Mystagog. lib. iv, cap. 20, sect. 3, de his ait : *Inanissimæ gloriæ causa Cynici dormiebant in herbaceis toris, aut nuda humo, ut ea vitæ duritate, et fucata patientia omnium in se oculos converterent.* Pallio itaque substrato incubare etiam isti solebant, quod innuit Martial. lib. iv, epigr. 57, de Cynico agens :

Quem nudi tegit uxor abolla grabati.

Abolla autem pallium erat.

Vers. 50. *Nec frigora.* His vestibibus caruere Cynici, quæ frigori arcendo inserviunt ; tunica enim destituti solo utebantur pallio. S. Cyprianus in his exerti, ac seminudi pectoris inverecondiam jactantiam arguit. Vide August. lib. xiv de Civ. Dei, cap. 20.

Vers. 51. *Ingratique Deo.* Recte Seneca lib. 41

Condita templa loquar ? Quæ sint Capitolia A 60
 [primum
 His deus, uxorque dei, ipsamque sororem
 55 Esse volunt, quam Vergilius notat auctor eorum
 Dicendo: Etsoror, et conjux. Plus de Jove fertur,
 Et natam stuprasset suam, fratricque dedisse ;
 Utque alias caperet, propriam variasse figuram ;
 Nunc serpens , nunc taurus erat , nunc cignus,
 [et arbos.

Seque immutando, qualis fuit, indicat ipse ;
 Plus aliena sibi quam propria forma placebat.
 Turpius his aquilam finxit, puerique nefandos
 Venit in amplexus. Quid dicit turba colentam ?
 Aut neget esse Jovem, aut fateatur dedecus
 [istud.
 65 **699-700** Nomen habet certe, quod nec ra-
 [tione probetur.
 Sacra Jovi faciunt, et Jupiter Optime dicunt,

breve. vite, cap. 14, Cynicos ait naturam hominis excedere. Tot corporis ab his philosophis quesita incommoda superbie potius quam veræ sapientie miracula fuisse. Diogenes fastum Platonis se aliquando calcare profitebatur; cui Plato: At fastu alio. Tattianus Assyrius in elegantissima oratione ad vers. Græc. super his consulatur.

Vers. 53. Quæ sint Capitolia. Mutila hic, et absque B
 interpunctione (qua totus codex ms. caret) non facile enucleanda oratio occurrit. Adderem tamen binum est, ac ita distinguerem:

Quæ sint Capitolia ? Priusquam
 His deus est, uxorque dei est, ipsamque sororem
 Esse voluit.

Vers. 54. Ipsamque sororem. Vergilius hic a Paulino memoratus Æneid. lib. 1. Sic Junonem de loquentem inducit :

Ast ego quæ divum incedo regina, Jovisque
 Et soror et conjux.

Greg. Nazianz. orat. 1 in Julian. : Ἡρα τοῦ μεγάλου Διὸς ἀδελφή, καὶ οὐζύγος. Juno magni Jovis soror et conjux. Hanc ethnicis impudentiam exprobrat August. lib. 4, cap. 10, de Civ. Dei. Minutius quoque : Deos colitis incæstos cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos.

Vers. 55. Vergilius. Ita codex. Politian. Miscell. ep. 2, cap. 77, et lib. v, ep. 3, apertis testimoniis evincit, Vergilium, non Virgilium esse scribendum. Ita marmora plura, ita vetustissimi libri ferunt. Cælar. Rhodig. lib. vii Antiq. lect., cap. 4, Manut. in Orthogr. aliis exemplis prolatis contrariam tuentur sententiam. Horum rationes apud Dausquium in Orthogr. recollendæ, apud quem Vergilius rectius sonat.

Vers. 57. Natam stuprasset. Non hic aliam intelligi quam Proserpinam Jovis e Cerere filiam, fatebuntur omnes, quum ista Plutonis deinde fuerit mancipata conjugio. Verum quis illam a Jove stupratam affirmavit? Eusebius Cæsar., lib. ii de Præp. Evang., hæc habet : Κυβή μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀντρίβεται δὲ ἡ κόρη μίγνυται δ' ὀπίθῃ ὁ γεννησάσας οὐτοσί Ζεὺς τῇ φερεσάττῃ τῇ ἰδία θυγατρὶ, μετὰ τὴν μητ-ρα δὴν, ἐκλαθόντες τοῦ προτίου μύσους, καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος. Hoc est: Ceres peperit, educatur filia; huic Proserpinæ filia a se genita rursus Jupiter post matrem Cererem immisceatur, prioris oblitus sceleris, ac draconis forma suscepta illum comprimit. Hæc autem iisdem pene verbis Eusebius e Clemente Alexandr. in Monit. ad Gent. hausit, cui Arnobium advers. Gent. lib. v fuse rem hanc tractantem addere potes. Hinc lucem accipiet Ovidii locus vi Metamor. Inquit is Jovis adulteria recensens :

Aureus ut Danaë, Asopida luserit igni,
 Mnemosynen pastor, variisque Deoïda serpens

Deoïd hic Proserpina est, Cereris ex Jove filia ; Græce enim ἀπὸ τοῦ δῆω, hoc est in memio, dicitur Ceres, et inde patronymicum nomen Deoïdis Proserpinæ communicatum. Orpheus (seu quis alius sit auctor) ex hoc nefando concubitu Liberum genitum ait, cui adstipulatur Diodor. Sic. lib. iii Bibl. Hist.

Vers. 59. Nunc serpens. Serpentis figuram induit Jupiter, quum Proserpinæ, ut nuper vidimus, se miscuit ; Tauri, quum Europam asportavit ; Cyni, quum Ledam fecellit ; ac denique arboris (nisi forte aurum pro arbos hic legendum sit) quum in aliam

quamdã feminam nefandus adulter procubuit. Hæc et alia Ovidius exprimit lib. vi Metam. :

Fecitolorinis Ledam recubare sub alis ;
 Addidit ut Satyri celatus imagine pulcra
 Jupiter implevit gemino Nyctedaææ lætu ;
 Amphitrion fuerit, cum te, Thyrtulia, cepit ;
 Aureus ut Danaë ; Asopida luserit ignis ;
 Mnemosynen pastor ; variisque Deoïda serpens.

Venuste etiam Græcus quidam duobus hisce carminibus luserit :

Ζεὺς κύνες, ταῦρος, σάτυρος. χρυσοῦ δι' ἔρωτα
 Ἀΐδος, Εὐρώπης, Ἀντιόπης, Δανάης.

Fit Jupiter cynus, taurus, satyrus, aurum propter amorem Ledæ, Europæ, Antiopæ, Danaes. Hanc Jovis procaciam ridet Nazianzen. in orat. 1 advers. Julian. : Τὰ πάντα γίνεται δι' ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθορσίαν ὁ Ζεὺς, etc. Quidvis efficitur Jupiter ob impuritatem ac libidinem. Plura pete ex Arnobio, Lactantio, Clemente, aliisque vetustissimis Patribus.

Vers. 62. Turpius his aquilam. Per aquilam Ganymedem rapuit Jupiter. De hoc Vergil. lib. iii Æneid. :

Quem præpes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uccis.

Quidam tamen ipsum Jovem in aquilam conversum hujus rapinæ auctorem faciunt. Est Græcum carmen :

Ἄετός ὁ Ζεὺς ἦλθεν ἐπ' ἀντίθειον Γανυμήτην.

Jupiter aquila factus volavit ad pulcrum Ganymedem. Ovidius quoque lib. x Metam. :

Rex superum Phrygii quondam Ganymedis amore
 Arsit, et intentum est aliquid quod Jupiter esse.
 Quam quod erat mal' t. Nullo tamen alite verti
 Dignatur, nisi quæ portat sua fulmina terræ.

Est hæc Paulini nostri mens isto in loco.

Vers. 64. Aut neget esse Jovem. S. Justinus martyr in Apolog. prima, quæ hactenus habita secunda, sic loquitur : Ἀπειθὴ δὲ σωφρονούσης ψυχῆς ἐνοια ταῦτα περὶ θεῶν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα καὶ γενήτορα πάντων κατ' αὐτοῦς Δία, παρροήντην, καὶ πατὴρ τοιοῦτου γεγονέναι, ἐρωτῆ τι κακῶν ; καὶ αἰσχρῶν ἡδονῶν ἤτων γενόμενον, ἐπὶ Γανυμήτην. καὶ τὰς πολλὰς μοιχευθείσας γυναῖκας ἔλθειν. Absit enim a casta mente hæc de diis cogitatio, videlicet ipsum eorum ducem, et patrem omnium secundum eos Jovem, parricidam, et patre tali genitum, et præ amoris impotentia a pravis, sædisque voluptatibus rictum, ad Ganymedem, compluresque alias adulteriis immixtus feminas venisse. Lactantius Ganymedis raptu memorato subdit : Hæc qui fecit, viderimus an maximus, certe optimus non est. Plura in hæc rem Aug. lib. vii, cap. 9, de Civ. Dei, et Arnob. lib. iii advers. Gent.

Vers. 65. Nomen habet certe. Quum tot sint Jovis flagitia, utpote qui stupris familias exagitet, et sæpe Jovem ethnici sine causa inimicum habeant, nomen Jovis huic deo nequaquam competere ait, sive, ut opinatur Lactantius Div. Inst. lib. 1, cap. 11 : Jorem Junonemque a jurando esse dictos Cicero interpretatur, et Jupiter quasi jurans pater dicitur : quod nomen in Deum minime congruit, quia jurare hominis est opti aliquid beneficii. Tum demonstrare pergit quam parum summo Deo conveniat vocabulum istud.

Vers. 66. Et Jupiter Optime. Plinius in Paucg.,

Huncque rogant, et Jane Pater primo ordine A
[ponunt.

Rex fuit hic Janus, proprio qui nomine fecit
Janiculum, prudens homo; qui cum multa fu-
[tura

70 Posset respicere, hunc duplici pinxere figura,
Et Janum geminum veteres dixere Latini.

*Parens, ait, hominum deorumque Optimi prius, deinde
Maximi nomine colitur. Erat cognomen hoc præci-
puum Jovis, illudque apud veteres scriptores sapissi-
sime occurrit. Nostram ad rem facit Lactant. lib. 1
Inst. Div., cap. 10, ubi inquit: Quid horum omnium
pater Jupiter, qui in solemnibus precatione Optimus et
Maximus nominatur? Et infra: Hæc qui fecit, videri-
mus an maximus, certe optimus non est. Arnobius
quoque lib. 1 adversus Gent.: Cum a vobis et Jupiter
Optimus, et Maximus habeatur.*

Vers. 67. *Jane pater. Veteres, ut docet Brissonius
de Formul. lib. 1, a Jano precationes auspicabantur.
Martial. lib. x, epigr. 28, de hoc numine agens:*

*Anonorum, nitidique sator pulcherrime mundi
Publica quem primum vota precæque canunt.*

Aur. Victor. in Brev. Hist. Rom.: *In sacris omnibus
primam locum Jano detulerunt usque eo ut etiam cum
aliis diis sacrificium fit, dato thure in altaria, Janus
prior nominetur, cognomento quoque addito Pater.
Paulus Festi abbreviator in verbo CHAOS: Unde Jan-
nus detracta aspiratione nominatur, ideo quod fuerit
omnium primus, cui primo supplicabatur. Arnob.,
lib. iii, de ipso agens: Atque ita per vos Dei nomen
creditur, quem in cunctis anteponitis precibus. Hinc
Ovid. lib. x Fast.:*

*Cur quamvis aliorum numina placem,
Janæ, tibi primum thura merumque fero?*

Consultantur Macrob. lib. 1 Saturn., cap. 9; Horat.
ep. 16, lib. 1; Servius in vii Æneid., etc.

Vers. 69. *Janiculum. Cyprian. lib. de Idol. vanit.
de Saturno agens: Hunc fugatum, ait, hospitio Janus
excepit, de cujus nomine Janiculum dictum est. Solin.
Polyhist. cap. 2, Arnob. lib. 1, et August. lib. vii de
Civ. Dei, cap. 4, idem asserunt. Sed et Vergil. lib. vii:*

*Hanc Janus pater, hunc Saturnus condidit arcem,
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.*

Minutius: *Itaque latebram suam, quod tuto latuisset,
vocari maluit Latium, et urbem Saturniam de suo no-
mine, et Janiculum Janus ad memoriam uterque po-
steritati reliquerunt. Miror Dionysium Halicarnass.,
tam accuratum alioqui Romanarum antiquitatum
scriptorem, scriptis prodidisse a Romulo Ænææ filio,
Ascaniique et Remi fratre, conditam, Ἀνεῖξεν πό-
λιν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὴν ὑστερον κληθεῖσαν Ἰανικὸν, hoc
est: Urbem Æneam a patre denominatam, quæ postea
Janiculum appellata fuit.*

Vers. 69. *Qui cum multa futura. Est et hæc aliorum
opinio asserentium ideo bifrontem Janum lingi, quia
præterita respexerit, ac futura præviderit. Ovidius
tamen lib. 1 Fast., Macrob. lib. 1 Saturn., August.
lib. vii de Civ. Dei, cap. 8, alique, diversas excogita-
runt rationes, quas recolare volenti ad manum erunt
eorum volumina. Macrobius vero, lib. nuper laudato,
et potissimum cap. 7, Paulino adstipulatur.*

Vers. 71. *Janum geminum. Numa omnium primus
Janum Geminum dedicavit. Velleius, lib. ii, ita illum
vocat: Certæ pacis argumentum Janus Geminus clau-
sus dedit. Plin. lib. xxxiv, cap. 7: Præterea Janus
Geminus a Numa rege dicitur. Idem, cap. 2, lib.
xxxiii: Nota æris fuit ex altera parte Janus Geminus,
ex altero rostrum navis. Ad hoc respiciunt sequentes
Paulini versus. Vide quoque Varronem lib. iv de Ling.
Latina, Sueton. in Neron. cap. 14, et Macrob. cap.
9, lib. 1 Saturn.*

Vers. 75. *Nummus huic. Plutarchus in Quest. Rom.
hac de re scribit: Διὰ τὸ παλαιὸν νόμισμα πῆ μὲν*

Hic quia navigio Ausonias advenit ad oras,
Nummus huic primum tali est excusus honore,
Ut pars una caput, pars scalperet altera navem.
75 Cujus nunc memores quæcumque nomismata
signant,

701 - 702 Ex veteri facto capita hæc, et
[navia dicunt.

*εἶχεν Ἰάνου διπρόσωπον εἰκόνα, πῆ δὲ πλοίου πρύμναν, ἢ
πρώρον ἐγκυχαραγμένον; πότερον (ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν)
ἐπὶ τῆ μὲν κρόνου πλοίου διαπερήσαντος εἰς Ἰταλίαν. Cur
antiquum nomisma ab una parte Jani bifrontis imagi-
nem, ab altera navis aut proram, aut puppim inscul-
ptam habet? An, quæ vulgata opinio est, in honorem
hoc fit Saturni navigio in Italiam advecti? Ipse quidem
Plutarchus hanc rationem laud omnino probandam
ait; sed huic acquievere probatissimi auctores. Ovid.,
Fast. lib. 1, cum Jano colloquens ita canit:*

*Sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?*

Janus respondet:

*Causa ratis superest. Tuscum rate venit in amnem,
Ante pererrato falciæ orbe Deus.
At bona posteritas puppen formavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.*

Verum enim vero ab aliis dissidere videtur Paulinus,
quum ipsi Jano adventum in Italiam tribuit, quod alii
ad Saturnum referunt. Athenæus, Deipnos. lib. xv,
non Italice solum, sed et Græcice in usu fuisse asserit
hujusmodi nummos; ait enim, Τὰς κατὰ τὴν Ἑλλάδα
πολλὰς πόλεις, καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἰταλίαν, Σικελίαν, ἐπὶ
τοῦ νομισματος ἐγκυχαρᾶται πρόσωπον διττόν, καὶ ἐκ
βατίου μίρους ἢ σχιδίου, ἢ στίφανου, ἢ πλοίου. *Civi-
tates in Græcia multas, in Italia, Siciliaque monetam
cudere impressam bicipiti facie, et ex altera parte vel
rate, vel corona, vel navigio. Similes nummi visuntur
etiamnum apud antiquitatis amatores, et præsertim
apud clariss. virum S. R. I. Com. Franciscum Medio-
barbum Biragum, qui amplissimum in re nummaria
thesaurum possidebat, præteritisque annis laudatissi-
mum emisit opus de Numism. imper., quo Occenem
mirabiliter auxit. Sed, heu infortunium nostrum!
Ereptus et vivis est hoc anno vir iste doctissimus,
magnumque sui desiderium viris eruditis reliquit.*

Vers. 75. *Nomismata. Numisma et nomisma dicitur.
Primum apud Horatium occurrit lib. ii, ep. 4,
et Martial. lib. 1, epigr. 40. Alterum in antiquis glos-
sis, et apud auctores præstantissimos. Certe melius
Græcæ orthographiæ accommodatur, quæ νόμισμα
habet.*

Vers. 76. *Capita hæc et navia. Est ludus apud Ita-
los puerulos, quem vocant giocare a testa o arma, aut
a testa o croce, et apud Gallos jouer à croix ou pile.
Ille ipse est qui apud antiquos. Accipe autoritatem.
Aur. Victor (seu quis alius autor ille sit) in lib. de
Orig. gent. Rom.: *Istum etiam, inquit, usum signandi
æris, ac monetæ in formam incutiendæ, Janus osten-
disse traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur,
altera navis, qua vectus illo erat. En ut autor
iste in Jani adventu Paulino concordat. Subdit: Un-
de aleatores, posito nummo apertoque, optionem conlu-
soribus ponunt enuntiandi quid putent subesse, cap-
ut, aut navem: quod nunc vulgo corruptentes na-
viandi dicunt. Tu vocem hanc navandi corrige, et
navia repone. His consonat Macrobius, lib. 1, cap. 7,
Saturn.: *Cum primus Janus æra signaret, servavit et
in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fue-
rat adductus, ex una quidem parte sui capitis effigies,
ex altera vero navis exprimeretur. Æs ita fuisse signa-
tum hodieque intelligitur in æcæ lusu, cum pueri dena-
rios in sublime jactantes, capita, aut naviam, lusu teste
vetustatis, exclamant. Andreas Schottus hic integre
legi naviam, non navim, ex 4 ins. Pithæorum ait; sed
mihi potius navia aut navium legere placeret, id ver-***

De Jove quid sperant, qui est a rege secundus,
 Quique sacrificiis apponitur ore precantum?
 Hic habet et matrem captam pastoris amore,
 80 Nam prior est pastor, quam Jupiter, aut Jovis
 [ipse;
 Sed melius pastor castum servare pudorem
 Qui voluit, sprevitque deam, cui sæva viriles
 Abscidit partes, ne quando tangeret ille
 Alterius thalamum, qui noluit ejus adire.
 85 Hoc tamen hoc egit sententia justa deorum,
 Ne fieret conjux, qui non est factus adulter?
 Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt,
 Nec desunt homines, quos hæc contagia vertant,
 Intus et arcanum quiddam quasi majus adorant,

sus Pauliniani metro inconcusse docente. Certe Jo. Isac. Pontanus in edit. Macrob. anni 1597 navia legit.

Vers. 77. *A rege secundus.* Ante Jovem filium Saturnum regnavit. Expulsus deum filio reliquit regni aut coelestis, aut terreni habenas. Lactant. lib. 1, cap. 11 Div. Inst.: *Video alium deum regem fuisse primis temporibus, alium consequentibus. Potest ergo fieri ut alius sit postea futurus. Atqui divinum imperium, aut semper immutabile est; aut si est mutabile, quod fieri non potest, semper utique mutabile est.* Hinc Saturnia regna, ac ætas aurea Saturni imperio adscribitur.

Vers. 78. *Quique sacrificiis.* Quod superius innuebat repetit, nempe ethnicorum precesiones vota que a Jani invocatione inchoari, deinde ad Jovem verti, quod sane numinum maximum, omniumque rectorem numquam decebat.

Vers. 79. *Hic habet et matrem.* Atym pastorem deperit Rhea, seu Cybele Jovis genitrix. Ille impudicæ nolens auscultare deæ, est eviratus. De hoc Ovid. lib. iv Fast.:

Phryx puer in sylvis facie spectabilis altis
 Turrigeram cæsto junxit amore deum.

Hoc deæ facinus ethnicis exprobat Minutius in Octav.: *Cybeles Dyndima pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis, et vetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum.* Augustin. lib. vi, cap. 7, de Civ. Dei: *Sacra sunt Matris deum, ubi Atys pulcher adolescens ab ea dilectus, et muliebri zelo abscissus, etiam hominum abscissorum, quos Gallos vocant; infelicitate deploratur.*

Vers. 80. *Nam prior est pastor.* Tantis ambagibus ac discordiis gentilium theologia constat, ut se per illam extricare nemo facile possit. Euseb. Cæs. lib. ii, cap. 4, de Præp., ubi de Phrygum Theologia disserit, Cybelem ante deorum connubia Atydis amore correptam ait. Verum quot capita, tot sententiæ.

Vers. 80. *Aut Jovis ipse.* Jovis in recto casu recte dicitur. Prisciano testante, apud veteres Jovis solum dicebatur a Juvando, adjectoque altero vocabulo dictus est Jupiter, quasi Jovis pater, seu, ut melius arbitratur Lactantius, Juvans pater. Jovis in recto casu effertur apud Hyginum in lib. Fabul., Nonnium Marcelum aliosque, quos consulere potes. Quidam severissimus censor Gallus N. A. libros quatuor de Symbolo ad catechum. Augustino abjudicat, quippe quod illi stylus ab Augustiniano, imo a grammaticorum dogmatis abhorre videtur. Inter exempla hoc profert: *Illic fingitur, quod idem Jovis Junonem habeat sororem, et conjugem,* et nomen Jovis in nominandi casu usurpatum sugillat. Verum decipitur, quum hujusce nominis usus apud gravissimos autores obvius fiat, ac propterea Augustinum non dedecet. Nos istis contenti ad alia pergamus.

Vers. 81. *Sed melius.* Magis ne placeret: *sed melior?*

Vers. 87. *Semiviri.* Hi sunt Galli Matris deum sacerdotes, quibus virilia in Atydis evirati memoriam

90 Idque vocant sanctum, quo si velit ire pudicus,
 Iste profanus erit. Sic artior ipse sacerdos
 Famineos vitat coitus, patiturque viriles.
 O mens cæca virum! De sacris semper eorum
 Scena movet risus, nec ab hoc errore rece-

[dunt.

95 703 - 704 Saturnum perhibent Jovis esse
 [patrem, huncque vorasse

Natos ante suos, et mox e ventre nefandas
 Evomuisse dapes, sed postea conjugis arte
 Pro Jove suppositum mersisse in viscera saxum;
 Quod nisi fecisset, consumptus Jupiter esset.
 100 Huncque Chronon dicunt, fiteque Chronon,
 [quia tempus

amputabuntur. Lactant. lib. 1, cap. 17: *Deum Mater, et amavit formosum adolescentem, et eundem cum pellice deprehensum exsectis virilibus semivirum reddidit. Et ideo nunc sacra ejus a Gallis sacerdotibus celebrantur.* Minutius Cybeles impuritate detecta subdit: *Propter hanc fabulam Galli eam et semiviri sui corporis supplicio colunt. Hæc jam non sunt sacra, tormenta sunt.* Vide Jüvenal. sat. 2, ipsumque Paulinum Nat. xi.

Vers. 88. *Nec desunt homines.* Totus est Augustinus lib. vi de Civ. Dei, et alibi, in confutanda hac ethnicorum vanitate ac subterfugio. Hi fabulas aniles internis scateret mysteriis, ibique philologicas veritates latere suo ævo objiciebant; sed suismet illi rationibus confundebantur: *Deinde,* ait cap. 8 S. doctor, *si ista sacra, quæ scenicis turpitudinibus convinctæ esse sædiora, hinc excusantur atque purgantur, quod habent interpretationes suas, cur non etiam poetica similiter excusantur atque purgantur?* etc. Greg. Nazianz. in orat. 1 advers. Julian., enumeratis quibusdam gentilium superstitionibus, hæc subdit: *τὰτα ἐπισκυκλίσθη τοῖς θεωματοῖς τῆς θεολογίας ἀπροαίτις εἰς ἐπινοήθη τούτοις ἀλληγορήματα, καὶ τερατώματα, καὶ τῶν προκειμένων ἐκπίπτων ὁ λόγος εἰς βάρβαρα χωρεῖται. καὶ κρημνοὺς θεωρίας οὐκ ἐγούσης τὸ στασιμὸν. Hæc eximie et admirandis divinitatis auditoribus inculcentur; posteaque his allegoriæ, ac portentosa interpretationes excogitentur, atque a propositis rebus aberrans oratio in barathra feratur, et præcipitia contemplationis nihil solidum habentis.*

Vers. 92. *Patiturque viriles.* Deesse versum hic suspicor, sensus enim in ancipiti manet. Certe vox *abscindi* penitus hic necessaria, ut sit sensus: *patiturque viriles abscindi partes.*

Vers. 94. *Scena movet risus.* Jul. Firmicus, de Error. profan. relig. cap. 13, hæc luculenter habet: *O facinorosæ cupiditatis triste solatium! O hominum defenda persuasio! Scenam de cælo fecistis, et errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxistis. Et infra: Ad theatrum potius templa transferte, ut in scenis religionum istarum secreta tradantur, et ut nihil prætermittat impietas, histriones facite sacerdotes.* Miho Augustinum. ep. 5 ad Marcellin., et lib. vii, cap. 26, de Civ. Dei, et Tertullian. in Apolog. cap. 15.

Vers. 95. *Saturnum.* Rem fuse narrat Hesiodus in Theogonia, Natal. Com. in Mythologia lib. ii, et reliqui ethnicæ theologicæ eruditionem scriptis prosecuti.

Vers. 100. *Huncque Chronon.* Scribendum fuerat *Cronon*; Græce enim Saturnus est *Κρόνος*. At quia tempus significare dicitur, *Χρόνος* quoque appellatur. De hoc Macrob. lib. 1 Saturn., cap. 22, Dionys. Halicarn. lib. 1 Antiq., Cic. de Nat. deor. lib. ii, alii que agunt. Arnobius tamen hanc denominationem minime probat lib. iii advers. Gent.: *Nam si Tempus, ait, significatur hoc nomine, Græcorum ut interpretes autumant, ut quod Chronos est habeatur Cronos, nullum est Saturnium nomen. Quis enim est tam demens qui Tempus esse dicat Deum?* etc.

Quæ creat absomit, rursusque absumpta pro- A
[mittit.
Cur tamen oblique nomen pro tempore fingunt?
Hunc etiam, quod sæpe sibi de prole timebat,
Ab Jove defectum caelo latuisse per agros
105 Italice, Latiumque ideo tunc esse vocatum.
Magnus uterque deus! Terris est abditus alter,
Alter non potuit terrarum scire latebras.
Hinc Latiare malum prisci statuere Quirites,
Ut mactatus homo nomen satiaret inane.
110 Quæ nox est animi? quæ sunt improvida corda?
Quod colitur nihil est, et sacra cruenta geruntur.

Vers 101. *Quæ creat absomit.* Latinum reddidit
elegantè Orphei, seu Oomacriti versum de Saturno,
in ejus Hymno :

Ὅς δαπανᾷς μὲν ἅπαντα, καὶ αὖξίς ἐμπλεῖν αὐτός.
Ὅμαῖα quī profers, consumis et omnia rursus.

Pro voce promittit legerem remittit.

Vers. 105. *Latiumque ideo.* Vergil., Æneid. lib.
viii, de Saturno agens :

Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Vers. 108. *Latiare malum.* Crudelissimum hoc erat
ethnicismi piaculum. Jovi, quem Latiarem appella-
bant, humana immolabatur hostia. Tertull. in Apo-
log. cap. 9 rem prodit : *Ecce in illa religiosissima*
Urbe Æneadarum piorum est Jupiter quidam, quem
ludis suis humano proluunt sanguine. Locum illustrat
egregie la Cerda. Minutius : *Hodieque a Romanis La-*
tarijs Jupiter homicidio colitur; et quod Saturni filio
dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur;
et alibi : *Cum Latiaris cruore perfunditur.* Porphyrius
lib. II : Περὶ ἀποχ. ἐμφ. Ἄλλ' ἔτι καὶ ὄντες ἄγροισι κατὰ
τὴν μεγάλην πόλιν τῆ τ. ὁ Λατταρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμε-
νον ἀνθρώπων. *Quis et nostro ævo quis nescit, in ma-*
gna Urbe Jovis Latiaris festo immolari hominem? Pru-
dent. lib. I in Symmachum :

Funditur humanus Latiari in mure sanguis.

S. Athanas. in orat. contra Gent. : καὶ οἱ πάλαι δὲ
Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατταρίον δια ἀνθρωποθύσιας
ἰδοῦσθενον. Prisci quoque Latini Jovem Latiarem vic-
timis humanis sunt venerati. Tatianus contra Græcos :
Εὐρών δὲ μὲν Ῥωμαῖοι τὸν Λατταρίον δια λύθροις ἀνθρώ-
πων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδρὸς αἱμάτων ἀμαρτῆς τερπόμενον.
Item apud Romanos Latiarem Jovem humano cruore
et sanguine per homicidia suo placari. Dionys. Halic.
lib. I Antiq. Rom. sacra hæc Jovi Latiari facta com-
memorat, neque tamen victimæ hujus meminit. Hinc
disce rectius Jovem Latiarem, quam Latialem dici,
quod quilibet negant.

Vers. 112. *Et Invictum.* A Persis omnium maxime
Solis cultus usurpabatur. Hunc *Mithram* vocabant,
additumque illi *Invicti* cognomen. Plura apud Gru-
terum, pag. 35 et seq., et apud Reinesium, marmora
occurrunt *Deo Invicto, Deo Invicto Mithræ, SOLI*
MITHRÆ, SOLI INVICTO et *SOLI INVICTO MI-*
THRÆ posita. Jul. Firmicus, de Err. prof. relig.
cap. 5, Jovem in duas dividi potestates, quorum
unam (hoc est virilem) Mithram dici assertit. Hero-
dorus lib. I de Persis loquens : Θύουσι δὲ οὐρανῶν
Ἀρροδίτην ἢν καλοῦσι Μίθραν. *Sacrificiant vero caelesti*
Veneri, quam vocant Mithram. Nicetas ad Steliteut.
Nazianz. : Τὸν Μίθραν οἱ μὲν τὸν ἥλιον. οἱ δὲ τὸν νεφελῶν
τοῦ πυρός, ἄλλοι ἰδικῶν τινα δύνανται ὑπολαμβάνουσι. *Mi-*
thram alii Solem, alii renem ignis, nonnulli peculia-
rem quandam potestatem esse volunt. Itaque quum non
Solem tantum, sed quid aliud per Mithram significari
videam, facile Gruterianam inscriptionem, pag. 22,
num. 12, explicabo. Ita se habet illa : D. I. M. ET.
SOLI. SOCIO. SAC. hoc est *Deo Invicto Mithræ, et*
Soli Socio sacrum. Pro Mithra hic aliud nomen intel-
legendum videtur, a Sole diversum, non ipsemet Sol

Quid quod et Invictum spelæa sub atra recon-
[dunt,
705-706 Quæque tegunt tenebris, audent
[hunc dicere Solem?
Quis colat occulte lucem, sidusque supernum,
115 Celet in infernis nisi rerum causa malarum?
Quid quod et Isiacum sistrumque, caputque ca-
[ninum
Non magis abscondunt, sed per loca publica
[ponunt?
Nescio quid certe quæerunt, gaudentque repertum,
Rursus et amittunt, quod rursus quæerere possunt.

tamquam alienigena, uti opinatur Reinesius ad in-
script. 48, cl. f. Legitur quoque in priscis inscriptio-
nibus NANNÆ SEBECIO. DEO MITHRÆ : quæ verba
omnia ad Solem Mithram referenda censet J. Cæs.
Bulengerus, c. 4, lib. I de lic. et vet. Magia. Ego
tamen tribus diis dicatur marmor puto, ut NANNA
sit *Dianæ Nannææ* nomen, de qua lib. I, cap. VI,
et II, cap. I, Machab., Hieronymus et Josephus mem-
inere. Sæpius pro *Jove Sabazio* intelligatur, de
quo Orpheus, seu Oomacr. in hymno :

ἄλθε πάτερ, κρόνου υἱέ. Σαβάζιε κούμμε δαίμον.
Audi pater, Saturni filii, Sabazio inclyte deorum

Neque enim scio qua autoritate Bacchum etiam *Saba-*
zium dixerit Heinsius in Arist. Sacr. Sed hæc satis
superque.

Vers. 112. *Spelæa.* Græcum est verbum σπήλαιον,
quod Latine spelunca dicitur; sed Græcum nomen
aures etiam Ausoniæ toleravere. Vergil. eclog. 10 :

Certum est in sylvis inter spelæa ferarum.

Claudianus de Bello Get. :

Metuenda ferarum

Spelæa.

Mithræ sacrificia secretissimis in antris peracta. Reli-
gioso silentio apud ejus cultores illic accepta my-
steria servabantur. Quin et iis sacris initiari volentes
multis cruciatibus probationem subibant. Hinc Sui-
das in verb. ΜΙΘΡΑ ait : Οὐκ ἔν οἷν εἰς αὐτὸν δυνάσται
τις τελεσθῆναι, εἰ μὴ διὰ τῶν βαθμῶν παρελθῶν τῶν
κολάσεων δεῖξει ἑαυτὸν ὅσων καὶ ἀπαθῶ. Nullus autem
potest initiari, nisi per quosdam suppliciorum gradus
se sanctum et perturbationum immunem ostenderit.
Hoc idem confirmant Nazianz. orat. 3, Lamprid. in
Commodo, ac Tertull. cap. 15 de Cor. Mil. Sunt hu-
jus verba : *Erubescite, Romani commilitones ejus, non*
jam ab ipso judicandi, sed ab aliquo Mithræ milite,
qui cum initiatur in spelæo, etc. S. Justin. Martyr. in
Dialog. cum Triphone Mithræ sacra peragi bis ait :
Ἐν τόπῳ ἐπικαλουμένῳ παρ' αὐτοῖς σπηλαῖον, in loco
qui apud illos spelæum seu specus vocatur. Vide Hier-
on. in ep. ad Lætiam; Reines. cl. 1, n. 48, Inscript.;
Bulenger. lib. I, cap. 4, de lic. et vet. Mag.; Selden.
de D. is Syris, synt. 1, cap. 6; Salmas. ad hist. Aug.,
fol. 349, 382, etc.

Vers. 113. *Quæque tegunt. Scribendum potius vi-*
detur quemque tegunt tenebris. Nihil secius placet
sensu.

Vers. 115. *Celet, Celo pro lateo, inusitatum ver-*
bum. Tegendi tantum atque occultandi significa-
tione usurpatum invenio. Me tamen monuit erudi-
tissimus vir Michael Maddius clarissimi viri car. M.
Maddii dignissimum germen apud Plautum in Bacch.
act. III, scen. 2, leg. :

Ut ut eris, moæo, non celabis.

Et a Scholiaste Lambino ita explicari : *non fallere,*
non latebis. Certe si pronomen te hic subintelli-
gendum contendis, et ego in Paulini versu pronomen
se subintelligam. Si cui placeret emendare, legerem :

Celet in infernis ni se horum causa malarum.

120 Quis ferat hoc sapiens, illos quasi claudere A

[Solem,

Hos proferre palam priorum monstra deorum?
Quid Serapis meruit, qui sic laceratur ab ipsis
Per varios turpesque locos? Hic denique semper
Fit fera, sitque canis, sit turpe cadaver aselli,

125 Nunc homo, nunc panis, nunc corpore languidus
[ægro.

Talia dum faciunt, nihil hunc sentire fatentur.
Quid loquar et Vestam, quam se negat ipse sa-

[cerdos

Scire quid est? Imisque tamen penetralibus intus

Sane in cod. ms. non *malarum*, sed *malorum* est scriptum.

Vers. 116. *Isiacum*. In sacris Isis sistra cunctabantur, et Anubis caput caninum exponebatur. B
Lucan., lib. vii, rem complectitur utramque :

Semideosque canes, et sistra iubentia luctum.

Ausonius ad Paulinum nostrum scribens epist. 25 :
Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Porro Anubis Cynocephalus etiam dicebatur, nomine ejus formam exprimente. Athanas. orat. contr. Græc. : Ὁ παρ' Αἰγυπτίους Κυνοκέφαλος Ἄνουβις. Apud Ægyptios canina facie Anubis. Ovid. Metam. lib. ix :

Cum qua latrator Anubis

Sistraque erant, nunquamque satis quæsitus Osiris.

De sistris consule Laurent. Pignor. in Mensa Isiac., et egregiam dissertationem Benedicti Bacchini eruditissimi et clariss. viri.

Vers. 118. *Nescio quid*. Locum Minutii expressit Paulinus. Inquit ille : *Mox invento parvulo gaudet Isis, exsultant sacerdotes. Cynocephalus inventor gloriatur, nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdant.* Jul. Firm. cap. 2 : *Nihil hic invenis, nisi quod iterum aut quæras, aut lugeas.* Ipse Paulinus Nat. xi :

Nam quid, rogo, cæcius illis,

Quod non amissum quæruunt, nusquamque manentem
Inveniunt?

Vers. 122. *Quid Serapis meruit*. Hic aquam hærere mihi lubenter fateor. Alicujus festi diei meminit Paulinus, quo Seraphis multas induere figuras cogebatur. At hujus moris vestigia nusquam reperio. Certe Macrobius et Plutarchus in lib. de Isid. et Osir. nulla alia effectum forma Serapidem faciunt quam humana. Πανταχού ἀνθρωπόμορφον Ὀσιρίδος ἄγαλμα : *Ubique simulacrum Osiridis humana specie ostenditur.* Ab eruditioribus itaque exspectanda solutio.

Vers. 127. *Quid loquar et Vestam*. Vestam esse ipsam terram sunt quidam arbitrati, alii domorum omnium servatricem, alii etiam per illam purum ætheris ignem significari opinabantur. Hinc Orpheus D
illam non Sculas habitare regiones, sed in æthere morantem siebat.

Ἔστι εὐδυνάτοιο Κρόνου θυγάτηρ βασιλεία,
ἢ μίσην οἶκον ἔχεις πυρὸς ἀνάκτοιο μεγάρου.

Vesta potentis Saturni filia regina,

Quæ mediam regionem ætheris magni ignisque ha-

[bitas.

Alii alia, ut mirum non sit si sacerdotibus ejus ignotum quoque quid illa sit, noster affirmet.

Vers. 150. *Cur ignis femina*. Vidisti supra ex Orpheo Vestam pro igne sumi; addo nunc Ovid. lib. vi Fast. :

Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam.

Et tamen is ante dixerat :

Vesta eadem est et Terra...

Augustin. lib. iv, cap. 10, de Civ. Dei, ita fatur :
Eandem Terram Cererem, eundem etiam Vestam ro-

Semper inextinctus servari fingitur ignis.

150 Cur dea, non deus est? Cur ignis femina fertur?

Ista quidem mulier, sicut commendat Hyginus,

707-708 Stamine prima novo vestem con-

[textuit olim,

Nomine de proprio dictam, quam tradidit ipsa
Vulcano, qui tunc illi monstrarat opertos

155 Custodire focos. Hic rursum munere lætus

Obtulit hanc Soli, per quem deprehenderat ante

Martis adulterium. Nunc omnis credula turba

Suspendunt Soli per Vulcanalia vestes;

Utque notent Venerem, tunc et portatur Adonis,

lunt, cum tamen sæpius Vestam non nisi ignem esse perhibeant, quod idem repetit lib. vii, cap. 16. Vide Cic. de Nat. deor., et in n de Leg., Diodorum, aliosque. Miratur igitur ridetque Paulinus cur ignis femina dicatur.

Vers. 131. *Hyginus*. Augusti libertus fuit Jul. Hyginus ac Ovidii familiaris. Librum *Fabularum* scripsit, qui etiamnum exstat. Verum ibi adductum a Paulino locum nancisci non potui. Scripsit ille præterea libros *Genealogiarum*, et librum de *Penatibus*, quem laudat Macrobi. lib. ii, cap. 14, Saturnal., librum de *proprietatibus deorum*, Macrobio itidem teste lib. iii, cap. 8, et *Confusaneas quæstiones*, Fabio, Gellio, ac Diomedii memoratas, quæ nobis omnia temporum voracitas invidet. Ex hisce libris propositum eruditionem procul dubio Paulinus noster hauserat.

Vers. 138. *Suspendunt Soli*. Vulcanalia festa erant in Vulcani honorem. De his mentio exstat in vetustissimis Calendariis apud Gruter., pag. 133, 134 et 135, et in alio non dissimili apud Dempster. Rom. Antiq. in Paralip. ad cap. iv, lib. IV. Peragebantur autem x Kal. Septemb. Cum his Columella concordat de Re Rust. lib. xi, cap. 3 : *Ceterum, ait, Augusto circa Vulcanalia tertia ratio est.* Meminit etiam Varro de Lingua Lat. In usu autem antiquis fuit idolorum cultoribus vestes falsis suspendere diis. Aristoph. in Avibus :

Τίς δὲ θεός

Πολιούχος ἔσται, τῷ ξανούμεν τὸν πέπλον;

Quis autem deus urbi præsidebit, cui dividemus vestes? hoc est : Cui deo vestes suspendemus? Apuleius, lib. vi Asin. Aur. : *Vides dona speciosa, et laciniis auro litteratas, ramis arborum, postibusque suffictas.* Alex. ab Alex. lib. iii, cap. 18 : *In aliis mysteriis traditur mos, ut vestem, in qua quispiam initiat, templis et numinibus dicaret.* Hæc et alia congerit Pinto Ramirez in Spicileg. sacr. tract. 1, cap. 2 et 22, § 15. Verum vestes Soli singulariter dedicatas apud neminem invenire potueram, quam eruditissimus abbas Franciscus Blanchinus, cujus curæ em. Othoboni bibliotheca demandata est, per clariss. Ciampinum quemdam hac de re apud Herodotum exstare locum me monuit. Est autem lib. ii, ubi agit de Neco rege : Ἐν τῷ δὲ ἐσθῆτι ἔτυχε ταῦτα παταργασάμανος, ἀνήτηι τῷ Ἀπολλωνι πέμπψας ἐς Βραγχίδας τὰς Μιλησίων. *In vestitu autem curiosus quum fuisset, illum Apollini dicatum ad Branchidas Milesiorum misit.*

Vers. 159. *Portatur Adonis*. Erant quidem Adonia apud gentiles, hoc est festa Adonidi sacra, de quibus meminit Aristophanes in Pace, et Ovid. Metam. lib. x, eo versu per Venerem prolato :

Annua plangoris peraget simulamina nostri.

Præsertim vero Alexandriæ, ut assertit Nat. Comes lib. v, cap. 16, Mythol., Adonidis solemnia fervebant, cujus imago magna cum pompa ferebatur. Sed hic aliud innui tempus patet, quo Adonidis simulacrum portaretur, nempe in ipsis Vulcanalibus; ait enim : *Tunc et portatur Adonis.* Celebris est Veneris et hujus pueri fabula.

140 Stercora tunc mittunt, ipsum pro stercore ja- A

[ctant.

Omnia si quæras, magis et ridenda videntur.
Additur hic aliud : Vestæ quas virgines aiunt
Quinquennes epulas audis portare draconi,
Qui tamen aut non est, aut si est, diabolus
[ipse est,

145 Humani generis contrarius antea suator.

Et venerantur eum, qui nunc in nomine Christi
Et tremit, et pendet, suaque omnia facta fa-
[letur.

Quæ mens est hominum, ut pro veris falsa lo-
[quantur,
Qui linquenda colunt, contraque colenda relin-
[quunt?

150 Jam sat erit nobis vanos narrare timores. B

Hæc ego cuncta prius, clarum cum lumen ade-
[plus,

709-710 Meque diu incertum et tot tempe-
[statibus actum

Sancta salutari suscepit Ecclesia portu,
Postque vagos fluctus tranquilla sede locavit,

155 Ut mihi jam liceat, detersa nube malorum,

Tempore promisso lucem sperare serenam.

Jam prior illasalus, quam perdidit immemor Adam,

Vers. 140. *Stercora tunc mittunt.* Fimo dii genitium deonestari solebant. Nuper laudatus abbas Blanchinus Othobonianæ bibliothecæ præfectorum per cl. virum Jo. Ciampinum Orpheum, seu Onomacritum, versum de ritu simili ut animadvertentem monuit. Habetur ille apud Nazianz. in Steliteit. 1 advers. Julian.

Ζεῦ κύνιστε, μέγιστε θεῶν, εὐλομενε κόπρω.

Jupiter gloriosissime, deum maxime, delibute stercore.

Seldenus de Diis Syris, synt. 2, cap. 5, hunc eundem recitat versum, sed ad Jovem *Stercoreum* non magis attinere censet illud εὐλομενος κόπρω, quam Vergilii de Jove verba :

Totamque infusa per artus

Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Quasi utrobique Jupiter arcanis naturæ involutus dicitur. Verum nil rei Latina carmina cum Græcis habent, et κόπρος ille, quo delibutus dicitur Jupiter, hujusmodi ab explicatione abhorret. Dii Stercorei fuere præterea, atque, ut ibidem notat idem Seldenus, *Beelzebub* sonat *Dominus stercoreus*, et rabbi Abraham Benkattun versum 33 cap. xxiii Exodi ita explicat : *Non sinex apud te habitare, qui colunt deos peregrinos vel stercoreos.* Sed cur Adonis stercorea patiebatur? Causam invenisse mihi videor. Nonnulli Adonidem semen tritici esse statuerunt, inter quos Theocriti Scholiastes ita locutus est : Ὁ Ἄδωνις, ἦγον ὁ σίτος ὁ σπειρόμενος ἐξ ἀνῆρας ἐν τῇ γῆ ποιεῖ ἵπὸ τῆς σποράς, etc. Adonis, videlicet frumentum satum *sex menses humi sub satatione degit.* Tam bene igitur Adonidi stercorea aptantur, quam tritico. Quia vero inter Vulcanum Venerisque amasios inimicitie intercedebant, hinc Adonis male habitus, quum Vulcani sacra peragebantur. Has ego propiores causas arbitrator cur adeo turpia ille in Vulcanalibus subire cogetur.

Vers. 143. *Quinquennes epulas.* Lipsium audi cap. 10 de Vesta et Vestal. : *In ambage, vel nube est, quod in Sylvestri Actis quibusdam legitur : Draconis eum ora clausisse, et perpetuo ergastulo mancipasse, cui salutis singulis a virginibus Vestæ suppeditari solita sunt alimenta. Nam quis veterum tale aliquid? eoque sperni, aut objici a magnis viris ut falsa video. Me cunctantur, an non Tertullianus huc adspexerit ad*

Tunc vero suadente malo, nunc remige Christo,
Eruta de scopulis semper mansura resurget.

160 Rector enim noster sic undique cuncta gubernat,
Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,
Hic meliore via paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata ;
Unus enim Deus est, substantia Filius una.

165 Unus in utroque est unus vigor, una potestas.
Namque Dei Verbum patrio de pectore Christus
Emicuit, semperque fuit, qui non quasi natus,
Ore, sed egressus, chaos illud inane removit,
Et tulit informem contextæ noctis hiatum,

170 Distribuitque locis mare, terras, aera, cælum,
Hisque dedit geminam pulsa caligine lucem.
Ast ubi cuncta novum stupuerunt surgere Solem,
Quatuor hæc hausit variis exordia rebus.

Sunt homines terris, sunt addita sidera cælo,
175 Aere pendet avis, liquido natat æquore piscis.
Sic elementa suis decoravit singula formis,
Nexuit hæc, diversa licet, discretaque junxit,
Junctaque discrevit, quæ nunc divisa coherent.
Claudit enim Oceanus terram; mare clauditur;

[ipse

180 Axe sub æthereo medius concluditur aer.

Hoc etiam cælum, quod nos sublime videmus,

Uxor. cap. 6, hisce verbis : Romæ quidem quæ ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auspiciæ penæ suæ cum ipso Dracone curantes de virginitate censeantur. Hæc Lipsius. Tu vero, sodes, intueri quantum ponderis hisce omnibus a Paulino accedat. Quomodo vero *quinquennes epulas* vocet, fateor me nondum percepisse. Habetur quidem in codice nostro scriptum *quinquennis*; at neque metrum, neque sensus hanc lectionem patiuntur, scriptumque pro *quinquennis*.

Vers. 149. *Qui linquenda.* Similis locus Minutiano : *Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, v:l colere quod lugeas?*

Vers. 151. *Ego cuncta prius.* Hic versum unum pluresve deesse nemo disitebitur; quippe verbo priora in incerto manent, similemque sensum ut compleantur requirunt : *Hæc ego cuncta prius dubia menteolvebam, et probare nesciebam, clarum cum lumen adeptus sum, etc.*

Vers. 153. *Ecclesia.* Ita effert alibi Paulinus hoc nomen metri gratia. In Epithal. :

Grande sacramentum, quo nutrit Ecclesia Christo.

Hic vos neclat amor, quo stringit Ecclesia Christum.

In Nat. iv quoque et alibi. Ita etiam usurpavit Anonymus lib. ii contra Marcionem is carminibus, quæ Tertulliano adseribuntur :

Sic et apostolico decurrit Ecclesia verbo.

Vers. 161. *Ut modo.* Tempus designat quo hæc scriptis mandabat, nempe a. num 395; se enim Nolam nuper contulerat Paulinus, ut ibi religiose pioque vivendi instituto daret operam. Vide quæ disserui in præf. ad hoc poema.

Vers. 176. *Sic elementa.* Vix erit quisquam cui nova non videatur Paulini sententia. En aperte *mare, terras, aera, cælum*, elementorum nomine distinguit, neque hilm de igne cogitat. Res pulcra et disquisitione digna. Consulat itaque lector Dissertationem xx, quam idcirco posui, ut singularem eruditionis hujus partem elucidatam facerem.

Vers. 180. *Medius concluditur aer.* Absit ut imaginariam illam ignis sphaeram, quam Aristoteles ejusque sectatores lepide excogitarunt, ac etiamnum probant, Paulinus noster admiserit. Hinc aerem non a

Sex aliis infra est spatio surgentibus æquo,
Postque thronos septem, post tot cœlestia regna
Cetera pars omnis, quæ cunctis eminet ultra,
185 Quæ super excedit, quæ passim tendit in altum,
Quæ sine fine patet, quam nec mens colligit ulla,
Lucis inaccessæ domus est, sedesque potentis
Sancta Dei, unde procul quæ fecit subdita cernit.

711-712 Omnia sic constant, dum spiritus
[omnia cingit ;

190 Hæc eadem, quorum nobis conceditur usus,
Quæ polus inferior magna complectitur Urbe.
Cuncta licet distent, una cum pace tenentur.
Denique nomen habent unum, sunt omnia
[mundus.

Hunc etiam Græci cosmon dixere priores ;

195 Hinc ita compositum distinguens utraque lingua
Cosmon ab ornatu, mundum de lumine dixit.
Nam quo sol nitet, hoc totum sordebat in umbra,
Et manet exemplum, quotiens nox omnia fœdat,
Et docet ex tenebris quæ sit data gratia lucis.

200 Tot bona qui fecit, qui sic operatus ubique est,

commentitiis illis flammis, sed ab æthere cœlove
conclusum affirmat.

Vers. 183. *Postque thronos septem.* Non septem
tantum, sed novem sub empyreo constitutos fuisse
cœlos, vulgo dicimus. Septem ex iis errantia sidera
tenent, ut habet versiculus :

Cythia, Mercurius, Venus, et Sol, Mars, Jove, Satur.

Octavum a fixis sideribus occupatur; nonum vero
primum mobile est, cui succedit empyreum. Nihilominus
septem cœlos ante empyreum exstare diserte
Paulinus sentit. Qua ratione quæris? Poetica facultate
respondeo; siquidem apud poetas in octavo cœlo,
videlicet in sidereo cœlo, Dei summi domicilium statu-
tuitur. Vergil. lib. x *Æneid.* :

Conciliumque vocat divum pater, atque hominum rex
Sideream in sedem.

Sidon. Apollin. in Panegyri. Aviti de deorum concilio :

Ipsa pavimentum suat sidera, jam Pater aureo
Tranquillus sese solo locat.

Euripides in *Ione* : Διὸς πολυάστρον ἴδος, *Jovis pavimentum multisidereum*, appellat, cui adde Chrysost. orat. 2 de Dei Nat., aliosque. Fuit hæc quoque veterum Christianorum sententia. *De cœlorum diversitate* Philastrius Brixianus episcopus imaginariam hæresin recenset cap. 46, atque : *Sive ergo sex cœlos, secundum David, et septimum hoc firmamentum accipere quis voluerit, non errat; nam Salomon tres cœlos dicit, ita cœlum, et cœlum cœli. Paulus (væ apostolus usque ad tertium cœlum se raptum fatetur. Sive ergo septem quis acceperit, ut David, sive tres, sive duos, non errat.*

Vers. 188. *Unde procul.* Vergilium imitatur ita lib. x *Æneid.* canentem .

Conciliumque vocat divum pater, atque hominum rex
Sideream in sedem, terras unde arduus omnes
Castraque Dardanidum spectat.

Liceat quoque Italicorum vatum principem hic audire
lib. i *Hier. liber.* :

Quando dall' alto soglio il Padre eterno,
Ch' è nella parte più del ciel sincera,
Gli occhi in giù volse, e in un sol punto, et in una
Vista miro ei ch' in se 'l mondo aduna.

Vers. 191. *Complectitur Urbe.* Romani imperii fines
eosdem ac orbis terrarum poëtæ statuerunt. Rutil. in
Itiner. eleganter :

Dumque offers victis proprii consortia juris,
Urbem fecisti, qui prius orbis erat.

Scholias. in Dionys. de Situ orb. : Ὅπερ δὲ πόλις
ταῖς αὐτῆς ὁρίσας, καὶ χώρας ἔστι, τοῦτο ἄδῃ ἢ πόλις τῆς

A Hic Deus est de corde Dei, hic Spiritus oris,
Sancti sermo Patris, tantarum fabrica rerum.
Nec se paganus laudet, si vitat idola,
Ac satis esse putat quod Numine credat in uno.
205 Quid colet ille Deum, qui Verbum non colit
[ejus?

Qui non Virtutem simili veneratur honore?
Quique invisibilem, incomprehensibilemque fa-
[tetur

Esse Deum, hic etiam Christum si cogitet, idem
Inveniet, quoniam Verbum comprehendere nemo,

210 Nemo videre potest, opera ejus sola videntur.
In Patre Natus enim, in Nato Pater omnia fecit,
Et quidquid virtute dedit, pietate tuetur.

Sic fuit, et steterit versus Salvator in ævum,
Qui tulit errores, qui fecit vera videri,

215 Placatoque Patri pereuntem reddidit orbem.
Nec mirum, si cuncta regit, qui cuncta creavit,
Qui dedit ex nihilo totum, lucemque tenebris
Prætulit, atque diem jussit succedere nocti ;
Quodque in carne fuit, carnis peccata remittit.

ἀπάσης οἰκουμένης, ὥσπερ αὐτῆς χώρας ἄστῳ κοινὸν ἀπο-
δεικνύμενη. Quod autem est suis finibus et regionibus
urbis aliqua, hoc Roma est totius orbis provinciis, qua-
si commune totius habitabilis terræ oppidum. Hinc
Roma Claudiano dicitur quæ fundit in omnes imper-
rium. Sic Plin. cap. 5, lib. xxxv, Romam esse unam
cunctarum gentium in toto orbe patriam dixit. Plura
pete a Bulengero de Imp. Rom. lib. II, cap. 5.

Vers. 195. *Hinc ita.* Arrideret *Hunc ita.*

Vers. 196. *Cosmon ab ornatu.* κόσμος Græcis est
ornamentum. Ab hac significatione mundi, qui Græcis
κόσμος dicitur, nomen derivatum censet Paulinus,
quia revera est mundus venusta ornamentorum se-
ries. Alii ἀπὸ κόσμου, qui est ordo, seu modus, nomi-
nis hujus etymologiam deducunt, quum mundus re-
rum simul nexarum atque ordinarum vere sit status.
Tertullianus, advers. Marcion. lib. v, poëtæ nostro
subscribit : *Ut ergo, ait, aliquid de isto hujus mundi
indigno loquar, cui et apud Græcos ornamentum et cultus,
non sordium nomen est.*

Vers. 196. *Mundum de lumine.* Honor. Augustod.
lib. de Imag. mundi cap. I ; Isidor. lib. III Orig., cap.
28, et XIII, cap. 1, mundum quasi movendum, quia in
perpetuo sit motu, dictum putant. Sed rectius Varro,
Cic., Plin., Paulus JC., et alii, a munditie appella-
tum volunt. Huic etymologiæ Paulinus accedit, dum
a lumine mundum dici ait.

Vers. 201. *Hic Deus est.* Hoc est divinum Verbum,
Deique Filius, per quem, ut supra cecinit, omnia fa-
cta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.
In ms. dicitur : *Hic deus de corde.* Apposui verbum
est. Adhuc tamen claudicat versus ; possem alterum
est adicere : *Hic est Spiritus oris.*

Vers. 202. *Fabrica rerum.* Fabrica pro officina pro-
prie usurpari docuit Sipontinus. Ita forte capiendum
hic nomen istud. Mea tamen sententia aut error in
codicem irrepsit, aut versus aliquis excidit.

Vers. 203. *Nec se paganus.* De hoc nomine plura
pete a magno Annalium parente Baronio in Martyrol.
ad diem 31 Januar., a Gothofred. ad lib. VI C. Th.,
tit. 10, de Paganis, etc., aliisque scriptoribus. Seculo
Christi quarto nomen hoc gentilibus aptari cœpit,
quum iidem in pagis agrisque profanam adhuc reli-
gionem exerverent.

Vers. 203. *Si vitat.* In ms. legebatur : *Si qui idola
vitat.* Emendavi.

Vers. 204. *Numine.* Ita scribere placuit pro nomine,
quemadmodum habet ms.

Vers. 213. *Versus Salvator.* Illud versus mihi parum
arridet. Fortasse versus scribendum est.

- 220 *Cornit enim fragilem faciles incurrere lapsus, A*
Corripiensque tamen veniam dabit omnibus
 [unam,
(Remque novam dicam, nec me dixisse pigebit)
Plusque pius quam justus erit. Si denique justus
Esse velit, nullus fugiet sine crimine pœnam;
- 225 *Justus enim mala condemnat, pius omnia donat.*
Hoc facit, ut rata sint venturæ munera vitæ,
713-714 *Et quod culpa tulit, rursum indul-*
 [gentia reddat,
Quæ si non fuerint plebi concessa roganti,
Tunc prope nullus erit delicto liber ab omni,
- 230 *Qui possit meritis promissa luce potiri?*
Tangere tunc lætis cœlorum regna licebit,
Tunc poterit mors ipsa mori, cum tempore toto
Vita perennis erit, quia tunc in sede beata B
Nullus peccandi locus est, ubi nulla cupido est.
- 235 *Gloria tanta manet populo servata fidei.*
Amplius hoc tribuit, majus dedit hoc quoque
 [munus,
- 240 *Quod peccatorem, quem pœnitet, antea lapsura*
Non facit in numero turbae peccantis haberi;
Quippe satis pœna est, cum sit sua culpa dolori;
- 245 *Supplicium proprium timor est; tormenta reatus*
Tum veluti patitur qui se meruisse fatetur.
Quid poterit melius, vel quid moderatius esse?
Judicat, inquiri, castigat, parcit, honorat,
Omnia qui vincit, nec ab ipsa vincitur ira.
- 250 *Quod de presenti jam cernimus esse futurum;*
Nam cum sæpe minax horrentia nubila cogit,
Et terrore pio rutilo nimis igne coruscat,
Tristibus et pluviis, et nubibus intonat atris,
Omne genus timet interitum; sed vita potestas
 [cuncta
Desinet, et pariter cœlum mentesque serenat,
Hoc quoque tunc sperare jubet, qui se modo
 [cuncta
Perdere posse probat, si perdere velle recusat.
Sic iteranda salus venturo ostenditur ævo,
Æternique Dei pietas eterna manebit.

Vers. 249. *Vita potestas.* Errorem aliis tollendum relinquo.

715-716 Post egregia hæc S. Paulini poemata hymnum quemdam subnectere placuisset, quem ab eodem sanctissimo vate in S. Ambrosii laudem compositum gemini bibliothecæ Ambrosianæ mss. vetustique codices affirmant. Ejus initium est :

Miraculum laudabile
 Canite, omnes populi,
 Quod datum est Ecclesie
 Fluctuanti in seculo.

Ille vero idem est hymnus quo etiamnum Ambrosiana Ecclesia utitur, quique in ejusdem Breviarii legitur recenti studio expolitus ac restauratus. Quum tamen plurima eidem hymno verborum barbaries insit, nullaque metri sit habita ratio, apertissime patet non a Paulini modo nostri stylo abhorre, verum etiam humilem plane sœtum sequioris ævi fuisse. Constat quidem, Gennadio teste, *Hymnarium* a Paulino elucubratum, sed ab edacissima ætate opus istud interceptum fuit, ejusque particulam opusculum hoc non esse, quisque eruditus nullo negotio dignoscet. Itaque Dissertationes subdo, quas, ut major Paulini carminibus lux afflueret, pro viribus elaborare studui. Ex eis autem quædam erunt viris doctissimis inscriptæ, quas, nullo inter eos præstantiorum delectu habito, sed secundum propositum poematum ordinem distribuendas censui. Utinam hujusmodi labor æquo gratoque animo ab humanissimis lectoribus excipiatur! tunc enim et de suscepto consilio mihi gaudebo, animusque ad majora in posterum suscipienda appelletur.

IN S. PAULINI NOLANI POEMATA VARIANTES LECTIONES.

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN POEMATA I, II, IV.

¹ lin. 10, *quasi vero numerum.* Barthius legendum censet *quasi verum numerum.*

² Vers. 5, *mira.* Ed. Schot. et Vinet, *miros.*

³ Vers. 6, *alto.* Ed. Schot., *acto.*

⁴ Vers. 15, *epulis alludat.* Edit. Vinet., *epulisque alludat.*

⁵ Vers. 18, *tribuat.* Edd. Schot. et Vinet, *tribuit.*

IN POEMA V.

¹ In titulo. Ed. Grin., *Pontii Paulini Bardigalensis Precatio ad omnipotentem Deum.*

² Vers. 33, *perdidit.* Sic ed. Rosv., Latinius, et tres edd. in margg. At edd. 4, *prodidit.*

³ Vers. 35, *ætas.* Edd. tres in margg., *olim.*

⁴ Vers. 41, *æthera.* Edd. tres in margg., *aera.*

⁵ Vers. 52, *errori ipse.* Edd. Grin. et Poelm. in marg., *errorique.*

⁶ Vers. 64, *male... bene...* Edd. Grav., Poelm. et Schot. in marg., *mala... bona...*

⁷ Vers. 75, *voluptas.* Idem codices in margg., *ro-*
 luntas.

IN POEMA VII.

¹ Vers. 22, *imminentem.* Ed. Schot. in margg., *eminentem.*

² Vers. 38, *vitam tenebit.* Hi psalmi, itemque carmen de S. Johanne Baptista, ex hymnis, opinor, sunt quos condidit etiamnum rudis theologorum arcanorum. Itaque non mirum si videatur hic error significari eorum qui prave intelligentes locum I Cor. iii, putabant Christianos, quamvis malos, modo

incolumem servassent fidem, salutem quamdam A
consecuturos. SACCHIN.

¹ Vers. 48, *per arcum*. Ms. Reg., *per artum*.

IN POEMATATA VIII, IX.

¹ Vers. 9, *almum*.... *Sion*, et carmine sequenti, vers. 5, *patrium*.... *Sion*, virili genere propter montem. Vel legendum *almam*, *patriam*. SACCHIN.

² Vers. 49, *elidet*. Edit. Schot. in marg., *allidet*, ex Vulgata.

³ Vers. 60, *præripe*. Ms. codex Regius cum editis quinque, *præcipe*, mendose.

IN POEMA X.

¹ In titulo. Ed. Rosv. *Paulinus Ausonio S.*

² Vers. 5, *felix cum*. Edd. Grav., Poelm. et Schot. in marg., *felix quam*.

³ Vers. 9, *multimodis*. SACCHIN.: *Malim multa modis*, hoc est multa suavitate modorum ac versuum *dulcia quædam et subamara querelis pietas anxia miscuerat censuræ*.

⁴ Vers. 13, *referenda*. Edd. Lugd., Vinet. et Grav., Poelm., Schot., in marg., *reterenda*. SACCHIN.: *Fortè referenda*.

⁵ Vers. 18, *aliis*. SACCHIN.: Sic legendum docet sententia. Edd. quinque, *alias*, male.

⁶ *Ib.*, *silent*. Edd. quatuor, *secent*.

⁷ *Ib.* Expunximus post versum 18, *Vale, domine illustris*, quod aberat a ms. codice Lugd. et editis Poelm. et Vinet., quod et ex illo Paulini versiculo, *An tibi me, domine illustris*, etc., sumtum suspicor ab iis qui scripta hæc confuderunt omnia, fœderantque novis ac falsis titulis.

⁸ Vers. 38, *nubilant*. Edd. Poelm., Schot., Vinet., *nubilent*, male.

⁹ Vers. 41, *Nihil adferentes*. Ms. Reg. et edd. 4, *Nihil ferentes*.

¹⁰ Vers. 42, *Quod veritatem detegat*. Ms. Reg. et edd. Grav. et Schot. in marg., *Aut veritatem non tegant*.

¹¹ Vers. 43, *queant*. Ms. Reg., *queunt*.

¹² Vers. 52, *virtutum*. Ita mss. codices Lugd., Reg. et edit. Vinet. At Grav., Lugd., Poelm. et Schot. substituere, *virtutis est*.

¹³ Vers. 69, *abolet*. Ed. Lugd., *Horret*.

¹⁴ Vers. 70, *videmur*. Ed. Schot. in marg., *jubemur*.

¹⁵ Vers. 73, *Cælis*. Ms. Reg., *Cælo*.

¹⁶ Vers. 75, *præsens*. Ed. Schot. in marg., *præstans*.

¹⁷ Vers. 106, *nota pietate*. Edd. tres in marg., *nota pietate*.

¹⁸ Vers. 113, *reduces*. Ms. Reg. et edit. Bad., *reducis*.

¹⁹ Vers. 116, *vota*. Edd. Lugd., Poelm., Grav. et Schot. in marg., *verba*.

²⁰ Vers. 135, *Stulta Dei sapiens*. Ms. Reg. et ed. Schot. in marg., *Stulta Deo sapiens*. Edd. Grav. et Poelm. in marg., *Stultus desipiens*, male; hoc enim sumtum ex epistola Pauli priore ad Corinthios c. iii, v. 19.

²¹ Vers. 138, *istis*. Ms. Reg. et edd. Bad. et Schot. in marg., *istic*.

²² Vers. 142, *cepit*. Ed. Lugd., *flexit*.

²³ Vers. 157, *in antris*. Ms. Reg. et edd. Bad. et Schot. in marg., *in agris*.

²⁴ Vers. 161, *agitare frequentant*. Edd. Lugd. et Poelm. in marg., *habitare frequentant*.

²⁵ Vers. 166, *strepitusque*. Ms. Reg. et ed. Bad., *strepitumque*.

²⁶ Vers. 178, *sedisse*. Vinet., *Sedere*, hoc loco, placere, sicut et in epistola sequentis, v. 11.

²⁷ Vers. 182, *voti*. Edd. Lugd. et Schot. in marg., *veri*.

²⁸ Vers. 183, *acta*. Græcum est vocabulum ἀκτιν, littus significans locumque maritimum. VINET.

²⁹ Vers. 213, *inter iniquos*. Ms. Reg. cum ed. Poelm., *integer æquo*.

³⁰ Vers. 231, *notatur*. Ms. codex Vossianus, *notantur*.

³¹ Vers. 254, *terris et mœnibus*. Id est, *territorio* Heinsius legendum censebat *turritis mœnibus*.

³² Vers. 247, *tuæ*. Edd. Grav., Poelm. et Schot. in marg., *altæ*. Ms. Reg., *potens*.

³³ Vers. 254, *in auitro longum*. Edd. Vinet., Grav., Poelm. et Schot. in marg., *nativo longe*.

³⁴ Vers. 273, *mutatur*. Ms. Reg. et edit. Bad., *mutatus*.

³⁵ Vers. 278, *At si*. Ms. Reg. et ed. Bad. *Aut si*.

³⁶ Vers. 305, *id jam*. Ita repositum ex mss. codicibus Lugd., Voss. et ed. Vinet. Alii, *hæc jam*.

³⁷ Vers. 308, *possit*. Ms. Reg. et edd. quatuor, *posset*.

³⁸ Vers. 325, *illato*. Ms. Reg. et edd. quatuor, *inato*.

³⁹ Vers. 326, *Curarumve*. Ms. Reg., *Curarumque*.

⁴⁰ Vers. 328, *Commisissique Deo*. Ms. Reg. cum edd. Schot. et Vinet., *Communique Deo*.

IN POEMA XI.

B ¹ Vers. 16, *suspicio*. Edd. quinque in marg., *spectio*.

² Vers. 17, *colitque*. Edd. Lugd. et Vinet., *coletque*.

³ Vers. 22, *Irrupit*. Ms. Reg. cum editis quinque, *Inrupit*.

⁴ Vers. 28, *vero*. Edd. quinque in marg., *merito*.

⁵ Vers. 29, *Vulnere tam tenera*. Ms. Lugd. et ed. Poelm. in marg., *Vulnere tam tetro*.

⁶ Vers. 31, *Hoc nec*. Ita ms. Reg. et edd. Bad. et Lugd. Alii, *Hoc ne*.

⁷ Vers. 39, *Sustineant*. Ms. Reg., *Sustineat*, male.

IN POEMATATA XII, XIII.

¹ Vers. 10, *annue*. Ms. Germ. et edd. Bad., Grav., *adnue*.

² Vers. 13, *reddere coram*. Edd. tres, *nostra*.

³ Vers. 19, *Consule jam vel sero*. Hi duo versus desiderantur in editis quinque in quibus legitur, *Consule et obtritis*; exstant autem in ms. Germanensi codice.

C ⁴ Vers. 2, *Qui*. Edd. Grin. et Poelm., *Cui*.

⁵ Vers. 10, *Ex illo qui me*. Edd. quinque, *Ex illo quo me*.

⁶ Vers. 12, *nam te mihi.... vocari*. Edd. quinque, *nam me tibi.... vocasti*.

IN POEMA XIV.

¹ Vers. 4, *nactus*. Sic ms. Germ.

² Vers. 8, *Æquiparat*. Edd. tres, *Æquiperat*.

³ Vers. 9, *remittit*. Ms. Germ., *remittat*.

⁴ Vers. 15, *Nam post*. Ms. Germ. et edd. quinque, *Quam post*, mendose.

⁵ Vers. 19, *vicesima*. Sic ms. Germ. cum editis quinque. Ed. Rosv., *vigesima*.

⁶ Vers. 37, *munere*. Ms. Germ., *numine*.

⁷ Vers. 58, *Et qua bis ternas*. Ms. Germ., *Et bis ter denas*.

⁸ Vers. 88, *est prima*. Edd. Bad. et Grav., *es prima*.

⁹ Vers. 155, *laudatisque*. Ita mss. Germ. codex. Edd., *laudatis*.

IN POEMA XV.

¹ Vers. 8, *dignate Deo*. Mss. duo Germ., *dignante Deo*.

² Vers. 37, *lactentes*. Mss. duo Germ., *lactantes*.

³ Vers. 38, *et solidam*. Sic duo mss. Germ. Edd., *ac solidam*.

⁴ Vers. 64, *abeunte*. Ms. codex Germ. unus, *abeunte*.

⁵ Vers. 75, *quamvis*. Ms. 1 Germ., *quamquam*.

⁶ Vers. 100, *qui*. Ms. 1 Germ., *quia*. Alter, *qua*.

⁷ Vers. 110, *pellere*. Ita mss. duo codices Germ. Edd. Grav., Schot. in marg., et Latin. At editi quinque, *vellere*.

⁸ Vers. 112, *nactus*. Sic mss. duo Germ. Editi codices, *nactus*.

⁹ Vers. 118, *omni*. Ms. 1 Germ., *omnis*.

¹⁰ Vers. 126, *antistite*. Ms. duo Germ., *antesite*, et sic infra, et Nat. 5.

¹¹ Vers. 129, *tantum quia*. Ms. 1 Germ., *quia tantum*.

- ¹¹ Vers. 140, *infernis*. Ms. 1 Germ., *inferni*.
¹² Vers. 162, *flagrare*. Ms. 1 Germ., *flagrans*.
¹³ Vers. 181, *gradibus pœnarum*. Edd. tres, *pœnarum gressibus exiit*.
¹⁴ Vers. 190, *spatiente*. Mss. duo Germ., *spatiente*.
¹⁵ Vers. 207, *dum stratus*. Mss. duo codices Germ., *prostratus*.
¹⁶ Vers. 213, *cordis*. Ms. 1 Germ., *men'is*.
¹⁷ Vers. 224, *Mosen*. Ms. 1 Germ., *Moysen*.
¹⁸ Vers. 235, *apponat*. Mss. duo Germ. cum edd. Grav. et Schot., *adponat*. Et sic ubique.
¹⁹ Vers. 241, *alloquitur*. Mss. duo Germ., *adloquitur*.
²⁰ Vers. 244, *velut eludentis*. Ms. 1 Germ., *veluti ludentis*.
²¹ Vers. 249, *assurgere*. Mss. duo Germ. cum ed. Grav., *adsurgere*; et sic ubique.
²² Vers. 251, *ferrato exuta*. Ms. 1 Germ., *ferroque exuta*.
²³ Vers. 261, *abtre*. Mss. duo Germ. cum editis quinque, *adiri*. At in margine unius ms. codicis Germ. recentiori manu scriptum, *abire*.
²⁴ Vers. 268, *Illustrata*. Mss. duo Germ. et ed. Grav., *Inlustrata*.
²⁵ Vers. 276, *tentat*. Mss. duo Germ., *temptat*. Et sic alibi.
²⁶ Vers. 285, *comminus*. Sic semper iidem codices mss. At editi, *cominus*.
²⁷ Vers. 294, *Decerptumque*. Edd. Grav., Poelm. et Schot. in margg. cum mss. duobus Germ., *Demesumque*.
²⁸ Vers. 296, *victus*. Ms. 1 Germ., *gustus*.
²⁹ Vers. 318, *atqui*. Mss. duo Germ., *atquin*.
³⁰ Vers. 320, *cara*. Sic ms. codex unus Germ. Ceteri, *carum*.
³¹ Vers. 341, *excitat*. Ms. 1 Germ., *suscitat*.
³² Vers. 343, *assumit*, Mss. duo Germ., *adsumit*, ubique.
³³ Vers. 352, *o mi nate*. Ms. 1 Germ. codex cum editis quinque, *o mihi nate*.

IN POEMA XVI.

- ¹ Vers. 10, *rata debeo*. Ms. 1 Germ., *debeo sacra*.
² Vers. 21, *errare vias*. Ms. 1 Germ., *servare vias*.
³ Vers. 48, *aut gladiis*. Ita mss. duo Germ. cum editis Grin. et Poelm. Alii, *et gladiis*.
⁴ Vers. 49, *verbis*. In ms. uno codice Germanensi post hunc versum habetur illud glossema: *Tuo nonne hoc subrexiisti proprio corpore?*
⁵ Vers. 70, *persensit*. Edd. 5, *præsensit*.
⁶ Vers. 74, *Illudente*. Mss. duo, *Inludente*. Et infra, *Inridebat*.
⁷ Vers. 79, *loquelis*. Mss. duo Germ., *loquellis*, semper; et sic infra, *querellis*.
⁸ Vers. 95, *Nam*. Ms. 1 Germ., *Jam*.
⁹ Ib., *rostra*. Ed. Schot. in marg., *strata*.
¹⁰ Vers. 99, *sordidus*. Mss. duo Germ., *sordibus*.
¹¹ Vers. 103, *obstupuerunt*. Ms. 1 Germ. cum editis quatuor, *obstipuerunt*.
¹² Vers. 117, *Scrutatam*. Ms. 1 Germ., *Scrutari*.
¹³ Vers. 143, *gigas*. Mss. duo Germ., *gigans*.
¹⁴ Vers. 152, *illa*. Ms. 1 Germ., *ille*.
¹⁵ Vers. 166, *illo*. Sic alibi Paulinus epist. 24, n. 9, et ep. 31, n. 6. Ms. 1 Germ., *illuc*.
¹⁶ Vers. 171, *hoc*. Ms. 1 Germ., *hæc*.
¹⁷ Vers. 173, *strictæ*. Ms. 1 Germ. cum edd. Grin. et Poelm., *structæ*.
¹⁸ Vers. 192, *totos perhibent*. Ita mss. duo Germ. At edd., *perhibent totos*.
¹⁹ Vers. 206, *afflicti*. Mss. duo Germ., *adfflicti*.
²⁰ Vers. 238, *prior*. Ms. 1 Germ., *prius*.
²¹ Vers. 241, *qui*. Ms. 1 Germ., *quia*.
²² Vers. 257, *patriis*. Ms. 1 Germ., *patri*.
²³ Vers. 264, *prisco*. Ms. 1 Germ., *claro*.
²⁴ Vers. 265, *stemmate*. Ms. 1 Germanensis codex, *nomine*.
²⁵ Vers. 273, *posset*. Ms. 1 Germ., *possit*.

- A ²⁶ Vers. 275, *sensu*. Ed. Schot. in marg., *censu*.
²⁷ Vers. 287, *sed et has*. Ms. 1 Germ., *sed eas*.

IN POEMA XVII.

- ¹ Vers. 3, *adnexa*. Mss. codices Reg., Germ. et editi quinque, *adnixa*.
² Vers. 4, *futuros*. Ms. codex Germ., *futurus*.
³ Vers. 13, *terra*. Sic ms. Germ. Edd., *terræ*.
⁴ Vers. 29, *antiqui*. Ms. codex Regius et editi quinque, *antiquis*, mendose.
⁵ Vers. 71, *oderimus*. Ita mss. Reg. et Germ. cum 3 edd. At edd. Grin. et Poelm., *execremur*, eo quod essent offensi in syllabam tertiam productam. Sed vide not. 342.
⁶ Vers. 114, *in æquor*. Ms. Germ., *per æquor*.
⁷ Vers. 134, *devorabit... saturabit*. Ed. Schot., *decoravit... saturavit*.
⁸ Vers. 153, *ille vidit*. Ms. Germ., *vidit ille*.
⁹ Vers. 173, *secli*. Edd. quatuor, *mundi*.
¹⁰ Vers. 187, *reddat... tutum*. Ms. Germ., *reddi...*

B tutus.

- ¹¹ Vers. 199, *colla*. Ms. Germ., *corda*.
¹² Vers. 214, *exsultat*. Ms. Germ., *exsultet*.
¹³ Vers. 264, *vivere*. Ms. codex Grin., *quære*.
¹⁴ Vers. 296, *riret*. Ms. Germ., *ripit*.
¹⁵ Vers. 302, *imponet*. Idem ms. codex, *imponit*.

IN POEMA XVIII.

- ¹ Vers. 6, *qua fert*, ms. 1 Germ., *quo fert*.
² Vers. 11, *Nam cui. Non gaudere Qua quis. Cœlicolas*. In mss. codicibus 2 Germ. et in editis Grin. et Poelm. quatuor isti versus hoc ordine diriguntur. In aliis, *Qua quis. Nam cui. Non gaudere. Cœlicolas*.
³ Ib., *Christus*. Ms. 1 Germ., *Sanctus*.
⁴ Vers. 12, *vacuum*. Ms. 1 Germ., *vacuus*.
⁵ Vers. 15, *Ipsa*. Ms. 1 Germ., *Ipsa*.
⁶ Vers. 33, *poliant*. Ms. 1 Germ., *œdificant*.
⁷ Vers. 34, *præfixis*. Ms. codex 1 Germ., *perfixis*.
⁸ Vers. 39, *Et medicata*. Ms. 1 Germ. et edd. 4 in C margg., *Ut medicata*.

- ⁹ Vers. 42, *laxant*. Ms. 1 Germ., *laxent*.
¹⁰ Vers. 45, *cervis autæa ferisque*. Mss. cod. d. Germ., *ceras autæa lucernas*. Ed. Schot. in marg., *ceris autæa lucernis*.
¹¹ Vers. 57, *nil*. Ms. 1 Germ., *nihil*.
¹² Vers. 81, *metet*. Ms. codex Germ. 1, *metat*.
¹³ Vers. 83, *O si dicere*. Ita ed. Schot. in marg. Edd. quinque cum ms. uno Germ. codice, *hoc quod dicere*; ms. alter Germ., *hoc qui dicere*.
¹⁴ Vers. 86, *operum*. Ms. 1 Germ., *opera*.
¹⁵ Vers. 141, *æthereus*. Mss. duo Germ., *ætherias*.
¹⁶ Vers. 149, *Nam*. Ms. 1 Germ., *Jam*.
¹⁷ Vers. 150, *leto*. Ms. 1 Germ. cum edd. 5, *latus*.
¹⁸ Vers. 155, *justæ*. Ms. 1 Germ., *justa*.
¹⁹ Vers. 169, *hic etiam*. Edd. 4, *hæc etiam*.
²⁰ Vers. 196, *Sufficient*. Ms. 1 Germ., *Sufficiunt*.
²¹ Vers. 198, *accommoda*. Ms. 1 Germ., *adcommoda*.
²² Vers. 208, *nomine*. Ms. 1 Germ., *numine*.
²³ Vers. 234, *exsaturabat*. Ita mss. duo Germ. Alias, *exaturabat*.
²⁴ Vers. 258, *medelam*. Mss. duo Germ., *medellam*; et sic alibi.
²⁵ Vers. 260, *pauperies... inclinata*. Ms. 1 Germ., *paupertas... adclinata*.
²⁶ Vers. 272, *claustra*. Ms. 1 Germ., *clausa*.
²⁷ Vers. 282, *quando vel usquam*. Mss. duo Germ., *aut ubi quando*.
²⁸ Vers. 306, *vindicet*. Mss. duo Germ., *vindicet*.
²⁹ Vers. 310, *nusquam*. Mss. 2 Germ., *numquam*.
³⁰ Vers. 315, *reduetos*. Edd. quatuor, *juvet cos*.
³¹ Vers. 322, *affixi*. Mss. duo Germ. et ed. Grin. et Poelm., *adfixi*.
³² Vers. 329, *revellit*. Ms. 1 Germ., *repellit*.
³³ Vers. 340, *escus*. Ms. 1 Germ., *herbas*.
³⁴ Vers. 350, *Aspicit*. Ms. 1 Germ., *Respicit*. Hic 28 versus desiderantur in altero ms. Germanensi codice.

²⁵ Vers. 351, *et refricat*. Ms. 1 Germ. et edd. quatuor, *et spirat*. Sed legendum *refricat*, ut monet Barthius. Hanc lectionem tuentur ms. Gandav. a Barthio collatus, et ed. l. 4 in margg. cum ed. Rosv.

²⁶ Vers. 358, *solum*. Ms. 1 Germ., *sola*.

²⁷ Vers. 359, *pro postibus*. Ms. 1 Germ., *de postibus*.

²⁸ Vers. 366, *sed*. Ms. 1 Germ., *et*.

²⁹ Vers. 387, *culmea tecti Culmina*. Ms. 1 Germ. codex, *culmine tecto Culmina*.

³⁰ Vers. 404, *speraverit*. Ms. 1 Germ., *speraverat*.

³¹ Vers. 409, *reserare*. Edd. 2, *servare*.

³² Vers. 437, *ostentat*. Ms. 1 Germ., *ostendit*.

³³ Vers. 446, *honorem*. Ms. 1 Germ., *amorem*.

³⁴ Vers. 454, *prope*. Ms. 1 Germ. et edd. tres, *pro*.

³⁵ Vers. 459, *itidem*. Ms. 1 Germ., *iterum*.

³⁶ Vers. 460, *pecudes*. Ms. 1 Germ., *illos*.

³⁷ Vers. 467, *Inde*. Ms. 1 Germ., *Unde*.

³⁸ Vers. 468, *Collaudante*. Mss. duo Germ., *Conlaudante*.

IN POEMA XXII.

¹ Vers. 13, *fuert*. Editi codices Grav. et Poelm., *fueral*.

² Vers. 34, *Persona divinos*, *Recte tuba persona*. Ed. Schot. in Bibliotheca Patrum, edit. Colon. tom. V, pag. 978, *Personuū vanos*.

³ *ib.*, *celsius intonet*. Ed. Schot. pag. 798, *celsior intonat*.

⁴ Vers. 45, *Ne te ceu*. Sic ms. Vien. Alias, *Nec te cen*.

⁵ *ib.*, *Promethei*. Ms. Reg. cum ed. Bad., *Promethi*.

⁶ Vers. 93, *tremant... ministrent*. Ed. Schot., pag. 979, *tremunt... ministrant*.

⁷ Vers. 112, *tutum*. Ms. Vien., *totum*.

⁸ Vers. 115, *monitu*. Ms. codex Regius, *monito*.

⁹ Vers. 119, *morte propinqua*. Ita emendatum ex mss. codicibus Reg., Vien. et edit. Schot., p. 979. Alii, *morte propinquæ*.

IN POEMA XXIII.

¹ Vers. 24, *Et minimam*. Ms. codex Germ., *Tu minimam*.

² Vers. 36, *Attonitas*. Barthius legendum censet *at tentas*.

³ Vers. 39, *et jam mihi pacta*. Ms. Germ., *et pacta quotannis*.

⁴ Vers. 40, *Camænis*. Ms. Germ., *loquellis*.

⁵ Vers. 53, *ut meritum*. Ms. Germ., *ob meritum*.

⁶ Vers. 56, *quo*. Sic emendatum ex ms. codice Germ. et ed. Schot. in marg. Ante erat *quod*.

⁷ Vers. 95, *tegmina*. Ita mss. codices Belg. Germ. et edd. 3 in marg. At editi quinque, *tegmene*.

⁸ Vers. 148, *Hoc*. Ms. Germ., *Hæc*, forte *Hac*.

⁹ Vers. 161, *submitior*. Sic ms. Germ. Alias, *summissior*.

¹⁰ Vers. 214, *patronus*. Edd. Bad. et Schot. in marg., *patrone*, non male.

¹¹ Vers. 232, *moriendo*. Ms. Germ., *veniendo*.

¹² Vers. 287, *opertu*. Ms. Germ. cum edd. quinque, *operti*.

¹³ Vers. 289, *hoc potuit*. Ita ms. Germ. cum edit. Schot. Ceteri codic., *hæc potuit*.

¹⁴ Vers. 303, *reddat*. Ms. Germ., et edd. quinque, *reddit*.

¹⁵ Vers. 308, *formaverat*. Ms. Germ. *formaverit*.

IN POEMA XXIV.

¹ Vers. 18, *Intrarat*. Ms. codex Regius, *Intraret*. Ed. Bad., *Intrabat*.

² Vers. 29, *piger*. Ita ms. Reg. et edd. 4 in margg. Edd. quinque, *pio*.

³ Vers. 31, *Jamque*. Edd. quinque, *Namque*.

⁴ *ib.*, *littorum*. Edd. Grin. et Poelm., *littore*.

⁵ Vers. 37, *temporis longo*. (Vera lectio. Sic carm. 32, *exigo temporis*.) Edd. tres, *tempore ab longo*.

⁶ Vers. 103, *robora*. Ms. Reg., *robura*. Et sic alibi.

⁷ Vers. 123, *permittim*. Ms. Reg., *permixte*.

⁸ Vers. 165, *excitat*. Edd. tres, *eripit*.

⁹ Vers. 249, *cymba*. Ms. codex Regius, *cumba*, ubique. Sic Prudentium non semel *cumbam* dixit, Peristeph. hymn. 5 de S. Vincentio martyre, v. 450, et in Diptycho, n. 35, etc.

¹⁰ Vers. 254, *Dormisse*. Ms. Reg., *Dormire*.

¹¹ Vers. 315, *largos*. SACCHIN.: An *largo... affectu?*

¹² Vers. 321, *excalceus*. Ms. Reg. et edd. quinque, *excalcius*; et infra, *calciari*, semper.

¹³ Vers. 353, *paginatam*, BARTHUS, pro *compaginatum*.

¹⁴ Vers. 364, *Centumcellas*. Vera lectio. Edd. 5, *Centumcellis*. Vide not. 275.

¹⁵ Vers. 497, *Hierusales*. Sic apud Prudentium Psychomach. v. 813, *Tunc Hierusales templo illustrata*. Vide ep. 18, n. 5.

¹⁶ Vers. 550, *Ephod*. Ms. Reg. et edd. tres, *Ephot*.

¹⁷ Vers. 535, *Nazaræus*. Ms. Reg. cum ed. 4, *Nazarenus*.

B ¹⁸ Vers. 577, *qui*. Ms. Reg. et edd. 5, *quia*.

¹⁹ Vers. 719, *irretientis... illicem*. Ms. Reg. et edd. 5, *inretientis... illicem*.

²⁰ Vers. 723, *lætalibus*. Ita repositum, cum ante esset *lætalibus*, mendose.

²¹ Vers. 871, *præeunt*, prima longa, ut supra, *Quasi vinculatis præerit*, v. 752.

²² Vers. 875, *Utrouque*, recte, adverbialiter. Alias *Utraque* et *Utræque*, mendose.

²³ Vers. 894, *senibus*. Ed. Schot., *senes*.

²⁴ Vers. 925, *egentibus*. Ed. Schot., *urgentibus*.

²⁵ Vers. 935, *Sponsoque vectos obriam regi Deus*. Edd. Bad., Grav. et Schot., *Sponsoque reginæ obriam vectos Deus*. Edd. Grin. et Poelm., *Sponsoque regi, mendose*. Ms. Reg., *regis*.

IN POEMA XXV.

¹ Vers. 41, *sacerdotis*. Ed. Schot., *sacerdotum*.

² Vers. 42, *accipiet*. Ed. Schot., *accipiat*.

³ Vers. 43, *inclusas*. El. Schot., *inclusas*.

C ⁴ Vers. 147, *Crescat ut*. Ed. Schot., *Crescat et*.

⁵ Vers. 186, *stet*. Ed. Schot. in marg., *sit*.

⁶ Vers. 187, *deserit*. Ed. Schot. in marg., *desinit*.

IN POEMA XXVI.

¹ Vers. 59, *deponere*. Ita ms. Germ. et ed. Rost. Edd. 5, *cognoscere*.

² Vers. 170, *circum*. Edd. quatuor, *circa*.

³ Vers. 176, *circa*. Edd. 4, *coram*.

⁴ Vers. 195, *Isaias*. Ed. Bad., *Fænas*. Ed. Schot., *Isæas*. Variis modis illud nomen exscribitur, *Esaias* in versione I.XX interpretum, et apud Tertullianum lib. III et IV contra Marcionem, apud Prudentium Peristeph. hymn. 5, Isidorum lib. II Sententiarum, c. 16, et alibi; et *Ezias* apud Prudentium Apotheos. v. 591, et Alcimum Avitum, carm. de Laude virginitalis.

⁵ Vers. 197, *ipsum*. Edd. tres in margg., *istum*.

⁶ Vers. 335, *Laxatumque*. Ed. Bad., *Lassatumque*.

⁷ Vers. 286, *aram*. Edd. Grin. et Poelm., *aulam*.

IN POEMA XXVII.

¹ Vers. 8, *posses*. Ms. Germ., *possis*.

² Vers. 32, *in alta*. Ms. Germ., *ad alta*.

³ Vers. 33, *sacrosque*. Ms. Germ., *sacrasque*.

⁴ Vers. 48, *trepidans*. Ms. Germ., *trepidus*.

⁵ Vers. 79, *Æolio*. Ms. Germ., *aerio*.

⁶ Vers. 84, *Fons opere, et finis, faciens*. Ms. Germ., *Fons ope, fonsque opere; et faciens*.

⁷ Vers. 91, *sedetque*. Ms. Germ., *sedetque*.

⁸ Vers. 92, *profudit*. Ms. Germ., *profundit*.

⁹ Vers. 96, *Pubis apostolicæ concors*. Ms. codex Germ., *Plebis apostolicæ consors*.

¹⁰ Vers. 100, *pectine*. Ms. Germ., *pectine*.

¹¹ Vers. 108, *ipse*. Ms. Germ., *ipsa*.

¹² Vers. 110, *saltem*. Ms. Germ., *saltem*, semper.

¹³ Vers. 134, *nec*. Ita ms. Germ. Ante erat *ne*.

¹⁴ Vers. 151, *Nicetam*. Edd. quinque, *Nicetan*, sic infra.

¹⁵ Vers. 175, *possem*. Ms. Germ., *possum*.

- ¹⁶ Vers. 176, *enarrare*. Ms. Germ., *narrare*.
¹⁷ Vers. 190, *Nicetam*. Edd. tres, *Nicetan*; duo, *Niceten*.
¹⁸ *Ib.*, *rursus*. Ms. Germ., *rursum*.
¹⁹ Vers. 194, *assideo*. Ms. Germ., *adsideo*.
²⁰ Vers. 204, *digneris*. Ms. Germ., *dignaris*.
²¹ Vers. 215, *casis*. Ms. Germ., *scisis*.
²² Vers. 218, *lenis*. Edd. quinque, *levis*.
²³ Vers. 283, *cortex*. Ms. Germ., *cortix*.
²⁴ Vers. 292, *te mea*. Ms. codex Germ. et edd. Grav. et Schot. in margg., *me tua*.
²⁵ Vers. 295, *neq.* Ms. Germ., *neque*.
²⁶ Vers. 346, *Nodemus*. Edd. 4, *Nos demus*.
²⁷ Vers. 387, *quantus*. Ms. Germ., *quantum*.
²⁸ Vers. 389, *superne*. Ms. Germ., *superno*.
²⁹ Vers. 399, *Duxerit*. Ms. Germ., *Duxerat*.
³⁰ Vers. 414, *Parte sui*. Sic ms. Germ., ed. Rosv. et Latinius. Edd. *Parta sua*, et *Parte sua*, male.
³¹ Vers. 421, *Et*. Ms. Germ., *Ut*.
³² Vers. 442, *debita*. Ms. Germ., *reddita*.
³³ Vers. 445, *quacumque*. Ed. l. quinque, *quocumque*.
SACCHIN.: vel intelligitur, *loco*; vel potius legendum, *quacumque*, id est *hora*.
³⁴ Vers. 450, *aget*. Ms. Germ., *agit*.
³⁵ Vers. 452, *volet*. Ms. Germ. et edd. quinque, *velit*.
³⁶ Vers. 460, *Sint*. Ms. Germ., *Sunt*.
³⁷ Vers. 489, *sacra tecta*. Ms. Germ., *sacramenta*.
³⁸ Vers. 546, *agat*. Ms. Germ., *agit*.
³⁹ Vers. 553, *decepti*. Ms. Germ., *direpti*.
⁴⁰ Vers. 560, *hæc*. Sic ms. Germ. cum edd. 4. Ante erat *hic* in edit. Rosv.
⁴¹ Vers. 569, *Mensa Petri*. Edd. 5, *Mensque Petri*.
⁴² Vers. 581, *illudere*. Ms. Germ. et edd. 5, *ludere*.
⁴³ Vers. 585, *explicuit*. Ms. codex Germ., *explevit*.
⁴⁴ Vers. 587, *Sunt*. Ita ms. Germ. Edd., *Sint*.
⁴⁵ Vers. 591, *potatur*. Edd. 5, *suadetur*.
⁴⁶ Vers. 595, *superant*. Ms. Germ. codex, *subeunt*. Edd. quatuor, *suberunt*.
⁴⁷ Vers. 596, *Quod superest ex his quæ facta et picta videmus*. Ms. codex Germ. et editi quinque, *Quæ superest his quæ facta et quæ picta videmus*.
⁴⁸ Vers. 601, *mei*. Ms. Germ. et edd. 5, *Dei*.
⁴⁹ Vers. 609, *exposito*. Ms. Germ. codex, *exposita*.

IN POEMA XXVIII.

- ¹ Vers. 2, *ritu*. Ms. Germ. et edd. Grav. et Schot. in margg., *roto*.
² Vers. 10, *adjunctæ*. Ms. Germ., *adjunctis*.
³ Vers. 11, *sinu*. Ms. Germ. et edd. 5, *situ*.
⁴ Vers. 16, *qua*. Ms. Germ., *quo*.
⁵ Vers. 17, *protenditur*. Ms. Germ., *pertenditur*.

- A** ⁶ Vers. 25, *Tobit*. Ms. Germ., *Tobi*.
⁷ Vers. 29, *super*. Una Rosv. editio, *supra*.
⁸ Vers. 45, *mira apatiantibus arte*. Ms. Germ. cum ed. Schot., *mirum spectantibus apta*.
⁹ Vers. 47, *jocos*. Ms. Germ. et edd. Grin. et Poelm., *lucus*.
¹⁰ Vers. 63, *sædo*. Ms. Germ. et edd. Schot. in marg., *sædaque*.
¹¹ Vers. 67, *interjectu*. Ms. Germ., *interjactu*.
¹² Vers. 89, *vico*. Edd. 5, *viciis*.
¹³ Vers. 115, *saluti*. Ms. Germ., *salutis*.
¹⁴ Vers. 146, *flagrasse*. Ms. Germ., *flagrare*.
¹⁵ Vers. 150, *Utilibus*. Edd. Bad. et Grav., *Utilius*.
¹⁶ Vers. 157, *mulctatus*. Ms. codex Germ., *multatur*.
¹⁷ Vers. 167, *dimoto*. Ms. Germ., *demoto*.
¹⁸ Vers. 176, *Ut*. Ms. Germ., *Et*.
¹⁹ Vers. 245, *dicens*. Ms. Germ., *dicique*.
²⁰ Vers. 251, *Æthiopus*. Ms. codex Germ., *Æthiopes*.
²¹ Vers. 264, *operis*. Ms. Germ., *operum*.
²² Vers. 275, *priores*. Ms. Germ., *prioris*.
²³ Vers. 283, *nascuntur*. Ita ms. Germ. et edd. quinque. Ed. Rosv., *nascantur*.
²⁴ Vers. 294, *servata*. Ms. Germ. codex, *reservata*.
²⁵ Vers. 300, *Icta*. Ms. Germ., *Jactu*.

IN POEMA XXXV.

- ¹ Vers. 76, *in peccato dæmon*. Ita mss. codices Poelm., Reg. et edd. tres in marg. cum Rosv. At edd. quinque, *in peccatis, hostis*.
² Vers. 78, *præcipitare*. Activæ vis verbum pro patiendi positum; *præcipitari* enim dicendum erat. Hujus generis et de eodem hoc verbo multa exempla ad Venaticos et Appuleium denotavit Barthius.
³ Vers. 144, *ante obitum*. Sic ms. Reg. et edd. tres in margg. cum Rosv. Edd. quinque, *ante fuit*.
⁴ Vers. 246, *labe*. Barthius legit *tabe*.
C ⁵ Vers. 256, *frugibus*. Ms. Reg., *fructibus*.
⁶ Vers. 409, *juvat*. Ed. Schot. in marg., *lubet*.
⁷ Vers. 419, *suggeret ad lacrymarum*, etc. Edd. 5, *suggereret lacrymarum ad*, etc. Utraque lectio bona.
⁸ *Ib.*, *flumina*. Bad et Grav. edd., *lumina*.
⁹ Vers. 452, *teget*. Ed. Schot., *tegit*.
¹⁰ Vers. 455, *mactabis*. Ed. Schot., *mactabit*.
¹¹ Vers. 456, *esuriam*. Sic ms. Reg. et edd. 4. Ed. Rosv., *esuriem*, mendose.
¹² Vers. 581, *Aut illum gremio exceptum foret Abrahamio*. Ita cum ed. Rosv., ms. Reg. codex. Ed. ti quinque, *Aut illum gremio fidei pater excipit almo*.
¹³ Vers. 603, *viretis*. Ms. Reg. codex cum edd. Bad. et Schot. in marg., *virectis*.
¹⁴ Vers. 624, *Dic et*. Edd. Grin., Poelm. et Schot., *Dices*.

APPENDIX OPERUM SANCTI PAULINI

COMPLECTENS

OPERA DUBIA, ALIENA, SUPPOSITITIA.

EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

Autor agit de bono tribulationis, per quam ad studia pietatis profectus Marcellam gratulatur.

721 1. Magnam humilitati nostræ fiduciam scribendi

¹ Alias 49.

² Vide dissert. 6, n. 2.

(a) Paulino hæc epistola adscripta fuit a Romano

D ad venerationem tuam Christi caritas dedit, quæ te fecit humilem corde pietatis, et divitem operibus benedictionis. Talis etenim de sanctis fidei tuæ divitiis fama processit, ut (a) ad nos quoque in longinquo

socio, cum tomo IX Hieronymi, vel Hieronymum ipsum, vel incertum præferret autorem. Equidem cum

positos penetraverit, et auditu (a) gratiæ Dei tamquam oleo letitiæ impinguerit ossa nostra. Notum enim factum est nobis bonum tuum; quoniam illuminavit Dominus ¹ vultum suum super te. Segregavit te ab utero ² cognationis et terræ tuæ, non regione, sed spiritu bonæ voluntatis, ut de terrenis opibus fidelem sibi constituat in cœlestibus earum participem, de quibus scriptum est: *Mulieres sapientes edificaverunt sibi domos* ³. Hæc autem **722** audientes de tua felicitate cœlesti, effudimus coram Deo corda nostra, et in voce exultationis epulantes ⁴ diximus: *Dominus mortificat, Dominus vivificat, deducit ad inferos et reducit. Dominus divites pauperes facit, humiles exaltat* ⁵, quia calix in manu Domini (b) hunc humiliat et hunc exaltat ⁶. Quod etsi ad omne mysterium regni pertinere videtur, attamen et ad tuam specialiter gratiam referri potest, quæ magno Domini miserantis consilio exaltata es ut (c) humiliareris, et humiliata ut exaltareris.

2. Non enim ignoramus, venerabilis soror et benedicta filia, tuam præteritam in hoc seculo gloriam. Nam etiam vidimus te in tempo. e illo, quo domum tuam regalit affinitas ambiebat, eminentem in his honoribus qui destruuntur, quia et etsi ipsi quoque a Domino altissimo tribuuntur, quia *omnis potestas a Deo* ⁷ est ⁸, attamen caduci et fragiles sunt qui sub hoc mundo aguntur, cujus figura ut umbra præterit. Unde impensius admiramur gratiam quæ tibi data est, et magnificamus in te Dominum, qui te in laboribus hominum posuit et salutifero paternæ pietatis verberare visitavit, ut in paucis vexatam in multis bene disponeret, teste **723** Apostolo: *In hoc mundo corripimur, ne cum hoc mundo damnemur* ⁹. Unde et David ait: *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* ¹⁰. Ita et in Salomone scriptum esse ¹¹ sine dubio in studiis spiritualibus posita didicisti quoniam *Dominus quem diligit corripit et flagellat* ¹²; *Castigat autem omnem filium quem recipere* ¹³ dignatur disponendum ad vitam æternam. De eo et Apostolus non confunditur, nec atteritur; sed magis gloriatur, et potens fit in infirmitatibus suis: qui ut nos suo confortet exemplo, fatetur et prædicat sibi ipsi ¹⁴, cui etiam usque in tertium cœlum patuerat ascensus, et quem neque ignea illa rhomphæa ab aditu paradisi potuerat excludere, ubi etiam ineffabile omni linguæ (d) audierat arcanum; sed tamen ne extolleretur propter excellentiam ¹⁵ revelationum, ita se ipsius, a quo in tantum glorificabatur, Domini moderamine gubernatum refert, ut apposito angelo Satanae in stimulum carnis suæ, id est, in (e) tribulationem corporis, deprimeretur salubriter, ne inflaretur inaniter. *Propter quod*, inquit, *ter Dominum rogavi, ut recederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur* ¹⁶.

3. Quamobrem cum tali magistro et autore instructa ¹⁷, ad virtutem patientiæ et spem gloriæ æternæ, confidens esto, filia, sicut esse cepisti, et gloriare in præteritis passionibus tuis, recolens et illa ejusdem doctoris eloquia. Fideliter enim, ut conscius arcano-

rum cœlestium, contestatur non esse condignas passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis ¹⁸. *Tribulatio*, inquit, *patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit; quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris* ¹⁹, in qua caritate (f) radicali omnia sustinemus. Propterea et David ait: *Diligam te, Domine, virtus mea* ²⁰. Dilectio enim Domini virtus salutis est: quia *Deus dilectio est, et qui manet* ²¹ in (g) caritate in Deo manet ²². Sciens autem et propheta quia momentaneum tribulationis in hoc seculo immensum perennis gloria, ut Apostolus ait ²³, pondus operatur, sanctus ille rex in psalmo, ut dignus habeatur igniri tentationum examine, dicit: *Proba me, Domine, et tenta me* ²⁴. Unde et iterum idem (h) psalmographus noster, quasi pœnitens mundi hujus gloriæ, confitetur cum dicit: *Priusquam humiliarer ego deliqui* ²⁵. Et quia humiliatione curatus sit, statim dicit: *Propterea eloquium tuum custodivi. Ob hoc rursum propheta: Da nobis, ait, auxilium de tribulatione;* et: *Vana salus* **724** *hominis est* ²⁶. Est enim vana salus hominum, quæ putatur in hac tantum vita mortali esse, de qua homini dicitur: *Homo sicut fœnum dies ejus* ²⁷. Et quidem, tu san ctissima, etiam documentis edocta es probare sententiam, quia *omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos fœni. Aruit fœnum, et flos ejus decidit: verbum autem Domini* ²⁸, et qui fecit illud, *manet in æternum* ²⁹, (i) sicut ipse Dominus manet in æternum qui est ante secula. Ob hoc vere dictum est: *Vana salus hominis* ³⁰, quia vana omnia sub cœlo. Unde et in psalmis habes: *Universa vanitas omnis homo vivens* ³¹.

4. Sed de quo genere hominum ista dicat, in consequentibus docet de eis scilicet qui vane conturbantur amore divitiarum suarum, in quas ³² sicut belluæ cæcæ ³³ inhiant sine fine cupiendi et congerendi, thesaurizantes in terra, et ignorantes cui congregent eas ³⁴, *Relinquet, inquit, alienis divitias suas* ³⁵; et postquam in vanitate defecerint dies eorum, rapti in infernum omnes non domini, sed *servi divitiarum suarum, nihil illic invenient in manibus suis* ³⁶, quia nihil præmiserunt, nisi æternarum merita pœnarum. Illa autem non est (j) *vana salus hominis*, de qua dicitur: *Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua* ³⁷. Et iterum: *Salus autem justorum a Domino est* ³⁸. Ideo et spes in Deo posita non confundet ³⁹, quia salus vana non est quæ speratur in Christo, et conferatur a Christo.

5. Ergo quia accepisti *auxilium de tribulatione* ⁴⁰, ne concupisceres humanam diem, et ⁴¹ vana salute hominis gauderes: gloriare in Domino, et benedic eum, *qui tibi tribuit intellectum* ⁴², ne in via peccatorum stare persisteres, *neque in filiis generationis istius permaneres, quibus non est salus* ⁴³: quia *prævalet in vanitate sua* ⁴⁴ veritatis immemores. Quia dum *confidunt in multitudine divitiarum suarum, non ponunt Deum adiutorem suum. Tibi autem facta est sors in hereditate Jacob, et illuminati sunt oculi tui in agnitionem veritatis, ut intelligeres quia melius est modicum justo super divitias peccatorum mul-*

^a Prov. xiv, 4, sec. LXX. ^b Psal. xli, 5. ^c I Reg. ii, 6. ^d Psal. lxxiv, 9. ^e Rom. xiii, 1. ^f I Cor. xi, 32. ^g Psal. cxl, 5. ^h Prov. iii, 2, sec. LXX. ⁱ II Cor. xi, 30. ^j II Cor. xii, 8. ^k Vide Paulini ep. 30, n. 5. ^l Rom. viii, 18. ^m Psal. xvii, 2, sec. Psalt. Rom. ⁿ I Johan. iv, 16. ^o II Cor. iv, 17. ^p Psal. xxv, 2. ^q Psal. cxviii, 67. ^r Psal. lxx, 13. ^s Psal. xxxviii, 6. ^t Ibid. 7. ^u Psal. xlviii, 11. ^{vd} Rom. v, 5. ^{ve} Psal. lxx, 13. ^{vf} Psal. xv, 7. ^{vg} Psal. cxlv, 3, sec. LXX.

Paulinus Nolæ maxime vixerit, cui vicina Roma ubi Marcella debebat, non potuit Paulinus illi fuisse longinquus, nisi ad eam scriperit, cum primum in Hispania vitam severiorem amplexus est. ROSVEDUS.

(a) Ita mss. tres codices, 1 Jol. et 2 Victor., cum editis Mogunt., Rom. et Ponc. At edit. Rosv., gratia.

(b) Hæc addidimus ex mss. codicibus tribu et edit. Mogunt. Vide seqq.

(c) Mss. Jol. et 1 Vict., *humiliteria... exalteris*.

(d) Ms. Jol. cum ed. Mog., *patuerat*.

(e) Sic iidem codices. Alii; *tribulatione corpora*.

(f) Hanc vocem addidimus ex tribus mss. codicibus et editis quatuor.

(g) Ita mss. tres cum ed. Mog. Alii, *dilectione*.

(h) Ms. Jol. et ed. Mog., *psalmigraphus*.

(i) Hæc addita sunt usque *Ob* ex mss. codicibus tribus et edit. Mogunt.

(j) Ms., Jol., *vacua*.

tas^a. Ideo enim *misericos et miserator Dominus*^b, quia talibus suis præparat adventiones suas ad vitam hominum propagandam, permisit te istius seculi fluctibus ventisque jactari, ut, experta naufragium, de cetero similiter periclitari caveres. Itaque cuncta quæ passa es, sicut intelligis, vulnera quidem corporis tui, sed et animæ remedia fuerunt.

6. In *circumcisione cordis* fac opera tua, ut *gloria tua non sit ex hominibus, sed ex Deo*^c, **725** qui *deponit potentes de sede, et exaltat humiles*: et *esurientes implet bonis, et divites dimittit inanes*^d. *Deus scientiarum Dominus*^e, vide quanta gloriam tuam (a) recompensatione mutavit, qui de te maluit participem rerum cælestium fieri, quam ad finem terrestrium permanere, ut ab humana dignitate transires in regnum Dei. Et quidem multis hominibus hujus seculi vanitate captivis, similia Deus auxilia percipiendæ in æternum salutis offerre dignatur: sed (b) plerique, superantibus saua consilia sollicitudinibus divitiarum ac delectationibus corporum, nolunt intelligere ut bene agant, et malunt lata via perditionis spatium cum multis, quam angustam semitam invenire cum paucis^f. Unde et tu, beatissima, cui donatum est non indurari pia castigatione, sed corrigi; neque gloriari in divitiis, sed spem et rem in Deo ponere, et a sorte divitum^g peccatorum (c) dividi, quorum cor ut cœnum^h est, quia et cor sicut thesaurum suum in terram demergunt; transi ad beatorumⁱ pauperum sortem, quorum formam Christus accepit, et *factus est refugium (d) pauperi*^j. Neque divites, sed pauperes beati, quorum esse pronuntiat regnum cœlorum^k.

7. Tuum est ergo nunc in magna gratiarum actione confiteri et psallere Domino: quæ ita, ut audivimus, et habitu et corde humilitatis ornata^l es, ut linguæ et menti tuæ Davidica verba conveniant: *Bonum mihi est, quod humiliasti me; ut discerem justificationes tuas*^m. Adjicere etiam quod. I statim sequitur (e) vere poteris: *Bonum mihi est lex oris tui super millia auri et argenti*ⁿ. Elegisti enim thesauros tuos ponere in præceptis Altissimi. Dicimus et nos congratulantes^o tibi in verbis prophete: *Gaude, filia Sion; lætare, filia Hierusalem*^p, et obliviscere malorum quæ tibi de hujus seculi bonis orta sunt: quæ elegisti tibi bonam partem, quæ non auferetur tibi^q. Nemo enim potest auferre thesauros (f) repositos in sinu Christi, neque **726** evertere domum in ipso angulari lapide

A fundatam. Non enim ligno putribili, neque stipula fragili, aut feno arescente, super infirmam arenam ædificium^r collocasti, sed super immobile fundamentum quod est Christus, *præter quod aliud fundamentum nemo potest ponere*^s inconsummandam, argento, et auro et lapidibus pretiosis^t exstruere coepisti in Christo. Et quia perficis hoc ædificium, Dei enim ædificatio est^v, ille sapiens architectus insistit operi tuo, ut doceat te percurrere cursum bonum, oblivisci quæ retro sunt, et extendi ad bravium supernæ vocationis^w, ut apprehendas in quo apprehensa es, et accipies coronam justitiæ, et diadema gloriæ de manu Domini. Cumque magna dies illa in igne coeperit revelari^x, non concremetur opus tuum (g) sapientis ignis examine, sed probetur^y. Nec extinguatur lumen tuum, sed inter stellas clariores emicet, inter illos qui *fulgebunt sicut sol in regno Dei*^z, et *sicut luna in æternum perfecta*^{aa}: quos etiam^{ab} *per diem sol non uret*,^{ac} *neque luna per noctem*^{ad}. Erunt enim in Hierusalem urbe illa cælesti permanentes: cui ipse Dominus, ut scriptum est^{ae}, erit et nomen et lumen.

8. Videntes ergo et prævidentes in spiritu revelationis (h) magnam tibi perennium gaudiorum messem florescere, exultamus in Domino, et gaudentes fructibus tuis in voce exsultationis psalmi (i) canimus: *Magna opera Domini, exquisita in inter omnes voluntates ejus*^{af}: quia multum abundavit bonitas ejus, et superabundare tribulationibus tuis: quandoquidem te in eorum sorte vocavit perenni lætitia et hereditate cælesti, et in honore regali, et in consessu superjudiciali. (j) Tolerandæ sunt in hoc seculo humilitates passionis, quæ tibi a Deo^{ag} recompensabuntur: et tu, benedicta, similiter, (k) interim his verbis consolare, ut et veterum dolorum obliviscaris, et in presenti proposito, quo ad opera salutaria elevasti manus tuas corde perfecto firmata, fidualiter futurorum bonorum tibi perpetuam felicitatem^{ah} festiva **727** meditatione promittas, teque ipsam in cœlum (l) animo gestiente præcurras; ut dum corpore moraris in terra, jam ad Christum mente pervenias: dumque Christum conaris imitari, et vestigio ejus affigeris, depositis oneribus et impedimentis atque compedibus, quibus seculi hujus divites attinentur, *sedentes in tenebris et umbrâ*^{ai} *mortis*^{aj}, tu jam liberata et expedita comiteris Dominum majestatis crucifixum, cujus

^a Psal. xxxvi, 16. ^b Psal. cx, 4. ^c Rom. ii, 29. ^d Luc. i, 52. ^e I Reg. ii, 3. ^f Math. vii, 13. ^g Vide ep. 32, n. 3, v. 18. ^h Psal. ix, 10. ⁱ Math. v, 3. ^j Psal. cxviii, 71. ^k Psal. cxviii, 72. ^l Zach. u, 10. sec. LXX. ^m Luc. x, 42. ⁿ I Cor. iii, 11. ^o Ibid., 42. ^p Ibid., 9. ^q Philip. iii, 13. ^r I Cor. iii, 15. ^s Vide ep. 28 ad Severum, n. 2. ^t Math. xiii, 43. ^u Psal. lxxxviii, 38. ^v Psal. cxx, 6. ^w Apoc. xxi, 23. ^x Psal. cx, 2. ^y Vide ep. 42, n. 1. ^z Vide ep. 13, n. 24, et ep. 17, n. 1. ^{aa} Psal. 87, 7, et cvi, 10.

(a) Sic mss. tres et edit. Ponc. Hæc lectio infra confirmatur ex n. 8, quæ tibi a Deo recompensabuntur. Ed. Rom., *recompensatione*. Ed. Rosv., *compensatione*.

(b) Ita restituimus ex tribus mss., 2 Vict. et 1 Jol., et ex editis codicibus Mog., Ponc. et Rom., cum ante esset *plerisque spernentibus*.

(c) Abest hoc verbum a duobus mss. codicibus Victorinis et edit. Mogunt.

(d) Ita edd. juxta Græcum et Vulg. At mss. duo Vict., *pauperi*. Ms. Jol., *pauperum*.

(e) Hæc vox desideratur in editione Mog. et in mss. Jol. et 1 Vict. Alter Vict., *jure*.

(f) Ms. Jol. cum edit. Mog., *reconditos*; sed jam præcessit, *Elegisti thesauros tuos ponere in præceptis Altissimi*.

(g) Ita emendavimus ex tribus mss. codicibus et editis Rom. et Ponc. Ante in editis erat *rapientis ignis examine*. Sed restituta lectio verissima, quæ ex loco persimili epistolæ 28 ad Severum, n. 2, confirmatur: *Hæc est domus illa non manufacta, in qua si habitentis iis operibus quibus cives sanctorum fieri mereamur, non ardebit opus nostrum; et ignis ille sapiens transeuntis nos per examen suum non severo ardore*

ambiet puniendos, sed ut commendatos suscipiens, blando lambet tactu, etc. Sic et ignis sapiens apud Augustinum; qui ideo dicitur *sapiens*, quod quadam veluti sapientia a Deo illi infusa discernat quos probare debeat, et quos urere. Vide Paulini carm. 7, v. 32 et seqq.

(h) Ms. codex Victorinus unus, *magna tibi perennium gaudiorum præmia florescere*. Vulg tam lectionem, quam retinemus, confirmat locus epistolæ 13 ad Pammachium, n. 23. *Nec longe retribuendi dies, absentibus jam propinqua messe regionibus*.

(i) Mss. tres cum ed. Mog., *dicimus*. Sed melius convenit verbum *canimus* cum voce *exsultationis* et versu psalmi ad quem alludit.

(j) Ms. 1 Vict., *Tolerandæ... humilitatis passionis*. Ms. Jol., *Toleratæ*.

(k) Editi codices Rom. et Ponc., *inter hæc verbe consolare*. At vulgata lectio, quam tuetur mss. colicum autoritas, confirmatur ex eodem loco epistolæ superius laudatæ, n. 24, *liberis... venturi fide, quam... cujuscumque sermone solaberis*.

(l) Ms. Jol. cum editis Rom. et Ponc., *animu* gestantem.

imaginem non potest portare, nisi qui in hoc seculo nudum se reddit et mortuum, ut secundum ipsum Dominum dicat: *Venit enim princeps mundi hujus, et in me nihil invenit*^a; vel secundum prophetam David: *Factus sum inter viventes quasi mortuus*^b; ut sic inter mortuos libera possis juxta Apostolum dicere: *Vivo autem jam non ego, vivit quæm in me Christus*^c. (a) Gaude quia facta es sicut gloriosa Judith, inter virtutes pudicitie meritis viduitatis incorruptæ potens, sicut et Anna venerabilis in jejuniis castimonia orationi instans nocte ac die^d.

EPISTOLA II.

Autor Celanciam nobilem matronam, a qua obnixe rogatus de hoc fuerat, docet quomodo inter honores, divitias, matrimonii onera, vitam suam sancte ac religiose ducat. Eam ad divinæ Scripturæ lectionem hortatur; et admonens ne de generis nobilitate superbiat, docet in quo sita sit vera nobilitas; item quid viro suo debeat. Fam demum redarguit quod inconsulto viro castitatem Deo voverit. (Vide Dissert. B 6, n. 2.)

1. Vetus Scripturæ celebrata sententia est, esse pudorem quo gloria inveniatur¹ et gratia, et esse rursus ipudorem qui solet² parere peccatum³. Cujus dicti veritas, quamquam satis ad omnium intelligentiam ipsa sui luceat claritate, mihi tamen nescio quo modo in præsentis causa propius innotuit. Provocatus enim ad scribendum litteris tuis, quæ miris hoc a me obsecrationibus flagitabant, diu, fateor, de responsione dubitavi, silentium mihi imperante verecundia; cui tamen fortissime resistebat, et vim faciebat præcum tuarum si Jelis ambitio^e; pugnabatque acriter cum hesitatione mea humilitas obsecrantis; et magna quadam fidei^f violentia oris claustra pulsabat: cumque sic^g animum in utroque nutantem cogitatio diversa libraret, pene pudor exclusit officium. Sed me illa, quam supra posui, Sapientis sententia armavit ad depellendam inutilem verecundiam, et damnosum **728** silentium resolvendum: cum utique ipsam scribendi causam tam honestam viderem esse, tam sanctam, ut peccare me crederem^h si tacerem, illud mecum Scripturæ reputans: *Tempus tacendi, et tempus loquendi*ⁱ. Et iterum: *Ne retineas verbum in tempore salutis*^k. Et illud B. Petri: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem*^l.

2. Petis namque, et sollicite ac violenter^m petis, ut tibi certam ex Scripturis sanctis præfiniamus regulam ad quam tu ordines cursum vitæ tuæ; ut, cognita Domini voluntate, inter honores seculi et divitiarum illecebras, morum magis diligas supellectilem; atque ut possis in conjugio constituta, non solum conjugii placere, sed etiam ei qui ipsum indulset conjugium. Cui tam sanctæ petitioni, tamque pio desiderio non satisfacere, quid aliud est, quam profectum alterius non amare? Parebo igitur precibus tuis, teque paratam ad implendamⁿ Domini voluntatem ipsius^o nitar incitare sententiis. Idem est enim verus omnium Dominus ac Magister, qui nos placere sibi jubet, et docet^p quo modo placere ei possimus^q. Ipse itaque te informet, ipse te doceat, qui interroganti in Evangelio adolescentini quid faceret ut mereretur vitam æternam, divina continuo mandata proponit ostendens nobis eius voluntatem

esse faciendam, a quo speramus et præmia; propter quod alio testatur loco: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum*^r. Quo manifeste illud ostenditur, nos non sola Dei confessione tanti præmii magnitudinem promereri, nisi fidei et justitiæ opera conjuncta sint.

3. Qualis enim est illa confessio, quæ sic Deo credit^s, ut pro nihilo ejus ducat imperium^t? aut quomodo ex animo ac vere dicimus, *Domine, Domine*; si ejus^u quem Dominum confitemur præcepta contemnimus? Unde ipse in Evangelio dicit: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; et non facitis quæ dico*^v? Et iterum: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*^w. Et rursus loquitur per prophetam: *Filius honorificat patrem, et servus dominum suum timet. Et, si Pater ego sum, ubi honor meus? et si Dominus ego sum, ubi est timor meus*^x? Ex quo (b) apparet nec honorari ab eis Dominum nec timeri, qui ejus præcepta non faciunt. Unde ad David expressius dicitur, qui peccatum admiserat: *Et (c) pro nihilo dixisti Dominum. Et ad Heli sit sermo Domini: 729 Qui honorificat me, honorificabo eum; (d) qui autem pro nihilo me habent, ad nihilum redigentur*^y.

4. Et nos securo ac bono animo sumus, qui per singula (e) quæque præcepta, inhonorantes Deum clementissimum, (f) Dominum ad iracundiam provocamus; ejusque imperium superbissime contemnendo, in tantæ majestatis imus injuriam? Quid enim unquam tam superbum, quid vero tam ingratum videri potest, quam adversus ejus vivere voluntatem, a quo ipsum vivere acceperis? quam illius præcepta despiciere, qui ideo aliquid imperat, ut causas habeat remunerandi? neque enim obsequii nostri Deus indiget, sed nos illius indigemus imperio. *Mandata ejus desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum*^z, et dulciora super mel et favum: quoniam in custodiendis illis retributio multa^{aa}. Et ideo nobis irascitur, idcirco magis illa immensa Dei bonitas^{ab} offenditur, quia eam^{ac} per tanti etiam præmii detrimenta contemnimus: nec solum (g) imperia, sed etiam promissa illius pro nihilo ducimus^{ad}. Unde sæpe, immo semper illa nobis Domini est revolvenda sententia: *Si vis ad vitam venire, serva mandata*^{ae}; hoc enim tota nobiscum lege agitur; hoc prophetæ, hoc apostoli^{af} docent; hoc a nobis et vox Christi et sanguis efflagitat^{ag}, qui ideo *pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro illis*^{ah} mortuus est^{ai}. Vivere autem illi, non est aliud quam ejus præcepta servare, quæ nobis ille, quasi certum quoddam dilectionis suæ pignus, servanda mandavit. *Si diligit, inquit, me, mandata mea servate. Et, qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me. Ac rursus: Si quis diligit me, sermonem meum servabit; et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat*^{aj}. Grandem vim obtinet vera dilectio. Et qui perfecte amat, totam sibi amantis (h) vendicat voluntatem. Nihil est imperiosius caritate. Nos si vere Christum diligimus, si ejus nos redemptos sanguine recordamur, nihil magis velle, nihil omnino debemus agere, quam quod illum velle cognoscimus.

^a Johan. xiv, 30.

^b Psal. lxxxvii, 6.

^c Gal. ii, 20.

^d Eccli. iv, 25.

^e Id est ambitus.

^f Eccli. iii, 7.

^g Eccli. iv, 28.

^h I Pet. iii, 15.

ⁱ Matth. xix, 17.

^j Matth. vii, 21.

^k Luc. vi, 4.

^l Matth. xv, 8.

^m Mal. i, 6.

ⁿ I Reg. ii, 30.

^o Psal. xviii, 41.

^p Matth. xix, 17.

^q II Cor. v, 15.

^r Johan. xiv, 15 et 21.

^s Alias 50.

(a) Hæc duo verba absunt a tribus mss. codicibus et editis duobus.

(b) Ms. codex Jolianus, *putet*.

(c) Ex ms. codice Jol. reposuimus *Dominum* juxta Græcum. Ante erat *Deum*. Vulgata et LXX, *contemisti verbum Domini*.

(d) Lucifer, et qui spernit me ad nihilum redigetur.

(e) Ms. Jol. addit *Dei*. Edd. codices Rom. et Ponc., *per singula quæque peccata*.

(f) Addidimus *Dominum* ex mss. 2 Viet., Jol. 1 et edd. Rom. et Ponc.

(g) Sic tres mss. codices Viet. et Jol. cum ed. Rom. ut supra. Edit. Rosv., *imperata*.

(h) Ita omnes codices, præter Rosv., in quo *vindicat*.

5. Duo autem sunt genera mandatorum, in quibus clauditur tota justitia: prohibendi unum est, jubendi alterum. Ut enim mala prohibentur, ita præcipiuntur bona. Ibi otium imperatur, hic studium; ibi coercetur **730** animus, hic incitatur. (a) Ibi fecisse, hic non fecisse, culpabile est. Unde et propheta dicit: *Quis est homo qui vult vitam, et cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, et fac bonum* ^a. Et beatus Apostolus: *Odientes malum, adherentes bono* ^b. Hoc itaque duplex diversumque præceptum, prohibendi scilicet et imperandi, æquo omnibus jure mandatum ^c est. Non virgo, non vidua, non nupta ab hoc imperio libera ^d est. In quovis proposito, in quovis gradu, æquale peccatum est vel prohibita admittere, vel jussa non facere. Neque vero eorum te seducat error qui ex arbitrio suo eligunt quæ potissimum Dei mandata faciunt, quæve quasi vilia ac parva despiciant; nec metuunt ne, secundum divinam sententiam, minima contemnendo paulatim decendant.

6. Stoicorum quidem est, peccatorum tollere differentiam, et delicta omnia paria judicare, (b) nec ullum inter scelus et erratum discrimen facere ^e. Nos vero, etsi multum inter peccata distare credimus, quia et legitimus: tamen satis prodesse ad cautionem dicimus, etiam minima (c) pro maximis cavere. Tanto enim facilius abstinemus a quocumque delicto, quanto illud magis metuimus; nec cito ad majora progreditur, qui etiam parva formidat. Et sane nescio, an possimus leve aliquod peccatum dicere, quod in Dei contemptum admittitur. Estque ille prudentissimus, qui non tam considerat quod jussum sit, quam illum qui jusserit; nec quantitatem imperii, sed imperantis cogitat dignitatem.

7. Edificanti itaque tibi spiritualementem domum, non super levitatem arenæ, sed super soliditatem petrae, innocentiae inprimis fundamentum ponatur, super quod (d) facilius possis arduum culmen justitiae erigere. Maximam enim partem aequitatis implevit, qui nulli nocuit: beatusque est, qui potest cum sancto Job dicere: *Nulli nocui hominum, juste vixi cum omnibus* ^d. Unde audenter et simpliciter loquebatur ad Dominum ^e: *Quis est ille qui judicetur mecum* ^e? id est, Quis tuum adversum me potest implorare iudicium, ut se læsum a me convincat? Purissimæ conscientiae est, secure canere cum propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus (e) meae* ^f. Unde idem alibi dicit: *Non (f) fraudavit eos Deus bonis, qui ambulabat* **731** *innocentia* ^g. Itaque malitiam, odium, atque invidiam, quæ vel maxima, vel sola semina sunt nocendi, Christiana a se propellat anima; neque manu tantum aut lingua, sed corde quoque custodiat innocentiam; nec opere modo, sed voto ^h etiam nocere formidet. Quantum enim ad peccati rationem pertinet, nocuit et qui nocere disposuit. Multi (g) nostrorum illum absolute atque integre definiunt innocentem, qui ne in eo quidem ulli noceat, quo prodesse desistat. Quod si est verum,

^a Psal. xxxiii, 13, 14, 15. ^b Rom. xii, 9. ^c Hanc Stoicorum sententiam refellunt Hieronymus in lib. ii contra Jovinianum, et Augustinus epist. 167 (al. 29) ad Hieronymum. ^d Job. xxvii, 6. ^e Job. xlii, 19. ^f Psal. c, 2. ^g Psal. lxxxiii, 13. ^h Tit. i, 16. ⁱ II Cor. vi, 14. ^j Figura Paulino valde familiaris. ^k II Cor. v, 10. ^l Gal. v, 24. ^m Matth. vii, 13. ⁿ Ibid., 14. ^o Prov. ii, 20, juxta LXX.

(a) Sic ms. codex Jolianus ex præcedentibus bene subsequitur, cum alias esset: *hic fecisse, illic non fecisse*. Et idem ms. post culpabile est subiungit: *Homo qui velis vitam, et cupis dies videre bonos*.

(b) Paulinus carm. 5, v. 52, *Si scelere abstineo, error ipse obnoxius, etc.*

(c) Mss. Jol. et Vict. 1, *timere pro maximis*.

(d) Ms. Jol., *facilius valeat arduum justitiæ culmen surgere*.

(e) Ita codices Rom., Ponc. et ms. Vict. juxta Græcum et Vulg. Vide eadem in fine epistolæ, n. 52. Ed. Rosv., *tuæ*.

(f) Græce, *κύριος οὐχ ὑπερήσει τὰ ἀγαθὰ*. Non privabit Dominus bonis. Psalteria 4 et S. Augustinus in psalmos, *Non privabit*.

tum demum lætare de innocentiae conscientia, si, cum potes, adjuvare non desinas; si vero divisa inter se ista atque distincta sunt; aliudque est, non nocere, quod semper ^a potes; aliud prodesse, cum possis: aliud malum non facere, aliud operari bonum; illud tibi rursus occurrat, non sufficere Christiano, si partem unam justitiæ impleat, cui utrumque præcipitur.

8. Neque enim (h) debemus ad multitudinis exempla respicere, quæ, nullam morum disciplinam sequens, nullum vivendi tenens ordinem, non tam ratione ducitur quam quodam impetu fertur. Nec imitandi nobis illi sunt, qui sub Christiano nomine gentilem vitam agunt, et aliud professione, aliud conversatione testantur: atque, ut Apostolus ait, *Deum confitentur se nosse* ^b, *factis autem negant* ^c. Inter Christianum et ^d gentilem non fides tantum debet, sed etiam vita distinguere, et diversam religionem per diversa opera monstrare. *Nolite*, ait Apostolus, *jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiae cum iniquitate? aut quæ societas (i) luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidei cum infideli? qui autem consensus templo Dei cum idolis* ^e.

9. Sit ergo inter nos et illos maxima separatio. (j) Disjungitur certo discrimine error et veritas. Illi terrena sapiant ^f, qui caelestia promissa non habent: illi brevi huic vitae se totos implicant, (k) qui aeterna nesciunt ^g; illi peccare non metuunt, qui peccatorum impunitatem putant; illi serviant vitiis, qui non sperant futura præmia virtutum. Nos vero, qui purissima confitemur fide, omnem hominem manifestandum esse ante tribunal Christi, *ut recipiat unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive bonum, sive malum* ^h; procul esse debemus a vitiis, dicente Apostolo, *Qui autem Christi* **732** *sunt* ⁱ, *carne suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis* ^j. Nec turbam sequantur errantem, qui se veritatis discipulos confitentur.

10. Duas certe conversationis vias, et distincta in diversum itinera vivendi, Salvator in Evangelio ostendit: (l) *Quam, inquit, spatiosa via quæ ducit ad mortem et multi sunt qui intrant per eam* ^m. Et rursum: *Quam arcta et angusta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam* ⁿ. Vide quanta inter has vias separatio sit, quantumque discrimen. Illa ad mortem, hæc tendit ad vitam: illa (m) celebratur et teritur a multis, hæc vix invenitur a paucis: illa enim vitiis per consuetudinem, quasi declivior ac mollior, et velut quibusdam amœna floribus voluptatum, facile ad se rapit commœnantium multitudinem; hæc vero, insueto calle virtutum, tristior atque horridior, ab his tantum eligitur quibus non tam delectatio itineris cordi est quam utilitas mansionis. Asperam enim nobis et insuavem virtutum viam nimia facit vitiorum consuetudo; quæ si in partem alteram transferatur, (n) invenietur, sicut Scriptura ^o dicit, *semita justitiæ levis*. Ponamus ergo jam ratio-

(g) Editi codices Er. et Rosv., *nomen illud*.

(h) Manuscriptus codex 1 Vict. cum editis Rom. et Ponc., *debet*. Ms. Jol., *Neque enim debemus ad multitudinem hominum malam respicere vitam, quæ, etc.*

(i) Ita tres mss. codices cum ed. Rom. juxta Græcum et Vulg. At ed. Rosv., *lucis*.

(j) Ms. Jol. *distinguitur*; mss. duo Vict. cum editis Rom. et Ponc., *distinguishatur*.

(k) Ms. codex Jolianus, *aeternam nesciunt vitam*.

(l) Manuscriptus codex Jol., *dicens: Quam lata et spatiosa via est*.

(m) Idem ms., *celebratur a pluribus, et tenetur a multis*.

(n) Editi codices Rom. et Ponc., *invenies... semitam justitiæ levem*. Affertur et hic locus a S. Augusti-

nem vite nostræ, et, per quam potissimum gradiamur viam, conscientia teste discamus. Omne enim quod ⁹ agimus, omne quod loquimur, aut de lata aut de angusta via est. Si cum paucis angustum iter et subtilem quamdam semitam invenimus, ad vitam tendimus, si vero multorum comitamur viam ^a, secundum Domini sententiam inus ad mortem.

11. Si ergo odio atque invidia possidemur, si cupiditati et avaritiæ cedimus, si præsentia commoda futuris præferimus, per spatiosam viam incedimus: habemus enim ad hæc ³⁰ comitum multitudinem, et late similium stipamur agminibus. Si iracundiam libidinemque explere volumus, si injuriam vindicare, si maledicenti remaledicimus ³¹, et adversus inimicum inimico animo sumus, æque cum pluribus ferimur. Si vel adulamur ipsi, vel adulantem libenter audimus, (a) si verum dicere gratia impedimur, et magis offendere animos hominum timemus quam non ex animo loqui (b), de multorum item via sumus. Tot nostri sunt socii quot extranei veritatis. At e contrario, si ab his omnibus vitis (c) sumus extranei, si purum ac liberum animum præstamus, **733** et, omni cupiditate calcata, solis studemus divites esse virtutibus, per angustam viam nitimur; conversatio enim ista paucorum est, estque perrarum atque difficile idoneos ³² hujus itineris comites reperire: quin etiam multi hac ire se simulant, et per diversa errorum diverticula ad viam multitudinis revertuntur, ideoque timendum est ne quos duces recti hujus itineris habere nos credimus, eos comites habeamus erroris.

12. Si igitur inveniuntur exempla quæ nos per hanc ducant viam ³³, et rectum Evangelii tramitem teneant, sequenda sunt; sin vero ea vel deliciunt, vel deficere putantur, apostolorum forma universis proposita est. Clamat vas electionis Paulus, nosque quasi ad angustum hoc iter convocans, dicit: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* ^b. Certe, quod est amplius omnibus, ipsius Domini relucet exemplum, qui in Evangelio ait: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati esitis, et ego reficiam vos* ³⁴. *Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde* ^c. Si periculosum est imitari illos de quibus dubitas an imitandi sint, hunc certe imitari tutissimum est, atque ejus vestigia sequi, qui dixit: *Ego sum via, veritas et vita* ^d. Numquam enim errat (d), qui sequitur veritatem; unde et apostolus ³⁵ Johannes ait: *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit* ³⁶ et ipse ambulare ^e. Et beatus Petrus ait: *Christus pro nobis* ³⁷ passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus. *Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem judicanti se injuste; quæ peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut, peccatis mortui, justitiæ vivamus* ^f.

13. Cesset omnis excusatio errorum, auferantur peccandi sæcula solatia. Nihil omnino agimus qui nos per multitudinis exempla defendimus; et, ad consolationem nostram ³⁸ aliena sepe numerantes vitia, deesse nobis dicimus quos debeamus sequi. Ad illius exemplum mittimur ³⁹ quem omnes fateamur imitandum. Atque quæ præcipua tibi cura sit, legem nosse divinam, per quam possis quasi præsentia cernere exempla sanctorum, et quid faciendum sit quidve vitandum, illius consilio discere. Maximum enim ad justitiæ auxilium est, implere divinis eloquiis animum, et quod opere exsequi cupias, semper corde

^a An comitum inus viam. Vide seqq. ^b I Cor. iv, 16, et xi, 1; Phil. iii, 17. ^c Matth. xi, 28. ^d Johan. xiv, 6. ^e I Johan. ii, 6. ^f I. Pet. ii, 21. ^g Num. xv, 38. ^h Matth. xxiii, 5. ⁱ Rom. ii, 15. ^j Matth. vii, 12.

no in lib. de Nat. et Grat., c. 69, in fine. Versio Latina juxta LXX, invenissent atique semitas justitiæ leves.

(a) Editi codd. Rom. et Ponc., si vero gratiam impendimus.

(b) Ms. codex Jolianus, loqui Domino, item multorum etiam inus.

A meditari. Rudi adhuc populo et hominibus ad obedientiam insuetis per Moysen imperatur a Domino ut, in signum memoriæ qua præcepta **734** Domini recordentur, per singulas vestimentorum fimbrias habeant cum (e) cocco hyacinthini coloris insignia ³, ut etiam casu huc illucque respicientibus oculis mandatorum celestium memoria nascatur, de quibus fimbriis Pharisæi redarguuntur a Domino, quod eas perverso usu, non ad commonitionem præceptorum Dei, sed ad ostentationem ⁴⁰ sui habere cœperint ^h, ut scilicet quasi de majoris observationis diligentia ⁴¹ sancti a populo judicarentur.

14. Tibi vero servanti non jam litterarum præcepta, sed spiritus, divinorum mandatorum memoria spiritualiter excolenda est ⁴²; cui non tam frequenter recordanda sunt præcepta Domini, quam semper cogitanda ⁴³. Sint ergo divinæ Scripturæ semper in manibus tuis, et jugiter in mente volvantur. Nec sufficere tibi putes mandata Dei memoria tenere, et operibus oblivisci; sed ideo illa cognosce, ut facias quidquid faciendum didiceris: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur* ⁱ. Latus quidem et immensus divinæ legis campus extenditur, qui diversis testimoniis veritatis, velut cœlestibus quibusdam floribus, vernans, mira oblectatione legentis animum pascit ac refovet. Quæ omnia semper cognoscere, secundumque revolvere, ingens ad conservandam justitiam beneficium est. Sed quasi ad compendiosum quoddam ⁴⁴ commonitorium illa tibi Evangelii eligenda sententia est, et superscribenda cordi tuo, quæ ad totius ⁴⁵ justitiæ brevium (f) dominico ore profertur: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite illis* ⁱ. Cujus præcepti vires exprimens, jungit ac dicit: *Hæc enim lex et prophetæ*. Infinitæ namque sunt species partesque justitiæ, quas non modo stylo persequi ⁴⁶, sed cogitatione etiam capere difficillimum est; quas omnes una ac brevi sententia comprehendit, et latentem hominum conscientiam, secreto animi judicio, aut absolvit, aut damnat.

15. Ad omnem igitur ⁴⁷ actum, ad omne verbum, ad omnem etiam cogitatum, hæc sententia retractetur ^k, quæ tibi quasi speculum quoddam paratum, et ad manum semper positum, qualitatem tuæ voluntatis ostendat, ac etiam vel de injusto opere redarguat, vel de justo lætificet. Quotiescumque enim talem in alterum habueris animum, qualem in te ab altero servari cupis, æquitatis viam tenes: quoties vero talis erga alterum fueris, qualem in te vis neminem, iter justitiæ dereliquisti. En totum illud divinæ legis arduum, totumque difficile: en ob quam causam dura imperia **735** Domino reclamamus, et dicamus nos vel difficultate vel impossibilitate mandatorum premi. Nec sufficit quod jussa non facimus, nisi etiam jubentem injustum pronuntiemus, dum ipsum æquitatis autorem non modo dura et ardua, sed etiam impossibilia præcepisse conquerimur. *Omnia, inquit, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite illis* ^l. Conjugi vult inter nos atque connecti per mutua beneficia caritatem, omnesque homines vicario inter se amore copulari: ut id unoquoque præstante alteri, quod sibi ab omnibus præstari velit, tota justitia, et præceptum hoc Dei, communis sit utilitas hominum. Et o miram clementiam Domini! o ineffabilem Dei benignitatem! præmium nobis pollicetur, si nos invicem diligamus, id est, si nobis ea præstemus invicem quorum vicissim indigemus, et nos (g) superbo simul et ingrato animo

^k I Cor. xiv, 16, et xi, 1; Phil. iii, 17. ^l Matth. xi, 28. ^m Johan. xiv, 6. ⁿ I Johan. ii, 6. ^o I. Pet. ii, 21. ^p Num. xv, 38. ^q Matth. xxiii, 5. ^r Rom. ii, 15. ^s Matth. vii, 12.

(c) Ms. Jol., vacui sumus.

(d) Mss. codices addunt imitatione.

(e) Ms. Jol., tota. Ms. 1 Vict., torta.

(f) Mss. Jol. et Vict. 1 cum edd. Rom. et Ponc., Domini.

(g) Idem codices quatuor, superbissimo.

ejus reuitimur voluntati cuius etiam imperium beneficium est.

16. Nulli umquam omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabilem videri velis; magisque vitam tuam ordinare discas, quam alienam carpere. Ac semper Scripturæ memor esto dicentis: *Noli digere detrahere (a), ne eradicaris* ^a. Pauci admodum sunt qui huic vitio renuntiant: raroque inuenies qui ita vitam suam irreprehensibilem ⁴⁴ exhibere velint, ut non libenter reprehendant alienam; tantaque huius mali libido mentes hominum inuasit, ut etiam qui procul ab aliis vitiis recesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli laqueum incidant. Tu vero hoc malum ita effuge, ut non modo ipsa non detrahas, sed ne alii quidem detrahenti aliquando credas. Nec obtractatoribus autoritatem de consensu tribuas ⁴⁵, ne eorum vitium nutrias annuendo. *Noli, inquit Scriptura, inquit Scriptura esse cum derogantibus adversus proximum tuum; et non accipies (b) super illum peccatum* ^b. Et alibi: *Septi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam*. Unde et beatus David, *diversas innocentie species iustitieque dinumerans* ⁴⁶, de hac quoque virtute non tacuit, dicendo: *Et opprobrium non accepit adversus proximos suos* ^c; propterea quod ipse non solum adversatur, sed etiam persequitur detrahentem. Ait enim: *Detrahentem secreto proximo suo* ⁴⁷, *hunc persequabar* ^d. Est sane tale hoc vitium, quod vel imprimis existimari debeat, et ab eis qui se sancte instituere volunt, prorsus excludi ⁴⁸. Nihil **736** enim tam inquietat animum, nihil est quod ita mobilem mentem ac levem faciat, quam facile totum credere, et obtractatorum verba temerario mentis assensu sequi; hinc enim crebræ dissensiones, hinc odia iniusta nascuntur. Hoc est quod sæpe (c) amicissimis etiam inimicos facit, dum concordēs quidem, sed credulas, animas maliloqua lingua ⁴⁹ dissociat. At contra, magna quies animi, magnaque est morum gravitas, non temere de quorum sinistri (d) aliquid audire. Beatusque est qui ita se contra hoc vitium armavit, ut apud eum detrahere nemo audeat. Quod si hæc in nobis esset diligentia, ne passim obtractatoribus crederemus, jam omnes detrahere timerent, ne non tam alios, quam se ipsos viles detrahendo facerent. Sed hoc ideo malum celebre est, idcirco in multis fervet hoc vitium, quia pene ab omnibus libenter auditur.

17. Adulatorum quoque assentationes et noxia blandimenta fallaciæ velut quasdam pestes animæ fuge: nihil est quod tam facile corrumpat mentes hominum, nihil quod tam dulci et molli vulnere animum feriat. Unde et quidam sapiens ait: *Verba adulatorum mollia feriunt autem interiora ventris* ^e. Et Dominus loquitur per prophetam: *Popule meus, qui beatificat vos, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum (e) dissipant* ^f. In multis, isto maxime tempore, regnat hoc vitium, quodque est gravissimum, humilitatis ac benevolentie loco ducitur: eo fit, ut qui adulari nescit, aut invidus aut superbus putetur. Est sane grande et subtile artificium, laudare alterum in commendationem sui, et decipiendo, animum sibi obligare decepti, quodque hoc maxime vitio agi solet, fictas laudes certo pretio vendere.

A Quæ hæc tanta est levitas animi, quæ tanta vanitas, relicta propria conscientia alienam opinionem sequi, et quidem fictam atque simulatam; rapi vento falsæ (f) laudationis, gaudere ad circumventionem suam, et illusionem pro beneficio accipere? Tu ergo, si vere laudabilis esse cupis, laudem hominum ne requiras illique præpara conscientiam tuam, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus tibi erit a Deo ^g.

18. Sit igitur intentus ac vigilans: et adversus peccata semper armatus animus tuus. Sermo in omnibus moderatus et parcus, et qui necessitatem loquendi magis ⁴¹ indicet **737** quam voluntatem. Ornet prudentiam verecundia, quodque præcipuum in feminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu ante considera quid loquendum sit; et adhuc tacens provide, ne quid dixisse peniteat. Verba tua ponderet cogitatio, et linguæ officium animi libra dispenset; unde Scriptura dicit: *Argentum et aurum tuum confla* ^h, *et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos; et attende, ne forte labaris (g) lingua* ⁱ. Numquam (h) malum verbum de ore tuo procedat, quæ ad cumulum benignitatis iuberis etiam maledicentibus benedicere. *Misericordes, inquit, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, neque maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes* ^j.

19. Mentiri vero atque jurare lingua tua prorsus ignoret: tantusque in te sit (i) veri amor, ut, quidquid dixeris, juratum putes; de quo Salvator ad discipulos ait: *Ego autem dico vobis, non jurare omnino* ^k. Et paulo post: *Sit autem sermo vester, est, non, non; quod autem his abundantius est, a malo est* ^l. In omni igitur actu atque verbo quieta mens et placida servetur; semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat. Sit humilis animus ^m ac mitis, et adversus sola vitia erectus: numquam illum aut superbia extollat, aut avaritia inflectat, aut ira præcipitet; nihl enim quietius, nihil purius, nihil denique pulchrius ea mente esse debet, quæ in Dei habitaculum præparanda est: quem non auro templa fulgentia, non gemmis altaria distincta delectant, sed anima ornata virtutibus. Ideo et templum Dei sanctorum corda dicuntur, affirmante Apostolo, qui ait: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus; templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* ⁿ.

20. Nihil habeas humilitate præstantius, nihilque ^o amabilius: hæc est enim præcipua conservatrix et quasi custos quædam virtutum omnium; nihilque est quod nos ita et hominibus gratos et Deo faciat ⁴⁷, quam si, vite merito magni, humilitate infirmi simus; propter quod Scriptura dicit: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam* ^o. Et Dominus loquitur per prophetam: *Super quem alium requiescam, nisi super humilem, et quietum, trementem (j) sermones meos* ^o. Verumtamen humilitatem sequere, non quæ ostenditur atque simulatur gestu corporis, aut fracta voce verborum, sed quæ puro affectu cordis exprimitur. Aliud est enim, virtutem **738** habere; aliud, virtutis similitudinem;

^a Prov. xx, 13, juxta LXX. ^b Eccli. xxviii, 28. ^c Psal. xiv, 3. ^d Psal. c, 5. ^e Prov. xxvi, 22. ^f Isai. iii, 12, sec. LXX, et ix, 16. ^g I Cor. iv, 5. ^h Græc. *καταύρατον*. ⁱ Eccl. xxviii, 29. ^j I Pet. iii, 9; Rom. xii, 17. ^k Matth. v, 34. ^l Ibid., 37. ^m I Cor. iii, 17. ⁿ Eccli. ii, 20. ^o Isai. lxxvi, 2.

(a) Versio Latina secundum LXX, *ne extollaris*. Sic S. Cyprianus lib. iii Testim. in multis codicibus; nam in quibusdam est *ne eradicaris*; et utramque interpretationem fert verbum Græcum *εξερθής*.

(b) Ms. codex 1 Vict. cum editis Rom. et Ponc., *per illos*. Ms. Jol., *et non accipias adversus illos peccatum*.

(c) lidem codices 4, *amicis*, minus bene.

(d) Sic ex mss. Jol. et 1 Vict. Ante erat *quid*. Vide n. 23.

(e) Ed. Rom. et Ponc., *perturbant*

(f) Editi codices Rom. et Ponc., *false adulationis*. Quæ lectio admitti posset, cum n. 30 legatur *ficta adulatione decipere*.

(g) Mss. Jol. et Vict. 4, *in lingua*, ut in Vulgata.

(h) Ms. 1 Vict., *maledictum*. Alter ms. Vict., *maledictio*.

(i) lidem mss. codices cum editis Ponc. et Rom., *veritatis*.

(j) Ita mss. codices Jol. et Vict. et edit. Rom. et Ponc. ut in ep. 50, n. 3 Edit. Rosv., *verba mea*.

aliud est rerum (a) umbras sequi, aliud veritatem. Multo deformior illa est superbia, quæ sub quibusdam humilitatis signis latet. Nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, cum virtutum⁸⁸ specie celantur.

21. Nulli te umquam de generis nobilitate præponas, neque obscuriores⁸⁹ quasque, et humiliore loco natas, te inferiores putes. Nescit religio nostra personas accipere, nec conditiones hominum, sed animos inspicit singulorum; servum et nobilem de moribus pronuntiat. Sola apud Deum libertas est, non servire peccatis. Summa apud Deum est nobilitas, clarum esse virtutibus. Quid apud Deum in viris nobiliter Petro, qui piscator et pauper fuit? quid in feminis beata Maria illustrius, quæ sponsa fabri describitur? sed illi piscatori et pauperi cælestis regni a Christo (b) creduntur claves⁹⁰; hæc sponsa fabri meruit esse mater illius a quo ipsæ claves datæ sunt; *elegit enim Deus ignobilia et contemptibilia hujus mundi*⁹¹, ut potentes ac nobiles ad humilitatem facilius adduceret. Nam et alias frustra sibi aliquis de nobilitate generis applaudit, cum universi pariter honoris et ejusdem apud Deum pretii sint, qui uno Christi sanguine sunt redempti: nec interest qua quis conditione natus sit, cum omnes in Christo æqualiter renascamur. Nam et si obliviscimur quia ex uno omnes generati sumus, saltem id semper meminisse debemus, quia per unum omnes regeneramur.

22. Cave, ne si jejunare aut abstinere cœperis, te putes esse jam sanctum; hæc enim virtus adjumentum est, non perfectio sanctitatis; magisque id providendum est, ne tibi hoc, quod licita contemnas, securitatem quamdam illicitorum faciat. Quidquid supra justitiam offertur Deo, non debet impedire justitiam, sed adjuvare⁹²: quid autem prodest tenuari abstinentia corpus, si animus intumescat superbia? quam laudem merebitur de pallore jejunii, si invidia lividi simus? quid virtutis habet vinum non bibere, et ira atque odio inebriari? Tunc, inquam, præclara est abstinentia, tunc pulchra atque magna castigatio corporis, cum est animus (c) jejunus a vitiis. Immo qui probabiliter ac scienter abstinentiæ virtutem tenent, eo affligunt carnem suam, quo animæ frangant superbiā: ut quasi de quodam fastigio contemptus sui atque arrogantiae descendant ad implendam Domini voluntatem, quæ maxime in humilitate perficitur. Idcirco a variis 739 ciborum desideriis mentem retrahunt, ut totam ejus vim occupent in cupiditate virtutum: jamque minus juniorum et abstinentiæ laborem caro sentit, anima esuriente justitiam. Nam et vas electionis Paulus (d) cum castigat corpus suum, et in servitutem redigit, ne⁹³ aliis prædicans ipse reprobis inveniatur, non ob solem, ut quidam imperiti putant, hoc facit⁹⁴ castitatem, non enim huic tantummodo, sed omnibus omnino virtutibus abstinentia optulatur; neque magna aut tota Apostoli gloria est non fornicari: sed hoc agit ut castigatione corporis erudiatur animus; quantoque nil ex voluptatibus concupiscit, tanto magis possit de virtutibus cogitare; ne perfectionis Magister⁹⁵ imperfectum aliquid in se ostendat; ne Christi imitator⁹⁶ extra præceptum quidquam aut voluntatem Christi faciat, neve minus exemplo quam verbo doceat; cumque aliis prædicaverit, ipse reprobetur, (e) audiatque cum Pharisæis: *Dicunt enim, et non faciunt*⁹⁷.

23. Apostolice verò et præcepti est et exempli, ut (f) habeamus rationem non conscientie tantum, sed

A etiam famæ⁹⁸. Non superfluum, et a fructu vacuum, gentium Magister hoc docet: vult enim etiam extraneos ad fidem homines per fidelium opera proficere, ut religionem ipsam religionis disciplina commendet. Et ideo sicut luminaria in mundo lucere nos jubet⁹⁹, in medio nationis prævæ et perversæ. ut incredulæ mentes errantium ex nostrorum actuum lumine ignorantie suæ tenebras deprehendant, unde et ipse¹⁰⁰ ad Romanos ait: *Providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus*¹⁰¹. Et alibi: *Sine offensione estote Judæis, et gentibus, et Ecclesiæ Dei, sicut ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis*¹⁰². Beatus est qui tam sancte tamque graviter disposuit vitam suam, ut de eo sinistri aliquid ne fingi quidem possit; dum adversus obrectatorum libidinem pugnat meriti magnitudo, nec fingere quisquam ausus est quod a nullo putat esse credendum. Quod si id assequi difficile atque nimis arduum est, saltem hanc adhibeamus vitæ nostræ diligentiam, ne malæ mentes occasionem inveniant detrahendi; ne ex nobis scintilla procedat, per quam adversus nos sinistra famæ flamma conflatur: alioquin frustra irascimur obrectatoribus nostris, si eis (g) ipsi obrectandi (h) materiam ministramus. Si autem, nobis diligenter atque sollicitè omnia ad 740 honestatem providentibus, cunctisque actibus nostris timorem Dei præferentibus, illi nihilominus insaniunt: consoletur nos conscientia nostra; quæ tunc maxime tuta est. tunc optime secuta est, cum ne occasionem quidem male de se sentiendi dedit: illis enim væ dicitur per prophetam, *qui dicunt quod bonum est malum, qui lucem appellant tenebras, et quod dulce est amarum vocant*¹⁰³. Nobis ergo Salvatoris aptabitur sermo: *Beati estis cum vobis maledixerint homines mentientes*¹⁰⁴. Nos modo id agamus, ut male de nobis nemo loqui absque mendacio possit.

24. Ita habeto sollicitudinem domus, ut aliquam tamen vacationem animæ tribuas. Eligatur tibi opportunus, et aliquantum a familiæ strepitu remotus locus, in quem tu, velut in portum, quasi ex multa tempestate curarum te recipias, et excitatos foris cogitationum fluctus secreti tranquillitate componas. Tantum ibi sit divinæ lectionis studium, tam crebræ orationum vices, tam firma et pressa de futuris cogitatio, ut omnes reliqui temporis occupationes facile hac vacatione compenses. Nec hoc ideo dicimus, quo te retrahamus a tuis: immo id agimus, ut ibi discas, ibique mediteris qualem tuis præbere te debeas.

25. Familiam tuam ita rege et confove, ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius quam severitate exigerent reverentiam. Fidelius et gratius semper obsequium est, quod ab amore, quam quod a metu (i) proficiscitur. Præcipue autem in conjugio venerabili atque immaculato apostolice regulæ ordo teneatur.

26. Servetur imprimis viro autoritas sua, totaque a te discat domus quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra; tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. *Caput enim, ut ait Apostolus*¹⁰⁵, *mulieris est vir*¹⁰⁶: nec alium de magis reliquum corpus ornatur, quam ex capitis dignitate. Unde idem alibi dicit: *Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet in Domino*¹⁰⁷. Sed et beatus Petrus apostolus ait: *Similiter (j) autem mulieres sub-*

^a Matth. xvi, 19. ^b I Cor. i, 28. ^c I Cor. ix, 27. ^d Rom. xii, 17. ^e Philip. ii, 15. ^f Rom. i, 17. ^g I Cor. x, 32 et 33. ^h Isai. v, 20, sec. LXX. ⁱ Matth. v, 11. ^m I Cor. xi, 3. ⁿ Col. iii, 18.

(a) Sic illem codices. Ed Rosv., *umbram*.

(b) Ms. codex Jolianus, *donantur*.

(c) Ms. Jol., *mundus*.

(d) Ed. Rosv., *dum*.

(e) Editi codices Rom. et Ponc. addunt *a Domino*.

(f) Iidem codices, *curamus*.

(g) Ita ms. Jol. et Sacchin. Alias, *ipsis*.

(h) Manuscriptus codex Jolianus cum editis Rom. et Ponc., *materias*.

(i) Mss. Jol. et Vict., *accipitur*. Edd. Rom. et Ponc., *percipitur*.

(j) Hæc duæ voces, quæ in omnibus codicibus no-

ditæ sint viris, ut et si qui non credunt verbo, per (a) mulierum conversationem sine verbo lucrifiant ^a. Si ergo etiam gentilibus maritis debetur honor jure conjugii, quanto magis reddendus est Christianis?

27. Atque ut ostendat quibus ornamentis etiam viris junctæ feminæ decorari debeant ⁶⁶, ait: *Quarum sit non extrinsecus capillatura, 741 aut circumdatio auri, aut vestimentorum cultus; sed qui absconditus cordis est homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples* ^b. Sic enim aliquando et sanctæ mulieres sperantes in Domino ornabant se, subjectæ propriis viris, sicut Sara obediebat Abraham; dominum suum vocans. Hæc autem præcipiens, non eas jubet (b) squalere sordibus, et horrentibus pannorum assummentis legi; sed immoderato cultui et nimis exquisito interdicit ornatum; simplicemque commendat ornatum atque habitum, de quo et Vas electionis ait: *Similiter autem et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa; sed, quod decet mulieres, promittentes castitatem per opera bona* ^c.

28. Reperi vero te miro fidei ardore ⁶⁶ succensam, aliquot jam ante annos continentiam proposuisse, et reliquum vite tuæ tempus pudicitie consecrassæ. Magni hoc animi signum, et perfectæ virtutis indicium est renuntiare subito expertæ voluptati, fugere notas illecebras, et calentes adhuc ætatis flammæ fidei amore restinguere. Sed illud quoque simul didici ⁶⁷, quod me non medicrifer angit ac stimulat, te videlicet tantum hoc bonum absque consensu et pacto viri servare cœpisse; cum hoc apostolica omnino interdicit auctoritas, quæ in hac dumtaxat causa non modo uxorem (c) viro, sed etiam virum uxoris subjecit potestati. *Uxor, inquit, sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir potestatem non habet sui corporis, sed mulier* ^d. Tu vero quasi oblita fœderis nuptialis, pactique hujus ac juris immemor, inconsulto viro, vovisti Domino castitatem. Sed periculose promittitur, quod adhuc in alterius potestate est; et nescio quam sit grata donatio, si unus offerat rem duorum. Multa jam per hujuscemodi ignorantiam et audivimus et vidimus scissa conjugia; quodque recordari piget, occasione castitatis adulterium perpetratum: nam dum una pars se etiam a licitis abstinet, altera ad illicita delapsa est ^e. Et nescio in tali causa quis magis accusari, quis amplius culpam debeat; utrum ille qui repulsus a conjuge fornicatur; an illa quæ, repellendo a se virum, eum fornicationi quodam modo objicit ⁶⁸. Atque ut super hac causa quid veritas habeat agnoscas, pauca mihi de divina auctoritate ponenda sunt. Apostolicæ doctrinæ regula nec cum Joviniano æquat continentie opera nuptiarum, nec cum Manichæo 742 conjugia condemnat. Ita Vas electionis ac Magister gentium inter utrumque temperatus incedit ac medius, ut remedium incontinentiæ indulgeat, et ad præmium provocet continentiam. Totusque in hac causa ejus hic sensus est, ut ex utroque sententia proponatur castitas, aut certe ab utroque debitum commune solvatur.

29. Sed ipsa jam Apostoli verba ponamus, totamque hanc causam a sui principio retractemus ^f. Loquitur ⁶⁹ ad Corinthios: *De quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere* ^g. Et quamquam hic laudaverit castitatem; tamen, ne aliquibus videatur prohibere conjugia, subjungit: *Propter fornicationem autem, unusquisque suam uxorem habeat* [(d) et unquamque suum virum habeat]:

^a I Pet. iii, 1. ^b I Petr. iii, 3. ^c I Tim. ii, 9. ^d I Cor. vii, 4. ^e Vide ep. 262 S. Augustini (al. 199) ad Ecdiciam. ^f Vide supra, n. 15. ^g I Cor. vii, 1. ^h Vide ep. 30, n. 5. ⁱ Deut. xxiii, 21, sec. LXX; Eccl. v, 3. ^j I Cor. vii, 4. ^k I Cor. vi, 16. ^l Matth. xix, 6. ^m Matth. xxv, 34. ⁿ Matth. xi, 28, 29, 30.

stant in mss. et tribus editis codicibus.

(a) Sic mss. Jol. juxta Scripturam. Alias, mulieris.
(b) Ita edd. Rom. et Ponc. Ante erat squalore sordibus.
(c) Edd. Rom. et Ponc. cum Sacchino, viri.
(d) Verba isthæc ansulis clauduntur, quia non ex-

uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Mulier autem sui corporis potestatem non habet, sed vir; et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem. Ac rursus, ne tanta pro nuptiarum parte dicendo videretur excludere castitatem, sequitur: Nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi. Et statim quasi (e) recusat hoc quod dixit, ad tempus, ne non tam perpetuam quam temporalem ac brevem continentiam docere videatur; ait enim: Propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Unde hoc quod dixit, ad tempus, docet meditationem debere fieri castitatis, ut per certa intervalla temporum; quasi exploratis continentie suæ viribus, sine periculo utriusque promittant, quod semper est ab utroque servandum. Quid vero absolute velit, manifeste dicit: Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum, id est, in jugi ac perpetua castitate vivere.

30. Videsne quam caute, quam provide, quam sine ullius occasione scandali, Magister ^h firmaverit de castitate sententiam, nolens tantum bonum in unius temeritate nutare, quod ligare et confirmare debet consensus amborum? Et revera quid ea castitate firmius est, quidve tutius, quam quæ, ex duorum cœpta sententia, ab utroque velut in commune servatur? Nec de se tantum pars altera sollicita mutuo se ad virtutis animet perseverantiam; hoc enim, sicut alia quoque bona, non tantum cœpisse, sed perfecisse laudandum est. Jamdudum, ut intelligis, scopuloso difficilique in loco versatur oratio, nec audet in alterutram declinare partem, dum æqualiter utrumque formidat; sed ex nostra difficultate tuam agnosce discrimen: maluimus enim te contristare forsitan (f) vera dicendo, quam 743 ficta adulatione decipere. Duplex, ut vides, malum æquale et anceps periculum est: ex utroque arctaris, ex utroque constringeris. Contemnere omnino virum atque despiciere, aperte contra Apostoli sententiam est. Perdere vero tanti temporis castitatem, et Deo non reddere quod promiseras, timendum atque metuendum est, ut vulgo dicitur: Facile ex amico inimicum facies, cui promissa non reddas. Sic enim Scriptura dicit: *Quod si voveris rotum Domino Deo, non moreris reddere illud, quia querens querit illud Dominus Deus abs te, et erit tibi in peccatum* ⁱ. Ait ergo: *Debitam honorificentiam viro exhibe, ut ex utroque Domino debitum, quod vovisti, reddere possis* ^j. De cujus conscientia non diffidimus, si paululum expectasses; non quod te a bono castitatis retrahamus, sed hujus animum ad castitatis oraculum totis viribus incitemus, ut voluntarium sacrificium offerat Deo in odorem suavitatis, ut exuta mens a cunctis retinaculis mundanis atque corporalibus voluptatibus (g) sit, ut valeas plenius inhærere Dominicis præceptis; quod tamen ne quid a nobis negligenter esse dictum arbitraris, divinarum Scripturarum testimoniis edocuimus, sicut etiam Apostolus dicit: *Et erunt duo in carne una* ^k; jam non una caro, sed unus spiritus ^l.

31. Hoc sacramentum magnum est, arduumque est iter castitatis: sed magna sunt præmia; vocatque nos Dominus in Evangelio dicens: *Venite, benedicti Patris mei, possidete præparatum vobis regnum ab origine mundi* ^m. Idem ipse Dominus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave est, et onus meum leve* ⁿ. Dicit enim idem Dominus his qui ad si-

(e) Ed. Rom., recursat.

(f) Vox vera abest ab edit. Rosv.

(g) Edit. Rom., voluptatibus, valeat. Lectio utraque bona.

nistram ejus erunt: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus: nescio vos, operarii iniquitatis.* 744. *Frit ibi fetus et stridor dentium* ^a. Illi utique omnes plangent, illi lugebunt, qui ita curis se vitæ præsentis involvunt, ut obliviscantur futuram; quos, somno quodam ignorantæ et malæ securitatis oppressos fluctibus, Domini comprehendet adventus, unde ipse in Evangelio ait: *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitæ: ne forte superveniat in vos repentina dies illa; tamquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ* ^b. Et rursus: *Vigilate et orate* ^c, nescitis enim quando tempus sit.

32. Beati sunt qui ita expectant, ita illum speculantur diem, ut se ad eum quotidie præparent; qui, non de præterita sibi justitia blandientes, secundum Apostolum per dies singulos in virtute renovantur. Justitia enim justi non proderit ei, a quo die justus esse disierit ^d. Sicut etiam iniquo non nocebit iniquitas sua, a die quo se ab iniquitate converterit ^e.

^a Matth. xxv. 41. ^b Luc. xxi. 34. ^c Matth. xxiv. 42, et xxv. 13. ^d II Cor. iv. 16. ^e Ezech. xviii. 24. ^f Philip. iii. 13, 14. ^g Prov. xxiv. 12; Act. 1. 24. ^h Prov. iv. 23. ⁱ Psal. c. 2. ^j Psal. xlii. 4.

A Nec sanctus ergo securus esse debet, quamdiu in hujus vitæ agone versatur; nec desperare peccator, qui secundum prædictam prophetæ sententiam, uno die ⁷⁰ justum se efficere potest; sed totum, quo tenditur, spatium vitæ tuæ est, ut peragere possis justitiam, nec de præterita justitia confidens remissior efficiaris. Sed, sicut dicit Apostolus, *Posteriora obliviscens, ad ea autem quæ anteriora sunt me extendens, ad destinatum persequor bravium supernæ vocacionis* ^f, sciens scriptum esse cordis inspectorem Deum ^g. Et idc reo satagit, ut animam mundam habeat a peccato. Propter quod scriptum est: *Omni custodia serva cor tuum* ^h. Et iterum: *Dûigit Dominus munda corda. Accepti autem sunt ei omnes immaculati.* Idcirco age ut ordines reliquum tempus vitæ tuæ sine offensa, ut possis secure canere cum propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meæ* ⁱ. Et iterum: *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam* ^j. Quia inchoasse non sufficit, sed perfecisse justitia est.

IN EPISTOLAS APPENDICIS

VARIANTES LECTIONES

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN EPISTOLAM PRIMAM.

- ¹ Col. 721, *etenim.* Ed. Rosv. enim.
² Ib., *Dominus.* Ita mss. Jol. et duo Vict. cum edit. Mogunt. Ed. Rosv., *Deus.*
³ Ib., *ab utero.* Sic iidem colices quatuor. Ed. Rosv., *ex utero.*
⁴ Col. 722, *a Deo est.* Expunximus vocem *Domino*, C quæ aberat a mss. duobus Vict. et ed. Mog.
⁵ Col. 723, *esse.* Deest in mss. Jol. et ed. Mog.
⁶ Ib., *fatetur et prædicat sibiipsi.* SACCHIN.: Videtur deesse aliquid tale, *salutarem fuisse tribulationem.*
⁷ Ib., *excellentiã.* Ms. Jol., *extollentiã.*
⁸ Ib., *manet.* Mss. duo Vict. *permanet.*
⁹ Col. 724, *verbum autem Domini.* Addidimus autem ex edd. Rom., Erasm., Ponc.
¹⁰ Ib., *in quas.* Mss. duo cum ed. Mog., *in quo.*
¹¹ Ib., *belluæ cæcæ.* SACCHIN.: *Malim cæci.*
¹² Ib., *diem, et.* Addita particula *et* ex edd. Rom., Erasm., Ponc.
¹³ Ib., *in vanitate sua.* Edd. Rom. et Ponc., *in vanitates suas.*
¹⁴ Col. 725, *divitum.* Ms. Jol., *divite.*
¹⁵ Ib., *ut cænum.* Mss. duo Vict., *ut cinis.*
¹⁶ Ib., *beatorum.* Alias *beatam.*
¹⁷ Ib., *ornata.* Edd. Rom. et Ponc., *honorata.*
¹⁸ Ib., *justificationes tuas.* Ed. tres, *mandata tua.*
¹⁹ Ib., *congratulantem.* Ms. Jol., *gratulantem.*
²⁰ Col. 726, *super infirmam arenam ædificium.* Edd. Rom. et Ponc., *infirmum super arenam ædificium.* Utraque lectio bona.
²¹ Ib., *quos etiam.* Edd. Rom. et Ponc., *quas jam.*
²² Ib., *uret.* Ms. Jolianus codex cum edit. Mog., *eruret.*
²³ Ib., *inter.* Mss. Jol. Vict. 1 et ed. Mogunt., *in.*
²⁴ Ib., *Deo.* Ms. Jol., *Domino.*
²⁵ Col. 727, *et umbra.* Edd. et Ponc., *et in umbra.*
²⁶ Ib., *nocte ac die.* Ms. Jol. et edit. Mog., *die ac nocte.*
- IN EPISTOLAM II.
- ¹ Col. 727, *inveniat.* Edd. Rom. et Ponc., *invenitur.*
² Ib., *soleat.* Iidem colices, *solet.*

- ³ Ib., *quadam fidei.* Ms. Jol., *quodammodo.*
⁴ Ib., *sic.* Ms. Jol., *sane.*
⁵ Col. 728, *me crederem.* Edd. Rom. et Ponc., *me omnino crederem.*
⁶ Ib., *violenter.* Iidem codices, *vigilanter.*
⁷ Ib., *implendam.* Codices iidem, *implendum.*
⁸ Ib., *ipsius.* Ms. Jol., *jam piis.*
⁹ Ib., *et docet.* Edd. tres, *etiam docet.*
¹⁰ Ib., *Deo credit.* Edd. Rom. et Ponc., *Deum credit.*
¹¹ Ib., *imperium.* Iidem codices, *imperia.*
¹² Col. 729, *pretiosum multum.* Edd. tres, *pretiosum nimis.*
¹³ Ib., *illa immensa Dei bonitas.* Edd. Rom. et Ponc., *illa immensitas, illa immensa Dei bonitas confenditur.*
¹⁴ Ib., *eam.* Mss. Jol. et Vict., 1, *eum.*
¹⁵ Ib., *ducimus.* Ms. Jol., *ducentes.*
¹⁶ Ib., *hoc apostoli.* Ms. Jol., *et apostoli.*
¹⁷ Ib., *efflagitat.* Ms. Jol., *flagitant.*
¹⁸ Ib., *illis.* Ms. Jol., *ipsis.*
¹⁹ Col. 730, *mandatum.* Ms. Jol., *imperatum.*
²⁰ Ib., *libera.* Ms. Jol., *secura.*
²¹ Ib., *Dominum.* Ms. Jol., *Deum.*
²² Col. 731, *voto.* Ms. Jol., *voluntate.*
²³ Ib., *quod semper.* Edd. Rom. et Ponc., *cum semper.*
²⁴ Ib., *Deum constantur se nosse.* Ms. Jol., *constantentes se nosse Deum.*
²⁵ Ib., *et Ms. Jol., enim atque.*
²⁶ Ib., *illi terrena sapiant,* etc. SACCHIN.: Valde familiaris est hæc figura Paulino, ut observanti patebit.
²⁷ Ib., *æterna nesciunt.* Ms. Jol., *æternam nesciunt vitam.*
²⁸ Ib., *autem sunt.* Sic ms. Jol. Alias *enim sunt.*
²⁹ Col. 732, *omne enim quod.* Ms. Jol., *omne quodcumque.*
³⁰ Ib., *ad hæc.* Edd. Rom. et Ponc., *ad hoc.*
³¹ Ib., *remaledicimus.* Edd. tres, *maledicimus, minus bene.*
³² Col. 733, *idoneos.* Ms. Jol., *et unius.*
³³ Ib., *per hanc ducant viam.* Edd. Rom. et Ponc., *per hanc viam ducant ad vitam.*

- ²⁴ *lb., reficiam vos.* Edd. tres, *requiescere faciam* A ros.
²⁵ *lb., Apostolus.* Hæc vox abest a ms. codice Vict. 1. Ms. Jol., *sanctus.*
²⁶ *lb., ambulavit.* Edd. Rom. et Ponc., *ambulat.*
²⁷ *lb., pro nobis.* Ed. Rom., *pro vobis.*
²⁸ *lb., nostram.* Ms. Jol., *nostrum.*
²⁹ *lb., mittimur.* Ms. Jol., *nitamur.*
³⁰ Col. 734, *ostentationem.* Edd. Rom. et Ponc., *ostensionem.*
³¹ *lb., de majoris observationis diligentia.* Ms. Jol., *te majoribus observationibus sancti a populis.*
³² *lb., spiritualiter excolenda est.* Edd. Rom. et Ponc., *specialiter excolenda sit.*
³³ *lb., cogitanda.* Iidem codices, *recogitanda.*
³⁴ *lb., compendiosum quoddam.* Edd. Rom., Erasm. et Ponc., *compendiosum locum, quoddam.*
³⁵ *lb., quæ ad totius.* Ms. codex Jol., *quæ superans lotius.*
³⁶ *lb., persequi.* Edd. Rom. et Ponc., *prosequi.*
³⁷ *lb., Ad omnem igitur.* Hæc desunt in ms. codice lol. usque ad En totum.
³⁸ Col. 735, *irreprehensibilem.* Ms. Jol., *inreprehensibilem.*
³⁹ *lb., de consensu tribuas.* Edd. Rom. et Ponc., *de consensu tuo tribuas.*
⁴⁰ *lb., dinumerans.* Mss. Jol. et Vict. 1 cum edd. 2, *tenentians.*
⁴¹ *lb., proximo suo.* Ms. Jol., *proximum suum.*
⁴² *lb., excludi.* Ms. Jol., *excludatur.*

- ⁴³ Col. 736, *maliloqua lingua.* Ed. Rom., *maliloqui lingua.*
⁴⁴ *lb., loquendi magis.* Edit. Erasm., *magis loqui.* SACCHIN. : Non improbanda lectio quæ *necessitatem loqui magis* indicet, *quam voluntatem.* Hoc est, sermo ita sit parcus, ut necessitas potius loqui videatur quam voluntas.
⁴⁵ Col. 737, *animus, ac.* Edd. Rom. et Ponc., *animus tuus, ac.*
⁴⁶ *lb., nihilque.* Ita tres mss. codices. Alias, *nihil.*
⁴⁷ *lb., faciat.* Ms. Jol., *facit.*
⁴⁸ Col. 738, *cum virtutum.* Erasm., *quæ virtutum.*
⁴⁹ *lb., obscuriores.* Ms. Jol., *pauperiores.*
⁵⁰ *lb., adjuvare.* Edd. Rom. et Ponc., *juvare.*
⁵¹ Col. 739, *ne.* Ms. Jol., *ne forte.*
⁵² *lb., facit.* Mss. Jol. et Vict. 1, *efficit.*
⁵³ *lb., unde et ipse.* Particula *et* addita ex edd. Ponc. et Rom.
⁵⁴ Col. 740, *Apostolus.* Hæc vox abest a mss. Jol. et Vict. ac edit. Rom.
⁵⁵ *lb., decorari debeant.* Edd. Rom. et Ponc., *decorare se debeant.*
⁵⁶ Col. 741, *miro fidei ardore.* Edd. Rom. et Ponc., *miræ fidei ardore.*
⁵⁷ *lb., quoque simul didici.* Addidimus *simul* ex mss. Jol. et Vict. et edd. 4.
⁵⁸ *lb., objicit.* Edd. Rom. et Ponc., *objicit.*
⁵⁹ Col. 742, *Loquitur.* Edd. tres addunt *enim.*
⁶⁰ Col. 744, *uno die.* Edd. Rom. et Ponc., *una die.*

POEMATA.

POEMA PRIMUM *.

Uzorem hortatur ut se totam Deo dedicet a.

- 745 - 746 Age, jam precor, mearum
 Comes irremota ¹ rerum,
 Trepidam brevemque vitam
 Domino Deo dicemus.
 5 Celeri vides rotatu
 Rapidos dies meare,
 Fragilisque membra mundi
 Mœui, perire, labi.
 Fugit omne quod tenemus,
 10 Neque fluxa habent recursum :
 Cupidas (a) vagasque mentes
 Specie trahunt inani.
 Ubi nunc inago rerum est ?
 Ubi sunt opes potentum ?
 15 Quibus occupare captas
 Animas fuit voluptas.
 Qui centum quondam terram vertebat aratris,
 Æstuat, ut geminos possit habere boves.
 Vectus magnificis ² carpentis sæpe per urbes,
 20 Rus vacuum fessis æger adit pedibus.
 Ille decem celsis sulcans maria (b) ante carinis,
 Nunc lembum exiguum scandit, et ipse regit.
 Non idem status est agris, non urbibus ullis.

* Alias 31.

^a Vide Dissert. 6, n. 2.

^b Vide carm. 24, v. 304.

^c Vide carm. 35, v. 12.

(a) Manuscripti codices quatuor, *cupidasque rana mentes.*

Omniaque in finem præcipitata ruunt.

- 25 Ferro, peste, ^b fame, vinclis, algore, calore,
 Mille modis miseros mors rapit una homines.
 C Undique bella fremunt, omnes furor excitat, ar-
 [nis
 Incumbunt reges regibus innumeris.
 Impia confuso sævit discordia mundo,
 30 Pax abiit terris ultima quæque vides.
 Et si concluso superessent tempora seculo,
 Aut ¹ posset longos mundus habere dies,
 Nos tamen occasum nostrum observare deceret,
 Et finem vite quinque videre suæ.
 35 Nam mihi quid prodest, quod longo flumina
 [curse
 Semper inexhaustis prona seruntur aquis,
 Multa quod annosæ vicerunt secula (c) silvæ,
 Quodque suis durant florea rura locis ?
 Ista manent, nostri sed non mansere parentes.
 D 40 Exigui ² vitam temporis ^e ⁴ hospes ago.
 Non ergo sumus hic ne quidquam in secula nati,
 Quæ pereunt nobis, et quibus occidimus :
 Sed vitam æternam vita ut mereamur in ista,
 Et (d) subeat requies longa labore brevi.
 45 747 - 748 Et tamen iste labor (e) sit forte
 [rebellibus asper,

(b) Ita mss. tres Germ., Jol. et Vict. 1. Alter cum ed. Rosv., *alta.* Vide præ edentia.

(c) Ex mss. quatuor emendavimus *silvæ.* Ed. Rosv., *silva.*

(d) Sic mss. 4. Ed. Rosv., *Ut.*

(e) Mss. codices Jol. et Victorini duo, *sit.*, et vers. seqq., *putant.*

- Ac rigidas leges effera corda putent : A
 Non (a) tamen hæc gravis est mansuetio sarcina
 [dorso ;
 Nec lædit * blandum mitia colla jugum,
 Tota mente Deus, tota vi cordis amari
 50 Præcipitur : vigeat cura secunda † hominis.
 Quod sibi quis nolit fieri, non inferat ulli,
 Vindictam læsus nesciat exigere.
 Contentus modicis vitet sublimis haberi,
 Sperni non timeat, spernere non libeat †.
 55 Parcus, vera loquens, et mente et corpore cas-
 Insontem vitam pacis amator agat. [tus,
 Det (b) proprium cunctis quos cernit egere be-
 [nignus ;
 Non sua non cupiat, quæ sua sunt tribuat.
 Quid, rogo, mandatis durum censetur in istis? B
 60 Aut quid erit quod non possit (c) obire fides?
 Qui credunt sacros verum cecinisse prophetas,
 Et qui non dubitant verba manere Dei ;
 Qui Christum passum pœnas crucis, ultima mortis
 In toto excelsi † Patris honore vident,
 65 Quique ipsum multa cum majestate tremexduza
 Expectant pingui lampade pervigiles,
 His serdent terrena, patent cœlestia, nec se
 Captivos servos temporis hujus agunt.
 Non illos fallax cepit sapientia mundi,
 70 N. c (d) curas steriles inseruere polis.
 Imperia et fascès, indocti munera vulgi,
 Quasque orbis scelerum semina fecit opes,
 Calcarunt, sancta cælum ambitione petentes,
 Suffragiis † Christi et plausibus angelicis.
 75 Nec labor hos durus vincit †, nec blanda vo-
 [luptas.
 Quærere nil cupiunt, perdere nil metunt.
 Omnia non Christi qui Christi est odit, in illo
 Se statuens, in se qui gerere optat eum.
 (e) Ille Deus rerum, cœli terræque creator,
 80 † Me propter sacra Virgine natus homo est.
 Flagris dorsa, alapis maxillas, ora salivis
 Præbuit, et figi se cruce non renuit.
 Non ut tanta Deo quidquam patientia ferret,
 Cujus nec crescent nec minuuntur opes,
 85 Sed quod erat vitiatum in me ut superaret in illo,
 Factus sum Christi corporis, ille mei.
 Me † gessit moriens, me victa morte resurgens, B
 † Et secum ad Patrem me super astra tulit.
- * Vide carm. 24, v. 792, et 25, v. 4.
 † Vide eandem licentiam carm. 24, v. 293, et c.
 35, v. 616.
 † V. carm. 35, v. 54.
 † Vide carm. 35, v. 137, 155 et 156.
 † Ibid., v. 138.
 † Ibid., v. 154 et 170.
 † Vide carm. 15, v. 195.
 † Vide carm. 35, v. 457.
 † Vide carm. 26, v. 31, et carm. 30, v. 105.
 † Vide ep. 38, n. 4.
 † Vide carm. 17, v. 322.
 † Vide carm. 27, v. 507.
 (a) Mss. tres, Non autem gravis est. Vulgata lectio concinnior.
- Quidnam igitur † tanta pro spe tolerare recusæ?
 90 Aut quid erit quod me separet a Domino?
 Ignem adhibe, rimare manu mea viscera, tortor,
 Effugient pœnas membra soluta tuas.
 Carcere † si cæco claudar, nectarque catenis,
 Liber in excessu mentis adibo Deum.
 95 Si mucrone paret cervicem abscindere lictor,
 Impavidum inveniet : mors cita, pœna brevis,
 749-750 Non metuo exsilium, domus omni-
 [bus una est,
 † Sperno famem, Domini (f) fit mihi sermo
 [cibus.
 Nec tamen ista mihi de me fiducia surgit,
 100 Tu das, Christe, loqui, tuque pati tribuis †.
 In † nobis nihil audemus, sed fidimus in te,
 Quos † pugnare jubes, et superare facis.
 Spes igitur mea sola Deus, quem credere vita est,
 Qui † patriæ civem me dedit alterius.
 105 Sorte patrum occiduum jussus transcurrere
 [mundum,
 Sub Christi sacris advena miles eo,
 Nec dubius me jure brevi terrena tenere,
 Sic utar propriis, ceu mea non mea sint.
 Non mirabor opes, nullos sectabor honores,
 110 Pauperiem Christo divite non metuam.
 Qua stetero adversis, hac utar mente secundis ;
 Nec mala me vincent, nec bona me capient.
 Semper agam grates Christo, dabo semper (g)
 [honorem,
 Laus Domini semper vivet in ore meo.
 C 115 Tu in modo fida comes, mecum isti accingere pugna,
 Quam Deus infirmo præbuit auxilium.
 Sollicita † elatum cohibe, solare dolentem :
 Exemplum vitæ simus uterque piæ.
 Custos esto tui custodis, mutua redde ;
 120 Erige labentem, surge levantis ope.
 Ut caro non eadem tantum, sed mens quoque
 [nobis
 Una sit, atque duos spiritus unus alat.
- POEMA II.
 De nomine Jesu.
 (Huc adscitum ex Adversar. Commentar. Barthii lib
 xxxiv, c. 1. Vide Dissert. 6, n. 2.)
 751-752 Lux festa sacris vult † litari paginis,
 Remove profanos codices :
 Hymno sacrandæ (h) Nominis primordia
 Quæ Christus imperat coli.
- (b) Ita reposuimus ex mss. codicibus quatuor ; nec
 tamen vulgata lectio non optima, Et proprio pascat
 loculo quos norit egentes.
 (c) Mss. duo Jol. et Vict. 1, habere.
 (d) Sic emendavimus ex mss. quatuor codicibus.
 Ed. Rosv., curæ.
 (e) Ita restitutum ex tribus mss., 1 Germ. et Vic-
 torinis duobus. Ante erat Ille Deus cœli, rerum, ter-
 ræque creator.
 (f) Sic repositum ex mss. Germ. Jol. et 1 Vict.
 Alter Vict. cum ed. Rosv., sit.
 (g) Ita mss. Germ. et 1 Vict. Alii codices, honores.
 (h) Ms., luminis. Correctio nostra confirmatur ex
 v. 12, 33, 37, 50 et 64.

- 5 In ore Christus nectar, in lingua favus ;
Ambrosia viva in gutture,
• Lotus beata in pectore, a qua nescias
Abire gustata semel.
Mel in medullis, lux serena ^b pupullis,
10 In auribus vitæ sonus.
Elin ve plectrum suavis eloquentiæ
Hoc nomine audito redit.
Cursu vagante, lubrico infortunio
Tentationibus • Mali,
15 Siti et ^d fame, calore et algu mortuis
(a) Malagma præbetur potens,
Penetrabile mentis dira desperatio
(b) Peccaminum ob molem quatit?
Sævit paterna in viscere imo pravitas?
20 Libido succendit faces?
Auri cupido molle pectus incitat
Per fas nefasque cogere?
Fætentis animus (c) ardet ingluviem gulæ
Venere atque Baccho perditam?
25 Cruentus ultor raptat iracundiam
Mucrone prompto • stinguere?
Inferre mandat terror infortunium
Cavere quod possis male?
Vis impotens sui ejicit patientiam,
30 Et arma quærit perditam?
Fidem sinistra quassat obstinatio
Felix ^f errorum non diu?
Hoc ad salutem nomen auditum venit,
Hoc omne tollit pharmacum.
35 Obsessa membra, spiritusque dæmone
Vexatus impurissimo,
Hoc hoc medelam sortiuntur nomine,
Redeuntque sursum ab inferis
Cantata • diro carmine; et bustis sono
40 Devota (d) sago corpora
Vim colligantis perfidam excutiunt luis,

• Arbor, cujus fructus suavissimus. Vide Paul. ep. 46, n. 7.

^b Id est *pupillis*, ut apud Prudent. Hamartig. v. 308, 374, 382.

• Id est *diaboli*: hæc vox Paulino familiaris.

^d Vide carm. 24, v. 304, et append. carm. 4, v. 25.

• Id est *extinguere*. Simplex pro composito sæpissime apud Paulinum.

^f Licentia poetica. Vide carm. 24, v. 404.

• Vide Dissert. 6, n. 2.

^h Id est *revertuntur*.

ⁱ Id est *Novi Testamenti*.

^j Pro *pennata*. Hac voce usus est Prudentius Apotheos. v. 615.

^k Vide not. 59.

- A Et sana vertuntur ^h domum.
753 - 754 Compago quem soluta membra-
[tim jubet

- Lecto sedere debilem ;
45 Quem cæcitas, crux omnium miserrima
Addixit alieno pedi ;
Utroque claudum quem venire poplite
Videt universa civitas,
Suis redire gressibus domum queunt
50 Nomen celebrantes Dei.
Salve, o Apollo vere, Pæan inclite,
Pulsor draconis inferi.
Dulcis tui phætra ⁱ Testimonii
Quod quatuor constat viris ;
55 Sagitta melle tinctilis prophæto,
^j Pinnata patrum oraculis ;
Arcus paternæ forte virtutis sonans,
Miraculis nervus potens,
Stravere veterem morte serpentem ^k sua.
60 Io triumphæ nobilis!
Salve beata (e) seculi victoria,
Pa ens beati temporis.
Salve, quod omnes cælici, medii, inferi,
Nomen genu flexo audiunt.
65 Salve unus, unus, unus, in trino Deus,
Salve una in uno Trinitas.
Hæc, lux Eoo cum levata cardine
Iter diurnum suscipit ;
Hæc, cum occidente sol subit curru fretum,
70 Benedictio me consecrat,
Crucifixæ victor, expiator criminum
^l In morte vita præpotens,
Fac cum supremo sevocabor tempore,
Ab obruto malis chao
75 Traducat ista me tibi benedictio ;
(f) Caro interim terræ data,
Ne se inquieta mentis excruciet mora,
Fætente vincita carcere.

^l Vide carm. 24, v. 573.

(a) *Malagma* est medicamentum quod molli tritione et absque igne, ut tradunt veteres magistri, mixtum est. Barthius Adversar. Commentar. lib. vii, c. 8. Eadem voce usus est Paulinus noster in epist. 42 ad Amandum, n. 3.

(b) *Peccaminum*. Ita Prudentius in Apotheosi, v. 915, et Cathemer. hymno 9.

(c) Ms., *horret*, nullo sensu.

(d) *Sago*, id est *magico*. S. Ambrosius lib. iv in Hexaemer., c. 8, n. 35, in editis plerisque, *magica artis carmina*. Mss., *sagæ*, semel et iterum.

(e) Ms., *secutis*.

(f) Ms., *Quod utile interim dato. Neu, etc.*

IN POEMA PRIMUM APPENDICIS VARIANTES LECTIONES.

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN POEMA I APPENDICIS.

¹ Vers. 2, *irremota*. Mss. codices quatuor, *inremota*.

² Vers. 13, *rerum est*. Additum ex mss. codicibus
⁴ verbum est.

³ Vers. 19, *magnificis*. Mss. 4, *magnificas*, male.

⁴ Vers. 52, *Aut. Sic reposuimus ex ms. codice Germ. Alii, Ut.*

⁵ Vers. 40, *Exiqui. Mss. tres, Exiguam, male.*

⁶ *Ib., temporis. Ms. 1 Vict., corporis.*

⁷ Vers. 50, *secunda. Mss. tres, secundi.*

⁸ Vers. 54, *libeat. Mss. quatuor, soleat, male.*

⁹ Vers. 64, *excelsi. Mss. 4, celsi.*

¹⁰ Vers. 75, *vincit. Mss. codices Jol. et Germ., ticit.*

¹¹ Vers. 100, *tribuis. Mss. Germ. et Jol., tribues.*

¹² Vers. 117, *Sollicita. Mss. codices Germ. et Vict. 1, Sollicite.*

DISSERTATIONES IN SANCTI PAULINI VITAM ET SCRIPTA.

(AUCTORE LEBRUN.)

DISSERTATIO PRIMA.

DE EPISTOLIS.

755 Quas ante conversionem Paulinus scripsit A epistolas, illæ omnes penitus excidere. Ut autem hęc que supersunt a conversione datis epistolis chronologicæ ratio statuatur, ponimus Paulinum a seculo conversum in Hispaniam secessisse anno 390. Vide cap. 5 Vit. S. Paulini, n. 1, et c. 15, n. 1. Exeunte anno 393 a Lampio Barcinonensi episcopo Paulinus Barcinone creatus est presbyter die Natalis Domini. Vide c. 15 Vit., n. 1. Aliquanto post ordinationem suam, ineunte scilicet anno 394, paulo ante Pascha, scripsit Barcinone ad Sulpicium Severum epistolam 1, in qua de sua ad sacerdotium promotione certum faciens, eum ad se invitat ut *Barcinone sacras paschales ferias ipso sacerdote concelebraret.* **756** Vide epist. 1, n. 10 et 11, et Vit. c. 16, n. 1.

Sub idem tempus circiter Pascha collocamus scriptam de eadem consecratione ad Amandum presbyterum B epistolam 2. Vide n. 2, 3 et 4, ac Vit. c. 15, n. 2, et c. 16, n. 2.

Eodem anno 394, paulo post Pascha, sicut statuerat Paulinus (vide epist. 1, n. 11, et Vit. c. 16, n. 1), Barcinone profectus in Italiam venit, ubi peramanter ab Ambrosio exceptus est. Vide Vit. c. 17, n. 1, et ep. 3, n. 4. Inde Romam se contulit, ubi quorundam clericorum ipsiusque Romani pontificis sensit invidiam. Vide Vit. c. 17, n. 2. Hinc Nolam recessit, ubi consistens epistolas 3 et 4 in Africam transmisit, alteram Alypio patri, id est episcopo; hanc enim dignitatem ipsi competere didicerat haud dubie ex litteris quas ab Alypio se recepisse proficitur **757** epist. 3, n. 1; alteram autem Augustino fratri, quem scilicet presbyterum adhuc agere audiverat, cuique, ut ait n. 4, *officio sociatus æquabatur.* Atque ex tertia quidem epistola n. 2, habemus quartam hanc simul cum illa datam fuisse. Ex principio vero e epistolæ 6, quam ad Augustinum sub initium anni 395 indubitanter scripsit Paulinus, hanc eandem ad Augustinum, scilicet quartam; inmo et alteram ad Alypium, tertiam ante hiemem superiorem, id est autumnò anni 394, directam fuisse certo cognoscimus.

Augustini ad Paulinum epistola 27 sub initium anni 395 a nobis collocatur. Quippe acceptis Paulini litteris sibi ante hiemem scriptis, hanc illi epistolam perferendam Augustinus tradidit Romaniano, uti n. 4 significat; qui Romanianus, ad quem data est epistola 7, in Italiam rei familiaris et domesticæ causa navigabat; forte verno tempore prædicti anni 395, certe Augustino nondum episcopo, ex epistola S. Augustini ad Paulinum 31 et Paulini 7 ad Romanianum. Vide Vit. c. 27, n. 1.

Anno quoque 395, secundo scilicet ex quo se Nolam receperat Paulinus, scripsit ad Severum epistolam 5 per Vigilantium, qua respondet Severo, qui se excusaverat quod Nolam apud Paulinum se recipere

hactenus per geminas ægritudines non licitum fuisset (vide Vit. c. 16, n. 1 et 2) sicut statuerat. Vide Vit. c. 16, n. 1. De sua etiam ægritudine Paulinus agit, et commemorat quomodo Africa et Campaniæ episcopi missis prima ætate vice sua clericis sibi in infirmitate detento aduerunt. Vide epist. 5, n. 14, et Vit. c. 26, n. 1. Tum narrat quantum Romæ a quibusdam clericis et ab ipso summo pontifice *scandalizatus* fuerit. Vide epist. 5, n. 13, et Vit. c. 17, n. 2, et supra art. 3.

Epistolam 6 scripsit Paulinus antequam Augustini rescriptum, quod superius est 27 Augustini epistola, a Romaniano recepisset. Nempe vir ille sanctus incredibili Augustini desiderio ex ipsius lectione incensus, cum nuntium, quem ante hiemem in Africam transmiserat, in itinere videret remorari, ac de litteris suis perlatis dubius esset, officium suum diutius suspendere non valuit, sed ad Augustinum secundas litteras dedit Romano et Agili, ut sui in eum animi studium et observantiam, simulque ejus vitæ desiderium flagrantissimum testaretur. Vide Vit. c. 27, n. 1.

Epistolam in nova S. Augustini editione tricésimam primam ad Paulinum jam demum episcopus Augustinus, acceptis posterioribus Paulini litteris, reddidit per Romanum et Agilem ei continuo referendam. In hac epistola de sua ad episcopatum promotione certiore fecit Paulinum, quo ille intelligeret se de profectione in Italiam ejus invisendi causa cogitare non posse; ipsumque ecclesiasticis curis expeditiorem, nondum enim episcopus erat Paulinus, ad trajiciendum in Africam invitaret. Contigit autem Augustini promotio imminente Domini Natali, ex homilia 25, inter 50, c. 3, atque certo certius ante annum 397, quo concilium Carthaginense in die prima Septembris aut 28 Augusti, celebratum sancivit, ut ordinandis episcopis vel clericis decreta conciliorum prælegantur, quæ nimirum sanctio constituta fuit ipsius Augustini rogatu, qui et eidem concilio subscripsit. Verum de annis 395 et 396, uter illorum Augustini ordinatione **758** insignitus sit, res est apud nos haud satis explorata. Prosper sub Olibrio et Probino consulibus, id est anno Christi 395, scribit: *Augustinus B. Ambrosii discipulus, mira sacundia doctrinaque excellens Hippone-Regio in Africa episcopus ordinatur.* Quotquot Augustini gesta scripsere, hanc omnes adeo liquidam auctoritatem vel epocham chronologicam ratam, fixam, minimeque dubiam habuere: unde religio est ab illa decedere. Hanc igitur ad Paulinum epistolam, ab Augustino recens episcopo datam, ad anni 396 exordium revocari oportuit. Hinc etiam superiorum inferiorumque aliquot epistolarum tempus ligendum fuit.

Reversis ex Africa Romano et Agili, non continuit esse Paulinus quin continuo nuntium gratissimum

exinde acceptum de sanctis viris, atque imprimis de Augustini ad episcopatum profectione, communicaret cum Romaniano, ad quem epistolam 7 huiusmodi post ejus reditum dedit super ea ipsa re, de qua apud illum, prout sanctum Dei hominem lætari par erat, gratulatur. Vide Vit. c. 29, n. 3.

Ad Licentium epistola 8 in vulgatis Paulini et Augustini editionibus jungebatur epistolæ superiori ad Romanianum, unoque tenore decurrebat. Nos, quia in duas divisam vulgatam hæc ad Romanianum epistolam exhibebant mss. codices Cluniacensis optinæ notæ ac pervetustus et Bigotianus epistolæ S. Augustini 600 annorum, in duas etiam distinximus, priorem ad Romanianum, posteriorem ad Licentium ejus filium qui propriam suam de manu patris acciperet. Et quia in eodem fasciculo missæ sunt, nullus huic posteriori appositus est titulus, nisi is, ad Licentium, qui in mss. codicibus Clun. et Big. reperitur. Priorem epistolam claudit fausta hæc præcatio: *Incolumem te ætate quamplurima, et beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, domine frater merito honorandus me et desiderantissime.* Posterior incipit in illis verbis, *Audi ergo, fili, legem patris tui, id est Augustini;* et egregio clauditur carmine ad seculi fugam hortatorio. Unaquæque habet suum argumentum. Prioris argumentum: *Ad Romanianum scribens, gratulatur Ecclesiam Hipponensium quod Augustinum meruit episcopi collegam.* Argumentum posterioris: *Licentium Romaniani filium, pro quo scripserat Augustinus ejus olim magister, hortatur Paulinus et prosa et carmine, ut contempto aulæ fastu se dedicet Christo.* Nemo non videt duas esse epistolas.

Epistolas 9 et 10 ad Amandum presb. et Delphinum Burdegalensem episcopum Paulinus scripsit eodem anno 396 simulque misit. Vide Vit. c. 30, n. 1. Haud procul ab initio hujus epistolæ 9 in codice ms. Viennensi appictus est asteriscus ad hæc verba, et *vigor potuit hebetari.* Quis me dicentem excitavit? etc. Tum in margine adscribitur: *Hic videtur deesse de epistola multum, quia continuatio pene nulla est.* Antiquarii hujus conjecturam firmat quod Paulinus, qui ab initio hujus epistolæ Amandum singulariter allocutus fuerat, ab asterisco ad finem usque tamquam ad plures sermonem dirigit, et concionanti ad populum similis est. Hæc vero labe, si qua est, perquam antiqua est, cum et in vetustissimo codice Regio inveniatur, necnon in ms. Vaticano et editis quinque.

In annum 397 referimus epistolam 11 ad Severum. Vide Vit. c. 30, n. 2. In ea proficitur Paulinus se nunquam destitutum invitare 759 Paulinum, et quam studiosissime hortaturum. Cumque nequaquam Severos polliceatur se venturum, idcirco epistolam 17 non nisi post duos annos collocamus.

Hoc anno 397 ponendam duximus epistolam 12 ad Amandum ob causam presbyteri Basilii de qua sub finem agit. Vide Vit. cap. 31, n. 1 et 2. Hujus epistolæ portitor fuit Sanemarius, quem ex servo liberatum fecerat Paulinus, ut sub Ecclesie Burdegalensis autoritate in domo Domini serviret, delegatis ad parentum ipsius memoriam obsequiis. Vide Vit. cap. 31, n. 1, et ep. 12, n. 12.

Paulina S. Paula filia et uxor Pammachii diem supremum obiit circa finem anni 397. Paulinus non nisi post multos menses mortem ejus cognovit et propter loci remotiorem et nuntiorum raritatem, eamque accepit ex litteris cujusdam amici, Olympii scilicet, idcirco in hieme; cujus tempestatis inclementia prohibitus ne Pammachium adiret, ut in votis habebat, prolixam illi scripsit epistolam 15, in qua primo pias ejus lacrymas in funere conjugis, tum deinde impensas pro defunctæ solatio egenis elemosynas laudibus prosequitur: quæ ultima pars epistolam olim 33 fere integram occupabat in vulgatis editionibus, partemque posteriorem epistolæ ad Alethium

constituebat. Vide Vit. c. 32, n. 1. Hic autem error accidit aut amanuensium oscitantia, aut verosimilius compactorum incuria qui librorum folia aut quaterniones præpostere consuerunt, ita ut quæ posteriora esse deberent priorem locum obtinerent, vel posteriorem quæ priora. Genus hoc perturbationis natum videtur esse ex eo quod prisco ævo nunquam aut perraro vel paginæ numeris, vel quaterniones litterarum notis, uti nunc, distinguerentur. Hujusmodi confusio cum in hujusce epistolæ primarium aliquot exemplar invecit esset, in alia deinde ex eo derivata promanavit. Et celavit errorem inæqualitas paginarum in exemplaribus diversis: dum nexus ille in primario exemplari finem unius paginæ cum alterius initio vitiose copulans, in ectypis paginam anteriorem incurrit. Hinc factum ut hæc Paulini consolatoria ad Pammachium epistola super obitu Paulinæ conjugis duas in partes discerneretur; quarum prior abrupta exstabat in his verbis: *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate est, carnalis est tristitia;* posterior autem juncta erat epistolæ ad Alethium, et incipiens ab illis verbis, *mortem operatur,* in his desinebat: *Est enim conjux fidei, soror virginitatis, filia perfectionis; cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus.* Partem illam priorem exhibebant vulgatæ editiones variis e codicibus manuscriptorum expressæ, eandemque representat ms. Regius. Posteriorem partem epistolæ in antea vulgatis codicibus Alethio inscriptæ ad Alethium non pertinere inde intelliges, quod ad Alethium scribens Paulinus per longinqua terrarum intervalla dicit eum a se discretum, ep. 35, n. 1, cum ab urbe Roma tridui tantam itinere abesset Paulinus Nole; et revera Alethium in Galliis fuisse cum ad eum scriberet Paulinus deprehendere est ex fratre Victore ibi memorato, qui se illi et Severo ac Desiderio amici, Gallis impitrum annis recursibus tabellarium præbebat. Ad hæc epistolæ ad Alethium pars prior nec unum habet apicem qui consolatoriam redeat. At pars olim posterior ad aliquem Paulæ generum data est, cujus 750 uxori in flore ætatis vita sanctæ soror fuerat Eustochium, et Paula mater, ut habet conclusio epistolæ: qui Romæ tum degeret, et largissimas ibi elemosynas in pauperes erogaret. Cento igitur erat Alethio inscripta in vulgatis epistola, duabus constans partibus: priore ad Alethium in Galliis agentem, fratrem Florentii episcopi Cadurcensis, ut videbitur Dissertatione 3, n. 2; posteriore ad quemdam Paulæ generum pascendis Romæ pauperibus intentum. Ex variis mss. codicibus error deprehensus est: audax enim antiquarius, cujus manu codex Cluniacensis exaratus est, cum sententiam non constare animadverteret, in duarum ejus partium commissura succisis novem fere lineis ut aliquis utrimque appareret sensus, epistolam ad Alethium conclusit in his verbis, *fidei tuæ ligno et eloquii suavitate.* Tum deinde subjunxit ad Pammachium consolatoriam, hoc exordio, *Domino merito prædicabili et honorando fratri Pammachio Paulinus. Deo gratias, quod laboris et timoris mihi compendium facit conscientia virtutis et prudentiæ tuæ;* et cetera usque ad finem, cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus. Sed publico longe utilior fuit aliorum religio, qui ne syllabam quidem antiqui exemplaris, quamvis, ut diximus, a compactore turbati, abire passi sunt, quam non exprimerent; sic enim cicatricem reliquerunt, ex qua agnoscitur aliquando vulnus et curari posset. Ea cæcatrix apparuit post illa verba *percusso corde,* sive, ut habent codices Regius et Viennensis, *percusso cordis,* et ante proxime sequentia, *mortem operatur:* quo in intermedio asteriscum appinxerat Rosveydus in editione Antuerpiensi, in margine adnotans, *Desunt non pauca;* sed totam nihilominus partem sequentem, ad finem usque, ad Alethium datæ adscribens, Rectius et verius eodem ipso interstitio adnotatum est in Viennensi codice: *Hic deest finis superioris epistolæ, et initium sequentis quæ scribitur ad Pammachium.* Ita codices

duo Viennensis et Cluniacensis in hoc conveniunt ut partem posteriorem epistolæ in vulgatis codicibus Alethio inscriptæ, ad Pammachium a Paulino datam esse confirment. Præterea Gatenam in omnes Pauli epistolas ex Patribus Græcis æque ac Latinis, demto Augustino, confecit Florus Lugdunensis, divisitque in libros duodecim. Horum librorum undecimus ex Paulini Nolensis episcopi opusculis totus constat, ubique insignia duo loca ex hac Alethiana ante vulgo credita epistola refert sub titulo, *ex epistola ad Pammachium*. Prior locus est in illud epistolæ ad Ephesios cap. 1, vers. 13, 14 : *Signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ*; ubi hæc Florus : *Ex epistola ad Pammachium : Ita per Christum Deo vinciti et insiti sumus, ut Dei arrhabonem teneamus, etc.*, usque ad possessionem hereditatis æternæ, ep. 13, n. 26 et 27. Hæc habebantur sub titulo epistolæ ad Alethium in editione Antuerpiensi anni 1622, pag. 300. Insuper Florus, in illud epistolæ ad Hebræos cap. XIII, vers. 1 et 2 : *Caritas fraternitatis maneat, et hospitalitatem nolite oblivisci*, hæc Paulino refert : *Ex epistola ad Pammachium : Et vide rationem. Facile iudicabis parricidali crimine contempni pauperes nostro arbitrio, quos nullo videmus a nobis Dei opere discretos, etc.*, usque ad præmia operum recipiendo, ep. 13, n. 20 et 21. Hæc item ipsa quæ Paulini epistolæ ad Pammachium Florus imputat, reperiuntur in epistola ad Alethium inscripta in eadem editione 761 Antuerpiensi, a linea 25 paginæ 295 ad lineam 20 paginæ 297. Quare dubii nihil superest quin hanc epistolæ Alethio inscriptæ posteriorem olim partem, ad epistolam qua Pammachium consolatus est Paulinus, pertinere Florus existimaverit. Sed et unam dumtaxat Paulini ad Pammachium epistolam se agnoscere satis ostendit Florus, duo illa fragmenta referre se dicens ex epistola ad Pammachium : si plures censuisset, illas haud dubie a numero discreturus, eo more quo laudavit alias Paulini epistolas. Nec vero alius quisquam, quod quidem sciam duas ad Pammachium epistolas agnovit; sed et duæ non erunt, si probentur unius et ejusdem partes duæ. Certum est ex dictis illi epistolæ ad Pammachium, quæ sub nomine epistolæ ad Alethium in vulgatis ante habebatur, partem priorem deesse. Id notum est præcipue ex adnotatione Viennensis codicis, et ex abrupto ejus ac sine sensu initio. Quo enim spectant illa verba, *mortem operatur*, nisi ad antecedentia quædam quibus compleatur sententia? Nec minus certum est alteri illi quæ in vulgatis titulo ad Pammachium prænotatur deesse partem posteriorem. Nobis vero constat, si priori parti connectatur posterior, ne apicem quidem huic epistolæ ad integritatem defuturum. Coalescunt autem hæc partes, et sibi mutuo adstringuntur nexu triplici : Primus est locus Apostoli II ad Corinth, cap. vii, v. 10, *Seculi autem tristitia mortem operatur*. Ait Paulinus in fine vulgatae ad Pammachium epistolæ : *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate, carnalis est tristitia*. Tum initio partis posterioris epistolæ quæ in vulgatis ad Alethium inscribatur, legitur : *Mortem operatur*. Jungimus ut Apostoli locus expleatur : *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate, carnalis est tristitia, mortem operatur* : et confecta res est. Alter nexus est in his verbis partis posterioris : *Quod licet autore diverso, tamen uno per utrumque sanctorum Dei Spiritu et verbo Scriptura concinit*. Quæris duos hic memoratos sacros scriptores, prioris partis finem adi : ibi refert Paulinus ex Ecclesiastico c. xxxviii, v. 19 : *A tristitia enim festinat mors, et cooperiet virtutem*. Subjungit locum Apostoli : *Quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate carnalis est tristitia, mortem operatur*. Sic demum concludit : *Quod licet autore diverso, nempe Jesu Siracide, et Paulo, tamen uno per utrumque sanctorum Dei Spiritu et verbo Scriptura concinit : Mors enim vera virtutis adpoptio est, etc.* Sed ecce nexus tertius, etiam ad-

strictior, ex idea auctoris totiusque operis œconomia. In parte priore sub initium proposuerat Paulinus duo se in Pammachio laudaturum : primum pias ejus lacrymas in funere Paulinæ conjugis, tum deinde impensas egenis elemosynas pro defunctæ solatio. Nam, inquit (ep. 13, n. 3 et 4), *ut evocationem ad Deum sanctæ sororis meæ, ita devotionem pietatis in Christo tuæ pariter audivi . . . conjugem . . . non vacuum fletibus, neque vano pomparum inanum honore comitatus es; sed remediis salutaribus et viris operibus, hoc est elemosynis, prosecutus, debito ordine primum caro funeri jus a persolvens, piis lacrymis et largo caritatis rore perfusus, religiosius exsequias honorasti. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo, etc.* Tandem non longe ab initio partis posterioris Alethio inditæ : *Veniam enim jam, ait* (epist. 13, n. 11), *ad prædicationem operum tuorum, et 762 ad pios actus de lacrymarum sanctitate transibo*; atque hinc ad finem usque, Pammachii largitiones in egenos etiam magnificentius quam pias lacrymas extollit. Nunc integram ipsam epistolam 13 coagmentatam, et ad antiquos aliquot codices recensitam; uno ductu intueri javerit, ut vel inde argumenti totius ratio partiumque omnium ordo et connexio planiores fiant.

Anno 398, ut credimus, advenit apud Paulinum in diebus quadragesimæ Cardamas, et a Delphino ac Amando litteras ei attulit, quæ illum faciebant certiorum de negotio Basilii feliciter gesto, de quo superius egimus ad ep. 12, et præterea de diurno ac gravi morbo Delphi ni; sed eodem indice et ægritudinem et sanitatem cognovit Paulinus. Post Pascha Domini respondit Delphino et Amando per litteras 14 et 15, quarum portitor fuit idem Cardamas, quem per id temporis Paulinus apud se detinuerat. Vide Vit. cap. 32, n. 2, et ep. 14, n. 1 et 3, et ep. 15, n. 1, 2 et 4.

Theridius et Posthuanus Paulinum conveniant : cum Gallias repeterent, per eos anno 399 dedit epistolam ad Jovium virum in Galliis clarissimum, suamque affinem. Vide ep. 16, n. 1, et Vit. c. 35 et 34.

Paulinus toto superiore anno 398 a suorum puerorum discessu usque ad hiemem Sulpicium Severum expectaverat, a quo cum non accepisset litteras, nec reliquo illius anni tempore, neque sequentis initio (Vide ep. 17, n. 1), credidit eum ideo non misisse litteras, quod ipse adfuturus esset, et idcirco singulis eum diebus expectabat. Itaque Romam anno 399 ad solemnitatis apostolicæ diem adventantem profectus est solenni consuetudine, præsumens illic amplectendum sibi carissimum Severum. Ab Anastasio papa peramanter ac honorifice exceptus est. At Severi sui conspectu frui non da vim est. Itaque litteris quæ ejus nomine ipsi reddite sunt se consolatus est, in quibus causatus infirmitatem suam Severus illi spem præsentis suæ a linebat. Vide ep. 17, n. 1, 2 et 4, et Vit. c. 35. Has litteras Paulinus accepit ab homine Sabini Severo affinitate conjuncti. Romæ per totos decem dies occupatus rescribere non valuit; multo minus domum regressus ubi eum gravis detinuit ægritudo, eaque diutina. Cum revaluisset per Amachium S. Delphini subdiaconum Severoque notissimum scripsit. Vide ep. 17, n. 5, et Vit. c. 35.

Hoc eodem anno et tempore collocamus epistolam 18 ad Victricium Rotomagensem episcopum, in qua eandem suam ægritudinem commemorat. Hujus epistolæ portitor fuit Paschasius S. Victricii diaconus, quem Romæ cum comperisset Paulinus secum adduxit Nolam, cum quoquam Rotomagensis Ecclesiæ catechumeno Urso qui apud Paulinum gravissimo languore confectus est; sicque detentus Nolæ Paschasius. Cum autem Ursus sana et robusta esset valetudine, et Paschasius reditum meditaretur, per ipsum 18 epistolam suam ad Victricium dedit Paulinus, in qua Paschasium diutius apud se retentum excusat, et illustrissimi confessoris Victricii vitam.

sicut didicerat a Paschasio, describit. Eam danus A Dissertat. 4.

Ante annos pene duos litteras brevissimas a Delphino Cardamas attulerat ad Paulinum. Vide ep. 19, n. 1. Sub finem anni 399, in hieme scilicet, iterum idem Cardamas tunc exorcista a Delphino et Amando litteras reddidit Paulino, **763** eumque certiore fecit de Delphini valetudine. Vide ep. 19, n. 1, et ep. 21, n. 5 et 6. His respondit Paulinus et Amando epistola 21, in qua laudat Cardamatem, et Delphino epistola 19, quæ licet amplissima sit, tamen cum Paulino ad Delphinum scribendi occasio raro occurreret, alteram apposuit epistolam, certe quidem conscriptam inter Anastasii electionis anniversarium ac tempus quo Paulinus Romam se conferre consueverat, id est a fine anni 399 ad diem Junii 29 anni 400. Vide ep. 20, n. 1 et 2, ac Vit. cap. 37, n. 1. Hacce epocha quibusdam ad Delphinum et Amandum epistolis tempus præfiximus. Cum Cardamati de inquirenda Paulini valetudine mandatum dedisset Delphinus, in epistola 20 scribit Delphino se bona esse valetudine, non tamen robusta; et Anastasii summi pontificis benevolentiam in se commemorat. Vide ep. 20, n. 1 et 2, idque jam observavimus ad epist. 17. Vide etiam Vit. c. 35, et c. 37, n. 1. Harum epistolarum portitorem fuisse Cardamatem nemo non agnoscit ex supra allatis.

Nihil obstat quominus 22 ad Severum epistolam, quæ vigesimam septimam antecessisse debet, hoc anno collocemus. Severus epistolam ad Paulinum dederat Marracino. Vide ep. 22, n. 1. At Romam cum advenisset, eam tradidit Soriano Marracino nolens in Paulini conspectum venire. Sorianus vero monachus admodum pius gaudens optata Paulini videnti occasione litteras in se recepit, attulitque Paulino, cui se probavit. Ea propter Severo respondens Paulinus postquam veri monachi imaginem adumbravit, ponit eam esse Soriani qui probabiliter hanc Paulini epistolam erat delaturus. Vide Vit. c. 37, n. 3, et c. 35, necnon epist. 22, n. 2 et 3.

Severus, qui semel tantum quotannis Paulino scribere consueverat, hoc anno circa hiemem, ut videtur, iterum scripsit, quo ei amorem suum magis testificaretur, ac mutuam a Paulino repeteret, eique misit coquum ad præparandos monachorum cibos aptum, nomine Victorem suæ solitudinis socium, gladio alias circumcinctum, S. Martini spiritualem filium, sanctæque vitæ B. Clari consortem, quem Severus in sua epistola dixerat virtutibus ornatum. Apud Paulinum aliquandiu pro tota domo coquinariam artem exercuit, et Paulini capillos totondit. Vide Vit. c. 38, n. 1, ep. 23, n. 1, 2, 3, 4, 6, 9 et 10, ac epistolam quæ vigesimam tertiam præcedit.

Si potuit exeunte anno 400, sed potius anno 401 ineunte, per eundem Victorem Severo probabiliter respondit Paulinus, Severi amicitiam ac benevolentiam valde commendans, suamque mutuam ei denuntians, et deinde multa de Victore disserit: hæc recendit initium epistolæ 25 usque ad num. 10, quod olim epistolam totam ad Severum 3 in vulgatis antea codicibus constituebat; quarta vero in iisdem edd. codicibus sic inchoabat: *Venio nunc ad majorem fratris erga me Victoris operam.* At quis non videat et ex his primis vocibus præcedentis epistolæ coherentiam, unam eandemque esse. Itaque unam constituimus epistolam 25. In hac postrema parte postquam ostendit necessitatem Deum et proximum adamanli, hoc sine concludit: *Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quæ sola nos facit vel unum de magnis et innumeris debitis Deo solvere. In omnibus enim aliis bonis vix nos tantum vel in paucis initiatos, in tua 764 tantum dilectione profitemur esse perfectos.* Illius epistolæ sine ammonitis de perfectionis videlicet et caritatis verbo ad Severum facit exordium epistolæ 24, quæ antea in editis secunda erat: huic nullum præfiximus titulum, quia in eodem fas-

ciculo missa fuit cum epistola 23. Vide ep. 24, n. 1. Expostulat etiam cum Severo quod multa dilectione injustis laudibus eum cumulasset in quadam epistola, quæ periit, alia plane ab ea quæ vigesimam tertiam Paulini præcedit. Vide ep. 24 Paulini, n. 1 et n. 23, ac Vit. n. 2.

Ex Victoris colloquiis epistolas 25 et 26 conscripsit Paulinus, idcirco eas ad hunc annum 401 referimus quo Victor aliquandiu mansit apud Paulinum. Vide Vit. c. 38, n. 1, et c. 39, n. 1. V gesima quinta viro cuidam nobili inscripta est, cuius nomen ignoratur. Vide Vit. c. 39, n. 1. Vigesima sexta data est Sebastiano, eremitæ in Aquitania, ut videtur. Vide Vit. c. 39, n. 2. Locum in vulgatis S. Hieronymi epistolis obtinuerant illæ epistolæ: at eas Paulini esse et stylus arguit, et persona Victoris. His inter Paulinianas epistolas locum dejerunt Gravius, Schottus et Rosveydus; eas quoque Paulini esse censuit Erasmus in sua Hieronymiana editione. Sed, quod notatu dignissimum, omnium prima S. Hieronymi epistolarum editio Romana an. 1468 epistolam ad Sebastianum Paulino et Therasiæ adjudicavit, eaque sub illorum nomine vulgatur.

Hoc ipso anno Paulinus 27 epistolam scripsit, qua pluribus Severi litteris se responsurum dicit, n. 2, duabus saltem, quarum priorum a Posthumiano Theridique acceperat, posteriorem a Soriano et Virino. Vide ep. 27, n. 1, et Vit. cap. 40, n. 2. Cum his omnibus Severi epistolis se responsurum pollicetur (Ep. 27), n. 2, nec solummodo omnibus Severi in priori epistola querelis satisfaciat, videntur multa desiderari in hac 27 epistola. Vide Vit. cap. 40, n. 2.

Anno 402 Melania senior ad Hierusalem Romam advenit, eamque Neapoli Nolam redeuntem Paulinus humanissime excepit. Ep. 29, n. 6 et 8, et Vit. c. 41, n. 2. Particulam de ligno divinæ crucis munere Johannis episcopi Hierosolymitani illustris hæc vidua attulit Paulino, ac dono dedit tunicam de agnorum vellere. Ibid. Ad hos potissimum dies a Severo missus Victor advenit apud Paulinum, hoc est *decedente hieme* (Vide ep. 29, n. 6, et 28, n. 3, ac Vit. n. 2), mittebatque ad eum Severus pallia camelorum pilis texta. (Ep. 29, n. 1). Scripsit hanc anno superiore Severus epistolam, et Victorem cum Paulino acturum hiemem sperabat, et postea statim reversurum. Vide ep. 28, n. 3. At Victorem, qui *abeunte hieme* advenerat, Paulinus *vernâ mensibus delinuit.* Ibid. Et quia adhuc breve spatium videbatur Paulino, qui adeo infirmus per id tempus fuerat ut rescribere non valuerit, *per mediam æstatem* Victorem etiam retinuit, nec abire passus est nisi sub finem æstatis *ut ad Severum autumnum perveniret.* Vide ep. 28, n. 3. Eidem præbuit deferendam ad Severum epistolam 28, cui adjunctum habebat Theodosii Panegyricum cum quodam in S. Felice carmine. Ep. 28, n. 6. Huic epistolæ addidit alteram, 29 scilicet, et contextam de agnorum vellere tunicam ad Severum misit Paulinus, quam sibi de Melaniæ benedictione pignus esse dicebat. Vide ep. 29, n. 5. Ex palliis camelorum pilis contextis, quæ a Severo **765** attulerat Victor ineunte anno, materiam captam Paulinus se confitendi peccatorem qui pœnitentiæ habitu et labore indigeret. Vide ep. 29, n. 1, 4 et 5, ac Vit. c. 41, n. 2 et 3. Reliqua præconium conficiunt Melaniæ. Ibid., n. 6, et Vit. c. 41, n. 3. Hoc quoque anno, nec serius, Paulinus ad Severum 30 misit epistolam, quam Augustinus tractans de originali peccato citavit; quia cum Severus Paulini et Therasiæ imagines postulasset, ut videtur hæc 30 epistola, et denegasset Paulinus, concessit Severo ut eas dictaret pictoribus proponens illis memoriam in qua eos haberet pictos. Vide ep. 30, n. 2 et 6, et Vit. Idque Severus fecisse videtur, quandoquidem anno sequenti Paulinum in æde sacra pingi curaverat (Vide ep. 32, n. 2, et Vit. c. 44, n. 2); unde hoc anno scriptam fuisse colligimus hanc epistolam 30, quam nec multo ante conscribere potuit; qua enim spe Paulinum

adeundi Severus ducebatur, ea sane dejectus est cum Paulini imaginem postulavit. Non apparet a quo redita fuerit hæc epistola. Vide Vit. c. 41, n. 4.

Ecclesiam Paulinus construi jussit Fundis oppido ubi possessiones olim habuerat et familiare domicilium. Cum hæc basilica esset propemodum constructa ac mox consecranda anno 403 (Vide ep. 52, n. 47; ep. 31, n. 1; et Vit. c. 44, n. 1), litteras 31 et 32 dedit ad Severum, qui etiam ædificandis religiosis locis operam dabat. Vide ep. 32, n. 1 et 10. In primis Severus elaborandum curavit basilicæ baptisterium quod hinc Martini, illinc Paulini imaginibus decoravit. Vide ep. 32, n. 1 et 2. Victor a Severo ad Paulinum missus petit ab eo reliquias sanctorum in ecclesia a Severo constructa recondendas: cui, cum nullas haberet Paulinus præter eas quas mox dedicandæ Fundis basilicæ reservabat, tradidit conditum tubello aureo fragmentum de ligno veræ crucis quod habebat ex dono Melanice. Vide ep. 31, n. 1. *Cumque pateret pagina*, prolixiorum denuo epistolam 32 inchoavit, in qua conqueritur se a Severo vel majore honore vel injuria affectum, quippe qui ipsum cum S. Martino contulerit, etc. Vide ep. 32, n. 2 et 3. Has per Victorem misit Paulinus litteras. Vide Vit. c. 44, n. 2.

In hoc eodem forsau itinere Paulino litteras Alethii detulit Victor eorum communis tabellarius, et per eundem responsivam Alethio videtur Paulinus dedisse epistolam 33, quæ integra non est. Vide ep. 33, n. 1, 2, et Vit. c. 45, n. 1. Quidam existimant Paulinum sermonem de Gazophylacio seu de Eleemosyna misisse simul ad Alethium, cui nominatum inscriptus est in ms. codice Vaticano. Vide Vit. c. 45, n. 1. Huic sermone inter epistolas dedimus locum (Ep. 34) ut suo numero constaret. Quis fuerit Alethius ille, vide Dissertat. 3, n. 2.

Paulinus, carmine 27, initio anni 404 edito, Delphinum Burdegalensem episcopum in sanctorum numero adscribit, cujus reliquias has terras commendabant: itaque serius quam præsentibus huic anno 403 non debemus adscribere epistolam ad Delphinum 33, qua brevissimæ priori ejus epistolæ respondet, ex qua fortasse, vel alio indicio, mortem fratris circa idem tempus cognoverat: pro ejus anima et pro se Delphini preces postulat. Ad Amandum eadem de causa dedit epistolam 36.

Anno 404 ad Paulinum litteras misit Victricius Rotomagensis episcopus per Candidianum (Vide ep. 57, n. 1), quibus respondit Paulinus epist. 766 37, sub finem anni 404. Vide huic epistolæ assignatum tempus Dissertat. 4, cap. 3, n. 2.

Ad Paulinum scripserat Aper de sua ad Christum conversione. Vide ep. 38, n. 1. Hoc anno 404 ei respondit Paulinus epistola 38. Vide Dissert. 5 quis ille fuerit Aper, et quale Paulini cum eo commercium.

Aper rursus ad Paulinum scripsit Epist. 39, et questus est possessiones filiorum suorum causas sibi esse necessitatis qua terrenæ curaret, cum eas vendere debuisset. Ad Aprum et Amandam conjugem rescripsit super ea re Paulinus suo et Therasiæ nomine anno 405, ut colligitur ex tempore transmissarum utrimque litterarum.

Paulino et Sancto intercesserat olim commercium litterarum antequam Paulinus ad Christum converteretur. Vide ep. 40, n. 1, 2 et 6. Paulo post conversionem suam ad Sanctum scripsit, et hinc *diuturnæ taciturnitatis se refudit*. Ibid., n. 3. Diuturnum, quo ex tunc cum Sancto usus est Paulinus, silentium inducit ad credendum Paulinum jam a multis annis Nolæ commorantem hanc scripsisse epistolam 40. Adde quod in ea dicit *sectulem canis caput non spargere modo, sed et perfundere*. Ibid., n. 6. Possimus solummodo judicare eum scripsisse antequam ad episcopatum fuerit promotus, atque idcirco ante annum 409; cum scribat una cum Therasia (Vide tit. ep. 40), et certissime post annum 397, quo in Occidentem reversus est Rufinus, quem profecto in-

dicat cum scribit ad Sanctum et Amandum se aliquid accepisse a doctissimo et sibi carissimo viro qui multum peregrinatus fuerat: eam itaque circa annum 405 collocamus. Postquam huic epistolæ 40 veluti clausulam apposuit, aliud aggreditur argumentum; de hymnis scilicet quos a Sancto acceperat: quod eleganter spectari potest veluti altera epistola priori adjecta sine ullo titulo; et sane in Cluniacensi et Viennensi mss. codicibus separatim leguntur. In Viennensi quidem 41 epistola a quadragesima quatuordecim aliarum interjectu dividitur; in Cluniacensi porro quamvis priorem proxime sequatur posterior, ab ea tamen proprio hoc titulo distinguitur: *Sancti Paulini epistola ad nescio quem, suppresso nomine*; cum in Viennensi codice prima omnium epistola inscribatur *Sancto et Amando*; tum sequantur ad Sulpicium Severum octo, tres ad Delphinum Burdegalensem episcopum, totidem ad Amandum: ac demum illa: *Legimus in tergo epistolæ, sub titulo, Item ejusdem Paulini epistola XVI*. Qui fuerint illi Sanctus et Amandus, vide cap. 25 Vitæ S. Paulini, n. 1 et 2.

Ad Florentium Cadurcensem episcopum epistolam 42 a Paulino scriptam putamus anno 405 aut circiter. Vide Vit. c. 47, n. 1, etc. 45, n. 2.

Victor a Severo missus ad Paulinum anno 405 attulit litteras ejusdem Severi, quibus a Paulino postulabat ut ad vindicæ dies remissus Victor occurreret. Vide ep. 42, n. 1 et 2. Simul et epistolam Desiderii presbyteri reddidit qui ab eodem petebat intelligentiam benedictionum quibus filios suos morti proximus Jacob donavit. Ibid., n. 3. *Post modicum adventus sui Nolam tempus* Victor se ad iter relegendum præparavit, ita ut Paulinus vix breves ad Desiderium et Severum litteras fecerit (Ibid., n. 1 et 2), quæ huic perierunt. At vero jam profecturum Victorem subiti rerum obices retraxerunt, dum hiems navigationem et itinera metus clauderent, quibus impedire necessitati longam dilationem ad finem usque hiemis præstitit. Ibid., n. 1. Metus qui itinera clausit, ille proculdubio erat 767 ne ipsi Romano aut hostium exercitus in via occurrerent: quod referre fas est ad descensum Alarici in Italiam anno 405, aut Rhadagaisi anno 405 (Vide Prosper. in Chronic.) Cum vero retulerimus ad annum 405 epistolam aliam Paulini ad Severum ipsi a Victore redditam, huncce metum rejiciendum censem: in descensum Rhadagaisi, qui multo majorem quam Alaricus in Italia concitavit terrorem. Rhadagaisi exercitus non nisi circa hiemem deletus fuisse dicitur (Ibid.), qui licet ante fuisset; Romani etiam exercitus milites qui adhuc multis in locis dispersi esse poterant, quique ut plurimum barbari erant, metum viatoribus inculcere potuerunt. Coactus igitur fuit Victor Nolæ expectare donec adventasset verna tempestas anni 406, ut in Gallias rediret. Sic expectantem eum invasit gravissimus morbus quo in extremis positus est, et ab omnibus desperatus. Vide ep. 43, n. 1. Convaluit tamen, sed plus temporis in reficienda valetudine, quam ægritudine tolerata produxerat (Ibid.), et vicino tantum apostolorum Natali plane restitutus est. Ibid. Tam cito dimittere eum noluit Paulinus, sed retinuit donec secum Romam illum sui itineris annui socium duceret, ut illinc proficisceretur in Gallias reversurus, et ad vindicæ dies Severo remissus occurreret, ipso scilicet tempore quod prescripserat Severus, verum sequenti tantum anno (Ibid., n. 2). Duas breves epistolas, quas anno superiore, cum Victor proficisci vellet, ad Severum et Desiderium scripserat Paulinus, eadem Victori deferendas dedit (Ibid., n. 1 et 2, et Vit. c. 47, n. 1 et 3); sed duas prolixiores ad eodem scriptas iis adjecit. Ibid., n. 2, et Vit. c. 47, n. 3. Ea que ad Severum prolixior erat scripta excidit, nec etiam quid remanet earum quas ad illum deinde scribere potuit. Isthæc ad Desiderium 43 superest, in qua proposita de patriarcharum benedictionibus questioni respondere humiliter recusavit; quarum expositionem a

Ruffino postulavit, ac tandem obtinuit, ut videbinus A ad epistolas 46 et 47.

Ad epistolam 59 observavimus scripsisse Paulinum anno 405 ad Aprum et Amandam : iis iterum epistolam 42 dedit, quam ante annum 406 collocare non possumus, cum eorundem Aprī et Amandæ ad Paulinum intercesserit epistola quam ipse multum laudat, et cui dicit se nihil simile posse referre. Vide ep. 44, n. 1, et Vit. c. 48, n. 2.

Mensem diemque datæ se ad Augustinum epistole 45 indicat Paulinus, n. 8, his verbis : *Pridie idus Maias venit ad nos Quintus diaconus ut rescripta peteret, et idibus ante sextam dimitti obtinuit; annum vero Augustinus ipse in epistola 95, n. 1, rescribens : Proinde ad istam lætitiæ quæ vobiscum est frater Possidius; cum ex ipso audieritis quam tristis eum causa compulerit hoc me verissime dicere cognoscetis.* Nempe tristis illa causa quæ Possidium in Italiam navigare compulit non alia est quam Ecclesiæ suæ Calamensis calamitas pernicisque a paganis anno 408 mense Junio illata. Cui Possidio proficiscenti dubio procul traditum est istud rescriptum perferendum Paulino, aut certe non multo post ejus professionem transmissum fuit : quandoquidem tum illud scripsit Augustinus cum *Carthagine hiemaret* ex epistola Paulini 50, n. 14, id est hieme ineunte vel exeunte; nam media hieme erat 768 apud Hipponem ex epist. S. August. 97, n. 3. Nisi forte media hiems tempus navigationi jam maxime adversum significat.

Observavimus ad epistolam 43 Desiderium in Aquitania presbyterum a Paulino Patriarcharum benedictionum intelligentiam quæsisse, eique denegatam a Paulino, qui deinde ab eodem Desiderio iterum rogatus hanc benedictionum explicationem postulavit a Ruffino, de qua se ab aliis consuli testatur in sua ad eundem Ruffinum epistola 47, n. 2. Cum enim ad Paulinum scripsisset Ruffinus se quibusdam de negotiis Romani venisse (Vide ep. 46, n. 1), circa annum 407, rogavit eum Paulinus epistola 46, n. 3, ut capitulum quo Judas a Jacob benedicitur explanaret. Postea rursus ad eum scripsit epistolam 47, quæ petit ut hanc benedictionem triplici interpretatione elucidaret (V. Gennad. Catal., c. 17), historica nimirum, morali et mystica; ita ut Ruffinus excusatione primum allata tandem obtemperaverit, ejusque votis cesserit. Vide ep. 47, n. 2. Accepta enim hujus benedictionis explicatione prima petit ut Ruffino Paulinus ut per reliquos filios distributam dignaretur exponere. Ibid., n. 2. Paruit Ruffinus; illaque opera duo etiamnum supersunt cum suis ad Paulinum litteris. Postremam hanc 47 epistolam Paulinus per Cerealem misit Ruffino, qui tuæ temporis in Pineti monasterio degebat, unde brevi erat Romam venturus ut in Orientem reverteretur, ilque circa annum 409. Hæc planius cognosces ex Hieronymi et Ruffini Historia, quam, Deo dante, in lucem proferet vir eruditissimus mihiq; amicissimus. Vide tamen Vit. Paulini c. 48, n. 1, et c. 50, n. 1. Dubitat Sacchinus utrum hæc duæ ad Ruffinum epistolæ sint Paulini nostri. earumque stylum a quopiam magis affectatum ad similitudinem Pauliniani, quam genuinum ipsiusmet Paulini sibi videri dicit. Vide Sacchin. in Vita Paulini sub finem, p. 759. Non ea sum equidem ingenii perspicacitate ut quid discriminis eum inter et genuinum Paulini stylum interesse mihi appareat; mihiq; facile persuaderem non aliud de illis epistolis dubitandi nonnullis fuisse fundamentum, quam præconceptum in Ruffinum odium; quibusdam enim videtur non potuisse innoxie amari ex quo, orta controversia, Ruffinum ab Hieronymo abalienavit, cujus tamen causa Augustini et Paulini in utrumque

amicitia nullum passa est detrimentum. Sed et ex supra allatis luce clarius has epistolas a Paulino nostro ad Ruffinum fuisse scriptas.

Epistolam 48, cujus fragmentum damus, scriptam ponimus exeunte anno 408 seu potius ineunte 409, paulo ante Paulini episcopatum, ob rationes a nobis allatas cap. 49 Vit. Paulini., n. 3, ubi fuse de hac epistola a nonnullis rejecta disserimus.

Paulinum anno 410 jam episcopum factum Jemonstramus Vit. c. 50, n. 1. Cum autem in epistola 49 ad Macarium de historia servati e naufragio Valgii, qui postea Victoris nomen sortitus est (Ep. 49, n. 2). *exigni gregis pastorem* se dicat (Ibid., n. 14), nullus est dubitandi locus quin ab ipso jam episcopo hæc scripta fuerit ad Macarium epistola non ante annum 409, sed ipso anno vel post, hujus enim casus fixum omnino tempus statuere non possumus. Vide ep. 49 hujus historiæ contextum, et Vit. c. 51, n. 1, quis fuerit ille Macarius.

Hanc Paulini ad Augustinum epistolam ordine 50 B 769 apparet esse aliquanto posteriorem 95 Augustini sub finem anni 408 scripta, cum istius sibi jam datæ aliud exemplum hic n. 14 sibi transmitti petat, et aliquanto priorem 149 Augustini scripta circiter annum 414, cum hanc inter et illam aliquot ultro citroque epistolæ, atque in iis Augustini responsio ad quæstiones hic a Paulino propositas, emanaverint, quæ tamen omnes interciderunt. Confer Augustini epistolam 149, n. 1.

Vix ante annum 414 collocari potest epistola centesima quadagesima nona Augustini ad Paulinum, tum quia hanc inter et quinquagesimam epistolam anno 410 rescriptam a Paulino, cujus quæstionibus iterato solutionem adhibet Augustinus, missæ sunt ultro citroque epistolæ aliquot quæ exciderunt, ex n. 2, tum etiam quia hic numero 52 sit mentio Urbani Siccensis episcopi, qui si idem esset ac Urbanus presbyter in epistola Augustini 143, n. 1, commemoratus, nondum episcopalem dignitatem anno 412 in finem inclinante consecutus fuerat. Vix etiam possit serius reponi; quippe Peregrinus diaconus qui, Urbano ad sarcinam episcopatus subeundam pergente, cum eo simul profectus fuerat, nondum reindeverat Hipponem cum hanc epistolam dictaret Augustinus uti in fine testatur.

Ab anno 409 usque ad annum 426 data est epistola 51 a Paulino jam episcopo Nolano ad Eucherium nondum episcopum, cum adhuc Lerinensium monachis præset S. Honoratus abbas, qui anno 426 ad Arelatensis Ecclesiæ episcopatum assumptus est. Hic Honoratus in insulam Lerinum in ora provincie maritima secesserat, ibique monasterium fundaverat. S. Eucherius, postea Lugdunensis antistes, cum Gallia conjuge pariter in Lerum insulam recessit, quæ hodie S. *Margaritæ insula* vulgo nuncupatur Lerino proxima, brevi interjecta maris rupe. Honoratus, qui Paulino innotuerat per homines ab Eucherio missos, anno sequenti S. Eucherii exemplo provocatus tres de congregatione sua monachos ad Paulinum salutandum misit. Vide ep. 51, n. 1. Per hanc Lerinensium monachorum opportunitatem Eucherio plenam affectionis et amoris epistolam dedit (Ibid., n. 2), quam merum Paulinum sapere nemo non latetbitur qui genium ejus et ingenium norit. Eucherio et Gallæ ejus uxori inscripta est.

D Dubitat Rosveydus an S. Genesii martyris historia sit genuinum Paulini nostri scelus : eam Paulino cuidam Biterrensi episcopo, qui anno 420 scdit, adjudicari posse existimat. Hæc tamen Paulino Nolano vulgo tribuitur; nec sane aliquid obstat quominus ei adscribatur, licet non videamus quam occasionem illius tendæ narrationis habuerit. Nullo argumento potuimus huic historiæ tempus præfigere.

DISSERTATIO SECUNDA.

DE POEMATIBUS.

770 Ad *Gestidium*, cui Paulinus volucres et ostrea mittit, poemata duo, cum nihil Christianæ pietatis redeant, quam in aliis ab ejus conversione editis carminibus deprehendere est, scripta astruimus ante ipsius Paulini conversionem (Vide Vit. c. 5), hoc est ante annum 390.

In seculo adhuc agens Paulinus tres Suetonii libros, quos ille de regibus composuit, in epitomen redegit et jucundissimum poema composuit. Intercedit autem illud Suetonii Tranquilli opus de *Regibus*, unaque eum eo Paulini *Epitomen*, si Pauliniani carminis paucos versus exceperis, quos Ausonius in epist. 19 ad eumdem Paulinum laudat et mirifice extollit. Hujusce carminis fragmentum damus, quod ante annum 390 scriptum pro certo habemus. Etenim Paulinus ab eo scribendi genere multum fuit alienus ex quo ad Christum conversus, Musis et vatum ligmentis renuntiavit, ut colligitur ex ipsius ad Ausonium carm. 10, v. 19 et seqq.

Paulo post progressum ad vitam severiorem et Hispanicum scæssum poemata quædam composuit Paulinus, quæ non eam sanctitatem spirant quam in scriptis postea carminibus et epistolis reperire est: hæc inter collocamus *Matutinam ad Deum Precationem*, in qua honestos secularis viri mores a Deo esse postulat, ex quibus tamen æternam eamque beatam sibi spondet vitam, v. 18.

Alia item *Matutina ad Deum Precatio* circa idem tempus conscripta est; ibi tamen pietas major, profundior humilitas, et metus judiciorum Dei elucet. Tunc filium sibi procreatum in ea satis indicat v. 67.

Sim semper genitor sine vulnere nominis hujus, cuique carm. 32, v. 599 et seqq., dicat se in Hispania habuisse filium, quem post octo a nativitate dies ibi mortuum Compluti sepeliri jussit (Ibid., v. 605), et constat ex Vit. Paulin. c. 5, n. 1, c. 6, n. 2 et 3, c. 14, n. 3, c. 15, n. 1 et præcipue c. 16, n. 1, in Hispania per quatuor jam revolutos annos eum commoratum fuisse ab anno 389 usque ad vernum tempus anni 394, quo prole orbatus Nolam recessit, hoc interstitio illud poema collocari necesse fuit, sicque scriptum anno circiter 390 posuimus.

In carmine de S. Johanne Baptista, se non ita pridem ad attentorem religionis cultum addixisse et arctiorem instituisse vitam innuere **771** videtur, carm. 6, vers. 175, *Spero erit ut possim firmato robore quondam*, etc. Itaque illud poema circa annum 390 scriptum arbitramur.

Paraphrasim primi psalmi ad hæc tempora referimus, quam eondidit theologorum arcanorum rudis: cum hic reperiatur error eorum qui, prave intelligentes locum Apostoli I Cor. III, putabant Christianos omnes, quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem quandam consecuturos, nec damnatorum penis cruciandos.

Poemata 8 et 9 in ps. II et cxxxvi, quibus epocham certam statuere non possumus, priori subjunximus, quia cum eadem sit materia, eodem forsitan tempore illa Paulinus condidit.

Jam supra observavimus ad poema 5 Paulinum a seculo conversum secessisse in Hispaniam cum conjugem, ibique quatuor annos exegisse ab anno 389 usque ad vernum tempus anni 394, quo Nolam secessit. Hisce quatuor annis complures ad Paulinum in Hispania agentem scripsit Ausonius epistolas, vigesimam tertiam anno, ut videtur, 390, in qua Paulini conversionem tribuit animi levitati, expostulat cum illo de intermissione litterarum, queritur quod in Hispania tam remotus degeret, eumque ad se invitat. Istæ epistola Paulino in Hispania agenti non ante quartum annum reddita fuit. Vide carm. 10, v. 1, et Vit. c. 12, n. 1. Itaque nihil respondentem Paulino iterum scripsit anno sequenti Ausonius epistolam 24 de

illius silentio conquestus, et proditæ crimen amicitia objectans, varios ostendit scribendi modos ut illud nesciat uxor ejus Therasia, quam *Tanaquilem* male nomine vocabat, epist. 24, v. 31. Anno, ut videtur, 392 tertiam item scripsit epistolam, quæ intercedit: in hac, ut puto, conquerebatur Ausonius quod jam triennio a patria abesset Paulinus, et ad Musas reditum precabatur. Vide Auson. ep. 25, v. 1, et Not. Vinet., p. 568, cum vero Paulinus, qui nihil litterarum ab Ausonio acceperat, non responderet, vigesimam quintam ad eum anno 393 rursus misit Ausonius epistolam in qua pergit queri de fastu quo Paulinus rescribere dedignaretur; tum demum subjungit Hispanicæ pagos, ninguida Pyrenæi loca, et Vasconum saltus mores Paulini dulcissimos vertisse; eumque mentis inopem, cœtus hominum vitantem, et atræ bilis morbo laborantem dicit, ac tandem Musas precatur ut Paulinum ad poesin revocent. Tres illas epistolas diversis annis assignamus cum propter locorum distantiam (Ausonius enim in Aquitania, Paulinus in Hispania degebat), tum quia idem Ausonius, Paulini responsa in dies expectans, interjecto multo tempore rescribebat. Tandem quadriennio post tres simul recepit Paulinus epistolas, eam nempe cujus initium est: *Proxima quæ nostræ*, ut infra patebit; eam quoque quæ sic inchoatur, *Quarta tibi hæc*, cum altera quæ excidit. Vide Vit. c. 12, n. 2.

Eodem anno 393; in ætate (Vide carm. 10, v. 1), hisce tribus epistolis etiam metrica epistola respondit Paulinus carmine 10, cujus initium elegia est veluti quædam præfatio, quam sequuntur versus iambici trimetri et dimetri, in quibus reddit ei rationes cur Musis renuntiaverit et bona abdicarit. Versus iambicos sequebantur hexametri (Vide carm. 10, v. 14), in quibus aspera Ausonii dicta fortiter refutat heroico scilicet carmine, *Desore me patriis* (Ibid., v. 103), quo vigesima quinta respondet Ausonii

772 epistolæ, *Quarta tibi hæc*, et tertia quæ excidit, necnon vigesima quarta, *Proxima quæ nostræ*, in qua Therasiam Ausonius *Tanaquilem* vocabat (Ibid., v. 31). Istæ litteræ quas in quaternas dividebant antea vulgati codices variis, novis et falsis titulis, binæ tantum numerari debent, quarum prior tria hæc complectitur carmina: elegiacum, *Quarta redit*; iambicum, *Quid abdicatus*; et hexametrum, *Desore*. Hocque iambicum elegiaco subcribebat vetus codex ms. Lugdunensis; illudque profecto est iambicum quod se dicebat in extremis elegiis Paulinus heroico præpositurum: ita ut quod heroicum intelligebat quo se vindicaret, id sit quod incipit *Desore me patriis*. Unica itaque fuerit epistola tria hæc carmina complectens, eamque sic a Paulino scriptam satis ipse declarat in sua elegiaca præfatione. Cum autem Paulinus dicat carmine 10, v. 2.2 et seqq., Ausonium Hispanicæ oppidula nominare tacitis urbium nominibus Cæsareæ-Augustæ, Tarraconis, et Barcinonis, quæ cum habeantur in epistola Ausonii prima, hanc nondum a Paulino tunc receptam fuisse inde manifestum est.

Ausonio insuper respondit alio carmine, cujus initium *Continuata meæ*, sub finem ejusdem anni 393, siquidem anni sequentis verno tempore Nolam se recepit. Vide Vit. c. 16 et 17, n. 1. Quod quidem poema vigesima tertia Ausonii epistolæ respondet, et cuiuspiam alteri in qua idem Ausonius Therasiam marito imperitare incusabat: quas simul Paulinus aliquanto post tres alias recepisse videtur. Vide Vit. c. 13.

Quotannis natalem S. Felicis, qui 14 Januarii die colitur, novo natalitio carmine, quasi tributum annuum pensitans, honorare se testatur Paulinus ep. 28, n. 6. Hanc annualem quindecim carminum continuam seriem prius coeptam esse a Paulino quam Nolam ad S. Felicem se reciperet, immo tum inchoatum in Hispania cum in procinctu esset ad Nolanum iter,

apparet ex natalitio primo carmine, quod idcirco ad A
anni 394 mensem Januarium pertinere opinamur, quia Paulinum anno eodem vergente Nolam incolere crepisse nemini dubium est, et probamus. Vit. c. 16, 17 et 18, n. 1. Quare natalitium carmen secundum spectabit annum 395, tertium vero 396, et sic alia deinceps usque ad decimum et ultimum quod cum anno 408 erit comparandum. Vide quæ ad secundum et tertium spectant. Vit. c. 26, n. 1, et c. 27, n. 2.

Natalitium de S. Felice carmen quartum editum est anno 397 ineunte, juxta constitutum a nobis ordinem ad carmen 12.

De S. Felice natalitium carmen quintum condidit Paulinus ineunte anno 398. Vide quæ supra diximus ad carmen 12.

Ex ordine natal. carminum in laudem S. Felicis statuenda est epocha carmini 17, ad Nicetam redeuntem in Daciam. Nam Paulinus in Natalitio carmine pono, v. 333, ait, *Venisti tandem quarto mihi redditus anno*; cumque illud carmen ineunte anno 402 editum fuerit: prior Nicetæ adventus Nolam ad annum 398 referendus est, cum illum abeuntem in ætate denotet Paulinus carm. 17, v. 26, 33, 34, 35 et 36, et in secundo itinere post quadriennium ibi adfuerit ad natalem S. Felicis diem anno 402. Vide Vit. cap. 41, n. 1.

Natalitium carmen sextum de S. Felice a nobis collocatur initio anni 399, juxta præsignatum ordinem ad carmen 12.

773 Jam supra, Dissertat. 1, observavimus epist. 16 ad Jovium missam de Fato et Fortuna. Ex eadem illa epistola, num. 1, colligitur Paulinum jam ad eum paulo ante eodem argumento scripsisse, forte istud poema de quo agitur, sicut illud collocari posset anno 398 vel initio anni 399, cum Paulini ad eundem ep. 16 anno 399 scripta fuerit, ut demonstra mus Dissert. 1 ad ep. 16, et Vit. c. 33, n. 1, et c. 34, num. 2, seu anno 399, si una cum epistola missum fuerit.

De S. Felice Natalitium carmen septimum condere debuit Paulinus anno 400, ex ordine a nobis constituto ad carmen 12.

In carmine 26, natalitio scilicet octavo S. Felic., quod ineunte anno 401 composuit Paulinus, commemorat v. 386 plerosque homines se singulis diebus ante S. Felicis altare offerre, ut ei gratias agerent quod Dei misericordia ejusdemque sancti auxilio, pereuntes e naufragiis evasissent incolumes. Alludit forsitan ad historiam Martiniani quam Cytherio describit in poemate 21, sicut illud forte scriptum fuit anno præcedenti 400.

Julianus episcopi Memoris filius conjugatus fuit cum Ia. Paulinus patris et filii amicus (perinde ac Augustinus) in Juliani et Iæ matrimonium metricè scripsit Epithalamium; cujus epocham ut statuamus, observandum est Augustinum circa annum 408 ejus patri memori episcopo litteras dedisse (Vide ep. 101 Augustini) ubi de filio ejus Juliano agit, qui tum erat diaconus (Ibid., n. 4), et postea hæresiarca factus est. Vide Aug. libros vi in Julianum. Itaque cum anno 408 diaconus fuerit, illud epithalamium in annum 400 aut circiter rejiciendum fuit. Vide Vit. c. 59, n. 2, et c. 51, n. 5.

Juxta eam quam hucusque præfiximus epocham octavam S. Felic. carmen natalitium ad initium anni 401 referendum est: historice omnino congruit; il-

lud enim in medio belli tumultu et incursionum barbarorum (Carm. 23, v. 75) et nominatim Gothorum n etu conscriptum est (Ibid., v. 22). Discimus autem ex Prospero Chronico Alaricum Gothorum ducem et Rhadagaisum anno 400 Italiam pervagasse, necnon ab Hieronymo accipimus eos anno 400 sive 401 Aquileiam obsedissee. Vide Hieron. advers. Rufinum III, 6, t. II.

Jam ante quatuor annos Nolam venerat Nicetas Dacorum episcopus, ut supra observavimus ad carmen 17. Iterum Nolam venit ubi ad natalem S. Felicis diem 14 Januarii adfuit anno 402. Vide carm. 27, v. 333; ep. 29, n. 14; et Vit. c. 41, n. 1. Et supra constituto ad carm. 12 et 17 ordini poema 24 optime convenit.

Natalitium carmen decimum de S. Felice juxta eundem ordinem ineunte anno 403 editum est.

Dissertatione 1 et Vit. cap. 44 observatum est Paulinum anno 403 epistolam 32 dedisse ad Severum qui ædificandis basilicis operam dabat. Huic misit Nolanæ et Fundanæ basilicarum, quas mox construxerat, epigrammata parietibus ecclesiæ Primi-liacensis inscribenda. Vide ep. 32, et Vit. c. 44, n. 2. Hos autem paucos versus quos Paulini operibus adjicimus, quod ecclesiæ Primi-liacensis non quadrarent, non misit Paulinus ad Severum qui novam extruebat ecclesiam, ubi ante vetus non fuerat (Vide not. 161), sicut illos eodem anno 403 patet esse conscriptos.

Ineunte anno 404 scripsit Paulinus de S. Felice **774** natalitium carmen undecimum, juxta præsignatum ordinem ad carmen 12.

Nihil superest natalitii carminis 12, quod Paulinus anno 405 in S. Felicis honorem scripsit. Decimi tertii, quod juxta historice nostræ seriem ineunte anno 406 conditum fuit, titulus est: *De Gothorum exercitus cum suo rege interitu*; quibus verbis aperte Rhadagaisi elades indicatur. Vide not. 329. Pauca quæ supersunt ex hoc poemate Paulinum Romæ et Imperii martyribus hanc victoriam tribuisse probant. Vide carm. 28.

Natalitium carmen decimum quartum de S. Felice collocamus anno 407, juxta statutum a nobis ordinem ad carmen 12.

Natalitium carmen 15 de S. Felice, scriptum anno 408 colligitur ex constituto ordine ad carmen 12. Illud de S. Felice ultimum a Paulino editum cognoscimus, sive perierint alia, sive de eo nihil amplius scripserit Paulinus; etenim constat turbas tribus annis sequentibus exortas ab hisce animi oblectationibus potuisse Paulinum avertere, qui etiam ubi episcopatum adeptus est, aliis profecto studiis pietatem sibi colendam duxit. Vide Vit. cap. 49, num. 1.

Natalitii de S. Felice carminis incerti fragmento huic nec locum nec annum certo assignare potuimus.

Huic de Obitu Celsi pueri panegyrico certum quoddam tempus nullo argumento possumus præfixere. Id unum scimus, eum nempe scriptum fuisse ab anno 395 ad annum 415, in eo enim v. 599 et 60 mortuum in Hispania filium Complutique sepultum commemorat, id est ab anno 389 usque ad annum 394, ut supra demonstravimus ad carmen 5, et vers. 621 conjugem suam Therasiam designat, quam anno 415 jam vita functam omnino probabile est. Vide Vit. c. 50, n. 1.

DISSERTATIO TERTIA.

DE S. Sulpicio Severo, B. Martini Discipulo.

1. Sulpicii Severi (*Bolland. Act. sanctor. 19 Januar. tom. II, n. 3, p. 967*) nomen in variis Martyrologiis reperitur die 29 Januarii, ubi S. Martini discipulus et episcopus Bituricensis designatur. Quod ad episcopatum ejus spectat, Gennadio qui solam ei presbyteri dignitatem tribuit, doctissimi quique adsti-

pulantur; eumque Bituricensem episcopum ideo dictum existimant, quod illum non distinxerunt ab altero duorum hujusce Ecclesiæ episcoporum, cui etiam nomen erat Sulpicius; et quorum alter sub Guntramno anno 585, alter sub Dagoberto an. 680 vixit. Et revera quod extremis vitæ sue temporibus

sibi ipse imposuit Sulpicius Severus silentium, minus ei congruit qui episcopale munus adeptus fuerit. An vero (*Bolland., Act. Sanct., 19 januar. tom. II, n. 12, p. 968*) ille qui die 29 Januarii colitur sit ex duobus Biturigum episcopis unus, an S. Martini discipulus; qui Martyrologium sub Urbano VIII retractare, priorem sententiam amplexi sunt; et (*Ibid., n. 10*) eo ipso die istorum antiquiorem nunc veneratur Bituricensis Ecclesia. Severi cognomen qui huic Sulpicio tribuerit antiquorum legimus neminem; et quod habent plurima martyrologia, Romanum quoque ab Urbani VIII temporibus, 775 Severi (*Ibid., n. 3*) nomen sine Sulpicii cognomine, inaximi est ponderis. (*Ibid., n. 2*) Posterioris aevi Scriptores cuius sit illud Severi nomen inter se disceptant: alii (*Bolland. ad 17 Januar., n. 1 et 6, p. 165 et 166*) posteriori sine fundamento; Bollandus priori impertit hac unica ratione ductus quod posteriori tribuendum non sit. De priore loquitur Gregorius Turonensis tamquam de viro bono, sed de eo nihil refert peculiare: apud alios autores de eo nil compertum. Nec facile crediderim posse quemquam probare Ecclesiam Bituricensem hunc semper coluisse. (*Idem ad 29 Januar., n. 17, p. 969*) Guibertus, qui anno 1208 obiisse creditur, Sulpicii Severi B. Martini-discipuli festivitatem, cui ipse interfuerat in Majori monasterio, solemni officio ad diem 29 Januarii celebratam fuisse significat, at eum scribit episcopum Bituricensem. Monachi vero Majoris monasterii videntur illum in honore habuisse, non eo quod Bituricensis episcopus extiterit, sed quod eorum fundatoris S. Martini fuerit (*Ibid., n. 15, p. 968*) discipulus, et quod apud ipsos, ut fuerunt, domicilium stauerit. At quibus illum præconiis Gennadius (*Cap. 19*) et Paulinus Petricordius (*Metr. 5*) annis post ejus obitum 60 vel 80 persecuti sunt, ea satis declarant quanto apud Gallicanam Ecclesiam honore semper habitus fuerit. In Majori monasterio (*Bolland., loc. cit., n. 14*) vitam ejus scripto traditam asseritam testatur Guibertus: unde monachos Martini discipuli festum diem 29 Januarii coluisse manifestum est. Itaque non immerito Ecclesie Gallicanæ (*Ibid., n. 12*) Martyrologium ad hanc diem illius festivitatem assignat. Ut sit, jure quidem merito virum venerari par est, cujus non modo conversione, vita, singulari penitentia, silentio et pietate quam summis laudibus viri sanctissimi celebrarunt, Ecclesia Gallicana illustrata est; verum etiam scriptis quæ ut ceteris fidelibus ædificationi, ita et doctissimis admirationi existere. Jam vero quanta observantia Sulpicii Severi memoria semper coluerit Ecclesia, validioribus elucesceret argumentis, si ipsum fuisse Severinum, de quo Gregorius Turonensis (*De Glor. confess., c. 5*) duo refert miracula, pro certo haberetur, cujus scilicet oratione arbor arescere, et iterum revirescere cepit, liliisque tumulo ejus super positum ipso obitus die singulis annis florebat. Multis conjecturis (*V. not. 13*) eundem fuisse arbitratur Rosveydus. Et quidem Gregorius Turonensis (*Loc. cit. 50 et 51*) hunc asserit presbyterum fuisse generis nobilitate clarum, qui alendis pauperibus facultates impendebat, quique duas in sessione juris sui ecclesias extrui curaverat, in quarum altera tumulo fuerat compositus. Solus habitationis locus Rosveydo difficultatem parit, Sulpicius enim Severus circa Tolosam videtur habitasse; Severinus vero, de quo loquitur Gregorius, infra terminum (*V. Not. 137 ad Paulin.*)

A Beorretanæ urbis in vico Sexciacensi, vel in locis adjacentibus. Nullis tamen rationibus circa Tolosam domicilium tenuisse Sulpicium Severum nisi ad annum usque 405 probari potest. Habitationis locum deinde mutasse potuit, et in aliud prædium suum se recepisse, eo forte consilio ut Pyrenæi montes ipsum a barbarorum incursionibus tutum præstarent, vel aliis de causis. Ac re quidem ipsa, quæcumque de eo testatur Gregorius Turonensis, majorem habent conjunctionem cum ipsa Sulpicii Severi vitæ serie et continuatione, quam cum eo statu in quo eum constat fuisse ante annum 405, eo usque enim solitarius nobis visus est, sola sui ipsius 776 et familiæ cura occupatus, vel ad summum amicorum quorundam qui vitam cum eo privatam agebant; presbyterum enim suum Calippianum quemdam vocat. Severinus (*l. 1, p. 306*) vero pastoralis haud dubie muneraungebatur, quandoquidem singulis (*Greg. Turon., loc. cit. 53*) diebus dominicis in duabus ecclesiis octo leucas disitis missarum agebat solemnia, quæ post profecto (*Ibid.*) basilicas in suis prædiis construi jusserat, nec eas fuisse de quibus loquitur Paulinus in epistolis suis 31 (*N. 4*) et 32 (*N. 5 et 6*), satis apparet ex earum distantia, siquidem videntur sibi proximæ fuis et a Sulpicio Severo constructæ basilicæ. Hac etiam ratione Sulpicius Severus intelligi Severini nomine conjici potest, quod (*Samsø Geograph.*) in Beorretano solo extet civitas Severi propria, et tribus abhinc leucis in Arminiaco pago S. Justini vicus, qui fortasse ipse est vicus Sexciacensis ubi juxta Gregorium Turonensem (*De Glor. confess. c. 49*) quiescebat S. Justinus presbyter, ad ejus tumulum plurima fiebant miracula. Nusquam notat Gregorius quo tempore vixere Justinus ille, Severinus, et Misilinus etiam presbyter cujus meritis (*Ibid.*) in vico ejusdem regionis nomine Talva, ubi conditus erat, insignia quoque miracula patrabantur. De Sulpicio nostro vide Saussaium in Martyrologio Gallicano, et Petrum de Natalibus lib. III, c. 67.

DE ALETHIO.

C 2. Al Galasiam sic scribit Hieronymus (*Ep. 151, in initio*): *Satis miratus sum cur, purissimo fonte vicino relicto, nostri tam procul rivuli fluentia quæsieris. Habes istic sanctum virum Alethium presbyterum, qui viva, ut aiunt, voce, et prudenti disertoque sermone possit solvere quæ requiris. Nostram igitur amaritudinem illius nectareo melle curato, senilemque pituitam juvenili ætate compece. Ad eundem, ut puto, scripsit Paulinus (*Ep. 3*) Alethium, quem (*Ibid., in tit.*) beati et merito venerabilis fratris nomine compellat, ut e. cuset se ab aliquo opusculo quod ad ipso flagitaverat, datis ad eum epistolæ per Victorem consuetum suum, ut ex aliis Paulini locis apparet, in Gallias tabellarium: unde colligere licet in eadem hac regione habitasse Alethium. Gregorius Turonensis (*Lib. II Hist. Franc., c. 13*) citat Paulini nostri epistolam 48 in qua inter sanctissimos Galliarum episcopos Domino dignissimos, totiusque fidei et religionis custodes in afflictis Ecclesiæ rebus, Alethium recenset D Cadurcensem episcopum; et ad eundem Alethium scripsisse Paulinum satis conjicere licet ex ipsa epistola in qua episcopus designatur, ut Amandus et alii qui fuerunt episcopi, ex quo Paulinus ad eos litteras dedit. Ille etiam in mss. codicibus Cluniac., R g. et Vien. ad titulum epistolæ 55 (*Ad tit. vide Vit. c. 45*) dicitur frater Florentii Cadurcensis episcopi, cui forte successit.*

DISSERTATIO QUARTA.

DE S. VICTRICIO.

CAPUT PRIMUM.

Historia S. Victricii Rotomagensis episcopi. Arma depontit, et patitur pro Christo, qui ejus innocentiam miraculis tuetur.

777 1. Victricius natus videtur (*Paulini ep. 18, n. 4*) in aliquibus imperii finibus, e quibus in lucem po-

puli sui eum eduxit Deus. Junior erat Martino nato 516 vel 517 anno (*Ibid., n. 9*). Ordinate Domino factus est miles Victricius (*Ibid., n. 7*); militavit Cæsari, et in ipsa militia primum ad fidem ingressum habuit (*Ibid.*). Cum primo Christi amore successus est, respuit mente militiam, et per insignem concilio

militari diem arma repente exiit, quæ ad tribuni sui A pedes abiecit. Quo in furias concitato tribuno, Victri-
 cius in verbera districtus est, fustibusque fractus, et sic
 afflicus, in carcere acuto testarum fragmine subtritus
 est, necdum vulneribus obductis, comiti fuit oblatu-
 s (*Paulini ep. 18, n. 7*): qui Comes, ut videtur, ad eum
 cruciandum venerat. De illo potentiore inimico Victri-
 cium triumphavisse dicit Paulinus (*Ibid.*), unde colli-
 gitur huic Comitem tormentis eum admovisse. Non
 ausi sunt satellites rursus ingerere cruciatu (*Ibid.*),
 capitali vero sententia damnatus est Victricius. Sed
 conspicius miraculis ejus inimicus tum Deus confu-
 dit; nam dum ad supplicii locum duceretur, carnifex
 qui præibat, cum ejus cervicem insultans manu teti-
 gisset, quasi ictus sui locum præpalans; excussis
 illico oculis, cæcitate percussus est (*Ibid.*). Sed id-
 circo ille cæcatus est ut plures illuminarentur, et ut
 ipse forsitan lumina mentis acciperet. Quas innoda-
 tas arctibus catenas (*Ibid.*), vel exiguo beneficio, ro-
 gante Victricio, relaxare noluerant custodes, con-
 versa in eorum conspectu ad Deum prece, sponte de
 manibus absolutis fluere viderunt, nec ausi sunt eas
 renectere milites; sed ad Comitem pavidi cucurre-
 runt, veritatem miraculi confitentes. Comes ipse, de
 furore ad clementiam Deo providente conversus, tes-
 timonio militum fidem adhibuit, et eum ad impera-
 torem misit, cui rem totam sicuti gesta fuerat retulit,
 qui confessorem, ut probabile est, non ut reum deti-
 nuit, sed ut sanctum emisit.

2. Paulinus, qui supradicta refert, non dicit utrum
 Victricius voluerit solum arma abjicere ut totum se
 Deo devoveret, an vero eo quod eum cogere volue-
 rint milites ad aliquid religioni contrarium, ut conti-
 git sub imperatore Juliano; neque etiam dicit utrum
 damnatus fuerit tamquam desertor, an vero pro reli-
 gione Christiana. In exordio ejus narrationis prima
 causa una affertur; et si fuisset damnatus sicut Chri-
 stianus sub Juliano, Comes, ut probabile est, non
 eum emisisset laudans ut sanctum (*Ibid.*, n. 7), sive
 antequam illius emittendi mandatum ab imperatore
 accepisset, sive eo accepto. Aliunde (*Ibid.*): Paulinus
 dicit Comitem voluisse in Victricio esse Christi per-
 secutorem, eumque testes fidei punire voluisse; tri-
 bunum, ad cujus pedes arma abiecit Victricius, fuisse
 sacrilegum (*Ibid.*); et milites, qui eum cruciabant,
 diaboli fuisse satellites. Id sane mirum 778 videri
 potest, si Victricium, militis solum nomine qui arma
 deponere vellet, cognoscebant. Videtur etiam insi-
 gniri non debuisse titulo confessoris et martyris quo
 a Paulino (*Ibid.*, n. 7 et 9) multoties ornatur, pro-
 pter omnia quæ hanc ob causam sustinuit; quin
 etiam et multi eadem qua Victricius de causa viden-
 tur damnati, qui cum eo emissi sunt, quos omnes
 Paulinus Confessores appellat (*Ibid.*, n. 7). Quibus
 rationibus adductus est Baronius (*An. 362, § 264*) ut
 assereret Victricium sub Juliano passum fuisse, et in
 Martyrologio Romano ejus natalis die 7 Augusti as-
 signatur. Si passus est sub pri. cipe Christiano, et
 tantum ut se Deo devoveret totum, nullo præstan-
 tiori exemplo demonstrari potest quantam quisque
 sibi vim inferre debet ut gratiæ obtemperet, et exuere
 etiam munia ex se non plane noxia: unde etiam evi-
 denter apparet Deum posse in celo coronare homi-
 nes ex legibus civilibus reos, quas Ecclesia suis legi-
 bus defendere non potest. In carcerem fuit conjectus
 (*Sulp. in Vit. Mart. lib. III*) S. Martinus quod sub
 armis stare amplius nollet, verum non ob illam præ-
 cipue causam, neque enim in capitis discrimen venit.
 Victricii virtutes illustri huic rudimento responde-
 runt, quod longorum laborum paucis consummatio
 est (*Paulini ep. 18, n. 8*). Semper enim visus est po-
 tens meritum et gratiarum dives (*Ibid.*); et Pau-
 linus (*Ibid.*, n. 9) asserit Deum fecisse illum meritis
 parem Martino. Hic non utens liticis et a commodis
 abstinens, Christianæ paupertatis divitem gloriam
 tenuit (*Ep. 37, n. 4*), et hinc virtus in tota ejus vita
 inclaruit (*Ibid.*, n. 7).

CAPUT II.

*Victricius creatur Rotomagensis episcopus. Ecclesiam
 suam pietate illustrem facit. Fidem in Belgio præ-
 dicat.*

1. Deus volens Victricii virtutem sub medio taci-
 turnitatis obscuram latitare (*Paulini ep. 18, n. 6*),
 eum super candelabrum apostolicæ sedis Rotomagensis
 Ecclesiæ evexit (*Ibid.*, n. 5). Id ante contigit
 quam Paulinus hujus seculi curis liber esset (*Ibid.*,
 n. 9), scilicet ante annum 390, quo eum tempore
 Paulinus (*Ibid.*) Viennæ apud S. Martinum vidit, et
 quanvis eum tunc episcopum dumtaxat novisset, non
 vero martyrem, omnia tamen urbanitatis officia ei
 exhibuit, seque ac suos ejus precibus commendavit,
 et singulari prorsus dilectione eum complexus est.
 Sulpicius Severus (*Dialog. 3, c. 2*) narrat episcopos
 Valentinianum et Victricium adfuisse cum parens
 quidam Martino puellam annos duodecim natam Car-
 nuntibus sanandam obtulit: quod miraculum ad duos
 illos episcopos remittere voluit Martinus asserens se
 his sanctitate esse multo inferiorem, illosque omnia
 posse; verum ii una cum parente illo Martinum ob-
 testati sunt, qui dimisso populo, adstantibus duobus
 episcopis et patre, puellæ sanitatem restituit. Ille Vi-
 ctricius fuit proculdubio Rotomagensis episcopus,
 cum inter ceteros Galliæ episcopos nullum alium
 istius nominis agnoscamus.

2. Postquam episcopus creatus est Victricius,
 (*Paulini ep. 37, n. 4*) in fide et veritate, non in infla-
 tione scientiæ, neque in sublimitate sermonis myste-
 rium Christi annuntiavit, nihil se judicans scire inter
 homines, nisi Christum Jesum, eumque crucifixum.
 Illi concessit Deus (*Ep. 18, n. 10*) quod eximie 779
 dumtaxat sanctitatis viris concedere solet, factis
 scilicet adæquare sermones, et pariter vita ac sermo-
 nibus instruere; atque adeo nullus poterat se excusare
 difficultatis imperio cum prius adstringeretur Victricii
 virtutis exemplo. Ea ratione multorum beatorum
 beatus parens existit (*Ibid.*). Innumeros circa se utrius-
 que sexus sanctorum greges coegit, quos Christo sa-
 pientibus institutis suis genuerat, et quibus erat fidei
 formula, sicut et perfecta virtutis exemplum. Eccle-
 siæ suæ etiam primavæ illius Hierusalem Ecclesiæ
 speciem dedit (*Ibid.*, n. 5), et in ea omnis generis
 virtus florere videbatur. Intemeratam virginitatem
 servabant maximo numero filię (*Ibid.*), quibus unus
 Christus hospes et sponsus erat: innumerabiles viduæ
 sanctis operibus, ministratu pio, noctu diuque Ec-
 clesiæ famulatu, eas, quibus ulabolus ipsarum cor-
 pora lacescebat, aggressiones superabant. Multi con-
 jugati arcanam fratrum germanitatem profitebantur,
 et orationibus sedulis Christum ad sui visitationem et
 castitatis benedictionem invitabant; alii vicissim tum
 ad castitatem conjugalem tum ad continentiam sese
 exercebant. Ubique misericordiæ pandebantur viscera
 (*Ibid.*); continua diebus ac noctibus Christi
 Domini nomen prædicatione resonabat. Quotidiano
 concentu sancta cantica psallebantur pro frequentes
 ecclesias et monasteria (*Ibid.*), et castissimis cordi-
 bus ac vocibus cum in celo, tum in terra, sancti de-
 lectabantur. Idcirco Paulinus addit apostolos (*Ibid.*),
 cum in Victricio aptissimum sibi diversorium repe-
 rissent, eos ipsi esse cooperatos, et effectu divino-
 rum operum probasse suum spiritum ea in Ecclesia
 exstare, a qua ipsorum aberant reliquiæ; eos in filiis
 pietatis ac justitiæ conquievisse (*Ibid.*), eos Victri-
 cium in omnibus eruditionis suæ filiis dilexisse, et
 in ipso Christum amavisse; utque ipsum gloriæ suæ
 consortem testarentur, eos in illius potissimum dice-
 resi divina plane miracula fuisse operatos. Itaque S.
 Victricii studiis et cura (*Ibid.*) Rotomagus, vicinis
 ante regionibus urbs tenui nomine pervulgata, in
 longinquis etiam provinciis nominari venerabiliter
 cepit, et inter urbes sacratis locis nobiles cum divina
 laude numerari.

3. Nec solum pontificali dignitate apostolorum
 collega factus est Victricius, sed et eo quod illum
 Deus speciosum, ut Paulini (*Ibid.*, n. 6) verbis utar,

verbi sui pedem fecit, clarum fulgur in obscuris ante regionibus lumen accendens (*Paulini ep. 18, n. 4*), in gentibus populum remotis qui sedebant in regione umbræ mortis, nubem in pluviam uberem deserta rigantem, magistrum denique et doctorem gentium (*Ibid.*). Diocletiani temporibus Morinos et Nervios in Belgio tenui jam spiritu fides veritatis afflaverat (*Ibid.*), at pastorum negligentia et frequenti barbarorum incursum incrementum non fecerat. Victricium Deus potissimum in vas electionis exceperit (*Ibid.*), in quo sanctificaret illic nomen suum; in eo enim fides veritatis prima refulsit clarius, ac propius apparuit, et caritas incaluit ardentius. Denique ubi quondam deserta barbarum ac latronum incolæ frequentabant, tunc venerabiles et angelici sanctorum chori, urbes, oppida, insulæ, silvæ, monasteria et ecclesiæ plebe numerosæ, pace consona divinas laudes celebrabant (*Ibid., n. 4*). In omnem terram sonus ejus exivit, et Dei nomen sanctificatum est (*Ibid.*).

CAPUT III.

Ad Victricium scribit Paulinus. Accusatur de fide Victricium. Romam venit, et scribit ad Paulinum.

780 4. Probabiliter admodum jam episcopus prædicavit in supra-licis regionibus Victricium, novissime enim de illo audierat Paulinus cum ad eum litteras dedit anno 390. Hæc nota illi fecerat Tychicus (*Paulini ep. 28, n. 4*), quem S. Victricii carissimum fratrem et fidelem in Domino ministrum appellat; et tunc luxit Paulinus (*Ibid., n. 9*) negligentiam infelicitatis suæ quod Victricii sanctitatem non satis agnovisset et veneratus fuisset cum Viennæ apud S. Martinum olim eum viderat, et illius cicatrices non lambisset. Al eum scribendi quærebat occasionem (*Ibid., n. 1*), nec dabatur, donec quod optanti aliquando non contigerat, id insperanti sibi provenit Romæ quo accesserat Paulinus; nec multo post (*Ibid., n. 3*) cum quodam catechumeno Urso concurreret et Paschasius S. Victricii Rotomagensis diaconus, in cuius humanitate et gratia quasi quasdam virtutum gratiarumque S. Victricii lineas velut speculo reddente se collegisse dicit Paulinus (*Ibid., n. 10*); quem et institutionis Victricii discipulum et viæ comitem modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, constantia in fide veritatis, et sermo in omnibus sale conditus, probabant (*Ibid., n. 1*). Itaque eum præter gratiam fraterni in sacro diaconatus ministerio contubernii eo venerabilius amabiliusque suscepit Paulinus (*Ibid.*), quod de Victricii clero, et corpore, et spiritu esset. Nec illum ex Urbe ad Victricium redire cupientem passus est proficisci (*Ibid.*), sed quadam caritatis violentia eum Nolam perduxit; ut diutius per illius præsentiam quasi quadam S. Victricii gratiæ portione fruereetur. Illius tamen conversationis non mediocrem consolationem perdidit Paulinus qui tunc temporis carnali ægrotudine afflictus est (*Ibid., n. 2*). Neque vero in infirmitate Paulini dumtaxat Paschasius contribulatus et compassus est; sed et in Urso, quem indivulsum suæ peregrinationis comitem habuerat, gravissimo languore confectus est, in quo Paulinus se perspexisse assertit fidem et caritatem in Domino plenam (*Ibid., n. 3*). Tandem labore ac fide Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui confessoris Felicis, Ursus usque ad mortem infirmatus de periculo invenit salutem, et per Paschasii diaconi manus Christo genitus, in lectulo baptizatus est (*Ibid.*), licet adesset S. Paulinus jam presbyter, et plures alii potuissent præsto esse presbyteri. Cum autem Ursus sana et robusta esset valetudine, et Paschasius ad Victricium reditum meditareetur, per ipsum 18 epistolam suam ad Victricium dedit Paulinus (*Ibid., n. 1*), in qua cum Paschasium diutius apud se retentum excusasset, de Morinis et Nervii (*Ibid., n. 4*), quos per Evangelium Christo Victricium genuerat, verba facit, et quemadmodum Rotomagensis formaverat Ecclesiam (*Ibid., n. 5*), ut supra (*Cap. 2, n. 2*) enar-

avimus; denique postquam ejus martyrii seu confessionis texuit historiam (*Ep. 18, n. 6 et 7*), illius videndi summo se teneri desiderio significat (*Ibid., n. 8*). Nihil in ea commemorat de Victricii ad Urbem accessione, quam anno 404 factam fuisse mox demonstrabimus.

781 2. Exstincto Alarici bello, Honorius ultimis anni 403 diebus Romam venit (*Prudent. in Symmach. et Claudian. in poem.*), ubi saltem ad vigesimum quintum Julii diem anni 404 commoratus est. Eodem tempore Victricium Rotomagensis illuc se contulit, et vidit ipse quantis laboribus et quanto studio Rom. pontifex Innocentius imperatorem sollicitaverit ne ecclesiasticos viros ad onera et munera civilia pertraheret (*Ep. 2 Innoc. ad Victr., c. 11*). De hac Victricii peregrinatione Romam loquitur Paulinus (*Paulini ep. 37, n. 1*); speravit enim Victricium, qui per tanta terrarum spatia Rotomago Romam venerat (*Ibid.*): brevi itinere Nolam ad se venturum, qui cum non venisset, fatetur Paulinus hujus se boni damno non modo contristatum, verum etiam confusum fuisse; neque unquam sibi ipsi magis, neque aliis manifestata fuisse peccata sua, quam cum Dei manus quæ Victricium tam longe perduxerat, propius ad ipsum accedere non permisit. Quo consilio hanc peregrinationem suscepit Victricium non plane perspicuum est, nisi malevolorum linguis mendacibus ejus sanctitati invidentibus eo pertractum dicamus (*Ibid., n. 4*). Accusatus fuisse videtur (*Ibid., n. 6, 7, et Chiff. p. 177*) quod de fide non recte senserit, de qua cum ad eum scriberet Paulinus, fidem illi catholicam præcipue de mysteriis Trinitatis et Incarnationis longo sermone exponit (*Paulini ep. 37, n. 5 et 6*). Deus vero hac eum afflicti passus est injuria (*Ibid., n. 7*), ut gauderet rursus de victoria, et donaretur corona qui victor discessisset et pugna, eique secundum B. Paulum liceret dicere pugnare se a dextris et a sinistris per arma justitiæ (*Ibid.*), per ignominiam et bonam famam, per gloriam et ignobilitatem; neque enim linguarum iniquarum sagittæ in corpore armis Dei potentibus septo locum vulneris, neque nævum in lumine potuerunt invenire (*Ibid., n. 4*): quis enim dubitet in ejus spiritu fidem veritatis habitare (*Ibid., n. 7*), in cuius vita videt fidei exstare virtutem. Nec quisquam in eo confusus est quod rectius de ipso senserit, et nova hæc vere fidei ipsius, necnon virtutis probatio multis in profectum Evangelii venit (*Ibid.*). Qua de causa Romam venerit Victricium palam non est; nec satis constat, ut jam diximus, an eo iniquorum criminationibus fuerit pertractus. Ut sit, ibi certe in ore omnium cum doctrinæ tum virtutis ejus laus exstitit maximæ; paucis enim interfectis diebus missa ad eum epistola laudat pontifex Innocentius (*Ep. 2 Innoc.*) quod in directione doctrinæ, in virtute conversationis, et in aliorum ad Ecclesiæ normam institutione laudem veri episcopi adeptus sit; neque quidquam in ejus doctrina animadvertit quod cum sacris paginis non consentiret.

782 3. Non multo post reditum ejus Rotomagum misit in Italiam Candidianum cui brevem ad Paulinum dedit epistolam (*Paulini ep. 37, n. 1*), quam ipse Paulinus incredibili gaudio accepit; quæque pristinum dolorem, quod Victricium ad ipsum non pervenisset, penitus abstersit (*Ibid., n. 1*): de quo tamen suavissime et humillime per responsum conqueritur, et sibi peccatori et ægroto fatetur hoc debitum fuisse solatum (*Ibid., n. 2*). *Nolo enim te*, inquit Paulinus (*Ibid.*), *ita securum esse de nobis, ut putes jam sanctos esse omnes languores animæ nostræ; in quibus Domino peccavimus et peccamus*. Ea de re multa pro suo more subnectit, orationum ejus suffragia implorat (*Ibid., n. 1*); reliquum epistolæ spectat ad eam quam sustinuerat persecutionem (*Ibid., n. 4 et 7*). Loquitur Augustinus (*Lib. de Cura pro mort., c. 18*) circa annum 404 de quodam Candidiano presbytero, cujus in cognitionem venerat Paulini opera, et cujus ministerio idem **782** Augustinus librum de *Cura pro mortuis* ad Paulinum misit. Portitor epistolæ Victricii ad

Paulinum nondum erat presbyteri dignitatem adeptus, cum eum Paulinus filium vocet (Paulini ep. 37, n. 1); et tunc temporis videtur potius Victricium quam Paulini fuisse.

CAPUT IV.

Ad Victricium scribit Innocentius I pontifex Romanus.

1. Eidem forsans Candidiano dedit Victricius litteras ad Innocentium papam; voluit enim ab eo pontifice cognoscere quænam esset Ecclesie Romanæ de disciplina et morum directione regula et praxis (Ep. 2 Innoc. ad Victr., in init.). Conquestus est (Ibid.) de perversa quorundam agendi ratione, qui divinum iudicium non timentes, sed gratiam popularem aucupantes, sacra et vetera Ecclesie decreta, nulla ejus sanctitatis habita ratione, infringere præsumebant; quare eandem Ecclesie Romanæ disciplinam servari in sua provincia in votis habuit: cuius æquissimæ petitioni consensit Innocentius, et misit ad Victricium librum (Ibid.) quem vocat *Regularem*, quasi didascalum et monitorem; in quo non nova præcepta imperare, sed quæ per desidiam aliquorum neglecta fuerant, quæque apostolica et Patrum traditione fuerant constituta ab omnibus vellet observari, habita divini iudicii ratione, eaque mittere se asserit Innocentius, ne ip. e erroribus et abusibus favere silentio suo videatur, monetque Victricium (Ibid.) ut illa episcopis suffraganeis et vicinis Ecclesiis nota faciat, ut cognoscatur quæ sit Ecclesie Romanæ praxis, et hanc regulam sequantur quicumque instituendorum Christianorum curam susceperint, quorum observatione aliorum decretorum, quæ hic non notantur, notitiam essent facile assecuturi. Regularis ille liber, quem cum epistola sua Innocentius a se missum dicit, non alius mihi videtur esse ab iis decretis quæ adeo epistolæ ipsi conjuncta sunt, ut illius partem constituere videantur; quorum primum vetat, *Ne quis extra consensientiam metropolitanæ episcopi audeat ordinare, vel ab uno episcopo ordinetur*. Secundum prohibet *ne in clerum admittatur qui post peccatorum in baptismate remissionem cingulum militiæ secularis habuerit*; penitentiam enim solum a clero exclusisse constat, licet militiam seculari quis non fuisset professus. Tertium quod secundo adjungit Dionysius Exiguus (Cod. Can. p. 197), statuit *causas vel contentiones inter clericos tam superioris ordinis quam inferioris ab ejusdem provincie episcopis esse terminandas (sine præjudicio tamen Romanæ Ecclesie, ut habet Justiellii editio, p. 197), eosque qui causæ suæ iudicium in alias provincias transtulerint de clericatu deponendos; de causis vero majoribus ubi iudicium episcopi tulerint, notum facient summo pontifici ex consuetudine, et ex decreto concilii, ut videtur, Sardiensis*. Quartum, quintum et sextum prohibent *ne clerici ordinentur qui secundam habuerint uxorem, aut viduam, aut ejectum, sive post, vel ante baptismum, contra Hieronymi (ep. ad Ocean.) sententiam: quod observatum asserit a singulis episcopis*. Nonum, quod *levitæ et sacerdotes cum uxoribus suis non coeant, quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur*. Licetum fuisse videtur inferioris ordinis clericis pro nutu matrimonio **783** uti, præterquam ita, ut ait Innocentius c. 10, *qui in monasteriis diu morati fuerant, ubi perpetuè se addixerant continentie; fuisset enim a ratione alienum, si quod diu servassent, id in meliori gradu possit amisissent*. Notat in eodem articulo *ante matrimonium corruptos Ecclesie benedictionem non recipere cum uxores ducerent; eosque qui ante baptismum in virginitate non steterant, pollicitos fuisse juxta antiquum Ecclesie usum et praxim cum in clerum admitterentur, se matrimonium non contracturos*. Septimo articulo prohibetur *ne de aliena Ecclesia clericum ordinare quisquam usurpet, nisi ejus episcopus precibus exoratus concedere voluerit: et abjectum ab altero clericum altera Ecclesia non recipiat*. Octavum: *Ut ad Ecclesiam redeuntes a Novatianis, vel Montanibus, hoc est Donatistis, per manus tantum impositio-*

A nem suscipiantur, præter eos qui ab Ecclesia catholica ad eos transeuntes rebaptizati sunt; ii enim sine longa penitentiae satisfactione nequaquam sunt admittendi. In undecimo monte Innocentius Victricium *de curiales vel quibuslibet publicis functionibus occupatos clericos faciat, quippe qui nonnumquam a sacerdotio revocarentur a principibus iis munis subficiendos, in quibus voluptates exhibebant (ludos scilicet publicos) quas a diabolo inventas esse non dubium est; et simul in ejus memoriam revocat quæ ipse Romæ positus viderat*. Decrevit duodecimum, *eas quæ Christo spiritualiter nupserrunt et velari a sacerdote meruerunt, si postea vel publice nupserrunt, vel se clanculo corruperint, non admittendas esse ad agendam penitentiam, nisi is cui se junxerant de seculo recesserit; et eas quæ vivente adhuc viro alteri nupserrunt, haberi adulteras, nec eis concedendam esse agendam penitentiam licentiam, nisi unus ex eis fuerit defunctus*. Statuit decimum tertium *penitentiam aliquanto tempore iis esse agendam quæ nupserrunt postquam in proposito virginitatis semper manere promiserant, etiamsi velatæ non fuerint*.

2. Extremi duo articuli citantur ex epistola Innocentii I papæ ad Victricium Rotomagensem in concilio Turonensi II, et ibi approbantur. Inepte admodum hujusce temporis hæretici (Baron. an. 404, § 122) iis extremis duobus articulis utuntur ut hanc Innocentii epistolam suggillant. Illam alii (Coc. p. 106) penitus rejiciunt et contendunt eam non esse Innocentii, quia de verbo ad verbum Siricii epistolam complectitur. Cum vero Innocentius antiquas regulas renovare, et Ecclesie Romanæ disciplinam notam facere voluerit, id melius præstare non potuit quam si majorum instituta traderet. Quamobrem nemo jure dubitaverit de epistola Siricii a concilio Teleptensi et a Ferrando laudata, neque de Decretali Epistola Innocentii, quam Dionysius Exiguus inseruit integram in codice Ecclesie Romanæ, et quæ citatur anno 570 a concilio II Turonensi et plurimis aliis (Blond. de Decret. p. 551). Major difficultas versatur in assignando tempore conscriptæ epistolæ quæ est 15 Februarii (Ep. 2 Innoc., in fine), eo quod referat epistola Victricium testem fuisse quantis molestiis imperatorem præsentem pontifex Rom. sollicitaverit (Ibid., c. 11); idcirco enim asserendum nobis est eum versatum fuisse Romæ eodem tempore quo Honorius qui illuc non pervenit nisi mense Decembri anni 403. Ex poemate quod Claudianus de eo itinere in sextum consulatum suum edidit constat eum illuc nunquam antea venisse ex quo fuerat imperator creatus; præterea vero Innocentius pontificatum non adeptus est ante annum 402. Si igitur Victricius Romæ adfuerit mense Decembri 403, quis putet Innocentium **784** ad eum scripsisse 15 die Februarii anni 404. Hoc unum existimari posset Victricium Romæ adhuc commorantem hanc ab eo institutionem postulasse, et ab eodem per formam epistolæ accepisse, quo majoris esset ponderis. At ex his vocibus, *quam ipse nobiscum positus cognoisti* (Ibid., c. 11), manifestum est Victricium ab urbe Roma jam tum abfuisse; ac re quidem ipsa asserit hæc a se decreta cum epistola missa fuisse; et hæc verba, *quosdam enim asseris existisse* (Ibid., in init. ep.), satis indicant pontificem non respondere iis quæ coram Victricium dixerat, sed ad ea quæ ex illo tempore ipse Victricius rescripserat. Itaque si ejus Roma discessum ad finem Martii 404 posuerimus, qui quidem maturius assignari non potest, cum necesse sit Victricium Rotomago Romam scripsisse, et Innocentium per aliquod tempus suum paravisse responsum, quod antehunc annum dare non potuit decimo quinto kalendas, non Martii, sed Januarii, hoc est 18 Decembr. In quibusdam editionibus et in ms. Justiell. non reperitur quo tempore scripta fuerit hæc epistola, quamvis suo quæque temporari assignentur aliæ epistolæ. Et vero quæ sequuntur, *Hæc itaque regula* (Ibid., in fine epist.), etc., ex aliis quibusdam scriptis videntur excerpta, neque cum præcedentibus ullo modo coherent, nisi de hæc regula tota intelligatur epistola. Nihil amplius docet

historia de sancto Victricio, qui septimo Augusti die inter confessores Christi colitur ab Ecclesia. Corpus A ejus Brennam translatum et in Ecclesia S. Remigii repositum fuisse traditur (*Gall. Christ. t. I, p. 559*).

DISSERTATIO QUINTA.

DE S. APRO.

CAPUT PRIMUM.

De vita S. Aprii Tullensis episcopi. An idem fuerit ac Aper Paulini amicus.

Si Aper monachus, qui anno 404 vel sequenti interfuit Galli colloquio ex quo confecti sunt Sulpicii Dialogi (*Dial. 3, c. 1*), idem sit cum eo ad quem scripsit Paulinus, serius anno 404 ad eum litteras non dedit; sed eundem non esse satis verisimile est, cum enim is ad quem Paulinus scribit nobilis fuerit et sacerdos, non eum solo monachi nomine designasset; itaque nihil certi comperimus de tempore ejus conversionis et epistolarum quas ad eum scripsit Paulinus. Superest alia difficultas: quaeritur enim utrum ille sit Tulli Leucorum episcopus qui idem nomen sortitus est, quique exstat in martyrologiis ad 15 Septemb. Supponitur quidem episcopus Tullensis a Baronio in Martyrologio suo. Neminem de eo dubitareasserit Chiffletius (*Chiff. Paulin. p. 177*), sed nomen illud episcopi (*Ibid.*), quod ei tribuebatur in vulgata olim 29 epistolae Paulinae titulo, revera significat eum episcopum, si tunc non esset, postea existitisse. Contra Sammarthani contendunt (*Gall. Christ. t. III, p. 1095*) non potuisse Paulinum ad Aprum Tullensem episcopum scribere, obierat enim inquit, priusquam Sidonius crearetur episcopus. Quid **785** inde sequatur non advertimus, nisi supponamus cum illis S. Aprum episcopatum non fuisse adeptum, nisi defuncto Urso Auspicii successore; quae si supposuerimus, constabit eum non factum fuisse episcopum nisi sub finem quinti seculi: unde non fuit Paulini contemporaneus, quandoquidem temporibus Sidonii (*Sidon. ep. 7, 10, et 17, et not.*) vivebat Auspicius, circa annum 470. Huic validissimae rationi qua distinguitur Aper Tullensis ab eo qui fuit Paulini contemporaneus, accedit Vita ms. prioris Aprii quae denotat Aprum Christianis parentibus oriundum ab ipsa infantia in maxima pietate vixisse, et a juventute ad reliquum vitae cursum in virtute processisse, cujus fama ad episcopale munus assumtus est: quod difficulter admodum convenit cum iis quae habet Paulinus, qui amicum suum describit pro more seculi vitii mancipatum (*Paulini ep. 38, n. 1*), eumque non advocati modo, sed et iudicis personam gessisse (*Ibid., n. 8*), mentem vero et vitam mox innuatam (*Ibid., n. 7*), in cujus pectore per gratiam Deus esse coeperat (*Ibid., n. 3*), quique duritiam cordis, ariditatem atque levitatem veteris hominis habuerat (*Ep. 44, n. 1*). Aper quoque post conversionem suam Paulino in epistola testatus fuerat inconcussa fide tenere se Christum Filium Dei et hunc crucifixum (*Ep. 38, n. 1*); huic Paulinus respondit illum esse beatum qui Spiritu coelestis Patris revelante has veritates didicerit, et Jesum Christum toto arcanae pietatis mysterio amplexus fuerit. Quibus verbis innuitur eum recens Christianum vel saltem catholicum fuisse; quisenim illa de catechumeno facile intelligat in religione Christiana ab ipsa infantia enutrito, etsi nondum baptizato, quales erant hoc tempore complures; quis etiam facile crediderit in Vita Aprii laudari catechumenum, de quo praesertim haec referuntur: *A puero caelestis tirocinii rudimenta suscipiens, Christianae religionis venerator ac praecipuus semper existit cultor, totus circa ecclesias et loca sancta semper intentus*, etc. Si quis igitur Aprum amicum Paulini episcopum fuisse assernerit, dicendum erit vel in eo penitus falsam esse illius duritiam, vel huic multa deesse; nec enim videtur originalis historiae characterem habere, quin immo virtutes ejus generatim et fuse describit, de gestis ejus pauca disserens.

Mors iudicis Catalaunensis a fide communi satis aliena est; et dum quendam de morte Aprii tangit circumstantiam, hanc fundat opinione communi, *fertur*; hanc tamen Vitam recte et pie elaboratam dixerim. Civitates haec designat antiquis nominibus, verbi gratia: *Augusta Leucorum, Leucorum civitas*, quod vulgare non est apud autores sexti seculi et infra; nec miracula tradit veluti certissima episcopi sanctitatis argumenta, et notat quanto sibi studio cavebat Aperi haereticorum industria in errore adduceretur: quae prudentia vix reperitur in iis qui extinctis haeresibus vixere, id est post medium sexti seculi. Notandum tamen de catalogo episcoporum Tullensium, P. Cointium illos recensentem qui ab Auspicii vixere temporibus ad annum usque 550 nullum de Apro habere sermonem, quem profecto priorem Auspicio existimavit.

CAPUT II.

Conversio Aprii et uxoris Amandae.

786 Ad Paulini amicum jam redeamus. Vir erat dives, sapiens, disertus (*Paulini ep. 38, n. 7*), prudentia clarus et doctrina (*Ibid.*); sed adeo superbus, ut Paulinus similem eum dicat tauro pingui (*Ibid., n. 8*), ut habet Scriptura. Uxorem duxit nomine Amandam (*Ep. 39, in tit.*), ex qua habuit filios complures et filiam (*Ibid., n. 1 et 2*). In tribunalibus fuerat advocatus et iudex (*Ep. 38, n. 8*): quod vocat Paulinus (*Ibid.*) *iniquam potentiam sedem*, ut seculares dignitates ab Augustino (*Aug. in psal. Lxi, n. 8*) dicuntur magistratus *Babyloniae*. In Galliis commorabatur, siquidem ex quo fuit conversus litterarum officia non nisi annuo commeatu Paulino pendebat (*Paulini ep. 39, n. 1*). Haud dubie cum adhuc in seculo agerent Aper et Paulinus se invicem noverant, et videtur Paulinus quasdam ad eum epistolas scripsisse (*Ep. 38, n. 11*) quibus ad fidem Christianam amplectendam eum incitaret. Sed eluxit tandem in eo divinae virtus sapientiae et caelestis operatio potentiae (*Ibid., n. 7*) quia prudentem a sententiae suae cursu vel statu non potest flectere non nisi ipsa summa Sapientia, etc. Coelesti lumine edoctus est inconcussa fide Christi veritatem tenere et libera voce profiteri, ac mentem statim immutavit et vitam; conversus ingemuit, et factus est acceptus Deo. *Destructus es a superbo*, inquit ad eum Paulinus (*Ibid., n. 8*), *assumtus in humilem. Illa cervix facta est docilis ac tenuis in iugo Christi. Deposita cervice tauri fractus es in mansuetudinem bovis illius qui agnovit possessorem suum; jam ex leone vitulus; et versa ferocitatis aut virtutis vice, aper seculo, agnus Deo; totaque illa quae pro seculo superbus gerebat, nunc adversus seculum humilis arma convertit*. Praeteritam cordis duritiam, ariditatem, atque levitatem cum veteri homine deposuit (*Ep. 44, n. 1*), peccati infelices fructus. Nunc vere sapiens, ait ei Paulinus (*Ep. 38, n. 9*), *vere disertus, et vere potens, qui mundo huic stultus et mutus es, et auctori linguae et mentis tuae sacundus et sapiens de suis muneribus Deo serius, nunc instructor jure divino advocatus pro te postulus, et justior iudex te ipsum iudices; et in te aut de te ipso sententiam feras, ut magis merearis absolvi, teque non solum venia sed et gloria dignum facias, cum tibi per accusationem tui ades, teque dummodo sanctifices: intelligens non quod hominibus, sed quod Deo placeat sanctum et innocens esse*. Jam bonis disciplinarum fructibus opimabatur, et in virtutum fruge pastum quaerebat, ac duplicis Testamenti dentibus ad rumpenda diaboli retia armabatur. Quam dixit Deus stultam hujus mundi sapientiam reproboavit et respuit (*Ibid., n. 7*), quia quae a Deo haec acco-

perat, ea sibi arrogabat, et cum parvulis Christi A quam cum sapientibus mundi consortium habere ma-
luit. Huic mundo mutus factus (*Paulini ep. 38, n. 9*) humilitatem a superbis contentam (*Ibid., n. 3*), et ipsam humilitatis speciem amplexus est (*Ibid., n. 5*); inanitus est a divite ut ditaretur in paupere (*Ibid., n. 8*), et ab illa supervacuae distentionis saturitate vacuus est, ut veris pie paupertatis bonis impleteretur. Sed ad propositam sibi bonorum spoliationem pervenire non potuit (*Ep. 39, n. 2*), et in ea Paulinum imitari; quamvis enim libero affectu caelestia desideraret, terrena tamen quodammodo curare filiorum **787** possessionibus compulsus est. Uxor ejus in recta virtutis via vel praecessit eum vel secuta est; fuit enim illi non dux ad mollitiem et avaritiam (*Ep. 44, n. 4*), sed ad fortitudinem quasi redux in ossa viri sui. Continentiam (*Ep. 39, n. 1*) et castitatem (*Ibid., n. 3*) uterque simul professi non jam se secundum carnem noverunt, sed a suo in corpus Christi transiere (*Ep. 44, n. 3*), et magna illa divini cum Ecclesiae conjugii amulatione, spiritualibus tanto firmiteribus quanto castioribus nexibus Christi caritate copulati suat.

CAPUT III.

Provehitur ad sacerdotium Aper. Illum uxor a curis domesticis et civilibus negotiis liberat.

Quamvis nonnisi sub ipsa conversionis initia Pauliniana epistolae accepisse videatur Aper, jam tamen ad sacerdotium promotus fuerat (*Paulin. ep. 38, n. 40*), et in ea seie tamquam in pacis et justitiae solio non nutu tantum divino positus est (*Ibid., n. 8*), sed et humano ibi locatus suffragio. Nec est profecto cur miremur quod viros, qui cum eloquentia tum sapientia, magnis quoque virtutibus in negotiorum civilium tractatione claruerant, ad sacerdotium promovendos populi assumerent, ipsis non modo hominibus vim inferendo, sed legibus etiam Ecclesiae repugnantibus. Si haec vis abominanda prorsus et intolerabilis in iis qui e statu seculari in Ecclesiam se intrudunt, et ex seipsis, non divinitus vocati, sed cupidine accensi, culmen honoris, opus et onus angelicis etiam humeris formidandum rapiunt, potius quam assequuntur; quam econtra laudabilis et sancta ea est qua populus ad sacerdotium compellit, urgetque promoveri quos tanto Deus honore dignos ostenderit, ut Ambrosios, Paulinos, Germanos, aliosque hujusce meriti viros: cum quibus sane conferendus est Aper, quem ad sacerdotium ambitione seculari non fuisse provecum vite ejus declarat sanctitas; ipse enim rarus urbium frequentator familiaris secretum taciti ruris adamavit (*Ibid., n. 10*), non otium negotio praefereus, inquit ad eum Paulinus (*Ibid.*), neque te ecclesiasticae utilitati subtrahens, sed jam pene forensibus turbis amulos ecclesiarum tumultus et concilia iniqua declinans. Arbitror autem i ipsum majoribus Ecclesiae utilitatibus praeparari, quod salubri consilio instructioni sanctae vacuus intentus studiis spiritualibus quibus solitudo amica est, formans in te quotidie confirmansque Christum, quo et servus utilis et magister doctior digniorem te ei, in qua nutu Dei positus es, sede perficias; opere pariter et verbo potens, ut lingua et mente tibi concors, veram te apostolicam disciplinam formulam praebes, praeepti Domini actor et doctor. In praedium suum sese receperat (*Ep. 39, n. 3*), et agrum suis videtur excoluisse manibus (*Ibid.*). Ex litteris (*Ibid., et ep. 38, n. 10*) vero Paulini apparet in hoc secessu annuum saltem illum exegisse, quo peracto creditam sibi dispensationem solers talentorum herillum multiplicator exercuit (*Ep. 44, n. 4*). Uxorem et liberos domi habebat (*Ibid., et n. 5*): ibi vitam agebat ab omni perturbatione expertem et seclusam a pelagi fluctibus (*Ibid., n. 4*), tutam in Ecclesiae portu mentis inconcusae ratem in meditatione continua studiorum operumque caelestium quasi quodam remigio salutis exercens. Quod in domo caelesti agitur liber exsequatur (*Ibid.*), de iis non sollicitus quae **788** in domo sua terrena agerentur, uxoris vero fide et prudentia fre-

tus, quae eandem sibi, sed vita et sollicitudinis varietate, assecuturam proponebat felicitatem (*Ep. 44, n. 4*). Laboribus enim intenta corporeis, secularibus vacabat negotiis, ut vir vacaret Christo (*Ibid.*); non hoc seculum Christo, sed virum sibi praefereus (*Ibid.*); neque enim in eo voluntati suae inhærebat, sed saluti ejus consulebat, cui naturæ, conditione exigente, debebat obsequium (*Ibid.*), atque ita dum secularibus negotiis serviret, non ipsi seculo, sed Christo militabat: rata se fore fidelem Deoque acceptissimam (*Ibid.*), si tamquam in immobili scopulo stabilita turris se opponeret necessitatibus seculi et procellis quae turbare potuissent eam, qua maritus ejus lætus fruebatur, tranquillitatem. Illi Aper suorum, seu liberorum, possessionem praediorum reliquisse videtur ex sequentibus: *Curat illa secundi curas, inquit Apro Paulinus (Ibid.), ne tu cures. Possidere videtur, ne tu possideas a mundo, et ut possideas a Christo Non illam a proposito tuo discors abjungit voluntas; sed quod magis mirum est, concors fides opere dividit voluntate conjunctam. Nam sine animi captivitate rem captivitatibus in libertate spiritus administrans, firmavit manus suas in opera virtutis: brachia sua extendit ad utilia, cincta fortiter lumbos suos, et easas pigritiae non edens, facta est tibi tamquam navis quæ mercatur a longinquo; necessaria divisione reddens per se Cæsari quæ sunt Cæsaris, ut quæ Dei sunt per te ministret Deo. Nam cum tributum, sicut scriptum est, dederit tui debet tributum, tunc et manus suas adaperiens pauperi, et fructum operæ suæ porrigens inopi, spirituale vectigal pensat; et reditum possessionis in tuæ militiæ stipendium suggerit, salutaris damni avarior quam letialis lucri. Nec enim illa, quod de terrenis elaborat fructibus, thesaurizat in terra; sed tuis potus operibus, quam damnosis avaritiæ quæstibus sœneratur*

CAPUT IV.

Reflectit Paulinus ad conversionem Apri; eum adversus mundi persecutiones munit.

Dicit Paulinus (*Ep. 38, n. 6*) Deum, cujus est mutare hominem, quia solus potest instaurare quod (solus) fecit, plura tunc mirabilia solito gratiæ signa, quæ peccatorum animas convertunt, fecisse, quasi properasset suos eripere ab ira ventura: in quo non tantum se uxoremque suam Therasiam, Sulpicium Severum sibi carissimum, et Aprum, ad quem scribebat, ejusque uxorem spectare poterat, verum et Pammachium, Pinianum uxoremque illius Melaniam juniorem, Constantem et Macarium qui amplissima obierant munera; multosque alios nobis ignotos, quibus adjiciendus Germanus Autissiodorensis, qui a muniis et dignitatibus seculi in clericorum sortem inaudito plane et miro modo a Sancto adscitus est. Deus in istis sanctis virtutum ostendebat exempla multis maxime utilia (*Ibid., n. 7*); quanto enim majori sapientia et prudentia naturali eminebant, tanto evidentior in eorum conversione Dei potentiae operatio et virtus apparebat: idcirco Paulinus pennas habere voluisset, ut volaret ad Aprum, in ejus colloquio requiesceret, et Deum toto corde laudaret (*Ibid., n. 9*). Quod autem aliis exemplo (*Ibid., n. 7*), quibusdam induratis et reprobis **789** testimonio erat: quare homines quorum spes intra hujus ævi spatia concludebatur (*Ibid., n. 6*), et in quibus timor Domini finem libidinum et avaritiæ nondum fecerat, Apri conversionem existimare errorem stultitiæ (*Ibid., n. 3*); ejus humilitatem contemserunt, qua eorum destruebatur superbia (*Ibid., n. 5*); et castitatem (*Ibid., n. 5*), quam erat amplexus, fuere detestati. Eum mundus odit (*Ibid., n. 2*), ubi eum a se alienum et moribus adversum vidit, ac sua illa seletypia Aprum jam verum Dei famulum probavit. In ejus rudimentis virtus perfectionis est operata (*Ibid.*), sed tentationibus jam ille obsistere poterat; beatumque se existimabat quod odisset eum mundus, quia Christo servebat. Hinc se Christianum credebat quia eum odisse ceperant qui diligebant, et despiciere qui timebant (*Ibid., n. 3*); sibi que conscius erat quod si ipse idem

fuisset qui antea, æque ut solebant et dilexissent et venerati fuissent. Hæc scripsit ad Paulinum Aper (*Ibid.*) in epistola sua quam ad eum e tacito sui ruris secreto misit (*Ibid.*, n. 10), in qua citra dubium totius suæ conversionis seriem referebat. In fine epistolæ affirmabat (*Ibid.*, n. 1) se inconcussa mente fidem catholicam tenere et libera voce profiteri, ac in ea se rudem atque Deo infantem esse dicebat (*Ibid.*). Lactatus est valde Paulinus in iis quæ ad eum scripsit Aper (*Ibid.*), et cum non haberet penas ut ad eum volaret, ipsique hanc felicitatem coram gratularetur, quid de ea sentiret in egregia et eleganti epistola testatus est, in qua ei dicit perspicuum esse quam fortiter crederet in Christo (*Ibid.*, n. 2), cui jam ab initio donatum esset pro Christo pati. Eum hortatus est ut hanc persecutionem sustineret (*Ibid.*, n. 2 et 7), quam ipse olim passus fuerat; ut suos adversarios firmissima humilitate destrueret (*Ibid.*, n. 5), eorum odium et obtreactiones potius vitæ moribus quam linguæ sermonibus confunderet, et ad Dominum silentio humilitatis et voce patientiæ loqueretur; deinde venit ad illam admirabilem immutationem quam Dominus in Apro operatus fuerat (*Ibid.*, n. 7 et 10); sub finem eum hortatur ut diligentem se in profectu pietatis exhibeat (*Ibid.*, n. 11), ut eadem affectione in Domino delectetur, qua in peccato fuerat delectatus; et addit (*Ibid.*): *Impense rogo ut me in orationibus tuis implices, et quoties fuerit occasio litteris revisere studeas*: illas animi relictiendi studio expetebat Paulinus; et maximo cumulatissimo gaudio cum eum in scientia spiritali proficere cognoscebat (*Ibid.*). Paulino libentissime obtemperavit Aper, et reipsa eum

A singulis annis ad Paulinum scripsisse videmus, Paulinus enim Aprum sibi ea litterarum officia annuo commeatu pendisse dicit (*Ep.* 39, n. 1); ex quo etiam commercio duæ prodire epistolæ quas Paulinus et Therasia ad Aprum et Amandam scribunt, quas ad annos 405 et 406 referimus; et quidem cura barbari Gallias invaserint vergente anno 406 brevissimoque temporis spatio eas depopulati fuerint, cunque Honorio sublatis eas in ditionem suam redegerit universas Constantinus anno 407, videtur anno 406 aut saltem ineunte anno 407 tam grato Paulini cum suis in Galliis familiaribus commercio finis imponendus. Hæc de Apri vita, quem asserere non audemus eundem cum Tullensi episcopo de quo pariter Annales nihil habent. Eum Martyrologia Usuardi, Adonis et Bedæ adscribunt in numero sanctorum episcoporum 15 Septembris die. Templo quod ipse cœperat ædificare 790 juxta Tullum statim ejus nomea inditum est, quavis Gallico nomine corrupte vocetur S. *Epure*: nunc S. Benedicti ordinis cœnobium est. Notant item Sammarthani (*Gall. Christi.* t. III, p. 1095) abbatiam monialium Colonie esse istius nominis et parochiam in urbe Nanceio. Salvianus, qui floruit Florentiæ ab anno 430 usque ad finem sæculi quinti, scribit una ad Aprum et Verum amicos suos (*Salvian. ep.* 3, p. 212 et 213), quibus se multo inferiorem esse profiteretur; eos totius ferme humilitatis et omnium prope bonorum operum palmam adeptos esse asserit, ipsorumque morum dignitatem ita ab omni suspitione eos vindicare, ut plane quidquid ab illis fieret nihil non recte factum esse crederetur.

DISSERTATIO SEXTA.

DE S. PAULINI OPERIBUS AMISSIS, DUBIIS ET SUPPOSITIIS.

1. Jamsatis fuse de his quæ supersunt S. Paulini operibus disseruimus in 1 et 2 Dissert., at multa excidere præclara sane monumenta. Etenim præter illius pro Theodosio imperatore panegyricum, cujus meminere S. Hieronymus in epist. 13 ad Paulinum de Institutione monachi, Cassiodorus lib. II Divin. Institut., Gennadius in libro de Scriptor. eccles. et Trithemius, ac ipse Paulinus in epist. 28 ad Severum, n. 6, præter varias, quæ periere, epistolas ad Augustinum (*Vide Vit. c.* 51, n. 3 et 4), Hieronymum (*Ibid.*, c. 36, n. 2), Delphinum Burdegalensem episcopum (*Ibid.*, c. 31, n. 1), Venerium Mediolanensem antistitem (*Ibid.*, c. 37, n. 2), ad Sulpicium Severum quatuor saltem (*Ibid.*, c. 29, n. 1; c. 32, n. 2; c. 47, n. 1 et n. 3), ad Desiderium presbyterum (*Ibid.*, c. 47, n. 1), Macarium (*Aug. ep.* 259, n. 1), Sanctum (*Vide Vit. c.* 25), et Ausonium (*Auson. ep.* 24), aliosque complures; præter Homilias quas habuit ad populum, saltem ex quo creatus est episcopus, dignas profecto quæ ad posterum transirent; Gennadius (*Catal. c.* 48), multas eum ad Sororem litteras de mundi contentu dedisse scribit; et Sacramentarium ei adjudicat, præclarum sane, si exstaret, antiquitatis monumentum, ex quo in administrandis sacramentis veterem Ecclesiæ usum et externa ceremonias colligeremus; Paulinum etiam composuisse Hymnarium testatur idem Gennadius, quem de S. Felice natalitia carmina esse existimo. At imprimis liber de *Penitentia et de Laude generati martyrum*, qui interit, maxime desiderandus est, cum omnium Paulini operum præcipuum dicat idem ipse Gennadius; hujus quoque meminere Trithemius et Bellarminus (*Lib. de Scriptor. eccl.*). Excidit præterea illius opus contra paganos, quod circa annum 395 scribebat, ut Augustinus *Ep.* 31, n. 8; et *ep.* 42, n. 1) didicisse ait, et quod vehementer desiderare se testatur. Sed et Gregorius Turonensis citat Paulini epistolam in qua S. Martinum plures SS. Gerzali et Prothasii reliquias accepisse legitur. Ex ipso Paulino (*Paulini ep.* 46, n. 2, et *Vit. c.* 48, n. 1. *Vide*

C not. 195) insuper colligimus eum Latinitate donavisse quædam S. Clementis (papæ) opera.

DE EPISTOLIS AD MARCELLAM ET AD CELANCIAM, ETC.

791 2. In ultima operum S. Paulini editione (*Rosv. edit. p.* 412 et 419) Antuerpiana an. 1622 insertæ fuerunt epistolæ ad Marcellam et ad Celanciam, quæ etiam inter S. Hieronymi opera reperiuntur. Epistolam ad Marcellam de tolerandis adversis maxime accedere ad dictionem Paulini ipsi Sacchini (*Vit. Paulin. p.* 733 et 734) et nobis videtur; at certe non facile est illud componere cum historia Paulini nostri, ut etiam observavit Rosveydus (*Vide not. in Append. ad hanc ep., n.* 1). Afflicte Marcellæ sub ipsum conversionis initium opem salutarem contulit misericors Dominus, et pium dedit consolatorem, qui etsi in *longinquo positus* (*Append. ep.* 1, n. 1), auditis maximis in illam divinx misericordix beneficiis, cognito etiam quo erat statu, et ea quæ illi acciderat tribulatione, disertam hanc illi epistolam gratulabundus conscripsit. In ea ad spem vitæ æternæ, et ad virtutem patientiæ quam præ se tulerat, illam hortatur (*Ibid.*, n. 3 et 6), et ut Domino in magna gratiarum actione confiteatur quod ipsam a sorte divitum peccatorum ad beatorum pauperum sortem, quorum formam Christus accepit, revocaverit (*Ibid.*): quod quidem evenisse a primis annis, quibus divino se obsequio Marcella addixit, ex ipsa epistola conjici potest. Et inde si primum non susceperit Deo se vivendi consilium, contigit saltem ut casus ille, quicumque fuerit, acriores ad opera pietatis illi stimulus subluderit, feceritque ut propositum suum et firmiter teneret et liberius profiteretur. Hic tamen nonnulla reperire est quæ ad extrema vitæ ejus, et Romæ ab Alarico expugnate tempora, quibus vere ipsa in corpore passa est (*Hieron. ep.* 16), referri posse videntur. An vero duras adea calamitates, et mala innumera quæ tot ac tantis

provinciis subeunda fuerunt, quæque ipsa Romæ expugnatio peperit, reticeret epistola? De hac calamitate testificatur Hieronymus (Ep. 16) quod illam pauperem non fecerit, sed invenit, nec ei eripere potuerit bona quæ sponte semel dimiserat. Cujus sit hæc epistola de qua agimus plane non liquet, nec in ullo ms. codice Paulini nomine inscribitur. Inter opera Hieronymi spuria recensetur, et merito, cum Hieronymianum styllum non redoleat. Ejus styllum Erasmus (*Ad ep. Hieron.*) sentit a Pauliniano non abhorre, quippe qui suavis sit et pius, necnon Spiritus sancti gratia et caritate perunctus, locisque Scripturæ abundans. Idem tulit iudicium Marianus Victorius. Hanc posuit Rosveydus in editione operum Paulini (*Rosv. edit. p. 412*); sibi tamen in notis (*Vide not. in App. ep. 1*) suis objicit Paulinum Nolæ habitantem dicere non potuisse, ut hujus epistolæ autor testatur, se *in longinquo positum* (*Append. ep. 1, n. 1*) a Marcella quæ Romæ vitam agebat: quam difficultatem solvere videtur, dum hanc sub conversionis Paulini initium scribi ab eo potuisse ex Hispaniis iudicat. Illud tamen non facile admittimus, cum Paulinus nonnisi circa annum 390 multisque post annis ex quo Marcellæ pietas emicuit, conversus fuerit. Ad eam tamen, quasi ipsa virtutis viam recens ingressa fuisset, scribit quasi auctoritatem habens, quod cum Paulini humilitate parum convenit. Et ille profecto cum de divitiis et humana ambitione disserit, mea quidem sententia, de se ipso pauca retulisset. Itaque Erasmii (*Loc. cit.*) iudicio 792 in hærendum censeo, nos inter tot ac tantos hujus ætatis scriptores epistolæ hujus autorem inepte quaesituros. Si quis hanc Paulini factum esse voluerit, siquidem stylo, sermone et sententiis, ut in margine adnotavimus, minime differt a Paulinianis epistolis; illam Marcellæ alteri iuscriptam esse dicendum erit; non vero ei cui sæpe sæpius scripsit Hieronymus, et cujus vitam exposuit in epistola 16 ad Principiam virginem, quam sic breviter perstringimus: « S. Marcella Albine filia, nobilis Romana, prius patre, mox septimo a nuptiis mense viro orbata, Cerealiæ consule eam in uxorem petente rejecto, ab Athanasio Petroque Alexandrinis episcopis edocta, prima omnium Romæ monachæ vitam professæ est: ubi a D. Hieronymo instructa una cum Principia virgine vixit. Ejus autem illud præcipuum facinus memoratur, quod Origenistarum errores ex Urbe expulerit, et Hierosolymam pietatis ac religionis causa accesserit. Obiit paucis diebus post captam a Gothicis Romanam (*Mar. Victor. ad ep. 16 Hier.*). »

Posterior ad Celanciam epistola præclarissimum certe est antiquitatis monumentum cum ob styli suavitate, tum ob materiam; egregia enim de institutione matrisfamilias præcepta recludit. Inscrubitur (*Append. ep. 2, n. 2*) ad nobilissimam matronam quæ inter honores seculi in conjugio constituta nupta erat viro, et illi Christiano (*Ibid., n. 26*). Aliquot jam ante annos continentiam sibi in animo proposuerat (*Ibid., n. 27*), et pudicitiam, absque pacto et consensu viri, nullo voto emissio servare cœperat. Tunc temporis paganismus abrogatus nondum fuisse videtur (*Ibid., n. 8*), cum hæc conscripta est epistola, quam certe post tempora Joviniani missam fuisse constat (*Ibid., n. 28*). Itaque ea posset Paulino adscribi, quadrat enim tempus; et habet præterea, si Erasmo (*Erasm. t. I Hieron., p. 106*) et Sacchino (*Sacch. Vit. p. 733*) credimus, multas Pauliniani styli notas: inest tamen in hac styli suavitate gravitas quedam nimis a Paulini alacritate et volubilitate in dicendo aliena et locorum S. Scripturæ diversa expressio, quam ut ei possit adjudicari isthæc epistola; etenim Sacchinus (*Ibid., et p. 734*) ejus non esse censet, siquidem ait: *Nulla nobis satis videtur.*

Paulini poema exhortatorium ad Conjugem (*Append. carm. 1*) ut se Deo dedicit, quod Rosveydus Paulinianis operibus inseruerat (*Rosv. ed. p. 643*), ad ipsius Paulini styllum et sermone satis accedere le-

ctor ipse in pluribus poematum locis animadvertet. Cum vero in quatuor mss. codicibus Prospero tribuatur, in nullis Paulino, cujus historiæ prorsus non respondet, Paulini factum asserere non audemus. Egregium est sane illud poema et jucundissimum, poesis quoque aliis Paulini carminibus suavior liberius fuit. At quod istud carmen Paulino potest adjudicare, illud nempe est, quod universum orbem in ea generali eversione rerum et perturbatione describit, quam expertum est ab anno 407 Occidentis imperium (*App. carm. 1, v. 5 et 7*). Verum Paulino tunc temporis non necesse fuit ut se et uxorem ad Christianam vitam hortaretur, et designaret quomodo facultatibus suis uteretur (*Ibid., v. 57 et seqq.*). Arbogastus maximas in Occidente turbas fecit, cum anno 592, 15 Maii die, juniore Valentianum strangulari jussit, et diadema Eugenio imposuit. At illud carmen hæc non adumbrat. Habetur inter Prosperi carmina, cui Rosveydus et alii adjudicant, et Paulino tribuunt: a quibus dissentit Labæus (*De Script. eccl.*) 793, eorum tamen opinionem nullis refellens argumentis.

Appendicis poema 2 videri posset paraphrasis in laudes quas de nomine Jesu scripsit S. Bernardus; ideoque illius autor duodecimo seculo non antiquior existisse appareret, si quid stylos redoleret barbarum: illud vero ad elegantiam paululum accedit; et nisi foret hæc Bernardi paraphrasis, Paulinum ejus autorem facile quis crederet. Quid enim? cur Bernardus, qui ex autoribus non laudatis tot sententias collegit, quæ de nomine Jesu tot protulit argumenta ex Paulino non exceperit? In ms. codice membranaceo Cartusie prope Argentoratum civitatem Germanicæ inter nonnulla variorum Autorum carmina hoc poema offendit Caspar Barthius, et inseruit Adversariorum Commentariorum libro xxxiv, c. 1, illud Paulino nostro adscribens. Cum quocumque nobilium poetarum Christianorum comparaveris, nullo inferiorem genium videbis; mihi vero phrasim et indoles usque adeo Paulinum sapit, ut cum ejus scriptis comparando nihil nisi in eo simile inventurus sis. Post Barthium sic censuero eruditissimi viri, quos consului, et poetice artis peritissimi, inter quos R. P. Commirius S. J. et Nicolaus Heinsius paulo antequam e vivis excederet. Illa *Felix errorum non diu*, v. 32, manifeste peccant in legem metricam, nec satis tamen video quid pro iis reponi debeat, nec qua ratione sine alio libro emaculari possit; nec inducor ullo modo ut ab autore tam insignemævum profectum esse arbitrer, sed ab incitis libris. Ista de *cantatis dno carmine corporibus*, manifeste respiciunt ad manes carmine magico solitos evocari tumulis. Sono *sago* videtur dixisse, *sagarum carmine: Corpora cantata dno carmine et sono sago; devota bustis*, id est, jam mortua. Vide num forte v. 76 legendum sit: *Carne interim terræ data*, vel *Caro interim terræ data; Ne*, etc. Hoc carmen in feriis paschalibus conscriptum putat Barthius (*Advers. Comment. lib. xxxiv, c. 1*).

3. Suspicati sunt quidam inter S. Augustini epistolas 126 (al. 45) et 243 (al. 38) nostri Paulini esse; at refragantur Lovanienses Theologi et RR. PP. Benedictini, quippe cum Possidius in Indiculo eas recenseat, c. 7, easque citans Beda vulgatus in I ad Timoth. v et in II ad Corinth. v, 15, Augustini esse agnoscat.

Jam vero nullus igne nescit S. Ambrosii vitam et sex carminum libros de Vita S. Martini olim falso adscriptos Paulino Nolano, ab aliis Paulinis fuisse compositos, quorum prior tantum diaconus erat anno 411, cum Paulinus noster jam pontificalibus infulis esset sublimatus; alter vero scribebat circa annum 480. Hæc de Paulino autore Vite S. Ambrosii habet Baronius ad annum Christi 397, § 36: « Qui res ab Ambrosio gestas conscripsit Paulinus, longe alius a Paulino Nolano episcopo fuisse manifestissime declaratur sua ipsius assertione: quod enim hoc tempo e testetur se clericum minoris ordinis militasse in Ecclesia Me-

diolanensi sub cura, ut ait, Casti diaconi, Ambrosio autem fuisse a manu, quis non videat hunc esse diversum a Paulino Nolano jam ante quadriennium initiato presbyteratu, et hoc tempore in agro Nolano agente jam triennium, ibique firmiter subsistente? Decepit complures nomen: sed et quod ambo viri isti Augustino familiaritate conjuncti fuisse noscantur, existimantur iidem hunc ipsum qui 794 res gestas Ambrosii memorie commendavit fuisse Paulinum Nolanum; a quo, etsi alia deessent firmissima argumenta, certe quidem ipsa longe dissimilis dicendi phrasid discriminat. Ceterum is qui rogatus ab Augustino sanctissimi viri Vitam conscripsit, ad ejus vitam finem se in Africa Carthagine esse versatum affirmat, cum agit de irrogato divinitus supplicio in Mauranum episcopum Ambrosio detrahentem: ut non mirum sit quod immotuerit Augustino, qui et eum antea novisse potuit cum Mediolani vitam ageret. » Et § 27: « Quamobrem hunc ipsum interdum existimavi esse Paulinum illum qui auctus postea diaconatu acerrimus insurrexit impuglator hæresis Pelagianæ, dum Carthagine primum adversus Cælestium in episcoporum concilio strenue egit: exstant enim acta illa a S. Augustino recitata, quibus significatur ejus opera factum ut Cælestius primum Carthagine damnaretur, ac postea Romæ; oblato adversus eum Zosimo papæ libello. » Qui plura volet consulat Isidorum de Viris illustribus lib. iv, et Belarminum lib. de Scriptor. ecclesiast. ad annum 420, observat. 1.

Primus curavit Franciscus Juretus typis mandari de Vita et Miraculis S. Martini sex libros, quos tribuit S. Paulino Nolano Gregorii Turonensis testimonio fultus, qui libro 1 d: Miraculis S. Martini, c. 2, sic scribit: *Paulinus quoque ventus Nolanæ urbis episcopus, post scriptos veram quinque libros de virtutibus ejus quas Severus complexus est, illa comprehendit miracula quæ post ejus gesta sunt transitum, id est in sexto operis sui libro. Et paulo post idem Gregorius subdit: Hæc Paulinus in sexto operis sui libro versum conscripsit, accepto a S. Perpetuo episcopo de his indiculo.* Is autem Perpetuus episcopus Turonensis Ecclesiæ sedem adeptus est anno 64 post obitum Martini, ut testatur ipsemet Gregorius Turonensis l. 1 de Mirac. Martini, c. 61, idemque Histor. Francor. lib. x, c. 31, ubi nomina episcoporum Turonensium ordine referens ait: *Sextus* (post B. Martinum) *ordinatur Perpetuus, de genere et ipse, ut aiunt, Senatorio, dives valde, et per multas civitates habens possessiones.* Sed et Sidonius Apollinaris, lib. rv, epist. 18, sextum a Martino antistitem Perpetuum nominat, et

A ejusdem perpetui meminit Sigibertus in Chronico circa annum Christi 472, unde liquido constat aut hæc verba, *Nolanæ urbis episcopus*, ab amanuensi quodam imperito addita et interpolata, aut Gregorium Turonensem stupide lapsam et sibi contradicere. Si enim sextus post Martinum episcopus ordinatus est Perpetuus anno post obitum Martini 64, sub annum 470 et adhuc anno 472 vitam ageret, quomodo potuit Paulinus, qui anno 431 obiit, ad eum de Vita S. Martini librum sextum scribere? Præterea libri sex de Vita S. Martini non possunt esse S. Paulini Nolani, cum eorum librorum autor Paulini Nolani meminerit lib. II, et se eundem nominis esse testetur. Huic sententiæ adstipulatur Belarminus lib. de Scriptor. eccles. de S. Paulino Nolano observat. 2. Sed et ipsa laudatio Paulini satis filem facit eundem non esse qui scribit. An ille superbæ victor ac vanitatis, animo tam demisso de se ipso venditaret, *Insignis fidei quem gloria late exult* (Lib. II Vit. S. Mart.)? Et tamen devinctus præjudicio Juretus: *observa, inquit, hic Paulinum suæ ipsius fidei laudatorem videri.* Immo observa, quia tum magnifice de Paulino Nolano sentit, hunc Paulinum Nolanum non esse. Ceterum proferre 795 alia argumenta ad confirmandum non hunc esse Nolanum laud existimo necessarium.

B In codice Regularum (Append. part. 4 p. 81) quas collegit nono seculo S. Benedictus Anianensis abbas, exstat ejusdem Paulini fragmentum, hoc titulo: *S. Paulini ad monachos responsio de penitentia*, qua solvit questionem: *Quomodo debeant monachi agere penitentiam?* Autorem præfert eloquentem, nec tamen Paulinum Nolanum, ut opinor; non enim certissimum posuisset, ex quo die quis abrenuntiavit seculo non memorari ejus delicta quæ a suscepto baptisate gessit in seculo, in quo facturum se justitiam de reliquo promiserit Deo, nec ipsum debere dubitare dominicum corpus accipere (*Ibid.*, p. 82). Quis enim unquam asseveraverit id convenire Paulino nostro, qui monachus et presbyter factus sæpe sæpius de commissis in seculo delictis dolet et ingemiscit?

C Ad extremum meminisse oportet illud Sidonii Apollinaris (Lib. iv, ep. 3, p. 90) qui, si gula singulari ecclesiæ Patribus dona sua attribuens, Paulinum provocare dicit: quod de singulari acrimonia interpretandum est, et de vi suavissima qua ipsius Scripta legentes ad obsequium Christi et exactam præceptorum ejus custodiam provocat, allicit atque incendit.

DISSERTATIO SEPTIMA.

DE CAPTIVITATE S. PAULINI.

Pro captivo vicarium se tradit Paulinus. Quo tempore hæc captivitas acciderit.

1. De Paulino Nolano ab anno 414 ad annum 417 in historia nihil comperimus. Quod vero insigne caritatis exemplum de eo refert Gregorius M. (*Dial. lib. III, c. 1*), illud huic intervallo adscribi posse videtur. Et quidem ad posteriora Paulini tempora referre non convenit, cum satis habuerit virum ut hortum excoleret, et in hac exercitatione venusti vultus speciem quæ juventutis propria est præ se tulerit. Singulos autem annos ad annum usque 413 eo quod in Galliis et cum Augustino habuit commercio ita completos vi levis, ut ejus absentia tempus cui annus saltem tribuendus est, non reperiamus. Videtur etiam Augustino notum et perspectum non fuisse tam illustre amici sui facinus, quod profecto in libro de Civitate Dei de eo locutus non tacuisset. Hæc summatim complectitur historia, cujus singulas partes describit Gregorius M. lib. III Dialog. c. 1, « Campaniam nimirum Italicam populantibus Wandalis, et plurimis in Africam captivis abductis, cum Pauli-

D nus in pietatis officiis rem omnem consumsisset, posceretque ab eo vidua ut filium captivum sibi redimeret, se ipsum pro illo in servitum tradidisse, ac Wandalarum regis genero in Africa colendis hortis se addixisse. Quem cum Wandalus in potestatem suam recepisset, hortuli curam ei 796 commisit; qui cum datis de quotidiano labore suo responsis domino placuisset, eum in colloquium dominus lubens et frequens adhibuit; cumque aliquando soli inter se disserent, a Paulino motus est ut rebus suis consuleret, et de statu Wandalarum cogitaret, quoniam illorum rex socer ejus brevi esset interiturus. Hoc ille retulit regi qui auctoris ejus consilii videndi causa apud generum pransum venit, quia Paulinus ad dominum cum pranderet solebat olera deferre. Hujus intuitu rex commotus genero confesus est eundem Paulinum et complures alios se vidisse per noctem sedentes iudices qui e manibus ipsius flagellum abstulerant. Tum vero Paulinus dicere se episcopum compulsus est; et cum Nolanus cives captivos per Africanam rex inquiri jussisset (eo-

rum enim Paulinus libertatem supplex flagitaverat), Nolam honorifice cum episcopo remisit onustis frumento iis quibus advecti fuerant navibus.

2. Nemini dubium est quin magnas hæc historia patiatur difficultates, quia Paulini temporibus in Italiam non venire Wandali, quibus vix datum est occupandæ Africæ tempus, non ibi colendorum hortorum; tum vero rex Gensericus, quo regnante huc adducti sunt, longe post Paulinum obiit. Ita in quibusdam hujusce historici partibus deceptum Gregorium fatendum est, ut quandoque contingit in gestis aliorum relatione traditis, licet verissimis; qua illud ratione se cognovisse asserit Gregorius. Post Procopium (*Wandal. l. 1, c. 2*) observat Chiffletius (*Paulin. illustr. p. 187*), et merito, Gothos, Wandalos, Gepedes, Sarmatas, aliasque gentes, apud scriptores uno nomine venire, quippe qui ex una omnes gente procreati, contemporanei, commilitones, iisdem instituti legibus, omnes pariter Arianae hæresis fautores, lingue quoque unius fuerint quam Gothicam vocant. Itaque cum Nola a Gothis capta sit anno 410 (*Vide Vit. c. 51, n. 2*) neque alii barbari Paulini temporibus in Campaniam venerint, nec venisse poterint, huc referenda est magna illa captivorum turba quæ, ut refert Gregorius M., a Wandalis in Campaniam fuit abducta, quam addit et in Africam fuisse transvectam, utpote cum Wandali ibi diu sedem regni habuerint; at necdum illic tum dominabantur. Quamobrem longe verisimilius est captivos una cum exercitu Gothorum qui ex Italia in Gallias anno 412 et in Hispaniam triennio post transierunt fuisse abductos, vel illos aliis barbaris venditos fuisse. Fieri autem potest ut ille in cujus gratiam servum se tradidit Paulinus, hoc pacto in manus venerit Wandalarum qui ab anno 409 Hispanias incolebant. De principe vero cujus mortem prænuuntiavit Paulinus, inter tot varios illarum gentium duces qui reges habebantur, potuit aliquis nobis ignotus interisse anno 415 vel 416, Paulini enim captivitas ad ulteriora tempora extendi non potest.

3. Idem in Chronico circa annum 416 vel 417 agit de quodam Fredibaldo ejusdem gentis Wandalarum rege, qui a Constantio sine prælio captus ad Honorium missus est: ille paucis interjectis diebus forsitan et extinctus est; qui casus si anno dumtaxat 417 evenerit, potuit tamen et a Paulino prædici sub finem anni 416 veluti proximus. Anno 415 Ataulphum Alarici levirum et regem Gothorum mortuum legimus. Cum vero paulo 797 ante in Hispanias transierit, nondum Gothi de hortorum cultura cogitabant. Asserit Chiffletius (*Loc. cit., p. 188, 189*) anno 409 vel 410 Paulinum in servitute se dedi-se, et mortem Alarici prænuntiasse. Illum autem Nole fuisse constat cum ab Alarico circa mensem Septemb. direpta est, nec multo post obiit Alaricus. Neque etiam dici potest Alarici generum Africæ dynastam fuisse ab anno 408, ut supponit Chiffletius, et anno 410 potuisse libere ab eo abduci Paulinum ut in manus Alarici immanissimi imperii hostis traderetur, quæ fide supposita et minime probabilia videntur. Afirmat Baronius (*An. 431, § 491*) Gensericum Wandalarum regem anno 428 vel 429 Italiam depopulatam fuisse et ex ea captivos abduxisse, mortemque Guntharii a Paulino predictam; quem Procopii autoritate fretus Wandalos in Africam cum Gensericis fratre adduxisse contendit. Maria vero non potuerunt Wandali percurrere nisi post occupatam Africam, eo enim tempore quo ex Hispaniis in Africam transierunt, navigationis artem iis notam non fuisse Prosper (*Chron. an. 427*) affirmat. Procopius (*Wand. l. 1, c. 3*), quem Baronius ducein se-

quitur, tum fuisse puerum Guntharium asserit; genitum itaque non habebat. Guntharium vero, vel potius Gundicarium, sic enim a nonnullis scriptoribus vocatur, anno 427 vel 428 jam obiisse constat, priusquam Wandali in Africam transirent: quod confirmat Idacius. Procopius (*Ibid.*) ipse testatur ætatis suæ Wandalos id credidisse; neque Victor Vitensis alique scriptores in Africam alio duce quam Gensericis venisse Wandalos significant. Si igitur sub Gunthario captivus factus est Paulinus, fuit certe in Hispania, non vero in Africa, ut contendit Baronius; atque ita dicendum erit Paulinum annos natum 75 hortulanum egisse (*Chiff. loc. cit., p. 180*), quod nullo modo verisimile est.

4. Haud scio an alterius Paulini tempora, quem aliquanto post nostrum Paulinum creatum fuisse Nole episcopum ferunt, cum Gregorii narratione non melius convenirent; quæ licet ita se haberent, cuius tamen tam illustre facinus, quod quidem tamquam insignie caritatis specimen omnibus proponendum est, non videbitur alteri tribuendum quam illi a quo tanta divinæ caritatis opera sub ipsa conversionis initia, cum eo veluti colludente gratia, 738 profecta sunt. Ut prævertantur quæ in hujus historici argumentum objici possent, non debuisset nimirum episcopum a populo suo discelere, neque privati cujusdam captivi libertatem æternæ totius gregis salutis præponere, satis erit si respondeatur a Gregorio (*Dialog. l. m, c. 4*), qui et Ecclesiæ regulas et episcoporum officia quam optime callebat, laudatum fuisse stupendum illud, mirandum et prorsus inauditum facinus, ex quo quivis maxima virtutis documenta posset percipere. In hoc, inquit (*Ibid.*), illum imitatus est qui formam servi assumpsit, ne nos esse-mus servi peccati. S. Eulogius (*Ad Floram et Mariam, t. IX, p. 512, Bibl. Patr.*) nono seculo martyr illustris iisdem fere utitur verbis, exemplum illud detentis in carcere pro Christo virginibus proponens, ibique S. Paulinum miræ sanctitatis et incomparabilis meritis episcopum vocat. Tradunt quidam (*Ambr., Leo lib. II de Nola, c. 13, et Chiff. p. 259*) S. Paulinum Nolanæ civitatis episcopum, cum Nolanis omnibus ejus nomine liberatis redeuntem, de civibus adeo bene meritum, tanta pompa lætitiæque ab ipsis exceptum, ut proinde eundem diem statis pompis, festis, spectaculisque usque ad nostram tempestatem venerati sint, et etiamnum venerent, idque a decimo mensis Junii die quo in urbem rediisse fertur, usque ad vigesimum secundum quo diem obiit extremum. Ex ms. codice Mediceo, in quo exstat Uranii de obitu Paulini ad Pacatum narratio quæ historiam ibi complectitur de redempto a S. Paulino sui permutatione filio viduæ usque ad ejus ex Africa Nolam reditum, contendit Baronius (*An. 431, § 195, in append.*) S. Gregorium ab Uranio hanc totidem verbis exscriptis historiam quam inter Elogia dedimus. At illud Sacchino (*Paulini Vit. p. 721, 722*) non persuasit qui eam S. Gregorio M. semper adscribit, nec Chiffletio (*Pag. 179, 180*) qui Baronii argumenta et rationes optime refellit. Etenim ipse Gregorius (*Dial. l. m, c. 4*) hæc de Paulini Captivitate historiam non ex cujusquam scriptis se exscriptis dicit, sed a senioribus viris audivisse, quorum testimonio fidem denegare non potuisse fatetur. Si hæc acciderit captivitas ab anno 414 usque ad 417, Augustinum hæc de re jam ad Paulinum scripsisse non serius quam sub initium anni 417 credere par est, cum in epistola 186 (alias 106) circa medium ejusdem anni scripta nullum de hac captivitate verbum faciat.

○ DISSERTATIONES IN SANCTI PAULINI POEMATA.

(Auctore Lud. Ant. Muratorio.)

DISSERTATIO PRIMA.

DE TURGIO APRONIANO.

799 Gens Turcia Aproniana celebris est apud veteres Latinos. Familiam vero Apronianam singulariter exquisitissima ac nervosa eruditione post Glandorpium prosecutus est em. Norisius in Cœnotaph. Pis. Diss. 4, cap. 2, § 1, *Gens itaque Turcia Aproniana Asteria Romæ nobilissima fuit*, uti ibidem laudatus cardinalis ait. Floruit sub Juliano Augusto L. Turcius Secundus Apronianus præf. Urbi, de quo apud Gruterum, pag. 476, n. 7, inscriptio habetur, itemque altera pag. 647, n. 6. Ad eundem referenda est alia inscriptio Gruteriana pag. 165, n. 2, Fani sita, quæ tamen hæcenus cum errore proposita est, quasi DIVO AUGUSTO fuerit dicata. Veram lectionem exhibent schedæ Ambrosianæ **800** Bibliothecæ, ex quæ omnium vetustissimæ, e quibus multa mihi hausta fuere in ornamentum collectionis ineditarum inscriptionum, quam justo volumine comprehensam, faventibus superis, orbi communicare jam meditor. Sic autem se habet marmor, ejusque adnotatio :

*Fani in arcu semidiruto convulso
tormentis bellicis bello Pii II. contra
Fanenses. MCCCCLXII.*

DIVO AUGUSTO PIO CONSTANTINO PATRI DOMINORUM.

Subsequitur in medio marmore ac infra quidquid apud Gruterum invenitur. Positum Augusto prius fuerat marmor; tum, uti frequenter contingit, eidem marmoris copulata est altera inscriptio, quam Turcius Secundus Asterius Constantino Magno dicatam voluit. Alii fuere Turcii Aproniani, aut Asterii, **801** quos in laudato numquam satis opere Norisiano videre licet. Ibi ex antiquissimo Medicæ bibliothecæ Vergiliano codice exhibetur inscriptio Turcii Rufii Aproniani V. C., qui consul anno Christi 494 processit, propria ejusdem Turcii manu elaborata. Redeamus nunc ad Turcium nostrum. Hunc ita Paulinus commendat :

Apronianum Turciæ gentis decus
Ætate puerum, sensibus carnis senem,
Veteri togarum nobilem prosapia,
Sed clariorem Christiano nomine,
Qui, mixta veteris et novi ortus gloria,
Vetus est senator curiæ, Christo novus.

Igitur senatorum albo inscriptus erat Turcius iste,

et nuper Christianam religionem fuerat professus. Hanc suam ad Christum conversionem debuit Apronianus Melaniæ senioris pietati, quæ illum a gentibus in Christi ulnas adduxit. Auctorem hujus rei Palladium habeo in Hist. Lausiaca, cap. 118, ubi de seniore Melania Hierosolymis Romam reversa his verbis agit : *Atque illic quidem cum esset, beatissimum virum, magnæque existimationis clarissimum Apronianum (legendum est Apronianum) qui erat gentilis, catechesi instituit, et Christianum effecit.* Romam rediit Melania anno 397 ex Baronii Pagiique calculis; igitur post illud tempus ethnici-mo Apronianus valedixit. Erat autem hic inter paucos Rufini Aquileiæ amicus, quam familiaritatem Melaniæ senioris ac junioris officia conciliaverant, apud quas Rufinus primas honoris et existimationis tenebat. Hinc illius factor effectus pravis etiam illius doctrinis animum obstrinxerat. Anno Domini 399 ad Pammachium et Oceanum Epistolam Hieronymus conscripsit, ubi quasdam Rufini sententias calumniasque castigavit.

B Verum, ut lib. 1. cap. 2, Hist. Pelag., ait em. Norisius, *statim ac Hieronymi litteræ Pammachio redditæ sunt, eandem exemplar Apronianus, qui in Rufini rem vigilantissime incumberebat, Aquileiam ad magistrum transmisit.* Ad hæc Rufinus duos et vestigio libros in vectivaram in Hieronymum elucubravit, quos Aproniano nostro inscripsit. Sic autem incipit : *Perlegi scripta tua, Aproniane carissime, quæ ab amico et fratre bono (hoc est Hieronymo) de Oriente ad virum nobilissimum Pammachium missa transmisisti ad me.* Nunc videamus quæ ejus uxor. Palladius in Hist. Laus., cap. 134, hanc nobis notitiam servavit : *Vidi etiam, inquit ille, beatam Avitam Deo dignam cum ejus marito Primiano.* Ita in libris editis; at corrigendus locus, et pro *Primiano* legendum *Aproniano*. Heraclides in Paradiso, qui liber paucis mutatis idem est ac Historia Lausiaca Palladii, cap. 39, ita scribit : *Avitam aliquam Deo dignam cum Aproniano quodam ipsius viro, et filia eorum Eunomia vidi.* Et hic error in nomine, ac legendum *Aproniano*, non *Aproniano*. Igitur Avita Paulino æque presens, de qua sermonem inferius habeo, Aproniani conjux erat. Ex ista duos ille susceperat natos, Eunomiam videlicet, ac Asterium puerum. De hoc primum videamus.

C error in nomine, ac legendum *Aproniano*, non *Aproniano*. Igitur Avita Paulino æque presens, de qua sermonem inferius habeo, Aproniani conjux erat. Ex ista duos ille susceperat natos, Eunomiam videlicet, ac Asterium puerum. De hoc primum videamus.

DISSERTATIO SECUNDA.

DE ASTERIO TURCII APRONIANI FILIO.

802 Certe hic Asterius a Turcio Aproniano distinguendus, tum ut numerus verificetur quem exhibet eo versu Paulinus :

Ergo novem cuncti socia cum prole parentes,
tum quia expresse id asserit superioribus verbis :
Cum patre Paulino pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

Erant quidem Turcio soboles alia, nempe Eunomia, sed illam Avitæ matri Paulinus primum adscripserat :

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
Flos geminus, Melani german, et Eunomia.

Itaque Turcii Aproniani filius erat Asterius, cognomine utique gentis Turciæ proprio. Expressius vero infra id a poeta repetitur, postquam de Piniano filio suo in Christo egit his verbis :

Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.
Quem simul manibus vera pietate parentes
Infantem Christo constituerunt sacrum.
D Ut tanquam Samuel primis signatus ab annis
Cresceret in sanctis votus alente Deo.
Hunc puerum et fratrem fecit pia gratia patri.
Nam pariter sancto lumine sunt geniti,
Quos na ura gradu diviserat, hos Deus alno
Munere germanos in sua regna vehet.

Vides hic Asterium memorari, qui una cum parente A Turcio Aproniano, sacro baptismatis fonte fuerat ablutus. Neque id quidem multo ante factum fuit, quod Asterii ætas non patiebatur, et observata nuper de Turcio non ferunt, qui dicitur *vetus senator curiæ, Christo novus, qui novi ortus gloria longe clarior evaserat*. De hoc item Asterio forsitan intelligendus ille versus :

Turcius ore pio, florente Suecrius ævo.

Turcius pater primum refertur, deia filius, qui Suecrius etiam appellatur, nisi Pinianum potius hoc nomen respiciat. Fateor cognomen istud satis peregrinum apud Romanos illo ævo fuisse, unde in suspitionem depravati textus facile trahor. Fortasse Syagrius legendum est, quod librarii nullo negotio in Suecrius convertere potuerunt; huiusque cognominis

duos consules hæcenus in Fastis anno 581 et 582. Gentem quoque Syagriam *Ecclesiæ thesaurum* appellat Ennodius in *Epiphania*. Laudatus cardinalis Norisius in *Cœnotaph. Pis.*, Diss. 4, cap. 2, § 1, Idacium laudat in *Chronico* ad annum imperii Honorii 26, hoc est ære nostræ 420, et ad annum 17 Valentiniani Tertii, nempe 440, iterumque Renatum Profuturum apud Gregor. Turon. lib. 1 Hist. Franc., qui duos Asterios memorant sub Honorio, ejusque successore Valentiniano, magisterio utriusque militiæ in Hispania perfunctos. Alius item Asterius anno Christi 449 consul in Fastis legitur. At neminem ex his Asterium nostrum fuisse mihi lubenter suadeo, quippe a teneris, ut aiunt, unguiculis Deo sacratu a parentibus iste fuerat, ac sacerdotalem nutriebatur ad honorem, quemadmodum superius et Paulino didicimus.

DISSERTATIO TERTIA.

DE AVITA AC EUNOMIA.

803 Turcii Aproniani conjux erat Avita, ejusque B filia fuere Asterius supra memoratus, ac Eunomia. De illa sic scribit Paulinus :

Jungitur huic germana jugo, ut sit tertia princeps
Agminis hymenioris mater Avita choris.

Palladius in *Lausiaca Historia*, cap. 134, hanc mulierem beatam vocat, feminisque vitæ sanctitate illustribus accenset. Sunt ejus verba : *Vidi etiam beatam Avitam Deo dignam cum ejus marito Primiano* (legendum est, ut supra dixi, Aproniano) *et eorum filia Eunomia in omnibus Deo bene placentes, ut aperte facile traducti fuerint a dissoluta et voluptaria vita ad honestam et continentem vitæ institutionem; in his quoque digni habiti, ut in Christo dormirent, ab omni quidem peccato liberi, perfecte in certamine decertantes, in bona memoria vitam suam relinquentes*. Idem Palladius, cap. 118, quum a Melania seniore Apronianum fidei Christianæ redditum retulisset, hæc addit : *Persuasitque eundem, ut contineret etiam cum sua uxore, ejus autem sorore, Avita nomine*. C Hinc discimus, Avitam senioris Melaniæ fuisse sororem, ac post ejus monita continentiam servasse. Nisi hic Palladii locus obstaret, germanæ vocabulum apud Paulinum ita explicassem, ut soror Albini supra memoratæ diceretur Avita; sed intelligere cogimur inde aut affinitatem quæ illi cum Albina intercedebat, aut

actatis morumve inter eandem similitudinem, quam multiplicem interpretationem patitur vocabulum istud. Quum vero Melania senior anno Christi 397 Romam redierit, Avitam ac Turcium continentiam amplexos post illud tempus fatendum est, propterea que Eunomiam et Asterium illorum filios ante memoratum annum in lucem prodidisse. Heraclides in *Paradiso* iisdem verbis ac Palladius Avitam describit : *Avitam, inquit, aliquam Deo dignam cum Aproniano (lege Aproniano) quodam ejus viro, et filia eorum Eunomia vidi adeo placentes Deo, ut transferri ad cælestem vitam ante conspectum ipsius mererentur. Et ipsi enim jam uliimo fine naturæ nunc in Christo quiescunt, qui peccatorum quidem omnium nexibus absoluti sunt, divinarum autem rerum peritium atque notitiam semper habuerunt*. Constat igitur ex dictis Eunomiæ parentes Turcium ac Avitam fuisse. De illa sic loquitur Paulinus :

Et simul Eunomia æternis jam pacta viægo
In cælo th. lamis, quam conspectu matris ab ubere raptam
Festivo placitam sibi Christus amore dicit:

Illam inferius itidem memorat. Animadversione vero dignum in primis est quod hic innuit Paulinus, videlicet Eunomiam ac Asterium pueros ab infantia dicatos Christo, quem veterum Christianorum morem in notis aliquantulum illustravi.

DISSERTATIO QUARTA.

DE ALBINA.

804 Celeberrima quoque apud veteres habita est Albina tum natalibus, tum sanctitate femina præstans. Primum videamus quid Paulinus de illa ferat: D

Prima chori Albina est cum pare Therasia.

Et inferius :

Famulos Christi loquor istos,
Par illustre Deo, par nobile nomine Christi
Albina cum matre tuis modo finibus ortos.

Hujus præclarissimæ femine parentes clariss. cardinalis Norisii ingenio innotuere; quum enim in Actis S. Melaniæ junioris die 31 Decembr. apud Surium exhibitis Melaniæ hæc: hoc est avunculus, Volusianus dicitur: præstantissimus auctor inde Albinam eduxit Rufi Ceionii Albini filiam, qui Rufi Ceionii Volusiani frater fuit, ideoque in Ceioniam gentem referendam hanc illustrem mulierem censuit. Hæc ab illo eruditissime animadversa in quodam opusculo. De Rufio Volusiano inscriptionis fragmentum inediturn non pigebit e meis mss. schedis libatum apponere, quod etiam in justo ineditorum marmorum corpore,

Deo favente, brevi per me referetur. Exstat illud in Lateranensis basilicæ pavimento Romæ :

RUFIVS. VOLVSIANVS. V. C. X. VI.
RUFIVS. FESTVS. V. C. XV. SEPT.
SEBASMIVS PHILVS
PONT. M.
BRITTIVS. PRÆSENS. V. C. P. M.
EVACRIVS. PHILOSOPVS
FL. ATTICVS. V. C.

Melania senior femina perillustris, marito e vivis sublato, unicum reliquæ proli superstitem vidit filium, quem Publicolam (an recte nescio) appellat Chiffletius V. C. e soc. Jesu. Crevit iste, eximiam in Urbe nactus existimationem, opibusque clarus inter primos evasit. Omnia hæc Paulino debemus in ep. 10 ad Severum, ubi multa de Melania ejusque nato habet. Albinam iste dein conjugio sibi copulavit: unde etiam æstimare facile possumus quanta hæc nobilitate polleret, quæ virum nobilissimum et consulibus avis illustrem, maritum fuerit naeta. Hisce ex nuptiis profecta est Melania junior, quæ Nolæ itidem ado-

rat, et de qua sermo infra erit. Huic Melaniæ, ut Metaphrastes docet apud Surium die 31 Januarii, fuit genus clarissimum, erant enim ejus parentes primi senatus Romanorum Itaque vides et ex his verbis, quam illustria cunabula sortita fuerit sancta mulier Albina, de qua modo inspicimus quid Palladius retulerit. Hic in Hist. Laus., cap. 118, ita loquitur de seniore Melania agens: *Cum autem suam quoque neptem confirmasset Melaniam una cum ejus marito Piniano, et catechesi instituisset Albinam nurum suam, uxorem autem filii sui, et persuasisset his omnibus vendere quæ habebant, Roma eos eduxit, et ad honestum ac tranquillum vitam portum deduxit.* Cap. vero 120 de Melania senioris nepte verba faciens subdit: *Habebat autem secum quoque matrem Albinam, quæ similiter exercebat, et similiter rursus seorsum dispergit suas pecunias.* Eadem repetit Heraclides in Paradiso, cap. 42, his verbis: *Confirmatos hos ergo simul, hoc est Melaniam neptem suam, et Pinianum ejus maritum, Albinam quoque cum ipsis nurum suam, hoc est uxorem filii sui, per omnia docuit.* Erat igitur Albina Melaniæ senioris nurus, quippe quæ ejus filio nupserat, ac juniorem Melaniam pepererat. Arcta hæc sanguinis conjunctio in causa fuit quod contubernium animosque semper junxerint Albina, Melania junior, ac vir istius Pinianus. Coniunctim idcirco hi omnes peregrinationem in Africam instituerunt, quam etiam memorat Metaphrastes in Act. S. Melan. 31 Januar. apud Surium. Potior itineris scopus fuit Augustinum invisere Hippone degentem. Ibi Pinianus turbas non paucas perpressus, quem illum Hipponenses ad sacerdotium amplectendum omnino cogere vellent. Hinc S. Augustinus litteras ad Albinam Tagastæ morantem dedit, quibus popularem impetum excusat, seque in primis apud illam purgat. Est hæc epistola 225 in edit. Antwerp. Aliam quoque dederat S. doctor epistolam (quæ est 227) ad *Albinum, Pinianum et Melaniam*, qua se excusarat quod eos convenire nondum poterat. Hæc secundum magnum parentem Annianum acta anno 409, seu serius, ut quibusdam videtur. Aliam etiam peregrinationem hi tres egregii comites susceperunt Hierosolymani, ubi S. Hieronymum salutarunt; qui, eodem tempore Alipio et Augustino rescribens epist. 79, addit: *Sancti filii communes Albinus, Apinianus et Melania plurimum vos salutant.* Rosweydu in notationibus ad Vit. Patr., pag. 1005, ad Albinæ hujus nomen hæc apponit: *De ea D. Hieronymus in variis epistolis.* Sed parum recte; istam enim Albinam cum Albina Marcellæ matre confundit; quod tamen cavendum monuerat Baronius ad ann. 408. Vidisti supra in epist. 227 Augustini, et nunc in prælaudata Hieronymi epistola *Albinum* pro *Albina* gici. Baronius Albinam reponens corrigendos ait co-

dices; ac Rosweydu, pag. 703, in not. ad Vit. Patr., hanc necessariam arbitratur hanc restitutionem, quandoquidem tum temporis feminæ in nomina etiam terminationibus masculinis efferi solebant: quod Melaniæ exemplo probat, quæ *Melanium* quandoque dicebatur. Pace viri tanti mihi hæc sententia non sedet; dispar enim ratio, et dispar non vix origo. Latinis nominibus non adhæsit hic usus, sed quidem Græcis Latio illatis. Donatus Grammaticus, lib. v de Gener., *Sunt alia, inquit, tono neutra, intellectu feminina, ut Phronisium, Glycerium, Sophronium, quæ mulieres sunt.* Priscianus etiam lib. v nomina feminarum desinere in *um* asserit, ut *Glycerium mea, Dorcium, et Philotium.* Hæc quidem omnia feminarum nomina, sed originem Græcam unaqueque sortita. Albina vero vocabulum Latinis et fontibus manans in Albinum converti non sine audacia, ac non sine patientis amphibologiæ periculo potuit. Licuit id Græcis, at Latinis minime. Deinde nomina in exemplum adhibita tantum neutrius terminatione efferruntur; Albina vero masculinorum ad instar, ut patet nullam inter eadem nomina institui posse comparisonem. Sciendum porro est Albinæ nomen lepidissimum primo, dein acre bellum inter **806** maxima ingenia excitasse. Scripserat olim em. Norisius, in celeberrimo opere de Hist. Pelag., libri Augustiniani de *Gratia Christi* inscriptionem non esse corrigendam, ubi legitur: *Albine, Piniane, et Melania.* Rosweydi vestigia secutus. P. Mæcedus vir magni nominis, et spissorum voluminum scriptor, in quo tamen iudicium non raro desideres, adversus clarissimi Norisii sententiam insurrexit, et pro Albino non Albinam juniorem Melaniæ matrem intelligendam censuit, sed *virum aliquem, aut patrem, aut socerum, aut patrum, aut avunculum Piniani, aut clericum quemdam, et quid non somniavit?* Certe ibi Albinam nostram designari invictissimis argumentis evicit idem amplissimus cardinalis in duobus opusculis hæc de re confectis, quibus et ego alia ope S. Paulini aggerere possem. Unum animadvertisse sufficiat, ipsum nempe em. scriptorem alicubi scribere, in duobus mss. Mediceis Hieronymi epistolam superius laudatam ita se habere: *Albina, Apinianus, et Melania salutant vos.* quod et mihi observatum in quodam ms. Ambrosianæ bibliothecæ. Apud Augustinum ita quoque legendum nos docet Possidius eidem sancto synchronus, ejus enim opera recensens epistolam ita inscriptam refert: *Albinæ, Piniano, et Melania.* Quin et *Albinam*, non *Albinum*, cl. PP. Benedictini in egregia S. Augustini editione annis proxime præteritis instructa legunt, eamque lectionem quorundam mss. auctoritate firmant. Igitur non Albinus, sed Albina, legendum ubique, et Baronio emendanti acquiescendum.

DISSERTATIO QUINTA.

DE THERASIA.

In optimo codice, unde S. Paulinum redivivum feci, ita sunt distincta verba, ut legatur *compar et hærasia*. Sed quænam est hæc Hærasia? Ego hujusmodi feminæ mentionem nusquam invenio. Emendandus itaque codex, et sic legendum: *compare Therasia, aut cum pare Therasia*. Similem Paulini versum habeo in epist. 42 ad Severum, ubi ait:

Post longa revelat

Secula Protasium cum pare Gervasio.

Erat hæc Paulini nostri filia ac piissima conjux in seculo, quæ celibatum postea una cum illo professæ sibi castæ ac religiosæ vitæ elegerat institutum, viro presbyteratus munia sancte relictura. Idacius in Chronico ad annum Honorii 50 hæc habet: *Paulinus nobilissimus et eloquentissimus, dudum conversione ad Deum nobilior factus, vir apostolicus, Nola Campaniæ episcopus habetur insignis, cui Therasia de conjugate facta soror, testimonio vitæ beatæ æquatur, et merito. En ut ejus castitatem extollit Idacius, quæ de conjugate illam Paulini sororem effectam asserit.* Jovianus

dius quoque de Script. eccles. epistolarum plurimum meminit, quas ad sororem de *contemtu mundi* Paulinus scripsit. Hanc autem sororem non aliam forsitan fuisse quam conjugem Therasiam autumno, ad quam etiamnum carnem hæc de re extat S. Prospero male a **807** quibusdam codicibus adjudicatum. Hispanam vero sanctam hanc fuisse mulierem conjicio, quum ibi in Paulini connubium cesserit. Sic ipsemetsanctus de se canit:

Trans juga Pyrenes adi peregrinus Iberos.
Illic me thalamis humanæ lege jugari
Passus es, ut vitam commercarere duorum,
Perque ugam carnis duplicata salus animarum
Dilatam unius posset pensare salutem.

Inferius vero innuit commune sibi cum Therasia susceptum castitatis votum:

Tu carnea nobis

Vincula rupisti.

Hæc autem piissima mulier tempore quo Nat. lis hic

recitatus fuit, imo et serius, in vivis fuit. Id ex ejusdem Paulini epistola 43 ad S. Augustinum elicitur, quæ utriusque nomen, hoc est Paulini ac Therasiæ, inscriptum habet, et anno Christi 416 et quod excur-

rit data est, ut Chiffletius part. 2, cap. 54, recte probat. Igitur anno 406 Therasia vivens Paulino, dum hæc recitaret, aderat. Vide Sacchinum in Vita hujus sancti, ubi plura de Therasia.

DISSERTATIO SEXTA.

DE PINIANO.

Celebre istius nomen est in ecclesiastica historia. Ejus tam res gestas quam brevissime licebit expediam. Piniani familiam præclarissimam fuisse testatum nobis Paulinus reliquit, nam a Valerio Poplicola, qui inter primos Urbis consules numeratur, descendit. Valeriæ genti igitur Pinianus fuerat adscriptus. Paulinum audire juvat :

Huic propinquat socius æquali iugo,
Evo minor Pinianus, par tæde,
Et ipse prisco sanguine illustri puer,
In principe Urbe consulis primigenus.
Valerius ille consulari stemmate
Primus Latinis nomen in fastis tenens,
Quem Roma pulsus regibus Bruto addidit,
Valerii modo hujus Christiani consulis
Longe retrorsum generis auctor ultimus.

Audis Pinianum primigenum, hoc est primogenitum consulis ejusdem dici? Hoc idem asserit in Melaniæ junioris Vita apud Surium 31 Januar. his verbis: *Erat autem ejus sponsus et genere, et ætate, et aliis omnibus cum Melania conferendus, natus quidem ex consulibus, et modo excedens ex ephæbis. Sponsi autem nomen erat Apenianus (hoc est Pinianus) agens annum circiter decimum septimum.* Sed quis iste consul? Utiq; me in tenebris derelictum fateor. Fasti silent, scriptores ne verbum quidem. Palladius tamen in Vit. Patr., cap. 119, Pinianum asserit Severi filium, qui erat ex præfectis (legendum potius ex præfectis). Heraclides quoque in Paradiso, cap. 49, Severi ex præfecti filium appellat. Contra laudatus auctor Vitæ S. Melaniæ Severi fratrem facit; sic enim loquitur: *Sed gravem quidem adversus eos machinam Apeniani (scilicet Piniani) fratrem admoveat Severus, per quem existimabat sese solidæ eorum mentis turrim esse labefacturam. Hic ergo Severus cum esset frater, factus erat inimicus.* 808 Idem etiam inferius repetit. Ego rem ita conciliari posse arbitror, si Pinianum dicamus de patre Severo, atque ex hoc Severo Severum alterum Piniani fratrem prodiisse. Quum igitur familia Valeria Pinianum protulerit, sequitur ut ejus pater Valerius Severus fuerit nuncupatus, sicuti etiam frater, nomine tantum seu prænominem utrosque distinguente. Sed iterum in incerto versari me doleo, quum nusquam Valerium Severum consulem hisce temporibus nanciscar. Quapropter asserendum duco, Piniani patrem non ordinarium, sed susseptum aut honorarium consulem fuisse renuntiatum. Quo posito, nil infirmum si ejus nomen oblivioni traditum. Memoratur apud Gruterum quidam L. VALERIUS SEVERUS, pag. 49, n. m. 4, et pag. 566, num. 6. Sed cum hoc Severo nescio an quid negotii habeat. Adnotavi in Diss. 2 de Asterio corruptum esse versum illum :

Turcius ore pio, florente Suecrius ævo.

et conjectura prolata Syagrius legendum censui, quum soni cognatione hæc literæ commutari inter se facillime potuerint. Quid si in eo versus Pinianus intelligatur, cognomenque etiam Syagrii vir nobilissimus gesserit? Forte patrem ejus consulatu ordinario illustrem fuissemus nacti; anno siquidem Christi 381 et 382 Syagrii duo (et eisdem inter se distincti, ut vult cl. Pagius in proleg. ad Diss. Hypat. num. 27) hujusmodi munere sunt aucti. Quod si verum foret, Valerius Syagrius Pinianus appellandus esset, et ex his consulibus alter in ejus patrem admittendus. Quum tamen multa ob stare posse conjecturæ huic non ignorem, monuisse tantum mihi sit satis; meliora ab aliis argumenta expectentur. His visis profecto patet Pinianum nostrum Valerium quoque fuisse nuncupatum. Magnus annalium parens Baronius ad an. Ch.

485 ex codice Vaticano litteras Valentiniani imp. profert ad Pinianum Urbis præfectum super Syriaci summi pontificis electione scriptas. Eidem Piniano inscripta sunt lex 15 de Medicis et Professoribus cod. Theod. data an. 387, lex 4 cod. Th. de Principib. agent. in reb. eodem anno data, et lex 15 cod. Th. de Privileg. eor. qui in S. Pal. mil. anno 386 promulgata. Hunc Pinianum Baronius, et Gothofredus in Animadvers. ad hæc ipsas leges eundem arbitrantur ac nostrum, nempe Pinianum junioris Melaniæ maritum, quod idem repetit celebris hic juridicus in Prosopogr. cod. Theodos. Sed parum solide opinari tantos viros evincam. Ante Maium anni 399 e vivis excessit Poplicola (uti eum vocat Chiffletius) Melaniæ junioris pater, ac Piniani socer, uti egregie in quodam opusculo probat clariss. card. Norisius. Scriptor vero Vita S. Melaniæ eandem narrat una cum conjuge Piniano de vita calibe iucunda cogitasse sed a Melaniæ parente propositum tam sancto obviam itum. Subdit auctor ille: *Eis quidem e vivis excedit Melaniæ pater; illi vero, cum amotus esset is qui prohibebat, quando Deo visum est, et tempus vocabat, statim quidem exeunt a magna civitate, urbanam multitudinem, et tumultus valere jubentes. Eis autem quando hanc angelicam incæperunt vitæ formam, ætas erat, Apeniano quidem 24 annorum, Melaniæ autem 20.* Igitur si ab anno Ch. 399 sex annos retro numeres, quibus Piniani cum uxore matrimonium stetit, venies ad annum 393, quo ipse Melaniæ nupsit, 809 agens, ut ait idem scriptor, *annum circiter decimum septimum.* Rursus ab anno 393 retro excurreres ad an. 385, quo Urbanam præfecturam gessisse censetur, Piniano tum fuisse novem circiter annorum ætatem manifeste deprehendes. Quam igitur improvide Pinianum nostrum Urbis præfectum Baronius et Gothofredus effecerint, nemo non videt. Urbis præfectura grandis erat moles, tenerosque respuebat humeros, uti videre est apud Guid. Pancirol. in not. Utriusque imp., et apud eundem Gothofredum in Notitia dignitatum. Id quoque ex Paulini silentio staderi potest; cur enim Pinianum laudaturus, atque ut laudet omnia componens, hunc ejus honorem insalutatum præterisset? Sed inquires: Quis ille Pinianus Urbana præfectura clarus? Me nescire lubenter fateor; nostri Piniani tamen consanguineum, et fortasse patrem fuisse cur non credamus, quum Heraclides Pinianum Severi ex præfecti filium vocet, ac Palladius Severi filium, qui erat ex præfectis? Severus autem iste Piniani cognomen usurpare potuit; quod mirum in modum probare in hi videntur Paulini verba dicentis :

Piniaidæ Melani cum fœdere per benedictum.

Hoc certe Piniaidæ vocabulum Pinianum denotat Piniani filium ad patronymicorum nomenclaturam normam. Vidimus igitur Pinianum sibi matrimonio copulasse juniorem Melaniam. Sex autem annos simul connubium tenuere, post quos continentiam amplexi, vastisque renuntiantes opibus, quibus omnes præter unum Imperatorem vincebant, pauperum subsidia universa dicarunt. Hæc tum Palladius, tum Auctor Vitæ S. Melaniæ produnt, apposite ad ea quæ Paulinus canit :

Et in hoc parentis aliquid illius refert
Puer iste Christi consulatum militans,
Quod liberandis consulens munus plium
Redemptionis opere dispensat Deo.
Nam et libertorum plurimis cervicibus
Servile sanctis opibus expellit jugum,
Quos are vinctos in tenebris carceris
Absolvit auro de catena ferreis.

Reliquas vero Piniani V. C. res gestas, quomodo Tagastam profectus, turbas populi eum sacris initium volentis fuerit expertus, quomodo Hierosolymam, ac dein Constantinopolim peregrinationem instituerit, penes Baronium invenies an. Ch. 409, 419, nisi quod errores Annalium aliquot in chronologia patrati ex Historia Pelagiana Norisii cardinalis clarissimi sunt emendandi. Unum addere lubet, neinpe *Apenianum* a quibusdam, ab aliis *Alpinianum*, et a nonnullis *Pinianum* appellari virum hunc nobilissimum. Sed falluntur omnes. Verum ejus nomen *Pinianum* fuit, quod apertissime Paulinus exprimit, dum

A super ejus nomine ludens plura eum comparat. Sic autem ait :

Nam puer hinc, Melani conjux, in corpore Christi,
Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Notus ut aeternae vite puer arbore ab illa
Susceperet nomen, quæ sine fine viret.
Pinus enim semper florente cacumine perstat.

Augustinus ita eorum habuit *Pinianum*, ut illi duos dicaverit libros adversus Pelagianos. Hieronymus etiam amiceissime illo est usus, ac idcirco virum sui temporis clarissimum appellare fas erit. Nunc ad eius uxorem Melaniam nos recipiamus.

DISSERTATIO SEPTIMA.

DE MELANIA.

§10 Melania seniori illustri feminae unicus fuit filius. Publicolam Chiffletius vocat. Hic Albinam uxorem duxit, et ex illa Melaniam suscepit, quæ propterea *junior* appellatur, neptis nempe Melaniæ senioris. *Piniano* V. C. hæc postea in uxorem cessit, et fida comes ejus lateri semper adhesit. Adeo præclaræ feminae in sanctorum album relate Vitam scriptis consignavit anonymus apud Surium die 31 Januarii, apud quem mirandæ illius virtutes sunt recolendæ. Tanto continentie amore flagravit, ut ab ipsis nuptiis viro eandem persuaserit; sed post annos tantummodo sex voti sui compos est facta. *Eis autem*, inquit laudatus auctor, *quando hanc angelicam inceperunt vite formam, ætus erat, Apeniano quidem* (scribe *Piniano*) *viginti quatuor annorum, Melaniæ autem viginti.* Anno Ch. 399 sanctum hoc propositum Melania implevit; eo siquidem anno ejus pater vivere destitit, qui piis conjugum votis semper obstiterat. Id in superiori Diss. innui; nunc autem ut anachronismum tollamus cl. viri Jo. Baptiste le Brun, qui postremam operum S. Paulini editionem adornavit diu a me questam, et nondum obtentam, in emortualen animum patris Melaniæ diligentius inquirendum duco. Ejus obitum expressit S. Paulinus ep. 44 ad S. Augustinum, a quo deinde responsum accepit, nempe epistolam 250 in qua in primis hæc animadvertenda scribit magnus doctor : *Proinde ad istam lætitiã, quæ vobiscum est, frater l'ossidius, cum ex ipso audieritis quam tristis eum causa compulerit, hoc me verissime cognoscetis*, etc. Tristis causa, quæ Possidium episcopum ad navigandum in Italiam compulit, traditur ab eodem Augustino in ep. 202 ad Nectarium. Ethnicæ Calamæ in Numidia degentes Possidium ipsum inibi episcopum impetu facto ad necem quæsi-verant : quod facinus scribit Augustinus perpetratum *adversus recentissimas leges* contra paganos ab imp. Arcadio et Honorio latas. Leges porro, quarum meminit Augustinus, promulgatæ fuerunt *xiv Kal. April. Manl. Theodoros cos.*, hoc est an. Ch. 399, ut idem testatur lib. xviii de Civ. Dei, cap. 54, et a cod. Theodosiano docemur. Rursus ex Augustini epist. ad Nectarium 254 tempus navigationis Possidii elicitur; ibi enim ait : *Nam ego rescripseram, cum adhuc nobiscum esset, neque navigasset sanctus frater et coepi-*

B *scopus meus Possidius. Has autem, quas mei causa illi dignatus es reddere, accepi vi kal. April. post menses fere octo, quam rescripseram.* Igitur Possidius post kal. Junias, quo tempore adversus ipsum ex Augustino discimus tumultum fuisse excitatum, an. Ch. 399 in Italiam transmiserat, et Africanam altero anno ante vi kal. Apr. repetierat. Augustinus itaque epistolam 250 ad Paulinum rescripsit an. 399, quo eodem Paulinus epistolam ad ipsum dederat quadragesimam quartam, obitumque patris Melaniæ nostræ denuntiavit. Hæc eruditissime ab amplissimo card. Norisio in quodam libello observata. Ad annum ergo 399 referenda est epistola laudata Paulini, non ad 409, uti arbitratus est recens Paulini illustrator Brunius. Quamobrem eodem anno 399 Melania ac **§11** Pinianus continentie votum susceperunt. Tum ingentibus in pauperes distractis opibus, uterque sacris peregrinationibus animum addicunt. Primo Nolam ad Paulinum, deinde in Siciliam, post in Africam, ac demum Hierosolymam atque Constantinopolim pergunt. Hæc eorum gesta a Baronii Annalibus petenda. Quod ad ejus nomen spectat, modo *Melania*, et modo *Melanium* nuncupari video. Si Rosweydo fidem habemus in prelud. ad Palladii lib., pag. 703, et in notis ad ep. 44 Paulini, *Melanius* quoque est appellata. Sed eruditissimi scriptoris sententiam non probo. Etenim ubinam hoc nomen præterquam neutrius aut feminini generis terminatione usurpatum inveniri? *Μελάνιον* apud Græcos, et apud Latinos *Melanium* tantummodo occurrit. Paulinus in ep. 44 de seniore Melania ait : *Nihil possum de beata hujus filii matre, et sanctorum pariter radice ramorum Melanio melius aut sanctius prædicare.* In ep. 12, ut mss. præferunt :

Hoc Melani sanctæ delatum munere Nolam.

In Nat. xiii sæpe repetit :

Flos geminus Melani germen, et Eunomia;
Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi.
Pinidiæ Melani cum fœdere par benedictum.

D Augustinus quoque epistolam 227 ita inscribit : *Carissimis fratribus Albina, Piniano et Melanio.* Palladius quoque hunc titulum præfert cap. 117 : *Ἐπι τῆς μακαρίας Μελανίου, De beata Melanio.*

DISSERTATIO OCTAVA.

DE EMILIO.

Tandem ait Paulinus : *Emilius veniat decimus.* Vivebat hisce temporibus, hoc est an. Ch. 406, *Emilius* vir piissimus ac, uti illum appellat Metaphrastes in Vita S. Johannis Chrysostomi, episcopum Beneventanus. Ughellus hinc illum retulit inter Ecclesiæ Beneventanæ antistites. Maxima isti cum Paulino familiaritas interessit, atque idcirco eundem his versibus innui nemo negabit. Anno 405, ut scribit Baronius, legationem Constantinopolim suscepit *Emilius* in causa S. Johannis Chrysostomi, quo Innocentii papæ auroreque epistolas tulit. Theodorus diaconus

Ecclesiæ Romanæ in Dialogo apud Palladium ita ait : *Acceptis igitur sancti viri Emilius, et Cythegius, et Gaudentius episcopi una cum Valentiano Bonifacioque presbyteris, imperatoris Honorii, et papæ Innocentii, et Italiæ episcoporum Chromatii Aquileiensis, et Venerii Mediolanensis, ac reliquorum episcoporum epistolis, una et communitorio concilio totius Occidentis, conditionibus publicis Constantinopolim concessere.* Similia item habet Metaphrastes in prælaudata Chrysostomi Vita. Verum non minus ex hujusmodi legatione celebris *Emilius* evasit quam ex Paulini nostri

carminibus. Julianus Memoris Capuani episcopi filius, qui postea petulantissimus acerque Pelagiani dogmatis propugnator est factus, et in S. Augustinum aculeatis debacchatus est libris, uxorem iam duxerat. Has nuptias præsentiâ sua honestavit una cum Memore Juliani parente Æmilium episcopus, et Paulinus elegantis epithalamio cecinit. Inter alia sic loquitur noster :

812 Quis procul ille hominum placidis se passibus adfert,
Plurima quem Christi gratia prosequitur?
Quem benedicta cohors superis circumdat alumais,
Angelici referens agminis effligium?
Nosco virum, quem divini comitantur odores,
Et cui silereum splendet in ore decus,
Hic vir, hic est Domini numero munere Christi
Dives, vir superi luminis Æmilus.

Quo tempore Paulinus hoc epithalamium recitarit, ambiguum plane est, mihi que facilius erit alienam confutare, quam meam statuere sententiam. Emin. card. Norisius lib. 1, cap. 18, Hist. Pelagian. Julianum nuptiis mancipatum censet postquam Æmilium e Constantinopolitana legatione suâ restitutus est sedi, quod in annum forsan 407 incidit. Garnerius quoque V. C., in Diss. 2, cap. 6, ad Marium Mercatorem, rem an. 408 peractam asseruit, neque sectatoribus hujusmodi sententia caret. Verum ante an. Ch. 399 Julianum hæc nubio addictum fuisse peno certum habeo. Quum memoratum carmen Paulinus cecinit, clericus erat Julianus, interque lectores numerabatur; inquit enim sanctus poeta :

Clericus uxorem Christo comente decoram
Diligat, et pulchram lumi e cordis amet.
Aux hoque viri divino munere tactam
Lector caelesti discet ab historia.

Julianus deinde, aut sublata e vivis uxore, vel ex mutuo consensu ab eadem se junctus inter diaconos nomen suum dedit. S. Augustinus ad Memorium ejusdem Juliani patrem in ep. 131 ait : *Nam superiores quinque vix filio nostro et conducono Juliano (quoniam et ipse jam nobiscum commisit) lectione et cogitatione digni videbuntur.* Hoc autem quo anno scriptum a S. Augustino fuerit, ejusdem epistolæ verbis exploratum reddidit : *Nimis autem, inquit, ingratum ac ferreum fuit, ut te, qui nos sic amas, hic sanctus frater et collega noster Possidius, in quo nostram non parvam præsentiam reperies, vel non disceret, vel sine litteris nostris disceret.* Possidium in Italiam ex Africa transmittentem litteris suis Augustinus instruxerat, ut in ipsius Memoris sive Memorii familiaritatem concederet. Porro navigavit iste post idus Junias an. 399, uti in superiori Dissertatione satis ostendi. Igitur ante hunc annum Julianus non nuptias modo cum la celebrarat, verum etiam ab eis solutus diaconatus muneri sese obstrinxerat. Hinc videas quam parum bene Garnerius in laudato libro Æmilium e vivis sublaturum, antequam epithalamium Paulinus pangeret, poeticaque fictione præsentem nuptiis Juliani a sacro vate conflictum fuisse arbitretur. Et quamquam, si carmina consulantur, hujusce somnii statim fundamenta subsidunt, adhuc e nostris calculis male sibi constare cruditissimi viri sententia deprehenditur, quum Æmilium etiam post hujusmodi nuptias vixisse e Paulino doceamur. Em. card. Norisius in præclarissimo opere Hist. Pelag., l. 1, c. 18, Juliani res prosequitur, ubi erudite pro more illum Eclanensem postea episcopum factum evincit, simulque Æmilium nostrum hæc, quæ Juliano uxor contigerat, parentem statuit. Verum præcat clarissimus cardinalis, si ad ejus opinionem facile non accedam. Quibus fundamentis hæc ejus sententia nitatur, non video. Hinc fortasse tamen assertum suum amplissimus scriptor promovit. Ait Paulinus :

Infula pontifices divino jungit honore,
Humano pietas jungit amore patres.

813 Hanc Memor, officii non immemor, ordine recto
Tradit ad Æmilii pignora cara manus.

Hic autem patres ait appellari Memorem Juliani, ac Æmilium hæc parentes. Sed nihil hinc hauriet ma-

gnus scriptor ; quippe carmina priora se correxisse fatetur, ac propterea sententiæ suæ se illa accommodasse. Vox illa *patres* ab omnibus Paulini codicibus editis ac mss. abest, ubi legitur *patres*. Nil itidem sequentia carmina evincunt. Quod autem addit, Paulinum utriusque antistiti sponsorum parenti longam nepotum seriem his versibus augurari :

Castâ sacerdotale genus ventura propago
Et domus Aron sit tota domus Memoris ;

perspecto verborum sensu, utique ad unum Memorem referendum augurium arbitror. Ventura etenim propago sacerdotale genus erat futura, quæ a Juliano ejusdem filio procederet, atque idcirco solam nominari audis Memoris domum, in qua ad Aronis exemplum sacerdotalem, seu episcopalem honorem perpetuandum poeta noster exoptat ; nil autem de Æmilii domo subditur, cui accrescere *sacerdotalis propago* non deberat. Sed quid conjecturæ meæ favet ? Epithalamium ipsum. Hæc ibi leguntur.

Sancta sacerdotis venerando pignora pacto
Junguntur.

Si episcopi filia la quoque fuisset, cur *sacerdotis*, non *sacerdotum pignora* Paulinus vocasset ? Sic infra *sancta sacerdotis nurus*, et

Genitis apostolicæ filia facta domo,

hæc mulier dicitur. Profecto iam *genitis apostolicæ filiam* tunc fieri, non antea extitisse proditur. Nusquam patris nomen Æmilio ; Memori vero passim occurrit, ad quem unum etiam votorum suorum summam Paulinus refert :

Christorumque domus sit aomus hæc Memoris.

Sed et animadvertenda sunt sequentia carmina, e quibus facile colligas Æmilium Memoris fratrem fuisse. Audi :

Surgæ, Memor, venerare patrem, complectere fratrem,
Uno utrumque tibi nomen in Æmilio est.
Junior et senior Memor est ; mirabile magni
Munus, opusque Dei : qui minor, hic pater est.
Posterius natu senior, quia sede sacerdos
Gestat apostolici pectore cauitem.
Filius est, fraterque Memor...

Frater Memoris Æmilium erat, sed natu minor, ac idcirco dicitur *junior*. Ante Memorem episcopatus infulus obtinuerat, ac inde *senior paterque* appellatur. Solemne quidem episcopis fuit se *fratres* invicem appellare, ideoque interpretetur quispiam vocari *fratrem Æmilium*, quia episcopus, et quia senior episcopus, *patris* appellatione illustratur. Verum enim vero quis non videat florem in antithesi propositum hujusmodi interpretatione labefactari ? Siquidem de innumeris episcopis usurpatri sensus iste posset, quum passim hic junior, ille vero senior ad episcopatum promoveantur. Superest igitur ut Memoris germanus frater Æmilium foret, quod Paulini eloquentiæ magis consonum elucet, atque ab illo *mirabile magni munus opusque Dei* dicitur. Quod si verum est, qui possumus iam facere Æmilii sobolem Juliano nuptam, nimirum patrem patrueli ? Sub Christianorum legibus interdicta perpetuo fuit conjunctio in secundo consanguinitatis gradu, et si S. Ambrosio in ep. 66 fidem habemus, neque apud Hebræos in usu fuit. Concilium Epaonense anno epochæ nostræ 517 coactum, **814** can. 28, hujusmodi conjugia penitus execratur. Hoc idem repetunt Turonense secundum cap. 12, Parisiense primum, can. 4, et Greg. M. cap. 6 in Respon. ad Interrog. Augustini. Igitur hæc pater non fuit Æmilium, filiam enim Juliano fratris filio uxorem non tradidisset. Ceterum quum Æmilium noster an. Ch. 405 legatur Constantinopolim in causa Jo. Chrysostomi destinatus Baronio videatur, et sequenti illuc transmissus, non mihi bene constat quomodo Nola præsens an. 406 a Paulino exhibeatur. Non vacat Baronii calculos in examen revocare. Si tamen ii optime positi, intelligere cogimur Nola hoc anno Æmilium abfuisse, et idcirco a sacro vate pronuntiatum *Æmilium veniat*. Ejus quoque absentia e

Paulini silentio suadet; cur enim, si aderat vir A expediisset? Non erat hic mos Paulino. Sed hæc de tantus, ab ejus laudibus tam paucis sese Paulinus Æmilio dicta sint satis.

DISSERTATIO NONA.

DE S. PAULINI DIGNITATIBUS.

Franciscus Sacchinus V. C. e soc. Jesu Vitam S. Paulini olim scriptis mandarati. Dignus profecto factus eruditio viro, qui tanta tamen animi demissione præclarum opus in lucem proferri est passus, ut scriptoris nomen silentio tegetetur. Hanc autem Vitam in editione operum Paulini Rosweydu anno 1622 nobis communicavit, illamque iterum prælo subjecere nuperi typographi Parisienses. Verum quia nondum innoverant poemata quatuor quæ mihi primum prodere contigit, non pauca ibi desideres, quæ nostro stylo supplenda erunt, quædam etiam illic invenias quæ sint castiganda. Aggredior itaque ad opus, ut episcopi tanti memoriam seris seculis clarior efficiam, quod potissimum Natalis xii beneficio facile præstiturum me spero. Paulinorum familia inter præcipuas Urbis olim censebatur. Illustrium virorum series, magistratum copia, inmanisque opum cumulus clarissimæ gentis gloriam commendabat. Ex ista prodiit Paulinus noster, qui tamen in Aquitania lucem primam adspexit. Seu Burdigalæ, seu Hebromagum ei cunabula præstiterint, certe in ea provincia est natus. De hoc dubitavere nonnulli, sed apertissime convincuntur. Uranius presbyter Paulino coævus in epist. ad Pacatum de obitu Paulini ait: *Igitur S. Paulinus episcopus Burdegala oppido Galliarum oriundus fuit.* Ausonius etiam ejus primis in annis præceptor id innuit epist. 21. Sed ipsum audiamus Paulinum, quo nullus testis melior. Se puerum fatetur ille in Italiam e Gallia migrasse:

Nam puer Occiduis Gallorum advectus ab oris.

Et clarius infra:

Ergo ubi his terno ditioris fascie levatus
Deposui nulla maculatam cæde securim,
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus.

Solum hoc genitale, cujus meminit poeta, Gallia est, cui propinquos appellat Hispanos ac Pyrenæos montes. Idcirco subjicit:

815 Inde propinquos

Trans juga Pyrenæis adit peregrinus Iberos.

Propterea licet in Hispaniâ moraretur, adhuc *ex Gallia mente* semper mansisse gloriatur. Hæc quidem omnia per me observata, ut eorum opinioni occurrerem, qui Aquitaniam ævo Paulini a Galliis distinctam volunt. Sirmondus vir magnus e Soc. Jesu, in not. ad Sidon. carm. 17, hanc tuetur sententiam, eaque mihi rectis fundamentis etiam fulciri videtur. Aquitania enim tum temporis quinque provinciis acensebatur, quæ in conc. Valentino an. Dom. 374, in Maximi tyranni ep. ad Syricum an. 385, a Symmacho lib. iv, ep. 50, a conc. Taurin. an. 399, aliisque, a Galliâ distinctæveniuntur. Super his consule Gothofred. lib. xvi cod. Theod., tit. 10, de Pag. et Sacr. l. 15. Sulpic. Severus, Hist. lib. ii, Aquitanos a Galliis diversos facit, quum ait: *Sed id nostris id est Aquitanis, Gallis, ac Britannis indecens visum.* Ausonius in Arelate:

Gallia queis fruitur, gremioque Aquitania lecto

Verum et apud Aquitanos Gallorum nomen post quinque provinciarum constitutionem permansisse ex Uranio ipsoque Paulino discis. Quin et idem Sulpicius Severus Nitiobrix, videlicet Aquitanus lib. ii Hist: *Gallias nostras, inquit, Saturninus Arelatensium episcopus homo impotens premebat.* Infra: *Illud apud omnes constitit unius Hilarii beneficio Gallias nostras piaculo hæresis liberatas.* Vetus Notitia *Σαρπατων* sive provinciarum, quæ in antiquis membranis Ptolemæi libris subjuncta legitur, et a Salmasio refertur

pag. 611 de Eccl. Suburb., in Europa recenset *Γαλιαν Ἀκουτανων, Galliam Aquitaniam.* Alia aggerere non vacat. Modo honores in Paulinum collatos inspicimus. Primum senatorum albo adscriptus fuit. Ausonius ep. 25 ad ipsum in Hispania degentem scribens ait:

Ergo meum, patriæque decus, columenque senatus
Bilbilis, aut hærens scopulis Calaguris habebit?

Uranius in ejus Vita scribit: *Taceamus generis nobilitatem, paternis maternisque natalibus in senatorum purpuris admirabiliter purpurantem.* Ipse Paulinus B Nat. xii:

Quid simile his habui, cum dicerer esse senator?

Ad consulatum etiam proventus est Paulinus. Unum tamen adhuc hujusce rei testem Ausonium habuimus. Inquit is ep. 20:

Paulino Ausonius. Metrum sic suavit ut esses
Tu prior, et nomen prægrederere meum.
Quamquam et Fasto um titulo prior, et tua Romæ
Præcessit nostrum sella curulis ebur.

Ep. dein 24:

Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura, et auratus trabeæ ve'avit amictus,
Non decet insidiis peregrinæ credere Divæ.

Ep. quoque 25 ad eundem Paulinum in Hispania constitutum:

Hic trabeam, Pauline, tuam, Latiamque Curulem
Constituis?

Quum tamen de Paulini consulatu ne verbum quidem faciant auctores reliqui, ipsique omnino fasti conticescant, hinc nonnulli hujusmodi dignitatem Paulino abjudicant, Ausoniusque verba quibusdam responsionibus eludere conantur. Sed in ipse Paulinus pro se loquitur S. Felicem alloquens:

Te duce, fasciarum gessi primævus honorem
Teque meam moderate manum, servante salutem,
Purus ab humanæ cædis discrimine mansi.

816 Hic honor fasciger consulatus est, cujus insigne proprium fuit fascium gestatio. In eo ita se placide gesserat Paulinus, ut ab omni cæde se purum fateretur. Celebris est quæstio an consulatus hic ordinarius fuerit, an suffectus. Priorem sententiam amplectuntur Baronius et Sacchinus. Sed posterior, quæ Chiffletium auctorem habet parte 2, cap. 2, Paul. Illustr., mihi solidior videtur. Censet hic Paulinum anno Ch. 378 suffectum Valenti Aug. consuli v id. Aug. a Gothis ceso, meritoque Baronium arguit, qui an. 375 ordinarium consulem fuisse Paulinum conjicit, quum illum annum tum Fasti, tum Hieronymus ac Prosper consulibus caruisse affirmant. Clariss. vir Antonius Pagius in prolegom. ad Diss. Hypat., num. 26, in S. Paulini consulatum inquiri, ac reprobanda de ejusdem ordinario consulatu sententia ait: *Paulinum suffectum consulem fuisse, quod scribit idem Chiffletius, minime existimandum. Per hæc enim tempora, quibus consules erant ordinarii, consules honorarii, non vero suffecti in usu erant.* Verum ab ipso Paulino eruditissimus scriptor castigatur. Quum enim is fateatur se ab humanis abstinuisse cædibus, sureque dextræ moderamen a S. Felice tributum, utique non honorem tantum consulatus, verum etiam potestatem prætulit, quæ verum consulatum comitabatur. Honorarii consulis insignia describit Senator lib. vi Variar., ep. 1. In ea autem formula hæc habentur: *Sed nunc sumitis ista felicitus, quando nos habemus labores consulum, et vos quædam dignitatum.* Et infra: *Pinge vastos humeros vario colore palmatæ; validam manum victorialis scipione nobilita; lares proprios*

etiam calceis auratis egredere; sellam curulem pro sua magnitudine multis gradibus enisus ascende, ut in otio subjectus merearis quod nos per maximos labores assumimus imperantes. En consulibus honorariis nulla potestas, nullum in hominum vitas jus conceditur; ecce nulla fascium gestatio tribuitur, quum alioqui Paulinus honorem fascigerum a se gestum affirmet. Honorarius idcirco consul a Procopio, lib. III de Bello Gothico, ὑπατος κλοούμενος μόνος, consul nomine tenus, appellatur, ac in otio jacere a Cassiodoro dicitur. Deinde, quæso, hujusmodi consulum nomina Fastis umquam indita fuisse ostendatur; certe exemplum non proferetur, quum interea ex Ausonii verbis supra laudatis Paulinum eisdem inscriptum sciamus. Igitur honorarius Paulini consulatus procul amandetur; ipsumque, si non ordinarium, saltem suffectum admittamus. Nolim tamen præterire duos versus, qui non parum luminis consulatus hujusce temporis videntur affundere. Hi autem sunt:

Tunc etiam primæ..... libamina barbæ
Ante tuum solum, quæ si te car, ente, totondl.

A Postquam consulatus sui meminit, subjicit hæc verba Paulinus, quibus docet se Nolæ ante S. Felicis sepulcrum primam barbam posuisse. Id vero post consulatum peractum contigisse rerum series, quæ secundum temporum ordinem in hoc Natali digesta cognoscitur, manifeste innuit. Quod si verum, videamus quo ætatis anno primam barbam juvenes Romani tonderent. Macrobius Paulino cœvus, lib. I in Somn. Scipion., cap. 6, de septenario numero disputans, post ter septennos annos barbam poni solitam docet: quæ sententia apud 817 eruditiores recepta. Ergo Paulinus anno 378 ætatis vigesimo quarto aut quinto consul non processisset, sed quidem tres aut quatuor annos ante. Nihil secius quum barbam ponere, quo anno vellent, consuevisse Romanos, plura nos doceant exempla, fluxum hoc et futile esse argumentum desinio. Alioquin pene certum habeo Paulinum an. 379 Nolam se contulisse, ac propterea anno vigesimo quinto, et quod excurrit, consulatu ad ductum fuisse.

B

DISSERTATIO DECIMA.

S. PAULINUS CAMPANIÆ CONSULARIS.

Postquam Paulinus se Nolæ primam posuisse barbam est fassus, subsequitur ita canens:

Jam tunc præmissa per honorem pignore sedis
Campanis metanda locis habitacula fixæ,
Te fundante tui ventura cubilia servi.

Ego dignitatem aliquam hic significari video. Sed quænam hæc? Meam conjecturam profero. Scilicet consulatu peracto, Paulinum Campaniæ consularem factum arbitror. Sub Augustorum imperio provinciæ plures adhuc senatus regimini suberant, quæ aut proconsulares, aut consulares appellabantur. Prioris uti omnium præclarissimæ viris dignissimis a gesto consulatu ordinario plerumque administrandæ tradebantur. Consulares vero tum iis qui consulatum peregerant, tum iis etiam qui minime. In examen revocare non vacat an satis certa sit Bulengeri sententia dicentis lib. IV, cap. 36, de Imp. Rom.: *Consulares personæ dicuntur ob consulatum gestum, non ob provincias consulares.* Certe, ut aiebam, consulares non pauci fuerunt quibus nunquam consulatum gerere contigit. Campaniæ suus consularis erat, isque adeo præstans fuit, ut ad ejus similitudinem ceteri consulares officium haberent, uti nos docet Notitia imperii occidentalis. Paulinum itaque non alium quam consularem fuisse Campaniæ mos ille etiam tum servatus suadet, ut post gestum consulatum viris clarissimis regenda provinciæ commendaretur. Ipse idcirco Paulinus se Campanis in locis habitacula fixisse, et singulariter Nolam in urbe consedisse significat. Diximus supra firmiorem nobis Chiffletii sententiam videri, nimirum an. Ch. 378 consulatum a Paulino gestum. Id autem nunc uberius elucescit. In secundo Natali ita ipse ad S. Felicem:

Tria tempore longo
Lustra curreverunt, ex quo solemnibus istis
Coram vota tibi, coram mea corda dicavi.

Incidit Natalis secundus in annum 395. Si tria lustra, hoc est annos 15, retro numeres, ad annum venies 380, quo Paulinus se Nolæ adfuisse testatur. Eo igitur anno Campaniæ consularis erat, ac S. Felicis sua corda dicavit. Certum vero mihi videtur et anno superiori, videlicet 379, profectum in eandem provinciam Paulinum; idcirco enim anno tantum 380 solemnitati S. Felicis se præsentem adstitisse ait, quia anno 379 tam mature ad novam dignitatem ad volare non poterat, ut sancti martyris festo diei interesset. 812 Celebraturus ille postrid. id. Januar., ac propterea Romæ constitutus, ab officiis quæ depositum consulatum subsequuntur, atque ab aliis domesticis negotiis se expedire tam cito nequiverat, ut

ipso eodem anno festo diei S. Felicis interesset. Itaque anno sequente hoc ille peregit. Quod si anno 379 in Campaniam se contulit Paulinus, recte patet anno 378 ejus consulatum esse affigendum, quum ab eo gesto festum alicujus provinciæ gubernacula viris consularibus demandari solerent. Sed cur, inquires, Nolæ, non Capuæ, quæ Campaniæ metropolis habebatur, subsedit Paulinus? Ego consularibus liberum fuisse arbitror ea in civitate permanere quæ sibi placeret, modo intra provinciæ sibi statuta limites detinerentur. Sic in Actis S. Januarii et sociorum ejus dicuntur ii sancti ad Timotheum Campaniæ præsidem perducti, qui Nolam incolebat, non Capuam. His de Paulini dignitatibus animadversis, examini subjiciendæ sunt leges duæ in Codice Theodosiano relatæ. Sunt istæ l. 4 et 5, tit. 5 de Scænicis, atque Paulino præfecto Urbi *cons.* Gratiano v et Theodosio A. A., videlicet anno epochæ nostræ 380, inscribuntur. Baronius ad annum 394 ex his legibus Paulinum nostrum Urbana præfectura donatum arguit. Sed quibus tabulis fretus id affirmare potuerit, non video. Si hujusmodi conjecturis agendum, nil obstat quin Paulinum etiam præsidem Epiri novæ facianus, siquidem ad Paulinum quemdam hac dignitate affectum anno 372 rescriptum Valentiniani senioris exstat in cod. Theod. l. 22 de Episcopis. Multo potiore argumento eum præfectum Augustalem faciemus, quum in eodem codice legantur l. 10 de Fide testium et l. 22 de Susceptoribus annis 385 et 386 Paulino simili munere functo inscriptæ. Quod tamen affirmare non ausus est magnus Annalium scriptor. Igitur quum Paulinus ipse, qui aliqui honores suos exprimit, hanc dignitatem sibi nequaquam asserat contigisse, a Baronii sententia discedendum puto. Minus placet Chiffletius, cui ceteroquin in Historia Pauliniana multum debemus, quum parte 2, cap. 2, Paulini illustr. ex laudatis legibus docere conatur, Paulinum nostrum anno 380 prætorem Urbanum fuisse constitutum. Legum harum inscriptiones ita sunt conceptæ: *Ad Paulinum P. V.*, quæ verba etiam minus cruditi præfectum Urbi interpretantur, non vero *Prætorem Urbis*. Ex hac opinione in alteram se præcipitem Chiffletius dedit; statuta enim hac imaginaria Paulini prætura eum necessario ædilem curulem fuisse opinatur; ædilitas enim, ut observat Paulus Manutius lib. de leg. Rom., præturam Urbanam biennio præcedere solebat. Sed suis met calculis jugulatur V. C., siquidem ædilitas prætura biennio antecedit, ac prætura item biennio consulatum, ut animadvertit idem Manutius eodem lib.; Rosinus ac Dempsterus, Antiq. Rom. lib. VII, cap. 9,

et alii Romanam eruditionem scriptis prosecuti. Si ergo Paulinus anno 378 consul processisset, uti opinatur ipse Chiffletius, quomodo eodem etiam anno ædilis curulis fuisset, annoque postea 380 prætor Urbanus? Est hoc Romanarum dignitatum ordinem invertere. Verum, uti supra dicebamus, Paulinum

A quemdam præfectum Urbi reges illa clarissime toquantur, non prætorum Urbanum; et neutrum existisse Paulinum nostrum ipsiusmet silentium satis aperte indicat. Eum potius Paulinum his tunc Legibus arbitror, qui memoratur in Inscript. Gruter. pag. 345, ac PRÆF. URBI. nuncupatur.

DISSERTATIO UNDECIMA.

DE RELIQUIS PAULINI REBUS GESTIS.

Vidimus, ni fallor, Paulinum Campaniæ consularum: nunc inspiciamus quid illi post hanc dignitatem actum. Sunt ejus verba:

Ergo ubi bis terno ditonion fasce levatus
Deposui nulla maculatam cæde securim
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus...

Fasces ditonion bis terno ego interpretarer pro sex annis, aut sex mensibus, quibus forsitan Paulinus Campaniam consularis munere administravit. Quamvis enim l. 4 ad legem Jul. de Ambitu cod. Th. *Consularitatis fasces iterare* fuerit interdictum, et biennio tantum, aut summum triennio, munus hoc durasse credendum sit, attamen nil inde adversus nos eruitur. quum anno tantum 416, sub Honorio ac Theodosio, illud emanaverit rescriptum, quin imo hujusmodi munera iterari consuevisse (faciente tamen veniam principe) eadem in lege asseratur. Verum quidem est consularibus etiam jus fascium fuisse concessum: quod ex laudata nuper lege deprehenditur, et ex aliis legibus docet Gothofredus in Notit. dignitat. *Videri propterea posset bis ternos fasces* iis concessos ad consulum differentiam, quibus, ut inquit lib. iv Silius,

Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces.

Sentiant eruditi, quod magis sanum putant; ego non moror. E Campaniam igitur in Gallias processit Paulinus, ubi adhuc in vivis ejus mater agebat. Sequitur poeta:

Inde propinquos
Trans juga Pyrenes adii peregrinus Iberos.

E Galliis in Hispaniam migravit Paulinus, ibique diu constitisse videtur. Sacchinus, Vitæ Paulinianæ eruditissimus scriptor, Natalis xiii cognitione destitutus ita scribit: *Aliquamdiu Romæ vixit. Inde per annos ferme quindecim peregrinatus est per Italiam, Galliam, Hispaniam, terra marique, partim publicis rebus, partim (nisi me conjectura fallit) domesticis occupatus.* Non annos 15 peregrinatus est Paulinus, quum illum in Campania consularis munus per aliquot coercuerit annos. Deinde nimis amplificatur ista peregrinatio, quæ nulla neque curiositatis, neque publicarum rerum causa suscepta est. Manifestius decipitur Gulielmus Cave in Hist. script. eccl. quum de Paulino agens consulatus honorem illi obtigisse anno 375 ait, subditque: *Anno sequenti ad exterarum regiones visendas se accingens, omnes fere Occidentis provincias peragravit. Hisce peregrinationibus quindecim fere annorum spatium impendit.* Siquidem multo serius ex Italia Paulinus movit, neque in omnes fere Occidentis provincias delatus est. Quid porro in Hispania gesserit, docet ipse:

Illic me thalamis humana lege jugari
Passus es, ut vitam commercere duorum,

820 Perque jugum carnis duplicata salus animarum
Dilatam unius posset pensare salutem.

Theresia, mulier natalibus ac pietate præstans, illi uxor contigit. Complutensem illam fuisse inde quis possit haurire, quod Paulinus, in Paneg. de Celso,

in fin., sibi quoque ea in urbe natum atque e vivis sublatum dixerit filium. Erat autem Theresia jam tum sacro baptisate abluta, et nomen Christianum profitebatur; etenim se unum salutem suam distulisse Paulinus memorat, multisque revera post annis a Delphino Burdegalensi episcopo baptizatus fuit. Poete nostro fratrem fuisse subsequentes versus testantur. Hic nescio qua causa cæsus multas Paulino fratri turbas excitatas reliquit. Non de hujus opibus tantum latissimoque patrimonio fiscus agebat, sed innocenti etiam capiti feralis imminet sententia. S. Felicis tamen patrocinium supplicii præsto fuit, ejusque ope tum Paulini bona, tum vita improvisum evasere periculum. Juvat ipsum vatem sanctum audire:

Cumque laborarem germani sanguine cæsi,
Et consanguineum pareret fraterna periculum
Causa mihi, censumque meum jam rector adisset,
Tu mea colla, pater, gladio, patrimonia fisco
Eximis, et Christo Domino mea meque reservas.

Quis fuerit iste Paulini frater, nondum mihi compertum est; eundem tamen esse quem Paulinus in ep. 49 ad Delphin. Burdig. ep. memorat, facile arbitror. Nullius ibi quidem cædis mentio occurrit, quia totius scenæ Delphinis jam certior ante fuerat factus; sed quum se *contristatum vehementer*, proptereaque *brevis usurum scriptione* fateatur Paulinus, magnam illi contigisse doloris causam apertum est, quæ alia a fratris cæde vix poterat esse. De hac eadem fraterna nece epistolam 20 ad Amandum scripsit, ubi *recentem fraternæ divulsionis dolorem memorat.* Quæ si vera sunt, emendandus anachronismus cl. V. Jo. Baptistæ le Brun, cui postremam operum S. Paulini editionem debemus, dum ad an. Ch. 403 epistolam utranque refert. Hæc siquidem binæ epistolæ circiter annum 395 scriptæ, quum fratris cædem Paulino in Hispania adhuc agenti ex hoc Natali accidisse pateat. In ea ad Amandum epistola inquit vir pius: *Ora et pro nobis, ne in peccatis nostris moriamur. Notum faciat Dominus finem nostrum, ut sciamus quid desit nobis, et properemus adimplere quod restat.* En ut sibi nondum impletum insinuat sanctum paupertatis votum, sequæ ab Hispania nondum discessisse. Ceterum hujusmodi infortunium ita Paulini vitam perculit, ut seculo renuntiare certa statuerit sententia, ad id potissimum pia impellente uxore. Consilio itaque maturato, omnibusque in pauperum subsidium distractis, maximum cum cælo fœdus feriens, Paulinus Nolanam ad urbem sese demum recepit. Hæc omnia ipse canit:

Nam quo consilio rebus, capiti que meo tunc
Christus opem tulit, Felicis cura potenter
Aufueri, docuit rerum post exitus ingens,
Quo mutata mea est sors, et sententia vitæ,
Abjurante lide mundum, patriamque, donumque.

Sammarthani in Gall. Christ. in Burdigal. archiep. notitia ad S. Delphini Vitam Paulinum anno etiam 396 in Hispania degentem faciunt; atqui iis regionibus anno 394 sanctum virum veledixisse tam certum est quam quod certissimum.

DISSERTATIO DUODECIMA.

DE TEMPORE SUSCEPTI A PAULINO EPISCOPATUS.

821 Vix Nolæ constitutus fuit Paulinus noster, quum in omnia pietatis genera solutus mundum omnino dedidit. Jam presbyter factus in monasterio per se a fundamentis erecto degebat, aliis eximium sanctitatis exemplum factus. Illum tantæ commendabant virtutes, ut populi universi votis in episcopum Nolanum tandem expetitus fuerit. Sed quoto epochæ nostræ anno id actum? Brevissime inquiram. Anno 409, aut ad summum 410, hujusmodi munere nequam caruisse ipse videtur, quandoquidem S. Augustinus cum *Nolensem episcopum*, lib. 1, cap. 10, de Civ. Dei, nuncupat, dum cruciatus memorat in illum a barbaris Campaniam vastantibus ingestos, quod an. Ch. 410 contigit. Et hinc, ut arbitror, novus Paulini illustrator Jo. Baptista le Brun, quemadmodum aliunde didici, anno 409 episcopatus Pauliniani primordia constituit. P. Sacchinus, in ejus Vita, sub init. partis tertiæ, illum episcopalem sedem ascendisse arbitratur statim ac Nolanus antistes decessit. Chiffletius vero, cap. 12, part. 2 Paul. illustr., plus minus biennio a Nolano ejus secessu, videlicet circa annum 397, hanc illi dignitatem collatam censet. Ego ad istius postremi scriptoris sententiam accedere nequeo, nullum enim potens suffragium in ejusdem tutelam profertur. Argumentum quod ille ex epistola ad Pammachium petit, codicum præstantiorum auctoritate infirmatur. Alterum istud est. Inquit Paulinus in Nat. iv (qui anno 397 recitatus fuit) :

Natalis tuus, o carissime Christo
Felix, natali proprio mihi carior, in quo,
Quamlibet innumeris sint gaudia plurima turbis,
Est aliquid speciale tuis, quod nos tibi Christus
Esse dedit, viles caro largitus amico.

Hæc de Paulini in episcopum ordinatione intelligenda affirmat Chiffletius, eo quod priscis temporibus *natales* etiam appellabantur episcoporum ordinationes : Nam, inquit, si quis interpretetur de Paulini primo in lucem exortu, in quo sint publica gaudia innumeris turbis, næ ille monarchismo ejus ac modestiæ haud levem injuriam fecerit. Verum non bene calculos ponit vir clarissimus. Illud in quo ad natalitium S. Felicis diem, non vero ad Paulinum est referendum. Deinde *natalis proprius* nil aliud Paulino est quam prior in lucem egressus, quem solemnibus apparatu quotannis veteres celebrare consueverunt. Id certissimum ex Nat. xiii fiet, ubi hæc eadem Paulinus repetit :

Ego semper istum sic honoravi diem
Magis hunc putarem ut esse natalem mihi,
Quam quo fuisset natus incassum die.

Reliqua evidentius docent. Tota igitur Chiffletii moles, ejusque proluxa in hunc locum meditamenta ruunt. In ep. 16 ad Delphin. ait Paulinus de papa Urbis Anastasio : *Etiam ad natalem suum (quod consacerdotibus suis tantum deferre solet) invitare dignatus est.* Scripta hæc epistola an. 399. **822** Igitur tempore Paulinus ab episcoporum numero exclusus erat, quum se a *consacerdotum* numero (quod idem tunc erat ac dicere *coepiscoporum*) distinguit. Quæ ad hujus argumenti perspicuitatem Chiffletius regerit, facili negotio explodi queunt. Anno

quoque 402 data est Paulini ad Severum epistola 12. Huic autem epistolæ epigrammata quedam Paulinus intexit Nolanæ basilicæ recens a se exstructæ inscripta. In eorum uno sic habetur :

Plebs gemina Christum Felicis adorat in aula,
Paulus apostolico quam temperat ore sacerdos.

Et in altero :

Paulus in æternos antistes dedicat usus.

Anno ergo 402 Paulus Nolæ sedebat episcopus, non vero Paulinus. Hæc sane apertissima verba frustra eludere Chiffletius molitur. Alia porro et ego argumenta suppeditabo. Scribens ad Delphinum episcopum Burdigalensem, eum semper, annoque potissimum 403, *venerabilem patrem* appellat : quod non fecisset episcopus ; moris enim erat iis temporibus ut episcopi se *fratres* invicem appellarent. Consule, quæso, epistolam 16 ad Delphinum, ubi ait : *Mediolanensis quoque episcopus filius vester hucusque, nunc frater Venerius scripserat*, etc. Vides Venerium, statim ac ad episcopatum venit, fratrem Delphini cœpisse nuncupari ; et quum ab isto quoque se distinguat Paulinus, utique episcopalibus infulis nondum cingebatur. Sed clariora proferamus. An. Ch. 404 Natalem xi recitavit Paulinus. In eo vero multa de fure habet, qui sacra nuper expilarat. Captus non sine miraculo improbus latro ad S. Felicis ducitur

Post sacra jam solvante pios antistite cœtus.

Sunt hæc vatis nostri verba, qui se propterea a Nolano episcopo tum temporis diversum facit. Natalia quoque decimus tertius rem evidenter prodit. Quum Nolanis aperienti tumuli ubi S. Felicis ossa quiescebant animus obvenisset, ait Paulinus :

Cunctos transmittit episcopus ad nos
Presbyteros. Hæc fabra manus spectantibus instat
Jussa sacerdotis facere.

Hunc Natalem anno 406 elucubravit Paulinus. Rem vero ibi memoratam nuper accidisse, certum peno est mihi : non enim tantum opus diu silentio pressisset poeta sanctus. Igitur, quum antistes alius Nolæ sedens ibi diserte dicitur, ne anno quidem 406 episcopalem cathedram Paulinus ascenderat. Deinde cur eximiam hanc dignitatem, si sibi contigisset, præteriturus in Nat. xiii fuisset Paulinus ? Nullis ibi parcit verbis ut honores in se collatos vitæque peractæ gesta recenseat, et maximum hoc munus insalutatum dimisisset? Ne credo. An vero episcopus anno solum 409 processerit, latere procul dubio arbitror. Eruditissimi nihil secius Brunii sententiæ acquiescendum nunc est, a quo non sine validis rationibus aut saltem conjecturis hoc affirmatum mihi persuadeo. Quod autem asseruit Ambrosius Leo, lib. 11, cap. 12, de Nola, videlicet Paulinum Fundanæ Ecclesiæ antistitem ante fuisse, autoris alioquin eruditi somnium habeatur. Reliquas Paulini res gestas, ejusque nondam sanctitatem prosequi statuta mihi brevis non sinit. Si tamen hanc quis adornandam susciperet spartam, ubere messem e Natali xiii hauriet. Ego ad ejus pietatem in ædificiis Nolæ confectis exprimendam procedo.

DISSERTATIO DECIMA TERTIA.

DE EDIFICIIS NOLE A PAULINO CONDITIS.

823 Tres minimum Paulini adventus Nolam sunt enumerandi. Prior contigit quum adhuc puerili in ætate versaretur, vixque e Gallis in Italiam advenisset : quod innuit ille his ad S. Felicem carminibus :

Nam puer Occiduis Gallorum advectus ab oris
Ut primum tetigi trepido tua flumina gressu

Hinc est quod ipsum S. confessorem alloquens iterum canit :

tibi me

Mancipium primis donavit Christus ab annis.

Alterum Nolam instituit iter quum a gesto consulari Campaniam consularis factus regendam suscepit ; sic enim inquit :

Jam tunc præmisso per honorem pignore sedis
Campanis metinda locis habitacula fixi,
Te lū ante tui ventura cubilia servi.

Diu Nole versatus est Paulinus, quod exposcebat suscepta dignitas. Quumque quotidie patrata per S. Felicem miracula sub ejus oculis starent, tum ad Christianam fidem ex ethnicismo se convertere meditari cœpit. Inter catechumenos itaque constitutus, ut arbitror, quædam pietatis opera continuo sibi peragenda censuit. Quingentes circiter ab urbe Nola passus S. Felicis ossa quiescebant, ubi etiamnum illustris basilica visitur. Illic propterea ducentem viam munivit Paulinus, ut affluentium populorum commodo consuleret. Sic ipse S. Felicem alloquitur :

Cum tacita inspirans curam mihi mente juberens
Muniri sternique viam ad tua tecta ferentem.

Neque his contentus vir pius, apud eandem B. Felicis ædem procudi magnificam domum voluit. Longo tractu protendebatur hujusmodi ædificium, primumque usui pauperum destinatus est locus, ut hinc etiam discas quanta Paulini pietas foret, licet in Christi gregem nondum per baptismatis undas esset perductus. Audiamus iterum loquentem :

Adituumque tuis longo consurgere tractu
Culminibus tegimen, sub quo prior usus egerunt
Loco vit.

Tertius demum Paulini ad urbem Nolanam adventus contigit quum, ejurato seculo opibusque in pauperes effusus, secessum Nolanum elegit, ut ibi Christo uni dicatus sanctiorem institueret ac prosequeretur vitam. Hoc anno 394 actum. Tum Paulinus in omnia pietatis officia se vertit, nihilque antiquius habuit quam ea promovere quæ S. Felicis honorem auferent. Primus illi labor fuit, quemadmodum reor, conditam in secundo adventu domum amplificare. Alia igitur super priores muros tecta molitus, ita veteres excoluit ædes, ut sibi decenter in habitaculum cedere potuerint. Pauperibus in cellas sub porticu connectis, ipse in superiori tecto hospitium sibi constituit. Hinc ita canit :

Post hæc geminato tegmine crevit
Structa domus, nostris quæ nunc manet hospitium cellis;
Subdita pauperibus famulatur porticus agris,

824 Quæ nos impositis super addita tecta colentes
Sustinet hospitium.

Hujus porro ædis venustatem infra extollit :

Ecce mihi per tot benedicti martyris aulas
Et spatii amplas, et culminibus sublimes,
Et recavis alte laquearibus ambitiosas,
Irrigues et aquis, et porticibus redimitas.

Ita tamen ædificium Paulinus constituerat, ut in ipsa ejus amplitudine sibi suisque hospitibus humiles cellas esse voluerit : nimirum quæ nullam saperent ambitionem, sed quæ potius immania potentum tecta

A arguerent. Hinc de illustribus hospitibus suis ad populum inquit :

Quos cernitis, et modo in ipsis
Felicis tectis mecum metata luentes
Hospitia, oblitos veterum præcelsa domorum
Culmina, et angustis vicino ma tyre cellis.

His enarratis Paulinus aliud opus addit :

Omnibus extractis operum, quæ stare videntur
Diversis composita modis, excelsa per aulas,
Et per vestibula extentis circumdata late
Porticibus, solum simul omnia manus aquarum
Tecta videbantur mæstis orare colonis.

Optatum propterea aqueductum temporum vetustate interruptum ab oppido Abella ad S. Felicis basilicam perducere in animum induxit. Longus interponebatur viæ tractus, nempe quinque passuum millia. Sed operis difficultate non territus vir sanctus, amplos canales, reluctantibus nequidquam sacræque ædis beneficium respicientibus Nolanis, reservavit. Operas illi suas Abellani ad laborem contribuere, adeoque is incaluit, ut ingentem aquæ vim tandem destinatum ad locum perduxerit. Hæc fusissime in laudato semper Nat. xiii habentur. Alia vero Paulini ædificia me prosequi propositum brevitatibus institutum non patitur. Tantum meminero plures ab eo conditas fuisse basilicas, quas omnes ex ep. 12 ad Severum ab ipso descriptas petere potes. Potiorem inter has locum obtinuit illa quæ ad *Dominadium* (ut is inquit) *communem patronum in nomine Domini Christi dedicata est*. Ambrosius Leo, lib. ii, cap. 11, de Nola, basilicam hanc Deo O. M. dedicatam a Paulino autumat : *Deus enim, ait, tum Dominadium vocabatur, quod verbum in ore jurantium ac invocantium Deum usque ad nostra tempora servatum audimus*. Sed veram vocis significationem ille non tangit, nam pro *Dominadio* S. Felicem Paulinus intelligit. Husmodi vox *dominum* pure aut *patronum* significat, quod itidem per me probabitur in quodam S. Maximi Taurinatis sermone, quem una cum pluribus aliis ejusdem episcopi ineditum in reliquis Anecdotorum libris producam. Ibi vero *Domnedius* pro *Domino* usurpatur. Paulinus quoque se S. Felicem innuisse ostendit in ep. 9 ad Sever., ubi Natalem in ejusdem S. confessoris honorem elaboratum *solemnem ad Dominadium cantilenam* vocat, et in ep. 28 ad Victricium *sancti sui confessoris dilectissimi Felicis Dominadii* meminit. Id autem alibi occurrit. Neque melius loquitur idem Leo lib. ii, cap. 12, quum S. Felicis basilicam antiquitus intra urbis Nole ambitum sitam affirmat, ab ea namque enormi aberat spatio, nimirum mille circiter passus. Hæc eadem nunc tamquam eximium sanctitatis penetrare visitur in loco quod cœmeterium (vulgo *cimitino*) nuncupatur. Ejus porro descriptionem petere licebit a Capacc. in Hist. Neap., lib. ii, in fin., a V. cl. Sarnello in Cleric. Spec. ad Vitam S. Felic., a Pacichello in Italicis ejus epistolis, et ab aliis pluribus.

DISSERTATIO DECIMA QUARTA.

DE S. FELICE NOLANO.

825 Pauca et hic de S. Felice animadvertere libuit, cujus olim adeo celebris miraculorum fama fuit, ut ad eum undique populi concursus foret, nullaque pars orbis terræ haberetur quæ tantum non coleret sanctum. Ejus acta scriptis consignarunt Gregorius Turonensis, lib. i de Glor. martyr., cap. 104, Beda, Marcellus presbyter antiquissimus, Ado, Notkerus et alii; sed omnibus tanquam magister Paulinus noster prævit, qui stis Natalibus Felicis vitam ac prodigia per eum facta complexus est. Hæc omnia in unum coegere patres eruditissimi e soc. Jesu, qui Acta sanctorum incredibili et sollicitudine et eruditione elaborant. Quia tamen eis latere Natales nunc primum editi, alia, quæ Paulinus cecinerat, quæque ab omnibus nunc recolli possunt, omisere miracula.

D Rem præclaram in natali xiii describit sacer vates, nempe B. martyris sepulcrum pene adaperit fuisse, quum e superioribus sarcophagi venerandi partibus improvisus erumperet pulvis. Quo tempore id evenerit, plane incompertum mihi. Sed paucis ante annum 406 mensibus contigisse crediderim, siquidem tantum munus præteritis in Natalibus Paulinus haud præterisset, si diutius ante id factum. Quibus visis, ad examinandum procedo quo tempore S. Felix in vivis esse desiderit. Bolandus V. C. in ejusdem sancti Vita die 14 Januar., § 6, hæc habet : *Ætas S. Felicis a Paulino non exprimitur. Inepte Christophorus Phreislebius circa Theodosii tempora vixisse scribit. Henricus Fabricius circiter annum Christi 500 obiisse existimat; sed quæ tam pax Ecclesie? Heræus*

siciter 310; Michael Monachus non longe post annum 312, quo data pax Ecclesiae. Est hæc aliorum quoque, et probabilis opinio. Sed diversus a tot auctorum opinione abire cogor. En Paulinus Nat. XIII ait :

tanto voluisti prodere signo,
Ut tacitam et fixam per tot retro secula sedem
Corporis, almae, tui subito existente favilla
Pulveris in nostro servari tempore velles.

Et infra :

Addit, ut tantis nunquam retro condita seclis
Nostro opere exstructas addecrescere, vel renovari
Porticibus, domibusque suas permetteret aulas.

Igitur non circa annum Christi 312 S. Felix e vivis excessit. Quomodo enim memorata hic *tot retro secula* ævo Constantini queunt accommodari, a quo ne unum quidem seculum distabat Paulinus? Idem in natal. XI aiebat :

Et licet a veteri tumulis absconditus ævo,
Qua mortalis erat, lateat telluris operto.

Sed alium e Natali VI producamus locum, quem animadvertere Bollandus etiam cum aliis poterat. Nolanum agrum, in quo sepulturæ S. Felix mandatus fuit, describit noster vates :

Pauper ubi primum tumulus, quem tempore sævo
(Religio quo crimen erat) minitante profano
Struxerat anguste gladius trepida inter et ignes
Plebs Domini, ut seris antiqua minoribus ætas

826 Tradidit, ingentem parvo sub culmine lucem
Cluserat...

Si Felix non longe post annum 312, quo pax data Ecclesiae, obiit, quemadmodum Bollandus arbitratur, cur illi *pauper tumulus* exstructus dicitur, et quidem tempore sævo, quo religio crimen erat, et plebs Domini, tyrannis minitantibus trepida inter gladios ignesque jacebat? Cur hujusce memoria tumuli *ab antiqua ætate seris nepotibus* tradita affirmatur? Profecto hæc de Constantini temporibus intelligere prorsus vetamur. Idem Paulinus Natali VI :

Lux eadem sancti cineris per secula custos
Martyris hæc functi vitam probat.

En *per secula*, non per unum seculum stetisse Felicis sepulcrum discimus. Igitur concludamus Felicem Nolanum in prioribus Ecclesie ærurnis exagitatam, pacis subsecuto tempore, caelis animam reddidisse. Seculo Christi secundo potius quam tertio rem actam *tot secula* ab eo usque ad Paulinum elapsa suadero videntur. Hinc plures Ugelli in Ital. sacra anachronismos emenda. Asserit enim S. Maximum episcopum Nolanum, cui Felix in martyrio socius fuit, mitescendo Diocletiani persecutione e vivis decessisse, uti etiam S. Quintum (sub quo S. Felicem itidem vixisse scimus) anno Christi 520 floruisse, aliumque S. Felicem primum Nolæ episcopum anno 259 martyrio coronatum obiisse; nam ad antiquiora tempora trahenda est horum sanctorum ætas.

DISSERTATIO DECIMA QUINTA.

AD S. PAULINI NATAL. XI, VERS. 324, DE ANNO QUO SS. PROTASII AC GERVASII CORPORA PER S. AMBROSIUM FUERE INVENTA.

Ad eruditissimum virum Nicolaum Robinum metropolitanæ Mediolanensis ecclesie ordinarium canonicum et theologum.

Minime dubito, Rubine vir sapientissime, quin Paulinum n. eum prono animo, sinuque toto sis excepturus, tum quod quasi postliminio reversus et inimicæ ætatis victor in eruditorum manibus versari jam poterit, tum etiam quod ex Ambrosiana bibliotheca, quam tibi perenni amore devinxisti, ille prodierit. Eo tamen potissimum nomine te meæ felicitati gratulaturum arbitror, quod in ejusdem sancti operibus aliquam de SS. Protasio ac Gervasio mentionem injectam sis deprehensurus. Quamvis enim felicissimo ingenio tuo universum ecclesiasticæ eruditionis pelagus complectaris, adhuc in rerum Mediolanensium indaginem cognitionemque ita sedulus incumbis, ut reliquis perfunctorie, his vero te totum dicasse videaris. Quamobrem quum in Annum inquirere quo horum sanctorum corpora divinitus fuere reperta instituerim, nulli sane melius quam tibi mea hæc de re sententia **827** fuerat offerenda. Annum Christi quo hæc contingere, Puricellius noster, vir æternum laudandus, in Diss. Nazar., cap. 59, fuisse recentissimum octogesimum septimum est arbitratus; remque ille diligenti cura studioque pertractans quæcumque argumenta sibi militare animadvertit, prolixè in suum traduxit volumen. Verum enim vero tanta sunt, quæ in ejus sententiam pugnant, ut ab illa discordare penitus cogar, simulque affirmare, non anno 387, sed 386, Protasium ac Gervasium a magno anastite Ambrosio fuisse adinventos. Adeo celebrem historiam Paulinus ejusdem Ambrosii amicus et synchronus sic refert :

Ut sancto non olim antistite factum
Novimus Ambrosio, qui fultus munere tali
Præquam ignoratos prius, ex tunc indice Christi
Detectos sibimet, mutata transtulit aula,
Reginam prompta confidit luce furentem :

Primum itaque Puricellianæ opinionis argumentum fuit S. Augustini baptismus, cujus tempore cognito tempus quoque inventorum martyrum elucescit;

sanctum vero doctorem an. Ch. 388 salutari unda ablutum posuit : quod a veris historię calculis abhorreere primum omnium ostendetur. Equalem graves sententiæ suæ propugnatores Baronium, Pennoctum, aliosque plures adscivit vir doctissimus; sed inde parum roboris illi accessisse dicenda evincunt. Quum baptismum suum commemorat Augustinus lib. IX, cap. 7, Confess., hæc habet : *Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Justinæ Valentiniæ regis pueri mater hominem tuum Ambrosium persecuteretur hæresis suæ causa, etc., Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mæroris tædio contabesceret, institutum est. Tunc memorato antistiti tuo per visum aperuisti quo loco laterent martyrum corpora Protasii et Gervasii, etc.* Igitur ab inventione sanctorum ad Augustini baptismum annus, aut non multo amplius, effluerat. Idcirco si annum quo baptizatus est Augustinus attingere licebit, in alterius cognitionem necessario devenimus. Ludovicus ab Angelis, lib. III, cap. 4, de Vita S. August., ex eo quod in annum 387 magnus Annalium scriptor Justinæ in catholicos furorem, sanctorumque martyrum inventionem conjiciat, eodem ipso anno S. doctoris baptismum contigisse censet; sed male illi subducti sunt calculi; siquidem *annum et amplius*, ut dixi, inter martyrum translationem, suumque baptismum intercessisse aperte testatur Augustinus. Natus est S. doctor, uti nunc omnes adversus Baronium ejusque sectatores consentiunt, an. Dom. 354, id. Novemb. Ait autem, lib. IX cap. 11 Confess., Monicam parentem suam apud Ostia Tiberina ad superos evolasse *trigesimo et tertio ætatis meæ anno*. Hic vero obitus eodem anno accidit quo Augustinus baptismum susceperat; nam post illum, ut in Africam transmitteret, Mediolano valedixerat, et recta ad Tiberinam focem [F. faucem, Gallice *embouchure*] perrexerat mari se commissurus. Alibi quoque repetit, se *trigesimo et tertio ætatis anno* sacris undis fuisse purgatum; idemque ipsa Romana Ecclesia in Breviarii lectionibus tradit. Trigesimus et tertius ætatis annus Augustino currere incipiebat id. Novemb. anni 386. Igitur intra huic

diem et Idus Novemb. anni 387 sequentis statuendum est ejusdem baptismus. Quum autem a **828** Possidio in ejusdem sancti vita doceamur, *propinquanti- bus diebus sanctis Paschæ salutis aquam Augustinum percepisse*, manifeste colligitur, non nisi sabbato sancto anni 387 eundem sanctum ad sacrum fontem processisse. Sed et aliud argumentum proferamus. Saltem annum unum in Italia post baptismum substitit Augustinus; namque præter moram ad Tiberim, aliaque loca, Romæ diu se tenuit, ubi se libros scripsisse de *Moribus Manichæorum* et de *Morib. Eccl. cathol.*, itemque *Dialogum de Anima*, et libros tres de *Libero arbitrio* fatetur lib. 1, cap. 7, 8, 9, Re- tract. Deinde in Africam remeavit. Illic porro quan- do advenerit, ipsum docentem audiamus lib. III, cap. 25, contra liter. Petiliani Donatistæ: *Cum ego Medio- lanum ante Bautonem consulum* (consul hic processit an. Ch. 385) *venerim, eique consuli kal. Januar. lau- dem in tanto conventu conspectuque hominum pro mea tunc rhetorica professione reclaverim, et ex illa peregrinatione jam post Maximi tyranni mortem Africam repetiverim.* Anno Ch. 388, die 28 Aug., obiit Maxi- mus, ut Idacius in Chronico, et Socrates lib. v, cap. 24 fidem faciunt, et Gothofredus in Chronolog. cod. Theod. ad l. 6 et 7 C. cod. tit. de *Infirmis. his quæ sub tyrann.* testatur. Eodem ergo anno 388 Africæ redditus est Augustinus, ac propterea anno 387 su- periori baptizatus. Clariss. vir P. Eustachius a S. Ubaldo, cujus benevolentie eruditionique me plura debere fateor, in Quodlib. Regul. dub. 7, n. 53, Macedum et Desnos solidissime arguit quod moram Augustino in Italia post susceptum baptismum bre- vissimam statuunt. Verum ejusdem sententiam pro- bare nequeo, dum an. 388 S. doctorem baptismatis gratiam recepisse arbitratur, anno vero 389 Moni- cam ejus matrem e vivis sublata, ac inde in Afri- cam iter ab illo institutum. Cur enim, ut annum navigationis suæ Augustinus designaret, Maximi nece usum fuisset jam anno superiori peracta? Cur jam post Maximi necem, quod idem sonat ac *statim post Maximi necem*, dixisset? Quantum enim attinet ad S. Monicæ mortem, tam certum est illam anno 387 contigisse, ut nil certius. Augustino annus trigesimus tertius eodem anno id. Novemb. exibat, et trigesimus quartus adveniebat: ergo quum, ut vidimus, ipse Augustinus se trigesimo tertio ætatis suæ anno matre orbatum asseruerit, in ipso anno 387 S. Monicæ obitu- s fingendus venit. Deinde non Romam primum, ut cum eruditissimo viro censuere Baronius, Torellus, Ludovicus ab Angelis, alique plures, sed recta ad Ostia Tiberina Mediolano Augustinus perrexit; ete- nim lib. IX, cap. 10, Confess., is ait: *Apud Ostia Ti- berina, ubi remoti a turbis post longi itineris laborem instaurabamus nos navigationi*, etc. Vides post longum iter illic Augustinum concessisse? Nimirum Medio- lano, non Roma venerat; non enim Roma ad Tibe- ris Ostia profectis longi itineris labor opus erat. Illic igitur post quinque dies ab adventu febribus decubuit, et nono ægritudinis die ad cælos evolavit S. Monica an. 387. Cur autem in sequentes annos ab eruditis- simo P. Eustachio et ab aliis scriptoribus ejus mors protraheretur, in causa fuit dies quo illa solemniter colitur, nempe quartus Maii; quum enim eo die Moni- cam decessisse sibi quisque suaderet, annoque 387 forsitan is dies Monicæ in urbe Mediolano efluxerit, **829** hinc ad alios annos ejusdem obitum distulere. Atqui animadverterat emin. card. Norisius, in quodam opusculo, diem S. Monicæ festum ad aliquam ejus trans- lationem aliamve causam referendum, et clarissimi post illum patres e soc. Jes. in Act. sanct. ad diem 4 Maii monuere, qui etiam a quingentis tantum annis S. Monicæ cultum in Ecclesiam investum fatentur. Augustinus quoque anno 387 ad baptismum acces- sisse ex Possidio cap. 31 Vite colligi potest. Inquit ille de S. doctore: *Vixit annis 76, in clericatu autem vel episcopatu annis ferme 40. Vixerat autem in agris Tagatensibus, antequam sacris clericatus muneribus initiaretur, ferme triennio alienatis a se curis secula-*

ribus, ut idem Possidio cap. 5 ait. In Africa igitur annos 43 plus minus egit Augustinus, postquam ab Italia se illic recepit; et quum anno 430 certissime obierit, liquido apparet anno saltem 388 magnum doctorem ex urbe Tagastein delatum: a quo anno ad 430 si utrumque terminum complectaris, annos ferme 43 supra memoratos colliges: quod minime præsta- bis si in anno 389 ejus ad Africam protectionem sig- gas. Si igitur an. Ch. 388 Africam petiit Augustinus, anno superiori 387 baptismali unda fuerat ablutus. Ceterum hujus veritatis testes accedunt clariss. card. Norisius in opusculo quodam, Ludovicus ab Angelis lib. III de Vit. S. August., cap. 4, Herrera in Alphab. August., Torellus tom. I Secul. August. ad an. 387, et omnium nunc ferme futurorum calculo sententia hæc roboratur. Itaque tecum, Rubine doctissime, jure mirari jam subit cur religiosissimi PP. Cistercienses in Ambrosiano cœnobio degentes an. Dom. 1677 hanc inscriptionem ædiculæ quæ S. Augustini nuncupatur in fronte poni curarunt.

B
DIVUS AUGUSTINUS
AD LEGEM FIDEI
PER. S. AMBROSIIUM
EVOCATUS
HIC UNDA COELESTI
ABLUTUR

ANNO DOMINI CCLCLXXXVIII.

Profecto ægre ferendum est publicum monimentum ad nepotes seros transmittendum tam confidenter fuisse expositum, ut nulla in ipso veræ chronologicæ ratio sit habita; quodque magis dolet, amicus noster communis hujusmodi anachronismo causam præbue- rit. Nam quantum pertinet ad locum ubi baptismum S. Augustinus receperit, parcas tu, quæso, extra chorum saltanti, parcant egregii Patres, si Landul- pho, qui seculo Christi undecimo florebat, quique sub Datii nomine in Ambrosiana ins. asservatur, ita de S. Augustino scribenti assentiar: *In Fontibus, qui B. Joanni adscribuntur, Deo opitulante, a B. Ambro- sio, cunctis fidelibus astantibus et videntibus, in nomine sanctæ et individue Trinitatis baptizatus et confirmatus est.* Sita erat hæc olim ædes S. Joannis ad Fontes inter *Ecclesiam Majorem et S. Theclæ*, ut ostendit Puricellius vir summæ eruditionis in dissert. Nazar., cap. 59, n. 21, et in Monum. Basil. Ambros., n. 500, qui etiam in præfata S. Augustini æde baptismum Augustinianum contigisse negat. Petrus Paulus Bosca vir disertissimus, in Martyrol. Ambros. ad diem 5 Maii, veteri traditioni standum putat. Sed quidnam, rogo, ponderis hujusmodi traditioni **830** inest, quæ nullis non modo veterum suffragiis munitur, sed eorum expresse testimonio jugulatur? Quin et anti- quitus unum tantum in urbibus fuisse baptisterium (qui mos in quibusdam etiamnum durat) eruditissime docuit Joseph vicecomes collegii Ambros. quondam doctor in lib. de Baptismo, cap. 8, et ego animad- verti ab episcopis tantummodo ministratum olim fuisse baptismatis sacramentum, ut propterea pluri- bus opus non esset baptisteriis, sed unum duntaxat sufficeret. Hoc autem baptisterium Mediolani S. Joannis ad Fontes basilicæ appellabatur, quo nomine in aliis urbibus etiam baptisterii basilicæ distingueban- tur. Sic Romæ templum S. Joannis Baptistæ, cui Lateranensis nomen, baptisterium complectebatur; et Ravennæ S. Joannis in Fonte similimo muneri inserviebat, ut monuit cl. vir meique amatissimus patronus Joannes Ciampinus cap. 25 Veter. Monim. tom. I. S. Ambrosius in ep. 13 ad Marcellinam: *Dimis- sis, inquit, catechumenis symbolum aliquibus compe- tentibus in baptisterii tradebam basilica.* Profecto contra ipsius Ambrosii sententiam ire videretur, quisquis ejus ævo plura Mediolani baptisteria consti- tueret. Cur enim *basilica Baptisterii* nuda nuncuparetur, si non una tum Mediolani fuisset? Alio nomine distinguenda erat ædes illa, ut inter reliquas bapti- sterii basilicas nosceretur. Unum ergo Mediolani baptisterium positum erat, quod *ædem S. Joannis ad Fontes* minores appellatur: ibique S. Augusti-

num baptismali gratia donatum merito opinamur. Neque ex Ennodio, Landulpho, aliisque bina antiquitus in hac urbe sita fuisse baptisteria reponas, iidemque aliud apud Portianam basilicam, quæ metropolitana olim fuit, ut Carolus a basilica Petri in Hist. Mediol. ad Vit. S. Castritiani docet; quippe Ennodii tempore jam plura in urbibus usurpari baptisteria cœpta sunt: quod Ambrosii ævo insuetum plane fuit, et alius baptisterii apud basilicam Portianam nulla sit apud antiquos recentisque memoria. Quin et illam basilicam metropolitaneam nequaquam fuisse, solide suspicatur Mediolanensium rerum accuratissimus perscrutator Camillus Sitonus I. V. doctor, quum *Intramurana basilica*, quæ *Major* a S. Ambrosio in ep. 15 ad Marcellinum dicitur, hoc potius muneris quondam prestitisse censenda sit. Alia mitto, ne morosior æquo extra semitam deprehendar. Statuto igitur Augustini baptismo anno videlicet 387, superest ut in annum superiorem 386 SS. Protasii et Gervasii inventionem conjiciamus, quam Puricellius una cum aliis ipsi anno 387 assignavit. Id necessario, ut diximus supra, ex S. Augustini verbis admittatur oportet. Sed et S. Ambrosium a nobis stantem habeo, et ex ejus libris hoc anno 386 peractum eliciam. Eodem ipso anno quo a S. doctore recitata est oratio de Basil. non tradend. inventi sunt memorati martyres; anno enim superiore Justina Augusta animi sui impotentiam in catholicos exercere cœperat. In ea autem oratione sic ait magnus episcopus: *Si quis confidit, huc veniat; inclinatum jam imperatoris judicium, quod lata lege patescit, quo impugnat fidem, vel sperata ambientium quorundam studia non requirat.* Quamdã imperatoris legem nuper promulgatam memorat Ambrosius, qua fides impugnetur. Sed quemam hæc? Ea est l. ult. cod. Th. de Fide catholica data **831** x kal. Febr. *Mediolani Honorio nob. puero et Evodio coss.*, scilicet an. Ch. 386. Ibi Arianis lit in Ecclesiis catholicorum creandi potestas; ibi Ariminense concilium probatur; quod in laudata oratione Ambrosius hisce tetigit verbis: *Hanc ergo legem quisquam sequatur, qua firmatur Ariminense concilium, in quo creatura dictus est Christus?* Anno igitur eodem 386, sub Paschatis dies, non vero 387, ut Puricellius ac Baronius autumarunt, eadem oratio recitata; non enim jam *inclinatum imperatoris judicium* dixisset Ambrosius, si anno 387, hoc est post annum unum et menses a lata lege pœnes populum S. episcopus perorasset. Rursus ex secunda legatione a S. Ambrosio ad Maximum tyrannum suscepta idem chronologicæ punctum statuitur. Anno 387 Valentinianus ac Justina eundem legatum Treviros ad tyrannum miserunt. Re infecta dimissus vir sanctus, Italiæque redditus, ad Valentinianum epistolam 56 scripsit, ubi ait: *Esto tutior adversus hominem pacis involucro bellum legentem.* Quare imperator Dominum alterum pro confirmanda pace legatum ad Maximum destinavit. Hunc ingenti honore exceptum dimittens Maximum, mox cum exercitu subsequitur, et Cottius Julisque Alpihus occupatis, Aquileiam usque contendit. Hæc ubi ad Valentinianum delata, sibi timens Augustus Thessalonicam versus fugam arripit. Mense Septembri Occidentem deseruisse imperator videtur, siquidem vii id. ejusdem mensis *Mediolani* edidit legem

A 4 de Princip. agent. in reb. cod. Th. Si an. 387 sacre Gervasii ac Protasii exuvie die 19 Junii translatae fuissent, quo pacto Ambrosium virum illuc usque sibi infensissimum tam cito legati munere Justina exornasset? Quove etiam modo, intra spatium trimestre ejusdem Ambrosii, iterumque Domnini legationes et Maximi in Italiam irruptio contingere potuissent? Certe locorum distantiam perpendiculari aliud asserendum videbitur, nempe an. superiore 386 inventa sanctorum corpora fuisse; alteroque anno reliqua ad Maximum spectantia accidisse. Paulinus in Vita S. Ambrosii hoc rursus suadet; enarrata enim hac inventionem subdit: *Sanctus vero Ambrosius episcopus majoris humilitatis vir factus, donatam sibi a Domino gratiam reservabat, crescebatque quotidie fide et amore coram Deo et hominibus.* Ambrosium post hæc legationem ad Maximum suscepisse affirmat. Igitur quum *quotidie fide et amore coram Deo*, antequam legatus Treviros peteret, Ambrosius creverit, non modicum tempus inter martyrum inventionem legationemque susceptam intercessit, atque idcirco non uno an. 387 hæc omnia fuere peracta. Quæ autem hucusque retulimus, summum ex Prosperi Chronico robur mutantur. Ita apud illum in edit. Labbei, tom. I Novæ Biblioth., ista digeruntur.

Num. 2. *Justina mater Valentiniani Arianis favens, in Ambrosium et in Mediolanensem Ecclesiam diversa injuriarum generu congerit. Reliquæ Gervasii et Protasii martyrum ab Ambrosio primum Mediolani repertæ. Hymni Ambrosii compositi, qui numquam ante in Ecclesiis Latinis modulibus canebantur.*

Num. 3. *Maximus irrupit. Valentinianus ad Theodosium confugit. Augustinus Mediolani rhetoricam adprime docens, ommissis scholis ad fidem rectam convertitur, cum ante Manichæus fuisset.*

Num. 4. *Theodosius cum exercitu ad Italiam transgrediens Maximum interfecit.*

832 Viden hic servata annorum serie universa tradi? Annum 386 respicit secundus numerus, ibique detectæ sanctorum reliquæ dicuntur; in tertio, hoc est an. 387, Augustini baptismus refertur; et quartus demum numerus Maximi interitum in annum 388 confert, quemadmodum et reliqui affirmavere chronologi. Sed jam tempus poscit ut maximum hujuscæ sententiæ assertorem em. Norisium in opusc. de Itiner. S. Augustini commendem; quum enim per tantum virum profecerim, et ad illum debita gloria referenda, et singulare huic opinioni pondus ab illius suffragio accedere fatendum est. Clariss. quoque virum Antonium Pagium in Critic. Baron. ad an. Ch. 387, ac Hermantum in Vita Gallica S. Ambrosii nostris in castris militare animadverti; quibus viris (et quanti, queso, sunt) quis jam subscribere dedignetur? Verum patientia tua diutius abuti nolo, Rubina ornatissime, ne si quid obsequii professione meruerim, nimia loquendi libidine perdat. Utinam tu quoque ad urbis Mediolanensis dignitatem operas tuas aliquando conferas, studiisque tuis publicæ luci redditis ingenii tui felicitatem prodas; tunc enim eruditissimum tantæ urbis illustratorem litteraria respublica suspiciet, certe graviorem deinceps desiderare nequibit. Vale.

DISSERTATIO DECIMA SEXTA.

AD SANCTI PAULINI VERSUM 402. « MULTA ETENIM SUBERANT ALIA, » ETC., NAT. XI.

De templorum apud veteres Christianos ornatu, ac de diurno in eis cereorum usu.

Ad cl. et eruditissimum virum Antonium Magliabechium Ser. Etruricæ ducis bibliothecarium.

Si te judicem, clarissime Magliabechi, in aliqua eruditionis causa sisterem, utique electioni meæ vel ipsi adversarii succensere non possent, quum virum eruditissimum et reipub. litterariæ columnam in illud tribunal advocarem, ex quo solida continuo foret expectanda sententia. Et revera nunc tibi hujusmodi

manus injunctum velim, dum de sacris ecclesiarum ornamentis loqui in animum induxi, non ut Paulinum meum tantummodo illustrem, sed ut consuetis etiam novatorum calumniis ex parte occurram. Cardinalis Baronius vir æternum laudandus, in Annal. ad an. Ch. 57 et 58, ecclesias pluribus iisque diutissimis ornamentis antiquitus fuisse refertas, magno eruditionis robore statuerat. Non multos vero ante annos tanti viri sententiam arrodere ausus est Johannes Henricus Ottius Calvinista in libro, cui titulum fecit: *Examen perpetuum historico-theologicum in card. Baronii*

Annales. Dicam neque malevolentia ductus, neque **833** invidiam scriptori facturus; liber ille magno hiatu magna spondebat, sed in ridiculum murem festivissime factus evasit. Et profecto si aliud examen huic *examini* quis sibi reponendum sumeret, atramento citius, ac papyro destitueretur, quam ab erroribus castigandis temperaret. Illam ego interim partem refellere decrevi, quæ de sacrarum ædium ornatis agit, beneficio Paulini potissimum fretus, quo nemo melius, nemo apertius hæc seculis futuris reliquit expressa. Laudat Otius Alexandrum Severum ethnicum imperatorem, utpote qui templis aurum inferri vetuit, recitatis ad id Persii carminibus:

Dicite, pontifices, in sacris quid facit aurum?
Quin speris justos mores castosque probamus.

Atque hæc subdit: *Tu vero sodes confer hæc cum modernorum pontificiorum templis atque monasteriis.* Ad annum vero 58, § 36, relatis verbis Actorum xx, 8, *Erant lucernæ non paucae in cœnaculo, ubi erant congregati*, hæc habet: *Hinc Baronius cereorum, lucernarum, seu luminum usum obtrudere nobis, et ex medio Judaismo atque gentilitio in Christianum orbem, ceu alter cerosarius, inferre vult.* Tum ostendere pergit cereos olim in ecclesia accensos non diurnis exercitiis, sed nocturnis adhibitos. Rem paucis expediam. Et quidem quum Paulini nostri carmina evolvo, tam ad unguem expressa intueri mihi videor ecclesiarum nostrarum et usum et ornamenta, ut nullam majorem concordiam reperiri posse arbitrer. Pretiosa olim in sacris ædibus ornamenta fuisse, et quidem auro et argento decorata, en tibi Paulinus Nat. vi testatur:

Cedo, alii pretiosa ferant donaria, meque
Officii sumtu superent, qui pulcra tegendis
Vela ferant foribus, seu puro splendida lino,
Sive coloratis textum fucata figuris.
Hi læves titulos lento poliant argento,
Sanctaque præfixis obducant limina lamnis.

In Natali vero xi, præter alia non minori pretio insignia, crux aurea his versibus exprimitur:

Multi etenim suberant alba, ut novisis, in ipso
Ornamenta loco, quæ sumeret, ut crucis auro
Parceret; intus enim latitabant mystica vasa
Sumendis mandata sacris.

Quo ultimo versu non aliud intelligendum censeo quam calices, e quibus dominicus sanguis hauriebatur a fidelibus, aliaque hujusmodi vasa sacra. Aderant et lucernæ argenteæ.

Minus esset
Criminis et pretii suspensam altaris ab ora
Longius argentoque levem emendare lucernam.

Et infra.

Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum.

Crux ipsa, quam adeo venuste Paulinus exprimit, non auro tantum gravis erat, sed et gemmis concinne exornatam gerens coronam sui pretium augebat. Ait de aureis, hoc est de cruce, coronaque aurea, in quæ dextram latro porrexerat:

Quæ simul et variis scite distincta lapillis
Viderat.

Iterum S. poeta coronam gemmis gravem asserit:

Parva corona subest variis circumdata gemmis.

multis præterea verbis lampades describit:

At medio in spatio fixi laquearibus altis
Pendebant per æthena cavi retinacula lychni.

Idem Natal. ix:

Tectoque superne
Pendentes lychni-piris retinentur æthenis,
834 Et medio in vacuo laevis vaga lumina nutant
Fumibus; undantes flammæ levis aura fatigat.

Natali in lampadum frequentiam circa altaria sic memoraverat:

Clara coronam ut densis altaria lychnis.

Natali etiam vii vitream lucernam, ut moris sui est,

graphice describit, et Nat. xi alias e metallo fabricatas omnium oculis subjicit. Hæc et alia refert poeta noster, partim etiam videnti populo describere non sustinet, ne tedium audientibus ingerat, atque compendii ergo:

Munera erant de more stia, hæc quæ cernitis illic
Omni prompta die.

Illustris autem est candelabrorum mentio subsequentibus in versibus 16:

vel circumfixa per omnes
Ordine dimenso quasi candelabra columnas,
Depictas exstare gerunt quæ cuspidate ceras,
Lumina ut inclusis redjantur odora papyris.

Quot igitur, quantumque pretiosa sacris in ædibus tum temporis ornamenta haberentur, expressum intuemur; quibus addere juvat quaedam aliunde petita loca, ne nudum Paulinum exhibeam. Theodoretus, lib. i, cap. 31 Hist.: *Δικοσμητο δὲ καὶ τὸ θείον θυσιαστήριον βασιλικαῖς τε παραπετάσμασι, καὶ χειμῶνιαις λθηκαλλήτοις γυρσοῖς.* Ornabatur autem et divinum altare regis velis, donariisque aureis gemmatis. Euseb. in Vita Constantini, lib. iv, cap. 59, Apostolorum templum ab eodem imperatore Constantinopoli describens, interius tectum asserit universum auro fuisse contextum. Aur. Prudentius, item Paulino coævus, Peristeph. in hymno S. Laurentii tyrannum sic adloquentem inducit:

Hunc esse vestris Orgliis
Moremque et artem proditum est,
Hanc disciplinam fœderis,
Libent ut auro antiistites.
Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem,
Auroque nocturnis sacris
Adestare fixos cereos.

Ferventibus igitur in Christianam religionem ethnicorum minis etiam pretiosis vasis utebatur Ecclesia. Occulte id quidem propter timorem factum, sed tamen factum. S. Aug., lib. iii contra Cresconium, cap. 29, hæc profert ex gestis proconsularibus habitis *Constantino Maximo Augusto et Constantino jun. nob. Cæs. coss.*, hoc est an. Ch. 320, ut recte statuit Valesius, non vero, ut putavit Baronius, 306: *Posteaquam apertum est, in bibliotheca inventa sunt ibi armaria inania. Ibi protulit Sylvanum capitulatam argenteam, et lucernam argenteam.* Sed et ante scriptum erat *calices duos aureos, itemque calices sex argenteos* ab eodem Sylvano traditos. Hæc Augustinus, ut Sylvanum evincat, persecutionis tempore fuisse traditorem. Anastasius Bibl. (seu antiquior libri Pontificalis auctor) in *Sylvestro* præter alia vasa aurea ac argentea hæc memorat: *Donavit patenam argenteam pensantem libras viginti, scyphos argenteos duos, qui pensaverunt singuli libras denas. Amas argenteas duas, etc. Ubtulit candelabra aurichalca septem ante altaria, quæ sunt in pedibus decem, etc.* Candelabra quoque exprimit Athanasius in ep. ad Orthodoxos. Celebris autem S. Ambrosii sententia evasit in lib. ii Offic., cap. 28, quam etiam

D Gratianns refert in c. *Aurum*, 12, q. 2. Ait ibi: *Aurum Ecclesia habet, non ut servet, sed ut erogat, etc. Quid enim dices? Timui ne templo Dei ornatus deesset? Respondet: 835 Aurum sacramenta non querunt, neque auro placent, quæ auro non emuntur, etc.* Prosequitur vero, et aperto sermone pretiosam sacris ædibus fuisse suppellectilem asserit, omnium consensu probatam, et egeorum nihilo secius presidio destinatam. Sunt hæc, doctissime Magliabechi, venerandæ antiquitatis argumenta, quæ novatoribus opponamus, nostrarum ecclesiarum ornamenta calumniantibus. Quid ergo satyricum in nos producent heretici, atque ethnicam insulamque sententiam canunt? *In templis quid faciat aurum* querunt: sed eos elegantissime castigat Joannes Tomcus Rosnensis ep. in Orat. pro eccles. ornam.

Quod autem spectat ad alteram propositi partem, qua contendit Otius, cereos lucernasque non nisi nocte accendi consuevisse in ecclesiis, Paulinum cece

pro nobis stantem in medium adduco. Inquit iste A Natal. in :

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adoleant odora papyris,
Nocte dieque micant. Sic nox, splendorque diei
Fulget, et ipsa dies celestis illustris honore
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

Nihil clarius occurrit. Sed et Nat. xi sic ait :

His scyphulis incerta relucent
Lumina, cum fert festa dies.

Et infra scyphuli meminit ad continuum luminis usum destinati :

Continuum scyphus est argentens aptus ad usum,

qui et noctu diuque lucebat, quemque importuno sibi lumine micantem fur extinxit. Distinguendum itaque reor inter sacras antiquorum lucernas eo pacto quo inter ævi nostri lampades ac lumina distinguitur. Alia enim lumina nocturno tempore, alia diurno inserviebant; omnia tamen in templi cultum excogitata. Quæ lampas modo dicebatur relucere, B quum ferebat festa dies, noctu hoc munere carebat. Audi subsequentes versus :

Tunc vero sine usu
Luminis ad speciem tantum suspensa manebat.

Superius vero alias descriperat lucernas nocti illustrandæ destinatas. At Ottius lucernas hæc nocturnas necessitati sacra facientium adscribit, non ecclesiæ cultui. Hallucinatur Calvinista, quandoquidem quum latro hic ad furta accessit, lampas illa nullis tum sacris peragendis lumen præbebat; quin expresse illam quavis nocte, imo per totam noctem, lucere consuevisse dignoscimus; ait enim de scypho loquens :

Huc importuno sibi lumine prædo micantem
Protinus extinguit, namque id quoque noverat idem
Sepe solere mori, cum stuppa perarida longam
Corderet in noctem consumto lumen olivo.

Igitur in pium religionis sacræque ædis cultum noctu non minus quam interdum lampades adhiberi solebant. C Quo sane expressius nihil reperiri potest. Addam etiam Venantii Fortunati, qui uno post Paulinum seculo floruit, testimonium. Describit ille lib. v, carm. 5, diem festum Ascensionis, populorumque ad ecclesiam concursum, et ait :

Utdique rapta manu lux cerea provocat astra,
Credas ut stellis ire trahendo comas.
Lacteus hinc vesti color est, hinc lampadæ fulgor
Ducitur, et vario lumine picta dies.
Inter candelabros radiabat et ipse sacerdos.

Nunc armis Baronii rem agam. Laudat ille Epiphaniæ epistolam ad Johannem Hierosol. §36 apisc. ubi ait : *Quum venissem in villam quæ dicitur Arablatha, vidissemque præteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam, etc. Accidit id quidem, ut ait Baronius, interdum, nam noctu non mirum multas vidisse ubique lucernas.* Constat autem ex pluribus antiquis Patribus cereos laudabili usu in templis comburi solitos, quod probare supervacuum foret. Repetit tamen Ottius Hieronymi autoritatem ab Annalium parente satis ibidem explicatam, atque hic integram victoriæ spem sistit. Inquit S. doctor advers. Vigilant. *Cereos non clara luce accendimus, sicut frustra calumniaris, sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus, et vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris. Quod si aliqui, propter imperitiam et simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum seminarum, de quibus vere possumus dicere : Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Hoc pro honore martyrum faciunt, quid inde perdis? Verum hic animadvertendum negare Hieronymum non potuisse diurnam cereorum accensionem, quum id et in Occidente et Hierosolymis in usu fuisse supra exploratum effecerimus, et ipse ibidem hæc habet : Per totas Orientis ecclesias, quando legendum est evangelium, accendantur luminaria jam sole rutilante, non utique ad sugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum.*

Ipse quoque Vigilantius omnino mentis expertus fuisset, si quum nusquam id moris comperisset, adhuc inflatis buccis hæc protulisset : *Videmus moles cereorum sole fulgente accendi.* S. Cyrillus Hieros. Hieronymo antiquior in præf. ad Catecheses, et alibi, S. Greg. Nazianz. Hieronymo cœvus in orat. 40 aliique testantur in baptisate conficiendo luminaria incendi solita. Igitur diurnus cereorum usus negari non poterat. Causa itaque cur incenderentur Vigilantium ad calumniam catholicis indiligendam moverat; arbitratur enim id a religiosis populis fieri, quasi martyres aliqua illustratione et lumine crederentur egere, ut beati essent. Non vendo conjecturam meam, sed ipsam Vigilantii calumniam. Sunt ejusdem hæretici verba : *Magnum honorem præbent hujusmodi homines beatissimis martyribus, quos putant de vilissimis cereolis illustrandos, quos Agnus, qui est in medio throni cum omni fulgore majestatis suæ illustrat.* Respondet ergo Hieronymus, non clara luce accendi cereos ab hominibus hac ratione adductis, sed ad lætitiæ signum, ut infra evangelicis exemplis probat; neque sub hac prava opinione nocturno tempore solere luminaria incendi, sed ut noctis tenebræ hoc solatio temperentur, ne cæci cum Vigilantio in tenebris dormiant. Tum subsequitur : ac si qui forent inter seculares homines, feminasque religiosas, qui hoc facerent sub ea ratione quæ Vigilantio in mentem venerat, eos excusat, et zelo Dei ac sine crimine id peractum evincit. *Si faciunt, ait, quid inde perdis? Causabantur quondam et apostoli, quod periret unguentum, sed Domini voce correpti sunt; neque enim Christus indigebat unguento, nec martyres lumine cereorum.* En iterum Vigilantii mens expressa. Credebat ille cereos ideo incendi a fidelibus, quia lumine illo martyres indigebant, et hinc illum Hieronymus prolato exemplo increpat. Si Christus, cui unguenti nulla erat necessitas, feminam ungentem laudavit, cur et nos Christianum non commendemus, qui martyribus lumine haudquaquam §37 egentibus cereos accendit? At secundum scientiam non faciunt. Illud verum omne; neque enim sanctorum beatitati quidquam confert terrenum lumen. Sed quid inde? Fides accendentibus prodest. *Quicumque, ait infra egregius doctor, accendunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo : Unusquisque in suo sensu abundat. Idololatrias appellas hujusmodi homines?* Idem etiam in epist. ad Riparium dixerat : *Accensine ante tumulos martyrum cerei idololatriæ insignia sunt?* Pergit porro Ottius, et hæc Lactantii verba lib. vi, cap. 2. laudat. *Num igitur mentis suæ compos putandus est, qui auctori et datori luminis candelas ac cereorum lumen offert pro munere? atque ita papistis displicuisse, ut hanc propositionem inter Lactantii errores numerarent, causamque gentilium contra doctorem Christianum defendant.* Sunt illustres calumniæ ignaro in nos brachio intortæ. Nemo inter ipsos heterodoxos habetur qui plures in Lactantio nævos non agnoscat. Qui graviores lapsus est in errores, in minore hunc ruere potuit. Sed neque censura hic dignus Lactantius, ut mecum omnes consentiant catholici, quin potius ejus censorio castigandi. Agit ille in ethnicos, eorumque cæcitatem validis excipit argumentis; ea enim ducti Deo tamquam in caligine sito luminibusque indigenti cereorum lumen offerebant. En aperta Lactantii verba : *Mactant igitur opinas ac pingues hostias Deo quasi esurienti; profundunt vina tamquam sitiienti; accendunt lumina velut in tenebris agenti.* Id etiam aliis inculcat, quæ apud eundem videre licet. Si a quibusdam e nostris hic Firmianus carpitur, hic ipsi censura se exhibent dignos, ut in aliis non paucis se exhibere testimonio Possevini. Non diffiteor tamen hinc alicui hæretico ansam præberi posse catholicum cereorum usum impetendi. Sed videant illi an eisdem in nos mucronibus pugnent quibus in gentiles ferebatur Lactantius. Nos Deo, luminum patri, lumina offerimus honoris gratia, non ut ab ejus oculis caliginem depellamus. Hoc in Lactantio potius excusandum quam arguendum, qui

nondum solidis fidei rudimentis imbutus, in arenam A
 contra ethnicos descendit; cui nil pensi fuit religioni
 sacre patrociniū parere, dum ejus adversarios pro-
 fligaret. *Utinam*, de illo ait ad Paulinum nostrum
 Hieronymus scribens ep. 13, *tam nostra confirmare
 potuisset, quam facile aliena destruxit*. Perverse igitur
 asserit Otlus nos contra doctorem Christianum causam
 gentiliū suscepisse. Neque minus sobrie litem
 nobis intentat, quia de idololatriis ac Hebræis in ca-
 tholicam Ecclesiam cereorem usum derivemus. Plura
 sunt quæ ex ethnicis, Judæisque ad nos fuere trans-
 lata, neque tamen ipsis acatholicis stomachum mo-
 vent, sed venerationem quam maximam incutiunt.
 Cur ergo nos hic arguendos arripiunt? Nimirum illis
 ego Hieronymum objiciam de proposito cereorum
 usu ita loquentem: *Non diffiteor, omnes nos, qui in
 Christo credimus, de errore idololatriæ venisse; non
 enim nascimur, sed renascimur Christiani. Et quia
 quondam colebamus idola, num colere Deum non debe-
 mus, ne simili eum videamur cum idolis honore vene-
 rari? Illud fiebat idolis, et idcirco detestandum est;
 hoc fit martyribus, et idcirco recipiendum est*. Augusti-
 nus quoque lib. XXI contra Faust., cap. 10, hujusmodi

verbis hæreticorum oppositionem occupat, de paga-
 norum Judæorumque sacrificiis **838** loquens: *Tan-
 tum, ait, interest inter sacrificia paganorum et He-
 bræorum, quantum inter imitationem errantem, et
 præfigurationem prænuntiantem. Sicut autem non ideo
 contemnenda vel detestanda virginitas est sanctimoniam,
 quia et Vestales virgines fuerunt, sic non ideo
 reprehendenda sacrificia patrum, quia sunt et sacrificia
 gentium: quia sicut inter illas virginitates multum di-
 stat, quamvis nihil aliud distet nisi quæ cui voveatur
 atque reddatur, sic inter sacrificia paganorum et He-
 bræorum multum distat eo ipso quod hoc solum distat,
 quæ cui sint immolata et oblata; illa scilicet superba
 impietati dæmoniorum, illa vero uni Deo, etc.* Quid
 itaque, Magliabechi celeberrime, ad ista obmurmura-
 bunt hæretici? Audiere veterum testimonia diurnum
 cereorum usum asserentia; Paulinum nostrum au-
 diunt, quo nemo melius adversus illos hoc in propo-
 sito certat. Si tot sanctos in prævaricatorum album
 conjiaciendos arbitrantur, hoc illorum eruditioni,
 quam majora etiam audeant, integrum relinquamus.
 Vale.

DISSERTATIO DECIMA SEPTIMA.

AD SANCTI PAULINI VERSUM: « GELLULA DE MULTIS, » ETC., NAT. XI.

De veterum Christianorum sepulchris.

Ad clarissimum doctissimumque virum Joannem
 Ciampinum Romanum, magistrum brevium gratiæ,
 litterarum apostolicarum majorem abbreviatorem,
 et in utraque signatura referendarium.

Emersit apud nonullos opinio, Ciampine vir era-
 ditissime, scilicet præcis temporibus haudquaquam
 licuisse in sacris ædibus fidelium Christianorum cor-
 pora tumulare, quia quibusdam imperatorum edictis
 id interdictum deprehenditur. Hinc egregius scriptor
 Cabassutius ad can. 6 concilii Namnetensis: *Serius,*
 ait, *in usum ecclesiarum receptum fuit, ut fidelium ca-
 davera intra templorum ambitum sepelirentur*. Tum
 Gregorii Magni temporibus hanc invaluisse consuetu-
 dinem concedit, quippe quæ ex ejus dialogis eviden-
 ter eruat. Laudantur in hanc rem can. 36 concilii
 Bracarenensis primi, ubi *intra basilicas sepeliri Fide-
 lium cadavera prohibentur*, et can. 17 concilii Triba-
 rensis anno 895 coacti, illud idem interdicens. Pro
 his etiam militant lex 2 de sacrosan. Eccles., in qua
 sic legitur: *Nemo apostolorum vel martyrum sedem
 humanis corporibus existimet concessam, et lex ult.
 cod. Theod. de Sepulch. viol. his expressa verbis:*
*Μηδεις εν εκκλησιαις ταπεινω νεκρον, Nemo in ecclesia
 sepeliat mortuum*. Kepperus heterodoxus homo in
 Polit. Eccles. lib. I, cap. 15, postquam similes protu-
 lit auctoritates, in hanc mirabilem sententiam de-
 scendit: *Postquam vero, crescente superstitione, sacra
 pro defunctis sub Gregorio Magno fieri cæperunt, tunc
 etiam cæmeteria templis vicina fecerunt monachi et
 sacrificuli, 839 ut sacra illa facilius obire et quæstam
 majorem facere possent*. Est hæc et plurimum novato-
 rum invidiosa de nobis opinio. Verum aperte nimis
 hanc hæreticum ejusque assecras falli, simulque apud
 veteres in usu fuisse, ac non sine laude peractum, ut
 in sacris ædibus fidelium cadavera humarentur, sol-
 didis evincere testimoniis post eruditissimum Sponda-
 num nitar, quibus præsentium temporum morem cum
 antiquis consentire penitus ostendam. Sunt Paulini
 versus:

Cellula de multis, quæ per lœtera undique magnis
 Adpositæ tectis præbent securâ sepultis
 Hospitia.

Hæ profecto cellule in ipsa fuere basilica, ejusque
 partem constituebant; dixerat enim Paulinus, furem
 clausis basilicæ foribus inclusum, iisque reclusis manẽ
 fugam arripuisse:

Harum una fur abditur, atque ubi manẽ
 Claustra patere videt, reserata prosilit aula.

Nihil vero aliud mihi videntur quam eædem quas nos
 Italico sermone vocamus *cappelle*. Quod et ex ejus-
 dem Paulini ad Severum epistola 12 manifeste iterum
 probat. *Totum*, inquit ille, *extra concham basilicæ
 spatium alto et lacunato culmine geminis utrimque por-
 ticibus dilatatur, quibus duplex per singulos arcus co-
 lumnarum ordo dirigitur. Cubicula (eu tibi cappellæ
 præfatæ) intra porticus quaternæ longis basilicæ inserta
 secretis orantium, vel in lege Domini meditantium, præ-
 terea memoriis religiosorum ac familiarium accommoda-
 tados ad pacis æternæ requiem locos præbent*. Rursus
 ecce vides in hisce cubiculis tumulos Christianæ gen-
 tis fuisse sitos. Lateribus autem basilicæ cellule hæ
 seu cubicula insita erant, eodemque procul dubio or-
 dine quo præsentium temporum cappellæ dispositæ
 conspiciuntur. Nam porticus ibi memoratæ, *intra*
 quas cellæ collocabantur, eequid aliud sunt, quem
 quæ nobis *laterales basilicæ naves* nuncupantur? Ge-
 minas porrò hujusmodi naves extra majorem eccle-
 siæ concham utrimque sitas, alto ac magifico opere
 suisque columnis destinatas, videre est in immani
 mirabilique ecclesia metropolitana Mediolani, tibi que
 in Urbe æterna degenti plura circumquaque exempla
 suppetunt. Sed ut cubiculorum quæ Paulinus memo-
 rat significationem evidentius attingamus, en tibi
 Anastasii Bibliothecarii in Sergio papa hæc de re tes-
 timonium: *Hic tectum, ait, et cubacula universa in
 circuitu basilicæ B. Apostoli Pauli studiosius renovavit
 ac reparavit*. Delunctos autem vita hisce in cubiculis
 tumulatos ex eodem auctore discimus in Marcellino:
Hic sepultus in cæmeterio Priscille in cubiculo claro.

Fuit et apud Græcos usurpatum eodem sensu cubi-
 culari nomen. Anonymus de Locis sanotis cap. 1 apud
 Claves. Du Fresnium in Gloss. med. et inf. Latin.:
*Και εις το μεσον της τρούλλας εις το εδαφος τουδουκτου
 πετρινου ωραιότατον: Est in medio Trulli super solum
 jacet cubiculum ex marmore formosissimum*. Item
 Anonymus cap. 15 refert: *Τὸ μνημειον της Ραχλα
 κουβούκλιον πετρινον: monumentum Hæthæ in cubi-
 culo marmoreo*. Eadem cubicula quoque οικιστοι ap-
 pellabantur a Græcis. S. Nilus in descriptione templi
 ab Olympiodoro præfecto extracti sic ait: *Εν δε τῷ
 κοινῷ οἴκῳ πολλοῖς καὶ διαφοροῖς οἰκιστοις διελημμένῳ
 ἀρχαῖσθαι ἕκαστος οἰκιστος πετραγμένῳ τμητῷ στενωπῷ, etc.*
*In communi vero œde nullis variisque distincta cubi-
 culis attolli cubiculum unumquodque, composita vitæ
 venerabilis cruce*. Itaque istis in cellulis quum plurimam
 memoriæ, seu tumuli statuerentur, evidenter hæcet,
 in basilicis fidelium **840** sepulcra fuisse locata.
 Alius præterea pius inter catholicos usus obtinuit ab

ipsi Ecclesie incunabulis, ut martyres in sacris conderentur aedibus, uti in notis animadverti ad versiculum illum in Nat. xi :

Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros, ubi etiam innui fas non fuisse templa absque martyrum corporibus aliquibusve reliquiis sacrare. Illud certissimum et extra omnem dubitationis aleam positum. Alius autem mos erat fidelibus, nempe omni studio curare, ut SS. martyrum corporibus cadavera sua apponerentur, quia tantorum apud Deum intercessorum precibus se fortius adjuvandos arbitrabantur. Paulinus in Panegyri. Celsi pueri hæc de filio sibi defuncto habet :

Quem Complutensi mandavimus urbe propinquis
Coniunctum tumuli ledere martyribus.
Ut de vicino sanctorum sanguine ducat,
Quo nostras illo purgat in igne animas.

Sanctus quoque Augustinus a Paulino ipso interrogatus, an critique post mortem prosit quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepeliatur (sunt ejus verba lib. v. Retract., cap. 64), librum unum reposuit de Cura pro mortuis gerenda. Ibi vero ait : Hoc abs te ridua memorata petiverat pro defuncto in eis partibus filio suo, et rescripseras consolans eam, idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cyneгии quod materno et pio affectu desideravit esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur. Probat ibidem hanc piam consuetudinem Augustinus, neque ab hoc fideli juvene tantum, sed ab universis fidelibus usurpatam affirmat. In calce libri hæc satis expresse subjicit doctor magnus : Quod vero quisque apud memoriam martyrum sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, ut, commendans eam etiam martyrum patrocinio, affectus pro illo supplicationis augeatur. Unusquisque igitur spud martyrum tumulos sepeliebatur, atque idcirco intra templorum ambitum. S. Maximus Taurinensis episcopus, serm. 55, hujusce rei fidem facit : Ideo hoc, inquit, a majoribus provisum est, ut sanctorum ossibus nostra corpora sociemus, ut dum illos tartarus metuit, nos pæna non tangat, dum illos Christus illuminat, nobis tenebrarum caligo diffugiat. Cum sanctis ergo martyribus quiescentes evadimus inferni tenebras eorum propriis meritis, altamen consocii sanctitate. Floreat Maximus quincto epochæ nostræ seculo, et quam is a majoribus provisum asserat ut ossa nostra sanctorum ossibus copulenter, continuo patet prioribus Ecclesiæ seculis Christianorum cadavera in templis componere consuetum fuisse. Nonnulla vero, ut multis parcam, istius rei exempla dabo non longe nimis adscita, sed Mediolani nata. Quietis locum in Ambrosiana basilica sub altari sibi vivens destinavit S. Ambrosius, ubi dein SS. Gervasii ac Protasii corpora locavit. At ille in orat. ad populum de iisdem martyribus habita : Hunc ego locum prædestinaveram mihi; dignum est enim ut ibi requiescat sacerdos, ubi offerre consuevit. Sed cedo sacris victimis dexteram portionem. Locus iste martyribus debebat. S. Satyrus ejusdem Ambrosii frater, vir inter laicos dumtaxat connumeratus, parem sortitus est quietis sedem; ab amantissimo enim fratre in S. Victoris tumulo depositus est, additque sepulcro versiculi, a Dungalò quoque relati :

Uranio Satyro supremum frater honorem
Martyris ad lavam recubet membra sepulcro.

841 Hæc meritum merces, ut sacri sanguinis humor
Punitimas penetrans abluat exuvias.

Aliud etiam in Ambrosiana basilica non minoris antiquitatis prelique monumentum occurrit, Maniæ nempe Dædalæ virginis piæ sarcophagus his versibus distinctus:

Martyris ad lavam recubet quæ membra sepulcro,
Ut, lector, noscas, est operæ pretium.
Clara genus, censu pollens, et mater egentum
Virgo sacrata Deo Maniæ Dædalæ.

Reliquos versus a Grutero in Inscript. volum. pete. Sed et S. Marcellini juxta S. Ambrosii fratris tumu-

lum requiem invenit: quod, uti apertissimum, probatione non indiget. Hi igitur omnes, quod ecclesiasticus poscebat usus, intra sacrarum aedium ambitum sepulturam aut in vivis constituti sibi destinaverant, aut post mortem aliorum studio sunt nacti, ut mirer Cabassutum in hæc verba exillisse: Verum non in alia templi parte, quam in vestibulo, conditus Constantinus Augustus: quod idem censendum pariter existimo de episcopis. Atqui S. Ambrosium aliosque fideles juxta S. martyrum corpora cineres suos composuisse tam certum, ut nihil hæsitationis obveniat. Quam vero SS. martyres sub templorum altarium quiescerent, quis non videt Christianos quoque fideles, nedum episcopos, in interioribus sacrarum aedium penetralibus suam invenisse sepulturam? Quam autem improvide ad contrarium firmandum canon concilii Moguntiaci inducatur, quem refert etiam Gratianus in c. Nullus 13, quæst. 2, nemo non videt. Est ille his conceptus verbis: Nullus mortuus intra ecclesiam sepeliatur nisi episcopi, aut abbates, aut digni presbyteri, aut fideles laici. Etiam laicos fideles præter episcopos et presbyteros templis inferri post mortem solitos hinc discimus, tantum abest ut contrarium inde suadeatur. Itaque solos infideles hæreticosve, aut etiam laicos parum pios, puta sine penitentia defunctos, usuris addictos, occisores, aut hujusmodi morbis tactos respicit laudatus canon, quos a sacris in ecclesia sepulturis arcendos omnino constituit. Quod si quidam canones et imperatorum leges adversus pium hunc morem emanarunt, non alia ratio in causa fuit, nisi quia nimis in aedibus sacris tumulorum cadaverumque moles augebantur, ut propterea coercendi ex parte fuerint Christiani, quibus extra ecclesiam sacer locus alium aperlebat sepulcri campum. Hinemarus Rhemensis episcopus in S. Remigii Vita apud Sur., tom. I, quandam ecclesiam memorat in qua eique circumjacentibus atris ex antiquo erat cæmeterium Rhemensis ecclesiæ. Videtur igitur ex antiquo, videlicet ante S. Remigii tempora, qui seculo Christi quincto debebat, tum in ipsis templis, tum etiam circa illa Christianorum tumulos fuisse constitutos. Gothofredus ad l. ix cod. Theod., tit. 17 de Sepulcr. viol., Observandum, ait, etsi Christiana religione invalescente contra legem obtinuerit sanctorum reliquias in civitatibus condi, atque ad ejusmodi sepulcra pleramque ædificatæ, seu martyria extructa fuerint, in quibus imperatores Constantinopoli, mox et sacerdotes singulari privilegio fuerint sepulti, privatis tamen idem non licuisse. Hæc apposite ad legis sensum, quibus et ego lubens subscribo. At hinc illud discimus, in urbanis quidem templis per aliquod tempus interdictam fidelium sepulturam, quia, et antiquis ethnicorum placitis, et Christianorum pariter principum edictis, cautum erat ne in urbibus sepulcrum mortuo concederetur; in ecclesiis vero extra urbem sitis, cujusmodi primo Christianæ religionis ævo pene omnes erant, id non licuisse, parum sapit qui negare ante tot veterum testimoniis audeat. Non sum denique eorum immemor quæ tu in egregio opere de Veter. Monim., tom. I, cap. 17, Cæmeteria illustrando protulisti, sed apud temetipsum tua adhibere inutilis opera censeretur. Unum idcirco producam Onuphrium Panvinium virum tanti in antiquitatum scientia nominis, qui in suis ad Platinam additamentis libellum de Cæmeteriis hisdem proposuit. Docet autem cæmeteria non solum ecclesiis fuisse et basilicas, sed aliquid amplius quam ecclesiæ urbana, sepulcra scilicet Christianorum, quæ intra urbem fieri non poterant, habuisse. Id innumeris ille exemplis roborat, quæ apud illum et apud Spondanum, in lib. de Christ. Sepul., recolenda volentibus reservamus. Hinc igitur, Clampine doctissime, ut mea me fallit opinio, efucescit quam parum æque Kepperus aliique in Christianorum sepulcra ferantur. Profecto non Gregorii Magni temporibus, nempe seculo æræ nostræ septimo, vicina templis loca sibi in tumultum usurpare cœperunt fideles, ut illi nobis invidiam conflaturi ineptiunt, sed ipsis prioribus Ecclesiæ seculis id apud

non paucos receptum fuit, ut intra ipsas tumularentur basilicas. Quibus hucusque enarratis si calculum tuum pro summa qua polles eruditione addideris,

A ego non tam quod hæreticorum calumniam evertendum, quam quod tibi placuerim, mihi summopere gaudebo. Vale.

DISSERTATIO DECIMA OCTAVA.

AD SANCTI PAULINI NATALEM XII.

De votis votivisque Christianorum oblationibus in sanctorum venerationem factis.

Ad cl. virum P. Guillelmum Bonjour Ord. Eremitarum S. Augustini.

Oblationes quas alicui sancto voti cultusque causa catholicus populus dicat irridebat olim Erasmus vir multa eruditione petulans, et de religione parum quandoque bene meritus. In colloquio, quod *Naufragium* inscribitur, hunc pium Ecclesie morem carpere instituit, apud subsequutos hæreticos non parum gratiæ idcirco nactus. Verum tantam maledicendi libidinem allatis veterum Patrum testimoniis, ac uno potissimum sancti Paulini oraculo fretus, neque brevitate, neque modestiæ oblitus, retundere statuit, tum ut calumnia, quam novatoribus hodiernis placere video, uno ictu confodiatur, tum etiam ut sanctorum cultus veterum Patrum autoritate fortius confirmetur. Tibi vero, clarissime Bonjour, brevem hanc disquisitionem offerendam censui, ut apud litterariæ

843 reip. cultores perspicuum fiat quanto studio quantaque animi observantia eruditionem prosequar tuam. Ubi enim prodiit tua illa Dissertatio, quam de Josephi castissimi viri cultu sub Serapidis nomine instituiti, et cui Paulinum quoque Nolanum subscripsisse intelliges, continuo in magnam tui admirationem fui raptus. Et plane quid a te sperandum non est, quum ad maturiores annos perveneris, si florentissima ætate adeo philologicis doctrinis imbutum te prodidisti? Parum tamen hoc tibi laudis fuisset, nisi scientiam tuam modestia etiam ac humanitate clarior effecisses. Et illa quidem nunc est quæ me laudibus tuis parcere cogit; hæc vero quæ meis hisce commentationibus animum fiduciamque ad te accedendi fecit. Sed jam proposita impleamus. Variæ antiquitus fieri solebant oblationes. Aliæ enim panis erant, ac vini; quæ in usum (inruenti sacrificii) transferebantur, et de illis concilium Matisconense secundum, cap. 4, ait: *Propterea decernimus ut omnibus dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris et mulieribus offeratur tam panis quam vini.* Cyprianus quoque lib. de Opere et Eleem., Augustinus, seu alius autor serm. 215 de Temp., Eligius Noviom. tract. de Rectitud. cathol. convers. tom. I, Augustin. Bona Rer. Liturg. lib. I; cap. 23, alique non pauci istiusmodi morem commemorarunt. Aliæ erant oblationes olei aut cereæ ad luminaria, de quibus præter laudatorem serm. 215 de Temp. loquitur canon. 4 apostolorum in hæc verba: *Μη ἐξόν δὲ ἔστω προσάγειν τι ἕτερον πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ἢ ἔλαιον εἰς τὴν λυχνίαν, καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορᾶς.* *Offerre autem non liceat aliud ad altare quam oleum ad luminare, et incensum tempore sacræ oblationis.* Aliæ sacerorum vasorum, vestium ac ornamentorum fuere oblationes, quas Græci *ἀνάθηματα* vocant, et de quibus omnium uberrime Anastasius Biblioth., Coccius tom. II, lib. VI, art. 15, et Raynaudus Heterocl. Spirit. sect. 2, puncto 3, verba faciunt. Aliud postremo oblationum genus nos docet Paulinus, quæ sanctis ex voto aut veneratione offerebantur. Hæc autem ex rebus quibuscumque constabant, ut omnium pietati se accommodaret sancta religio. Divites opulenta dona; pauperes quod sibi, pusillum licet, suppetebat, beatorum in obsequium conferebant. Neque hæc donaria voto carebant; ut enim quisque sanctorum opem ad effugienda pericula implorabat, voto etiam sese obstringere sancto patrocinanti solebat. Hujusmodi votorum (quæ tamen minus proprie sic appellantur) quam sit rectus usus, theologis nostris ostendendum

relinquo; non enim tantam messem mihi proposui. Factum igitur, non jus hoc loco querimus; et confestim hujusce rei luculentus adsertor Paulinus accedit in Nat. XII, ita loquens:

Venerat huc quidam placitum sibi solvere votum Urbis Abellinæ de sinibus advena nostris Sedibus. Hic porcum studio curante paratum Dilatumque diu, ut simul annis atque sagina Cresceret, huc illuc perduxerat; atque ubi venit, Pingue pecus voti jugulat de more voventum.

B Ecce quam apertis verbis antiquum eorum morem qui Deo in honorem sanctorum vota nuncupabant hic indicat scriptor noster. Repetit infra:

Et votum complexse putat.

844 Item:

In quibus heu demens oblato munera voti Fraude fidem violans converti in damna salutis.

Et alibi:

Confestim voti ratione soluta Debitor ille intus meritis compage catenæ Solvitur...

C Primum istud est S. Felicis miraculum, qui Abellinum incolam pro fraudata voti parte castigavit. Alterum a Paulino propria ejus facundia ornamentoque verborum refertur, ubi iterum votivarum oblationum in S. Felicis cultum egregiam injicit mentionem. Audiamus canentem:

Agricolæ quidam de nostris longius oris, Apula trans urbem Veneventum rura colentes, De grege setigero multis a foetibus unum Excerptare sibi, et curatum tempore multo Paverunt in vota suam, et cœpere paratum Ducere sanctam sancti Felicis ad aulam.

Subdit:

Mens anxia nutat in anceps, Nam voti revocare viam pia pectora volunt, Rursus Felicis veneratum limina longe Ire pudet vacuos devoti muneris.

Steterat sus pondere saginæ pressus, ac propterea iidem agricolæ suos alios minores legerunt, ut votum omnino persolverent. Ait hinc Paulinus:

Quod devota fides obstricti debita voti Maturare parans tali ratione putavit, Pluribus ut modicis unum pensaret opimum. Ergo sacrum huc venerere locum, votisque patris...

D Tertium Paulinus memorat prodigium hisce verbis.

Nam genere abjunctam, pecus armentale juvencam Quidam homines a quo longinqua huc sede profecti Secretam primo lactantis ab ubere matris Nutrierant nostris votivo munere pactam Pauperibus.

Sed et in Nat. VIII hæc ait:

Omni namque die testes sumus, undique crebris Coctibus aut sanos gratantia reddere vota Aut ægros varias petere, et sentire medelas.

Et hæc quidem erga sanctum vota oblationibus etiam additis conspicua erant. Omnes autem in pauperum alimenta cedebant, nempe *ut saturo gauderet paupere martyr*: quod nos hisce tribus exemplis poeta sacer edocuit, qui etiam dulcide addit vota hæc martyribus nuncupata. Audiamus:

Sed qui mos esse videtur Persolvenda piis longe sua vota ferentum Martyribus...

Alia præter hæc vota sanctis voveri consuevere, quæ hujusmodi oblationibus carebant. Quidam se beatorum

basilicas visitaturos, alii se festos eorum dies celebraturos vovebant, quorum votorum exempla nobis idem Paulinus præbebit. Morabatur ille in Hispaniis, quum Natalem primum cecinit, voveratque suum ad Nolanam urbem iter invisendi S. Felicis causa. Itaque ait :

Et qua requiescis in aula
Hunc liceat celebrare diem, pia reddere coram
Vota, et gaudentes inter gaudere tumultus.

In natali vero n̄ illud idem scribit quum se Nolæ redidisset :

Tria tempore longo
Lustra cucurrerunt, ex quo solemnibus istis
Coram vota tibi, coram mea corda dicavi.

In Nat. iv hæc habet :

Annua vota mihi remeant.

In Nat. v itidem :

Exoptata dies anno, quæ dulcia festa
Et mea vota novas.

§45 Quod si quis *vota* his versibus memorata pro puris putis precibus intelligenda esse contendat, dicat, rogo, num preces ad S. Felicem ejus tantum natali die funderet Paulinus? Hoc utique non affirmabit; ait enim Paulinus Nat. ix :

Nam quæ, rogo, votis
Cassa dies oritur, vel magis rara cætervis?

Igitur vota eo die novata erant carmina, quæ S. Felicis quotannis voverat noster vates. Hoc autem expressum reliquit ipse Nat. vi :

Lex mihi jure pio posita hunc celebrare quotannis
Eloquio famulante diem, solemne reposit
Munus ab ore meo Felicem dicere versu,
Lætitiarumque meam modulari carmine voto.

En carmen votum, en S. Felicis promissum debitumque munus. Vide autem quam bene hæc vota idem Paulinus a votivis oblationibus supra relatis distinguat. Sic loquitur Nat. laudato :

Plensque iterum, sed lætitia, modo debita sancto
Vota refert, non ære gravi, nec munere surdo,
Munere sed vivo lingua, mentisque profusus.

Paulino, qui hucusque rem confecit, juvat alios apponere propositi nostri testes, ut in lucem melius veritas elaberatur. De S. Felice Nolano epigramma etiam elaboravit S. Damasus papa, cujus postremi versus ita se habent :

Te duce servatus mortis quod vincula rupi
Versibus his Damasus supplex tibi vota rependo.

Prudentius in Hymno de SS. Hemeterio et Chelidonio similia profert :

Illitas cuore sancto nunc arenas incolæ
Confræquentant observantes voce, votis, munere.

Hic, ni fallor, cum vota pura, tum oblationes memorari videmus. Gregorius vero Turonensis, lib. ii Hist. Franc., cap. 37, *Domino*, ait, *gratias agentes, et vota B. confessori* (Martino) *promittentes læti nuntiaverunt regi*, etc. S. Augustinus, lib. ii contra Faustum, eundem hæreticum hæc nobis objicientem inducit : *Idola vertistis in martyres, quos votis similibus colistis*. Egregium autem est in hanc rem Eusebii Cæsariensis testimonium. Postquam hic lib. xiii Præpar. evang., cap. 7, a nobis coli sanctos affirmavit, ut veræ pietatis milites, denique amicos, addit : *Ὅθεν καὶ ἐπὶ τὰς θήκας αὐτῶν ἔθος ἡμῶν περιεῖναι, καὶ τὰς εὐχὰς παρὰ ταυτῶν ποιῆσθαι*. Unde *imulos eorum frequentare, et circum eosdem vota illis nuncupare solemus*. Verum quia vocabulum τὰς εὐχὰς pro precibus positum quibusdam videri posset, sine, quæso, me verbi hujus rationem explicare, ut palam fiat apud Græcos Patres proprie εὐχὴν pro voto, προσευχὴν vero pro oratione aut prece usurpari. Henricus Stephanus in Thes. Græcæ linguæ id pluribus exemplis probat, et ego duobus clarissimis roborabo testimoniis. Gregorius

A Nyss. orat. 2 de Orat. domin. ad illud Matthæi vi, cum oratis, etc., inquit : *Non dicitis, ὅταν εὐχῆσθε, id est cum vota facitis, sed ὅταν προσεύχησθε, id est cum oratis, etc. Sed quænam est horum nominum differentia? εὐχὴ, id est votum, quidem promissio est alicujus rei, quæ pietatis nomine dedicetur, et sacris destinetur; προσευχὴ autem, id est oratio, est petitio bonorum, quæ Deo cum supplicatione offertur, etc.* Tum subdit : *Multis in locis Scripturæ ejusmodi τῆς εὐχῆς, id est voti significationem, videre licet, etc.* Non minus aperte loquitur S. Augustinus in epist. 59 ad Paulinum nostrum scripta, ubi hæc habet : *Nam eam, quam dicunt εὐχὴν, raro ita Scriptura ponit, ut intelligatur oratio; sed plerumque et multo usitatius votum appellat εὐχὴν; προσευχὴν vero §46 semper orationem vocat*. Et infra : *Porro si usitatius, ut dixi, in Scripturis votum appellatur εὐχὴ, excepto nomine generali orationis ea proprie intelligenda est oratio, quam facimus ad votum, id est πρὸς εὐχὴν*. Vovenur autem omnia quæ offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio, etc. Sed redeamus ad nostra, iterumque vota sanctis nuncupata prodamus. Concilium Namnetense, can. 20, ita fatetur : *Omnibus interdicitur ut nullus votum faciat, aut candelam, vel aliquod munus pro sanitate sua rogaturus alibi deferat, nisi ad Ecclesiam Domino Deo suo*. Ego plane assentiri non possum clarissimo Du Fresnoio, qui in Gloss. med. et inf. Latin. hic *votorum* nomine dies paganorum festos significari censet. Candelæ enim, aliaque munera pro recuperanda valetudine æterno numini oblata, quæ hic memorantur, satis docent vota hujusmodi pro tabellis votivis esse intelligenda. Scilicet antiquis non minus quam nostris temporibus has Deo beatissique viris suspendere tabellas in usu fuit. Audi præclarissimum hac de re testimonium Theodoretæ Cyrensis episcopi, qui, ut optime nosti, medio fere seculo quincto scribebat. Hæc autem ejus sunt verba in serm. 8 de Martyribus ad Græcos : *Ὅτι δὲ τυγχάνουσιν ὡπερ αἰτούσιν οἱ πιστοὶ ἐπαγγέλλοντες, ἀναφανδὸν μαρτυρεῖ τὰ τοῦτων ἀναθήματα τὴν ἰατροσίαν δηλοῦντα. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν, οἱ δὲ ποδῶν, ἄλλοι δὲ χειρῶν προσφέρουσιν ἰκτυπώματα, καὶ οἱ μὲν ἐκ χρυσοῦ, οἱ δὲ ἐξ ὕλης ἀργύρου πεποιμένα. Quæ ita vertit Zenobius Acciajolus : Pie vero fideliterque precatos ea maxime consequi quæ desiderant, testantur illa quæ votorum rei dona persolvunt, manifesta nimirum adeptæ sanitatis indicia. Nam læti qui dem oculorum, alii vero pedum, alii porro manuum simulacra suspendunt ex argenteo aurove confecta. Plura addit laudatus Theodoretus, quæ brevitate ergo nunc sileo. Sed et videre est illustrem hujusmodi votorum memoriam apud Paulinum in Natali n̄ inter illos versus quos ex codice nostro vetustissimo præteritæ nunc restitimus aut addimus editioni. Sunt autem hi :*

Alma dies magnis celebratur cœtibus, omnes
Vota dicant sacris rata postibus, omnia gaudent...

Hic profecto votivæ memorantur tabellæ, quæ sacris suspendebantur basilicarum postibus; dicere enim vota idem est ac suspendere vota. Vota autem appellantur rata, hoc est exaudita ad instar Ovidiani versus lib. i Fast. :

Efficiatque ratas utraque diva preces.

In memoriam igitur munerum intercessionis sancti Felicis a Deo receptorum, atque ad testandum exauditi voti pignus tabellæ ad sacras templorum fores deferbantur. Ad hæc utique si respexisset Erasmus, fortasse dicacitati pepercisset, neque votivarum erga sanctos oblationum aut tabellarum usum hactenus catholica ab Ecclesia probatum tam mordacibus sarcasmis invasisset. Ceterum si mos hujusmodi nuperis novatoribus non bene accommodatur, litem etiam vetustissimis Patribus ii intentent oportet, a quibus quum sanctitate vincantur et eruditione, ita et pietatis rationibus facile superabuntur. Vale.

DISSERTATIO DECIMA NONA.

AD S. PAULINI NATAL, XIII, VERS. 87.

De sanctorum martyrum natalibus.

Ad clar. virum Antonium Felicem Marsilium Boro-
niensis cathedralis archidiaconum.

847 Jam pridem, Marsili clarissime, una cum eminentissimo Annalium parente Baronio aliisque multis credideram, quotquot in ecclesiasticis fastis sanctorum natales proponuntur, eosdem si non perpetuo, at sc̄pissime diem eorundem emortualem designare. In hanc autem sententiam eo facilius ibam, quo accuratius animadverteram ab ipsa nos nonnumquam mōneri Ecclesia, quum in alium quam in obitus diem sanctorum solennia caderent. Tunc enim hymnis precibusque paulum mutatis sibi ab antiqua consuetudine declinatum omnium Ecclesiarum magistra probebat. Verum celeberrimi scriptores P. Papebrochius primum, deinde P. Pagius, me diutius in errore versatum pręteritis annis commouere; ille enim in Conatu chronico hist. ad Catalogum Roman. pontif. pag. 25 ait: *Itaque in hodiernum tempus, exceptis paucis, veteres sero omnes Romani episcopi alio coluntur die quam dicendi sunt obiisse.* Pagius vero in Critica Baroniana ad an. Ch. 67, num. 18, hæc habet Papebrochii vestigiis inhærens: *Dies quibus sancti pontifices coluntur, aut quos eorum morti vel sepulturę martyrologii atque attribuant, nihil plerumque cum die obitus aut sepulturę commune habent.* Immo longius procedit num. seq. dum reliquos sanctos eidem regule subesse pronuntiat; inquit enim: *Sancti itaque plerumque aliis diebus quam quibus ad celestem patriam migrarint culti.* Et infra: *Hinc pauci sancti quibus obierunt diebus coluntur.* Vix vero novam hanc et ego opinionem indueram, tantosque viros omnino sequebar, quum antiquam a Paulino magis firmari animadverteri, reque ad examina revocata, infirmis nuperam hanc niti fundamentis intellexi. Quę igitur super hisce per otium disserere licuit, en oculis tuis subjecta prędeunt, obsequii potius meritum quam eruditionis laudem mihi allatura. Primum vero de sanctorum festis diebus quaedam adnotabo, ut eorum institutionem continuo nobis favere perspicuum fiat. Quęcumque enim antiquitas in Ecclesia Dei inducebantur solennia, eum ipsum diem respiciebant quo SS. martyres vitę suę consummarent cursum, cœloque redditū toleratę mortis fructum perciperant. Celebris est S. Cypriani locus in epist. 37 ad Presb. et Diac., ubi sedulo illos hortatur ut dies quibus martyrum quilibet e vivis excesserat adnotent. *Denique, ait, et dies eorum quibus excedunt adnotate, ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus; quamquam Tertullus scriperit et scribat, ac significet mihi dies quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalem vitam gloriosę mortis exitu transeunt, et celebrantur hic a nobis oblationes et sacrificia ob commemorationes eorum quę cito vobiscum Deo protegente celebrabimus,* etc. Epist. quoque 34 idem Cyprianus: *Sacrificia pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones, et dies anniversaria commemoratione celebramus.* Antiquius etiam hac de re testimonium proferamus, nempe epistolam Smyrnensis Ecclesię de S. Polycarpi martyrio, quę inter sacros fœtus antiquitatis ad nostra usque tempora pervenit. Inquit autem piissimi viri: *Sancti martyris ossa gemmis auroque pretiosiora tumulo mandavimus. Έθα ως δυνατόν ήμιν συναγομένοις έν αρχιλιάσει, και χαρę, παράξει ό κύριος ήπιτάλιόν τήν του μαρτυρίου αυτού ήμέραν γνήθιον,* etc., ubi sane nobis in unum aliquando coactis Dominus pręstabit, ut, cum exsultatione et gaudio ejus martyrii diem iustus natalis festi celebremus. Igitur apostolicis etiam temporibus natalis appellabatur hic dies martyrum commemorationi dicatus, illudque vocabulum apud veteres diem tantummodo sanctorum emortualem designabat. Primum audiamus Paulinum Nat. xiii ita loquentem:

A

Et merito sanctis iste natalis dies
Notatur, in quo lege functi carnea
Mortalitatis exuuntur vinculis,
Et in superna regna nascuntur Deo.

Quia tum cœlo SS. martyres nascebantur, natalis nomen eorum obitus diei inditum. S. Petrus Chrysol. serm. 129, *Natalem, ait, sanctorum cam auditis. carissimi, nolite putare illum dici quo nascuntur in terram de carne, sed de terra in cœlum, de labore ad requiem,* etc. Euseb. Gallicanus, sive Casarius, homil. 50 de S. Genesio: *Beatorum martyrum passiones natales vocamus dies, quando eos martyrii vita et glorię fides dum ingerit morti, genuit eternitati.* Eadem in sententia sunt S. August., serm. 1 de Sanct.; Nicolaus PP., in Resp. ad consulta Bulgar., cap. 5; Rhaban., lib. II de Instit. cler., cap. 43; Radulphus Flavi., lib. VII, cap. 2 in Levit.; Amalar., lib. IV de Eccles. Offic., cap. 35; Belet., de Divin. Off., cap. 4, et alii. Ex horum autem auctorum consensu patet eos tantum antiquis temporibus dies solenni honore fuisse insignitos, sanctorumque memoriis sacros, quibus idem toleratę mortis beneficio supernę redditū fuerant quieti. In hanc rem testis luculentissimus accedit Paulinus, siquidem Nat. xiii inquit:

Hinc ergo sanctis, sive confessoribus
Dies sacros, in quibus functi diem
Mortalis ævi morte vltimi suum
De labe mundi transierunt ad Deum,
Populi fideles gaudis solemnibus
Honore Christi gratulantes excolunt.

B

849 Quoties igitur seu in vetustis martyrologiis, seu apud Christianos Patres natalis vocem comperimus, continuo festum diem intelligamus oportet, quo sancti alicujus obitus seu sepultura annis recollitur votis. Hinc martyrologia originem, hinc fasti ecclesiastici primordia sua cognoscunt. Et profecto constanter affirmandum reor, non nisi seris Ecclesię seculis factum ut alius dies sanctorum commemorationi dicatur haberetur, quam qui eorum obitus memoriam quotannis renovaret. Autor est Gregorius Turon., lib. II de Mir. Martyr., cap. 29, S. Germani temporibus, hoc est seculo Christi quinto, institutum fuisse S. Juliani martyris solemnem diem. Ignorabatur quo die decessisset B. martyr; hinc populus anxius, incertusque dies pijs eorum votis obstabat. Divinitus tandem subsidium ignaris pręstitum, et quęsitus dies, cœlo ipso revelante, innotuit. Inquit laudatus autor: *Hujus festivitatis temporis ignara plebs męsta pendebat, nesciens diem in quo martyr beatus deberet pro virtutis ac passionis gloria honorari, et hæc ignorantia usque ad B. Germanum Antistodorensem antistitem est protracta,* etc. Tunc ille, Oremus, inquit, et fortasse nobis hæc Domini potentia revelabit. *Quod cum fecissent, mane orto ait, v kal. mensis septimi celebrandam esse festivitatem.* Si liberum olim fuisset quoto magis placeret die sanctorum commemorationem celebrare, utique non adeo segnes in S. Juliani solenniis instituendis si fuissent populi, neque tanto studio tempus quo recolenda ejus passionis gloria foret investigassent. Quamobrem animadvertis quotquot scriptores martyrologia publicis consignare tabulis, id potissimum præ oculis habuisse, ut emortuales sanctorum dies quanto certius posset exprimerentur. S. Gregor. M. ad Eulogium Alexandr. epist. 29, lib. VII: *Nos autem, inquit, pene omnium martyrum distinctis per dies singulos passionibus collecta in uno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione missarum solennia agimus. Non tamen in eodem volumine quis qualiter sui passus indicatur, sed tantummodo nomen, locus et dies passionis ponitur.* In hanc rem Ado Vienn. archiep. scribit in præf. ad suum Martyrologium: *Huc operi ut dies martyrum verissime notarentur, qui confusi in kalendis inveniri solent, adjuxit martyrologium ab urbe Roma Aquileiam transmissum.*

D

Beda quoque, Adone antiquior, in suorum operum Catalogo: *Martyrologium*, ait, de natalitiis SS. martyrum diebus, in quo quos invenire potui non solum quoad die, verum etiam quo genere certaminis, vel sub quo iudice mundum elcertnt, diligenter annotare studui. Eo autem hæc omnia spectant, ut unum Pagii fundamentum dejiciamus; inquit enim: *Sanctos pleurumque aliis diebus quam quibus ad caelestem patriam migrarint cultos, sive quia persecutionis tempore minus exquisitè notatio haberi poterit dierum quibus passi sunt*, etc. Quantopere vero in his diebus notandis seduli Christicolæ forent, ex relatis scriptorum suffragiis jam patuit. Audiatur præterea Chrysost. hom. 26 in Epist. II ad Corinth. At vero, ait, *servorum Christi vel monumenta ipsa sunt illustria, quæ regum et dominam omnium civitatem obtinuerunt; tum mortis illorum dies noti sunt omnibus qui festi per totum orbem aguntur*. Quapropter hoc pro certo habeamus, nullos fere olim festos dies in Ecclesia Dei fuisse institutos, nisi eos quibus sanctorum **850** e vita decessio quotannis recolatur. Sed jam quærentes audio cur nonnumquam vetusta inter se martyrologia dissident, nec cum ipsis martyrologiis sanctorum acta non raro conveniant. Si unum tantum obitus diem sacri repræsentarent fasti aut acta illa fidem non haberent, aut ipsa inter se martyrologia de veritate certant. Ego cum varias edisseram hujusce discrepantiæ causas, tum ne ipsam quidem tantam esse demonstrare pergam, ut (quod Pagius sensit) nullus ferme sanctorum emortuales dies nunc observetur. Neque enim inficias imus quorundam festa non ipsis martyrii diebus coli, sed id tantummodo præstamus, ut ea raro contingere, et fere semper martyrologio momente, ostendamus. Hæc quoque, et non alia est Florentini sententia in adnot. 11 ad martyrol. Hieronymianum, et Petri Damiani in opusc. cui tit. *Dominus vobiscum*. Itaque primam rationem cur quorundam sanctorum alio die quam quo obierint memoria celebretur, eam assignari posse puto, quod olim quadragesimali tempore aut nullæ aut paucæ ferie sanctorum commemorationem admittebant, eorumque propterea honores in alios extra Quadragesimam protrahere necesse erat. Sic festum Annuntiationis e die 23 Martii in 18 Decemb. a concilio Toletano x, can. 4, reiectum est; neque alia intercessit causa. Synodus Laodicena, can. 51, statuit quod non oporteat in Quadragesima martyrum natales peragere, sed eorum in sabbato et dominica tantum memoriam fieri. Idem habetur in Capitulis Martini Bracarens., cap. 48: *Non liceat in Quadragesima natales martyrum celebrare, sed tantum sabbato et dominico die pro commemoratione eorum oblationes offerri*. Si igitur in sabbatum dominicumve diem sanctorum natales quadragesimali tempore incidebant, eorum commemoratio utique permittebatur, aliis vero diebus id Interdictum. Hinc diversis diebus quam quibus e vivis excessere, quidam coluntur beati, quod nempe annus illorum obitus Quadragesimæ causa celebrari non posset. Sane ubique locorum hujusmodi consuetudinem invaluisse minime crediderim; in Ecclesia tamen Ambrosiana adeo constans fuit, ut nullius sancti festum durante Quadragesimæ jejuni, etiam nunc celebretur, et in alios referantur dies quæ alioqui iisdem temporibus celebranda forent. De hoc legendus Carolus Guyet. e soc. Jes. in Heortolog. lib. II, cap. 2, 3. Secundo, quia sancti allicuius natalis dies a digniore festo occupabatur. Sic S. Basilii festum e die prima Januar. in 14 Jun., et S. Remigii e die 15 ejusdem mensis in primum Octobr. conjecta fuere. Sanctorum deinde translatio efficere potuit ut diversus ab emortuali dies ipsorum commemorationi fuerit dicatus. Nonnulla, quæso, ad id quo adeo agimus pertinent consideremus. Sacras martyrum reliquias sub Constantino tantum transferri cœpisse Paulinus auctor est disertissimus. Natali xi inquit ille:

Ut Constantino primum sub Cæsare factum est
Tunc famulis relegente suis, ut sede priori

Martyres accitos transferri in nova terra
Hospitia.

Quod tam sero pretiosæ sanctorum exuvie in varias **851** transferri partes cœperint, ethnicorum imperium in causa fuisse videtur; constat enim antiquo Romanorum iure extinctorum corporum translationem fuisse interdictam, ut l. 39, ff. de Religios., et Plinius epist. 75. lib. x, docent. Vix autem sub Constantino Christi fides extulit caput, quum hinc inde triumphales martyrum reliquæ ad populorum opem transvehere cœperet. Iterum Paulinus ait:

Ex illo sacri cineres quasi semina vite
Diversi sunt sparsa locis, quaque osse minuto
De modica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit, ingentes illic pia gratia fontes
Et fluvios vite generavit gutta favillæ.

Em. Baronius ad diem 15 Jun. in martyrol., et Azor. tom. I Instit. Mor., lib. ix, cap. 8, quæst. 11, ex eo tantum tempore in Gallias et per Occidentem cœpisse beatorum corpora transferri censent quo Franci Romana Ecclesia a Longobardis atque tyrannis vindicata liberum fecere piorum commercium. Sed multis ante seculis hunc obtinuisse morem cum Paulinus tum innumera suadere possunt exempla, ut miram sit viros doctissimos in hanc opinionem concessisse. Unus legatur Gregorius Turonensis, et res palam fiet. *Translationis* vero nomen non ad quancumque reliquiarum transvectionem refertur, sed eam dumtaxat respicit, quando ab aliquo justæ sepulture loco ad alium sacra pignora asportantur. Nam quod S. Ignatii martyris statim post ejus cædem corpus Antiochiam Syrorum hominum studio delatum fuerit anno Ch., ut Baronius arbitratur, 140, ejus reliquias translatae minus apte dici potuere. Tam celebres dein hujusmodi translationes sunt factæ, ut earum quottannis memoria solemniter recoll in Ecclesia cœperit, earumque mentio nonnumquam in martyrologiis sit obvia. Quocirca post Florentinum doctissimus Pagius suspicatus est pro diebus sanctorum emortualibus substitutos quandoque translationem dies fuisse. Mihi hujusmodi rem examini subijcere non vacat; ea tamen non præteribo quæ Guyetus in eadem quæstionem lib. II, cap. 2, quæst. 3, Heortolog. ait: *Verum quantum fas est conjectere, ideo fortasse celebritas major præfatis diebus indicta est, quod natalis sanctorum illorum Quadragesimæ tempore eveniat, quo tempore a celebratione festorum fuisse olim abstentum observavimus*. Sed jam ad controversiæ caput aggrediamur, et in ejus arcem invadamus. Et quæso, Marsili sapientissimo, confestimne Pagium veritatem attingisse arbitraberis, quum in severam illam absolutamque sententiam discessit, qua nullorum pene sanctorum natales, seu obitus dies, nunc observari pronuntiavit? Ego nequaquam reor. Hanc ideo opinionem sequutus est ille, ut in Romanorum pontificum chronologia calculis suis robur pararetur. Quam bene tamen illi res cesserit, ex quibusdam cognoscamus exemplis, et in eosdem Romanos antistes tantummodo inquiramus. Neque enim mihi suadere umquam potui tam incaute Romanum martyrologium falli, aut fallere posse, ut quos nobis tamquam dies mortis in sanctorum festis plerumque proponit, si sint a nobis diversi omnino censendi. Quandoquidem quænam adeo graves crebræque causæ intercedere poterunt, ob quas priorum seculorum usus in sanctorum natalibus **852** colendis ab Ecclesia Romana penitus eliminaretur, et martyrologii fides passim turbata jaceret? Jam vero ipsius Pagii calculos in examen vocemus. S. Linus an. Ch. 67, duobus videlicet post Petri Paulique obitum annis, e vivis sublatus est, ejusque mors cum in Romano, aliisque martyrologiis, tum in chronico veterum pontificum ad diem 23 Septembr. refertur. Quid ad hæc Pagius? *Sed non existimandum, ait, Linum eo die ad superos transiisse, cum dies quibus in martyrologiis veteres pontifices coluntur, et in auctiori Chronico veterum pontificum dicuntur sepulti, ad aliquam eorum translationem ut plurimum pertineant*. Coluntur

præterea S. Cletus die 26 Apr., S. Anacletus die 15 Jul., S. Evaristus die 26 Octobr., S. Telesphorus die 5 Januar., S. Soter die 22 Apr., et in hoc die assignando martyrologia omnia cum veteri pontificum chronico consentiunt; et eandem nihilo secius can-tilenam Pagius repetit, videlicet iis diebus non credendum horum sanctorum mortem, sed aliquam potius translationem contigisse. Sed parcat vir clar., si expresso lubentius Ecclesie Romanæ aliorumque scriptorum testimonio quam nudæ illius opinionio fidem habendam esse aperte pronuntiamus. Enim vero cuius magis, dum emortualem summorum pontificum diem perquirimus, quam Ecclesie Romanæ auscultandum est, quæ præsens olim eorum agones inspexit, adnotavit, atque ad posteros in martyrologiis relatos transmisit? Placet sane philosphis plaris esse unius, non modo multorum, assertionem, quam unius tantum, et quidem sine aliquo argumento inficiantis opinionem. Ecquid enim ille vincet, qui id ipsum quod in questione versatur pro ratione argumentoque profert? Reliqua videamus.

SS. Petrus ac Paulus die 29 Junii, S. Clemens die 23 Novembr., S. Alexander die 3 Maii, S. Hyginus die 11 Januar., S. Pius die 11 Jul., S. Anicetus die 17 April., S. Callistus die 14 Octobr., S. Urbanus die 25 Maii, S. Fabianus 20 Januar., S. Lucius 4 Martii, S. Stephanus die 2 Augusti, S. Sixtus II die 6 ejusdem mensis, S. Dionysius 26 Decembr., S. Eutychianus 8 ejusdem mensis, et S. Caius die 22 April., in publicis tabulis coluntur; istisque diebus eorum martyrium sepulturamve contigisse non Romanum modo martyrologium, sed Hieronymianum, ut vocant, Ado, Beda, Notkerus, Wandelbertus, chronicon veterum pontificum, Anastasius et alii explore testantur. Quare tot antiquorum consensui in horum pontificum natali die assignando victas manus dare coactus est Pagius. Qua igitur ratione fretus in illam sententiam ire vir doctissimus potuit, ut adeo paucos beatos ipso obitus die solemniter coli assereret, si ex ipsis tantum Romanis pontificibus tot eodem die recoluntur? Immo et hisce illic moveri exemplis debuit, ut si de aliquibus diebus festis non temere dubitari posse sibi videbatur, eos potius ex comperto martyrologii more, non levi ductus opinione, explicaret. Sed et attingere non pigebit quæ ipsi plane difficultatem peperere. S. Sixti obitus in martyrologiis Romano, Hieronymiano, Usuardi, Adonis, Rosweydi, Wandelberti, aliorumque multorum ad diem 6 Aprilis refertur; ab Anastasio tamen, a Floro, aliisque paucis infimæ notæ scriptoribus die 3 ejusdem mensis memoratur. Pagius vero neutrum diem ad Sixti mortem spectare ait, **853** quippe in diem 3 Julii, si annos pontificatus numeraveris, ejus martyrium cadere animadvertit. Sed quam lubricis ille nititur fundamentis, quantumve ejus regulæ in pontificum chronologia nutent, mei non est instituti perpendere. Pauca tamen, ut quod ad Sixtum pertinet absolvatur, producam. Chronicon, ut vocant, Damasi hæc de illo habet: *Sixtus annis decem, mensibus tribus, diebus viginti uno. Fuit temporibus Hadriani a consulatu Nigri et Aproniani usque Vero III et Ambulo.* Ad hæc Pagius: *Sed error irrepsit in numeros, legendumque mensibus duobus die uno, ut habetur in auctiori chronico veterum pontificum, in catalogo Palatino, et in duobus catalogis Corbeiensibus.* Quum vero, teste eodem Damasi chronico, die 3 Maii anno Ch. 116 martyrium subierit S. Alexander, qui Sixto in pontificatu præcessit, hinc Pagius ad diem 3 Julii anni 126 trahendum Sixti obitum censet. Sed primum in producendis veterum testimoniis major in Pagio diligentia desideratur; nam catalogi Corbeienses, quos ille pro sua correctione adfert, quique apud Papebrochium in Conatu chronico historico post S. Felicis IV Vitam inveniuntur, aliter se habent, Sixtumque his produunt verbis: *Sixtus an. X. m. 3. d. 22. viii id. Apr.* En ut ii etiam in assignando emortuali die S. Sixti cum Romano martyrologio consentiunt. Deinde an inter S. Alexandri mortem Sixti-

A que electionem nullum (ut vocant) interpontificium fuit? Sane Anastasio aliisque testibus 27 dies intercessere. Et cur hos quoque in censum Pagius non refert? Si demum an. Ch. 116, ipso die 3 Maii, quo S. Alexander ad Superos evolavit, Sixtus pontificatu est auctus, cur in Damasi Chronico non ab an. 316, sed a consulatu Nigri et Aproniani, qui in annum Ch. 117 cedit, ejus numerantur anni? Dicam confidenter quæ sentio: chronicon Damasi omnium consensu auctorem incertum habet, pluribusque erroribus scatet, quos ipse Pagius aliique identidem emendent oportet, ut inde quid referant emolumentum. Quænam igitur toties peccanti fides habenda? Oleum facile operamque perdere arbitror quoscumque huic uni fidere scriptori in pontificia chronologia conspicio. Ipsiuse etiam Pagii confessione ad an. Ch. 130, num. 5, patet, interpontificiorum tempus omnino nobis ignotum. *Annotatur quidem, ut ait idem, illud tam in libro Pontificali, quam in chronico auctiori veterum pontificum: sed præterquam quod inter horum librorum autores non convenit, vacatio sedis non ex certis monumentis, sed ex proprio calculo ab illis descripta.* Cur ergo tantum Pagio laboratur, ut electionum obitusque dies ex iis ipsis autoribus hauriantur? Cur tam promte adversus Romani martyrologii fidem fertur? Itaque S. Sixtum die 6 Apr. aut obiisse aut sepulturæ traditum mihi suadeo, et ab hujusmodi die S. pontificis tempora sunt retro numeranda. Ad Eleutherum papam transeo. Hunc Pagius die 26 Maii, quo a Romana Ecclesia colitur, sepultum non negat, licet quorundam testimonia in aliam sententiam vergant. Quod est ad S. Victorem, Pagius eum obiisse diem non diffidet die 28 Jul. quo eodem die martyrologium Romanum, chronicon auctius veterum pontificum, antiqui catalogi, Anastasius, alia martyrologia et Henschenius eum coli testantur. Non audiatur ergo Hieronymianum **854** martyrologium, Papebrochius in Conatu chronico-hist., et nonnulli pauci qui in alium diem referunt sancti hujus obitum. Zephyrinus ejus successor martyrii palmam consequutus die 26 Aug. in martyrologiis præter Hieronymianum universis et reliquorum scriptorum documentis dicitur. Verum ex fluxis incertisque pontificatus annis illum die 12 Jul. vita defunctum Pagius arbitratur. Nil tamen vir doctissimus contra tot monumentorum consensum evincet, ni prius certum aliquem proferat autorem, qui tum pontificatum, tum interpontificiorum tempora securus erroris signet. Certe hoc ab illo præstari non poterit, dum interim certi, ac ii quidem numero et autoritate præcipui, scriptores pro nobis pugnent. Quum in Sardinia exul obierit S. Pontianus, mirum non est si ejus obitus ad varios dies hinc inde trahatur. S. Cornelium una cum S. Cypriano die 14 Septembr. inter vivos esse desiisse, quo eodem die in singulis martyrologiis mortem oppetiisse dicuntur, Pagius quoque contra Papebrochium erudite ostendit. S. Felix die 29 Maii ab omnibus pœne refertur; sed suorum calculorum, ac Hieronymiani martyrologii testimonio fretus die 22 Dec. extinctum Pagius affirmat. Quum nihilominus inter se chronica et catalogi longe in assignanda pontificatus continuatione dissideant, nescio quam multum fidei sibi queat conciliare. Hucusque igitur, Marsili doctissime, per tria epochæ nostræ priora secula complures vidimus SS. pontifices ex Pagii consensu ipsis diebus queis coluntur martyrii corona donatos. Dum vero paucorum admodum qui supersunt mortem aliis contigisse diebus quam quibus coluntur nullis probare solidis argumentis queat, proximum est ut nos omnem Romano potius martyrologio quam levissimis aliorum rationibus fidem habeamus. Quamobrem tactam ante querelam nunc repeto, cur Papebrochius et Pagius adeo paucos beatos die eorum emortuali nunc in Ecclesia Dei honorari pronuntiarunt, si tot ex ipsis dumtaxat pontificibus contra horum opinionem ita recoluntur? Quamquam et hæc nuperam sententiam exemplis pluribus profligare arduum non foret, si per otiam

liceret. Nunc unum animadvertisse sufficiat, nempe Eusebium in lib. de Martyr. Palæstinæ, qui libro viii Hist. subjici solet, plurimum martyria diemque etiam martyrii memoriæ tradidisse. Hi autem dies prorsus cum Romani martyrologii fide consentiunt. Coluntur die 17 Nov. SS. Alphæus et Zachæus; Eusebius vero hæc de illis habet: *Δίου μηνὸς ἑπτακαιδέκῃτῃ (αὐτὴ παρὰ Ῥωμαίους ἢ πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν Δεκεμβρίου) τῆ; κεφαλῆς ἀποτίμονται : 17 die mensis qui vocatur Dius, hoc est apud Romanos ad xv kal. Decemb., capite privantur.* S. Procopii memoria in die 8 Julii cadit, quo sepulturam B. martyr est nactus, apposite videlicet ad ea quæ tradit Eusebius, dum *Δεσίου μηνὸς ὀγδοῦ πρὸ ἑπτα εἰδῶν Ἰουλίῳν, Desii mensis octava die, quæ est apud Romanos vu id. Julii, illum asserit e vivis excessisse.* Sic sanctorum Dionysii, Timolai, Agapii, Apphiani, Theodosiæ, Sylvani, Hadriani, Euboli, aliorumque plurimum emortuales dies ab Eusebio traditi, cum hodiernis eorum festis concordant, uti Romanum docet martyrologium. Quod si germana etiamnum exstarent martyrum acta, eamque fidem quam Eusebius scriptor celeberrimus **855** mereretur, utique in martyrologio sanctorum natales recte consignatos fere semper legeremus; nam quis igno-

A rat eadem martyrum acta seculorum sæpe posteriorum foetus fide non raro infirma esse, atque idcirco cum martyrologiis certissimis minime componenda? At vereor ne plus æquo auribus tuis, Marsili clarissime, molestiam creaverim, quum ea ad te pertulerim documenta quæ tibi eximia eruditionis viro levia videri possunt, aut, quod summum est, ignota non erunt. Scilicet ad hoc unum doctissimum in aedibus tuis academiam instituisti, ut Ecclesiasticæ Historiæ sacrorumque canonum et rituum secretiora illustrares, illudque opus adeo feliciter sapienterque a te præstitum fuit, ut te Felsina nostra venerari, tota vero litteratorum respublica demirari nequeat satis. Et utinam aliquando nobis liceret publicis typis commendatas intueri præstantissimas illas dissertationes, quibus præcipuè per te dirimuntur ecclesiasticæ controversiæ; tunc enim non tam sibi de lucro suo gauderet Ecclesia, quam tibi de tanta doctrinarum uberitate gratularetur. Et quamdiu, quæso, eruditorum desideria mora tua patiere torqueri? Modestiæ tuæ consilii ut tandem renunties votis poscimus iteratis, atque ego interim ut humanitate qua soles hanc dissertationem excipias te sedulo rogare non desinam.

DISSERTATIO VICESIMA.

AD S. PAULINI POEMA POSTREMUM.

S. Paulini de elementis sententia perpenditur.

Ad præclarissimum doctissimumque virum Josephum Ferrarium em. cardinalis Federici Caccie, archiepiscopi Mediolanensis generalem vicarium.

Male de Paulino, Ferrari Musarum omnium decus, meritis mihi viderer, si singularem ejusdem de elementis opinionem insalutatau præterirem, eoque gravius in presentiarum mei me silentii pœniteret, si tempus omnino accommodatum ad meum erga te tuasque virtutes prodendum obsequium paterer tam facile mihi elabi. Nimirum ad S. antistitis gloriam, meamque in te observantiam plurimum conducere sentio, si illum et in philosophicis disciplinis non ultimas tulisse demonstrarem: et viro, tum philosophiæ, tum aliarum artium quæ animum nostrum informare queunt, laude præstanti, hanc quoque Paulini virtutem proponam. Et quidem, ut aiebat Boyle in Dub. et Paradox. chymico-phys., part. 1 Dial., *Opiniones de elementis tanti sunt inter physiologiæ dogmata momenti, quanti elementa ipsa sunt inter corpora universi.* Cur igitur Paulinum, quem in reliquis sequutus sum, nunc de elementis proloquentem in concione destituam? Pulcherrimam **856** plane in postremo ejusdem poemate quæstionem animadvertas, siquidem ibi non ignem, sed cælum S. doctor inter elementa componit. Hoc ubi philosophorum vulgus audierit, ita me ament superi, sibi vix a risu, certe ab admiratione, non temperabunt. Vulgaria illi solum quatuor elementa agnoscunt, terram videlicet, aquam, aerem et ignem; quicquid ab his diversum occurrit, præoccupatis eorum ingeniis aut crucem figit, aut assertum monstro potius quam vtro simillimum videtur. Quamobrem operæ pretium duxi non obviam cuicumque Paulini opinionem illustrare, ne tanti Patris eruditio minus a quibusdam intellecta aut male audiat, aut etiam exsibiletur. Ejus verba primo intueamur:

Distribuitque locis mare, terras, aera, COELUM,
Quatuor hæc hausit variis exordia rebus.
Sunt homines terris, sunt addita sidera COELO,
Aere pendet avis, liquido natat aquare piscis:
Sic ELEMENTA suis decoravit singula formis.

Elementorum compaginem, situmque infra describit:

Claudit enim Oceanus terram; mare clauditur; Ipse
Axe sub æthereo medius concluditur aer.

Hæc profecto, et non alia Paulini sententia. Cælum is non vero ignem inter elementa recenset. Immo et

imaginariam illam ignis sphaeram, quam Aristoteles supra aeris regionem commentus est, quamque omnes discimus, nemo ex eruditis nunc credit, sibi nequaquam arrisisse tum Paulinum palam facit, quum de illa ne verbum quidem. Sed quibus calculus fretus in hujusmodi opinionem Paulinus concessit? Ego subinde pro virili investigabo, et in primis, dum de elementis disceptationem instituo, me nolle adversus aliorum sententias, multoque minus adversus peripateticos, in arenam descendere lubens fateor, quum et brevitatis sit mihi ratio habenda, eorumque dogmata satis erudite in examen adduxerint disertissimi temporum nostrorum philosophi, ac inter illos potissimum emineant Helmontius, Gassendus et Boyle, eximia procul dubio ingenia. Unam idcirco Paulini sententiam prosequemur; et illam, ni mea me fallit opinio, sacrarum Scripturarum autoritate niti plane affirmo; earum enim testimonio ignis in elementorum censum haudquam refertur. S. Petrus in Epist. II, cap. III: *Expectantes, inquit, et properantes in adventum diei Domini, per quem cæli ardentis solventur, et elementa ignis ardore tabescent.* Ecce ab igne elementa distinguit apostolus, quum per illum hæc aut consumenda aut in melius reformanda nos docet. Sed et cælum, urgebis, ab elementis inibi diversum dignoscitur. Ego non video. Supra namque ita loquebatur Petrus: *Adveniet autem dies Domini ut fur, in quo cæli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem, et quæ in ipsu sunt, exuretur.* Vidistin et hic ab elementorum serie distinctam terram? Quum vero hinc terram elementum non esse argui nequeat, idem quoque de cælis affirmare absurdum non erit. Cæli enim, terræque vices, quæ supremum judicii diem instare docebunt, ita S. Petrus memorat, ut non ab elementis distinguere, sed singillatim clarioris explicationis, ergo describere videatur. Quid quod et alios Christianæ fidei sectatores a Paulini sententia minime abhorruisse compertum habeo? Gennadius Massiliensis presbyter in libello de Eccles. Dogmat., cap. 69, hæc habet: *Elementa, 857 id est cælum et terram, non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda.* Philastrius episcopus Brix., vir sanctitate ac eruditione inter veteres Patres notus, lib. de Hæres., cap. 46, cælum inter elementa numeravit. *Scriptura, inquit ille, in primo die cælum et terram facta declarat duo hæc elementa, Eloquentissimus quoque scriptor Theodo-*

retus, serm. 3 ad Græc. infid. de Angel., apertissime hanc sibi opinionem inhaesisse demonstrat; ait enim de Dio: Πάθη τῶν συνεκλήρωται τοῖς στοιχείοις, ἵνα τὸ μὴ κάλλος αὐτῶν, καὶ τὸ μέγεθος θαυμάσιον παρασκευάσῃ τὸν παιστῶν: τὰ δὲ γε συνειζηγημένα παθήματα κωλύει τὴν βίαια αὐταῖς προσφέρειν προσκύνηται. Nonnullus affectiones elementis adjunctis, ut illorum quidem species et magnitudinem intuentes homines ad opificem denigrandam attollerentur, ipsæque vicissim labe ac affectiones simul junctæ eosdem coliberent, quo minus ea tanquam deos adoranda censerent. Tum addit non de igne exempla, sed de cælis, in quibus sol et luna quandoque deficiant. His adjicit aeris, terræ, aquarumque infirmitates, ut recte singulis elementis sua inesse vitia ostendat. Sed et idem autor, serm. 4 de Mater. et Mundo, eandem sententiam confirmavit. Ibi enim inquit: Τοῦτους δὲ τοῦ: ὄρους ἔστιν ἰδεῖν τὰ ἄψυχα στοιχεία φυλάττοντα: Hos autem fines videre est ab ipsis elementis inanimitis custodiri. Multa in probationem congerit, et hæc in primis concludendo profert: Διὰ τοι τοῦτο, καὶ ἡ γῆ μεμνήκεν ὁμοῦ ἐξ ἀρχῆς ἐγγεῖνε. καὶ ὁ ἀήρ ἦν ἐξ ἀρχῆς ἐλάχε φύσιν, ἀσυλον διετήρησε. καὶ ἡ γαλαττα οὕτε συγκρύνεται, οὕτε αὔξεται. καὶ ὁ ἥλιος τῆκεν οὐ δύναται καὶ διαλύειν ὁ θεὸς σπερίωμα. etc. Ex quo factum est ut tellus hodieque ita permaneat, sicut ab initio fuit constituta, et aer, quam ab initio natura sortitus est, involatam conservet; neque item mare augetur, neque decreseat; utque sol firmissimum illud cælum, per quod currit, eliquere aut dissolvere non possit. Cælum igitur Theodoretus in elementis numeravit, quodque etiam animadvertendum est, nullam de iisdem agens ignis mentionem iniecit. Sane apud veteres quidam exsistere, qui ita cælum elementis nomine appellandum putarunt, ut ignem non excluderent, atque idcirco quintum elementum excogitarunt. Audi L. Apuleium, lib. de Mundo: Elementorum inter se mutui nexum arctis affinitutibus implicantur, et quinque conjuges copulæ his ordinatæ vicibus attinentur, ut adhæreant etiam gravioribus leviora. Aquam in se habet tellus, et aqua, (ut alii putant) vehit terram. Aer ex aqua gignitur; ignis ex aerea densitate constat; æther vicissim ignisque illi immortales Dei vivacitate flammantur. Quinque elementa aperte facit Apuleius quinque nexibus inter se colligata. Istis autem maximam afferunt lucem quæ supra disseruerat: Cælum ipsum, stellæque cæli geræ, omnisque sidera compago æther vocatur, non (ut quidam putant) quod igneus sit, et incensus, sed quod cursibus rapidis semper rotetur. Elementum vero non unum ex quatuor, quæ nota sunt cunctis, sed longe aliud numero quintum, ordine primum, genere divinum, et inviolabile. Nihil evidentius utique proferri poterat, ex quo præstantissimum elementorum æthera fuisse disceremus. Hinc est quod Jovi æthera assignarunt nonnulli, quos arguit S. Augustinus lib. iv, cap. 10, de Civ. Dei, hisce verbis: Jovem, inquit, in æthere accipimus, in aere Junonem. Et hæc duo elementa conjuncta sunt. Mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni. 858 Tum ridet magnus doctor quod Juno Jovi, Neptuno Salacia, Plutoni Proserpina conjuncta dicantur: Si enim, ait, hæc ita essent, tria potius elementa mundi esse, non quatuor, eorum veteres prodirent, ut singula deorum conjugia singulis dividerent elementis. Ludovicus Vives, vir eruditissimus, in notis ad hunc locum pro quatuor elementis Augustinum intellexisse censet terram, aquam, aerem et ignem. Alia tamen est Augustini mens. Nil de igne ibi, sed de æthere tantum is verba facit, quem Jovis nomine designatum atque inter elementa numeratum ab antiquis asseruerat. Recentes porro ethnicos addit ab iisdem dissidere, quum Jovem Junoni, hoc est aerem ætheri copularent, unoque propterea ex illis elemento conflato, tria tantummodo ex eorum sententia elementa constituerentur. Sensim aperuimus quænam de elementis veterum placita forent, nunc rem clarius illustrabimus, et Gassendum virum ceteroqui doctissimum suis interpretationibus ab eorum opinione discessisse

identidem ostendemus. Empedocles, apud Plutarch. lib. 1, cap. 3, de Placit. philosoph. inquit: Τέσσαρα γὰρ πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκου· Ζεὺς αἴθρη, ἦρα τε φερόσθιος, ἢ δ' αἰθεραῖς, Νηστὶς δ' ἢ θαρραῖος τέλλει κρούωµα βροταίων. Radices primum rerum tibi quatuor edam. Jupiter æthereus, Juno vitalis, ad hos Dis, Et Nestis laorumalis humanos quæ rigat alveos. Gassendus, lib. iii, sect. 1, cap. 2, Phys., hic non obscure Jovis nomine intelligi ignem inquit, Plutarchum fortasse secutus hæc ad eos versus dicentem: Δία μὲν γὰρ λέγει τὴν ζῆταν, καὶ τὸν αἴθρη: Jovis enim nomine calorem intelligit, atque ætherem. Sed una cum Plutarcho minus recte sentit vir doctissimus. Æther ab Empedocle Jovis nomine insignitus longe ab ignis elemento differt; idem enim ipsum est cælum, de quo Apuleium disserentem super audivimus, et alios inasper disserentes inducemus. Orpheus (sive Onomacritus ille sit) in hymno ad Rheam elementa quatuor recenset: Ἐκ σοῦ γὰρ καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρύς ὑπερθεν, καὶ πόντος, πνοιαίτη, Ex te nam tellus, cælumque, et pontus, et auræ Emergere. Vides hic οὐρανὸν, hoc est cælum esse Orpheo, atque Empedocli æthera. Quid igitur cælum pro igne capi, rursus æthera pro igne sumendum Gassendus censet? Et quidem lib. eod. ad hos versus ait: Nimirum cæli nomine ob ignem in eo apparentes ignem intellexit. Sed ingenio suis jam præoccupato opinionibus omnia, diversa licet, favere videntur, quemadmodum oculorum vitio nonnumquam fit, ut quæ nusquam apparent intueamur; quæ vero exstant, falsa imaginis colorumve varietate aciei intentæ observentur. Etenim an adeo verborum inopia veteres laboraverit, ut quum elementum ignis describere vellet, cæli vocabulo abuti cogentur? Euripides apud Empiricum, lib. ii advers. Phys., universa ex æthere et terra gigni arbitratus est: Αἴθρη, καὶ γαίαν πάντων γενέτησαν αἰεθῶ. Ætheraque et terram rerum decanto parentem. Gassendus ibidem addit Nomine ætheris intelligendum esse ignem ex ipsa Aristotelis interpretatione intelligi potest I de Cælo, 3, et iv Phys., 5. 859 Sed falsum est Euripidi æthera idem esse in ignem, et Stagyrite hanc interpretationem ac animum uspiam incidisse. Nil profecto hac de re habet Aristoteles iv Phys., cap. 5. Libro vero i de Cælo, cap. 3, tantumque abest ut æthera pro igne accipiat, ut etiam ab illo penitus diversum constituat. Sunt ejus verba: Διότι ὡς ἑτέρου τινος ὄντος τοῦ πρῶτου σώματος κατὰ γῆν, καὶ πῦρ, καὶ ἄηρα, καὶ ὕδωρ. αἴθρη προσωνόμασαν τὸν ἀνωτάτω τόπον ἀπὸ τοῦ θεῖν αἰετὶ τὸν αἰδὸν χρόνον, θίμενοι τὴν ἐπιωνυμίαν αὐτῶ. Ἀναξάγορας δὲ κατακλιχρηται τῷ ὀνόματι τοῦτοῦ οὐ κάλλως, ὡν μαζὶ γὰρ αἴθρη ἀντὶ πυρός. Quapropter quia primum corpus diversum quiddam est a terra, igne, aere, atque aqua, ætherem superum locum appellaverunt a semper currendo perpetuo tempore posita appellatione. Anaxagoras vero hoc nomen non recte adhibet, pro igne enim ætherem dixit. Ætherem illum, quem elementis annumerari audiebamus, Aristotele teste, non aliud quam ignem esse Gassendum vir disertissimus pronuntiabat. Sed quam recte, quam accurate, jam nemo non videt. Nil minus revera quam hujusmodi dogma philosophus excogitavit. Verum evidentius perspicuam quænam hac de re sit ejusdem sententia, ut ipsum Gassendum a memorata opinione validius dejiciamus. Audi perspicua verba in lib. de Mund., cap. 2: Οὐρανὸν δὲ καὶ ἄστρων ὄσταν μὴ αἴθερα καλοῦμεν, οὐχ ὡς τινες διὰ τὸ πυρῶδα οὐσαν αἴθερα, πλημμυεῖοντες περὶ τὴν κλειστόν πυρός ἀπλλαγμένον δύναμιν· ἀλλὰ διὰ τὸ αἰετὶν κυκλοφρονεῖν στοιχείων οὐσαν ἑτέρον τῶν τεσσάρων, ἢ τρωπώτε, καὶ θεῖον. Cæli porro siderumque substantiam ap-

pellamus ætherem, non quidem ideo quod ignita flagret ipsa, ut aliqui censuerunt, valde errantes circa potentiam illam maxime ab ignea natura abhorrentem, origine vero hujus vocabuli inde ducta, quod semper æther currat motu circumductili, quum sit illud elementum a quatuor illis diversum, tum interitus experis, tum divinum. Præterea idem Aristoteles, lib. II de Gen. anim., cap. 3, animalium semini calidam quamdam substantiam inesse inquit, quæ respondeat τῷ τῶν ἡστέρων στοιχείῳ, ipsi siderum elemento. Hinc igitur, Ferrari eloquentissime, satis mirari nequeo cur tanta philosophorum turba, quæ unum Aristotelem præceptorem sequitur, elementum hoc ita contempserit, ut ne illius quidem mentionem in suos inferre libros sint dignati. Quæ enim clarior Aristotelis opinio proferri quam ista potest? Plutarchus ipse, lib. I de Placit. philosoph., ab Aristotele asserit fuisse tradita στοιχεῖα τέτταρα, πῦρ, ἀἴρ, ὕδωρ, γῆ, ἅμα αἰθέριον ἀμείβλητον, quatuor elementa, et quintum quoddam corpus immutabile. Itaque si in posterum quis quærat quomodo cælum seu æther elementi nomine designetur, quidve Paulinus noster hac sententia significaverit, parata responsio erit, nempe ætherem substantiam quamdam subtilissimam esse, motuque perpetuo præditam, quæ ad rerum generationem, corporumque constitutionem confluit, quemadmodum terra et aqua. Hinc, ut arbitror, Lucretius, lib. V, ætherem liquidissimum ac diffusilem vocat. Item Orpheus, seu Onomacritus, ab æthere omnia nutrimur sensit, dum universon mundum constitutum ait:

Ἐκ πυρός, ἐξ ὕδατος, καὶ γῆς, καὶ παντοσφόρ' αἰθέρος.
 Ex igne, ex aqua, et terra, et omnia nutriente æthere.
 Idem autor in hymno ad Amorem quatuor elementa recensuit:

Ἄϊθρος ἀραϊνίου, πόντου, χθονός, ἧδ' ὅσα θνητοῖς
 860 Πνέματα.
 Ætheris, et ponti, terræ, et spirabilis auras.

Et hæc Gassendi Interpretationem haud probo: ætheris enim nomine ignem intelligendum putat, quæ substantia illa hic referatur quæ in altero supralaudato carmine omnia nutrire dicitur, et expresse ab igne distinguitur. Quod enim vir doctissimus Franciscus Patritius, lib. VII Panaug., ait: *Æther universon ex veterum Græcorum sapientia ignis est*, tam longe ab eorum sententia discedit, ut jam confutatione non egeat. Quibus animadversis lux quædam Vergilio affulgebit ita lib. II Georg. canenti:

Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther
 Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes
 Magnus sibi magno commistas corpore focus.

Quin et Pacuvius in Chryse hoc idem apertissimis tradidit verbis:

Quod nostri cælum memorant, Graii perhibent æthera,
 Quicquid est hoc, omnia is animat, format, auget.
 alii, serit,
 Sepellit, recipitque in se omnia, omniumque idem est
 Pater.

Vides ergo, apud veteres cælum, sive ætherem, seu substantiam illam quam Empiricus, lib. II adversus Phys. et alibi, *κυκλοφορητικὸν σῶμα, mobile in orbem corpus* appellat, pro elemento habitam, atque idcirco quum ab illis æthera una cum terra, aqua et aere recenseri audies, non ignem continuo, ut Cassendus censuit, sed elementum ab igne diversum inibi designatum intelliges. Plura vero ad hanc spectantia quæstionem brevitatis memor omitto, unumque prædictorum coronide animadverto. Materia illa subtilis, quam Cartesius vir summi ingenii primus omnium excogitasse est visus, ita peripateticos novitate percellit, ut tamquam audacissimum figmentum e scholis eliminandum exclament. At nonne mutato paululum nomine idem est ac antiquorum æther, eademque diffusilis substantia, unde omnia formantur atque nutriuntur? Miretur quidem ætas nostra aut damnet Cartesium; communem ille cum antiquis sortem subeat oportet, quando ingeniosam ab illis audacemve sententiam mutuatus, ex imitatione potius quam ex inventione sibi nomen quæsit. Sed et substantia illa ætherea, quam Robertus Fluddus medicus inter prima rerum principia statuit, nonne ab autoribus per me laudatis traditæ primum fuit, et inde in acutissimi viri libros transfusa? Ita verum est quod Ecclesiastes cap. I ait: *Nil sub sole novum*, et in scientiarum cultura nil fere excogitari posse, quod in veterum scholis procius aliquando non fuerit. Hæc sunt, Ferrari eruditissime, quæ ad Paulini versus adjungenda censui, quæque tandem ab eruditione tua suffragium præstolantur. Enimvero non postreum est decus tuum philosophiæ exquisitori nomen dedisse, interque seriem reliquarum scientiarum, quibus ornaris, hanc quoque tuam ita fuisse factam, ut non Physiologus minus quam divini humanique juris peritissimus videre. Hujusmodi igitur ornamentis disceptationi meæ, ut ad te accederet, animam addidisti; nunc humanitate præstabis ut accedentis obsequium suæ non careat felicitate. Vale.

DISSERTATIO VICESIMA PRIMA.

DE CRUCE NOLANA.

861 Ne nimium in notis immorarer, placuit huc ea omnia conficere quæ de cruce a Paulino descripta disserere non alienum videbatur. Duplex crucis olim figura componi solebat. *Commisa* una vocabatur, quum nempe ligno erecto alterum brevius supra et in ipso vertice transversum committebatur, ita ut nil ex eodem ligno erecto supra exstaret. *Immissa* altera fuit, videlicet quum ligno erecto transversum injungebatur, ita ut ipsum secaret. Prioris exemplum littera T exhibet; alterius passim occurrit in templis, aliisque Christianorum monumentis. Utri Christus affixus fuerit, incertum; quamquam eruditissimi viri Lipsius, cap. 10, lib. I de Cruce, et Gretserus, lib. I, cap. 3, de S. Cruce, decus hoc *immissæ* cruci contigisse firmis nixi argumentis contendunt. Ego omni quæstione dimissa, Crucis a Paulino memorate figuram prosequar, et cujusnam generis fuerit, brevibus inquirere pergam. Generatim crucis effigiem describit ille Nat. XI, atque:

Forma crucis gemina specie componitur, et nunc
 Antennæ speciem navalis imagine mali,
 Sive notam Græcis solitam signare trecentos

Explicat existens, cum stipite figitur uno,
 Quaque cacumen habet, transverso recte Jugatur.

En utriusque crucis distinctam imaginem. *Immissa* ex antennæ seu mali navalis specie intelligitur, de qua Gretserus luculentum dignumque cedro opus promulgavit, Bosius lib. I, cap. 5 de Cruce, triumph., et Lipsius lib. I, cap. 9, de Cruce, aliique non pauci egere. *Commisa* vero crux per *notam Græcis solitam signare trecentos*, videlicet per Tau delineatur. Hoc exemplo non semel Paulinus est usus, quippe qui in ep. 2 ad Sulpic. Sever. ita loquitur: *Christus non multitudine, nec virtute legionum, sed jam tunc in sacramento crucis, cujus figuram per litteram Græcæm Tau numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit*. S. quoque Augustinus serm. 1 de Temp., ser. 2 post dominicam Passionis: *Previdit ergo, ait, mysterium sanctius Gedeon: denique elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet, non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incurso gravium hostium liberandum; trecenti enim in Græca Tau similitudinem crucis ostendit*. Tertull. lib. I adversus Marclonem: *Ipsa enim littera Græco-*

rum Tau, nostra autem T, species crucis. Dirutum A Serapidis templum fuit, Theodosio M. imperante, ibique, ut Rufinus lib. xi, cap. 29, Hist., Sozomenus lib. vii, cap. 13, Socrates ac Suidas testantur, litteræ Ægyptiorum Hieroglyphicæ inventæ fuerunt, quæ crucis imaginem præ se ferebant. Earumdem typum profert Kircherus in Interpr. **862** obelisci Ægypt., hierogl. 5, signis prorsus cum nostro T convenientibus. Crucem etiam hujusmodi, ni fallor, deformare videtur I. Firmicus vetustissimus autor lib. de Profana Relig., quum ait: *Cornua nil aliud nisi venerandum crucis signum monstrant. Hujus signi uno extenso ac directo cornu mundus sustentatur, terra constringitur, et e duorum quæ per latus vadunt compagine oriens tangitur, occidens sublevatur, ut sic totus orbis tripartita stabilitate firmatus*, etc. Propterea *crucem baculo stante bicornem supra nuncupavit Paulinus*, eisque verbis unam crucem *commissam* expressit, quæ, ut is infra addit,

Stipite figitur uno,
Quaque cacumen habet, transverso vecte jugatur.

His de cruce *commissa* animadversis, crucis illius quam e Nolana basilica perditissimus latro amovit, seu monili orbavit, descriptionem a Paulino petamus. Sunt ejus verba:

Ergo eadem species formam crucis exerit illam,
Quæ trutinam æquato libratam stamine signat.
Subrectoque jugum concursu temone figurat,

Sive superciliis a fronte jugantia vultum
Lumina transversis imitatur cornibus arbor.

Hinc porro crucem Nolanam *commissæ* consimilem elaboratam fuisse colligo. Singula dispiciamus. Si stipitem erigas, ejusque cacumini trutinam æquis hinc inde lancibus pendentem imponas, utique crucis memoratæ formam fueris nactus; nam stipes rectus trutinæque brachia litteram T intuentibus exhibent. Rursus si rectum currus alicujus temonem jugo vertici imposito consideres, eandem itidem crucis effigiem litteræ T simillimam ab illo designari videbis. Denique si vultus humanos inspicias, et supercilia, nasique et oris dispositionem contempleris, nonne ejusdem crucis figura nostris occurrit oculis? Fateor nihilominus non ita pro certo statui posse quænam sit Paulini mens hocce in loco, quandoquidem temonum cum jugo superaddito forma crucem potius *immissam* quam *commissam* nostra hac tempestate representat. Contra facies humana bujus potius quam illius figuram præfert, etenim supra oculorum supercilia nullum attollitur in fronte lævi ac plana signum, quo tertium crucis cornu eminere videatur. Sit hac de re aliorum judicium, mea nunc est sententia, Nolanam crucem *commissæ* consimilem fuisse efformatam, et fortassis ad Labari similitudinem, cujus effigiem exhibet præter Baronium Bosius lib. vii, cap. 13, de Cruce triumph. Sed accuratorem aliorum sententiam opperiri præstat.

DISSERTATIO VICESIMA SECUNDA.

SPICILEGIUM EX OPERIBUS S. PAULINI DEPERDITIS.

863 Gennadius de Scriptor. eccles. S. Paulini opera his verbis recenset: *Paulinus Nolæ Campaniæ episcopus composuit versu brevia, sed multa, et ad Celsum quemdam epitaphii vice consolatorium libellum super morte Christiani, et baptizati infantis spe Christiana munium; et ad Severum plures epistolas; ad Theodosium imperatorem ante episcopatum prosa panegyricum super victoria tyrannorum, eo maxime quod fide et oratione plus quam armis vicerit.* Est hic ille panegyricus, de quo Hieronymus ad Paulinum ipsum scribens, ep. 13, incredibilia in laudem ejus protulit, nobisque propterea intolerabile illius desiderium iniecit. Sequitur Gennadius: *Fecit et sacramentarium, et hymnarium. Ad sororem quoque epistolas multas de contemptu mundi dedit, et de diversis causis disputatione diversa tractatus edidit. Præcipuum tamen operum ejus est liber de Pœnitentia et de Laude generali omnium martyrum.* O jacturam non satis deplorandam! Postrema hæc amisimus, et nescio an umquam reparare licebit. Exstat in Ambrosiana bibliotheca vetustissimus codex, quem seculo octavo atque etiam septimo exaratum crediderim, characteres ad seculi Merovingici scripturam accedunt, et non nihil Saxonice præferunt, cujusmodi exempla nobis exhibuit Mabillonius V. C. in laudatissimo opere de *Re diplomatica*. Continentur autem isto in codice veterum Patrum sententiæ, et explicationes in quædam Scripturæ loca. Augustinus, Hieronymus et Gregorius majorem implent partem, ac omnium recentissimus autor inter eos venit Isidorus Hispanensis episcopus. Quædam S. Paulini fragmenta ibi mihi occurrerunt, quæ nunc publici juris facere congruum videtur. Inter ea potissimum, quæ inibi animadversione digna sum ratus, illa sunt verba: *Christus post passionem et ascensionem ad cælos, sicut Heliseus ascendit in Bethel, id est in domum Dei, conversus maledixit Judæis post 42 annos ascensionis suæ, et immisit duos ursos, id est duos reges horrendos, Vespasianum et Titum, qui de sylvis Gentium prodeuntes crudeli eos strage jactaverunt.* Petavii chronologorum princeps, lib. xi, cap. 17, de Doctr. temp., et alibi, eversam a Tito Hierosolymam evincit anno epochæ nostræ 70, cui consentiunt scriptores reliqui. Si igitur ab hoc anno retro numeres 42 annos, quos

Paulinus inter Hierosolymæ excidium et ascensionem Dominicam intercessisse affirmat, venies ad annum epochæ ejusdem 28 aut 29, si utrumque terminum simul numeres. Unde anno 29 Dionysiano secundum Paulinum Christus Dominus passione consummata in cælum ascendit. Eusebius Cæsariensis in Chronico **864** urbem hanc asserit captam anno 42 ab anno 15 Tiberii, et recte; revera enim annus 29 æræ vulgaris incidit in 15 Tiberii, quo anno consules processere duo Gemini. Quum tamen Eusebius censuerit Christum anno 18 Tiberii passum, hinc est quod lib. iii Hist. eccl. Hierosolymam a Tito captam asserit *quadraginta solidis annis expletis post facinus in Christum admissum*; qua in opinione Paulinus eundem non sequitur, quum ex ejus verbis Christus anno 15 Tiberii crucifixus et in cælos delatus evidenter appareat. Ceterum Paulino in hac sententia concordēs deprehenduntur omnes fere vetusti Patres, qui Christus duobus Geminis cons. passum, anno scilicet 15 Tiberii statuerunt: Clemens Alex. lib. i Strom., Tertullianus advers. Judæos, cap. 8, Lactantius lib. iv Div. Inst., cap. 10, Sulpicius Severus lib. ii Sac. Hist., S. Augustinus lib. xvii, cap. ult., de Civ. Dei (quamquam ipse ibidem sibi contradicere videatur), Paulus Orosius lib. vii Hist., Africanus apud S. Hieronymum in cap. 9 Danielis, et alii quamplurimi, quibus accedunt etiam recentiores nonnulli. Singulariter vero 42 annos a passione Christi ad Hierosolymæ excidium effluxisse docuit Clemens Alex. lib. i Stromat., ubi sic habet: *A passione Christi ad eversionem Hierosolymorum anni sunt 42, menses 3.* Sanctus quoque Hieronymus in cap. i Sophon., vers. 17, hæc ait: *Post annos 42 dominicæ passionis circumdata est ab exercitu Hierosolymæ, et consummatio illius facta est cum festinatione.* Quod repetit in ep. 150 ad Helbiam, quæst. 8. Hæc quidem opinio de Christi passione anno 15 Tiberii et 29 epochæ nostræ peracta paucos nunc habet sectatores, celebris tamen ita olim fuit, ut illi Paulinum subscripsisse mirum non sit. Illud quidem mirum videbitur, nempe scriptorem quemdam Gallicum, cui criticum in S. Augustini opera examen debemus, hanc opinionem ita dissimulasse aut ignorasse, ut eam Augustino in mentem numquam obve-

nire potuisse pronuntiarit. Est inter opera hujus A magni doctoris sermo 204 ita inscriptus : *De eo quod scriptum est de S. Heliseo : Ascende, calve, etc.* Ibi præter alia dicitur : *Quid est : Ascende, calve, ascende, calve, nisi ascende crucem in loco Calvarie ? Et hoc attendite, fratres, quia sicut sub Heliseo 42 pueri lacerati sunt, ita et post 42 annos passionis dominicæ renerunt duo ursi, Vespasianus et Titus.* Tum subijcit Hierosolymæ vastationem per Romanos factam, additque : *Post 42 annos a duobus ursis, Vespasiano et Tito, gens illa sacrilega quod merebatur excepit.* Hinc memoratus autor occasionem arripit hunc sermonem exhibendi, eumque Augustino abjudicandi. Inquit ille insulsum plane videri hoc effatum, quum non 42, sed 36 aut 37 annos post Christi passionem subversa fuerit Hierosolyma ; esse hoc enorme in chronologiam peccatum, ac propterea Augustino sermonem indignum. Errat ille, ac in veterum Patrum lectione hospes videri posset, quandoquidem, uti superius animadversum est, plerique ex illis Christum passum duobus Geminis coss., hoc est anno Tiberii 15, censuere, ac inter eos potissimum S. Augustinus. Ab eo autem anno ad urbis sanctæ eversionem 42 annos colligere necessarium fuit. Quod si chronologorum recentium doctissimum placitis sententia hæc adversatur, neque Augustino, neque Paulino id vitio vertendum, qui communi celebrique **865** opinionii favebant. Non igitur istam ob causam Augustinum ille sermo dedecet, quamvis et ego certissimum arbitrer ab ejus calamo non prodisse, sed potius a Paulini operibus deperditis expressum fuisse, quod hæc fragmenta legenti festinim patebit. Ut autem ad eadem fragmenta redeamus, tria ultima procul dubio ex libro de Pœnitentia, quem supra omnes laudari a Gennadio audivimus, sunt hausta ; reliqua vero ex epistolis deperditis, aut ex alio Pau-

lini opere desumpta crediderim. Mihi etiam temerare non potui quin lepidam omnino atque apocrypham memorarem epistolam, quæ in ornatissimo Ambrosianæ bibliothecæ ms. inter Hieronymianas sexagesima quinta dicitur, et hunc titulum præfert : *Item Hieronymus de duodecim doctoribus.* Ejus initium ita se habet : *Vis nunc acriter, mi frater, ut tibi, quasi de luminaribus quæ in toto firmamento mundi refulgent, pauca de scriptoribus qui nobis multa de obscuritatibus, quæ propter carnalem mentem intelligentiam impediunt, ad splendorem considerationis spirituales proferre potuerunt manifestissime dicam.* Tot verborum salebræ ac circumlocutiones fœtum hunc Hieronymi haudquaquam esse continuo nos **866** moment. Ibi vero censura profertur in Augustinum, Hilarium, Origenem, Ambrosium, Eusebium Cæsariensem, Heliodorum et Dardanum. Tum hæc de Paulino nostro maleferiatu autor eruciat : *Paulino visum est magister fieri, et non erat ante discipulus ; et fructum sine radice oriri ferique templavit ; ideo ejus conscriptiones scriptore et charta non indigent.* De Pelagio deinde, Joviniano, Julio Africano et Fannio scriptore ignoto sententiam profert. Verum tam longe abest ut hæc epistola Hieronymo sit adscribenda, ut ab ejus stylo, opinione ac sanctitate omnino abhorre dignoscatur. Huic insulso figmento subjiciendas duxi castigationes atque additamenta ad reliquos Paulini Natales. Quum enim exemplaria typis hucusque commissa, et præcipue editionem Plantin. Antwerp. an. 1622, cum præstantissimo codice Ambrosiano contulerim, quosdam desiderari ibi versus, quosdam in melius restituendos in melius perspexi. Itaque has animadversiones alicui forte Paulini opera impressuro non modicum profuturas exhibeo in me, ut quantum est tanti scriptoris honor in dies augeatur.

EX OPERIBUS S. PAULINI DEPERDITIS EXCERPTA.

867 Præcepit Dominus corvis ut pascerent Heliam in torrente Choreb sedentem. Mira profecto res est ut viro sancto avis immunda vitæ subsidia ministraret. Unde si et nos contemnes etiam propria imitemur paupertatem Helicæ, credite dicenti, quod immunda animalia, idest homines peccatores, devoto nobis obsequio ministrabant.

Cur Heliseus mansuetus ac mitis parvulos legimus bestiis tradidisse ? Heliseus propheta figuram Christi gerebat. Denique vocabulum istud *Salus Dei* interpretatur. Salus autem Dei quid aliud est nisi Filius ejus qui et Salvator est mundi ? Parvuli vero inludentes saluti Dei in Heliseo Judæorum habuere personam, qui clamabant dicentes : *Ascende, calve, ascende.* Quod in Calvarie loco Christus ascensus erat in crucem, *Et conversus*, ait Scriptura, *maledixit eis in nomine Domini.* Et exierunt duo ursi de sylva, et interfecerunt 42 infantes. Et Christus post passionem et ascensionem ad cœlos, sicut Heliseus ascendit in Bethel, id est in domum Dei, conversus maledixit Judæis post 42 annos ascensionis suæ, et immisit duos ursos, idest duos reges horrendos, Vespasianum et Titum, qui de sylvis gentium prodeuntes, crudeli eos strage jactaverunt.

1 *Justus septies cadit in die, et resurgit.* Qui semel cadit et iterum, quomodo justus vocari possit ? Ideo justus dicitur, quia cadens erigitur. Septimus autem numerus requiem docet. Qui in septimo ceciderit, cavere debet, ne ulterius cadat. Jam oportuerat post unum lapsum cavere de reliquo ; sed quia misericors Deus est, patienter suffert hujusmodi lapsus, ut quis vel in septimo respiscat. Si autem negligentior quis effectus resurrectionis transierit numerum, non potest dici justus, sed propter multitudinem delictorum in peccatorum numero deputatur. Duobus modis homo delinquit ; proposito et casu, ut alius peccare velit, et alius præveniatur peccato. Sed casus duplici dividitur modo, ignorantia et infirmitate. Judas

proposito **868** peccavit dicens : *Quid vultis mihi dare, et ego vobis illum tradam ?* Hic quod proposuit volens implevit, et ideo justam sceleratissimæ voluntatis mercedem recepit. Petrus vero infirmitate Dominum negavit mortem timens, qui se mortem pro Christo passurum esse promiserat. Sed quia de repente victus fuerat, ideo velocem lapsi veniam promeretur. Paulus vero ignorans persecutor effectus celeri venia sanatur, ipso etiam attestante : *Persecutus sum Ecclesiam Dei, sed misericordiam consecutus sum, quod ignorans feci.* Vides ergo, alios nolentes cadere, alios elidi propria voluntate. Duo etiam quædam in homine sunt, oblivio et ignorantia. Obliviscitur homo Deum, cum peccare proponit ; ignorat autem, cum præventionem delinquit, ut puta fornicatus est quis volens, alius vero repugnans fornicationi infirmitate victus est. Unum quidem est amborum peccatum, sed non erit æqualis pœnitentia, quia ille volens, hic vero nolens in certamine victus succubuit. Vides quæ sit peccati distantia ? Ecce quomodo cadit justus, et Domino manu supponente salvatur, etc.

Dei voluntati nostra potestate adjuvemus, ut ipse sua virtute nostræ faveat voluntati, quia scriptum est : *Neque volentis, neque currentis, sed Dei miserentis est.* Velle enim, et currere nostrum est ; Dei autem misereri, ipsa etiam Veritate apostolos adstante : *Sine me nihil potestis facere.* Et Paulus : *Quid habes, inquit, quod non accepisti ? Si accepisti, cur gloriaris, quasi non accepisti ?* etc.

Itaque si quis exacerberit Deum, Moysi imitetur exemplum, qui dubitationis culpam pœnitentiæ et humilitatis satisfactione delevit. Si sacrilegii quis crimen incurrit, imitetur Aaron, qui confessionis et humilitatis per medelam transgressionis expiatus crimine sacerdotii meruit principatum. Si quis adulterium et homicidium fecerit, consideret David et agat pœnitentiam, atque mellicanine sanus effectus in ti-

more Dei permaneat. Si quis in confessione fuerit A victus et tormentis cedens fidei exstiterit proditor, Petri, qui negavit, imitator existat. Egressus foras, idest egressus a perfidia, flet amariter, et recurrit ad fidem. In magnis peccatis magnorum virorum de-

NOTÆ ET OBSERVATIONES IN S. PAULINI OPERA.

IN EPISTOLAM PRIMAM.

969 [Not. 1. Severo. — Severus hic cognomento Sulpicius dicitur Genadio lib. de Scriptoribus ecclesiasticis, cap. 20, nec aliter eum indigitat Gregorius Turonensis lib. 1 de Miraculis S. Martini, cap. 4, et libro x Histor. Francor., cap. 31. Alii malunt Sulpicium Severum dictum; atque ita præfert vulgata inscriptio epistolæ ejus ad Aurelium diaconum, itemque ad Bassulam socrum. Etsi Paulino simpliciter semper Severus nominetur, quod et apud Turonensem fere obtinet, seipsum tamen in dialogis singulariter Sulpicii nomine inducit. Quare cum eadem ætate nunc Severus nunc Sulpicius, ἄλλως, nominetur, apparet non semper autores, cum solitarium aliquod cujusquam nomen ponerent, proprium posuisse, posteaquam unum cuique tantum proprium nomen fuerit. Videsis Francisci Sylvii Progymnasmatum centuriam secundam, cap. 41, ubi docet sæpe cognomen nomini præpositum.

Fuit domo Aquitanus, ut ipse fatetur dialogo 1, cap. 20, et Gennadius. Et quidem e Nitiobrigibus, cum libro II sacræ Historiæ Phœbadium (qui Agenni Galliarum episcopus fuit, teste Hieronymo de Script. eccles., cap. 108) suum vocet episcopum. Notum autem Agennum esse in Nitiobrigibus.

Vixit maxime Elusione, ut habet Paulinus epist. 6, vel Primuliaci, ut idem habet epistola 11 et 12, quæ quo loco sita sint ibidem vide. Tolosæ quoque eum habitasse, colligere est ex epistola Severi ad socrum Bassulam.

Non fuit Bituricensis episcopus, quod multis viris doctis visum, sed pre byter tantum, uti testatur Gennadius, nunc Primuliaci nunc Elusione degens, ut præferunt Paulini epistolæ jam citatæ. ROSVEDUS.

Not. 2. Insultante Zabulo. — Id est diabolo. Ita fere semper Paulinus, antiquiores se Patres secutus, qui ita extulere. Cyprianus ad Demetrianum, cap. 6: *Quidam ruinam zabuli per ipsum et cum ipso cadis?* Ita ibi vetustissimi libri: quæ 870 scriptio et aliis locis apud Cyprianum in veteribus editionibus fuit, ubi nunc *diabolus* obtinet. Apud eundem, autor libri de Aleatoribus, cap. 3: *Deorbati zabuli caligine invicem sibi manus inserunt;* et aliquoties eodem libro, Hilarius in Matthæi caput xxiv, canone 26: *Furem enim esse ostendit zabulum, ad detrahenda ex nobis spolia pervigilem.* Item in cap. xii Math., can. 12: *Contusam a se in tentatione prima omnem zabuli indicat potestatem.* Ambrosius lib. v, cap. 1, de Fide ad Gratianum: *Feralem illum cetum, zabulum scilicet, ultimis temporibus venerabili sui corporis passione prostratum percussit.* Hymnus ecclesiasticus de S. Michael:

Michaelen in virtute conterentem zabulum.

Glosse Claromarescane mss., *Zabulus diabolus*. Glosse Aquicinctine mss., *Zabulus, Satanas, contrarius*. Item, *zabulum habitaculum pulcritudinis*: ubi prius Græcum, alterum Hebraicum est vocabulum *zabulon*, quod apud D. Hieronymum, de Nominibus Hebraicis, dicitur *habitaculum fortitudinis, vel fluxus noctis*. Verissima est *zabuli* originatio, quam viri docti jam suggessere, a *διαβόλω*, *A. ottee ζαβόλω*; et ut inde *diabolus*, ita hinc *zabulus*. ROSVEDUS.

Not. 3. In sacerdotium tantum Domini non etiam

in locum ecclesiæ dedicatus. — Qui non ad certum titulum hujus vel illius ecclesiæ presbyter ordinabatur, ἀπολειμμένος, vel ἀπολύτως χειροτονεῖσθαι, absolute ordinari dicebatur; idque velitum est postea canone 6 conc. Chalcedonensis: *Μηδὲνα ἀπολειμμένος χειροτονεῖσθαι μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον, εἰ μὴ εἰδικώς ἐν ἐκκλησίᾳ πόλεως ἢ κώμης, τοὺς δὲ ἀπολύτως χειροτονουμένους ὤρισεν ἄγρια σύνοδος ἄκρον ἔχει τὴν τοιαύτην χειροθεσίαν.* Neminem absolute ordinari, nec presbyterum, nec diaconum, nisi specialiter in ecclesia civitatis vel pagi: eos autem qui absolute ordinantur, decrevit sancta synodus irritam habere ejusmodi manu impositionem. In quem locum scribens Zonaras ait olim cum presbyteri ordinarentur expressum fuisse nomen tituli vel ecclesiæ ad quam ordinabantur. καὶ ὡς περ τὴν ἑκαστὸν τῶν ἐρχομένων τῆς πόλεως ἐπίσκοπον ὁ 871 χειροτονῶν αὐτὸν προβαλῆναι λέγει ὅπως τὸ παλαιὸν πᾶς χειροτονούμενος τῆς πόλεως ἱερεὺς ἢ διάκονος ἀλλῶς ὀνομαζέτο. Quin ut hoc tempore unumquemque pontificum hujus civitatis episcopum creari dicit ordinari: sic olim quicumque sacerdos vel diaconus ordinabatur, hujus ecclesiæ nuncupabatur. Sic ad verbum interpretationem effero, ut constet ab ipso oratore titulum prolatum fuisse, quamvis in desuetudinem id abblisse Zonaras idem de presbyteris et diaconis testatur. Vide Photii Nomocan. tit. 1, cap. 33, ubi emenda can. Chalcedon., proc. 26. Duc. Vide Glossar. Lat. C. Cangii ad vocem TITULUS, tom. III, p. 1134.

Not. 4. De Elusione. — Versabatur in civitate Barcinonensi Paulinus: eo pervenerat octava luce de Elusione profectus hic nuntius, et Pyrenæum transcenderat, qui Narbonensis Galliæ ad Hispanias est agger; indicat igitur autor Elusionem urbem fuisse Galliæ Narbonensis. Hoc ipsum confirmat Itinerarium Burlegense, a P. Pithæo editum, quod Elusionem vocat: *Civitas Tolosa L. 7, Elusione M. 9, vicus Ebromago M. 10, civitas Narbone M. 15.* Itaque Elusionem collocat inter Tolosam et Narbonam in Gallia Narbonensi, Elusam autem inter Burdigalam et Tolosam in Aquitania, et Novempopulis: proinde distinguenda est Elusa ab Elusione urbe; nec assentiendum Abrha. Ortelio at isque recentioribus geographis, qui corrupte apud Paulinum legi putant de Elusione pro de Elusa; et apud Ammianum Marcellinum legunt lib. xv: *In Narbonensi Elusa est, Narbona et Tolosa;* sed contra ex Paulino corrigendus est Marcellinus, cum Elusa non sit in Gallia Narbonensi, vel certe nihil in Marcellino mutandum. Duc.

Josephus Scalliger prolegomenis ad emendationem Temporum scribit Elusionem oppidum esse cum arce veteri in finibus Nitiobrigum, qua amne Draguto a Petrogoriis dividuntur, vulgo *Lausun*. ROSVEDUS.

IN EPIST. II.

Not. 5. Deservimus altario Dei, et mensis salutaribus ministramus, jam nomine officioque seniores. — Senior, presbyter, vis Græcæ vocis πρεσβύτερος. S. Cyprianus epist. 75: *Qua ex causa necessario apud nos fit ut per singulos annos seniores et præpositi in unum conveniamus ad disponenda ea quæ cura nostra commissa sunt.* Prudentius in passione S. Hippolythi: *Offertur senior nexibus implicitus.* Hippolythum presbyterum antea vocaverat. CAROLUS CANGIUS in Glossario Lat., tom. III, p. 809.

IN EPIST. III.

Not. 6. *Ad venerabilem socium coronæ tuæ patrem nostrum Aurelium.* — Corona, dignitas clericalis, sacerdotalis, episcopalis, pontificalis: quia corona est insigne præcipuum clericatus et sacerdotii. S. Augustinus, epist. 147 ad Proculianum: *Per coronam nostram nos adjurant vestri, per coronam vestram vos adjurant nostri.* Hac etiam voce ut illustri honoris titulo compellabantur summi pontifices et episcopi. Ennodius, lib. iv, epist. 22 ad Symmachum papam: *Erigat parvulos inplorata coronæ vestræ miseratio.* Tarraconenses episcopi epist. 2 ad Hilarium papam: *Provinciali litterario sermone debita coronæ vestræ obsequia deferentes.* Anastasius in S. Cornelio PP.: *Cornelius respondit: Ego de corona domini (Cypriani episcopi) litteras accepi, non contra republicam.* Marculus lib. 1, form. 26, quæ inscribitur, *Indiculus eommonitorius ad episcopum: Præsentem indiculum ad coronam beatitudinis vestræ direximus.* Ita passim utuntur S. Hieronymus epist. 81, Paschasius Lilyb. in epist. ad Leon., Florianus in epist. ad Nicetium, Quodvultdeus diaconus in epist. ad S. Augustinum, tom. VI operum ejusdem Augustini, Sidonius lib. vi, epist. 4, Paulinus Nolanus epist. 18 ad Delphinum, Braulio Cesaraugust. In epistola ad Isidorum Hispanensem, Fortunatus in epistola præfixa libris de Vita S. Martini, et lib. v, in epist. ad Martinum Gallic. episcopum, S. Bernardus epist. 205 ad episc. Rolfens., etc. CANGIUS, tom. I Glossar. Lat. p. 1225.

Not. 7. *Panem unum...* in quo etiam trinitatis soliditas continetur. — An panis hic trifidus fuit, ut Trinitatem representaret? In tribus panibus Trinitatem agnoscit Augustinus de Tempore serm. 171 in illud Lucæ xi: *Quis vestrum habebit amicum, etc., et ita commentatur: Non sine sacramento tres petit panes, quia unus hospes erat gratia pietatis, sed substantia Trinitatis. Nonne unus hospes erat in tribus qui venit ad patrem Abraham? Hospes et amicus, pransor et mansor; et omnia illi in Trinitate sunt exhibita humanitatis obsequia, quia Trinitatis gloria refuget. Trinum attulit titulum pater, tres mensuras similaginis conspersit futura mater, partura filium, pro qua pater maceravit agnum, et ipsa corpus Christi in Trinitate jam fecerat sacramentum.* Idem serm. 29 de Verbis Domini, cap. 3: *Cum autem perveneris ad tres panes, hoc est ad cibum et intelligentiam Trinitatis, habes et unde vivas et unde pascas, etc. Panis est, et panis est, et panis est: Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.* ROSVEDUS.

IN EPIST. IV.

Not. 8. *Panem unum quem unanimitatis indicio misimus.* — Ita in more erat positum apud sanctiores Patres ut panem sibi jvicem in unitatis et unanimitatis symbolum eulogicæ quoque invicem mitterent. Paulinus epist. 1 ad Severum: *Panem Campanum de cellula nostra tibi pro eulogia misimus.* Idem epistola 45 ad Alypium: *Panem unum sanctitatis tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur.* Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi. Idem epistola 46 ad Romanianum: *Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de bucellato Christianæ expeditionis, in cuius procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter et filio nostro Licentio misimus.* Augustinus epistola 34 ad Paulinum: *Panis quem misimus, uberior benedictio fiet dilectione accipientis vestræ benignitatis.* Hinc Christus Eucharistiam in pane instituit, uti ad 6 epistolam dicitur. ROSVEDUS.

IN EPIST. V.

Not. 9. *Socrum sanctam.* — Bassulam intelligit, Severi socrum, de qua infra et hac eadem epistola: *Sanctam parentem nostram, matrem in Christo, coheredem tuam, veneratione qua digna est, salvari peto;* et epistola 11 ad Severum loquens de segmento S. crucis, quod Therasia Paulini uxor Bassulæ miserat: *Hoc specialiter sorori nostræ venerabili Bassulæ misit conserva communis.* Inter Severi epistolæ tertia est ad Bassulam socrum. ROSVEDUS.

A Not. 10. *Θ vere israelita.* — Sic epist. 36 (nunc 49) ut Christum videret sicut Israel. Alfidit nimirum ad etymologiam nominis Israel, quam tradunt Eusebius apud Hieronymum de Nominibus Hebraicis: Nazianzenus orat. 2 de Theologia, Hilarius in psal. xiii, Philo in lib. de Profugis et de Abraham; Basilius in 1 Isaïæ: *Ἰσραὴλ, ὃς ἐρμηνεύεται, Ὁρῶν Θεόν, Israel, qui vertitur, Videns Deum;* et rursus Hieronymus in Amos iv, in Osee vii. et in xxxi Jeremiæ. Sed idem tamen in Quæstionibus in Genesim hanc etymologiam non tam veram quam violentam existimat, licet omnium sermone detritam, seque angeli potius autoritate duci profitetur, qui rationem hanc assert: *Contra Deum fortis fuisti.* Quare interpretatur Aquila, *Ὅτι ἄρξα: μετὰ Θεοῦ; Quoniam dominatus es cum Deo.* LXX et Theodotio: *Ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ; Quoniam invaluisti cum Deo.* Sarich enim, vel Sar, a quo vocabulo Israel derivatur, principem sonat. Ita locum hunc corrigi doctissimus Delrius noster, qui et Hieronymum censet non tam ex sua quam ex aliorum sententia hic locutum: cui tamen non assentior, cum constet eum potius commentarios suos in prophetas e Græcorum Patrum voluminibus expressisse, non discussis eorum sententiis; in Quæstionibus autem Hebraicis doctiores Hebræos secutum esse, quibus et recentiores in hac Israelis etymologia potius assentiuntur, ut Pagninus et alii, qui admonent, si dicamus, ex veterum sententia, Israel, quasi sit, *ישראל, Is roch et, Vir videns Deum,* tum necesse esse scribi *ישראל* per schim, hoc est ψ cum puncto in cornu dextro, cum contra in omnibus libris per sim scribatur, hoc est ψ cum puncto in cornu sinistro. Melius igitur deducitur a verbo *שרר*, quod sonat dominari et invalescere. Duc.

Not. 11. *Per septena Domini candelabra.* — Apocalypsis 1, 12: *Et conversus vidi septem candelabra aurea, et in medio similem Filio hominis.* Recte autem ex Badii et Gravii editionibus scriptum est septena pro septem. Duc.

Not. 12. *Fumigante lino.* — Ita recte scriptum pro ligno, quod habuit editio Parisiensis. Sic enim Isai. XLII, 3: *Λίνον καπνίζόμενον οὐ σβίσει; Lino sumigans non exstinguet.* Duc.

Not. 13. *Impie qui valebat.* — Ante erat impari æquivalerat, e quo Romanus amicus faciebat ire par ei qui valebat, plausibili omnino conjectura, quod et sensum habeat commodissimum, nec a Paulini discrepet stilo, et ex vulgata 873 lectione sponte nascatur, et nullum denique afferat incommodum. Preferenda tamen videtur lectio quam dedit ex mss. B et P, ita enim melius respondent sibi membra periodi, et reditio sui cuique adverbii, et sonus ipse compositionis, quæ omnia Paulini os sapiunt, Vigilantius æger temere, catechumenus valens impie festinabat, videlicet nondum Christianæ pietatis viscera habens, nec compati doctus infirmis, quia nondum erat corporis (inquit Paulinus) nostri membrum. ROSVEDUS.

Not. 14. *Romæ zelotyporum incendia clericorum.* — Baronius, tomo IV Annalium ecclesiasticorum anno Christi 594, Sirici papæ X ita in hunc locum, et eum qui mox sequitur de Urbico papa, commentatur: « Jam, puto, sentis quem Paulinus per Urbicum papam intelligat: non alium quidem quam qui tunc Romanæ præerat Ecclesiæ pontifex, ipsum Siricum, quem infensum absque causa aliqua, ut ait, pati coactus fuerit. Accidit plane sanctum Paulinum juste conqueri de Siricio papa, atque aliis nonnullis Romanæ Ecclesiæ clericis, de quibus etiam conquestum vidimus sanctum Hieronymum, quod sæpe superius diximus, ut plane acciderit hac ex parte male audire Siricum, quod adversus adeo insignes sanctitate et doctrina viros ubique spectatos fuisse commotus.

« Sed quam causa? Num quod non receperit ipsum inter clericos in Ecclesia, quem ab alio ordinatum esse sciebat: idque sit quod idem Paulinus ait: *Urbici papæ superba discretio?*

« Vel fortasse ideo Siricius illi succensuit, quod ordinatus statim fuerit ex laico presbyter: quod lo

fieret a quovis episcopo, idem Siricius data epistola ad orthodoxos, adhibita contestatione, admonuisset? At si hoc crimen fuit, in episcopum Barcinonensem Lampium culpa rejicienda fuit. Paulinus enim, ut ipse sæpe testatur, vim passus est. Sed et in tanto viro veniale hoc, sicut in Ambrosio et aliis, qui non ad presbyteratum tantum, verum etiam ad episcopatum ex laicis catechumenis inviti proveci sunt.

Verum cum hæc omnia quæ passus est Romæ Paulinus, idem ipse livori tantum adscribat et invidiæ, illud opinandi haud levem adfert occasionem, nimirum, quod adveniente ipso Paulino Romam post tam longum spatium temporis, omnium oculi in ipsum conversi fuerint, obstupescentium præ miraculo, cum viderent consularem virum presbyterum factum, mox in monachum transformandum, celebri concursu tum civium, tum etiam exteriorum frequentatum officii. Etenim ejus fama illis veluti quodam classico excitatis, factus est ad eum invisendum frequens undique concursus, non Romanorum dumtaxat civium, sed et peregrinorum antistitum, ex partibus etiam transmarinis properantium; nec privato tantum munere, sed etiam publicarum functione legationum. Hæc, inquam, tot tantaque nonnullorum moverunt invidiam, ut ait, livorem induxerunt, excitant et iram: cum ille pacis filius sic male affectis animis nullo opportuniore remedio, ut ipse addit, occurrendum putavit, quam naturata ab urbe discessione. Quod et faciendum Severo proposuit, qui tunc in patria iisdem invidiæ ictibus vexabatur. » ROSVEYDUS.

Not. 15. *Afri quoque ad nos episcopi.* — Paulinus infra epistola 46 ad Romanianum, meminit Africanorum episcoporum, a quibus literas acceperat: *Inde epistolas receperamus, id est Aurelii, Alympii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter episcoporum.* ROSVEYDUS.

Not. 16. *Patroni Dominædii mei Felicis.* — Idem epist. 43, panegyrico 3 in Felicem,

Et celebrare diem datur, et spectare Patroni Præmia....

Et Natal. vii, sæpe. Item Nat. viii.

Patroni dicti veteribus Christianis sancti præcipue tutelares. S. Augustino, lib. de Cura pro mortuis, cap. 4, 18; S. Ambrosio, lib. x in Lucam, c. 21; Prudentio, hymn. 1 et 2 peristeph.; S. Eulogio in Apologet., etc. CANGIUS in Glossar. Lat., tom. III, pag. 205.

Not. 17. *Dominædii mei Felicis.* — Felicem Nolum vocat *Dominædium*, quasi Dominum ædis seu basilicæ Nolanzæ. Sic epist. 9: *Natalitium de mea solemnium ad Dominædium meum cantilena;* et epistola 10: *In quo personis puerorum ac virginum choris vicini Dominædii nostri Felicis culmina resultabant;* et epist. 12: *Basilica igitur illa, quæ ad Dominædium nostrum communem patronum, in nomine Domini Christi jam dedicata celebratur;* et epist. 28, quæ est ad Victricium: *Quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui confessoris, dilectissimi Felicis Dominædii nostri.* Item Natali 7:

Quam quod mihi tectis

Ipsæ meis quibus est, idem Dominædii egit.

Quod non monerem, nisi viderem Ambrosium Leonein lib. ii de Nola, cap. 11, hic lapsus, qui existimavit **874** tempore Paulini Deum a Nolanis dictum *Dominædium*, quod verbum, inquit, in ore jurantium ac invocantium Deum usque ad nostra tempora servatum audimus. Non recte Parisina editio hic *Dominum ac Ducis*, loco *Dominædii*, exhibet. ROSVEYDUS.

Not. 18. *Panem Campanum de cellula nostra tibi pro eulogia misimus.* — *Eulogiæ* privatim quas episcopi ac presbyteri ultra citroque dabant et accipiebant, ab ipsis a quibus mittebantur benedictione consecrate, et ut plurimum panes benedicti ab iis appellantur. Mittebantur etiam cum litteris saluatoriis, quarum formulam exhibet Marculfus lib. ii, form. 42, 43, 44. De hujusmodi *eulogiis* ac panibus benedic-

tionem consecratis agunt S. Basilii in *Regula*, c. 155; Paulinus Nolanus in epistola ad Alympium et in epist. ad Romanianum; S. Fructuosus in *Regula*, c. 23; *Regula* S. Columbani, c. 10; *Regula* Magistri, cap. 76; Gregorius Turon., lib. iv hist., cap. 16, lib. v, c. 14, lib. vi, cap. 5, lib. viii, c. 2, 20, lib. x, c. 16, de Gloria confessorum, c. 31; Fortunatus lib. xi, poem. 8, 11; Hincmarus Remensis in Capitulum ad presbyteros parochiæ (*id est diocesis*) suæ, cap. 7, 16, et alii quamplures.

Eulogiæ vocabulo etiam donati panes qui in ecclesia offerebantur ad sacrificium et benedicebantur, ex quibus pars aliqua seligebatur ad Christi corpus conliciendum. Distribuebantur autem *eulogiæ* istæ iis qui ob impedimentum quoddam diebus festis et Dominicis *communicare non erant parati*, ex decreto Pii PP. apud Burchardum, lib. v, c. 27, et concilio Nannetensi, c. 9, atque adeo ipsis catechumenis, qui jus sumendæ Eucharistiæ non habebant: quibus id erat loco sacramenti, vel etiam *sacramentum* quoddam, uti appellat S. Augustinus lib. ii de peccat. Remiss., cap. 26, laxiore videlicet notione, quia precibus sanctificabatur. Hinc panis benedictus fieri vetatur in die Paschæ et in festivitibus quibus solent et debent corpus Christi recipere Christiani; in præceptis synodalibus Petri de Collemedio archiepisc. Rotomag. (quod etiamnum observatur die Paschæ in illa diocesi) Distribuebatur (inquam) post missam per sacerdotem cunctis præsentibus paulo ante dimissionem. Leo IV PP. de Cura pastoralis: *Eulogias post missas in diebus festis plebi distribuite.* Et summa cum animi submissione et cultu ex manu sacerdotis oris osculo prius salutata recipiebatur, ut testatur Cabasilas. Quippe, ait S. Augustinus lib. ii de peccatorum Remissione, cap. 26: *Hic panis, quamvis non sit corpus Christi, sanctus est tamen, et sanctior cibus quibus alimur.* Unde *θεῖος ἄρτος*, divinus panis, dicitur Pachymeri lib. v Hist., cap. 8. Atque inde, quemadmodum sacra Eucharistia a jejunis manducabatur; et si quis jejunos non esset, et si acciperet, vicino porrigebat ad manducandum: quod etiamnum observari in Ecclesia Græca tradunt Allatius lib. iii de Eccles. Occid. et Orient. Consensu, cap. 9, § 1, et Goarus ad Euchologium. De eulogiis post missam distributis agit etiam Pius Papa et martyr lib. ii quinque libror., c. 117, et ex eo Hincmarus in Capitulis presbyteris suæ parochiæ datis anno 752, cap. 7: *Ut de oblatiis quæ offeruntur a populo, et consecrationi supersunt, vel de panibus quos deferunt fideles ad ecclesiam, vel certe de suis, presbyter convenientes partes incisas habeat in vase nitido et convenienti, ut post missarum solemniam, qui communicare non fuerint parati, eulogias omni die dominico et in diebus festis exinde accipiant; et illa unde eulogias presbyter daturus est ante in hæc verba benedical, et sic accepturi distribuat,* etc. Eadem habent concilium Nannetense an. 895, c. 9, et Regino de Vita et Conversatione presbyterorum, c. 61.

Eulogiarum primam institutionem synodo Antiochenæ sub Constantio celebratæ videtur adscribere Balsamon ad can. 2; sed illas antea in usu fuisse ex scriptoribus constat. Vide S. Augustinum, lib. iii contra Petilianum, cap. 16. Atque hæc quidem *eulogias* publicas spectant, quæ scilicet populo post peractam sacram liturgiæ distribuebantur. CANGIUS in Glossar. Lat., pag. 290 et 291, tom. II, n. 2. Qui de variis eulogiis plura scire voluerit consulat idem Glossarium, pagg. iisdem et seqq.

Not. 19. *Apophoretum.* — Ita olim scriptum *apophoretum*, ἀποφóρητον. Nota, apophoreta pro muneribus a convivio referri solitis Suetonio in Caligula, cap. 55; in Vespasiano, cap. 29; Martialis, inscriptione libri ultimi; Lampridio in Heliogabalo; veteri Scholiaste Juvenalis ad *mustacea*, sat. 6. Item pro donis datis in munerum editione et dignitatum votis, Symmacho lib. xi, epist. 84, libro v, epist. 56, libro ix, epist. 59. Quam vocem veteres Patres in spiritibus suis conviviis et sacris muneribus usurparunt.

De conviviis Ambrosius Exhortatione ad Virgines : Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta secum referre consueverunt. Ergo ad Bononiense invitatus convivium, **875** ubi sancti martyris (Agricolæ) celebrata translatio est, apophoreta tobis plena sanctitatis et gratiæ reservavi : quæ repetit epistola 55 cum reliquias clavorum, sanguinis et crucis martyrum Vitalis et Agricolæ Bononia redux Mediolanum secum detulisset. Idem in caput I epistolæ D. Pauli ad Romanos : Ad Evangelium omnes invitati apophoreta duplicia consequuntur. Remissam enim peccatorum accipiunt, et filii Dei fiunt. Zeno quoque Veronensis sermone I ad Neophytos post baptisma, agens de convivio spirituali, ad quod Veteris Novique Testamenti viri sancti symbolam conferunt, ultimam Zachæi symbolam pro apophoretis habet : *Zachæus sine mora quadruplicia expungit apophoreta.*

De triumphis principum et magnis votis, Ambrosius Exhortatione ad Virgines de S. Agricolæ translatione : Apophoreta autem solent habere triumphus principum ; et hæc apophoreta triumphalia sunt. Christi enim nostri triumphus sunt martyrum palmæ. Idem in caput III epistolæ S. Pauli ad Ephesios : Sicut in magnis votis maximo dantur apophoreta ; ita et magnifico manifestato (Christi) mysterio, gaudii et lætitiæ causa tan egregio munere donati sunt homines, quod illis satis sit ad copiam salutarem. Augustinus epistola 179 : Velationis apophoretum lætissime accepimus, intelligens munus sibi a Proba et Juliana transmissum in gratiam solemnitatis, cum velum virginitatis Demetriadi fuit traditum.

Quia hic Paulinus scutellam buxeam Severo pro apophoreto mittebat, non abs re, quod notat Isidorus, lib. XX Originum, cap. 4, de vasis escariis : Apophoreta a Græcis a ferendo poma vel aliquid nominata : est enim plana. ROSWEYDUS.

Not. 20. *Nigellatum.* — Petrus Danesius (monente Frontone nostro), professor olim Parisiensis, ad oram sui libri ita annotarat : « Signinum nigellatum arbitrator ab eo dici ea vasa fictilia, quæ ab Italis porcellana vulgo vocantur. Fiunt autem ex testis contusis addita calce : quæ cum sint foris candida, aeri clario apposita figuras intus nigellas quasi transparentia intuitu ostendunt. » Ita ille. Quæ interpretatio si admittatur, et nigellatum et ea vascula de eodem capi debent, per quæ alia quædam, quæ pueris suis demandaverat, mitti optarit. At vero alicui videatur Paulinum expetere ad se mitti nigellatum per ea vascula quæ pueris demandaverat, id est per vasa fictilia, ut mox explicat. Quare si quis per nigellatum vel vinum nigellum, vel oleum, vel liquamen aliquod intelligat, non ille fors a mente Paulini aberrabit. Certe hæc talia vasis quoque fictilibus condi solita, nimis quam notum. Nec infrequens sibi mutuo nunc oleum, nunc muriam mittere, ut patet Ausonii epistola 21 ad Paulinum. Olei frequens apud monachos usus. Paulinus epist. 3 ad Severum : *Parcimoniam curam gerens, facilem nos victum cibo simplici capere, coctis in gutta olei et aquæ copia pulvis, docuit.* Nonnemo fors per nigellatum intellexerit olus atrum, quod condi et condiri solet in ollis fictilibus. Columella lib. XII, cap. 56. Propius vero, nigellatum esse oleum ex nigella, quæ *μελάνθιον*, unde oleum melanthinum, Actuarius lib. VI, cap. 10 de Methodo medendi. Paulinus autem variis subditis infirmitatibus oleo medico opus habuit ; unde epistola 3 ad Severum laudat obsequium Victoris, quod membris ejus unctor fuerit. ROSWEYDUS.

IN EPIST. VI.

Not. 21. *Uno pane vivamus.* — De Eucharistia intelligit, quam Christus in pane et vino in unitatis symbolum instituit. Cyrianus, epistola 63 ad Cæciliium, cap. 6 : *Quemadmodum grana multa in unum collecta, et commolita, et commixta, panem unum faciunt ; sic in Christo, qui est panis caelestis, unum sciuntur esse corpus, cui conjunctus sit noster numerus et adhaerent.* Idem, epistola 76 ad Magnum, cap. 2 :

A Quando Dominus corpus suum panem vocat de multorum granorum adunatione congestum, populum nostrum, quem portabat, indicat adunatum : et quando sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinis plurimis expressum atque in unum coactum, gregem item nostrum significat, commixtione adunatae multitudinis copulatum.

Præclare S. Chrysostomus, homilia 24 in caput X ad Corinthios I : *Τί γάρ λέγω κοινωνίαν, φρασί ; αὐτό ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γάρ ἴστιν ὁ ἄρτος ; σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβανόντες ; σῶμα Χριστοῦ. οὐχὶ σῶματα πολλά, ἀλλὰ σῶμα ἓν. καθέπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκείμενος κοκκῶν ἴνωται, ὡς μηδαμῶ φαινεσθαι τοὺς κοκκοὺς, ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτοῦς, ἀδηλον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν διαφοράν τῆ συναφεία ; οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ Χριστῷ συναπτόμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρου μὲν σώματος σὺ, ἐξ ἑτέρου δὲ **876** ἐκείνος τρίφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάντες. Quid enim, inquit, dico communicationem ? Sumus ipsum illud corpus. Quid enim est panis ? Corpus Christi. Quid autem sunt, qui sumunt ? Corpus Christi ; non corpora multa, sed unum corpus. Quomodo enim panis ex multis granis compositus est unitus, ut nusquam appareant grana, sed sint quidem ipsa, non manifesta autem sit eorum differentia propter conjunctionem : ita etiam inter nos et Christo conjungimur. Non enim ex alio quidem corpore tu ; ex alio autem ille nutritur, sed ex eodem omnes.*

Augustinus, feria 2 Paschæ de Sacramentis fidelium, apud Gratianum de Consecratione dist. 3, cap. 36 : *Panis iste indicat unitatem. Sic et vinum in multis racemis fuit, et modo unum est, unum est in suavitate calicis post pressuram torcularis.* Idem tract. 26 in Johan. : *Propterea quippe, sicut etiam ante nos intellexerunt homines Dei, Dominus noster Jesus Christus corpus et sanguinem suum in iis rebus commendavit, quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud in unum ex multis granis conficitur, aliud in unum ex multis acinis confuit.* Ibidem ante : *Non potest vivere corpus Christi nisi de spiritu Christi. Inde est quod exponens nobis apostolus Paulus hunc panem, Unus panis, inquit, unum corpus multi sumus (I Cor. X, 17). O sacramentum pietatis ! o signum unitatis, o vinculum caritatis ! Et mox : Litigabant utique ad invicem Judæi, quoniam panem concordie non intelligebant, nec sumere volebant. Nam qui manducant talem panem, non litigant ad invicem ; quoniam unus panis, unum corpus multi sumus. Idem epistola 59 ad Paulinum : Videntur autem omnia quæ offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio ; quo sacramento prædicatur nostrum aliud votum maximum, quo nos vivimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cujus rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus. Idem in psalmo CXLVII : Unus panis, unum corpus multi sumus. Ipse dicit. Ergo si unus panis totum corpus Christi, membra Christi frustra panis sunt. Hinc olim sibi invicem panem in unitatis et unanimatis symbolum mittebant, ut ad epistolam (quartam) docui. ROSWEYDUS.*

IN EPIST. VII.

Not. 22. *Profuturi.* — Ad hunc exstat epistola Augustini 149, quem fratrem vocat, indicans episcopum esse. Narrat defunctum Megalium, cujus primatus successorem disponebat Profuturum. ROSWEYDUS.

Not. 25. *Severi.* — Paulinus et Therasia Romaniano epist. 46 : *Sanctorum et carissimorum virorum inde (ex Africa) epistolam receperamus, id est Aurelii, Atypii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter episcoporum.* Severus hic est episcopus Milevitanus, cujus meminit Augustinus epist. 34, scribens ad Paulinum et Therasiam : *Beatissimus frater Severus de disciplina nostro Milevitanae antistes Ecclesiae, bene apud eandem civitatem cognitus, debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutavit.* Ipse Severus, epistola 37, se Augustini discipulum fuisse profitetur : *Deo gratias, frater Augustine, cujus donum est, quicquid in nobis bonorum gaudiorum est*

Cui respondet Augustinus epist. 135. Meminit ejusdem Severi tanquam Milevitani episcopi epist. 129 ad Olympium, et epistola 110 (quæ potius Acta sunt designando sibi Eradio successore) meminit Severi jam mortui, cui successorem, quem ipse Severus designaverat, dedit. ROSWEYDUS.

Not. 24. *Coepiscopus Augustinus est.* — Vox *coepiscopus* accipitur pro eo episcopo quem *coadjutorem* vocamus, ut et apud S. Augustinum epist. 54. Vide quid de chorepiscopis scribat Carolus Cangius in Glossario Lat., tom. I, p. 969.

Not. 25. *Æschino enim dicitur, quod audit Mitio.* — Proverbiali forma dictum ex Adelphis Terentii, ubi Æschinus adoptatus est a Mitione patruo. ROSWEYDUS.

IN EPIST. IX.

Not. 26. *Ut attingas Christum.* — Scriptum est Ephes. v, 14: "Ἐγεραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιράνσει σοὶ ὁ Χριστός. Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus. Quidam ex veteribus, ut Ambrosius in Commentario in hanc epist. et Augustinus in psalmum iii vertunt, *Exsurge a mortuis, et contiget te Christus*, id est, ἐπιράνσει, inquit Beza, non autem ἐπιφάνσει, ut putavit Erasmus. Sed potuit tamen Erasmus adversus Bezam se tueri testimonio S. Hieronymi, cujus verba in Commentario 877 significant, audisse ipsam quemdam de hoc loco in ecclesia disputantem, qui diceret, legen lum non ἐπιράνσει σοι, sed ἐπιφάνσει σου, contiget te Christus: verumtamen neutri lectioni assentiendum puto, sed auctoritati potius S. Johan. Chrysostomi acquiescendum, qui ita scripsit homil. 18 in eadem Epist. ad Ephes.: Οἱ μὲν φασί, καὶ ἐπιφάνσεις τοῦ Χριστοῦ, οἱ δὲ φασίν, Ἐπιφάνσει σοὶ ὁ Χριστός· μάλλον δὲ τοῦτο ἴσται. Alii quidem dicunt, *Et tanges Christum*; alii vero dicunt, *Et illuminabit te Christus, et magis ita est, cum addit, Ἀπόστηθι τῆς ἀκατίας, καὶ θνήσκει τὸν Χριστὸν ἰδών. Discede a peccato, et poteris videre Christum, Quod autem profert Beza, ἐπιράνσει τοῦ Χριστοῦ, contiget Christum, a nullo veterum, quod sciam, agnoscitur: nam Ambrosius, quem citat, in Commentario habet ut diximus. Paulino favet Chrysostomus, sed vulgatam præfert lectionem, quam etiam tuetur Epiphanius hæresi 46. Duc.*

IN EPIST. X.

Not. 27. *Quasi rhamnus.* — Ita legendum, non *ramus*, uti habebat prima editio. Locus est psalmi LVII, v. 10. Gregorius Nyssenus in eum psalmum: Τὸ χαλεπώτερον ἐν ταῖς ἀκάνθαις εἶδος ἡ ῥάμνος, ἧς ὄζειται μὲν ἀκαίαι, συνεχεῖς δὲ αἱ προβολαί, βλαπτικαὶ δὲ τῶν προεγγιζόντων, καὶ αἱ ἰδιότητες αἱ ἀμυχαί. Species inter spinas omnium difficillima est rhamnus, cujus acutæ sunt cuspides, continuæ vero prominentiæ, et eos qui accedunt propius lædentes; venenosæ autem lacerationes. Augustinus ibidem: Quid est rhamnus? Spinarum genus est. *Densissimæ quædam spinæ esse dicuntur.* D. Hieronymus in Habacuc III: *Rhamnus plena sentibus, et hericio similis.* Et in Aggæi II: *Rhamnus spinosus frutex, et arbuscula sentibus uncinisque contexta, quæ teneat quidquid attigerit, et retentum vulneret, et vulneratorum sanguine delectetur.* ROSWEYDUS.

IN EPIST. XI.

Not. 28. *Vel διωρυξ.* — Annotarat in edit. Parisiensi nescio quis post finem epist. διωρυξῆ, forte melius διωρυγῆ, cum dictio hæc fossam et fossatum significet, διωρυξῆ vero parietum possessionem. Hoc enim loco, ni fallor, imitatur S. Paulinus locum illum ex Gen. II, cap. de fluvio illo, qui de paradiso egressus dividebatur in quatuor capita. Et negandum quidem non est, διωρυγῆν significare fossam, id quod inter alios docet Plutarchus initio vite Fabii Maximi: Οὕτω γὰρ μεχοὶ νῦν αἱ διωρυγαὶ φέσσαι: sed in veteribus Plutarchi codicibus διόρυγῆ; scribitur: Sic enim ad hoc usque tempus διόρυγῆς fossæ dicuntur: quæ verba omnia sunt ab utroque Latino interprete, Guarino et Crusario,

non a Gallico Amyoto. Sed et διωρυξ dicitur fossa ducta a flumine, quam lectionem hic exhibet ms. P. In quo erat, *Israel dioraxy.* Ecclesiastici xxiv, 41: κἀγὼ ὡς διωρυξ ἀπὸ ποταμοῦ, καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξήλθον εἰς παράδεισον. *Et ego sicut fossa de flumine, et sicut aquæductus exivi in paradiso.* Vulgata Lat.: *Ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso.* Ubi notandum, licet cum Græcis quæ nunc exstant, ἐξήλθον εἰς παράδεισον minus conveniant quæ profert Paulinus a paradiso fluit, convenire tamen cum Vulgata, exivi de paradiso, fortasse quod ejus autor legerit ἐξήλθον ἐκ παραδείσου. Duc.

Not. 29. *Humeris suis.* — Parabola hæc pastoris, ovem humeris suis ad ovile reportantis, erat olim expressa in sacris calicibus. Tertullianus libro de Pudicitia, cap. 6: *Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in illis pertuerebit interpretatio pecudis illius, utrumne Christiano an ethnico peccatori de restitutione collinet.* Ibidem, cap. 10: *Cui ille, si forte, patrociniabitur pastor, quem in calice depingis, etc., de quo nihil libentius bibas quam ovem penitentiae secundæ.* Hac specie Christus in hagioglyptis Romanis sæpius occurrit. Expressit olim Philippus Winghius, curiosus omnis antiquitatis indagator, cujus ectypon par fratrum antiquitatem ecclesiasticam æque admirantium et amantium, Antonius et Hieronymus Winghii, ille abbas Lætiensis, hic canonicus Tornacensis, ad me misere

Ad exemplum Christi humeris ovem deferentis, jam olim hodieque quidam episcopi, quibus id pontifex indulget, pallium ex ovis lana confectum humeris deferunt. Cujus mysterium egregie explicat Isidorus Pelusioti lib. I, epistola 136 ad Herminum comitem: Τὸ δὲ τοῦ Ἐπισκόπου ὠμοφόριον ἐξ ἔριος ὄν, ἀλλ' οὐ λίνου, τῆ· 878 τοῦ προβάτου δορὰν σημαίνει, ὅπερ πλανηθέν ζητήσας ὁ κύριος, ἐπὶ τῶν οἰκίων ἡμῶν ἀνέλαβεν. Ὁ γὰρ Ἐπίσκοπος, εἰς τύπον ὧν τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἔργον ἐκείνου πληροῖ· καὶ δεικνύσει πᾶσι διὰ τοῦ σχήματος, ὅτι μιμητὴς ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μεγάλου ποιμένος, ὁ τὰς ἀσθενεῖας φέρειν τοῦ ποιμνίου προβηδλημένος. καὶ πρόσχες ἀκρίβως· ἵνα γὰρ αὐτὸς ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν παραγινῆται: διὰ τῆς τῶν Εὐαγγελίων τῶν προσκυντῶν ἀναπνεύσεως, καὶ ἐπανίσταται καὶ ἀποτίθεται τὸ σχῆμα τῆς μιμήσεως ὁ Ἐπίσκοπος, αὐτὸν δηλῶν παρὶνα τῶν κύριον, τὸν τῆς ποιμνικῆς ἡγεμόνα, καὶ θεὸν καὶ δεσπότην. *Id autem amiculum, quod episcopus humeris gestat, atque ex lana, non ex lino, contextum est, ovis illius quam Dominus aberrantem quæsiivit, intentamque humeris suis sustulit, pellem designat.* Episcopus enim qui Christi tyrum gerit, ipsius munere signatur, atque ipso etiam habitu illud omnibus ostendit, se boni illius ac magni pastoris imitatore esse, qui græcis infirmitates sibi ferendas proposuit. *Ac diuiter animum attende.* Nam cum ipse verus pastor per adorandorum Evangeliorum apertionem accedit, tum demum episcopus assurgit, atque imitationis habitum deponit; hinc nimirum, *Dominum ipsum, pastoralis artis ducem, ac Deum et herum adesse significans.*

Simili modo Germanus C. P. patriarcha in rerum ecclesiasticarum Theoria: Τὸ δὲ ὠμοφόριον ὁ περιέβηται ὁ Ἐπίσκοπος, δηλοῖ τὴν τοῦ προβάτου δορὰν, ὅπερ πλωμένον εἶρὸν ὁ κύριος, ἐπὶ τῶν ἡμῶν αὐτοῦ ἀνέλαβε, καὶ σὺν τοῖς μὴ πλανημένοις ἵδριμυσεν. *Humerale autem quo episcopus circumdatur, significat ovis pellem, quam errantem cum Dominus invenisset, super suis humeris assumpsit, et cum iis quæ non erraverant recessit.*

Qui præterea addit, cur crucibus pallium hoc insignitum sit. Ἐχει δὲ καὶ σταυροὺς, διὰ τὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ ὄμου βαστάσαι τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. ἔτι δὲ καὶ οἱ θέλοντες κατὰ Χριστὸν ζῆν, ἐπὶ τῶν ὄμων αἰρούσι τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ὁ ἔστιν ἡ κακοπάθεια· σύμβολον γὰρ κηκοπαθείας ὁ σταυρὸς. *Habet autem et cruces, quia Christus super humero ipse quoque gestavit crucem suam. Præterea etiam qui volunt secundum Christum vivere, super humeris tollunt crucem suam, id est afflictionem: symbolum enim afflictionis crux est.* Plura

de pallio archiepiscopali videsis apud sacerorum Rituum Scriptores. ROSWEDUS.

Not. 30. *Ebromagum*. — Meminit hujus Ebromagi Ausonius civis noster epist. 22 ad Paulinum : *Is nunc adusque vectus Ebromagum tuam*; hanc quippe lectionem ceteris præferendam censeo, quarum mentionem facit doctiss. Elias Vinetus, sive *Ebromagum*, sive *Hebromagum*, sive *Ebromagus* legas, quod multa ejusmodi oppida urbesque occurrant in Aquitania et tota Gallia, quæ in vocem *magus* desinunt, ut Argantomagus, Cassinomagus, Carantomagus, ut constat ex Antonini Itinerario et Tabula Peutingeriana, in qua putat Ortelius, Thesaurum suum geographicum conscribens, hanc urbem *Ebromagum* vocari *Eburomagum* : sed cum inter Lactoram et Carcassionem collocet Eburomagum illa Tabula, et Iter Jerosolymitanum cum Antonino editum inter Elusionem et Carcassionem, plane diversa videtur esse civitas ab hac Ebromago. Jos. Scaliger, lib. II, cap. 9 Ausonianarum lect., oppidum fuisse vult ad confluentes Duranii et Garumnæ, quod quia in modum castrorum horreis publicis et turribus amplificatum fuit ab uno ex posteris Paulini, Pontio Leontio, Burgum vocatum fuit. Sed cum nullo tibicine conjecturam suam fulciat, assentiendum potius videtur Elix Vineto, qui veteris appellationis vestigiis insistens, infra Burgum et infra Braviam in ripa Garumnæ situm vicum nomine *Embrau*, veterem Ebromagum esse suspicatur.

Neuter tamen Lucaniaci vilke Ausonianæ verum situm inquirens, admonuit nomen etiamnum retinere pagum ad sinistram Duranii in Oceanum delabentis ripam collocatum, vulgo *Lugagnac*, quem scimus in ditione esse illustrissimi domini Barraldii, qui vice amiralii Aquitanicæ dum *θαλασσοκρατεί*, nuper insignem de piratis, qui totum illum tractum Aquitanicum infestum habebant, victoriam reportavit.

Lucaniacum Ausonii male collocat in finibus Medulorum Jos. Scaliger popularis noster, quasi Boiis finitimum, cum adversetur ejus epistola 6 in qua non longe a portu Condate constituitur, ac proinde in ripa Duranii, vicinus urbi quam nunc Liburniam vocant : idem colligitur ex epist. 22 ad Theonem. Atqui nec Meduli nec Boii ultra Garumnam aut ad Duranium extenduntur, nec satis sibi constat idem Scaliger, cum, cap. 9 lib. II Ausonian. Lectionum, Lucaniacum ad ripam Duranii, cap. 14, situm fuisse vult, non procul a ripa Garumnæ. Duc.

IN EPIST. XII.

879 Not. 31. *Dulcibus ac speciosis abutitur*. — Nove utitur, ne dicam abutitur, vocabulo *hæc abuti*, Paulinus. *Abuti* enim hic est non uti. Ita infra, epistola 27, laudat S. Paulum quod esset *abutens licito*, id est abstiniens a mercede Evangelii, quam licite recipere poterat. Ita et Victricium ibidem extollit a licitorum abstinentia : *Tua sanctitas non solum de abusione licitorum et abstinentia commodorum visibilium Christianæ paupertatis divitem gloriam tenet*. Idem epistola 36 : *Tamen et simplici sensu secundum litteram, cum res postulat, non abutendum est*. Hoc loco non *abuti* est uti, ut ante *abuti* erat non uti. Hac significatione etiam usurpavit Augustinus epistola 59 ad Paulinum, atque ita explicat locum D. Pauli ad Col. II, 22 : *Quæ sunt omnia in corruptionem per abusionem*; ita enim ille : *Omnia hæc, inquit, magis ad corruptionem valent, cum superstitiose ab eis abstinetur, ut eis homo abutatur, id est non eis utatur secundum præcepta et doctrinas hominum*. Græce apud D. Paulum est : *ἅσα ἢ πάντα εἰς φθορὰν τῆ ἀποχρησι*. Vulgatus interpres : *Quæ sunt omnia in interitum ipso usu, ut videatur legisse *χρησι*, quamquam ἀποχρησις seu abusus significare etiam potest consumptionem usu, ut apud Plantum, Asinaria, act. I, sc. 3 : *Ubi illa quæ dedi ante? abusa sunt*. Ita Nonius Marcellus explicat. Boetius quoque in VIII Topic. Ciceronis : *Utimur iis quæ nobis utentibus permanent, iis vero abutimur, quæ nobis utentibus pereunt*. Autor incertus de Limitibus ex libro Frontini secundo : *Plurimis deinde locis ter-**

minos sacrificales non in fine ponunt, sed ubi illos sacrificii potius opportunitas suadet poni, hoc est loci commoilitas, in quo sacrificium abuti commode possit. Ubi amicissimus Rigaltius in Glossis suis Agrimenso-riis *abuti* interpretatur, igne consumere. ROSWEDUS.

IN EPIST. XIII.

Not. 32. *Pammachio*. — Palladius cap. 122 : *Ad eum* (Pinianum ascetam agentem in Campania et Sicilia agris) *accessit vir proconsularis, nomine Pammachius : qui cum mundo renuntiasset, vitam egit optimam, et suas opes partim quidem rivus dispersit, partim autem moriens reliquit pauperibus*. Hieronymus præfatione in Daniele : *Obsecro vos, Pammachi *εὐλαβίστατι*, et Marcella, unicum Romanæ sanctitatis exemplum*. Augustinus lib. II contra Pelagium, cap. 3 : *Sanctus presbyter Rufinus, Romæ qui mansit cum S. Pammachio*. Baronius, tomo V, anno Christi 410, Innocentiæ papæ 9, Honorii 16, Theodosii II imp., cum ab Alarico Gothorum rege urbs capta est, ponit Pammachii obitum ex Hieron. præfatione in librum I Comment. in Ezechielem : *Ecce subito mors mihi Pammachii atque Marcellæ, Romanæ urbis obidio, multorumque fratrum et sororum dormitio nuntiata est*. Memoria ejus exstat in Martyrologio III kal. Septembris. ROSWEDUS.

Not. 33. *Amaritudinem luctus*. — Quod est in Vulgata Latina Ecclesiastici xxxviii, 17 : *Propter delicturam amare ser luctum illius uno die*. LXX dixerunt : *Πικρανὸν κλαυθμὸν καὶ ποίσην τὸ πένθος κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἡμέραν μίαν*. *Amarum fac ploratum, et lac luctum secundum dignitatem ejus uno die*; et vers. 19 : *Ἀπὸ λ πος γὰρ ἐκβαίνει θάνατος, καὶ λῦπη καρδίας κάμψει*. *A tristitia enim provenit mors, et tristitia cordis flectet virtutem*. Vulgata Latina : *A tristitia enim festinat mors, et cooperuit virtutem*. Convenit cum textu Paulini, quasi esset *καλύψει*, non *κάμψει* : quod argumento est, eum in Græco textu Ecclesiastici ita plane legisse, ut autor Vulgate legit : ideoque non continuo Latinas verio es Scripturæ emendandas, vel mutandas ex edito Græco textu, cum alio antiquiori forte Græco libro usi fuerint versionum illarum autores. Duc.

Not. 34. *Per illum venerabilem regiam*. — Intelligit portam primariam basilicæ apostolicæ D. Petri. Ita regia olim absolute usurpata pro regia seu primaria porta templi, monasterii, triclinii, uti in Onomastico ad Vitas Patrum docui ex Vita Mariæ Ægyptiacæ, Ennodio, Gregorio Turonensi, Anastasio Bibliothecario. Quibus nunc hæc addo. Eusebius lib. VIII Hist. eccles., cap. 4, mediam portam βασιλίδαν vocat. Fors huc quoque respicit Isidorus in Glossis : *Tullia, media, regia*, ut portam mediam, seu regiam designet. Regula magi-tri nis. cap. 10 : *Mox clausis ab ostiariis regis ipsi jacentes stratis, pro horarum silentium et noctis appetant somnum*; cap. 47 : *Ne 880 cum in sola lingua Deum laudamus, in sola regia oris nostri Deum admittamus*; cap. 67 : *Ut videantur de ingressu limine forensi exterioris regie monasterii in petenda oratione regulam adimplere*; cap. 95 : *Duobus fratribus ætate decrepitis cella intra regias monasterii prope constituitur*. Ibidem, *Regia monasterii a foris circumcellum habet ferreum in fimella, quo ab adveniente concusso, cujuslibet supervenientis intus indicetur adventus*. Ita videtur quoque explicandus Anastasius Bibliothecarius in Leone III : *In ingressu basilicæ supra regias majores fecit imagines ex argento*. Item : *Fecit in basilica Dei Genitricis ad præseppe in ingressu præseppe regias vestitas ex argento purissimo, pensantes simul libras centum viginti et septem; et super ipsas regias velum modicum fundatum, habentem in circuitu listam de chrysoclavo*. Nec non et alia vela Tyria super ipsas regias majores tria in ingressu basilicæ cum periclysi de fundato. Bulengrore noster lib. II de Donariis pontificum, cap. 57, priore loco apud Anastasium per regius intelligit structuram quasdam superbias prominentes, in quibus imagines et statuæ collocari poterant; posteriore, ornamenta ex auro e

argento. Sed cum tot citati auctores regias usurpent pro portis primariis, auctoritatem quis alterius significationis requirat. Sane vela supra regias seu portas appensa, uti hic meminit Anastasius, videre est in monumentis quibusdam Romanis, quæ vetustas reliqua fecit, quorum ectypa quædam penes me habeo.

ROSWEYDUS.

Medio ævo, regiam absque adjuncto, dici solitam primariam portam ostendit ex Ennodio, Gregorio Turon., Anastasio Bibliothecario, atisque scriptoribus Rosweydlus in hunc locum, et in Onomastico ad Vitas Patrum. At præcipuam portam basilicæ Vaticanæ, reginam aliquando nuncupatam fuisse affirmare non ausim sine alio exemplo; quamvis eam lectionem antiquiores editiones præferant, et Puteanus codex bonæ notæ ac pervetustus (nunc Regius). Alioquin, ut sit de usu vulgi, potuit Paulinus jure eodem portam illam primariam aut reginam absque adjuncto nuncupare, aut reginam portarum, quo Appiam dixit Statius, reginam viarum, in Surrentino Pollii. CHIFFLETIUS, in Paulino illustrato, pag. 42 et 43.

Not. 35. *Per accubitus.* — Colligimus vocabulo hoc innui mensas. Notum autem *accubita* et *accubitus* Latinis esse quod Græcis ἀνακλιτήρια seu *reclinatoria*, uti vocantur a Wilramo abbate in Cantica Cantic. cap. 11. Ab accumbendo ut hic satis innuitur nota vox. Hinc *accubitus* et *accubita* dicta ipsa prandia apud Isidorum, lib. xx Origin., cap. 1, et Papiam, pag. 135. Antiquus est istorum accubitorum usus. Nam cum veteres Christiani communes epulas ut mutue caritatis indices ac illices, quas ideo ἀγάπας vocabant, in præcipuis anni solemnitatibus invicem, atque ideo in ipsis ecclesiis celebrare solerent, id postea quoad epularum locum improbatum est. Vetitum enim fuit crebris conciliatorum canonibus in ipsis sacris ædibus τραπεζισιν καὶ aut τὰς ἀγάπας ποιεῖν uti observare est ex synodo Laodic., can. 28, et Trull. can. 74, concilio Antisiodor., cap. 9, Aquisgranensi, cap. 80, S. Bonifacio archiep. Mogunt. in Capit. cap. 21, Attone episc. Basil. in Capit., cap. 22, quod hæc paganismum quodammodo saperent, cum paganismus solenne esset in festivitatibus suis in templis ipsis publica agere convivium, ut docent Ammianus lib. xxii, et Tertullianus lib. de Conviviis. Epulæ porro istæ solennes non jam amplius in ecclesiis, sed in adjunctis ad hunc usum ædibus, quas accubitorum nomine donarunt, celebrari cœpere. Cujus quidem moris post modum inducti meminit præ ceteris Anastasius Bibliothecarius in Leone IV papa, pag. 178, ubi potissimum ejusmodi epulas in Christi natalibus celebratas perinde observat. Ejusmodi accubitorum ecclesiis adjunctorum meminit idem Anastasius in Gregorio III, pag. 74, et in Leone III, pag. 129, et ibid., pag. 178. CANGIUS, Constantinop. Sacr., pag. 130.

Not. 36. *Aquæ vivæ piscis Christus.* — Tertullianus lib. de Baptismo, cap. 1 : *Sed nos pisciculi secundum ἰχθύς nostrum Jesum Christum in aqua nascimur.* Optatus lib. iii adversus Parmenianum de Christo : *Hic est piscis, qui in baptisate per invocationem fontalibus undis inseritur, ut quæ aqua fuerat, a pisce etiam piscina vocitetur. Cujus piscis nomen, secundum appellationem Græcam, in uno nomine per singulas litteras turbam sanctorum nominum continet, ἰχθύς enim Latine est Jesus Christus, Dei Filius, Salvator.* Augustinus, lib. xviii de Civit. Dei, cap. 23, refert hæc ad Sibyllæ Erithrææ vel Cumanae vaticinium : *Horum Græcorum quinque verborum, quæ sunt Ἰησοῦς Χριστός Θεοῦ Υἱός Σωτήρ, quod est Latine, Jesus Christus Dei filius Salvator, si primas litteras jungas, erit ἰχθύς, id est piscis : in quo nomine mystice intelligitur Christus, eo quod in hujus mortalitatis abisso, velut in aquarum profunditate 831 vivus, hoc est, sine peccato esse potuerit.* Versus Græcos, quibus ἀπροστυχῶς hæc a Sibylla representantur, habes apud Eusebium in Oratione Constantini, cap. 18. Beda in Lucae caput xxiv : *Quid signare credimus piscem assum, nisi ipsum mediatorem Dei et hominum, hominem passum? Ipse enim latere dignatus in aquis generis humani,*

capit voluit laqueo mortis nostræ, et quasi tribulationes assatus est tempore passionis suæ. Idem in cap. xx: *Johannis : Piscis assus, Christus est passus.* Quomodo homo spiritualis sit piscis assus, vide apud Athanasium, ut circumfertur, quæst. 79. In memoriam Christi vel baptismi monebat olim Christianos Clemens Alexandrinus lib. iii Pædag., cap. 11, ut annulis suis piscem insculperent. ROSWEYDUS.

Not. 37. *Spectaculum sacer editor exhibebas.* — Dabitur, spero, mihi venia, si hic obiter (quia editoris spectaculorum hic mentio est) suggeram locum e libro II Machabæorum, cap. iv, vers. 19, ubi de quinquenniali agone Tyri agitur. Ἀπίστευτον ἴασαν ὁ μικρός θεωροῦς, ὡς ἀπὸ Ἱερουσαλὺμων Ἀντιοχίας, παρακομίζοντας ἀργυρίου δραχμὰς τριακοσίας εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλίου θυσίαν. *Misit Jason sacinorosus ab Hierosolymis viros peccatores portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis.* Valde vereor ne quid vitii in peccatores lateat. Suspicer interpretem scripsisse *spectatores*, atque ita reddere voluisse Græcum θεωροῦς, quod a θεῶν spectare deduxerit. Nec aliter habent vetustissima mss. et editiones. Sixtina editio per Caraffam cardinalem procurata θεωροῦς vertit *ministros*; plenius editio Plantiniana, *sacrorum procuratores*. Θεωροὶ et *spectatores* sunt, et *spectaculorum editores*, seu *sacrorum curatores*. Posterior significatio huic loco quadrat. Hesychius : Θεωροί, οἱ θεοπέποιτοι, καὶ οἱ θιάμνοιοι, καὶ οἱ φρονιζόντες περὶ τὰ θεῖα. *Theori, consulentes oracula, et curatores sacrorum.* Idem. Θεωροῦς, θεωρητὰς, ἐπόπτας. *Theoros, spectatores, inspectatores.* Suidas : Θεωροί, οἱ εἰς θυσίαν πεμπόμενοι καὶ τὰς ἱερτὰς. *Theori, qui ad sacrificia et festa mittebantur.* Idem : Θεωροὶ μὲν τοὶ λέγονται οὐ μόνον οἱ θεαταὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς θεὸν πεμπόμενοι, καὶ ὅλως, τὰ θεῖα φυλάττοντες; ἢ φρονιζόντες οὕτως ἀνμαζον' ὡρον γὰρ ἔλεγον τὴν φρονίδα. *Theori tamen vocantur non solum ipsi spectatores, sed etiam qui ad Deum mittebantur* (sive ad ludos endendos, sive ad consulenda oracula). *Denique sic vocabantur rerum divinarum custodes aut curatores; ὡρον enim ipsam curam dicebant.* Pollux lib. i, cap. 1, § 18 : Ἰδίως δὲ τὸ ἐκ Δελφῶν καλεῖται Πυθόχρηστον, καὶ οἱ χρωόμενοι, θεωροί. *Proprie autem Delphicum oraculum, Pythium, et hoc consulentes, θεωροὶ nominantur.* Idem lib. ii, cap. 4, § 7 : Οἱ γὰρ Πυθῶδες, θεωροὶ καὶ θεωρητὰ ἰδοῦς, καὶ θεωρὶς ὡρον, ἀπὸ τοῦ πρὸς θεὸν ὁρούειν ἢ ὁρμαῖν, ἢ ἰδοῦειν λέλεται. *Nam qui ad Pythium Apollinæ sunt, θεωροί, id est spectatores, seu potius consultores oraculorum, spectatrix via, et navis theoris dicta est, quod ad Deum impellatur, festinet aut proficiscatur.*

Atque hanc conjecturam meam cum Serario nostro olim proposuissem, statim damnavit suam, qua *precatore* legendum suggererat. Sed morte præventus emendare non potuit. ROSWEYDUS.

Not. 38. *De hac tua, ut dici solet, pera.* — Proverbiis specie dictum, cum suo sumtu quis quidpiam facit. ROWSEYDUS.

Not. 39. *Et apostolice eminus solio coruscans.* — Cave intelligas hic pro solium, sedem seu cathedram apostolicam. Intelligit locum, quo conduntur apostolorum corpora. Ita Paulinus Natali 9, pag. 609 :

Qui sua fulgentis solii pro Imine Felix.
Et in fragmento Nat. 9, de Felicis Nolani humiliorē tumulo :

Et magni solum breve confessoris adorat
Jugiter e variis congesta frequentia terris.

Et in carmine quod ex suburbana S. Felicis ecclesia exscripsit P. Sirmoudus ad Sidonii lib. iv, epist. 18 :

Sic et dilecti solum Felicis honorans.

Quod sublime solum est Ambrosio, in Monumentis Christianis apud Gruterum de Nazarii solio :

Et sublime solum martyris exuviis.

Qui locus et confessio dictus. Martyrologium Romanum prid. non. Julii : *Cum ad confessionem B. Pauli die octavarum apostolorum oraret.* Cassiodorus Var. a-

rum lib. x, epist. 2 : *Tenemus aliquid apostolorum A proprium, si peccatis dividendis non reddatur alienum : quando confessiones illas, quas videre universitas appetit, Roma felicior in suis finibus habere promeruit.* Ejus vocis frequens usus in Anastasio bibliothecario, uti in Hilario papa, Sixto, etc.

In absida erat hic locus. Evodius lib. 1, cap. 3 de Miraculis B. Stephani : *Cum in loco absidæ supra cathedram velatam essent reliquiæ constitutæ.* Gregorius Turonensis de Gloria confessorum, cap. 96 : *Ante vitream absidam, qua sancta (Albini) concluduntur membra sedebat.* Idem in libro de Vitis Patrum in Gregorio Lingoniensi episcopo, 882 cujus reliquiis Tetricus episcopus transferre volebat : *Ante altare basilicæ fundamenta jacit, erectaque absida miro opere construit et transvolvit.*

Nec procul erat ab altari : quia ex vetere usu martyrum corpora sub altari condebantur, secundum illud Apocalypsis cap. vi : *Vidi subtile altare animas intersectorum propter verbum Dei, et propter testimonium quod habebant.* Unde confessio altari jungitur ab Anastasio Bibliothecario in Sixto III : *Fecit confessionem B. Laurentii martyris cum columnis porphyreticis, et ornavit transendam, et altare, et confessionem sancti martyris Laurentii de argento purissimo.*

ROSWEYDUS

Vide not. 304.

Not. 40. *Quare præleno nitens atrio.* — Fuit hic porticus marmorea, nunc magna ex parte diruta, quadrangularis formæ quam Dominus I tanta magnificentia ornavit, ut *paradisus* appellaretur. De quo loco ita Paulus diaconus lib. v, cap. 31 : *Domnio pontifex Romanæ ecclesiæ locum, qui paradisus dicitur, ante basilicam B. Petri, candidis lapidibus marmoris mirifice stravit.* Ita Attilius Serranus de 7 Urbis Ecclesiis, cap. 4, agens de ecclesia S. Petri in Vaticano. An locus ille a tempore Domnionis seu Domni papæ ob eam causam *paradisus* dictus sit, equidem nescio. Paria Diacono habet Anastasius in Dono I : *Hic atrium B. Petri apostoli superius, quod paradus dicitur, estque ante ecclesiam in quadriporticum, magnis marmoribus stravit : quæ totidem verbis reperit Aimoinus lib. iv, cap. 35.* Paradisi ante ecclesiam D. Petri meminit quoque Leo Marsicanus lib. ii, cap. 9 Chronici Cassinensis, agens de loco sepulture Othonis II imp. : *Romam rediens eodem tempore defunctus est, atque in labro porphyretico sepultus, in atrio ecclesiæ beati Petri apostoli, introeuntibus in ecclesia ipsius paradisum ad levam.* Ad Vaticanæ ecclesiæ atrium seu paradisum referendum epigramma, quod habes in inscriptionibus Gruteri, pagina 1173, hoc titulo : *In parad. beati Petri ; quod paradisum* explicite lege :

Quamvis clara fides multum de luminis aula
Plusque loci meritis nobilitetur opus,
Est tamen his pulcris specialis gratia rebus,
Spectantunque oculos ars pretiosa rapit :
Johannes hoc comisit opus, quem rite coronat
Urbis Romanæ pontificalis apex.

Sic in ecclesia Laterana ibidem titulo. *In parad.* D habes quatuor diversa epigrammata, in quibus porticum et fontium mentio.

Ad Romanam consuetudinem etiam alibi extra Romam, atrium ante ecclesiam ita vocabatur. Leo Marsicanus lib. iii, cap. 26 Chronici Cassinensis de ecclesia Cassinensi a Desiderio abbate reflecta vel potius exstructa : *Fecit et atrium ante ecclesiam, quod nos Romana consuetudine paradisum dicimus.* Idem lib. iv, cap. 8, agens de Elgaita Roberti ducis uxore, quæ hic sepeliri optavit : *In ecclesiæ, inquit, paradiso ante basilicam Petri apostoli tumulari oravit.* Sic area illa ampla (ut ad Aimoinum notatur a Jacobo de Bruel) quæ est Lutetiæ ante primariam ædem B. Marix, et vulgo *le parvis* dicitur, in antiquis dicti loci chartis *paradisus* appellatur. ROSWEYDUS.

Not. 41. *Cantharum ministra manibus et oribus.* — Josephus Vicecomes lib. 1 de Antiquis baptismi Ritibus, cap. 6, locum hunc pro baptisterio ecclesiæ Va-

ticanæ adducit, quod a Paulino dicitur in atrio seu vestibulo esse, quo loco olim baptisteria erigebantur, sed cum usum aquæ hujus ipse Paulinus exprimat, manibus videlicet oribusque lavandis, apparet alium fontem a baptisterio fuisse. Quare Baronius tomo IV Annalium, anno Christi 384, Damasi papæ 18, Valentiniani 9, et Theodosii 6 imp., quod baptismalem Vaticanæ ecclesiæ fontem ad sepulcrum D. Petri existimaret se ex Prudentio elicuisse (de quo ad eum autorem proxime, Deo dante, inquiremus), atrium quoque hic fontem diversum a baptismali agnoscit, quem ipse quoque Damasi operi tribuit. Pari modo labitur Josephus, dum Sidonii hunc locum lib. ii, cap. 2 ad Domitium, *Huic basilicæ appendix piscina forinsecus, seu, si græcari mavis, baptisterium ab Oriente complæctitur, ad sacrum baptisterium trahit.* Profana hæc sunt villæ ornamenta. Imposuit illi nomen *basilicæ*, quod hic non ecclesiam, sed profanam augustam domum signat.

Frequens usus apud veteres Christianos fontium seu cantharorum ante ecclesiam, manibus, oribusque lavandis. Eusebius lib. x, cap. 4 : *Ἱερῶν δ' ἐνταῦθα καθαρῶν ἐπιθίσι σύμβολα, κρητὰς ὑντικρὺς πρόσωπον ἐπισκευῶν τοῦ νεῶ, πολλῶ τῷ χεῦματι τοῦ νεµατος, τοῖς περὶ θῶλον ἱερῶν ἐπὶ τὰ ἴσα προῖοῦσι τὴν ἀπόρρυσιν παρεχοµένας.* Fontes ex adversa fronte templi profucentes aqua redundantes positi, quibus omnes, qui in sacros templi ambitus introeunt, sordes corporum 883 abluant : qui fontes sacrosancta baptismatis lavacra representant. Ita Leo ante Ostiensem D. Pauli basilicam, fontem cum cantharo huic usui condidit, de quo hoc octastichum ad Ennodium suum vulgavit primus Sirmondus noster :

Unda lavat carnis maculas, sed crimina purgat

Purificatque animas mundior amne fides.

Quisque suis meritis veneranda sanctorum Pauli

Incederis, supplex abluæ fonte manus.

Perdiderat laticum longæva iuferia cursus.

Quos tibi nunc pleno cantharus ore vomit :

Provida pastoris per totum cura Leonis

Hæc ovibus Christi larga fluente de lit.

De simili fonte intelligendus Ennodius carmine 149, quod inscribitur, *De fonte baptisterii S. Stephani, et aquæ, quæ per columnas venit.* Comparata enim hæc erant in templi atrii ad usum ingredientium. Paulinus supra epistola 12 :

Sancta nitens annulis interluit atria lymphis

Cantharus, intrantemque manus lavat amne ministro Plebs.

Nempe lavabant olim Christiani manus ante fores templi, ut internæ puritatis admonerentur. Insinuat Tertullianus lib. de Oratione, cap. 11 : *Quæ ratio est, manibus quidem ablutis, sed spiritu sordidato orare ?*

Sic olim apud ethnicos delubra erant templa cum talibus fontibus. Isidorus lib. xv, cap. 4 : *Delubra veteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur, et appellari delubra a diluendo. Quæ expressa ex Servio in ii Æn. : Alii dicunt, delubrum esse locum ante templum, ubi aqua currit, a diluendo.* Item in iv Æn. : *Delubrum dictum propter lacum, in quo manus abluuntur.* De hoc ethnicorum ritu pleni poetarum libri.

Fontibus ante templum positis successit apud Christianos vas aquæ lustralis, levium peccatorum expiatrix, ad vestibulum templi poni solitum, qua fideles faciem aspergebant. Tale labrum videtur, quod Constantinopoli nuper erutum exhibetur in inscriptionibus Gruteri, pag. 1046, n. 9, cum hac inscriptione : ΝΙΥΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ, ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΥΙΝ. *Lava peccata, non solum faciem :* quod desumptum ex libro vi, cap. 13 Anthologiæ veterum epigrammatum, uti monuit doctissimus Rigaltius. Habetur ibi inter cancrinos versus metricos mira dexteritate compositos per repedationem, quos retrograde eosdem relegere est non motis litteris, quos Sidonius lib. ix, epistola 14, recurrentes vocat. Scriptum erat hoc carmen ad Biomedis sepulcrum, quem ego S.

Diomedem medicum, quia argritudinis ibi sit mentio, existimo, qui Nicææ tempore Diocletiani martyrium subiit, cujus celebris exstat memoria in Menologio Græcorum 16 Augusti, et ex eo in Martyrologio Romano. Cedrenus in Basilio meminit templi, quod Constantinopoli Diomedi martyri erectum erat, quod ille splendidissimis donariis ornauit. ROSWEYDUS.

Vide not. 304.

Not. 42. *Quatuor columnis.* — Ita quidem cantharus hic Paulini tempore quatuor columnis ambiebat: sed post Symmachus octo porphyreticis columnis ornauit, uti nunc conspicitur. Ita Atilius Serranus loco citato. Anastasius in Symmacho tantum hæc habet: *Cantharum B. Petri cum quadriporticu marmoribus ornauit.* Anastasius ms. Bertiuianus in Stephano, ubi et liber ille desinit, in fine post consummans, hæc addit nondum edita: *Interea renouauit in atrio ante fores beati Petri apostoli, qui quadriporticus dicitur, columnas marmoreas octo miræ pulchritudinis sculptas, quæ desuper quadris composuit, et æreum desuper collocauit tegumen.* ROSWEYDUS.

Not. 43. *Superans sanctitate pietatem.* — In editionibus Balthi et Gravit, *ciuitate pietatem*: sed in Parisiensi emendatum fuit, typographico forte correctore, *pietate ciuitatem.* Doctissimus Cauchius coniiciebat legendum *ipsam superans pietate pietatem.* Vera lectio manuscripti P., *sanctitate pietatem*, ut nimirum paulo ante dixit, *quod pietati domesticæ prætulerit iustitiam caritatis.* Maluit scilicet pudicitie suorum hospitum, quam filiarum suarum consulere, ut pietas paterna suadebat. Duc.

Not. 44. *Labores fructuum.* — Vertit, ut est apud Hilarium, Augustinum, Prosperum, Cassiodorum, et vetus Psalterium. Oritur diversitas ex æquivoco nomine *καρπῶν*, quod iuncturam manus cum cubito significat, et simul fructum. Hieronymus epist. 141: *Cum Latini interpretes Græci verbi ambiguitate decepti, καρπὸς fructus magis quam manus interpretati sint;* at in Gallico Psalterio et Vulgata Latina: *τὸς πόνους τῶν καρπῶν σου ἐὰς εἶσαι, vertitur, Labores manuum tuarum manducabis;* nec aliter Hieronymus ex Hebræo. Duc.

Not. 45. *Consignatus est.* — Sapientiæ II, 5: *Σειρὸς γὰρ πάροδος ὁ κληρὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀναποδισμὸς τῆς τελευτῆς ἡμῶν, ὅτι κατεσφραγίσθη, καὶ οὐδεὶς ἀναστρίψει.* *Umbrae enim transitus est tempus nostrum, et non est reuersio finis nostri, quoniam consignata est, et nemo reuertitur.* Ita Vulgata 884 Latina, et verbum *ἐσφραγίσθη* retulit ad *ἀναποδισμὸν*, quod reuersionem sonat, non impedimentum, ut in Bibliis Basilienensibus editum est: Paulinus autem retulit ad *τελευτῶν* finem, quem consignatum esse dixit, metaphora ducta, ut ait Vatablus, ab iis quæ ut rata et firma sint obsignantur. Itaque obsignatus dicitur finis, quod immutari non possit; et reuersio occlusa, quoniam, ut ait poeta, *inde negant redire quemquam*, nec datur ab obitu mortis pedem referre. Duc.

IN EPIST. XV.

Not. 46. *Inebriari.* — Locus videtur expressus, ut alii non pauci, ex S. Ambrosio qui lib. I extr. de fide ad Gratianum sic ait: *Poculum quod lætificat cor hominis sobrietatem inebriat, crapulam fidei et veræ religionis exhalat; crapulam castitatis infundit:* Apud quem etiam legerim, *ad sobrietatem inebriat.* SACCHINUS.

Not. 47. *Ad vesperum.... tristes de fame prandii, placaretur nobis de refectione canandi.* — Semel tantum quotidie sub noctem corpus reficere erat antiquis usitatissimum. Vide lib. I S. Augustini de Moribus Ecclesie catholice, cap. 33, tom. I.

IN EPIST. XVI.

Not. 48. *Clarorum in ducibus aut philosophis virorum.* — ROSWEYD., *indicibus:* Non capio. Stephanus

A Claverius ad Claudianum hic per indices nihil aliud signari putat, quam titulos et stemmata nobilitatis. Tibullus:

Quid quaque Index sub imagine signet.

Quid si totum locum ita legamus? *Quibus egregie clarorum in ducibus aut philosophis virorum virtutes ad nobilem famam, non nisi per labores et pericula emicuisse memorantur.* Nempe philosophi per labores, duces per pericula emicuerunt. ROSWEYDUS.

Not. 49. *Extremas veritatis lineas.* — ROSWEYD., *extremae.* An extremae? Terentius Eunuchus act. IV, sc. 2:

Certe extrema linea

Amare haud nihil est.

Nannius lib. I Miscellan., cap. 20, id est extremo gradu, seu ordine. Est autem, inquit, ea pars theatri, ubi spectatores sedent, primum diuisa in caneos, postea in lineas, quasi in quadam intersepta, ne compressio alicubi orta in totum theatrum inundet, et universos spectatores affligat. Unde illud quoque Ouidii ad puellam vitabundam alterius concessus, ait:

Cogit nos linea iungi.

Hinc ultima linea, pro ultimo ordine; unde et illud,

Mors ut ima linea rerum.

Aliter Erasmus alique qui de circo scribunt, qui consulendi, si quos hæc noscendi lubentia tenet. ROSWEYDUS.

Not. 50. *Quasi truncis sensibus.* — Edit. Rosweyd., *carens sensibus.* Ita ms. Vat. et Fabricii editio. Ante vulgatum *quasi truncis sensibus:* quod etiam rectum. Claudianus de Bello Getico:

Scilicet Arctois concessa gentibus urbe
Cernit regnum Rhodano, capitique superes
Truncus erit.

Curtius lib. VII: *Capite decisso truncum humari iussit.*

Not. 51. *Patior ex copia.* — Græce *ἐκ περισσεύσεως.* ex abundantia. Nec opus Claverii lectione, *Patior esse copiam.* Sic Clemens Alexandrinus lib. I Pedagogi, cap. 6: *Ἐξέστε δὲ ἡμῶν ἐκ περισσεύσεως πρὸς τοὺς εὐοκλήμονας ἐπαποθύσασθαι.* Licet autem nobis relict ex quadam redundanti copia eos aggredi, qui in reprehendis aliis delectantur. ROSWEYDUS.

IN EPIST. XVII.

Not. 52. *In sede ac sinu domni.... Felicis.* — Apud scriptores ævi mediæ venerationem præcipuam habere appellationem domni, apice uno ex Domini voce rejecto, obseruarunt pridem viri docti, et tribui vulgo ecclesiastica dignitate fungentibus ac vitæ sanctitate insignibus. Ita passim episcopis hanc tribuunt Gregorius M., Paulinus Nolanus, Evodius, Fortunatus, Nicetius Trevir., Avitus Viennensis, Gregorius Turon., Ennodius, Ivo Carnotensis et alii. CANCELLIUS in Glossar. tom. II, p. 161, n. 1.

Not. 53. *In omni loco dum.* — Apud Isaiam prophetam LVIII, 9, hæc tantum legimus apud LXX: *Ἐτι λαλοῦντός σου ἔρει, ἰδοὺ πάρεμι.* Adhuc loquente te dicit, *Ecce adsum.* Chrysostom. hom. de Diversis Novi Testamenti Locis, 28, *Quales ducendæ sint uxores,* paulo aliter citat, quasi esset, *ἰαλοῦντός σου ἔρει, loquente te dicam,* Homiliae item in psalm. IV et Hom. 79 inter eas quæ sequuntur homilias ad Antiochenos, in eandem sententiam hunc prophetae locum profert, ut ostendat in omni loco Deum preces exaudire; 825 licet illa verba, in omni loco, tanquam ex textu Scripturæ non addat: *Numquid enim est homo, ut locum petas? Deus semper prope est. Adhuc enim loquente te dicam, Ecce adsum.* Licet in foro sis, sive in via, sive sis ubicumque, Deo poteris invocato petitionem obtinere. Ita citatur et ab Augustino de Verbis Apost. serm. 5. Duc.

IN EPIST. XIII.

Not. 54. *Victricio*. — Fuit hic octavus inter Rotomagenses episcopos, cujus celebris exstat memoria in Fastis Romanis 7 Augusti: *Rotomagii S. Victricii episcopi, qui adhuc miles sub eodem Juliano pro Christo abiciens cingulum, a tribuno multis tormentis afficitur, et capitis damnatur: sed carnifice, qui ad eum cædendum missus fuerat, cæcitate percussus, ipse vinculis solutus liber evasit: postea episcopus factus, Morinorum et Nerviorum gentes indomitas verbi prædicatione ad fidem Christi perduxit, et demum confessor in pace quievit: quæ adumbrata sunt ex Paulini ad Victricium epistola 18. Ad hunc exstat epistola 2 decretalis Innocentii papæ. ROSWEYDUS.*

Not. 55. *Pare Paschasio*. — Duc.: Rectius ms. P., *pare Paschasio*, id est socio et contubernali, sicut dixit idem Paulinus epist. 12 ad Severum:

Quosque suo Deus Ambrosio post longa reuelat
Sæcula, Protasium cum pare Gervasio.

ROSWEYD.: Retineri potest *patre*. Nam vere Paschasius Ursi spiritalis pater fuit. Paulo ante: *Per hujus enim ipsius manus genitus, in lectulo baptizatus redit*. Ita Paulinus Delphinum, qui illi baptismum contulerat, patrem quoque vocat.

Not. 56. *Tychicus tuus*. — Ita mss. Vat. et Vien. Duc.: ms. P., *Tyticus tuus*: quo fit ut legendum suspicer *Tychicus*, ut apud Apostolum Ephes. vi, v. 21: *Omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater, et fidelis minister in Domino*. Duc.

Not. 57. *In terra Morinorum*. — Huc videtur respicere Augustinus epistola 80 ad Hesychium: *Ad Oceani etiam littora in occidentalibus partibus Ecclesiam pervenisse jam novimus*. ROSWEYDUS.

Not. 58. *Nervici Littoris*. — Retinenda ea lectio conspirantibus libris. Sic *Nervicanus tractus et limes* Notitiæ imperii: qui non mutandus in *Ebrucianus*, quod Scaliger visum fuit Ausonianarum Lectionum lib. II, cap. 6 et 14, et ex eo Brouvero nostro ad Fortunatum lib. III, carm. 8. Ut Paulini vulgata lectio Notitiæ, ita Paulino Notitiæ lucem præfert. Citat quoque Brouverus noster ex Actis SS. Quintini, Crispiniani et Macræ, Rictium Varum *Nervici limitis præfectum*. Ortelius quoque in Thesaurio geographico *Nerricum littus Ebruciano præfert*, uti et Velserus explicatione prioris schedæ Peutingerianæ, cap. 5. Video quoque Scaligerum posteriore Ausonianarum Lectionum editione totum illud de *Ebruciano* littore omisisse cap. 6, etsi retinuerit cap. 14. ROSWEYDUS.

Not. 59. *Et illico antiqui serpentis invidia concitato in furias Tribuno*. — Sic. Apoc. c. XX, 2: *serpentem antiquum, qui est diabolus et Satanas*. Hæc voces *antiquus* et *vetustus* sæpe occurrunt in libris veterum theologorum Christianorum cum de diabolo est sermo. Idem Paulinus Nolanus de eodem loquens ea voce utitur epist. 1, n. 8, *caput draconis antiqui*; epist. 13 ad Pammachium, n. 15, *draconis antiqui cruenta sævitia*. Natal. 4 S. Felicis, v. 157, *serpens antique*; et Nat. 7, v. 83, *vetustior hostis*. Paulinus alter Petricordias lib. III de Vita et Mira ulis sancti Martini:

Ille ai. antiquo, serpens distente...

Et lib. VI:

Anguis ut antiqui dirum rajuere venenum.

Eadem voce utuntur SS. Patres, S. Leo M. serm. 3 de Quadrag.: *Non desinit nobis hostis antiquus laqueos peccati ubique tendere*; et in epist. ad Demetriadem (alias S. Prosper), *antiquus hostis malignus fremit*. Hieronymus epist. ad Theophilum, *Nequam amplius antiquus serpens sibilat*. Augustinus in psalm. xxx. *Alium habemus inimicum, diabolum, serpentem antiquum*. Gregorius M. homil. 27 in Evang., *Nec curat antiquus hostis hæc faciens, ut terrena tollat, sed ut caritatem in nobis feriat*; ita et paulo ante. Item homil. 34 in Evang. ante med., *Ille antiquus hostis qui Deo esse per superbiam similis concupivit*; et sic in Moralibus sæpissime. Bernardus serm. 1

A in die sancto Paschæ sub initio: *Non meministi, serpens antique, quam confusus abscesseris olim cum dicere præsumsisses, Mitte te deorsum*.

Not. 60. *Floridas confessorum purpuras*. — Vox *confessor* vario significato solet accipi sæpe eos denotat 886 qui Christum palam coram tyrannus confessi, quolibet pœnæ genere affecti, superstites tranquillam mortem obierant; interdum cantores et psalmistas, qui sunt in inferiori clericorum gradu in can. 11 concil. Carthag. et in Sacramentario S. Gregorii M. Quandoque etiam monachos qui pro expiandis delictis confessionem, seu pœnitentiam, abdicata seculari vita, monasticam ineunt; nonnunquam pro confessario usurpatur apud quem peccata deponuntur. Sed hic potissimum dicti *confessores* qui martyrio vitam pro Christo, quem palam confessi et contestati sunt, finiunt. Præter Johannem Antiochenum et synodum Orientalem in epist. ad Cyrillum apud Facundum Hermianensem lib. viii, S. Anibrosius lib. II ad imperatorem Gratianum: *Jam satis, omnipotens Deus, nostro exitio, nostroque sanguine, confessorum neces, exilia sacerdotum, et nefas tanta impietatis eluimus*.

IN EPIST. XIX.

Not. 61. *Urani*. — Baronius tom. V, an. Christi 431, Uranium hunc existimat eum esse qui Paulini discipulus obitum ejus scriptorum monumentis posteritati commendavit, qui tractatus exstat apud Surium tomo III de Vitis sanctorum, 22 Junii. ROSWEYDUS.

Vide hunc tractatum post elogium immediate ante Vitam S. Paulini.

IN EPIST. XX.

Not. 62. *Anastasio amantissimum esse humilitatis nostræ*. — Baronius tom. V, anno Christi 398, Anastasii papæ I, Arcadii et Honorii imp. 4. Inter hæc autem, ait, Anastasius papa, hoc ipso sæe sedis exordio, quæ tempore prædecessoris perperam facta scisset, magna sollicitudine emendare quamprimum curavit. Quod enim (ut suo loco dictum est) non ignoraret, paulo illiberaliter cum S. Paulino viro clarissimo, qui una cum Thersia conjuge monasticam amplexus vitam in Nolanum agrum secessit, Sircium, cui successit, egisse; ipse simul ac in thronum pontificum evehctus est, officiosissimas litteras ad episcopos pro ipso Paulino dedit; quem et omni officiorum genere postea frequentandi nullam penitus occasionem prætermisit. ROSWEYDUS.

Not. 63. *Ad natalem suum*. — Uti olim imperatores imperii sui ortum seu natalem celebrabant, ita Romani pontifices cathedræ seu episcopatus sui natalem celebrare sunt soliti. Sixtus pontifex ad Cyrillum episc. Alexandrinum anno Christi 430: *Ad beatum apostolum Petrum fraternitas universa convenit: ecce auditorium congruens, auditoribus conveniens audiendis. Habuerunt coepiscopi nostri illum gratulationis testem, quem habemus honoris exordium. Sanctæ namque et venerabili synodo, quam natalis mihi dies favente Domino congregat, quia sic credendum est, ipse præsedet*. Idem epistola ad Johannem episcopum Antiochenum: *Admitte universa fraternitas, quæ ad natalis mei convenerunt diem, qualiter bono humani generis apostolicæ sedis me præside gratulentur*. Hilarius papa in epistola ad episcopos Tarraconensis provinciæ: *Lectis ergo in conventu fratrum, quos natalis mei festivas congregat litteris vestris*.

Ea festivitas inter solemnia connumerabatur, veluti illa indicant, quæ profert Anastasius Bibliothecarius in Vita Hadriani I: *Denique ejus beatitudo fecit et pharum majorem in eadem B. Petri ecclesia in typum crucis, qui pendet ante presbyterium, habere tem candelas mille trecentas et septuaginta. Et constituit ut quatuor vicibus in anno ipsum phurum accenderent, id est in Nativitate Domini, in Pascha, in natali apostolorum, et in natali pontificis*.

Primo natalis cathedræ die sermones ab episcopis

Ipsis habiti. Ita Gregorius Nazianzenus orat. 7; item A Nyssenus tomo II operum, Chrysostomus tomo V operum, Ennodius 5 Sacra Dictione. Aliquando aliorum panegyricis laudati: ita Petrus episcopus a Chrysologo sermone 107, Laurentius Mediolanensis episcopus ab Ennodio 1 Sacra Dictione. Quin et anniversario cathedræ die concionem habebant episcopi. Augustinus homilia 24 et 25 ex libro 1 Homiliarum; Leo sermone 1, 2 et 3. Sic 30 anno natali sacerdotii seu episcopatus Epiphani dictio 9 dicta apud Ennodium lib. 1 Carninum. Vide Ferrarium lib. II de Ritu sacrarum concionum, cap. 35.

Utut natales privatorum episcoporum apud suos celebrati fuerint, unius tantum Petri natalis seu cathedra apud omnes in cultu fuit. Augustinus serm. 15 de 887 Sanctis in festo Cathedræ S. Petri: *Institutio solemnitas hodiernæ a senioribus nostris cathedræ nomen accepit, ideo quod primus apostolorum Petrus hodie episcopatus cathedram suscepisse referatur. Recte ergo ecclesiæ natalem sedis illius colunt, quam Apostolus pro Ecclesiarum salute suscepit.* ROSEWEYDUS.

Not. 64. Si Dominus commeatum donaverit. — *Commeatus* est spatium ac tempus, ut apud eundem Paulinum epist. 40 ad Delphinum, n. 3, *sterilis ficulnæ commeatum a Domino vineæ deprecatus est.* Est etiam licentia seu facultas alicujus rei peragendæ; interdum etiam, pro abeundi licentia, ut epist. 49 ad Macarium, n. 1, quandoque pro refectione usurpatur. Sed scriptoribus Christianis sæpissime est vitæ prerogatio, seu facultas vitam producendi a Deo impetrata. Postremo hoc significatu accipiendus est hic locus, sicut et epist. 50 ad Augustinum, n. 14, *præstante mihi ac tibi commeatum dierum Christo*, et clarissime epist. 13 ad Pammachium, n. 8: *Quia spirantis adhuc filii commeatum poterat impetrare.* Eodem sensu Paulinus alter in Vita S. Ambrosii. Marius Mercator lib. Subnotat., cap. 7: *Si autem Deus vitæ commeatum dederit, et ad retractandos hos optimos libros tuos..... tempus indulserit.* S. Fulgentius epist. 1 de Conjugalii Debito: *Sic sum repentiina corporis ægritudine correptus, ut febrium violenta nimicitas commeatum mihi vitæ præsentis auferret, nisi, etc.*

Not. 65. Atingonensi Ecclesiæ. — Emendandus est ex hoc loco alter epistolæ 21 ad Amandum, unum de Atingonensibus dignamini *mittere*: dicitur enim portus Atingonis, de quo Sidonius Apollinaris epist. 12 lib. VIII ad Trigetum: *Post hæc portum Atingonis tum piger calcas, ac si tibi nunc esset ad limitem Danubium contra incursaces Massagetæ proficiscendum.* Hodie Lengonem vocant urbem, ad sinistram ripam properantis in Oceanum Garumnæ sitam, quæ septem leucis a Burdigala distat, et nunc ad diocesium pertinet episcopi Vasatensis, non archiepiscopi Burdigalensis; ad ditionem autem comitis Benangæ et Candalæ, postquam hereditario jure successionis vel emtionis ad illum, ab Arnaldo Gartia milite translatum est. Scribit enim Gabriel Lurbaeus in Chronico Burdigalensi, jam ab anno Christi 1170 Lengonem oppidum jure beneficiario cessisse collegium canonicorum, ad fanum S. Severini in suburbio Burdigalæ ædificatum, eidem Gratia et ejus posteris, ea conditione, ut duodecim lampetras die designato quotannis eidem collegio pendant. Sic oppidum istud licet S. Amandi successoribus archiepiscopis sit ereptum, et ecclesiasticæ ipsorum jurisdictioni subtractum, rediit tamen ad S. Paulini successores, quorum politicæ ditioni subjectum est, quando iidem comites Candalæ domini sunt illius feudi ac domicilii, quod fuit olim Paulinorum, quoque Podium Paulini etiamnum vocatur Burdigalæ, atque eo nomine primum inter cives Burdegalenses locum obtinent. Nihil ad hunc locum pertinet Alinganiensis ille vicus, quem ex Gregorio Turonensi profert Ortelius; ille enim in territorio urbis Turonicæ, non circa Garumnam collocatur cap. 16 Miracul. Duc.

IN EPIST. XXII.

Not. 66. Sibi ergo habeat armilausam suam. — Illud genus locutionis, *sibi ergo habeat armilausam*, usurpavit etiam alibi Paulinus, ut epist. 4: *Sibi ergo habeant arrogantiam, sibi divitias, sibi nobilitatem et justitiam enam sola carne Judæi: nobis ad salutem satis est Christus*; et epist. 6: *Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam: nobis inopiam nostram, ut putant, et stultitiam nostram relinquunt*; et epist. 29: *Sibi habeant litteras suas oratores, sibi sapientiam suam philosophi, sibi divitias suas divites, sibi regna sua reges: nobis gloria et possessio et regnum Christus est.* Imitatur Plautum, apud quem in Curculione Phædromus adolescens ait: *Sibi sua habeant regna reges, sibi divitias divites: sibi honores, sibi virtutes, sibi pugnas, sibi prælia, dum mihi abstineant invidere.* Apud eundem prologum agit in Aulularia Lar familiaris, cujus hic mentio fit in fine epistolæ; at ex Virgilio III Æneidos illa sunt Ænææ Helenæ vale dicentis:

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jani sua.

Duc.

Not. 67. Armilausam suam. — Usus est hac eadem voce epist. 13: *Cum præterea facie non minus quam armilausa ruberet.* Numerat inter genera vestium Isidorus lib. XIX Originum, cap. 22: *Armelausa vulgo vocata: quod ante et retro divisa atque aperta est, in armos tantum clausa quasi 888 armiclausæ, c. littera ablata.* Vetus interpret Juvenalis sat. 5, vers. 143: *Viridem thoracæ, armilausam prasinam.* Mauritiū locum profert ex strategicis doctissimus Rigaltius, ex quo genus fuisse militaris vestis brevioris colligimus, unde et caligæ militares minimeque monachales huic tabellario tribuit Paulinus. Sic ergo Maurilius: *ποίη δὲ φορεῖν ἱμάτια τοῦ πεζοῦς, εἴτε ζωστήρια Γοθηκῶν, εἴτε ἀρμυλαύσια ἔχουσα.... μίχρη: τὸ γυνάτων. ... Suidas in Etymologico: Ἀρμυλαύσιον παρὰ τὸ ἄρμα τὸ ἐπάνω τῶν ὀπλῶν.* Constat ergo non ultra genua fuisse productam vestem hanc, et similem ei quam equites armis superjectam gestant suis insignibus distinctam, quam et tunicam armorum vulgo appellant, *cotte d'armes.* Duc.

Armilausam. — *Armilausa* est sagum militare quod thoraci superinduitur; sed vestem militarem hic facit etiam Paulinus, et epist. 13: *Cum præterea facie non minus quam armilausa ruberet.* Passio S. Bonifacii martyris edita ab Holstenio: *Vir est quadratus.... coccinea armelausa indutus.* Anastasius Bibliothecarius in Gregor. II, pag. 70, de Luithprando rege Longobard.: *Atque sic ad tantam compunctionem pis montis flexus est, ut quæ fuerat indutus exueret, et ante corpus Apostoli poneret, mantum, armilaisiam, balteum, spatam, atque ensam deauratam.* Almuicius canonicorum etiam armilausiorum nomen inditum a quibusdam. CANGIUS, in Glossar. Lat., tom. I, pag. 336.

Not. 68. Nec chlamyde curtallini. — Chlamydem propriam esse militum vestem, docet Nonius, cum paludamentum eam vocari scribit; et Herodianus, cum lib. VII: *Περὶ τῆς χλαμυδὸς περιβαλεῖν, purpuræ paludamento induisse imperatorem militis dixit.* Plautus quoque in Pseudolo chlamydatum militem introducit. Ergo curtallinos istos militiam obijse colligimus, ut indicant etiam jurisconsulti, dum citant legem 14 de Privilegiis eorum qui in sacro palatio, ubi mentio fit militiæ cohortaliorum, et Leg. 26, de Cohortalibus principum, et leg. 3 de Officialibus rectorum provinciarum. Nam cohortalini dicebantur apparitores et officiales magistratum qui provinciis præerant. Citat et vetus Glossarium Brissonius: *Cohortalimus εὐτελής θυρωρός τοῦ πραιτωρίου.* hoc est *vilis janitor prætorii.* Cujacius etiam præstantissimus J. C. scribens in lib. X codicis, tit. 23, cohortales ait esse perpetuos præsidium apparitores, tum profert locum ex libro XLV Basilicorum, tit. 1,

ubi Thalekæus ex Patricio definit cohortalinos, beneficiarios habentes curam mansionum eorum. Ὁ δὲ μακαρίτης Πατρικίος τοὺς κορταλίνοὺς καλεῖ μὲν beneficiarios, λέγει δὲ φροντίζεν αὐτοὺς τῶν ἀλλαγῶν τῶν ἐπιπῶν. corticalini sunt igitur iidem qui in codice cohortalini dicuntur, quandoquidem quam antiquiores Latini autores cohortem dixerunt vel chortem, locum nimirum in villa tectis circumdatum, quod circa eum pecus coerceatur, id posterioris ævi scriptores curtem vocarunt, hoc est villæ partem, vel ipsam villam. Sic in libris Feudorum curtem vel alodem dicuntur vendere, qui villam vendunt; sic Godelfridus monachus in Annalibus loquitur: *In quadam curte monachorum de Evera latens.* In legibus Bajoariorum, cap. 14: *Si quis in curtem alicujus intraverit;* et in legib. Aleman., tit. 10 Helmodus citatus a Fr. Hotomano in librum de Feudis, in Historia Slavorum lib. 1, c. 14: *Habuit præter alia curtes duas nobiles;* et cap. 32: *Rex consistebat in curte regia Hilgelestein.* Abbas item Urspergensis in Frederico I. Et ut annotat idem Hotomanus, curtis pro villa sumitur, ut sæpe res ex potiore parte appellantur; deinde magnificentæ domus rusticæ, curtes etiam dicte; et regie curtes, palatia principum in villis et in urbibus; unde factum ut apud Græcos etiam historicos posterioris ævi, et apud jurisconsultos κορτα et κύρτη diceretur aula principis. Codinus de Officiis Constantinop.: Ἰαπετροῦσι δὲ οἱ κορτινάριοι εἰς τὴν τοῦ βασιλέως κορτήν. ἧς κόρτη ὀνομάζεται. Ministrant vero cortinarii ad imperatoris tabernaculum, quæ appellatur corie. Ut igitur cohortem et curtem confundunt autores, ita hic eosdem cohortalinos, et corticalinos, principum vel præsidum officiales et apparitores Paulinum appellasse probabile est. Duc.

IN EPIST. XXIII.

Not. 69. *Ex abundantia.* — Prior locus est Matth. xii, 34, posterior Ecclesiastici xii, 19, ex duobus Scripturæ versiculis conflatus ab Autore: Πᾶν ζῶον ἀγ πᾶ τὸ ὅμοιον αὐτοῦ καὶ τῶ ὁμοίῳ αὐτοῦ προσκολληθήσεται ἀνήρ. Omne animal diligit simile sibi, et simili sibi copulabitur vir. Proverbum hoc apud gentiles invaluit. 889 Aristoteles Ethicor. 8: Ὅμοιον ὁμοίον ἐπίεται; et Agatho apud Platonem in Convivio: Ὅμοιον ὁμοίῳ καὶ πελάζει, Simile simili semper adheret. Duc.

Not. 70. *Deum sceneras.* — { Paulinus noster cum quarto casu dicit, scenerare; cum alii dicant, scenerare alicui, quod est sceneri dare. Idem Paulinus epist. 52, n. 19: *Amplius est Dominum quam hominem scenerare.* Item in serm. de Gazophylacio 34 inter epist., n. 2, *Deum scenerat.* Et mox, *Qui enim scenerat pauperes Domini.* Et n. 5, *Sceneremus igitur Dominum de donis Domini.* Item Cyprianus de Habitu virginum: *Patrimonio tuo Deum scenera, Christum ciba;* sic enim habent mss. codices, ut adnotat J. F. Gronov. in Observat. Ecclesiast., c. 1. Idem Cyprianus de Orat. dominica: *Quando quis miseretur pauperis, Deum scenerat.* Et Augustinus serm. 65: *Sufficit ad gloriam dantis... quod misericordia sceneret Deum, quod pascat in paupere Christum.* Et serm. 1 in psalm. xlviii, n. 9: *Fæneres Christum, accipiat in terra parva, ut reddat tibi in cælo multa.* Sic verbum istud cum accusativo jungit Martialis lib. 1, epigram. 77: *Hæc omnes scenerat una deos.*

Not. 71. *Exsiliium præreptor operum.* — Omnino legendum existimo præreptor vel præceptor. Neimpe sedulitate sua omne serviendi officium Paulino præripiebat, et præceperat Victor. Sic epist. 4 ad Severum: *Contendam præripere hospitis gratiam.* Et epistola 36 ad Macarium: *Stupens laborem sibi sine labore præceperpi.* In ms. B. erat præreptor. Sic Ambrosio lib. vi in Lucam, c. 7, præripere hospitis gratiam. ROSWEYDUS.

Not. 72. *Ex libro enim tuo.* — Intelligit librum Severi de Vita S. Martini, ubi, capite 26, narrat humile Martini erga se obsequium: *Aquam, inquit, ma-*

nibus nostris ipse obtulit; quod Paulinus erga Victorem æmulatus est. ROSWEYDUS.

Not. 73. *Ad orexim monachorum.* — *Orexis* est cibi appetentia, aviditas, ex Græco ὄρεξις. Johannes Sarisberiensis lib. viii Policrat., c. 6: *Et quos magis onerare voluerint majoribus oneratos minoribus poculis ingurgitant, et distendunt; et donec rapidam (forte leg. rabidam, ut apud Juvenal.) orexin excutiant, aliquid amicitie aut festivitati credunt esse subtractum.* LANGIUS in Glossar. Lat., tom. III, p. 63.

Not. 74. *Miscuisset in crumilum.* — In veteri codice scriptum offendit doctiss. Cauchius in *crumilum*, in altero etiam Put. legebatur in *crubillum*: quam ob causam suspicatur idem corrigendum in *numerum*, allatis Festi et Horatii locis: cui tamen nequaquam assentior, sed receptam lectionem sic intelligo, ut velit Paulinus spiritualem hunc coquum facile additurum fuisse fabæ ac milio reliquis frugum vel seminum species, quarum sit mentio apud Ezechielem, nimirum lentem, et hordeum, et viciam in cumulum, hoc est, ut pulvis illæ ex faba et milio auferentur hoc cumulo, et ita panes Ezechielis æquarent. Ita locutus est Cicero 2 in Rallum: *Accesserint in cumulum manubia nostrorum imperatorum.* Porro Ezechielis locus est cap. iv, 9: Λάβε σε: αὐτῶ πυρούς, καὶ χριθάς, καὶ κύαμον, καὶ γάκον, καὶ πύργρον, καὶ ὄλυραν, καὶ ἰμβραλεῖ; αὐτὰ εἰς ἄγρον ἐν ὀστράκινον, καὶ ποιήσεις αὐτὰ σπαντῶ εἰς ἄρτον. *Suhte tibi triticum, et hordeum, et fabam, et lentem, et milium, et infiginem, et infirmilles ea in vas unum fictile, et facies tibi ex eis panes.* Viciam hic vertit Paulinus ὄλυραν de qua Hieronymus: *Quam nos viciam interpretati sumus, LXX Theodotioque posuerunt ὄλυραν, quam alii avenam, alii sigalam putant.* Vide etiam Isaiæ xxviii, 25, correxit idem Cauchius in illis verbis, *sed farina confecit aut milio;* quod aptius judicavit, *sed panico confecit aut milio;* et mox: *Fabam introivit panico.* Ego vero receptam lectionem in voce panico nequaquam rejicio, quod eam tueatur Isidorus lib. xvii Originum, cap 3: *Panicum dictum, quod in multis regionibus ex eo panis vice homines sustententur, quasi panis vicium.* Veriorem tamen etymologiam profert Plinius lib. xviii, cap. vii: *Panicum a paniculis dictum.* Duc.

Not. 75. *Crumilum* — { Sic reposuimus ex duobus mss. codicibus Belgic. et Vien. Eadem voce usus est Gregorius Turon. de Glor. confess., cap. 98. *Adærens, inquit, eum intra Augustidunensem terminum commoratum fuisse, et sapius in hoc vasculo vel olus, vel crumelum coctum cum illo sumsisse.* Quid sit autem *crumilus* seu *crumelus*, non satis perspectum habeo. Forte legendum, *grumulum*. A voce enim *grumus* factum diminutivum *grumulus* pro qualibet acervatione et strue. A *grumus* facta gallica vox, *grumeau*. Vide Dacereum ad Festum in voce *grumus*, p. 170. Ante erat in editione Rosw. in *cumulum*.

Not. 76. *Frumentationem.* — Desumtum hoc ex psalmo lxxvii, v. 25, ubi Vulgatus habet *cibaria*: sed Psalter. Rom. et Gallic. et Cassiodorus cum Paulino, *frumentationem*, Græce est ἰπισσιτισμός. Hesy-chius, ἰπισσιτισμὸν, ἰφοδιασμὸν. ROSWEYDUS.

Not. 77. *In misericordia pingui donec.* etc. — Scriptum ergo 890 invenit in textu LXX Paulinus, vel autor illius Latine versionis, quam sequebatur ἐν ἐὶω πῖονι, unde vetus Psalterium et Augustinus habent psal. xci, 2: *In misericordia pingui.* Vulgata Lat.: *In misericordia uberi.* In aliis libris Græcis est ἐν ἐλαίῳ πῖονι, in oleo pingui: quod convenit cum Hebræo, ex quo Hieronymus in oleo uberi. Theoporetus ex Symmacho: Ἡ παλαιώδης μου ὡς ἐλαία ἐμβάλῃς; *Vetustas mea sicut oliva germinans.* Idem Paulinus infra epist. 24: *Cujus senectus in misericordia uberi requiescat.* Duc.

Not. 78. *In protoplastis.* — Ita primos parentes Adamum et Evam Græci Patres appellant a Deo ipso creatos, Clemens Alexandr. iii Strom. : οἷς κατηκολούθησαν οἱ πρωτόπλαστοι τοῦ Θεοῦ. *Quas consecuti sunt, qui a Deo primi formati fuere.* S. Jo. Chrysostomus lib. 1 de Providentia: Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ πατρῶ-

δείσου τὴν ἀρχὴν ἔβηλε τὸν πρῶτοπλαστον. Quocirca A
 primum hominem quoque a principio e paradiso expul-
 lit; et lib. II : Ἐπὶ τὸν τοῦ πρῶτοπλαστοῦ ἔβηλεν
 παῦλα. Primi parentis insipiscimus filium; Cyprianus
 de Habitu virg. : In Scripturis fere omnibus ad proto-
 plastrum Deus loquitur. Duc.

Not. 79. Obsutus. — Pro oculos mentis obsutus,
 quod erat in Paris. edit. emendavimus ex mss. et ve-
 teribus editionibus, oculos mentis obsutus, quod ita
 loqui amet Paulinus : κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς συνεβρα-
 μένος, ut Græci dicunt ἀποβιάπτει, στόμα οὐ ὀβ-
 στρουere. Sic epistola 6 : Pyrenæus agger nomen magis
 quam jugum horrendus interjacet; et epist. 7 : capil-
 lum ad cutem cæsi. Virgil. lib. I Æneid. : Tristior et
 lacrymis oculos suffusa nitentes. Duc.

Not. 80. Peccator de anima sua currit. — Ubi scri-
 ptum hoc esset, post multum laborem tandem inve-
 nimus, nimirum Proverb. VII, 23 : Οὐκ εἰδώς ὅτι περὶ
 ψυχῆς τρέχει. Nesciens quod pro unimū currit. Vul-
 gata Lat. : Et nescit, quod de periculo animæ illius
 agitur. Convēnit cum locutione Græcorum, apud quos
 proverbialiter dicitur, τρέχειν τὴν ἰσχάτην, qui extre-
 mum periculum incurrit, εἰ τρέχειν περὶ ψυχῆς. sci-
 licet κινδύνον, vel δόμον, vel ἀγῶνα. Profert Budæus
 ex Gregorio Nazianz. contra Julianum : Ἰσθετο πολ-
 λῶν τῶν περὶ ψυχῆς τρεχόντων. Animadvertit multos
 animæ periculum incurrere. Dionysius Halicarnass.
 lib. III Antiquit. : Ὁ δὲ ἕτερον ἄν τ.ν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς
 ἀγῶνα τρέχει. Nunc non aliam ob causam currit pro
 capite, hoc est in capitis discrimen adducitur. Duc.

Not. 81. Et homo est, et quis cognoscet eum? —
 Locus est Jeremia, XVII, 9 : Βαβεία ἡ καρδίη παρὰ
 πάντα, καὶ ἀνθρώπος ἐστὶ, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; Pro-
 fundum est cor super omnia, et homo est, et quis co-
 gnoscet eum? Hieronymus ex Symmacho, Inscruta-
 bile cor omnium; vir autem quis est qui inveniat illud?
 Theodoretus in Commentario : ἀνθρώπος μὲν, φησι,
 ἀκατάληπτα τὰ τοῦ πῆλος βουλεύματα, κέρυπτται γὰρ
 τὰ τῆς καρδίας κινήματα. Ab hominibus quidem com-
 prehendi nequeunt consilia proximi : quia sunt oculi
 motus cordis. Licet autem de quovis homine plerique
 intelligant, de Christo tamen exponunt (qui cum
 homo sit, propter occultam Divinitatem non cogno-
 scatur) una cum Paulino Tertullianus adversus Judæos
 cap. 14, et III in Marcion., cap. 7; Cyprianus
 lib. II, cap. 10 adversus Judæos; Epiphanius hæresis
 30; Ambrosius de Institutione virgin., cap. 16; Au-
 gustinus III contra Faustum, cap. 11; Lactantius lib.
 IV, cap. 13. Duc.

Not. 82. Quia non habitabat. — Sapient. I, 4 : Εἰς
 κακότεχνον ψυχὴν ὅκ εἰσελεύσεται σὺφία, οὐδὲ κατοικήσει
 ἐν σώματι κατὰ γὰρ ἡμαρτίας. In maleficam animam
 non introibit sapientia, neque habitabit in corpore sub-
 dito peccato. Reposuerant hoc loco typographici
 correctores, non habitabit, quod in Scriptura sit κα-
 τοικήσει. restitutum ex Bad. et Grav. habitabat. Duc.

Not. 83. Indicata testatur. — Veteres editiones
 mendose habebant, judicata testatur pro indicata; sic
 enim scriptum est, quod narrat Paulinus, licet fal-
 lente memoria paululum ab eo discedat, quod de
 pondere capillorum additur; II Reg. 14, 26 : Ὡς ἂν
 ἐκείρετο. ὅτι κατεβάρυνεν ἐπ' αὐτόν, καὶ ἔστησε τὴν
 τρίχα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ διακοσίους σίκλους. ἐν τῷ
 σίκλῳ τῷ βραβυκῷ. Quando tondebatur, quoniam ag-
 gravabat in eum, et ponderavit capillum capitis sui
 ducentos siclos in siclo regio. Vulgata Latina nihil di-
 screpat, ducentis siclis pondere publico : ut via regia
 dicitur, ἡ θεωφόρος. Duc.

Not. 84. Superposuerunt iniquitates meæ caput
 meum. — In illo versu 5 psalmi xxxvii : Ὅτι αἱ ἀνομίαι
 ὑπερέβηον τὴν κεφαλὴν μου. Vertit etiam Ambrosius,
 Iniquitates meæ superposuerunt super caput meum; et
 explicat : Supertransierunt caput meum, et superemi-
 nent mihi, ut sensus meos deprimant; et S. Augustinus,
 Sustulerunt caput meum. Vulgata, Supergressæ
 sunt caput meum : quomobrem corrigendæ sunt omnes
 editiones priores quæ hic apud Paulinum habent,
 iniquitates meas. Duc.

Not. 85. Ros enim. — Locus est Isaïæ cap. xvi,
 v. 19 : Ἡ γὰρ δρόσος παρὰ σοῦ ἴαυκ αὐτοῖς ἐστὶ. Ros
 qui a te, sanitas 891 ipsis est. Ubi Vulgata : Quia
 ros lucis, ros tuus. Pagninus et Vatablus : Ut ros ole-
 rum, ros tuus. Quæ diversitas accidit ex Hebræo
 רוֹתֵךְ oroth in plurali, quod et lumina et olera vertere
 potes. Elegans similitudo verbo hoc ambiguo claudu-
 tur, quasi dicat : Sicut ros lucis seu antelucanus ole-
 ribus et herbis agrestibus gratissimus est, eaque re-
 viviscere facit, ita ros tuus cadens super ossa arida,
 ea viviscere facit. Vide ibi Gasparem nostrum San-
 ctium. Ulitur Paulinus et infra epistola 17, 26 et 31,
 quo posteriore loco Frontonem nostrum consule.
 ROSVEDUS.

Not. 86. Ad confusionem malorum — Id est dæmo-
 num, quos hic vocat angelos ad seductionem paratos.
 Atque ita Malum apud Matthæum cap. vi, v. 13 : Sed
 libera nos a malo, ἀπ. τοῦ πονηροῦ, multi Patres intel-
 ligunt, uti et cap. v Matthæi, v. 37 : Quod autem bis
 abundantius est, a malo est, ἐκ τοῦ πονηροῦ; et cap.
 XIII, v. 19 : Venit malus, ὁ πονηρός. Tertullianus de
 Fuga in persecutione cap. 2 : Sed erue nos a ma-
 ligno, id est ne nos induxeris in tentationem, permit-
 tendo nos maligno. Hoc lib. de Oratione, cap. 8,
 dixerat, Sed evehe nos a malo. Ita quoque Chryso-
 stomus, Euthymius, et Theophylactus in cap. VI
 Matth. Rursus Tertullianus lib. de Penitentia, cap.
 5 : Ut denuo malus recuperata præda adversus Domi-
 num suum gaudeat. Idem libro de Patientia, cap. 11 :
 Certemus igitur quæ a malo insfiguntur sustinere; et
 cap. 14 : Dissecabatur malus cum Job immundam ul-
 ceris sui redundantiam magna æquanimitate distri-
 geret : sæpius ita utitur eo libro. Idem de Culto femi-
 narum, cap. 5 : Christianus a malo illo adjurabitur?
 Idem lib. II ad uxorem, cap. 6 : Omnia extranea, om-
 nia inimica, omnia damnata adherendæ salutis a malo
 immissa; sæpius eodem libro. Cyprianus de Oratione
 dominica, cap. 10 : Quando in tentationibus nostris
 nihil malo liceat, nisi potestas inde tribuatur; atque
 ita aliquoties ibidem usurpat. ROSVEDUS.

Not. 87. Ut aurum cephas. — Sic reposuimus ex
 ms. P. et editione Badii. cum in Paris. et Græviana
 esset aurum paz, fortasse quod Hebraice legatur Can-
 ticor. v, 2 : כֶּתֶם כֶּתֶם רוֹשֶׁהוֹ rocho kelem paz. Caput ejus
 aurum obrizum, ut vertit Pagninus; vel ut Montanus,
 massa auri obrizi; nam et ita Aquila Græcæ extulit,
 λέβια χρυσοῦ, lapidea vel massa auri, Theodotio vero,
 ἐπίσημοι ἐν χρυσίῳ Insignes in auro. Male Kircherus
 in suo Indice Hebraico, χρυσοῖον κεφαλή, aurum caput,
 nam LXX scripserunt χρυσοῖον κεφαλή, aurum cephas,
 ut constat ex Gregorio Nysseno in Canticum homil.
 13, qui κεφαλή exponit ὀρθοκέντρον καὶ πάσης ἐπιπέδου
 ἀλλήλων, εἰλικρινές καὶ καθαρόν, purum et quod omni
 mixtura careat, et sincerum. Ambrosius in psalmo
 cxviii, octonario 15 : Caput ejus aurum cephas. Unde
 et Aquila petram aurum dixit : Symmachus, lapidem
 aurum, quod significat stabilem eminentemque sapien-
 tiam. Deceptus est fortasse vir sanctissimus, existi-
 mans Hebraico in textu fuisse vocem Cephas, quæ
 petram significat, unde nomen S. Petro apostolo;
 sed sola vox כֶּתֶם kethem grumam seu massam signifi-
 cat auri, vel frustum auri puri, quale est Indicum,
 ideoque conjungitur cum voce פַּז paz, quæ aurum
 item obrizum so. at. Sunt ergo qui putent ex duabus
 dictionibus kethem et paz, sive phas ut veteres He-
 bræi legebant, conflatam fuisse vocem κεφαλή. Alii vero,
 inter quos Delrius noster, existimant LXX scripsisse
 χρυσοῖον ἐκ φάζ, aurum ex Phas, id est ex illa regione
 advectum, et degenerasse illam dictionem in κεφαλή,
 sicut Danielis x, 3, פַּז-וֹ Ophas nomen loci esse putat
 Pagninus, quod scriptum sit Jerem. x, 9 : Argen-
 tum de Tharsis et aurum de Ophas. LXX dixerunt :
 Ἀπὸ θαρσὶς ἦεν χρυσοῖον Μωφάξ. Ex Tharsis venit
 aurum Mophas. Symmachus. Proverb. VIII : κρῖνον
 καρπὸς μου χρυσοῖον Ὠφάξ. Melior fructus meus auro
 Ophaz. Alii deducunt a radice פַּז, quod est roborare
 et confirmare; nam anrum purius redditum est soli-
 dius. Vera igitur lectio est cephas, cum Latinam Scri-

pturæ editionem sequatur Paulinus e Græco textu LXX expressam. Duc.

Aurum cephas. — 1 Ms. codex Vien., aurum ophaz. Sic Da ielis cap. x, v. 5, apud LXX: Et lumbi ejus præcincti auro ophaz. Sed hic codex Vaticanus LXX et ms. Reg. cum editis tribus habent cephas. Ambrosius de obitu Valent. et serm. 15 in psalm. cxviii, v. 1, cephas habet ab Aquila petram, a Symmacho lapidem aurum interpretatum, et lib. II de Spiritu sancto in prologo. Vera igitur et optima lectio, aurum cephas.

Not. 88. Sed hoc ut tu magis intelligis, emendetur. — Ita mss. Vaticanus et Belgicus: ante erat, uti et ms. habet Puteanus, sed hoc, ut tu mavis intelligi, semen detur. Frontoni nostro $\epsilon\pi\sigma\upsilon\lambda\omicron$; videbatur locus et Paulinum forte de semine humano tamquam coagulo verba facere: certe Columella ubi de caseo agit, semen quoddam pro coagulo usurpari scribit. Ita ille. Quia Paulinus hic mentionem facit lactis et vini, item primæ nascentium multræ, constatque ex antiquis autoribus, olim 892 pueris recens natis et baptizatis lac et vinum datum, videatur fortasse alicui Paulinum alludere ad eum morem, qui in Gallia etiamnum ætate Hugonis Victorini durabat, quo pueris recens natis sub vini specie eucharistia administrabatur. Immo ait suo quoque tempore purum vinum non consecratum loco sanguinis datum, quam consuetudinem sublata non optabat. Ita enim ille lib. I de Cæremoniis, Sacramentis et Observationibus ecclesiasticis, cap. 20, agens de recens baptizato: Si ejus valetudinis est, sacramenta unitatis, id est, corpus et sanguinem Christi accipere debet. Pueris recens natis idem sacramentum in specie sanguinis est ministrandum digito sacerdotis, quia tales naturaliter sugere possunt. Augustinus ad Bonifacium contra hæresim Pelagianorum (Contra duas ep. Pelag. lib. I, cap. 22): In Ecclesia Salvatoris per alios parvuli credunt, sicut ex aliis, quæ in baptismo dimittuntur, peccata traxerunt. Nec illud cogitatis eos vitam habere posse, qui sunt expertes corporis et sanguinis Christi, dicente ipso Domino: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem (Johan. vi), etc. Ergo (si sine periculo fieri potest) juxta primariam Ecclesiæ institutionem sacramentum eucharistiæ in specie sanguinis est tradendum pueris. Unde ignorantia adhuc formam retinens, sed non rem, dat eis loco sanguinis vinum; quod penitus supervacaneum arbitraret, si sine scandalo simplicium dimitti posset. Si autem in reservando sanguinem Christi vel ministrando pueris immineret periculum, potius supersedendum videtur. Nec terreant vos præmissa Augustini verba. Ipse enim alibi (Serm. de infantib.), quasi ea determinans dicit: Nulli est aliquatenus ambigendum tunc unumquemque fideiæ corpus sanguinisque Domini participem fieri, quando in baptismo membrum corporis Christi efficitur; nec alienari ab illius panis consortio, etiamsi antequam illum panem comedit et calicem bibit, de hoc seculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat. Si hic ritus Paulini ætate etiam in Galliis viguit, et cum emendari voluit, aliqua fortasse lux loco huic obscuro affulgebit.

Quod id in Gallia olim obtinuit, ut vinum recens baptizatis traderetur, etiam hac nostra ætate duravit in ecclesia Dordracensi, uti refert Wilhelmus Lindanus lib. IV Panop., cap. 25.

Quod si jam data interpretatio minus satisfaciat, quod in ea vini tantum mentio fiat, non etiam lactis; quodque hic apud Paulinum duarum specierum videatur fieri commixtio (petit enim hoc emendari, quo prima nascentium multra coalescit: fecit autem lactis et vini mentionem; et vinum Veteri Testamento, lac Novo deputat); quod si, inquam, prædicta interpretatio minus satisfaciat, videri possit Paulinus allusisse ad eam consuetudinem qua olim post baptismum vinum lacte mixtum baptizatis præbebatur. Ejus meminit S. Hieronymus in caput LV Isaia, illud comina, quo invitatur emergere vinum et lac, explicans. Quod vinum miscuit et Sapientia in cratere suo, omnes

A stultos seculi mundique sapientiam non habentes provocans ad bibendum: et ut non solum vinum emamus, sed et lac, quod significat innocentiam parrulorum: qui mos ac typus in Occidentis Ecclesiis hodie usque servatur, ut renatis in Christo, vinum lacque tribuatur. De quo lacte dicebat et Paulus: Lac vobis potum dedi, non solidum cibum (I Cor. III). Et Petrus: Quasi modo nati parvuli, rationale lac desiderate (I Petr. II). Unde et Moyses vinum et lac in Christi intelligens passione, mystico sermone testatur: Gratiosi oculi ejus a vino, et candidi dentes ejus a lacte. Quia igitur hac epistola Paulinus lac impense commendat, et gratiæ in Ecclesia ubera bona super vinum legis deprædicat, miratus forte fuit lac vino mixtum baptizatis præberi, cumque ritum optaverit ex mente quoque Severi emendari.

Nec temere dictum videtur ab Hieronymo, eum morem in Occidentis Ecclesiis observatum. Nam in Orientis Ecclesiis usurpatum non facile legas. Quod enim Josephus Vicecomes lib. V de Baptismo, cap. 44, asserit, eum morem Clementi Alexandrino lib. I Pædagogi, cap. 6, notum notatumque vereor ut labatur. Varia quidem de lacte narrat ad explicationem loci Pauliniani I Cor. III contra Gnosticos quosdam, qui per lac imperfectum quid designari pertendebant; non tamen ea quæ narrat ait usurpata in Ecclesia. Ibidem ait lac cum aqua misceri: quis autem dixerit eum apud Græcos baptismi ritum fuisse.

Quia Clementis locus illustris est, et servire possit ad mysterium ritus, qui olim in Occidentis Ecclesia fuit observatus, cujus hic Paulinus videtur meminisse, eum subjiciam. $\text{Ναι μιν ιπειγουναι το γαλα και ονω τω γλυκει επωφελος δι η μεις: καθαπερ ανακινουαι του παθους εις αφαρσιον ιεροροται γαρ υπο του οινου το γαλα και σχιζεται, και ο τι περ αυτου νοδου, τουτ αποχριστευται κατα τα αυτα δι της πιστεως η κοινωνια η πνευματικη προς τον παθην ανθρωπον. τας σαρκικας επιθυμιας ιεροροουσα, εις αιδιτητα συστειλει τ ν ανθρωπων, τοις θεοις απαθαρτουσα (Clem. Alex. lib. I Pædag., cap. 6). Porro autem miscetur 893 quoque lac vino dulci: est autem utilis mixtio, veluti temperata affectio ad incorruptionem. Lac enim a vino serescit et scinditur, et quidquid ejus est adulterinum, id tamquam per aquæductum educitur. Eodem autem modo se habet spiritualis fidei societas in hominem patibilem. Serescere enim faciens carnales concupiscentias, hominem ad æternitatem contrahit, divinis immortalium efficiens. ROSWEYDUS.$

Not. 88 bis. Crines ejus abietes nigrae. — Cantico-rum v, 11: Comæ ejus, sicut elatæ palmarum, nigrae sicut corvus. LXX vero dixerunt $\beta\omicron\pi\tau\epsilon\rho\upsilon\chi\omicron\iota$ αυτού ελάται, μέλας, ως κόραξ. Cincinni ejus elatæ; nigri tamquam corvus. Alii vertunt, Comæ ejus palmæ fructus, nigrae sicut corvus. Animadvertendum est enim, et in Latina Vulgata, et in ea quæ de Græca versa est, vocem elatæ palmæ fructum significare, non genus palmæ præ aliis proceræ, ut quidam censent. Nam ελάτη Galeno est $\tau\omicron$ απαλόν εκελάστημα της φοινικος, tenerum palmæ germen. Dioscorides lib. I, cap. 121: φοινιξ, ην ενιοι ελατον η σπάθην καλοῦσι, περικαλυμμά εστι του καρπου των φρεσκων αμικν ανθου νωου. Palma, quam alii elaten aut spathen appellant, fructus palmarum adhuc florentium involucrium est et calix. Marcus vocat horticosum palmæ adhuc florentis operimentum. Hujus autem elatæ cortex niger est, et aliquantum subfulvus. Plinius lib. XII, c. 21: Est præterea arbor, ad eadem unguenta pertinens, quam alii elaten vocant, quod nos abietem, alii palmam, alii spathen. Andreas Mathiolus scribens in Dioscoridem, admo-net Plinium eo loco palmæ adhuc florentis fructus involucrium cum abiete arbore confudisse, vocabulorum propinquitate deceptum: atque inde colligit Delrium noster, deceptos fuisse a Plinio sanctissimos viros Ambrosium lib. II de Spiritu sancto, et in Oct. 15 in psalm. cxviii, et Paulinum, et in causa fuisse ut hoc loco verterent abietes, cum in exemplaria Græca incidissent, quibus vos palmarum deerat. Ego tamen illi non assentior, sed utrumque ab errore vindicandum

censeo, cum optimorum auctorum testimonio constet Græcam vocem ἰλάτῃν duo significare, et abietem, et palmæ fructum, sed non arborem ipsam palmam, ut Plinius videtur existimasse. Genes. xxi, 15: Ἐρρίψε τὸ παιδίον ὑποκάτω ἰλάτης: *Projecit puerum sub abiete.* Ezechielis xxxi, 8: καὶ ἰλάται οὐκ ἴγνοντο ὁμοιο κλάδοις αὐτοῦ. *Et abietes non fuerunt similes ramis ejus.* Isaïæ xli, 19: Στήσω ἐν ἐρήμῳ ἰλάτῃν. *Statuam in deserto abietem.* Pagninus ex Hebræo vertit, Cincianni ejus *crispi, nigri tamquam corvus*: cum autem e Græco LXX vertit, *Comæ ejus ductiles*, meo judicio errat, tum quod omnes libri habeant ἰλάται, non ἰλάται: ut Numeror. xvi, 38: Ποίησον λεπίδας ἰλάτας, *Fac laminas ductiles*; tum quod dictio βόστρυχοι, *crines*, cum ista ἰλάται jungi non possit, cum alterius sit generis; quo etiam vitio laborat Latina versio, qua Paulinus est usus. *Crines abietes nigrae*, cum Græcè sit, βόστρυχοι ἰλάται μέλανες ὡς κόραξ. Ergo crines nigri dici possunt, non abietes: sed receptam versionem examinandam non censuit, ut neque Ambrosius. Duc.

Not. 89. *Dispositi a seculis.* — Ita codex P. Suffragatur huic lectioni locus Apostoli non abimilis Eph. iii, 9: Οὐκ ὁνομασία τοῦ μυστηρίου τοῦ ὑποκακρυμμένου ἀπὸ αἰῶνων ἐν τῷ Θεῷ. *Dispensatio sacramenti absconditi a seculis in Deo.* Duc.

Not. 90. *Formam peccatricis.* — Videtur ex Ambrosio expressum lib. vi in Lucam, cap. 7: *Quæ (Ecclesia) merito speciem accipit peccatricis, quia Christus quoque formam peccatoris accepit.* Quæ deinde in Paulino sequuntur de multimodis florum odorumque suavitatibus, paria iis habet idem Ambrosius loco citato. Rosweyodus.

Not. 91. *Fidelium operatio.* — Id est *misericordia.* Verbo enim *operari* et inde derivatis proprie sancti Patres utebantur de operibus misericordiæ. Mox Paulinus: *Operibus enim pietatis et misericordiæ.* Epist. 10 de Melania pascente in Ægypto quinque monachorum millia: *Nec volens gloria operationis agnosci, tumen operis magnitudine prodebat.* Epistola 12: *Operando præcepisti ipsius, videbis eum in omni paupere.* Tertullianus lib. de Idololatria cap. 23, agens de eo qui juratus per ethnicos deos scripto cavet mutuant: *Dominum oremus, ne qua nos ejusmodi contractus necessitas circumstet. Et si ita venerit, det fratribus operandi copiam, vel nobis omnis abrumpenda necessitatis constantiam.* Vult peccatum hoc operatione seu elemosyna remittendum. Idem lib. iv contra Marcionem, cap. 16: *Nam etsi major est bonitas quæ operatur in extraneis.* Cyprianus magistri insistentis vestigiis libro de Lapsis, c. 13: *Incunctanter et largiter fiat operatio; census omnis in medelam vulneris erogetur; opibus et facultatibus nostris, qui de nobis judicaturus est, Dominus fœneretur; et mox: Pœnitenti, operanti, roganti potest clementer ignoscere.* Idem libro de Unitate Ecclesiæ, cap. 1: *In nobis vero sic unanimitas diminuta est, ut et largitas operationis infracta est.* Idem epist. 52, cap. 9: *Pro ablundo et purgando delictio tuo largiter et frequenter operare.* Qui et peculiarem librum de *Opere et Eleemosynis* inscripsit, uti et tertii Testimoniorum libri ad Quirinum caput primum a *Bono operis et misericordiæ* auspiciatur, et secundum ab *Opere et Eleemosynis.* Pontius in Vita Cypriani: *Fiebat itaque exuberantium operum largitate, quod bonum est ad omnes.* Optatus lib. iii contra Parmenianum, agens de legatis a Constante imp. missis in Africam ad sublevandam egestatem plebis et concordiam conciliandam, *Operarios unitatis* vocat. Prudentius quoque in Psychomachia Avaritiæ opponit Operationem seu Elemosynam et Misericordiam:

Cum subito in medium freudens Operatio campum
Prosilii.

Ubi non recte Aldus, Antonius Nebrissensis et Georgius Fabricius, *Miseratio* reposuere contra fidem omnium mss.

Non abs re Pamelius ad Cyprianum suspicatur Misericordiæ nomen *Operationis* inditum, quod inter

A opera bona præcipua sit elemosyna. An profectum ex eo cum elemosyna mentio fieret apud Matthæum xxvi, 10; Marci xiv, 6: *Bonum opus operata est in me?* Rosweyodus.

Not. 92. *Fœneratur et pascitur Christus.* — Ita constanter legunt veteres editiones Bad. et Grav. cum Paris. Et *serenari* dicuntur non modo apud poetas tempestates, sed et apud Plinium (*Lib. ii, c. 6*) animi humani nebula: magis tamen familiaris est locutio ista Paulini cum de elemosyna et liberalitate in pauperes agitur, quam exhibet ms. P. *fœneratur*; epist. 34: *Vult fœnerari ex iis quæ ipse largitus est, id est mutuam accipere.* Idem ibidem: *Qui miseretur pauperi, Deum fœnerat*, id est, Deo mutuam dat; quod Ambrosius sic extulit in lib. de Basilicis non tradendis, *Qui largitur pauperi, Deo fœnerat*, et ita Vulgata Lat. Proverb. xix, 17. Cum utroque enim casu jungitur etiam apud probos Latinitatis auctores. Martialis lib. i, epigram. 77: *Hæc sapii, hæc omnes fœnerat una deos.*

B In quem locum Chalderignus: *Hæc adeo dives est, ut possit dare nummos in fœnus omnibus diis.* Sed non semper tamen fœnerari est dare in fœnus vel ad usuram, licet Festo fœnus sit nummorum fœtus; ut neque Græcis δανίζεσθαι aliud sonat sæpe quam simpliciter mutuam accipere, δανίζειν mutuam dare. Sic apud Plutarchum Περὶ τοῦ μὴ διῆν δανίζεσθαι, *liber de vitando ære alieno*, sive in fœnus sumatur, sive simplex mutuam. Deuteron. xxviii, 12: καὶ δανίαις ἔθησε πολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανίη. *Fœnerabis gentibus multis, et ipse a nullo mutuam accipies*, ut habet editio Lat. Sixti V, quasi dicat, *Nulla premeris necessitate*, cum omnibus rebus sis abundaturus: neque verbum ἵνα *lavah*, ad usuram dare, sed mutuam dare significat: ne causerit Judæi permissas sibi fuisse usuras. Sic psal. iii, 5, idem verbum Græce vertitur κυχρῶν. Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οὐκ ἐπιρῶν καὶ κυχρῶν. *Jucundus homo, qui miseretur et conmodat.* Paulinus epistola 12: *Commodemus in pauperibus suis Christo*; sed ibidem præferenda videtur lectio manuscripti, *quanto amplius est Dominum quam hominem fœnerari*, illi Vulgatæ, et *Domino quam homini*: alioqui etiam fœnerare est quovis modo largiri, ut Plinius ait lib. ii, cap. 6: *Solem ceteris sideribus lumen suum fœnerare.* Duc.

Not. 93. *Fidei misericordiam prætulisset.* — Ambrosius lib. vi in Lucam, cap. 7: *Misericordiæ fidem prætulit, quæ tunc habet meritum, si fids præcedente conferatur.* Rosweyodus.

Not. 94. *Qui magno emit, non vendit.* — Ambrosius ibidem: *Tam vili auctione vult æstimari Christus, ut ab omnibus ematur, ne quis pauper deterreatur, etc.* Ipse nos pretioso sanguine emit, non vendidit. Vide eundem lib. iii de Spiritu sancto, cap. 18, non longe a fine. Rosweyodus.

Not. 95. *Non amanti divitias.* — Ambrosius supra: *Non amanti divitias, non amanti honores seculi, non amanti quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi; non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur; non cupido vitæ, sed ei qui festinat dissolvi, et cum Christo crucifixus esse mando.* Rosweyodus.

Not. 96. *Sapientis limina, ut jussum est, exenterentes.* — Jubet hoc Sapiens Ecclesiastici vi, 36: Ἐὰν ἴδῃς συνετὸν ἄνθρωπον πρὸς αὐτὸν, καὶ βουλοῦς θυμῶν αὐτοῦ ἐκτριβεῖται πρὸς σου. *Si videtis prudentem, mane surge ad eum, et gradus ostiorum ejus exlerat pes tuus.* Augustinus quoque tractatu 7 in Joannem βαβυλῶν: θυμῶν vertit, *limen ostiorum illius.* Duc.

Not. 97. *In lege.* — Conjiiciebamus legisse Paulinum διὰ τοῦ νόμου, I Corinth. xiv, 19, pro διὰ τὸ νόμος μου, nisi forte receptam Græcam lectionem ut exprimeret, scripsit *ex intelligentia mea*, non in lege, quasi esset ἐν νόμῳ. Duc.

Not. 98. *Quocumque vel in domum indigni.* — Locus est expressus ex Ambrosio lib. vi in Lucam, cap. 7: *Quocumque vel in domum immundi, vel in domum Pharizæi audieris justum venisse, contende præripere hospitis gratiam, præripere regnum cælorum.* Uude

et reliqua, **893** quæ hic subjungit, Paulinus de-
sumsit. Ita enim Ambrosius : *Ubi cumque audieris
Christi nomen, accurre; in cuiuscumque interiorum
domum Christum intrasse cognoveris, et ipse festina.
Cum repereris sapientiam, cum repereris justitiam in
alicujus penetralibus recubentem, accurre ad pedes,
hoc est, vel extremam partem quære sapientiæ. Noli
fastidire pedes. Fimbriam illa tetigit, et sanata est.*
ROSWEYDUS.

Not. 99. *Expandamus illi capillos.* — Ambrosius
ibidem : *Expande capillos, sterne ante eum omnes tui
corporis dignitates. Non mediocres capilli sunt, qui
possunt tergere pedes Christi. Testatur hoc ille, qui
quamdiu capillos habuit, vinci nequivit (Judic. xvi).
Denique et mulierem decalvatam orare non decet (I Cor.
ii). Habeat tunc capillos, quibus Christi circumvolvatur
vestigia, quibus suæ criniciulis pulchritudinis et decori-
s, sapientiæ pedes tergat : ut extremo saltem rore di-
vinæ virtutis humescant, figat justitiæ pedibus oscula
sua.* ROSWEYDUS.

Not. 100. *Fortasse enim ideo, etc.* — Ambrosius
loco citato : *Et fortasse ideo non laet pedes suos Chris-
tus, ut eos lacrymis non lavemus. Bonæ lacrymæ, quæ
non solum nostrum possunt lavare delictum, sed etiam
Verbi cælestis rigare vestigium, ut gressus in nobis
ejus exuberent.* ROSWEYDUS.

Not. 101. *Vulnerata caritatis.* — Manusc. P.,
Vulnerata caritatis, e Græco ad verbum *Τετραμνη
ἀγάπης ἰγώ τιμι* : quod Ambrosius item Apologia Dav-
vid posteriori sic effert, cap. 10 : *Vulnerata caritatis
ego sum* : alii, *Vulnerata caritate*, ut in Basiliensi
editione, et apud eundem Ambrosium in Psalm.
cxviii, octonario 15. Duc.

Not. 102. *Sola sancta tergere.* — Hoc est, vestigia
plantarum : pars enim inferior pedis designatur,
quam alii solcam vocant. Ambrosius serm. 74 : *Via
viæ ubi Dominus resurrexit nota facta solo altrita est
plurimorum.* Cicero Tuscul., v : *Mihi calceamentum
solorum callum, cubile terra.* Lucretius lib. iv :

Avia P'i. ridum peragro loca nullius ante
Trita solo.

Duc.

Not. 103. *Si unguentum meum vile sit.* — Ambro-
sius supra : *Misi in Domini corpus unguentum ? Spi-
rare incipit, quod mortuum putabatur. Ideo unusquis-
que adoriatur emere labore suo nisique virtutum ala-
bastrum unguenti ; non vile aliquid atque commune,
sed pretiosum unguentum alabastris, et unguentum pi-
sticum. Si enim quis fidei congreget flores, et prædi-
cet Jesum Christum crucifixum, in omnem Ecclesiam,
quæ Christi corpus est, mundo mortua, requiescens
Deo fidei suæ transfundit unguentum : olere incipit to-
ta domus Domini passionem.* ROSWEYDUS.

Not. 104. *Nomina sua.* — Ambrosius libro vi in
Lucam, cap. 9 : *Magna Christi gratia, qui omnia pro-
pe vocabula discipulis ipsis donavit.* ROSWEYDUS.

Not. 105. *Omnem veram.* — Vaticanus codex :
Omnem veram : atque ita Jeremiæ ii, v. 21, apud
LXX est, *Ἄμπελον κηροφόρον πᾶσαν ἀληθινήν* : *vilem
fructuosam, omnem veram.* Ita quoque Ambrosius
lib. vi in Lucam, cap. 9, legit ex quo hic pleraque
Paulinus expressit. Et quod de *petra* mox dicitur,
etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit,
ad verbum desumptum est ex Ambrosii loco jam
citato. ROSWEYDUS.

Not. 106. *Quid pro suscepta carne ?* — Adumbratum
ex Ambrosio lib. vi in Lucam, cap. 7 : *Quid
enim referamus pro susceptæ carnis injuria, quid pro
verberibus, quid pro cruce, obitu, sepultura ?* et quæ
sequuntur reliqua hæc pagina in Paulino, ad verbum
pene ex Ambrosio sunt. ROSWEYDUS.

IN EPIST. XXIV.

Not. 107. *Si recte diligas, non recte divides, pec-
casti.* — Utitur illo Genes. loco iv, 7, per accommoda-
tionem quam vocant. Sic enim LXX : *Ὅχι ἐὰν
ὀρθῶς προσελάχης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς; ἤμαρτες; ἢ σὺ-
χῆσον.* *Nonne si recte obtuleris, recte autem non di-*

viseris, peccasti ? quiesco. Vulgata : *Nonne si bene
egeris, recipies ?* Hæc Caino dicuntur, quod in recta
divisione prima secundis, cælestia terrenis, præfer-
enda sint. Ambrosius lib. ii de Cain et Abel, cap. 6 :
*Ut prima secundis, non primis secunda præcurrunt ;
et cælestia terrenis, non terrena cælestibus præferun-
tur.* S. Johan. Chrysostomus homil. 18 in Genes. :
*Προσίνεγκι τὰ τυχόντα, οὐδεμίαν σπουδὴν οὐδὲ ἀκρι-
βείων ἐπιδιεξάμενος, ἐχρὴν δὲ τὰ τιμώτερα προσάγειν.*
*Obtulit qualiacumque obveniebant, nulla ad delectum
adhibita diligentia, cum debuisset pretiosissima offer-
re.* Duc.

Not. 108. *Ecclesia te serviente possideat.* — Quod
hic de Severo scribit Paulinus, quomodo non sibi, sed
Ecclesiæ possessiones servarit, idem de Paulino et
Hilario Arelatensi episcopo scribit Prosper (leg. Jul.
Pomerius) lib. ii de Vita contemplat., c. 9 : *S. Pau-
linus ingentia prædia, quæ fuerunt sua, vendita pau-
peribus erogavit : sed cum postea factus esset episco-
pus, 896 non contempsit Ecclesiæ facultates, sed fi-
delissime dispensavit. Quo facto satis ostendit, et
propria debere propter perfectionem contemni, et sine
impedimento perfectionis posse quæ sunt communia
Ecclesiæ possideri. Quid sanctus Hilarius ? Nonne et
ipse omnia bona sua aut parentibus reliquit, aut ven-
dita pauperibus erogavit ? Is tamen cum merito per-
fectionis suæ fieret ecclesiæ Arelatensis episcopus, quod
illa tunc habebat ecclesia, non solum possedit, sed
etiam acceptis fidelium numerosis hereditatibus amplia-
vit.* ROSWEYDUS.

Not. 109. *Nec habitas in dormientium sepul-
cris.* — Provocari se dicit Deus Isaiæ lxxv, 3, ab
iis qui habitant in sepulcris, et in delubris idolo-
rum dormiunt. LXX dixerunt : *καὶ ἐν τοῖς μνή-
ματι καὶ ἐν τοῖς σπηλαιῖς κοιμῶνται διὰ ἐνύπνια.* Et in
sepulcris et in specubus dormiunt propter somnia ;
quod S. Cyrillus Alexand. explicat : *In somniis et
spectris decepti, et notitiam rerum futurarum inda-
gantes.* Procopius dixit : *Ἐν μνήμασι διὰ τὰς νεκρο-
μαντίας.* In sepulcris propter divinationem per mor-
tuos. Sumsisse videtur ex Theodoro, cujus hæc
verba sunt in Catena Regia ms. : *Ταῖς καθ' ὑπνοῦς
γενουμένοις φαντασίαις ἀκολουθοῦσι, καὶ τοῦτον χεῖρον
καὶ παρά τοὺς τάφους καθύδιν ἀνίχονται.* Spectra et
visa quæ in somniis apparent sectantur, et hæc de cau-
sa juxta sepulcra dormire contenti sunt. Hieronymus
addit : *In delubris idolorum, ubi stratis pellibus hostia-
rum incubare soliti erant, ut somniis futura cognosce-
rent, quod in sano Esculapii usque hodie error cele-
brat ethnicorum.* Quod autem, ait Plinius, in dor-
mientium projectorum sepulcris, haustum videtur ex
Romano Psalterio, ubi Psalmus lxxxvii, 6 : *Sicut
vulnerati projecti dormientes in sepulcro* : quod sic
effertur in Græca editione Romana : *Ὅσοι τραυματῖαι
ἰορριμμένοι καθύδιν ἐν τάφῳ.* Ambrosius item agnos-
cit illud projecti et Apollinaris : *Ὅσαίτερ οὐτήντες
ἀκχῆστοι περὶ τῶμβους ἰδοῦσιν.* Quemadmodum vulne-
rati projecti et incurati circa sepulcra dormiunt. Duc.

Not. 110. *Carnales athletæ.* — De continentia
D athletarum Clemens Alexand. iii Stromatum : *Ἐασί
δὲ καὶ ἀθλητὰς οὐκ ὀλίγους ἀφροδισίων ἀπιχθεῖσαι δὲ
ἀσκητῶν σωματικῶν ἰγγρατερομύτους.* Aiunt quoque ath-
letas non paucos abstinere a venere, propter exercitia-
tionem corporis continentes. Tertullianus ad Marty-
res cap. 3 : *Nempe enim et athletæ segregantur ad
strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent :
continentur a luxuria, a cibis lætioribus, a potu ju-
cundiore, coguntur, cruciantur, fatigantur.* Vide etiam
Basilium homil. *Non adhærendum rebus secularibus ;
Johan. Chrysostomus homil. 23 in I Corinth. et in
epist. ad Timoth. I, homil. 8. Duc.*

Not. 111. *In Adam solam nobis imaginem reman-
sisse.* — Paulinus more multorum Patrum distinguit
imaginem a similitudine ; hanc peccato Adami vult
perditam, illam remansisse. Hinc epistola 2 ad Se-
verum : *Ut vere ad primordiale dignitate, hoc est,
Dei similitudinem reformemur.* ROSWEYDUS.

Not. 112. *Lividum faciens corpus suum.* — Expri-

muntur his verbis illa Pauli I Cor. ix, 27: Ὑποπιᾶζω τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ; quasi diceret: *Lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo*: quo pacto etiam in codice Claromontano Latine editum fuisse testatur Beza, *Lividum reddo*: et interpretes Irenæi lib. iv, cap. 72: *Lividum facio corpus*: atque ipse Paulinus rursus epist. 43 ad Augustinum, quæ inter Augustinianas est 58, Hesychius et Suidas: Ὑπόπια, τὰ ὑπὸ τοῦ ἰφθαλμοῦ οὐδῆματα. Ὑπόπια dicuntur tumores, qui sub oculis oriuntur. Jul. Pollux: τὰ ὑπὸ τοῦ ὕπας τῶν πηγῶν ἔχνη. Quæ sub oculis apparent plagarum vestigia. In veteri Glossario, Ὑπόπια, *Suggillata*, id est partes circa oculos percussionibus contusæ et lividæ. Inde ὑποπιᾶζειν proprimium athletarum verbum, quod est suggillare eam partem quæ est sub oculis, vel aliam quamvis corporis partem, ut solebant pugiles pugnis et cæstibus. Atque ita scribitur apud Chrysost. homil. 22 in I Corinth. qui exponit: καταστῆλιν καὶ ὑποπᾶτω μετὰ πολλῶν ἰδρῶτων: *Coerceo et cum sudoribus multis subjicio*: itemque apud Theophylactum et Œcumenium. Apud alios legitur ἀποπιᾶζω, hoc est deprimo, elido, vexo, dejectum opprimo, quod luctatorum est: et hanc lectionem exhibent Cleonens Alexand. in Stromat., Gregorius Nazianz. adversus Eunomianos, Basilius et Commentarius Theodoret. In regis mss., ἀποπιᾶζω, quod Doricum est. Utraque similitudine pugilum et luctatorum usus est Apostolus, et utrumque verbum exprimit Cyprianus de Singularit. cleric. cum vertit, *Affligo*, et autor Latinæ Vulgatæ, *Castigo*. Duc.

Not. 113. *Ut apprehendatis.* — Apud Paulum, hoc tantum est: Ὅτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. Sic currite, ut comprehendatis; nec additur πάντες. omnes; I Cor. ix, 24. Eandem tamen sententiam ex hoc loco eruant quidam tractatores, ut Theodoretus: Ἐκεί πολλῶν ἀγωνιζομένων, εἰς ἀνακρήττεται μόνος, ἐνταῦθα δὲ τῶν κληρῶν ἀγωνιζομένων ἕκαστος ἀξιοῦται τῆς ἀναρρήσεως. Illic cum multi certant, unus 897 solus a præcone victor renuntiatur, hic autem eorum qui recte certant, unusquisque renuntiationem assequitur. Hieronymus epist. 28: Non est invidus agonotheta noster, nec alterius palma alteri parat ignominiam, omnes athletas suos desiderat coronari. Quod autem sequitur: scissura in corpore esse non potest, aliunde depromptum esse non potest, nisi ex illis I Cor. xii, 25: Ἴνα μὴ ἦ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. Ut non sit schisma in corpore, vel scissura, vel dissidium. Loquitur illic de corpore humano, sed additur v. 27, vos autem estis corpus Christi. Duc.

Not. 114. *In terra Cham.* — Alias, Chanaan. Emendandum, in terra Cham, ex psalmo cv, 22: Θαυμάσια ἐν γῆ Χαμ. Mirabilia in terra Cham, id est in Ægypto; in psal. civ, 25: Jacob accola fuit in terra Cham: at terra Chanaan Palestina. Levitici xiv, 34: Cum ingressi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis. Nisi forte hoc fuit autoris μνημονικὸν ἀμάρτημα, ut pro Cham scripserit Chanaan. Paulo post profligatis dixit patrimoniis, hoc est venditione distractis, ut Cyprianus in lib. de Opere et Eleemosynis citans illa Matth. xiii, 44, dixit: Negotiatorum cælestis gratiæ distractis omnibus rebus suis pretiosum margaritam de quantitate patrimoniis sui debere mercari. Duc.

Not. 115. *Destruat inimicum et defensorem.* — Vulgatus noster pro defensorem habet ultorem, Græce τιμαρῶντα (leg. ἐκδικητήν). Sed defensor obtinebat iuxta Paulini, uti constat ex Severo Sulpicio lib. de Vita S. Martini, cap. 7, cum admirabile illud Martino ex sacris Litteris ad episcopatum Turonensem suffragium accessit, quo Defensor quidam eo nomine episcopus qui Martini electioni præcipue resistebat, confusus est. Nam cum fortuito lector, inquit Severus, cui legendi eo die officium erat, interclusus a populo dejuisset, turbatis ministris, dum expectatur qui non aderat, unus e circumstantibus sumto Psalterio, quem primum versum invenit, arripuit. Psalmus autem hic erat: Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et

A defensorem (Psal. viii, 5). Quo lecto, clamor populi tollitur, pars diversa confunditur.

Quæ quidem divinam voluntatem investigandi ratio a pluribus olim usurpata. Ita Clodoveus, primus Galliarum rex Christianus, cum expeditionem contra Arianos pararet, nuntios misit ad B. Martini basilicam, ut inde aliquod victoriæ auspiciam acciperet (Gregor. Tur. lib. ii, cap. 37 Hist. Franc.). Accepit: nam intrantibus nuntiis hi versus decantati sunt: Præcinzisti me, Domine, virtute ad bellum: supplantasti insurgentes in me subtus me, et inimicorum meorum dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti (Psal. xvii).

Ita ad D. Martini sepulcrum Meroveus rex Francorum curavit tres codices poni, Psalterii, Regum et Evangeliorum (Idem, lib. v, cap. 14). Ex Psalterio versus exiit: Verumtamen propter dolositatem posuisti eis mala (Psal. lxxii), etc. Ex libris Regum: Pro eo quod dereliquisti Dominum Deum vestrum (II Paral. vii), etc. Ex Evangeliiis: Scitis quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur (Matth. xxvi), etc.

Ita Gregorius ipse Turonensis (Idem, lib. v, cap. 49), cum videret Platonem archidiaconum et Gallienum per vim abripi a Leudaste, Psalterium aperuit, legitque: Eduxit eos in spe, et non timuerunt: et inimicos eorum operuit mare (Psal. lxxvii): et Leudasis navis demersa est, altera superstita.

Heraclius triduo exercitum lustrat, apertisque postea inviolatis Dei Evangeliiis invenit sibi mandari, ut in Albania hiemet. Cedrenus anno 13 Heraclii, et ex eo Baronius tom. VIII anno 622. An occurrit illud I Cor. xvi: Vel etiam hiemabo? an ad Tit. iii: In enim statui hiemare?

Quomodo autem diaboli inimicus et defensor sit, explicat ipse Paulinus epistola 4: Ut destruat inimicum boni et defensorem mali. ROSWEYDUS.

Not. 116. *Sicut Abraham dedit.* — Videsis hæc expressa ex Paulino apud Eucherium (quisquis ille Eucherius sit; certe famoso illo Lugdunensi episcopo posterior est, cum Gregorium Magnum citet), lib. ii Commentariorum in Genesim, cap. 17: Sed quid hæc victoria Abraham de quinque regibus indicabat, quos ille fidei pater mysterio superavit, nisi quod fides nostra si confirmata sit in spiritu principali, totidem corporis nostri sensus Dei verbo subigat. Quæ totidem verbis et Isidorus representat, Commentariorum in Genesim, cap. 11, qui pro mysterio legit in prælio. Rectius Paulinus, et magis ad sensum sacrarum Litterarum hic victoriam Abrahami de quatuor regibus habet, et ad quatuor corporis elementa refert. Vere enim Abraham quatuor reges, qui Lot captivum ceperant, expugnavit. ROSWEYDUS.

Not. 117. *Et sicut ille pro fratre quinque in regibus victo victor.* — Lectio hæc est ab amico Romano ingeniose ad rem præsentem et ex vestigiis veteris lectionis excogitata. Ante tantum erat: Pro propinquo in regibus victor; quæ tolerari poterat, ut apparet ex Eucherio 898 et Isidoro, qui ita loco jam citato exhibent: Nam sicut ille de proximo in regibus victor exstitit; ita et fides pro anima victrix de exteriori homine triumphabit. ROSWEYDUS.

Not. 118. *Per litteram Græcam T.* — Etiam hæc Eucherius et Isidorus in Commentaria sua transtulere, ubi Eucherius etiam numerum 18, quem Paulinus hic præterit (nisi membrum hoc omissum fuerit a librariis ob difficultatem Græci numeri, et τ, quod nominis Jesu compendium est), explicat: Quod vero ille non in multitudine, nec virtute legionum, sed tantum in trecentis decem et octo comitantibus adversarios principes debellavit, jam tunc in sacræ crucis figuram [quæ per T litteram Græcam et Jesu nomen, qui per τ et η Græcis characteribus scribitur, qui Salvator interpretatur, in numero trecentorum decem et octo exprimitur] imaginabatur; quod nos Christi passio liberaret a dominatu quinque carnalium sensuum, qui nos antea variis vitiis captivatos exsuperaverunt. Restitui apud Eucherium imaginabatur ex Isidoro, quod illi ad integrandum sensum decrat.

Uti Eucherus et Isidorus sua ex Paulino sublegere, ita Paulinus ex amicissimo sibi Ambrosio quædam adumbravit. Ambrosius prologo libri de fide ad Gratianum: *Petis a me fidei libellum, sancte imperator, profecturus ad prælium. Nosti enim, fide magis imperatoris quam virtute militum queri solere victoriam. Nam et Abraham trecentos decem et octo duxit ad bellum, et ex innumeris trophæa hostibus reportavit, signoque dominicæ crucis et nominis, quinque regum victriciumque turmarum subacto robore et ultus est proximum, et filium meruit et triumphum.* Idem libro I de Abraham, cap. 3: *Numeravit, inquit, trecentos decem et octo, ut scias non quantitalem numeri, sed meritum electionis expressum. Eos enim adsciscit, quos digno numero fidelium iudicavit, qui in Domini nostri Jesu Christi passionem crederent. Trecentos enim T Græca littera significat, decem et octo autem summam $\iota \eta$ (id est Jesus) exprimit nomen. Fidei ergo merito, etc.* Ita legendus iste locus. Faustus quoque Rhegiensis de Spiritu sancto: *Sacer numerus, dicimus, quia trecenti in æra sive supputatione signum crucis (T scilicet), decem et octo vero Jesu (scilicet $\iota \eta$) adorandum nomen ostendunt.*

Simili ratione Tertullianus lib. III adversus Marcionem, cap. 4, trecentos Gedeonis socios ad crucis mysterium referat,

Hoc etenim signo prædonum stravit æcervos
Congressus populo Christi sine ulla multo,
Tercenteno e, uite (numerus Tau littera Græca).

Sic et Augustinus sermone 108 de Tempore: *Gedeon elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incursu gravium hostium liberandum. Trecenti enim in Græca T similitudinem crucis ostendunt. Et paulo post: Gedeon tyrum gessit Domini Salvatoris. Et quia trecenti secundum Græcum computum (T litteram innuit) crucem faciunt, ita tunc Gedeon in trecentis viris Judæorum populum de crudelissimis gentibus eripuit, quomodo postea Christus per mysterium crucis totum genus humanum de potestate diaboli liberavit.* Item Gregorius Magnus lib. xxx Moral., cap. 17. *Tricenarius numerus in Tau littera continetur, quæ crucis speciem tenet. Cui si super transversam lineam id quod in cruce eminet adderetur, non crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo iste trecentorum numerus in Tau littera continetur, et per Tau litteram, sicut diximus, species crucis ostenditur, non immerito in his trecentis Gedeonem sequentibus illi designati sunt, quibus dictum est: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (Luc. ix): quæ totidem verbis repetit Isidorus in caput VII Judicium.*

Eodem mysterio Ambrosius in Lucam lib. VI, cap. 7, explicat illud Johannis XII: *Potuit enim venumdari trecentis denariis. Ait: Trecenta autem æra crucis insigne declarant.* ROWSEYDUS.

Not. 119. *Cujus mysterii virtute trecentis... cubitis.* — Idem mysterium in trecentis cubitis Arcæ recognoscit Isidorus cap. 7 in Genesim: *Potest quidem et in his trecentis cubitis signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim litteræ T numerus crucis demonstrat signum, per quod socii Christi passionis effecti per baptismum, longitudinem vitæ æternæ percipimus. Quæ totidem verbis Beda repetit QQ. super Genesim, ubi loco per quod rectius quo habet. Supplenda tamen apud eum littera T, quæ textui ejus deest.* ROWSEYDUS.

IN EPIST. XXV.

Not. 120. *Externati sunt.* — Locus est apud Sophoniam proph. 1, 2: *Και ἐξολοθρεύθησαν πάντες οἱ ἐπημένοιο ἀργυρίω. Et externati sunt omnes, qui erecti sunt argento.* Vulgata Latina: *Disperierunt omnes involuti argento.* Similis sententia est Ecclesiastici xxxi, 5: **889** *Ὁ ἀγαπῶν χρυσόν, οὐ δικαιοθήσεται. καὶ ὁ δῶκων διαβολῶν, αὐτὸς πληθήσεται. Qui aurum diligit, non justificabitur; et qui insequitur corruptionem, ipsa replebitur.* Vulgata: *replebitur ex ea.* DUC.

Sic Baruch. III, vers. 18 et 19: *Qui argentum thesaurizant, et aurum, in quo confidunt homines, et exterminati sunt.* ROWSEYDUS.

Not. 121. *Satis felicior est.* — Ita subinde amant loqui autores, nunc magis, nunc satis comparativo gradui jungendo. *Magis fortior.* Arnobio lib. I et sæpius apud Plautum. *Satis hic valet valde,* ut Cypriano epist. 20 *litteræ satis sobriæ.* Julio Capitolino in Marco Antonio, *satis nobilis.* Ælio Spartiano in Severo *studiis satis deditus.* Rufino ad Gaudentium: *Ne a sermonibus quidem satis elocutionibusque discere.* ROWSEYDUS.

Not. 122. *Ut protectores efficiamini.* — Suidas: *Προτίκτωρ ἴδος ἰεξιόματο: Ῥωμαίου. Protector, Romanæ dignitatis genus.* Glossæ Basilicorum: *Πρῶμοσκούταριοι, ὑπερασπισταὶ οἱ νῦν λεγόμενοι Προτίκτορες. Primoscutarii, propugnatores, qui nunc dicuntur Protectores.* Menander de Legat.: *Προτίκτωρ δηλοῖ: παρά Ῥωμαίοις τὸν εἰς τοῦτο καταλεγομένον ἄξιας, τῆς βασιλείου προσκιπαστῶν Protector significat apud Romanos regium propugnatorem, ad id genus dignitatis electum.* Instituti sunt a Gordiano Juniore. Cedrenus: *Μετὰ δὲ τοῦτον ἐξασίλευσεν Ἰουνίου μῆνας τρεῖς, ὃς πρῶτος ἐποίησε κἀνδιδάτον καὶ προτίκτορα.* Post hunc regnavit Gordianus Junior mensibus tribus, qui primus instituit candidatum et protectores. Frequens protectorum mentio apud Ammianum, *domestici* lib. XIV, XV, XVIII, XXI, XXVI, *ducis Mesopotamiæ* lib. XVIII. ROWSEYDUS.

Protectores. — Corporis imperatoris custodes, qui principis latus protegebant, ut est in lib. IX cod. Theod. de Protectoribus. Horum scholam instituisse Gordianum autor est Cedrenus, quæ longe dignioris ordinis ceteris Palatinis scholis habita est: adeo ut Constantius, Constantini M. pater, protector, deinde tribunus fuerit, ad idque munus militantes fero omnes adspirarent. Jul. Firmicus lib. III Matth. cap. XIV: *Faciet scularis, vel imperatorum protectores, vel qui proprio excubitu salutem principibus servant.* CANGIUS, in Glossar. Lat., tom. III, pag. 448.

IN EPIST. XXVI.

Not. 123. *Sebastiano.* — *Sebastianus* hic fortassis est cujus meminit Severus, dialogo 3, cap. 1: *Hæc me loquente, Gallo jam ad narrandum parato, irruiit turba monachorum, Evagrius presbyter, Aper, Sebastianus, Agricola.* ROWSEYDUS.

IN EPIST. XXVII.

Not. 124. *Florere Clarum.* — Clari hujus aliquoties fit mentio apud Paulinum. Epitaphium ei scripsit Paulinus, quod habes epistola 12. Sepultus fuit in domestica Severi Ecclesia, uti ibidem habetur. Meminit ejus Severus epistola 2 ad Aureliam diaconum de obitu S. Martini, et in Vita S. Martini, cap. 25. Solennis ejus memoria adscribitur in Martyrologio Romano 8 Novembris, et Turonis ponitur. ROWSEYDUS.

IN EPIST. XXVIII.

Not. 125. *Endelechium.* — Notat Sirmondus noster ad Sidonium epistola 8 libri IV. *Endelechii* hujus, qui Romæ rhetor cathedram tenuit, mentio exstat in veteri annotatione codicis Apuleiani in bibliotheca Vaticana: *Ego Salustius legi et emendavi Romæ feliciter, Olybrio et Probino coss. in foro Martis controversium declamans oratori Endelechio. Rursus Constantinopoli recognovi Cæsario et Attico coss.* Fuit hic Severus sanctus Endelechius, orator et poeta Christianus, cujus exstat breve carmen de mortibus boum. ROWSEYDUS.

Not. 126. *Theodosio.* — Meminit Hieronymus epistola 13 ad Paulinum libri pro Theodosio ab eodem compositi, quem ait prudenter ornateque compositum. Meminit ejusdem Cassiodorus lib. I Sacrar. Lection., cap. 21; item Gennadius in Catalogo virorum illustrium, cap. 48, qui *I anegyricum super victoria tyrannorum* vocat. ROWSEYDUS.

IN EPIST. XXIX.

900 Not. 127. *Dum asperitate setarum compungi-*

mur. — ¶ Olim monachi confectas ex camelorum pilis vestes deferebant, ut inde liquet, et ex Sulpicio de Vita S. Martini, c. 7, in descriptione ordinis monastici a S. Martino instituti : *Plerique, inquit, camelorum setis vestiebuntur, mollior ibi habitus pro crimine erat.* Paulinus Petricordias lib. II Vitæ ejusdem S. Martini :

Multis vestis erat setis contexta cameli,
Quæ levibus stimulis vigiles compungeret artus,
Excludens tenuem compuncta carne soporem,
Mollia ne fluxum nutrirent mollia corpus,
Lascivæ et tenui vestis fluctaret amictu.

Inde suspicor monachorum cilicia et almucias canonicorum traxisse originem, quod et ipsi vestes e pellibus carni proximas olim induerint, exemplo S. Johannis Baptistæ pilis camelorum vestiti et zona pellicea circa lumbos præcincti, ut testantur Matthæus c. III, et Marcus c. 1; sed et epist. 49 ad Macarium Paulinus *pellibus sutis vestitum Vagium, prævii Johannis habitum veste setigera imitantem, dicit n. 12.*

Not. 128. *Natalium sancti, dictionem fecisse meritum.* — In codice P. (nunc Regio) legebatur *Natalium sanctis dictionem*, quemadmodum et in eo mss. cujus meminit Cauchius, ideoque conjicit emendandum, *sanctis adjectionem fecisse meritum* : sed minori immutatione libens substituerem, *sanctis auctioem fecisse meritum*. Favet huic suspicioni nostræ quod sequitur : *Auzit meritum sacerdotis commo- rta nobilitate conjugii.* Duc.

Sed et Paulinus hic non minus lectioni Cauchii fa- et. Nam præcedit : *adjiciens nomen ex infulis.* Reti- neo tamen vulgatam lectionem, capioque *dictionem* uti apud Ennodium; quam dictionem præclare Sir- monius noster Sidonio restituit lib. VIII, epistola 11 : *Hic ut arreptum suaserat opus, ethicam dictionem pro persone, temporis et loci qualitate variabat* : ubi male ante, et *hic additionem* : cedro digna correctio. ROSWEYDUS.

Not. 129. *Marcellino consule aro.* — Edit. *Grin.* in marg. : Marcellinus et Probinus coss. anno Christi 342, temporibus Constantini et Constantii. *Schot.* edit. in marg. : Hieronymus hanc putat filiam Marcellini : verum Rufinus, in secunda Invectivarum ad Hieronymum, neptem ipsius dicit.

Not. 130. *Viliore asellis burico.* — Non fuit causa cur in margine adderent quidam : *Alii, burdico.* Vox est non illius solum ævi scriptoribus, sed etiam antiquioribus nota, quæ non burrhum, aut pyrrichum, vel aliquid indumenti genus rufum significat, ut quidam in suis in S. Hieronymi epistolas notis scripserunt; neque a Buris Achaicæ urbe deductum est nomen, ut putat Erasmus, unde mitterentur burici : sed veteres interpretes Horatii in oden 27, lib. 1, docent *manos dici, equos, purvos burdos, seu buridos* : et in *Epod. IV* : *Manni equi sunt, quos vulgo burdones sive burichos nominamus* : et epist. 7 lib. 1 : *Mannis, parvis equis burichis.* Glossarium vetus, *Mannis, βορπιχος.* Id in causa fuit, ut duobus in locis apud S. Hieronymum, ubi de mannis sit mentio, quidam addiderint in margine *buricis*, quæ vox postea in textum irrep- sit, ut in Commentario in cap. X Ecclesiasticæ : *Subita a diabolo dignitate perlati vias publicas mannis terunt, quos vulgo lubricos vocant.* Ita vetus editio Frobeniana; sed recentiores, quos vulgo *buricos* vocant : at in editione Mariani Victorii illud glossema sublatum est, et epistola 26 idem Hieronymus : *Ubi videris sumare patinas, ubi argenti pondus, ubi ferventes buricos mannos, comatulos pueros, pretiosas vestes.* Sed abesse a quibusdam libris mss. vocem *buricos* testatur Erasmus, quæ in optimo libro V. C. Nicolai Fabri τοῦ μαλακιστον nusquam comparat, et videtur assuta, ut indicetur quid vocet mannos, hoc est, parvos et admodum viles equos conductitios. Retinuit hæc vocem Aquitanica nostra et Gallica dialectus, sed ad asellos tantum indicandos, quæ *bourriques* et *ocurrquets* appellant. Duc.

Not. 131. *Filia Babylonis.* — Baronius, tomo IV,

anno Christi 397. Quam, inquit, urbem cum sic no- minet filiam Babylonis, ut tamen in pluribus dicat eam præ se ferre filiam Sion, facile puto intelligis, ea nominis unius urbis varietate discriminatos esse gen- tiles a Christianis; nimirum ut ea ex parte Roma Babylon dicatur, ubi adhuc in ea gentilitia vigeret impietas; Sion autem in pluribus, utpote quæ Christianis abundaret, 901 in quibus cultus religionis veræ micaret.

Existimo potius Romam hoc tempore dictam Paulino Babylonem, uti et Hieronymo, ratione turbarum et illecebrarum, quarum Romæ magna erat copia, cum Hierosolymis quies esset, ut clare hic Paulinus. Ita Hieronymus epistola 17 ad Marcellam, quam nomine Paulæ et Eustochii conscripsit, ut eam Roma Hierosolymam evocaret, proponit ei tumultus Urbis. Idem facit epistola 18, quam suo nomine ad eandem Marcellam scribit. Vide hæc fuse explicata contra hæreticorum calumnias in Anti-Capello meo, cap. 5. ROSWEYDUS.

Not. 132. *Martinum... recitavi.* — Primum fuisse Paulinum, qui Romanæ urbi Martini Vitam notam fecerit, testatur Phostumianus apud Severum dialog. 1, cap. 16 : *Primus eum Romanæ urbi vir studiosissimus tui Paulinus invenit.* ROSWEYDUS.

Not. 133. *Nicetæ qui ex Dacia... advenerat.* — Baronius tomo V, anno Christi 397, primum Nicetæ Romam adventum ex numero Natalium S. Felicis a Paulino editorum ita deducit. Cum Paulinus, inquit, scribens (*Epist. 28*) ad Severum testetur quolibet anno se statuisse conscribere versibus ejusdem Felicis Natalium, plane ex numero eorumdem annos quoque licebit suo ordine adnumerare. Sed cum in nono a Paulino edito Natalitio mentio habeatur de posteriori ejusdem Nicetæ adventu Nolam, eumque contigisse dicat anno quarto a priori ipsius adventu, affirmare opus est ipsum ejus priorem adventum, tempore quo Natalitium quintum elaboravit, accidisse. De ejus enim posteriore adventu, quo memini de priore isti sunt versus (*Natal. 7*) :

Venisti tandem quarto mihi redditus anno :
Sed grates Christo, quia te vel sero revertis.

Cum igitur hæc ratione priorem ejus adventum contigisse oportuerit tempore quinti editi Natalitii; in quem Domini annum illud potissimum incidit, hoc exquirendum est.

Numeranda quidem esse Natalitia illa Paulini ab ultimo anno, quo adhuc detentus in Hispania Romam parabat adventum, ex ipso satis intelligi potest. Fuit ille annus Domini 393. Sequenti autem, cum jam ad natalem diem sancti Felicis Nolam se contulisset, secundum ordine edidit Natalitium. Cum vero, ut ejus testificatione liquet, jam annum apud eundem Felicem egisset in ipso agro Nolano, quando et legationem ab episcopis Africanis suscepit, qui fuit annus Domini 395, tertium ab eo scriptum est Natalitium; sequenti vero anno, nempe superiori, quartum. Unde hoc ipso anno 397 ipsum quintum elucubratum fuisse Natalitium, necessario dicendum est : quo tempore et Nicetæ adventum contigisse, æque opus est affir- mare; cum a quinto Natalitio usque ad nonum numerus ille perliciatu annorum quatuor, quo Nicetas reditum in Italiam prorogavit. ROSWEYDUS.

IN EPIST. XXX.

Not. 134. *Sed pauper ego.* — Hinc usque ad *ut qui naturali*, citat Augustinus epistola 106 ad Paulinum, quæ in quibusdam libris male inscripta est *Bonifacio*; ejus enim tamquam ad Paulinum missæ meminit ipse Augustinus libro de Dono perseverantiæ, cap. 21 : *Ipsam epistolam, quam jam contra Pelagianos ad sanctum Paulinum Nolanum episcopum feci, cui epistolæ contradicere modo cæperunt, nonne ante annos plurimos edidi? Eam quoque inspiciant, quam dedi ad Sixtum Romanæ Ecclesiæ presbyterum, quando adversus Pelagianos acerrima conficiatione certavi- mus, et talem reperient, qualis est illa ad Paulinum.*

Meminit ejusdem et Prosper c. 45 contra Collatorem: *Ut itaque omittamus ea volumina, in quibus ab exordio episcopatus sui, multo prius quam impugnatores gratiæ exurgerent, pro gratia disputavit, legantur tres ad Marcellinum ipsius libri, ad sanctum Paulinum Nolanum episcopum epistola retractetur.* ROSVEDUS.

Not. 135. *Ad nihilum redigat.* — Verba sunt psalmi LXXII, 20: *Ὅσα ἐν ὕπνῳ ἰδεομένην, κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις.* Velut somnium exurgentis, Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Illud autem, in civitate circumstantiæ, ex psalmo desumptum est xxx, 22: *Ὅτι ἰθαυμάσῃς τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς.* Mirificavit misericordiam suam in civitate munita. Ad verbum, in civitate munitiois, et ita Felix Pratensis ex Hebræo vertit ut psal. LIX, 2: *Τις ἐπάξιμος εἰς πόλιν περιοχῆς? Quis deducet me in civitatem munitam?* IV Reg. XXIV, 10: *Ἦλθεν ἡ πόλις ἐν περιοχῇ, Civitas circumdata est munitioibus.* Vox Hebræa vertitur *ὄχορωμα, propugnaculum, munitio, Zachariæ ix, 3.* Hoc loco psalmi xxx Theodoretus profert ex Symmacho: *Ὡς ἐν πόλει 902 περιπαροχμένη, tamquam in civitate circummunita.* Apud Augustinum et in veteri Psalterio περιοχῆς vertitur circumstantiæ, quemadmodum et ab autore Vulgatæ Latine psalmo cxi, 3: *καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλα μου.* Et ostium circumstantiæ labiis meis. Duc.

Not. 136. *Neque ceris liquentibus.* — Basilii hom. contra Sabellianos, pag. 805: *Ἐὼλα καὶ κηρός, καὶ ζωγράφου τέχνη τὴν εἰκόνα ποιεῖ φθερτὴν φαρτοῦ μίμημα.* Et pingendi artificium facit imaginem corruptibilem hominis corruptibilis figuram. Solebant enim ceris pingere, et picturam inurere, ut docet Plinius lib. xxxv, cap. 11, et lib. xxi, cap. 14, scribit ceram varios in colores pigmentis trahi, unde *κηρογραφία*, ejusmodi artificium, et *κηροχρῆται*, ceram fundere et liquare: quam ob causam Patres Græci, cum de picturis agit, ceræ quoque meminerunt. Chrysostomus homil. Quod unus est Veneris et Novi Testamenti legislator: *Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχρῳτον ἠγάπησα γραφὴν εὐσεβείας; πεπληρωμένην.* Ego et cera perfusam dilexi picturam pietate repletam; et homil. *Εἰς τὴν κητήρα* in pelvim seu lotionem feræ 5: *Ὁὐσανίδα τιμῶσιν οὐδὲ τὴν κηρόχρῳτον γραφὴν ἀλλὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ βασιλείως.* Non tabulam honorant, neque perfusam cera picturam, sed figuram imperatoris. Citar locus uterque in synodo vii œcumenica, act. 4, ubi altera interpres melius forte κηρόχρῳτον vertit ex *cera fusilem imaginem*, vel ex *cera fusili constantem*. Duc.

IN EPIST. XXXI.

Not. 137. *Primiliacum.* — Ejusdem meminit epist. 12 ad Severum: *Aliam apud Primiliacum nostrum, et priore majorem basilicam præparasse cognovimus.* Fuerit non longe ab Elusione in Nitiobrigibus, ubi Severus maxime debebat.

Apud Gregorium Turonensem de Gloria confessorum, cap. 50 et 51, mentio est Severi ejusdem, qui in territorio Burdegalensi infra terminum Beorrelanæ urbis in vico Sexciacensi presbyter fuit, nobili stirpe progenitus, ubi duas ecclesias ædificavit in sessione juris sui. Severus quoque noster Paulini duas basilicas diversis locis ædificavit: unam, cujus meminit Paulinus epist. 12 ad Severum, sed locum non exprimit; alteram priore majorem apud Primiliacum, cujus ibidem meminit. Si loca quadrare possent, omnino unus idemque Severus statuendus esset. ROSVEDUS.

Not. 138. *Benedicta Melanius.* — Sic ms. Vienneis codex, et sic legendum. Ob præclaras enim animi dotes et eximias virtutes illustris hæc mulier masculino nomine fuit a Paulino donata, ita ut eam nec femina dici vellet: *Ad quam tandem, inquit epist. 29, n. 6, feminam? si feminam dici licet tam viriliter Christianam.* Hac igitur de causa idem Paulinus in epist. 28 ad eundem Severum, n. 5, dicit *sanctæ Melani, juxta lectionem ms. codicis Regii.* Item in epistola 29 ejusdem ad eundem, n. 5, editio Schotti

habet *Melanii*; in epistola 32 ad eundem, n. 11, v. 5, ex mss. codicibus Reg. et Vien. et edit. Schot. legimus *Melani sanctæ*; et in epistola 45 ad Augustinum, n. 3, legitur de *beata hujus filii matre... Melanio*. Non ingratum erit, ut opinor, lectori, si ad correctionem nostram stabilendam hic aliquid inseratur ex Henrici Norisii Augustiniani Adventoria P. Francisco Macedo. « Cum (inquit pag. 4 et 5 lib. 1 Histor. Pelagianæ, cap. 15) expenderem inscriptionem librorum S. Augustini de *Gratia Christi, et de Peccato originali*, nempe: *Sincerissimi fratres, dilecti a Deo Albine, Piniane et Melania*, non admisi correctionem Baronii qui, an. 409, pro *Albine* putavit *Albina* reponendum; nisi, addit ibidem, præter *Albinam matrem fuerit illic Albinus filius*. Etenim ea ætate seminarum nomina non semper feminina terminatione efferebantur. Paulæ filia neutræ terminationis cognomen habuit, nempe *Eustochium*. Immo mulierum nomina a SS. Patribus cum terminatione masculina id temporis exprimi solita affirmavi. Ita *Albinam junioris Melaniæ matrem passim Albinus* in recto casu vocatam indicavi. Augustinus præter inscriptionem libri de *Gratia Christi*, hunc titulum epistolæ 227 dedit: *Albino, Piniano et Meliano*; ubi certum est legendum esse *Melanio*. Hieronymus epist. 79 ait: *Albinus, Pinianus, Melania salutant vos*. Possidius Calamensis in indice Librorum S. Doctoris Hipponensis scribit libros de *Gratia Christi et Peccato originali* missos ad *Pinianum, Albinum et Melaniam*. Ita Patres qui anno 400 florebant *Albinæ nobilissimæ feminæ* nomen scripsere. » Qui plura volet consulat eundem doctissimum Henricum Noris Augustinianum, in Adventoria P. Francisco Macedo, in qua fuse disputat de inscriptione libri S. Augustini de *Gratia Christi, Albine, Piniane et Melania*. De *Melania* autem vide 903 *Palladium Lausiac.*, c. 117 usque ad 214. Vide not. 194.

Not. 139. *Discussis.* — Ea verior lectio, ut intelligatur de Judæis, qui discussis et resignatis suis signaculis (Judæi enim *munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus* Math. xxvii), repperunt sepulcrum vacuuni, nec tamen resurrectioni fidem habuerunt. Ita Gretzerus noster tom. II de Cruce, ad epistolam hanc Paulini. Bigneus in Parisiensi editione monet reponendum *indiscussis*, ut referatur ad Christum clauso et non resignato sepulcro resurgentem. ROSVEDUS.

Not. 140. *Simulacrum Jovis.* — Præter Rufinum, Socratem, Theodoretum et Sozomenum, quos in margine addidit nescio quis in editione Parisiensi, testatur omnibus illis antiquior Eusebius lib. iii, c. 25 de Vita Constantini, Veneris non Jovis simulacrum in loco passionis et sepulture Domini erectum fuisse: *Δεινὸν ὡς ἀληθῶς ταρσῶνα ψυχῶν κατασκηναίξουσι νεκρῶν εἰδώλων, σκότιον.* Ἄ ροδίτης ἀκολάστῳ δαιμόνι μυχῶν οἰκοδομησάμενοι. *Nefandum revera et execrabile bustum animarum construxere, et recessum lascivo Veneris dæmoni edificarunt.* Omisit Interpres vocem *σκότιον*, quam si referas ad *μυχῶν*, tenebrosicum et obscurum recessum fuisse intelliges; vel potius pro *σκότιον* legendum, ut apud Sozomenum lib. ii, c. 14, ζῶδιον, vel certe, ut fert alia lectio Christophoroni, ζῶανον ἰδρύσαντα, *simulacrum defixerunt*. Itaque sic emendabitur Eusebii locus: *Νεκρῶν εἰδώλων ζῶανον Ἀρροδίτης ἀκολάστῳ δαιμόνι, καὶ μυχῶν οἰκοδομησάμενοι. Bustum animarum construxere, ac mortuum idoli simulacrum lascivo dæmoni Veneris, et recessum edificarunt.* Atque ita convenient hæc cum illis Paulini quæ sequuntur, *stabat simulacrum dæmonis, et ara simulacri pecudum busto fumabat* (sic enim potius emendandum videtur quam, cum Cauchio, *busta fumabant*), et *Dei nomen deferebatur statuis mortuorum*. Vide etiam Nicephorum I. viii, c. 28. Conveniunt et cum Veneris simulacro illi planctus quibus ait postea Paulinus *Veneris amasium mixtas semiviris planxisse meretrices*; nam et horum mentio fit apud Ezechielem, cap. viii, v. 14: *Et ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem*. LXX dixerunt: *καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ γυναῖκες*

καθίμεναι θρηνοῦσαι τὸν Θάμμου. *Et ecce illic mulieres plangentis Thammus.* Theodoretus : Ὁ Θάμμους ὁ Ἀδωνίς ἐστὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνήν. *Thammus, secundum linguam Græcam, Adonis est.* Hieronymus in Commentario : *Quia iuxta gentilem subulam in mense Junio amasius Veneris et pulcherrimus juvenis occisus, eundem Junium mensem eodem appellant nomine, et universariam et celebrant solemnitatem, in qua plangitur a mulieribus quasi mortuus, et postea reviviscens canitur atque laudatur.* Plutarchus in Aleibiade : Ἀδωνίον γὰρ εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας καθακόντων εἶδωλε πολλὰχοῦ νεκροῖς ἐκχομιζομένοις ὅμοια προὔκειντο ταῖς γυναῖκι, καὶ τὰρὰς ἐμμοῦντο κοπτομένοι, καὶ θρήνους ἴδο. *Incurrentibus enim in dies illos Adoniis, simulacra passim mortuis qui efferruntur similia exponebant feminæ, et exsequias plangentibus representabant cantilenisque lugubribus.* Duc.

Videatur *μνημονίων ἀπόδραμα* Paulini, nisi passionis locum late capias, ut comprehendat etiam locum resurrectionis. In eo enim statua Jovis posita fuit, in loco vero passionis statua Veneris. Hieronymus epistola 13 ad Paulinum de Institutione monachi : *Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco resurrectionis simulacrum Jovis, in crucis rupe statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur; existimantibus persecutionis autoribus, quod tolerent nobis fidem resurrectionis et crucis, si loca sancta per idola polluerent. Bethlehem nunc nostram, et augustissimum orbis locum, de quo Psalmista canit: Veritas de terra orta est (Psal. XLVII, vide Hier. in cap. viii Ezech.), latus inumbrabat Thamuz, id est Adonidis; et in specu ubi quondam Christus parvulus vagiit Veneris amasius plangebatur. Veneris statuum in loco passionis collocatam testatur etiam Alexander monachus homilia de Inventione S. crucis et Georgius Hamartolus in Chronico. Unde ab hac Veneris statua Calvarie mons appellatus videtur Venerarium. Ambrosius in psalmo XLVII: Dominus secundum celi tractum in Venerario passus est, qui erat locus in latere Aquilonis.* Mons autem Calvarie ad latus est aquilonis. Vide Gretzerum nostrum de Cruce lib. I, cap. 62. ROSVYDUS.

Not. 141. *Conregnabat.* — Doctissimus Cauchius corrigebat, *filium rogabat, ut sibi: nos suspicabamur minori immutatione scribendum, Dominum rogabat;* sed facessant oportet conjecturæ, cum manifestum sit Sulpicii Severi vestigiis insistere Paulinum, cujus Annalium vel historię fecit ante mentionem, *Ut quæ de annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerint; nisi forte ex alterius cujuspiam historici monumentis narrationem uterque hausit.* Sic ergo Sulpicius lib. II Histor. sacræ: *Nam Helena mater principis Constantini, quæ Augusta cum filio conregnabat, 904 cum Hierosolymam agnoscere concupisceret, reperta ibi idola ac templa protrivit.* Restituendus ergo videtur locus hoc pacto: *Cum Hierosolymam agnosceret, filium rogabat, cum quo Augustæ nomine conregnabat, ut sibi facultatem daret.* Unde et paulo post subjicit Paulinus, *prompto filii imperatoris adsensu mater Augusta.* Voluit igitur ut Augusta diceretur mater Helena Constantinus, ideoque regnasse cum filio illa dicitur, cum Hierosolymam agnosceret, hoc est, *cum loca sancta reviseret, ut loquitur Ambrosius in concione de obitu Theodosii, qui veritatem etiam istius historię autoritate sua corroboret.* Duc.

Not. 142. *Numquam tegi marmore.* — Id miraculum ad hanc usque ætatem perseverare testatus nobis est R. P. Franciscus Canillacius nostri ordinis presbyter, cum Constantinopolim pergens sanctæ illa loca peregrinus voti solvendi causa visiteret. Sed et aliud de iisdem vestigiis miraculum narrat Sulpicius Severus, quod omitendum a nobis non est, cum simile de cruce Christi subjiciat Paulinus. *Ut cum quotidie, inquit Sulpicius, confluentium fides certatim Domini calcata diripiat, damnum tamen arena non sentiat.* Paulinus infra: *Quæ quidem cruz innumeris quotidie hominum totis lignum sum commodat, ut detrimenta*

A non sentiat, et quasi intacta permaneat, quotidie dividam sumentibus et semper totam (log. dividua... tota) venerantibus. Duc.

Hieronymus libro de Locis Hebraicis: *Ad orientem Hierosolymæ, torrente Cedron interfluente, ubi ultima vestigia Domini humo impressa hodieque monstrantur, cumque terra eadem quotidie a credentibus hauriatur, nihilominus tamen eadem sancta vestigia pristinum statum continuo recipiunt.* Severus lib. II sacræ Historię: *Illud mirum quod locus ille, in quo postremum institerant divina vestigia, cum in cælum Dominus nube sublatus est, continuari pavimento cum reliqua stratorum parte non potuit.* Paulinus lib. V de Vita S. Martini:

Aut hinc jam reducis gavisus ad sidera Christi,
Postrema excepit felix vestigia tellus,
Quæ tam sanctifici conservans munera tactus,
Quidquid ad ornatum commentum dextra paravit
Dedignata suis longe discussit arenis.

Beda lib. de Locis sanctis, cap. 7: *Ultima Domini vestigia, cælo deorsum patente, ubi adscendit, visantur; quæ cum quotidie a credentibus terra tollatur, nihilominus nument, et eandem adhuc speciem sui, vetus impressis signata vestigiis, servant.* Quod equidem eo mirabilis censeretur debet, cum in obsidione Hierosolymæ mons hic ab exercitu Romano inessus sit, quæ dubitet multa tunc ibi subversa et effossa? Locus tamen hic tanto post tempore illæsus mansit. ROSVYDUS.

Not. 143. *Ut detrimenta non sentiat.* — Cyrillus, cathec. 10, ex hac crucis multiplicatione et dispersione, quæ tamen semper integra manet, colligit Christi Divinitatem. Τὸ ξύλον τὸ ἅγιον τοῦ σταυροῦ μαρτυρεῖ, μίχρη σπιπερον περὶ ἡμῶν φαινόμενον, καὶ διὰ τὸν κατὰ πᾶσαν εἰς οὐτὸν λαμβανόντων, ἐντεῦθεν τῶν οἰκουμένων πᾶσαν σχίδον ἦδη πληρώσκει. *Lignum crucis Christum testatur, ad hodiernam diem apud nos apparet, et apud eos qui secundum fidem ex isto hinc capientes universum orbem fere jam repleverunt.* ROSVYDUS.

IN EPIST. XXXII.

Not. 144. *Infantes niveos... habitu.* — Idem Paulinus in epistola 49 ad Macarium, n. 14, de recens baptizato Valgio, quem ad unanimitatem suam, de rudi matris Ecclesiæ sætu immaculatam candente lanitio, pastor exigui gregis, sed magni pignoris munerator, ut ænium spiritalè transmisi. Hic denotatur alba, seu vestis candida quam induebant recens baptizati in puritatis et innocentie quam profitebantur symbolum. Statim enim atque de fonte nudi egrediebantur, stola alba induebantur. Albis autem vestibus ideo post baptismum indutos Christianos opinantur passim viri doctiores, quod (ut ait S. Paulus ad Ephesios, c. v) antea tenebræ erant, nunc autem lux in Domino; quæ est sententia Clementis Alexandrini lib. I Pædag., cap. 6. Unde nova baptismatis lux baptismus dicitur in cod Theod., Græcis φῶς. Vide Theodulfum Aurelianensem de Ordine baptismi cap. 14. S. Zeno Veron. ep. Invit. 2 ad fontem: *In fontem quidem nudi demergitis, sed ætherea veste vestis mox inde surgitis.* Lactantius carn. de Resurrectione:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis.

Ordo Romanus: *Et deportantur ipsi infantes (baptizati) ante eum (episcopum), et dat singulis stolam candidam, et chrismale, et decem siliquas, dicens: Accipe vestem candidam et immaculatam, quam perferas ante tribunal D. N. Jesu Christi in vicem æternam.* Concilium Rotomagense anno 1050, can. 19: *Ut baptizati, in eadem ecclesia 905 in qua regenerationis gratiam acceperunt, et in qua parochiani existunt, per octonos dies in albis represententur cum cereis ardentibus.* Conradus Uspergensis anno 1124: *Infantes suos in sabbato sancto Paschæ et Pentecostes cum candelis et cappa quæ dicitur vestis candida, et patris comitantibus ad baptismum deferant, eosque veste innocentie indutos per singulos dies usque in octavarum*

diem ejusdem sabbati ad ecclesiam deferant et celebrationi divini officii interesse satagant. Ubi *cappam* appellat quod alii *chrisma*. Dabantur albæ sumtu Ecclesie, ut innuit Greg. M. lib. vii, indict. 1, ep. 2. Ejusmodi porro vestis albæ baptizatorum mentio est passim apud scriptores, Dionysium, de Hierarch. eccl. cap. 1, 2, 5; S. Cyrillum, cathec. 4; Jobium apud Photium, n. 223; Johan. Moschum, cap. 207; Socratem, lib. vii, c. 17; S. Augustinum, ep. 168, serm. 137 de Tempore; S. Ambrosium, lib. de His qui mysteriis initiantur; Prudentium, lib. 1 adversus Symmachum; Gregorium M., lib. vii, indict. 2, epist. 3; Fortunatum, lib. vi, poem. 4; Gregorium Turonensem, lib. v, cap. 11 de Vitis Patrum cap. 1; Lambertum in Vita S. Heriberti archiepisc. Coloniensis, n. 24; Alcuinum de Officiis divinis; Rabanum Maurum, de Institut. cleric. lib. 1, cap. 29, Analarium, lib. de Ecclesiast. Officiis, c. 29, 33; Honorium Augustod., lib. 1, cap. 243; Durandum, lib. vi Ration., cap. 82; in concilio Insulano an. 1288, c. 17, etc. Quod vero de baptizandorum et baptizatorum menditate tradunt scriptores, quidam in dubium vocent de sequiori sexu. Verum id etiam de iis desertim refertur a Chrysostomo in epistola ad Innocentium, Johanne Moscho cap. 3, Cypriano, seu autore libri de Singularitate clericorum, et in concilio iv sub Meana, act. 5, p. 751 edit. Colon. 1618. CANGIUS in Glossar. Lat., tom. 1, pag. 121.

Not. 145. *Ut sacros cineres.* — Dedicatio templorum fieri non poterat sine reliquiis sanctorum. Synodus vii, canone 7: Ἐπίσκοπος, χωρίς ἁγίων λειψάνων καθαρῶν καὶ καθαρῶν ὡς παραδεδωκὸς τὰς Ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις. *Episcopus absque lipsanis consecratorum templum deponatur, ut ille qui ecclesiasticas traditiones transgreditur.*

Balsamon, lib. 1, respons. 38: Διαφορὰ μεγάλη ἐστὶν Ἐκκλησιῶν καθιερωθεῖσιν δι' ἑργαρίων, ἀνοξίων, καὶ ἰσθρικῶν, χριστῶς τε ἁγίου μύρον, καὶ ἀποβίσιως λειψάνων ἁγίων μαρτυρικῶν, καὶ τῶν μὴ οὕτως ἁγιασθεῖσιν. *Magna differentia est inter ecclesias consecratas per encenia, apertiones, embriasionum, sacri unguentii unctionem, et collocationem sanctarum reliquiarum martyrum, et eas quæ sic sanctificatæ non sunt.*

Ambrosius epist. 85 ad sororem suam Marcellinam de reliquiis Gervasii et Protasii: *Cum basilicam dedicasset, multi tanquam uno ore interpellare cœperunt, dicentes: Sicut in Romana basilicam dedices. Respondi: Faciam, si martyrum reliquias invenero.*

Metaphrastes 19 Junii apud Surium de Theodosio, qui assumtis partibus Gervasii et Protasii Constantinopolim profectus erat: *Ante hanc magnam itaque civitatem eis exciuit pulchrum et elegans templum, et in ea sacras martyrum reliquias deponit, tanquam thesaurum super millia (divinus dicit David [Psalm. cxviii]) auri et argenti.*

Paulus Diaconus in Justiniano: *Facta sunt encenia sanctorum apud Constantinopolim, et recondita sunt λειψῶνα Ἀνδρᾶς et Λυκᾶ apostolorum, et transitii Μενᾶς episcopus cum sanctis λειψῶναις, sedent in curruca aurea imperatoria lapidibus insignita, tenens tres thecas sanctorum apostolorum in genibus suis, et ita encenia celebravit.* ROSVEDUS.

Not. 146. *Crux, corpus, sanguis, martyris ipse Deus.* — Brouverus noster ad librum in Fortunati, carmine 25, cepit hoc de corpore Christi in altari olim sub cruce composito, cujus ritus meminit synodus Turonensis ii anno Christi 570 celebrata, tempore Johannis pape III, et 6 Chariberti regis, canone 3, cum decerpit, *Ut corpus Domini in altari non in imaginario ordine, sed sub cruce titulo componatur.* Hinc idem Fortunatus loco jam adsignato laudat Felicem episcopum Bituricensem, qui corpori Domini hierothesiam seu turrim sacram fecerat:

Quam bene juncta decent, sacrati ut corporis Agui
Margaritum iugens aurea dona ferant.
Cedant chrysolithis Salomonia vas metallis:
Ista placere magis ars facit atque fides.
Quæ data, Christe, tibi Felicis manera sic sunt,

Qualia tunc tribuit de grege pastor Abel.
Et cujus tu corda vides, pietate cœquas
Saraptæ merito, quas dedit æra duo.

Similis turris, in qua ministerium dominici corporis habebatur, meminit Gregorius Turonensis lib. 1 de Gloria martyrum, cap. 86, ubi narrat miraculum, quomodo turris ex impuri diaconi manibus elapsa, se sponte per æra ad altare receperit. ROSVEDUS.

Not. 147. *Cum apostolis et martyribus, quorum tenerandus cinis subjiciatur altaribus.* — Non super altaria olim, sed sub 906 altaribus et intra altaria recondebantur sanctorum reliquie, ut videre est apud Augustinum serm. 32 de Diversis, cap. 3, Gregorium Turon. lib. x Histor., cap. 31, lib. 1 de Mirac., cap. 63, et apud Paulinum nostrum sæpe sæpius in hac eadem epistola, et Natal. 9 S. Felic., v. 401 et 402.

Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus iutas habent sanctorum corpora sedem.

Et appendebantur circum altare vela, ne pulvis sanctorum reliquiarum capsulis inhaereret, unde hodie paramenta altaris. Hujusmodi velum pro paramento ante mensam majoris altaris appensum vidi nuper in ecclesia urbis Galardonis quatuor leucas a Carnuto distantis.

Not. 148. *Caccabata.* — Id est demigrata. Sentit Paulinus versibus suis obfascari potius templi parietes, quam illustrari. In convicium hoc vocabuli abiit. In Vitis Patrum, lib. vi, libello 15 Pelagii, num. 29: *Bene tibi fecerunt cinerente et caccabate.* Agitur de Moyse eremita Æthiope. Et num. 25 de Macario fornicationis accusato, etsi falso: *Et appenderunt in colum meum caccabatas ollas, et ansas easorum.* Hinc Zenoni Veronensi, sermone 6 ad Neophytos post baptismum, panes caccabacei dicuntur panes nigri: *Non illos aura corrupti, non sumus amarus infecti, non frigus elisit; quod plus est, sine fermento levati sunt.* Certe caccabacii non sunt; non relictii, non usi, non crudi, non mucidi: lacteus illis color est, lacteus sapor est. Tertullianus adversus Hermogenem, cap. 41, *caccabacceni materiam motum vocat ex mente Hermogenis, quod esset turbulentus instar ollæ ebullientis.* Johannes Filesacus, lib. 1 Selectorum, cap. 3 et 14, a *κκαβίτζαν* voce perditum *caccabata* deducit, pro garrulis et nugacibus. Sed clare Paulinus splendori novorum et recens incrustatorum parietum nigrorem, seu obscuritatem, versuum suorum opponit, et Zeno lacteum colorem caccabacio seu nigro. ROSVEDUS.

Not. 149. *Intra Absidem.* — Majorem altaris concham, quæ Græcis scriptoribus unde *κόγχη* dicitur, Latini inferioris ætatis passim *absidam*, seu *apsidem* appellaverunt. Diserte enim Paulinus epist. 12 (nunc 32) *absidam* cum concha confundit. Nec abluvit Walafridus Strabo, lib. de Rebus eccl., cap. 6, dum ait *absidam* esse exedram separatam a templo, et Græce *κόκλον* vocari. Verum si res stricte accipiatur, aliud fuit *concha*, aliud *absida*. Nam *abida* proprie est semicirculus *ἡμικύκλος*; qui ab inferiori *τυσσαστρίου* parte in altum assurgit, et in *apsidem*, seu arcum, aut semicirculum sinuatur: concha vero ipsius apsidis pars interior in conchæ speciem superne camerata, curvata et sinuata. Unde recte Paulinus *apsidem* a camera, interiori scilicet, distinguit: *Apsidem solo et parietibus marmoratum camera musivo illuata clarificat.* *Apsidam* porro et *absidem* dici vulgo idem annotat Paulinus. Si quando autem plura essent altaria in templo aut æde sacra, unumquodque *absidam* suam habebat. Leo Ostiensis, lib. iii, cap. 28: *Unicuique altari sua absida.*

Notandum quoque ut plurimum *absidam* dici scriptoribus ipsam concham, vel ipsam sacram mensam, seu altare: verbi gratia cum in absidis repositas sanctorum reliquias scribunt, quas sub altaribus et intra altaria recondi solitas notum est. CANGIUS, in Constantinop. Christ. lib. iii, p. 45 et 46.

Not. 150. *Trichora sub altaria.* — Rarius verbum

trichorum, nec unius certæ constitutæque significationis. Spartianus in Pescennio Nigro: *Domus ejus hodie Romæ visitur in campo Jovis, quæ appellatur Pescenniana, in qua simulacrum ejus in trichoro constituit*. Ad quem locum ita Isaacus Casaubonus: *In trichoro*, id est, in uno e trichoris. Magnatum ædes et palatia tribus distinctis partibus constare solent: quarum una ingredienti adversa occurrit, duæ sunt ad latera: has tripartitas domos architecti vocabant *trichora*, τριχωρα. Statius Papinius in Tiburtino Manlii Vopisci.

Quid nunc ingentia mirer,

Aut quid partitis distantia tecta trichoris?

Architecti nostri vocant hodie papiliones: quia harum partium (ædificii corpora vulgo dicimus) diversa tecta sic consurgunt, ut in metatura castrorum separata totidem papilionum fastigia. Ita Casaubonus, non omnino male

Aliter Claudius Salmasius ad eundem locum: *In trichoro domus*, inquit, *id est in fastigio*. Nam in fastigio domorum augustarum statuæ collocari solitæ, ut et in fastigiis templorum. Vopiscus in Vita Floriani: *Imago Apollinis, quæ ab his colebatur, ex summo fastigio in lectulo posita sine cuspium manu deprehensa est*. Fastigium autem *trichorum* dictum a forma triangulari: nam τριχωρον et τρίγωνον, idem. Galenus in Lexico Hippocratis: *Ἀήτωμα τὸ εἰς ὕψος ἀκατακείμενον τῆς ὡς περ τρίγωνον*. Omnia enim ædificiorum tecta apud veteres aut erant plana, aut fastigiata. Sed minus recte Claudius.

Quid *trichorum* sit, non aliunde melius discas quam **907** ex hoc loco Paulini: *Reliquiis apostolorum et martyrum intra absidem trichora sub altaria sacratis*. Vult intra majorem absidem duas alias absidas fuisse, sub quibus singulis singula erant altaria, vel potius unum altare in medio trichori positum, sive inter tres absidas, id est in medio majoris absidis, ita tamen ut et duas alias laterales absides respiceret. Atque ita quoque Spartianus videtur intelligendus, ut statua Pescennini Nigri collocata sit in trichoro, id est in medio trichori. Nam totus locus tribus constans absidibus vel partibus dicebatur trichorus, vel trichorum.

Dixi unum altare, quia primoribus Ecclesiæ temporibus unicum plerumque altare in templis erat, uti constat ex templo Tyri a Paulino ejusdem urbis episcopo ædificato; de quo Eusebius lib. x, cap. 4: *Ἐρ ἅπασι τε τὸ τῶν ἁγίων ἄγιον θυσακτῆριον ἐν μεσῳθείς. Altarique denique tamquam sancto sanctorum in medio sanctuarii sito*. Idem postea mystice explicans: *Σεμὸν δὲ καὶ μέγα καὶ μονογενὲς ὑψιστῆριον ποῖον ἦν εἶη ἢ τῆς τοῦ κοῦνοῦ πάντων ἱερώς τῆς ψυχῆς τὸ εὐκρινές καὶ ἄγιον ἄγιον; Augustum porro ingens et unum altare quid aliud significat, quam purum sanctum sanctorum animi, qui est communis omnium sacerdos*. Nec movere debet quod hic habeas altaria numero multitudinis; nam ita et mox habes in carmine:

Sancta Deo geminum velant altaria honorem,

cum tamen præcedat: *Hic titulus indicat deposita sub altari sancta sanctorum*.

Uti hic in templo a Paulino exstructo habes tres absides, totidem vel etiam plures olim in aliis templis fuere. Anastasius Bibliothecarius in Hadriano: *Tres absidas in Cosmedin constituit*. Idem in Leone III: *Fecit in triclinio majori miræ pulcritudinis decoratam absidam, de musivo ornata, et absidas duas dextra lævaque super marmore et pictura splendentes*. Idem in eodem: *Cum absida de musivo; sed et alias absidas decem dextra lævaque diversis historiis depictas*. Absidas has videtur et conchas vocare Paulinus hac eadem epistola, n. 15: *Cum duabus dextra lævaque conchulis intra spatiosum sui ambitum absis sinuata laxetur*: et jam ante, n. 12, *concham* agnovit, quæ ipsa absis est. Facit forte huc et locus Paulini Natali 40:

Est etiam interiore sinu majoris in aula:
Insita cella procul, quasi filia culminis ejus,

A Stellato speciosa tholo, trinoque recessu
Dispositis sinuata locis.

Lucem quoque dabit *trichoro* nostro Dioscorides libro 1, cap. 155 de Acacia: *τῷ δὲ φθινοπώρῳ φέρει σπέρμα ἐν θυλάκοις συνειζυγμένοις, τριχωροῖς ἢ τετραχωροῖς. Autumnò semen profert lenticula minus, in folliculis annexis, ternum quaternumve capacibus*. Idem lib. iv, cap. 167, de Lathyride: *καρπὸν δὲ ἔχει ἐπ' ἄκρων τῶν κλάδων τριχωρον, περιφορῆ, ὡς περ κάππαρη, ἐν ᾧ τρία σπερμάτια διαιρούμενα ἐλύτροις ἀπ' ἀλλήλων, περιφορῆ, μείζονα ὁρόδων*. In summis autem *surculis fructum gerit triplici loculamento distinctum, rotundum ceu capparim, in quo tria sunt minuta semina incurvantibus tuniculis inter se discreta, eruis majora*. Vides hic conceptacula triloca vocari τριχωρα. Veteres quoque Glossographi, etsi alias sæpe barbari, hunc Paulini locum videtur præ oculis habuisse, et rite explicasse. Glossarium Camberonense ms.: *Tricora, tres camera dicuntur, vel absidæ*. Glossæ Aquincinctina mss.: *Tricora, tres cameras, vel tres absidas*. Glossarium Ultrajectense monasterii S. Jerusalem ms.: *Tricorium locus juxta ignem causa prandii concameratus*. Papias Vocabularista: *Tricora, tres cameras sive absidas*. Idem: *Tricorum est locus, ubi pranditur juxta ignem, rupis alta*. Catholicon Johannis a Janua: *Trichorum, tris componitur cum chorus; et dicitur hoc trichorum, ri, et hoc trichorium, rii, id est locus juxta ignem, causa prandii, habens tres cameras vel absidas; et corripit illam syllabam cho*. Vocabularium Gerardi a Schueren: *Trichorum, ri, et Trichorium, rii: Een eetstede by den viere, drije verlait hebbende*. Τριχωρον scribendum, non τριχωρον ut vult Januensis. Nam τριχωρον correpto cho aliud est, unde τριχωρία? Coflatis vocabulorum typographiæ ortu impressus, *trichorium in tritorium vertit*. Tritorium dicitur locus juxta ignem causa prandii, habens cameras tres vel absidas, teste Hugucione. Potius tamen tritorium videtur dici triclinium vel camera, in qua sunt tres lecti: et componitur a tris et torus hoc rium, rii. Vides ut barbari vocabularistæ divinent, rem tamen aliquo modo attingant.

Uti dixere *trichorum* de loco ubi tres camerae erant seu recessus, ita et *octochorum* templum, quod octo recessus seu diversa loca habet. Inter monumenta Christiana in Thesouro inscriptionum apud Graterum, pag. 1166, n. 8, habes carmen Ambrosii Mediolani in templo S. Theclæ ad Fontem:

Octochorum sanctos templum surrexit in usus,

Octogonus fons est munere dignus eo.

908 Hoc numero decuit sacri baptismatis aulam

Surgere, quo populus vera solus rediit

Luce resurgentis Christi, qui claustra resolvit

Mortis, et e tumulis suscitavit exanimis.

Ubi vides in mysterium octavi diei, videlicet resurrectionis, Christo et templum *octochorum* et fontem *octogonum* excitatum. Ne turbet cho et go breviate, cum Græce per ω scribantur. Solemne sacris scriptoribus accentum magis quam quantitatem respicere. ROSVEDUS.

Not. 151. *Camera musivo ilusa*. — Quod Paulino hic *musivo* illudere, id aliis *musivo* depingere. Spartianus in Pescennio Nigro: *Hunc in Commodianis hortis, in porticu curva, pictum de musivo, inter Commodi amicissimos videmus*. Gregorius Turonensis lib. v Histor., cap. 45: *Ecclesiam fabricavit, quam columnis fulcivit, variavit marmore, musivo depinxit*. Ita ibi emendandum ex Aimoino, lib. iii de Gestis Francorum, cap. 42. Frequens hæc musivi pictura occurrit in vitis pontificum apud Anastasium. Hinc *musivarii* leg. 1 cod. de Excusationib. artific., quemadmodum illic legendum esse docet leg. 2, eodem tit. cod. Theod. a musivo opere. ROSVEDUS.

Not. 152. *Stat Christus agno*. — Mox idem Paulinus:

Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno.

Agni figura olim Christus sæpissime expressus, quod cum Johannes Baptista ita indigitari, Johannis

1, cui anno 692 synodus Constantinopolitana quinisexta (cujus cujus fidei illa sit), canonicè 82, veram Christi effigiem prætulit. Et ut veterit agnum pingi, contrarius tamen semper usus in Occidentali Ecclesia obtinuit, quem sacra Scriptura ad exprimendam Christi humilitatem et mansuetudinem per agnum adumbrare solet. Sæpius in Vitis Pontificum per Anastasium Bibliothecarium occurrit Christus agni specie effictus. Agnus sub cruce stat in lapide altaris Vesontione, cujus figuram vide apud Chiffletium, pag. 208. Item agnus sub cruce rupi insistens exstat apud Jacobum Bosium, lib. vi de Cruce triumphante, cap. 12, ubi quinque fontes emittit, unum ex pectore, et singulos ex singulis pedibus, quibus quinque Christi vulnera designantur.

Duo agni sub cruce se e regione aspicientes sunt Narniæ in templo S. Januarii, ubi et S. Cassius sepultus est : citat Baronius ad Martyrologium 29 Junii. Quamquam per duos agnos existimo potius fideles designatos vel recens baptizatos. Sic Paulino hæc eadem epistola :

Circumdansque rudes festis altaribus agnos.

Nisi forte Cassius ipse, qui sibi sepulcrum et epitaphium existimatur condidisse, se suamque conjugem per duos agnos signat. Nam epitaphium apud Baronium ad Martyrologium Romanum 29 Junii, quod exstat Narniæ in ecclesia cathedrali supra januam cryptæ sancti Juvenalis, ubi et corpus S. Cassii requiescere creditur, meminit Faustæ conjugis ejus ibidem sepultæ. ROSVEDUS.

Not. 153. *Vox Patris cælo tonat.* — Mox idem Paulinus :

Deum revelat vox paterna.

Josephus Scaliger, explicatione ad numisma Constantini imp. Byzantini, existimavit Deum Patrem in picturis his designatum per hæc verba e rutila nube erumpentia : HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS. Sed Johannes Macarius, ὁ μακαρίτης, qui Romæ varia sacræ antiquitatis monumenta lustravit, autor mihi est Deum Patrem expressum per manum e nube prodeuntem, et Filium velut designantem. Sane manus e nube sæpius veterum monumentis non absimili occasione reperitur. Mox, n. 17, ubi Pater Filium Agni specie expressum coronat e nube, puto tantum manum e nube protensam cum corona fuisse.

Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
Alite quem placida sanctus perfundit hiantem
Spiritus, et Genitor rutila de nube coronat.

Huc facit crux in abside ecclesiæ S. Clementis, ubi supra crucem manus cum corona. Locum Agni Christus crucifixus est, quem existimo Agni loco positum, quod synodus Constantinopolitana quinisexta [quæquæ illa sit] decrevisset Agni loco Christum posthac statuendum ; si quidem ea absis a Nicolao I ornata est, uti nominis indicia præ se ferunt, qui non diu post synodum illam vixit.

Sæpius manus extensa e cælo in numis et monumentis veterum occurrit. Numus Constantini Magni apud Eusebium lib. iv de Vita Constantini, cap. 75 : Ἡδὴ δὲ καὶ νομισμασιν ἐνεχαράττοντο τύποι, πρόσθεν μὲν ἐκτυπούντες τὸν μακάριον, ἐγκυκαλυμμένον τὴν κεφαλὴν σχήματι, θεατέρου δὲ μίρονος ἰσχυροῦ τεθρίπτου ἡνιόχου τρέπον, ὑπὸ δεξιᾶς ἄνωθεν ἰκτανομένης αὐτῶ χειρὸς ἀναλαμβάνομενον. Jam vero in ipsis numis exculpitæ formæ, quæ una parte beatum hunc nostrum obvoluto capite representabant, altera parte quadrigis instar aurigæ insidentem, demissa illi cæliis manu dextra exceptum. Cujus ectypoma habes apud Baronium tomo III, anno Annalium Christi 337, n. 468. Manus e cælo cum corona supra caput Arcadii representantur in numo ejusdem apud 909 Baronium tomo V, anno Christi 395, et Gretzerum nostrum de Cruce lib. 1, cap. 15 ; item supra caput Eudoxiæ et Placidix apud eundem Gretzerum, ibidem, cap. 16. In Vesontione Johannis Jacobi Chiffletii, parte 2, cap.

12, exstat monumentum Warnarii comitis, qui Palmæ quiescit, ubi palma seu manus e cælo protenditur, in indicium ut monasterium Palmense ante destructum restitueret, quod illi visum voluit olim obtigisse. In Thesaurio Inscriptionum Gruteri, pag. 1158, n. 8, exhibetur onyx, cum his litteris, GERBA. PROTA., quæ designant SS. Gervasium et Protasium, qui adstant templo vel altari, ubi manus e cælo porrigitur, forte index revelationis reliquiarum quæ Ambrosio obtigit. Nihil hic in Indice rei Christianæ Scaliger, vel non intelligens mysterium, vel osor reliquiarum. ROSVEDUS.

Not. 154. *Et per columbam.* — Spiritum sanctum olim columbæ specie expressum fuisse, docet concilium Constantinopolitanum anno 536 sub Menna habitum, ubi, actione 5, habes in epistola clericorum Antiochiæ de Severi Sacrilegio : Τὰς εἰς τὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χρυσᾶς τε καὶ ἀργυρᾶς περιστρεφῶς χρηματῆνας ὑπεράνω τῶν θείων κολυμβηθῶν καὶ θυσιαστηρίων μετὰ τῶν ἄλλων ἐσπετερίσατο λέγων οὐ χροῖναι ἐν εἰδεί περιστρεφῶς ἰσομαζῆσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Columbas aureas et argenteas in formam Spiritus sancti super divina lavacra et altaria appensas una cum aliis sibi appropriavit, dicens non oportere in specie columbæ Spiritum sanctum nominare.*

Jure merito columba super sancta lavacra suspenditur, quod Spiritus sanctus columbæ specie super Christum baptizatum apparuerit, Matthæi iii, et quia Spiritus sanctus aquas fecundat, unde Paulinus hic :

Sanctus in hunc cælo descendit Spiritus anmem,
Cælestique sacras fonte maritat aquas.

Quod super altaria quoque columbas suspensas fuisse refert concilium, id jam olim Basilio Magno fuit usitatum, qui Eucharistiam columbæ aureæ inculsit, et super altare suspendit, uti habetur cap. 6 Vitæ ejus per Amphilochem, qui mos in pluribus ecclesiis etiamnum in templis nostris durat.

Et quia hic crux sequitur, suspicor Spiritum sanctum columbæ specie cruci insidisse. Plane ex antiquo Ecclesiæ ritu columbæ crucibus insidebant, vel eas supervolabant. Columba crucem supervolat in abside Lateranensis ecclesiæ, quam exhibet Jacobus Bosius, lib. vi de Cruce triumphante, cap. 12. Columba super crucem apparet in lapide altaris apud Chiffletium in Vesontione, pag. 208. Vetustissima columbæ effigies in fastigio crucis inventa Malipore sive civitate S. Thomæ, uti memoriæ prodidit Hieronymus Osorius de Rebus gestis Emmanuelis lib. iii ; Maffæus Histor. Indiæ lib. 1 et xii ; Ciaccon. lib. de Signis crucis, cap. 35 ; Karonius tomo I, anno 57.

Inter crucis hujus adorationem D. Thomas fuit occisus : ne quis suspicaretur crucem hanc, quam columba superstat, D. Thomæ sepulcro impositam, sicut Longobardi perticas cum columbis sepulcris eorum qui peregre obierant imponebant, uti memorat Paulus diaconus lib. v Histor. Longob., cap. 54 : *Ad perticas autem locus ipse dicitur, quia ibi olim perticæ, id est trabes erectæ steterant, quæ ob hanc causam juxta morem Longobardorum poni solebant. Si quis enim in aliquam partem, aut in bello aut quomodocumque extinctus fuisset, consanguinei ejus intra sepulcra sua perticam figebant, in cujus summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset, ubi eorum dilectus obiisset, scilicet ut sciri posset in quam partem is qui defunctus fuerat quiesceret.* Refert quoque Nicetas, lib. v Juris Græco Latini, Responsor. lib. 1, gentiles quosdam columbas ad sepulcra mortuorum immolasse.

Cave hic mendacissimum Josephi Scaligeri commentum, qui in commentatione ad numisma argenteum Constantini imp. Byzantini, a Marquardo Frehero illi propositum, hæc habet post explicatam vetustissimam Trinitatis picturam per verba, *agnum columbam, quod ex Paulino hausit, etsi eum non nominet. Hæc erant, inquit, symbola simplicissima illorum temporum, cum formas rerum aut animalium, non au-*

tem humanas audent pingere. Nam anchoram, navem, piscem, columbam sculpebant aut pingebant, hominem non item. Οὐ γάρ, inquit Clemens, εἰδῶλων πρῶτα ἑναποτυπωτέον οἷς καὶ τὸ προσέχιν ἀπειρήται. Fallitur et fallit Scaliger. Clemens ibi non de imaginibus sacris agit, sed de palæ in annulo sculptura, quam non vult esse inter Christianos alicujus idoli (v. g. Neptuni, etc.), sed potius rei alicujus aut animalis, quæ rem aliquam bonam insinuare possit. Locus est lib. III Pædagog., cap. 41 : Αἱ δὲ σφραγίδες αὐτῶν ἔστιν πελειᾶς, ἢ ἰχθύος, ἢ γαῖς οὐροδρομοῦσα, ἢ λυρα μουσική, ἢ κέρχραι Πολυκράτης, ἢ ἀγκυρα ναυτική, ἢ Σέλευκος ἐνεχαράττετο τῷ γλυφῆ. ἄν ἀλιεύων τίς ἢ Ἀποστόλου μεμνήσεται, καὶ τῶν ἐς ὕδατος ἀνασπασμένων παιδίων. οὐ γάρ εἰδῶλων πρῶτα ἑναποτυπωτέον, οἷς καὶ τὸ 910 προσέχιν ἀπειρήται' οὐδὲ μὴ ξίφος, ἢ τόξον, τοῖς εἰρῆαν διώκουσιν, ἢ κτύλλα τοῖς σφρονοῦσιν. πολλοὶ δὲ τῶν ἀκολάστων, γεφυρωμένους ἔχουσι τοὺς ἐρωμένους, ἢ τὰς ἐταίρας, ὡς μηδὲ ἐβλήσασιν αὐτοῖς, λύθην ποτὲ ἐγγενέσθαι δυναθῆναι τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων, διὰ τὴν ἐνδολεχὴ τῆς ἀκολασίας ὑπόμνησιν. Sini autem nobis signacula, columba, vel piscis, vel navis quæ cursu celeri a vento fertur, vel lyra musica qua usus est Polyocrates; vel anchora nautica, quam insculpebat Seleucus. Rationem autem addit cur hæc signacula probet : Et si sit piscans aliquis, meminerit apostoli et puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolorum sunt imprimendæ facies, quibus vel solum attendere est prohibitum. Immo, inquit, non omnia inanimata vel animala convenit sculpi. Sed nec ensis, vel arcus, iis qui pacem sectantur; nec pocula iis qui sunt moderati et temperantes. Multi autem libidinosi nudatos eos habent quos amant, vel amicas; ut ne si velint quidem, possint affectionis amoris oblivisci, quod libido et intemperantia eis perpetuo in mentem revocetur. Loco perspecto perfectoque claret quam perverse Scaliger quæ de idolis dicuntur ad sanctorum imagines transferat. Si, inquit Clemens, symbola aliqua sculpe in palis annulorum delectet, ea insculpite, quæ sensum aliquem mysticum insinuant, ut sunt columba, piscis, navis, quo videlicet meminerimus Petri apost., qui factus est piscator hominum, et puerorum qui e fonte baptismatis levantur.

Forse columbæ meminit et ad baptismum refert, tum quia olim super baptisteria suspendi solita, ut jam probavimus; tum quia columba e dilavio ramum oleæ ad arcam retulit in baptismi mysterium. Ambrosius lib. de iis qui mysteriis initiantur, cap. 3 : Dimisit Noë columbam, quæ cum ramo olive legitur reversisse. Vides aquam? Vides lignum? Columbam aspicias, et dubitas de mysterio. Aqua est ergo qua caro mergitur, ut abluatur peccatum. Sepelitur illic omne vitium. Lignum est, in quo suspensus est Dominus Jesus, cum pateretur pro nobis. Columba est, in cuius speculo descendit Spiritus sanctus, sicut didicisti in Novo Testamento, qui tibi pacem animæ, tranquillitatemque mentis inspiravit. Cyrillus Catechesi illuminatoria 17 : Τοῦτος ἔφερε τυπὸν μερικῶς κατὰ τινὰς ἢ ἐπὶ Νῶε περιστερᾶν, ὡς περ. γάρ. ἐπ. εὐεῖνου, θὰ ἔμλον καὶ ὕδατος ἀγαθῆς, ἡμεῖς ἐνεστα ἡ σαρκίᾳ, καὶ νῦν δὲ γενέσθω ἀρχὴ καὶ ἡ περιστέρη ἀνεστρέψῃ τὸς αἰτῶν τὰ πρὸς ἐσπερῶν, ἔχουσα ἄλλον ἐλαίον : οὕτω φασὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀρκίου Νῶε, τὸν τῆς δευτέρας γενέσεως ποιεῖται. Hujus aliqua ex parte ferebat typum secundum quosdam columba illa Noë. Nam sicut per illius lignum et aquam facta est ipsis quidem salus, nobis autem initiatum novæ generationis, et columba reversa est ad eum sub vespere, habens virgam oleæ, sic, inquit, et Spiritus sanctus descendit super verum Noë, alterius generationis factorem.

Polycratis annulus etiam piscationis memoriam reficit, quem constat in mare projectum, rursum a piscatoribus in pisce extrahetum. In eo autem lyram sculptam fuisse, ex hoc Clementis loco discimus. Fors et lyra in memoriam revocat lyram Davidis, qua Deum laudavit.

Per navem in memoriam revocari potest Ecclesia, cuius arca typum gessit, testante Prospero de Vocat

tionem Gentium cap. 4. Sed et navicula piscatoria. Math. v, et crucis Ecclesie figuram gessit. Augustinus serm. 22 de Diversis : Opus est ergo ut in mari simus, hoc est, ut ligno portemur, ut mare hoc transire valeamus. Hoc autem lignum, quod infirmis nostra portatur, crux est Domini in qua signamur, ut ab hujus mundi submersionibus vindicemur. Idem ibidem inferius : Fecerunt Judæi Domino quanta voluerunt, quia factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Postea vero surrexit a mortuis, ut pro discipulis in Ecclesia tamquam in navi constitutus, et fide crucis suæ tamquam in ligno portatis, et tentationibus hujus sæculi tamquam fluctibus maris periclitantibus, solus oraret. Memini me in gemmis veterum navium expressam vidisse. Clementis hunc locum Hervetus verterat, navis quæ vento per æra fertur; et in Græco Florentino erat, οὐροδρομοῦσα : unde Sylburgius legendum putat οὐροδρομοῦσα, id est, quæ vento secunda fertur : sed οὐροδρομοῦσα est in ms. Palatino, et in ms. exemplari unde Florentina editio emanavit, scriptum fors fuerit, οὐροδρομοῦσα, quod valet οὐροδρομοῦσα. Et sic de Argo navi per cælum lata quis forte capit.

Quam vero inepte dicat Scaliger, tempore Paulini, cuius versus de cruce, agno et columba affert, non fuisse aunos Christianos pingere humanas formas, vel ipse Paulinus prodit, et eum redarguit, qui hac ipsa epistola 12, ex qua sua Scaliger deponit, meminit S. Martini a Severo in templo picti una cura Paulini imagine.

Adstat Martinus perfectæ regula vitæ, Paulinus veniam quo mereare docet. Hunc peccatores, illum spectare beati, Exemplar sanctis ille sit, iste reis.

911 Idem Natali 10 S. Felicis meminit martyrum utriusque sexus, qui supra regias seu medias fores picti erant; item aliorum sanctorum Veteris Testamenti, Job, Tobie, Judith, Esther, qui supra laterales fores seu arcus depicti erant. Pudet pigetque ineptiarum Scaligeri, qui tamen criticorum deus est. Omni seculo ante Paulinum humanas sanctorum formas effligatas fuisse, fuse probat Bellarminus lib. 2 de Imaginibus, cap. 9 et 10, Vide Gretzerum tom. III, de cruce lib. 1, cap. 26. ROSVETUS.

Ex epistola 12 (nunc 32) Paulini ad Severum, corpus Dominicum sub cruce, vel sub crucis figura in ciborio reponebatur, quod confirmatur ex concilio Turon. II, can. 3, quo statuitur : Ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur, id est sub ipso ciborio, non vero in tabernaculo, uti appellamus, quod imaginarius ordo dicitur, seu in auro argenteo elaborato, variisque figuris ac imaginibus adornato opere. Unde concilium sacrosanctum eucharistiam ad vaticum sub ipso ciborio jam olim asservatam in pyxide, pendens sub cruce, quod etiamnum in plerisque nostratibus, præsertim cathedralibus ecclesiis, observatur. Pendebat autem supra pyxis ex columba, qua Spiritum sanctum apud Christianos adumbrari conat. Ejusmodi vero argenteum et argenteum columbarum altariibus, non solum meminit, et ipse etiam baptisteriorum fontibus immingentium meminit Symonides v Constantinopoli, act. 5, in qua continetur expositio-nes cleri adversus Severum, qui columbas altaris et baptisterii abstulerat. Columbas altariibus impone- disse ex Latinis scripturibus potissimum colligitur; et Paulino, loco supra citato, ubi totum altaris apparatum describit, præterea ex testamento Prosperiani episcopi Turon., tom. I Spicilegii Acherontii. Hunc præterea videri adstruit Natalis de Wailly, in Consuetudinibus, cap. 50. Præterea autem videri dicitur, cum columba jungitur pendens super vitarum : ubi iterum, Eyllib. 1, cap. 9 : Hæc autem hodie cum fontibus conservetur, vaticum quædam in vitarum in pyxide, et alia columba, supra altare pendens, hanc servavit, maxime propter infirmos, ut quidquid de eis eveniat, vaticum sit in promissis. Meminit etiam Anastasius in Hierico et S. Innocentio PP. Cassiodori

columbarum altarihus impendentium. Ex quibus eum invaluam in Ecclesia Orientali et Occidentali morem abeunde colligitur. CANGIUS, in Constantinop. Christ. lib. III, pagg. 55, 56.

Not. 155. *Crucem corona.*—Duplex apud Paulinum crucis coronata species. Primam hic exhibet, cum lucidus circulus cruoem ambit :

Crucem corona lucido cingit globo.

Talis crux lucido velut iride circumscripta globo anno Christi 363 Judæis apparuit, cum autore Juliano Apostata templum Hierosolymis restituere aggredirentur : de qua ita Gregorius Nazianzenus oratione 2 in Julianum : "Ο δὲ ἐπι παραδόξοτερον καὶ περιφανίστερον, ἔστη φῶς ἐν τῷ οὐρανῷ τὸν σταυρὸν περιγράφον, καὶ τὸ πρότερον ἐπι γῆς ἀτιμαζόμενον τοῖς ἀθεοῖς καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα, νῦν ἐν οὐρανῷ δεικνύται πᾶσιν ἐπίσης, καὶ γίνεται τρόπαιον τῷ θεῷ τῆς γατὰ τῶν ἀσεβῶν νικῆς, τροπαίου παντός ὑψηλότερον. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in caelo stetit, crucem in orbem describens : at nomen illud et figura, quæ in terra prius impia contentum fuerat, in caelo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios oblatæ trophæum efficitur, trophæo omni sublimius et præstantius. Quo referas cruces quæ circulo dicuntur inclusæ. Talis crux coronata, teste Maffeo nostro (lib. XII Hist. Ind.), fuit Thomæ apostoli, Insculpta quadrato lapidi, sanguineis et in speciem recensibus conspersa guttis, lapideo item circulo inclusa. Talis Juliano Apostatæ nefariis sacris operanti apparuit, asserente Gregorio Nazianzeno (Orat. 1 in Julian.); quod infaustum aruspicipibus omen visum, licet ipse eludere conatus sit. Τὸ δ' οὖν λεγόμενον, ὅτι θυομένη τὰ ἀπλάγχνα τὸν σταυρὸν ἀναδείκνυσι στεφανοῦμενον, ὁ τοῖς μὲν ἀλλοῖς φρίκη παρέσχε καὶ ἄγρονια, καὶ τοῦ ἡμετέρου κράτους συνείσθησιν, τῷ δὲ διδασκάλῳ τῆς ἀσεβείας καὶ θάρσος δῆθεν, ὡς περιγυρομμένων ἡμῶν καὶ συνειργμένων. ὁ τῷ γὰρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν κύκλον περισχέδιασται. Ferunt, cum Julianus sacrificaret, victricum exta coronatam crucem ostendisse. Quæ res alios quidem horrore atque anxietate perdidit; effectitque ut potentiam nostram agnoscerent : at impietatis magistro animum videlicet addidit, tamquam circumscripti atque undique conclusi essemus. Sic enim crucem et circulum ex tempore interpretatus est. Tales quoque cruces spectantur in numis imp. Christianorum, corona plerumque quercæ vel florea circumdata. Talis in numo Zenonis et Valentiniani imp. apud Lipsium I. in de Cruce, cap. 16; Eudoxiæ et Valentiniani III apud Gretzerum nostrum tom. III, de Cruce lib., cap. 16; Pulcheriæ et Majoriani, cap. 17; Julii nepotis et Zenonis, cap. 18. Tales cruces miniatæ corona seu circulo circumdatæ pingi solent in parietibus ecclesiarum consecrandarum, 912 quo Pamelius Liturgicorum tom. I, pag. 502, allusum vult a Paulino, cum ait : *Dextra lavaque crucibus minio superpictis* : quamquam apud Paulinum corona non circumdat crucem, sed potius vertici ejus imponitur, ut mox sequitur.

Mirum jam olim apud Ægyptios cruces circulo circumdatas, quales exhibet Tabula Isiaca Bembæ apud Jacobum Bosium, lib. v de Cruce triumphante, cap. 6, qui et cap. 10 crucem decussatam circulo inclusam ex obelisco Augusti et Constantii representat, et circulum æteritatis symbolum esse docet.

Alteram crucis coronatæ speciem, cum ipsi crucis vertici corona imponitur, Paulinus his versibus prodit :

Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ.

Item :

Sanctorum labor et merces sibi rite cohærent,

Ardua crux, pretiumque crucis sublime, corona.

Ejusmodi fuit in Constantini labaro, teste Eusebio (Lib. Vitæ Constant. c. 25) : Ἐψηλὸν δόρυ χρυσοῦ κατηφασμένον, κίρης εἶχεν ἐγκάσιον, σταυροῦ σχήματι περισχημένον, ἂνω δὲ πρὸς ἀκρῶ τοῦ παντός στέφανος ἐκ λίθων πολυτελέων καὶ χρυσοῦ συμπικτυμένους κατασκήσασθε. *Mastile oblongum erectumque, aut undique*

obductum fuit : quod cornu habuit transversum ad formam crucis constructum. Supra in fastigio ipsius operis corona affixa, lapidibus pretiosis et auro polite circumtexta. ROSVEDUS

Coronas a principibus et magnatibus templis olim oblatas, et supra sacram mensam appensas legimus apud autores ecclesiasticos. CANGIUS, in Constantinop. Christ., p. 38.

Not. 156. *Quorum figura est in columbarum choro.*— In Paulini cruce crucis coronam columbæ circumdabant, et coronam ipsam quasi coronabant : erantque numero 12, ut apostolorum numerum exprimerent. Contra in cruce quæ exstat in curvitate absidis ecclesiæ S. Clementis, 12 columbæ cruci insistenti, et corona eas circumdat : cujus ectypon habes apud Jacobum Bosium de Cruce triumphante lib. VI, cap. 11, quæ eadem videtur fuisse quam ad Gretzerum nostrum illustrissimus cardinalis Borromæus misit : certe columbæ ita alternatim apud Bosium stant, uti Gretzerus describit tomo III de Cruce lib. 1, cap. 35. ROSVEDUS.

Not. 157. *Petram superstat.*— Quæ hic habes de Christo, petra, quatuor fontibus, item de palma priorè versu habes expressa in sarcophago marmoreo Romæ, qui erutus fuit ex solo basilicæ S. Petri anno 1590, itemque alio ibidem, quæ manu sua delineavit Philippus Winghius, quorum delineatio penes me est. Similem historiam Paulinus in camera absidis in templo S. Felicis musivo pingi curaverat. ROSVEDUS.

Not. 158. *De qua sonori quatuor fontes meant.*— Apud Bosium lib. VI, cap. 12, de Cruce triumphante, habes ectypon ex abside ecclesiæ Lateranensis, ubi crux rupi insistit, ex qua oriuntur quatuor flumina paradisi. Item eodem capite Christus cum cruce gemmata insistit petræ, unde quatuor fluvii profuunt : quod monumentum olim fuit Sexti Petronii Probi post antiquæ D. Petri basilicæ tribunam situm, nunc in navim novæ basilicæ translatum. Vide Baronium tomo IV Annalium, anno Christi 395, ubi et aliud monumentum habes simile, etsi neutribi fluvii bene expressi sint : bene expressit Bosius. ROSVEDUS.

Not. 159. *Totum vero extra concham basilicæ spatium.*— Idem mox : *Cuth duabus dextra lavaque conchulis intra spatiosum sui ambitum apsis sinuata laxetur.* Vides utrobique concham ad apsidem pertinuisse. Inter monumenta Christiana in Thesouro Inscriptio-num, pag. 1168, n. 4, carmen hoc de simili concha capio :

Perdiderat proprium, sacræ quæ præminet aræ,
Terta vetustatis symmate, concha diem.

Erat pars templi ubi sacrificium offerebatur. Evgrius, lib. IV Histor. ecclæs., cap. 30, de templo S. Sophiæ Constantinopoli : "Ἐστὶ μὲν οὖν τὸ μᾶκρος ἐκ τῆς καταντιπρὸ θύρας τῆς ἱεραῆς πόρχης ἑνθα τὰ τῆς ἀναμιάτου καλλιερῆται θυσίας, μέχρις αὐτῆς, ποδῶν ρλ. Longitudo u porta quæ e regione sacræ conchæ, in qua incruentum offertur sacrificium, sita est, ad ipsam concham usque, pedes continet 190. Hinc in Glossario ms. Bertiniano : *Absida, sacrarium.* Mysterium conchæ seu absidis in templis veterum explicat Germanus Constantinopolitanus archiepiscopus in Historia sua ecclesiastica et mystica Theoria : Ἡ πόρχη ἰστί, κατὰ τὸ ἐν βῆθλεὲμ σηπάλαιου, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Χριστός, κατὰ τὸ σηπάλαιον ὄπου ἐτάφη. Quæ ita olim vertit Anastasius Bibliothecarius ineditus : *Concha est in similitudinem speluncae, quæ fuit in Bethlehem, in qua natus est Christus, et in similitudinem speluncae, in qua sepultus est.* ROSVEDUS.

Vide not. 320 in Nat. 10 S. Felic., v. 181 et 182.

Not. 160. *Cubicula intra porticus quaterna longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium, vel in lege Domini meditantium, præterea memoriis religiosorum ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent.*— Ejusmodi cubicula erant oratoria in quæ secedebant privatim orantes, a quibus cubiculis seu oratoriis capellarum 913 nostram quæ cingunt

utrumque ecclesiae latus (uti nunc appellantur) origo desumta. In hisce oratoris privatis seu cubiculis jam Paulini tempore humabantur religiosorum hominum corpora. Anastasius Bibliothecarius in Marcellino: *Hic sepultus est in cœmeterio Priscillæ, in cubiculo claro.* In Sergio: *Hic tectum et cubicula quæ circumquaque ejusdem (S. Petri) basilicæ sunt... studiosius innovavit ac reparavit.* Ejusmodi cubiculorum non semel alibi meminit idem Anastasius. Exinde in subsequentibus seculis videtur manasse pessima consuetudo indiscussim inhumandi in ecclesiis quorumcumque corpora, modo pro jure sepulture certum quoddam solverint pretium; ita ut quod dabatur olim merito, nunc concedatur auro, quod SS. Patribus unum et idem est ac si venderentur Ecclesiae sacramenta.

Not. 161. *Quos inserere his litteris nolui.* — Et alii versus exstant hodieque in suburbana S. Felicis basilica, quos exscripsit Sirmondus noster ad Sidonium lib. iv, epistola 18, omnis rei antiquariæ solertissimus scrutator, quos Paulinus non misit ad Severum, quod ejus ecclesiae non quadrarent, qui novam extruebat ecclesiam, ubi ante vetus non fuerat. Sunt autem hi versus:

Parvus erat locus ante, sacris angustus agendis,
Supplicibusque negans pandere posse manus:
Nunc populo spatiosa sacris altaria præbet
Officiis mediis martyris in gremio.
Cuncta Deo renovata placent, novat omnia semper
Christus, et in cumulum luminis amplificat.
Sic et dilecti solum Felicis honorans,
Et splendore simul protulit et spatio.

ROSVEYDUS.

Not. 162. *Duabus dextera lævaque conclulis.* — Ut hic *δίκογχος* vel potius *τρίκογχος*, si majorem concham simul comprehendas, absis templi a S. Paulino ædificati, a fornice concharum specie, ita *τρίκογχον* in Chronico Alexandrino anno 39 Theodotii, cum ob terræ motum solemniter memoria agitur *τῆς λειτουργίας ἐν τῷ τρικόγχῳ πρὸς ἡ Ἰδῶν Νοεμβρίου.* *Litaniarum in trichoncho viii idus Novembris.* Sic *ἐπτάκογχον* trichonium, septem fornibus concharum specie suffultum, in Palatio Justiniani imp. quod Hormisdæ dicebatur, uti habet collatio Constantinopoli habita cum Severianis tempore Johannis II papæ. Conchulas in absida agnoscit etiam Glossarium ms. Bertinianum: *Absidas, latiores conclulas.* ROSVEYDUS.

Not. 163. *Una earum immolanti hostias jubilatio nis patet.* — Hæc Paulinus de binis conchis minoribus verba faciens. Ubi pro *patet*, legendum *parat* censuerim; quippe in hac concha *hostias non immolat antistes*, sed in media et majori concha: prothesis vero *hostias jubilationis immolanti*, seu potius immolatur antistiti parat, vel præparat. Cum enim in utraque concha quæ ad sacram liturgiam peragendam necessaria sunt, atque adeo in prothesi hostia et vinum, in diaconico vestes et libri, et vasa ac ministeria ecclesiastica parentur, inde binæ *paratoria* nuncupantur in ordine Romano: *Calicem autem subdiaconus accipit sequens, et dat acolytho, et ille revocat in paratorium, nempe in prothesin*, ubi calices et cetera vasa ad sacrificii usum reponebantur, quod ex sacris liturgiis abunde probari potest. CANGIUS, in Constantinop. Christ. lib. iii, pag. 59 et 60.

Not. 164. *Alter post sacrificium capaci sinu receptat orantes.* — Peracto enim sacrificio eo secedebant sacerdotes et diaconi, et sacrorum librorum lectioni operam dabant. Certe in ea concha factas ejusmodi lectiones docet satis superque Codinus lib. de Offic., c. 15, n. 4, dum ait imperatorem in ædem Sophianam secedere, ibique magni Basilii precatones a patriarcha prælectas exaudire *πλησίον τοῦ διακονικοῦ*, hoc est juxta concham, quæ *διακονικόν* vocabatur; nam haud procul exstabat sedes imperatoris cum sacrorum librorum lectionem auditu excipiebat. Diaconicum igitur hæc concha appellata est quod esset quodammodo appendix majoris diaconici seu secretarii, in quo et

A ecclesiasticæ vestes et sacra (uti appellantur passim) ministeria asservabantur, ex quo quæ ad sacram liturgiam peragendam necessaria erant promebantur, et in hanc concham deferrebantur, quæ inde diaconicum appellata est; nam in ea vestes sacras induebant, et sacerdos sacra facturus, et diaconi ei ministraturi. Unde cum scevophylacii appellatione donaretur, perinde majus diaconicum, inde etiam diaconicum minus, seu concha diaconici, scevophylacium interdum vocatur: adeo ut quæ in liturgiis S. Marci et S. Jacobi, ἐν διακονικῷ peragi preces exacto sacrificio dicuntur, ea in liturgia Chrysostomi ἐν σκευοφυλακίῳ fieri scribantur.

Metatorii denique appellationem habuit eadem concha, quæma imodum majus diaconicum. Sed et non desunt qui totum bematis, extra altaris vela atque adeo extra majorem concham, spatium diaconicum appellatum 914 volunt, quod cum intra vela, seu *παρατάσματα* de quibus mox agemus, solis sacerdotibus consistere liceret, quæ bematis pars inde *ιερατεῖον* proprietate est, reliqua diaconis permissa esset, ut qui ad utramque concham, prothesin scilicet et diaconicum, pro officii ratione peragendi, in iis consistendi necesse haberent. Nam Symeon. Thess., lib. de Templo, ait nulli licere in sacro synthrono sedere præterquam sacerdotibus, ac ne ipsis quidem diaconis, quibus alius attributus est locus, *diaconicum*, locus sic dictus, in quo consistere licitum sit. Videtur enim *διακονικόν* appellari etiam velum altaris, quasi totum bematis spatium quod extra vela altaris patet diaconicum sit, et quia in eo et consistere et progredi pro functionis suæ ratione, non autem sacramentum ingredi illis liceret, quemadmodum subdiaconis eadem bematis spatia, cum subdiaconi et lectores in solea extra bematis cancellos consistent, ut docet idem Thessalonicensis. Atque inde colligitur quid statuatur canon 21 synodi Laodic. dum ait *non licere subdiaconis intra bematis cancellos consistere*: οὐ δεῖ subdiaconῶν ἐν τῷ διακονικῷ, id enim solis diaconis licebat. Ita porro hunc canonem capiendum par est credere, etsi Balsamon et Zonaras diaconicum de munere diaconi interpretati sint. Priori sane sententiæ favet Isidorus Mercator, qui *διακονικόν secretarium* vertit: *Secretarium*, inquit, quod Græci *διακονικόν* vocant, quæ totidem verbis habentur in concilio Arelatensi, can. 66, ita ut per *secretarium* concham intellexerit quam Græci *διακονικόν* nuncupant quæ a diaconis in ea ministrantibus nomen sumisit, uti observavimus. Nam vix est simile vero diaconicum pro exedra extra ædem ita nuncupata sumi debere, cum et in ea quibusvis ecclesie ministris consistere fas esset, et ex ea clerici omnes ad altare procederent. Jam vero quod in concilio Arelatensi II sub Siricio PP., can. 15, *diaconi sedere inter presbyteros in secretario* vetantur, id videtur intelligi aut de majori diaconico, secretario, vel vestiario, in quo sacerdotes, vel antistites, de rebus ecclesiasticis deliberaturi secedebant; et ut verbis utar Sulpicii Severi, cum vel *salutationibus vacantes, vel audiendis negotiationibus* (forte *negotiationibus*) occupati in eo considerant; vel potius de minori diaconico, id est, concha quam *διακονικόν* vocant. In hoc enim diaconico, quando sacerdotes sacra facturi in eo sacras vestes induunt, aut alia quæ ad sacram liturgiam spectant assequuntur, cum iis, ob reverentiam quam sacerdotali characteri debent, sedere prohibentur. CANGIUS, in Constantinop. Christ. lib. iii, pag. 60 et 61. Vide Glossarium Latinum ejusdem, tom. iii, pag. 770.

Not. 165. *Perluente transenna.* — Transennæ in basilicis mentio quoque apud Anastasium Bibliothecarium in Sixto III: *Fecit Confessionem B. Laurentii martyris cum columnis porphyriticis, et ornavit transennam et altare et confessionem S. martyris Laurentii de argento purissimo.* Bulengerus noster, lib. iii, de Tempis, cap. 14, per *transennam* intelligit pergulam extra templum porrectam, qua transitur superposito tecto. Est, inquit, quasi quædam superior ambulatio inter utramque basilicam interjecta. Ita

quoque Nicolaus Perottus episcopus Sipontinus in Cornucopia sua ad epigramma 41 Martialis de Regno *transennam* capit. Hoc loco Paulini videtur mihi *transenna* cancellatum aliquod opus fuisse. Quid autem *transenna* sit, non aliunde melius discas quam ex eo quod habet Eusebius lib. x, cap. 4, de templo Tyri ædificato a Paulino ibidem episcopo, dum de atrio loquitur : Εἰς τετράγωνόν τι χημα περιφράζας τὸν τόπον (ἀγίον) κίσιν πανταχόθεν ἐπαιρομέναις ὡν τὰ μέσα διαφράγμασι τοῖς ἀπὸ ζύλου δικτυωτοῖς ἐς τὸ σύμμετρον ἤκουσι μάκρους περικλήσεις. *Locus autem atrii seu vestibuli (male Christophorus sanctuarii) in speciem quadrati columnis sublimibus est undique circumseptus : quarum media intervalla sunt interstitiis, ligno instar retis aut transennæ cancellatis, in mediocrem et æquabilem longitudinem porrectis, circumclusa.* Et post de loco sanctuarii : Ἀθίς καὶ ταδε, ὡς ὃν εἶη τοῖς πολλοῖς ἄβαστα, τοῖς ἀπὸ ζύλου περιφραττε δικτυοῖς. εἰς ἄκρον ἐκτίχου λεπτοურγία ἐξσηκμηνοῖς. ὡς θαυμάσιον τοῖς ὀρῶσι παρέχει τὴν θίαν. *Ista rursus ut a plebe et multitudine eo non posset accedi, cancellis ex ligno fabricatis circumdedit : qui adeo artificiosa solertia ad summum elaborati sunt, ut mirabile spectaculum intuenti exhibeant.* Idem, lib. iv de Vita Constantiniani, cap. 59, agens de templo Apostolorum Constantinopoli a Constantino Magno condito : δικτυωτὰ δὲ περίε ἐκύκλου τὸ δομαῖον ἀνάγλυφα χαλκῷ χρυσῷ κατεργασμένα. *Interiorum aedis partem undique in ambitum circumductam reticulato opere ex ære et auro affabre facto convestivit.* Ut hic tres arcus habes cum *transenna*, sic Natali 10 tria ostia cum cancellis :

Triaque cancellis currentibus ostia pandunt.

Onomasticon Latino Græcum Argentorati olim editum anno 1536, *Transenna*, κηγλίς, quod significat portam cancellatam, seu valvas cancellatas. Sic Poluci 915 libro viii, cap. 10, et Aristophanis interpreti, κηγλίς, αἱ τῶν δικαστηρίων ὑραῖ, a Romanis κηγλλωταῖ seu κηγλιωταῖ dicitur.

Ut *transenna* hic ad arcum seu ostium, sic in circo *transenna* ad carceres. Veteres Glossæ Græco-Latinæ : Βρόχος ἐν ἕφθηριας θεταύνης, *transenna* : nempe funis ab uno extremo ad alterum in carceribus seu repagulis protensus. Veteres Glossæ Latino-Græcæ : *Transenna*, ὕπληξ, καλλαγημακίου σημεῖον. Bulengerus noster, de Circo cap. 11, legit ἀπαλλαγῆ. id est *missio equorum* : et μακκαρίου σημεῖον, *signum mappæ* : non quidem quod mappæ et *transenna* idem esset, sed quod mappæ missa linea statim extenderetur : carceres circi cancellati quoque erant. Callisthenes in Vita Alexandri Magni : Ἡνοῖγησαν δὲ ἀφειτῆρες τῶν κηγελίων, *aperti sunt carceres cancellorum.* ROSVEDUS.

Not. 166. *Quasi diatritam speciem ab utraque in utramque spectantibus præbet.* — Quid *diatrita* species sit, satis apparet ex descriptione Paulini. Sic Vitruvio, lib. ix, cap. 4, *species* usurpatur, cum res aliquam in partem conversa spectat. Aliud *diatritos* apud medicos, vel pro tridui inedia, vel pro tertiana febris. ROSVEDUS.

Diatritam pro *diatretam*. *Diatretus*, perforatus, cæclatus, ex Græco *διὰ τρητος*. Hic species est quod *face de bâtiment* dicimus, uti a Vitruvio, lib. ix, cap. 4, vox hæc usurpatur. *Species diatrita*, nostris, *face à jour percée de fenêtres et de portes*. CANGIUS, in Glossario Lat., tom. II, pag. 86, n. 1.

Not. 167. *Alma domus triplici patet ingredientibus arcu.* — Idem Paulinus infra,

Ter geminis geminæ paterunt arcibus aule.

Ante occidentales porticus præcipuarum ecclesiarum prosiat quadrata ingens area, seu atrium, quod vestibulorum ecclesiarum præcipuum est ornamentum. Eadem porro ἀλλῆς appellatione donantur ejusmodi aræ ante aedes sacras a nonnullis. *Impluvia* Paulinus noster Natali 10, v. 8, ea atria appellat :

Istic porticibus late circumdata longis
Vestibula impluvio tectis reserantur aperto,
Et simul astra oculis, ingressibus atria pandunt.

A Semitæ vero multiplices erant, quæ portis elegantibus clauderantur, quod videre est etiamnum in ecclesiis cathedralibus, de quibus Paulinus Natal. 10, v. 37 et seqq.:

Basilicis hæc juncta tribus, patet area cuuctis,
Diversosque aditus ex uno pandit ad omnes,
Atque itidem gremio diversos excipit uno
A tribus egressos, medio spatiosa pavito.

In arcu ecclesiæ (ut vocat Paulinus) manus iis imponebantur quorum crimina publica erant, ibique consistebant poenitentes publici, ut videre est apud divinatorum officiorum expositores ; quam consuetudinem plures etiamnum tenent feria quinta in Cœna Domini ecclesiæ cathedrales in reconciliatione publice poenitentium, inter quas metropolitana et primatialis ecclesia Rotomagensis, cathedrales ecclesiæ Ebroicensis, Carnotensis, Useticensis, et S. Pontii Thomeriarum. Partim ex CANGIO, in Constantinop. Christ., pag. 20.

B Not. 168. *Simplicibus produnt.* — Tertullianus lib. adversus Valentinianos, cap. 3 : *Nostræ columbæ domus simplex, etiam in editis semper et apertis et ad lucem.* Cyprianus lib. de Unitate Ecclesiæ, cap. 6 : *Simplex animal et lætum est columba, non felle amarum, non moribus sævum, non unguium laceratione violentum ; hospitia humana diligere, unius domus consortii nasse ; cum generant, simul filios edere ; cum comitant, volantibus simul cohærere, communi conversatione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omniu unanimittatis implere.* Hæc est in Ecclesia noscenda simplicitas, hæc caritas obtinenda, ut columbas dilectio fraternitatis imitetur, ut mansuetudo et lenitas agnis et ovidibus adæquetur.

Cyrillus Catechesi Illuminat. 17 : Κατῆλθεν δὲ ἴσως ἐν εἰδει περιστρεφάς, ὡς φασὶ τινες, τὰς καθάραις, ὡς ἀκαίριον. καὶ ταῖς ὑπὲρ γενωμένων τέκνων κὶ συγχωρήτως ἀμαρτιῶν εὐχαίς συντροφύσης. *Descendit autem forte in specie columbæ mundæ, ut aliqui dicunt tamquam simplicis, propter puros et innocentes et pueros parvulos, qui nascuntur ex Spiritu sancto, et propter remissionem peccatorum orationibus consequendam.* Quod in ænigmate prædictum vult idem Canticorum v, 12 : *Oculi tui sicut columbæ super plenitudines aquarum.* Idem Catechesi Illuminatoria 18, in illud Isaie cap. LXVI, v. 8 : *Qui sunt isti ?* Νεφέλαι δὲ τὸ πνευματικόν, καὶ περιστρεφαὶ διὰ τὸ ἀκαίριον. *Nubes propter spirituale, columbæ propter simplicitatem.*

Augustinus libro 11 adversum Faustum Manichæum, cap. 45 : *Disciplina Catholica propterea simplici fide prius nutriri oportere docet mentem Christianam, ut eam capacem faciat ad intelligenda suprema et æterna.* Idem contra 916 Epistolam Fundamenti, cap. 4 : *In catholica enim Ecclesia, ut omittam sincerissimam sapientiam, ad cujus cognitionem pauci spirituales in hac vita perveniunt, ut eam ex minima quidem parte, quia homines sunt, sed tamen sine dubitatione cognoscant, ceteram quippe turbam non intelligendi vivunt, sed credendi simplicitas tutissimam facit.* Vide Tertullianum, lib. de Baptismo, cap. 2, ubi duas assignat rationes cur quidam non simpliciter credant, scilicet, *simplicitatem divinatorum operum, et magnificentiam quæ in effectu reponitur.* Quod declarat simplici apparatu baptismi, undè tamen consequitur æternitas. ROSVEDUS.

Not. 169. *Amne ministro.* — Cur in ingressu templorum canthari et luteris aqua pleni vel etiam fontes apud Christianos collocarentur, discas etiam ex S. J. Chrysostomi serm. 25 de Verbis Apostoli : *Habentes autem eundem spiritum, in eo tomo in quem conjecimus Homilia de diversis Novi Testamenti locis, pag. 369 : κῆθερ γὰρ κηθήας εἶναι ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν εὐκτηρίων οἴκων γενωμοσται, ἵνα οἱ μέλλοντες εὐχισθῆναι τῷ Θεῷ, πρότερον ἀπονηψάμενοι τὰς χεῖρας οὕτως αὐτάς εἰς εὐχὴν ἀνατινύσωσιν. οὕτω καὶ τοὺς πίνοντας ἀντὶ πηγῶν, καὶ κρητῶν ἐστήσαν οἱ πατέρες πρὸ τῶν θυρῶν, ἵν' ὡσπερ ὑδατὶ τὰς χεῖρας ἀπονήπτωμεν, οὕτω*

ῥιανθραπία τῶν ψυχῶν ἀπομαρτύνοντες πρότερον, οὕτως ὡχόμεθα. *Quemadmodum enim solemne est ut fontes præsto sint in atriis templorum, ut qui preces susurunt ad Deum, manus prius lotas inter precandum attollant; ita pauperes fontium vice ante fores collocaverunt majores nostri, ut non aliter ac manus abluimus aqua, prius per beneficentiam absteram anima, tum deum preces nostras offeramus.* DUC.

In medio aræ seu atrii Sophianæ ædis Constantinopol. phialam instituit Justinianus. Sic labrum seu fontem appellabant ubi perennes aquæ saliebant, e quibus plebs lavaretur: quia, inquit Eusebius lib. x Hist. ecclesiast., cap. 4, non licebat ἀνεργεῖν καὶ εὐνοῖαις πρὸς τῶν ἱερῶν ἐπιθίκεν ἀγίων. In hac Sophiana phiala erant fontes alii, seu putei, qui aquam populis ædem ingressuris ad lavationem suppeditabant. Porro ante ædium sacratum vestibula balnea et lavacra publica collocata docet in primis Eusebius loco citato, in descriptione ædis Tyrensæ, et Paulinus epist. 12 et 31, ut et Natali 9 et 10, apud quem *cantharus* appellatur, *fastigiatoque interdum solido ære tholo* tectus describitur. Sunt enim canthari aquarum receptacula, unde aquæ erumpunt. Idem Paulinus Natali 10:

Interior varitis ornathibus arca ridet.

Vide seqq. Quippe fideles priusquam ædem ingrederentur, aquis istis, quæ a sacerdote benedicebantur, facies et manus lavabant. Hinc Paulinus ad Severum:

Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lavat amne ministro.

Atque hæc fontium aquæ quotannis in pervigilio sacrorum Theophaniorum, interdum in ipse festo die, consecrabantur et benedicebantur, quarum benedictionis ordo habetur in Eucologio Græcorum. Harum loco succedere apud Latinos, quæ in templorum valvis exponi solent, lustrales undæ, uti qui de ritibus ecclesiasticis scripsere pridem docuerunt. CANGIUS, in Constantinopoli Christiana, lib. III, cap. 22, C. pag. 21 et 22.

Hanc, ut opinor, lotionem intellexit Johannes Abriacensis, deinde Rotomagensis archiepiscopus in lib. de Divinis Officiis, in nocte Natalis Domini, pag. 34, ubi peractis nocturnis, antequam agat de officio missæ ad galli cantum, dicit: *Clerus et populus lavatum excant.* Hinc, opinor, fontes juxta cathedrales et præcipuas ecclesias. Vide not. 41.

Not. 176. *Paulus apostolica.* — Videtur hic Paulus episcopatus præfuisse Nolano, cum Paulinus hæc scriberet; quem ut hic *sacerdotem*, mox vocat *antistitem*: quod ætate Paulini idem erat. Amicus Romanus suggererat per *Paulum* hic forte intelligi *Paulinum*. Sed hoc tempore videtur Paulinus nondum fuisse episcopus, quod colligere est ex epistola 16, ubi Anastasius vocaverat ad natalem suum consecratos, id est episcopos Campaniæ: et notat se præter morem fuisse invitatum, cum ea invitatio sacerdotibus tantum deferri solet. Jam vero epistola hæc 12 describit Nolanam ecclesiam a se ædificatam, cujus ædificationis meminit etiam Natali 9, in secundo adventu Nicetæ: atqui primus adventus Nicetæ contigit antequam Anastasius esset pontifex, siquidem Baronius recte calculum subducit tomo V Annalium 397, secundus vero quadricennio post, et basilica illa jam ante secundum Nicetæ adventum perfecta erat, ad quam illum Paulinus Natali 9 lustrandam duxit, nisi forte secundo vel tertio Anastasii anno Paulinus creatus fuerit episcopus: quod plane non liquet. ROSEYDUS.

Not. 171. *Hic locus est veneranda penus qua conditur, et qua 917 promittit alma sacri pompa ministerii.* — In bemate, ubi stabat sacra mensa seu altare, concha major erat duas minores adjunctas habens, alteram ad dextram et septentrionem, alteram ad sinistram et ad meridiem altaris. Harum concharum alteram quæ ad dextram seu septentrionem statuitur, *πρόθερον* Græci appellant, quasi dicas propositionem, seu pro-

positionis mensam, a cæremonia quæ in ea peragitur nomen habentem. (In ea namque (ait Allatius) sacerdos ante missam, et una cum eo ministrantes, res omnes ad sacrum complendum necessarias, ut panem, vinum et alia præparant, quibus finitis secedunt ad sacram mensam ubi sacra liturgia inchoatur.) Utramque concham *secretarium* vocat Paulinus, prioris seu prothesis usum sic describit: *Hic locus, etc.*, ut supra. Et epistola 12 ad Severum (nunc 32) de binis istis conchis verba faciens: *Una earum (inquit) immolanti hostias jubilationis patet.* Ubi pro *patet*, legendum, *parat*, censuerim. CANGIUS, in Constantinop. Christ., p. 59.

Not. 172. *Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas, Hic poterit residens sacris intendere libris.* — Conchas majori adjunctas *secretaria* appellasse Paulinum supra observatum est. Proinde idem est *paratorium* quod *secretarium*. Repositos autem fuisse libros ecclesiasticos in hac concha docet idem Paulinus, dum illius usum sic describit: *Si quem sancta tenet, etc.*, ut supra, in ea enim concha sacre lecture fiebant, sacrique libri finita liturgia publice prælegebantur. Id, ni fallor, satis innuit ipse Paulinus; nam cum dixisset unam earum concharum immolanti hostias jubilationis antistiti parare, hæc subdit: *Altera post sacrificium capaci sinu receptat orantes.* CANGIUS, in Constantinop. Christ., lib. III, pag. 60.

Not. 175. *Geminatus est titulus.* — Scilicet unus titulus picturam, alter reliquias spectat; quare epigraphen suam singulis feci, quæ ante deerat. ROSEYDUS.

Not. 174. *Alite quem placida.* — Hæc pars sacre picture, qua hiantem agnum S. Spiritus specie columbæ perfundit, exstabat etiamnum Romæ in sarcothago in ædibus Bernardi Biscilæ prope Sapienciam, anno 1591, cum eam Philippus Winghius expressit, cujus ectypum Winghii fratres supra nominati servant. ROSEYDUS.

Not. 175. *Et magno nomine Lucas martyr.* — Baronius ad Martyrologium Romanum 18 Octobris, conjunctim legit *Lucas martyr*, existimatque Paulinum in ea fuisse sententia, ut Lucam martyrio affectum crediderit; quod et Servius noster in Apparatu suo evangelico sequitur, qui addit Paulinum etiam Natali 9 Lucam martyrem vocare. Sed neuter locus plane evincit Lucam martyrio functum fuisse. Nam priore loco *martyr* referri potest ad *Nazarium*, ut impressimus ex veteribus editionibus: posteriore nulla mentio martyrii in carminibus quæ Lucam spectant. Nisi martyrem velis, quia ibi martyribus interjungitur. Sed et *martyr* dici potuit, quia *multa passus est pro Christi nomine*, uti habet Martyrologium Romanum; quo modo Paulinus Felicem quoque Nolanum martyrem vocat Natali 9:

Hoc etiam micare domus quo martyris alta.

Lucam tamen vere martyrem fuisse aliqui veteres prodiderunt, quod tempore et loco alibi opportunius discutiendum. Videri posset Paulinus, dum *Lucam magno nomine* vocat, respexisse ad id quod *Luca* seu *Lucanus* in Italia pro magno olim usurpabatur, eo quod in Lucania erant armenta maxima uti testatur Lucilius:

Quem neque Lucanis oriendi in montibus tauri
Ducere protelo validis cervicibus possent.

Unde apud Ennium, citante Varrone, lib. VI de Lingua Latina, *Luca bos*, id est magnus bos, seu elephas. Eodem modo usurpavit Lucretius lib. V, et Silius lib. VI. Vide eundem Varronem dicto loco, ubi triplicem rationem adfert cur elephas dietus sit *bos Luca*. Pre ceteris placet illa Vergiuni, quod maxima quadrupes in Italia esset bos, et quia in Lucania Pyrrhi bello primum visi elephanti, inde vocarunt *Lucam* seu *Lucanum bovem*. Aberravit a mente Varronis Baronius tomo I, anno Christi 58, n. 54, dum ratione S. Lucæ, cui bos tribuitur, adducit Varronem quasi asserentem *bovem* in Italia vocari *Lucam*. Nec enim *bos* vocatur *Luca*, sed elephas vocatur *Luca bos*. ROSEYDUS.

IN EPIST. XXXIII.

Not. 176. *Alethia*.—Nescio an hic ille sit qui tempore Paulini fuit episcopus Cadurcensis, cujus Paulinus (si tamen noster sit) meminit in epistola, cujus fragmentum tantum existat apud Gregorium Turon., lib. II Histor. Franc., cap. 13: *Qualis autem, inquit, fuerit hic (Venerandus) pontifex, testatur presbyter Paulinus, 918* dicens: *Si enim hos videas dignos Domino sacerdotes, vel Exsuperium Tolosæ, vel Simplicium Vienævæ, vel Amandum Burdegalæ, vel Diogenianum Albigæ, vel Dynamium Engalismæ, vel Venerandum Arvernus, vel Alithium Cadurcis, vel nunc Pegasium Petrugoriis, utcumque se habent seculi mala, videbis profecto dignissimos totius fidei religionisque custodes.* Etsi enim tempore Paulini Cadurcæ sederit Florentium episcopus, uti patet ex epistola præcedente, Alethius post eidem successit. Et prima Paulini editio hic inscribit, *Alethium episcopum fratrem præscripti.* ROSKYDUS. Vide vitam S. Paulini, cap. 48, n. 5.

IN XXXIV. SERM. DE GAZOPHYLACIO.

Not. 177. *De gazophylacio*.—Erat olim in templis locus qui gazophylacium dicebatur quo recondebantur elemosynæ in pauperes erogandæ. Frequens ejus mentio in sacris Litteris. Chrysostomus tomo de diversis Novi Testamenti locis, homilia 23 *de Elemosyna et Collatione in sanctos*, postquam populum Antiochenum (non Constantinopolitanum, ut putavit Franciscus Bernardinus Ferrarius, lib. II, cap. 10, de Antiquo ecclesiast. epistol. Genere, et lib. I de Ritu sacrarum concionum, cap. 26; nam Antiochie habitam constat ex fine epistolæ, ubi ait Hieronymum elemosynis sublevatam a civitate ista, quod habetur Act. II) manuit ut privatim quædam pro pauperibus seponerent. Γενῶν τούτων ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἡ ἐκάστου οἴκῳ, χρημάτων ἱερῶν ἔχουσα ἀποταμίωτον. Καὶ γὰρ τὰ γαζοφυλάκῳ τὰ ἑνταῦθα κειμένα τούτων ἐστὶ σύμβολον. *Hoc itaque modo uniuscujusque domus Ecclesia fiat, sacratas opes inter se conservans.* Enimvero gazophylacia quæ in templis sunt, illarum symbolum gerunt. Augustinus in psalmum LXXI: *Quid est gazophylacium? Arca Dei, ubi colligebantur ea quæ ad indigentium servorum Dei mittebantur.* Possidius in Vita S. Augustini, cap. 24: *De neglecto a fidelibus gazophylacio et secretario, unde altari necessaria inferuntur, aliquando in ecclesia laquens admonerat, quod etiam beatissimum Ambrosium se præsentem in ecclesia tractavisse nobis aliquando retulerit.* Concilium Carthaginense IV, canone 93: *Oblationes dissidentium fratrum, neque in sacrario, neque in gazophylacio recipiantur.*

Gazophylacium hoc Paulinus hic mensam quoque vocat. Tertulliano arca dicitur Apologet. cap. 39: *Etiamsi quod arca genus est, non de ordinaria summa, quasi redemptæ religionis congregatur, uti et Augustino loco citato; Cypriano corbona lib. de Opere et Eleem., cap. 5: Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam non respicis? ubi etiam gazophylacium vocat.* ROSKYDUS.

Not. 178. *Suspensio tibi, imma munio calcandæ vestigio*.—Ita correxi ex conjectura. Ante erat *suspensio tibi in monumento calcandæ vestigio*, nullo sensu. Romanus amicus corrigebat in *momento*. Veram conjecturam meam esse vel ipse Paulinus dicit, qui epistola 2, pag. 29, lin. 22, habet *munio pede tutus ingrediar*. ROSKYDUS.

IN EPIST. XXXVI.

Not. 179. *Eum spirituum trium consensus invitet*.—Sensus est: Christus, quo præsentem dicebant euntes in Emmaus duo discipuli, *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis? etiam nobiscum manebit, si duo quæ sunt in nobis, vel potius tria, id est caro, anima, et spiritus, ad eum invitandum conserint.* Ipse enim discipuli *ubi sumus in medio cordum*. Vide in epist. 3 ad ...

A Aprum (nunc 44), *Habentes autem cor ardens*, etc. Tria autem illa in homine Patres, ex S. Paulo I Thessalon. V, distinguere solitos clarum est. Vide ipsum Paulinum epist. 2 ad Amandum (anno 12) *Cum spiritus Deo serviens*, etc. SACCHINUS.

IN EPIST. XXXVIII.

Not. 180. *Secretum taciti ruris*.—Hæc erant religiose vite præludia, quibus simile quid narrat de S. Gregorio Nazianzeno præceptore suo Hieronymus in Catalogo script. ecclesiast., cap. 117: *Episcopum in loco suo ordinans, ruri monachi vitam exercevit.* Sophronius dixit: *Ἐν ἀγρῷ μοναχικὸν βίον ἀκηνύκατο.* Gregorius in ejus Vita: *Ἐρχεται εἰς Ἀριανζὸν χωρίον καππαδοκίας, ὅπου ἔστρεψεν ἐκ πατρικοῦ κλήρου. Ἀριανζὸν parvum Cappadociæ pagum, quem ex paterna hereditate ad se devotum possidebat.* Possidius, cap. 5 Vita S. Augustini: *Placuit 919 ei, precepta beati gratia, ad Africam et propriam domum agroque remeare, in quibus constitutus triennio, a se jam alienatis secularibus curis, cum iis qui eidem adhererant, Deo vivebat, jejuniis, orationibus, bonis operibus, in lege Domini medians die ac nocte.* Duo.

Vide de hoc secessu ad meditandum elegantem et accuratum tractatum P. nostri Julii Nigronii, qui 6 est inter asceticas. ROSKYDUS.

IN EPIST. XXXIX.

Not. 181. *Si vesta quasi dumis sordent, neque prophetis aut apostolicis nubibus compluatur, in aridam solitudinem gratia deserente damnabitur*.—Vastum maxime dicitur de agris qui non excoluntur. Tabularium Vindocinense ch. 237: *Quæ dum prius coleretur temporibus, 12 den. census solvebat, modo vera quia vasta est, nihil census reddit, sed est allodium.* Tabularium ecclesiæ S. Stephani Lemovicensis anno 1081: *Fecit Gosberius archidiaconus totam terram de monte S. Johannis esse vastam.* CANGIUS, in Glossar. Lat., tom. III, p. 1260.

Not. 182. *Ultra betam semicoctam*.—Ubi nos legitur in Vulgata Isaie LI, 20, *Filii tui dormient in capite omnium viarum, sicut oryx illaqueatus*, Græca est apud LXX, *Οἱ υἱοὶ σου καθύπνουσας ἐν ἄκρῳ πάσης ἐξόδου, ὡς στυλίου ἡλιεφου οἱ κλήρις θυμῶν κυρίου.* Filii tui dormientes in capite omnis viæ sicut beta semicocta, pleni furoris domini. S. Hieronymus in Isaiam: *Pro beta semicocta reliqui interpretes orygem captum et illaqueatum transtulerunt, qui Hebraice appellatur ΝΥΝ, quod genus bestiarum nascentis in eremo inter munda animalia in Deuteronomio (Cap. XIV) ponitur, pro quo LXX Syra lingua opinati sunt thoreth, quæ dicitur beta. Qui inter vitia et virtutes medius fluctuat, et duplici corde accedit ad servitutem Dei, hic vocatur beta semicocta.* Cyrillus: *Οἱ παραμύνοι τὰς ψυχὰς, καὶ ἐκλελυμένοι τὸν νοῦν ὡς στυλίου ἡλιεφου. Qui remissi animis sunt, et mente soluti, sunt similes beta semicoctæ.* Porro insipidæ sunt betae, nisi pipera condiantur: Martialis lib. XIII, 13:

Ut sapient fatuæ stultorum prædicia betæ,
O quam sæpe petet vina piperæ coquas!

Suetonius in Augusto cap. 87: *Octavius Augustus ponit assidue betissare pro languere, quod vulgo lachnissare dicitur.* Λάχανον Atticis beta est, λαχανίζαν, languere. Glossar. λαχανίζουσι, vacillant. DUC.

IN EPIST. XL.

Not. 183. *Potionati... a vino unguentorum de salice salutaris Domini*.—*¶ Potionatus* vulgo idem est ac veneno sublatus; hic vero vox est contrariæ significationis a vero potionare desumpta, quod est medicinam accipere. Hac postrema significatione accipiendum est quoque illud chartæ Octaviani cardinalis apud Ughellum, tom. III Ital. sacr., pag. 635: *Excipimus... infirmos, et quasi graviter debiles, potionatos et sanguine minutos, etc.*

IN EPIST. XLII.

Not. 184. *Florentio* — † Hic *Florentius* fuit *Cadurcensis* episcopus, ut colligitur ex omnibus titulis codicum mss. et editorum ad hanc epistolam. Ms. Reg. : *Incipit ad Florentium episcopum de civitate Cadurcensium*. Ms. Vien. : *Ad Florentium episcopum Cadurcensem*. Ed. Bad. ut ms. Reg., sed addit epistola. Grav. item, *Divi Paulini*... epistola, sicut et Schot. *Sancti*, etc. In omnibus legitur *de civitate Cadurcensium*; sed in editione Grin., *Patri Florentio Cadurcensium episcopo, Paulinus*.

Pamelius tom. I Liturg., pagg. 507, seculo V, citat hanc Paulini epistolam cum inscriptione *ad Florentium Tiburtinensem episcopum*, pro *Cadurcensem*; quod unde habeat nescio. Sed cum ibidem ponat Innocentium papam ad hanc Florentium Tiburtinensem episcopum scripsisse epistolam suam octavam, facile apparet Pamelium ex eo vulgatam Paulini inscriptionem mutasse; quo accedit quod Innocentius etiam litteras dederit ad Victricium Rotomagensis episcopum, cujus quoque meminit Paulinus. Hæc occasio fuerit Pamelio inscriptionem mutandi. ROSEYDUS.

- IN EPIST. XLIII.

920 Not. 185. *Desiderio*. — Hic ille est *Desiderius* cui Severus Vitam D. Martini inscripsit. ROSEYDUS.

Not. 185. *Dissicit paleas*. — † Ita Mss. codices Reg. et Vienn. in editis, *dissicit*, sed *dissicit paleas*, id est *separat paleas* a tritico. *Dissicere* enim, *removere, separare*, dicitur Johanni de Janua; aliquando etiam *dispargere, dissipare*. Prudentius Cathemerin. hymn. 1: *Tu Christe somnum dissice*, et lib. Peristeph. in hymno S. Laurentii archilevitæ, v. 209 :

Cum membra morbus dissicit.

Sic enim legitur in vetustissimis codicibus mss., ut testatur N. Heinsius in notis. Adde Paulinum Petricordiam in lib. III, v et vi, de Vita S. Martini Turonensis episcopi, ex quinque pervetustis codicibus a Francisco Jureto collatis.

IN EPIST. XLIV.

Not. 187. *Ad mensam potentis* — Ecclesiastici XIII, 12, tale quid occurrit : *Προκαλισησάμενον σε δυνάστου, υποχωρών γίνου. Si advocaverit te potentior, fac ut recedas*; et cap. xxxi, 13: *Ἐπί τραπίχης μεγάλης ἐκάθισας; μὴ ἀνοίξης ἐπ' αὐτῆς ῥάυργα σου. Ad mensam magnam sedisti, non aperias super illam faucem tuam*; et v. 16: *Οὐ ἐάν ἐπιβλέψῃ, μὴ ἐκτείνῃς χεῖρα. Quocumque aspexeris, ne extendas manum*; et v. 20: *καὶ ἐὼς ἀναμίσησον πλείονον ἐκάθισας; πρότερον αὐτῶν μὴ ἐκτείνῃς τὴν χεῖρά σου. Et si inter plures sedisti, ne extendas manum tuam prior*. Ex his fortasse locis conflata sententiam istam protulit Autor noster, quantum ex indicio nobis librorum constituit. Duc.

Not. 188. *Conjux*. — Hic de Apri presbyteri conjuge Amanda presbyterissa agit Paulinus. *Presbyteræ, presbyterissæ*, erant presbyterorum uxores, eorum nempe qui abdicato ex consensu mutuo matrimonii usu, divino cultui se mancipabant, sacerdotes effecti vel episcopi. Otto Vercellensis episcopus epist. 8: *Possumus quoque presbyteras vel diaconas illas existimare, quæ presbyteris vel diaconis ante ordinationem conjugio copulatae sunt, quas postea caste regere debent*, etc. Gregorius M. lib. IV Dialog., cap. 11: *Illic presbyter quidam commissam sibi cum magno timore Domini regebat ecclesiam: qui ex tempore ordinationis acceptæ presbyteram suam ut sororem diligens, sed quasi hostem cavens, ad se propius accedere nunquam sinebat*. Ubi observandum ejusmodi presbyteras in eadem æde qua mariti vitam caste exegisse; idque Ecclesie canonibus sancitum tradit idem Gregorius lib. VII, indict. 2, epist. 39, ubi cum episcopos una cum mulieribus habitare vetasset, hæc subdit: *Hoc tantummodo adjecto, ut hi, sicut canonica decrevit autoritas, uxores, quas caste debent regere, non derelinquant*. Quibus consonat lex 43 cod. Theod. de

A Catholic. et Concil. Turon. II, c. 19, sed periculosam fuisse interdum ejusmodi conversationem docet exemplum a Flodoardo allatum lib. I Histor. Remensis, cap. 14, unde in concilio Toletano III, c. 5, satius esse dicitur ut in alia domo presbyteræ habitent. In hanc sententiam autor libri de singularitate clericorum inter opera S. Cypriani: *Cum videam de Christianis plerosque maritos pariter et uxores continentiam destinantes domicilia singularia magis eligere, ut consensu communium votorum sine irritatione presentie, et concordante recessu, valeant obtinere*. Vide Gregorium Turon. lib. I Histor., cap. 39. In concilio Arelatensi II, cap. 3, ejusmodi *presbyteræ conversæ uxores* dicuntur, quibus concessum erat in domibus clericorum habitare, quemadmodum matribus, avibus et sororibus: ita tamen ut a conjugibus suis II absterent, ut est in concilio Turonensi I, cap. 2; Arvernensi, c. 13; Aurelianensi IV, c. 17; et Autisiodorensi, c. 21; sed et nec communem lectum et celam haberent, ut est in iisdem conciliis Aurelian. et Autisiodor. locis citatis, et in Turon. II, c. 19. Juebantur præterea vivere ut sorores, in concilio Arvernensi, c. 19, et Matisconensi I, c. 11. Ita tamen in eadem domo cum uxore habitare licebat presbyteris, dummodo alterius clerici testimonio uterentur, quo eorum vita clarior appareret. Vide concilium Gerundense sub Hormisda PP., c. 7; Braccarense III, c. 1, 4; et concil. Turon. II, c. 12, 19. Sed hunc cohabitationis usum et morem exagitant S. Gregorius Nazianzenus, S. Chrysostomus et S. Basilius.

Denique si maritis presbyteris vita excedere contingeret, alteri nubere vetabantur. Ita concilium Arelatense I, c. 15; Epaoense, c. 2; fragmentum concilii Ilerdensis allatum a Surio post concilium Ilerdense; concilium 921 Romanum sub Zacharia PP., c. 5; Vermeriense anno 752, c. 3, etc. Atque inde forte *presbyteræ* dictæ generalius omnes viduæ seniores quæ sacris in Ecclesia exercitiis vacabant. Glossæ mss. ad concilium Laodic., c. 11: *Presbyteræ, id est viduæ seniores*. Ubi Isidorus Mercator et Ferrandus diaconus, c. 221: *Mulieres quæ apud Græcos presbyteræ appellantur, apud nos autem viduæ seniores, conversæ et matriculariæ*. Atque hæc quidem *presbyteræ* seu *presbyterissæ*, uti vocantur in ordine Romano, vestitu longe modestiori quam ceteræ feminæ utebantur, ut docet idem Gregorius M. lib. VII, indict. 2, epist. 7. De earum ministeriis hæc attigit Aulo Vercellensis episcopus epist. 8: *Sicut enim hæc quæ presbyteræ dicebantur, prædicandi, jubendi vel edocendi; ita sane diaconæ ministrandi, vel baptizandi officium sumserant: quod nunc jam minime expedit*. De presbyterissis vel presbyterorum uxoribus agunt præterea synodus Trullana, can. 12, 13, et Leo VII PP. in epist. ad Gerhardum Lauriacensem archiepiscopum, pag. 11. Cangius, in Glossar. Lat., tom. III, pagg. 408, 409, 410. Vide idem Glossarium in voce *SORORES*, tom. III, p. 903.

Not. 189. *In opera*. — Ea lectio melior quam in opere. Exprimit enim textum LXX Paulinus Proverbior. xxxi, 17: *ἤρπασε τοὺς βραχίονας αὐτῆς εἰς ἔργον. Firmavit brachia sua ad opus*; et v. 19: *Τοὺς πῆχους αὐτῆς ἐκτείνει εἰς τὰ συμπέριοντα, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρπιδεῖ εἰς ἄτρακτον. Cubitos suos extendit ad utilia, manus autem suas firmat ad sumum*; et v. 27: *Σίτα δι' ὄνησιν οὐκ ἔφαγε. Cibos autem pigros non comedit*. In quem locum annotat Flam. Nobilius scholium: *Ἄπρον ὀκνητίας, panem socordiae*. Paulinus dixit, *escas pigritiæ*. Vulgata Latina, *Panem otiosa non comedit*. Duc.

Not. 190. *Misericordia*... *suscitabit filios*, etc. — Non aliunde videntur ista depropta, nisi ex eodem libro et capite Proverbiorum, quod viduæ liberalis et munificæ laudes complectitur, cap. xxxi, 28: *Ἐλεημοσύνη δὲ αὐτῆς ἀνίσταται τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ ἐπλούτησεν. Eleemosyna autem ejus suscitabit filios ejus, et ditati sunt*; ita Romana editio, cum qua Paulinus consentit, non Complutensis, *ἀνίστασαν τὰ τέκνα αὐτῆς*, sed cum Vulgata Latina, *Surrexerunt*

filii ejus. Paulo post, ubi de filiis prophetarum agit, historiam attingit quam leges IV Reg. iv, 38, et cap. vi, 4: *Cumque venissent ad Jordanem, cædebant ligna.* Accidit autem ut cum unus materiam succidisset, etc. Sed apud Paulinum corrigendum fortasse, ad componendam pacem silentii animam, non pacem silentii. Sic enim dixit epist. 1 ad Aprum: *Eccliesiarum tumultus et concilia inquieta declinans.* Duc.

Not. 191. *Ros enim qui ab illo est, sanitas.* — Locus est Isaia xxvi, 19: *Ἡ γὰρ δρόσος παρὰ σου. ἰαμα ψυχῆς.* Ros enim qui a te, sanitas animæ. Vulgata Latina: *Quia ros lucis; ros tuus.* Sic Prov. xvi, 24: *Γλυκασμα δι' αὐτῶν. ἰασις ψυχῆς. Dulcedo vero eorum, sanitas animæ.* Citavit eundem Isaia locum antea epist. 17 ad Delphinum, ubi eodem modo legit: *Ros enim qui ab illo est.* Duc.

Not. 192. *Pinguescent fines deserti.* — Psalmo lxxv, 13, profertur illud, *Pinguescent fines deserti*, ubi videtur interpres quem sequitur Paulinus legisse *Ἐκβάσονται ὄρη τῆς ἐρήμου*, quemadmodum et apud Hilarium, Augustinum, Cassiodorum et Arnobium, Ambrosium item de Institutione virginis, cap. 15, et in Romano Psalterio editum est: at in Gallico Psalterio, quod est in Vulgata, *τὰ ὄρη τῆς ἐρήμου, speciosa deserti.* Romana ex Vaticano codice LXX: *τὰ ὄρη τῆς ἐρήμου, montes deserti*, quemadmodum et Apollinaris, *ὄρη πιν' ἐρήμου, Montes pingues deserti.* S. Hieronymus ex Hebræo, *pascua deserti*; Aquila et Symmachus *vopai, pascua.* Duc.

IN EPIST. XLV.

Not. 193. *Quintus diaconus.* — Meminit hujus Augustinus epistola 59 ad Paulinum: *Quod de perversione tam prospera fratris et compresbyteri nostri Quinti, et qui cum eo navigaverant, cito nos Dominus exhilaravit.* Fuerat hic portitor litterarum Augustini ad Paulinum, qui et responsum a Paulino ad Augustinum retulit. ROSVEDUS.

Not. 194. *Melania.* — Intelligit ipsam Melaniam, quæ nunc *Melania*, nunc *Melanius*, nunc *Melanium* dicta. Sic et supra epist. 12. Mss. præferebant,

Hoc Melani sanctæ delatum munere Nolam.

Vide Præcludia mea ad viii librum de Vitis Patrum, num. 6. Ita videtur capiendus Augustinus epistola 227: *Carissimis fratribus Albino, Piniano et Melanio*: ita lego pro *Meliano*. Intelligit Albinam et Melaniam, cum apud Alypium episcopum Thagastæ in Africa versarentur. 922 An femina hæc, *Melania, Albina*, dicitur *Melanius et Albinus* a virili fortitudine qua affectus omnes mundumque superarunt, qua forma Phryges ob effeminationem Phrygiæ dicitur? Confirmari posset ex Vita Eugeniæ, cap. 7, ubi cum Eugeniæ tegendi sexus causa dixisset se vocari Eugeniæ, dixit D. Helenus: *Recte te Eugeniæ vocas: viriliter enim agis, et confortetur cor tuum pro fide Christi.* Ergo recte vocaris Eugeniæ. Ita S. Franciscus D. Jacobam insignem matronam Romanam, non D. Jacobam, sed fratrem Jacobum, propter vitæ probitatem et sanctimoniam, vocabat, uti refert Bartholomæus Pisanus lib. iii conformit. 4, parte 2. ROSVEDUS.

Vide not. 138.

IN EPIST. XLVI.

Not. 195. *In translatione S. Clementis.* — An Romani, an Alexandrini? Intelligi potius Clementem Romanum pontificem, qui decem libros scripsit Recognitionum, quos forte Paulinus rogatu Ruffini interpretandos susceperat. Certe ea interpretatio videtur ad Ruffinum pervenisse; quam cum Ruffinus deprehenderet minus commode præstitam, eundem Paulinum adhortatus est ut attentius studium in Græcis litteris poneret. Fatetur hæc ipse Paulinus hac ipsa epistola. Unde post apparet Ruffinum vel Paulini interpretationem interpolasse, vel de novo Clementinos illos libros vertisse. Certe ex Ruffini interpretatione hodie circumferuntur hi libri inscripti Gaudentio episcopo, an Brixiano an Novariensi, dubites, quia uterque Ruffini seculo clarus in Italia.

A Suscepit Ruffinus hanc interpretationem rogatu Silvii virginis, quam eam esse existimo quæ Palladio Lausiace Historiæ cap. 142 *Silvania*, Heraclii in Paradiso cap. 42, et Paulino epist. 11 ad Severum *Silvia* dicitur. Gennadius quoque in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum fatetur Clementem a Ruffino Latinitate donatum. Ipse Ruffinus epistola ad Macarium de adulteratione librorum Origenis, meminit librorum qui appellantur *Ἀναγνωρισμός*, id est *Recognitionis*, quos Clemens Romanus scripsit, licet ab hæreticis depravatos fateatur. *Ἀναγνωριστῶν* libros vocat in præfatione ad eos. ROSVEDUS.

Not. 196. *Sensu potius apprehenso.* — Fatetur Paulinus, cum verba plene intelligere vel exprimere non posset, se sensum conatum opinione sua adumbrare. Ruffinus vero etiam verba conatus esse exprimere, uti fatetur epistola dedicatoria ad Gaudentium: *In cæteris autem, quantum potuimus, operam dedimus, non solum a sententiis, sed ne a sermonibus quidem satis elocutionibusque discedere.* Unde forte colligas novam a Ruffino interpretationem susceptam. ROSVEDUS.

IN EPIST. XLIX.

Not. 197. *Macario.* — Existimo hunc Macarium esse cujus meminit Palladius cap. 123, enumerans eos qui ad Pinianum, nunc in Campania, nunc in Sicilia agris agentem, asceseos sacræ causa accesserunt: *Similiter etiam quidam nomine Macarius ex vicaria.* Intelligit eum vicaria præfectura Romæ functum fuisse. Unde merito sollicitat eum Paulinus ut Secundiniano naufragam navem cum mercibus repostulanti a procuratore Posthumiani senatoris, qui eam in Brutiorum littore ad heri sui possessionem adlapsam occupaverat, auxilio sit. Procurator ille conventus a iudice provinciali primo vi rebellarat, inde Romam confugerat. Huic Macario Ruffinus inscribit apologiam suam pro Origene, quem *virum desideriorum et fidelissimum* vocat. De ejus scriptis Gennadius Catalogo illustrium Ecclesiæ scriptorum, cap. 28: *Macarius scripsit in urbe Romana adversus Mathematicos librum, in quo labore Orientalium quasi-vit solatia litterarum.* Quo alludit Hieronymus apologia 2 contra Ruffinum: *Érgo nisi de Oriente venisset, eruditissimus vir hæretet adhuc inter mathematicos; intelligens nimirum Macarium Romanum, quem Ruffinus sibi per familiarem habuit, quemque a Mathematicis abstraxit.* Diversus hic est Macarius a Macario Romano, cujus Vita exstat in Vitis Patrum quos Baronius ad Martyrologium Romanum 2 die Januarii confudera, uti docui ad librum 1 Vitarum Patrum. ROSVEDUS.

Not. 198. *Soliti commeatu.* — Sardiniensis hic commeatu navium frugibus in Italiam importandis. Sic *commeatus Alexandrinus.* Suetonio Neronis, cap. 20: *Captus modulatis Alexandrinorum laudationibus qui de novo commeatu 923 Neapolim conflexerant.* ROSVEDUS. Vide not. 64.

Not. 199. *Variis, ut marina jactatio et navalis instructio possit, officiis.* — Occasione senis hujus qui omnia nautica explevit officia, ut e naufragio evaderet, juvat hic adscribere quæ habet Augustinus de Cantico novo, et reditu ad cœlestem patriam, ac vitæ periculis cap. 2, tom. IX, ubi eleganter sub navalium apparatusum et instrumentorum metaphora nos hortatur ut prompti navem conscendamus, qua ad cœlestem patriam enavigemus. *Præparemus sitarcias, apprehendamus et ascendamus navem fidei simul et crucem; nec desit anchora spes nostræ salutis; extendamus funes, diversas virtutes; vela caritatis colligamus, invocemus ventum prosperum verbum Dei; exhauriamus sentinam a peccatis, per elemosynas mundetur conscientia. Non impediatur hujus nostri cursus navigii, operemur manibus ut possumus. Manibus suis sentinam exhauriebat qui dicebat: Manibus meis coram eo nocte, et non sum decipit (Psal. lxxvi). Non negligamus nostra peccata: minuta sunt, sed multa sunt. Fluctus unus validus irruens obruit navem, minaturque naufragium; humor autem*

per rimas influens, et in sentinam veniens, nisi subinde accitetur, hoc idem facit. Ergo exhausta sentina, non negligatur misericordia; quia elemosyna a morte liberat, elipea purgat peccata. Adsit nostra tutela Christi gratia, celestem nostrum dulce cantemus Alleluia, ut laici ac secari ingrediamur sempiternam ac felicissimam patriam. Non metuat anima mare hoc magnum, seculum scilicet, cujus fluctus ac turbines sentimus inimicus seculi potestates. In Deo sperantes multi jam sancti hos fluctus spreverunt, multi calcaverunt, multi super ejus aquas ambulantes, securi ad patriam pervenerunt: sed exurgit ventus validus, et magna tempestas: una cujusque cupiditas. Titubet fides in mari? Clamet in te Petrus, Domine, pereo: dabit manum mergeanti; nec sine perire ille, qui propter nos dignatus est super aquas ambulare. ROSVEDUS.

Not. 200. Supparum stabat, vela navis faciebat. Aqua, etc. — Ita *εὐαγγέλιος* Romanus amicus legebat, cum ante esset: Si parum stabat, vel navis vela faciebat, aqua. Ita in Isidori Regula 20, ubi de custodie sacrarii agitur, laeda labes ex sitiili inhæret. Nam ubi habes, vel vestes suere, scribendum ex ms. Coloniensi, qui variorum Patrum regulas continet, *vela vestesque sacre*. ROSVEDUS.

Not. 201. Haustum humore destitit. — Ita idem amicus suggererat, cum ante ore tantum esset loco humore. Nempe amare olim scribebant pro amore, cujus duæ initiales litteræ omisæ a librariis, ob similem terminationem vocis præcedentis, uti lidem alius geminare eandem erant soliti, terminationem vocis præcedentis repetendo et adiungendo initio sequentis vocis. Canticæ notata hæc antiquariis. Ut hic in Paulino omisæ syllabæ initialis ratione similis terminationis in præcedenti voce, ita apud Sidonium videntur duæ syllabæ omisæ lib. ix, epist. 15:

Limans caetera quæque sic poemata,
Venetam læcesat ut labore Mantuum,
Homericæque parat ipse gloriae.

Quid hic parat? Silet Savaro. Sirmondus noster impressit, per et. Sed ita que in Homericæque redundabit. Legerim:

Homericæque æquiparet ipse gloriae.

Æquiparet, id est par sit, ut Plauto, Trin. act., v. 2. Vides manifeste æqui omisum in æquiparet, quod æque præcederet in Homericæque. Simile mendum omissione unius litteræ contigit Lampridio in Alexandro Severo, ubi Casaubonus et Salmasius frustra laborant: Rerum memoria singularis, quam nemo nisi Achollus ferebat adjutam. Ms. Palatinus, item vetus editio Medinlanensis, necnon Veneta: Quam nemo nicca holiis ferebat adjutam. Initiale m vocis mnemonici omisum ob finale simile præcedentis vocis quam. ROSVEDUS.

Not. 202. Quod quotidie nobis in manu et apostolorum et martyrum. — Ita prima editio et mss. Grævius: Nobis Immanuel apostolorum. Romanus amicus suggererat: bonus Emmanuel apostolorum, etc. Sed vulgata lectio certissima et verissima Manus, id est potestas. Ita sæpissime usurpat Paulinus. Carmine 27, Natali 9:

Felicisque manu nobis operata revolvam.

Eodem Natali:

Sed quacumque ph est pars corporis, et manus exsistat: Idem fragmento Natalis 11.

Quam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias.

Ita Actorem cap. xix, v. 2: Virtutesque non quasi-
bet faciebat Deus per manum Pauli, videlicet tanquam per instrumentalè causam. Recte manus pro potentia ponitur, quia manus est organum organorum, ut ait Aristoteles, de Partibus animalium lib. iv, cap. 10: Ἔστι γὰρ ὡσπερὶ ὄργανον πρὸς ὄργανον. ROSVEDUS.

Not. 203. Sicut nycticorax. — Locus est ex psalmo ci, 7. Ἐγενήθη ὡς νυκτικόραξ ἐν οἴκῳ τοῦ θεοῦ. Factus sicut 924 nycticorax in domicilio. In ms. legebatur noctlicorax, mendose; quemadmodum et viliose do-

olissimus ille vir nycticorax scribendum contendeat, cujus meminit epistola illa quæ nunc primam editur ex codice Nolano; quæque hæc alioquò minime videatur a stilo Paulini discedere, hoc nomine posset in suspicionem *ψευδοεπιγραφαί* venire. Citatur ab Aat. Agellio in Commentario in psalmo. Certum est communè omnium autorum consensu *νυκτικόραξ* dici quasi nocternum corvum, et *κόραξ* non a *κόρα*, quæ pupillam significat, sed a *κόραξ*, quæ vox nigritum sonat, nomen habuisse. Aristoteles de Histor. animal. lib. viii, cap. 3: τὸν νυκτικόραξ λέγουσι γὰρ ἰσχυρῶς ἔχειν, ὅλον νυκτικόραξ, γλαυῖς, βίας. Nocturnarum etiam nonnullæ aduncis unguitibus sunt, ut *scirax*, noctua, bubo. Ita vertit Gaza *νυκτικόραξ*, clamam, idemque apud Aristotelem lib. ix, cap. 34, in oti avis descriptione pro *nycticorax* vertit *scabium*. Ulysses Aldrovandus neutro modo recte verti a Gaza putat lib. viii Ornithologiæ, cap. 6, et *otium* potius esse. Immerito tamen suspicatur fictam a Gaza fuisse vocem *scirax*, cujus Festus et Isidorus meminerunt in Glossis. Noctumam alii volunt orientalem quandam esse avem. Hieronymus, epist. 153, testatur Symmachum vertisse vocem Hebræam *scirax*: et verisimile sit aliquam speciem corvum aviam esse quæ generatim aliquando noctua appellatur, et noctu vagantur et incedunt. Apollinaris, in *νυκτικόραξ* *κόραξ* *κόραξ* *κόραξ* *κόραξ* *κόραξ*. Aut noctis corvum modernam *pacimentorum* incolam. Duc.

Not. 204. Dei fugitivum prophetam ultor et castus celus excepit. — Sic ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav. Hæc eadem reperiuntur in carmine 21 ad Cytherium de naufragio Martiniani, v. 195, 217 et seqq., et carm. 49 ad Jovium, v. 105 et 115.

Scite dictum. Suocurrit et illud S. Gregorii Moral. lib. vi, 14: Fugitivum Dei tempestas invenit, cori & gal, mare suscipit, bella includit; et quia auctori suo obedire renititur, ad locum quo missus fuerat, suo tunc carcere portatur. SACCHINUS

Not. 205. In tabernaculis viri. — Psalmo cxxvi, 10: Οὐκ ἐν ἀνθρώποις ἴστρον θέλησαι, οὐδὲ ἐν κνήμας τοῦ ἀνθρώπου εἰσέλθαι. Non in potentia equi voluntatem habebit, neque in tibis viri beneplacitum est ei. Ita quoque ex Hebræo Hieronymus: Non in fortitudine equi voluntas ejus, neque in tibis viri placetur ei. At Romanum et vetus Psalterium, Hilarius et Augustinus cum Paulino vertunt in tabernaculis viri, quasi legerint apud LXX non ἐν κνήμας, sed ἐν σκευαῖς ἀνθρώπου. Ambrosius in Psalterio habet in tibialibus viri beneplacitum est: unde etiam Hieronymus in Commentario: Videtur non vocare tibias, sed περισκευαῖδας, quia bellatorem virum descriperat, et quodcumque tibias texerit. Sed fallitur tamen Hieronymus hic ὁ νομίζομενος, neque Chrysostomus aut Euthymius aliter legerunt; ac nunc est apud LXX κνήμας, non περισκευαῖδας, sive ocreas quibus tibie crurave armantur. Nam nec in textu Græco apud Chrysostomum aliud occurrit quam ἐν κνήμας; et Euthymius tibiaram ipsarum haberi rationem ait: Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς βραχίονσι τῶν χειρῶν, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κνήμας τῶν ποδῶν ἡ περισκευαῖδα συνέμεως. Sicut enim in brachiis vires manuum potissimum consistunt, ita in tibis vires pedum. Duc.

Tabernaculis viri, pro tibis viri, irrepsit. Facilis enim librariis fuit error ex notarum ambiguitate, quibus plurimum utebantur, existimantibus circumpendia quæ non erant. SACCHINUS. † Misus bene, varietas enim orta videtur ex varia lectione Græca κνήμας et σκευαῖδας.

Not. 206. Eliæ meloten. — Ita III Reg. cap. ix, 13, et IV. Regum cap. ii, 8, 13, 14, pullum Eliæ Septuaginta *μηλωτῆν* vocant. Eucherius lib. ii, cap. 10, Instructionum ad Salonium: Melotes in Regum libro pellis simplex, quæ monachi Ægyptii etiam nunc utuntur, ex uno latere dependens. Hieronymus epistola 28: Elias igneo curru raptus ad caelum, melotem reliquit in terris. Athanasius in Vita Antonii, interprete Evagrius, cap. 58: Melotem et pullum tritum, cui superjaceo, Athanasius episcopo dato. Glossarium Clerumarescanum ms.: Melotes, pellis ovina simplex, quæ mo-

nachi utuntur, ex uno latere dependens. Eadem dicta et pera. Cassianus lib. II, cap. 8, de Institutis cœnobiorum: *Ultimus est habitus eorum pellics caprina, quæ melotis vel pera appellatur et baculus.* Ubi Fronto poster Duceus, tomo I, in Chrysostomum, pag. 42, suspicatur scribendum *diphthera pro pera*; quia Sotomenus de Egypti monachis habet: *ἀφίρηαι δὲ ἀφίρησθαι κατὰ μίμησιν ἑλίου τοῦ θεσβίτου.* Isti ad exemplum Eliæ Thebitæ pellibus se induebant. Alardus vero Gazæus accuratus Cassiani commentator pro pera substituendam censet penula. Verum cum rursus Cassianus, collatione 11, cap. 3, peram et baculum iungat, *Sumpto itaque baculo et pera*; et Isidorus, lib. XIX Originum, cap. 24, diserte 925 habeat, *Melotes, quæ etiam pera vocatur*, et ita vetustissimi mss. libri tum Cassiani tum Isidori præferant, retinenda videtur pera, quia melote loco peræ quoque serviebat. Glossarium Camberonense: *Melota, lanuta et pera vocatur. Est autem pellics caprina a collo pendens usque ad lambos præcinctæ.* Mirum quid alia Glossaria mss. iugerant. Glossarium Claromarescanum: *Melota vestis est de pilis camelorum. Melas animal quod est maxus, cuius pellics mellota dicitur.* Glossarium Stewechii: *Melos genus bestiarum, unde melotes antiqui Patres faciebant.* ROSVEYDUS.

Not. 207. Xenium. — Franciscus Juretus, notis ad librum I Paulini de Vita S. Martini, legit ut *encanium*, secutus vestigia Badianæ editionis, in qua *xenium*. Vult autem *encanii* nomine indicari hunc senem (qui paganus ante fuerat) nunc recenter renatum fidei Christianæ, et Deo dedicatum. Sed *xenium* probum mihi videtur, pro quo librarii sæpissime *exenium* scribebant. Vide quæ notavi in Vitis Patrum ad Vitam S. Antonii, et ibidem in Onomastico. Uti hic Victor in xenium mittitur, ita Christus dicitur a Ruffino in symbolo alternatim Pilato Herodique in xenium missus: *Velut reconciliationis suæ xenium, justum sibi invicem mittentibus Jesum.* Quod figuratum vult Osee X, 6: *καὶ κἀπὸν εἰς Ἀσσυρίους θήσαντες ἀπὸ πρηγῶν ἕνα τῷ βασιλεῖ Ἰαρείμ;* quod vertit: *Et alligantes addaxerunt eum xenium regi Iarim;* ubi vulgatus habet: *Siquidem et ipse delatus est munus regi ultiori.* ROSVEYDUS.

Not. 208. Quamquam et aliorum et hic intellectus habeatur. — Non immerito quis dubitet, num pro et hic scribendum sit *ethicus*, ut intelligat sensum moralem; nam mox sequitur de sensu secundum litteram. Sic apud Hieronymum epist. 151, quæst. 10: *Psalms qui litteris prænotantur, per ethica nos ducunt ad theologica, et ab elementis occidentis litteræ, quæ destruitur, transire faciunt ad spiritum vivificantem.* Sic supra ad epistolam 9 monui felicissime Sidonio a Sirmondo nostro restitutum *ethica pro et hic.* ROSVEYDUS.

Not. 209. De ipsis locis exiguum pulverem. — Theodorus Studites in Dogmatico de Honorandis Imaginibus, tomo III Bibliothecæ SS. Patrum: *Loca in quibus natus est Christus, sancta sunt, et habenda venerationi: et si quis illinc acceperit sive pulviculum seu lapidem, eum adornat atque complectitur, quasi peculiarem thesaurum aut sacras quasdam reliquias.* ROSVEYDUS.

Not. 210. De ipso crucis ligno sumere et habere benedictio est. — Benedictionis et magnificentie loco æstimabant olim viri ac mulieres vel minimam ligni crucis particulam et collo gestasse Chrysostomus Demonstratione contra gentiles *Quod Christus sit Deus*: *Αὐτὸ δὲ τὸ ξύλον ἐκεῖνο, ἔνθα τὸ ἅγιον ἐτάθη σῶμα καὶ ἀνασκολοπίσθη, πῶς ἐστὶ περιμάχνητον ἅπασιν; καὶ μικρὸν τι λαμβάνοντας ἐξ ἐκείνου πολλοί, καὶ χρυσῶ κατακλιοντες, καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες τῶν τραχηλῶν ἐξαρτῶσι τῶν ἑαυτῶν κλωπιζόμενοι.* Ipsum ergo lignum, in quo positum sanctum corpus Domini, et crucifixum, quare nam habere totus orbis ita contendit, ut qui parvum quiddam ex illo habent, hoc auro includant tam viri quam mulieres, et cervicibus suis aptant, hinc valde honestati et magnifici, muniti et protecti. Sic Macrina virgo, Gregorii Nysseni soror, ferreum crucis signum et annulum particula S. crucis munitum e collo ge-

stabat, referent ipso Gregorio in encomio Macrinæ. Sic et magnus confessor cruciculum S. cruce insignitam de collo suspendebat, uti habetur lib. II, cap. 9, Vita ejus per Theodorum eremitam. ROSVEYDUS.

Not. 211. Et sine myoparone. — Ante erat et sine meo parone. Jacobus Billius V. C., lib. I, cap. 6, Observationum sacrarum, affuturam huic loco lucem arbitratur, si sic legamus, et sine myoparone piraticam in terra agens, etc., additque, in insulis Rupellæ vicinis, omnibusque illis oris maritimis vigere crudellem consuetudinem, ut si gravior tempestas navem aliquam in litus ejecerit, naufragos hostium loco habeant ii ad quos illa delata est, et omnia confestim diripiant, quæ fluctuum rabies illis dereliquerit. Et hoc jus melioribus seculis usurpatum fuisse colligit ex hoc loco procuratoris Posthumiani senatoris. In editione appendicis Bibliothecæ Patrum annotatum erat sub finem hujus epistolæ Paulini: *Melias, sine myoparone.* Est autem myoparo navigii genus, Gellius lib. X, cap. 25; a pirata sic dictum, Isidor. Orig. lib. XIX, cap. 1; vel a Paro insula, Turnebus lib. III, cap. 1 Advers., qui ait myoparones piraticos esse lembos; et Nonius Marcellus: *Myoparo est navicula piratarum.* Ita Gallica nostra dialectos expeditum navigii quoddam genus brigantinum, quasi piraticum lembum, vocat.

Isti vero qui res naufragorum diripiunt, piraticam exercent, licet in mari lembo vecti non vagentur. Cujacius 926 in lib. I cod. Justinian., tit. 6: *Res facti est ubiqueque natal.* In Anglia quoque, Sicilia et Italia, ad fiscum pertinere dicuntur res naufragorum. Imperator Antoninus, lib. I, mitionem legem in naufragos sancit: *Si quando naufragio navis expulsa fuerit ad litus, ad dominos pertinent; fiscus meus eo non interpretat. Quid enim jus habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam incerta compendium accetetur?* et lib. V: *Si quicumque de submersis navibus aliquid accepisse delegitur, iudex, conquerentibus his qui nudantur, multandi et proscrubendi habeat potestatem.* Rursus in codice Theodos., lib. XIII, tit. 8, Valentianus imper.: *Si quis navicularius naufragium se sustinuisse affirmat, provincie iudicem adire festinet, ac probet apud eum testibus eventum.* In codice denique Henriciano regum nostrorum, lib. XX, cap. 14, art. 6, decernitur ut si intra annum mercator res naufragio amissas repetierit, sumptus tantum refundat quos alii fecerint cum res illas e naufragio eriperent; et multis curiæ supremæ Parisiensis senatusconsultis furtum declaratur direpto naufragorum, cuius etiam jurisdictioni Rupella et vicinæ illi insulæ sunt subjectæ. Duc.

Variam de naufragis pro cuiusque gentis indole sententiam videsis apud doctissimum Fridericum Lindbrochium Glossario ad codicem legum antiquarum. ROSVEYDUS.

IN EPIST. L.

Not. 212. Saturati sunt porcina. — Quam hic duplicem lectionem offert Paulinus ex psalmo XVI, 14: *Saturati sunt porcina,* vel (ut alia Psalteria habent) *saturati sunt filii,* ejus varietatis originem aperit Augustinus Enarratione in eum psalmum: *Ex ambiguo, inquit, Græco interpretatio duplex evenit.* Vera enim apud Græcos olim duplex scriptio fuit. Alii enim legebant *υἱῶν*, id est *filii*, alii *υἰῶν* vel *υἰτων*, id est *porcis vel porcinis*, uti etiam testatur Euthymius.

Utrumque explicat Augustinus supra: *Saturati sunt porcina, id est, immunditia, conculcantes margaritas sermonum Dei.* Scholium Græcum LXX interpretibus hoc loco ad vocem *υἰων*, *porcorum*, appositum explicat *ἄρτι τοῦ ἀκαθαρσίας*, pro immunditia, aliud habet *παρανομίας* id est, iniquitatis. Psalterium quoque Romanum *porcinam* habet, uti et Arnobius et Cassiodorus, qui etiam de immunditia interpretantur. Hieronymus, vel quisquis eo posterior concinnator Commentariorum in psalmos fecit, utrunque Græcum illud scholium videtur olim legisse: Nam ait: *Dimiserunt reliquias, immunditiam et iniquitatem, conculcantes*

margaritas sermonum tuorum; quæ postrema verba A vides Augustinum quoque usurpasse, vel ab alio ex eo usurpata.

Quod si filios legas, idem Augustinus supra per filios intelligit opera mala, quod fusius idem deducit epistola 59, qua Paulini questionibus respondet.

Nec desunt qui porcinam ad litteram de porcina carne intelligant, ut dicat Judæos a vetitis cibis non abstenturos. Ita Apollinarius in Metaphrasi :

Πλησθέντες σάλων λιπόν ύέσι λείψανα δαιτός.

Impleti porcis liquere superflua natiss.

Nam cum δαιτός convivii superflua dicat, de cibis videtur intellexisse, quem sequitur Mariana noster. ROSVEDUS.

Porcina, ύών, snibus, vel ύών, filius. Hieronymus ex Hebræo vertit filius. Nobilius in hunc locum : ύέτων, liber Vaticanus. Quod autem in antiquioribus libris scriptum esset, sine accentu, et librariis usitatum esset ad ε, litteram ad jungere ε, vicissimque ad ε ad jungere ε, inde videtur duplex scriptura fluxisse (quod etiam innuit S. Augustinus) ut in Græcis codicibus partim sit ύών quod significat filius, partim ύέτων et ύών, quæ significant porcinis et porcis. In scholio quidem ad marginem Vaticani codicis appposito hæc ad verbum ύών leguntur, pro άκαθαρσίας, immunditia : non solum enim ipsi immundi fuerunt, sed etiam filii suis immunditiam commiserunt. In aliis etiam commentariis est ύών, atque ad eum locum sic legitur έχρησάσθων τών παραουούτων, impleti sunt iniquis. Et aliter. Omni, inquit, transgressione repleti sunt et ad filios suos transmiserunt. Apollinarius in Metaphrasi, impleti porcellis, reliquerunt filii reliquias convivii. In Psalterii Romano et Arabico, et apud Arnobium et Eucherium est porcina. Paulinus in epistola ultima ad sanctum Augustinum utramque lectionem agnoscit. Saturati sunt porcina, vel sicut in quibusdam Psalterii scriptum audio, saturati sunt filii. Eandem varietatem notat sanctus Augustinus 927 in epistola qua respondet Paulino, et in hunc psalmum affert hæc : Sane illo versu ubi dictum est, saturati sunt porcina, nonnulla exemplaria, saturati sunt filii, habent, ex ambiguo enim Græco interpretatio duplex venit. Omnino in Græcis codicibus lectio ύέτων frequentior est. In codicibus Theodoretii partim est ύών, partim ύέτων, partim etiam ύέτοι, filii, quam etiam habet Theodorus Antiochenus. Ac Theodoretus quidem continuo subiungit huc lectioni valde similem interpretationem Symmachi, quam etiam refert Eusebius.

Not. 213. *Carthagini hiemares.* — Recte mss. quindecim habent *echiemarem*. Alii cum editis, *hiemarem*. Sed credimus legendum *hiemares*. Quippe ad hanc Paulini petitionem respondens Augustinus in epist. 149, n. 2, scribit : Simul etiam miseram, sicuti jusseras, et illius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati apud Carthaginem de corporum resurrectione rescripseram, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio, quibus verbis designare videtur epistolam 95, in qua, n. 7, de membrorum officiis post resurrectionem disserit, quæ epistola ad Paulinum in Italia commorantem scripta est circiter finem anni 408. Hæc RR. PP. Benedictini ad novam editionem Epistolarum S. Augustini.

Not. 214. *Quia subsecuturæ admirationis fidem in oculis posita passionis pœna cœcabat.* — Bene explicat S. Paulinus quomodo gladius potuerit pertransire animam Deiparæ, scilicet non avertente ipsa cogitationem ad ea quæ poterant dolorem lenire. Haud enim dubie si voluisset vehementius cogitare de resurrectione, aut mentem flegere in æquissimo et mirabili consilio redemptionis humanæ, et fructu passionis Christi, magnopere potuisset dolorem lenire : sed quia id tempori aptum non erat, neque decorum, ut, tam acerbos ultra subeunte cruciatu filio, ipsa refugeret societatem doloris, ea potius considerabat quæ dolorem exacerbare possent, ut esse filium suum tam observantem ac pium, tam graviter tamque ini-

que cruciatum. Atque eo pacto in oculis posita passionis pœna cœcabat fidem subsecuturæ admirationis ; id est occultabat admirationem et gaudium ex resurrectionis gloria et majestate. Ubi eleganter dicitur nihil sibi præsumens de ipsius resurrectione ; tamquam iniquum putare præsumere, prægustare, et quodammodo præferre lætitiæ triumpho, dum ille crucientis totus ac moriens adhuc pugnat. SACCAVUS.

IN PASS. S. GENESII ARELAT.

Not. 215. *Genesisium.* — Celebris hujus memoria exstat in Tabulis ecclesiasticis 25 Augusti, apud Prudentium hymno 4 περί στερ. ; Fortunatum lib. viii, carmine 4. Functus hic est exceptoris officio. Paulino Nolano vulgo hæc homilia in Genesisium tribuitur. Dedit sane. Fors Paulini Biterrensis episcopi est, qui Paulino nostro aliquanto anterior. Video Papyrium Massonum in descriptione fluminum Galliæ eam tribuere Patienti Lugdunensi episcopo. Exstat Hilarii Arelatensis episcopi relatio de miraculo per merita S. B Genesii præstito suo tempore, cum pons super Rhodanum concideret. Item sermo Fausti Rhegiensis episcopi vel Eusebii Gallicani, qui male tribuitur Eusebio Emisseno. Meminit et miraculorum quorundam Gregorius Turonens. lib. i de Gloria martyrum, cap. 68 et 69. Alius est Genesisium mimus, Thymelicæ artis magister, cujus eodem quoque die Martyrologia meminere, quem non rite Savaro, lib. i de Eccles. Clarenont., cap. 17, cum priore confundit. Nam thymelicus Romæ fuit, exceptor ille Arelate. Alius item Genesisium martyr, qui notus Martyrologio Romano 11 Octobris, cum Anastasio presbytero, et Placido, aliisque sociis. Sunt et alii duo Genesii extra Romanas Tabulas, in suis tamen ecclesiis in Arvernia celebres. Prior est Genesisium martyr juxta castellum Tigernense, qui in albis positus per martyrium ad cœlum migravit, de quo Gregor. Turon. lib. i de Gloria martyrum, cap. 67, cujus festum, teste Savarone supra, v kal. Novembris celebratur. Posterior fuit episcopus Claremontensis 25, et celebris ejus memoria 3 Junii. De quo videtur eruditissimum Savaronem in Originibus Claremontanis. ROSVEDUS.

IN POEMA II.

928 Not. 216. *Sphondylus.* — Antea erat funditus, loco sphondylus seu sphondylus. Genus est ostreorum in deliciis habitum. Seneca epist. 95 : Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnnum suum popina congesterat : veneræ sphondylisque, et ostrea catenus circumcisa, qua eduntur, intervenientibus distinguebantur echinis, torti districtique sine ullis ossibus nulli constraverant. Ibidem mox : Pariter sunt, quæ disponi solent, jure uno perfusa ; nihil intersit ostrea echinis, sphondyli perturbati mollis concocchie ponantur. Plinius libro xxxii, cap. 11, in Nomenclatore piscium, ordine alphabetico ponit sphondylus. Idem eodem libro capite 10 : Tertianis mederi dicitur sphondylus per se adalligatus. Macrobius lib. ii Saturnalium, cap. 11, ex indice quarto D Metelli pontificis maximi inter lautitias numerat in cœna pontificia : Ante cenam echinis, ostreas crudas, quantum vellent, peloridas, sphondylos, etc., iterum sphondylos, glycomeridas. Galenus l. iii de Alimentis, cap. 33 : Τα δέ μικρά χήμια, και οι σφόνδυλοι, και οι σωληνες, και αι πορφυραι, και οι κήρυκες, ύσας' άλλα τοιαύτ' έστι, σκληράν σάρκα έχουσι. Parvæ hiatulæ, sphondyli, ungues, purpuræ, buccinæ, omniaque hujusmodi duram carnem habent. Galenus lib. ii aphorism. 18 : Βραδύτατα δέ και κατά ψραχύ βότιον κρέας τριφε, και κοχλίας, και σφόνδυλοι θαλάττιοι. Tardius et paulatim alii caro bubula, et cochleæ, et sphondyli marini. Ita mavult cl. Nonius in aureolo suo de Ichthyophagia lib. retineri vocem Græcam, quam quod priore loco vertit Martinus Gregorius vertebrae, posteriore Nicolaus Leoniceus verticillos. Columella lib. viii, cap. 16 : Limosa regio maxime idonea est conchyliis, muricibus et ostreis, purpurarumque tum concharum pectunculis, balanis vel sphondyliis.

Qui aliis *sphondyli*, eos Athenæo volunt *trachelos* A esse. Posidippus apud eum in Locris audientes Græci, etc. Vide Chrys. hom. de Ad. censione Eliæ. ROSVEYDUS.

Πίννας, τραχήλους, μύας.

Pinna, trachelos musculos.

Ita capit Dalechampius, Rondeletius libro xi de Testaceis, cap. 34, et Robertus Constantinus in Lexico. Hesychio, *tracheli* sunt *purpuræ*. *τραχήλους, τὰς πορυράς, ἔναι τοὺς σπονδύλους τῶν κογχυλίων. Tracheli, purpuræ, quidam interpretantur de vertebra conchyliorum*: Vertebrae hic sunt cervicis sive callus et caro interior ostreorum. Vide Hesychium in *Ταραντιναί*, ubi ait eas partes ad cibum expetitas. Petronius: *Mox cibus validioribus pastus, id est bulbis cochlearumque sine jure cervicibus hausit parcius merum*. Sic *spondylus* apud Plinium lib. xxxii, cap. 11, ubi de perna agit, capiendus, *Intus pro spondylo grandis caro est*. Idem, ibidem, cap. 6: *Ostrea crassitudine potius spectanda quam latitudine. Neque in luto capta neque in arenosis, sed solido vado, spondylo brevi atque non carnoso, nec fibris lacinioso, ac tota in ulro*. B ROSVEYDUS.

IN POEMA III.

Not. 217. *Libyam*. — Id est *Africam*. Sallustius in *Jurgitino*: *In divisione orbis terræ, plerique in parte tertia Africam posuere; pauci tantummodo Asiam et Europam esse, sed Africam in Europa*. ROSVEYDUS.

IN POEMA V.

Not. 218. *Omnipotens quem mente colo*. — Precatio hæc matutina edita est Ausonii nomine in principe ejus editione Mediolanensi 1490, ubi versus novem sequentes post septem primos videlicet ab *Ipsæ opifex* deerant: quos Mariangelus Accursus in *Diatribis* suis in Ausonium, Solinum, et Ovidii *Metamorphosim*, monuit inserendos ex vetustis Hieronymi Aleandri membranis, in quibus et Paulino hæc precatio inscribitur, et primus versus ita concipitur:

Omnipotens solo mentis tibi cognite cultu.

Quæ precatio post et Ausonii et Paulini editiones pariter occupavit. ROSVEYDUS.

929 Not. 219. *Deceptumque adjunxit Adam*. — Paulini hæc locutio, Adam videlicet fuisse deceptum, communis ei est cum multis Patribus, qui et ante et post eum vixere. Vide eruditissimos commentarios Benedicti nostri Justiniani in I ad Timotheum cap. ii, v. 14, quomodo hic loquendi modus conveniat cum illo Apostoli: *Vir non est seductus*. Breviter conciliat Augustinus lib. xi de Genesi ad litteram, cap. ultimo: *Ergo alio quodam modo etiam ipse deceptus est: sed dolo illo serpentino, quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci in illo modo, quo illa potuit. Hunc autem proprie seductionem appellavit Apostolus, quia id quod suadebatur cum falsum esset, verum esse putatum est*. Eva igitur vere decepta et in errore inducta arte dæmonis, Evæ autem Adam acquievit non errore, sed (ut ibidem Augustinus dicit) *amicabili quadam benevolentia, ne suas, quibus deperibat atque difflebat, mortiferas delicias contristaret*. ROSVEYDUS.

Not. 220. *Raptus quadrijugo penetrat super æthera curru Eliæ*. — Beda, in libros Regum quest. 27, auguratur poetarum fabulam de quadriga Solis ex Eliæ historia ortum sumsisse; immo et nomen *Ἡλίου* ab *Ἡλιά* apud Græcos dictum. *Ut autem eidem currus et equos tribuant, de miraculo sumtum Eliæ prophetæ, qui curru igneo et equis igneis est raptus ad caelum, Johannes Constantinopolitanus episcopus æstimat. Quod etiam Græce Ἡλίου dicitur Sol (sicut etiam Sedulius, cum de Eliæ ascensu caneret, ostendit, dicens:*

Quam bene fulminæ præluens semita emi
Convenit Eliæ merito qui et nomine fulgens
Hæc ope dignus erat. Nam si ermonis Archivii
Lus per accentum mutetur littera, Sol est)

PATR. LXI

IN POEMA VI.

Not. 221. *In opprobrio Matrum*. — Notandum etiam *matrem* matronam signare non tantum quæ pepererit, sed etiam improlem, ut pro nutrice accipit notat Nomius. *Barthius*, *Adversar. Commentar. lib. xxxii, c. 3*.

Not. 222. *Præstet et hunc genitus*. — Ante erat *Præstitit hunc genitus*. Vota Elisabethæ in adventu τῆς Θεοτόκου sic nuncupat Paulinus. At etiam tum natus non erat adorandus ille foetus: nedum ut esset, quod jam præstitisse genitum sancta matrona diceret. Neque ob natales ab æterno et ante rerum principia vocat genitum, quia beneficium ab eo cum maxime datum, licet antequam genitus fuerit, agnoscit. Res est voti et futuri, non facti. Scribe *Præstet et hunc genitus*. Sic sit propitius, postquam natus erit, ut fuit antequam nasceretur, dignatus has adire sedes in matre. Jo. Fed. Gronovius, in *Observat. ecclesiast. scriptor. c. 10*.

IN POEMA IX.

Not. 223. *Hierusalem habitabit*. — ¶ Ibidem ter quaterve *Hierusalem* occurrit duabus prioribus syllabis correptis, productis tribus posterioribus, ut et alibi apud eundem, idque ad exemplum Græcorum. Certe in *Metaphrasi* psalmorum Apollinaris passim pari modo *Ἱερουσαλήμ. Ἱερουσαλῆς, Ἱερουσαλήν*, et in vocativo casu, *Ἱερουσαλί*. Vide illum psalmis cxxxvi et cxlvii.

IN POEMA X.

Not. 224. *Ab nomine*. — Docent grammatici corroborari syllabam adspiratione: inde S. Paulinus videtur ea pro-consonante uti; sic infra ad *Cytherium*,

Exsul soli et hospes sali.

C Et alibi SACCHINUS.

¶ Aldhelmus similiter adspiratione pro consonante utitur, de Sylvestro:

Plurima virtutum hic fecit signa sacerdos!

De Agnete:

Inelyta hæc fuerat flagrans virtute pudoris.

Not. 225. *Mortis pabula vivens*. — ¶ Sic mortem vivere dixit Tertullianus de Pallio: *Hactenus Sodoma, et nulla Gomorra, et cinis omnia, et propinquitas maris juxta cum solo mortem vivit*. Apud Prudentium hymn. 13, v. 32: *Vivere justitiam Christi; quod est, legem divinam vita moribusque exprimere*.

Not. 226. *Ninguida Pyrenæi*. — ¶ Id est montes Pyrenæos nivibus obsitos. *Ninguidus* idem quod *nivosus*; veteres enim *ninguis* pro *nix* dixere. *Ninguidi saltus* apud Eunodium 930 in Vita S. Epiphani. Prudentius Peristeph. hymno 2, v. 54: *Pyrenas ninguidos*. Ibidem hymno 5, v. 97: *Tunc quoque ninguidus*. Apud Ausonium ep: 23: *Juga ninguida Pyrenæi*; et epist. 25: *Ninguida Pyrenæi hospitia*. Et in veteri epitaphio apud Gruterum 1169, 6: *Nunguidi montium colles*.

Not. 227. *Tua prodigis otia*. — Quod Paulinus Ausonio otium objicit, hoc sibi ipse in senio optabat Ausonius Mosella:

Tempus erit, cum me studiis ignobilis otii
Mulcentem curas, senitque aprica foventem
Materiæ commendet bonos.

Idem epigram. 33:

Huic ego, quod nobis superest ignobilis otii
Deputo, sive legat quæ dabo, sive tegat.

ROSVEYDUS.

Not. 228. *Pellitis bigerris*. — Notitia provinciarum. *Bigorra, castrum Turbensis territorii, provincie Novempopulanæ. Bigerra civitas*. Gregor. Turon. lib. ix, cap. 20 Hist.: *Beorretana urbs*; lib. i de Mirac., cap. 74, et de Glor. confessor., cap. 49. Unde *Bigerr*.

rones Cesari Aquitanicæ populi. Et *Bigerricus turbo* A Sidonio libro viii, epistola 12, id est ventus flans a Bigerronibus. Frigidus ventus ille Bigerricus, quia ninguide Pyreni adjacet Bigerra, unde Bigerrones mastrucis et villosis vestibus amiciuntur, qui et hujusmodi vestibus nomen dederunt; nam dictæ sunt *Bigerricæ*. Sulpicius Severus, dial. 1, cap. 1: *A proximis tabernis Bigerricam vestem, brevemque atque hispidam quinque comparatam argenteis rapis*. Fortunatus libro iii, cap. 1, de S. Martino:

Induitur sanctus hirsuta Bigerrica palla.

Glossarium vetus ms. *Bigerra, vestis grussa, id est vellata*. Indigenæ vulgo *marlotas* vocant ex Græco, id est villosas vestes, vel hirtas vellere. Ita erudite Savaro ad Sidonium deducit. An *marlotæ*, quasi *μαλωταί*? Glossæ Isidori: *Bigera, vestis gusa vel villata*. Lege *Bigerra, vestis grossa*. ROSVEDUS.

Paulinus hic *Bigerros* pellibus seu villosis vestibus amirci consuevisse annotat. Unde *Bigerra*, apud Papiam, *vestis ruffa, id est valva, que et bilis dicitur*. B *Bilis* dicitur pro *vilis*. Ugutio: *Bigerra est vestis villosa*, etc. CANGIUS, in Glossar. Lat. tom. I, p. 554.

Not. 229. *Arenosos vasatas*. — Unde Sidonius lib. viii, epist. 12 ad Trigetium: *Tantumne te Vasatum civitas; non cespiti imposita, sed pulveri; tantum Syrticus ager, ac vagum solum, et volatiles ventis altercantibus arenæ sibi possident?* ROSVEDUS.

Not. 250. *Rauranum*. — Mss. codices Reg., Voss., et vetus Lugdunensis codex a Vineto collatus, ac tres editi in margg., *Rauranum*. (VINET.: Certe *Rauranum* esse potest: et *Rauranum*, translata in primam syllabam diphthongo, legitur in Itinerario illo Antonini, inter Mediolanum, Santonium, et Biturigum Cuborum Argantomagus, cum iter ex Aquitania in Gallias describitur. VINET.

Not. 251. *Curules*. — Ms. Voss. *secures*. † Non male. *Secures* enim inter insignia dignitatum senatorum seu consulum apud Prudentium reperitur hymn. 10 de Passione S. Romani martyris, v. 143:

Nonne cursim transeunt
Fasces, secures, sella, prætexta et toga,
Lictor, tribunal...

IN POEMA XI.

Not. 252. *Parræ*. — Videtur respexisse, dum hæc scriberet Paulinus, Theocriti carmen ex Eidylio 5, quo Comatas caprarius Laconis pastoris disparem provocationem deridet, simillimamque ostendit, si vel philomelam pica, vel epopa cygnum provocet:

Ὁὐδ' ἑποπὰς κύννοισι.
Paulinus quidem antithetis usus dictionibus, non minus apte fulicas, utpote nigras, cygnis opposuit, philomelæ parram, dissimillimam cantu alitem. Est enim feralis et inauspicatæ garrulitatis. Ita Mariangelus, Diatriba in Ausonium. ROSVEDUS.

IN POEMA XIV.

Not. 253. *Pectora liminibus sterni*. — Magna olim veneratione fideles, dum templo appropinquant, sternebant se ante templorum limina. Paulinus infra Natali 6:

Sternitur ante fores, et postibus oscula figit,
Et lacrymis rigat omne solum, pro limine sancto
Fusus humi.

Sidonius lib. 1, ep. 5 ad Heronium: *Triumphalibus apostolorum 931 liminibus affusus, omnem proliquis sensu membris male, fortibus explosum esse languorem*. Evodius lib. ii de Miraculis S. Stephani, cap. 2: *Ante limina glorioſi martyris prostrata, effusos sui cordis dolores expressit*. Mox: *Ante sacra ejus limina prostratæ noctu diuque fletus*: ROSVEDUS.

Not. 254. *Ornantur limina velis*. — Solemne olim fuit vela liminum foribus appendere. Paulinus supra Natali 6:

Qui pulchra tegent lris
Vela ferant foribus

Immo tota templi facies cum portis ornata erat. Machabæorum I cap. iv: *Και κατακόσμησαν τὸ κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ στεφάνους χρυσοῖς, καὶ ἀσπιδίοις, καὶ ἐνκαίνισαν τὰς πύλας καὶ τὰ παστοφόρια, καὶ ἐδύρωσαν αὐτὰ*. Et ornaverunt faciem templi coronis aureis, et scutulis, et dedicaverunt portas, et pastophoria, et imposterunt eis januas. Crebra velorum ante regias seu majores templi portas mentio apud Anastasium Bibliothecarium in Leone III de templo S. Petri: *Fecit vela alba holoserica majora tria, quæ pendunt ante regias in introitu*. Idem ibid. de templo S. Mariæ ad præsepe: *Fecit velum uliud majus album, quod pendet ante regias majores in introitu*. Ibidem de templo B. Mariæ: *Fecit super ipsas regias velum modicum fundatum, etc., et alia vela Tyria super regias majores in ingressu basilicæ cum peryclisi de fundato*. Item: *Velum rubeum, quod pendet ante regias majores*.

Non in limine tantum erant vela, sed et ante sacrarium. Sic olim in templo Salomonis erat velum ante sancta sanctorum, II Paralipom. iii. Josephus I. viii Antiq., cap. 2, *καταπέτασμα τοῦ ἁδύτου, velum adyti*; de quo Paulinus carmine 15:

Tunc et discusso nudata altar'a velo
Amisere sacri relligionem adyti.

Clemens, si forte, epist. 2 ad Jacobum: *Cura sit ostariis, ne quis negligens aut ignarus ad velum januæ domus Domini manus incondite tergat, quia velum atrii domus Domini sanctum est*. Hieronymus epist. 3 ad Heliodorum: *Nepotianus erat sollicitus, si niteret altare, si parietes absque fuligine, si janitor creber in porta, vela semper in ostiis, si vasa luculenta*. De velis ante sacrarium capiendus Chrysostomus Homilia 3 in Epistolam ad Ephesios: *Ὅταν ἴδῃ: ἀνελκόμενα τὰ ἀμφίθυρα, τότε νόμισον διαστῆλαι τὸν οὐρανὸν ἀνοῖθαι, καὶ κατεῖναι τοὺς ἀγγέλους*. Quando videris trahi, quæ in ostiis sunt vela, tunc existima cælum superne diduci, et descendere angelos. Ita hic capiendum *ἀμφίθυρον*, pro velo ostii, seu velothyro: quæ postrema vox sæpe usurpatur in Vitis pontificum per Anastasium et Guillelmum bibliothecarios, et *βηλόθυρα* nota Codino lib. de Officiis aulæ Constantinopolitanæ, et Scholiastæ Aristophanis ad Ranas. Ita forte explicandum quoque *ἀμφίθυρον* apud Evagrium, lib. vi, cap. 20, de dono Chosroe S. Sergio martyri misso: *Ἀμφίθυρον Ὀυνηκὸν κεκοσμημένον χρυσοῖς*. Et velum Hunnicum legendis ostiis auro collustratum. Christophorus vertit: *Unicum utrimque apertum auro collustratum, qui videtur referre ad θυμαματίριον, thuribulum, quod præcedit*. Musculus vertit: *Et unicon utrimque apertum, auro ornatum*; et in margine notat: *Ὀυνηκὸν genus vestis est*. Vide Suidam. Dum Suidam adeo, nihil de genere vestis invenio. Ipse in *Ὀυνηκὸν* remittit ad vocem ἀπόουα; ubi verba citat Procopii, quæ referunt genus tonsuræ Massagetis usitatum, item Venetis, quod *ὄυνηον* (an *ὄυνηκὸν*?) dicebant: credo quod Hunnis ea tonsura usitata esset. Paria cum Evagrio verba habet Theophylactus Simocatta Historiæ Mauriciana lib. v, cap. 14, ubi Pontanus noster vertit: *Hunnicum, quod utrimque aperiretur, auro ornatum*. Gretzerus noster, tomo II de Cruce, ubi historiam de cruce a Chosroe missa ex Simocatta exprimit, legit, *ἀμφίθυρον οὐρανικὸν*, quæ eadem verba in versione Latina servat. Sane non semel existimavi *ὄυνηκὸν* abbreviate Græcis scriptum pro *ὄυρανικὸν*. Et color hæc lectioni esse posset ex Chrysostomi loco citato, ubi cum *ἀμφίθυρον velum seu cortina trahitur*, dicitur *ὄυρανὸν cælum superne diduci*. Apud Nicephorum, lib. xviii, cap. 22, ubi eadem de Chosroe historia habetur, Johannes Langus interpres vertit: *Et amphithyrum Hunnicum, auro ornatum*; et scholion hoc apponit: *Amphithyrum Hunnicum, prædictio meo, carceres sive cancelli sunt, sacratorem aræ mensam vel circumdantes, vel populum ab ea arcentes, in quorum parte utraque janua sit, et aditus ad eam ferens, operis Hunnici*. De opere Hunnico seu Unnico assentior Lango: sic enim a gentis artificio varia dicta; et ut non abeam a re sacra, apud Gregorium

Turonensem in Vitis Patrum, cap. 17, in Nicetio, *coopertorium calicis Sarmaticum*, id est a Sarmatis artificiose factum; et apud Gregorium M. lib. XII Registri, epistola 7 ad Adulowaldum: *Evangeliū theca Persica inclusum*. Recte quoque videatur ἀμφιθρονόν οὐρακόν appellari posse diptychum sacrum in altaribus tempore sacrificii poni solitum, uti alias monui in Onomastico ad Vitas Patrum. Non recta Johannes Meursius in 932 Glossario Græco-barbaro de tabulis biforibus capit; quales hodie in altaribus, inquit, collocantur, intelligens videlicet tabulam altaris.

In altaribus quoque vela erant et pallæ. Mach. I, cap. IV, v. 51: *καὶ ἐπέθηκαν ἐπὶ τὴν τράπεζαν ἄρτους, καὶ ἐπέρισαν τὰ καταπίσματα*. Et posuerunt super mensam seu altare panes, et appenderunt velamina. Clemens Romanus, uti vulgo præfertur, epistola 2 ad Jacobum: *Pallæ altaris solæ in ea pelvi laventur*. Theodoretus lib. I Histor., cap. 31: *Διεκοτρῆτο δὲ καὶ τὸ θείον θυσιαστήριον βασιλικαῖς τε παραπίσμασι, καὶ κερμηλίδις λιθοκλιδήτοις χρυσοῖς*. Ornabatur autem et divinum altare regniis velis, et donariis aureis gemmatis. Fortunatus lib. II, carm. 3, de oratorio crucis apud Turones per Gregorium Turonensem excitato:

Denique sancta cruci hæc templa Gregorius offert,
Dum pallas coperit signa gerendo crucis;

id est, dum pallas cruce insignitas cooperit, quod ex mente eius est, dum altare pallis cruce insignitis cooperit, quas pallas mox vela vocat,

Atque dicata cruci condita vela placent.

Anastasius in Stephano IV: *Super altare in ecclesia S. Laurentii coopertorium fecit, et inter columnas altaris dextra lævaque vela alba*. Item: *In circuitu altaris fecit tetravela octo, quatuor ex albis, quatuor ex cocino*. Concilium Toletanum XIII, cap. 7: *Qui insana temeritate abrepti altaria nudantes, sacratis vestibus exuunt*.

Vela templorum sæpius sanctorum imaginibus erant insignita, maxime eorum quibus offerebantur. Evodius lib. II, cap. 4 de Miraculis S. Stephani, meminit veli divinitus oblato cum imagine. S. Stephani crucem gestantis, et draconem pede calcantis, quod ad memoriam S. Stephani suspensum est. Venantius paulo ante profert pallas seu vela crucibus distincta. ROSVEDUS.

Not. 255. *Lumina ceratis adolentur odora papyris*. — Idem Natal. 7:

Quam fumosa dabat ceratis cella papyris.

Papyrus in lucernis et cereis adhibitam non semel observare est vice ellychnii: Johannes de Janua: *Dicitur papyrus, quasi parans pyr, id est ignem, eo quod in cereis et lampadibus ponitur ad arndendum*. Idem: *Dicuntur funalia lincini a funibus, inter ceram quos ante usum papyri cera circumdatos habere majores*. Gregorius Turon. de Vitis Patrum, c. 8: *In quo (cincindeli) nec papyrus addita, nec olei gutta stillantis adjecta, etc.* Drepanius de cereo paschali:

Aquoream cohibet firmatrix cera papyrum.

Gregorius M. lib. I Dialog., c. 5: *Omnes lampades ecclesie implevit aqua, atque ex more in medio papyrum posuit*. Fortunatus lib. II Vitæ S. Hilarii, sub finem: *Quantum fuit cerei longitudo, cera jacens inventa est papyrus consumta, etc.* Papyrus autem est planta nascens in palustribus Ægypti, aut quiescentibus Nili aquis, ex cujus libro (forte leg. fibro) texebantur vela, vestes ac funes, ut docent Theophrastus lib. IV Hist. plant., c. 9, et Plin. lib. XIII, c. 41. Hinc non semel storeas monachorum, et mattas ex papyro confectas legitimus. CANGIUS, in Glossar. Lat., tom. III, pag. 152 et 153.

Not. 256. *Nocte dieque micant*. — Religionis causa luminaria accensa constat ex sacris Litteris de candelabro aureo. Josephus quoque libro XVIII Antiq., cap. 6, testatur quotidie lucernam accensam ante stolam pontificiam, cum in turri Antonia servaretur. Luminaria etiam de die accensa, uti hic habet Pauli-

nus. Hieronymus adversus Vigilantium cap. 3: *Et obsque martyrum reliquiis, per totas Orientis ecclesias, quando legendum est evangelium, accendunt luminaria jam sole rutilante; non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum*. Ipse Vigilantius ibidem apud Hieronymum, cap. 2 de Usu ecclesiarum variarum: *Prope ritum gentilium videmus sub prætextu religionis introductum in ecclesias, sole adhuc fulgente, moles cereorum accendi*. Epiphanius epistola ad Johannem Hierosolymitanum: *Cum venissem in villam, quæ dicitur Anablatha, vidissemque præteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam*. Consule Baronium, tomo I, anno Christi 58. ROSVEDUS.

Not. 257. *Spargite flore solum, prætexite limina sertis*. — Solemne fuit tumulos sanctorum liminaque ecclesiarum floribus adornari. D. Augustinus, lib. XXII de Civitate Dei, cap. 8, narrat duo miracula per flores edita, qui reliquiis S. Stephani oblato et admoti fuerant. Hieronymus epitaphio Nepotiani: *Martyrum conciliabula diversis floribus et arborum comis, vitiumque pampini obumbravit*. Gregorius Turonensis de Gloria confessorum, capite 50 de S. Severo: *Solitus erat flores liliorum tempore quo nascuntur colligere, ac per parietes hujus ædis appendere*. Fortunatus lib. VIII, epigramma 9:

Texistis variis altaribus festa coronis,
Fugitur ut filis floribus ara novis.

933 Etiam ethnicis natura duce is honos innotuit, qui ita deos suos falsos exornare et exorare soliti: qui ritus apud autores profanos passim occurrit. ROSVEDUS.

IN POEMA XV.

Not. 258. *Primis lector servivit in annis*. — ¶ Hic observo Felicem plures annos in officio Lectoris Ecclesie servivisse, indeque ad ministerium exorcistatus evectum. Olim in officio ostiariatus per plures annos probati ad ministerium lectoratus promovebantur, et sic ad alios ordines, prout Ecclesie necessitas postulabat. Nec video quare in plerisque diocæsisbus jam nunc minores quatuor ordines una eodemque die conferantur. Hodie clericos pudet annos tres duosve in hisce inferioribus ordinibus Ecclesie servire, qui ubi vigesimum quintum ætatis annum attingunt, statim ad sacerdotia convolant tum honoris tum quæstus gratia. Olim, et Cypriani ævo, ut videre est in illius epistolis 33 et 34 et nonnullis aliis, solis provecæ ætatis hominibus meritis et doctrina insignibus lectoris munus demandabatur, quin etiam et confessoribus qui publice coram tyrannis et tortoribus Christum fuerant confessi. Ad postmodum ad illud admissi impuberes et infantuli.

Not. 259. *Quateretur ecclesia bello*. — Ita mss. Mutarant correctores, *quateretur regula*. Versum in Epithalamio Juliani et Iæ Cauchius similem legit:

Græde sacramentum, quo nubit Ecclesia Christo.

Tertullianus lib. II adversus Marcionem: Sic et apostolico deccurrit Ecclesia verbo.

Nec ullam habent rationem Græcæ orthographiæ poetæ sacri in ejusmodi vocibus. Fortunatus ad Felicem lib. III:

Nupisti Ecclesie, felicia vota iuga tui.

Idem rursus de Vita S. Martini:

At super hac petra fundata Ecclesia regni

Nec religioni ducunt in ejusmodi nominibus Græcis vel Hebræis variam usurpare syllabarum quantitatem, unde et Tertullianus in Genesi dixit:

Ille positus custos Adamus tum conjuge fida.

Et rursus ibidem:

Ergo ubi conjugio sese jam fidus Adamus

Duc.

Quateretur Ecclesia bello. — ¶ Ita legendum; sic enim in duobus nss. codicibus Germ. reperitur scri-

ptum. Quidam non intelligentes locum depravarunt, A et contra fidem mss. codicum substituerunt, *quate-retur regula bello*. Sed et Paulinus noster elisa altera c sepe primam syllabam in voce *Eclesia* corripit, epist. 32 ad Severum, n. 5, v. 13 et 14.

Aula duplex tectis ut Ecclesia Testamentis.
Læta novos geminis ut mater Ecclesia partus.

Et carm. ad Cytherium, v. 766 :

Et Ecclesie navem reget.

In Epithalamio Juliani et Iar, v. 167 et v. 196 :

Grande sacramentum quo nubit Ecclesia Christo.

Et Natal. 9 cum omnibus mss. codicibus legendum :

Hic vos nectat amor quo stringit Ecclesia Christum,
Conceptusque Deo notat intus Ecclesia fœtus.

Utitur eadem licentia Tertullianus lib. III adversus Marcionem :

Esse capit Christum, sunt cujus Ecclesia membra.

Licuit igitur veteribus poetis Christianis primam syllabam hæcere brevem in Ecclesia. Ac ego non dubito quin hæc vox a malis criticis immutata fuerit in aliis veterum versibus, quod ex collatione mss. codicum deprehendi potest. His autem locis *Eclesia* cum simplici c scribi debet.

Not. 240. *Fovebat heredem*. — Ita doctissimus Cauchius pro *rovebat* ; sed retineri potest vulgata lectio, cum usurpari solet, ubi de hereditibus agitur. Ut : *Ad bona parentum liberos admittit naturæ simul et parentum commune votum*. L. Scripto. D. Unde liberi. *Fovebat* igitur, hoc est, votis dari optabat heredem. Duc.

Not. 241. *Nerisque rigescunt*. — Ordinem quemdam similem in suppliciis Christianorum exponit Eusebius lib. v, cap. 1 Histor. eccles. Sigonius lib. III, cap. 15 de Judiciis, eum cruciatum equulei fuisse vult, quo fœdulis membra distendebantur. Beda quoque in Vita S. Felicis hunc locum sic expressit : *Mittitur in carcerem tenebrarum, manus simul et colulum ferrea vincula stringunt, nervo pedes arctantur, fragmenta quoque testarum subter eum sternebantur*. Hinc ergo corrigendum est Usuardi Martyrologium 14 Januarii, scribendumque, *post tormenta in carcerem mitteretur, et cochleis ac testulis suppositis vinculus jaceret*; nam et ita res narratur apud Adonem :

934 *Non mediocribus vinculis adstrictus, cochleis ac testulis suppositis extenditur*. Pari cruciatu affectus est Eustratius in Nicephoro, lib. VII, cap. 14. Duc.

IN POEMA XVI.

Not. 242. *Cubili*. — *Cubile*, hic idem est quod *cubiculum*. Eodem sensu Hieronymus, epist. 22, hanc vocem usurpat : *Et quia nocte extra orationes publicas in suo cubili unusquisque vigilat*, etc. Et Cassianus lib. IV, c. 12 : *Considentes intra cubilia sua, et operi ac meditationi studium impendentes*. Vide Cassiodorum lib. VI, epist. 13, et Leonem Ostiensem lib. III Chronic. Casin., cap. 26.

IN POEMA XVII.

Not. 243. *Nicetæ*. — *Nicetas* hic (quem Latine *Vincetium* seu *Victorem* dicas, ut hoc carmine Paulinus : *Niceta, bene nominatus corporis victor*) Baco-rum fuit episcopus, cujus celebris est memoria in Tabulis ecclesiasticis 7 Januarii : *In Dacia S. Nicetæ episcopi, qui seras et barbaras gentes Evangelii prædicatione miles reddidit ac manusuetas*. Doctissimus fuit, et Romanis admirandus, uti scribit Paulinus epist. 10 ad Severum. Hujus quoque meminit Paulinus Nalali 9.

Diversus hic est Nicetas confessor ab alio Niceta martyre, qui tempore Gratiani imperatoris ab Athanarico morte affectus est, cujus meminit Martyrologium Romanum 15 Septembris, Metaphrastes eodem die, Suidas in Athanarico, et Nicephorus lib. II, cap. 48. ROSVEDUS.

Not. 244. *Merra*. — *¶* Sic emendatum ex ms. codice Germ. Ante erat *myrrha*.

Emendandum est *merrha liquores*, alludit enim ad historiam Exodi xv, 23 : *καὶ οὐκ ἔδυνάμην πίνειν ὕδατα ἐκ Μερρῆας*. Et non poterunt bibere aquam de *merrha*. Origenis interpres homil. 7 in Exodum : *Non poterant aquam bibere de merrha*. Sic ergo scribendum et apud Augustinum quæst. 56 in Exodum. Vulgata Latina edidit *mara*. Hieronymus ep. 127 : *Marah ex amaritudine nomen accepit. Marah, intellige aquas occidentis litteræ, quibus si immittatur confessio crucis, et passionis dominicæ sacramenta jungantur, omne quod importabile et triste ridebatur ac rigidum, vertitur in dulcedinem*. Ambrosius de Institutione virginis : *Fons mara per lignum dulcoratus*. Tertullianus adv. Judæos XIII : *Hoc enim lignum tunc in sacramento erat, quo Moyses aquam amaram indulcavit, et nos ligno passionis Christi aquam baptismatis potantes, fide quæ est in Christum, reviximus*. Simili dictione usus est Paulinus ipse Nat. 8 :

B Divisor pelagi, et dulcorator fontis amari

et eandem figuram passionis agnoscit Theodoretus quæstione 26 in Exodum.

Hanc ipsam historiam attigit et epist. 27 autor noster. *Quasi merrham illam* (sic enim legendum, non *myrrham*) *in manu Moysi per lignum mysterii, ita beatitudinis tuæ sanctus et dulcis affatus, in dulcedinem lætitiæ spiritali suavitate mutavit*. Duc.

Not. 245. *Et rate armata titulo salutis*. — Gretzerus noster de Cruce lib. II, cap. 26, et ex eo Jacobus Bosius lib. VI de Cruce triumphante, cap. 9, interpretatur de cruce loqui tutele in navi posita, quod existimant innuere Chrysostomum Demonstr. advers. gentil. *Quod Christus sit Deus* : *Σταυρὸν πανταχοῦ χορεύσθαι τῷ ἐν θαλάττῃ, καὶ πλοίοις καὶ νηυσί. Crucem ubique celebrari videre licet in mari, in navigiis, in insulis*. Item Ephræm serm. de Cruce : *Cruz navigantium gubernatio*. Item Ambrosium in psal. XLVII : *Bene navigant qui in navibus Christi crucem sicut arborem præferunt. Atque inde explorant flabra ventorum, ut corpora sua dirigant ad sancti Spiritus gratiam, in ligno Domini tuti atque securi*.

Quamquam Ephræm potius de gubernaculo navis videtur capiendus, ut mox sequetur, et Chrysostomus cum Ambrosio de malo et antenna, ut hic de antenna Paulinus habet, et alii Patres. Justinus, apologia 2 pro Christianis : *Θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τέμνεται ἢ μὴ τοῦτο τὸ τροπικαίον, ὃ καλεῖται ἰσθίον. ἐν τῇ νηὶ σῶον μινη. Mare non scinditur, nisi trophæum hoc, quod mulus vocatur, salvum in navi maneat*. Origenes, homilia 8 de Diversis, vel quis alius apud Hieronymum tomo IX : *Antennæ naviam, velorum cornua, sub figura nostræ crucis volitant*. M. Minutius Felix in Octavio : *Signum sane crucis naturaliter visum in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur, et cum erigitur jugum : crucis signum est*. Ambrosius, seu Maximus Taurinensis, serm. 56, tom. IX : 935 *Cum a nautis scinditur mare, prius ab*

D *ipsis arbor erigitur, velum distenditur, ut cruce Domini facta, aquarum fluentia rumpantur, et hoc dominico securi signo portum salutis petunt, periculum mortis evadunt*. Figura enim sacramenti quædam est velum suspensum in arbore, quasi Christus sit exaltatus in cruce. Atque ideo, confidentia de mysterio reniente, homines ventorum procellas negligunt, prægrinationis rota suscipiunt : sicut autem ecclesia sine cruce stare non potest, ita et sine arbore navis infirma est. Stاتم enim diabolus inquietat, et illam ventus alidit : at ubi signum crucis erigitur, statim et diaboli iniquitas repellitur, et ventorum procella sopitur. Hieronymus, vel quis alius in Marcum xv : *Navis per maria antenna cruci assimilata suffiatur*. Varia numismata navium, ubi malus et antenna crucem præferunt, vide apud Jacobum Bosium lib. V de Cruce triumphante, cap. 12. ROSVEDUS.

Not. 246. *Antenna crucis ibis undis*. — Est figura, nam cruce antennæ (seu antennæ) scribendum erat

Paulino. *Antenna* est lignum in navibus cui vela adfixuntur, quod malo transversum alligatum formam crucis efficit. Cyprianus in ligno vitæ :

Arboris hæc species uno de stipite surgit,
Et mox in geminos extendit brachia ramos :
Sicut plena graves antennæ carbasa tendunt.

BARTHIUS. Advers. Comment. lib. xxxiii, cap. 3.

Not. 247. *Celeusma*. — *Celeusma*, seu *celeuma*, clamor est nautarum symphoniace expressus. Sidonius lib. viii, epist. 12 : *Hic tuas laudes modificato celeumate, simul inter transtra remiges, gubernatores inter aplustria canent.* Idem libro ii, epistola 10 :

Curvorum hic chorus belcariorum
Responsantibus Alleluia ripis
Ad Christum levat amicum celeuma.

Maxime id insonabant nautæ, cum portui jam proximi essent. Hieronymus epistola 1 ad Heliodorum : *Lætantium more nautarum epilogi celeuma cantandum est.* Fortunatus lib. iv de Vita Martini : *Atque petens portum, vada complet nauta celeuma*, ubi *celeuma*, æ, habes. Etiam calcantes in torculari celeumate usi. Hieronymus in cap. xxv Jeremiæ : *Instar calcantium in torculari celeuma cantabitur.* ROSVEYDUS.

Not. 248. *Gubernaculo crucis*. — Gubernaculum navis, crucis formam refert. Hinc Chrysostomo sermone de Cruce : *Ἐταυρὸς πλεόντων κυβήρησις. Crux navigantium gubernatio*; quod et apud Ephræmum habes sermone de Cruce. Exstant varia numisma a Fortunæ cum gubernaculo, ubi crucis speciem videre est. Videsis Jacobum Bosium de Cruce triumphante lib. v, cap. 12, ubi ectypon habes ex numo Trajani et corneola quadam. ROSVEYDUS.

Not. 249. *Ibis et scupus*. — Apud Ptolemæum lib. ii Geographiæ, cap. 9, habes in Mysia superiore inter Dardaniæ civitates *Ἐκδοῖροι* : item apud Trebellium Pollionem in Regilliano *Scupi*, et in codice lib. viii, Titulo 45, *Scuppi*. Alii, ut puto, sunt *Ἐκδοῖροι* Stephano, quam ait Thaciæ esse urbem, cujus meminit Lepidus in octavo libro historicæ epitomes, quæ Zonaræ tomo III dicitur in Basilio Porphyrogenito *πόλις Ἐκδοίων*, item Niceph. Choniata, Nicephoro Gregoræ *πολιχίον κοπίων*, oppidulum *Scopiorum*, quod ibidem Triballorum esse dicit. ROSVEYDUS.

Not. 250. *Pilleatus*. — † Sic emendatum ex ms. codice Germanensi. Ante erat in editis *pelleatus*. ROSVEYDUS. Hieronymus mox citandus Bessis *pellitot populot* jungit. Vetusissimus is habitus primorum Patrum. Prudentius *Psychomachia* :

Pellitotque habitus sumpsit venerabilis Adam.

Propertius lib. iv, elegia 1 :

Curia, prætexto quæ nunc nitet alta senatu,
Pellitot habuit rustica corda patres,

Prudentius lib. ii contra Symmachum :

Aut pelle Lybi-tidis ursæ

Compositam chlamydeum villosa corpore gestent.

Cicero pro M. Scauro, citante Asconio : *Sordidissimæ levissimæque genti, ac prope dicam pellitot testibus condonetur.* Ovidius lib. iv de Ponto, eleg. 8 :

Litora pellitot nimium subjecta Cora'lis.

ROSVEYDUS.

Not. 251. *Pilleatus*. — *Pilleati*, seu *pilleati*, apud Gothos dicti potissimum qui inter eos generosi exstant, ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur, ut ait Jornandes de Rebus Geticis, cap. 5 et 11. Atque eo quidem verbo usus hic videtur Paulinus noster ad designandos præcipuos ex Getis aut Dacis. CANGIUS, in Glossar. Latin., tom. III, pag. 278.

Not. 252. *Et Bessos*. — † Sic emendatum ex duobus mss. codicibus Germ. et Reg. Ante erat, *versos*. Duc. Corrigendum ex ms. P. et *Bessos imitare in ipsis*. Bessos enim legulos auri converti dicit in aurum : de quibus antea dixit :

936 Et una Bessi nive duriores
Num' oves facti.

Strabo lib. vii : *Βεσσοὶ δὲ ὑπὲρ τὸ πλεον τοῦ ἄρου; νί-*

μονται τοῦ Αἰαίου καὶ ὑπὸ τῶν ληστῶν λησται καθύβριται κινεῖς καὶ λυπρόβοιοι. Bessi majorem Æmi montis partem tenent, et propter atrocitiam latrones appellantur, vitamque degentes duram. Solino quoque post Herodotum Thraciæ populi sunt. Latinus Pacatus quæsitores auri eos vocat, ut hic Paulinus auri legulos. In Panegyrico Theodosii : *Parum ille pretiosum putabat aurum, quod de montium venis, aut fluminum glareis quæsitior Bessus, scrutator Callaicus eruisset : illud purius splendidiusque credebat, quod dedissent dolentes, quod hominum lacrymæ non annuum aquæ abluissent.* Duc.

Proba videtur vulgata lectio, *versos*, maxime cum alii mss. cum ea conspirent, et belle sibi respondent, *vertis* et *versos*. Sic ante : *versos monachis latrones*. Legulorum auri Bessorum meminit quoque Claudianus in Consulatu Manlii Theodori :

Quid, uide luce proci! veras rimata sequæ s
Abi ta pallentis fodit sollertia Bessi.

De Bessis monachis mentio habetur in Vita S. Theodosii Cœnobiarchiæ in Cappadocia, 11 Januarii. Hieronymus epistola 3 ad Heliodorum de Bessis ad fidem conversis : *Bessorum feritas, et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem in dulce Christi fregerunt melos.* Inter epigrammata Christiana apud Gruterum in Inscriptionibus, pag. 1169, habetur epitaphium S. Marcellini presbyteri Bessis oriundi. ROSVEYDUS.

IN POEMA XVIII.

Not. 253. *Vela serant foribus*. — Portæ sanctæ cum cancellatæ essent, velis ut plurimum obducabantur, ne quæ peragebantur sacra in altaribus a quibusvis conspicerentur. Epiphanius epist. ad Johannem Hierosol. : *Inveni ibi velum pendens in foribus ecclesiæ.* Denique in concilio Narbonensi 589, can. 13 : *Juniores clerici jubentur senioribus vela ad ostia sublevare.* Ejusmodi ad ædium sacrarum introitus, ac regias portas, velorum non semel mentio occurrit apud scriptores, quorum locos aliquot collegit Rosveydus ad Paulinum (Not. 234). CANGIUS, in Constantinop. Christ., lib. iii, pag. 63.

Not. 254. *Ceria*. — Bedæ tempore lectum fuit *ceris*, uti patet ex ejus libro de Metris, cap. de Episyphalepha sive Diære i, ubi ait in hoc carmine apud Paulinum *e* et *i* juncta esse. ROSVEYDUS.

Not. 255. *Animam sponsantes dotibus*. — *Desponsare* est certa sponsione conjugere; *sponsare* non est sane usitatum, quod hic usurpat Paulinus. Item tamen reperitur in bono illo Onomastico Argentoratensi, *sponso, sponsas, vñstivw*. Et apud Tertullianum de Velandis Virginibus cap. 11 : *Quanto magis tempus illas velabit sine quo sponsari non possunt, et quo urgente sine sponsalibus virgines desunt esse.* BARTHIUS, Adversar. Commentar. lib. xlii, cap. 21.

Not. 256. *Pervilius*. — Male hactenus in editis, *pervilibus*. Viduæ minuta vocat *pervilia*. Vox nota Livio lib. i Belli Macedon. : *Annona quoque eo anno pervilia fuit.* ROSVEYDUS.

Not. 257. *Postibus oscula figit*. — Religiose olim templorum limina salutabantur et osculis adorabantur. Prudentius in S. Laurentium hymno 2 *Περὶ στροφάκων* :

Ipsa et senatus limina
Quondam luperci et flamines,
Apostolorum et martyrum
Exosculantur limina.

Idem hymno 11 *Περὶ στροφάκων* de S. Hippolyto :

Oscula perspicuo figunt impressa metallo.

Vel quod portæ æreæ essent, vel laminis æreæ aut argenteis obductæ. Arator lib. ii Histor. apostolicæ :

Tota concurritur urbe,
Qui primus nova tecta petat, quive oscula figat
Postibus, et tacta sacretur porte cylindri.

Chrysostomus homil. 30 in Epistolam II ad Corinth. : *Ναὸς ἴσμεν τοῦ Χριστοῦ τὰ τοῖνον πρόθυρα γυλιόμεν τοῦ*

ναοὶ καὶ τὴν ἑσόδον, ἀλλήλους φιλοῦντες. Ἡ οὐχ ὄρατε οσοὶ καὶ τὰ πρόθυρα τοῦτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες, εἰ δὲ τῆ χειρὶ κατέχοντες, καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες; καὶ διὰ τούτων τῶν πυλῶν, καὶ τῶν θυρῶν, καὶ εἰσῆλθε, καὶ εἰσέρχεται. πρὸς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, ἥνικα ἂν κοινωνώμεν. *Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula et aditum osculamur, cum alii alios osculamur. An non cernitis quotnam homines etiam huiusce templi vestibulis osculum figunt, partim inclinato capite, partim manu tenentes, atque orimanum admoventes? Ac per has portas et januas* 937 *ingressus est Christus, et ad nos ingreditur cum communicamus. Gregorius Turonensis lib. iv Miracul. S. Martini, cap. 14: Ut basilicae S. Martini limina oscularentur. Fortunatus lib. iv de Vita S. Martini, de basilica S. Appollinaris Ravennae:*

Rursus Apollinaris pretiosi limina lambe
Fusus humi supplex.

Hinc limina ornata velis. Vide ante. Hinc phraseus usus obtinuit, *proficisci ad limina Apostolorum*, id est, ad basilicas SS. Apostolorum. Claudianus, vel quisquis est, ad Jacobum magistrum equitum:

Per ciueres Pauli, per eam limina Petri.

Acta Alexandri pontificis: *Tu si ad limina S. Petri durisses eum. ROSVEYDUS.*

IN POEMA XXII.

Not. 258. *Vastu eructavit ab alvo.* — Ut dixit in Propemtico Nicetæ: *Ut mersum caperet, deinde redderet haustum.* Tertullianus de Resurrect. carnis, capite 58: *Quod Jonas devoratus a bellua maris, in eius alvo naufragia digerebantur, triduo post incolumis exspuitur.* Jo. Chrysostomus homil. 5 in Epist. ad Colossens. *Πῶς τὸ θηρίον τὸν Ἰωνᾶν εἶχεν ἐν τῇ γαστρὶ, καὶ οὐκ ἀπόλετο; πῶς δὲ αὐτῷ καὶ ἤμεσιν ἀσινῶν. Quomodo bellua Jonam habebat in ventre, et non peribat? quomodo autem eum evonuit illæsum? Et homil. 58 de diversis Novi Test. Locis: καθάπερ γὰρ ἰκεῖνον μετὰ τρεῖς ἡμέρας κῆτος ἤμυσεν, οὐχ εὐρών ἐν αὐτῷ τὴν οὐκίαν προήεν. Ut enim illum post tres dies celus evonuit, cum in eo proprium et conveniens non reperisset alimentum. Duc.*

Not. 259. *Tria fata.* — Locus erat Romæ ad TRIA FATA, cuius meminit Procopius Belli Gothici lib. 1, circa finem. Anastasius in Honorio: *Fecit ecclesiam B. Hadriano martyri in TRIBUS FATIS, quam et dedicavit, et dona multa obtulit.* Idem in Hadriano: *In ecclesia vero B. B. Cosmæ et Damiani in TRIBUS FATIS vestem de stauracin fecit.* Item: *Basilicam SS. Cosmæ et Damiani sitam in TRIBUS FATIS restauravit.* Unde Fridericus Lindbrochius humanissimis ad me litteris suggerebat, in Cypriano epist. 21 pro *usque ad Trian facta*, legendum *usque ad TRIA FATA*. Probissima conjectura, si modo constaret epistolam illam Romæ scriptam esse. Non desunt rationes, quibus ex Africa Romam missa videatur, et sic vulgata lectio retineri posset. Barbara ibi multa locorum nomina. ROSVEYDUS.

Tria fata. — ¶ Ita Romani Parcas nominare consueverant: iisque locus erat Romæ consecratus. Vide Procop. loco supra cit.

IN POEMA XXIII.

Not. 260. *Clamosos verberat hostes.* — ¶ Sic emendatum ex ms. codice Germ. et ed. Schot. in marg. Edd. quinque, cum *nosset*, mendose. Edit. Rosveyd., *communes*.

Suspiciatur legendum doctissimus Cauchius *damnosos*, vel certe *clamosos verberat*: sed receptæ lectionis vestigiis insistendo scribere posset quis, *cunctantes verberat hostes*, pro *cum nosset*. Indicat nimirum dæmones urgeri pœnis, cum exire differunt et cunctantur. Ita Johan. Chrysostomus homil. 26 in II ad Corinth. : *Οὐδένος ὀρμῆμον, οὐδένος ἐπιχειμένου ταῖς πλευραῖς τοῦ δαίμονος, φοῖναι καὶ σπαραγμοί, μάστιγες, βάσαι, γλώσσαι ἐμπιπράμεναι, τοῦ δαίμονος οὐ φέροντος τὴν θαυμαστὴν δύναμιν ἐκείνην. Cum nemo*

A cernatur, nemo dæmonis lateri incumbat, voces et dilacerationes, verbera et cruciatus, linguæ confluentes audiuntur, dæmone videlicet eximiam et admirabilem illam potentiam non ferente. Duc.

Not. 261. *Sacrum est, nec in ora relapsis.* — Ita veterem lectionem representavit ex ms. doctissimus Cauchius, cum ante esset, *nefas est ignorare*; quam confirmat Severus Sulpicius dialogo 3 de Vita S. Martini: *Si quando exorcizandorum dæmonum curam S. Martinus reciperet, solitum accidere, ut plures sublatis in sublime pedibus penderent, nec defluerent tamen vestes super faciem, ne verecundiam faceret nudata pars corporum.* Paulo post idem Cauchius corrigit, *cum tegmina membris*, pro *tegmene*: recte sane, cum vestes corporis sint tegmina, sicut vocentur a Theodulpho in versibus, quos antiquiora Missalia exhibebant dominica in Ramis palmarum, sed ex codice ms. sic emendanda:

Tegmina sic animæ sternamus corpora nostra,
Quo per nos semper sit via tuta tibi.

938 *Vestes animarum ait esse corpora, quod membris animæ tegantur ac veluti obvelentur. Duc.*

¶ Versus ille varie interpolatus erat in excusis libris: cum Rosveydo emendavimus ex mss. codicibus Belg. et Germ. *sacrum est, nec in ora relapsis.* Quo quid apertius? dicit vestes in ora non relapsas; quod et Sulpicius Severus lib. in Dialog., art. 6, innuit his verbis: *Cerneret miseris sublatis in sublime pedibus quasi de nube pendere, nec tamen vestes defluere super faciem, ne faceret verecundiam nudata pars corporum.* Legimus sanè de energumenis factitari sepius solitum ad memorias et tumulos martyrum et confessorum ut exorcizandi dæmones corpora vexatorum in altum rapere pedibus sursum versis, ita tamen ut vestes pudenda membrorum tegentes non relaberentur, sicut Paulinus noster id se spectasse relabere.

Not. 262. *Lychnum.* — ¶ Sic emendavimus ex ms. Germ. codice. Ante erat *lignum*, mendose.

Dubium non est quin emendandum sit *lychnum pro lignum*. Ita paulo post:

Sed puer, extinctio abstulerat qui luminae lychnum.

Et alibi:

Et vice suspensus lychni pendebat aperto.

Solent enim lucernæ funibus vel catenis adstrictæ pendere, ut apud Virgilium 1 Æneid.:

pendent lychni laquearibus aureis.

Lucretius lib. 4:

Lumina penlentes lychni clara que coruscis.

Et hic noster rursus:

Pendentes lychni spiris retiaentur aëneis.

Duc.

Not. 263. *Ut status hujus erat.* — *Status pro statura.* Gregorius Turonensis lib. iv Histor., cap. 24: *Celsum patriciatu honore donavit, virum procerum statu, in scapulis validum, lacerto robustum, etc.* Lex Bajv., tit. 1, c. 11, § 1: *Fiat tunica plumbea secundum statum ejus, quod ipsa pensaverit, auri tantum donet qui eum occidit.* Cancius, in Glossar. Lat., tom. III, p. 953.

¶ *Status*, pro *statura*. Sic *jactus* pro *jactura*; *jactum ferre*, pro *jacturam ferre* apud Paulinum, carn. 21 ad Cytherium de naufragio Martiniani, v. 339. *Si statum pro statura dixisset S. Cyprianum lib. de Mortalitate, statu celsus*, ex membranis adnotat J. F. Gronovius in Observat. ecclesiast., c. 3. Sic apud Statium, *brevis status pumilionum*. Apud Columellam de Gallis, *status altior quæriur*. Ambrosius serm. 10 in psalm. cxviii: *Est enim homo statu celsus, vultu decorus.*

Not. 264. *Contigero similis juveni.* — Perbelle observavit P. Scriverius v. 150, veterum θαυματόποιος fuisse genus ludicri, adeo ut in extremo ligno stantes pueri luctarentur: quod *nutantia pondera fronte perlicata ferre* dixit Martialis; fronte quippe, non humeris ut bajulorum genus palangarii, memorati Nonio

qui fustibus onera portabant, ut hodieque faciunt. **A** Et Catilina Ciceroni dictus *anhelare scelus*. Idem Cicero in Arateis de Capricorno :

Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans.

Not. 271. *Intra mare, et exter maris*. — † Paulinus noster Jonam *exterum maris intra mare* eleganter dicit, eandemque vocem usurpat in eodem carmine ad Cytherium v. 507 :

Nunc iste vobis exter, et vester manet

Ibidem, v. 816 :

Fuit exter *Ægypti* solo.

Et Natal. 8 S. Fel. :

Sed moribus exter.

Item epist. 11 ad Severum, n. 3 :

Exter fratribus meis.

Eadem plane vox reperitur apud Tertullianum carmine de Jona et Ninive ; sic enim de Jona loquitur :

Neque tactus aquis, maris intus exter.

B Vel, ut placet Philippo Roberto,

Maris inter et exter.

Not. 272. *Fraternitas*. — Fraternitatem hic intellige non unius, ut epist. 35, *Obsecro fraternitatem tuam* ; sed plurium, hoc est fratrum cœtum, ut epist. 3. *Fraternitatemque monacham soluto farre distendat*. Hieronymus ad Theophylum epist. 31, *Te universa fraternitas suppliciter salutat*. Idem est quod in calce epistolæ 32, *Frates qui nobiscum in monasterio sunt, te salutant*. Duc.

Not. 275. *Exigua largus*. — Hic quoque locus emendationem ex conjectura admisit, cum ante esset *largos*, ut et sententia sit concinnior, et lex carminis sanctius observetur. Sensus est, si forte munus sit exiguum, affectus largitate compensatur ejus exilitas. Simile illud de vidua, Natali 6 :

Quam Deus e pretio mentis non munere cernens.

Duc.

C Not. 274. *Avara mendicabula*. — Gyrovagos monachos egregie hic depingit Paulinus, qui monasteriis suis relictis, per diversas cellas, nescio qua pietatis vana specie, vagabantur, de quibus ita Regula S. Benedicti, cap. 1 : *Quantum genus est monachorum, quod nominatur gyrovagum : qui tota vita sua per diversorum cellas hospitantur, semper vagi, et nunquam stabiles*, etc. Agunt de ejusmodi gyrovagis præterea Regula Magistri, c. 1 ; Petrus Damian. lib. v, epist. 9 ; S. Bernardus ep. 68 ; Odo Cluniac. lib. 1 Collat., cap. 25 ; Statuta Hugonis Cluniac., pag. 1465, etc. CAROLUS CANGIUS, in Glossar. Lat., tom. II, pag. 685, n. 1.

Not. 275. *Centumcellas*. — Ita ms. codex P. cum ante esset *Centumcellis*. — Correctores fortasse typographici casum mufarunt, quod ignorarent usitatum autoribus illius ævi locutionem, qui nonnumquam per quartum, nonnumquam per sextum casum nomina urbium indeclinabilia enuntiabant, ut viri docti nuper observarunt. Sic apud Frontinum *Colonia Veros, Colonia Graticos, Cassinos et Agninos* ; et apud Vopiscum in Vita Probi : *Copto præterea et Ptolemaide urbes, ereptas barbarico servitio* ; et apud Frontinum rursus : *Puteolis colonia, Fundis oppidum*. Duc.

940 Not. 276. *Parea in unum*. — Allusit ad illud II Cor. iv, 14 : *Quæ societas luci ad tenebras?* et Ecclesiastici xiii, 21. *Τι κοινωνήσει λύκος ἀρνῶ? οὕτως ἀμάρτωλὸς τῷ εὐσεβεῖ. Quid communicabit lupus cum agno? sic peccator ad pium*. Quibus gemina sunt illa apud gentiles : Horat. Epod. iv :

Lupis et agnis quanta sortito obtigit,
Tecum mihi discordia est.

Homerus Iliad. γ :

Οὐδὲ λύκοι τε καὶ ἄρνες ὁμόφρονα θυμὸν ἔχουσιν.

Neque lupi et agni concordem animum habent.

et, Πρὶν κεν λύκος οἶν ὑμνεαῖοι. Ante lupus sibi junget ovem. Aristophanes in Pace. Sed istud de alitibus in

qui fustibus onera portabant, ut hodieque faciunt. **A** Sed istos θαυματοποιούς contigeros dixisse Paulinum eruditæ illius observationi addimus, Natali 7 Felicit. J. F. GRONOVIVS, in Observat. ecclesiast., cap. 10.

Not. 265. *Tactis hoc sospite fratre medullis*. — Correctio hæc ab amico Romano. Ante erat *Tectis hoc hospite fratre medullis*. Ita et ms. Consideratione forte dignum, an sit legendum *Tectis Medullis*, ut hic, qui a Felice curatus est, hospes fuerit Paulini, e Medullis Galliæ populo? quos cur *Tectos* vocet, non video, nisi alludat ad Tectosages illis vicinos. ROSEYDUS.

IN POEMA XXIV.

Not. 266. *Dextras damus*. — *Dextras dare est jœdas inire*. Claudianus in Ruf. lib. 1 :

sociat perituro federe d'xtras.

Et lib. II :

Trahisne tuas, dux optime, dextris.

Veteres manum (ut Germani hodie solemus) dedisse invicem salutantes clarum ex hoc loco Paulini. Absentes nos solemus : faciebant itidem antiqui. Vide Xenophon Cyri Pæd. lib. v :

Cum inimus amicitias.

Idem priscorum mos. Valerius Flaccus lib. II :

Ut videt, ipse ultro prius p occurrit ad undas,
Miraturque viros, dextra que amplexus et hærens
Incipit.

BARTHIUS, Adversar. Commentar. lib. xxv, c. 8, et lib. XLVIII, cap. 18 :

Not. 267. *Labente blandis classe securus vadis*. — Sic ms. Regius codex cum ed. Rosv. Ita emendavimus olim ex conjectura. Ante erat *lambente*. Sumsit ex Virgilio VIII Æneid. :

939 Labitur uncta vadis abies, mirantur et undæ.

Et lib. 10 :

Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo.

Ex eodem est usitata poetis locutio, *Iter secabat* ; ut VI Æneid.

Ille viam secat ad naves.

Duc.

Not. 268. *Ut mox salubri barca*. — Isidorus lib. XIX Originum, cap. 1 : *Barca est quæ cuncta navis commercia ad littus portat. Hanc navis in pelago propter nimias undas suo suscipit gremio*. Sic emendandum ex codice ms. Collegii nostri Parisiensis. Glossæ veteres : *Ἀκάτων, ἢ ἄρακα, τὸ λῆμος* ; est ergo parvi navigii genus, quod antea scapham appellavit. Barcariorum classis mentio fit in Notitia utriusque Imperii. Duc.

Not. 269. *Virtute cassa mors fuit*. — Sic Virgilius :

Cum victis ceramen et æthere cassis,

VI Æneid. Non minus tamen Latina σύνταξις altera vocis hujus, quam exhibet ms. P., *Mors cassa virtutis fuit*. Sic enim Statius IX Thebaid., v. 629 :

Hei mihi : cur penitus sim que augur cassa futuri.

Duc.

Not. 270. *Somnos anhelabat graves*. — † *Anhelare* cum quarto casu, Paulino cominune cum veteribus poetis. Prudentius Apotheos. v. 685 :

Ne fluctum semper anhelat.

Ibid., v. 923 :

Fundit opus natura suum, quod parvula anhelent
Vascula.

Et ejusdem Apotheos. v. 843 :

Ne flatum tepidum calor exhalatus anhelat.

Statio Theb. XI :

Jupiter

Phlegræ lassatus anhelat prælia.

unum convolantibus est ex eodem Ecclesiastici lib. XVII, 9 : Περὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς καταλύσει.

Volatilia ad similia sibi divertent

Duc.

Not. 277. *Pastis adornet crinibus.* — Ante erat *passis*, id est *expansis*. Sed rectius *pastis* crinibus Nazareus adornare verticem dici potest. Sic enim epistola ad Severum 4 : *Vitamque nostram quasi Nazareum crimem pascentes Deo in castitate et parcimonia consecremus.* Sic et apud profanos autores dicebantur diis pascere crinem, qui comam nutriebant in honorem deorum. Virgil. vii Æneid. :

sacrum tibi pascere crinem.

Euripidi in Bacchis, hoc est, *πλόκαμον τρέφειν*, et Homero *Ἰλιάδ. ψ. χαιτην τρέφειν*. Pausaniæ in Arcadicis, *τρέφειν κόμην*. Solebant Græci veteres comam alicui deo consecrare. Nutrire comas, dixit Valerius Flaccus Argonaut. vi. Alere capillum, Plinius lib. iv, cap. 15. I Cor. xi, 14 : *Vir si comam nutriat, ἀνὴρ ἴαν κομᾶ.* Horatius simili locutione dixit lib. ii, sat. 3 :

sajientem pascere barbam.

Duc. Vide not. 290.

Not. 278. *Postea fiat hostium.* — Emendandum videtur, *præda fiat hostium*; captus enim est Dalicæ dolis irretitus, unde idem Paulinus epist. 4 de Samson: *Utinam tum prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad strangulandum leonem! Sed carnali victus illecebra, cum prævaluisset forti, ab infirmitate superatus est.* Et paulo post : *Optemus hujus leonis præda fieri, ne simus præda leonis inimici.* Duc.

Not. 279. *Sit fortis anima mortificans asinum suum.* — Asinum vocat suum corpus ad libidines suoapte impetu pronum, ut apud S. Hieronymum Hilarion in ejus Vita : *Ego, inquit, aselle, faciam ut non calcitres, nec te hordeo ulum, sed paleis; fame te conficiam et siti; gravi onerabo pondere, per æstus indagabo et frigora, ut cibum potius quam lasciviam cogites.* Gregorius Nazianzenus κατὰ σαρκός :

Θηρ ἄδραμαδ' ὕλης ἔκγονε μαρναμίνης.

Bellua pugnaci proditia materia.

Duc.

Not. 280. *Consumat ignes criminum.* — Ita legit codex P. non *igne criminum*; quam lectionem ut vulgate præferamus, suadet idem Gregorius simili locutione utens, ubi de castigatione carnis agit :

Ὅρα κατὰ ψύξεως ἐμὴν φλόγα, καὶ μυδρίσσαν
Ρύψιν παθίων τηρεῖδον' ἀργ. λέων.

Ut sedare meum ardorem, atque abstergere pes is
Sordes, affectus quos veluit iste ferox

Idem hic noster Natali 7 :

Bellorum temperet ignes.

Duc.

Not. 281. *Ferrumque damni.* — Ni fallor, amota rectius metalepsi legetur, *Ferrique damnum nesciat.* Haud aliter epistola 4 de Samson ipse verba faciens, dixit : *Ne illa inimica novacula in caput nostrum ascendat, nosque gratia spiritali tamquam illo Nazareo crine dispoliet, qui quanto servantibus bono maneat, et exitio decerpatur incautis.* Duc.

Not. 282. *Costa fortis hæc tibi.* — Costam appellat uxorem Cytherii μετρωμικῶς, eo quod primi hominis uxor ex ipsius costa procreata sit. Ita pro uxore costam dixit Gregorius Nazianz. poemate ἰ περὶ τῶν κατ' ἑαυτῶν :

καὶ μοναχοῦ βιότοιο, βίου μείλλοντος ἀπαρχῆς,
Πλευρᾶς οὐ χατίοντος ἔον δέμας ἀμφαγαπώσης.

Cælestis vitæque hujus, quæ conjugis expers
Hucitur, æterni referens præludia secti.
Nec costam querit.

Duc.

Not. 283. *Agitator Israel.* — Deum vocat Israelis agitatore, ut loquitur Elisæus, in cælum rapto Elia,

IV Regum ii. 12 : *Pater, mi, currius Israel et aurigæ ejus, et IV Regum xmi, 14, Joas rex Israel, mortuo Elisæo.* Græce est, ἄρμα Ἰσραὴλ καὶ ἰππεύς αὐτοῦ, *Currus Israel et eques ejus.* Ambrosius tamen lib. de Nabuthe, cap. 15, sic extulit : *Pater agitator Israel, et eques ejus, hoc est, qui populum Domini bono ductu regebas.* Agitatores enim dicebantur aurigæ qui in ludis circensibus cursus dicebant, et quadrigas agitant. Leg. ult. cod. de Maleficis : *Si quisquam ex agitatoribus, id est aurigis, contra 941 hoc editum venire tentaverit.* Glossarium : *Agitator, ἠνιόχος, ἰάκτα.* Cicero iv Academ. : *Agitator callidus equos sustinebo.* Plinius lib. xxxiv, cap. 5 : *Cujus quadrigam cum agitatore operuit musca.* In mocanone, tit. 13 de Laicis, cap. 21 : *Ὅτι ἐστὶ δὲ παγκοινὴ τέχνη ἢ ἀτιμοποιός ἢ τῶν ἀθλητῶν, καὶ τῶν ἠνιόχων. Non est autem ars ludicra ars athletica, nec irrogat infamiam, nec ars agitatorum.* Interpres hoc ultimum omisit. Concil. Arelatense i, can. 4 : *De agitatoribus qui fideles sunt, placuit eos, quamdiu agitant, a communione separari.* Duc.

Not. 284. *Partis senectam panibus.* — Conjiciebat legendum *Partim* doctissimus Cauchius : sed minori mutatione correxerim lubens, *Patris senectam panibus*; sic enim dixit paulo ante, *Patris altor et fratrum foret.* Exemplum aquilæ, quod subjicit, rem confirmat. Idem enim de aquilis, quod de ciconiis alii scriptores tradunt, refert Gesnerus ex Johanne Tzetze in Chiliadibus : *Pulli aquilarum, inquit, et ciconiarum adulti parentes suos alunt, et volatum ipsorum promouent. Johan. Tzetzes in Chiliad.* Hoc ipsum ex Athenæo narrat Aldrovandus lib. i Ornithologiæ : sed deceptus est ab antiquiori interprete, qui perperam locum illum expressit lib. xiii, c. 10 :

Ubi senecta mox gravis compr. sserit,
Juvenes volantes querant actæ fame.

Græce enim est :

Ὅταν δὲ γράσσκωσιν, ἤδη δὴ τότε
Ἐπὶ τοῖς νέως ἴζουσι πεινῶντες κακῶς.

Rectius interpres recentior Dalechampius : *Delubrorum fastigiis insident esurientes miseræ.* De ciconiis ad Plinium l. x, cap. 23, et Ælianum libro iii, cap. 24. Duc.

Not. 285. *Cælitis.* — Recte conjecit legendum Cauchius *cælitia* pro *cælestis* : similem enim amat locutionem usurpare Paulinus, ut pro *cælesti* regno, *cælitie* regno dicat. In hoc ipso poemate paulo ante :

Ut corde puro cælitis prudentiæ
Potum pudicus hauriat.

Et infra Natali. 9 :

Qui co'itis sacros paradisi cælitis hortos.

Item :

Naturæ et apostolici cineres sub cælitie mensi.

Tale illud Ovidii i Pastor. :

Cælitibus regnis a Jove pulsus eras.

Cælestes vice versa pro *cælitibus* dixit Q. Catulus apud Ciceronem, i de Natura deorum,

Pace mihi liceat cu lestes dicere vestra

Duc.

Not. 286. *Explicat instar crucis.* — Quod hic ait Paulinus, alites instar Crucis explicare suspensa penis corpora, expressit etiam autor Commentar. in Marcum apud Hieronymum, cap. 11 : *Aves quando volant ad æthera, formam crucis assumunt.* Minutius Felix in Octavio : *Signum crucis visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur.* Idem de Cruce Tertullianus Apologet. cap. 16, Justinus in Dialogo cum Tryphone. Duc.

Not. 287. *Sic iste pullus.* — Proverbior. v, 18 : *Cerva carissima, et gratissimus hinnulus.* Græcus textus, quem exprimit Paulinus, sic habet : ἑλαφὸς φείας, καὶ πῶλος σὺν χριτῶν, ὀμιλεῖται σοι. *Cerva amicitia, et pullus gratiarum tuarum conversetur tecum.* Ambrosius iii Officior., cap. 4, et Hieronymus Homil. 3 in Cantic. apud Origenem : *Cervus amicitia, et pullus*

gratiarum confabuletur tecum. Illud *ὄων* omittitur, ut A hoc loco, in editione Romana. Vatablus: *Cerva amorum, et caprea gratiæ, hoc est, uxor, quæ est velut cervæ gratissima.* Ambrosius rursus lib. 1 de Jacob et Vita beata, c. 7: *Præstantissimo autem inhæreat, sicut scriptum est: Cervus amicitia, et pullus equi gratiarum conversetur tecum.* Glossarium: *πῶλος equuleus, pullus.* At dictio quidem Græca *πῶλος*, asini, equi, vel elephantis pullum significat, et aliorum quadrupedum; sed si Hebrææ linguæ sequamur proprietatem, et istius loci sententiam, pullus capræ designari videtur, non equi. Dicitio quoque Latina *pullus*, quamvis et de aquilis et aliis avibus usurpetur, hoc tamen in Proverbiorum loco de pullis avium non potest intelligi, cum Græca vox *πῶλος*, quam exprimit Latinus interpres, avibus non conveniat, ut Latina quadrupedibus et avibus. Duc.

IN POEMA XXV.

942 Not. 288. *Juliani.* — Hic ille est Julianus Memoris illius, cujus tunc diaconi meminit Augustinus epistola 131 ad Memorium patrem ejus, ex qua apparet eum Augustino fuisse carissimum. Hic post episcopus Campanus (id est in Campania) ut habent meliores libri, non Capuanus (ut in vulgato Gennadio [In per vetusto ms. codice Germ. 1000 annor., nec Campanus, nec Capuanus episcopus dicitur] de Scriptor. ecclesiast., cap. 45, habetur) fuit: qui etiam Pelagianus errore fuit infectus, et acer Augustini demum impugnator, cui variis libris respondit Augustinus. In Campania vixisse testatur etiam Prosper carmine in obtreclatorem Augustini:

Aut hæc fruge sua æquorei pavere Britannii,
Aut huic Campano gratiæve corda tument.

Vulgatus Prosper in Chronico, Theodosio XVIII, et Festo cons. eum *Atellanensem* facit. Est autem Atella Campanorum in Italia oppidum. Vetustissimi tamen libri mss. ibi habent *Eclanensis* seu *Heclanensis*. Notus Eclanensis ager libro de Limitibus in Calabria sive Apulia. Beda in Cantica vocat eum *Celanensem* C episcopum in Campania. Apud Virgilium VII Æneid. *Celena* vel *Celenna* est locus Campanici, Junoni sacer, teste Servio. Scripsit varia opuscula, de quibus Beda in Cantica, et Gennadius supra. ROSVEYDUS.

Not. 289. *Iæ.* — Proprium femininæ nomen Iæ. Arnobius lib. V de la Atis sponsa: *Virgo sponsa quæ fuerat; quam Valerius pontifex iam nomine fuisse conscribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dat lacrymas cum Agdesti, interficitque seipsam: purpurantes in violas cruor vertitur interemtæ.* Martyrologium Romanum 4 Augusti: *In Perside sanctorum martyrum Iæ et sociarum, quæ cum novem millibus Christianis captivis sub Sapore diversis penis afflictæ martyrium subierunt.* Hujus nomine templum vetustate pene collapsum restituit Justinianus. Procop. lib. 1 Ædif. Justiniani. Remansit hoc nomen apud nostrates, *Ida, Iye, Iyken.* Fridericus Lindebrochius varie doctus ad Adelpbos Terentii pro *Iam* citat *Titiam*, nescio an ex ms. Schottus noster *Ætiam* divinabat. ROSVEYDUS.

Not. 290. *Pastis cumulatam crinibus.* — Sic editio Schot. ex ms. codice. Ed. Rosv., *passis*; mendose. Non accumulatur caput *passi*, hoc est soluti et passim dati, crines. Scribendum autem *pastis* ex Virgilio, ut annotavit Ducæus ad illud 13 (nunc XXI, v. 536):

Sanctumque Christo Nazareus verticem
Pastis adorneo crinibus.

Ubi pariter inoleverat *passis*. Ambrosius de Jejunio, cap. 7: *Ita ut eorum nullus capillus capitis exureretur, quia illam quoque comam paverant.* Et in Hegesippo lib. IV: *Fluxu corporis sexum dissolvere, pascere comam, vultum dealbare.* Prudentius Peristeph. 1: *Jugibus longum catenis an capillum paverint.* J. F. Gronovius, in Observat. ecclesiast. scriptor, c. 10.

Vide Not. 277.

Not. 291. *Memor.* — Nunc *Memor*, nunc *Memorius*, dicitur. Ad Memorium episcopum exstat epi-

stola 131 Augustini, ubi et Juliani meminit. Ejusdem etiam mentionem facit lib. 1 contra Julianum, cap. 4: *Ego certe beatæ memoriæ Memoris patris tui non immemor, qui mecum non parvam inierat amicitiam colloquio litterarum, teque ipsum mihi carissimum fecerat.* ROSVEYDUS.

Not. 292. *Æmilii.* — Meminit hisce temporibus Æmilii episcopi Palladius in Dialogo, agens de legatione ex Romano concilio Constantinopolim: *Acceptis sancti viri Æmilii et Gaudentii episcopi, una cum Valentiniano Bonifacioque presbyteris, imperatoris Honorii, et Papæ Innocentii, et Italiae episcoporum Chromatii Aquileiensis, et Venerii Mediolanensis, ac reliquorum episcoporum epistolis, una et commonitorio concilii totius Occidentis, conditionibus publicis Constantinopolim concessere.* Metaphrastes Æmilium hunc vocat Beneventanum episcopum. Vide Baronium tomo V, anno Christi 405. ROSVEYDUS.

IN POEMA XXVI.

943 Not. 293. *Roscidi.* — Roscidum spiritum hic appellat, quod Danielis III, 50, dicitur *πνεῦμα ῥόσσου διασυρίζου, ventus roris susurrans*, a Gregorio Nazianzeno *ῥοσσοῦν ἴσος* in Poemate 1.

Ἐν φλογὶ δ' Ἀσσυρίῳ ῥοσσοῦν ἴσος ἀμπεκάλυψε
Θαρσαλίους τρεῖς παῖδας, ἐπὶ χείρας ἐξήπτασαν.

Roscidaque egregios juvenis nibeacula textit
As-yrta in flamina tendentes brachia sursum.

In Paraphrasi psalmi cxxxvi clarum insedissee etiam ultimæ Coloniensi editioni inendum fœdissimum:

Ill'c Assyriæ mediis in mœnibus urbes.

pro *urbis*: ipsam enim Babylonem Assyriam urbem vocat. Duc.

Not. 294. *In quibus iste feras.* — Potuit hic quoque Gregorium imitatus videri, cujus hæc germana sunt, in poemate *Περὶ τῶν καθ' ἑαυτῶν*, ubi suas ita comparat calamitates cum veterum illorum Danielis et Jonæ periculis, ac deinde subjicit:

καὶ γὰρ δὴ θῆρες τε καὶ ἄγριοι ὄδημα θολάσσης
καὶ θῆρες στονάσσης, καὶ αἰθροῖνον πυρὸς ὄρη,
πάντα κακοὶ τελίθουσι βίου δηλήμονες ἀνδρες.

Namque et fluctus atrox, et lamentabile bellum,
Crudelesque feræ, furibundus et impetus ignis,
Sunt scelerati hominis vitæ certissima pestis.

Duc

IN POEMA XXVII.

Not. 295. *Sic æque divina.* — Baronius tomo I, anno Christi 58, num. 42, postquam egisset de tribus festis Christi, Nativitatis, Epiphaniarum, et Ascensionis, quæ creduntur ab apostolis instituta, quod ejus institutionis nulla reperitur memoria, sicut aliorum festorum, citat Paulini carmina, quibus videtur insinuare hæc divinitus instituta; quod in hunc sensum accipiendum docet Baronius: Deus qui in decalogo legem præscriptam dedit, quæ festos dies juberet coli, eosque illos esse postea declaravit, quibus maxima quædam ipse contulisset in Hebræum populum beneficia; quæ ne memoria exciderent, mille aliis monumentis in mentibus voluit esse fixa: cum vero postea longe majora per Filium suum in hunc mundum missum, universo humano generi elargitus esse dona, et immensa addidit beneficia; cur non videretur ab eo pariter esse statutum, ut eorum memoria æque solemniter celebritate anniversaria coleretur? Neminem enim hæc adeo perspicua negaturum putamus, nisi qui omnis prorsus a Deo inditæ homini rationis est expers: cum præsertim, ut pluribus dictum est, illa priora, horum quæ postea contigerunt, typum gererent; sicque ea etiam ratione, illa fore legitima sempiterna, prædicta essent; quod licet typice aliquando et ad tempus illa, postea vero secundum veritatem forent ab omnibus perpetuo celebranda. ROSVEYDUS.

Not. 296. *Grande sacramentum.* — *Sacramentum dupliciter dicitur* (inquit Hugo a S. Victore lib. II Speculi eccl., c. 12); *aliquando enim sacramentum dicitur*

sacræ rei signum, velut in baptismo exterior ablutio, quæ interiorem significat emundationem. Aliquando dicitur sacramentum, quasi sacrum secretum, vel sacramentum Incarnationis, et luxusmodi. Postremo sensu collation. i Carthagin., c. 5 : Incarnationis dominicæ sacramentum. Concilium Carthaginense an. 515 : Intimamus resurrectionis dominicæ sacramentum y: iduum Aprilium adfuturum fore. Sic crucis, resurrectionis et ascensionis sacramenta dixit S. Hieronymus epist. 48 ad Sabinianum diaconum : Sacramentum symboli, sacramentum resurrectionis ex mortuis. Rufinus lib. i in eundem Hieronymum, et in præfatione ad Origenem περί ἀρχῶν : Sacramentum natalis Domini. S. Gregorius M. in Sacramentario, p. 6. Vide S. Augustinum epist. 118 ad Januarium. CANGIUS, in Glossar. Lat., tom. III, pag. 659 et 663.

Not. 297. Verba suis aliena loquens. — Insinuat enim eundemque loquentem uno idiomate, a diversis intellectum, atque si singulorum idiomate loqueretur; de qua re varia Patrum sententia. Vide Baronium tomo I, anno Christi 34, num. 242. ROSVEYDUS.

944. Not. 238. Sic Deus omnisonæ modulator et arbiter unus harmoniæ. — Ita Augustinus quoque, epist. 28, in hujus mundi gubernatione quasi perpetuum Dei canticum agnoscit : Si homo carminis artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur, decedentibus ac succedentibus sonis pulcherrime currat ac trahat : quanto magis Deus nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, quæ tamquam syllabæ ac verba ad particulas hujus seculi pertinent, in hoc labentium rerum quasi mirabili cantico, vel brevius vel productius quam modulatio præcognita et præfinita deponit, præterire permittit. ROSVEYDUS.

Not. 299. Adorat. — Id est honorat. Sic infra :

Et magni solium breve confessoris adorat.

Vide Dungalum, pag. 884, ubi ex Genesi, Josue et Psalmis ostendit adorari in sacris Litteris sæpe accipi pro honorari. Unde Hieronymus in illud, Adorate scabellum pedum ejus, tractat : Adorare in Scripturis dupliciter dicitur : dicitur enim adoratio quasi in Deum, et dicitur adorare quasi honorare. ROSVEYDUS.

Not. 300. Unctus adest Domini. — Hic quoque proclive fuit, emendare, Unctus adest Domini, hoc est christus Domini, quemadmodum et docte corrigit Cauchius, cum subjicit, christus comitatus amicis, episcopos nimirum Daicæ Nicetes aliis sacerdotibus comitatus. Χρητός enim Græcis, unctus Latinis. Tertullianus adversus Praxeam, cap. 28 : Si tamen nomen est Christus, et non appellatio potius ; unctus enim significatur ; et de Baptismo, cap. 7 : Aaron a Moysæ unctus est, unde christus dicitur a chrismate. Hieronymus in cap. XII Osee : Oleo unctionis ungebantur prophetae, sacerdotes, ac reges. Duc.

Not. 301. O mihi fulmineu Cherubim. — Isaia vi, v. 6, habetur seraphim. Quare videtur μνημονεύειν ἀμάρτημα. ROSVEYDUS.

Not. 302. Conceptusque Deo notat intus Ecclesiam fetus. — Intelligit sacramentum confirmationis, cum exterius frons signatur, et intus anima notatur. Quod cape de characteris confirmationis; jam enim præcesserat de baptisate, cum ait :

Sic animas steriles in nomine gratia trino innovat.

Sic et Prudentius Hymno ante somnum :

Cultor Dei, memento
Te fontis et lavacri
Rorem subisse sanctum,
Te chrismate innovatum.

Theodoretus in cap. i Cant. : Qui initiuntur baptismo, post satanæ abnegationem et confessionem fidei, veluti signo ac nota regia, spiritualis unguenti chrismate innuncti, sub ea visibili unguenti specie, invisibilem sanctissimi Spiritus gratiam percipiunt. ROSVEYDUS.

Not. 303. Hinc sterilis peperit septem. — Desumptum ex I Reg. II, v. 5, ubi Vulgatus plurimos habet, Hebræi et LXX, septem. ROSVEYDUS.

Not. 304. Fulgentis solii pro limine. — Solium, limen : maxime limen confessionis, ad quod subsistebant qui pietatis ergo sanctorum sepulcra visitabant, quod solia Græcis nuperis : nam ipsa sacraria solis presbyteris patebant. Sidonius lib. IV, epist. 18 :

Sic et dilecti solium Felicis honorans.

CANGIUS, Glossar. Lat. tom. III, pag. 895.

Vide not. 319.

Not. 305. Ecce vides quantus splendor. — Luminarium et cereorum usus in Ecclesia sat antiquus est. Lampades quoque ac lychnuch orbiculares, et in modum coronæ effecti circuli complures a laquearibus pendebant, gradatimque sibiipsis impositi, ita ut infimus major esset medio, et medius supremo, singulique lampadibus vitreis adornati, cujusmodi eleganter describuntur a Paulino Natal. 7. CANGIUS, in Constantinop. Christ., pag. 39.

Not. 306. Camera crispante lacunar. — Sidonius lib. II, epist. 10 de Ecclesia Lugduni ædificata a Patiente episcopo :

Intus lux micat, atque bracteatum
Sol sic sollicitatur ad lacunar,
Fulvo ut concolor erret in metallo :
Distinctum vario nitore marmor
Percurrit cameram, solum, fenestras,
Ac sub versicoloribus figuris
Vernans herbida crista saphiratos
Flectit per prasinum vitrum lapillos.
Hinc est portus us.

ROSVEYDUS.

Not. 307. Metallo. — Id est columnis marmoreis Metallum dicitur quævis materia quæ effoditur ex terræ visceribus. Sic lapis altaris metallum dicitur. Pontificale ms. Bertinianum in ordine consecrandi templa, ubi 945 de tabula seu lapide altaris hæc Oratio est : Supplices tibi Domine Deus Pater preces effundimus, ut metalli hujus expositam materiam, supernis sacrificiis imbuendam, ipse tuæ dotare sanctificationis ubertate digneris, qui quondam scripsisti lapideis legem in tabulis. Alia : Deus omnipotens, universarum rerum rationalis artifex, qui creaturas formans lapideum metallum ad obsequium tui sacrificii condidisti, ut legis libationi pararetur altare : annue dignanter, ut quidquid hic oblatum consecratumque fuerit nomini tuo, assurgat religioni, proficiat spei, innitatur fidei, sit honori. Sic metallum miniarium. Plinio lib. XXXIII, cap. 7. Idem lib. XXXVII, cap. 7 de Sarda gemma : Primum Sardibus reperta ; sed laudatissima circa Babyloniam, cum lapicidinæ quædam aperirentur, hærens in saxi corde. Hocque modo metallum apud Persas defecisse traditur. Sic Silio lib. VIII, nivea metalla de marmore :

Tunc quos a niveis exegit Luna metallis,

quod Straboni lib. V est μέταλλα δὲ λίθου λευκοῦ. Fortunatus lib. III, carmine 25, de turre eucharistica Felicis :

Cedant chrysolis his Salomonia templa metallis.

Anastasius Bibliothecarius in Silvestro : Obtulit scyphum singularem ex metallo corallo. Ibidem, metallum Porphyriticum. ROSVEYDUS.

Not. 308. Didymus cognomine. — Cognomen proprie dicitur prænomini vel proprio nomini additum nomen familiaris vel gentis : at hic nomen solum significat, quasi diceret duplex nomen habuisse Apostolum, cum tamen, quantum ex Scriptura quidem constat, Hebraice diceretur Thomas, quæ vox apud Græcos vertitur διδυμος, utraque autem geminum sonat, ut Genes. XXV, 24 : καὶ τῆδε ἦν διδυμα ἐν τῇ κοιλίᾳ, תומ. Et huic erant gemini in utero ejus et Genes. XXXVIII, 27. Theophylactus in cap. XX Johannis, v. 24, interpretationem esse nominis Thomas docet cum dicitur, εἶπε, οὐν θωμᾶς ὁ λεγόμενος διδυμος. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus. Ut enim Cephas interpretatur Petrus, sic et Thomas dicitur, hoc est, si interpreteris, sonat Didymus. Leontius observat evangelistam nullius nomen apostoli interpretatum esse nisi Thomæ, Euthymius appellatum eum

fuisse Thomam, quod cum fratre altero natus esset. Id tamen necesse non esse recte admet Maldonatus noster, cum potuerit esse usitatum in ejus familia, ut cognomen Gemini in gentibus Romanis Rubellia et Fusia; quo pacto etiam Spurii et Fusci colore fusci, neque natalibus spurii essent. Ita demum Johan. v. 2 : *Piscina quæ cognominatur Bethesda*. *κολυβήθρα ἢ ἱπλά; οὐκ ἔστιν βηθεσδά; hoc est, quæ vocatur Bethesda;* et Roman. xi. 17 : *Σὺ Ἰουδαίος ἐκ νομάζης. Tu Judæus cognominaris.* Vertit interpres Vulgatæ, *Judæus appellaris*. Duc.

Not. 309. *Chalcedicis*. — *Chalcedicum*, hic est *Chalcedonium*, ne quid erres. Chalcedone enim in Bithynia passa Euphemia, non Chalcede in Eubœa. Testatur quidem Stephanus a Chalcede apud Græcos formari Chalcedium, uti a Chalcedone Chalcedonium; Paulinus tamen a Chalcede fluvio, qui Chalcedoni nomen fecit, teste eodem Stephano, formavit Chalcedicum. Ita et Sidonius, carmine 2 in Panegyrico Anthemii, agens de Byzantio, cui Euris a proxima Chalcedone spirat :

Proxima Chalcedici sensim tuba temperat Euri.

Ita et alii Latini scriptores, uti Hieronymus interpres Eusebii in Chronico, et Cassiodorus in Fastis Apollonium Stoicum vocat *Chalcedicum*, quem Capitolium in Marco et Eutropius lib. viii vocant *Chalcedonium*.

Sirmondus noster ad Sidonii Panegyricum monet scribendum *Chalcedicum*, non *Chalcedicum*; idque firmari vult ex vetustissimis exemplaribus synodi œcumenicæ, in quibus non *Chalcedonensis*, sed *Chalcedonensis* nuncupatur; item ex veteribus nummis, qui nunquam aliter representent. Sed receptam hactenus scriptionem tuentur omnes scriptores antiqui, et discrete Stephanus in *καρχηδών*. Nec movere multum debent vetusta exemplaria, cum certo constat, pleraque nomina, quæ h adjunctum habent, diversimode scribi, et h sæpe transponi. Sic invenias etiam in vetustissimis exemplaribus *Chartago pro Carthago*, item *Phyton pro Python*, sic et *Cherintus pro Cerinthus*, itidem *cheruci pro ceruci*. A nummis quoque nullum certum argumentum hinc sumi potest, cum et in iis variatum sit. In Thesouro rei antiquariæ Huberti Goltzii, in nummo Sabinae Tranquillianæ habes *ΧΑΛΚΗΔΩΝΩΝ*; in alio nummo, *ΧΑΛΚΕΔΩΝΩΝ*; in nummo Annæ Faustinae, *ΧΑΛΚΗΔΩΝΩΝ*. In Græcia ejusdem Goltzii exstat in duobus numismatibus, *ΧΑΛΚΗΔΩΝΩΝ*. ROSVEDYUS.

Not. 310. *Corpora transfixos trabalibus inclita clavibus*. — 946 *Trabale*, lignum quod transit per rotas. Ita *clavo trabali figere*, dixit Cicero 5 in Verrem. Vita SS. Ferreoli et Ferrutii : *Capitibus beatorum martyrum trabales clavi ma'leis ferreis affixi*. CANGIUS, in Glossar. Lat., tom. III, pag. 1158.

Not. 311. *Mare*. — *Mare* sanctæ mensæ, nihil aliud est, quam aquarum receptaculi, seu *carus mensæ recessus* ad instar *Θαλάσσης*; quod circa altaria ad abluendas victimas apud Judæos extrui solebat, ut est lib. III Reg. cap. xviii, et lib. II Paralip. cap. iv, v. 6. CANGIUS, in Constantinop. Christ. lib. iii.

Not. 312. *Limnibus*. — Hac voce utuntur passim scriptores dum de ædibus sacris loquuntur, aut de iis quæ ad ipsas sacras ædes voti causa proficiscuntur. Paulinus infra,

Cede sacratis

Limnibus serpens.

Hinc familiaris loquendi formula, *ad limina sanctorum proficisci*, aut ea visitare, cum de iis qui ad eorum sepulcra seu memorias peregrinationes instituunt, verba faciunt scriptores. Nam cum sanctorum reliquæ ac corpora intra absidas, vel bemata, in confessionibus, id est, sub ipsis altaribus recondita essent, bemaque ingredi solis liceret presbyteris, unde presbyterium Latini appellarunt; fideles in limnibus, seu in soleis bematis, consistebant, ibique preces suas ac vota exsolvebant. Nicolaus PP. I epist. 8 : *Tanta*

A hominum millia protectioni atque intercessioni beatorum apostolorum principis Petri ex omnibus finibus terræ properantium, sese quotidie conterunt, et usque in finem vitæ suæ apud ejus limina semet mansura proponunt, etc. Ita passim apud Victorem III lib. ii Dialog., Leonem Ostiensem lib. iii, c. 49, et alios; quibus in locis vox *limina* pro ipsa æde sacra sumitur, id est, pars pro toto. Quamquam non desunt qui *limina* pro ipsa prima ædis porticu, atque adeo ipsis foribus, intelligi debere contendunt, in quibus subsistebant peregrinantes, cum eo prosequerentur cultu ipsos martyres, ut et ipsam ædem sacram subire vererentur, et se indignos censerent. Paulinus Natal. 6, v. 442 et 444.

Mediis in limnibus stans

Vota refert.

Sed et interdum ipsos postes osculabantur : unde apud Chrysostomum homil. in epist. ad Corinth. *πρόθυρα τοῦ καὶ φιλεῖν*; Aratorem lib. ii Histor. sacr.; et Paulinum Nat. 6, *oscula figere postibus*; Prudentium hymn. 2 et 11, *apostolorum et martyrum exoculari limina*; denique apud Gregorium Turon. lib. iv de Mirac. S. Martini, cap 14, *limina S. Martini osculari*. Paulinus loco laudato :

Sternitur ante fores
Fusus humi.

CANGIUS, in Constantinop. Christ., lib. iii, pag. 64 et 65.

Not. 313. *Mensa Petri recipit, quod Petri dogma refutat?* — Ita conjiciebat legendum Cauchius. Ante erat *Mensque Petri*. Intelligit per *mensam* altare, ut et sequenti versu :

Unus ubique calix Domini, et cibus unus, et una
Mensa, domusque Dei.

Dionysius Areopagita Hierarch. eccl. cap. 2 : *τὴν ἱερὰν ἀπαράσμενος τράπεζαν*, *Post deosulationem sacræ mensæ*, id est altaris. Solebant enim olim altaria martyrum corporibus imponi vel apponi. Prudentius hymno 11 *Περὶ στεφάνων*, de sepulcro et altari S. Hippolyti :

Talibus Hippolyti corpus mandatur operis,
Propter ubi apposita est arca iurata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos illa sui martyris apposita.

Hieronymus adversus Vigilantium cap. 3 : *Mule facit ergo Romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri et Pauli, secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi arbitratur altaria? Quamquam Mensque Petri retineri poterat, ut intelligat mentem seu animam Petri non recipere seu admittere has comessationes, quas doctrina sua damnavit*. ROSVEDYUS.

De eodem abusu Augustinus presbyter Alypio Thagastensi episcopo scripsit anno 395 epistolam, quæ in nova S. Augustini editione primum prodit n. 29, narrans quibus adhortationibus demum obtinuerit ut Hipponenses catholici abhorrent a luxuriosis conviviis, quæ in sanctorum natalitiis apud Africanas Ecclesias celebrare mos erat. Exstat Hipponensis concilii anno 393 celebrati canon concilio in Carthaginiensi insertus, *Ut nulli episcopi vel clerici in ecclesia conviventur Populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum fieri potest, prohibeantur* : qui canon, procurante haud dubie Augustino tunc presbytero, editus fuit. Quippe Aurelium Carthaginensem paulo ante contestatus erat in epistola 22 ut viis omnibus occurreret huic malo per totam Africam dudum 947 grassanti; idque ipsi nisi concilii autoritate tolli non posse insinuarat. PP. Benedictini in epist. 29 S. Augustini.

¶ Unde autem hæc in Ecclesia exorta fuerint, ibidem exponit Augustinus n. 9 : *Scilicet post persecutiones tam multas tanque vehementes, cum, facta pace, turbæ gentilium in Christianum nomen venire cupientes hoc impedirentur, quod dies festos cum idolis suis acriter in abundantia epularum et ebrietate consumere,*

ne: facile ab his perniciosissimis et tam vetustissimis voluptatibus se possent abstinere, visum fuisse majoribus nostris, ut huic infirmitatis parti interim parceretur; diesque festos post eos quos relinquebant, alios in honorem sanctorum martyrum vel non simili sacrilegio, quamvis simili luxu, celebrarent: jam Christi nomine conligatis, et tantæ auctoritatis jugo subditis salutaria sobrietatis præcepta traderent, quibus jam propter præcipientis honorem ac timorem resistere non valerent; quocirca jam tempus esse, ut qui non se audent negare Christianos, secundum Christi voluntatem vivere incipiant, ut ea quæ ut essent Christiani concessa sunt, cum Christiani sunt, respiciant.

Hanc ipsam ob causam Gregorius Thaumaturgus, teste vitæ ipsius scriptore Gregorio Nysseno, institutis in honorem sanctorum martyrum diebus festis, indulsit ut sese in iis fideles exhilararent. Eodem consilio adductus est Gregorius I. PP. ut hæc in lib. ix Regist., epist. 71, Mellito abbati Britanniam pergenti commendaret: *Et quia boves solent in sacrificio demonum multos occidere, debet eis etiam hæc de re solennitas immutari, ut die dedicationis, vel natalitii sanctorum martyrum ... religiosis conviviis solennitatem celebrent ... ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ac interiora gaudia consentire facilius valeant.* Sed Augustinus S. Ambrosium laudat in lib. vi Confessionum, c. 2, quod Mediolani cibos ad sanctorum memorias afferri veterit, ut ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, et quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent similima. RR. PP. Benedictini.

Vide Ambrosium de Elia et Jejunio, c. 17, et Augustinum serm. de Diversis 5 et 101.

Not. 314. *Aquæ cæcator Amalec.* — Attingit historiam, quæ narratur Genes: xxvi, 14: *Invidentes Palæstini, omnes puteos, quos foderant servi patris illius Abraham illo tempore, obstruxerunt, implentes humo.* LXX dixerunt *ἐπιφράξαν πηγάς*. Excæcandi verbo usus est Paulinus, ut apud Græcos dicitur *τυφλή πίδαξ*, fons non apparens; *τυφλόμηνυ πηγάς*, quæ sunt *τυφλάς*, et obscurantur, seu inarescunt, vel alios sub terra mentus quærent. Ovidius iv de Pont., eleg. 2: Scilicet ut limus venas excæcat in undis.

Sed ejusmodi passum esse injuriam Isaac, dicit Scriptura, cum diversaretur apud Abimelech regem Palæstinarum in Geraris, non ab Amalecitis vexatum, qui procul a Philisthæorum finibus habitabant. Nam ut autor est Josephus lib. iii Antiq., cap. 2: *Οἱ τὴν Γοβολίτην καὶ τὴν Πέτραν κατοικοῦντες καλοῦνται Ἀμυληχίται.* Qui *Gobolitidem* regionem et urbem *Petram* incolunt, vocantur *Amalecites*. Itaque Arabice *Petræe* sive *Idumæe* inferioris incolæ erant *Amalecites*. Unde Hieron. in Tradit. Hebraicæ. II Reg.: *Amalecites et Idumæus unum est.* Duc.

IN POEMA XXVIII.

Not. 315. *Istic porticibus late circumdata longis.* — Harum porticum intercolumnia ut plurimum cancellis ac pluteis munita erant, quibus incumbere licebat, et in atrium prospicere. Paulinus

Sed circumjectis in porticibus spatium.

Romani vero ejusmodi atria *parados* vocabant, Galli *parvis*. Ita passim scriptores vocem hanc usurpant a Græco *παράδοσις* desumptam, estque locus septus porticibus in quibus deambulationes fiunt. CANGIUS, in Constantinop. Christ., pag. 20.

Not. 316. *Impluvio.* — Ita reposuerat Caechius in margine sui libri, nescio an ex conjectura, an ex libro impresso. Ante erat *in clivo*, quod malim retinere, donec quid certius constet fide mss. ROSVEDUS. Vide not. 167.

Not. 317. *Trinaque cancellis currentibus ostia patent.* — A nao in bema aditus patebat per tres portas que in cancellis aperiiebantur, mediam ingentem vel majorem, alias minoris magnitudinis ad utrumque latus. Ejusmodi bematis portas *ἀγίας θύρας* scriptores Græci passim 948 vocant. CANGIUS, in Constantinop. Christ., lib. iii, pag. 63.

Not. 318. *Agmina concharum.* — *Concha*, vas equis capiendis aptum. Eucherius in librum Regum: *Lætres, conchæ, vel canthari aquarii.* Martyrium quatuor coronatorum: *Cæperunt in nomine Christi cavare conchas, et pegas, et lectos, cum sigillis et cantharis, cum magna tenuitate urtis.* Anastasius in Leone III, de Patriarchio Lateranensi: *In quo loco et accubitus collocavit, et in medio concham porphyreticam aquam fundentem, ubi per accubita intelligo cancellos et repagula circumumquaque structa, quibus incumbebant uti hic Paulinus:*

Sed circumjectis in porticibus spatium.
Copia larga subest, interpositisque columnas
Cancellis fessos incumbere, et inde fluentes
Aspexere Jocos.

ROSVEDUS.

Vide not. 320.

Not. 319. *Vicit brevis astula flammam.* — Sæpius hæc vox Paulino usurpata. Epistola 11: *Et in segmento pene atomo astulæ brevis.* Epistola 12: *Brevis astula pignus.* Scribunt plerique *kastula*, quasi diminutivum ab hasta esset: sed scribendum *astula*. Isidorus I. xvii Originum, c. 6: *Astula a tollendo nuncupata, quasi abstula. Fomes est astula, quæ ab arboribus excutitur recisione, aut astulæ ambustæ, aut ligno cavata, a fungis nomine accepto, quod ita capiat ignem.* De quo Virgilius: *Rapuitque in fomite flammam, quæ fere desumpta ex Servio Danielis ad I. Æn. et cum eo comparanda.* Idem lib. xix Originum, cap. 19: *Ascia ab astulis dicta, quas a ligno eximit.* Hispani hodie *astillas* vocant quæ Græci *κάρφη*. Aliis autoribus dicitur *assula*, forte ab abstillendo, dum materia cæditur. Plinius. lib. xvi, cap. 11: *Flos crudus resinæ, cum multa assula tenui brevique avulsus, conciditur ad cribrum minuta.* Idem lib. xxix, cap. 2: *Alii succidam, assulis tædæ subjectis, et subinde interstratis, oleo aspersam accendunt.* Vitruvius lib. vii, cap. 6: *Cæmenta marmorea sive assulæ dicuntur, quæ marmorarii ex operibus deiciunt. Festus: Fomites sunt assulæ, ex arboribus, dum cæduntur, excussæ: quæ pene exscribit Isidorus supra: unde apparet olim apud Festum *astulæ* lectum pro *assulæ*. Ab *assula* Plinio lib. xxii, cap. 22, *assulose* formatur: *Calamus melior, qui minus fragilis, et qui assulose potius quam raphani modo frangitur.* Plautus Captivus et Menæchmis *assulatim*; item Nævio. Vide Nonium. ROSVEDUS.*

Not. 320. *Insita cella procul, etc.* — Quid fuerit *concha* inter eruditos omnino non constat. Concha bematis, seu partis illius templi in qua sacra peraguntur pars præcipua fuit. Ex ichnographis aliquot a Goaro exhibitis pag. 13, 26, 27, videre est in ea parte in qua stat, vel statuitur altare, recessus aliquot in modum hemicylindri superne (ut par est credere) in conchæ speciem clausi. Concha autem plerisque in ecclesiis ita porro effecta erat, ut etsi unica superne appareret, trinos tamen recessus operiret, ac proinde triplicem concham efficeret, ut observat Silentiarius part. f, versu 272, ubi satis ostendit inferne, seu sub conchæ volutatione tres conchas contineri quæ unica spheræ quarta parte continentur ac conteguntur. Trinos istos recessus belle descripsit Paulinus Natal. 10:

Est etiam....

et epist. 32 ad Severum:

Prospectus vero basilicæ... receptat orantes.

Triplicem igitur recessum habet concha sub eadem concameratione, majorem et medium, in quo erat sacra mensa, et sacerdotum sedes, seu *synthronus*: Duos præterea alios minores, alterum ad dextram seu septentrionem, quem *prothesin* vocabant; alterum ad sinistram seu meridiem, *diacanicum* appellatum. Enimvero ab hac triplici concha *trichoram apsidem* apud Paulinum dictam vult Salmasius. CANGIUS, in Constantinop. Christ., lib. iii, pag. 44.

Vide not. 150 et 159.

Not. 321. *Stellato speciosa tholo.* — *Tholus* est testulo orbiculata, in spheræ modum compacta. Hanc

vulgo θόλον vocant Græci scriptores. Est autem θόλος apud Isidorum et Papiam, *eminens rotunditas et fastigium templi*. Ugutioni autem proprie *tholus, est velut scutum breve, quod in medio lecti est, in quo trabes coeunt*. A quibusdam etiam vocatur *trullus*. CANGIUS, in Constantinop. Christ., pag. 29.

Not. 322. *Tunc quoque cum dabitur, etc.* — Egregie Paulinus materialem templi structuram incipit transferre ad spiritualis templi structuram et ornatum; quo illi præverat Panegyristes quidam oratione sua, quam habuit in dedicatione templi Tyri, a Paulino ejus urbis episcopo 949 non tam renovati, quam ampliore forma recens exstructi: ex qua intelligere est, monente Baronio, tomo III, anno Christi 314 ecclesiarum structuras haud perfunctorie absque spiritali intelligentia, sed summo religionis studio consuevisse a majoribus erigi; nempe ut quælibet structura pars quid mysticam præsignaret; usque adeo ut ipsi etiam throni atque subsellia, ipsaque templi fenestræ, divinum aliquid repræsentarent, locis in eis pro cujusque dignitate dispositis, et egregie concinnatis. Sane qui templa hæc duo comparaverit Nolanum et Tyrium, magnam inter utrumque similitudinem inveniet, et utrumque ad æmulationem Salomonii templi fuisse. ROSVEDUS.

Not. 323. *Qui vorat Æthiopem.* — Hic quoque nonnihil a Scripturæ sententia discedit autor, cum dicat draconem Æthiopus devorare, cum apud Davidem psalmo LXXIII, 14, legamus contra, *Tu confregisti caput draconis, dediisti eum escam populis Æthiopyum*; quo loco nonnulli ad litteram intelligunt ejecta fuisse cadavera Ægyptiorum in Æthiopicum litus Africæ una cum principe ipsorum Pharaone. Pharaon igitur esse ille draco datus in escam Æthiopyibus. At hic noster ait draconem vorare populos Æthiopyum spiritualium, hoc est, eorum qui vitiorum æstibus exusti et inobscurati sunt. Utramque tamen sententiam involvit in suo commentario in cap. VIII Oseeæ Cyrillus Alexandr.: *Ὁ γὰρ μελάντατον ἔχοντες ἐν γῆ θῆ σφισιν αὐτοῖς; καὶ ἀγγιγῆ τὸν νοῦν, Ἀθήνας; εἰκότως; καὶ νοοῦντ' ἂν καὶ λέγοντο πρὸς τε ἡμῶν αὐτῶν καὶ παρὰ Θεοῦ Οὗτοί τρέφονται τ' ἐν πολυκίεστον δράκοντα, καὶ αὐτοὶ αὐτὸν σιτῶνται πάλιν. Qui enim nigerrimam et lucis expertem in seipsis mentem habent, jure Æthiopes et intelligi et dici a nobis ipsi et a Deo possunt. Hi multicipitem draconem pascunt, ipsique vicissim ab eo pascuntur.* DUC.

IN POEMA XXX.

Not. 324. *Antiochia et Ostia Lucam.* — Mirum a Paulino asseri Lucæ reliquias servari Antiochiæ et Ostiæ, cum Martyrologio Romanum 9 Maii dicat ejus reliquias translatas ex Achaia Constantinopolim, quod et aliunde sequenti notatione docetur. et 18 Octobris in eodem Martyrologio ossa S. Lucæ dicantur Constantinopoli translata Patavium. Nisi tantum velit Antiochiam et Ostiam, Lucam Evangelii prosemiatorem habuisse egregium: fors et reliquias aliquas ejus aliunde expetierint. Gregorius quoque papa, cum diaconus Constantinopoli legatum ageret, impetravit a Tiberio imp. brachium S. Lucæ. Baron. an. 586. ROSVEDUS.

Not. 325. *Nam Constantinus, etc.* — Quod hic Paulinus habet de reliquiis Andreae et Timothei Constantinopoli translatis a Constantino, habes etiam apud Hieronymum adversus Vigilantium, et ubi Lucam jungit: *Sacrilegus fuit Constantinus imperator, qui sanctas reliquias Andreae et Lucæ et Timothei transtulit Constantinopolim?* Mirum tamen et Hieronymum ipsum et alios omnes autores translationem harum reliquiarum Constantio assignare. Hieronymus additione ad Chronicon Eusebii anno 19 Constantii: *Reliquiæ apostoli Timothei Constantinopolim invecitæ.* Idem anno 20 ejusdem imp., *Constantio Romam ingressa, ossa Andreae apostoli, et Lucæ evangelistæ a Constantinopolitanis miro favore suscepta.* Eo anno ponunt hanc translationem vetustissimi mss. etiam Amandinus, litteris capitalibus scriptus, non 21, uti expres-

sit Scaliger. Ita idem Hieronymus de Scripturis ecclesiasticis in Luca: *Sepultus est Constantinopoli, ad quam urbem rigesimo Constantini anno ossa ejus cum reliquiis Andreae apostoli translata sunt de Achaia.* Ado in libello Festivitatum apostolorum, 24 Januarii, postquam de Timothei natali egit: *Cujus corpus cum reliquiis B. Andreae et Lucæ, 20 Constantii anno Constantinopolim translatum est.* Ad Constantium quoque horum translationem referunt Menexæa 30 Novembris in Andrea, et 18 Octobris in Luca. An Constantinus animo destinaret facere, quod postea filius ejus Constantius perfecit? Certe in eum finem apostolorum ecclesiam ædificarat, Socrates lib. 1, cap. 26: *Ἀποστῆλεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἰκωνίμῳ τῶν Ἀποστόλων, ἣν δι' αὐτὸ τοῦτο πεποιστικεῖ, ὅπως ἂν οἱ βρασιλεῖς τε καὶ ἱερεῖς, τῶν Ἀποστολικῶν λειτουργῶν μὴ ἀπολιπανῶντο.* In ecclesia Apostolorum reponitur Constantinus: *quim quidem ecclesiam ob eam ipsam causam Constantinus ædificaverat, ne imperatores et sacerdotes apostolorum reliquiis aliquando destituerentur.* Vide Baronium ad Martyrologium Romanum 9 Maii. ROSVEDUS.

950 Not. 326. *Alpha itidem mihi Christus et Ω.* — Apocalypsis c. 1, v. 8: *Ego sum α et ω, principium et finis, dicit Dominus.* Et cap. XXII, v. 13: *Ego sum α et ω, primus et novissimus, principium et finis.* Clemens Alexandrinus lib. 1 Pædagog., cap. 6: *Εἰκότως γὰρ αὐθις ὑπισχνεῖται τοῖς δικαίοις ὁ κύριος, ἵνα δὴ σαφῶς ὁ λόγος ἀμφοῦ διεχθῆ, ἅ καὶ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος.* Jure justis lac Dominus pollicetur, ut aperte Verbum esse utrumque ostendatur, α et ω, principium et finem. Tertullianus lib. de Monogamia, cap. 5: *Duas Græcæ litteras summam et ultimam sibi induit Dominus, initii et finis concurrentium in se figuras; uti quemadmodum α ad ω usque volvitur, et rursus ω ad α replicatur, ita ut ostenderet in se esse et initii decursum ad finem, et finis recursum ad initium: ut omnis dispositio in eum desinens, per quem cæpta est, per Sermone scilicet Dei, qui caro factus est, proinde desinat quemadmodum et cæpit.* Quæ exscribit Isidorus l. 1 Etymol., c. 3. Epiphanius in Ancorato inde genuinum Christi naturam colligit. Item Origenes tom. I in Johan. Prudentius hym. 9 Cathemerinon:

Corde natus ex parentis ante mundi exordium,
Alpha et ω cognominatus, ipse finis et clausula
Omnium, quæ sunt, fuerunt, quæ que post futura sunt.

Reperiuntur varii nummi imperatorum cum α et ω inscripti. Vide apud nostrum Gretzerum, tom. III, de Cruce lib. 1, cap. 9: *Constantii*; c. 10: *Magentii et Decentii*; c. 11: *Joviani*. Item apud Lipsium lib. III de Cruce, cap. 15: *Decentii*. Vide et Gretzerum nostrum tomo III, de Cruce lib. 1, cap. 30.

Occasione harum litterarum Marcus et Colarbasus hæretici hæresim suam struxerunt in alphabeto Græco. Tertullianus de Præscript. cap. 50: *Non defuerunt post hos Marcus quidam et Colarbasus, novam hæresim ex Græcorum alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse litteris inveniri; immo totam plenitudinem et perfectionem veritatis in istis litteris esse dispositam; propter hanc enim causam Christum dixisse, Ego sum α et ω.* Hic in numero Basilidianorum apud duceam Archobotanum, *Alphaeto*, quod est α et ω. Nam ω olim Ionice etiam per ο scriptum; ut patet apud Scal., p. 102 Animadv. in Græca Eusebii Chronici. ROSVEDUS.

Not. 327. *Vexillumque crucis super omnia sidera fixit.* — Mirum quomodo vexillum crucis super omnia sidera fixum sit. Apparituum in caelo signum crucis in die judicii, asserunt plerique Patres ex Matth. XXIV: *Tunc parebit signum filii hominis in caelo.* Sed hoc signum an ex aere formandum sit, an vero sit ipsa crux futura in qua Christus pendit, dubium est. Pro posteriore sententia videtur S. Paulinus facere, cui consonat Chrysostomus homilia de Cruce et Latrone: *Βούλει μ θεῖν πῶς καὶ ατλητίας σύμβολον ὁ σταυρὸς, καὶ πῶς; σερμόν τὸ πρᾶγμα ἴσθ; οὐκ ἀρξεν αὐτ' ἢ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀνάγκη ἐν οὐτὸν εἰς τὸν οὐρανόν. Πόθεν δὴλον τοῦτο; μετ' αὐτοῦ μέλλει.*

ἔρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ καὶ ἰδοῦναι παρουσίᾳ. **A**
discere quomodo crux sit regni nota et symbolum, et quam inclita res sit? Non reliquit solam in terra, sed duxit eam in caelum. Unde hoc liquet? Cum ipso ventura est in secundo ejus et glorioso adventu. Gretzerus noster libro 1 de Cruce, cap. 92, censet Chrysostomum, quod aliquando futurum est, tamquam ad jam factum respexisse. Sane cum Chrysostomus et Paulinus aliis locis crucis in terra existentis meminerint, omnino dicendum, ex ejus Pauliniquae sententia factum dici, quod jam ab aeterno destinatum erat; vel certe novo miraculo replicatio crucis admittenda esset. Apparituram in caelo, ut duxi, in die judicii, crucem ipsam Christi testantur multi. Sibylla 1. vi Oraculorum :

Ἦ ξύλον, ὡ μακάριστ' ἔν, ἐφ' ᾧ Θεὸς ἔξετανύσθη,
 Οὐχ ἔξει σε γῶν, ἀλλ' οὐρανὸν οἶκον ἐσώψει,
 Ἦνικα ἀστράψῃ τὸ νέον Θεοῦ ἔμπυρον ὄμμα.

O lignum felix, in quo Deus ipse pependit,
 Nec te terra capit, sed caeli tecta viles s,
 Cum renovata Dei facies ignita micabit.

Ephræm serm. de Cruce : Ἀπόδος (σταυρός) πάλιν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ πρώτος μέλλει ἀναζαίνεσθαι, ὡς τίμιον καὶ σεβάσιμον, καὶ ἅγιον σκήπτρον τοῦ βασιλέως Χριστοῦ κατὰ τὴν λόγον τοῦ δεσπότου εἰπόντος, Ὅτι φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. *Hæc crux rursus in secundo adventu Domini prima in caelo apparebit, tamquam pretiosum, et venerabile, et sanctum Regis Christi sceptrum, secundum verbum Domini dicentis: Et apparebit signum Filii hominis in caelo.* Cyrillus Hierosolymitanus, catech. 13, videtur ejusdem sententiæ. Nam cum Hierosolymis catechesim suam haberet in præsentia crucis seu trophæi Jesu salutaris, ait : Τοῦτο μετὰ τοῦ Ἰησοῦ φαίνεσθαι μέλλει πάλιν ἐξ οὐρανοῦ προηγήσεται γὰρ τοῦ βασιλέως τὸ τρίπτυχον. *Hoc cum Jesu apparebit rursus in caelo: præcedet enim Regis trophæum.* Cujus sententiæ ob locum Chrysostomi **951** jam citatum fuit Thomas Waldensis tomo III, de Sacramentalibus tit. 20, cap. 158, qui existimavit eo respicere Isaiam cap. LXV, v. 22 : *Secundum dies ligni erunt dies populi mei*, quasi colligendi sint electi, cum lignum crucis levatum fuerit in caelum: sed alium sensum illi loco tribuunt interpretes.

Franciscus noster Soarezius in 3 partem D. Thomæ, quæst. 59, art. 6, disput. 57, sect. 2, refert quosdam esse, qui præter hoc privilegium, quo crux ipsa Christi in caelo apparitura est in die judicii, addunt perpetuo in cælis conservatam et incorruptione donatam iri, instar corporum gloriosorum, eo quod peculiari quadam ratione fuerit redemptionis nostræ instrumentum, et altare in quo Christus seipsum sacrificavit. ROSVEYDUS.

Not. 328. *Ad te veneranda Dei crux.* — Immerito displicet hæreticis veteris Ecclesiæ ritus, salutandi, alloquendi, adorandi crucem. Græci Latiniq. Patres similes formulas passim usurparunt. Ambrosius Orat. in funere Theodosii : *Helena accedit ad Golgotham, et ait: Ecce locus pugnae, ubi est victoria? quæro vexillum salutis, et non invenio. Ego, inquit, in regnis, et crux Domini in pulvere. Ego in aulis, et in ruinis Christi triumphus ille adhuc laetel, et laetel palma vitæ æternæ? Quomodo me redemptam arbitror, si redemptio ipsa non cernitur? aperitur humus, ut salus fulgeat.* Habes in Menologio Græcorum 13 Septembris in profesto Exaltationis S. crucis, præclara crucis elogia, ubi crux salutaris, adoratur : Χαίροις, ὁ ζωηφόρος σταυρός, τῆς εὐσεβείας τὸ ἀπύκτανον τρίπτυχον, ἡ θύρα τοῦ παραδείσου, ὁ τῶν πιστῶν στήρυς. *Salve crux vitam ferens, pietatis insuperabile trophæum, janua paradisi, fidelium fulcrum.* Quomodo autem hæc locutiones accipiende sint, docet Augustinus tract. 1 in Johan. : *Dicimus quidem lignum vitam, sed secundum intellectum lignum crucis unde accepimus vitam.* Tropice nimirum vel relative hæc intelligenda movent scholastici. ROSVEYDUS.

IN POEMA XXXI.

Not. 329. *De Gothorum, etc.* — Dungalus hunc nalem cum ea inscriptione citat. Contigit hæc caelitus immissa victoria anno Christi 406, Innocentii papæ 5, Arcadii et Honorii imp. 12, cum Rhadagaisus Gothorum rex cum ducentis millibus suorum totam Italiam inundavit, uti habet Marcellinus in Chronico. Sed divinitus territus, sine prælio victus vinculusque est, ita ut vilissimarum pecudum modo captivi Gothi venderentur, uti refert Orosius lib. vii, cap. 37. Meminit ejusdem victoriæ Augustinus de Civit. Dei lib. v, c. 23, et serm. 29 in Lucam. ROSVEYDUS.

IN POEMA XXXV.

Not. 330. *Ut rudis ille annis, et novus iret aquis.* — *Ire* ex eruditione seculari mori significat. Papinius Silvarum lib. 1, 2 Epiced. Glaucæ, et Statius,

Ibimus omnes.

Ibimus; immensis uriam quatit Æacus umbris.

B BARTHIUS, Adversar. Commentar. lib. xiii, c. 14, et lib. xliii, c. 3.

Not. 331. *Lætor obisse... secto.* — *Sectum* Christianis non certum semper annorum numerum, sed vitæ alicujus etiam spatium, designat. Omnia vero eximia sunt, et poterat locus sic distingui :

Lætor obisse, brevi functum mortalia, secto.

Secto obisse lætor, quia vivat jam in caelo. BARTHIUS, Adversar. Commentar. lib. xiii, cap. 14.

Not. 332. *Fungi mortalia, et perfrui.* — *Cum casu* non vulgari. Prius Lucretianum est, *mala fungi* lib. iii :

Et mala multa animus contagine fungitur ejus.

Alterum in Lucani fragmento a Lutacio citato :

Theba s Al. menæ quam cum frueretur Olympi Rector.

BARTHIUS, Adversar. Commentar. lib. xiii, c. 14.

Not. 333. *Cuncta gens hominem.* — Est Græcismus, et Virgilio debitus, *cuncta, quo ad cuncta.* Ipse Paulinus noster, v. 83 hujus panegyrici :

Paruit ille libens, Deus omnia cum Patre concurs.

952 *Cuncta ergo est per cuncta sola distinctio constituenda; cujus in hac interpretatione ordinem nemo non videt.* BARTHIUS, Adversar. Commentar., lib. xiii, cap. 14.

Not. 334. *Sine lege fidei.* — Ita vetus codex (ante erat *sine lege fidelis*, ut alibi passim), secunda longa, non brevi, ut perperam hactenus editum est infra :

Aut illum gremio fidei pater excipit almo;

siquidem, ut testatur Cauchius, aliter exhibet illum versum vetus liber :

Aut illum gremio exceptum fovet Abrameo.

Vel *Abramio*, ut antea :

Quem tu Abramite caritatis æmulus.

Sic etiam corrigendum post :

Finis enim legis Christus, quia lege fidei Prædictus.

D Et rursus :

Prescribens veteri finem legemque fidei.

Et Natali 5 :

Discutiebatur ovans galea scutoque fidei.

Et carn. 5 de S. Johanne :

Auscultat nato genitrix, vis tanta fidei.

Qui versus nimis sedulas correctorum manus effugit. Duc.

Sine lege fidei. — ¶ Hanc genuinam lectionem corruerunt cum reposuerunt Badius, Gravius, Griucus, Poelmannus et Schottus,

Et gens humanum passim sine lege fidelis.

In eodem Panegyrico, v. 351, pro

Præscribens veteri finem legemque fidei

reposerunt,

Præscribens veteri fidei legemque modumque.

Familia est Paulino et vetustissimis Christianis poetis *fidei* mediam producere. Id quidam non intelligentes sæpe locos immutarunt temere, et corruperunt contra fidem mss. codicum: quod inter opera Paulini nostri quamplurimis in locis factum est; nam in ode ad Nicetam ubi in optimis exemplaribus mss. Reg. et Germ. est v. 50:

Orbe cum sanctæ pia pars fidei;

in quibusdam editis repositum:

Orbe cum felix fidei piæ pars.

Natal. 4 S. Felicis, v. 67, in mss. duobus codicibus Germ. et in edit. Rosv. legitur:

Prodidit, ut nobis esset pia vena fidei;

pro quo Badius, Gravius, Grinæus et Poelmannus reposuerunt,

Prodidit, ut fidei nobis esset pia vena;

Et versu, 127:

Fidei quoque solus,

pro *solusque fidei*, ut præferunt mss. duo codices Germ. et ed. Rosv.

Item, v. 129, pro

Tantum quia causa fidei,

reposuerunt,

Fidel tantum quia causa.

Natal. 5, v. 45:

Firmabat amore fidei,

in mss. 2 Germ. et ed. Rosv., pro quo Badius et Gravius substituerunt

Fidel firmabat amore.

Simile exemplum citat Beda ex eodem Paulino:

Discutiebat ovans galea scutoque fidei.

(Vers. 125.)

Qui versus sic legitur Natal. 5 S. Felicis in mss. duobus codd. Germ. et in edd. Rosv. et Schot. in marg. In aliis corruptus est, ubi sic habetur:

Discutiebat ovans galea fidei quoque scuto.

Item Natal. 8 S. Fel., v. 106.

Virtute fidei

Fortior Ezechias.

Sic enim legitur in ms. Germ. codice et editis Grin., Rosv. et Schot. in marg. Alii immutarunt,

Fideique vigore

Fortior Ezechias.

Et versu 285 pro

Simul atque fidel,

Badius, Gravius et Schottus reposuerunt

Fideique probare.

Sed et in carmine 6 de laudibus S. Johannis Baptistæ, v. 143, mediam syllabam producit Paulinus in voce *fidei*:

Ausculcat nato genitrix, vis tanta fidei.

Certe tot exempla ostendunt ipsis poetis hoc fuisse peculiare; quod etiam obiter attingit Fabricius in Commentario suo ad poetas Christianos.

Not. 335. *Cernite nulla suis emergere semina campis Ni prius intereant tabe soluta putri.* — 953 Restaurationem mortuorum ex seminum putrefactione exinde surgentibus novis granis probabant prisci Christiani philosophi, ut vides apud Æneam Gazæum in Theophrasto. Eo spectant hi versus Tertulliani l. b. II in Marcion.

In grano latet arbor, at hoc nisi terra sepultum

Putrescat, non dat decoratos arbore fructus.

Ubi Barthius emendandum censet:

Putris edat, non dat decoratos bene fructus.

Idem Tertullianus libro de Judicio Domini:

Arida sic vacuis redduntur semina terris,

Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis.

Nomine animatur et hinc reparatis culmus aristas?

BARTHIIUS, Adversar. Commentar. lib. xxxv, c. 18.

† De resurrectione mortuorum, comparatione ex

A seminibus terræ sumta, agit Prudentius lib. II contra Symmachum, v. 306 et seqq.

Not. 336. *Nuda seris, vesita legis, jacis arida grana.* — Vestitus ager dicitur cui fructus insunt, et abso opponitur seu inculto. Charta Conradi regis an. 967 apud Jo. Columbum lib. II de Episc. Sistaric., n. 3: *Omnia in omnibus cultis et incultis, vestitis et desertis, quæsitis et quærendis*, etc. Alia ejusdem anni in Tabulario abbatiæ Belliloci in Lemovicibus, n. 68: *Hoc est, villam nostram, quæ vocatur Candidas, videlicet cum mansis vestitis, advestiendis, campis, pratis*, etc. Alia an. 1298 in Hist. Guinensi, p. 128: *Terram scilicet quamdam nemore vestitam in loco qui dicitur*, etc. CANGIUS in Glossar. Lat., tom. III, pag. 1291.

Not. 337. *Pauper in Abraham.* — Ita veram lectionem representat vetus liber, cum ante esset *Abrahamo*. Haud aliter Natali 9:

Quos pius Abraham, sacer Isaac, lenis Jacob.

B Et Natali 4:

Sic pater Abraham Domini præcepta secutus,

Sidonius Apollin. lib. VII, epistol. 7:

Abraham, sanctis merito sociande patronis.

Et rursus:

Abraham jam te comperegrius habet.

DUC.

Not. 338. *Et erit vermibus esca suis.* — Vermium in inferno futurorum mentio Isaïæ LXVI, v. 24: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur*. Ecclesiastici VII, v. 19: *Vindicta carnis impii, ignis et vermis*. Judith cap. XVI, v. 21: *Dabit enim ignem et vermes in carnes eorum, ut urantur, et sentiant usque in sempiternum*. Marci IX, v. 43: *Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur*. Quibus locis ignem proprie, vermem tropice pro conscientie excarnificatione accipiunt plerique interpretes. Sed quid vetat utrumque proprie sumi, et veros vermes in inferno esse? Basilium in psalimum XXII, v. 12, agens de pœnis in barathro futuris: *Εἴτε σκωλικῶν τι γένος; ἰσθῶλον καὶ σαρκοφάγον, ἀπλήστως ἰσθῶν καὶ μηδὲ ποτε κορινυύμιον*. Inde vermium innumera-bilium genus venenosum ac carnivorum, e itans quidem semper, nec tamen se exsatiatis. Augustinus lib. XXI de Civitate Dei, cap. 9: *Legitur in veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii, ignis et vermis*. Igitur brevius dici, *Vindicta impii*. Cur ergo dictum est, *carnis impii*, nisi quia utrumque, id est, et ignis et vermis, pœna erit carnis? Prosper lib. III de Vita contemplativa, cap. 12, pro hac sententia citatur a P. Cornelio in Isaïam, quia apud eum est, *edacissimis in æternum dilaniari vermibus, nec finire*; sed de conscientie verme intelligendus ille videtur, quia premissit: *et consumentis conscientie vermis immortaliter rodit*. Ribera in Apocalypsis cap. XIX, cum sapius mentio sulphuris fiat in Scripturis, et æterno igni jungatur, existimat æque sulphur proprie ac ignem intelligendum. ROSVEDUS.

C v. 12, agens de pœnis in barathro futuris: *Εἴτε σκωλικῶν τι γένος; ἰσθῶλον καὶ σαρκοφάγον, ἀπλήστως ἰσθῶν καὶ μηδὲ ποτε κορινυύμιον*. Inde vermium innumera-bilium genus venenosum ac carnivorum, e itans quidem semper, nec tamen se exsatiatis. Augustinus lib. XXI de Civitate Dei, cap. 9: *Legitur in veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii, ignis et vermis*. Igitur brevius dici, *Vindicta impii*. Cur ergo dictum est, *carnis impii*, nisi quia utrumque, id est, et ignis et vermis, pœna erit carnis? Prosper lib. III de Vita contemplativa, cap. 12, pro hac sententia citatur a P. Cornelio in Isaïam, quia apud eum est, *edacissimis in æternum dilaniari vermibus, nec finire*; sed de conscientie verme intelligendus ille videtur, quia premissit: *et consumentis conscientie vermis immortaliter rodit*. Ribera in Apocalypsis cap. XIX, cum sapius mentio sulphuris fiat in Scripturis, et æterno igni jungatur, existimat æque sulphur proprie ac ignem intelligendum. ROSVEDUS.

D Not. 339. *Propinquis conjunctum tumuli sædere martyribus.* — Intelligit Justum et Pastorem martyres, quorum memoria Compluti, ubi filiolum suum terræ mandaverat, celebris est; de quibus Prudentius hymno 4 *Περὶ στεφάνων*:

Sanguinem Justi, cui Pastor hæret,

Ferculum duplex, geminumque donum,

Ferre Complutum gremio juvabit

Membra duorum.

Etiam duobus milliaribus infra Terranum Lusitanicæ illis 954 templum erectum erat, cujus inscriptionem videre est inter Monumenta Christiana apud Gruterum, pag. 1053, num. 2. Natalis eorum dies assignatur in Tabulis ecclesiasticis 6 Augusti. ROSVEDUS.

Not. 340. *Ut de vicino sanctorum sanguine.* — Fuit ea veterum religio captandi sepulture locum apud memorias martyrum, ut eorum patrocinio juvarentur. Augustinus lib. de Cura pro mortuis, cap. 4: *Non video quod sit adjumentum mortuorum, provisus sepeliendis corporibus apud memoriam sanctorum lo-*

cus, nisi ad hoc, ut dum recolunt ubi sint reposita eorum quos diligunt corpora, iisdem sanctis illos tamquam patronis suscepti apud Dominum adjuvandos orando commendent. Constantinus in templo Apostolorum, quod Constantinopoli extruxerat, inter duodecim apostolorum thecas sepeliri voluit: *Τῆς τῶν Ἀποστόλων προσρήσεως κοινωνῶν τὸ ἑαυτοῦ σπῆνος μετὰ θάνατον, προνοῶν υπερβαλλούσῃ πίστειος προθυμία γεγνήσθαι, ὡς ἂν καὶ μετὰ τελευτὴν ἀζιῶτο τῶν ἐνταυθοὶ μελλουσῶν ἐπὶ τιμῇ τῶν Ἀποστόλων συντελεῖσθαι εὐχῶν.* *Incredibili fidei propensione providens, cum jam corpus suum communem cum apostolis appellationem post mortem participaret, fore ut defunctus quoque precationum, quæ ibidem essent ad apostolorum gloriam offerendæ, participes efficeretur, addit: Ὁφέλιαν ψυχῆς ὀνησιφόρον τὴν τῶνδε μνήμην ποιῆσαι αὐτῷ πιστεύων.* *Quamplurimum utilitatis illorum memoriam animæ suæ conciliaturam existimans.* Non dubium thecas illas reliquiis apostolorum nobilitatas. Narrat enim Socrates lib. 1, cap. ultimo, templum hoc apostolis a Constantino ædificatum, ne apostolorum reliquiis imperatores destituerentur. Sequentes reges magnæ gratiæ deputabant, si vel ante fores templi apostolorum sepelirentur. Chrysostomus homilia *Quod Christus sit Deus: καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει δὲ, αὐτὸς πρὸς τοὺς Ἀποστόλους ἔγγυς, ἀλλὰ κατ' αὐτὰ τὰ πρόθυρα ἔξω ἀγαπητὸν εἶναι ἐνόμιζον οἱ τὰ διαδήματα περιχειμένοι τὰ σώματα αὐτῶν κατορύττεισθαι, καὶ γεγῶνασι θυρωροὶ λοιπὸν τῶν ἀλλίων οἱ βασιλεῖς.* *Et Constantinopoli reges nostri magnam gratiam putant, non si prope apostolos, sed si vel extra eorum vestibula corpora sua sepeliantur, sicutque piscatorum ostiarii reges.* Jacobus Maronis discipulus, apud Theodoretum in Philotheo cap. 21, collegit varias sanctorum martyrum reliquias, ut apud eas sepeliretur, *tamquam in extrema paupertate peregrinus apud divites mercatores.* Apud Gruterum in inscriptionibus inter Christiana epigrammata, maxime urbis Romæ, pag. 1167, num. 2, est epitaphium Satyri in ecclesia S. Nazarii ad martyris latus sepulti, ab Ambrosio fratre compositum:

Uranio Satyro supremum frater honorem
Martyris ad lævam detulit Ambrosius.
Hæc meriti merces, ut sacri sanguinis humor
Finitimas penetras adloat exuvias.

Apud eundem in Monumentis Christianis, p. 1055, n. 6, exhibetur epitaphium Marcellinæ, quod habetur Mediolani in templo D. Ambrosii:

Marcellina, tuos cum vita resolveret artus,
Sprevisisti patrii corpus sociare sepulchris,
Dum pia fraterni speras consortia somni,
Sanctorumque cupis cara requiescere terra.

A Et pag. 1170, num. 2, inter epigrammata sacra, maxime urbis Romæ, epitaphium Silvii presbyteri in civitate Jureiæ:

Martyribus Domini animam corpusque tuendæ
Gratia commendans tumulo requiescit in isto
Silvius.

Item pag. 1167, num. 4, epitaphium Marinæ
Sanctorum exuviis penitus confine sepulcrum
Promeruit sacro digna Marina solo.

Pag. 1169, num. 7, epitaphium Sarmatæ presbyteri in civitate Vercellensi:

Discite qui legitis, divino munere reddi
Mercedem meritis, sedes cui proxima sanctis
Martyribus concessa Deo est, gratumque cubile.
Sarmata quod meruit venerando presbyter acto
Septies hic quinos transegit corporis annos,
In Christo vivens auxiliante loco.

Nazarius namque pariter Victorque beati
Lateribus tutum reddunt, meritisque coronant.
O felix, gemino meruit qui martyre duci
Ad Dominum meliore via, requiemque mereri.

B **955** Quæ omnia eo lubentius produxi, ut heterodoxis nostris appareat, quis fuerit sensus veterum Christianorum de sanctorum meritis. Rosvevdus.

Not. 341. *Infantes castis vincite suffragiis.* — Suffragium secunda correpta etiam alibi occurrit. In Epigrammata sacris urbis Romæ apud Gruterum, pag. 1166, num. 2, in epitaphio Bonifacii papæ,

Ista beatorum sunt pia suffragia.

Paulinus carm. 13, v. 293:

Hæc nunc per eju. suffrag ita litteras.

Rosvevdus.

Not. 342. *Poterimus vivere celso.* — Edd., *possimus.* Antiquam lectionem exhibet Cauchius ex ms., *poterimus vivere celso*, quam confirmat et alterius loci correctio sub lineam Propemptici Nicetæ:

Quoque contendis comites erimus.

C **956** et rursus:

Jam vias illas licet oderimus,

pro licet execremur. Tertullianus eodem more modoque lib. 11 adversus Marcionem:

Sic verum quid sit poteritis Pascha videre.

Catullus ad Lesbiam ἀρχαϊκῶς:

Dein cum millia multa fecerimus.

Ennius apud Ciceronem de Officiis:

Nec mi aurum pos o, nec mi pretium dederitis.

Duc. — † Adde *noverimus* tertia longa apud Prudentium in præfatione ad Psychomach., v. 58.

ANNO DOMINI CCCXXXVI.

CLAUDIUS MARIUS VICTOR

SIVE

VICTORINUS.

NOTITIA.

(Ex Gennadio, Catal. illustr. viror.)

Victorinus rhetor Massiliensis, ad filii sui Etherii (Al. Etherii) personam commentatus est in Genesim, id est a principio libri usque ad obitum Abrahamæ patriarchæ. Quatuor versus edidit libros Christiano quidem et pio sensu: sed ut pote seculari literatura homo occupatus, et nullius magisterio in divinis Scripturis exer-

D citatus, levioris ponderis sententias figuravit. Morituri Theodosii et Valentiano regnantibus.

Plura de eo agunt Honorius in Catalogo; et ex recentioribus Sixtus, Eisingrenius, Possevinus et alii sub Theodosio Juniore et Valentinianno III clarissime referunt.

CL. M. VICTORIS COMMENTARIORUM IN GENESIN

LIBRI TRES.

PRÆFATIO AD DEUM OPTIMUM MAXIMUM.

Summe et sancte Deus, cunctæ virtutis origo,
Omnipotens, quem nec subtili indagine rerum
Mentibus humanis sensu comprehendere fas est,
Et nescire nefas (nam te ratione profunda
In tribus esse Deum, sed tres sic credimus unum,
Unica personas ut tres substantia reddat,
Indiscreta pio conservans fœdera nexu).
Tu sine principio, pariter sine fine perennis,
Solus es atque idem, nullique obnoxius ævo.
Tu spatium rerum, mentis quocunque recessus
Tenditur, excedis, spatio neque cingeris ullo.
Nec te qui capiat locus est, immensus enim es tu.
Quin etiam humanæ nefas contingere menti
Qualis imago tua est, oculis ignara videri,
Ni cui cernendam speciali numine sese
Exhibeat: nec vero est qui virtute creata
Te vegetet motus, per quem sumus atque move-

[mur.

Tu mens et sacræ penitus substantia mentis:
Tu ratio, et plenæ prudens rationis origo.
Tæ virtus, virtutis apex, atque ipsa profecto
Tu vita, et genitor vitæ, lucisque profundæ;
Tu lux vera Deus, tu rerum causa, vigorque:
A te principium traxit quodcunque repente
Ex nihilo emicuit, tantoque auctore repletum
Vel vim mentis habet, vel formam in membra rece-

[pit;

Te Dominum natura probat servata caducis
Patribus, et jussam seriem datus ordo fatetur.
Tu dociles numeros distinguens, pondera librans,
Mensuras varians, modulos, motumque gubernans,
Alternas servare vices, jugemque recursum
Rerum stare jubes, et mentis imagine plenum
Edere nota tibi jam sæcula, volvere mundum.
Non uno tu contentus dotare creata
Munere, quidquid agis varios largiris in usus:
Quinimo nil non causa, Deus alma, tuorum
Efficis, ipsa licet nobis ignota tuorum
Factorum ratio atque modus; contraria nempe
Quæ putat humanæ solers ignavia mentis,
Dum certant, plus pacis habent, sic omnia, dives
Conditor, adversis etiam cognata elementis
Nectis, et effusis a te virtutibus imples.
Et tamen hæc cum sint in majestate creandi,
Nil horum quæ gignis egēs, mundique peracti
Et per te stabili rerum compage manentis
Nil prorsum indigus es; nec in hoc tua gloria tantum
Quod præstanda facis bonus auctor, sed quod e

[ipsa

PATR. LXI.

A Efficere ut possint causis præbere securdis
Non dedignaris: quæ qui tua munera sentit
Munus et ipse tuum est, tibi ut uni accepta referræ
Omnia homo merito possitque et debeat unus.
Nam tibi sola, Deus, gigni quod cuncta juberis
Causa fuit bonitas: cum jussis vivere primum
Spiritus, mundoque frui, quem mente gerebas,
Atque omnes in te rerum cognoscere causas,
Et super terras et aquas volitare dedisti.
Certa quibus cœlum sedes, queis libera corda
Arbitriumque sui largitus es omnibus: ut jani
Alterutram in partem vellent se vertere possent:
Ut hæres justis merces meritisque piorum,
Hoc quoque conferres præstando, ut debitor esses;
Nam quod de primis cœlesti in sede creatis

B Unus (dum lucis Domino, vitæque supque
Invidet auctori, titulumque hunc appetit) auctor
Maluit esse mali, primamque inducere mortem,
Cum scelerum sociis celso dejectus olympo:
Virtuti nihil inde tuxæ præjudicat, iud
Cui satis est fecisse bonum: sed copia laudis
Hæc est summa tuxæ, quod cum se extollere supra
Divini virtutem apicis scelus esset, et ingens
Relligio nulla prorsum delebilis unda:
Non tamen ingratis vitam sensumque negasti:
Quin etiam arbitrio mentis gaudere dedisti.
Nec tamen arbitrii natura in utrumque valentia
Accusanda venit nobis: namque inde perire
Posse datum est cunctis, ut vivere dulcius esset.
Mutuaque alterni compar mensura pericli

C Cederet ad meritum, cum indice digna severo
Præmia sanctorum geminaret pœna malorum.
Porro etiam (mibi si fas est hoc dicere, salva
Pace tua, genitor) majus fortassis apud te est
Non peccasse bonum, per lubrica tempora vitæ,
Quam miseris peccasse malum: sed videris ut se
Hoc habeat, causas uni cui credimus omnes.
Interea satis est nobis, quod villa terre
Pondera dum sacra inspiras ratione, tuaque
Informas virtute, tuumque effingis adinstar,
Nobiliora facis, dum lato in sidera vultu
Erexisi hominem, quem sævi fraude tyranni
In mortis laqueos, et ad impia tartara raptum
Unigeni redimis profuso sanguine nati:
Equè imis eremi dona ad majora petitum

D Restituis, quam factus erat, vitæque perenni
Reddis, et in cœlum diro vetus hoste subacto.
Jam jam nemo patrem temerarius arguat Adam,
Quod, leve præscriptum violata lege resolvens,

Ad lethum patefecit iter, nam culpa parentis
 Compensata satis, quia plus est vincere mortem
 Quam nescisse mori: cœli nunc lætus ab aula
 Despicit ætherios axes, et sidera calcat,
 Dispositosque vocat ventura in regna nepotes,
 Quos iterum formavit aquis, iterumque renasci
 Æterni docuit dives sapientia Patris.
 Te te igitur, Deus alme, precor, qui numine pronò
 Das sentire animis, et te, charissime Patris
 Nate tui, da mellifluum in præcordia verbum
 Nostra tuum, et linguas nobis infunde disertas,
 Dum teneros formare animos et corda paramus
 Ad veræ virtutis iter puerilibus annis.
 Inclyta legiferi jam pandito scrinia Mosi,
 Quæ sit origo poli, vel quæ primordia mundi,
 Arcanamque fidem quid toto excusserit orbe

A Mentibus ambiguis qua vires traxerit aucta
 Pestis, et in vitium mores cessere vetusti.
 Da, Deus, æternæ describere mystica vitæ,
 Da simul et mentem, da congrua tempora menti,
 Da studium, tanto ne desit cura labori,
 Successumque bonum studii, quodque omnia vota
 Jure supercurrit (scribenti candida mens est),
 Ne damnes tantum quod nunc reus audeo munus,
 Criminibusque meis connive et parce benignus.
 Quod si lege metri quidquam peccaverit ordo,
 Peccarit sermo improprius, sensusque vacillans,
 Hinc nullum fidei subeat mensura periculum.
 Per hominum Christum, qui tecum natus eadem
 Majestate viget, pariter qua Spiritus almus
 Incompreña animis sæclorum in sæcula vivit.

B

LIBER PRIMUS.

Ante polos, cœlique diem, mundique tenebras,
 Ante operum formas, et res, et semina rerum,
 Æternum sine præteriti, sine fine futuri
 Esse subest: cui semper erat Deus unus, apud quem
 Vivebat genitus Verbum Deus, et simul almus
 Spiritus, arcani vitalis summa vigoris.
 Una trium quos concordia substantia nexu
 Conjungens summa æternum virtute beabat,
 Regnabatque potens in majestate creandi;
 Jam res, et causas rerum, casusque futuros,
 Et facienda videns, gignendaque mente capaci
 Sæcula dispiciens, et quidquid tempora volunt
 Præsens semper habens: immensum mole beata
 Regnum erat ipse suum, regni nec teste carebat,
 Virtus trina Deus, qui primum semine nullo
 Corpora dans rebus, dum res existere cogit,
 Jam nostrum effecit munus quod solum habebat.
 Utque istum faceret dives sapientia mundum,
 Cuncta simul genuit: sed post hæc semina rerum
 Ornavit superinductis informia formis,
 Temporaque in seriem bene conditus ordo redegit.
 Nam non (sacrilegi sensit quod lingua furoris)
 Casus mentis inops, ñum nescia semina volvit,
 Tam prudens contorsit opus; nec dicere factum
 Ante ævum fas est, quia tempore nata moventur.
 Nec porro æternum mundum, superisque coævum
 Credere fas, stabilem semper tenuisse vigorem:
 Nam quod corporibus constat, cœpisse fatendum est.
 Corpus enim quod plaga terit, quod tempora solvunt
 Atque abolent, ipso qui tendit ultima fine,
 Principium ostendit; quod quæ sortita probantur,
 Aut facta hæc credi par est, aut nata putari.
 Factum igitur constat mundum, quod quisque suba-

|ctus

Annuit, et vero convictus dogmate credit,
 Concedens fecisse Deum, qui aumine Verbi
 Et virtute potens, quidquid natura putatur,
 Dispositum, jussit, movit, munusque creatum
 Succiduis vicibus (semper fugitiva reformans)
 Sustinet, ac volucrem retrahens circumrotat orbem.
 Qui si cuncta etiam mavult dissolvere raptim,

Confestim in similes formas redeuntia reddet.
 Tanta Patris vis est, et tanta est gloria Verbi.

Ut vero semel attingam primordia rerum,
 Excelsi convexa poli, terræque jacentes,
 Pars prima est operis: sed terras unda tegebat,
 Aeraque in medio sordenti nube madentem,
 Et tenebris se vasta nigris velabat abyssus;
 Et sacer extensis impendens spiritus undis,
 Altrices animabat aquas, ac semina rerum

Non dum compositis fundenda ad germina terris
 Insinuanda dabat; cum lux immissa superne

C Emicuit dicente Deo, discretæque nigrum
 Umbra peplum retrahens, summo discessit olympo
 Tum divina diem appellans prudentia lucem,
 Indidit et tenebris obscuræ nomina noctis
 Sic facta uda dies de mane ac vespere primo.

Rursus mane novum, primo jam vespere pulso,
 Reddita lux fecit, cum se firmissima moles
 Fluctibus e mediis concreto corpore cedens
 Extulit, ac, late duro solidata rigore,
 Divisas suspendit aqua, gelidumque profundum
 Axibus objecit calidis, seque æquore septo
 Nixa superludit rebus, quas circite vasto
 Contegit ætherem, deducto hinc nomine, cælum.

Forsitan hic aliquis sic secum errore perito
 Disserat, æthereis ne desint pabula flammis,

D Et nimius calor ima petens, alimenta sequendo,
 Exurat mortale genus, cælumque coruscum
 Non possint terrena pati, subjecta deorsum est
 Machina firma poli, quæ dum nos protegit umbra,
 Interea super impositis frigescit ab undis.

Numinis at vero divini querere causas
 Mens fugæ nostra procul: plus sit tibi credere sen-

|per

Posse Deum quidquid fieri non posse putatur,
 Et magnum pelagus super astra et sidera ferri,
 Ipsorum ratione proba qui credere nolunt,
 Et mundum pendere volunt, quem conditor ipse
 Gestet, et immenso constantem pondere volvat.

Tertia lux tumidos stupuit discedere fluctus,
 Cum Deus, impulsis reliqui jam gurgitis undis,

Aeris magnum spatium patefecit inane :
 Arida tunc primum mundi pars ima relectam
 Ostendit faciem, tremefactaque numine Verbi
 Cærule nudatas cinxerunt æquora terras.
 Quas vario raptim jussas fructescere fetu,
 Luxuriosa nova texerunt germina limo.
 Et rudis et tenero prorumpens cespite lris
 Jactavit se silva comis, speciemque secundum
 Edidit una suam quæque arbor et herba virescens
 Et fructum et semen vestitaque gramine terra est.

Jam tribus exactis, motu succensa citato,
 In flammis ignisque globum se cogere jussa est
 Solis prima dies, fundataque semina lucis
 Puniceos roseo sparserunt fomite crines :
 Lunaque noctis honor, quæsto lumine fulgens,
 Inferiore via soli subjecta pependit,
 A quo susceptos radios percussa refudit.
 Astraque distinctis cælum pingentia zonis,
 Floribus æthereis varios vibrare colores,
 Et magis ornatis se resplendere tenebris,
 Cærule nox stupuit, rutilis dum spicula flammis
 Fusca micant, urgentque alacres nova sidera jactus,
 Quæ solare jubar radiis obducit apertis,
 Tempora quadridui mensurans quattuor anni.
 Sol quoque, cum cursus Lunæ sit mensurus, uno
 Contentus cursu revolutum conficit annum,
 Artificemque sacrum mira compage fatetur.

Quinta dies movit spirantia corpora ponto,
 Quæ liquor humectans genuit, sparsitque profundum
 Delicias pelagi, vario quas germine miris
 Formavit natura modis, educere jussa
 E toto partes formasque ex corpore inani.
 Quin etiam in brutas animam dedit ire figuras,
 Quæque salis tumidi squallentia gurgite terga
 Cete vasta levant, molli differta sagina,
 Edidit, et qui horum conservat corpora, nostris
 Corporibus nocet ipse liquor, genitalis alumnus
 Discibus, ipsa etiam terræ qui germina nutrit.
 Hinc volucres quoque molle genus traxerunt vigorem,
 Nam liquidas dum format aquas, immissaque pon-

[tum

Vita subit, fervent multo tumida æquora partu :
 Nec satis est pisces genus omne exurgere, quodque
 Squammea turba salo summas evadit in undas,
 Ni volitans in aquis sensim natet æthere puro,
 Æthereos volucris contingere docta recessus.
 Ergo materies avibusque et piscibus una est.

Jam bis terna dies claro radiabat olympo,
 Tertia post calidi genitalia munera salis :
 Jamque tepens tellus gravidos laxaverat artus,
 Cum majora agitans jussit Deus edere terram
 Omne animal, vegetat ratio quod sola movendi :
 Cui servire datum quo rerum postulat usus.
 Nec mora prorumpunt fetis vitalia terris
 Pignora, quæque sui generis sortita figuras.
 Hic mihi jam fas sit quædam perstringere, quædam
 Sollicito trepidum penitus transmittere cursu,
 Mutata quædam serie transmissa referre.

Postquam cuncta datus generatim protulit ordo,
 Veris plena bonis, et multa dote referta,

A Quæ Deus in longam seriem mansura foveret,
 Auctori perbella suo tum machina visa est.
 Sed quid id est, quod mundus erat, quod sidera, et
 [ortus,
 Ætheraque et vitreum pelagus, terræque virentes,
 Ni spectator adest, tantæ quem gloria molis
 Impleat, atque oculis avidum per singula ducat?
 Quorsum tam lati fines possessioque ampla,
 Si rerum possessor abest? Hæc rector olympi
 Secum animo versans, et Verbi pondere librans,
 Stat data summa operi, bona sunt quæcunque crea-

[vit.

Nunc hominem faciamus, ait, qui regnet in orbe
 Et sit imago Dei : similem decet esse creati,
 Liber ad arbitrium, fruitur qui mente creatis.

B Dixerat hæc, et factus homo est, seu corpore toto,
 Sive anima ac specie, forsitan quo more futura,
 Quo facienda facit, quo factum semper habebat,
 Et si præteritum jam nondum accesserat ævum.
 Ergo hunc præpositum rebus, cum conjuge jussit
 Crescere per sobolem, terrasque replere vacantes.
 Tum natura semel rebus concessa creatis,
 Præsertim quas vita movens animare videtur,
 Multiplicat quæcunque suis primum edita formis.

Septima lux magnum ut vidit cessasse Parentem,
 Sed generum tantum numeros desiisse creare,
 Et requiem tenuisse suam, tum jure sacra est
 Perfectum quæ vidit opus : namque hoc quoque pla-

[num est

Virtutis, cessasse Deum, posuisse labores.

C Nam genitus formam Patris quam dextra pararet,
 Bis ternis Dominum satis est patrassè diebus.
 Septima lux docuit venerandæ exempla quietis,
 Quam cœlesti omnes sperare jubemur in aula,
 Si modo non desint operum bona facta piorum.
 Hæc quoque lux illam signat, quæ tartara Christum
 Solvit, et evicto reditu patefecit Averno :
 Dum patriam ille semel victor rediturus in aulam,
 Jamque malorum expers, humana in carne quiescit.
 Sic cessare Deus, sic otia sumere novit,
 Plus ut agat cessans, pariter sine fine quiescens.
 Ac sine fine operans, seriemque et tempora miscens
 Cessando consummat opus quodcunque creatat.
 Sed qualem, qualique Deus formaverit Adam
 Materia, hic paucis cum Mose resumere fas est.

D Primus enim meritis, postremus in ordine toto
 Factus homo, ut sese rebus præstare creatis
 Nosset, et hinc laudes Domino persolveret æquas.
 Ergo hominem factura Dei manus optima Summi,
 Tractatu facilem ac bene gnarum cedere limum,
 Et flexum formamque sequi qua ducitur arte,
 Sumit, et humanam qualem jam mente gerebat
 Explicat in speciem, tum flatu immissa vapore
 Vita rigavit humum : tellus mollita liquore,
 Vertitur in carnem, et sanguis qui lubricus humor
 Distendit molles per nota foramina venas.
 Tunc mentis jam plenus homo, tellure relicta,
 Exilit, ac Dominum prudens rationis adorat.
 Haud aliter bustis mandata resurgere apertis
 Corpora, cum Christi cælo delapsa patienti

Majestas gravidæ reserabit viscera terræ,
 Exilient, Dominumque colent terræque polique.
 Nam quod non habuit cum sic e pulvere villi
 Humanum in formam compactum est corpus hono-

[ram,

Perfacile est rursum integrum ut de pulvere reddat,
 Quod jam habuit multos cœlatum terra per annos.
 Sic ex antiquis prodibunt jussa sepulcris
 Corpora quæque suas rursum assummentia partes.
 Sic nil præteriti est quod non sit forma futuri.
 Sed jam hominis tempus, sedem atque habitacula

[primi

Pandere, ubi toto acceptum pro semine vulnus.

Eoos aperit felix qua terra recessus
 Editiore globo, nemoris paradisi amœni
 Panditur, et teretis distinguitur ordine silvæ.
 Hic ubi jam spatiis limes discernitur æquis
 Solis, et æternum paribus ver temperat horis.
 Illic quæque suis dives stat fructibus arbor,
 Pomaque succiduis pelluntur mitia pomis :
 Quæ jucunda epulis, et miri plena vigoris,
 Membra animosque fovent, pascuntque sapore et

[odore.

Sidereos hic terra vibrat distincta colores,
 Semper flore novo frondens, fructuque recenti.
 Hic fragiles solvunt calamos, animata vigore
 Muneris ambrosii, spirantia cinnama odores.
 Sed nec quod Medus redolet, vel crine soluto
 Fragrat Achæmenius, quod molli dives amomo
 Assyrius, messisque rubens Mareotica nardo,
 Quod Tartesiaci frutices, quod virga Sabæi,
 Quodque Palestinus lacero flet vulnere ramus,
 Omnia certatim hunc congesta putabis in hortum.
 Namque huc cuncta Deus pariter, quæ singula certis
 Accepit natura locis, conferta regessit :
 Motaque dum leni vibrat nemus aura meatu,
 Unum ex diverso nectar permiscet odore,
 Fitque novum munus, sibi nulla quod asserat arbor.
 Quaque tremens blando sensim jactata fragore,
 Commotis trepidat foliis, sonat arbore cuncta
 Hymnum silva Deo, modulataque sibilat aura
 Carmina, nec vacuus vanum quatit æra motus.
 Quippe apud auctorem, qui totum mole sub una,
 Res rebus nectens, alterna lege retentat,
 Nil temere fieri vel frustra credere par est.

Quin etiam speciosa, nemus, silvæque coruscæ,
 Argumenta operum sunt, et plantaria rerum.
 Nec dubium primi quin delicta ante parentis,
 Illic sua fixissent pariter tentoria secum,
 Gloria, simplicitas, studium, sapientia, veri
 Diva tenax, prædentia, gratia, honorque, salusque,
 Præclarique animæ affectus, atque inclyta virtus,
 Et quidquid pulchrum orbis habet : quid denique

[paucis

Enumerare velim quam plurima munera verbis ?
 Jam satis hoc fidei est, læto quod semine surgens
 Hinc arbor vitæ, celsis petit æra pomis :
 Illinc diverso nocitura peritia fructu,
 Notitiam rerum suspendit ab arbore legis.

Ad gremium sacri nemoris, quod silva coronat,

A Fons scatet, et diti prolem virtute maritat,
 Quadrifido tumidum lætus caput amneresolvens,
 Ditiore Oceano ; jugi nam gurgite pronus
 Ille suos donat latices, iste accipit omnes,
 Nec turget tamen ; at minor est, qui crescere tantis
 Fluctibus infasis, quam qui decrescere nescit
 Annibus effusis : quorum primo ordine Phison
 Prosilit exultans, fontis pars quarta beati ,
 Edens naturæ quas dat prudentia dotes,
 Gangetisque replet populos, atque Indica regna
 Distendit limo, terrasque et semina volvens
 Quæ facit arva serit, nudis qua squallet arenis
 Aurea fulgentis inter ramenta metalli.
 Hic ubi fulmineo rutilans carbunculus igne,
 Ac viridi radiat fulgescens luce smaragdus.

B Nec minor inde Geon, placidis sed mitior undis
 Niliacas attollit aquas, arsuraque late
 Diluvio tegit arva pio, cœloque repugnans
 Temperat Æthiopum stagnis refluentibus undas.
 Tertius hinc rapido percurrrens gurgite Tigris
 Il comes Euphrati juncta quos mole ruentes
 Tellus victa cavo sorbet patefacta baratro ,
 Donec in Armeniæ saltus ac Medica Tempe,
 Quos non sustinuit, nec jam capit, evomat amnes
 Sed Tigris, nigro tanquam indignatus Averno,
 Prosilit æthereas motu majore sub auras,
 Et rursum spelæa subit, mersusque cavernis
 Intus agit fremitus, et fortior obice factus
 Multiplicatur aquis, atroque citatior antro
 Exit, et Assyrios celeri secat agmine campos.

C Justior Euphrates, diti qui gurgite largus
 Irrigat arentes subjectæ Persidis agros,
 Mollibus elicitus rivis, atque omnibus æque
 Servit, et humanos totum se præbet in usus :
 Donec siccus aquis, nomen quoque prodigus ipsum
 Consummat terris, pelagi quod debuit undis.

Hæc igitur cuncto naturæ ditia fetu

3rd

Imperia, et tanta virtutum dote refertæ
 Deliciæ, prima est hominis possessio primi :
 In quam deductus, vita exsultare perenni
 Accola jussus erat, tales ergo ille locatus
 Inter delicias et longe pingua Tempe ,
 Dum sit adhuc dignus, discitque labore mereri,
 Expers mœrorum, curæque ignarus agebat.
 Tantum apud auctorem est, meriti pro nomine

D [summi,
 Nondum aliquid meruisse mali. Quantum ergo puta-

[mus,

Solvere posse patrem reditura in tempora vitæ :
 Cujus apud famulos jam tum largitio pura,
 Non merces paradisi erat ? quodque illa severæ
 Legis scita tulit, libertatisque periculum
 Facturus, vitam, servanti jussa, recepit .
 Spondet adhuc majora bonis, et præmia servat,
 Qui causam meritis statuit, dum : Vescere, dixit,
 Arboribus cunctis, hanc tantum horrere memento,
 Quæ diversarum gestans examina rerum,
 Notitiam recti atque mali sub cortice gestat ,
 Nam transgressores mors cruda et dira sequitur.

Tali lege data, ratio docet optima quod non

Mortalem Deus in primævo tempore fecit
Primum hominem, quin ille sibi mortem attulit ul-
[tro.]

Namque et in hoc est magna Dei indulgentia summi :
Dum quod non meritis, sed tantum sponte benigna
Largitur famulis, nostri cupit esse laboris ,
Et se quod donat mavult debere videri.

At tu quem sacri necit custodia juris,
Ne querere angustis quod clausa licentia metis
Parte sit orba sui : nil hac tibi lege recisum est.

Ante potestatem tantum terræque marisque
Nactus eras, nunc jam regni vitæque perennis,
Porro et mortis habes : tunc ut sibi cuncta pareitem
Indulsisse pium rudis incola crederet orbis,

Omne animal, quod jam tellus dare jussa creatat,
Effundens tacito vernans e corpore semen,
Jussit adesse Deus, proprioque obedire tyranno ;
Scilicet ut cunctis bene congrua nomina rebus
Inderet, atque suo factum unumquodque vocaret
Nomine, natura quod natum est suapte moveri.

Nec mora, viventum parendi haud nescia, sistit,
Omne genus natura Deo , quacunq[ue] vocantur
Muudi parte novi coeunt animalia in ipso
Temporis articulo modici, sive illa fuissent

Molli lenta gradu, aut rapido promptissima cursu,
Impete vel subito consueta per aera labi,
Aut innare undis, aut pondere lubrica ferri.

Illis Deus omnipotens Adam præsentem vocatis,
Unumquodque suo donavit munere largus,
Armavitque manu, cornu, pede, dente, veneno,
Atque aliis, quibus artis inops animique minoris

Et ratione carens animal se protegat, et se
Servet ab adversis rebus : sed nullum animantum
Æqua homini specie vultuque habituque vigeat.

At homini prope divinos addebat honores,
Totque inter duplici vitam illustrantia sexu
Impar solus erat, dudum qui conjugis aptam
In se materiem gignendæ ignarus habebat.

Ergo opus aggreditur notum Deus, ictaque raptim
Corda viri tanto dissolvit languida somno,
Mentis ut experti costam subduceret unam,
Inde caro fit jussa sequi : nam sponte recedens

Pellis, iter planum costæ præbebat eunti,
Illæsis prorsum membris, et corpore sano.
Quæ varios operante Deo digesta per artus,
Accepit formam, calidisque animata medullis

Versa in opus vitæ est, sexu jam grata secundo.
Sic permixta suo formata est Eva marito.
Hoc nunc turba loco stolidissima desine tandem

Quæsitis animum vanis torquere, nec isthic *ubi male est*
Querere cur hominis confecta est femina membris,
Cum jam a principio molli de pulvere fiangi
Posset, et ex nihilo, causas desiste latentes

Scrutari : quamquam, si conjectare licebit,
Ex homine effecta est mulier, cognatio quædam
Mutuum et alternum inter se ut misceret amorem.
Semet in alternis cogens agnoscere membris.

Hinc Evam partem esse sui, mox protinus Adam
Sensit ut exsultans tetigit nova gratia mentem,
Mentis et affectus in viscera nota receptus

A Irruit, et tanto penetravit in osse calore ,
Ut jam scire daret, quod conjunx esset, et uxor,
Quid dulces nati, postponendique parentes
Conjugibus, quid nam una ambos in carne manere,
Æternam pariter vitam ducentibus esset.

Porro dum mundi vitii et labe carebant
Divinis vigeri animis, nullius egeni,
Cum penes hos esset mundi substantia, et omnes
Quas dabat orbis opes , nec prorsum obnoxia inor-
[bis]

Corpora gestabant, non hos cogebat ad esum
Pausæ ignara fames : qui si mandata supremi
Servassent integra Dei, crudelia mortis
Imperia, et diros nescissent usque dolores.

Callidus at serpens Domini perfringere legem,
B Talibus incautam persuasit fraudibus Evam : *de apostropho*
O vitæ melioris inops, rerumque bonarum
Genus ignara hominum ; neque enim bona nosse pu-
[tandus]

Qui prava ignorans, etiam distinguere nescit
Quo diversa bonis inter se limite distent.
Atque ideo augustos homini fas carpere fructus
Noluit esse Deus , ne mentis nube remota

Immittant in cælum oculos, atque optima noscant,
Sintque deis similes. Hic nunc excurrere paulum
Fas suat, et turpes veterum deslere ruinas.

Ah ! nimium miseri gentiles, quos furor egit
In varios ritus, cognomina multa deorum
Fingere, pluralemque Deo vocem addere soli.
Serpentis primam hanc sonuit vox impia difi,

C Qui mortis tum causa fuit, nam credula postquam
Rupit sacrilegis præscriptum morsibus Eva,
Experti jam docta mali, consortia culpæ
Querit, et incautum fraudis male gnara maritum

Qua periit prior arte petet ; sic, hoste subactus
A gemino, cedit sceleri miserabilis Adam,
Pomaque degustat sacri plenissima succi ,
Sed quia legis in his suberant præscripta severæ,

Plus quam vipereo mortem allatura veneno.
Ut primum illicito, violarunt ora sapore,
Confestim sensere nefas, facinusque peractum
Crevit, et ignaro percussit pectora sensu.

Hinc timor, inde pudor, sumpserunt primitus ortum.
Nam dum corda homines celsarum conscia rerum,
Et cælo tantum rectoque intenta gerentes

D Pectora ad excelsum ferrent conversa parentem ,
Dum secretorum miracula divinatorum,
Claro incorporeæ mentis splendore notarent ,
Nondum contigerat membrorum cura suorum.

Quos ubi deseruit vitæ vigor ille perennis,
Jam morte affectos, demum frigusque calorque
Aeris subiere vices, ac vestis egenos
Se primum sentire homines, sexuque latenter

Eruere suo, taciti miserabile questi.
Idcirco umbrosæ e foliis nova tegmina flet
Decerptis texunt, post culpam, mente receptum
Corpore velato denudatura pudorem.

Nec satis, ignorant quid agant, qua crimen iniustum
Seque ipsos fugiant : cuperent, si forte pateret,
Condere se barathro, usque adeo contermina pœnæ

430
 Culpa suæ est, ut jam miseros mortale paventes
 Mortis imago juvet; silvas umbrosoque lustra
 Obtundunt, vanis solatia falsa tenebris.

Nam quo te timidum fas est subducere corpus?
 Tete, inquam, quæ vox vili de pulvere fecit,
 Virtus viva Patris, mundi occultissima, præsens
 Implet, et in penitus exit diffusa recessus.

Tunc potes Dominum fugiens evadere, tu ne
 Omnia cernentem sperasti posse latere,
 Ut vastis jaceas tenebris? celabere nunquam.

200
 Ergo ubi peccati genitus pudor attingit Adam
 Quærentem latebras, mox audiit: Heus! ubi es, Adam?
 Quid vero est quod te quærit Deus, inscius an ne id
 Forte rogat? cui te Domino subducere summo
 Nec mors ipsa potest, fragili quam mente subisti,

Cur ubi sis quærit, nisi quod te morte doloris
 Lapsum sponte tua secum non esse fatetur,
 Et cælo cecidisse sacro; sed sancta parentis
 Desperare vetat pietas, clementia cujus
 (Fas dixisse mihi, fas sit quoque dicta probasse)

170
 Iustitiam excedit; nec tam me voce severa
 Corripiens, ubi sis, trepidum quid pectore quæras,
 Terret, quam recreat quod adhuc post crimina lap-
 [sum

Immersumque metu, latebris ac pene sepultum,
 Evocat et revocat: ne vero exempla petantur
 Longius, ostendit culpæ donatio mitem.
 Postquam excussa reos manifestat causa parentes,
 Incepere Deo cælum, mare, terra, loquente
 Contremere, et vastos concussa aperire recessus.
 Dumque reos punit sententia, tartara condit.

220
 Quandoquidem nostris visum est decedere jussis,
 Jam mihi justa novos feriet censura noentes.

Principio inter totius viventia mundi
 Tu maledictus eris, et pejor quam legis intus
 Invida mens coluber, qui cælum intrare creatos
 Dejecisti homines, vetitatis attingere fruges
 Fraude tua impulsis præduræ mortis origo es.
 Ergo ut digna nefas pœnæ mensura sequatur,
 Ex quo hominem terræ immersti, tu stratus iniquo
 180
 Membra solo, duram sulcabis pectore terram.
 Et vetitos tentare cibos quia feceris, hinc jam
 Vilis semper edes squalentia viscera terræ.
 Et quia te dignæ placuit tibi primus ut esses
 Inventor mortis pœna moriere perenni,
 Humanique odium generis specialiter in te
 Ac genus omne tuum bello experiere potenti.
 Perpetuumque tui, mors ut tibi longa, timorem
 Esse dabo; pedibus repes, et pectore prono;

A Teque tuo mulier perimet cum semine, cujus
 Callidus extremis tantum insidiabere plantis,
 Ut trepidans etiam capiti vestigia figat.

Dixit, et exsanguem sic est exorsus in Evam
 Et tu quæ, minimo solam te perdere fructu
 Non contenta, virum similes teneraria in ausus
 Traxisti, instar eris famulæ, subjectaque duos,
 Arbitrium censura viri, patiæ labores.
 Casibus et vero (inceptum quoniam prior ausa
 Multiplicare nefas) semper versabere multis.
 Tum pariens crebris adeo torquebere natis,
 Ut quos mortales faciet tua culpa creari,
 Mortis nonnunquam laceræ sint causa parenti.

Tu quoque cui monitus nostros et prima salutis
 Vincula femineis postponere fraudibus auso

B Sponte mori placuit, talem reus excipe sortem,
 Criminibus telus, quam tu sulcabis aratro,
 Sit maledicta tuis, spinas tribulosque minaces
 Culta ferat, fallatque tuum spes improba votam.
 Nec tibi terra fidem servet: tu vivere lætus
 Nis in deliciis, et cunctis vivere sæclis
 Sponte recusasti; duro nunc vive labore,
 Perpetuum quoque vive miser, dum lenta senectus
 In terram te restituat terræque recondat.
 Dixit, et ignarus ne colli injuria lædat,
 Veste tegit pecudum miserans, vitamque tueri
 Edocet; et ne iterum similes exiret in ausus,
 Infaustum mortis formidine percutit Adam.

At ne perpetuam vitali ex arbore vitam
 Protraherent, miserosque reos graviora manerent

C Supplicia, in tantis nihili diurna periclis
 Tempora ducentes, dirisque obnoxia pœnis,
 Continuo sacris jussos decedere lucis
 Expellunt venti, nemoris quos silva profundi
 Concitat, atque illos libranti turbine nexos
 Aura vehens, sacra paradisi ab sede repellit.
 Ergo hinc ejecti juvenes, terrisque relati,
 Perdita dimissi suspirant gaudia luchi,
 Expertes tanti spatii, expertesque pericli,
 Sed non expertes, agitat qui corda, doloris.
 Quo ruerint, quid perdiderint, quæ vita sequatur,
 Quæ fuerint tacita tristes in mente volutant.
 Porro etiam quid se supremo in fine futurum est,
 Hærent solliciti: sibi num graviora supersint,
 Nullane spes superet miseris, num morte perenni

D Perdant quod superest; an cum via mortis amara
 Per lignum ingruerit mundo populisque futuris,
 Possit adhuc aliquod per lignum vita redire.

LIBER SECUNDUS.

Hactenus arcanam seriem, primordia mundi,
 Ut sincera fides docuit, sine fraude cucurri,
 Dum dignis letho vitis terrena carerent:
 Nunc hominum mores, et jam mortalia versu
 Aggresso, omnipotens vires Deus adde poetæ.
 Postquam sacratis decedere jussus uterque
 Sedibus ac regnis genitalia contigit arva,

Inque sua stetit exsul humo, mirabile quali
 Ore rudes stupeant tam barbara rura coloni,
 Quæ non frugifera distinctaque arbore vernant.
 Nec species placet ulla soli, nam mixta coacto
 Pondere congeries confusa mole locatur.
 Ardua caute rigent, silvis depressa laborant
 Plana, carentque herbis, horrescunt edita dumis

15 Heu quibus hæc spectant oculis, quo pectore cer-
[nunt,
Quorum animis paradisi inest, quæ causa doloris
Una subest, dum cunctorum jam plena malorum
Se pandit facies longe tristissima, post tot
Delicias, paradisi, tuas, et amœna locorum
Gaudia fertiliū, quorum vanissima præsens
Semper adest tristesque animos idæa fatigat.
Nunc honor ille sacri memoris majore sereno
Irradiat, nunc divitias succurrit ademptas
Silva beata, tuas, nunc pomi dulcior usus
Nectareusque sapor. vivis nunc floribus halans
Tellus absenti tristes contristat odore.
O quam non eadem (exclamant), paradisi, rependis,
Immo etiam quanto præ illis hæc dona beatis
Delicias peiora facis, sic tristibus illis
Jam vitæ perit almus amor, penuria rerum
Insinuat jam dulce mori, ne major egestas
Occurrat graviore malo; nam viscera terræ
Scrutari vesana fames, et quærere cogit
Qua steriles dat silva dapes, adeo usque malignis
Herbarum dubias passim radicibus escas
Explorare juvat, ventremque explere latrantem.
Tandem cunctorum, quibus indiget usus, egenos
Atque inopes rerum, docuit sors ultima summi
Auxilium sperare Patris: tum stratus uterque
Membra solo, lacrymis tantum mutoque dolore
Quæ nequeunt verbis poscunt solatia votis,
Dum pudor internis subducit verba querelis.
Ergo ubi cognovit mutæ sibi reddita linguæ
Munera, consurgens tali prece supplicat Adam:
Omnipotens, auctor mundi, rerumque creator,
Quem mihi labe mali infensum atque audacibus ausis
Constitui felix olim, dum vita maneret,
Et celeres animos visu super astra daretur.
Posse sequi late circum perque omnia fuso,
Hos ego cur oculos tua quondam arcana tuentes
Vel jam non habeo, vel magna ex parte minutos,
Et tetro clausos terreni carceris antro:
Ut jam nil veri præter mortalia quedam et
Eluxa videre datum, ac mundum in pejora laban-
[tem,
Atque ideo, Omnipotens, qui semper totus ubique
[es,
Ad te confugimus, trepida te mente precamur,
Exaudi miseris, quos semper cernis et audis.
Cum me olim parti damnatæ annectere vellet
Ille caput scelerum, mundi infensissimus hostis,
Nil per se solum, ne victus cederet, ausus,
Serpentis formam accipiens, et conjugis illa
Arma meæ duro confecit vulnere, sic nos
Artificis scelerum fraus improvisa subegit.
Cumque ego damnarer justa pro crimine pœna,
Agnovit culpam tanto mens ieta dolore,
Ut mihi me de me pœnam præbere putarem,
Idecirco et gemitus pœnæ, lacrymasque negavi,
Amplexusque animo solatia dulcia pœnæ,
Hanc ipsam posthæc sacra inter munera ponens
Pro venia sceleris, non jam detecto labores,
Quoscumque addideris; tamen interea, optime iudex,

A Si juvat, exaudi nil in tua jussa precantes.
Nec jam istud lacrymis et mœsta voce precamur,
Judicii censura tui quo se illa resolvat,
Tota sed ut plenas teneat sententia vires.
Jussisti nota victum me quærere gleba,
Et steriles spinas sparsa pro fruge levandas
Dixisti, et tribulos pro fructibus; ergo serenda est
Ut fallat mea vota seges quæsita labore.
Noscere da quæ sint segetes, quo more serendæ,
Fructiferæ quæ sint herbæ, quæ forma laboris.
Da, Pater, auxilium miserans, hisque inube sensus
Tunc erit, ut rerum compos et certa salutis,
Serviat Eva mihi, sevumque experta parentis
Supplicium, pariat populos ut crimine nostro
Plectantur, purgetque patrum peccata, nepotum
B Mortibus æternam faciens successio pœnam.
Interea dum sic orant, serpentis imago
Indice visa metu tacito se tramite ferre,
Leniter ad molles spiris reptantibus herbas:
In se convertit trepidos, dirique doloris
Excusso senio cognatas traxit in iras.
Et prior Eva viro: Si te suprema malorum
Causa movet, rape saxa manu, datur ecce facultas
Auctorem lethi letho dare; callidus ille
Supplicii doceat propriis, et morte cruenta,
Quam sit triste mori, qui me male perdidit et te.
Dixit, et elapsum eursu petrisque secuta est
Missilibus; quin et duras per robora cautes,
Quo se reptando condebat callidus anguis,
Ambo projiciunt: quarum rigido una lacerto
C In nudum casu silicem dimissa resultat,
Scintillamque ciet, sicco quæ e fonte nata
Exiit in flammam, et crinita incendia late
Extendens tota jam silva ardebat adepta.
Illic horrent, latebrasque gradu trepidante requirunt,
Sed pavidos stupor ipse tenet, curamque sagacem
Injicit insolite flammæ: quam cernere rursus,
Et timidi spectare volunt; paulum ergo remoti
Telluris dorso sterilibus mirantur opacas
Defluxisse comas, nemorumque horrere favillas,
Fuscarique diem, totas splendescere terras,
Et lucem sub sole novam: nec mente quieta
Accipiunt crepitus stridentibus undique silvis,
Undantesque globos flammarum in sidera latos,
Nec quod radices immersus tendit in imas
D Ignis edax penitus, sumpto quo victa calore
Terra suas pandit generosa ad munera venas.
Quæ eum jam cuncto siccata liquore fuisset,
Mox fieri liquor inceptit, rivisque metalla
Fundere quæque suis; fulvo hinc torrente coruscat
Auri summus honor, candenti lacte torridens
Effluit argentum, rigor æris lubricus errat,
Et cogit in mollem resoluta corpore massam.
Vis brevibus formam ardentis comprehendere silvæ?
Sulfuræ volitant nemoris per opaca favillæ,
Non aliter quam dum ruptis sicca Ætna caminis,
Egerit immixtis stridentia sulfura flammis:
Tum se decoctis tellus pinguis glebis
In fetus movit varios, quos imbre marito
Parturiens putri dissolvit rura meatu,

135
 Qua tunidi crepuere sinus, elataque messis
 Exstitit, et motis undans trepidavit aristas,
 Disceret ut speciem segetis novus accola cultæ.
 Nil tamen hinc longus quidquam sibi vindicet usus,
 Nil casus virtutis inops, Deus omnia nosse
 Quæ bona sunt cum luce dedit, mundoque minori,
 Quidquid major habet, sacro innotescere sensu,
 Sequæ per hæc voluit : quod si illibata maneret,
 Ut data mens homini est, nullique obnoxia culpæ,
 Non illam species, non illam corpora rerum,
 Non modus astrorum, numerus nec mollis arenæ
 Falleret, aut quantis cum magno terra profundo
 Exten a est spatiis, aut quæ mensura peracta est
 Molis. Quid resonet motu septemplicis axis
 Harmoniæ vocale melos, nunc discitur usu
 Assiduisque datur studiis, quanquam arte vel usu
 Quod capimus Domino semper donante tenemus.

At vero ad primos ut se digressa parentes
 Nostra chelys referat, jam, quæso, attendite paucis.
 Pulsus ab augustis paradisi sedibus Adam,
 Nullum habuit prius officium, quam conjugis usum,
 Atque omnem natis operam navare creandis.
 Ergo ubi prima domus natis jam plena duobus,
 Inter tam varios solatia multa labores
 Attulit, atque novum se vidit uterque parentem,
 Multiplicata graves relevavit cura dolores,
 Et spes jam subiit propriis gaudere ministris
 Ruris in officio : quorum qui maximus ævo,
 Arva Cain duris vertebat pingua rastris;
 At vivo gaudere lucro dignissimus Abel
 Collibus in nudis et sicci germine campi
 Innocuas pascebat oves, et lacte parentes.
 Verum exspectati sensere ut gaudia fructus,
 Divino intuitu vinci sua vota favore :
 Mox decrevit uterque sui libamina fructus
 Prima dicare Deo, sacras prior impedit aras
 Frugibus ille novis, niveo magis hic litat agno.
 Prima sacerdotum species, mox hostia fratris
 Impia, sed Christum longe tamen ante figura
 Signans, perpetuus nam cum foret ille sacerdos,
 Summi Melchisedech ex ordine : protinus in se
 Conflata invidia, et fratrum livore suorum est,
 Hostia salvifica dum pendet ab arbore factus.
 Sic olim ante sui præsensit candidus Abel
 Invidiam fratris : nam cum de fruge litasset
 Iste sua, niveo ille agno, mox protinus altum
 In cælum ascendit combusto fumus ab agno.
 At contra per inane volans de frugibus illis
 In terram rediit fugienti fumus olympo :
 Aut quod pejores Domino sacraverat, aut quod
 Illi non gratum est, animo quod prodit avaro.
 Inde Cain tamen iusanas flammatur in iras,
 Invidiæ ducens illo de fonte venenum,
 Unde propinarat serpens, fratremque cavendi
 Ignarum, seva mactatum eade trucidat.

Hæu facinus! Quo non miseros furiosa libido,
 Quo non ira, recens odium, et vis improba cogit?
 Quid meret innocuus frater? num sanctior ille
 Quod fuit, interimi meruit? jam facta parentum
 Non est posteritas quod quidquam accuset, et ipsi

- A Flagitium addidimus : jamque est quod callidus an-
 [guis
 Objiciat, si fors illum æcusare velimus,
 Quod morimur : namque ad eumulum prima illa pro-
 [pago
 Criminis, adjecit mortem, culpamque parentum
 Inductam mundo (horrendum est id dicere) fecit
 Impietas scelus esse novum, sic impie, sic tu
 Dire Cain, primore novum eade inflicis orbem :
 Pro qua perpetuas pœnas jam morte solutus
 Æternumque dabis, longe serpente nefando
 Deterior, tua metimur si crimina : namque
 Attulit ille necem nobis, non intulit : ab nos
 Cepimus allatam, tu vero hanc primitus infers.
 Tanto ille pejor, vitari publicus hostis
- B Quod potuit : tu privatus nulla arte caveri
 Jam poterat : quis enim dilecto a fratre timeret?
 At vero nulla est hominis tam dira nefandi
 Culpa, Deus quam non animo clemente remittat,
 Si modo poeniteat facti : quod teste Caino
 Accipimus, quem tunc fraterna crede madentem,
 Non indignum habuit (tanta est clementia) sese
 Corruptore Deus, quin blanda voce rogatum,
 Frater ubi suus ille foret, facinusque negantem
 Arguit, et leviter tanto pro crimine punit.
 Nam profugum tantum atque extorrem ab utroque
 [pare-
 Longius amandat, vastasque relegat in oras,
 Et jubet a patriis confestim excedere terris.
 Hac etiam longe misero feliciter in re
- C Gratificans : gravior nam multo est pœna videri
 Inter felices et pura mente beatos
 Victuro post supplicium factique pudorem.
 U'que sit exsilium levius, comes additur uxor
 Fida reo forsitan, ne desperatio solum
 Arriperet : tum etiam quæ duras pectoris ægri
 Molliret curas, et moto corpore fractum
 Sisteret amplexu : nullique obnoxia culpæ,
 Et Dominum votis et pura mente colendo,
 Eliceret quidquid posset satis esse duobus.
 Sic multa extorres comitatur gratia, quorum
 Auxit multiplicans per nomina mille nepotum
 Progeniem Deus omnipotens, regemque Cainum
 Esse dedit populis, quos cingere mœnibus urbes
 Erudiit, prælonga videns in tempora natos.
- D Interea mœsto rursus gravis Eva marito,
 Pensarat primum sancto jam pignore damnatum,
 Reddideratque iterum nata jam prole parenti
 Multiplices animi curas, et mixta labore
 Gaudia : Seth puero nomen fecere, vice Abel
 Quem dedit omnipotens illis Deus : unde secuta est
 Posteritas, cujus de semine prodiit Enos,
 Qui primus tacita lectus virtute sacerdos,
 Posse cedere piis precibus, votoque potentem
 Speravit, meruitque Deum, populumque secutum
 Imbuit, æterni cultum servare Parentis.
 Cujus de serie pollens virtutibus Enoch
 Descendens, meritis etiam non impar avitis,
 Redditus in sedes patrias orbemque beatum,
 Vivit adhuc, et habet vite jam regna futuræ.

150 Hic Justi proavus Noe sub tempora cujus
 Infecit totum studiis concordibus orbem
 Culpa frequens, vitiisque sequens adjunxit avitis
 Posteritas vitium : quapropter mille per annos,
 Aut prope majores cum vivere consuevissent,
 Ne perversi hominum mores crescentibus annis
 Augmentum acciperent, vitiis ut terminus esset,
 Maxima vita hominum lustra ad duodena redacta

[est.

Namque Cainigenum cum se conjuncta profanis
 Damnasset thalamis in pejus prona juvenus,
 160 In varium facinus, Superum deserta favore,
 Prosilii, inque omnes currit temeraria lapsus.
 Tum Deus averso tam multa ob crimina mundo
 Confestim infensus, voces erumpit in istas :
 Nequaquam posthæc humana in gente manebit
 Spiritus ille meus, vitam nec proferet ultra :
 Vivere bisseos decies contenta per annos
 Vita nocens hominum : quoniam terrena secuti
 Plus carnis quam mentis habent. Sic ergo severa
 Ævi constituit tempus sententia certum
 Judicis immoti, longæ ne tempora vitæ
 Criminis augendi causam præstare valerent.
 Flagitii quid enim jam non auderet iniqui
 Impia gens hominum ? nam magna mole gigantes,
 Monstra horrenda hominum, vario de semine nati,
 Nil non audebant, quis una et maxima virtus
 Non fore ad extremum pravos, quos dira libello
 Crimen in omne trahens, nullas sine sanguine no-

[ctes,

Aut sine cæde dies unquam ductare sinebat :
 Immemores juris divini, hominumque sui que,
 Affectusque pii, matrumque, patrumque suorum,
 Auctorisque Dei : tantumque in crimina summa
 Processum est, homines Dominum ut formasse pige-

[ret,

Ut perversa etiam Deus ob peccata nocentum,
 Criminis expertes animas, convolvere vellet,
 Atque superfusus terras immergere lymphis,
 Rursus in antiquam mundo redeunte figuram.

Unus erat Noe justus, quem propter in iras
 Differret prodire Deus : quem vita fidelis
 Jam per quingentos immunem criminis annos
 Duxerat, et sancta degentem in lege probarat.
 Cui sic sancta Deus pandens arcana revelat.
 Jamque hominum vitiis infectam turpibus omnem
 Aera cum terris in deteriora relapsis
 Eluere, et tumido visum est submergere ponto :
 Et dum cuncta ruens operit, jussusque residit
 Gurgite præcipiti, pollutum diluat orbem,
 Implicitosque homines, et quidquid vivere jussum

[est

Causa hominum, inflati convolvat labe profundi.
 Sed quia tu solus cui cordi nostra voluntas,
 Devotum sanctis duxisti legibus ævum,
 Perversis semper voto meliore repugnans :
 Sic decretorum moderabor jura meorum,
 Ut mihi cum justas luerit gens impia pœnas,
 Purgatæque orbis feces : tum dignius a te
 Incipiat mortale genus, summumque parentem

A Te numerent populi post hæc qui tempora vivent.

*Quadratis igitur trabibus contexta paretur
 Arca tibi, cubitis sed quæ sit longa trecentis,
 Lata quaterdenis, denos super : aera in altum
 Terdenis surgens, cubitali ornata fenestra.
 Insuper a læva ponatur janua parte.
 Tunc calidum bibula spirans compage bitumen
 Exploret, tennes et vestiat undique rimas,
 Cumque triplex spatium discreverit area duplex,
 Sic discernantur propriis animantia nidis,
 Ne violent permixta genus, commissaque pugnent,
 Confundantque cibos, quorum te condere par est
 Tantum materiem : nam dispensata receptis
 Ne desit, præstare meum est. Hæc mente fideli
 Noe concipiens (sensus ipse animumque ministrans,

B Velle et posse dabat famulo, quodcunque jubebat)

Jussum opus aggreditur, densas prosternere silvas
 Incipiens, atque annosas proscindere quercus,
 Admittunt luci radios, umbrisque levatur
 Campus, et æquævo spoliatur robore valles.
 Sed cum tam multo fuerit properata labore
 Summa operis cœpti, centum differtur in annos,
 Ut bona vita sequens, vitæ delicta prioris
 Emendet, mutetque feros gens impia mores.

O miseri, quos tam justæ dilatio pœnæ
 Plus facit esse reos : nec jam pro crimine tantum
 Præterito, at longe gravior plectentur ob ipsum
 Temporis indulti spatium, veniamque neglectam :
 Cum testaretur se parcere malle reversis,
 Tempore dilato Dominus. Jam mole peracta,
 C Machina constabat laterum compage capaci,
 Diffugium quod supremum pater ipse pararat
 Naufragiis natura tuis, rapidisque fluentis:

Tum Deus e cælo famulum dignatus olympo,
 Voce monet Noe summum jam tempus adesse,
 Condere se latebris, natos cum uxore, nurusque
 Eripere instanti exitio, mortisque tenebris,
 Cunctaque vivificis animalia reddere claustris :
 Sive ea terra fovet, seu clarus sustinet aer ;
 Singula de mundis septena, et singula bina
 Ex iis quæ sacris minus apta, immunda vocantur,
 Nec mora sit, quidquid convexo cardine cœli
 Nascitur, ignotum diversis partibus orbis,
 Quod stupet Eous, quod pallidus horret Iberus,
 Australis Libyæ calidis quod nutrit arenis,

D Scindit Hyperboreas miro quod lumine noctes,
 Festinat trepidans et apertæ immergitur arcæ,
 Diluvium dicas jam præsensisse, Deoque
 Auctori parere suo, et pecudes ratione carentes
 Plus quam imprudentes homines ratione valere,
 Et si nil sapiunt. Ergo omni semine vitæ
 Prægravidam ut primum claudi Deus imperat arcam
 Nox ruit, et subitæ cœlum obduxere tenebræ,
 Effusoque cadens terras ferit aere nimbus,
 Et furit, et toto pariter desævit in orbe.
 Nec satis excidio est qui nubibus effluit imber,
 Antiquæ laxantur aquæ, jamque æthere aperto
 In nubes vacuas cœlum pluit, et reserata
 Defluit in lymphas mundus cœlestis abysson,
 Atque novos pandit fontes, torrentibus æquos.

Dumque uno immixtum raptim se gurgite jungit,
 Quod cœlum, quod terra vomit, quod nubila fundunt
 Involvit mersos mixtis cultoribus agros,
 Implicitosque greges stabulis, cum civibus urbes.
 Obruit inter aquas : populi que natante ruina,
 Nulla manet rerum facies : tegit omnia flumen,
 Crescendoque suum perdunt et flumina nomen.
 Mox etiam cursu, nullis satiabilis anquam
 Annibus Oceanus, tam magna mole ruentes
 Jam præsentit aquas : aucto quas gurgite major
 Pellit, et in cumulum redeuntes surgere cogit.
 Donec contractis æstum attollente profundo
 Undique littoribus summo se circite jungit
 Fluctus, et oppressis concurrunt æquora terris.

Et jam ter quinis super omnia celsior ulnis
 Arca ferebatur (namque hæc mensura supremos-
 Excessit montes) cum quadraginta diebus
 Unius pluvie furor, et mors una fuisset.
 Ter quinquagenis dehinc solibus aere sudo
 Consimilis ponti modus et mensura remansit:
 Dum pater omnipotens jamdudum in carcere gentis-
 Conclusæ miserans, terris abscedere magnum
 Paulatim jussit pelagus, sensimque relabi :
 Ne raptim fugiens terras subverteret omnes.
 Et stabilem in sedem tellus ut sicca mearet.
 Denique diffuso planus mox aere vertex
 Prodere se cœpit pedetentim, et summa videri.
 Posse juga, ac planos scopulis descendere fluctus,
 Cumque residenti sensim prorumpere silvas
 Equore, et occultos paulatim surgere colles.
 Jamque niger patula speculator missus ab arca,
 Aera repererat placidum, prædaque reperta
 Non jam curabat consueta in claustra reverti :
 Ergo emissa semel vitali e sede columba,
 Nil referens certi, rursus dimissa reportat
 Paciferae frugis parvum libamen olive.
 Tantus ad judicium hoc, magni cum laude parentis
 Clausorum fletus, quo se gaudere revelant,
 Exoritur : quantus muris cum victor acerbus
 Insultat, subitum obsessis si forte feratur
 Auxilium : quantus cum iudice missa modesto
 Addictos rursum vitæ sententia reddit :
 Quantus in ambiguum funus cum vita recurrit
 Inter lugentium lacrymas et gaudia fletus.

Posteaquam rursus speculatrix arva patere
 Nuntiat, hoc ipso terris quod missa receptis
 Non rediit, tetet pigras perferre latebras,

A Et juvat ad cœli ventos spirare patentis,
 Atque animam æthereo laxatam pascere sensu :
 Sed nulli claustro fas est exire patenti,
 Donec relliquas illuc qui jusserat orbis
 Ingredier, jubeat sacris excedere claustris.
 Coolitus admonitum fida cum conjuge Noe,
 Cumque domo, et natis pariter, nuribusque pudicis
 Et nova deductis iterum dare rura colonis,
 Cunctaque succidæ servata animantia proli,
 Jam captiva diu claustris emittere apertis,
 Quæ bonus humanos opifex servarat in usus.
 Quæ postquam data porta ruunt, pars aera pennis,
 Pars saltus silvasque petunt, pars mersa cavernis
 Infoditur patulis, terræ pars libera campis
 Exsultat siccis, et prato vernat aperto.

B At vero mundi sortitus regna secundi
 Cuncta oculis Noe lastrans, ac mente capaci
 Accipiens, animumque volens saturare replendo,
 Cuncta haurit, rapido perlustrans omnia visu,
 Ut nova miratur : noto fulgentior ortu
 Et mage sol rutilus ridet ; majore sereno
 Læta poli facies, et desperata virescunt
 Fetibus arva novis : sed adhuc versatur imago
 Ante oculos, tantæ semper memoranda ruinae.
 Inter aquas quid pertulerint, quid munere sacro
 Non etiam tulerint, fremeret cum verbere ævo
 Pontus, et illias contemneret arca procellas.
 Cumque suis Noe quam prompta et lata revolvit
 Se circum summi fuerit largitio Patris,
 Cogit et attonitos mirati ac volvere secum,

C Unde tot esca animis toto suffecerit anno,
 Quis potus, namque hoc constat, si cætera vitæ
 Suppeterent, clausos, dum fluctuat arca, perire
 Inter aquas potuisse siti, nisi rector olympi
 Depositos, hominum auxilio donoque carentes,
 Sustinisset eo quo condidit omnia nutu.
 Ille animas longæ perituras carcere noctis
 Affectu lucis-spolians, virtute replevit.
 Ille ut tam segnem possint perferre quietem,
 Infudit pigri placidum torporis amorem :
 Omnipotens quid enim non ejus dextera possit,
 Qui gelidi raptim mersos sub gurgitis undas
 Cum visum est ardere facit, flammisque sub ipsas
 Algere invectos? et qui nunc tempore parvo
 Posse perire homines docuit mergentibus undis,
D Ostendet flammis atque undis posse renasci.

LIBER TERTIUS.

Talia mente gerens, venturaque sæcula cernens,
 Non prius officii quidquam servatus ire
 Constituit quam sacra Deo laudesque rependat,
 Gratesque evaso referat discrimine Noe.
 Mox niveo sacra exsurgunt altaria mundus,
 Agnovitque hæc prima recens altaria mundus.
 Antea totus enim, convexo tramite cœli,
 Templum mundus erat, tum dudum ad sacra paratis
 Affugit e gregibus septenis hostia præceps,
 Fœu volucrum ex specie, mollis quas sustinet aer ;

Sive ex his quæ terra parit ; nam septima quæque
 Aris sternuntur devota animalia sacris.
 Æthereo tum mox ignis-demissis olympo
 Libat odoratos ad sacra altaria fetus,
 Ambrosiumque Deo flagrant holocausta vaporem.
 Et quanquam nostri nil muneris indiget, ille
 Totius mundi Dominusque Deusque, suorum
 Attamen officiis venerari et munere gaudet.
 Qui lymphis tandem sic Noe affatur adeptis.
 Et si parva fuit, tanto pro crimine, poena

Ultio, vindicibus pluviis, cœloque refuso
 Tos sceferum damnasse reos, sedemque nocentem
 Terrarum, mage diffuso purgasse profundo :
 Non tamen offensi, feriemus verbere tali
 Ulterius mortale genus : quamvis ruituras
 Per varium facinus, per crimina pristina rursus
 Humanas mentes videam, gentesque profanas,
 Non tamen interea cessabit dextera vindex,
 Supplicia injustis quæ reddat, præmia justis.
 Vos igitur, quos vita probat justissima nobis,
 Crescite, securi et secunda prole referte
 Arva, nosque [*F. novosque*] greges longis distendite

[*terris.*]

Servabunt elementa vices, eunctisque diebus
 Sparsis seminibus reddetur debita messis.
 Curret opus mundi compar, discordibus horis :
 Æstati certabit hiems, ac tempora librans
 Veris et autumnii fugiens replicabitur annus.
 Vosque (quibus regnum solidi permisimus orbis)
 Tota tremet, metuetque ampli substantia mundi,
 Imperium ecce damus vobis res prorsus in omnes,
 Totque inter species rerum : quæ sponte moventur
 Carne membra quidem vestros largimur in usus,
 Quamquam interdum vobis a sanguine vivis
 Esse volo : quem si quisquam ederit, haud secus acris
 Illud iudicii plectet sententia, quam si
 Hauserit humana fluidum de cæde cruorem :
 Quem repetam semper vindex, adeoque requiram,
 Et mihi non solus pendat rationis abundans
 Supplicium, sed bruta etiam : cruor omnibus æque
 Sit sacer humanus. Verum ne postea quisquam
 Diluvium metuat, tali sit fœdere tutus.

Cum levis in nebulas pendens se verterit humor,
 Et nigras cumularit aquas in concava nubes,
 Effundam radios, et pulchrum circite summo
 Arcum componet mihi solis imago recurvum,
 Pingentem convexa poli, qui luce colores
 Exhibeat varios, et in aera dissipet imbres,
 Ignis plus habeat rutilans, et jam minus imbris :
 Quod sibi venturi specimen præsumere signi
 Posteritas secunda potest, ut fœdere tali
 Post hæc diluvium credat non esse timendum.
 Talibus attenti imperiis cum conjugè Noe,
 Post habitas Domino grates, laudesque repensas,
 Certatim et limo dulcique ulgine læta
 Arva pater natique simul, quis firmius ævum,
 Mox subigunt rastris, et semine rura maritant.
 Tum vere effusis late densissima campis
 Herba virens, flavas cum duravisset aristas,
 Solis ob ardores in frugum lacte gelato
 Reddit multiplicem cumulatò sœnore messem :
 Et nova prægravidò jam palmite vinea diu
 Luxuriat fructu, totaque ex arbore nectar
 Parturit, et duro nascentia pocula ligno.

Forte Deo Noe celebrabat lætus honores,
 Indulgens sacris epulis, vinumque propinans
 Prima et vite novum : quo demum largius hausto,
 Hinc alto gravidus somno, membrisque solutis,
 Non bene composita cum veste jaceret, humique

A Prostratus, spectanda daret genitalia natis
 Membra suis, uni tibi Cham teterrime risum
 Movit origo tui, nec jam peccasse sat uni
 Ease tibi credens, fratres aspergine culpæ
 Contendis maculare tuæ : sententia multo
 Quos melior, meliorque animus, detecta parentis
 Objecta docuit celare virilia palla :
 Nam patrium aversis manibus texere pudorem :
 Sed simul atque Japhet, tali dignissima patre
 Pignora, quos ideo fratris dedit esse minoris
 Jure pater dominos, somno vinoque solutus.
 Qui mox natorum evigilans benefacta suorum,
 Et Cham demeritum tali mercede rependit.

Cham tu, inquit, maledictus eris, servusque tuorum
 Æternum fies ventura in sæcula fratrum.

B Sem vero benedictus erit, fratremque minorem
 Participem secum communi sede bonorum
 Efficiet, quorum late possessio currat.
 Hæc fatus senior, cum jam decurreret annos
 Mille minus decies quinos, in pace quievit.

Interea Domini dum sancta in lege vigeret
 Posteritas, multis jamque aucta nepotibus, et se
 Cœlorum ac terræ Domino committeret uni :
 Tunc sanctis hominum parebant omnia jussis,
 Terra gravis, liquidum pelagus, vegetabilis aer,
 Non opus arte illis, cœlesti namque magistro
 Omnia discebant. Sed postquam in crimina mundus
 Exiit, et late vitis sese addidit istis,
 Perdidit insigne hoc iunus damnata propago,
 Oblitamque Dei plures effingere divos

C Non puduit : tanti est supremi oblivio Patris.
 Tum gravis inventor lethi cessare capacem
 Fraudis materiam non passus, cuncta maligno
 Subdidit arbitrio, quo fatum induceret orbi,
 Suaderetque Deum vel jam non esse, vel ista
 Inferiora hujus contemnere munia mundi.

Ergo res hominum cunctas, eventaque rerum
 Quæ Domino fuerat par assignare supremo :
 Assignare vagis persuasit subdolos astris,
 Atque avium spectare fibras, motusque volantium,
 Et studio ingenti magicæ scelus intulit artis,
 Et plures orare deos, idolaque muta
 Aut magis idolis latitantem semet, in ipsis
 Suasit adorari, multo mage dignus aduri.

huc nefanda prior descendit crimina Nimroth,
D Impietatis apex Cham servo e semine natus,
 Mole et mentè gigas, Babylonia regna gubernans ;
 Persarum hic animos capiens, venator iniquus,
 A veris Domini sacris traduxit ad ignem.
 Nec modo plus æquo cupidus, hac arte sagaci
 Ille caput scelerum, mundi infensissimus hostis,
 Illusit curis hominum, sed mentibus ipsis
 Irruit, et sensus penitus descendit in omnes,
 Mox et in affectus : nam cum patris unica proles
 Spem generis letho secum traxisset acerbo,
 Infelix Nimroth, lacrymas noctesque diesque
 Continuans, hebetique trahens plangore querelas,
 Dum furit, et raptum quærit per singula natum,
 Effecta mœstum solatur imaginem luctum,
 Et Patri effectam filii de marino formam

Credidit infelix incluso vivere sensu,
 Et quæstus audire suos. Mox inde dicatis
 Erectisque præris divinos addit honores,
 Inque loco jubet esse Dei, tum protinus omnes
 Amplexæ gentes scelus hoc, crimenque secutæ,
 Pro diis quæque suis caros habuere parentes,
 Post etiam simili reges in honore locarunt,
 Dixeruntque deos : quorum sub nomine mendax
 Græcia, dum veris falsa insinuare laborat,
 Addidit obscuras vanis rationibus umbras,
 Excusans tumulos atque indita nomina bustis :
 Donec per species sese dementia cunctas
 Proderet, et rebus minimis membrisque pudendis
 Nomen inane Dei, mundo ridente, daretur.
 Talibus errorum salebris fomenta daturus,
 Ambigua inventor lethi responsa ciebat :
 Usus ad insidias aut igni, aut fonte calenti,
 Aut terra ex antris ventos spirante loquaces,
 Et falsum vani sibi nomen Apollini indens.
 Talibus a Domino gentes trux ille remotas
 Captabat laqueis quo ducens cunque volebat :
 Tanti est a sancto Domini discedere cultu.

At vero egressi unde sumus, redeamus ad illam
 Majorum seriem, quæ paucos aucta per annos,
 Usque adeo excrevit, quod mox Oriente relicto,
 Inde novas alibi compulsi quærere sedes,
 In campum (Sennâar veteres dixere) patentem
 Perveniant : cumque his etiam discedere terris
 Cogitur in varias partes spargenda juvenus,
 Cœpit in hæc mœstas tristissima verba querelas :
 Heu ! quam non certus vitæ status ordine cœpto
 Fert homines ! quamque ignaros vel prospera fal-

[hunc

Per varios casus ! quam voti summa petiti
 Tendit in adversum ! jam nos (si dicere fas est) !
 Quod sperata patrum precibus numerosa nepotum
 Crevit turba, piget : spargenda est quippe per orbem
 Exsilio cumulata manus, perituraque longe
 Finibus a patriis : nos ergo siccinæ tandem
 Longa pauperie defecta, inhonoraque membra
 Ignotis dabimus passim tumulanda sepulcris ?
 Nec saltem miseri tumulis claudemur avitis ?
 Nullaque erit nostri post mortem fama superste !
 Quare agite, o juvenes, dum vires turba ministrat,
 Quæ vobis superest, quæ finem nesciat ullum,
 Egregiam æternis famam dimittite factis.
 Urbem condamus, cujus sub mœnia turrem
 Usque attollamus, donec pingentia cœlum
 Sidera et excelsi convexa attingat olympi,
 Nescia posteritas ut nos hinc orbe relicto
 In cœlum migrasse putet. Sic mota juvenus
 Contemnit cautes, et quidquid monte reciso
 Defluit, ac domitæ fictos de viscere terræ
 Constringunt igni lateres, operisque futuri
 Materiam proprio malunt debere labori :
 Hanc inter stratum sic necit utrimque bitumen,
 Ut solidas simulent circumdata mœnia cautes.
 Mox turris properata subit, mox vertice nubes
 Transilit, ac fruitur cœli propiore sereno.

Tum Pater Omnipotens cœlesti voce senatum

A Congregat angelicum, turbæ insana superbæ
 Facta stupens, isthæc regni consortibus infit :
 En terrena phalanx quo jam temeraria pergat
 Cernitis, et quantos imprudens tendit in ausus.
 Mortali quæ structa manu contingere celso
 Credit posse polos, et ad æthera ducere nostrum,
 Cum nemo indutus terreno corpore, cœlum
 Ascendat, nisi qui cœlo descenderit alto.
 Sed quia gens una est, eadem quoque forma lo-
 [quendi,
 In componenda persistent turre, nec ante
 Desistent quam mutua opus consensio cœptum
 Finierit : tanta est humanæ insania mentis.
 Ergo agite (ut vetitum norint quod posse negatum
 [est)

B Jam descendamus, tumefactaque corda superbo
 Consensu varii turbemus vocibus oris,
 Ut quod peccarunt concordis crimine mentis,
 Confusæ damnet melior discordia linguæ.
 Dixit, et intentos operi, molemque levantes
 Mentibus attonitis, subjecta oblivio primam
 Intrat, et ignotæ subit imperfectio linguæ.
 Increpitant operis studio cessante magistri
 Cunctantes socios, sed vocem nemo remittit
 Non intellectis : quod si quis tentat, inane
 Sibilat, aut rupti fremitu sermonis anhelat.
 Si vanum prava susceptum mente laborem
 Destituit frustrata manus, jam nemo propinquum,
 Nemo patrem sequitur, quem quisque intelligit,
 [addit

C Agglomeratque sibi, sociumque adjungere curat.
 Dumque perit divisa hujus cognatio gentis,
 Gentem lingua facit : sparguntur classibus æquis,
 Diductasque petunt vario sub sidere terras.
 Haud aliter volucres campi per mollia plana,
 Quas gregibus mixtis errare et quærere victum
 Persuasit securâ dies, cum nocte propinqua
 Frondea tecta petunt, exempto cum grege turba
 Vulgus quæque suum sequitur, rabidoque volatu
 Miscentur, similis qua duxerit aut color aut vox :
 Sic tunc in partes populus se dissecat unus,
 Et species sit quæque genus, longæque remotis
 Considunt terris, atque orbem gentibus implent.
 Nec tamen hoc sacri (cum sit sua pena nocentum)
 Muneris est vacuum : nam quamvis ultio justa
 D Hæc fuerit, quos non tetigit reverentia cœli,
 Quæ sedes propria est mundi, rerumque parentis,
 Ut nec se agnoscant, verba inconsueta loquentes ;
 Attamen id multum quod rupto hoc fœdere cautum
 [est,

Ne, quam paucorum attulerat persuasio culpam,
 Cunctorum assensu rursus contingeret omnes,
 Et faceret commune nefas : ne prælia dura,
 Et rabido populis mors accessenda furore
 Bellum illis civile foret : sic profuit illis,
 Inque bonum versa est primæ distractio linguæ,
 Quanquam nec prorsum sublata Ebræa loquendi
 Consuetudo fuit : cum tunc permanserit oris
 Ebræi sonitus, sermoque antiquus, in illis
 Qui culpæ expertes. Pars non injusta fœui ut

Natorum quos Sem genuit, custodia justi
Quos tenuit, Domini que etiam reverentia rexit.

Sed postquam toto dementia percita mundo,
(Ut taceam magici scelus intestabile monstri)
In truncos et saxa etiam durique metalli
Arte cavas species, et cassas luce figuras,
Impegit mortale genus, mentesque supernis
Intentas fregit, terræque adduxit inertis,
Convolvitque simul fœdæ contagio labis,
Non secus Æthiopum ferventibus excita terris
Nubila morborum, corrupto tramite cœli
Dum currunt, quisquis percussam fulmine lethi
Ingemuit, simul ipse ruit, quicumque cadentem
Conspexit, cecidit, congestaque funera passim
Dira lues stravit, camposque reliquit inanes :
Sic tunc præcipiti complexos mole furoris,
Ne nihil infectum toto dimitteret orbe,
Comprendit repetens, quos jam dimiserat error.
Donec Chaldæi generis, de semine Thare,
Vir justus, metuensque Dei, cum stirpe suorum
Urbem aliam, moresque novos, sedemque requirens,
Mansit in Assyriis demum novus accola Carrhis.
Qui quadragenis lustris ubi vixit, et uno,
Infaustam hanc vitam felici morte redemit.
Huic, meritis parem, et sanctis virtutibus æquans
Aut longe superans, successit filius Abram,
Vir cœlo dignus, nam primo a limine vitæ,
Verum mente Deum venerans, gentilia semper
Aversatus erat, quem postquam morte parentis
Jussa sequi jam posse Dei, sine fraude liquebat,
His Dominus famulum meritis dignatus adire est.

Quandoquidem toto te solum invenimus orbe
Quem sincera fides juvat et reverentia nostri :
Linque procul sedes patrias, terramque nocentem,
Pollutamque domum : cognatio tota profana est,
Et fugienda tibi ; terræ melioris in agros
Me duce pervenies : ne sis pars gentis iniquæ,
Qui sanctæ caput esse potes, tum sacra dicabo
Quæ maneant, benedictæ, tibi, nomenque per omnes
Magnificum reddam populos, bona cuncta repen-

[dens,

Et benedictus erit, tibi qui benedixerit, atqui,
Qui maledicta tibi conviciaque ingeret, ille
Confestim maledictus erit ; benedictio per te
Spargetur tribubus cunctis, ævoque futuro.
Dixit, et imperiis mentem quæ pareat indit,
Promissisque piis credat. Mora nulla repente
Dicto intercedit Domini, sed protinus Abram
Cum gregibus varii generis, famulisque paternis,
Conjuge cum fida, cari cum pignore fratris,
(Cui Loth nomen erat) digressus, limite recto
Ignotum sibi carpit iter : mollissima lætas
Præbent arva vias, blandumque faventibus austris
Arridens, nullis turbatur motibus aer,
In Chanaan terras et regna uberrima Sichem
Donec perveniens, didicit sobolique sibique
Isthæc in sortem imperii cessura futuri.
Unde Deo supplex devotas exstruit aras,
Et veteres revocans, cultor novus, æget honores.
Inde petit Bethelam, sedes quæ lecta beati

A Hospitiis sacrata viri, cunctasque superbis
Excessit meritis terras, quandoque secundo
Post cœlum numeranda loco, nam sede superna
Dignior ista Dei, quæ pignus lege salutis
Emissum mundo tantum mirante paratum
Exciperet visa est, hominemque remitteret astris.
Hic quoque solemnes Abram pater exstruit aras,
Et linquenda novis habitacula ponit in arvis.

Namque fame rursus sedes mutare coactus
Castramovet, totamque domum, famulosque gregesque
Secum agit, et rebus commercia justa dependens
Intrat in Ægyptum, et Sarai appellare sororem
Mavult quam uxorem, ne barbara pectora sancti
Hospitis in cædem stimulet furiosa libido.

Unde et mox Pharaon radiantis imagine formæ

B Ictus inardescit, thalamosque et fœdera certa
Lege parat, longos isthæc connubia in annos
Ducturus, ni longe aliter disponderet ille
Auctor conjugii, cui cum minus ista placerent,
Ecce pavor regi mersa formidine mixtus
Ingruit, et subito quatit improba corda tumultu,
Exterretque animos niger horror, et implicat artus :
Ut rex sacrilegæ gentis tam tristia vota
Sentiret damnasse Deum, qui tale profecto
Consilium infudit famulis, ut barbarus hostis
Esse virum Sarai securum agnosceret Abram :
Cum foret expertus quam non impune profano
Appeteret ferro quem nec viduare liceret.
Sponte igitur, nulla violatam labe, marito
Reddit, et ingenti cumulatam fruge remittit

C In Sichem, Bethelamque suam : quo deinde recepti
Cum gregibusque domoque pater, cum conjuge salva,
Exercent campos, et pinguis pascua late
Immixtis carpunt gregibus. Dum jurgia crebra
Inter pastores patrii nata atque nepotis,
Dum non sufficerent capiendis arva duorum
Armentis angusta nimis, plenissimus ergo
Abram justitiæ atque observantissimus æqui,
Quo dirimat lites, et jurgia tollat avara,
Ut natu major, concessos dividit agros :
Junior elegit, qua dulcibus undique fuis
Rura maritat aquis, ripisque umbrantibus inter
Labitur et teretes saltus Jordanis amœnat.
Ergo quo fugiat pastorum jurgia, ab Abram
Declinans, junctos Sodomæ Loth migrat in agros.

D Cum Deus hac Abram mœsti spe pectora firmans :
Ne movearis, ait, fratris quod prole relicta
Nunc solus videare tibi ; innumerabile vulgus
Tu mihi solus eris, populi que idem auctor amici.
Suspice quadrifidi partes intentus ad orbis,
Inspice nunc austrum versus, septemquetriones,
Qua sol exoritur, qua vespere concidit imo :
Hæc tibimet, proli que tuæ, populisque tuorum
Concedam, æternos illis habitanda per annos,
Quis tu etiam terris longe lateque fruaris.
Surge, et qua pateant gressu prius hospite lustra.
Hæc ait : ille libens paret, sedemque relinquens
Emigrat, Chebronque subit, sub ilice nigra
Ad Mamre querceta pater tentoria fligit.
Ilic quoque solemnes Domino struit, ut colat, aras.

Interea magno circum turbante tumultu
 Hostis adest avidus, varia quem dote referta
 Sollicitat tellus, campis illisa resultat
 Ungula, et effusis errat populator habenis,
 Adversum Sodomæ pinguissima pascua gentis.
 Loth vero portis cum rege erumpit apertis,
 Et vicina manus regum sociâ arma ferentum,
 Secum equites peditesque trahunt : distenditur

[agmen,

Confligunt acies pariter, sternuntque caduntque.
 Sed turpis Sodomæ luxu emollita juvenus,
 Ut rursus exarsit repetitus clamor in iras,
 Vertunt terga metu : rapido pars moenia cursu,
 Pars montes silvasque petant, pars septa catervis
 Porrigit ignavas ad tristia vincula palmas.

Ut vero patrus captum Loth audit Abram,
 Non fletu, (quid enim fletus conferret inanis?)
 Sed virtute parat fratri succurrere capto.
 Instructos igitur tercentum deligit omni
 De grege, bisque novem faniolos, quos ante praerentes
 Insequitur sensim, qua tendere prodidit hostem
 Lentum præda gravis : quorum de nocte silenti
 Corpora (conflictu dum jam languentia duro
 Irrigat, et fessos dulcis sopor alligat artus)
 Aggreditur, nil venturum sibi tale putantum :
 Ut cum jejuni rabies vasana leonis,
 In pecudum saltu penetravit septa volucris,
 Et dente atque pede exanimat, cupidamque vorantem
 Ira famem superat, dum meta doloris acerbi
 Jamque ovis vacua effecerit ultima caulas.
 Haud secus ille duces somno vinoque sepultos
 Sternentesque Abram populos, regesque trucidat,
 Sic tamen ut nullus confundat castra tumultus.
 Nemo gradum sentit, nisi quem mens deficit et vox,
 Nemo sonum cædis, nisi quem mors excitat, audit :
 Sanguine cuncta madent : sicco resoluta sereno
 Tellus tabe cõit, gressumque morante cruore
 Lubrica stagnanti titubant vestigia campo.
 Nec tamen omne animans gladiis occumbit apertis,
 Servantur prædæ : tanta est moderatio justis
 Victoria, reliquos sparsit fuga turpis, et agros
 Usque Damascenos instans formido secuta est.
 At victor tanti nil molus laude triumphis,
 Inter equos, pecudumque greges, populumque re-

[ceptum,

Aut captum, gazasque (avido quæ pondere victos
 Victoresque movent) nil prorsus concupit horum
 Magnus : sed enim tanta inter gaudia mitis,
 Et varios hominum reputat sub pectore casus,
 Omnes omnino prædas, et præmia belli
 Direptis passim populis, regique reservat :
 Non sibi se pugnasse docens, decimam tamen offert
 Hostibus excussæ, quæ vera est hostia, prædæ
 Melchisedech, vinumque et panem ab cæde reverso
 Obtulerat, rex ille Salem, qui munere tali
 Mystica præmisit summi libamina Christi :
 Cujus de manibus sumens Ecclesia corpus
 Vivificum panem, cælesti pota cruore est.
 At vero hostili redeuntem e funere lassum
 Omnipotens verbis solatur talibus Abram.

A Quandoquidem nullis cupidum te præda subegit
 Illecebris, pretium fidei, mercesque laborum
 Mecum plena tibi est, teque et tua cuncta tuebor
 Hæredi servanda tuo, quem germine sero
 Progenitum, mage multo etiam pius auctor amabis.
 Nil est quod metuas : hæres tuus ille Damascus
 Ut fuit, ipse tuo cernes de semine natum,
 Accendat cujus patrios infantia sensus.

Suspice connexum quam densò lumine cœlum
 Picta nocte micat, quantis congesta premantur
 Sidera sideribus, numerum quæ objecta recusent :
 Seminis hoc exemplar habes, stirpisque futuræ
 Multiplicis formam. Sic fatus, finit : at ille
 Credidit, et nudæ fidei consensio sola
 Plenam ad justitiæ et meriti reputata coronam est.

B Atque adeo hinc Abram tanta mercede docemur,
 Quanti sit meriti divina credere Verbo.

Demeriti contra quanti non credere : namque ut
 Credidit, hac rursus divina voce meretur
 Solari, Omnipotens dum verbis incipit istis :

Ille ego sum Deus ac Dominus, qui teque taosque
 Chaldæa de gente tuli, tandemque paternis
 Exceptum vitiis, terra meliore locavi,
 Ut de te genitus populus meus arva beata
 Incolat, et seriem longe lateque propaget,
 Gentibus expulsis, quas fædo errore parentum
 Sacrilegos ritus olim fecere profani.

Quod cunctabundus nimium quia credere differa,
 Trimam sume mihi torva jam fronte juvencam,
 Cum qua par annis blando grege lecta capella,

C Equævusque aries nostro inactetur honori,
 Casta quoque humanæ turtur conjuncta columba.

At vero volucrum non sentiat hostia ferram,
 Tantum inter medias pecudes discindere cura,
 Quas sic diductas mundis distinguo arenis,
 Ut membris coeant altrinsecus æmula membra.
 Dixit, at ille Dei monitus servare libenter
 Assuetus, raptim properat mandata patrare :
 Sed cum dispositam, quo jusserat ordine, terræ
 Stravisset seriem, subito manus ingruit atra
 Importunarum prædârû insectata volucrum,
 Quæ ne contactu violarent sacra profano,
 Undique sollicitus cavet, et circumspicit Abram.
 Sed cum opere attonitum tanto, nec sole cadente,
 Vinceret officii moles tam magna recepti,

D Ecce niger terror, tremor horridus, et sopor intrat
 Nuntia jussa ferens, venturaque sæcula formans.
 Credo, videbatur septum sibi cernere Nilum
 Ebrææ gentis populo, serosque nepotes,
 Ingentesque supra numerum cognoscere turbas :
 Inde truces motus, deductaque castra suorum,
 Transmissum pelagus sicco pede, mersa profundo
 Agmina, naufragium nulla cum classe secutum,
 Ereptosque mari Ebræos, dehinc tota beate
 Regna Palestinæ populo patuisse reverso.

Talibus attonito visis non defuit almus
 Interpres : Prænosce tuos, sobolemque tuorum,
 Inquit, in externis per sæcula quattuor agris
 Niliaci illius sensuram dira tyranni
 Imperia ; at cum tot peregrina expleverit annos.

Servitio eripiam, gentemque ulciscere iniquam,
 Et reddam terris, blando quas peggate cingunt
 Nilus et Euphrates. Sed cum peccata nocentum
 Gentis Amorrhææ populique hæc regna tenentis
 Explerint summam scelorum, dignique paternis
 Sedibus expelli fuerint, attamen ante
 Longævo felix decedens limite vitæ,
 Ploratas natis cum pace et munere nostro
 Ad sanctos migrabit avos. Sic fatus, et alto
 Cum jam nox terris densas induceret umbras,
 Signum e monte dedit: confestim fumeus istic
 Apparet clibanus, lampasque ignita videtur;
 Tum sacras epulas, meliumque inveccta paratum,
 Præcipiti cursu delibans flamma voravit.

Interea certus regni, prolisque futuræ,
 Munus adire patris cupit Abram: casta sed uxer
 Abnuvit officium, quod inanem effeta senectus
 Jamque uterum sibi fecisset; sed dulce mariti
 Pignus spemque novam quacunque ex pellice suscipit
 Esse suam credens, famulam (cui junior ætas,
 Agar nomen erat, tellus Nilotica origo)
 Subrogat in thalamos, precibusque aggressa ma-

Servili semen concedere perpulit alvo.

Proh servile nefas! ut primum vivere sensit
 Agar ventris onus, fastu tumefacta superbo,
 Despexit dominam, et dominam cui matris amorem
 Debebat causamque, sui furiosa tumoris.
 Recte igitur flagris hanc vir justissimus Abram
 Conjugis addixit: quorum magis acta pudore,
 In deserta procul secretaque lustra ferarum
 Abditur indignans, quam exsul nec spernere cessat.
 Sed rursus obsequio privans quod debuit illam
 Contemnit quo more potest, maulque pericla
 Desertæ perferre via: ni missus olympo
 Angelus occurrat, famulamque ad pristina rura
 Restituat miti dominæ, blandoque reflectam
 Hortatu melius jubeat sperare reversam,
 Et nomen nati doceat, moresque manusque,
 Innumerosque greges tali de stirpe futuros.
 Quo majore redit voto jam certa futuri,
 Et partu dominum fecit prior ipsa Parentem.
 Cum jam decursi spatiis felicibus ævi
 Supra octoginta bis ternos clauderet annos,
 Ad hos bisenas cum justus et insuper unam
 Adderet ætates, solito hunc rursus Pater alius
 Alloquio dignatus adit, jussitque senectam
 Ducere felicem, simul et promissa revolvit,
 Et cum mercedem exspectet, tum corpore prono
 Abram suppliciter Dominum prostratus adorat.
 A quo mox audit firmata voce futurum
 Se patrem innumeræ gentis, lateque patentis,
 Et cujus veniant etiam de semine reges.
 Hoc tamen a reliquis jussus discernere signo
 Ebræam gentem populis, ut sponte resecta
 Carne supervacua se circumcidat, et omnem
 Masculi sexus præsentemque atque futuram
 Progeniem, jussus pueros a matre recentes,
 Atque rudes vitæ, dum mens ignara dolendi est,
 Præputio exutos, octava luce sacrare.

A Quod qui tam sanctum corrumpere testamentum
 Auderet, cessans legi inservire rogatæ,
 Exhæres heret regni viteque futuræ.

At simul ut vero sibi crederet argumento,
 Venturas aliquando suo de semine gentes
 Innumeras, nomen Dominus commutat utrique:
 Non Sarai tibi, ait, sed Sarra vocabitur uxor;
 Et tu non Abram, sed nomine clarior aucto
 Venturæ Abraham post hæc vocabere genti.
 Quod commune ideo tibimet cum conjuge vera est,
 Promissi quoniam (nihil est re certius ista)
 Mater erit generis, teque annum sole remenso
 Esse patrem faciet, quamvis ridenda putetis
 Virtutis promissa meæ, nec vestra senectus
 Impediet quin divini sententia juris

B Æternos semper maneat stabilita per annos.
 Sed tamen ignoscam dubiis, pueroque futuro
 Itaponam nomen, quod culpam hanc arguat, Isaac:
 Qui nostri indubie servato fœdere pacti
 Hæres certus erit, cuncta cum stirpe suorum.
 Nec tamen Ismael, Agar de semine natus,
 Expers dotis erit, nostro nam munere fultus
 Millia multa virum de se ventura potentum,
 Bissenis pariter ducibus regnanda creabit.

Dixit: at ille avidus pactum accelerare receptum
 Jam centum pulsans annos jam pubere nato,
 Se primum gnatumque suum, cunctosque clientes
 Ac famulos omnes, quo jussum est, stigmatè signat,
 Et populum facit esse novum, fontemque piorum,
 Una eademque via, tanta est devotio legem

C Accipiens, explensque fidem. Quid non meret ergo
 Tam præsens veloxque fides? nam non timor istud,
 Sed sincerus amor, famulique probatio justis est,
 Quodlibet imperium placida sic mente subire.
 Unde Deum sibi promeruit: nempe antea tantum
 Audiri solitus, meritum post tale ministri
 Jam patitur cerni, cumque indignatio justa
 Ultorem stimulet, mortales non tamen ille
 Respuit aspectus; nam cum damnare pararet
 Crimina terrarum flammisque abolere nocentes:
 Aut verum, aut qualem norat se posse videri,
 Et nomen numerumque Abraham prodidit ipsi.

Illi namque doni Mambre in convalle sedenti,
 Tres subito apparent angustâ luce micantes.

Abraham tanti stimulatus imagine visus,
D Procurrit, Dominumque solo prostratus adorat,
 Tresque etiam supplex forma veneratur in una:
 Quis ut mente pia liceat servire, precatur,
 Et reflecti, in medios æstus tendentibus horis,
 Non dedignentur famuli mensisque cibisque.
 Usque adeo visus inter sensusque vigentes,
 Errabat dubitans, hominis substantia an esset,
 Quem norat mens esse Deum: tamen annuit ille,
 Officiumque pii non aspernatus alumni,
 Oblatosque cibos, mensasque sacravit amicas.
 Ut vero, ablatis epulis mensisque remotis,
 Hospitibus visum est illinc discedere, tum mox
 Inde movens gressus, lateri comes hæret euntium
 Hospes ovens, tristisque quatit concussa pavore
 Pectora, et attonitum venerabilis attrahit horror.

Quippe videt vultus tacitos, visusque severos
 In Sodomam Dominum juncta vibrasse Gomorraha,
 Pacis et emissos famulos, iræque ministros.
 Et cum cognosset tanta quid mole pararet,
 Arcanum pandente Deo, causamque docente,
 Ultra audet Dominum scrutari an perderet urbem,
 Errantis populi per crimina cuncta nocentem,
 Si quinquaginta morum probitate piorum
 Spectatos aleret. Cumque ipsi diceret : Illis,
 Si numerum talem invenio, mihi parcere certum

[est :

Quid si quinque minus fuerint ? tum subdidit. Et,

[quid

Si quadraginta soli ? quid si minus illo
 Forte decem numero ? quid si bis quinque dabuntur
 Innocui ? num et tu urbi, Deus optime, parces ?
 Cumque etiam numero se velle ignoscere tali
 Dixisset, famulumque in medio sermone reliquit,
 Tendentem ulterius, seque in sua regna recepit.

Dimissi interea cives e sede superna

Angelici, in Sodomæ terras, Loth forte sedentem
 Ante fores urbis, jam terris sole propinquo,
 Inveniunt : qui cum miro splendore videret
 Angelicos radiare viros, descendere summo
 E cælo ratus, in terram prostratus adorat ;
 Invitatque domum, noctemque avertere tecto
 Evincit precibus, simul et convivere suadet,
 Innocuosque cibos et pocula parca ministrat.
 Dumque epulis sumptis somno indulgere pararent,
 Ecce sub occasum lucis, noctisque recursum,
 Fœdæ manus vulgi, si fas dixisse, virilis
 Prosilat et juvenum. Insanis puerique senesque
 Ignibus uruntur, Lothque ut sibi tradat abuti
 Hospitibus cogunt ; quid non vesana libido
 Ausit ? At ille volens populi mollire furorem
 Insani, natus, quibus illibata manebat
 Virginitas, offert, quoscumque optarit in usus.
 Ast effrena cohors, in deteriora profundi
 Lapsa mali, vitio sese immiscere minori
 Vile putat, nisi se summis etiam implicet ; ergo,
 Infandum ut patret facinus, Loth opprimit, et jam
 Vi majore agitant quam quæ virtute repelli
 Humana valeat : cum protinus hospes uterque
 Angelicas nudant mentito corpore vires,
 A populoque senem cæcæta mente furentem
 Loth retrahunt, inque ipsa domus secreta rece-

[ptum

Perdenda hortantur confestim abscedere terra.
 Qui sint, quid veniant, et quæ præcepta ferentes
 Mox explere velint, nil jam sermone patenti
 Dissimulant : et ab hac se clade evadere saluum
 Posse, domumque suam dicunt, generosque suosque
 Colligere affines, et secum abducere manant.
 Ast illos simili cum vulgo crimine tactos
 Involvit similis sententia, sana monenti
 Credere dum nolunt ; quanquam quod credere no-

[lunt

Non est ut multum mirere, abscedere cum Loth
 Id quoque ridiculum quod consulere putaret :
 Quem lentum, pigrasque moras sine fine trahentem,

A Hospes uterque videns, manibus cum conjuge ra-
 [ptum,

Virginibusque suis procul extra mœnia ducit,
 Et celerare jubet, montesque evadere in altos.
 Tali lege data : nec cœlesti igne flagrantem
 Post se respiciat quisquam male cautus in urbes.

Loth vero metuens, montes ne tardius altos
 Aggressum velox cœli præverteret ira,
 Ipse Segor lacrymis petiit, securam recessus
 Antra sui, lacrymas autem non sensit inanes,
 Concessumque sibi donum speciale salutis
 Pluribus impertit, meritumque e munere fecit.
 Et jam non solitas raptim obducentia cœlum,
 A patria virtute Deo miscente, coacta
 Nubila densarant nebulas, sed quas rotat Ætna,

B Quas vomit Inarime, atque Aponus ferventibus
 [undis

Exhalat, quas vicino concussa Vesevo
 Eructat tellus, Lyciæ quas sæva Chimææ
 Ora sinu vasto triniæ fornacis anhelat :
 Et quocumque loco fallentia sulfura velox
 Spiritus inflammans, angusto tramite fusus,
 Effluit in lucem rupta tellure vaporans.
 Non quod non possit pluvias quoque vertere in ignes,
 Totum de nihilo potuit qui condere mundum ;
 Sed majore bonus iudex damnare paratu
 Mavult quos miserans urbis morumque ruinæ
 Punit in exemplum : mox durum elementa minantur,
 Concurruntque undante globo, stipataque flatu
 Quæque suo, coeunt flammaram pabula in unum

C Corpus, et infandas terras urbesque nocentes
 Sulfurei testudo tegit curvata metalli ;
 Quam citus et vires angusto tramite sumens,
 Spiritus incussant, tanto crepitare fragore
 Compulit, et crebro tonitrus agitante corusco
 Consternare animos, quotquot spectacula cernunt
 Talia. Quin etiam Loth, heu ! miserabilis uxor,
 Seu tanto stupefacta metu, seu stultæ cupido
 Illa fuit vetitum contra consurgere pactum,
 Fœmineis innata animis, quæ denique cunque
 Causa fuit : Sodomam inspectans se ponte ruentem,
 Confestim pœnas violata lege subivit,
 In statuam conversa salis, spoliataque luce,
 Sic animam infelix cum corpore perdidit omni,
 Ut nullum exstaret forma remanente cadaver.
 Ocior inde Segor, luctum prohibente timore,
 Horrificoque malo stupidus, mox ingreditur Loth.

Tum sol exoritur toto ferventior igne,
 Irrarum fulgore micans, radiosque severos
 Dirigit in Sodomam : qui postquam lumina flammis
 Involvere suis, resolutaque sulfura nexos
 Secum præcipitant ignes, siccoque liquore
 Dispensata suis stillant incendia tædis.
 Fulmineus denso præceps cadit aere nimbus,
 Involvitque urbes, et totis sævit in agris,
 Ac mixto stridore tonat, vincitque querelas
 Flammea tempestas ; quæ postquam pabula terris
 Repperit incensis, ipsisque inseclit arenis.
 Erigit immensam conjuncto fomite metam
 Ignis, et a terris redeunt in sidera flammæ,

In cineres donec cautes tellusque resultans
 Transeat, ac penitus inersæ solvantur arenæ,
 Depressisque cavos consumpto cespite campis
 Pandunt arva sinus, venisque effusus apertis
 Consocians vires qui terras strinxerat humor
 Privatum gignit pelagus, quidnam esse putemus,
 Quod raptim lacus est, mera virtute referutus,
 Qui fuit ante rogas? sic omnipotentia summi
 Iudicis in gelidas ignem convertere lymphas,

A Ac rursus lymphas ardentem possit in ignem.
 Nec tamen hic occulta vacant mysteria, nam quod
 Undæ hic sunt, ubi flamma fuit, quod flamma missis
 Desuper exstinxit lymphis; fortasse notabat
 Luxuriæ calidos ignes, fomentaque primi
 Peccato contracta patris, cœlestibus undis
 Exstinctum quandoque iri: proque ignibus acris
 Justitiæ, quibus illa olim lex dura vigeat,
 Salvificis purgatum iri, et lustralibus undis.

CLAUDII MARIi VICTORIS

DE PERVERSIS SUÆ ÆTATIS MORIBUS EPISTOLA

AD SALMONEM ABBATEM.

Si Domini templum supplex orator adisti,
 Imo et custodem templi, populique magistrum,
 Quod tu isthic homines, tot Christi altaria cernis;
 Sed si collatis juvat indulgere loquelis,
 Hic habitat tuus ille hospes, mea viscera Thesbon,
 Cui fratrum ad requiem frondosæ vitis in antro
 Herbida cespitibus sunt structa sedilia vivis.
 Dic igitur, Salmon, quæ rerum nunc tibi sors est?
 Quis patriæ status est? quid te delectat in illa?
 Namque agris, opibusque hominum, terræque co-

[Ionis

Nunc primum illæse turbato fœdere vitæ
 Barbarus incumbit: nec longæ ad sæcula vitæ,
 Constructæ prosunt solido de marmore villæ,
 Absumptæque omnes vana in proscenia rupes.
 At vero interior pestis, bellumque profundum
 Olim nos densa telorum nube fatigat;
 Sævior et tanto, quanto est occultior hostis:
 Et tamen (heu) si quid vastavit Sarmata, si quid
 Vandalus incendit, veloxque abducit Alanus,
 Ambiguus spebus licet et conatibus ægris,
 Conamur quandam in speciem reparare priorum.
 Illa autem nostro quæ sunt amissa periclo
 Negligimus, longoque situ squallescere mentis
 Ignavi patimur, subjectaque colla catenis
 Dedimus, et manicis peccati præda ligamur.
 Et prius est vitem purgare, abscindere sentes,
 Ostia convulsa ac fractam renovare fenestram,
 Quam latos campos animæ, et præcordia cordis
 Excolere, et captæ collapsum mentis honorem.

Nil hostis, nil dira fames, nil denique morbi
 Egerunt: fuimus qui nunc sumus, hisque periculis
 Tentati nihilo meliores reddimur unquam,
 Sub vitis nullo culparum fœne manentes,
 Nil sanctum est nobis nisi quæstus: et illud hone-

[stum est,

Utile quod fuerit, vitisque vocabula recti
 Indimus, et parci cognomen sumit avarus,
 At qui confessis vitis, et crimine aperto,
 Non potuere suas virtutis imagine fraudes
 Obtegere, occulto foverunt vulnere plagas,
 Quos terrena trahit sapientia, nescia veri.
 Quosdam infelices qui decipit, incitat error,
 Dum causam inquirunt rerum, astrorumque meatus,
 Quæ sit forma poli, cur longo flumina cursu

PATR. LXI.

B Non pereant, latus jaceat quo limite pontus:
 Quæque Deo tantum sunt nota, recondita cunctis,
 Scire volunt (heu grande nefas!) et scire videntur.
 Ista quidem, Salmon, sunt nostri crimina sexus.
 Sed levis est vestra vitiorum morbus in urbe,
 Si non fevinei magis exarsere furores.
 Ante diem, Salmon, tenebris nox humida condet,
 Quam possim mores hujus percurrere turbæ,
 Quæ cum lege Dei vivant sub lege virorum,
 Proh pudor! haud unquam sine nostro crimine pec-

[cant,

Nam nisi delictis faciles traherentur earum,
 Haud illas vitis vellemus vivere nostris:
 Nec rigidas auro vestes, nec vellera Serum,
 Nec lapides toto quos fert mercator ab orbe,
 C Fundor. am pretiis emerent suspiria mœsta.
 Jungimus at vanas, non est pudor, addere curas
 Si gravis ignotis processit Lesbia gemmis,
 Et decies Pessina novo radiavit in ostro:
 Confestim ornatum sibi quæque exposcit eundem.
 Ergo quod variis studeant occurrere formis:
 Atque viris alios aliosque opponere vultus,
 Nonne hæc culpa viri est? Quid agunt in corpore

[casto

Cerussa et minium, centumque venena colorum?
 Mentis honor, morumque decus sunt vincula sancti
 Conjugii: si forma placet, venientibus annis
 Cedet amor: sola est, senium quæ nescit, honestas.
 Nam quod perpetuis discursibus omnia lustrant,
 Quod pascunt, quod multa gerunt, quoti multa lo-

[quantur

D Non vitium nostrum est? Paulo et Salmono relicto,
 Quod Maro cantatur Phœnissæ, et Naso Corynnæ,
 Quod plausum accipiunt Iyra Flacci, aut scena Te-

[renti?

Nos, horum nos causa sumus: nos turpiter istis
 Nutrimenta damus flammis: culpam caremus?
 Nam velut acceptas referunt specula optima formas,
 Sic exempla virum uxores accepta sequuntur.
 Sed cur infelix in culpa est femina tantum,
 Cum placet stolido conjunx vitiosa marito?
 Unus ubique hostis diffuso turbine sævit,
 Nec mirum est vinci belli terrore subactos.
 Quod si correcti sanum saperemus, et atris
 Libera mens nebulis Christo purgata pateret,

31

Si falcē verbi cordi imprimerēmus, et illinc
Vellemus veterum vitiorum abscindere nodos,
Adversus Christi famulos vis nulla valeret :
Nec nos Riphæi prosterneret arcus Alani,
Nec servile etiam subverteret omnia bellum,
Et qui nunc nostra grassantur clade superbi.
Attamen in vestro populo non rara bonorum
Turba viget, multosque pios Ecclesia nutrit.

Sunt plane insontes multi, Pater optime, quorum
Esse velim similis : nec desunt in grege nostro
Victrices reddat quas sexus uterque coronas.

A Ac si quid patriam commendat, si quid in illa est,
Quod juvat ? hoc unum est, hæc sunt solatia vitæ.
Nunc age, chare Pater, cupido mi fare vicissim
Quæ te digna satis requies susceperit : ex quo
Te corde hinc gestans abii, tecumque refelli,
Non equidem invitus recolam mea gaudia Salmon,
Nec te taurorum indicio laudabo bonorum.
Sed jam conclusi nos admonet hora diei,
Surgere, et ad sacros sanctorum occurrere cœtus,
Crastina lux verbis accedet libera nostris.

ANNO DOMINI CCCCXXVII.

MEROBAUDES SCHOLASTICUS.

NOTITIA.

(Ex Galland.)

I. Pauca sunt admodum quæ occurrant de Mero-
baude scholastico dicenda, eaque haud plane com-
perta. Illud tamen exploratum videtur, perperam a
nonnullis confundi auctorem nostrum cum Fl. Mero-
baude, qui consul primum processit cum Gratiano
anno 377 et iterum cum Saturnino anno 383, cujus
meminere Latinus Pacatus (a) et Philostorgius (b).
At vero existimarim equidem cum Sirmondo (c), de
nostro Merobaude ista cecinisse Sidonium (d) :

Sed nec tertius ille nunc legetur,
Bætia qui patrium (e) semel relinquit
Undosæ petit sitim Ravennæ :
Plosores cui fulgidam quiritēs,
Et carus popularitate princeps,
Trojano statuam foro locarunt.

His consona legas apud Idatium, qui ad annum Theo-
dosii Junioris hæc habet (f) : *Asturio magistro utrius-
que militiæ gener ipsius successor ipsi mittitur Mero-
baudis, natu nobilis, et eloquentiæ merito vel maxime
in poematis studio cum veteribus comparandus, testi-
monio etiam provehitur statuarum.* Qui quidem locus
haud fugit Tillemontium (g).

(a) Lat. Pacat., Panegyri. cap. 28, pag. 334 edit.
Paris.

(b) Philostorg., Hist. eccl. lib. viii, § 1.

(c) Sirmond., ad Sidon., pag. 4235, not. b, opp.
tom. I.

(d) Sidon., carm. 9, vers. 293-298.

(e) Leg. forte solum.

II. Fuerit itaque natione Hispanus Merobaudes de
quo loquimur ; qui solum patrium barbarorum incur-
sionibus turbatum relinquens, in Italiam confugerit :
ubi litteris humanioribus apprime excultus, maxime
in pretio apud Romanos fuit habitus ac statua dona-
tus. Merobaudem rhetorem, et fortasse nostrum,
laudat semel iterumque Boetius (h). De eo autem
quo de agimus, plura videas apud Nicolaum Anto-
nium (i) : neque prætereas velim viros eruditos, qui
conscribendæ Historiæ litterariæ Gallicæ incumbunt
(j).

III. Porro Merabaudi ascriptum circumfertur car-
men de Christo : quo sane nomine dignus habendus,
qui sacro illi numero poetarum Hispanorum, Juve-
ci, Prudentii et aliorum accenseatur. Cæterum car-
men idem versuum undetriginta pluries typis excu-
sum novimus, tum a Georgio Fabricio inter poetas
Christianos, tum ab Andrea Rivino cum Rustici Hel-
pidii, Lactantii aliorumque carminibus, nec non in
bibliothecis Patrum Parisiensibus, Coloniensi ac Lug-
dunensi.

(f) Idat., Chron. pag. 302, opp. Sirmond. tom. II,
edit. Paris.

(g) Tillem., Hist. des emper., tom. VI, pag. 231.

(h) Boet., opp. pagg. 807 et 835, edit. Basil.
1540, 1570.

(i) Nic. Ant., Bibl. vet. Hisp. lib. III, cap. 3, pag. 191.

(j) Histoire littéraire de la France, tom. II, pag. 538.

MEROBAUDIS

HISPANI SCHOLASTICI

CARMEN DE CHRISTO.

Proles vera Dei cunctisque antiquior annis,
Nunc genitus qui semper eras, lucisque repertor,

ⁿ Juvencum imitatur, Hist. Evang. lib. IV, vers.
482 : ?

Vitæ lucisque repertor.

D Ante tuæ matrisque parens, quem misit ab astris
Æquævus genitor, Verbique in semina fusum

Qui et lib. I, vers. 35, ait :

Domūs, cœli terræque repertor.

Neque aliter Prudentius, *καθ'αυτ.* hymn. 4, vers. 9 :

Virgineos habitare sinus, et corporis artus
 Jussit inire vias, parvaque in sede morari :
 Quem sedes non ulla capit, qui lumine primo
 Vidisti, quidquid mundo nascente creares,
 Ipse opifex, opus ipse tui dignatus iniquas
 Ætatis sentire vices, et corporis hujus
 Dissimiles perferre modos, hominemque subire,
 Ut posses monstrare Deum, ne lubricus error
 Et decepta diu varii solertia mundi
 Pectora tam multis sineret mortalia sæclis.
 Auctorem scivere Deum te, conscia partus
 Mater, et attoniti pecudum sensere timores .
 Te nova sollicito lustrantes sidere visu

Rerum conditor, et repertor orbis.

Phrasi nimirum Virgiliana, Æn. lib. XII, vers. 829 :
 Olli subridens hominum rerumque repertor.

A In cælo videre prius, lumenque secuti
 Inve. ere magi : tu noxia pectora solvis,
 Elapsasque animas in corpora functa reducis,
 Mundus et ad manes penetras, mortisque latebras
 Immortalis adis : tibi tantum non fuit uni
 Principium finisve mori, sed nocte refusa
 In cælum ad Patrem scandis, rursusque perenni
 Ordine purgatis adimis contagia terris.
 Tu solus Patrisque comes, tu Spiritus insons,
 Et toties unus, triplicique in lumine simplex.
 Quis nisi pro cunctis aliud, quis credere possit,
 Te potuisse mori, poterat qui reddere vitam ?

Porro hujusmodi acceptio vocis *repertor* pro *creator*,
 in novissimo *totius Latinitatis Lexico* Patavino desi-
 deratur.

B

ANNO DOMINI CCCL

SANCTUS ORIENTIUS

EPISCOPUS AUSCIENSIS.

PROLEGOMENON.

(Ex Galland.)

I. Mirum inter eruditos de Orienti patria, profes-
 sione ac ætate qua floruit, discidium. Baronius Tارا-
 raconensem existimat (a), qui postea episcopus fuerit
 Miberitanus ; eundemque ducit cum Oresio cui Si-
 donii epistola exstat inscripta (b). « Id enim opinari,
 ait vir magnus, patrie nomen ac studium poeticæ fa-
 cultatis, et in scribendo suavitas æque a Sigebert-
 o (c) atque a Sidonio laudata, facile persuadent. » In
 Baronii sententiam alii complures concessere : Del-
 rius (d), Nicolaus Antonius (e), Caveus (f), Schurtz-
 fleischius (g), Leyserus (h), Basnagius (i), alii. Ab his
 dissidet Fabricius (j) qui Orientium quidem episco-
 pum Ausciensem agnoscit, sed ab eo diversum fuisse
 Orientium Commonitorii auctorem sibi persuadet.
 Cæteros mittimus aliter opinantes : quos inter Sam-
 marthanus, qui veteri Ecclesiæ Ausciensis instru-
 mento innixus sub initium sæculi XII confecto, sedem
 illam ab anno 325 ad 344 Orientium occupasse per-
 hibet (k). Contra vero multo accuratius re inspecta,
 magis congruentia tradidere post Martenium (l) et
 Oudinum (m) eruditissimi Gallicæ Historiæ litterariæ

C scriptores (n) : quos ergo de Orientio verba facturi
 præ cæteris affectabimur.

II. Et primum quidem Orientium, non Oresium,
 Orientium aut Orontium, vocat se ipsum auctor, sic
 iniquens (o) :

Ut peccatores vincens *Orientius* omnes.

Sic item eum appellat Venantius Fortunatus, qui me-
 dio sæculo VI scripsit in Gallia (p) :

Paucaque perstrinxit florente *Orientius* ore.

Neque aliter codices mss. unde sumptum ejus opus-
 culum. At Sigebertus Gemblacensis (q) : *Orentius*
Commonitorium scripsit metro heroico, ut mulceat le-
gentem suavi breviloquio. Porro natione Gallum aut
 saltem in Galliis agentem fuisse Orientium, qui et cla-
 des per Gothos medio sæculo V genti Gallicæ illatas
 D spectarit, ipsemet his versibus luculenter testa-
 tur (r) :

Per vicos, villas, per rura et compita, et omnes
 Per pagos, totis inde vel inde viis
 Mors, dolor, excidium, strages, incendia, luctus
 Uno fumavit GALLIA TOTA TOGO.

(k) Sammarth., Gall. Christ. nov., tom. I, pag.
 973.

(l) Marten., ad Common. Orient., tom. V, Thes.
 nov. Anecd., pag. 49.

(m) Oudin., Comment. de Script. eccl., tom. I, pagg.
 4068 seqq.

(n) Hist. littéraire de la France, tom. II, pagg. 251
 seqq.

(o) Orient., Common. lib. II, vers. 417.

(p) Venant. Fort., lib. I de Vit. B. Martin., vers. 17,
 Bibl. PP. Paris. tom. VIII, pag. 753.

(q) Sigeb. Gembl., l. c.

(r) Orient., Common. lib. II, vers. 481-484.

(a) Baron., ad ann. 484, § 138.

(b) Sidon., lib. IX, epist. 12.

(c) Sigeb., de Script. eccl. cap. 34.

(d) Delr., in præfat. ad Orient. Common.

(e) Nic. Ant., Bibl. Hisp. vet. lib. IV, cap. 1, tom.
 I, pag. 206.

(f) Cav., Hist. littér., tom. I, pag. 503.

(g) Schurtz., in præfat. ad Orient. Common.

(h) Leyser., Hist. poet. med. æv., pag. 77.

(i) Basnag., ad Canis. Thes., tom. I, pagg. 164
 seqq.

(j) Fabric., Bibl. Lat. med. æv., tom. V, pagg. 508
 seqq. edit. Hamb.

Hinc itaque temporis notationem colligimus quo claruit noster auctor, circa scilicet annum 440. De ipsius autem episcopatu silent quidem Fortunatus et Sigebertus : at eorum silentium non est demum tantum ducendum, ut inde satis firmum argumentum eruere quis posse videatur, quo episcopalis dignitas Orientio abjudicetur : imprimis vero si spectemus, rem uno versiculo transigere Fortunatum antiquiorem. Verum hac de re difficultatem demum, si qua sit, tollere censetur Acta sancti Orientii episcopi Ausciensis, quæ vulgata primum a Philippo Labbeo (a), Actis sanctorum Bollandianis fuere deinceps intexta (b) : quæ quidem licet primævam antiquitatem non referant, in iis tamen nonnulla gesta enarrantur, quæ variis Orientii Commonitorii locis plane congruere intelliguntur : adeoque fidem omnino iisdem Actis detrudere haud æquo jure quis valet, ut recte statuunt eruditi viri superius laudati (c).

III. Produunt itaque hujusmodi Acta (d), *beatissimum Orientium, mundanæ lubricitatis squalore depositum, se totum casta mente divinæ majestati devovisse, et altioribus honoribus adeptis, pontificalis Auxio civitate cathedræ dignitatem ascendisse.* Hic vero in antecessum improbanda occurrit Basnagii (e) et Fabricii (f) conjectatio, ex verbis mox adducendis minus recte acceptis efflata, Orientium videlicet fuisse primo idololatriæ addictum. Pergunt porro eadem Acta : *Ecclesiasticis namque dogmatibus apprimè eruditus, commissum sibi populum sacro sermone correxit, PAGANORUMQUE PERVERSITATEM DESTRUXIT : et ita plenissime doctus tanta doctrina eos erudit, ut SPRETA IDOLORUM VILITATE auctorem suum cognoscerent, et ad legem ejus, baptismatis gratiam accipiendo pertingerent.* Quæ quidem verba, ut cum Martenio loquar (g), quam bene conveniunt iis quæ scribit Orientius (h) !

Et nos a face ethnicorum emersimus,
Eamque tandem rupimus caliginem,
Dum spiritales exaudimus angelos.

Optima sane viri docti interpretatio. Ecquis enim deum non videat Orientium hic non sui, sed neophytorum suorum nomine quibus erudiendis hanc *Orationem* composuit, fuisse locutum ? qui *dum spiritales exaudierunt angelos*, id est episcopos, quos ita nominatos in Apocalypsi novimus (i), letantur se a *sæce ethnicorum emersisse, eamque tandem rupisse caliginem.* Facessat igitur de Orientii idololatria inane commentum.

IV. Præterea ex iisdem Actis erudimur (j), Orientium cum provecæ jam esset ætatis, rogatu Theodorici Gothorum regis, qui tum Tolosæ residebat ac late per Aquitaniam et Novempopulaniam dominabatur, cuique proinde suberat sanctus præsul, legationem suscepisse, quo suis precibus terribilem impetum

(a) Labb., *Bibl. nov. mss. libr.*, tom. II, sect. 3, pagg. 596 seq.

(b) Bolland., *Act. SS. Maii*, tom. I, pagg. 61 seq.

(c) *Hist. littéraire de la France*, l. c.

(d) Bolland., *Act. SS.*, l. c., pag. 61, num. 1.

(e) Basnag., l. c., pag. 164, § 2.

(f) Fabric., l. c., pag. 509.

(g) Marten., l. c., pag. 49.

(h) *Orient., Omat. 24*, vers. 56 seqq., infra, pag. 196.

A Aetii ac Litorii ducum Romanorum adversus Gothorum regem averteret. Cujus quidem legationis egregiam descriptionem exhibet Salvianus (k), iis prorsus consonam quæ in Actis nostris enarrantur. Hinc vero arrepta Orientio *strages et incendia* describendi occasio, quibus *sumavit Gallia tota*, ut superius intelleximus. Hoc autem bellum a Litorio adversus Gothos infeliciter gestum, anno Christi 439 contigisse tradunt Idacius, Prosper et Cassiodorius in Chronicis : cui proinde anno illiganda esse quoque Orientii legatio ad eundem Litorium perhibetur. Quo autem anno posthac e vivis excesserit beatus antistes, omnino incertum. In talibus ecclesiasticis recolitur ejus memoria calendis Maii : cujus elogium sub eadem die in Usuardi martyrologio sincero ita effertur (l) :
B *Apud civitatem Auscium, sancti Orientii episcopi, qui virtutibus ornatus sancto fine quievit.* Quibus porro ista ex Sammarthano addere placet (m) : « Monasterium, inquit, sancti Orientii in civitate Ausciensi luculentissimum, quod legimus fundatum a Bernardo Othone comite Fidentiacensi, ejus sacris reliquiis gloriatur. Saltem ibi quiescebat anno 1068. »

V. Jam vero ut de scriptoris nostri litterarum monumentis nonnulla subjiciamus, ea potius cl. Martenii verbis exponere juverit (n) : « Habes hic, lector, inquit, **COMMONITORIUM SANCTI ORIENTII**, inter antiquos poetas Christianos celeberrimi. Carmen istud hactenus desideraverant viri eruditi, maxime vero illustrissimus Annalium ecclesiasticorum concinnator cardinalis Baronius (o), *dolens nobilis ingenii omnia perissequi monumenta, imo et nomen ipsum pene oblivione sepultum; quod vix tandem eruderatum oblectaque rubigine purgatum reddere liceat.* Ejus votis aliqua ex parte fecit satis Martinus Delrio Societatis Jesu presbyter eruditus, qui reperto in ms. codice Aquicinctensis monasterio Commonitorii libro primo, tanquam invento thesauro pretioso exsultavit, eumque quam citius cum omnibus etiam quibus scatebat, mendis et lacunis anno 1600 typis mandari curavit : ratus nihilominus in illo suo codice integrum Orientii opus non contineri, sed plura *desse, minimum de cæteris peccatis, gula, acidia, superbia, fors et plura.* Nec sane sua eum fefellit opinio : nam revera deerat integer liber secundus, quem cum aliis ejusdem auctoris versibus, de Nativitate, de Trinitate, de nominibus Domini et Orationibus, ex pervetusto codice insignis ecclesiæ sancti Martini Turonensis ab annis circiter 800 exarato, beneficio cl. viri Gatiani *de Galiczon* tunc præcentoris ejusdem ecclesiæ, nunc episcopi Agathopolis, descriptum, *oblectaque rubigine purgatum* aliquibus abhinc annis (anno 1700) publici juris feci, ac denuo ad ms. codicem emandatum iterum profero (anno 1717), erratis quæ in editione Delrii oc-

(i) Apoc. i, 20; ii, 1, 8, 12, 18; iii, 1, 7, 14.

(j) *Act. SS.*, l. c., num. 3.

(k) Salvian., de *Gubern. lib. vii*, capp. 9 et 10.

(l) Usuard., *Martyrol. sincer.*, pag. 74 edit. Paris. 1718.

(m) Sammarth., *Gall. Christ. nov.*, tom. I, pag. 974.

(n) Marten., l. c., pag. 17.

(o) Baron., ad ann. 481, § 153.

currerant correctis ac repletis lacunis : tametsi A religio mihi fuerit , ea omnia in quibus aliquando auctor in exactas artis poeticæ leges peccavit , immutare. Nam et in antiquis scriptoribus vel ipsa menda venerari debemus. Huc usque vir doctus. Cæterum

reliqua de operis pretio eruditorum judicia , nec non varias ejusdem editiones hic recensere omittimus , quæ apud Leyserum , Fabricium , atque Gallicæ Historiæ litterariæ auctores II. cc. facile occurrunt.

S. ORIENTII COMMONITORIUM.

(Ex ms. codice insignis ecclesiæ S. Martini Turonensis.)

LIBER PRIMUS.

- Quisquis ad æternæ festinus præmia vitæ,
Perpetuanda magis quam peritura cupis,
Quæ cælum reseret , mortem luget , aspera vi-
[tet,
Felici currat tramite, disce viam.
- 5 Nam nos, et carnis vitiiis, et tempore victi,
Terrenum gradimur, sive doloris iter :
Solaque permixtis hæc sunt modo gaudia votis,
Si, quod non facimus, saltem alii faciant ;
Ut quia nunc istud, quod protinus effugit, ævum
- 10 Inldis capti degimus illecebris.
Lascivum, miserum, fallax, breve, mobile, va-
[num,
Heu mala nozarum origo præcipiat.
Omnibus his, raptim quæ sunt moritura, re-
[lictis :
Tu forti teneas non moritura fide.
- 15 Ergo, age, da pronas aures, sensumque va-
[cantem :
Vita docenda mihi est, vita petenda tibi.
Sed, quo sit melior nostri doctrina libelli,
Et teneat rectas carminis ordo vias :
Te, Deus omnipotens, et corde, et voce rogare,
- 20 Te sine nec linguam solvere, Christe, placet :
Demere qui tenebras revocato lumine cæcis,
Auditum surdis auribus inserere,
Corporis et mentis sævos depellere morbos,
Solvere mutorum qui pius ora soles :
- 25 Te penes officium nostri est, et cordis et oris,
Da sentire mihi, da mihi posse loqui :
Nimirum ut nostram vegetent tua munera lin-
[quam ;
Ac per te de te sit tibi sermo placens.
Mandato cum jussa tuo superaverit omnem
- 30 Naturam, nostra voce fruens asina,
Et stimulis propria subigentem tergo Balaam
- Versu 8. Al. *quid*.
Versu 10. Ita in editione Delrii ; in ms. vero legi-
tur *egimus*. .
Versu 12. Hic versus integer deest in editione
Delrii.
Versu 20. Delrius *ne*.
Versu 24. In ms., *solutus*.
Versu 27. Al. *nec mirum*.
Versu 28. Delrius, *mihi*.
- B Terruerit miro quadrupes alloquio :
Qui magno regis trepidi crebroque rogatu,
Dira super sanctum verba parans popululum,
35 Non potuit proprie motam sibi subdere lin-
[guam,
Ore aliud dicens, corde aliud cupiens.
Nam maledicturus nimie benedicere cœpit,
Impendens aliis ora parata aliis.
Ergo nisi eloquium, sensum nisi, Christe, mi-
[nistres,
- 40 Conatus animæ tu nisi, Christe, regas ;
Ora homines omnes, et muta, et bruta tene-
[bunt ;
Quodque etiam possunt, hoc quoque non po-
[terunt.
Principio geminam debes cognoscere vitam,
A Domino indultam cum ratione homini :
- 45 Ut : quoniam brutum terreno est pondere cor-
[pus :
C Est anima afflatu vivificata Dei :
Nullum sentirent animæ dispendia finem,
Esset in hoc fragili corpore vita brevis.
Unam nascendi ratio prius omnibus affert,
50 Hanc cura et propriis consequitur meritis.
Nasci non nostrum, nec longum vivere nostrum ;
Vitam quæ sequitur vita parare potest.
At licet arbitrio Domini sumamus utramque,
Et neutra obveniat, ni Deus hoc jubeat.
- 55 Prima tamen celeri fertur per prona rotatu,
Quæ sequitur totis est data temporibus.
In primam ignari nulla mercede venimus,
Altera de summo parta labore venit.
Nascimur ut Dominum cœli, terræque, ma-
[risque,
- D 60 Quæramus toto pervigiles studio ;
Quærimus ; ut qui sit, qualis, vel quantus, agat quid,
- Versu 30. Al. *loquens*.
Versu 31. Al. *Atque sua stimulis*.
Versu 49. Delr., *Unica*.
Versu 50. Ita ms. subintelligitur *homo, sive mortalis*.
Cave ergo ne corrigas *consequimur*. Nam hæc verba
referuntur ad ea quæ paulo antea dixerat :
Principio geminam debes cognoscere vitam,
A Domino indultam cum ratione homini.
Versu 56. Delr., *turris*.

- Possimus vero noscere iudicio. **A**
 Noscimus; ut digna compertum laude colamus;
 Ut vitam tribuat perpetuam, colimus.)
 65 Et colimus non thure dato, non sanguine fuso,
 Non vino madidi, non epulis gravidi;
 Aurum, vestis, odor, pecudes, libamina, gem-
 [mæ,
 Et quæ rara homines vel pretiosa putant,
 Ante Deum, ut viles terreno e pondere moles,
 70 Ut cœnum, ut sordes, sic inhonora jacent.
 Omnia sunt ejus, cujus nos esse fatemur.
 Nil proprium est nobis: ipse habet, ipse
 [dedit.
 Ecce etenim sancto proclamat in ore prophetæ:
 Nolo tuos hircos, nolo tuos vitulos.
 75 Et species agri mecum est, et gloria cœli:
 Orbis enim meus est, et quod in orbe meum.
 Debita solvantur sancto mihi pectore vota:
 Hostia me laudis, puraque vox celebret.
 Ergo nihil noster poteris prætere de lector,
 80 Istis quod tibi sit difficile in monitis.
 Non longe positum, non est aliunde petendum,
 Non re, non sumptu, non opus est pretio.
 Sufficit ut Dominum mundi, rerumque paren-
 [tem,
 Cujus in arbitrio, vel bona, vel mala sunt;
 85 Censu majori vincentem verba loquentis,
 Unum, incorporeum, perpetuumque sacram,
 Omnia complexum, vel semper in omnibus
 [unum,
 Corde pius credas, credulus ore roges.
 Sed quid sic nudis tantum sermonibus utor,
 90 Tanquam nulla Dei sint super hoc monita?
 Nam primum veteri cautum sub lege memento,
 Quæ dudum in solidis scripta fuit tabulis,
 Quod nunc per Dominum renovat data gratia
 [Christum,
 Atque Evangelii vox veneranda sonat:
 95 Ut, quod saxa prius, modo pectora nostra te-
 [nerent,
 Esset et uberius bis repetita fides.
 Affectu toto Dominum, totisque medullis,
 Atque tuum toto dilige corde Deum.
 Et recte: quid enim poteris tu justius unquam
 100 Obstrictis tantis solvere muneribus?
 Qui tibi, cum limus terrena in fœce jaceres,

Versu 65. Delr., *rure*.
 Versu 68. Delr., *tanta*.
 Versu 70. Delr., *cœtum*.
 Versu 75. Delr., *igitur*.
 Versu 76. Delr. hunc versum ita corrupte legit.
Orbis et meus est, et quod in urbe meum.
 Versu 86. Al. *perpetuoque*.
 Versu 88. Delr., *pio*.
 Versu 96. Delr., *cesset*.
 Versu 98. Delr., *tuo*.
 Versu 109. Delr., *quæ, mate*. Neque melius qui
 pro suo libitu legere volunt *qui*: nam hoc loco pro-
 nomem *quo* refertur ad præcedentem vocem *munere*.
 Versu 117. Ita ms.; nec mireris hic *blandus* pro
mandum legi: nam *solécismos et barbarismos quos*
vocant, poetæ adamaverunt, inquit S. Augustinus lib.

- D** *Dempsit perpetui temporis esse lutum:*
 Qui tibi, quod membris constas, quod mente
 [moveris,
 Quod lingua loqueris, quod ratione sapis,
 105 Quod manibus tangis, graderis pede, lumine
 [cernis,
 Aure audis, sentis naribus, ore probas,
 Ante aliquod meritum, propria pietate ministrat,
 Corporis ac animæ sic Pater ut Dominus:
 Et non hoc solo contentus munere, quo te
 110 Instruxit membris, sensibus excoluit:
 Qui tribuit vitam, largitur commoda vitæ,
 Omnibus ut tibi sit prædita deliciis.
 Ecce tibi cœlum pendet, tibi terra recedit,
 Aera librantur, fluctuat oceanus:
B 115 Noctibus atque dies succedunt, mensibus anni,
 Sol splendet, lucent sidera, luna rubet.
 Ver varios blandus perfundit germine flores,
 Æstas jam grava fructibus arva coquit,
 Autumnus musto madidus, præpinguis oliva est,
 120 Ignibus admotis frigora nescit hiems:
 Imbribus arcendis confirmas pendula tecta;
 Ignoras ventos ædibus oppositis;
 Hirtaque lanigera depectens terga bidentis
 Mollibus involucris algida membra tegis;
 125 Lenia nec desunt nivei velamina lini;
 Sunt etiam Eois pallia velleribus:
 Illa ferax jacto reddet tibi semine tellus
 Hæc celsis carpent Seres in arboribus.
 Denique per totum qui circumvolvitur annum,
 C. 130 Quidquid habes, totum dat tibi cura Dei.
 Campus messe viret, vestitur palmite collis,
 Arboræ diversa mitia poma metis,
 Et studium impendens fecundo providus horto
 Utile quo libuit tempore sumis olus.
 135 Accendis pinguem quæcunque in lumina pinum,
 Nobilibus mensis cerea flamma micat.
 Nec modo terreno tantum servire jubetur
 Per varios usus subdita terra homini:
 Ipsa etiam quidquid fertur prope nubila, quid-
 [quid
 140 Alto subductum volvitur in pelago:
 Nunc fallente cibo, nunc texto in retia lino,
 Artibus innumeris inde vel inde petis.
 Et tibi nunc imo trahitur de gurgite piscis,
 Aere nunc summo decipiuntur aves.

n de Ordine, cap. 4. In ms. alio modo legitur hic
 versus sic:

Ver tundit blandus varios ut germine flores.

Versu 125. Al. *Levia*.

Versu 127. Delr., *verax*.

Ibid. Delr., *Jacta semina*, quæ lectio tolerari po-
 test: nam veteres, nonnunquam primo pro sexto casu
 utebantur, et dicebant v. g., *Petrus existens pro Pe-
 tro existente*.

Versu 128. Seres sunt Scythiæ Asiaticæ populi,
 a quibus nobilis illa lana ex arboribus ex qua sit se-
 ricum, advehi dicitur.

Versu 139. Sic restituimus, tametsi Delrius legat
nubile et ms. *nobile*.

Versu 142. Delr., *petes*.

- 445 Agmina venanti prorumpunt densa ferarum
Icta procul jaculis vel laqueata plagis.
Prona petis ferro, canibus fugientia sistis
Contundis frenis ora ferocis equi.
Ad juga panda boves cogis, ad mulctra ca-
[pellas :
- 450 Distillant crispis dulcia mella favis.
De saxis gemmas, aurum producis arenis
Lentaque de terris igne metalla coquis :
Gramina discernis tristes medicantia morbos,
Pellis lethiferum sedulus arte malum.
- 455 Quin etiam ut mercem peregrino a littore su-
[mas,
Et tua des aliis atque aliena petas,
Flumina remigio percurris et æquora velo ;
Ibi longinquas absque labore vias :
Aut si formidas pelagus, carpenta movebis,
- 460 Teque tuis sternet terra notanda rotis.
Tunc si jactatum quærit blanda otia corpus,
Humida pulvereum balnea suscipient ;
Atque cavo tota spoliatur veste lavacro,
Marcida perdomitis membra fovebis aquis.
- 465 Tot tantisque bonis Domini tibi munere partis
Quid tandem dignum reddis amore pio ?
Aut quibus hæc opibus, quibus et persolvere
[donis,
Vel quanto poteris pendere servitio ?
Nec tamen hæc Dominus, cujus sunt omnia,
[querit :
- 470 Sufficit ut Dominum servus amatus ames.
Hæc quoque mandati succedit forma secundi
Proximus ut tibi sit sic, velut ipse tibi es.
Nosco salutiferam mansuro munere legem,
Uno quæ cunctis prospicit officio.
- 475 Nam cum aliena mihi mandatur cura, necesse est
Ut mea mandetur sic quoque cura alii.
Ecce pecus pecudem secunda ad pabula ducit,
•Admugit proprio buccula læta gregi.
Murmure respondent, qua possunt voce loquun-
[tur,
- 480 Inque vicem docilis lambere lingua solet.
Non caret affectu quod fluctibus occulit æquor,
Et volueris volucris est, et fera blande feræ.
Tum si quando venit quocunque ex agmine
[prædo,
Fortior invalidos ungue vel ore premens,
- 485 Seu volucrum res est, seu res est illa ferarum,
Undique collectis tenditur auxiliis,
- A Captivam comitem cursu, grege, voce, volatu,
Et si non possunt, eripuisse volunt.
Cumque ita se solo naturæ munere servent,
190 Quæ nec consilio, nec ratione vigent :
Quid mirum Domini si jussa verenda secutum
Mutua constringet cura hominis hominem,
Atque usu, ingenio, rebus, ratione peritus
Ut sua quæ tua sunt commoda frater agat ?
- 195 Hinc venit illa placens merito sententia, nectens
Humanum parili conditione genus :
Nec facias aliis quidquid fieri tibi non vis ;
Idque aliis facias, quod tibi vis fieri.
Quod genus est hominum, quis sexus, ritus et
[ætas,
- 200 Quis neget hoc rectum, quis neget esse pro-
[bum ?
- B Quid non mandatum late complectitur arctum ?
Plenius hac tradi quid brevitate potest ?
Namque ea quæ mala sunt, fieri modo sic mihi
[nolim,
Ut rursum cupiam quæ bona sunt fieri.
- 205 Judice non opus est, doctor nec quærit ullus :
De nobis scimus quæ bona, quæ mala sunt.
Gaudebis certe, si quis te nocte viantem
Blandus vicinum ducat in hospitium :
Tu quoque sollicitus provisus excipe tectis
- 210 Illum, qui sera nocte viator erit.
Veste tegi nudus, sitiens ac pocla vocari,
Esuriens optas ut satiare cibus :
Te quoque permoveat proprii par causa laboris,
Divide cum miseris pallia, pocla, cibos.
- C 215 Ecce manum poscis lapsus, solatia mœstus,
Auxilium trepidus, consilium dubius :
Id mœstis, dubiis, trepidis, labentibus offers :
In simili causa fac ut ameris amans.
Certe incusari falso te crimine non vis,
- 220 Crimine falso alios insimulare noli.
Odisti furem ; furtum cave : perdere non vis
Per vim quæ tua sunt ; nil violenter agas.
Pacta tibi dubio non vis nutare paratu :
Promissam certo pectore redde fidem.
- 225 Quæ tibi detraxit velles succidere linguam :
Cura sit ut nullum livida verba notent.
Mutua cumque petas, vis sumere protinus æra,
Mutua poscentem dextera prompta juvet.
- D Inflatos fastu damnas : depone tumorem ;
230 Quod fugis in celsis nesciat inferior.
Certe si soror est, vel mater, carave conjux
pro subjunctivo frequenter usurpent.

Versu 148. Al. *freno*.

Versu 153. Delr., *discernens*.

Versu 160. Al. *deque*.

Versu 161. Delr., *lassatum*.

Versu 167. Al. *copiis*.

Versu 182. Delr. male, et *blanda fera feræ*.

Versu 185. Delr., *prædæ*.

Versu 184. Al. *Fortiori validus*.

Versu 191. Al. *secutus*.

Versu 200. Al. *hoc facile*.

Versu 202. Totum hunc versum invertit editio Delrii.

Versu 212. Ita ms., nec corrigendum est ut *satiare*, cum optimi etiam auctores indicativum in hujusmodi

pro subjunctivo frequenter usurpent.

Versu 213. Al. *cura*.

Versu 217. Al. *offer*.

Versu 219. Delr., *falso de*, minus bene.

Versu 220. Delr., *instimulasse time* ; sed timendum ne quis corrector ad elegantiorum versum condendum *time* pro *noli* proprio motu reposuerit. Itaque ms. nostri lectionem retinemus, donec ad alios mss. emendari possit.

Versu 223. Al. *nutare paratum*.

Versu 224. Delr., *commissam*.

Versu 227. Al. *cum poscis*.

Versu 231. Delr., *tibi*.

- Quarum ne vitam fama gravis maculet,
Perpetui curam cauta pietate pudoris
Filius, aut frater, sive maritus agis :
235 Hæc veneranda tibi si nomine tentat adulter,
Ferrum in vindictam non satis esse putas.
Nonne eadem pœna reus es, si tu quoque furtim
Aggrederis castos sollicitare toros ?
Hinc fuit, ut Dominus prima sub lege juberet
240 Pensari paribus crimina suppliciis ;
Pro damno damnum, vulnus pro vulnere, den-
[tem
Dente lui raptum, lumina luminibus :
Nec minus ut propriam sub iudice redderet
[audax,
Alterius cuperet qui rapuisse, animam :
245 Iudiciumque reus, non posset dicere pravum : B
Pravis decreta est ultio criminibus.
Et licet hæc melius mutarit gratia Christi,
Mitia quæ potius quam violenta docet :
Ast tamen est rectum, quidquid jubet ista vel
[illa,
250 Seu cito restituas, seu patienter agas.
Hoc tamen est melior qui Christo vindice gau-
[det :
Servet se Domino, quod dedit ille sibi.
Ergo piis votis et sanctis perfice rebus,
Vita quod hæc præsens, quodque futura pro-
[bet :
255 Ut te, quem raptim fugiens commendat ho-
[nestas,
Perpes post obitum gloria suscipiat.
Nam nostris certus monitis, mansura memento
Omnia, nunc stulti quæ peritura putant :
Atque animas, iisdem membris redeuntibus,
[ipsum
260 Crede recepturas corporis involucrium.
Ora, color, sanguis, venæ, cutis, ossa, capilli,
Ut nunc labuntur, sic iterum venient ;
Non modo quæ tumulis bene condita saxa re-
[servant,
Aut Aravum solidans pulvis odorque tegit :
265 Sed dicto citius, firmanda in membra redibit
Portio de tumulis, portio de fluviis :

Versu 235. Al. *custodis*.

Versu 242. Delr., *pro dente, atque lui*.

Versu 244. Al. *vitam*.

Versu 246. Delr., *Parvis*.

Versu 255. Delr., *Vitæ quem rectæ, male omnino*.

Versu 263. Al. *credita*.

Versu 264. In prioribus editionibus legebatur *aut arvum*, quæ lectio eruditorum virorum mire torsit ingenia. Delrius, qui primus hoc edidit carmen, locum istum ita restituendum conjicit, *aut arvum solidum*. Lipsius existimat legendum esse *aut carnem solidans*. Fabricius primam lectionem retinendam censet. Recens corrector anonymus legendum putat *aut arvis pro aut arvum*, quasi auctor alludat ad conditas Ægyptiorum carnes, quas aromata solidant. Jacobus Sirmondus, cujus eruditioni quid non debet respublica litteraria ? feliciter hunc versum ita emendavit in notis ad Sidonii epist. 13 lib. ix : *Aut Aravum solidans pulvis odorque tenet*. Quæ emendatio recte omnino concinit cum nostro manuscripto, in

- A Quod ventus flatu minuit, quod bestia morsu,
Flamma quod exussit, quodque ruina premit ;
Totum aderit, totum diversa ex parte coibit ;
270 Pars volucris, aut pisci ; pars laniata feris :
Et quod nunc ætas sensim longæva resolvit,
Id raptim Domini buccina restituet.
Ut, pro factorum meritis, in corpore eodem,
In quo gesserunt seu bona, sive mala ;
275 Scilicet, ad motus animorum carne reversa,
Pœna reos, justos gloria suscipiat.
Cur autem dubites, cum præcedentia monstrent
Ut tibi venturi sit manifesta fides ?
Respice nudatas brumali frigore silvas,
280 Jam desperatis luxuriare comis :
Quæ stabat mœrens decusso palmite vitis,
Vestitur foliis, fructibus induitur.
Spiceus densis calamus flavescit aristas,
In terra granum quod modo putre fuit ;
285 Et quæ nunc tristi squalebant arva veterno,
Læta novo rident germine, flore rubent.
Ipse etiam, variis conclusus mensibus, annus
Tempore mutato mortis habet speciem :
Cum ver autumnus, frigus depellitur æstu ;
290 Utque hominum res est, hoc venit, illud abit
Hoc tamen æterno, donec Deus annuit, usu,
Inque vicem alterno volvitur officio :
Et dum se longi sequitur rota mobilis anni,
Nascitur et moritur, succidit atque redit.
295 Nam finis noster finem non accipit, et mors
Qua primo morimur, perpetuo moritur :
C Victuro semper motu sensuque manente,
Omnis perpetuo tempore vivit homo.
Vivet homo : siletus ast hic mea verba sequun-
[tur.
300 Nam puto sic hominis sors melior fuerat
Cum sensu vitæ sensum deponere pœnæ,
Et natum innatis consimilem fieri ;
Quam nunc, peccatis toto dominantibus ævo,
Extingui vitæ, vivere suppliciis.
305 Nam rogo ne credas diræ ad compendia pœnæ,
Quod raptim fontes debita flamma voret.
Ignibus æternis immersos respice colles
Jugiter amburi, non tamen imminui :

quo legitur *aut Ararum*. Nam veteres litteram *v* pro *b* frequenter usurpabant.

Ibid. Delr., *tenet*.

Versu 265. Al. *formanda*.

Versu 268. Delr., *excussit*.

Versu 275. Al. *animarum*.

Versu 283. Delr., *Aspiceus*, existimatque legendum esse *Aspicus ut densi*. Lipsius vero *Spiceus ex densi*.

Versu 286. Delr., *virent*.

Versu 290. Delr., *hoc abit, illud venit*.

Versu 294. Al. *succedit*.

Versu 298. Al. *vivet*.

Versu 307. Eodem utitur argumento ut pœnarum æternitatem probet Pionius martyr : *Vos gentis, inquit, videtis et enarratis incendium, illam æstantem rupibus flammam. Conferte quoque Lyciæ et diversarum insularum ignem ex infimis terræ visceribus effluentem : aut si hæc non potuistis agnoscere, considerate calidæ aquæ usum, non dico de illa quæ fit, sed de illa quæ nascitur. Aspiciet fontes tepentes, et anhelantes*

Et gelidos fontes et cœrula flumina cerne
340 Fundere semper aquas, semper habere ta-
[men.

Sic miseros vindex semper populabitur ignis,
Ut semper servet pabula læta sibi.

Hæc si falsa putes, merito post vera probabis :
At falsa effugies, si modo vera times.

345 Quare post mortem sequitur si vita perennis,
Lætificans justos, discruciansque reos ;
Viribus et totis, et totis nitere votis
Quæ rectum ducunt continuare vias ;
Contere calcatum cum mundi principe mundum,

350 Et fuge lascivis credere deliciis.
Præcipue semper famosos despice vultus,
Judiciumque tuis eripe luminibus.

Nemo feret rutilos intactis vestibus ignes.
Nemo inter lituos non trahet aure sonum.

325 Nemo inter flores blandorum ambitus odorum
Naribus assiduam non metet ungue rosam.

Nemo diu sitiens, et multo sole perustus,
Incumbet gelidis, nec potietur aquis.

Nemo, vias pedibus brumali tempore carpens,
350 Conspersus pluvia, nec madefactus erit.

Nemo, licet mediis muris, sub tempore belli
Aut bene securus, aut bene tutus agit.

Congressus præstat visum, nox lumina visu
Concipiunt flammæ, parturiuntque nefas.

335 Dum veluti jacto piscantis fraudibus hamo,
Primo animus capitur, post etiam moritur.
Prima mali labes, heu ! femina, te dolus anguis,
Ac hominem per te reppulit a Domino.

Erepti tu causa boni, tu janua mortis,

340 Tu decepta cito, tu cito decipiens.
Ergo age, quæ nullo maculari pectora nævo,
Et purus puro niteris esse animo ;

Ut laqueos, ignis validos, et acuta venena,
Cernere laudatam sic fugies faciem.

345 Non ego nunc repetam per tot jam sæcula
[quantos
Feminei vultus perdidit populos.

Prætereo clades Spartanæ, Troica bella,
Et raptim excidium quam prope Roma tuum :

Cum gentes nulla Domini sub lege, nec ullis
350 Sanctorum ad vitam perdomitas monitis,

Qua furor impulerat, lascivus duceret error,
Esset et hoc licitum quod fuerat libitum.

De sacris, inquam, de sacris percipe libris,
Opprobrio quantis turpis amor fuerit.

ibi unde extinguunt solent flammæ : unde putatis hunc ignem, nisi quia cum inferni igne sociatur ? Vide etiam, si lubet, ea quæ hac de re observavit Methodius martyris lib. de Resurrectione, apud Photium biblioth. cod. 234.

Versu 319. Al. *Contere calcatu mortis et comprime donum.*

Versu 321. Contra fidem ms. Corrector legendum dicit *formosos* pro *famosos* : nec certe melius.

Ibid. Delr., *cultus.*

Versu 324. Delr., *Ore.*

Versu 330. Al. *aspersus.*

Versu 332. Al. *erit.*

Versu 344. Leg. *qui.*

A 355 Te Dinæ species nimio sub amore ruentem
Exstinxit Sichem, cum patre, cum patria.
Nam male compressam fratrum pia cura so-
[rorem

Permittit thalamo, vindicat in gladio.

Hunc quoque laudatum psalmodum carmine
[David

360 Forma placens celso deposuit folio ;
Cum male lascivum comperto crimine corpus
Sacco contegeret, contereret cinere.

Thamar forma duos sub eodem tempore fratres
Incesti et ferri perpulit in facinus :

365 Unus corrumpit, corruptam ulciscitur alter :
Ultio quæ justa est, desinit esse pia.

Ipsæ etiam Salomon ; cujus sapientia prisco
Tempore, et toto nobilis orbe fuit ;

Ducitur in facinus vetito laqueatus amore,

370 Femineo subdens turpia colla jugo :
Et Domini immemorem merito præconia lau-
[dum,

Quæ juvenem ornant, destituere senem.

Forma placens regi letho te tradidit Aman :
Forma tuum rapuit dux Oloferne caput.

375 Illum mirifico famosum robore Samsøn
Forma decens sævis tradidit Allophyllis.

Sanctus et victor per tot modo prælia miles,
Heu ! male femineis subditur arte choris,

Ut jam pollutus ; pariunt quia crimina pœnam

380 Oscula virginibus, terga daret gladiis.

Tu quoque levitis tantum dilecta, nec uxor,
Insano juvenum subdita nocte toro,

Vindictæ studio totas in bella dedisti,
Perdere contentas sive perire tribus.

385 Ut membris lacero dispersis funere Gabæat
Efficeret diris ignibus usta rogam.

Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum
Expediam quantum forma placens noceat.

Lascivo clamat benedictus Apostolus orbi,

390 Dans etiam licitis jura severa toris ;

Conjuge possessus, contempta conjuge liber,
Non similem causam religionis habent.

Conjugis implicitum detentat cura maritum :
Solum vult cælebs emeruisse Deum.

395 Sed quia nonnunquam succumbunt lumina for-
[mæ,

D Ancipiti rectas labitur in bivio.

Si purum maculare animum parat impius ho-
[stis,

Versu 343. *Ignis* pro *ignes* usu antiquis satis fami-
liari, qui litteram *i* pro *e* frequenter usurpabant.

Ibid. Al. *ac cuncta.*

Versu 345. Al. *referam.*

Versu 364. Al. *pepulit.*

Versu 368. *Et in toto.*

Versu 379. Delr., *vitam.*

Versu 383. Delr., *vel.*

Versu 385. Hanc vocem usurpat scriptura Josue xviii, 28, et Regum lib. II, cap. xxiii, 29, et I Paralip. xi, 31, denique Isai x, 29. Non ergo debuit corrector dicere in Scriptura legi *Gabaæ* et *Gabaon*, non vero *Gabaat*.

- Semper ovans castam sollicitare fidem : A
 Accipe tela quibus cordis pia mœnia serves.
 400 Crux tibi sit clypeus, crux tibi sit gladius.
 Supplicibus lacrymis, gemitu, prece, pectore
 [tunso,
 Quære salutiferum nocte dieque Deum.
 Ac ne paulatim facilem spes palpet amore,
 Lapsum a præcipiti perge referre pedem.
 405 Non ignarus enim miseris succurrere quæro,
 Omnia perpessus, quæ fugienda loquor.
 Respicias ad formam? Sed sævas respice pœnas;
 Respice quid laudes, respice quid timeas:
 Internisque oculis et vero lumine cerne,
 410 De terra ad cœlum, deque homine ad Do-
 [minum,
 Hic brevis est fine exiguo claudenda voluptas: B
 Illic perpetuo sulfure flamma vorax.
 Audi clamantem magna cum voce propheten;
 Seu mandata legas pristina, sive nova:
 415 Quæ laus in vultu est; senum omnem credite
 [carnem,
 Quippe ut flos feni gloria carnis erit.
 Nam veluti flores ictus metit, atterit æstus,
 Confundunt imbres; fortior aura rapit:
 Sic vultum, quicumque placet, consumere tem-
 [pus,
 420 Et tumor et livor despoliare potest.
 Atque, ipsam ut taceam, quæ conterit omnia,
 [mortem,
 Quanta licent morbis, febribus, ulceribus?
 Hi modo, qui canent albo sordente capillo,
 Collatas olim non timere pices:
 425 Pendula, quæ mœrent rugis deformibus, ora,
 Protulerant vanum conspicienda decus.
 Qui nunc in laxa tremulus pia pelle vacillat,
 Vix dederat tenui signa notata solo.
 Cervix, colla, manus, et quod nuno omnibus
 [horret,
 430 Heu! miseris quondam causa furoris erant.
 Lumina, quæ madidus deformia subluuit humor,
 Stellarum rutilæ ceu micuere faces.
 Respice quod paucis floret, nec permanet an-
 [nis,
 Et tamen æternis culpa manet lacrymis.
 435 Ergo puellares vultus formasque decentes,
 Aut verso aut merso despicias capite.
 Atque ut sis penitus sic corde ut corpore purus,
 Ut nullum facias suspitione reum;
 Da studium, curas, et semper providus opta,
 440 Ut tibi sit nulla femina juncta nimis:
 Amittet vires, si non sint obvia, ventus.
 Pabula si desint, irritus ignis erit.
 Ac ne mandatis tantum par una putetur
- Ad vitæ rectas sollicitata vias:
 445 Si qua viri discunt, credat sibi femina dicti,
 Et meritum et pœnas, hic quoque sexus
 [habet.
 Oderit ignotos audax attendere vultus,
 Seque tamen notis addere hominibus.
 Nam male permixto ludentia lamina visu,
 450 Blande sæpe solent ore tacente loqui.
 Atque amor, ut lacrymæ quas fundi injuria
 [cogit,
 Ex oculis surgit, pectoris ima petit.
 Ergo ea qua juvenes præcepti lege momentar,
 Hac fugiat cunctos femina casta viros.
 455 Jam si corporeas, calcaris corpore casto
 Illecebras, reliquum decute cordis onus.
 DE INVIDIA.
 Namque stibire solet nigri de felle veneni,
 Multiplicis mater criminis invidia.
 Invidia infelix mortem moritura paravit:
 Angelus hac cel-i decedit arce poli;
 460 Dumque hominem properat cœlesti pellere re-
 [gno,
 Detrudi in tenebras ipse prior meruit.
 Hinc Domini in cunctos vindex sententia venit
 Omnibus hæc reliquis mortibus una rea est:
 Hæc belli rabies, hæc est discordia pacis,
 465 Plus sibi, quam cui vult sæva nocere, no-
 [cens,
 Hæc Joseph nimio fratrum sub crimine causa
 Primum servitii, mox fuit imperii.
 Hæc justis fratris maculavit sanguine Cain.
 Hæc David mortis quam prope causa fuit,
 470 Cum, jam confecto solius robore bello,
 Extolli nollet laude socer generum.
 Hac primæ cogente gemens operarius horæ,
 Vincere fossorem nititur undecimæ,
 Hæc postrema dedit crucis in ludibria Chri-
 [stum,
 475 Dum peragit livor crudelitatis opus,
 Et præceps populus signa et miracula rerum
 Obtutu cernit, pectore non recipit.
 In tantum studiis furialibus improba cunctos
 Ah! verum in facinus verterat invidia:
 480 Ut non nescirent, sed nollent credere, quod tunc
 Esset per Dominum glorificandus homo.
 DE AVARITIA.
 Nec cura levioze dehinc vitare memento
 Unius innumerum crimen Avaritiæ.
 Omnibus in terris, quas sol videt, æquora cla-
 [dunt,
 485 Quasque dies adeunt, quasque tegunt tene-
 [bræ,

Versu 427. Delr., *perpelle sed*; legendum existimat
per pelle, cui libens subscribo.

Versu 430. Al. *erat*.

Versu 439. Al. *curans*.

Versu 445. Delr., *si viri*.

Versu 448. Al. *tam et*.

Versu 455. Al. *Nam si torpores*.

Versu 466. Apud Delr. deest *nimio*.

Versu 468. Delr., *fratrem*.

Versu 471. Loquitur hic Orientius de bello Saulis
 contra Allophylos, quod, cæso Goliatho, Davidis vir-
 tute confectum est. Davidem autem Saulis generum
 per anticipationem vocat.

Versu 482. Delr., *leviora*.

Versu 484. Delr. male, *quos*.

Ignoto nobis quidquid diffunditur orbe,
 Omnibus in regnis, omnibus in populis,
 Infectis morbo multorum mentibus, hæc est
 Radix, causa, caput, fons et origo mali.
 490 Innocuos quidquid Dominus formarat in usus,
 Hæc male mutatis perdidit officiis.
 Quid quereris diros portus, ventosque furentes,
 Tristia famosis æquora naufragiis?
 Tu cæsam silvis annoso robore quercum,
 495 Si lignis non est utilis, adde focis.
 Contentusque tæro, submotum si qua per orbem
 Nascuntur, patiens crede negata tibi.
 Et pelagi motus, et sevas flare procellas
 Securus tuto littore perspicies.
 500 Usus naturæ vitium fecistis, avari,
 Nata bona et pravis usibus esse mala.
 E terra genitum terrena in munera ferrum
 Falcibus incurvum vomeribus rigidum,
 In cædem, et diras, bellorum crimina, mortes
 505 Armamus contis, missilibus, gladiis.
 Pelleret ut frigus violentum accepimus ignem,
 Pelleret ut tenebras discoqueretque dapes:
 Cœpimus insani flammam immittere tectis
 Atque exurendis subdere corporibus,
 510 Tanquam esset parvum prædandi in crimine
 [crimen,
 Ni ferret sparsas sanguine raptor opes;
 Et miseros pœnis variis vis ultima cogat,
 Cum quod habent perdant, dicere si qua la-
 [tent.
 Fratribus invisos fratres, vitamque parentum
 515 Exosam natis fecit avaritia.
 De vero falsum, de falso fingere verum
 Sæva per innumeras hæc docet insidias.
 Hac faciente reus dum partem subtrahit auri,
 In mortem totus transit Ananias:
 520 Nec solus; sociam nam fœdi in crimine falsi
 Coniunxit misero par quoque pœna viro.
 Hæc miseros homines mortis sub tempore fecit
 Non bene postremis fidero iudiciis.
 Subduntur tabulæ, conquiritur undique testis,
 525 Ore ferens falsum, pectore vera premens.
 Scalpuntur gemmæ similes: manus improba
 [discit
 Heu! male mentitas assimilare manus:
 Ut pater alterius factus credatur, et hæres
 Non possit proprii filius esse patris.
 530 Hac duce custodes inter securus adulter
 Pervenit ad castos muneribus thalamos.
 Itur in omne nefas animis manibusque paratis,

A Aurum si pretium constituas sceleris.
 Dic, rogo, quid miserum tantus furor laxat ha-
 [benas?
 535 Ut tibi sat non sit, quod tibi jam satis est?
 Immensis properas terris conjungere terras,
 Claudendus parvi marmore sarcophagi?
 Alterius damno fieri locupletior ambis?
 Quod rapis ex aliis, mox erit alterius:
 540 Et cursu celeri sic post anissa dolebis,
 Ut doluere illi, qui tenere prius.
 Ceu non casuras immensas construis arces;
 Ipse tamen raptim qui moriturus eris?
 Cum itur in somnos tenuato lucida vitro,
 545 Marmoribus variis lubrica, cella tibi:
 Tanquam non adeat lignis coeuntia tecta
 In bene securo pectore tuta quies.
 Certe non aliter stultitia proluit ora,
 Quem palmæ obtulerint, quem cava gemma
 [liquor:
 550 Et sic suscipient rabidi jejunia ventris
 Quos cristalla dabunt, quosque patella cibos.
 An non pellendo glacialis frigore brumæ
 Hirta tibi melius pallia præbet ovis;
 Quam quæ, lentato per lubrica fila metallo,
 555 Alternos frangit vestis ornata gradus?
 Quo tibi perluccens habitus, qui tegmine raro
 Offerat ignotis membra tegenda oculis?
 Argentum, et auri moles, et gemma coruscans
 E mundo, et mundi est: hinc venit, hic re-
 [sidet.
 C 560 Venisti in mundum nudus, nudusque redibis:
 Nil tecum attuleras, ferre nihil poteris.
 Ferre tamen poteris contempta hic munera
 [mundi:
 Mitte secuturus, quæ duplicentur, opes.
 Nam servata nimis, quæ mox bona, non tua
 [fiet,
 565 Si tibi non serves, sic erit ut tua sint.
 Munera quæ donat moriens, hæc munera non
 [sunt,
 Donat enim quod jam desinit esse suum.
 Qui sanus metuensque nihil, qui mente quieta,
 570 Qui sibi dum vivit dempsit, ille dedit:
 Quodque sibi dempsit, melius reparabitur illi:
 Integra mox capiet, qui peritura dabit:
 D Condita nam cælo non fur, non auferet hostis,
 Non tinea aut pluvix, flammaque carpet
 [edax:
 575 Cælo autem condes, quidquid pro nomine
 [Christi,

Versu 488. Delr., *montibus, male.*
 Versu 504. Al. *mentes.*
 Versu 506. Al. *Vinceret.*
 Versu 511. Al. *Si ferret.*
 Versu 520. Forte *fædo.*
 Versu 544. Delr., *cur itur*: sed Lipsius legendum
 credit *Quæritur.*
 Versu 546. Delr., *tectis coeuntia lignis.*
 Versu 549. Hic respexisse videtur Orientius ad illa

S. Hieronymi verba in Vita S. Pauli primi eremitæ:
*Vos gemma bibitis; ille naturæ concavis manibus sa-
 tisfecit.*

Versu 552. Delr., *frigora.*
 Versu 557. Al. *Afferat.*
 Versu 560. Al. *vitam.*
 Versu 563. Delr., *quas.*
 Versu 565. Delr., *servo.*
 Versu 574. Al. *tineæ.*

Christum respiciens, pauperibus tribues. **A**
 Qui post assumptæ carnis mysteria dicit :
 Vestior in nudis, sublevor in miseris,
 Visitor in clausis, curor confotus in ægris,
 580 Adjuvor in parvis, protegor in viduis,
 Et quodcunque facis miseris, vel non facis,
 [illud
 Crede mihi fieri, vel mihi non fieri.
 Ac ne pauperiem pauper prætereundere possis,
 Ut color injustæ detur avaritiæ ;
 585 Si tibi non fuerint sumptus quos quærit egenus,
 Non cibus, aut calida est qua foveatur aqua,
 Cum poscit gelidus sitiens sub nomine Christi,
 Oblatus poterit præmia ferre calix.
 Hoc, quo quisque potes, miserum solare ro-
 [gantem ; **B**
 590 Et si defuerint munera, vota dabis.
 Ipsa etenim ante Deum non est peritura vo-
 [luntas,
 Si bene non poterit, qui bene vel cupiet.
 Hinc fuit ut Dominus monitis felicibus omnes
 Conjungi vellet pacis amore homines.
 95 Et quæ per sanctos prædixerat ante prophetas,

Versu 576. Al. *recipiens.*

Versu 583. Al. *possit.*

Versu 592. Delr., *velle cupit.*

Discipulis proprio traderet ore suis :
 Dum nihil injustum, nil durum, nil violentum,
 Nil leve, nil cupidum, nil grave, nil varium,
 Vel facere in rebus, vel verbis dicere posset
 600 Casto servatus pectore pacis amor.
 Hinc cohibet totum pacis concordia mundum,
 Quæ brutis etiam cum ratione datur ;
 Et cum flammiferis frigentia, mollia duris,
 Siccis cum pugnent humida, lenta citis ;
 605 Omne per ignotas tacito moderamine causas
 Uno consociat federe pacis opus.
 Sic modo, si parvis cupias componere magna ;
 Corporeum frenat pacis amor populum ;
 Ut sub terreno sociatus principe discat
 610 Regi cælorum solvere vota simul.
B Ergo mei similis peccator, me minor imo,
 Omnes criminibus namque ego vinco meis,
 Pacem placatus, pacem quoque læsus amato,
 Pax in visceribus, pax sit in ore tuo.
 615 Pelle odium, contemne minas, depone rigorem,
 Offensam teneant tempora nulla tuam :
 Ut te sol blandæ servantem vincula pacis
 Deserat abscedens, inveniatur rediens.

Versu 595. Al. *laudaverat.*

Versu 608. Delr., *premit.*

Versu 615. Al. *rumorem.*

LIBER SECUNDUS.

Si monitis gradiare meis, fidiissime lector,
 Cærule securus colla premis colubri.
 Cumque aderit Christus iudex, mox obvius ibis
 Per tenerum blandis aera recte notis.
 5 Tantum ut mandatis quovis sub tempore in istis
 Prætereatur curam portio nulla tuam.
 An si ventosæ moveat te gloria linguæ,
 Quam suadet vano Tullius eloquio :
 Sin fugienda, jocus, convivia, sermo, voluptas,
 10 Sique etiam æquevis dissociande tuis,
 Quo studio nostri servabis verba libelli,
 Ut vitæ meritis consociande Deo ?
 DE VANA LAUDE.
 Præcipuus labor est blandam contemnere lau-
 [dem,
 Quæ trahit in præceps ambitiosa homines, **D**
 15 Et semper tacito festinat ad intima motu,
 visceribusque ipsis pestis acerba sedet.
 Omnia dum volumus, facimus quæcunque pro-
 [bari :
 Utque suis nullus non faveat vitiiis.
 Lenito titulo parcum se dicit avarus,
 20 Acris velatur nomine sævitia,
 Ac studiis totis et tota nitimur arte,
 Ut quidquid loquimur vel facimus, placeat.
 At tu si Christo soli vis esse probatus,
 Gloria quæretur nulla tibi ex homine.

Versu 7. Al. *At si.*

Versu 28. Leg. *Si male.*

C 25 Nam cum dejectus, mox exaltabere ; erisque
 Pro Domino parvus, magnus apud Domi-
 [num.
 Contemptum vexet quæcunque injuria nulli,
 Simile pertuleris, par quoque redde malum.
 Ecce Patrem Christus pro se lacerantibus
 [orat ;
 30 Supplicat et Stephanus, supplicat et Jaco-
 [bus :
 Dum mihi magnoque animo licet ultimâ passi
 Pœnarum nulli causa volunt fieri.
 Nullum sæva reum faciat sententia, nullum
 Austero proceres plectere iudicio.
 35 Festucam tenuem fraterno in lumine cernis,
 Luminibusque tuis nescis inesse trabem.
 Injuste alterius cupiet describere vitam,
 Assertor vitæ qui nequit esse suæ.
 Sed nos damnati vitiiis insistimus, et quæ
 40 Ipsi persequimur, mox etiam facimus.

DE CAVENDO MENDACIO.

Fallere crede nefas : durat sententia dicens :
 Os quod mentitur, morte animum perimit.
 Et quod verax est, semper dixisse memento
 Et non quod non est, sermo tuus resonet.

DE GULA.

45 Dulci prætereatur frenos impone palato,

Versu 34. Forte *properes.*

Ne sapor antiquus sæviat illecebris.
 Illos cœlorum donis regnisque potitos
 Fecit mortales ambitiosa gula.
 Dum magis in vetitum ruinus, cupimusque ne-

50 Et quod difficile est, hoc potius volumus.

DE EBRIETATE.

Præcipue largo venas perfundere vino
 Respue, ne raptim vina venena flant.
 Ut nimis quoties sitit æstibus arida tellus,
 Solers in fructus quam parat agricola,
 55 Si prius evulsas quam sol internecet herbas,
 Inroret madidos nubila densa dies;
 Protinus et sentes, et gramina noxia messi
 Seminibus victis, heu! male læta feret.
 Corpora sic multo fuerint quæ dedita vino,
 60 Consiliis pereunt, luxuriant vitiis.
 Et quid sordidius, quid erit deformius unquam,
 Quam si te tibimet subtrahat ebrietas?
 Cum caput hoc illuc vergat, gressusque vacillet,
 Mensque neget sensum, lingua tenere sonum,
 65 Claudantur gravido vergentia lumina somno,
 Quid facis ignores, tu quoque cum facias.
 Quid loquar ablatum, vultu fumante, calorem,
 Et male compositis verba soluta modis?
 Labentes manibus calices, mensasque per ipsas
 70 Inmixtos vino sæpe redire cibos,
 Teque per innumeros, cum vult mens sauciat,
 [motus,

Vel gaudere nimis, vel modo flere nimis;
 Et nunc saltatu vergentia membra rotare,
 Nunc dare lascivis brachia mota choris.
 75 Exclamare libet vino dapibusque sepultum,
 Forte etiam proprii nominis immemorem?
 Ejus qui donet largus tibi talia, quando
 Orandi subeat tunc pia cura Dei?
 Pascere tam magno sumptu quot posses egenos,
 80 Quotque dies lætos hæc daret una dies?
 At te nunc saturo pauper jejunos oberrat:
 Tu vinum revomis; vix habet alter aquam.
 Et si forte cibum vox poscit egena, negabis
 Ollis quis nihil est hoc tibi quod superest.
 85 Sentio jam dudum tacitum te dicere, lector:
 Vera quidem, sed sunt ardua quæ statuis.
 Ardua præcipimur, de terra scandere cœlum.
 Non est quod parvo stare labore putes.
 Magnus enim labor est; sed merces magna la-
 [bri:

90 Præmia qui sperat, desidiam fugiat.
 Palmam nemo feret, nisi qui certaverit ante:
 Non nisi victori blanda corona datur.
 An tibi fragiles mundi quærantur honores
 Munere quos speres emeruisse hominem?
 95 Quidquid id est variis quod vexat corpora sævis,
 Dum celeri vitam currimus in stadio:
 Contemptum, phuvias, frigus, jejunia rixas

A Contento poteris sustinuisse animo.
 Discurrens urbem totis lustrare diebus
 100 Vix media fessus nocte redire domum.
 Continuoque iterum prima consurgere luce,
 Ut clausas possis primus adire fores.
 Et cum te tenuis per dura sedilia somnus
 Compulerit fessum deposuisse caput;
 105 Ille prior forsitan qui serior adfuit ibi
 Atria pulsabit, stulta querela notus.
 Aut si lictorem tanget vox clarior, opta
 Ut bene submotus, nec male cæsus eas.
 Sed fac quod rarum est, ut victus janitor auro
 110 Ac precibus tandem dicat: Adire potes.
 Ingredieris lingua blandus, vultuque modestus,
 Corpore subjectus: nil tamen ista juvant.
 B Omnis honor pretii est: ibi pro pondere nummi;
 Charta seu foliis sive potens tabulis.
 115 Nam si cessarit dives manus, irrita res est.
 Et si verba dabit, tu quoque verba feres.
 An honor arrisit, quem semper in ordine mos
 [est
 Sumere sero quidem, sed posuisse cito?
 Nam quod tu dederas, mox conferet alter et al
 [ter:
 120 Quod multi cupiunt, nemo diu tenuit.
 Factamen ut longum durans honor inflet, agat te,
 Nunquidnam finem non habiturus erit?
 Finge, age, mansuri signent tua nomina fastus,
 Atque tuo felix annus eat titulo:
 125 Quid tandem prodest, cum desinit esse potestas!
 In quo sentitur quod fuit atque abiit?
 Et quod paulatim succedens nesciet ætas:
 Et quod si scierit, quid tibi merces erit?
 Sed qui terreno tantum dependis honori,
 130 Tantaque nunc homines ambitione colis,
 Ut Domino placeas, cujus sunt omnia, Christo,
 Insuper et regnum promereare Dei.
 Antefrens verum falsis, ingentia parvis,
 Vilia magnificis, perditia perpetuis.
 135 Devotum vincet quæ tandem injuria pectus?
 Et quid erit celsum? quid tibi difficile est?
 Namque nihil durum est, cum spes succedit, et
 [omnis
 Pervenit ad fructum victus honore labor:
 Et fructum, toto qui duret tempore, quem non
 140 Auferat ambitio, prodigus, impatiens?
 Audis spondentem Dominum nova præmia justis,
 Promissis semper qui meliora dabit.
 Non inspecta oculis, non auribus insinuata,
 Ipso non sensu præmeditata prius.
 145 Non tibi distillant pretioso cortice myrrhae,
 Thuris odorato eespite terra tumet.
 Adde thymum, violas, casias, melilota, cro-
 [cumque,
 Candida puniceis lilia junge rosis.
 Cum tot in his terris peccator munera sumas,
 150 In cœlis sanctus quæ bona percipies?

Versu 67. Leg. *oblaturum*.

Versu 72. Forte *sauzia*.

Versu 93. Leg. *perfraquites*.

Finge, age, quid clarum, quid pulchrum, quid A
 [pretiosum,
 Et totum magnum quidquid in orbe putas.
 Hoc meritis dandum felicibus, aurea tecta,
 Gemmatos postes, purpureumque solum,
 155 Ruraque vernantis semper redolentia flore,
 Lacte et melle simul flumina plena trahi.
 Nec quia conscendunt animos, et mente viden-
 [dentur,
 Inferiora illis crede futura bonis.
 Nec vereare tamen longo ne tempore victus,
 160 Impar mandatis repperiare Dei.
 Nil habet hæc longum, longo licet acta rotatu,
 Quo nunc perfrui temporis vita brevis.
 Lassa senescentem despectant omnia finem:
 Et jam postremo volvitur hora die.
 165 Respice quam raptim totum mors presserit or-
 [bem,
 Quantos vis belli perculerit populos.
 Condensi nemoris, celsi non aspera montis,
 Flumina non rapidis fortia gurgitibus,
 Nec castella locis, non tutæ mœnibus urbes,
 170 Invia non pelago, tristia non eremo,
 Non cava, non etiam metuendis sub rupibus
 [antra
 Ludere barbaricas prævaluere manus.
 Multis ficta fides, multis perjuriam, multis
 Causa fuit mortis civica proditio.
 175 Insidite multum, multum vis publica fecit.
 Robore quæ non sunt, sunt superata fame.
 Concidit infelix cum prole et conjuge mater,
 Cum servis dominus servitium subiit.
 Hic sanibus jacuere cibus, flagrantia multis
 180 Quæ rapuere animam, tecta dedere rogo.
 Per vicos, villas, per rura, et compita, et om-
 [nes,
 Per pagos, totis inde vel inde viis
 Mors, dolor, excidium, strages, incendia, luctus
 Uno fumavit Gallia tota rogo.
 185 Cur tamen enumerem labentis funera mundi,
 Quæ per consuetum semper aguntur iter?
 Quid repetam quanti toto moriantur in orbe,
 Ipse tuam videas cum properare diem?
 Prætereo gladiis quantum, quantumque ruinis,
 190 Igni, graminibus, fluminibus liceat;
 Quantos bella, fames perimant, morbique su-
 [rentes.
 Et quæ per varias mors ruit una vias.
 Quantos et mediæ pacis sub tempore, ut esse
 Pax possit, cruciat debita pœna reos.
 195 Omnis paulatim letho nos applicat hora,

Versu 155. Forte *vernanti*.

Versu 167. Similem Galliarum vastationem, quæ anno Domini 407 contigit eodem fere modo describit alter poeta Gallus, auctor carminis de Providentia inter opera S. Prosperi, cujus hic versus libens exscribam:

Non castella petris, non oppida montibus altis
 Imposita, aut urbes amnibus æquoreis
 Barbarici superare dolos atque arma furoris
 Evaluere...

Hoc quoque quod loquimur tempore præmo-
 [rimur:
 Et per fallentes tacito molimine cursus
 Urget supremos ultima vita dies:
 Cum cibus et somnus, dum verba, et pocula
 [mulcent.

200 Sive domo sedeas, seu peregrina petas:
 Dumque geris quodcumque geris, vel non geris
 [ultra,
 Mors movet alternum nil remorata pedem.
 Cereus ut cæcæ positus sub tempore noctis
 Compensare diem luminis officio,
 205 Dum non sentimus, lento consumitur igne:
 Semper et ad finem flamma vorax properat.
 Sic hominum res est: pereunt quæcumque ge-
 [runtur.
 Proficit et moritur quod sibi vita trahit.
 Sed fac vivacis spatia hæc tam longa senectæ,
 210 Orbis ut immunis funera respicias.
 Sero licet veniat, veniat tamen ille necesse est
 Qui non in totum finis abesse potest.
 Jam quæ nascuntur, crescunt post, atque sen-
 [sunt,
 Et senio fessis nil nisi mors superest.
 215 Intereunt decies qui ternos vixerit annos
 Atque illum vixit quomodo millesimus.
 Postquam postremus finis retinebit utrumque,
 Certe supremo tempore mortis idem est.
 Quid vitam traxisse juvat, si vivere cessas?
 220 Quæve bonis merces si tenere malis?
 Cum, nisi dum frueris fructu, tangere fruendi
 Et vita hæc vitæ vivat in officio.
 Jam quod jam fuerat nihil est, si desinit esse;
 Et quod non sentis, non juvat an fuerit.
 225 Quid tandem prodest si te jejunia vexent,
 Hæsternis large membra onerasse cibus;
 Cumque tua hodie stringat assidua sitis,
 Ante diem nimio præmaduisse cibo?
 Cum mediis celeri quæ sunt decursa rotatu
 230 Eripiat sensum non reditura dies?
 Sed nos decursæ primævo flore juventæ
 Jam dubii, gressu, lumine, voce, manu;
 Cum quidquid fuimus, dolor est meminisse
 [fidemque
 Omnibus eripiant proxima præteritis.
 235 Incurvos querulos consumpto corpore nunquam
 Hæc quoque quæ gravis est vita satis satiat.
 Hinc est quod toto penitus velut orbe remoti
 Spectamus toto quidquid in orbe perit.
 Nec miseros alio tanquam sub sole manentes
 240 Mortis non propriæ mors aliena monet.

Versu 179. Forte *Hi*.

Versu 184. Ita etiam præfatus scriptor libri de Providentia:

Cumque animum patriæ subit fumantis imago,
 Et stetit ante oculos quidquid ubique perit.

Versu 215. Forte *Interdum*.

Versu 232. Leg. *dubio*.

- Ante oculos longeque simul fraudamur amicis, A
Luminibusque illinc, hinc venit aure dolor.
Intereunt dulces ævo vergente parentes,
Eque ipso conjux eripitur gremio.
- 245 Et fratris fratrem mors e complexibus aufert,
Et natu forsán junior ille fuit.
Ordine nec vitæ senior subducitur ætas,
Cum videat nati funera sæva pater.
Nemo tamen cautus credit quod cernit, et illum
- 250 Quod non vult, cernit se quoque posse pati.
Hoc tamen inde venit, factis quia semper ini-
[quis
Mortem perpetuum ducimus esse malum :
Et quas criminibus pœnas lex sancta minatur,
Serius excipere credimus esse lucrum.
- 255 Felix qui licitum finem putat esse laborum,
Quid pœnæ timeat caverat ante timens.
Felix qui magnum magnaue indage movendum,
Urbibus et populis nobile iudicium
Constanti sperare animo vultuque sereno
- 260 Securus vitæ de probitate potest.
Quem faciat certis bene mens sibi conscia
[causis
Sub tanta intrepidum mole tenere caput.
Illic imperio quondam regnoque potentes,
Illic conspicui fascibus et trabibus,
- 265 Queis aurum lectis dapibus; cristalla Falerno,
Subtratoque ostro mos onerare toros :
Robore famosi, laudati munere formæ,
Ac male fidentes corporeis opibus :
Quorum venter erat dominus, lascivia votum, C 320
- 270 Spes in præsentí, gloria divitiæ.
Qui neglexerunt miseri vel morte sub ipsa
Claudendis Dominum querere luminibus,
Pœnam exspectabunt clausi. Nunc quære doceri
Quam pœnam : factis congrua pœna manet.
- 275 Hos tenebra juges cæca sub nocte manebunt :
His lumen tunc flamma severa dabit.
Isti sulphureo flagrantés igne caminos
Cogentur laceris scandere corporibus.
Illos constringet violento infusa rigore
- 280 Flatibus hibernis dura gelu glaciés
Et cum tam discors pugnet natura gehennæ,
Nominis unius vis tamen est varia.
Nec tam diversa possis dignoscere pœna
Igne sit, an gravius frigore supplicium.
- 285 Non quot nos istie terrena morte peremptis,
Excipient unam crimina multa necem ;
Cum quamvis sævus pro rerum pondere iudex
Non aliud possit quam rapuisse animam,
Et quodam scelerum lucro si plurima restent
- 290 Vindictam reliquis ultio prima neget.
Ast istic omnis persolvét in ordine noxas,
Succedens factis congrua pœna suis.
- Atque unum corpus per singula membra patebit
Quot potuit vitiis, tot quoque suppliciis.
- 295 Altera crudeles, lex altera plectet avaros :
Facta aliter solvent, et meditata aliter.
Est sua perjurus, est et sua pœna superbis,
Atque alia effusi causa cruoris erit.
Invidus, impatiens, mollis, falsator, adulter,
- 300 Et vini totus, totus et illecebræ.
Dextram cæde nocens, linguam in convicia prom-
[ptam,
Pervasor, jactans, impius, indocilis,
Iudicii ante diem pœnas dabit, ut neque par-
[vum
Supplicii spatium det mora iudicii.
- 305 Ambibunt alios sinuosis flexibus angues :
Ast alios candens igne catena teret.
Omnia plena illic lacrymis, terrore, dolore,
Et vox nulla, nisi quam dederit gemitus.
Et quidnam ulterius per singula crimina curram
- 310 Vexabunt diris quæ miseros crucibus ;
Quando etiam incauto si quid nunc ore loqua-
[ris,
Sermonis ratio est discutienda tibi ?
Hos inter rerum Dominum quicumque negarit
Submittens saxis stipitibusque caput.
- 315 Ille miser vere, nec erit miserabilis ulli,
Excipiet solus quidquid ubique nocet.
Innumeri vermes morituro in corpore vivent,
Nec finis fumo quem dabit ignis, erit.
At parte ex alia blandorum verba piorum
- 320 Sed nec vexati restituere malum,
Auxilium miseris, victum tribuere patenti,
Affectum notis, servitium patribus,
Instar flammantis fulgebunt lumina solis,
Velati niveis splendida membra togis :
- 325 Præcipueque illi, quos Christi in lege paratos
Excipiunt noctes inveniantque dies,
Queisque fuit votum niveam baptismatæ vestem
Nunquam femineis commaculare toris ;
Corpore nec solo, sed toto et pectore cauti,
- 330 Et qualem lector te meus esse velim.
Vel jam felices quæ primæ gloria vittis
Lucis et infidi corporis illecebris,
Veram quærentes vitam, pro nomine Christi
Fundere devotas non timuere animas.
- D 335 Atque sacerdotes hoc sanctum agmen habebit,
Secretosque hominum turbinibus monachos ;
Qui nunc spernentes blandæ oblectamina famæ,
Venturi sperant præmia iudicii :
Mollia securis ducentes otia rebus
- 340 Pro merito vivunt nunc bene, post melius,
Namque ipsi denso stipabunt agmine regem,
Cum terris iudex insiterit Dominus,
Atque omnes Agnus quoquo se verterit ibunt,

Versu 249. Pro *illud* : quo scriptoribus mediæ ætatis non erat infrequens.

Versu 265. Eleganter *aurum* hic sumitur aureo pro disco, more poetarum, qui materiam pro vase ipso quandoque usurpant : ita Virgilius *Æneidos* lib. 1.

Ille impiger hausit
Stumantem pateram, et pleno se preloavit auro.

Versu 276. Forte *tenue*.

Versu 301. Hic versus ita videtur restituendus :

Dextera cæde nocens, lingua in convicia prompta.

Versu 320. Forte *Qui*.

Versu 331. Forte *quæ prima est gloria, victis*.

Perfusi vero lumine, luce Dei.
 345 Et tantum ipsorum capient vegetata decoris
 Cernentum ut non sint ora videnda oculis.
 Ergo ubi terribilem dederit cava buccina can-
 [tum,
 Adventum tandem testificanda Dei;
 Mox longis tellus rimis divulsa patebit,
 350 Ac passim flammæ, fulgura, grando ruent,
 Imis concusso penitus de sedibus orbe
 Dum totæ servent inde vel inde viæ.
 Hinc tristis gemitus, iMinc pia gaudia vitæ,
 Una in diversis vox erit agminibus.
 355 Atque omnibus raptim celeratis gressibus ibit
 Deducens sobolem prosapiamque pater.
 Cunctaque contento ducetur linea tractu,
 Cum fuerit medius progenitor genitis.
 Nec tibi famosas urbes, gentesque remotas,
 360 Regnaque quæ nunc sunt, quæve fuere lo-
 [quar.
 Frigore non segnes populos, non sole perustos,
 Quosque habuit nascens, occiduusque dies :
 Sed fuit a primi genitum quod tempore mundi
 Usque diem mundo qui modo finis erit.
 365 Omnibus e terris animas justasque reasque
 Uno constituet jussio prima loco.
 Nec tamen ulla illinc tanta inter millia perget,
 Quæ non sit Domino dinumerata suo.
 Mox rutilum scandens eadem cum carne tri-
 [bunal,
 370 Quam cœlo intulerat, glorificans hominem ;
 Omnia quæ reliquis labantur in ordine sæclis, C
 Quæ tunc, quæve dehinc lege manente fiant
 Ore sacer, celsus solio, terrore videndus,
 Conspiciuus, sed vix conspiciendus aget :
 375 Atque inter flammæ tractus, sonitusque tuba-
 [rum,
 Angelicosque choros, militiamque sacram,
 Inter et infantum, matrum, juvenumque, senum-
 [que,
 Pallores, fletus, gaudia, vota, metus,
 Ultima suspensæ dabitur sententia turbæ,
 380 Quæ sacro sancti iudicis ore sonet.
 In requiem et laudem justorum perge caterva,
 A regno nunquam dissocianda meo,
 Quæ vobis gnarus meriti vitæque futuræ
 Dat modo, sed dudum dona parata Pater.
 385 At tu mandatis semper contraria nostris,
 Impia tartareis claudere turba locis.
 Illic stridorem, dentes, et lumina fletum,
 Ignibus immodicis discrucienda dabunt,
 Et tamen, ut vere maneant quæcunque iubentur,
 390 Hæc erit æterni formula iudicii,
 Gloria quæ justum, submota morte, tenebit :
 Atque reus pœnæ non moriturus erit.
 Hæc ego debueram factis tibi tradere, lector,
 Ut pondus verbis vita probata daret.
 395 Sed quia negligimus miseri quæcunque mone-
 [mur,

Versu 355. Forte *omnis*.

A Et satis est levius discere, quam facere :
 Tu si commendes animo demissa per aurem
 Omnia quæ scriptis sunt numerata meis :
 Constanter dicam, cœli statione receptus,
 400 Discuties sævæ vincula dura necis ;
 Atque etiam fueras qui filius ante gehennæ,
 Incipies summi filius esse Dei.
 His illud supereat sine quo nihil omnia pro-
 [sunt,
 Ut Christum credas de Patre, cumque Patre
 405 Spiritus et sanctus nullo discrimine junctus.
 Unum consumment nomina trina Deum.
 At tu cum legis nostrum quicunque libellum,
 Nostri, seu malus est, seu bonus, esto memor.
 Et quoties Dominum perlecto carmine Chri-
 [stum
 B 410 Orabis ; simus semper in ore tuo.
 Quod ne me primis credas injungere labris,
 Neque istud tuto dissimulare putes.
 Sic te nulla dies curis compungat amaris :
 Sic Christo totum quidquid agis placeat :
 415 Sic sumas sanctam dono tradente coronam :
 Nominis abscedat ne tibi cura mei.
 Ut peccatores vincens Orientius omnes
 Sanctorum veniam promerear precibus.
 EXPLICIT SANCTI ORIENTII LIBER SECUNDUS.
 INCIPIT DE NATIVITATE DOMINI.
 Splendidior lux luce micat, majorque die.
 Fulget clara dies, toto festivior anno :
 Natalis quæ lecta Deo, qua nascitur ille
 Cum Patre qui semper cœli in consortia regnat.
 5 Virtus magna Patris carnis primordia nostræ
 Mox hominem in cœluni revehens, sic morte
 [peracta
 Sumere qui carnem voluit, nec carne senescit.
 DE EPITHETIS SALVATORIS NOSTRI.
 Janua, Virgo, Leo, Virtus, Sapientia, Verbum
 Rex, Baculus, Princeps, Dux, Petra, Pastor,
 [Homo,
 10 Retia, Sol, Sponsus, Semen, Mons, Stella, Ma-
 [gister,
 Margarita, Dies, Agnus, Ovis, Vitulus.
 Thesaurus, Fons, Vita, Manus, Caput, Ignis,
 [Aratrum,
 Flos, Lapis angularis, Dextra, Columna, Puer.
 Mitis Adam, Digitus, Speculum, Via, Botruo,
 [Panis,
 15 Hostia, Lex, Ratio, Virga, Piscis, Aquila,
 Justus, Progenies regis, regisque Sacerdos,
 Nomina magna Deo : major at ipse Deus.
 ITEM PLUS DE TRINITATE.
 Quod fuit a sæclis, quodque est in sæcla sæclo-
 [rum,
 Semper erit, quia semper erat, sine fine manen-
 [tus :
 20 Et super omne quod est, sine quo nihil, omnia
 [cui,

Versu 415. Forte *Domino*.

- Omniparens Verbum, Verbum Deus omnipo- A 65
[tens.
Cum Patre qui solus, cum quo Pater et Deus
[solus
Hoc erat, et nondum natum acceperat ortum.
Semen enim Christus, Christus primordia re-
[rum,
25 Christus honor terræ, tremor orbis, gloria cœli.
Ex dominante Deo Rex et Dominator in altis,
Unicus ante omnes genitus, genitore sed illo,
Quem genuit nullus, per quem gignentia cuncta :
Quæsumus, optamus, tremimus, veneramur,
[amamus.
30 Totus ex toto, totum diffusus in orbem.
Non idem, sed prorsus idem, similisque, simul-
[que B
Tantumdem, et pariter, sic Filius et Pater unum.
Nomine divisum nomen, substantia mixta est,
Consummans sacri mysterii sancta profundi.
35 Plenitudo potens, dedita sibi, nexa vicissim
Trina potestatum conclusio parificatur.
Spiritus et volitans perfectio tota superne.
Ergo honor in Christo est, laus est Patris, in
[Patre Christi est.
Ipse Patris mens est, et sermo, et testis, et hæ-
[res :
40 Ipse recognoscit quantum Pater audet in ipso :
Ipse caput nostrum, sapientia, gratia vita :
Ipse hominum custos, speculator, et arbiter
[ipse :
Ipse salutis iter, luxque immutabilis : ipse C
De vero verus splendor, de lumine lumen,
45 De bonitate bonus, de pleno et divite plenus,
Providus, indulgens, clemens, miserator, abun-
[dans,
Perfectus, patiens, justus, immaculatus.
Æternum Æterni donum, tutela priorum.
Firmamentum animæ, fuga dæmonis, arma fidei,
50 Perpetuum regnans, censor iudexque futuri,
Tempore non clausus, clausurus tempora jussu,
Principium ac finis, vegetator et intus et extra,
Velle tenens, et posse potens, et mite severus,
Pax mundi et gaudium, pravique bonique di-
[rector.
55 Dum mortale quod est, Deus immortale probavit.
O felix Domini dominatio, nobile lethum!
O misere gentis cor durum, et perfidus error !
Impie damnator, tua mors hoc stipite pendet ;
Credule confessor, tua vita hoc sanguine vivat.
60 Flecteris judicante Deo qui plectere visus,
Salvavit populos, populus quem odit iniquus.
Hic est ille suis reprobis prius, et maledictum,
Sputamenta hominum, perituri opprobria vulgi.
Hic cui sæva manus fel mixtum fudit aceto,
- Palmea quem cæco violarunt verbera pulsu.
Aspice, percussor demens, venerabile lignum,
Cerne profanati victricia signa cruoris.
Est ne Deus vivus, Deus insuperabilis hosti,
Ultio, profugium, requies, lux, vita, fides, spes ?
70 A Patre noscendus quod sit sator atque ani-
[mator :
A cruce quod vindex, propulsatorque gehennæ
Errorum ablutor, pax fida, remissio larga.
Natus amore hominis, passus ratione salutis,
Functus lege obitus, redivivus in æthera celsus,
75 Sede sedens patria, super omne salutifer ævo,
Unde humilem dignatus humum, remeabilis illo.
Peccati pretium, peccandi nescius ipse,
Participans famulos, conformans glorificatos.
En tibi quam pulchrum per limina nostra tro-
[pæum,
80 Christe, micat; quam clara Patri vexilla repor-
[tans,
Sanguinolentus adhuc, etiam quod et antea,
[semper
In virtute potens, in majestate perennis.
Cur tamen hanc speciem teneat crucis edita
[forma
Monstrat adorandum tota ratione character.
85 Quod divisa nota est in partes quatuor exstans,
Dat mundi Dominum cognosci, et archangelos
[omnes.
Tot Regis ipse plagas, cœli quot crux videt oras.
Cruce imitata pias orantis imagine palmas,
Cruce testata Dei pacem pingit, et est pax
90 Quæ data per lignum est, pax ligno scripta te-
[netur.
Vis gratias miratur item spectare figuras?
Aspice perfectum signi locupletis enigma
P. Græcum videas, caput est, vel brachia fixi.
Iota quod erectum est suspensio corporis hic est.
95 Littera prosequitur pœnam, fert pœna salutem :
Alpha dehinc juxta est, atque altera comminus
[est Ω
Prima quod hic primus, postrema novissimus
[hic est.
Hæc elementa apicum Deus hic super omne ele-
[mentum :
Omnia conveniunt cœlesti insignia signo.
D 100 Cum subit in ligno, lignum Deus indicat esse
Materiem fructus; cum ramum extendere in altum
Altior excelsis Dominus supereminet omnes.
Fixorum est medius : numerus dat trinus hono-
[rem.
Percutitur, cruor exit, aqua de vulnere facto
105 Exit, et ex ipso mox sanguis vulnere. Nempe :
Martyrium sanguis, sibi vindicat unda lavacrum.
Sic ope divina mors arbore vitæque venit.

Versu 21. Adde est.

Versu 22. Forte unus.

Versu 30. Leg. Ex toto totus.

Versu 34. Forte mysteria.

Versu 35. Leg. sibi dedita.

Versu 58. Forte piorum.

Versu 59. Forte vivit.

Versu 60. Forte Plecteris.

Versu 89. Leg. depingit.

Versu 91. Forte gratas mirator.

Versu 101. Supple videtur, aut quil simile.

Per pomum, protoplaste, cadis : cruce Christus A
[medens :

Iffice mortiferam draco pestifer detulit escam.

- 140 Nec mirum, vix digna Deo si nomina mille
Laus numerosa trahat, laus tot virtutibus impar,
Quot titulos peperere pii miracula Christi.

EXPLANATIO NOMINUM DOMINI.

Janna, quod residet cælo secretaque pandat.

Virgo incorruptæ matris cui partus origo est.

- 145 Et Leo Rex hic est regum : rex ille ferarum
Dicitur et virtus : nihil hoc quoque fortior uno.
Unde autem dictus est Sapientia? regula vitæ est.
Quomodo sit Verbum? Patrio quia fluxit ab ore.
Cur modo Rex idem, modo Regis Filius idem?

- 120 Cum Patre quod solium cæli commune retinet.
Cur Baculus? lapsos quod subleuet, erigat ægros.

Cur Princeps? subjecta throno quia cuncta gu-
[bernet.

Cur Dux militiæ cælestis? ab agmine sancto.

Cur Petra? Quod valido statuat fundamine fir-
[mum.

- 125 Unde bonus Pastor? maculam quod ovisibus
[obstet.

Nunc Homo : natus enim est et carnem a Vir-
gine sumpsit.

Retia cur? sparsas quod colligat undique gentes.

Cur Sol justitiæ? quia justum illuminat omnem.

Cur Sponsus? desponsa Deo quod Ecclesia virgo
[est.

- 150 Cur Sanctum? quod regna serat felicia verbo. C
Mons : quod in ascensum non omnibus ardua
[cedat.

Stella : quod incertos duce lumine dirigat itus.

Unde Magister? amat famulantia corda docere.

Margarita : quid hoc pretiosius inveniatur?

- 135 Unde Dies? quod luce magis resplendeat (unus).
Tunc quia sit sanctus, innoxius Agnus habetur,
Qui potuit solus peccatum tollere mundi.
Et modo fertur Ovis, quod se jugulantibus aptet.
Dicitur et Vitulus : contenta hoc passio mon-
[strat.

- 140 Fons, quia purificat vitium baptisate largo.

Vita, quod æternum dat vivere vivificatis.

Est Manus : occurrit virtutum operatio dives.

Est caput : in promptu est quo nostro auctore D
[creemur.

Ignis : in hoc quod adhuc probatio nostra supersit.

- 145 Unde Aratrum? subigat quod pectora fructifi-
[cetque.

Flos, quia confessor est, martyres ipse coronat.

Cur Lapis angularis? populum quia necit utrum-
[que.

Dextera, qua patrium latus assidet, ornat, ho-
[norat.

Versu 109. Leg. obtulit.

Versu 125. Forte aufert.

Versu 135. Adde ipse, aut quid simile.

Versu 146. Forte confessorea, etc.

Versu 174. Leg. Tu.

Sæpe Columba : dolum quia nescit, æ sine
[felle est.

- 150 Unde Puer? quod purus eat genitoris ad arcem.
Vitis : adoptivo quod se hærede propaget.

Unde secundus Adam? quia sit caput ipse re
[patris.

Est Digitus, Stylus iste : Dei est lex scripta per
[ipsium

Nunc Speculum : quod imago Patris perlucet
[in illo.

- 155 Nunc Via : quod sanctis sit præviis in paradiso.
Botrio : quod succis cælestibus irriget orbem.
Panis : in hoc nostræ quod sint alimenta fidei.
Hostia viva Deo, Summus cur ipse Sacerdos?
Se quia sanctificans patriis altaribus offert.

- B 160 Nunc Ratio : hæc Ratio est, per quam stat fa-
[brica mundi.

Virga : quod errantes ut verbere corrigat actus.

Piscis natus aquis : auctor baptismatis ipse est.

Sæpe Aquila : e terris quoniam revolavit ut ales.

LAUDATIO.

Denique, ne multis tam multa et magna mo-
[reantur.

- 165 Est Oculus : cognosco Deum, videt omne
[Deus cor.

Unde Propheta? brevi quoniam futura revelat.

Angelus unde? sui quia nuntius exstitit ipse.

Brachium, ab amplexu quo continet omnia,
[dictus.

Quidquid id est, agnosce, tuum est quod sancto
[vocaris.

- 170 Magnitudo operum tot rerum nomina celat :

Sed propriis meritis tanti censeantur honores.

Causa facit titulos, dat scire vocabula virtus.

Tu sublime sedens ; Agios, benedictio nostra.

Te Deus Emmanuel : nobiscum habitabile nomen.

- 175 Tu Dominus Sabaoth pugno teges omne quod
[usquam est.

Te domus Israel, confessoresque beati,

Te patriarchæ omnes, teque angeli omnes ado-
[rant.

Tu super ignotum cherubim, super astra co-
[ruscas ;

Qui promissus Abre fueras, de semine David,

- 180 Glorificum in cælo osanna laudabilis audis.

Respice nos tantum, Crucifixe, Paraclite,
[Christe,

Nazarene ; Deus, quem credimus, et Galiliæ

Et Deus Abraham sancti patris, et Deus Isaac

Et Deus alme Jacob, spes unde est nostra fidesque.

- 185 Respice, Christe, tuos, longumque tuere re-
[demptos.

Supplico ego indignus, et tu dignare rogantem.

Omnipotens miserere mei, miserere meorum :

Da dolor absistat, cura et formido facesset,

Versu 175. Pro legis, usu antiquis familiari, qui
litteram e pro i frequenter usurpabant, et vicissim.

Versu 177. Leg. angelus omnis adorat.

Versu 178. Leg. ignitum.

Versu 188. Forte facessat.

Et sociis sanctis famulis tuis, et timeam te,
 190 Et placeam dum vivo tibi, nec sim reus illo
 Tempore, cum stetero meriti memor ante tri-
 [bunal.
 Christe, tuum : vereque colam quod prædico
 [nomen.
 Crux tua fronte, manu, labiis, crux intima sidat.
 Crux clypeata domus, crux sit lorica salutis,
 195 Hoc melius signo fulgebit lucida turris,
 Quam cum sacrilego polluto cruore maderat.

EXPLICIT.

INCIPIUNT ORATIONES ORIENTII

NUMERO XXIV.

Tibique, Domine, celsum Cherubim dictum est, **B**
 Et illa molis quadriformis machinæ
 Te sempiterno contententur carmine,
 Et nos imago consonantis cantici
 5 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Te septem primi deprecantur angeli,
 Seu civitatis septem principes viri,
 Solio propinqui, janitores proximi :
 Et nos imago consonantis cantici
 10 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Te solis astrum cum sorore menstrua,
 Vergiliæ, Jugula, Vesperugo, Lucifer,
 Omnesque guttæ præmicantes invocant :
 Et nos imago consonantis cantici
 15 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Aer aquosus sive sudus invicem,
 Simulque venti, pluvie, grando, flumina,
 Ritu suomet conditores concinunt :
 Et nos imago consonantis cantici
 20 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Solum stativum cum fertura mobili
 Quæ paret homini, quæque capta de una,
 Tibi cantat uni, conticescit cæteris :
 Et nos imago consonantis cantici
 25 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Oceane, qui cinctam coerces aream,
 Et intestini fossa media gurgites,

Versu 2. Pro moles juxta observationem supra ad-

notatam.

Versu 31. Forte furva.

Versu 41. Forte quem lædit.

A Deum sonantes cum marinis bellis:
 Et nos imago consonantis cantici
 30 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Infernæ sedis flamma, fulva tartara,
 Trucesque præidentes pariter angeli,
 Amen minaci decantantes carmine :
 Et nos imago consonantis cantici
 35 Amen sonamus, alleluia dicimus.

INCIPIIT XXIV.

Postremo dico deprecandi canticum,
 Id facio quantum per xx cantica,
 Sed ne quis audax interpellet quippiam :
 Anguem magistrum falsitatis increpo,
 40 Ut non adjiciat sive demat litteram.
 Quod si quemquam lædit spiritalis lectio,
 Ei licebit lectionem spernere,
 Non commutare lectionis formulam :
 Anguem magistrum falsitatis increpo,
 45 Ut non adjiciat, neve demat litteram.
 Si scriptor errat in mutanda littera,
 Ignarus errat ; venia Christo, si præsto est :
 Nam non voluntas, verum dextra labitur.
 Anguem magistrum falsitatis increpo,
 50 Ut non adjiciat, neve demat litteram.
 Ad illos homines interdictum pertinet,
 Qui voce vera nominantur physici :
 Si non probatis, præterire liberum est.
 Anguem magistrum falsitatis increpo,
 55 Ut non adjiciat, neve demat litteram.
C Et nos a fæce ethnicorum emersimus,
 Eamque tandem rupimus caliginem,
 Dum spiritales exaudimus angelos.
 Anguem malignum. . . .
 60 De signo sextum præcavendam spiritu
 Mortis Dei prophetas instrumenta dæmonum
 Numâ et mortis semper in sæculum.
 Deus sancte, te rogamus Patrem Unigeniti,
 Christe Deus, te precamur vivum Dei Filium,
 65 Saucte Christe, te obsecramus judicem verum
 [Deum.

EXPLICIT ORATIO XXIV*.

* Orationes viginti quatuor composuerat Orientius ex illis. At primam tantum et ultimam exhibet noster codex manuscriptus.

D

ANNO DOMINI CCCCLXX.

SANCTUS AUSPICII

EPISCOPUS TULLENSIS.

EPISTOLA.

AUSPICII EPISCOPI ECCLESIE TULLENSIS AD ARBOGASTEM
COMITEM TREVIRORUM.Præcelso expectabili his Arbogasto comiti,
Auspicius qui diligo, salutem plurimam.Magnas cœlesti Domino rependo corde gratias,
Quod te Tullensi proxime magnum in Urbe vidimus.
Multis me tuis actibus lætificabas antea,
Sed nunc fecisti maximo me exsultare gaudio.
Major etenim solus apparuisti omnibus,

Ut potestatis ordinem illustri mente vinceres,
 Cui honor debitus majorè nobis gaudio
 Nondum delatus nomine, jam est collatus meritis.
 Plus est enim laudabilem virum fulgere actibus,
 Quam prætentare lampada sine scintillæ lumine.
 Sed tu qui totis gradibus plus es quam esse diceris,
 Erit credo velocius ut reddant merita.
 Clarus etenim genere, clarus et vitæ moribus,
 Justus, pudicus, sobrius, totus illustris redderis.
 Pater in cunctis nobilis fuit tibi Arigius :
 Cujus tu famam nobilem aut renovas, aut superas.
 Sed tuus honor ejus est, ejusque tibi permanet,
 Et geminato lumine sic tu præcluis ^a omnibus.
 Cujusque nemo dubitet felicitati præstitum,
 Ut superasset genitrix tibi, laudanda omnibus,
 Quæ te sic cunctis copiis replet et ornat pariter,
 Ut sis abundans usibus, et sis decorus actibus.
 Congratulandum tibi est, o Trevirorum civitas,
 Quæ tali viro regeris, antiquis comparabili.
 De Magno origo semine descendit tui nominis :
 Certe virtutis ejus est, ut Arbogastis legitur.
 Scribantur in annalibus hujus triumpho pariter,
 Sicut et ejus scripti sunt, quem supra memoravimus.
 Sed hoc addamus meritum huic, qui vere major est,
 Quod Christi nomen invocat religioni deditus.
 Fuit inarmis alacer ille antiquus, verum est :
 Sed infidelis moritur, et morte cuncta perdidit.
 Hic autem noster strenuus, belligerosus, inclytus,
 Et quod his cunctis majus est, cultor divini nominis.
 Nunc autem, filii sapiens, quæso, dignanter accipe
 Tui cultoris paginam quam ex amore porrigo.
 Primum depono, cupias collatas tantas gratias
 In te conserves integras, et bonis multis afflues.
 Unum repelle vitium, ne corda pura inquinet,
 Quod esse sacris scribitur radix malorum omnium :
 Cupiditatem scilicet, quæ in alumnos desævit,
 Nec sæva parcit rabiem quorum amore pascitur
 Hoc (inquam) semper devorat famem edendam ^b per-
 [ferens,

Et velut ignis addito succensa crescit pabulo.

^a Præluces.

^b Edendi.

A Sed hæc non ita dixerim, quod te hoc damnem cri-
 [mine.

Tamen depono diligens, ut nec scintilla vulneret.
 Quam si forte improvidus quandoque inescaveris,
 Cito flagrabit nimium augendum incendium.

Tende per mundum oculos, cerne primates sæculi,
 Aut interire cupidos, aut in periculis vivere.

Corradunt, quærent, inhiant, velut canes avidi :
 Et hæc nec ipsi possident, sed nec relinquunt po-
 [steris.

Tamen non generaliter ista de cunctis dixerim :

Sed ut paucorum dedecus sit multis emanatum .

Tu autem, vir eximie, judex multorum providus,

Tui repente pectoris secreta judex perspice.

Hujus si ullam senseris parvam veneni guttulam,

B Dulci perfunde oleo, ne serpat in visceribus.

Nec hoc ignoras oleum, pro tua sapientia,

Quod est cunctorum pauperum mercatum eleemosy-
 [nis.

His te exerce studiis, hæc cuncta bona perage,

Ut mea tibi maneant, et perseverent gaudia :

Nam parum esse noveris, si quisquam nulla rapiat,

Et obdurato pectore sua præcludat miseris.

Non multum sibi consulit, qui sic evitat rabiem

Cupiditatis, ut simul incurrat avaritiæ.

Nam ista duo crimina, velut cognata genere,

Et geminata specie, nimis conjuncta permanent ;

Hæc qui sectantur miseri, hoc unum distat vitium,

Quod unus horum malus est, et ille alter pessimus,

Unde, mi cara dignitas, tu, quæso, filii unice,

C Sic ab alienis abstine, ut tua cunctis tribuas,

Illudque super omnia memor in corde retine,

Quod te jam sacerdotio præfiguratum teneo,

Hanc, quæso, serva gratiam, et illis cresce meritis,

Ut prælocuta populi vox cælo sacra veniat.

Sanctum, et primum omnibus, nostrumque Papam
 [Jamlychum.

Honora corde, dilige ut diligaris postmodum.

Cui quidquid tribueris, tibi in Christo reparas,

Hæc recepturus postmodum, quæ ipse seminaveris.

^c Forte emendatio.

ANNO CCCCXC.

PAULINUS PETRICORDIENSIS.

PROLEGOMENA

Paulinus, gente Gallus, domo Pericorius sive D ut quæ Sulpicius Severus venusta et eleganti prosa
 Petricordius, id est Vesunnicus, si Sirmondi conje- expressit : ipse, pauculis omissis, rudi atque impo-
 cturæ fides. Claruit an. 461. Opus enim suum de lito versu redderet. Opus istud Paulino Nolano epi-
 Vita S. Martini nuncupavit Perpetuo episcopo Turo- scopo tribuerunt non solum sequioris ævi scriptores
 nensi, qui concilio Turonensi primo præsedidit an. fere cuncti, sed et e veteribus Gregorius Turonensis
 461, non 480, uti male habet Labbeus, et exscriptor (Lib. 1 de Mirac. S. Martini) disertim, et Venantius
 ejus Oulinus. Scripsit Paulinus carmine heroico de Fortunatus (De Mirac. S. Mart. lib. 1), haud ob-
 Vita S. Martini lib. vi, quibus haud aliud egit quam scure. Hinc factum est, ut sub Paulini Nolani nomine

sæpius prodiret, a Jureto primum editum Paris., 1585, dein in Bibliothecis Patr. Parisiensibus ac Coloniensi, in appendice Bigneana, p. 852, aliisque veterum poetarum Christianorum collectionibus. Paulino demum Petricordiensi restitutum prodit in Bibliotheca Patr. novissima tom. VI, pag. 297, et seorsim a Christiano Daumio una cum Fr. Jureti Commentariis, Casp. Barthii animadversionibus, Jo. Fr. Gronovii notis, suoque notarum Spicilegio editum Lipsiæ, 1686, in-8°. Porro exstat Paulini nostri *Carmen breviusculum, de Visitatione nepotuli sui, Vitæ sancti Martini subjungi solitum*, et alia quædam opusculorum deperditorum fragmenta, quæ ibidem reperiuntur. Cæterum Paulinum quemdam Petricoriensi nostro æqualem memorat Gennadius (*De Script. Eccl.* c. 68); qui composuit tractatus aliquot de Initio Quadragesimæ, de Die dominico Paschæ, de Obedientia, de Pœnitentia, et de Neophytis. Ex opusculis istis, cujuscumque demum Paulini fuerint, nil hodie superest.

ANNOTATIO IN SEQUENTES LIBROS.

Sex isti libri de Vita S. Martini non sunt Paulini Nolani, sed Paulini Petricordii, qui 30 circiter annis vixit ab obitu Nolani, opusque illud suum dicavit Perpetuo Turonensi archiepiscopo qui præfuit concilio Turonensi anno 480. Vide notas Sirmondi ad epistolam 11 libri VIII Sidonii Apollinaris.

BELLARMINUS

DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS IN EDITIONE ANNI 1617.

Libri sex de Vita S. Martini non possunt esse S. Paulini Nolani; auctor enim eorum librorum meminit Paulini Nolani, et se ejusdem nominis esse testatur, et sextum librum scribit ad Perpetuum Turonensem episcopum, qui sedit sub annum 470.

FRANCISCUS JURETUS

PETRO PITHŒO I. C. PRÆSTANTISSIMO S.

Paulini libros de Vita et Gestis divi Martini quos ad me nunc nuper misisti, Pithœe præstantissime, legi cum voluptate cumque stomacho. Voluptati fuit sanctissimi doctissimique poetæ memoria, et ingenii tabulæ tanquam e naufragio superstites: stomachum movit innumerus mendorum et errorum numerus, quibus adeo indigne membranæ corruptæ, ut inter legendum sæpiusculæ librarii manibus pœnam impræ-

carer quæ falsi crimen admiserant. Quid enim? vix unus hic versus exstitit quin eversus: orationis plus erat quam rationis: nutabant syllabæ, nutabant verba; cum pedibus claudis nihil prorsus stabat. Denique vix sensus ullus quin nullus, ut quot litteræ, tot lituræ potius viderentur. Credo, voluit descriptor poetam sibi in omnibus fieri similem. Ut enim Paulinus dum vixit, maximis fortunæ opibus abjectis, sua ipsemet profudit, factus inopibus dives, inops sibi diviti: sic librarius in Paulini scriptis novas opes vidit et simul invidit. Itaque prodidit et perdidit, qui timebat ne Dominum proderent, ne perderent. Sed hac æqualitate quid inæqualius? Abjecerit olim Paulinus bona fortunæ, volens et consulto consilio. Bonis quidem ingenii, libellis dico suis, non nisi invitus carere potest. Illa enim pro stolidis duxit, ista pro solidis. Ego vero ferre nec debui, nec volui nudum toties denudari. Quare usus judicio veteris tui codicis, vestigia rerum amissarum persecutus sum, et multa detracta Paulino tandem reddidi, omnia redditurus ornamenta si alterum exemplar affuisset auxilio. Spero tamen, Pithœe, futurum aliquando singulari tua diligentia, ut secundum exemplar habeam, quo possit plane restitui in integrum. Nam cur hoc non sperem, qui hoc fato natus es, ut veterum libros sagaciter quæras, quæsitos feliciter reperias, repertos benigne studiosis communices? Perge igitur, oro te, perge alacriter, et Paulini cæteras reliquias e tenebris erue. Sic enim sacrum vatem habebimus, qui lyram argatam manibus, qui fronti pallentes hederas et lauros revirescentes palmasque lemniscatas recipiet. Ad me quod attinet, præstabo quam licebit operam istiusmodi scriptoribus, in quibus etsi hactenus alii laborarunt, non pauca tamen castiganda supersunt: ut non videatur actum agere qui quod egerunt iterum aget sedulo. De singulis alias. Nunc de Paulino, quem tuis consecro virtutibus, quando placuit unum vel alterum e numero seligi, qui subeat judiciorum aleam. Tuum erit, Pithœe, manum redentis porrigere, et molliter amplexari hospitem, qui nudus et hispidus a te missus, a me remissus cum cultu et nitore, prodibit audentius, si habitum et faciem novam in illo probaveris. Vale, vir præstantissime: et cum studiosos ames quia merentur, ama me ut merear. Dat. cal. Jul. 1585.

B. PAULINI

DE VITA SANCTI MARTINI LIBRI SEX.

LIBER PRIMUS.

Sparserat in toto lumen venerabile mundo
Christus Evangelici reserans mysteria regni.
Sed quia non omnes virtutum operatio gentes
Moverat, et fragili dubitarent credere sensu

Quidquid ab æternis vulgasset nuntius oris,
(Nam verbis comperta movent præsentia rebus.
Suadentur non visa quidem, sed visa probantur.)
Ille ergo in totum cui par miseraatio mundum,

Sævit et in nostris miracula plurima terris
 Donans extremis Martini insignia Gallis.
 Quem procul in nostram misit secunda salutem
 Pannonia, haud humili generatum stirpe, tribuque
 Nam genitor, clarus meritorum laude, sed iste
 Nobilior patribus tam clarus qui patre Christo
 Sprevit sacrilegos, bene degener, in patre ritus.
 Vix etenim decimo senior jam moribus aano
 Transiit ad sacram constanti pectore legem,
 Signavitque crucis sanctam munimine frontem.
 Non illi in tenero mens lubrica pectore: tota
 Præceptum servare Dei, vel nosse voluntas.
 Conventus vitare hominum, secreta beati
 Scire eremi, spretoque Deum cognoscere mundo,
 Linqvære terrenas sublimi pectore curas.

Hæc vix bisennis cum moliretur in annis,
 Præclusa est tanti sublimis gloria facti,
 Sed meritum munerante Deo qui velle probavit.
 Præcipit Augustum deleeta ad bella parando
 Accingit cunctam veterano germine prolem.
 Quid non livor agat? Prodit pater, armaque nato
 Ingerit, heu! tanti pietas obliuata pericli.
 Quin potius si quem recipit mens saxea sensum
 Cresce tuis titulis, mage laus est nam tua vinci.
 Cerne pio tantum quæ gesserit omnia voto.
 Si bona sunt, imitare libens. Sin ardua, gaude.
 Vincitur Christi miles pro milite sæcli,
 Sed mens non trahitur, nec cor cum carne ligatur.
 Vana tyrocini sunt nomina, militat olim
 Qui captus proprii per plurima prælia regis
 Vicit avaritiam, debellavitque superbam
 Luxuriam, prostrata jacet jam viribus hujus
 Ambitio, et firmam fugit furor, iraque mentem,
 Excedensque omnes funesta superbia culpas.
 Unum progressus socium sibi vix ainit ire
 Non opere astrictum, sed solo nomine servum.
 O felix, cui tale jugum tam grata paravit
 Conditio, ut de sorte tua contendere tecum
 Nobilium possint certantia vota virorum
 Si liceat servire tamen, sed tu quoque duram
 Coges ad legem nascendi lege solutus!
 Nam tibi subjecti servit devotio sancti,
 Idem habitus, paræ communis copia mensæ.
 Illic prior obsequiis, ne saltim ^a noscere possit
 Prælatum Domino quævis solertia servum.

Illic jam cum paribus quæ gratia, quamque mo-

[deste

Ipsos subdidit dilectio vera priores,
 Tum sumendorum districtio quantæ ciborum
 Ne distenta citum visarent viscera sensum,
 Nec premeret vigilem membrorum sarcina mentem
 Ut divisa inopi præberet copia partem,
 Quæque unum obrueret, melius refoveret utrum-

[quo:

Nam sic supplicibus dividerat omnia egeus
 Ut sola exesis superessent tegmina membris;
 Cum subito horrentis glaciali frigore brumæ
 Nudus in occursum properat, vix verba frementi
 Dimidiatis præfracta sono, sed causa loquelam

* Saltim, non saltem habet semper v. c.

A Expedit et linguas partes proclamat ærumna.
 Prætereant cuncti fastiditamque querelam
 Despexit misero locupletum insaniam risu.
 Substitit incertis confuso pectore sanctus
 Quid faceret, nam votum aderat, substantia decrat,
 Suspendit saltim cunctantis vel mora factum.
 Sola superfuera corpus tectura beatum
 Ut semper duplicata chlamys, quæ frigus et imorem
 Ventorum et rabiem geminato areeret amictu.
 Nam sic truncatam compensat pendula partem
 Si quod dehuerit capiti cravisse calore
 Sentiat, adjecto tepesfactum vellera corpus.
 Verum hæc districti felix sententia voti
 Amovet, et tanquam cordis dispendia damnet,
 Quod sic malluerit trepidæ cautela fidei

B Adjectam membris duplicato tegmine partem
 Concessisse uni quam divisisse duobus,
 Nec mora tardat opus, sed transit dextera votum,
 Expedit et factum quidquid mens vidit agendum
 Stringitur invictus sine crimine vulneris ensis.
 Et mediam resecat miseratio prodiga partem
 Pejorem sibi credo legens; tum membra tremantis
 Obligit, et tradens aliquam de veste teporem.
 Jam levior habitu recipit de frigore partem.
 O felix virtute tua miracula vincens
 Omnia, et excedens Domini præcepta jubentis!
 Ille etenim modico contentos nos jubet esse,
 Ne servare duas vestes, tu dividis unam.
 Aspiciunt omnes alii deformia rideat
 Tegmina, nec cernunt mage verum in corde decorem

C Ast alii secum compuncto corde queruntur
 Justitiam potuisse inopis discernere egeus,
 Divite quod censu substantia larga negasset.
 Nec mora quia tanto reddatur palma triumpho.
 Nam vix defessus stratos rejecerat artus
 Admittens tenuem vigili sed corde soporem,
 Nec sopor illud erat, quia mens attenda vigeat.
 Cum subito ante oculos larga mercede benignus
 Astitit, inque suo vestitus paupere Christus
 Aptavit propriis felicia tegmina membris.
 O vere pretiosa chlamys! quid tale vel ostro
 Vel ducto in filum pensis rutilantibus auro
 Insignes meruere habitus? quid serica tactu
 Lævia, vel docte expressis vivientia signis.
 Ille hominum terræque Deus, pontique, polique
 Omnia qui tribuit, sine quo nihil, ipsaque cujus
 Quæ dedimus, vel qui dedimus, donumque datorque
 Hac ope ditatur, numeret si lucra salutis.
 Nec tamen hinc saltim stabilem jactantia mentem
 Concutit, aut vanum persensit corde tumorem.
 O virtus vicina Deo nil ducere laudi
 Cum laudanda geras, nec nostro ascribere facto
 Quæ facimus sanctoque minus laudari actu.
 Jam certa securus erat de iudice tanto.
 Sed non erigitur, vel per consortia Christi
 Augent visa fidem, sancto renovata lavacro
 Membra nitent, sumuntque paræ cum corda de-

[coram

Atque novum pariat fontis mysteria corpus.

Et tamen hoc senio morum, carnisque refulgent
Quatuor a lustris geminos minus egerat annos,
Credo equidem quod tota prius præcordia sanctus
Spiritus irrigui ditavit flumine doni.

Ut quondam sanctus felicia munera Petrus
Præmissa a Domino jam tali in milite vidit.
Quisnam, queso, bonus sic consummare valebit
Ut cœpit teneris felix Martinus in annis?

Et tamen ista gerens se nec cœpisse putabat
Quod vix dum geminis paulum tardaverat annis,
Jam meritis monachus, sed solo nomine miles
Rumpere calcati jam vana vocabula mundi
Spontentes spectant consortia sancta tribuni
Ut parvam justamque moram mox Judice Christo
Pensaret geminata salus per vota duorum.

Interea fractis irrupto limite claustris
Gallica rura ferus populari cœperat hostis.
Obvius ire parat princeps, cunctosque maniplos
Imperio, hortatu, prece, largitione vocatos
In bellum cogit, nam quos formido retentat
Munera sollicitant et vincunt dona timorem.
Sed mens plena Deo metuit nihil, omnia temnit,
Terrorem irridet, terrena et munera calcat.
Ergo ubi prægressi donum sumpsere priore
Ordine transcurso sanctus de more citatur.
Respuit instantis præsentia munera regis,
Talibus et dictis it contra dicta tyranni :

Trade alii, princeps, terrena hæc munera nummos,
Me majora manent majoris præmia regis,
Hæc merces belli est, sumant pugnare volentes.
His igitur dictis sævas flammatur in iras
Princeps, ignavam causatur tempore belli,
Inmemorem laudis causas fluxisse timoris.
Illi autem nulla instantis formido periculi est
Nec metuunt facilem constantia pectora mortem.
Denique quod verba expediunt, et facta probabant.
Primus ego abjectis præcedens agmina telis,
Non arma arripiens hominis, sed signa salutis,
Tegmine nec fidens clypei, sed nomine Christi,
Atque crucem fronti auxilium pro casside ponens,
Intrepido cunctis occurram corde periculis.
Adnuit, utque fidem dicti documenta probarent
Asservare pium custodia dira jubetur.
Et jam prima novo spargebat lampade terras
Orta dies, venit ad regem legatio supplex
Subdita submitbens ditioni colla jubentis.
Quidnam hic, queso, viris, quid gestum cernimus ar-

[mis?]

Quid ferrata acies valuit, quid terror et ensis?
Quis pilis cecidit cuneus, quæ turma sagittis?
Unus homo, et sola æterni fiducia regis
Innumeras vicit sine cædis vulnere gentes.
Hic, Martine, tuus Christo vincente triumphus,
Ne saltim sancti violaret sanguine vultum,
Neve piam affligerent morientum funera mentem.

Ergo alacer merito successuque acrior ipse
Hostibus oppressis festinat vincere mundum :
Doctorem fidei per tot documenta probatum,
Expetit Hilarium ne quod jactantia vulnus
Inferat, ut proprie extollat sententia cordis

A Discipulum jam doctor agit, majorque probatur,
Dum cupit esse minor, nam laudem temnere laus
[est.

Sic et præcipuæ jam dignus honore cathedræ,
Abnuit ut saltim diaconi clarescat honore
Velle locum, sancto quem dudum excesserat actu,
Inferiora cibi deposcens munia sumpsit,
Exercista gradu, sed jam virtute sacerdos.

Exin ne pietas saltim terrena notaret :
Quem tam præcipue pietas divina regebat,
Auctores generis festino visere voto
Optat, et aversas melius convertere mentes.
Namque patrem et matrem præceps ac devius error
Sacrilogos ritus, et saxa vel æra colentes
Prævalida nimium viventes morte premebat.

B Ergo iter aggresso pietas comes ibat, et omnes
A Domino missus præstaverat angelus oras
Mollis ut ascensus demerso colle facessat,
Nec traherent pronos, prærupta et concava lapsus.
Ac dum nubiferas propere transcenderet Alpes,
Sævorum insidiis exceptus forte latronum
Instantes gladios manibus post terga revinctis
Risit, et immoto tempis discrimina vultu,
Quin etiam ut tanti recolam mysteria facti,
Custodem fertur monitis servasse salutis,
Verior hic custos animi, quam corporis ille.
Alter enim nec membra suæ ditionis habebat,
Alter et adversus vinxit penetralia mentis.
Sed tamen ambo viam scite docuere sequendam.
Aggeris hic monstravit iter didicitque salutis.

C Ergo iter inceptum peragit, patriæque propinquat
Hesperia ingressus transcursis Alpibus arva.
Hic rursus jugis sanctis conatibus hostis
Humanam speciem mentito corpore fingens
Obvius adverso sese obtulit, ausus ab ipso
Quærere quo tendat, quidve hæc properatio poscat.
Ille sub hæc, mihi sola via est dux Christus in illo
Effectus voti est a quo donata voluntas.
Ast ille infrendens cunctis conatibus ibat
Obvius, offensus tali molimine dæmon
Cui sanctus, Dominus defendit non nocet hostis.
Adjutore Deo virtus adversa timeri
Nulla potest, metuens Dominum contemno periculum
Ne timeam timor ille facit. Qui talia postquam
Effatus pulsa ex oculis evanuit umbra.

D Ast ille ut Domino duce contigit ora parentum,
Cumque patrem durata usu suadente teneret
Perditio ingestæ renuentem verba salutis,
Dum saltim matrem Christo donante recepit.
O tanto partu felix, enixaque natum
Per quem nata Deo est, unaque et mater et infans
Facta, puerperio genitrix generanda beato.
Ante utero peperit per quem nunc orta lavacro est.
Attamen exemplo plures cessere salubri
Mirantes recte tantorum insignia morum.

Ac tum forte malus funesti dogmatis error
Sparserat in populos incauto corde sequaces
Virus ab insano quod fuderat Arrius ore.
Præcipue tamen infectum lues ista tenebat
Illyricum, toto penitus grassata veneno.

Hic stabili virtute potens tum tendere contra
 Audet, et opposito fluctus dum pectore frangit,
 Sæpe sacerdotes, populum dum sæpe coercescet :
 Cunctorum insidiis oppressus, verbera passus,
 Pulsus ad extremum terrena habitacula liquit :
 Attamen ore fidem tenuit, vel corde salutem.

Ergo ut cedendum ratus est ne forte morantem
 Obrueret sanctum subversi insania mundi,
 Gallica rura petit, rursus et vestigia retro
 Observata legit non immemor ille fidei.
 Sed cum funestus toto sæviret in orbe
 Error, et extremos premerent hæc crimina Gallos
 Cumque ipsum murum fidei, validamque columnam
 Hilarium insani trusisset factio mundi,
 Paulum constructa statuit requiescere cella,
 Hic ubi gaudentem nemoris, vel palmitis umbris
 Italiam pingit pulcherrima Mediolanus.

Hinc quoque pulsus abit, terras et mœnia linquit
 Et pelagum fluctusque petens, quia fœdior unda
 Hospitio magis et populi, vulgique procella,
 Quam ponti metuenda fuit : comitatur eumdem
 Presbyter ejusdem meriti similisque pericli.
 Insula in hospitium legitur procul hospite ab omni ;
 Herba cibo satis est : cujus radicibus usi
 Tam sterili victu duplicant jejunia sancti.
 Dumque indiscrete tenuem rimantur in escam
 Quidquid inexpertæ promebant viscera terræ,
 Ellébori gramen subito sensere venenum
 Mortiferum totis virus diffundere membris.
 Pergitur ad Dominum tota virtute precandi.
 Sed prægressa preces pietas, nil artibus actum,
 Sed præsens medicina fuit spes sola salutis.
 Cernamus toto qui vitam querere censu
 Effusa in medicos prece mercede solemus,
 Ut crescant nostris vivendi tempora nummis,
 Quidnam hic electis egerunt pocula succis
 Lectaque in antiquis quondam medicamina libris ;
 Hic certe celere sine sumptu aut arte salutem
 Cor meruit, verbumque dedit, miremur ovantes.
 Vox silet, et causa astruitur clamore tacentum,
 Sentitur medicus, nec cernitur, omnia causis
 Membra puris totam admittunt ad viscera curam.

Interea injusto tandem remeare refertur
 Sanctus ab exilio per regis jussa sacerdos,
 Cum quo præclaræ fuerant consortia vitæ
 Dum Pictavorum doctor floreret in oris,
 Indomitis tradens populis præcepta salutis.
 Et quamquam propere sanctum rapuisset ovantem
 Velox affectu pietas, tamen ille morarum
 Impatiens celsæ jam liquerat ardua Romæ
 Mœnia, Pictonicas citius revehendus ad oras.

Ergo legens prægressa pio vestigia cursu
 Promeruit votum cordis finemque laboris.
 Construit hic cellam fessis solatia membris.
 Nam mens plena Deo cœlesti in sede manebat.

Hic modo si veterum recolamus carmina vatum
 Cum subito attonitos quaterent miracula sensus
 Clamaret miserum vecors insania Phœbum
 Nec sineret falsas saltim requiescere Musas.

A Delfica mentito quaterentur Apolline templa
 Cunctaque surdarum raperetur turba sororum.
 Excita vi totum completerent monstra furorem.
 Nos quibus a Christo sensus vel verba petuntur,
 Christicola inspires paulum, Martine, precamur.
 Tu qui defunctis potuisti reddere vitam,
 Auxilio Domini vultus mihi redde salutem.
 Primus ego indultæ referam miracula vitæ,
 Primus fatentis dirumpam claustra sepulcri :
 Justa precor toto defunctus corde patronum,
 Ut tantæ laudis titulos mens viva loquatur.
 Ergo licet fandi vires sublimia vincant
 Gesta, nec orandi moduli se laudibus æquent
 Aggrediar. Tu quisque legens tam vilia temnis
 Carmina, dum verba irrides, mirabere facta.

B Quidam tam claræ cernens miracula vitæ
 Elegit tanto semet sociare magistro
 Mystica quem nondum fontis renovaverat unda.
 Huic febris totas penitus depasta medullas
 Extorsit tenuem consumpto corpore vitam.
 Ac tum forte absens doctor, sed sedula fratrum
 Relligio exanimum plangebat mœsta cadaver,
 Mœrens supplicio fratris, non funere carnis.
 Adveniens sanctus fletu rigat ubere vultum,
 Defuncti tristem casum miseratus, et omnem
 Implevit clamore locum, mox teste remoto
 Irrupit mœstam tam tristi funere cellam.
 Tum super exanimum sese projecit amicum ;
 Cunctis frigentis membris complexctitur artus,
 Aspirans tenuem super ora rigentia flatum.

C Attamen ad Dominum penitus spes tota refertur,
 Assueta oratur pietas, miseratio nota
 Poscitur, et meritum fidei credendo meretur.
 Vidit adesse Deum puri fiducia cordis,
 Effectumque piis senserunt viscera fibris,
 Nec mora, vix geminis votum suspenditur horis,
 Paulatim incussis motantur lintea membris,
 Arentesque artus venarum humore rigantur
 Afflatuque animæ pectus glaciale tepescit.
 Obducti infuso reserantes lumine visus
 Felices quibus inducti subliminis ortu
 Contigit in primo Martinum cernere morbo.
 Erigitur totum subito molimine corpus,
 Et cutis exæsis dudum jam lurida membris,
 Purpureum recipit succo meliore ruborem.

D Vox facilis, ingressus stabilis, manus apta, vicens cor
 Totus homo ex variis conflato corpore causis
 Unam suscepit diverso in munere vitam
 Eliciunt magnam mox gaudia maxima vocem.
 Laudes lingua sonat gratantis nuntia mentis.
 Affectum cordis clamor pronuntiat oris.
 Irrupit mox turba fores, cellamque replevit
 Et sanctas cecinit concors symphonia laudes,
 Ille autem ut penitus vitam post facta novaret,
 Confestim æterna nituit renovatus ab unda
 Et multos felix senium protraxit in annos
 Tam clari testis non parvo tempore facti.
 Sæpe etenim multis idem narrare solebat
 Judicis æterni semet tremuisse tribunal
 Vilibus addictum turbis, mersumque tebris

Angelicis donec prolata oratio verbis
 Offerret votum Domino, vitamque referret.
 Hic primus nostris Martinum prodidit oris,
 Hoc aditu ad reliquas pervenit gloria laudes.
 Nec multum sane post hæc miracula tempus
 Fluxerat, ac tulerat clarum nova gloria factum.
 Nam dum contiguum Lupicini præterit agrum
 Non humilis parvique hominis, sed pene per orbem
 Insignis virtute viri, quo clarior inde
 Gloria per tantum testem firmata pateret.
 Indoctam illiciens tot per miracula plebem,
 Audito clamore procul, miserabile, fletum,
 Substitit; inquit causam discitque vicissim,

A Excivitque pium miseratio justa dolorem.
 Unus enim laqueo fauces stringente minister
 Ruperat, extortæ demens confinia vitæ.
 Accurrit propere complexus triste cadaver,
 Elisos oculos et siccas sanguine fauces,
 Lumina torva nimis vultumque in morte minacem :
 Ad Dominum rursus fletus, suspiria sursum,
 Et gemitus clamor, cordis, vox magna tacentis,
 Una fides meriti nec dispar gratia doni
 Excipitur gratante choro, stipante caterva,
 Ostentans cunctis Domini miracula Christi
 Atque hostis spolium credentis gloria plebis.

LIBER SECUNDUS.

Panditur ecce novum pelagus, flatusque benigni
 Rimosam in medios fluctus traxere carinam
 Ac dum placati rapiunt me gaudia ponti
 Irrumpit vastum teneraria cymba profundum.
 Vix vel vicinis bene radens littora terris.
 Numquid ago, et dubiam trepidus quid dirigo pro-

[ram ?

Flamina sollicitant cursum, formido regressum.
 Pergamus, quia terra procul, quo traxerit unda.
 Tantum placatam Martinus episcopus auram
 Diffundat, fluctumque levem sic præstet eunti
 Ut putre sustineat felicia flamma velum.
 Hactenus ut mores monachi vel gesta referrem
 Ripa fuit, nunc pontus erit doctrina cathedræ
 Clara sacerdotis magni nunc gesta retexam.

Gallorum quondam valde florebat in oris
 Urbs Turonem distenta agris populisque referta,
 Sed pollere magis cupiens antistite tali
 Ardebat totis Martinum addiscere votis.
 Sed penitus sancto depellens corde tumorem
 Mens humilis, precibus crebris imnota manebat.
 Donec compositis verbis lacrymisque coactis
 Vicerunt nimium mendacia justa rigorem.
 Nam quidam tanto pietatis conscius, orat,
 Conjugis, infamæ tristem miseretur ærumnam.
 Dignetur sancto poscentem visere vota.
 Se fore vel causam propere veniendo salutis
 Vel mortis si dura preces sententia taret.
 Junguntur factis simul et suspiria verbis
 Insequitur cogente Deo, namque ipse dolosum
 Proderet ingenium mage ni facienda probaret.
 Excipit egressum populorum turba, benignam
 Vim faciens, stipatque viam numerosa precantum
 Seditio, motus placidi, sine felle tumultus,
 Disponitque etiam vigilis custodia pernox
 Excubias, servatque suum servanda magistrum.
 Exsultant paribus concordia pectora notis,
 Itur in occursum, portis ruit obvia totis
 Ambitio, et certans populi favor, una voluntas
 Omnibus, et nulla in studiis divortia mentis.
 Quosdam livor elax nigrantes felle veneni
 Inficit, et stimulis miserorum corda perurens

B Carne in adversam retrahit sententia partem.
 Quosdam etiam perhibent (nefas est quod credere)
 docta

Mente sacerdotes similem traxisse furorem,
 Ridentes gaudenda sibi, quod nulla verendam
 Gratia compisset faciem, quod crine reciso
 Proferret totum Domini frons libera signum,
 Lumina nec premeret tremularum nube comarum
 Sordida quod vestis cordis testata nitorem
 Proderet orantis studium quia scope volutis
 Ad terram membris prostrato corpore pressus
 Hæserat horridulus sordenti in vellere pulvis.
 Recte igitur cessit populo tam prona voluntas,
 Sanior et proceres vicit sententia vulgi.

C Nam vere nulli licuit nescire vocantis
 Judicium Christi per tot documenta probatum
 Nam reliquis quos sæva sibi sociarat inique
 Factio diversum cupiens, violentior unus
 Antistes defensor erat, quo nomine falsi
 Defendenda sui molimina forte putabant
 Consilii renuente Deo, qui justa probabat.
 Nam solitum sancto cœtu celebrabat honorem
 Plebs pia, conventu celebri mysteria visens,
 Dum mage condensæ stipant altaria turbe,
 Ac sua fautoris pendent in vota frequentes,
 Nec prætenta potest transire obstacula lector.
 Sed diaconus qui forte aderat, vix codice raptò
 Quem primum propere reserati pagina psalmi
 Obtulerat subito festinus tempore versum
D Arripit, hæc prisci decantans verba prophetæ :
 Ex ore infantum parvoque ex murmure laudem
 Lactantum teneras fecisti evolvere linguas.
 Exosos propter perversum ut destruat ista
 Prolata a parvis laudatio defensorem.
 Tollitur in cœlum clamor præsensque probatur
 Judicium clamante Deo sententia Christi.
 Obruit adversam verborum fulmine partem
 Namque idem versus laudantum verba probavit,
 Atque obsistentum liventia corda repressit.
 Nec minor inde labor monachi quia gloria crevit
 Jure sacerdotis factis facienda docentur.
 Exemplum mage suadet opus quam gratia verbi.

Sic illi attrito vilissima vestis amictu,
Sic humilis sancto pretiosa modestia cordis.
Sic manet assidue felix sententia vitæ.

Primum igitur conjuncta sacris altaribus illi
Cella fuit, mox ut populos vitare frequentes
Posset ab assiduis secreta oratio turbis,
Millibus egressus discessit ab urbe duobus,
Nec nocuit cellæ vicinia tanta remota
Secretum hospitium monacho, via parva magistro,
Doctori vicina domus, longinqua vaganti.

Hinc naturalis præcisi margine saxi
Ambierat modico rupes curvata recessu.
Hinc Liger inflexis parvo sinuamine ripis
Seperat ingressam præferta gurgite terram
Unus et angustam patuit rupem inter et apertam
Ingressus paulum arctato qua liminè distans
Fluminis allapsus tangit confinia montis.

Hic stræ lignorum parvam contexere cellam
Malluit, agnoscens sancti mysteria ligni
Succedens humili tecto celsissimus hospes,
Ut collectorum sic docta modestia fratrum
Disceret exiguo pompam contemnere sumpta
Progressum exemplis certatim imitata magistrum.

Ast aliis nec ligna placent, sed monte cavato
Præbet defossos rupes vicina recessus.
Octoginta illuc justa admiratio fratres
Traxerat ad tantæ speculum virtutis, ut inde
Sumeret inspectus felix imitatio mores.
Nil cuiquam speciale fuit communia cunctis
Omnia, de medio sumpsit dilectio censu,
Nulli vendendi quidquam concessa facultas.
Ne degustati famis improba cresceret auri
Exercere artem prohibet; conceditur unam
Scribendi stadium, quod mentem, oculosque, ma-
[numque

Occupet, atque uno teneat simul omnia puncto,
Aspectum visu, cor sensibus, ordine dextram.
Atamen his rebus minor ætas sola tenetur
Nam jam maturæ satis est oratio puncto,
Ut cujus sensum senior sententia firmat,
Mundities cordis studeat, vigiletque remotum
Interius purgare oculum, ne nebula tentis
Peccati obductus privetur lumine Christi.
Nulli progressus facilis, sua quemque tenebat
Cellula; tum solum sociandi causa dabatur
Agminis, adscisset cunctos cum sueta precandi
Ore et corde Deo ferens symphonia laudem.
Vel eam solventes fessis jejunia membris
Communes certo repetebant tempore mensas,
Et finem exacti domita jam carne diei,
Et succedentem vigilanda in nocte laborem
Dividerent modicæ parcissima tempora cenæ.
Infirmis tantum laxato jure licebat
Degustare merum quo tabem corporis ægri
Sustentaret odor respersi in pocula vini.
Multis vestis erat setis contexta cameli
Quæ levibus stimulis vigiles contingeret artus
Excludens tenuem compuncta carne soporem.
Mollia ne fluxum nutrent vellera corpus,

A Lascivizæ et tenui vestis fluitaret amictu.

Qualia præteritæ consueral copia vitæ,
Nam multos illuc prisco de sanguine claros
Traxerat ad talem prudens sententia vitam,
Quo mage mirandum est post serica fulcra, toros

[que

Hanc vestem et talem ingressis placuisse rigorem.
Denique mirati tantorum insignia morum,
Confines populi, vicinaque moenia sanctos
Hinc sibi rectores studio certante patebant,
Ut doctrina Dei tali de fonte fluentes
Spargeret irriguos sitientum in viscera rivos.

Sed jam tempus adest tanta de mole potentum
Virtutum exiguam saltim contingere partem.
Et quanquam rectæ titulos virtutis adornent

B Discipulis, et factis id præmonstrare gerendam:
Atamen et propriis tangam paucissima gestis
Ostendens brevibus præconia maxima signis.
Forte fuit juxta tumulus quem sæpe colentum
Vana superstitione falso decepta sacrarat
Martyrio celebrem dependens semper honorem,
Quin et prægressi venerandum altare dicarant
Ante sacerdotes magis ut fundata maneret.
Religio, adjecto cultu firmata sacrorum.

Sed postquam impositas Martinus sumpsit habe-

[nas,

Commissæ et plebis moderamina sancta recepit,
Protinus inquit nomen titulosque colendi
Martyris, et quoniam tam claræ stemmata paluxe
Tempore, vel quasi sub iudice promeruisse.

C Verum ubi nulla patet quæ possit prodere verum
Historia, atque omnis tenuit hoc scire vetustas,
Detrectat dubiis tam grandia credere verbis.
Nec satis est fidei mendacis fabula vulgi
Ergo placet dubiis sine testis pondere rebus
A domino consulta peti cui subdita semper
Tempora transcursi adstant præsentia sæcli.
Ad tumulum properat paucis comitatus, ut illis
Attestata fidem faciant miracula multis.

Ergo ut contigui moles contacta sepulcri est
Propter frigentes resoluta carne favillas,
Ad cælum rediere preces, vestigia carnis
Junguntur tumulo, sed mens ad sidera transit.
Tum Domino tota fidei virtute precatus,
Proderet ut meritum ignaris nomenque sepulti.

D Cum subito ad lavam sordentem respicit umbram
Nigramentem moestæ speciem quæ proderet ore,
Et punitorum tristissima fata reorum
Præferret, trepido confusa et conscia vultu,
Vox quoque flebilibus moerentis reddita verbis
Talibus expressit suspiria crebra querelis.
Desinat antiquus plangendis Manibus error
Addere supplicium, titulum reddendo alienum,
Ne cui poenarum satis est de crimine solo,
Huic onus adjecto duplicatum crescat honore.
Atque utinam sancti quibus hoc pro jure refertur
Obsequium, nostras tenuis respargere guttas
Dignentur juges miserorum incendia flammæ.
Illi perpetua gaudentes luce fruuntur.
Non chaos æterna horrendum caligine sepsit.

Longe est a meritis lucis confusio noctis.
 Hæc vox multorum lata pervenit ad aures;
 Sed species soli Martino est prodita, cujus
 Mens levior fragilis transibat pondera carnis,
 Corpoream molem transmittens humane cordis.
 Protinus amoto altari depellitur omnis
 Vana superstitio ritus mentita sacrorum:
 Translata ad veros migrant mysteria cultus,
 Quid simile his titulis tandem conferre valebit
 Ars magicis infecta dotis, vel tincta venenis,
 Carmina compositis texens mendacia verbis,
 Exstaque perspectis rimans pendentia venis,
 Ut per tartaræ quæsitæ silentia noctis
 Mugiat, insanus fallaci murmure dæmon,
 Assumens fœtum tenui sub imagine vultum;
 Hic certe simplex animus et sola præcantis
 Religio infernæ dissolvit vincula legis.
 Et quamvis artus promerentur voce sepulcri,
 Attamen ad præsens tempus confessio vixit.
 Nec vero hic finis titulis, nec tempore saltim
 Intercisa brevi virtutum stammata cessant.
 Nam semper sancto comes indiscreta coheret
 Gratia, nec certo cohibetur sine locorum,
 Progressum sequitur, manet indivulsa manenti,
 Si sit causa viæ gaudens cõmitatur euntem.
 Nam cum distenti prope legit avia ruris
 Qua diffusa patet latis fera Gallia campis,
 Dum sequitur miserum gentilis turba cadaver,
 Et tremefacta levi motantur lintea vento
 Porrecto in longum per plana patentia visû
 Funeris obsequium cultum putat esse nefandi
 Dæmonis, et ritus miserorum ferre sacrorum
 Submissa idolis bacchantum colla figuris.
 Protinus ante tulit sanctum et venerabile signum,
 Et crucis objectu prope venientibus obstat,
 Gressus instabiles vexilli pondere sistit,
 Tum vero imposito miseris torpore teneri
 Cernere erat nervisque artus riguisse ligatis
 Frustrata innexis conamina plurima membris,
 Tardata immoto vestigia sidere gressu,
 Concludi septas mandato limite turbas,
 Nec transcendendi prætenta obstacula muri
 Partibus e cunctis immensum opponere claustrum,
 Donec paulatim visu propiore pateret
 Exsequiis delatus honor; tum rursus eodem
 Vexillo, atque ipso libertas reddita signo,
 Sic crucis imperio simul et virtute fidei
 Jus habuit vincere vagos, dissolvere vincetas,
 Hæc raptim contacta legens quia copia suadet
 Virtutum brevibus laudanda attingere signis,
 Ne festinantes tanta ad miracula mentes
 Tardet prolixis vilissima pagina verbis,
 Excipior rursus majorum pondere rerum.
 Sacrilegum quondam dejecto culmine templum
 Straverat ad terram, perfractis idola tignis
 Comminuens, totisque premens simulacra ruinis.
 Huic pinus vicina loco distenta virantes
 Pandebat ramos annosa et brachia late
 Nexerant viridem frondenti in vertice sylvam.

A Arcebatque omnem foliorum crate calorem
 Arboris unius densum nemus umbra perennis
 Jugem temperiem mentito vere tegebat.
 Hanc etiam pinum templi sociare ruinis
 Aggreditur parili cupiens convolvere busto.
 Quidquid in errorem miserorum corda traherat.
 Tum vero accendi vocos insanita vulgi
 Et prohibere ple totum molimine votum.
 Nil ratio insanis, nil proserit sancta profanis
 Verba animis, non vox surdis, non lumina cæcis.
 Clamatur non quire homini conferre salutem
 Quam sibi non valeant, lignis non posse juvari,
 Lignorum dominos, servire hæc nutibus ejus
 Qui servire velit subjectis subditus idem,
 De silvis urenda legens, veneranda relinquens.

B Hæc contra exclamant longe diversa volentes,
 Idolico et multum perfusi corda veneno:
 Desine prolixis reuocantes cogere verbis,
 Si rebus suadenda probas hæc jura, placebit
 Conditio allatara fidem; nec protinus ipsi,
 Aggredimur nostram prope scindere pinum.
 Tu si vera adhibes fidei documenta, cadentem
 Excipe, et optata gaudens occurro ruinæ,
 Nil grave confusus domino tam dura probatur
 Causa, nec injusto reuult justissimus ori
 Confidens virtute Dei, cui prona facultas
 Quanquam præsentem verbo prohibere ruinam.
 Nec mora et adstrictis nectuntur vincula membris
 Atque cideadus jam parte locatur in illa
 Qua pronus toto pendebat stipite truncus,

C Jamque inclinatis nataudi pondere ramis
 Subjecta haud dubie torrebatur mole ruinæ.
 Insistunt totis certantia gaudia votis,
 Ictibus assiduis crebrisque bipennibus instant.
 Vindicta affectum excludit, fugat ira dolorem.
 Exanimis pallent monachi, majusque periculum est
 Confusæ nimium tanto terrore fidei.
 Vulneribus donec paulatim evicta fragorem
 Prona dedit, totoque in sanctum concita saltu
 Præcessit celeres properantia vota furoros
 Jam prope contiguo perfractis turbine membris,
 Ille metum prohibente fidei formidine pulsa
 Vicinam operiens constanti corde ruinam,
 Ne cito conversam cernens perfidia pinum,
 Ad casum revocaret opus, meritumque negaret
 Dum putat evantum. Sed jam propiore periculo

D Erigit armatam signi munimine dextram,
 Opponitque crucem qua protinus impetus omnis
 Frangitur, et coleri prope motata rotatu
 Diversam in partem pernici turbine pinus
 Fertur in auctores sceleris: nam propter ovantes
 In se conversam trépide timuere ruinam.
 Qui tutum semet tanta ad spectacula caute
 Credebant legisse locum, vix mente recepta
 Perfractis caruunt confossa sedilia ramis.
 Tollitur in cælum clamor, partesque resultant
 Attonitæ, et voces costu referuntur ab omni.
 Gaudia testantur monachi, miracula victi,
 Christum lingua sonat, Christum simul ore benigno
 Ignari gnarique caquant, pars ista favorem

Agnoscit, petit illa fidem. Sic consona raptim
 Inter discordes Christo sociante voluntas,
 Cum fidei donum meruit, tum credere sancit.
 Nam certe nullus penitus fuit agmine in isto
 Qui non rettulerit speratae dona salutis
 Adjectus gregibus Domini munimine signi.
 Et loca quæ tetris fetebant obsita famis,
 Obtexit veris mox inops Ecclesia templis.
 Sic vincis, Martine, tuos, sic obruis hostes,
 Sic gravis oppressos sententia proterit, illos
 Immites fecit clemens victoria fratres.

Ergo acuit mentem eventus, studiumque rebelles
 Vincendi assidue felix Victoria nutrit.
 Nam vix collapsis fumabant idola flammis,
 Vicino et tenues volitabant igne favillæ,
 Cum renovat similis repetita incendia templi
 Exsultans crebris iustissima dextera flammis.
 Sed dum flagrantis longe lateque vapores
 Turbo ferit, crebrisque ferox exæstuat undis
 Eructans rapidam flammarum insaniam nubem
 Augens collectum vicina strage furorem :
 Haud procul amotum toto petit agmine tectum
 Vicina allambens funestis culmina flammis.
 Quod postquam sanctus trepidans instare periculum
 Vidit inafflatis jam mixta incendia tignis
 Sepsisse implicitum flammarum gurgite tectum
 Pernici properans conscendit culmina saltu
 Qua globus igne domum nimio densissimus urget,
 Artusque oppositos flammis venientibus offert.
 Tum vero adverso sinuata incendia flatu
 Ad ventum redeunt, et quanquam urgente procella
 Præcipiti vis major agit, cogitque reversis
 Ignibus insanum confestim cedere ventum.
 Sic paret meritis naturæ oppressa iubentis
 Non flammæ urgentur flabris, sed flamina flammis
 Atque ignis præcepta sequens sic gessit utrumque
 Arripiens decreta sibi, defensa relinquens.
 Sic debellato per justa incendia templo
 Itur in excidium alterius quod forte leprosus
 Quondam opulans vicus perversa mente colebat.
 Sed postquam crebri demens insaniam vulgi
 Tentatum revocavit opus, totumque furorem
 Opposuit violenti turbo tumultus
 Avia solorum repetit secreta locorum,
 Atque ibidem sanctus precibus violentius instat,
 Trinas continuans orandi intentio laces,
 Et totidem jungens vigilatis noctibus horas.
 Quin et contexto setis coopertus amictu
 Exæsa assiduo compunxit acumine membra,
 Ut tereret tenuem vestis nimis aspera pellem,
 Et cutis extensis stimulis attackta paveret,
 Saxeæ collidens mage duris ossibus arva,
 Producens tardos sera in jejunia soles,
 Pertundens totum lacrymarum flumine vultum
 Ut Domini jugis semper clementia Christi
 Insontis famuli nimium miserata laborem
 Traderet effectum voto, et tentata patraret
 Adversæ penitus removens molimina partis.
 Interea armatos propter consistere cernit
 Angelico fulgore viros, nec tarda patescit

A Agnitio, assueti prompta est fiducia vultus,
 Insuper et verbis veniendi causa docetur,
 Ne trepidet, ne vim timeat, neve arma pavescat
 Præsentem agnoscent per talia signa favorem,
 Quælibet opposito consurgat turba tumultu
 Auxilium satis esse Dei, qui protinus omnes
 Debellare queat verbi virtute catervas
 Sufficere ad bellum credens hæc arma duorum
 Se simul auxilium ferre, et mandata referre.
 Acrior ergo animus penitus virtute recepta
 Ad cœptum revalescit opus, mediasque catervas
 Irrupit trepido constantia reddita cordi.
 Funditus eversis sternuntur templa ruinis,
 Excipiunt totas simulacra jacentia moles
 Fractaque dejectis succumbunt idola tectis.

B Involvit mixtus pariter simul omnia pulvis
 Tigna, aras, statuas, cæmentum, saxa, metallum.
 Nec sane tanto progressus ab agmine quisquam
 Obvius ire parat manet imperterritus ille
 Debellata videns trepidantium corda virorum
 Immoti expectant populi, riguerunt minantium
 Pectora, et attonitis stupuerunt viscera fibris
 Non membra expediunt motam non verba tumultu-

Diriguere artus miseris vox faucibus hæsit.
 Tentantum cecidere manus, et clamor hiantum.
 Ut mare quod fundo convulsus moverit imo
 Fluctibus insistentis vehementis turbo procellæ
 Mliliti tota spumanti aspergine cautes,
 Et raucis oppositas transcendit murmure ripas.
 Pulsant perfractæ dum concava littora moles
C Et vada permiscet totum vicina profundum.
 Mox ubi deposito siluerunt flamina motu,
 Sternitur immensus placidarum campus aquarum.
 Lævia deposito considunt marmora vento,
 Et jacet immoti species mutata elementi
 Sollicitans tenues constrato gurgite cymbas,
 Haud aliter siluit furiosi insaniam vulgi.
 Et tempestatem posuit, statusque remisit.
 Hoc tantum et veris clamavit subdita verbis
 Martini Dominum toto simul orbe colendum,
 Hunc solum se nosse Deum, nam surda salutem,
 Idola quæ possint nunquam conferre petenti,
 Haud latere sibi nec quemquam tradere donum
 Quo careat, magis esse inopem qui poscat egentem.
D Sic vere penitus lucis fulgore recepto
 Hæc quoque turba diis accrevit, dedita castris.
 Talibus assidue vegetato corde triumphis,
 Rursus bella cupit, removet fides aucta pavorem,
 Spes animat, meriti cedit formido periculi,
 Nam similem movit similis mox causa tumultum.
 Dum subvertendo properat succurrere templo
 Rusticitas vesana nimis, solitumque rigorem
 Augens præcipites immensa mole furores.
 Denique sic totum obruerat dementia sensum
 Ut stricto quidam minitans accurreret ense
 Ausus sacrilegum vibrare in vulnera ferrum.
 Et cum rejecto nudatam tegmine gaudens
 Cervicem offerret sanctus, nihil ille retractans
 Alte sublatus surgit furiosus in ense.
 Celsius insanum dextram suspendit in altum

Attollens totum celeri cōmanime corpus,
 Concita præcipiti tendens vestigia in altum
 Altius ut veniens caderet vehementior ictus :
 Cum subito adstrictis riguerunt viscera nervis,
 Atque hæsit tenuis consumptus in aera motus,
 Porrecta et jussum suspendit dextera ferrum,
 Et periit totus membris torpentibus ictus,
 Et manus irritō conamine fixa remansit,
 Sic artus tota collapsi mole retrorsum
 Præcipiti ad terram proni cecidere ruina,
 Ossaque collisis sonuerunt obruta membris,
 Prona et saxosæ jacuerunt aggere terræ :
 Tum demum extorti gemitus, lacrymæque coactæ ;
 Depositisque armis nimium miseranda precantis
 Ambitio, ad veniam rediit conversa salubrem.
 Quidnam, quæso, avidam revocasti a sanguine dex-

[tram ?

Cur parcis quem nemo rogat quid detinet ictum
 Si manet ira tuum ? tu certe ignoscere non vis.
 Cur ferrum retines, patet ecce innoxia cervix
 Vulneribus nudata tuis, quid vota moraris ?
 Qui mentem ferientis habes, cur crimine salvo
 Ultio differtur ? facis, et si dextera salvet,
 Quod fecisse cupis si non mutata voluntas,
 Culpa manet, satis est meritis sententia cordis.

Nec sane hinc solum servatæ dona salutis
 Videre attonitæ trepidantia pectora plebis.
 Nam mox cum similem similis vesania mortem
 Districto inferret telo discussa repente
 Ferri acies casso ferientem deserit ictu
 Extortum et demens quæsitivæ dextera telum,
 Totaque collecti evanescere vota furoris
 Decepta amisso viderunt lumina ferro.
 Et tamen interdum alloquio suadere salubri
 Bueverat, et verbis mentes mutare feroces,
 Et corda affatu mollire rigentia sancto,
 Illustrans veterem doctrinæ lumine noctem.

Præterea proclive fuit adhibere salutem
 Infirmis, gressum claudis, et lumina cæcis,
 Nam certe nullum tanti violentia morbi
 Obruerat, quin votivæ fomenta salutis
 Rettulerit visu gaudens revalescere sancto,
 Quod vel præsentī poterit clarescere factō.
 Quondam Treviricis in mœnibus innuba virgo
 Tabuerat consumpta gravi paralytica morbo,
 Atque omni motu torpentia membra carebant,
 Officiis privata suis, jam carne relicta
 Spirabat tenuis frigenti in pectore flatus,
 Pallebat pavidi vicina morte propinqui,
 Arentesque artus lacrymarum fonte rigabant,
 Tristis et obsequii mœstum contraxerat agmen
 Exsequiis præbendus honor : cum murmure flentum
 Concitus irrupit reserato nuntius ore
 Martinum venisse ferens, cui prona facultas,
 Optatum. Sanctis precibusque advolvitur, orans
 Auxilium, et largo spargit vestigia fletu
 Ac singultantes rumpunt suspiria voces,
 Et plus de precibus lacrymæ quam verba loquuntur,
 At contra sanctus pollens pietate modesta

A Affectum sociat, meritum negat, abnuat esse
 Virtutem qua præstat opem, sed corde dolorem
 Participat, refugit pompam, sed deslet ærummani.
 Et meritum vitando probat, sic celsior exstat
 Corde humili, confert laudi quod demit honori.
 Hæc cernens genitor tanto vehementior instat,
 Donec permota assiduo justoque rogatu
 Sancta sacerdotum precibus conjuncta paternis
 Ambitio, blando renuentem jure coegit
 Visere lugentis penetralia mœsta parentis.
 Adstant pro foribus populi, miracula Christi
 Attonitæ expectant pendentia pectora plebis.
 Ille ubi seminecis miseratus tabida vidit
 Membra, et consumptis languentis lumina malis,
 Ossibus hærentem siccato corpore pellem,
B Et cutis infuso vitiatum felle colorem,
 Subtracto et penitus constrictæ murmura linguæ
 Suspiria, exiguum glaciali a pectore flatum,
 Filæque venarum rupto pereuntia pulsu
 Ordine præciso quærentem linquere dextram,
 Ad terram toto confestim corpore pronus
 Sternitur, a Domino verbis medicamina poscens,
 Cui jussisse sat est, atque artem vincere nutu.
 Sensit adesse Deum : promi deposcit olivum.
 Oblato accedit benedictio sancta liquori.
 Exin mutati congaudens unguine succi
 Singula contingit medicato chrismate membra.
 Admota expellit veterem pia dextera dolorem,
 Atque impetratæ felicia dona salutis
 Ad tactum medici paulatim infusa recurunt.
C Sic morbis cuncta membrorum a parte fugatis
 Reddita succedit vegetato corpore virtus.
 Mox valida exsurgit populo mirante puella,
 Et stabiles gressus divino munere sistens,
 Dat laudem Domino per sancta altaria Christo.
 Quod postquam virtutis opus celeberrima cœtu
 Moenia complevit certatim accurrere cuncti
 Quorum vel mentes dæmon, vel corpora morbus
 Obruerat, corde orantes memorique medellam
 Hi gressu stabiles, hi sensu abiere valentes.
 Præcipueque tamen cunctis quæ gratia Christi
 Per famulum dignata suum miracula fecit :
 Unus eminuit præsens curatio servi
 Quem dæmon toto captivum jure tenebat.
 Denique cum sanctus grandi ambitione rogantum
D Perinotus miserum deduci ad sancta juberet
 Limina non potuit quisquam vincire furentem,
 Sic cunctos rabido debacchans ore fugarat,
 Dentibus infrendens, lacerant cruor undique corpus
 Tlexerat, et nudis horrebant vulnera membris.
 Tum Dominus claro nimium sublimis honore
 Fascibus ornatus proconsulis immemor hujus
 Ambitionis adest, genibusque advolvitur almis,
 Ac pronus pedibus blandas circumligat ulnas,
 Orans ut quoniam nec vis, nec vincla valerent
 Attrahere insano bacchantem corde ministrum,
 Ipse adeat tectum, sub quo jam tempore multo
 Servabat clausum jugis custodia servum.
 Sed reanuit sanctus limen calcare profani,

Nec vult idolicis justus succedere signis,
Discernens templi fetorem a chrismate Christi
Ille autem sanctis genibus violenter inhærens
Spondet, tam sancto se credere velle ministro;
Quidquid tradiderit tanti doctrina magistri.
Tum demum motus tam justa voce rogantis
Intulit optatos salvanda ad limina gressus,
Atque eadem Domino auxilium tam justa petenti
Quæ servo medicina tulit, gratantur uterque
Ille fide accepta, gaudens, hic mente recepta.
Confestimque novum post hæc miracula factum
Attonitam erexit tanta ad præconia plebem.

Nam forte ingrediens vicini limina tecti,
Horribilem exclamat furiosi dæmonis umbram.
Nec mora continuo cepit tam præditus hostis
Arrepto sævire coco, miscere tumultu,
Interiora domus penetrata fremere malis,
Captivique oris dentes nudare minaces
Ingenitam exercens ætænis morsibus iram
Dum quatit obsessum permixta insanita corpus
Dæmonis, ut rabies humano sæviat ore
Armata ad proprios alieno dente furoribus;
Diffugiunt trepidi, nec quisquam obistere contra
Audet, et extremos acunt exempla timores.
Sed fidens Domino sanctus fallacia ridet
Agmina, et occursa rapido sese obvius offert.
Qui ne, cum quateret tremulus dementia rictus
Collidens miseris fratris nuntiare dentes
Et repelens crebros nutanti vertice morsus,
Constantior digitis fauces penetravit hiantis
Sistens adversi sævissime jura latronis.
Hæserunt avidæ dilato vulnere matæ,
Suspensus signis patuli furor improbus oris
Subdita contactu gavisus est lingua satubri,
Molliaque inertem proscriverunt oscula dextram:
Tum quia perstructo fuga nulla pateret ab ore,
Egestus fluxu ventris vacuata reliquit
Viscera, fetorem soluta de corpore traxit.

Interea subito turbantur cuncta tumultu
Mœnia barbaricos affert fama improba motus;
Spargens incredulos per credula corda pavores.
Nec tamen exstabat rumoris nuntius hujus
Ut prolata fides manifesto auctore pateret.
Ergo ubi tam dubiis mutare ingenia rebus
Vidit, ex incerto populos terrore teneri,
Imperat ut clausus captivo in corpore dæmon
Proderet, unde novam sparsisset fabula fumam.
Protinus impulsus verbo tortore fateri,
Se causam clamat, crimenque, caputque malorum,
Semet eam scitis isthæc mendacia larvis
Sævisse, ut trepidam premerent formidine plebem.
Ergo hæc fallacis confessio vera latronis
Absolvit mœstas cruciata dæmone mentes.

Jam vasa ut tante pietatis gesta retexam,
Nec mens sufficiet stercilis nec pagina villis.
O vere confite bonam miseratio prompta,
Mens humilis nullam spernit qui diligit omnes.
Nam quemdam horrendo lepra traxerat improba

[morbo

A Inficiens cunctam macularum tegmine carnem,
Et spargens densas vitiatum in corpore guttas.
Quem cum sanorum fastidia crebra notarent,
Ignara et proprie mens injustissima casus.
Despiceret tristes alieno in corpore morbos,
Ingrediens portam sanctus præeunte caterva
Qualis in obsequium tanti collecta patroni
Stipabant densis murorum limina turbis,
Oscula dat misero vultu connexus, et ore.
Nec metuens tali faciem sordescere tactu
Impressit junctis pacis signacula labris.
Obstupere animis alii; gavisus at ille
Sensit in tactu divini munera doni,
Et remeare citam raptim per membra salutem,
Disperti et celerem renovata in carne nitorem.

B O vere pretiosa tuæ dignatio pacis,
Et medicina pio quæ permanabat ab ore;
Seu membra attingas labiis, seu corda loquellis,
Oscula sanabunt ægros, et verba docendos.
Atque utinam nostros similis clementia morbos
Tangeret, et miseri maculas deponere cordis
Orans tam sancto Martinus vellet ab ore:
Tum credo ad verè revocarer gaudia pacis
Sanatum attollens sanata ad mysteria vultum.
Et post eversum dederat quem portio censum
Spes mea clementis Domini penderet ab ore,
Porcorumque escas liæquens, vel gaudia carnis
Acciperem veræ signacula certa fidei,
Quin et contactus tantum vel fimbria vestis,
Raptaque certarum disrupto vellere fila,
C Omnibus in causis celeres habere modelas.

Namque ut præteream quæ non obscuro acta
Erga humiles lateo homines, nam quæso, latet
Arborius mundi eximio profectus honore,
Clarus præcelsæ qui culmine præfecturæ
Romana indultis moderamina rexit habenis,
Nec minus excellens morum probitate piorum?
Hujus consumptis penitus jam tabida membris,
Unica languidos stratis rejecerat artus
Filia, quam febris jugi cum lege recursus
Ad quartum reditura diem sic carnis amictu
Exuerat, crebras semper repetendo ruinas,
Ut nihil afflictum corpus sentire medellæ
Posset, vel mediis vicina febre diebus,
Dum transcurta sibi jactatio vindicat unum,
B Alter venturam patitur trepidando ruinam.
Talem igitur tristi genitor pietate puellam
Dum fovet, et flatu glaciæ membra tepenti
Percurrit, patrii dum creber anhelitus oris,
Oblata ad trepidam pervenit epistola dextram,
Quam pius antistes mœsto mittebat amico.
Ille ubi perlectæ gavisus munere chartæ,
Pressit in absentem congaudens oscula dextram
Conclisit celeri veneranda volumina motu
Et stomacho raptim properans admovit anhele.
O vere pretiosa fides, depulsa fugatur
Febris, et igniti removetur flamma caloris.
Arenas penetrat præsens benedictio venas,
Et rigat exhaustas verborum rore medullas,

Restituens celerem Domini pietate salutem,
 Ad cuius laudem recte referemus ovantes
 Quæ nunc miramur servos potuisse fideles.
 Nec solum hæc membris tribuit medicina medellam,
 Sed corde adjecit veram fides aucta salutem.
 Confestim devota Deo sacra virgo per illum
 Offertur Domino, per quem valet eruta morbo.
 Sic tribus indulta est simul hujus gratia doni.
 Consecrat antistes, pater offert, virgo, sacrat.

Quin et Paulino similis medicina salutem
 Reddidit, insignis fidei quæ gloria late
 Extulit, obducta ejus cum nube latebat
 Visus, et infusus caligo extenta tenebris
 Arcebat cœnetam macularum tegmine lucem,
 Quam levis et tenui tactu suspensa fugavit
 Spongia, vicino benedictæ munere dextræ.
 Vix admota oculo didicit jam reddita lucem
 Ferre acies, lumenque novum mirata recepit.
 Atque utinam nostri tenebras contingere cordis
 Tali luce velit sancti medicina patroni,
 Reddat ut antiqui rursum mysteria facti
 Nomen idem, medicus idem, par causa medellæ.
 Miramur cito tam multa et magna videntes

A Archiatri fomenta pii, miremur et illam
 Quam meruit medicus Christo medicante medellam,
 Per quem manificus simul et de munere gratus
 Expensis gaudet donis bonus atque retentis.
 Namque ad sublimem nitens conscendere partem
 Qua domus excelsis pendebat falta columnis,
 Lubrica dum scalis fixit vestigia, pronus
 Corruit, et crebram gradibus renovando ruinam
 Colliso terram collapsus pondere pressis.
 Ecce autem præfracta truncam dum membra de-

[lorem
 Fessa gemunt, subita afflicto solatia portans
 Angelus assistit sancto venerabilis ore,
 Abluere infans festinans vulnera lymphis,
 Paulatim oblatis contingens unguine succi
 B Perducens tenuem tactu leviore liquorem,
 Unde rigat, tacitam propere sensere medellam
 Membra simul madidis mollito corpore venis,
 Confestimque artus stabiles viguere, fugati
 Undique mandato Domini cessere dolores.
 Pernices gressus, mens vivida, cordis et oris
 Gaudia, gratifico concors cum pectore virtus.
 Dum Dominum laudat sibimet nihil arrogat inde,
 Prodidit et meritum quia se meruisse negavit.

LIBER TERTIUS.

Quo rursus steriles calamos et sibila rupti
 Vox stipulis emissa vocas? hæc gloria certe
 Majorum voces digna est augere tubarum;
 Nec poterit parvis vox tanta erumpere culmis,
 Quanta et subfimes laudes implere valeret.
 Sed si vel tenui flatu tam angusta juvetur
 Tibia, quam sancti benedictio miserit oris,
 Grandia si nequit effari, vel suavia dicet.
 Primam igitur libri partem devicta tenebit
 Ambitio, hæc reliquas reserabit janua laudes
 Qua post degeneres per sæcula multa pavores
 Corrupto emicuit libertas perdita mundo.
 Elatus quondam bellis feliciter actis
 Maximus, et Domini unius de morte superbus,
 Exsilio alterius, crimen male moribus hærens
 Auxerat eventu, naturæ et vulnera pravæ
 Resciderat sæpe infelix mage corde superbo
 Prosperitas, rebus gravius ruitura secundis.
 Hunc igitur regem diversa ex parte frequentes
 Pastores adiere Dei, queis cura perennis
 Vel servare pium domini, vel pascere plebem.
 Certantes laxare reos dissolvere vincitos,
 Reddere defessis requiem, solatia moestis,
 Orare exsilibus patriam, veniamque precari
 Prescriptis census, miseris vitamque mereri.
 Dumque hæc nituntur studio celerare benigno,
 Paulatim assensu trepido subjecta tumanti
 Sancta Patrum gravitas, nimium vilescere coepit
 Dedita blanditiis, non quas dependere suerat
 Prisca sacerdotum gravitas, sed fœda clientum
 Ambitio ad nutum tumidi dejecta patroni.

Inter quos solus constanti corde vel ore.
 Martinus nullo infecit pia viscera fuco,
 C Nec trepida oppressit deformi ignavia nævo
 Mentem Christo humilem celsam ad fastidia mundi,
 Quin et constanter precibus connisus in ipsa
 Si qua fuit regem tumidum tum causa rogandi,
 Optantis votum expediit quasi jure jubentis.
 Sæpe etiam sanctum crebro movere precatu
 Ambitio est aggressa virum, ut vel sero veniret
 Oratus toties spreta ad convivia regio.
 Ille etenim fastus temnens et facta revolvens
 Ejus se penitus renuebat jungere mense,
 Cujus criminibus sanctam connectere mentem
 Assensu saltim tenui nefas esse putabat,
 Objectans cædem dominorum, et sanguine Patrum
 Imperium, mortem regis, regnumque tyranni.
 Sed cum continuis precibus pia corda fatigans.
 D Dilueret culpas, objecta et crimina purgans
 Diceret impositum sibimet terrore jubentum
 Imperii regimen, nefas esse ut mole prematus
 Invidiæ, ferro atque armis extorta potestas,
 Ambitione vacant: nec sane parva favoris
 Signa sui tanto Dominus misisse triumpho.
 Nec quemquam, quamvis tepidæ parvæque fidei,
 Ignorare hominem belli momenta gerendi
 In nutu pendere Dei, manifestius autem
 Si mage confisum numero, virtute, virisque
 Inferior vincat, vicisse hunc judice Christo.
 Nec sane quidquam se vel post bella orientum
 Immitti gessisse animo, ferrique furorem
 Post aciem valuisse nihil, post arma tubasque,

Insontes gladios cessasse a crimine cædis
 Et nullo penitus respersam sanguine pacem.
 Talia sæpe iterans precibusque instantius orans
 Mollivit sanctum crebra ratione rigorem,
 Ut culpæ ignoscens studioque evictus adiret
 Fastidita prius regalius fercula mensæ :
 Exsultat spes jam proprior^a de munere tanto
 Fasta dies læto gaudet clarescere cœtu,
 Adduntur lecti proceres quos regia juxta
 Culmina vicini splendor connectit honoris
 Insignes trabeis, legum armorumque tenentes
 Arbitrium, vel jura fori, vel classica belli,
 Misceturque ostro mollitum in fila metallum.
 Hos inter medius qua sima flectitur orbis
 Presbyter accubuit, dextra lævaque potentum
 Ordo ducum, membris super aurea fulcra locatis
 Pressit subjectum pretiosi velleris ostrum.
 Ad dextram regis sancto venerabilis ore
 Consedit senior, qualis pia jura reportans
 Descendit sacro montis de vertice Moyses
 Mutati vultus nimio fulgore coruscans,
 Cum faciem cordis splendor depromeret oris
 Nec cohibere novam possent velamina lucem.
 Mirantur taciti gaudentes turba ministri,
 Atque aula obsequiis certat devota modestis
 Tam sancto servire viro, cura omnibus una est.
 Optati officii, minor et reverentia regis.
 Ipse etiam præsens Martinum excellere mavult.
 Stipant subjectas regalia fercula mensas,
 Dives in excelsis splendescit purpura fulcris,
 Mollia puniceo motantur serica fuco,
 Et rutilant docte ductis sine vellere pensis.
 Liminibus distenta tremunt aulæa superbis,
 Nutat et in foribus velorum mobile claustrum,
 Cuncta nitent vario cultu sursum atque deorsum
 Edita pigmentis, sola marmore, tecta metallis :
 Sustentant vitreas chrystalla capacia lymphas,
 Cumque ipsa et conchæ species videatur et undæ
 Nec cohibere putes susceptum claustra liquorem,
 Pocula fonduntur gemmis, gemmisque bibuntur,
 Electri molis fulvum discriminat aurum,
 Ars erat in pretio, pretium pretiosius arte est.
 Hæc radiant gemmis, hæc exstant vascula signis,
 Aspera sunt quædam visu, sed lævia tactu,
 Lancibus et rutilis discisque patentibus adsunt
 Aeris, et nemoris fructus terræque, marisque.

Postquam exempta fames epulis, tum sola volun-
 [tas

Arentem revelare sitim, rapuere ministri
 Inclusas auro glacies lymphasque nivales,
 Rorantes alii pateras offerre petentum,
 Anticipat votum famulorum cura vigorque.
 Tum rex Martino dubitantem offerre ministrum
 Imperat, officio cedens simul ordine verso,
 Tam sanctæ ardenter cupiens succedere dextræ.
 Ut patera tactu tanti pretiosior oris
 Infusum inficeret cælesti rore liquorem.
 Verum ubi respersit tenui sua guttura lymphæ

^a Forte *propior*.

A Vix humectati tactu defecit in oris :

Cum rex protenta captaret pocula dextra ;
 Tradidit ille suo fidei metitus honorem
 Presbytero, meritum cordis non purpura regis
 Vicit; prelatæ cessit diadema fidei.
 Attonitis stupere animis desixa videntum
 Corda virum spretoque etiam constantia regi
 Plus placuit quam mira fuit, nec livor adussit
 Invidiæ tanti trutinantem pondera facti.
 Quisnam vel magnus quamvis sub iudice parvo
 Auderet tantum pro sancto jure sacerdos?
 Non terror vicit firmum, non gratia justum,
 Non convivantis studium, non ira potentis.
 O virtus vicina Deo! sic corde remoto
 Sis velut ipse procul, præsentem vincere mundum.

B Nec timuit quæcumque illi patefecerat almus
 Spiritus, infuso complens pia viscera dono,
 Haud dubitanda ipsi constanter prodere regi
 Eventus belli varios, felicia primum
 Prælia, mox alio tristem in certamine cladem.
 Quæ cuncta ut puro vidit mens ignea sensu,
 Sic ducta eventu celeri quasi visa probavit.
 Nam primo oppressum regem certamine fudit,
 Mox captivæ duci submisit colla reverso.

Nec mirum est tantum mentem vidisse sagacem
 Linquentem cunctas sublimi pectore curas,
 Et sensu æthereo penitus super astra volantem.
 Nam sæpe angelicis miscentem verba loquelis
 Pro foribus stantes monachi stupere fideles
 Sic nil corporeum corpus, vel membra caducum
 Censerat, atque animo jam libertate fruendi
 Nequaquam edomitiæ nocuerunt pondera carnis.

C Ipse etiam quovis tentasset fallere vultu
 Perspicuus casso patuit molimine dæmon,
 Nec permutatis permissus ludere formis.
 Denique cum trepido penitus fuga nulla pateret,
 Efflabat sævum, per verba furentia virus,
 Illæsum insidiis cupiens accendere dictis,
 Dentibus elapsam linguæ lacerare veneno
 Effundens cassas jam fractis motibus iras,
 Quin et rorantem miserando sanguine dextram
 Concutiens, cornuque ostentans crimine cædis
 Sanguineum, lætusque malis, et tristia ridens,
 Irrumpit sanctam funesto murmure cellam,
 Tartaream effundes per verba procacia vocem,
 D Cernat ut impleti tandem documenta furoris.

Hæc fors arma dedit, telum hoc violentis adegit
 Obsequium pecudis, vincens sed crimine nostro.
 Quo major fructus sceleris, tuus ille, tuique
 Agminis, in nostræ solatia concidit iræ,
 Affectas renovans optato sanguine vires.
 Protinus accitos proceres jubet ocuis omnes
 Affectu celeri monachorum visere cellas,
 Ne fors fallacis mendacia verba latronis
 De proprio saltim dixissent crimine verum :
 Qualis mæstorum soleat vox esse reorum,
 Cum plectenda truci clam sub tortore fatentur.
 Tum referunt nullam penitus de fratribus illo

Signari indicio, coram se protinus omnem
 Sanctorum numerasse gregem, qui clausus ovili
 Temnebat rabidam frendentum ad claustra luporum
 Quem vigil æterno Regi Martinus alebat.
 Attamen accepta quemdam mercede profectum
 Ut plaustro advectis prohiberet frigora lignis.
 Huic propere accurrit Martinus, præcipit illum
 Tum socium monachis vel per commercia factum
 Confessi insidiis credens patuisse latronis.
 Nec mora quin præsens jam conjectura probetur.
 Seminecem egressi non longe a limine cernunt
 Extremæ efflantem miserum spiramina vitæ.
 Ille tamen letho languentia lumina solvens
 Vix singultantis præciso murmure linguæ
 Attraxit tenuem glaciali a pectore vocem,
 Vulneris exponens causas, nam forte iuvenicum
 Dum resoluta arcis stringuntur vincula loris
 Liberior cervice vaga dominoque rebellis
 Mollia tartareo transfoderat inguina cornu,
 Quæ postquam exposuit, pressoque obmutuit ore,
 Tum fessum letho posuit caput, oraque et artus
 Perfudit croceos glaciali corpore pallor.
 Hoc sine interiiit; nobis tamen hic quoque finis
 Martini ostendit meritum, cui nosse futura
 Sic licuit, nihil ut penitus velamina carnis
 Tardarent celerem terreno pondere mentem.

Et quanquam nimium mendax et callidus hostis
 Vel tegere insidiis fraudes, vel fallere formis
 Tentaret, frustra hæc toties molimina perdens,
 Ausus fictorum formas simulare deorum,
 Fingere et effigiem quorum fingebat honorem.
 Nunc Jovis incestam faciem, Martisque furorem,
 Mercurium falsis nexum vestigia pennis,
 Forcipe Vulcanum, chordis vel pectine Phœbum,
 Effigians clypeo insanam cristisque Minervam,
 Lascivam Venerem, quatientem lustra Dianam,
 Incestam illicita thalamorum lege sororem,
 Germanæ et nomen perdentem crimine fratris.
 Talibus ostentans formis, se, digna suorum
 Facta, et mentito vultu sua crimina prodens;
 Nequaquam elabi potuit, sed fraude relecta
 Perdidit irrisus molimina callida dæmon,
 Efflans extremum per verba procacia virus,
 Illæsumque virum vitiiis vel voce lacesseps.
 Quæ cuncta inmoto tolerans patientia vultu,
 Blanditias temnens, probra et convicia ridens,
 Atque hostem agnoscens figmento in utroque do-
 [losum

Crimine nec lædi potuit, nec laude moveri,
 Verborum jaculis opponens signa salutis,
 Et crucis objectu confringens tela latronis,
 Qui sæpe aggressus duris pia corda querelis
 Impius objectare pio pietatis amorem,
 Proh dolor! audebat coram sic voce resultans,
 Testibus ut inultis feralia dicta paterent.
 Quare ait exosos domino (si crimina damnas)
 Suscipis et vitium culpans, consortia quæris
 Peccantium, forsitan lateant te facta tuorum,
 Hortatu tum facta meo, quæ plurima suasi
 Et quorum pars magna fui, qui, quæso, probabit

PATROL. LXI.

A Infensum factis hominem facientibus æquum?
 Ille ait, antiquo serpens distente veneno
 Non hæc de miseris homini sententia Christi est:
 Qui si finiri culpam videt, abjicit iram,
 Tempora non statuens culpæ, nisi tempora noxæ,
 Ne maneant peccata monens, finita remittens,
 Mitis præteritis si sit correptio præsens,
 Errantes revocans, revocatis crimina donans,
 Perversis patiens, clemens, placidusque reversis,
 Vita hominum, mors culparum, miserator-utroque
 Exitium sceleris causas jubet esse salutis.

Nec desperarem fidens bonitate probata,
 Quod quamvis vincant cunctas tua crimina noxas
 Si commissa diu saltim vel sero dolores
 Quod te de mediis raperet clementia flammis.

B O felix pietas, tantum confidere quemquam
 De Domini bonitate Dei, ut spondere benigne
 Audeat illa etiam quæ non promissa fatetur.
 Dum revocare ipsum consueto a crimine tentat
 Criminis auctorem, peccatum a fomite tollens
 Et stirpem exosam prima ab radice recidens.

Sed quoniam crebros cantare enisa triumphos
 Murmura tartareum tetigerunt nostra tyrannum,
 Atque inter laudes titulos replicare volentes
 Bellorum seriem nomen resonavimus hostis,
 Hoc quoque quem dederit Christus sermone le-
 | quemur

Tempore quod gestum valde miramur in illo.
 Sanctorum quondam sociis Christique ministris
 Adjectum juvenis factoque et nomine Clarus,

C Haud procul a sancto cellam doctore locarat.
 Adsciscens plures ista ad consortia fratres,
 Ut modulata piis symphonia psalleret hymnis,
 Concors connexis resonaret gloria linguis.
 Subditus hunc quondam juvenis simulataque gestans
 Compositis figmenta dolis, mentitus et omnia
 Insontis speciem monachi sub nomine fallens,
 Expetiit sub veste ovium sed mente luporum
 Spirans antiquum vitiatum pectore virus.
 Ac primum sanctis vel solo corpore mixtus
 Communis vitæ speciem simulator agebat.
 Post sese angelicis solitus jactare loquelis
 Fallacem extulerat vana ad fastigia mentem.
 Celsius elati casurus culmine cordis,
 Quin et prodigiis suadens incauta coegit

D Corda, velut meritis jam per documenta probata
 Pro levibus signis tumidis plus credere verbis.
 Ipsius interdum sese jactare solebat
 Alloquio Domini, tanquam si creber ad illum
 Nuntius assidue cœlesti a sede referret,
 Ostendens magnum socio sermone favorem:
 Nec timuit sanctis semet conferre prophetis
 Spirans fallacis mendacia verba latronis.
 Jamque adeo plures confictis credere verbis
 Impulerat, solus constanti pectore Clarus
 Reppulit a sancto fallacia murmura sensu.
 Et quamvis Domini furiosus flingeret iram,
 Nec terrere gravem potuit, nec fallere cautum,
 Spondens virtutem per plurima signa probandam.
 Namque ut deceptas caperent miracula mentes,

Talibus attonitos voluit confundere dictis.
 Hac, inquam, me nocte Deus (ne vana putetur
 Gratia, quam meritis voluit decernere nostris)
 Indutum nivæ donabit vellere vestis.
 Hæc vestris cum dona oculis manifesta patebunt,
 Saltim, si dictis dubitatis credere, visis
 Credite, et aspectum facili laudate favore.

Cum vero ad tantum vigil expectatio monstrum
 Cursum prædictæ novitatis pergeret ordo,
 Ecce autem mædiæ jam ferme tempore noctis
 Quo divisa diem non longe aspectat utrumque,
 Proxima venturo, nec multum amota relicto,
 Concussa intremuit tellus, fragor undique vastus
 Horrendum intonuit tenebris et tetrior ignis
 Lampade terribili mentita et luce micavit.
 Terrentur visu subito trepidantia corda.

Protinus ergo alacer successuque acrior ipso
 Quo sic prædictæ fraudis processerat ordo,
 Tangendum cuidam vellus dedit atque videndum.
 Qui citus accivit reliquos ne falleret unum
 Compositi nova forma doli : stupuere vocati
 Comminus insignem candore et murice vestem,
 Extaque sollicitis blande cedentia dextris,
 Mollia dum tenuis percurrunt stamina telæ,
 Nec tamen agnoscî poterat quo vellere ductus
 Quamvis admotus propter, fulgeret amictus,
 Sed vestis visa aspectu, vel credita tactu
 Susceptam tenuit mendax in utroque figuram.
 Tum Clarus cunctos hortatu urgere sodales,
 Ut tam confusis per monstra ingentia rebus
 Ad Dominum precibus redeant, quia prodere solus
 Obtectos queat ille dolos, fraudemque latronis
 E tenebris proferre suis. Vigil ocium omnes
 Turba ad consuetos modulamina dulcia psalmos
 Advolat, et sanctis solatia quærit in hymnis,
 Quæ pellant segnes vegetato corpore somnos,
 Cantibus et sacris nocturna silentia vincant.
 Succedunt psalmis lacrymæ, suspiria voci,
 Conclamat si lingua tacet, connectitur omne
 In laudem Domini tempus vice mentis et oris.

Interea ut primum tenebras rarescere noctis
 Vicina jam luce vident, cum prævia solem
 Nuntiat acceptum spargens aurora ruborem,
 Et croceo obnubens pallentia sidera fuco :
 Comprehensum ad sancti certant perducere cellam
 Martini, ut tandem disjecta nube fugatus
 Perderet ingenii dæmon signenta dolosi,
 Prodens detectam tanto sub iudice fraudem.
 Ast ille obnitens jamjam propiore periculo
 Abnuere, et sanctas præsentum evadere dextras
 Certabat gressu sistens, et voce resistens,
 Clamans ad sancti vetitam se accedere cellam
 Martini, atque illam proferre a limine vestem.
 Tum vero insistunt, prodit trepidatio fraudem,
 Compositosque dolos pallens ignavia pandit.
 Vanuit in manibus prensantum vestis imago,
 Attentosque oculos species dilapsa reliquit.
 Qualiter aereis nebulæ vellera filis
 Quæ texere cavas mentito gurgite valles
 Cum purum nitidus sol altius erigit orbem,

A Æquora dispersis produunt nublata tenebris.
 Hoc quoque sancte cruci Martine affige tropæum
 Quo spoliis sævum simulata veste tyrannum
 Scindens aeris mendacia tegmina telæ,
 Disjiciensque cavæ fluitantia vellera nubis.

O nunquam cessare furor, rursusne resurgis
 Elisus toties, toties conamina perdens
 Irruis, atque ruens, nec finem audacia ponit,
 Nec votum successus agit? Tune impie vultum
 Mentiri Domini, tenebris et fallere lucem
 Conaris, tali ut specie deludere sanctum
 Compositis possit vecors insania formis,
 Spirans extremum quanquam sine vulnere virus,
 Effetam et rabiem cassis jam rictibus efflans,
 Non penetrans purum tetra caligine sensum,

B Ne claudant verum nebulæ umbracula solem.
 Et quamvis ostro radians, gemmisque coruscans
 Subdideris rutilum plantis mendacibus aurum,
 Insimilans verum falso diademate regem,
 Proh dolor! æternum clamans te, perfide, Christus!
 Ut velata pio sub nomine forte lateret
 Impietas mentita Deum suasura beatum
 Credere mendaci specie sub nomine Christi,
 Et curvare pios in honorem dæmonis artus,
 Sacrilegum ut faceret, nefas heu, credita sanctum
 Relligio, ac fidei meritis credendo careret,
 Et male tradendi fallacia pocla veneni
 Occulere ut in dolium mellis dulcedine succum,
 Ignaris hæc tende animis, tyronibus istas
 Insidias molire viris, qui classica nondum

C Bellica inexpertis tentant præcludere telis.
 At qui non rudibus suetus sudare sub armis.
 Signaque prætentis felicia claudere vallo,
 Emeritos celat veneranda casside canos,
 Omnia quæ multo doctus præcaverit usu,
 Sollicite explorat quæ sint loca fida parandis
 Insidiis, vel quæ rursus suspecta canendis,
 Quo clypeum regat ingenio, quo turbine telum,
 Qui regem capiant tituli, quæ crimina lædant :
 Ille ita constanti cuncta gravitate resistet
 Insidiis, tantaque dolos ratione cavebit,
 Ne fraude efficiat fractus conflictibus hostis,
 Quod virtute nequit; tali tum robore florens
 Martinus bellator erat cum classica Christi
 Subruerent penitus, vitiati crimina mundi.

D Noverat ille sui signum dignoscere Regis,
 Et calcare istas crucifixi nomine pompas.
 Tu modo purpureo Christum mentiris amictu
 Atque auro et gemmis peregrino stamine serum
 Hanc speciem exornas, miser heu, nec fallere nosti.
 Sic frustrata tuis toties molimina perdens
 Consiliis, rursus tenues delapsus in auras,
 Solveris, atque fugam turpi fetore fateris.

Tu vero immota stabilis virtute triumphas,
 Sancte Dei, cui perpetua virtute coheres.
 Firmasti invictus contra omnia crimina mores,
 Mansuetus, patiens, justus, pius, integer, æquus,
 Mitis, confidens, humilis, sine fine benignus,
 Instructus, comis, facilis, placabilis, acer,
 Antistes sanctus, doctor bonus, hospes amandus,

Mirandus signis, imitande in moribus idem ;
 Corde humilis, mente excellens, venerandus utroque
 Dum laudem fugiendi capis, vitando mereris.
 Ducens contiguos sera in jejunia soles,
 Et vix exiguis semper parcissimus escis
 Defessum relevans stomachum sine pondere carnis.
 Sic expulsa cibi, sic somni abjecta voluptas,
 Ne vigilem premeret terrena hæc sarcina mentem,
 Sed levius animi posset consuescere corpus,
 Orandi studio invigilans studioque legendi.
 Continuata istis hæc serunt tempora curis,
 Hæc sola et requies placuit mutare laborem
 Succedentem alio jugem sine fine precandi.
 Ipsam etiam cuncti tanto miremur ovantes
 Naturam cessisse viro, licet ultimus illum
 Clericus oblitus tanti læsisset honoris :
 Nec læsus felle intumuit, nec iudicis unquam
 Jure in subjectos vindictæ exarsit amore,
 Non odium furor excivit, non gaudia risum
 Tristitiamve dolor sanctus gravitate verenda,
 Angelicus fulsit venerando in corpore vultus

A Qui possit sancti faciem depromere cordis,
 Proferre et clausam sacro de pectore lucem.
 Semper in ore Deus, semper miseratio. Pacem
 Consilio et voto tenuit. Nam sæpe solebat
 Invidia infectas fauces livore veneni
 Armare opprobriis, ipsosque accendere diro
 Felle sacerdotes, ut linguis carpere mallet
 Quam factis æquare pium : nec sic quoque sanctum
 Ira animum saltim reddendi ad vota coegit.
 Quin et fraternos pro tanto crimine fletus
 Fundebat madido clemens miseratio vultu,
 Exorans Dominum lacrymarum flumine Christum
 Parceret ut verbis veniam tribuendo dolosis.
 Sic stabili semper contra omnia vulnera corde,
 Non odium furor excivit, sed causa dolorem :
 B Qualis spectatus Domini vestigia martyr
 Excipiens sævam saxorum nube ruinam,
 Cum tenuem efflaret benedicto pectore vitam
 Dimitti insano poscebat crimina vulgo,
 Plus peccata dolens plebis quam vulnera carnis.

LIBER QUARTUS.

Finierat sumptum translatio cœpta volumen
 Percurrens sancti pura exemplaria libri,
 Cum subito oblata est obstruxæ gloria nobis
 Historiæ, nostri stimulans molimina voti,
 Non ut de misero melius claresceret ore
 Quod tam perspicui signasset pagina cordis.
 Cum vis verborum viva virtute coruscans
 Perderet ingenitum metro mollita vigorem.
 Sed quia non omnes liquidi penetrabilia fontis
 Interius scrutanda petunt, pars magna petentis
 Sæpe bibit proprios neglecto frigore rivos.
 Nos quoque qui dignum nil possumus edere doctis,
 Turbida non longe purgemus pocula libris,
 Sæpe et clangentum voces æquare tubarum
 Emissa implicito conantur sibila libro.
 Et quæ sub celsa suevit requiescere pinu,
 Interdum vilis penetrat virgulta salicti.
 Tu quoque qui gratis malles succedere lucis,
 Si longe amoti nemoris via forte fatigat
 Communis oblatum properans irrumpe fructum.
 Pergebat sanctus benedicti ad limina templi
 Ut solita æternò ferret mysteria Christo.
 Ecce autem tremulus glaciali frigore pauper
 Collidens miseros nudanti vertice dentes
 Admotasque manus malis pallentibus aptans
 Captabat tenuem flatu aspirante teporem.
 Durabat crebros concrescens stiria flatus,
 Vox quoque non toties resonans lacrymabile verbis
 Flebilibus præcisa sonis gemituque locuta
 Signabat totam causa clamante querelam.
 Hæc quamvis durum mollissent forte rigorem
 Ne dum Martini pietas jam mota valeret
 Dissimulare istam miseri plangentis erumnam.
 Protinus astanti diacono quem more priorum

Antistes sanctæ custodem legerat arcæ,
 Imperat ut Domini sumptu nummisque coemptam
 Aptaret properans argenti in corpore vestem.
 Ergo hæc quæ fieri voluit quasi facta reliquit.
 Exin secretæ penetrans habitacula cellæ
 Quæ progressurum sacra ad mysteria sanctum
 C Hic quoque vicinis suerat se jungere turbis,
 Excipiens monachum mox emissura ministrum.
 Sed quid non penetrent miseri quos cogit erumna
 Atritiæ expositum frontis vulgare pudorem?
 Quod nec presbyteris patuit, perrumpit egestas
 Allegans querulam dilato munere causam.
 Tum vero invasit totum miseratio sensum,
 Nec placuit rursus mandati afferre periculum.
 Amphibalo caput occultit tum teste remoto,
 Subtraxit lætus paulatim ad membra lacertos,
 Collectam excutiens adclini pectore vestem,
 Nec patuit nudum vestito paupere corpus,
 Tam propere exterior spoliatum textit amictus,
 Ut votum anticipans festini pauperis, ipsum
 D Ignarum facti faceret, quem munere lætum
 Fecerat occulto, testi manifestus egenti.
 Dicite qui spreti calcantes gaudia mundi
 Abjecto vitam voluistis querere consu,
 Quis nudum proprio textit nudatus amictu?
 Quis quod ferre alium doluit non ipse refugit?
 Quis miser esse volens miserum miserando refecit?
 Vicisti veterum, Martine, exempla virorum,
 Tuque ipsum mirandus eras tum paupere tecto,
 Vel cum divisæ remaneret portio vestis,
 Cede tibi antiquam geminasti hoc munere palmam.
 Interea, quod moris erat, solemnibus horam
 Esse monet diaconus conventu in plebis agendis.
 Ille ait, implenda est sancti doctrina prophetæ :

Præcedat missam miseratio, gratior hæc est
 Hostia, mandatum faciens prius obtege nudum.
 Egressus paulum quæsitio paupere rursum
 Suggestit absentem, nec largitione repertum.
 Prome age, sanctus ait, munus : non deerit egenus.
 Tum vestem octava solidi vix parte coemptam
 Nodosis textam setoso vellere filis
 Ante pedes sancti stomachatus projicit ille,
 Amoto paulum diacono pretiosa coarctat
 Congaudens prope tam vili teginine membra.
 Sic altare petens et multo comptior heros
 Hoc habitu, qualis regi post bella reverso
 Occurrit madidus sudore et pulvere miles,
 Pulchrior hoc titulis, quo membris turpior horret.
 Nam speciem virtutis opus præcedit, ut altæ
 Radicis robor foliorum tempora transit.
 Nec dubia hoc votum mox conjectura probavit.
 Nam dum solemnem cumulat pia dona rogatu
 Prosequiturque sacris vota immortalia verbis,
 Effulsit rutilans claro de vertice flamma
 Splendorem capiti infundens innoxia crini
 Perspicuo sursum porrecta atque edita tractu
 Ignifluis liquidum perrumpens aera sulco.
 Perge age continuo titulorum impulsa rotatu
 Gloria, sic facili virtutum concita cursu
 Ut penitus laxis currens in gladia frenis
 Incipienda prius subeas quam clausa relinquas.

Quidam vir locuples Evanitus in licet istis
 Astrictus mundi per vincla tenacia curis,
 Attamen illesæ fidei cordisque benigni
 Conservans purum terreno a crimine sensum,
 Exesis penitus vehementi febre medullis
 Concutiens crebro trepidantia viscera flatu
 Et singultanti rumpens suspiria pulsu,
 Supplex arentis confuso murmure linguæ
 Et plectrum vocis siccati glute palati
 Impendens, fractis enisus sæpe loquelis
 Affectum signare suum rogat ocium ad se
 Adventum sancti obtineat miseranda precantum
 Ambitio, si quæ stimulet vel cura doloris,
 Vel pietatis amor quærens fomenta salutis,
 Hunc adeat solum renovandæ ad tempora vitæ,
 Martini aspectum cunctas superare medelas.
 Nec tarda injustum saltim dilatio votum
 Credidit, oblati divino munere signis,
 Hanc satis esse fidem mox et res ipsa probavit.
 Vix dum vel medii transcurta parte laboris
 Restabat pars magna vitæ, prævenit euntem
 Gratia, præmisit speratæ dona salutis
 Præcedens tardos virtus perniciosior artus.
 Occurrit validus medico : gratantur uterque
 Corpore sanato transfusam in corde salutem,
 Dum fidei meritis crescit curatio carnis.

Ergo ut sublata est cunctarum causa morarum,
 Confestim remeare volens cuncta prece victus
 Præstitit unius spatia exorata diei.
 Sed breve quod fuerat spatium, virtutibus amplum est,
 Arctum compensat non arcta operatio tempus.
 Nam puerum quem forte malus lethaliter ictum
 Perculerat serpens infectum felle veneni,

A Cum jam liventes virus distenderet artus
 Atque ipsis etiam penitus vitalibus haustum
 Serpentis ferale malum quasi morte peracta
 Solveret inferno marcentia lumina somno :
 Ipse herus inflectens iusto pia corda labori
 Pertulit ad veri vestigia sancta patroni,
 Non dubitans meritis per tot documenta probatis
 Quod præsens possit tactu depellere virus,
 Qui veniens morbos solo terrore fugasset.
 Nec mora, contactum dextra medicabile vulnus
 Purgavit tetro figentia membra veneno,
 Et quacunque manus per corpus sancta cucurrit
 Mors fugit, sed vita redit ; remeavit ad unum
 Mox pestis collecta locum. Tum vulnere solo
 Stipavit jussum confestim erumpere virus,
 B Et puer intrepido firmans vestigia nisu
 Gressibus im, avidis domino gaudente cucurrit.
 Hac dives mercede redis, hæc munera sumis
 Adjectæ munerans felicia dona salutis.
 Quod tempus vacuum virtutibus egit in ipso ?
 Quæ via non cælum petiit licet hospita terris ?
 Lustrabat caulas commissi pastor ovilis
 Queis pia rurestrem clauderat Ecclesia plebem,
 Ne furum fortasse doli rabiesve luporum
 Incautas pecudes raperent custode remoto,
 Interea sociis paulum fortasse relictis
 Carpebat prægressus iter qua publicus agger
 Porrigit erectam per plana jacentia molem.
 Ut via constratis solidata atque edita saxis
 Vergeret effusos in concava subdita nimbos
 C Et gravis in duro non sideret orbita colle,
 Mersaque ne luteum sorberent plaustra profundum
 Sed summæ vix dorsa vitæ vertigio rotarum
 Raderet, haud ullo signans vestigia sulco.
 Sed procul impacti tinnitit prodere ferri,
 Hoc Martinus iter paulum prægressus agebat,
 Cum subito ingenti properantem turbine rhedam
 Obvius aspexit, tumidos quæ forte vehebat
 Militiæ terrore viros : non ordo furorem,
 Non ratio insanam potefat componere mentem.
 Ambitio, ebrietas, clamor, furor, ira, tumultus,
 Miscebant variis incondita pectora monstris,
 Exanimesque inter mulas trepidosque magistros,
 Verbera cædentum resonabant verba clamantium,
 Nec standi lex ulla inerat, nec cura pericli
 D Tardabat celerem per plana, per ardua cursum.
 Talibus ergo viris habitu diversus et ore,
 Obvius occurrit sanctus, timuere verendam
 Jumenta adversi faciem, cessere trementes
 Aggere de medio mage sano pectore mulæ
 Innexæ implicitis trepidantia corpora loris ;
 Ut quondam sanctæ vetitum maledicere plebi
 Lectio fert asinam Dominum tempissime profanum
 Elisam adclini pressantem corpore plantam.
 Tum vero insano suffusi corda veneno
 Desiliunt, spes est voti data causa furendi,
 Ausi et sacrilegas in sanctum extendere dextras,
 Verberibusque pium certatim elidere corpus.
 Insontem solum, mitem, placidum, patientem,
 Irati, instabiles, multi, tumidi, furiosi,

Obvia verberibus prorsus nec verba ferentem
Impellunt, retinent, elidunt : ora madescunt
Sanguine, confusum rumpunt spiramina pectus,
Liventer fracto nigrescunt gutture fauces.
Languentesque oculi solo de lumine Christi
Præsentes pensant tenebras caligine noctis,
Deficit aspectus, sed spes in pectore lucet.

Talem igitur socii postquam aspexere magistrum
Exanimis, viso pallescit turba patrono,
Extendens humiles ad sustentacula dexteras,
Blanda^{que} sanguineis affigens oscula membris.
Tum properant diræ loca tristia linquere cædis.
Subditus excepit venerabile pondus asellus
Assuetum vecturus onus. Sed corpore flexo
Nutat semianimis acclinis sarcina membris,
Et dubios casus jamjam lapsura minatur.

Interea expleto satiati corda furore
Ad rhedam rediere viri, perniciosi inde
Præcipiti cogunt jumenta erumpere saltu.
Ut quidquid fuerat funesta in cæde morarum,
Confestim celeris pensarent turbine cursus.
Verum hæc frustra adhibent molimina, fixa rebel-

[ant

Imperio jumenta truci : rigere ligatæ
Arbitrio domini statuarum in imagine mulæ.
Tum vero insano propius calet iræ turpultu.
Nil voces, nil flagra valent : contusa resultant
Ilia, vicinas rapiunt ad verbera silvas,
Saxa, sudes, fustes, stimulos, quod cuique repertum
Rimanti telum ira facit, consumit in ictus.
Nec tamen hæc possunt nervos laxare rigentes
Aut fixos mutare artus, frigentia credas
Æra, vel expressas saxis riguisse figuras.
Tandem consumpto penitus fractoque furore
Admisit sanum vecors dementia sensum,
Ut scirent nexas inter tot verbera mulas
Judicio torpere Dei, causamque morarum
Non sine divino miseris contingere nutu.
Cum demum admoniti monstris, positoque furore
Peccati memores quærunt, quisnam ille verendo
Corpore sacrilegos pulsantum excepit ictus.
Ecce autem audito Martini nomine proni
Accurrunt laceros turpati pulvere crines,
Rorantesque genas lacrymarum fonte rigantes
Innectunt humiles plantis felicibus ulnas,
Poscentes veniam pariter, pariterque fatentes.
Nec sane dilata diu est miseranda precantum
Ambitio, exclusit longos clementia fletus,
Et veniæ donum prævenit vota rogantium.
Nec mora libertas abeundi reddita, verbo
Laxavit celeri jussarum frena morarum.
Dicite quid vestri velox evectio regis
Efficiat tardante Deo, conferte coruscas.
Gemmarum radiis frontes, et tegmina setis
Hispidæ, virtutum titulos, pompasque jumentum ; 747
Tum saltim edocti meritorum pondere sancti
Imperium vestro melius præponite regi.
Perge, age, continuo virtutum stemmata tractu
Historiam pangendo refer, via versa sacerdos 746

A Ingeniumque meum, tu cordis plectra vel oris
Auxilio continge tuo, vesana loquentes,
Dementes rapiant furiosa ad pectora Musas.
Nos Martinus agat, talis mutatio sensus,
Grata mihi est, talem sitiunt mea viscera forstem,
Castalias poscant lymphatica pectora lymphas,
Altera poela decent homines Jordane renatos.

Rursus iter gressus venerabile sanctus agebat
Carnotina jacent patulis qua mœnia campis.
Ergo hic fecundi dum præterit avia ruris,
Vicinum implevit justa admiratio vicum.
Innumeri passim coeunt et sexus et ætas,
Omnes denudat vacuos cultoribus agros
Gloria tanta viri; minor est jam cura domorum,
Martinum vidisse sat est, hoc nomen et ipsi

B Pro laudis titulo recte stupere profani.
Et quanquam nec dum fidei virtute recepta
Ad famam tanti raptim affluxere magistri,
Stipabat densum populis rurestribus agmen.
Texerat expositos justa admiratio campos,
Quem fructum tantæ segetis satiatione salutis
Commisiss cupidos gauderes condere claustris,
Respiciens vacuos granorum pondere culmos.
Cum subito exanimum nati complexa cadaver
Mater adest, pulsans cassos ad viscera rictus,
Et querulum immergens labris glacialibus uber
Allegans tremulas inter suspiria voces,
Pallentesque rigans lacrymarum flumina malas.
Persensit mens plena Deo vicina faventis
Dona Dei : purum vegetavit gratia sensum

C Fideret ut tantum divina ad præmia plebem
Perspecta saltim Domini virtute vocandam.
Ergo ut defuncti funus miserabile nati
Supplex imposuit matris felicibus ulnis,
Attacti nutare artus, reserata patere
Lumina, et infusam paulatim assuescere lucem,
Et plectrum humentis collidens lingua palati
Faucibus expressam verbis distinguere vocem,
Brachiaque innexo gaudens suspendere collo
Martinianus plexus neglecta matre poposcit.
Pande sinus patulos populis ditata reoceptis,
Adjectamque tibi gaudens amplectere plebem
Sponsa Dei, totum rapiens ad viscera mundum.
Vos vero in miseris dudum fetentia bustis
Idola, gaudendos tandem lugere triumphos.

D Quæ non corda tibi cedebant, sancte, docenti?
Quæ feritas non mitis erat? cum semper in ipsis
Regibus oppositum contra tua vota rigorem
Prævia molliret Domini clementia Christi?
Sed mage trux reliquis vitioque tumoris, et iræ
Terribilis solum Valentianus agebat.
Quem cum sæpe ducem supplex Martinus adiret
Difficilem allegans duro sub principe causam.
Tam jugi offensus rex ambitione precantis
Ne sæpe obstructas pulsaret quæstibus aures,
Arceri foribus sanctum jubet. Ille repulsus
Deserit infensi penetralia turbida regis
Mallens æterni pulsare ad limina Christi,
Atque illam penetrare aulam quæ regibus ipsis
Jus tribuit, certis concludens tempora metis,

Astringens validis licet ora rigentia frenis.
 Ergo ad consuetum remeant mens tota vigorem
 Affligens tenuem defesso in corpore carnem.
 Excesam stimulans setoso tegmine pellem,
 Jejunando diem ducens, vigilando tenebras,
 Continuo et fletu connectens tempus utrumque.
 Ac si quando brevi cessissent lumina somno,
 Nuda humus ad tenuem sat erat subjecta soporem,
 Donec mœstitiâ sancti miserantis alumni
 Christus ad afflictum solatia misit amicum
 Alloquio delata pio: nam lapsus ab alto
 Angelus hæc Domini mandati verba profatur:
 Perge, age, ut obstructam penetres securus ad aulam.
 Nil septum est, miserante Deo, cui regia cœli
 Oranti patuit, terrena hæc claustra patebunt.
 Nec mora: divini tanto sponsore favoris
 Certa fides; petit intrepidus penetranda tyranni
 Limina, concessit tumidi custodia regis,
 Armaque ad excubias dirarum objecta minarum.
 Quem postquam solio subito rex vidit ab alto,
 Obstupuit visu attonitus, torvunque trementes
 Aspexit minitans regali a sede ministros.

Interea ut spreto caperet solatia sancto,
 Cominus astantem nullo dignatus honore
 Immotis pressit subjecta sedilia membris.
 Ecce autem rapido crepitantis turbine flammæ
 Ignis atrox vindex divino munere missus
 Involvit solum regis partemque sedentis.
 Tum demum celeri linquens incendia saltu
 Excussis fixit trepidus vestigia membris
 Extortum redhibere pio gratatur honorem,
 Et blando affectu causam removeve precandi
 Subdens præceptis immittit pectora sanctis,
 Et flectens dociles ad verba iubentia mores.
 Quin et larga satis regali dona paratu
 Ingressit. Sed nil de mundi sumere censu
 Mens opulenta Deo voluit, terrena relinquens
 Præmia, at æterni recondens munera Christi.

Nunc quia plebeis plebissima carmina verbis
 Irripere humili præcelsa palatia versu,
 Contiguo, ut Christus dederit, sermone loquemur
 Subdita sanctarum meritis fastigia rerum.
 Postquam, ut transcursi signavit pagina libri,
 Maximus impositi purgavit crimina regni,
 Jugibus officiis cœptum servare favorem
 Prudenter studuit: nam sic arcessere sanctum
 Gaudebat cupiens divini flumine verbi
 Irriguam potare fidem, de fonte beati
 Oris nectareum doctrinæ haurire liquorem,
 Discere sanctorum titulos et gesta piorum,
 Quæ decertantes sudarent prælia, quæve
 Præmia victores caperent, quæ gloria justos
 Excipiat, quæ poena reos clementia Patris
 Ut foveat, quantum afficiat sententia regis.
 Talia quærenti congaudens singula sanctus
 Pandere, et ejectis lumen revocare tenebris.
 Ac non inferior tanto regina marito
 Devota obsequiis vincebat sedula regem,
 Pendens sanctifico semper narrantis ab ore,
 Et largo propter spargens vestigia fletu.

A Illius æquabat meritum quæ crine beato,
 Lota prius lacrymis Domini vestigia tersit.
 Verum hæc parva putat speciali accincta seorsum
 Affectu servire parans, ut sola remotis
 Instrueret mensas felix regina ministris.
 Nec prius adjuncto contendens sæpe marito
 Destitit a precibus, quam sanctum cedere crebros
 Continuans fletus jugi ambitione coegit.
 Apponit mensam, sellam locat, ingerit ultro
 Lintea siccandis manibus lymphasque lavandis.
 Et quas obsequio congaudens coxerat escas
 Ipsa in perspicuis properat deferre canistris.
 Et quanquam officiis nunquam defessa vacasset,
 Supplebat jugem standi virtute laborem,
 Pro tanti mercede operis venerabile munus

B Micarum fragmenta legens, quibus esca fidei
 Esuriem sanctam tactu pretiosa repleret.
 O felix virtute tua regalibus istas
 Antefereus gazas opibus, servire beato
 Mallens, quam toto penitus præcellere mundo,
 Ad famule nomen referent regnantis honorem.
 Non tibi sidereis radiantia tempora gemmis
 Mutavere animum, rutilisque rigentia filis
 Serica, contextoque aurum pretiosius austro.
 Æquasti merito tantæ, regina, fidei
 Illam quæ similis solii sublimis honore
 Venit ab extremis Salomonem agnoscere terris,
 Auditu captans docili quod mente retentans
 In se quod tenuit longe progressa petivit:
 Talia subjecti calcati obstacula mundi
 Femina priscorum titulis æquata virorum.

C Nam sæpe invictos multo in certamine reges
 Sola jugum renuens funesta superbla vicit.
 Recte igitur sancti donum speciale tulisti
 Ut tibi mollito paulum positoque rigore
 Mitia siderei cordis secreta paterent.
 Quam multos licet exiguo laxata sereno
 Frons pia clementer jussit considerare fluctus,
 Quantas sedavit moderatior aura procellas,
 Et breviter rutilans licet inter nubila sudum!
 Quam tristes hæc mensa reos, quæ vincula solvit
 Libertas permissa parum, quantasque catenas
 Discussit laxans proprium brevis hora rigorem!
 Nam tempus, persona, locus sapientibus astant
 Consiliis, subitaque animum ratione gubernant;

D Nec mihi feminei prætendas nomina sexus
 Invide, non artis meritum sed corda parabunt.
 Nec minor est natura humani *F homini* cum gratia

[par sit,

Nec distet merito fidei gens, sexus, et ætas,
 Vir, mulier, servus, liber, peregrinus, et hæres.
 Credentis meritum præstat, non gloria carnis.

Denique quid sexum hunc studio meruisse fideli
 Compererim brevibus cupiens perstringere signis,
 Hoc quemcunque dabit Christus sermone retexam.
 Dum progressus iter carpit venerabile sanctus
 In noctem vergente die, vicina petivit
 Tecta, et gaudentis susceptus culmine vici
 Expetiit properans sancti penetralia templi,
 Atque hic ut semper benedicti liminis hospes

Permisit fessum paulum requiescere corpus,
 Laxans exiguo marcentia lumina somno,
 Ut renovata brevi saltim modicoque sopore
 Sufficerent jugi tenuissima membra labori,
 Et ferrent vigilem per sustentacula mentem.
 Verum ubi transegit tenebras et nocte refulgens
 Lux operum cunctis propere solemniter actis,
 Rursus iter festinus agit, tum vero fidelis
 Turba puellarum Domino quas sancta sacrarat
 Virginitas carne intactas, et corde pudicas,
 Me festinantem coeli ad sublimia mentem
 Ad terram premeret fragilis corruptio carnis,
 Irrumpit sanctæ gaudens penetralia celæ
 Hospitio benedicta pio, flatusque recentes
 Haurit, et insectas absorbet anhelitus auras.
 Tunc humili obsequio solium doctoris adorat
 Officio docto raptim loca singula signant
 Quæ tetigere pedes stantis, quæ membra jacentis,
 Quæ sancto benedicta cibo, quæ pressa sedili,
 Vel quæ prostratis oranti subdita membris.
 Ut vero aspectu benedicti stramine lecti
 Tantavere pio tepefactum corpore fenum,
 Certat ad inventam violenta modestia prædam;
 Dum partem sibi quæque rapit, sinibusque repletis
 Levæa densati compungunt pectora culmi,
 Atque arcent tenues stimulatō pectore vestes;
 Quid non vera fides faciat? sorte una cohortis
 Virgineæ, nec corde minus quam corpore casta,
 Cum quemdam miserum violento jure retentans
 Cogeret in furias dæmon prorumpere jussas,
 Excutiens sanum captivo a pectore sensum,
 Auxilio confisa Dei, meritoque patroni,
 Particulam aptæ sapienter prodiga prædæ
 Faucibus innectit miseri colloque furentis
 Suspendit pressum benedictō corpore fenum.
 Nec mora, et attactu confestim territus hostis
 Arentes stipulas sæva ut incendia fugit,
 Impar contactis Martini corpore culmis.

Et tamen elisus toties totiesque fugatus
 Audes mutatis demens occurrere formis
 Expertum tentare virum, coramque verendos
 Ferre oculos, speciemque tegens monstrare furo-

[rem ?

Nam pecudis dorso insidens furiisque petulcum
 Concutiens animal seseque in viscera mergens;
 Naturam pecudis funesta excusserat ira.
 Vel cum captivæ præsisit terga juvenecæ
 Ferret ut impositum non solum corpore monstrum.
 Explens infusum per membra obsessa furorem,
 Atque ministerium bacchantis motibus aptans
 Sanguineum spargens concusso vertice rorem,
 Levæa dum rubræ percurrunt cornua guttæ,
 Igneaque iratam præcedunt cornua frontem,
 Efflat, et alternas vix creber anhelitus auras,
 Pulvereamque ciet curvato poplite nubem,
 Et tenues sursum tremulus pes spargit arenas.
 Nempe inter profugas passim bacchata catervas
 Mitis ad aspectum sancti cessore fugato,
 1) Astitit, atque onere abjecto sed mente recepta

A Agminibus sociis gaudens se bucula junxi;

Desine nunc saltim gregibus te mergere Christi
 Postquam nec pecudum sanctus tibi jura reliquit.

Cedimus, exsuperat trepidantia verba loquentis
 Gloria virtutum, claris magis edita factis
 Quam linguæ prodenda sonis obscura poetæ
 In lucem fando expediant, nos lumine laudis
 Vincimur, et tanto oppressi splendore latemus.
 Atque utinam nostram paulum rarescere noctem
 Gloria tam clari faciat contacta patroni,
 Ne lucem historiæ tenebroso corde tegamus,
 Et titulum laudis minuant peccata loquentis.
 Quod cor non placidum sancto, quæve ira rebellis,
 Quæ feritas non mitis erat? Sensere molossi
 Imperium cum venatu transcurra parentum

B Æquora camporum quateret lasciva juvenus,
 Corripiens celeri vel prona vel ardua saltu,
 Cornipedes propere multo sudore mædabant,
 Et patulis tenues æfflabant naribus auras.
 Ungula terrifico resonabat concita pulsu,
 Linqvens pulveream cita post vestigia nubem.
 Nec sat erāt volucrum tam velox cursus equorum:
 Pendula sic pronas æquabant pectora frontes
 Ut mora cornipedum tardaret vota sedentum,
 Vectorum et cursum transiret motus agentum.
 Certabant alacres ventos æquare molossi,
 Vincendi et studio spectantium explere furorem,
 Pendentesque procul reserato guttore linguas
 Flatibus alternis tremulus quatiebat hiatus.
 Hic tantus labor, hic sumptus quo, proh dolor! exit?
 Quis fructus, quæve utilitas prensare fugaces
 Bestiolas, leporumque fuga gaudere paventum?

C Tempsisti talem, prudens Martine, furorem,
 Insontis tristem casum miseratus, hiantum
 Ora canum, et trepidos faciens torpescere gressus:

Jam si continuum laxasset fronte rigorem,
 Quo sale verborum sociorum absolvere curas,
 Attentasque aures paulum refovere solebat,
 Cum gravitate catus, cum religione facetus,
 Virtutem cordis respiciens flore leporis.
 Pellicea cernens obtectum veste bubulcum,
 En, ait, alter Adam tales velavit amictus
 Nudati obvolvens argentia membra parentis,
 Atque novo præstans solatia parva pudori,
 Cum post tartarei virus lethale veneni
 Lubrica deceptum persensit sibila corpus.
 At nos exutos penitus penitusque sepultos

D Peccato veteri rursus nova gratia velet.
 Idem detractis detonso vellere lanis
 Arridens respexit ovem, tum protinus inde
 Ordine de facti sumens exempla docendi,
 Cernite mandatam vilem complexse bidentem,
 Vestibus e geminis poscenti tradidit unam
 Succrescente alia nolens retinere priorem.
 Ast homines brutæ pecudi cessisse pudendum est
 Si mage munifico vincat nos prodiga censu.

At parte ex alia pratorum dorsa patebant
 Dissimili distenta situ, pars una voraces
 Pertulerat suffossa sues, viridemque colorem

540

* Ita recte habet v. c. non autem ut sæva, quia veteres litteram sæpe prodixerunt etiam sequente vocali.

Perdiderant glebis nigrantia dorsa supinis.
 Ast aliam adroso detonsam cespite tristi
 Nudarant armenta fame, proneque sucrantum
 Ora boum abstulerant late telluris amictum.
 Roscida dum patulo carpuntur gramina morsu
 Curvatæ ad fauces attracta asprædine linguæ
 Prævia quæ teneras adlambens colligit herbas,
 Ut densata avidi succigant pabula dentes.
 Nec minus impresso protriverat ungula cornu
 Elidens crebro viridantia germina pulsu :
 Partem aliam illæsi vernantem cespite campi
 Ornabat vario comens natura decore.
 Undabat tenui viridantia gramina flatu,
 Impulsasque levis motabat spiritus herbas.
 Insuper innumeri per plana jacentia flores
 Distincta insertis pingebant æquora gemmis.
 Hos roseo inficiens tingebat purpura fuco,
 Ast alii niveo insignes candore nitebant,
 Inter quos croceis distinguens gramina signis
 Aurea flavorum rutilabat gratia florum.
 Cravant purpureæ germantia germina guttæ,
 Flectebantque herbas humentis succina roris
 Blandus odor gratum certans æquare colorem,
 Permiscens paribus concordia gaudia formis,
 Pascebat specie visum, spiramine nares,
 Præbebant raræ pergrata umbracula frondes,
 Cæruleaque implexis nutabant brachia ramis,
 Certabant tectæ foliis vernare volucres
 Musica dulcisonis moderantes sibila linguis.
 Purus vicinas pascebat rivulus herbas
 Graminaque allapso stringens humore fovebat.
 Perspicui subter visu penetrante lapilli
 Crispabant vitreas per blanda obstacula lymphas.
 Nec poterat mersum ex oculis auferre decorem
 Pervia luminibus species et gurgite tecta.
 Quid rudibus conor formas signare loquelis ?
 Expromi hæc verbis nequeunt, quæ munere Christi
 Effligians melius naturæ gratia pinxit.
 Hanc igitur speciem distinctam dispare forma
 Aspiciens Martinus ait. Conferre parumper
 Depasti, effossi, illæsi loca singula prati
 Scortorum sceleri, vel justo fœdere nupti
 Conjugibus, vel virginibus quæ corpora Christo
 Sancta vovent rosei gemmis ornata pudoris.
 Ut suffossa illic species non permanet agri,
 Oblita sic vitis Christi non fulget imago.
 Ut radix hic silva manet, sed gramine secto,
 Sic nuptis est tuta fides sine flore pudoris.
 Ut color atque nitor florenti reddet in agro,
 Gloria sic puræ fulgebit lucida carnis,
 Talia perspicui dantes documenta vigoris
 Attenti et semper divina ad præmia cordis.

Quidam adiit monachus neglecto hoc nomine ad-
 [emptus

Militia, qui post lituos et classica belli
 Malluerat veri signis se dedere regis,
 Magna crucis sanctæ melius vexilla secutus.
 Quin et consortem thalami ad collegia vitæ
 Alliciens, sociam sacetis præceperat esse

A Virginibus, thalami vel carnis jura remittens.
 Verum ubi lascivum rursus rediviva voluptas
 Occœpit stimulare animum, penitusque medullis
 Indere contempti mortalia sæcula mundi,
 Vix prælibatum cupiens laxare rigorem,
 Rursus in amplexus nuptorum et vota recurrens
 Post monachi titulos nomen revocare mariti.
 Quin et doctorem crebro pulsare tumultu
 Aggreditur tales precibus miscendo querelas.
 Si mihi conjugii Christus solatia præstat,
 Dignatus thalamis diversum adnectere sensum,
 Quis rapiet mihi dona Deo ? quis jure novello
 Audebit priscam Domini convellere legem ?

Talia præcipiti frangentem murmure sensum
 Mitius aggreditur sancti medicina patroni.

B Dic, age, præteritæ recolis si tempora vitæ,
 An collata acie sævo conflixeris hosti ?
 Quod quia percrebro factum reminisceris idem
 Respice num lituos inter vel classica belli,
 Pilaque terrificis pugnantum intenta lacertis,
 Districtosque enses, accepto et turgida flatu
 Serica, serpentum spiras imitata vel iras,
 Bellica femineus turpaverit agmina sexus ?
 Quis scutis ad pensa locus, quis ad arma puellis ?
 Lævia nam decuit respersio pulveris ora ?
 Quod si terrenis non sunt hæc congrua castris,
 Quidquam ut femineum deceat vexilla virorum :
 Num tibi continuo bellum sudore gerenti
 Non mage turpis erit spreti permixtio sexus
 Tempore desidæ, talem lasciva voluptas

C Inveniat ridenda chorum. Cum vero viriles
 In campos properant acies, ferrataque lucent
 Agmina, femineas defendant mœnia turbas,
 Divisæque armis studeant se claudere portis.
 Qui vero ad bellum properat, solatia temnat.
 Talibus effrenæ sanavit gaudia mentis
 Compositoque dedit rursus nova gaudia cordis,
 Pugnacemque virum cum pace ad bella remisit.

Jam vero hoc quisnam digne percurrere possit
 Tam docilem ornarit patientia quanta leporem ?
 Forte inter sanctas et corde et carne puellas
 Perpetui semper pretiosas flore pudoris,
 Innuba quas Domino sociat dedita Christo
 Virginitas, nexu mentis, non fœdere carnis,
 Virtutum quædam studio præcesserat omnes,

D Hoc speciale decus titulis addendo pudoris,
 Quod semel ex oculis cunctorum amota virorum
 Servabat cœptum constanti corde rigorem,
 Nec levis instabili nutabat femina sensu
 Vincens ingenitum virtutis pondere sexum,
 Et prægressorum via rara exempla virorum.
 Hujus propositi justa admiratio sanctum
 Perpulit, ut talem recte veneratus adiret,
 Illectus tanto virtutum flore puellæ :
 Verum ita constanti defixa in pectore mansit
 Jam Domino devota fides : ut elaustra pudoris
 Septa viris claræ titulos servantia palmæ
 Nec tanti posset meritum reserare patroni.
 Nec tamen erubuit votivam ferre repulsam

Proposito gavisa fides : sed cuncta benignus
 Quæ spem contulerant proprium numeravit hono-
 [rem ,
 Plus lucra attendens animæ quam gaudia carnis.
 Quam tibi quam sancto rabies de pectore partem,
 Ambitio insani ventis afflata tumoris,
 Jam penitus prostrata jacet, nil Christus habere

A Cum vitii commune potest : qui laude tumescunt
 Extolli semet cupiunt. Satis approbat ille
 Qui latuisse cupit, mundi et fastigia tenuit,
 Quam soli Domino tribuat quem vitat honorem.
 Sed qui laudato malles vilesceere Christo
 Hoc quoque iudicium titulis addendo beatis,
 Quam vitando fugis laudem, vitando mereris.

LIBER QUINTUS.

Jam semel in laudem tanti prolata patroni
 Quidnam lingua siles ? incondita murmura vocis
 Indocilesque sonos per longa silentia claudens.
 Si rubor est tam magna loqui prius ista pudori
 Lex statuenda fuit, nimis hæc velamina tarde
 Attritæ nimium tentas prætereundere fronti.
 At si desidæ vili torpore teneris,
 Ut tetra mortis tristis discedat imago,
 Excute marcentem, depressa morte resurgas.
 Si merito depressa jaces, confide patrono.
 Quid rea supplicii pavitas cum sis rea voti ?
 Ergo age, fet extinctam Domino committe favillam,
 Ut rigor ingenii Christo aspirante tepescat,
 Et glaciem cordis Martini oratio solvat,
 Ac faciat brutam quamprimum erumpere vocem
 Ut quondam similibus meruit miracula facti.

Carnotena jacent patulis qua mœnia campis
 Gallia, et immensis late distenditur agris,
 Hic jam bisseis quæ muta silebat in annis
 Obstructa et nullis reseraverat ora loquelis
 Filia, mœstorum tristissima cura parentum
 Angebat jugem miseris vivendo dolorem,
 Annorum et spatio crescebant vulnera lectus.
 Heu ! quoties doluere aliis indulta potentis
 Dona Dei periisse sibi, cum sæpe viderent
 Vix dum reptantes in verba erumpere parvos,
 Nominaque e tenebris præfracta exire labellis ?
 Cum murmur dubium pietas prægressa notaret
 Incertam agnoscens affectu interprete vocem
 Excipiens quasi dicta sonos, rapiensque loquenda ?
 Hæc quæ post primas alii sunt præstita cunas
 Æmula bis senis pietas defleverat annis,
 Cum lustris geminis mœrens, annisque duobus,
 Optaret primam nubendi ad tempora vocem.
 Donec Martini genibus connexus et hærens
 Exanimis genitor lacrymoso flebilis ore
 Astrueret cunctam gemitu pendente querclam,
 Attracta ex imo suspiria pectore ducens.
 Singultu incidens crebro lacrymabile murmur,
 Ac madidum pectus perfundens imbre genarum.
 Etiam Martini mentem concusserat almam
 Assuetæ pietatis amor, sed causa morarum
 De probitate fuit pretiosi cura pudoris,
 Et semper claris socianda modestia factis,
 Ne quod contuleris meritum jactantia perdat
 Et virtutis opus vitiet præsumptio cordis.
 Ergo, ait, indignum tanti ad miracula facti
 Me reor, et trepida pondus cervicæ pavesco.
 Quod ferre infirmus nequeo, ne sarcina major

Deprimat, et nimio invalidus sub fasce laborem.
 Sed non difficile quævis curatio Christo est,
 Qui recte hæc aliis committit signa ministris,
 Sanctorum ut meritum Domini miracula prodant.

B Et virtute viri, quos recte evexit ad istum
 Talis vita locum, nunquid non promptius illis
 Hæc Domini medicina dabit quæ grandia nostrum
 Excedunt meritum, sed non sunt ardua sanctis.

Talia sæpe iterans cordis documenta modesti
 Et meritum renuendo probans, hoc dignior exstat
 Quod comit reliquos pretiosa modestia mores,
 Invidiamque fugit qui se conferre pavescit.
 Hæc cernens genitor sancto vehementius instat,
 Hos quoque conjungens precibus, quorum ille teger-
 [dam

Dixerat esse fidem, ne vel differre liceret
 Quod germana pie Christo aspirante voluntas
 Suaserat atque paris concordis gratia juris.
 Submotis igitur populis ne forte receptum
 C Oranti obstreperet confuso murmure vulgus,
 Aut ostentaret proprias jactantia vires,
 Hos tantum adjunxit socios quos cu' meo honoris
 Fecerat esse pares, et queis par cura precandi,
 Par studium, connexa fides, conjuncta voluntas.
 Additur et genitor trepidans quem munera Christi
 Acris optantem faciebant vota fidelem.

Tum sublimi animo erectus, sed corpore pronus,
 Sursum cor sanctum statuens, sed membra deorsum,
 Carne jacet, sed mente viget, conscendit in altum
 Mens conjuncta Deo, premitur jactantia carnis.
 Sic via dissimilis concordia adjungitur actu.
 Sic humilis properat quo præcessere fideles.
 Nec mora, et assueti persensit signa favoris
 D Assidue sanctus congaudens hospite Christo
 Cordis sæpe fores ad talia munera pandens.
 Tum benedicendo promi | ræcepit olivum
 Oblatum inficiens verborum neclare succum,
 Per quem mutato venit med cina liquori.

Qui postquam infusus gratantis in ore puellæ est
 Confestim innexæ solvuntur vincula linguæ,
 Et madidas implens subito spiramine fauces
 Murmur blandiloquæ vox expectata revixit.
 Ac primum trepidam proprie signare loquelam
 Incertosque sonos genitoris nomine sumpsit.
 Hæc vox prima fuit, primoque loquentis ab ore
 Eripuit pater, atque auditam in viscera mersit.
 Exin prostratis supplex complectitur ulnis,
 Quique preces solus tulerat reticente puella,

Jam Domino gratis non una voce rependit.
 Nec sane alterius minor admiratio facti est,
 Cujus me memorem medicati infusio succi,
 Et decantati benedictio fecit olivi.
 Et quotiens pietatis open medicina poposcit,
 Disparibus causis par gratia sanctificavit :
 Namque, ut sæpe solent præcauto corde fideles,
 Vas oleo oppletum servando ea ducta salutis
 Vel justis offerre viris, vel condere sanctis
 Relligione locis, quibus aut operatio præsens
 Martyrii emeritos prodit virtute patronos,
 Aut quibus in cunas verbum venisse beatas
 Vel recolit manifesta fides, vel lectio prodit,
 Aut ubi contigua præcedens tempora lucis
 Horrescens diræ scelus exitiabile gentis
 Insevit subitas nos interfusa tenebras,
 Aut ubi disrupti felicia concava saxi
 110 Attactu gavisa Dei, sine lege sepulcri
 Mox surrecturis patuerunt subdita membris.
 Aut hinc jam reducis gavisa ad sidera Christi
 Postrema excepit felix vestigia tellus :
 Quæ tam sanctifici conservant munera tactus,
 Quidquid adornatum commentum dextra paravit,
 Dedita suis longe discussit arenis,
 Disrumpens fragilem transfuso pulvere cratem,
 a Extenti dissolvens septa metalli.
 His persæpe locis quibus hoc vicinia præstat
 120 Pacificum exponunt per vascula pura liquorem,
 Desuper infusi mutandum nectare roris,
 Quo fluit in sanctum coelestis gratia succum,
 Aut quos longarum spatia interfusa viarum
 Diversa amotos penitus regione retentant,
 Credentes Dominum non claudi sine locorum,
 Et miserantis opem cunctas excedere metas,
 Incunctante fide præsentia munera poscunt
 Presentis Domini, qui pro virtute favoris
 Non longe ad sese venientum vota fatigat,
 130 Propter et admotus contingit ubique rogantes
 Nec tardos vitat : properis vicinior astat,
 Fitque viæ finis solus conatus euntis.
 Hæc qui corde gerunt quacunque in parte vocati
 Munus habent Domini, seu sacris credita mandent
 Vota viris, seu sacratis quæcunque recondant
 Sanctificanda locis. Christus quod corpore sancto
 Non adiit, virtute tegit, licet ille reversus
 Ad sublime poli jamdudum et corpore regnet.
 Hæc secum stimulantem fide, persæpe revolvens
 140 Excedens fragilem sexum virtute fidei,
 Et non feminei sublimis femina cordis,
 Credidit, emissum tum sancto offerret olivum
 Quod precibus tanti pietas vicina ministri
 Non aliter votis Martino orante faveret,
 Quam si pernici prope translata volatu
 Intra ipsum Domini ferret sua vota sepulcrum,
 Vexillum complexa crucis, lignumque salutis.
 Tali plena fide canenti sedula vitro
 150 Sollicitis manibus viridans infudit olivum.
 Permutat niveum descendens unda colorem,

A Et tacito manans in concava subdita lapsu
 Crescit per nitidi paulatim augmenta liquoris,
 Ac sonitu reticente silens pinguedo tumescit.
 Attamen ut vacuæ fauces ad claustra paterent,
 Nec nimis oppleto nutaret dextra fluente,
 Quia de subjecto consurgunt colla rotundo,
 Oris adhuc vacui patulus residebat hiatus,
 Tum puer accepto properans perrexit olivo,
 Ad sanctum referens et vota et verba precantis.
 Nec tardat pietatis opus, cita gratia justum
 Commendat studium, ne vel cunctando fidelem
 Differat, aut dubium faciat mora parva favorem.
 Confestimque Deus per signa indulta probavit
 Quantum conferret præsens benedictio donum,
 Ne fortasse fides sensu trepidante labaret.
 B Præsentes stupuere viri, quod Christus adesce
 Jusserat electos tanta ad miracula testes.
 Sic crevisse illum Martino orante liquorem,
 Ut sursum elati consurgens unda tumoris
 Oppleret vacuum suspenso gurgite partem,
 Sic jugi ad summum properans ne linqueret imum;
 Fervet exundans, considens plena maneret,
 Cresceret infusis, sed non vacuanda receptis
 Ad dominam donec felicia dona reportans
 Pergeret exultans famulus, meritumque beati
 Offerret tantis congaudens dextera signis.
 Talis præclari benedictio sancta prophetæ
 Cum vidua exiguum finisset prodiga sumptum
 Vascula mansuris supplevit inania donis.
 Ut quæ munifice dederat documenta fidei
 C Ditiore expensis fieret securâ petitis.
 Nec sane ut reliquas paveam contingere laudes
 Virtutesque viri, saltim hæc narrare valebo,
 In quibus ejusdem similis benedictio succi
 Multiplicis digne poscit præconia vocis.
 Una fides medicina frequens non dissonat actu,
 Sed distat numero par signis altera donis.
 Testis adest docto mirabilis ore Severus
 Et tota Christum cordis virtute seculus
 Insignis mundi titulis, sed clarior illa
 Qua mundum tempit sanctæ virtute fidei
 Nobilitate potens, sed multo extentius idem
 Nobilior Christi cultu quam sanguinis ortu,
 Hic sacrum canonem, distentæ et scripta coarctans
 Historiæ, geminis conclusit cuncta libellis
 D Quæcunque a primis percurrerat edita sæclis.
 Idem Martini titulos, vel gesta retexens
 Scrutator cautus veri fidusque relator
 Protulit in medium tam claræ insignia vitæ.
 Sic justam retinens æquato examine libram
 Ne dubia astrueret dicens, nec certa taceret.
 Hic sancto persæpe pie sociatus adhæsit,
 Ut solet in speculo cordis perspectio mentis
 Cognatæ similis morum sociare figuras.
 Quo mage credendum est testem magis esse pro-
 [batum
 Qui coram comperta docet cum visa loquatur.
 Ergo inter reliqua affectus documenta poposcit,

a Protinus extenti dissolvens, etc., ut versus constet qui claudicat in v. c.

Sumeret ut sancti munus speciale liquoris
 Cui postquam fido tribuit benedictus amico
 Congaudens virtutis opem, monumenta favoris,
 Invenit Domini cum religione fidei
 Credens indultam sese deferre salutem,
 Et statuit celsæ sublimi in parte fenestræ
 Qua prætenta diem claudunt specularia purum
 Obvia ventorum flabris, et pervia luci.
 Hic nivæ ampullam texit velamina pallæ
 Ut distenta vagos prohiberent lintea visus
 Occursura oculis, sed non arcenia mentes.
 Tum puer ignarus properantis turbine dextræ
 Dum rapit incauto festinus tegmina nisu,
 Vas vitreum illidens in marmora subdita jecit.
 Easanguis stupuit domino pallente minister,
 Exsonitus rapido redit ad fastigia pulsu,
 Tinnituque vago simul omnia murmure complens,
 Inlisis semet, sumit, surrexit ab imis,
 Non sensit tantos ampulla impacta fragores
 Illæsa, et vitræ manserunt tegmina crustæ.
 Sic liquor interior fragili conclusus amictu
 Exteriora cavæ duravit tympana cratis,
 Marmora ut in plumas penitus mutata putares
 Excepisse illam per mollia sulcra ruinam.
 Sic, Martine, tuum sic jugis gratia donum
 Sanctificata pie recipit, benedicta tuetur.

Quidam cum diri violentia sæva molossi
 Irrueret quatiens furiosos gutture rictus,
 Rugatas retrahens oris de tegmine nares,
 Nudatos crebro collidens murmure dentes :
 Tam subito terrore pavens, non fuste, nec ietu,
 Sed solo os rabidum Martini nomine clausit,
 Quod simul insonuit compressi hæserè latratus,
 Erectæ cecidere jubæ, torvumque minaces
 Exstantesque oculi suffusas sanguine flammias
 Depositis clausere minis, tum blandius aures
 Mulcere, et terram contorta verrere cauda,
 Et caput inflexo pronum demittere collo.
 Quæ merito, Martine, tuis non mitia cedant
 Cum tantam rabiem vel solo nomine vincas ?
 Quid nunc miretur sævorum corda virorum
 Cedere, et humanos tibimet mitescere motus ?
 Ut quondam stupuere homines quod dira potestas
 Et vis crudelis tibi cesserit Avitiani,
 Cui feritas connexa miuis et sola voluptas
 Ungula, carnifices, tortores, flagra, catenæ,
 Mors hominum, vox plangentum, pallorque reorum
 Carcer edax, fassi interitus, tormenta negantis
 Tartarei nimium sævissima bestia cordis
 Spirans innumeras furioso pectore cædes,
 Inmiti feritate fremens intraverat urbem
 Quam sancto antistes Martinus honore regebat.
 Mæstorum pallens infelix ordo reorum
 Hærebat, nexis per squallida colla catenis
 Incutiens fratris stridentia vincula membris,
 Et motans tardos incurvo pectore gressus
 Talia Martino Phalaris spectacula præbens
 Proxima diversas parat ad subsellia cædes.
 Festinant rapidi furialis turba ministri,
 Instrumenta feris certatim exquirere pœnis.

A Illi ad tartareas depromunt vascula flammæ,
 In quibus incluso diri fervore vaporis
 Pix resoluta trucis crepitacula posceret ignis,
 Qui procul exundans funestæ gurgite flammæ
 Sulphureo exceptum torreret corpus in antro.
 Ast alii sursum porrecti robora ligni
 Triste ministerium furioso corde parabant,
 Ut caro distentis propere male pendula membris
 Tortori laceros crucianda exponeret artus.
 Tartaream misero perfundens sanguine dextram,
 Et spargens tristem per vulnèra crebra cruorem,
 Uque eadem geminum satiaret pœna furorem,
 Incussor laceri quatièbat corporis artus,
 Disjiciens ruptis membrorum vincula nodis.
 Ast alii deferre faces, atque unguine multo

B Inficere in longum contextæ vincla papyri,
 Non ut diseussas lux vinceret illa tenebras
 Obscuram ignifluo distinguens lumine noctem,
 Verum ut funereos miseris succenderet ignes
 Inligens laceris admota incendia membris.
 Hæccine Martino debuisset in urbe videri,
 Et placidam tanto configi vulnere mentem,
 Ut sanctas saltim fama hæc contingeret aures,
 Aut pia concuteret vel solus viscera rumor.
 Ergo ut funereo læns est percussa paratu,
 Nuntius et diri sæva hæc commenta tyranni
 Prævia vicini dispersit signa furoris :
 Percurrit totas miseratio justa medullas,
 Ac sparsit celèrem pietatis flamma calorem.
 Et quamvis mortes miserorum flere reorum

C Cogeret humano fecolens clementia casus,
 Non minor illa aderat præsentis causa doloris
 Idem quod fautor sceleris qui criminis ultor
 Se faceret prius ipse reum plectendo reatum.
 Crassior obtectum caligo obvolverat orbem,
 Grata quies placidam per cuncta elementa soporem
 Sparserat, et madido marcebant omnia somno,
 Pressaque mutarum reticebant murmura vocum.
 Horrebant mediæ nimis alta silentia noctis
 Obscura et proprium caligo fusa colorem
 Texerat, abripiens cunctis sua signa figuris.
 At non Martino capiendæ cura quietis,
 Sed sancta assistunt humanæ vota salutis
 Affectu stimulante animum, petit ergo cruenti
 Judicis instanti feralia limina gressu,

D Solus et intrepidus per opaca silentia vastæ
 Noctis, et horrentum secreta obscura viarum.
 Credo quidem umbrarum cunctas cessissè catervas
 Quas malus instigat nocturna ad crimina dæmon,
 Atque alias diros blando siluisse molossos
 Terrificique oris strictum siluisse latratum.
 Ergo ubi perventum est obstructa ad limina diri
 Judicis, et sævi claustrum ferale furoris,
 Ante domum media prostratus in aggere septis
 Arcetur foribus, sed fletu ad sidera pulsat.
 Sæva gravem tumido perflabat pectore somnum
 Bestia, distentis et mortis imagine membris
 Torpentes penitus stratis rejecerat artus,
 Cum subito angelicus concussit viscera terror,
 Vox etiam attonitas stupefacti irrupit ad aures.

Tene gravi infelix oppressit inertia somno.
 Bestia, corrupti ructantem pocula vini,
 Ac pigrum crudi distendit sarcina ventris,
 Et famulus domini nudæ super arida terræ
 Dorsa pium multo perfundens pulvere corpus,
 Pro foribus jacet ecce tuis, ut claustra quietis
 Objicis ad turpis nocturna silentia somni?
 Dirigit visu subito, propereque vocatos
 Præcipit ad claustrum rapide properare ministros,
 Ut seriem veri per nuntia verba referrent.
 Verum ut sæpe solet membris torpore ligatis
 Grata quies pressum vincire et vincere sensum,
 Progressi paulum vix primæ ad limina servi
 Marcentes visu nimium, gressuque labentes
 Murmura perplexis reddunt fallacia verbis,
 Nullum pro foribus solerti indage repertum.
 Rursum vicini longe amota voluptas,
 Marcida confestim conclusit lumina somno.
 Tum vero tremefacta novus præcordia terror
 Concutit angelicæque minax sententia vocis
 Surgere præcipitem præceptum iterando coegit,
 Nec placuit rursum mandati asferre periculum.
 Ipse ad claustra cito contendit limina gressu,
 Obstruæque fores domino reserante patescunt.
 Obsulsit claro venerabilis ore sacerdos
 Ostentans sancto virtutum stemmata vultu,
 Florebat multis elucens gratia signis
 Religionem, fide, affectu, pietate, pudore,
 Mens læta in gravibus, constans et seria lætis,
 Nec feritate rigens, nec risu austera resolvens:
 Prorsus sic media semper probitate refulgens
 Ut non ira trucem faceret, non gratia sægmem.
 Talis pallenti species veneranda tyranno
 Occurrit tetræ disruptens nubila noctis.
 Et jam prodiderat sine verbis conscia tanti
 Mens sceleris, quæ causa pii foret illa laboris.
 Nec precibus pandenda fuit, prior ipse paventem
 Protulit et tremulo confusus pectore vocem,
 Cur mea, sancte, metu dudum torpore fatigans,
 Excusso penitus turbas præcordia somno?
 Tu foribus procul arceris, penetralia sancto
 Irrumpis merito, subsistis corpore, jure
 Ingredieris, terrore quatis qui carne moraris.
 Nec sane abnuerim meritis hæc debita nostris
 Cum duro innumeras spirarem pectore cædes
 Sævus in urbe tua, precor ergo, ignosce fatenti,
 Utere jure tuo, parci cupis, esto remissus,
 Supplicis emitte reos, me solve reatu.
 Nec mora: laxatæ raptim cecidere catenæ
 Quæ modo pallentem stringebant colla reorum,
 Servantes diræ morientia corpora morti.
 Exsultat subito miseris spes reddita voto;
 Lætitia mixtoque metu tam magna repente
 Credere diffidunt trepidi, sed credere malunt.
 Certant gratantes genibus se advolvere sanctis,
 Cingere supplicibus vestigia blandius ulnis.
 Ille Deo grates suadet magis esse ferendas,
 Auctoremque hujus Christum monet esse salutis,
 Qui sic criminibus parcat, si vera dolorem

A Commissi sceleris saltim conversio prodatur,
 Nam pœnas superesse reis durante reatu.
 Talibus alloquis simul et pietate laborans
 Supplicio absolvit vinctos, culpisque solutos.
 Jam vero hoc donum quæ digne lingua loquetur,
 Quod pavet attonito saltim contingere sensu
 Mens ad tam clari titulos angusta patroni?
 Sic meritum sancti cunctas trepidasse catervas
 Dæmonis, et tanti sic prodita signa pavoris,
 Ut quoties propriæ progressus limina cellæ
 Eminus amotam gressus movisset ad urbem,
 Commissam iuvensens sancto moderamine plebem,
 Vel cupiens offerre sacri mysteria ritus,
 Gratia sic rapido propere progressa volatu
 Torqueret trepidas captivo in corpore larvas;
 B Ut viduum egressum sanctæ penetralia sedis
 Per tormenta prius longe prægressa viderent
 Adfore confestim, stridenti et murmure vocis
 Judicis adventum clamaret pœna reorum.
 Ut vero in foribus vestigia prima locasset
 Cernere erat raptis propere ad sublimia membris
 Constricta aëris attolli corpora vinclis.
 Et per inane gravis nutantia pondera carnis
 Linquere contiguas pernicio turbine terras
 Supplicio suspensa suo, sed libera nexu,
 Vincta precum meritis, propriis pendentia pœnis,
 Clamare admissas tacito sub iudice culpas;
 Nec percontantis confessio reddita verbis
 Eruta per trepidam prodebat crimina vocem.
 Namque solo acclinis transibat sidere voto,
 C Spe Dominum tangens sanctus, sed corpore pronus,
 Corde humilis, celsus merito, sine murmure clamans,
 Occultus visu iudex, virtute probatus,
 Ad cujus meritum miracula tanta paterent
 Inter inane reus pendens, et in aere tortor
 Porrectis sursum pedibus, constricta rigentis
 Vellera vestitus, tectis hærentia membris;
 Ne flexu curvata suo vel lapsa retrorsum
 Nudarent turpes appensi corporis artus.
 Sic meritum, Martine, tuum, sic sancta potestas
 Et prodenda Dei per servos gloriâ Christi
 Excedens terras titulis et in aere regnat.
 Siccitas etiam certum est te supplice nubes,
 Grandinis et diræ suspensam hæsisse ruinam
 Constricto penitus densati gurgite nimbi,
 D Qui gravis et rigidi connexus frigore venti
 In lapides duratus aquis, sic turbine crebro
 In terras solidi jaciebat saxa liquoris,
 Ut fruges, arbusta, hortos, pomaria, vites
 Protererent crebris nimborum tela ruinis,
 Confossa et valido quateretur verbere tellus.
 Hæc pestis Senonum late grassata per agros,
 Supplicii et leges consueta explere quotannis
 Elisa assiduis nudaverat arva ruinis.
 Amissam segetem pallens referebat arator
 Perfracti penitus plangens vestigia culmi,
 Et fossor vacuum sine fructu et palmitum vitem,
 Sæpe gemens jugis post annua vota laboris
 De jam turgidulis numerabat damna racemis.

Monstrabat fructus mater mœstissima ramos
 Repere consuetis per mitia pomula natis,
 Propter et arentis pallentia germina campi
 Mugitu pecudum reboantia saxa sonabant.

Tabida lustrabant vacuos sarmenta recessus
 Quo poterant gemitu querulam testantia causam.
 Hoc igitur compuncta malo plebs cuncta vel acta,
 Tam clarum sibimet cupiens adhibere patronum
 Martinum exorat legato interprete supplex,
 Ut placare Deum studeat, veniamque precari
 Pro miseris, tandemque gravem depellere pestem.
 Supplicii satis esse datum, clementia Christi
 Auferret nimiam saltim post verbera cladem :
 Nec sane miseros spes exspectata fefellit.

Nam simul a Domino semper connexus et hærens
 Martinus solitæ pietatis dona poposcit.
 Suffragium sensere pium, depulsa quievit
 Tempestas, puroque dies nituere sereno,

Ac exoptatis maduerunt germina nimbis.
 Nec spatium constricta brevi, sed tempore longo
 Gravior extentis commendans munera metis
 Quattuor et plenis permansit gratia lustris :
 Nec prius insanæ senserunt damna procelle
 Quam Dominus clauso præsentis tempore vitæ
 Ad requiem veram benedictum assumpsit amicum.
 Sic utriusque piæ transegit tempora vitæ,
 Ante salus terris, at nunc sublimis in astris.

Jam longa nimis languentis pagina libri
 Enervat clari titulos et gesta patroni,
 Grandia dum parvus loquor, et sublimia signis
 Splendorem laudis trepidus corrumpo relator.
 Sed quid agam? versu historiam percurrere novi.
 Judicium narrata timent, suppressa reatum.
 Rectius hæc lector fors fastidita relinquet,
 Quam pius auditor penitus subtracta requiret.
 Et prius immitem jam contigit Avitianum
 Sermo prior, nunc ordo operis revocatur ad ipsum.
 Hic sævos vincens dira feritate tyrannos,
 Tristia mœstorum sitiens tormenta reorum,
 Parcebat paulum Turonum mitior urbi.
 Hic tantum humani sensus vestigia prodens,
 Subdebat sanctis licet ora rebellia frenis
 Ingenitum reprimens Martini ad jussa furorem.
 Et sane manifesta hujus documenta medellæ
 Sic quadam patuere die : venerandus adibat
 Martinus diram tali sub iudice sedem
 Lenior ut tantis feritas mitescere posset
 Officiis, sancti obsequiis obstricta patroni.
 Ille in præcelso residebat forte sedili
 Conspicuos solio excellens nimiumque superba
 Ambitione tumens, subito cum sanctus ad ipsum
 Aspiciens videt horrentis tetrique cruentam
 Dæmonis insani speciem cervice reclinem,
 Innexam toto pronam decumbere nisu.
 Quam procul ut flatu benedicti contigit oris
 Sanctus et admoto verbi terrore fugavit,
 Ignarus socii se credidit Avitianus
 Excepisse gravem maledicti in imagine pœnam.
 Ille refert : Ne crede meo te forte notatum

A Judicio, aut subiti signum hoc existere motus,
 Hæc pietas, non ira fuit quæ sævit in hostem,
 Pro misero miserata dolet, prorumpit in illum
 Hic noster toto penitus de pectore flatus
 Quem premere horrendo celsa hæc subsellia nisu,
 Quemque tuæ pronum cervici incumbere vidi.
 Desine jam talis collegia ferre latronis,
 Consiliis plus crede piis, deprensa fugetur
 Calliditas, experta dolos cautela repellat.
 Jam pudeat parere reo, servire fugato.
 Talibus ejecto præclusa est janua cordis
 Dæmonio, sedisque suæ prærupta potestas :
 Mitior hinc proprio tandem sine iudice judex
 Et gravis excusso rejecta est sarcina collo.
 Sic cuncta extrusos hostes de sede fugabat,
 B Corda hominum absolvens, profugis hæc templa re-

[linquens.

Jam quidquid vanus fanorum exstruxerat error
 Ardebat pronis late vastare ruinis.

Haud longo spatium præfata amotus ab urbe
 Vicus erat, veteris quondam vestigia castri
 Tunc famulis habitata Dei Christique ministris.
 Ambaciæ nomen priscum prior incola dixit.
 Hic immensi operis præcelsam exstruxerat ædem
 Sacrilegi quondam vectoris dementia cœtus ;
 In conum surgens turritæ molis in altum
 Mirificum tendebat opus, sic prorsus ad unguem
 Connexis semper crebro licet ordine saxis
 Ne celsum nutaret onus, ne rima pateret,
 Sed pulchra admotos lapides compago ligaret.

C Quo magis artificis studium rationis egentis
 Attonitis stupere animis : sic stulta pudende
 Religio invaluit venerans pro numine solum
 Ingenium geniumque Dei de nomine fabri.
 Hanc igitur sanctus subverti jusserat ædem
 Martinus : neglecta diu mandata fidei
 Presbytero exprobrat, tamen ille hæc jussa modesta
 Expleri potuisse negat : satis ardua fessis
 Hæc monachis, paucisque Dei docet esse ministris,
 Quæ vix collectæ vacuato rure catervæ
 Aut desudantes possent explere cohortes.
 His patuit penitus justa excusatio verbis.
 Nec spes est infracta tamen, non ille vocandis,
 Vota parat populis, nec toto ex orbe coactas
 Ambaciæ ad vicum properat deducere turmas.

D Auxilium cœleste vocat, spes omnis in illo est
 Qui cœlum terramque regit, cui militat aer
 Et permansurum servant elementa pavorem.
 Rursum igitur setosi habitus stimulisque reclinem
 Consueti penetrare cutem, connexa rebelli
 Vellere duritiæ rigidis in vulnera filis,
 Pervigiles iterum gemitus, jejunia rursum
 Dilatis renovata cibus, noctisque laborem
 Mox successuro rursum jungentia soli.
 Nec longa hoc votum mora distulit : ecce reverso
 Tempestas violenta die circumstrepit ædem
 Turbine ventorum ruptis in flumina ninbis,
 Dividæ excusso scinduntur lumine nubes,
 Et collectarum super ardua moles aquarum
 Rauçisono impactam collidit turbine cratem,

Reddit et expressum nimborum pugna fragorem.
 Intremuit tellus imoque excussa profundo
 Respuit impositæ fundamina pendula molis.
 Disjiciens sparsam procul a compage ruinam
 Et per prona rotans disruptæ fragmina molis,
 O nimium dilecte Deo, te supplice Christus
 Jam pronos celso siccavit in aere nimbos.
 Ad tua vota iterum celeres rediere procellæ,
 Accincta et gravibus nigrantia nubila ventis
 Parcere jussa satis, validas rumpentia moles
 Mollia graminibus, durisque immitia saxis.

Nec minus hoc meritum fuerit, nec dispare causa
 Gloria consimilis pariles imitata triumphos,
 Idolice effigiem celsissima fulcra columnæ
 Tollebant junctis procul ad sublimia saxis
 Altior ut species solioque elatior isto
 Despiceret miseram conflictu numine plebem.
 Hanc quoque Martino cupienti evertere molem
 Cuncti defuerant ad talia vota parato,
 Sed spes ad Dominum semper festina manebat.
 Ergo ut pernici revolavit ad aethera sensu
 Auxiliumque citum cœlorum a Rege poposcit;
 Ignea consimilis specie, sed lumine dispar,
 Conminuit fragilem delapsa columna ruinam
 Sulphurea advolvens crepitantes flamma favillas,
 Fumantem attollens ambusto e pulvere nubem,
 Atque exundantem consumpta mole vaporem.
 Sic rutilo, Martine, polo, sic turbine venti
 Connectis geminos vel nube, vel igne triumphos.
 Nec mirum ut dominus servo promissa fideli
 Tam sancto impletet famulo, qui dixerat olim
 Attonitis nimium tanta ad miracula servis,
 Hæc veræ fidei sese documenta daturum,
 Ut majora horum credentes signa probarept.
 Quid mirum est eadem Dominum complexesse latentem
 Per servos qui plura piis spondere ministris,
 Dignatus sursum sublimia corda paravit?

Nam sicuti prodit cœlestis pagina libri
 Feminæam testata fidem post flumina multi
 Sanguinis, et tristem consumpto corpore tabem
 Attactu vestis celerem remeasse salutem :
 Sic data Martino est ejusdem gloria facti,
 Sed sanante Deo, qui nunc quoque celsus in arce
 Stellantis solii tangi per membra probatur,
 Quæ capiti æterno sancta compage cohærent.

Quid non mite pio, quæ non subjecta fideli
 Monstra viro jussi parebant sæpius angues,
 Nec suberat victis feritas cognata venenis.
 Tranabat virus propter vada proxima serpens
 Et vitreas sulcabat aquas, exstabat ab undis
 Cum cervice caput, fidebat pectore summum
 Festinus fluvium, reliquos per cœrula tractus
 Flectebat vario sinuamina lubrica motu,
 Intorquens lævis curvata volumina caudæ,
 Et vibrans tremulam meditata in vulnera linguam.
 Hunc ubi vix medio Martinus in æquore vidit
 Contiguæ properum jamjamque accedere terræ,
 Compulit his dictis : Raptim remeare retrorsum
 Obstrictum virtute Dei, vel nomine Christi.

A Nequaquam ad vetitam ulterius contendere ripam
 Te jubeo : stetit in medio mala bestia fluctu,
 Et fractos rigidus torpor connexuit artus,
 Membraque captivo paulatim hæserè natatu,
 Donec præcluso præstricti gorgitis æsta
 Languida promisso fluitarent colla profundo,
 Et retro seminecem ferret piger alveus anguem.
 Atque utinam nostrum simili virtute venenum,
 Quod male transcurse vitiavit lubrica vite
 Immergens rapido semper mea crimina sæclo,
 Convertat sancti miseratio fida patroni,
 Cogat et oblitæ rursus meminisse salutis,
 Ne prona in luteo mergantur membra profundo,
 Infectum et madeat vitiorum gurgite corpus,
 Sed stabiles sursum virtutum in margine gressus,

B Insistant fidei, terrena et gaudia calcent,
 Quæque fluunt celeri cupiant evadere nisu.
 Hoc tantum et paulum subsistam ad flumina voto
 Dum clari titulos recolens percurro patroni,
 Ad cujus meritum gaudens se subdere sancti
 Paruit imperiis jussuram gurgis aquarum.

Continuum semper jejunia ducta per annum
 Laxabant paulum sanctæ solemnia Paschæ :
 Mitius his tantum cruciabat membra diebus.
 Tum solum exiguam piscem sumebat in escam.
 Sed dum venturis servantur tempora signis
 Consueta officii votum captura fefellit.

Ille ubi piscantum vanum fluxisse laborem,
 Linaque per vacuum fluitasse extenta profundum
 Agnovit querulis mœrentum murmure verbis,

C Nam reliquis præsens diebus diaconus satis ore fideli
 Astipulator erat, quem cura instantior hujus [sic]
 Obsequii vigilem prægressæ tempora noctis
 Et fessum exacta præsentis parte diei
 Testem communis faciebat adesse laboris.
 Cujus ut anxietas sancti pia viscera movit
 Permotus mœrore pio, perge, inquit, et amnem
 Transcursis propere solers scrutare fluentis ;
 Jam tibi captivam concludent retia prædam.
 Nec mora : confusus tanti sermone magistri
 Festinat diaconus, trepido spes reddita voto est,
 Nec dilata licet properum captura fefellit.
 Nam simul ac modico sepsit vada proxima lino
 Incussus tremuit motato cortice funis
 Implicitam prodens super invidia cœrula prædam.

D Innexum propere vicina ad littora traxit
 Congaudens esocem, tum toto pectore pronus
 Brachia labenti circumdabat humida pisci.
 Lubrica nudatis vix hæret præda lacertis
 Concussa et madidis jam pene elabitur ulnis.
 Donec paulatim cognata elementa relinquens
 Efflaret tenuem moribundus in aere vitam,
 Oraque languidulo tremulus reseraret hiatus
 Rejectæ applaudens signi motamine caudæ.
 Obstupuere suum monachorum gaudia votum,
 Qui de vicinis tanta ad spectacula cellis
 Egressi, implendum tali sponsore faventes
 Crediderant sancto prolatum pectore verbum :
 O vere æternæ speculum virtutis, ab ipso

Hæc tibi dona fluunt, qui quondam retia jussit
 Ducere nocturno incassum molimine fessos
 Discipulos mittens numerosam in retia prædam,
 Concludens lectos sancta ad convivia pisces
 Quos mediæ abreptos penitus de turbine mundi
 Ad Dominum traheret sanctæ doctrina fidei.

Sæpe Deus voluit meritum sublime beati
 Illustres proferre viros, quo clarius, illis
 Testibus extulerat penitus quos gloria mundi,
 Prolata in populos virtutum signa micarent.
 Nam gestæ clarus tum culmine præfecturæ
 Arborius, vidit fulgeatam luce micantem
 Gemmarum, dum sancta Deo solemnia defert
 Martini rutilasse manum, lumenque coruscum
 Vestire ignitam pretioso murice dextram,
 Et collisorum lapidum crepitare fragorem.
 Non tales vexilla ducum pinxere lapilli,
 Talia nec frontes regum diademata cingunt,
 Sed quales claris sanctorum in sive coronis
 Inserit emeritis Domini sententia gemmas.
 Nec dubium quin præcipuæ probitate fidei
 Ultra hominem vario virtutum flore coruscet,
 Quem coram angelici meritum solatia verbi
 Historici felix testatur pagina libri.
 Nam cum Treverica permœstus ab urbe rediret,
 In qua dum miseris irato rege pavescit,
 Interitum, quorum vitam posebat ab ipso
 Compulsus proprium paulum laxare rigorem :
 Mitior ad culpam respexerat Ithacianam
 Damnatæ impulsus clementer parcere causæ,
 Et reparare piæ rursus nova fœdera pacis.
 Hunc igitur nimis afflictum mœrore revisens
 Angelus, alloquio coram manifestus et ore
 Detulit ad mœstum solatia blandus amicam,
 Anxia collatis permulcens viscera verbis,
 Consilio mutanda docens, commissa resolvens.
 Talia præcipui signans præconia vatis
 Zachariam sancto cœlestis nuntius ore
 Exorsum sancti fecit prædicere nati,
 Spondens venturam post jussa silentia vocem.
 Denique non impar meritum par prodidit ordo.
 Utque illi soboles, sic gratia contigit isti
 Clarius adjecta virtutum luce coruscans.
 Nam sæpe expulsas captivo a pectore larvas
 Necdum præsentis verbis vel voce coactas
 Terrebat sanctæ felix vicinia cellæ,
 Excedensque procul benedicta habitacula virtus.
 Sic distenta nimis longe lateque micabant
 Præsentem Domini testantia signa favorem.
 Nec solo contenta solo, sed crebrius ipsos
 Martini titulis procul irrumpentia fluctus
 Videre immenso jactari turbine nautæ,
 Dum furit insanæ violentior unda procellæ,
 Quantum vel solo prodesset nomine sanctus.
 Sulcabat medium Tyrrheno marmore pontum
 Extentis properans puppis per cœrula velis.
 Concita subjectum scindebat prora profundum
 Adverso albentes dirumpens pectore fluctus
 Linquens spumantium vestigia longa viarum.
 Cum subito obiectum prætendunt nubila cœlum,

A Humida migrantem prætendunt vellera cratem
 Et perit in piceo penitus lux condita nimbo.
 Insistunt validi pontum subvertere venti,
 Fluctibus et madidæ rubris miscentur arenæ,
 Franguntur celsæ violento turbine moles,
 Altius elato suspensa volumina fluctu
 Instabiles sursum nimium tollentia colles,
 Dum redeunt crebris solvuntur fracta ruinis,
 Innumerosque procul reddunt coarctata fragores.
 Vela cadunt, resonant tremulo stridore rudentes.
 Nunc latet abscesso vicina ad nubila monte,
 Nutat in excelso rursus male pendula dorso
 Ancipitem casum metuens in utroque profundo.
 Ast alii quatiant latera obsistentia fluctus
 Et fracti èlisa tabularum crate resultant

B Implentes laceram tam crebra aspergine puppem.
 Excudit avulsum ponti violentia clavum
 Rejecto rectore proci formido paventum
 Corda quatit tremulo convellens viscera motu,
 Pallentesque rigant non sola aspergine malas,
 Confusi genitus, lacrymosæ et murmura vocis,
 Ruptaque singultu assiduo suspiria fletum
 Plangunt consimilem vicina morte querelam.
 Interea extremo quidam terrore coactus,
 Sed necdum instructus veræ ratione fidei,
 Cœleste auxilium tali clamore poposcit :
 Ignorate mihi, merito sed cognite sancti
 Quem veneror famuli, per quem tua gloria fulget
 Martini, miserere Deus, depelle periculum,
 Eripe nos, nam cuncta tibi proclivis sanctus,

C Ut memini, antistes crebra virtute probavit.
 Nec mora : constrato ceciderunt æquora fluctu,
 Et jacuit planus placidarum campus æquarum;
 Leniter exlaceram moderato flamine puppem
 Optata impellens zephyrus statione locavit.
 Sic meritum famuli per cuncta elementa probavit,
 Et sancti titulos Christus distendit amici
 Glorificans clarum super invidia cœrula nomen.
 Nec mirum est tam multa Deo fautore probandam
 Martini potuisse fidem, si quando beatis
 Pervigil excubiis tota virtute precandi
 Ad Dominum præsens felicia vota tulisset,
 Si tantum ignari penitus longeque remoti
 Gratia per solum meruit clarescere nomen.
 Quanquam ad præcipuam contendens pagina laudem

D Obstupefacta pedem retrahat, verbisque pavescat
 Vilibus ad tantam virtutum ascendere molem.
 Queis non unum hominem sanctus, sed p̄tinus om-
 [nem
 Suffragio medicante domum sanasse probatur.
 Testis adest claræ celsus vicæ præfecturæ
 Gratifico assignans hæc dona Lycontius ore,
 Cujus multiplici latæ grassata ruina
 Obruerat lues una domum : tabentia passim
 Corpora seminecum partes rejecta per omnes
 Stipabant fessis horrentia limina membris,
 Tristis ubique dolor, crebra et suspiria, fletus
 Assidui; et toto penitus de pectoris antro
 Extorti gemitus, convellens ilia flatus,
 Et jugis motus, cutis arida, flamma medullis

insita succedens stomachum, gravis unda pavoris,
 Illa ad vicinum pallebant mœsta cadaver
 Corpora seminecum cognata, at funere tali
 Mœstior exemplo morientum turba pavebat.
 Ast alii exanimis saltim contingere caros
 Officio miseri nimium trepidante timebant
 Ne dispersa graves sererent contagia morbos.
 Hos metus obsequio subtraxerat, at dolor illis
 Viscera multiplici præstruxerat anxia luctu
 At qui postremis tumulassent membra sepulchris
 Dilati ad similem non longo tempore mortem
 Portabant pariles ad limina tristia morbos.
 Nil medicæ valere manus, nil gramina succis,
 Sæpe suis magnas languentum operata medellas.
 Tali igitur dominus confusus clade suorum,
 Diffususque suis precibus, placare laborat
 Suffragio sancti Dominum, meritoque patroni
 Allegans querulam Martino interprete cladem.
 Qui quanquam curæ jam læso iudice causæ
 Per nimium sentiret onus, tamen anxia clemens
 Sollicito affectu poscentis vota recepit:
 Nec prius absistit jugi cruciata labore
 Proterere exhaustis arentia membra medullis,
 Et prono duram tellurem elidere nisu,
 Assueta adjectis duplicans jejunia pœnis,
 Nec tenui saltim concludens lumina somno
 Exæsam stimulans setoso vellere carnem;
 Quam Dominus tanti studio permotus amici,
 Finita tandem penitus mitesceret ira,
 Reddens optatæ felicia dona salutis;
 Gratantem et Dominum complectens turba suorum
 Exciperet totis contestans gaudia votis
 Narrantem clari titulos et gesta patroni.
 Qui, post depulsam Martino orante ruinam,

A Munera sic merito festinans reddere sanoto,
 Argenti centum prædicta ad limina libras
 Detulit oblati compensans præmia donis,
 Ut medici meritum merces vel parva probaret,
 Munifica et studiis gratantis vota paterent.
 Quæ sanctus cari officio gavisus amici
 Præmia devoti affectum testantia cordis
 Nec renuit, dum tradentis dispendia cautus
 Cogitat, ut fructum fidei præmissa referrent
 Munera; nec rursus proprios suscepit in usus.
 Ne mentem sancti votum macularet habendi,
 Sed commissa Deo cœlo conclusit in alto,
 Ut modo captivos duris laxantia pœnis,
 Liminibus exclusa piis donata redemptis,
 Servarent admissa fidem, contempta rigorem.

B Perge igitur præmissa sequens, promissa repo-
 [scens

Antistes claram cœli sublimis ad arcem
 Astrigeram sortite domum, rutilamque coronam
 Qui cunctam rabiem diri totumque furorem
 Dæmonis in parvam potuisti astringere muscam.
 At nos præsentem semper venerabimur artus
 Donec ad æternam redeas cum corpore vitam.
 Sanctorum adnexus tumulis, jungende coronis.
 Vix solum a nobis potuisti abscondere vultum
 Nobiscum pietate manens; te sæpe frequentes
 Invisunt oculi, coram curatio vivit.
 Adsunt optatæ confestim dona salutis.

C A visu abstraheris, præsens virtute videris,
 Quam precor ut misero manifesto corde petitam
 Semper adesse velis, ut cum meditatio carmen
 Finierit, teneat transcripta oratio laudem.

LIBER SEXTUS.

Invitas nostram revocanda ad murmura curam
 Dum vitam virtute paras, non clause sacerdos
 Lege obitus, carnique tuæ sine carne superstes
 Cerneris, expeteris, contingeris, atque teneris.
 Dum largiris opem præsentem, ostendis honorem,
 Quærenti assistens, et nunquam absconse precanti,
 Quam bene vicinus propter complectitur artus
 Spiritus, et sanctum perfundit gratia saxum.
 Nil longe est pulsante fide: clamantia corda
 Allegant proprias sine voce et murmure causas.
 Mentis verba legit qui sensum introspicit, et cor
 Visit, et arcanum percenset pectoris antrum.

Quinque prius recolens signavi gesta libellis,
 De multis vel pauca legens, quota portio nobis
 Comperta est tantis titulis quos contigit unus?
 Exiguum quanta pensat mercede laborem?
 Indigno rursus tanta ad præconia sensu
 Quanta sinit, fert vota rei bonitate patroni.
 Præcedit meritum pia gratia, palma tenetur,
 Nec sentitur onus: nondum libata laboris
 Cura mihi est, quod velle jubet jam muneris arrha

[est.

O quantas potuit major facundia linguas
 Hoc operis decorare bono, consueta repelli
 Carmina non patitur, credit bona quæ sua novit.
 Nam certum jussisse ipsum quæ missus ab illo
 Interpres tentanda putat sociatus et hærens,
 Et semper tanti revehens præcepta magistri
 PERPETUUS felix docto victurus in ævo.
 Non famæ incertum narrat, nec credulus auræ
 D Rumorem attentas properat vulgare per aures.
 Coram visa probat, testis fidissimus astat,
 Inspectæ assertor fidei miracula prodit
 Luminibus oblata suis, et tradita votis.
 Huc ex diversis certatim partibus orbis
 Agmina conveniunt, numerosas millia causas
 Multiplicant, iterantque preces: dat gratia velox
 Optatæ pietatis opem, lætantur ovantes
 Emensi fructum celerem se ferre laboris.

Jam vero obsessos furioso dæmone sensus
 Huc vocat auxilium, rapit huc curatio velox.
 Sistuntur, trepidantque rei, confessio clamat
 Extorta imperio: sub iudice pœna salubris
 Cernitur, et proprias alieno in corpore voces

Edeŕe pervasor captivo ex ore jubetur.
 Sentitur judex nec cernitur impius hostis :
 Exsul ab erepta properat discedere præda,
 Inter et instantes fugiens vanescere pœnas.
 Aeria in nexum constringunt vincula corpus,
 Quos rebare vagos nexos miraberis artus.
 Firmabunt inspecta fidem : quem pœna ligavit,
 Tormenta implicitis produnt constrictius ulnis,
 Pulsat et affixis * obstacula membris (sic.)
 Quid cum sidentes cancelli in trainite gressu
 Aerium sustentat iter? nutantia currunt
 Corpora et impositum cava subvehit aura volatum.
 Quin etiam in puteum qui templo clausus in ipso
 Fonte salutiferas eructat concavus undas,
 Corpora præcipiti jaciuntur concita saltu
 In pronum cogente reo, qui vertice presso,
 Prægressum sua membra caput detrudit in altum
 Gurgitis, et cerebrum membrorum mole perurget.
 Sed quis non videat cum corpora mersa resurgant
 Extentos patrisse sinus et fulcra favoris
 Molliter exceptis ulnas reserasse ruinis?
 Artus prædo gravat, vitam clementia servat;
 Plus opis apparet studium quam pœna latronis.
 Quisque fide nutante labas attende, resurgant
 Corpora, et ad vitam Martino orante trahuntur.
 Absorbes tantum miserorum membra profundum,
 Nec puteus patulo conclusos ore perurget.

Sed quid ego e puteis? fluvius testatur alumnus
 Mirandæ virtutis opus, qui mœnibus urbis
 Junctus contiguus allambit saxa fluentis.
 Hic medius cellam discriminat atque sepulcrum,
 Divisisque locis diffusum interserit æquor,
 Naviger inque freti speciem se gurgite vasto
 Disjiciens, longeque suis divortia ripis
 Instituens, oculos visu ulteriore fatigat.
 Et quanquam validos lassat tranando lacertos,
 Hunc fluvium a templo quod sanctos continet artus
 Et laudi æternæ felicia membra reservat,
 Insanas petiit misero cum corpore dæmon,
 Mersurus raptam vicino in gurgite prædam.
 Verum nil patitur miseratio tanta cruentum,
 Atque adimit di-o sævissima jura tyranno.
 Duratum calcatur iter, solidata rebellat
 Gressibus, et passus properos non alluit unda.
 Trans fluvium siccas stupuerunt agmina vestes,
 Et gaudens hominem purgandum cella recepit
 Quæ dudum angelicæ felix fuit hospita vitæ.
 Nec quidquam gestum turbatæ tempore mentis
 In semet reduces sensu tenere recepto.
 Chunnorum plerumque sonos et fracta minantum
 Murmura, et incisas fera per compendia voces.
 Auxilium sub teste patens nescivit ademptus,
 Muneris ignarus, tantoque e munere salvus
 Plerumque inflexas aliena ad murmura linguas
 Possessor miseri rapiebat spiritus oris,
 Ut Græcis fluerent Gallorum verba loquelis,
 Et fando exprimerent gentem, nec nomine notam.

* Energumeni per cancellos basilicæ vehuntur et in puteum jactantur impulsu dæmonis, mox illi abs-trahuntur. Vide Gregorium Turonensem, l. 1 de Mi-

A Quisquamne hunc sensu proprio putet esse locutum.
 Qui fatur non nota sibi, de pectoris antro
 Mugit, et edomitam flectit possessio linguam,
 Ut chordæ id resonant motus quod plectra pererrant,
 Imperioque magis nervorum fila loquantur.
 O quoties urgente Deo ventura fatentur!
 Et quorum oblectant semper mendacia fraudem
 Extortum a Domino coguntur dicere verum,
 Quæ pœna est manifesta loqui, præceptio vocem
 Elicit, et cedit mandato oppressa voluntas.

B Illustrem virtute virum sed moribus almis
 Plus clarum magnamque fide qua celsior exstat
 Egidium, hostilis vallaverat agmine multo
 Obsidio, objectis quæ mœnia sepeperat armis
 Auxilia excludens, et clausos viribus urgens
 Ut minus obsessis faceret divisio robur,
 Nec jungi ad bellum socialia castra liceret.
 Verum præsidio Domini dejecta fugantur
 Millia, et egressum portis bipatentibus agmen
 Restaurat solitas securo principe vires.
 Interea trepido vicinia mœsta pavore
 Pallebant tanti proceris discrimine, et omnis
 Anxia pendebat populorum cura paventum
 Dum se quisque putat similem perferre procellam,
 Inque uno mutat quidquid consistit in uno.

C Ergo aliquis forte ex illis quos tetrior ira
 Traxerat ad votum sorbendi in cæde cruoris,
 Præcipiti ad nutum Domini quasi turbine raptus,
 Præcedensque citos trans flabra et nubila ventos
 Gestorum seriem captivo e corpore prompsit,
 Obsidione urbem Martino orante solutam,
 Atque ipsum donasse Deum populumque ducemque
 Mox patuit manifesta fides, seriemque probavit
 Ipse dies, eadem hora fuit, nihil ordine verso,
 Invitumque hostem fallere pœna coegit (sic).
 Ut Balaam cupiens Domini maledicere plebem
 Extorquente Deo cœtum benedixit ovantem.
 Haud alio penitusque ipso rerum ordine venit
 Nuntius, illam urbem tanta obsidione solutam,
 Præcipitem Rhodanum molli quem ponte subegit,
 Et junxit geminas connexo tramite ripas,
 Ut siccum præberet iter, quæ puppibus instat,
 Desuper et presso nutans via pendet in amne.
 Hanc quoque presenti sociatus sancte patrono
 Eripis, et cogis trepidum tua vota fateri

D Quæ nollet donata tibi, reus astat, et Euro
 Ocior admissa optate specularia cadis
 Hæc quoque discussis patefecit calculus horis,
 Ipso ut res docuit, completa et prodita puncto.

Jam vero erga omnes curatio quanta medelas
 Non medicante manu, non succo allata salubri,
 Nec ferri perpessa aciem, nec graminis haustum,
 Ulcere nec raptum resoluti sulphuris ignem,
 Sed verbo medicante fluens, recteque probata
 Præcipiti virtute fides quæ cominus astans
 Omnibus, invitat, trepidat dum sanat adeptus:
 Hic cæci ignotæ stupuerunt munera lucis,

raculis Martini, c. 2, ubi hæc et sequentia omnis gesta narrat, sumpta ex libro Paulini sexto, ut ipse met testatur.

Hic alacrem cursum vegetato corpore claudi,
 Hic nova collatæ vocis discriminina surdi:
 Quod causæ attulerint cladem, tot dona salutem
 Restituunt, semper pœnis numerosius astat
 Præsidium, præsensque fugat tutela periculum.
 Experta est tantam paralytica virgo medelam
 Afficiens miseros longo mœrore parentes.
 Namque omnem membrorum usum violentia morbi
 Abstulerat, cunctisque simul præmortua nervis
 Exanimos penitus stratis rejecerat artus,
 Et solo vivens gemitu spiramine fesso
 Et flatu exiguo stomachum quatiebat anhelum,
 Hæc sancti ad meritum manibus delata parentum
 Propter viciniam jacuit miseranda sepulcrum;
 Alterno nunc ora rigant rorantia fletu,
 Inque vicem effuso lacrymarum lumine certant.
 Permovit sanctum clementia, vix levis artus
 Attigerat miseros benedicti tactus olivi,
 Exsiluere pedes, nervi sumpserunt vigorem,
 Et valida optatos senserunt brachia motus,
 Erectæque manus digitis lusere solutis.
 Gaudia confestim miseri votiva capessunt,
 Et vix tam trepidi credunt quæ credere malunt.
 Mutatur rursus facies meliore sereno
 Et nova perspicui rapiunt miracula vultus.

Attamen haud longa hoc meritum servavit ho-
 nestas.

Qui nunc assiduis onerabant limina votis,
 Spondentes celerem post præmia tanta recursum,
 Atque inopum sumptum mox largitione levandum
 Munifice quos sanctus alit, vestitque sacerdos
 Consuetam devotus opem dum præstat egenis,
 Expensisque suis ditescit prompta voluntas.
 Anguis ut antiqui dirum rapuere venenum,
 Atque idem serpens qui quondam suaserat Evam
 Hos quoque consiliis simili livore coegit.
 Neglectam calcare fidem, dum prava voluntas
 Consiliis addicta malis diversa volentum
 Paruit infelix fœda ad mendacia verbis,
 Immemor inspecti penitusque oblita favoris,
 Idolicos repetit vesano pectore ritus,
 Dispositum mutavit iter, vegetamque puellam
 Auctori vitæ abripuit, diroque latroni
 Dedit, ingratus fidei, sed subditus hosti.
 Verum ubi tartarei feralia busta tyranni
 Eminu: aspexit deceptæ virginis error,
 Concidit, et dono tanti spoliata patroni
 Addicta est propriis eliso corpore morbis,
 Donec sanctam dominante priore puellam
 Mors raperet duplicata malis, et debita pœnis,
 Quam melius tantæ recolentem dona medelæ
 Ad vitam æternam vel præsens vita vocasset,
 Jure ut evangelici meninisset credula verbi
 Quo jussum Domini sanatum munere servum
 Peccatum vitare suum, ne rursus in ipsum
 Pergeret, et culpam pœna graviore piaret.
 Interdum injustos justo terrore coegit
 Virtutem sentire Dei; nam sepe rebelles
 Si nondum præcepta regunt, vel verbera cogunt.
 Cum subito pavefacta metu graviore (sic)

- A Auxiliatores pateretur Gallia Chunos,
 Nam socium vix ferre queas qui durior hoste
 Exstet, et annexum fœdus feritate repellat.
 Horum unus stimulis furiosi dæmonis actus
 Irrupit sacram Domini prædo improbus ædem,
 Inde altare Dei gressu temerare profano
 Ausus, et intuitu furialia vota æcutus,
 Abripuit sanctam tumulo vellente coronam
 Quæ meritum sancti propter conjuncta docebat,
 Effigians illam quam Christo iudice sumpsit
 Fulgentem astrigera cœli sublimis in arce,
 Sed sensere oculi culpam, quod nuntia cordis
 Lumina perspectam voluerunt condere prædam.
 Intuitu peccavit ovans, nec cernere quivit
 Quæ rapuit, liquitque oculos, substracta voluptas,
 B Obsessos gemuit visus quasi nocte diurna,
 Et circumfusa quærens solatia lucis
 Vicinum doluit tenebris densiscere solem.
 Quid stupet aspectum subita caligine clausum?
 Jam tunc cæcus erat male cum rapienda videbat.
 Verum ubi quærenti crimen detexit amico,
 Et percontanti nudavit gesta sodali,
 Progressum seu nocte ducem cogente secutus
 Dissimili petiit benedicta altaria voto,
 Edomitus jam clade sua, propiorque saluti
 Confessus commissa reus, seque ipse salubri
 Iudicio damnare volens, meruisse videtur
 Hinc veniam, quod se pœnam meruisse fatetur.
 Compensat plectenda dolor, perversa reformat.
 Amissa ut capiat, sumit sua, quæ tulit, offert.
 C Mens perversa habuit pœnam, conversa in medelam.
 Ast alius eadem sitiens violentior ira
 Dæmone fervidior qui capto in corpore clausus
 Tartareo miserum furiosus jure premebat,
 Percolit obsessum funesto a dæmone corpus,
 Hospite tam diro tanto crudelior hostis
 Sanguineumque ense perfosso in pectore mersit.
 Verum persistens insaniam vel furor idem
 Spumantem gladium rorantem et sanguine dextram
 Vertit in actorem sceleris vix cæde peracta,
 Et latebras tanti sceleris mucrone resolvit
 Ac facinus male conceptum per viscera quærit,
 Quam cito iudicium velox vindicta probavit,
 Et se cum tali admissa propera ultio junxit.
 Nec quisquam dura ista putet, cum pauca timorem
 Signa acuum, pœna exteret, formido medela est.
 D Ornatum sanctis altaribus addere gaudens
 Certatim populis studio properabat ovantum.
 Verum cum pulchras molitio tanta columnas
 Tentaret sancti transferre ad limina templi:
 Quidam tam properis cæcato corde rebellans
 Obvius ire parat vel talia cœpta morari
 Instinctu impulsus furiosi dæmonis audet:
 Insuper uxori minitans quod fletibus ejus
 Expletum pensaret opus, cum forte propinquo
 Rure habitans quæsitæ operi instrumenta dedisset.
 Nec mora, et in parvi vada per lucentia rivi
 Præcipiti dejectus equo, non repperit ulla
 Quæ possent pronum corpus demergere lymphas.
 Mergendus quæsitivus aquas tenuique fluente

Iacubuit moriens, quas presserat hausit arenas ;
 Naufragium sine puppe rapit, sine flumine gurgis :
 Agnoscent elementa Deum, nil casibus inde
 Mentiri licuit quod jussio sola peregit.
 Non illas certe lacrymas tua funera flenti
 Præmissæ movere minæ, sed plangit, ut ante
 Ominis exosi vates ventura canebas.
 Præcedis nostras jam non prohibendo columnas,
 Nec rapis ornatum templo, rapiende sepulcro.
 Sed populus majore fide devotus et instans
 Præcipuum celeravit opus, virtute probata
 Judicium emicuit, præsens devotio crevit.
 Jam posito terrore legens correcta periclis,
 Munera præcipui numerabis blanda patroni,
 Et post percussum victo serpente venenum
 Nectarei primum succo gaudebis olivi ;
 Quod quoties sancti vicinia juncta sepulcri
 Cominus excepit, mutavit vera liquorem
 Gratia, et advexit properas festina medelas.
 Perlatum obtulerat felix antistes olivum
 Incunctantæ fide quod spiritus ille rigaret,
 Et nova contigui perfunderet aura favoris,
 Perpetuus Domini non solum nomine cultor,
 Et prægressa pii sectans exempla magistri.
 Hunc cum vellet opem veneratus ferre saluti
 Expertumque bonum cunctis adhibere medelis,
 Abrasus prope benedicto e marmore pulvis
 Admixtus sancto vires duplicavit olivo
 Ut sic resperso virtus geminata liquori
 Augeret contacta fidem, sociata salutem.
 Verum ubi vel modicani sensit vicinia micam,
 Gratia contactum velox suspendit olivum,
 Et tumor exundans efferbuit, auxit abundans
 Copia quod coram prolato munere crevit.
 Celsior o:e suo diffusio claustra rigavit.
 Et tamen exundans non fecit gratia damnum
 Et subjecta fluens, et semper plena repletis,
 Non maculat unquam madidas hæc gloria vestes.
 Majorem hæc retinent inspecta Siloa nitorem,
 Quæ totum testantur opus, non abluat ullus
 Quæ virtus tanto indicio perscripta notavit,
 Nec clausa est laus ista loco, sectata fideles
 Gratia sublimes titulos et in acra misit.
 Ipsæ etiam sancti meritum sensere procellæ,
 Grandinis et terror densatis nubibus hæsit
 Vastandisque locis clementior ira pepercit.
 Quidam confidens verani se ferre salutem,
 Si quidquam e sancti licuisset limine templi
 Ad propriam deferre domum, benedicta salubris
 Congaudens famulus suscepit præmia cere.
 Experta est gavisus fides quod pectore toto
 Senserit auxilium : spes expectata revixit,
 Evasit protectus ager jacula illa liquoris
 Saxeæ, et astrictæ glacialia verbera lymphæ,
 Ac fructus satiatione tegens quæ condita terræ
 Extendit patulos voliva ad tegmina ramos.
 Indultum stupuit vicinia cuncta favorem
 Et patuit veris virtus jam cognita signis.

Non ego centenis possem hæc præconia linguis
 Cuncta loqui, aut tantas virtutum evolvere palmas :

A Nec mihi mendacis pulsanda oracula Phœchi,
 Nec conflictarum plectra exspectanda sororum.
 Nos alter repleat tantæ ad præconia laudis
 Spiritus, et nostro det verba et gaudia cordi.
 Ut verum cantare queam, mea Musa, patronus.
 Me foveat, vegetetque meum sua gratia sensum,
 Ne vincar splendore operis, neu lumine tanto
 Obrutus instabiles oculos a luce reflectam,
 Perspicuoque canam celsa et cœlestia sensu.
 Crede Deo, lecture, pio quæ credere nobis
 Ambigis, et Christo cuncta hæc proclivia nosces
 Quæ dedit, et sancti titulis accrescere jussit.

Obsequium solemne pio deferre quotannis
 Assuevit populus, reducis cum circulus anni
 Instaurat renovans sanctæ mysteria Paschæ ;
 B Invitat propriæ veneratio plurima cellæ
 Quæ tam præcipuo patuit fida hospita sancto,
 Angelico possessa viro, prona ora madescunt
 Fletibus, et lacrymis sancti vestigia quærunt,
 Quæ loca contigerit psallens, quæ presserit orans.
 Hinc meminisse volunt in quo libaverit escas
 Immensa exiguo laxans jejunia gustu,
 Cœlesti auxilio excubiis quæ cella quietem
 Foverit, atque brevem membris largita soporem
 Sublimem vigili recrearit imagine mentem.
 Huc populum congaudet ovans perducere pastor.
 Transfretat exceptum numerosis puppibus agmen
 Et fructus sub classe latent : huc sexus et ætas
 Omnis adeat, vacuæ resident custodibus ædes
 Et cunctis alterna fides penetralibus astat.

C Interea infuso mortis vel criminis auctor
 Invidiæ livore suæ, conatibus istis
 Obvius ire parat, navemque aggressus onustam
 Fluctibus in mediis vastoque in gurgite mersit,
 Involvens alto simul omnia rapta profundo,
 Implicitumque trahens decursu fluminis agmen.
 Quam cladem exspectabat ovans, quantoque triumpho
 Optate numerabat funera mortis (sic),
 Divulsos rapiens nutricum a pectore parvos,
 Dispergensque vagas super in via cœrula clades ?
 Ast alio cernens nexu cervice gravata
 Mergere depressum quod strinxerat ulna cadaver,
 Hos madida jam veste trahi, sed quærere cœlum
 Lumine et infusas vel murmure pellere lymphas.

Interea consors Martini in nomine clamor
 Auxilium cœlesti ciet, prosternitur omne ;
 D Vulgus, et humentes fletu perfundit arenas.
 Debebat tam læta dies specialia mœstis
 Gaudia, et eximium solemni in tempore munus.
 Adfuit in mediis confestim militior undis
 Spiritus, et diræ rapuit jura improba morti.
 Suspendit vaga membra liquor solidata saluti,
 Lymphæ artus subvexit aquis, non icta natatu
 Nec permutatis sulcata et saucia palmis,
 Immotum gestavit onus ripisque revexit,
 Gaudia et advectam numerarunt læta salutem.
 Agnovit natum genitrix, infantia matri
 Hæsit et amplexu genitor sua pignora fovit.
 Frater, mater, herus, famulus, matrona, propinquus
 Collato coiere gradu, gratesque resurgens

Vox cecinit, sanctisque Deum laudavit in hymnis.
 Vix audet quisquam confestim credere visis.
 Consulit et dubio trepidantia lumina voto,
 Nec fracta est terrore fides, properatur ad amnem;
 Ocius instaurat vegetas nova gratia vires,
 Non habitum mutare placet, cum vestibis hisdem
 Exsultant, madidoque fides non alget amictu.
 Sic ripa ulterior tanto gavisa triumpho,
 Cantemus Domino læta et credula, dixit (sic),
 Præda illæsa canit, submersus prædo remansit.

Ecce iterum Dominus scissi Jordanis hiatu
 Divisum patefecit iter, populumque per amnem
 Prægressæ jussit se jungere cominus arcæ,
 Ad fontem remeans vertit sua flumina gurges,
 Et sistens cursum refluus properavit ad ortum,
 Tæc loça calcatis populus protrivit arenis
 Navita quæ trepidus, remo veloque cucurrit.
 Quas terræ, pontique vias non nominis hujus
 Gloria pernici penetravit concita saltu,
 Æquoreas egressa vias, et pervia nautis,
 Vasti dorsa maris validis abrepta procellis?
 Puppis in ignotum longe declata profundum
 Extra hominum classisque vias torpore ligatum
 Turbinis impulsu præceps irruerat æquor.
 Egressum spes nulla dabat. Nam glute liquoris
 Immota absistens pontus tabulata tenebat
 Obsidione maris cupientes vota procellæ.
 Verum nulla datur miseris exire potestas
 Naufragium tam segne tenet sine motibus ullis
 Quæ natat in pelago non enatat, hæret in undis
 Detestanda quies pontus quod sustinet obstat,
 Nec vehit impulsu puppem, nec sorbet hiatu.
 Effugii via nulla patet, nam servat in undis
 Fluctibus strictam torpens custodia prædam.
 Spes est una Deus, solus quæcunq; creavit,
 Et regit, imperium servant elementa creantis,
 Ad nutum Domini raptim commota quiescunt,
 Insuetos motus propere torpentia discunt,
 Dispositisque prius rebus dat jussio legem.

Quidam rumorem sensu meliore secutus
 Martini titulos fama vulgante per orbem
 Compererat, plenaque piis miracula gestis,
 Hic cogente malo solam ratus esse salutem
 Ad verum clamare Deum, sic forte precatus,
 Ad cælum visus lacrymarum fonte rigatos
 Erigit, atque oculis cordis penetralia jungens
 Aspice, ait, miseros spes una et vera salutis,
 Martini miserere Deus, qui tanta per illum
 Sparsisti in populis divini signa favoris,
 Et meritum virtute probans extendere terras
 Iussisti titulos etiam trans æquora claros.
 Ille suis solvat vel laxet vincula puppis
 Suffragiis, cogat divisas cedere lymphas,

A Et tantum fluctum rarescere gurgite ponti.
 Nec mora, et allapsi propere vis maxima venti
 Expulit arreptam discisso gurgite navem,
 Et vexit facili super invia cærule statim,
 Moxque exoptata portus statione refovit,
 Nomine Martini vectus simul atque revector.
 Assiduaque fide dona exorata canentes,
 Quis tandem hæc sensu capiat; quis carmine pingat
 Quis numerare queat, quis promere? vincitur omne
 Ingenium, cohibent pressas præconia linguas.
 Attamen inferior titulis quos gloria comit,
 Quæ comperta mihi toties vel scripta relegi
 Cum fari ut dignum est, nequeam, vel tangere nitar.

Quidam de sancto repetens sua limina templo
 Præsidium domui credens asferre salutis
 B Detulerat secum sanctam ad penetralia ceram,
 Fidens quod tanti benedictio juncta patroni
 Tam justæ fidei meritis virtutis ades. et.
 Et jam tempus erat prodi documenta favoris.
 Forte per elapsum serpens incautus ignem
 Flamma vorax vires augens per pabula ligni
 Urgebat jam clade donum. Vapor undique in auras
 Plurimus undantem glomerabat turbine molem,
 Arida sorbebat rapiens atque obvia lambens,
 Et solas linquens de tanta clade favillas.
 Nec spes effugit propius flagrante periclo.
 Sepserat incumbens propter penetralia terror,
 Et tam contiguam vicina pericula prædam.
 Ad sanctum rediere preces, clamore fideli
 Poscitur, atque iterant crebræ nomina voces (sic),
 C Ipse herus accepsæ rutilantia lumina cere
 Unguine felici blandam fundentia lucem
 I prætrepidam velox rapit ad penetralia dextra,
 Atque inter medias statuens flagrantia flammæ
 Ignis præsidii ingentem reppulit ignem.
 Hæsit turbo furens, vastator protinus hostis
 Terga dedit, rabiemque ignis scintilla fugavit.
 Non ita si totos jecissent hubila nimbos
 Desuper infusæ possent prodesse procellæ.
 Aut si certanter rapuissent flumina cætus,
 Quilibet hæc quirent exhausto flumine fontes
 Tam celeri præstare bono quam vera potestas
 Ignis prætrepidans refugit sua pabula ceras
 Alterosque favos consors natura pavescit.
 Virtute interimit flammam quam lumine nutrit
 Nectare perspicuo redolens pinguedo liquores.
 D Hæc paucis ausus propere percurrere verbis
 Signavi indoctus populo relegenda fideli,
 Firmavere humilem tam grandia gaudia vocem,
 Quæ queris descripta parum mirabere gesta,
 Sufficit ut carmen temens præconia laudis
 Nil morti licuisse, palam cum vita probetur.
 Perpetuum urbs Turonum Martino antistite gaudet.

EPISTOLA

B. PAULINI AD PERPETUUM EPISCOPUM.

Domino sancto ac beatissimo patrono Perpetuo episcopo Paulinus.

Iterato asina: ora reserastis qui mihi loquendi fidu-

ciam præstitistis, cum objecta ore in eo loco verecundius silentio conticescerem quam imperita verborum garrirer. Sed quærit de suffragii assidui

suggestione : votum loquendo prodidere, domine sancte ac beatissime, specialis apud Dominum patrono conversationis angelicæ et apostolicæ dignitatis. Ego conscientia perurgente credideram etiam hoc fuisse nimium quod potueras notare temerarium, ut ad illam virtutum tam perspicuam claritatem quasi illuminandus accederem, lucemque tam claram tænebrarum mearum nube restringerem. Sed benigne de his quæ scripseram sentiendo duplicatis audaciam jussione, ut etiamnum illi parietes consecrati ver-

A suam meorum ferant lituras, qui ad remedium imbecillitatis imbuimur. Versus per dominissimum meum diaconum sicut præcepistis, emisi, quos pagina in pariete reserata susciperet, etiam illis de visitatione Nepotuli mei memor tanti favoris adjectis, quem charta inscripta virtutibus, et manu beatitudinis vestræ subscripta sanaverat. Vestra præstabit oratio ut credulitas crescat auxiliis, et quæ adipisci cupimus, scribere quia permittimur, aedamus.

INCIPIIT VERSUS PAULINI DE VISITATIONE NEPOTULI SUI.

Quam modicam stillam quanto torrente rependis,
Sancte Deus, licet ipsa hujus vel guttula roris
A te tam sterili data sit vel præstita cordi.
Non his obsequiis tam largum flumen egebat,
Et tenuis levibus foliis qui decidit humor
Tam profluo augmento faceret dum labitur anni
Cum magis ad ramos de rupi surgeret humor,
Dum virens fundit nebularum stamina gurgis,
Contiguumque rapit sitiens vicinia frigus
Inque hæc gutta meas tetigit tam prodiga fauces,
Tangeris ut marmor solidi crystallæ fluenti.
Quantum hæc sola mihi ferret patientia donum
Ut nullam incideret felix audacia culpam.
Nunc vero his etiam duplicaret gratia signis
Ut nullo te sine canam, venerande sacerdos,
Non finitur opus quo susciter, addita crescunt,
Quæ meminisse jubet virtus, dum proditur ætat,
Tunc meas visus lacrymas, tu fletibus illis
Fers miseratus opem, te vitæ altissimus auctor
Exorante gravis cohibet lamenta senectæ.
Ipsa salus vitam revehit : dejecerat ægrum
Et pene exanimem morbi vis tanta nepotem,
Conjunctamque eidem nubendi lege puellam,
Ut vix jam tenui spirarent corpora flatu,
Nec posset solers tactus deprendere venas
Subtracti pulsus filo languente latentes.
Me quoque submotum pietas arcebat ab omni
Officio : exosam vitabant lumina lucem,
Dum poena est quodcumque vident. Spes una paventis
Cor tetigit juvenis, causam mandare patrono,
Indulti et toties proprii meminisse favoris.
Nuper contigerat perfectam evolvere chartam
Quæ tanti ad nosmet meriti pervenerat, index
lunumera ut miris fulgeret gratia signis,
Queis Dominus veri meritum testatus amici,
Ornabat sanctum per dona immensa sepulcrum.
Hæc signa antistes dextra signaverat alma
PERPETUUS, tanti gavisus laude magistri.
Hanc igitur chartam vix linguæ murmure parvo,
Incunctante fide spes non incerta poposcit.
Exanimi juveni vires fiducia fandi
Præstitit, et fessam laxavit gratia linguam.

• Hi versus valde corrupti erant in vetere codice.

Ergo inter medios quos febris moverat ignes
Virtutum palmas stomacho conjunxit anhelus,
Et rapuit recolendo fidem quæ scripsit in ipsis
Condita visceribus quidquid conclusa tegebat
Pagina, et ad votum velox medicina cucurrit.
Exiit jussus tanta ad miracula sudor,
Crevit et ad numerum tanti quoque muneris ordo
Ut scribendo fidem faciem quam scripta retentant :
Non tam pernici suspendunt succina saltu
Festucam feni vicini glute vaporis,
Quam citus ad chartam madefacti corporis humor
Mandato celebrante redit, sæpe vita revertens
Affectu quæsitivum ayum, quasi nuntia tanti
Muneris, et reliquis jussit me jungere signis
Quam præsentit opem, tali mandanda patrono est
Causa rei, assistit propior clementia sanctis
Et culpæ offensam relevat tutela favoris.
Nec mora commoditas numerum prægressa dierum
Qua sæpe ignaros spes dinumerata fellellit
Auxiliis orantis adest, nec clauditur ullis
Gratia vera locis, nec vires terminus arctat
Quas Deus accumulatur, propter curatio tangit
Qua Salvator adest : tam longe ab juncta sepulcro
Cellula suscepit quod mens attendit poposcit,
Atque ipsa est ingressa locum, quo credita puncto.
Ille æger, lethumque pavens uxoris amata,
Fit medicus, suadetque fidem mittendo salutem,
Foscit et illa toris quidquid persenserat iste.
Est certamen opem retinere, et querere partem,
Hic possessa timet dimittere, illa probatis
D Se quoque salvari festinat credula signis,
Sique dure inque vices ambo orant, amboretentant (sic),
Atque hærens uni pietas succurrit utrique.
Grates, sancte, tibi dum spiritus hos reget artus
Mens et lingua canet, nunc respice cætera clemens
Membra domus, celeris revehens fomenta salutis
Et tibi commissam propior solare senectam,
Optata indulgens propere, vel præstata servans.

DE ORANTIBUS.

Quisque solo acclinis mersisti in pulvere vultum :
Humidaque illæssæ pressisti lumina terræ.
Attollens oculos, trepido miracula visu
Concipe, et exinio causam committe patrono,

Nulla potest tantas complecti pagina laudes
 Quamquam ipsa his titulis cœmenta et saxa notentur.
 Terrenum non claudit opus quod regia cœli
 Suscipit, et rutilis inscribunt sidera gemmis,
 Martini si quæris opem trans astra resurgens
 Tange potum, angelicum scrutatus in æthere cœtum,
 Illuc conjunctum Domino perquire patronum
 Sectantem æterni semper vestigia Regis.
 Si dubitas, ingesta oculis miracula cerne
 Quois famuli meritum verus Salvator honorat.
 Accedes reliquis inter tot millia testis,

A Dum narranda vides, solers et visa retexis.
 In sanctis quidquid signavit pagina libris
 Instaurat renovante Deo, quo munere gaudent
 Cæcus, claudus, inops, furiosus, anxius, æger,
 Debilis, oppressus, captivus, mœstus, egenus.
 Omnis apostolicis gaudet curatio signis.
 Qui flens adfuerit, lætus redit, omnia cedunt
 Nubila, quod meritum turbat medicina serenat.
 Expete presidium, non frustra hæc limina pulsas.
 In cunctum perget pietas tam prodiga mundum.

EXEUNTE SÆCULO QUINTO.

AMŒNUS.

ENCHIRIDION VETERIS ET NOVI TESTAMENTI.

DE VETÈRE TESTAMENTO.

ADAM ET EVA.

Eva columba fuit tum canclida, nigra deinde
 Facta, per anguinum male suada fraude venenum
 Tinxit et innocuum maculis sordentibus Adam.
 Dat nudis sicula draco mox tegmina victor.

ABEL ET CAIN.

Fratrum sacra Deus nutu distante duorum
 Æstimat accipiens viva, et terrena refutans :
 Rusticus invidia pastorem sternit ; in Abel
 Forma animæ exprimitur, caro nostra in monere
 Cain.

ARCA NOE.

Nuntia diluvii jam decrescentis ad arcam
 Ore columba refert ramum viridantis olivæ :
 Corvus enim ingluvie per scœla cadavera captus
 Hæserat, illa datæ revehit nova gaudia pacis.

ILEX HAMBRAË.

Hospitium hoc Domini est, ilex ubi frondea Mani-
 |bræ
 Armentale senis protexit culmen, in ista
 Risit Sarra casa, sobolis sibi gaudia sera
 Ferri, et decrepitem sic credere posse maritum.

MONUMENTUM SARÆ.

Abraham mercatur agrum, quo conderet ossa
 Conjugis, in terris quoniam peregrina moratur
 Justitia atque fides : hoc illud millibus emptum
 Spelæum, sanctæ requies ubi parva favillæ est.

SOMNIUM PHARAONIS.

Bis septem spicæ, vaccæ totidem, Pharaoni
 Per somnum visæ ; portendunt dispare forma
 Uheris, atque famis duo per septennia tempus
 Instare, hoc solvit patriarcha, interprete Christo.

JOSEPH A FRATRIBUS AGNITUS.

Venditus insidiis fratrum puer ipse vicissim
 Cratera in fratris sacco clam præcipit abdi
 Utque reos furti Joseph tenet, auctio fallax
 Proditur, agnoscunt fratrem, vanique pudescunt.

IGNIS IN RUBO.

Sentibus involutans Deus igneus ore corusco

B Compellat juvenem, pecoris tunc forte magistrum
 Ille capit jussu virgam, sit vipera virga,
 Solvit vincla pedum, properat Pharaonis ad arcem

ITER PER MARE.

Tutus agit vir justus iter, vel per mare magnum,
 Ecce Dei famulis scissim, freta Rubra debiscunt,
 Cum peccatores rabidos eadem freta mergant,
 Obruitur Pharao, patuit via libera Mosi.

MOSES ACCIPIT LEGEM.

Fumat montis apex divinis ignibus, iu quo
 Scripta decem verbis saxorum pagina Mosi
 Traditur, ille suos suscepta lege revisit,
 Forma sed his vituli solus Deus, et Deus aurum.

MANNA ET COTURNICES.

Panibus angelicis albet tentoria patrum,
 C Certa fides facti, tenet urceus aureus exin
 Servatum manna : ingratis veni altera nubes,
 Atque avidos carnis satura congesta coturnis.

SERPENS ÆNEUS IN EREMO.

Fervebat via sicca eremi serpentibus atris,
 Jamque venenati per livida vulnera morsus
 Carpebant populum, sed prudens ære politum
 Dux cruce suspendit, qui virus temperet anguem.

LACUS DESERTI AMARUS.

Aspera gustata populo sitiente lacana
 Tristificos latices stagnanti felle tenebat ;
 Moses sanctus ait : Lignum date, gurgitem in istum
 Conjicite, in dulces vertentur amara sapes.

FONTES DUODECIM ET PALMÆ SEPTUAGINTA.

Devenere viri, Mosi duce, sex ubi fontes,
 D Et sex forte alii, vitreo de rore rigabant,
 Septenas decies palmas, quæ mysticus Melym
 Lucus, apostolicum numerum libris quoque pinxit.

LAPIDES DUODECIM IN JORDANE.

In fontem refluo Jordanis gurgite fertur,
 Dum calcanda Dei populis vada sicca relinquit,
 Testes bissemi lapides, quos flumine in ipso
 Constituere patres, ad formam discipulorum.

DOMUS RAAB.

Procubuit Hierico, sola astant atria Raab.

Hospita sanctorum meretrix, tanta est fidei vis;
Incolumi securo domo spectabile soccum
Ignibus adversis in signum sanguinis offert.

SAMSONIS LEO.

Invictum virtute comæ leo frangere Samson
Aggreditur, necat ille feram, sed ab ore leonis
Mella fluunt, maxilla asinæ fontem vomit ultro:
Stultitia exundat lymphis, dulcedine virtus.

SAMSONIS VULPES.

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus armat,
Pone faces caudis circumligat, in sata mittit
Allophylum segetesque cremat; quæ callida vulpes
Nunc heresis flammas vitiorum spargit in agros.

DAVID PASTOR.

David parvus erat, fratrum ultimus, et modo Jesse
Cura gregis, citharam formans ad ovile paternum,
Inde ad delicias regis; mox horrida bella
Conserit, et funda sternit stridente Goliath.

DAVID REX.

Regia mirifici fulgent insignia David,
Sceptrum, oleum, cornu, diadema, et purpura, et
[ara.

Omnia conveniunt Christo, chlamys, atque corona,
Virga potestatis, cornu crucis, altar, olivum.

ÆDIFICATIO TEMPLI.

Ædificat templum sapientia per Salomonis
Obsequium, regina Austri grave congerit aurum.
Tempus adest, quo templum hominis sub pectore
[Christus

Ædificet, quod Gaza colentum barbara ditet.

FILII PROPRIETARUM.

Forte prophetarum nati dum ligna recidunt
Fluminis in ripa, cecidit discussa bipennis,
Gurgite submersum est ferrum, sed mox leve lignum
Injectum stagnis ferrum revocabile fecit.

CAPTIVITAS ISRAEL.

Gens Hebræorum peccamine capta frequenti,
Fleverat exsilium diræ Babylonis ad annes:
Tum patrios cantare modos præcepta recusat,
Organaque in ramis salicis suspendit amara.

DOMUS EZECHIE REGIS.

Hic bonus Ezechias meruit ter quinque per annos
Præscriptum proferre diem, legemque obeundi
Tendere, tot gradibus quot vespera texerat unda
Lumine perfusus, docuit sol versus in ortum.

DE NOVO TESTAMENTO.

GABRIEL ET MARIA.

Adventante Deo descendit nuntius alto
Gabriel Patris ex solio, sedemque repente
Intrat virginem: Sanctus te Spiritus, inquit,
Implebit, Maria; Christum paries, sacra virgo.

CIVITAS BETHLEEM.

Sancta Bethlem caput est orbis, quæ protulit le-
[sum

Orbis principium, caput ipsum principiorum;
Urbs hominem Christum genuit, qui Christum agebat
Ante Deum, quam sol fieret, quam lucifer esset.

MAGORUM MUNERA.

Hic pretiosa magi sub virginis ubere Christo

A Dona ferunt puero, myrrhæque, et thuris, et auri.
Miratur genitrix, tot casti ventris honores,
Seque Deum genuisse, hominem, regemque supre-
[mum.

ANGELI AD PASTORES.

Pe: vigiles pastorum oculos vis luminis implet
Angelici, natum celebrans e virgine Christum
Inveniunt tectum pannis, præsepe jacenti
Cuna erat; exsultant alacres, et numen adorant.

INFANTUM IN BETHLEEM CÆDES.

Impius innumeris infantum cædibus hostis
Perfurit Herodes, dum Christum quærit in illis.
Fumant lacteolo parvorum sanguine cunæ,
Vulneribusque madent calidis pia pectora matrum.

CHRISTUS IN JORDANE BAPTIZATUR.

B Perfundit fluvio, pastus Baptista locustis
Silvarumque fucis, et amictus veste cameli:
Tinxerat et Christum, sed Spiritus æthere missus
Testatur tinctum qui tinctis crimina donct.

PINNA TEMPLI.

Excidio templi veteris stat prius superstes,
Structus enim lapide ex illo manet angelus usque
In sæclum sæcli, quem spererunt ædificantes;
Nunc caput est templi, et lapidum compago novo-
[rum.

VINUM EX AQUA FACTUM.

Ædificata conjugii celebrabant auspice coetu,
Forte Galicæ deerant jam vina ministris,
Christus vasa jubet propeperanter aquaria lymphis
Impleri, inde meri veteris perfunditur unda.

PISCINA SILOA.

C Morborum medicina latex, quem spiritus oris
Erucat variis, fusam ratione latentis,
Siloam vocant, sputis ubi collita cæci
Lumina Salvator jussit de fonte lavari.

CÆDES JOANNIS.

Præmia saltatrix poscit funebria virgo
Joannis caput, abscissum quod lance reportat
Incestæ in gremium matris; fert regia donum
Psaltria, respersis manibus de sanguine justo.

CHRISTUS PER MARE AMBULAT.

It mare per medium Dominus, fluctusque liquentes,
Calce terens, jubet instabili descendere cymba
Discipulum; sed mortalis trepidat plantas
Mergit, at ille manum regit, et vestigia firmat.

DÆMON MISSUS IN PORCOS.

D Vincla sepulcrali sub carcere ferrea dæmon
Frægerat: erumpit, pedibusque advolvitur lesu;
Ast hominem Dominus sibi vindicat, et jubet hostem
Porcorum furiare greges ac per freta mergi.

QUINQUE PANES ET DUO PISCES.

Quinque Deus panes fregit piscesque gemellos,
His hominum large saturavit millia quinque;
Implentur minimo micarum fragmine corbes
Bisseni, æternæ tanta est opulencia mensæ.

LAZARUS SUSCITATUS.

Conscius insignis facti locus in Bethania,
Vidit ab inferna te, Lazare, sede reversum.
Apparet fractis scissum foribus monumentum,
Unde putrescentis redierunt membra sepulti.

AGER SANGUINIS.

Campus Acheldemacæ sceleris mercede nefandi
Venditus, exsequias recipit tumultus humandas.
Sanguinis hoc pretium est Christi, Juda eminens
[arctat

Infelix collum laqueo, pro crimine tanto.

DOMUS CAIPHÆ.

Impia blasphemice cecidit domus alta Caiphæ
In qua pulsata est alapis facies sacra Christi.
Hic peccatores manet exitus, obruta quorum
Vita ruinosis tumulis sine fine jacebit.

COLUMNA AD QUAM CHRISTUS EST FLAGELLATUS.

Vinctus in his Dominus stetit ædibus atque columnis
Annexus, tergum daret ut servire flagellis.
Perstat adhuc, templum gerit veneranda columna,
Nosque docet cunctis immunes vivere flagris.

PASSIO SALVATORIS.

Trajectus per utrumque latus, laticem atque cruo-
[rem

Christus agit; sanguis, victoria, lympha, lavacrum est.
Tunc duo discordant crucibus hinc inde latrones
Contiguus: negat ille Deum, fert iste coronam.

SEPULCRUM CHRISTI.

Christum non tenuit saxum, non claustra sepulcri,
Mors illi devicta jacet, calcavit abyssum.

A Sanctorum populus superas simul iuvat ad oras,
Seque dedit multis tactuque oculisque probandum.

MONS OLIVETI.

Montis oliviferi Christus de vertice sursum
Ad Patrem rediit, signans vestigia pacis.
Frondebis æternis præpinguis liquitur humor,
Qui probat infusum terris de chrismate donum.

PASSIO STEPHANI.

Primus inquit Stephanus mercedem sanguinis, imbri
Afflictus lapidum, Christum tamen ille cruentus
Inter utrumque nefas mercatus acerba doloris;
Nunc age constanter, repara virtutis honorem,
Et tibi te revoca, trepidum ne noxia frangant,
Gloria ne pereat, neu prospera lubrica perdant;
B Utere more tuo, te deinde redisce magister,
Fortis athletæ animo, sanctos non obruit error.
Acrius insequitur hostem manus ista dolore,
Plagaque fixa solet mentes armare viriles,
Atque pudore recens crescit de vulnere virtus,
Ac datur aruigero victoria vulnere crebro.
Fraterno alloquio sic angelus explicat ore,
Tanta est cura Dei Martinum avellere lapsa.
Ulterius synodo neque se permiscuit insons
Virtutisque suæ damnis nova lucra paravit.

ÆGYPTIUS DEUM MARTINI INVOCANS, TEMPESTATIS PERICULUM EFFUGIT.

Navita cum quidam Tyrrhenum curreret æquor,
Fert iter ad Romam, qui velificante volatu
Turbinis impatiens oritur violentia venti,
Exiliunt fluctus, feriunt cava vela rudentes.
Nutat pinus iners, rapitantur signa chiroscis,
Lenis et antennæ coeuntia cornua frendent,
Artis inops, stupidus resiliit de puppe magister.
Stant, undè armatura cadit, fragor æquoris urget.
Prora bibit; dum nauta vomit, perit ars, jacet usus,
Spes fugit, ira premit, rapitur lux, morsque minatur
Casibus in dubiis, certi vergente salute.

C Dum trepidant omnes, Ægyptius hæc ait unos,
Quin et dum Christi charismata senserat exors:
Martini Deus, eripe nos! Mox dira procella
Corruit, et pelagi tumor altus ad ima resedit.
Sternitur unda rati, liquidi stetit area campi,
Atque immota loci jacuerunt murmura ponti.
Gurgitis optati trabe curritur æquor amicam,
Littoris ora legunt flabris data vela secundis,
Atque petens portum, vada complet nauta celeusma
Sic benè pro meritis famulo dat Christus honores,
Cujus eunte fide terras, mare, sidera supplet.

IN LEONTIUM EPISCOPUM

REDDITUM BURDEGALENSI ECCLESIE

ACROSTICHIS.

Agnoscat omne sæculum
Antistitem Leontium,
Burdegalense præmium,
Dono superno redditum.
Bilinguis ore callido,
Crimesa fovebat invidum,
Forens acerbum nuntium,
Hunc jam sepulcro conditum.
Celare se non pertulit,
Qui triste funus edidit,
Et si nocere desiit,
Insana vita prodiit.

D

Deceptus arte noxia
Cassata deflet crimina,
Dum quæ putabat tristia,
Conversa sunt in gaudia.
Exempla sæva protulit,
Calcanda cuuncto tempore,
Ut jam sibi conscriberet
Decreta vivo antistite.
Fucata res hæc contigit
Vitanda casto pectore,
Superstite ut præsumeret,
Post fata quod vix defuit.

Gravat sacerdos ordinem
Qui episcopatum sic petit,
Præcepta qui complectitur
Fugit honoris ambitum.

Hoc si cui sit debitum
Coactus ascendat gradum,
Non se petente callide,
Sed dante Christi munere.

Ineptus est quis ipse se
Præferre vult Ecclesie :
Nam rem sacram sumere
Electio divina sit.

Carus sacerdos ordinem
Hilarius non ambiit,
Martinus illud effugit,
Gregorius vix sustulit.

Leges refutant ambitum,
Invasor omnis pellitur,
Quod respuunt prætoria,
Vitet nefas Ecclesia.

Maligna erant certamina,
De sede non tamen sua,
Quæ nec pati desiderat,
Non inferat mens improba.

Nec longiore tempore
Versatur in hoc murmure,
Dum cogitant succedere,
Redit sacerdos qui fuit.

Orante plebe protinus,
Dum nemo credit, redditur,
Quæ confluent post tristia
Majora sunt hæc gaudia.

Plausu favebat civitas,
Cui reddita est felicitas

A

Orbata quem desleverat,
Partem recepit anxia.
Quem vix putabat redditum
Præventa voto prospero,
Res mira quando cernitur
Solet stupere visio.

Recolligit rector gregem,
Errore captum semita,
Pastoris arce cognita
Gavisa sunt ovilia.

Sumpsit gradum quo tempore
Regressus est : eo die,
Quis non superno munere
Hoc contigisse prædicet ?

B

Tantum nec ante premium
Plebi fuit, cum factus est,
Lactata quantum tunc fuit
Quando recepit præsulem.

Venite, cives, plaudite,
Et vota votis addite ;
Quo facta sunt miracula,
Servent eum cœlestia.

Christus sereno lumine
Circumvolet, quem reddidit,
Ut trina crescat gratia,
Mercede, vita, gloria.

Imum canendo concrepet,
Quisquis Deo non invidet ;
Laus ejus est, qui præsulem
De mortis ore retrahit.

C

Zelante fido pectore,
Jam vera dici non pudet,
Hæc parva nobilissimo
Papæ damus Leontio.

EODEM TEMPORE.

SECUNDINUS

HIBERNUS EPISCOPUS.

HYMNUS

IN LAUDEM S. PATRICII ADHUC VIVENTIS.

(Hunc hymnum videsis Patrologiæ nostræ tomo LIII, col. 837.)

EKBUNTE SÆCULO QUARTO.

DREPANUS FLORUS.

NOTITIA.

(Ex Biblioth. Patrum Lugd.)

Drepanus, natione Gallus fuit, ut ex ejus epistolis **D** duinum, 37 Heduorum episcopum, qui, cum undeci-
colligimus : Florus nominatus, ut ex epistola ad Mo-
Juxta Baronium, in notis ad Martyrologium Ro-
manum 8 Maii, et Posseyinum, in Apparatu sacro,
qui existimant hunc Drepanum esse illum cujus me-
minit Sidonius Apollinaris lib. vii, epist. 11, Edit.

rum Brunecchildis, quæ vixit ætate Gregorii Magni PP. A ad annum Christi 590; Magnus vero sive Senior Theodosius cui Panegyricum Romæ dixit Latinus Pacatus Drepanius, ad annum Christi 390 et quod excurrit. imperaverit, videtur plane hic noster Drepanius Florus poeta, Latino Pacato Drepanio, ducentis quin-

quaginta paulo plus minus annis posterior, ac proinde vixisse ad annum Christi 680. Scripsisse hymnos ipse testatur ad Wulphinum grammaticum :

Conticuit citharas quondam vox optima nostræ.
Et lyra dulcimos pressit amica sonos.

Quid præterea scripserit, non possum affirmare.

DREPANI FLORI PSALMI ET HYMNI.

PSALMUS XXII.

Me pater omnipotens clementi jure gubernat,
Non mihi dira fames, non ulla nocet agestas.
Adsunt graminei colles et pascua læta,
Adsunt et liquidi fontes et flumina larga.
His ego nutritus, his semper abunde reffectus,
Justitiæ rectos contendam carpere calles,
Quos mihi dux mentis secreto lumine pandit,
Ipsius ut nomen celebretur laude perenni.
Illum ego corde sequens, lethi mortisque tenebras,
Intrepido calcabo pede, mala nulla timebo :
Meme quippe tuæ pie rex correptio virgæ,
Me baculus, pater alme, tuus firmatque regitque.

Tu mihi delicias, tu mensam epulasque parasti,
Qui satur invictas adipiscar pectore vires,
Adversasque acies pulchro certamine vincam,
Ut mihi post validos pugnx victricis agones.
Lætitia largo caput aspergat olivo,
Lucillusque calix pleno me proleat hausto,
Servatusque tua cunctis pietate diebus,
Sidereum Christi merear conscendere templum,
Sub quo perpetuis vivam feliciter annis.

PSALMUS XXVI.

Lux mihi pura Deus, Deus est mihi vivida virtus :
Nec tenebras igitur, nec mortis jura verebor.
Hoc tutore mea et munitur denique vita,
Ne me dira loco possit formido movere;
Sed spernam cunctos robustis viribus hostes,
Qui properant nostras malis absumere carnes.
Ecce meum tanto pulsant qui turbine pectus,
Robore contrito tristi periere ruina :
Sive ergo castris sedeant, seu prælia tentent,
Ponam corde metum, spem tota mente resumam.

Unum est quod cæli Dominum intenseque poposci,
Quodque ardens nimio voti fervore requiram,
Ut maneam cunctis Christi sub mœnibus annis,
Ipsius et sancto semper succensus amore,
Sæpius æterni visam sacra limina templi.
Hic me namque feris cum cingerer undique bellis,
Sub proprio abscondit thalamo, velisque sacratis
Obtectum, grata nimium confovit in umbra.
Hic me prævalida saxi sublimis in arce
Constituit, sævosque super pius extulit hostes,
Quo subjecta meus temnat certamina vertex.
Ibo igitur sacri veneranda per atria templi.
Ac murus laudum Christi devotus ad aram

Persolvam, gaudensque melos et carmina dicam :
B O Deus, ætherei censor mitissime regni,
Pande salutiferas mœstis clamoribus aures,
Quosque gemens fundo miseratus respice flexus.
Te mea vult facies, te mens, te corda precahtur,
Conspectum faciemque tuam, Pater alme, requiro.
Neve pios oculos, sanctum neu subtrahe vultum,
Neu famulum Dominus bello incumbente relinque :
Esto mihi clemens potius, fidusque patronus,
Nec me contemptum truculentis desere monstris.
Ne me quippe feri quoudam liquere parentes :
At bonus hic Dominus dulci pietate refovit.
Pande mihi ræctum perplexa per avia callem,
Legis et eximiam tribuas fulgere lucernam,
Ne ferro accinctos incurram nescius hostes :
Sed duce te gradari inimica per agmina tutus ;
C Nam me falsiloqui cinxerunt undique testes :
Nil tamen insontem mendacia vana nocebunt,
Sed mendax proprium portabit lingua reatum.
Ast ego confido Domini quod gaudia larga
Vitali in patria lætus sine fine videbo.
Exspecta Dominum constanti corde benignam ;
Semper et adversis conflige viriliter armis,
Nam bona perpetui patiens feret inclyta regui.

PSALMUS XXVII.

Ad te polorum conditor
Clamore supplex intimo,
Votum precemque dirigo :
Aurem benignas commoda.

Nam si tuis oraculis
Indigna gesto pectora,
His exsto jam simillimus.
Imo vorantur qui lacu.

Audi precantis anxia,
Pater suprefne, murmura,
Dum templa cæli ad ardua
Elata tollo brachia.

Ne me scelestis obsecro
Et criminosis cœtibus
Mixtum trahas ad infima
Pœnæ voracis tartara.

Qui lingua et ore subdolo
Pacem loquuntur proximo :
Dirum sed altis contegunt
Bellum feri præcordiis.

His ergo, judex optime,

Parem repende gratiam ;
Tormenta versutis vafra,
Infer malignis callida.

Manus iniquis actibus,
Vitamque fraudi deditam
Condigna plectat ultio,
Fraus fraude, vita concidat.

Domus dolosis illita
Fucis perenne corruat :
Quæ facta mens nescit Dei,
Densis tenebris horreat.

Grates polorum principi,
Qui vota servi supplicis
Vocemque clemens flebilem
Tanto beavit munere.

Hic dimicantem protegit,
Juvat, tuetur, erigit :
Hujus favente numine,
Claros triumphos consequor.

Tunc dura post discrimina,
Caro dolore libera
Florebit, et decus novum
Pulchræ salutis induct.

Huic ergo prompto spiritu
Mei decoris principi
Laudes sacrabo debitas
Dulces et hymnos concinam.

Hic namque virtus inclyta
Plebis beatæ præmia ;
Hic ipse Christo profusa
Servat salutis gaudia.

Salva, Creator optime,
Plebem redemptam sanguinæ,
Tuæque diâ præmiis
Hæreditatis gloriæ.

Hanc cum potenti dextera
Semper gubernas et proteges,
Extolle summis hanc bonis,
Ævi perennis sæculis.

HYMNI ANANIE, AZARIE ET MISAEI, SANCTORUM TRIUM FUERORUM.

Omne quod æternus per verbum condidit auctor,
Auctoris nomen celebret, laudesque resultet,
Exsultetque sanus per sæcula cuncta parentem.
Angelicæ vestro tormæ benedicite regi,
Iugentiumque simul resonet vox celsa polorum :
Hunc modulentur aquæ, quas sustinet arduus æther,
Hunc omnis sanctæ virtus decantet amore,
Hunc sol argenti psallat splendore coruscus,
Hunc gelido fulgens collaudet lumine luna,
Hunc pariter totus stellarum concinat ignis. 70
Te pluvia exundans, te ros lenissimus edat,
Discordesque auræ concordi voce resultent :
Artificem proprium pulcherrima flamma loquatur,
Et rapidus Domini nomen simul æstus anhelet.
Hoc glacialis hiems, hoc torrida personet æstas.
Roscida temperies, et tempora cana pruinis,
Horrendumque gelu, et magui vis frigoris ingens,
Et glacies crustis, vertens immanibus undas,

A Atque nives denso vallantes vellere terras,
Auctori per sæcula Deo sua carmina dicant. 20
Hunc nox somniferis involvens cuncta tenebris,
Atque dies varios distinguens luce colores,
Mortalesque animos torrentia fulgura laudent,
Et nubes largo ditantes ubere terras.

Te sator immensas tellus fundata per undas,
Te quoque sublimi gaudentes vertice montes,
Et colles humili spectantes sidera collo,
Aerique sonent jucundo murmure silvæ,
Atque omnis celebret fetus telluris opimæ
Tum fontes gelido moderantes caunata potu,
Et maria horrendo quatientia littora fluctu,
Flumineusque canat lapsus clamore sonoro.

Te ceti immanes, et quidquid reptat in undis ;

B Te volucrum dulcis laudet cœnitate agris.
Te pecorum mitis grex inclyte personet, et te.
Vis etiam resonet rabidarum torva ferarum.
Hunc hominum omne genus pollens ratione potenti
Innumeris recinat linguis, hunc ipsa resultet
Israelitarum nimium plebs cara Tonanti.
Vosque sacerdotes, quos nobile germen Aaron
Edidit, et sacro Levitæ sanguine creti,
Quos proprii templi voluit Deus esse ministros,
Serpeuas supero laudes persolvite Regi.

Spiritus hunc animæque ciant per sæcla piorum,
Et sancti atque humiles pura pietate frequentent. 45

Hunc Anania sacer summo sustollat honore,
Azariasque simul reverendo prædicet ore,
Et Misael pulchro sanctus collaudet amore,

C Qui se de medio fornacis turbine tutos
Eruit, et venti rorantis flamine fovit,
Cum rapidis cincti canerent hæc carmina flammis,
Vimque suam oblitus sanctos non læderet ignis.
Res mira, et nullis abolenda in sæcula sæclis,
Non caro, non vestis, non verticis ipse capillus 55
Ardorem sensit piceum flammæ vaporem :
Quin læti atque alacres, ipso poscente tyranno,
Egressi in laudes veri domuere profana
Ora Dei, quo psallenti mirantia vultu,
Horrore ingenti tenuerunt bârbara corda. 60

Hunc et nos igitur summum sanctumque paren-
tem,

Cum nato immensi statuit qui culmina cœli :
Cumque sacro flatu, virtutum auctore potentam,
Laudibus assiduis digno exsultemus honore.

D Te, Domine, æternus cœlorum prædicat axis,
Te laudat cœli sacrosancto exercitus ore,
Glorificatque ingens cunctarum machina rerum,
Extollit, metuit, clamat, benedicit, adorat.

HYMNI AD MICHAELUM ARCHANGELUM.

Clarent angelici sublimia festa diei,
Allatura piæ dona beata animæ,
Hunc etenim Michael, aula cœlestis alumnus
Conspicuo nobis consecrat ore diem,
Dignatus Petri Paulique invisere sedem,
Imperiumque fovens inclyta Roma tuum,
Qui proceres inter pia mœnia luce coruscos,
Egregio vultu splenduit orbe novo :
Cum Deus expulsis lucem deproneret umbris,

Conderet et stabilem nocte ruente diem.
 Hic vati eximio, placidi Jordanis ad undam.
 Se castris Domini prodidit esse ducem,
 Cum sacro in campo stricto consisteret ense,
 Subrueretque pius impia septa tubis,
 Dejiciens septem victricis fulmine gentes,
 Sacratique Deo mystica regna ferens :
 Hunc Gabriel solum auxilium sibi ferre fatetur,
 Ad pia caelestia castra tuenda Dei,
 Admissas referens Danielis in atria coeli,
 Quas sancto impastus fuderat ore preces.
 Hunc oculis mentis, inter myrteta, beatus,
 Zacharias roseo sidere vidit equo,
 Tendentem niveas templa ad caelestia plantas,
 Proque Dei affectu plebe rogare pio.
 Quatuor ex gemino ruerent cum monte quadrigæ,
 Disparibus raptæ precipitanter equis,
 Dum rufi, atque nigri, nivei, varique jugales.
 Perlustrant cuncti jugera vasta soli ;
 Atque Dei summo referunt exacta ministro,
 Principis et pendunt ad pia jussa sui :
 Qui spem dejectis spondens, solatia mœstis
 Spiritui vatis sic reboare jubet.
 Hierusalem Dominus larga pietate reviset,
 Atque ille æterno jam sit ut aula Deo.
 Quam tantos numeros hominumque gregumque
 Nullius ut muri cingier orbe queat :
 Sed Deus hanc ignis jugi munimine cinget,
 Consumens hostes, lumen et intus agens ;
 Hic sub sine etiam cum serpens ille vetustus
 Intulerit Christo praelia cassa Deo,
 Cœlestem cupiens telis excindere sedem,
 Et populum sacrum carpere dente fero,
 Consurget toto cœlestis turbine pugnae,
 Flammaramque globis castra nefanda premet :
 Tum populus Christi perfecta pace fruatur,
 Semper et angelico concinet ore melos.

DE CEREO PASCHALI.

Alme Deus rerum, cœli custodia cujus
 Legibus æternis vertigine concita jugi
 Volvitur, immensi socialis machina mundi :
 Te cœlum, et quidquid cœli tegit aureus unbo,
 Te chorus astrorum, te sol et menstrua luna,
 Te nimbi et nebula, verrentesque æquora ventis,
 Te lucis noctisque vices, te quatuor anni
 Tempora, transcurtis in se redeuntia rivis ;
 Te terra, et quidquid terras ambitque tegitque,
 Te freta, te curvis errantia flumina ripis,
 Te properi fontes, te jussæ stare paludes,
 Te pronæ pecudes, sortitæque alta volucres,
 Te muti pisces, te virosi serpentes,
 Pro se quisque tremunt : age rerum maxime rector
 Sidereas acies oculorum blanda tuentum
 Ad famulos demitte tuos, vultuque serenus
 Aspice constructam tanta in mysteria plebem,
 Unum quæ trino celebrant sub nomine numen.
 Non sic Idæis simulantur Dindyma Gallis,
 Attica nec Graiis nuribus vigilatur Eleusis,

A Orgia Thebanus vel agit nocturna Citheron,
 Nil habet insanum strepitu, nil thure vaporum,
 Sanguine nil madidum, nil cursibus immoderatum.

Nox sacris operanda tuis tantum prece pura,
 Simplicibus votis manibusque celsa supinis,
 Te colimus natumque tuum, quem cuncta tuentem,
 Et tibi consortem verbo genitore creasti,
 Ignea quem celsi linquentem mœnia cœli,
 Visurumque suas hominis sub imagine terras,
 Intacto prægnans utro dedit innuba mater,
 Hunc ut per totam possimus dicere noctem,
 Inferimus claros sanctis altaribus ignes.
 Vestibus innumeris tereti circumflua gyro,
 Equoream cohibet formatrix cera papyrum,
 Cera domus mellis : jam cœtera turba colentum

B Nigrantes tenuat vario splendore tenebras,
 Ubertat stupas, fervet discordia concors,
 Ut dum sacra pio peraguntur mystica ritu,
 Æmula sidereis vigilant funalia flammis.

Hæc tibi nempe tui patris indiscreta propago,
 Multa luce micans, terra nox splendet in omni,
 Nox claro mage clara die : gens nulla nivali
 Usque adeo subjecta polo est, quam frigore pigram
 Sidus et æternæ premit inclementia brumæ,
 Quæ te Christe neget rutilum : qua flammeus orbem
 Sol agit, occidui quæ meta secunda diei est,
 Et qua prima patet reditura janua lucis ;
 Tu coleris, dum finis erit, dum terra manebit,
 Vertetur cœlum, vertentur mensibus anni,
 Semper honos nomenque tuum laudesque canentur.

C DREPANIUS MODUINO

AUGUSTODUNENSI EPISCOPO.

Exhortatio ad legenda sacra volumina.

Solvo pater profluas hilari de pectore grates,
 Quod reseras Floro labra benigna tuo.

Ex quibus prædulcis distillat gratia mellis,
 Ambrosiusque liquor pectora nostra fovet
 Audieras crebro Domini pia dicta jubentis,
 Os ego, si pandas, exsatiabo tuum.

Cœlestem sitiens traxisti in viscera statum,
 Unde modo suavis efflat et alius odor.

Hausisti placidas Jesu de fontibus undas,
 Unde meam recreas doctor abunde sitium.

Sic rogo divinis flagrent tua pectora flammis,
 Quas patribus Christus misit ab arce poli.

D Cum vehemens subito sonuisset ab æthere flatus,
 Fulsissetque omni vertice lingua rubens :

Quisque duo valide fervebant corda virorum,
 Quos voluit media Christus adire via,

Mystica sacrorum reserans oracula vatum,
 Ore uno et cunctos se cecinisse docens.

Crede, pater, multo gaudent mea viscera motu,
 Et lætante anima vix mea lingua silet :

Quod me non meritum tanto dignaris amore,
 Tamque pio affaris carmine, tamque sacro :

Quod non Assyrii violatur fluminis undis,
 Nec sordescit aquis, turbide Nile, tuis ;

Sed liquido potius Jordanis manat ab amne,
 Quo pulcher Christi lætificatur ager.

Jam nunc Castalii siccetur fontis arena,

Aoniumque nemus fistula nulla sonet:
 Laurus Apollineæ marcescat denique silvæ,
 Cumque suis baccis alba ligustra cadant;
 Victrices Christi vigeant per sæcula palmæ,
 Quas olli exsultans turba canora dedit,
 Paciferos scindens oleæ de vertice ramos,
 Atque sacram sternens veste nitente riam,
 Quæ Dominum portans mansuetæ pullus asellæ;
 Poneret innocuus molliter ille pedes.
 Si placidi fontis vitalem querimus undam,
 En Siloæ nobis vena salubris adest,
 Quæ naturales potis est abolere tenebras,
 Atque dieni cæcis reddere luminibus.
 Si montes collesque juvant, sanctique poetae,
 Ecce Sionis apex mœnia sacra feret.
 In laudes Christi Thabor exultat, et Hermon,
 Libanus aeris plaudit et ipse cedris,
 Carmelus sacer est Eliæ fulmine pollens,
 Vertice sublimi fert holocausta Dei,
 Nomine qui duplici Sina vocatur et Horeb,
 Legiferum nobis monstrat et ipse senem,
 Flammea cornuto vibrantem lumina vultu,
 Gestantemque sacris iura superna tablis.
 Joh prius heroo sua carmine bella retexit,
 Divina David personat ipse lyra.
 Qui loquar insigni tumidum Solomona cothurno,
 Qui thalamos Christi psallit et Ecclesiæ?
 Illos, reverende pater, pleno sectentur amore,
 Hinc sensus nostri verbaque cuncta fluant.
 Auctorem pia lingua suum canat atque resultet,
 Auctorem proprium mens pia concelebrat;
 Christicolæ sermo Christum ciat ore fideli:
 Hoc dignum, hoc justum est; suave, salubre,
 [pium.]

DREPANIUS AMICO.

Pro suscepta sui defensione gratiarum actio.

O quam suavis odor vestri de pectoris aula,
 Exilit, o Christi frater amore potens.
 Mulcentur sensus, mulcentur viscera tota,
 Oblectatque omnem cœlica vis animum,
 Non ita vernali vitis sub sidere flagrat,
 Palmite cum læto genuus exit honor;
 Nec sic camporum redolet nova gratia fundens
 Candida puniceis lilia mixta rosis:
 Hoc et floriferæ vincuntur munera silvæ.
 Pomorumque omnis exuperatur odor.
 Diligis et pariter præsens, et diligis absens,
 Nec variat castum callida fraus animum,
 Sive hostes, seu sint cari sine labe sodales:
 Nos tua corda fovent, nos tua lingua canit.
 Istis grata refers, illos ratione refellis,
 Diversisque armis dimicat unus amor,
 Et superat quoniam verax dilectio victrix,
 Semper in æternum clara trophæa feret.
 Solis atra odiis, votisque actisque malignis,
 Turbine præcipiti jure ruina venit.
 At sincerus amor, cœu lux æterna coruscat:
 Nec cedit tenebris, sed tenebrosa fugat.

A Quid? quod crebro etiam mittis pia verba salvis,
 Pluribus et donis hicque domique oneras?
 Hic est verus amor, hæc est affectio munda,
 Hoc patris et Christi munus ubique piæ.
 Talia diffundit per mentes dona pudicas,
 Sedibus ætheriis spiritus ille fluens.
 Antiqui nunc orsa senis iuvæ ore referre,
 Lumine qui captus, mente serenus, ait,
 Sic mea nunc redolet proles velut inclyta rura,
 Munera divino quæ benedicta cluunt;
 Det tibi cunctipotens cœli de rore salubri,
 Pinguibus eque arvis munera larga satis:
 Scilicet egregios æterni fratris acervos,
 Exundans oleum, vinaque pulchra nimis,
 His verbis persolvo libens tibi, care patrone,
 B Perpetuas grates, vota benigna simul.
 Nam decet, et pulchra prorsus ratione recurrit,
 Divinis dictis munera diva cani.
 Sis felix coeptum servans per sæcula amorem,
 Acceptus celso semper amice Deo.

DREPANIUS VULFINO,

GRAMMATICO AURELIANENSIS.

Hortatio ad rescribendum.

Annus excurrit revolutis mensibus orbis.
 Quod tua vox nostris auribus insonuit,
 Tam nitidis chartis, tam claris culta figuris,
 Ut speciem cordis pagina pulchra daret:
 Sic liquidas puteus profundit largifer undas,
 Et rapidus rapido fervor ab igne salit.
 C Sic rutilus rutilus vomit et carbunculus ignem,
 Puraque fert durus vina venusta calix.
 Ex oleæ pulchro pulcher quoque vertice fructus
 Carpitur, atque liquor pulchrior inde fluit;
 Sed mihi mellifluum rapuit sors invida carmen,
 Et dulcem pateram fregit iniqua manus.
 Frigida ceu si quis sitienti pocula demat,
 Vel famido gratas vertat ab ore dapes:
 Proque dolore venit misero quod sæpe verebar,
 Et metus ille meus re manifestus adest.
 Conticuit citharæ quondam vox optimi nostre,
 Et lyra dulcimodos pressit amica sonos.
 Quid rogo frater agis tam longa silentia servans?
 Quove tibi nostri tam cito pulsus amor?
 Certe tanta tuæ tum florida carmina musæ
 Haud parva ut pateant indiguere mora.
 D Vix tamen excursos excussit vis tua versus,
 Dum volucres apices sic revolare jubes.
 Justa igitur coeptis, et scribe, et scripta reposece:
 Sic etenim dulcis crescere suevit amor.
 Sermo ligat mentes, permulcet pectora sermo,
 Absentes sociat, scissaque conciliat:
 Sic animæ David Jonathæ mens pulchra cohesit,
 Nec patris horrendis dejiçienda minis.
 Vox etenim prudens, ceu fervida succina flagrat,
 Et rapit attacku corda modesta suo.
 Prome precor solitos mellito gutture cantus,
 Et releva rostram dulcis amice sitim.

AUCTOR INCERTUS.

CARMEN DE LAUDIBUS DOMINI.

Quis queritur sera virtutis dote juvari?
 Quis promissa Dei lento procedere passu?
 Quis line humano metitur iudicis urnam
 Perpetui, tardumque putat quod sæcula debent
 Accelerare diem meritis qui premia reddat?
 Nobilis ingenti testatur gloria factio.
 Nam qua stagnanti prelabitur agmine ripas
 Tardus Arar, pigrumque Diavix explicat amnem
 Qua fratrum Rheno progignitur Hedua pubes.
 Conjugium memini summa pietate fideque
 Lex divina tamen meritum cumulabat amoris.
 Et vota ambobus, socium præcedere morte,
 Mærorique pio curam mandare sepulcri,
 Sed prior uxorem decreti pagina legit.

Tunc vir sollicitus largo jubet ore cavari,
 Post mortem fiunt quæ membris hospita saxa:
 Suscipere veniens, æternaque fœdera jungis (*sic*),
 Ut quos viventes tenuisset lectulus idem,
 Post præcepta Dei, bustum commune levaret.
 Sensit vota sui conjunx præsaga mariti,
 Magnaque temporibus tribuit miracula castis.
 Nam cum defunctis jungantur brachia membris,
 Et repetita manus constringat vincula trunco,
 Ne quibus humanæ complentur munera vitæ,
 Accidat informis fluitatio dissociatis.
 Immensus dictu, quo tempore vita peracta est,
 Jungendus sociæ prospecta sede maritus.

Postquam morte viri reserata est janua læti,
 Horrendumque larem jam lux ingrata retexit:
 Deprensa est lævam protendens femina palnam,
 Invitans socium gestu viventis amoris.
 Quis dedit affectum tumultu? quis vincula solvit?
 Unde sepulta videt venturæ conjugis umbram?
 Tu facis hæc, tu Christe Deus, tua signa moventur,
 Paulatimque doces sopita resurgere membra:
 Tu quem venturum sancti cecinere propheta:
 Incorrupta Dei soboles, rectorque regentis,
 Quo sine nil magnum, genitor deliberat ingens.
 Cujus ad imperium certis mare constitit oris,
 Nec licet immenso terris excurrere ponto,
 Planaque montanos includunt littora fluctus,
 Qui vario stabilem dotasti munere terram,
 In nostros usus, largus pietate paterna;
 Te vale mortales committunt senina sulcis (*sic*),
 Et novus arenti procedit cespite partus;
 Tu manare jubes secundo nectare vites,
 Tu gratos epulis hominum, medicosque salutis
 Arboribus succos, tu trudis dulcissima mella.
 Tu servare jubes homini genus omne animantum,
 Insuper et gravibus incos curvoscere pomis,
 Atque novos reditus nullo de semine nasci;

A Tu varios annes nostro prodesse labori,
 Et renovare sacris benedictum fontibus ævum.
 Te duce velivolis patuerunt æquora rostris,
 Divisosque frætis lustravit uarvta portus.
 Tu postquam certis sunt acta elementa figuris,
 Ne torpere radi cœlestis machina vultu
 Inciperet, vario signasti munere mundum:
 Et quidquid cœlo radiat, tua dextera finxit.
 His aulam Domini placuit contexere signis.
 Jam freta ne nullis agerentur inhospita terris,
 Assiduamque alacer muneraret navita portum:
 Crebra satis tumido defigitor insula ponto,
 Nec tamen insano metuit circumdata fluctu,
 Exiguoque frætis innitens orbe resistit,
 Te duce confidens, cuius venerabile pactum

B Nexum lege pari summumque inamque peræquat,
 Nec sinit impositos quoquam transcendere fines.
 Ac ne plana nimis tellus vel nuda jaceret,
 Vitibus aptandos jussisti assurgere colles
 Grandibus, et largos umbracula texere lucos.
 Tum ne vastus agat silvis torpentibus horror,
 Innumeros lætus proceris tu saltibus addis:
 Incola ne nemori, neu desit præda petenti,
 Tam volucres multas, tum mille examina vocum
 Mortali harmonia lucis resonare canoris:
 Sic annum placuit variis intexere formis,
 Et vice jucunda mortalibus addere fructum:
 Neu semper proluxa dies nimis ureret orbem,
 Neu brevis inustum raperet nascentibus ignem,
 Ac ne perpetuo quateret labor omnia nisu,
 C Dat requiem fessis hominum nox roscida curis:
 Utque humana salus securum duceret ævum,
 Sponte salutare de cespite surgitis herbae,
 Has Pater ipse serit nutu, non vomere dives.

Non ego ferrato tegerer si viscera muro
 Ferrea vox linguæque forent mihi mille canenti,
 Munera cuncta queam vestrae pietatis obire.
 Sed pater ille tuus secreta in sede locatus,
 Nec cuiquam visa facilis, cunctisque tremendus,
 Te misit dominum terris vitæque magistrum.
 Et quisquis natum justo veneratur honore,
 Ambobus sua vota dicat vitamque perennem
 Tu casti rectique tenax, et flectere leges
 Post crimen facilis, si quem recordia præceps
 Depulit a vobis præscripto limite vitæ.

D Te genitor nostra, paterentur ut ora tueri,
 Induit humana facie membrisque caducis.
 Quis tentaret enim fragiles atollere visus,
 Si talem trepidis voluisset sistere terris,
 Qualis es ingenti cum torques fulmina dextra,
 Præsertimque jubes directa pavescere penam:

Vel cum placatus, campis sitientibus imbres
 Dividis, et dubias sulcis producis aristas.
 . Ne tamen insignem res nulla ostenderet ortum,
 Virgine conciperis, non sufficit esse pudicam.
 Nec quæ nupta queat Domino conjungere fratrem
 Ne procul ex utero contagio turpis abesset.
 Mox ubi processu felix maturuit ætas,
 Indociles animos monitis servare paternis
 Aggrederis, rectamque viam labentibus offers,
 Atque ut missa Deo penitus præcepta paterent,
 Imperium tu morti adimis, morboque soluto
 Desperata jubes apprehendere munia vitæ,
 Restituisque diem cæcis, et ne quid inausum
 Restaret penitus, quo perfidus error obiret,
 Indicis sensum tumulis, et condita pridem
 Membra jubes iterum superas consurgere in auras,
 Agnoscuntque suum dilecta cadavera nomen.
 At postquam legem sectator idoneus hausit,
 Ut se mortali cœlestis spiritus aula
 Exueret, legi intentam quo cuncta doceres
 Pro summo toleranda Deo, recteque pereanem
 Contemptu mortis sibi quemque assumere vitam :
 Sic completa ferens genitoris jussa, redisti

A Ad summi secreta poli, qua lucidus æther
 Pigra vetat proprio succendere nubila celo ;
 Atque ut certa foret pereuntis copia turbæ,
 Quæ præcepta Dei miserantis auribus arcet,
 Nec nova defunctos jam pridem jura tenerent :
 Carceris inferni feralia, libera nobis,
 Innumeramque jubes tenebris emergere plebem,
 His tantum clausis, quos impia vita notarit :
 Et loca poenarum venturis dividis umbris,
 Quæ tibi non credant vel quæ se credere fingant.
 Sancte Deus summique Dei venerabile pignus,
 Ad cujus nomen violenta morte fugatæ,
 Pectoribus propriis alienaque pectora nactæ,
 Exclamant pallentque animæ, jussæque recedunt,
 Sicut multa prius de te miracula produnt,
 B Cum terram cœlumque inter suspensa tēnentur,
 Obstricto per te quia nil permittitur hosti.
 At nunc tu Dominum meritis, pietate parentem,
 Imperio facilem, vivendi lege magistrum,
 Edictisque parem, quæ lex tibi condita sancit :
 Victorem lætumque pares mihi Constantinum,
 Hoc melius foetu, terris nihil ante dedisti,
 Nec dabis : exæquent utinam sua pignora patrem.

S. PAULINI EPISTOLARUM
 ORDO NOVUS CUM ANTEA VULGATO COMPARATUS.

Ordo novus.	Ordo antea vulgatus.				
I.	6.	Ad Severum, 1.	xxvii.	14.	Ad Severum, 168.
II.	23.	Ad Amandum, 8.	xxviii.	9.	Ad Severum, 171.
III.	45.	Ad Alypium, 10.	xxix.	10.	Ad Severum, 175.
IV.	41.	Ad Augustinum, 13.	xxx.	8.	Ad Severum, 185.
		Ad Paulinum Augustini, xxvii,	xxxi.	11.	Ad Severum, 189.
		16.	xxxii.	12.	Ad Severum, 194.
		Ad Severum, 20.	xxxiii.	35.	Ad Alethium, 212.
		Ad Augustinum, 30.	xxxiv.	54.	Sermo de Gazophylacio, 215.
		Ad Paulinum et Theras. Augu-	xxxv.	19.	Ad Delphinum, 219.
		stini, xxxi, 32.	xxxvi.	20.	Ad Amandum, 220.
		Ad Romanianum, 36.	xxxvii.	27.	Ad Victricium, 222.
		Ad Licentium, 37.	xxxviii.	29.	Ad Aprum, 227.
		Ad Amandum, 43.	xxxix.	30.	Ad Aprum et Amandum, 234.
		Ad Delphinum, 46.	xl.	26. Pars 1.	Ad Sanctum et Amandum, 238.
		Ad Severum, 48.	xli.	26. Pars 2.	Ad Sanctum et Amandum, 248.
		Ad Amandum, 58.	xlii.	32.	Ad Florentium, 250.
		Ad Panmachium, 65.	xliii.	33.	Ad Desiderium, 253.
		Ad Delphinum, 82.	xliv.	31.	Ad Aprum et Amandum, 257.
		Ad Amandum, 84.	xlv.	44.	Ad Augustinum, 264.
		Ad Jovium, 87.			* Huc primum adscita.
		Ad Severum, 94.	xlvi.	47.	Ad Paulinum et Theras. Augu-
		Ad Victricium, 97.	xlvii.	48.	stini lcv, 263.
		Ad Delphinum, 104.	xlviii. Fragma.		Ad Rufinum, 274.
		Ad Delphinum, 107.	xlix.	36.	Ad Rufinum, 275.
		Ad Amandum, 111.	l.	45.	Ad Macarium, 277.
		Ad Severum, 115.			Ad Augustinum, 287.
		Ad Paulinum Sulp. Severi, 116.			* Huc primum adscita.
		Ad Severum, 117.	li. Huc primum accedit.		Ad Paulinum Augustini, cxliix,
		Ad Severum, 117.	lii.	51.	297.
		Ad Severum, 148.			Ad Eucherium et Gallum, 313.
		Ad Militem quemdam, 162.			Passio S. Geneti Arelat., 314.
		Ad Sebastianum eremitam, 166.			
			i. Append.	49.	IN APPENDICE.
			ii. Append.	50.	Ad Marcellam, 731.
					Ad Celanciam, 737.

S. PAULINI EPISTOLARUM
 ORDO ANTEA VULGATUS AD NOVUM REDUCTUS.

Ordo antea vulgatus.	Ordo novus.				
v.	xxiv.	Ad Severum, 30.	5.	{ xxiii.	} Ad Severum, 115.
		Ad Severum, 148.	4.		
			5.	1.	Ad Severum, 48.
			6.	1.	Ad Severum, 1.

7.	XXII.	Ad Severum, 115.	A 50.	XXXIX.	Ad Aprum et Amandam, 251.
8.	XXX.	Ad Severum, 185.	51.	XLIV.	Ad Aprum et Amandam, 257.
9.	XXVIII.	Ad Severum, 171.	52.	XLII.	Ad Florentium, 250.
10.	XXIX.	Ad Severum, 175.	55.	XXXIII.	Ad Alethium, 212.
11.	XXXI.	Ad Severum, 189.	54.	XXXIV.	Sermo de Gazophylacio, 215.
12.	XXXII.	Ad Severum, 194.	56.	XLIII.	Ad Desiderium, 255.
15.	XVJ.	Ad Severum, 94.	59.	XLIX.	Ad Macarium, 277.
14.	XXVII.	Ad Severum, 168.	57.	XIII.	Ad Pamnathium, 65.
15.	X.	Ad Delphinum, 46.	58.	XVI.	Ad Jovium, 87.
16.	XX.	Ad Delphinum, 104.	59.	XXV.	Ad Militem quemdam, 162.
17.	XIX.	Ad Delphinum, 107.	40.	XXVI.	Ad Sebastianum eremitam, 166.
18.	XIV.	Ad Delphinum, 82.	41.	IV.	Ad Augustinum, 15.
19.	XXXV.	Ad Delphinum, 219.	42.	VI.	Ad Augustinum, 50.
20.	XXXVI.	Ad Amandum, 220.	45.	L.	Ad Augustinum, 287.
21.	XII.	Ad Amandum, 58.	44.	XLV.	Ad Augustinum, 264.
22.	IX.	Ad Amandum, 45.	45.	III.	Ad Alyp um, 10.
25.	II.	Ad Amandum, 8.	46.	VI.	Ad Romanismum, 57.
24.	XXI.	Ad Amandum, 111.	47.	XLVI.	Ad Ruffinum, 274.
25.	XV.	Ad Amandum, 81.	48.	XLVII.	Ad Ruffinum, 275.
26.	XL et XII.	Ad Sanctum (t. Amandum), 258, 248.	49.	Append. I.	Ad Marcellam, 721.
27.	XXXVII.	Ad Victricium, 222.	50.	App. II.	Ad Celanciam, 727.
24.	XVIII.	Ad Victricium, 94.	51.	LII.	Passio S. Genesii Arelat., 314.
29.	XXXVIII.	Ad Aprum, 227.	B		

INDEX ALPHABETICUS

EORUM AD QUOS DATÆ SUNT S. PAULINI EPISTOLÆ.

Numerus primus epistolam designat, alter columnam.

A	Lethio, epistola, xxxiii, 212.	Galla, li, 515.
	Alypio, iii, 10.	Jovio, xvi, 87.
	Amandæ, xxxix, 254; XLIV, 257.	Licentio, viii, 57.
	Amando, ii, 8; ix, 45; xii, 58; xv, 84; xxi, 12; xxxvi, 120.	Macario, xliv, 277.
	Amando alteri, xl, 258; xli, 248.	Marcellæ, in Append. I, 721.
	Apro, xxxviii, 251. Eidem et Amandæ, xxxix, 227; XLIV, 257.	Militi cuidam, xxv, 162.
	Augustino, iv, 264; vi, 50; XLV, 15; L, 287.	Pamnathio, xii, 65.
	Augustini Paulino, xxxvii, 16; CXLX, 297. Eidem et Theracæ, xxxi, 52; XCXV, 269.	Romaniano, vii, 53.
	Celanciam, in Append., 727.	Ruffino, XLVI, 274; XLVII, 275.
	Delphino, x, 46; xiv, 82; xix, 104; xx, 107; xxiv, 219.	Sancto et Amando, xl, 258; xli, 248.
	Desiderio, XLIV, 257.	Sebastianum eremitæ, xxvi, 166.
	Eucherio et Galla, li, 515.	Severo, i, 1; v, 20; xi, 48; xvii, 94; xxii, 115; xxiii, 117; xxiv, 148; xxvii, 168; xxxiii, 185; xxxix, 175; xxx, 171, xxxi, 189; xxxii, 194.
	Florentio, XLII, 250.	Severi Paulino, 116.
		Victricio, xviii, 97; xxxvii, 222.
		C

S. PAULINI EPISTOLARUM

INDEX JUXTA ORDINEM LITTERARUM DIGESTUS.

Accepimus litteras sanctæ affectionis tuæ. <i>Delphino</i> . x, 48.	Filiis nostris Posthumiano et Theridjo. <i>Jovio</i> . xvi, 87.
Ad te brevem epistolam jam diu ante. <i>Desiderio</i> . XLIII, 253.	Frater Victor inter alias. <i>Severo</i> . xxxii, 194.
Aliis redivis de patrimoniis. <i>Apro et Amandæ</i> . xxxix, 254.	Habeo tibi adhuc aliquid dicere. <i>Severo</i> . xxiv, 148.
Audi ergo si i legem patris tui. <i>Licentio</i> . viii, 57.	Hæc est vera caritas. <i>Alypio</i> . iii, 10.
Beato Apostolo dictum est. <i>Severo</i> . xxx, 185.	Jandrudium frater in Christo Domino. <i>Augustino</i> . vi, 50.
Benedicam Domino in omni tempore. <i>Severo</i> . xxvii, 168.	In Domino Jesu Christo sentio. <i>Severo</i> . x, 48.
Benedicite Dominus Deus noster. <i>Eucherio et Galla</i> . li, 515.	Immo letatam, ut arguimus. <i>Severo</i> . xxxix, 175.
Benedicite est Dominus Deus Israel. <i>Sebastiano eremi- tæ</i> . xxvi, 166.	Insertis his versiculis patens pagina. <i>Severo</i> . xxxii, 194.
Breves sanctæ affectionis tuæ. <i>Delphino</i> . xxxv, 219.	Laetamur in Domino visitatos nos. <i>Florentio</i> . XLII, 250.
Caritas Christi quæ urget nos. <i>Augustino</i> . iv, 15.	Laetati sumus in iis quæ per Cardaniam. <i>Delphino</i> . xiv, 82.
Cum litteras venis. xxxi. Augustini Paulino et Thera- cæ, 52.	Laetatus sum in iis quæ scripsisti. <i>Apro</i> . xxxviii, 227.
Cum vos fratre nostri conjunctissimi. xcv. Augustini Paulino et Therasæ, 269.	Legimus in tergo epistolæ. <i>Sancto et Amando</i> . xl, 248.
Deo g alias qui odorem gratiæ. <i>Alethio</i> . xxxiii, 212.	Lucerna semper est pedibus meis. <i>Augustino</i> . XLV, 264.
De paucis, quæ hunc jam ad navem. <i>Augustino</i> . L, 287.	Magnam humilitati nostræ fiduciam. Marcellæ. i in App., 721.
Dulcissimum oris vestri gustum. <i>Amando</i> . xxxvi, 220.	Non frustra, dilectissimi. <i>Sermo de Gazophylacio</i> . xxxiv, 215.
Epistolæ, quas per nostrum illum. <i>Severo</i> . xxii, 115.	O bone vir et bone frater. xxvii. Augustini Paulino, 16.
Et invitando te et expectando. <i>Severo</i> . xvii, 94.	Omnis tempus, et tempus omni rei. <i>Sancto et Aman- do</i> . xl, 258.
Etsi ignotus tibi sim facie. <i>Militi cuidam</i> . xxv, 162.	Opera Domini præd care. <i>Macario</i> . XLIX, 277.
Etsi incertum mihi fecit filius Cerealis. <i>Ruffino</i> . XLVI, 275.	Oportebat quidem nos. <i>Delphino</i> . x, 107.
Excepimus Cardaniam in gaudio. <i>Amando</i> . xv, 84.	Postquam omnes coquos tuos. Sulpicii Severi Paulino, 116.
Et excusandum putasti, frater dilectissime. <i>Severo</i> . v, 20.	Post tempus accepimus litteras. <i>Amando</i> . ii, 8.
Expectabamus ut area sitiens. <i>Delphino</i> . xix, 104.	Pridie quam has daremus. <i>Romaniano</i> . vii, 56.
Fateor mirari me. <i>Amando</i> . xi, 58.	Proprium atque indigenam. <i>Passio S. Genesii Arelat.</i> li, 314.
	Quam dulcia faucibus meis eloquia tua. <i>Severo</i> . i, 1.
	Quantum intelligo. <i>Amando</i> . ix, 45.
	Quid extorques ut te plus amemus? <i>Severo</i> . XLIII, 117.

Quis daret mihi fontem litterarum tuarum? *Apro et Amandaë*. XLIV, 257.
Quod de perventione tum prospera. * CXLIX. Augustini Paulino. 297.
 Quod optantibus aliquandiu. *Victricio*. XVIII, 97.
 Hedit a me tibi Victor. *Severo*. XXVIII, 171.
 Sicut aqua frigida sitiienti. *Victricio*. XXXVI, 322.

Si enim hos vides. *XVIII, 276.*
 Vel breves nobis ab unanimitate tua litteræ. *Ruffino*. XLVI, 274.
Vetus Scripturæ celebrata sententia est. Celenciac. II in App., 727.
 Volucrum pedibus, et levem cursu. *Amando*. XXI, 111.
 Ut hactenus tacendi tempus. *Panmachio*. XIII, 68.

S. PAULINI POEMATUM

ORDO NOVUS CUM ANTEA VULGATO COMPARATUS.

Typothetarum oscitantia factum est ut tres Natales xi, xii, xiii, qui nunc primum huic editioni accedunt, non suo loco ponerentur; quem errorem hæc tabula emendat, suo quemque ordine ac serie repræsentans.

<i>Ordo novus.</i>	<i>Ordo antea vulgatus.</i>				
i.	1.	Ad Gestidium, 327.	XVI.	20.	S. Felicis Natal. v, 401.
ii.	2.	Ad Gestidium, 328.	XVII.	30.	Ad Nicetam redeuntem in Daciam, 415.
iii.	3.	De Regibus ex Suetonio collectis carm. fragm., 329.	XVIII.	21.	S. Felicis Natal. vi, 426.
iv.	5.	Ad Deum matutina Precatio, 350.	XIX.	* <i>Huc ascitum.</i>	Ad Jovium, 551.
v.	4.	Ad Deum alia Precatio, 351.	XX.	32.	S. Felicis Natal. vii, 558.
vi.	5.	De S. Johanne Baptista, 351.	XXI.	15.	Ad Cytherium de Naufragio Martiniani, 569.
vii.	6.	Psalmus I versibus explicatus, 316.	XXII.	14.	Ad Julianum et Iam Epithalamium, 602.
viii.	7.	Psalmus II, 318.	XXIII.	25.	S. Felicis Natal. viii, 608.
ix.	8.	Psalmus CXXXVI, 349.	XXIV.	21.	S. Felicis Natal. ix, 625.
	<i>Huc ascitum.</i>	Ad Paulinum Ausonii, XXI, 352.	XXV.	25.	S. Felicis Natal. x, 646.
	<i>Huc ascitum.</i>	Ad Paulinum Ausonii, XXIV, 357.	XXVI.	* <i>Huc ascitum.</i>	De Nolana basilica S. Felicis a se aucta, 638.
	<i>Huc ascitum.</i>	Ad Paulinum Ausonii, XXV, 359.	XXVII.	<i>Nunc primum arcedunt ex integ'o.</i>	S. Felicis Natal. xi, 447.
x.	9, 10, 12.	Ad Ausonium, 362.	XXVIII.		S. Felicis Natal. xii, 490.
xi.	11.	Ad Ausonium, 376.	XXIX.		S. Felicis Natal. xiii, 515.
xii.	16.	S. Felicis Natal. I, 378.	XXX.	15.	Ad Pneumatium et Fidelem de Obitu Celsi, 634.
xiii.	17.	S. Felicis Natal. II, 380.	XXXI.	* <i>Nunc primum accedit.</i>	Ad Antonium, 635.
xiv.	18.	S. Felicis Natal. III, 382.			
xv.	19.	S. Felicis Natal. IV, 387.			

IN APPENDICE.

1. Append. 31. Ad conjugem Exhortatio, 715.
 Append. * *Huc ascitum.* De Nomine Jesu, 731

S. PAULINI POEMATUM

ORDO ANTEA VULGATUS AD NOVUM REDUCTUS.

<i>Ordo antea vulgatus</i>	<i>Ordo novus</i>				
1.	i.	Ad Gestidium, 327.	16.	xii.	S. Felicis Natal. I, 378.
2.	ii.	Ad Gestidium, 328.	17.	xiii.	S. Felicis Natal. II, 380.
3.	iv.	Ad Deum matutina Precatio, 350.	18.	xiv.	S. Felicis Natal. III, 382.
4.	v.	Ad Deum alia Precatio, 351.	19.	xv.	S. Felicis Natal. IV, 387.
5.	vi.	De S. Johanne Baptista, 351.	20.	xvi.	S. Felicis Natal. v, 401.
6.	vii.	Psalmus I, 316.	21.	xviii.	S. Felicis Natal. vi, 426.
7.	viii.	Psalmus II, 318.	22.	xx.	S. Felicis Natal. vii, 558.
8.	ix.	Psalmus CXXXVI, 349.	23.	xxiii.	S. Felicis Natal. viii, 608.
9.	x.	Ad Ausonium, 362.	24.	xxiv.	Ad Nicetam, S. Felicis Natal. IX, 625.
10.	x.	Ad Ausonium, 362.	25.	xxv.	S. Felicis Natal. x, 646.
11.	xi.	Ad Ausonium, 376.	26.	xxvii.	S. Felicis Natal. xi, 447.
12.	xi.	Ad Ausonium, 376.	27.	xxviii.	S. Felicis Natal. xii, 490.
13.	xxi.	Ad Cytherium, de naufragio Martiniani, 569.	28.	xxix.	S. Felicis Natal. xiii, 515.
14.	xxii.	Ad Julianum et Iam Epithalamium, 602.	29.	xvi.	Ad Nicetam redeuntem in Daciam, 415.
15.	xxxii.	Ad Pneumatium et Fidelem de Obitu Celsi pueri, 638.	31.	i App.	Ad conjugem Exhortatio, in Append., 715.
			32.	iii.	De Regibus ex Suetonio, poematis fragmentum, 329.

ORDO ALPHABETICUS

EORUM AD QUOS DATA SUNT S. PAULINI POEMATA.

Numerus primus poema designat, alter columnam.

Ausonio, poema x, 362; xi, 376.
 Ausonii Paulino, * xxiii, 552; * xxiv, 357; xxv, 359.
 Conjugi, I, in Append., 715.
 Cytherio de Naufragio Martiniani, xxi, 569.
 Deo, iv, 350; v, 351.
 S. Felicis, xii, 378; xiii, 380; xiv, 382; xv, 387; xvi, 401; xviii, 426; xx, 558; xxiii, 608; xxiv, 625; xxv, 646; xxvii, 648; xxviii, 588; xxix, 490; xxx, 515.
 Fideli, xxxii, 638.

Gestidio, I, 327; II, 328.
 Iæ, xxii, 602.
 Jesu Nomiæ, II, in Append., 731.
 S. Johanne Baptistæ, vi, 351.
 Jovio, xix, 551.
 Juliano et Iæ, xxii, 602.
 Nicetæ, xiii, 415; xxiv, 625.
 Pneumatio et Fideli, xxxii, 638.

S. PAULINI POEMATUM INDEX JUXTA ORDINEM LITTERARUM DIGESTUS

Age, jam precor. Coniugi. Carmen i in App., 715.
Annua vota mihi. De S. Felice Natal. iv. Carm. n xv, 587.
Ante puer. Pneumatio et Fideli. Carmen xxx, 688.
Beatus ille. Psalmus i. Carmen vi, 316.
Candida pax. De S. Felice Natal. xiii. Carmen xxix, 513.
Concordes animæ. Juliano et Iæ. Carmen xxii, 602.
Continuata. Ausonio. Carmen xi, 376.
Cur gentes fremuere. Psalmus ii. Carmen viii, 518.
Di-cutimus. * 25 *Ausonii Paulino*, 352.
Ecce dies. De S. Felice Natal. viii. Carmen xxii, 608.
Europæque. De Regib. ex Suetonio, poematis frag.
 Carmen iii, 329.
Felix hoc merito. De S. Felice Natal. ii. Carmen xiii, 380.
Jam mihi polliceor. Jovio. Carmen xix, 551.
Janne abis. Nicetæ. Carmen xvii, 415.
Inclite confessor. De S. Felice Natal. i. Carmen xii, 578.
In veteri nobis. De S. Felice Natal. x. Carmen xv, 648.
Læx mihi. De S. Felice Natal. vi. Carm. n xviii, 426.
Lux festa sacris. De Nomine Jesu. Carmen ii in App., 751.
Martianum. Cytherio. Carmen xxi, 569.
Nascere. Nicetæ, de S. Felice Natal. iv. Carmen xxiv, 623.

Omnipotens Genitor rerum. Ad Deum matutina Precatio.
 Carmen iv, 350.
Omnipotens quem. Ad Deum alia Precatio. Carmen v, 351.
Pavus erit. De Basilicæ S. Felicis aucta. Carmen xxvi, 638.
Pauperis ut placeat. Gestidio. Carmen ii, 524.
Proxima quæ nostræ. * 21 *Ausonii Paulino*, 332.
Quarta redit. Ausonio. Carmen i, 583.
Quarta tibi. * 25 *Ausonii Paulino*, 359.
Sedimus. Psalmus cxxxvi. Carmen ix, 519.
Sæpe boni. De S. Felice Natal. xii. Carmen xxviii, 489.
Sidera si cælo. De S. Felice Natal. xi. Carmen xxvii, 447.
Suave igitur. Gestidio. Carm. n i, 527.
Suave pater rerum. De S. Johanne Baptista. Carmen vi, 534.
Tempora temporibus. De S. Felice Natal. v. Carmen xvi, 401.
Veni festa dies. De S. Felice Natal. iii. Carmen xiv, 382.
Ver avibus vices. De S. Felice Natal. vii. Carmen xv, 538.

SYLLABUS CODICUM

AD QUOS RECOGNITA SUNT S. PAULINI OPERA.

MANUSCRIPTI CODICES.

BARTH. — Belgicus codex a Barthio collatus, in quo exstant S. Paulini poemata 18 et 20.
BRÆ. — Belgicus alter a Cauchio collatus codex epistolarum et carminum S. Paulini.
BIG. — Bigotianæ bibliothecæ codices duo 609 annorum, in quibus exstant epistolæ novem S. Paulini ad S. Augustinum, et S. Augustini ad S. Paulinum. Bigotianus alter, in quo habetur epistola 4 S. Paulini ad Augustinum, et responsum S. Augustini ad Paulinum; estque 769 annorum.
CLUN. — Cluniacensis, in quo exstant epistolæ 40, 41 et 51.
C. ROT. — Cathedralis Ecclesiæ Rotomagensis Lectionarius codex, in quo habetur epistolæ 18 ad Victorium Rotomagensis episcopum pars media.
GERM. — S. Germani a Pratis Paris. duo 900 annorum pervetusti codices, litteris Saxonice exarati, qui decem de S. Felice Natalitia carmina continent, et Odeam Nicetam, ex quibus multa depravata et mutila emendantur et resituantur. Alter ejusdem abbatiæ codex 800 annorum, in quo habetur poema exhortatorium ad Coniugem.
JOL. — Domini Claudii Joly præcentoris Ecclesiæ Parisiensis codex 500 annorum, in quo poemata exhortatorium ad Coniugem. Alter 500 annorum, in quo sunt epistolæ ad Marcellam et ad Celanciam.
LUGD. — Lugdunensis codex a Vineto collatus, in quo exstant Ausonii ad S. Paulinum, et S. Paulini ad Ausonium carmina.
MARIANG. — Mariangeli Accursii, in quo carmen 25 Ausonii ad S. Paulinum.
M. ROTUND. — Collegiatae ecclesiæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. Lectionarius codex in quo habetur epistolæ 18 ad Victorium Rotomagensis episcopum pars media.
NOL. — Nolanus, in quo sunt epistolæ 10 et 41.
POELM. — Poelmanni, in quo exstant ad S. Paulinum Ausonii carmina.
REG. — Regiæ bibliothecæ 800 annorum codex epistolarum et poematum S. Paulini, et carminum Ausonii ad S. Paulinum.
VAT. — Vaticanus codex epistolarum S. Paulini. Alii duo, in quibus exstant epistolæ 25 et 21. Alii item quatuor, in quibus epistolæ 3, 4, 6, 7, 8 et 50.
VICT. — S. Victoris Parisiensis codices duo 500 annorum, in quibus sunt epistolæ 25 et 26, et dux ad Marcellam et ad Celanciam. Ejusdem abbatiæ duo alii 300 annorum, in quibus habetur ad Coniugem poema exhortatorium.
VIEN. — Viennensis codex epistolarum S. Paulini optime notæ.

Voss. — Vossianus in Anglia, in quo exstant carmen 24 Ausonii ad S. Paulinum, et S. Paulini poema 10 ad Ausonium.

EDITI CODICES.

BAD. — Badii Ascensii, typis Parisiis anno 1516, operum S. Paulini Nolani editio prima.
BARTH. — Barthii Emendationes et illustrationes ex libris LX Adversariorum Commentariorum. Francofurti, anno 1618.
BENED. — RR. PP. Benedictinorum cura, liber Epistolarum S. Augustini, in quo exstant S. Paulini ad S. Augustinum epistolæ 3, 4, 6, 7, 8, 43, 50, et S. Augustini ad S. Paulinum 21, 51, 95 et 149. Parisiis, anno 1679.
B. ROT. — Breviarium Ro omagense in fol., an. 1491, in quo habetur epistolæ 18 ad Victorium pars media.
CUR FL. — Chilletii cura, Paulinus illustratus, Divione, anno 1662, in quo epistolæ 13, 53, 51, 40, 42 et 51.
ERASM. — Erasmi cura recensitus liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo sunt epistolæ S. Paulini 25 et 26, et dux ad Marcellam et ad Celanciam, Lugduni, apud Gryphum; anno 1530.
GRAV. — Gravi cura, operum S. Paulini Nolani, Coloniae, apud Maternum Cholium, anno 1590.
GREN. — Gringii, operum S. Paulini Nolani, Tomo I Orthodoxographorum, B s l ee, anno 1859.
LATIN. — Latini Viterbiensis in S. Paulini Nolani episcopi opera observationes et Correctiones, Romæ.
LUGD. — Lugdunensis editio carminum S. Paulini ad Ausonium, et Ausonii ad S. Paulinum, apud heredes Hugonis a Poeta anno 1605.
M. VICT. — Mariani Victoris cura, Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo est epistola ad Celanciam, Parisiis, anno 1609.
MOG. — Moguntina editio epistolarum S. Hieronymi, ubi epistolæ 25 et ad Marcellam, anno 1470.
POELM. — Poelmanni cura, codices duo, alter poematum S. Paulini Nolani, Antuerpiæ, apud Christophorum Plantinum, anno 1560. Alter carminum Ausonii ad S. Paulinum, anno 1568.
PONC. — Ponceti *le Preux* typis, Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo exstant S. Paulini epistolæ 25 et 26, et dux ad Marcellam et ad Celanciam, Parisiis, anno 1512.
ROT. — Liber epistolarum S. Hieronymi, in quo continentur S. Paulini epistolæ 25 et 26, et dux ad Marcellam et ad Celanciam, Romæ, anno 1168.
ROSV. — Rosveydi cura, D. Pauli Nolani operum, cum notis, Antuerpiæ, anno 1622.
SACCH. — Sacchini S. J. notæ et correctiones in S. Paulini Nolani opera, in fine editionis Rosveydi, Antuerpiæ, anno 1622.

Scor. — Schotti cura, operum S. Paulini Nolani, tom. V Bibliothecae Patrum, vol. I, Coloniae, anno 1618.

Toll. — Tollii cura, operum Ausonii, unde illius ad Paulinum carmina; Amstelodami, anno 1671.

Vinet. — Vineti cura, Ausonii ad S. Paulinum, et S. Paulini ad Ausonium Epistolarum liber, cum annotationibus, Burdigalae, a. ud Simonem Millangium, anno 1575.

INDEX

EPISTOLARUM PROUT COLLATAE SUNT AD MSS. ET EDITOS CODICES.

- EPISTOLA I. AD SEVERUM.**
 Recensita est ad mss. codices Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- II. AD AMANDUM.**
 Emendata est ad eosdem mss. et editos codices.
- III. AD ALYPIUM.**
 Collata est cum mss. codicibus epistolarum S. Augustini Bigotianis duobus, Vatic. 4, et edit. S. Augustini Benedict. Grav. et Rosv.
- IV. AD AUGUSTINUM.**
 Emendata est juxta mss. tres Big., Vat. 4, Epistolarum S. Augustini, et edit. Bened. ad mss. et editos codices quamplures collatam, et Grav.
- * AUGUSTINI AD PAULINUM, 27 (AL. 52).**
 Recogni a est ad mss. tres Big. et ad edit. Bened. Huc primum adscita.
- V. AD SEVERUM.**
 Castigata est ad mss. codices Belg., Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv., Schot. et Lati.
- VI. AD AUGUSTINUM.**
 Collata est ad mss. tres et Big. e Vat. 5, et ad edit. Bened. Grav. et Boso.
- * AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM, XXXI (AL. XXXIV).**
 Recensita est ad Mss. 2 Big. et ad edit. Bened.
- VII. AD ROMANIANUM.**
 Mendis purgata est ad idem mss. codicum 2 Big., Vat. 1, et edit. Bened., Grav. et Rosv.
- VIII. AD LICENTIVM.**
 Ad eosdem mss. et editos codices collata.
- IX. AD AMANDUM.**
 Recensita est ad mss. codices Reg., Vat., Vien. et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- X. AD DELPHINUM.**
 Emendata est ad eosdem mss. et editos codices.
- XI. AD SEVERUM.**
 Cum iisdem mss. et editis codicibus collata.
- XII. AD AMANDUM.**
 Castigata est ad eosdem mss. et editos codices.
- XIII. AD PAMMACHIUM.**
 Mendis multis purgata est ad fidem mss. codicum Reg., Vat., Vien., et edit. Bad., Chiff., Grav., Grin., Rosv. et Schot. Tandem nitore suo ad integrum restituta est.
- XIV. AD DELPHINUM.**
 Recensita est ad mss. codices Reg., Vat., Vien. et ad edit. Bad., Grav., Rosv. et Schot.
- XV. AD AMANDUM.**
 Ad eosdem mss. et editos codices emendata.
- XVI. AD JOVIUM.**
 Correcta est ad mss. codices Belg., Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XVII. AD SEVERUM.**
 Collata est cum ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XVIII. AD VICTRICIUM.**
 Emendata est juxta mss. codices Reg., Vat., Vien., ac juxta Lectionaria mss. cathedralis Ecclesiae Rotomagensis et S. Mariae de Rotunda Rotomag. Breviarium Rotomag. 1491 et juxta edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XIX. AD DELPHINUM.**
 Collata est ad mss. Reg., Vat. et Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XX. AD DELPHINUM.**
 Castigata est ad eosdem mss. et editos codices.
- XXI. AD AMANDUM.**
 Cum iisdem mss. et editis codicibus collata.
- XXII. AD SEVERUM.**
 Recensita est ad eosdem codices mss. et editos.
- * SULPICII SEVERI AD PAULINUM.**
 Huc adscita ex tomo V Spicilegii Acheriani, ubi primum edita fuit ex mss. eo lice Romano.
- XX II. AD SEVERUM.**
 Multis mendis purgata est ad fidem mss. codicum Belg., Reg., Vat., Vien. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXIV. AD EUMDEM.**
 Ad mss. et editos codices eosdem castigata, praeter Belg.
- XXV. AD MILITEM QUEMAM.**
 Collata ad mss. codices Vaticanos 2 et Vict. unum, et ad edit. Er., Grav., Mog., Ponc., Rom., Rosv. et Schot.
- XXVI. AD SEBASTIANUM EREMITAM.**
 Recognita est ad mss. codices. Vat. et Vict., et ad edit. Er., Grav., Ponc., Rom., Rosv., Schot. et al.
- XXVII. AD SEVERUM.**
 Recensita est ad mss. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXVIII. AD EUMDEM.**
 Collata est cum mss. codicibus Reg., Vat., Vien. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXIX. AD EUMDEM.**
 Castigata est ad eosdem codices, et praeterea ad ms. Belg.
- XXX. AD EUMDEM.**
 Recognita est ad codices supra notatos in epistola XXIX.
- XXXI. AD EUMDEM.**
 Collata est ad eosdem codices.
- XXXII. AD EUMDEM.**
 Correcta est juxta mss. et editos codices supra designatos in epist. XXIX.
- XXXIII. AD ALETHIUM.**
 Recensita est ad mss. codices Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad. Chiff., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXXIV. DE GAZOPHYLACIO HOMILIA.**
 Castigata est ad eosdem mss. et editos codices
- XXXV. AD DELPHINUM.**
 Collata est cum mss. Reg. et Vien., et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXXVI. AD AMANDUM.**
 Recognita est ad eosdem mss. et editos codices, et praeterea ad ms. Vat.
- XXXVII. AD VICTRICIUM.**
 Emendata est ad mss. codices Reg., Vat., Vien., et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXXVIII. AD APRUM.**
 Recensita est ad eosdem mss. et editos codices.
- XXXIX. AD APRUM ET AMANDUM.**
 Ad eosdem codices recognitis.
- XL. AD SANCTUM ET AMANDUM.**
 Multis mendis purgata est ad fidem mss. codicum Clun., Nol., Vat., Vien., et edit. Chiff. et Rosv.
- XLI. AD SANCTUM ET AMANDUM.**
 Ad eosdem codices repurgata.
- XLII. AD FLORENTIUM.**
 Collata est ad mss. codices Reg., Vat. et Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv., Schot.
- XLIII. AD DESIDERIUM.**
 Recognita ad eosdem codices.
- XLIV. AD APRUM ET AMANDUM.**
 Castigata est ad eosdem mss. et editos codices.
- XLV. AD AUGUSTINUM.**
 Emendata est juxta editionem Bened. ad mss. et editos codices collatam. Ope codicis Pimarcouensis nitore suo restituta est.
- * AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM, XCV (AL. CCL).**
 Huc adscita ex edit. Bened. ad Vaticanum exemplar et ad Lovan. recognita.
- XLVI ET XLVII. AD RUFFINUM.**
 Ex edit. Rosv. Has incassum qui sive in mss. codicibus.
- XLVIII. FRAGMENTUM.**
 Ex Gregor. Turon. lib. II Histor. Francorum huc primum adscita.
- XLIX. AD MACARIUM.**
 Castigata est ad ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- L. AD AUGUSTINUM.**
 Emendata est ad mss. codices Big. 2, Germ. 1, Vat. 4, et ad edit. Bened., Grav. et Rosv.
- * AUGUSTINI AD PAULINUM, CXLIX (AL. LIV).**
 Huc adscita ex edit. Bened. et collata ad ms. 1 Big.
- LI. AD EU HERICUM ET GALLAM.**
 Huc adscita ex edit. Chiff., ubi primum edita fuit ex duobus mss. Clun. et Vien.
- LII. PASSIO S. GENESI ARELAT.**
 Ex Surio, et editione Rosv.

IN APPENDICE.

EP. STOLA I. AD MARCELLAM.

Correcta est ad mss. codices Jol. 1, Vict. 2, et ad edit. Er., Mog., Ponc., Rom. et Rosv.

II AD CEBLANTIAM.

Mendis quamplurimis purgata est ad fidem mss. codicum Jol. 1, Vict. 2, et edit. Er., Mog., Vict., Poac., Rom. et Rosv.

INDEX

POEMATUM PROUT RECOGNITA SUNT AD MSS. ET EDITOS CODICES.

- POEMA I. AD GESTIDIUM.
Collatum est cum ms. Lugd. et edit. Rosv., Schot. et Vinet.
- II. AD GESTIDIUM.
Recensitum est a l. eosdem mss. et editos codices.
- III. DE REGIBUS, EX Suetonio.
Collatum est ad ms. Mariang. et ad edit. Bad., Grav., Lugd., Poelm., Rosv., Schot., Toll. et Vinet.
- IV. AD DEUM PREGATIO.
Recognitum est ad ms. Lugd. et edit. Rosv., Schot. et Vinet.
- V. AD DEUM ALIA PREGATIO.
Correctum est juxta editiones Bad., Grav. Grin., Poelm., Rosv. et Schot.
- VI. DE S. JOHANNES BAPTISTA.
Collatum est cum edit. Lugd. et Rosv.
- VII. PSALMUS I.
Recognitum est ad ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.
- VIII. PSALMUS II.
Collatum est ad eosdem mss. et editos codices.
- IX. PSALMUS CCXXXVI.
Recensitum est ad codices supra notatos.
- AUSONII AD PAULINUM, XXII.
Collatum est cum mss. Lugd., Poelm., Reg., et cum edit. Bad., Grav., Lugd., Poelm., Schot., Toll. et Vinet.
- AUSONII AD PAULINUM, XXIV.
Castigatum est ad eosdem mss. et editos codices, et praeterea ad ms. Voss.
- AUSONII AD PAULINUM, XXV.
Emendatum est ad mss. codices Lugd., Mariang., Reg., et ad edit. Bad., Grav., Lugd., Poelm., Schot., Toll. et Vinet.
- X. AD AUSONIUM.
Mendis quamplurimis purgatum est ad fidem mss. codicum Lugd., Reg., Voss., et edit. Bad., Grav., Lugd., Poelm., Rosv., Schot. et Vinet.
- XI. AD AUSONIUM.
Castigatum est ad ms. Lugd., Reg., et ad editos Bad., Grav., Lugd., Poelm., Rosv., Schot. et Vinet.
- XII. NATAL. I. S. FELICIS.
Recensitum est ad ms. Germ. notatum, 510, et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.
- XIII. NATAL. II. S. FELICIS.
Emendatum est ad eosdem codices, et auctum ope ms. Germ.
- XIV. NATAL. III. S. FELICIS.
Ad eosdem codices castigatum, et auctum ope ejusdem ms. Germ.
- XV. NATAL. IV. S. FELICIS.
Mendis purgatum est ad eosdem 2 mss. codicum Germ. et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.
- XVI. NATAL. V. S. FELICIS.
Correctum est ad eosdem mss. et editos codices.
- XVII. AD NICETAM REDEUNTEM IN DACIAM.
Multis mendis purgatum est ad fidem mss. codicum Germ. n. 481 et Reg., ac edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot. Auctum ope ms. codicis Germ.
- XVIII. NATAL. VI. S. FELICIS.
Castigatum est ad mss. 2 Germ., Barth. 1, et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.
- XIX. AD JOVICUM.
Emendatum est ad mss. codices Belg., Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XX. NATAL. VII. S. FELICIS.
Correctum est ad mss. Belg., Germ., n. 540, et i Barth., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot. Auctum ope codicis ms. Germ.
- XI. AD CITERIUM.
Collatum ad ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.
- XXII. AD JULI NUM ET IAM.
Editum olim ex veteri ms. codice Belgic. in edit. Schot.
- XXIII. NATAL. VIII. S. FELICIS.
Recognitum est ad mss. Germ. n. 540, et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.
- XXIV. NAT. L. IX. S. FELICIS, AD NICETAM.
Castigatum est ad ms. Germ. n. 481, et ad eosdem codices editos.
- XXV. NATAL. X. S. FELICIS.
Ad eosdem mss. et editos codices collatum.
- XXVI. DE NOLANA BASILICA S. FELICIS AUCTA.
Exscriptum ex eadem basilica, et editum a Sirmoaldo ad Sidonium lib. iv, epist. 18. Huc primum adscitum.
- XXVII, XXVIII, XXIX, XXX ET XXXI NATAL. S. FELICIS.
Ex Dungalo in Auctario Bibliothecae Patrum ed. Paris. 1610, tom. II, et edit. Rosv.
- XXXII. DE ORITU CELSI, AD PNEUMATIUM ET FIDELEM.
Correctum est juxta mss. Belg., Reg., et edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

IN APPENDICE.

POEMA I. AD CONJUGEM EMORTUO.

Castigatum est ad mss. codices Germ. 1, Jol. 1, Vict. 2.

II. DE NOMINE JESU.

Ex ms. codice Cartusiae prope Argentoratam in Germani editum est a Barthilo Adversar. Commentar. lib. XXXIV cap. I. Huc primum adscitum.

INDEX

VOCUM QUARUM INSOLITA SIGNIFICATIO.

- A
Abigere, positum pro *rapere*. P. 39.
Abraham, secunda producta. P. 610, 630, 682.
Abscidere, pro *abscindere*. E. 4, 48, 53.
Abscisio, E. 122.
Abscisus, E. 125.
Abuti, pro *non uti*. E. 62, 224, 285, 310. A. 717.
Abyssus, secunda correpta, loco *abyssus*. P. 681.
Accubitus, id est *mensa seu reclinatorium*. E. 72.
Aeris proceres, hostes, idem qui *dæmones*. E. 156 P. 359.
Aeternum, pro *in æternum*. P. 606, 686.
Aglare, pro *frequenter agere*. P. 568.
Amalec, secunda producta. P. 611.
Ambitio, loco *ambitus*. A. 727.
Ambitus, pro *pompa et honore*. E. 195.
Amnis pro *cantharo*. E. 205.
Anaplum, id est *amplitudo*. P. 665.
Antiquus et vetus serpens, idem qui *diabolus*. E. 99; P. 595; A. 752.
- Apostolica sedes, pro *episcopali*. E. 10, 103, 205.
Apostolus, idem qui *S. Paulus*. E. 155, et alibi passim
Apis, altaris concha major. E. 2, 2.
Arocus. E. 204.
Armitaua, sagum militare. E. 95, 115.
Asinus, pro *corpore*. P. 111.
Astula, E. 189; P. 205, 631.
Atrium, Gallice *parvis*. E. 73.
Atavilla, idem quod *desiderium*. E. 266.
Aversus, id est *remotus*. P. 340.
Aula, pro *paradiso, caelo*. P. 579, 684.
- B
Babylonis filia, pro *Roma*. E. 184, 276.
Beare, pro *beatum dicere*. E. 145, 281.
Benedictum, idem quod *beneficium*. E. 255.
Buricus, id est *asinus*. E. 185.
- C
Caccabata, id est *demigrata*. E. 202.
Cannelus, fem. gen. E. 176.
Cantharis, Gallice *bassin*. E. 73, 205.

Capere, pro posse, capax esse. P. 349, 377, 663.
Capus, idem quod vanus. P. 600, 604.
C dar, id est obscuritas. E. 69.
Cedere, pro discedere. P. 456, 145. Sic sæpe apud Paulinum simplex pro composito.
Celeusma, clamor symphoniacus nautarum cum portui sunt proximi. E. 65.
Celias unum. E. 135.
Christus, idem quod unctus. P. 628.
Coepiscopus, idem qui coadjutor episcopi. E. 36.
Combinare, pro convivere. E. 51.
Comitariam. A. 733.
Conneatus, est temporis spatium. E. 48, 70, 277, 293.
Commembratus. E. 261.
Concha. E. 203.
Conditur artus exanimos, Græcismus. E. 199.
Confessor, qui aliquid pro Christo passus, tranquillam mortem obierat. E. 101.
Consecrantes, pro suffraganeis episcopis. E. 106.
Contiger, Gallice bateleur, farceur. P. 583.
Contra, pro prop. P. 148.
Contributus, pro contritus. E. 240, 265, 283, 88.
Coomariotens. E. 225.
Coram, pro præsens. P. 379, 380.
Corona, pro dignitate ecclesiastica. E. 11, 82.
Costa, idem quod uxor. P. 593.
Crispus, id est caperatus. P. 683.
Crunillus. E. 120.
Cubiculum, idem quod oratorium. E. 203.
Cubile, pro cubiculo. P. 406.
Curtalinus. E. 113.

D

Defectio, pro fame. E. 214.
Deficere, pro mori. P. 399.
Diatritus, Gallice percé à jour. E. 204.
دابة, fossa de flumine. E. 531.
Discretio, idem quod discrimen. E. 291.
Discretus, id est diversus. E. 280.
Dissicere, pro separare, remove. E. 236.
Dominedius, id est dominus ad s. E. 23.
Domnicus, idem quod servus Domini. E. 110.
Domnus, idem qui dominus. E. 94.
Domu, pro domo. E. 124, 128.
Domus panis, pro Bethlehem. P. 593.
Donare, pro condonare. E. 309; P. 670.
Durare, pro indurare. P. 312.

E

Eclesia, prima correpta. E. 198; P. 395, 603, 606, 662.
Eleazar, pro Lazaro. E. 76, 216; P. 686.
Emere, cum sexto casu. E. 142.
Erimus, secunda longa. P. 423.
Expectare, pro spectare; et expectator, pro spectatore. E. 52, 195.
Eulogia, id est panis benedictus. E. 12, 30.
Ex copia, Gallice d'abondance. E. 92.
Exter, pro extraneo. E. 49; P. 577, 585, 597, 616.

F

Fata, idem quod Parca. P. 536.
Fax uncta, pro lampade oleo uncta. E. 218.
Ferrum damni, id est ferrum damnosum. P. 592.
Ferrere, secunda correpta. P. 649.
Fidei, secunda producta. P. 339, 390, 392, 402, 403, 419, 614, 688, 678.
Faenerare, cum accusativo. E. 117, 214, 215; A. 889.
Faenerari, idem quod mutuum accipere. E. 141.
Fores in sing. pro porta. E. 174, 201; P. 630, 633.
Fragile, id est fragilis. P. 399, 669.
Fructificare, active. E. 48.
Fruum arva, id est arva frugifera. P. 593.
Fulgere, secunda correpta. P. 393.
Fungi, cum accusativo. P. 335, 664; A. 952.
Fuuis excussus, id est motuus excitatus. E. 193.

G

Gazophylacium, Gallice tronc. E. 213.
Gratificus, pro eo qui gratias agit. P. 661

H

Habere, pro habitare. P. 360.
Humile, idem quod humilitas. P. 590.

I

Ignis arbor, pro igne purgatorii. P. 346.
Igni sapiens, idem E. 668; A. 720.
Illusus, Gallice, egayé. E. 230.
Innotescere, cum accusativo, Gallice faire connaître. E. 113, n. 2.
Instar, id est imago seu exemplum. P. 432, 599.
Integratus. E. 23.
Interim, pro hactenus. E. 291.
Iuterisus, idem quod incisus. P. 632

Ire, pro mori. P. 664.
Israel, secunda producta. P. 616, 632.

J

Jesus, pro Josue. P. 612.
Jocundus, pro jocundo. E. 25.
Justum, pro justitia. P. 387.

L

Lassare, pro lassari. E. 28; P. 670.
Linina, pro æde sacra seu ecclesia. P. 142, 143.
Logos, id est sermones. P. 584.
Longum, pro diu. E. 179; P. 686.
Longum temporis, Gallice longueur du temps. P. 571.
Lucernaria devotio, id est officium vespertinarum precum. A. 798.
Lucidus, pro candido. P. 431.
Lumen, pro die. P. 674.
Luxuria, Gallice racine, ou branches d'arbre. E. 154
Lybia, pro Africa. P. 660.

M

Magister, id est S. Paulus apostolus. E. 124, 123, 153, 145, 183, 188, 210, 224, 259; P. 409, 679, 684; A. 717, 739, 741.
Malus, pro diabolo. E. 133; P. 403; A. 966.
Maria V., secunda correpta. P. 337, 603.
Mater, pro qualibet femina etiam improbe. P. 536.
Melanius, pro Melania. E. 174, 178, 189, 203, 266.
Memoria, pro tumulo sepulchrali. E. 205.
Mensa, idem. P. 642.
Merra, pro aqua amara. E. 222; P. 414.
Metallum, pro marmore et lapide. P. 637.
Metari, pro divertere. P. 628.
Metatorium. A. 912.
Ministerium sacrum, id est vasa et ornamenta ecclesiastica. E. 205.
Munerari, pro munerare. E. 77.
Musivo illudere, idem quod musivo depingere. E. 205.

N

Nactus, pro nactus, a nanciscor, legitur in vetustissimis mss. P. 382, 414, 581, 587, 661.
Natalis, idem quod dies festus. P. 382.
Nebrot, pro Nembroth. E. 43, 253.
Nemus, pro arbore seu fructu. E. 186; P. 612.
Nigellatum. E. 30.
Nimve, secunda producta. P. 536, 611.
Nive habitus id est neophyti. E. 198.
Niveus, pro, de marmore albo. P. 647.
Nudum, idem quod nuditas. P. 580.
Numerus, id est populus. P. 409, 409, 612.

O

Oderimus, secunda producta. P. 143.
Omni-medens. P. 639.
Omniprensus. P. 568.
Omnis, id est integer. P. 674.
Operari, pro elemosynam dare. E. 72.
Operatio, pro elemosyna. E. 140, 183.
Operosa fides, pro fide viva operibus bonis. P. 587.
Opertum, idem quod operimentum. P. 561.
Orexis, aviditas, seu cibi appetentia. E. 110.
Orsa, pro proemio. P. 565.

P

Pagina saxi, id est lex decalogi sculpta in duabus tabulis lapideis. P. 541.
Paginatius, idem quod compaginatius. P. 581.
Panis, pro Eucharistia. E. 31.
Papyrus in lampadibus adhibita. P. 585.
Participare, pro participem facere. E. 146.
Pauper anxius seu mazus, idem qui panitens. E. 242.
Pentapolis, id est urbes quinque incendio consumptas. E. 78, P. 616.
Pentateuchus, pro quinque libris. E. 43.
Perfrui, cum accusativo. P. 664.
Pignora, pro filiis. P. 530, 433, 607, 684, 686.
Pillentus, id est præcipuus. P. 422.
Plebes, numero singulari. P. 335.
Plebs, idem quod numerus. P. 572, 574.
Poterimus, penultima producta. P. 196.
Poionatus. E. 245.
Puera, pro nova seu recenti. P. 157.
Pupes, seu pupis pro pupilla. P. 564.

R

Recognitionis dies, id est dies extremi iudicii. E. 48, 103, 231.
Refectio, idem quod baptismus. E. 104. Idem quod baptisterium. E. 195.
Regeneratio, id est baptismus. E. 117.
Regia seu regina pro porta præcipua. E. 72.
Repascere. E. 264.

Retractare, pro *recolere* seu *revolvere*. P. 611; A. 731, 742.
Re elatio, pro *Apocalypsis*. E. 109.
Rh minus asper. E. 47.
Robur, pro *quercu*. P. 573, 581.
Rud s, id est *notus, recens*. E. 498; P. 632.
 S
Sacramentum, idem quod *mysterium* seu *sacrum secretum*. F. 132, 288, 294, 295, 500, 511; P. 623.
Sagus, id est *magicus*. A. 732.
Sanctiloquus. P. 616.
Sapientis ignis, pro *igne purgatorii*. E. 175; A. 726.
Satis, pro *valde*. E. 166.
Scamma, id est *locus fossis inclusus*, ubi gladiatores certabant. E. 161.
Scholasticæ litteræ, id est *humaniores litteræ*. E. 174.
Scholasticus sermo, pro *humana eloquentia*. E. 238.
Scrypulus, id est *scrypulus*. E. 189.
Sedere pro *placere*. P. 362, 69.
Sedere pro *sisti*. P. 575.
Signum Domini, id est *signum crucis*. E. 205.
Sobriare. P. 595, 626.
Sola, idem quod *solea*. E. 145.
Solum, id est *limen*. E. 75; P. 636.
Solis in montibus, saltibus, id est *solutus in montibus*. P. 591, 401.
Solomon, pro *Salomon*. E. 21 et alibi passim.
Sparsa roris, pro *rore*. E. 55.
Species, Gallice *face de bâtiment*. A. 914.
Sphondylus, ostreorum genus. P. 528.

Status, pro *sutura*. P. 563.
Subitum, pro *subito*. P. 665
Substanti, idem quod *bona, divitæ*. P. 428.
Superfluo. E. 70.
Suffragii, secunda brevi. P. 579, 686; A. 747

T

Testimonium, idem quod *Testamentum*. A. 752.
Tholus, testudo orbiculata, Gallice *dôme*. E. 75, 161.
Trabule, lignum quod transit per rotas. P. 638.
Tremulum, pro *tremule*. P. 360.
Trichorum. E. 202.

U

Unificare, pro *wire, unionem facere*. E. 124.
Urbicus, id est *Romanus*. E. 25.

V

Vaniloquus. P. 637.
Vas animæ, id est *corpus*. P. 676.
Vastum, ager non excultus. E. 235.
Vendere, cum sexto casu. E. 141.
Vertex pro Christo. P. 418, 599, et a'ibi passim.
Verti, pro *reverti, redire*. A. 752.
Vestitus ager, cui fructus insunt. P. 674.
Vestigium et vestigia, idem quod *pedes*. E. 144, 157; P. 630, 660.
Vivere, cum accusativo. P. 608, 683.
Vivescere. E. 139.
Vulnerata caritatis. E. 145.

Z

Zubulus et Zabolus, idem qui *diabolus*. E. 6, 123

INDEX

PERSONARUM ET RERUM MEMORABILIUM.

E. Epistolas designat, P. Poemata, A. Appendicem, V. Vitam e' seqq.

ALPHA et a Christus, P. 661, A. 949, 940. In numeris imperatorum, A. 9. O. In sepulchris, *ibid* his abusi hæretici, *ibid*. A littera tribus virgibus contexta Triadis mysterium signat, P. 484.
 Abel occisus, Christi typus, E. 229. Ei sublato Se: h in sancta generatione substituitur, E. 51.
 Abella urbs Campaniæ, P. 514. Laudatur a Paulino, *ibid*. Sancti ejusdem sepulchrum, *ibid*. Laudatur a Paulino, P. 518.
 Abnegatio sui potior quam externa omnia relinquere, E. 247.
 Abraham patriarcha dives et perfectus, E. 149. Peregrinans, Christi typus, E. 229. Trecentis famulis quatuor reges superans mystice victoriam Christiani hominis de quatuor hostibus reportandam designavit, E. 162. A. 897. Angelis hospitio receptis pedes lavat, E. 144. Ejus cæca obedientia quam Deo grati, E. 181. Quomodo amicus Dei factus, E. 77, 78. Cur Sarai uxorem suam flevit, E. 67. In ejus sepulturam agrum emendo quid nobis inuenerit, E. 68.
 Absalon, seu Abessalon, coma capitis sui gravatus, peccatorum pondus referebat, E. 129. Defunctus cur a patre lugetur, E. 61.
 Absis, alta is cochæ major, E. 202. A. 906. Absides et cochæ, idem, *ibid*. Variæ in templis, A. 906.
 Abstinentia est adjumentum, non perfectio sanitatis, A. 759. Qualis commendatur, A. *ibid*. Omnibus virtutibus opitulatur, A. 740.
 Abuti, id est *non uti consumere*, E. 64, A. 879, V. 191.
 Acceptio personarum a religione catholica proscripita, A. 759.
 Acus evangelica, fides et verbum crucis, E. 176.
 Adam, an deceptus fuerit, P. 332, A. 929. Peccando similitudinem Dei perdidit, non imaginem, E. 186, A. 893. Illius peccatum mentis oculos innocentie clausit, et iniquitati aperuit, E. 186.
 Adam secundus, Christus, P. 672.
 Adherere per amorem Deo, magni laboris opus, E. 154.
 Aditui sunt Ostiarii, quorum ordo antiquissimus in Ecclesia, P. 474.
 Egyptiorum Dii innumeri, P. 434. Ipsorum numera proprium Jupiter Ammon, P. 431. Eorum superstitione in sacris Isiacis, P. 435 et seqq.
 Adonis est Thamnis, E. 190, A. 903. Ejus fano profanata Bethlehem ab Hadriano imperatore, E. *ibid*.
 Adorare, in Scripturis et apud Patres, idem quod *honorare*, P. 628, 664; A. 944.
 Adversus imp., vide HADRIANUS.
 Adversa sæpe hominibus cur eveniant, E. 91.

Adulationis vitium nomine humilitatis et benevolentiam se palliat, A. 776.
 Adulatorum assentationes viam virtutis tentantibus novæ, ac proinde cavendæ, *id id*.
 Edificatio templi spiritualis in anima egregie a Paulino commendatur, E. 211, 212.
 Amicus episcopus, P. 607. Pater Iæ uxoris Juliani, P. *ibid*. Quomodo dictus a Paulino *Memoris pater et frater*. *ibid*.
 Equiparet idem quod *par sit*, A. 924.
 Eschino dicitur quod audit Mitto, proverbium, E. 37, A. 877.
 Etas juvenilis nemini tardioris conversionis ad Deum debet esse occasio, E. 163.
 Afflicto bonum, A. 717.
 Africanus episcopi per litteras et clericos a se missos Paulinum salutant, E. 25, A. 873.
 Agabus imminente famem et apostoli Pauli passionem prædicit, E. 201.
 Agarum usus penes antiquos Christianos, P. 599
 Ager cordis nostri quomodo colendus, E. 236, 257
 Agnus litterarum Paulini ad Augustinum delator, E. 52.
 Agnum, civitas a Burdigala et Santouibus non longe distans, P. 551.
 Agitator Israelis, Deus, P. 596, A. 942.
 Agni, recens utilitatis, A. 908. Fideles, *ibid*. Agni et hedi, justorum et reproborum hieroglyphica, E. 206, 207.
 Agnus paschalis in veteri lege, Christi typus, P. 610. Item in picturis, E. 203, 207; A. 908. Quinque fontes emittens in mysterium quinque vulnerum Christi, *ibid*.
 Agricola celestis, Deus Pater, E. 236.
 Agricolarum martyris reliquie in basilica S. Felicis repositæ, P. 658.
 Alaricus quo tempore Romam everterit, P. 440.
 ALBERTUS, Florentis Cadurcensis episcopi frater, E. 212, V. 121, 136. Presbyter, V. 121. Ut vir eruditissimus laudatus ab Hieronymo, *ibid*. A Paulino tamquam fidei et religionis, custos E. 276, V. 83. Cadurcensis episcopus, E. 212, 276, A. 918. Litteris suis Paulinum mire reficit, E. 212.
 ALLA, seu Appia soror Philemonis, P. 509, 515.
 Alinganiensis vicus, A. 887.
 Alingonum, oppidum e domino Paulini, E. 63, 107, A. 887, 888, V. 3. Ibi ejusdem sumptibus constructa a Delphino ecclesia, E. 107, V. 54, 65. Ejusdem el rici dicit Alingonensis, E. 63, V. 54.
 Alite, volantes instar crucis, P. 599, A. 943.
 Allophyla mulier Sansonem decipiens, mystice carmen denotat, P. 585.

- Altare unicum olim in ecclesiis, A. 906. Altaria et templa in sanctorum solennitatibus jam olim velis ornata, P. 582, A. 931, 932. Trichora, K. 202, A. 906, 907. Altaribus sacris nemo propinquit accensus igne cupiditatis corporeæ, E. 262. His reliquiæ sanctorum inclusæ, P. 657 et seqq., A. 905.
- Altaria antiquitus martyrum reliquiis munita, P. 471.
- Altaria antiquitus velo clausa, P. 485.
- Altaria crucibus antiquo more ornabantur, P. 485.
- Altaria prioribus Ecclesie temporibus plura erant in templis, non unum tantum, P. 471.
- ALYPIUS ab Ambrosio ad fidem conversus, et ad sacerdotium consecratus, E. 11, 12, V. 8. Caritate cum Paulino conjunctissimus, E. 9, 10, 11. Libros quinque S. August. contra Manichæos Paulino communicat, E. 10, 11. Ad eum scribit litteras, E. 35, 56. Eusebii Cæsariensis Chronico ab eo recipit, E. 10, 11. Rogatur a Paulino ut vitæ suæ historiam ad ipsum mittat, E. 10. Hanc scribit et Paulino mittit Augustinus, E. 19.
- Amalech aquæ cæcator, P. 614, A. 947. Occisus peccata occidenda significat, P. 589. Victus ostendit quid apud Deum possint orationes, P. 611.
- AMANA patibulo, quod Mardochæo paraverat, appensus, declarat quid apud Deum possint preces, P. 611.
- AMANDA Apri conjux, E. 251, 257, A. 920, V. 152. Virum a domesticis curis et civilibus negotiis liberat, E. 259 et seqq., V. 152. Continentiam profitetur, E. 254, 259 et seqq., V. 151. Valde laudatur a Paulino, *ibid.*
- AMANDUS Burdegalensis presbyter, E. 7, V. 10. A puerita Christo militans, E. 64. Et sacris Litteris enutritus, *ibid.* Innocentæ bapt. smalis conservator, *ibid.* Quam suavis in scribendis litteris, E. 229. S. Paulini catechista et patrinus, E. 9, 45, V. 10. Delphini avessor in episcopatu Burdegalensi, E. 7, 276. Fidei et religionis cusos, E. 273, V. 85.
- AMANDUS alter Paulino scribi, E. 290, 298, V. 45, 46. Litteras accipit a Paulino, E. 258, 218, V. 45, 46. Qui ejus precibus se commendat, E. 159.
- Ambitio ingi. nsa, E. 59.
- AMBROSIUS a populo episcopus eligitur, V. 51, 151. Alypium Mediolani baptizat, E. 12, V. 8. Et sacerdotem consecrat, E. *ibid.* Paulinum ad fidem invitat, E. *ibid.*, V. 8. Peramantur ac honorifice excipit Florentiæ, E. 1, V. 50. Sacerdotio initiatum clero suo vult adscribere, E. 12, V. 8, 50. Maxime diligit, E. *ibid.* Scribi adversus quosdam contendentes de Platoniis libris Christum proficisse, E. 55, 55. Martyrum Protasii et Gervasii corpora invenit, E. 207. Item S. Nazarii martyris, P. 658, V. 57. Cujus reliquias mittit Paulino, *ibid.* Simplicianum sibi designat in sede successorem, V. 50. In It. in quiescit, P. 651.
- AMBROSIUS alter, menseculi et litterarum Paulini ad Hieronymum delator, A. 770, V. 45.
- Ambrosii Mediolani patris laudes, P. 459. Quo tempore is orationem de Basil. is recitavit, *id.* Quando ab Imperatrice Justina vexatus mira vii ejus furorem repressit, P. 468. Idem SS. Gervasii et Protasii martyrum repertor, P. 468.
- Amen. Hujus vocis usus in primitiva Ecclesia qualis fuerit, P. 449.
- Amicitia familiaritatis humanæ quam fragilis, E. 158. Christi, fortis ut mors, *ibid.* Carnalis nullam habet animi requiem, E. 163. Spiritualis non, ut secularis tempore melianda, E. 66. De pleno incipit, *id.* per Christum, *ibid.*
- Amicus bonus, medicina cordis, E. 96.
- AMMON Jupiter proprium apud Ægyptios nomen, P. 451.
- Amnis basilicam S. Felicis infestans, meritis ejus allo deductus, P. 622.
- Amor sui, iniqua dilectio, E. 217. Forum quibus sine Christo placetur, timendus, E. 228, 229. A gentilibus in simulacro ut Deus colitur, E. 87.
- ARA Hispaniæ fluvius memorabilis, Emerita trausiens, P. 551.
- ANASTASIUS papa, Paulini amatissimus, E. 106. Eum ad natalem suum invitat, E. *ibid.*, A. 886, 887, V. 57, 67. Companiæ episcopis commendat, *ibid.* Roman venientem benigne excipit, E. 106.
- ANDREAS apostolus Patris martyrio affectus, P. 657. Ibidem sepultus, P. 659. A Constantino Constantinopolim transfertur, P. *ibid.* Ejus reliquiæ in basilica S. Felicis asservatæ, P. 637. Item in Fun. laax a Paulino extractæ, E. 207.
- Andreas Patris martyrium consummavit, P. 450. Idem apud Patras Achaïæ tumulatus, P. 451. Illius et Timothei corporum translatus in urbem Constantinopolitanam, P. 468. Iusius reliquiæ una cum Lucæ ossibus Constantinopolim de Achaïa translatae, P. 451.
- Angeli navem gubernant, E. 278. An corpora aut linguam habeant.
- Angelus una nocte, E. 181. Millia Assyriorum ex castris Sennicherib. prosternit, P. 614. Zachariæ nuntiat S. Joannis Bapt. conceptum et nativitate, nomen imponit, et tunc vitæ seriem pavidit, P. 359 et seqq. Mariæ Christum, P. 359. S. Felicem a vinculis et carcere liberat, P. 396.
- Aniciana familia, V. 1, 2.
- Anima virgo debet esse et secunda, quomodo, E. 218. Vi tutibus ornata, Deo habitaculum gratissimum, A. 737. Ejus cura corpori non postponenda, E. 167. Non familia, A. 739. Fam quomodo debeamus perdere, E. 117, 247. Ejus passionibus egregie accommodat Paulinus verba Joëlis de eruca, locusta, brucho, et rubigine, E. 256 et s. g. Ejus sobrietatem necat corporis distensio, E. 231. Illius remedia, corporis afflictiones, A. 725. Vestimentum, jejunium quo ab omnibus velitis abstinemus, E. 176. Vita, virtus Dei; mors, virtutis adoptio, E. 169. Mors vita hujus mundi amica, E. 62. Qua cæcitate illuminetur, E. 151, 152. Peccatis premitur, E. 151. Mortificatione membrorum ad celestia evahitur, E. 61. Post mortem etiam in vita actorum recordatur, P. 578. Corpori in resurrectione res itinetur, P. 424, 429. Immortalis, P. 424. Apud inferos quomodo æternum moriatur, E. 217. Animam demortui Patris Paulinus commendat precibus Delphini et Amandi, E. 219, 220.
- Animæ quæ dicantur abites nigrae et bonæ, E. 151. Nosstrarum patroni sunt pauperes, E. 72. Defunctorum bonis superstitionibus et precibus juvantur, E. 67, 72, 76, 80, 219, 220.
- Animorum conjunctio potior corporum conjunctione, E. 105.
- Animus ut ager colendus, E. 251, 255.
- ANNE Samaelis matri Melania assimilatur, E. 181. Anna viduæ Marcilla, A. 727.
- Annuli Christianorum qua figura signandi, A. 909, 910.
- Annulus Polycratiis Iyram in pala habens, A. 910.
- ANTIOCHIAE nsa S. Lucæ evangelistæ asservata, P. 658, A. 949.
- APER, ad quem scribit Paulinus, E. 227, 254, 258. A fore ac tribunali ad Christum transit, E. 228, 253, V. 150, 151. A Paulino adversus mundi persecutiones munitur, V. 232, 255, V. 153, 154. A populo ad sacerdotium proventus, K. 255, V. 151. In solitudinem se recipit, non otium sectans, sed majoribus Ecclesie utilitatibus se preparans, E. *ibid.*, V. 152. A domesticis curis et civilibus negotiis liberatur ab uxore, E. 260 et seqq., V. 151. Quam suavis in scribendis litteris, E. 258 et seqq. An Tullensis episcopus? 129, 150. Inter sanctos relatus, V. 154.
- APIS, celebre nomen apud Ægyptios bovis specie, P. 45.
- APOLLINARIUS error, Christum tantummodo corpus sine anima ex D. Virgine suscepisse asserentis, a Victorio refutatur, E. 225.
- Apollinem invocare, poetis familiare, P. 565.
- Apologiam Theodosii imp. iustinctu Eusebii scribit Paulinus, E. 173, V. 44. Mittit Severo, *ibid.* Et Hieronymo, A. 775, V. 51.
- Apophoretum, scutella, E. 50. Donum et convivio auferri solitum, A. 875. In munerum editione, *ibid.* In triumphis principum et magis votis, *ibid.*
- Απολύτως seu ἀπόλυτος ordinari, quid, A. 870.
- Apostoli sunt montes Dei, E. 45. Pedes verbi Dei, E. 98. De resurrectione vacillantes a Christo confirmati, P. 671. Spiritu sancto pleni omnium linguis loquuntur, P. 628, A. 945. A Paulino ad S. Felicis natalem concelebrandum invitantur, P. 650. Illorum solennitatem celebratum Roman quotannis proficiscitur Paulinus, E. 93, 106, 196, 199, 254, 261, V. 41. Memorias visitat, *ibid.*
- APPIA via, E. 183, P. 555.
- APOLLO Pythius oraculo clarus, P. 455.
- Aque in cantuaris ad ingressum templorum, E. 203, A. 842, 885, 916. Apud Gracos benedictæ in vigiliis Epiphaniæ, A. 916. Ex his plebs lavabatur antequam officia divina peragerent, *ibid.* Quare, A. 885, 916. Inde fontes et cantuar quoque etiam ante præcipuas ecclesias, A. *ibid.* Hinc quoque aqua lustralis et benedicta in januis seu vestibulis templorum, A. *ibid.*
- Aqueductus Nolanus a Paulino instructus, P. 545, 544.
- Aquitarum pulli parentes præ senio implumes pascunt, P. 596. Eisdem renatis jam plumis volare docent, *ibid.*
- Aranæ tela iis quibus Christus adest, murus est, P. 405.
- ARCA Noe, Ecclesie typos, E. 282, 285, A. 910.
- ARCA in templis, Gazophylacium, *trunc.*, A. 918.
- ARCHELAIS vidua nobilis et sancta, S. Felicis cara, P. 410.
- ARETA via salutis explicata, E. 216.
- ARCUS, area, atrium, seu vestibulum templi, E. 304, &

915. Item porticus ecclesie, *ibid.* In eo consistebant penitentes publici, A. *ibid.* Quibus in ecclesiis Galliæ etiamnum vigeat hæc sancta consuetudo, A. 916.

Argonatorum navem modo adhuc in cælo videri fabulantur Ethnici, E. 282.

Arianorum persecutio tempore Valentis imp. in catholicis exarsit, E. 182.

Ani hæresis initio Evangelii S. Joannis præcisa, E. 111.

Arma fide, non fides armis indiget, P. 613.

Armatura militis Christi, E. 6.

Armillæ, Armilauza, sagum militare, *colle d'armes*, E. 03, 113, A. 887, V. 191.

Asael in sacris Litteris a pedum velocitate laudatus, E. 109, 111.

Ascensionis Christi festivitas maxime antiqua, P. 623, A. 913. Locos ab Helena exornatur, E. 192. Paviri non potest, E. *ibid.*, A. 903. Terra non deficiit, etsi in dies hinc aliquid auferatur, *ibid.*

Asina Baalam sermone humano loquens, conversio. *is Gentium figura*, E. 58.

Asinus dicitur corpus a Paulino, quare, P. 590, A. 910.

Assula, assulim, assulose, quid, A. 948.

Assyrii Judæos a templi Hierosolymitano reedificatione impedire conantur, E. 107.

Asterius ab Astro denominatus, P. 575.

Astrorum motus et ordines humanis rebus nullam necessitatem imponunt, E. 86.

Astula, et astilla, quid, E. 189, 205, 617, A. 948.

Athletarum continentia, E. 135, A. 896, 897.

Atlas, mons in extremis Hispaniæ finibus, P. 371.

Avaritia omnium peccatorum radix, P. 656. Cum voluptate et luxu, fons omnium malorum, P. 342. Ejus morbus facile serpit in præcordia, nullis misericordiae munera, præsidii, E. 214. Quænam laudanda, quænam improbanda, E. 74, 218. Hanc timor Domini eliminat, E. 231. Eam deprecatur Paulinus, P. 330.

Aucup's volucres fallentis, et captas venentis, pulchra descriptio, P. 329, 330.

Augustinus Paulino mittit Alypii vitam a se conscriptam, E. 20. Eodem commendat Licentium, E. 20. Quem olim litteras docuerat, E. 39, 20. Exoptat ut in Africam traiciat, E. 21, 57. Paulino nuntios mittit, E. 264, 296, V. 79, 80. Librum de Cura pro mortuis, A. 780, V. 92. Litteras scribit, E. 216, A. 778, V. 90. Ab ipso accipit, E. 13, 26, 28. Querit quomodo noscatur Dei voluntas quæ nostræ præponenda est, A. 778. Valerium Hipponeensem episcopum adversus Pelagianos munit, A. 780, 901, V. 90. Therasium salutat, E. 37. Constantium Melanien in obitu unici filii laudat, E. 264, 265. Ejus epistola contra Pelagianos Paulino inscripta, non Bonifacio, A. 780, 901. A Paulino laudatur ejus sapientia et sanctitas, E. 266. Libri quinque contra Manicheos, E. 11, 13 et *seqq.* Quasi divinitus dictati, E. 11.

Augenius monachus Lerinensis sub S. Honorato, E. 313. Ab ipso Honorato tunc presbytero ad Paulinum missus, *ibid.*

Aurum Cephas, E. 133, A. 891. Ophas, A. 892. Pas et Phas, *ibid.*

Ausonii familiaritas, et Paulini in Prolog.

Ausonius Paulino antecessimus, P. 353.

Ausonius grammaticæ et rhetoricæ professor, V. 3. Preceptor Paulini, P. 363, V. 3. Prædagogus Gratiani imp., V. 3. Præfectus Galliarum et Italiæ pretorio, *ibid.* Consul Romanus, V. 3. Paulinum mire laudat et Ciceroni ac Virgilio adæquat, P. 376, V. 4. Jam conversum ad poesiam revocat, V. 23. Acriter oppugnat, V. 23, 24. Therasiam vocat Tanquilem, V. 23. An Christus aus fuerit? V. 5, 23. Ejus et Paulini parentes quanta amici conjuncti, V. 3.

B

Baby'on, confusio, P. 590. Ejus filia, caro, *ibid.* Babylonis filia, dicta a Paulino Roma, E. 184, 276, A. 910.

Baptisma peccata delet, et hominem renovat, E. 198, P. 344. Persecutionis tempore expetenti S. Genesio cur statim non collatum, E. 316. Illud suscipientium Christianorum votum, E. 128. Baptismi S. Johannis Baptistæ effectus, P. 344.

Baptismalis fontis basilicæ S. Felicis descriptio, E. 193, 199.

Baptisterium a Sulpicio Severo exstructum, E. 193. Picturis S. Martini et Paulini exornatum, E. 193, 195, 200. Inscriptioibus Paulini illustratum, E. 196, 197. Baptisteria et canabari ante templa, E. 216, A. 882, 883, 916, 917.

Barca, navigii genus, P. 572, A. 939.

Barcino Hispaniæ civitas percelebris, E. 371, P. 572. Ibidem vi multitudinis correptus presbiteratu initiatur Paulinus, E. 7, 12.

Basitica Allugonensis, E. 107, V. 51, 63. Fundana, E. 206, 207, V. 76. S. Felicis, particula S. crucis ab incendio

præservata, P. 636. A Paulino aucta, P. 616 et *seqq.*, V. 74, 75. Ejus structura graphice descripta, E. 205 et *seqq.*, P. 616 et *seqq.*, V. 65, 72 et *seqq.*

Basilicæ Orientem spectantes, E. 204, V. 73. His extruendis sanctos jam cælo adscriptos celebrat Paulinus, E. 205 et *seqq.*, P. 937 et *seqq.*, V. 65 et *seqq.*

Basilus Capitanæ Ecclesiæ presbyter, E. 82, 83, V. 51. Vir sanctissimus, E. 84, V. 51. E propria domo exsul, E. 82, V. 51. Per Paulini interventionem illius possessione iterum gaudet, E. 63, 82, 83, V. 51.

Bassula, Sulpicii Severi socrus, E. 23, 29, A. 872. A Therasia accipit particulam S. crucis, E. 189.

Beata esset nostra conditio si æque Deo ac hominibus vel displicere timeremus, curaremus placere, E. 73.

Beati post resurrectionem in corporibus sui spiritualibus Deum linguis et vocibus laudaturi, E. 2, 8, 275, 280.

Beati ante extremum judicium visio e Dei potitur, P. 542. Quæ sit hac de re Paulini sententia, *ibid.*

Bellerophontis se minus recte assimilatum ab Ausonio ostendit Paulinus, P. 359.

Bellum inter hominem et Deum per Christum aboletur, E. 62. Belli tempore, S. Felicis opem implorat Paulinus, P. 610, 614, 616. Non hostis timendus; sed Deus, P. 610. Cui debemus flere, non armis, P. 610, 611.

Benedictionis ritus antiquus, manuum capitæ alicujus benedicendi imponere, P. 401.

Benedictus diaconus, E. 166, V. 8. Verbi Dei prædicator, E. 166, 167, V. 68. Frater Sebastiani eremiti, E. 166, V. 68. Ipsi ad vitam ne essaria suppeditatus, *ibid.* Ejus precibus se commendaat Paulinus et Therasia, E. 163, 167, V. 68.

Beneficentia in pauperes, E. 72 et *seqq.*, 214 et *seqq.*

Bessi populi a Niceta conversi, P. 419, 421, A. 936. Aurileguli, P. 421, A. 936. Monachi, *ibid.*

Beta pipere condienda, A. 883. Semicoccta, E. 236, A. 885.

Belleh. m ab Hadriano imp. Adonidis fano profanata, E. 190.

Betis Hispaniæ fluvius in Oceanum fluens, P. 371.

Betissare, A. 895.

Bibliotheca in qua parte ecclesiæ, E. 204, 206, A. 913, 914, 917.

Bigerra et Bigerrica palls, A. 930.

Biyeri pelliti, P. 371, A. 929, 936.

Bibilis, urbis Hispaniæ, P. 370.

Boii Galliæ populi, P. 570.

Boethia, seu Acacia spuleum Luca, P. 451.

Bona Ecclesiæ servanda et amplianda, A. 895. Celestia terrenis anteponenda, E. 182. Fidelibus post hanc vitam a Christo promissa cogitare, admodum delectabile, E. 80.

Bona opera incepisse non sufficit, sed periculis laudandum, A. 741, 742. Ad salutem necessaria, A. 728. Eorum studium commendat mortis incertitudo, E. 257. His cælo vis inferitur, E. 213, 216. Ut bona præcipiuntur, ita mala prohibentur, A. 729.

Bonifacius episcopus in Africa, E. 297.

Bonifacius presbyter, crimine accusatus, ab Augustino ad S. Felicis Nolani sepulchrum mittitur purgandus, V. 79.

Boves a furibus abacti rustico S. Felicis meritis restituntur, P. 435 et *seq.*, V. 57.

Brevitas comis est, P. 760.

Bruchus, rubigo, eruca et locusta a Joële recensita, passionibus anime accommodantur, E. 236, 237.

Burdicus, bardo, burdus, buricus, quid, A. 773. Huic insedens Melan a nobilibus Neapolim ingreditur, E. 183.

Burdiga a Galliæ civitas percelebris in Aquitania, P. 361. Ab Aguno et Santonibus non longe distans, P. 353. Ibi natus Paulinus, A. 57, V. 2.

Burdigal, clarissima civitas Aquitaniæ, Paulini patria, P. 358.

C

Cæci a Christo illuminati, P. 569, A. 888.

Cæcitas Samsonis quomodo optanda, E. 151, 152. Illa etiam, qua iniuitas non videtur, E. 187. Incertate pacitur carnifex decolare tentans Victricium, E. 101, V. 122.

Celestia sperantes, terræ spernunt, P. 538, A. 747, 748. Hæc credenda, illa videnda, P. 673. Ut obtinentur, quid agendum, E. 275.

Cælum omnibus patet, E. 81. Precibus Eliæ clausum et reclusum, P. 613.

Cælum inter elementa recensetur, V. diss. 462.

Carsara Augusta Hispaniæ civitas celebris, P. 371.

Calagurris civitas Hispaniæ, P. 370.

Calamina civitas Iudææ, ubi Thomas martyrium passus, P. 350.

Calix in Aqueductibus, P. 545.

Callipianus Sulpicii Severi presbyter, V. 120.

C. Ipe mons in extremis Hispaniæ finibus, P. 370.

Καμπάνια, an *καμπάνια* Feclii. xxxviii legendum, A. 879.
Campania a Gothis vastata, V. 93. Hujus provinciæ episcopi in Paulinum propensissimi, E. 26.
Campani antiquitus Usci appellati, P. 460.
Cancelli ad sanctorum tumulos, P. 537.
Cancelli circa altare, P. 645, A. 947.
Cardelabra septena, E. 23, A. 872.
Candelæ in sanctorum solennitatibus accensæ in ecclesiis, P. 385, 626, A. 932, 938, 944.
Cardelabra in sacris ædibus, P. 472.
Candelæ quomodo antiquitus tum ab ethnicis, tum a Christianis efformarentur, P. 472.
CANDIDIANUS, statura pusillus, E. 222. Litterarum Victri-
 cii ad Paulinum delator, *ibid.* Eius celeritas a Paulino commendatur, *ibid.*
Candidati non poterant accedere ad comitia cum tunica, P. 480, 481.
Canes quoniam vere dicentur, E. 75, E. 301. Sic vocati a Christo in Evangelio Gentiles, E. 200. Num qui alii sic appellandi, E. 291, 301.
Cantuari oribus manibusque lavandis in templorum ingressu, E. 71, 205, A. 882, 883, 916, 917, V. 74.
Canthara cerostrata, P. 476.
Canthari nomen in ritualibus Ambrosianæ Ecclesiæ perdurat, P. 476.
Canthari species lucernæ, P. 476.
Capellæ in ecclesiis, unde, E. 204, A. 915.
Capillos Christo expandere debent Christiani, et quomodo, E. 153, 154, A. 914. *Vide* Coma.
Captivi ut redimantur, Paulinus pecuniam tradit, A. 799, V. 90. An et se ipsam? V. 159 et *seqq.*
CARDAMUS olim nimius, E. 104, V. 56. Vino deditus, E. 8, 104, V. 88. S. Paulini servus, E. 84, 102, 111, V. 56. An ipso Paulino traditus Amando Burdegalensi, E. 84, 102, 111, V. 56. Quo magistro omnino mutatus, E. 84, 102. Fit sobrius, E. 84, 112, V. 56. Clericus, E. 84, 111, V. 56. Exorcista demoniis terribilis, E. 102, 112, V. 56, 64. Uxoratus, E. 83, V. 56. Litterarum Delphini et Amandi ad Paulinum delator, E. 81, 82, 103, 105, 117, 112, V. 56, 64. Paulini ad eosdem et ad Venerium Mediolani, E. 81, 82, 104, 102, 109, V. 56. Quam velox in perferendis litteris, quamvis senex, E. 109 et *seqq.*, V. 56. A Paulino peramantem excipit, E. 87, V. 56. Ac Delphino et Amando commendatus, E. 102, 112. In ejus continentia counter ludit Paulinus, E. 4, 85, V. 56.
Caritas est Evangelii plenitudo, E. 21, 56, 153. Christi, quid sit? E. 46. Ejus imitatio, et access ad eam stimuli, E. 146 et *seqq.* Ea nihil imperiosius, E. 9. Fortis ut mors, E. 239, 287. Evangelicam mortem obire nos docet, E. 283. Spiritualis, non ut secularis, temporis spatium metienda, E. 83. Proxima perniciosa in Christo, E. 118. Caritatis perfecte verum indicium, E. 20.
Carmen Paulini de figuris S. Martini et sui ipsius in baptisterio a Severo extracto depictis, E. 196. Aliud de baptisterio a Severo extracto, E. 197. De basilicarum ab eodem Severo erectarum pictura, *ibid.* De reliquiis S. Clari presbyteri, E. 193, 199. De particula S. crucis una cum reliquiis martyrum altaribus inclusa, E. 201. De iisdem martyrum reliquiis, E. 205. Aliud quo Licentium exhortatur ut contempto seculo se deditet Christo, E. 58.
Carnalis infirmitas, virtutis spiritualis materia, E. 168.
Carnifex Victricium decollare tentans cæcitate puniur, E. 199.
Caro Christi, olla succensa, quam vidit Jeremias propheta, peccata adurens et consumens, E. 121. Terrena carne tibus conjungit, E. 82.
Caro filia est Babylonis, mater peccati, P. 550. Allophyla mulier Samsoneum decipiens, P. 587. Carnis resurrectionem Christus et verbo docuit et exemplo probavit, E. 81.
Carpere aliquem satyricæ, poetarum est, non parentum, P. 372.
Καρπός, jun tura manus cum cubito, et fructus, E. 79, A. 881.
Castitas jejuncto fovenda, P. 590. Ei inimica est corporis distractio, E. 195. Eam laudans Paulus apostolus, non prohibet conjugia, E. 19. Ejus iter arduum, sed magna præmia, A. 743. Quanto quis castior membris, tanto vivacior sensibus, E. 255.
Castitas et pudicitia sacerdotalis, P. 532.
Casus quid significet, E. 87. In res humanas nihil potest, *ibid.*
Catechumenus Christianorum incommodis non afficitur, E. 21.
Catenæ miraculose decidunt ex manibus Victriicii jam plectendi, E. 99. S. Felicis incarcerationi, P. 597.
Catholica religio personarum acceptionem ignorat, A. 16.
Cedar apud Hebræos obscuritatem significat, E. 69, 184.
CERALEXIA nobilis matrona instruitur quomodo inter ho-

nores, divitias et matris nomine a, vitam suam sancte et religiose ducat, A. 728 et *seqq.* Ad Scripturæ sacræ lectionem incitatur, A. 734. In consulto viro castitatem Deo rovet, A. 741.
Celeusma nautarum et calcantium torcular, P. 417, A. 936, V. 191.
CELsus puer Pneumati et Fidelis filius, P. 663, 686. Paulini cognatus, P. *ibid.*, V. 1. Octennis docilitate ingenii clarus, P. 666. Quo morbo obierit, *ibid.* Panegyrico a Paulino ornatur, P. 665 et *seqq.*
Centumcellas feliciter appellit Martinianus, P. 582, A. 939.
Centurio evangelicus, qui Judæis synagogam edificarat, a Christo exauditus, catholicis ecclesiis erigentibus æternæ mercedis certam spem subministrat, E. 207, 208.
CERRELLUS Rufino a Paulino commendatur, E. 276.
Cerei nocte dieque in ecclesiis accensi, P. 385, 637, A. 932, 938, 944.
Cerei tabulis, seu ceris imprimere, E. 516.
Cera, seu ceris pingere, A. 901.
Cerens pingendi mos antiquitus in Ecclesiis, qui adhuc durat, P. 465.
Cervi spirituales quomodo efficiamur, E. 45.
Cetus ultor et custos Jonæ, E. 283, A. 924.
Chalcedo, an Chalcedo? A. 945.
Chalcedicum, id est Chalcedonium, P. 637, A. 915.
Christiani per Christum jugo præcæ legis liberati, P. 592. Soli illi notitiam veri Dei habent, P. 330. Omnes in quodam naufragio servati, P. 573, 574. Defuncti cur minus plangendi, P. 679. Tempore belli non armis, sed Deo fidere monentur, P. 611, 612. Eorum est Deum invocare, non Apollinem, vel Musæ, P. 530. Ex gentibus vocandorum typus Ephrem, E. 144. Eorum convivium qualis esse debeant, P. 632. Conjugium quale, P. 601 et *seqq.* Frequentia et pietas natalem S. Felicis celebrantium, P. 383, 384. Olim lavabant manus ante fores templorum ut internæ puritatis admonerentur, E. 205, A. 882, 883, 916. Absentes et ignoti qua ratione aliis Christianis præsentem dicantur et noti, E. 30.
Christianus perfectionis amans, Christum debet sequi, E. 161. Non ex solo pane vivit, sed ex fide, E. 55. Fidem sine operibus habens infideli est proximus, E. 222. A gentile non fide tantum, sed et vita differre debet, A. 731. Christianus esse, pietatis est argumentum, P. 331.
Cæcros figuratus per Abelem occisum, E. 229. Per Abraham peregrinantem, E. 221. Per Isaac immolandum, E. 181, 229. Per Joseph venilium, E. 221. Per Noe irrisum, *id.* Per Moysen expositum et fugatum, *ibid.* Per agnum paschalem, P. 611. Per leonem qui vicit, *ibid.* Per capulum leonis, E. 129. Per Samsoneum, A. 125. Per Jonam, E. 284. Per Samaritem evangelicum, E. 125. Per Davidem, E. 111, 112. Est Adam secundus, P. 672. Sacerdos et hostia, E. 81. Agnus et pastor, E. 51, 252, 253. Ovem humeris suis ad ovile reportans, E. 52, A. 877, 878. Cujus imago olim in sacris calicibus expressa, A. *ibid.* In picturis agno designatus, E. 201, 205, A. 908. Panis vitus et verus, quem piger operarius manducare non potes, E. 52. Vitis vera, E. 238. Fons, P. 185. Piscis aquæ vivæ, E. 69, A. 880. Passer solitarius, E. 244, 245. Vita, P. 678. Viviflans et occidens, E. 244, 242. Ignis consumens, E. 172. Cæcos illuminans, et videntes cæcans, E. 188. Petra, E. 202, A. 942. Cui tenelli criminum fetus illidendi, P. 530. Refugium pauperum, A. 726. Humilibus, E. 42. Fundamentum cretæ Hierusalem, turris et porta, E. 172. Civitas, E. 172. Alpha et ω, P. 662, A. 949, 950. Omnium fidelium caput, P. 419, 539. Finis legis, E. 65, 291, P. 590, 677. Prophetarum, E. 292. Jugum præcæ legis a nobis avergens, P. 591. Novacula suaviferæ sectionis, E. 123. Margarita evangelica bonorum omnium profusione comparanda, E. 138. Eius varia epitheta, P. 364. Pro nobis homo factus, in hominis ortu nihil cum reliquis hominibus commune habuit, E. 127. Per similitudinem carnis peccati, pro nobis peccatum factus, E. 224. Formam servi suscipiens, hominem libertati restituit, P. 582, 659. Hinc gloriæ suæ nos faciens participes, E. 46, 56. Quomodo utrumque sexum sanctificaverit, E. 123. Deum inter et hominem mediator, P. 331. Solutus humano generi peccati labe infecto subvenire potuit, E. 56. Qua ratione id præstitit, *ibid.* Quotopere mundum dilexit, P. 669. Nostram dilectionem pro sua repetens, E. 147. Incarnatione sua terrenæ celestibus conjungit, E. 79. Manus et sapientia Patris, omnium fons, E. 49. Deum se simul et hominem præbet, P. 669. A nativitate cæcos illuminans, P. 598. Cordium inspector viduam duo minuta offerentem reliquis omnibus præfert, P. 428, 433. Fastidiosos pauperum exemplo suo relarguit, P. 685, 684. In quolibet paupere reperit, E. 209, 214. Felicitur, E. 217 et *seqq.*, 261. Ungitur, pascitur, fœneratur, E. 119, A. 889. Nemini sua regna claudit

E. 80. In Evangelio omnes ad viam angustam quæ ducit ad vitam convocati, A. 755. Joannem Bapt. Stau. valde commendat, P. 735. In uno Lavaro totius generis humani peccata deplorat, P. 421, 422. Quos fructus in ficulnea desideraverit, quam postea maledicto exarefecit, E. 253, 256. Cur ante tempus in ea fructus quæsierit? E. 256. Nomina sua apostolis suis communicat, E. 146. Cur eo una pedes lavans suos non laverit? E. 142, A. 894. Chirographum mortis quomodo aboleverit, E. 127. Peccatum destruxerit, E. 59. Crucis patibulo affligi voluit ex mera in genus humanum pietate, non necessitate coactus, E. 105. Jam morti proximam pietatem in parentes exemplo suo commendat, E. 198, 199. Propria potestate animum posuit, *ibid.* Cur se tanto pere exinaniverit, E. 57, 58. In cruce diabolum non divina virtute, sed humana infirmitate superavit, E. 217. In eus sanguinis pretio non fuit Judas proditor, E. 140, 141. Magno emit, non vendit, E. 114, A. 894. Quomodo mortem superaverit, P. 669, 670. Non sibi passus est, aut resurrexit, sed hominibus, A. 746. Propria potestate animam suam resumpsit, E. 105. A mortuis resurgens resurrexerit omnem corporum fore declarat, P. 552. Eam verbo docet, et exemplo probat, E. 78. Vulnera sua Thomæ apostolo de resurrectionis veritate dubitanti palpanda exhibet, P. 671. In extremo judicio omnibus tempore præmia rependet, P. 375. Seni cuidam maris tempestate jactato in navi gubernaculo assidens apparet, E. 252. Eundem solatur et reficit, *ibid.* Ejus passio et resurrectio qui suos doceant, E. 60. Illius humi itas potissimum a SS. Petro et Paulo Christianis imitanda proponitur, E. 60, A. 755. Ejus laudes pulcherrime recensita, E. 252. Illius vita et actus nobis sunt conversationis et morum exemplar, E. 259. Ejus sacramentum militum militi cui tam commendat Paulinus, E. 163 *et seqq.* Illius consilia spernentis mundanarum sollicitudinum vorticibus absorbentur, A. 905. Ejus amore flagrantibus nec labor, nec voluptas officit, A. 747. Illius virtute diaboli fallacias evadimus, P. 590. Eundem mundo jam ab initio in suis odio et despectui fuisse, variis exemplis a Paulino ostenditur, E. 229, 230. Ejusque exemplo claritatem generis etiam in sanctis laudabilem esse, E. 180. Eundem invocat Paulinus S. Felicis Natalem diem votivo carmine exornans, P. 558, 559. Et pecunias ad usuram dire meritorium, E. 214, A. 889, 895. Eidem servire, libertas vera, E. 58. Ille et servitibus æterna præmia reposita, P. 575. Eum imitari canentibus divitiæ sperandæ, A. 727. Eum sequentibus, et quæ mundi huius sunt deserentibus, quæ præmia proposita, P. 565. Christus designatus per a superstans unde quatuor fontes manant, id est quatuor fluvii paradisi, vel quatuor Evangelia, E. 202, A. 912. Christum de liberis Platonis profecisse, quidam asseverant, quos refellit Ambrosius, E. 54. Tantummodo corpus sine anima ex diva Virgine suscepisse Apollinaris docuit, E. 236. Christi corpus in altari sub cruce compositum, non in ordine imaginum, E. 201, A. 905, 911. Servatum in turri aurea seu argentea, A. 905. In columba, A. 909, 911. Christi nomen quomodo a Græcis efformetur, P. 482. Cibum Christi est qui facit voluntatem ejus, E. 51, 129.

Ciconiarum in parentes pietas, A. 942.

Cicum, nycitorax, A. 924.

Cilicium recte sibi, ut penitentia egenti, a Severo missum interpretatur Paulinus, E. 175, 176. Eo usus Elias propheta, E. 175, 187, A. 924. Joannes Baptista, *ibid.* Regius propheta David, E. 175. Olim vestis interior monachorum, A. 899.

Circulus, æternitatis symbolum, A. 912.

Civitas circumstantiæ membra, A. 901.

Claritas generis etiam in sanctis laudabilis, E. 180.

Clarus presbyter, E. 171, 193, 200, A. 899. Ejus reliquiæ in basilica a Severo extracta servatæ, E. 199. A Paulino versibus ornata, E. 199, 200, A. 899.

Clavis trabalibus transfixa martyrum corpora, P. 638, A. 945.

Clemens in reos Paulinus, A. 939.

Clementis Opera et Græco in Latium a Paulino translata, E. 278, A. 922.

Clerici quidam Romani Paulino infensi et invidi, quare, E. 24, A. 875. Minoris ordinis aliquando uxortati, E. 85, P. 604, V. 56. Ad certum titulum cujusdam ecclesiæ ordinati, A. 871. In singulis ordinibus ecclesiæ servire aliquando debent, A. 933. Cur statim ad sacerdotium convolant, A. *ibid.*

Cloves aperiendo sacram Scripturam victoriæ auspiciam accipit, A. 897.

Cognomen in sui ipsius unde oritur, E. 91.

Cognomen, quid, A. 945.

Colloquia mala bonos mores corrumpunt, E. 68.

Columba simplicitatis symbolum, A. 915, 916. Spiritus sancti typus, E. 205, A. 909, 940. Agnum perfundens, id est Spiritus sanctus Christum, E. 207, A. 917. Supra baptisteria et altaria suspendi solita, A. 910. In ea servatum Christi corpus, A. 909, 911. Ramum oleæ in diluvio referens in baptismi mysterium, A. 910. Columbae cruci insidentes vel eam supervolantes, E. 202, A. 912. Duodecim circa crucem, typus duodecim apostolorum, *ibid.* Ad sepulchra mortuorum immolata, A. 909. Partibus sepulchralibus eorum qui peregre obierant, impositæ, *ibid.*

Coma Absalonis, peccatorum pomus, E. 130. Levis aut gravis, diversa hominum opera, E. 138 *et seqq.* Sanctorum aut impiorum qualis, E. 128. Qualis mulieres deceat, E. 152.

Comes ab Atypio ad Paulinum directus, E. 10.

Comes, qui Victicium morti adjudicarat miraculis ad fidem conversus, confessor efficitur, E. 10.

Comessationes et computationes ad sepulchra martyrum, P. 642, 645, A. 916, 947. Unle, *ibid.* Quomodo ad ecclesiam sublata, P. 642 *et seqq.*, A. 916, 947.

Compassio fraterna afflictis quam utilis, E. 64.

Compluti sepulchri Paulini filius, octo dierum infans, P. 685, 686, V. 11.

Complutum patria uxoris Paulini, ex conjectura, P. 529.

Concha, pro aquario vase, A. 917. Pars templi ubi sacrificium offertur, E. 215, A. 912, 913, 949. Typus Bethlehem et sepulchri Christi, A. 915. Conchæ et absides idem, E. 202, A. 906, 913, 948, 949.

Conciatores diaconi in Gallis tempore Paulini, E. 167, 168, V. 68.

Confessio, locus ubi requiescunt sanctorum corpora, A. 881, 882. In absida, A. *ibid.*

Confessores, qui? A. 885. Floriæ eorum purpura, E. 191, A. 885.

Confirmationis sacramentum, P. 592, A. 914.

Confusio dicta Babilonis, P. 550.

Conjuges officii sui commonet Paulinus, P. 604, 605.

Conjuges Ari olim, postea sororis Amantia industria a Paulino celebri, quæ res domesticas procurans, otium viro ad divina præstat, E. 260 *et seqq.*, V. 151.

Conjugium non prohibetur ab Apostolo, sed castitas præponitur, A. 742. Christi, quale, P. 602 *et seqq.*

Consignari, E. 82, A. 881.

Consilia evangelica suo facto illustrat Paulinus, A. 781.

Consolatio lugentis mortem bonæ uxoris, E. 69.

Constantia Paulini jam conversi acriter ab Ausonio oppugnatur, P. 538 *et seqq.*

Constantinus non magis sua quam Helenæ matris suæ fide meruit in er. principes Christianos primatum, E. 191, A. 905. Reliquis SS. Andreae, Lucae et Timothei Constantinopolim cur transtulerit, P. 639. An Constantinus? P. 659, A. 949.

Constantinopolis a Constantino secunda, et nova Roma dicta, P. 469.

Constantinopolitanus episcopus post Romanum privilegia honoris obtinuit, 478.

Constantini cura in veneratione ossium apostolorum, 469.

Constantinus et alii pii imp. leges contra paganos suserunt, 463.

Consul in Colonia Astigitana, 521. Barcinouensi, 521.

Consuetudo vitiorum nobis viam virtutum asperam reddidit, A. 752.

Contemptio humanorum judiciorum, Paulini virtus, V. 23.

Contemptum mundi Licentio prosa et carmine persuadere conatur Paulinus, E. 38 *et seqq.*

Contentionem vivere non potest mulier absque consensu viri, A. 741, 742.

Controversiæ quondam iurejurando ad martyrum sepulchra conceptio finiri solitæ, V. 80.

Conversio ad Deum ætatis florentis causa non differenda, E. 161. Paulini quibus debetur, V. 8. Ejus auctor Deus, V. 9, 10. Qui motus in ea fuerit, V. 21 *et seqq.* Sulpicii Severi majori miraculo quam Paulini facta ab i, so Paulino ostenditur, E. 20, 22.

Convivia Christianorum qualia esse debeant, P. 605.

Cophinus stercoris in Evangelio sterili ficulnæ ap. ostus humilitatis utilitatem indicat, E. 176, 264.

Cor purum Deo acceptius, quam externa omnia derelinquere, E. 154. Omni vigilantia in via Spiritus observandum, E. 217, A. 744. Quanto quis mundior corde, tanto capior Christi est, E. 235.

Corona, dignitas ecclesiastica et pontificalis, E. 11, 83, A. 871. Per hanc salutabantur episcopi, *ibid.*

Coronam desideranti certandum, E. 204.

Corpus Christi in altari sub cruce compositum, non in

ordine imaginum, E. 201, A. 906, 907. In turri aurea s. argentea asservatum et appensum, A. 906. In columba, A. 590, 910.

Corpus, vas et vestis animæ, P. 676, A. 909. Paulini defuncti niveo candore resplendens, A. 960, V. 94. Corporis afflictiones, animæ remedia, A. 719. Ejus mortificatio, humilitatis indicium, E. 60. Illius distensio castitati inimica, E. 230. Ejus abstinentia spiritus roboratur, P. 590. Illo esurire præstat quam spiritu, E. 67. Corporum resurrectio qualis erit, E. 267, 268, P. 674, 675, A. 769, 770. Corpora autem angeli habeant, E. 267, 268. Corpora sanctorum sepulcris conduntur, non merita, P. 427 *et seqq.* Sub altari condita, E. 201, A. 906. Iis terra, ut cælum stellis ornatur, P. 659.

Corvus in Scripturis aliquando peccati, aliquando gratiæ formam exprimit, E. 151, 155. Sic color ejus aliquando in sanctis, aliquando in impiis expressus, *ibid.*

Creatio totius universi ejusdemque gubernatio Deo ascribenda, E. 80, 87.

Cratura nulla dicenda mala, E. 88.

Creta Titii episcopatus et sepulcrum, 451.

Creta Regnum, sepulcrumque Jovis, 452.

Criues, Christi sunt sancti, E. 140. Criues, *vide* Coma.

Crumulus, E. 121, A. 890, 891.

Cruce Christi mortem subeunt, P. 575. Illi sceptrum submitunt reges et principes, P. 585. A Paulino plurimis encomiis extollitur et adoratur, P. 662. An super sidera collocata, aut collocanda, P. 662, A. 766, 767. Crucifixi et crucis virtute Christiani homines hostes superantur, E. 162, 163. S. crucis lignum munimentum præsentis, titulus et pignus æternæ salutis, E. 189, P. 417, A. 934. A Judæis terræ infossum, quo pacis a Constantini matre Helena inventum et agnitus, E. 192, 193. Ab episcopo Hierosolymitano asservatur, et quorundam in Paschate populo adorandum exhibetur, E. 193. Et peregrinus eodivotionis ergo venientibus, *ibid.* Quotidie ex eo demitur, et tamen non minuitur, E. 194, A. 936. Ejus particulam aureo tubello inclusam mittit Sulpicio Severo Paulinus, E. 189, 190. Et quare, *ibid.* Tota ejus virtus etiam in minima ejusdem particula, E. 189, 194, 289. Ejus particule ad quotidianam tutelam a fidelibus circumferri solitæ, E. 194, 288, A. 926. Ejus particula incendium exinctum, P. 650, 651. Crux salutari possit, P. 661, A. 892. Coronata in vertice, E. 203, A. 911. Iride, globo seu circulo, E. 262, A. 912. Antenna in navi, P. 417, A. 936. Loco tutelæ in navibus, A. 931. De gubernaculo, P. 419, A. 934, 935. Eam exprimiunt aves volantes, P. 599, A. 785.

Crucis antiquitas in altariis collocantur, 485.

Crucis corona circumdata pingi solebant, P. 486.

Crucis descriptio, P. 475.

Cubacula in ecclesiis, quid? E. 203, A. 913. Inde ibidem sepeliendi mos, *ibid.*

Cupiditates virtutum fidei subvertunt, E. 155. Earum illecebros nobis Lotophagi sunt et Sirenes, E. 95.

Curam animarum gerens Paulinus, quid de ea senserit, E. 6, 7, 8, 14, V. 23, 29.

Curtis, quid, A. 889.

CYPRIANUS martyr Carthagine quiescit, P. 660.

CYTHERIUS a Paulino litteras accipit de naufragio Martiani, P. 569 *et seqq.*, V. 66. Et de filii ipsius Cytherii, quem sub Severo deo dicitur, eruditione, P. 586 *et seqq.*, V. 66. Abrahe assimilatus, filius vero Isaac, P. 586, et Samueli, P. 589. Filio Paulinus Samsonis virtutem adprecat, P. 588, 590. Vitia deprecatur, P. 587, 588, 589. Eum vendito Joseph in Ægypto comparat, P. 586, 595, 596. Ut eum in Joseph in aliis imitetur, vovet, *ibid.* Eumdem aquilæ pullo assimilat, P. 597, 598.

D

Daci a Niceta ad fidem conversi, P. 421.

Daducus a Paulino litteris convenitur, E. 63.

Dæmon hominis redemptioni inhiat, P. 670.

Dæmo es quomodo dicatur *spiritualium nequitia in celestibus*, E. 215. Ad S. Felicis sepulcrum ex obsessis corporibus ejeci, P. 585. Præcipue circa diem ejus naalem, P. 589.

Dæmon Delphicus nato Christo obmutuit, 453.

Dæmonum cultus a quibus imp. velitus, 464.

Dagon, Deus venter, apud Philistæos cultus, 461.

Dammati post universalem resurrectionem perpetuo torquendi, P. 685.

David propheta usus fuit cilicio, E. 175. Deum oraturus, humilitatis meritum præcedit, E. 175. Quomodo salva cordis humilitate animam suam exaltaverit, *ibid.* Gigantum prosternens, Christi de diabolo triumphaturi typus, E. 109, 110. Dilectissimum filium suum defunctum gaudet, Absalonem vero lamentis prosequens quid amiserit, E. 78. Vitam sibi prorogavit divinitus cognoscens cur ingenu-

rit, E. 69, 70. Humilem mystice significat, P. 590. Patientiæ exemplar, P. 685.

Defensor, loco ulior, A. 896.

DEFENSOR episcopus S. Martini Turcensis electioni resistens, *ibid.*

De unctorum animæ precibus et bonis operibus superstitum juvantur, E. 67, 72, 76, 80, 220, 221. Sepulcra variis S. Scripturæ exemplis asserta, E. 68. Juxta martyrum corpora, P. 688, A. 768, 769, V. 12. Eos lugere quatenus liceat, P. 68.

DELESIUS Burdegalensis episcopus, E. 45, V. 78. Paulinum baptizat, E. 80, 45, 46, 108, V. 10. Fratrem ejus, V. 2. Ideo a Paulino pater, Petrus et piscator dictus, E. 108, V. 10. Laudatur de condita Alingonensi ecclesia, E. 107, V. 55, 66. In Aquitania quiescit, P. 660. Inter sanctos relatus, E. 46, V. 80.

Delphi anti-ni us Pythius appellati, 454.

Delphicus demon Christo nato obmutuit, 454.

Delphinus Burdegalensis episcopus Paulinum baptizat, 450.

Denarius numerus a Latinis per litteram X expressus, 482.

Deus venter, qui et Dagon, apud Philistæos cultus, 461.

Delubra, quid, A. 885.

DEUSARIUS presbyter explicationem benedictionum patriarcharum a Paulino expectans, maledictionis heulicæ a Domino irrogatæ expostionem accipit, E. 256 *et seqq.* Quis ille? A. 910.

Detractio vitanda, A. 751, 753. Eam deprecatur Paulinus, P. 350. Hoc vitium litissime diffusum, A. 751, 753. Et quare, *ibid.* Cur id vitium sancte instituisse volentibus imprimis sit detestandum, *ibid.*

Detractoribus omnis tollenda occasio, A. 759.

DEUS Pater designans voce, E. 203, A. 908. Manus se nube protensa, *ibid.* Filius agno, *ibid.* Spiritus sanctus, columba, E. 203, A. 909. In nimis suis et diligitur et recipitur, E. 20. Ut caritatem nostram probet, quandoque nos tentat, E. 22. Quantum in ipso est, omnes homines vult salvos fieri, E. 153, 216, 231. Est ignis consumens et illuminans, E. 110. Non personarum acceptor, *ibid.* Bonorum pauperes et inopes fecit, E. 217, 218. Mortem non fecit, E. 231. Totius universi creator et gubernator, E. 88 *et seqq.* Variis exemplis ex S. Scriptura desumptis confirmatur, P. 536, 557. Omnium tam spiritualium quam corporum donorum largitor, E. 91. Quid ab homine reorcat, P. 364. Mandata servanda proponit, ut habeat causas remunerandi, A. 729. Ipse, Christianis invocandus, non Musæ, P. 353, 354. Precibus flentium, P. *ibid.* Sibi ex virgine matrem assumpti, P. 605. Bonorum omnium fons et origo, P. 684. Voluntatem facis æquat, P. 381. Belli tempore placandus, non hostis timendus, P. 614. Illius in homines pietas quanta, E. 181. Ejus benignitatem et altitudinem divini consilii super generis humani salute elegantissime describit Paulinus, E. 59 *et seqq.* Opus ejus est, hominem mutare, E. 233. Illius placitum melius votis humanis, E. 71. Eius in totius universalis creatione mira providentia, E. 90. Illius cultus profane Cæsaris militæ præferendus, E. 103 *et seqq.* Ejus mandatorum observatio ad vitam sancte trans eundem aspirantium comprimis necessaria, A. 727. Illius confessio sine fidei et justitiæ operibus ad salutem consequendam inutilis, *ibid.* Pulcra ejus descriptio, P. 368, 369. Item Dei filii, P. 331. Ejusdem invocatio, P. 331, 352. *Vide* Christus, illi serviens non nisi est subjectus, E. 62. Ei adhærens naturam et seipsum facillime superat, P. 535. Simili studio serviendum ei, quo ante seculo servitum, E. 234. Ei non serviens variis idololatriæ erroribus intricator, E. 91, 92. Semper ei fidendum, non armis, P. 610, 611. Omnia ei sentire et vivere, exemplo piscis Jonam deglutientis et iterum in terram evomentis adstruit, P. 417. Eum omnia reficere quæ ab initio fecit, exemplis ostenditur, E. 58. Eum agnoscetes, homines vocatur, E. 244. Non agnoscentes, juvenis comparatur, E. 245. Eum nec honorant nec timent qui mandata ejus non observant, A. 729. Eum fontem bonorum omnium nemo nisi in Christo videt, P. 364.

Diabolus, serpens antiquus, E. 99, P. 392, A. 810, 885. Hominis hostis, E. 156. Ejus defensor quomodo, E. 154, A. 897. Novacula pestiferæ sectionis, E. 122. Interitui subjugate carnis fugatur, E. 15. Nostris vitis nos oppugnat, *ibid.* Post lapsum ac ius a Deo quam homo punitus, E. 146, 147. Diversimode Melaniæ iter Hierosolymitanum impedire conatur, E. 174, 182. In cruce Christi non divina virtute, sed humana infirmitate superatus est, E. 246. Humiliate superatus, E. 250. Eleemosynis perimitur, E. 74. Ut hominibus noceat, nihil intentatum relinquit, E. 218, 219. Ab hominibus virtute Christi superatur, P. 590. Non tam corporum quam animorum perditioni iuliat P. 394.

Diaconi in Galliis tempore Paulini verbi Dei præcones, E. 167, 168, V. 70.

Diaconicum, sacristia in qua vasa et ornamenta ecclesiastica servabantur, A. 913, 914. Quid præterea, A. 914.

Diaconissarium antiquarum vestigia remanent in Ambrosianæ ritibus Ecclesiarum, 494. Quænam essent in antiquis Ecclesiis, *ibid.*

Dii Ægyptiorum innumeri, 453.

Dies miraculo aut mysterio aliquo nobilitati, quotannis celebriori festiuitate coluntur, P. 623.

Dilectio mutua, discipulorum Christi signum, E. 19, 148.

Vera plurimum potest, A. 717. Christiana, humilior, et perpetua esse debet, E. 313. Dilectionem sui tantum exigit Christus pro toto redemptionis nostræ negotio, E. 147.

DIODORUS Albigæ episcopus, E. 270, V. 86. Vir maximæ fidei et pietatis, *ibid.*

Disciplina amans Paulinus, atamen benignus, A. 938, 959, V. 94.

Divinandi ratio aperiendo sacram Scripturam, A. 897.

Divina Providentiæ cuncta subjacent, E. 85 *et seqq.*, P. 335 *et seqq.*

Dives epulo inferni ignibus totus immersus, cur solius lingue refrigerium postulaverit, E. 76. Ejus et Lazari evangelici antitheses, P. 183.

Divites seculi sunt egentes Dei, E. 5. Quinam veri? E. 4. Pauperibus sunt substantia alimonie, et pauperes divitibus materia iustitiæ, E. 209. Illorum bono Deus pauperes fecit, E. 216. Divites quales et quales pauperes diligat Deus, E. 76, 77. Divitum peccatorum nomina cur in sacris Scripturis suppressa, E. 77. Illorum corda corde sordida, A. 726. Illi interiori, pauperes exteriori sortiti, P. 183.

Divitias relinquere est Christiani militis rudimentum, E. 131. Illæ non culpabiles, sed homines iis abutuntur, E. 77, 78. Iis caruisse nil proderit, sed vitium, E. 247. Quales expetendæ, E. 217, 218. Eas sapientiam sectantibus noxias esse etiam gentiles quidam philosophi sensere, E. 92. Earum particula, E. 164. Iis inhiantium quanta vanitas, A. 725. Christum imitari constantibus speruendæ, A. 726. Non abijciendæ, sedculo reponendæ, A. 871. Iis non filiodum, A. 746, 747. Paulini fuere peramplæ, V. 3.

Docendi qui? E. 5.

Dolor, gaudium, spes, metus, sunt quatuor principalia vitiorum incentiva, E. 257. Nimius pie defunctis superfluous, et vivis noxius, E. 70, 71. Ex pietatis affectione procedens, animam instar gladii pertransit, E. 293, 296. Dolorum hujus vitæ solamen præsentissimum est resurrectio, P. 672.

DOMINIADIVUS, sic dictus S. Felix a Paulino, tanquam dominus ad. s. E. 25, A. 874.

Dominiis duobus nemo servire potest, E. 40, 163.

Dominiun hominis in reliqua animalia, ne homini fiat elationis causa, variis adversitatibus est obnoxium, E. 91.

DOMUS Romæ suppeditat Paulino Chronicon Eusebii Cæsariensis Altyo transmittendum, E. 10, 11.

Domus quædam prospectu basilicæ S. Felicis officina, miraculose flammis absumpta, E. 17 *et seqq.*

DONATISTARUM exterminatorem fore Augustinum Paulinus exoptat, E. 56.

Dormire cur dicat Apostolus mortuos in Christo, E. 70.

Dormire circa sepulchra ad somnia captanda, A. 893.

Duræ molentes, quarum una assumitur, altera relinquatur, Synagogæ et Ecclesiæ typus, E. 51.

DUNGALUS scripsit adversus Claudium Taurin., A. 790. Ejus de Paulino elogia, *ibid.*

Dungalus quis fuerit, et quando scripserit, proleg. et pag. 447. Ejus lapsus, *id.*

DYNAMUS Engolismensis episcopus, E. 279. Vir maximæ fidei et pietatis, *ibid.*

E

Ebrornagus, oppidum e deminio Paulini, E. 57, A. 878, V. 3. Ubi situm, A. 878, V. 4, 5. Ibi vulgo commorabatur Paulinus, E. 57, V. 5. Ab eo paralysi causa relinquatur, E. 57, V. 3.

Ebrunicanus tractus distinctus a Nervicano, A. 885, 886.

Ecclesia, Christi sponsa, fidelium mater, P. 123. Quasi vidua legis Christo nupsit, E. 122. Ejus ex gentibus vocandæ typus, peccatrix Christi pedes lotos et unctos tergens, E. 140. Typus illius, Arca Noe, E. 283. Ejus filii cur nec ætatem dicantur habere nec sexum, P. 607.

Ecclesia Nolana tempore Maximi episcopi persecutio nem passa, P. 591.

Ecclesia et Synagoga typus sunt duæ molentes, quarum una assumitur et altera relinquatur, E. 51. Ecclesiarum fabricas quantum impedire conentur, E. 110. Eas hic adificantes, præparant sibi in cælis mansiones, E. 109.

Ecclesiarum dedicationis mos antiquus, 471.

Edicta morte plebedonum ceris impressa, E. 519.

Edicta et abies, et palmæ fructus, A. 893.

Elezar filius Aaron patri in sacerdotio successit, E. 204.

Eleemosyna a Paulino prædicatur et commendatur, E. 72 *et seqq.* Exemplo Lazari et divitis epulonis evangelici, E. 74, P. 683. Ess pauperibus largiri quam utile, E. 208 *et seqq.*, A. 894. Quam bene eam largiebatur S. Felix, P. 411. Illa dæmonum insidias et liqueos evadimus, E. 219, 220.

Elias propheta usus fuit cilicio, E. 267, A. 924. Igneo curru raptus, P. 392, A. 929. Ipse similem futurum S. Joannem Baptistam Zachariæ prædicit angelus, P. 337. In precibus suis cælum claudit et aperit, P. 615.

Elisabeth mater S. Joannis Baptistæ qualis fuerit, P. 336. In senio miraculose concepit, P. 337, 338. B. Mariæ se invenienti læta occurrit, *ibid.*

Elogia SS. Patrum de S. Paulino Nolano, A. 773 usque ad 789.

Eluso, Elusio, Illusa, urbs, E. 7, A. 870. Quantum distet a Barcinone, *ibid.*

ENDELECHUS rhetor, A. 899.

ENDELECHUS SACRIS Paulino auctor fuit ut Theodosio Panegyricum scriberet, E. 175, A. 899. An idem cum Sancto ad quem scripsit Paulinus epistolam xl et xlv, V. 46.

Enoch vivus translatus, P. 332.

Ephrem filius Jacob patriarchæ, Christianorum ex gentibus vocandorum typus, E. 145.

EPHREM episcopus Hierosolymitanus S. crucem servat, et quotannis in Paschate adorandam populo proponit, E. 194. Idem peregrinis Hierosolymam devotionis ergo venientibus præstat, *ibid.* Penes ipsum solum est aliquid de ea civitate communicare, *ibid.*

Ephesinæ Dianæ templum, 434.

Ephesus civitas, ubi Joannes occubuit, 450.

Epiphaniæ Christi festivitatis maxime antiqua, P. 143, A. 943, V. 72.

Episcopi Campaniæ in Paulinum propensissimi, E. 26.

Necnon Atri, *ibid.* Vocantur p scatores hominum, E. 255, 254. Episcopus qualis fuerit Paulinus, A. 735 *et seqq.*, V. 89, 90.

Epistolæ Paulini quanti fierent ab Augustino, E. 13, 16, E. 32. Illarum indicem conscripserunt Sanctus et Amadus, E. 230.

Epistolæ B. Pauli apostoli nesciens servavit e naufragio Martinianus, P. 579, 580. Eisdem servasse Martinianum cum sociis credibile, P. 580.

Epitaphium S. Clari a Paulino conscriptum, Severo misum, E. 200, 201.

Epithalamium Paulini in Julianum episcopi Memoriam et Jan uxorem ejus, P. 602, A. 753, 756.

Epulæ ad sepulchra martyrum, P. 611, A. 761.

Epulonis evangelici et Elezari exemplo misericordiam in pauperes commendat Paulinus, E. 76, P. 684.

Epulum omnibus Romæ in basilica S. Petri pauperibus pro defunctæ uxoris suæ anima præbuit Pammachius, E. 71 *et seqq.*

Erna, locusta, bruchus et rubigo Joële commemorata, egregie passionibus animæ a Paulino accommodantur, E. 227, 228.

Esther historia in portico basilicæ S. Felicis depicta, P. 617.

Ethnicæ eruditionis miris contemptor Paulinus, V. 6, 11.

Ethnicorum hominum dicta cum veniæ petitione adduct Paulinus, E. 115. Illorum sermonis comitas, non doctrinæ deliramenta suspicienda, E. 90.

Ethnicismus quando et quomodo confossus, 449.

Eva viro obediendo conjugii molestias superavit, P. 605.

Evangelica lex veteris legis tenebras dispulit, P. 676.

Evangelistæ in pictura basilicæ Paulini quatuor fontibus e petra promanantibus denotati, E. 201, A. 912.

Evangelium S. Joannis cur *supercælestis* vocet Paulinus, E. 111. Ejus initium magnifice a Paulino describitur, A. 769 *et seqq.* Hoc uno omnes adversus et deitatem et humanitatem latrantes hæretici refutati, E. 110, 111.

Evangelii præcones diaconi in Galliis tempore Paulini, E. 17, 168, V. 70.

Eucharistia, dicta *Eulogia*, A. 814. Paris, E. 30, A. 815, 816. In pane et vino unitatis symbolo instituta, A. 815. Au omnibus ad salutem necessaria? A. 892. Pueris recens baptizatis olim sub vini specie data, A. 892, 893. In ecclesiis etiam antiquis servata, E. 199, A. 905. In altari sub cruce, A. 905, 911. In turri aurea seu argentea, A. 905 Item in columba, A. 909, 911.

EUCLENIUS cum conjugæ Gallis et filia in insulam Lerum se recipit, E. 315, 314, V. 93. Scribit ad Paulinum, E. 513,

V. 95. A quo litteras accipit, *ibid.* Quosdam e suis ad Paulinum visitandum mittit, *ibid.* Fit Lugdunensis Ecclesie antistes, V. 92. Valerianum propinquum suum Paulini exemplo ad perfectionem hortatur, A. 783. Ejus testimonium de Paulini Operibus, *ibid.*

Eulogiae ad amicos mitti solite, E. 12, 15, 30, 37. A. 812, 814, V. 43. Quo upliis generis, A. 814, V. 43. Hoc vocabulo donata Eucharistia, A. 814. Sic dictus panis benedictus dominicus in ecclesia populo distribui solitus, A. 814.

Evodius ab Alypio ad Paulinum missus, E. 11. Evodius Africanus episcopus Paulinum Nolæ visitat, V. 82.

Euphemie virginis et martyris reliquie in basilica S. Felicis repositæ, P. 658, V. 75.

Eusebii Cæsariensis Chronicon Alypio transmittit Paulinus, E. 10, 11.

Eusebius litterarum Paulini ad Hieronymum delator, A. 776.

Ecstochium soror Paulinæ uxoris Pammachii, E. 81. Excavare fontem, P. 644, A. 762.

Exhortatio pulcherrima ad vitam hanc sancte pieque transigendam, A. 745 *et seqq.*

Exsuperio presbytero Sanemartium ab Amando commendari optat Paulinus, E. 65.

Exsupericus episcopus Tolosanus, E. 276, V. 86. Vir maximè fidei et pietatis, *ibid.*

Ezechias rex imminente jam morte deprecatus, et quindecim annis supervivens, fatum nihil, sed Deum omnia posse declarat, P. 555. Fide et oratione munitus castra Sennacherib evertit, P. 615.

Ezechiel propheta mortuorum resurrectionem futuram prævidit, P. 676.

F

Facies ex pinu in nuptiis, 525. Facultates relinquere, est Christiani militis rudimentum, E. 151.

Facultatibus sacris quomodo usus Paulinus, A. 958, 959, V. 88, 89.

Fames trium annorum tempore Eliæ præfiguravit gentium a cibo vitæ et fide Trinitatis inediam, E. 122.

Fames panis hic minus quam verbi Dei formidanda, P. 682.

Familia claritatem etiam, in sanctis laudabilem esse, exemplis Joannis Baptistæ et Christi ostendit Paulinus, E. 180. Ejus sollicitudo animæ curam non excludat, A. 740, 741.

Familiares quales monachis convenient, E. 113.

Familiaritates periculosæ vitandæ, E. 3, V. 6.

Fata vitas et res hominum vere gentiles censuerunt, E. 87. Inter quos Plato, *ibid.*

Fatum et Fortunam, cui philosophi nonnulli rerum quarundam humanarum gubernationem tradebant, nihil esse ostendit Paulinus, E. 85 *et seqq.* Quid significet, E. 88.

Felix ex Orientalibus oriundus, P. 388, 389. Nolam incoluit divitibus clarus, P. *ibid.* Fratrem habuit Hermlam sibi dissimilimum, ac proinde a Paulino Jacob et Esau comparantur, *ibid.* In Ecclesia Nolana sit lector, exorcista et sacerdos, P. 391, A. 934. Maximo episcopo Nolano persecutionem declinante inclarescit, P. 391. Persecutoribus fortiter se opponens capitur, et dire incarcerationi, P. 395. S. Petri apostoli instar ab angelo liberatur, P. 394. Maximum episcopum variis incommodis attritum exanimi similem invenit, P. 394, 395. Eundem uova miraculose inventa refocillat, P. 396. Et humeris sublatum feminæ cuidam sanctæ commendat, P. 397. Expletis caritatis hisce officiis ab eodem Maximo benedicitur, P. 398. Aliquantulum in domo propria delitescit, P. 399. Ecclesie pace restituta Christianos ad fidei constantiam hortatur, P. 399, 350. Ab infidelibus ad necem quæsitus, Deo agente, non agnoscitur, P. 350. Persecutorum rabiem declinans araneorum telis divinitus servatur, P. 351. Nolæ maximo populi concursu sepulture mandatur, P. 429, 430. In cælo duplici corona ornatur, P. 430. Splendor et corpore ejus emicans vitæ bene tractatæ indicium, P. 431. Sepulcrum ejus quinque amplissimis basilicis ornatum miraculis claret, P. *ibid.* Rustico cuidam abductos boves acerbitate lugeuti restituit, visumque nimis lacrymis debilitatum eidem restaurat, P. 432 *usque ad 85*, V. 432. Ejus natalis dies Paulino gratissimus, P. 558, 628. Theridii oculum impacto ferreo unco periclitantem servat, P. 561 *usque ad 99*. Abrabæ patriarchæ assimilatur, P. 589. Isaia pro Ezechia rege intercedent assimilatur, P. 614. Item Danieli in lacu leonum, et tribus pueris in fornace divitiis servatis, P. 617. Nec non virgæ Moysaicae inagorum dracones vorant, P. 618. Feras et ignes quomodo domet, P. 617. Ejus meritis flamma condunt et aquæ, P. 620. Et Ursus, Paschasii diaconi peregrinationis socius, sa ilati restituitur, E. 97. Fidem adscribit S. Pau-

linus, quod Martinianus, a mulo excussus illæsus permanens, P. 584. Ejus festivitas quo die celebretur, P. 396, 381. Et quanta populis frequenta atque devotione, P. 380, 381, 585. Ad ejus sepulcrum dæmones fugantur, P. 382 *et seqq.* Ejus basilicæ structura graphice a Paulino descripta, E. 203 *et seqq.* P. 156 *et seqq.* V. 16, 75 *et seqq.* Eadem particula S. crucis a flammis præservata, P. 612, V. 70. Item a torrente, *ibid.* Præcipuus conversationis Paulini ductor, V. 8. Ab ipso dictus *Dominus dñs*, id est dominus ælis, E. 26, A. 873. Voluntate martyri, P. 399, 381. Seni cuiusdam de naufragio periclitanti gubernaculo assidens apparet, E. 279.

Felix episcopus Bituricensis sacram curram Eucharistiæ servandæ fecit, A. 905.

Felix Nolanus antistitis nomine dignus, 484. Episcopatum tenuit, 517. Dæmonum fugator, 461. Miraculis clarus, 489. Alorum sententia infirmatur, *ibid.* Martyrio vitam non consummavit. Sine sanguine martyri, 517. Quanta ejus veneratio, et ad eum populi frequentia, 505. Ei festus dies dicitur, 517. Ejus sepulcrum apertum, 538.

Femina quædam S. Felicem in cisterna latitantem pascit, et latebras ejus ignorat, P. 407. Corvo Eliam et Hilarum Danielem pascentibus assimilatur, *ibid.* Feminæ sapientis et probæ enconium, E. 68.

Feminæ virili nomine dicæ ob virilem animum, E. 177, 189. Christianæ qualiter ornandæ, P. 603, 604. Illas capilli quales deceant, E. 152. Tertio capite orare jubentur, et quare, E. 133, 134. Cur in ecclesia docere prohibeantur, *ibid.*

Fenestra, per quas mors ingreditur, timore Dei sunt obstruendæ, E. 348.

Festa Nativitatis, Epiphaniæ et Ascensionis Christi antiquitus insituta, P. 586. Cur distinctis temporibus in Ecclesia celebrentur, P. 626, V. 72.

Festi dies in honorem sanctorum antiquitus instituti, 516.

Ficcedulas aliquot Gestidio transmittit Paulinus, unaque cæm paucaitem earum excusans, P. 328.

Ficulnæ maledictionem a Domino irrogatam sapienter exposuit Paulinus, E. 235, 234.

Ficulnea in qua Christus esuriens fructum non invenit, Synagoga est Judæorum, E. 256.

Fideles omnes unum corpus sunt, corporis vero hujus caput est Christus, P. 605.

Fidulus mater Celsi pueri a Paulino panegyrico ornati, P. 665, 686.

Fides subnervatur cupiditatibus, E. 153. Lege est major, E. 161. Ejus laus non ex hominibus, sed ex Deo, *ibid.* Peccati radices evellit, *ibid.* Est fomes honorum et erum, ac proinde misericordiæ præfenda, E. 141. Panis Christianorum, E. 56. Ipsa et verbum crucis, est acus evangelica, E. 176. Firma si sit, est sumptus necessarius ad evangelicam turrim extruendam, E. 210. Quid sit, P. 674. Armis non indiget, P. 613. Fides Paulini insignis, A. 774, 783, 786, V. 15, 16. Fidem sine operibus habens, infideli est proximus, E. 221. Fidem Christi Morinus et aliis barbaris nationibus annuntiat, Victreus, E. 98, 99, V. 125, 126. Fide crucis regnum cælorum invaditur, E. 100.

Fiducia Paulini ex paupertate, E. 56, V. 15, 16.

Fili hujus sæculi quomodo sapientiores sunt filiis lucis, E. 4. Filii Aaron alienum ignem offerentes divini igne extinguuntur, E. 110, 111. Filiorum educatio qualisam Paulino probetur, E. 263.

Flendum cum flentibus, ex Scripturis ostendit Paulinus, E. 66.

Florentius Cadurcensium episcopos mire litteris suis Paulinum afficit, E. 235 *et seqq.*, A. 770. A Paulino commendatur, E. 254.

Florens oblatis reliquiis S. Stephani edunt miracula, A. 932. Iis templa ornata, P. 386, A. 932. Sanctorum sepulcra et reliquiæ, A. 932.

Funerare Christum, E. 118, A. 890.

Fons baptismatis octagonus in mysterium octavi diei resurrectionis Christi, A. 908. Fontis baptismalis basilicæ S. Felicis descriptio, E. 198, 199.

Fontes oribus manibusque lavandis in ingressu templorum, E. 73, 202, A. 882, 883, V. 75. Quatuor e petra profluentes, evangelistarum hieroglyphicum, E. 20, A. 912.

Foramen acus evangelicæ est via crucis, E. 176.

Fores ecclesiarum ornate velis, P. 386, 426, A. 586. Sertis et floribus, P. 95, A. 952.

Fortuna quid significet? E. 50. A gentilibus pro dea culta, quomodo ab iisdem fuerit depicta, *ibid.* Eandem et fatum cui philosophi quidam rerum humanarum gubernationem tradebant, nihil esse ostendit Paulinus, E. 87 *et seqq.* Idem variis exemplis ex S. Scriptura desumptis confirmat, P. 556.

Fraternitas fratrum cætus, P. 58) A. 910. Fons in

- mulieribus capillis tecta, non crispatis, E. 152, 153.
 Ficum omnem a Christianis feminis proscribit Paulinus, P. 603, 604.
 Quomodo dicatur feri h. ene aut sabbato, E. 43.
 Fugendi, qui? E. 3.
 Fundis in Latio possessiones habuit Paulinus, V. 4. Ibi basilicam exstruxit, E. 206, V. 77. Ejus structuræ descriptio, E. 207, 208, V. 77.
 Furor a gentilibus divino honore in simulacro afficitur, E. 90.
- Gabriel ad Zachariam missus nuntiat ex Elisabeth filium oriendum Joannem Baptistam, P. 336, 338. ad B. Mariam virginem, Filium Dei ex illa incarnandum, P. 338.
 Galarda urbs a Carneto quatuor leucas distans, A. 904. Quid ibi notandum, *ibid.*
 GALLA S. Eucherii uxor, E. 313, V. 91. In insulam Lerum cum Eucherio marito se recipit, *ibid.* A Paulino litteras accipit, *ibid.*
 Galli Cybelis sacerdotes, 453.
 Gaudendum cum gaudentibus, ex sacris Scripturis ostendit Paulinus, E. 66.
 Gaudium, dolor, spes, metus, sunt quatuor principalia vitiorum incentiva, E. 257.
 Gazophylacium in templis, E. 213. In eo recondebantur elemosynæ, E. 215 *et seq.*, A. 918.
 GELASIS monachus Lerinensis sub S. Honorato, E. 313. Ad S. Paulinum missus ab eodem Honorato tunc presbytero, E. *ibid.*
 Generis claritatem etiam in sanctis laudabilem esse, exemplis Joannis Baptistæ et Christi ostendit Paulinus, E. 179.
 GENESIV civis Arelatensis, E. 315, A. 928. In juvenutis flore militiæ nomen dat, E. 315, A. 928. Exceptoris officio fungitur, *ibid.* Sacrilega persecutionis edita ex pere detectans, abjectis ante pedes judicis cereis tabulis, fugit, E. 315. Persecutionem declinans varia loca oberrat, *ibid.* Persecutionis periculum imminere animadvertens baptizari appetit, E. 316. Percussorem fugiens in Rhodanum velut in alterum Jordanem mystice mundandus insilit, E. 316. Jam flumen transgressus, capite truncatus martyr in palmam assequitur, E. 317, A. 928. Passionis ejus locus miraculis clarus a fidelibus gemina urbe condecoratur, E. 318, 317. Ejus reliquæ ex altera fluvii parte translate, E. 317. Passionis ejus acta describit Paulinus, E. 316, 317.
 GENESII alii varii, A. 928.
 GENNADI Index operum Paulini, A. 784.
 Gentes Dei laudes locuturas, in asina Balaam humano sermone loquente prefiguratas, E. 58.
 Gentilis a Christiano non tantum fide debet, sed etiam vita distingui, A. 731. Gentiles arbitrator facta vitas et res hominum nere, E. 88. Quondam sibi deus et idola fluxere et coluere, *ibid.* A Christo in Evangelio vocatur canes, E. 291.
 Gentiles an solo naturæ lumine bonum aliquid patrare dicantur, 522. Eorum sacra a quibus imp. velita, 463.
 GERMANUS a populo ad episcopatum proventus, E. 128.
 GERVASH corpus a S. Ambrosio inventum, E. 206. Ejus reliquæ Fundis in basilica a Paulino exstructa altari fuclosæ, *ibid.*
 GESTIVUS fcedulas aliquot una cum carmine paucitatem eorum excusante a Paulino accipit, P. 528. Eidem cum carmine mittit ostrea, P. 329.
 GELÆ a Niceta ad fidem conversi, P. 421.
 Gladius doloris quomodo pertransiit animam V. Mariæ, E. 296, A. 927.
 Gladius spiritus in sacris Litteris vocatur verbum Dei, E. 9, 99.
 Gloriæ cælestis præmium victoribus conferendum, E. 91.
 GNOSTICA initio Evangelii S. Joannis refutata, E. 111.
 Gothi Italiam vastant, P. 607 *et seqq.* Eorum exercitus fusus, et rex eorumdem interemptus precibus sanctorum, P. 661, A. 786.
 Gothi in Italia victi anno 405, 515.
 Gratia divina virtutibus ambulantis quam necessaria, E. 216 *et seqq.* Quid sit, P. 671, 672. E us libertas legis austeritati præferenda, E. 151. Ejus efficacia, V. 8, 15. Illam a Deo precatur Paulinus qua peccata vitet, P. 351, 352.
 Gratiundo Paulini in benemerentes, V. 8.
 Græci Ægyptiorum ritibus infecti, 461. Eorum insania circa articulum de Spiritu sancto, 450.
 GREGORIUS Turonensis aperiendo sacram Scripturam intellexit adversarium Leudastem submergendam, A. 897.
- H
 HADRIANUS imperator, ut passionis Christi memoriam exterminet, in monte Calvarie Jovis simulacrum collocat, E. 190. Et Bethlehem Adonidis fano profanat, *ibid.*
 Haruspicum vestes, et furor, 461.
 Helromagum Paulini patria, 520.
 Hedera caput redimitum in Dionysiacis, 463.
 Hæretici adversus Christi et Deitatem et humanitatem intrantes initio Evangelii Joannis refutantur, E. 113. Quomodo a S. Paulo, Coloss. II, 18, dicuntur non *tenere caput*, E. 292.
 Harmonia mundi, P. 623, A. 914. Ejus modulator Deus, *ibid.*
 HELENA Constantini mater, cum filio conregnans Augustus, E. 191. Loca sancta ab Hadriano imp. idolis profanata expurgat, et basilicis ornat, E. *ibid.*, A. 904. Christi crucem quomodo invenit, et quo pacto agnovit, *ibid.*
 HÆRÆTICIS SACRIS Scripturis apertis intellexit sibi in Albania iterandum, A. 893.
 Herinacel quomodo se adversus insequentes mandant, E. 44. Spirituales quomodo efficiantur, *ibid.*
 HERMIAS pater S. Felicis Syrus fuit, P. 390.
 HERMIAS frater S. Felicis mundo delitit, diversa plane a S. Felice sectatur, P. 390. Esau assimilatur, *ibid.*
 Herodes regali veste superbienti divinitus punitur, P. 604.
 Herodias saltatrix qua ratione S. Joanni Baptistæ necem intulerit, *ibid.*
 HIBERUS Hispaniæ fluvius in mare Tyrreum influens, P. 372.
 Hiems quorumdam fugam opprimat, E. 43.
 Hierapolis urbs Phrygiæ, ubi Philippus sepultus, 450.
 HIRONYMUS Paulinum et Therasium docet quomodo se gerere debeant, A. 774, V. 6, 21. Ad eundem scribit, A. 774, 775, 776. Ab ipso accipit litteras et munuscula, A. 776, V. 44. Theodosii Panegyricum, A. 774, V. 52. Honorifice excipit ab ipso commendatum Vigilantium, V. 32. Cum quo in controversiam venit, *ibid.* Ejus libro adversus ipsam edito respondet, *ibid.* Julianum Paulini exemplo ad perfectionem hortatur, A. 775. Ejus de Paulino elogium, A. 774, 775, 776.
 Hierotheca, seu turris sacra in qua corpus Domini servatum, A. 908.
 Hierusalem dicta a Paulino *filia Sion*, E. 184.
 Hispaniæ civitates aliquot enumeratæ, P. 571. Ibi post baptismum aliquandiu commoratur Paulinus, E. 66, P. 371, V. 25, 27.
 IMAI, sol Græcis an ab Elia propheta dictus, A. 929.
 IMAI et agni reproborum et justorum hieroglyphicum, E. 07.
 Iphigeneia a Judith decollatur, P. 613.
 Homo in Genesi quandoque dicitur imago Dei, quandoque similitudo Dei, E. 153. Post lapsum levius a Deo quam diabolus punitus, E. 146, 147. Per Adam constructus quomodo per Christum solvatur, E. 211. Nisi se Deo tradat, diabolo se vendit, E. 110. Ejus vera requies in quibus consistat, E. 262, 263. Cæteris animalibus ratione dominatur, E. 90. Ne inde superbia, diversimode adversitatibus exercetur, *ibid.* Pro omnibus tam spiritualibus quam corporalibus donis Deo largitori quoli pendit præter se gratius non habet, E. 92. Dei servitium declinans, in numeris errorum vortibus absorbitur, E. 93, A. 908. Vero Deo adhærens, naturam et seipsum superare potest, P. 355. Corpore et anima cum consistat, duplici etiam cibo alendus, E. 169. Cur præ reliquis creaturis in extremo judicii die re-novandus, P. 676, 677. Christiani panis est fides, E. 56.
 Humilis exterioris ruina, est interioris resurrectio, et contra, E. 190. Hominem mutare Dei opus est, E. 252. De homine interiore et exteriori pulcherrime scribit Paulinus ad Severum, E. 188 *et seqq.*
 HONORATUS presbyter, abbas monasterii Lerinensis, E. 315, 314, V. 93. Nolam religiosis ad Paulinum visitandum mittit cum litteris, P. 313, V. 93. Ad ecclesiæ Arelatensis episcopatum assumptus, V. 93.
 Honorii Augusti ætas, 314.
 Horus filius Isis, 458.
 Hortulus dictus Spiritus sanctus, E. 238.
 Hortus quondam, ubi nunc S. Felicis basilica, E. 165, 163.
 Hostis belli tempore non timendus, sed Deus, P. 610.
 Humana iudicia præ divinis nihil faciendæ, P. 373 *et seqq.* Eorum contemptio, S. Paulini virtus, V. 24.
 Humanum genus peccata labe infectum, a Christo solo sanari potuit, E. 39.
 Humiles exaltari, exemplo Joseph ostenditur, P. 594.
 IIS CHRISTUS refugium est, E. 44. Humilis corde, cor Christi est, E. 121.
 Humilitas est cophinus stercoreis de sterili fertilem arborem faciens, E. 176, 263. Ejus indicium est corporis mortificatio, E. 62. Hac potissimum imitatores Christi efficiuntur, E. 64. Eadem diabolus superatus, E. 251. Apud Deum quid possit, exemplo publicani evangelici ostendi-

tur, E. 230. Est custos virtutum, v. 737. Nos non Deo solum, sed etiam hominibus gratos facit, A. 757. Simulata si sit, detestanda, *ibid.* Ejus materiam undequaque capiat Paulinus, V. 18 *et seqq.* Hinc explanationem benedictionum patriarcharum a Desiderio sibi propositam declinat, et ficulneae maledictionem a Domino irrogatam exponit, E. 235 *et seqq.* Item S. Felix episcopatum Nolanum declinat, P. 410. Humilitas quaedam mala, et superbia bona, E. 62, 63.

I

IA Emiliij episcopi filia, P. 607, 608, A. 944, 945. Uxor Juliani filii Memorij, P. 607, A. 944. Epithalamio a S. Paulino ornatur, P. 602.

Idola eriguntur ab Hadriano imperatore in locis natalitatis et passionis Christi, E. 191, 191. A gentilibus quondam excogitata et divino honore culta, E. 88. Ad SS. reliquiarum presentiam obmutescunt, P. 662.

Idolatras perstringit Paulinus, E. 40. Idololatriæ causa, Dei neglectus, E. 91. Idololatriæ intemperantia, 461.

Ignis consumens et illuminans Deus, E. 109. Alienus Deo, est avaritia, concupiscentia oculorum, cupiditates et illecebræ seculares, *ibid.* Alienum Domino accendere quoniam dicantur? E. 263. Quem Christus venit mittere in terram, sensus nostros illuminat, et vitia exurit, E. 265. Dicitur in sacris Scripturis verbum Dei, E. 298. Post hanc vitam opus uniuscujusque prohibet, P. 346. Juxta basilicam S. Felicis domum quondam depascens, particula S. crucis extinctus, P. 649, 650 *et seqq.* Ignis purgatorij, E. 172, P. 686.

I. H. signum, 18. Et nominis Jesu, A. 898.

Ilerda Hispaniæ civitas, P. 371.

Imago Dei in Adam sola remansit, E. 135, A. 837. Christi ovem humeris gestantis in calicibus sacris, A. 877, 878. Et petrae insistentis unde quatuor fluvij manant, E. 207, A. 912. Necnon agni specie olim expressa, E. 203, A. 908. Columbæ agnum perfundentis, id est Spiritus sancti Christum, E. 207, A. 920. Agnorum vel fideles vel recepti baptizatos designat, A. 908. Imagines sanctorum tempore Paulini etiam humana forma effigiate, E. 20, A. 911. Et in velis templorum depictæ, A. 952. Imaginem Paulini postulant Severus, a Paulino de interiori homine postulatum interioretante ingenio eluditur, E. 186, 187 *et seqq.*, V. 75.

Immunitas Ecclesiarum, 474. Et quo spatio comprehenderetur imperatorum concessa, 474.

Impij non resurgunt judicandi, sed puniendi, P. 346.

Impluvium, quæ pars ecclesiæ? P. 646, A. 916.

Incarnatio Verbi, sapientiæ hujus mundi stultitia, E. 160. Illius mysterium quomodo gentibus prædicaverit Victricius, E. 97, 98, 226. Eam credere, pretium est margaritæ evangelicæ, E. 160. Ejus locus basilica a S. Helena honestatus, E. 188, A. 904.

Incendium S. Felicis meritis extinctum, P. 621, 622. Virtute S. crucis, P. 619, 650. Incendio absumitur domus quædam prospectui basilicæ S. Felicis officiens, non sine miraculo, P. 622, V. 70.

Inebriari ad sobrietatem, E. 85, A. 894.

Inferni puniæ non tantum fabulis poetarum expressæ, sed ex Evangelio assurtæ, P. 681, 682, 685.

Infideles mortui plangendi, P. 679. Infidelium dementia S. Felicem persequendum perstringit Paulinus, P. 392. Infideli proximus est Christianus qui fidem siue operibus habet, E. 222, A. 732.

Ingenium Paulini mire suave ac benignum, V. 8.

Inimicum diligere, vindicta celestis est, E. 159, 162. Inimici hominis varii, E. 157. Spirituales et invisibiles superare non Christus docuit, E. 224. Virtute crucis et crucifixi superantur, E. 262, 265.

Iniquitas est impio gloria, E. 131. Adversus patrocinia sanctorum non tantum potest, quantum iustitia pro peccatoribus defendendis, v. 64, 65.

Innocens quis vere dicatur, A. 750.

Innocentia sancte vivere desiderantibus in primis necessaria, *ibid.*

Inscriptiones et picturas basilicarum suarum transmittit Severo Paulinus, E. 202 *et seqq.* Imaginibus S. Martini et Paulini in baptisterio ab eodem Severo extracto depictis apponendas, E. 195, 196.

Insidiæ demonum maxime cautela vitandæ, E. 217.

Intercessio sanctorum, P. 618.

In triclinio Coa, in culiculo nota, vetus ænigma declaratum, 460.

Invidia et odium multorum peccatorum semina, A. 750. Præsentia fovetur, absentia vero tollitur, E. 23.

Invocatio sanctorum, P. 579, 580, 685, 685.

Ira Dei ex misericordia est, E. 180. Eadem, qua unus in exemplum aliorum ponitur, pie as est, E. 100.

Isaac immolandus, Christi typus, E. 181, 229.

Isaia vestium luxu nimium deditis quam minuetur, P. 602. Ejus vaticinium de Joanne Baptista, P. 345.

Isidis et Serapidis sacerdotes et cultores cum capitibus rasi, 476.

Israel et Israelita, videns Deum, E. 284.

Israélite, ne mandatorum Dei obliviscerentur, in simbriis vestimentorum cum cocco hyacinthini coloris insignia circumferabant.

Iter terra marique prosperum sibi exoptat Paulinus S. Felcis sepulcrum visitaturus, P. 379.

Ithamar filius Aaron in sacerdotio patri successit, E. 2. 3. 1/2. Christus, A. 880, 881.

Jejunium, quo ab omnibus vitis abstinemus, est animæ vestimentum, E. 176. Quadragesinale quomodo a Paulino observatum, E. 85. Vigilantium, P. 562. Corporis animam saginat, E. 67. Est adjumentum, non perfectio sanctitatis, A. 778. Quale loquatur, *ibid.* Omnibus omnino virtutibus opitulatur, A. 779. Castitatem fovet, P. 590.

Jerusalem, vide Hierusalem.

Jesu nomen ab omnibus adorandum, A. 752, 755. Quanta miracula ediderit, A. 752.

JOANNES baptista usus fuit cilicio, E. 174, 175, A. 925. Ejus exemplo ostendit Paulinus claritatem generis etiam in sanctis laudabilem esse, E. 179. Carmine a Paulino celebratur, P. 356 *et seqq.* Nomen ei a Deo impositum, P. 337. Ejus vitæ seriem angelus Zachariæ prædicat, *ibid.* *et seqq.* In utero matris prophetat, P. 339. Nascitur, P. *ibid.* Namine ei imponendo iter matrem et propinquos controversiam exortam sedat pater, P. 340. Infantia ejus gravis est seria *ibid.* Pueritia ejus qualis fuerit, *ibid.* Jam provector solitudinem petit, P. 341. Victus et vestitus ejus ratio, *ibid.* Ut in Jordane baptizet, solitudinem derelinquere minuetur, P. 341, 342. Circa Jordanem prædicans in eodem baptizatur, *ibid.* De eo Isaiae prophetæ vaticinium, P. 343. Eiusdem elogium Christi ore probatum, *ibid.* Ejus reliquia in basilica S. Felicis repositæ, P. 638.

JOANNES evangelica velocitate illa qua Petrum ad sepulcrum Christi præcurrit, velocitatem spiritalem qua ceteros evangelistas superat præfiguravit, E. 110. Deiparæ Virgini a Christo moriente relictus in solatium, illam præter Christum filios nec habuisse nec habere demonstrat, E. 296. Postremus Evangelium scripsit, *ibid.* Ephesi quiescit, P. 639.

JOANNES episcopus Hierosolymitanus partem ligni sanctæ crucis Paulino transmittit, E. 190.

JOANNI episcopo Neapolitano Paulinus jam beatus apparet, A. 962, V. 96.

JOANNES apostolus oraculo Dianæ Ephesæ silentium impositum, 454. Iphesi occubuit, 450.

Job propheta, dives et per eum, E. 152, 153. Humilitatis utilitatem suo exemplo ostendit, E. 179. Cur tot et mala evenierint, sapienter exponit Paulinus, E. 85. Quomodo de diabolo triumphum retulerit, E. 77. Tentatus, pictura in porticu basilicæ S. Felicis representatur, P. 647.

Jonas a ceto devoratus, et tertio die vivus in terram ejectus, Christi patientis et resurgentis typus, E. 283. Loque Deum, non fatum, rerum omnium gubernatorem esse ostendit, P. 356, 357. Eidem in mari periclitanti assimilatur Martinianus, P. 575, 576.

Jordanis populus Israel transivum præbens a Paulino descriptus, et in porticibus basilicæ S. Felicis depictus, P. 641.

Joseph ab Arimathea cur præ reliquis divitibus in Evangelio nominetur, E. 78.

Joseph patriarchæ relicta veste femi iam fugienti assimilatur Martinianus naufragus, P. 576. Eidem in Ægyptum vendito assimilatur filius Cytherii Deo dicatus, P. 594.

Joseph patriarcha ab Ægyptiorum superstit. Serapidem conversus, 451.

Josue Deo filius solum Jussu sistens, ostendit Deo omnia subjacere, non fato, P. 556. Quomodo Jericho superaverit, P. 612.

Jovianus opera conjugij æquabat continentie, A. 741.

Jovis simulacrum in monte Calvarie collocat Hadrianus imp. ut passionis Christi memoriam exterminet, E. 150, A. 905, 904.

Jovis S. Paulini cognatus, P. 557. Genere, dignitatibus

et litterarum scientia c'arissimus, E. 92, 94, V. 59. Cum quibusdam philosophis nonnullarum rerum humanarum gubernationem Fati et Fortunæ necessitati adscribens, a Paulino docetur divinæ Providentiæ cuncta subiacere, E. 85 et seqq., V. 59. Ab eodem admonetur ut relictis philosophorum scriptis ad S. Scripturæ lectionem se conferat, E. 81, P. 535, 534 et seqq., V. 61.

Judas traditor in Mariam Christum ungentem commotior, perhiliam suam proditor, E. 140, 141. Ab ipso cur Christus osculum suscepit? E. 138. Non fuit in pretio sanguinis Christi, E. 141.

Judas, Thaddæus, et Lebbæus synonyma, 450.

Juæi resurrectionis appellati, E. 19.

Quondam populus Dei appellati, P. 536. Miraculis Christi non ad credendum, sed ad blasphemandum, provocabantur, E. 289. Justo Dei judicio in omnes gentes dispersi, E. 290. Quomodo Rom. xi, 28, dicantur inimici Deo et carissimi, E. 291. Prophetis non credentes arguantur, P. 359.

Azyma in Paschate sumentes, fugam patrum ex Ægypto in mentem revocant, P. 609. Ipsi et schismatici naufragio pereunt, Christianis servatis, P. 575. Mortem Paulini lugent: illorum typus, Manasse, E. 145. Eorum synagoga in ficulnea fructum non ferente a Christo maledicto percussa mystice designata, E. 256.

Judicii extremi memoria salutaris, P. 574, 575. Ejus aqua similitudo in naufragio Martiniani exhibita, P. 574.

Judith Holoferne interempto castra fugavit, P. 575, 576. Ejus historia in porticu basilicæ S. Felicis depicta, P. 654.

Jugum Domini suave et onus leve cur dicatur, E. 64, 117, 118.

JULIANUS S. Paulini domesticus, E. 9, V. 4. Litterarum Alypii ad Paulinum delator, *ibid.*

JULIANUS episcopi Memoris illius, A. 755, 756. Augustini et Paulini amicus, P. 60. A. 755, 756, V. 85, 91. Minoris ordinis clericus, P. 601. Jam in matrimonium ducti, P. 604, V. 85. Fit diaconus, A. 756. Pelagiano errore infectus, et acer Augustini impingator, *ibid.* Episcopus ob hæresim Pelagianam sede sua pulsus, V. 9.

Jupiter Ammon proprium apud Ægyptios nomen, 451.

Creta pulvis, Tito Evangelium predicante, *ibid.* Cretæ rex, ibique sepultus, et ab ethnicis inter deos relatus, 452.

Juramentis abstinendum, A. 880.

Justus presbyter in vico Sexiciacensi quiescit, V. 122. Ad ejus tumulum plurima sunt miracula, *ibid.*

Justitia pro peccatoribus defendendis fortior quam iniquitas adversus patrocina sanctorum, E. 64, 65. Justitia præterita neminem remisiorum efficiat, A. 741. Ejus jugum excutiens, omnibus infimis eruit, E. 662.

Jus in imperatrix livore plena in Ambrosium, viso miraculo corporum Gervasii et Protasii ab Ambrosio reperorum furorem, coercuit, 468.

Justus defunctus in refrigerio est, superstitionibus vero mœrorem relinquit, E. 69. Justi in Evangelio Matthæi ix, 13, quos Christus dicit se non venisse q' ærere, quin ni sint, E. 989. Cur mala ipsis eveiant sapienter exponit Paulinus, E. 81.

Justus et Pastor martyres Compluti quiescunt, A. 768.

K

Kethem, grana seu massa auri, A. 891.

L

Labara cum monogrammate nominis Christi, 482.

Labari forma, 483.

Labia Dei, duo Testamenta, E. 76.

Lac et vinum recens baptizatis datum, A. 892, 895.

Λαχαις, lachanias, A. 919.

La rymæ nimis pie defunctis superflue, et visis noxiæ, E. 70. Quales Christianum deceant, P. 680. Earum donum ad peccatorum sordes abluendas sibi exoptat Paulinus, E. 240. Iis defunctos prosequi quatenus liceat, E. 18.

Lætitia grata de morte justis Deo acceptior quam querula tristitia, E. 70.

Lampades antiquitas etiam in templis suspensæ, P. 562.

Lampadis vitreæ in templis suspendi solitæ pulcra descripti, P. 562 et seqq.

Lampades etiam Paulini temporibus ad latera altaris suspendebantur, P. 474.

Lebbæus, Thaddæus et Judas synonyma, E. 451.

Læpæus Barchinonensis episcopus Paulinum sacerdotio iniitit, E. 11, V. 27.

Lasciviam deprecatur Paulinus, P. 328.

Latro cum Christo crucifixus in Christum credens, salutem assequitur, E. 171, 17. Ejus fides la datur, A. 774, V. 15, 16.

Lavah, mutuum dare, A. 954.

Laudatores suos castigat Paulinus, E. 240, V. 58, 46, 47.

Laus propria operum Paulini que sit, A. 774, 775, 777, 783, 797, V. 4, 5, 6. Laus propriæ contemptor Paulinus,

E. 240. Laudes Mel niz fuse prosequitur, E. 180, 265, 266, V. 85. Ejusque filii unici jam defuncti, E. 265, 266, V. 87. Laudes hominum contemnat, qui vere laudabiles esse desiderat, A. 757. Eas reformidat Paulinus, V. 38. Isque sibi attributis ad humilitatem utitur, E. 80, 21, 245.

Lazari et Epulonis evangelicæ synthèses, P. 685.

Leno, oppidum e dominio Paulini, A. 886, V. 4.

Lex evangelica veteris legis tenebras discussit, P. 678, 679. Fide minor, E. 164. Peccati ramos præfringit, *ibid.* Legis austeritati libertas gratiæ præferenda, E. 151. Ejus observationi etiam bona opera superaddenda, E. 224. Lex et prophetæ hoc uno præcepto continentur: *Omnia quecumque vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite illis*, A. 754. Quod non potuere, a Filio Dei peragitur, P. 668.

Liberalitas Pammachii in pauperes mire a Paulino prædicatur, E. 72 et seqq., quænam laudanda, quænam improbanda, E. 75.

Libertas vera, non servire peccatis, A. 759.

Libidinem timor Domini eliminat, E. 252.

Libri sacri in ecclesiis antiquitus asservati, E. 205, 206, A. 913, 914, 917.

Licentius Romaniani filius in litteris magistrum habuit Augustinum, E. 57, 58. Ab Augustino et Paulino prosa et carmine monetur ut contempto seculo se dediceret Christo, E. 57 et seqq.

Limina basilicarum a peregrinis prostratis salutata et oculis adorata, P. 585, 434. Ornata velis, P. 586, 425, A. 950, 951. Sertis et floribus, P. 586, A. 938.

Linea extrema, E. 91, A. 885.

Lingua viri est mentis speculum, E. 66. Inprimis necessaria ejus custodia, E. 75. Quam Celacianus commendat Paulinus, A. 770.

Linum fumigans, E. 24, A. 815.

Litteræ Apri divinæ gratiæ vim et suavitatem spirantes pulcherrime laudantur a Paulino, E. 259 et seqq. Paulini ab Augustino, E. 10, 17, 31, V. 35. Ab Hieronymo, A. 774, 775, V. 40.

Lividum facit corpus suum Paulus, E. 158.

Lo a sancta ab Hadriano imp. idolis profanata, a S. Helens Constantini matre expurgantur et basilicis ornantur, E. 191. Locus basilicæ Ascensionis Christi, de quo in nube susceptus ascendit, paviri nequit, E. 192.

Locusta, eruca, bruchus et umbigo a Joële recensita, egregie passionibus animæ a Paulino accommodantur, E. 258, 259.

Lot dives et perfectus, E. 150, 151. Incendium Pentapolitanum quomodo evaserit, E. 78, P. 615. Civitatem Segor præcibus suis servavit, P. 615.

Lotophagi nobis sunt omnes temporalium rerum species, E. 91.

Lucernarum, quæ Italice *lanierè*, Mediolani mira arte elaborantur, descriptio, 474.

Luci antiquitus superstitione memorabiles, 461.

Luconiacus, *Lugagnac*, A. 878, 879.

Lucas dupliciter medicus, P. 637. Magno nomine dictus, E. 206. Cur? A. 916. An martyr, A. 916, 617. Ejus reliquæ Antiochiæ et Ostiæ asservatæ, P. 639, A. 764. Item in basilica S. Felicis, P. 657. Fundis in basilicam a Paulino conditam illatæ, E. 206. Luca bos, A. 918.

Lucretia, non *Tanquil*, uxor Paulini appellanda, P. 50.

Lugere defunctos quatenus licet, E. 71, 7.

Luminaria die noctue in templis accensa, P. 586, 656, A. 932, 953.

Luxus, voluptas et avaritia, malorum omnium fontes, P. 542. Luxus vestium Christianis vitandus, P. 603. Docet id Paulinus Protoplastorum et Rebecce exemplo, P. 604. Et nimium deditis quid minetur Isaias, P. 603.

M

MACARIUS quis? A. 925. Ruffini amicus, A. 914. A Paulino rogatur ut Secundianum a quorundam hominum importunitate teneatur, E. 277, 286, 87.

MARINA virgo, S. Gregorii Nyssenti soror, particulam S. crucis collo gestabat, A. 926.

Mala uti prohibentur, ita bona præcipiuntur, A. 79.

Mala proximorum audita oblivioni tradenda, P. 571.

Maledictionem ficulnæ a Domino irrogatam sapienter exponit Paulinus, E. 255, 36.

Manasse, Judæorum typus, E. 145.

Mandata Dei qui non observant, illum nec honorant, nec timent, A. 729. Ea Deus homini servanda imperat, ut habeat causas remunerandi, *ibid.* Eorum observatio omnibus injuncta, A. 751. Illorum duo sunt genera: unum prohibens mala, alterum præcipiens bona, *ibid.* Ea non solum memoriæ tradenda, sed etiam opere adimplenda, A. 754. Impossibilia ea esse qui blaterant, a Paulino reprehenduntur, *i id.*

MARCHEUS veri Crucis negator et falsi confector,

initio Evangelii S. Johannis obtulerit, E. 111. Nuptias eodemmat, A. 742.
 Mannus, A. 720.
 Manus e nube protensa Deum Patrem designat, A. 908. Manum dare ad invicem salutantes et abeuntes antiqui solebant, P. 369, A. 930. Et capiti benedicendorum imponere, P. 400.
 MARCELLA per tribulationes ad studia pietatis magnopere proficit, A. 747. Sanctis viduis Judith et Annæ a Paulino assumitur, A. 727. Ejus Vitæ Epitome, V. 157.
 MARCELLINUS consul, avus S. Melaniae, E. 479, A. 909.
 MARCION Deum legis et Evangelii discernens, initio Evangelii S. Johannis extinguatur, E. 140, 141.
 MARCUS Alexandriae quiescit, P. 689.
 Marcus Alexandria pastor ibidem martyrium et sepulcrum sortitus, 451.
 Mare Rubrum Israeliico populo transitum prebens et Aegyptios absorbens, rerum omnium gubernationem Deo non fatis adscribendam esse convincit, P. 536.
 Mare sanctæ mensuræ, quid? P. 639, A. 946.
 Margarita evangelica bonorum omnium profusione comparanda, est Christus, E. 136.
 MARIA Virgo ab angelo Gabriele salutatur, et mater Filii Dei futura prædicitur, P. 330. Elisabeth cognatam invisit, *ibid.* Joannem a Christo moriente in matrem delegata, quod filios præter Christum nec habuerit nec habeat, ostendit, E. 293. Ejus ante an quando juxta Simonis prædicationem gladium pertransierit, E. 91, 95.
 Maritus et uxor quomodo se genere debeant, quomodo domum instituere, P. 602 et *seqq.* Maritus sui corporis potestatem non habet, A. 742. Ali uxore in honore habendus, A. 741. Uxorem diligit, P. 604.
Marofaica thermæ celebres, P. 372.
 MARRACINUS Severi domesticus, E. 6. Ejusdem ad Paulinum litteras Soriano tradidit perferendas, et quare, E. 115, V. 62, 66. A Paulino notatur, E. 113, 144, V. 62, 66.
 MARTINUS perdit in mari Cytheræ li teris naufragus ad Paulinum venit, P. 470, 171. Jonæ instar in navi dormiens percontium clamoribus excitatur, P. 374. Præsentem mortem quomodo evaserit, P. 575. Joseph patriarchæ feminam fugientem assimilatur, *ibid.* Portui vicini excitatur, Epistolasque B. Pauli apostoli penes se repositas miratur, P. 577. Massiliam appellit, P. 578. Cur iterum, licet naufragus passus, mari se commiserit, P. 579. Centumcellis feliciter pervenit, P. 581. Inde in portum Phari delatus Romam pedes profulsicatur, *ibid.* A fratribus amice excipitur, *ibid.* A Paulino cohospite Theridii ve tibus donatur, *ibid.* Via Apria Capuam tendit, P. 580, 581. Inde ad S. Felicem peregrans, a mulo quo vehetur i læsus excutitur, P. 581. Peramator a S. Paulino Notæ excipitur, P. 513, V. 66.
 MARTINUS Turonensis in carcerem conjectus quod sub armis stare amplius nollit, V. 123. Viennæ videt Victricium et Paulinum, E. 101, 124. Carnuti eundem Victricium et Valentinianum episcopos, V. 124. Puellam sanat, *ibid.* Et Paulinum oculo laborantem, A. 781, V. 9. A Sulpicio Severo sæpius Turonis visitatur, E. 94. In Gallia quiescit, P. 600. Paulino moribundo apparet, A. 958. Ejus Vitam a Severo scriptam, E. 119, 889. Paulinus Romæ divulgat, E. 187, A. 900, V. 53. Ac per Italiam et Illyriam, A. 781, V. 53. Ejus effigies baptisterio a Severo condita appicta, et inscriptioibus a Paulino exornata, E. 195, 196.
 Martinus episcopus quo tempore in Gallia floruerit et obierit, P. 459.
 Martyr, qui multa pro Christo passus, etsi non occisus, E. 279. *Martyr sine sanguine* cur a Paulino dicitur S. Felix, P. 379, 382. Martyres ad S. Felicis Natalem celebrandum a Paulino invitantur, P. 650. Medio loco in portu basilicæ S. Felicis depecti, P. 646. Illorum corporibus terra ut celum stellis ornatur, E. 163. Eorum memorias et sepulera Romæ visitat Paulinus, E. 92, 264, V. 42. Illorum sepulchris cur illum suum mortuum intulerit Paulinus, P. 686. Forum tumulos in solemnitatibus illorum ornandi ritus variis, A. 932.
 Martyr Græce, Latine testis, 316.
 Martyres Utiæ passi, 459.
 Martyris nomen in primitiis Ecclesie etiam iis tribuebatur, qui tormentis superstitibus erant, 466.
 Martyrum coetus innumeri vel in una urbe, 514. Eorum corpora vel ossa altaribus quibusque olim subesse solebant, 471.
 Martyrium baptismo æquivalet, E. 315. Martyrium S. Genesii Arelatensis, E. 315 et *seqq.* Item Victricii ex castris Cæsaris ad Christi castra transeuntis, E. 117 et *seqq.*
 Massilia Græcorum colonia Martiianum et socios naufragos excipit et fovet, P. 593.
 Matrimonium non prohibet Paulus apostolus, licet castitatem præferat, A. 742. Deus illud instiuit, P. 602. Ejus

variæ curæ a Paulino descriptæ, P. 426, 427.
 MATTHEUS apud Parthos quiescit, P. 659.
 Mattheus evangelizatio et obitus, 451. Ejus ossa in civitatem Nalaverem Parthiæ translata, *ibid.* Evangelium Hebraica lingua conscripsit, *ibid.*
 Matutina Paulini ad Deum præcatio, P. 350. Alia, P. 350.
 Maximus episcopus Nelanus persecutionem declinat, P. 591, 592. In montibus latitans diris patitur, P. 395. Exanimi similis a Felice repertus, uva miraculose invenita refocillatur, P. 593, 596. Cur persecutores declinaverit, S. Felici aperit, P. 398. Ab eodem S. Felice humeris sublatas, feminæ cuidam commendatur, *ibid.* Eundem S. Felicem benedicit, P. 599. Senex moritur, P. 406.
 Medici medicinæ contrarii, 500.
 Medicinæ et medicamentorum incertitudo; et contra illam et hæc querimonia, 500.
 Medicus et medicina vera quæ sit, 500.
 Medulli, populus, A. 938.
 MELANIA, ob virtutem dicta *Melania*, E. 189, 402, A. 922. Sanguine juncta Paulino, V. 2. A quo *sancta* vocatur, E. 174, 178. Quando Hierosolyma redierit, E. 163, 181. Ejus laudes fuse prosequitur Paulinus, E. 179 et *seqq.*, 263, 266, V. 179. E. consiliibus orta, E. 85, A. 900. Adhuc juvenula nubit, E. 179. Varios abortus patitur, *ibid.* Marito et duobus filiis intra annum orbatur, *ibid.* Ut coronetur a Deo corripitur, E. 180. Non propinquas, sed Deo filium superstitem committit, E. 181. Quomodo Annæ Samuelis matri assimilatur, E. 180. Ejus iter Hierosolymitanum impedire diversimode conatur diabolus, E. 181, 182. Catholicos ab Ariani fugatos fovens quædam perpressa, E. 182. Quinque milia monachorum tempore Ariani persecutionis per triduum suis paucibus pascit, E. 183. Rediens Neapolim intrat burico insiliens, ibique a filiis et nepotibus excipitur, *ibid.* Qua pompa Nolam ad Paulinum invisendum venerit, *ibid.* Ejus pietatis exercitia recensita, E. 183. Particulam ligni S. crucis a Johanne episcopo Hierosolymitano acceptam ad Paulinum defert, E. 192, 193. Ab Augustino in litteris ad Paulinum scriptis de prædicatione ejus constantia in obitu unici filii, *ibid.* Qui etiam ab eodem Augustino et Paulino valde laudatur, E. 267, V. 85.
 Melotes, E. 286, A. 924.
 Melus, A. 921.
 MEMORA a Paulino quomodo *Emilius* dicatur et frater, P. 606. Ejus illo Juliano epithalamium scribit Paulinus, P. 602.
 Memorias apostolorum et martyrum visitandi ritus antiquus, E. 92, 196, 199, 235, 265, 264, V. 42.
 Mendacium vitandum, A. 757.
 Mendicorum fraudes, monachos se vel naufragos simulantium, P. 581.
 Mensa in templis, altare, P. 643, A. 761. Gazophylacium, *trone*, A. 918. Mensa Paulini vilis et perparca, V. 33, 34. Pauperum quo auctore et cur in atris domus Domini ponatur, E. 213.
 MEMORIUS, prænomen Paulini, E. 239.
 MEMORIUS, apertis sacris codicibus, intellexit sibi instare exitium, A. 897.
 Meteorium, quid? A. 911.
 Metus, spes, gaudium, dolor, sunt quatuor principalia vitorum incentiva, E. 59.
 Miles quidam egregie a Paulino monetur ut a profana Cæsaris ad sacram Christi militiam transeat, E. 163 et *seqq.*
 Militis Christiani armatura, E. 3.
 Milium pro milliari, seu mille passibus, 547.
 Miraculum in inventione S. Crucis patrum dubitationem omnem abortam tollit, E. 193. Miraculum de tot hominum millibus a Christo in deserto quinque panibus et duobus piscibus satiatis pulchre deducit Paulinus, E. 72. Miracula ingentia, per quæ senex quem Deus Vi lozem nominavit ex naufragio servatus est, describit Paulinus, E. 278 et *seqq.* Tam Ve eris quam Novi Testamenti manifestissime declarant omnia Deo subjacere, non fatis, P. 536. A Christo quæ fuerunt patrata, Judæos non ad credendum, sed ad blasphemandum, provocant, E. 289. Plurima in translatione reliquiarum SS. Andreae et Timothei Constantinopolim patrata, P. 659. Ad S. Felicis tumulum quæ edi solita, vide S. Felix. Edita per flores reliquias S. Stephani oblato, A. 932.
 Misericordia fidelis posthabenda, quia fides est bonorum operum fomes, E. 140, A. 894. Misericordia Dei stupenda a Paulino extollitur, P. 514. Misericordia operibus ungitur et pascitur Christus, E. 117, A. 889. Ea commendat egregie Paulinus, E. 207 et *seqq.*
 MISLIXUS presbyter Talvæ quiescit, V. 122. Ad ejus tumulum insignia patrantur miracula, *ibid.*

- Monachismum cogitat Paulinus, V. 11, 14.
 Monachi gyrovagi egregie a Paulino depinguntur, A. 959. Monachorum et hominum dissolutorum mores eleganter descripti, E. 113, 114. Forum oliæ habitus interior, ciliicum, E. 173, A. 899. Monachorum quinque milia pascit Melania suis panibus tempore Arianae persecutionis, E. 181. Iis quales familiares conveniunt, E. 113.
 Monasteria a Victorio Rotomagensi episcopo instituta, E. 98.
 Monasticam vitam sectantibus quæ præmia proposita, P. 1563. Iam sectantes mundi illecebras respuunt, P. 592. Illorum scopus, P. V. 593. Illam amplectitur Paulinus, V. 11, 14.
 Monita pulcherrima Christianæ vitæ perfectionem complectentia, A. 717, 748.
 Monogramma compendium nominis Christi in labaris antiquis, et qua forma, 482, 484.
 Mons Calariæ ad latus Aquilonis, A. 903.
 Montes Dei sunt apostoli et prophetæ, E. 43.
 Morbus Paulinum clariorem reddidit, E. 23, 27, V. 47.
 Morbi fortium, infirmitas sunt incitamentum virtutum, E. 81.
 Humilibus cur sæpe obviant, E. 81, 90. Non hominum dumtaxat, sed pecorum etiam ad S. Felicis sepulcrum euntur, P. 433.
 Mores monachorum et dissolutorum hominum egregie descripti, E. 113, 114.
 Morini a Victorio Rotomagensi episcopo ad fidem conversi, E. 97, A. 883. Qui? *ibid.*
 Mors et cæcitas Samsonis quomodo optanda, E. 131, 132. Mors antiq̄a est vita hujus mundi amica, E. 61. Virtutis adoptio, E. 71. Mors et vita cuique in manu lingvæ, E. 76. Mors iustorum cur nunquam dicenda sit immatura, E. 69. Qualiter iugenda, E. 70, 71. Non infert animæ rem in vita gestarum oblivionem, P. 377. Christi cruce subacta, P. 669, 670, 672. Mors puerorum et lacrymas meretur et gaudium, P. 638, 669. Paulini totum pene orbem commovit secunda, est viæ pœnarum, E. 239. Mortis incertitudo honorum operum studium commendat, E. 257. Morti caritas Christi æquiparatur, E. 210, 388. Mortem in illam cordis nostri quando mittamus, E. 122. Mortem evangelicam obire nos sola docet caritas, E. 266.
 Mortificatione membrorum anima ad cœlestia evehitur, E. 12.
 Mortuus tactu S. crucis suscitatus dubitationem in inventione ejusdem cum crucibus latronum obortam tollit, E. 193.
 Mortui quomodo resurrecturi sint incorrupti, E. 219. In Christo qui obierant, cur dormire dicantur ab apostolo, P. 71. Complies Hierosolymis post Christi passionem resuscitati, P. 677.
 Moysicæ virgæ magorum dracones voranti assimilatur S. Felix, P. 619.
 Moyses expositus et fugatus, Christi typus, E. 229. Quo consilio Deo populo Israëliticum delere comminanti suam o libro vitæ abolitionem proposuerit, E. 61. Pro populo orans exauditur, P. 616.
 Mulier absque consensu viri continentia votum emi tere non potest. Mulier quædam S. Felicem in cisterna lateentem passit, et latebras ejus ignorat, P. 408, 409. Corvo Etiam et Habacuc Daniele pascensibus assimilatur, *ibid.*
 Mulieris probæ et sapientis enonium, E. 69. Mulieris caput est vir. Mulieres Christianæ, pulcherrima institutio, *et seqq.*
 Mulieres quales capilli decant, E. 755. Iis non crispatis frontem cooperiebant, E. 134. Tecto capite orare jubentur, et quare, E. 133, 134. Cur in Ecclesia docere prohibeantur, *ibid.* Viros suos in honore habeant, quomodo se ornare debeant, P. 602, 603. Mulierum oporrobrium apud Judæos, non gignere liberos, P. 311, A. 929.
 Mundus, hominis hostis, E. 153. Christus Christianique imitatores jam ab initio despectui et odio habet, E. 229, 230. Propter hominem conditus, eidem omnimodam tum corporaliter tum spiritualiter proficiendi materia subministrat, E. 233. Univeris in humanos usus a Deo creatus, E. 90. Eam deserentibus et Christum sequentibus quæ præmia proposita, P. 363. Quantopere cum Deus dilexerit, P. 668. Fugiendus ut cœlum assequamur, P. 637. Mundi totius creatio et gubernatio Deo adscribendæ, E. 87. Ejus fallacias evadere conantibus Ulyssis astutia est imitata, E. 90. Ejus contemptum et mortem in cordibus nostris operatur caritas, E. 263. Ejus contemptum Licentio tum prosa tum carmine persuadere conatur Paulinus, E. 58 *et seqq.* Ejus tristitia lætis omnibus præferenda, P. 681. Mundo desipere optat Paulinus ut Christo sapiat, P. 374. In eo mundi vitii non s'rtescere laudabile, P. 597.
 Musas invocare poetis familiare, P. 363. Christianis non sunt invocandæ, sed Deus, P. *ibid.*
 Mutum nihil in natura, P. 361.
 Myoparo, navicula, præcipue piratarum, brigantium, E. 288, A. 923.

N

- Nabuchodonosor cur intonsa coma leonem, eius unguibus vulnere, et paululo bovem retulerit, E. 150. Regnum peccato amittens, et pœnitentia recipiens, tactus Christianis exemplum, *ibid.*
 Nadda, et civitas in Parthia sita, quo Matthei ossa translata, 431.
 Narbo urbs Gallia, E. 7, 30, V. 4. Ibi possessiones habuit Paulinus, E. 50, V. 4.
 Natales S. Felicis mittit Severo Paulinus, E. 175.
 Natalis, dies anniversaria consecrationis pontificis, E. 106, A. 887. Natalis cathedræ S. Petri ubique celebratus, *ibid.*
 Natalitium carmen quotannis S. Felici pangit Paulinus, *ibid.*
 Natales Martyrum quid sint, P. 518.
 Natales Paulini quot sint, et quando scripti in rolegio, Nativitatis suæ diei maleficere an liceat, P. 519.
 Nativitatis Christi festivitas maxime antiqua, P. 625, A. 915, V. 71.
 Natura nulla dicenda mala, E. 86.
 Naufragi periculis oratio, E. 241. Naufragi meritis S. Felicis a morte servati, P. 621. Naufragium bona cuius sint, A. 923.
 Naufragium Martiniani pulcherrime describit Paulinus, P. 369 usque ad 585. In hoc neminem Christiano perisse assertit, P. 586. Idem extremo judicio assimilatur, P. 587. Pauli apostoli mystice explicatum, E. 283.
 Navis, Ecclesie typus, A. 910. Spiritualis mundi hujus fluctibus supernatantibus pulcherrima descriptio, E. 457, 458. Qua senex quidam, a Deo Victor nominatus, vehebatur, miraculose adinodum a naufragio servata, E. 283. Arca Noe assimilata, E. 282. Et navi Jonæ, *ibid.* Non unum mari jectata, E. 231. Vigesimo tertio demum die in Lucaniam appulsa, armatis militibus plena conspicitur, E. 282. A procuratore Posthumiani occupatur, E. 288. Navis perit præostera sollicitudine Therasie, A. 786, V. 16. Navem Argonautarum adhuc in celo videri fabulantur ethnici, E. 232. Et draconis Epidauri ventricem venerantur, *ibid.* Naves in sacris Scripturis celebratae, quæ, *ibid.*
 Nauta Martinianum vehens navem suam perire sentiens semetipsum demergit, P. 75.
 Nautica officia spiritualiter explicata, A. 923.
 Nazari reliquæ Fundis in basilica a Paulino comita altarum inclusæ, P. 658, V. 54. Eas a S. Ambrosio acceptas in basilica S. Felicis reponit Paulinus, *ibid.*
 Neapolis, Nolæ vicina, E. 185.
 Nemesis a gentilibus ut dea in simulacro colitur, E. 83.
 Necessitas item, E. 88. Quomodo depicta, *ibid.*
 Neophyti vestibus albis induti per octo dies, E. 199, A. 904. Iis olim datum lac et vinum, A. 892, 895.
 Nervi, qui? A. 885, 886. Illorum apostolus Victorius, E. 99, A. 883.
 Nervicum litus, A. 894, 895.
 Nervicanus tractus et limes, *ibid.*
 Nervus in supplicis, P. 534, A. 935, 934.
 NICETAS Dacorum episcopus, E. 185, A. 954, V. 58. Diversus a Niceta martyre, A. 954. Romanis ob doctrinam admirandus, E. 185, A. 900, 954. Riphaeus et Bessos a iudem convertit, P. 419, 425. Item Scythas, Getas et Dacos, P. 420, 425. E Dacia S. Felicis reliquias veneraturus Nolam venit, P. 653. Ad Natalem S. Felicis occurrens S. Paulinum maxima lætitia afficit, P. 412, 622, 635. Verus Israelitas cur dictus? P. 418. Jacob patriarchæ tres virgas pecori coeunti objicienti, ass' milatur, 418, 629. Ejus in Daciam reditus carmine a Paulino illustratur, P. 412.
 Nigellatum, quid? E. 50.
 Ninive Dei jussu exitio addicta, et pœnitens servata, Deum, non fatum, rerum omnium gubernatorem esse ostendit, P. 441. Servata, orationis virtutem commendat, P. 624.
 Niniivitæ exemplo suo docent pœnitentiæ efficaciam, E. 178.
 Nobilitas etiam in sanctis laudabilis est, quod exemplis Johannis Baptistæ et Christi ostendit Paulinus, E. 179. Præ Christi famulatu spernienda, E. 40. Nobilitas vera est clarum esse virtutibus, A. 753.
 Noe diluvii tempore solus servatus in universitatis peremptæ seminario, Christi Relemporis figura, E. 59. A filio irrisus, Christi typus, E. 529.
 Nota urbs celebris in Campania, eaque maritima, V. 52. Neapoli vicina. E. 193. Octo leucas a Capua distans, P.

583 S. Felicis sepulchro clara, P. 386, 387 et seqq. A Gothis capta, A. 780, V. 80.

Nolana Basilica a Paulino exstructa descriptio, E. 204 et seqq. Et ornatus in festo S. Felicis, P. 587.

Nola prostibulum Veneris habuit, 460. Sacris S. Felicis adibus aquam negat, P. 547. Abellæ est mater, 549. Dulciter a Paulino argui ur, *ibid.*

Nolana basilica quibus reliquiis sanctorum decorata, P. 470.

Nolana lascivia in proverbium translata, P. 460.

Nomina sua apostolis dedit Christus, E. 146, A. 805. Divitum quorum crimina vel supplicia in sacris Scripturis referuntur, cum supprimantur, E. 76.

Notitia spiritalis corporali præferentia, E. 152, 153.

Novacula salutiferæ sectionis notis Christus est, E. 123. Pestiferæ vero diabolus, *ibid.*

Nox spiritali intellectu dicitur passio Christi, E. 141. Item hoc præsens sæculum, *ibid.*

Nuceria in Umbria, 478.

Nuceria in Picentibus, quæ est Pagancrum, 478.

Nuptiæ apud Christianos qualiter celebrantur, P. 601.

Nycticora et nycticorax, aves, quæ? E. 242. Peccatorem penitentem mystice designant, *ibid.*

O

Obelientia cæca quam Deo grata, E. 184.

Oblationes votivæ in pauperum subsidium antiquitus conferebantur, 502.

Oleum ad sepulchra sanctorum ferri solitum miraculis illustre, 550.

Oblivione patriæ sibi ab Ausonio objectam diluit Paulinus, P. 370.

Obsæquium ab amore gratius est quam a metu, A. 940.

Obsessi ad S. Felicis sepulchrum liberati, P. 539, 560.

Horum nonnulli in altum tolluntur, P. 560, A. 937. Alii pedibus sursum versis in aera librantur, P. 560, A. 938. Nec tamen vestes in faciem relapsæ, *ibid.*

Obrectationes pravorum hominum perfectionis institutum sectantibus spernentia, E. 2 et seqq.

Obrectatores patiuntur Paulinus, a: despiciunt, V. 22 et seqq.

Ocasio a gentilibus pro dea culta; quomodo eam depinxerint, E. 89.

Oceidimur et vivificamur a Christo, E. 211, 242.

Octoronum, A. 907.

Oculi pulchra descriptio, P. 564.

Oculos nimis lacrymis debilitatos S. Felix rustico cuidam restaurat, P. 532. S. Martini Paulino, A. 784.

Odium et invidia multorum peccatorum semina, A. 730.

Olympus de morte Pauline uxoris Pammachii Paulinum certiorum la il, E. 63.

Omæga tribus virginis compositum Triadis mysterium significat, 454.

Opes non abdicantur, sed caelo reponendæ, A. 870.

Opus uniuersusque post hanc vitam ignis probabit, E. 172, P. 346, A. 726. Opus bonum ad oculum operans peccat graviter, E. 294. Opera bona observationi Legis superaddenda, E. 224. Vim caelo inferunt, E. 215, 216. Ad salutem sunt necessaria, A. 728. Illorum fomes est fides, E. 141. Illorum præmia a Christo post hanc vitam fidelibus promissa cogitant, delectabile, E. 80. Opus misericordiae commendat Paulinus, 26 et seqq. Illis coneratur, ungiuntur et pascuntur Christus, E. 119, A. 889, 893.

Opera Paulini cur tam pauca existant, E. 253, P. 613 et seqq.

Operarii unitatis, qui, A. 815.

Operarii, misericordiam exhibere, *ibid.*

Operatio, misericordia, seu elemosina, F. 140, 181, A. 893.

Ophas, A. 831.

Oppida in magna desinentia, A. 878.

Oraculum Delpicum, 451.

Orandum esse pro defunctis, exemplo Paulini preces pro demortui fratris sui anima a Delphino et Amaldo postulantibus ostenditur, E. 219, 220, V. 73.

Oratio propter penetrat nubes, E. 74. Oratorum patrocini hominibus cumprimis sunt necessaria, E. 217.

Orationem elemosinam potissimum obtinere ostendit Paulinus, E. 218. Apud Deum quid possit, P. 62, 766 usque ad 776.

Oratio de naufragio periclitantis, E. 281. Matutina Paulini ad Deum, P. 350. Alia, P. 350, A. 929. Ad Christum pro felici nuptiarum successu, P. 607.

Ordinari absolute, quid? A. 870.

Ordines quatuor minores separatim dandi ex intentione Ecclesiae, P. 391, A. 935. Quibus olim conferbantur, A. 933.

Orexis monachorum, E. 121, A. 800.

Orgia a Phrygiis cur culta, P. 435. Per vindemiatores

Paulini tempore celebrata detestabili abusu, P. 460.

Opus, an æpica, an æpica psalmo lxxv legendum, A. 921.

O. oth, lumina et olivæ, A. 891.

Ornatus moderatus mulieribus concessus, interdictus vero nimium exquiritus, A. 940.

Orpha, diversa a Ruth sorore sectans, mystice qui designet, P. 641.

Osci, quasi obscœni olim dicti, 400.

Oscula quando apud antiquos Christianos usitata in januis ecclesiarum, 458.

Osiris filius non eo iux Isidis, 433.

Ostiarum primus clericatus gradus tempore Paulini, 474. Illorum antiquum ministerium in ecclesiis novum cubandi, et vigilas lucendi, 475.

Ostiensis ecclesia servat esse S. Lucæ Evangelistæ, P. 639, A. 919.

Ostrea cum carminibus ad Gestidium mittit Paulinus, P. 529.

Otium christianum ad percipiendam christianam sapientiam, E. 276.

P

Pagani, eorum cultus a Constantin, et aliis plis impuniti, 464.

Paganorum Nuceria, 478.

Pallium episcopale, A. 878. Quid ius mysterium, *ibid.* Cur crudelibus insignitum, *ibid.* E. p. l. camelorum recte sibi, ut penitentis indigentia a Severo missum interpretatur Paulinus, E. 176, 177.

Pammachus ad quem scribit Paulinus qualis fuerit, E. 65, A. 774, 879. Paulinam uxorem suam defunctam multis lacrymis et elemosinis prosequi ur, E. 66 et seqq., V. 50. Pro ea omnibus Romæ pauperibus in basilica S. Petri epulum præbet, E. 72. Ejus in pauperes munificentia, E. 73, 74.

Panegyricus de Obitu Celsi pueri ad Paucum et Fidelem parentes scriptus a Paulino, P. 603. Item Theodosii imperatoris, E. 174, A. 899, V. 46.

Panicium et Panicum, A. 890.

Panis hominis christiani est fides, E. 56. Et verbum Dei, E. 9. Panis benedictus in ecclesiis populo distribuitur, A. 874. A quo institutus? *ibid.* A quo distribuendus? *ibid.* Quibus? *ibid.* Qua forma recipiendus? *ibid.* Quo tem, ore? *ibid.* Panis, pro Eucharistia, E. 30, A. 875, 876. Panis pro eulogia, inter amico in unitatis symbolum dimissus, E. 28. A Paulino unus Augustino, R. 15. Unus Alypius, E. 12, A. 872, V. 45. In qua Trinitatis soliditas conueretur, E. 12, A. 872. Unus Severo cum scutella buxæ monasticæ puritatis indice, E. 29, A. 874. Panes quinque Romaniano et Licentio, E. 37, V. 45.

Papa Urmicus, quis, E. 26, A. 773. Quis episcopus olim papa dictus, E. 7.

Papyrus in cereis et lampadibus adhibita, P. 536, A. 933.

Par, socius, E. 98, 206, A. 885.

Paradisus, locus ante templum, Gallice *parvis*, A. 82.

Paramenta altaris unde, A. 805.

Paries valli inter nos et Deum separans est peccatum, E. 61. Quomodo illum Christus destruxerit, E. 61, 62.

Parra, P. 576, A. 930.

Parthii, locus martyrii Matthæi, 451.

Particula minima sanctissimæ crucis idem quod integra potest, E. 189, 194, 289.

Pasche festivitas quam antiqua, P. 623, A. 758, V. 71.

Pascuus S. Victricis diaconus, Notæ hospitalitatis gratia diutius retentus a Paulino excusatur, E. 97, V. 126. Ejus virtutes enumeratæ, E. 96, 101, V. 128. Urso peregrinationis suæ comiti pristinae similitudinem meritis S. Felicis intervenientibus impetrat, E. 98, V. 126. Eum baptizat in lecto, *ibid.* Ad Victricium defert Paulini epistolam, *ibid.*

Passer solitarius in sacra Scriptura mystice Christum designat, E. 244, 245. Item peccatorem penitentem, E. 245.

Passio Christi quomodo nox dicitur, E. 140. Quid nos doceat, E. 62. Ejus vim Samson mortuus perforavit, E. 125. Ejus locum Helena Constantiani mater exornat, E. 193.

Passionibus animæ præclare accommodat Paulinus verba Joëlis de cruce, locustis, brucho, et rubigine, E. 236, 237.

Pasti crines, P. 588, 630, A. 930, 915.

Pastor ovem humeris suis ad ovile reportans Christus, E. 54, A. 877, 878. Pastorum munia, E. 9, 272, 275.

Pater spiritualis, qui alium baptizat, A. 885.

Patris, urbis Arabiae, ubi Andreas martyrio coronatus, P. 450. Nobilissimus fuit, *ibid.* Natus in Gallia, P. 528.

Nuptias cum Theresia contraxit, P. 529.

Patria et genus Paulini, A. 737, 738, V. 2, 3. Patria oblivione sibi ab Ausonio objectam diluit Paulinus, P. 569.

Patris, hæc et propheta ad S. Felis in Natalem concelebrandum a Paulino in fiantur, P. 630.

Patroni dicuntur christianissimi Sancti tutelares, E. 26, A. 871.

Pavimentum ecclesiarum floribus aspersum, P. 586, A. 952.

PAULA, mater Paulinæ uxoris Pammachii, E. 81.

PAULINA, Paule filia, Pammachii uxor, E. 81, V. 86. Hanc defunctam multis lacrymis et elemosynis prosequitur Pammachius, E. 66 *et seqq.*, V. 86. Ejusdem euconium, *ibid.*

PAULINI duo consules sub Constantino, V. 2. Quibus Anticii cognomen, V. 3.

PAULINUS pater S. Paulini, qui et Ponticus, V. 3. Burgi ad Garumnam conditor, *ibid.* Galliarum prætorio prætorius, *ibid.* Et ipse Christianus, E. 65, V. 3. Filios habuit et Nam, E. 218, 219, V. 3. Diu vixit, V. 3. Mortuus sepelitur Burdigalæ, E. 65, V. 3. Ad ejus tumulum unum et libertis suis mittit S. Paulinus filius ut Ecclesie serviat, *ibid.*

Ejus uxor, S. Paulini mater, Christiana, E. 65, V. 3. Mortua sepelitur Burdigalæ, *ibid.* Ad ejus tumulum unum et suis libertis mittit S. Paulinus filius ut Ecclesie serviat, *ibid.*

PAULINUS, qui et Ponticus Mærois, E. 218, V. 1. Ex Senatoria familia, tum paterno tum materno genere ortus, A. 775, 961, V. 1. Melania senioris affluus, E. 178, V. 1. Pneumati et Celsi, P. 686, V. 1. Ac Jovii, P. 557. Ex Anticia familia, V. 2. Patre Pontio Paulino, *ibid.* Burgi ad Garumnam conditor, *ibid.* Galliarum prætorio prætorio, *ibid.* Et Christiano, E. 65, V. 3. Anno 335. Burdigalæ natus, A. 957, V. 3. Fratrem habuit qui viam seculari egit, E. 219, 20, V. 3. Ac sororem cui plures de mundi contemptu epistolæ dedit, V. 3. Et patrimonium per amplum, A. 774, 775, 781, 782, 783, 784, 786, V. 3, 4. Ebroniagi et Fundis in oppidis e dominio suo commoratus, E. 57, 204, V. 3. Magistrum habuit Ausonium Gallum, V. 4. Porta fuit e cellens, P. 591, 591. Necon præler rus orator, A. 775, 775, V. 4. Ingenium habuit mire suave ac benignum, P. 551, V. 8. In scribendis litteris hilaris et gratus, V. 35. Humilis, *ibid.* Clemeas, E. 289, A. 960, V. 8. Officiosus, *ibid.* Bene de omnibus existimans, *ibid.* Liber in admonendis amicis, E. 272, 273. Gratus in officiosis, V. 8. Primo in fori strepitu et secularibus rebus occupatus, E. 22, V. 7. Ad amplissimos honorum gradus proventus est ab Ausonio, V. 4, 5. Senator, E. 121, A. 774, V. 7. Et con-ul factus est, *ibid.* Non ordinarius, V. 7. Sed sufficiens mortuo Valenti, V. 7. Cum plurimis amicitiam constituit, V. 7, 26, 88. Martinum Turon. et Victricium Rotomag. Viennæ videt, E. 101, V. 9. Oculo laborans ab eodem Martino sanatur, A. 782, 785, V. 9. Therasiam in matrimonium ducit, P. 9, 17, 50, 51, 55, 168, 181, 251, 258, 259, 2, 8, 271, P. 667, 607, A. 786, V. 67. Quomodo in seculo conversus, 363, 364, 579. Variis laboribus et ærumnis, S. Felcis quæque et quorundam sanctorum precibus ad Deum convertitur, V. 9. Necon juvante et adhortante con ux Therasia, V. 7, 9. Burdigalæ a S. Delphino episcopo baptizatur, E. 11, 45, 46, 110, V. 10. Honestos secularis vii mores a Deo postulat, P. 329. Christianos quamvis malos salutem quamdam consequentibus putabat Paulinus, modo incolumem servassat fidem, P. 346. Felicem sibi et suis posteritatem precatur, P. 529. Et gratiam quæ peccata vitet, P. 350, 351. S. Johannis Baptistæ encomium celebrat, P. 352 *et seqq.* In Hispaniam cum uxore secedit Paulinus ut mundo abrenuntiet, E. 22, P. 355 *et seqq.*, V. 10. Quomodo ibi se gesserit, V. 11, 12, 13 *et seqq.* Ex conjugè ibidem suscipit filium, qui post octavum ab ortu diem mortuus Compulsi sepelitur juxta SS. martyrum corpora, P. 685, 686, V. 12. Quam pie hanc filii orbitatem tulerit, *ibid.* Se totum Deo dicat et consecrat, E. 13, 42, P. 564, 368, 375. Patriæ, natali, seculo, et Musis valetit, P. 502, 563, 565, 566, A. 774, 775, V. 14. Monasticam vitam amplexitur, A. 775, V. 14. Cum Therasia conjugè continentiam prolietur, E. 7, A. 776, 785, 971, V. 6, 16. Prædia vendit, et pecuniam pauperibus erogat, E. 22, 56, 150, 208, 217, P. 556, A. 772, 775, 785, 786. Ejus de contemplatione humanum iudiciorum egregia præcepta, E. 2. In honorum abdicatione ejus humilitas, E. 119 *et seqq.*, 175, 196, 206, 212, 248, P. 634. Paupertas mirabilis, E. 56, V. 15, 16, 51. Fides ejus gnis, E. 51, 57, 149, 206, 245, P. 375, A. 775, 785, 786, V. 15, 16. A SS. ecclesie Patribus celebratur, A. 775 usque ad 780, et 957 ad 965, V. 10, 21, 22. A viris secularibus contemnitur, E. 21, 48, A. 775, V. 22, 23. Ejus constantia, P. 363 *et seqq.*, V. 25, 26. Acrifer ab Ausonio oppugnatur litteris, V. 24, 25. Quæ fa iente Deo quarto post anno solum reditæ fuerunt, *ibid.* et P. 363. Ausonio anorem et reverentiam contestatur, P. 565, V. 25. Ejus querelas fortiter refutat, P. 355 *et seqq.*, V. 25, 26. Uxoris Therasiæ honorem defendit, P. 362, 364. Et Christum liberrime confitetur rebus ac verbis, P. 363 *et seqq.*, V.

25, 26. Stricissimam jungit cum Suspicio Severo amicitiam, E. 50, V. 21, 25. Barcinone vi multitudinis correptus, vi subita adstrictis, multitudine strangulante compulsum, per vim inflammatae plebis, presbyter ordinatur invitatus, E. 6, 8, 10, V. 24. A Lampio Barcinonensi episcopo, E. 11, V. 28. Anno 385 die dominica Nativitatis Christi, E. 6, V. 28, 44. Ea tamen conditione quod Barcinonensi Ecclesie non alligaretur, E. 8, V. 28. Slatuerat enim Nolæ ad S. Felicem se recipere, E. 6, P. 375. Et ibidem æditui officio fungi, E. 6, P. 375, V. 28. Barcinone aliquandiu moratur, E. 6, V. 27. Exponit sacerdotii dignitatem et onus, E. 6, 8. Quanta pietate illud suscepit ac tractavit, E. 6, 7, 8, 11, V. 28, 29. De sua ad sacerdotium promotione scribit Sulpicio Severo, E. 6, V. 30. Amando Burdigalensi, E. 8, V. 30. Alypio, E. 10. Eorundem precibus se nullum concedat, *ibid.* Sulpicio Severum munit adversus profanorum opprobria, E. 2 *et seqq.* Docet quibus instituti ratio reddenda sit, E. 2 *et seqq.* Eum se vocat a patria, E. 6. Ad Nolam recessum invitans, V. 28, 50. Primum S. Felicis Natalium carmen in Hispania scribit, P. 375, V. 29. Inde in Italiam venit, V. 31. A S. Ambrosio amanter excipitur, E. 10, V. 31. Honorifice a populo Romano et proceribus viris, V. 31, 52. Male a Siricio Romano pontifice et quibusdam Romanæ Ecclesie clericis zelotypia ductus, E. 25, 26, V. 31, 49. Maturata ab Urbe discessione Nolam venit, E. 26. Quam feliciter vitam instituerit, E. 29, 85, 114, 121 *et seqq.* In canendis Dei ludibus assiduus, A. 958, V. 95. Quam amans pauperum, voluntarie corporis afflictionis, sicutudinis et silentii, E. 29 58, 258. Ethnice eruditionis mirus contemptor, E. 112, P. 563. Importunas concupiscentis carnis molestias patitur, E. 151, 155. Deum in ocat, E. 155, 187, 188, V. 57. Reormidat laudes, E. 240. L udatores suos castigat, *ibid.*, V. 58, 46, 47. Seipsum despicit, E. 29, 61, 105, 104, 118, 170, 175, P. 654, 681, V. 57, 59. Se putat indignum qui Scripturam sacram exponat, E. 255, 270, V. 59. Quam pius in sanctos, E. 95, 94, 107, 196, 199, 251, 205, V. 42, 55. Eorum sacras memorias quæ otanis Romæ visitat, E. 95, 107, 196, 199, 251, 265, 272, V. 42. Quam pius in sanctorum patronum Felicem, E. 26, 96, 175, 205, P. 587, 561, 641, V. 41, 42, 47. Ejus potentiam adversus demones ostendit, P. 384 *et seqq.*, 559, 665. Hunc carminibus reddidit illius riorem, E. 174, P. 377, 380, 381, 387, 400, 425, 557, 608, 622, 645, 657, 662, 665, 666, V. 29, 12, 17, 51, 57, 63, 70, 71, 85, 84, 85, 155, 160 *et seqq.* Basilicarum in igni centia, P. 205, 298, V. 66, 75, 74, 75, 76. Auctoritate et sanctitate sua, E. 26, 185, P. 414, 622, 636, 615, V. 58, 71, 72, 80, 81. Ejus genus et originem desribit, P. 588, 589 *et seqq.* Miracula, P. 437, 437, 458, 439, 620, 618 *et seqq.* 664. Amicitiam jungit cum Augustino et aliis in Africa sanctis, E. 910, 18, 50. Munuscula et litteras mittit Hieronymo, A. 774, V. 44. Theodosii Pauegricæ celebrat, E. 174, 175, V. 43. Amicitia unctus cum Sancto et Amando laico, E. 238 *et seqq.*, V. 46. Item cum Eudelfio, E. 174, V. 46. In morbum incidit, E. 23, V. 47. Ab Africa et Campaniæ episcopis invisitur, E. 26. In infirmitatibus gloriatur, E. 23, V. 48. Vigilantium cum literis et muneribus mittit ad Sulpicio Severum, E. 25, V. 48. Romaniam cum literis et litteris excipit nissum ab Augustino, V. 51. Qui Licentium et commendat, V. 50. Huic respondet Paulinus, E. 30, V. 50. Ejus potestas in demones, V. 50. Augustini ad episcopatum promotionem litteris accipit, V. 51. Hac de re sum singulare gaudium testatur Romaniano, V. 51, 52. Ad quem cum eulogiis litteras et ad filium Licentium mittit, V. 51, 52. Item Vigilantium cum Pauegrico Theodosii et litteris ad Hieronymum, V. 52. Ab eo postulat rationem vivendi monasticæ, *ibid.* Hierusalem proficisci desiderat, *ibid.* Delphino et Amando litteras scribit, V. 53, 51. Ab Ambrosio Mediolanensi episcopo S. Nazarii reliquias, P. 658, V. 51. Et a Sulpicio Severo Vitam S. Martini Turonensis episcopi cum litteris accipit, E. 55, V. 51. Agit apud Amandum pro Sacerdario ut in Ecclesie casa hortulum accipiat unde victum suam procurat, E. 65, V. 55. Vim Basilio Capuanæ ecclesie presbytero illatam arceat, E. 82, 85, 84, V. 55. Et idem domum restitui imperat, *ibid.* Hac de causa Daducio scribit, E. 65, V. 55. Et SS. Delphino et Amando, E. 82, 85, V. 55, 56. Pammachium de morte uxoris Paulinæ consolatur, E. 66 *et seqq.*, V. 56, 57. Ex Delphino ægritudine captam humilitatis materiam, E. 81, 82, V. 67. Amicitia junctus cum Therrido et Posthumiano, E. 168, P. 501, 680, 682, V. 58, 60. Eos apud se amantissime excipit, *ibid.* Per eosdem mittit litteras ad Jovium suum cognatum, E. 86, P. 555, 558, V. 58, 60. Ager Sulpicio Severum ad se invitatur, E. 94, V. 62. Paschasium S. Victricii Rotomagensis episcopi diaconum apud se humanissime excipit, E. 97, V. 15. Diutius apud se retentum Victricio excusat, *ibid.* Per ipsum Victricio mittit litteras reverentia plenas, E. 96 *et seqq.*, V. 65. Ab Anastasio papa ad anniversariam consecrationis suæ commemorationem invitatur, E. 106, V. 61. Hieronymi et Rufini

amicitiam colit, V. 64. Delphino gauiliu suum testatur de
 Atinensi basilica sumptibus suis exstructa, E. 107, V.
 66. Martinianum naufragum apud se humanissime excipit,
 P. 95, 96, V. 66. Illius naufragii historiam describit Cythe-
 rio, P. 570 *et seqq.*, V. 66. Quom laudat quod illum suum
 Sulpio Severo educandum tradiderit, E. 108 *et seqq.*, V.
 67. Victorem Severi conitum peramantem excipit Pauli-
 nus, E. 118, V. 67. Per eundem Severo mittit plures epi-
 scopos, E. 113, 147, 183, V. 68. Horatium militem ut seculo
 arrenuntiet, E. 161 *et seqq.*, V. 69. Sebastiano preniæ et
 Benedicto diacono de pietate gratulatur, E. 167, 168, V.
 69. Ipsorum precibus et Therasiam uxorem commendat,
 E. 167, 169, V. 69. In S. Felicis protectione confidit dum
 in Italiam grassantur Gothi, P. 618, V. 70. Martyrii desi-
 derio flagrat, P. 613, V. 71. A Niceta Dacorom episcopo
 inuis tur, P. 627, 631, V. 72. A Melania, E. 179, V. 72. A
 Sulpicio Severo de quibusdam historiæ locis difficilioribus
 consultus sententiam dicere recusat, E. 174, 176, V. 73.
 Eadem imaginem ipsius posulanti negat, E. 186, 187 *et
 seqq.*, V. 73. Cum tunica de agnorum vellere et Theodosii
 panegyrico per Victorem in iem Severo mittit particulam
 S. crucis, E. 189, V. 72, 73. Juxta S. Felicis tumulum ba-
 silicam construi iubet, E. 202 *et seqq.*, P. 616 *et seqq.*, V.
 73. Eam variis ornat picturis, *ibid.* Antiquam ejusdem sancti
 basilicam ampliore et lucidiorum reddidit, P. 636, 616 *et
 seqq.*, V. 75, 76. Eam picturis et epigrammatibus adornat,
ibid. Ad populum sermonem habet de gazophylacio seu
 elemosyna, E. 212, V. 78. SS. Delphini et Amandi preci-
 bus commendat animam demortui fratris, E. 219, 220, V.
 79. Alethii, Victricii, Apri, Augustini, Sancti et Amandi,
 Severi, Desiderii ac Florentii litteras accipit, E. 211, 222,
 228, 238, 249, 252, 254, 255, 259, V. 78, 79, 80, 81. His
 respondet, *ibid.* Facit translati onem Recognitum num Cle-
 mentis Romani, E. 271. Patriarcharum duodecim benedi-
 ctionum explicationem a Rufino impetrat pro Desiderio,
 255, 276, E. 84. Publicolanum unicum Melaniæ filium mor-
 tuum laudat, E. 213, 266, V. 85. Et ipsam Melaniam, *ibid.*
 et E. 179 *et seqq.* Ac plurimos Gallia episcopos, E. 276, V.
 86. Nolanæ Ecclesiæ creari episcopos, E. 283, 397, V. 87,
 88. Qua ratione in episcopatu munere se gesserit, A. 957
et seqq., V. 88, 81. Virtutibus egregiis ornatus, *ibid.* Disci-
 plinæ amans, benignus tamen, A. 958, 959, V. 88. Facul-
 tatis sacris quomodo usus, A. 787, 960, V. 84. Valgium
 naufragum, quem Macario commendat, apud se excipit
 humilissime, E. 243, V. 90. Paulinum presbyterum, E.
 313, V. 91. Alterum item Paulinum laicum, E. 312, V. 91.
 S. Augustini adversus Pelagianos epistolam recipit, V. 91.
 An pro captivo Carolus se tradiderit? V. 110 *et seqq.* Nihil
 mali patitur in Nolæ vastatione, A. 780, V. 90. Ad conci-
 lium Ravennanum invitatur ab imperatore ut Romanæ Ecclie-
 siæ schisma componat, V. 92. Quanta existimatio eius apud
 imperatorem et alios primos, *ibid.* Per Canlidianum scrip-
 tit librum Augustini de Cura gerenda pro mortuis, V. 93.
 SS. Eucherii et Honorati litteras et legatos excipit Pauli-
 nus, E. 313, 314, V. 93. Per eos iisdem respondet, *ibid.*
 Gravissimo lateris dolore gravatus, A. 958, V. 91. A SS.
 Symmacho et Acyndino visitatur, A. 957, V. 91. Cum iis
 ante lectulum suum offert Deo sacrificium, A. 958, V. 94.
 Ad Ecclesiæ communionem revocat a sacris mysteriis ex-
 torres, *ibid.* Ei apparent SS. Martinus Turonum et Janua-
 rius Beneventi episc., *ibid.* Exsuperantius episcopus et
 ejus frater Ursatius pro pauperibus ei mittunt argentum,
ibid. Quod presbytero Postulimiano dat creditoribus distri-
 buendum, A. 958, V. 94, 95. Matutinam psalmodiam etiam
 moribundis recitat, A. 953, V. 95. Clericis suis pacem donat,
ibid. Eo moriente cellula ejus terræ motu concutitur,
ibid. Et animam Deo reddit 23 Jun. anno Christi 451, æta-
 tis 78, A. 953, V. 95. Niveo candore vultus ejus et totum
 corpus res lendet, A. 960, V. 95. Paganus ac Judæi ingentem
 flentem et a iis vestibus ad ejus exsequia una cum Chisti-
 anis conveniunt, *ibid.* Nolæ in basilica S. Felicis sepelitur,
 A. 957, V. 95. Ejus corpus Romam translatum in ecclesia
 S. Bartholomæi asservatur, V. 96. Ab eo ad caelos evoca-
 tur S. Johannes Neapolitanus episcopus, A. 961, V. 96.
 Paulini effigies baptisterio a Severo exstructæ apicta, et
 inscriptionibus ab eodem Paulino orata, E. 96, 196. Vita
 olim lecta in Gregorii M. solemnibus, A. 789. Opera ejus
 pauca exstant, quia plurima perierunt, V. 135 *et seqq.* Cur
 magna non scripserit, V. 90.

Paulini frater a Delphino Buregalensi episcopo bap-
 tizatus, E. 220, 1, V. 3. Vitam secularem agit, E. 220, 221,
 V. 3. Liberos post se dimittit, *ibid.* Mortuus Delphino et
 Amando a Paulino fratre commendatur, *ibid.* Soror, cui
 plures epistolæ de contemptu mundi scripsit ipse Pauli-
 nus, V. 3.

Paulinus presbyter, S. Paulini episcopi Nolanæ domes-
 ticus, E. 313, V. 3, 91.

Paulinus laicus quadam fortunæ calamitate pressus apud
 S. Paulinum se recipit, E. 313, V. 2, 91. Pro hac miseri-

cordia quant s Deo ageret gratias, *ibid.* Carus Augustino
 quem sæpe ad Christianam vitam informandam consolebat,
 E. 313, V. 91. Ab ipso salutatur, E. 18, V. 91.

Paulinus Biterrensis episcopus, V. 3.

Paulinus discipulus S. Ambrosii Mediol. cujus Vita
 scripsit, V. 2. Ipse tunc diacono accusante Cælestus in
 concilio Carthaginiensi damnatus, *ibid.*

Paulinus civis Romanus, P. 582, V. 67. Martinianum
 naufragum apud se benigne excipit, *ibid.* Et sua veste
 donat, *ibid.*

Paulinus alter, qui scripsit quasdam homilias circ. me-
 dium quæ uti seculi, V. 2.

Paulinus Peiræordius, qui S. Martini Vitam carmine
 complexus est, A. 783, V. 3.

Paulinus, Ausonii neos, cujus exstat poema quoddam
 eucharisticum, V. 3.

Paulus apostolus cur infestum sibi semper haberit an-
 gelum Satanae, stimulum carnis suæ? A. 718. Omnes ad
 vitam angustam quæ ducit ad vitam convocat, A. 751. Non
 ob solam castitatem corpus suum castigavit, A. 759. Casti-
 tatem laudans conjugium non prohibet, E. 18. Martinianum
 epistolæ suas e naufragio serventem cum sociis a presentium
 mortis periculo liberasse creditur, P. 580.

Paulus episcopus Nolanus, E. 215, A. 917.

Paulus apostolus oratione sua Pythonis expulsor, P. 434.
 Pauperis oratio nobis penetrat, E. 73. Pauperis sepul-
 turam prandio suo preferens Tobias, archangeli voce lau-
 datur, E. 67. Pauperes divitibus sunt in æria justitiæ,
 et divites pauperibus sub tantum alimonie, E. 209. Sunt autem
 nostrarum patroni, E. 72. Quales diligit Deus?
 E. 76, 77. Illos contemere quam grave sit crimen, E. 78.
 Eorum refectioem Christus relicitur, E. 79, 211, 215. Eos
 fecit Deus bono divitum, E. 216. Quomodo se filiiæ ue-
 lectis, pro benefactoribus suis orant, E. 219. Eos Deo
 cordi esse, exemplo senis a naufragio servati ostenditur,
 E. 284. Eorum inopia beneficiis materiæ subministrat,
 E. 168. Eorum refugium Christus, A. 726. Eorum pars est
 quod divitibus superfluit, E. 187. Eos qui sperant, exem-
 plo Christi se humiliter redarguunt, *ibid.* Illis elemo-
 synas largiri quam utile, E. 208 *et seqq.* Illis subveniendum
 esse, exemplo Lazari et divitis pelionis evangelicis ostenditur,
 E. 75, 76, P. 685. Pauperibus omnibus Romæ in
 basilica S. Petri epulum præbuit Pamachus pro defunctæ
 uxoris suæ anima, E. 72 *et seqq.* Paupertas Paulini mira-
 bilis, E. 56, V. 54. Paupertatis evangelicæ præstantia,
 E. 5, 57. Ejus sectatores celum manet, P. 586. Ejus ama-
 tor insignis S. Felix, P. 411.

Pauperes ex redditibus ecclesiarum nutrirri solebant,
 P. 494.

Paupertas scala celi, P. 534.

Paz aurum obrizum, A. 891.

Peccator Samsoni pulcherrime comparatur, E. 124 *et
 seqq.* Et jumento molenti, E. 121, 125. Penitens aptissime
 pellicanus et nycticorax sive nycticorax dicitur, E. 212, 215.
 Et passer solitarius, E. 218. Non desperet, A. 743, 744.
 Terra est quam serpens, id est diabolus, comedere ju-
 betur, P. 655. Peccatores ab Apostolo tenebræ vocantur,
 E. 243.

Peccatrix mulier imago Ecclesiæ Christi, E. 158, A. 893.
 Vide Mulier peccatrix.

Peccatum Adami mentis oculos innocentie clausit, et
 iniquitatis aperuit, E. 186, 187. Peccatum est paries valli
 separans inter Deum et homines, E. 61. Quomodo id
 Christus destruxerit, E. 61, 62. Ejus opera quam gravia,
 E. 14. Eius pondus coma Absalonis designatur, E. 151.
 Quomodo vocetur opus servile, E. 43. Fugendum esse,
 Salomon monet, P. 635. Ejus via facilis et prona, P. 628.
 Peccata elemosynis superantur, E. 76. Illis anima impli-
 catur et premitur, E. 152. Illis nunc moriendum, ne postea
 penitus vivamus, E. 248. Illorum blandimenta nobis Loto-
 plagi sunt et Sirene, E. 91. Omnia paria esse docebat
 Stoici, A. 751. Etiam minima cavenda, ne paulatim deci-
 damus, *ibid.* Virtutis speciem quæ mentiuntur, semper
 sunt turpura, A. 758. Baptismo delentur et penitentia,
 E. 198, P. 341, 342. Illorum initium non obistere perquam
 periculosum, P. 351, 352. Eadem vero perimere gloriosum,
ibid. Ea plangere, Christianum est, P. 681. Variæ illorum
 species sunt cordis rudera et spinæ, P. 636. Eorum omnium
 radix est avaritia, *ibid.*

Peccatum Christo ad usuram dare, meritiorum, E. 217.
 A. 889, 893. Imo utilius quam domi recondere, E. 213.
 Eam sapientiæ studiosis noxiam esse etiam gentiles quid in
 philosophi sensere, E. 91. Ejus exactio pro sepultis a corpore
 destabilis, A. 915.

Pedes sibi a Victore lavari, apostolico exemplo, pe mit-
 tit Paulinus, E. 120.

Pedes hospitibus lavandi ritus exemplo Abrahami et
 Christi probatur, E. 115.

- Pedes verbi Dei vocantur apostoli, et apostolici viri, E. 99.
- PEGASUS Petragorius episcopus, E. 278, V. 86. Vir maximæ fidei et pietatis, *ibid.*
- Pellicanus avis Ægyptia a Paulino describitur, E. 242, 243. Peccatorem penitentem mystice designat, *ibid.*
- Pentateuchus Moysis in portibus basilicæ S. Felicis picturis expressus, P. 640. Pentateuchus Augustini, et P. ntopolis, *vide* V. 194.
- Pentecostes solemnitas quam antiqua, P. 625, A. 945, V. 71.
- Pera de tua, proverbium, E. 75, A. 881.
- Peregrinationes ad loca sancta Hierusalem, E. 237. Et ad SS. apostolorum et martyrum reliquias jam olim in usu fuisse exemplis Paulini et Severi ostenditur, E. 94, 105, 196, 199, 254, V. 42.
- PEREGRINUS diaconus Ecclesiæ Hipponeensis, comes in via Urbani episcopi quando episcopatus possessionem adeptus est, E. 515.
- Perfectionis institutum ob prævorum hominum obreccationes non dimittendum, E. 2, 5. Illud se tantis, profanis suscepti operis rationem non reddant, E. 5 *et seqq.* In quo debeant gratia sinapis assimilari, E. 5.
- Pericula quanta in mundo degentibus, E. 175.
- Persecutio Arianorum tempore Valentis imp. in catholicos exarsit, E. 182. Nolæ in Christianos excitata, P. 591.
- Perseverantia viam virtutis ingredientibus necessaria, E. 244. Item ad salutem consequendam, A. 745, 744.
- Persis in Parthia collocatur, P. 431.
- Personarum acceptio religioni catholice ignota, A. 758. Apud Deum locum non habet, P. 585.
- Personæ insignis utriusque sexus, quibus Paulinus carmen Natalis decimi ter. ii recitavit, P. 508.
- Personæ triplicis generis in veteribus Ecclesiis precantes. Senes, inopes, et caræ matres, P. 404.
- Petra vocatur Christus, E. 202, A. 915.
- Petrus et Paulus apostoli cur a Deo Romæ destinati, P. 450.
- PETRUS et PAULUS cur Romæ sepulti, P. 659, 670.
- Pharisæus Christi invitator, nec caput nec pedes Christi ungens, Synagogæ typus, E. 159. Ejus et peccatricis mulieris antitheses, E. 144. Pharisæus evangelicus forameus, cui se publicanus inseruerat, cur intrare non potuerit, E. 175, 180. Ejus exemplo ostenditur superbos a Deo repelli, E. 2, 9. Pharisæi limbras suas amplificantes a Christo redarguuntur, A. 754.
- Phas, A. 892.
- Phallus et virilia penes antiquos synonyma, P. 462.
- Pharocantha, a quid sint, P. 476.
- Philippus apostolus Hierapoli Phrygiæ sepultus, P. 451.
- Philistini Dagonis cultores, P. 462.
- PHILIPPUS in Phrygia quiescit, P. 639.
- Philosophi quidam, aliquarum rerum humanarum generationem Fato et Fortunæ tradentes a Paulino refutantur, E. 88. Cur verum Deum intelligere non mereantur, E. 95. Cur a Paulino deantur tantum linguas instruere, P. 561. Philosophorum hujus seculi est iicorum assertione lucem veritatis obscurare, E. 60. Eorum facundiam, sed non vanam sapientiam laudat Paulinus, E. 95.
- PHOENIX Christum solum hominem esse dicens initio Evangelii S. Johannis exploditur, E. 115.
- Picem tangens inquinatur ab ea, E. 69.
- Picturæ S. Martini et Paulini baptisterio a Severo condito appetite, ab eodem Paulino inscriptionibus illustrantur, E. 195, 200. Basilicarum suarum transmittuntur Severo a Paulino, E. 201, 202. Totius Pentateuchi Moysis historiam representantes in portibus basilicæ S. Felicis visantur, P. 640. Cur eas fieri curaverit, Paulinus aperit, P. 641. Picturæ libri sunt idiotiarum, *ibid.*
- Pietas in parentes nobis exemplo Christi morientis commendatur, E. 235, 296. A Christiano abesse non debet, P. 565.
- Pinea tæda in nuptiis usitata apud antiquos, P. 525.
- PINIANUS Paulini filius spiritualis, P. 525. Idem vir illustris quo tempore vixerit, P. 520, 521.
- Pini morbus Thæda, P. 525.
- Pinus arbor semper virescens, P. 524, 525. In tutela Cybeles, P. 435.
- Pinigere cera seu ceris picturam, A. 910.
- Piscatores hominum episcopi, E. 235. Nonnulli navem illam in qua senex quidam a Deo Victor appellatus solus vehabatur, armatis militibus stipatam conspiciunt, E. 281. Eandem ab eodem recepti et relecti in portum deducunt, *ibid.*
- Piscis aquæ vivæ, Christus, E. 72, A. 880. A suis Christus passus, A. 880. Piscis olim annulis insculptus in memoriam Christi vel baptismi, *ibid.*
- Placuit Deo melius est votis humanis, E. 71.
- PLATONIS philosophi error fata vltas et res hominum mere arbitrantis, E. 90.
- PNEUMATUS pater Celsi pueri a Paulino panegyrico ornati, P. 666, 686.
- Podium ad Lertium, *Puech-sur-le-Lert*, urbs in finibus Tolosanæ diocesis, V. 27. Podium Paulini, *le Puy-Paulin*, locus Burdigalæ qui Paulini domicilium fuisse creditur, V. 5.
- Poenæ inferorum perpetuæ, P. 685 *et seqq.*
- Pœnitentiæ Davidis peccatoribus imitanda, P. 681. Pœnitentiæ efficacia Niivitarum exemplo probatur, E. 178. Ea peccata post baptismum contracta delentur, E. 199, P. 541, 542. Ejus donum expetentis ad Christum oratio, P. 681, 682.
- Pœnitio apud veteres Latinos, P. 549.
- Pœta excellens fuit Paulinus, P. 590, 591, V. 5.
- Pœtæ cur a Paulino dicantur tantum linguas instruere, P. 564. Apollinem et Musas invocare soliti, P. 565. Illorum fabulis inferorum tormenta expressa, P. 682, 685.
- Ponulus publicum, A. 891.
- POSTIUS, prænomen Paulini, P. 555, V. 55.
- Portæ ecclesiarum cancellatæ, A. 956. Ornata velis, P. 586, 426. Seris et floribus, P. 586, A. 952.
- Poticus basilicæ S. Felicis pulcherrimis picturis a Paulino exornata, P. 646, A. 947. Causam hujus facti reddit, P. 642.
- Possidius Calamensis episcopus vadens ad imperatorem pro causa Ecclesiæ suæ, E. 272, V. 85. Paulinum et Terasiam invisit, *ibid.* Iis que defert litteras Augustini, *ibid.* Posteritatem sibi et suis felicem precatur Paulinus, P. 550.
- POSTHUMIANUS presbyter, S. Paulini domesticus, V. 82.
- POSTHUMIANUS S. Paulini amicus, V. 58. Hieronymo notus quem Bethlehem convenerat, *ibid.* Ex Aquitania oriundus, *ibid.* Patriam relinquit et Nolam venit, *ibid.* A Severo missus ad Paulinum, V. 82. A quo peramanter excipitur, V. 58. Item a Sulpicio Severo, V. 70, 82. Qui cum illo dialogos confect, V. 71, 82. Delator epistolarum Severi ad Paulinum, et Paulini ad Severum, et ad Jovium, E. 86, 169, 184, V. 58, 59, 70. Cui a Paulino commendatur, *ibid.* An idem cum Posthumiano S. Paulino domestico, V. 82.
- POSTHUMIANUS senator, E. 288. Cujus procurator navem Secundiniani mira ulose servatam occupat, *i id.*
- Potionatus, quid, E. 246, A. 920.
- Præceptorum Dei observatio ad vitam sancte transigendam aspiratibus cumprinis necessaria, A. 726.
- Prædicatores Evangelii diaconi in Galliis tempore Paulini, E. 167, 168, V. 69.
- Præfectus qualis eligendus, P. 592, 595.
- Præmia bonorum operum a Christo post hanc vitam fidelibus promissa cogitare admodum delectabile, E. 79. Quam Christo hic servientibus reposita, P. 575.
- Præceptor, vel præceptor operum, E. 120, A. 889.
- Presbyteræ, s. u. presbyterorum uxores quam agerent vitam, E. 261 *et seqq.*, A. 920. An iis liceret cum maritis conversari, *ibid.* An illis de unctis, secundo nubere, A. 920. Quo vestitu uterentur, *ibid.* Sic etiam dietæ viduæ seniores, *i id.*
- Præsentia magis in animorum quam corporum conjunctione consistit, E. 66.
- Præces, *vide* Oratio.
- PRIMULIACUM, oppidum in Aquitania, ubi Severus basilicam condidit, E. 1, 189, 200, A. 901, 902.
- PRISCUS (S.) Nuceria Pagaurum tutelris, et martyr, P. 471.
- PROCLUS martyris reliquæ in basilica S. Felicis asservatæ, P. 659.
- Profani homines vitandi, E. 5. Iis fideles rationem instituti sui reddere non debent, E. 2 *et seqq.* Iis displicere gratulandum, E. 4.
- PROFANUS Paulini domesticus, E. 29.
- PROFUTURUS Cirtensis episcopus litteris Paulinum salutatur, A. 754.
- Prophete sunt montes Dei, E. 44. Quorum sit mentio Ephes. iv, 11, qualesnam fuerint, E. 295, 505, 504. Prophete et lex hoc uno præcepto continentur: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite illis.* A. 754. Quod ipsi non potuerunt, a Filio Dei peragitur, P. 669.
- Prosa Paulini quæ perierint, V. 153, 156.
- PROTASUS corpus a S. Ambrosio inventum, E. 206. Ejus reliquæ Fundis in basilica a Paulino exstructa servatæ, *ibid.*
- Protasii ac Gervasii (SS) corpora a S. Ambrosio reperta, P. 468.
- Protector, quis? E. 166, A. 898, 899.
- Protoplastæ Adam et Eva, E. 125, A. 890. In Paradiso tandem habuerunt oculos Deo illuminatos, quando peccato classos, E. 186, 187.

Prophetiae divinae cuncta subjacent, E. 87 et seqq., P. 452 et seqq.

Psalmus primus versibus a Paulino explicatus, P. 545.

Item secundus, P. 547. Item 151, P. 549.

Publicani evangelici gratiam sibi optat Paulinus, E. 176.

Ejus exemplo ostenditur humilibus a Deo gratiam dari, E. 290.

Pueri vocabulum quomodo debeat intelligi in sensu Paulini, P. 520.

Puerorum ac puellarum virginitatem Deo dicare mos antiquus Christianorum, P. 526.

Pulvis e sanctorum tumulis asportatus, 540.

Pulvini, portus in Sardinia, E. 285.

Pulvis locorum sanctorum honorandus, E. 288, A. 925, 626.

Pupille oculi pulchra descriptio, P. 561.

Purgatorium esse patet, dum pro delictis eleemosynae fiunt, E. 67, 68, 72, 74, 81. Purgatorius ignis, E. 172, P. 686, A. 721.

Pyrenaei montes nivibus obsiti, 569, A. 929. Haec Nubone in Hispania tenditur, E. 7.

Pythium in se habere quid significaret, P. 451.

Pythius Apollo clarus oraculo, P. 455.

Pythus pro Delphis, vel Delphorum incolis, P. 455.

nae, pullus, A. 753.

Q

Quadragesimale jejuni in quomodo a Paulino observari solitum, E. 84.

Querimonias in medicos, P. 500.

Questiones novem ex diversis Scripturarum locis Augustino-proponit Paulinus, E. 287 et seqq. Iis respondet Augustinus, E. 297 et seqq.

Quinque sensuum hominis tam integritas quam corruptio per quinque virgines prudentes et quinque fatuas deponitur, E. 248.

Quintus diaconus litterarum Augustini ad Paulinum defator, E. 265, A. 921. Presbyter anno, 411, E. 296.

Quintus presbyter in episcopatu Nolano Maximo succedit, P. 409. S. Felix ejus vicarius, P. *ibid.*

R

Rachel a Jacob patriarcha honorifice sepulta quid mystice praesignarit, E. 68. Vivens saepius Ecclesiae, moriens vero Synagogae tyrum gessit, *ibid.*

Radagaisus Gothorum rex Italiam terruit anno 403, P. 615. Cum suo exercitu profugatus, P. 509, 513 et 514.

Radix peccatorum avaritia, P. 636.

Rahab meretrix in excidio Jerichontis cur servata, P. 615. Puniculum purpureum demittens, gentes Chrisi sanguine redimendas praemonstrat, *ibid.*

Rebecca qualiter ornata ad Isaac sponsum suum venerit, P. 606.

Rectores provinciarum populi Romani qua potestate oblerent, P. 550.

Redemptio generis humani jam perditam Christo soli conveniebant, E. 59.

Refectio unica ad vesperam veteribus Christianis usitatissima, E. 80, A. 881, V. 33.

Reges et principes ad nomen Jesu genuflectunt, et cruci accepta submittunt, P. 585, A. 868.

Regia porta, primaria, E. 72, A. 849, 890, V. 191.

Regina Saba Ecclesiae tyrum gerens Christum in Salomone nirat, E. 20.

Regis terreni familiaritatem quanti homines faciant, E. 265.

Regum historiam a Suetonio conscriptam metricè reddidit Paulinus, P. 521.

Regiones barbarae et incultae, probatae vitae hominibus nullam maculam incurrunt, P. 569.

Regnum caelorum fide crucis invaditur, E. 180.

Religionem intrantibus quae praemia proposita, P. 565.

Religiosi profanis suscepti operis rationem non reddant, E. 3 et seqq. In quo debeant grano sinapis assimilari, E. 5.

Terrena sperientes, caelestia expectant, P. 568, 561.

Reliquiae sanctorum per orbem diffusae, P. 657, 658, 659.

Ad dedicandam novam ecclesiam necessariae, E. 200, A. 905, V. 75. Illas altaribus includendi ritus antiquus, E. 200, P. 638, 630, A. 905, V. 75. Constantinopolim a Constantino translate, P. 638. Johannis Baptistae, Andreae, Thomae, Lucae, Vitalis, Agricolae, Proculi, Euphemiae, Nazarii in basilica S. Felicis repositae, P. 637, 638. Floribus ornatae, A. 952. Eas colligendo ornandoque celebrat Paulinus, E. 166, P. 644 et seqq. Quasdam collegit Jacobus ut apud eas sepeliretur, A. 769.

Reliquiae sanctorum a Deo destinatae pro custodia provinciarum et civitatum, P. 447. In lectis olim collocabantur quando transferebantur, P. 469. Propugnacula et turres regnorum, P. 468.

Remigii Rhemensis episcopi sanctitatis, continentiae ac aetatis testimonium, P. 526.

Requies vera hominis in quibus consistat, E. 285.

Resurrectio Paulini domesticus, E. 30.

Resurrectio mortuorum Christi rediviivi exemplo comprobatur, E. 80, P. 531, 671. Dolorum et laborum praesentis vitae solamen est praesentissimum, P. 671, 672. Diversimode in caelo aeque ac in terra adumbrata, P. 672. Quomodo futura sit pulchre ostenditur, P. 675, 674, A. 767, 768. Ezechielis prophetae testimonio confirmatur, P. 675. Item Christi Salvatoris, eam non verbo tantum, sed et facto manifestantis, P. 675, 676. Damnatorem quali futura, P. 685. Resurrectio Christi quid nos doceat, E. 62. Ejus locus basilica decoratur a S. Helena, E. 192. Illius erunt participes futuri, qui se hic mortificaverint, E. 268.

Rhetores cur a Paulino dicantur tantum linguas instruere, P. 364.

Rhodanum trajicit S. Genesius percussorem fugiens in eoque mystice baptizatur, E. 319.

Riphaei populi a Niceta conversi, P. 420.

Roma, dicta a Paulino *Babylonis filia*, E. 181, 278, A. 900. Quotannis ab ipso visitatur, E. 92, 106, 196, 199, 251, 265, 275, V. 42. A Gothis vastatur, V. 90.

Romanus Alypii cognatus, E. 19. Magna necessitudine Augustino conjunctus, E. 55. Ab ipso commendatus Paulino, E. 71. Scripta Augustini studiose servata, E. 54. Litteris gratulatoriis a Paulino intelligit Augustinum Valerio Ecclesiae Hipponensis episcopo datum esse collegam, E. 56. Ejus nomen in libro *de vera Religione*, E. 17.

Romanus clericus in Paulinum iniquior et invidus, E. 25, A. 875.

Romanus litterarum Paulini ad Augustinum defator, E. 52.

Rotomagus civitas metropolitana ad Sequanam Normanniae caput, V. 149. Victorio episcopo inlaesit, E. 9.

Maxime commendatur a Paulino, *ibid.* Et Hierosolymis assimilatur, *ibid.*

Rubigo, bruchus, euca et locusta a Joelle recensita, egregie a Paulino passionibus animae accommodantur, E. 256, 257.

Rudera animae amovendi sunt peccata, P. 656.

Rufinus presbyter s. notus, et Graece juxta ac Latine doctus, E. 174. Paulino carissimus, E. 242, V. 61. Et Augustino, V. 61. In Orientem peregrinatur, E. 242. Controversiam habet eum Hieronymo, V. 61. Anno 397 exeuntem in Occidentem reversus, *ibid.* Romae per annum commoratur, *ibid.* Aquileiam petit, *ibid.* Et inde Romam redit: eum rogat Paulinus ut se in Graecis doceat, E. 275. Itum et benedictiones 2 Patriarcharum explicet, E. 275, 276. Et sex in transitu visitet, E. 278.

Rufinus diaconus defator epistole 119 Augustini ad Paulinum, E. 299.

Rusticatio cur a Salomone dicatur ab Altissima creata, E. 255.

Rusticus Claromontensis episcopus, V. 86, 87. S. Venerandi successor, *ibid.*

Rusticus quidam ahactos a furibus boves lugens acerbissime, meritis S. Felicis eosdem recipit, unaque visum nimis lacrymis debilitatum, P. 453 usque ad 553, V. 58.

Ruth historia mystice quid designet, P. 612.

S

Sabbatum quorundam fugam opprimit, E. 43.

Sabellus blasphemiae initio Evangelii Johannis evacuat, E. 115.

Sabnus, Sulpicii Severi cognatus, E. 95, V. 62. Peramantem a Paulino Romae excipitur, *ibid.*

Sacerdotium invitus cogitur suscipere Paulinus, E. 6, 8, 10, V. 28. Quanta pietate illud susceperit ac tractarit, E. 6, 7, 8, 14, V. 28, 29. Eius onus, E. 6, 8, 9. Ejus victimam et sacerdos, Christus, E. 53. Illius antiquitas se, trium dierum praetata, P. 409. Ad sacerdotium a populo abacti Ambrosius, Aper, Paulinus et Germanus, V. 152, 153.

Sacerdotium omnium hostia, Christus; et sacerdotes hostiae Chrisi, E. 53.

Sacerdotes Isis et Serapidis rasa capi a gestabant, P. 456.

Sacerdotis nomen solis episcopis olim tribuebatur, P. 540.

Sacerdotium semper judicium, P. 554.

Sacrificium Deo de nobis ipsis immolatum, E. 52. Sacrificia veteris legis allegorice exposita, *ibid.*

Sacrum in Vigiliis quae jejunabantur olim vespere celebratum, P. 581.

Salutis nostrae medicamentum unde Christus confecerit, E. 225.

Samaritanus evangelicus Christus, E. 126.

Samson crine servato invictus, abs izzo vero captivus, peccatoris tyus, E. 125. Sed moriens, plures hostes interimens quam vivus, Christi Salvatoris, *ibid.* Leonem interficiens, Judaeorum figura, E. 127. Corporeus oculus amissus, non spiritales, E. 123. Ejus coma fortitudinem de-

rignabat, E. 130. Ejus mors et cæcitas quomodo optanda, E. 131, 132. Moriens, millia aliquot hostium interimens, quid mystice significet, P. 589. Ejus quedam gesta laudanda et imitanda, quedam autem improbanda et fugienda, P. 588 et seqq.

Samuelis exemplum ut sequatur Cytherii illius, optat Paulinus, P. 588, 590. Ejus cona sanctificationem denotat, E. 130.

Sanctitatis primus gradus, quotidie virtuti studere, P. 627. Secundus, diebus saltem festis illam exercere, *ibid.*

Sancti cur dicantur abietes nigræ bonæ, E. 134. Dicuntur crines Christi, E. 130. Eorum carnalis infirmitas duplicem utilitatem operatur, E. 167. Sunt montes Dei, E. 44. Eorum in cælis cum Deo regnantium gloria, eorum corda templum sunt Dei, A. 757. Christo ad iudicium venienti obviam occurrent, P. 575, 599. Eorum gesta nobis spiritualiter sunt imitanda, P. 591. Eorum post universalem resurrectionem felicitas, P. 684, 685. Illos esse invocandos ut pro nobis orent, exemplo Paulini asseritur, P. 378, 379, 685, 686. Eos pro peccatoribus orare, variis exemplis ostenditur, P. 616. Eorum corpora tumulis occultantur, non merito, P. 427 et seqq. Illo um reliquie ad novi templi dedicationem necessariæ, E. 200, A. 905, V. 75. Antiquius altariibus incluse, E. 200, P. 657, 658, A. 915, V. 75. Non tantum miracula patrant ubi integra eorum corpora habentur, sed etiam ubi vel minima corporis particula asservitur, P. 638. Eorum merita perpetuo celebrantur, P. 657. Eorum corporibus terra, ut cælum stellis ornatur, P. 638. Ibi præcipue in homines benefici, ubi corpora eorum quiescunt, *ibid.* Illos qualiter Paulinus coluerit, E. 202 et seqq., P. 644 et seqq., V. 66 et seqq.

Sanctorum antiqua veneratio, P. 167.

SANCTUS etiam ante conversionem Paulino familiaritate conjunctus, E. 230, V. 46. Hyanos Christianos a se compositos ei lem mittit, E. 248, V. 46. An idem cum sancto Eudelechio, V. 46.

SANCTUS EUDELECHIO Paulino auctor fuit ut Theodosii panegyricum scriberet, E. 173, A. 890, V. 48. An idem ac Sanctus cui scripsit Paulinus epistolas 40 et 41, V. 46.

SANEMARIUS litterarum Paulini ad Amandum delator, E. 65. A Paulino libertate donatus Amando commendatur, *ibid.*

Sanguinis Christi pretium non fuit pro Juda proditore, E. 139, 140.

Sapientia cælestis undecumque captanda, E. 141, 112. Sapientia carnis, est virgo fatua, E. 250. Et Deo stultitia, E. 228.

Sapor mentis in sermone gustatur, E. 46.

Sara prohæ uxoris exemplar, P. 605. Vocabat Abraham dominum suum, A. 728.

Satyrice aliquem carpere, poetarum est, non parentum, P. 572.

Sani superbum mystice denotat, P. 590.

Saxa in passione Christi disrupta cujus res nos ammonent, E. 189.

Schismatici et Judæi naufragio pereunt, Christiani salvati, P. 574.

Scriptorum Gentilium sermonis comitas, non doctrinæ deliramenta suspicienda, E. 99.

Scriptorum suorum quam negligens furri Paulinus, E. 248.

Scri, turarum d vinarum obscuritates exercitationis nostræ causa Deus esse voluit, E. 512. In its explaudis multæ inveniuntur sententiæ quæ admittendæ si sanæ fidei doctrinæque concordent, E. 512. Scripturam sacram aperire ad voluntatem Dei exquirendam, A. 897. Ameno et vernanti campo assimilatur, A. 734. Ejus lectio maximum viam virtutis ambulanti bus præstat auxilium, *ibid.* Quem deceat, P. 579. Ejus lectionem Jobto persuadere conatur Paulinus, E. 90, 92.

Scupi, qui, P. 420, A. 936.

Secu ella buxæ a Paulino ad Severam missa, E. 29, V. 49.

Scythæ a Niceta ad fidem conversi, P. 421.

Scyphus vas sacrum, ad quem usum, P. 476.

SEBASTIANUS eremita, E. 166, V. 69. In Aquitania, V. 69. Oratori et j-junio vacans, E. 167, V. 69. A Paulino laudatur, E. 166, A. 58. An idem cum eo cujus meminit Sulpicius Severus in lib. Dialog., V. 69. Aut cujus epist. 248 meminit Augustinus, V. 69. Illius precibus se commendat Paulinus et Therasia, E. 166, 168, V. 69.

Secessus ad meditandum, E. 235, A. 919. Aprî, *ibid.* Paulini, E. 21, P. 365, V. 10, 11, 30. Gregorii Nazianzeni, 919. Augustini, *ibid.*

Seculum hoc quomodo nox dicatur, E. 140.

SECUNDIANUS in Sardinia naufragium passus, E. 279. Macario a Paulino commendatur ut illum ab Ionium importunitate liberetur, E. 287, 288.

Segor precibus Lot ab incendio servati, P. 616.

Senecus venerabilis quæ dicatur, F. 69.

Senex quidam, quem Deus Victorem nominavit, miraculose admoium ex naufragio servatus, E. 278 et seqq. Ejus felicitatem deprecatur Paulinus, E. 244. Israeli, Moysi, et Johanni evangelistæ assimilatur, *ibid.* Quibus meritis tot beneficiis a Deo præveniri obtinuerit, E. 254, 285.

Senior, id est presbyter, E. 8, A. 870.

SENNACHERIB rex Assyriorum Hierosolymitanæ civitatis excidium mirandas divinitus segatur, P. 614.

Sensus hominis fenestræ sunt per quas et mors et vita ingreditur, E. 249.

Sepelendi mos in ecclesiis, unde? E. 205, A. 919. Sepeliri apud martyres, veterum religio, P. 686, A. 951, 952.

Sepulcrum S. Felicii ubi situm, P. 429, 430. Quidam e amplissimis basilicis ornatum, P. 431. Miraculis clarum, P. *ibid.* et seqq. Sepulcra apostolorum et martyrum Romæ quotannis visitat Paulinus, E. 95, 97, 196, 199, 264, V. 42. Sanctorum miraculis clara, P. 425. Floribus ornata, A. 932.

Sepulturæ defunctorum religio variis sacræ Scripturæ exemplis asserta, E. 68.

Serapis in locum Josephi patriarchæ ab Ægyptiorum superstitione conversus, P. 453. Eius templum quando dirutum, P. 456.

Sermo viri mentis index, E. 67, 252.

Servire Deo, libertas est, E. 40.

Serviendum Deo et divinis eo studio et affectu, quo ante secula et humanis servitium, E. 251.

Servus est quicumque peccato deditus, E. 43.

Seth in sancta generatione Abeli substituitur, E. 53. SEVERUS presbyter an idem cum Sulpicio Severo, V. 121. Ad ejus sepulcrum sunt miracula, *ibid.*

SEVERUS Milevitanus episcopus litteris Paulinum salutatur, E. 35.

SEVERUS, qui et SOLECRUS, S. Paulini amicus, presbyter Primuliacensis in Aquitania, E. f. A. 839. Nitiobrigibus, A. 869. Habuit Bassulam nomine, E. 22, 27, A. 871.

Eloquio et Primuliaci degens, A. 869. Paulini exemplo mundo renuntiavit, E. 2, 149. Fit S. Martini Turonensis discipulus, V. 120. Possessiones suas dat Ecclesiæ, E. 149, A. 895. B. norum suorum redditus pauperibus distribuit, E. 2. A Paulino reginæ Austri præfertur, E. 19. Eum majori miraculo conversum quam se Paulinus demonstrat, E. 149 et seqq. Vult scribere apologiam pro se ac Paulino adversus quosdam ultratrectatores, E. 3, 4. Litteris suis agrotantem Paulinum recreat, E. 24, V. 48.

Studiosissime a Paulino invitatur, E. 6, 7, V. 27, 29, 48, 19. Panem sifiginem et scutellam buxæam ab eodem accipit, E. 20, 47. Quod se Paulini servum scripserat, ab eodem Paulino corripitur, E. 20. Sanctis Job, Abraham et Isaac annumeratur, E. 149, 150. Ob scriptam S. Martini vitam, E. 120, A. 889. Beatus a Paulino appellatur, E. 53. Imaginem Paulini postulans, a Paulino d. homine interiore postulatum interpretante egregie eluditur, E. 185 et seqq. Paulino mittit coquum, E. 116, 118 et seqq. Ejus caritas a Paulino laudatur, E. 117, 118, A. 870. Annales scripsit, E. 174. Apud Primuliacum basilicam condidit, E. 188. Ad illam rite dedicandam necessarias sanctorum reliquias a Paulino desiderat, *ibid.* Particulari ligni sanctæ crucis ab eodem accipit, E. 189, V. 72, 75. Inter duas basilicas a se extructas baptisterium condidit, E. 195. Sapius S. Martinum Turonis visitat, E. 95. Erudiendum accipit Cytherii filium Deo dicatum, P. 586 et seqq., V. 64. Posthumianum ac Theridium a Paulino miseros humanissime excipit, V. 71.

An fuerit Bituricensis episcopus, V. 120. An idem cum Severino præcedenti, V. 120. An sanctus, V. 121. An celebrata ejus festivitas, V. 121, 122. Et quo die? *ibid.*

SEVERUS EUDELECHIO, E. 174. Quis? A. 899. Auctor fuit Paulino ut Theodosii panegyricum scriberet, E. 174.

Sibi habet, formula loquendi Paulino familiaris, E. 113, 251, A. 888.

Siculus regius, id est non lusi publicum, E. 151, A. 891.

Sigma, et ejus figura, P. 482.

SILVA plurimorum ex Oriente martyrum reliquias Severo ad dedicatam nem novæ basilicæ promittit, E. 183.

SIMPLICIANUS in episcopatu Mediolanensi ab Ambrosio successor designatus, V. 51.

Simplicitati cælum patet A. 916.

SIMPLICIUS Viennensis episcopus, E. 277, V. 83. Vir maxime fidei et pietatis, *ibid.*

Sinapis grano assimilari debent Christiani, E. 5.

Sirenæ nobis sunt omnes temporalium rerum species, E. 91.

SIRICIUS papa invidus Paulino, E. 5, 26. Quare, A. 875, V. 51, 52. Anno 598. Moritur, V. 57.

Sivara militiæ dux a femina interimitur, P. 615. Palastra silius, *ibid.*

- Solemnitas Christianorum a Paulino recensita, P. 625
626, A. 943, V. 71. Sanctorum antiquitas pervigilio celebrata, P. 642.
- Solum locus excelsior quo sanctorum corpora conduntur, E. 75, A. 881. Et limen ecclesiae, E. 75, P. 656, A. 881, 944.
- Solum ecclesiae floribus aspersum in solemnitatibus, P. 386, A. 932.
- SPONTANUS litterarum Severi ad Paulinum delator, E. 113, 114. A Paulino laudatur, *ibid.*
- Spectacula edere, E. 73, A. 881.
- Speculum mentis est viri sermo, E. 278, E. 67, 232.
- Spes la cus, crimine accusatus, ab Augustino ad S. Felicis Nolani sepulcrum mittit r purgandus, V. 80.
- Spes, metus, gaudium, dolor, sunt quatuor principalia vitiorum incentiva, E. 238. Spes a gentilibus tanquam Dea in simulacro colitur, E. 90. In Deo posita non confundit, A. 719.
- Spinae linguam nequam arcentes, et fidem praeservantes, utiles, E. 48. Quae vero verbum suffocant, inutilis, *ibid.* Spinae diabolum arcentes, verbum Dei, E. 230. Spinae cor is, peccata, P. 653.
- Spirituales et invisibiles inimicos superare nos Christus docuit, E. 223.
- Spiritus sanctus in picturis columba designatus, E. 202, A. 909, 910. Dicitur hortulanus, E. 257. Ignis specie in apostolos descendens, eis omnium linguas loqui dedit, P. 626, A. 943.
- Sponte apud Christianos qualiter ornanda, P. 603, 604, 605. Potestatem sui corporis non habent, A. 741.
- Stellarum motus et ordinis rebus humanis nullam necessitatem imponunt, E. 88.
- Sterilitas antiquitus pro brosis, P. 542, A. 929.
- Suorum error, peccata omnia esse paria assertum, A. 750.
- Suetonius regum historiam scribit, P. 528. Eam metricè reddit Paulinus, P. 52, A. 792, 793, V. 6.
- Suggillata, partes circa oculos contusae et lividae, A. 896.
- Suisius cognitio unde oritur, E. 91, 92.
- Sulpicius. Vide SEVERUS.
- Sum n qui sit, P. 502.
- Supellex Paulini humiliter tem spirans, E. 20.
- Superbia sancta est, omnia quae mundi sunt contemere, E. 62. Superbia est bo orum mulum operum dissipatrix, E. 90. Humilitatis signis palia, a, mu to est deformior, A. 738. Superbia quae in bona, et humilitas bona, E. 62, 73.
- Supplicia cur infideles martyribus accumulavit, morte dilata, P. 591.
- Synaogae typus Pharisaeus Christi invitator, nec caput neque pedes Christi ungens, E. 158. Synagoga et Ecclesiae typus sunt duae molentes, quarum una assumitur et altera relinquitur, E. 51.
- T
- T seu Tau littera crucis figuram exhibens, 300. Si nificat, E. 162, A. 897, 898.
- Tabernaculus pro libis, unde irrepit iusul, cxxvi, v. 10, E. 286, A. 925, 924.
- Tanaquil per calumniam dicta ab Ausonio uxor Paulini, V. 21.
- Tempestatis marinae pulchra descriptio, E. 260 et seqq.
- Templi Ephesini magnificentia, P. 454.
- Templum Dei sanctorum corda vocantur, A. 737. Octo chorum, A. 907. Hierosolymitanum profanandum innuit velum templi in passione Christi discissum, P. 678. Templi spiritalis adificationem in anima egregie commendat Paulinus, P. 151 et seqq., A. 918. Templorum adificationes quoniam imp dire conentur, E. 108. Eo um dedicatio lit e m re liquis sanctorum, A. 903. Tempia in solemnitatibus ornata, P. 582, A. 931, 932 Floribus, P. 386, A. 932 Velis, A. 932. Eorum item lim na oculis adorata, P. 583, 434, A. 930, 936, 937, 945. Ornata velis, P. 386, 428, A. 930, 931. Sertis et floribus, P. 580, A. 932.
- Tempus cuique rei esse, ostendit ex sacris Litteris Paulinus, E. 237, 241.
- Tenebrae tempore passionis Christi obortae, P. 678.
- Tentationes demonum variae et subdoleae quanta caute vitandae, E. 218, 219.
- Terra quae serpenti, id est diabolo voranda relinquitur, peccator est, P. 153.
- Terrae motu cellula Paulini in eius transmigracione concutitur, A. 958.
- Terrina videnda, caelestia credenda, P. 676. Sorident iis quibus caelestia placent, P. 568, A. 747, 748.
- Testamenta duo vocat Paulinus labia Dei, E. 77.
- Testamentum Vetus et Novum in basilica S. Felicis picturis expressum, P. 631. Rationem reddit Paulinus, cur hoc in antiquo, istud vero in novo adificio dep ngi curaverit, P. 652
- Thaddei sepulcrum variis opinionibus controversum, P. 451.
- Thaddeus, Lebbeus et Judas synonyma, P. 451
- Thamnis est Adonis, A. 905.
- THEASIS in Africa episcopus Paulinum Nolae visitat, V. 81.
- THEODOSI imp. Apologiam instinctu Undelechii scripsit Paulinus, eamque Severo mist, E. 176, A. 899, V. 45.
- THESSALIA S. Paulino desponsatur, E. 10, 16, 30, 31, 168, 189, 231, 259, 258, 265, P. 608, A. 785, V. 6, 7. Viro in conversione fuit adiumento, V. 7, 9. In Hispaniam cum eo se recipit, V. 6. Quam ibi vitam egerit, *ibid.* Filium habet qui post octo ab ortu dies mortuus Compluti sepelitur, P. 685, 686, V. 7. Pradia vendit, et pecuniam pauperibus rogat, A. 775, V. 6, 7, 15, 16. Ejus nimia sollicitudine perit navis, A. 785, V. 7, 16. Continentiam proficitur, E. 16, A. 781, 971, V. 6, 14. Nobilitatem feminarum contubernia declinat, V. 6. Contenta modica veste, *ibid.* Pa pere et simplici cibo, V. 7. Ab Ausonio per contentum Tanaquil dicta, V. 21. Ejus honor a Paulino defensus, P. 369, V. 7, 26. Nolani venit cum Marito, V. 6. Quam illic v tam instituerit, V. 35. Quanti fieret Ambrosio, A. 775. Hieronymo, V. 6. Augustino, E. 16, V. 6, 7. Illius nomine plures ser pte et rescriptae epistolae, E. 9, 30, 31, 168, 251, 239, 258, 263, 269. Ante Paulinum moritur, V. 93, 94.
- Therasia S. Paulini conjux, P. 529. Ejus patria, *ibid.* Castitatis impulsu in iori separationem co sentit, P. 523.
- THEODOSIUS Paulini amicus, V. 58. Ex Aquitania oriundus, *ib d.* Patram relinquit et Nolam venit, *ibid.* Ubi a Paulino peramanter excipitur, *ibid.* Litterarum Severi ad Paulinum delator, *ibid.* Paulini ad Severum a quo humanissime excipitur, V. 70. Item ad Jovium, E. 84, V. 70. Cui commendatur, *ibid.* Redit Nolam et dicit se S. Felicis, P. 163, V. 58, 70. De oculo periclitans opem S. Felicis implorat et impetrat, P. 565 usque ad 50, V. 28. A Paulino laudatur, P. 565.
- THEODOSIUS alter, Paulino carissimus, P. 582, V. 67. Romae commoratus, *ibid.* et V. 58 Paulinum Nolae visitat, *ibid.* In ejus domo excipitur. Romae Martinianus naufragus, *ibid.*
- Tolus in ecclesia, quid? P. 652, A. 918.
- TROVAS apo-tolus cognom ne Didymus, P. 658, A. 918. De Christi resurrectione dubitat, P. 658, 671. Quare? *ibid.* A Christo reprehenditur, P. 658. Confirmatur, P. *ibid.* Apud Indos quiescit, P. 659. Ejus reliquiae in basilica S. Felicis repositae, *ibid.*
- THOMAS in Iudaea martyrio coronatus, P. 451. Ejus ossa Edessam translata, *ibid.*
- THOMAS monachus Leuvenensis sub S. Honorato, E. 319. Ad S. Paulinum missus Nolam ab eodem Honorato tunc presbytero, E. 316.
- Timere Deum, mera securitas, P. 611, 612
- Timor Dei fenestras, per quas mors ingreditur, obstruit, E. 249. Avaritiam et libidinem exterminat, E. 251.
- TIMOTHAEUS in Asia sepultus, a Constantino Consantinopolim transfertur, P. 653.
- Timothei et Andreae corporum translatio Constantinopolim, P. 468
- TITO Cretae Evangelium praedicante, Jupiter illinc pulsus, P. 451. Is Cretae episcopus, ubi sepultus, P. 451.
- Tirus in Creta quiescit, *ibid.*
- Tobias exemplo suo delinquentes humani curam nobis commendat, E. 69. In porticu basilicae S. Felicis depictus, P. 617.
- Tonsoris ministerium Victor Paulino exhibet, E. 123.
- Torrens in ecclesiam S. Felicis irruens alio deducitur, P. 622, V. 70.
- TRABILLIBUS clavis transfixa martyrum corpora, P. 638, A. 943.
- Tracheli, A. 929.
- Transenna, quid? E. 202, A. 914.
- Trecenti Gedeonis socii, crucis insigne, E. 163, A. 897.
- Trecenti et octo cum Arabae socii, idem, *ibid.* Trecenti cubiti Arcae, idem, *ib d.* Trecenti devari, Johan. xu, idem, *ibid.*
- Tria Faty, locus Romae, P. 856, A. 937.
- Tribulatio laude utilis, E. 5. Ejus bonum, A. 717.
- TRICORA altaria, E. 205, A. 906, 907. Trichorum et Trichorium, *ibid.*
- TRINITATIS SS. mysterium quomodo in basilica a Paulino erecta depictum, E. 203. Quomodo expressum in templis, A. 908, 909. Quomodo illud gentibus praedicaverit Victoricius, E. 223. Ejus mysterium in trionis panibus, A. 872.
- Tristitia in hoc mundo laetis praeferenda, P. 682.
- Tristitia quaedam salutaris, quaedam noxia, E. 70.
- Tritorium, A. 907.
- Tropaeum et trophaeum promiscue usitatum, P. 485.
- Truncis sensibus, E. 43, A. 881.
- Tunnulli sanctorum argenteis laminae circumdati, P. 558

- Tunicæ vulgaris penes antiquos Romanos descriptio, P. 480.
- Tunica armorum, Gallice *colle d'armes*, A. 887. Tonicam e vellerebus agnorum contextam mittit Paulinus Severo ut innocenti, E. 190, V. 72, 75.
- Turonum urbs reliquis S. Martini celebris, a Severo devotionis ergo sæpius frequentata, E. 93.
- Torris in qua Eucharistia servabatur, ex impuri diaconi manibus elapsa et ad altare evolans, A. 905.
- Tyrnicus Victriicii ad Paulinum nuntius, E. 97, A. 884, V. 125. S. Victriicii vitam Paulino notam facit, *ibid.*
- U
- Ulyssis astutia sæculi hujus fluctus evadere conantibus vitanda, E. 90, 91.
- Ungueto quali Christum ungere debent Christiani, E. 114, A. 895.
- Unum dicitur non tantum de singulari corpore, sed etiam de multorum unanimitate, E. 51.
- Urbanus litterarum Delphini ad Paulinum portor, E. 104, V. 65. Officii sui negligens, *ibid.* A Paulino arguitur apud Delphinum, *ibid.*
- Urbanus presbyter Paulini episcopatum et obitum describit, A. 957, 960, 961. An idem cum superior, V. 97.
- Urbanus episcopus S. Augustini amicus, E. 316.
- Urbic. s. papa, quis? E. 26, A. 865.
- Ursus catechumenus Ecclesiæ Rotomagensis, E. 90 Paselassi, diaconi Victriicii, peregrinationis comes Nolæ apud Paulinum in m. rbum incidit, *ibid.* In lecto ibidem a Paselasso diacono baptizatur, *ibid.* Meritis S. Felicis santitati restituitur, *ibid.*
- Utica urbs celebris Africæ, P. 489.
- Uxor qualis esse debeat, P. 602 et *seqq.*, A. 739 et *seqq.* Erga maritum, P. 603, A. 740. Sui corporis potestate non habet, A. 741. Probi a Paulino descripta, P. 593 et *seqq.* Uxorem probam defunctam lugentis consolatio, E. 69, 70.
- V
- VALENS imp. Ariarum in fuitor Ecclesiam Dei persequitur, E. 182.
- VALENTINIANUS episcopus S. Martino puellæ Carnutibus sananti adest, V. 124.
- VALENIUS Ecclesiæ Hipponensis episcopus Augustinum collegam accipit, E. 53, 36.
- Valerius Poplicola inter primos Romæ consules, P. 521.
- VALERIUS qui et VICTOR miraculose ex naufragio servatur, F. 278 et *seqq.*, V. 90. Ejus felicitas em deprædicat Paulinus, E. 286. Israeli, Moysi. e. Johanni evangelistæ assimilatur, *ibid.* Quibus meritis a Deo tot beneficiis præveniri obtulerit, E. 281, 285. Macario commendatur a Paulino, E. 278, V. 90.
- Vas aquæ benedictæ in ingressu templorum, unde? A. 883.
- Vas fictilia amabat Paulinus, et quare, E. 29, V. 51.
- Vasutes arenosus, P. 372, A. 950.
- Vasconi e incultis siliis probo non obesse ostendit Paulinus, P. 370, 371.
- Velum templi in partem Christi scissum cuius vel nos admonet, E. 238, P. 679. Velum pro paramento altaris in ecclesiâ Galardonis, A. 925. Vel ad finem temporum, P. 386, 426, A. 951, 952, 956. Item in tempis, *ibid.* Sanctorum imaginibus insignita, A. 953.
- VENERANDUS Arvernensis senator, V. 86. vs Claromontensis episcopus, E. 276. S. Artemii successor, V. 86. Vir maxime fidei et pietatis, E. 276, V. 86. M. ritur 24 Decemb., V. 86. Ubi sepultus? *ibid.* Plurima ad ejus sepulcrum eduntur miracula, *ibid.* Ejus reliquæ in ecclesiam S. Allyrii translatae, *ibid.*
- Venerarium, A. 903.
- VENERIUS Mediolanensis episcopus, E. 106. Simpliciani successor, V. 65. Summ erga Paulinum animum Interis manifestat, E. 106, V. 65. Ab ipso Paulino litteras accipit, *ibid.*
- Veneventum pro Beneventum, P. 502.
- Venes in insula Coo culta, P. 460.
- Verbum quomodo sit caro factum, E. 111.
- Verbum Dei est vetus et vivens panis, E. 8. Gladus quandoque in sacris litteris appellatur, E. 8. Quandoque ignis, *ibid.* Verba Dei non is contra diabolum vel serpentina sunt vel spicula, E. 45. Verbi Dei præcones diaconi in Gallis tempore Paulini, E. 186, 169, V. 69.
- Veris descriptio, P. 557.
- Veritatis agnitio est sapientiæ plenitudo, E. 229.
- Vermes an veri in inferno futuri? P. 685, A. 768.
- Versus cancerius mirabilis, A. 885.
- Vespertinum officium, A. 958.
- Vestimentum animæ est jejunium illud quo ab omnibus vitis abstinemus, P. 175.
- Vestitus asperitas Elisei et Johannis Baptistæ exemplo cumruata, E. 175, 283, A. 924.
- Vestium luxus Christianis vitandus, P. 605. Docet ad Paulinus protoplastrorum et Rebecca exemplo, P. 604. Et nimium deditis quanam minetur Isaias, P. 604.
- Vesuvius mons, P. 478.
- Vestitus ab Augustino Nolam peregrinaturus mittitur, Paulinoque commendatur, E. 54.
- Via duæ a Salvatore in Evangelio nominatae, earumque antitheses, A. 731.
- Via divitis et via Christi, P. 536.
- Via olim Stratae appellabatur, upde Italicum nomen strada, P. 304.
- Victima sacerdotii sui et sacerdos victimæ sui, Christus, E. 53.
- Victora olim gladio circumcinctus, E. 162, 163, V. 67. S. Martini Turon. filius spiritualis, E. 118, V. 67. In solitudine comes Sulpicii Severi, *ibid.* A quo ut coquus mittitur ad Paulinum, E. 116. A quo intima affectio suscipitur, E. 118, V. 67. Et apud Severum mire laudatur, E. 118 et *seqq.*, V. 67, 68. Ut virtutibus ornatus, E. 118, 119 et *seqq.*, V. 67, 68. S. Martini et Clari imitator, *ibid.* Optimus et spiritualis coquus cibos monachorum more Paulini et ejus famulæ præparans, E. 116, 119, 120, V. 68. Teosor egregius, E. 125, V. 68. Et summe officiosus, E. 118, V. 68. Delator impiger litterarum Severi ad Paulinum, E. 116, V. 67, 80, 82. Paulini ad Severum, E. 116, 148, V. 68, 80, 82. Ad Alethium, E. 214, V. 78, 79. Et Alethii ad Paulinum, *ibid.* Paulini ad Desiderium cui hieus tempestate et adversa valetudine diutius apud Paulinum detentus ab eodem excusatur, E. 253, 254. Limalia apostolorum cum Paulino invisit, E. 254. Per ipsum Sebastianus eremitæ, Benedictus diacon. et quidam miles Paulino innotescunt, E. 162, 163, 167, V. 69.
- VICTOR, qui et VALERIUS, vide VALERIUS.
- VICTRICIUS in finibus imperii natus, E. 91, V. 122. S. Martino Turonensi episcopo junior, E. 101, V. 122. Miles, E. 99, V. 121. Ad Christum conversus respicit militiam, E. 99, V. 122. Quare, V. 123. Arma deponit ad pedes Tribuni, E. 99, V. 125. In verbera districtus, E. 100, V. 125. Fusibus fractus, *ibid.* Acont testarum fragidine subtritus, *ibid.* Capitali sententia damnatur, *ibid.* Vincula de manibus ejus sponte fluunt, *ibid.* Hinc insultans carnifex excitate puniitur, *ibid.* Ab imperatore dimissus Victricius, E. 101, V. 125. Gratiarum dives, E. 101, V. 124. Meritorum potens, *ibid.* Martino compar, *ibid.* Creator Rotomagensis episcopus, E. 99, V. 124. In ordiæ octavus, A. 885. Carnuti adest S. Martino pue iam sananti, V. 124. Item Viennæ, E. 101, V. 124. Ecclesiæ Rotomagensis pietate illustrem facit, E. 98, 99, V. 124. In Belgio Morinis et Nervii idem prædicat, E. 97, 98, V. 125, 126. Eos convertit, *ibid.* A Paulino litteras accipit, E. 93, 222, V. 125, 126. Apollinaris errorem refutat, E. 225. Accusatur de fide, E. 224, V. 126. Romam venit, E. 222, V. 126, 127. Rotomagum reversus, ad Paulinum cum epistola mittit Candianum, *ibid.* Ad Innocentium pontificem romano accipit decretalem epistolam de disciplina morum, V. 127, 129. Quam suffraganeis episcopis notam faceret, V. 128.
- Vetus et vestitus S. Johannis Baptistæ in solitudine degentis, P. 342.
- Vidua duo mionta in Gazophylacium mittens a Christo laudata beneficentiam in pauperes commendat, E. 17, P. 428, 433.
- Viennæ convenit Paulinus Victricium, E. 101, V. 124.
- Vigilantia viam spiritus ambulantis quam necessaria, E. 247. Item ad salutem consequendam, A. 743.
- Vio LARUS febre apud Paulinum diu laborat, E. 24, V. 48. Litterarum Paulini ad Sulp. Severum delator, *ibid.* Et ad Hieronymum, V. 48, 52. Cui a Paulino plurimum commendatur, V. 52. Ab Hieronymo honorifice ac peramante excipitur, et aliquandiu apud eum manet, V. 52. Stat a partibus Johannis Hierosolymitani et Rufini contra Hieronymum, *ibid.* Veniam petit ab Hieronymo, *ibid.* Et apud eum invenit gratiam, *ibid.* Ex Palaestina in Gallias reversus Ibrum contra Hieronymum edit, *ibid.* Inde adversus fidei catholicae doctrinam insurgit, *ibid.* Varies disseminat errores, *ibid.* Et fit hæreticorum Galliarum princeps, *ibid.* Vigiliæ sanctorum tempore Paulini quomodo celebratae, P. 538. Jejunium, *ibid.*
- Vincere et vinci in certamine spiritali æque necessarium, E. 157.
- VINCENTIUS in Hispania quiescit, P. 660.
- VINCENTIUS martyr in Hispania, P. 499.
- Vincula manus Victriicii jam morte plectendi constrainta miraculose solvantur, E. 100, V. 25.
- Vindictam non expetens gravius a Domino vindicatur, E. 98.
- Vinum S. Johannes Baptista non bibit, P. 557. Vinum recens baptizatis olim datum, A. 892, 893. Et lacte mix-

tum, *ibid.* His item consecratum loco Eucharistiæ exhibitum olim, *ibid.*

Violentia Deo grata est qua regnum cœlorum invaditur, E. 164.

Vir sui corporis potestatem non habet, A. 742.

Virgæ tres a Jacob patriarcha pecoribus cœnuntibus oblatæ, mystice explicatæ, P. 633.

Virgilius a Paulino citatur, sed cum veniæ petitione, E. 115.

Virgines sapientes et fatuæ evangelicæ quid mystice significant, E. 219 *et seqq.* Virgines in cœlo familiarius Deo affluæscunt, E. 593.

Virginitatem puerorum vel puellarum Deo dedicandi mos antiquus Christiano um, P. 535.

Virilia in Isiacis et Orgiis nefando ritu culta, P. 462.

Virius litteras Severi Paulino defert, E. 113, 111, V. 66, 67.

Virtus in infirmitate quomodo perficiatur, E. 27, 28. Virtutis spiritualis materia est carnalis infirmitas, E. 168. Ejus via ardua, P. 629. Virtutum incitamenta infirmis sunt fortium infirmitates, E. 82. Earum viam nobis asperam facit vitiorum consuetudo, A. 731.

Vita æterna quomodo acquirenda, E. 274. Præsentis spernenda ut futuram assequamur, P. 657. Hujus mundi amica, mors animæ est, E. 62. Vita et mors cuique in manu lingue, E. 76. Vita S. Martini Turon. a Sulp. Severo scripta, E. 119, A. 889. Paulini olim lecta in Gregorii Magni sermonibus, A. 790. Vitæ humanæ brevitatis, A. 747. Vitam mutare, persæpe laudabile, P. 373.

Vitalis martyris reliquæ in Basilica S. Felicis repositæ, P. 638.

Vitia virtutem imitantur ac mentiuntur, A. 737. Illorum

consuetudo nobis viam virtutum asperam edocet, A. 731. Illorum blandimenta nobis Lotophagi sunt et Sirenæ, E. 99.

Vitis vera vocatur Deus Filius, E. 238.

Vivere mundo, mors est, E. 42. Deo vita, *ibid.* Et mandata ejus observare, A. 729.

Vivificamur et occidimur a Christo, E. 241, 242.

Voluntas Dei non facile noscitur, V. 80. Ejus investigandæ ratio per apertionem libri olim usurpata, A. 897, 898. Voluntas bona supra legem est, E. 160.

Voluptas luxus et avaritia, malorum omnium fontes, P. 342.

Votum Christiani in baptismo, E. 130. Domino reddendum, A. 743. Votis humanis melius est Dei placitum, E. 71.

Vox Deum Patrem designans, E. 203, A. 908.

X

Xeniam, E. 583, 580, A. 927.

Y

Yvettæ, livium facio, proprium athletarum verbum, E. 138, A. 895, 896.

Yvæ an in psalmo xv. legendum? A. 926, 927.

Z

Zabulus, diabolus, E. 6, A. 809.

Zabulon habitaculum fortitudinis, vel fluxus noctis, A. 869.

Zacharias pater S. Johannis Baptiste qualis fuerit, P. 536, 537. Angeli dicitur minus credens mutus efficitur, P. 578. Super nomine filio imponendo consultus, Johannem scribit, et linguæ ejus vinculum solvitur, P. 341.

Zelus presentia accenditur, absentia vero frigescit, V. 21.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Epistola dedicatoria.	9
Præfatio.	11
Altera præfatio, parisiensis editionis.	13
VITA S. PAULINI ex ipsius scriptis ac veterum monumentis concinnata.	15
CAPUT PRIMUM. — S. Paulini ortus, familia et opes. De variis Paulinis.	<i>ibid.</i>
CAP. II. — De Paulini studiis et eruditione. De Ausonio filius præceptore.	18
CAP. III. — Therasiam in matrimonium ducit Paulinus. Consulatu et amplissimis honoribus decoratur. Cum plurimis amicitiam constituit.	21
CAP. IV. — Quomodo in sæculo conversatus Paulinus. Variis laboribus et ærumnis, S. Felicis quoque et aliorum sanctorum precibus ad Deum convertitur.	23
CAP. V. — In Hispaniam secedit Paulinus, ut mundo præparet. Quo tempore fuerit baptismo initiatus.	25
CAP. VI. — Quomodo statim post secessum in Hispaniam se gesserit Paulinus. De filio ejus mortuo.	27
CAP. VII. — Paulinus totam se Deo dicat et consecrat, ac monasticam vitam amplectitur.	29
CAP. VIII. — Prædia vendit, et pecuniam pauperibus erogat.	30
CAP. IX. — In honorum abdicatione Paulini humilitas.	33
CAP. X. — De Paulini conversione et paupertate SS. Patrum elegia.	37
CAP. XI. — Proceres et sæculares viri Paulinum imprudentem dicunt. Ille reposita sibi ludibria constantiter et fortiter sustinet.	39
CAP. XII. — Paulinum tanquam leviter immutatum iuculat Ausonius, et expostulat cum eo de intermissione litterarum. Amorem et reverentiam ei contestatur Paulinus.	42
CAP. XIII. — Ausonii querelas fortiter refutat Paulinus.	45
CAP. XIV. — Junctissima Paulini cum Severo necessitudo.	44
CAP. XV. — Barcinone Paulinus presbyteratu initiatur invitus.	46
CAP. XVI. — Sulpicium Severum ad Nolanum secessum invitat Paulinus. De sua ad sacerdotium promotione Amando scribit.	48
CAP. XVII. — In Italiam venit Paulinus. A S. Ambrosio amanter et honorifice excipitur, male a Siricio pontifice.	49
CAP. XVIII. — Notæ consistit Paulinus. Quam illic vitam instituerit.	51
CAP. XIX. — Quis fuerit paupertatis, voluntariæ corporis afflictionis, solitudinis et si entis amor in Paulino. De eius Mæris judicium S. Augustini.	53

CAP. XX. — Importunas concupiscentis carnis molestia patitur Paulinus, Deum invocat et seipsum despicit. 54

CAP. XXI. — Se putat indignum qui sacram Scripturam exponat. 58

CAP. XXII. — Paulini pietas erga sanctos, et præcipua in S. Felicem. Quotannis ad sacra apostolorum corpora curam veneranda Romam petit. 60

CAP. XXIII. — Paulinus amicitiam jungit cum Augustino et aliis in Africa sanctis. 62

CAP. XXIV. — Paulinus scribit ad Hieronymum, a quo responsum accipit. 64

CAP. XXV. — De Paulini necessitudine cum Sancto et Amando. 16

CAP. XXVI. — In morbum incidit Paulinus, et Sulpicio Severo per Vigilantium mittit responsum. 68

CAP. XXVII. — Augustinus scribit ad Paulinum, qui de novo illi mittit litteras. Paulini potestas in dæmones. 70

CAP. XXVIII. — De Augustini ad episcopatum promotione ab ipso Augustino certior factus Paulinus suum gaudium Romaniano testatur. 72

CAP. XXIX. — Per Vigilantium, qui male rem gerit, Hieronymo scribit Paulinus. Summa humilitate sacræ lectioni incumbit. 75

CAP. XXX. — SS. Delphino et Amando scribit Paulinus. Vitam S. Martini mittit ad eum Severus. 75

CAP. XXXI. — Vim cuidam sanctissimo presbytero illatam arceat Paulinus. 76

CAP. XXXII. — Pammachium de more uxoris consolatur Paulinus. 78

CAP. XXXIII. — De Theridio et Posthumiano Paulini amicis et de Jovio ejus cognato. 80

CAP. XXXIV. — Egregiam Jovio scribit Paulinus epistolam, qua eum excitet ad illam pietatemque christianam, am, lectendam. 82

CAP. XXXV. — Ager Paulinus Sulpicium Severum ad se multum invitat. 84

CAP. XXXVI. — Ad Victricium scribit Paulinus. Hieronymi et Rufini amicitiam colit. 85

CAP. XXXVII. — S. Delphino Burlegalensi, Venerio Mediolanensi et Severo scribit Paulinus. Martiniani historiam et martyrium describit. 88

CAP. XXXVIII. — Per Victorem S. Martini discipulum Sulpicio Severo plures epistolas scribit Paulinus. 91

CAP. XXXIX. — Paulinus hortatur militem ut sæculo abrenuntiet. Sebastiano eremitæ de pietate gratulatur. 92

CAP. XL. — In Italia terrorem concitant Gothi. Per Posthumianum Severo scribit Paulinus. 93

CAP. XLI. — A Niceta Dacorum episcopo et a Melania

invisitur Paulinus. A Severo de quibusdam historiae locis consultus sententiam dicere humiliter recusat. 95

Cap. XLII. — Juxta S. Felicis tumulum novam basilicam constructi jubet Paulinus, eamque variis ornati picturis. 97

Cap. XLIII. — Paulinus antiquam S. Felicis basilicam picturis adornat, et foris pluribus circumdat ædificiis. 99

Cap. XLIV. — Basilicam item fundis extrui jubet Paulinus, et pro Primuliacensi basilica ad Severum mittit carmina. 101

Cap. XLV. — Ad Alethium et Florentium Cadurcensem scribit Paulinus. Mors fratris ipsius. 103

Cap. XLVI. — Victricius, Aper et Augustinus Paulino scribant; his ille respondet. Pelagius etiam scribit ad Paulinum. 105

Cap. XLVII. — Ad Severum et Desiderium scribit Paulinus. Severus Posthumianum hortatur ut invisat Paulinum. 107

Cap. XLVIII. — Duodecim patriarcharum benedictionum explanationem a Rufino Paulinus imitatur. Ad Aprum scribit, Melaniamque filium laudat. 109

Cap. XLIX. — De Melania scribit Paulinus ad Augustinum, a quo per Possidium litteras accepit. Plurimos Gallicæ episcopos laudat. De S. Venerando Claromontano. 110

Cap. L. — Paulinus Nolæ creatur episcopus. Qua ratione se gesserit in episcopatu. 112

Cap. LI. — Valgus, qui et Victor, solus in navi e naufragio servatur. Nola a Gothis capta. Paulinus alter apud S. Paulinum se recipit. Adversus Pelagianos S. Paulinus scribit Augustinus. 116

Cap. LII. — Ad synodum Ravennam invitatur Paulinus ut Romanæ Ecclesiæ schisma componat. SS. Eucherius et Honoratus cum Paulino antea instituant. 118

Cap. LIII. — S. Paulini ex remissio morbus et obitus. 120

Cap. LIV. — A Paulino jam vita functo ad Carlos evocatur S. Joannes Neapolitanus episcopus. S. Paulini obitus historiam scribit Uranius. 123

Epitome vitæ S. Paulini. 125

S. Paulini elogium ex variis scriptoribus. *Ibid.*

OPERUM PARS PRIOR. — EPISTOLÆ.

Epistola prima. — Paulinus Sulpicium Severum hortatur ne, ob pravorum hominum obreccationem, institutum perfectionis dimittat. 153

Epist. II. — Nuntiat Amando presbytero, qui postea in Burdegalensi episcopatu successit S. Delphino, se invitum sacerdotem creatum. 159

Epist. III. — Alypio episcopo scribit de libris Augustini quos receperat. Cupit edoceri de genere et vita Alypi. 161

Epist. IV. — Augustino scribit, exquisitis eum laudibus exornans pro quinque ejus adversus Manichæos libris. 164

Epist. V. — Severum laudat, et majore miraculo conversum ad Deum ostendit, etc. 167

Epist. VI. — Augustino, non accepto ab eo responso, denique per alias scribit Paulinus. 178

Epist. VII. — Ad Romanianum scribens, gratulatur ecclesiæ Hipponensi quod Augustinum meruit Episcopi collegam. 179

Epist. VIII. — Licentium, Romaniani filium, hortatur Paulinus ut se dedecet Christo. 181

Epist. IX. — Delphino ab Amando impulsus fuerat ut a Paulino aliquid salutis doctrinæ peteret. Ea de re queritur ad Amanium Paulinus. 185

Epist. X. — Delphino summa pietate excusata se minus idoneum ad tractandum sacræ Scripturæ locos. 188

Epist. XI. — Quanta sit ebrietas Christianæ supra humanas necessitates præstanti ostendit in ipse deque se ipso sacrificium Deo immolandum, veteribus sacrificiis allegorice explicatis; item Severum laudat quod S. Martini vitam scripserit, ac postremo ad se invitans de evangelicæ paupertatis præstantia admonet. 190

Epist. XII. — Postularat Amandus proximiores Paulini epistolæ; ergo hanc de gratia Dei non minus piam quam elegantem scribit. 200

Epist. XIII. — Nupsit Paulina S. Paulæ filia Pammachio. Hanc in flore adiuve juvenitæ defunctam Pammachius multis prosequitur lacrymis, etiam multis in pauperes elemosinis refovebat. Utroque eum nomine consolatur et commendat Paulinus. 207

Epist. XIV. — Gratulatur redditam Delphino valetudinem. 225

Epist. XV. — Gratulatur Amando, quod Delphino a gravi infirmitate liberatus fuerit. 225

Epist. XVI. — Jovium docet omnia divinæ providentiae subjacere. 227

Epist. XVII. — Queritur de Severo quod ad S. Felicem non venerit. 254

Epist. XVIII. — Paschasium diaconum diutius apud se retentum excusat Victorio Rotomagensi. Deinde Victorii laudes graphicè describit. 257

Epist. XIX. — Suam de acceptis a Delphino litteris describit letitiam. Se planta ionum ejus esse dicit, et petit ab eo rigari sermonibusque ac precibus excoli. 243

Epist. XX. — Delphino scribit de Anastasio, Romano pontifice, et Venerii Mediolanensis antistitis erga se charitate. Gratulatur de condita Alingonensi ecclesia. 246

Epist. XXI. — Laudes Cardamatis. Initium Evangelii Joannis magnificè explicatur. 250

Epist. XXII. — Describit dissolutorum hominum mores, et docet quales conveniant monachis familiares. 254

Epist. XXIII. — Severi caritas laudatur; item missum sibi ab eo Victorem, et exhibitum a Victore ministerium in cibis ritu monachorum præparandis, commendat. Elegans de comâ disputatio. 256

Epist. XXIV. — Severus Paulinum ludaverat, quod fecit res suas in pauperes contulisset. Respondet Paulinus rem esse non magis momenti si quis divitias abiecit nisi sibi metipsi renuntiet. 296

Epist. XXV. — Viro nobili, cuius nomen ignoratur, suadet ut a profana Cæsaris ad sacram Christi militiam transeat. 300

Epist. XXVI. — Sebastianum eremitam et Benedictum diaconum collaudans, rogat ut pro se et Thersia apud Dominum intercedant. 301

Epist. XXVII. — Latetur receptis de Severo nuntiis; purgat se et de abductis hominibus; ejusdem laudes exsequitur summa charitate ac sui submissione. 306

Epist. XXVIII. — Victorem, per quem litteras invicem mittebat, Severo laudat, et quod serius remittatur excusat. Pulherrima intermiscitur emblemata de Christo, ut igne, fundamento, janua, etc. 308

Epist. XXIX. — Pallia et pills camelorum recte sibi, ut penitentia egerenti, a Severo missa interpretatur. Eidem, ut innocenti, tunicam militi de agnorum vellere acceptam a Melania, eum laudes fuisse exsequitur. 313

Epist. XXX. — Imaginem Paulini Severus postularat. Casigata diu immoderata benevolentia, occasione ejusmodi petitionis, quam ingeniose eludit, de homine inter ore atque exte fore disputat. 322

Epist. XXXI. — In basilicæ consecrationem Severo mittit particulam sanctissimæ crucis, crucis inventæ subnectens historiam. 325

Epist. XXXII. — Expostulat cum Severo a quo cum S. Martino ad sacrum fontem depictus fuerat. Mitti versus inscribendos. Conditam a se S. Felicis basilicam describit. 330

Epist. XXXIII. — Scribit Alethio qui aliquid operis a Paulino poposcerat, et dicit se minus idoneum qui ejus valeat satiare desiderium. 343

Epist. XXXIV. — Sermo de Gazophylacio. 344

Epist. XXXV. — Paulinus commendat Delphini precibus animam fratris sui et seipsum. 350

Epist. XXXVI. — Amandi precibus animam sui fratris et se ipsum commendat. 351

Epist. XXXVII. — Dolet per sua precrata factum ut Victricius, cum Romam venisset, ad se non pervenerit. Laudat hominem de apostolico evangelizandi munere deque terna se adversario vexationibus. 353

Epist. XXXVIII. — Commendat iusque Apri a foro ac tribunali ad Christum transitum, variaque ipsi monita suppeditat. 357

Epist. XXXIX. — Aprum docet quomodo ager cordis sit colendus; ubi et verba Joelis de cruce, locusta, brucho et rubigine ad quatuor animæ passionibus trahit. 363

Epist. XL. — Sanctus et Amandus data ad Paulinum epistola magnos in eum laudes congresserunt. Hic eis respondens acres ad perfectionem et stimulos solvit. 367

Epist. XLI. — Paulinus a Sancto præmonitus fuerat ut faculam suam diligenter, dum tempus est, apparatus. Parabolam de quinque virgibus prudentius et quinque fatuis excernit. 377

Epist. XLII. — Latetur se adeptum Florentii, Cadurcensis episcopi, amicitiam; illum commendat, ejusque precibus exposit. 379

Epist. XLIII. — Excusat Victorem quod serius sit reversus. Propositam sibi a Desiderio presbytero explanationem benedictionum Patriarcharum ad ipsammet rejicit. 382

Epist. XLIV. — Laudat Apri litteras, simulque Amantem illum conjugis Apri, jam sororis, industriam celebrat. 385

Epist. XLV. — Augustinus gratias agens pro libro vel epistola ab ipso recepta, prosequitur laudes Melaniæ senioris, et unici ejus filii Pubi Icolæ imper defuncti. 391

Epist. XLVI. — Petit dæceri Gracas litteras a Rufino. Fatetur se non recte Clementem vertisse. Postulat exemplum nem versiculæ II capitis xux Genesios. 397

Epist. XLVII. — Rufino Cerealem commendat Petiurum transitu visitari. 404

Epist. XLVIII. — Laudat illustri-simos sæculi sui epis-
pos. 398
Epist. XLIX. — Describit ingentia miracula per quæ
senex Valgus, postea Victor nominatus, ex uaufragio ser-
uatus est. Macariam rogat, ut eumdem iam et patrum
ejus Secundianum ab hominum importunitate tueatur. 399

Epist. L. — Augustino proponit quæstiones aliquot, de
psalmis, de Apostolo, de Evangelio. 408
Epist. LI. — Eucherio et Gallæ in insula Lero degenti-
bus scribit in testimonium animi et amoris, et eos multis
laudibus extollit. 417
VARIANTES LECTONES in Paulini Nolani epistolas. 419

OPERUM PARS POSTERIOR. — POEMATATA.

POEMA PRIMUM. — Dum adhuc degeret in sæculo Pauli-
nus, Gestidio volueres mittit. 457

POEMA II. — In sæculo adhuc agens Gestidio mittit
o-trea. 459

POEMA III. — De regibus ex Suetonio collectis. *Ibid.*

POEMA IV. — Paulo post suam a sæculo conversionem,
hac in oratione honestos mores a Deo postulat, ac felicem
sibi et suis deprecatur posteritatem. 459

POEMA V. — Varia Dei attributa enumerat, et gratiam a
Deo precatur qua peccata vitet, ut Dei iudicio securus
occurrat. 440

POEMA VI. — De S. Joanne Baptista. 442

POEMA VII. — Paraphra sis psalmi I. 449

POEMA VIII. — Paraphra-sis psalmi II. 450

POEMA IX. — Paraphra-sis psalmi cxxxv. 454

Epistola Ausonii ad Paulinum. — Paulino in Hispania
degenti s ribit Ausonius, ejusque conversionem l luit
animi levitati. Expostulat cum illo de intermissione lit e-
rarum, eumque ad se invitat. 452

Epistola II Ausonii ad Paulinum. — Iterum de silentio
Paulini queritur, et violatæ amicitie crimen in ejus uxore
Therasiam refundit. *Ibid.*

Epistola IV Ausonii ad Paulinum. — Nihil respondente
Paulino Ausonius tertio conqueritur epistola scripta anno
392, quæ excidit. Quartam hanc d eum scribit de eodem
argumento. *Ibid.*

POEMA X. — Quatuor epistolas Ausonii quartum jam an-
num agens in Hispania Paulinus receperat quarum prima,
tertiæ quæ intercidit, et quartæ respondet hoc carmine. 455

POEMA XI. — Secundæ Ausonii epistolæ respondet. 461

POEMA XII. — In eo carmine, quod scripsit in Hispania
11 Januarii die, anno 391, paulo antequam Nolam peteret,
auxilium S. Felicis implorat, ut ad ejus tumultum in-
columis pervenire possit. 462

POEMA XIII. — S. Felicis gratias agit quod ejus auxilio
salvus Nolam pervenerit, et describit populi concursum
ad S. Felicis tumultum in festo illius die. 463

POEMA XIV. — S. Felicis potentiam adversus dæmones
ostendi, ejusque apud Deum intercessionem implorat. 464

POEMA XV. — S. Felicis genus et originem descendit, et
sanc a ejus munia in Ecclesia. 468

POEMA XVI. — S. Felicis historiam prosequitur. 476

POEMA XVII. — S. Nicetam Dacorum episcopum, qui ad
Natalem S. Felicis Nolæ occurrerat, abeuntem miris lau-
dibus prosequitur. 445

POEMA XVIII. — De mor e, sepulcro, ac miraculis S. Fe-
licis. 490

Muratorii in tres Natales sequentes protegomena. 501

Joannis Mingarelli in Natalitia Paulini carmina præfa-
tio. 505

POEMA XIX. — Carmen XI in S. Felicem. 509

Muratorii in S. Paulini Natalem duodecimum præfatio. 531

POEMA XX. — Carmen XII in S. Felicem. *Ibid.*

Murato ii ad S. Paulini Natalem decimum tertium præ-
fatio. 567

POEMA XXI. — Carmen XIII in S. Felicem. 571

POEMA XXII. — Jovium d cet Providentia divinis omnia
subiacere, fatum vero et fortunam nihil esse. Illum ad
Scripturæ sacræ lectionem hortatur. 605

POEMA XXIII. — Obsessos a dæmone liberat S. Felix.
Theridion oculum restituit. 608

POEMA XXIV. — De naufragio Martiniani scribit ad Cythe-
rium, quem laudat quod filium suum Sulpicio Severo insti-
tutum un tradiderit. 615

POEMA XXV. — Julianum Memoris episcopi filium et I m
docet Paulinus quomodo in matrimonio se gerere debeant, &
quomodo dominum ins iturere, etc. 651

POEMA XXVI. — Gethis Italiam vasantibus Paulinus in
S. Felicis protectione confidit. Aliqua ej s miracula enu-
merat. 658

POEMA XXVII. — De solemnibus Christianorum festis

agit. S. Nicetam Dacorum episcopum a l festum S. Felicis
clem Nolam secundo venientem mi is laudibus excipit. 648

POEMA XXVIII. — Veteres S. Felicis basilicas novis ad-
ificiis auget, novam cum baptisterio construit, ea que
pi. turis et epigrammatibus ornat. 665

POEMA XXIX. — De Nolana basilica S. Felicis a se aucta. 671

POEMA XXX. — De S. Felice Nataliti carminis xi fr-
gmentum a Brunio in sua primiæni editione editum. *Ibid.*

POEMA XXXI. — De S. Felice Nataliti xii fragmentum
ab eodem Brunio editum. 674

POEMA XXXII. — De S. Felice carmen xiv fragmentum. *Ibid.*

POEMA XXXIII. — De S. Felice carmen xv fragmentum. *Ibid.*

POEMA XXXIV. — De S. Felice Natalitum carmen. In-
certi fragmentum. 675

POEMA XXXV. — De cbitu Celsi pueri panegyricus. 676

POEMA ULTIMUM. 691

In S. Paulini poemata variantes lectiones. 719

APPENDIX OPERUM S. PALLINI. 77

EPISTOLA PRIMA. — Auctor agit de bono trib latibus per
quam ad stûdia pietatis pro ecisse Marcellam gra uatur. *Ibid.*

Epist. II. — Auctor Celanciam, nobilem matron m, docet
quomodo inter honores, divitias matrimonii onera, vitam
suam sancte et religioso ducat. Eam ad divine Scripturæ
lectionem hortatur, re larguitque quod, inconsulto v ro,
castitatem Deo voverit. 725

In epistolas Appendicis variantes lectiones. 758

POEMA PRIMUM. — Uxorem hortatur ut se totam Deo de-
dicet. 757

POEMA II. — De nomine Jesu. 740

In poema primum Appendicis variantes lectiones. 741

DISSERTATIONES in S. Paulini vitam et scripta, au-
ctore Lebrun. 745

DISSERTATIO PRIMA. — De epistolis. *Ibid.*

DISSERT. II. — De poenatibus. 755

DISSERT. III. — De S. Sulpicio Severo, B. Martini disci-
pu'o. 757

DISSERT. IV. — De S. Victricio. 759

DISSERT. V. — De S. Afro. 767

DISSERT. VI. — De S. Paulini operibus amissis, dubiis
et suppositiis. 771

Diss. nr. VII. — De captivitate S. Paulini. 775

DISSERTATIONES ALIÆ in S. Paulini poemata, auctore
Muratorio. 779

DISSERTATIO PRIMA. — De Turcio Aproniano. *Ibid.*

DISSERT. II. — De Ascrio Turcii Aproniani filio. *I id.*

DISSERT. III. — De Avita et Eunomia. 781

DISSERT. IV. — De Albiua. *Ibid.*

DISSERT. V. — De Therasia. 785

DISSERT. VI. — De Pruiano. 785

DISSERT. VII. — De Melania. 787

DISSERT. VIII. — De Emilio. *Ibid.*

DISSERT. IX. — De S. Paulini dignitatibus. 791

DISSERT. X. — S. Pauli nus Campaniæ consularis. 795

DISSERT. XI. — De reliquiis Paulini rebus gestis. 795

DISSERT. XII. — De tempora suscepti a Paulino episco-
patus. 797

DISSERT. XIII. — De ædificiis Nolæ a Paulino conditis. *I id.*

DISSERT. XIV. — De S. Felice Nolano. 799

DISSERT. XV. — De an no quo SS. Protasii ac Gervasii cor-
pora per S. Ambrosium tuere inventa. 801

DISSERT. XVI. — De templum apud veteres Christianos
ornatu, ac de diurno in eis cercorum usu. 805

DISSERT. XVII. — De veterum Christianorum sepulchris. 814

DISSERT. XVIII. — De votis voti isque Christianorum
obligationibus in sanctorum veneratione factis. 815

DISSERT. XIX. — De SS. martyrum Natalibus. 819

DISSERT. XX. — Sententia Paulini de elementis per-
enitit. 825

DISSERT. XXI. — De cruce Nolana. 829

DISSERT. XXII. — Spicilegium ex operibus S. Paulini de-
perditis. 851

EXCERPTA ex operibus S. Paulini deperditis. 855

NOTE et observati-ones variorum in S. Paulini opera. 855

CLAUDIUS MARIUS VICTOR.

Notitia. 151

COMMENTARIA in Genesim. 157

EPISTOLA de perversis suæ ætat s moribus. 169

MERUBAUDES SCHOLASTICUS.

Notitia. 971

CARMEN de Christo. *Ibid.*

Prolegomenon.	S. ORIENTIUS.	973	CARMEN de Ægyptio tempestatis periculum effugiente.	1079
COMMONITORIUM.		977	postquam Deum Martini invocasset.	
	S. AUSPICIIUS.		ACROSTICHIS in Leontium episcopum Burdigalensi	
EPISTOLA S. Auspicii, episcopi Tullensis, ad Arbogastem, comitem Treverorum.		1005	Ecclesiæ redditum.	Ibid.
PAULINUS PETRICORDIENSIS.			SECUNDINUS.	
Prolegomena.		1007	HYMNUS in hoc tomo memoratus, editus autem tomo	1081
DE VITA S. MARTINI libri sex.		1009	LIII, col. 837.	
EPISTOLA ad Perpetuum episcopum.		1071	DREPANUS FLORUS.	
CARMEN de visitatione nepotuli sui.		1073	Notitia.	Ibid.
AMOENUS.			PSALMI ET HYMNI.	1083
ENCHIRIDION Veteris et Novi Testamenti.		1076	AUCTOR INCERTUS.	
			CARMEN de laudibus Domini.	1091
			Indices.	1093

EMENDANDA.

Col. 671, sic legendum videtur titulus poematis XXX: *De S. Felice carminis Natalitii XI fragmentum, prout a Brunio Desmarètes fuit antea vulgatum.* — Col. 674, sic melius legeretur titulus poematis XXXI: *De S. Felice carminis Natalitii XIII fragmentum, prout a Brunio fuit antea vulgatum.* — Ibidem, in titulo poematis XXXII, pro *Carmen XX*, legendum videtur *Carmen XIV*; — et in titulo poematis XXXIII: *Carmen XV*, pro *Carmen XXI*. — In his enim, sicut in Indicibus et comparatione ordinis novi cum antea vulgato, nonnihil obscuritatis, ne dicam vitii, habere videtur Muratoriana editio, ceterum commendatissima. — In quaternione 24, qui præpropere typographorum æstinatione, ante correctionem absolutam prælo mandatus est, Græcum textum sic restituere velis. — Col. 873: τὴν ἑπὰξει με... — ἦλθεν ἡ πόλις... — κηρύχον γραφῆν, ἀλλὰ... — Col. 874: εἰδῶλων, σκότιον Ἀφροδίτης... — εἰδῶλου... — γυναῖκας... — Col. 875: θαμμούς... — Ἄδωνις ἐστὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνήν. — Ἀδωνίων... τὰς ἡμέρας... εἰδῶλα... γυναῖξί... ἦδον. — Col. 876: ... μέχρι σήμερον παρ' ἡμῶν... αὐτοῦ... λαμβανόντων... — Col. 877: ... δι' ἰγκακίων, ἀνοίξων, καὶ ἐμβρονασμοῦ, καὶ ἀποδίσεως λεψάνων... οὕτως... — Col. 878, in not. 149: θυσιαστηρίου. — Col. 879: τρίχωρον... — Ἄητωμα (vix medicabilis barbarismus)... ἀνατεταμένον τῆς ὀροφῆς ὡσπερ... — Ἐφ' ἀπασί τε... θυσιαστήριον ἐν μέσῳ θεῖς. — ... ποῖον ἂν εἴη... καὶ ἁγίων ἄγιον. — Col. 880: Τῶ δὲ φθινοπώρῳ γέμει... συνεζευγμένοι... ἡ τετραχώρας. — ... ἐπ' ἄκρων περιφερῆ... — τρίχωρα. — Τρίχωρον... τρίχορο... τριχορία. — Col. 882: ... ἀργυρᾶς. — Col. 883: ... πάλαι... λύρα... τῆ γλυφῆ... Κἄν... τις ἤ... ἀνασπασμένων... πρόσωπα... λίθην ποτὶ... ἐνδελεχῆ... — ἐπ' ἐκείνου... αὐτοῖς μὲν ἐγένετο... ἀνίστρεψι πρὸς... εἰαίας — Col. 885: Ὅ δὲ... τοῖς ἀθίοις... — σχήματι πεποιημένον... — Col. 886: ... ρλ'. — Col. 887: ... τριτόγῳ πρὸ ἡ... — Col. 889: ... σχῆμα... ὧν τὰ μέσα... ἀπὸ ξύλου... — ... ὡς ἂν εἴη... — χαλκῶ καὶ χρυσῶ κατεργασμένα. — τεταμένος. — Col. 890: ... περισσότερας, ὡς... καθαράς γεννωμένων... — ... ἀπέραιον. — Καθὰπερ γὰρ κρήνας... — Col. 893: Γενίσθω τοῖνον ἐκλήσια... ἐκάστου... κείμενα... — Col. 894: ... ἐκλελυμένοι... — λαχανίζειν. — Col. 895: ... ἐκάθισας. — Col. 899: Ἔστι γὰρ ὡσπερὶ ὄργανον τῶν ὀργάνων. — ... οἰκοπέδῳ. — Col. 900: ἐν κνώμας. — Ὡσπερ... βραγίσοι... — Col. 902: υἰῶν. — Col. 903: ... υἰέσι. — υἰῶν. — υἰῶν. — υἰοί.

FINIS TOMI SEXAGESIMI PRIMI.